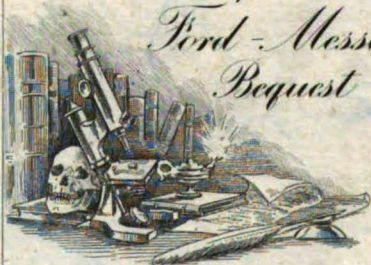

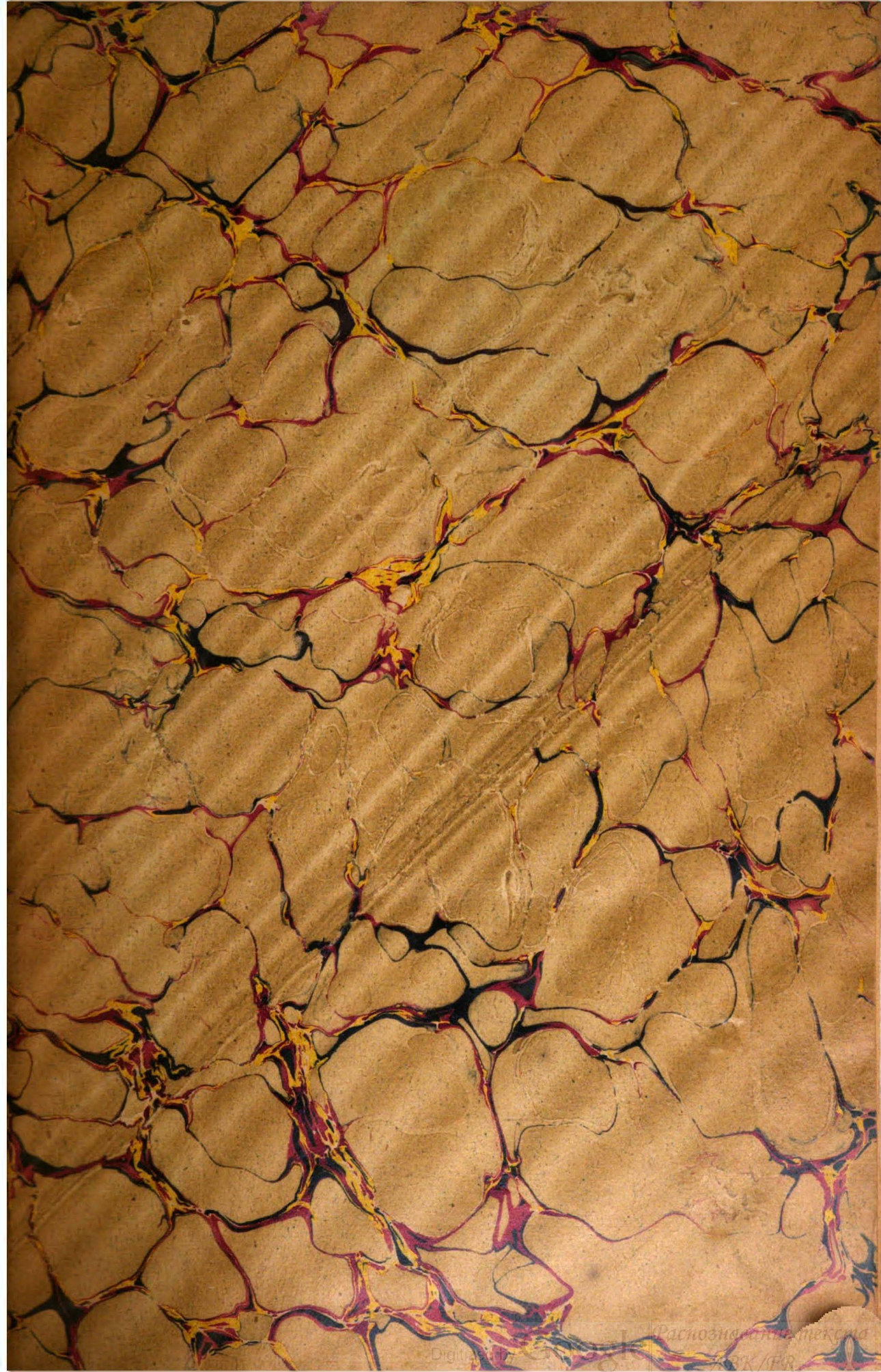

*Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest*

© F. PARER

BR
60
.M61

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GRÆNEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRÆ EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VICINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLONMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXX.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRONGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1122.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUTHYMI

ZIGABENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA

JUXTA VARIAS EDITIONES

*LIPSIENSEM NEMPE CHRIST. FRID. MATTHÆI, ANTHIMI TERGOBYSTEN
SEM, ANT. BONGIOVANNI VENETAM, NICOLAI FOGGINII ROMANAM,*

TYPIS REPETITA,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS TERTIUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD. OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII, ANNUS 1122.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXX CONTINENTUR

: EUTHYMIUS ZIGABENUS.

Panoplia dogmatica ad Alexium Comnenum, Græce ex editione Tergobystensi
anni 1610, cum supplementis Chr. Frid. Matthæi et Frid. Sylburgii; Latine
ex interpretatione Francisci Zini, a nobis, ubi opus fuit, suppleta. col. 9

ΠΑΝΟΠΛΙΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

ΑΔΕΣΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ, *

ΠΕΡΙΕΧΟΥΣΑ ΕΝ ΣΙΝΟΠΗ

ΤΑ ΤΟΙΣ ΜΑΚΑΡΙΟΙΣ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΙΣ ΠΑΤΡΑΣΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΝΤΑ, ΕΙΣ ΤΑΞΙΝ ΔΕ ΚΑΙ ΔΙΕΣΚΕΜΜΕΝΗΝ
ΑΡΜΟΝΙΑΝ ΠΑΡΑ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΖΙΓΑΔΗΝΟΥ ΤΕΘΕΝΤΑ

Ἐπι ἀνατροπῇ καὶ καταθροῶ τῶν δυσσεβεστάτων δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀθέων
αἰρεσιάρχων, τῶν κακῶς κατὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν θεολογίας λυττησάντων,

Ἀφιρωθεῖσα

Ἐπι τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου, καὶ θεοστέπιου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου
κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασσαράμπα Βοεβόδα τοῦ Μπραγκοβάνου,

Τῷ ἐκλαμπρότατῳ καὶ σοφωτάτῳ υἱῷ αὐτοῦ κυρίῳ κυρίῳ Στεφάνῳ Βοεβόδα
τῷ Μπραγκοβάνῳ,

Παρά τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου μητροπολίτου Δρύστρας κυρίου κυρίου Ἀθανασίου,
Οὐ καὶ τοῖς ἀναλώμασι νῦν πρῶτον τετύπωνται

Παρά τῷ πανιερωτάτῳ, λογιωτάτῳ καὶ θεοπροβλήτῳ μητροπολίτῃ Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Ἀνθίμῳ,
τῷ ἐξ Ἰθρηρίας,

Ἐπιμελεῖα καὶ διορθώσει Μητροφάνου ἱερομονάχου Γρηγοῦ τοῦ ἐκ Δαυδώνης.

Ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ Μητροπόλει τῇ ἐν τῷ τῆς Οὐγγροβλαχίας Τεγοβούστῳ,

Ἐν ἑταί ἀπὸ θεογονίας χιλιοστῶ ἑπτακοσιοστῶ δεκάτῳ, κατὰ μῆνα Μαΐου.

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον, εὐσεβεστάτον καὶ γαληνότατον αὐθέντην, καὶ ἡγεμόνα πάσης
Οὐγγροβλαχίας Κύριον, Κύριον,
Ἰωάννην Κωνσταντίνου Βασσαράμπα Βοεβόδα τὸν Μπραγκοβάνον.

Ἠγεμόνων κλέος, εὐσεβῶν αὐχημὰ γε θεῶν,
Κωνσταντίνε Μουσῶν κοίρανε, φρουρὲ νόμων
Ἀντωπῆσαι νυ εἰς ποτα αἷς ἀρεταῖς περ ἰκάνοι;
Οὐ ἐπι πᾶν ἀπρεκῶς εἰς φάος ἦλθε καλόν.
Εἰς ἐτέων ἀμέλει σε Θεὸς φρουροῖη ἐλίξεις
Θῶκῳ εἰν σφετέρῳ ἰδρυμένον πολέας.

ἌΝΤΩΝΙΟΣ ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει
σχολῆς, καὶ λογοθέτης γενικοῦ τῆς Μεγάλης
Ἑκκλησίας.

Ex Chr. Frid. Matthæi Proleg. ad Euthymium in Evang.

* Codices Mosquenses Panoplie dogmaticæ recensuit Christianus Fridericus Matthæi in Præfatione ad
Euthymii Commentarios in Evangelia et supplementa quædam addidit. Hanc recensionem subijcimus;
supplementa autem, indicato fonte, suo loco reponemus.

De codice I, seu typographæi synodalis X, membræ-
næso, sæc. XII, in-fol.

Incipit codex a versibus, Ἡ βίβλος αὐτῆ τοῦ
κρατίστου δεσπότης usque ad ἀπτοήτως ἐξίτω. Hi
versus leguntur in edit. Tergobyst. p. 7, 8 (col. 18),
ibi que Euthymio tribuuntur. Hic vero in codice in
margine a manu prima legitur τοῦ Παμφίλου, de
quo infra monetur.

Post ista legitur, Πρόγραμμα βιβλοῦ — ἡμφι-
σμένους. Vide edit. p. 8. Hi versus in codice tri-
buuntur Euthymio monacho.

Deinceps, ut in edito, legitur, Ὡς ἠδόκησεν

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXX.

Α πιπέτω φθόνος, quæ eidem Euthymio tribuuntur.
Post ista in cod. fol. 3 et 4 legitur Index libri,
quem hic reddidi,

Τῶν δύο βιβλίων τῆς δογματικῆς κατοικίας τὸ
πρῶτον.

Τίτλοι τοῦ πρώτου βιβλίου ἔδεκα.

Προβλεπόμενον κατὰ Ἐπικουραίων · ἐτι κατὰ τῶν αὐ-
τῶν · ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν · κατὰ τῶν ἄλλων
Ἑλλήνων · ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν · ἐτι κατὰ τῶν
αὐτῶν · ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν.

Τίτλος πρῶτος · συλλογαστικὴ ἀπόδειξις, διὲ εἰς
ἐστὶ Θεός, καὶ διὲ καὶ λόγον ἔχει ὁμοούσιον

ΤΩ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ἘΝΔΟΞΟΤΑΤΩ ΚΥΡΙΩ

Στεφάνω Βοσδοθα τῷ Μπραγκοδάνω.

Πολλῶν μοι καὶ δυσπαρατιτήτων χρῆσιν τὴν περὶ ταυτηνὴ τὴν βιβλίω σπουδὴν ὄρσειν σκεφάμενος, ἐπεβαλόμην μετὰ προθυμίας τῷ ἐγχειρήματι. Τὰ μὲν γάρ μοι τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὀφειλομένης ἀγάπης, ἀποδείξεις διὰ τούτου δὴ παρασχόμενος ἔσομαι τούργου, οἷς ἔχω τοὺτους εὐ δρῶν, οὐκ ἐφικνουμένης μοι τῆς

Ex Chr. Frid. Mathæi Proleg. ad Euthymium in Evang.

αὐτῷ, καὶ Πνεῦμα ἑμοίως, ἄπερ εἰσὶν ὁ Υἱὸς Α καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τίτ. β'. Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διακκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία.

Τίτ. γ'. Περὶ Θεοῦ κοινῶς, ἥτοι περὶ Θεότητος. Δῆλον δὲ, ὅτι ὁ Θεὸν εἰπὼν, ἢ Θεότητα, ἢ τὸ Θεῖον, ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιοριστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς Θεότητος ἐπέφησε, τῇ μᾶ τούτων προσηγορίᾳ.

Τίτ. δ'. Περὶ τοῦ ἀκατάληκτον εἶναι τὴν θείαν φύσιν.

Τίτ. ε'. Περὶ Θεωνυμίας.

Τίτ. ζ'. Περὶ τῆς θείας δημιουργίας.

Τίτ. ζ'. Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

Τίτ. η'. Κατὰ Ἑβραίων.

Τίτ. θ'. Κατὰ Σίμωνος τοῦ Σαμαρέως, κατὰ Μαρκίανου τοῦ Πορτικοῦ, καὶ τοῦ Πέρσου Μάκροντος, καὶ τῶν Μυριχάιων.

Τίτ. ι'. Κατὰ Σαβελλιανῶν.

Τίτ. ια'. Κατὰ Ἀρσιανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν.

Post hunc Indicem leguntur versus Anonymi, quos. quia in edito non leguntur, hic ascripsi.

Πάλα· βασιλεὺς τῶν σοφῶν συνθεὶς λόγους,
Τῶν τῆς παλαιδῆς καὶ νέας μυστηπύλων,
Ἦδρασαν, ἐστήριξε τοὺς κλονουμένους,
Ἐπεστόμισε τὰ στίφη τῶν φληνάρων,
Τῶν ὡς ἀληθῶς ὑποφνητῶν βέλταρ,
Λόγους προτείων ἐκ θεογράφων βιβλίων,
Καὶ συμπεραίνων ἀσφάλειαν δογμάτων.
Καὶ νῦν βασιλεὺς εὐσεθῆς, οὐ συγγράφων.
Μᾶλλον δὲ συγγράφουσι οὐ κεχρημένους,
Ἄλλ' αὐτὸς αὐχὼν καρδίας ἐν πυξίδι,
Λόγους ἀκριβεῖς τῶν σοφῶν θεηγόρων,
Ὡς καὶ πᾶν ἄλλο τῶν αγαθῶν, πλουσίως
Ψυχῆς τε πλαξὶ καὶ φρονῶν κεύθει βάθει,
Καὶ τοῖς συνοῦσι καθεκάστην ἐκφέρων,
Καὶ διὰ τούτων τοὺς μακρὰν, τοὺς ἐγγύθεν,
Ὅρθα φρονεῖν τε μυσταγωγῶν καὶ λέγειν,
Ἐν χεῖρος ἀνέδειξε τοὺς ἐνδὸς φύλου,
Θεὶ; ὄγγμα πᾶν ἐκφυλον ὡς παρῶντάτω,
Καὶ δόξαν εἰσφρήσασαν ἐξ ἀλλοθρόων,
Ἐκείνων, ὅστις, ἢ γραφῆ δεικνύσι σοι,
Καὶ τούτον, ὅστις, ἐξ ἐμῶν λόγων μάθε,
Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος (α) αὐτάναξ,
Ὅν γνῶσις ἀσύγκριτος εἰς τὰ πρακτέα,
Ὅν γλώττα θαυμάσιος εἰς τὰ λεκτέα,
Ὅν ἀγλαίζει τῶν τρώων ἢ χρηστότης,
Ὅν ἀρεταὶ κοσμοῦσιν ὑπὲρ τὸ στέφος,
Ὅς; συνελὼν εἰπίμι, καλῶν ἐστία,
Καὶ τῶν χαρίτων εὐπρεπῆς; συνοικία.
Ἄλλὰ φυλάττοι τούτων εἰς μακροῦς χρόνους
Ὅ τῶν αγαθῶν παροχεύς; τε καὶ φύλαξ,
Καὶ συμφυλάττοι τὸν πεφιλημένον γόνου,
Τὸν Μίγαθλ, ἔραισμα τῆς σκηπτουχίας,
Τὴν τῆς ἀπάσης; καλλομένη κραταρχίας,
Τὴν λαμπερὰν δυντὸς ἐκπέδω ῥωματώος,
Ὅς; δόξα πατέρω; Σολομῶν ὦ; που γράφει,
Ὅς δόξα Πατὴρ αγαθῶν πλουτῶν ἅπαν.
Ἐπ' ἀν μετ' ἀσέτησιν ὁ τούσδε τοῦ βίου,

(α) Andronicum I intelligit. Memoratur etiam Andronici II filius Michael. Fugient, qui ornarentur Euthymium æqualem fuisse Andronico juniori. Vide Fabric.

Τὴν βασιλείαν οὐρανῶν δῶν λάχος,
Καὶ συντριβήσε ε ἀγίων στίφει.

Post ista fol. 5, p. 2, in codice exhibentur pictæ imagines variorum Patrum in fundo aureo cum inscriptione Pamphili, cujus nomen in margine legitur. Ista autem et reliquæ inscriptiones, de quibus mox dico, scriptæ sunt minio et litteris quadratis.

Sanctorum imagines ita deinceps sequuntur: extremus ad manum sinistram stat Damascenus, post quem continuo stant Maximus, Chrysostomus, Cyrillus, Gregorius Theologus, Gregorius Nysæenus; Basilus, Athanasius, et extremus in margine ad manum dextram Dionysius, qui quasi dux est, proximusque Alexio imperatori, qui in pagina sequenti pictus est.

Epiγραμμα ita se habet (sermo spectat ad imperatorem):

Β Ἐὖ σοι γένοιτο τῆς σοφῆς εἰδωλίας·
Πολλὴ χάρις σοι πρὸς Θεοῦ στεφηνόφρα,
Ἄνθ' ὧν συνήξας ὡδε τοὺς ἡμῶν λόγους,
Ἐκεῖ συναχθῆς; παγγενεῖς ἐσωσμένους.

Post ista fol. 6, p. 1, est imago Christi et Alexii Comneni cum hoc titulo.

Ἑμεῖς μὲν ἐσπεύρατε, σεπτὸι Πατέρες;
Ἐγὼ δὲ συνέλεξα τοὺς ὑμῶν κόπους,
Ἄμ' ἐκδυσωπῶν καὶ τὸ φῶς ὑμῶν ἔχειν,
Ὡς; συγχομισθῶ πρὸς μονὰς οὐρανοῦ.

Fol. 6, p. 2, exhibetur Alexius stans ante Christum sedentem in solio. Inscriptio hæc est:

Πολλοὶ βασιλεῖς εἰργάσαντο δυνάμει
Εὐ δὲ ὑπερῆρας πάντας ἔργω καὶ λόγῳ.
Ἢ παρχατῆς μου δεξιά σε κρατύνει,
Ἐκτείνε (b), βασιλεὺς, ζῶν αἰωνίως.

С Post ista fol. 7 legitur proömium. Καὶ πάντα μὲν τὰ κατορθώματα usque ad καταρτίσωμεν τὸ ἡμέτερον, ubi primus titulus incipit. Vide edit. pag. 9.

Jam, quæ deinceps leguntur in codice, quæcumque cum edito conveniunt, silentio prætermisi, notatis tantum iis in quibus est dissimilitudo codicis et editionis Græcæ.

Fol. γ, pag. 1, col. b editionis, inter, ἀλλὰ καὶ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν εἰ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος; addit codex duo loca, quæ desunt etiam in codice ejusdem bibliothecæ num. 15 b, de quo mox exposui.

Primus locus est Athanasii, quem hic subjeci. Indicem habet: Ἐπι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διακκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, καὶ δεῖ ἂ λέγουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, ταυτά φασι πάλιν καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δεικνύουσαι μίαν τὴν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα.

Д Ἄπερ εἶπεν ὁ Πατὴρ πληροῖ τὰ πάντα, ἰδῆλωσεν. Locus estiat infra (col. 49) e regione interpretatio-

Bibl. Græc. vol. VII. p. 475, 476 (supra, Opp. Euthymii tom. I mtio).

(b) Intelit. τὸν βίον.

δυνάμει; συμβάλλεσθαι τούτοις, οἷς γε τυγχάνω βουλόμενος. Οὐδὲ γὰρ λέληθ' ἄ' ἀπαραιτήτως αἶτι τὴν πρὸς τὸν ἀρμόβυλον ἀγάπην εἰσπραττόμενος, ἥτις δὴ μόνη ἡ ὀφειλὴ τέλος οὐκ ἐπίσταται, ὅσπερ ἀποβίβεται μᾶλλον ὀφειλομένη, καὶ μακαριστοὺς ἀποφαίνουσα τοὺς περὶ ταύτην ποιοῦντας. Τὰ δὲ καὶ παλαιὰν εὐχὴν τῷ γυμνήν μοι πρὸς Θεὸν ἐν καιρῷ λύσει τὸ πόνημα, ἐφ' οἷς δὴ καὶ τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα, ἐκλαμπρότατε, καὶ θεοσεβέστατε κύριε Στέφανε Μπραγκοδάνα, ὑλὲ ἐν πνεύματι περιπόθητε τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, δωρησάμενος ἔσομαι, δῶρον, ὡς γ' ἑμαυτὸν πείθω, ἄγχι κεχαρισμένῳ. Τί δ' ἂν ἄλλο σου τῆ ὑϊκῆ διαθέσει προσενέγκοιμι θυμωρότερον, ἢ τῆ θεοφιλεῖ, καὶ εὐσεβεῖ προερίσει προσφιλέστερόν τε ἅμα καὶ καταλληλότερον; Τίνι δ' ἂν ἐτέρῳ μοι τὴν πρὸς Θεὸν εὐχὴν ἀφοσιωσαίμην κρεῖττονι, καὶ δὴ καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀγάπην καταφανῆ ποιησαίμην ἢ ταύτην εἰς φῶς ἀγαγῶν, καὶ κοινήν ἅπασι ποιησάμενος τὴν ὀλιγομυτιάν βίβλον, *Δογματικὴν Πανοπλίαν* οὕσαν τε καὶ προσφύεσθαι κεκλημένην, κατὰ δὲ τῆς αἰρετικῆς καὶ ἀντιθέου παρατάξεως ἀγωνιζομένην; Τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ ὑπόθεσις, ὡς αὐτὴ προαναφώνει ἐκ προνομίων ἡ ὑπόσχεται, παριστῶσα τῆς βίβλου τὴν τιμιότητα. Ἦτις ἐκπεπνῶντο μὲν πάσαι ἐπὶ τῶν Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ αὐτοκράτορος χρόνων, μοναχῶ τινι, ὅπερ Εὐθύμιος Ζυγαθῆνός ἢ κλῆσις, ἐπιτάγματι τοῦ τηλικαῦτα τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐφεδρεύοντος, τοῦ προῤῥηθέντος φημι κυροῦ Ἀλεξίου, ἀνδρὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνο χρόνον δι' ἀρετὴν, καὶ τὴν ἄλλην, καὶ τὴν τρόπον λαμπρότητα γνωρίμων, ἀλλὰ καὶ τῆ θύραθεν οὐκ ἤττον σεμνυνομένη παιδείᾳ, ῥητορικῆς τε οὐκ ἀμελετήτω; ἔχοντι θεολογίαν δὲ, ὅση περὶ τὰ τῆς εὐσεβείας ἐνασχολεῖται δόγματα, καλῶς ἐξηκριθώκοτι, καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν ἐναμυρομένην, ὧν δὴ πλείους παράγειν ἀπεικάμενοι μάρτυρας, ἀξιόχρεων εἰς πίστιν τοῦ λόγου ἀποχρῆν ἡγησάμεθα αὐτὴν τὴν φιλάτην τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου θυγατέρα, Ἄνναν φημι τὴν Κομνηνὴν, ἥτις ἐν τῷ κατ' αὐτὴν ἱστορικῷ ὑπομνήματι ταῦτα προσμαρτύρεται τάνδρι, ἐπαίνους οὐκ ὀλίγου; αὐτῷ ἐπιμετροῦσα, καὶ αὐτὴν δὴ τὸν αὐτοκράτορα, ἀποδεξάμενον δηλονότι τὸ πόνημα, ἀποφαινομένη ἐπιθεῖναι τῇ βίβλῳ, ἥδη κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ ἐξεργασμένη τὴν κλῆσιν, *Δογματικὴν Πανοπλίαν*, προσεξημένην εἰκότως. Ἐνίστησι γὰρ τοῖς ἐν ταύτῃ, καὶ τὸν Θεῷ συναϊρομένην καρτερὰν συρρήγησιν πρὸς τὴν τῶν αἰρετικῶν φάλαγγα μάχην, καὶ τοῦτους γενναίως; μᾶλα τροποῦται τῇ παντεὶς τῶν λόγων, ἦν ἐκ πάντων τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας θεοφόρων Πατέρων ἄριστα συνεργασάμενος ὁ τῆς δόξης μνήμη Πατὴρ ἐκεῖνος ἐγαλειώσατο, καὶ πολλῶν πόνων μετὰ τοῦ πνεύματος ἐξυψηνάμενος, τοῖς τῆς εὐσεβείας προῤῥητο στρατιώταις, ἐκαλείφων αὐτοὺς καὶ ἐξοπλίζων διὰ τούτης κατὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς πίστεως, τοῖς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ πολεμοῦσιν αὐτὴν τὴν θείαν χεῖρα συνεργῶν καὶ συναγωνιζομένην ἐπαγγελλόμενος, καὶ θαρβῆν πρὸς τὸν ἀγῶνα διακελευόμενος μετὰ τοσοῦτων ὑποδουμένων τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας πόλεμον. Ἐλελήθει μέντοι γε τῶς, καὶ ἐν ἀφανεί σου κειμένη ἡγοεῖτο παρ' ἄξιαν ἢ οὕτω χρησίμη τε καὶ παγκάλῃ πραγματεία, οὐκ ὀδ' ὅπως ὁ θησαυρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀμεληθεῖσά τε καὶ παραρθεῖσα, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπειλοῦσα καταφθορὰν, ἦν μὴ τίς φθάς τῆς τοῦ Πανδαμάτορος ἐξαοπάσει βύμης, καὶ ἀνασώσῃται τὴν ὀλίγου δέιν ἐξίτηλον γεγονυῖαν ἀρίστην Χριστιανῶν παιδί Πανοπλίαν. Ἄνθ' ὧν οἷς περ φθὰς εἰρήκειν κινούμενος, τὴν δυνατὴν τῶς καταθέμην σπουδὴν ὅπως τύποις ἐκδοθῆν τοῦτ' ἐπὶ πολυωφελέστατον πόνημα, προῖκα τοῖς ὀρθοδόξιας τροφίμοις διαδοθῆ εἰς ἀσφάλειαν μὲν καὶ ἀποτροπὴν τῆς ἀπὸ τῶν αἰρέσεων λύμης, εἰς μνημόσυνον δὲ τῆς ἐμῆς ταπεινότητος, καὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἢ παντευχία τῆς τῶν εὐαγῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας Πατέρων διδασκαλίας χορηγηθῆ, ἵνα τοῖς αἰρουμένοις ἀντικαθίστασθαι πρὸς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας βραστῶν εἴη πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ βουλήματος, οἷον ἐξ ἱεροῦ τινος ταμιείου τὰ κατὰ πάσης αἰρετικῆς κακομυθίας ἀντίδοτα προφέρουσι, καὶ ἐξ ἐτοίμου ἀποχρωμένοις πρὸς ἄμυναν. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν μυθικὴν Ἠφαίστου Ἀχιλλεῖ πονηθεῖσαν ἀσιδεῖα, ἀλλ' οὐρανοχάλευτον Πανοπλίαν κατὰ πάσης αἰρετικῆς κακονοίας ἢ προκειμένη βίβλος προτίθησι, καὶ ἀήτητον ἀποφαίνει τὸν μετ' αὐτῆς κατὰ τῶν ἀντιθέων λήρων στρατευόμενον.

Ex Chr. Frid. Matthæi Proleg. ad Euthymium in Evang.

nis Francisci Zini, apud quem jam Latine lege-
batur.

"Ἐστὶ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ πίστεως.

Διαδραμῶν τὰ σύμπαντα ad καὶ μηδένα καίρον ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν. Vide infra col. 55.

Sequuntur scholia nonnulla ad Græcum textum quæ suo loco addidimus.

De codice 2 seu bibliothecæ ejusdem XV b, fol., in charta bombycina.

In hoc codice multa ommissa sunt, quæ leguntur in editione, multa item addita, quæ curiosius tractanda sunt a futuro editore. Est autem hic codex ideo notabilis, quod tres titulos habet, qui in plerisque codicibus Græcis desunt, nimirum titulum XIX, titulum XX et titulum XXVIII. Horum ultimus est κατὰ Σαρακηνῶν, qui separatim (a) jam est editus. Titulum autem XIX et XX hic ascripsimus.

(a) Vide Fabr. *Bibl. Græc.*, ubi supra.

ΤΙΤΛΟΣ ΙΘ'.

Κατὰ Ἀγγοτῶν, λεγομένων ἄγγοσιν τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς παγκοσμίου συντελείας, ὡς ἐλάττω τοῦ Πατρὸς. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Εἰς τὴν γνώσιν πάντων, et cætera quæ vide in textu ad titulum XIX.

Τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Δέκατὸν ἐστιν αὐτοῖς ἢ ἄγνοια ἀπὸ τῆς πρώτης φύσεως. Vide ad eundem titulum.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Εἰ γὰρ τὰ ἐσόμενα πάντα ad τὴν γνώσιν τῶν ἐσομένων. Vide ibid.

ΤΙΤΛΟΣ Κ'.

Κατὰ Ὀριγένοους.

Ἀσώματον πρὸ τῆς παραδόσεως ad εἶδ καὶ ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτοῦ τίθεται. Vide in textu ad titulum XX.

Τὸ τοιοῦτο τοιγαροῦν καὶ τηλικούτο τῆς εὐσεβείας κειμήλιον τίνι δ' ἂν ἐτέρῳ προσφωνήσαιμι δικαιοτέρον, ἐκλαμπρότατε, καὶ μεγαλεπφανέστατε κύριε Στέφανε Μπραγκοβάνε, πατὴρ ἀγαθοῦ χρηστὸν γέννημα, καὶ τῆς ἐκείνου ἀρετῆς καὶ χρηστότητος ἐκμαγεῖον, καὶ γνήσιον ἀποσφράγισμα, ἢ τῆ σῆ ἐκλαμπρότητι, ἥτις πᾶσαν μὲν τὴν ἔξω λαμπρότητα, τὴν ἀπὸ τοῦ θεοστέατου κράτους τοῦ ἐκλαμπρότατου καὶ γαληνοτάτου πατρός σου κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Βασσαράβα βοεβόδα καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας ἐπιβρόουσαν, καὶ ἀφθόνως μετοχστευομένην, μικρὸν καὶ ἀσθενὲς πρὸς γε τὴν ἀκροτάτην εὐδοξίαν σὺν τῷ ἀληθεῖ λόγῳ ἡγησαμένη, καὶ τοῖς ἀγεννέσι μᾶλλον οἰηθεῖσα προσήκειν ἄλλοις καλοῖς σεμνύνεσθαι, καὶ ἀπορίᾳ οἰκείων πρὸς τὴν τῶν Πατέρων, ὡς πρὸς τὸ νόθον, καὶ τεχνητὸν ἔρευθος αἰ τοῦ ἐμφύτου χηρεύουσας, καταφεύγειν ἀρετὴν, καὶ λαμπρότητα, οὕτως ἑαυτὴν ἐξεπόνησε καὶ διεκδύσθησε πάσῃ μὲν ἀρετῆς ἰδέα, πάσῃ δὲ παιδείᾳ καὶ ὥς συνελόντι πᾶσιν, οἷς κοσμεῖσθαι καὶ οἷς ὁ ἀληθὴς χαρακτηρίζεσθαι πέφυκεν ἀνθρώπων, ὥστε ἀγαλμα δὴ τι τῆς ἀρετῆς ἔμπνουν, καὶ ἀγαθοῦ παντὸς ἔμβιον ἀγαλμα πρόκειται. Ἄνθ' ὅτου καὶ τὸ μὲν αὐτῆς σῶμα οἱ Μύσται ὄροι περιεὶλῆφασιν, τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς, καὶ καλοκαγαθίας κλέος περιβέβηκε τὴν ὕψ' ἦλκον, καὶ περιεῖχε τοῖς ἐπαίνοις τῆς σοφωτάτης σου ἐκλαμπρότητος. Ἦτις ἐν τηλικαύτῃ ἀφθονίᾳ τῶν ἔξω, καὶ εὐρύθια πραγμάτων οὐ παρεῖδεν ἑαυτὴν ὑποσυρομένην εἰς δὲ πέφυκεν ἐλεεινῶς ὑφέλκειν ἐξυθρίζων ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ γενναίῳ καὶ ἐβρωμένῳ φρονήματι ὅλη γ' ὑπεράνω τῆς κατ' αὐτὸν βίας γεννομένη, εἰς σκέψιν ἐκυτὴν καθῆκε, καὶ διηκριθώσατο νουενχῶς ἄττα κοσμεῖν οἶδε τὸν ἀνθρώπων. Διὸ δὴ παιδεία σαυτὸν ἐκ νέου τῇ ἐλευθερίῳ ὑποβαλὼν, διττὴν ἐκείθεν τῇ σαυτοῦ ψυχῇ πηγὴν ἐφειλύκωσα, τοῖς πε κατὰ θεωρίαν καὶ τοῖς ἐν πράξει καλῶς ἐνησχολημένος. Διὸ καὶ εὐδοκίμεις μὲν ἐν συνεδρίῳ σοφῶν, οἷς συνδιημερεύειν καὶ συμπαννουχίζειν τὰ πλείεστα φιλεῖς, ὅσου τῆς πρὸς φιλοσοφίαν οἰκειώσεως εἰγίμα λαμπρότατον, ὅποτε τοῖς ὁμοίῳ χαίρειν ἕκαστον τοῖς σοφοῖς γνωματεύεται, αἰεὶς δὲ διὰ σαυτοῦ τὸν κατάλογον τῶν κατὰ τὴν ἐν πράξει ἀρετῆν εὐδοκίμων, εὐαριθμῶν ἄγαν φέρων τὰ δεύτερα κατ' ἐκείνῃν διαμιλλώμενος, ὥστε με οὐκ εἰς μακρὰν σε πάντας; ἔδοξα κατόπιν τῇ δόξῃ τῶν κατορθουμένων θαβρῶντα διατείνεσθαι, εἶγε τὰ φθάσαντα τῶν ἐσομένων ἀσφαλέστατα τεκμήρια πέφυκεν. Ἄλλὰ τούτων μὲν ἄλλοι, καὶ οἷς ἔργον ἐγκώμια πλέκειν τοὺς ἐπαίνους φιλοτεχνούντων. Ἐγὼ δ' ὁ τῆς ὑμετέρας ἐνδοξότητος διαζέροντως ἀποδέχομαι τε καὶ ἄγαμαι σιγῇ παραδραμῆν οὐκ ἀνέχομαι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχω δυνάμεις ἕως ὑπὲρ γῆς εἶην διουρυλλῶν καὶ κηρύττων μετὰ γε θαύματος οὐ πύσσομαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν λήθην ἢ φθόνον ἤπλω δικαίως; ὁ γε διὰ πλείετων πέπεισμαι μὴ προτιθεῖς, μηδὲ δημοσιεύων, ἀποστερῶν δὲ τῇ ἀκαίρῳ σιγῇ τῆς ἐκ τούτου ὠφελείας τοὺς γε εὐγνώμονας, οἷς ὑπέκκαυμα γίγνεσθαι φιλοῦσι πρὸς τὰ βελτίω τῶν ἀγαθῶν ἔργων οἱ ἔπαινοι; Εἰ δὲ τὰ τῶν ἄλλων σπινθήρος χρεῖαν συμβάλλοιτο, πῶς οὐχὶ πυρσὸν ἐν αὐτοῖς ἀρετῆς ἀνακαῶσι τοῦ ἐν σοὶ κατ' ἐξοχὴν ἐνουπάρχοντος τὸ διήγημα; Ὑπὲρ οὐδένας οἶμαι γ' ἐς τόδε διατελεῖν ἀνηκόους, πλὴν εἰ μὴ τις εἴη ἀνέραστος τῶν καλῶν καὶ ὀλίγωρος. Τίνα γὰρ ἂν καὶ λήσειεν ὁ παρ' αὐτῇ θερμὸς καὶ διάπυρος ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλος, καὶ ὡς μετὰ πολλῆς καὶ διακαοῦς προθυμίας; ὑπεραγωνίζῃ καὶ προασπίσεις τῶν ὀρθῶν, καὶ πατριῶν δογμάτων, στρατεῖαν ταύτην ἀρίστην τῷ Χριστῷ στρατευόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς ὀρθοδοξίας μετὰ πολλῆς καὶ καρτερικῆς τῆς ἐνστάσεως ἢ πύλαις ἔδου κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ Σωτῆρος; ἐπαγγελίαν οὐδέποτε νατισχυθήσεται, ὅση πλέον πολεμεῖται μᾶλλον ἀμαρζούσα, καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτῆς λαμπρυνομένη καὶ λαθαλλούσα; Διὰ ταῦτ' ἄρα κάγω σοὶ τῷ θερμῷ ζηλωτῇ καὶ προμάχῳ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ταυτηνῶν φέρων προσφωνῶ τὴν δογματικὴν Πανοπλίαν, ὅπως θεωρησιακός τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι, ῥωμαλιώτερον ἀντιπαρατάτῃ τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ἀληθείᾳ, τὸ θείον ῥῆμα φέρων κατὰ τὴν σάλπιγγα τῶν Ἐκκλησιῶν, Παῦλον φημι τὸν μακάριον, ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν, καὶ ῥομφαίαν ἀμφήκη, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς τοῦ εὐσεβοῦς λόγου διαχρώμενος πολεμίους, καὶ λαμπρὰ κατ' αὐτῶν ἰστών τρόπαια, ὧν περ οὐ βέροντα καὶ χαμαίζηλα κομίσῃ τὰ ἄλλα, οὐδὲ δόξαν βῆσ' ἀπανθούσαν καὶ ἐκλείπουσαν, ἀλλ' ἄπερ οὗτ' ὀφθαλμοῖς εἰς θέαν ἐφικτὰ, οὗτ' ἀκοῇ χωρητὰ, καὶ λόγου παντὸς ὑπερπαίει δύναιμι, βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ μακαριότητα διαεινίζουσαν, τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἐκλελεγμένοις; πρὸ πάντων αἰώνων. Οὐ μόνον δὲ διὰ ταῦτα προσήκειν ἔργων σου τῇ ἐνδοξότητι τὸ δῶρημα, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὴ παρὰ πάντας αὐτῇ ψικέωται, βασιλείων οὐσα κειμήλιον, σοὶ δ' οὐ μόνον τὰ τοῦ γένους ἐκ βασιλικῶν πηγῶν ἐπιβρόντα ὁμολογεῖται, τὰ πρὸς μάμμησιν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς Καντακουζηνούς ἀναγόμενα, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ πραττόμενα βασιλικῆς εὐγενείας λαμπρότατα ἀποσώζει μαρτύρια, καὶ κηρύττει τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν ἢ τῶν πράξεων ὁμοιότης. Ἄν οἰκοθεν ἔχεις, καὶ ἀφ' ἐστίας φασὶ τὸ παράδειγμα, ὡς ὑπὸ ζῶντι ἀρχετύπῳ τῷ κλεινῷ καὶ ἐκλαμπρότατῳ γενετῇ παιδαγωγούμενος, καὶ σὺνεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τῇ πηγῇ, ἐξ ἧς ἀφθόνως ὑπάρχει ἀρῶεσθαι σοι, καὶ κατὰ τὰς φιλεργούς μελίττας οἷον ἐξ ἀθανάτου λειμώνος ἀπανθίζεσθαι τῶν ἀρετῶν τὰ εὐδῶ καὶ ἀειθαλῆ ἀνθη. Ἄνθ' ὅτου καὶ διπλασίους εἰκότως τυγχάνεις ὀφελῶν τῇ αὐτοῦ ἐκλάμπρῳ γαληνότητι χάριτας, πρὸς γε τῷ εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι παρὰ τῆς αὐτοῦ ὑψηλότητος προσυπάρχοντος. Ἦς δὴτα καθ' ἡμᾶς αἱ ἀρταῖ τοῖς πέρας διαθεβρῶλλονται, τῆς ἀρίστης εὐνομίας; μετὰ τῆς δικαιοσύνης; καταγαλιζούσης τὸν ὑψηλότατον καὶ λαμπρότατον θρόνον, ἐφ' οὗ δὴ πρὸς Θεοῦ πάλαι προωρισμένη ἐν τῷ καταλλήλῳ χρόνῳ παρὰ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐφίδρυται, ὅποτε ἢ τοῦ χρόνου ἀνωμαλία τὸν δεῖνδον εἰς διοίκησιν ἀπήτει, διὰ πολυσχιδῶν ὁδῶν παραστήσοντα τὴν ἐμφυτον καλοκαγαθίαν, καὶ ἐκάστῳ προσφόρως ἐπαρκέσοντα πρὸς τὴν χρεῖαν, καὶ τῷ οἰκείῳ ὑποδείγματι τὸν ὑπὸ χεῖρα λέων τὰ θεοφιλῆ ἐκπαιδεύοντα. Ἄλλὰ τίς ἂν μοι λόγος ἀρκέσειε, ποῖος κάλαμος ὑπερστήσει ἐν ἀπρηθμίσει γοῦν μόνῃ χρήσωμι τῶν προτερημάτων, οἷς ὁ σὸς γενέτης καθωραίζεται, τῶν ἀγαθῶν, ὧν οὐ τῇ Μυστῇ μόνῃ, ἦν καὶ λόγου μικροῦ δεῖν ἄμοιρον πρώην οὖσαν, Μουζῶν ἀπέφηνε καταγωγίον, καὶ σοφῶν ἀνδρῶν περιώνυμον ἐνδιαίτημα, ἀρετῆς; τε πάσης τῷ ὄντι γυμνάσιον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῇ ὑψηλῇ συμπασῇ ὑπῆρξεν πατήρ, πολυτρόπων

εὐδρῶν τὸ Χριστῶνυμον πλήρωμα, τῶν εὐποιῶν ἀφθόνως καὶ ῥύδην προχομένων τῆς πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τυπογραφίας, ἥτις ἐπὶ τῆς αὐτοῦ θεοδοξάστου ἡγεμονίας συνέστη, οὐκ εὐαρίθμων ἱερῶν βιβλίων οἶον εἰς τὸ ζῆν ἀνακληθέντων καὶ ἀναθεβιωκότων, καὶ τοῖς Χριστιανύμοις καχορηγημένων παρὰ τῆς αὐτοῦ θεοφρουρήτου ἐκλαμπρότητος, ἐφ' ἧς οἶον ὑπὸ χοροστάτη τῆ εὐσεβείᾳ τὸ λοιπὸν σμῆνος συγγορεύει τῶν ἀρετῶν, κἀντεῦθεν ἀρετῆ, παρ' αὐτῆ τιμωμένη ὀλοῖς, πῆγῃσι τὸ τοῦ λόγου, βασιλικὸς ἐπιδίδωσι, καὶ εἰς αὐξὴν χωρεῖ, οἶον ἐν ἀθανάτοις στήλαις τῆ ἀλήκειᾳ διαδοχῇ ἐγκκολαμμένα εἰς γενεὰς γενεῶν παραδιδούσα αὐτῆς τὰ ἐγκώμια. Ἐκείνης οὖν ἀπόβροια πέφυκα τῆς πηγῆς, ἐκλαμπρότατε Στέφανε· τοῦ τηλικούτου ἔνδρου μεγαλοφυῆς ὑπάρχων καρπὸς παριστῆς τῆ μιμήσει, καὶ τὴν συγγένειαν οὐ ψεύδῃ, διαζωγραφῶν ἀκριδῶς ἐν σαυτῷ ὄλην τὴν τοῦ γεννήτορος ἀρετὴν, σὺν ᾧ σε εὐχομαι ὑπὸ τῆς ζωαρχικῆς καὶ μακαρίας Τριάδος περιφρουρεῖσθαι εἰς μακραίωνας μετὰ τῆς ἐγγωρούσης εὐδαίμονίας, ἐπιδιδόντα ἐν τοῖς κατὰ θεὸν ἐπιτηδεύμασι, εὐθυμοῦντά τε διὰ παντὸς, καὶ οὐτινοσοῦν ἀβουλῆτου ἀγευστον. Ἀμήν.

ΔΡΥΣΤΡΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ.

Τῆς ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος θερμότατος εὐχέτης.

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον, καὶ ἐνδοξότατον κύριον Α
κύριον Στέφανον βοεβόδα τὸν Μπραγκοβάνον.

Ἄρετῆς ἰδ' εὐσεβίης
Συνάρασθέ μοι παροῦσαι
Ἐλικωνήθεν Μούσαι
Ἵρθοδοξίης τὸ κλέος,
Βαθῦ, κλεινὸν οὖν τε γῆρας
Στεφάνου πλέκειν ἐπαίνους
Ἐπέων καλοῖς αὐτοῖς
Σοφίης ἀριστον υἱά
Θεὸς ᾧ βίον παράσχαι
Βασιλείαν τ' ἐπὶ τοῦτοις γε ἀγήρω.

Ἀντώνιος ὁ προφῆθαις.

Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸς τὸν πανιερώτατον καὶ σεβασμώτατον μητροπολίτην Δρύστρας κύριον Β
Ἀθανάσιον.

Τεύχεσιν εὐσεβίης ἰδὲ πνεύματος ὤπλισε θεῖος
Ἄρχιερεὺς Δρύστρας πανοπλίῃ ζαθέου.
Λύκουσ δὲ φθορέας κατερύκει στήθεσιν οὗτος
Χριστοῖο, κλεινὴν εἰς φάος τήνε βίβλον,
Ζιγαδνοῦ πόνον αἰς ἀγαθῶν θανάταις ἀφειδέσαι,
Δέρισκε ποιμένες· σὺν θαύματι εὐσεβίην.

Πρὸς τὸν αὐτόν.

Ἡέλιος λάμπων ἀπάσης δρόμοις πείρατα χροῦδος,
Ἄντι ψυχῆς τελέθει τοῖς ἐπὶ γῆς ἄπασιν.
Ἄκτινες σῶν δ' ἀρετῶν ἀστράψασαι ὀμματα πιστῶν,
Ὄνησαν πλεῖω ἢ τὸ πάροιδ' ἕτεροι.
Ὁ ἐν σκουδαλοῖς ἐλάχιστος Χουρμούζιος.

Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ τῆς βιβλίου.

Πανοπλίη κέκλημμαί εἰκότως μάλα,
Χορηγὸς ὄπλων φασγάνου τομωτέρων,
Αἰρεῖν πασῶν οἷς θυμὸς καθ' αἰρήσεων
Λαμπρὰ τρώπαια, καὶ νίκας πρὸς ἀξίαν.
Πατὴρ πέλει μοι Ζυγαδηνὸς μοναχὸς,
Γραφῶν ἀτεχνῶς ἡκριδωκῶς βένθεα.
Τῆς δ' ἐνὶ σκότῃ ἐοῦσαν ἀγνωστον,
Μυχοῖς ὀρωρυγμένος αἰῆς ὡς χρυσῶς,
Ἀρχιθύτης Δρύστρας τυποῖ Ἀθανάσιος
Ἐαῖς θανάταις, ὡφέλειας εἰνεκα.
Εὐχέσθε οὖν ἄπαντές· οἱ γῆρας βαθῦ
Λαχεῖν τ' ἐπιετα χῶρον οὐρανόων.

Ἔτερον πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Στέφανον βοε-

βόδα τὸν Μπραγκοβάνον· καὶ πρὸς τὸν πανιερώτατον Ἀθανάσιον Δρύστρας.

Ἴδμονι τῶν ὄπλων ὀπλίζεσθαι θέμις ὄπλοις,
Ὅφρ' ἀρετὴν κόσμῳ παμφανόεσσαν ἔχη.
Σοὶ δ' ὦ Βασσαράδων λαμπρὸν στέφος, ἡδέ τε εὐ-
[χος,

Ταῦτα τὰ ὄπλα πρέπει αἰρετικῶν ἐφόδῳ.
Τῶν ῥα Ζυγαδινῶν χαλκευτῆς πάμπαν ἐτύχη,
Ποιμὴν δὲ Δρύστρας θῆξε τυπογραφία,
Ὀνόμα δ' ἐπλετο τῷδε φερώνυμον ἀθανασίης.
Ἦν ἀρετῆσιν ἐῆς πλέξατ' ἀπειρεσίως.
Ὁ ἐλάχιστος ἐν ἱεροδιακόνοις Ἰωαννίκιος ὁ Χατζής.

Ἔτερον εἰς τὴν βίβλον.

Τύξον σὺν ἡδὴ καρτερῶς τείνον λίαν,
Βίβλη τε ῥίπτει ἀντιπάλων καρδίη.
Λέλογχας ἢ γὰρ τηλικούτου θαίμονος,
Δοῦν' ὥστε φέγγει μιν σὲ δὴ καὶ γουνεά
Ἐόντα τοῦτον Ζυγαδηνὸν τοῦπικλήν,
Εὐθυμῆς φερώνυμον φῶτ' ἀγλαῶν.

Ἔτερον πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον κύριον Στέφανον βοεβόδα τὸν Μπραγκοβάνον, καὶ πρὸς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Δρύστρας κύριον Ἀθανάσιον.

Μπραγκοβάνων Στέφανε στέλεχος ρίζης περιδόξου,

Ἦδ' ἀγαθοῦ τοκῆως εὐφρόσυνόν τε τέκος,
Δέξο σὴ κορυφᾷ στέφος αἰδίδιον τόδε δῶρον,
Λαμπροῦ σου ἤθους σῆμ' ἀγλαῶν τελέθον,
Τιθέμενον παρὰ ἀρχιθύτου σοῦ εὐχέτιδος τε
Ἐξάρχου Δρύστρας τούνομ' Ἀθανασίου,
Ὁ· δὴ θῆκε τύπος θανάτησιν ἀειρομένῃσι
Τὴν βίβλον ταύτην εἰς χάριν εὐσεβείων.

Ὁ ἐν σκουδαλοῖς ἐλάχιστος Γεώργιος Καλιθάνου Καρισσαῖος.

Στίχοι Ἰαμβικοὶ πρὸς βασιλεῖα Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν, καὶ πρὸς τὴν βίβλον Εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζιγαδηνοῦ.

Ἡ Βίβλος σθετὴ τοῦ κρατίστου δεσπότητος
Θείων πέφυκεν ὀπλοθήκη δογμάτων,
Ἐαντευχίαν φέρουσα καὶ πανοπλίαν
Ἀρρήκτον, ἀκράδαντον, ἀδμαντίνην.
Τοῦ γὰρ δυνατοῦ τὰ θετηγμένα βέλη,
Ἄ πηγνώουσι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Λόγου
Τῶν τοῦ κρατοῦντος δυσμενῶν ἐν καρδίᾳ.

Ἐνταῦθα κείνται πάντα συνελεγμένα,
 Τῷ συγκροτισμῷ τοῦ σοφοῦ προμηθέως,
 Ἄλεξιου γῆς Αἰσόνων βασιλέως,
 Θεόφρονος Μέδοντος Εὐσεβεστάτου,
 Ὃν ἡ κρίνοια τοῦ φιλανθρώπου Λόγου
 Ἐν ἰσχυρισμῷ τῶν χρόνων τῶν δυσκόλων,
 Καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶνδε τῶν πολυπλόκων
 Ἠνεγκεν εὐτύχημα Ῥωμαίοις μέγα,
 Στρατηγὸν εὐμήχανον ἡκριβωμένον,
 Ἀρχηγὸν εὐδόκιμον ἐξηρημένον,
 Καὶ πρὸ κράτους τειχίσμα, καὶ μετὰ κράτος
 Πύργωμα, κραταίωμα τῆς σκηπτουχίας,
 Ὅδ' τὰ κατορθώματα πολλὰ καὶ ξένα,
 Καὶ τὰ τρόπαια τὰ κατ' ἐχθρῶν μυρία.
 Σφραγίς δὲ πάντων, καὶ κορωνὴς αἰσία,
 Ἡ Δογματικὴ τυγχάνει Πανοπλία,
 Τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἡ στερέωσις.
 Ἡ συλλογὴ γὰρ τῶν θεοπνευστῶν λόγων
 Γνώρισμα λαμπρὸν εὐσεβοῦς βασιλέως.
 Ὃς συμβάλλεται τοῖς ἐναντίοις θείων,
 Καὶ πρὸς λογικὴν συμβαλεῖν αὐτοῖς μάχην
 Τοῦτοις κατ' αὐτῶν εὖ τεθωρακισμένοις
 Τοῖς μηχανικοῖς ἀπτοήτω; ἐξίτω.

Τοῦ αὐτοῦ.

Πρόγραμμα βιβλίου τῆσδε τῆς τῶν δογμάτων
 Ἄλεξιου φρόντισμα, καὶ γλυκὺς πόνος,
 Ῥώμης βασιλεύοντος; εὐσεβῶ; Νέας,
 Καὶ παιδρὸν ἐκλάμποντος ἀρετῶν σέλας.
 Κοινωνηλὲς σύνταγμα, πίστεως κρείτος,
 Στήλη θριαμβεύουσα τοῖς νόθοις λόγους.
 Ἀθροισίς εὐσύνοπτος ὀρθοδόξιας,
 Ἐλεγχῶ; ἐντρέπων τε καὶ καταισχύων
 Τοῦ; τῆς ἀληθοῦς πίστεως ἀποστάτας.
 Θεῖον ταμεῖον ὀργάνων τῶν ἐν μάχαις,
 Ἀπερ καταστρέφουσι τείχη δογμάτων

A Θεῷ μισουμένων τε καὶ λαοπλάνων,
 Πηγὴ δι' αὐτῆς ἐνθέων διδαγμάτων,
 Ποταμὸς αὐτόχρημα στεπτῶν δογμάτων.
 Ἀρδρὴν κατακλύζων τε καὶ σύρων κάτω
 Τῶν κακοδόξων τὰς βεβήλους αἰρέσεις.
 Φρικτὴ βελῶν φάρετρα δογματευκόντων,
 Τῶν συλλογισμῶν πλεκτάνη, καὶ σφενδόνη,
 Τοῖς τοῦ Θεοῦ φῶς, πῦρ δὲ τοῖς ἄλλοτρίοις.
 Σάλπιγξ κατακλήττουσα τοὺς ἐναντίους,
 Πανοπλία φράττουσα τοὺς κεκρημένους,
 Παντευχία σφάττουσα τοὺς θεηλάτους.
 Ἄλλ' ὦ Μονὰς Τρίφωτε, καὶ Τριάς πάλιν
 Ἐν φῶς ἀπαστρέπτουσα τῆς Θεαρχίας,
 Τὸν Ἥλιον φύλαττε τῶν Ἀνακτόρων,
 B Τὸν μηχανουργὸν τῆς τσοαύτης ἰσχύος.
 Ἐπειτα τήνδε τὴν σελήνην τοῦ κράτους
 Καλὴν βοηθὸν ἐκ Θεοῦ συνημμένην,
 Καὶ τὸν ποθεινὸν Πορφύρας Ἐωσφόρον
 Κάλλιστον ἄνθος Δεσπότην ἡμῶν νέον,
 Εἰρηνικὴν σύμπνοιαν ἐν βίῳ νέμων,
 Ζωὴν τε μακρὰν, καὶ κακῶν ἐλευθεράν,
 Καὶ τὴν τελευταίην εὐφρόως τελουμένην,
 Πανοικὴ σώζων, παγγενὴ στέφων ἕνω
 Μιχμαρυγὴν ἀφθαρτον ἡμφιεσμένους.
 Τοῦ αὐτοῦ.

Ὡς ἠυδόκησεν ὁ κρατῶν στεφηφόρος,
 Ὡς ἐγγράφως ὤρισεν, ὡς εἰδείξαι μοι
 Σπεύσας κατεσκευάσα τὴν Πανοπλίαν.
 C Ταῦτ' οὖν μαθίντες οἱ κριταὶ τοῦ βιβλίου
 Στίργουτε, καὶ βάλοιτε ταῖς εὐφημίαις
 Τὸν ἀγγλίνου τε καὶ μέγαν βασιλέα.
 Τοῦτω γὰρ ἡ σύμπασα καὶ μόνη χάρις.
 Εἰ γὰρ προσήκει τὴν ἀλήθειαν λέγειν,
 Εὐμήχανον τὸ χρῆμα, πιπτέτω φρόνος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΜΕΤ' ΕΓΚΩΜΙΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΑ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ
 ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΝ ΠΑΝΟΠΛΙΑΝ,

PROLOGUS AD PANOPLIAM DOGMATICAM, CUM ENCOMIO IMPERATORIS
 ALEXII COMNENI.

Euthymii opus et solitarii
 Zigabeni Panoplia dogmatum,
 Alexio e Comnenorum gente parata :
 Regi fidei in infidelium confusionem.

Omnia quidem maximi, diviniq; gubernatoris,
 ac regis nostri Alexii præclara, et illustria, atque
 admiranda sunt instituta, quæ vel ad reipublicæ
 recte administrandæ tuendæque perlitiam perti-
 nent; vel stratagemata, militariaque consilia, et
 sententias, ac præcepta complectuntur; vel acuta
 machinarum inventa nihilo plerumque Palamedis
 Archimedisque machinis inferiora comprehendunt;
 vel dicta prudenter aculeque magnarum gentium
 legatis responsa continent; vel denique, ne lon-

D. Εὐθυμίου πόνημα καὶ μονοτρόπον,
 Τοῦ Ζιγαδηνοῦ δογμάτων Πανοπλία,
 Ἄλεξιῷ τευχθεῖσα Κομνηνῶν γένους,
 Ἀνακτι πιστῶ τῶν ἀπίστων εἰς πᾶλην.

Καὶ πάντα μὲν τὰ κατορθώματα τοῦ μεγίστου καὶ
 θεοκυβερνήτου βασιλέως ἡμῶν Ἀλεξίου περιφανῆ
 καὶ λαμπρὰ καὶ ἐξιοθαύμαστα πολιτικῶν πραγμά-
 των ἐπιστημονικὰ διατάγα, καὶ δεξιὰ μεταχειρί-
 σεις καὶ ἀντιλήψεις; πολιτικῶν στρατηγημάτων εὐ-
 βουλία, γνωμῶν ὑποθήκαι, καὶ μηχανημάτων ἐπι-
 νοιαί, μηδὲν ἐλαττούμεναι πολλάκις τῶν Ἀρχιμή-
 δους καὶ Παλλαμήδους; ἀποκρίσεις περιεσκευμέναι,
 καὶ ἀγγλίνου μεσαί πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν με-
 γάλων ἐθνῶν; ἅλλα πάντι, συντόμως εἰπεῖν, ἐξ ὧν

ὁ πανταχόθεν συγκεκροτημένος αὐτοκράτωρ, καὶ δεινὸς ὁμιλῆσαι πράγμασι, καὶ πόρον ἀμηχάνους εὐρεῖν, καὶ πρὸς τοὺς κειροὺς καὶ τὰς καταστάσεις συμφερόντως μεθαρμοζόμενος γνωρίζεται καὶ διαγινώσκειται· τῶν ἄλλων δὲ τούτου προτερημάτων οὐκ ἔλαττον εἰς λόγον εὐφημίας τὸ προκείμενον σπουδασμα, τὴν συλλογὴν λέγω τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Πῶς τοσαύταις κοσμητικαῖς φροντίσι περιβρέμενος, καὶ μυρίων πραγμάτων ἀνθοκαῖς ἐκίστοτε περιεπιπόμενος, οὐδὲ τούτου τοῦ μέρους ἀφροντίστως ἔσχε, καθάπερ πολλοὶ τῶν προλαβόντων αὐτοκρατόρων, οἷς ἤρκεσε μόνον ὡσπερ καὶ τοῖς κλειοσι τῶν τότε καὶ νῦν ὑπηκόων ἡ στοιχειώδης καὶ σύντομος ὁμολογία τῆς πίστεως, ἧ καὶ Σύμβολον ἱερὸν καλεῖται. Διασχεψάμενος δὲ καὶ τῇ πείρᾳ γνοὺς ὅτι πολλῶν μέρεσι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, παρεισεσθάρη πάλιν ἰοδδία καὶ θεοστύγη δόγματα, καὶ τῶν πνευματικῶν γεωργῶν ἀπουσταζίντων διὰ τὴν τῶν πολεμίων Ἰσως μακρὰν καὶ πολυχρόνιον προσεδρίαν, ἐπεσπάρη τῷ καλῷ σίτῳ ζιζάνιον ἀκαρπίας, καὶ πρὸς μόνην καὶ οὐσίαν ἐπιτήδειον τῶν αἰρετικόντων εἰδωλομανίας, ἧ καὶ θολεροῖς ἐξίμασι λόγων ἀρθεύοντες οἱ τούτων διδάσκαλοι, βλαστάνειν παρασκευάζουσι, τί ποιεῖ; περιουδησίας αὐτῷ τῆς καρδίας τῇ τοσαύτῃ καταφρονήσει, διανίσταται πρὸς ζῆλον, καὶ τῆς θεραπείας αὐτουργὸς γίνεται, καὶ περινοεῖ τι μέγα καὶ ὑψηλόν. Καιροὺς γὰρ ἀποταξάμενος τῇ μελέτῃ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν, ὅτε καὶ μικρὰν ἐκεχειρίαν ἤγειν ἀπὸ τῶν δημοσίων καὶ κοινωφελῶν φροντίδων, ἀναγνώσει φιλοπόνῃ συντόμως ἑαυτὸν ἐπεδίδου, συναρουμένους ἔχων τοὺς παρατυχόντας τῶν ἐλλογιμῶν, ὧν πολλῶν καὶ καλῶν εὐπορεῖν εἴθεον καὶ τὰ βασιλεια, μάλιστα δὲ τοὺς δογματικούς ἠσκέτο λόγους, καὶ θερμόν τινα καὶ διάπυρον ἔρωτα τούτων ἐν τῇ ψυχῇ περιέφερεν. Ἐνθεν τοι καὶ καθάπερ σιδηρὸς θερμὸς ὕδατι ψυχρῷ στομωθεῖς; καὶ τὴν γλῶτταν ταῖς παρατρέψεσι τῶν τοιοῦτων λόγων ἀκονηθεῖς, ἀμψιστομος ἀπετελέσθη μάχαιρα κατὰ τῶν βλασφημῶν δογμάτων, καὶ διδαγμάτων, καὶ πέλεκυς κόπτων πέτραν, τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, τὴν σκληρὰν καὶ πεπωρωμένην ἀναισθησίαν τῶν θεομάχων, ὡς αὐτὸς ἐγὼ δις παρατυχῶν διαλεγόμενῳ κατενόησα, καὶ παρεσημειώσαμην· οὗτω τοιγαροῦν τοὺς μὲν τῶν εἰς χεῖρα ἰόντων ἀγχεμάχοις ὄπλοις ἔβαλε καὶ κατέβαλε· τινὰς δὲ τῶν ἐνδισαστρώφων καὶ πρὸς τὴν ἀρμονικὴν ἡδυφωνίαν ὑκαλλαιτόμενος νοουθετεῖν ἐπειρᾶτο, καὶ μετακλίθειν, πολλὴν μακροθυμίαν καὶ ἐπιείκειαν τοῖς λόγοις παρακρινῶν. Ἴνα δὲ καὶ μετ' αὐτὸν οἱ βασιλεύοντες ἐνάγωνται πρὸς τὴν μίμησιν, ἐσκέψατο μάλα συνेतῶς ἔγγραφον αὐτοῖς τε καὶ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις καταλιπεῖν τὴν τῶν δογματικῶν ὄπλων παρασκευὴν, καὶ τὰς πνευματικὰς ἐλεπίδεις, καὶ τὰ λογικὰ μηχανήματα, καθάπερ οἱ τὰ προσαγορευόμενα τακτικὰ συντάξαντες, οὐ τὸ τῶν ἀρχιερέων ἔργον σφετεριζόμενος, ἀλλὰ κάκεινους διεγείρων τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, καὶ συμμαχίαν μάλιστα παρεχόμενος.

A gior sim, cuncta illa, quibus imperator undique fultus et munitus, tum rempublicam regere, tum ex difficultatibus sese expedire, et rebus atque temporibus accommodare utiliter scienterque potest: sed hoc ejus in primis laudandum ac celebrandum est studium atque consilium, quod orthodoxæ fidei decreta colligenda curavit, nec quamvis tam multis mundi molestiis innumerabilibusque negotiis et gravissimis occupationibus assidue distringatur, partem hanc sibi negligendam duxit, ut ex superioribus imperatoribus multi, quibus id satis fuit, quod plerisque vel illius, vel hujusce temporis privatis hominibus satis est, nempe brevis fidei confessio, religionis continens elementa, quod sacrum Symbolum appellatur. At ipse cum experimento cognitum ac perspectum haberet, pestiferas rursus et impias opinionibus multis Romani imperii partibus irrepsisse, ac propter longum fortasse diuturnumque hostium dominatum inter bonum triticum mala luxuriantis hæreticorum doctrinæ, quæ non nisi ad comburendum utilis est, zizania fuisse sparsa ac seminata, eaque ut vigerent et crescerent, turbidis sermonum rivulis ab ipsorum doctoribus irrigari, animo commotus, atque ob insignem eorum audaciam atque dementia inflammatus, tanto malo sibi occurrendum ac remedium adhibendum existimavit. Itaque cum a publicis negotiis, gravissimis reipublicæ muneribus, et curis superesset aliquid temporis, id omne in divinarum Scripturarum voluminibus accurate perlegendis consumebat, deque iis cum viris eximiiis, quorum egregia multitudine regia semper referta esse solet, colloquebatur, approbatos in primis sermones colens, quorum ingenti quodam amore animus ejus incensus ardebat. Ex quo factum est ut talium sermonum consuetudine linguam exacuens tanquam ferrum ignitum aqua frigida confirmatum, atque adeo gladius utrinque acutus ad detestabiles opiniones, atque doctrinas excindendas, vel, ut Scripturæ verbis utar, *Securis petram concidens*¹, asperam nimirum ac duram, atque omni sensu carentem pertinaciam impiorum evaserit. Id, quod ego testari possum, qui rem animadverti, et adnotavi, cum ei disputanti forte fortuna bis mihi contigerit interesse. Quosdam enim secum conredientibus hisce cominus percussit et profligavit. Alios autem fugitantes orationis suavitate capiens et alliciens, multamque verbis suis patientiam ac lenitatem immiscens ad sanitatem et optimam frugem reducere nitentur. Quod quidem exemplum ut post se regnaturi possint imitari, optimum inibi consilium, ut, quemadmodum illi qui res ad militiam pertinentes comparant, eis ac subditis eorum populis approbatorum armorum apparatus omni machinarum genere atque instrumento bellico instructum, litterarum monumentis consignatum relinqueret. Qua sane re non

¹ Jerem. xxiii, 29.

sibi pontificum munus arrogavit, sed exemplo suo pontifices excitavit, seque illis socium et adiutorem adjunxit. Neque vero crimini aut vitio vertendum est, si non solum imperator ipse pietatis studiosissimus, sed quivis omnino e fidelium numero, modo peritus sit dicendique potestate praeditus, veritatem in discrimen adductam laborantemque tueatur atque defendat: nisi forte qui immanem et mortiferam aliquam feram occiderit, eo nomine in crimen vocari debet, quod cum non sit indigena, communi peste de medio sublata incolae et indigenas ab ejus pernicie periculoque liberaverit. Beatorum igitur Patrum rectaeque fidei defensorum decretis per sapientes et peritos hujus aetatis viros electis, in unamque redactis, hanc mihi provinciam demandavit, ut eorum sententias diligenter in ordines distribuerem, et suis quasque locis apte concinneque disponerem ac collocarem. Quamobrem cum ejus mandatis ac jussis nefas sit adversari, restat ut ratione Deoque hujus muneris duce, per quem et manus instruuntur ad pugnam, et digiti scribentes ad haereses profligandas diriguntur, congregiamur, et manus conseramus, vel potius religionem tueri, et cum hostibus ejus decertare volentibus arma comparemus adamantina ac lethalia vereque caelestia, quibus qui erunt instructi, cum laedi nequeant omnino, tum

Appellabitur autem hic liber *Orthodoxae fidei Dogmatica Panoplia*, vel Decretorum Armamentarium, ut cum pugnandi tempus advenerit, oportueritque spirituales propugnatores armari, eo patefacto, armis bello pro tempore congruentibus instruuntur. Hoc enim varia telorum armorumque genera ad omnia bella gerenda conficiendaque abunde ministrabit. Ceterum, cum duplex sit, quemadmodum tradit Gregorius Theologus, orationis genus, unum quo nostra defendimus, alterum, quo res adversariorum oppugnamus, sic item nos agemus, ut nostris prius expositis ac constitutis, iam demum aliena atque hostilia profligemus. Utrumque autem praestabimus, ut dictum est, auxilio muniti Patrum sapientissimorum, qui ante nos pro veritate fidei dimicaverunt, scriptaque sua, ut firma adversus varios hostium impetus praesidia, et fortitudinis exempla nobis haereditaria reliquerunt. Exponunt autem servato temporum ordine aliorum sententiae, tanquam in malorum explicatione pravas haereses ita recensentes, ut statim sequantur earum confutationes, et qui in singulis evertendis optime se gesserunt, scriptisque suis eas oppugnaverunt et transfixerunt. Antiquiores quidem vetustateque jam aboletas atque consumptas praetermissimus, insigniores vero, et quarum licet extincta sit flamma, carbonem tamen Ecclesiam laedunt, nobis, ut signum, petendas sagittisque confendas proposuimus. Ac si quae praeterea ex iis excissis, ut stolones quidam relictis, interim pullularunt, eas quoque dejiciendas opprimendasque curavimus.

Ἀνάγκη γὰρ, σιωπῶντος ἀκαίρως τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος τοῦ διαλέγεσθαι περὶ πίστεως, ἀντιλαμβάνεσθαι κινδυνεύοντος τοῦ λόγου, μὴ ὅτι γε τὸν εὐσεβέστατον βασιλεία, τὸν καὶ τοῖς δόγμασι τῶν ἀρχιερέων τὸ κύρος διὰ τῆς ἑαυτοῦ ῥοπῆς καὶ συνέσεως χαριζόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπλῶς πιστὸν ἄνδρα, καὶ λέγειν ἐπιστάμενον καὶ δυνάμενον, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀνελόγητα θηρίον ἀνθρωποφθόρον αἰτιάσαιτό τις, ὅτι μὴ ἐγγώριος ὢν τὸν κοινὸν βλεθρὸν ἐκ μέσου πεποιθκέ, καὶ τῆς ἐντεῦθεν λύμης ἀπήλλαξε τοὺς αὐτόθρονας. Καὶ ὅτ' αὖτὰ δόγματα τῶν μακαρίων Πατέρων, καὶ προμάχων τῆς ὀρθῆς πίστεως διὰ τῶν τοῦ παρόντος καιροῦ σοφῶν καὶ πολυπειρῶν ἀνδρῶν ἐκλεξάμενος, καὶ συναγαγὼν ἐμοὶ τὴν συνθήκην τούτων ἐπέτερεψε, καὶ τάξιν ἐπιθεῖναι τούτοις, καὶ διεσκεμμένην ἀρμονίαν, καὶ λελογισμένην οἰκονομίαν ἐκέλευσεν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ἀναδύεσθαι, λοιπὸν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ στρατηγούντος τοῦ συντάγματος τῶν λόγων, δι' οὗ καὶ χεῖρες διδάσκονται πρὸς παράταξιν, καὶ δάκτυλόι γράφοντες κατορθοῦσι τὸν κατὰ τὸν αἰρέσεων πόλεμον ἴτεον ἡμῖν ἦδη πρὸς τὴν ἐγγείρησιν, καὶ κατασκευαστέον, μᾶλλον δὲ συντακτέον Πανοπλίαν τοῖς βουλομένοις ὑπερμαχεῖν τῆς εὐσεβείας, καὶ συρῆσθαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῆς, παθεῖν μὲν ἀδαμαντίνην, δρᾶν δὲ καιριωτάτην, καὶ ὄλωσ' ἀκαταγώνιστον, καὶ ὄντως οὐρανογάλευτον.

adversarios ipsi vulnerent, prosternant ac superent. Ἔσται δὲ τῇ βίβλῳ ταύτῃ κλήσις *Δογματικὴ Πανοπλία*, ἢ ὀπλοθήκη δογμάτων, ὥστε καιροῦ ποτε χαλοῦντο; εἰς μάχην, καὶ τοῦ; πνευματικούς ὀπλίτας ἐγείροντος, ἀναπτύσσειν ταύτην, καὶ πρὸς τὰς ἰδέας τῶν πολέμων φράττεσθαι τοῖ; ἐναποκειμένοι; ὀπλοῖ; πολυειδῆ γὰρ ταῦτα, καὶ δασιλῆ, καὶ πρὸς παντοῖον πόλεμον ἐφαρκούντα. Διττοῦ δὲ ὄντος λόγου παντός, κατὰ τὸν Θεολόγον φάναι Γρηγόριον, τοῦ μὲν τὸ οἰκεῖον κατασκευάζοντος, τοῦ δὲ τὸ ἀντίπαλον ἀνατρέποντος, καὶ ἡμεῖς τὸν οἰκεῖον ἐκθέμενοι πρῶτον, οὕτω τὰ τῶν ἐναντιῶν ἀνατρέψαι πειρασόμεθα, καὶ ἀμφοτέρω δὲ διὰ τῶν πανσόφων, ὡς εἰρηται, Πατέρων τῶν προκεκμηκῶτων ὑπὲρ τοῦ Λόγου, καὶ καθάπερ τινὰ κληρὸν καταλελοιπότητων ἡμῖν τοὺς οἰκεῖους λόγους, καὶ τὰς ἐκ τούτων πρὸς τὰς ὑπεναντίους πεικίλας συμπλοκάς, καὶ τοὺς τρόπους τῶν ἀνδραγαθημάτων. Ἐκτεθήσονται δὲ τάξει τινὶ κατὰ τοὺς χρόνους αἱ τῶν ἄλλων ὡς ἐν ἐκλογῇ κακῶν ἐπιλογεῖσαι κακοήθεις αἰρέσεις τῆς ἀνατροπῆς ἐπομένης ἔχουσαι, καὶ τοὺς ἐφ' ἐκάστης ἀριστεύσαντας κατατρέχοντας αὐτῶν διὰ τῶν οἰκεῖων ἀντιβῆσθαι καὶ κατακοντιζοντας. Τὰς μὲν οὖν παλαιαιτέρας ὡς πρὸ πολλοῦ σεσηπίας, καὶ πάντῃ διαφθαρείσας παρεδράμομεν, τὰς ἐπισημοτέρας δὲ, καὶ ὢν, εἰ καὶ ἡ φλόξ ἀπεμαρᾶνθη, παραλυποῦντες ἐτι τὴν Ἐκκλησίαν οἱ ἀνθρακες, ταύτας ἐστήσαμεν σκοπούς εἰς τὴν βάλλεσθαι καὶ κατατοξεύεσθαι. Καὶ εἰ τινὲς δὲ τῶν μεταξὺ καὶ προσεγῶν παρεισθήσαν, ὡς ἀποσπάδες τούτων, ἢ παραφυάδες ἀφείθησαν, τῆς κατασπύσεως τῶν προβεβλημένων ἰκανῆς καὶ ταύτας συκαταβάλλειν.

Πόθεν οὖν ἡμῖν ἀρχιτέον τοῦ προκαίμενου συντάγματος· καὶ σπουδάζομαι; πόθεν ἄλλοθεν, ἢ ὅθεν ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ φησὶ Γρηγόριος, Τρεῖς αἱ ἀνωτάτω δόξαι, λέγων περὶ Θεοῦ· ἀναρχία, πολυαρχία, καὶ μοναρχία. Αἱ μὲν οὖν δύο καίσι τὴν Ἑλλήνων ἐπαίχθησαν, καὶ παιζέσθωσαν· τὸ τε γὰρ ἀναρχὸν ἀτακτον, τὸ τε πολυαρχὸν στασιώδες, καὶ οὕτως ἀναρχον, καὶ οὕτως ἀτακτον. Εἰς ταυτὸν γὰρ ἀμφότερα φέρεται τὴν ἀταξίαν, ἢ δὲ εἰς λύσιν· ἀταξία γὰρ μελέτη λύσεως. Ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον μοναρχία δὲ οὐχ ἦν ἐν περιγρᾶφαι πρόσωπον, καὶ τὰ ἐξῆς. Λοιπὸν οὖν ὀλίγα καὶ συντεταγμένα κατὰ τε τῶν ἀναρχῶν καὶ ἀθέων Ἐπικουρείων, καὶ τῶν ἄλλων πολυαρχῶν, καὶ ἀθέων Ἑλλήνων διεξεληθόντες, καὶ τὴν ἐναντίαν πλάνην τούτων τε κἀκείνων κατὰ παραδρομὴν ἐλέγξαντες, καὶ ἀνατρέφαντες, οὕτως ἐπὶ τὰ οἰκετα χωρήσομεν. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν ἤλιον, οἱ δὲ σελήνην, οἱ δὲ ἀστέρων πλήθος, οἱ δὲ οὐρανὸν αὐτὸν, ἅμα τούτοις, οἱς καὶ τὸ πᾶν ἄγειν δεδώκασι κατὰ τὸ ποῖον ἢ τὸ ποσὸν τῆς κινήσεως· οἱ δὲ τὰ στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ διὰ τὸ χρειώδες, ὧν ἄνευ οὐδὲ συστήναι δυνατόν τὸν ἀνθρώπινον βίον· οἱ δὲ ὁ τι τύχαιον ἕκαστος τῶν ὄρα τῶν ἐσεβάσθησαν, ὧν ἐώρων τὰ κάλλιστα θεοὺς προσθησάμενοι· συνεικίο, ad nostra veniamus. Reliqui Græci partim solem, partim lunam, partim multitudinem stellarum, nonnulli una cum his caelum ipsum, quorum qualitate motus et quantitate agere tradunt orbem universum; quidam elementa, terram, aquam, aera, ignem propter utilitatem, cum sine his vita humana degi non possit; alii vero aliquid eorum quæ cernuntur venerati sunt, et quæ præcherrima fuerant conspicati ut numina coluerunt.

Περὶ τοῦ Ἐπικουρίου ποσαχῶς τὸ ἄτομον.

Ἐπικουρος δὲ ἐκβάλλων καὶ θεὸν καὶ πρόνοιαν τὸ αὐτόματον εἰσήγει, καὶ τὰς ἀτόμους. Πολυσήμαντον δὲ τὸ ἄτομον. Λέγεται γὰρ τὸ δύστημον, ὡς ὁ ἀδάμας, καὶ τὸ παντελῶς ἀτμητον, ὡς τὸ ἀσώματον, καὶ τὸ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις μερικὸν καὶ καθ' ἕκαστον, ὃ τμηθῆναι μὲν δύναται, τεταμημένον δὲ φεῖρεται, ὥσπερ ὁ Σωκράτης τυχόν· τεμνόμενος γὰρ εἰς κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ κοιλίαν, οὐκέτι ἐστὶ Σωκράτης· τέταρτον ἄτομον τὸ διὰ βραχύτητα μὴ δυνάμενον τμηθῆναι, ὡς τὸ σημεῖον μὲν παρὰ γεωμέτραις, ἢ μονὰς δὲ παρὰ ἀριθμητικοῖς, ὁ νῦν δὲ χρόνος παρὰ φυσικοῖς. Τοιοῦτόν τι ἄτομον, καὶ τὸ ἐξ ἑλιακῆς ἀκτίνος ἐν ἀέρι διαφανόμενον, καὶ ὄφιν ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνιμώμενον, ἑσμάτια τένα δοκαὶ ταῦτα κοινωριώδη καὶ αὐτοῦ τοῦ χοδὸς λεπτότερα. Ἐκ τούτων οὖν Ἐπικουρος συνίστασθαι πάντα ἔλεγεν, οἷα κατὰ ἀνάγνωσιν ἀπὸ τῶν μεγεθῶν χωρῶν, καὶ μηδὲν ἐπίρριπτον ἀπλούτερον ἢ λεπτότερον. Λέγονται δὲ καὶ οὐδέτερος ἄτομα, καὶ θηλυκῶς ἄτομοι.

Κατὰ Ἐπικουρίων τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ περὶ Θεολογίας λόγου.

Τοῦ μὲν γὰρ εἶναι θεὸν, καὶ τὴν πάντων ποιητικὴν τε καὶ συνεπιτικὴν αἰτίαν, καὶ ὅστις διδάσκαλος, καὶ ὁ φυσικὸς νόμος, ἢ μὲν τῶν ὁρωμένων προβάλλουσα, καὶ πεπηγῶς καλῶς, καὶ ὀδεύουσι, καὶ ἀκινήτως, ἢ οὕτως ἐπι, κινουμένως καὶ φερομένως, ὃ δὲ διὰ τῶν ὁρωμένων καὶ τεταγμένων τῶν ἀρχηγῶν τούτων συλλογιζόμενος. Πῶς γὰρ ἀν

A Verum undenam hujusce operis exordium nobis ducendum est, nisi ex illis verbis unde magnus ille in theologia Gregorius exorditur, Tres, iniquiens, de Deo sententiæ sunt, una eorum, qui nullius; altera, qui multorum; tertia, qui unius asserunt imperio mundum gubernari. Priores duæ pueriles sunt, et a Græcis inventæ. Quare ut pueriles contemnantur. Nam et quod imperio caret, confusum est: et quod multorum regitur imperio, seditiosum, et idcirco etiam imperio vacans, atque ideo confusum. Itaque ambæ sententiæ in confusionem incurrunt. Confusionem porro sequitur eversio ac dissolutio. Quid enim aliud est confusum esse atque ordine vacare, nisi ad exitium perniciemque contendere? Proinde nobis tertia illa sententiâ comprobatur, qua unius asseritur imperio ac principatu cuncta regi atque administrari. Unius autem principatum intelligo, non quem una persona circumscribit; et quæ deinceps sequuntur. Reliquum est igitur, ut pauca conjuncte dicamus tum contra impios Epicureos, qui a nullo, tum adversus alios Græcos, qui a multis affirmant mundum gubernari, duplicique et contrario istorum errore breviter confutato atque

B

C *De Epicuro, quodupliciter atomus intelligatur.*

At Epicurus, Deo providentiæque rejecta, casum et atomos introduxit. Multis autem modis atomus intelligitur. Nam et id significat quod cum difficultate secari potest, ut adamas; et quod nullam sectionem admittit, ut id quod vacat corpore, et quod a philosophis individuum singulareque dicitur, quod secari quidem potest, sectum tamen corrumpitur, ut exempli gratia, Socrates. Etenim si secetur in caput, et manus, et ventrem, et pedes, non erit amplius Socrates. Atomum denique dicunt quod propter exiguitatem dividi nequit, ut punctum apud geometras, unitas apud arithmeticos, et momentum apud philosophos naturales. Tales atomi tunc in aere solis radiis illustrato apparent, tum e solo pavimentoque tolluntur. Quæ ramenta quædam terrestria videntur, ipso etiam pulvere tenuiora. Ex his omnia componi et consistere affirmat Epicurus, cum per resolutionem a magnis corporibus discedens, nihil simplicius subtiliusque reperiat

Contra Epicureos, magni Gregorii Theologi ex oratione 11 de theologia.

Quod Deus sit, quodque idem rerum sit omnium causa effectrix, et conservatrix, cum oculi nos doceant ipsi, tum lex naturalis. Oculi, dum illos ad res quæ præclare compactæ sunt et ordine incedunt, immobilique, ut ita dicam, ratione moveant, contemplandas convertimus; naturæ lex, dum ex ipso rerum, quas cernimus et contemplamur,

ordine, earum auctorem moderatoremque colligimus. Quomodo enim orbis constitisset aut permaneret, nisi euncta Deus et effecisset et conservaret? Ac, quemadmodum si quis citharæ pulcherrime elaboratæ concinnitatem et compositionem intueatur, aut ejusdem concentum exaudiat, ipsius citharæ opificem et moderatorem considerabit, ad eumque statim cogitatione rapietur, licet ipsum fortasse nunquam aspexerit: ita nobis eorum quæ facta sunt, auctor, et conservator, et motor est manifestus, quamvis animo non comprehendatur. Quod si quis non ad hæc usque ultro progrediat, ut naturalibus demonstrationibus acquiescat, is sane quam improbus ac stultus est.

In eodem ex eadem oratione.

Nos autem, qui Dei studio tenemur, nec adduci possumus, ut mundum sine principe et gubernatore credamus esse, ratione ipsa hac impellimur, ut ea quæ sensibus sunt exposita contemplerur, in hisque ab initio repetendis et explorandis immoremur. Verum quia non est consentaneum, ut illi eorum quæ, quantum ad sensum pertinet, eundem obtinent honoris gradum, detur principatus, eadem ratione duce supra conscendimus, atque ita tandem ad eum pervenimus, per quem hæc ipsa, ut sint, habent; sic enim ipsi nobiscum: Quis cælestibus terrestribusque rebus, et his quæ in acre et aqua versantur, præscripsit hunc ordinem? Imo vero quis ea quæ antiquiora sunt, nempe cælum et terram, et aerem, et aquæ naturam constituit? Quis ea disjuncti? Per quem mutua inter hæc societas, consensus et conspiratio? Ego enim virum illum, tametsi alienus est, laudo. Quis hæc movet, perpetuoque ac nunquam cessante progressu circumagat? Nonne eorum auctor atque opifex qui rationem illis inseruit, qua unumquodque fertur atque dirigitur? Quis porro eorum auctor atque opifex, nonne is qui ea fabricatus est, et, ut essent, perfecit? Neque enim in casu tantam esse facultatem concedendum est, ut causam eorum fateamur existisse. Quod si id concesserimus, num etiam pulcherrimi hujusmodi rerum ordinis erit causa? Sed demus id quoque, si videtur. Ut eadem autem ratione, qua principio rerum universitas constitit, conservetur, nonne ad aliud, quam ad casum referendum est? Ad aliud profecto. Ecquid autem erit istuc aliud? Nihil sane, nisi Deus.

In eodem Gregorii Nyssæ pontificis ex libro qui inscribitur De cognitione Dei.

Quod ex simplicium elementorum terræ, aquæ, aeris, ignis permixtione, aut ex corpusculis individuis omnia, quæ in mundo sunt, consent, ut asserit Epicurus, quod genitum est non genito, quodque factum effectore sine ulla dubitatione tanto præstantius atque præclarissimum deprehenditur, quanto simplicibus elementis et corpusculis illis, quæ atomos dicunt, homo præcellit. Præterea quomodo quæ natura inter se contraria sunt, aut sine detrimento ad unius orbis perfectionem concurrerunt: aut sine consilio rationeque convenire inter se et congruere potuerunt: aut homini rationem inserere, qua ipsa carent omnino, quippe quæ animi ac

A. καὶ ὑπέστη τὸς τὸ πᾶν, ἢ συνέτη, μὴ θεοῦ πάντα καὶ οὐσιώσαντος καὶ συνεχόντος; Οὐδὲ γὰρ κιθάραν τις ὀρώων κάλλιστα ἠσκημένην, καὶ τὴν ταύτης εὐαρμοστίαν καὶ εὐταξίαν, ἢ τῆς κιθαρωδίας αὐτῆς ἀκούων, ἄλλο τι ἢ τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν, καὶ τὸν κιθαρωδῶν ἐνοήσασαι, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖται τῆ διανοίᾳ, κἂν ἀγνοῶν τύχη ταῖς ὕψεσιν. Οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ ποιητικὸν δῆλον, καὶ τὸ τηροῦν καὶ δηλοῦν τὰ πεποιημένα, κἂν μὴ διανοίᾳ περιλαμβάνηται· καὶ λίαν ἀγνώμων, ὁ μὴδὲ μέχρι τούτων προῶν ἐκουσίως, καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐπόμενος ἀπεδείξει.

Katà τῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

B. Ἡμᾶς δὲ ὁ λόγος δεξιόμενος ἐπιειμένους θεοῦ, καὶ μὴ ἀνεχομένους τὸ ἀνηγεμόνευτον τε καὶ ἀκυβέρνητον, εἶτα τοῖς ὀρωμένοις προσβάλλων, καὶ τῆς ἀπαρχῆς ἐντυγχάνων οὕτε μέχρι τούτων ἐστῆσεν. Οὐ γὰρ ἦν λόγου δοῦναι τὴν ἡγεμονίαν τοῖς ὁμοτίμοις κατὰ τὴν αἰσθησίν, καὶ διὰ τούτων ἀγε πρὸς τὸ ὑπὲρ ταῦτα καὶ δι' οὐ τούτοις; τὸ εἶναι περιεσσι. Τί γὰρ τὸ τάξαν τὰ οὐράνια τε καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε δι' ἄερος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸς τούτων, οὐρανὸν τε, καὶ γῆν, καὶ ἄερα, καὶ φύσιν ὕδατος; Τίς τὰ ταῦτα ἔμιξε, καὶ ἡμέρισε; Τίς ἡ κοινωνία τούτων πρὸς ἄλληλα, καὶ συμφυία τούτων καὶ σύμπνοια; Ἐπεινῶ γὰρ τὸν εἰρηκότα, κἂν ἀλλότριος ἦ. Τί τὰ ταῦτα κεινηκός, καὶ ἄγον τὴν ἀληκτον φορὰν, καὶ ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ πᾶσι λόγον ἐνθεῖς, καθὼς τὸ πᾶν φέρεται τε καὶ διεξάγεται; Τίς δ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποικῶς ταῦτα, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; οὐ γὰρ δὴ τῷ αὐτομάτῳ δοτὸν τοσαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίος τὸ τάξει; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι καθ' οὗς πρώτων ὑπέστη λόγους; ἐτέρου τινὸς ἢ τοῦ αὐτομάτου; ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ποτε ἄλλο πλὴν θεός;

D. Τοῦ Νέσσης ἐκ τῆς βιβλίου τῆς λογομένης Θεογνωσίας κατὰ τῶν αὐτῶν.

Ἐπειρ ἐκ τῆς τῶν ἀπλῶν στοιχείων συνουσίας, γῆς λέγω, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ πυρός, ἢ τῶν λογομένων ἀτόμων κατ' Ἐπίκουρον τὰ ἐγκόσμητα γένηται, εὐρεθήσεται τὸ γεννητὸν τοῦ ἀγεννήτου, καὶ τὸ ποιηθὲν τοῦ ποιήσαντος ἀσυγκρίτως κρείττον, καὶ τιμιώτερον, καὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ ἀνθρώπος τῶν ἀπλῶν στοιχείων καὶ τῶν εἰρημένων ἀτόμων διαφορώτερος. Πῶς δ' ἂν καὶ κατὰ φύσιν ἑναντία συνῆραμον ἀδραδῶς εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν; Ἡὼς δ' ἂν καὶ συνεφώνησαν οὐκ ἔχοντα βούλησιν, ἢ λόγον; Ἡ πῶς τῷ ἀνθρώπῳ λόγον ἀνέθηκαν τὰ παντελῶς ἀψυχα, καὶ ἄλογα, καὶ ἀναίσθητα; Ἐβῆ δὲ καὶ ψὶ τὸ πλεον τῆς σφετέρας οὐσίας ἀπεκλήρω-

σαν, ἐλέφαντά φημι, ἢ εἰ τι τούτου μείζον, ἐκείνῳ μᾶλλον συναποκληρῶσαι καὶ τὸ κατὰ πάντων τῶν ὑποδεεστέρων ἡγεμονικὸν καὶ βασιλικόν. Ἄλλὰ μὴ τὸ πολλῶ τούτων λειπόμενον κατὰ σωματικὸν μέγεθος καὶ βύμην ὁ ἄνθρωπος ἐκείνου κατέρχει διὰ τὴν λόγον, ὃν ἐκ τοῦ λόγον ἔχοντος Δημιουργοῦ πάντως κατεπλούτησε. Πῶς δ' ἂν καὶ ἐκ τῶν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε φερομένων τὰ τεταγμένα γεγονέναι λέγοιντο;

Κατὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐκ τοῦ εἰς τὰ ἄγια Φῶτα λόγου.

Οὐ γὰρ τοῦτο μόνον δεῖν τὸ πεποιημένον ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς εἰς δόξαν καὶ ἑπαινον τοῦ πεποιηκτός, καὶ Θεοῦ μίμησιν ὅσον ἐφικτὸν ὀρμητήριον γενέσθαι παντοίων παθῶν, βροσκομένων κακῶς, καὶ δαπανώντων τὴν ἐντὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὸ θεοῦ στήσασθαι συνηγόρους τοῖς πάθεσιν, ἵνα μὴ μόνον ἀνεύθυνον τὸ ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ θεῖν νομίζηται, εἰς τοιαύτην καταφεύγον ἀπολογίαὶν τὰ προσκυνούμενα.

Κατὰ τῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὡς εἴπερ ἀσεθεῖν αὐτοὺς ἔδει πάντως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀποπεσεῖν εἰς εἰδῶλα κατενεχθέντας, καὶ τέχνης ἔργα, καὶ χειρῶν ποιήματα, μὴ ἂν ἄλλο τι κατ' αὐτῶν εὐξάσθαι τοὺς νοῦν ἔχοντας ἢ τοιαῦτα σεβασθῆναι, καὶ οὕτω τιμῆσαι, ἵνα τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει τῆς πλάνης. ὡς φησι Παῦλος, ἀπολαμβάνωσιν, ἐν οἷς σέβονται, οὐ μᾶλλον τιμῶντες δι' ἑαυτῶν τὰ σεβάσματα, ἢ δι' ἐκείνων ἀτιμαζόμενοι· βδελυκτοὶ τῆς πλάνης, βδελυκτότεροι τῆς εὐτελείας τῶν προσκυνουμένων καὶ σεβομένων, ἵνα καὶ αὐτῶν τῶν τιμωμένων ὧσιν ἀναισθητότεροι, τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες ἀνοία, ὅσον εὐτελεία τὰ προσκυνούμενα.

Κατὰ τῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ Θεολογίας.

Δίρασι τε καὶ κλισαίς, ἔστι δὲ οἷα καὶ πρῆξι λίαν αἰσχρῆς μανίας τε καὶ ἀνθρωποκτονίας. Τοιαύτας γὰρ ἔκπεπεν εἶναι θεῶν τοιοῦτων καὶ τὰς τιμάς.

Κατὰ τῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ ἄγια Φῶτα.

Δαιμόνιον εὐρημα σκοτεινῶν, καὶ διανοίας ἀνάκλασμα κακοκαίμονος· χρόνῳ βοηθοῦμενον, καὶ μύθῳ κλεπτόμενον· ἃ γὰρ ὡς ἀληθῆ προσκυνούσιν, ὡς μυθικῆ συγκάλυπτοι. Δίον εἰ μὲν ἀληθῆ, μὴ μύθους ὀνομάζεσθαι, εἰ δὲ ψευδῆ, μὴ θαυμάζεσθαι, μηδ' οὕτως ἱταμῶς ἐναντιωτάτας ἔχειν δόξας περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ὡς περ ἐν ἀγορᾷ μερακίων καίζοντες, ἀλλ' οὐκ ἀνδρείαι διαλεγόμενοι νοῦν ἔχουσι, καὶ λόγῳ προσκυνηταίς, καὶ τὴν ἐντεχον ταύτην καὶ ρυπαρὰν πιθανότητα διαπίπτουσιν. Ἐπεὶ δὲ ἀπεσκευασάμεθα τὸ ἀλλότριον, φέρε καταπρίσσωμεν τὸ ἡμέτερον.

A *sensus expertis sint? Quid? nonne oportebat, cui naturæ suæ plurimum tribuissent, qualis est elephas, aut si quod animal elephante majus est, id minoribus animalibus ut ducem regemque præstare? Nunc autem homo, elephante corporis magnitudine ac robore multis partibus inferior, imperat illi propter rationem, qua ab opifice suo plane ditatus est. Jam qui fieri potest, ut ex iis quæ casu temereque feruntur, consistant ea quæ ordine constituta sunt?*

Contra reliquos Græcos magni Gregorii Theologi ex oratione in Sacra Lumina.

Non solum enim id grave fuit, quod qui facti sunt ut recte viverent, effectorisque sui laudem et gloriam quærent, et Deum, quoad fieri posset, imitarentur, vitiorum omnium interiorem hominem male depascentium et corrumpentium facti sunt receptaculum, sed etiam quod Deos, sibi vitiiis suis faventes opitulantesque consinxerunt, ut peccare non solum liceret impune, verum etiam laudabile divinumque videretur, quod deorum suorum exemplo fieret.

In eisdem ex eadem oratione

Ut si a pietate declinarent omnino, et a vero Dei cultu recederent, ad simulacra et artis opera manuum figmenta ducerentur. Quid enim illis inimici eorum, si saperent, gravius possent imprecari, quam ut deos ejusmodi colerent et adorarent, quo religione suâ dignam, ut Paulus ait, mercedem perciperent, non magis honore eos efficientes, quam ex eorum cultu ignominiam reportantes², contemnendi propter errorem, sed magis etiam aspernandi propter sordes et dedecus illorum, quos venerantur et colunt. Ut simulacris ipsis stupidiores esse videantur, tantoque dementiores, quanto viliora abjectioraque sunt eorum numina.

In eisdem ex oratione De theologia.

Cruore, et nidore, et turpibus etiam factis nunquam, furorque, et mactandis hominibus deos colendos existimarunt. Talem enim esse ejusmodi deorum cultum oportebat.

In eisdem ex oratione in Sancta Lumina.

D *Tenebrosa dæmonum vestra, figmenta que mentis insanæ atque infelicis, tempore confirmata, fabulisque contexta. Quæ enim ut vera colunt, ea cælant tanquam fictitia. Equius autem erat, si vera essent, fabulas non appellare. Sin fictitia, non admirari. Neque ita temere contrarias de eadem re opiniones suscipere, non aliter, ac si in foro cum pueris colluderent, non autem cum viris sapientibus et ratione Deum colentibus disputarent, qui artificiosa ista ac sordida ipsorum figmenta contemnunt atque despiciunt. Verum quoniam aliena confutavimus, age nostra constituamus et confirmemus.*

¹ Rom. III, 27.

ΠΙΝΑΞ

THE BIBLOS THS EPONOMAZOMENHS ΔOΓΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΝΟΠΛΙΑΣ.

INDEX

LIBRI PANŌPLIA DOGMATICA INSCRIPTI.

- Titulus I.** — *Ratiocinatio syllogistica, qua Deus unus esse ejusdem naturæ: Verbum, ac Spiritum item, nempe Filium et Spiritum sanctum habere demonstratur. Ex oratione catechetica Gregorii Nyssæ pontificis.* **Τίτλος Α'.** — Συλλογιστική ἀπόδειξις, ὅτι εἷς ἐστὶ Θεὸς, καὶ ὅτι καὶ Λόγον ἔχει ἑμοούσιον ἑαυτῷ, καὶ Πνεῦμα ὁμοίως, ἅπερ εἰσὶν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου τοῦ Νύσσης.
- Titulus II.** — *De Patre et Filio et Spiritu sancto distincta simul atque conjuncta divinitatis ratio.* **Τίτλος Β'.** — Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία.
- Titulus III.** — *De Deo seu Divinitate communiter. Qui Deum, aut Divinitatem aut divinum Numen dicit, communi horum appellationes tres unius divinitatis hypostases, sive personas declarare.* **Τίτλος Γ'.** — Περὶ Θεοῦ κοινῶς. Δηλον δὲ ὅτι ὁ Θεὸς εἰπὼν, ἢ Θεότητα, ἢ τὸ θεῖον ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς Θεότητος ἐρέφηνη τῇ καθολικῇ τούτων προσηγορίᾳ.
- Titulus IV.** — *Divinam naturam comprehendendi non posse.* **Τίτλος Δ'.** — Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θεῖαν φύσιν.
- Titulus V.** — *De divina appellatione.* **Τίτλος Ε'.** — Περὶ Θεωνυμίας.
- Titulus VI.** — *De officio Dei.* **Τίτλος ΣΤ'.** — Περὶ τῆς θείας δημιουργίας.
- Titulus VII.** — *De divina humanatione.* **Τίτλος Ζ'.** — Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.
- Titulus VIII.** — *Contra Hebræos, ex libro, ut fertur, Nysseni, De cognitione Dei.* **Τίτλος Η'.** — Κατὰ Ἑβραίων ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βίβλου, τῆς προσαγορευομένης Θεογνωσίας.
- Titulus IX.** — *Contra Simonem Samarensem, et Marcionem Ponticum, et Manetem Persam, et Manichæos.* **Τίτλος Θ'.** — Κατὰ Σιμωνῶν τοῦ Σαμαρέως, καὶ Μαρκίωνος τοῦ Πορτικοῦ, καὶ τοῦ Πέρσου Μάντιος, καὶ τῶν Μανιχαίων.
- Titulus X.** — *Adversus Sabellium ex S. Cyrillo.* **Τίτλος Ι'.** — Κατὰ Σαβελλιανῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.
- Titulus XI.** — *In Arianos, magni Athanasii.* **Τίτλος ΙΑ'.** — Κατὰ Ἀρειανῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου.
- Titulus XII.** — *Contra Spiritus sancti impugnatores.* **Τίτλος ΙΒ'.** — Κατὰ Πνευματομάχων.
- Titulus XIII.** — *Photii patriarchæ, contra Latinos, quod ex Patre tantum procedit Spiritus sanctus, non et ex Filio.* **Τίτλος ΙΓ'.** — Φωτίου Πατριάρχου κατὰ τῶν τῆς καλαϊᾶς Ῥώμης, ὅτι ἐκ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.
- Titulus XIV.** — *Contra Apollinarium.* **Τίτλος ΙΔ'.** — Κατὰ Ἀπολλινάριου.
- Titulus XV.** — *Contra Nestorianos.* **Τίτλος ΙΕ'.** — Κατὰ Νεστοριανῶν.
- Titulus XVI.** — *Contra Monophysitas, quorum auctor Eutyches archimandrita.* **Τίτλος ΙΣΤ'.** — Κατὰ Μονοφυσιτῶν, ὧν ἀρχειερχὴς ὁ Εὐτυχῆς, ὁ ἀρχιμανδρίτης.
- Titulus XVII.** — *Contra Aphthartodocetas.* **Τίτλος ΙΖ'.** — Κατὰ Ἀφθαρτοδοκητῶν.
- Titulus XVIII.** — *Contra eos qui dicunt Deum Verbum impatibiliter esse vassum.* **Τίτλος ΙΗ'.** — Κατὰ τῶν λεγόντων, Ἐλαθεν ὁ Θεὸς Λόγος ἀπαθῶς.

[Τίτλος ΙΘ'.— Κατὰ Ἀγνοητῶν λεγόντων ἀγνοεῖν ἅ
τὸν Υἱὸν καὶ θεὸν τὴν ἡμέραν
καὶ ἕραν τῆς παγκοσμίου συντε-
λεως, ὡς ἐλάττω τοῦ Πατρὸς.]

[Τίτλος Κ'.— Κατὰ Ὀριγένοους.]

Τίτλος ΚΑ'.— Κατὰ Σεργίου, καὶ Πύρρου, καὶ
Παύλου πατριαρχῶν Κωνσταντι-
νουπόλεως δογματιζόντων ἐπὶ Χρι-
στοῦ μίαν θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν,
οἱ καὶ Μονοθελεῖται λέγονται.

Τίτλος ΚΒ'.— Κατὰ Εἰκονομάχων.

Τίτλος ΚΓ'.— Κατὰ Ἀρμενίων.

Τίτλος ΚΔ'.— Κατὰ τῶν λεγόμενων Παυλικιανῶν.

Τίτλος ΚΕ'.— Περὶ τοῦ σταυροῦ, περὶ τοῦ ἀγίου
βαπτίσματος, καὶ περὶ τῆς μετα-
λήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ νόματος
καὶ αἵματος.

Τίτλος ΚΖ'.— Κατὰ Μασσυλιανῶν.

Τίτλος ΚΖ'.— Κατὰ Βογομίλων.

[Τίτλος ΚΗ'.— Κατὰ Σαρακηνῶν “.]

Παράτιτος.— Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινου-
πόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν
ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς
περὶ τῶν ἐπὶ οἰκουμενικῶν συν-
όδων.

Titulus XX.— *Contra Origenem.*

Titulus XXI.— *Contra Sergium, Pyrrhum et Pau-
lum, patriarchas Constantinopoli-
sis, qui docebant unam in Christo
esse voluntatem et energiam; qui et
Monothelitæ dicuntur.*

Titulus XXII.— *Contra Iconomachos.*

Titulus XXIII.— *Contra Armenios.*

Titulus XXIV.— *Contra eos qui dicuntur Pauli-
ciani.*

Titulus XXV.— *De cruce, de sancto baptismate et
de transmutatione Domínici corporis
et sanguinis.*

Titulus XXVI.— *Contra Massalianos.*

Titulus XXVII.— *Contra Bogomilos.*

Titulus XXVIII.— *Contra Saracenos.*

Appendix.— *Photii patriarchæ Constantinopolitani
ex epistola ad Michaellem Bulgaricæ
principem de septem synodis œcu-
menicis.*

* Inclusa hic et in textu supplemus ex Chr. Frid. Matthæi Prolegomenis ad Euthymii Commentaria in Evan-
gelia. EDIT PATR.

** Ab editore Tergobystensi præ metu Turcarum omissus.

EUTHYMI MONACHI

ZIGABENI

ORTHODOXÆ FIDEI DOGMATICA PANOPLIA.

ΤΙΤΛΟΣ Α'.

Συλλογιστικὴ ἀπόδειξις, ὅτι εἷς ἐστὶ θεὸς,
καὶ ὅτι καὶ Λόγον ἔχει ὁμοούσιον αὐτῷ, καὶ
Πνεῦμα ὁμοίως, ἅπερ εἰσὶν ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦ Νόσεως ἐκ τοῦ κατηχη-
τικοῦ λόγου.

Ὅταν πρὸς τινὰ τῶν ἐλληγιζόντων διάλειξις ἦ,
καλῶς ἂν ἔχοι τοιαύτην ἀρχὴν ποιεῖσθαι τοῦ λόγου.
πότερον εἶναι τὸ θεῖον ὑπείληφεν, ἢ τῷ τῶν ἀθείων
συμφέρεται δόγματι; Εἰ μὲν οὖν μὴ εἶναι λόγοι
ἐκ τῶν τεχνικῶς καὶ σοφῶς κατὰ τὴν κόσμον οἰκο-
νομούμενων, προσαχθήσεται πρὸς τὸ διὰ τούτων
εἶναι τινὰ δύναμιν τὴν ἐν τούτοις δεικνυμένην, καὶ
τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην ὁμολογησαί· εἰ δὲ τὸ μὲν
εἶναι μὴ ἀμφιβάλλοι, εἰς πληθὸν; δὲ θεῶν ταῖ; ὑπο-
νοίας ἐκφέροιο, τοιαύτη χρησόμεθα πρὸς αὐτὸν

C

TITULUS I.

*Ratiocinatio syllogistica, qua Deus unus esse, ejus-
demque naturæ Verbum, ac Spiritum item, nempe
Filium, et Spiritum sanctum habere demonstra-
tur. Ex oratione catechetica Gregorii Nysseni.*

Quando cum aliquo eorum qui Græcorum opinio-
nibus favent, instituitur disputatio, commodum est,
ut initio disputationis interrogetur, utrum Deum
esse fateatur, an neget. Si negabit, ex ratione sa-
pientiaque, quæ in mundi moderatione viget, cogetur
consilieri, vim quamdam indicari quæ rebus omnibus
præsit. Quod si esse quidem non dubitabit, sed multo
tamen esse putabit deos, ita deinceps cum illo
agemus; existimetne perfectum esse numen, an im-
perfectum, eoque perfectionem, ut par est, tri-

honeste divinae naturae, rursum rogabimus, nam omnibus illis rationibus, quae in divinitate cernuntur, perfectum dicat, ne ex contrariis, perfectoque et imperfecto constet. Quo item concesso, non erit difficile adversarii animum deorum multitudinis distractum adducere, ut divinitatem unam esse fateatur. Nam si perfectum omnibus partibus dabit, multaque eodem pacto perfecta dicet, necesse erit, ut in iis quae nulla ratione discrepabunt, sed eadem prorsus videbuntur, aut proprium aliquid ostendatur, aut si proprii nihil apparuerit, nullam animus differentiam poterit cogitare. Etenim si nec ea re discrimen comprehendetur, quod majora minorave sint, quoniam perfectionis ratio non admittit, ut minor sit: nec quod deteriora sint, aut praestantiora, quia divinitas non cadit in id quod deterius appellari potest: nec quod antiquiora recentiorave sint, quandoquidem id quod semper non est, ab eo quod numen ac Deum esse mens concipit, abest: eum una eademque sit divinitatis ratio, nullaque in ea vere proprietas reperiat, necessarium est, ut qui opinionis errore multos sibi deos fingebat, unam divinitatem esse fateatur. Nam si bonum, et justum, et sapiens, et potens, et incorruptum, et aeternum, et reliquae omnes pie notionis ita congregentur, ut omnis omnino tollatur differentia, his omnibus in uno eodemque conclusis, necessario aufertur deorum multitudo.

ἀρθροσία, καὶ ἡ ἀδιότης, καὶ πᾶσα εὐσεβής διάνοια κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῖτο τρόπον, πάσης κατὰ πάντα λόγον διαφορᾶς ὑφαιρουμένης, συνυφαιρείται κατὰ ἀνάγκην τὸ τῶν θεῶν πλῆθος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, τῆς διὰ πάντων ταυτότητος εἰς τὸ ἐν τῇ πίστει περιουσίᾳ.

Verum quia religionis veritas quamdam personarum differentiam percipit in unitate naturae, ne dum Graecos impugnamus, in Judaeorum labamur errorem, non alienum est, ut eum quoque artificiosa quadam distinctione confutemus et refellamus. Nec illi quidem, qui a nostra religione abhorrent, numen rationis expers constituunt, hoc autem nobis concessum satis est ad id quod volumus comprobandum. Qui enim Deum non esse rationis expertem constituit, is eum habere rationem concedit. Atqui eodem nomine dicitur etiam humana ratio. Quare si quis ad rationis nostrae similitudinem Dei rationem cogitabit, mox ad notionem sublimiorum perducetur. Necesse enim est, ut eodem modo ratio seu oratio congruat naturae, quo reliqua item omnia conveniunt. Nam licet in homine vita, et potentia, et sapientia cernatur, non tamen ob nominum similitudinem eandem in Deo vitam, aut potentiam, aut sapientiam dicas, sed pro humili naturae nostrae conditione demittentur et extenuabuntur harum vocum significationes. Etenim quoniam mortalis et imbecilla est natura nostra, Idcirco et vita brevis est, et potentia infirma, et ratio sive oratio incerta. At quidquid de supremae illius naturae magnitudine dicitur, id magnum eique congruum est. Proinde cum Dei ratio, sive oratio verbumve dicimus, id non intelligimus tale, ut, quemadmodum in nobis

ἀπολογία, πότερον τέλειον, ἢ ἄλλοιπὲς ἡγείται τὸ θεῖον; Τοῦ δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, τὴν τελειότητα μαρτυροῦντος; τῇ θεῖα φύσει τὸ διὰ πάντων αὐτῶν τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ θεότητι τέλειον ἀπαιτήσομεν, ὡς ἂν μὴ σύμμικτον ἐκ τῶν ἐναντιῶν θεωροῖτο τὸ θεῖον ἐξ ἄλλοιπῶν καὶ τελείου. Τοιούτου δὲ δοθέντος, οὐκ ἐπ' ἂν εἴη χαλεπὸν τὸ ἐπεδεσμένον τῆς διανοίας εἰς πλῆθος θεῶν πρὸς μᾶς; θεότητος περιαγαγεῖν ὁμολογίαν. Εἰ γὰρ τὸ τέλειον ἐν παντὶ θεῖᾳ περὶ τὸ ὑποκείμενον ὁμολογεῖσθαι, πᾶσι δὲ εἶναι τὴν τέλειαν διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτηρισζόμενα λέγει· ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν μηδεμιᾶ παραλλαγῆ διακρινόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς θεωρουμένων, ἢ ἐπιδειξάι τὸ ἴδιον, ἢ εἰ μὴδὲν ἰδιαζόντως καταλαμβάνοι ἡ ἔννοια, ἐφ' ὧν τὸ διακρίνον οὐκ ἔστι, μὴ ὑπονοεῖν τὴν διάκρισιν. Εἰ γὰρ μήτε παρὰ τὸ πλεον καὶ ἔλαττον τὴν διαφορὰν ἐξευρίσκει, διότι τὴν ἐλάττωσιν ὁ τῆς τελειότητος; οὐ παραδέχεται λόγος μήτε τὴν παρὰ τὸ χεῖρον, καὶ προτιμότερον· οὐ γὰρ ἂν εἴη θεότητος ὑπόληψιν σχοίη ὁ ἢ τοῦ χείρονος οὐκ ἄπεισι πρῶτη γορία, μήτε κατὰ τὰ ἀρχαῖον καὶ πρόσφατον· ἐπὶ γὰρ μὴ ἀεὶ ὄν ἐξω τῆς περὶ τὸ θεῖον ἔστιν ὑπολήψις· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τῆς θεότητος λόγος; οὐδεμιᾶς ἰδιότητος ἐν οὐδενὶ κατὰ τὸ εὐλογον εὐρισκομένης· ἀνάγκη πᾶσα πρὸς μίαν θεότητος ὁμολογίαν συνθλιθῆναι τὴν πεπλανημένην περὶ τοῦ πλῆθους τῶν θεῶν φαντασίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ δίκαιον, τὸ τε σοφόν, καὶ τὸ δυνατὸν ὡσαύτως λέγοιτο, ἢ τε

ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος οἰδέ τινα διακρίσιν ὑποστάσεων ἐν τῇ ἐνότητι τῆς πίστεως βλέπειν, ὡς ἂν μὴ τῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μάχην πρὸς τὸν ἰουδαϊσμὸν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπενεχθείη, πάλιν προσήκει διαστολῆ τινι τεχνικῇ καὶ τῇ περὶ τοῦτο πλάνην ἐπιανορθώσασθαι· οὐδὲ γὰρ τοῖς ἐξω τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀνόματος ἄλογον εἶναι τὸ θεῖον ὑπελήπεται. Τοῦτο δὲ παρ' ἐκείνων ὁμολογούμενον ἱκανῶς διαρθρώσει τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὁ γὰρ ὁμολογῶν μὴ ἄλογον εἶναι τὸν θεὸν πάντως λόγον ἔχειν τὸν μὴ ἄλογον συγκαταθήσεται. Ὅτι ὡς αἱ οὐσαι διάφοροι τοῦ τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, διάφορός ἐστι καὶ ὁ λόγος. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀνθρώπινος ὁμωνύμως λέγεται λόγος· οὐκοῦν εἰ λίγοι καθ' ὁμοιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ὑπονοεῖν, οὕτω μεταθήσεται· πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ὑπόληψιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα κατ' ἄλληλον εἶναι πιστεύειν τῇ φύσει τὸν λόγον, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ δύναμις τις, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία περὶ τὸ ἀνθρώπινον βλέπεται, ἀλλ' οὐκ ἂν τις ἐκ τῆς ὁμωνύμου τοιαύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν, ἢ τὴν δύναμιν ἢ τὴν σοφίαν ὑποστήσειεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας μέτρον συνταπεινούνται καὶ αἱ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐμφάσεις. Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ καὶ ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ὡκώμορος ἡμῶν ἡ ζωὴ, ἀνυπόστατος ἡ δύναμις, ἀπύχης ὁ λόγος. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως τῆς μεγαλείου τοῦ θεωρουμένου πάν τὸ περὶ αὐτῆς λεγόμενον συναίρεται. Οὐκοῦν

κλιν ὁ Λόγος Θεοῦ λέγεται, οὐκ ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ φθεγγομένου τὴν ὑπόστασιν ἔχει νομισθήσεται, καθ' ὁμοίτητα τοῦ ἡμετέρου μεταχωρῶν εἰς ἀνύπαρκτον, ἀλλ' ὡσπερ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπίκληρος οὐσα, καὶ ἐπίκληρον τὸν λόγον ἔχει, οὕτως ἡ ἀφθαρτος, καὶ αἰετῶσα φύσις αἰδιον ἔχει καὶ ὄφραστῶτα τὸν Λόγον. Εἰ δὲ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμολογηθεῖη, τὸ ὄφραστῶτα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον αἰδίως, ἀνάγκη πᾶσα ἐν ζωῇ τοῦ Λόγου τὴν ὑπόστασιν εἶναι ὁμολογεῖν. Οὐ γὰρ καθ' ὁμοίτητα τῶν λίθων ἀφύχως ὄφραστῶτα τὸν Λόγον εὐαγές ἐστιν οἰεσθαι· ἀλλ' εἰ ὄφραστῆκε, νοερόν τι χρῆμα καὶ ἀτόματον ὄν, ζῆ πάντως. Εἰ δὲ τοῦ ζῆν κεχώρισται, οὐδὲ ἐν ὑποστάσει πάντως ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἀσεβές ἀπεδείχθη τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀνυπόστατον εἶναι· οὐκοῦν συναπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ ἐν ζωῇ τοῦτον θεωρεῖσθαι τὸν Λόγον. Ἀπλῆς δὲ τῆς τοῦ Λόγου φύσεως κατὰ τὸ εἰκός εἶναι πεπιστευμένης, καὶ οὐδὲ μὴν διπλόην, καὶ σύνθεσιν ἐν αὐτῇ δεκνυούσης, οὐκ ἔσ' ἂν τις κατὰ μετουσίαν ζωῆς; τὸν Λόγον ἐν ζωῇ θεωροῖη. Οὐ γὰρ ἐκτὸς εἴη συνθέσεως ἡ τοιαύτη ὑπέληξις, τὸ ἔξερρον ἐν ἐτέρῳ λέγειν εἶναι, ἀλλ' ἀνάγκη πᾶσα τῆς ἀπλότητος ὁμολογουμένης, αὐτοζωὴν εἶναι τὸν Λόγον οἰεσθαι, οὐ ζωῆς μετουσίαν. Εἰ οὖν ζῆ ὁ Λόγος, ὡς ζωὴ ὄν, καὶ προαιρετικὴν ἦτοι θεληματικὴν πάντως δύναμιν ἔχει. Οὐδὲν γὰρ ἀπροαίρετον τῶν ζῶντων ἐστίν. Τὴν γὰρ προαίρεσιν ταύτην καὶ δυνατότην εἶναι κατὰ τὸ ἀκόλουθον εὐσεβές ἐστὶ λογίζεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τις τὸ δυνατόν ὁμολογοῖη, τὸ ἀδύνατον πάντως κατασκευάσει. Ἀλλὰ μὴν πόρρω πάντως τῆς περὶ τὸ θεῖον ὑπολήψεως ἐστὶ τὸ ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀπεμαραινόντων περὶ τὴν θείαν θεωρεῖται φύσιν. Ἀνάγκη δὲ πᾶσα τοσαύτην εἶναι ὁμολογεῖν τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ὅση ἐστὶ καὶ ἡ πρόθεσις, ἵνα μὴ τις μίξις τῶν ἐναντίων καὶ συνδρομὴ περὶ τὸ ἀπλόον θεωροῖτο. Ἀδυναμίας δὲ καὶ δυνάμεως ἐν τῇ αὐτῇ πρόθεσει θεωρουμένων, εἴπερ τὸ μὲν δύναται, πρὸς δὲ τι ἀδύνατως ἔχει, πάντα δὲ δυναμένην τὴν τοῦ Λόγου προαίρεσιν, πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν τὴν βροπήν ἔχειν· ἀλλοτριὰ γὰρ τῆς θείας φύσεως ἡ πρὸς κακίαν ὁρμὴ· ἀλλὰ πᾶν ὃ τι περ ἐστὶν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ βούλεσθαι· βουλομένην δὲ, καὶ δύνασθαι· δυναμένην δὲ, μὴ ἀνερέργητον εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ πρόθεσιν εἰς ἐνέργειαν ἔχειν. Ἀγαθὸν δὲ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς θεωρούμενα. Ἄρα τοῦ Λόγου ἔργα τὰ πάντα, τοῦ ζῶντος μὲν, καὶ ὄφραστῶτος, ὅτι Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, προαιρουμένου δὲ, ὅτι ζῆ, δυναμένου δὲ πᾶν ὃ τι περ ἂν ἔλθῃ· αἰρουμένου δὲ τὸ ἀγαθόν τε, καὶ σοφὸν πάντως, καὶ εἴ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἀγαθόν τι ὁ κόσμος ὁμολογῆται, ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ Λόγου ἔργων τὸν κόσμον εἶναι, τοῦ τὸ ἀγαθόν καὶ αἰρουμένου, καὶ δυναμένου, ἄρα ὁ Λόγος οὗτος ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν οὐ ἐστὶ Λόγος. Τρόπον γὰρ τίνα τῶν πρὸς τι λεγομένων καὶ οὗτός ἐστιν, ἐπειδὴ χρῆ πάντως τῷ Λόγῳ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου συνυπακούεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἴη Λόγος, μὴ τίνος ὄν Λόγος. Εἰ οὖν διακρίνειε τῷ σχετικῷ τῆς σημασίας ἡ τῶν

ut, ad loquentis impetum consistat, et ad nihilum tendat, sed ut natura nostra, cum sit mortalis, mortale quoque verbum habet, sic immortalis semperque consistens natura Verbum habet immortale ac sempiternum. Jam si ex his conficitur Dei Verbum semper constare, necesse est, illud in vita consistere confiteri. Neque enim consentaneum est, ipsum lapidum instar inanimum arbitrari. Sed si est, cum intelligens sit et incorporeum, vivit omnino. Nam si absit a vita, neutiquam consistit. At dicero Dei Verbum non consistere, impium est, ut declaravimus, ex quo sequitur, ut hoc Verbum in vita spectetur. Ejus autem natura cum simplex sit, nec duplicitem aut compositionem ullam admittat, nemo illud sic in vita esse cogitabit, quasi naturæ sit particeps. Nam ejusmodi cogitatio a compositione non abesset, quippe quæ rem unam in alia constitueret. Itaque Verbi simplicitate concessa necesse est, illud non vitæ particeps, sed ipsam esse vitam confiteri. Quod si vivit Verbum, atque adeo est ipsa vita, nimirum et propositi, ac voluntatis habet facultatem. Nihil enim in eorum quæ vivunt est numero, quod hac careat facultate. Existimandum est autem propositum ac voluntatem ejus fieri posse. Si quis enim id quod fieri potest, non concesserit, id quod fieri nequit, nunquam inveniet. At cum de Deo cogitamus, quod fieri non potest procul ab illo removemus; nihil enim dissentaneum in naturam divinam cadit. Porro tantam necesse est Verbi potestatem confiteri, quantum ejus est propositum voluntatis, ne qua contrariorum permistio in eo quod simplex est reperiat, idque quod fieri nequit, et quod fieri potest in eodem proposito appareant, siquidem aliud efficere valet, aliud non valet. Cæterum cum omnia Verbi proposito perfici possint, ad nihil tamen quod malum sit, efficiendum movetur. Nam divinæ naturæ motus a malo alienus est. Quidquid autem bonum est, id etiam vult; quod autem vult, et plane potest. Quod vero potest, infectum non sinit, sed quæcunque bona sibi proponit, ea perficit. Mundus autem mundi quæ partes omnes, quæ sapienter artificioseque factæ cernuntur, sunt bonæ. Itaque viventis quidem ac subsistentis Verbi sunt opera, quoniam Dei Verbum est; consilio autem proponentis atque deliberantis quoniam vivit, valentisque ad exitum perducere quidquid proposuerit atque decreverit, sed nihil tamen decernentis nisi quod bonum ac sapiens sit, aut si quid aliud meliore aliqua significatione declaratur. Quamobrem quia bonum esse mundum ostendimus, Verbi quæ, quod bonum ante decernit decretumque potest efficere, mundum esse opus indicavimus, perspicuum est, Verbum hoc aliud ab eo esse cujus est Verbum. Est enim et hoc quodammodo unum ex iis quæ cum aliquo conferuntur. Siquidem auditō Verbo, Verbi quoque parens intelligatur, necesse est. Neque enim Verbum esset, nisi alicujus esset Verbum. Cum igitur

auditores cogitatione distinguant Verbum ab eo cuius est Verbum, non amplius mysterium nobis in periculo versatur, ne dum Græcorum opiniones refellimus, videamur Judæorum sententiam approbantibus assentiri. Nam quemadmodum in nobis dicimus verbum a mente proficisci, neque idem omnino esse quod est mens, nec ab illa prorsus diversum (etenim quatenus ab illa provenit, aliud quiddam quam ipsa est : quatenus autem mentem perspicuam facit et explicat, non aliud jam ab ea diversum cogitatur, sed naturam unum, subjecto tantum differens) : sic etiam Dei Verbum, quatenus per se subsistit, ab eo distinguitur unde ut subsistat habet : quatenus autem ea declarat in seipso, quæ cernuntur in Deo, idem est natura cum ipso, in quo eadem indicia et notæ reperiantur. Nam sive bonitatem, sive potentiam, sive sapientiam, sive æternitatem, sive malitiæ, mortis et corruptionis vacuitatem, sive aliquid aliud ejusmodi signum constituas, quo Patre ipse comprehendatur, eodem signo et Verbum, quod ex illo subsistit, invenis.

De Spiritu sancto.

Ac quemadmodum hisce gradibus ascendentes ex nostra supremam illam naturam cognovimus, sic unbris, ac simulacris quibusdam potestatis illius, quæ verbis explicari non potest, in natura nostra conspectis ad Spiritus cognitionem accedimus. Quanquam spiritus qui in nobis est, ex alieno reducitur, nempe ex aere, qui ad corporis constitutionem necessario hauritur et effunditur, et cum verbum pronuntiat, sit vox quæ verbi potestatem in seipsa declarat ; in divina vero natura, etsi pium est, Dei Spiritum cogitare, quemadmodum et Dei Verbum inferius sit, si nostrum cum spiritu, illud sine spiritu esse credatur, non tamen consensaneum est Deoque dignum arbitrari alienum quiddam, ut in spiritu nostro contingit, in Deum extrinsecus influere, in ipsoque spiritu effici. Sed sicut Dei Verbum audientes, non cogitamus illud ejusmodi, quod per se non subsistat, aut quod doctrina ingeneretur, voce proferatur, aut dissolvatur posteaquam pronuntiatum est, aut cui denique aliquid eorum eveniat quæ verbo nostro videmus accidere, sed natura subsistens, et libera, et efficax, et omnipotens : eodem modo cum Dei Spiritum, qui Verbo testimonium affert, ejusque vim perspicuam reddit, intelligimus, non anhelitus spiritum cogitamus (nimis enim abjiceretur diviniæ potestatis magnitudo, si spiritus ejus nostro similis putaretur) : sed cum in se subsistentem quæ in propria natura perspicitur, quæque nec a Deo in quo est, nec a Dei Verbo, cui testimonium tribuit, separari potest, aut in nihilum redigi, sed ad Verbi Dei similitudinem, per se subsistit, et libera est, et per se movetur, et efficax est, et semper bonum vult, et ejus voluntati statim perficiendi potestas adest.

ἀκούοντων διάνοια αὐτὸν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν θεὸν ἔστιν, οὐκ ἔτ' ἂν ἡμῖν κινδυνεύσῃ τὸ μυστήριον ταῖς ἑλληνικαῖς μαχόμενον ὑπολήψειςι τοῖς τὰ Ἰουδαίων πρεσβέουσιν συνενεχθῆναι. Ὡσπερ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἐκ τοῦ νοῦ φαμεν εἶναι τὸν λόγον, οὔτε διόλου τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ νῷ, οὔτε παντάπασιν ἕτερον· τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἐκείνου εἶναι ἄλλο τι, καὶ οὐκ ἐκεῖνό ἐστι· τὸ δὲ αὐτὸν τὸν νοῦν τὸν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγειν οὐκ ἔτ' ἂν ἕτερόν τι παρ' ἐκείνου ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ᾧ ἕτερον τῷ ὑποκειμένῳ ἐστίν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τῷ μὲν ὑφ' ἐστάναι καθ' ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει· τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ ἃ περὶ τὸν θεὸν καθορᾶται, ὁ αὐτὸς ἔστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκεῖνῳ τῷ δι' αὐτῶν τῶν γνωρισμάτων εὐρισκομένῳ. Εἴτε γὰρ ἀγαθότητα, εἴτε δύναμις, εἴτε σοφία, εἴτε τὸ ἀδίως εἶναι, εἴτε τὸ κακίας, καὶ θανάτου, καὶ φοβᾶς ἀνεπίδεκτον, εἴτε τὸν ἐν παντὶ τέλειον, εἴτε τι τοιοῦτον ὅπως σημείον τις ποιεῖτο τῆς τοῦ Πατρὸς καταλήψεως, διὰ τῶν αὐτῶν εὐρήσει σημείων καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου ὑφ' ἐστῶτα Λόγον.

Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Ὡσπερ δὲ τὸν Λόγον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναγωγικῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης ἔγνωμεν φύσεως, κατὰ τὴν αὐτὸν τρόπον καὶ τῇ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐννοίᾳ ὑπαχθῆσόμεθα, σκιάς τινος, καὶ μιμήματα τῆς ἀφράστου δυνάμεως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς θεωροῦντες φύσει. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἢ τοῦ ἀέρος ἐστὶν ὅλη, ἀλλοτρίου πράγματος πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν ἀναγκαίως εἰσελκομένου τε καὶ προχομένου, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου φωνῆ γίνεται τὴν τοῦ Λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανερούσα· ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ εὐσεβὲς ἐνομοίση, καθὰ ἐδόθη καὶ Λόγον εἶναι Θεοῦ διὰ τὸ μὴδὲν ἐλλειπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Λόγον, εἴπερ τούτου μετὰ τοῦ πνεύματος θεωρουμένου, ἐκεῖνος ὄντως Πνεύματος εἶναι πιστεύοιτο· οὐ μὴν ἀλλοτρίον τι καθ' ὁμοίτητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἐξωθεν ἐπιρρεῖν τῷ θεῷ, καὶ ἐν αὐτῷ γίνεσθαι πνεῦμα θεοπρεπὲς ἐστὶν οὐθεῖναι. Ἄλλ' ὡς Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες οὐκ ἀνυπόστατον τι πρᾶγμα τὸν Λόγον ὤρηθημεν, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως ἐγγινόμενον, οὔτε διὰ φωνῆς προσφερόμενον, οὔτε μετὰ τὸ προσενεχθῆναι διαλυόμενον, οὐδὲ ἄλλο τι πάσχοντα τοιοῦτον, οἷα περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον θεωρεῖται· πάθη, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφ' ἐστῶτα, προαιρετικὸν τε καὶ ἐνεργὲν, καὶ παντοδύναμον οὕτω· καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότης Θεοῦ, τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνευὴν ἄσματος· ἐννοοῦμεν. Ἡ γὰρ ἂν καθαιροῖτο πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως, εἰ καθ' ὁμοίτητα τοῦ ἡμετέρου καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη αὐτῇ ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστίν, ἢ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ᾧ παρομαρτεῖ, δυναμένην, οὔτε πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἀναχωρήσασθαι.

ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν, προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ενεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν αἰρουμένην, καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν συνδρομον ἔχουσα τῆ βουλήσει τὴν δύναμιν.

Ὅστε τὸν ἀκριβῶς τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διασκοπούμενον, ἐν μὲν τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον μετρίῳ τινὰ κατανόησιν τῆς κατὰ τὴν θεογονώσαν διδακτικῆς λαμβάνειν, μὴ μέντοι δύνασθαι λόγῳ διασαφεῖν τὴν ἀνέκφραστον ταύτην τοῦ μυστηρίου βαθύτητα, πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἀριθμητὸν ἐστὶ, καὶ διαφεύγει τὴν ἐξαρῖθμωσιν, καὶ διηρημένως ὁρᾶται, καὶ ἐν ὁμάδι καταλαμβάνεται, καὶ διακέκριται τῇ ὑποστάσει, καὶ οὐ διώρισται τῇ οὐσίᾳ. Ἄλλο γὰρ τὴν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἕτερον ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνο, ὃ καὶ ὁ Λόγος ἐστὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐπειδὴν τὸ διακεκριμένον ἐν τούτοις κατινοήσῃς, πάλιν ἢ τῆς φύσεως ἐνόησιν τὸν διαμεριστὸν οὐ προσέεται, ὡς μήτε τὸ τῆς μοναρχίας ἐχέσθαι κράτος εἰς θεότητος διαφόρους καταμετέρον, μήτε τῷ Ἰουδαϊκῷ δόγματι συμβαίνειν τὸν Λόγον, ἀλλὰ διὰ μέσων τῶν δύο ὑπολήψεων χωρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἐκατέρωθεν τῶν αἰρέσεων καθαιρουσάν, καὶ ἀφ' ἐκατέρας παραδεχομένην τὸ χρήσιμον. Τοῦ μὲν γὰρ Ἰουδαίου καθαιρεῖται τὸ δόγμα τῆς τοῦ Λόγου παραδεχῆς, καὶ τῆ πίστει τοῦ Πνεύματος, τῶν δὲ ἑλληνίζόντων ἢ πολύθεος ἐξαφανίζεται πλάνη τῆς κατὰ φύσιν ἐνόησιν; παραγραφόμενης τὴν κληθυτικὴν φαντασίαν. Πάλιν δὲ αὐτὸ ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως; ἐνόησιν παραμέντω, ἔκ δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τὰς ὑποστάσεις; διακρισις μόνη, θεραπευθείσης ἐκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονομίας. Ἔστι γὰρ ὡσπερ

Quamobrem qui diligenter profundum mysterium contemplatur, in animi arcano mediocre quamdam divinæ cognitionis doctrinam comprehendit, sed eam tamen mysterii altitudinem oratione declarare non potest : quomodo eadem res numerabilis sit, nec tamen enumerationem admittat; cernatur divisa, et simul intelligatur; personis distincta sit, et natura non separetur. Alia namque persona Spiritus est, alia Verbum, alia is cujus et Verbum est et Spiritus. Sed cum horum distinctionem cogitaveris, naturæ unitas nullam admittit divisionem, ne vel principatus et imperii robor confringatur in diversas dissectum divinitates, vel Judaica opinio comprobetur, sed media ipse utramque opinionem veritas incedens sic ambas hæreses tollat, ut ab utraque tamen sumat quod utilis est. Nam et Judæorum profligat opinionem, dum et Verbum suscipit, et Spiritum credit; et Græcorum errores delet, dum naturæ statuit unitatem, qua plurium confictio perimitur et aboletur. Rursum autem ex Judaica sententia naturæ unitatem admittit, ex Græcorum vero opinione solam personarum distinctionem. Atque ita utrumque impietatis morbum curat. Etenim sicut eorum qui circa unum peccant, medicina est numerus Trinitatis, et unitatis ratio medicamentum illorum, qui distrahant in plura.

θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἐν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος, τῶν δὲ εἰς πλῆθος ἐσχεδασμένων ὁ τῆς ἐνόησιν λόγος.

Τὸ Δαμασκηνοῦ περὶ τῶν αὐτῶν συλλογιστικὴ ἀπέδειξίς, ὅτι ἐστὶ Θεός.

Eisdem de rebus Damasceni ratiocinatio syllogistica qua Deum esse demonstrat.

Πᾶν ὃν ἢ κτιστὸν ἐστίν, ἢ ἀκτιστόν. Καὶ εἰ μὲν κτιστὸν, ὕφ' ἑτέρου πάντως ἐκτίσθη· εἰ δ' ἀκτιστόν, ταῦτ' ἂν εἴη τὸ τὰ κτιστὰ κτίσαν· δεῖ γὰρ ἀκτιστόν εἶναι τὸν ἀνωτάτω δημιουργόν. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός; Τίς οὖν οὐχ ὁμολογήσει πάντα τὰ ὄντα κτιστὰ πλὴν Θεοῦ, νοητὰ τε καὶ αἰσθητὰ; Εἰ δὲ κτιστὰ, καὶ τρεπτὰ. Ἄν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξαστο, ταῦτα πάντως τῇ τροπῇ ὑποκείσεται, ἢ φθειρόμενα ὡς τὰ ἐγκόσμια, ἢ κατὰ προαίρεσιν αἰλιούμενα, ὡς ἄγγελοι καὶ ψυχαί, κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὸ καλὸν προκοπὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν κίνησιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς ἀκτιστός πάντως, καὶ ἀτρεπτός. Ἄν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος. Ἄλλως τε οὐ μόνον τὰ δημιουργήματα θεωρούμενα κηρύττει τὸν δημιουργόν, ἀλλὰ καὶ ἡ τούτων τάξις, καὶ εὐαρμοσσία, καὶ συντήρησις. Πῶς γὰρ αἱ ἐναντίαι τῶν στοιχείων φύσεις συνελθόντες εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν, μὴ τινες συμβιβάσαντο; αὐτὰ καὶ συνέχοντες; Πῶς δὲ καὶ πάντα τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἐφύλαττον τάξιν, μὴ ὄντος τοῦ κυβερνήτου καὶ διεξάγοντος;

Quidquid est, aut creatum est, aut non creatum. Quod autem creatum est, ab alio creatum est omnino. Quod vero non est creatum, id creavit ea quæ creata sunt. Hoc autem quid aliud erit, nisi Deus? Quis ergo res omnes, præter Deum, quæ vel ratione, vel sensu comprehenduntur, creatas esse non confitebitur? Quod si creatæ sunt, sunt etiam mutabiles. Quæ enim mutatione, ut essent, associata sunt, ea profecto aut mutationi sunt obnoxia, et corrumpi queunt, qualia sunt, quæ mundo continentur : aut voluntate possunt ita commutari, ut vel honesta et bona, vel quæ his contraria sunt, complectantur, quales sunt angeli et animi. At Deus, qui creatus non est, prorsus est immutabilis. Quorum enim essentia diversa est, eorum et essentiæ ratio contraria. Jam non solum res ipsæ quas procreatas conspiciamus, procreatorem opiflicem prædicant suum, verum etiam earum ordo, concensus et conservatio. Quomodo enim contrariæ elementorum naturæ ad unius orbis perfectionem convenissent, nisi quis eas conciliasset, et conjunxisset, et contineret? Aut quomodo præscriptum sibi ab initio ordinem, nisi aliquis easque eorum rector ac moderator, tuerentur et conservarent?

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Deum unum esse demonstrat,

Deus in omnibus perfectus est. Quod si plures dixerimus deos esse, necesse erit discrimen aliquod in illis perspicere. Nam si nulla in eis differentia, non sunt plures, sed unus potius. Sin differentia inter illos intercedit, qui in omnibus perfectus est, is solus est Deus. Qui vero vel bonitate, vel potentia, vel sapientia, vel aliqua alia perfectione caret, is Deus esse non potest. Præterea, si plures sunt, qui fieri poterit, ut non circumscribantur, cum ubi unus est, alter esse non queat, qui autem Deus est, is nec circumscribatur, et omnia tum impleat, tum complectatur, et comprehendat? Ad hæc quoniam pacto constituatur mundus et gubernetur, cum ea sit differentia natura, ut pariat dis-

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Verbum et Filium esse declarat.

Deus, cum perfectus sit, ratione seu verbo non caret. Verbum autem ejus non est ejusmodi, ut per se non consistat, aut esse cœperit, aut finem unquam sit habiturum. Nunquam enim fuit sine verbo, sed cum semper sit, semper etiam Verbum suum habet, ex se genitum, et in se manens, et vivens, et perfectum, non autem tale, quale nostrum est verbum. Quorum enim natura diversa est, eorum et verbum est diversum. Quemadmodum autem verbum nostrum a mente gignitur, nec idem est omnino, quod ipsa mens, nec plane diversum: nam cum a mente proficiscatur, aliud est quam mens, et cum mentem ipsam indicat, non est prorsus ab illa diversum, sed cum sit unum natura, aliud tamen subjecto est: sic et Dei Verbum, qui Filius est, quatenus propria subsistit persona, ab eo distinguitur, a quo genitum est. Quatenus autem illa in se exprimit, quæ cernuntur in Deo, unum natura cum illo est.

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Spiritum sanctum esse probat.

Oportet ut Verbum habeat Spiritum, cujus testimonio declaretur, et actio ipsius ostendatur. Quando nec verbum nostrum spiritu vacat, qui in ipsa pronuntiatione verbi nostri vox efficitur, qua vis illius declaratur. Verum in nobis spiritus hic ab essentia nostra alienus est, cum sit influens et effluens quidam aer. In Deo autem quemadmodum Verbum non ad verbi nostri similitudinem, sed per essentiam subsistit, et eandem, quam Pater naturam habet, sic et Spiritus sanctus per essentiam subsistit, et ex Patre procedens, et in ipso existens, et Verbo ac Filio testimonium reddens, eumque significans, unam et eandem cum ipsis naturam habet.

Ejusdem admirabilis per exempla ratiocinatio, qua Patrem, et Filium, et Spiritum unum esse demonstrat.

Quemadmodum solis radius, et lux sic ad nos usque perveniunt, ut nec a sole discedant, nec a

Α τοῦ αὐτοῦ συλλογιστικῆ ἀπόδειξις, δι᾽ εἰς Θεός ἐστιν.

Ὁ Θεός τέλειος ἐστὶ κατὰ πάντα. Εἰ οὖν πολλοὺς ἐροῦμεν θεοὺς, ἀνάγκη διαφορὰ ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι. Εἰ γὰρ οὐδεμία διαφορὰ εἴη ἐν αὐτοῖς, ὁ μὲν κατὰ πάντα τέλειος, οὗτος ἂν εἴη μόνος Θεός. Πᾶς δὲ ὁ τοῦ τελείου λειπόμενος, ἢ κατὰ ἀγαθότητα, ἢ δύναμιν, ἢ σοφίαν, ἢ ὄλως, κατὰ τι, οὐκ ἂν εἴη Θεός. Πῶς δὲ καὶ πολλοῖς οὖσι τὸ ἀπερίγραπτον φυλαχθήσεται; Ἐνθα γὰρ ἂν εἴη ὁ εἷς, οὐκ ἂν εἴη ὁ ἕτερος. Δεῖ δὲ τὸν Θεὸν ἀπερίγραπτον εἶναι, καὶ πάντα πληροῦντα, καὶ ἐν ἑαυτῷ περιγράφοντα. Ἄλλως τε καὶ πῶς ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος σύγκεται καὶ κυβερνηθήσεται, τῆς διαφορᾶς ἐναντίωσιν εἰσαγωγούσης;

Τοῦ αὐτοῦ συλλογιστικῆ ἀπόδειξις περὶ τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ.

Ὁ Θεός, τέλειος ὢν, οὐκ ἄλογός ἐστι. Λόγον δὲ ἔχειν, οὐκ ἀνοπόστατον ἔχει τοῦτον, οὐδ' ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, οὐδὲ παυσόμενον. Οὐ γὰρ ἦν ποτε ἄλογος, ἀλλὰ ἀεὶ ὢν, ἀεὶ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἔχει, ἐξ αὐτοῦ τε γεννώμενον, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντα, καὶ ζῶντα, καὶ τέλειον, καὶ οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὡν γὰρ τὸ εἶναι διάφορον, τούτων καὶ ὁ λόγος διάφορος. Ὡσπερ δὲ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενος οὔτε διόλου ὁ αὐτός ἐστι τῷ νῷ, οὔτε παντάπασιν ἕτερος· ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὢν ἄλλος ἐστὶ πρὸ αὐτοῦ, αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν ἐμφανῶν οὐκ ἐστὶ παντελῶς ἕτερος πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν ὢν κατὰ τὴν φύσιν, ἕτερος ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς ἐστὶν ὁ Υἱός, τῷ μὲν ὑφ' ἑστάναι καθ' ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἑκαῖνον παρ' οὐ τὴν γέννησιν ἔχει, τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν θεωρεῖται ἐν ἐστὶ πρὸς αὐτὸν κατὰ φύσιν.

Τοῦ αὐτοῦ συλλογιστικῆ ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Δεῖ τὸν Λόγον ἔχειν καὶ Πνεῦμα συμπαραμορτοῦν αὐτῷ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀμοιρὸς ἐστὶ πνεύματος, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως φωνῆ γίνεται τῷ λόγῳ ἡμῶν φανερούσα τὴν τοῦτου δύναμιν. Ἄλλ' ἐπ' ἡμῶν μὲν ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἀέρος ὃν εἰσροῆ καὶ ἐκροῆ· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ ὁ Λόγος οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφ' ἑστῶς, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῷ γεννήτορι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐσιωδῶς ὑφ' ἑστῶς, καὶ τῆς αὐτῆς τῷ Θεῷ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ τελειότητος ἐκ τοῦ Πατρὸς προῖδ', καὶ ἐν αὐτῷ ὢν, καὶ τῷ Λόγῳ καὶ Υἱῷ συμπαραμορτοῦν, καὶ ἐκφαντικὸν ὑπάρχον αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ παραδειγματικῆ ἀπόδειξις θαυμασιωτάτη περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Ὡσπερ ἡ τοῦ ἡλίου ἀκτίς καὶ φῶς οὔτε τοῦ ἡλίου χωρίζομενα, οὔτε ἀλλήλων ἀποδιαιρούμενα κατὰ σ:

καὶ μέχρις ἡμῶν· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀδιαστάτως καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀλλήλων ἄχρις ἡμῶν συγκαταβαίνουσιν, ἐνεργοῦντες τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Καὶ καθάπερ ἐπ' ἐκείνων τῇ ἀκτίνι συμπαραμορφοῦσα ἡ ἑλλαμψίς δι' ἐκείνης ἡμῖν μεταδίδεται, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ συμπαραμορφοῦν δι' ἐκείνου μεταδίδεται τοῖς ἀξίοις κατὰ τὴν μετάδοσιν τῶν χαρισμάτων. « Ἐνεφύσησε γὰρ, φησὶ, καὶ εἶπε· Δάθετε Πνεῦμα ἅγιον. » Καὶ ὡς περ ἐπ' ἐκείνων φῶς λέγεται καὶ ἡλίου, καὶ ἀκτίνος, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου Πνεύμα λέγεται καὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ ἕτοι Χριστοῦ.

ΤΙΤΛΟΣ Β΄.

Περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐκ τοῦ β' κεφαλαίου τοῦ περὶ ἠνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας.

Ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς θεογένου θεότητος, εἰ οὕτω χρῆ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ ὅλον ἄνθη, καὶ ὑπερούσια φῶτα πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρελήφωμεν· ὅπως δὲ ταῦτά ἐστιν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν.

Ἐκ τοῦ περὶ θεῶν ὀνομάτων κεφαλαίου α'.

Ὅθεν ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ τὴν θεαρχίαν ὀρῶμεν ἱερῶς ὑμνουμένην ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ ἐνότητα τῆς ὑπερφυοῦς ἀμερείας, ἐξ ἧς ὡς ἐνοποιοῦ δυνάμει ἐκείνη, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ὑπερκοσμίων συμπυκνωμένων, εἰς θεοειδῆ μονάδα συναγόμεθα, καὶ θεομίμητον ἔνωσιν· ὡς Τριάδα δὲ διὰ τὴν τρισηπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἐκφανσιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται. 1

Ἐκ τοῦ περὶ τελείου καὶ ἐνός κεφαλαίου ιγ'.

Καὶ μονὰς ὑμνουμένη, καὶ Τριάς ἡ ὑπὲρ πάντα θεότης, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ μονάς, οὐδὲ τριάς ἡ πρὸς ἡμῶν, ἡ ἄλλου τινὸς τῶν ὄντων διεγνωσμένη. Ἄλλ' ἵνα καὶ τὸ ὑπερηνωμένον αὐτῆς, καὶ τὸ θεογόνον ἀληθῶς ὑμνήσωμεν τῇ τριαδικῇ καὶ ἐνιαίᾳ μονάδι, ἡ τριάς, οὐδὲ ἀριθμὸς, οὐδὲ ἐνότης, ἡ γονιμότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ὄντων συνεγνωσμένον ἐξάγει τὴν ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ νοῦν κρυφίότητα τῆς ὑπὲρ πάντα ὑπερουσίως ὑπερούσης ὑπερθεότητος, οὐδὲ ὄνομα οὐτῆς ἐστὶν, οὐδὲ λόγος, ἀλλ' ἐν ἀβάτοις ἐξήρηται.

et modo essentia præstantiore excedentis, quod omnem et orationem et intelligentiam superat. Neque vero ipsius ullum est nomen, nec sermo,

Ἐκ τοῦ περὶ μυστικῆς θεογνωσίας κεφαλαίου γ'.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπύσεσι τὰ κυριώτατα τῆς καταφατικῆς θεολογίας ὑμνήσαμεν· πῶς ἡ θεία καὶ ἀγαθὴ φύσις ἐνική λέγεται; πῶς τριαδική; τίς ἡ κατ' αὐτὴν λεγομένη πατρότης τε καὶ υἱότης; τί βούλεται ἐηλοῦν ἡ τοῦ Πνεύματος

¹ Joan. xi, 22. ² Ephes. iii, 15.

mutua inter se conjunctione separentur: sic et Filius et Spiritus sanctus ad nos usque descendunt, et nostram salutem curant, ut nec a Patre, nec a se vicissim disjungantur. Et quemadmodum in illis lux radium comitatur, et nobis per radium tribuitur, sic et Spiritus sanctus Filium comitans per Filium dignis communicatur. « Insufflavit enim, ut scriptum est, » et dixit: Accipite Spiritum sanctum¹. » Atque ut in illis lux et solis et radii dicitur: sic et in his tum Patris, tum Filii seu Christi Spiritus dicitur.

TITULUS II.

De Patre, et Filio, et Spiritu sancto, distincta simul atque conjuncta Divinitatis ratio. — Dionysii Areopagitæ ex capite 2 de unita distinctaque theologia.

Patrem quidem esse fontem, ut ita dixerim, Divinitatis, Filium autem et Spiritum secundæ Divinitatis, si ita dicendum est, germina divinitum pullulantia, et flores quodammodo, et essentia præstantiora lumina ex sacris Libris accepimus, sed quonam pacto hæc sint nec eloqui possumus, nec intelligere.

Ex capite 1 libri de divinis nominibus.

Quamobrem in omni fere theologica disputatione summam divinitatem sancte celebratam cernimus, tum ut monadem et unitatem, propter simplicitatem unitatemque impartibilitatis ipsius naturam exsuperantis, ex qua tanquam villicæ potestate unum efficiuntur, dividuisque nostri diversitatibus supra mundanum modum copulantis in monadem deiformem, unionemque Deum imitantem colligimur: tum aut Trinitatem propter fecunditatis essentiam superantis in tribus personis expressionem, « ex qua in cælo et in terra paternitas omnis existit et nominatur². »

Ex capite 13 de perfecto et uno.

Ipsa, quæ et super omnia divinitas, quæque ut unitas et trinitas celebratur, nec unitas, nec trinitas est aut a nobis, aut ab ullo cognita. Sed, ut unitatem ipsius unitate superiorem, fecunditatemque deificam vere laudemus, Divinitatem, quæ est super omne nomen et in ipsis rebus essentia præstantior, divina trinitatis et unitatis appellatione nominamus. Cæterum nulla monas, aut trinitas, nullus numerus, aut unitas, aut secunditas, aut aliud quidquam existentium, ullive cognitum aperit arcanum illud divinitatis divinitate superioris, quod omnem et orationem et intelligentiam superat, sed in ipso eminet inaccessio.

Ex capite 3 de mystica theologia.

In eo libro, quem de theologice institutionibus inscripsimus, quæ sint affirmantis theologiæ præcipua declaravimus: quomodo divina bonaque natura una dicatur et trina, quæ in ipsa Patris, quæ Filii notio, quid significet Spiritus sancti

theologia. Qua ratione ex incorporeo individuoque bono intima bonitatis lumina pullulent, et a coæterna cum ipsa pullulatione in ipso, et in seipsis, et inter se mansione sic exeant, ut ab ea nunquam discedant.

Ex capite 2 de unita distinctaque theologia.

In unione divina sive natura illa essentiam superante conjuncta quidem sunt et communia unicæ principalique trinitati existentia essentiam superans, divinitas divinitate superior, bonitas bonitate præstantior, eadem ratio totius proprietatis omnia superantis omnia superans, unitas principio excellentior, ineffabile, quod multis vocibus enuntiatur, ignorantio quæ passim intelligitur omnium positio omnium ablatio, excellentia omnem positionem ablationemque superans, personarum ratione principii dominantium, si dicere ita licet, mutua inter se mansio, atque sedes supra modum unita, nullaque ex parte confusa, quemadmodum lumina lampadum, ut sensui expositis et propriis utamur exemplis, in domo una cum sint, et tota in totis mutuo sunt, et puram absolutamque inter se proprie subsistentem habent distinctionem, discretionem quidem conjuncta, et unione rursus inter se discreta. In ipsa quidem domo cum lampades accensæ sunt multæ, videmus omnium lumina ad unum quoddam conjuncta lumen, unumque splendorem individuum præferentia. Neque posset, ut arbitror, aliquis lampadis hujus lumen ab aliis ex aere cuncta lumina continente secernere, et unum ab altero se junctum intueri, cum tota in totis sine mixture sint inserta. Quod si quis lampadem unam e medio tollat, proprium ejus lumen totum abeuntem lampadem comitabitur, nec aliorum luminum quidquam secum trahens, neque ex suo cæteris aliquid linquens. Erat enim, ut diximus, illis perfecta totorum cum totis conjunctio nec ullo modo mista, neque ulla ex parte confusa. Et hæc quidem ita se habent, quamvis lumen sit in corpore, aere, et ex materia, nempe igne dependeat. Unionem vero illam essentia superiorem transcendere dicimus, non uniones tantum, quæ sunt in corpore, sed illas etiam, quæ efficiuntur in mentibus, quas quidem tota illa divina et supercælestia lumina, per tota, ratione plus quam mundana sincere admodum possident, communionem quadam unitatis illius omnibus antecellentis et unicuique pro cujusque modo seipsam impartientis. Est autem discretio in summa theologia, non solum, quam modo dicebam, quia in ipsa unitate divina singulæ personæ puram et impermixtam sibi servant proprietatem, sed etiam quoniam quæ in illa divina et essentiam superante generatione sunt, vicissim non convertuntur. Solus enim fons essentiam superantis divinitatis est Pater, neque Pater est Filius, neque Filius est Pater. Itaque sacri hymni sua unicuique divinarum personarum pie sancteque conservant.

Ex eodem capite.

« Nullus bonus, nisi unus Deus. » Illud et alibi

• Matth. xix, 17.

θεολογία; Πῶ; ἐκ τοῦ ἀβίου καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρτεια τῆς ἀγαθότητος; ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίῳ τῆ ἀναβλαστῆσει μονῆς ἀπομεμένηκεν ἀεκοίτητι;

Ἐκ τοῦ περὶ ἡνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας κεφ. β'.

Ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τῆς θείας, ἦτοι τῆς ὑπερουσίότητος, ἡνωμένοι ἐστί τῆ ἐναρχικῆ Τριάδι, καὶ κοινὸν ἢ ὑπερούσιον ὑπαρξίς, ἢ ὑπέρβιος θεότης, ἢ ὑπεράγαθος ἀγαθότης, ἢ ὑπέρ ἐναρχίαν ἐνότης, τὸ ἀφθεγκτον, τὸ πολυφωνον, ἢ ἀγώσια, τὸ παννότηον, ἢ πάντων θέσις, ἢ πάντων ἀφαίρεσις, ἢ ἐν ἀλλήλαις, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μονὴ καὶ ἴδρυσις, ὀλικῶς ὑπερηνωμένη, καθάπερ φῶτα λαμπτήρων, ἐν' αἰσθητοῖς καὶ οἰκείοις παραδείγμασιν, ὄντων ἐν οἴκῳ ἐνί. Καὶ δια γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὄλοις ἐστί, καὶ ἀκριθῆ τὴν ἀπ' ἀλήλων ἰδικῶς ὄφισταμένην ἔχει διάκρισιν, ἡνωμένα τῆ διακρίσει, καὶ τῆ ἐνώσει διακεκριμένα. Καὶ γοῦν ὄρωμεν, ἐν οἴκῳ πολλῶν ἐνότων λαμπτήρων, πρὸς ἐν τι φῶς ἐνούμενα τὰ πάντων φῶτα, καὶ μὴ ἐν ἀγλήν ἀδιάκριτον ἀναλάμποντα, καὶ οὐκ ἐν τῆς, ὡς οἶμαι, δύναται τὸ τοῦδε τοῦ λαμπτήρος φῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ πάντα τὰ φῶτα περιέχοντος ἀέρος διακρίναι, καὶ ἰδεῖν ἀνευ θατέρου θάτερον, ὄλων ἐν ὄλοις ἀμιγῶς συγκεκραμένων. Ἄλλὰ καὶ εἰ τὸν ἕνα τῆς πυρσὸν ὑπέξάγοι τοῦ δωματίου, συνεξελεύσεται καὶ τὸ οἰκεῖον ἅπαν φῶς, οὐδὲν τι τῶν ἐτέρων φώτων ἐαυτῷ συνεπισπασάμενον, ἢ τὸ ἐαυτοῦ τοῖς ἐτέροις καταλιπόν. Ἦν γὰρ αὐτῶν, ὅπερ ἔφη, ἢ ὄλων πρὸς ὄλα παντελῆς ἐνωσις ἀμιγῆς καθόλου, καὶ οὐδὲν μέρει συμπεφυρμένη. Καὶ ταῦτα ὄντος; ἐν σώματι τῷ ἀέρι, καὶ ἐξ ἐνύλου τοῦ πυρὸς ἡρημένον τοῦ φωτός, ὅπου γὰρ τὴν ὑπερούσιον ἔνωσιν ὑπεριδρῦσθαι φαμέν οὐ τῶν ἐν σώματι μόνον ἐνώσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ψυχαῖς αὐταῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς νοῖς, ὅς ἔχουσιν ἀμιγῶς καὶ ὑπερκοσμῶς δι' ὄλων ὄλα τὰ θεοειδῆ καὶ ὑπεουρανία φῶτα κατὰ μέθεξιν ἀνάλογον τῆς μετέχουσι τῆς πάντων ὑπερηνωμένης ἐνώσεως. Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίαις θεολογίαις, οὐχ ἦν ἔφη μόνον, ὅτι κατὰ τὴν ἔνωσιν ἀμιγῶς ἴδρυται καὶ ἀσυγχύτως ἐκάστη τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐπὶ καὶ τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα. Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πάτηρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ· φυλακτόντων δὲ τὰ οἰκεία τῶν ὕμων εὐαγῶς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου.

Οὐδὲς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ Θεός. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ

ἐν ἄλλοις ἐξετασθὲν ἡμῖν ἀποδίδεσθαι· τὴ πάσα; ἀν-
τά; θεοπροπεΐς θεωνυμίας οὐ μερικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς
ὄλης καὶ παντελοῦς καὶ ὀλοκλήρου καὶ πλήρους θεό-
τητος ὑπὸ τῶν λογίων ὑμνεῖσθαι· καὶ πάσας αὐτάς
ἀμερῶς, ἀπολύτως, ἀπαρτηρήτως, ὀλικῶς ἀπάση
τῇ δόξῃ τῆς ὀλοτελοῦς καὶ πάσης; θεότητος ἀνατί-
θεσθαι. Καὶ γοῦν ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώ-
σειν ὑπεμνήσκαμεν, εἰ μὴ περὶ τῆς ὄλης; θεότητος
φαίη τις τοῦτο εἰρησθαι, καὶ ἀποσχίζε·ν ἀθέσμως
τολμᾷ τὴν ὑπερνωμένην ἐνάδα, ρητέον ὡς αὐτός; τε
ὁ ἀγαθοφυῆς; ἔφη Ἀβόγος, ὅτι « Ἐγὼ ἀγαθός; εἰμι· »
καὶ τις τῶν θεολήπτων προφητῶν ὑμνεῖ, « Τὸ πνεῦ-
μά σου τὸ ἀγαθόν· » καὶ αὐθις τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ
ὢν· » εἰ μὴ καθ' ὄλης; φήσους; τῆς θεότητος εἰρη-
σθαι, καθ' ἐν δὲ μέρος; αὐτὸ περιγράψαι βιάσαιντο,
πῶς ἀκούονται τοῦ, « Ἐὰν λέγει ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, B
καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ παντοκράτωρ, » καὶ, « Σὺ δὲ ὁ αὐ-
τός; εἶ, » καί, « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας; τὸ ὄν, ὃ
παρὰ τοῦ Πατρὸς; ἐκπορεύεται; » Καὶ εἰ μὲν ὄλην
εἶναι φασὶ τὴν θεαρχίαν ζῶην, πῶς ἀληθὴς ὁ φήσας;
ιερός; Ἀβόγος, « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς;
καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός; οὗ; θέλει ζωοποιεῖ; »
καὶ ἔτι τὸ Πνεῦμά ἐστι; τὸ ζωοποιῶν; « Οὐ; δὲ καὶ τὴν
κυρίαν ἔχει τῶν ὄλων ἢ ὄλη θεότης, περὶ μὲν τῆς
θεογόνου θεότητος, ἢ τῆς; υἱικῆς, οὐδὲ εἰπεῖν ἔστιν,
οἶμαι, ποσαχῇ τῆς θεολογίας ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
διεθρολλεῖται τὸ, Κύριος. Ἀλλὰ καὶ Κύριος; τὸ
Πνεῦμά ἐστι.

de divinitate Filii, non facile narratu est, ut arbitror, quam multis theologiæ locis de Patre et Filio dicatur, Dominus. Verum et Spiritus Dominus est.

Ἐτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, C
διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου. Καὶ ὅτι ἂ λέγουσιν αἱ
θεαὶ Γραφαὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτά φασὶ πά-
λι καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος, δεικνύουσαι μίαν τὴν ἐν τοῖς τρισὶ
θεότητα.

Ἄπερ εἶπεν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Ἡσαΐα, ταῦτα ὁ Ἰω-
άννης λέγει, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶπεν, Ἐν δὲ ταῖς Πράξεσιν ὁ
Παῦλος φησιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. Τί δὲ
γέγραπται ἐν τῷ Ἡσαΐα; « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαώθ
καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ
πύλης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ σεραφίμ εἰ-
στήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ἕξ
πτέρυγες τῷ ἐνί. Καὶ ταῖς μὲν δυοὶ πτέρυξιν ἐκά-
λυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πό-
δας, καὶ ταῖς δυοὶν ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος D
πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος; Κύριος Σα-
βαώθ, πλήρης; πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Καὶ
μετ' ἄλλα ὁ αὐτός; « Ἦκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου
λέγοντος; Τίνα ἀποστεῖλω, καὶ τίς πορεύσεται; πρὸς
τὸν λαὸν τοῦτον; καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν
με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν, καὶ εἶ-
πον αὐτῷ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ

a nobis expensum ac demonstratum est, omnes
semper denominationes Deo dignas non per partes,
sed in tota, perfecta, integra et plena divinitate
in sanctis Libris celebrari, et omnes ipsas indivi-
due, absolute, præter omnem discriminis obser-
vantiam, integra ratione universæ integritati per-
fectæ et totius divinitatis attribui. Jam vero, quem-
admodum in theologicis institutionibus admo-
nuimus, nisi quis hoc de tota divinitate dictum
confiteatur, scindere audet temeritate nefanda uni-
tatem ipsam superunitam. Dicendum igitur, de
tota divinitate accipi oportere verbum hoc ipsum,
natura bonum. Atque aliquis ex prophetis divini-
tus afflatis canit : « Spiritus bonus ¹. » Huc
tendit et illud : « Ego sum, qui sum ². » Quod
nisi de tota dictum divinitate consentiant, sed uni-
tantum parti conentur ascribere, quonam modo
illud accipient : « Hæc ait qui est, qui erat, et
qui venturus est, qui est omnipotens ³; » item illud :
« Tu autem idem ipse es ⁴; » nec non et illud :
« Spiritus veritatis, qui est, qui a Patre procedit
⁵? » Atqui nisi totam divinitatem esse vitam
dicant atque vivificam, quonam modo verum est id,
quod Verbum sacrum ait : « Quemadmodum, in-
quiens, Pater suscitavit mortuos, et vivificavit, sic et
Filius, quos vult vivificavit ⁶? » Jam vero quod tota
divinitas habeat omnium dominatum, perspicue
patet. Ac de secunda quidem Patris divinitate, vel
de divinitate Filii, non facile narratu est, ut arbitror, quam multis theologiæ locis de Patre et Filio dicatur, Dominus. Verum et Spiritus Dominus est.

De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distinctam
simul atque conjunctam esse Divinitatis rationem,
et quæ dicunt divinæ Scripturæ de Patre, eadem
similiter illas et de Filio, et de Spiritu sancto di-
cere, unicam in tribus Divinitatem ostendentes.
Magni Athanasii (1).

Quæ Pater ait apud Isaiam, ea Joannes Filium
dixisse asserit. Paulus autem eadem ipsa Spiritui
sancto in apostolorum Actis ascribit. Sic enim
apud Isaiam scriptum legimus ¹⁰ : « Vidi Dominum
sedentem in solio excelso et elevato, et plena domus
gloria ejus, et seraphim stabant in circuitu ejus.
Sex alæ uni, et sex alæ alteri. Duobus quidem ve-
labant faciem suam, duobus vero tegebant pedes,
et duobus volabant et clamabant alter ad alterum,
et dicebant : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus
Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus. » Et idem
paulo post ¹¹ : « Et audivi vocem Domini dicentis :
Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et
dixi : Ecce ego, mitte me. Et dixit : Vade et dic
populo huic : Auditum audietis et non intelligetis, et
videntes videbitis, et non perspicietis. Crassum
enim est effectum cor populi hujus. Auribus gra-

¹ Psal. cxxii, 6-10. ² Exod. iiii, 13-14. ³ Apoc. i, 4. ⁴ Psal. ci, 28. ⁵ Joan. xv, 26. ⁶ Joan. v, 21. ¹⁰ Isa. vi, 1 sqq. ¹¹ ibid. 8 sqq.

(1) Capitulum hoc cum sequenti deest in editione Tergohystensi anni 1710; exstant in versione Fr. Zini. Primum Græce edidit Ch. Frid. de

Matthæi in Proleg. ad Euthymii Comment in Evang. p. 13- seqq.; alterum exstat inter Opera S. Basilii.

viter audierunt, et oculos suos clausurunt, ne-
 quando oculis videant et auribus audiant, et corde
 intelligant, et convertant se, et sanem eos. »
 Joannes autem evangelista dicit ¹²: « Idcirco non
 poterant Judæi credere in Jesum, quoniam de illis
 dixit Isaias: Excæcati sunt oculi ipsorum, et
 obduratum est cor eorum, ne videant oculis, et
 corde intelligant, et sanem eos. » Hæc cit Isaias,
 quando vidit gloriam ejus. Paulus vero refert ora-
 culum ad Spiritum sanctum ¹³, « Bene, » inquit,
 « locutus est Spiritus sanctus ad patres nostros per
 Isaiam prophetam: Aure, inquit, audietis, et
 non intelligetis, et videntes videbitis, et non per-
 spicietis, incrassatum est enim cor populi hujus,
 et reliqua. Præterea cum Filius de Patre Petrum
 alloquitur, « Beatus es, » inquit, « quia caro et
 sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in
 caelis est ¹⁴. » Hæc eadem de se ipso idem Filius
 loquitur: « Nullus, » inquit, « novit Patrem nisi
 Filius, et cui voluerit Filius revelare ¹⁵. » Similiter
 et de Spiritu Paulus ait: « Nobis autem revelavit
 Deus per Spiritum suum ¹⁶. » Rursum cum dixisset
 Paulus: « Multifariam multisque modis olim lo-
 cutus Deus patribus nostris in prophetis ¹⁷, » alibi
 dicit Fillum loqui, « Experimentum, » inquit,
 « quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus ¹⁸. » Filius
 autem Spiritum ait in apostolis loqui: « Quando, »
 inquit, « tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo,
 aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora,
 quod loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini;
 sed Spiritus Patris, qui loquitur in vobis ¹⁹. » Ac
 de Patre quidem, et de se ipso Servator dixit:
 « Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum
 faciemus ²⁰, » apud illum utique, qui templum ipso-
 rum erit, et dignus, qui eos suscipiat. Ait Paulus
 de sancto Spiritu, « An ignoratis, » inquit, « vos esse
 templum Spiritus sancti, qui habitat in vobis ²¹? »
 Præterea Servator ait in Evangelio: « Sicut Pater
 suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius, quos
 vult vivificare ²². » Paulus autem ad Corinthios,
 et Spiritus, » inquit, « est qui vivificat ²³. » Docet
 idem Paulus, « Divisiones, » inquit, « gratiarum
 sunt, idem autem Spiritus, et divisiones ministra-
 tionum sunt, idem autem Dominus, et divisiones
 operationum sunt, idem autem Deus ²⁴. » Ad hæc
 David Dominum esse priorum hereditatem dicit,
 « Dominus, » inquit, « pars hereditatis meæ ²⁵. »
 Jeremias autem Filium, et Qui formavit, » inquit,
 « omnia, ipse est hereditas Jacob ²⁶. » Paulus vero
 Spiritum sanctum, « Qui est pignus, » inquit,
 « hereditatis nostræ ²⁷. » Jeremias Dominum di-
 rexisse populum ait, « Non dixi, » inquit, « ubi
 est Dominus, qui eduxit nos ex Ægypto, qui rexit
 nos in deserto ²⁸? » Paulus autem ad Corinthios
 scribens Christum ostendit fuisse veteris populi

A βλέποντες βλέφετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ
 ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως
 ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν,
 μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῖς ὠσὶν
 ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι,
 καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης
 λέγει: « Διὰ τοῦτο οὐκ ἔδυναντο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦναι
 εἰς τὸν Ἰησοῦν, διότι εἶπεν Ἡσαίας περὶ αὐτῶν· Τε-
 τύφλωνται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ πεπώρωται αὐ-
 τῶν ἡ καρδία, ὅπως μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ
 συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι
 αὐτούς. » Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δό-
 ξαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Παῦλος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν
 χρησιμοφθίαν ἀνέθηκε λέγων· « Καλῶς ἐφῆ τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου πρὸς τοὺς
 B πατέρας ὑμῶν· Ἀκοφῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε,
 καὶ βλέποντες βλέφετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη
 γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Πάλιν
 δὲ, ὅτε λέγει ὁ Υἱὸς περὶ τοῦ Πατρὸς τῷ Πέτρῳ·
 « Μακάριος εἶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ
 σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τὰ αὐ-
 τὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· « Οὐδέτις ἐπιγινώσκει τὸν
 Πατέρα, » φησὶν, « εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃς ἂν βούληται
 ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. » Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεῦ-
 ματος ὁ Παῦλος λέγει· « Ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς
 διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Πάλιν οὖν εἰπὼν ὁ Παῦ-
 λος· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς
 λαλήσας τοῖς πατέράσιν ἐν τοῖς προφήταις, » καὶ τὰ
 ἐξῆς, ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι ὁ Υἱὸς λαλεῖ, τῷ εἰπεῖν·
 C « Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χρι-
 στοῦ; » Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα εἶπε λαλεῖν ἐν τοῖς
 ἀποστόλοις· « Ὅτε δὲ, φησὶ, παραδώσουσιν ὑμᾶς;
 μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε. Δοθήσεται
 γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τί λαλήσετε. Οὐ γὰρ
 ὑμεῖς ἐστέ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πα-
 τρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ περὶ μὲν τοῦ
 Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ ὁ Σωτὴρ εἴρηκεν ὅτι· « Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσομεθα καὶ μόνῃ παρ' αὐτῶν πετή-
 σσμεν, » τῷ γεγοῶσι δηλαδὴ ναφ' τούτων καὶ ἀξίῳ
 τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἐφῆ Παῦλος· « Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν
 ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστί; » Καὶ πάλιν·
 « Καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον οἰκεῖ ἐν
 ὑμῖν. » Καὶ ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Σωτὴρ·
 D « Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ,
 οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὗς θέλει, ζωοποιεῖ. » Πρὸς δὲ
 Κορινθίους γράφει Παῦλος· « Τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. »
 Καὶ αὖθις διδάσκει Παῦλος· « Διαίρεσεις δὲ χαρι-
 σμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσεις δια-
 κονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσεις ἐνε-
 ρηγημάτων εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός. » Καὶ ὁ μὲν
 Δαυὶδ τὸν Κύριον εἶναι τὴν κληρονομίαν τῶν εὐσε-
 βῶν λέγει· « Κύριος γὰρ, » φησὶ, « μερὶς τῆς κλη-
 ρονομίας μου· ὁ δ' Ἰερεμίας τὸν Υἱόν· « Ὁ πλά-
 σας » γὰρ, φησὶ, « τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία τῷ

¹² Joan. xii, 39, 40. ¹³ Act. xxviii, 26. ¹⁴ Matth. xvi, 17. ¹⁵ Matth. xi, 27. ¹⁶ I Cor. ii, 10. ¹⁷ Hebr.,
 i, 1. ¹⁸ II Cor. xiii, 3. ¹⁹ Luc. xii, 11, 12. ²⁰ Joan. xiv, 25. ²¹ I Cor. vi, 19. ²² Joan. v, 21. ²³ II
 Cor. iii, 8. ²⁴ II Cor. xii, 4 sqq. ²⁵ Psal. xv, 5. ²⁶ Jer. x. ²⁷ Ephes. i, 14. ²⁸ Jer. ii, 6.

Ἰακώβ· ὁ δὲ Παῦλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ ἀρροβῶν τῆς κληρονομίας ἡμῶν ἐστὶ. » Καὶ ὁ μὲν Ἰερεμίας φησὶν, ὅτι Κύριος ὠδήγησεν τὸν λαόν, εἰρηκῶς ὅτι· «Οὐκ εἶπον, Πού ἐστὶ Κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς· ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ· » ὁ δὲ Παῦλος, Κορινθίοις γράφων, τὸν Χριστὸν δεῖκνυσιν ὁδηγὸν τοῦ πάλας λαοῦ, φάμενος· «Ἐπὶνον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ὁ δὲ Ἡσαίας τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἀνέθηκεν, εἰρηκῶς· «Ἦγαγεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἄβύσσου, ὡς ἴππον δ' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ τοῦ πεδίου. Καὶ κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Καὶ ὁ μὲν Παῦλος τὸ καλεῖν τῷ Θεῷ ἀναθεῖς· «Ὁ Θεὸς γὰρ, » φησὶν, «ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Ῥωμαίοις γράφων, καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο δίδωσιν· «ἐν οἷς γὰρ, » φησὶν, «ἐστὲ καὶ ὑμεῖς, κλητὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἡ δὲ βίβλος τῶν Πράξεων καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τοῦτο νέμει· «Ἀφορίστέ μοι γὰρ, » φησὶ, «τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. » Καὶ ποτὲ μὲν οἱ προφήται προσώπων τοῦ Πατρὸς λαλοῦσιν, ὡς τό· «Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυτῷ φεῦσσομαι, τὴ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, » καὶ τὰ ἐξῆς· ποτὲ δὲ προσώπων τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὅταν Ἡσαίας λέγῃ· «Γινώσεται ὁ λαὸς ἐν τῇ ἡμέρῃ ἐκείνῃ τὸ ὄνομά μου, ὅτι ἐγὼ εἰμι, αὐτὸς ὁ λαλῶν κἀρεῖμι· » ποτὲ δὲ ἐκ προσώπων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὅταν Παῦλος πρὸς Τιμόθεον γράφῃ· «Τὸ Πνεῦμα ῥητικῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως· » καὶ ὅταν Ἀγαθος ὁ προφήτης λέγῃ· «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς πληροὶ τὰ πάντα· «Ὁχι τὸν οὐρανὸν » γὰρ, φησὶ, «καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ· λέγει Κύριος. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ γράφει Παῦλος· «Ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρῶσῃ τὰ πάντα· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φησὶν ὁ Δαυτῷ· «Πού πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » τῷ δὲ εἰπεῖν, «Πού πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, » ὅτι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πληροὶ τὰ πάντα ἐδήλωσεν.

*Ἐπι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ πίστεως.

Διαδραμῶν τὰ σύμπαντα, καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν κτίσιν ἀνανεύσας τοῖς λογισμοῖς, καὶ ἐπέκεινα τούτων τὸν νοῦν ἀνυψώσας, ἐνόησεν τὴν θεῖαν φύσιν ἐστῶσαν, ἀτρέπτου, ἀνλλοιωτον, ἀπαθῆ, ἀπλήν, ἀσύνητον, ἀδιάρητον, φῶς ἀπρόσιτον, δύναμιν ἀφατον, μέγεθος ἀπεριόριστον, δόξαν ὑπεραστράπτουσαν, ἀγαθότητα ἐπιθυμητὴν, κέλλος ἀμήχανον, σφόδρῶς μὲν τῆς τετραμένης ψυχῆς καταπίπτμενον, λόγῳ δὲ δηλωθῆναι πρὸς ἀξίαν ἀδύνατον. Ἐκεῖ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἡ ἀκτιστος φύσις, τὸ δεσποτικὸν ἀξίωμα, ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, Πατὴρ ἡ πάντων ἀρχή, ἡ αἰτία τοῦ εἶναι

A *ducem. Sic enim inquit: «Bibebant e spirituali petra, petra autem erat Christus».* Isaias vero tribuit hoc Spiritui sancto, «*Duxit, inquit, eos per abyssum, ut equum per desertum, et non sunt defatigati: ut oves per campum, et descendit Spiritus a Domino, et duxit eos*». Paulus eum Deo, vocare ipsum, attribuisset, «*Qui me, inquit, segregavit ex utero matris mee, et vocavit per gratiam suam*», idem ad Romanos scribens Christo id ascribit, «*In quibus estis, inquit, et vos, vocati Jesu Christi*». In libro autem, quo res ab apostolis gestæ continentur, hoc ipsum ad Spiritum sanctum refertur. «*Segregate, inquit, mihi Paulum, et Barnabam ad opus ad quod vocavi eos*». Ex persona Patris aliquando loquuntur prophetae, in eo loco: «*Semel locutus sum in Sancto meo, si Davidi mentiar, semen tuum in æternum manebit*», et quæ sequuntur. Aliquando ex persona Filii, ut cum dicit Isaias: «*Cognoscet populus in illa die, quia ego ipse, qui loquebar adsum*». Aliquando ex persona sancti Spiritus, ut cum Paulus ad Timotheum scribit: «*Spiritus manifeste dicit, quosdam in extremis temporibus discessuros a fide*». Et cum Agabus propheta dicit: «*Hæc dicit Spiritus sanctus, et cætera. Omnia replet Deus, et Nonne cælum, inquit, et terram ego impleo? dicit Dominus*». Sic autem de Filio Paulus scribit: «*Qui descendit, idem est, qui etiam ascendit super omnes cælos, ut impleat omnia*». Quod item de Spiritu sancto loquitur David, «*Quo, inquit, ibo a spiritu tuo? »* Dicens autem, «*Quo ibo a spiritu tuo, significavit, omnia Spiritum sanctum implere.*

De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distincta pariter atque unita Divinitatis ratio, maoni Basilii ex oratione de fide.

D *Ubi cuncta percurrens, et omnia, quæ procreata sunt, ratione lustraveris, mentemque super his sublimem constitueris, cogita naturam divinam constantem, immobilem, incommutabilem, perturbationum expertem, simplicem, incompositam, indivisibilem, lucem inaccessam, potentiam inexplicabilem, gloriam immensam, bonitatem optabilem, pulchritudinem infinitam, quæ verbis declarari non potest pro dignitate. Illic Pater, et Filius, et Spiritus sanctus increata natura, princeps dignitas, naturalis bonitas, Pater rerum omnium principium, eorum quæ sunt auctor, ut sint, viventium*

¹¹ I Cor. x, 4. ²⁰ Isa. LXXIII, 13. ²¹ Gal. 1, 15.

²² Rom. 1, 6. ²³ Act. XIII, 43. ²⁴ Psal. LXXVIII, 36.

²⁵ Isa. LII, 10.

²⁶ I Tim. IV, 1.

²⁷ Jer. XXIII, 21.

²⁸ Ephes. IV, 6.

²⁹ Psal. CXXVIII, 7.

radix ; ex quo fons vite profluit. Sapientia, potestas, imago Dei invisibilis absolutissima, Filius ex Patre genitus, qui vivens est Verbum, qui Deus est, et est apud Patrem. Sic autem est, ut nunquam non fuerit, cum sit ante sæcula, non autem post acquisitus. Filius, inquam, non possessio ; effector, non factus : creator, non creatus, qui habet omnia quæ in Patre sunt, Filium et Patrem dico. Has mihi proprietates observa. In eo namque manens, ut Filius sit, quidquid est Pater, idem ipse est, quemadmodum ipsomet Dominus voce sua declarat, « Omnia, » inquit, « quæcunque habet Pater, mea sunt ⁴⁰. » Vere enim omnia, quæ in exemplaris formâ sunt, imago continet. « Vidi-mus, » inquit evangelista, « gloriam ejus, gloriam ut Unigeniti a Patre ⁴¹, » hoc est, non res admirabiles ei munere et gratia tributas, sed quam ex societate naturali Filii obtinet paternæ divinitatis dignitatem. Accepisse enim cum rebus creatis commune est, natura autem obtinere proprium est geniti. Quamobrem ut Filius possidet quæcunque sunt Patris, ut Unigenitus autem universa in se ipso continet, et comprehendit, nulla re cum alio divisa. Ex ipsa igitur appellatione eum naturæ socium intelligimus, non jussu creatum, sed ex essentia effulgentem, sine intervallo, sine tempore conjunctum Patri, parem in bonitate, in potentia æqualem, gloriæ socium. Quid enim est aliud, nisi sigillum, et imago totum in se Patrem exprimens? Quæ autem postea, in corpore constitutus ad te loquitur, disponens hominum salutem quam in carne nobis apparens attulit, se missum esse dicens, et nihil ex se posse facere, et se mandatum accepisse, et his similia, cave, ne præbeant tibi occasionem, ut Unigeniti divinitatem imminuas. Potentis enim ad imbecillitatem tuam summissio non debet esse divinitatis ejus imminutio. Naturam igitur cogita Deo congruentem, ex verbis autem abjectioribus dispositionem intellige. Verum si de his vellemus accuratius in præsentia disserere, longam atque adeo infinitam sermoni nostro disputationem imprudenter insereremus. Quare ad propositionem revertamur. Animus, qui a materiæ affectionibus sese potuerit expurgare, et iis quæ creata sunt posthabitis, ex profundo ad supera piscis instar emergere, in ea puritate, qua conditus est, situs, videbit illic esse Spiritum sanctum, ubi Filius, et Pater est, habentem et ipsi omnia conjunctim, et ex natura, bonitatem, rectitudinem, sanctitatem, vitam : Spiritus enim, inquit, tuus ille bonus, et Spiritus rectus; et Spiritus tuus, illum sanctum. Et lex Spiritus vite, Paulus ait. Quorum nihil ipsi comparatum est, aut posterius adjunctum, sed quemadmodum nec calefaciendi vis ab igne, nec splendor a luce separari potest, sic a Spiritu nec sanctitas sejungi, nec bonitas, nec rectitudo. Illic ergo consistit Spiritus, illic in beata natura, nec

⁴⁰ Joan. xv., 15. ⁴¹ Joan. i., 14.

Α τοῖς ὁσίν, ἡ ρίζα τῶν ζώντων. Ὁθεν προήλθε ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ εἰκὼν ἡ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς Υἱὸς, ὁ ζῶν Λόγος, ὁ Θεὸς ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν· ὢν, οὐχὶ προσγενόμενος· ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, οὐχὶ προσκτηθεὶς ὕστερον· Υἱὸς, οὐχὶ κτῆμα· ποιητῆς, οὐχὶ ποίημα· κτίστης, οὐχὶ κτίσμα· πάντα ὢν ὅσα ἐστὶν ὁ Πατὴρ· Υἱὸς, εἶπον, καὶ Πατὴρ. Φύλασσε μοι ταύτας τὰς ἰδιότητας. Μένων οὖν ἐν τῷ εἶναι Υἱὸς, πάντα ἐστὶν ὅσα ἐστὶν ὁ Πατὴρ, κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· Πάντῃ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ. Τῷ ὄντι γὰρ τῆς εἰκόνος ἐστὶ πάντα, ὅσα πρόσ-εστι τῇ πρωτοτύπῳ μορφῇ. Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Β Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· τουτέστιν, οὐκ ἐκ θεωρεῖσθαι καὶ χάριτος δοθέντων αὐτῷ τῶν θαυμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἔχοντος τοῦ Υἱοῦ τῆς πατρικῆς θεότητος τὸ ἀξίωμα. Τὸ μὲν γὰρ λαθεῖν κοινὸν καὶ πρὸς τὴν κρίσιν· τὸ δὲ ἔχειν ἐκ φύσεως ἴδιον τοῦ γεννηθέντος. Ὡς μὲν οὖν Υἱὸς, φυσικῶς κίχτηται τὰ τοῦ Πατρὸς· ὡς δὲ Μονογενῆς, ὅλα ἔχει ἐν ἐαυτῷ συλλαβόν, οὐδενὸς καταμεριζομένου πρὸς ἕτερον. Ἐξ αὐτῆς τοίνυν τῆς Υἱοῦ προσηγορίας διδακτικῶς, ὅτι τῆς φύσεώς ἐστι κοινωνός· οὐ προστάγματι κτισθεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἐκλάμψας ἀδιαισάτως, ἀχρόνως τῷ Πατρὶ συνημμένος. Ἴσος ἐν ἀγαθότητι, Ἴσος ἐν δυνάμει, κοινωνός τῆς δόξης. Καὶ τί γὰρ, ἀλλ' ἢ σφραγὶς καὶ εἰκὼν, ὅλον ἐν ἐαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα; Ὅσα δὲ σοι μετὰ ταῦτα C ἀπὸ τῆς σωματικῆς κατασκευῆς διαλέγεται, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν οἰκονομῶν, ἣν διὰ σαρκὸς ἐπιφανεὶς ἡμεῖν ἐπεδείξατο, ἀποστελλόμενον λέγων ἐαυτὸν, καὶ μηδὲν δυνάμενον ἀφ' ἐαυτοῦ ποιεῖν, καὶ ἐντολὴν λαθόντα, καὶ ὅσα τοιοῦτα, μὴ σοι παρεχέτω ἀφορμὰς πρὸς τὸ κατασμικρύνειν τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα. Οὐ γὰρ ἡ πρὸς τὸ ὂν ἀσθενὲς συγκατά-θσις ἐλάττωσις ὀφείλει γίνεσθαι τῆς ἀξίας τοῦ δυνατοῦ· ἀλλὰ τὴν μὲν φύσιν νόει θεοπρεπῶς, τὰ δὲ ταπεινότερα τῶν βημάτων δέχου οἰκονομικῶς. Περὶ ὧν εἰ βουληθεῖημεν ἐν τῷ παρόντι πρὸς ἀκριβείαν διηγεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν ἐαυτοῦς πολὺ τι καὶ ἀπέ-ραυτον πληθὸς λόγων ἐπισείγοντες τῇ ὑποθέσει. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανίσταμεν. Ὅτι· δά- D νοια ἡ δυνηθεῖσα τῶν τε ὑλικῶν καθαρεῦσαι παθῶν καὶ τὴν νοητὴν κρίσιν πάναν καταλείπειν, καὶ οἶόν τις ἰχθύς ἀπὸ τοῦ βυθοῦ πρὸς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἀνανηξασθαι, ἐν τῷ καθαρῷ τῆς κτίσεως γενομένη. ἐκεῖ ὕψεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπου Υἱὸς, καὶ ὅπου Πατὴρ, πάντα ἔχον καὶ αὐτὸ συνο-σιωμένως κατὰ τὴν φύσιν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν εδ-θούτητα, τὸν ἁγιασμόν, τὴν ζωὴν. Τὸ Πνεῦμα γὰρ σου, φησὶν, τὸ ἀγαθόν· καὶ πάλιν, Πνεῦμα εὐθές· καὶ πάλιν, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὁ Ἀπόστο-λος· Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. Τού-των οὐδὲν ἐπίχτητον αὐτῷ, οὐδὲ ὕστερον ἐπιγενό-μενον πρόσεστιν· ἀλλ' ὡσπερ ἀχώριστον τῷ πυρὶ τὸ θερμαίνειν, καὶ τῷ φωτὶ τὸ λάμπειν· οὕτω καὶ τῷ

Πνεύματι τὸ ἀγιάζειν, τὸ ζωοποιεῖν, ἡ ἀγαθότης, ἡ εὐθιότης. Ἐκεῖ τοίνυν ἔστηκε τὸ Πνεῦμα, ἐκεῖ, ἐν τῇ μακαρίᾳ φύσει, οὐ μετὰ πλῆθους ἀριθμούμενον, ἀλλ' ἐν τῇ Τριάδι θεωρούμενον· μοναδικῶς ἐξαγγελλούμενον, οὐκ ἐμπεριελημμένον τοῖς συστήμασιν. Ὡς γὰρ Πατὴρ εἷς, καὶ Υἱὸς εἷς· οὕτως ἐν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὰ δὲ λειτουργικὰ πνεύματα καθ' ἕκαστον τάγμα πλῆθος· ἡμῖν ὑποφαίνει δυσεξαριθμητόν. Μὴ τοίνυν ζῆτει ἐν τῇ κρίσει τὸ ὑπὲρ τὴν κρίσιν· μὴ καταγάγῃς τὸ ἀγιάζον μετὰ τῶν ἀγιαζομένων. Τοῦτο πληροῖ ἀγγέλους, πληροῖ ἀρχαγγέλους, ἀγιάζει δυνάμεις, ζωοποιεῖ τὰ σύμπαντα. Τοῦτο εἰς πᾶσαν κρίσιν μεριζόμενον, καὶ ἄλλως ὑπ' ἄλλου μετεχόμενον, οὐδὲν ἐλαττοῦται· παρὰ τῶν μετεχόντων. Πᾶσι μὲν τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν διδώσιν· οὐκ ἀναλλίσχεται δὲ εἰς τοὺς μετέχοντας· ἀλλὰ καὶ οἱ λαβόντες πληροῦνται, καὶ αὐτὸ μέστιν ἀνευδέξ. Καὶ ὡσπερ ὁ ἥλιος ἐπιλαμβάνων τοῖς σώμασι, καὶ ποικίλως ὑπ' αὐτῶν μετεχόμενος, οὐδὲν ἐλαττοῦται παρὰ τῶν μετεχόντων· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα πᾶσι τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν πρέρχον, ἀμείωτον μένει καὶ ἀδιαίρετον. Πάντας προφέρει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν, ἐμπνεῖ τοῖς προφήταις, νομοθετᾷ σοφίαις, ἱερέας τελειοῖ, ἐνοισχῶς βασιλεῖς, καταρτίζει δικαίους, σεμνύνει σώφρονες, ἐνεργεῖ χάρισματα ἰαμάτων, ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, λύει τοὺς πεπεδημένους, υἰοθετεῖ τοὺς ἠλλοτριωμένους. Ταῦτα διὰ τῆς ἀνωθεν γεννησεως ἐνεργεῖ. Ἐὰν τελῶν ἴδῃ πιστεύοντα, εὐαγγελιστὴν ἀποδείκνυσιν· ἐὰν ἐν ἀλειῇ γένηται, θεολόγον ἀποτελεῖ· ἐὰν διώκτην εὐρῆ μετανοοῦντα, ἀπόστολον ἐθνῶν ἀπεργάζεται, κήρυκα πίστεως, σχεῦος ἐκλογῆς. Δι' αὐτοῦ οἱ ἀσθενεῖς ἰσχυροὶ· οἱ πτωχοὶ πλουτίζουσιν· οἱ ἰβίωται· τῷ λόγῳ σοφώτεροί εἰσι τῶν σοφῶν. Παῦλος ἀσθενής, ἀλλὰ διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Πνεύματος τὰ σουδάρια τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἱσθῖν παρεῖχε τοῖς ὑποδεχομένοις. Πέτρος καὶ αὐτὸς ὄψμα περιειμένος ἀσθενείας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικύωσαν χάριν τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπέπτουσα τοῦ σώματος σκιά ἀπέδιωκε τὰς νόσους τῶν καταπονημένων. Πτωχὸς Πέτρος καὶ Ἰωάννης· οὐ γὰρ εἶχον ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον· ἀλλ' ἔχαριζοντο ὑγείαν πολλῶν χρυσίων τιμιωτέραν. Παρὰ πολλῶν γὰρ λαβὼν χρυσίον ὁ χωλὸς, εἰ προσαιτῆς ἦν· παρὰ δὲ Πέτροῦ δεξάμενος τὴν χάριν, ἐπαύσατο προσαιτῶν, ἀλλόμενος· ὡσπερ ἔλαφος, καὶ αἰτῶν τὸν Θεόν. Οὐκ ἔδει Ἰωάννης· τὴν τοῦ κόσμου σοφίαν, ἀλλ' ἐφθέγγατο ῥήματα τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, οἷς οὐδεμία σοφία προσδιδέσθαι δύναται. Τοῦτο καὶ ἐν οὐρανῷ ἔστηκε, καὶ τὴν γῆν πεπλήρωκε, καὶ πανταχοῦ παρῆστι, καὶ οὐδαμοῦ περιέχεται. Ὅλον ἐκάστη ἐνοικεῖ, καὶ ὅλον ἐστὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ λειτουργικῶς διακονεῖ τὰς ὑπερῆς, ἀλλ' ἀσθεντικῶς διαίρει τὰ χάρισματα. Διαίρει γὰρ, φησὶν, ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Ἀποστέλλεται μὲν οἰκονομικῶς, ἐνεργεῖ δὲ αὐτεξουσίως. Τοῦτο παρεῖναι τις ψυχῆς ἡμῶν εὐζώμεθα, καὶ μηδένα καιρὸν ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν.

Ἐπι περὶ Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακακριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τῆς πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῆς τῆς περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως.

Ἐπι τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ τὸν Πατέρα νοήσας αὐτὸν τε ἐφ' ἑαυτοῦ κατενόησε, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαραδέξατο. Ὁ δὲ τὸν Υἱὸν λαβὼν καὶ τὸ Πνεῦμα συμπάρελαβε, καὶ ἀκολουθῶς μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν ἐν ἑαυτῷ συγκεκραμένην τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο.

A cum multitudine numeratur, sed in Trinitate conspicitur. Solus nuntiatur, non cum pluribus comprehenditur. Sicut enim Pater est unus, et Filius unus, sic et Spiritus unus est. At ministrantium spirituum multitudinem enumerare vix queas. Proinde in rebus creatis ne quaras eum, qui super illas est. Ne deduxeris illum, qui sanctos facit, ad eos qui sunt sancti. Hic angelos replet, sanctas efficit potestates, omnibus vitam præbet. Hic se rebus procreatis sic impartitur, ut cum ab aliis aliter perceptus sit, a nulla tamen eius participare minuat; omnibus dat gratiam suam, nec tamen in accipientes insumitur, sed cum illi, qui accipiunt, impleantur, ipse tamen integer manet. Quemadmodum sol a corporibus, que ipse illustrat, variis modis excipitur, nec tamen ab illis imminuitur, sic et Spiritus gratiam suam omnibus communicans integer indivisusque permanet. Omnes illustrat ad cognitionem Dei. Nomine suo prophetas afflat, leges efficit sapientes, sacerdotes erudit, reges corroborat, justos dirigit, temperatos exornat; præstat munera curationum, mortuos in vitam revocat, victos solvit, alienos adoptat in filios. Hæc per cælestem agit generationem. Si publicanum credentem susceperit, eum declarat evangelistam: si fuerit in piscatore, theologum reddit: si persecutorem respicientem invenerit, gentium apostolum facit, præconem fidei, vas electionis. Per hunc imbecilli fortes sunt, pauperes ditescunt, rudes infantesque sapientibus evadunt sapientiores. Hic et in cælo consistit, et terram implevit, et ubique est, et nusquam includitur. Totus in singularis inhabitat, et est totus cum Deo, non ministrantis more dona distribuit, sed auctoritate sua munera dilargitur. Dividit enim singulis, inquit, peculiariter uti vult. Mittitur ille quidem ut minister, sed sua agit potestate. Hunc animis nostris ut præsto sit nulloque nos tempore desolat obsecremus.

D De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distincta pariter atque unita divinitatis ratio, magni Basilii epistola ad Gregorium fratrem de essentia et personæ differentia.

In sancta Trinitate qui Patrem novit, et Patrem ipsum intelligit, et eadem cogitatione Filium comprehendit. Qui vero Filium accipit, et Spiritum simul assumit, et consequenter quidem secundum ordinem, conjuncte autem secundum naturam, trium in idem commistam in se ipso fidem expressit, et qui Spi

ritum tantum dixit, comprehendit simul hac confessione illum etiam, cujus est spiritus : est enim Christi : et eum, ex quo; nam est ex Deo, ut inquit Apostolus. Et quemadmodum in catena qui extremitatem unam attingit, simul etiam alteram trahit extremitatem, sic qui Spiritum traxit, ut inquit Propheta, per ipsum et Filium et Patrem simul attraxit. Et qui Filium apprehenderit, habebit ipsum ab altera quidem parte Patrem suum, ab altera autem parte Spiritum proprium adducentem. Neque enim a Patre poterit separari, qui semper est in Patre, neque a Spiritu sejungi, qui omnia per ipsum agit. Quamobrem nulla sectio, aut divisio ullo modo potest excogitari, qua vel Pater sine Filio, vel Filius sine Spiritu intelligatur. Sed ea in his est tum unio, tum distinctio, quæ nec oratione potest explicari, nec animo comprehendendi, cum nec personarum distinctio essentialis distrahat conjunctionem nec essentialis conjunctio personarum confundat proprietatem. Mirabili namque ratione in his est tum conjuncta distinctio, tum distincta conjunctio. Verum ut aliquo modo rei obscuritas illustretur, vel quædam potius adhibeatur adumbratio veritatis, cœlestis arcus, quem irim appellant, exemplum consideremus. Omnium enim colorum ipsius splendores et distincti videntur esse, quoniam lucidi sunt, et conjuncti, quoniam latent oculos nostros in rationum termini, quibus distinguuntur colorum diversitates, ut discernere nequeamus, quosque pertineat aut initium sumat vel rutilus, vel smaragdinus, vel glaucus luminis nitor. Quo quidem naturæ exemplo nos ratio docet, ne frustra laborem insumamus in dogmatis rationibus exquirendis, cum in difficilem aliquam disputationem incidimus, et utrum iis, quæ dicuntur, assentiendum sit, hæsitamus. Quemadmodum enim in iis quæ oculis cernuntur, rationibus præstant experimenta, sic in sublimibus dogmatibus, cognitioni, quæ rationibus comparatur, fides antecellit.

*Ejusdem ex decimo octavo capitulo ad Amphilo-
chium.*

Unus Deus et Pater, et unus unigenitus Filius, et unus Spiritus sanctus. Unamquamque personam sigillatim enuntiamus. Cumque oporteat connumerare, non id agimus, ut inorudita numeratione ad multiplicis divinitatis intelligentiam adducamur. Neque enim componendo enumeramus, incrementum ab uno ad multitudinem facientes, dicentesque unum, et duo, et tria : aut primum, aut secundum, aut tertium. « Ego » enim, inquit, « Deus primus, et ego deinceps. » Deum secundum ad hunc usque diem nunquam audivimus. Sic enim Deum ex Deo adoramus, ut personarum proprietatem consistentes, unicum principatum asseramus, nec divinitatis rationem in multitudinem subdivisam discindimus, quoniam una in Deo, et Patre, et Filio unigenito quasi forma spectatur incommutabili conjuncta vinculo divinitatis.

Καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν συμπεριέλαβε τῆ ὁμολογίᾳ ταύτῃ καὶ τὸ οὗ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ γὰρ καὶ τὸ ἐξ οὗ ἐκ τοῦ Θεοῦ γὰρ, καθά φησιν ὁ Παῦλος. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀλύσεως ὁ ἕνδος ἄκρου ἄφάμενος καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐκλύσας, καθά φησιν ὁ προφήτης, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Πατέρα συναίλωσε. Καὶ εἰ τὸν Υἱὸν τις λάθοι, ἔξει αὐτὸν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Οὐτε γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ ἀεὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὡν ἀπομνηθῆναι δυνήσεται, οὔτε τοῦ Πνεύματος ποτε τοῦ Υἱοῦ διαζευχθήσεται ἐπάντα ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν. Οὐκ ἔστιν οὖν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς ἢ τὸν Πατέρα χωρὶς τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι, ἢ τὸν Υἱὸν χωρὶς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τις ἀβήρητος καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καὶ ἔνωσις καὶ διαίρεσις, οὔτε τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ συνεχὲς τῆς φύσεως διασπῶσης, οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν συναφείας τὸ ἰδιαίτον τῶν γνωρισμάτων ἀναχούσης. Καὶ ἐστὶ παράδοξος ἐπὶ τούτων καὶ διάκρισις συνημμένη, καὶ διακεκριμένη συνάφεια. Προσκέλεται δὲ καὶ τὴ πρὸς ἐπιγνωσιν ἀμυδρῶν ὑπόδειγμα, μᾶλλον δὲ σκιά τις ἀληθείας ἢ πολυχρῶος ἱρις. Πάντων γὰρ τῶν ἐν αὐτῇ χρωμάτων αἱ αὐγαὶ καὶ διακεκριμέναι φαίνονται τῷ τηλαυγεῖς εἶναι, καὶ συνηνώσθαι δοκοῦσι τῷ λαμβάνειν ἡμῶν τὰς ὀψεις τοὺς ὄρους τῶν μίξεων, τοὺς διακρίνοντας τὰς τῶν χρόνων ἐτερότητας, ὡς ἀμήχανον ἐξευρεῖν μέχρι τίνος ἔστηκε τὸ πυραυγῆς, ἢ σμαραγδίζον τῆς ἀγίλης, ἢ χλοάζον τῆς λαμπρόνης, καὶ ἀπὸ τίνος ἀρχεται, παιδεύοντος, οἴμαι, τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς κτίσεως ἡμῶν μὴ καινοπαθεῖν τοῖς περὶ τοῦ δόγματος λόγοις, ὅταν, εἰς τὸ δυσθεώρητον ἐμπεσόντες, πρὸς τὴν συγκατάβασιν τῶν λεγομένων ἠλιγίζωμεν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς φαινομένων κρεῖττων ἐφάνη τῆς ἀντιλογίας ἢ πείρα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων δογμάτων κρεῖττων ἢ πίστις ἔστω τῆς διὰ τῶν λογισμῶν καταλήψεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀποκεφαλαίωσης δεκάτῃ τῶν κριῶν Ἀμφιλόχιον.

Εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ εἰς μονογενῆς Υἱὸς, καὶ ἐν ἁγίον Πνεῦμα. Ἐκείστην τῶν ὑποστάσεων μοναχῶς ἐξαγγέλλομεν. Ἐπειδὴν δὲ συναριθμεῖσθαι δέη, οὐχὶ ἀπαιδεύτη ἀριθμηθεῖ πρὸς πολυθεῖα; ἔνοιαν ἐκφερόμεθα. Οὗ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμοῦμεν ἀφ' ἑνὸς εἰς πλῆθος ποιούμενοι τὴν παραύξησιν, ἐν καὶ δύο, καὶ τρία ἔγοντες οὐδὲ πρῶτον, καὶ δευτέρον, καὶ τρίτον, « Ἐγὼ γὰρ, » φησὶ, « Θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα. » Δεύτερον Θεὸν οὐδέποτε καὶ τρίτον ἀκράταμεν. Θεὸν γὰρ ἐκ Θεοῦ προσκυνῶντες, καὶ τὸ ἰδιαίτον τῆς ὑποστάσεως ὁλοκαυτοῦμεν, καὶ μένομεν ἐπὶ τῆς μοναρχίας, εἰς πλῆθος ἀπεσχισμένον τὴν θεολογίαν μὴ σκεδανύοντες, διὰ τὸ μίαν ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ μονογενεῖ τὴν οἰονεὶ μορφήν θεωρεῖσθαι τῷ ἀπαραλλάκτῳ τῆς θεότητος ἐκείσθαι. Υἱὸς γὰρ ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, ἐπειδὴ καὶ οὗτος τοιοῦτος, οἷος ἐκεῖνος.

ὁδὸς περ οὗτος, ὡς περ κατὰ τὴν ἰδιότητα τῶν προσώπων εἷς, καὶ εἷς, κατὰ δὲ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ἔν οι ἀμφοτέρω. Πῶς οὖν εἶπερ εἷς, καὶ εἷς, οὐχὶ δύο θεοί; Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὕτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται, οὕτε ἡ βασιλεία μερίζεται. Ὅς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν θεολογία μία, καὶ οὐ πολλαί. Διότι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρῶτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῶν τεχνητῶν κατὰ τὴν μορφήν ἡ ὁμοίωσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τῆς ἀσυνθέτου ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς θεότητός ἐστιν ἡ ἔνωσις. Ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ αὐτὸ μοναδικῶς ἐξαγγελόμενον δι' ἐνὸς Υἱοῦ, τῷ Πατρὶ συναπτόμενον, καὶ δι' ἑαυτοῦ συμπληρούν τὴν πολυμέρητον καὶ μακαρίαν Τριάδα, οὐ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν οἰκειώσιν ἰκανῶς ἐμφανῆι τῷ μὴ ἐν τῷ πλήθει τῆς κτίσεως, ἀλλὰ μοναχῶς ἐκφωνεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἐν τῶν πολλῶν ἐστὶν, ἀλλ' ἐν ἐστὶν ὡς εἷς Πάτηρ καὶ Υἱός, οὕτω καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον. Τῆς μὲν οὖν κτιστικῆς φύσεως τοσοῦτον ἀποκεχώρηκεν, ὅσον εἰκὼς τὸ μοναδικῶν τῶν συστηματικῶν, καὶ πληθυσμῶν ἐχόντων. Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ κατὰ τοσοῦτον ἡνωταί, καθ' ὅσον ἔχει μόνος πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἡ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐίνει, καὶ λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ προσελθόν, οὐ γεννητὸν ὡς Υἱός, ἀλλ' ὡς τὸ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. Πάντως δὲ οὕτε τὸ στόμα μέλος, οὕτε πνοὴ λυομένη τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα θεοπερεπῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐσία ζῶσα, ἁγιασμοῦ κυρία, τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀβρόητου φυλαττομένου.

sed os Deo dignum, et Spiritam essentiam vivam, ex his declaratur, essentiae autem modus arcanus

Ἐτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ λόγου α'.

Ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον. Μοναρχία δὲ οὐχ ἦν ἐν περιγράφει πρόσωπον· ἐστὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν στασιάζον πρὸς ἑαυτὸ πολλὰ καθίστασθαι· ἀλλ' ἦν φύσεως ὁμοτιμία συνίστησι, καὶ γνώμης σύμπνοια, καὶ ταυτότης κινήσεως, καὶ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννοσις, ὅπερ ἀμήχανον ἐπὶ τῆς γεννητικῆς φύσεως· ὥστε καὶ ἀριθμῶ διαφέρει, τῇ ἐξουσίᾳ μὴ τέμνεσθαι. Διὰ τοῦτο μόνος ἀπ' ἀρχῆς εἷς δυάδα κινήσεισα μέχρι Τριάδος ἔστη. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν γεννητῶρ καὶ προβολεὺς, λέγων δὲ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀσωμάτως· τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα (1), τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν τις

A Filius enim in Patre, et Pater in Filio. Siquidem et hic est talis, qualis imago, et ille, qualis est hic, ut ex proprietate personarum sint unus, et unus, ex natura autem communione utriusque unum. Quomodo igitur si unus, et unus, non duo dii? Quia cum illeatur rex et imago ejus, non tamen duo sunt reges. Neque enim potestas scinditur, aut dividitur regnum. Nam sicut est unius in nos imperium et principatus, sic etiam qui a nobis habetur honor, est unus, non multi. Honor enim, qui praestatur imagini, pervenit ad exemplar. Quare quod hic sit artis imitatione, illic natura Filius obtinet. Et quemadmodum in iis, quae sunt ab artificibus, ex forma ducitur similitudo, sic in illa divina incommpositaque natura ex communione divinitatis est ipsa unitas. Unus autem est et Spiritus sanctus, qui et ipse singulariter effertur, et per unum Filium conjunctus Patri, et per se complet omnibus laudibus celebrandam ac beatissimam Trinitatem. Cujus cum Patre Filioque conjunctio ex eo satis perspicue patet, quod non in rerum creaturarum multitudine, sed singulariter pronuntiatur. Non enim est unus e multis, sed unus est singulari quadam ratione. Nam sicut unus est Pater, et unus Filius, sic unus est etiam Spiritus sanctus. Tantum igitur abest a natura creata, quantum abesse par est singularem a congregatis et habentibus multitudinem, Patri vero et Filio sic unitus est, ut unitas cum unitate conjungitur. Nec solum ex hoc natura societas declaratur, verum etiam ex eo quod ex Deo esse dicitur, non quemadmodum omnia sunt ex Deo, sed quod ex Deo procedit, non ut Filius generatione, sed ut Spiritus oris ejus. Hic autem mihi os non ut membrum intelligas, nec spiritum uti flatum, qui dissolvitur ac dissipatur sanctificationis dominam, cujus quidem societas servatur.

De Patre item, et Filio et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio, Magni Gregorii Theologi ex oratione prima de Filio.

A nobis autem unius Dei colitur principatus, non quem una circumscribat persona: cum fieri possit, ut et unum a seipso dissideat, atque ita multa sit; sed quem aequalis naturae dignitas, idem consensus, eadem motio, et omnium, quae inde fluunt, in unum concursus constituat. Quod in natura procreata fieri nequit, ut et numero differat, et divisam non habeat potestatem. Idcirco unitas ab initio ad binarium progressa numerum in trinarium consistit. Id nobis est Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Pater quidem genitor, et emissor (hic mihi nec perturbationem, nec tempus, nec corpus intelligas), Filius vero genitus, et Spiritus emissus.

τοῦ τοῦ Πατρὸς ὀνομάσθη· γέννημα δὲ οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς ἐκλήθη. Προστίθῃσι δὲ καὶ ἄλλα πρὸς διαβολὴν τῆς τοιαύτης προσηγορίας, ὅτι καὶ ὡς δοκῶν ὑποκορρίζειν, τοῦτο ἐκείνος προσέτετο, εἰς ἐλάττωσιν τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ἐνέκρινε τοῦτο καὶ ἀπεδέξατο καθ' ἕτερον λόγον, ὅτι τε πᾶν

(1) In codice i Mosquensi apud Matthæi præf. ad Euthym. in Evang. legitur hoc scholion a prima manu: Ὁ μὲν μέγας Βασιλεὺς ἀπεδοκίμασεν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοῦ γεννήματος προσηγορίαν, κατατρέχων ἑνομοίω, χρησαμένου ταύτης ἀντὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ, λέγων ὅτι Υἱός μὲν διαβρόθηον παρ' αὐ-

Spiritum. Nam unus est Unigenitus, ut illud divinitatis habeant, quod sunt singulares. Filius quidem, quod generatur, Spiritus autem, quod procedit, non autem generatur. Patrem vere Patrem, atque adeo multo magis quam illos, qui sunt apud nos patres, quoniam unicus Pater est propria ac singulari quadam ratione, quæ in corpora non cadit. Et solum; nam sine conjugio. Et solius Patrem, nempe Unigeniti. Et tantum Patrem, ut qui Filius ante non fuerit, et totum atque totius Patrem: nostra enim incerta sunt. Et ab initio, neque enim postea cœpit esse. Filium, vere Filium. Nam et eximio modo, et solius, et solus, et solum Filius: neque enim et Pater, et totum Filius, et totius, et ab initio, quippe qui nunquam esse cœperit. Neque vero divinitas ita communicatur, ut communicantem unquam pœniteat; aut ejusmodi, quæ præcidatur, atque deficiat, ut modo adsit Patri, modo adsit Filio. Spiritum sanctum, vere sanctum. Non enim alius talis, aut modo tali. Neque sanctitatem habet ex adjunctione, sed ipsamet sanctitas est. Neque nunc magis, nunc minus est: nec ullo tempore vel cœpit esse, vel desinet. Illud enim Patri, et Filio, et Spiritui sancto commune est, quod facti non sunt. Divinitas item est communis. Filio autem, et Spiritui sancto id est commune, quod ex Patre sunt. Patris porro proprium est, quod sit ingenuus, Filii autem, quod genitus, Spiritus vero sancti, quod procedat. Hæc autem qua ratione fiant nihil est, quamobrem quæras. Nam, ut ipsi testantur, soli se mutuo et cognoscunt et cognoscuntur. Intelligent etiam ex nobis illi, qui postea splendore ipsorum illustrabuntur. Da igitur operam, ut prius eorum aliquis aut similis fias. Nunc autem hoc doce tantummodo: Unitatem in Trinitate, et Trinitatem in unitate colendam et adorandam, admirabilem in se tum distinctionem, tum unionem continentem. Affectiones ne metuas, si generationem fatearis. Deus enim, etsi generat, affectionibus tamen vacat. In hoc tibi fidem meam obstringo. Id enim divina, non humana ratione fit. Nam alio etiam modo est ipse Deus, quam humano. Illud potius reformida, ne tempus in ipso cogites, creaturæ putes. Deus enim non est, si factus est. Cave, ne dum inani studio Deo conaris opitulari, Deum tollas, et illum qui Deo æqualis est, conservum facias, qui te liberum reddet, si principatum ejus vere et ex animo cōsitereis. Ne timeas Spiritus emissionem admittere, nulla enim Deus, qui dives in omnibus est, aut Abalienationem potius et minus extimesce, illis, qui de Spiritu sancto, non tam theologice quam contumeliose disputant, impendentēs. Nec principatum ignominia affice, divinitatem vel in una concludens tantum persona, vel ita dissecans, ut plures constituas deos. Nec time, ne tibi veretur tibi, quod divinitatem asseras in tribus esse personis, cum alius eam ne duabus quidem velis attribuire. Hæc autem contingant, si quis divinitatis unitatem in Trinitate personarum aut dissectivens, aut dubitans argumentis conetur evertere. Tu vero illam tuere, quamvis mentis acies ad eam comprehendendam sit imbecillior. Satius enim est te sub auspicio ductuque Spiritus argumentis rationibusque destitui, quam impietati prompte desidia sequentem inservire.

Ejusdem ex oratione de pace.

Illam vere Trinitas est, fratres, non quæ constat ex

A γίας. Καὶ μόνου, μονογενους γάρ. Καὶ μόνου, οὐ γὰρ Υἱὸς τὸ πρότερον. Καὶ ὅλον Πατὴρ, καὶ ὅλου. Τὸ γὰρ ἡμέτερον ἀδελφόν. Καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐ γὰρ ὕστερον. Ἀληθῶς Υἱὸν τὸν Υἱόν, ὅτι μόνως, καὶ μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνου, οὐ γὰρ καὶ Πατὴρ. Καὶ ὅλον Υἱὸς, καὶ ὅλου, καὶ ἀπ' ἀρχῆς. Οὐ ποτὲ τοῦ εἶναι Υἱὸς τργγμένος, οὐ γὰρ ἐκ μεταμελείας ἡ Θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἡ Οὐσίας, ἵνα λείπη ποτὲ τῷ μὲν τὸ εἶναι Πατὴρ, τῷ δὲ τὸ εἶναι Υἱῷ. Ἀληθῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ καὶ ἄλλο τοιοῦτον, οὐδὲ οὕτως, οὐδὲ ἐκ προσθήκης ὁ ἁγιασμός, ἀλλ' αὐτοαγιότης, οὐδὲ μάλλον καὶ ἤτερον, οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς, ἢ παυσόμενον. Κοινὸν μὲν γὰρ Πατρί τε, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ μὴ γεγόμεναι, καὶ ἡ Θεότης, Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, Υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, Πνεύματος δὲ ἡ ἐκπόρευσις. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλείψῃς τοῖς μόνους γινώσκειν ἄλληλα, καὶ γινώσκεισθαι ὅπ' ἀλλήλων μαρτυρουμένοις, ἢ καὶ ἡμῶν τοῖς ἐκείθεν ἐλλαμψησομένοις ὕστερον; Γενοῦ τι τῶν εἰρημένων πρότερον, ἢ τοιοῦτος, καὶ τότε γνώσῃ τοσοῦτον, ὅσον ὅπ' ἀλλήλων γινώσκειται. Νῦν δὲ διδάσκει τοσοῦτον εἰδέναι μόνον Μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν Μονάδι προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν καὶ τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἑνωσιν. Μὴ φοβηθῇς τὰ πάθη, γέννησιν ὁμολογῶν, ἀπαθὲς γὰρ τὸ Θεῖον καὶ εἰ γεγέννηκεν. Ἐγὼ σοι τοῦτου ἐγγυητῆς, ὅτι θεϊκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπικῶς, οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι αὐτῷ ἀνθρώπινον. Φοβήθητι δὲ τὸν χρόνον καὶ κτίσιν. Οὐ γὰρ Θεός, εἰ γέγονε. Μὴ Θεῷ συνηγορῶν διακενῆς Θεῶν ἀνέλης, ὁμόδουλον ποιῶν τὸ δόξασον, ὃ καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροῖ, ἀν γνησίως ὁμολογῆς δεσποτεῖαν. Μὴ φοβηθῇς τὴν πρόοδον, οὐ γὰρ ἀνάγκη ἔχει Θεός ἢ μὴ προβάλλειν, ἢ προβάλλειν ὁμοίως ὁ πάντα πλούσιος. Φοβήθητι δὲ τὴν ἀλλοτριῶσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν οὐ τοῖς Θεολογοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μήτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμήσης συναϊρῶν ἢ περικόπτων Θεότητα· μήτε τὸ τῆς Τριάδος ἔγκλημα ἀσχημοῦς, ἕως ἂν καὶ ἄλλος κινδυνεύῃ τὴν εἰθεταίν. Ἢ γὰρ συνέλυσας, ἢ συνηπόρησας, ἢ ὁ μὲν ἐναυάγησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ Θεότητα, σοὶ δὲ παρέμεινε Θεότης. Καὶ εἰ ὁ Λόγος ἠσθένησε, κρείσσον

D καμῆν ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς ὁδηγίας τοῦ Πνεύματος, ἢ προχείρως ἀσεβῆσαι τὴν βρατώνην διώκοντα.

emittendi, aut non emittendi afficitur necessitate.

Ἐκ τοῦ εἰρηνικοῦ λόγου β'.

Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ οὐ

πραγμάτων ἀνίσων ἀπαριθμοῦσι· ἢ τί κωλύει
 ἐκάστα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν
 μετὰ τοσούτων συντιθεμένην; πολλὰ γὰρ τὰ
 ἀριθμούμενα, καὶ πλείω τούτων· ἀλλ' ἴσων καὶ
 ἁμοιύμων σύλληψις, ἐνούσης τῆς προσηγορίας τὰ
 ἠνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι
 ἀριθμῷ λυομένων τὰ μὴ λυόμενα. Οὕτω φρονοῦμεν,
 καὶ οὕτως ἔχομεν. Ὡστε ὅπως; μὲν ἔχει τοῦτα πρὸς
 ἀλλήλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι
 συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷ; ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ
 καθααρμένους ἢ νῦν ἢ ὕστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ
 τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν Θεότητος ἀνάρχου, καὶ γεν-
 νήσει, καὶ προόδῳ γνωρίζομένην, ὡς νῦν τῷ ἐν ἡμῖν,
 καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι, ὅσον εἰκάσαι τὰς αἰσθητοῖς
 τὰ νοητά, καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα. Ἐπειδὴ
 μηδεμίαν εἰκὼν φθάσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν
 ἐαυτῇ συμβαλοῦσαν· ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀεὶ τελείαν,
 ἀποιον, ἀποσον, ἀχρονον, ἀκτιστον, ἀπερίληπτον,
 οὐποτε λείπουσαν ἐαυτῆς, ἢ λείψουσαν· ζωᾶς, καὶ
 ζωῆς, φώτα, καὶ φῶς· ἀγαθὰ, καὶ ἀγαθόν. Δόξας,
 καὶ δόξαν· ἀληθινόν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ Πνεῦμα
 τῆς ἀληθείας. Ἁγία, καὶ αὐτοαγιότητα. Θεὸν ἑκα-
 στον ἂν θεωρηταί μόνον τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώ-
 ριστα. Θεὸν τὰ τρία μετ' ἀλλήλων νοοῦμενα τῷ
 εαυτῷ τῆς κινήσεως; καὶ τῆς φύσεως. Οὐτε ὑπὲρ
 ἐαυτὴν τι καταλιπούσαν, ἢ ὑπερβάσαν ἄλλο τι.
 Οὐ γὰρ ἦν οὐτε μεθ' ἐαυτὴν τι καταλείψουσαν, ἢ
 ὑπερβησομένην. Οὐκ ἔσται γὰρ οὔτε μεθ' ἐαυτῆς τι
 παραδεχομένην ὁμότιμον. Οὐ γὰρ ἐφικνεῖσθαι τι
 τῶν κτιστῶν, καὶ δούλων, καὶ μετεχόντων, καὶ
 περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου, καὶ δεσποτικῆς καὶ
 μεταληπτικῆς, καὶ ἀπειρου φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ
 πάντῃ πόρρω, τὰ δὲ ποτὶς πλησιάζοντα καὶ τοῦτο οὐ
 φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει. Καὶ πηλίκαι; ὅταν τὸ δου-
 λεῦσαι καλῶς τῇ Τριάδι ὑπὲρ τὴν δουλείαν γένηται,
 εἴπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ ἢ ἐλευθερία, καὶ βασιλεία
 τὸ γινῶναι καλῶς δεσποτεῖαν, ἀλλὰ μὴ φύρειν τὰ
 δεστώτα νοῦ ταπεινότητι. Οἷς δὲ τὸ δουλεῦσαι το-
 σοῦτον, πηλίκῃ τούτων ἢ δεσποτεῖα; Καὶ εἰ τὸ
 γινῶναι μακαριότης, πηλίκον τὸ γινωσκόμενον;
 Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἢ
 εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὸ κοι-
 νὸν ἔνομα πίστις, καὶ ἀναγέννησις, ἀρνησις
 ἀθεΐας, καὶ ὁμολογία Θεότητος. Τοῦτο γὰρ τὸ κοινὸν
 ἔνομα.

is divinitatis cognitio, qua mentis imbecillitate
 appellanda est, ac non potius libertas, et regnum.
 erit eorum principatus? Si tanti referi cognovisse,
 gnium ipsam mysterium. Hoc in Patrem, et Filium,
 et Spiritum sanctum communi nomine fides, et
 regeneratio, abnegatio impietatis, et divinitatis
 intelligitur.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Χριστοῦ.

Θεὸν δὲ ὅταν εἶπω, λέγω Πατὸρ; καὶ Υἱὸν καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς Θεότητος
 γεωμένης, μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν, οὔτε ἐνδὸς
 τούτων ὀριζομένης, ἵνα μὴ πένταν Θεότητος κατα-
 κριθῶμεν, ἢ διὰ τὴν μοναρχίαν ἰουδαίζοντες, ἢ διὰ
 τὴν ἀφθονίαν ἐλληρίζοντες. Τὸ γὰρ κακὸν ἐν ἀμφοτέ-
 ροις ὅμοιον, καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις εὐρίσκηται.

A rerum inæqualium numero, alioquin quid prechi-
 beat decem, aut centum, aut decem millia, aut his
 etiam plura, quando multa sunt, quæ numerantur,
 nominare, ex quibus ipsa componatur? Sed quæ
 res æquales et pari honore præstantes ita compr-
 hendit, ut quæ natura unita sunt, uniat, nec sinat
 ea quæ dissolvi non possunt, solubili numero
 dissipari. Ita sentimus, et hanc tuemur sententiam.
 Quomodo autem hæc tum habitu tum ordine sese
 habeant, solam ipsam Trinitatem nosse confitemur,
 et mentes illas mundas ac puras, quibus arcanum
 hoc Trinitas ipsa vel nunc aperit, vel in posterum
 patefaciet. Nos autem scimus, unam et eandem
 esse divinitatis naturam, eo qui sine principio est,
 et eo qui generatur, et eo qui procedit ita con-
 stantem, ut, si ex humanis divina, et maxima ex
 parvis licet conjicere, animus noster ex mente,
 ratione, et spiritu constat. Quanquam nullum
 exemplum adduci potest, quod veritatem illius
 adumbret atque exprimat. Hæc sibi ipsa convenit,
 semper est eadem, semper perfecta, qualitate,
 quantitate, et tempore caret, creata non est, com-
 prehendi non potest, nunquam a se deseritur, se
 nunquam deserit. In hac vitas et vitam; lumina
 et lumen; bona et bonum; glorias et gloriam;
 verum et veritatem, et Spiritum veritatis; sancta
 et sanctitatem ipsam agnoscimus. Unamquamque
 in ea personam, si per se spectetur, Deum esse
 dicimus, animo et cogitatione distinguentes, quæ
 separari non possunt. Tres item personas eadem
 motione naturaque inter se conjunctas colimus ut
 unum Deum. Harum nullam hæc supra se det-
 riorē habuit, aut præstantiorem, neque enim id
 fieri potuit: nec post se deteriorem, aut præstan-
 tiorem est habitura, neque enim id fieri poterit.
 Nec aliud quidquam eodem honoris gradu secum
 est acceptura. Nihil enim eorum quæ creata et
 serva sunt, et tantum habent, quantum illis est
 impertitum, quæque suis circumscripta sunt termi-
 nis ad increata, et principem, et immensam,
 atque infinitam naturam potest aspirare, sed partim
 omnino sunt remotissima, partim propius ab-
 sunt, aut aberunt. Idque non natura, sed munere.
 Ecquando hæc, cum ita de Trinitate sentimus, ut

D et libenter serviamus? Si tamen recta dominan-
 non commisceas ea quæ inter se distant, servitus
 Quorum autem tam præclara servitus est, quæ is
 quanti erit cognito perfrui? Hoc vobis vult ma-
 gnum

Ejusdem ex oratione in diem natalem Christi.

Cum Deum dicimus, Patrem, et Filium, et Spiritum
 sanctum intelligimus, ne si supra ternarium hunc nu-
 merum divinitatis diffundatur, deorum multitudinem
 introducamus; aut, si infra circumscribatur, illam
 inopia damnemus, in alteroque Judæos imitemur, uni-
 totum ascribentes imperium, in altero autem Græ-
 cos sequamur, deorum turbam confingentes. In ultra-
 que enim opinione similis error deprehenditur.

Ejusdem in sancta Lumina.

Cum auditis Deum, uno simul, et tribus luminibus illustramini. Tribus quantum pertinet ad proprietates, seu mavis hypostases, aut personas. Neque enim in vocibus expendendis digladiabimur, dum ad eandem nos sententiam ducant. Uno autem quantum ad essentialis rationem divinitatemve spectat. Indiviso enim, ut ita dicam, dividitur modo, divisoque conjungitur. Nam divinitas in tribus est. Et hæc tria, in quibus est divinitas, vel ut verius dicam, quæ ipsa sunt divinitas, unum sunt. Nec plura hic admittimus nec pauciora. Hæc vero ita s'atimur., ut neque in unitate confusio sit, neque in divisione dissidium. Æque enim et contractionem Sabellii, et Arii dissectionem detestamur, quorum sententiæ licet ex diametro pugnent, in eandem tamen impietatem incurrunt. Quorsum enim attinet, Deum vel prave conjungere, vel inæquales in partes disseccare? Nobis autem unus est Deus Pater, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. Quæ quidem verba, « ex quo, et « per quem, » et, « in quo » naturas non secant, ne sic propositi onum quidem et nominum ordo commutetur: sed distinctas unius minime confusæ naturæ proprietates notant. Id ex eo perspicue patet, quod ad unum rursus omnia referuntur, ut Apostolo alibi scripta sunt, cum dicit: « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia ⁴⁵. » Amen.

Ex eadem oratione.

Pater est Pater, et sine principio: Filius est Filius et non sine principio, a Patre enim est. Quod si temporis principium intelligas, ipse quoque erit sine principio, quippe qui temporum sit effector, non autem subditus temporum. Spiritus est vere Spiritus sanctus a Patre proveniens, non ea ratione qua Filius, neque enim generatur, sed procedit. Quod si novi aliquid in verbis, quo res dilucidior fiat, usurpandum est, nec Pater deperdit aliquid ex eo quod ingenuus est, generat enim. Nec Filius ob id quod generatur, nam ex ingenito. Nec Spiritus, quia vel ad Patrem, vel ad Filium referatur. Procedit enim, et Deus est, licet impiis aliter videatur. Nam si proprietas est, erit immobilis. Sin moveatur, et concidat, quomodo erit proprietas? Qui autem ingenito, genitoque deos ita statuunt, ut communi tantum nomine convenient, natura autem diversi existant, ii fortasse et Adam et Seth natura diversos esse contendunt, ille quod sine carnis opera et conjunctione factus sit, hic autem ab Adam Evaque progenitus. Unus igitur Deus in tribus, et tria unum, ut dictum est.

Ejusdem ex oratione hortatoria ad baptismum suscipiendum.

Hanc tibi totius vitæ sociam præfectamque tribuo divinitatem unam, et potestatem, quæ et in tribus singulariter invenitur, et tria particula-

A *Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ ἅγια Φῶτα.*

Θεοῦ δὲ ὅταν εἶπω, ἐνὶ φωτὶ περιεστράφητε. καὶ τριεὶ· τρεῖς μὲν, κατὰ τὰς ἰδιότητας εἰσὶν ὑποστάσεις, εἴ τιτι φίλων καλεῖν, εἴτε πρόσωπα· οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχῆσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν· ἐνὶ δὲ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον εἰσὶν θεότητος. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἐν' οὗτως εἶπω, καὶ συνάπτεται διηρημένως. Ἐν γὰρ ἐν τρεῖσιν ἡ θεότης, καὶ τὰ τρία ἐν, τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης. Τὰ; δὲ ὑπερβολὰς καὶ ἑλλείψεις ἑλλείψωμεν, ὅτε τὴν ἔκωσιν σύγχυσιν ἐργαζόμενοι, οὕτε τὴν διαίρεσιν ἀλλοτριώσιν. Ἀπέστω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἰσοῦ καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου διαίρεσις, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμοτιμα τὴν ἀσέβειαν. Τί γὰρ δεῖ Θεὸν ἢ συναλείψαι κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνίστητα; Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ « ἐξ οὗ, » καὶ « δι' οὗ, » καὶ « ἐν ᾧ » μὴ φύσει; τεμνόντων· οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων· ἀλλὰ χαρακτηρίζοντων μᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσει, ἰδιότητος. Καὶ τοῦτο δὴλον ἐξ ὧν εἰς ἐν συνάγονται πάλιν, εἴ τω μὴ παρέργω; ἐκείνο ἀναγινώσκειται παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ· τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

et per ipsum, et in ipso sunt omnia ⁴⁵. » Addit

C *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

Πατήρ ὁ Πατήρ, καὶ ἀναρχος, οὐ γὰρ ἐκ τινος· Υἱὸς ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀναρχος, ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνεις ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος. Ποιητὴς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον. Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα, προῖν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ, οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, εἰ δεῖ τι καινοτομησαί περὶ τὰ ὀνόματα σαφηνεῖας ἕνεκεν, ὅτε τοῦ Πατρὸς; ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίσε; διότι γεγέννηκεν, οὕτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου· πῶς γὰρ; οὕτε τοῦ Πνεύματος ἢ εἰς Πατέρα μεταπίπτοντο; ἢ εἰς Υἱόν, ὅτι ἐκπεδρεύεται, καὶ ὅτι Θεός, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκλήητος. Ἡ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν φύσει; Θεῶν ὁμωνύμων τιθέμενοι, τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὸν Σηθ, ὅτι μὲν οὐκ ἀπὸ σαρκὸς, πλάσμα γὰρ, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσωσιν. Εἰς οὖν Θεός ἐν τρεῖσι προσώποις, καὶ τὰ τρία ἐν, ὡς περ ἐφαμεν.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προτρεπτικοῦ εἰς τὸ θάπτισμα.

Ταύτην δίδωμι παγὰς τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ προστάτην, τὴν μίαν θεοτήτά τε καὶ δύναμιν, ἐν τοῖς τρεῖσιν εὐρισκομένην ἐνικῶς, καὶ τρία συλλαβάνου·

⁴⁵ Rem. II, 36.

σαν μεριστῶς · οὕτε ἀνώμαλων οὐσιαις ἢ φύσεσιν, οὕτε δὲ αὐξανομένην, ἢ μειουμένην ὑπερβολαί; καὶ ὑφέσσει · πάντοθεν ἴσην, τὴν αὐτὴν πάντοθεν, ὡς ἐν οὐρανοῦ κάλλος καὶ μέγεθος · τριῶν ἀπειρων ἀπειρον συμφυτῶν · Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φυλασσομένη; ἐκάστῳ τῆς ἰδιότητος · Θεὸν τὰ τρία σὺν ἀλλήλοις νοούμενα · ἐκείνο διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἐν κῆσαι, καὶ τοῖς τρισι περιλάμπομαι. Οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἐν ἀναφέρομαι. Ὅταν ἐν τῶν τριῶν φαντασθῶ, τοῦτο νομίζω τὸ πᾶν, καὶ τὴν ἑβὴν πεπλήρωμαι, καὶ τὸ πλεῖον διέφυγεν. Οὐκ ἔχω τὸ μέγεθος τοῦτου καταλαβεῖν, ἵνα δῶ τὸ πλεῖον τῷ λειπομένῳ. Ὅταν τὰ τρία συνῶλον τῇ θεωρίᾳ, μίαν ὁρῶ λαμπάδα. Οὐκ ἔχω διελεῖν, ἢ μετρησαι τὸ φῶς ἐκινδύμενον. Φοβῆ σὺ γέννησιν, ἵνα μὴ τι πάθῃ Θεὸς ὃ μὴ κίσιων; ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὑβρεως καὶ τῆς ἀδικου κατατομῆς, ἢ τὸν Υἱὸν τέμνω ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος. Τὸ γὰρ παράδοξον, ὅτι μὴ κτίσις ἐπάγεται μόνον Θεῷ παρὰ τοῖς κακῶς θεότῃτα ταλαντεύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πάλιν ἢ κτίσις εἰς ἑαυτὴν τέμνεται. Ὅσπερ τοῦ Πατρὸς ὑποστέλλεται ὁ Υἱὸς τοῖς ταπεινοῖς καὶ κάτω κειμένοις, οὕτως ὑποστελλομένης πάλιν καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀξίως τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν καὶ Θεὸς καὶ κτίσις ὑβρίζεται τῇ κατ' αὐτὴν θεολογίᾳ.

etiam quos creatos asserunt, rursum dissecant. humilibus et infra positis, nempe creatis locant, separatam ponunt, ut ista nova theologia et Deus simul, et res create afficiantur ignominia.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Θέλω τὸν Πατέρα μείζω εἶπαι, ἐξ ὅ καὶ τὸ ἴσους εἶναι τ. ἴς ἴσους ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι · τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθῆσεται · καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν, μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιῆσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμήσεως. Οὐ γὰρ δόξα τῷ ἐξ ὅ ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπεινώσιν. Πρὸς δὲ καὶ ὑφορῶμαι τὴν σὴν ἀπλησίαν, μὴ, τὸ μείζον λαθῶν, διχοτομήσῃ τὴν φύσιν κατὰ πάντα τῷ μείζονι χρώματος. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν φύσιν τὸ μείζον, τὴν αἰτίαν δέ. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὁμοουσιῶν τῇ οὐσίᾳ μείζον ἢ ἐλαττον. Θέλω τὸν Υἱὸν προτιμήσαι τοῦ Πνεύματος ὡς Υἱὸν, καὶ οὐ συγχωρεῖ μοι τὸ βράπτισμα τελειοῦν με διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν κατάκλον τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων.

Δδο διαφορὰς ἐν τοῖς οὐσι γινώσκω τὰς ἀνωτάτας, δεσποτείαν τε καὶ δουλείαν, οὐχ ἄς παρ' ἡμῖν ἢ τυραννίς ἔτεμεν, ἢ παντὰ δίδωσιν, ἀλλ' ἄς φύσις διώρισεν, εἰ τῷ φθλον οὕτω καλεῖν. Τὸ γὰρ πρῶτον καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν. Τούτων δὲ ἢ μὲν ποιητικὴ τέ ἐστι, καὶ ἀρχικὴ, καὶ ἀκίνητος, ἢ δὲ πεποιμένη, καὶ ὑπὸ χεῖρα, καὶ μεταπίπτουσα. Καὶ ἐτι συντομώτερον εἶπαι, ἢ μὲν ὑπὲρ χρόνον, ἢ δὲ ὑπὸ χρόνον. Καλεῖται δὲ ἢ μὲν Θεός, καὶ εἰ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἴσταται, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ καὶ τελειο-

PATRUL. GR. CXXX.

A tim comprehendit. Neque essentia, aut natura est inæqualis, neque superlatiōne, deminutione augetur, aut imminuitur, sed undique æqualis, undique eadem, quemadmodum una est pulchritudo cœli et magnitudo : trium infinita conjunctio, quorum unusquisque, si per se consideretur, est Deus : sicut Pater, sic etiam Filius ; et sicut Filius, sic etiam Spiritus sanctus, proprietate uniuscujusque conservata. Sin tres simul considerentur, sunt unus Deus. Id propter eandem naturæ essentiam, hoc propter imperium singulare. Unum cogitare non possum, quin a tribus luminibus illustrer. Hæc intueri distincta nequeo, quin ad unum perducatur splendorem. Cum aliquid eorum unum contemplor, in eo totam lucem animadverto, oculosque meos

B ita repletos sentio, ut si, quod majus est, illos effugiat, non valeam magnitudinem ejus comprehendere, et deficienti, id quod alii exsuperat, attribuere. Cum tria cogitatione conjungo, lampadem unam sic intueor, ut lucem ejus copulatam atque unitam dividere, aut dimetiri non possim. Tu generationem reformidas, ne Deo affectionum experti affectionem assignes ; ego creationem timeo, ne Deum tollam, si vel Filium a Patre, vel Spiritus naturam a Filio contumeliosa et inæquali sectione sejungam. Id enim absurdum est, quod ab istis, qui perverse Divinitatem examinant, non solum Deo ascribitur, quod creatus sit, verum Nam ut a Patre sejunctum Filium in rebus sic rursus procul a Filio dignitatem Spiritus

C

Ex eadem oratione.

Volo Patrem majorem dicere : ex quo enim æquales habent ut sint æquales, ex eodem habent (id quod ab omnibus concedetur) ut sint : sed vereor ne illum, qui principium est, minorum principium constituam, et cui honorem tribuere majorem conor, ignominiam afferam. Et namque decori esse non potest humilitas eorum, qui ab ipso sunt. Adhæc te fore suspicor instabilem, ut cum majorem acceperis, ita naturam acces, ut in omnibus majorem dicas. Nam natura major non est, quamvis detur, ut causa sit. Eorum enim, quæ ejusdem sunt essentia, nullum casentia majus est. Volo in honore Spiritui Filium anteferre, sed baptismus non patitur, quo sum initiatus per ipsum Spiritum.

D

Ejusdem ex oratione ad episcopos, qui navi advenerant ex Aegypto.

Duas in rebus maximas cognosco differentias, dominationem et servitatem, non quas apud nos vel tyrannis secuit, vel paupertas divisit, sed quas ipsa natura præscripsit, si tamen fas est ita loqui, cum prior sit etiam ipsa natura superior. Harum una est effectrix, et princeps, et immobilis : altera facta, et subjecta, commutabilis. Alique, ut brevius dicam, una supra tempus est, altera sub tempore. Prior vocatur Deus, licet in tribus consistat, causa, opifex, et perficiente, hoc est,

Patre, Filio, et Spiritu sancto. Qui nec ita distincti sunt, ut dirimantur natura : nec ita compressi, ut una concludantur persona : id enim Arianam sapit insaniam ; hoc Sabellianam impietatem : sed et plane distractis conjunctior est, et penitus solitarii copiosior. Posterior nobiscum est, et quæ creata sunt, universa complectitur, quorum, ut unumquodque magis, aut minus accedit ad Deum, sic inter cætera magis, aut minus excellit.

Hæc cum ita se habeant, quibus Dominus cordi est, ii accedant ad nos, ut unam in tribus Divinitatem adoremus, nihil abjectum, aut humile sublimi illi inaccessibleique gloriæ ascribentes, sed exœlsam unius Dei majestatem in tribus personis perpetuis laudibus, et uno ore celebrantes. Quomodo enim ei naturæ, cujus amplitudinem, quoniam immensa infinitaque est, explicare non possumus, quidquam abjectum, aut humile tribuimus ? Quisquis autem aliter sentit de Deo, et idcirco præstantissimam ejus essentiam in naturas scindit inæquales, is si divini gladio dissecabitur, et pars ipsius ponetur cum infidelibus, et nunc ei in posterum acerbos pravæ opinionis fructus percipiat, minime erit admirandum.

Ac de Patre quidem nihil attinet dicere, cujus ab omnibus qui naturali cognitione et communi sensu præditi sunt, amplitudo conceditur, quantum ignominia primas ipse tulit, cum a veteribus illis novarum rerum studiosis in bonum et malum opificem divisus est. De Filio autem et Spiritu sancto videte, quam simplici et brevi ratione disseramus, si quis poterit aliquid in his deprehendere, quod inverti commutativo queat ; quod temporis, aut loci, aut potestatis, aut actionis aliquo fine, aut mensura comprehendatur, nisi ipsum natura bonum, nisi sponte sua, nobles, nisi ejusdem essentia, nisi adorandi, nisi colandandi, nisi venerandi, nisi eodem numero habendi plane videbuntur, id comprobatur atque ostendatur, nec verbum faciam, quin sententia vestra acquiescentes eos conseruorum honore colendos esse fateamur, nec eo nomine in his facienda sit Divinitatis jactura, sin omnia, quæ Pater habet, Filii sunt, excepto, quod Filius non est ingenuus : et quæcumque sunt Filii, sunt etiam Spiritus, præter unum id, quod Spiritus non est genitus. Quidquid autem de Filio dicitur, quod ad corpus spectet, id ad assumptum pertinet hominem et salutem nostram, cum id, quod nostrum erat, suum erat elargiretur. Desinite tandem aliquando lentium inventores. Ut quid deperitis, o domus deploram ?

Veneror equidem Filii appellationes tam multas tamque sublimes et magnas, quæ demones quoque pertimescent. Veneror item æqualem Spiritus sancti dignitatem, sed minus adversus illos, qui Spiritum ipsum exacerantur, reformido, Exsecratio enim est, non theologia, quæ Spiritum

ποιῶ, τῷ Πατρὶ, λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἃ μῆτε οὕτως ἀλλήλων ἀπῆρτηται, ὥστε φύσει τέμνεσθαι, μῆτε οὕτως ἐστένωται, ὡς εἰς ἓν πρόσωπον περιγράφεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ τῆς Ἀρειανῆς μαρίας, τὸ δὲ τῆς Σαβελλιανῆς ἀθείας ἐστίν. Ἄλλ' ἔστι τῶν μὲν πάντως διαρειτῶν ἐνικώτερα, τῶν δὲ τελείως μοναδικῶν ἀφρονώτερα. Ἡ δὲ μεθ' ἡμῶν τε ἔστι καὶ καλεῖται χτίσις, κἄν ἄλλα ἄλλων ὑπεραίρη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς Θεὸν ἐγγύτητος.

Τούτων δὲ οὕτως ἔχοντων, ὅτε μὲν ἡ καρδία πρὸς Κύριον, ἴτω μεθ' ἡμῶν, καὶ προσκυνῶμεν τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ Θεότητα, μὴδὲν ταπεινότητος ὄνομα τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ προσάγοντες, ἀλλὰ τὰς ὑψώσεις τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τοῖς τρισὶ διὰ παντὸς ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες. Ἡς γὰρ οὐδὲ μέγεθος φύσεως κυρίως ἔστιν εἰπεῖν διὰ τὸ ἀπειρον καὶ ἀόριστον, πῶς ταύτῃ ταπεινότητα ἐπεισάρομεν ; Ὅστις δὲ ἄλλοτρίως ἔχει Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τέμνει τὴν μίαν καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα οὐσίαν εἰς ἀνισότητα φύσεων, θαυμαστὸν εἰ μὴ τῇ βρομαίᾳ τμηθῆσεται, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων τεθῆσεται, πονηρὸν δρεπομένου πονηρῆς δόξης καρπὸν καὶ νῦν, καὶ ὕστερον.

Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς τί χρὴ καὶ λέγειν ; οὐ καὶ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς φεῖδεται, ταῖς φυσικαῖς ἐννοιαῖς προκατελημμένων, εἰ καὶ τῆς ἀτιμίας τὰ πρῶτα ἠνέγκατο, πρῶτος τιμηθεὶς εἰς ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν παρὰ τῆς ἀρχαίας καινοτομίας · περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ συντόμως διαλεξόμεθα. Εἰ μὲν τις ἔχοι τούτων τι λέγειν ἔρεπτον, ἢ ἀλλοιωτὸν, ἢ χροῖον, ἢ τρόπον, ἢ δύναμι, ἢ ἐνεργεῖν μετρούμενον, ἢ οὐ φυσικῶς ἀγαθὸν, ἢ οὐκ αὐτοκίνητον, ἢ οὐκ ἀπεξοσίσιν, ἢ λειτουργῶν, ἢ ὀμικρῶν, ἢ φοβούμενον, ἢ ἐλευθερούμενον, ἢ οὐ συναριθμούμενον · δεκνύτω τοῦτο, καὶ ἡμεῖς στέρξομεν συνοδούλων σεμνότητι δοξαζόμενοι, εἰ καὶ Θεὸν ζημούμεθα · εἰ δὲ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος πλὴν τῆς ἰδέτητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν, ἵνα τὸ ἐμὸν λαβῶν τὸ ἑαυτοῦ χάρισηται διὰ τῆς καινῆς ἀνακράσεως · παύσαθε παραληροῦντες. Ὅψὲ γοῦν, ὧ σφισται κοινὸν ῥημάτων αὐτοῦ πιπτόντων, καὶ ἵνα τί ἀπειθήσκητε, οἶκος Ἰσραὴλ, ἔν' ἐκ τῆς Γραφῆς ὑμᾶς δόδρωμαι ;

assumpserit, ut nova conjunctione nobis, quod deificare, manium verborum et nos ab ipso depellere Israelis, ut Scripturæ verbis vicem vestram

Ὡς ἐγωγε αἰδοῦμαι μὲν τὰς τοῦ Λόγου προσηγορίας τοσαύτας τε οὐσας, καὶ οὕτως ὑψηλὰς καὶ μεγάλας, ἃ καὶ δαίμονες ἐνετράπησαν · αἰδοῦμαι δὲ τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Πνεύματος · φοβοῦμαι δὲ τὴν ὀρισμένην ἀπειλήν ταῖς εἰς αὐτὸ βλασφημοῦσι. Βλασφημία δὲ οὐχ ἡ θεολογία, τὸ δὲ ἄλλοτριῶν τῆς

θεότητος, καὶ τηρεῖσθαι ἐνταῦθα, ὅτι τὸ μὲν βλασφημοῦμενον ὁ Κύριος ἦν, τὸ δὲ ἐκδικούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς Κύριος, εὐ φέρω ἀνώγειτος εἶναι μετὰ τὸ φῶς, παραχαράσσωσι τῶν τριῶν, εἰς ἃ βεβάπτεσθαι, καὶ οὕτως ἐνταφίηαι τῷ ὕδατι οὐκ εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' εἰς νέκρωσιν τελαιούμενος.

Τολμῶ τι φθέγγασθαι, ὦ Τριάς, καὶ συγγνώμη τῆ ἀπονομῆ· περὶ ψυχῆς γὰρ ὁ κίνδυνος. Εἰκὼν εἰμι καὶ αὐτὸς Θεοῦ τῆς ἕως δόξης, εἰ καὶ κάτω τέθειμαι. Οὐ πείθομαι τῷ ὁμοτίμῳ σώζεσθαι. Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θεωθῆτω πρῶτον, καὶ οὕτω θεούτω με τὸν ὁμοτίμον. Νῦν δὲ τίς ἡ ἀπάτη τῆς χάριτος, μᾶλλον δὲ τῶν διδόντων τὴν χάριν, ὡς εἰς Θεὸν πιστεῦσαι, καὶ ἀναθεῖναι ἄθεον; Ἄλλο καθομολογήσασθαι, καὶ ἄλλο διδάσκεισθαι; Οἶαι τῶν λόγων αἰ κλοπαί, καὶ ἀπάται δι' ἄλλης ἐριωτήσεως, καὶ ὁμολογίας εἰς ἄλλο φέρουσαι; Οἴμοι τῆς λαμπρότητος! εἰ μετὰ τὸ λουτρὸν μεμειλάνωμαι· εἰ λαμπρότερους ὄρω τοὺς ὀψω κεκαθαρμένους· εἰ τῆ τοῦ Βαπτιστοῦ κακοδοξίᾳ κυβεύομαι· εἰ ζητῶ Πνεῦμα κρείττον, καὶ οὐχ εὐρίσκω. Δός μοι λουτρὸν δεύτερον, καὶ περὶ τοῦ πρώτου κακῶς ἐνόησον. Τί μοι φθονεῖς τῆς τελείας ἀναγεννήσεως; Τί με ποιεῖς ναθὼν ὄντα τοῦ Πνεύματος ὡς Θεοῦ κατοικητήριον κτίσματος; Τί τὸ μὲν τιμῆς τῶν ἐμῶν, τὸ δὲ ἀτιμάζεις, κακῶς θεότητι δαιτυῶν, ἵν' ἐμοὶ τέμῃς τὸ χάρισμα, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐμὲ τῷ χαρίσματι; Ἦ τὸ πᾶν τίμησον, ὦ καινὴ θεολογία, ἢ τὸ πᾶν ἀτίμασον, ἵνα, κἂν ἀσεβῆς, ἀλλὰ σσαυτῷ γε ἀκόλουθος ἦς, μὴ κρινῶν ἀνίσως φύσιν ὁμοτίμον.

Inæquales in Divinitate partes constitutas, ut mihi subducas et subtrahas? Aut totum honora, vane theologe, aut totum despice; ut quamvis impie sentias, tibi tamen ipse constes, nec naturam æque honoratam inique judices.

Κεφάλαιον δὲ τοῦ λόγου, μετὰ τῶν Σεραφίμ δόξισον συναγόντων τὰς τρεῖς ἀγιότητας εἰς μίαν κυριότητα, καὶ τοσοῦτον παραδεικνύοντων τῆς πρώτης οὐσίας, ὅσον ὑπανοίγουσι τοῖς φιλοπόνοις αἰ πτέρυγες. Μετὰ Δαβὶδ φωτίσθητι πρὸς τὸ φῶς λέγοντος, « Ἐν τῷ φωτί σου ἐφύμαθα φῶς, » ὅσον ὡσπερ ἐν τῷ Πνεύματι τὸν Υἱόν, οὐ τί ἂν γένοιτο τηλαυγέστερον; Μετὰ Ἰωάννου βρόντησον τοῦ Υἱοῦ τῆς βροντῆς, μηδὲν περὶ Θεοῦ ταπεινὸν ἤχων, μηδὲ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ὑψηλόν, καὶ μετέωρον, τὸν ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν Λόγον, Θεὸν γενώσκων, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐξ ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ σύνδουλον ἀγαθὸν Υἱοῦ προσηγορίᾳ μόνῃ τετιμημένον, καὶ τὸν ἄλλον παράκλητον, δηλαδὴ ἄλλον τοῦ λέγοντος. Θεοῦ δὲ ὁ Λόγος. Καὶ ὅταν μὲν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν, » ἀναγινώσκῃς, τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας ἐνοπτριζόμενος· ὅταν δὲ, « Πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » τὸ διηρημένον τῶν ὑποστάσεων λογιζόμενος· ὅταν δὲ τὸ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦματος ὄνομα, τὰς τρεῖς ἰδιότητας.

⁴³ Psal. xxxv, 50. ⁴⁴ Joan. x, 30. ⁴⁵ Joan. xiv, 23.

A a divinitate remotum statuit. Illud autem hic est observandum, quod cum Dominus sit is, cui malediciter Spiritus, tanquam Dominus ultor existit, ferre non possum, ut verser in tenebris, posteaquam sum illustratus, et ex tribus, in quorum nomine baptizatus sum, aliquem minorem dicam, ut vere in aqua sepultus sim, non ad regenerationem initiatus, sed ad mortem.

Andacter dicam, o Trinitas sancta, tu arrogantiæ ignoscas meæ: nam de animæ periculo agitur. Ego quoque imago sum Dei celestisque gloriæ, licet in terris degam. Quamobrem adduci non possum, ut credam, me per illum qui ejusdem sit conditionis, qua ego sum, salutem assequi. Si Spiritus sanctus non est Deus, evadat prius, meque, qui eodem cum illo sum ordine, tunc divinum efficiat. Nunc autem quæ fraus, qui dolus est gratiæ, imo vero eorum, qui gratiam tribuunt? Egone credam in Deum, ut impiis reddar? Aliud constebor, ut aliud discam? Quænam istæ fallaciæ verborum et fraudes, quæ suis sine interrogationibus ad hæc confitenda perducunt, ut ad illa devoniam? Miserrum atque obscurum splendorem mentis, sordidamque munditiem, si baptismo sic abluor, ut nigrior flam; si nitidiores atque mundiores aspicio, qui non sunt abluti; si mala baptizantis optuione, deludor; si spiritum meliorem quæro, et non invenio. Da, mihi baptismum alterum, et de priore male sentito. Quid mihi perfectam invides regenerationem? Cur me ex templo Spiritus, qui Deus est, creati spiritus habitaculum reddis? Cur eorum, quæ mea sunt, aliud honoras, aliud afficis ignominia; gratiam seces et imminuas, vel potius ut gratiæ ne

Fa vero nostræ sit orationis summa, Dei laudes cum seraphinis decanta, qui unum in principatum tres conferunt sanctitates, et essentia illius primæ tantum ostendunt, quantum ipsorum alicui studiosis patefaciunt. Illustrare simul cum Davide lumen ipsum sic alloquente: « In lumine tuo videbimus lumen⁴³, » Filium nimirum in Spiritu, quo quid fieri potest illustris? Cum Joanne tonitrus filio tonitrum emitte, nihil de Deo humile, nihil terrenum, sed excelsum atque sublime aliquid sonans, utpote qui cognoscas, in principio esse Verbum, et Verbum esse apud Deum, et Deum esse Verbum, et Deum verum ex vero Patre, non autem conservum bonum, sola Filii appellatione decoratum, et alium Consolatorem, alium nimirum ab eo, qui loquitur, quod est Dei Verbum. Et cum legis: « Ego et Pater unum sumus⁴⁴, » naturæ conjunctionem contemplare. Quando illud audis: « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus⁴⁵, » personarum distinctionem intellige.

At cum Patris, et Filii, et Spiritus sancti nomen, tres utique proprietates, una cum Luca in rebus ab apostolis gestis versans invenis, cur cum Anania et Saphira novis furibus inis societatem? Vere enim novum furandi genus est, cum quis ea quæ propria sunt subripit, præsertim si non argentum, aut aliud quiddam quod vile parvumque sit, ut linguam auream, aut tenuem, aut didrachma, ut milles ille quondam insatiabilis, sed Divinitatem ipsam furetur, mentiaturque quemadmodum audivisti, non homini, sed Deo. Venerandam Spiritus cole potestatem, quibus vult, et quando vult, et quantum vult; aspirantis. Descendit enim super Cornelium et domesticos ejus, ante baptismum; super alios autem per apostolos post baptismum, ut et ex iis, quæ, non ut servus, sed tanquam dominus gerit, et ex illis, quæ in eo, qui initiandus est, requirit, divinitatem testetur suam.

Cum Paulo, qui in tertium sublatus est cœlum, tracta theologiam, qui nunc tres personas, ordine commutato ita connumerat, ut nunc primo, nunc secundo, nunc tertio loco eandem personam nominans, naturæ declarat æqualitatem: nunc duas, aut unam earum aliquam tantum ponit, tanquam reliquæ consequantur omnino. Alias Spiritui assignat actionem Dei; quasi nihil referat, hunc an illum dicat. Alias autem pro Spiritu Christum affert. Et aliquando quidem personas distinguit: «Unus,» inquit, «Deus, ex quo omnia, et nos in ipsum: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum»⁴⁶. Aliquando autem unam exprimit divinitatem: «Quoniam,» inquit, «ex ipso, et per ipsum, et in ipsum omnia»,⁴⁷ nimirum per ipsum Spiritum, quemadmodum in multis Scripturæ locis declaratur.

Ejusdem ex oratione in Arianos, in qua et de se ipso loquitur.

Nos autem adoramus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum sanctum, nisi moleste fers, Deum. Naturam unam in tribus proprietatibus, quæ mente percipiuntur, perfectæque sunt, et per se constant. Quæ numero quidem distinguuntur, divinitate vero dividi nequeunt. Has mihi voces concede tu, qui hodie minutaris, reliqua qui volunt, curent. Non patitur in Filio Pater jacturam fieri, nec Filius, in Spiritu sancto. Fieret autem jactura, si essent creati: quod enim creatum est, Deus non est. Non fero, inquis, perfectionem imminui: neque ego. Una fides, unus Dominus, unum baptismum. Si ab hoc excidero, ubi nanciscar alterum? Ecquid dicitis vos, qui baptizatis, aut rebaptizatis? Licetne esse spiritalem sine Spiritu? Aut particeps Spiritus est, qui Spiritum non colit? Aut Spiritum colit is, qui in nomine creati conservique spiritus baptizatur? Minime vero. Nunquam dices tam multa, ut a vera sententia discedam. Non fallam te, Pater exers

Α Μετὰ Λουκά ἐμπνεύσθητι ταῖς Πράξεις τῶν ἀποστόλων προσομιλῶν. Τί μετὰ Ἀνανίου τῆς τῆ, καὶ Σαπφείρας, τῶν καινῶν νοσφιστῶν, εἶγε καινὸν ὄντως ἢ τῶν ἰδίων κλοπῆ; καὶ ταῦτα νοσφιζόμενος οὐκ ἀργύριον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν αὐτελῶν καὶ μικρῶν, εἶον γλῶσσαν χρυσοῦν, ἢ ψιλλὴν, ἢ διδραχμον, ὡς ποτὲ στρατιώτης ἀπληστος, ἀλλ' αὐτὴν κλέπτων θεότητα, καὶ ψευδόμενος οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν, ἔπερ ἤκουσα. Τί μοι δὲ τὴν ἐξουσίαν ἀλλοῦ τοῦ Πνεύματος, ἐφ' οὗς θέλει, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον πνέοντος; Ἐπιδημεῖ τοῖς περὶ Κορνῆλιον πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ἄλλοις μετὰ τὸ βάπτισμα διὰ τῶν ἀποστόλων. Ὅστε ἀμφοτέρωθεν ἐκ τε ὧν ἐπιφοιτᾷ δεσποτικῶς, ἀλλ' οὐ δουρικῶς, καὶ ἐξ ὧν ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τελείωσιν τὴν θεότητα μαρτυρεῖσθαι τοῦ Πνεύματος.

Μετὰ Παύλου θεολόγησον τοῦ πρὸς τρίτον οὐρανὸν ἀναχθέντος, ποτὲ μὲν συναριθμοῦντος τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τοῦτο ἐνηλλαγμένως, οὐ τετηρημένως ταῖς τάξεσι, προαριθμοῦντος, ἐναριθμοῦντος, ὑπαριθμοῦντος τὸ αὐτό· ἵνα τί δηλώσῃ; τὴν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως· ποτὲ δὲ τῶν τριῶν μεμνημένου, ποτὲ δὲ τῶν ἢ τινός, ὡς ἐπομένου πάντως τοῦ λείποντος· καὶ ποτὲ μὲν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐφ' Πνεύματι διδόντος, ὡς οὐδὲν διαφέροντος, ποτὲ δὲ ἀντὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Χριστὸν ἐπιφέροντος; καὶ ὅτε μὲν διαίρει τὰς ὑποστάσεις, «Εἷς, Θεός,» λέγοντος, «ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς; εἰς αὐτόν. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ,» ὅτε δὲ συνάγει τὴν μίαν θεότητα, «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα,» δηλαδὴ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς πολλαχοῦ δεικνύεται τῆς Γραφῆς. Αὐτῷ ἢ ὄξια εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Ἀρειανούς, καὶ εἰς ἐαυτόν.

Αὐτοὶ δὲ προσκυνοῦμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν, εἰ μὴ τραχύνη, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ἰδίῳ τῆσι νοεραῖς, τελείαις, καθ' ἑαυτὰς ὑφαστάσαις, ἀριθμῶν διαίρεταῖς, καὶ οὐ διαίρεταῖς θεότητι. Τοῦτων παραχώρει μοι τῶν φωνῶν πᾶς ὁ ἀπειλῶν σήμερον, τῶν δὲ ἄλλων μεταποιήσθωσαν οἱ βουλόμενοι. Οὐκ ἀνέχεται Πατὴρ Υἱὸν ζημιούμενος, οὐδὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ζημιούται δὲ εἰ ποτὲ, καὶ εἰ κτίσμα. Οὐ γὰρ Θεός τὸ κτιζόμενον. Οὐ φέρω ζημιούμενος οὐδὲ ἐγὼ τὴν τελείωσιν. Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Ἐἰ τοῦτο ἀκυρωθεῖ μοι, παρὰ τίνος τὸ δεύτερον; Τί φάτε εἰ καταβαπτίζοντες, ἢ ἀναβαπτίζοντες; Ἔστιν εἶναι πνευματικῶν ἄνευ τοῦ Πνεύματος; Μετάχει δὲ Πνεύματος ὁ μὴ τιμῶν τὸ Πνεῦμα; Τιμᾷ δὲ ὁ εἰς κτίσμα, καὶ ὁμόδουλον βαπτίζόμενος; Οὐκ ἔστιν. Οὐχ οὕτω πολλὰ ἔραϊς. Οὐ ψεύσομαι σε, Πάτερ ἀνάρχε. Οὐ ψεύσομαι σε, μονογενὲς Λόγε. Οὐ ψεύσομαι σε, τὸ Πνεῦμα τὸ

⁴⁶ I Cor. viii, 6. ⁴⁷ Col. i, 16.

ἄγιον. Οἶδα τί ὠμολόγησα, καὶ τίνας ἀπειταξάμην. Ἄρθου. Οὐ δέχομαι τὰς πιστοῦ φωνὰς διδαχθῆναι, καὶ μαθεῖν ἀπιστοῦ· ὁμολογήσαι ἀλήθειαν, καὶ γενέσθαι μετὰ τοῦ ψεύδους· ὡς τελειούμενος καταθεῖν, καὶ ἀναλεθεῖν ἀτελέστερος· ὡς ζησόμενος βαπτισθῆναι, καὶ ἐννεκρωθῆναι τῷ ὕδατι, καθάπερ τὰ ταῖς ὄδωσιν ἐναποθνήσκοντα κυήματα, καὶ σύνδρομον λαβόντα τῇ γεννήσει τὸν θάνατον. Τί με ποιεῖς μακάριον ἐν ταυτῷ, καὶ ἄθλιον; νεοφώτιστον, καὶ ἀφώτιστον; θεῖον, καὶ ἄθεον; ἴνα ναυαγήσω καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναπλάσεως; Βραχὺς ὁ λόγος· μνήσθητι τῆς ὁμολογίας. Εἰς τί ἐβαπτίσθης; εἰς Πατέρα; Καλῶς, κίην Ἰουδαίων ἐτι. Εἰς Υἱόν; Καλῶς, οὐκ ἐτι μὲν Ἰουδαίων, οὐπω δὲ τέλειον. Εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ὑπέρευγε, τοῦτο τέλειον. Ἄρ' οὖν ἀπλῶς εἰς ταῦτα, ἢ καὶ κοινὸν τούτων ὄνομα; Καὶ κοινόν. Τί τοῦτο; Ἀηλαθῆ τὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο τὸ κοινὸν ὄνομα πίστευε, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασιλευε. Καὶ μετέβης ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἐκείθεν μακαριότητα· ἢ δὲ ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ τούτων αὐτῶν ἐκποικίλα κατὰληψις.

communis crede, incede, et regna, et ascendes hinc dem videtur, nihil aliud est, nisi expressa horum comprehensio.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν τῶν ἑπισημῶν παρουσίαν.

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, ἢ ἐπέλω συντόμως, ἀναρχον, καὶ ἀρχή, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, εἰς Θεός. Οὔτε τοῦ ἀναρχοῦ τὸ ἀναρχον φύσις, ἢ τὸ ἀγέννητον. Οὐδὲ μίξ γὰρ φύσις, ὅτι μὴ τότε ἐστίν, ἀλλ' ὅτι τότε. Ἡ τοῦ ὄντος θέσις, οὐκ ἢ τοῦ μὴ ὄντος ἀναρσεις. Οὔτε ἢ ἀρχῆ τῷ ἀρχῆ εἶναι τοῦ ἀναρχοῦ διεργεταί. Οὐ γὰρ φύσις αὐτῷ ἢ ἀρχῆ, ὡσπερ οὐδ' ἐκείνῳ τὸ ἀναρχον. Περὶ γὰρ τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα φύσις. Καὶ τὸ μετὰ τοῦ ἀναρχοῦ, καὶ τῆς ἀρχῆς οὐκ ἄλλο τι, ἢ ὅσαρ ἐκεῖνα. Ὅνομα δὲ τῷ μὲν ἀναρχῷ Πατῆρ, τῇ δὲ ἀρχῇ Υἱός, τῷ δὲ μετὰ τῆς ἀρχῆς Πνεῦμα ἅγιον. Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία, Θεός, ἕνωσις δὲ ὁ Πατῆρ, ἐξ οὗ, καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς, οὐκ ὡς συναλείφασθαι, ἀλλ' ὡς ἐγχεσθαι, μῆτε χρόνου διεργοντος, μῆτε θελήματος, μῆτε θυνάμεως. Ταῦτα γὰρ ἡμᾶς; πολλὰ εἶναι πεποίηκεν, αὐτοῦ τὸ ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸ, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον στασιάζοντος. Οἷς δὲ ἀπλή φύσις, καὶ τὸ εἶναι ταυτὸν, τούτοις καὶ τὸ ἐν κίριον.

est, Spiritus sanctus. Horum trium una natura. Unitas Pater, ex quo sunt, et ad quem referuntur reliqui, non ut in una confundantur persona, sed ut sic inter se vicissim habeant, cum id nec tempus, nec voluntas, nec potestas impediatur, quæ solent esse causæ, cur nos in multa distrahimur, nec solum ab aliis, verum etiam a nobis ipsi distemus. At quorum natura simplex est, si et idem esse, et unum esse proprie dicuntur. :

Τὰς μὲν οὖν φιλονεικίας ἐπὶ θάτερα μετακλίσεις τοῦ λόγου, καὶ ἀντισηκώσεις χαίρειν ἑάσωμεν, οὔτε τῷ ἐνὶ σαβαλλίζοντες κατὰ τῶν τριῶν, καὶ συναίρεσει κακῇ τῆν διαίρεσιν λύοντες, οὔτε τοῖς τρισὶν ἀρειανίζοντες κατὰ τοῦ ἐνός, καὶ πονηρᾷ διαίρεσει τὸ ἐν ἀνατρέποντες. Οὐ γὰρ κακοῦ κακὸν ἀλλάξασθαι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ τὸ μὴ διαμαρτεῖν. Ὡς ταῦτά γε τοῦ πονηροῦ παύσια, κακῶς τὰ ἡμέτερα ταλαντεύοντος. Αὐτοὶ δὲ τὴν μέσην βαδίζοντες, καὶ βασιλικὴν, ἐν ἧ καὶ τὸ τῶν

arripit. Non fallam te, Verbum unigenitum. Non deseruerim, quem secutus sim, meminim. Non committam, ut qui magistri fidelis voces doctus sum, discipulus sim infidelis; qui veritatem confessus sum, amplectar mendacium; qui ut perfectus evaderem, veni, revertar longe quam veneram imperfectior: qui ut vitam assequerem, sum baptizatus, in aqua mortem inveniam, instar eorum, qui in ipso partu moriuntur, et obitum cum ortu conjungunt. Quid me eodem tempore beatum facis et miserum? lucidum et obscurum? pium et impium? An ut spem regenerationis amittam? Verum, ut paucis rem concludam: esto confessionis memor. In quem baptizatus es? in Patrem? Bene, sed Judaicum id est adhuc. In Filium? Recte, neque enim hoc amplius Judaicum, attamen nondum perfectum. Et in Spiritum sanctum? Optime, perfectum istud jam est. Cæterum age, num in eos simpliciter, an aliquod est etiam horum commune nomen? Quidni? Eequod illud est? Deus. In hoc nomen ad cœlestem illam felicitatem, quæ, ut mihi qui-

Ex oratione, quam habuit in conspectu centum quinquaginta episcoporum.

Verum ut hæc singula breviter percurramus, is, qui sine principio est, et is qui principium est, et is, qui cum principio est, sunt unus Deus. Nec illius, qui est sine principio, natura in eo sita est, quod sine principio, aut ingenitus sit. Nulla namque natura constituitur ex eo, quod hoc aut illud non sit, sed quod hoc sit. Est enim positio illius, quod est, non autem ablatio illius, quod non est. Neque principium ex eo, quod principium est, ab eo, qui sine principio est, dividitur. Neque enim natura principium est, quemadmodum nec ejus natura, qui principium non habet, est illud ipsum quod vacat principio. Hæc enim, nempe, sine principio esse, et esse principium, ad naturam spectant, non autem nature sunt. Illud etiam, nimirum esse cum illo, qui principio vacat, et cum eo qui principium itidem habet. Nomen vero illius, qui non habet principium, est Pater. Ejus autem qui est principium, Filius. At illius, qui cum principio

est, Spiritus sanctus. Horum trium una natura. Unitas Pater, ex quo sunt, et ad quem referuntur reliqui, non ut in una confundantur persona, sed ut sic inter se vicissim habeant, cum id nec tempus, nec voluntas, nec potestas impediatur, quæ solent esse causæ, cur nos in multa distrahimur, nec solum ab aliis, verum etiam a nobis ipsi distemus. At quorum natura simplex est, si et idem esse, et unum esse proprie dicuntur. :

Contentiosas vero in alterutram sermonis partem declinationes compensationes valere jubeamus. Ne vel in uno contra tres Sabellium secuti improba contractione distinctionem evertemus: vel in tribus contra unum Ario faventes divisione prava unitatem dissolvamus. Non enim malum malo commutare quærimus, sed a bono non aberrare. Illud enim ludicrum improbi cujuscumque sit, male res nostras expendentis. Itaque nos, per mediam ac regiam incedentes viam, in qua virtutum etiam

Ἡαc quomodo possint enuntjari, ut quæ sensibus sunt obnoxia, non occurrant, equidem nescio. *Et paulo post* : Quapropter ut intra nostros terminos consistamus, Patrem ingenitum, Filium genitum, Spiritum, quemadmodum ipsemet Deus, et Dei Verbum alicubi dicit, a Patre procedentem inducimus. Quando igitur, inquires, hi? Antequam ulla esset temporis ratio : et, si licet juveniliter loqui, quando et Pater. Sin pergas querere, ecquando Pater? eum nunquam non fuisse respondebo, ut idem de Filio etiam intelligas, et Spiritu sancto. Quod si rursum interrogas. quando Filius genitus fuerit, audies a me, tum, cum non est genitus Pater. Quando processerit Spiritus, cum ipse Filius non processit, sed sine tempore genitus est ratione inexpliabili. Quanquam dum temporis significationem effugimus, licet verbis vim asseramus, non possumus tamen aliquid, quod supra tempus sit, consistuere. Siquidem illæ voces : « quando, ante, post, et ab initio, » temporis non sunt expertes. Spatium igitur illud, quod duratione sua respondet sempiternis, quodque nec ullus motus, nec solis cursus dividit aut dimetitur (id quod accidit temporis) sæculum appellemus. Quomodo igitur, inquires, Filius, et Spiritus, cum sint, quemadmodum Pater, sempiterni, non sunt etiam, sicut ille, sine principio? Quoniam ex illo sunt, licet post illum non sint. Quod enim principio caret, æternum est : principii. Ad principium enim, quod est Pater, referuntur, quocirca principii non sunt expertes. Jam illud constat, non omnem causam. iis quorum causa sit, antiquiorem esse, neque enim luce sol est antiquior. At si tempus respicias, Filius et Spiritus sanctus perinde atque Pater principio vacant, quamvis tu simpliciores perterrefacias. Nam

Ejusdem ex oratione de dogmate et statu episcopo- rum.

Adoramus igitur Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et proprietates ita dividimus, ut divinitatem unam esse dicamus. Neque tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus : nec unum in tria diversa alienaque scindimus, ne in Arij furorem incidamus. Quid enim atinet, tanquam plantam in alteram partem inclinatam et prostrus incurvam vi in partem contrariam distorquere, et perversitate corrigere perversitatem, ac non potius ad medium sic adducere, ut in divina pietatis terminis consistamus? Cum mediani dico, veritatem intelligo, quam quidem solam spectandam recte sentiamus, ut et improbam contractionem, et divisionem hac ipsa absurdiorum evitemus, ne si ad unam personam sermo contrahatur, ommissa multiplici divinitate, nuda nobis nomina relinquamus, eundemque Patrem, et Filium, et sanctum Spiritum arbitremur, nec magis unum omnes, quam unumquodque nihil esse definiamus. Desinant enim esse, quod sunt, si inter se confundantur et perturbentur, neve tres diversas dissimilesque atque inter se

τὸ γεννηθὲν ἐκ πατρὸς εἰκότως ἂν λέγοιτο γέννημα τοῦ γεννήσαντος, καὶ μᾶλλον, ἔτι αὐτῆ φύσεως γέννηματος, ταυτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς αὐτὸς οὕτως ὁ θεολόγος φησίν. Ἐν δὲ

ταῦτα καλέσειεν, ἀρῶν πάντη τῶν ὀρωμένων. Καὶ μετ' ὀλίγα· Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὄρων ἰστάμενοι τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς πού φησιν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ Λόγος. Πότε οὖν ταῦτα; Ὑπὲρ τὸ πότε ταῦτα. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικῶς εἰπεῖν, ὅτε ὁ Πατήρ. Πότε δὲ ὁ Πατήρ οὐκ ἦν; Ὅτε οὐκ ἦν. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν ἐρώτα με, καὶ πάλιν ἀποκρινοῦμαι σοι· πότε ὁ Υἱὸς γεγέννηται; Ὅτε ὁ Πατήρ οὐ γεγέννηται. Πότε δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; Ὅτε ὁ Υἱὸς οὐκ ἐκπεπόρευται, ἀλλὰ γεγέννηται ὀχρόνωσ καὶ ὑπὲρ λόγον, εἰ καὶ μὴ δυνάμεθα τὸ ὑπὲρ χρόνον παραστήσαι θέλοντες ἐκφυγεῖν χρονικὴν ἔμφρασιν. Τὸ γὰρ δεῖ, καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἀχρονα, κἂν ὅτι μάλιστα βιαζώμεθα· πλήν εἰ τὸ παρεκτεινόμενον τοῖς ἀδίδοις διάστημα τὸν αἰῶνα λαμβάνομεν, τὸ μὴ κινήσει τι, μηδὲ ἡλίου φορᾶ μερίζομεν, καὶ μετρούμενον, ὅπερ ὁ χρόνος. Πῶς οὖν οὐ συνάναρχα, εἰ συναΐδια; Ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ καὶ μὴ μετ' ἐκείνων. Τὸ μὲν γὰρ ἀναρχον καὶ ἀΐδιον· τὸ δὲ ἀΐδιον οὐ πάντως ἀναρχον, ἔω; ἂν εἰς ὄρχην ἀναφέρηται τὸν Πατέρα· οὐκ ἀναρχα οὖν τῷ αἰτίῳ. Δῆλον δὲ τὸ αἷτιον, ὡς οὐ πάντως πρῶτον τῶν ὄν ἔστιν αἷτιον· οὐδὲ γὰρ τοῦ φωτὸς ἡλίου· καὶ ἀναρχά πως τῷ χρόνῳ, κἂν οὐ μορμολύττη τοὺς ἀπλουστέρους. Οὐ γὰρ ὑπὲρ χρόνον τὰ ἐξ ὄν ὁ χρόνος.

quod autem æternum, non continuo est expertes temporis auctores ipsi temporis non sunt subjecti-

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ δόγματος, καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων.

Προσκυνοῦμεν οὖν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἐνωῦτες δὲ τὴν θεότητα, καὶ οὔτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν, οὔτε διαίρουμεν εἰς τρία ἐκφυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὸ Ἄρειου μανώμεν. Τί γὰρ δεῖ καθάπερ φωτὸν ἐτεροκλινὲς πάντη καμπτόμενον βία μεταγίεν ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος, διαστροφή τὴν διαστροφήν διορθουμένους, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ μέσον εὐθύοντα; ἐν ὄροις ἰσασθαι τῆς θεοσεβείας; Μεσότητα δὲ ἔταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην, καὶ τὴν φαύλην συναίρειν παραιτούμενοι, καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρειν, ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναίρειντα τὸν Λόγον δεῖ πολυθείας ψιλὰ καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ ὀνόματα τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα, ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὀρίζομένους. Φεῦγοι γὰρ ἂν εἶναι ἄπερ ἔστιν εἰς ἄλλα μεταχωροῦντα, καὶ μεταβαίνοντα μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ξένας, καὶ ἀνομοιοῦς οὐσίας, καὶ ἀπερὴγγιμένας διαίρειντα κατὰ τὴν

τοῖς συλλογισμοῖς καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις εἰδέξατο καὶ τὴν τοῦ γεννητήματος προσηγορίαν ὁ ἱερός καὶ μέγας Βασίλειος.

Ἄρειον καλῶς ὀνομασθεῖσαν *μανίαν*, ἢ *ἀνάρχου*; καὶ ἀτάκτους, καὶ οἷον εἰπεῖν ἀντιθέτους, τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν κατακλεισθῆναι μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντα· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν, κακίῳ δὲ Ἰσον πεσεῖν τρεῖς ἀρχαί; ὑποτιθεμένους, καὶ τρεῖς θεοὺς, ὃ τῶν προειρημένων ἀτοπώτερον, δέον μῆτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας. ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν· τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἠλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; μῆτε οὕτω φιλοχρίστους, ὡς μῆτε τούτῳ φυλάττειν τὸ εἶναι Υἱὸν· τίνας γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱὸς μὴ πρὸς αἰτιον ἀναπερόμενος τὸν Πατέρα; μῆτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρῶν ἀξίωμα, τῆς ὡς Πατρὶ καὶ γεννητορι. Μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίω ἀρχῆ, μὴ Θεότητος ὧν αἰτιος τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένη. Ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἴτουν τρία πρόσωπα, καὶ ἑκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

Filio et Spiritu sancto conspicitur. Sic igitur oportet tres personas cum sua quamque proprietate fateamur.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον.

Ὅριζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν διδάσκων ἕνα μὲν εἶδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν Πατέρα· ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον ἐν Υἱὸν Θεὸν μὲν, ὅτε καθ' ἑαυτὸν λέγεται προσαγορευόμενον, Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζηται, τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν· ἐν δὲ Πνεῦμα ἄγιον προσελθὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προτὸν Θεὸν τοῖς νοητῶς νοοῦσι τὰ παρακείμενα· τοῖς μὲν ἀσεβέσι καὶ πολεμοῦμενοι, τοῖς δὲ ὑπὲρ τούτους νοοῦμενοι, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενοι· μῆτε ὑπὸ ἀρχὴν ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρῶτον εἰσάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι πρῶτον περιτραπήσεται· μῆτε ἀναρχον τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον περιέλωμεν· οὐκ ἀναρχα γὰρ ἀναρχά πως, ὃ καὶ παράδοξον· οὐκ ἀναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ, ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς· ἀναρχα δὲ τῷ χρόνῳ· οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ βέον ἢ τῶν ἐστώτων πρεσβύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνοῦσιον· μῆτε ἀρχὰς τρεῖς, ἵνα μὴ Ἑλληνικὸν ἢ τὸ πολυθεον· μῆτε μίαν μὲν, Ἰουδαϊκὴν δὲ στενήν τινα καὶ φθονεράν, καὶ ἀδύνατον, ἢ τὸ ἀναλίσκεν εἰς ἑαυτὴν Θεότητα, ὃ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἤρσεν, ἢ τὸ καταδίλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἄλλοτριεῖν Θεότητα, ὃ τὰς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ὡσπερ δεδοικυῖαν μὴ ἀντιεξάγωνται, ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα· μῆτε ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, εἰς γὰρ ὁ Πατὴρ· μῆτε Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, εἰς γὰρ ὁ Μονογενὴς, ἵνα καὶ τοῦτο θεῖκον ἔχουσι τὸ Μοναδικόν, ὃ μὲν τῆς υἰότητος, τὸ δὲ τῆς προόδου, καὶ οὐχ υἰότητος. Ἀληθῶς Πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γὰρ τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον, ὅτι μόνως. Ἰδιοτρόπως γὰρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα. Καὶ μόνος, οὐ γὰρ μετὰ συζυ-

dissectas naturas distrahamus, ut Ariti vult furor et insania aut sine principio, aut sine ordine, et quasi adversarios, ut ita dicam, deos constituentes, vel ad Judaicam demissionem declinemus, ut ingenito tantum divinitatem ascribamus, vel in contrariam, sed æque malam opinionem adducamur, ut tria statuamus principia, et tres deos, quod omnium quæ dicta sunt, est absurdissimum. Cavendum enim est, ne dum Patris nimium studiosi esse volumus, ipsum auferamus. Cujus enim erit Pater, si naturæ diversæ Filius, utpote cum rebus creatis numeratus assignetur? Aut dum Christi nimium amantes videri cupimus, ei ne illud quidem servemus, ut Filius sit. Nam cujus erit Filius, nisi ad causam (1), qui Pater est, referatur? Neve Patri minuamus principii dignitatem, quæ ad illum ut Patrem genitoremque pertinet. Minutarum enim rerum, et quæ se haud satis forent dignæ principium esset, nisi causa esset divinitatis, quæ in Deum unum asserere, ut tres hypostases, seu

Ejusdem ex oratione in Heronem philosophum.

Religionem nostram ita definito, ut unum esse Deum doceas, ingenitum, ipsum Patrem: unum genitum Dominum, nempe Filium, qui et ipse quidem vocatur Deus, cum per se dicitur, Dominus autem, cum una cum Patre nominatur Deus quidem natura, Dominus autem principatu. Unum Spiritum sanctum qui ex Patre provenit, sive procedit. Et Deus quidem cognoscitur ab iis qui eorum, quæ proposita sunt, notitiam habent. Ab impiis autem impugnantur; et ab aliis quidem tantum intelligitur; ab alijs vero, qui magis spirituales sunt, etiam prædicatur. Ac Patrem quidem sub principio non esse statuendum, ne primo aliquid, unde et ipsum existat, adjungamus. Filium vero et Spiritum sanctum non esse sine principio, ne quod proprium est Patris adimamus. Qui cum sine principio non sint, aliquo tamen modo, quod mirabile est, sunt sine principio. Non sine principio sunt, id est, non sine causa; sunt enim ex Deo, quamvis post ipsum non sint, ut lux ex sole. Sine principio autem, quod ad tempus pertinet, ne res fluxa stantibus antiquior sit, et essentiis id quod essentia caret. Nec tria principia, ne a Græcis conficta deorum multitudo consequatur. Nec unum eo duntaxat modo, quo Judæi putant angustam quoddam, et invidium, invalidumque principium, ut vel in seipsa Divinitas consumatur, id quod placuit iis qui Filium ita deducunt a Patre, ut eum rursus cum Patre confundant: vel, quod probatur ab illis qui se nunc sapientes putant, ut Filii Spiritusque naturæ demittantur et dejiciantur a Divinitate, verente ne sibi adversentur, aut certe nullam habente majori vim, quam ipsæ habeant res procreatæ. Nec Filium ingenitum; unius enim est Pater. Nec Filium

(1) Vocat Patrem causam, ut solent doctores Græci causam sumere pro principio vel origine, quod et in sequentibus frequenter invenies.

πραγμάτων ἀνείσων ἀπαριθμήσεις· ἢ τί κωλύει ἑκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν μετὰ τοσοῦτων συντιθεμένην; πολλὰ γὰρ τὰ ἀριθμούμενα, καὶ πλεῖω τούτων· ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτίμων συλλήψεις, ἐνοούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἠνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῶ λυομένων τὰ μὴ λυόμενα. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν. Ὡστε ὅπως μὲν ἔχει· τοῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ καθααρμένους ἢ νῦν ἢ ὑστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν Θεότητος ἀνάρχου, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γυωριζομένην, ὡς νῦν τῶ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι, ὅσον εἰκόσασα τῆς αἰσθητοῦς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα. Ἐπειδὴ μὲν εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἑαυτῇ συμβαλοῦσαν· ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀεὶ τελείαν, ἀποιον, ἀποσον, ἀχρονον, ἀκτιστον, ἀπερίληπτον, ὅποτε λεῖπουσαν ἑαυτῆς, ἢ λείψουσαν· ζωάς, καὶ ζωῆν, φῶσα, καὶ φῶς· ἀγαθὰ, καὶ ἀγαθὸν. Δόξας, καὶ δόξαν· ἀληθινὸν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἁγία, καὶ αὐτοαγιάτητα. Θεὸν ἕκαστον ἂν θεωρηθῆται μόνον τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα. Θεὸν τὰ τρία μετ' ἀλλήλων νοούμενα τῶ ταυτῶ τῆς κινήσεως; καὶ τῆς φύσεως. Οὐτε ὑπὲρ ἑαυτὴν τι καταλιπούσαν, ἢ ὑπερβαῖσαν ἄλλο τι. Οὐ γὰρ ἦν οὔτε μεθ' ἑαυτὴν τι καταλείψουσαν, ἢ ὑπερβησομένην. Οὐκ ἔσται γὰρ οὔτε μεθ' ἑαυτῆς τι παραδεχομένην ὁμότιμον. Οὐ γὰρ ἐφικνεῖσθαι τι τῶν κτιστῶν, καὶ δούλων, καὶ μετεχόντων, καὶ περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου, καὶ δεσποτικῆς καὶ μεταληπτικῆς, καὶ ἀπειρου φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ πάντη πόρρω, τὰ δὲ ποσῶς πλησιάζοντα καὶ τοῦτο οὐ φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει. Καὶ πηνίκα; ὅταν τὸ δουλεύσαι κλιῶς τῇ Τριάδι ὑπὲρ τὴν δουλεῖν γένηται, εἴπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ ἡ ἐλευθερία, καὶ βασιλεία ἐν γυνῶνι καλῶς δεσποτεῖαν, ἀλλὰ μὴ φύρειν τὰ δεσπῶτα νοῦ ταπεινότητι. Οἷς δὲ τὸ δουλεύσαι τοσοῦτον, πηλίκα τοῦτων ἡ δεσποτεία; Καὶ εἰ τὸ γυνῶνι μακαριότης, πηλίκα τὸ γινωσκόμενον; Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἢ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὸ κοινὸν ἔνομα πίστις, καὶ ἀναγέννησις, ἄρνησις ἀθέτας, καὶ ὁμολογία Θεότητος. Τοῦτο γὰρ τὸ κοινὸν ὄνομα.

tis divinitatis cognitio, qua mentis imbecillitate appellanda est, ac non potius libertas, et regnum. erit eorum principatus? Si tanti refert cognovisse, quantum ipsum mysterium. Hoc in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum communi nomine fides, et regeneratio, abnegatio impietatis, et divinitatis intelligitur.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Χριστοῦ.

Θεῶν δὲ ὅταν εἶπω, λέγω Πατὸρ, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς Θεότητος χρομένης, μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν, οὔτε ἐντὸς τοῦτων ὀριζομένης, ἵνα μὴ πένταν Θεότητος κατακριθῶμεν, ἢ διὰ τὴν μοναρχίαν ἰουδαῖζόντες, ἢ διὰ τὴν ἀφθονίαν ἐλληρίζοντες. Τὸ γὰρ κακὸν ἐν ἀμφοτέροις ὅμοιον, κἂν ἐν τοῖς ἐναντίοις εὐρίσκηται.

rerum inæqualium numero, alioquin quid prohibeat decem, aut centum, aut decem millia, aut his etiam plura, quando multa sunt, quæ numerantur, nominare, ex quibus ipsa componatur? Sed quæ res æquales et pari honore præstantes ita comprehendit, ut quæ natura unita sunt, uniat, nec sinat ea quæ dissolvi non possunt, solubili numero dissipari. Ita sentimus, et hanc tuemur sententiam. Quomodo autem hæc tum habitu tum ordine sese habeant, solam ipsam Trinitatem nosse constemur, et mentes illas mundas ac puras, quibus arcænum hoc Trinitas ipsa vel nunc aperit, vel in posterum patefaciet. Nos autem scimus, unam et eandem esse divinitatis naturam, eo qui sine principio est, et eo qui generatur, et eo qui procedit ita constantem, ut, si ex humanis divina, et maxima ex parvis licet conjicere, animus noster ex mente, ratione, et spiritu constat. Quamquam nullum exemplum adduci potest, quod veritatem illius adumbret atque exprimat. Hæc sibi ipsa convenit, semper est eadem, semper perfecta, qualitate, quantitate, et tempore caret, creata non est, comprehendendi non potest, nunquam a se deseritur, se nunquam deserit. In hac vitas et vitam; lumina et lumen; bona et bonum; glorias et gloriam; verum et veritatem, et Spiritum veritatis; sancta et sanctitatem ipsam agnoscimus. Unamquamque in ea personam, si per se spectetur, Deum esse dicimus, animo et cogitatione distinguentes, quæ separari non possunt. Tres item personas eadem motione natura que inter se conjunctas colimus ut unum Deum. Harum nullam hæc supra se detriorum habuit, aut præstantiorem, neque enim id fieri potuit: nec post se deteriores, aut præstantiorem est habitura, neque enim id fieri poterit. Nec aliud quidquam eodem honoris gradu secum est acceptura. Nihil enim eorum quæ creata et serva sunt, et tantum habent, quantum illis est imperitum, quæque suis circumscripita sunt terminis ad incretam, et principem, et immensam, atque infinitam naturam potest aspirare, sed partim omnino sunt remotissima, partim propius absunt, aut aberunt. Idque non natura, sed munere. Equando hæc, cum ita de Trinitate sentimus, ut

D et libenter serviamus? Si tamen recta dominantis non commisceas ea quæ inter se distant, servitus Quorum autem tam præclara servitus est, quæ ipsi quanti erit cognito perfrui? Hoc vobis vult magnum ipsum mysterium. Hoc in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum communi nomine fides, et

Ejusdem ex oratione in diem natalem Christi.

Cum Deum dicimus, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum intelligimus, ne si supra ternarium hunc numerum divinitatis diffundatur, deorum multitudinem introducamus; aut, si infra circumscribatur, illum inopia damnemus, in alteroque Judæos imitemur, uni totum ascribentes imperium, in altero autem Græcos sequamur, deorum turbam confingentes. In utraque enim opinione similis error deprehenditur.

Ejusdem in sancta Lumina.

Cum auditis Deum, uno simul, et tribus luminibus illustramini. Tribus quantum pertinet ad proprietates, seu mavis hypostases, aut personas. Neque enim in vocibus expendendis digladiabimur, dum ad eandem nos sententiam ducant. Uno autem quantum ad essentialis rationem divinitatemve spectat. Indiviso enim, ut ita dicam, dividitur modo, divisioque conjungitur. Nam divinitas in tribus est. Et hæc tria, in quibus est divinitas, vel ut verius dicam, quæ ipsa sunt divinitas, unum sunt. Nec plura hic admittimus nec pauciora. Hæc vero ita statuimus, ut neque in unitate confusio sit, neque in divisione dissidium. Æque enim et contractionem Sabellii, et Arii dissectionem detestamur, quorum sententiæ licet ex diametro pugnent, in eandem tamen impietatem incurrunt. Quorum enim attinet, Deum vel prave conjungere, vel inæquales in partes dissecare? Nobis autem unus est Deus Pater, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. Quæ quidem verba, et ex quo, et et per quem, et, et in quo, naturas non secant, ne sic propositonum quidem et nominum ordo commutetur: sed distinctas unius minime confusæ naturæ proprietates notant. Id ex eo perspicue patet, quod ad unum rursus omnia referuntur, ut Apostolo alibi scripta sunt, cum dicit: « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia »⁴². Amen: « Ipsi gloria in sæcula. » Amen.

Ex eadem oratione.

Pater est Pater, et sine principio: Filius est Filius et non sine principio, a Patre enim est. Quod si temporis principium intelligas, ipse quoque erit sine principio, quippe qui temporum sit effector, non autem subditus tempori. Spiritus est vere Spiritus sanctus a Patre proveniens, non ea ratione qua Filius, neque enim generatur, sed procedit. Quod si novi aliquid in verbis, quo res dilucidior fiat, usurpandum est, nec Pater deperdit aliquid ex eo quod ingenitus est, generat enim. Nec Filius ob id quod generatur, nam ex ingenito. Nec Spiritus, quia vel ad Patrem, vel ad Filium referatur. Procedit enim, et Deus est, licet impiis aliter videatur. Nam si proprietas est, erit immobilis. Sin moveatur, et concidat, quomodo erit proprietas? Qui autem ingenito, genitoque deos ita statuunt, ut communi tantum nomine convenient, natura autem diversi existant, ii fortasse et Adam et Seth natura diversos esse contendunt, ille quod sine carnis opera et conjunctione factus sit, hic autem ab Adam Evaque progenitus. Unus igitur Deus in tribus, et tria unum, ut dictum est.

Ejusdem ex oratione hortatoria ad baptismum suscipiendum.

Hanc tibi totius vitæ sociam præfectamque tribuo divinitatem unam, et potestatem, quæ et in tribus singulariter invenitur, et tria particula-

A *Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ ἅγια Φῶτα.*

Θεοῦ δὲ ὅταν εἶπω, ἐν φωτὶ περιεστράφητε. καὶ τρισὶ· τρισὶ μὲν, κατὰ τὰς ἰδιότητας εἶπουν ὑποστάσεις, εἴ τινα φίλων καλεῖν, εἶτε πρόσωπα· οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχῆσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔνωσαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν· ἐνὶ δὲ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον εἶπουν θεότητος. Διαίρεται γὰρ ἀδιαίρετως, ἐν οὕτως εἶπω, καὶ συναπτέται διηρημένως. Ἐν γὰρ ἐν τρισὶν ἡ θεότης, καὶ τὰ τρία ἐν, τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης. Τὰ δὲ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐλλείψομεν, ὅτε τὴν ἔνωσιν σύγχυσιν ἐργαζόμενοι, ὅτε τὴν διαίρεσιν ἀλλοτριώσιν. Ἀπέσω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἰσοῦ καὶ ἡ Σαβῆλλου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου διαίρεσις, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν. Τί γὰρ δεῖ Θεὸν ἢ συναίρειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα; Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ μὴ φύσεις τεμνόντων· οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων· ἀλλὰ χαρακτηριστῶν μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως, ἰδιότητος. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν εἰς ἐν συνάγονται πάλιν, εἴ τῳ μὴ παρέργω; ἐκαίνο ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

C *Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.*

Πατὴρ ὁ Πατὴρ, καὶ ἀναρχος, οὐ γὰρ ἔκ τινος· Υἱὸς ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀναρχος, ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνεις ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος. Ποιητὴς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον. Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα, προῖν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ, οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, εἰ δεῖ τι κατονομαῖσαι περὶ τὰ ὀνόματα σαφηνείας ἕνεκεν, ὅτε τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίως, διότι γεγέννηκεν, ὅτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου· πῶς γὰρ; ὅτε τοῦ Πνεύματος ἢ εἰς Πατέρα μεταπίπτοντο; ἢ εἰς Υἱόν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεὸς, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθείοις. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν φύσεις Θεῶν ὁμωνύμων τιθέμενοι, τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὸν Σηθ, ὅτι μὲν οὐκ ἀπὸ σαρκὸς, πλάσμα γὰρ, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας, ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσωσιν. Εἴς οὖν Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις, καὶ τὰ τρία ἐν, ὡς περ ἐφαμεν.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προτρεπτικοῦ εἰς τὸ βάπτισμα.

Ταύτην δίδωμι παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν καὶ προστάτην, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἐν τοῖς τρισὶν εὐρισκομένην ἐνικῶς, καὶ τρία συλλαβάνου-

⁴² Rem. II, 36.

σαν μεριστῶς· οὐτε ἀνώμαλον οὐσίαις ἢ φύσεσιν, οὐτε δὲ εὐξανομένην, ἢ μειουμένην ὑπερβολαίς· καὶ ὑφέσει· πάντοθεν ἴσην, τὴν αὐτὴν πάντοθεν, ὡς ἐν οὐρανοῦ κάλλος καὶ μέγεθος· τριῶν ἀπειρων δεικρον συμφυίαν· Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, φυλασσομένην· ἕκαστη τῆς ἰδιότητος· Θεὸν τὰ τρία σὺν ἀλλήλοις νοούμενα· ἕκαστο δὲ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἐν κῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι. Οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἐν ἀναφέρωμαι. Ὅταν ἐν τῶν τριῶν φαντασθῶ, τοῦτο νομίζω τὸ πᾶν, καὶ τὴν ἑξὶν πεπλήρωμαι, καὶ τὸ πλεον διεφυγεν. Οὐκ ἔχω τὸ μέγεθος τούτου καταλαβεῖν, ἵνα δῶ τὸ πλεον τῷ λειπομένῳ. Ὅταν τὰ τρία συνέλω τῇ θεωρίᾳ, μίαν ὁρῶ λαμπάδα. Οὐκ ἔχω διελεῖν, ἢ μετῆσαι τὸ φῶς ἐπιζόμενον. Φοβῆ σὺ γέννησιν, ἵνα μὴ τι πάθη Θεὸς ὁ μὴ πάσχων; ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὑδραως καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὸν Υἱὸν τέμνω ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος. Τὸ γὰρ παράδοξον, ὅτι μὴ κτίσις ἐπάγεται μόνον Θεῷ παρὰ τοῖς κακῶς θεότητες ταλαντεύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πάλιν ἢ κτίσις εἰς ἑαυτὴν τέμνεται. Ὡσπερ τοῦ Πατρὸς ὑποστέλλεται ὁ Υἱὸς τοῖς ταπεινοῖς καὶ κάτω κειμένοις, οὕτως ὑποστελλομένης πάλιν καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀξίως τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν καὶ Θεὸς καὶ κτίσις ὑδρῶνται τῇ κενῇ αὐτῇ θεολογίᾳ.

etiam quos creatos asserunt, rursum dissecant. humilibus et infra positis, nempe creatis locant, separatam ponunt, ut ista nova theologia et Deus simul, et res create afficiantur ignominia.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Θέλω τὸν Πατέρα μείζω εἶπαι, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἴσους εἶναι τ. ἰς ἴσους ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι· τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθήσεται· καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν, μὴ ἐλαττωμένη ἀρχὴν ποιῆσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμῆσεως. Οὐ γὰρ δέξα τῷ ἐξ οὗ ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπεινώσεις. Πρὸς δὲ καὶ ὑφορώμαι τὴν σὴν ἀπληστίαν, μὴ, τὸ μείζων λαβῶν, διχοτομήσης τὴν φύσιν κατὰ πάντα τῷ μείζονι χρώμενος. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν φύσιν τὸ μείζον, τὴν αἰτίαν δέ. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὁμοουσιῶν τῇ οὐσίᾳ μείζον ἢ ἑλαττον. Θέλω τὸν Υἱὸν προτιμῆσαι τοῦ Πνεύματος ὡς Υἱὸν, καὶ οὐ συγχωρεῖ μοι τὸ βάπτισμα τελειοῦν με διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν κατάπλουον τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων.

Δύο διαφορὰς ἐν τοῖς οὐσι γινώσκω τὰς ἀνωτάτους, δεσποτείαν τε καὶ δουλείαν, οὐχ ἄς παρ' ἡμῖν ἢ τυραννίς ἔτεμεν, ἢ πένια διέστησεν, ἀλλ' ἄς φύσις διώρισεν, εἰ τῷ φίλον εὐθὺς καλεῖν. Τὸ γὰρ πρῶτον καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν. Τούτων δὲ ἡ μὲν ποιητικὴ τέ ἐστι, καὶ ἀρχικὴ, καὶ ἀκίνητος; ἢ δὲ πεποιημένη, καὶ ὑπὸ χεῖρα, καὶ μεταπίπτουσα. Καὶ ἐτι συντομώτερον εἰπεῖν, ἢ μὲν ὑπὲρ χρόνον, ἢ δὲ ὑπὸ χρόνον. Καλεῖται δὲ ἡ μὲν Θεός, καὶ εἰ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἴσεται; αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ καὶ τελειο-

A tim comprehendit. Neque essentia, aut natura est inæqualis, neque superatione, demissioneve augetur, aut imminuitur, sed undique æqualis, undique eadem, quemadmodum una est pulchritudo cæli et magnitudo: trium infinita conjunctio, quorum unusquisque, si per se consideretur, est Deus: sicut Pater, sic etiam Filius; et sicut Filius, sic etiam Spiritus sanctus, proprietate uniuersusque conservata. Sin tres simul considerentur, sunt unus Deus. Id propter eandem naturæ essentiam, hoc propter imperium singulare. Unum cogitare non possum, quin a tribus luminibus illustrer. Hæc intueri distincta nequeo, quin ad unum perducar splendorem. Cum aliquod eorum unum contemplor, in eo totam lucem animadverto, oculosque meos

B ita repletos sentio, ut si, quod majus est, illos effugiat, non valeam magnitudinem ejus comprehendere, et deficienti, id quod alii exsuperat, attribuere. Cum tria cogitatione conjungo, lampadem unam sic intueor, ut lucem ejus copulatam atque unitam dividere, aut dimeltri non possim.

Tu generationem reformidas, ne Deo affectionem experti affectionem assignes; ego creationem timeo, ne Deum tollam, si vel Filium a Patre, vel Spiritus naturam a Filio contumeliosa et inæquali sectione sejungam. Id enim absurdum est, quod ab istis, qui perverse Divinitatem examinant, non solum Deo ascribitur, quod creatus sit, verum

Nam ut a Patre sejunctum Filium in rebus sic rursus procul a Filio dignitatem Spiritus

C

Ex eadem oratione.

Volo Patrem majorem dicere: ex quo enim æquales habent ut sint æquales, ex eodem habent (id quod ab omnibus concedetur) ut sint: sed vereor ne illum, qui principium est, minorum principium constituam, et cui honorem tribuere majorem conor, ignominiam afferam. Et namque decori esse non potest humilitas eorum, qui ab ipso sunt. Adhæc te fore suspicor insatiabilem, ut cum majorem acceperis, ita naturam seces, ut in omnibus majorem dicas. Nam natura major non est, quamvis detur, ut causa sit. Eorum enim, quæ ejusdem sunt essentia, nullam essentia majus est. Volo in honore Spiritui Filium antefere, sed heptimus non patitur, quo sum initiatus per ipsum Spiritum.

D

Ejusdem ex oratione ad episcopos, qui navi advenerant ex Aegypto.

Duas in rebus maximas cognosco differentias, dominationem et servitatem, non quas apud nos vel tyrannis secuit, vel paupertias divisit, sed quas ipsa natura præscripsit, si tamen fas est ita loqui, cum prior sit etiam ipsa natura superior. Harum una est effectrix, et princeps, et immobilis: altera facta, et subjecta, commutabilis. Alique, ut brevius dicam, una supra tempus est, altera sub tempore. Prior vocatur Deus, licet in tribus consistat, causa, opifex, et perficiente, hoc est,

Patre, Filio, et Spiritu sancto. Qui nec ita distracti sunt, ut dirimantur natura : nec ita compressi, ut una concludantur persona : id enim Arianam sapit insaniam ; hoc Sabellianam impietatem : sed et plane distractis conjunctior est, et penitus solitariis copiosior. Posterior nobiscum est, et quæ creata sunt, universa complectitur, quorum, ut unumquodque magis, aut minus accedit ad Deum, sic inter cætera magis, aut minus excellit.

Hæc cum ita se habeant, quibus Dominus cordi est, ii accedant ad nos, ut unam in tribus Divinitatem adoremus, nihil abjectum, aut humile sublimi illi inaccessibleique gloriæ ascribentes, sed exælsam unius Dei majestatem in tribus personis perpetuis laudibus, et uno ore celebrantes. Quomodo enim ei naturæ, cujus amplitudinem, quoniam immensa infinitaque est, explicare non possumus, quidquam abjectum, aut humile tribuimus ? Quisquis autem aliter sentit de Deo, et idcirco præstantissimam ejus essentiam in naturas scindit inæquales, is si divino gladio dissecabitur, et pars ipsius ponetur cum infidelibus, et nunc et in posterum acerbos prævæ opinionis fructus percipiat, minime erit admirandum.

Ac de Patre quidem nihil attinet dicere, cujus ab omnibus qui naturali cognitione et communi sensu præditi sunt, amplitudo conceditur, quamquam ignominia primas ipse tulit, cum a veteribus illis novarum rerum studiosis in bonum et malum opificem divisus est. De Filio autem et Spiritu sancto videte, quam simplici et brevi ratione disseramus, si quis poterit aliquid in his deprehendere, quod inverti commutative queat ; quod temporis, aut loci, aut potestatis, aut actionis aliquo fine, aut mensura comprehendatur, nisi ipsum natura bonum, nisi sponte sua mobiles, nisi ejusdem essentia, nisi adorandi, nisi colaudandi, nisi venerandi, nisi eodem numero habendi plane videbuntur, id comprobatur atque ostendatur, nec verbum faciam, quin sententia vestra acquiescentes eos conservorum honore colendos esse fateamur, licet eo nomine in his facienda sit Divinitatis jactura, sin omnia, quæ Pater habet, Filii sunt, excepto, quod Filius non est ingenuus : et quæcumque sunt Filii, sunt etiam Spiritus, præter unum id, quod Spiritus non est genitus. Quidquid autem de Filio dicitur, quod ad corpus spectet, id ad assumptum pertinet hominem et salutem nostram, cum id, quod nostrum erat, suum erat elargiretur. Desinite tandem aliquando lentius inventores et quid deperitis, o domus deplorem ?

Veneror equidem Filii appellationes tam multas atque sublimes et magnas, quas demones quoque pertimescunt. Veneror item æqualem Spiritus sancti dignitatem, sed minus adversus illos, qui Spiritum ipsum exsecrantur, reformido. Exsecratio enim est, non theologia, quæ Spiritum

Α ποιῶ, τῷ Πατρὶ, λέγω, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἃ μήτε οὕτως ἀλλήλων ἀπηρτηται, ὥστε φύσει τέμνεσθαι, μήτε οὕτως ἐστίνωται, ὡς εἰς ἐν πρόσωπον περιγράφεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ τῆς Ἀρειανῆς μανίας, τὸ δὲ τῆς Σαβελλιανῆς ἀθετίας ἐστίν. Ἄλλ' ἐστὶ τῶν μὲν πάντων θιαρευτῶν ἐνικώτερα, τῶν δὲ τελείως μοναδικῶν ἀθρονώτερα. Ἡ δὲ μεθ' ἡμῶν τε ἐστὶ καὶ καλεῖται κτίσις, κἂν ἄλλα ἄλλων ὑπεραίρη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς Θεὸν ἐγγύτητος.

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ὅτῳ μὲν ἡ καρδία πρὸς Κύριον, ἴτω μεθ' ἡμῶν, καὶ προσκυνῶμεν τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ Θεότητα, μηδὲν ταπεινότητος δοῖμα τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ προσάγοντες, ἀλλὰ τὰς ὑψώσεις τοῦ ἐν ἑς Θεοῦ ἐν τοῖς τρισὶ διὰ παντὸς ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες. Ἡς γὰρ οὐδὲ μέγεθος φύσεως κυρίως ἐστὶν εἰπεῖν διὰ τὸ ἄπειρον καὶ ἄδριστον, πῶς ταύτη ταπεινότητα ἐπιστάζομεν ; Ὅστις δὲ ἀλλοτριῶς ἔχει Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τέμνει τὴν μίαν καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα οὐσίαν εἰς ἀνισότητά φύσεων, θαυμαστὸν εἰ μὴ τῇ βρομαίᾳ τμηθῆσεται, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων τεθήσεται, πονηρὸν δρεπομένου πονηρᾶς δόξης καρπὸν καὶ νῦν, καὶ ὑστερον.

Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς τί χρὴ καὶ λέγειν ; ὅ καὶ τὸ παρὰ πάντων συγκεχωρηκὸς φέδεται, ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις προκατειλημμένων, εἰ καὶ τῆς ἀτιμίας τὰ πρῶτα ἠνέγκατο, πρῶτος τιμηθεὶς εἰς ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν παρὰ τῆς ἀρχαίας καινοτομίας · περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ συντόμως διαλεξόμεθα. Εἰ μὲν τις ἔχοι τούτων τι λέγειν τρεπτόν, ἢ ἀλλοιωτόν, ἢ χρόνον, ἢ τόπον, ἢ θυνάμει, ἢ ἐνεργεῖα μετρούμενον, ἢ οὐ φυσικῶς ἀγαθόν, ἢ οὐκ αὐταικίητον, ἢ οὐκ ἀπεξούσιον, ἢ λειτουργόν, ἢ ὁμνυθόν, ἢ φοβούμενον, ἢ ἐλευθερούμενον, ἢ οὐ συναρπυζόμενον · δεικνύτω τοῦτο, καὶ ἡμεῖς στέρεθωμεν συμβούλων σεμνότητι δοξαζόμενοι, εἰ καὶ Θεὸν ζημιούμεθα · εἰ δὲ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πλήν τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος πλήν τῆς υἰότητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν, ἵνα τὸ ἐμὸν λαθὼν τὸ αὐτοῦ χαρίσθαι διὰ τῆς καινῆς ἀναπράσεως · παύσαθε παραληροῦντες. Ὅφθ' γοῦν, ὡ σφισται κοινῶν ρημάτων αὐτοῦ πιπτόντων, καὶ ἵνα τί ἀπὸ θήσχητε, οἶκος Ἰσραὴλ, ἐν ἑκ τῆς Γραφῆς ὑμᾶς δόδρωμαι ;

assumpsit, ut nova conjunctione nobis, quod delirare, inanum verborum et nos ab ipso depel-

Israelis, ut Scripturæ verbis vicem vestram
Ὡς ἔγωγε αἰδοῦμαι μὲν τὰς τοῦ Λόγου προσηγορίας τσαύτας τε οὔσας, καὶ οὕτως ὑψηλὰς καὶ μεγάλας, ἃς καὶ δαίμονες ἐνετρέπησαν · αἰδοῦμαι δὲ τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Πνεύματος · φοβοῦμαι δὲ τὴν ἄρισμένην ἀπειλήν τοῖς εἰς αὐτὸ βλασφημοῦσι. Βλασφημία δὲ οὐχ ἡ θεολογία, τὸ δὲ ἀλλοτριῶν τῆς

θεότητος, καὶ τηρεῖσθαι ἐνταῦθα, ὅτι τὸ μὲν βλασφημοῦμενον ὁ Κύριος ἦν, τὸ δὲ ἐκδικούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς Κύριος, οὐ φέρω ἀφώτιστος εἶναι μετὰ τὸ φῶτισμα, παραχαράσσειν τι τῶν τριῶν, εἰς ἃ βεβάπτισμαι, καὶ οὕτως ἐνεαφῆναι τῷ ὕδατι οὐκ εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' εἰς νέκρωσιν τελειούμενος.

Τολμῶ τι φθέγασθαι, ὦ Τριάς, καὶ συγγνώμη τῆ ἀπονομῆ· περὶ ψυχῆς γὰρ ὁ κίνδυνος. Εἰκὼν εἰμι καὶ αὐτὸς Θεοῦ τῆς ἴσης δόξης, εἰ καὶ κάτω τέθειμαι. Οὐ παίθομαι τῷ ὁμοίῳ σώζεσθαι. Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θεωθῆτω πρῶτον, καὶ οὕτω θεούτω με τὸν ὁμοίτιμον. Νῦν δὲ τίς ἡ ἀπάτη τῆς χάριτος, μᾶλλον δὲ τῶν διδόντων τὴν χάριν, ὡς εἰς Θεὸν πιστεῦσαι, καὶ ἀναλθεῖν ἄθειον; Ἄλλο καθομολογῆσαι, καὶ ἄλλο διδάσκεισθαι; Οἶαι τῶν λόγων αἰ κλοπαί, καὶ ἀπάται δι' ἄλλης ἐρωτήσεως, καὶ ὁμολογίας εἰς ἄλλο φέρουσαι; Οἶμοι τῆς λαμπρότητος! εἰ μετὰ τὸ λουτρὸν μεμελάνωμαι· εἰ λαμπρότερους ὀρῶ τοὺς ὀπω κακαθαρμένους· εἰ τῆ τοῦ Βαπτιστοῦ κακοδοξίᾳ κυβεύομαι· εἰ ζητῶ Πνεῦμα κρείττον, καὶ οὐχ εὐρίσκω. Δός μοι λουτρὸν δεύτερον, καὶ περὶ τοῦ πρώτου κακῶς ἐνόησον. Τί μοι φθονεῖς τῆς τελείας ἀναγεννήσεως; Τί με ποιεῖς ναὸν ὄντα τοῦ Πνεύματος ὡς Θεοῦ κατοικητήριον κτίσματος; Τί τὸ μὲν τιμᾶς τῶν ἐμῶν, τὸ δὲ ἀτιμάζεις, κακῶς θεότητι δαιτυῶν, ἢ ἔμοι τέμνης τὸ χάρισμα, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐμὲ τῷ χαρίσματι; ἢ τὸ πᾶν τιμῶν, ὦ καινὴ θεολογία, ἢ τὸ πᾶν ἀτιμάσον, ἢ ναὶ, καὶ ἀσεβῆς, ἀλλὰ σσαυτῷ γε ἀκλόουθος ἦς, μὴ κρίνων ἀνίσως φύσιν ὁμοίτιμον.

Inæquales in Divinitate partes constituis, ut nihil subducas et subtrahas? Aut totum honora, vane theologe, aut totum despice; ut quamvis impie sentias, tibi tamen ipse constes, nec naturam æque honoratam inique iudices.

Κεφάλαιον δὲ τοῦ λόγου, μετὰ τῶν Σεραφίμ δόξουν συναγόντων τὰς τρεῖς ἀγιότητας εἰς μίαν κυριότητα, καὶ τοσοῦτον παραδεικνύοντων τῆς πρώτης οὐσίας, ὅσον ὑπανοίγουσι τοῖς φιλοπόνοις αἰ πτέρυγες. Μετὰ Δαβὶδ φωτισθῆτι πρὸς τὸ φῶς λέγοντος, « Ἐν τῷ φωτὶ σου ἐψόμαθα φῶς, » ὅσον ὡσπερ ἐν τῷ Πνεύματι τὸν Υἱόν, οὐ τί ἂν γένοιτο τηλαυγέστερον; Μετὰ Ἰωάννου βρόντησον τοῦ Υἱοῦ τῆς βροντῆς, μηδὲν περὶ Θεοῦ ταπεινὸν ἤχων, μηδὲ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ὑψηλόν, καὶ μετώρον, τὸν ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν Λόγον, Θεὸν γινώσκων, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐξ ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ σύνδουλον ἀγαθὸν Υἱοῦ προσηγορίᾳ μόνῃ τετιμημένον, καὶ τὸν ἄλλον παράκλητον, δηλαδὴ ἄλλον τοῦ λέγοντος. Θεοῦ δὲ ὁ Λόγος. Καὶ ὅταν μὲν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, » ἀναγινώσκης, τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας ἐνοπτριζόμενος· ὅταν δὲ, « Πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » τὸ διηρημένον τῶν ὑποστάσεων λογιζόμενος· ὅταν δὲ τὸ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος ὄνομα, τὰς τρεῖς ἰδιότητας.

⁸⁸ Psal. xxxv, 50. ⁸⁹ Joan. x, 30. ⁹⁰ Joan. xiv, 23.

A a divinitate remotum statuit. Illud autem hic est observandum, quod cum Dominus sit is, cui maledicitur Spiritus, tanquam Dominus ultor existit, ferre non possum, ut verser in tenebris, posteaquam sum illustratus, et ex tribus, in quorum nomine baptizatus sum, aliquem minorem dicam, ut vere in aqua sepulchus sim, non ad regenerationem initiatus, sed ad mortem.

Andacter dicam, o Trinitas sancta, tu arrogantiæ ignoscas meæ: nam de animæ periculo agitur. Ego quoque imago sum Dei cœlestisque gloriæ, nec in terris degam. Quamobrem adduci non possum, ut credam, me per illum qui ejusdem sit conditionis, qua ego sum, salutem assequi. Si Spiritus sanctus non est Deus, evadat prius, meque, qui eodem cum illo sum ordine, tunc divinum efficiat. Nunc autem quæ fraus, qui dolus est gratiæ, imo vero eorum, qui gratiam tribuunt? Egone credam in Deum, ut impius reddar? Aliud constebor, ut aliud discam? Quænam istæ fallaciæ verborum et fraudes, quæ suis sime interrogationibus ad hæc constenda perducunt, ut ad illa deveniam? Miserrum atque obscurum splendorem meum, sordidamque munditiam, si baptismo sic abluor, ut nigrior flam; si nitidiores atque mundiores aspicio, qui non sunt abluti; si mala baptizantis optuione deludor; si spiritum meliorem quero, et non invenio. Da, mihi baptismum alterum, et de priore male sentito. Quid mihi perfectam invides regenerationem? Cur me ex templo Spiritus, qui Deus est, creati spiritus habitaculum reddis? Cur eorum, quæ mea sunt, aliud honoras, aliud afficis ignominia; gratiam seces et imminuas, vel potius ut gratiæ me

Fa vero nostræ sit orationis summa, Dei laudes cum seraphinis decanta, qui unum in principatum tres conferunt sanctitates, et essentiæ illius primæ tantum ostendunt, quantum ipsorum alæ studiosis patefaciunt. Illustrare simul cum Davide lumen ipsum sic alloquente: « In lumine tuo videbimus lumen⁸⁸, » Filium nimirum in Spiritu, quo quid fieri potest illustrius? Cum Joanne tonitrus filio tonitrum emitte, nihil de Deo humile, nihil terrenum, sed excelsum atque sublime aliquid sonans, utpote qui cognoscas, in principio esse Verbum, et Verbum esse apud Deum, et Deum esse Verbum, et Deum verum ex vero Patre, non autem conservum bonum, sola Filii appellatione decoratum, et alium Consolatorem, alium nimirum ab eo, qui loquitur, quod est Dei Verbum. Et cum legis: « Ego et Pater unum sumus⁸⁹, » naturæ conjunctionem contemplare. Quando illud audis: « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus⁹⁰, » personarum distinctionem intellige.

At cum Patris, et Filii, et Spiritus sancti nomen, A tres utique proprietates, una cum Luca in rebus ab apostolis gestis versans invenis, cur cum Anania et Saphira novis furibus inis societatem? Vere enim novum furandi genus est, cum quis ea quæ propria sunt subripit, præsertim si non argentum, aut aliud quidpiam quod vile parvumque sit, ut linguam auream, aut tenuem, aut didrachma, ut miles ille quondam insatiabilis, sed Divinitatem ipsam furetur, mentiaturque quemadmodum audivisti, non homini, sed Deo. Venerandam Spiritus cole potestatem, quibus vult, et quando vult, et quantum vult, aspirantis. Descendit enim super Cornelium et domesticos ejus, ante baptismum; super alios autem per apostolos post baptismum, ut et ex iis, quæ non ut servus, sed tanquam dominus gerit, et ex illis, quæ in eo, qui initiandus est, requirit, divinitatem testetur suam.

Cum Paulo, qui in tertium sublatus est cœlum, tracta theologiam, qui nunc tres personas, ordine commutato ita connumerat, ut nunc primo, nunc secundo, nunc tertio loco eandem personam nominans, naturæ declarat æqualitatem: nunc duas, aut unam earum aliquam tantum ponit, tanquam reliquæ consequantur omnino. Alias Spiritui assignat actionem Dei, quasi nihil referat, hunc an illum dicat. Alias autem pro Spiritu Christum affert. Et aliquando quidem personas distinguit: «Unus,» inquit, «Deus, ex quo omnia, et nos in ipsum: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum»⁴⁶. Aliquando autem unam exprimit divinitatem: «Quoniam,» inquit, «ex ipso, et per ipsum, et in ipsum omnia»⁴⁷, nimirum per ipsum Spiritum, quemadmodum in multis Scripturæ locis declaratur.

Ejusdem ex oratione in Arianos, in qua et de se ipso loquitur.

Nos autem adoramus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum sanctum, nisi moleste sers, Deum. Naturam unam in tribus proprietatibus, quæ mente percipiuntur, perfectæque sunt, et per se constant. Quæ numero quidem distinguuntur, divinitate vero dividi nequeunt. Has mihi voces concede tu, qui hodie minitaris, reliqua qui volunt, curent. Non patitur in Filio Pater jacturam fieri, nec Filius, in Spiritu sancto. Fieret autem jactura, si essent creati: quod eum creatum est, Deus non est. Non sero, inquis, perfectionem inimini: neque ego. Una fides, unus Dominus, unum baptisma. Si ab hoc excidero, ubi nanciscar alterum? Ecquid dicitis vos, qui baptizatis, aut rebaptizatis? Licetne esse spiritalem sine Spiritu? Aut particeps Spiritus est, qui Spiritum non colit? Aut Spiritum colit is, qui in nomine creati conserved spiritus baptizatur? Minime vero. Nunquam dices tam multa, ut a vera sententia discedam. Non fallam te, Pater expers

Metà Λουκά εμπνευσθητι ταῖς Πράξεις τῶν ἀποστόλων προσομιλῶν. Τί μετὰ Ἀνανίου τάττη, καὶ Σαπφείρας, τῶν καινῶν νοσφιστῶν, εἶγε καινὸν ὄντως ἢ τῶν ἰδίων κλοπή; καὶ ταῦτα νοσφιζόμενος οὐκ ἀργύριον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν εὐτελῶν καὶ μικρῶν, οἷον γλῶσσαν χρυσοῦν, ἢ ψιλὴν, ἢ διδραχμον, ὡς ποτὲ στρατιώτης ἀπληστος, ἀλλ' αὐτὴν κλέπτων θεότητα, καὶ ψευδόμενος οὐκ ἀνθρώπον, ἀλλὰ Θεὸν, ὅπερ ἤκουσα. Τί μοι δὲ τὴν ἐξουσίαν αἰδῆ τοῦ Πνεύματος, ἐφ' οὓς θέλει, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον πνέοντος; Ἐπιδημεῖ τοῖς περὶ Κορνήλιον πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ἄλλοις μετὰ τὸ βάπτισμα διὰ τῶν ἀποστόλων. Ὅστε ἀμφοτέρωθεν ἕκ τε ὧν ἐπιφοιτᾷ δεσποτικῶς, ἀλλ' οὐ δουλικῶς, καὶ ἐξ ὧν ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τελείωσιν τὴν θεότητα μαρτυρεῖσθαι τοῦ Πνεύματος.

Metà Παύλου θεολόγησον τοῦ πρὸς τρίτον οὐρανὸν ἀναχθέντος, ποτὲ μὲν συναριθμοῦντος τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τοῦτο ἐνηλλαγμένως, οὐ τετηρημένως ταῖς τάξεσι, προαριθμοῦντος, ἐναριθμοῦντος, ὑπαριθμοῦντος τὸ αὐτὸ ἵνα τί δηλώσῃ; τὴν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως· ποτὲ δὲ τῶν τριῶν μεμνημένου, ποτὲ δὲ τῶν ἢ τινός, ὡς ἐπομένου πάντως τοῦ λείποντος· καὶ ποτὲ μὲν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐφ' Πνεύματι διδόντος, ὡς οὐδὲν διαφέροντος, ποτὲ δὲ ἀντὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Χριστὸν ἐπιφέροντος; καὶ ὅτε μὲν διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις, «Εἷ, Θεός,» λέγοντος, «ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.» ὅτε δὲ συνάγει τὴν μίαν θεότητα, «Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καλεῖς αὐτὸν τὰ πάντα,» δηλαδὴ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς πολλοῦ δαίκνυται τῆς Γραφῆς. Αὐτῇ ἢ ὅσα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Ἀρειανούς, καὶ εἰς ἐαυτῶν.

Αὐτοὶ δὲ προσκυνοῦμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν, εἰ μὴ τραχύνῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ἰδιότησι νοσφαις, τελείαις, καθ' ἑαυτὰς ὁφειστώσαις, ἀριθμῶν διαιρεταῖς, καὶ οὐ διαιρεταῖς θεότητι. Τοῦτων παραχώρει μοι τῶν φωνῶν πᾶς ὁ ἀπειλῶν σημερον, τῶν δὲ ἄλλων μεταποισίσθωσαν οἱ βουλόμενοι. Οὐκ ἀνέχεται Πατὴρ Υἱὸν ζημιούμενος, οὐδὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ζημιούται δὲ εἰ ποτὲ, καὶ εἰ κτίσμα. Οὐ γὰρ Θεός· ποτὲ τικζόμενον. Οὐ φέρω ζημιούμενος; οὐδὲ ἐγὼ τὴν τελείωσιν. Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. Κι τοῦτο ἀκρωθεῖ μοι, παρὰ τίνος τὸ δεύτερον; Τί φατε εἰ καταβαπτίζοντες, ἢ ἀναβαπτίζοντες; Ἔστιν εἶναι πνευματικὸν ἀνευ τοῦ Πνεύματος; Μετάχει δὲ Πνεύματος ὁ μὴ τιμῶν τὸ Πνεῦμα; Τιμᾷ δὲ ὁ εἰς κτίσμα, καὶ ὁμῶδουλον βαπτιζόμενος; Οὐκ ἔστιν. Οὐχ οὕτω πολλὰ ἔρεις. Οὐ ψεύσομαι σε, Πάτερ ἀναρχε. Οὐ ψεύσομαι σε, μονογενὲς Λόγε. Οὐ ψεύσομαι σε, τὸ Πνεῦμα τὸ

⁴⁶ 1 Cor. viii, 6. ⁴⁷ Col. i, 16.

ἐγιον. Οὐδα τί ὁμολόγησα, καὶ τίνι ἀπεταξαμεν. Ἄ
 οὐ θέλωμαι τὰ πιστοῦ φωνὰς διδαχθῆναι, καὶ μα-
 θεῖν ἀπιστοῦ· ὁμολογήσαι ἀλήθειαν, καὶ γενέσθαι
 μετὰ τοῦ ψεύδους· ὡς τελειούμενος καταλεῖν, καὶ
 ἀναλαβεῖν ἀτελείεταρος· ὡς ζησόμενος βαπτισθῆναι,
 καὶ ἐνεκρωθῆναι τῷ ὕδατι, καθάπερ τὰ ταῖς ὁδοῖν
 ἐναποθνήσκοντα κυήματα, καὶ σύνδρομον λαβόντα
 τῇ γεννήσει τὸν θάνατον. Τί με ποιεῖς μακάριον
 ἐν ταυτῷ, καὶ ἀθλιον; νεοφώτιστον, καὶ ἀφώτιστον;
 θεῖον, καὶ ἀθεον; ἴνα ναυαγήσω καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς
 ἀναπλασέως; Βραχὺς ὁ λόγος· μνησθητι τῆς ὁμο-
 λογίας. Εἰς τί ἐβαπτίσθης; εἰς Πατέρα; Καλῶς,
 κλην Ἰουδαϊκὸν ἐτι. Εἰς Υἱόν; Καλῶς, οὐκ ἐτι μὲν
 Ἰουδαϊκὸν, οὐπω δὲ τέλειον. Εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα;
 Ὑπέρευγε, τοῦτο τέλειον. Ἄρ' οὖν ἀπλῶς εἰς
 ταῦτα, ἢ καὶ κοινὸν τούτων ὄνομα; Καὶ κοινόν. Τί
 τοῦτο; Δηλαδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο τὸ κοινὸν
 ὄνομα πίστευε, καὶ κατευδοῦ, καὶ βασιλευε. Καὶ
 μετέβης ἐνευθεν εἰς τὴν ἐκείθεν μακαριότητα· ἢ
 δὲ ἐστιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ τούτων αὐτῶν ἐκτιπυρία
 κατάληψις.

commune crede, incede, et regna, et ascendes hinc
 demum videatur, nihil aliud est, nisi expressa horum

*Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν τῶν ρ' ἐπι-
 σκόπων παρουσίαν.*

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, ἐν' ἐπέλω συντόμως, ἀναρ-
 χον, καὶ ἀρχή, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, εἰς Θεός.
 Οὐτε τοῦ ἀνάρχου τὸ ἀναρχον φύσις, ἢ τὸ ἀγέννη-
 τον. Οὐδὲ μία γὰρ φύσις, ἐτι μὴ τότε ἐστίν, ἀλλ'
 ἐτι τότε. Ἡ τοῦ ὄντος θέσις, οὐκ ἢ τοῦ μὴ ὄντος
 ἀνίρρεσις. Οὐτε ἢ ἀρχὴ τῷ ἀρχῆ εἶναι τοῦ ἀνάρχου
 διείργεται. Οὐ γὰρ φύσις αὐτῷ ἢ ἀρχῆ, ὥσπερ οὐδ'
 ἐκείνῳ τὸ ἀναρχον. Περὶ γὰρ τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα
 φύσις. Καὶ τὸ μετὰ τοῦ ἀνάρχου, καὶ τῆς ἀρχῆς
 οὐκ ἄλλο τι, ἢ ὅπερ ἐκεῖνα. Ὄνομα δὲ τῷ μὲν
 ἀνάρχῳ Πατῆρ, τῇ δὲ ἀρχῇ Υἱός, τῷ δὲ μετὰ τῆς
 ἀρχῆς Πνεῦμα ἅγιον. Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία,
 Θεός, ἔνωσις δὲ ὁ Πατῆρ, ἐξ οὗ, καὶ πρὸς ὃν ἀνά-
 γεται τὰ ἐξῆς, οὐκ ὡς συναλειφασθαι, ἀλλ' ὡς ἐχε-
 σθαι, μῆτε χρόνου διείργοντος, μῆτε θελήματος,
 μῆτε δυνάμεως. Ταῦτα γὰρ ἡμᾶς; πολλὰ εἶναι πε-
 ποίηκεν, αὐτοῦ τε ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸ, καὶ πρὸς τὸ
 ἕτερον στασιάζοντος. Οἷς δὲ ἀπλῆ φύσις, καὶ τὸ εἶναι
 ταυτέν, τούτοις καὶ τὸ ἐν κείνῳ.

est, Spiritus sanctus. Horum trium una natura. Unitas Pater, ex quo sunt, et ad quem referuntur
 reliqui, non ut in una confundantur persona, sed ut sic inter se vicissim habeant, cum id nec tem-
 pus, nec voluntas, nec potestas impediatur, quæ solent esse causæ, cur nos in multa distrahamur,
 nec solum ab aliis, verum etiam a nobis ipsi distemus. At quorum natura simplex est, ii et idem
 esse, et unum esse proprie dicuntur. :

Τὰς μὲν οὖν φιλονεικίους ἐπὶ θάτερα μετακλίσεις
 τοῦ λόγου, καὶ ἀντιστηκῶσις χάρειν ἐάσωμεν,
 οὐτε τῷ ἐν σαβελλίζοντες κατὰ τῶν τριῶν, καὶ συν-
 αιρέσει κακῇ τὴν διαίρεσιν λύοντες, οὐτε τοῖς τρι-
 σιν ἀρειανίζοντες κατὰ τοῦ ἐνός, καὶ πονηρᾶ διαί-
 ρεσει τὸ ἐν ἀνατρέποντες. Οὐ γὰρ κακοῦ κακὸν
 ἀλλάσασθαι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ τὸ μὴ
 διαμαρτεῖν. Ὡς ταῦτά γε τοῦ πονηροῦ παύγια,
 κακῶς τὰ ἡμέτερα ταλαντεύοντος. Αὐτοὶ δὲ τὴν
 μέσσην βαδίζοντες, καὶ βασιλικὴν, ἐν ἧ καὶ τὸ τῶν

Non fallam te, Verbum unigenitum. Non
 fallam te, sancte Spiritus. Quid confessus sim, quem
 deseruerim, quem secutus sim, memini. Non commit-
 tam, ut qui magistri fidelis voces doctus sum, disci-
 pulus sim infidelis; qui veritatem confessus sum, am-
 plectar mendacium; qui ut perfectus evaderem, veni,
 revertar longe quam veneram imperfectior: qui ut
 vitam assequerem, sum baptizatus, in aqua mortem
 inveniam, instar eorum, qui in ipso partu moriun-
 tur, et obitum cum ortu conjungunt. Quid me
 eodem tempore beatum facis et miserum? luci-
 dum et obscurum? pium et impium? An ut spem
 regenerationis amittam? Verum, ut paucis rem con-
 cludam: esto confessionis memor. In quem bapti-
 zatus es? in Patrem? Bene, sed Judaicum id
 est adhuc. In Filium? Recte, neque enim hoc am-
 plius Judaicum, attamen nondum perfectum. Et
 in Spiritum sanctum? Optime, perfectum istud
 jam est. Cæterum age, num in eos simpliciter,
 an aliquod est etiam horum commune nomen?
 Quidni? Ecquod illud est? Deus. In hoc nomen
 ad cœlestem illam felicitatem, quæ, ut mihi qui-

*Ex oratione, quam habuit in conspectu centum quin-
 quaginta episcoporum.*

Verum ut hæc singula breviter percurramus, is,
 qui sine principio est, et is qui principium est, et
 is, qui cum principio est, sunt unus Deus. Nec il-
 lius, qui est sine principio, natura in eo sita est,
 quod sine principio, aut ingenitus sit. Nulla nam-
 que natura constituitur ex eo, quod hoc aut illud
 non sit, sed quod hoc sit. Est enim positio illius,
 quod est, non autem ablatio illius, quod non est.
 Neque principium ex eo, quod principium est, ab
 eo, qui sine principio est, didivitur. Neque enim
 natura principium est, quemadmodum nec ejus na-
 tura, qui principium non habet, est illud ipsum
 quod vacat principio. Hæc enim, nempe, sine prin-
 cipio esse, et esse principium, ad naturam spe-
 ctant, non autem naturæ sunt. Illud etiam, nimirum
 esse cum illo, qui principio vacat, et cum eo qui
 principium itidem habet. Nomen vero illius, qui
 non habet principium, est Pater. Ejus autem qui
 est principium, Filius. At illius, qui cum principio

est, Spiritus sanctus. Horum trium una natura. Unitas Pater, ex quo sunt, et ad quem referuntur
 reliqui, non ut in una confundantur persona, sed ut sic inter se vicissim habeant, cum id nec tem-
 pus, nec voluntas, nec potestas impediatur, quæ solent esse causæ, cur nos in multa distrahamur,
 nec solum ab aliis, verum etiam a nobis ipsi distemus. At quorum natura simplex est, ii et idem
 esse, et unum esse proprie dicuntur. :

Contentiosas vero in alterutram sermonis partem
 declinationes compensationesque valere jubeamus.
 Ne vel in uno contra tres Sabellium secuti improba
 contractione distinctionem evertamus: vel in tri-
 bus contra unum Ario faventes divisione prava
 unitatem dissolvamus. Non enim malum malo com-
 mutare quærimus, sed a bono non aberrare. Illud
 enim ludicrum improbi cujuscumque sit, male res
 nostras expendentis. Itaque nos, per mediam ac
 regiam incedentes viam, in qua virtutum etiam

graditur chorus, ut asserunt illi, qui in ejusmodi studio præstant, credimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, eorumque unam et eandem naturam esse dicimus et dignitatem. In his et baptismis perfectionem habet, et in nominibus, et in rebus. Abnegas enim ut nosti tu, qui initiaris, impietatem illorum, qui Filium, aut Spiritum volunt esse Deum, quique Patrem, et Filium, et Spiritum commiscunt atque confundunt, et distinctam atque unam divinitatem confiteris. Quem igitur natura unum agnoscimus et adoramus, in tres hypostases, sive personas, si cui ea vox magis placet, ita distinguimus. Neque enim qui de ejusmodi vocibus digladiantur, se, cum idem sentiant, vicissim debent insectari, perinde quasi pietas in verbis, ac non in rebus ipsis consistat. Quid enim dicitis vos, qui tres affertis hypostases? Num tres esse naturas existimatis? respondete. Scio vos esse reclamatorios, si quis ita de vobis suspicetur. Quid autem vos, qui personas adducitis, unumne quiddam compositum, et tribus præditum personis, et hominis omnino faciem præferens consingitis? Apage, vos item valde reclamatorios scio, Nullam enim ejusmodi esse personam Dei. Quid ergo vestræ vobis volunt hypostases? aut rursus vestræ vobis personæ? Vos enim iterum interrogabo. Nonne ita tres esse, ut non natura divisi, sed proprietatibus distincti sint? Optime. Quomodo possint aliqui magis inter se convenire, et idem dicere, quam qui ita sentiunt, licet verbis et vocabulis discrepent? cernitis, qualem me vobis conciliatorem præbeam? Quo pacto a verborum significatione ad ipsam rem, eundemque sensum tum veterem, tum novam opinionem deducam?

Sed redeundum ad propositum. Alius ergo et dicitur, et sentiatur ingentis, alius ingentis, alius procedens, si quis fingendis vocabulis deletetur. Non enim vereor, ne qui sunt expertes corpora, ratione corporea cogitentur, ut putant ii, qui Divinitatem calumbiantur. Quæ autem creata sunt, dicantur illa quidem esse Dei. Nam illud etiam magnum a nobis existimatur: sed nihil, quod creatum sit omnino dicatur Deus. Aut tunc assentiar, quod creatum sit, esse Deum, cum ego quoque proprie et vere deus existitero. Sic enim res habet. Si Deus est, non est creatus, hoc enim in nos, qui dii non sumus, cadit. Sin creatus est, non est Deus: nam tempore aliquo cœpit esse. Quod esse cœpit, aliquando non fuit. Quod autem vere non est, id quomodo Deus? Nihil igitur, quod creatum est, horum trium ullum esse potest; ac multo minus, quod ab homine factum est, cum non modo creatum sit, sed etiam vilis homine, qui illud fecit. Nam si homo ad gloriam Dei factus est, opus autem hominis ad ejus utilitatem (exempli gratia: Amussis ut currus fiat, et serra, ut ostium ad communem hominum usum), nisi-

Ex oratione de Spiritu sancto.

Equidem cum attentiore animi studio mecum ipse multa considerarem, et undique rationem

ἀρετῶν ἐστῆκεν, ὡς δοκεῖ τοῖς ταῦτα δεινοῖς, πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὁμοουσίᾳ τε καὶ ὁμόθεον, ἐν οἷ; καὶ τὸ βάπτισμα τὴν τελείωσιν ἔχει ἐν τε ὀνόμασι καὶ πράγμασιν. Ὁ δὲ μὴθεῖς, ἀρησις ὄν ἀθεῖας, καὶ ὁμολογία θεότητος, καὶ οὕτως καταρτιζόμεθα· τὸ μὲν ἐν τῇ οὐσίᾳ γινώσκοντες, καὶ τὸ ἀμεριστῶ τῆς προσκυνήσεως, τὰ δὲ τρία κατὰ ὑποστάσεις εἶτ' ὄν προσώποις, ὃ τισι φίλον. Μὴδὲ γὰρ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονεῖτωσαν, ὥσπερ ἐν ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' οὐκ ἐν πράγματι. Τί γὰρ φατε οἱ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις εἰσφέροντες; Μὴ τρεῖς οὐσίαι; ὑπολαμβάνοντες τοῦτο λέγετε; Μέγα οἶδ' ἔτι βοήσετε κατὰ τῶν οὕτως ὑπελιφθῶτων. Μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν δογματίζετε. Τί δὲ οἱ τὰ πρόσωπα, μὴ ἐν οἷον τι σύνθετον ἀνακλάσσετε, καὶ τριπρόσωπον, ἢ ἀνθρωπόμορον ὄλων; Ἄπαγε, καὶ ὑμεῖς ἀντιδοῦσθε. Μὴδὲ πρόσωπον ὃ τί ποτε ἔστιν ἰσοῦ Θεοῦ, ὃς οὕτως ἔχει. Τί οὖν ὑμῖν αἱ ὑποστάσεις βούλονται, ἢ ὑμῖν τὰ πρόσωπα; Προσερήσομαι γὰρ. Τὸ τρία εἶναι τὰ διαιρούμενα οὐ φύσει, ἀλλ' ἰδιότησιν; Ὑπερβουγε. Πῶς ἂν τινες συμφρονεῖεν· μᾶλλον καὶ τὸ αὐτὸ λέγοιεν, ἢ οὕτως ἔχοντες, κἂν ταῖς συλλαβαῖς διαφέρωσιν; Ὅρατε οἷος ἐγὼ διαλλακτῆς ὑμῖν πρὸς τὸν νοῦν ἄγων ἀπὸ τοῦ γράμματος; ὥσπερ τὴν παλαιάν, καὶ τὴν νέαν;

Ἄλλ' ἐπαντίστοιχόν μοι πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν λόγον. Τὸ μὲν οὖν ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκπορευτὸν λεγέσθω τε καὶ νοεῖσθω, εἰ τῷ φίλον δημιουργεῖν ὀνόματα. Οὐ γὰρ δεῖσομεν μήποτε νοηταὶ σωματικῶς τὰ ἀσώματα, ἔπειρ δοκεῖ τοῖς ἐπιρροσταῖς τῆς θεότητος. Κτίσμα δὲ Θεοῦ μὲν λεγέσθω· μέγα γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο· Θεὸς δὲ μηδαμῶς. Ἡ τότε δέξομαι κτίσμα εἶναι Θεόν, ἔταν καὶ γὰρ γένομαι κυρίως Θεός. Ἐχει γὰρ οὕτως. Εἰ μὲν Θεός, οὐ κτίσμα· μεθ' ἡμῶν γὰρ τὸ κτίσμα τῶν οὐθεῶν· εἰ κτίσμα δὲ, οὐ Θεός. Ἡρξάτο γὰρ χρονικῶς. Ὁ δὲ ἡρξάτο, ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Οὐ δὲ πρεσβύτερον τὸ οὐκ ἦν, τοῦτο οὐ κυρίως ὄν, τὸ δὲ μὴ κυρίως ὄν πῶς Θεός; Ὅτε οὖν κτίσμα τῶν τριῶν οὐδὲ ἐν, οὐτε ὃ τοῦτου χεῖρον δι' ἐμὲ γενόμενον, ἵνα μὴ κτίσμα ἢ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἀτιμότερον. Εἰ γὰρ ἐγὼ μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ, τοῦτο δὲ δι' ἐμὲ, ἢ περιγὰρ διὰ τὴν ἀμαξάν, ἢ ὃ πρίων διὰ τὴν θύραν, νικῶ τῇ αἰτίᾳ. Ὅσῳ γὰρ κτισμάτων Θεός ὑψηλότερος, τοσούτῳ τοῦ διὰ Θεὸν ὑποστάντος ἐμοῦ τὸ δι' ἐμὲ γενόμενον ἀτιμότερον.

ut ostium ad communem hominum usum), nisi-

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Ὡς ἐγώ γε πολλὰ διασκεψάμενος πρὸς ἑαυτὸν τῇ φιλοπραγμοσύνῃ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πανταχόθεν τὸν

λόγον εἰθύνας, καὶ ζητῶν εἰκόνα τινὰ τοῦ ποσοῦ. Ἄδισιγος ἀλίαντα τοῖς ἑσπέραις ἀποδοῦναι τὸν πρῶτον λόγον οὐκ ἔχον ἕναι χρῆ τῶν κάτω τῆν θέλει φύσιν παραβαλεῖν. Ἐάν γὰρ μικρὰ τις ὄψεως εὐρεθῆ, φεῦγε τὸ πλεον ἄφην με κάτω μετὰ τοῦ ὑποδείγματος. Ὁφθαλμὸν τινα, καὶ πηγήν, καὶ ποταμὸν ἐνώησα, μὴ τῷ μὴ ὁ Πατήρ, τῇ δὲ ὁ Υἱός, τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀναλόγως ἔχη. Ταῦτα γὰρ οὔτε χρόνος διεστήκειν, οὔτε ἀλλήλων ἀπέβηται τῇ συνεχείᾳ, καὶ δοκεῖ πως τρεσὶν ἰδέσθαι: τέμνεσθαι. Ἄλλ' ἔβησα πρῶτον μὲν ῥύσιν τινὰ θεότητος παραδέξασθαι: σέσωκ' οὐκ ἔχουσαν· δεύτερον δὲ μὴ τὸ ἐν τῷ ἀριθμῷ διὰ τῆς εἰκαστικῆς εἰσαγγεῖται. Ὁφθαλμὸς γὰρ, καὶ σπηγή, καὶ ποταμὸς ἐν ἑστῶν ἀριθμῷ διαφόρως σχηματίζομενα. Πόλιν ἦλκον ἐνεθυμήθη, καὶ ἀκτίνα, καὶ φῶς. Ἄλλὰ κἀνταῦθα δέος, πρῶτον μὲν μὴ σύνθεσις: τις ἐπινοῆται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὡσπερ ἡλίου, καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ· δεύτερον δὲ μὴ τὸν Πατέρα οὐσιώσωμεν, ἀλλὰ δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις Θεοῦ ποιῶσωμεν ἐνυπαρχούσας, οὐκ ὑφετώσας. Οὔτε γὰρ ἀκτίς, οὔτε φῶς ἄλλος ἥλιος, ἀλλ' ἡλιακαὶ τινες ἀπόβροχοι, καὶ ποιότητες οὐσιώδεις, καὶ ἅμα τὸ εἶναι, καὶ τὸ μὴ εἶναι, τῷ Θεῷ δῶμεν ἐν τούτοις ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματος, ὃ καὶ τῶν εἰρημένων ἀτοπώτερον.

a sole quidam veluti manantes rivi, et quædam illius quæ dicta sunt, absurdus est, Deo per hoc exemplum simul et esse, et non esse tribueremus.

Ἔτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ πρὸς Ἀδελφίον λόγου.

Ὁμολογούντες Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, πῶς οὐ λέγομεν τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' ἓνα Θεόν; Κατὰ μὲν τὸν πρόχειρον λόγον, ἵνα μὴ πολυθεῖαν Ἑλληνικὴν εἰσαγάγωμεν· κατὰ δὲ τὸν χαριέστερον, ἐπεὶ τὸ Θεοῦ ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν. Παρὰ γὰρ τὸ θεῖον πανταχοῦ ἢ θεῖσθαι πάντα, ἢ αἰθεῖν τὴν μοχθηρίαν ἡτυμολογῆται. Καθὸ μὲν ἕκαστον πρόσωπον ἀπρητισμένην ἔχει τὴν τοιαύτην ἐνεργείαν, ἀπρητισμένον ἔχει πάντως καὶ τὸ δηλωτικὸν αὐτῆς ὄνομα, καὶ κυρίως ἔσται, καὶ κληθεῖν Θεός· καθὸ δὲ μία καὶ ἀπαράλλακτος ἐν τοῖς τρισὶν ἡ εἰρημὴν ἐνεργεία, μία καὶ ἡ θεότης, καὶ εἰς Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι. Καὶ πῶς Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης τρεῖς ὑποστάσεις ὄντες λέγονται καὶ τρεῖς ἄνθρωποι; Πρῶτα μὲν καὶ οὗτοι καταχρηστικῶς τρεῖς ἄνθρωποι ὀνομαζόμενοι· καὶ γὰρ ἄνθρωπος, καὶ ἀνθρωπότης τὸ καθόλου καὶ περιεκτικὸν τῶν κατὰ μέρος σημαίνουσιν· ἔπειτα τὸ τοιοῦτον ὄνομα φύσεως ἐστὶ δηλωτικόν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίστου Τριάδος οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ὄνομα δηλοῦν τὴν φύσιν αὐτῆς. Καὶ διατὶ Θεὸν λέγοντες ἕκαστον τῶν τριῶν, μὴ καὶ θεότητα λέγωμεν ἕκαστον αὐτῶν; Διότι καθάπερ ἄνθρωπος, καὶ ἀνθρωπότης, εἰ καὶ τὸ καθόλου σημαίνουσιν ὁμοίως, ὁμοῦ· οὐκ ὁμοίως λέγονται: κατὰ τῶν ὑποκειμένων· ὁ Σωκράτης γὰρ ἄνθρωπος μὲν ἀνθρώπιος, ἀνθρωπότης δὲ οὐδαμῶς· οὕτω καὶ Θεός, καὶ θεότης. Θεὸς μὲν γὰρ ἐνεργούσα δηλοῖ, θεότης δὲ ἐνεργείαν. Οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνεργεία, ἀλλὰ μάλ-

A discens aliquam tantæ rei similitudinem indagatam, nihil eorum quæ infra sunt posita, invenit, cui merito posset divina natura comparari; licet enim aliquid ei in aliqua parte simile videretur, majori tamen ex parte dissimile est, nequæ simul cum ipso exemplo deorsum trahit. Considerabam oculum (sic enim appello fontis caput) et fontem, et fluvium, cogitabamque num primo Pater, alteri Filius, tertio Spiritus proportionem responderet. Quandoquidem hæc nec tempore distant, nec continuum ac mutuum inter se nexum dirimunt, et tribus quodammodo videntur distingui proprietatibus. Sed illè me timor incessit, primum ne quemdam divinitatis fluxum admitterem nullam in se firmitatem continentem; deinde, ne unum numero introducerem. Oculus enim et fluvius unum numero cum sint, figuram diversam retinent. Rursum consideravi solem, radium et lucem. Verum et hic obortus est metus, primum, ne, ut solis et eorum, quæ sunt in sole, sic in compositæ illius naturæ compositio esse aliqua videretur. Deinde ne Patris essentia constituta, Filium et Spiritum non subsistentes arbitraremur, sed Dei suspicaremur esse facultates, quæ non subsisterent, sed inhaerent. Neque enim radius et lux est alius sol, sed essentia qualitates. Præterea verebar, ne, quod hic

Item de Patris, et Filii, et Spiritus sancto distincta simul et unita divinitatis ratione Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione contra Ablavium.

C Cum et Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum esse fateamur, cur non dicimus tres deos, sed unum Deum? Primum, ut quod in pronipio est, respondeamus, ne multiplicem doctum turbam a Græcis confectam introducamus. Deinde, si quid elegantius magisque reconditum dicendum est, quoniam nomen hoc, Deus, actionem significat; a verbo enim θεῖν deductum est, quod passim currat; vel a verbo θεῖσθαι, quod cernat omnia; vel a verbo αἰθεῖν, quod improbitatem exurat ac perdat. Quemadmodum igitur unaquæque persona talem actionem perfectam habet, sic nomen actionem illam significans obtinet, ut et sit et appelletur Deus. Rursus quemadmodum una atque incommutabilis in tribus est actio, sic etiam est una divinitas, et unus Deus in tribus personis. At enim, inquit, Petrus, et Paulus, et Joannes, tres personæ cum sint, dicuntur etiam tres homines. Respondeo, primum nos et hic abuti hominis vocabulo, cum eos tres homines appellamus. Siquidem homo et humanitas universum quiddam significant, quod singularia complectatur. Deinde illud adjungo, nomen hoc rei naturam explicare. In Trinitate vero, quæ creata non est, nullum inveniri nomen, quod ejus naturam declaret. At cur, cum personas singulas appellemus Deum, non etiam earum singulas divinitatem appellamus? Quoniam quemadmodum licet homo et humanitas pariter de universis dicantur, non tamen æque dicuntur de

singulis : Socrates enim homo dici potest, humanitas autem nequaquam potest; sic etiam Deus et divinitas habent. Deus enim agentem significat, divinitas autem actionem. Trium vero personarum nulla est, quae sit actio, sed agens potius est unaquamque illarum. Dicimus tamen divinitatem Patris, et divinitatem Filii, et divinitatem sancti Spiritus, sicut humanitatem Socratis, et essentiam, et naturam, et si quid aliud est personis commune.

Ejusdem ex oratione ad Evagrium monachum de Divinitate.

Quemadmodum inter cogitationem et mentem, et animum nulla divisio, aut sectio potest inveniri, sic nulla inter sanctum Spiritum, et Filium et Patrem sectio aut divisio cogitari potest. Intelligibilium enim divinarumque rerum natura est indivisibilis.

Ex eadem oratione.

Sicut in solis splendore radii naturali quodam habitu ita conjuncti sunt ut dividi inter se nequeant, nec ab ipsa luce separari, sed luminis gratiam ad nos usque deferunt : sic Filius, et Spiritus sanctus, tanquam gemini Patris radii, et cum ipso conjuncti sunt Patre, et ad nos usque veritatis demittunt lumen. Et quemadmodum ab uno aliquo aquarum fonte bina flumina decurrant, et cum situ quidem fluente dividantur, unam tamen, et eandem humoris obtinent qualitatem, et neque disjunguntur a fonte, et inter se per ipsum conjuncti sunt, et propria tamen utrumque ratione defluit : eodem modo et prima illa causa, nempe Pater, et vitae fons duplicem quamdam Filii, et sancti Spiritus in nos gratiam emittit, nec ipse quidquam essentiae suae damni facit : nulla enim propter eorum ad nos perfectionem illius sequitur imminutio : et hi cum ad nos usque perveniant, non tamen a Patre separantur.

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio. S. Cyrilli expositio fidei.

Credimus in unum Deum Patrem, qui nec principium habet, nec genitus est, etsemper fuit Pater, nec postea id assecutus est. Neque enim fuit unquam, cum non esset, sed ex omni aeternitate Pater est. Neque primus factus est Filius, deinde Pater qualis est in corporibus ordo, sed ex quo est, semper autem est, Pater et est et appellatur.

Credimus et in unum Filium Genitori coaeternum, qui nunquam coepit esse, sed semper est, et cum Patre est. Ex quo enim est Pater, semper autem est, ex eo et Filius est, Haec enim tam nomina, quam ipsae res ita copulantur inter se, ut separari non possint. Quod si Filius non semper fuit, sed fuit aliquando cum non esset, nec Pater fuit semper; ex quo enim generavit, hoc habet nomen. Sin autem semper est Pater Deus (nefas enim est, temporis auctorem ipsi temporis subicere, et temporis spatio posteriorem pronuntiare generationem illam,

Δ λον ενεργούν εκαστον αυτών. Θεότητα δε Πατρός λέγομεν, και θεότητα Υιού, και θεότητα Αγίου Πνεύματος, ως και ανθρωπότητα Σωκράτους, και ούσιαν, και φύσιν, και εἰ τι κοινόν τῶν ὑποστάσεων.

Του αὐτου εκ του λόγου του προς Ευάγγριον μοναχον περι θεότητος.

Του αὐτου εκ του λόγου του προς Ευάγγριον μοναχον περι θεότητος.

Ὅσπερ οὐκ ἔστι μεταξὺ ἀνθυμήσεως, καὶ νοῦ, καὶ ψυχῆς διαίρεσιν ἐκινηθηναί τινα καὶ τομήν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν μέσῳ τομῆν ἢ διαίρεσιν ἐκινηθηναί ποτε. Τῶν γὰρ νοητῶν καὶ θεῶν ἀδιαίρετος ἡ Β φύσις.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅσπερ αἱ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἀκτίνες ἀμέριστον ἔχουσαι κατὰ φύσιν τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν οὐτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὐτε ἀλλήλων ἀποτέμνονται, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ διδμος τοῦ Πατρὸς ἄκτις, καὶ μέχρις ἡμῶν διακονοῦσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ τῷ Πατρὶ συνήνωνται. Καὶ ὃν τρόπον ἀπὸ τίνος ὕδατων πηγῆς δύο ποταμοὶ ρέουσι, καὶ τῇ μὲν θέσει διήρηνται τὰ ρεῖθρα, τὴν δὲ τοῦ χυμοῦ ποιότητα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κέκτηνται, καὶ οὐτε τῆς πηγῆς ἀποτέμνονται, καὶ δεῖ αὐτῆς ἀλλήλοις ἠνωῦνται, κἂν ἰδιαζόντως ἕκαστος ρεῖ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ πρῶτον αἷτιον ὁ Πατήρ, ἢ πηγὴ τῆς ζωῆς, διήρῦτόν τινα τοῦ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἡμᾶς ἀποστελλᾷς χάριν, οὐτ' αὐτὸς τι πέπονθεν εἰς τὴν οὐσίαν βλαβείας· οὐ γὰρ μείωσιν ὑπέστη τινὰ διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐκείων ἀφίξιν· καὶ οὗτοι μέχρις ἡμῶν προεχώρησαν, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ἥττον ἀχώριστοι καθεστήκασιν.

Ἐτι περι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκθεσις πίστεως.

Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα, ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον, καὶ ὄντα Πατέρα, οὐκ ἕταρον τοῦτο κτησάμενον. Οὐ γὰρ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀνωθεν ἦν Πατήρ. Οὐδὲ γέγονε πρῶτον Υἱός, εἶτα Πατήρ κατὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀκολουθίαν, ἀλλ' ἀφ' οὐπὲρ ἔστιν. Ἄσι δὲ ἔστι Πατήρ, καὶ ἔστι καὶ καλεῖται.

Πιστεύομεν καὶ εἰς ἓνα Υἱὸν συναῖδιον τῷ γεννησαντι, οὐκ ἐρχῆν τοῦ εἶναι λαβόντα, ἀλλ' αἰεὶ ὄντα, καὶ σὺν Πατρὶ ὄντα. Ἄσι δὲ Πατήρ, ἐξ ἐκείνου Υἱός. Ἀχωρίστως γὰρ ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα τὰ τε ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ Υἱός, ἀλλ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν, οὐδὲ αἰεὶ ὁ Πατήρ. Ἀφ' οὗ γὰρ ἐγέννησε, τοῦτο ἔχει τὸ ὄνομα. Εἰ δὲ αἰεὶ Πατήρ ὁ Θεός· βλάσφημον γὰρ τυφόντι ὑπὸ χρόνου ποιῆσαι τὸν τῶν χρόνων ποιητὴν, καὶ χρονικοῦ διαστήματος ἀποφῆναι δευτέραν τὴν ἀχρονον καὶ ὑπέρχρονον γέννησιν· αἰεὶ ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀβρόχως γεννηθείς,

μετὰ τοῦ Πατρὸς δὲ αἰεὶ ὢν, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ γινώσκόμενος.

« Ἐν ἀρχῇ, » φησὶν, « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Ὁ δὲ ἐν ἀρχῇ ὢν πότε οὐκ ἦν; Οὐτε γὰρ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἐγένετο, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν. Ἐὰν φιλονεικῶμεν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβῆναι τὸ ἦν, οὐ δυνήσομεθα ἐπέκεινα γενέσθαι τῆς ἀρχῆς. Πάντα δεύτερα τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντος, καὶ χρόνος, καὶ αἰὼν, καὶ εἴ τι ἄν ἕτερον χρονικὸν ἐπινοηθεῖ διὰστημα. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συνῆν ὁ Υἱός, ὥστερον δὲ ποτε προσεγένετο, ἀνάγκη χρόνον καὶ αἰῶνα Πατρὶ καὶ Υἱῷ μεσιτεύειν. Εἰ δὲ τοῦτο δοῖη τις, εὐρεθήσεται τὸ ποίημα τοῦ ποιητοῦ προὔπαρχον. « Πάντα γὰρ, » φησὶν ὁ Εὐαγγελιστής, « διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἓν. » Ἐν δὲ τῶν πάντων καὶ ὁ αἰὼν, ἡ δὲ χρόνος. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος, « Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν, » φησὶν, « ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν εἶθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. » Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ οἱ αἰῶνες ποιήματα, οὐ προὔπαρχουσι τοῦ ποιήσαντος. Αἰῶνων δὲ μὴ προὔπαρχόντων, εὐδην ὡς οὐδὲ ὁ χρόνος, ὃν ἡμέραι τε καὶ νύκτες ποιοῦσι καὶ μετροῦσιν. Ἡμέρας δὲ καὶ νύκτας ἡ τοῦ φωτὸς ἀνατολή καὶ ὄσις ἐργάζεται. Τὸ δὲ φῶς μετὰ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀέρα ἐγένετο. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ τὰ ἐν τούτοις; ὁ Θεὸς Λόγος εὐδοκία τοῦ Πατρὸς ἐδημιούργησε.

Τῶν χρόνων τοίνυν, καὶ τῶν αἰώνων μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπὸ τοῦ Λόγου ποιηθέντων, οὐδὲν ἄν εἴη μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' αἰεὶ μὲν Πατὴρ ὁ Θεός, αἰεὶ δὲ ὁ Υἱός σὺν Πατρὶ. Διδὸ καὶ ὁ Εὐαγγελιστής βοᾷ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησὶν, « Ὡς ὅν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως; » καὶ ἐτέρωσι, « Ὡς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμα ἠγάθησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Καὶ οὐτε ἐκεῖνος τὸ ἦν, οὐτε οὗτος τὸ ὢν, ἡ ὑπάρχων ἐστίν, ἐπειδὴ τὸν αἰεὶ ὄντα κηρύττουσιν, οὐ χάριν καὶ μετ' ὀλίγα ὁ Εὐαγγελιστής, « Ζωὴ ἦν, » φησὶ, « καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων » καὶ αὖθις, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Καὶ πάλιν, « Ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς; » καὶ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, « Ὡς ἦν, » φησὶν, « ἀπ' ἀρχῆς. » Οὕτω θεολογεῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐδιδάχθησαν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται, καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ Λόγου γενόμενοι. Διδὸ οὐ συνηριθμησαν τῇ κτίσει τὸν κτίσαντα· οὐ συνέταξαν τὸν ποιητὴν τοῖς ποιήμασιν· οὐδαμῶς κτίσμα τὸ γνήσιον τοῦ Θεοῦ προσηγόρευσαν γέννημα· οὐδαμῶς ἐτὸ ἐγένετο· συνέζευξαν τῇ θεότητι. Ἄλλ' οὗτος μὲν, « Ἐν

A quæ sine tempore est, et superat omne tempus), semper est Filius. Ex Patre quidem ea ratione genitus, quæ verbis explicari non potest, cum Patre semper est, et una cum Patre cognoscitur.

« In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. » Quod autem in principio est, quando non est? Neque enim dixit: In principio factus est; sed: In principio erat. Si ratione conemur superare illud, erat: tunc esse non poterimus in principio. Omnia posteriora sunt illo, qui est in principio, et apud Deum est, et tempus, et ævum, et si quod cogitari potest temporis spatium. Quod si non fuit semper cum Deo et Patre Filius, sed postea factus est, necessarium erit, ut tempus et ævum aut aliquod spatium inter Patrem et Filium intercedat. At si id concesseris, ea quæ facta sunt, effectore priora esse reperientur: « Omnia enim, » inquit Evangelista, « per Filium facta sunt, et sine ipso ne unum quidem factum est. » Unum autem ex omnibus est ævum et tempus. Et beatus Apostolus: « Novissimis, inquit, diebus locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem omnium, per quem fecit et sæcula. » Quare si sæcula sunt opera Filii, non sunt ante effectorem suum. Quod si sæcula non sunt ante, ne tempus quidem illud, quod dies et noctes efficiunt atque metiuntur. Nam dies et noctes lucis exortu occasuque fiunt. Lux vero post cælum et terram et æra facta est; quæ quidem omnia Deus Verbum voluntate Patris fabricatus est.

Quamobrem cum tempora et sæcula cum reliquis omnibus rebus a Deo Verbo facta sunt, nihil erit medium inter Patrem et Filium; sed semper Deus Pater, et semper cum Patre Filius. Itaque: « In principio, clamat Evangelista, erat Verbum. » Et Paulus apostolus: « Qui cum sit, inquit, splendor gloriæ, et figura substantiæ. » Et alibi: « Qui cum in forma, inquit, Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo. » Voces illæ: *Erat, sit, esset*, illum semper esse declarant. Quocirca paulo post ait Evangelista: « Vita erat, et vita erat lux hominum. » Et rursum: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. » Et rursum: « Unigenitus Filius qui est in sinu Patris. » Et in Epistolis: « Qui erat, » inquit, « ab initio. » Ita de unigenito Dei Verbo philosophari a divino Spiritu edocti sunt illi, qui ab initio Verbi fuerunt inspectores et ministri. Quapropter non in eorum, quæ creata sunt numero, creatorem ipsorum, nec in eorum numero, quæ facta sunt, ipsorum effectorem constituerunt, nec germanum Dei Filium ullo modo creatum appellaverunt. Nec voces illas: *Factum est cum divinitate coniunxerunt*. Sed has: « In

⁴⁴ Joan. 1, 2. ⁴⁵ Ibid. 3. ⁴⁶ Hebr. 1, 2. ⁴⁷ Joan. 1, 1. ⁴⁸ Hebr. 1, 3. ⁴⁹ Philip. 11, 6. ⁵⁰ Joan. 11, 4. ⁵¹ Ibid. 9. ⁵² Joan 1, 8.

principio erat Verbum. » Et illas : « Qui cum A
esset splendor gloriæ, et figura substantiæ ⁷⁷, »
non autem has : « Qui cum in forma Dei esset ⁷⁸, »
et alibi : « Qui est imago Dei invisibilis ⁷⁹. »
Non dixit : *Qui factus est imago Dei invisibilis*,
sed, *qui est*.

Atque ita Divinitatis rationi passim conjunctum
est illud : *erat*, et illud *cum sit*, et illud : *cum esset*,
et illud, *est*. Quia etiam ipse Deus cum magno Mo-
se loquens ita se appellavit : « Ego, » inquiens,
« sum qui sum ⁸⁰. » Et rursum : « Hæc, » inquit,
« dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos ⁸¹. »
Hæc autem esse Filii verba concedunt etiam B
impietatis execrandæ propugnatores, qui Pa-
trem quidem inseparabilem statuunt, sed me-
dium inter Patrem et res creatas Filium locant,
eumque patriarchis et prophetis apparuisse et
locutum esse dicunt. Sed ipse Deus Verbum per
Jeremiam verbis id nos perspicue docet, cum ait :
« In diebus illis et in tempore illo feriam domui
Israel et domui Juda testamentum novum, non
secundum testamentum, quod tuli patribus eorum
in die, qua apprehendi manum eorum, ut educe-
rem eos de terra Ægypti ⁸². » Quæramus igitur,
quis testamentum nobis hoc novum dederit. Nonne
constat id nobis Dominum Christum attulisse ?
Ipse enim in sanctis Evangeliiis clamat : « Dictum
est antiquis : Non occides. Ego autem dico vobis : C
Omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit
judicii. Dictum est antiquis : Non pejerabis. Ego
autem dico vobis : Ne juretis omnino ⁸³. » Et
alia horum similia præscribit, his utens (ver-
bis : « Dictum est antiquis, » id ego autem hoc
dico : sic autem impero, non ut latas jam leges
evertam et abrogem, sed ut eas stabiliam atque
confirmem, et qua ratione observandæ sint, doceam.
Novum ergo testamentum tribuit nobis Dominus
Christus ; qui autem hoc tribuit, is vetus etiam
dedit Israeli post ejus liberationem ex Ægypto.
Qui vero illud dedit, et populum ab Ægyptiaca
servitute liberavit, ipse nimirum Mosem ad Pharo-
nem misit, ipse dixit : « Hæc dices filiis Israel :
Qui est, misit me ad vos. » Hoc autem et alibi Jeremias
planum facit : « Hic, » inquiens, « Deus
noster, et non comparabitur alter cum eo. Invenit
omnem viam scientiæ, et dedit illam Jacob
puero suo, et Israeli dilecto suo. Post hæc in terra
visus est, et cum hominibus conversatus ⁸⁴. »

Ab eo quod posterius est incipientes, propheti-
cum sensum investigabimus. Equis ille, qui in
terra visus est, et cum hominibus est versatus ?
Deus profecto Verbum, ut omnibus mente qui-
dem præditis patet, qui naturam nostram assumpsit,

ἀρχὴ ἦν ὁ Λόγος, » οὐκ, « Ἐν ἀρχῇ ἐγένετο ὁ Λόγος ·
ἐκεῖνος δὲ, « Ὡς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ
χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως » καὶ πάλιν, « Ὁς ἐν
μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐ μορφῇ Θεοῦ γενόμενος,
ἀλλ' ὑπάρχων ἐν μορφῇ Θεοῦ. » Καὶ ἐτέρωθι, « Ὡς
ἴστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Οὐκ εἶπεν, Ὡς
ἐγένετο εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀλλ', Ὡς
ἴστιν.

Οὕτω πανταχοῦ τῇ θεολογίᾳ συνέζευκται τὸ ἦν,
καὶ τὸ ὢν, καὶ τὸ ὑπάρχων, καὶ τὸ ἴστιν. Οὕτως
ἑαυτὸν καὶ τῷ μεγάλῳ Μωϋσῆ διαλεγόμενος προσ-
ηγόρευσεν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Καὶ πάλιν, « Τάδε
ἔρει, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ · Ὁ ὠνάπεσταλκὲ με πρὸς
ὑμᾶς. » Ὅτι δὲ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα τὰ ῥήματα μαρ-
τυροῦσι μὲν καὶ αὐτοὶ τῆς βλασφημίας οἱ πρῶμα-
χοι, ἀχώρητον μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες, μεστέην δὲ
τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς κτίσεως τὸν Υἱὸν ἀποκαλοῦντες,
καὶ φάσκοντες αὐτὸν τοῖς πατριάρχαις τε καὶ τοῖς
προφήταις ὁμῆθαι τε καὶ διαλεχθῆναι. Σαφῶς δὲ
ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ Θεὸς Λόγος διδάσκει διὰ Ἱερεμίου
τοῦ προφήτου λέγων, « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις,
καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ
καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα Διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν
διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν
ἡμέραις ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγα-
γεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ζητήσωμεν τοίνυν
τίς τὴν καινὴν ἡμῖν Διαθήκην ἡ δῆλον ἅπασιν ὡς
ὁ Δεσπότης Χριστὸς ταύτης ἴστι χορηγός ; Αὐτὸς
γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις βοᾷ · « Ἐβρέθη
τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις · ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος
ἔσται τῇ κρίσει. Ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιου-
ρήσεις, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμῶσαι ὄλω. » Καὶ
τᾶλλα δὲ ὁμοίως τίθησιν, ὅτι ἐβρέθη μὲν τότε,
ἐγὼ δὲ τοῦτο τοιῶσδε νομοθετῶ, οὐκ ἀνατρέπων τὸν
καίμενον νόμον, ἀλλ' ἀκριβεστέραν τὴν νοουθεσίαν
ποιῶν, καὶ τῆς φυλακῆς τὴν τρέπον διδάσκων. Τὴν
νέαν τοίνυν ἡμῖν Διαθήκην ὁ Δεσπότης δέδωκε Χρι-
στός. Ὁ δὲ ταύτην παρεσχικώς, καὶ τὴν παλαιὰν
μετὰ τὴν τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαγὴν δέδωκε τῷ
Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ δωκὼς δὲ ἐκείνην, καὶ τῆς Αἰγυπτια-
κῆς ἀπαλλάξας δουλείας, αὐτὸς ἀπέστειλε δηλονότι
πρὸς Φαραὼ τὴν Μωϋσεᾶ · αὐτὸς εἶπε, « Τάδε ἔρει
τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, Ὁ ὢν ἀπέσταλκὲ με πρὸς ὑμᾶς. »
D Τοῦτο δὲ καὶ ἐτέρωθι Ἱερεμίας ὁ προφήτης σαφῶς
ποιεῖ. (Οὗτος γὰρ, » φησὶ, « ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογι-
σθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν
ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδὶ
αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ.
Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις
συναναστράφη. »)

Κάτωθεν τοίνυν ἀρξάμενοι τὴν προφητικὴν ἐνοι-
αν ἐρευνήσωμεν. Τίς ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθεις, καὶ
τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς ; Εὐδὴλον πᾶσιν,
ὡς οἶμαι, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν ὁ Θεὸς Λόγος,
τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναλαβὼν, ὁ μὴ ἀρπαγμὸν

⁷⁷ Hebr. 1, 3. ⁷⁸ Philip. 11, 6. ⁷⁹ Col. 1, 15. ⁸⁰ Exod. 11, 14. ⁸¹ Ibid. 15. ⁸² Jer. xxxi, 31. ⁸³ Matth. v, 12. ⁸⁴ Bar. 111, 36-38.

ἡγησάμενος τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἀλλ' ἑαυτὸν κενώ-
 σας; καὶ μορφὴν δοῦλον λαβὼν. Οὗτος τοίνυν
 τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστήμης ἔδωκεν Ἰακώβ τῷ παιδί
 αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ,
 τὸν παλαιὴν διαγορευσάσας ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ Μωϋσέως
 νόμον. Ὁ δὲ ἐκεῖνον δεδωκώς τὸν νόμον τῷ Μωϋσῆ
 διαλεγόμενος ἔφη· « Τάδε ἔρει; τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
 Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. » Διὸ καὶ ὁ προ-
 φῆτης ἔβόα· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν · ὁ λογισθήσεται
 ἕτερος πρὸς αὐτὸν, » μαρτυρῶν αὐτῷ οὐ τὸ ἐλατ-
 τον, ἀλλὰ τὸ ἀσύγκριτον. Ὁρᾶτε πῶς ἔοικε τοῖς
 εὐαγγελικοῖς διδάγμασι τὰ προφητικά κηρύγματα;
 Μωϋσῆς κηρύττει τὸ ὢν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ Θεός·
 Λόγος περὶ αὐτοῦ λέγει τὸ ὢν. Προσέθησι δὲ καὶ
 τὸ ὑπάρχων ταυτὴν δυνάμενον τῷ ὢν. Λέγει καὶ τὸ
 ἔστιν ἰσοδυναμοῦν ἐκείνοις κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ὡσαύ-
 τως δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος πολλαχῶς τὸ ὢν τῆ
 τῶν Εὐαγγελίων ἐνσπείρει πραγματεία. Καὶ αὐτὸ
 δὲ τὸ προοίμιον ταύταις ταῖς φωναῖς ἀγλακίζει οὐχ
 ἀπαξ, οὐδὲ δις, οὐδὲ τρις, ἀλλὰ πολλάκις ἀνακηρύτ-
 των τὸ ἦν. « Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησί, ἦν. Καὶ ὁ Λό-
 γος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. »
 Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ
 εὐθὲς, τὸ ἡγεμονικόν, τὸ ἀγαθόν, τὸ παράκλητον, τὸ ἐκ
 Θεοῦ προελθόν, οὐ γυννηθέν· εἷς γὰρ μονογενής· οὐτε
 μὴν κτισθέν. Οὐδαμοῦ γὰρ εὐρίσκομεν ἐν τῇ θείᾳ
 Γραφῇ τῇ κτίσει συναριθμούμενον, ἀλλὰ Πατρὶ καὶ
 Υἱῷ συνταττόμενον. Ἐκπορευόμενον δὲ αὐτὸ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ἠκούσαμεν, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν πῶς
 ἐκπορεύεται, ἀλλὰ στέργομεν τοῖς θεθεῖσιν ἡμῖν
 δόξαι ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν.

A « nec rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,
 sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens. »
 Hic utique viam scientiæ demonstravit Jacob puero
 suo, et Israeli dilecto suo, dum antiquam per
 Mosem in solitudine legem tulit. At illam qui tulit,
 idem Mosi loquens : « Hæc, » inquit, « dices fi-
 liis Israel : Qui est, misit me ad vos. » Proinde sic
 etiam clamabat propheta : « Hic Deus noster, et
 non comparabitur alter cum illo. » Quibus verbis
 eum esse talem testatur, non qui minor sit,
 sed cui nullus comparatur. Cernitis, quomodo
 evangelicæ doctrinæ congruant prophetica testi-
 monia ? Moses prædicat : « Qui est. » Imo verò ip-
 se Deus Verbum de se ipso dicit : Qui est. Paulus
 sæpe dicit illud : ὢν, nempe qui est. Addit etiam
 B illud : ὑπάρχων, quod idem valet. Dicit etiam il-
 lud : ἔστι, quod superioribus vocibus æqualem vim
 habet. Easdem voces Joannes ille Theologus cum
 spargit atque disseminat in tota Evangeliorum histo-
 ria, tum ipsum proœmium illis potissimum
 illustrat. Neque enim senel, aut bis, aut ter, sed
 sæpius pronuntiat illud : erat, « In principio, »
 inquit, « erat Verbum, et Verbum erat apud
 Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in princi-
 pio apud Deum. » Credimus et in Spiritum sanctum
 ἄλλῳ ῥεῦμα, principem, bonum, consolatorem, ex
 Deo procedentem, non genitum : unus enim est
 Unigenitus. Non creatum, nusquam enim in divi-
 na Scriptura invenimus, eum in rerum creaturarum
 numero positum, sed ordine cum Patre et Filio
 constitutum. Audivimus item illum a Patre proceden-
 tem non laboramus. Sed intra terminos nobis

theologis, et beatis viris præscriptos acquiescimus.
 Ἐδιδάχθημεν γὰρ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς Τριάδος συμπληρωτικὸν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Πορευθέντες γὰρ, » φησί, « μα-
 θευέσθε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς
 τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναριθμούμε-
 νον τῆς κτίσεως ἀπάσης ἐστὶν ὑπέρτερον · διὸ καὶ
 ὁ μακάριος Παῦλος μετὰ Πατρὸς αὐτὸ καὶ Υἱοῦ
 κτηρῶν διατελεῖ. « Ἡ χάρις γὰρ, φησί, τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος μετὰ πάντων ὑμῶν » καὶ πάλιν, « Διαι-
 ρήσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ αὐτὸ δὲ Πνεῦμα· καὶ
 διαιρέσεις διακονῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ
 διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ
 Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Κηρύττων δὲ
 αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔβρα· « Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ
 τὸ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαροῦν ἐκάστῳ ἰδίᾳ
 καθῶς βούλεται. » Οὐ γὰρ κακῶς κελεύεται, ἀλλὰ κα-
 θῶς βούλεται τοῖς πιστεύουσι διανέμει τὰ δῶρα.
 Δι' αὐτοῦ γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἀπαλλαγὴν
 ἐλάβομεν· δι' αὐτοῦ τῆς ἐλευθερίας τυγχάνομεν·
 δι' αὐτοῦ τοῦ τῆς υἰοθεσίας χαρίσματος ἀπολαύομεν.
 « Οὐ γὰρ ἐλάβομεν Πνεῦμα δουλείας, » φησὶν ὁ Παῦ-

Quin etiam ab ipso Salvatore nostro Jesu
 Christo didicimus, a sancto Spiritu Trinitatem ex-
 pleri. « Euntes, inquit, docete omnes gentes, bap-
 tizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus san-
 cti⁶⁵. » Qui cum Patre et Filio connumeratur, is uti-
 que rebus creatis omnibus antecessit. Quamobrem
 Paulus etiam in eo constanter manet, ut Spiritum
 ipsum cum Patre et Filio simul pronuntiet. « Gra-
 tia, inquit, Domini nostri Jesu Christi, et commu-
 nicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis⁶⁶. » Et
 rursum : « Divisiones, inquit, gratiarum sunt,
 idem autem Spiritus; et divisiones ministratio-
 num sunt, idem autem Dominus; et divisiones
 operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur
 omnia in omnibus. » Ejus vero essentiam declarans
 clamabat : « Hæc autem operatur unus et idem Spi-
 ritus, dividens singulis peculiariter, prout vult. »
 Non enim ut jussus est, sed ut vult, credentibus
 dona distribuit. Nam per ipsum veniam peccatorum
 accepimus; per ipsum libertatem assecuti
 sumus; per ipsum adepti sumus gratiam adoptionis :
 « Non enim accepimus, inquit Paulus, spiritum
 servitutis iterum in timorem; sed accepimus Spi-
 ritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba,

⁶⁵ Matth. xxviii, 19. ⁶⁶ II Cor. xiiii, 17.

Pater ⁶⁷.) Et: (Spiritus, inquit, vitæ liberavit me a lege peccati et mortis ⁶⁸.) Et alibi: (Dominus autem est Spiritus, ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Jam qui alios liberos reddidit, ipse non servit ⁶⁹.) Quomodo enim conservis dedisset, quod ipse non habet, quod assequi nequit, quo frui cupit ille quidem, sed non potest? Qui libertatem credentibus elargitur, et servientes liberos efficit, is profecto non servit, sed dominatur, et jure dominatus, quos vult, libertate donat. Quamobrem et beatus Paulus: (Hæc, inquit, omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique peculiariter, uti vult ⁷⁰.) Idcirco et propheta in Veteri Testamento potestatem ipsius significans clamabat: (Dominus misit me, et Spiritus ejus ⁷¹.) Et Deus Judæos accusans: (Fecistis, inquit, consilium, sed non secundum me, et fœdera, sed non per Spiritum meum: in quo socium imperii Spiritum sanctum esse declarat. Et alio loco: (Cur ego, inquit, vobiscum sum? Et Spiritus meus constitit in medio vestri?) At Job effectorem ipsum et principem, non autem ministrum, aut factum credens: (Spiritus, inquit, divinus fecit me, et fatus Omnipotentis edocet me ⁷².) Quod si humanam naturam fabricatus est, eandem, quam Pater et Filius, essentialiam habet. Nam cum hominem faceret Deus: (Faciamus, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram ⁷³.) Quorum autem una est imago, eorum profecto una est etiam essentialia.

εἶπεν ὁ Θεός, Ἐποίησωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τούτων δηλονότι καὶ ἡ οὐσία μία.

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio. Sancti Maximi.

Unus Deus, unius Filii Pater: et Spiritus unius sancti fons, unitas minime confusa, et minime divisa Trinitas. Mens sine principio, solius solus per essentialiam Verbi principio carentis Genitor. Et solius æternæ vitæ Spiritus sancti fons.

Ejusdem.

Unus Deus, quoniam una divinitas simplex, et sine principio, et partitionis et divisionis expertus. Et tota Trinitas eadem, unitas tota secundum essentialiam eadem. Et Trinitas tota secundum personas eadem. Pater, et Filius, et Spiritus sanctus ipsa Divinitas est. Et in Patre, et Filio, et Spiritu sancto est ipsa Divinitas. Tota in toto Patre ipsa est; et totus in ipsa tota Pater est. Et tota in toto Filio est ipsa; et totus in ipsa tota Filius est. Et tota in toto Spiritu sancto est ipsa. Et totus in ipsa tota est Spiritus sanctus. Non enim ex parte Divinitas est in Patre, nec Pater ex parte Deus est. Neque ex parte in Filio Divinitas est; nec Filius ex parte Deus est. Neque ex parte in Spiritu sancto Divinitas est; nec Spiritus sanctus ex parte Deus est. Nam neque Divinitas secari potest; neque Pater aut Filius, aut Spiritus sanctus Deus est imper-

⁶⁷ Rom. viii, 15. ⁶⁸ Rom. viii, 2. ⁶⁹ II Cor. iii, 17. ⁷⁰ I Cor. xii, 11. ⁷¹ Isa. xlviii, 16. ⁷² Job. xxxiii, 4. ⁷³ Gen. i, 26.

λος πάλιν, ἢ εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβομεν Πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἄββα ὁ Πατήρ.) Καὶ ἀλλαχοῦ: Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσε με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ θανάτου; καὶ ἐτέρωθεν: Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ἐτὶ δὲ τοὺς ἄλλους ἐλευθεροῦν οὐ δουλεύει. Πῶς γὰρ ἀντοῖς ὁμοβούλοις μεταδοίη οὐ μὴ μετέχει, οὐ τυχὲν οὐκ ἰσχύει, οὐ ἀπολαῦσαι βούλεται μὲν ὡς εἰκός, οὐ δυνάται δέ; Εἰ δὲ μεταδίδωσι τοῖς πιστεύουσιν ἐλευθερίας, καὶ ἐλευθεροῖ τοὺς δουλεύοντας, οὐ δουλεύει δηλονότι, ἀλλὰ δεσπόζει, καὶ δεσποτικῶς τὴν ἐλευθερίαν οἷς ἐθέλει χαρίζεται. Διὸ καὶ ὁ μακάριος ἐφη Παῦλος ὅτι: Ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσιν ἐκάστῳ ἰδίᾳ, καθὼς βούλεται. Ἐτὶ καὶ ὁ προφήτης ἐν τῇ Παλαιᾷ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ κηρύττων ἐβόα: Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ ὁ Θεός τοις Ἰουδαίοις ἐγκαλῶν, Ἐποίησατε, ἢ φησι, ἐβουλήν, καὶ οὐδ' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, καὶ οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου, κοινῶν τῆς δεσποτίας δεικνύς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐτέρωθεν: Διότι ἐγὼ, ἢ φησιν, εἰμὶ μεθ' ὑμῶν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐπέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. Καὶ ὁ Ἰῶβ δὲ, δημιουργὸν αὐτὸ καὶ δεσποτικῶν πιστεύων, ἀλλ' οὐχ ὑπουργικῶν, Ὁ γὰρ ποίημα Πνεῦμα θεῖον, ἢ φησὶ, ἐτὸ ποιήσαν με, πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἢ διδάσκούσά με. Εἰ δὲ τὴν ἀνθρωπίαν ἐδημιούργησε φύσιν, τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχει Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἐν γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ποιήσει ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ὡν δὲ ἡ εἰκὼν μία,

Ἐτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη καὶ ἡνωμένη θεολογία τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

Εἰς Θεός, ἐνὸς Υἱοῦ Πατὴρ, καὶ Πνεύματος ἐνὸς ἁγίου πηγῆ. Μονὰς ἀσύγχετος, καὶ Τριάς ἀδιαίρετος. Νοῦς ἀναρχος, μόνου μόνος, οὐσιωδῶς, ἀνάρχου Λόγου γεννήτωρ, καὶ μόνος ἀδίδου ζωῆς Πνεύματος ἁγίου πηγῆ.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰς Θεός, ὅτι μία θεότης ἀναρχος, καὶ ἀπλῆ, καὶ ὑπερούσιος, καὶ ἀμερῆς, καὶ ἀδιαίρετος. Ἡ αὐτῆ μονὰς καὶ Τριάς. Ὅλη μονὰς ἢ αὐτῆ, καὶ ὅλη Τριάς ἢ αὐτῆ. Μονὰς ὅλη κατὰ τὴν οὐσίαν ἢ αὐτῆ, καὶ Τριάς ὅλη κατὰ τὰς ὑποστάσεις; ἢ αὐτῆ. Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἢ θεότης. Καὶ ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ θεότης. Ὅλη ἐν ὅλῳ τῷ Πατρὶ ἢ αὐτῆ, καὶ ὅλος ἐν ὅλῳ τῇ αὐτῇ ὁ Πατήρ. Καὶ ὅλη ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ ἢ αὐτῆ. Καὶ ὅλος ἐν ὅλῳ τῇ αὐτῇ ὁ Υἱός. Καὶ ὅλη ἐν ὅλῳ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἢ αὐτῆ, καὶ ὅλος ἐν αὐτῇ ὅλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ ἐκ μέρους; ἢ θεότης ἐν τῷ Πατρὶ, ἢ ἐκ μέρους Θεός ὁ Πατήρ; οὕτε ἐκ μέρους ἐν τῷ Υἱῷ ἢ αὐτῆ, ἢ ἐκ μέρους Θεός ὁ Υἱός; οὕτε ἐκ μέρους ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ αὐτῆ, ἢ ἐκ μέρους Θεός ὁ ἅγιος. Οὕτε γὰρ μεριστὴ ἢ θεότης, οὕτε ἀτελής Θεός ὁ Πατήρ

ἡ δὲ Π'ς ἡ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἑλευθερίαν ἢ αὐτὴν A
 τελεία τελείως ἐν τελείῳ τῷ Πατρὶ, καὶ ἄλλη τελεία
 τελείως ἐν τελείῳ τῷ Υἱῷ ἢ αὐτῇ, καὶ ἄλλη τελεία
 τελείως ἢ αὐτῇ ἐν τελείῳ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ὅλος
 γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τελείως ἐστὶν
 ὁ Πατὴρ· καὶ ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνευ-
 ματι τελείως ἐστὶν ὁ Υἱός. Καὶ ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ Πατρὶ
 καὶ τῷ Υἱῷ τελείως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία
 γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια
 Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ὄντος
 οὐδενὸς τοῦ ἑτέρου χωρὶς, ἢ νοουμένου.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐν ἐστὶ τὸ ὑπάρχον καὶ ὑπερούσιον ἀγαθόν, ἡ
 ἀγία τρισυπόστατος μονάς, Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα· τριῶν ἀπειρων ἀπειρος συμφύτα, B
 τὸν τε τοῦ εἶναι, καὶ πῶς, καὶ τί, καὶ ποῖ εἶναι
 λόγον πάμπαν τοῖς οὖσιν ἄβαστον ἔχουσα. Πᾶσαν
 γὰρ διαφεύγει νόησιν τῶν νοούντων, τῆς κατὰ φύσιν
 οὐδαμῶς κρυφίας ἐνδόχτης ἐξιοῦσα, καὶ πάσης
 πασῶν γνώσεων ἀπειρώς ὑπερεκτείνεται γνώσει·.

Τοῦ αὐτοῦ.

Μίαν εἶδιναι χρῆ θεότητος φύσιν καὶ δύναμιν·
 ἥγουν ἓνα θεόν, ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ
 Πνεύματι θεωρούμενον· οἷα δὴ μόνον ἀνακτίον νοῦν
 οὐσιωδῶς ὑφ'εστῶτα· μόνου κατ' οὐσίαν ὑφ'εστῶτος
 ἀνάρχου Λόγου γεννήτορα· καὶ μόνης αἰδίως ζωῆς
 οὐσιωδῶς ὑφ'εστῶσης Πνεύματος ἁγίου πηγῆν· ἐν
 μονάδι Τριάδα, καὶ ἐν Τριάδι μονάδα· οὐκ ἄλλην C
 ἐν ἄλλῃ. Οὐ γὰρ ὡς ἐν οὐσίᾳ τῇ μονάδι συμβεβηκός
 ἐστὶν ἡ Τριάς, ἢ τὸ ἔμπαλιν ἐν Τριάδι μονάς· ἀποιοι
 γὰρ· οὐδ' ὡς ἄλλην καὶ ἄλλην. Οὐ γὰρ ἑτερότητι
 φύσεως τῆς τριάδος ἢ μονάδος διενήνοχεν· ἀπλῆ τε
 καὶ μία φύσις τυγχάνουσιν· οὐδ' ὡς ἄλλην παρ'
 ἄλλην. Οὐ γὰρ ὑφέσει δυνάμει διακέκριται τῆς
 μονάδος ἢ Τριάδος, ἢ τῆς Τριάδος ἢ μονάδος, ἢ ὡς κοι-
 νόν τι· καὶ γενικόν, καὶ ἐπινοίᾳ μόνῃ θεωρητὸν
 τῶν ὑπ' αὐτὸ μερικῶν παρήλλακται τῆς τριάδος
 ἢ μονάδος, οὐσία κυρίως αὐθύπαρκτος οὐσα, καὶ
 δύναμις ὄντως αὐτοσθενής· οὐδ' ὡς δι' ἄλλης ἄλλην·
 ὡ γὰρ μεσεταύεται σχέσει τὸ ταυτὸν πάντῃ καὶ ἀσχε-
 τόν, ὡς πρὸς αἰτίον αἰτιατόν· οὐδ' ὡς ἐξ ἄλλης
 ἄλλην. Οὐ γὰρ κατὰ παραγωγὴν, ἢ προαγωγὴν D
 ἐκ μονάδος τριάδος, ἀγέννητος ὑπάρχουσα, καὶ αὐ-
 τέκφαντος, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὡς ἀληθῶς μονάδα, καὶ
 τριάδα καὶ λεγομένην, καὶ νοουμένην, τὸ μὲν τῷ
 κατ' οὐσίαν λόγῳ, τὸ δὲ τῷ καθ' ὑπαρξιν τρόπῳ·
 ἄλλην μονάδα τὴν αὐτὴν, μὴ μεμερισμένην ταῖς ὑπο-
 στάσεσι· καὶ ἄλλην Τριάδα τὴν αὐτὴν, τῇ μονάδι μὴ
 συγκαχυμένην, ἵνα μὴ τῷ μερισμῷ τὸ πολύθεον,
 ἢ τῇ συγχύσει τὸ ἄθεον εἰσοκμιζῶνται.

Ἡ οὖσα Trinitas eadem non unitate confusa. Ne vel divisione introducatur eorum multitudo, vel confusione Divinitas evertatur.

Τοῦ αὐτοῦ.

Μόνῃ ἀπλῇ καὶ μονοειδῆς, καὶ ἀνευδεῆς, καὶ
 ἀτρεπτος ἢ δημιουργικῆ τῶν ὄλων οὐσία τῆς ἀγίας
 Τριάδος. Πᾶσα δὲ κτίσις σύνθετος ἐστὶν ἐξ οὐσίας
 καὶ συμβεβηκός, καὶ ἐπιδεῆς αἰετῆς θείας προ-

Afectus. Sed tota est ipsa, et perfecta, perfecte,
 in perfecto Patre. Et tota est ipsa, et perfecta,
 perfecte, perfecto in Filio; et tota perfectaque,
 et perfecte, est ipsa perfecto in Spiritu sancto.
 Nam totus in toto Filio, et Spiritu sancto perfecte
 est Pater. Et totus in toto Patre, et Spiritu sancto
 perfecte est Filius. Et totus in toto Patre, et
 Filio perfecte est Spiritus sanctus. Quandoquidem:
 una eademque essentia, et potentia, et actio
 est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, cum nullus
 eorum ab altero separatus aut sit, aut cogitetur.

Ejusdem.

Unum est, quod principium et essentiam exsu-
 perat, bonum, sancta trium personarum unitas,
 Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Trium infini-
 torum infinita conjunctio, quæ quomodo sit, aut
 quid sit, aut qualis sit, nulla prorsus res creata
 potest percipere. Omnem enim intelligentiam vincit
 intelligentiam, et a recondita atque intima
 natura sua non egrediens, omnem omnium cogni-
 tionum notitiam superat.

Ejusdem.

Unam nosse oportet Divinitatis naturam et vim,
 nempe Deum unum, qui in Patre, et Filio, et Spi-
 ritu sancto spectetur, utpote, sola sine causa mens,
 quæ per essentiam subsistit. Et unius per essen-
 tiam subsistentis principioque carentis Verbi Geni-
 tor est: et solius est æternæ vitæ per essentiam
 subsistentis Spiritus sancti fons. In unitate Tri-
 nitas, et unitas in Trinitate. Non una tamen in altera
 sic est, ut vel in unitate Trinitas, tanquam in essen-
 tia accidens sit: vel contra in Trinitate unitas.
 Est enim expers qualitatis. Neque ut alia atque alia,
 siquidem naturæ diversitate non differt a Trinitate
 unitas, cum simplex sit atque una natura. Neque
 ut una sub altera. Nam potentie submissione
 distincta non est ab unitate Trinitas, aut unitas a
 Trinitate, nec, ut commune aliquod, aut genus
 universum, et quod sola cogitatione comprehen-
 datur, distat a partibus formisque suis, ita differt
 a Trinitate unitas, cum sit essentia proprie per se,
 et potentia per se vere pollens. Neque ut una per
 alteram. Nullo enim habitu medio copulatur, tan-
 quam causa cum eo cuius est causa, id, quod om-
 nino idem est, atque habitu caret. Neque ut una
 ex altera; non enim per accessionem præcessio-
 nemque Trinitas est ab unitate, cum sit ingenua
 et per se existat. Sed ut quæ eadem revera uni-
 tas et Trinitas dicitur, et intelligitur. Unitas qui-
 dem ratione essentiae, Trinitas autem modo, quo
 existit. Tota unitas eadem distincta personis. Et

Ejusdem.

Sola simplex, et uniformis, et nullius egens, et
 immutabilis est effectrix illa rerum omnium san-
 ctæ Trinitatis essentia. Omnes autem res procreata
 essentia constant, et accidentibus, et divina sem-

per intelligent providentia, quippe quæ non sunt a mutationibus liberæ. Nec accidens igitur de Deo nec qualitate oportet dicere. Hæc enim in res compositas et mutabiles cadunt. At omnia quæ Deus habet, habet natura, nec illi inhaerent ut adjuncta et acquisita. In simplici et infinita Trinitatis essentia nec habitus, nec aptitudines quæras, ne illam, uti res procreatas compositam esse comminiscaris.

Ejusdem.

Ex iis, quæ sunt, eorum causam auctoremque cognoscimus. Ex ipsorum autem differentia discimus existentem in eo, qui est, sapientiam Filium. Ex naturali vero eorundem motu existentem in eo, qui est, vitam, potestatem illam, undè res vitam hauriunt, nempe Spiritum sanctum, intelligimus.

Ejusdem ex interpretatione precatationis Dominicæ.

Nomen Dei et Patris per essentiam subsistens est unigenitus Filius. Et regnum Dei et Patris per essentiam subsistens est Spiritus sanctus. Quod enim hoc loco Matthæus regnum dicit, alius evangelista alibi Spiritum sanctum appellavit: «Adveniat, inquit, Spiritus sanctus, et nos expurget.» Neque enim Pater habet adjectivum nomen. Nec regnum in ipso tanquam dignitatem aliquam attributam cogitamus. Nunquam enim esse cœpit, ut etiam Pater, aut Rex esse posset incipere. Sed eum semper sit, semper etiam est Pater et Rex. Nec initium habuit omnino, ut vel esset, vel Pater et Rex esset. Quod si semper ita est, ut semper et Pater sit et Rex, semper utique et Filius, et Spiritus sanctus per essentiam cum Patre simul existunt, cum et ex ipso sint, et in ipso naturaliter, et supra causam et rationem, non autem per causam post ipsum sint. Habitus enim, qui habet hanc vim, ut res simul ostendatur, non concedit, ut ea, quorum est habitus, mutuo considerentur.

Ejusdem.

Si Verbum procreationem rerum antecedit, nec fuit, nec est, nec erit Verbo quidquam antiquius. At Verbum nec sine mente est, nec expers vitæ, sed et mentem, et vitam habet, mentem quidem generantem, et per essentiam existentem Patrem, vitam autem per essentiam existentem Spiritum sanctum.

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul atque unita Divinitatis ratio. Damasceni. Cap. 8.

Credimus igitur in unum Deum, principium unum, principio carentem, increatum, ingenitum, interitus ac mortis nescium, æternum, immensum, incircumscriptionem, nullis terminis definitum, infinitæ potentia, simplex, incompositum, incorporeum, a fluxu, passione, omnique mutatione et alteratione liberum, invisibilem, omnis bonitatis ac justitiæ fontem, necem intellectualem et inaccessam, potentiam nulla mensura comprehensam, quamque sola voluntas sua metiatur (potest enim quidquid vult), rerum omnium conditricem, tam

Α νολας, ὡς οὐκ ἐλευθέρᾳ τροπῆς. Κρῆ οὖν μήτε συμβεβηκός ἐπὶ Θεοῦ λέγειν, μήτε ποιότητα. Τῶν συνθέτων γὰρ ταῦτα καὶ τρεπτῶν. Πάντα δὲ ὅσα ἔχει ὁ Θεός, φύσει ἔχει, καὶ οὐκ ἐπίκτητα. Μὴ ἔξει καὶ ἐπιτηδεύτητος ζητήσης ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀπείρου οὐσίας τῆς ἁγίας Τριάδος, ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὴν δογματίσης, ὡσεὶ τὰ κτισμάτα.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ὄντων τῶν ὄντων γινώσκωμεν αἴτιον, καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄντων τὴν ἐνυπόστατον τοῦ ὄντος διδασκόμεθα σοφίαν, τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκ τῆς τῶν ὄντων φυσικῆς κινήσεως τὴν ἐνυπόστατον τοῦ ὄντος μανθάνομεν ζωὴν, τὴν τῶν ὄντων ζωοποιὸν ἢ δύναμιν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Πάτερ ἡμῶν.

Ὅνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσιωδῶς ὑφεστῶς ἐστὶν ὁ μονογενὴς Υἱός· καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσιωδῶς ἐστὶν ὑφεστῶσα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ ἐν ταῦθα Ματθαίος φησὶ βασιλεία, ἀλλαχοῦ τῶν εὐαγγελιστῶν ἕτερος Πνεῦμα ἅγιον κέκληκε φάσκων, «Ἐλθέτω σου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ καθαρῶς τὸ ἡμῶν.» Οὐ γὰρ ἐπίκτητον ὁ Πατὴρ ἔχει τὸ ὄνομα, οὔτε μὴ ὡς ἀξίαν ἐπιθεωρουμένην αὐτῷ νοοῦμεν τὴν βασιλείαν. Οὐκ ἤρκαται γὰρ τοῦ εἶναι, ἵνα καὶ τοῦ εἶναι Πατὴρ ἢ βασιλεὺς ἀρξῆται, ἀλλ' ἀεὶ ὢν, ἀεὶ καὶ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς· μήτε τοῦ εἶναι, μήτε τοῦ Πατὴρ καὶ βασιλεὺς εἶναι τὸ παράπαν ἠγγόμενος. Εἰ δὲ ἀεὶ ὢν, ἀεὶ καὶ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς, ἀεὶ ἄρα καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ συνυφεστήκατι· ἐξ αὐτοῦ τε ὄντα, καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον, ἀλλ' οὐ μετ' αὐτὸν γενόμενα δι' αἰτίαν ὑστερον. Ἡ γὰρ σχέσις συνεπιζέσεως κέκτηται δύναμιν, τὰ ὢν ἐστὶ τε καὶ λέγεται σχέσις μετ' ἄλληλα μὴ συγχωροῦσα θεωρεῖσθαι.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ λόγος προκαθηγείται τῆς τῶν ὄντων γενέσεως, οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν· οὔτε ἐστὶ τοῦ λόγου λόγος ἀνώτερος. Λόγος δὲ ἐστὶν οὐκ ἄνους, ἢ ζωῆς ἄμοιρος, ἀλλ' ἔννοους, καὶ ζῶν, ὡς γεννῶντα νοῦν ἔχων οὐσιωδῶς ὑφεστῶσα τὸν Πατέρα, καὶ ζωὴν ὑφεστῶσαν οὐσιωδῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

D

Ἔτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία. Τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κεφάλ. η'.

Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς ἓνα Θεόν, μιαν ἀρχὴν, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀγέννητον, ἀνόληθρον τε καὶ ἀθάνατον, ἀίωνα, ἀπειρον, ἀπερίγραπτον, ἀπριόριστον, ἀπειροδύναμον, ἀπλοῦν, ἀσύμθετον, ἀσώματον, ἀρρευστον, ἀπαθῆ, ἀτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀόρατον, πηγὴν ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, φῶς νοερὸν, ἀπόσιτον δύναμιν· οὐδενὶ μέτρῳ γνωριζομένην, μόνῳ τῷ οὐκ ἐκείῳ βουλήματι μετρούμενην· πάντα γὰρ ὅσα θέλει, δύναται· πάντων κτισμάτων ὄρατῶν τε καὶ ἀόρατων ποιητικὴν, πάντων συνεκτικὴν καὶ συντηρητικὴν, πάντων προνοητικὴν,

πάντων κρατούσαν, καὶ ἀρχούσαν, καὶ βασιλεύουσαν, ἀττελευτήτην καὶ ἀθάνατην βασιλείαν, μὴδὲν ἐκείνην ἔχουσαν, πάντα πληρούσαν, ὑπ' οὐδενὸς περιεχομένην· αὐτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα, καὶ συνέχουσαν, καὶ προϊέχουσαν· ἀχράντως ταῖς θλαῖς οὐσίαις ἐπιβατεύουσαν, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην, ὡς ὑπερούσιον, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα οὐσαν, ὑπέρθρον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη· τὰς θλαῖς ἀρχῆς καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπερδουμένην, ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ ζῆν, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν· αὐτοφῶς, αὐτοαγαθότητα, αὐτοζῆν, αὐτοουσίαν, ὡς μὴ παρ' ἐξέρου τὸ εἶναι ἔχουσαν, ἦτοι τῶν ὅσα ἐστὶν· αὐτὴν δὲ πηγὴν οὐσαν τοῦ εἶναι τοῖς οὐσί· τοῖς ζῶσι, τῆς ζωῆς· τοῖς λόγου μετέχουσι, τοῦ λόγου, τοῖς πᾶσι πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν· πάντα εἰδοῖαν πρὶν γενέσεως αὐτῶν· μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχὴν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωριζομένην τε καὶ προσκυνουμένην μὴ προσκυνήσει, πιστευομένην τε καὶ λατρευομένην ὑπὸ πάσης λογικῆς κτίσεως, ἀσυγχύτως ἠνωμέναις καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις· ὃ καὶ παρὰδοξον. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἄγιον Πνεῦμα, εἰς ἃ καὶ βεβαπτίσμεθα. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις βαπτίζειν ἐντεταλατο· *Βαπτίζοντες αὐτοὺς, φάσκων, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.*

trem et Filium et Spiritum sanctum, in quorum apostolis baptizare jussit: *Baptizantes eos, inquit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ¹.

Εἰς ἓνα Πατέρα, τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· ὡς ἐκ τίνος γεννηθέντα· ἀνάιτιον δὲ καὶ ἀγέννητον μόνον ὑπάρχοντα· πάντων μὲν ποιητὴν· ἐνὸς δὲ μόνου Πατέρα φύσει τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προβολέα τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ εἰς ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ὃν πρὸ πάντων αἰώνων λέγοντες, δεῖκνυμεν ὅτι ἄχρονος καὶ ἀναρχος αὐτοῦ ἡ γέννησις· οὗ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἡ ζῶσα σοφία, καὶ δύναμις, ὁ Λόγος ὁ ἐνυπόστατος, ἡ οὐσιώδης καὶ τελεία, καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ ἀόρατου Θεοῦ· ἄλλ' ἅδι ἦν σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, ἀδίωξ καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Οὐ γὰρ ἦν ποτε ὁ Πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· ἄλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ἃ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· Πατήρ γὰρ ἐκτός Υἱοῦ οὐκ ἂν κληθεῖη. Εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων Υἱόν, οὐκ ἦν Πατήρ· καὶ εἰ μετὰ ταῦτα ἔσχεν Υἱόν, μετὰ ταῦτα ἐγένετο Πατήρ, μὴ ὢν πρὸ τούτου Πατήρ, καὶ ἐπάρατη ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Πατήρ εἰς τὸ γενέσθαι Πατήρ· ὅπερ πάσης βλασφημίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἀδύνατον γὰρ τὸν Θεὸν εἰπεῖν, ἔρημον τῆς φυσικῆς γονι-

A visibilibus, quam invisibilem effoetricem; omnium conservatricem, omnibus providentem, omnia continentem ac regentem, perpetuamque ac immortale regnum in omnia obtinentem; nihil contrarium habentem, omnia implentem, a nulla re comprehensam, imo vero ipsam universa complectentem et continentem ac prehabentem, substantias omnes sine pollutione penetrantem, ultra res omnes et essentias longe proveciorem, ut quae substantialis est, omnibusque entibus sublimior; divinitate, bonitate, plenitudine superiorem; principatus omnes atque ordines statuentem, super omnem principatum atque ordinem positum; essentia, vita, sermone, et cogitatu altioiem; quae lux ipsa est, bonitas ipsa, ipsamet vita, ipsamet essen-

B lia; utpote quae nec esse suum, nec quidquam eorum quae est, ab alio habeat; verum ipsa iis quae sunt, essentiae; illis quae vivunt, vitae; et illis quae ratione utuntur, rationalis fons existat: bonorum omnium cunctis parentem, intuentem omnia priusquam fiant; unam substantiam, unam divinitatem, unam virtutem, unam voluntatem, unam operationem, unum principatum, unam potestatem, unam dominationem, unum regnum; ut tamen in tribus perfectis personis noscatur, et adoratione una adoretur, credaturque, et colatur ab omni rationali creatura; quippe quod illae citra permistionem et confusionem unitae sint, et sine distantia (quod cogitationem omnem superat) discretæ: in Patiam nomine baptizati sumus. Sic enim Dominus

C *Quid de Patre credendum. Quid de Filio.* — In unum Patrem (credimus) principium omnium et causam, ex nullo genitum, qui solus causæ et generationis expers est: omnium quidem conditorum; cæterum unius duntaxat natura Patrem unigeniti Filii sui Domini nostri Jesu Christi, sanctissimique Spiritus productorem. Et in unum Filium Dei unigenitum Dominum nostrum, ex Patre natum ante omnia sæcula; lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Quem cum ante omnia sæcula dicimus, ipsius generationem, nec tempus, nec initium pati ostendimus. Non enim Dei Filius ex nihilo in ortum productus est; ille, inquam, gloriæ splendor, paternæ figura substantiæ ², viva sapientia, et virtus ³, subsistens Verbum, substantialis ipsa, perfecta, atque vivens imago Dei ⁴ invisibilis, sed semper cum Patre, et in Patre erat, sempiternæ et absque ullo initio ex ipso genitus. Neque enim Pater unquam fuit, quando Filius non esset: verum simul Pater, simul Filius, qui ex ipso genitus est. Neque enim Pater vocari possit, qui Filio careat. Nam si Filio aliquando caruit, Pater certe non erat. Et si postea Filium habuit; postea quoque factus est Pater, cum ante Pater non esset, atque ex eo quod Pater non erat, mutatus est, eoque progressus ut Pater esset: id quod omni blasphemia gravius foret. Nefas

¹ Coloss. 1, 15.

¹ Math. xxv, 19. ² Hebr. 1, 3. ³ I Cor. 1, 24.

enim est dicere, Deum fecunditate naturali caruisse. A
 Facunditas porro in hoc posita est, ut quis ex se-
 ipso, id est ex propria substantia, prolem natura
 similem sui edat.

Generationis divinæ a creatione discrimina. —
 Proinde cum de Filii generatione agitur, tempus
 intercessisse dicere impium est; aut Filii existi-
 stentiam Patre posteriorem constituere. Ex ipso
 enim, hoc est ex Patris natura, esse profitemur
 Filii generationem. Ac nisi Filium a principio si-
 mul cum Patre a quo genitus est, fuisse conceda-
 mus, Paternæ substantiæ mutationem inducimus:
 quoniam, cum Pater non esset, posthac evasit
 Pater. Res enim creatæ, etsi postmodum conditæ
 sunt, non tamen ex Dei substantia extiterunt;
 sed ipsius voluntate et potentia fuerunt productæ
 ut essent. Nec propterea in Dei naturam cadit
 mutatio: etenim generatio quidem in hoc consi-
 stit, ut ex gignentis substantia proles ejusdem
 cum gignente substantiæ producat: ac creatio et
 effectio hoc tantum requirit, ut extra, et non ex
 creatis aut efficientis substantia fiat illud quod
 sentiam dissimile sit.

Quamobrem in Deo, qui solus a perpeffione
 omni, alteratione ac mutatione liber est, semper-
 que eodem modo se habet, tum generatio, tum
 creatio, passionis expertus est. Nam cum nec pa-
 tibilis, nec fluxæ naturæ sit; quippe simplex
 est, nec compositus: certe nec passionem nec
 fluxum, vel in generando, vel in creando subire
 potest, nec cujusquam opem atque adjumen-
 tum desiderat. At generatio quidem initium non
 habet sempiternaque est, ut quæ naturæ sit
 opus, exque ipsius substantia prodeat; ne alioqui
 ille qui gignit, mutationem subeat, ac præterea
 ne Deus prior sit, Deusque posterior, neve acces-
 sionem recipiat: creatio autem in Deo, cum sit
 voluntatis opus, Deo profecto cœterna non est.
 Haud enim natura comparatum est, ut quod ex
 nihilo producitur, eamdem cum eo quod ini-
 tio caret, et sempiternum est, æternitatem aut
 perpetuitatem habeat. Quemadmodum igitur homi-
 nis et Dei non eadem est efficiendi ratio; quia
 homo nihil ex nihilo producit; sed quod efficit
 ex præexistente et subjecta materia facit; nec
 voluntatem duntaxat adhibet, sed prius etiam cogi-
 tat, illudque quod facturum est, animo effingit,
 ac posthac manuum quoque addita opera, laborem
 et molestiam sustinet: nec raro etiam spe sua
 labitur, ut cui propositum ex animi voluntate non
 succedat: Deus autem sola voluntate omnia ex ni-
 hilo ut essent produxit: ita nec eodem modo gi-
 gnunt Deus et homo. Deus enim, ut qui tempori
 non subsit, et principio, passione ac fluxione omni vacet, sitque incorporeus, ac solus ab interitu
 liber; ita citra tempus quoque, et principium, et
 ac nec initium, nec finem habet incomprehensibilis ipsius generatio.

Ac proinde sempiternus Deus Verbum suum sine
 principio ac fine gignit; ne alioqui Deus, cujus
 natura ac existentia tempus omne superat, in

μότητος. Ἡ δὲ γονιμότης, τὸ ἐξ αὐτοῦ, ἦγουν ἐκ
 τῆς ἰδίας οὐσίας, ὁμοιον κατὰ φύσιν γεννᾷν.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀσεβὲς
 λέγειν χρόνον μεστειῦσαι, καὶ μετὰ τὸν Πατέρα τὴν
 τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξίν. Ἐξ αὐτοῦ γάρ, ἦγουν
 τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, φαμέν τὴν τοῦ Υἱοῦ γέν-
 νησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς δώμεν τὸν Υἶδον συνυπαρ-
 χεῖν τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς
 τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν· ὅτι μὴ ὢν
 Πατὴρ ὑστερον ἐγένετο Πατὴρ· ἡ γὰρ κτίσις, εἰ
 καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ
 οὐσίας· ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσεται
 καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρῆχθη, καὶ οὐκ ἀπταται τροπὴ
 τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γὰρ ἔστι τὸ ἐκ
 τῆς οὐσίας τοῦ γεννώντος προάγεσθαι τὸ γεννώμε-
 νον ὁμοιον κατ' οὐσίαν. Κτίσις δὲ καὶ ποίησις τὸ
 ἐξωθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτίζοντος καὶ
 ποιούντος, γενέσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον
 ἀνόμοιον παντελῶς κατ' οὐσίαν.

creatur aut efficitur, omninoque quantum ad es-

Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθοῦς, καὶ ἀναλλοιώτου,
 καὶ ἀτρέπτου, καὶ ἀει ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ, καὶ
 τὸ γεννᾷν, καὶ τὸ κτίζειν, ἀπαθὲς· φύσει γὰρ ὢν
 ἀπαθὴς καὶ ἀβρέυστος, ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀσύνητος,
 οὐ πέφυκεν, ὑπομένειν πάθος, ἢ βεῦσιν, οὔτε ἐν τῷ
 γεννᾷν, οὔτε ἐν τῷ κτίζειν, οὐδὲ τινος συνεργίας
 δεῖται· ἀλλ' ἡ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ ἀτίδισ,
 φύσεως ἔργον οὔσα, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προ-
 ἄγουσα, ἵνα τροπὴν ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνῃ, καὶ ἵνα
 μὴ Θεὸς πρῶτος, καὶ Θεὸς ὑστερος εἴη, καὶ προσθή-
 κην δέξηται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ, θελήσεως
 ἔργον οὔσα, οὐ συνατιδὸς ἔστι τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ οὐ
 πέφυκε τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμε-
 νον συνατιδῶν εἶναι τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀει ὄντι. Ὅσπερ
 οὖν οὐκ ὁμοίως ποιεῖ ἄνθρωπος καὶ Θεός· ὁ μὲν
 γὰρ ἄνθρωπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς [τὸ] εἶναι
 παράγει, ἀλλ' ὅσπερ ποιεῖ ἐκ προὑποκειμένης ὕλης
 ποιεῖ, οὐ θελήσας μόνον, ἀλλὰ καὶ προεπινοήσας,
 καὶ ἐν τῷ νῷ ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον, εἴτα καὶ
 χερσὶν ἐργασάμενος, καὶ κόπον ὑπομείνας καὶ κά-
 ματον, πολλάκις δὲ καὶ ἀστοχῆσας, μὴ ἀποδάντος,
 καθὰ βούλεται, τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὁ δὲ Θεὸς θελή-
 σας μόνον, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάντα παρ-
 ἡγαγεν. Οὕτως οὐδὲ ὁμοίως γεννᾷ Θεὸς καὶ ἄνθρω-
 πος. Ὁ μὲν γὰρ Θεός, ἀχρονος ὢν, καὶ ἀναρχος,
 καὶ ἀπαθὴς, καὶ ἀβρέυστος, καὶ ἀσώματος, καὶ
 μόνος, καὶ ἀτελεύτητος, ἀχρόνως, καὶ ἀνάρχως, καὶ
 ἀπαθῶς, καὶ ἀβρέυστως γεννᾷ, καὶ ἐκτὸς συν-
 θρασμοῦ· καὶ οὔτε ἀρχὴν ἔχει ἢ ἀκατάληπτος
 αὐτοῦ γέννησις, οὐδὲ τέλος.

Γεννᾷ τοίνυν ὁ ἀεὶ ὢν Θεὸς τὸν αὐτοῦ Λόγον
 τέλειον ὄντα, ἀνάρχως, καὶ ἀτελευτήτως, ἵνα μὴ ἐν
 χρόνῳ τίτηθαι Θεός, ὁ χρόνου ἀνωτέραν ἔχων τὴν τε

φύσει, καὶ τὴν ὑπαρξίν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, δῆλον ὡς ἐναντίως γεννᾷ ὑπὸ γένεσιν τελῶν, καὶ φθοράν, καὶ βεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν, καὶ σάρκα περικαίμενος, καὶ τὸ ἄρβρον καὶ τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει κακτῆμένος. Ἐνδεὲς γάρ τὸ ἄρβρον τῆς τοῦ θῆλεος βοηθείας. Ἄλλ' ἕλωσ ἐπὶ ὅ πάντων ἐπέκεινα καὶ πᾶσαν νόησιν καὶ κατὰληψιν ὑπερκαίμενος.

Διδάσκει οὖν ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἅμα Πατέρα, καὶ ἅμα τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, ἀχρόνωσ, καὶ ἀρβρεύτως, καὶ ἀπαθῶσ, καὶ ἀκαταλήπτως, ὡς μόνος ὁ τῶν ὄλων ὀδὸς Θεός· ὡσπερ ἅμα τὸ πῦρ, καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶσ· καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ φῶσ· ἀλλ' ἅμα· καὶ ὡσπερ τὸ φῶσ ἐκ τοῦ πυρός ἀεὶ γεννώμενον, ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἐστι, β μὴδισμῶσ αὐτοῦ χωριζόμενον· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται μὴδ' ὄλωσ ἀ αὐτοῦ χωριζόμενος, ἀλλ' ἀεὶ ἐν αὐτῷ ὢν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶσ ἐκ τοῦ πυρός γεννώμενον ἀχωρίτως, καὶ ἐν αὐτῷ ἀεὶ μένον, οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ· ποιοτήσ γάρ ἐστι φυσικὴ τοῦ πυρός. Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενής, ἐκ Πατρὸς γεννηθείσ ἀχωρίτως, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ ἐν αὐτῷ μένων ἀεὶ, ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς. sine diremptione genitus, semperque in ipso manens, peculiarem atque a Patre distinctam substantiam habet.

Λόγος μὲν οὖν, καὶ ἀπαύγασμα λέγεται, διὰ τὸ ἀνευ συνδυασμοῦ, καὶ ἀπαθῶσ, καὶ ἀχρόνωσ, καὶ ἀρβρεύτως, καὶ ἀχωρίτως γεγεννησθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Υἱὸς δὲ, καὶ χαρακτήρ τῆσ πατρικῆσ ὑποστάσεωσ, διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὁμοιον τῷ Πατρὶ εἶναι, πλην τῆσ ἀγεννησίασ. Μονογενής δὲ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Οὐδὲ γάρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γάρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέται, ἀλλ' οὐ γεννητός, ἀλλ' ἐκπορευτός. Ἄλλοσ τρόπος ὑπάρξεωσ οὐτός, ἀληπτός τε καὶ ἀγνωστος, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Διὸ καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ εἰσι, πλην τῆσ ἀγεννησίασ, ἧτις οὐ σημαίνει οὐσίασ διαφορὰν, οὐδὲ ἀξίωμα, ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεωσ· ὡσπερ καὶ ὁ Ἀδάμ ἀγέννητος ὢν· πλάσμα γάρ ἐστι τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ Σῆθ γεννητός· υἱὸς γάρ ἐστιν Ἀδάμ· καὶ ἡ Ἐβα ἐκ τῆσ τοῦ Ἀδάμ πλευρᾶσ ἐκπορευθεῖσα· οὐ γάρ ἐγεννήθη αὐτῇ· οὐ φύσει διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἄνθρωποι γάρ εἰσιν· ἀλλὰ τῷ τῆσ ὑπάρξεωσ τρόπῳ.

Eva quæ ex Adami costa prodiiit (neque enim ipsa mines enim sunt), sed existendi modo.

Κρῆ γάρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον διὰ ἐνὸσ ἢ γραφόμενον, τὸ ἀκτιστον, ἦτοι τὸ μὴ γενόμενον σημαίνει· τὸ δὲ ἀγέννητον διὰ τῶν δύο ἢ γραφόμενον, θελοῖ τὸ μὴ γεννηθέν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον διαφέρει οὐσία οὐσίασ· ἄλλη γάρ οὐσία ἀκτιστος, ἦτοι ἀγέννητος δι' ἐνὸσ ἢ, καὶ ἄλλη γεννητή, ἦτοι κτιστή. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον, οὐ

PATROL. GR. CXXX.

A tempore gignat. At vero perspicuum est hominem dispari modo gignere, ut qui generationi et corruptioni, fluxioni item et multiplicationi subjectus sit, ac carne vestitus, maremque et feminam in natura habeat: mas quippe feminæ opem desiderat. Verum propitius nobis sit ille qui omnia excedit, atque omnem mentis aciem et comprehensionem transcendit.

De Patre et Filio. — Sancta igitur et catholica et apostolica Ecclesia simul et Patrem, simulque unigenitum ipsius Filium docet, ex eo citra tempus, fluxum, et passionem, incomprehensibili quadam ratione ac soli universorum Deo perspecta, genitum: non secus atque una cum igne lumen est quod ex eo oritur; nec prior est ignis, posterius lumen, sed utrumque simul: et quemadmodum lumen quod ex igne semper gignitur, semper in eo est, nec ab eo quoquo modo disjungitur; ita et Filius gignitur ex Patre, ut nullo modo ab illo separetur, sed semper in eo sit. Verum hoc interest, quod lumen quod ex igne sine separatione gignitur, semperque in eo manet, aliam ab igne propriamque subsistentiam non habet (est enim naturalis ignis qualitas); at vero unigenitus Dei Filius ex Patre inseparabiliter ac

Quare Verbum, splendor, figura, Filius dicitur. Cur Unigenitus. — Ipse porro et Verbum, et splendor idecirco dicitur, quia citra alterius congressum et passionem et tempus, et fluxum ullum, ac separationem a Patre genitus est. Filius autem, ac Paternæ substantiæ figura, quia perfectus est ac subsistens, exceptaque ingenti proprietate per omnia patrem refert atque exprimit. Unigenitus item, quia solus est solo Patre unice natus est. Neque enim alia generatio est, quæ cum Filii Dei generatione conferri possit: quandoquidem nec alius quoque Dei Filius est. Quamvis enim etiam Spiritus sanctus ex Patre procedat, non tamen generationis modo, sed processionis. Alius autem est hic existentiae modus perinde incomprehensus et ignotus, quemadmodum et Filii generatio. Quocirca omnia quæ Pater habet, Filii sunt, hoc uno excepto, quod ingenus non est: quæ quidem vox nec naturæ discrimen, nec dignitatem, sed subsistendi modum indicat. Haud secus atque Adam, qui genitus non est (figmentum enim Dei est) et Seth qui genitus (filius enim est Adami) et genita est), natura inter se minime differunt (ho-

Aliud ἀγέννητον, et aliud ἀγέννητον. — Sciendum enim vocem ἀγέννητον, cum scribitur cum unico ἢ, increatum significare, seu quod minime factum est: ἀγέννητον autem, cum scribitur cum duplici ἢ, id indicare quod non est genitum. Priore ergo significato essentia ab essentia differt. Alia enim est essentia increata; quam vox ἀγέννητος, cum

unico v, sonat; alia creata, quam vox γεννητή denotat. Secundo autem significandi genere nullum essentiae ab essentia discrimen inducitur. Primum enim cujusque animantium speciei individuum ἀγέννητον, seu ingenuum est; non item ἀγέννητον, hoc est minime conditum et factum. A Conditore quippe rerum, per ipsius Verbum in ortum procreata speciei singulare exstaret, ex quo gignerentur.

Quantum igitur ad primam significationem attinet, singulis tribus sanctae Deitatis divinis personis vox ἀγέννητος convenit. Eiusdem enim substantiae sunt et increatae. Quantum autem ad secundam, non item: solus enim Pater ingenuus est. Nec enim ab alia persona habet ut sit. Solus etiam Filius genitus est: ex Patris enim substantia absque initio ullo ac tempore genitus est. Solus denique Spiritus sanctus ex Patris quidem substantia progreditur, non generatione, sed processione. Ita enim a divina Scriptura edocemur: tametsi alioqui generationis ac processionis modus nulla ingenii vi comprehendi possit.

Quin illud quoque nosse interest, paternitatis, filietatis, et processionis vocabula non a nobis ad beatam Deitatem esse translata, verum contra illinc nobis communicata, quemadmodum Apostolus ait: *Propterea flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in caelo et in terra est*.

Quomodo Pater major Filio. Verbum non est instrumentum Patris. — Quod si Patrem Filii principium et majorem esse dicimus, haudquaquam his verbis cum Filio vel tempore priorum vel natura praestantiorum esse indicamus (per ipsum enim fecit saecula), nec denique alia re quam sola causa; hoc est quia ex Patre genitus est, non autem Pater ex Filio; et quia pater naturaliter filii causa est: quemadmodum nec ignem ex luce prodire dicimus, verum lucem ex igne. Quocirca cum Patrem Filii principium ac Filii majorem audierimus, id causae ratione intelligamus. Et ignem sicut non alterius substantiae esse dicimus, ac rursus lucem alterius; eodem modo nec alterius substantiae Pater, alterius Filius dici potest; sed unius ejusdemque. Praeterea, sicut ignem per lucem ex eo progredientem lucere dicimus: nec proinde tamen lucem illam ex eo manantem organum quoddam esse ipsi inserviens, sed vim quamdam nativam statuimus: pari modo Patrem omnia quae facit, per Unigenitum suum facere dicimus, non tanquam per servile quoddam organum, sed ut per vim naturalem et subsistentem. Insuper quemadmodum ignem illuminare dicimus, idemque rursus ipse luci tribuimus; sic omnia quae Pater facit, Filius etiam similiter facit. At vero in hoc discrimen situm est, quod lux propriam et distinctam ab igne substantiam non habet. Filius autem perfecta hypostasis est, a paterna hypostasi inseparabilis, ut superius a nobis ostensum est. Neque enim fieri potest ut in rebus creatis imago ulla aut

¹ Jo. n. xv, 26. ² Ephes. v, 14. ³ Joan. xv, 28.

διαφέρει οὐσία οὐσίας· παντός γὰρ εἶδους ζώων ἡ πρώτη ὑπόστασις ἀγέννητός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος. Ἐκτίσθησαν μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, τῷ λόγῳ αὐτοῦ παραχθέντα εἰς γένεσιν. Οὐ μὴν ἐγεννήθησαν, μὴ προδιπάρχοντος ἐτέρου ὁμοειδοῦς, ἐξ οὗ γεννηθῶσι.

sunt. At non genita; cum ante nullum aliud ejusdem

Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας θεότητος ὑπέρθει ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἀκτιστοὶ ὑπάρχουσι. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον, οὐδαμῶς· ὁ μόνος γὰρ ὁ Πατὴρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Καὶ μόνος ὁ Υἱὸς γεννητός· ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται. Καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκπορευτον, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ γεννώμενον, ἀλλ' ἔκπορευόμενον· οὕτω μὲν τῆς θείας διδασκαλίας Γραφῆς, τοῦ δὲ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἀκατάληπτου ὑπάρχοντος.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὡς οὐκ ἐξ ἡμῶν μετηνέχθη ἐπὶ τὴν μακαρίαν θεότητα τὸ τῆς πατρότητος, καὶ υἰότητος, καὶ ἐκπορεύσεως ὄνομα· τούναντιον δὲ ἐκείθεν ἡμῖν μεταδίδονται, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Διὰ τοῦτο κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πάντα πατριά ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.*

Εἰ δὲ λέγομεν τὸν Πατέρα ἀρχὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεῖται αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ χρόνῳ, ἢ φύσει ὑποφαινόμεν· δι' αὐτοῦ γὰρ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· οὐδὲ κατ' ἑτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ τὸ αἴτιον· τουτέστιν, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη, καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ αἰτιός ἐστι τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς· ὡς περ οὐκ ἐκ τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμεν προέρχασθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρός. Ὅτε οὖν ἀκούσωμεν ἀρχὴν καὶ μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τῷ αἰτίῳ νοήσωμεν. Καὶ ὡς περ οὐ λέγομεν ἐτέρας οὐσίας τὸ πῦρ, καὶ ἐτέρας τὸ φῶς, οὕτως οὐχ ὅσον τε φάναι ἐτέρας οὐσίας τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν ἐτέρας· ἀλλὰ μίαν καὶ τῆς αὐτῆς. Καὶ καθάπερ φαμεν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ, καὶ οὐ τιθέμεθα ὄργανον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικὴν· οὕτω λέγομεν τὸν Πατέρα πάντα ὅσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ ποιεῖν, οὐχ ὡς δι' ὄργανου λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως. Καὶ ὡς περ λέγομεν τὸ πῦρ φωτίζειν, καὶ πάλιν φαμεν τὸ φῶς τοῦ πυρός φωτίζειν, οὕτω πάντα ὅσα ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ κέκτηται· ὁ δὲ Υἱὸς τελεία ὑπόστασις ἐστὶ, τῆς πατρικῆς ἀχώριστος ὑποστάσεως, ὡς ἀνωτέρω παρεστήκαμεν. Ἀδύνατον γὰρ εὐρέσθηναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαρράλλακτως ἐν ἑαυτῇ τὸν τρόπον τῆς ἀγίας Τριάδος παραδεικνύουσαν. Τὴ γὰρ κτιστὴν καὶ σύνθετον, καὶ βρωστὸν, καὶ τρεπτόν, καὶ περιγραπτόν, καὶ σχῆμα ἔχον, καὶ φθαρτόν, πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων

⁴ Hebr. i, 26. ⁵ Joan. v, 19.

τούτων ἀππλλαγμένην ὀπερούσιον θεῖαν οὐσίαν; Πᾶσα δὲ ἡ κτίσις, δῆλον ὡς τοῖς πλείοσι τούτων ἐνέχεται, καὶ πᾶσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν τῇ φθορᾷ ὑπόκειται.

Ἡ φύρα πρᾶξιτον, et corruptibile est, quo tandem modo superessentialem essentiam divinam, ab his omnibus liberam, aperte declarabit? Perspicuum autem est res omnes creatas plerisque ejusmodi affectionibus obnoxias esse, sicque a natura comparatas, ut corruptioni subiaceant.

Ὁμοίως πιστεύομεν καὶ εἰς ἐν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ Κύριον, καὶ ζωοποιόν· τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον· τὸ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, ὡς ὁμοούσιον τε καὶ συναριθμὸν· τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα, τὸ εὐθὲς, τὸ ἡγεμονικόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, καὶ ζωῆς, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· Θεὸν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ προσεγορευόμενον· ἀκτιστον, πλήρες, δημιουργόν, παντοκρατορικόν, παντοῦργόν, παντοδύναμον, ἀπειροδύναμον, δεσπότην πάσης κτίσεως, οὐ δεσποζόμενον· θεοῦν οὐ θεούμενον· πλήροῦν, οὐ πληρούμενον· μετέχον, οὐ μετέχον· ἀγιάζον, οὐχ ἀγιαζόμενον· παρᾶκλητον, ὡς τὰς τῶν ὄλων παρακλήσεις· δεχόμενον· κατὰ πάντα ὁμοιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον, καὶ μεταλαμβάνομενον ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ κτίζον, καὶ οὐσιούν τὰ σύμπαντα, καὶ ἀγιάζον, καὶ συνέχον· ἐνυπόστατον, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἀχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ πάντα ἔχον ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, πλήν ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ ἀνάιτιος καὶ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐκ τίνος· ἐξ ἑαυτοῦ γὰρ τὸ εἶναι ἔχει· οὐδὲ τι τῶν ὄντων ἔχει· ἐξ ἑτέρου ἔχει· αὐτὸς δὲ μὲλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι καὶ τοῦ πᾶσι εἶναι φυσικῶς τοῖς πᾶσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορά γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως μεραθῆκαμεν· τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς. Ἄμα δὲ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσις, et ipse quoque ex Patre est, non gignendi tamen modo, sed procedendi. Et quidem generationem inter et processionem discrimen intercedere edocti sumus: cæterum quis sit hujus distinctionis modus, prorsus nescimus. Simul porro et Filii ex Patre generatio,

Πάντα οὖν ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ εἶναι· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱός ἐστίν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ Υἱός ἔχει, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα, τουτέστι διὰ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα ἐστὶν ὁ Υἱός; καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱός; καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἔχει, τουτέστι, διὰ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλήν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως. Ἐν ταῦται; γὰρ μόναι; ταῖς χαρακτηριστικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἄγλαι τρεῖς ὑποστάσεις· οὐκ οὐσία, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαρέτως διαιρούμεναι.

Φαμὲν δὲ ἑκάστην τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν· ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστά-

in seipsa citra ullum dissimilitudinis notam repræsentet. Quod enim creatum, et compositum, et caducum, et mutabile, et circumscriptum, et figura præditum, et corruptibile est, quo tandem modo superessentialem essentiam divinam, ab his omnibus liberam, aperte declarabit? Perspicuum autem est res omnes creatas plerisque ejusmodi affectionibus obnoxias esse, sicque a natura comparatas, ut corruptioni subiaceant.

De Spiritu sancto. Ignotum nobis ut distinguantur in Deo generatio et processio. — Eodem etiam modo credimus in Spiritum sanctum, Dominum, et vivificantem, qui ex Patre præcedit, et in Filio conglorificatur, utpote consubstantialis et coæternus; Christi Spiritum, rectum, principalem; sapientiæ, vitæ et sanctitatis fontem; Dei cum Patre et Filio cum rem habentem, tum nuncupationem; increatum, plenum, conditorem, continentem omnia ac moderantem, omnium effectorem, omnipotentem, infinitæ potentia, creatis omnibus imperantem, nulliusque imperio subjacentem; qui deos facit, non deus sit; qui implet, nec impletur; qui participatur, nec participat; sanctificat, nec sanctificatur; Paracletum, hoc est, consolatorem, ut qui universorum admittat obsecrationes: Patri et Filio per omnia similem; ex Patre procedentem; qui per Filium conceditur, et ab omni creatura percipitur; qui per seipsum creat, et rebus omnibus subsistentiam tribuit et sanctitatem, qui in propria subsistit, sive existit, hypostasi; qui a Patre et Filio nec separatur nec digreditur; qui omnia habet quæ Pater et Filius, excepta ingeni et geniti proprietate. Pater quippe causam non agnoscit, estque ingenuus. Non enim ex quoquam est (a seipso enim habet ut sit), nec quidquam eorum quæ habet, ab alio habet; quin potius ipse principium omnibus est et causa, tum quod sint, tum quod naturaliter certo modo sint. Filius autem ex Patre est generationis modo. Spiritus vero sanctus Omnia igitur quæ Filius habet, Spiritus etiam a Patre habet; atque adeo hoc ipsum quod est. Quod si Pater non est, sane nec Filius est, nec Spiritus. Idem nisi Pater aliquid habet, ne Filius quidem illud habeat, nec Spiritus: et propter Patrem, id est, quia Pater est, tum Filius, tum Spiritus sanctus est. Rursusque propter Patrem habet Filius quidquid habet, et Spiritus, hoc est, propterea quod Pater hæc habet; modo tamen, ingeni, geniti, et processionis proprietates excipias. In his enim duntaxat personalibus proprietatibus tres sanctæ Trinitatis personæ inter se distinguuntur; non essentia, sed peculiari cujusque personæ nota indivisim discretæ.

Porro unquamque ex his tribus perfectam atque integram subsistentiam habere dicimus, ne aliqui compositam unam ex tribus imperfectis

naturam perfectam intelligamus; sed unam simplicem substantiam et essentiam omni perfectione superiorem et anteriorem, in tribus perfectis personis noscimus. Quidquid enim ex imperfectis conficitur, necessario compositum est. At ex perfectis hypostasibus compositio fieri non potest. Quo fit ut nec speciem ex hypostasibus singulis, sed in hypostasibus singulis dicamus. Imperfecta vero diximus, quæ speciem non servant ejus rei quæ ex ipsis efficitur. Lapis enim, lignum, ferrum per se quidem, si peculiarem cujusque naturam spectes, perfecta sunt: at respectu domus quæ ex ipsis quidquam horum, si privatim consideretur, domus est.

Quocirca perfectas quidem personas profitemur, ne in divina natura compositionem intelligamus. Compositio enim dissidii mater est. At rursus tres personas in se invicem esse dicimus, ne deorum copiam et turbam inducamus. Ita per tres personas hoc intelligimus, quod nullus hic compositioni et confusio loci sit: per id autem quod tres personæ ejusdem substantiæ sunt, et aliæ in aliis; quod etiam eadem voluntas, eadem operatio, eadem vis ac potentia, ac denique idem, ut ita loquar, in illis motus est, hoc agnoscimus; quod nimirum in illis nulla divisio locum habeat, et quod unus sit Deus. Unus quippe vere Deus est, Deus, Verbum et Spiritus ejus.

Hoc autem nosse interest, quod aliud sit quoad rem, et aliud ratione ac cogitatione considerari. Enimvero in omnibus creaturis discretio quidem personarum quoad rem consideratur. Re quippe ipsa Petrum a Paulo separatim consideramus; communitas autem et conjunctio atque unitas, ratione atque cogitatione perspicitur. Per mentem enim concipimus Petrum et Paulum ejusdem esse naturæ, naturamque unam communem habere. Nam uterque eorum animal rationale et mortale est: et uterque caro est, anima rationali et intelligente prædita. Hæc itaque communis natura ratione consideratur. Neque enim hypostases aliæ in aliis sunt, verum quælibet privatim et sigillatim, hoc est se junctim consistit; habetque per multa quibus ab alia persona dirimatur. Nam et loco disjunguntur, et tempore discrepant, sententia quoque dividuntur, et forma sive figura, et habitu, et temperamento, et dignitate, et instituto vitæ genere, ac denique omnibus aliis proprietatibus, quibus tanquam certis quibusdam notis dignoscuntur. In primis autem inter se dissident, quod non alia in alia, sed quæque separatim existunt. Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et multi homines dicantur.

Unde unitas naturæ divinæ. Personæ Trinitatis indivisæ. Filius et Spiritus sanctus ad unum principium referuntur. — Id quod in omnibus quoque conditis rebus animadvertere liceat. In sacrosancta vero, et substantiam omnem exsuperante, atque ultra res omnes evecta et incómprehensibili Trinitate, contrario modo se res habet. Illic enim communitas quidem et unitas recipitur, quod

σεσι μίαν ἀπλήν οὐσίαν, ὑπερτελή, καὶ προτίλειον. Πάν γὰρ ἐξ ἀτελών συγκαίμενον, σύνθετον πάντως ἐστίν. Ἐκ δὲ τελείων ὑποστάσεων ἀδύνατον σύνθεσιν γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν τὸ εἶδος ἐξ ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐν ὑποστάσεσιν. Ἀτελών δὲ εἶπομεν, τῶν μὴ σωζόντων τὸ εἶδος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένου πράγματος. Λίθος μὲν γὰρ, καὶ ξύλον, καὶ σίδηρος, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ τέλειόν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν· πρὸς δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀποτελούμενον ὄχημα, ἀτελὲς ἕκαστον ὑπάρχει· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἕκαστον αὐτῶν καθ' ἑαυτοῦ οἶκος.

exstructa est, singula imperfecta sunt. Neque enim

Τελείας μὲν οὖν τὰς ὑποστάσεις φεμὲν, ἵνα μὴ σύνθεσιν ἐπὶ τῆς θείας νοήσωμεν φύσεως. Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως. Καὶ πάλιν, ἐν ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ πληθὸς καὶ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν. Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνητον καὶ ἀσύγχυτον· διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσίου, καὶ τοῦ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις, καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος τε, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς κινήσεως, ἵν' οὕτως εἶπω, τὸ ἀδιαιρέτον, καὶ τὸ εἶναι ἕνα θεὸν γνωρίζομεν. Εἰς γὰρ ὄντως θεὸς, ὁ θεός, καὶ ὁ λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ.

Χρὴ δὲ εἰδέναί, ὅτι ἑτερόν τί ἐστὶ τὸ πράγματι πράγματι θεωρεῖσθαι, καὶ ἄλλο τὸ λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ. Ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων, ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαιρέσις, πράγματι θεωρεῖται. Πράγματι γὰρ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου κεχωρισμένος θεωρεῖται. Ἡ δὲ κοινότης, καὶ ἡ συνάφεια, καὶ τὸ ἐν, λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ θεωρεῖται. Νοοῦμεν γὰρ τῶν νῶν, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, καὶ κοινήν μίαν ἔχουσι φύσιν. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν ζῶν ἐστὶ ἡ λογικὸν θνητόν· καὶ ἕκαστος σὰρξ ἐστὶν ἐμψυχωμένη ἡ ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερῇ. Αὕτη οὖν ἡ κοινὴ φύσις τῶν λόγῳ ἐστὶ θεωρητῆ. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσίν. Ἰδίᾳ δὲ ἐκάστη καὶ ἀναμέρος, ἤγουν καθ' ἑαυτὴν κεχωρίσται, πλεῖστα τὰ διαιρούντα αὐτὴν ἐκ τῆς ἐτέρας ἔχουσα. Καὶ γὰρ καὶ τόπῳ διεστήκασι, καὶ χρόνῳ διαφέρουσι, καὶ γνώμῃ μερίζονται, καὶ ἰσχύϊ, καὶ μορφῇ ἤγουν ἰσχύϊ, καὶ ἔξει, καὶ κράτει, καὶ ἀξίᾳ, καὶ ἐπιτηδεύματι, καὶ πᾶσι τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι· πλεόν δὲ πάντων, τῶν μὴ ἐν ἀλλήλαις, ἀλλὰ κεχωρισμένως εἶναι. Ὅθεν καὶ δύο, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται καὶ πολλοί.

Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et multi

Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάσης ἐστὶν ἰδεῖν τῆς κτίσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερουσίου, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ἀλήπτου Τριάδος, καὶ ἀνάπαλιν. Τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν, πράγματι θεωρεῖται, διὰ τὸ συναίδιον, καὶ τὸ παντὸν τῆς οὐσίας, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ τοῦ θελήματος, καὶ τὴν τῆς γνώμης σύμπνοιαν, τὴν τε τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότητα. Οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ

ταυτότητα · και τὸ ἐν ἑξαλίμα τῆς κινήσεως. Μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνεργεία, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ, οὐ τρεῖς ὁμοιοὶ ἀλλήλαις · ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐν γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον, οὐχ ἦντον ἢ πρὸς ἑαυτὸν · τούτεστιν οὐ κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, κλῆν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως · ἐπινοῶ δὲ τὸ διηρημένον. Ἐνα γὰρ Θεὸν γινώσκωμεν · ἐν μόναις δὲ ταῖς ιδιότησι τῆς τε πατρότητος, καὶ τῆς υἰότητος, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως · κατὰ τε τὸ αἰτιον, καὶ τὸ αἰτιατὸν⁽¹⁾, καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ἦτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, τὴν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Οὕτε γὰρ τοπιχὴν διάστασι, ὡς ἐφ' ἡμῶν, δυναμέθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος · ἐν ἀλλήλαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσὶν · οὐχ ὥστε συγχέσθαι, ἀλλὰ ὥστε ἔχασθαι, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, φήσαντος · οὕτε θελήματος διαφορὰν, ἢ γνώμης, ἢ ἐνεργείας, ἢ δυνάμεως, ἢ κινῶς ἑτέρου, ἄτινα τὴν πραγματικὴν, καὶ διόλου ἐν ἡμῖν γεννώσι διαίρεσιν. Διὸ οὐδὲ τρεῖς θεοὺς λέγομεν, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα · ἓνα δὲ μᾶλλον Θεὸν, τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἐν αἰτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συνυθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων, κατὰ τὴν Σαβελλίου συναίρεσιν · ἐνοῦνται γὰρ, ὡς ἔφημεν, οὐχ ὥστε συγχέσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχασθαι ἀλλήλων · καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσι δίχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συμφύσεως · οὐδὲ ἐξισταμένων, ἢ κατ' οὐσίαν τεμνομένων κατὰ τὴν Ἀρείου διαίρεσιν. Ἀμέριστος γὰρ ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἢ Θεότης, καὶ οἶον ἐν ἡλίσις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, καὶ ἀδιαστάτοις οὖσι, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις τε καὶ συναίρεσις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, καὶ τὸ ἐν, καὶ ταυτὸν τῆς θεότητος, ἐν οὕτως εἴπω, κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ ἐνεργείας, καὶ κυριότητος ταυτότητα, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον. Ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ Θεότης, ἢ, τὸ γε ἀκριθέτερον εἰπεῖν, ἢ ἡ Θεότης, καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκείθεν ὄντα, καὶ ἁμοδύως, καὶ ἀδιαστάτως · τούτεστι τὰς ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τρία τὰ προ-

Atum quia personæ coeternæ sunt, tum quia illarum eadem est essentia, facultas, voluntas, sententia conspiratio, eadem quoque auctoritas, potentia, bonitas. Non dixi, similitudinem, sed identitatem, atque unam motionis præultationem. Una enim est essentia, una bonitas, una potestas, una voluntas, una facultas, una auctoritas; una, inquam, et eadem, non tres inter se similes, sed una plane eademque trium personarum motio. Unaquæque enim ipsarum non minus unitatem habet cum alia, quam ipsa secum. Unum quippe idemque omnino sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus; nisi quod Pater ingenuus est, Filius genitus, et Spiritus sanctus processit. Quod autem in ea discretum est, cogitationem percipitur. Unum quippe Deum cognoscimus; in solis proprietatibus, nimirum paternitatis, filiationis, et processionis; atque quantum ad causam et causatum, ac hypostasis perfectionem, hoc est existendi modum, distinctionem intelligimus. Neque enim distantiam secundum locum, ut apud nos, in Deitate quæ circumscriptionem omnem excludit, admittere licet (sunt enim personæ aliæ in aliis; non ut inter se confundantur, sed ut coheræant, juxta eam Domini sententiam: *Ego in Patre et Pater in me est* ¹) nec voluntatis, aut sententiæ; aut efficacitatis, aut potentia; aut alterius cujusdam rei, quæ realem ac omnimodam in nobis distinctionem gignat, discrimen ullum. Quapropter nec tres deos Patrem et Filium et Spiritum sanctum dicimus; quin potius sanctam Trinitatem unum Deum asserimus: sic videlicet ut Filius et Spiritus sanctus ad unum auctorem referantur, non autem componantur, aut juxta Sabellii contractionem una coalescant ac permisceantur (uniuntur enim, ut diximus, non ita ut confundantur, sed ut coheræant; atque sese invicem citra omnem contradictionem ac commistionem pervadant), nec extra se invicem sistantur, aut quantum ad essentiam juxta Arian divisionem scindantur. Indivisa enim in divisis, ut rem breviter enuntiem, Divinitas est; ac velut in tribus solibus sibi invicem coheræentibus, nulla loci intercapedine disjunctis, una eademque lucis temperatio atque conjunctio. Quare cum Deitatem, primamque illam causam, et monarchiam, atque

unam eademque divinitatis (ut ita dicam) motionem et voluntatem, essentiam ac potentiam, efficacitatemque, et dominationem intuemur, unum duntaxat sensui nostro obversatur. At vero, cum ea, in quibus Deitas est, vel, si accuratius loquendum est, quæ Deitas est, atque ea quæ ex principe illa causa citra omne temporis spatium, gloriæque discrimen, ac separationem existunt; hoc est personas, consideramus, tria sunt quæ a nobis adorantur.

Χρὴ δὲ γινώσκων, οὐ τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τινος · λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν δὲ Υἱὸν, οὐ λέγομεν αἰτιον, οὐδὲ Πατέρα · λέγομεν δὲ αὐτὸν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν,

(1) Ad verba καὶ τὸ αἰτιατὸν schohion σοηνης ὡς ρουσιως τὸ αἰτιατὸν ἐν ταῦθα νοητέον. ΜΑΤΤ. 11.

¹ Joan. xv, 11.

Veram id nobis advertendum est, quod cum non dicamus Patrem esse ex aliquo, dicimus tamen ipsum Filium Patrem. Filium autem nec sine causa, nec Patrem dicimus, sed ex Patre, et Filium Patris. At Spiritum sanctum, et ex Patre dicimus esse, et legitur in codice 1 Mosquensi: Ἰδιωτρόπως καὶ

Patris Spiritum nominamus. Ex Filio autem Spiritum non dicimus, sed Filii Spiritum appellamus. Si quis enim, inquit Apostolus, Spiritum Christi non habet. Et per Filium nobis esse patefactum, et impertitum constat (1). Nam insufflavit, inquit, et dixit discipulis suis: Accipite Spiritum sanctum. Quemadmodum enim a sole tunc radius, tum splendor per radium, sic a Patre Filius, et per Filium Spiritus proficiunt. Ipse enim Pater Filii et Spiritus, ut sol radii et splendoris est fons; per Filium autem Spiritus, ut per radium splendor, nobis impertitur, qui nos illustrat, et a nobis accipitur. Filium vero neque Spiritus, neque ex Spiritu dicimus.

Ejusdem ex cap. 12.

Et Pater est Deus, qui semper est ingenuus, cum a nullo genitus sit et Filium gignat coeternum. Et Filius est Deus, qui semper est cum Patre, sine tempore, et sempiternus. et sine fluxu, et sine perturbatione, et sine sejunctione ab ipso genitus. Et Spiritus sanctus est Deus, virtus sanctos efficiens, in sua subsistens persona, a Patre procedens, acquiescens in Filio, et ejusdem essentiae cum Patre et Filio. Verbum est, quod per essentiam semper adest cum Patre. Verbum est etiam naturalis animi motus, quo animus ipse movetur, et intelligit, et cogitat, cum sit quasi lux et splendor ipsius. Præterea verbum est et illud intimum, quod in corde loquitur. Ad hæc verbum est animi nuntius. Verbum igitur, quod est Deus, per essentiam in propria consistit persona. Reliqua tria sunt animi facultates, quæ non per se proprie consistunt. Quorum primum est animi germen naturale, quod semper ab ipso naturaliter manat; alterum autem et intimum dicitur; tertium vero pronuntiatur. Spiritus multis modis intelligitur. Nam et Spiritus sanctus, et virtutes ipsius, et angelus bonus, et dæmon, et animus, et nonnunquam etiam mens, et aer dicitur spiritus.

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto, distincta simul, et unita divinitatis ratio diversorum Patrum.

Fieri non potest ex duabus perfectis personis compositio. Quamobrem nec speciem dicimus ex personis, sed in personis. Itaque perfectas in sancta Trinitate personas dicimus, ne in illis ulla compositio cogitetur. Has autem in se vicissim singulas propter mutuum earum inter se habitum relationemque pronuntiamus.

In omnibus quidem rebus procreatis singula-

(1) Adverte quod in materia processionis Spiritus sancti more Græcorum loquitur, ante determinationem factam in concilio Ephesino sub Theod. Juniore, et Cælestino papa, quod procederet etiam a Filio. Vel dici potest velle Damasc. non dici Spiritus ex Filio, id est, non haberi clare in Scripturis quod procedat ex Filio, non negat tamen esse ex Filio vel procedere ex Filio. Et ita adiutat dom. Theod. 1 par., q. 36, artic. 2, argum. 3, et

A καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν. Εἰ τις γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει. Καὶ δι' Υἱοῦ παφανερῶσθαι, καὶ μεταδόσθαι ἡμῖν, ὁμολογοῦμεν. Ἐνεφύσητος γὰρ, φησὶ, καὶ εἴπετο: μαθηταῖς αὐτοῦ, Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον. Πνεῦμα γὰρ ἄγιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα (3). Ὡστερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἦ τε ἀκτίς, καὶ ἡ ἐκλαμψίς· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτίνος, καὶ τῆς ἐκλαμψείας· διὰ δὲ τῆς ἀκτίνος ἡ ἐκλαμψίς ἡμῖν μεταδίδοται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μεταχομένη ὑπ' ἡμῶν. Τὸν δὲ Υἱὸν οὕτως τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὕτως μὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ 18' λόγου.

B Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁ ὢν ἀεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἐκ τινος; γεννηθεὶς, γεννήσας δὲ Υἱὸν συναΐδιον. Θεὸς καὶ Υἱὸς ἐστὶν, ὁ ὢν ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ, ἀχώρων, καὶ ἀδίως, καὶ ἀβρέυστος, καὶ ἀπαθὴς, καὶ ἀδιαστάτως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεὸς καὶ Πνεῦμα ἄγιον ἐστὶ, δύναμις ἀγιστικῆ ἐνυπόστατος, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευομένη, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπυρομένη, ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Λόγος ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ ἀεὶ συμπάρων. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, καθ' ἣν κινεῖται, καὶ νοεῖ, καὶ λογίζεται, οἶοναι φῶς αὐτοῦ ὢν καὶ ἀπαύρασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ὁ ἐνδιάθετος, ὁ ἐν καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς Λόγος, οὐσιωδῶς τέ ἐστι, καὶ ἐνυπόστατος· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς λόγοι δυνάμεις εἰσι τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενοι, ὢν ὁ μὲν πρῶτος τοῦ νοῦ φυσικὸν ἐστὶ γέννημα, ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ φυσικῶς πηγάζομενος· ὁ δευτέρος δὲ λέγεται καὶ ἐνδιάθετος· ὁ δὲ τρίτος προφορικὸς. Τὸ Πνεῦμα νοεῖται πολλαχῶς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λέγονται δὲ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος πνεύματα. Πνεῦμα καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός. Πνεῦμα καὶ ὁ δαίμων. Πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ νοῦς πνεῦμα λέγεται. Πνεῦμα καὶ ὁ ἄνεμος, καὶ ὁ ἀήρ, καὶ ἕτερα.

Ἐπι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη θεολογία διευφρόων Πατέρων.

Ἐκ τῶο τελείων ὑποστάσεων ἀδύνατον σύθεσθαι γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν εἶδος; ἐξ ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει. Λοιπὸν οὖν ἐπὶ τῆς ἁλίας Τριάδος τελείας μὲν τὰς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ σύνθεσις αὐταῖς ἐπινοηθῆι· ἐν ἀλλήλαις δὲ ταῦταις φαρὲν διὰ τε τῆς ἀλληλουχίαν αὐτῶν, καὶ τὸ φερᾶλλον, καὶ διὰ τὸ ἀπερίγραπτον, καὶ ἀχώρητον τόπων; ἐπὶ δὲ καὶ διὰ τὴν μίαν τοῦτων θεότητα.

Ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων ἡ μὲν τῶν ὑποστά-

in ejus responso, et hoc modo intelligere potes omnia alia similia dicta si in aliqua incideris in hoc opere. ZINUS. — Vide P. Michaelis Le Quien notam ad hunc Damasceni locum, *Patrologiæ* tom. XLIV, col. 831.

(2) Πνεῦμα γὰρ ἄγιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα. Hæc ut solent in margine habet cod. Mosquensis 1 ap. Mauthacium; et revera desunt in Damasceno impresso. E. B. R.

στων διαίρεσις· πράγματι θεωρεῖται· πράγματι γὰρ ὁ Μιχαὴλ τοῦ Γαβριὴλ κεχώρισταί, καὶ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως. Τὸ δὲ κοινὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἐν ἐπινοῖᾳ διαγιγνώσκεται· ἐπινοῖα γὰρ μόνη νοοῦμεν τῆν ἀγγελότητα τυχὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας Τριάδος ἀνάκειται· πραγματικῶς γὰρ οἴδαμεν ὅτι εἶς ἐστὶ Θεός, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις, καὶ ἐξουσία, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ ἐνέργεια, καὶ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα· ἡ δὲ τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις· ἐπινοῖα ψιλλῆ νοεῖται. Οὕτε γὰρ προσωπικὴν περιγραφὴν ἐννοῆσαι· τολμῶμεν, οὕτε τοπικὴν διάστασιν, οὕτε τι τῶν ἄλλων ἀφοριστικῶν ἰδιοτήτων, πλὴν πατρότητος καὶ υἰότητος, καὶ ἐκπορεύσεως. Καὶ ταῦτα δὲ ὑπερφυσῶς καὶ ὑπερουσίως. Διὸ καὶ ἓνα Θεὸν λέγομεν αὐτούς, μὴ δυνάμενοι διελθεῖν τελείως καὶ πραγματικῶς τὰς ὑποστάσεις αὐτῶν, ἀδιαιρέτως διαιρουμένους, καὶ ἀσυνάπτως συναπτομένους, διὰ τὸ ὑπερφυσῶς ὁμοίως καὶ ὑπερούσιον τῆς τε διαίρεσεως αὐτῶν καὶ τῆς συναφείας.

procedens intelligitur. Has quidem Græcos fingendis vocibus feliciores imitati non inutiliter fortasse, barbære quidem certe paternitatem, filiationem et processionem appellant. Quæ ratione naturam atque essentialiam superante sunt. Itaque Deum unum eos esse dicimus, cum ipsorum personas sine divisione distinctas, et sine conjunctione copulatas, propter divisionis conjunctionisque rationem natura simul et essentia præstantiorem, perfecte et reipsa distinguere nequeamus.

Χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις, οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ ταῖς χαρακτηριστικαῖς ἰδιότησι τῶν προσώπων. Λοιπὸν οὖν διὰ τῶν κλήσεων τῆς ἁγίας Τριάδος· Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐ φύσεων διδασκόμεθα διαφορὰν, ἀλλ' ὑποστάσεων γνωριστικὰς ἰδιότητας.

Οὐσία καὶ φύσις, καὶ γένος, καὶ εἶδος, καὶ μορφή, ταῦτόν ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ κατὰ τοὺς θελοὺς Πατέρας. Ὑπόστασις δὲ πάλιν, καὶ πρόσωπον, καὶ χαρακτήρ, καὶ ἰδιότης, καὶ ἄτομον ταυτὸν. Καὶ οὐσία μὲν καὶ φύσις κατὰ πάντων ἐπίσης λέγονται τῶν ὑποκειμένων, καθὼ καὶ πάντες ἄνθρωποι μιᾶς οὐσίας καὶ φύσεως· ὑπόστασις δὲ ἐστὶ, καὶ πρόσωπον, καὶ ἄτομον, τὸ ἰδιαζόντως καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστῶς, καὶ διαίρεσιν χωρὶς φθορᾶς μὴ ἐπιδεχόμενον.

Εἶδος καὶ μορφή ταυτὸν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ τὴν οὐσίαν ἄμφω σημαίνουσιν. «Ὁ ἑωρακὼς γὰρ, » φησὶν, «ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα μου, » ἐράσεως ἐνταῦθα νοουμένης τῆς γνώσεως.

Ἡ μὲν οὐσία ἐνωτικὴ τῶν ὑποστάσεων· αἱ δὲ ὑποστάσεις διαιρετικαὶ τῆς οὐσίας ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς καὶ ἀφοριστικοῖς αὐτῶν ἰδιύμασιν.

Ἡ μὲν οὐσία οὐδέποτε λέγεται κατὰ ἀνυπάρκτων, ἡ δὲ φύσις πολλάκις. Φύσιν γὰρ, φησὶν, ἔχει τὸ ψευδὸς τοιαύτην. Καὶ ὄλην μὲν φύσις ὕδατος· δείκνυσι τὴν οἰκίαν πηγὴν, λόγου δὲ φύσις τὴν προενέγκασαν καρδίαν.

Εἰ τὰ κοινὰ καὶ καθολικὰ διὰ καὶ τέλεια κατηγοροῦνται τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς μερικῶν· κατηγορεῖται ἄρα καὶ ἡ φύσις τῆς θεότητος ὄλη καὶ τέλεια ἐκείτης τῶν ἑαυτῆς ὑποστάσεων. Κοινὸν μὲν γὰρ καὶ καθολικὸν ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία, μερικὸν δὲ

A rum divisio personarum reipsa perspicitur. Michael a Gabriele reipsa separatus est, et Petrus a Paulo, et reliquæ eodem modo. Quod autem in ipsis commune atque unum est, animo et cogitatione concipitur. Cogitatione enim tantummodo comprehendimus humanitatem, et si qua vox eodem modo communem angelorum notionem queat. explicare, neque enim angelitatem ausim dicere. At in Trinitate divinæ contra fit. Quod enim commune atque unum est, reipsa cernitur. Etenim Deum esse unum, et unam eandemque naturam, et potestatem, et sapientiam, et virtutem, et actionem, et voluntatem, reipsa cognoscimus. Personarum vero distinctionem tenui cogitatione complectimur.

B Neque enim audemus ullam ejusmodi circumscriptionem, qualem hic in personis cernimus, aut loci intervallum, et alias id genus proprietates, quibus res singulæ tanquam terminis suis conclusæ separantur a cæteris, cogitant, sed eas tantum notions, quibus Pater genitor, Filius genitus, Spiritus

C Distinguuntur hypostases non essentia, sed propriis personarum notis. Quare per sanctæ Trinitatis nomina, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non naturarum discrimen, sed indices personarum proprietates edocemur.

Essentia, et natura, et genus, et species, et forma, ex Patrum sententia, idem sunt in Deo. Item persona, et nota, et proprietates, et individuum idem sunt. Et essentia quidem atque natura de omnibus subjectis pariter dicuntur, quemadmodum et omnes homines unius essentiæ naturæque sunt, hypostasis vero, et persona, et individuum significant id quod proprie, et per se subsistit, et ab alio sine interitu suscipit distinctionem.

Species, et forma idem sunt in sancta Trinitate, essentialiamque significant: «Qui vidit me, » inquit, «Patrem vidit.» Hic autem videre significat cognoscere.

D Essentia personas conjungit. Persona vero proprietatibus, quasi notis quibusdam separantibus, essentialiam distinguunt.

Essentia nunquam dicitur de iis, quæ per se non constant; natura vero sæpissime. Quapropter hæc est, inquit ille, natura mendacii. Et ille, ductus, inquit, aquæ fontem ostendit suum: sermonis autem natura cor loquentis indicat.

Si ea quæ communia, et universa, et tota, et perfecta de subjectis sibi singularibus dicuntur, dicitur et Divinitatis natura tota et perfecta de singulis ipsius personis. Commune enim et universum quiddam est natura et essentia. Singula-

¹ Joan. xiv, 9.

re autem hypostasis, et persona, non quod natura partem habeat, sed quod individuum sit; et essentia commune quiddam est, quoniam de pluribus dicitur; individuum vero singulare, quia dicitur de uno tantum.

Ecclesiæ definitione et lege non est idem natura et hypostasis. Sed quæ inter commune et proprium; inter universum et singulare, inter indefinitum et definitum, eadem est inter naturam atque hypostasim differentia. Beatum tamen Cyrillum et alios Patres his duobus nominibus promiscue et communiter uti; ubi de divina humanæ carnis assumptione disserunt, non ignoramus. Abutuntur enim; dum alias quidem hypostasim pro essentia, alias autem essentiam pro hypostasi pronuntiant, non quod eas idem esse sentiant, sed quoniam initio non solum divina Scriptura, verum etiam Ecclesiæ doctores multis in rebus sine ullo discrimine quibusdam vocibus utebantur, scientes, verba nihil afferre incommodi, cum res aliter habeant. Quæ quidem ipsius Cyrilli sententia est. Et ipse rerum sacrarum demonstrator Dionysius ait, dementis atque imperiti hominis esse, non rei propositæ, sed verbis animum adhibere. Et Gregorius Theologus: «Neque vero,» inquit, «qui de verbis digladiantur, id turpe existiment, quasi pietas nobis in verbis, non autem in rebus ipsis posita sit.» Et rursum: «Veritas, inquit, nobis non in verbis, sed in rebus est sita.» Quando igitur verbis abutuntur auctores, proprie neque sunt, neque accipiuntur illæ res, quas ea verba videntur significare, sed quas ipsi volunt intelligi. Itaque cum hypostasimon unionem, et differentiam, et proprietatem Cyrillus dicit, loco essentiæ utitur hypostasi, ut ea voce naturas unitas per se subsistere declaret, doceatque non similitudinum et formarum quarundam, quæ non per se constant, sed rerum subsistentium unionem fieri. Quod autem ita sit, ex verbis ipsius, quibus in apologia primi anathematis adversus Theodoretum reprehensionem utitur intelligi potest: «Si extra hypostases, inquit, solæ per se formæ vicissim convenissent, illa unionis ratione similitudines quædam et formæ per se non subsistentes convenissent. Nunc autem non similitudinum, sed rerum conventus fuit, ergo et hypostasimon.» Verum quod inter naturam et hypostasim discrimen esse crediderit, ipsemet docet in secunda ad Nestorium epistola: «Servatoris,» inquit, «nostri voces in Evangelicis neque ad duas hypostases, neque ad duas referimus personas.» Item in epistola, quam ad Orientales scribit: «Evangelicis,» inquit, «et apostolicis voces, quæ de Domino pronuntiantur, scimus a viris theologis partim ita communiter accipi, ut ad unam referantur personam; partim ita dividi, ut duabus naturis tribuantur.» Ac idem: «Alibi non est,» inquit, «duplex, sed unus, et solus Christus.» Hoc autem ait propter unam ejus personam. Quantum enim ad naturas spectat, dicitur

ἡ ὑπὸστασις, καὶ τὸ πρόσωπον· μερικὴν δὲ οὐχ ὡς μέρος τῆς φύσεως μὲν ἔχει, μέρος δὲ μὴ ἔχει, ἀλλ' ὡς ἄτομον. Καὶ ἡ μὲν οὐσία κοινὴν, ὡς κατὰ πίστεων κατηγορούμενον, τὸ δὲ ἄτομον μερικὴν, ὡς καθ' ἑνὸς μόνου λεγόμενον.

Οὐ ταυτὸν οἶδεν ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὄρος καὶ νόμος φύσιν καὶ ὑπόστασιν. Ἦν γὰρ ἔχει τὸ κοινὸν διαφορὰν πρὸς τὸ ἰδικόν, καὶ τὸ καθολικὸν πρὸς τὸ μερικόν, καὶ τὸ ἀόριστον πρὸς τὸ ὀρισμένον, ταύτην ἔχει καὶ ἡ φύσις πρὸς τὴν ὑπόστασιν. Κατηχησθῆναι δὲ πολλάκις τὸν μακάριον Κύριλλον, καὶ ἐτέρους Πατέρας· ὀδύφρω; τοῖς δυσὶ τοῖτοις ὀνόμασιν ἐπὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, οὐκ ἀμφιβάλλομεν. Κατηχησαντο γὰρ πῆ μὲν τὴν ὑπόστασιν ἀντὶ οὐσίας, πῆ δὲ τὴν οὐσίαν ἀντὶ ὑποστάσεως ἐκφωνοῦτες, οὐχ ὡς ταυτὴν ταύτας γινώσκοντες, ἀλλὰ διότι εἰωθεν ἐξ ἀρχῆς οὐ μόνον ἡ θεία Γραφή, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι περὶ τὰς λέξεις ἀδιαφοροῦν ἐν πολλοῖς, καταχρηστικῶς· ἔσθ' ὅτε παρ' αὐτῶν ἐκφερομένας, εἶδότες ὅτι βύδεν ἀδικούσιν αἱ λέξεις, διὰ τὸν ἄλλω; ἔχη τὰ πράγματα. Κυρίλλου γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος. Λέγει δὲ καὶ ὁ ἱεροφάνης Διονύσιος ὅτι ἀλογον καὶ σκαιὸν τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι· καὶ ὁ Θεολόγος δὲ Γρηγόριος οὕτω· «Μηδὲν γὰρ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονεῖτωσαν, ὡς περ ἐν ὀνόμασι κειμένη; ἡμῶν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' οὐκ ἐν πράγμασι.» Καὶ οὕτως· «Οὐκ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἡμῶν ἡ ἀληθεια.» Τὰ τοίνυν καταχρηστικῶς λεγόμενα οὕτε εἰσὶ κυρίως ἢ λέγονται, ὅτι μὴδὲ λέγονται κυρίως· ἢ εἰσιν, οὕτε νοοῦνται ὡς λέγονται. Ὅτε δὲ ὑποστάσεων ἔωσιν λέγει Κύριλλος, καὶ διαφορὰν, καὶ ἰδιότητα ἀντὶ οὐσιακῶν κέχρηται τῇ φωνῇ τῶν ὑποστάσεων, τὸ ὑφρατῶ; τῶν ἐνωθεισῶν φύσεων διὰ τῆς ταυτέως φωνῆς· δεικνύς, ὅτι οὐχ ὁμοστέτων τινῶν καὶ μορφῶν ἀνυποστάτων γέγονεν ἔνωσις, ἀλλὰ πραγμάτων ὑφρατῶτων. Καὶ ὅτι τοῦτ' οὕτως ἔχει, φησὶν αὐτὸς οὕτως ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ πρώτου ἀναθεματισμοῦ πρὸς τὰς Θεοδορήτου μέμψεις, ὅτι Διδαχτικῶ παβελθῶν καὶ δίχα τῶν ὑποστάσεων. Μόναι καθ' ἑαυτῆς αἱ μορφῆαι συνήλθον ἀλήθειας, ἀλλ' οὐχ ὁμοιότητες ἀπλῶς ἀνυπόστατοι, καὶ μορφῆαι συνέθησαν ἀλήθειας· καθ' ἑνωσιν οἰκονομικῆν, ἀλλὰ πραγμάτων αὐτῶν, ἦγον ὑποστάσεων γέγονε σύνοδος. Ὅτι ἐξ ἀδιαφοροῦ ἰπίστατο τὴν σημασίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς ὑποστάσεως; αὐτὸς οὗτος πάλιν ἐδίδαξεν ἐν τῇ πρώτῃ Νιστόριον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ λέγων· «Τὰς δὲ γὰρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνὰς οὕτε ὑποτάσσει δυσὶν, οὕτε μὴν προσώποι; καταμερίζομεν.» Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς ἀνατολικούς ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι «Τὰς εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς φωνὰς περὶ τοῦ Κυρίου Ἰσμεν τοὺς θεολόγους ἀνδράς τὰς μὲν κοινοποιούντας, ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, τὰς δὲ διαιρούντας, ὡς ἐπὶ δύο φύσεων.» Ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν φησιν, ὅτι «Οὐκ ἔστι διπλῶς ὁ εἶ; καὶ μοναχῶς Χριστὸς, οὕτω εἰρηκῶς διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν. Κατὰ γὰρ τὰς φύσεις λέγεται καὶ διπλοῦς. Ἦν·κα μὲν ἀπλῶς καὶ ἀδιαφῶως πρόβεισιν ὁ λόγος, εὐρίσκαμεν οὐ μόνον τοὺς Πατέρας, ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν Γρα-

φήν συγχρωμένην τοῖς δνόμασι κατ' ἐξουσίαν ἀπ' ὧς. Ὁ μὲν γὰρ θεῖος Ἀπόστολος καὶ τὸ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρώπου καὶ τὸ ἔξω ἀνθρώπων πάλιν ὠνόμασε, τὰ μέρη τῷ τοῦ ἔλου δνόματι καλέτας· οἱ δὲ προφήται τὸναντίον, ποτὲ μὲν σάρκα, ποτὲ δὲ ψυχὴν τὸν ἀνθρώπον καλοῦσι, τοῖς τῶν μερῶν δνόμασι τὸ ἔλον κατονομάζοντες. Ἡνίκα δὲ καιρὸς καλέσῃ, ταῖς κυρίως χρῶται προσηγορίαις. Κατὰ τὸν εἰρημένον δὲ λόγον καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης εἶπεν ὅτι· « Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο. Ἄλλ' οὐδὲν περὶ τούτου ζυγομαχοῦμεν. Φησι γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος· ὅτι τ. ὕτο οὐ τῶν τὰ θεῖα νοσῶν ἐθελοδόντων ἔσιον, ἀλλὰ τῶν ἡχους φιλοῦς ὑποδοχομένων, καὶ προσπασχόντων στοιχείοι, καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσιν ἀδιαγνώστως, μὴ διαβαινούσαις εἰς τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν νοερόν, ἀλλ' ἔξω περὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν βομβουμέναις.

verbis ad intelligendum difficilibus, quæ ad animi atque aurium tenus circumsonant, immorantur.

Διττον ἢ ὑπόστασις. Λέγεται γὰρ ὑπόστασις αὐτὸ τὰ τὸ ἀπλῶς ἐν ὑπάρξει· ὅν· διότι ὑπέστηκέ τε καὶ ὑπάρχει, ὅπερ χωρὶς τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων θεωρεῖται· καὶ τὸ πρόσωπον τὸ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστῶς μετὰ καὶ τῶν εἰρημένων ἰδιωμάτων. Ἄπερ γὰρ ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ τοῦ περιπάτου φθῶν, εἰς ἃ ἡ τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν ἀποτελευτᾷ διαίρεσις. ὡς μὴ δυνάμενα εἶναι διαιρεθῆναι· ἡ γὰρ εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου διαίρεσις φθορὰν αὐτοῦ ποιεῖν εἴθε· ταῦτα οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι πρόσωπα καὶ ὑποστάσεις προσηγορεύουσι. Ὑποστάσεις δὲ, διότι ἐν τούτοις τὰ γένη, καὶ εἶδη κοινὰ ὄντα καὶ ἀπερίγραπτα, λαμβάνει τὴν ὑπαρξίν καὶ περιγραφήν. Εἰ γὰρ καὶ ἴδ.ον ἔχει τὸν τοῦ εἶναι λόγον τὸ ζῶον, καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ γένος. τὸ δὲ εἶδος, ὅλλ' ἐῖ τοῖς ἀτόμοις, Πέτρον τυχεῖν καὶ Παύλον, τὴν ὑπόστασιν ἔχουσι, χωρὶς τούτων οὐχ ὑφεστάμενα. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ὑποστάσεως. Πάλιν δὲ διττὸν καὶ τὸ ἐνυπόστατον. Σημαίνει γὰρ τὸ ἀπλῶς τε ὄν, καθ' ὃ σημαίνονμεν οὐ μόνον τὴν οὐσίαν, ἣν αὐθυπαρκτὸν τε καὶ αὐθυπόστατον οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ φασιν, ἐνυπόστατον λέγομεν δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι ἀπλῶς καὶ ὑφεστάναι, ἀλλὰ καὶ τὰ συμβεθεκτὰ προσαγορεύομεν ἐνυπόστατα, ὅτι ἐν ἑτέρῳ, καὶ οὐκ ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι τὸ ὑφεστάναι καὶ εἶναι, τουτέστι ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἃ κυριώτερον ἑτεροῦπόστατα ὀνομάζονταί. Σημαίνει δὲ καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ ὄν, καὶ ἰδιοῦστατον τυγχάνον, καθ' ὃ σημαίνονμεν καὶ τὰ ἄτομα ἐνυπόστατα λέγονται, ἅπερ κυρίως ὑποστάσεις μᾶλλον εἰσὶ τε καὶ γνωρίζεται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἐνυποστάτου τὸσαῦτα. Πάλιν δὲ καὶ τὸ ἀνυπόστατον ὁμοίως διττὸν ἐστὶ. Λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον οὐ μόνον τὸ μηδαμῆ μηδὲ μῶς ὄν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπόστασιν, ὡς τὰ συμβεθεκτὰ, διότι καθ' ἑαυτὰ οὐ δύνανται ὑφεστάναι. Κατὰ δὲ τὸν λεπτομερέστερον λόγον καὶ ἄλλα πλεονα σημαίνονμενα τῆς ὑποστάσεως ἔχομεν. Λέγεται γὰρ ὑπόστασις παρὰ τὰ εἰρημένα ἀνωτέρω καὶ τὸ φρετόν, ὡς ἐν τῷ δευτερονόμιῳ· « Πῶς ἐγὼ δυνήσομαι· μόνος φέρειν τὴν ὑπόστασιν ὑμῶν ; » Ἐν

etiam duplex. Quando igitur oratio simpliciter, et sine controversia constituitur, animadvertimus, non solum Patres, sed divinam Scripturam libero simpliciterque vocabulis uti. Nam D. Apostolus et id quod in homine intrinsecus est, hominem, et id quod extrinsecus, hominem item appellat, atque ita nomen totius partibus tribuit. At e contrario prophetae modo carnem, modo animam vocantes hominem, partium vocabulis totum indicant. Verum, quando tempus id postulat, propriis vocibus utuntur. Ea vero ratione, quam ante diximus, et Theologus Joannes : « Verbum, » inquit, « caro factum est, » cum vellet dicere, factum est homo. Ceterum hac de re ne digladiemur, aut contendamus. Ait enim magnus Dionysius, id eorum esse proprium, qui non res divinas cupiunt intelligere, sed inanes auctus ipsorum cognitionem non perveniunt, sed laborum

Duplex est hypostasis. Nam modo significat id, quod simpliciter est in essentia, quoniam subsistit, et est, et sine propriis signis ac notis consideratur : modo personam indicat per se cum ipsis propriis notis subsistentem. Etenim quæ Peripateticis appellare placuit individua, ad quæ cum genera et species divisione pervenerint, consistunt, quod dividi amplius non possint ; hominis enim in corpus animamque divisio interitum afferre solet, ea doctores Ecclesiæ personas et hypostases nominarunt. Hypostases autem dictæ sunt, quia genera et species, quæ communia sunt, et non circumscripta, in his existunt et circumscribuntur. Quamvis enim animal et homo, quorum unum est genus, alterum species, propriam etiam rationem habeant qua sint, tamen in ipsis individuis, exempli gratia in Petro et Paulo, habent hypostasim, sine quibus subsistere nequeunt. Et hæc quidem hactenus de hypostasi. Ambiguum item est hoc verbum : « Enypostatōn : » significat enim, id quod simpliciter est, qua quidem significatione non solum essentiam, quam qui hæc profitentur aut hyparctōn, aut hypostatōn dicunt, enypostatōn vocamus, quod simpliciter sit atque subsistat ; verum etiam accidentia, quoniam in alio, nempe in essentia, non in se habent, uti subsistant et sint. Enypostatata appellamus, quæ tamen magis proprie et heteroypostata dicuntur. Significat etiam id, quod per se est et per se proprie consistit, qua quidem significatione et individua vocantur enypostatata, quæ quidem proprie hypostases magis et sunt, et cognoscuntur. Verum et de voce hac, Enypostatōn, satis dictum sit. Anypostatōn quoque est verbum anceps. Dicitur enim anypostatōn non solum id quod nullo modo prorsus est, verum etiam id, quod in alio subsistit, qualia sunt accidentia, quia per se subsistere nequeunt. Quod si subtilius et accuratius pervestigemus, inveniemus hypostasim etiam alia multa significare. Nam præter illa quæ dicta sunt, onus etiam significat hypostasis sive substantia, ut

indicat ille Deuteronomii locus : « Quomodo poterō ego solus onus vestrum sustinere¹ ? » Illic enim Græci habent hypostasim, in Hebraico autem volumine est, *maschen*, quæ vox onus significat. Ad hæc significat etiam cibum, sive annonam hypostasis, ut ex libro Judicum intelligi potest, ubi Judæi : « Quoniam Madianitæ, » inquit, « diripuerunt fructus terræ, et substantiam nostram². » Quod enim hic est substantiam, Græce autem hypostasim, apud Hebræos est *micheia*, quod *victim* significat. Hypostasis item ponitur loco spei. Nam in libro qui inscribitur Ruth, Noemi sic ait : « Non est mihi filius, nec spes³ ; » Hebraice autem sic habet, *thicuium*, qua voce procreandorum liberorum spes declaratur. Pretium item, sive mercedem significat hypostasis, ut in primo libro Regum, pro mercede fabri : « Ad securim, » inquit, et quæ sequuntur, « merces hæc erat⁴. » Quod hic est merces et hypostasis Græce, Hebraice dictum est *ardaban*, quo quidem verbo pretium et merces indicatur. Significat etiam castra in eodem primo Regum libro : « Veni » inquit Jona has ad armigerum suum, « ascendamus ad castra adversariorum⁵. » Hic est hypostasim, apud Hebræos autem *mataam*, quod castra, sive tentorium significat. Valet etiam hypostasis quod in rebus liquidis subsistit, qua significatione dicimus urinae hypostasim et facultatem, ut illud : « Et substantia mea, tanquam nihilum ante te. » Et firmamentum, ut illud : « Fixus sum in limo profundi, et non est substantia. » Et negotium, ut illud Jeremiæ : « Cogit, » inquit, « sine tuo negotio. » Et arcanum, ut idem Jeremias de falsis prophetis : « Et si steterunt, » inquit, « in substantia mea, » hoc est, in arcano meo. Et firmamentum, ut Ezechiel de coeli fabrica : « Describens, » inquit, « domum, » et quæ sequuntur, ubi hypostasim ponit pro firmamento. Et laudem, ut Apostolus : « Quod loquor, » inquit, « non loquor secundum Deum, sed in stultitia, in hac substantia gloriationis. »

TITULUS III.

De Deo, seu de Divinitate communiter. Perspicuum est, qui Deum, aut Divinitatem, aut divinum Numen dicit, communi horum appellatione tres unius Divinitatis hypostases, sive personas declarare. Areopagitæ. Hæc dilucidiora ut essent, paraphrasi quadam sunt paulo latius explicata.

Divinum Numen causa quidem est, ut res sint. Ipsum vero non est, quippe quod nulla rerum sit, sed omnibus antecellat. At licet Deus etiam dicatur esse, ut eo loco : « Ego sum, qui sum⁶, » non tamen est, quo res ipsæ sunt aut quovis modo, (qui enim fieri queat, ut effector ita sit, ut sint ea, quæ ab ipso facta sunt ?) sed est simplici, et propria, et excellenti ratione, quam ipse solus cognitam habet. Cujus enim natura ignota est omnibus, quæ post ipsum existerunt, hujus et essentia est prorsus ignota. Eodem pacto Deum et esse unum, et unum non esse dicimus ; unum quidem, quod nullus alius ejusmodi sit : non unum autem, quod omnem unitatis notionem cognitionemque superet. Unum præterea, quia dividi nequit et simplex est :

¹ Deut. i, 10. ² Jud. vi, 5. ³ Ruth. i, 3. ⁴ I Reg. xiii. ⁵ I Reg. xiv, f. ⁶ Exod. iii, 13.

(1) Inclusa addunt cod. Mosquenses 4 et 15.

A γὰρ τῷ Ἑβραϊκῷ, *μασχήμ* εἴρηται. ὃ ἐστὶ φορτίον, καὶ ἡ τροφή, ὡς ἐν τοῖς Κριταῖς περὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ δὲ Μαδιηναῖοι διήρπασον τοὺς καρπούς τῆς γῆς, καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν. « Ἐν γὰρ τῷ Ἑβραϊκῷ *μοιχεία* κεῖται, ὃ ἐστὶ ζωὴ, καὶ ἡ ἐλπίς, ὡς ἐν τῇ Ῥούθ, ἡ Νοεμὴν φησι, « Μὴ ἐστὶ μοι υἱὸς ἡ ὑπόστασις. » Ἐν γὰρ τῷ Ἑβραϊκῷ *θικαία* κεῖται, τούτῃστιν ἐλπίς τεκνογονίας. Καὶ ἡ ἀποτίμησις, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ὑπὲρ τοῦ μισθοῦ τοῦ χαλκῆως : « Εἰς δὲ τὸ δρέπανον, καὶ τὰ ἐξῆς φησιν, « ὑπόστασις ἦν ἡ αὐτή. » Ἐν γὰρ τῷ Ἑβραϊκῷ *ἀρδαβάν* κεῖται, ὃ ἐστὶν ἀποτίμησις. Καὶ ἡ παρεμβολή, ὡς ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ Ἰωνάθαν φησὶ τῷ σκευοφοροῦντι αὐτῷ, « Δεῦρο διαβῶμεν εἰς τὴν ὑπόστασιν τῶν ἀλλοφύλων. » Ἐν γὰρ τῷ Ἑβραϊκῷ *ματαάμ* κεῖται, ὁ σημαίνει *παρεμβολήν*. Καὶ ἡ ἐν τοῖς ὄροσιν ὑφισταμένη ἰλύς, ὡς λέγομεν ὑπόστασις οὐρου. Καὶ ἡ ὑπαρξίς, ὡς τὸ, « Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς σου. » καὶ ἡ ἐδραίωσις, ὡς τὸ, « Ἐνεπάγγην εἰς ἰλὺν βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. » Καὶ ἡ πραγματεία, ὡς Ἱερεμίας, « Συνήγαγε, » φησὶν, « ἔξω τὴν ὑπόστασιν σου. » Καὶ τὸ ἀπόρρητον, ὡς ὁ αὐτὸς περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν, « Καὶ ἔστησαν, » φησὶν, « ἐν ὑποστάσει μου, » ἦτοι ἐν ἀπορρήτῳ μου. Καὶ τὸ στερέωμα, Ἱεζεκιήλ περὶ τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς, « Διαγράψαι τὸν οἶκον, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν ᾧ ὑπόστασιν λέγει τὸ στερέωμα καὶ ὁ ἔπαινος, ὡς ὁ Ἀπίστολος : « Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως. »

C

TITAOΣ Γ'.

Περὶ Θεοῦ κοινῶς, ἦτοι περὶ Θεότητος. *Δῆλον δὲ ὅτι ὁ Θεὸς εἰπὼν, ἡ Θεότης, ἢ τὸ Θεῖον ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιοριστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μῆς Θεότητος ἐπέφηνα τῇ καθολικῇ τούτων προσηγορίᾳ. Τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Μετρίως δὲ [εἰσι ταῦτα παραπεφρασμένα πρὸς τὸ σαφέστερον (1).]*

Τὸ Θεῖον αἰτίον μὲν ἐστὶ τοῖς οὐσι τοῦ εἶναι, αὐτὸ δὲ ἐστὶ μὴ ὄν, ὡς μὲν τῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα. Εἰ δὲ καὶ ὁ Θεὸς ὢν λέγεται κατὰ τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, » ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὢν, ὡς τὰ ὄντα· πῶς γὰρ ὁ δημιουργὸς, ὡς τὰ δημιουργήματα ; οὐδὲ πῶς ὢν, ἀλλ' ἀπλῶς ὢν καὶ ἰδιοτρόπως, ἤγουν ἐξαιρέτως, καὶ ὡς οἷδε μόνο ; αὐτός. Οὐ γὰρ ἡ φύσις ἀγνωστος τοῖς μετ' αὐτῶν, τοῦτο πάντως ἀγνωστον καὶ τὸ εἶναι.

D Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον καὶ ἐν ἐστὶ, καὶ οὐχ ἐν ἑνὲν μὲν, ὡς μηδενὸς ἄλλου τοιοῦτου ἐντος· οὐχ ἐν ἐν, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ γνῶσιν ἐνόητος. Καὶ αὐθις ὡς ἀμερῆς καὶ ἀπλούς. Οὐχ ἐν δὲ, ὡς οἱ δὲ τῶν ἀμερῶν, καὶ ἀπλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶν ἐν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀμέρῃαν καὶ ἀπλότητα, καὶ δημιουργὸς αὐτῶν ὁμοίως λέγεται, καὶ οὐσία, καὶ οὐκ οὐσία.

οὐσία μὲν, ὡς αὐτοενότης· οὐκ οὐσία δὲ, ὡς ὑπερ-
οὐσιός τε καὶ οὐσιοποιός. Ἐτι δὲ καὶ ἑνάς, καὶ οὐχ
ἑνάς· ἑνάς μὲν, ὡς αὐτοενότης· οὐχ ἑνάς δὲ, ὡς
ὑπὲρ ἑνάδα πᾶσαν, καὶ πάσης ἐνάδος ὑποστάτης.
Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα μὴ κατ' ἑλ-
λειψιν, ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ ἀναί-
σθητον, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀόρατον φῶς.

quia essentiae præcellit, et ejus effector est. Ad hæc unitatem et non unitatem; unitatem quidem, quia est ipsa unitas: non unitatem vero, quoniam est omni præstantior unitate, et omnis unitatis constitutor. Hæc et alia multa de Deo, non deficienti, sed exsuperanti ratione dicuntur, ut illud etiam, quod sensus non habeat, et lumen sit non aspectabile.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεός καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐστίν, ὡς πάντων ἀρ-
χὴ καὶ αἰτία, καὶ ὡς πάντα ἐν ἑαυτῷ ἔχων· καὶ οὐ-
δὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ὡς ὑπερουσίος. Διὸ καὶ πάντα
αὐτοῦ, καὶ ἅμα κατηγορεῖται, καὶ οὐδὲν τῶν πάντων
ἐστὶ, κἀνάσχημος, πανείδεος, ταῦτα ἀρχὰς, καὶ μέ-
σα καὶ τέλη τῶν ὄντων προεληφώς· ἐν ἑαυτῷ ἀσχε-
τως, καὶ ἐξηρημένως, καὶ πᾶσι τὸ εἶναι ἐπιλάμπων
κατὰ ὑπερηνωμένην αἰτίαν.

antequam res ipsæ sint, immenso et eximio modo per causam unitatem conjunctiorem elargitur.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅτι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πάντα καταφάσκομεν, ὡς
πάντων αἰτίου, καὶ πάντα ἀποφάσκομεν, ὡς ὑπὲρ
πάντα ὄντος. Ὁ γὰρ Θεός καὶ πάντα ἐστὶ θεοπρα-
κῶς, καὶ οὐδὲν τῶν πάντων ὑπερουσίως. Καὶ ἐπὶ
τοῦ Θεοῦ οὐκ εἰσὶν αὶ καταφάσεις ἀντικειμέναι ταῖς
ἀποφάσεσι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ὑπὲρ πᾶσαν ὄσιν
καὶ ἀφαιρέσιν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἔξιν καὶ στέ-
ρησιν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅτι πολλάκις ἀντιπεπονηθῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ
τῆς στερήσεως ἀποφάσκειται, ὡς τὸ, «Ἐθετο σκότος
ἀποκρυφῆν αὐτοῦ,» ὅπερ ἔ ἀπόστολος Παῦλος φῶς
εἶπεν ἀπρόσιτον. «Φῶς γάρ,» φησὶν, «οἰκῶν ἀπρόσι-
τον·» τὸ γὰρ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ διὰ τοῦτο
ἀφανὲς, ἴσον ἐστὶ τῷ ἀφανεί σκότει, ὅσον εἰς τὸ μὴ
φαίνεσθαι. Τοιοῦτοτρόπως λέγεται καὶ τὸ ταμφαές
φῶς ἀόρατον, ὡς ὑπεραῖρον τὴν ὄρασιν· καὶ ἀγνω-
σία Θεοῦ ἢ ὑπεραῖρουσα γνῶσις, καὶ μωρὸν Θεοῦ τὸ
ὑπερσοφον.

Et ignorantia Dei est præstantissima cognitio, et stultiitia Dei omnem superat sapientiam.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεός οὔτε φῶς ἐστίν, οὔτε σκότος, οὔτε γνῶ-
σις, οὔτε ἀγνωσία, οὔτε ἀλήθεια, οὔτε ψεῦδος, καὶ
συντόμως εἰπεῖν, οὔτε θεσίς αὐτοῦ ἐστίν, οὔτε ἀφαι-
ρέσις. Ἐπὲρ πάντα γὰρ ἐστὶ τὰ ἡμῖν ἢ τοῖς ὑπὲρ
ἡμᾶς νοούμενα. Ἐπεὶ καὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ
Πνεῦμά ἐστίν, οὐχ ὡς ἡμεῖς νοοῦμεν, ἢ οἱ ὑπὲρ
ἡμᾶς, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα καὶ νοῦν καὶ λόγον. Αἱ γὰρ
θέσις, καὶ ἀφαιρέσις, καὶ ἔξις καὶ στερήσις τῶν
μετὰ Θεὸν εἰσιν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεός οὐσία ἐστὶ τῶν ὄντων, ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία
τούτων· αὐτὸν δὲ τῶν ἀλῶνων, ὡς αἰὶ ὢν κυρ.ωτέρως

A non unum autem, quoniam eorum, quæ non divi-
duntur, quæque simplicia sunt, nullum est, sed
omnibus quæ unum sunt, præstat, omnemque
divisionis expertem rationem et simplicitatem
anteit, et eorum quoque auctor existit. Essen-
tiam item et non essentiam dicimus Deum: es-
sentiam, quoniam vere per se est; non essentiam,

quia essentiae præcellit, et ejus effector est. Ad hæc unitatem et non unitatem; unitatem quidem, quia est ipsa unitas: non unitatem vero, quoniam est omni præstantior unitate, et omnis unitatis constitutor. Hæc et alia multa de Deo, non deficienti, sed exsuperanti ratione dicuntur, ut illud etiam, quod sensus non habeat, et lumen sit non aspectabile.

Ejusdem.

Deus et est omnia quæ sunt, quatenus est omnium
principium et causa, et omnia in se complectitur.
Et nullum est eorum quæ sunt, quatenus essentiam
exsuperat. Quamobrem de ipso et omnia et simul
omnia dicuntur, et est omnium nullum. Omnem
formam figuramque continet, idemque omnis forma:
atque signa est express. Præterea de Deo dicuntur
etiam ejusmodi: rerum principia, et media, et fines,
Deus in se complectitur. Et omnibus existendi lumen

Ejusdem.

De Deo et affirmamus omnia, ut de illo, qui est
omnium causa: et negamus omnia, ut de illo, qui
sit omnibus excellentior. Deus enim et est omnia ra-
tione quadam ipso digna; et nullum ex omnibus est,
quoniam essentiam superat. Porro affirmationes
in Deo negationibus non sunt contrariæ, quoniam
et omni positione et ablatione, omni habitu pri-
vationeque superior.

Ejusdem.

Sæpe contrario modo privantia dicuntur de Deo.
Ut illud: «Posuit tenebras latibulum suum¹,»
quod apostolus Paulus lumen inaccessum appellat:
«Lucem,» inquit, «habitans inaccessibilem².»
Nam lux, ad quam accedi non potest, atque ideo
non cernitur, æqualis est tenebris, quæ non vi-
dentur, in eo duntaxat, quod illa perinde, atque
hæc, videri non potest. Lumen enim omnibus par-
tibus splendidissimum non possumus intueri, quon-
iam splendore suo præstringit aciem oculorum.

Ejusdem.

D Deus neque lux est, neque tenebræ, neque cogni-
tio, neque ignorantio, neque veritas, neque men-
daciium: et ut breviter omnia complectar, nec po-
sitisio est, nec ablatio. Præcellit enim omnibus, quæ
a nobis et supra nos cogitantur. Quando et Pater,
et Filius, et Spiritus non sunt, ut nos intelligimus,
aut ut illi intelligant, qui nobis sunt sapientiores;
sed omnem et mentem, et rationem superant.
Positiones enim et ablationes, et habitus et pri-
vationes numerantur in iis quæ sunt post Deum.

Ejusdem.

Deus est rerum essentia, ut earum principium et
causa. Sæculum sæculorum ut qui semper est

¹ Psal. cxxi, 12. ² I Tim. vi, 16.

magis proprie, quam ipsa sæcula. Tempus, ut rerum mensura, qua quidem ratione est etiam terminus rerum, ut qui ipsas terminat. Quandoquidem et sæcula, et infinita sæculorum series infinite terminatur illius, qui infinitus infinites infinite ipsa complectitur. Generatio, ut qui ad ortum deducit ea, quæ quoquomodo fiunt. Locus, ut qui omnia continet. Omnia denique superior omnibus.

Ejusdem.

Deus et terminus rerum dicitur, et infinitas: terminus, ut ipsas terminans; infinitas ut super ipsas extensus: nam ejus infinitas omnia transiliens infinite patet.

Ejusdem.

Qui Deum modo ipsam essentiam, ipsam vitam, ipsam potentiam, ipsam pacem et alia ejusmodi esse dicunt, modo ipsius essentiae, ipsius vitae, ipsius potentiae, ipsius pacis, et aliorum id genus auctorem effectoremque constituent, non loquuntur inter se pugnantia. Nam tum nominatur ex rebus, et maxime ex iis, quæ primo sunt, ut earum causa: tum excellentiori quadam ratione, ut præstantior omnibus illis etiam, quæ primo sunt. Dicimus autem ipsam essentiam, seu ipsum esse, ut ipsam vitam, et ipsam potentiam, et ipsam pacem, et alia ejusdem generis, nunc quidem eo modo, qui dignus est Deo, nempe unum rerum omnium omnino principio excellentius principium et causam: nunc ut tribuuntur et communicantur a Deo. Ac primo quidem modo sic ea pronuntiant Græci: τὴν αὐτοουσίαν, ἧτοι αὐτοσίαν, τὴν αὐτοζωὴν, τὴν αὐτοδύναμιν, τὴν αὐτοειρήνην, altero autem modo sc. τὴν αὐτοουσίωσιν, τὴν αὐτοζώωσιν, τὴν αὐτοδυναμίωσιν, τὴν αὐτοειρήνευσιν. Et hæc quidem absoluta, et præcipua, et prima ratione a Deo subsistere dicimus. Quidam vero sacrorum doctorum etiam ipsius bonitatis et divinitatis auctorem et gratiam bonos divinosque facientem.

Ejusdem.

Et magnum et parvum Deo qui rerum est omnium causa, tribuuntur in multis Scripturæ locis. Parvus ostenditur, quoniam in aura tenui. Magnus dicitur ut magnitudinis elargitor, et infinita præditus magnitudinis, et omnem magnitudinem superans: cujus magnitudo quantitatem, et mensuram, et terminum non habet. Parvum seu tenue dicitur in Deo, quod nullam habet molem, nullum spatium occupat, et sine ullo impedimento per omnia transit, et penetrans usque ad divisionem animæ, et spiritus, et cogitationes, intentionesque cordis. Imo vero omnia discernens, nulla enim res est procreata, quæ obtutum ejus effugiat. Et parvum hoc item quantitatem non habet et insitutum est, et invisibile, et eum nequeat ipsum comprehendere. omnia comprehendit. Idem præterea, et diversum de Deo dicitur. Illud quidem in eo

¹ Hebr. iv, 12.

τῶν αἰώνων. Χρόνος δὲ, ὡς μέτρον τῶν ὄντων· καὶ γὰρ ὄρος αὐτῶν, ὡς περατῶν αὐτά· ἐπεὶ καὶ τὰ αἰώνια, καὶ αὐτὴ τῶν αἰώνων ἡ ἀπειρία πεπεράτωται τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἀπειράκις ἀπείρου ὑπερηπλωμένου αὐτῶν. Γένεσις δὲ, ὡς παραγωγὴ τῶν ὄντων ὡς γινομένων· τόπος δὲ, ὡς περιεκτικὸς πάντων. Πάντα δὲ ἐστὶν ὑπὲρ πάντα.

Τοῦ αὐτοῦ,

Ὁ Θεὸς καὶ πέρας λέγεται τῶν ὄντων, καὶ ἀπειρία· πέρας μὲν, ὡς περατῶν αὐτῶν· ἀπειρία δὲ, ὡς ὑπερκεταμένους αὐτῶν· περατούσα γὰρ πάντα ἡ ἀπειρία αὐτοῦ ὑπερηπλωταὶ ἀπειροπλασίως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οὐκ ἐναντιολογοῦσιν οἱ ποτὲ μὲν λέγοντες τὸν Θεὸν αὐτοουσίαν, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ αὐτοδύναμιν, καὶ αὐτοειρήνην, καὶ τὰ τοιαῦτα· ποτὲ δὲ λέγοντες αὐτὸν ὑποστάτην, καὶ δημιουργὸν αὐτοουσίας, καὶ αὐτοζωῆς, καὶ αὐτοδυναμείας, καὶ αὐτοειρήνης, καὶ τῶν τειούτων. Τὰ μὲν γὰρ ὀνομάζεται ἐκ τῶν ὄντων, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρώτως ὄντων, ὡς αἰτιος αὐτῶν· τὰ δὲ ὑπεροχικῶς, ὡς ὑπὲρ πάντα, καὶ τὰ πρώτως ὄντα· αὐτοουσίαν δὲ, ἧτοι αὐτοσίαν, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ αὐτοδύναμιν, καὶ αὐτοειρήνην, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγομεν, θεϊκῶς μὲν καὶ δημιουργικῶς τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· μεθεκτικῶς δὲ τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ μεθέξεις, τὴν αὐτοουσίωσιν, τὴν αὐτοζώωσιν, τὴν αὐτοδυναμίωσιν, τὴν αὐτοειρήνευσιν, καὶ τὰ παραπλήσια, ἅπερ ἀπολύτως, καὶ ἀρχηγικῶς, καὶ πρώτως ἐκ Θεοῦ ὑποστῆναι λέγομεν· τινὲς δὲ τῶν ἱεροδιδασκάλων καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος, καὶ τῆς θεότητος ὑποστάτην φασὶ τὸν ὑπέρθεν Θεὸν, αὐτοαγαθότητη, καὶ θεότητα λέγοντες τὴν ἐκ Θεοῦ προερχομένην ἀγαθοποιὴν καὶ θεοποιὴν μεθέξιν καὶ δωρεάν.

etiam ipsius bonitatis et divinitatis auctorem dicitur etiam ipsius bonitatis et divinitatis auctorem dicitur

Τοῦ αὐτοῦ.

Καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἀνατίθεται τῷ πάντων αἰτίῳ Θεῷ· τὸ μέγα μὲν πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, τὸ μικρὸν δὲ δηλοῦται διὰ τὸ ἐν αὐτῷ λεπτῇ. Μέγας μὲν οὖν λέγεται, ὡς μεγέθους μεταδοτικός, καὶ ὡς ἀπειρομεγέθης, καὶ ὑπερμεγέθης, οὐ τὸ μέγεθος ἄποσον, καὶ ἀμέτρητον καὶ ἀόριστον· μικρὸν δὲ ἧτοι λεπτὸν ἐπὶ Θεοῦ ἐπὶ παντὸς ὄγκου καὶ διαστήματος ἐκθεθηκός, καὶ τὸ διὰ πάντων ἀκωλύτως χωροῦν, καὶ διεικνούμενον ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, καὶ κριτικὸν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, μᾶλλον δὲ τῶν ὄντων ἀπάντων. Οὐ γὰρ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ τοῦτο δὲ τὸ μικρὸν ἀπῆλικόν ἐστι, καὶ ἀπειρον, καὶ ἀόρατον· καὶ αὐτὸ μὲν ἀπερίληπτον, πάντων δὲ περιλήπτικόν. Λέγεται δὲ ἐπὶ Θεοῦ καὶ τὸ ταυτὸν, καὶ τὸ ἕτερον· τὸ μὲν ἐν τῷ, « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ » τὸ δὲ ἐν τῷ, « Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι ; »

Ταυτὸν μὲν οὖν διὰ τὸ ἀτρέπτου, καὶ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχον, καὶ ἀμιγῆς, καὶ ἀπροσδεῖς, καὶ ἀναυξῆς, καὶ ἀμείωτον, καὶ διὰ τὸ μεταδοτικὴν τῆς ταυτότητος· ἔτερον δὲ, ὡς μηδενὸς ὄντος κατ' αὐτόν· πάντα γὰρ τὰ ὄντα κτίσματα τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἅπαντα, καὶ πρὸς πάντα ἕτερος καὶ ἀσύντακτος. Ἔτι δὲ καὶ ὡς δημιουργὸς τῶν ἑτεροῶν καὶ διαφόρων. Λέγεται δὲ καὶ ὁμοιοῦς· «Ἐγὼ γάρ, ὡς φησὶν, ὡς ὁράσεις ἐπέθηναι, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην, ὡς διὰ τὸ ὀφθῆναι αὐτοῖς· ἐν σχήματι τοῦ ὄντος ἢ τοῦ ὄντος, καὶ παρεικασθῆναι τοῖς· ἐν εἶδει. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ μεταδοτικὸν τῆς ὁμοιωτικῆς δυνάμεως· «Ποιῶμεν γάρ, ὡς φησὶν, ἐξ ἑνὸς κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ κατ' ὁμοίωσιν. ὡς ἴστέον δὲ ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ ὁμοία θεῶν, καὶ ἀνόμοια· ὁμοία μὲν κατὰ τὴν ἐνδοχομένην μιμήσιν τοῦ ἀμιμήτου· ἀνόμοια δὲ κατὰ τὸ ἀποδίον τῶν αἰτιατῶν τοῦ αἰτίου, καὶ μέτροις ἀπέροις ἀπολειπόμενον. Ἔτι ἐπὶ θεοῦ λέγεται καὶ στάσις, καὶ κίνησις· στάσις μὲν διὰ τὸ μένειν ἐν ἑαυτῷ τὸν θεόν, καὶ μονίμως ἰδρῦσθαι, καὶ διὰ τὸ ἐξ ἑαυτοῦ ἀμετάστατον, καὶ διὰ τὸ ὑπερηπλώσθαι πάντων· κίνησις δὲ, οὐ κατὰ νοσητὴν κίνησιν, ἢ ψυχικὴν, ἢ φυσικὴν, ἢ τοπικὴν, ἢ ὅλως τινὰ τῶν λεγομένων κινήσεων, ἀλλὰ τῇ πάντων ἀσχετῶ περιουσίᾳ, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ ὄντα προνοητικαῖς, καὶ ἀνεκφοιτήτοις προδόσις, καὶ ταῖς ὑπὲρ πάντων ἐνεργειῶν ἐνεργείαις.

sed propter immensum rerum omnium complexum, gressus, et actiones omni actione præstantiores

Τοῦ αὐτοῦ.

Παντοκράτωρ ὁ θεὸς λέγεται· οὐ μόνον ὡς πάντων κρατῶν, καὶ πᾶσιν ἐπιβάλλων τοὺς ζυγούς τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, καὶ τοὺς δεσμούς τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς παγκρατῆς ἔδρα ἰδρῦουσα πάντα ἐν ἑαυτῇ, καὶ θεμελιούσα, καὶ συνεχούσα κατὰ μίαν ὑπερῶσιον συνοχὴν, καὶ οὐκ ἐώσα διεκπεσεῖν ἐαυτῆς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Δύναμις ὁ θεὸς ἐστὶ τε καὶ λέγεται, ὡς ἀπειροπόδυναμος, καὶ πανταδύναμος, καὶ πάντα δυνάμει παράγων, καὶ πᾶσι δύναμιν χαρίζομενος. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων, ὃ μὴ παρ' αὐτοῦ μετέχει δυνάμεως ἢ νοερᾶς, ἢ λογικῆς, ἢ ζωτικῆς, ἢ αἰσθητικῆς, ἢ οὐσιώδους· καὶ αὐτὸ γὰρ, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὸ εἶναι δύναμιν εἰς τὸ εἶναι ἔχει παρὰ τῆς ὑπερουραίου δυνάμεως, καὶ πάντα δυναμῶν εἰς τὰς οἰκειὰς αὐτῆς κινήσεις, καὶ δυνάμεις, καὶ ἐνεργείας. Τὸ γὰρ καθόλου μηδεμίαν δύναμιν ἔχον οὔτε ἐστίν, οὔτε τί ἐστίν. Ἡ γὰρ παντοκρατορικὴ δύναμις καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀπηχημάτων αὐτῆς διήκει. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ παντελῶς ἀψυχα καὶ ἀναίσθητα, ἃ καὶ αὐτὰ δυνάμει μετέχει τῆς εἰς τὸ εἶναι. Αὕτη τοίνυν ἡ δυναμοδύναμις, καὶ δυναμοδότης, καὶ ὑπερδύναμος δύναμις δυναμοὶ καὶ τὰ ἀσθενῆ. Καὶ γὰρ καὶ ἐμπέδας, καὶ κώνωπας, καὶ μύσας, καὶ τὰ ἐπι τοῦτων ἀσθενέστερα. Εἶρηκε γὰρ περὶ τῆς κάμπης καὶ τῆς ἀκρίδος ὁ θεός, ὅτι «Δύναμις μου ἡ μεγάλη.»

A loco : « Tu autem idem ipse es ». Hoc autem in illo : « Domine, Domine, quis similis tui ? » Idem ergo dicitur, quoniam immutabilis est, et in eisdem, atque eodem modo semper habet, et quia non commiscetur, non indiget, non augetur, non imminuitur, et rebus tribuit, ut eadem dicantur. Diversus vero dicitur, quod nulla res sit, qualis ipse est. Omnes enim res ab eo, qui vere est, creatæ sunt, et ipse summis omnibus superior est, et ab omnibus ita diversus, ut in nullo earum ordine possit constitui, et quia diversitatum et discriminum est effector. Dicitur etiam similis : « Ego, » inquit, « oculos implevi, et in manibus prophetarum similis fui, » quoniam hac aut illa forma se illis conspiciendum præbebat, et eis aspectu similis efficiebatur, ad hæc quia similitudinis est largitor. Nam : « Faciamus, » inquit, « hominem ad imaginem et similitudinem nostram ». Sciendum est autem, eadem esse Deo et similia et dissimilia : similia quidem quatenus imitantur eum, qui nulla potest exprimi imitatione ; dissimilia vero, quatenus ea, quæ a causa proficiscuntur, absunt ab ipsa causa. Status etiam et motus dicuntur de Deo : status quidem, quia firmus et stabilis in eodem statat ac permanet, et quia a se ipso dimoveri non potest, et quia supra omnia existat ; motus autem, non propter mentis, aut animi, aut naturæ, aut quæ in loco sit, aut ejusmodi aliam motionem, et propter immobiles providentiæ ad res ipsas pro-

C

Ejusdem.

Dominator omnium dicitur Deus, non solum ut qui omnibus imperat et omnibus juga suæ dominationis imponit, et amoris sui vinculis omnia devincit ; verum etiam quia ut sedes omnia firmat, et fundat, et essentia superantis essentiæ suæ complexu sic omnia continet, ut ea a se non sinat accedere.

Ejusdem.

Potentia Deus est et dicitur. Ut infinitæ potentiæ, ut omnipotens, ut qui potentia ad ortum deducit omnia, et potentiam omnibus largitur. Nihil enim est eorum, quæ sunt, cui non ab eo sit communicata potentia vel mentis vel rationis, vel vitæ, vel sensus, vel essentiæ. Quin etiam ipsum esse, si fas est ita loqui, ab ipsa potentia essentiam essentia præstantiorem obtinente habet, ut sit, et qui cuncta corroborat, ut possint suas quæque motiones, et vires, et actiones exercere. Quod enim nullam plane potentiam habet, non est. Illa enim potentia omnium domina ad extremos usque rerum terminos permeat. Hæc sunt quæ cum vita et sensu penitus carcant, potentiam tamen habent, ut sint. Hæc igitur potentia potentia, potentia largitrix, et ipsa potentia potentior, confirmat etiam et corroborat quæ sunt imbecilla et impotentia atque invalida, cujusmodi sunt culices et conopes, et muscæ, et si qua sunt his etiam imbecilliora. Dixit enim Deus de Lrucho et locusta, quoniam « Potentia mea magna. »

¹ Psal. ci, 28. ² Psal. xxxiv, 10. ³ Gen. i, 26.

Ejusdem.

Communicare se dicitur Deus, propter munera sua, quæ rebus universis distribuit : non communicare autem, quia nulla res est particeps essentia, aut vitæ, aut sapientia, aut ullius eorum, quæ habet ipse ratione quadam præstantissima et singulari.

Ejusdem.

Ex quo fit, ut a singulis rebus totus habeatur, et nulla res ullam ejus partem habeat, ut centrum in medio circulo a rectis omnibus lineis totum, et nulla ejus pars ab ulla habetur. Velut sigillum, quod omnibus ex se sumptis exemplis ita se totum atque idem communicat, ut a nullo tamen eorum ulla ipsius habeatur pars. Hoc tamen præstat illa Divinitatis, quæ est rerum omnium causa, non impariendi se ratio, quod nulla attactus misionisve societate cum illis conjungitur, quibus communicatur. Quod si quis objiciat, non in omnibus exemplis totum atque idem signum effingi, respondebo, non illius culpa, quod se totum atque idem singulis accommodat, sed excipientium diversitate contingere, ut unius, et totius, et ejusdem exemplaris imagines dissimiles sint. Exempli gratia, si simplicia, facilia, levia et tractabilia, non resistentia, non aspera, non fragilia, non instabilia sint, puram, et expressam, et firmam effigiem percipient. Sin aliquid eorum defecerit, quæ dicta sunt, ideoque minus ad formam suscipiendam apta atque idonea fuerint, id erit causa dissimilitudinis, et deformitatis, et aliorum incommodorum, quæ materiæ ad formam excipientiam minus accommodatæ contingunt.

Ejusdem.

Unus est rerum omnium essentia, et pulchritudo, et bonitas, et sapientia Deus, quem expetunt omnes, qui unius sunt formæ; participes autem illius sunt, non uno omnes modo, quamvis ipse unus et idem existat, sed alius alia atque alia ratione, ut cuique divina libra distribuit pro cujusque habilitate.

Ejusdem.

Quoniam Deus et est, et rebus largiens ut sint, multas parat essentias, multiplicare dicitur unum illud quod est, ex ipso multarum rerum ortum deducens. Manet autem et sic unum in multiplicatione, et plenum in divisione, quia propter essentiam omni essentia superior est, eximio et iis, quæ sunt, antecellenti quodam modo. Quin etiam cum unum sit, et uni, et multitudini, et toti, et parti unum communicans, unum rursus essentia præcellenti est singulariter, id est, proprie, et eximie, cum nec unum sit ex iis quæ sunt, nec multitudo, nec totum ex partibus, nec pars ex toto. Atque ita neque unum est, neque unius particeps, sed procul ab his unum est, utpote unum, eo quod est in rebus uno longe præstantius. Præterea propter multorum deorum ab ipso proficientem effectiorem ex divina cujusque pro viribus specie, et videtur et esse dicitur unius Dei progressus, et divisio, et multiplicatio; attamen unus est deorum princeps

A

Μεθεκτός μὲν ὁ Θεὸς κατὰ τὰς μεταδόσεις· αὐτοῦ, ἀμέθεκτος; δὲ κατὰ τὸ μὴδὲν μετέχον αὐτῆς τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἢ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἢ τῆς σοφίας αὐτοῦ, ἢ τινος τῶν τοιούτων, ἅπερ ἔχει πάντα καθ' ὑπεροχὴν καὶ ἐξαιρέτως.

Toῦ αὐτοῦ.

Ἵτι ὁ Θεὸς καὶ ὑφ' ἐκάστου τῶν μετεχόντων διαμετέχεται, καὶ ὑφ' αὐθενδὸς οὐδενὶ μέρει, καθάπερ κέντρον ἐν μέσῳ κύκλου πρὸ πασῶν τῶν ἐν τῷ κύκλῳ περικειμένων εὐθειῶν. Καὶ ὡς περ σφραγίδος ἐκτυπώματα πολλὰ μετέχει τῆς ἀρχετύπου σφραγίδος, καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων ὅλης καὶ ταύτης οὐσίας, καὶ ἐν οὐδενὶ καὶ οὐδὲν μέρος. Ὑπέρεχεται δὲ καὶ τούτων ἢ τῆς παναίτιου θεότητος ἀμεθεξία, τῷ μῆτε ἐπαφῆν αὐτῆς εἶναι, μῆτε ἀλλὴν τινὰ πρὸς τὰ μετέχοντα συμμιγῆ κοινώναν, καίτοι φαίη τις, Οὐκ ἐστὶν ἡ σφραγὶς ἐν ὅλοις τοῖς ἐκμαγείοις ὅλη καὶ ἡ αὐτή. Τοῦτου δὲ οὐχ ἡ σφραγὶς αἰτία· πᾶσαν γὰρ ἑαυτὴν ἐκείνη, καὶ ταύτην ἐπιείδωσιν ἐκάστῳ· ἀλλ' ἡ τῶν μετεχόντων διαφορὸς ἀνόμοια ποιεῖ τὰ ἀπομόργματα τῆς μιᾶς καὶ ὅλης καὶ ταύτης ἀρχετυπίας. Οἷον εἰ μὲν ἀπαλὰ, καὶ ἐπύπνωτα ἦ, καὶ λεῖα, καὶ εὐχάρακτα, καὶ μῆτε ἀντίτυπα, καὶ σκληρὰ, μῆτε εὐδιάχυτα, καὶ ἀσύστατα, καθαρὸν ἔξει, καὶ σαφῆ καὶ ἐναπομένοντα τὸν τύπον· εἰ δὲ τι τῆς εἰρημένης ἐπιτηδεύσεως ἐλλείποι, τοῦτο αἴτιον ἔσται τοῦ ἀτυπώτου, καὶ τοῦ ἀσαφοῦς, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα μετοχῆς ἀνεπιτηδεύσει γίνεσθαι.

Toῦ αὐτοῦ.

Ἐν μὲν ἐστὶ τὸ ὄντως ὄν, καὶ καλὸν, καὶ ἀγαθὸν, καὶ σοφόν, οὗ πάντες οἱ ἐνοειδεῖς ἐφίενται· μετέχουσι δὲ αὐτοῦ οὐχ ἐνιαύως, καίτοι ἐνὸς καὶ ταυτοῦ ὄντος, ἀλλ' ὡς ἐκάστῳ τὰ θεῖα διανέμει ζυγὰ κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύσητα.

Toῦ αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὢν ἐστὶ, καὶ δωρούμενος τὸ εἶναι οὐσι παράγει τὰς πολλὰς οὐσίας, πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν ὄν ἐκεῖνο τῇ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῇ τῶν πολλῶν ὄντων. Μένει δὲ καὶ οὕτως ἐν τῷ πληθυσμῷ, καὶ πλήρες ἐν τῇ διακρίσει, τῷ πάντων εἶναι τῶν ὄντων ὑπερουσίως ἐξηρημένον. Ἀλλὰ καὶ ἐν ὢν, καὶ παντί, καὶ ἐνί, καὶ πληθει, καὶ ὅλῳ, καὶ μέρει τοῦ ἐνὸς μεταδιδοῦς, ἐν ὡσαύτως ὑπερουσίως ἐστὶ, καὶ ἐν ἐνικῶς, ἤγουν ἰδικῶς, ἐξαιρέτως, οὔτε ἐν ὢν τῶν ὄντων, οὔτε πληθος, οὔτε ὅλον ἐκ μερῶν, οὔτε μέρος ὅλου, καὶ οὕτως οὔτε ἐστὶν, οὔτε τῷ ἐνὸς μετέχει, πόρρω δὲ τούτων ἐν ἐστὶν, ὡς ὑπὲρ τὸ ἐν τοῖς οὐσιν ἐν. Πάλιν τῇ ἐξ αὐτοῦ θεώσει θεῶν πολλῶν γινομένων τῷ κατὰ δύναμιν ἐκάστου θεωρεῖται δοκεῖ μὲν εἶναι, καὶ λέγεται τοῦ ἐγὼς Θεοῦ πρόδοος, καὶ διάκρισις καὶ πολλαπλασιασμός, ἐστὶ δὲ οὐδὲν ἦττον ὁ ἀρχιθεὸς καὶ θεοποιός, εἷς Θεός, ἀμίριστος ἐν τοῖς μεριστοῖς, ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς; ἀμιγῆς, καὶ ἀπλήθυντος, ὡς ὑπερουσίως ὑπερούσιος, καὶ ὑπερ-

θῶς; ὑπέρθως. Καὶ τοῦτο ἄρα ἐνοήσας ὁ μέγας Ἀ
εἶρηκε Παῦλος: « Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ
εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, ὡσπερ οὖν θεοὶ
πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἤμιν εἰς θεὸς ὁ
Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν θεῶν
αἰ ἐνόστητε; ἐπικρατοῦσαί, καὶ προκατάρχουσι τῶν
δικαρίσεων.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅσπερ ἐν μὲν ἡ μονὰς, πρὸ πάντων δὲ ἐστὶ τῶν
ἀριθμῶν, καὶ ἐστὶν αἰτία παντὸς ἀριθμοῦ, καὶ οὐκ
ἐστὶν ἀριθμὸς, ἀλλ' ἀρχὴ ἀριθμῶν, καὶ πᾶς ἀριθμὸς
μονάδος μετέχει· λέγεται γὰρ δυὰς μία, καὶ μία
τριὰς καὶ καθεξῆς· καὶ αὐθις ἡμισυ ἐν, καὶ δίμοιρον
ἐν, καὶ τρίτον ἐν, καὶ καθεξῆς· καὶ οὐ μόνον οἱ
ἀριθμοὶ, ἀλλὰ καὶ τὰ μέρη, καὶ μόρια τῶν ἀριθμῶν
τῆς μονάδος μέτεχουσιν, ἥτοι τοῦ ἐνός, καὶ οὐκ
ἐστὶν οὐ πλῆθος, οὐκ ὄλον, οὐ μέρος, οὐ μόριον, ὃ
μὴ τοῦ ἐνός μετέχει, ἀλλὰ τὸ μὲν πολλὰ τοῖς μέρεσιν
ἐν τῷ ὅλῳ ἐστὶ, καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεθεγκόσιν ἐν
τῷ ὑποκειμένῳ ἐστὶ, καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ ἡ
ταῖς δυνάμεσιν ἐν τῷ εἶδει, καὶ τὸ πολλὰ τοῖς εἶδε-
σιν ἐν τῷ γένει, καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προδόσις ἐν τῇ
ἀρχῇ· καὶ εἰ πᾶσι τὰ πάντα ἠνωμένως τις ὑπόθοιτο,
ἐστὶν τὰ πάντα ἐν τῷ ὅλῳ· οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἐν λέ-
γεται εὐ μόνον ὡς μόνος καὶ ἐξηρημένος πάντων τῶν
ὄντων κατὰ πάντα, καὶ ὡς ἀπλοῦς, καὶ ἀμερῆς, καὶ
ἀδιαίρετος, καὶ ἀπαθὴς, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸ πάντων
τῶν ὄντων, καὶ πρὸ πάντων αἰτίος. Ἐν γὰρ τὸ
πάντων τῶν ὄντων αἰτιον, καὶ ἐνικῶς ἐν, ἥτοι ἐτι-
κῶς, ἐξαιρέτως, καὶ πρὸ πάντων δὲ ἐξ αὐτοῦ, καὶ
μετ' αὐτὸ, καὶ ὡς ὑπὸ πάντων τῶν ὄντων μετεχό-
μενος κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδειότητα. Τὸ γὰρ
πάντη ἀμέτοχον αὐτοῦ πάντη μὴ ὄν ἐστὶ· καὶ τὸ
εἶναι τὸ ἐν πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα. Καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ
πάντων αἰτιον ἐν, τῶν πάντων ἐν, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶν ἐν
καὶ παντὸς ἐνός, καὶ πλῆθος ὡσπερ ποιητικόν, οὕτω
καὶ ὀριστικόν. Καὶ ἀνεῦ μὲν τοῦ ἐνός οὐκ ἐστὶν πλῆ-
θος, ἀνεῦ δὲ πλῆθους ἐστὶν τὸ ἐν, ὡς καὶ μονὰς πρὸ
παντὸς ἀριθμοῦ πεπληθυσμένου. Καὶ πάντα ἐν
ἐαυτῷ τὸ ἐν, καὶ τὰ ἐναντία ἐνοειδῶς, καὶ ἀσυγχύ-
τως, καὶ ὑπερουσίως προεἴληψε καὶ περιεἴληφεν.

ludo non est. Sine multitudine autem unum erit, sicut et unitas ante omnem numerum multiplicatum. Et omnia etiam quæ sunt inter se contraria in seipso unum illud una specie et sine confusione

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἡ θεία εἰρήνη καὶ ἐν ἐαυτῇ ἐστὶ, καὶ ἐσω ἐαυ-
τῆς, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα πρόσεισι, καὶ μεταδίδωσιν
ἐαυτῆς αὐταῖς; οἰκειῶς αὐτοῖς, καὶ πάντων ἐστὶν
ἐνωτική τὸ μεριστὸν πλῆθος αὐτῶν εἰς τὴν ὄλην
ἐνωτητα ἐπιστρέφουσα, καὶ πάντα ἀσυγχύτως συγκε-
ραινύουσα πρὸς ἄλληλα, καὶ πάντα συναίρουσα ἀλ-
λήλοις; καὶ ἐαυτῇ. Καὶ πᾶσιν ἐστὶ τῆς ἰδιότητος
ἐκάστου φυλακτική, δι' ἣν ἡ μία καὶ ἀδιάλυτος
πάντων συμπλοκὴ ὀφίσταται, καὶ ἐναρμόζεται συμ-

effectorque Deus, in divisis non divisus, unum in multis, non commistus, nec multiplicatus, ut qui eximia essentia singulariter est. et plusquam divina ratione summus Deus. Quæ quidem cogitans magna Paulus: « Quamvis enim, » inquit, « multi sint, qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra, siquidem multi sunt dii, et domini multi, tamen unus nobis est Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. » Nam, in divinis etiam unitates divisionibus antecellunt.

Ejusdem.

Quemadmodum unum quidem est unitas et omni- bus numeris antecedit, et omnium numerorum est causa, nec tamen numerus, sed principium nume- rorum: et omnis numerus est particeps unitatis; dicimus enim binarium unum, et ternarium unum, ac reliqua deinceps eodem modo, item- que dimidium unum, bipartitum unum, et tri- partitum unum, atque ita deinceps; nec solum numeri, sed numerorum partes, et particule uni- tatis, sive unius participes sunt, et nulla est multitudo, nullum totum, nulla pars, nulla parti- cula, quæ sit unius expert; sed quod partibus mul- tiplex est, unum ex toto; et quod est accidentibus multiplex, est unum subjecto; et quod est multi- plex numero, aut potentia, est unum specie; et quod specie multiplex est, unum est genere; et quod progressibus est multiplex, est unum princi- pio; et si quis omnibus omnia conjunctim accu- mulat, toto unum erunt omnia: sic etiam Deus dicitur unus, non modo, ut solus et rerum omnium in om- nibus excellentissimus, neque ut simplex est, et qui nec in partes secari, nec dividi, nec affici ullo modo potest; verum etiam, ut qui ante omnia existit, et est omnium causa: unum enim est causa rerum om- nium, et singulariter seu proprie, et excellenter est unum, et ante omnia. Omnia autem ex ipso, et post ipsum, ut se rebus omnibus pro cujusque habi- litate communicat. Quod enim prorsus est illius expert, omnino non est. Et eo, quod est unum, est eorum omnium unum, sed est supra omne quod est unum. Et omnis tum unius, tum multitudinis tam effector est, quam definitor. Et sine uno multi- tudo non est. Sine multitudine autem unum erit, sicut et unitas ante omnem numerum multiplicatum. Et omnia etiam quæ sunt inter se contraria in seipso unum illud una specie et sine confusione

Ejusdem.

Divina pax et in seipsa est, et intra seipsam, et ad res omnes progreditur, seque illis familiariter communicat. Et omnium est conciliatrix, ac divi- duam earum multitudinem ad totam unitatem cop- vertit. Et omnia sine confusione mutuo commiscet, omniaque vicissim contrahit. Et sibi, et omnibus proprietatem cujusque conservat, per quam una et indissolubilis omnium conjunctio constat, et consensio ac concenitur quidam efficitur, cum unum-

¹ 1 Cor. viii, 5, 6.

quodque non mistum aut turbidum, sed purum et sincerum in propria specie ita maneat, et conjunctione quidem copuletur, naturæ autem proprietate dividatur. Ipsa igitur præcipua conciliatrix pax mediis extrema devincit. Quamobrem et antiquissimæ illæ conciliatrices potestates tum ipsæ inter se, et cum una omnium principali pace copulantur; tum ea, quæ sibi subjecta sunt mutuo inter ipsa, et secum et cum uno rerum omnium pacis principio et causa conjungunt. Nihil est igitur omnino, quod pacem non amet. Ac tametsi illi, qui inimicitis, rixis et seditionibus gaudent, a pace et pacis commodis videntur abhorreere, et ipsi tamen obscuris quibusdam pacis simulacris capiuntur, et cum variis perturbationum motibus concutiantur, eos imperite cohibere sedareque concupiscunt, et sperant, se voluptatum, quarum inordinato victricium tumultu præmuntur, expletione pacem adepturos.

Ejusdem.

In ea causa, quæ cuncta in uno complectitur, pulchrum et pulchritudo distinguenda non sunt. Hæc enim omnibus in rebus in particeps et communiones dividentes, *pulchrum* dicimus quod est pulchritudinis particeps; *pulchritudinem* vero communionem illius rerum causæ, quæ pulchras res omnes efficit. Deum autem et pulchrum dicimus, ut qui et totus, et semper, et excellenti ratione pulcher est, et pulchrorum omnium natura, et fons, et causa; pulchritudinem vero appellamus, quoniam ab eo rebus omnibus pro suo cuiusque modo pulchritudo communicatur, et quia omnium concinnitatis et nitoris est auctor, omnibus instar lucis communicans radiorum omnia pulchra facientium quasi trahendi enim vim habet pulchritudo [(1) ejusque nomen apud Græcos a verbo, quod *vocare* significat, videtur esse deductum].

Ejusdem.

In Deo idem est pulchrum et bonum. Pulchri namque et boni cupiditate flagrant omnia, ad illudque valde currunt. Et nihil est omnino, quod non sit pulchri bonique particeps. Siquidem et omnia, quæ sunt, ab ipso pulchro bonoque habent, ut sint: et a pulchro et bono moventur, et reguntur, et continentur, et propter pulchrum et bonum existunt, et ab omnibus pulchrum et bonum expetendum, amandum, diligendum et admirandum videtur. Ausim dicere, et id, quod non est, esse pulchri bonique particeps. Tunc enim et ipsum est pulchrum et bonum, cum per negationem de Deo dicitur. Ut cum Deum increatum principium terminumque non habeat, et alia ejusmodi, quæ non esse significant, asserimus. Appetit enim et ipsum, quod non est, quodam modo Deum, et quadam ratione in eo conatur esse.

Ejusdem.

Omnes mentium, animorum et corporum status, et motus ex pulchro bonoque sunt. Omnibus enim status et motus est id, quod supra omnem in-

(1) Inclusa addidit Zinus interpres

φώνως, καὶ συμφυῶς, ἀκραιφνοῦς, καὶ ἀμιγροῦς, καὶ ἀνεπιβολήτου μένοντος ἐκάστου κατὰ τὸ οἰκεῖον εἶδος· καὶ ἡνωμένου μὲν τῇ συγκράσει, διηρημένου δὲ τῇ ιδιότητι τῆς φύσεως. Αὕτη οὖν ἡ ἀρχιτυπὸς εἰρήνη συνδέει τὰ ἄκρα διὰ τῶν μέσων. Ὅθεν αἱ περιστῶνται τῶν συναγωγῶν δυνάμεων αὐταὶ τε πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν μίαν τῶν ὅλων εἰρηναρχίαν ἐνοῦνται, καὶ ἐνοῦσι τὰ ὅφ' ἑαυτὰς πρὸς ἑλληλα, καὶ πρὸς ἑαυτὰς, καὶ πρὸς τὴν μίαν καὶ παντελῆ τῆς τῶν πάντων εἰρήνης ἀρχὴν καὶ αἰτίαν. Οὐδὲν οὖν τῶν πάντων ἐστὶν ἀνέραστον εἰρήνης. Εἰ δὲ οἱ θυμοὶ καὶ ἔρισι, καὶ ἀκαταστασίαις χαίροντες ἀπεχθάνονται τῇ εἰρήνῃ, καὶ τοῖς τῆς εἰρήνης ἀγαθοῖς, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτοὶ ἀμαυροῖς εἰδῶλοις εἰρηνικῆς ἐφέσεως διακρατοῦνται, ἐνοχλούμενοι μὲν ὑπὸ παθῶν πολυκινήτων, ἀνεπιστημόνως δὲ ἰστέον αὐτὰ, καὶ ἀποπαύειν ἐπιέμενοι, καὶ οἰόμενοι τῇ ἀποπληρώσει τῶν ἐνοχλούντων εἰρηνεύειν ἑαυτοὺς ἐκτραπητομένους τῇ ἀταξίᾳ τῶν κρατησασῶν ἡδονῶν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Καλὸν καὶ κάλλος οὐ διαίρετόν ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τῷ ὅλῳ συνειληφείας αἰτίας. Ταῦτα γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν ὄντων ἀπίντων εἰς μετέχοντα, καὶ μετοχὰς διαιροῦντες, καλὸν μὲν λέγομεν τὸ κάλλος μετέχον, κάλλος δὲ τὴν μετοχὴν τῆς καλοποιῶν τῶν ὄντων αἰτίας. Ὁ Θεὸς δὲ καλὸν μὲν λέγεται ὡς πάγκαλος, καὶ ἀείκαλος, καὶ ὑπέρικαλος, καὶ φύσις καλοῦ παντός, καὶ πηγαῖον καλόν, καὶ αἰτίον καλοῦ· κάλλος δὲ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς οὖσι μεταδιδόμενην οἰκειῶς ἐκάστῳ καλλοῦν, καὶ ὡς τῆς πάντων εὐαρμοστίας καὶ ἀγλαίας αἰτίος, ἐναστράπτων πᾶσι δίκην φωτὸς τὰς καλοποιούς τῆς πηγαίας ἀκτῖνος αὐτοῦ μεταδόσεις, καὶ ὡς καλῶν ἐφ' ἑαυτὸν πάντα. Ἑλκτικὸν γὰρ τὸ κάλλος· fontis rivulos, et ad seipsum omnia vocans: at-

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐπὶ Θεοῦ ταυτὸν ἐστὶ τὸ καλὸν τῷ ἀγαθῷ. Τοῦ καλοῦ γὰρ καὶ ἀγαθοῦ πάντα ἐφίεται, καὶ ἀγαν θέει ἐπ' αὐτὸ, καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ἐπεὶ καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐστὶ, καὶ ὑπὸ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ κινεῖται, καὶ προνοεῖται, καὶ συνεχέεται, καὶ διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ πᾶσιν ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐφετὸν, καὶ ἐραστὸν, καὶ ἀγαπητὸν, καὶ ἀγαστὸν. Τολμήσει δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τότε γὰρ καλὸν καὶ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν, ὅταν ἐπὶ Θεοῦ κατὰ ἀφαιρέσιν λέγηται, οἷον ὅτι ὁ Θεὸς ἀκτιστος, ἀναρχος, ἀόριστος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα τοῦ μὴ ὄντος δηλωτικά. Ἐφίεται γὰρ αὐτοῦ τὸ τρόπον τινὰ καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν, καὶ φιλονεικεῖ πως ἐν αὐτῷ εἶναι.

Τοῦ αὐτοῦ.

Αἱ στάσεις πᾶσαι καὶ αἱ κινήσεις ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰσιν, αἱ τῶν ὄντων, αἱ τῶν ψυχῶν, αἱ τῶν σωμάτων. Στάσεις γὰρ ἐστὶ πᾶσι, καὶ κινήσεις

τῆς ὑπὲρ πάντων στάσιν, καὶ κινήσιν, ἰδρῶν ἑκα-
στον ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, καὶ κινῶν ἐπὶ τὴν ἰδίαν κίνη-
σιν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ αἱ
τῶν ὄντων πάντων ἀρχαί, καὶ τὰ ὄντα πάντα, καὶ
τὰ ἀλλήλοις ἐναντία. Καὶ τοῦτο ἀσχετῶς, καὶ ἐξαι-
ρέτως, καὶ συνελημμένως, καὶ ἐνιαύως. Καὶ γὰρ
καὶ ἐν μονάδι πᾶς ἀριθμὸς ἐνοειδῶς προὔφεστηκε,
καὶ ἔχει πάντα ἀριθμὸν ἢ μονὰς ἐν ἑαυτῇ μοναχῶς,
ὡς αἰτία παντὸς ἀριθμοῦ. Καὶ πᾶς ἀριθμὸς ἦνωται
μὲν ἐν τῇ μονάδι· καθ' ὅσον δὲ τῆς μονάδος πρόσεισι,
κατὰ τοσοῦτον διακρίνεται, καὶ πληθύνεται. Καὶ ἐν
κέντρῳ δὲ πᾶσαι αἱ τοῦ κύκλου γραμμαὶ κατὰ μίαν
ἔνωσιν συνυφεστήκασιν, καὶ πάσαις ἔχει τὸ κέντρον ἐν
ἑαυτῷ τὰς εὐθείας ἐνοειδῶς ἠνωμένας πρὸς τε ἀλ-
λήλας, καὶ πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν, ἀφ' ἧς προήλ-
θον. Καὶ ἐν αὐτῷ μὲν τῷ κέντρῳ παντελῶς ἦνων-
ται, βραχὺ δὲ διαστᾶσαι, βραχὺ καὶ ἀλλήλων δια-
κρίνονται. Μᾶλλον δὲ αὐτοῦ ἀποστᾶσαι, μᾶλλον καὶ
ἀλλήλων ἀφίστανται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄλων
φύσει πάντες οἱ λόγοι τῆς καθ' ἑκαστον φύσεως
συνελημμένοι εἰσὶ κατὰ τὴν ἀσύγχυτον ἔνωσιν. Καὶ
ἐν τῇ ψυχῇ δὲ μονοειδῶς αἱ τῶν κατὰ μέρος πάντων
προνοητικαὶ τοῦ ὄλου σώματος δυνάμεις. Οὐδὲν οὖν
ἀτοκον ἐξ ἀμυδρῶν εἰκόνων ἐπὶ τὸ πάντων ὀφτιον
ἀναβάντες ὑπερκοσμίοις ὀφθαλμοῖς θεωρησαὶ πάντα
ἐν τῷ πάντων αἰτίῳ μονοειδῶς καὶ ἠνωμένως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐπεὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος τὰς τῶν αἰσθητῶν
οὐσίας καὶ ποιότητας, καίτοι πολλὰς καὶ διαφο-
ρὰς οὐσίας, εἰς αὐτὰς ὦν, καὶ μονοειδῶς ἐπιλάμπων
φῶς ζωοῖ, καὶ τρέφει, καὶ αὔξει, καὶ τελειοῖ, καὶ
φρουρεῖ, καὶ διακρίνει, καὶ ἐνοῖ, καὶ ἀναθάλλει, καὶ
γόν.μα εἶναι ποιεῖ, καὶ ἐξαλλάττει, καὶ ἐνιδρύει, καὶ
ἐκρύβει, καὶ ἀνακινεῖ, καὶ ἑκαστον τῶν ὄλων οἰκείως
ἑαυτῷ τοῦ ἐνὸς καὶ ταυτοῦ ἡλίου μετέχει, καὶ τὰς
τῶν πολλῶν μετοχῶν αἰτίας ὁ εἷς ἥλιος ἐν ἑαυτῷ
μονοειδῶς προέχει, καὶ περιέχει· πολλῶν μᾶλλον ἐν
τῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡλίου καὶ πάντων τῶν ὄντων αἰτία
προὔφεστάναι τὰ πάντων τῶν ὄντων παραδείγματα
κατὰ μίαν ὑπερούσιον ἔνωσιν συγχωρητέον. Παρα-
δείγματα δὲ νῦν λέγομεν τοὺς ἐν Θεῷ ἐνιαύως προὔ-
φιστώτας, καὶ οὐσιοποιούς τῶν ὄντων λόγους, οὓς ὁ
ἀπόστολος Παῦλος προορισμούς καλεῖ, καὶ θεία
θελήματα τῶν ὄντων ἀφοριστικά, καὶ ποιητικά, καθ'
οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα προώρισε, καὶ
περῆγαγε. Πάντα οὖν ἐνιαύως προέχει, καὶ πάντα
περιέχει κατὰ τὴν ὑπερηπλωμένην ἀπειρίαν αὐτοῦ,
καὶ πρὸς πάντων ἐνικῶς μετέχεται, καθάπερ καὶ
φωνὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς πολλῶν ἀκοῶν ὡς μία
μετέχεται.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅσοι οἱ ἅγιοι ἄνθρωποι οἶκος λέγονται τοῦ
Θεοῦ· οἰκίσσω γὰρ, εἰ φησὶν, ἐν αὐτοῖς, καὶ
ἐμπεριπατήσω· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οἰκὸς ἐστὶ τῶν

A tum unumquodque in ratione propria confirmat, et
ad proprium excitat motum.

Ejusdem.

Ex Deo, et in Deo, est etiam ipsum esse, et rerum
omnium principia, et quæ sunt, omnia, etiam quæ
inter se sunt contraria. Sunt autem in Deo im-
mense, et eximie, et conjunctim, et unice. Nam et
in unitate omnis numerus ante singulariter exstitit.
Et unitas, ut omnis numeri causa, unice in se nu-
merum omnem habet. Et omnis numerus unitate
unus efficitur. Quantum autem progreditur ab uni-
tate, dividitur et multiplicatur. In centro item om-
nes circuli lineæ una copulatione conjunctæ sunt.
Et centrum in seipso rectas omnes lineas tum ipsas
inter se, tum etiam cum uno illo principio, a quo
progressæ sunt, una ratione conjunctas habet. Ac
in ipso quidem centro penitus conjunguntur.
Parum autem ab eo distantes, parum et inter se
distant. Magis vero ab illo recedentes, magis etiam
a se vicissim recedunt. Præterea in tota rerum uni-
versitatis natura omnes singularis naturæ rationes
simul devinctæ sunt. Ad hæc moderatrices singulo-
rum totius corporis vires in animo unice copulantur.
Quamobrem absurdum non est, ut per obscuras ac
tenues imagines ad ipsam rerum omnium causam
ascendentes, oculis mundo sublimioribus omnia in
ipsa rerum causa singulari viaculo conjuncta et
copulata contemplemur.

Ejusdem.

Si noster hic sol, quamvis unus sit, et unicam
lucem emittat, tam multas tamen, ac varias rerum
essentias, et qualitates vita donat, et nutrit, et
auget, et perficit et tuetur, et dividit, et copulat, et
fovet, et secundat, et immutat, et corroborat, et
gignit, et agitat, et res omnes pro suo quæque
modo unius et ejusdem solis participes sunt; (et
multas communicationum causas unus ipse sol in
seipso singulariter ante possidet, atque comple-
ctitur: multo magis in ipsa tum solis, tum rerum
omnium causa per unam essentiam præstantiorem
conjunctionem prius inesse rerum universarum
exemplaria concedendum est. Exemplaria nunc
appellamus rationes illas ante in Deo singulariter
existentes, et rerum effectrices essentiarum. Quas
quidem rationes Paulus vocat prædestinationes,
divinasque voluntates, quibus res definiuntur, et
fiunt. Per has omnia, quæ sunt, is, qui essentia
præstantior est, præsnivit, ad ortumque produxit.
Quapropter infinitate sua superextensa omnia prius
singulariter habet, et comprehendit, et singulariter
omnibus communicat, quemadmodum una vox a
multis auribus ut una percipitur.

Ejusdem.

Ut viri boni dicuntur domus Dei: « Habitato
enim, » inquit, « in ipsis, et inambulabo: » ita
honorum virorum domus est Deus, « Esto mihi, »

¹ II Cor. vi, 17.

inquit David, « In Deum protectorem meum, et in domum refugii mei, ut salvum me facias ». Et ipse Dominus ait: « Vos in me, et ego in vobis ». Et quemadmodum Deus sibi est in ipsis, ut non includatur nec circumscriptur, sic et ipsi in eo sunt sine ulla cum ipso mistione per essentiam, et sine confusione.

Ejusdem.

Divina Dei qualitatem quantitatemque non habentis latitudo putanda est ampla et provida illius ad omnia progressio. Longitudo autem ejus potentia, quæ supra ostenditur. Profunditas vero arcana illius occultatio propter quam percipi, cognoscique non potest.

Ejusdem.

Deus in sacris arcanorum visionum oraculis tum canus, tum juvenis fingitur. Canus, ut esse rerum principium intelligatur: juvenis autem, ut nunquam senescere, et finem habere significetur. Vel juvenis etiam ob rationem arithmetica, ut divinum rerum initium ostendatur. Unitas enim, et qui sunt unitati proximi numeri priores sunt illis, qui ab unitate longius recesserunt.

Ejusdem.

Neque res cognoscunt Deum, ut Deus est: nec Deus cognoscit res, ut ipsæ sunt. Res autem non cognoscunt Deum, ut Deus est, quia nullæ res id assequi possunt, ut Deum cognoscant, ut est Deus, hoc est, quomodo natura esse habeat. Hoc enim modo solus ipse se novit. Deus vero non cognoscit res, ut ipsæ sunt, quoniam eas ratione essentiam superante cogitare habet.

Ejusdem.

Deus quidem rebus omnibus adest: neque enim in loco est, ut aliqua absit, sed omnia complectitur. Ipsæ autem res non omnes adsunt Deo, sed illæ duntaxat, quæ divina sunt propinquitate dignæ. Nos autem tunc ad illum appropinquamus, cum invocamus eum votis precibusque sanctissimis, et animis puris ac minime coinquinatis, præbemusque nos aptos, et idoneos, qui ad ipsum accedamus. Ac quemadmodum, si catena multis contexta luminibus, et e summo suspensa cælo huc usque perveniat, nos autem alternis eam manibus apprehendentes ulterius semper tendamus, ipsam quidem detrahere nobis videamur, revera autem eam supra infraque presentem deducemus, sed nos potius ad sublimiores ipsius splendores tollemur; aut si conscensa navi, funes ex aliquo saxo ad nos protensos, et quasi dedita opera sic nobis exhibitos ut eos ex altera parte prehenderemus, corripientes contra nitamur, non saxum ad nos, sed nos simul, et navim ad saxum promovemus: sic etiam precantes et obsecrantes, non Deum ad nos, qui ubique præsto est, trahimus, sed nos ad ipsum divina commemoratione obsecrationeque promovemus, eique nos commendamus.

Ejusdem.

Apud nos quidem ebrietas tendit ad deteriora, et est immodica vini repletio, qua mens loco dimovetur.

¹ Psal. xxx, 3. ² Joan. xv, 4.

ἀγιον ἀνθρώπων. « Γενού μοι γάρ, » φησὶν ὁ Δαβὶδ, « εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σώσαι με. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος εἶρηκεν « Ὑμεῖς ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. » Καὶ καθάπερ ὁ Θεὸς ἀσκέτω; ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἀπεριγράφτως, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐν αὐτῷ ἀμιγῶς αὐτοῦ κατ' οὐσίαν, καὶ ἀσυγχύτως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τοῦ ἀπολοῦ καὶ ἀπόσου Θεοῦ πλάτος μὲν θεῖον νοητέον τὴν εὐρείαν ἐπὶ πάντα προνοητικὴν πρόδον, μῆκος δὲ τὴν ὑπερεκτεινομένην ὑπὲρ ἅπαντα δύναμιν, βάθος δὲ τὴν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀθεώρητον κρυφιστῆτα καὶ ἀγνωσίαν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν μυστικῶν δράσεων θεοφανείαις πλάττεται καὶ πολὺς, καὶ νέος, τοῦ πολιοῦ μὲν τὸν ἀρχαῖον, τοῦ νέου δὲ τὸν ἀγήρω σημαίνοντος, ἢ καὶ τοῦ νέου κατὰ λόγον ἀριθμητικὴν τὴν ἀρχαιότητα τὴν θεῖαν ὑποδηλοῦντος. Ἡ γὰρ μονὰς καὶ τὰ περὶ μονάδα ἀρχηγικώτερα εἰσι τῶν ἐπὶ πολλῷ προεληλυθότων ἀριθμῶν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅτι οὐτὰ τὰ ὄντα γινώσκουσι τὸν Θεὸν ἢ Θεὸς ἐστὶν, οὕτε ὁ Θεὸς γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα εἰσι. Τὰ μὲν οὖν ὄντα οὐ γινώσκει τὸν Θεὸν ἢ Θεὸς ἐστὶ, διὰ τὸ εἶναι τοῖς οὖσι πᾶσιν ἀκατάληπτον τὸ εἶδέναι τὸν Θεὸν καθὼς Θεὸς ἐστὶ, τουτέστι καθὼς ἔχει φύσεως· μόνος γὰρ αὐτὸς οἶδεν οὕτως ἑαυτόν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα εἰσι, διὰ τὸ ὑπερ-οὐσίως αὐτὰ γινώσκειν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν Θεὸς πᾶσι πάρεστιν· οὐ γὰρ ἐν τόπῳ ἐστὶν, ἵνα καὶ ἀπῆ τινας, ἀλλὰ πάντων ἐστὶ περιε-κτικὸς· οὐ πάντα δὲ αὐτῷ πάρεστιν, ἀλλ' ὅσα τῆς θείας ἐγγύτητος εἰσιν ἄξια. Ἡμεῖς δὲ τότε αὐτῷ πάρεσμεν, ὅτε τοῦτον ἐπικαλούμεθα πανάγῳις μὲν εὐχαῖς, ἀνεπιθολώτῳ δὲ νῶ, καὶ τῇ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐγγύτητος ἐπιτηδεύοντι. Ὅσπερ δὲ εἰ πολυφώτου σιερῶς ἐκ τῆς οὐρανοῦ ἀκρότητος ἡρημένης, καὶ εἰς δεῦρο καθηκούσης, ἡμεῖς ἀεὶ αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἄνω χερσὶν ἀμοιβαίαις δραττόμενοι καθέλκειν μὲν αὐτὴν ἐδοκοῦμεν, τῶντι δὲ οὐ κατήγομεν ἐκείνην ἄνω τε καὶ κάτω παρούσαν, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον ἀνηγόμεθα πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας μαρμαρυγὰς αὐτῆς· ἢ ὥσπερ εἰ; ναῦν ἐμβεθεηκότας, καὶ ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμάτων, καὶ οἶον ἡμῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδιδόμενων, οὐκ ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν· οὕτως ἄρα καὶ εὐχόμενοι οὐ τὸν Θεὸν ἐφ' ἡμᾶς ἔλκομεν, τὸν ἅπανταχῆ παρόντα, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς θείας μνήμης, καὶ ἐπικλήσεως ἀνάγομέν τε καὶ ἐγγεῖριζόμεν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐφ' ἡμῶν μὲν ἡ μέθη τὸ χεῖρον ὑπερπλήρωσις ἐστὶν οἴνου, καὶ ἀμετρία, καὶ ἐκστασις νοῦ· ἐπὶ

Θεοῦ δὲ κατὰ τὸ κρεῖττον ὑπερπλήρωσις παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀμετρία, καὶ ἑκστασις τοῦ νοεῖν. Ἐξήραται γὰρ τοῦ νοεῖν, ὡς ὑπὲρ τὸ νοεῖν ὦν.

Ἔτι περὶ Θεοῦ κοινῶς τοῦ ἀγίου Μαξίμου.

Ἡγεῖσθαι δὲ Θεὸς τῶν νοουμένων τε καὶ λεγομένων ὁ μόνος νοῦς τῶν νοούντων καὶ νοουμένων, καὶ λόγος τῶν λεγόντων καὶ λεγομένων, καὶ ζωὴ τῶν ζώντων καὶ ζωουμένων· καὶ πᾶσι πάντα καὶ ὦν, καὶ γινόμενος διὰ ταῦτα τὰ ὄντα καὶ τὰ γινόμενα· δι' ἑαυτὸν δὲ οὐδὲν κατ' οὐδένα τρόπον οὐδαμῶς ἄτε ὦν, οὔτε γινόμενος· τῶν δὲ τι τῶν ὄντων ἐστὶ, καὶ τῶν γινόμενων, οἷα μηδεὶ τὸ παράπαν τῶν ὄντων φυσικῶς συνασσομένως, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὴ εἶναι μᾶλλον διὰ τὸ ὑπερβαίνειν, ὡς οικειότερον ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενον προσείμενος. Δεῖ γὰρ, εἴπερ ὡς ἀληθῶς τὸ γινώσκειν διαφέρειν Θεοῦ καὶ κτισμάτων ἐστὶν ἀνεγκλίως ἡμῖν, θέσιν εἶναι τοῦ ὑπερόντος τῆν τῶν ὄντων ἀφαίρεσιν, καὶ τῆν τῶν ὄντων θέσιν εἶναι τοῦ ὑπερόντος ἀφαίρεσιν, καὶ ἀμφω περὶ τὸν αὐτὸν εὐσεβῶς θεωρεῖσθαι τὰς προσηγορίας, καὶ μηδεμίαν κυρίως δύνασθαι, τὸ εἶναι φημι, καὶ μὴ εἶναι· ἀμφω μὲν, ὡς τῆς μὲν τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν κατ' αἰτίαν τῶν ὄντων θετικῆς, τῆς δὲ κατ' ὑπεροχὴν αἰτίας πάσης τῶν ὄντων ἀφαιρετικῆς, καὶ μηδεμίαν κυρίως πάλιν, ὡς οὐδεμιὰς τῆν κατ' οὐσίαν αὐτῆν καὶ φύσιν τοῦ τι εἶναι τοῦ ζητουμένου θέσιν παριστώσῃ. Ἡ γὰρ μηδὲν τὸ σύνολον φυσικῶς κατ' αἰτίαν συνέξευκται, ἢ ὄν, ἢ μὴ ὄν, τοῦτω οὐδὲν τῶν ὄντων, καὶ λεγομένων, οὐδὲ τῶν μὴ ὄντων, μηδὲ λεγομένων εἰκότως ἐστὶν ἔγγυς. Ἀπλῆν γὰρ, καὶ ἀγνωστον, καὶ πᾶσιν ἄδατον ἔχει τὴν ὑπαρξιν, καὶ παντελῶς ἀνερμήνευτον, καὶ πάσης καταφάσεώς τε καὶ ἀποφάσεώς οὐσαν ἐπέκεινα.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἷς καὶ μόνος κατὰ φύσιν ἀεὶ κυρίως ἐστὶν ὁ Θεός, ὅλον τὸ κυρίως εἶναι κατὰ πάντα τρόπον ἑαυτῷ περικλείων, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι κυρίως ὑπέρτερος. Εἰ δὲ τοῦτο οὐδαμῶς οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν εἶναι λεγομένων τὸ σύνολον ἔχει τὸ κυρίως εἶναι, οὐκ οὖν οὐδὲν αὐτῷ τὸ παράπαν ἐξ αἰθέρος συνθεωρεῖται κατ' οὐσίαν διάφορον, οὐκ αἰών, οὐ χρόνος, οὐδέ τι τῶν τούτοις ἐνδιαιωμένων. Οὐ γὰρ συμβαίνουσιν ἀλλήλοις πώποτε τὸ κυρίως εἶναι, καὶ οὐ κυρίως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Μόνος ὁ Θεός· ἀπλοῦς ἐστὶ κυρίως, καὶ ἐν κυρίως, καὶ ἐνός, καὶ μονός, πάντα δὲ τὰ μετὰ Θεὸν διάδες εἶσι, καὶ σύνθετα, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης. Τὰ μὲν γὰρ νοητὰ ἐκ τε οὐσίας ὑπάρχουσι, καὶ συστατικῆς διαφορᾶς ἀφορισούσης ἕκαστον, πᾶν γὰρ τὸ ἔχον συνθεωρουμένον τι πρὸς δῆλωσιν τῆς οικείας ὑπαρξεως, οὐκ ἀπλοῦν κυρίως· τὰ δὲ αἰσθητὰ ἐξ εἰδούς καὶ ὄλης.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ὦν, καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ θεόν, καὶ τὸ δημιουργόν, καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ τὸ ἀπειροσ, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ λέγομεν

Apud Deum autem spectat ad meliora, et est immodica omnis boni repletio, qua mens ab intelligentia dimovetur. Ab intelligentia enim eximitur, dum supra intelligentiam collocatur.

Item communiter de Deo, sancti Maximi.

Putetur igitur eorum quæ cogitantur, quæque dicuntur Deus, mens intelligentium et intellectorum, scientium, dictorumque verbum, vita viventium, et præbentium vitam: omnibus denique omnia existens, et factus per ipsa, quæ sunt, atque fiunt. Nam per se nihil ulla prorsus ratione aut est, aut fit, eorum quæ sunt aliquid ex his, quæ sunt et fiunt, quippe qui dum illorum nullo naturaliter conjungatur. Itaque magis admittit, ut de se potius dicatur non esse, qui præstantiori quadam ratione est. Oportet enim, si cognoscenda est inter Deum et ea, quæ creata sunt, differentia, ut Deum excellenti præditum essentia dicamus esse id, quod illa non sunt; et quod illa sunt, id Deum excellenti præditum essentia nequimus esse; et utrumque de Deo pie sic affirmemus, ut neutrum tamen asseramus de illo proprie dici posse. Utrumque nimirum, et esse, quoniam sit eorum causa; et non esse, quod omni eorum causa sit excellentior. Neutrum rursus proprie. Neutro enim id constituit, quod quæsitum est, nempe, quid per essentiam, naturamque sit. Cui enim nihil omnino quod sit, aut quod non sit, naturaliter conjungitur, ad hunc eorum vel quæ sunt, aut dicuntur, vel quæ non sunt, aut non dicuntur, nihil aspirare consentaneum est. Simplicem enim habet essentiam, et omnibus incognitam, et inaccessible, et quæ nec verbis explicari potest, et est omni affirmatione, negationeque superior.

Ejusdem.

Unus et solus per naturam proprie semper est Deus, totum, quod proprie est, omni ratione in se ipse includens, ut qui et essentia proprie præstantior existit. Quod si ita est, nihil omnino eorum, quæ ultra ratione dicuntur esse, plane id habet, ut proprie sit. Quare nihil essentia diversum cum illo prorsus ab æterno potest considerari, non sæculum, non tempus, non aliquid eorum, quæ sæculo et tempore continentur. Nam proprie, et non proprie esse nunquam inter se conveniunt.

Ejusdem.

Solus Deus simplex est proprie, et proprie unum, et unitas, et monas. Omnia vero, quæ post Deum sunt, duplicia sunt, et composita, licet non pari ratione. Nam quæ mente et intelligentia continentur, ex essentia constant, et differentia, qua unumquodque eorum constituitur, et ab aliis separatur. Quidquid autem habet aliquid; quo ipsius essentia declaratur, non est simplex: quæ vero sensibus percipiuntur, constant ex materia et forma.

Ejusdem.

In Deo, et qui est, et bonus, et Deus, et opifex, et essentia præstantior, et infinitus, et immortalis, et quæ his similia sunt, non dicimus esse differen-

tias essentiam constituentes, ne ipsum ex his compositum asseramus, sed appellationes quasdam, quibus aliqua eorum, quæ circa ipsum spectantur, patefunt, cum nulla tamen ex ipsis, ea, quæ ad essentiam et naturam ejus pertinent, ostendat. Quædam enim divinæ naturæ congruentia significant, non autem indicant ipsam naturam, quod quidem differentiarum essentiam constituentium proprium est.

Ejusdem.

In partes dividi non potest Deus, quia non habet quantitatem. Quantus non est, quoniam et qualitatis expers. Non est qualis, quia et simplex. Simplex est, quia et interminatus. Interminatus, quia et infinitus. Infinitus, quia et immobilis. Immobilis, quia et sine principio. Nihil enim habet ante se, et majus. Nihil secum, et æquale. Nihil post se. Vacat autem principio, quoniam et ingenuus est. Ingenuus porro, quoniam est unus, et maxime singularis. Unus vero maximeque singularis, quoniam immensus omnino, ideoque nec explicari, nec cognosci potest, et sola hæc vera illius habetur cognitio, quod cognosci non potest.

Ejusdem.

Infinitus est Deus, non ea re solum, quod principio vacat et sine, verumetiam quantum ad essentiam, et potentiam, actionemque pertinet. Neque enim per essentiam percipi, nec per potentiam, actionemque cognosci potest. Atque ut verius loquar, omni ratione et modo est indefinitus. Hæc enim est infiniti proprium. Nam sicut unitas, neque numerus est, neque numerabilis, neque totum, neque pars, neque habitus numeri, sed omnis numeri principium et causa, sine principio autem, quia nullum habet numerum antiquiorem, et causam, ut ipsa sit: sic etiam Deus, ut parvum exemplum afferatur, omnem et quantitatem, et qualitatem, et habitum superans et simplex est, et sine principio, et rerum principium.

Ejusdem.

Simplicem Deus, cum simplex sit, unam, bonam, omnibus omnia conficientem actionem habet, instar radii solis, qui omnia fovens agit in singulis pro naturali cujusque, et ad suscipiendum apta potestate.

Ejusdem.

Deus, qui est ipsa essentia, et ipsa bonitas, et ipsa sapientia, imo vero, qui his omnibus sublimior est, nihil habet omnino contrarium. Quæ autem creatæ sunt res, gratia et munere sunt omnes essentiæ participes. Et quæ ratione menteque constant, ac naturam ad bonitatem sapientiamque suscipiendam idoneam obtinent, contrarium habent essentiæ quidem ipsum non esse, naturæ vero ad bonitatem, et sapientiam accipiendam accommodatæ, malitiam et ignorantiam. Porro semper ut sint, aut non sint, in potestate est effectoris. Ut autem bonitatis et sapientie fiant participes, aut non fiant, in ipsarum, quæ ratione sunt præditæ, situm est voluntate.

Α οὐσιώδεις διαφορὰς, ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὸν ἐκ τούτων δογματίσωμεν, ἀλλὰ προσηγορίας τινῶν μὲν ἐκφαντικὰς, τῶν θεωρουμένων περὶ αὐτῶν, οὐθενὸς δὲ τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ φύσιν δηλωτικὰς. Τινὰ μὲν γὰρ πρόποντα τῇ θεῖᾳ φύσει σημαίνουσιν, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν φύσιν μηνύουσιν, ὅπερ ἴδιον τῶν οὐσιωδῶν καὶ συστατικῶν διαφορῶν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἄμερὸς μὲν τὸ θεῖον, ὅτι καὶ ἀποσον· ἀποσον δὲ, ὅτι καὶ ἀπλοῦν, ἀπλοῦν δὲ, ὅτι καὶ ἀδιάστατον, ἀδιάστατον δὲ, ὅτι καὶ ἀπειρον· ἀπειρον δὲ, ὅτι καὶ ἀκίνητον· ἀκίνητον δὲ, ὅτι καὶ ἀναρχον. Ὅτε γὰρ ἔχει τι πρὸ αὐτοῦ, καὶ μείζον, οὕτε τι σὺν αὐτῷ, καὶ ἴσον, οὕτε τι μετ' αὐτό. Ἄναρχον δὲ, ὅτι καὶ ἀγέννητον· ἀγέννητον δὲ, ὅτι καὶ ἐν καὶ μονώτατον· ἐν δὲ καὶ μονώτατον, ὅτι καὶ παντελῶς ἀσχετον, καὶ διὰ τοῦτο πάντα πᾶσιν ἀρρήτόν τε καὶ ἀγνωστον, καὶ μόνῃ ἀληθῆ γνώσιν ἔχον τὸ μὴ γινώσκεισθαι.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἄπειρον τὸ θεῖον οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεῦτέον, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν. Ἀχώρητον μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν, ἀπερινόητον δὲ κατὰ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν. Καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀόριστον κατὰ πάντα καὶ λόγον, καὶ τρόπον· τοῦτο γὰρ τὸ κυρίως ἀπειρον. Ὅσπερ γὰρ ἡ μονὰς οὕτε ἀριθμὸς ἴσους, οὕτε ἀριθμητῶν, οὕτε ὄλων, οὕτε μέρος, οὕτε σχέσις, ἀλλ' ἀρχὴ μὲν, ὡς αἰτία παντὸς ἀριθμοῦ, ἀναρχος δὲ, ὡς μηδένα ἀριθμὸν ἔχουσα πρεσβύτερον καὶ αἰτίον τοῦ εἶναι αὐτὴν μονάδα· οὕτω καὶ ὁ θεὸς, ὡς ἐν εἰκόني μικρᾷ φάναι, ὑπὲρ πᾶσαν ποσότητα, καὶ ποιότητα, καὶ σχέσιν, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀναρχος, καὶ ἀρχὴ τῶν ὄντων.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἄπλοῦν ὃν τὸ θεῖον ἀπλὴν ἔχει ἐνέργειαν, μίαν, ἀγαθὴν, πᾶσι πάντα ἐνεργοῦσαν, κατὰ τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα, ἥτις πάντα θάλπουσα ἐν ἑκάστῳ κατὰ τὴν φυσικὴν ἐπιτηδειότητα, καὶ δεκτικὴν δύναμιν ἐνεργεῖ.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν θεὸς, ὡς αὐτοῦπαρξίς ὢν, καὶ αὐτοαγαθότης, καὶ αὐτοσοφία, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα, οὐδὲν ἔχει τὸ σύνολον ἐναντίον· τὰ δὲ κτιστάματα, ὡς πάντα μὲν μετέξει, καὶ χάριτι τὴν ὑπαρξιν ἔχοντα, τὰ δὲ λογικά, καὶ νοερά, καὶ ὡς τὴν ἀγαθότητα, καὶ σοφίαν ἐπιτηδειότητα κεκτημένα, ἔχουσιν ἐναντίον, τῇ μὲν ὑπάρξει τὸ μὴ ὑπάρχειν, τῇ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ σοφίας ἐπιτηδειότητι κακίαν καὶ ἀγνωσίαν. Καὶ τὸ μὲν ὑπάρχειν αἰεὶ, ἢ μὴ ὑπάρχειν ταῦτα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ πεποικίωτος ἐστὶ, τὸ δὲ μετέχειν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας, ἢ μὴ μετέχειν, ἐν τῇ βουλήσει τῶν λογικῶν ὑπάρχει.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οἱ μὲν Ἕλληνας ἐξ αἰθίου λέγοντας συνυπάρχειν τῷ Θεῷ τὴν τῶν ὄντων οὐσίαν, τὰς περὶ αὐτὴν ποιότητας ὑστερον ἐξ αὐτοῦ λαβοῦσας, τῇ μὲν οὐσίᾳ οὐδὲν λέγουσιν ἐναντίον εἶναι, ἐν ταῖς ποιότησι δὲ μόναις εἶναι τὴν ἐναντίωσιν· ἡμεῖς δὲ μόνον τὴν θεῖαν οὐσίαν μὴδὲν ἔχειν ἐναντίον δογματίζοντες, ὡς μόνην κυρίως ἀπειρον τῇ τῶν ὄντων οὐσίᾳ ἐναντίον εἶναι τὸ μὴ ἐν λέγομεν, ἔπει καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὴν ὑπέστησε. Καὶ λεσθαι μὲν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ κτίσαντος τὸ εἶναι, ἢ μὴ εἶναι αὐτὴν, βούλεσθαι δὲ αὐτὸν, ὡς ἀγαθὸν, εἶναι αὐτὴν καὶ διαμένειν τῇ παντοκράτορι:κῇ δυνάμει αὐτοῦ διακρατουμένην

Τοῦ αὐτοῦ.

Πᾶσα οὐσία τὸν ἴσον ὄρον ἑαυτῇ συνεισάγουσα, ^B τουτέστιν ὀριζομένη, ἀρχὴ πέφυκεν εἶναι τῆς ἐπιθεωρουμένης αὐτῇ κατὰ δύναναι κινήσεως. Πᾶσα δὲ οὐσιώδης πρὸς ἐνέργειαν κινήσεις μεσότης ἐστὶ μετεπινοουμένη μὲν τῆς οὐσίας, προεπινοουμένη δὲ τῆς ἐνεργείας. Καὶ πᾶσα ἐνέργεια τῷ κατ' αὐτὴν λόγῳ φυσικῷ· περιγραφομένη τέλος ἐστὶ τῆς πρὸ αὐτῆς κατ' ἐπίνοιαν θεωρουμένης οὐσιώδους κινήσεως. Ὁ δὲ Θεὸς οὔτε ἀρχὴ ἐστίν, οὔτε μεσότης, οὔτε τέλος. Ταῦτα γὰρ τῶν χρόνων διαίρετῶν εἰσι γνωρίσματα, εἴποι δ' ἂν τις ὅτι καὶ τῶν αἰῶνι συνορωμένων. Ὁ γὰρ χρόνος, μετρούμενην ἔχων τὴν κίνησιν, ὀριθμῷ περιγράφεται. Ὁ δ' αἰὼν, συνεπινοουμένην ἔχων τῇ ὑπάρξει τὴν πῶτε κατηγορίαν, πάσχει διδαστασι, ὡς ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβών. ^C Εἰ δὲ χρόνος καὶ αἰὼν οὐκ ἄναρχα, πολλῶ μᾶλλον τὰ ἐν τούτοις περιεχόμενα. Ὁ Θεὸς τοίνυν οὔτε οὐσία ὢν, ἵνα μὴ ἀρχὴ νομισθεῖ, οὔτε δύναμις, ἵνα μὴ μεσότης, οὔτε ἐνέργεια, ἵνα μὴ τέλος, ἐστὶν οὐσιοποιός, καὶ ὑπερούσιος ὄντότης, καὶ δυναμοποιός, καὶ ὑπερδύναμος πινσθένεια, καὶ πάσης ἐνεργείας δραστηκῆ, καὶ ἀτελεύτητος ἕξις. Καὶ συντόμος· εἰπεῖν πάσης οὐσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ ἐνεργείας, ἀρχῆς τε, καὶ μεσότητος, καὶ τέλους ποιητικῆς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἀρχὴ πᾶσα, καὶ μεσότης, καὶ τέλος· τὴν σχετικὴν δὲ ὄλου κατηγορίαν οὐκ ἤρνηται. Ὁ δὲ Θεὸς καθόλου πάσης σχέσεως ὑπάρχων ἀπειράκις ἀπειρώς ἀνώτερος, οὔτε ἀρχὴ ἐστίν, οὔτε μεσότης, οὔτε τέλος. οὐδὲ τι ἕτερον τῶν ἐν οἷς θεωρεῖσθαι κατὰ τὴν σχέσιν ἢ τοῦ πρὸς· τι δύνανται κατηγορία.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἀρχὴ τῶν ὄντων, καὶ μεσότης, καὶ τέλος λέγεται ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς ἐνεργῶν, οὐχ ὡς πάσχων, ὥσπερ καὶ ἄλλα πάντα, οἷς παρ' ἡμῶν ὀνομάζεται. Ἀρχὴ μὲν γὰρ ἐστίν, ὡς δημιουργός, μεσότης δὲ, ὡς προνοητής, τέλος δὲ, ὡς περιγραφή. «Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ὁ φησὶ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.»

Τοῦ αὐτοῦ.

Οὐδὲν τῶν ὄντων αὐτενέργητον· τὸ δὲ μὴ αὐτενέργητον οὐδ' ἀνάγειον. Τὸ δὲ μὴ ἀνάγειον οὐδ' ἀκίνητον· τὸ δὲ μὴ ἀκίνητον δι' αἰτίαν κινεῖται πάν-

A

Ejusdem.

Græci, qui dicunt rerum essentiam ab omni æternitate simul fuisse cum Deo, qualitates autem ab eo post accepisse, essentia nihil esse contrarium asserunt, sed in qualitatibus solis contraria reperiri. Nos autem, qui solam divinam essentiam quia sola proprie sit infinita, nihil habere contrarium tradimus, rerum essentia contrarium esse ipsum non esse dicimus. Quippe quæ ex nihilo facta est. In ejus autem, qui illam creavit, esse potestate; ut ipsa vel sit vel non sit. Verum ipsi, nempe bono, placere, ut sit, maneatque omnipotenti ipsius virtute conservata.

Ejusdem.

Omnis essentia proprio termino circumscripta, et definita, principium est ejus motus, qui potentia in ipsa consideratur. Omnis autem essentia motus medium quiddam est. Nam et essentiam sequitur, et actionem antecedit. Et omnis actio propria ipsius ratione naturaliter circumscripta finis est illius motus, qui ab essentia profisciscitur. Verum Deus nec principium, nec medium, nec finis est. Hi namque sunt earum rerum termini, quæ tempore dividuntur, et quæ simul cum sæculo, ut aliquis dicat, cernuntur. Tempus enim, cum ejus mensura sit motus, numero circumscribitur. Sæculum autem, quoniam cum ejus essentia, categorica, sive (ut trita et vulgata jam voce utar) prædicamentum, quando simul intelligitur subit divisionem, et existendi principium sumit. Quod si tempus, et sæculum non carent principio, multo minus ea, quæ tempore et sæculo continentur. Deus igitur neque essentia est, ne principium dicatur; nec potentia, ne medium vocetur; nec actio, ne finis nominetur. Sed effector essentia, essentiaque præstantior; et effector potentia, potentiaque valentior; et omnis actionis habitus nunquam desinens. Atque, ut breviter dicam, omnis essentia, et potentia, et actionis, et principii, et medii, et finis auctor.

Ejusdem.

Omne principium et medium, et finis habitus omnino categoriam non effugiunt. Deus autem omni plane habitu cum sit superior, nec principium est, nec medium, nec finis, nec aliud quidquam eorum, in habitus categoria considerantur, vel cum aliquo conferuntur.

Ejusdem.

Rerum principium et finis dicitur Deus, sed non ut agens, aut patiens, id, quod intelligendum est in omnibus nominibus, quæ ipsi tribuuntur; sed principium est ut effector, medium ut moderator, finis ut circumscriptio: ex ipso enim, et per ipsum, et in ipsum omnia.

Ejusdem.

Nihil eorum, quæ sunt, seipsum facit. Quod autem a se non est factum, causa non caret. Quod causa non caret, non est immobile. Quod immobile non

est, propter causam movetur omnino. Moveri igitur naturaliter pendet a causa, per quam fit, et ad quam dirigitur ipse motus. Nihil enim eorum, quæ moventur, sine causa moveri natura patitur. Principium autem omnis motus naturalis, et eorum quæ moventur, generatio. Principium vero illorum quæ generata sunt, generationis, est Deus, ut auctor generationis. At finis motus naturalis est eorum quæ generata sunt, status, quem post transitum eorum, quæ transierunt, efficit infinitas illa in qua, quoniam nullum est spatium, cessat motus rerum, quæ moventur naturaliter. Omnis ergo generationis, et motus, et status rerum principium, et medium, et finis est Deus. Quoniam et ex ipso genitæ sunt, et per ipsum moventur, et in ipsum sunt desiturae, qui ipsam quoque motus omnes definitam ac terminantem complectitur infinitatem.

Ejusdem.

Eorum, quæ sunt, quæque moventur, motionis et principium, et finis est Deus, et eorum quæ in ipsum feruntur stabile, atque immobile firmamentum. Et omnium denique rerum terminus interterminatus, et infinitus finis.

Ejusdem.

Homines certo quodam termino, boni, sapientes, et justi vocantur: Deus autem absolute dicitur bonus, et sapiens, et justus, et bonitas, et sapientia, et justitia, quippe qui est omnis virtutis essentia. Quamobrem qui virtutis est particeps, Dei particeps est, qui virtutis, ut diximus, essentia et fons est.

Ejusdem.

Deus, qui cognitio per essentiam est, solam boni cognitionem habet, ut qui solius boni natura est. Omnis autem secundum Deum natura ratione prædita simplici mentis motu non potest eodem tempore boni et mali notitiam habere, cum unius contrarii cognitio, alterius contrarii naturaliter ignorantiam afferat. Sic etiam oculi non possunt eodem tempore sursum deorsumque, aut dextrorsum simul ac sinistrorsum contueri.

Ejusdem.

Et se ipsum Deus, et quæ sunt infra se cognoscit. Naturam item ratione menteque prædita et Deum, et quæ infra Deum sunt, cognoscit; sed non eodem modo, quo Deus. Hic enim ex essentia suæ contemplatione seipsum per semetipsum intelligit. Et quæ sub ipso sunt, ex sapientia cognoscit sua, per quam, et in qua condidit omnia. Illa vero et Deum cognoscit, dum illius, qui nullius rei particeps est, particeps fit, tum ex eo, quod est; tum ex eo, quod bene, per gratiam est. Quæ autem sub Deo sunt, percipit, dum artificiosam in illis sapientiam ejus, et naturales ipsorum rationes comprehendit. Angeli tamen, ut qui mentes sunt puræ, sublimius intelligunt, demissius homines, ut qui corporis pondere deprimuntur.

τως ενεργούμενον τὸ κινεῖσθαι φυσικῶς ὑπὸ τῆς αἰτίας, δι' ἣν, καὶ πρὸς ἣν ποιεῖται τὴν κίνησιν. Οὐδὲν γὰρ τῶν κινουμένων κινεῖσθαι πέφυκεν ἀναίτιως. Ἀρχὴ δὲ πάσης κινήσεως φυσικῆς ἢ τῶν κινουμένων γένεσις. Ἀρχὴ δὲ τῆς τῶν γεγενημένων γενέσεως ὁ Θεός, ὡς γενεσιουργός· τῆς δὲ τῶν γεγενημένων φυσικῆς κινήσεως τέλος ἢ στάσις ἐστὶν ἣν ποιεῖ μετὰ τὴν διάβασιν τῶν πεπερασμένων ἢ ἀπειρία, ἐν ἣ, διὰ τὸ μὴ εἶναι διάστημα, πᾶσα παύεται κίνησις τῶν φυσικῶς κινουμένων. Πάσης οὖν γενέσεώς τε καὶ κινήσεως, καὶ στάσεως τῶν ὄντων, ἀρχὴ, καὶ μεσότης, καὶ τέλος ὁ Θεός, ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγενημένων, καὶ δι' αὐτοῦ κινουμένων, καὶ εἰς αὐτὸν τὴν στάσιν ποιησομένων τὸν ὀρίζοντα καὶ αὐτὴν τὴν πάσης κινήσεως ὀριστικὴν ἀπειρίαν.

B

Τοῦ αὐτοῦ

Ἔστιν ὁ Θεός ἀρχὴ τῆς τῶν κινουμένων γενέσεως, καὶ τέλος τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν φερομένων στάσις βᾶσιμος, καὶ ἀκλήνητος, καὶ παντὸς ὄρου ὄρος ἀόριστος, καὶ πέρας ἀπειρον.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οἱ μὲν ἄνθρωποι προσδιωρισμένως ἀγαθοὶ ἄνθρωποι λέγονται, καὶ σοφοὶ ἄνθρωποι, καὶ δίκαιοι ἄνθρωποι· ὁ δὲ Θεός ἀπολύτως ταῦτα, ἀγαθός, καὶ σοφός, καὶ δίκαιος, καὶ ἀγαθότης, καὶ σοφία, καὶ δικαιοσύνη, ὡς οὐσα πάσης ἀρετῆς. Ὁ τοίνυν ἀρετῆς μετέχων μετέχει Θεοῦ τῆς οὐσίας, ὡς εἶρηται, καὶ πηγῆς τῆς ἀρετῆς.

Τοῦ αὐτοῦ.

C

Ὁ Θεός γινῶσι; ὡν κατ' οὐσίαν τὴν γινῶσιν τοῦ καλοῦ μόνην ἔχει, ἅτε μόνου τοῦ καλοῦ φύσις ὦν. Πᾶσα δὲ λογικὴ μετὰ Θεὸν φύσις ἔχειν ὅμοῦ καὶ κατὰ ταυτὸν ἐν τῷ τῆς διανοίας ἀπλῶ κινήματι καλοῦ καὶ κακοῦ γινῶσιν οὐ δύναται. Διότι πέφυκεν ἢ θατέρου τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις γινῶσι; ποιεῖν τῆς τοῦ ἐτέρου γνώσεως ἀγνοίαν. Καὶ γὰρ οὐδ' ὀφθαλμὸς ἕνω καὶ κἀνω δύναται κατὰ ταυτὸν ἰδεῖν, ἢ δεξιὰ ἢ ἀριστερά.

Τοῦ αὐτοῦ.

Γινώσκει μὲν ὁ Θεός ἑαυτὸν, γινώσκει δὲ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα. Καὶ ἡ λογικὴ καὶ νοερά φύσις γινώσκει μὲν τὸν Θεὸν, γινώσκει δὲ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα· ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Θεός γινώσκει, οὕτω καὶ αὕτη. Ὁ μὲν γὰρ γινώσκει ἑαυτὸν ἐκ τῆς μακαρίας οὐσίας αὐτοῦ δι' ἑαυτοῦ ἑαυτὸν θεώμενος· τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα ἐκ τῆς σοφίας αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ ἐκ ἧς τὰ πάντα ἐποίησεν. Ἡ δὲ γινώσκει τὸν Θεὸν μὲν μετοχῇ ὑπὲρ μετοχῆν ὄντα. Μετέχει γὰρ αὐτῷ αὐτῷ τε τῷ εἶναι, καὶ τῇ πρὸς τὸ εἶναι ἐπιτηδεύουσα, καὶ τῇ πρὸς τὸ εἶναι χάριτι. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα γινώσκει ἀναλήψει τῆς ἐν αὐτοῖς θεωρουμένης τεχνικῆς σοφίας; καὶ γινώσκει τῶν ἐν τούτοις φυσικῶν λόγων. Πλὴν οἱ ἄγγελοι μὲν οἱ πνεύματι μόνον γινώσκουσιν ὑψιλότερον, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑφειμένον, διὰ τὸ συνεξεργασμένον πάχος τοῦ σώματος.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς οὐτε νοῶν λέγεται κυρίως, οὐτε νοούμενος, ἵνα μὴ σύνθετος λογισθῆι. Τό τε γὰρ νοῶν συνεπιθεωρουμένην ἔχει τὴν τοῦ νοεῖν δύναμιν, τό τε νοούμενον τὴν τοῦ νοεῖσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ νόησις ἢ γὰρ νόησις ἔχει φυσικῶς ὑποκειμένην δεκτικὴν αὐτῆς οὐσίαν. Λοιπὸν οὖν ὑπὲρ ταῦτα πάντα, εἰ μὴ που νόησιν αὐτὸν εἰποιμεν, αὐτὸ κατ' οὐσίαν νόησιν, καὶ ὄλον νόησιν, καὶ μόνον νόησιν, καὶ νόησιν ὑπὲρ νόησιν.

per essentiam intelligentiam, et totam intelligentiam, præstantiorem.

Τοῦ αὐτοῦ,

Ὁ Θεὸς οὐτε νοερώς τὰ νοερά γινώσκει, οὐτε αἰσθητῶς τὰ αἰσθητά. Ἀδύνατον γὰρ τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων ἀντιλαμβάνεσθαι. Λοιπὸν οὖν ὡς ἴδια θελήματα γινώσκει αὐτά, ἐπεὶ καὶ θέλων πάντα πεποίηκε.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τοῖς λόγου, πάντων τῶν γεγονότων ἔχων ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων ὑπεσιτώτας ἐν ἑαυτῷ, κατ' αὐτοῦ τὴν τε ὄρατον καὶ τὴν ὄρατὴν ὑπεστήσατο κτίσιν, κατὰ τὴν δέοντα κατὰ τὴν ποιῶν τὰ τε καθόλου καὶ τὰ καθέκαστον. Λόγος γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων προκαθηγήσατο, καθ' ὃν τοῦτο γέγονε. Τοιγαροῦν ἐν τῷ Θεῷ πάντων αἱ λόγοι πεπήγασι, καθ' ὧς ταῦτα ἐκ μὴ ὄντων ἐπέησε, καὶ κατὰ τούτους τοὺς λόγους γινώσκει τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τούτους δὲ τοὺς λόγους ὁ Ἄρσοπαγίτης (5) Διονύσιος προορισμοὺς καλεῖ, καὶ θεῖα θελήματα. Ἐκαστος οὖν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον τὸν ὄντα ἐν τῷ Θεῷ κινήσει, ἐν τῷ Θεῷ γίνεται καθὼ καὶ λέγεται τὸ, « Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ » ὡσπερ αὐθις παρὰ τοῦτον κινήσει ἐκπέπτει τοῦ Θεοῦ· καθὼ καὶ λέγεται τὸ, « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. »

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς οὐ ποιότητων, ἀλλ' οὐσιῶν πεποιημένον ἐπέδημιουργός.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οἱ μὲν ἀνθρώποι πρὸς τὰ φαινόμενα βλέποντες κρῖνουσι, περὶ ἃ οὐ πάντως ἔστιν ἡ ἀλήθεια· ὁ δὲ Θεὸς τὸ ἀφανὲς κίνημα τῆς ψυχῆς τοῦ πράξαντος ἴδων, καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν ὤρμησε πρὸς τὴν πράξιν, ὀρθῶς καὶ δικαίως κρῖνει τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων κρατούμενα.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οὐ πάντα λέγειν εὐπρεπές, ὅσα ὑποκίπτει ταῖς ἐνοαῖαις ἡμῶν. Οὐδένα μὲν γὰρ ἔχει Θεὸν ὁ Θεός, οὐδὲ αἰσθεται ἄλλον, οὐδὲ εἰς τινὰ πιστεύει. Ἄθεον δὲ λέγειν τὸν Θεὸν καὶ ἀσέβη, καὶ ἀπίστον, ἀτοκον. Τὰ τοιαῦτα γὰρ ἢ μὲν ἐνοια ὑπεβάλλει, ἢ δὲ εὐσεβεία λέγειν οὐκ ἐπιτρέπεται.

¹ H Tim. II, 19. ² Mosq. xiv, 13.

(5) Ad hæc verba, τούτους δὲ — ὁ Ἄρσοπ. Διονύσιος, Mosquensis in hoc scholium habet : Ὁ δὲ

Ejusdem.

Deus proprie nec intelligere dicitur nec intelligi, ne compositus existimetur. Nam quod intelligit, conjunctam habet intelligendi potestatem. Et quod intelligitur, potestatem habet conjunctam, ut intelligatur. Nec intelligentia proprie dicitur, siquidem intelligentia naturaliter essentiam subjectam habet ipsius intelligentiæ susceptivam. Reliquum igitur est, ut, post hæc omnia, cum non possimus Deum hoc modo intelligentiam dicere, dicamus eum ipsam et intelligentiam solam, atque omni intelligentia præstantiorem.

Ejusdem.

Deus nec intelligentia cognoscit intelligibilia, nec sensu sensibilia. Neque enim fieri potest, ut qui rebus est excellentior, res percipiat ea ratione, qua se vicissim ipsæ percipiunt : restat igitur, ut ea tanquam proprias voluntates intelligat, quandoquidem et volens fecit omnia.

Ejusdem.

Rationes omnium rerum ante sæcula habens in se Deus, ex illis omnia, quæ vel mente, vel sensu percipiuntur, procreavit, opportuno tempore tum universa, tum singula consultiens. Singulis enim rebus præcessit ratio, qua ita sunt facta. Quamobrem rationes omnium, in Deo erant fixæ, quibus eas ex nihilo fecit. Atque his quidem rationibus cognoscit omnia prius, quam fiant. Hæc vero a Dionysio Areopagita prædictiones et divinæ voluntates appellatur. Quapropter si ex propria quisque ratione in Deo existente moveatur, in Deo est. Ex quo illud dicitur : « Novit Dominus, quæ sui sunt. » Sin præter illam moveatur, a Deo excidit. Ex quo illud : « Non novi vos. »

Ejusdem.

Deus non qualitatium, sed essentialium quæ facte sunt, effector est.

Ejusdem.

Homines ea, quæ cernuntur, in quibus veritas omnino non est, spectantes judicant. Deus autem occultum animi motum agentis intuens, et rationer., qua ad agendum adductus est, recte et juste judicat ea quæ ab hominibus fiunt.

Ejusdem.

Non omnia, quæ cogitationibus nostris imbecillis occurrunt, digne decoreque possunt explicari. Nul- lum habet Deum Deus, nec alium colit, nec in aliquid eredit. Num igitur aut sine Deo Deus? aut impius? aut infidelis? Minime vero. Hæc igitur et horum similia suggerit cogitatio, sed pietas eloqui non permittit.

Πλάτων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἰδέας τούτους ὀνόμαζον. MATTHEI.

Item communiter de Deo, Joannis Damasceni ex A. Ἐπι περὶ Θεοῦ κωνῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ κεφάλαιον 11.

Quoniam autem plurima de Deo, corporibus affini quadam ratione in sacris Litteris symbolice ac per figuram dicta reperimus; illud noscimus oportet, fieri non posse, ut nos qui homines sumus, crassaque carne involvimur, divinas illas, et excelsas; immaterialesque Divinitatis actiones intelligamus ac sermone complectamur, nisi figuris et imaginibus, signisque naturæ nostræ consentaneis utamur. Quocirca ea omnia quæ corporea vel paululum ratione de Deo enuntiata sunt, figurate dicta sunt, altiolemque sensum includunt: quippe cum Deus simplex omnisque figuræ expertus existat. Igitur per oculos, et palpebras, visumque Dei, vim ipsius rerum omnium inspectricem, atque ejusmodi cognitionem intelligamus, quam res nulla fugiat: ut nimirum sensus ministerio perfectior nobis atque certior cognitio accedat. Per aures et auditum ipsius ad ignoscendum propensionem atque in excipiendis precibus nostris benignitatem. Solemus enim per hunc sensum iis qui nobis supplices sunt, mites nos facilesque præbere; benignius videlicet aures ipsi admoventes. Per os ac locutionem, voluntatis ipsius declarationem accipimus. Quippe nos quoque abdita cordis sensa per os et sermonem promimus. Per cibum et potum, promptum nostrum ad voluntatem accessum. Etenim nos quoque necessarium naturæ appetitum explemus per gustus sensum. Per olfactum, vim eam, qua cogitationem ac benevolentiam gratam accipiamque habet. Siquidem et nos odorum fragrantiam per hunc sensum excipimus. Per faciem, ipsius per opera demonstrationem ac ostensionem. Quando quidem nos quoque ex vultu oreque palam dignoscimur. Per manus, actionem illam, qua opera sua absolvit. Nam nos etiam utilissima quæque et præstantissima opera nostris manibus effeimus. Per dexteram, ipsius in rebus secundis opem et auxilium; ex eo nempe quod nos in rebus insignioribus, quæque plurimum roboris requirunt, dextra potius utimur manu. Per tactum, certissimam ipsius minutissimarum ac occultissimarum rerum explorationem et exactiorem: ob id scilicet, quod illi quoque, quos contrectamus, nihil in se occultare queant. Per pedes et incessionem, adventum ipsius et præsentiam, vel ad opem egentibus ferendam, vel ad hostes ulciscendos, vel ad rem aliam gerendam: quod nimirum nobis quoque hoc pedes præstant, ut ad locum aliquem perveniamus. Per jusjurandum, consilii ejus immutabilitatem: quod apud nos interposito jurejurando mutua pacta firmentur. Per iram et furorem, infensam ejus erga malitiam voluntatem ac odium, Nam et nos ea quæ cum voluntate et sententia nostra pugnant odio habentes, in iram prorumpimus. Per obli-

Ἐπει δὲ πλεῖστα περὶ Θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ συμβολικῶς εἰρημένα εὐρίσκομεν, εἰδέναι χρὴ, ὡς ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περιχειμένους, τὰς θείας, καὶ ὕψηλάς, καὶ ἀόλους τῆς Θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποι; καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρῆσαιμεθα. Ὅσα τοίνυν περὶ Θεοῦ σωματικώτερον εἰρηται, συμβολικῶς ἐστὶ λελεγμένα· ἔχει δὲ ὕψηλοτέραν διάνοιαν· ἀπλοῦν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. Ὀφθαλμοὺς μὲν οὖν Θεοῦ, καὶ βλέφαρα, καὶ ὄρασις, καὶ τὴν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως· ἐνοήσωμεν, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῶν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως· ἐντελεστέραν γνῶσιν τε καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι. Ὅσα δὲ καὶ ἀκοήν, τὸ ἐξιλωτικὸν αὐτοῦ, καὶ τῆς ἡμετέρας δεκτικὴν δεήσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τοῖς τὰς ἰκεσίας ποιουμένοις, διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως εὐμενεῖς γινόμεθα, γνησιώτερον αὐτοῖς τὸ οὖς ἐπικλινόντες. Στόμα δὲ καὶ λαλίαν, τὸ ἐνδεικτικὴν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν διὰ στόματος καὶ λαλίας σημαίνεσθαι τὰ ἐγκάρδια νοήματα. Βρῶσιν δὲ καὶ πόσιν, τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ αὐτοῦ θέλημα συνδρομήν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, διὰ τῆς γευστικῆς αἰσθήσεως, τὴν τῆς φύσεως ἀναπληρούμεν ἀναγκαίαν βρεξίν. Ὅσφρησιν δὲ, τὸ ἀποδεικτικὴν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐννοίας τε καὶ εὐνοίας, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως, τὴν τῆς εὐωδίας ἀποδοχὴν ἐγγίνεσθαι. Πρόσωπον δὲ, τὴν δι' ἔργων αὐτοῦ ἐνδειξίν τε καὶ ἐμφάνειαν, ἐκ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐμφάνειαν διὰ προσώπου γίνεσθαι. Χείρας δὲ, τὸ ἀνυστικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ χρεωδύμενα καὶ μάλιστα τιμωτέρα διὰ τῶν οἰκείων κατορθούμεν χερῶν. Δεξιὸν δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσίοις αὐτοῦ βοήθειαν, ἐκ τοῦ καὶ ἡμᾶς μάλλον ἐπὶ τῶν εὐσημοτέρων, καὶ τιμιωτέρων, καὶ πλείστης ἰσχύος δεομένων τῇ δεξιᾷ κεχρηθῆναι. Ψηλάφησιν δὲ, τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ, καὶ τὴν λιαν λεπτῶν τε, καὶ κρυπτῶν διάγνωσιν τε, καὶ εἰσπραξίν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν μὴ δύνασθαι τοὺς ψηλαφωμένους ἐν ἑαυτοῖς τι κρύπτειν. Πόδας δὲ καὶ βάδισιν, τὴν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων, ἢ ἐχθρῶν ἀμυναν, ἢ ἄλλην τινὰ πρῶξιν, ἢ ἔλευσιν τε, καὶ παρουσίαν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν διὰ τῆς τῶν ποδῶν χρήσεως ἀποτελεῖσθαι τὴν ἀφίξιν. Ὄρκου δὲ, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν δι' ὄρκου τὰς πρὸς ἀλλήλους βεβαιοῦσθαι συνθήκας. Ὀργὴν δὲ καὶ θυμὸν, τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀπέχθειαν τε καὶ ἀποστροφὴν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ ἐναντία τῆς γνώμης μισοῦντες ὀργιζόμεθα. Αἰσθήν δὲ, καὶ ὕπνον, καὶ νυσταγμὸν, τὴν ὑπέρθεσιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἀμύνης, καὶ τὴν τῆς συνήθους πρὸς τοὺς οἰκείους βοήθειας ἀναβολὴν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ Θεοῦ, κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἔννοιαν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσας, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιδημίας εἰρηται. Αὐτὸς γὰρ πάντα τὰν ἀνθρώπων· διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέ-

ξατο, ψυχὴν νοεράν, καὶ σῶμα, καὶ τα εἰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα, τὰ τε φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη.

A tionem, somnum et dormitationem, animadvertionis in hostes dilationem, temporisque moras in auxilio consueto ferendo iis quos charos ac necessarios habet. Denique, ut uno verbo dicam, in iis omnibus quæ de Deo corporeo modo enuntiantur, abstrusus quidam sensus inest, quo per illa quæ nobis congruunt, ea quæ supra nos sunt edocemur; nisi forte quidpiam de corporeo Dei adventu dictum est. Nam ipse totum hominem salutis nostræ causa suscepit; hoc est animam intelligentem, et corpus, atque humanæ naturæ proprietates, necnon naturales, nullique reprehensioni obnoxias passiones.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τόπου. Κεφάλαιον ιγ'

Τόπος, ἐστὶ σωματικὸς πέρας τοῦ περιέχοντος, καθ' ὃ περιέχεται τὸ περιεχόμενον. Οἶον ὁ ἀήρ περιέχει, τὸ δὲ σῶμα περιέχεται. Οὐχ ὁλος δὲ ὁ περιέχων ἀήρ τόπος ἐστὶ τοῦ περιεχομένου σώματος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἀέρος τὸ ἐφαπτόμενον τοῦ περιεχομένου σώματος. Ἐστὶ δὲ καὶ νοητὸς τόπος, ἐνθα νοεῖται, καὶ ἐστὶν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις· ἐνθαπὲρ ἐστὶ καὶ ἐνεργεῖ, καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται, ἀλλὰ νοητῶς. Οὐ γὰρ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περισχεθῇ. Ὁ μὲν οὖν θεὸς ἄβλος ὢν, καὶ ἀπερίγραφτος ἐν τόπῳ οὐκ ἐστὶν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ τόπος ἐστὶν ὁ τὰ σύμπαντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα. Λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐνθα ἐκδηλὸς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται. Αὐτὸς γὰρ διὰ πάντων ἀμιγῶς διήκει, καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύτητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν, φημί δὲ τὴν τε φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν καθαρότητα. Καθαρώτερα δὲ τὰ ἄβλα τῶν ὀλικῶν, καὶ τὰ ἐνάρετα τῶν κακῶν συσκευμένων. Λέγεται τοιγαροῦν Θεοῦ τόπος ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσὶν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι, καὶ αἱ δοξάζοντες αὐτόν. Ἀθη γὰρ αὐτῷ ἀνάπαυσις, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. Πούς δὲ Θεοῦ ἡ ἀγία σὰρξ αὐτοῦ διαφόρως ὠνόμασται. Λέγεται καὶ ἡ Ἐκκλησία τόπος Θεοῦ. Ταύτην γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ, ὡσπερ εἰ τέμνοντες ἀφωρισάμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς κερὰς αὐτῶν ἐντεύξεισι ποιοῦμεθα. Ὁμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐκδηλὸς ἡμῖν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, εἴτε διὰ σαρκὸς, εἴτε ἀνευ σώματος γέγονε, τόποι Θεοῦ λέγονται. Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ θεῖον ἀμέρως ἐστὶν, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ ὄν, καὶ οὐ μέρος· ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον, ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι, καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν. Ὁ δὲ ἄγγελος σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ οὐ περιέχεται, ὥστε τυποῦσθαι καὶ σχηματίζεσθαι, ὁμοίως λέγεται ἐν τόπῳ εἶναι, διὰ τὸ παρεῖναι νοητῶς, καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ μὴ εἶναι ἀλλαχού, ἀλλ' ἕκαστε νοητῶς περιγράφεσθαι, ἐνθα ἐνεργεῖ. Οὐ γὰρ δύναται κατὰ ταυτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν. Μόνου γὰρ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πανταχοῦ κατὰ ταυτὸν ἐνεργεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος· τάχει φύσεως, καὶ τῷ ἐτοίμως, ἤγουν ταχέως, μεταβαίνειν, ἐνεργεῖ ἐν διαφόροις τόποις, τὸ δὲ θεῖον πανταχοῦ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, πανταχοῦ κατὰ ταυτὸν διαφόρως ἐνεργεῖ μίᾳ καὶ ἀπλῇ ἐνεργείᾳ. Ἢ δὲ ψυχὴ συνδέεται τῷ σώματι ὅλη ὅλη, καὶ οὐ μέρος μέρει, καὶ οὐ περιέχεται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ

Ejusdem de loco, ex cap. 15.

Locus corporeus est terminus continentis, quatenus continet id, quod continetur. Exempli gratia, aer continet hocce corpus. Verum non totus, qui comprehendit aer, comprehensi corporis locus est, sed aeris ambientis extremitas, quæ corpus comprehensum attingit. Quod autem continet, omnino in eo non est, quod continetur. Est etiam locus intelligibilis, ubi intelligitur et est natura intelligibilis, et incorporea. Ubi adest, et agit, et ratione non corporea, sed intelligibili continetur. Neque enim figuram habet, ut ratione corporea comprehendatur. Quare Deus, cum materiæ sit expers, et circumscribi nequeat, in loco non est. Ipse enim sui ipsius est locus, qui omnia implet, et supra omnia est, et complectitur omnia. Dicitur tamen et in loco esse, et Dei locus dicitur, ubi actio ejus perspicua fit. Ipse enim per omnia transit sine missione, et actionem suam omnibus communicat pro apta cujusque ad suscipiendum facultate. Puritatem dico, et naturalem, et voluntariam. Puriora autem sunt, quæ materia carent, quam quæ in materia depressa sunt: et quæ virtute sunt prædita, quam ea, quæ sunt cum vitiiis conjuncta. Dicitur igitur Dei locus, qui plus habet actionis ejus et gratiæ. Idcirco sedes ipsius appellatur cælum, quod in eo sunt angeli, qui ejus obtemperant voluntati, et eum semper collaudant. Hæc enim ipsi quies est. Et terra scabellum dicitur pedum ipsius. In hac enim per carnem cum hominibus versatus est. Pes autem Dei sancta ejus caromultifariam est appellata. Dicitur et ecclesiæ locus Dei. Hanc enim ad ejus gloriam, ut templum, constituimus, in quo preces etiam ad eum fundimus. Similiter et ea loca, in quibus ejus opera manifesta sunt, quæ vel in carne egit, vel sine corpore, loca dicuntur Dei. Sciendum est autem, Deum in partes non dividi, sed esse ubique totum omnino, et non partem in parte, quo pacto corpora dividuntur. Sed totum in omnibus, et totum super omnia. Angelus vero ratione quidem corporea in loco non continetur, quasi formand, figuramque suscipiat; attamen in loco esse dicitur propterea quod intelligentia præsto est, et agit, ut congruit naturæ ipsius, et non esse alibi, sed ibi, ubi agit, intelligentia contineri. Nequit enim eodem tempore diversis in locis esse. Nam solius est Dei ubique agere eodem tempore. Angelus enim naturali celeritate, qua prompte, citoque ex uno in alium locum pertransit, in diversis locis agit. Deus autem cum sit ubique, et super omnia,

ubique eodem tempore varie agit una et simplici actione. At animus corpori devinctus est, et totus toti conjunctus, non autem pars parti copulatus, nec continetur a corpore, sed ipsum continet et ignis ferrum. Et in ipso manens actiones proprias exsequitur.

Ejusdem.

Id, quod circumscriptum est, aut loco, aut tempore, aut comprehensione continetur. Quod autem non est circumscriptum horum nullo comprehenditur. Solus igitur Deus non est circumscriptus, quippe qui principium finemque non habet, et omnia continet, et nulla comprehensione continetur. Solus enim nec comprehendi, nec definiri, nec ab ullo cognosci potest, sed ipse se solus novit. Angelus vero et tempore circumscriptus, nam esse cœpit, et loco, licet, ut diximus, intelligibili, et comprehensione. Nam et se mutuo angeli aliqua ex parte naturaliter cognoscunt, et a procreatore perfecte comprehenduntur. Corpora autem et principio, et fine, et loco corporeo, et comprehensione sunt circumscripta.

TITULUS IV.

Divinam naturam comprehendere non posse. Magni Gregorii Theologi, ex oratione in diem Natalem Domini nostri Jesu Christi.

Deus, et erat semper, et est, et erit: vel, ut rectius loquar, semper est. Nam erat, et erit, nostri temporis, fluxusque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper est, atque hoc modo seipsum nominat, cum in monte Moysi oraculum edit¹. Universum enim id, quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, vel ut pelagus quoddam essentiae immensum et interminatum, omnem, tum temporis, tum naturæ cognitionem superans; mente sola adumbratus is, et quidem perexigae ac perobscuræ, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum: alia ex alio collecta specie ad unum quoddam veritatis simulacrum, priusquam teneatur, effugiens, et priusquam intellectu percipiatur, se ipsum fuga precipiens: tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam, collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minime consistentis. Hoc autem, mea quidem sententia, idcirco fit, ut quævis comprehendere potest, nos ad se trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur); quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expelatur, expetitus purget, purgans autem divinos efficiat, talesque cum redditi sunt, cum iis jam, velut cum familiaribus, consuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius a me dictum videri possit), Deus diis unitus et cognatus, ac tantum fortasse, quantum jam nos, qui ipsi noti sunt, cognoscit. Immensus igitur et infinitus est Deus, et ad contemplandum difficilis: atque hoc solum omnino de ipso comprehendere potest, nempe quod immensus, et infinitus sit: etsi quisquam existimet, cum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut, vel prorsus incomprehensibilis sit, vel prorsus ac perfecte comprehendere queat. Quid enim ille sit, qui naturam simplicem habet, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est: quandoquidem nec compositis sola compositio.

¹ Exod. iii. 14.

Τοῦ αὐτοῦ.

Περιγραπτὸν μὲν ἐστὶ τὸ τόπων ἢ χρόνων ἢ καταλήψει περιλαμβανόμενον· ἀπερίγραπτον δὲ τὸ μηδενὶ τούτων περιεχόμενον. Ἀπερίγραπτον μὲν οὖν μόνον ἐστὶ τὸ θεῖον, ἀναρχον ὄν καὶ ἀτελεύτητον, καὶ πάντα περιέχον, καὶ μηδεμίᾳ καταλήψει περιεχόμενον· μόνον γὰρ ἐστὶν ἀκατάληπτον καὶ ἀόριστον, ὅπ' οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸ δὲ μόνον ἑαυτοῦ θεωρητικόν· ὁ δὲ ἄγγελος καὶ χρόνῳ περιγράφεται, ἤρξατο γὰρ τοῦ εἶναι, καὶ τόπω, εἰ καὶ νοητῶς, ὡς προσείπομεν, καὶ καταλήψει· καὶ ἀλλήλων γὰρ τὴν φύσιν ἴσασιν ποσῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ κτίστου ὀρίζονται τέλειον· τὰ δὲ σώματα καὶ ἀρχῆ, καὶ τέλει, καὶ τόπω σωματικῶ, καὶ καταλήψει.

TITAOΣ Δ'.

Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θεῶν φύσιν. Τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Θεὸς ἦν μὲν αἰεὶ, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔσται αἰεὶ. Τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, τοῦ καθ' ἡμέρας χρόνου τμήματα, καὶ τῆς βευστέης φύσεως· ὁ δὲ ἀν αἰεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῷ Μωϋσῆϊ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρχάμενον, μήτε παυσόμενον, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἀπειρον καὶ ἀόριστον, πᾶσαν ὑπερεκπίπτον ἔνοιαν, καὶ χρόνου καὶ φύσεως· νῦν μόνῳ σκιαγραφούμενος, καὶ τοῦτο λίαν ἀμυδρῶς καὶ μετρώως, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀλλῆς ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης, εἰς ἔν τι τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, πρὶν κρατηθῆναι, φεύγον, καὶ πρὶν νοηθῆναι, διαδιδράσκον· τοσαῦτα περιλάμπον ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ταῦτα κακαθαριζόμενον, ἧσα καὶ ἔψιν ἀστραπῆς πάχος οὐχ ἴσταμένης· Ἔμοι δοκεῖν, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἄλλη πρὸς αὐτὸ (τὸ γὰρ τελῶς ἀληπτον, ἀνάπιστον, καὶ ἀνεπαχέριστην), τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζεται, θαυμαζόμενον δὲ παθῆται πλέον, ποθοῦμενον δὲ καθαίρη, καθαίρων δὲ θεοειδῆς ἀπεργάζηται, τοιοῦτοις δὲ γενομένοις, ὡς οἰκείοις, ἤδη προσομιλῆ, τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος, θεὸς θεοῖς ἐνούμενός τε καὶ γυναιζόμενος, καὶ τοσοῦτον ἴσως, ἔσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσκομένους. Ἄπειρον οὖν ἔσθ' ὅσον καὶ δυσθεώρητον· καὶ τοῦτο πάντῃ ἀκατάληπτον αὐτοῦ μόνον, ἢ ἀπειρία· κἄν τις οἴηται τῷ ἀπλήξει εἶναι φύσεως, ἢ ὅλον ἀληπτον εἶναι, ἢ τελῶς ληπτόν. Τί γὰρ ὅς ἀπλήξ ἐστὶ φύσεως, ἐπιζητήσωμεν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φύσις αὐτῷ ἢ ἀπλότης· εἴπερ μὴδὲ τοῖς συνθέτοις, μόνον τὸ εἶναι συνθέτοις.

Διχῆ δὲ τοῦ ἀπειροῦ θεωρουμένου, κατὰ τε ἀρχὴν καὶ τέλος (τὸ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ μὴ ἐν τούτοις, ἀπειρον), ὅταν μὲν εἰς τὴν ἄνω βυθὸν ὁ νοῦς ἀποδέλξη, οὐκ ἔχων ὅποι στή καὶ ἀπερείσθαι ταῖς περι Θεοῦ φαντασίαις, τὸ ἐνταῦθα ἀπειρον καὶ ἀνέκχρατον, ἀναρχον προσηγόρευον· ὅταν δὲ εἰς τὰ κάτω καὶ τὰ ἐξῆς, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον· ὅταν δὲ συνέλῃ τὸ πᾶν, αἰώνιον. Αἰὼν γάρ, οὔτε χρόνος, οὔτε χρόνου τι μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητόν· ἀλλ' ὁπερ ἡμῖν ὁ χρόνος, ἡλίου φορᾶ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς αἰδίοις, αἰών, τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς οὔσιν, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα, καὶ διάστημα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ θεολογίας λόγου.

Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, ὡς τις τῶν παρ' Ἑλλήσι θεολόγων ἐφιλοσόφησεν, εὐκ ἀτέχνως ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα καὶ καταληφέναι δόξῃ τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν, καὶ διαφύγῃ τῷ ἀνεκφράστῳ τὸν ἔλεγον. Ἀλλὰ φράσαι μὲν ἀδύνατον, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, νοῆσαι δὲ ἀδυνατώτερον. Τὸ μὲν γὰρ νοηθῆναι, τάχα ἂν λόγος δηλώσειεν, εἰ καὶ μὴ συμμέτρως, ἀλλ' ἀμυδρῶς γε τῷ μὴ πάντῃ τὰ ὅτι διεφθαρμένῳ, καὶ νοητῷ τὴν διανοίαν. Τὸ δὲ τοσούτο πρᾶγμα τῆ διανοίᾳ περιλαβέν, πάντως ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον, μὴ ὅτι τοῖς καταβεβλαχουμένοις καὶ κάτω νεύουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἕνω ὑψηλοῖς, τε καὶ φιλοθέοις, καὶ ὁμοίως πάσῃ γεννητῇ φύσει, καὶ οἷς ὁ ζόφος οὕτως ἐπιπροσθεῖ, καὶ τὸ πυχὸν τοῦτο σαρκίον, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατανόησιν· οὐκ οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ ταῖς ἀνωτέρω καὶ νοεραῖς φύσεσιν· αἱ, διὰ τὸ πλησίον εἶναι Θεοῦ, καὶ ὅλη τῷ φωτὶ καταλάμπεσθαι, τυχὸν ἂν καὶ τρανοῖντο, εἰ καὶ μὴ πάντῃ, ἀλλ' ἡμῶν γε τελεώτερον τε καὶ ἐκτυπώτερον, καὶ ἄλλων ἄλλαι πλεον ἢ ἑλαττον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τάξεως.

Atque haud scio an hoc quoque sublimioribus illis et intelligentibus naturis, negatum non sit; quæ quia Deo propius junctæ sunt, ac toto illo splendore collucent, cernere utique fortasse queant, si non prorsus, ac certe plenius quam nos et solidius, atque aliæ aliis, pro cuiusque ordine, vel uberior, vel parcius.

Τοῦτο μὲν οὖν ἐνταῦθα κείσθω· τὸ δὲ ἡμέτερον, οὐχ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μόνον ὑπερέχει πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν, οὐδὲ ὅσα τοῖς δικαίοις ἐστὶν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενα, τὰ μήτε ὀφθαλμοῖς ὁρατὰ, μήτε ὠσὶν ἀκουστὰ, μήτε διανοίᾳ θεωρητὰ, κατὰ μικρὸν γοῦν, οὐδὲ ἡ τῆς κρίσεως ἀκριβῆς κατανόησις (καὶ γὰρ καὶ ταύτης πείσθητι τὰς σκιάς ἔχειν μόνον, ὅταν ἀκούσης· Ὁψομαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δεξιῶν σου, οὐρανοὶ καὶ ἀστέρας, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς πάγιον λόγον· ὡς οὐχὶ νῦν ὄρων, ὀφθαλμῶν δὲ ἐστὶν ὅτι· ἀλλὰ πολλὸ πρὸ τούτου, ἡ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ ἐξ ἧς ταῦτα, φύσις ἀληπτός τε καὶ ἀπερίληπτος· λέγω δὲ, οὐχ ὅτι ἐστὶν, ἀλλ' ἡ τίς ἐστὶν. Οὐ γὰρ κενὸν τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐδὲ ματαία ἡ πίστις ἡμῶν, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ὁ δογματίζομεν (μὴ πάλιν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν ἀθεΐας λάθης ἀρχὴν καὶ τυχοφαντίαν, καὶ καταπαρθῆς ὡς ὁμολογούντων

¹ Philip. iv, 7. ² I Cor. ii, 9. ³ Ps. viii, 4.

Jam vero, cum immensitas bifariam consideretur, nempe et principii, et finis ratione (nam quod supra hæc est, ac non in his, immensum est); cum in superius profundum mens aspectus, non habens ubi consistat, formisque illis, quas de Deo concipit innitatur, immensum hoc et inextricabile, anarchum, hoc est; principio carens, appellavit: cum autem ad inferiora et posteriora, immortale atque interitus expers; cum vero utrumque contraxit et collegit, æternum. Æternitas enim, nec tempus, nec temporis pars ulla est (nec enim in mensuram cadit); sed quod nobis tempus est, solis motu definitum, hoc æternis ævum est, nimirum ille quasi temporalis quidam motus, et intervallum, quod simul cum æternis extenditur.

Ejusdem, ex oratione de theologia.

Deum intellectu percipere difficile est: eloqui autem impossibile, ut profanorum theologorum quidam docuit, meo quidem judicio, non incallide, nempe ut ex eo quod intellectu difficilem affirmat, opinionem hominibus afferat, se eum cognitione percipisse; ex eo autem quod nullis verbis eum explicari posse ait, hoc agat, ne inscitia sua prodi atque convinci queat. Ego vero ita potius dicendum censeo, Dei naturam nullis quidem verbis explicari posse; animo autem atque intellectu comprehendendo multo minus posse. Nam quod quis animo et ratione complexus fuerit, id quoque fortasse sermone declarare queat, si ne mediocriter quidem, at saltem obscure, modo auditorem nactus sit non omnino absurdum, tardique et stupidi ingenii. At rem tantam animo comprehendere, omnino impossibile est, non modo ignavis et languidis, deorsumque vergentibus, sed magnis etiam et excelsis viris Dei que amore præditis, ac mortalibus peræque omnibus, quibus ad veri cognitionem caligo hæc et carnis

Sed de hac re hic sit finis. Quod autem ad nos attinet, non pax tantummodo Dei exsuperat omnem mentem et cognitionem¹, nec quæcumque iis, qui justitiam coluerint, in divinis pollicitationibus recondita sunt, quæ nec oculis cerni, nec auribus excipi, nec animo cogitari ac perspicere², nisi tenuissime, possunt, nec exacta et absoluta rerum creaturarum cognitio (nam harum quoque te solas umbras tenere haud dubites, cum Scripturam ad hunc modum loquentem audieris: Videbo cælos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas³, eamque, quæ ipsis inest, firmam et stabilem rationem, perinde scilicet atque in hac vita ea minime videns, sed aliquando perspecturus): sed multo magis natura illa his sublimior, et ex qua hæc originem traxerunt, captum omnem et comprehensionem superat. Nec vero hæc verba ita accipi velim, quasi percipi

non posse dicam, quod sit Deus, sed quid et quale A τὴν ἀγνωσταιν). Πλείστον γὰρ διαφέρει τοῦ εἶναι τι πει-
 ει. Neque enim inanis est prædicatio nostra, nec πείσθη, τὸ τί ποτέ ἐστι τοῦτο εἶδέναι.
 vana fides nostra¹; nec id est, quod astruimus (ne rursus id quod probe candidèque diximus, in
 impietatis et calumniæ argumentum trahas, ac nobis, ut ignorantiam consentibus, arroganter insult-
 tes). Plurimum namque interest, certo tibi persuadeas aliquid esse, an, quid tandem illud sit. com-
 pertum habeas.

Ejusdem ex eadem oratione.

Ecquis enim eo sapientiæ pervenit? ecquis un-
 quam tantam gratiam divinitus consecutus est? ec-
 quis os mentis ita aperuit, ac Spiritum attraxit², ut
 Spiritus omnia perscrutantis, atque etiam Dei pro-
 funda cognoscentis³ ope atque adjumento, Dei
 naturam comprehenderit, nec jam ulterius pro-
 gredi necesse habeat, utpote qui extremum illud
 appetendum jam habeat, ad quod omnis sublimium
 virorum et vite et cogitatio contendit?

Quid enim tandem Deum esse censebis, si
 argumentis a ratione petitis fidem omnino habes?
 Aut quo tandem te subvehet hæc disputatio, si ac-
 curatius examinetur? Te, inquam, appello, qui philo-
 sophiæ ac theologiæ principatum tibi vindicas,
 atque in immensum gloriaris. An corpus eum esse
 dices? Quoniam ergo modo immensus, infinitus, fi-
 guræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi,
 nec oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora
 cadunt? O licentiam! Non enim hæc corporum na-
 tura est. An corpus quidem esse statues, immensum
 vero, atque infinitum, cæteraque hujus generis esse
 negabis? O crassitiem! ut nulla re Deus nobis præ-
 stet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque ado-
 retur, si circumscriptus est? Aut quid causæ esse
 dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in
 eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus inter-
 eat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna
 autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro
 nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit. Quocirca nullum dissidium admittendum est, ne solutio
 consequatur: nec pugna; ne dissidium oriatur: nec
 quidem est, ne alioqui compositum quidem eum necesse

Jam vero quomodo illud tueri poterimus,
 quod ait Scriptura, Deum omnia pervadere atque
 implere, juxta illud: *Nonne cælum et terram ego
 impleo? dicit Dominus*⁴; et, *Spiritus Domini re-
 plevit orbem terrarum*⁵; si Deus partim circum-
 scribat, partim circumscribatur? Aut enim per va-
 cuam universitatem grassabitur, et res omnes nobis
 peribunt, ut sic Deus contumelia afficiatur, nimi-
 rum et qui corpus sit, et iis quæ procreavit careat:
 aut corpus in corporibus erit, id quod fieri non po-
 test: aut implicabitur, et opponetur, quemadmo-
 dum ea, quæ liquiditate prædita sunt, inter se
 miscentur; atque alia secabit, et ab aliis rursus se-
 cabitur, quod ipsis etiam Epicuri atomis absurdus
 et anilius est; sicque nobis collabatur, nec corpus,
 nec solidi quidquam habebit hæc disputatio, qua
 corpus Deo tribuere conamur. Quod si eum
 corpus materiæ expers esse contenderint, si qui-
 dem quintum illud, ut nonnulli censuerunt, et in

¹ I Cor. xv, 14. ² Ps. cxviii, 151. ³ I Cor. ii, 10.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τί; οὕτως εἰς ἔσχατον σοφίας ἀφίκετος; τίς τοσοῦ
 του χαρίσματος ἠξιώθη ποτέ; τίς οὕτω τὸ σῶμα
 τῆς διανοίας διήκοιζε, καὶ εἴλωσε Πνεῦμα, ἵνα τῶ
 τὰ πάντα ἐρευνῶντι καὶ γινώσκοντι, καὶ τὰ βῆθη
 τοῦ Θεοῦ, Πνεύματι, Θεὸν καταλάβῃ, καὶ μηκέτι τοῦ
 πρόσω δέηται, τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν ἤδη ἔχων, καὶ εἰς ἃ
 πᾶσα σκευδὲ τοῦ ὕψηλοῦ καὶ πολιτεία καὶ διάνοια;

Τί γὰρ ποτε ὑπολήψῃ τὸ Θεῖον, εἴπερ δλαὶς
 ταῖς λογικαῖς πιστεύεις ἐφοδοῖς; ἢ πρὸς τί σε ὁ
 λόγος ἀνάξει βασιανίζομενος, ὧ φιλοσοφώτατε σὺ,
 καὶ θεολογικώτατε, καὶ καυχώμενε εἰς τὰ ἄμμετρα;
 Πότερον σῶμα; καὶ πῶς τὸ ἀπειρον, καὶ ἀόριστον,
 καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀναφῆς, καὶ ἀόρατον; ἢ καὶ
 ταῦτα σώματα; ἢ τῆς ἐξουσίας! οὐ γὰρ αὐτῆ φύ-
 σις σωμάτων. ἢ σῶμα μὲν, οὐχὶ ταῦτα δέ; ἢ τῆς
 παχύτητος! ἵνα μηδὲν πλέον ἡμῶν ἔχη τὸ Θεῖον.
 Πῶς γὰρ σεπτὸν, εἰ περιγραπτὸν; ἢ πῶς φεύξε-
 ται τὸ ἐκ στοιχείων συγκεῖσθαι, καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν
 ἀναλύεσθαι, ἢ καὶ ὅλως λύεσθαι; Σύνθεσις γὰρ, ἀρ-
 χὴ μάχης· μάχη δέ, διαστάσεως· ἢ δέ, λύσεως· λύ-
 σις δέ ἀλλότριον πάντη Θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης φύ-
 σις. Ὀυκοῦν διάστασις, ἵνα μὴ λύσις· οὐδὲ μάχη,
 ἵνα μὴ διάστασις· οὐδὲ σύνθεσις, ἵνα μὴ μάχη· διὰ
 τοῦτο οὐδὲ σῶμα, ἵνα μὴ σύνθεσις. Ἐκ τῶν τε-
 λευταίων ἐπὶ τὰ πρῶτα ὁ λόγος ἀνιών, οὕτως ἴστα-
 ται.

Quocirca nullum dissidium admittendum est, ne solutio
 compositio, ne pugna existat. Ac proinde ne corpus
 sit. Sic ab extremis ad prima recurrens oratio insistit.

Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται τὸ διὰ πάντων διήκειν,
 καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεὸν, κατὰ τὸ, *Οὐχὶ τὸν οὐ-
 ρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπὶ πληρῶ; λέγει Κύριος*· καὶ,
Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκονομένην. εἰ τὸ
 μὲν περιγράφου, τὸ δὲ περιγράφου; ἢ γὰρ
 διὰ κενοῦ χωρήσει τοῦ παντός, καὶ τὰ πάντα οἰχήσε-
 ται ἡμῖν, ἵν' ὕβρισθῇ Θεός, καὶ σῶμα γινόμενος, καὶ
 οὐκ ἔχων ὅσα πεποίηκεν· ἢ σῶμα ἐν σώμασι· ἔσται,
 ὅπερ ἀδύνατον· ἢ πλακῆσεται καὶ ἀντιπαρετεθήσε-
 ται, ὥσπερ ὅσα τῶν ὕγρων μίγνυται· καὶ τὸ
 μὲν τέμνει, ὑπὸ δὲ τοῦ τμηθήσεται, ὃ καὶ τῶν Ἐπι-
 κουραίων ἀτόμων ἀτοπώτερον τε καὶ γραυδέστε-
 ρον· καὶ ὅτε διαπεσέεται ἡμῖν, καὶ σῶμα οὐχ
 ἔξει, οὐδὲ πῆξιν εἶνα ὁ περὶ τοῦ σώματος λόγος.
 εἰ δὲ ἄβλον φήσομεν, εἰ μὲν τὸ πέμπτον, ὡς τισιν
 ἔδοξε, καὶ τὴν κύκλι φορὰν φερόμενον· ἔστω
 μὲν ἄβλον τι καὶ πέμπτον σῶμα, εἰ βούλονται δέ, καὶ
 ἀσώματον, κατὰ τὴν αὐτόνομον αὐτῶν τοῦ λόγου φο-
 ρὰν καὶ ἀνάπλασιν· ὁδὲν γὰρ νῦν περὶ τούτου διο-

⁴ Jer. xxiii, 24. ⁵ Sap. i, 7.

σομαι. Κατὰ τί δὲ τῶν κινουμένων ἔσται καὶ φε-
ρομένων, ἵνα μὴ λέγω τὴν ὕβριν, εἰ τὰ αὐτὰ τοῖς
πεποιημένοις ὁ πεποιηκώς κινήθησεται, καὶ τοῖς φε-
ρομένοις ὁ φέρων, εἰ γὰρ καὶ τοῦτο δώσουσι; Τί δὲ αὖ
τὸ τοῦτο πάλιν κινουῦν; τί δὲ τὸ πᾶν κινουῦν;
κάκεινοί τι; καὶ τί πάλιν ἐκείνο; καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.
Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ πάντως, εἰ γὰρ φερόμενον; Εἰ
δὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ πέμπτον φήσουσιν, εἰ μὲν ἀγγε-
λικόν· πῶθεν οὖν ἀγγελιοὶ σώματα, καὶ τίνα ταῦ-
τα; καὶ πόσον ὑπὲρ ἀγγελοῦ εἴη θεός, οὗ λει-
τουργός ἀγγελος; Εἰ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, πάλιν εἰσῆχθη
σωμάτων ἔσμός ἀλόγιστος, καὶ φλυαρίας βυθός, οὐ-
δαμοῦ στήναι δυνάμενος.

Β *circumferri? Quæro etiam, quidnam sit quod uni-
versum hoc moveat? Quidnam vero quod vicissim illud
illud moveat, ac rursus a quo illud moveatur? Eo-
demque modo in infinitum progrediari. Qui etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, si quidem
fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant,
si quidem angelicum: unde probabunt angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum
autem, si res ita se habeat, Deus angelum, quo ministro utitur, antecelset? Si corpus quoddam his sub-
limius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac uugarum gurges adeo
profundus, ut nusquam pes figi possit.*

Ὅτω μὲν οὖν οὐ σῶμα ἡμῖν ὁ θεός οὐδὲ
γὰρ ἦδη τις τοῦτο τῶν θεοπνεύστων, ἢ εἶπεν, ἢ παρε-
δέξατο, οὐδὲ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ὁ λόγος.
Αἰετῆται δὲ ἀσώματων ὑπολαμβάνειν. 'Ἄλλ' εἰ ἀσώ-
ματον, οὕτω μὲν οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας παραστα-
τικόν τε καὶ περιεκτικόν, ὡσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέν-
νητον, καὶ τὸ ἀναρχόν, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ
ἀφθαρτόν, καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ, ἢ περὶ Θεῶν εἶναι λέ-
γεται. Τί γὰρ ὄντι αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν
ὑπόστασιν ὑπάρχει, τὸ μὴ ἀρχὴν ἔχειν, μηδὲ ἐξίστα
θεοῖ, μηδὲ περατούσθαι; 'Ἄλλ' ὅλον τὸ εἶναι περι-
λαμβάνειν λείπεται προσφιλοσοφεῖν τε καὶ προσεξ-
ετάξαι τῶν γὰρ θεῶν Θεοῦ ἀληθῶς ἔχοντι, καὶ τε-
λειωτέρῳ τὴν θεωρίαν. Ὡς γὰρ οὐκ ἀρχεῖ τὸ σῶμα
εἶπειν, ἢ τὸ γεγενῆσθαι, πρὸς τὸ καὶ τὸ, περὶ δὲ ταῦ-
τα, παραστήσαι τε καὶ δηλώσαι, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ
ὑποκείμενον τοῦτοις εἶπειν, εἰ μέλλοι τελείως καὶ
ἀποχωρήτως τὸ νοούμενον παραστήσεσθαι (ἢ γὰρ ἀν-
θρώπος, ἢ βούς, ἢ ἵππος τοῦτο τὸ ἐνώματον, καὶ γεννώ-
μενον, καὶ φθειρόμενον) οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ στήσεται μέχρι
τοῦ εἶπειν ἢ μὴ εἶστι, ὁ τὴν τοῦ ὄντος πολυπραγμο-
νῶν φύσιν· ἀλλὰ δεῖ πρὸς τῶν εἶπειν ἢ μὴ εἶστι,
καὶ ὁ ἔστιν εἶπειν ὅσῳ καὶ ῥῶον ἐν τῇ περιλαβεῖν, ἢ
τὰ πάντα καθ' ἕκαστον ἀπειπεῖν, ἵνα ἕκ τε τῆς
ἀναίρεσεως ὧν οὐκ εἶστι, καὶ τῆς οὐ ἔστι θέσεως,
περιληφθῆ τὸ νοούμενον. Ὁ δὲ, ἢ μὲν οὐκ εἶστι λέ-
γων, σωπῶν δὲ ὁ ἔστι, ποιεῖ παραπλήσιον, ὡσπερ
ἀν εἰ τὰ πέντε δις ὅσα ἔστιν ἐρωτώμενος, ὅτι
μὲν οὐ δύο λέγοι, οὐδὲ τρία, οὐδὲ τέσσαρα, οὐδὲ
πέντε, οὐδὲ εἴκοσι, οὐδὲ τριάκοντα, οὐδέ τινα, ἵνα
συνελών εἶπω, τῶν ἐντός δεκάδος, ἢ δεκαδικῶν ἀρι-
θμῶν· ὅτι δὲ εἴη δέκα μὴ λέγοι, μηδὲ ἐρείδοι τὸν νοῦν
τοῦ ἐρωτώμενου εἰς τὸ ζητούμενον. Πολλῶν γὰρ ῥῶον
καὶ συντομώτερον ἕκ τοῦ ὁ ἔστιν ὅσα οὐκ εἶστι δηλώ-
σαι, ἢ ἕκ τοῦ ἀνελεῖν ἢ μὴ εἶστιν, ὁ ἔστιν ἐνδείξα-
σθαι. Ἡ τοῦτο μὲν παντὶ δῆλον.

quinque, nec viginti, nec triginta, nec, ut brevi complexar, ullum numerum citra vel ultra denarium
cæterum quod decem sint, non dicat, nec mentem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est,
affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare,

A orbem volubile : sit sanè corpus quoddam quintum ,
et a materia semotum, atque etiam, si ipsis ita col-
libuerit , incorporeum ; quandoquidem ita sermone
comparati sunt , ut pro arbitrio in omnem partem
sese versent, ac quidvis effingant ; nihil enim hac
de re in præsentis cum illis altercabor. Cæterum
quo tandem in genere erit earum rerum, quæ mou-
entur et agitantur , ut interim taceam, quam gra-
vis sit contumeliæ, asserere, Creatorem eodem, quo
res ab eo creatas, motu incitari, atque eum, cujus
vi ac numine res conditæ volvuntur, si tamen hoc
etiam daturi sunt, eodem modo cum iis volvi ac

B circumferri? Quæro etiam, quidnam sit quod uni-
versum hoc moveat, ac rursus a quo illud moveatur? Eo-
demque modo in infinitum progrediari. Qui etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, si quidem
fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant,
si quidem angelicum: unde probabunt angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum
autem, si res ita se habeat, Deus angelum, quo ministro utitur, antecelset? Si corpus quoddam his sub-
limius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac uugarum gurges adeo
profundus, ut nusquam pes figi possit.

Atque hinc constat, Deum corpus non esse.
Neque enim adhuc quisquam eorum, qui divinitus
afflati sunt, hoc vel dixit, vel ab aliis dictum com-
probavit, nec nostri ovilis est hæc doctrina. Super-
est igitur, ut incorporeum esse Deum existimemus.
Verum, utunque incorporeum dicamus, nondum
tamen hoc naturam illius essentiamque complecti-
tur et declarat; quemadmodum nec ingenitum, nec
anarchum, id est, principii expers, nec immutabile,
C nec incorruptibile, cæteraque omnia, quæ de
Deo, vel circa Deum, prædicantur. Quid enim pro-
dest ad indicandam ipsius naturam et subsistent-
tiam qua existit, si dicas eum initium non habere,
nec a se unquam desciscere, nec ullis terminis inclu-
di? Verum totam ejus essentiam edisserendam et
inquirendam huic relinquimus, qui vere Dei noti-
tiam habet, atque in contemplando perfectior est.
Ut enim non satis est corpus dicere, aut procrea-
tum esse, ad hoc vel illud, cui hæc adjacent, expri-
mendum et indicandum, sed quid ipsa quoque res
subjecta sit, dicendum est, si modo volumus, in quod
cogitamus, plene atque abunde repræsentare (po-
test enim vel homo, vel bos, vel equus esse, hoc

D quod corporeum ac procreatum et corruptibile esse
pronuntiamus) : ad eumdem modum qui Dei natu-
ram curiosius inquirendam duxerit, non hic conquie-
scet, ut dicat, quid non sit Deus, sed hoc quoque
ipsi adjiciendum erit, ut, quid sit, exponat; idque
eo magis, quod minus difficile est unum quiddam
animo complecti, quam omnia sigillatim insciando
removere, ut rejectis iis, quæ non est, et consti-
tuto eo, quod sit, comprehendatur id quod cogita-
mus. Qui vero ita, quid res aliqua non sit, pronun-
tiet, ut interim, quid sit, taceat, non absimilis est ei
qui rogatus, bis quinque quot sint, respondeat qui-
dem ea nec duo esse, nec tria, nec quatuor, nec
complexar, ullum numerum citra vel ultra denarium
cæterum quod decem sint, non dicat, nec mentem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est,
affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare,

quam ex eorum, quia non est, ablatione atque inficiatione, quæ sit, demonstrare; quemadmodum cuiusvis perspicuum esse arbitror.

Quoniam igitur Deum corpore vacare nobis est exploratum, aliquanto ulterius in inquirendo progrediamur. Nusquamne ille est, an alicubi? Si enim nusquam, quæret fortasse aliquis ex iis qui inquirendi ac disputandi subtilitate impensius gaudent, quomodo esse quoque possit. Nam si id quod non est, nusquam est: id quoque quod nusquam est, ne quidem fortasse est. Quod si alicubi esse dixeris, proculdubio, quandoquidem est, vel in universo est, vel supra universum. Si in universo; vel in quadam ejus parte est, vel ubique. Si quadam in parte, ergo a minori hac parte circumscribetur. Sin ubique, ab ampliore alioque multo majore, id est, a continente continebitur. Hæc si dederimus, futurum est, ut universum universi complexu teneatur, nec ullus a circumscriptione liber exstet locus. In hac absurditate incidant necesse est, qui eum in universo esse dixerint. Ac præterea, ubinam erat, antequam universa hæc rerum machina exstisset? Nam hoc quoque non levem difficultatem affert. Quod si eum supra universum esse dixerint, quid? Nihilne erat, quod eum ab universo dirimeret? Ubinam porro erat, quod supra universum erat? Aut quomodo internosci poterat id, quod sublimius erat, ab æcerneret ac distingueret? Annon omnino necesse est medium quoddam esse, quo, velut termino, dirimatur universum ab eo, quod supra universum est? Quid autem aliud hoc fuerit, quam locus, quem jam ante exclusimus? Nondum enim commemoro, fieri omnino non posse, quia circumscriptus sit Deus, si animo et cogitatione comprehendi potest. Unum quippe circumscriptionis genus comprehensio quoque ipsa est.

Ex eadem oratione.

Quorsum autem hæc disserui, curiosiusque fortasse, quam vulgi aures ferant, ac pro ea, quæ hac tempestate viget, disputandi ratione (quæ, simplici atque ingenua rerum divinarum pertractatione contempta et pro nihilo habita, subdolum atque involutum dicendi genus invexit; ut nimirum ex fructibus arbor¹, hoc est, ater ille ac tenebrosus spiritus, hujusmodi dogmatum afflator, ex hac disputationis caligine agnoscatur)? Non enim hoc eo a me factum est, ut ipse quoque nova et ab hominum sensibus aliena proferre, atque eximia quadam et excellenti sapientia ornatus esse² videar, nodos nectens, atque astricta dissolvens; quod quidem magnum Danielis miraculum fuit; verum ut illud ostendam, quod orationis principio dicere instituebam, nimirum Deum extra humani ingenii captum esse, nec totum, quantus est, cogitari atque animo informari posse; idque non ob invidiam (longe enim abest a divina natura invidiæ livor, utpote quæ omni perturbatione vacat, solaque bona et domina est, ac præsertim erga id, quod ex omnibus rebus a se conditis maximo in pretio habet. Quid enim apud Verbum priore loco ac numero est, quam quæ rationem ac sermonis facultatem acceperunt? Quandoquidem hoc quoque ipsum, quod procreata sunt, summæ cujusdam diviniæ bonitatis argumentum est), nec ut inde ipsius, qui plenus est, honori

¹ Matth. vii, 20. ² Dan. v, 11.

Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἀσώματων ἡμῖν τὸ θεῖον, μικρὸν τι προσεξετάσωμεν. Πότερον οὐδαμοῦ τοῦτο, ἢ ἐστὶν ὅπου; εἰ μὲν γὰρ οὐδαμοῦ, ζητῆσαι τις ἀν τῶν ἀγαν ἐξεταστικῶν, πῶς ἀν καὶ εἴη. εἰ γὰρ τὸ μὴ ὄν, οὐδαμοῦ, τὸ μηδαμοῦ, τυχὸν οὐδὲ ὄν. εἰ δὲ ἐστὶ που, πάντως ἐκείπερ ἐστὶν, ἢ ἐν τῷ παντί, ἢ ὑπὲρ τὸ πᾶν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐν τῷ παντί, ἢ τινι, ἢ πανταχοῦ. καὶ εἰ μὲν ἐν τινι, ὑπ' ἐλάττωτος περιγραφῆσεται τοῦ τινος. εἰ δὲ πανταχοῦ, ὑπὸ πλείονος καὶ ἄλλου πολλοῦ, λέγω δὲ, τὸ περιεχόμενον τοῦ περιέχοντος. εἰ τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ παντός μέλλει περισευθῆσθαι, καὶ μηδένα τόπον εἶναι περιγραφῆς ἐλευθέρων. ταῦτα μὲν, εἰ ἐν τῷ παντί. καὶ ποῦ, πρὶν γενέσθαι τὸ πᾶν; οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν εἰς ἀπορίαν. εἰ δὲ ὑπὲρ τὸ πᾶν, ἄρ' οὐδὲν ἦν τὸ διορίζον αὐτὸ τοῦ παντός; ποῦ δὲ τὸ ὑπὲρ τοῦτο; καὶ πῶς ἐνοήθη τὸ ὑπεραῖρον καὶ ὑπεραιρόμενον, οὐκ ὄντος ὄρου τινός τοῦ τέμνοντος ταῦτα καὶ διορίζοντος; Ἡ χρῆ πάντως εἶναι τὸ μέσον, καὶ ὅ περὰ τοῦτα τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ πᾶν; καὶ τί ἄλλο τοῦτο ἢ τόπος ἐστὶν, ὄνπερ ἐφύγομεν; καὶ οὐπω λέγω τὸ περιγραπτὸν πάντως εἶναι τὸ θεῖον, καὶ εἰ διανοίᾳ καταληπτὸν ἐν γὰρ περιγραφῆς εἶδος καὶ ἡ κατάληψις.

eo, quod inferius, cum nullus limes esset, qui hæc

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα διήλθον, καὶ περιεργότερον ἴσως ἢ κατὰ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, καὶ κατὰ τὸν νῦν κεκρατηκότα τύπον τῶν λόγων (ὅς τὸ γενναῖον καὶ ἀπλοῦν ἀτιμάσας, τὸ σχολιδὸν καὶ γριφοειδὲς ἐπεισηγάγεν· ὡς ἐκ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον γινώσκεισθαι, λέγω δὲ τὸ ἐνεργεῖν τὰ τοιαῦτα δόγματα σκότος ἐκ τοῦ ζήφου τῶν λεγομένων); Ὅδ γὰρ ἵνα καὶ αὐτὸς παραδόξα λέγειν δόξω, καὶ περιττὸς φαίνωμαι τῆν σοφίαν, πλέκων συνδέσμους, καὶ διαλύων κρατούμενα, τοῦτο δὲ τὸ μέγα θαῦμα τοῦ Δανιήλ· ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ δηλώσαιμι, ὅ μοι λέγειν ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς ὤρμησε. Τοῦτο δὲ τί ἦν; τὸ μὴ ληπτὸν εἶναι ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ τὸ θεῖον, μηδὲ ὄλον ὅσον ἐστὶ φαντάζεσθαι· καὶ τοῦτο οὐτε διὰ φθόνον (μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος, τῆς γε ἀπαθοῦς, καὶ μόνης ἀγαθῆς, καὶ κυρίας, καὶ μάλιστα τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων περὶ τὸ τιμιώτατον. τί γὰρ ἄδῳ πρὸ τῶν λογικῶν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὑποστῆναι τῆς ἀρχαῆς ἀγαθότητος), οὔτε εἰς τιμῆν ἑαυτοῦ καὶ δόξαν τοῦ πλήρους, ἵνα τῷ ἀνεφίκτῳ τὸ τιμιον ἔχη καὶ τὸ σεβάσιμον. Τοῦτο γὰρ πάντως σοφιστικὸν καὶ ἀλλότριον, μὴ ὄντι θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπου μετρίως ἐπεικτοῦς, καὶ τι δεξιὸν ἑαυτῷ συνειδότης, ἐκ τοῦ κωλύειν ἐτέρους τὸ πρωτεῖον πορίζεσθαι.

gloriarque quidquam accederet, ut videlicet ex eo quod ad ejus cognitionem mortales pervenire nequeunt, major ad ipsum honor ac veneratio redeat. Sophisticum enim plane, atque alienum est, non dicam a Deo, sed ab homine, mediocri saltem probitate candoreque prædito, atque ingenue cujusdam honestatis sibi consciu, prohibendis aliis principatum sibi arrogare.

Ἄλλ' εἰ μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, εἶδειεν ἂν ἅπαντες τὸν Θεοῦ, καὶ τῶν ἀνεξεργασίων αὐτοῦ κριμάτων ἐπόπται καὶ θεωροί, εἴπερ εἴσιν τινες τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐν ἴχνεσιν ἀβύσσου περιπατοῦντες, τὸ δὴ λεγόμενον ὅσον δ' οὖν ἡμεῖς κατελιθώμεν, μικροῖς μέτροις μετροῦντες τὰ δυσθεώρητα τάχα μὲν, ἵνα μὴ τῷ βραδίῳ τῆς κτήσεως, βραστή γένηται καὶ ἡ τοῦ κτηθέντος ἀποβολή. Φιλεῖ γὰρ τὸ μὲν πόνον κτηθῆν μᾶλλον κρατεῖσθαι τὸ δὲ βραδίως κτηθῆν, καὶ ἀποπτύεσθαι τάχιστα, ὡς πάλιν ληφθῆναι δυνάμενον καὶ οὕτως εὐεργεσία καθίσταται τὸ μὴ πρόχειρον τῆς εὐεργεσίας, τοῖς γὰρ νοῦν ἔχουσι. Τάχα δὲ, ὡς μὴ ταυτὸν ἡμᾶς τῷ παρόντι Ἐωσφῶρι πάσχειν, ἐκ τοῦ τὸ φῶς ἔλον χωρῆσαι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιῶν, καὶ πίπτειν ἐκ τῆς ἐπάρατος, πτώμα πάντων ἐλεεινότατον. Τυχὸν δὲ, ἢ ἢ τι πλέον ἐκεῖθεν ἄθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, καὶ μακροθυμοῦσι πρὸς τὸ πλοῦθιμον. Διὰ τοῦτο μέσος ἡμῶν τε καὶ Θεοῦ ὁ σωματικὸς οὗτος ἴσταται γνῶφος, ὥσπερ ἡ σφάραγξ τοπάλαι τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑβραίων. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως, ὃ ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, τὴν ἡμετέραν παχύτητα, δι' ἣν ὀλίγοι καὶ μικροὶ διακρίπτονται. Τοῦτο μὲν οὖν φιλοσοφείτωσαν οἷς ἐπιμελῆς, καὶ ἀντίωσαν ἐπὶ πλεῖστον τῆς διασκεψέως ἡμῖν δ' οὖν ἐκεῖνον γνῶριμον τοῖς θεσμοῖς τῆς γῆς, ὃ φησὶν ὁ θεὸς Ἱερεμίας, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκῖον περιβεβλημένοι, ὅτι ὥσπερ ἀδύνατον ὑπερβῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκιάν, καὶ τῷ λίαν ἐπιγεομένῳ (φθάνει γὰρ αὐτὸν τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται), ἢ τοῖς ὁρατοῖς πλησιάζει τὴν ὕψιν, διὰ τοῦ ἐν μέσῳ φωτός καὶ ἀέρος, ἢ τῶν ὑδάτων ἔξω τὴν νηκτὴν φύσιν διολισθαίνειν οὕτως ἀμήχανον τοῖς ἐν σώματι, διὰ τῶν σωματικῶν, πάντη γενέσθαι μετὰ τῶν νοουμένων. Ἄει γὰρ τι παρεμπεσεῖται τῶν ἡμετέρων, καὶ ὅτι μάλιστα χωρίσας ἑαυτὸν τῶν ἰσχυρῶν ὁ νοῦς, καὶ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, προσβάλλειν ἐπιχειρῆ τοῖς συγγενέσι καὶ ὁρατοῖς. Γνώση δὲ οὕτως.

tevertit), aut oculus rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungatur, aut pisces extra aquas natent; ita etiam impossibile est iis, qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum ac sensibilibus rerum adminiculo, rebus iis, quæ animo ac ratione intelliguntur, omnino conjungi. Semper enim obiter sensibile aliquid rerum nostrarum incidit, quantumvis maxime nostra mens ab iis rebus, quæ in aspectum cadunt, abstracta, atque in seipsam collecta, res cognatas, et oculorum aciem fugientes assequi ac percipere contenderit.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Θεὸν, ὃ τίποτε μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν, οὔτε τις εὐρεῖν ἀνθρώπων πώποτε, οὔτε μὴ εὐρη. Ἄλλ' εἰ μὲν εὐρήσει ποτὲ, ζητεῖσθω τοῦτο, καὶ φιλοσοφείσθω παρὰ τῶν βουλομένων εὐρήσει δὲ, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἐπειδὴν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξῃ, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ

¹ Rom. xi, 33. ² Job xxxviii, 16. ³ Isa. xiv, 12.

Verum aliasne etiam quasdam ob causas, viderint ii, qui Deo propinquiores conjunctioresque sunt, atque impervestigabilium ipsius judiciorum inspectores et contemplatores, si qui tamen sunt ad eam virtutis magnitudinem evecti, atque in abyssi vestigiis deambulantes, ut proverbale dici solet. Quantum tamen nos, qui exiguis modulis ea quæ ad contemplandum difficilia sunt, metimur, conjectura assequi possumus, res hujus rei causæ afferri queant. Prima forsàn, ne, ob adipiscendi facilitatem, facillis quoque rei quæsitæ jactura sit. Fit enim sepe, ut quod non sine labore atque industria partum est, arctius quoque teneatur: quod autem multo negotio comparatum est, citissime villescat, et abjiciatur, utpote quod recuperari possit; atque ita in beneficium cedit non obvia illa beneficentia, apud eos salutem, qui prudentes sunt. Altera, ne idem nobis, quod Lucifero illi prolapso, accidat; hoc est, ne solo hinc fulgore perfusi cervicem adversus Dominum omnipotentem attollamus, atque ob elationem corruamus, casu omnium miserrime et calamitosissimo. Postrema, ut præ Industriæ suæ illustrisque vitæ præmio uberius aliquid habeant, qui hic sese a vitiorum labe perpurgarint, ac semper adamantem et expetitam patientibus animis expectarint. Ideirco media inter nos ac Deum corporea hæc caligo interjecta est; non secus ac nubis illa olim inter Ægyptios et Hebræos. Ac fortasse huc spectat illud Scripturæ, Posuit tenebras latibulum sibi, hoc est, crassitiam nostram, qua fit, ut pauci omnino, lique partum admodum transpiciant. Sed de hac re accuratius philosophentur, altissimeque consideratione provehantur, quibus id studiū et curæ fuerit. Nobis utique, qui terræ vinculis stricti tenemur, ut Jeremiæ verbis utar, crassaque hac carne obtegimur, hoc perspicuum est, quod quemadmodum nulla ratione fieri potest, ut quispiam, quamlibet gressum urgeat; umbram suam prætereat (quantum enim eam assequeris, tantum etiam illa semper antevertit), aut oculus rebus in aspectum cadentibus

D

Ex eadem oratione.

Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest. An vero aliquando sit inventurus, quærat hoc qui volet, ac perscrutetur. Mea quidem sententia, tum demum hoc inveniet, cum deiforme hoc atque divinum, id est, mens nostra et ratio cum natura cognata conjuncta fuerit, et imago ad

⁴ Exod. xiv, 20. ⁵ Psal. xvii, 12. ⁶ Thren. iii, 34.

exemplar illud suum, cuius nunc desiderio tangitur, A ascenderit. Atque illud mihi esse videtur, quod primarium philosophiæ caput est, nempe nos aliquando tantum cognituros, quantum cogniti sumus.¹ At in hac mortali vita quidquid ad nos usque pertingit, aliud nihil est, quam exiguus quidam rivulus, ac velut parvus magnæ lucis radius. Quamobrem si quis Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit, quam qui minus luminis divinitus accepit. Ita non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum

Quocirca Enos quidem spem habuit fore ut Dominum invocaret²: ubi vides spem duntaxat in eo laudari, eamque non cognitionis, sed invocationis. Enoch autem, quamvis translatus fuerit³, nondum tamen constat, an Dei naturam comprehenderit, aut comprehensurus sit. Jam Noe, cui orbis universi ab aquarum periculo conservandæ cura credita est⁴, vel potius orbis semina commissa, exiguo ligno diluvium fugientia⁵, hinc solum laudem consecutus est, quod Deo gratus et acceptus fuisset. Magnus porro ille patriarcha Abraham, ex fide quidem justificatus est⁶, ac novam et inauditam victimam, magnæque illius figuram gerentem, obtulit⁷: at Deum non ut Deum conspexit, sed ut hominem aluit⁸; ac proinde laudatus est, quod, quantum percepit, tantum quoque veneratus est. Nam quid de Jacob dicam, qui licet sublimem quamdam scalam, et ascendentes angelos in somnis conspicatus sit⁹, ac columnam non sine mysterio quodam unxerit (fortasse ut lapidem salutis nostræ causa unctum significaret), atque in ejus, quem conspexerat, honorem, loco cuidam domus Dei cognomentum imposuerit, ac cum Deo quasi cum homine luctam inierit, quæcunque tandem illa Dei cum homine lucta esse queat. His enim verbis fortasse nihil aliud indicatur, quam humanæ virtutis cum divina comparatio, luctæque signa, quæ creatam naturam victam esse ostenderent, in corpore tulerit, ac denique pro pietatis præmio nominis commutationem acceperit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israelis nomine nuncupatus; hoc tamen nec ipse, nec quisquam eo sublimior, ad hunc usque diem in omnibus duodecim tribubus, quarum pater existit, gloriari magnificæque prædicare potuit, se totam Dei naturam animo percipi-

Nec verò Eliæ, vel spiritus vehemens, vel ignis, vel terræ concussio, ut historiæ sacre monumentis proditum est, sed aura quædam tenuis Dei præsentiam, non autem naturam ipsam, admittit¹⁰. Ipsum Eliam dico, quem igneus quoque carrus in cælum evexit¹¹, significans, ut opinor, singularem quamdam hominis virtutem, atque humanum fastigium excedentem. Quid? Non te Iudex Ille Manue, ac Petrus apostolus, admiratione afficiunt? Quorum alter ne conspectum quidem Dei, per imaginem ipsi obversantis, ferre poterat, ac

πρὸς τὸ ἀρχαῖτον, οὐ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. Καὶ τοῦτο εἶναι μοι δοκεῖ τὸ πᾶν φιλοσοφούμενον, ἐπιγνώσασθαι ποτε ἡμᾶς, ὅσον ἐγνώσμεθα. Τὸ δὲ νῦν εἶναι, βραχεῖά τις ἀπορροή πᾶν τὸ εἰς ἡμᾶς φθάνον, καὶ ὅλον μεγάλο φῶτος μικρὸν ἀπαύγασμα. Ὡστε καὶ εἰ τις ἔγνω Θεόν, ἢ ἐγνώσκειναι μεμαρτύρηται, τοσοῦτον ἔγνω, ὅσον ἄλλου μὴ τὸ ἴσον ἠλλαμφθέντος φανῆναι φωτοειδέστερος· καὶ τὸ ὑπερβάλλον, τέλειον ἔνομισθη, οὐ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ δὲ τοῦ πηλοῦ δυνάμει παραμετρούμενον.

exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum perpensa.

Διὰ τοῦτο Ἐνὸς μὲν ἤλπισεν ἐπικαλεσθαι τὸν Κύριον· ἐλπίς τὸ κατορθούμενον ἦν, καὶ τοῦτο οὐ γνώσεως, ἀλλ' ἐπικλήσεως. Ἐνὼς δὲ μετετέθη μὲν, οὕτω δὲ δῆλον, εἰ Θεοῦ φύσιν περιλαβὼν, ἢ περιληψόμενος. Τοῦ δὲ Νῶε, καλὸν ἢ εὐαρέστησις, τοῦ καὶ κόσμον ὅλον ἐξ ὀδάτων διασώσασθαι πιστευθέντος, ἢ κόσμου σπέρματα, ἔλυον μικρῶ φεύγοντι τὴν ἐπικλυσιν. Ἀβραὰμ δὲ ἐδικαιώθη μὲν ἐκ πίστεως, ὁ μέγας πατριάρχης, καὶ οὕτως θυσίαν ξένην, καὶ τῆς μεγάλης ἀντίτυπον· Θεὸν δὲ οὐχ ὡς Θεὸν εἶδεν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ἔβρεψε, καὶ ἐπηνέθη, σεβασθεὶς ὅσον κατέλαβεν. Ἰακώβ δὲ, κλίμακα μὲν ὑψηλὴν ἐφαντάσθη τινὰ, καὶ ἀγγέλων ἄνοδον, καὶ στήλην ἀλείφει μυστικῶς (ἴσως ἵνα τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀλείφοντα λίθον παραδηλώσῃ), καὶ οἶκος Θεοῦ τὸπω τινὶ προσηγόριαν δίδωσιν, εἰς τιμὴν τοῦ ὀφθέντος, καὶ ὡς ἄνθρωπον τῷ Θεῷ προσκαλαίει, ἢ τίς ποτὲ ἐστὶν ἢ πάλῃ Θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, ἢ τάχα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς πρὸς Θεὸν ἀντεξέτασις, καὶ σύμβολα τῆς πάλῃ ἐπὶ τοῦ σώματος φέρει, τὴν ἦτταν παραδεικνύοντα τῆς γεννητῆς φύσεως, καὶ ἄλλον εὐσεβείας τῆς μεταβολῆς τῆς προσγορίας λαμβάνει, μετονομασθεὶς, ἀντὶ Ἰακώβ, Ἰσραήλ, τοῦτο δὲ τὸ μέγα καὶ τίμιον ὄνομα· ἐκεῖνο δὲ, ὅτε αὐτὸς, οὔτε τις ὑπὲρ αὐτὸν μέχρι σήμερον ἐκαυχῆσατο τῶν δώδεκα φυλῶν, ὧν πατὴρ ἦν, ὅτι Θεοῦ φύσιν ἢ ὄψιν ὄλην ἐχώρησεν.

Ἡλιὰ δὲ, οὔτε πνεῦμα βίαιον, οὔτε πῦρ, οὔτε συσσεισμὸς, ὡς τῆς ἱστορίας ἀκούεις, ἀλλ' ἡ αἴρα τις ὀλίγη τὴν τοῦ Θεοῦ παρουσίαν, καὶ ταῦτα, οὐ φύσιν ἐσκιαγράφουσαν. Ἡλιὰ τίνι; ὃν καὶ ἔρμα πύρρος ἀνάγει πρὸς οὐρανὸν, δηλοῦν τοῦ δικαίου τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Μανουὲ δὲ τὸν κριτὴν πρότερον, καὶ Πέτρον τὸν μαθητὴν ὕστερον, πῶς οὐ θεαύμακας; τὸν μὲν οὐδὲ ὄψιν φέροντα τοῦ φαντασθέντος Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, Ἀπολόλαμεν, ὦ γίνου, λέγοντα, Θεὸν ἐώρακαμεν, ὡς οὐ χωρητῆς οὕσης ἀνθρώποις, οὐδὲ φαντασίας θέας, μὴ ὅτι γε φύσεως· τὸν δὲ καὶ τὸν

¹ I Cor. xiii, 12. ² Gen. iv, 26. ³ Gen. v, 24. ⁴ Gen. vi, 13 seqq. ⁵ Gen. ix, 1 seqq. ⁶ Gen. xv, 6; Rom. iv, 3. ⁷ Gen. xxi, 2 seqq. ⁸ Gen. xviii, 2 seqq. ⁹ Gen. xxviii, 12. ¹⁰ III Reg. xiv, 11 seqq. ¹¹ IV Reg. ii, 11.

φαινόμενον Χριστὸν τῷ πλοῦ μὴ προσείμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπεμπόμενον· καίτοιγε θερμότερος τῶν ἄλλων εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ Πέτρος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριζόμενος, καὶ τὰ μέγιστα πιστευόμενος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ Ἡσαίου, καὶ Ἰεζεχὴλ τοῦ τῶν μεγίστων ἐπόπτου, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν; ὧν ὁ μὲν τὸν Κύριον Σαββαῶθ εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ τοῦτον ὑπὸ τῶν ἑξαπτερούγων σεραφίμ κυκλοῦμενον, καὶ αἰνούμενον, καὶ ἀποκρυπτόμενον, ἑαυτὸν τε τῷ ἀνθρακί καθαιρόμενον, καὶ πρὸς τὴν προφητείαν καταρτιζόμενον· ὁ δὲ καὶ τὸ ὄχημα τοῦ Θεοῦ τὸ χερουθίμ διαγράφει, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θρόνον, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ στερέωμα, καὶ τὸν ἐν τῷ στερεώματι φανταζόμενον, καὶ φωνὰς δὴ τινάς, καὶ ὄρμας, καὶ πράξεις· καὶ ταῦτα, εἴτε φαντασία τις ἦν ἡμερινή, μόνος

θεωρητὴ τοῖς ἁγίοις, εἴτε νυκτὸς ἀψευδῆς ὄψις, εἴτε τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγενομένη τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν, εἴτε τι ἄλλο προφητείας εἶδος ἀπόρρητον, οὐκ ἔχω λέγειν· ἀλλ' οἶδεν ὁ τῶν προφητῶν Θεός, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργοῦμενοι. Πλὴν οὔτε οὗτο· περὶ ὧν ὁ λόγος, οὔτε τις ἄλλος τῶν κατ' αὐτοῦς, ἔστι ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσίᾳ Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐδὲ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν.

prophetarum Deus, et qui huiusmodi affatibus agitantur. Cæterum neque hi, de quibus loquor, neque

quisquam alius ejusdem ordinis, in substantia et essentia Domini, ut Scriptura loquitur ⁶, stetit, nec

Dei naturam aut vidit, aut aliis prodidit et patefecit.

Παύλῳ δὲ, εἰ μὲν ἐκφορὰ ἦν ἄπερ

ἔσχεν ὁ τρίτος οὐρανός, καὶ ἡ μέγρις ἐκείνου πρόδοσις, ἢ ἀνάβασις, ἢ ἀνάληψις, τάχα ἂν τι περὶ Θεοῦ πλέον ἔγνωμεν, εἴπερ τοῦτο ἦν τὸ τῆς ἀραπαγῆς μυστήριον· ἐπεὶ δὲ ἄββητα ἦν, καὶ ἤμιν σιωπῆ τιμάσθω. Τοσοῦτον δὲ ἀκούσωμεν αὐτοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁμολογῶ ὁ μὴ ἰδιώτης τὴν γνώσιν, ὁ δοκιμὴν ἀπειλῶν τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας προαγωνιστής, καὶ διδάσκαλος. Διὸ καὶ πᾶσαν τὴν κάτω γνώσιν οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ἔσοπτρα καὶ τὰ εἰνίγματα τίθεται, ὡς ἐν μικροῖς τῆς ἀληθείας ἵσταμένην ἰνδάμασιν. Εἰ δὲ μὴ λίαν δοκῶ τισι περιττός καὶ περιεργός τὰ τοιαῦτα ἐξετάζων, οὐδὲ ἄλλα τινὰ τυγῆν ἢ ταῦτα ἦν, ἢ μὴ δύνασθαι νῦν βασταχθῆναι, ὁ Λόγος αὐτὸς ὑπηνίσσαστο, ὡς ποτε βασταχθησόμενα καὶ τρανωθήσόμενα· καὶ ἄπερ μτδ' ἂν αὐτὸν δυνηθῆναι χωρῆσαι τὸν κόσμον, Ἰωάννης ὁ τοῦ Λόγου πρόδρομος, ἡ μεγάλη τῆς ἀληθείας φωνὴ, διαρρίπτει.

ip-e portari in hac vita posse ne,avit ¹⁰, velut aliquando portanda, et declaranda; et quæ ille Verbi præcursor Joannes, et magna veritatis vox, ne a mundo quidem capi posse pronuntiavit ¹¹.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Πᾶσα μὲν οὖν ἀλήθεια, καὶ πᾶς λόγος δυστέκμαρτος τε καὶ δυσθεώρητος· καὶ οἷον ὄργανῳ μικρῷ μεγάλα δημιουργοῦμεν, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὴν τῶν ὄντων γνώσιν θηρεύοντες, καὶ τοῖς νοη-

A proinde dicebat : Peritimus, uxor, Deum vidiinus ¹, tanquam videlicet homines, ne divini quidem in imagine conspectus, nedum naturæ ipsius, capaces sint : alter conspicuum etiam Christum in naviculam admittere recusabat, atque abiegebat ². Quodeo quoque mirabilis videri debet, quod idem ad Christi agnitionem animi ardore alios anteibat, eoque nomine beatus prædicatus est ³, resque maximas in fidem accepit. Quid Isaiam et Ezechielem rerum maxinarum spectatorem reliquosque prophetas commemorem? Quorum alter Dominum Sabbaoth in gloria throno sedentem vidit ⁴, eumque a seraphim senis alis præditis in orbem cinctum ac laudatum et tectum, seque ipsum carbone perpurgatum, atque ad obeundum prophetiæ munus adornatum. Alter vehiculum quoque Dei ⁵, hoc est, cherubinos describit, thronumque ipsis excelsoiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum, qui in firmamento sese utcumque conspiciendum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus, atque actiones; idque, sive diurnum quoddam hoc spectrum, solis sanctissimis viris spectabile, sive minime fallax noctis visio, sive prævia quædam mentis impressio, futura tanquam præsentia exhibens, sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc

Quod si Paulo ea, quæ tertium cælum ⁷, atque ad illud usque progressio, vel ascensio, vel assumptio exhibuit, mortalibus evulgare licuisset, amplius quiddam fortasse de Deo cognovissemus, si modo arcana hæc causa erat, cur in cœlum raperetur. Quoniam autem hæc ei in vulgus efferre nefas erat, faciamus nos quoque, ut ea silentio commendemus. Atque hoc duntaxat Paulum dicentem audiamus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* ⁸. Hæc, atque ejusmodi fateri non dubitat ille scientia nequaquam imperitus, ille experimentum se daturum minime loquentis in se Christi, magnus, inquam, ille veritatis propugnator et doctor. Eoque nomine omnem quoque humanam ac terrenam scientiam nihil supra specula et ænigmata ⁹ esse statuit, utpote quæ ultra exigua veritatis simulacra minime sese porrigat. Quod nisi me quisquam in hujus generis rebus exquirendis nimis curiose et supervacaneæ versari existimet, dicere quoque non verear, nec alia quidem fortasse, quam hæc, ea esse, quæ Christus

Ex eadem oratione.

Verum enim vero cum veritas omnis et disputatio plurimum difficultatis atque obscuritatis habeat, ac nos velut parvo quodam instrumento res magnas efficere moliamur, humane videlicet

¹ Judic. xiii, 22. ² Luc. v, 8. ³ Matth. xvi, 17. ⁴ Isa. vi, 1. ⁵ Ezech. i, 4 seqq. ⁶ Jerem. xxiii, 18. ⁷ II Cor. xii, 2. ⁸ I Cor. xiii, 9. ⁹ ibid. 12. ¹⁰ Joan. xvi, 12. ¹¹ Joan. xxi, 25.

sapientiae adjumento rerum cognitionem aucupantes, ac res, quae animi tantum intelligentia comprehenduntur, per sensus cognoscere aggredimur; aut certe non sine sensibus, quibus undique jaectamur et in errorem pertrahimur, nec nuda mente cum nudis rebus versari, atque inde ad veritatem propius accedere, rebusque perceptis ac comprehensis mentem informare possumus. Tum vero disputatio ea, quae de Deo suscipitur, quo perfectior, eo quoque difficilior est, pluribusque objectionibus patet, in iisque diluendis ac dissolvendis plus negotii facessit. Nihil enim tam levis exiguique ponderis nobis adversari potest, quod non disputationis cursum interrumpat atque comprimat, impediaturque quominus ultra progrediamur. Quemadmodum qui equos ad cursum incitatos repente freno retrahunt, ac per inopinatum et repentinam excussionem retrorsum agunt. Sic nimirum Salomon, qui omnibus, cum suae, tum superioris memoriae hominibus sapientiae laude praestitit ¹, et cordis latitudinem Dei beneficio accepit, ac tantam contemplationis copiam et ubertatem ², ut arenae numerum excederet, quo altius in has profunditates penetrat, hoc magis aestuat, ac finem quemdam sapientiae constituit, nimirum quod invenisset, quantum ea a se fugeret ³. Consimili quoque modo Paulus, non dicam Dei naturam, hoc enim prorsus supra humanas vires esse perspectum habebat, sed Dei solum judicium cognitione assequi conatur. Quoniam autem nec exitum ullum, nec quo ascensum figere ac stabilire posset, reperiebat, nec perspicuo ullo fine curiosa ipsius animi perscrutatio clauderetur, quod videlicet subinde semper aliquid reliqui esse perspiceret: o rem miram ac stupendam! (ut ipse quoque eodem affectu commoveatur) orationem admiratione circumscribit, idque Dei opes ac profundum appellat, ac Dei judicia nullius ingenio percipi et comprehendendi posse ingenue fatetur ⁴, iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei abyssum multam vocat ⁵, cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi queat; nunc mirabilem factam esse scientiam ex seipso sui que ipsius constitutione pronuntiat ⁶, atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

Ut enim missa alia faciens, inquit, me ipsum omnemque humanam naturam et compagem intuear, quae haec mistio nostra est? Quis motus? Quomodo id quod immortale est, cum mortali copulatum est? Quomodo deorsum fluo, et sursum feror? Quomodo anima circumfertur? Quomodo vitam impertitur, et affectuum sit particeps? Quomodo mens simul et circumscripta est, et nullis terminis inclusa, in nobis manet, et motus fluxionisque celeritate omnia perlustrat? Quomodo sermonis opera percipitur vicissim, et communicatur, ac per aerem grassatur, et cum rebus ipsis ingreditur? Quomodo cum sensibus consuetudinem habet, ac rursus seorsim a sensibus sese colligit? Atque, ut quae priora sunt dicam, quae prima nostri effectio et constitutio in naturae officina? Quae etiam postrema formatio ac perfectio? Quae cibi

Α τοίς προσβάλλοντες μετά τῶν αἰσθήσεων· ἢ οὐκ ἔνευ αἰσθήσεων, ὅφ' ὄν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐκ ἔχομεν γυμνῶ τῷ νοῦ γυμνῶς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλον τι προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν. Ὁ δὲ περὶ Θεοῦ λόγος, ὅσω τελεώτερος, τοσοῦτω δυσεφικτότερος, καὶ πλείους τὰς ἀντιλήψεις ἔχων καὶ τὰς λύσεις ἐργωδέστερας. Πᾶν γὰρ τὸ ἐνιστάμενον, κἂν βραχύτατον ᾖ, τὸν τοῦ λόγου δρόμον ἐπέσχε καὶ διεκώλυσε, καὶ τὴν εἰς τὸ πρόσω φοράν διέκοψεν· ὡς περ οἱ τοὺς ἵππους τοῖς ῥυτῆρσιν ἀθρόως μετέλοχοντες φερομένοις, καὶ τῷ ἀδοκῆτῳ τοῦ τιναγμοῦ περιτρέποντες. Οὗτω Σολομὸν μὲν ὁ σορισάμενος περισσᾶ, ὑπὲρ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ᾧ τὸ τῆς καρδίας πλάτος δώριον Θεοῦ, καὶ ἡ ψάμμου θαυμάσιον χάρις τῆς θεωρίας, ὅσω πλέον ἐμβατεύει τοῖς βάθεσι, τοσοῦτω πλέον ἡλιγγιᾶ, καὶ τέλος τι ποιεῖται σοφίας εὐρεῖν ὅσον διέφυγεν· Παῦλος δὲ πειράται μὲν ἐφικέσθαι, οὐπω λέγω τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, τοῦτο γὰρ ἤδει παντελῶς ἀδύνατον εἶναι, ἀλλὰ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὐρίσκει διέξοδον, οὐδὲ στάσιν τῆς ἀναβάσεως, οὐδὲ εἰς τι φανερὸν τελευτᾶ πέρας· ἢ πολυπραγμοσύνη τῆς διανοίας, ἀεὶ τινας ὑποφαινόμενον τοῦ λείποντος ὦ τοῦ θαύματος (ἴνα καὶ αὐτὸς πάθῃ τὸ ἴσον)! ἐμπλήξει περιγράφει τὸν λόγον, καὶ πλοῦτον Θεοῦ, καὶ βίβλος τὸ τοιοῦτο καλεῖ, καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον, μονουοῦχὶ τὰ αὐτὰ τῷ Δαβὶδ φθεγγόμενος, ποτὲ μὲν ἄδυσσον πολλὴν ὀνομάζοντι τὰ τοῦ Θεοῦ κριματα, ἥς οὐκ ἔστι τὴν ἔδραν ἢ μέτρον ἢ αἰσθήσει λαβεῖν, ποτὲ δὲ θαυμαστώσθαι τὴν γνῶσιν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ συστάσεως λέγοντι, κεκραταιώσθαι τε πλέον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ περιδραξιν.

Ἴνα γὰρ τὰλλα ἐάσας, φησὶ, πρὸς ἑμαυτὸν βλέψω, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ σύμπηξιν, τίς ἡ μέξις ἡμῶν; Τίς ἡ κίνησις; Πῶς τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνεχράθη; Πῶς κάτω βέω, καὶ ἄνω φέρομαι; Πῶς ψυχὴ περιφέρεται; πῶς ζωὴν δίδωσι, καὶ πάθος μεταλαμβάνει; Πῶς ὁ νοῦς καὶ περιγραπτὸς καὶ ἀόριστος, ἐν ἡμῖν μένων, καὶ πάντα ἐφοδεύων τάχει φορᾶς καὶ βεύσεως; Πῶς μεταλαμβάνεται λόγῳ καὶ μεταδίδεται, καὶ δι' ἀέρος χωρεῖ, καὶ μετὰ τῶν πραγμάτων εἰσέρχεται; Πῶς αἰσθήσει κοινωνεῖ, καὶ συστέλλεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων; Καὶ ἔτι πρὸς τούτων, τίς ἡ πρώτη πλάσις ἡμῶν, καὶ σύστασις ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ; Καὶ τίς ἡ τελευταία μόρφωσις καὶ τελειώσις; Τίς ἡ τῆς τροφῆς ἐφεσις καὶ διάδοσις; Καὶ τίς ἡγαγεν ἐπὶ τὰς πρώτας πηγὰς, καὶ τοῦ ζῆνάφορμάς αὐτομάτως; Πῶς στίχους μὲν σῶμα, λόγῳ δὲ ψυχὴ

¹ III Reg. iii, 12.

² II Par. i, 12.

³ Eccle. vii, 24; viii, 17.

⁴ Rom. xi, 33.

⁵ Psal. xxxv, 7.

⁶ Psal. cxxxviii, 6.

τρέφεται; Τίς ἡ τῆς φύσεως ὄλκη, καὶ πρὸς ἄλληλα ἄ
σχέσις τοῖς γεννώσι καὶ τοῖς γεννωμένοις, ἵνα τῷ
φιλιτρῷ συνέχεται; Πῶς ἐστὴν ἄλκη τε τὰ εἶδη, καὶ
τοῖς χαρακτῆρσι διεστηχότα, ὡν τοσοῦτων ὄντων, αἱ
ἰδιότητες ἀνέφικτοι; Πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον θνητὸν καὶ
ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει, τὸ δὲ τῇ γεν-
νήσει; Τὸ μὲν γὰρ ὑπεξῆλθε, τὸ δὲ ἀντεισηλθεν, ὡσπερ
ἐν ὀλκῷ ποταμοῦ μὴ ἐστῶτος καὶ μένοντος. Πολλὰ
δ' ἂν εἴη φιλοσοφῆσαι περὶ μελῶν καὶ μερῶν,
καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας, πρὸς χρεῖαν
τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεστώτων τε καὶ διεστώτων,
προεχόντων τε καὶ προεχομένων, ἐνουμένων τε καὶ
σχιζομένων, περιεχόντων τε καὶ περιεχομένων νόμῳ
καὶ λόγῳ φύσεως. Πολλὰ περὶ φωνῶν καὶ ἀκοῶν· πῶς
αἱ μὲν φέρονται διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, αἱ δὲ
ὑποδέχονται, διὰ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος πληγῆς
καὶ τυπώσεως ἀλλήλαις ἐπιμεινόμεναι. Πολλὰ περὶ
ὕψεως ἀρρήτως κοινωνούσης τοῖς ὄρατοῖς. καὶ μόνῳ B
τῷ βούλεσθαι, καὶ ὁμοῦ κινουμένης, καὶ ταυτὸ
τῷ νοῦ πασχούσης. Μετὰ γὰρ τοῦ ἔσου τάχους, ἐκεῖ-
νός τε μέγνυται τοῖς νοουμένοις, καὶ αὕτη τοῖς ὁρω-
μένοις. Πολλὰ περὶ τῶν ἄλλων αἰσθησεων, αἱ παρα-
δοχαί τινές εἰσι τῶν ἐξωθεν, λόγῳ μὴ θεωρού-
μεναι. Πολλὰ περὶ τῆς ἐν ὕπνοις ἀναπαύσεως, καὶ
τῆς δι' ὄνειράτων ἀναπλάσεως, μνήμης τε καὶ ἀνα-
μνήσεως, λογιζομένου τε καὶ θυμοῦ, καὶ ἐφέσεως, καὶ
συντόμως εἰπεῖν, ὅσοις ὁ μικρὸς οὗτος κόσμος διοικεῖ-
ται, ὁ ἀνθρωπος.

celeritate, et hæc intellectibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea de reliquis sensibus, qui
velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in som-
nis fruimur, quiete atque insomniorum ligmentis, de memoria et reminiscencia, de ratione, et ira, et cu-
piditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.
Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐν ταῖς C
διαλέξεσιν εὐταξίας.

Τί πρὸς οὐρανὸν ἀνίπταται, πεζὸς ὄν; Τί πύργον
οἰκισομεῖ; εἰ πρὸς ἀπαρτισμὸν οὐκ ἔχων; Τί
καὶ σὺ μετρεῖ; τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὴν οὐρανὸν
σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί, στοιχεῖα
μεγάλα, καὶ μόνῳ μετρητὰ τῷ Ποιήσαντι; Γνωθὶ
στυγὴν πρῶτον· τὰ ἐν χειρὶ κατανόησον· τίς εἶ,
καὶ πόθεν ἐπλάσθης, καὶ πῶς συνετέθης, ἐν εἰκῶν ἧ;
Θεοῦ, καὶ τῷ χεῖρονι συνδεθῆς, καὶ τί τὸ κινήσαν
σε, τίς ἢ περὶ σὲ σοφία καὶ τί τῆς φύσεως τὸ μυστή-
ριον· πῶς μετρητὴ τόπι, καὶ νοῦς οὐχ ὀρίζεται,
ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένων πάντα ἐπέργεται· πῶς ὕψις
ὀλίγη, καὶ ἐπιπλεῖστον φλόγουσα, καὶ πότερον πα-
ραδοχὴ τίς ἐστὶ τοῦ ὑφ' ἑνός, ἢ πρὸς ἐκεῖνο διά- D
βασίς· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ, καὶ κινεῖται, διὰ
βουλήσεως κυβερνωμένων· τίς δαὲ παῦλα κινήσεως·
τίς ὁ τῶν αἰσθησεων μερισμός, καὶ πῶς διὰ τούτων
ὁ νοῦς ὁμιλεῖ τοῖς ἐξω, καὶ τὰ ἐξωθεν παραδέ-
χεται· πῶς ἀναλαμβάνει τὰ εἶδη· καὶ τίς ἡ τήρησις
τοῦ ἀναληφθέντος, ἢ μνήμη· καὶ τίς ἡ τοῦ ἀπελ-
θόντος ἀνάληψις, ἢ ἀνμνήμησις· πῶς λόγος νοῦ γέν-
νημα, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῦ, καὶ πῶς λόγῳ
νόημα διαδίδεται· πῶς τρέφεται διὰ ψυχῆς
σῶμα, καὶ πῶς ψυχῆ διὰ σώματος κοινωνεῖ πάθους·

appetitus ac distributio? Quis nos sponte a l primos
illos fontes ac vitæ causas duxit? Quomodo corpus
cibus, animus contra sermone ac doctrina pascitur?
Quæ est illa naturæ vis mutuaque inter parentes et
liberos affectio, ut quasi quodam philtro continean-
tur? Quomodo firmæ ac stabiles sunt species, et
interim notis inter se distinctæ, quarum pro-
prietates, cum tanto numero sint, assequi non pos-
sumus? Quomodo idem animal mortale simul et
immortale est; mortale quidem ratione migratio-
nis, immortale autem ratione procreationis? Ut
enim aliud morte subducitur, ita rursus ipsi aliud
subrogatur, non secus atque in fluminis tractu,
quod simul fluxum est et stabilis. Multa de ho-
minis membris et partibus adhuc commemorare
possis, ac de mutua earum concinnitate; quippe
quæ naturæ lege ac ratione, non minus ad elegan-
tiam, quam ad utilitatem, conjungantur simul et
distinguantur, præcellant et dignitate inferiores
sint, uniantur et distrahantur, contineant et conti-
neantur. Multa etiam de vocibus et auditu: nimirum
quomodo illæ per vocalia instrumenta deferantur,
hic vero eas excipiat, ac per intermedii aeris per-
cussionem atque impressionem inter se jungantur.
Multa item de oculis, qui modo quodam ineffabili
cum iis rebus, quas cernimus, commercium habent,
ac sola voluntate, simul etiam cum ea moventur,
eodemque modo cum mente afficiuntur. Pari enim
junguntur. Multa præterea de reliquis sensibus, qui
velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec
ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in som-
nis fruimur, quiete atque insomniorum ligmentis, de
memoria et reminiscencia, de ratione, et ira, et cu-
piditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus
parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.
Ejusdem ex oratione de modestia in disputationibus
observanda.

Quid in cælum provolas, cum pedes sis? Quid
turrim exstruis, cum iis rebus careas, quæ ad
eam perficiendam requiruntur? Quid ipse quo-
que manu aquam metiris, et cælum palmo, ter-
ramque omnem pugillo, elementa magna, et ejus-
modi, ut ea Creator solus dimetiri possit? Primum
teipsum cognosce: quæ in manibus sunt, intellectu
assequere: quis sis, et quomodo effectus, ita ut
simul et imago Dei sis, et deteriori astringaris;
quid illud sit, quod tibi motum attulit, quæ in te
sapientia eluceat, quod naturæ arcanum: quomodo
loco circumscriberis, ac mens nullo limite includi-
tur, sed in eodem loco manens, omnia lustrat ac
pervagatur. Quomodo, cum tantillus sit oculus,
tam longe peritigit; utrum quod rem visam admit-
tat, an potius quod ad eam transeat: quomodo
idem et movet et movetur, ac per voluntatem gu-
bernatur: quæ motus quies, quæ sensuum partitio,
quomodo mens eorum opera cum externis versatur,
atque externa excipit: quomodo formas recipit·
quæ assumptæ rei conservatio, vel memoria: quæ
clapsæ recuperatio, vel reminiscencia: quomodo
sermo mentis fetus est, atque in alia mente sermo-

¹ I. II. c. xiv, 28. ² I. III. c. xi, 12.

ubique eodem tempore varie agit una et simplici actione. At animus corpori devinctus est, et totus toti conjunctus, non autem pars parti copulatus, nec continetur a corpore, sed ipsum continet et ignis ferrum. Et in ipso manens actiones proprias exsequitur.

Ejusdem.

Id, quod circumscriptum est, aut loco, aut tempore, aut comprehensione continetur. Quod autem non est circumscriptum horum nullo comprehenditur. Solus igitur Deus non est circumscriptus, quippe qui principium finemque non habet, et omnia continet, et nulla comprehensione continetur. Solus enim nec comprehendi, nec definiri, nec ab ullo cognosci potest, sed ipse se solus novit. Angelus vero et tempore circumscriptus, nam esse cœpit, et loco, licet, ut diximus, intelligibili, et comprehensione. Nam et se mutuo angeli aliqua ex parte naturaliter cognoscunt, et a procreatore perfecte comprehenduntur. Corpora autem et principio, et fine, et loco corporeo, et comprehensione sunt circumscripta.

TITULUS IV.

Divinam naturam comprehendere non posse. Magni Gregorii Theologi, ex oratione in diem Natalem Domini nostri Jesu Christi.

Deus, et erat semper, et est, et erit: vel, ut rectius loquar, semper est. Nam erat, et eris, nostri temporis, fluxaque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper est, atque hoc modo seipsum nominat, cum in monte Moysi oraculum edit¹. Universum enim id, quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiae immensum et interminatum, omnem, tum temporis, tum naturæ cogitationem superans; mente sola adumbratus is, et quidem perexiguae ac perobscuræ, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum: alia ex aliis collectæ specie ad unum quoddam veritatis simulacrum, priusquam teneatur, effugiens, et priusquam intellectu percipiatur, se ipsum fuga præcipiens: tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam, collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minime consistentis. Hoc autem, mea quidem sententia, idcirco fit, ut quæque comprehendere potest, nos ad se trahat (quod enim percipi omnino nequæ, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur); quatenus autem capere non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expetatur, expetitus purgetur, purgans autem divinos efficiat, talesque cum redditi sunt, cum iis jam, velut cum familiaribus, consuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius a me dictum videri possit), Deus diis unitus et cognitus, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit. Immensus igitur et infinitus est Deus, et ad contemplantum difficilis: atque hoc solum omnipotens de ipso comprehendere potest, nempe quod immensus, et infinitus sit: etsi quisquam existime, eum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut, vel prorsus incomprehensibilis sit, vel prorsus ac perfecto comprehendere queat. Quid enim ille sit, qui naturam simplicem habet, exquiramus. Neque enim simplicitas illi natura est: quandoquidem nec compositis sola compositio.

¹ Exod. iii. 14.

περιέχει αὐτὸ, ὡς περ πῦρ σίδηρον. Καὶ ἐν αὐτῷ οὕσα τὰς οὐσίας ἐνεργείας ἐνεργεῖ.

Toῦ αὐτοῦ.

Περιγραπτὸν μὲν ἐστὶ τὸ τόπων ἢ χρόνων ἢ καταλήφει περιλαμβανόμενον· ἀπερίγραπτον δὲ τὸ μηδενὶ τούτων περιεχόμενον. Ἀπερίγραπτον μὲν οὖν μόνον ἐστὶ τὸ θεῖον, ἀναρχον δὲ καὶ ἀτελεύτερον, καὶ πάντα περιέχον, καὶ μηδεμίᾳ καταλήφει περιεχόμενον· μόνον γὰρ ἐστὶν ἀκατάληπτον καὶ ἀόριστον, ὑπ' οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸ δὲ μόνον ἑαυτοῦ θεωρητικόν· ὁ δὲ ἄγγελος καὶ χρόνων περιγράφεται, ἤρξατο γὰρ τοῦ εἶναι, καὶ τόπων, εἰ καὶ νοητῶς, ὡς προσήγομεν, καὶ καταλήφει· καὶ ἀλλήλων γὰρ τὴν φύσιν ἴσασι ποσῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ κτιστοῦ ὀρίζονται τέλειον· τὰ δὲ σώματα καὶ ἀρχῆ, καὶ τέλει, καὶ τόπων σωματικῶ, καὶ καταλήφει.

TITAOΣ Δ'.

Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θεῖαν φύσιν. Τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔσται ἀεὶ. Τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς βευστῆς φύσεως· ὁ δὲ ὦν ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῷ Μωϋσεὶ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ βρους. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσόμενον, ὅσον τι πέλαγος οὐσίας ἀπειρον καὶ ἀόριστον, πᾶσαν ὑπερεκπίπτον ἔνοιαν, καὶ χρόνου καὶ φύσεως· νῦν μόνον σκιαγραφούμενος, καὶ τοῦτο λίαν ἀμυδρῶς καὶ μετρῶς, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀλλῆς ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης, εἰς ἐν τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, πρὶν κρατηθῆναι, φεῦγον, καὶ πρὶν νοηθῆναι, διαδιδράσκων· τοσαῦτα περιλάμπων ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ταῦτα κακαθαυμένον, ἅσα καὶ ὅψιν ἀστραπῆς τάχος οὐκ ἴσταμένης. Ἐμοὶ δοκεῖν, ἵνα τῷ ληπτῶ μὲν ἕληκῃ πρὸς ἑαυτὸ (τὸ γὰρ τελείως ἀληπτον, ἀνέλπιστον, καὶ ἀνεπιχείρητον), τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζεται, θαυμαζόμενον δὲ παθητῶν πλέον, ποθούμενον δὲ καθαίρη, καθαίρων δὲ θεοειδεὶς ἀπεργάζηται, τοιοῦτοις δὲ γενομένοις, ὡς οἰκειοίς, ἡδὴ προσομιλῆ, τοιμᾶ τι νεανικὸν ὁ λόγος, Θεὸς θεοῖς ἐνοούμενός τε καὶ γνωριζόμενος, καὶ τοσοῦτον ἴσως, ἕσον ἡδὲ γινώσκει τοὺς γινωσκόμενους. Ἀπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ δυσθεώρητον· καὶ τοῦτο πάντῃ καταληπτὸν αὐτοῦ μόνον, ἢ ἀπειρία· κἄν τις οἴηται τῷ ἀπλῆς εἶναι φύσεως, ἢ ὅλον ἀληπτον εἶναι, ἢ τελείως ληπτόν. Τί γὰρ ὅς ἀπλῆς ἐστὶ φύσεως, ἐπιζητήσωμεν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φύσις αὐτῷ ἢ ἀπλότης· εἴπερ μὴδὲ τοῖς συνθέτοις, μόνον τὸ εἶναι συνθέτους.

Ἀρχὴ δὲ τοῦ ἀπειροῦ θεωρουμένου, κατὰ τε Ἀ ἀρχὴν καὶ τέλος (τὸ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ μὴ ἐν τούτοις, ἀπειρον), ὅταν μὲν εἰς τὸν ὄντα βυθὸν ὁ νοῦς ἀποβλέψῃ, οὐκ ἔχων ὅποι στῆ καὶ ἀπερίσθηται ταῖς περὶ Θεοῦ φαντασίαις, τὸ ἐνταῦθα ἀπειρον καὶ ἀνέκδοτον, ἀναρχὸν προσηγόρευσε· ὅταν δὲ εἰς τὰ κάτω καὶ τὰ ἐξῆς, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον· ὅταν δὲ συνέλθῃ τὸ πᾶν, αἰώνιον. Αἰὼν γὰρ, οὔτε χρόνος, οὔτε χρόνου τι μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητόν· ἀλλ' ὁπερ ἡμῶν ὁ χρόνος, ἡλίω φορᾶ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς αἰδίοις, αἰών, τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς οὔσιν, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα, καὶ διάστημα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ θεολογίας λόγου.

Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, ὧ τις τῶν παρ' Ἑλλήνων θεολόγων ἐφιλοσόφησεν, εὐκ ἀτέχνως ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα καὶ κατελιθμένα δόξη τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν, καὶ διαφύγῃ τῷ ἀνεκφράστῳ τὸν ἔλεγον. Ἀλλὰ φράσαι μὲν ἀδύνατον, ὡς ὁ ἐμὲ λόγος, νοῆσαι δὲ ἀδυνατώτερον. Τὸ μὲν γὰρ νοηθῆναι, τάχα ἂν λόγος δηλώσειεν, εἰ καὶ μὴ συμμετρως, ἀλλ' ἀμυδρῶς γε πῶ μὴ πάντῃ τὰ ὧτα διεφθαρμένῳ, καὶ νωθῶ τὴν διανοίαν. Τὸ δὲ τοσούτο πρᾶγμα τῇ διανοίᾳ περιλαβεῖν, πάντως ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον, μὴ ὅτι τοῖς καταβεβλασθεμένοις καὶ κάτω νεύουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἰσχυροῦς καὶ φιλοθέοις, καὶ ὁμοίως πάσῃ γεννητῇ φύσει, καὶ οἷς ὁ ζῳὸς οὗτος ἐπιπροσεῖ, καὶ τὸ πικρὸν τοῦτο σαρκίον, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατανοήσιν· οὐκ οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ ταῖς ἀνωτέροις καὶ νοεραῖς φύσεσιν· αἱ, διὰ τὸ πλησίον εἶναι Θεοῦ, καὶ ὅλῳ τῷ φωτὶ καταλάμπασθαι, τυχὸν ἂν καὶ τρανοῖντο, εἰ καὶ μὴ πάντῃ, ἀλλ' ἡμῶν γε τελεωτέρον τε καὶ ἐκτυπώτερον, καὶ ἄλλων ἄλλαι πλείον ἢ ἔλαττον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πύξεως.

crassities tenebras offundit. Atque haud scio an hoc quoque sublimioribus illis et intelligentibus naturis, negatum non sit; quæ quia Deo propius junctæ sunt, ac toto illo splendore collucent, cernere utique fortasse queant, si non prorsus, ac certe plenius quam nos et solidius, atque aliæ aliis, pro cujusque ordine, vel uberius, vel parcus.

Τοῦτο μὲν οὖν ἐνταῦθα κείσθω· τὸ δὲ ἡμέτερον, οὐκ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μόνον ὑπερέχει πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν, οὐδὲ ὅσα τοῖς δικαίοις ἐστὶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένα, τὰ μήτε ὀφθαλμοῖς ὁρατὰ, μήτε ὠσὶν ἀκουστὰ, μήτε διανοίᾳ θεωρητὰ, κατὰ μικρὸν γοῦν, οὐδὲ ἡ τῆς κτίσεως ἀκριβοῦς κατανόησις (καὶ γὰρ καὶ ταύτης πέλοσθητι τὰς σκιαῶν ἔχειν μόνον, ὅταν ἀκούσῃς· Ὁψομαι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς πάγιον λόγον· ὡς οὐχὶ νῦν ὀρών, ὀφθαλμῶν δὲ ἐστὶν δεῖ) ἀλλὰ πολὺ πρὸ τούτων, ἡ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ ἐξ ἧς ταῦτα, φύσις ἀληθοῦς τε καὶ ἀπεριληπτός· λέγω δὲ, οὐκ ὅτι ἐστὶν, ἀλλ' ἡ τῆς ἐστὶν. Ὁ γὰρ κενὸν τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐδὲ ματαία ἡ πίστις ἡμῶν, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ὁ δογματιζόμενος (μὴ πάλιν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν ἀδείας λάβης ἀρχὴν καὶ συκοφαντίας, καὶ κατεπαρθῆς ὡς ὁμολογούντων

¹ Philip. iv, 7. ² I Cor. ii, 9. ³ Ps. viii, 4.

Jam vero, cum immensitas bifariam consideretur, nempe et principii, et finis ratione (nam quod supra hæc est, ac non in his, immensum est); cum in superius profundum mens aspexit, non habens ubi consistat, formisque illis, quas de Deo concipit innitatur, immensum hoc et inextricabile, anarchum, hoc est; principio carens, appellavit: cum autem ad inferiora et posteriora, immortale atque interitus expers; cum vero utrumque contraxit et collegit, æternum. Æternitas enim, nec tempus, nec temporis pars ulla est (nec enim in mensuram cadit); sed quod nobis tempus est, solis motu definitum, hoc æternis ævum est, nimirum ille quasi temporalis quidam motus, et intervallum, quod simul cum æternis extenditur.

Ejusdem, ex oratione de theologia.

Deum intellectu percipere difficile est: eloqui autem impossibile, ut profanorum theologorum quidam docuit, meo quidem judicio, non incallide, nempe ut ex eo quod intellectu difficilem affirmat, opinionem hominibus afferat, se eum cognitione percipisse; ex eo autem quod nullis verbis eum explicari posse ait, hoc agat, ne inscitia sua prodi atque convinci queat. Ego vero ita potius dicendum censeo, Dei naturam nullis quidem verbis explicari posse; animo autem atque intellectu comprehendit multo minus posse. Nam quod quis animo et ratione complexus fuerit, id quoque fortasse sermone declarare queat, si ne mediocriter quidem, al saltem obscure, modo auditorem nactus sit non omnino absurdum, tardique et stupidi ingenii. At rem tantam animo comprehendere, omnino impossibile est, non modo ignavis et languidis, deorsumque vergentibus, sed magnis etiam et excelsis viris Dei que amore præditis, ac mortalibus peræque omnibus, quibus ad veri cognitionem caligo hæc et carnis

Sed de hac re hic sit finis. Quod autem ad nos attinet, non pax tantummodo Dei exsuperat omnem mentem et cognitionem¹, nec quæcumque iis, qui justitiam coluerint, in divinis pollicitationibus recondita sunt, quæ nec oculis cerni, nec auribus excipi, nec animo cogitari ac perspicere², nisi tenuissime, possunt, nec exacta et absoluta rerum creaturarum cognitio (nam harum quoque te solas umbras tenere haud dubites, cum Scripturam ad hunc modum loquentem audieris: Videbo caelos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas³, eamque, quæ ipsis inest, firmam et stabilem rationem, perinde scilicet atque in hac vita ea minime videns, sed aliquando perspexitur): sed multo magis natura illa his sublimior, et ex qua hæc originem traxerunt, captum omnem et comprehensionem superat. Nec vero hæc verba ita accipi velim, quasi percipi

non posse dicam, quod sit Deus, sed quid et quale A τὴν ἀγνάταν). Πλεῖστον γὰρ διαφέρει τοῦ εἶναι τι πε-
sit. Neque enim inanis est prædicatio nostra, nec πείσθαι, τὸ τί ποτέ ἐστι τοῦτο εἰδέναι.
vana fides nostra¹; nec id est, quod astruimus (ne rursus id quod probe candidèque diximus, im-
impletatis et calumniæ argumentum trahas, ac nobis, ut ignorantiam consentibus, arroganter insul-
tes). Plurimum namque interest, certo tibi persuadeas aliquid esse, an, quid tandem illud sit. cum
pertum habeas.

Ejusdem ex eadem oratione.

Ecquis enim eo sapientiæ pervenit? ecquis un-
quam tantam gratiam divinitus consecutus est? ee-
quis os mentis ita aperuit, ac Spiritum attraxit², ut
Spiritum omnia perscrutantis, atque etiam Dei pro-
funda cognoscentis³ opo atque adjumento, Dei
naturam comprehenderit, nec jam ulterius pro-
gredi necesse habeat, utpote qui extremum illud
appetendum jam habeat, ad quod omnis sublimium
virorum et vita et cogitatio contendit?

Quid enim tandem Deum esse censebis, si
argumentis a ratione petitis fidem omnino habes?
Aut quo tandem te subvehet hæc disputatio, si ac-
curatius examinetur? Te, inquam, appello, qui phi-
losophiæ ac theologiæ principatum tibi vindicas,
atque in immensum gloriaris. An corpus eum esse
dices? Quoniam ergo modo immensus, infinitus, fi-
guræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi,
nec oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora
cadunt? O licentiam! Non enim hæc corporum na-
tura est. An corpus quidem esse statues, immensum
vero, atque infinitum, cæteraque hujus generis esse
negabis? O crassitiam! ut nulla re Deus nobis præ-
stet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque ado-
retur, si circumscriptus est? Aut quid causæ esse
dicemus, quia ex elementis conflatus sit, atque in
eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus inter-
eat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna
autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro
nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit.
Quocirca nullum dissidium admittendum est, ne solutio
consequatur: nec pugna; ne dissidium oriatur: nec
quidem est, ne alioqui compositum quidem eum necesse

Jam vero quomodo illud tueri poterimus,
quod ait Scriptura, Deum omnia pervadere atque
implere, juxta illud: *Nonne cælum et terram ego
impleo? dicit Dominus*⁴; et, *Spiritus Domini re-
plevit orbem terrarum*⁵; si Deus partim circum-
scribat, partim circumscribatur? Aut enim per va-
cuam universitatem grassabitur, et res omnes nobis
peribunt, ut sic Deus contumelia afficiatur, nimi-
rum et qui corpus sit, et iis quæ procreavit careat:
aut corpus in corporibus erit, id quod fieri non po-
test: aut implicabitur, et opponetur, quemadmo-
dum ea, quæ liquiditate prædita sunt, inter se
miscentur; atque alia secabit, et ab aliis rursus se-
cabitur, quod ipsis etiam Epicuri atomis absurdus
et anilius est; sicque nobis collabatur, nec corpus,
nec solidi quidquam habebit hæc disputatio, qua
corpus Deo tribuere conamur. Quod si eum
corpus materiæ expers esse contenderint, si qui-
dem quintum illud, ut nonnulli cœnsuerunt, et in

¹ I Cor. xv, 14. ² Ps. cxviii, 131. ³ I Cor. ii, 10.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τί; οὕτως εἰς ἔσχατον σοφίας ἀφίκετος; τίς τοσοῦ
τοῦ χαρίσματος ἤξιώθη ποτέ; τίς οὕτω τὸ στόμα
τῆς διανοίας διήοις, καὶ εἴλκυσε Πνεῦμα, ἵνα τῷ
τὰ πάντα ἐξευνῶντι καὶ γινώσκοντι, καὶ τὰ βάθη
τοῦ Θεοῦ, Πνεύματι, Θεὸν καταλάβῃ, καὶ μηκέτι τοῦ
πρόσω δέηται, τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν ἦδὲ ἔχων, καὶ εἰς ἃ
πᾶσα σπεύδει τοῦ ὄψηθαι καὶ πολιτεία καὶ διάνοια;

Τί γὰρ ποτε ὑπολήψῃ τὸ Θεόν, εἴπερ δλαὶς
ταῖς λογικαῖς πιστεύεις ἐφόδῃς; ἢ πρὸς τί σε ὁ
λόγος ἀνάξει βασανιζόμενος, ὡ φιλοσοφώτατε σὺ,
καὶ θεολογικώτατε, καὶ καυχώμενε εἰς τὰ ἀμετρα;·
Πότερον σῶμα; καὶ πῶς τὸ ἀπειρον, καὶ ἀόριστον,
καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀναφές, καὶ ἀόρατον; ἢ καὶ
ταῦτα σώματα; Ὡ τῆς ἐξουσίας! οὐ γὰρ αὐτὴ φύ-
σις σωμάτων. Ἡ σῶμα μὲν, οὐχὶ ταῦτα δέ; Ὡ τῆς
παχύτητος! ἵνα μηδὲν πλέον ἡμῶν ἔχη τὸ Θεόν.
Πῶς γὰρ σεπτόν, εἰ περιγραπτόν; ἢ πῶς φεύξε-
ται τὸ ἐκ στοιχείων συγκεῖσθαι, καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν
ἀναλύεσθαι, ἢ καὶ ὄλων λύσεσθαι; Σύνθεσις γὰρ, ἀρ-
χὴ μάχης· μάχῃ δέ, διαστάσις· ἢ δέ, λύσεως· λύ-
σις δὲ ἀλλότριον πάντῃ Θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης φύ-
σεως. Οὐκ οὐκ διάστασις, ἵνα μὴ λύσις· οὐδὲ μάχῃ,
ἵνα μὴ διάστασις· οὐδὲ σύνθεσις, ἵνα μὴ μάχῃ· διὰ
τοῦτο οὐδὲ σῶμα, ἵνα μὴ σύνθεσις. Ἐκ τῶν τε-
λευταίων ἐπὶ τὰ πρῶτα ὁ λόγος ἀνιών, οὕτως ἴστα-
ται.

Quocirca nullum dissidium admittendum est, ne solutio
consequatur, ne pugna existat. Ac proinde ne corpus
sit. Sic ab extremis ad prima recurrens oratio insistit.

Πῶς δὲ καὶ συνθήσεται τὸ διὰ πάντων διήκειν,
καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεόν, κατὰ τὸ, *Οὐχὶ τὸν οὐ-
ρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος*· καὶ,
Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. εἰ τὸ
μὲν περιγράφοι, τὸ δὲ περιγράφουτο; Ἡ γὰρ
διὰ κενοῦ χωρήσει τοῦ παντός, καὶ τὰ πάντα οὐχίσε-
ται ἡμῖν, ἵν' ὕβρισθῃ Θεός, καὶ σῶμα γενόμενος, καὶ
οὐκ ἔχων ὅσα πεποίηκεν· ἢ σῶμα ἐν σώμασι ἔσται,
ὅπερ ἀδύνατον· ἢ πλακῆσεται καὶ ἀντιπαρεταθήσε-
ται, ὡς περ ὅσα τῶν ὑγρῶν μίγνυται· καὶ τὸ
μὲν τέμνει, ὅπερ δὲ τοῦ τμηθῆσεται, ὃ καὶ τῶν Ἐπι-
κουρείων ἀτόμων ἀτοπώτερόν τε καὶ γραιωδέστε-
ρον· καὶ οὕτω διαπεσεῖται ἡμῖν, καὶ σῶμα οὐχ
ἔξει, οὐδὲ πῆξιν τινα ὁ περὶ τοῦ σώματος λόγος.
Εἰ δὲ ἀϋλον φήσομεν, εἰ μὲν τὸ πέμπτον, ὡς τισὶν
ἔδοξε, καὶ τὴν κύκλω φορὰν φερόμενον· ἔστω
μὲν ἀϋλόν τι καὶ πέμπτον σῶμα, εἰ βούλονται δέ, καὶ
ἀσώματον, κατὰ τὴν αὐτόνομον αὐτῶν τοῦ λόγου φο-
ρὰν καὶ ἀνάπλασιν· οὐδὲν γὰρ νῦν περὶ τούτου διο-

⁴ Jer. xliii, 24. ⁵ Sap. i, 7.

ορμαι. Κατὰ τί δὲ τῶν κινουμένων ἔσται καὶ φε-
ρομένων, ἵνα μὴ λέγω τὴν ὑβριν, εἰ τὰ αὐτὰ τοῖς
πεπονημένοις ὁ πεπονηκώς κινήθησεται, καὶ τοῖς φε-
ρομένοις ὁ φέρων, εἴ γε καὶ τοῦτο δώσουσι; Τί δὲ αὖ
τὸ τοῦτο πάλιν κινουῦν; τί δὲ τὸ πᾶν κινουῦν;
κάκεινο τί; καὶ τί πάλιν ἐκεῖνο; καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον.
Πῶς δὲ αὖ οὐκ ἐν τόπῳ πάντως, εἴ γε φερόμενον; Εἰ
δὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ πέμπτον φήσουσιν, εἰ μὲν ἀγγε-
λικόν· πῶθεν οὖν ἀγγελοὶ σώματα, καὶ τίνα ταῦ-
τα; καὶ πόσον ὑπὲρ ἀγγελῶν εἴη θεός, οὗ λει-
τουργός ἀγγελός; Εἰ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, πάλιν εἰσῆχθη
σωμάτων ἐσμὸς ἀλόγιστος, καὶ φλυαρίας βυθός, οὐ-
δαμοῦ στήναι δυνατόνος.

versum hoc moveat? Quidnam vero quod vicissim
illud moveat, ac rursus a quo illud moveatur? Eo-
demque modo in infinitum progrediar. Qui etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, si quidem
fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant,
si quidem angelicum: unde probabunt angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum
autem, si res ita se habeat, Deus angelum, quo ministro utitur, antecelset? Si corpus quoddam his sub-
limius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac uugarum gurges adeo
profundus, ut nusquam pes figi possit.

Οὕτω μὲν οὖν οὐ σῶμα ἡμῖν ὁ θεός οὐδὲ
γὰρ ἕδη τις τοῦτο τῶν θεοπνεύστων, ἣ εἶπεν, ἣ παρε-
δέξατο, οὐδὲ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ὁ λόγος.
Λείπεται δὴ ἀσώματον ὑπολαμβάνειν. Ἄλλ' εἰ ἀσώ-
ματον, οὐπω μὲν οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας παραστα-
τικόν τε καὶ περιεκτικόν, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέν-
νητον, καὶ τὸ ἀναρχον, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ
ἀφθαρτον, καὶ ὅσα περὶ θεοῦ, ἣ περὶ θεῶν εἶναι λέ-
γεται. Τί γὰρ οὖν αὐτῷ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν
ὑπόστασιν ὑπάρχει, τὸ μὴ ἀρχὴν ἔχειν, μηδὲ ἐξίστα
σθαι, μηδὲ περατούσθαι; Ἄλλ' ὅλον τὸ εἶναι περι-
λαμβάνειν λέγεται προσφίλοσφειν τε καὶ προσεξ-
ετάζειν τῷ γε νοῦν θεοῦ ἀληθῶς ἔχοντι, καὶ τε-
λεωτέρῳ τὴν θεωρίαν. Ὡς γὰρ οὐκ ἀρκεῖ τὸ σῶμα
εἶπεν, ἣ τὸ γεγεννησθαι, πρὸς τὸ καὶ τὸ, περὶ δὲ ταῦ-
τα, παραστήσασθαι τε καὶ δηλώσασθαι, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ
ὑποκείμενον τοῦτο εἶπειν, εἰ μέλλοι τελεῖσθαι καὶ
ἀποκρῶντως τὸ νοούμενον παραστήσασθαι (ἣ γὰρ ἀν-
θρωπος, ἣ βούς, ἣ ἵππος τοῦτο τὸ ἐνώματον, καὶ γεννώ-
μενον, καὶ φθειρόμενον) οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ στήσεται μέχρι
τοῦ εἶπειν ἢ μὴ εἶστιν, ὃ τὴν τοῦ ὄντος πολυπραγμο-
νῶν φύσιν· ἀλλὰ δεῖ πρὸς τῷ εἶπειν ἢ μὴ εἶστι,
καὶ ὃ ἐστὶν εἶπειν· ὄσῳ καὶ ῥῆον ἐν τι περιλαβεῖν, ἣ
τὰ πάντα καθ' ἕκαστον ἀπειπεῖν, ἵνα ἐκ τῆς
ἀναίρεσεως ὧν οὐκ εἶστι, καὶ τῆς οὐ εἶστι θέσεως,
περιληφθῆ τὸ νοούμενον. Ὁ δὲ, ἢ μὲν οὐκ εἶστι λέ-
γων, σωπῶν δὲ ὃ ἐστὶν, ποιεῖ παραπλήσιον, ὥσπερ
ἀν εἰ τὰ πέντε δις ὅσα ἐστὶν ἐρωτώμενος, ὅτι
μὲν οὐ δύο λέγοι, οὐδὲ τρία, οὐδὲ τέσσαρα, οὐδὲ
πέντε, οὐδὲ εἴκοσι, οὐδὲ τριάκοντα, οὐδέ τινα, ἵνα
συνελών εἶπω, τῶν ἐνός δεκάδος, ἣ δεκαδικῶν ἀρι-
θμῶν· ὅτι δὲ εἴη δέκα μὴ λέγοι, μηδὲ ἐρεῖδοι τὸν νοῦν
τοῦ ἐρωτῶντος εἰς τὸ ζητούμενον. Πολλῷ γὰρ ῥῆον
καὶ συντομώτερον ἐκ τοῦ ὃ ἐστὶν ὅσα οὐκ εἶστι δηλώ-
σαι, ἣ ἐκ τοῦ ἀνελεῖν ἢ μὴ εἶστιν, ὃ ἐστὶν ἐνδείξα-
σθαι. Ἡ τοῦτο μὲν παντὶ δῆλον.

quæque, nec viginti, nec tringenta, nec, ut brevi complectar, ullum numerum citra vel ultra denarium;
cæterum quod decem sint, non dicat, nec mentem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est,
affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare,

A orbem volubile: sit sanè corpus quoddam quintum,
et a materia semotum, atque etiam, si ipsis ita col-
libuerit, incorporeum; quandoquidem ita sermone
comparati sunt, ut pro arbitrio in omnem partem
sese versent, ac quidvis effingant; nihil enim hac
de re in præsentia cum illis altercabor. Cæterum
quo tandem in genere erit earum rerum, quæ motu
ciantur et agitantur, ut interim taceam, quam gra-
vis sit contumeliæ, asserere, Creatorem eodem, quo
res ab eo creatas, motu incitari, atque eum, cujus
vi ac numine res conditæ volvuntur, si tamen hoc
etiam daturi sunt, eodem modo cum iis volvi ac

B circumferri? Quæro etiam, quidnam sit quod uni-
versum moveat, ac rursus a quo illud moveatur? Eo-
demque modo in infinitum progrediar. Qui etiam fieri potest, ut omnino non sit in loco, si quidem
fertur, ac motu incitatur? Jam si aliud quoddam corpus, præter quintum illud, Deum esse statuant,
si quidem angelicum: unde probabunt angelos corpore constare, et quo tandem corpore? Quantum
autem, si res ita se habeat, Deus angelum, quo ministro utitur, antecelset? Si corpus quoddam his sub-
limius esse dixerint, rursus corporum examen rationis expers inducetur, ac uugarum gurges adeo
profundus, ut nusquam pes figi possit.

Atque hinc constat, Deum corpus non esse.
Neque enim adhuc quisquam eorum, qui divinitus
affigati sunt, hoc vel dixit, vel ab aliis dictum com-
probavit, nec nostri ovilis est hæc doctrina. Super-
est igitur, ut incorporeum esse Deum existimemus.
Verum, utcumque incorporeum dicamus, nondum
tamen hoc naturam illius essentialiamque complecti-
tur et declarat; quemadmodum nec ingenitum, nec
anarchum, id est, principii expers, nec immutabile,
nec incorruptibile, cæteraque omnia, quæ de
Deo, vel circa Deum, prædicantur. Quid enim prod-
est ad indicandam ipsius naturam et subsisten-
tiam qua existit, si dicas eum initium non habere,
nec a se-unquam desciscere, nec ullis terminis inclu-
di? Verum totam ejus essentialiam edisserendam et
inquirendam huic relinquimus, qui vere Dei noti-
tiam habet, atque in contemplando perfectior est.
Ut enim non satis est corpus dicere, aut procrea-
tum esse, ad hoc vel illud, cui hæc adjacent, expri-
mendum et indicandum, sed quid ipsa quoque res
subjecta sit, dicendum est, si modo volumus, in quod
cogitamus, plene atque abunde repræsentare (po-
test enim vel homo, vel bos, vel equus esse, hoc
quod corporeum ac procreatum et corruptibile esse
pronuntiamus): ad eundem modum qui Dei natu-
ram curiosius inquirendam duxerit, non hic conque-
scet, ut dicat, quid non sit Deus, sed hoc quoque
ipsi adjiciendum erit, ut, quid sit, exponat; idque
eo magis, quod minus difficile est unum quiddam
animo complecti, quam omnia sigillatim inficiendo
removere, ut rejectis iis, quæ non est, et consti-
tuto eo, quod sit, comprehendatur id quod cogita-
mus. Qui vero ita, quid res aliqua non sit, pronun-
tial, ut interim, quid sit, taceat, non absimilis est ei
qui rogatus, bis quinque quot sint, respondeat qui-
dem ea nec duo esse, nec tria, nec quatuor, nec
quæque, nec viginti, nec tringenta, nec, ut brevi complectar, ullum numerum citra vel ultra denarium;
cæterum quod decem sint, non dicat, nec mentem ejus, a quo interrogatur, ad id quod quæsitum est,
affigat. Multo enim facilius et compendiosius est, ex eo, quod, quid sit, dixeris, quidquid non sit declarare,

quam ex eorum, quia non est, ablatione atque inficiatione, quæ sit, demonstrare; quemadmodum cuivis perspicuum esse arbitror.

Quotiam igitur Deum corpore vacare nobis est exploratum, aliquanto ulterius in inquirendo progrediamur. Nusquamne ille est, an alicubi? Si enim nusquam, quæret fortasse aliquis ex iis qui inquirendi ac disputandi subtilitate impensius gaudent, quomodo esse quoque possit. Nam si id quod non est, nusquam est: id quoque quod nusquam est, ne quidem fortasse est. Quod si alicubi esse dixeris, proculdubio, quandoquidem est, vel in universo est, vel supra universum. Si in universo; vel in quadam ejus parte est, vel ubique. Si quadam in parte, ergo a minori hac parte circumscribetur. Sin ubique, ab ampliore alioque multo majore, id est, a continente continebitur. Hæc si dederimus, futurum est, ut universum universi complexu teneatur, nec ullus a circumscriptione liber exstet locus. In has absurditates incidant necesse est, qui eum in universo esse dixerint. Ac præterea, ubinam erat, antequam universa hæc rerum machina exstitisset? Nam hoc quoque non levem difficultatem affert. Quod si eum supra universum esse dixerint, quid? Nihilne erat, quod eum ab universo dirimeret? Ubinam porro erat, quod supra universum erat? Aut quomodo internosci poterat id, quod sublimius erat, ab æcerneret ac distingueret? Annon omnino necesse est medium quoddam esse, quo, velut termino, dirimatur universum ab eo, quod supra universum est? Quid autem aliud hoc fuerit, quam locus, quem jam ante exclusimus? Nondum enim commemoro, fieri omnino non posse, quæ circumscriptus sit Deus, si animo et cogitatione comprehendi potest. Unum quippe circumscriptionis genus comprehensio quoque ipsa est.

Ex eadem oratione.

Quorsum autem hæc disserui, curiosiusque C fortasse, quam vulgi aures ferant, ac pro ea, quæ hac tempestate viget, disputandi ratione (quæ, simplici atque ingenua rerum divinarum pertractatione contempta et pro nibilo habita, subdolum atque involutum dicendi genus invexit; ut nimirum ex fructibus arbor ¹, hoc est, ater ille ac tenebrosus spiritus, hujusmodi dogmatum afflator, ex hac disputationis caligine agnoscatur)? Non enim hoc eo a me factum est, ut ipse quoque nova et ab hominum sensibus aliena proferre, atque eximia quadam et excellenti sapientia ornatus esse ² videar, nodos nectens, atque astricta dissolvens; quod quidem magnum Danielis miraculum fuit; verum ut illud ostendam, quod orationis principio dicere instituebam, nimirum Deum extra humani ingenii captum esse, nec totum, quantus est, cogitari atque animo informari posse; idque non ob invidiam (longe enim abest a divina natura invidiæ livor, utpote quæ omni perturbatione vacat, solaque bona et domina est, ac præsertim erga id, quod ex omnibus rebus a se conditis maximo in pretio habet. Quid enim apud Verbum priore loco ac numero est, quam quæ rationem ac sermonis facultatem acceperunt? Quandoquidem hoc quoque ipsum, quod procreata sunt, summæ ejusdem divinæ bonitatis argumentum est), nec ut inde ipsius, qui plenus est, honori

¹ Matth. vii, 20. ² Dan. v, 11.

Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἀσώματων ἡμῖν τὸ θεῖον, μακρὸν
τι προσεξετάσωμεν. Πότερον οὐδαμοῦ τοῦτο, ἢ ἐστὶν
ἔξταστικῶν, πῶς ἂν καὶ εἴη. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ὄν,
οὐδαμοῦ, τὸ μηδαμοῦ, τυχὸν οὐδὲ ὄν. Εἰ δὲ ἐστὶ που,
πάντως ἐκεῖπερ ἐστίν, ἢ ἐν τῷ παντί, ἢ ὑπὲρ τὸ
πάν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐν τῷ παντί, ἢ τινι, ἢ πανταχοῦ.
Καὶ εἰ μὲν ἐν τινι, ὑπ' ἐλάττωτος περιγραφῆσεται τοῦ
τινος. Εἰ δὲ πανταχοῦ, ὑπὸ πλείονος καὶ ἄλλου
πολλοῦ, λέγω δὲ, τὸ περιεχόμενον τοῦ περιεχόντος.
Εἰ τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ παντός μέλλει περισευθῆσθαι,
καὶ μηδένα τόπον εἶναι περιγραφῆς ἐλευθέρων. Ταῦτα
μὲν, εἰ ἐν τῷ παντί. Καὶ ποῦ, πρὶν γενέσθαι τὸ πᾶν;
Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μακρὸν εἰς ἀπορίαν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸ
πᾶν, ἄρ' οὐδὲν ἦν τὸ διορίζον αὐτὸ τοῦ παντός; Ποῦ
δὲ τὸ ὑπὲρ τοῦτο; Καὶ πῶς ἐνοήθη τὸ ὑπεραῖρον
καὶ ὑπεραιρόμενον, οὐκ ὄντος ὄρου τινός τοῦ τέμνον-
τος ταῦτα καὶ διορίζοντος; Ἡ χρῆ πάντως εἶναι τὸ
μέσον, καὶ ᾧ περατοῦται τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ
πᾶν; Καὶ τί ἄλλο τοῦτο ἢ τόπος ἐστίν, ὄνπερ ἐφύ-
γομεν; Καὶ οὕτω λέγω τὸ περιγραπτὸν πάντως εἶναι
τὸ θεῖον, καὶ εἰ διανοίξῃ καταληπτὸν ἐν γὰρ περι-
γραφῆς εἶδος καὶ ἡ κατάληψις.

eo, quod inferius, cum nullus limes esset, qui hæc

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα διήλθον, καὶ περιερ-
γότερον ἴσως ἢ κατὰ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς, καὶ κατὰ
τὸν νῦν κεκρατηκότα τύπον τῶν λόγων (ὅς τὸ
γενναῖον καὶ ἀπλοῦν ἀειράσας, τὸ σκολιὸν καὶ γρι-
φοειδὲς ἐπεισηγάγεν· ὡς ἐκ τῶν καρπῶν τὸ
δένδρον γινώσκεισθαι, λέγω δὲ τὸ ἐνεργεῖν τὰ τοιαῦτα
δόγματα σκότος ἐκ τοῦ ζῆφου τῶν λεγομένων); Οὐ
γὰρ ἵνα καὶ αὐτὸς παράδοξα λέγειν δόξω, καὶ περι-
τὸς φαίνωμαι τῆν σοφίαν, πλέκων συνδέσμους,
καὶ διαλύων κρατούμενα, τοῦτο δὲ τὸ μέγα θαῦμα
τοῦ Δανιήλ· ἀλλ' ἵν' ἐκεῖνο δηλώσωμαι, ὃ μοι λέγειν ὁ
λόγος ἀπ' ἀρχῆς ὤρμησε. Τοῦτο δὲ τί ἦν;
Τὸ μὴ ληπτὸν εἶναι ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ τὸ θεῖον, μη-
δὲ ὄλον ὅσον ἐστὶ φαντάζεσθαι· καὶ τοῦτο οὐτε διὰ
φθόνον (μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος, τῆς
γε ἀπαθοῦς, καὶ μόνης ἀγαθῆς, καὶ κυρίας, καὶ μά-
λιστα τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων περὶ τὸ τιμωτάτων. Τί
γὰρ Ἀδύψ πρὸ τῶν λογικῶν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ
ὑποστῆναι τῆς ἀκρας ἀγαθότητος), οὔτε εἰς τιμῆν
ἑαυτοῦ καὶ δόξαν τοῦ πλήρους, ἵνα τῷ ἀνεφ-
έκτῳ τὸ τίμιον ἔχη καὶ τὸ σεβάσιμον. Τοῦτο γὰρ πάν-
τως σοφιστικὸν καὶ ἀλλότριον, μὴ ὄντι θεοῦ, ἀλλ'
οὐδὲ ἀνθρώπου μετρίως ἐπεικούς, καὶ τι δεξιὸν
ἑαυτῷ συνειδός, ἐκ τοῦ κωλύειν ἐτέρους τὸ πρω-
τεῖον πορίζεσθαι.

glorieturque quidquam accederet, ut videret ex eo quod ad ejus cognitionem mortales pervenire nequeunt, major ad ipsum honor ac veneratio redeat. Sophisticum enim plane, atque alienum est, non dicam a Deo, sed ab homine, mediocri saltem probitate candoreque prædito, atque ingenue cujusdam honestatis sibi conscio, prohibendis aliis principatum sibi arrogare.

Ἄλλ' εἰ μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, εἶδεν ἂν ἂν ἐγγυτέρω Θεοῦ, καὶ τῶν ἀνεξεχνιάστων αὐτοῦ κριμάτων ἐπόπτει καὶ θεωροί, ἔπειρ εἰσὶ τινες τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐν ἔχνεσιν ἀδύσπου περιπατοῦντες, τὸ δὴ λεγόμενον ἔσον δ' οὖν ἡμεῖς κατελιθήκαμεν, μικροῖς μέτροις μετροῦντες τὰ δυσθεώρητα· τάχα μὲν, ἵνα μὴ τῷ βραδίῳ τῆς κήσωσης, ῥάστη γένηται καὶ ἡ τοῦ κτηθέντος ἀποβολή. Φιλεῖ γὰρ τὸ μὲν πόνῳ κτηθῆν μᾶλλον κρατεῖσθαι· τὸ δὲ βραδίως κτηθῆν, καὶ ἀποπτύεσθαι· τάχιστα, ὡς πάλιν ληφθῆναι δυνάμενον· καὶ οὕτως εὐεργεσία καθίσταται τὸ μὴ πρόχειρον τῆς εὐεργεσίας, τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Τάχα δὲ, ὡς μὴ ταυτὸν ἡμᾶς τῷ πεσόντι Ἐωσφόρῳ πάχειν, ἐκ τοῦ τῷ φῶς ὄλον χωρῆσαι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλῶν, καὶ πίπτειν ἐκ τῆς ἐπάρσως, πτώμα πάντων ἐλευνότεατον. Τυχὸν δὲ, ἵν' ἦ τι πλεόν ἐκεῖθεν ἄθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαμένοις, καὶ μακροθυμοῦσι πρὸς τὸ πωθούμενον. Διὰ τοῦτο μέσος ἡμῶν τε καὶ Θεοῦ ὁ σωματικὸς οὗτος ἴσταται γνῶφος, ὡσπερ ἡ σφάραγξ τοπάλαι τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑβραίων. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως, ὃ ἔθετο σκότος ἀποκρυφτὴν αὐτοῦ, τὴν ἡμετέραν παχύτητα, δι' ἣν ὅλγοι καὶ μικρὸν διακώπτουσιν. Τοῦτο μὲν οὖν φιλοσοφείτωσαν οἱ ἐπιμελῆς, καὶ ἀντίωσαν ἐπὶ πλείστον τῆς διασκέψεως· ἡμῖν δ' οὖν ἐκεῖνο γνῶριμον τοῖς θεσμοῖς τῆς γῆς, ὃ φησὶν ὁ θεὸς Ἱερουσαίας, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περιβεβλημένοι· ὅτι ὡσπερ ἀδύνατον ὑπερβῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκιάν, καὶ τῷ λίαν ἐπιγεομένῳ (φθάνει γὰρ αἰεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται), ἢ τοῖς ὁρατοῖς πλησιάζει τὴν ὕψιν, διχα τοῦ ἐν μέσῳ φωτός καὶ ἀέρος, ἢ τῶν ὑδάτων ἔξω τὴν νηκτὴν φύσιν διολισθαίνειν· οὕτως ἀμύχανον τοῖς ἐν σώματι, διχα τῶν σωματικῶν, πάντη γενέσθαι μετὰ τῶν νοουμένων. Ἄει γὰρ τι παρεμπεισέεται τῶν ἡμετέρων, κἂν ὅτι μάλιστα χώρισας ἑαυτὸν τῶν ὕμων ὁ νοῦς, καὶ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, προσβάλλειν ἐπιχειρῇ τοῖς συγγενέσι καὶ ὁρατοῖς. Γνώση δὲ οὕτως.

tevertit), aut oculus rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungatur, aut pisces extra aquas natent; ita etiam impossibile est iis, qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum ac sensibilibus rerum adminiculo, rebus iis, quæ animo ac ratione intelliguntur, omnino conjungi. Semper enim obiter sensibile aliquid rerum nostrarum incidit, quantumvis maxime nostra mens ab iis rebus, quæ in aspectum cadunt, abstracta, atque in seipsam collecta, res cognatas, et oculorum aciem fugientes assequi ac percipere contenderit.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Θεὸν, ὃ τίποτε μὲν ἴσται τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν, οὐτε τις εὗρεν ἀνθρώπων πώποτε, οὐτε μὴν εὗρη. Ἄλλ' εἰ μὲν εὗρησει ποτὲ, ζητεῖσθω τοῦτο, καὶ φιλοσοφείσθω παρὰ τῶν βουλομένων· εὗρησει δὲ, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἐπειδὴν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οικείῳ προσμίξῃ, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ

¹ Rom. xi, 33. ² Job lxxviii, 16. ³ Isa, xiv, 12.

Verum aliasne etiam quasdam ob causas, viderint ii, qui Deo propinquiores conjunctioresque sunt, atque impervestigabilium ipsius judiciorum inspectores et contemplatores, si qui tamen sunt ad eam virtutis magnitudinem evecti, atque in abyssi vestigiis deambulantes, ut proverbio dici solet. Quantum tamen nos, qui exiguis modulis ea quæ ad contemplandum difficilia sunt, metimur, conjectura assequi possumus, res hujus rei causæ afferri queant. Prima forsàn, ne, ob adipiscendi facilitatem, faciliis quoque rei quæsitæ jactura sit. Fit enim sere, ut quod non sine labore atque industria partum est, arctius quoque teneatur: quod autem nullo negotio comparatum est, citissime vilæscat, et abjiciatur, utpote quod recuperari possit; atque ita in beneficium cedit non obvia illa beneficentia, apud eos saltem, qui prudentes sunt. Altera, ne idem nobis, quod Lucifero illi prolapsus, accidat; hoc est, ne toto illo fulgore perfusi cervicem adversus Dominum omnipotentem attolkamus, atque ob elationem corruamus, casu omnium miserrimo et calamitosissimo. Postrema, ut pro Induſtriæ suæ illustrique vitæ præmio uberius aliquid habeant, qui hic sese a vitiorum labe perpurgarint, ac semper adamantam et expellitam patientibus animis expectarint. Idcirco media inter nos ac Deum corporea hæc caligo interjecta est; non secus ac nubes illa olim inter Ægyptios et Hebræos. Ac fortasse huc spectat illud Scripturæ. Posuit tenebras latibulum sibi, hoc est, crassitiam nostram, qua fit, ut pauci omnino, lique parum admodum transpiciant. Sed de hac re accuratius philosophentur, altissimeque consideratione provehantur, quibus id studio et curæ fuerit. Nobis autem, qui terræ vinculis astricti tenemur, ut Jeremix verbis utar, crassaque hac carne obtegimur, hoc perspicuum est, quod quemadmodum nulla ratione fieri potest, ut quispiam, quamlibet gressum urgeat, umbram suam prætereat (quantum enim eam assequeris, tantum etiam illa semper an-

Ex eadem oratione.

Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest. An vero aliquando sit inventurus, quærat hoc qui volet, ac perscrutetur. Mea quidem sententia, tum demum hoc inveniet, cum deiforme hoc atque divinum, id est, mens nostra et ratio cum natura cognata conjuncta fuerit, et imago ad

⁴ Exod. xiv, 20. ⁵ Psal. xvii, 12. ⁶ Thren. iii, 34.

exemplar illud suum, cuius nunc desiderio tangitur, A ascenderit. Atque illud mihi esse videtur, quod primarium philosophiæ caput est, nempe nos aliquando tantum cognituros, quantum cogniti sumus.¹ At in hac mortali vita quidquid ad nos usque pertingit, aliud nihil est, quam exiguus quidam rivulus, ac velut parvus magnæ lucis radius. Quamobrem si quis Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris porticeps sit, quam qui minus luminis divinitus accepit. Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.

Quocirca Enos quidem spem habuit fore ut Dominum invocaret²: ubi vides spem duntaxat in eo laudari, eamque non cognitionis, sed invocationis. Enoch autem, quamvis translatus fuerit³, nondum tamen constat, an Dei naturam comprehenderit, aut comprehensurus sit. Jam Noe, cui orbis universi ab aquarum periculo conservandæ cura credita est⁴, vel potius orbis semina commissa, exiguo ligno diluvium fugientia⁵, hinc solum laudem consecutus est, quod Deo gratus et acceptus fuisset. Magus porro ille patriarcha Abraham, ex fide quidem iustificatus est⁶, ac novam et inauditam victimam, magnæque illius figuram gerentem, obtulit⁷: ac Deum non ut Deum conspexit, sed ut hominem aluit⁸; ac proinde laudatus est, quod, quantum percepit, tantum quoque veneratus est. Nam quid de Jacob dicam, qui licet sublimem quamdam scalam, et ascendentes angelos in somnis conspicatus sit⁹, ac columnam non sine mysterio quodam unxerit (fortasse ut lapidem salutis nostræ causa unctum significaret), atque in ejus, quem conspexerat, honorem, loco cuidam domus Dei cognomentum imposuerit, ac cum Deo quasi cum homine luctam inierit, quæcunque tandem illa Dei cum homine lucta esse queat. His enim verbis fortasse nihil aliud indicatur, quam humanæ virtutis cum divina comparatio, luctæque signa, quæ creatam naturam victam esse ostenderent, in corpore tulerit, ac denique pro pietatis præmio nominis commutationem acceperit, pro Jacob nimirum, magno illo et eximio Israelis nomine nuncupatus; hoc tamen nec ipse, nec quisquam eo sublimior, ad hunc usque diem in omnibus duodecim tribubus, quarum pater exstitit, gloriari magnificæque prædicare potuit, se totam Dei naturam animo percipisse.

Nec verò Eliæ, vel spiritus vehemens, vel ignis, vel terræ concussio, ut historiæ sacræ monumentis proditum est, sed aura quædam tenuis Dei præsentiam, non autem naturam ipsam, adumbravit¹⁰. Ipsum Eliam dico, quem igneus quoque carrus in cælum evexit¹¹, significans, ut opinor, singularem quamdam hominis virtutem, atque humanum fastigium excedentem. Quid? Non te iudex Ille Manuë, ac Petrus apostolus, admiratione afficiunt? Quorum alter ne conspectum quidem Dei, per imaginem ipsi obversantis, ferre poterat, ac

πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὐ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. Καὶ τοῦτο εἶναι μοι δοκεῖ τὸ πᾶν φιλοσοφούμενον, ἐπιγνώσθαι ποτε ἡμᾶς, ὅσον ἐγνωσμεθα. Τὸ δὲ νῦν εἶναι, βραχεῖά τις ἀπόρροη πᾶν τὸ εἰς ἡμᾶς φθάνον, καὶ ὅσον μεγάλο φῶτος μικρὸν ἀπαύγασμα. Ὅσπερ καὶ εἰ τις ἐγνω θεόν, ἢ ἐγνωκέναι μεμαρτύρηται, τοσοῦτον ἐγνω, ὅσον ἄλλου μὴ τὸ ἴσον ἰλλαμφθέντος φανῆναι φωτοειδέστερος· καὶ τὸ ὑπερβάλλον, τέλειον ἐνομισθη, οὐ τῆ ἀληθείᾳ, τῆ δὲ τοῦ πλησίον δυνάμει παραμετρούμενον.

exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad rei ipsius veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.

Διὰ τοῦτο Ἐνὼς μὲν ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον· ἐλπὶς τὸ κατορθούμενον ἦν, καὶ τοῦτο οὐ γνώσεως, ἀλλ' ἐπικλήσεως. Ἐνὼχ δὲ μετετέθη μὲν, οὐπω δὲ δῆλον, εἰ θεοῦ φύσιν περιλαβὼν, ἢ περιληψόμενος. Τοῦ δὲ Νῶε, καλὸν ἢ εὐαρέστησις, τοῦ καὶ κόσμον ὅλον ἐξ ὕδατων διασώσασθαι πιστευθέντος, ἢ κόσμου σπέρματα, ξύλων μικρῶ φεύγοντι τὴν ἐπίκλυσιν. Ἀβραάμ δὲ ἐδικαιώθη μὲν ἐκ πίστεως, ὁ μέγας πατριάρχης, καὶ θύει θυσιαν ἐξήνη, καὶ τῆς μεγάλης ἀντίτευπον· θεὸν δὲ οὐχ ὡς θεὸν εἶδεν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ἐθρεψε, καὶ ἐτηνέθη, σεβασθεὶς ὅσον κατέλαθεν. Ἰακώβ δὲ, κλίμακα μὲν ὑψηλὴν ἐφαντάσθη τινά, καὶ ἀγγέλων ἀνοδὸν, καὶ στήλην ἀλείφει μυστικῶς (ἴσως ἵνα τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀλειφέντα λίθον παραδηλώσῃ), καὶ οἶκος θεοῦ τόπω τινὶ προσηγورίαν δίδωσιν, εἰς τιμὴν τοῦ ὀφθέντος, καὶ ὡς ἄνθρωπον τῷ θεῷ προσκαλαίει, ἢ τίς ποτὲ ἐστὶν ἢ πάλῃ θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, ἢ τάχα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς πρὸς θεὸν ἀντεξέτασις, καὶ σύμβολα τῆς πάλῃ ἐπὶ τοῦ σώματος φέρει, τὴν ἦταν παραδεικνύντα τῆς γεννητῆς φύσεως, καὶ ἄθλον εὐσεβείας τῆς μεταβολῆς τῆς προσηγουρίας λαμβάνει, μετονομασθεὶς, ἀντὶ Ἰακώβ, Ἰσραὴλ, τοῦτο δὲ τὸ μέγα καὶ τίμιον ὄνομα· ἐκεῖνο δὲ, οὔτε αὐτὸς, οὔτε τις ὑπὲρ αὐτὸν μέχρι σήμερον ἐκαυχῆσατο τῶν δώδεκα φυλῶν, ὧν πατὴρ ἦν, ὅτι θεοῦ φύσιν ἢ ὄψιν ὄλην ἐχώρησεν.

Ἡλία δὲ, οὔτε πνεῦμα βίαιον, οὔτε πῦρ, οὔτε εὐσσεισμὸς, ὡς τῆς ἱστορίας ἀκούεις, ἀλλ' ἢ αἴρα τις ὀλίγη τὴν τοῦ θεοῦ παρουσίαν, καὶ ταῦτα, οὐ φύσιν ἐσκιαγράφησεν. Ἡλία τίνι; ὃν καὶ ἄρμα πυρὸς ἀνάγει πρὸς οὐρανὸν, δηλοῦν τοῦ δικαίου τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Μανουὲ δὲ τὸν χριτὴν πρότερον, καὶ Πέτρον τὸν μαθητὴν ὕστερον, πῶς οὐ θαυμάμακας; τὸν μὲν οὐδὲ ὄψιν φέροντα τοῦ φαντασθέντος θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, Ἀπολόλαμεν, ὦ γῆραι, λέγοντα, θεὸν ἐωράκαμεν, ὡς οὐ χωρητῆς οὐσης ἀνθρώποις, οὐδὲ φαντασίας θέας, μὴ ὅτι γε φύσεως· τὸν δὲ καὶ τὸν

¹ 1 Cor. xiii, 12. ² Gen. iv, 26. ³ Gen. v, 24. ⁴ Gen. vi, 13 seqq. ⁵ Gen. ix, 1 seqq. ⁶ Gen. xv, 6; Rom. iv, 3. ⁷ Gen. xxi, 2 seqq. ⁸ Gen. xviii, 2 seqq. ⁹ Gen. xxviii, 12. ¹⁰ III Reg. xix, 11 seqq. ¹¹ IV Reg. ii, 11.

φαινόμενον Χριστὸν τῷ πλοῖῳ μὴ προσιέμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπειμπόμενον· καίτοιγε θερμότερος τῶν ἄλλων εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ Πέτρος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριζόμενος, καὶ τὰ μέγιστα πιστευόμενος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ Ἠσαίου, καὶ Ἰεζεχὴλ τοῦ τῶν μεγίστων ἐπόπτου, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν; ὧν ὁ μὲν τὸν Κύριον Σαββαῶθ εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης, καὶ τοῦτον ὑπὸ τῶν ἑξαπτερύγων σεραφίμ κυκλούμενον, καὶ αἰνούμενον, καὶ ἀποκρυπτόμενον, ἑαυτὸν τε τῷ ἀνθρακί καθαιρόμενον, καὶ πρὸς τὴν προφητείαν καταρτιζόμενον· ὁ δὲ καὶ τὸ δχημα τοῦ Θεοῦ τὰ χερουθιμ διαγράφει, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θρόνον, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ στερέωμα, καὶ τὸν ἐν τῷ στερεώματι φανταζόμενον, καὶ φωνὰς δὴ τινὰς, καὶ ὄρμας, καὶ πράξεις· καὶ ταῦτα, εἴτε φαντασίαι τις ἦν ἡμερινή, μόνος θεωρητῆ τοῖς ἀγίοις, εἴτε νυκτὸς ἀψευδῆς ὄψις, εἴτε τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγενομένη τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσιν, εἴτε τι ἄλλο προφητείας εἶδος ἀπὸρρήτων, οὐκ ἔχω λέγειν· ἀλλ' οἶδεν ὁ τῶν προφητῶν Θεός, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργοῦμενοι. Πλὴν οὔτε οὗτο· περὶ ὧν ὁ λόγος, οὔτε τις ἄλλος τῶν κατ' αὐτοῦς, ἔστη ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσίᾳ Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐδὲ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν.

prophetarum Deus, et qui huiusmodi affatibus agitantur. Cæterum neque hi, de quibus loquor, neque quisquam alius ejusdem ordinis, in substantia et essentia Domini, ut Scriptura loquitur ⁹, stetit, nec Dei naturam aut vidit, aut aliis prodidit et patifecit.

Παῦλῳ δὲ, εἰ μὲν ἐκφορὰ ἦν ἄπερ ἔσχεν ὁ τρίτος οὐρανός, καὶ ἡ μέγρις ἐκεῖνου πρόδοτος, ἢ ἀνάβασις, ἢ ἀνάληψις, τάχα ἂν τι περὶ Θεοῦ πλέον ἔγνωμεν, εἴπερ τοῦτο ἦν τὸ τῆς ἀρπαγῆς μυστήριον· ἐπεὶ δὲ ἄρρητα ἦν, καὶ ἡμῖν σωπῆ τιμάσθω. Τοσοῦτον δὲ ἀκούσαμεν αὐτοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁμολογεῖ ὁ μὴ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, ὁ δοκιμὴν ἀπειλῶν τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας προαγωνιστῆς, καὶ διδασκαλός. Διὸ καὶ πᾶσαν τὴν κάτω γνῶσιν οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ἑσοπτρα καὶ τὰ αἰνίγματα τίθεται, ὡς ἐν μικροῖς τῆς ἀληθείας ἰσταμένην ἰνδάμνασιν. Εἰ δὲ μὴ λίαν δευκῶ τισι περιττός καὶ περιέργος τὰ τοιαῦτα ἐξετάζων, οὐδὲ ἄλλα τινὰ τυγῆν ἢ ταῦτα ἦν, ἢ μὴ δύνασθαι νῦν βασταχθῆναι, ὁ λόγος αὐτὸς ὑπηγίσαστο, ὡς ποτε βασταχθῆσόμενα καὶ τρανωθῆσόμενα· καὶ ἄπερ μηδ' ἂν αὐτὸν δυνηθῆναι χωρῆσαι τὸν κόσμον, Ἰωάννης ὁ τοῦ Λόγου πρόδρομος, ἡ μεγάλη τῆς ἀληθείας φωνή, διωρίζετο.

ip-e portari in hac vita posse nequavit ¹⁰, velut aliquando portanda, et declaranda; et quæ ille Verbi præcursor Joannes, et magna veritatis vox, ne a mundo quidem capi posse pronuntiavit ¹¹.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Πᾶσα μὲν οὖν ἀλήθεια, καὶ πᾶς λόγος δυστέμαρτός τε καὶ δυσθεώρητος· καὶ ὅλον ὄργανον μικρῷ μεγάλα δημιουργοῦμεν, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν θηρεύοντες, καὶ τοῖς νοη-

A proinde dicebat : Perimus, uxor, Deum vidimus ¹, tanquam videlicet homines, ne divini quidem in imagine conspectus, nedum naturæ ipsius, capaces sint : alter conspicuum etiam Christum in naviculam admittere recusabat, atque abiegebat ². Quodeo quoque mirabilis videri debet, quod item ad Christi agnitionem animi ardore alios anteibat, eoque nomine beatus prædicatus est ³, resque maximas in fidem accepit. Quid Isaiam et Ezechielem rerum maximarum spectatorem reliquosque prophetas commemorem? Quorum alter Dominum Sabbaoth in gloria throno sedentem vidit ⁴, eumque a seraphim senis alis præditis in orbem cinctum ac laudatum et tectum, seque ipsum carbone perpurgatum, atque ad obeundum prophetiæ munus adornatum. Alter vehiculum quoque Dei ⁵, hoc est, cherubinos describit, thronumque ipsis excelsoiorem, eoque sublimius firmamentum, atque insuper eum, qui in firmamento sese utcumque conspiciendum præbebat, vocesque etiam quasdam, et impetus, atque actiones; idque, sive diurnum quoddam hoc spectrum, solis sanctissimis viris spectabile, sive minime fallax noctis visio, sive prævia quædam mentis impressio, futura tanquam præsentia exhibens, sive arcanum quoddam aliud prophetiæ genus, dicere nequeo; novit hoc

Quod si Paulo ea, quæ tertium cælum ⁷, atque ad illud usque progressio, vel ascensio, vel assumptio exhibuit, mortalibus evulgare licuisset, amplius quiddam fortasse de Deo cognovissemus, si modo arcana hæc causa erat, cur in cælum raperetur. Quoniam autem hæc ei in vulgus efferre nefas erat, faciamus nos quoque, ut ea silentio commendemus. Atque hoc duntaxat Paulum dicentem audiamus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus* ⁸. Hæc, atque ejusmodi fateri non dubitat ille scientia nequaquam imperitus, ille experimentum se daturum minitans loquentis in se Christi, magnus, inquam, ille veritatis propugnator et doctor. Eoque nomine omnem quoque humanam ac terrenam scientiam nihil supra specula et ænigmata ⁹ esse statui, utpote quæ ultra exigua veritatis simulacra minime sese porrigat. Quod nisi me quispiam in hujus generis rebus exquirendis nimis curiose et supervacaneè versari existimet, dicere quoque non verear, nec alia quidem fortasse, quam hæc, ea esse, quæ Christus

Ex eadem oratione.

Verum enim vero cum veritas omnis et disputatio plurimum difficultatis atque obscuritatis habeat, ac nos velut parvo quodam instrumento res magnas efficere moliamur, humane videlicet

¹ Judic. xiii, 22. ² Luc. vi, 8. ³ Math. xvi, 17. ⁴ Isa. vi, 1. ⁵ Ezech. i, 4 seqq. ⁶ Jerem. xxiii, 18. ⁷ II Cor. xii, 2. ⁸ I Cor. xiii, 9. ⁹ ibid. 12. ¹⁰ Joan. xvi, 12. ¹¹ Joan. xxi, 25.

sapientiae adjumento rerum cognitionem aucupantes, ac res, quæ animi tantum intelligentia comprehenduntur, per sensus cognoscere aggredimur; aut certe non sine sensibus, quibus undique jaectamur et in errorem pertrahimur, nec nuda mente cum nudis rebus versari, atque inde ad veritatem propius accedere, rebusque perceptis ac comprehensis nientem informare possumus. Tum vero disputatio ea, quæ de Deo suscipitur, quo perfectior, eo quoque difficilior est, pluribusque objectionibus patet, in iisque diluendis ac dissolvendis plus negotii facessit. Nihil enim tam levis exiguique ponderis nobis adversari potest, quod non disputationis cursum interrumpat atque comprimat, impediaturque quominus ultra progrediamur. Quemadmodum qui equos ad cursum incitatos repente freno retrahunt, ac per inopinatam et repentinam excussionem retrorsum agunt. Sic nimirum Salomon, qui omnibus, cum suæ, tum superioris memoriæ hominibus sapientiæ laude præstitit ¹, et cordis latitudinem Dei beneficio accepit, ac tantam contemplationis copiam et ubertatem ², ut arenæ numerum excederet, quo alius in has profunditates penetrat, hoc magis æstuat, ac finem quemdam sapientiæ constituit, nimirum quod invenisset, quantum ea a se fingeret ³. Consimili quoque modo Paulus, non dicam Dei naturam, hoc enim prorsus supra humanas vires esse perspectum habebat, sed Dei solum judicia cognitione assequi conatur. Quoniam autem nec exitum ullum, nec quo ascensum ligere ac stabilire posset, reperiebat, nec perspicuo ullo fine curiosa ipsius animi persectatio clauderetur, quod videlicet subinde semper aliquid reliqui esse perspiceret: o rem miram ac stupendam! (ut ipse quoque eodem affectu commovear) orationem admiratione circumscribit, idque Dei opes ac profundum appellat, ac Dei judicia nullius ingenio percipi et comprehendere posse ingenue factur ⁴, iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei abyssum multam vocat ⁵, cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi queat; nunc mirabilem factam esse scientiam ex seipso suique ipsius constitutione pronuntiat ⁶, atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

Ut enim missa alia faciens, inquit, me ipsum omnemque humanam naturam et compagem intuear, quæ hæc mistio nostra est? Quis motus? Quomodo id quod immortale est, cum mortali copulatum est? Quomodo deorsum fluo, et sursum feror? Quomodo anima circumfertur? Quomodo vitam impertitur, et affectuum sit particeps? Quomodo mens simul et circumscripta est, et nullis terminis inclusa, in nobis manet, et motus fluxionisque celeritate omnia perlustrat? Quomodo sermonis opera percipitur vicissim, et communicatur, ac per aerem grassatur, et cum rebus ipsis ingreditur? Quomodo cum sensibus consuetudinem habet, ac rursus seorsim a sensibus sese colligit? Atque, ut quæ priora sunt dicam, quæ prima nostri effectio et constitutio in naturæ officina? Quæ etiam postrema formatio ac perfectio? Quæ cibi

Α τοῖς προσβάλλοντες μετὰ τῶν αἰσθήσεων ἡ οὐκ ἔχουσα αἰσθήσεων, ὅψ' ὧν περιφερόμεθα καὶ πλανώμεθα, καὶ οὐκ ἔχομεν γυμνῆ τῶ νοῦ γυμνοῖς τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνοντες, μᾶλλον τι προσιέναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὸν νοῦν τυποῦσθαι ταῖς καταλήψεσιν. Ὁ δὲ περὶ Θεοῦ λόγος, ὅσῳ τελειώτερος, τοσοῦτῳ δυσεφικτότερος, καὶ πλείους τὰς ἀντιλήψεις ἔχων καὶ τὰς λύσεις ἐργωδεστέρα. Πᾶν γὰρ τὸ ἐνιστάμενον, καὶ βραχύτατον ἦ, τὸν τοῦ λόγου δρόμον ἐπέσχε καὶ διεκώλυσε, καὶ τὴν εἰς τὸ πρόσω φορὰν διέκοψεν ὡς περὶ οἱ τοὺς ἴππους τοῖς ῥυτῆρσιν ἀθρόως μετέλκοντες φορομένους, καὶ τῷ ἀδουκῆτῳ τοῦ τιναγμοῦ περιτρέποντες. Οὕτω Σολομών μὲν ὁ σοφισάμενος περισσὰ, ὑπὲρ πάντας τοὺς γενομένους ἐμπροσθεν, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὧ τὸ τῆς καρδίας πλάτος δῶρον Θεοῦ, καὶ ἡ ψάμμου θαψιλεστέρα χύσις τῆς θεωρίας, ὅσῳ πλέον ἐμβατεύει τοῖς βάθεσι, τοσοῦτῳ πλέον ἡλιγγιᾶ, καὶ τέλος τι ποιεῖται σοφίας εὐρεῖν ὅσον διέφυγεν. Παῦλος δὲ πειράται μὲν ἐπιπέσθαι, οὕτω λέγω τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, τοῦτο γὰρ ἦδει παντελῶς ἀδύνατον ὄν, ἀλλὰ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὐρίσκει διέξοδον, οὐδὲ στάσιν τῆς ἀναδόσεως, οὐδὲ εἰς τι φανερὸν τελευτᾶ πέρα; ἡ πολυπραγμοσύνη τῆς διανοίας, αἰετινος ὑποφαινομένου τοῦ λείποντος ὡ τοῦ θαύματος (ἵνα καὶ αὐτὸς πάθῃ τὸ ἴσον)! ἐμπλήξει περιγράφει τὸν λόγον, καὶ πλοῦτον Θεοῦ, καὶ βάλος τὸ τοιοῦτο καλεῖ, καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον, μονουχι τὰ αὐτὰ τῷ Θεῷ φθηγόμενος, ποτὲ μὲν ἄδυσσον πολλὴν ὀνομάζοντι τὰ τοῦ Θεοῦ κριματα, ἥς οὐκ ἔστι τὴν ἔδραν ἢ μέτρον ἢ αἰσθήσει λαθεῖν, ποτὲ δὲ τεθναμαστῶσθαι τὴν γῶσιν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ συστάσεως λέγοντι, κεκραταιώσθαι τε πλέον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ περιδραξιν.

Dei judicia nullius ingenio percipi et comprehendere posse ingenue factur ⁴, iisdem propemodum verbis cum Davide utens, qui nunc judicia Dei abyssum multam vocat ⁵, cujus fundum, nec mensura, nec sensu capi queat; nunc mirabilem factam esse scientiam ex seipso suique ipsius constitutione pronuntiat ⁶, atque adeo robustam, ut viribus nostris eam capere et complecti nequeamus.

Ἴνα γὰρ τὰλλα ἐάσας, φησὶ, πρὸς ἑμαυτὸν βλέψω, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ σύμπηξιν, τίς ἡ μέξις ἡμῶν; Τίς ἡ κίνησις; Πῶς τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνεκράθη; Πῶς κάτω βέω, καὶ ἄνω φέρομαι; Πῶς ψυχὴ περιφέρεται; πῶς ζωὴν δίδωσι, καὶ πάθους μεταλαμβάνει; Πῶς ὁ νοῦς καὶ περιγραπτὸς καὶ ἀόριστος, ἐν ἡμῖν μένων, καὶ πάντα ἐφοδεύων τάχει φορᾶς καὶ βεύσεως; Πῶς μεταλαμβάνεται λόγῳ καὶ μεταδίδοται, καὶ δι' ἀέρος χωρεῖ, καὶ μετὰ τῶν πραγμάτων εἰσέρχεται; Πῶς αἰσθήσει κοινωνεῖ, καὶ συστέλλεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων; Καὶ ἐτι πρὸς τούτων, τίς ἡ πρώτη πλάσις ἡμῶν, καὶ σύστασις ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ; Καὶ τίς ἡ τελευταία μόρφωσις καὶ τελείωσις; Τίς ἡ τῆς τροφῆς ἐφοσις καὶ διάδοσις; Καὶ τίς ἡ γαγεν ἐπὶ τὰς πρώτας πηγὰς, καὶ τοῦ ζῆν ἀφορμὰς αὐτομάτως; Πῶς στίσις μὲν σῶμα, λόγῳ δὲ ψυχῇ

¹ III Reg. iii, 12.

² II Par. i, 12.

³ Eccle. vii, 24; viii, 17.

⁴ Rom. xi, 33.

⁵ Psal. xxxv, 7.

⁶ Psal. cxxxviii, 6.

τρέφεται; Τίς ἡ τῆς φύσεως ὁλκή, καὶ πρὸς ἄλληλα ἄ
σχέσις τοῖς γεννώσι καὶ τοῖς γεννωμένοις, ἵνα τῷ
φιλιτρῷ συνέχτηται; Πῶς ἐστὶν ὁλκὰ τε τὰ εἶδη, καὶ
τοῖς; χαρακτῆρσι διεστηχότα, ὧν τοσοῦτων ὄντων, αἱ
ἰδιότητες ἀνέφικτοι; Πῶς τὸ αὐτὸ ζῶον θνητὸν καὶ
ἀθάνατον, τὸ μὲν τῇ μεταστάσει, τὸ δὲ τῇ γεν-
νήσει; Τὸ μὲν γὰρ ὑπέξηλθε, τὸ δὲ ἀντεισήλαθεν, ὡσπερ
ἐν ὁλκῷ ποταμοῦ μὴ ἐστῶτος καὶ μένοντος. Πολλὰ
δ' ἂν εἴη φιλοσοφῆσαι περὶ μελῶν καὶ μερῶν,
καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίας, πρὸς χρεῖαν
τε ὁμοῦ καὶ κάλλος συνεστώτων τε καὶ διεστώτων,
πρὸς ἐκείνων τε καὶ προσχομένων, ἐνοουμένων τε καὶ
σχιζομένων, περιεχόντων τε καὶ περιεχομένων νόμῳ
καὶ λόγῳ φύσεως. Πολλὰ περὶ φωνῶν καὶ ἀκοῶν· πῶς
αἱ μὲν φέρονται διὰ τῶν φωνητικῶν ὄργάνων, αἱ δὲ
ὑποδέχονται, διὰ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος πληγῆς
καὶ τυπώσεως ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμεναι. Πολλὰ περὶ
ὑψέως ἀρβήτως κοινωνούσης τοῖς ὄρατοῖς, καὶ μόνῳ
τῷ βούλεσθαι, καὶ ὁμοῦ κινουμένης, καὶ ταυτὸ
τῷ νοῦ παροῦσης. Μετὰ γὰρ τοῦ Ἰσου τάχους, ἐκεί-
νός τε μίγνυται τοῖς νοουμένοις, καὶ αὐτὴ τοῖς ὄρω-
μένοις. Πολλὰ περὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, αἱ παρα-
δοχαὶ τινὲς εἰσι τῶν ἐξωθεν, λόγῳ μὴ θεωρού-
μεναι. Πολλὰ περὶ τῆς ἐν ὑπνοῖς ἀναπαύσεως, καὶ
τῆς δι' ὄνειράτων ἀναπλάσεως, μνήμης τε καὶ ἀνα-
μνήσεως, λογισμοῦ τε καὶ θυμοῦ, καὶ ἐφέσεως, καὶ
συντόμως εἰπεῖν, ὅσοις ὁ μικρὸς οὗτος κόσμος διοικεῖ-
ται, ὁ ἄνθρωπος.

celeritate, et hæc intellectilibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea dereliquis sensibus, qui
velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in som-
nis fruimur, quiete atque insomniorum figmentis, de memoria et reminiscencia, de ratione, et ira, et cu-
piditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.

*Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐν ταῖς C Eiusdem ex oratione de modestia in disputationibus
διαλέξεσιν εὐταξίας.*

Τί πρὸς οὐρανὸν ἀνίπταται, περὶ τῶν; Τί πύργον
οἰκδομεῖ; τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν οὐκ ἔχων; Τί
καὶ σὺ μετρεῖς τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὴν οὐρανὸν
σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί, στοχεῖται
μεγάλα, καὶ μόνῳ μετρητὰ τῷ Ποιήσαντι; Γνώθι
σαυτὸν πρῶτον· τὰ ἐν χερσὶ κατανόησον· τίς εἶ,
καὶ πόθεν ἐπλάσθης, καὶ πῶς συνετέθης, ἢ εἰκὼν ἦς
θεοῦ, καὶ τῷ χεῖρονι συνδεθῆς, καὶ τί τὸ κινήσαν
σε, τίς ἡ περὶ σὲ σοφία καὶ τί τῆς φύσεως τὸ μυστή-
ριον· πῶς μετρητὴ τόπι, καὶ νοῦς οὐχ ὀρίζεται,
ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένων πάντα ἐπέρχεται· πῶς ὕψις
ὀλίγη, καὶ ἐπιπλεῖστον φθάνουσα, καὶ πότερον πα-
ραδοχῇ τίς ἐστὶ τοῦ ὑφ' ἑνός, ἢ πρὸς ἐκεῖνο διά-
δοχίς· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ, καὶ κινεῖται, διὰ
βουλήσεως κυβερνωμένων· τίς δαὲ παῦλα κινήσεως·
τίς ὁ τῶν αἰσθήσεων μερισμὸς, καὶ πῶς διὰ τούτων
ὁ νοῦς ὁμιλεῖ τοῖς ἔξω, καὶ τὰ ἔξωθεν παραδέ-
χεται· πῶς ἀναλαμβάνει τὰ εἶδη· καὶ τίς ἡ τήρησις
τοῦ ἀναληφθέντος, ἢ μνήμη· καὶ τίς ἡ τοῦ ἀπελ-
θόντος ἀνάληψις, ἢ ἀνάμνησις· πῶς λόγος νοῦ γέν-
νημα, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῦ, καὶ πῶς λόγῳ
νόημα διαδίδεται· πῶς τρέφεται διὰ ψυχῆς
σῶμα, καὶ πῶς ψυχὴ διὰ σώματος κοινωνεῖ πάθους·

*A appetitio ac distributio? Quis nos sponte a l primos
illos fontes ac vitæ causas duxit? Quomodo corpus
cibus, animus contra sermone ac doctrina pascitur?
Quæ est illa naturæ vis mutuaque inter parentes et
liberos affectio, ut quasi quodam philtro continean-
tur? Quomodo firmæ ac stabiles sunt species, et
interim notis inter se distinctæ, quarum pro-
prietates, cum tanto numero sint, assequi non pos-
sumus? Quomodo idem animal mortale simul et
immortale est; mortale quidem ratione migratio-
nis, immortale autem ratione procreationis? Ut
enim aliud morte subducitur, ita rursus ipsi aliud
subrogatur, non secus atque in fluminis tractu,
quod simul fluxum est et stabilis. Multa de ho-
minis membris et partibus adhuc commemorare
possis, ac de mutua earum concinnitate; quippe
quæ naturæ lege ac ratione, non minus ad elegan-
tiam, quam ad utilitatem, conjungantur simul et
distinguantur, præcellunt et dignitate inferiores
sunt, uniantur et distrahantur, contineant et conti-
neantur. Multa etiam de vocibus et auditu: nimirum
quomodo illæ per vocalia instrumenta deferantur.
hic vero eas excipiat, ac per intermedii aeris per-
cussionem atque impressionem inter se jungantur.
Multa item de oculis, qui modo quodam ineffabili
cum iis rebus, quas cernimus, commercium habent,
ac sola voluntate, simul etiam cum ea moventur.
eodemque modo cum mente afficiuntur. Pari enim
celeritate, et hæc intellectilibus, et illi visibilibus rebus junguntur. Multa præterea dereliquis sensibus, qui
velut admittendis externis rebus destinati sunt, nec ratione percipiuntur. Multa denique de ea, qua in som-
nis fruimur, quiete atque insomniorum figmentis, de memoria et reminiscencia, de ratione, et ira, et cu-
piditate, reliquisque, ut uno verbo complectar, quibus parvus hic mundus, id est, homo, gubernatur.*

*C Eiusdem ex oratione de modestia in disputationibus
observanda.*
Quid in cælum provolas, cum pedes sis? Quid
turrim extruis, cum iis rebus careas, quæ ad
eam perficiendam requiruntur? Quid ipse quo-
que manu aquam metiris, et cælum palmo? Ter-
ramque omnem pugillo, elementa magna, et ejus-
modi, ut ea Creator solus dimetiri possit? Primum
teipsum cognosce: quæ in manibus sunt, intellectu
assequere: quis sis, et quomodo effectus, ita ut
simul et imago Dei sis, et deteriori astringaris;
quid illud sit, quod tibi motum attulit, quæ in te
sapientia eluceat, quod nature arcanum: quomodo
loco circumscriberis, ac mens nullo limite includi-
tur, sed in eodem loco manens, omnia illustrat ac
pervagatur. Quomodo, cum tantillus sis oculus,
tam longe pertingit; utrum quod rem visam admit-
tat, an potius quod ad eam transeat: quomodo
idem et movet et movetur, ac per voluntatem gu-
bernatur: quæ motus quies, quæ sensuum partitio,
quomodo mens eorum opera cum externis versatur,
atque externa excipit: quomodo formas recipit·
quæ assumptæ rei conservatio, vel memoria: quæ
elapsæ recuperatio, vel reminiscencia: quomodo
sermo mentis fetus est, atque in alia mente sermo-

nem procreat, et quomodo cogitatio sermone distri-
buitur: quomodo corpus per animam alitur, et
quomodo anima per corpus affectuum particeps fit:
quomodo eam timor constringit, præfidentia solvit,
mæror contrahit, lætitia diffundit, livor tabe
afficit, superbia effert, spes erigit: quomodo iracun-
dia eam in furorem agit, et pudor rubore suffundit;
hæc quidem, ebulliente sanguine, hic vero, reco-
lente: quomodo perturbationum signa corporibus
imprimuntur; quomodo ratio præsidet, quomodo
hæc omnia regit et moderatur, affectuumque mo-
tus lenit ac sedat; quomodo a sanguine et spiri-
tione, id, quod corpore vacat, tenetur; quomodo
horum defectio, animæ discussio est. Hæc, aut ho-
rum aliquid, o homo, cognitione comprehende
(nondum enim cæli naturam aut motum, nec side-
rum ordinem, nec elementorum permissionem, nec
animantium discrimina, nec cœlestium virtutum
inferiores gradus et sublimiores, atque omnia, in
quæ artifex ratio distribuitur, nec denique providentiæ gubernationisque rationes commemoro): ac
tum nondum dicam, Aude; verum, Adhuc time ad ea quæ sublimiora sunt, viresque tuas magis supe-
rant, accedere.

Ejusdem ex oratione apologetica magna.

Excelsum est cælum atque sublime, terra au-
tem humilis et profunda. Requis illuc ascendet,
eorum qui propter peccatum projecti sunt? Quis
terrenis adhuc tenebris circumseptus, et
crasso corporis indumento obvolutus, tota
mente totam mentem pure poterit intueri, et
inter hæc, quæ sunt instabilia, et sensibus
obnoxia manens, ad ea, quæ sunt immobilia, et
oculis cerni non possunt aspirare? Eorum certe
qui hic puri mundique sunt, vix quisquam poterit
simulacrum illius pulchritudinis aspicere, non
secus, atque illi, qui solem in aqua contemplantur.
Quis est ille, qui aquam manu, et cælum palma
dimensus est, et pugillo terram continet univer-
sam? Quis montes in lance posuit, et valles in
statera? Ecquis erit locus, in quo ille requiescat?
Cuiam omnibus e rebus dicetur similis? Quis est
ille, qui verbo fecit omnia? Qui sapientia fabrica-
tus est hominem? Qui dissidentia in unum contu-
lit? Qui spiritui pulverem admiscuit? Qui animal,
quod cernitur, cum eo, quod cerni non potest,
mortale cum immortali, terrenum cum cœlesti
copulavit, quod Deum attingit, et non compre-
hendit, appropinquat, et procul abest? *Dixi, sapiens
fiam, inquit Salomon, et recessit a me longius, quam
erat prius*¹. Sapientiam autem intelligit. Et pro-
fecto *qui scientiam addit, addit et dolorem*², cum
non majorem lætitiâ accipiat ex eo, quod didicit,
quam dolorem ex eo, quod assequi non potuit. Id
quod illis solet contingere, qui sitiennes adhuc abs-
trahuntur ab aqua. Aut qui se aliquid tenere jam
putant, quod assequi nequeunt. Aut quos fulguris
splendor prope citius transilit, quam illustravit.
Hæc me cogitatio depressit, atque humilem reddi-

Α πῶς πηγῦνσι φόβος, καὶ λύει θάρσος; καὶ συ-
στέλλει λύπη, καὶ διαχεῖ ἡδονή, καὶ τήκει φθόνος,
καὶ μετεωρίζει τῦφος, καὶ κουφίζει ἐλπὶς· πῶς ἐκ-
μαίνει θυμὸς, καὶ αἰδῶς ἐρυθραίνει δι' αἵματος, ὁ
μὲν ζέσαντος, ἡ δὲ ἀναχωρήσαντος· καὶ πῶς οἱ χα-
ρακτῆρες τῶν παθῶν ἐν τοῖς σώμασι· τίς ἢ τοῦ
λογισμοῦ προεδρία, καὶ πῶς πᾶσι τούτοις ἐπιστατεῖ
καὶ ἡμεροὶ τὰ τῶν παθῶν κινήματα· πῶς αἵματι
κρατεῖται καὶ πνοῇ τὸ ἀσώματον· καὶ πῶς ἡ τού-
των ἐκλειψίς, ψυχῆς ἐστὶν ἀναχώρησις. Ταῦτα, ἡ
τούτων τι κατανόησον, ὦ ἄνθρωπε· οὕτω γὰρ λέγω
φύσιν, ἡ κίνησιν οὐρανοῦ, καὶ τάξιν ἀστέρων, καὶ
μίξιν στοιχείων, καὶ ζῶων διαφορὰς, καὶ δυνάμεων
οὐρανίων ὑποβάσεις καὶ ὑπερθέσεις, καὶ πάντα
B εἰς ὅσα ὁ δημιουργικὸς λόγος καταμερίζεται,
καὶ λόγους προνοίας καὶ διοικήσεως· καὶ τότε
οὕτω λέγω, Θάρβησον ἄλλ', "Ἐτι φοβήθητι προσεῖναι
τοῖς ὑψηλοτέροις, καὶ τοῖς μᾶλλον ὑπὲρ τὴν σὴν δύ-
ναμιν.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀπολογητικοῦ.

Οὐρανὸς ὑψηλὸς, γῆ δὲ βαθεῖα, καὶ τίς ἀναθήσεται:
τῶν ἐβριμμένων τῇ ἀμαρτίᾳ, τίς περιχείμενος ἐστὶ
τὴν κάτω ζόφον, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα ὀψυ-
νοὶ καθαρώς ἐποπτεύσει νοῦν ὄλον, καὶ μιγήσεται
τοῖς ἐστῶσι, καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις, καὶ ὀρω-
μένοις; μὲν γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκα-
θαρμένων κἄν εἰδῶλον τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὡσπερ
εἰ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασι. Τίς ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ
τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν
γῆν δραχί; Τίς ἐστῆσε τὰ ὄρη σταθμῶν, καὶ τὰς
νάπας ζυγῶν; Τίς τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ,
καὶ τίνοι τῶν πάντων ὀμοιωθήσεται; Τίς ὁ ποιήσας
τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατασκευάσας ἄν-
θρωπον, καὶ εἰς ἐν ἀγαθῶν τὰ διεστῶτα. καὶ μίξας
τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶων ὁρατῶν καὶ
ἀόρατον, πρόβακαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ
οὐράνιον, ἀπτόμενον Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασσόμενον,
ἐγγίζον καὶ μακρυνόμενον; *Εἶπα, σοφισθήσομαι,
φησὶν ὁ Σολομὼν, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ
μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν, τὴν σοφίαν λέγων, καὶ θυτικὸς ὁ
προστιθεὶς γνώσιν προστιθήσιν ἄλημα, οὐ μᾶλλον
εὐφραίνοντος τοῦ εὐρεθέντος, ἡ ἀνιῶντος τοῦ διαφεύ-
γοντος, ὅπερ, οἶμαι, φιλεῖ συμβαλεῖν τοῖς ἐπι-
D σιν ἀποσπασμένοις ὕδατος, ἡ κρατεῖν τι οὐ δυναμένοις
ἔχειν νομίζουσιν, ἡ οὐδ' ἀπῆλθεν εὐθύς ἀστραπῆ πε-
ριλάμψασα. Τοῦτό με ἔστη κάτω, καὶ ταπεινὸν
ἐποίησεν, καὶ εἶναι βέλτιον ἐπειθεν ἀκούειν φωνῆν
αἰνέσεως, ἡ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν.
Ἡ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ
καθαραὶ φύσεις μὲν χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα,
ὄν ἄβυσσος καλύπτει, οὐ σκότος ἀποκρυφῆ, φωτὸς
ὄντος τοῦ καθαρῶτάτου, καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείοσιν,
ὁ; ἐν τῷδε τῷ παντί, καὶ τοῦ παντός ἐστὶν ἔξω. Ὅς
καλὸν ἐστὶν ἅπαν, καὶ ἄνω καλοῦ παντός, ὁ; νοῦν*

¹ Eccle. vii, 24. ² Eccle. i, 18.

ρωτίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος, καὶ ὕψος, ὑπερω-
ρῶν ἄει τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπ-
άγων πρὸς τὸ ἄνω τὴν ἐραστὴν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ
ζῶν κρατούμενος κλέπτεσθαι.

naturæ purissimæ vix capiunt splendorem Dei, quem abyssus tegit, cujus latibulum tenebræ sunt, qui lux purissima est, licet pluribus inaccessa. Qui in universo orbe versatur, et extra orbem est universum. Qui est omnis bonitas et pulchritudo, et omnem bonitatem, et pulchritudinem transcendit. Qui mentem illustrat, et mentis celeritatem et altitudinem effugit, tantum semper antecedens quantum illa sequitur, ut dum fugit, seque pene comprehensum ostendit, amantem magis inflammet assequendi cupiditate, et ad superiora ducat et trahat.

Ἔτι περὶ τοῦ ἀκατάληπτου εἶναι τὴν θεῖαν φύ-
σιν. Τοῦ Χρυσσοστόμου ἐκ τῆς βίβλου τῆς πε-
ριεχοῦσης τοὺς περὶ ἀκατάληπτου λόγους.

Μέγα κακὸν τὸ μὴ μένειν εἰς τῶν ὄρων, ὧν ἡμῖν
ἔταξεν ὁ Θεός, ἀλλὰ περιεργάζεσθαι τὰ νικῶντα τὸν
ἡμέτερον νοῦν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ πρωτόπλαστος, ἐπι-
θυμητὰς μειζόνων, καὶ ἀπερ εἶχεν ἀπόλεσε. Το:γα-
ρ οὖν ποῖλά χαίρειν τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς εἰπίντες,
λογισμοὶ γὰρ, φησίν, ἀνθρώπων δεῖλοι, καὶ
ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι αὐτῶν, μὴ θελήσωμεν ὑπερ-
βαίνειν τὸ μέτρον τῆς ἀποκεκληρωμένης ἡμῖν δυνά-
μεως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἔθανμαστώθη, φησίν, ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ,
ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν. Τοῦ
Προφήτου πρὸς τὸ βίβλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἰλιγ-
γιῶντος, τολμᾷ τις λέγειν εἰδέναί τὴν φύσιν τοῦ
Θεοῦ; τοῦ λέγοντος ὅτι, *Τὰ ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια
τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι· βῶντος ὅτι τῆς
συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ἥτοι κατάλη-
ψις, θρασύνεται τι; περὶ τῆς ἀκατάληπτου φύσεως;
Τί λέγεις; Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἀκατάληπτος, καὶ ἡ
φύσις αὐτοῦ καταληπτὴ; Ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ οὐκ
ἔχει πέρας, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιγράφεις; Μα-
ρία τοῦτο σαφές.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἡσαΐα; λέγων, *τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγίσε-
ται; παρακωρήσει σοι διηγείσθαι: τὴν οὐσίαν αὐ-
τοῦ; Καὶ Παῦλος δὲ, ὁ μέχρι τρίτου οὐρανοῦ ἀρθεις,
καὶ μυστηρίων ὑπερφύων καὶ ἀποδόχτων ἀξιωθεις,
βραχύ τι μέρος τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας; ἐξετάζων,
πῶς τοὺς μὲν Ἰουδαίους ἐξέβαλε, τοὺς δὲ ἐξ ἔθνων
εἰσεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ μικρὸν μέρος, ὡσπερ
πρὸς ἀχανὲς πέλαγος ἰλιγγιάσας ἀπεπήδησεν εὐθέως,
καὶ μετὰ μεγίστου θαύματος ἀνεβόησεν εἰπών· Ὁ
βάθος πλοῦτος, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς
ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνία-
στοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι ἀκατάληπτα,
ἀλλ' ὁ πολλῶ μᾶλλον, ἀνεξερεύνητα, καὶ ἀνεξιχνίατα.
Ἰὰ μὲν οὖν κρίματα αὐτοῦ ἀνεξερεύνητα, καὶ αἱ ὁδοὶ
αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι, καὶ αὐτὸς καταληπτὸς; Καὶ τί
λέγω περὶ κρίματων καὶ ὁδῶν; Ἐὰ ἐπαθλα τῶν ἀγίων
ἀκατάληπτα. Ἐὰ γὰρ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ
οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέ-
βη, ἃ ἠτόμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Καὶ
ἡ ὁρατὰ αὐτοῦ ἀνεκδιήγητα. — Χάρως γὰρ, φησὶ,*

¹ Psal. cxxviii, 6. ² Psal. l, 8. ³ Rom. xi, 55.

A dit, persuasitque satis esse laudationis vocem
audire, quam profiteri se doctorem eorum quæ
vires humanas superant. Magnitudo, et sublimitas,
et dignitas cœlestium illarum mentium, quæ sunt

Item naturam divinam comprehendi non posse. Chry-
sostomi ex libro, quo continentur orationes, quibus
Deum incomprehensum esse demonstrat.

Magnum vitium est, non continere se intra illos
terminos, quos nobis præscripsit Deus, sed ea
velle tentare, quæ mentem nostram exsuperant: Ita
qui primus formatus est homo, dum majora con-
cupiscit, et ea, quæ habebat perdidit. Quamobrem
rationibus nostris multam salutem dicentes (ratio-
nes enim, inquit, hominum vanæ, et fallaces eo-
rum cogitationes), ne velimus mensuram attribuæ
nobis facultatis transilire.

Ejusdem.

Mirabilis, inquit, facta est scientia tua ex me, exal-
tata est, et non potero ad eam ¹ pertingere. In pe-
lago divinæ sapientiæ non reperit vadum, sed
hæret propheta. Et aliquis audet dicere se Dei
naturam habere perspectam et cognitam! Idem
dicit, *Incerta, et occulta sapientiæ tuæ manifestasti
mihi* ², et tamen clamât: Sapientiæ ejus non est
numerus, seu comprehensio, et non veretur aliquis,
de natura, quæ comprehendi non potest, ut a se
percepta disputare? Quid ais? sapientia percipi non
potest, et natura illius comprehendetur? Magnifi-
centia ejus non habet finem, et ejus essentiam
circumscribes? Hoc est perspicua insania.

Ejusdem.

Isaias, *Generationem ejus, inquit, quis enar-
rabit, concedet tibi, ut illius essentiam explices?*
Paulus, qui ad tertium usque sublatus est cœlum,
et ad ea mysteria spectanda, quæ naturam superant
et arcana sunt, admissus est, dum exiguam divinæ
providentiæ particulam expendit, nempe quomodo
Judæos abjecerit, externasque gentes susceperit,
tanquam in profundo pelago periclitaretur, statim
exsiliit, et magna cum admiratione vehementer
exclamans: *O altitudo, inquit, divitiarum, et sa-
pientiæ, et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt
judicii ejus, et impervestigabiles viæ illius* ³! Non
dixit quam incomprehensibilia, sed quam inscrutabi-
lia judicia, et quam impervestigabiles viæ.
Deum ergo, cujus judicia scrutari et pervestigare
non possumus, comprehendemus? Quid autem
judicia et vias dico, cum præmia sanctorum com-
prehendi nequeant? *Oculus, inquit, non vidit, nec
auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ
præparavit Deus diligentibus eum* ⁴. Quid? quod do-

¹ I Cor. ii, 9.

num ejus verbis explicari non potest? *Gratia enim*, A inquit, *Deo pro ineffabili dono ejus. Pax ejus superat omnem sensum*¹, et ipse solus comprehendetur? Et alibi Paulus: *Ex parte*, inquit, *cognoscimus*, tu autem affirmas, te perfecte cognoscere? Quanquam et ille dixit ex parte, non quod naturæ divinæ al'ud quidem nosceret, al'ud ignoraret; sed ex parte novit, quoniam sciebat esse Deum, quid autem esset, ignorabat. Sciebat Deum omnia procreasse, sapientem esse, nihil non posse, omnia continere, quantus autem. aut quomodo esset, nesciebat.

Ejusdem.

Angeli tantummodo collaudant Deum, alii dicentes: *Gloria in excelsis Deo*; alii *Benedicta gloria ejus ex loco sancto ejus*², hoc est, ubicunque ille B est. Neque enim in loco Deus, qui circumscribi non potest, Alii, *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth*³. Homines autem naturam illius definiunt, et circumscribunt. Quantus cœlestibus timor et reverentia? Quantus terrestribus contemptus, et confidentia? Illi caute loquuntur, audacter hi sunt curiosi.

Ejusdem.

Ait rursus Isaias: *Vidi Dominum sedentem in solio alto atque excelso*⁴, tali nimirum, ut enarrari non possit. Dei solium humana mente sublimius est, et comprehendetur ipse Deus? *Et Seraphin stabant in circuitu ejus. Uni erant sex alæ, et alæ sex alteri. bini alis tegebant facies suas, et bini pedes*⁵. Seraphin avertunt ora, et pro duplici C uiro prætendunt alas, quod splendorem ex gloria solii terribili ratione fulgentem, perferre non valent. Et præ stupore obtegent pedes. Siquidem et nos cum maxima admiratione affecti sumus, corpus undique contrahere consuevimus. Corpus autem? Imo vero animus ipse ex summo rei ejuspriam admirandæ obtutu contractis actionibus suis ad intima refugit, seque corporis veluti propugnaculo vadique circummunit. Quaternarum alarum usum intellexisti, reliquarum nunc usum intellige: *Et bini*, inquit, *volabant*. Indicium hoc est, perpetuæ rerum sublimium cupiditatis, quodque deorsum nunquam aspiciant. Nam alæ significant angelicæ naturæ levitatem et celeritatem. Alia item ratio potest afferri. Bini alis facies, et bini D alis pedes obtegent suos, ut ostendant Dei nec principium nec finem, perspicere comprehendere posse. Mediis autem volant, ut doceant de mediis posse rebus divinis rationes intelligi, nempe Deum et esse, et esse sapientem, et omnipotentem, et horum similia: *Et clamabat alter ad alterum: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth*. Quod admirationis ac stuporis signum, præsertim cum non cernerent lucem, nec divinam naturam: spectaculum enim illud erat demisso quædam. Nec tamen demissionis gloriam perferre poterant. Nec demissio namque est, cum Deus se, non ut est

τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῳ δωραῖ αὐτοῦ. Καὶ ἡ εὐφήμη αὐτοῦ ὑπερέχῃ πάντα τοῦν, καὶ αὐτὸς μόνος καταληπτός; Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει Παῦλος, Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ σὺ λέγεις ἐντελεῶς γινώσκεις; Ἐκ μέρους δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι τὸ μὲν τῆς θείας φύσεως; οἶδε, τὸ δὲ ἠγνόησεν, ἀλλ' ὅτι μερικὴν ἔχει γινῶσιν, καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ Θεός, οἶδε, τί δὲ ἐστὶ Θεός, ἀγνοεῖ. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ δημιουργός, καὶ σοφός, καὶ παντοδύναμος, καὶ συνοχεύς πάντων, καὶ τὰ τοιαῦτα γινώσκει, τὸ δὲ πῶς, καὶ πῶς οὐκ οἶδεν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οἱ ἄγγελοι δοξάζουσι μόνον, οἱ μὲν, *Δόξα ἐν ὑψηλοῖς Θεῷ*, λέγοντες, οἱ δὲ, *Εὐλογημένη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ*, τουτέστιν δουπερ ἂν ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ τόπος περὶ Θεοῦ ἀπερίγραφτος γὰρ τὸ Θεῖον· οἱ δὲ, Ἐἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Sabaoth. Ὁι δὲ ἄνθρωποι περιεργάζονται αὐτοῦ τὴν φύσιν. Πῶς ἂν φῶς, πῶς ἂν καταφρόνῃς; Ἐκεῖνοι εὐλαβῶς εὐφημοῦσιν, οὗτοι τολμηρῶς πολυπραγμονοῦσιν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Φησὶ πάλιν Ἠσαίας· *Ἔιδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*, τουτέστιν ἀκαταλήπτου. Ὁ θρόνος ὑψηλότερος ἀνθρώπινου νοῦ, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καταληπτός; Καὶ τὰ *Seraphim εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ· καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατακάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πόδας*. Τὰ Seraphim ἀποσπέρφονται τὰς ὕψεις, καὶ προβάλλονται τὰς πτέρυγας ἀντὶ διπλοῦ τείχους, διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τῆς δόξης τοῦ θρόνου φοβερῶς ἐκπηδῶσεν ἀστραπὴν, καὶ τοὺς πόδας κατακαλύπτουσι διὰ τὴν ἐκπληξίν. Εἰώθαμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅταν μεγίστῳ θάμβει κατασχεθῶμεν, πάντοθεν περιστέλλειν τὸ σῶμα. Καὶ τί λέγω τὸ σῶμα, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ, τοῦτο παθοῦσα, ἀπὸ τῆς ἀκρας ἐπιφανείας τὰς ἐνεργείας αὐτῆς συνέλικουσα πρὸς τὸ βάθος καταφεύγει, καθάπερ τιμὴ περιβολαίῳ πανταχόθεν ἐαυτὴν τῷ σώματι περιστέλλουσα; Ἐγὼ; τὴν χρεῖαν τῶν τεσσάρων πτερυγῶν· γινῶθι καὶ τὴν τῶν ὑπολοίπων. Ταῖς δὲ δυοὶ, φησὶν, ἐπέταστο. Σημεῖον τοῦτο τοῦ τῶν ὑψηλῶν ἐφίεσθαι διὰ παντός, καὶ μηδέποτε κάτω βλέπειν. Τὰ γὰρ περὶ τὸ μετάρσιον καὶ ταχὺ τῆς ἀγγελικῆς αἰνιττεται φύσεως. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, ὅτι ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτοντα τὴν κεφαλὴν, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πόδας ἐδήλουν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἡ ἀρχὴ, καὶ τὸ τέλος ἀόρατον καὶ ἀνεξερευνήτων. Ἐπέταστο δὲ ταῖς μέσαις, διδάσκοντα περὶ τῶν μέσων θεολογεῖν. Οἶον ὅτι Θεός, ὅτι σοφός, ὅτι παντοδύναμος, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐνέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Sabaoth. Τοῦτο δαίγμα τῆς ἐκπλήξεως, καίτοι γε οὐκ αὐτοὶ ἐύρων τὸ φῶς, οὐδὲ τὴν θείαν φύσιν, ἀλλὰ συγκατάβασαι; ἦν τὰ ὀρώμενα. Καὶ ὅμως οὐδὲ τῆς συγκατάβασεως ἤνεργον τὴν δόξαν. Συγκατάβασεως

¹ II Cor. ix, 15; Philip. iv, 7. ² Ezech. iii, 12. ³ Isa. vi, 3. ⁴ Isa. vi, 1. ⁵ ibid. 2.

γὰρ τὸ μὴ φαίνεσθαι κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἐπιμετρῆν A τῆ τῶν ὁρώντων ἀσθενείᾳ τῆς ὕψεως τὴν ἐπίδειξιν. Καὶ οἱ ευκατάβασις ἦν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ῥημάτων δῆλον. *Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον, Θεὸν δὲ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, τὸν ἀνείδον, τὸν ἀποσον, τὸν ἀποιον. Τίς τοῦτο λέγει; Ὁ μορογενῆς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. Εἶτά φησὶ, καθήμενον. Θεὸς δὲ οὔτε κάθηται, οὔτε ἵσταται· σωματῶν γὰρ οἱ τοιοῦτοι σχηματισμοί. Ἐπειτα προστίθεται ἐπὶ θρόνου. Θεὸς δὲ θρόνῳ οὐκ ἐμπεριεληπταί. Πῶς γὰρ ὁ ἀπερίγραφτος; Ὅταν δὲ τὰ Σεραφίμ τὰ ἐστῶτα κύκλῳ αὐτοῦ, ὅπερ δηλοῖ οὐ τῶνον, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς καθαρότητος οἰκειότητά, οὐκ ἰσχύωσιν οὐδὲ τῆ τῆς συγκαταβάσεως ἐνατενίσαι δόξῃ, ἀνθρωποὶ φιλονεικοῦσιν ἐνατενίσαι τῆ ὑπεραπροσίτῃ δόξῃ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; Καίτοι ὅσον τυφλοῦ B καὶ βλέποντο; τὸ μέσον τοσοῦτον ἡμῶν, χλαίωνων τὸ διάφορον.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅταν αὐτὸς ὁ προφήτης Δανιὴλ οὐκ ἤνεγκεν ἀγγέλου συγκαταβατικὴν ὕψιν, ἀλλὰ παρελύθη, καὶ κατέπεσον· *Οὐκ ὑπελαβήθη γὰρ, φησὶν, ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ ἡ δόξα μου προστρέψῃ εἰς διαφθοράν, ἤγουν τὸ κἀλλὸς τοῦ προσώπου μου ἀπώλετο, καὶ μετεστρέψῃ εἰς ὀργήν τε καὶ ἔκστασιν· οὐ ὁ τοσοῦτον λειπόμενος τοῦ Δανιὴλ, ὅσον ἐκεῖνος τοῦ ἀγγέλου, τολμᾶς διαίρειν στόμα, καὶ πολυπραγμονεῖν περὶ τῆς Θείας φύσεως; Δανιὴλ ὁ τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι δυναθεὶς οὐκ ἔστειξεν ὁμοδούλου συγκαταβα- C σιν, καὶ οὐ κα ἔλαθε τὴν φύσιν ἐκείνην, τὴν τὰς μυριάδας τῶν ἀγγέλων παραγαγούσαν, ὡν ἕνα Δανιὴλ οὐκ ἰσχυρεν ἰδεῖν, ὡς δεδήλωται. Τίς οὐκ ἂν στενάξειε, τίς οὐκ ἂν ὀρνήσειε τῆς παραπληξίας;*

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἄκουσον τί φιλοσοφοῦσιν οἱ προφῆται περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ φρίξον. *Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται, καὶ ἡ θάλασσα εἶδος καὶ ἐρυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστρέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ὁ σελὼν τὸν οὐρανὸν ἐκ θεμελιῶν, ὁ ἀπειλῶν τῆ θαλάσση καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, καὶ διαστεινας αὐτὸν ὡς σκητὴν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὁ ποιήσας τὴν γῆν, ὡς οὐδὲν. Ὁ τῆς ὑπερ- D θάλῃς τοῦ θαύματος! τὴν τοσαύτην καὶ τηλικαύτην. Τὸ γὰρ ὡς οὐδὲν τὴν εὐχέριαν ἐνέφηνε τῆς παραγωγῆς. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα λέγουσιν οἱ προφῆται ἵνα ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν γεγενημένων ἀπὸ τοῦ τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν εὐκολίας ἰσχύσωμεν ἐξίαν τινα λαβεῖν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐννοίαν.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ κατέχων, φησὶ, τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκρίδας, καὶ πάντα τὰ ἐθνη ὡς σιγῶν ἀπὸ κάδου ἐναντίον αὐτοῦ. Πρόσειχε μετὰ ἀκριθείας. Ἄ γὰρ οἱ προφῆται λέγουσιν, ὁ Θεὸς λέγει. Θεὸς δὲ οὐδὲν ἂν εἴπη περιττὸν,

A natura, conspiciendum præbet, sed habita ratione contemplantium, demittit se, atque accommodat eorum imbecillitati. Quod autem ejusmodi demissio fuerit, ex ipsis verbis colligi potest: *Vidi, inquit, Dominum.* At Deum nullus unquam vidit, quippe qui et formam, et quantitatem, et qualitatem non habet. Quis hoc dicit? *Unigenitus Filius, qui sedet in sinu Patris, ipse enarravit* ¹. Deinde subjicit, *sedentem.* Nec sedet Deus, nec stat. Hæc enim cadunt in corpora. Tum addit, *in solio.* At in solio Deus non includitur. Quomodo enim, cum circumscribi non possit? Cum igitur Seraphin stent, quod non locum significat, sed eorum ex puritate familiaritatem, nec possint in demissionis gloria oculos defigere, homines conantur in sublimiorem essentia ipsius gloriam oculos intendere? Et tamen quantum differt cæcus ab eo, qui cernendi vim habet, tantum est inter nos atque illos discrimen.

Ejusdem.

Daniel propheta demissum angeli non tulit aspectum, sed aufugit et procidit: *Non est relictum, inquit, in me robur, et gloria mea conversa est in corruptionem. Itaque periit oris mei pulchritudo, et in mortui pallore versa est.* Tu vero, qui Daniele tanto inferior es, quantum ille cedit angelo, non vereris os tuum tollere, et in natura divina pervestiganda curiosus esse? Daniel, qui in corpore humano, quæ vires humanas superant, præstitit, conservi demissionem non sustinuit, et tu naturam illam apprehendisti, quæ innumerabilia condidit angelorum millia, quorum non potuit unum Daniel intueri, ut ostensum est? Quis non ingeniscat, quis non commiseretur stuporem et insaniam hominis?

Ejusdem.

Audi quid philosophentur prophetæ de Deo, et horresce præ timore, ac contremisce: *Qui aspicit super terram, et facit eam tremere. Qui tangit montes, et fumigant* ¹. *Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum* ². *Qui conculcit cælum a fundamentis. Qui comminatur mari, et exsiccet illud. Qui statuit cælum sicut fornicem, et extendit illud tanquam tentorium super terram* ³. *Qui fecit terram, ut nihil.* O admirandam superlatiorem! rein tantam ac talem, ut nihil. Illud enim nihil indicat procreandi facilitatem. Hæc et alia ejusdem generis loquentur prophetæ, ut ex eorum, quæ a Deo facta sunt magnitudine dignam illius potentia notionem aliquam animo complectamur.

Ejusdem.

Qui continet, inquit, orbem terræ, et habitantes in ea tanquam locustas ⁴. *Et omnes gentes in conspectu ejus, ut gutta ex cado.* Attende diligenter. Nam quæ prophetæ dicunt, ea loquitur Deus, Deus autem nihil supervacaneum aut vanum loqui-

¹ Joan. 1, 18. ² Psal. ciii, 32. ³ Psal. cxiii, 5. ⁴ Psal. ciii, 2. ⁵ Isa. vi, 22.

tur. Considera innumerabilia gentium millia, quæ terram incolunt, quarum ne nomina quidem connumerare possumus. Si gentes universæ ut cadunt sunt gutta, hujusce guttæ quantulam partem esse te arbitraris, qui Deum conaris comprehendere, apud quem cunctæ gentes sunt uti gutta ex cado

Ejusdem.

Infinita sunt millium millia angelorum Deo ministrantium in cælis, et, millia millium, qui astant illi tum Throni, tum Dominationes, tum Principatus, tum Potestates, et infiniti populi virtutum corpore vacantium, et tam multæ tribus, ut nequeant recenseri. Et infinita tamen hæc millium millia tam facile condidit Deus, ut explicari non possit. Quemadmodum enim velle nobis promptissimum est, sic illi condere facillimum. Id quod ostendens Propheta: *Deus, inquit, noster omnia quæcumque voluit, fecit in caelo et in terra*¹. Nonne præ pudore te ipsum sub terram deprimes? An ut admirareris solum, elatus tantæ desidæ te addixisti? *Si Pater ego sum, inquit, ubi honor meus? Si Dominus sum, ubi timor meus*²? Qui enim timet, colit tantum et colaudat et adorat: non autem curiose et frustra disquirat.

Ejusdem.

*Lucem habitans, inquit, inaccessam*³. Domus est inaccessa, et ad eum, qui illam incolit, accedi poterit. Dixit autem hoc Paulus, non ut domum et locum illi esse suspiceris, qui loco contineri non potest, sed ut ex ea re multo magis intelligas Deum non posse comprehendi. Nec domum dixit comprehendi non posse, sed inaccessam (quod majus est) eam appellavit. Præterea: *Tu quis es, inquit, ut respondeas Deo*⁴? Divinæ gubernationis rationes curiosius exquirentes coercent, et tu beatam naturam ipsam gubernantem conaris indagare? Nonne hoc extremæ dementiæ est et multiplici fulmine vindicandum?

Ejusdem.

Rursum Paulus: *Ego me nondum, inquit, arbitrari comprehendisse*⁵. Quid ais, Paule? Christum habes in te loquentem, et eum te nondum arbitraris comprehendisse? Profecto, inquit, sic arbitrari quoniam habeo Christum in me loquentem ducentemque me sic arbitrari. Paulus, qui in seipso Christum loquentem habet, nondum comprehendisse se arbitratur, ne illa quidem, quæ ad finem pertinent, sed credit solum, nihil anxie querens, et tu curiose Dei naturam aucuparis? Dicens autem: Non arbitrari me comprehendisse, indicat se comprehendisse quidem, sed non omnia, Et alibi: *Si quis, inquit, videtur sibi aliquid scire, nondum quidquam novit, quomodo scire oportet*⁶. Tantum non dicit: Novit ille quidem, sed: Nondum plane.

Ejusdem.

Tu, ut cælum ac terram et ea quæ interjecta sunt luceam, nondum intelligis naturam tuam, et his præ-

Α οὐδὲ ἀνθρώπων. Ἀναλόγησαι τὰ μυρία ἔθνη τῆς γῆς, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα δυνατόν ἀπαριθμεῖν. Εἰ τοίνυν θεοῦ πάντα, ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, πόσον μέρος τῆς σταγόνης ταύτης οἷη σεαυτὸν, καὶ πῶς περιεργάζῃ τὸν Θεὸν, ὃ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου;

Τοῦ αὐτοῦ.

Μύρια μυριάδες λειτουργούντων ἀγγέλων ἄνω, καὶ χίλιοι χιλιάδες πρεσβύτων, καὶ θρόνοι, καὶ Κυριότητες, καὶ Ἄρχαι, καὶ Ἐξουσίαι, καὶ ἄπειροι δῆμοι τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, καὶ ἀμύθητα φύλα, καὶ ὁμῶς ταύτας ἀπάσαι τὰς δυνάμεις μετὰ τσαύτης εὐκολίας ἐποίησε, μετ' ὅσης οὐ δύναται παραστῆται λόγος. Καθάπερ γὰρ ἡμῖν ἡ βούλησις εὐχερίστατον, οὕτως ἔκεινῳ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις. Β Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Οὐ κατορῦντεῖς σεαυτὸν, ἀντὶ τοῦ θαυμάζειν μόνον εἰς ἀπόνοιαν τσαύτην ἐκφυσθεῖς; Εἰ Πατὴρ εἰμι ἐγὼ, φησὶ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου καὶ, Εἰ Κύριός εἰμι, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου; Ὁ γὰρ φοβούμενος δοξάζει μόνον εὐφημῶν, καὶ προσκυνῶν, ἀλλ' οὐ πολυπραγμονεῖ καὶ περιεργάζεται.

Τοῦ αὐτοῦ.

Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, φησὶν ὁ οἶκος ἀπρόσιτος, καὶ ὁ οἰκῶν προσιτός; Εἶπε δὲ τοῦτο Πιῦλος, οὐχ ἵνα οἶκον, καὶ τόπον ὑποπτεύσης περὶ τὸν ἀχώρητον Θεόν, ἀλλ' ἵν' ἐκ πολλῆς περιουσίας μάθης τὴν θείας φύσεως ἀκατάληπτον. Ἄλλ' οὐδ' ἀκατάληπτον εἶπε τὸν οἶκον, ἀλλ' ἀπρόσιτον, ὃ τοῦ ἀκατάληπτου πολλῶν μείζον ἐστὶ. Καὶ πάλιν μὲν οὖν γε· Ἐγὼ τίς δ' ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Ζητούντας οὐκ οἰκονομίας Θεοῦ περιεργάζεσθαι κωλύει, καὶ σὺ πολυπραγμονεῖς τὴν μακρὰν φύσιν τὴν οἰκονομοῦσαν αὐτάς; Πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα μανίας; Πῶς οὐκ ἔξαι μωρίων σχηπτῶν;

Τοῦ αὐτοῦ.

Λέγει Παῦλος αὐθις· Ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐπω λογίζομαι κατελιφέναι. Τί λέγεις, Παῦλε; Τὸν Χριστὸν ἔχεις ἐν σεαυτῷ λαλοῦντα, καὶ οὐ λογίζῃ κατελιφέναι; Ναί, φησὶ, οὕτω λογίζομαι, διότι τὸν Χριστὸν ἔχω ἐν ἐμοὶ λαλοῦντα, καὶ διδάσκοντά με οὕτω λογίζεσθαι. Παῦλος, ὃ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, οὐ λογίζεται κατελιφέναι, οὐδὲ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ πιστεύει μόνον μηδὲν περιεργαζόμενος· καὶ σὺ πολυπραγμονεῖς τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ; Εἰπὼν δὲ ὅτι Οὐ λογίζομαι κατελιφέναι, ἐνέφηνε μὲν κατελιφέναι, οὐ τὸ πᾶν δε. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν· Εἰ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε, καθὼς ἔδει γινῶναι· μονονουχὶ λέγων ὅτι ἔγνωκε μὲν, οὐκ ἐντελῶς δε.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἶτα σεαυτοῦ μὲν τὴν φύσιν ἀγνωστὴν, ἵνα μηδὲν λέγω περὶ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν τῷ μέσῳ

¹ Psal. ii, 59. ² Mal. i, 6. ³ I Tim. vi, 16. ⁴ Rom. ix, 20. ⁵ Philip. iii, 15. ⁶ I Cor. viii, 2.

φύσεων, καὶ τὰλλα πάντα παραδραμῶν, ἐπὶ τὴν ὑπερφυστάτην τοῦ Θεοῦ φύσιν ἀνατρέχεις; Τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς οὐκ οἶδας τὴν οὐσίαν, καὶ τί λέγω τὴν οὐσίαν, οὐδὲ πῶς ἔνεστι τῷ σώματι σου γινώσκεις, πότερον παρεκτείνεται τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ; Ἄλλὰ σώματος ἴδιον ἢ παρεκτασις, οὐ ψυχῆς· πολλάκις γὰρ, τῶν χειρῶν ἢ τῶν ποδῶν ἀποκοπέντων, ὀλόκληρος ἢ ψυχὴ μένειν πέφυκεν. Ἄλλ' οὐ παρεκτείνεται τοῖς μέρεσι τοῦ σώματος. Ἐδει οὖν εἰς ἃ μὴ διήκει, νεκρὰ ταῦτα εἶναι. Τὸ γὰρ ἄψυχον πάντως καὶ νεκρόν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο λέγειν ἔστι. Λοιπὸν οὖν, ὅτι μὲν ἔστι ἐν τῷ σώματι γινώσκεις, τὸ δὲ πῶς, ἀγνοεῖς. Εἴτα σεαυτὸν οὕτω προδήλως ἀγνοῶν, τὸν σεαυτοῦ ποιητὴν γινώσκεις, ὃ τὴν φύσιν ἔστι; Χαλεπώτερά σου, φησὶ, μὴ ζητεῖ, καὶ ἰσχυρότερα σου μὴ ἐξέταζε· μὴ ὅτι γε περὶ Θεοῦ φύσεως, ἢ ἀγγέλων, ἢ ἀνθρώπων, ἀλλὰ μὴδὲ περὶ τῶν ἀψύχων. Εἰ γὰρ βουλῆθῃς ἔλθειν εἰς ζήτησιν τῶν γεγενημένων, εἰς εὐρισκὸν λογισμῶν καὶ κύματα πολλῶν ἐργαζόμενα χειμῶνα, καὶ ναυάγιον ψυχῆς ἐμβαλὼν σεαυτῷ, οὐ μόνον εἰσηπλέον οὐδὲν, μὴ δυνάμενος ἐκάστου λόγου εὐρεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν νῦν σοι δοκούντων καλῶν πολλὰ διαβαλεῖς, ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν λογισμῶν εἰς τάναντις περιεργόμενος.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἴνα γνωρισθῇ νῦν, φησὶ καὶ ταῖς Ἀρχαῖς, καὶ ταῖς Ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυποικιλίας τοῦ Θεοῦ σοφία. Ἀκούεις τοῦ Παύλου λέγοντος ὅτι Νῦν μεθ' ἡμῶν, καὶ δι' ἡμῶν, καὶ οὐ πρότερον, αἱ ἄνω δυνάμεις ἐγνωσαν τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἀπόρρητα. Ἴνα γὰρ μὴ νομισθῇ ὅτι Ἀρχὰς καὶ Ἐξουσίας τοὺς δαίμονας λέγει, προσέθηκεν, ὅτι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ὅπου δαίμονες ἐπιβιβάζουσιν οὐ δύνανται. Εἴτα τὴν μερικὴν αὐτοῦ σοφίαν, τὴν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ κλήσεως τῶν ἔθνων οὐ πρότερον ἤδεισαν αἱ οὐράναιες δυνάμεις, καὶ σὺ νῦν αὐτὸν ἐκείνον κατέλαβες; Καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ μὲν οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐδεὶς ἔώρακε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, ὁ Υἱὸς δηλαδὴ· τὸ γὰρ οὐδεὶς καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς κτιστοὺς ἀντιδιαστέλλεται, πάση κτιστῇ φύσει ὁρατῇ καὶ ἀοράτῳ τὴν τοιαύτην γῶσιν ἀποτελεῖζον· οὐ δὲ παρενεῖρες σεαυτὸν μένον;

Ἐτι περὶ τοῦ ἀκατάληπτου εἶναι τὴν ὁσίαν φύσιν. Τοῦ Δαμισκηνοῦ. Κεφάλαιον α'.

Θεὸν οὐδεὶς ἔώρακε πώποτε, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. Ἀρρῆτον οὖν τὸ θεῖον, καὶ ἀκατάληπτον. Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οἶδε τὰ ἐν αὐτῷ. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ

teritis ad supremam Dei naturam indagandam accurris? Animi tui ignoras essentiam. Essentiam dico? Imo vero nescis quomodo is insit in corpore tuo. Quid ita, inquires, nonne ad molem corporis extenditur? Minime vero: nam extensio corporis est, non animi. Sæpe enim manibus, aut pedibus amputatis totus in manco corpore animus manet. Quid, inquires, nonne ad omnes corporis partes extenditur? Atqui videtur extendi oportere. Alioqui mortuæ essent illæ partes ad quas animus non perveniret. Quod enim animo caret, caret et vita. Ex his colligitur, te scire animum in corpore esse. quomodo autem in corpore sit, ignorare. Cum igitur teipsum plane ignores, naturam cognoscere electoris tui? Quæ te difficiliora sunt, inquit, ne quæras, et quæ fortiora sunt te, ne explores¹. Cave, ne curiosus investigates non modo naturam Dei, aut angelorum, aut hominum, sed ne illarum quidem rerum, quæ sunt inanimæ. Si enim disquisitionem eorum, quæ procreata sunt, aggressus fueris, in rationum Euripum, et fluctus magnam tempestatem, et naufragium animi concitantes tete conjiciens, non modo nihil amplius disces, cum rerum singularum rationem reperire non queas, verum etiam mentis imbecillitate tanquam turbine circumactus, multa quæ tibi tunc præclara videntur, calumniaberis.

Ejusdem.

Ut innotescat, inquit, nunc Principatibus et Potestatibus in cælis per Ecclesiam multiplex sapientia Dei². Audis Paulum dicentem: Nunc una nobiscum, et per nos, nec prius cælestes illas virtutes magni Regis arcana cognovisse. Ac ne Principatus et Potestates, qui dæmones sunt, intelligeres: adjunxit in cælis, quo dæmones aspirare non possunt. Partes igitur sapientiæ Dei ad divinam humanæ carnis assumptionem, et vocationem gentium pertinentes cælestes illæ mentes ante non perceperunt, et tu nunc ipsum comprehendisti? Et quæ Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei. Et nemo novit Patrem, nisi qui ex Deo est, nempe Filius: illa namque vox. Spiritum, et Filium secernit a rebus procreatis, quibus omnibus, sive sensu, sive animo et cogitatione tantum percipiuntur, talem admittit cogitationem: et tu, quasi his superior sis, eam tibi vindicās?

εἰς ταύτην, ὡς ὑπὲρ τὰς φύσεις ταύτας γεγεννη-

Item naturam divinam comprehendere non posse. Damasceni. Cap. 1.

Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit³. Deus igitur nec explicari, nec comprehendere potest. Nullus enim novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater. Et Spiritus sanctus quæ Dei sunt, ut spiritus hominis novit, quæ sunt in homine. Secundum illam primam beatamque naturam, nullus non ex homini-

¹ Eccl. iii, 22. ² Ephes. iii, 12. ³ Joan. i, 18.

bus solum, sed ex virtutibus illis quæ mundo sunt excelsiores, aut ex cherubin, aut seraphin Deum novit, nisi cui Deus ipse se patefecit et indicavit. Neque tamen in omni prorsus ignoratione sui reliquit nos Deus. Omnibus enim ab ipso naturaliter insitum illud est, ut cognoscant esse Deum. Deinde rerum universitas ejusque conservatio et moderatio divinæ naturæ magnitudinem prædicat. Præterea per legem et prophetas prius, tum per unigenitum Filium suum, Dominum, et Deum, et Salvatorem nostrum Jesum Christum, quantum capere poteramus, Deus cognitionem sui nobis aperuit. Omnia igitur quæ nobis per legem, et prophetas, et apostolos, et evangelistas tradita sunt, ea suscipimus, et cognoscimus et veneramur, nihil amplius inquirentes. Deus enim, cum bonus sit, omne bonum elargitur, nec invidiæ, aut ulli perturbationi obnoxius est. Nam a divina illa natura, omnium affectionum experti, ac sola bona procul abest invidia. Itaque cum omnia sciat, et quid cuique conducatur non ignoret, quæ nobis cognita utilitatem erant allatura, ea voluntate sua declaravit: quæ vero ferre non poteramus, ea contulit. His ergo contenti simus, in his maneamus. Nec terminos auferramus sempiternos, nec a divino præscripto recedamus.

Ejusdem. Cap. 2.

Oportet igitur, eum, qui de Deo vel dicturus est aliquid, vel auditurus, illud plane cognitum habere. Quæ ad divinitatem ejus, quæque ad humanitatem a Filio ipsius assumptam pertinent, nec omnia non dici posse, nec omnia rursus dici: nec omnia non cognosci, nec omnia cognosci posse. Aliud autem est posse cognosci aliquid, et aliud posse explicari. Quemadmodum etiam aliud est eloqui, aliud est cognoscere. Multa igitur, quæ ad Deum spectant, tenui quadam et obscura cognitione percipiuntur commode, et proprie nequeunt offerri. Itaque loquentes de iis, quæ supra nos sunt, cogimur uti verbis nobis congruentibus. Ex quo fit, ut Deo et des, et alia ejusmodi tribuamus.

Deum igitur esse, principio et fine carere, esse perpetuum, æternum, non creatum, immobilem, immutabilem, simplicem, incompositum, corporis expertem; nec cerni, nec tangi, nec circumscribi nec cogitatione, aut ullo modo comprehendi; bonum, justum, omnipotentem; omnia procreasse, omnia moderari, omnia cernere, omnibus consulere et providere; in omnia habere potestatem, omnium esse judicem, et cognoscimus, et confitemur. Præterea unum esse Deum, hoc est unam essentiam, eamque tribus personis, Patre, et Filio, et Spiritu sancto ita distinctam, ut Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unum omnino sint, nisi quod Pater ingenuitus est, Filius genitus, Spiritus sanctus procedit. Et unigenitum, ac Verbum Dei et Deum per viscera misericordiæ suæ pro salute nostra, ex bona Patris voluntate, et opera Spiritus sancti, sine semine

Α μακαρία φύσιν οὐδεις ἔγνω ποτὲ Θεόν, εἰ μὴ ὃ αὐτὸς ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων, καὶ αὐτῶν, φημί, τῶν χειροῦθιμ, καὶ σεραφίμ. Οὐκ ἀφῆκε μέντοι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν παντελεῖ ἀγνωσίᾳ. Πᾶσι γὰρ ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεόν ὑπ' αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατέσπαρται. Καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ κτίσις, καὶ ἡ ταύτης συνοχὴ τε καὶ κυβέρνησις τὸ μεγαλεῖον ἀνακηρύττει τῆς θείας φύσεως. Καὶ διὰ νόμου δὲ καὶ προφητῶν πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἐφικτὴν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἐφανέρωσε γνώσιν. Πάντα τοίνυν τὰ παραδοδόμενα ἡμῖν διὰ τε νόμου, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν δεχόμεθα, καὶ γινώσκωμεν, καὶ σεβόμεθα, οὐδὲν περαιτέρω τούτων ἐπιζητοῦντες. Ἄγαθός γάρ ὢν ὁ Θεός, παντὸς ἀγαθοῦ παρέκτικὸς ἐστίν, οὐ φθόνος, οὐδὲ πάθει τιμὴ ὑποκείμενος. Μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος τῆς γε ἀπαθοῦς, καὶ μόνης ἀγαθῆς. Ὡς οὖν πάντα εἰδὼς, καὶ τὸ συμφέρον ἐκάστη προμηθεύμενος, ὅπερ συνέφερεν ἡμῖν γινώσκει, ἀπεκάλυψεν ὅπερ δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεισιώπησεν. Ταῦτα ἡμεῖς στέρζωμεν, καὶ ἐν αὐτοῖς μείνωμεν, μὴ μεταίροντες ὄρια αἰώνια, μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν.

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον β'.

Χρὴ οὖν τὸν περὶ Θεοῦ λέγειν τι, ἡ ἀκούειν βουλόμενον, σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα, οὐδὲ πάντα ῥητὰ, τὰ τε τῆς θεολογίας, τὰ τε τῆς οἰκονομίας. Οὐδε μὴν πάντα ἀγνωστα, οὔτε πάντα γνωστά. Ἐτερον δὲ ἐστὶ τὸ γνωστὸν καὶ ἔτερον τὸ ῥητὸν ὡςπερ ἄλλο τὸ λαλεῖν, καὶ ἄλλο τὸ γινώσκειν. Πολλὰ τοίνυν τῶν περὶ Θεοῦ ἀμυδρῶς νοουμένων, οὐ καιρίως ἐκφρασθῆναι δύναται. ἀλλὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀναγκαζόμεθα ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς λέγειν ὡςπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγομεν ὕπνον καὶ ὄργην καὶ ἀμέλειαν, χεῖράς τε καὶ πόδας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

sonium, et iram, et securitatem, et manus, et pe-

Ἔστι μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς ἄναρχος, ἀτελεύτητος, αἰώνιος τε καὶ αἰδιος, ἀκτιστος, ἀτρεπτος, ἀναλλοίωτος, ἀπλοῦς, ἀσύνητος, ἀσώματος, ἀσφής, ἀναφής, ἀπερίγραπτος, ἀπερινόητος, ἀκατάληπτος, ἀγαθός, δίκαιος, παντοδύναμος, πάντων τῶν κτισμάτων δημιουργός, παντοκράτωρ, παντεπόπτης, πάντων προνοητής, ἐξουσιαστής, κριτής, καὶ γινώσκωμεν, καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ ὅτι εἷς ἐστὶ Θεός, ἡγουν μία οὐσία καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωρίζεται τε καὶ ἐστὶ, Πατρί, φημί, καὶ Υἱῷ, καὶ ἀγίῳ Πνεύματι καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατὰ πάντα ἐν εἰσι πλην τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διὰ σπλάγγνα ἐλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπτόρως συλληφθεὶς, ἀφθόρως ἐκ τῆς

ἀγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας γεγέννηται· καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς τελειῶς ἐστὶν ὁμοῦ, καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐκ δύο φύσεων, θεότητάς τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐν δύο φύσεσι θελητικαῖς τε καὶ ἐνεργητικαῖς, καὶ αὐτεξουσίαις, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τελειῶς ἔχουσαις κατὰ τὸν ἑκάστη πρόποντα ὄρον τε καὶ λόγον, θεότητι τε καὶ ἀνθρωπότητι, φημί, ἐν μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει· ὅτι τε ἐπέλησας, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ θανάτου καὶ ταφῆς πείραν ἐδίξαστο, καὶ ἀνέστη τριήμερος, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεφοίτησεν, ὅθεν πρὸς ἡμᾶς παραγέγονε, καὶ παραγενήσεται πάλιν ὑστερον, καὶ ἡ θεία Γραφή μάρτυς, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀγίων χορὸς. Τί δὲ ἐστὶ Θεοῦ οὐσία, ἢ πῶς ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἢ πῶς ἐκ Θεοῦ Θεὸς γεγέννηται, ἢ ἐκπεπόρευται (1), ἢ πῶς ἑαυτὸν κενώσας ὁ μονογενῆς Υἱὸς καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονεν ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων, ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεομῶ πλαττούρηθεις, ἢ πῶς ἀβρόχοις ποταμοῖς ὑδατῶν ἐπεπόρευτο, καὶ ἀγνοούμεν, καὶ λέγειν οὐ δυνάμεθα. Οὐ δυνατὸν οὖν παρὰ τὰ θεωδῶς ὑπὸ τῶν θείων λογίων τῆς τε Παλαιᾶς, καὶ Καινῆς Διαθήκης ἡμῖν ἐκπεφασμένα, ἤτοι εἰρημμένα, εἰπεῖν τι περὶ Θεοῦ, ἢ ὀλιγὸς ἐννοῦσθαι.

ΤΙΤΛΟΣ Ε΄.

Περὶ θεωνυμίας, τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ περὶ θείων ὀνομάτων.

Τοῦτο οὖν εἰδότες οἱ θεολόγοι, καὶ ὡς ἀνώνυμον αὐτὸν ὑμνοῦσι καὶ ἐκ παντὸς ὀνόματος· ἀνώνυμον μὲν, ὡς ὅταν φῶσι τὴν θεαρχίαν αὐτὴν ἐν μιᾷ τῶν συμβολικῶν τῆς συμβολικῆς θεοφανείας ὁράσεως ἐπιπληξῆσαι τῷ φήσαντι, τί Τὸ ὄνομά σου; καὶ ὡσπερ αὐτὸν ὑπὸ πάσης θεωνυμικῆς γνώσεως ἀπάγουσαν φάναι, « Καὶ ἵνα τί ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου, καὶ τοῦτό ἐστι θαυμαστόν; » Ἡ οὐχὶ τοῦτο ὄνομα ἐστὶ τὸ θαυμαστόν ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὸ ἀνώνυμον, τὸ παντίς ὑπεριδρυμένον ὀνόματος ὀνομαζόμενον εἶτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, εἶτε ἐν τῷ μέλλοντι; Πολυώνυμον δὲ, ὡς ὅταν αὐθις αὐτὴν εἰσάγωσι φάσκουσιν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ὁ Θεός, ἡ ἀλήθεια. » Καὶ ὅταν αὐτοὶ τὸν πάντων αἰτίων οἱ θεόσφοι πολυωνύμως ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὑμνώσιν, ὡς ἀγαθόν, ὡς καλόν, ὡς σοφόν, ὡς ἀγαπητόν, ὡς Θεὸν Θεῶν, ὡς Κύριον κυρίων, ὡς ἄγιον ἁγίων, ὡς αἰώνιον, ὡς ὄντα, καὶ ὡς αἰώνων αἰτίων, ὡς ζωῆς χορηγόν, ὡς σοφόν, ὡς νοῦν, ὡς λόγον, ὡς γνώστην, ὡς προέχοντα πάντας τοὺς θησαυροὺς ἀπάσης τῆς γνώσεως, ὡς δύναμιν, ὡς δυνάστην, ὡς Βασιλέα τῶν βασιλευσάντων, ὡς παλαιὸν τῶν ἡμερῶν, ὡς ἀναλλοίωτον, καὶ ἀγήρω, ὡς σωτηρίαν, καὶ δικαιοσύνην, ὡς ἀγιασμόν, ὡς λύτρωσιν, ὡς ἐν μεγεθεὶ πάντων ὑπερέχοντα, καὶ ὡς ἐν αὔρα λεπτῇ. Καὶ γε καὶ ἐν νοῖς αὐτὸν εἶναι φασί, καὶ ἐν ψυχαῖς, καὶ ἐν σώμασι, καὶ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς, καὶ ἅμα ἐν ταυτῷ τὸν αὐτὸν ἐγκόσμιον, ὑπερκό-

A conceptum, et sine corruptione ex sancta Virgine Dei Genitrice Maria genitum; et perfectum esse Deum simul, et perfectum hominem ex duabus naturis divina et humana, et in duabus naturis voluntate, actione, potestate propria utentibus; et, ut breviter dicam, pro conveniente utrique definitione rationeque perfecte sese habentibus, divinitate, inquam, et humanitate in una conjunctis hypostasi, sive persona. Hunc et esurisse, et sitisse et defatigatum esse, et cruci fuisse suffixum, et mortem ac sepulturam subiisse, et surrexisse tertia die, et in cœlum unde ad nos venerat, ascendisse, atque inde rursum esse venturam, tum divina Scriptura testatur, tum omnis sanctorum coetus. At quæ sit essentia Dei, et quomodo in omnibus sit et quæ ratione Deus ex Deo genitus sit, aut procedat: quoniam pacto Unigenitus Dei et Deus scipsum exi:aniens ex virgineis sanguinibus homo factus sit, ratione præter naturam formatus, aut quomodo siccis pedibus super fluctus incesserit, nec scimus nec possumus explicare. Nihil igitur præter ea quæ divinitus a divinis oraculis et Veteri et Novo Testamento nobis patefacta dictaque sunt, de Deo vel dicere licet vel cogitare.

TITULUS V.

De divina appellatione, Areopagitæ ex libro de divinis nominibus.

Hæc intelligentes theologi Deum et tanquam omni nomine carentem, et ex omni nomine celebrant. Omni quidem carentem nomine, cum summam ipsam Divinitatem in una ex arcanis et occultum aliquid significantibus visionibus apparentem increpasse dicunt illum, qui interrogaverat: Quod est nomen tuum? et ipsum tanquam ab omni divinæ appellationis cognitione deterrentem dixisse: « Cur nomen inquiris meum, quod est admirabile? » Nonne id vere admirabile nomen est quod est super omne nomen, quod explicari non potest, quod superat omne nomen expressum vel in hoc sæculo vel in futuro? Eum rursus ut multiplici nomine præditum celebrant, ut cum ipsum divinitatem ita loquentem inducunt: « Ego sum, qui sum, vita, lux, Deus, veritas. » Et cum divina sapientia præstantes viri ipsum rerum omnium auctorem in rebus omnibus procreatis pluribus nominibus appellant, ut bonum, ut pulchrum, ut sapientem et amabilem, ut deorum Deum, ut Dominum dominorum, ut Sanctum sanctorum, ut æternum, ut existentem, ut sæculorum causam, ut vitæ largitorem, ut sapientiam, ut mentem, ut rationem, ut cognitorem, ut omnes omnis scientiæ thesauros superantem, ut potentiam, ut potentem, ut Regem regum, ut antiquorum dierum, ut immutabilem, ut non senescentem, ut salutem, ut justitiam, ut sanctitatem, ut redemptivam, ut magnitudinem

¹ Gen. xxi, 26. ² Exod. ii, 13.

(1) Τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νοητέον. Schol. in cod. Mosq. 1.

omnibus excellentem, ut cum in aura tenui, atque adeo in mentibus ipsum esse dicunt, et in animis et in corporibus, et in cælo, et in terra, et simul in eodem, eumdem in mundo, supra mundum, circa mundum, cælo superiorem, præstantiorem rorem, nubem, ipsum lapidem, et petram, et omnia

Item de appellatione divina, Magni Gregorii Theologi ex oratione 2 De Filio.

Nulla nomine Divinitas potest enuntiari. Id non solum rationes ostendunt, verum etiam Hebræorum sapientissimi et vetustissimi, quoad fieri potuit, declararunt, quippe qui propriis quibusdam notis cum venerati sunt, nec permiserunt, ut eisdem litteris ea, quæ post Deum sunt, et ipse Deus indicaretur, quasi oporteat in hoc etiam Deum cum rebus nostris nihil habere commune. Quomodo igitur admisissent tales viri, naturam illam insolubilem et sua se proprietate continentem voce solubili declarari? Nullus unquam profecto totum efflavit aerem; nec Dei essentiam omnino vel mens concepit, vel vox comprehendit. Sed ex iis quæ circa ipsum sunt, Divinitatem adumbrantes, obscuram ejus quamdam, et tenuem hinc inde imaginem colligimus. Et ille primus nobis theologus existimatur, non qui totam divinitatem invenit, nullo enim vinculo tota stringitur, sed qui magis quam alius cogitationem intendens, majorem veritatis sive similitudinem, sive umbram, sive id alio modo vis appellare, animo complectitur.

Quantum ergo nobis assequi concessum est, *Ens*, et *Deus*, magis quodammodo essentiae nomina sunt; ex iisque etiam vox, *Ens*, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine, quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet, quæreretque ille, quo nomine vocaretur, ita seipsum appellavit, edicens videlicet ei, ut ad populum his verbis uteretur: *Qui est, misit me* ¹; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse conperimus. Quamvis enim *Dei* vox, vel a verbo *θεεῖν*, vel ab *αθεῖν*, ut putant qui in hoc genere sibi sciti atque arguti videntur, hoc est, a *currendo*, vel ab *urendo*, rationem originis suæ ducat, propter motus perpetuitatem, et quod vitiosos habitus consumat (nam hinc quoque ignis consumens dicitur ²), ex eorum tamen numero est, quæ ad aliquid referuntur, nec libera et absoluta est; quemadmodum nec vox ista, *Dominus*, quæ *Dei* quoque nomen esse dicitur. *Ego enim*, inquit, *Dominus Deus tuus: hoc meum nomen est* ³; et, *Dominus nomen ipsi* ⁴. At nos naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsam esse per vero, proprium sane est *Dei*, ac totum, nec priore deflitum ac circumcisum.

Alia autem nomina partim potestatis esse constat. partim œconomiae, et quidem duplicis; alterius nimirum corpore sublimioris, alterius cum corpore conjunctæ. Exempli causa, Omnipotens ⁵, et Rex, vel gloriæ ⁶, vel sæculorum ⁷, vel virtu-

¹ Exod. iii, 14. ² Deut. iv, 24. ³ Isa. xlii, 8. ⁴ Amos ix, 6; P'sal. lxxvii, 5. ⁵ Exod. xv, 3

⁶ P'sal. xxiii, 10. ⁷ I Tim. i, 17.

σμιον, περιχώσιον, ὑπερουράνιον, ὑπερούσιον, ἤλιον, ἀστέρια, πῦρ, ὕδωρ, πνεῦμα, δρόσον, νεφέλην, ἀυτόλιθον, καὶ πέτραν, καὶ πάντα τὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων.

essentia, solem, stellam, ignem, aquam, spiritum, quæ sunt et nihil eorum quæ sunt.

Ἔτι περὶ θεωνυμίας, τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τῶν περὶ Υἱοῦ.

Τὸ θεῖον ἀκατονόμαστον. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν οὐχ οἱ λογισμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἑβραίων οἱ σοφώτατοι καὶ παλαιότατοι, ὅσον εἰκάζειν, ἔδοξαν. Οἱ γὰρ χαρακτηρῆσαν ἰδίους τὸ θεῖον τιμήσαντες, οὐδὲ γράμμασιν ἀνασχόμενοι τοῖς αὐτοῖς ἄλλο τι γράφασθαι τῶν μετὰ θεὸν, καὶ θεόν, ὡς δέον ἀκοινώνητον εἶναι, καὶ μέχρι τούτου τὸ θεῖον τοῖς ἡμετέροις, πότε ἂν δεῖξαιτο λυομένη φωνῇ δηλοῦσθαι τὴν ἄλυτον φύσιν καὶ ἰδιάζουσαν. Οὔτε γὰρ ἄρα τις ἐπνευσεν ὄλον πώποτε, οὔτε οὐσίαν παντελῶς θεοῦ, ἢ νοῦς κενώρηκεν, ἢ φωνὴ περιέλαθεν. Ἄλλ. ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν σκιαγραφοῦντες τὰ κατ' αὐτὸν, ἀμυδρὰν τινα καὶ ἀσθενῆ, καὶ ἄλλην ἀπ' ἄλλου φαντασίαν συλλέγομεν. Καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν θεολόγος, οὐχ ὅς εὔρε τὸ πᾶν, οὐ γὰρ δέχεται τὸ πᾶν ὁ δεσμός, ἀλλ' ὅς ἐάν ἄλλου φαντασθῆ πλέον, καὶ πλεον ἐν ἑαυτῷ συναγάγῃ τὸ τῆς ἀληθείας ἰσδαλμα, ἢ ἀποσκίασμα, ἢ ὁ τι καὶ ὀνομάζομεν.

Ἦσον δ' οὖν ἐκ τῶν ἡμῖν ἐρικτῶν, ὁ μὲν ὦν, καὶ ὁ θεός, μᾶλλον πως τῆς οὐσίας ὀνόματα· καὶ τούτων μᾶλλον ὁ ὦν· οὐ μόνον ἐτι τῷ Μωϋσεὶ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους, καὶ τὴν κλησὶν ἀπαιτούμενος, ἢ τίς ποτε εἶη, τοῦτο προσεῖπεν ἑαυτὸν. Ὁ ὦν ἀπέσταλκέ με, τῷ λαῷ κελύσας εἰπεῖν· ἀλλ' ὅτι καὶ κυριωτέραν ταύτην εὐρίσκομεν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ, κἀν ἀπὸ τοῦ θεεῖν, ἢ αἰθεῖν, ἠτυμολόγηται τοῖς περὶ ταῦτα κομφοῖς, διὰ τὸ ἀεικίνητον καὶ ἀπανητικόν τῶν μοχθηρῶν ἕξω, καὶ γὰρ πῦρ καταναλίσκον ἐντεῦθεν λέγεται, ἀλλ' οὖν τῶν πρὸς τι λεγομένων ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀφετος· ὡσπερ καὶ ἡ Κύριος φωνῇ, ὄνομα εἶναι θεοῦ καὶ αὐτῆ λεγομένη· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, Κύριος, ὁ θεός σου· τοῦτό μου ἐστὶν ὄνομα· καὶ, Κύριος ὄνομα αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ φύσιν ἐπιζητοῦμεν, ἢ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ, καὶ οὐκ ἄλλω συνδεδεμένον· τὸ δὲ ὄν, ἴδιον ὄντως θεοῦ, καὶ ὄλον, μήτε τῷ πρὸ αὐτοῦ, μήτε τῷ μετ' αὐτὸν, οὐ γὰρ ἦν, ἢ ἔσται, περατούμενον ἢ περιχοπτόμενον.

se habeat, ac non cum alio quoriam copuletur. Et si aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit),

Τῶν δ' ἄλλων προσηγορῶν, αἱ μὲν τῆς ἐξουσίας εἰσὶ προφανῶς, αἱ δὲ τῆς οἰκονομίας, καὶ ταύτης διττῆς· τῆς μὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα, τῆς δὲ ἐν σίματι· οἷον ὁ μὲν Παντοκράτωρ, καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἢ τῆς δόξης, ἢ τῶν αἰώνων, ἢ τῶν δυνάμεων, ἢ τοῦ

ἀγαπητοῦ, ἢ τῶν βασιλευδόντων· καὶ ὁ Κύριος, ἢ Ἀ
 Σαβαώθ, ὅπερ ἐστὶ στρατιῶν, ἢ τῶν δυνάμεων,
 ἢ τῶν κυριεύόντων. Ταῦτα μὲν σαφῶς τῆς ἐξουσίας.
 Ὁ δὲ Θεὸς, ἢ τοῦ πῶζειν, ἢ ἐκδικήσεων, ἢ εἰρήνης,
 ἢ δικαιοσύνης, ἢ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ,
 καὶ παντὸς Ἰσραὴλ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ ὁρῶν
 τοῦ Θεοῦ· ταῦτα δὲ τῆς οἰκονομίας. Ἐπειδὴ γὰρ
 τρισὶ τούτοις διοικούμεθα, δέει τε τιμωρίας, καὶ
 σωτηρίας ἐλπιδί, πρὸς δὲ καὶ δόξης, καὶ ἀσκήσει
 τῶν ἀρετῶν, ἐξ ὧν ταῦτα· τὸ μὲν τῶν ἐκδικήσεων
 ἔνομα οἰκονομεῖ τὸν φόβον· τὸ δὲ τῶν σωτηριῶν,
 τὴν ἐλπίδα· τὸ δὲ τῶν ἀρετῶν, τὴν ἀσκησιν· ἴν' ὡς
 τὴν Θεὸν ἐν ἑαυτῷ φέρουν, ὁ τούτων τι κατορθῶν,
 μᾶλλον ἐπειγῆται πρὸς τὸ τέλειον, καὶ τὴν ἐξ ἀρε-
 τῶν οἰκείωσιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐστὶ κοινὰ θεότη-
 τος τὰ ὀνόματα. Ἴδιον δὲ τοῦ μὲν ἀνάρχου, Πατῆρ;
 τοῦ δὲ ἀνάρχως γεννηθέντος, Υἱός· τοῦ δὲ ἀγεννήτως
 προελθόντος, ἢ προδόντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Ἄλλ' ἐπὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ κλήσεις ἐλθωμεν, ὅπερ ὠρ-
 μήθη λέγειν ὁ λόγος.

denique, qui citra generationem processit, aut progreditur, Spiritus sanctus. Verum ad Filii nomina, de quibus nobis dicere propositum erat, accedamus.

Δοκεῖ γάρ μοι λέγεσθαι, Υἱὸς μὲν, ὅτι ταυτὸν
 ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν· καὶ οὐκ ἐκεῖνον μόνον,
 ἀλλὰ καὶ κεῖθ' ἐν. Μονογενῆς δὲ, οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μό-
 του καὶ μόνος, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως, οὐχ ὡς τὰ
 σώματα· Λόγος δὲ, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα,
 ὡς πρὸς νοῦν λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθές
 τῆς γενήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφές, καὶ τὸ ἐξαγ-
 γελτικόν· τάχα δ' ἂν εἴποι τις, ὅτι καὶ ὡς ὅρος
 πρὸς τὸ ὀριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τούτο λέγεται λόγος.
 Ὁ γὰρ γεννητὸς, φησὶ, τὸν Υἱὸν (τούτου γὰρ ἐστὶ
 τὸ ἑωρακῶς), γενήθη τὸν Πατέρα· καὶ σύντομος
 ἀπέδειξεν καὶ βαθία τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, ὁ Υἱός·
 γέννημα γὰρ ἄπαν τοῦ γεννητῶτος, σιωπῶν λόγος.
 Εἰ δὲ καὶ διὰ τὸ ἐνυπάρχειν τοῖς οὖσι λέγοι τις, οὐχ
 ἀμνηστέεται τοῦ λόγου· τί γὰρ ἐστίν, ὃ μὴ Λόγῳ
 συνέστηκεν; Σοφία δὲ, ὡς ἐπιστήμη θεῶν τε καὶ
 ἀνθρωπίνων πραγμάτων· πῶς γὰρ ὁδόν τε τὸν πε-
 ποτηκῶτα, τοὺς λόγους ἀγνοεῖν, ὧν πεποτήκε; Δύ-
 νημις δὲ, ὡς συντηρητικὸς τῶν γενομένων, καὶ τὴν
 τοῦ συνέχεσθαι ταῦτα χορηγῶν δύναμιν. Ἀλήθεια
 δὲ, ὡς ἐν, οὐ πολλὰ τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ ἀληθές,
 ἐν· τὸ δὲ ψεῦδος, πολυσχιδές· καὶ ὡς καθαρὰ τοῦ
 Πατρὸς σφραγίς, καὶ χαρακτήρ ἀψευδέστατος. Εἰκὼν
 δὲ, ὡς ὁμοούσιον, καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ'
 οὐκ ἐκ τούτου Πατῆρ· αὐτὴ γὰρ εἰκὼν φύσεως, μί-
 μημα εἶναι τοῦ ἀρχετύπου, καὶ οὐ λέγεται·
 πλὴν ὅτι καὶ πλεον ἐνταῦθα· ἐκεῖ μὲν γὰρ,
 ἐκίνητος κινουμένου· ἐνταῦθα δὲ, ζῶντος καὶ ζῶσα,
 καὶ πλεον ἔχουσα τὸ ἀπαράλλακτον, ἢ τοῦ Ἀδάμ
 ὁ Σῆθ, καὶ τοῦ γεννῶντος παντὸς τὸ γεννώμε-
 νον· τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἀπλῶν φύσις, μὴ τῷ μὲν
 ἐοικέναι, τῷ δὲ ἀπειοικέναι, ἀλλ' ὅλον ὅλου τύπον
 εἶναι, καὶ ταυτὸν μᾶλλον, ἢ ἀφομοίωμα. Φῶς δὲ, ὡς

tum¹, vel dilecti², vel regnantium³. Item Domi-
 nus vel Sabaoth⁴, hoc est, exercituum, vel virtu-
 tum⁵, vel dominantium⁶. Hæc sine ulla dubi-
 tatione potentiam Dei ostendunt. Deus rursus, vel
 salvos faciendi⁷, vel ultionum⁸, vel pacis⁹, vel
 justitiæ¹⁰, vel Abrahæ, Isaac, et Jacob¹¹, univer-
 sique spiritualis Israelis, ac Deum videntis. Hæc
 utique œconomix sunt nomina. Quoniam enim
 tribus his rebus gubernamur, nempe et supplicii
 metu, et salutis gloriæque spe, et cultu virtutum,
 quibus hæc comparantur; ultionum quidem nomi-
 ne, metus procuratur; salutis autem, spes; virtu-
 tum denique, probitatis studium: ut qui aliquid
 horum assequitur, perinde ac Deum in seipso ge-
 rens, ad perfectionem et familiaritatem eam atque
 B cognitionem, qua nos virtus ipsi conciliat, majori
 celeritate festinet. Atque hæc vocabula Deitati
 communia sunt. Proprium autem ejus, qui prin-
 cipii expers est, nomen, Pater: ejus autem, qui
 citra ullum principium genitus est, Filius: illius

Primum ergo Filius¹² mihi dici videtur, quia
 essentia idem est cum Patre: neque id solum,
 sed quia etiam ex illo est. Unigenitus¹³ autem,
 non quia solus ex solo, et solum, sed etiam quia
 unico modo, ac non ut corpora. Verbum¹⁴ porro,
 quia ita se habet ad Patrem, ut sermo ad mentem,
 non modo propter generationem passionis omnis
 C expertem, verum etiam propter conjunctionem
 ipsius cum Patre, vimque enuntiatricem. Fortasse
 etiam quis dixerit, eodem modo se ad Patrem ha-
 bere, quo definitio ad definitionem, quoniam definitio
 quoque λόγος dicitur. Qui enim Filium cognovit,
 ait Christus (hoc enim idem significat, ac, vidit),
 Patrem quoque cognovit¹⁵: ac brevis, et compen-
 diosa facilisque paternæ naturæ declaratio est Filius.
 Omne enim quod genitum est, genitorem suum
 tacita quadam voce definit. Quod si quis etiam,
 quia rebus omnibus insit, Λόγον vocari contendat,
 a ratione non aberrabit. Quid enim est, quod non
 Verbo conditum sit? Sapientia¹⁶ vero, ut rerum divi-
 narum et humanarum scientia. Qui enim fieri potest,
 ut conditor rerum a se conditarum rationes igno-
 ret? Potentia¹⁷, ut rerum creaturarum conservator,
 vimque iis suppeditans ut contineantur. Veritas¹⁸,
 ut natura unum, non multa. Verum quippe unum est;
 mendacium multiplex: atque etiam ut purum Patris si-
 gillum, minimeque mendax character. Imago¹⁹, ut
 ejusdem cum Patre substantiæ²⁰, et quia ex illo est, non
 autem ex hoc Pater. Hæc siquidem imaginis natura
 est, ut sit imitatio exemplaris, cujus imago dicitur;
 quanquam hic imago exemplar suum expressius
 refert. Illic enim rei vivæ ac motu præditæ mortua
 et motus expers imago est: hic autem vivi exem-

Psal. lxxvii, 13. ² Ibid. ³ I Tim. vi, 15. ⁴ Rom. ix, 29. ⁵ Psal. xxvii, 40. ⁶ Deut. x, 17.
⁷ Psal. lxxvii, 21. ⁸ Psal. xciii, 1. ⁹ Rom. xv, 33. ¹⁰ Psal. iv, 2. ¹¹ Exod. iii, 6. ¹² Matth. xvii, 5.
¹³ Joan. i, 18. ¹⁴ Joan. i, 1. ¹⁵ Joan. xiv, 7, 9. ¹⁶ I Cor. i, 30. ¹⁷ Ephes. v, 19. ¹⁸ Joan. xiv, 6.
¹⁹ Coloss. i, 15. ²⁰ Hebr. i, 5.

plaris viva quoque est effigies, multoque minus a Patre differens, quam Seth ab Adamo ¹, filiusque omnis a parente suo. Hujusmodi namque simplicium rerum natura est, ut non partim inter se similes sint, partim dissimiles, sed totæ totas representent, eademque potius sint, quam similes. Lux ² etiam dicitur, ut animorum splendor, qui et vita et sermone purgantur. Nam si ignorantia et peccatum tenebræ sunt, lux profecto erit scientia, et vita divina. Vita ³, quia lux, totiusque ratione præditæ naturæ coagmentatio, et procreatio: *In ipso enim vivimus, et movemur, et procreamus* ⁴, secundum duplicem illam inspirationis ⁵ facultatem. Nam et illinc omnes vitalem spiritum accipimus, et Spiritum sanctum, quotquot ipsius capaces sumus, et quatenus os mentis aperuerimus. Justitia ⁶, quia pro merito præmia et pœnas distribuit, æquumque judicem se præbet his, qui sub lege sunt, et his, qui sub gratia; corporique item et animæ, ut illud pareat, hæc præsit atque imperet, præstantiorque pars principatum adversus inferiorem teneat, nec id quod deterius est, adversus id, ritas, ut purum illud numen per puritatem capiatur. Redemptio ⁷, quia nos a peccato detentos in libertatem asserit, seseque pro nobis, ut orbis terrarum expietur, liberationis pretium dat. Resurrectio ⁸, ut nos hinc abductos suscitans, et a peccato morte

Atque hæc adhuc communia sunt, tam et qui supra nos est, quam qui propter nos. Nunc ad ea veniamus, quæ proprie nostra sunt, humanitatisque assumptæ. Homo ⁹ itaque dicitur, non solum ut per corpus a corporibus capiatur, qui alioqui ob incomprehensibilem naturam suam capi non poterat; sed etiam ut per se hominem sanctitate afficiat, fermentique instar universæ massæ sit, sibi que uniens quod condemnatum fuerat, totum illud a condemnatione liberet, omnia pro nobis, quæ nos sumus, excepto peccato, factus, corpus, anima, mens (per quæ videlicet mors pervaserat); et, quod ex his commune est, homo; visibilis Deus, propter id quod animo atque intellectu comprehendatur. Filius hominis ¹⁰, propter Adamum, ac Virginem, ex quibus exstitit, illo nimirum ut generis auctore, hac autem ut matre, juxta matris legem, et non juxta legem generationis. Christus ¹¹, propter divinitatem: ea enim humanitatis unctio est, non operatione, ut in aliis christis, sed totius ungentis præsentia sanctificans: cujus hic effectus est, ut id, quod ungit, homo vocetur, et, quod ungitur, Deus fiat: Via ¹², ut per se nos ducens; Ostium ¹³, ut introductor: Pastor ¹⁴, ut nos in loco pascuæ collocans, et aqua refectiois educans ¹⁵, atque hinc nobis itineris ducem se præbens, necnon adversus belluas pro nobis dimicans: tum etiam, ut errantes revocans, et perditos reducens, et contractos obligans, et infirmos roborans, et firmos ac validos custodiens, atque ad futuræ vitæ caulam, per pastoralis scientiæ rationes, colligens:

λαμπρότης ψυχῶν καὶ λόγῳ καὶ βίῳ καθαιρομένων. Εἰ γὰρ σκότος ἢ ἀγνοία καὶ ἡ ἀμαρτία, φῶς ἂν εἴη ἢ γνώσις, καὶ ὁ βίος ὁ ἐνθεός. Ζωὴ δὲ, ὅτι φῶς, καὶ πάσης λογικῆς φύσεως οὐστάσις καὶ οὐσίωσις. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, κατὰ τὴν διπλὴν τοῦ ἐμφυσήματος δύναμιν, καὶ πνοήν· ἐκείθεν ἐμφυσώμενοι πάντες, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὅσοι χωρητικοί, καὶ τοσοῦτον, καθ' ὅσον ἂν τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξωμεν. Δικαιοσύνη δὲ, ὅτι τοῦ πρὸς ἀξίαν διαίρετης, καὶ δαιτυῶν δικαίως τοῖς ὑπὸ νόμον, καὶ τοῖς χάριν, ψυχῇ καὶ πύματι, ὥστε τὸ μὲν ἀρχεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν τὸ κρεῖττον κατὰ τοῦ χειρόνος, ὡς μὴ τὸ χειρὸν ἐπανίστασθαι τῷ βελτίονι. Ἀγισμός δὲ, ὡς καθαρότης, ἵνα χωρῆται τὸ καθαρὸν καθαρότητι. Ἀπολύτρωσις δὲ, ὡς ἐλευθερῶν ἡμᾶς, ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας κατεχομένους, καὶ λύτρον ἑαυτὸν ἀντιδιδούς ἡμῶν τῆς οἰκουμένης καθάρσιον. Ἀνάστασις δὲ, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἀπανιστῶν, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγων νεκρωμένους ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας.

quod melius est, insurgat, Sanctificatio ⁷, quia puritatem, quia nos a peccato detentos in libertatem expietur, liberationis pretium dat. Resurrectio ⁸, ut nos hinc abductos suscitans, et a peccato morte

Ταῦτα μὲν οὖν εἰ κοινὰ τοῦ τε ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ τοῦ δι' ἡμᾶς· ἃ δὲ ἰδίως ἡμέτερα, καὶ τῆς ἐντεῦθεν προσλήψεως. Ἄνθρωπος μὲν, οὐχ ἵνα χωρηθῆι μόνον διὰ σώματος σώμασιν, ἀλλ' ὡς χωρηθῆις διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀληπτον· ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγίασι δι' ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ ζύμη γενόμενος τῷ παντὶ φουράματι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐνώσας τὸ κατακριθὲν, ὅλον λύση τοῦ κατακριματος, πάντα ὑπὲρ πάντων γενόμενος, ὅσα ἡμεῖς, πλην τῆς ἀμαρτίας, σῶμα, ψυχῇ, νοῦς, δι' ὅσον ὁ θάνατος· τὸ κοινὸν ἐκ τούτων, ἄνθρωπος, Θεὸς ὁρώμενος, διὰ τὸ νοούμενον. Ὑἱὸς δὲ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τὸν Ἀδάμ, καὶ διὰ τὴν Παρθένον, ἐξ ὧν ἐγένετο· τοῦ μὲν, ὡς προπάτορος, τῆς δὲ, ὡς μητρὸς νόμῳ· καὶ οὐ νόμῳ γεννήσεως· Χριστὸς δὲ, διὰ τὴν θεότητα· χριστὸς γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργεία κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιάζουσα, παρρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίontos· ἧς ἔργον, ἄνθρωπον ἀκούσαι τὸ χρίον, καὶ ποιῆσαι θεὸν τὸ χριόμενον· Ὅδὸς δὲ, ὡς δι' ἑαυτοῦ φέρων ἡμᾶς· Θύρα δὲ, ὡς εἰσαγωγεὺς· Ποιμὴν δὲ, ὡς εἰς τόπον χλόης κατασκηνῶν, καὶ ἐκτρέφων ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, καὶ ἐντεῦθεν ὀδηγῶν, καὶ προπολεμῶν κατὰ τῶν θηρίων· τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφων, τὸ ἀπολωλὸς ἐπανάγων, τὸ συντετριμμένον καταδεσμῶν, τὸ ἰσχυρὸν φυλάσσωσιν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείθεν μάνδραν συνάγων λόγοις ποιμαντικῆς ἐπιστήμης· Πρόβατον δὲ, ὡς σφάγιον· Ἄμνος δὲ, ὡς τέλειον· Ἀρχιερεὺς δὲ, ὡς προσαγωγεὺς· Μετὰ χριστὸν δὲ, ὡς ἀμήτωρ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἀπάτωρ τὸ καθ' ἡμᾶς· καὶ ὡς ἀνευαλόγητος τὸ ἄνω· Τὴν γὰρ γενεάν αὐτοῦ, φησὶ, τίς διηγῆι·

¹ Gen. iv, 25. ² Joan. viii, 12. ³ Joan. xiv, 6. ⁴ Act. xvii, 28. ⁵ Gen. ii, 7. ⁶ I Cor. i, 30. ⁷ Ibi. ⁸ Ibid. ⁹ Joan. xi, 25. ¹⁰ Joan. ix, 11. ¹¹ Matth. xxiv, 27, 44. ¹² Matth. i, 16. ¹³ Joan. xiv, 6. ¹⁴ Joan. x, 9. ¹⁵ Joan. x, 11. ¹⁶ Psal. xxii, 2.

σεται; καὶ ὡς βασιλεὺς Σαλήμ, εἰρήνη δὲ τοῦτο, καὶ ὡς βασιλεὺς δικαιοσύνης, καὶ ὡς ἀποδεκτῶν πατριάρχης κατὰ τῶν πονηρῶν δυνάμεων ἀριστεύοντας.

tunc etiam quia sublimitus absque genealogia est. (*Generationem enim illius, inquit, quis enarrabit* *) Ac præterea, ut *Rex Salem* †, hoc est, pacis, et *Rex iustitiæ*, ac denique ut a patriarchis adversus pestiferas potestates strenuus rem gerentibus, decimas accipiens.

TITLOS Γ'.

Περὶ τῆς θείας δημιουργίας, τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Χριστοῦ.

Οὕτω μὲν οὖν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιομοῖς εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα, καὶ θεότητα. Ἐπει δὲ οὐκ ἔρκει τῇ ἀγαθότητι τοῦτο τὸ κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτῆς θεωρίᾳ, ἀλλ' ἔδει χυθῆναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐδεῦσθαι, ὡς πλεονα εἶναι τὰ εὐεργετούμενα, τοῦτο γὰρ τῆς ἀκρας ἦν ἀγαθότητος· πρῶτον μὲν ἐνοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίας, καὶ τὸ ἐννέημα ἔργον ἦν, λόγῳ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον. Καὶ οὕτως ὑπέστησαν λαμπρότητες δευτέρας, λειτουργία τῆς πρώτης λαμπρότητος, εἶτε νοερὰ πνεύματα, εἶτε πῦρ ὅσον ἄλλον καὶ ἀσώματος, εἶτε τινὰ φύσιν ἄλλην ὅτι ἐγγυτάτω τῶν εἰρημένων ταῦτα ὑποληπτέον. Βούλομαι μὲν εἰπεῖν ὅτι ἀκινήτους πρὸς τὸ κακὸν, καὶ μόνην ἐχούσας τὴν τοῦ καλοῦ κίνησιν, ἅτε περὶ Θεὸν οὐσας, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ Θεοῦ λαμπομένας. Τὰ γὰρ ἐντεῦθα δευτέρας ἐλλάμψω. Πείθει δὲ με μὴ ἀκινήτους, ἀλλὰ δυσκινήτους καὶ ὑπολαμβάνειν ταῦτα; καὶ λέγειν, ὁ διὰ τὴν λαμπρότητα ἐσφάρος, σκότος διὰ τὴν ἑπαρσιν καὶ γενόμενος καὶ λεγόμενος, αἶ τε ὑπ' αὐτὸν ἀποστατικαὶ δυνάμεις, δημιουργοὶ τῆς κακίας τῇ τοῦ καλοῦ φυγῇ, καὶ ἡμῖν πρόξενοι.

cerunt, et sub ipso sunt potestates, quæ bonum ad malum cohortantur et impellunt.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ νοητὸς αὐτῷ καὶ διὰ ταῦτα ὑπέστη κόσμος, ὡς ἐμὲ γοῦν περὶ τούτων φιλοσοφῆσαι μικρῷ λόγῳ τὰ μεγάλῳ σταθμώμενον. Ἐπει δὲ τὰ πρῶτα καλῶς εἶχεν αὐτῷ, δευτέρον ἐνοεῖ κόσμον ὑλικὸν καὶ ὁρώμενον, καὶ οὗτός ἐστι τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν μέσῳ σύστημά τε καὶ σύγκριμα· ἐπαινετὸν μὲν τῆς καθ' ἑκαστὸν εὐφυίας, ἀξιεπαινετώτερον δὲ τῆς ἐξ ἀπάντων εὐαρμοστίας καὶ συμφωνίας, ἄλλου πρὸς ἄλλο τι καλῶς ἔχοντος, καὶ πάντων πρὸς ἅπαντα εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν, ἵνα δεῖξῃ μὴ μόνον οἰκείαν ἑαυτῷ φύσιν, ἀλλὰ καὶ πάντη ξένην ὑποστήσασθαι δυνατὸς ὢν. Οἰκεῖον μὲν γὰρ θεότητος αἶ νοερὰ φύσεις, καὶ νῦν μόνων λεπτὰ· ξένον δὲ πνεύμασιν, ὅσαι ὑπὸ τὴν αἰσθησιν, καὶ τούτων αὐτῶν ἐστὶ πορρωτέρω, ὅσαι πνευτελῶ; ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι.

dammodo similes cognatæque sunt, sic ab ea prorsus alienæ et remotæ, quæ sensibus sunt expositæ, atque inter has illæ potissimum, quæ anima motuque carent.

TITULUS VI.

De officio Dei. Gregorii Theologi ex oratione in diem natalem Christi.

Ita Sancta sanctorum, quæ ipsis etiam Seraphin occulta sunt, et triplici ab eis sanctitat's laude celebrantur, in unum principatum divinitatemque conveniunt. Verum quia bonitati divinæ non erat satis, sua ipsius contemplatione moveri, sed oportebat, ut bonum ipsum sese diffunderet, et progrediretur, quo se pluribus communicaret. (Hoc enim summæ bonitatis proprium erat) idcirco potestates angelicas atque cælestes cogitatione concepit, et cogitatio reipsa fuit verbo completa, et spiritu perfecta. Atque ita secundi splendores primi splendoris ministri, sive spiritus intelligentes, sive ignis materiam et corpus non habens, sive alia aliqua natura, iis quæ dicta sunt proxima putandi sunt, exstiterunt. Equidem velim dicere nulla eos propensione ad malum ferri, sed moveri duntaxat ad bonum, quippe qui prope Deum sint, primique ab ipso Deo effulserint (nam quæ hic sunt, secundo loco fulserunt) verum ut eos non immobiles, sed difficile moveri et sentiam, et dicam, facit non solum is, qui propter splendorem quo illustrabatur Lucifer olim, nunc autem propter superbiam, tenebrarum princeps et est, et appellatur, sed etiam illæ, quæ cum ipso defe-

fugientes, mali effectrices evaserunt, et nos item

Ex eadem oratione.

Hoc igitur pacto mundus illi constitit intelligibilis, si parva oratione licet magna perpendentem philosophari. At cum illi prima præclare se haberent, alterum mundum cogitavit ex materia constantem et aspectabilem, qui ex cælo, terraque, et his quæ in medio sunt, concretus est, et constitutus, laudabilis quidem ex rerum singularum pulchritudine, sed laudabilior ob concinnitatem, et concentum, quo tum una cum alia, tum omnes cum omnibus præclare conjunctæ vicissimque congruentes ad unius orbis perfectionem concurrunt. Ut ostenderet in sua esse potestate, non solum ut cognatam sibi naturam efficeret, sed etiam ut alienam et peregrinam omnino constitueret. Nam ut intelligentes illæ naturæ, et quæ sola mente percipi possunt, ejus amplitudini quo-

* Isa. LIII, 7. † Joan. I, 29. ‡ Hebr. VI, 20. § Hebr. VII, 1. ¶ Isa. LIII, 8. ** Hebr. VII, 2.

Ex eadem oratione.

Mens igitur et sensus ita jam inter se discreta suis se finibus continebant, effectorisque Verbi magnificentiam tanquam taciti quidem laudatores eximiique præcones præ se ferebant. Nondum autem erat ulla ex utrisque concretio, et ex contrariis mistio, quæ majorem sapientiam, et impensam in rebus procreatis, et divinæ bonitatis divitias indicaret. Quamobrem has ut ostenderet opifex Verbum animal unum ex utraque natura, ea nimirum, quæ cernitur, et illa, quæ non cernitur, compactum fabricatus est hominem, ex materia quæ jam suppetebat, corpus accipiens, atque illi ex se spiritum inserens, quem quidem animum et imaginem Dei vocat Scriptura. Hunc quasi alium quemdam mundum, in parvo magnum in terra constituit, alium veluti angelum mistum, adoratorem, rerum procreatarum, quæ cernuntur, inspectorem, earum, quæ non cernuntur, contemplatorem, regem eorum, quæ sunt in terra, summo Regi obtemperantem: mortalem et immortalem: sensibus et mente constantem, ut illis cerni ac intelligi possit: medium inter magnitudinem et humilitatem: eundem tum spiritum, tum carnem, spiritum propter gratiam, carnem propter superbiam. Illud, ut maneret, et Deum de se bene meritum laudaret: hoc, ut perturbationibus et molestiis esset obnoxius, ut cum magnitudine sua elatus sibi placeret, iis afflictus, et commonitus resipisceret: animal hic collocatum, ut alio migret, et quæ mysterii est summa, ut Dei imitatione evadat in Deum. Idcirco enim mediocritas hæc nobis lux concessa est, ut ea duce splendorem illum assequamur, Deum, qui nos et compegit, et solvet, et multo

Ex oratione in Sacra Lumina.

Verum quia oportebat non solum in caelis Deum coli et adorari, sed aliquos etiam in terris esse illius cultores et adoratores, ut (quoniam omnia sunt Deo plena) omnia Dei gloria compererent, ideo manu Dei conditus est homo, et ejus imagine decoratus.

Ex oratione in diem Natalem Christi.

Hunc in paradiso collocavit (qualiscunque fuerit ille Paradisus) et liberum voluntatis arbitrium largitus est, ut bonum non minus ipsius eligentis esset, quam ejus, qui semina tribuisset. Plantarum immortalium cultorem constituit, id est, divinarum, ut eequidem sentio, contemplationum, tum simplicium tum perfectarum. Nudum ob simplicitatem, et vitam nulla arte instructam, nec ullo tectum indumento, qualem esse decebat primum illum hominem. Tum legem dedit, qua liberam voluntatem exerceret. Lex illa mandatum erat, quo illi præscribebatur, quam plantam attingere, et a qua deberet abstinere. Hæc autem, a qua temperare oportebat, erat scientiæ planta, quæ quidem ab initio nec malo sata fuit consilio, nec ob invidiam prohibita (ne vibrent huc linguas suas impii qui gigantum

A

Τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ ἀσθητικὸς οὕτως ἀπ' ἀλλήλων διακριθέντα, τῶν ἰδίων ὄρων ἐντὸς εἰσθητικῶν καὶ τὸ τοῦ δημιουργοῦ Λόγου μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον, σιγῶντες· ἐπαινᾶται τῆς μεγαλοουργίας καὶ διαπρῦσοι κήρυκες. Οὐπω δὲ ἦν κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδὲ τις μίξις τῶν ἐναντίων, σοφίας μείζωνος γνῶρισμα, καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος γνῶριμος. Τοῦτε δὲ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἐν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε, λέγω, καὶ ὄρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προυποστάτης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς, ὃ δὲ ψυχὴν νοεράν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος, οἷόν τινα κόσμον δευτέρου· ὃν ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ τῆς γῆς ἴσθησιν· ἄγγελον ἄλλον, προσκνητήν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὄρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευμένον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἕρατόν καὶ νοούμενον· μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν, ἵνα μὲνῃ καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην, τὸ δὲ, ἵνα πάσῃ, καὶ πάσχων, ὑπομιμνήσκῃται καὶ παιδεύῃται, τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος· ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει Θεοούμενον. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐμοὶ φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, ἀξίαν τοῦ καὶ συνδήσαντος καὶ λύσοντος, καὶ αὐθις συνδήσαντος ὑψηλότερον.

quo digni simus, qui videamus suscipiamusque magnificentius restituit.

Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα λόγου.

Ἐπεὶ δὲ εἶδε μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνῃσιν περιγράφεσθαι, ἀλλ' εἶναι τινὰς καὶ κάτω προσκνητῆς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης Θεοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος χειρὶ Θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνα.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Χριστοῦ.

Τοῦτον ἔθετο μὲν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παράδεισος οὗτος, τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας, ἐν ᾧ τοῦ ἐλομένου τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἦττον ἢ τοῦ παρασχόντος τὰ σπέρματα· φυτῶν ἀθανάτων γεωργόν, θεῶν ἐνονοιῶν ἱσίου, τῶν τε ἀπλουστέρων καὶ τῶν τελευτέρων· γυμνὸν τῇ ἀπλότῃ καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ, καὶ δίχα παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος. Τοιοῦτον γὰρ ἔπρεπεν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ δίδωσι νόμον, ὅλην τῷ αὐτεξουσίῳ. Ὁ δὲ νόμος ἦν ἐντολή, ὣν τε μεταληπτίον αὐτῷ φυτῶν, καὶ οὐ μὴ προσαπτέον. Τὸ δὲ ἦν τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, οὔτε φυτευθὲν ἀπ' ἀρχῆς κακῶς, οὔτε ἀπαγορευθὲν φθορῶς. Μὴ πεμπέτωσαν ἐκεῖ τὰς γλώσσας οἱ θεομάχοι, μηδὲ τὸν ὄφιν μιμείσθωσαν· ἀλλὰ καλὸν μὲν, εὐκαίρως μεταλαμβάνον· θεωρία γὰρ ἦν τὸ φυτεῖν, ὡς ἡ ἐμὴ θεωρία, ἧς μόνους

ἐπιβαίνειν ἀσφαλές, τοῖς τὴν ἔξιν τελευτήροις· οὐ
καλὸν δὲ τοῖς ἀπλουστέροις ἔτι καὶ τὴν ἔφρσιν λι-
χνότεροις, ὡσπερ οὐδὲ τροφή τελεία λυσιτελῆς τοῖς
ἀπαλοῖς ἔτι καὶ δεομένοις γάλακτος.

ad quam soli tuto accedunt, qui habitu perfecti sunt, qui autem cupidiores atque intemperantiores
non item. Quemadmodum nec perfectus et solidus cibus tenerioribus adhuc et lacte indigentibus
prodest.

Ἔτι περὶ τῆς θαλάσσης δημιουργίας, τοῦ Νύσσης ἐκ
τοῦ κατηχητικοῦ λόγου.

Τὸ νῦν ἐν ἀτόποις εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν οὐχ
ἱκανὸς ἐστὶν ἐλεγχος τοῦ μηδέποτε τὸν ἀνθρώπον
ἐν ἀγαθοῖς γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ ἔργον ὁ
ἀνθρώπος τοῦ δι' ἀγαθότητα τὸ ζῶον τοῦτο παραγα-
γόντος εἰς γένεσιν, οὐκ ἂν τις εὐλόγως, οὐ ἡ αἰτία
τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ, τοῦτον ἐν κακοῖς
γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ πεποιηκότος καθυποπτεύσειεν,
ἀλλ' ἑτερόν ἐστιν αἴτιον τούτου ταῦτά τε νῦν περὶ
ἡμᾶς εἶναι, καὶ τῶν προτέρων ἐρημωθῆναι. Ὁ
γὰρ ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ποιήσας τὸν
ἀνθρώπον, καὶ πάντων αὐτῶ τῶν καλῶν ἀφορμὰς
ἐγκατασκευάσας τῇ φύσει, ὡς ἂν δι' ἐκάστου καταλ-
λήλως πρὸς τὸ ὅμοιον ἢ βρεξὶς φέροιτο, οὐκ ἂν τοῦ
καλλίστου τε καὶ τιμιωτάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπεστέρ-
ρησε, λέγω δὴ τῆς κατὰ τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτεξού-
σιον χάριτος. Εἰ γὰρ τις ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης
ἐπεστέται ζωῆς, διεφύσθη ἂν ἡ εἰκὼν κατ' ἐκεῖνο
τὸ μέρος ἀλλοτριωθεῖσα τῷ ἀνομοίῳ πρὸς τὸ ἀρχέ-
τυπον. Τῆς γὰρ βασιλευούσης φύσεως ἡ ἀνάγκαις
τίσιν ὑπεξευγμένη τε καὶ δουλεύουσα πῶς ἀνεῖκων
ὀνομάζοιτο; Οὐκοῦν τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ Θεὸν
ὡμοιωμένον εἶδει πάντως ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὸ αὐ-
τοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον, ὥστε ἄθλον ἀρετῆς εἶναι
τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν. Πόθεν οὖν, ἔρεῖς, ὁ διὰ
πάντων τοῖς καλλίστοις τετιμημένος τὰ χεῖρω τῶν
ἀγαθῶν ἀντηλλάξατο; Σαφῆς καὶ ὁ περὶ τούτου
λόγος. Οὐδέμια κακοῦ γένεσις ἐκ τοῦ Θεοῦ βουλή-
ματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἡ γὰρ ἂν ἐξω μέμψως
ἦν ἡ κακία, Θεὸν αὐτῆς ἐπιγραφόμενη ποιητὴν καὶ
πατέρα. Ἄλλ' ἐμφύεται πως τὸ κακὸν ἐξωθεν τῇ
πρῶται, τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ
καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις. Καθάπερ
γὰρ ἡ μὲν ὄρασις φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἡ δὲ πῆ-
ρσις στέρησις ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας· οὕτω
καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν ἀντικαθέστηκεν. Οὐ
γὰρ ἐστὶν ἄλλως κακίας γένεσιν ἐννοῆσαι ἢ ἀρε-
τῆς ἀπουσίᾳ. Ὡσπερ γὰρ, τοῦ φωτὸς ὑφαιρεθέντος,
ὁ ζῶφος ἐπηκολούθησε, παρόντος δὲ οὐκ ἐστὶν· οὕ-
τως, ἕως ἂν παρῆ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ φύσει, ἀνύπαρ-
κτόν ἐστι καθ' αὐτὴν ἡ κακία. Ἡ δὲ τοῦ κρείττο-
νος ἀναχώρησις τοῦ ἐναντίου γίνεται γένεσις. Ἐπει
οὖν τοῦτο τῆς αὐτεξουσιότητός ἐστι τὸ ἰδίωμα, τὸ
κατ' ἐξουσίαν αἰρεῖσθαι τὸ καταθύμιον, οὐχ ὁ Θεὸς
σοι τῶν πικρόντων ἐστὶν αἰτιὸς κακῶν, ἀδέσποτόν
τε καὶ ἀνετόν σοι κατασκευάσας τὴν φύσιν, ἀλλ'
μὲνη.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅτι μὲν ἐκτραπήσεται τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώ-
πινον, οὐκ ἠγνόησεν ὁ πάντα ἐμπερικρατῶν τῇ
γρωστικῇ δυνάμει, καὶ τὸ ἐφεξῆς τῷ περιοχῆκότι

PATROL. GR. CXXX.

A more cum [Deo pugnant, nec serpentis virus suis
captivibus imitentur], sed bona quidem erat, si
quis opportune ad illam accessisset. Planta enim
illa (ut ego quidem existimo) erat contemplatio,

ad quam soli tuto accedunt, qui habitu perfecti sunt, qui autem cupidiores atque intemperantiores
non item. Quemadmodum nec perfectus et solidus cibus tenerioribus adhuc et lacte indigentibus
prodest.

Item de officio Dei, ex oratione catechetica Gregorii
Nyssæ pontificis.

Non idoneo probatur argumento, nunquam in
bonis hominem fuisse, quod nunc in malis verse-
tur humana vita. Nam cum homo sit opus Dei,
qui animal hoc propter bonitatem procreavit,
nemo illum, cujus procreandi causa bonitas fuit,
in malis a procreatore fuisse genitum merito sus-
picetur. Itaque alia causa est, quamobrem nunc

B et molestiis ærumnisque premamur, et pristinis
commodis privati simus. Qui enim hominem pro-
priorum bonorum participem fecerat, ejusque
naturæ inseverat virtutum omnium semina, ut
singulis vicissim excolendis ad similitudinem
suam incenderetur, pulcherrimi ac præstantissimi
muneris, liberæ nimirum et nullius imperio sub-
jectæ voluntatis, expertem non reliquisset. Etenim
si qua necessitas humanæ vitæ fuisset imposita,
falsam in ea quidem parte imaginem retulisset, alie-
naque ad exemplari propter dissimilitudinem ex-
stitisset. Qui enim necessitatibus obnoxia desc-
viensque natura reguntis imago nominaretur?

Oportebat igitur, ut, quod in omnibus Deo simili

C factum erat, naturæ libertatem nullius imperio
subjectam obtineret, ut virtutis præmium esset
bonorum adeptio. Cur igitur, inquires, qui pul-
cherrimis omnibus dotibus ornatus erat, mala bonis
anteponit? Facilis et ad hoc responsio est. Nullus
mali ortus a Dei voluntate principium habet,
Alioqui vitium reprehendi non posset, si Deum
auctorem suum ei causam afferret. Sed extrinsec-
cus quodammodo malum innascitur, cum animus
proposito ac voluntate sua recedit ab honestate.
Nam ut visus est actio naturæ, cæcitas autem
natura naturalis actionis, sic virtus et vitium
inter se contraria sunt. Neque enim aliter gigni-
tur vitium, nisi virtutis absentia. Sicut enim
ablato lumine tenebræ subsequuntur, eo autem
præsente nullæ sunt, ita quandiu est in natura
bonum, malum per se nihil est. Bono autem
recedente contrarium ingreditur. Cum igitur libe-
ræ voluntatis hoc proprium sit, ut arbitrato suo,
quod magis libet, complectatur Deus, qui liberam
tibi naturam tribuit, tuorum non est malorum
auctor, sed temeritas tua, quæ melioribus omissis
deteriora consequitur.

D ἡ ἀβουλία, τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος προελο-

Ex eadem oratione.

Hominem a bono recessurum non ignorabat Deus,
qui scientia sua cuncta comprehendit, et futura
perinde atque præsentia contactur. Verum ut

-diacessum ipsius ad malum, sic ejusdem redditum ad bonum providebat. Utrum igitur melius fuit, naturam nostram, quam a bono declinatam prospiciat, omnino non procreare, an procreatam atque ægrotantem ad pristinam gratiam revocare per poenitentiam? Jam propter molestias et incommoda, quæ caducæ corporis naturæ contingunt necessario, Deum arbitrari malorum etiam effectorem, aut hominis non esse creatorem existimare, ne simul etiam eorum, quæ nos angunt et cruciant, auctor judicetur, nimis angusti ac dementis animi est, hominumque malum et bonum sensu dijudicantium, qui nesciunt, id solum esse naturæ nostræ bonum, quod sensus non percipit, idque rursus malum, quod a vero bono alienum est. Rebus autem molestis jucundisve bonum a malo distinguere animalium est rationis expertium, in quæ, quoniam mentem cogitationemque non habent, veri boni cognitio non cadit.

Item de officio Dei, sancti Maximi.

Mens primum infinitam omnibus in rebus Dei magnitudinem cogitans, et pelagus illud in quo nullum reperit vadum, admiratur. Deinde obstupescit, quomodo rerum omnium essentiam ex nihilo negant quidquam fieri. Nos, quemadmodum magnificentiæ diviniæ nullus est terminus, ita sapientiæ potentiæque nullum esse finem dicimus.

Ejusdem.

Eorum quæ facta sunt a Deo, partim ratione et mente prædita sunt, in eaque tum virtus, aut vitium, tum scientia, aut ignorantia cadit; partim diversa sunt corpora ex contrariis, nempe terra, aqua, aere, igneque compacta. Et alia quidem sunt corporis materiæque prorsus expertia, licet quædam ex his sint cum corporibus conjuncta: alia ex materia et forma tantum constant.

Ejusdem.

Qua de causa Deus rerum universitatem fabricatus sit, licet investigare. Nam bonitate compulsus cuncta procreavit, quo benignitas ejus in plura sese diffunderet, omnibusque pro suo cuique modulo communicaret. Quomodo autem hæc, aut cur non antea fecerit inquirere nefas est. Etenim ex rebus divinis aliæ comprehendi ab hominibus possunt, aliæ minime. *Petulus enim, inquit ille, et nullo freno cohibita investigatio homines fere præcipites agit.*

Ejusdem.

Quatuor ex divinis proprietatibus, per quas omnia consistunt, reguntur, et conservantur, summa benignitate Deus, cum essentiam ratione mentoque præditam procrearet, communicavit, esse, semper esse, bonitatem, et sapientiam. Horum duo tribuit essentiæ, nimirum ut esset, et semper esset. Duo reliqua nempe bonitatem et sapientiam, apta

κατὰ τὸ ἴσον βλέπων· ἀλλ' ὡς περ τὴν παρατροπὴν ἐθεάσατο, οὕτω καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ πάλιν τὴν πρὸς εὐ ἀγαθὸν κατενόησε. Τί οὖν ἔμεινον ἦν, καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς γένεσιν, ἐπειδὴ προεώρα τοῦ καλοῦ διαμαρτήσεσθαι τὸν γεννησόμενον, ἢ ἐργαζόμενα καὶ νενοσηυμένα πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν διὰ μετανοίας ἀνακαλέσασθαι; Τὸ δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἀλλογόνους, αἱ τῶν βρωστικῶν τῆς φύσεως κατ' ἀνάγκην ἐπισυμβαίνουσι, κακῶν ποιητῶν τὸν θεὸν ὀνομάζειν, ἢ μὴδὲ ὅπως ἀνθρώπου κτίστην αὐτὸν οἰεσθαι, ὡς ἂν μὴ καὶ τῶν ἀλογονόντων ἡμᾶς αἰτίος ὑπονοοῖτο, τοῦτο τῆ; ἐσχάτης μικροφυχίας ἐστὶ τῶν τῆ; αἰσθήσει τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διακρινόντων, οἳ οὐκ ἴσασιν, ὅτι ἐκεῖνο τῆ; φύσει μόνον ἐστὶν ἀγαθὸν, οὐ αἰσθησὶς οὐκ ἐφάπτεται, καὶ μόνον ἐκεῖνο κακὸν, ἢ τοῦ ἀληθινοῦ καλοῦ ἀλλοτριωσὶς. Πόνους δὲ καὶ ἰδοναίς τὸ καλὸν καὶ τὸ μὴ καλὸν κρῖνει τῆ; ἀλόγου φύσεως ἐστὶν ἴδιον, ἐφ' ὧν ἢ τοῦ ἀληθῶς καλοῦ κατανόησις, διὰ τὸ μὴ μετέχειν αὐτὰ νοῦ καὶ διανοίας, χώραν οὐκ ἔχει.

Ἔτι περὶ τῆς θείας δημιουργίας, τοῦ ἀγίου Μαξίμου.

Πρῶτον μὲν θαυμάζει ὁ νοῦς τὴν θεῖαν ἐννοούμενος κατὰ πάντα ἀπειρίαν καὶ τὴν ἀνέκβατον ἐκεῖνο πλάγος· δευτέρον δὲ ἐκπλητίζεται, πῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὴν ὄντων οὐσίαν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν. Ἕλληνας μὲν οὖν ἐβρόχυσαν, μηδὲν ἐξ οὐκ ὄντων γενέσθαι λέγοντες· ἡμεῖς δὲ φραμεν, ὅτι ὡς περ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ πεποιημένου; οὐκ ἐστὶ κέρασ, οὕτως οὐδὲ τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως; αὐτοῦ κατάληξις.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγονόντων τὰ μὲν εἰσι λογικὰ καὶ νοερὰ, καὶ τῶν ἐναντίων δεκτικὰ, οἷον ἀρετῆς καὶ κακίας, γνώσεως καὶ ἀγνωσίας· τὰ δὲ σώματα διάφορα ἐκ τῶν ἐναντίων συνεστώτα, ταῦτάστι γῆς, ἀέρος, ὕδατος, πυρός. Καὶ τὰ μὲν εἰσιν ἀσώματα πάντη καὶ αἶλα, εἰ καὶ τινα τούτων συνέζευκται σώματι· τὰ δὲ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους μόνον ἔχει τὴν οὐσίαν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Αἱ ἦν μὲν αἰτίαν ὁ Θεὸς ἰδημιούργησε ζητητέον· δι' ἀγαθότητα γάρ, ἵνα πλείονα εἴη τὰ εὐεργετούμενα ἀναλόγως αὐτοῦ μετέχοντα· πῶς δὲ ἰδημιούργησε, καὶ διὰ τί μὴ πρότερον, οὐ ζητητέον· ἀνεξέρευνητα γάρ. Διότι τῶν θεῶν τὰ μὲν ληπτὰ, τὰ δὲ ἀληπτα τοῖς ἀνθρώποις. Θεωρία γάρ, φησὶν, ἀγαλλιωτος τάχα ἂν καὶ κατὰ κρημνῶν ὄσσις.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐτέσσαρα τῶν θεῶν ἰδιωμάτων συνεκτικὰ, καὶ φρουρητικὰ, καὶ διασωστικὰ τῶν ὄντων δι' ἀκραν ἀγαθότητα ἐκοινοῦνησεν ὁ Θεός, παραγαγὼν εἰς τὸ εἶναι τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν οὐσίαν· τὸ δὲ, τὸ αἰετὸν, τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν. Τούτων δὲ τὰ δύο μὲν τῆ; οὐσίᾳ παρέσχε, τὸ δὲ καὶ τὸ αἰετὸν τὰ δύο δὲ τῆ; γνωμικῆ; ἀπένευμεν ἐπιτηδεύτητι, τὴν

ἀγαθότητα καὶ τὴν σοφίαν, ἵνα ἅπερ ἐστὶν αὐτὸς ἅ κατ' οὐσίαν, γένηται ἢ κτίσας κατὰ μετουσίαν. Διὰ ταῦτα καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ, καὶ καθ' ὁμοίωσιν ὁ ἄνθρωπος δημιουργηθῆναι λέγεται· κατ' εἰκόνα μὲν, ὡς ὄντος ὦν, καὶ ἀεὶ ὄντος ἀεὶ ὦν, εἰ καὶ μὴ ἀνάρχως αὐτὸς, ἀλλ' ἀτελευτήτως· καθ' ὁμοίωσιν δὲ, ὡς ἀγαθοῦ ἀγαθός, καὶ σοφοῦ σοφός, τοῦ κατὰ φύσιν ὁ κατὰ χάριν. Ἄλλὰ κατ' εἰκόνα μὲν εἰσι πάντες ἀπλῶς ἄνθρωποι, καθ' ὁμοίωσιν δὲ μόνοι οἱ ἀγαθοὶ καὶ σοφοί.

Τοῦ αὐτοῦ.

Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερά οὐσία διήρηται εἰς τε τὴν ἀγγελικὴν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· καὶ ἡ μὲν ἀγγελικὴ διήρηται πάλιν εἰς δύο καθολικὰς γνώμας καὶ ἀγέλας, εἰς ἀγίας τε δυνάμεις καὶ εἰς ἐναγείς δαίμονας· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη πάλιν εἰς δύο καθολικὰς γνώμας καὶ ἀγέλας, εἰς εὐσεβεῖς καὶ εἰς ἀσεβεῖς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Νοερὸν μὲν ἐστὶ τὸ νοοῦν, νοητὸν δὲ νοούμενον. Τροπὴ δὲ τινὰ τοῦ νοοῦντος τρόπον τὸ νοούμενον. Οὕτω μὲν οὖν κυρίως λέγονται δὲ καὶ ἐναλλάξ κατὰ χριστικῶς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ζητητέον τοῖς σπουδαιοτέροις τίνα καθήκει νοεῖν εἶναι τὰ ἔργα, ὧν ἤρξατο τῆς γενέσεως ὁ Θεός, καὶ τίνα πάλιν ὧν οὐκ ἤρξατο. Εἰ γὰρ πάντων κατέπαυσε τῶν ἔργων ὧν ἤρξατο ποιῆσαι, δῆλον ὡς ἐκείνων οὐ κατέπαυσε, ὧν οὐκ ἤρξατο ποιῆσαι. Μὴ ποτε οὖν ἔργα μὲν θεῖα χρονικῶς ἠργμένα τοῦ εἶναι εἰσι πάντα τὰ τοῦ εἶναι μετέχοντα, οἷον αἱ διάφοροι τῶν ὄντων οὐσίαι· τὸ γὰρ μὴ ὄν ἔχουσιν αὐτῶν τοῦ εἶναι πρεσβύτερον. Ἦν γὰρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Ἔργα δὲ Θεοῦ οὐκ ἠργμένα χρονικῶς, ὄντα μεθεκτὰ, ὧν κατὰ χάριν μετέχουσι τὰ ὄντα μετέχοντα, οἷον ἡ ἀγαθότης καὶ πᾶν εἰ τι τῷ τῆς ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ· καὶ ἀπλῶς πᾶσα ζωὴ, καὶ ἀθανασία, καὶ ἀπλότης, καὶ ἀτρύψια, καὶ ἀπειρία, καὶ ὅσα περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται, ἅτινα καὶ ἔργα Θεοῦ εἰσι, καὶ οὐκ ἠργμένα χρονικῶς. Οὐ γὰρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ οὐκ ἦν, οὐδὲ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων. Οὐκ ἦν γὰρ ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα, ἀναρχὰ τε ὄντα χρονικῶς, καὶ μόνον τὸν Θεὸν ἔχοντα τοῦ εἶναι μονιμώτατον ἀίδίως γεννήτορα. Τὰ μέντοι ἠργμένα χρονικῶς καὶ εἰσι, καὶ λέγονται τοῦθ' ὅπερ' καὶ εἰσι, καὶ λέγονται.

Τοῦ αὐτοῦ

Πᾶσα ἡ νοερά οὐσία καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἔλαβον δυνάμεις παρὰ τοῦ κτίσαντος ἀντιληπτικὰς τῶν ὄντων· ἡ μὲν νοερὰ τὰς νοήσεις, ἡ δὲ αἰσθητικὴ τὰς αἰσθήσεις.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν δημιουργήσας Θεός μετέχεται μόνον, ἡ δὲ κτίσις πᾶσα καὶ μετέχει, καὶ μεταδίδωσι. Καὶ

animi largitus est habitudini, ut quæ per essentiam ipse est, eorum res procreatæ participes fierent. Quamobrem homo factus esse dicitur ad imaginem et ad similitudinem Dei. Ad imaginem quidem, quoniam ex eo, qui est, existit : et ex eo qui semper est, semper existit. Quamvis enim non sine principio sit, nunquam tamen esse desinet. Ad similitudinem vero, quoniam a bono bonus, et a sapiente sapiens, licet ille sit ejusmodi per naturam, ipse autem per gratiam. Verum cum omnes pariter homines ad imaginem sint, soli boni sapientesque sunt ad similitudinem.

Ejusdem.

Essentia omnis, quæ ratione ac mente prædita est, in angelicam naturam dividitur et humanam. Angelica rursus in duas veluti classes gregesque secernitur, in sanctas Potestates, et execrandos demones. Humana item secatur in duas partes, in homines pios et impios.

Ejusdem.

Intelligens dicitur id, quod mente utitur. Intelligentis id, quod mente comprehenditur. Intelligentis cibus quodammodo est id, quod animo menteque percipitur. Ita quidem proprie ; abusive autem enuntiantur ordine mutato.

Ejusdem.

A studiosioribus est investigandum, quænam sint illæ res, quas facere cœpit Deus, et quæ rursum illæ quas nunquam cœpit. Nam si requievit ab omnibus, quas cœpit facere, ab illis profecto quas facere nunquam cœpit, quievit nunquam. Quibus igitur impertitum est, ut sint, ex temporis habent initium, quales sunt variæ rerum naturæ, quibus ipsum nihilum est antiquius. Fuit enim aliquando, cum ipse non esset. Temporis autem principium non habent, quæ communicantur, quarum aliæ res per gratiam participes sunt, qualis est bonitas, et quidquid bonitatis ratione comprehenditur, et omnis vita, et immortalitas, et simplicitas, et immutabilitas, et infinitas, et quæcunque in Dei essentia considerantur, quæ nullum habent initium temporis. Nunquam enim aut virtute aut ulla earum rerum, quæ commemoratæ sunt, ipsum nihilum fuit antiquius. Nunquam enim fuit, cum hæc non essent quæ, quantum ad tempus pertinet, sine principio sunt, et ab omni æternitate solum Deum habent auctorem, ut sint. Nam quæ in tempore cœperunt esse, et sunt, et dicuntur id ipsum quod sunt, et dicuntur.

Ejusdem.

Naturæ tam intelligentes, quam sentientes acceperunt a rerum omnium procreatore facultates, quibus res ipsas comprehenderent, intelligentes quidem, mentem et cogitationem, sentientes autem ipsos sensus

Ejusdem.

Procreator Deus largitur tantummodo. Res autem omnes procreatæ et accipiunt, et largiuntur. Accipiunt

enim, ut sint, et bene sint. Largiuntur autem aliis tantum, ut bene sint. Atque ex his illæ, quæ sunt corporis expertes tum dicendo, tum agendo, tum spectando largiuntur aliis, ut bene sint. Quæ vero corporeæ sunt, dum spectantur duntaxat. Ac sanctæ quidem illæ Potestates splendoris radios inter se vicissim communicant et largiuntur. Hominibus vero tum virtutem suam inpartiant, dum eos Deo similes reddunt: tum cognitionis suæ faciunt illos participes, dum eos docent aliquid vel de Deo sublimius, vel de rebus corpore carentibus profundius, vel de corporeis exquisitius, vel de providentia vetius, vel de judicio cæsius

Ejusdem.

Rebus procreatis, ut simpliciter sint, per essentiam concessum est; ut bene sint per liberam voluntatem; ut semper bene sint, per gratiam. Qui autem ab eo excidunt, ut semper bene sint, in id incurrunt, ut semper misere sint.

TITULUS VII.

De divina humanæ carnis assumptione. Areopagitæ, ex libro de divinis Nominibus, cap. 1.

Summa illa Divinitas singulariter amat humanum genus, quippe quæ in una suarum personarum vere atque integre naturam nostram assumpsit, ad se revocans, sibi que applicans infimam hominum humilitatem, ex qua, qui simplex est, Jesus inexplicabili ratione compositus est: et qui æternus est, temporis extensionem accepit: et qui omnem totius naturæ ordinem supra modum essentia superat, intra naturæ nostræ terminos genitus est, ita tamen, ut quæ ipsius sunt propria, haudquaquam mutata, aut confusa conservet.

Ejusdem ex cap. 2, de conjuncta distinctaque Divinitatis ratione.

Quinetiam (id quod in omni theologia maxime perspicuum est) divina Jesu in natura nostra formatio, nec oratione ulla explicari, nec ab ulla mente, nec ab ipso quidem antiquissimorum angelorum primo potest intelligi. Nam quod humanam essentiam assumpsit, ex mysteriis accepimus. Quomodo autem ex virginis sanguinibus, alia lege præter naturam formatus sit, et quomodo super humidam et instabilem aquæ naturam siccis pedibus molem corpoream et materiam pondus habentibus ambulaverit, et reliqua omnia, quæ natura præstantiora in ipso Jesu considerantur, effecerit, ignoramus.

Ejusdem ex epistola ad Gaium medicum.

Quomodo, inquires, Jesus, qui omnibus antecellit, cum omnibus per essentiam constitutus est? Neque enim, ut est hominum auctor, sed ut tota ipsa hominis essentia vere homo existit, homo dicitur. Nos autem non humana ratione Jesum definimus. Neque enim est homo tantum, neque essentia præstantior, quatenus homo solum; sed vere est homo, qui eximie homines diligens supra homines, et secundum homines, ex hominum essentia, cum essentia supe-

μετέχει μὲν τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ εὖ εἶναι, μεταδίδουσι δὲ τοῦ εὖ εἶναι μόνον. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀσώματος οὐσία καὶ λέγουσα, καὶ πράττουσα, καὶ θεωρουμένη τοῦ εὖ εἶναι μεταδίδουσιν· ἡ δὲ σωματικὴ θεωρουμένη μόνον. Αἱ μέντοι ἄγιοι δυνάμεις ἀλλήλαις μὲν φωτισμοῦ μεταδίδουσι, τοῖς ἀνθρώποις δὲ τῆς τε αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ θεοειδεῖς αὐτοὺς ἐργαζόμεναι, καὶ τῆς ἐν αὐταῖς γνώσεως ἐν τῷ διδάσκειν ἢ περὶ Θεοῦ τι ὑψηλότερον, ἢ περὶ ἀσωμάτων βαθυτέρον, ἢ περὶ σωμάτων ἀκριδέστερον, ἢ περὶ πρηνείας τρανότερον, ἢ περὶ κρίσεως σαφέστερον.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν τοῦ ἀπλῶς εἶναι τρόπος κατ' οὐσίαν δίδεται τῇ λογικῇ κτίσει· ὁ δὲ τοῦ εὖ εἶναι κατὰ προαίρεσιν· ὁ δὲ τοῦ ἀεὶ εὖ εἶναι κατὰ χάριν. Οἱ μέντοι τοῦ ἀεὶ εὖ εἶναι ἀποτυγχάνοντες τὸ ἀεὶ φεῦ εἶναι λαμβάνουσιν.

TITLOS Z'.

Περὶ τῆς θείας ἀναθρώπισης, τοῦ Ἀρεοπιγίτου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ θείων ὀνομάτων, κεφάλ. α'.

Φιλάνθρωπον διαφερόντως ἡ θεαρχία, ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν, ἀνακαλουμένη πρὸς εαυτήν, καὶ ἀνατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἔσχατιάν, ἐξ ἧς ἀφθέγκτως ὁ ἀπλῶς Ἰησοῦς συντετέθη, καὶ παρῆσταν ἐλίπε χρονικὴν ὁ αἰδιος, καὶ εἰσω τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγεγόνει φύσεως ὁ πάσης τῆς κατὰ φύσιν πᾶσαν τάξεως ὑπερουσίως ἐκδεθηκῶς; μετὰ τῆς ἀμεταδόλου καὶ ἀσυγχύτου τῶν οἰκειῶν ἰδρύσεως.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' κεφαλαίου τοῦ περὶ ἠρωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας.

Ἄλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας ἐκφανέστατον, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία, καὶ ἑρβητός ἐστι λόγῳ παντὶ, καὶ ἀγνωστος νῦν παντὶ, καὶ αὐτῷ τῷ πρωτίστῳ τῶν πρεσβυτέρων ἀγγέλων. Καὶ τὸ μὲν ἀνδρῶς αὐτὸν οὐσιωθῆναι μυστικῶς παρελήφμεν· ἀγνοοῦμεν δὲ ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν διεπλάττετο θεσμῷ, καὶ ὅπως ἀθρόοις ποσὶ σωματικῶν ὀγκῶν ἔχουσι καὶ ὕλης βάρος ἐπορεύετο τὴν ὑγρὰν καὶ ἄστατον οὐσίαν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς ὑπερφουδῆς ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Γάϊον Θεραπευτὴν ἐπιστολῆς.

Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα πᾶσιν ἐσὶν οὐσιωδῶς συντεταγμένος; Οὐ γὰρ ὡς αἴτιος ἀνθρώπων λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὄλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὢν. Ἡμεῖς δὲ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀφορίζομεν. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπος μόνον, οὐδὲ ὑπερούσιος, ἢ ἀνθρωπος μόνον, ἀλλὰ ἀνθρωπος ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλόανθρωπος, ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ κατὰ ἀνθρώπων, ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Ἔστι

ὅτι οὐδὲν ἦτον ὑπερουσιότητος ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος. Ἀμέλει τῇ ταύτης περιουσίᾳ, καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἐλθὼν ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπου ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου. Καὶ θεοὶ παρθένοι ὑπερφῶς κύουσα, καὶ ὕδωρ ἄστατον ὑλικῶν καὶ γερῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος, καὶ μὴ ὑπεκίτων, ἀλλ' ὑπερφῶς θυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάχυτον συνιστάμενον. Τί ἂν τις τὰ πολλὰ πάμπολλα ὄντα διέλθοι, δι' ὧν ὁ θεῖος ὄρων ὑπὲρ νοῦν γινώσεται καὶ τὰ ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα; Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἀνθρώπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπου ἀληθῶς ἀνθρώπος γεγονώς. Καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ ἀνθρώπου τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ ἀνθρωθέντος Θεοῦ, καινὴν τινα τὴν Θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος.

supra hominem vere homo factus est, et deinceps sed (Deo homine facto) novam quamdam ex divina versans exhibuit.

Toῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν θεολογικῶν στοιχειώσεων.

Ἐπει δὲ καὶ ἔως φύσεως ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνήρ ὁ ὑπέρθεος ἐχρημάτισεν (ἴστω δὲ εἴη πρὸς ἡμῶν τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ὑμνούμενα), καὶ τούτοις ἔχει τὸ ὑπερφῶς καὶ ὑπερούσιον, οὐ μόνον, ἢ ἀναλλοιώτως ἡμῖν καὶ ἀσυγχύτως κεκοινωνήκατο μηδὲν κεπονθῶς εἰς τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ πρὸς τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πάντων καινῶν καινότετον ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφῶς ἦν, ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ὑπερούσιος, πάντα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπερέχων.

essentiam pertinent, super essentiam, omnia quæ possidens.

Toῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.

Ἡ δὲ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπειροτατὴ φιλανθρωπία ἐν ἀληθείᾳ μετέξει τῶν καθ' ἡμᾶς; γενομένη ἀναμαρτήτης, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν ἐνοικηθεῖσα μετὰ τῆς τῶν οἰκείων ἀσυγχύτου καὶ ἀλώθῃου παντελῶς ἕξεως, τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμῖν κοινωνίαν, ὡς ὁμογενεῖσι λοιπὸν ἰδωρῆσατο, καὶ τῶν οἰκείων ἀνέδειξε μετόχους καλῶν.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας. D

Ἀνανεῶσα δὲ καὶ πρὸς τὰς ὑπερτάτας τῶν λογίων θεοφανείας ὄρω γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ἡ τῶν ὑπερουρανίων οὐσίαν ὑπερούσιος αἰτία, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμεταβόλως ἐληλυθῶς, οὐκ ἀποκηβύτης ὑπ' αὐτοῦ ταχθείσης καὶ αἰρεθείσης ἀνθρωποπρεπῶς εὐταξίας, ἀλλ' εὐπειθῶς ὑποτάσσεται ταῖς τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ δι' ἀγγέλων διατυπώσεις.

Ἐπι περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐπει δὲ φθὸν διαβόλου, καὶ γυναικὸς ἐπηρείξῃ ἦν τε ἔπαθεν ὡς ἀπαλωτέρα, καὶ ἦν προσήγαγεν ὡς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ

rrior esset, essentiam assumpsit humanam, et essentia tamen omnem essentiam superante, ut qui semper essentia sit excellentior, quam plenissimus. Hac nimirum exuberans excellentia, cum ad nostram essentiam vere descenderet, eam ratione ipsam essentiam superante assumpsit, et res humanas supra hominem gessit. Indicia sunt, Virgo supra naturam concipiens, et aqua instabilis pedum ex materia constantium et terrenorum pondus sustinens et nihil cedens, sed potentia naturam aquæ vincente ad solidam se redigens firmitatem. Quis ea præ multitudine persequatur, ex quibus, qui divine cernit, supra intelligentiam intelliget, illa etiam, quæ de humanitate Jesu affirmantur, excellentissimæ negationis vim obtinere?

Atque ut eorum summam paucis complectamur, neque homo erat, non quod non esset homo, sed quod ex hominibus, prætantius, quam homines, et neque divinam ut Deus, neque humanam ut homo, humanaque ratione permixtam actionem nobiscum

Ejusdem ex theologici elementis.

Sed quoniam suo erga nos amore incitatus ad nostram usque naturam venit, et qui summus Deus est, vere factus et vocatus est homo (propitia sint, quæ mentem et rationem superantia a nobis celebrantur), in his quoque vis ejus natura essentiaque sublimior existit. Non solum quia nihil propter inexplicabilem exinanitionem in exuberante sua plenitudine perpessus, se nobis sine immutatione et confusione communicavit, verum etiam (quod rerum omnium admirabilium est maxime admirabile) in iis, quæ naturalia sunt, supra naturam fuit, in iis, quæ ad nostra sunt, ex nobis, et supra nos excellenti ratione

Ejusdem ex libro de ecclesiastica hierarchia.

Infinita divinæ bonitatis erga genus humanum benevolentia vere quæ nostra sunt, assumens sine peccato, seque humilitati nostræ conjungens, et quæ propria ipsius sunt, sine ulla prorsus confusione inimitationeque retinens, nobis jam ut cognatis se communicavit, et nos bonorum suorum participes fecit.

Ejusdem ex libro de cœlesti hierarchia.

Verum, ut summas item ac divinas sacræ Scripturæ demonstrationes contemplerur, video ipsum etiam Jesum, qui sublimium essentiarum est auctor essentia sublimior, cum ad nos sine ulla sui commutatione venisset, a lege atque ordinæ homini congruente, quem ipse statuerat et elegerat, non recedere, sed Patris et Dei mandatis, quæ per angelos dederat, summissis obtemperare.

Item de divina humanæ carnis assumptione, magni Gregorii Theologi ex oratione in diem Natalem Domini nostri Jesu Christi.

Seco posteaquam invidia diaboli et fraudulenta illius vi, quam mulier ut et imbecillior perpessa est, et ad persuadendum aptior obtrusit viro (o infirmi-

tatem meam! mea enim est primi parentis infirmitas) mandati, quod acceperat ipse oblitus est, et amaro pomi gustatu superatus, simul et a ligno vitæ, et a paradiso, et a Deo tanquam exsul extruditur, et pelliceis induitur vestimentis, crassiore nimirum carne, quæ mortem subiret, et spiritui repugnaret. Ac primum quidem agnoscit turpitudinem suam, atque ideo se Dei conspectum fugiens abscondit. Hic tamen lucratur mortem, per quam peccatum abscinditur, ne miseria sit immortalis, et cum supplicio beneficium conjunctum cernatur. Hac enim ratione Deus, ut mihi quidem persuadeo, punit. Cæterum cum variis occasionibus atque temporibus humanum genus multorum peccatorum, quæ illa malitiæ radix protulerat, multis modis, nempe oratione, lege, prophetis, beneficiis, minis, plagis, eluvionibus, incendiis, bellis, victoriis, cladibus, prodigiis ex cælo, ex aere, ex terra, ex mari, inæperatis hominum, civitatum, gentium eversionibus, quibus rationibus nihil aliud agebatur, nisi ut malitia contereretur, frustra prius esset admonitum et reprehensum, et majoribus peccatis, ut mutuis homicidiis, adulteriis, perjuriis, insanis hominum amoribus et (quod omnium malorum gravissimum erat) simulacrorum cultu, quo homines neglecto Procreatore ad res precreatas colendas et adorandas se convertebant, obstringeretur, gravioraque jam ejusmodi morbi remedia medicamentaque requirerent, majora gravioraque sunt adhibita, ipsum enim Dei Verbum, quod est ante sæcula, et quod comprehendere non potest, quod corpus non habet (et quæ sequuntur), ipsa Dei imago incommutabilis, Patris definitio et ratio, imaginem, quam homini impresserat, ipse suscipit, et propter carnem, carnem gerit, et animo ratione prædito pro salute animi mei commiscetur, ut simili similem purget, in omnibus denique, peccato tamen excepto, sit homo. Ex Virgine, cujus animum et carnem Spiritus ante purgaverat, nascitur. Decubat enim, ut et liberorum susceptio honoraretur, et illi tamen in honore virginitas anteferreretur; atque ita humana forma assumpta ad nos progreditur unum ex duobus contrariis, carne et spiritu, constans, quorum hic divinitatem tribuebat, illa divinitatem afficiebatur (o novam mixturem! o conjunctionem admirabilem!) ille, qui est effector, afficitur; qui creator est, creatur; qui comprehendere non potest, vinculo humani animi divinitatem et carnis crassitudinem copulante comprehenditur. Qui ditat alios, pauper fit. Carnis enim meæ paupertatem amplectitur, ut ego divinitatis ejus divitias assequar. Qui plenus est, exinanitur, pauper enim gloriam suam sinit exhauriri, ut ego plenitudinis ejus particeps efficiar. Quenam sunt hæ bonitatis divitiæ? Quodnam circa me mysterium apparet? Ego imaginem, ejus particeps factus eram, non servavi. Ille carnem meam suscipit, ut et imaginem servet, et carnem reddat immortalem. Alteram admirabiliorem, quod in priore, præstantius quod erat, communicavit; in posteriore, quod deterius erat, accepit.

Ejusdem in Sancta Lumina.

Nam quia malitiæ inventor, qui se invictum existi-

ἢ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἠτήθη τῆς πικρᾶς γεύσεως ὁμοῦ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξέριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυσι χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. Καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρᾶπνεται. Κερδαίνει μόντοι κἀνταῦθα τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν· καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία. Οὕτω γὰρ πείθονται κολάζειν Θεοί. Πολλοὶ δὲ παιδευθεὶς πρότερον ἀντὶ πολλῶν τῶν ἁμαρτημάτων, ὧν ἡ τῆς κακίας βίβλα ἐδλάστησε κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ χρόνους, λόγῳ, νόμῳ, προφήταις, εὐεργεσίαις, ἀπειλαῖς, πληγαῖς, ὕδασι, ἐμπρησμοῖς, πολέμοις, νίκαις, ἡτταῖς, σημείοις ἐξ οὐρανοῦ, σημεῖοις ἐξ ἀέρος, ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἀνδρῶν, πόλεων, ἐθνῶν ἀνεπίστοις μεταβολαῖς, ὧφ' ὧν ἐκτριβῆναι τὴν κακίαν τὸ σπουδαζόμενον ἦν, τέλος ἰσχυροτέρου δεῖται φαρμάκου ἐπὶ δεινότερος τοὺς ἀβῆροσθημικῶν, ἀλληλοφονίας, μοιχελαίας, ἐπιπορκίας, ἀνδρομανίας, τὸ πάντων ἕσχατον τῶν κακῶν, καὶ πρῶτον, εἰδωλοαπειρεσίαις, καὶ τῇ μεταθέσει τῆς προσκυνήσεως ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος ἐπὶ τὰ κτίσματα. Ταῦτα ἐπειδὴ μαίζονος ἔδειτο τοῦ βοηθήματος; μαίζονος καὶ τυγχάνει. Τὸ δὲ ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ προαιώνιος, ὁ ἀόρατος καὶ ἀπεριληπτός, ὁ ἀσώματος, καὶ τὰ ἐξῆς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς ἕρος καὶ Λόγος ἐπὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα χωρεῖ, καὶ σάρκα φορεῖ διὰ τὴν σάρκα, καὶ ψυχὴν νοερᾶ διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν μίγνυται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθαίρων, καὶ πάντα γίνεται, πληρὴ τῆς ἁμαρτίας, ἀνθρώπος, κυνηεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχὴν καὶ σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι. Ἔδει γὰρ καὶ γέννησιν τιμηθῆναι, καὶ παρθενίαν προτιμηθῆναι. Προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἐν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, σαρκὸς καὶ πνεύματος, ὧν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη (ὦ τῆς καινῆς μίξεως, ὦ τῆς παραδόξου κράσεως!), ὁ ὧν γίνεται, καὶ ὁ ἄκτιστος κτίζεται, καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς μεστειουούσης θεότητι καὶ σαρκὸς παχυτήτι, καὶ ὁ πλουτίζων πτωχεύει· πτωχεύει γὰρ τὴν ἐμὴν σάρκα, ἵν' ἐγὼ πλουτήσω τὴν αὐτοῦ θεότητα. Καὶ ὁ πλῆρης κενουταί· κενουταί γὰρ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐπὶ μικρὸν, ἵν' ἐγὼ τῆς ἐξέσθου μεταλάβω πληρώσεως. Τίς δὲ πλουτός τῆς ἀγαθότητος; Τί τὸ περὶ ἐμὲ σοῦσε μυστήριον; Μετέλασον τῆς εἰκόνης, καὶ οὐκ ἐφύλαξα. Μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ, καὶ τὴν σάρκα ἀθανάτισῃ. Δευτέραν κοινωνεῖ κοινωνίαν πολλὴ τῆς προτέρας παραδοξοτέραν, ὅση τότε μὲν τοῦ κρείττονος μετέδωκε, νῦν δὲ μεταλαμβάνει τοῦ χείρονος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ ἄγια Φῶτα.

Ἐπειδὴ γὰρ ἦτο ἀήτητος εἶναι τῆς κακίας ὁ

σοφιστής. θεάτητος ἐπιπέει δελεάσας ἡμᾶς, σαρκὸς Ἀ
προβλήματι δελεάζεται· ἴν' ὡς τῷ Ἀδὰμ προσβαλὼν
τῷ θεῷ περιπέσει, καὶ οὕτως ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν
παλαιὸν ἀναπέσει, καὶ λυθῆ τὸ κατάκριμα τῆς σαρ-
κὸς, σαρκὶ τοῦ θανάτου θανατωθῆντος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γίνεται καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ
ὃ ἦν μεταβαλὼν, ἀτρέπτως· γὰρ, ἀλλ' ὃ οὐκ ἦν προσ-
λαβὼν, φιλόανθρωπος γάρ· ἵνα χωρηθῆ ὁ ἀχώρητος
διὰ μέσης σαρκὸς ὁμιλήσας ἡμῖν, ὡς ἐκ παραπε-
τάσματος· ἐπειδὴ καθαρὸν αὐτοῦ τὴν θεότητα φέρειν
οὐ τῆς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ φύσεως.

*Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Κληδόσιον πρώτης λογοσι-
δου ἐπιστολῆς.* B

Τὰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐν τῇ συγκράσει, Θεοῦ μὲν
ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου παρὶ Γιωῦ.

Εἰ γὰρ καὶ τὸ συναμφοτέρον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει,
τῇ δὲ συνόδῳ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὰ ἅγια Φῶτα λόγου.

Καὶ τοῦτο τῇ θεώσει Θεός.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα δευτέρου λόγου.

Καὶ διὰ τὴν πρόκλησιν τὴν χρισθεῖσαν θεότητι,
καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίσαν, καὶ, θαρρῶ λέγειν,
ὁμόθεον.

*Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ προσηπτικῶ. εἰς τὸ βῆ-
πτωμα.*

Ὅλον ἄνθρωπον, καὶ ὅλον Θεὸν ὅπερ ὅλου τοῦ
πεπονθέντος, ἴν' ὅλη σοὶ τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται
ὅλον τὸ κατάκριμα λύσας τῆς ἁμαρτίας.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τοσαῦτον ἄνθρωπος διὰ σέ, ὅσον σὺ γίνῃ, δι' ἐκεί-
νον Θεός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἦξειν τε πάλιν κρινόμενα ζῶντας καὶ νεκρούς, οὐκ
εἰ μὲν σάρκα, οὐκ αἰσώματος δὲ, εἰς αὐτὰς· οὐδὲ λό-
γος θεοειδέστερου σώματος· ἵνα καὶ ὀρθῆ ὁπὸ
τῶν ἐκκεντησάντων, καὶ μείνῃ Θεός· ἔξω παχύτη-
τος.

*Ἐπι πρὸς τῆς θέσεως ἐνανθρωπήσεως, τοῦ Νύσ-
σης ἐκ τοῦ κατηχητικῶ λόγου.*

Διὰ τίνας ἴδει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς
χάριν ἀνακληθῆναι; Τίνοι διέφερον ἢ τοῦ πεπτωκότος
ἀνθρώπου, ἢ τοῦ ἀπολωλότος ἀνάκλησις, ἢ τοῦ πε-
πλανημένου χειραγωγία; τίνοι ἄλλω ἢ τῷ Κυρίῳ
πάντως τῆς φύσεως; τῷ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν ζωὴν
δεδικάκι μόνω δυνατὸν ἦν καὶ πρέπον ἅμα, καὶ
ἀπολομένην ἀνακαλέσασθαι, ὃ παρὰ τοῦ μυστηρίου
τῆς ἀληθείας ἀκούομεν, Θεὸν πεποιτημέναι κατ' ἀρ-
χὰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ σεσωσμένους διαπεπτωκότα
μανθάνοντες. Ἀλλὰ μέχρι μὲν τούτων συνθήσεται
τυχὸν ἐπὶ λόγῳ ὁ πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπων,
διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἔξω τι τῆς θεοπροποῦς ἐννοίας
τῶν εἰρημένων εἶναι· πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς οὐχ ὁ-
μοίως· ἔξει, δι' ὧν μάλιστα τὸ μυατήριον τῆς οἰ-
κονομίας κρετύνεται· γέννησιν ἀνθρωπίνην λέ-
γων, καὶ τὴν ἐκ νηπίου πρὸς τελεῶσιν αὐξή-

nebat, nos spe divinitatis afflicens· deceperat; ipse
carnis objecta tanquam esca proposita decipitur, et
dum se putat Adam invadere, in Deum incidit. Atque
ita novus Adam veterem servat, et carnis condem-
nationem carne dissolvit, et mortem ipsam morte
afficit.

Ex eadem oratione.

Filius Dei fit etiam hominis filius, nec ab eo, quod
erat, immutatur, sed accipit, quod non erat, ut (quæ
Huius est in homines benevolentia) carne tanquam
velo interjecto nobiscum versans, qui comprehendi
non poterat, comprehendatur. Purum enim divini-
tatis ejus splendorem natura, quæ gignitur atque
corrumpitur, non poterat sustinere.

Ejusdem, ex epistola prima ad Cledonium.

Utraque sic conjunguntur, ut unam sint, cum Deus
homo fiat, et homo Deus.

Ejusdem ex oratione 2 de Fisto.

Utrumque quidem est unum, non natura tamen,
sed conjunctione.

Ejusdem ex oratione in Sancta Lumina.

Et hæc deificatione Deus.

Ejusdem ex oratione in Pascha.

Et propter hominem assumptum, qui divinitate
hunc est, et factus id, et factus id, a Inunctus erat, et
simul Deus, sic enim audeo dicere.

Ejusdem, ex oratione, qua ad baptismum cohortatur.

Totum hominem, et totum Deum, pro toto illo
qui passus erat, ut toti tibi salutem largiretur, to-
tam peccati solvens condemnationem.

Ex eadem oratione.

Tantum homo propter te, quantum tu propter
illum Deus.

Ex eadem oratione.

Veniet iterum judicaturus vivos et mortuos, non
jam amplius care, nec sine corpore, diviniore tamen
corpore, rationibus illis, quas ipse movit, ut et ab
illis cernatur, qui eum cruci affixerunt, et maneat
sine crassitudine Deus.

*De divina item humanae carnis assumptione. Grego-
rii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica.*

Per quem oportebat in pristinum gratiæ statum
hominem revocari? cui potissimum conveniebat,
lapsum excitare? perditum restituere? errantem in
viam reducere? cuiam alii, nisi plane naturæ
ipsius Domino? Cui enim initio vitam largitus
erat, ei soli et licebat et conveniebat, eandem amis-
sam recuperare. Hominem in principio factum a
Deo ex mysterio veritatis intelligimus; eundem,
cum jam profligatus ac perditus esset, a Deo con-
servatum dicimus. Atque hæc quidem, qui vide-
runt esse consentanea, ab eaque notionem, quam
habemus de Deo, minime abhorrentia, forte con-
cedent, ea vero, quæ sequuntur, quibus dispositio-
nis mysterium maxime innititur, non ita facile:
nempe hominem esse factum, ex puero ad perfe-
ctam ætatem crevisse, edisse, bibisse, labore, sum-

no, molestiis affectum esse, lacrymasse, calumnias, A
 iudicium, crucem ac mortem fuisse perpassum, in
 sepulcroque positum. Hæc enim, quæ mysterio
 comprehenduntur, animos eorum, qui sunt infir-
 miores in fide, debilitant infringuntque, ne illa,
 quæ deinceps sequuntur, propter ea, quæ dicta
 sunt, suscipiant. Nam Deo dignam ex inferis exci-
 tationem ideo non concedunt, ne mortem Deo in-
 dignam admittant. Ego vero illud mihi prius facien-
 dum puto, ut paulisper a crassa carnis hebetudine
 recedam, et honestum ipsum per se considerem,
 ostendamque non esse ejusmodi, ut his notis, qui-
 bus earum utraque describatur. Neminem eorum,
 qui sani sunt, negaturum existimo, unum illud
 omnino esse dedecus, eamque unam turpitudinem,
 quæ vitii fœditate definitur, a qua quidquid alie-
 num sit, id ab omni remotum esse dedecore ac
 turpitudine : Deum vero cuncta decere, quæ in re-
 gione cernuntur honestatis. Quæ cum ita sint, aut
 vitium esse demonstrent, nasci, nutrirī, augeri,
 ad naturæ perfectionem progredi, mori, reviviscere :
 aut si quæ dicta sunt, a vitio remota esse
 concedunt, necessario non esse turpia fateantur.
 Cum igitur declaratum sit, honesta esse, quæ ab
 omni fœditate vitii abhorrent, nonne ut amentes
 miserandi sunt, qui honesta Deo asserunt non con-
 venire? At humana, inquit, natura exiguis ter-
 minis circumscribitur, Deus autem est infinitus.
 Quonam igitur pacto quod infinitum est, indivi-
 duo corpusculo concludatur? Equis dicit, infini-
 tam divinitatis vim carne tanquam vase aliquo
 circumscriptam fuisse, cum ne in natura quidem
 nostra mens ipsa carnis terminis circumscribatur?
 Nam corporis moles propriis partibus definitur,
 animus autem mentis cogitationisque motibus com-
 means per omnes res procreatas ad cœlos usque
 conscendit, ad infimas maris partes penetrat, longe
 lateque per totum orbem evagatur, et ad ea, quæ
 sub terra sunt accedit solertia sua, quinetiam eorum
 quæ supra cœlos geruntur, intelligentiam plerum-
 que consequitur, nec pondere corporis impeditur.
 Quod si animus hominis, naturæ necessitate corpori
 conjunctus, ubique est, quid cogit nos dicere, car-
 nis natura divinitatem præpediri? cur non potius
 eorum exemplo, quæ nobis concessa sunt, quod
 divinam deceat dispositionem, conjicimus et cogi-
 tamus? Sicut enim in lucerna materiam circump-
 le-xum ignem aspicimus, eumque a materia, quæ
 ipsum attingit, ratione distinguimus, quæ tamen
 re ipsa distingui non possunt, ut flamma per se a
 materia sejuncta ostendatur, sed utraque unum
 est (nullus autem id mihi sumat in hoc exemplo,
 quod ignis corrumpatur, sed id solum accipiens,
 quod similitudini convenit, quæ ab ea sunt aliena
 repudiet), quid prohibet, quin eodem modo, quo
 cernimus flammam attingere subjectam materiam,
 nec in ea tamen includi, Deo dignam cogitationem
 suscipiamus, credamusque naturam divinam ita
 conjungi atque unum fieri cum humana natura,

σιν, βρωσίν τε και πόσιν, και κόπον, και ύπνον,
 και λύπην, και δάκρυον, συκοφαντίαν τε και δικι-
 στήριον, σταυρόν και θάνατον, και την έν μνημείω
 θείσιν. Ταύτα γάρ συμπαραλαμβανόμενα τῷ μυστη-
 ρίω, ἀμβλύνει πῶς τῶν μικροψυχωτέρων τήν πίστιν,
 ὡς μηδὲ τὰ ἐφεξῆς τῶν λεγομένων διὰ τὰ προειρη-
 μένα συμπαραδέχσθαι. Τὸ γάρ θεοπρεπές τῆς
 ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως διὰ τὸ περι τὸν θάνατον
 ἀπρεπές οὐ προσέεται. Ἐγὼ δὲ πρότερον ὁμαι
 δεῖν μικρὸν τῆς σαρκικῆς παχύτητος τὸν λογισμὸν
 ἀποστήσαστας, αὐτὸ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ, και τὸ μὴ
 τοιοῦτον κατανοῆσαι ποίοις γνωρίσμασιν ἐκάτερον
 τούτων καταλαμβάνεται. Οὐδένα γάρ ἀντερεῖν ὁμαι
 τῶν λελογισμένων ὅτι ἐν κατὰ φύσιν μόνον τῶν πάν-
 των ἀσυχρόν ἐστι, τὸ κατὰ κακίαν πάθος. Τὸ δὲ κα-
 κίας ἐκτὸς παντὸς ἀσυχου ἐστὶν ἀλλότριον. Πρέπει
 δὲ θεῷ πᾶν ὅ τι περ ἂν ἐν τῇ τοῦ καλοῦ θεωρεῖται
 χώρα. Ἡ τοίνυν δειξάτωσαν κακίαν εἶναι τὴν γέννη-
 σιν, τὴν ἀνατροπὴν, τὴν ἀξέσιν, τὴν πρὸς τὸ τέλειον
 τῆς φύσεως πρόδοον, τὴν τοῦ θανάτου πείραν, τὴν
 ἐκ τοῦ θανάτου ἐπάνοδον, ἢ, εἰ ἐξω κακίας εἶναι τὰ
 εἰρημένα συντίθενται, οὐδὲν ἀσυχρόν εἶναι τὸ κακίας
 ἀλλότριον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσι. Καλοῦ δὲ πάν-
 τος ἀναδεικνυμένου τοῦ πάσης ἀσυχρότητος και κα-
 κίας ἀπηλλαγμένου, πῶς οὐκ ἐλεεινοὶ τῆς ἀλογίας οἱ
 τὸ κακὸν μὴ πρέπειν ἐπὶ θεοῦ δογματίζοντες;
 Ἄλλὰ μικρὸν, φησὶ, και εὐπερίγραπτον ἡ ἀν-
 θρωπίνη φύσις, ἄπειρον δὲ ἡ θεότης. Και πῶς ἂν
 περιελήφθῃ τῷ ἀτόμῳ τὸ ἄπειρον; Και τίς τοῦτό
 φησιν, ὅτι τῇ περιγραφῇ τῆς σαρκὸς, καθάπερ
 ἀγγεῖω τινι, ἡ ἀπειρία τῆς θεότητος περιελήφθῃ;
 Οὐδὲ γάρ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐντὸς κατακλείεται
 τῶν τῆς σαρκὸς ὄρων ἡ νοερά φύσις, ἀλλ' ὁ μὲν
 δοκος τοῦ σώματος τοὺς οικείοις μέρεσι περιγράφε-
 ται, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι πάση κατ'
 ἐξουσίαν ἐφαπλοῦται τῇ κτίσει, και μέχρις οὐρανῶν
 ἀντιούσα, και τῶν ἀόυσων ἐπιβατεύουσα, και τῷ
 πλάτει τῆς οἰκουμένης ἐπερχομένη, και πρὸς τὰ κα-
 ταχθάνια διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης εἰσδύουσα·
 πολλάκις δὲ και τῶν ὑπερουρανίων θαυμάτων ἐν
 περινοίᾳ γίνεται, οὐδὲν βρυνομένη τῷ ἐφοκίῳ τοῦ
 σώματος. Εἰ δὲ ἀνθρώπου ψυχὴ κατὰ τὴν τῆς φύσεως
 ἀνάγκην συγκεκραμένη τῷ σώματι πανταγοῦ κατ'
 ἐξουσίαν γίνεται, τίς ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς
 τὴν θεότητα λέγειν ἐμπεριεργεσθαι, και μὴ διὰ τῶν
 χωρητῶν ἡμῖν ὑποδειγματῶν στοχασμὸν τινα πρέ-
 ποντα περὶ τῆς θείας οἰκονομίας λαβεῖν; Ὡς γὰρ
 τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς λαμπάδος ὁράται τῆς ὑποκειμένης
 περιδεσραγμένου ὕλης, και λόγος μὲν διακρίνει τὸ τε
 ἐπὶ τῆς ὕλης πῦρ, και τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσαν ὕλην,
 ἔργω δὲ οὐκ ἐστὶν ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα διατεμόντα
 ἐφ' ἑαυτῆς δεῖξαι τὴν φλόγα διεζευγμένην τῆς ὕλης,
 ἀλλ' ἐν τὰ συναμφότερα γίνεται (και μοι μηδεὶς τὸ
 ψαρτικὸν τοῦ πυρὸς συμπαραλαμβανέτω τῷ ὑπο-
 δείγματι, ἀλλ' ὅσον εὐπρεπές ἐστὶ μόνον ἐν τῇ εἰκόνι
 δεξάμενος, τὸ ἀπεμφαῖνον ἀποκοιεῖσθαι) τὸν αὐτὸν
 τρόπον, ὡς ὀρωμεν και ἐξημνήνην τοῦ ὑποκειμένου
 τὴν φλόγα, και οὐκ ἐναποκλειομένην τῇ ὕλῃ, τί κω-
 λυεῖ, τῆς θείας φύσεως ἐνωσίῃ τινα και προσεγγισμὸν

κατανοήσαντας πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, τὴν θεοπρεπῆ
 εὐδοκίαν καὶ ἐν τῷ προσεγγισμῷ διασώσασθαι, πά-
 σης περιγραφῆς ἕκτος· εἶναι τὸ θεῖον πιστεύοντας,
 καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἦ; Εἰ δὲ ζητεῖς πῶς κατακρινᾷται
 θεότης πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὥρα σοι πρὸ τούτου ζη-
 τεῖν, τίς πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς ἢ συμφυαία. Εἰ
 δὲ τῆς σῆς ἀγνοεῖται ψυχῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐνοῦ-
 ται τῷ σώματι, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως οὐ δεῖν ἐντὸς
 γενέσθαι τῆς σῆς καταλήψεως. Ἄλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα
 καὶ ἕτερον εἶναι τι παρὰ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν πεπι-
 στούκαμεν, ἐκ τοῦ μονωθεῖσθαι τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα
 νεκρὰν τε καὶ ἀνερέγγητον γίνεσθαι, καὶ τὸν τῆς
 ἐνώσεως οὐκ ἐπιγινώσκωμεν τρόπον· οὕτω κάκει
 διαφέρειν μὲν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὴν θεῖαν
 φύσιν πρὸς τὴν θνητὴν καὶ ἐπίκρητον ὁμοιολογοῦμεν,
 τὸν δὲ τῆς ἀνακράσεως τρόπον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν
 ἄνθρωπον συνιδεῖν οὐ χωροῦμεν. Ἄλλὰ τὸ μὲν γε-
 γενῆσθαι θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει διὰ τῶν ιστορου-
 μένων θαυμάτων οὐκ ἀμφιβάλλομεν, τὸ δ' ὅπως ὡς
 μείζων ἢ κατὰ λογισμῶν ἔφοδον διερευνᾷν παραιτού-
 μεθα. Οὐδὲ γὰρ πᾶσαν τὴν σωματικὴν τε καὶ νοητὴν
 κτίσιν παρὰ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀκτίστου φύσεως
 ὑποστῆναι πιστεύοντες, τὸ πόθεν ἢ τὸ πῶς τῆ περι-
 τούτων πίστει συνεξετάζομεν. Ἄλλὰ τὸ γεγενῆσθαι
 παραδεχόμενοι, ἀπολυπραγμόνητον τὸν τρόπον τῆς
 τοῦ παντὸς συστάσεως καταλείπομεν, ὡς ἄρρητον
 παντάπασιν ὄντα καὶ ἀνερμήνευτον. Τοῦ δὲ θεοῦ ἐν
 σαρκὶ φανερωθῆναι ἡμῖν ὁ τὰς ἀποδείξεις ἐπιζητῶν
 πρὸς τὰς ἐνεργείας βλέπω. Καὶ γὰρ τοῦ ὄλου· εἶναι
 θεὸν οὐκ ἂν τις ἐτέραν ἀπόδειξιν ἔχοι πλὴν τῆς δι-
 αῦτῶν τῶν ἐνεργειῶν μαρτυρίας. Ὅσπερ τοίνυν εἰς
 τὸ πᾶν ἀφορῶντες, καὶ τὰς κατὰ τὸν κόσμον οἰκονο-
 μίας ἐπισκοποῦντες, καὶ τὰς εὐεργεσίας τὰς θεόθεν
 κατὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐνεργουμένας ὑπερκεῖσθαι τινα
 δύναμιν ποιητικὴν τῶν γινομένων, καὶ συντηρητικὴν
 τῶν ὄντων καταλαμβάνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ
 σαρκὸς ἡμῖν φανερωθέντος θεοῦ ἰκανὴν ἀπόδειξιν τῆς
 ἐπιφανείας τῆς θεότητος τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας θαύ-
 ματα πεποιήμεθα πάντα τοῖς ιστορηθεῖσιν ἔργοις,
 δι' ὧν ἡ θεία χαρακτηριστικὰ φύσις κατανοήσαντες.
 Θεοῦ τὸ ζῶσθαι τοὺς ἀνθρώπους· Θεοῦ τὸ συντη-
 ρεῖν διὰ προνοίας τὰ ὄντα· Θεοῦ τὸ βρῶσιν καὶ πό-
 σιν τοῖς διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχόσι χαρίζεσθαι·
 Θεοῦ τὸ εὐεργετεῖν τὸν δεόμενον· Θεοῦ τὸ παρατρα-
 πείσαν ἐξ ἀσθενείας τὴν φύσιν πάλιν δι' ὕλης πρὸς
 ἑαυτὴν ἐπανάγειν· Θεοῦ τὸ πάσης ἐπιστατεῖν ὁμοιο-
 τρόπως τῆς κτίσεως, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, καὶ
 τῶν ὑπὲρ τὸν ἀέρα τόπων· Θεοῦ τὸ πρὸς πάντα
 διαρκῆ τὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ πρὸ γε πάντων τὸ
 θανάτου καὶ φθορᾶς εἶναι κρείττονα. Εἰ μὲν οὖν
 τινος τοῦτου καὶ τῶν τοιούτων ἑλλειψῆς ἦν ἢ περὶ
 αὐτῶν ιστορίαι, εἰκότως τὸ μυστήριον ἡμῶν οἱ ἔξω τῆς
 πίστεως παραγράφον· εἰ δὲ δι' ὧν νοεῖται θεός,
 πάντα ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ διηγήμασι καθορᾷται, τί
 τὸ ἐμποδίζον τῆ πίστει; Ἄλλὰ, φησὶ, γέννησθε καὶ
 θάνατος ὄλιον τῆς σαρκικῆς ἐστὶ φύσεως. Φημὶ καὶ γὰρ
 ἀλλὰ τὸ πρὸς τῆς γενέσεως καὶ τὸ μετὰ τὸν θάνατον
 τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκφεύγει κοινότητα. Εἰ; γὰρ
 ἐκείτερα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὰ πέρατα βλέποντες,

A ut in ipsa conjunctione atque unitate, quamvis in
 homine Deus sit, nulla tamen circumscriptione con-
 cludatur? Quod si quaeris, quomodo Deus cum ho-
 mine commistus sit, prius considera conjunctio-
 nem animi cum carne tua, qui quidem animus, si
 intelligere non potes, qua ratione cum corpore co-
 puletur, multo minus existima te posse assequi,
 quo pacto Deus cum homine jungatur. Verum,
 quemadmodum in te credis aliud quiddam esse ani-
 mum, quam corpus sit, quoniam corpus ab animo
 desertum, cadaver evadit, atque iners fit, et ad
 agendum inutile, licet conjunctionis rationem igno-
 res; sic etiam in Dei cum homine conjunctione con-
 stemur divinam naturam caducæ mortalique modis
 omnibus dignitate præstare, qua ratione autem
 efficiatur ipsa conjunctio non possumus intelligere.
 B Quod Deus in hominis natura genitus sit, ex rebus
 admirandis, quæ visæ scriptæque sunt, non ambi-
 gimus, rationem autem ac modum, ut majorem,
 quam a nobis percipi possit, omittimus indagare.
 Neque enim, cum res omnes corporeas, et quæ mente
 solum percipiuntur a natura incorporea, et quæ
 creata non est, procreatas esse credimus, unde
 aut quomodo factæ sint, investigamus; sed cum
 mundum fuisse conditum acceperimus, rationem,
 qua conditus fuerit curiose non exquirimus, quippe
 qui plane sciamus, eam nullo modo posse percipi
 aut explicari. Quod autem Deus in carne nobis ap-
 paruerit, si quis demonstrationes inquirat, is ejus
 C opera conspiciat. Nam et quod Deus ipse sit, nullo
 alio nisi operum ipsius testimonio comprobatur.
 Ut igitur rerum universitatem intuentes, earum-
 que moderationem et ordinem, vitæque nostræ
 comoda divinitus data considerantes, vim quam-
 dam mundi electricam conservatricemque cognos-
 cimus, sic in Deo nobis per carnem patefacto ad-
 miranda illius opera similia iis, quæ scripta sunt,
 quibus, tanquam notis natura divina declaratur,
 locuples nobis divinitatis ejus testimonium affer-
 unt. Dei namque esse cognoscimus, hominibus
 vitam tribuere; Dei, ea, quæ sunt, providentia
 tueri ac conservare; Dei, cibum et potum iis, quæ
 in carne vitam degunt, elargiri; Dei, de pauperi-
 bus et indigentibus bene mereri; Dei, naturam quæ
 D infirmitate sua de recta via deflexerat, reducere
 ad sanitatem, et in pristinum statum revocare; Dei,
 cunctis æque rebus procreatis imperare, terræ, ma-
 ri, aeri, et iis, quæ supra aerem sita sunt; Dei, per-
 petuam in omnia potestatem habere, imprimisque
 esse morte et corruptione superiorem. Horum si
 quid in historia, qua vita ipsius describitur, desi-
 deraretur, illi, qui a religione sunt alieni, merito
 mysterium nostrum repudiarent. Sin omnia, qui-
 bus Deus cognoscitur, in ea conspiciuntur, quid
 prohibet, quo minus fidem religionemque suscip-
 plas? At enim, inquires, nasci atque obire propria
 sunt hujusce carnis. Concedo; verum ea, quæ ortum
 ejus præcesserunt, quæque mortem sunt subse-
 cuta, communem naturæ nostræ conditionem supe-

rant. Nam si utriusque terminum humanæ vitæ A consideres, videbis, unde incipiamus, et quo deducamur. A corruptione enim principium ducimus, et in corruptionem desinimus. Ejus autem nec ortum, nec mortem excepit corruptio. Ποc tibi admirandum videtur, et incredibile? Gaudeo. Quæ enim supra, quam credi possint, admirabilia putas, ea supra naturam esse confiteris. Quapropter hoc tibi divinitatis ejus certissimum sit argumentum, quod, quæ de illo prædicantur, non sequuntur omnino ordinem naturalem. Etenim si ea, quæ de Christo memoriæ prodita sunt, naturæ terminis omnia continerentur, ubi illius esset divinitas? Cum vero multorum, quibus fidem non habes, ratio naturam superet, hæc ipsa testimonio sunt, illum, quem prædicamus Deum etiam esse. Homines enim generantur ex parentum conjunctione, et post mortem ipsam corrumpuntur. Quæ si de ipso dicerentur, Deum esse non posses existimare, quem eandem, quam nos, habere naturæ conditionem intelligeres. At cum illum natum quidem esse audis, sed nascendi ratione communem naturæ nostræ ordinem superasse, eundemque mortuum quidem, sed corruptionem non attigisse, consequens foret, ut si alterutrum tibi credendum non esset, hominem potius eum esse non crederes, unum ex iis, qui in natura conspiciuntur, et quem non esse hominem crederes, eum necessario Deum arbitrare- ris. Qui enim eum ortum esse memoriæ tradidit, idem ex Virgine natum testatus est. Quamobrem si scriptoris verba te adducunt, ut natum credas, eadem scriptoris verba tibi illum ita natum esse persuadeant. Qui enim ortum ipsius enarravit, idem eum ex Virgine adjunxit exstitisse. Et qui de morte mentionem fecit, resurrectionem etiam post mortem est testatus. Quod si ex iis, quæ audis, et mortuum, et genitum esse concedis, ex eisdem dabis omnino, et ortum, et mortem ejus a corruptione procul abfuisse. Quæ si naturam superant, is intra naturam non continetur, qui propter hæc natura superior fuisse demonstratur.

Ex eadem oratione.

Quænam igitur, inquires, causa fuit, cur ad istam humilitatem sese demitteret Deus, ex qua fides B dubia redderetur, cum ipse ratione, quæ nec per-
cipi, nec comprehendere, nec explicari potest, quippe quæ omnem cogitationem omnemque magnitudinem superat, humanæ naturæ sordibus immisceretur, ob quam abjectam atque humilem demissionem reliqua etiam ipsius facta sublimia negligenterentur? Ad hoc etiam quid respondere oporteat, non ignoramus. Tu, qui causam queris, quamobrem Deus factus sit homo, si divina beneficia abstuleris ex humana vita, unde Deum agnoscas, non habebis. Benemerentem enim de nobis ex muneribus ejus agnoscimus. Illa enim, quæ facta sunt, conspicientes, munificam effectoris naturam intelligimus. Itaque si benignitas et humanitas divinæ naturæ indicium est, rationem habes, quam requi-

Ισμεν και ἕθεν ἀρχόμεθα, και εις τι καταλήξομεν. Ἐκ πάθους γὰρ τοῦ εἶναι ἀρξάμενος ὁ ἄνθρωπος, πάθει συναπαρτίζεται. Ἐκεῖ δὲ οὐτε ἡ γέννησις ἀπὸ πάθους ἤρξατο, οὐτε τὸν θάνατον φοβὰ διεδέξατο. Ἀπειτείς τῷ θαύματι; Καίρω σου τῇ ἀπιστίᾳ. Ὁμολογεῖς γὰρ πάντως, δι' ὧν ὑπὲρ πλείων ἡγῆ τὸ λεγόμενον, ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὰ θαύματα. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τῆς θεότητος ἔστω σοι τοῦ φανέντος ἀπόδειξις, τὸ μὴ δι' ὄλου διὰ τῶν κατὰ φύσιν προϊέναι τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ ἐντὸς ἦν τῶν τῆς φύσεως ὄρων πάντα τὰ περὶ Χριστοῦ διηγήματα, τοῦ τὸ θεῖον; Εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὴν φύσιν ἐν πολλοῖς ὁ λόγος; ἐν οἷς ἀπιστεῖς, ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις τοῦ και θεοῦ εἶναι τὸν κηρυσσόμενον. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐκ συνδυασμοῦ τίκεται, και μετὰ θάνατον ἐν διαφθορᾷ γίνεταί. Εἰ ταῦτα περισχεῖ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν θεοῦ εἶναι πάντως ψήθης τὸν ἐν τοῖς ιδιώμασι τῆς φύσεως ἡμῶν μαρτυρούμενον. Ἐπεὶ δὲ γὰρ γεγενῆσθαι μὲν ἀκούεις αὐτὸν, ἐκδεθηκέναι δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν καινότητα τῷ τε τῆς γενέσεως τρόπῳ, και τῷ ἀνεπίδεκτῳ τῆς εἰς φθορὰν ἀλλοιώσεως, καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὸ ἀκλόουθον ἐπὶ τὸ ἕτερον τῇ ἀτοπίᾳ χρῆσασθαι, εἰς τὸ μὴ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι τῶν ἐν τῇ φύσει δεικνυμένων οἰεσθαι. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸν μὴ πιστεύοντα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εἶναι, εἰς τὴν περὶ τοῦ θεοῦ αὐτὸν εἶναι πίστιν ἀναχθῆναι. Ὁ γὰρ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἰστορήσας και τὸ ἐκ Παρθένου γεγενῆσθαι συνδιηγήσατο. Εἰ οὖν πιστόν ἐστι διὰ τῶν εἰρημένων τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν, διὰ τῶν αὐτῶν τοῦτων πάντως οὐδὲ τὸ οὕτως αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀπίθανον. Ὁ γὰρ τὴν γέννησιν εἰπὼν και τὸ ἐκ παρθενίας προσέθηκε· και ὁ τοῦ θανάτου μνησθεὶς και τὴν ἀνάστασιν τῷ θανάτῳ προσεμαρτύρησεν. Εἰ οὖν ἀφ' ὧν ἀκούεις και τεθνάναι και γεγενῆσθαι δίδως, ἐκ τῶν αὐτῶν δώσεις πάντως και τὸ ἐξω πάθους εἶναι και τὴν γέννησιν αὐτοῦ και τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μὴν ταῦτα μείζων τῆς φύσεως· οὐκοῦν οὐδὲ ἐκείνος πάντως ἐντὸς πάντῃ τῆς φύσεως ὁ ἐν τοῖς ὑπὲρ τὴν φύσιν γεγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τίς οὖν ἡ αἰτία, φησί, τοῦ πρὸς τὴν ταπεινότητα ταύτην καταβῆναι τὸ θεῖον, ὡς ἀμφίβολον εἶναι τὴν πίστιν, εἰ θεὸς τὸ ἀχώρητον, και ἀκατανόητον, και ἀνεκλάλητον πρᾶγμα, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν, και πᾶσαν μεγαλειότητα τῷ λυθρῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταμίγνυται, ὡς και τὰς ὑψηλὰς ἐνεργείας αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐπιμείζια συνουεταλλίσεσθαι; Οὐκ ἀπορούμεν και πρὸς τοῦτο θεοκρατοῦς ἀποκρίσεως. Ζητεῖς τὴν αἰτίαν τοῦ γενέσθαι θεοῦ ἐν ἀνθρώποις; Ἐὰν ἀφέλης τοῦ βίου τὰς θεοθεν γενομένας εὐεργεσίας, ἐκ πῶλων ἐπιγνώσῃ τὸ θεῖον; Οὐκ ἂν εἰπαῖν ἔχοις. Ἀφ' ὧν γὰρ εὐ πάσχομεν, ἀπὸ τούτων τὸν εὐεργέτην ἐπιγινώσκουμεν. Πρὸς γὰρ τὰ γινόμενα βλέποντες, διὰ τούτων τὴν τοῦ εὐεργετοῦντος ἀναλογιζόμεθα φύσιν. Εἰ οὖν ἴδιον γνώρισμα τῆς θείας φύσεως ἡ φιλανθρωπία, ἔχεις ὃν ἐπεζήτησας λόγον· ἔχεις τὴν αἰτίαν τῆς ἐν ἀνθρώποις τοῦ θεοῦ παρουσίας.

Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ ἰατρῆυσοντος ἡ φύσις ἡμῶν ἀσθ-
νήσασα · ἔδειτο τοῦ ἀνορθοῦντος ἡ ἐν τῷ πτώματι
ἀνθρώπου · ἔδειτο τοῦ ζωοποιούντος ὁ ἀφαιμαρτων
τῆς ζωῆς · ἔδειτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγοντος ὁ
ἀπορήνεις τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαις · ἔχρησε τῆς
τοῦ φωτός παρουσίας ὁ καθειργμένος τῷ σκότῳ ·
ἐπεζητεῖ τὸν λυτρωτὴν ὁ ἀιχμάλωτος, τὸν συνζω-
νιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερωτὴν ὁ τῷ ζυγῷ τῆς
δουλείας κατεχόμενος. Ἄρα μικρὰ ταῦτα καὶ ἀνά-
ξια, τὸν Θεὸν δυσωπῆσαι πρὸς ἐπισησφιν τῆς ἀνθρωπι-
νης φύσεως καταθῆναι; Ἄλλ' ἐξῆν, φησὶ, καὶ εὐερ-
γετηθῆναι τὸν ἀνθρώπου, καὶ τὸν Θεὸν ἐν ἀπαθείᾳ δια-
μεῖναι. Ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστησάμενος,
καὶ τὸ μὴ ὄν ὑποστήσας ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ τοῦ θελή-
ματος, τί οὐκ καὶ τὸν ἀνθρώπου δι' αὐθεντικῆς τινο;
καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπά-
σας πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει κατάστασιν, εἰ τοῦτο
φίλον αὐτῷ; Ἄλλὰ μακρὰς περιέρχεται περιόδους,
σώματος ὑπερχόμενος φύσιν, καὶ διὰ γεννήσεως
παριῶν εἰς τὸν βίον, καὶ πᾶσαν ἀκολούθως ἡλικίαν
διεξιῶν, εἶτα θανάτου γενόμενος, καὶ οὕτω διὰ
τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἀναστάσεως τὸν σκοπὸν
ἀνύων, ὡς οὐκ ἐξ' ἐν αὐτῷ μένοντι ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς
θεϊκῆς δόξης διὰ προστάγματος σώσαι τὸν ἀνθρώ-
που, τὰ δὲ τοιαύτα περιόδους χαίρειν ἔδασαι; Οὐκ-
σὺν ἀνάγκῃ καὶ ταῖς τοιαύταις τῶν ἀντιθέσεων ἀν-
τικαταστήναι παρ' ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἂν διὰ
μυθεῖν ἢ πιστεῖς κωλύοιτο τῶν ἐξιστατικῶς ζητούν-
των τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Ἡρώτων μὲν οὖν τί τῆ
ἰρετῆ κατὰ τὸ ἐναντίον ἀντικαθέστηκεν ἐπισκεψώ-
μεθα. Ὡς φησὶ σκότος, καὶ θάνατος, τῆ ζωῆς, οὕτω τῆ
ἰρετῆς ἡ κακία, δηλονότι, καὶ οὐδὲν παρὰ ταύτην
ἕτερον. Καθάπερ γὰρ πολλῶν ὄντων τῶν ἐν τῇ κτίσει
θεωρουμένων, οὐδὲν ἄλλο πρὸς τὸ φῶς ἢ τὴν ζωὴν
τὴν φησὶν εἶναι, οὐ λῆθος, οὐ ξύλον, οὐκ ὕδωρ οὐκ
ἰσθρῶπος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων οὐδὲν, πλὴν ἰδίως
εἰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα, οἷον σκότος, καὶ θά-
νατος · οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς οὐκ ἂν τις κτίσει τινα
κατὰ τὸ ἐναντίον αὐτῆς νοεῖσθαι λέγοι πλὴν τὸ κατὰ
κακίαν νόημα. Οὐκοῦν, εἰ μὲν ἐν κακίᾳ γεγεννησθαι
τὸ Θεὸν ὁ ἡμέτερος ἐπρέσθευε λόγος, καιρὸν εἶχεν
ὁ ἀντιλέγων κατατρέχειν ἡμῶν τῆς πίστεως, ὡς
ἀνάρμοστα τε καὶ ἀπεμφαίνοντα περὶ τῆς θείας
φύσεως δογματιζόντων· οὐ γὰρ δὴ θεμιτὸν ἦν αὐτο-
σοφίαν, καὶ ἀγαθότητα, καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ εἰ τι
ὄφελόν ἐστι νόημα τε καὶ ὄνομα, πρὸς τὸ ἐναντίον
μεταπεπρωκέναι λέγειν. Εἰ οὖν Θεὸς μὲν ἡ ἀληθῆς
ἀρετῆς, φύσις δὲ τις οὐκ ἀντιδιαρριπταί τῆς ἀρετῆς,
ἀλλὰ κακία, Θεὸς δὲ οὐκ ἐν κακίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπου
γίνεται φύσις, μόνον δὲ ἀπρεπὲς καὶ αἰσχρὸν τὸ
κατὰ κακίαν πάθος, ἐν ᾧ οὕτως γέγονεν ὁ Θεός, οὕτε
γενέσθαι φύσιν εἶναι, εἰ ἐπαισχύνονται τῆ ὁμολογίᾳ
τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνης ἔψασθαι φύσεως, οὐδὲ μίαις
ἐναντιότητος ὡς πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον ἐν τῆ
κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένης; Οὕτε τὸ
διανοητικόν, οὕτε τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν, οὕτε ἄλ-
λο τι τοιούτου, ὃ τῆς ἀνθρωπίνης ἰδίου οὐσίας ἐστὶ,
τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἠναντιῶνται. Ἄλλ' αὐτῆς, φησὶν,
ἡ τροπὴ τοῦ ἡμετέρου σώματος πάθος ἐστίν, ὃ δὲ ἐν

A ris : causam habes, cur ad homines descenderit
Deus. Egebat medico natura nostra, qui morbos et
ægritudines curaret suas. Qui lapsus jacebat homo,
ejus opera, a quo excitaretur, indigebat. Qui a vita
diacesserat, egebat illius auxillio, qui se in vitam re-
vocaret. Egebat illius ope, a quo reduceretur in pri-
stinum honorum statum qui a perfruendis bonis exci-
derat. Egebat lucis præstantia, qui in tenebris coer-
cebatur. Requirebat servatorem captivus, vinculus
tutorem, liberatorem ille, qui sub servitutis jugo
detinebatur. Parvane erant hæc et indigna, quæ
Deus ipse susciperet, atque præstaret, ad naturam-
que humanam visitandam descenderet, quæ tam
miserabiliter atque infelicitè affecta erat? At lice-
bat, inquires, Deo, ut nihil ipse pateretur, de ho-
mine bene mereri. Qui enim mundum univèrsam,
cum nullus esset, consilio et solo voluntatis motu
ex nihilo constituerat, cur non idem, si tam illi
id erat cordi, hominem divinæ potestatis auctoritate
ex adversarii dominatu liberatum in pristinum sta-
tum restituit? Cur tam longas persecutus est vias,
dum corporis naturam assumit? dum nascens in
vitam ingreditur? dum omnem ordine transigit
ætatem suam, mortemque tandem degustat, et pro-
prio corpore ad vitam revocato propositum sibi
finem assequitur, quasi in excelsa divinitatis glo-
ria manens omisso tam longo circuitu hominem
jussu servare non posset? Necesse est, etiam isis
argumentis responderè, veritatemque defendere
et aperire, ne qua vis fidei religionique inferatur ab
iis, qui mysterii rationem curiose inquirunt. Pri-
mum igitur, quid virtuti e contrario respondeat,
consideremus. Ut luci tenebræ, ut mors vitæ, sic
virtuti vitium contrarium est, ac nihil præterea
aliud. Quemadmodum enim, cum multæ sint res
in natura, nulla tamen luci, vitæque e contrario op-
ponitur, non lapis, non lignum, non aqua, non
homo, nulla denique alia, præter illas, quas vere
cognoscimus ipsis esse contrarias, tenebræ nimi-
rum et mors; sic etiam in virtute fit, cui nihil e-
contrario quicquid opposuerit, præter vitium. Quare si
in Dei ortu vitium aliquod inesse dicendo concessi-
mus, tempus erat, ut qui contradicit, fidem nostram
invaderet, quod absurda, naturæque divinæ mini-
me convenientia tradidissimus. Neque enim fas fuit
ipsam sapientiam, et bonitatem, et immortalitatem,
et si quid aliud præclarum cogitari dicique potest,
asserere in contraria decidisse. Quod si vera virtus
est Deus, natura autem virtuti non est contraria,
sed vitium, Deus vero non in vitio, sed in homi-
nis natura natus est, nec quidquam indecorum
ac turpe, præter vitii affectionem, in qua Deus
nec fuit, nec esse potuit: quid venerunt confiteri,
Deum naturam humanam induisse, cum in hominis
constructione nihil virtuti contrarium esse cer-
natur? Neque enim quod ratione, cogitatione,
mente præditus est, aut ad scientiam perci-
piendam idoneus, nec quidquam aliud eorum, quæ
naturæ humanæ propria sunt, abhorrent a

definitione virtutis. At ipsa, inquit, nostri corporis immutatio quid aliud est, quam affectio ac perturbatio, a qua, qui in corpore est, abesse non potest? Deus autem omnis perturbationis est expers. Quamobrem Deo aliena est hæc opinio, si quidem Deum, qui natura sua vacat omni perturbatione, ad eam degustandam venisse prædicatis. Ad hæc quoque confutanda eandem rationem adhibebimus, dicemusque affectionem, seu perturbationem dupliciter accipi, proprie et improprie. Quæ enim voluntatem attingit, eamque a virtute deducit ad vitium, vere dicitur perturbatio. Quæ autem ordine quodam suo per naturam comitatur atque progreditur, ea magis proprie actio, quam perturbatio posset appellari, qualis est ortus, augmentum, subjectique per accessionem secessionemque cibi conservatio, et ad corpus vel constituendum coitio et concursus elementorum, vel dissolvendum eorumdem distractio, et ad proprium cuiusque locum reditus atque recessio. Uiram igitur harum mysterium nostrum asserit Deum attingisse? eamque, quæ proprie perturbatio vocatur, et vitium est, an illam, quæ nihil aliud est, quam actio, et motus quidam naturalis? Si enim in motibus illis pravis ac repudiandis Deum esse natum contenderimus, doctrinam absurdam effugere oporteret, ut quæ nihil sani traderet de natura divina. Cum autem dicamus, Deum naturam humanam, cuius idem ipse auctor effectorque fuit, assumpsisse, quid absurdum, aut quod Deo minus conveniat, prædicamus? Nihil enim de illo credendum tradimus, quod perturbationem, aut vitium, aut turpitudinem significet. Neque enim medicum morbo affici dicimus, quando morbo laborantes curat. Nam licet eos invisat et attingat, ipse tamen nullo morbi incommodo afficitur. Quod si nasci non est malum, ne vivere quidem malum esse dixeris. At voluptatis affectio, inquit, quæ ortum antecedit, viventiumque ad malum vitiumque propensio, naturæ nostræ sunt morbi. Quid tum, cum ab utroque liberum ipsum fuisse mysterium tradat? Quid si ei sine voluptate genitus est, et vitam a vitio remotissimam egit, ecquod reliquum est malum, cuius Deum participem pietatis mysterium dicat exstitisse? Sin aliquis animi a corpore sejunctionem malum appellat, is æquum erat, ut prius conjunctionem utriusque malum appellaret. Nam si copulatio disjunctio mala est, et disjunctorum copulatio est mala. Utrobique enim est quidam motus, ut quemadmodum consequentem vocas, sic etiam præcedentem vocare debeas. Quocirca si prior motus, quem ortum nominas, non est malus, ne posterior quidem, quem mortem dicis, qua corporis animique conjunctio distrahitur, malus poterit appellari. Nos autem Deum dicimus in utroque fuisse motu, tum in illo, quo animus et corpus concurrunt, tum in eo, per quem animus a corpore separatur.

Ex eadem oratione.

Cum autem unus sit omnibus hominibus ad vitam

Α τούτω γεγονώς ἐν πάθει γίνεται. Ἀπαθὲς δὲ τὸ Θεῖον. Οὐκοῦν ἀλλοτρία περὶ Θεοῦ ἡ ὑπόληψις, ἐπεὶ τὸν ἀπαθὴν κατὰ τὴν φύσιν πρὸς κοινωνίαν παθῶν ἐλθεῖν τὸ κήρυγμα διορίζεται. Ἄλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν τῷ αὐτῷ λόγῳ χρῆσόμεθα, ὅτι πάθος τὸ μὲν κυρίως, τὸ δὲ ἐκ καταχρήσεως λέγεται. Τὸ μὲν οὖν προαιρέσεως ἀπτόμενον, καὶ πρὸς κακίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς μεταστρέφον, ἀληθῶς πάθος ἐστὶ, τὸ δ' ὅσον ἐν τῇ φύσει κατὰ τὸν ἴδιον εἶρμὸν πορευομένη διεξοδικῶς θεωρεῖται, τοῦτο κυριώτερον ἔργον ἂν μᾶλλον ἢ πάθος προσαγορεύοιτο· οἷον ἡ γέννησις, ἡ αὐξήσις, ἡ διὰ τῆς ἐπιβρύτου τε καὶ ἀποβρύτου τροφῆς τοῦ ὑποκειμένου διαμονή, ἡ τῶν στοιχείων περὶ τὸ σῶμα συνδρομή, ἡ τοῦ συντεθέντος πάλιν διάλυσις τε καὶ πρὸς τὰ συγγενῆ μεταχώρησις. Τίνος οὖν λέγει τὸ μυστήριον ἡμῶν ἦσθαι τὸ Θεῖον, τοῦ κυρίως λεγομένου πάθους, ὅπερ κακίας ἐστίν, ἡ τοῦ κατὰ φύσιν κινήματος; Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἀπαγορευομένοις γεγενῆσθαι τὸ Θεῖον ὁ λόγος διετυχεῖτο, φεύγειν εἶδει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος, ὡς οὐδὲν ὑγιὲς περὶ τῆς θείας φύσεως διεξιόντος· εἰ δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν αὐτὸν ἐφῆσθαι λέγει, ἥς καὶ ἡ πρώτη γένεσις τε καὶ ὑπόστασις παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔσχε, ποῦ τῆς Θεῶν προέσεως ἐννοίας διαμαρτάνει τὸ κήρυγμα, μηδεμίαν παθητικῆς διαθέσεως ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπόληψις τῇ πίστει συνιούσης; Οὐδὲ γὰρ τὸν ἱατρὸν ἐν πάθει γίνεσθαι λέγομεν, ὅταν θεραπεύη τὸν ἐν πάθει γινόμενον. Ἄλλὰ καὶ προσηύχεται τοῦ ἀβρώστηματος, ἔξω πάθους ὁ θεραπευτὴς διαμένει. Εἰ ἡ γένεσις αὐτῆ κατ' ἑαυτὴν πάθος οὐκ ἐστίν, οὐδ' ἂν τὴν ζωὴν τις πάθος προσαγορεύσειεν. Ἄλλὰ τὸ κατ' ἡδονὴν, φησὶ, πάθος τῆς ἀνθρωπίνης καθηγείται γενέσεως, καὶ ἡ πρὸς κακίαν τῶν ζώντων ὁρμὴ τοῦτο τῆς φύσεως ἡμῶν ἐστὶν ἀβρώστημα. Ἄλλὰ μὴ ἀμφοτέρων αὐτὸν καθαρεύειν φησὶ τὸ μυστήριον. Εἰ οὖν ἡδονῆς μὲν ἡ γένεσις αὐτοῦ ἡλλοτριῶται, κακίας δὲ ἡ ζωὴ, ποῖον ὑπολείπεται πάθος; οὐ τὸν Θεὸν κεκοινωνηκέναι φησὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον; Εἰ δὲ τις τὴν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς θιάζευσιν πάθος προσαγορεύοι, πολὺ πρότερον δίκαιον ἂν εἴη τὴν συνδρομὴν ἀμφοτέρων οὕτω κατονομάσαι. Εἰ γὰρ ὁ χωρισμὸς τῶν συνημένων πάθος ἐστὶ, καὶ ἡ συνάφεια τῶν διεστώτων πάθος ἂν εἴη. Κίνησις γὰρ τίς ἐστὶν ἐν τε τῇ συγκρίσει τῶν διεστώτων καὶ ἐν τῇ διακρίσει τῶν συμπεπλεγμένων, καὶ ἡνωμένων. Ὅπερ τοίνυν ἡ τελευταία κίνησις ὀνομάζεται, τοῦτο προσήκει καλεῖσθαι καὶ τὴν προάγουσαν. Εἰ δὲ ἡ πρώτη κίνησις, ἣν γένεσιν ὀνομάζομεν, πάθος οὐκ ἐστίν, οὐδ' ἂν ἡ δευτέρα κίνησις, ἣν θάνατον ὀνομάζομεν, πάθος ἂν κατὰ τὸ ἀκόλουθον λέγοιτο, καθ' ἣν ἡ συνδρομὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διακρίνεται. Τὸν δὲ Θεὸν φάμεν ἐν ἑκατέρῃ γεγενῆσθαι τῇ τῆς φύσεως κινήσει, δι' ἣς ἡ τε ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συντρέχει, τὸ τε σῶμα τῆς ψυχῆς διακρίνεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Μίαν δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς εἰς τὴν ζωὴν οὐσίας

παρόδου, πῶθεν ἔδει τὸν εἰσιόντα πρὸς ἡμᾶς εἰσοικισθῆναι τῷ βίῳ; Ἐξ οὐρανοῦ, φησὶ τυχὸν ὁ διαπιτών ὡς αἰσχρὸν τε καὶ ἄδοξον τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἐν οὐρανῷ τὸ ἀνθρώπινον, οὐδέ τις ἐν τῇ ὑπερκοσμικῇ ζωῇ κακίας νόσος ἐπεχωρίαζεν. Ἐνθα τοίνυν τὸ κακὸν οὐκ ἦν, οὐδὲ ὁ ἀνθρώπινος ἐπολιτεύετο βίος, πῶς ἐπιζητεῖ τις ἐκεῖθεν τῷ Θεῷ περιπλακῆναι τὸν ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ οὐχὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀνθρώπου τι εἰδωλον καὶ ὁμοίωμα; Τίς δ' ἂν ἐγένετο τῆς φύσεως ἡμῶν διόρθωσις, εἰ τοῦ ἐπιγείου ζώου νενοσηκόςτος, ἕτερόν τι τῶν οὐρανίων τὴν θεῖαν ἐπιμιξίαν ἰδέξατο; Οὐκ ἔστι γὰρ θεραπευθῆναι τὸν κάμνοντα, μὴ τοῦ πονούντος μέρους ἰδιαζόντως δεξαμένου τὴν ἰασιν. Εἰ οὖν τὸ μὲν κάμνον ἐπὶ γῆς ἦν, ἡ δὲ θεῖα δύναμις τοῦ κάμνοντος μὴ ἐφήψατο, πρὸς τὸ ἑαυτῆ βιέπουσα πρέπον, ἀχρηστος ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ περὶ τὰ μηδὲν ἡμῖν ἐπικοινωνοῦντα τῆς θείας δυνάμεως ἀσχολία. Τὸ μὲν γὰρ ἀπρεπὲς ἐπὶ τῆς θεότητος ἴσον, εἴπερ ὅλων θεμιτόν ἐστιν ἄλλο τι παρὰ τὴν κακίαν ἀπρεπὲς ἔνοσεν· πλην τῷ μικροφύτῳ ἐν τούτῳ κρῖνοντι τὴν θεῖαν μεγαλειότητα, ἐν τῷ δέξασθαι τῶν τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων τὴν κοινωνίαν, οὐδὲν μᾶλλον παραμυθεῖται τὸ ἄδοξον οὐρανίῳ σώματι ἢ ἐπιγείῳ συσχηματισθῆναι τὸ θεῖον. Τοῦ γὰρ ὕψιστου, καὶ ἀπροσίτου κατὰ τὸ ὕψος τῆς φύσεως ἡ κτίσις πᾶσα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τὰ κάτω ἀπέστηκε, καὶ ὁμοτίμως αὐτῷ τὸ πᾶν ὑποδέθηκε. Τὸ γὰρ καθόλου ἀπροσίτον οὐ τι μὲν ἔστι προσίτον, τῷ δὲ ἀπροσπέλαστον, ἀλλ' ἐπίσης πάντων τῶν ὄντων ὑπερανέστηκεν. Ὅπου τοίνυν ἡ νόσος, ἐκεῖ φρατῆσαι τὴν ἰαμῆναι δύνανται ὁμολογοῦντες, τί ἔξω τῆς θεοπροποῦς ὑπολήψεως πεπιστεύαμεν; Ἀλλὰ κωμικοῦσι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν τῆς γενήσεως τρόπον διαθρulloῦσι, καὶ οἴονται διὰ τούτων ἐπιγέλαστον ποιεῖν τὸ μυστήριον, ὡς ἀπρεπὲς ὄν Θεῷ διὰ τοιαύτης εἰσόδου τῆς τοῦ ἀνθρώπινου βίου κοινωνίας ἐφάψασθαι. Ἄλλ' ἤδη περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς ἐμειροσθεν εἰρηται λόγοις, ὅτι μόνον αἰσχρὸν τῆ ἑαυτοῦ φύσει τὸ κακὸν ἔστι, καὶ εἰ τι πρὸς τὴν κακίαν οἰκείως ἔχει. Ἡ δὲ τῆς φύσεως ἀκολουθία, θεῖα βουλήματι καὶ νόμῳ διαταχθεῖσα, πόρθῳ τῆς κατὰ κακίαν ἐστὶ διαβολῆς. Ἡ οὖτοι γ' ἂν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἢ κατηγορία τῆς φύσεως; ἐπανοί, εἰ τι τῶν περὶ αὐτὴν ὡς αἰσχρὸν τε καὶ ἀπρεπὲς διαβάλλοιτο. Εἰ οὖν κακίας τὸ θεῖον κεχώριστα, φύσις δὲ κακία οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μυστήριον ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν θεὸν οὐκ ἐν κακίᾳ λέγει, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν βίον εἰσόδος μία ἐστὶ, δι' ἣς παράγεται ἐπὶ τὴν ζωὴν τὸ γεννώμενον· τίνα νομοθετοῦσιν ἕτερον τρόπον τῷ Θεῷ τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου οἱ ἐπισκεφθῆναι μὲν περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἀσθενήσασαν ἐν κακίᾳ τὴν φύσιν εὐλογον κρῖνοντες, πρὸς δὲ τὸν τῆς ἐπισκέψεως τρόπον δυσαρσετούμενοι; οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶσα πρὸς ἑαυτὴν ἢ κατασκευὴ τοῦ σώματος ὁμοτίμως ἔχει, καὶ οὐδὲν ἐν ταύτῃ τῶν πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς συντελούντων ὡς ἄτιμὸν τι ἢ πονηρὸν διαβάλλεται. Πρὸς ἕνα γὰρ κοινὸν ἢ τῶν ἰργανικῶν μελῶν διασκευὴ πᾶσα συν-

A aditus, unde oportebat accedentem ad nos Deum in vitam ingredi? E caelo, inquiet ille fortasse, qui procreationis humanae ratione ut ingloriam turpemque despicit. At in caelo non erat humanum genus, nec ullus vitiorum morbus ad summas illas caeli sedes aspirabat; ubi autem malum non erat, ibi nec hominum vita versabatur. Quomodo igitur e caelo quispiam quaerat Deo hominem, vel potius effigiem quamdam, ac simulacrum hominis affingi? Ecquae naturae nostrae cautio fuisset adhibita, si cum terrestre animal laboraret, caelestium aliquod divinam admissionem suscepisset? Neque enim aegrotus curari potest, nisi parti laboranti proprium admoveatur medicamentum. Itaque cum in terra esset, qui aegrotabat, si divina potentia dignitatis suae habita ratione aegrotantem non attigisset, inutile fuisset homini divinae potentiae studium, illis adhibitum, quae nihil ad nos pertinerent. Aequae enim divinitate fuisset indignum, si fas est illa quippiam indignum praeter vitium dicere, remedium minus aptum et appositum excogitare. Quid, quod eum, qui naturae nostrae conditionem humiliores putat, quam ut divinam magnitudinem deceat, nihilo magis consolatur, quod caeleste corpus, quam quod terrenum Deus induerit? Ab illo enim qui naturae suae sublimitate tam excelsus est, ut nihil ad eum aspirare queat, omnes res procreate ex aequo distant, omnes ei pariter cedunt. Is enim, ad quem praesens non potest accedi, non est ejusmodi, ut ad eum aliae res aditum habeant, aliae non habeant, sed omnibus aequaliter praestat atque antecellit. Quamobrem, cum illuc medendi facultatem accedere fateamur, ubi morbus est, quid Deo credimus indignum? At naturam nostram insectantur, nascendique modum exagitant, eaque re se id assecuturos existimant, ut mysterium irrideatur, quod Deo sit indignum, ejusmodi ingressu ad communem hominum vitam accessisse. Ad haec antea quoquo respondimus, nihil esse turpe divinae naturae, nisi vitium et quae cum vitio conjuncta sunt, naturae autem ordinem divino consilio et lege constitutum ab omni vitio remotum esse. Nam si quid in ea ut turpe atque indecorum reprehendi posset, id ipsum in ejus recideret auctorem Deum. Quod si a vitio Deus sejunctus est, et vitio natura caret, et mysterium in homine Deum, non in vitio natum tradit, et hominis unus est in vitam ingressus, per quem quod genitum est, editur in vitalem hanc lucem, equam aliam isti in vitam introeundi rationem Deo praescribunt? Nam, quod Deum potentia sua invisere debuisse naturam in vitio aegrotantem judicant, recte sentiunt: quod autem visendi modum improbant, ignorant, omnem corporis fabricam eodem esse honoris ac pretii loco, et nihil eorum, quae vitam assecuta sunt, ut despectum aut turpe reprehendi; omnia enim humanorum membrorum instrumenta tendunt ad unum illum finem, ut homo conservetur in vita. Pars igitur eorum praesentem vitam tuetur, quae ad varios usus ita

distributa sunt, ut homo per illa sentiendi agendique A numeribus fungatur. Pars est ad procreandum accommodata, quæ prospicit in futurum, naturæque accessionem subministrat. Quare si consideratur utilitas, quonam illorum, quæ in honore sunt hæc inferiora, vel potius si recte loqui volumus, quonam illorum non superiora judicentur? Neque enim per oculos, neque per linguam, neque per aliud sentiendi instrumentum genus nostrum perpetuo conservatur. Hæc enim, ut dictum est, præsentis vitæ commodis consulunt. Illa vero humani generis immortalitatem conservant, mortisque vim assidue nos oppugnantem quodammodo infringunt, debilitant, atque irritam faciunt. Semper enim quod deficit, novo partu instaurat natura. Quæ cum ita sint, quid absurdi mysterium nostrum amplectitur, si quibus instrumentis cum morte natura decertat, iis ex pura Virgine Deus humanæ vitæ conjunctus est? Tί οὖν ἀπρεπές περιέχει ἡμῶν τὸ μυστήριον, εἰ διὰ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, δι' ὧν ἡ φύσις πρὸς τὸν θάνατον μάχεται.

Ex eadem oratione.

Cur autem cum initio peccatum vigeret, non in ipso statim ortu per humanæ carnis assumptionem oppressum fuit, atque provisum ne latius serperet et propagaretur? Facilis responsio est. Quoniam is, qui naturæ consulebat, sapientia et providentia distulit beneficium erga nos suum. Nam et in corporis morbis cum aliquis humor corruptus meatus occupavit, medicæ facultatis periti non prius adhibent astringentia medicamenta, quam id, quod naturæ contrarium intus diffusum est, se totum effuderit, eo autem ad superficiem extracto remediis utuntur suis. Quoniam igitur malitia morbus semel naturam humanam invaserat, expectavit orbis medicus, ut omnia genera improbitatis, quæ in ipsa natura latitabant, erumperent. Idcirco non statim post cædem et fratricidium admissum a Cain hominum generi medicinam fecit. Nondum enim eorum, qui tempore Noe corrupti sunt, morbus apparuerat. Nondum gravis Sodomiticæ iniquitatis ægritudo patefacta erat. Nondum Ægyptiorum pugna cum Deo, nondum superbia Assyriorum, nondum a Judæis admissæ sanctorum hominum cædes, nondum alia omnia scelera atque flagitia, quæ vel litterarum monumentis consignata, vel silentio præterita sunt, exsisterant, cum variis modis peccati radix in hominum voluntatibus serperet. Posteaquam igitur malitia pervenit ad summum, hominesque nullum sceleris genus intentatum reliquerunt, tunc optimus medicus remedium, quo totam ægritudinem curaret, adhibuit. Hæc fuit causa, quamobrem non exorienti, sed perfecto jam morbo mederi voluit. Quod si quis rationibus nostris non acquiescit, quia post medicamentum adhibitum adhuc peccando grassatur hominum vita, is exemplo claro communis veritatem agnoscat. Quemadmodum enim in serpentibus videmus, si lethalem plagam in capite acceperint, non continuo simul cum ipso capite reliquas cor-

τάταται, ὁ δὲ σκοπὸς ἐστὶ τὸ διαμείνειν ἐν τῇ ζωῇ τὸ ἀνθρώπινον. Τὰ μὲν οὖν λοιπὰ τῶν ὀργάνων τὴν παροῦσαν συνέχει τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀλλὰ πρὸς ἄλλην ἐνέργειαν μεμερισμένα, δι' ὧν ἡ αἰσθητικὴ τε καὶ ἐνεργητικὴ δύναμις οἰκονομεῖται· τὰ δὲ γεννητικὰ τοῦ μέλλοντος ἔχει τὴν πρόνοιαν δι' αὐτῶν τῇ φύσει τὴν διαδοχὴν ἀντεισάγοντα. Εἰ οὖν πρὸς τὸ χρειώδες βλέποις, τίνος; ἂν εἴη τῶν τιμῶν εἶναι νομιζομένων ἐκεῖνα δεύτερα; τίνος; δὲ οὐκ ἔν προτιμότερα κατὰ τὸ εὐλογον κρίναιτο; Οὐ γὰρ ὀφθαλμῶ, καὶ ἀκοῆ, καὶ γλώσσει, ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὸ διηγεῖσθαι τὸ γένος ἡμῶν διεσάγεται. Ταῦτα γὰρ, καθὼς εἴρηται, τῆς παρουσίας ἐστὶν ἀπολαύσεως. Ἄλλ' ἐν ἐκεῖνοις ἡ ἀθανασία συντηρεῖται τῇ ἀνθρωπότητι, ὡς αἰεὶ καθ' ἡμῶν ἐνεργοῦντα τὸν θάνατον ἀπρακτον εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἀνήνυτον, πάντοτε πρὸς τὸ λείπον διὰ τῶν ἐπιγινομένων αὐτῇ ἀντεισαγούσης τῆς φύσεως. τοῦτων ἐκ Παρθένου καθαρὰς κατεμίχθη ὁ θεὸς τῷ

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τί δαί οὐκ, ἐν ἀρχαῖς οὐσης τῆς κακίας, τὴν ἐπὶ τὸ πλέον αὐτῆς πρόδοον διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπατέμετο; Πρὸς τοῦτο σύντομος; ὁ παρ' ἡμῶν ἐστὶ λόγος· Ὅτι σοφία γέγονε, καὶ τοῦ λυσαιτελοῦντος τῇ φύσει προμήθεια ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολή. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, ὅταν τις διεφθώρῃ; χυμὸς ὑψέρπη τοὺς πόρους, πρὶν ἅπαν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἔλκυσθῆναι τὸ παρὰ φύσιν ἐγκείμενον, οὐ καταφαρμακεύεται τοῖς πυκνοῦσι τὸ σῶμα παρὰ τῶν τεχνικῶς μεθοδεύοντων τὰ πάθη, ἀλλ' ἀναμένουσι τὸ ἐνδομυχοῦν ἅπαν ἔξω γενέσθαι, καὶ οὕτω γυμνῷ τῷ πάθει τὴν ἰατρειάν προσάγουσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπαξ ἐνέσκηψε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τῆς κακίας νόσος, ἀνέμεινε δὲ τοῦ παντὸς θεραπευτῆς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῆς πονηρίας εἶδος ἐγκεκρυμμένον τῇ φύσει. Διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀδελφοκτονίαν τοῦ Κάιν προσάγει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν θεραπείαν. Οὐπω γὰρ τῶν ἐπὶ Νῶε καταφθαρέντων ἡ κακία ἐξέλαμψεν, οὐδὲ τῆς σοδομιτικῆς παρανομίας ἡ χαλεπὴ νόσος ἀπεκαλύφθη, οὐδὲ ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεομαχία, οὐδὲ ἡ τῶν Ἀσσυρίων ὑπερηφανία, οὐδὲ ἡ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ μαιετονία, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα τε μνημονεύεται, καὶ ὅσα ἔξω τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς καθεξῆς γενεαῖς καταπράχθη, πολυτρόπως τῆς τοῦ κακοῦ μέτρης ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεσι βλαστανοῦσης. Ἐπὶ οὖν πρὸς τὸ ἀκρότατον μέτρον ἐφθασεν ἡ κακία, καὶ οὐδὲν ἔτι πονηρίας εἶδος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀτόλητον ἦν, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς ἀρρώστιας προχωρήσειεν ἡ θεραπεία, τοῦτου χάριν οὐκ ἀρχομένην, ἀλλὰ τετελειωμένην θεραπεύει τὴν νόσον. Εἰ δέ τις ἐλέγχειν οἴεται τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ προσαχθῆναι τὴν θεραπείαν ἔτι πλημμελεῖται διὰ τῶν ἀμαρτημάτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὑποδειγματῆτι τινι τῶν γυνωρίμων ἐδηγηθῆτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὄφραως, εἰ κατὰ τῆς κεφαλῆς τὴν καιρίαν λάβοι, οὐκ εὐθὺς συννεκροῦται τῇ κεφαλῇ

καὶ ὁ γαστέριον ὀλεθρὸς, ἀλλ' ἡ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ ἄπορις partes interire, sed eo jam mortuo caudam adhuc propria anima munitam vivere, nec vitali motu privari: ita malitiam Beet considerare, quæ cum mortifero vulnere confecta sit, in reliquiis tamen suis vitam adhuc producit.

Ἔτι περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περὶ τῆς ἐρθῆς ὁμολογίας λόγου.

Οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου τὸν ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ μακαρίας Τριάδος, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν Λόγον ἔφασαν ἐνανθρωπήσαι δι' ἡμᾶς, καὶ σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας, πανευδόξου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς κυρίας καὶ κατὰ ἀλήθειαν Θεοτόκου, σάρκα ἐξ αὐτῆς ἐνώσαντα ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν, τὴν ἡμῖν ὁμοουσίον, ἐνεψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ· οὐδ' ὡς ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ προηποσάταν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῷ Θεῷ καὶ Λόγῳ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ὑποστῆναι λαβοῦσαν· καὶ τέλειον ὄντα Θεὸν γενέσθαι τέλειον ἀνθρώπων, μήτε τὸ Θεὸς εἶναι ἀποθέμενον διὰ τὸ γενέσθαι ἀνθρώπων, ὅπερ οὐκ ἦν, μήτε κωλυθέντα γενέσθαι ὅπερ οὐκ ἦν ἀνθρώπων, διὰ τὸ μεμενηκέναι ὅπερ ἦν, ἦγουν Θεόν· ἀλλὰ τοῦτο ὄντα, κίχελιν γενέσθαι. Ἐκότερον τε ἐπαληθεύοντα, τὸ θεῖον ὄντος, καὶ τὸ ἀνθρώπινον πιστούσθαι· θαύμασι θεοῖς, καὶ καθήμασιν ἀνθρωπίνους. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φύσιν τε καὶ οὐσίαν, ἀκτιστον, ἀόρατον, ἀπεριγραπτον, ἀναλλοίωτον, ἀτρεπτον, ἀπαθῆ, ἀφθαρτον, ἀθάνατον, δημιουργὸν τῶν πάντων· κατὰ δὲ τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φύσιν τῶν ἡμετέραν, τὸν αὐτὸν κτιστὸν, παθῆτον, περιγραπτον, χωρητὸν, θνητὸν, τὸν αὐτὸν μὲν, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ, διὰ τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν-οἷς τὸ εἶναι ἔχει. Ὁμοουσίον τὸν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα· καὶ ὁμοουσίον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διπλοῦν τὴν φύσιν ἦτοι τὴν οὐσίαν, διὰ τὸ μεσίτην ὄντα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δεῖν ἀποσῶζειν κυρίως τὴν πρὸς τὰ μεσιτεύμενα φυσικὴν οἰκειότητα τῷ ὑπάρχειν ἀμφοτέρω, ὅπως αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐν ἑαυτῷ, καὶ δι' ἑαυτοῦ συνάψας τοῖς ἐπουρανίοις ἐκ ἐπίγειας, καὶ τὴν ὕλικὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας πολεμωθεῖσαν, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσάγειν σωθεῖσαν, φιλιωθεῖσαν τε καὶ θεωθεῖσαν οὐκ οὐσίας ταυτότητι, ἀλλὰ δυνάμει ἀρρήτην τῆς ἐνανθρωπήσεως, θείας κοινωνοῦς φύσεως διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ὡς ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἡμᾶς ἀπεργάσθηται· διὸ καὶ Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπος, ὁ αὐτὸς πράγματι, καὶ οὐ βουλῆσει μόνη ὑπάρχων γινώσκηται. Οὐ διπλοῦς δὲ τὴν ὑπόστασιν, ἦτοι τὸ πρόσωπον, διὰ τὸ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καὶ πρὸ σαρκὸς εἶναι, καὶ μετὰ σαρκὸς μεμενηκέναι, μηδὲ μίς γενομένης προσθήκης τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, ἢ ὑφαίρεσεως ἐκ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Ἐδὲν παθόντα μὲν σαρκὶ ὑπὲρ ἡμῶν, διὰ παντός δὲ τὸν αὐτὸν θεότητι ὄντα ἀπαθῆ καὶ διαμένοντα. Ὅστε καὶ τὴν σωτηρίαν εἶναι τὴν ἡμετέραν ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (ὦ παραδίξου μ.στηρίου καὶ ἀνεκφράστου!) καὶ τὴν θεϊκὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα

poris partes interire, sed eo jam mortuo caudam adhuc propria anima munitam vivere, nec vitali motu privari: ita malitiam Beet considerare, quæ cum mortifero vulnere confecta sit, in reliquiis tamen suis vitam adhuc producit.

Item de divina humanæ carnis assumptione, sancti Maximi, ex expositione orationis de vesta confessione.

Qui ab initio fuerunt verbi inspectores, ac ministri, unum e sancta, et ejusdem essentialiæ, et beata Trinitate Filium Dei, et Deum Verbum hominem induisse propter nos, et carnem humanam ex sancta, et omni ex parte gloriosa semperque virgine, et proprie ac vere Dei Genitrice Maria sibi ipsi secundum personam ejusdem, qua nos sumus, essentiali animatam anima, mente, rationeque prædita, quæ non ictu oculi temporisve momento prius existerit, sed in ipso Deo et Verbo acceperit, ut esset atque subsisteret, assumpsisse tradiderunt. Et cum esset perfectus Deus, factum esse perfectum hominem, nec desiisse esse Deum, propterea quod factus esset homo, quod non erat; nec prohibitum esse fieri, quod non erat homo, propterea quod mansisset id, quod erat Deus, sed cum Deus esset, hominem esse factum. Veræ divinitatis autem et veræ humanitatis documenta atque indicia fuisse tum divina miracula, tum cruciatus et tormenta. Ac quantum ad ejus naturam atque essentiali ratione Patris attinet, nec creatum esse, nec oculis perspicere, nec circumscribere, nec immutari, nec moveri, nec pati, nec corrumpi, et immortalem esse, et rerum omnium procreatorem. Quantum autem ad carnis ejus et nostram naturam pertinet, eundem et creatum esse, et pati potuisse, et circumscribi, et comprehendi, et mori; eundem, inquam, non in eodem tamen, propter illa ex quibus, et in quibus habet, ut sit. Esse ejusdem essentialiæ cum Deo et Patre, ratione divinitatis, esse ejusdem nobiscum essentialiæ, ratione humanitatis. Natura seu essentiali duplicem, quoniam, cum sit medius inter Deum atque homines conciliator, sic eum oportebat naturalem inter hæc extrema intercedentem proprietatem conservare, ut esset utrumque, quo revera in seipso, et per seipsum terrestria celestibus devinceret et conjungeret, et hominum naturam ex materia constantem, quæ a peccato expugnata devictaque fuerat, ad Deum et Patrem, liberam, et salvam, Deique amantem, et divinitate affectam non eadem essentiali ratione, sed sancta assumptæ a se carnis potestate, quæ explicari non potest, divinitatis factam participem secum adduceret: ut qui ab initio nos etiam procreavit Deus, idem et homo non consilio et voluntate solum, sed re ipsa esse cognoscat. Nec tamen esse hypostasi, seu persona duplicem, quandoquidem, ut unus et idem erat, antequam carnem assumeret, sic post carnem assumptam permansit, cum ex Verbi humanitate nihil accesserit, nihil decesserit sanctæ Trinitati. Carne quidem pro nobis cruciatum,

et mortem esse percipsum, eundem tamen om- A δόξαν τε καὶ λαμπρότητα διηλεκῶς μένειν ἀνελάτ-
nino divinitate nullis cruciatibus aut affectionibus τωτων.
obnoxium permansisse, ut et salus esset nostra in morte unigeniti Filii Dei (o mirabile mysterium, et omnem dicendi vim superans!) et divinæ essentiae ejus apud Patrem gloria et splendor perpetuo sine ulla diminutione permaneret.

Ejusdem.

Magnum assumptæ a Deo carnis mysterium semper mysterium manet, non solum quia, dum facultati eorum, qui servantur, proportionem videtur respondere, majus quam præ se fert, arcanum habet reconditum; verum etiam quia id ipsum, quod apparet, magis occultum et secretum est quam ut ulla ratione, quomodo sit, percipi valeat. Deus enim essentia sublimior, ratione essentiam superante sumpsit essentiam, et pro hominibus (tantum ejus B in homines amor fuit!) ex hominum essentia factus homo, modum, quo factus est, arcanum retinet, quippe qui supra morem, et vim, et intelligentiam humanam factus est homo.

Ejusdem.

Ecquis tantum excellit dicendi facultate, ut audeat, aut possit explicare, quomodo comprehensus sit Deus? quomodo caro sine semine generata sit? quomodo sine corruptione mulieris partus exsisterit? quomodo virgo nullo intercedente homine mater evaserit? quomodo mater partu virginitatem non solvente virgo permanserit? et ut extremo loco, quod primum est, dicam, quomodo Deus factus sit homo? et quod majus mysterium continet, quomodo per essentiam secundum personam in carne C existens, per essentiam secundum personam totus semper in Patre fuerit? Quomodo et totus sit natura Deus, et totus natura ita factus sit homo, ut nec divinam nec humanam naturam abjiceret, sed ambas sine confusione conjunctas conservaret? Hæc fides sola comprehendit, quæ mentem et cogitationem superantia verbis nequeunt demonstrari.

Ejusdem.

Adam a divino mandato recedens, in causa fuit, ut hominis principium sit cum voluptate, finis cum dolore. Nam cum voluptate gignitur, cum dolore moritur. Christus autem, factus obediens, alium ex Spiritu ortum hominibus largitus est, cujus initium a dolore quidem excolendæ virtutis et laboribus nascitur, finis autem voluptatem et quietem consequitur. Quamobrem et ipse, cum vellet homo fieri, D quamvis semine noluerit generari, mortem tamen perferre voluit, non ut voluptatis, quæ nulla fuerat, esset pœna, sed ut nos damnatos absolveret et morte sua mortem nostram interimeret, et conciliaret nobis immortalitatem.

Ejusdem.

Æquum fuit, ut Deus, qui natura et bonus, et sapiens, et justus, et potens est, neque uti bonus hominis a se procreati despiceret infirmitatem, et uti sapiens ejus curandæ rationem cognitam haberet, et uti justus eos, qui volentes servituti sese subjecerant, nulla violentia in libertatem vindicaret, et uti potens ad hoc perficiendum vires et facultatem obtineret.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ μέγα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μυστήριον ἀεὶ μένει μυστήριον, οὐ μόνον ὅτι συμμετρῶς τῇ δυνάμει τῶν ὑπ' αὐτοῦ σωζομένων ἐκφανόμενον ἔχει μείζον τοῦ ἐκφανθέντος τὸ κεκρυμμένον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φανὲν ἔτι μένει πάμπαν ἀπόκρυφον οὐδενὶ λόγῳ καθὼς ἐστὶ γινωσκόμενον. Ὁ γὰρ Θεὸς ὑπερούσιος ὢν, ὑπερουσίως οὐσιώθη· καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ὡς φιλόανθρωπος ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων οὐσίας ἀνθρώπος γεγενηθεὶς, τὸν τοῦ πῶς ἀνθρώπος γέγονε τρόπον μένει κεκτημένος ἀνεκφαντον, ὡς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπος γενόμενος.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τίς τοσοῦτον δυνάμει λόγου θαρρῶν ἐξαιρεῖν δυνήσεται, πῶς γέγονε Θεοῦ σύλληψις; πῶς γένεσις σαρκὸς ἀνευ σπορᾶς; πῶς γέννησις διχᾶ φθορᾶς; πῶς ἡ Παρθένος μήτηρ οὐ μεσολαβήσαντος ἀνδρός; πῶς ἡ μήτηρ Παρθένος, τῷ τόκῳ μὴ λυθείσης τῆς παρθενίας; καὶ ἵνα τὸ πρῶτον τελευταῖον εἴπω, πῶς ὁ Θεὸς ἀνθρώπος γίνεται; καὶ τὸ μυστηριωδέστερον, πῶς οὐσιωδῶς ἐν σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ὁ κατ' οὐσίαν ὑποστατικῶς ὅλος ἀεὶ μένων ἐν τῷ Πατρί; Πῶς καὶ ὅλος ἐστὶ Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ ὅλος γέγονεν ἀνθρώπος κατὰ φύσιν, μήτε τὴν θεῖαν φύσιν, μήτε τὴν ἀνθρωπίνην ἡρηγμένους, ἀλλ' ἀσυγχύτως ἡνωμένας αὐτὰς τῆς τῶν; Ταῦτα πίστις μόνη χωρεῖ τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ὑπάρχουσα πραγμάτων ὑπόστασις, καὶ ἀναπόδεικτος; γινώσκεις.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μὲν Ἀδάμ, παρακούσας τῆς θείας ἐντολῆς, ἐξ ἡδονῆς ἀρχεσθαι τὴν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ καταλήγειν εἰς ὀδύνην ἐποίησε. Δι' ἡδονῆς μὲν γὰρ ἡ σπορά, δι' ἐδύνης δὲ ὁ θάνατος. Ὁ δὲ Χριστὸς, ὑπήκοος γενόμενος, ἄλλην γένεσιν πνευματικὴν ἐχαρίσατο τοῖς ἀνθρώποις, ἐξ ὀδύνης μὲν καὶ πόνων τῆς ἀρετῆς ἀρχομένην, εἰς ἡδονὴν δὲ καὶ ἀνάπαυσιν καταλήγουσαν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐνανθρωπήσαι βουληθεὶς τὴν διὰ σπορᾶς οὐ πρασήκατο γένεσιν, τὸν δι' ὀδύνης δὲ θάνατον ὑπέμεινε, οὐχ ὡς ἐπιτίμιον ἡδονῆς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν τῶν καταδικῶν, καὶ ἐν' ὁ θάνατος αὐτοῦ θάνατος τοῦ ἡμετέρου θανάτου γένηται καὶ πρόξενος ἀθανασίας.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἔδει τὸν Θεὸν ἀγαθὸν, καὶ σοφὸν, καὶ δίκαιον, καὶ δυνατόν ὄντα κατὰ φύσιν, ὡς μὲν ἀγαθὸν μὴ παρῖδειν τοῦ οικείου πλάσματος τὴν ἀσθένειαν· ὡς δὲ σοφὸν γινώσκειν τὸν τρόπον τῆς ἰατρικῆς ἡμῶν· ὡς δίκαιον δὲ μὴ τυρανικῶς ποιήσασθαι τὴν ἐλευθερίαν τῶν δεδουλωμένων ἐκουσίως τοῖς δαίμοσιν· ὡς δυνατόν δὲ μὴ ἀτονῆσαι πρὸς τὴν τῆς ἰατρικῆς ἐκπλήρωσιν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ μὲν ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ δαίτυσιν αὐτὸ τὸ μὴ παρῖδειν, ὡς εἴρηται· τὸ δὲ σοφὸν αὐτοῦ ὁ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον τρόπος τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ. Τέλειος γὰρ ὢν Θεός, τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, ἐν ὑποστάσει μιᾷ μενουσῶν τῶν δύο φύσεων, ἡνωμένων μὲν, μὴ συγκεχυμένων δέ· τὸ δὲ δίκαιον ἢ πρόκλησις τοῦ παθροῦ τῆς φύσεως. Ἀνάλαβε γὰρ τὴν καταπολεμηθεῖσαν ἀνθρωπίνην φύσιν μετὰ τῶν ἀδιαβλήτων παθῶν αὐτῆς. Τὰ γὰρ διαβληθέντα γνομικὰ εἰσιν, ἀλλ' οὐ φυσικὰ. Καὶ οὐ δι' ἐτέρου, ἀλλὰ δι' αὐτῆς καταπολέμησε τὸν ἡμᾶς καταπολεμήσαντα διάβολον, τῷ ὁμοίῳ τῷ ὁμοίῳ ἀνασωζόμενος. Τὴν δὲ δύναμιν αὐτοῦ παρίστησι τὸ δυνηθῆναι τὸν Θεὸν γενέσθαι ἄνθρωπον· τί γὰρ τοῦτου μείζον; ἔτι δὲ καὶ ἡ χορηγία τῶν εὐεργεσιῶν τῶν ἐναντιῶν, εἰς αὐτὸς ἔπαθε. Διὰ πάθους γὰρ ἀπάθειαν, καὶ διὰ πόνων ἀνεσιν, καὶ διὰ προσκαίρου θανάτου ζωὴν αἰδίων ἡμῖν ἔδωκ' ἡμῖν ἔδωκ' ἡμῖν, καὶ ταῖς ἐκ τούτου κατὰ σάρκα στερήσει τὰς ἐξαιτίας τῆς ἡμῶν φύσεως ἀνεκαίνισαι.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀπαξ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, ἀεὶ κατὰ πνεῦμα γεννᾶται τοῖς βουλομένοις, ὡς σῶμα μὲν ἔχων τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, ὡς φύσιν δὲ τοὺς ἐν πνεύματι λόγους τῶν ἐν τῶν, ὡς νοῦν δὲ τὴν θεολογικὴν μυσταγωγίαν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ χωρὶς ἀμαρτίας ἐνανθρωπήσας πάντως χωρὶς τῆς εἰς θεότητα μεταβολῆς θεώσεται τὸν ἄνθρωπον καὶ τοσοῦτον αὐτὸν ἀναβιβάσει· δι' ἑαυτὸν, ὅσον ἑαυτὸν κατεβίβασε διὰ τοῦτον, ὡς περὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· εἶπε, *Τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν εἰς ἡμᾶς ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος δειχθήσεσθαι.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Καθ' ὅσον τὸ λευκὸν τῆς ἐρίας καταχρωσθὲν χρώματι πορφύρας οὐκ ἔστι διχρωμὸν ἀλλὰ μονόχρωμον· οὕτως ἄρα καὶ ἐν τῷ προβλήματι, θεωθίντος τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, οὐ δύο ἡγεμονικὰ εἰσιν, Θεὸς καὶ νοῦς, ἀλλ' ἓν, ὁ θεώσας τὸν νοῦν Θεός.

Ἔτι περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τοῦ Δαυιδικοῦ. *Κεφ. αλ. ζς'.*

Ἄγγελος Κυρίου ἀπεστάλη πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ἐκ Δαυιδικῆς φυλῆς καταγομένην, καὶ φησι πρὸς αὐτήν, *Χαίρε, χαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.* Ἡ δὲ διατάραχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ. Καὶ φησι πρὸς αὐτήν ὁ ἄγγελος· *Μὴ φοβοῦ, Μαρίας. Εὐφραν γὰρ χάριν παρά Κυρίῳ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Τὸ Ἰησοῦς γὰρ Σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τῆς δὲ διαπορεύσεως, Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρωπος οὐ γινώσκω; καὶ φησι πρὸς αὐτήν ὁ ἄγγελος· *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψιστου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κλη-**

PATROL. GR. CXXX.

A

Ejusdem.

Idem declarat, ut dictum est, bonitatem Dei, quod non respexit humanam imbecillitatem. Modus ille omnino mente rationeque præstantior, quo nostram carnem assumpsit, ipsius indicat sapientiam. Nam qui perfectus est Deus, factus est homo perfectus, ita manentibus in una hypostasi sive persona duabus naturis, ut sine confusione copularentur. Naturæ ad pariendum idoneæ susceptio, ipsius justitiam demonstrat. Suscepit enim humanam naturam victam cum omnibus ejus affectionibus, quæ tamen essent a culpa liberæ. Nam quæ cum peccato conjunctæ sunt, non sunt naturales, sed voluntariæ. Et per hanc, non autem per aliam quidquam, diabolum, qui de nobis victoriam reportaverat, prostigavit, et vicit, et re similis similem conservavit. Potentiam illius ostendit, quod Deus potuit homo fieri. Quid enim hoc majus? Deinde, quod illis, quæ passus est contraria subministravit. Pro imbecillitate enim summum robar, pro laboribus quietem pro brevi morte vitam largitus est sempiternam. Pro iis denique quibus ipse in carne sua privatus est, ea quæ natura nostra amiserat, recuperavit.

Ejusdem.

Dei Verbum carne senel generatum spiritu volentibus semper generatur. Mores virtutesque quasi corpus ejus constituunt; sermones in spiritu habiti tanquam animam, mentem vero theologia contemplantio.

Ejusdem.

Qui sine peccato factus est homo omnino sine mutatione in divinitatem hominem divinum efficit. Eumque per se tantum extollet, quantum per illum sese submisit. In sæcula enim futuris, ut ait Apostolus, patebunt excellentes divitiæ bonitatis erga nos Dei.

Ejusdem.

Quomodo in lana candida, si colore purpureo imbeatur, non duo sint, sed unus color, sic in mente humana a Deo assumpta, divinaque reddita, non duo sunt principes Deus, et meus, sed unus qui mentem divinam reddidit Deus.

D

Item de divina humanæ carnis assumptione Damasceni, *cap. 66.*

Angelus Domini ad sanctam Virginem e Davidica tribu genus ducentem missus: *Ave, inquit, gratia plena, Dominus tecum.* His illi cum esset perturbata, rursum ait angelus ad eam: *Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum. Et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Jesus enim significat Servatorem. Illa autem hæsitante, dicenteque: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* rursum angelus ad eam dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque, et quod nasceatur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.* At illa, *Ecce, inquit,*

8

ancilla Domini. Fiat mihi secundum verbum tuum ¹. **A** *Θήσεται Ἰδὸς Θεοῦ. Ἦ δὲ πρὸς αὐτὸν, Ἰδὸν ἢ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Μετὰ οὖν τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας Παρθένου Πνεῦμα ἄγιον ἐπέληθεν ἐπ' αὐτήν, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, καθαίρων αὐτήν, καὶ δύναιμι δεκτικὴν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καὶ γεννητικὴν. Καὶ τότε ἐπεσχίασεν αὐτὴν ἡ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναιμι, ὁ Ἰδὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ὁμοειθεὶς σπέρματος, καὶ συνέπηξεν ἐαυτῇ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς αἱμάτων σάρκα ἐνεψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοεῖᾶ, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φεράματος, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ τὰς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὅψ' ἐν τελειωθέντος. Αὐτὸς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐχρημάτισε τῇ σαρκὶ ὑπόστασις, ὡστε ἅμα σὰρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἐμφυχος, λογικὴ τε καὶ νοεῖᾶ. Διὸ οὐκ ἀνθρώπων θεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Ἐν γὰρ φύσει τέλειος Θεός, γίγνετο καὶ φύσει τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτός, οὐ τραπὲς τὴν φύσιν, οὐδὲ φαντάσας τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ τῇ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ληφθεῖσθι λογικῶς τε καὶ νοερώς ἐνεψυχωμένη σαρκὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι λαχοῦσθι ἐνωθεὶς καθ' ὑπόστασιν ἀσυγχύτως, καὶ ἀναλλοιώτως, καὶ ἀτρέπτως, μὴ μεταβαλὼν τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν εἰς τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν, μήτε μὴν τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν, οὐδὲ ἐκ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, καὶ ἧς προσελάβετο ἀνθρωπίνης φύσεως μίαν φύσιν ἀποτελέσας σύνθετον.*

Ejusdem. Cap. 68.

Hæ voces, divinitas et humanitas, essentiam sive naturam significant. Illæ vero; Deus et homo, modo essentiam indicant, ut cum dicimus : Deus essentia est, quæ comprehendī non potest : et Deus est unus ; modo personas declarant, de quibus ita dicitur, ut species de suis individuis, quemadmodum in eo Scripturæ loco : *Propterea naxit te Deus, Deus tuus* ². Ecce enim hic Patrem et Filium significavit. Et cum legis in alio loco : *Homo quidam erat in regione Ausitide* ³. Job enim solus indicatur. Quoniam igitur in Domino nostro Jesu Christo duas naturas agnoscimus, et unam tantum personam, quæ ex

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον 7η.
Τὸ μὲν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἔννομα τῶν οὐσιῶν ἐστίν, ἦτοι φύσεων παραστατικόν· τὸ δὲ Θεός καὶ ἄνθρωπος καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας τάσσεται· ὡς περ ὅταν λέγομεν, Θεός ἐστιν ἀκατάληκτος οὐσία, καὶ ὅτι εἰς ὁ Θεός. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων, ὡς τοῦ μερικωτέρου δεχομένου τὸ τοῦ καθολικωτέρου ἔννομα· ὡς ὅταν φησὶν ἡ Γραφή, *Διὰ τοῦτο ἐχρησέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἰδοὺ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐσήμανε· καὶ ὡς ὅταν λέγῃ, Ἄνθρωπος τις ἦν ἐν χώρα ἐπὶ Ἀυσίειδι·* τὸν γὰρ Ἰδὸν μόνον ἐδήλωσεν. Ἐπὶ γοῦν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ δύο μὲν τὰς φύσεις γινώσκουμεν, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετον, ὅταν μὲν τὰς φύσεις ἀναθεωρῶμεν, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα καλοῦμεν· ὅταν δὲ τὴν ἐκ φύσεως συντεθεισάν ὑπόστασιν, ποτὲ μὲν ἐξ τοῦ συναμφοτέρου Χριστὸν ὀνομάζομεν, καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον κατὰ ταῦτόν, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον· ποτὲ δὲ ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν Θεὸν μόνον, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἄνθρωπον μόνον, καὶ υἱὸν ἀνθρώπου· καὶ ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν μόνων, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν μόνων. Εἰς γὰρ ἐστίν ὁ κάκεινο, καὶ τοῦτο ὑπάρχων ὁμοίως. Θεότητα μὲν οὖν λέγοντες, οὐ κατονομάζομεν αὐτῆς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδιώματα· οὐ γὰρ

¹ Luc. 1, 28 sq. ² Psal. XLIV, 8. ³ Job 1, 4.

φαμεν θεότητα πασητην η κτιστην· ουτε δε της σαρκος, ητοι της ανθρωποτητος κατηγορουμεν τα της θεοτητος ιδιωματα. Ου γαρ φαμεν σαρκα, ητοι ανθρωποτητα ακτιστον. Ἐπι δε της υποστασεως, κν εκ του συναμφοτερου, κν εξ ενος των μερων τυτην ονομασωμεν, αμφοτερων των φυσεων τα ιδιωματα αυτη επιτιθεμεν. Καλ γαρ ο Χριστος, περ εστι το συναμφοτερον, καλ θεος, καλ ανθρωπος λεγεται, καλ κτιστος καλ ακτιστος, καλ παθητος καλ απαθης. Καλ όταν εξ ενος των μερων Υιός Θεου καλ Θεός ονομαζεται, δεχεται τα της συναμφοτερου φυσεως ιδιωματα, ητοι της σαρκος, Θεός παθητος, ονομαζόμενος, καλ Κύριος της δόξης εστρωμένος, ου καθ Θεός, αλλά καθ ανθρωπος ο αυτός. Καλ όταν ανθρωπος, καλ υιός ανθρωπου ονομαζεται, δεχεται τα της θείας ουσίας ιδιωματα καλ αδχηματα, παιδίον προαιώνιον, καλ ανθρωπος αναρχο, ου καθ παιδίον, καλ ανθρωπος, αλλά καθ Θεός ών προαιώνιος γέγονεν επ' εσχάτων παιδίον. Καλ ούτός εστιν ο τρόπος της αντιδόσεως, εκάτερας φυσεως αντιδιουσης τη έτερη τα ίδια δια την της υποστασεως ταυτοτητα καλ την εις άλλα αούτων περιχώρησιν. Κατά τουτο δυνάμεθα ειπεν περι Χριστου, Ουτος, ο Θεός ημών επι της γης ώρθη, καλ τοις ανθρωποις συνανεσεραφη. Καλ ο ανθρωπος ούτος ακτιστος εστι, καλ απαθης, καλ απεριγραφτος.

Του αυτού. Κεφάλ. σ.

Ότι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς υποστάσεων ἠνώθη πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος μέρος. Ἀναγκαῖος οὖν ὁ λόγος, καὶ τῶν λεγόντων ἐπὶ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τρεῖς μερικᾶς οὐσίας.

Τὰ κοινὰ καλ καθολικὰ κατηγοροῦνται τῶν αὐτοῖς υποκειμένων μερικῶν. Κοινὸν τοίνυν ἡ οὐσία, μερικὸν δὲ ἡ ὑπόστασις. Μερικὸν δὲ, οὐχ ὅτι μέρος μὲν τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ μερικὸν τῶ ἀριθμῶ, ὡς ἄτομον· ἀριθμῶ γὰρ, καὶ οὐ φύσει διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. Κατηγορεῖται δὲ ἡ οὐσία τῆς υποστάσεως, διότι ἐν ἐκάστῃ τῶν ὁμοειδῶν υποστάσεων τελεία ἡ οὐσία ἐστὶ. Διὸ οὐ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰ συμβεβηκότα, ἅτινά εἰσι τὰ χαρακτηριστικὰ ιδιωματα· χαρακτηριστικὰ δὲ ὑποστάσεως, ἀλλ' οὐ φύσεως. Καλ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ὀρίζονται οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. Ὡστε τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἰδιόζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις, καλ τὸ καθ' ἑαυτὴν ὑκάρηται. Ἡ οὐσία δὲ καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται. Πασχούτης τοίνυν μιᾶς τῶν υποστάσεων, πᾶσα ἡ οὐσία, καθ' ἣν ἡ ὑπόστασις πεπονήθει λέγεται, ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς υποστάσεων, οὐ μέντοι γε ἀνάγκη πάσας τὰς ὁμοειδεῖς ὑποστάσεις συμπάσχειν τῇ πασχούσῃ ὑποστάσει. Οὕτω τοίνυν ὁμολογοῦμεν τὴν τῆς θεότητος φύσιν πᾶσαν τελείαν εἶναι ἐν ἐκάστῃ τῶν ἑαυτῆς ὑποστάσεων, πᾶσαν ἐν Πατρὶ, πᾶσαν ἐν Υἱῶ, πᾶσαν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Διὸ καλ τέλειος Θεός ὁ Πατήρ, τέ-

¹ Baruch. III, 38,

A natus. Neque enim dicimus divinitatem pati, aut creatam esse. Nec rursus de carne aut humanitate divinitatis proprietates emaniamus. Quandoquidem nec carnem, nec humanitatem incretam appellamus. At personæ, sive ex una, sive ex utraque parte nominemus, utriusque naturæ proprietates attribuimus. Etenim Christus, quænammodum utrumque est, sic etiam dicitur, tum Deus et homo, tum creatus et increatus, tum pati et non pati. Quin etiam cum ex una tantum parte, vel Deus aut Filius Dei nominatur, conjunctæ sibi naturæ seu carnis suscipit proprietates. Itemque Deus passus, et Dominus gloriæ affixus cruci, non quatenus Deus, sed quatenus homo, dicitur: vel homo, aut filius hominis vocatur, essentia divini proprietatis et dignitates admittit, vocaturque pæterius ante sæcula, et homo sine principio, non quatenus est puerulus aut homo, sed quatenus Deus existens ante sæcula in novissimis natus est sæculis. Atque hæc quidem est ratio mutæ alternæque attributionis utriusque naturæ, quæ suas utraque proprietates alteri vicissim præbet, propterea quod unam et eandem personam constituunt, sequæ mutuo comprehendunt. Ex quo fit, ut de Christo possimus dicere: Hic Deus noster in terra visus est, et cum hominibus versatus¹. Et: Hic homo nec creatus est, nec patitur, nec ullo termino circumseribitur.

Ejusdem. Cap. 70.

Totam divinam naturam in una suarum personarum toti humanæ naturæ conjunctam esse, non autem partem partii. Quæ quidem oratio necessaria est etiam adversus illos, qui in sancta et ejusdem essentia Trinitate tres asserunt esse singulares essentias.

Quæ commune, et universum, ac veluti totum quiddam constituunt, ea de subjectis sibi partibus dicuntur. Itaque cum essentia commune et universum quiddam sit, ac totius rationem obtineat, persona autem pars (pars, inquam, non quod naturæ partem habeat, partem non habeat, sed numero pars, ut individuum; numero enim, non natura personæ differunt) essentia dicitur de persona, quoniam in unaquaque ejusdem speciei personarum est essentia perfecta. Quamobrem personæ essentia non differunt inter se, sed accidentibus, accidentia voco characteres, ac notas illas proprias, quæ personam, non autem essentiam designant. Sic enim personam definiunt, ut sit essentia cum accidentibus conjuncta. Quare persona habet id, quod est commune cum propria nota copulatum. Essentia autem non per se subsistit, sed in personis consideratur. Itaque cum una patitur personarum, omnis essentia, per quam est persona, in una suarum personarum dicitur passa. Nec tamen sequitur necessario, ut omnes ejusdem speciei personæ simul cum illa, quæ passa est, ipsæ quoque passæ dicantur. Sic ergo confitemur, totam Divinitatis naturam in singulis personis suis

esse perfectam, totam in Patre, totam in Filio, totam in Spiritu sancto. Quocirca et perfectus Deus est Pater, et perfectus Deus est Filius, et perfectus Deus est Spiritus sanctus. Sic item in humanitate assumpta ab uno sanctæ Trinitatis Deo Verbo totam et perfectam divinitatis naturam, in una suarum personarum, toti humanæ naturæ, non autem partem parti fuisse conjunctam dicimus. Nam, ut divinus inquit Apostolus, *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*¹, id est, in carne ejus. Et Pauli discipulus in rebus divinis explicandis excellentissimus Dionysius, *Se totam*, inquit, *in una suarum personarum communicavit*. Nec tamen cogemur dicere, omnes seu tres sanctæ divinitatis personas omnibus humanitatis personis secundum personas esse conjunctas. Nulla enim alia, nisi approbationis et voluntatis ratione Pater, et Spiritus sanctus assumptæ a Deo Verbo humanitati communicarunt. Totam vero divinitatis essentiam toti humanæ naturæ conjunctam asserimus, quia nihil eorum quæ naturæ nostræ Deus Verbum inseruit, cum initio nos procrearet, dimisit, sed omnia suscepit, nempe corpus, animam, mente rationeque præditam, et eorum proprietates (animal enim, quod harum aliqua parte caret, non est homo). Totum enim totus assumpsit, et totus toti conjunctus est, ut toti salutem largiretur. Quod enim non esset assumptum foret incurabile. Conjunctum igitur est carni Verbum Dei, et Deus per mentem inter Dei puritatem, et carnis crassitudinem intercedentem. Nam animæ quidem carnisque princeps est mens, utpote purissima ipsius animæ pars, Deus autem ipsius mentis, quæ cum cedit præstantiori, principatum ostendit suum. Sic autem cum præstantiori conjungitur, atque illi obsequitur, ut faciat quæcunque voluntas divina præscribit. Mens est divinitatis sibi per personam conjunctæ locus, quemadmodum et caro. Non autem simul inhabitat, ut opinionis errore decipiuntur hæretici, qui, Quomodo, inquit, quod unum tantum modum capit, duos modios continebit? Errant imperiti, quia ratione corporea dijudicant ea, quæ a materia sunt remotissima. Quomodo enim Christus dicitur perfectus Deus, et homo perfectus, et ejusdem cum Patre et nobiscum essentiæ, si partem divinæ naturæ cum parte naturæ humanæ in se ipso conjungat? Porro dicimus naturam nostram a mortuis surrexisse, et in cælum ascendisse, et sedisse ad dexteram Patris, non quod omnes omnium hominum personæ surrexerint, et ad dexteram Patris con siderint, sed quod omnis natura nostra hæc in Christi persona sit consecuta. *Nos*, inquit divinus Apostolus, *consurgere et considere fecit in Christo*². Præterea dicimus conjunctionem hanc ex communibus essentiis confectam. Nam omnis essentia ut commune atque universum quiddam omnes sibi subjectas per-

¹ Col. II, 9. ² Ephes. II, 6.

Α λειος Θεός ὁ Υἱός, τέλειος; Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ ἐνδὸς τῆς ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου φαμέν πᾶσαν καὶ τελὴν τὴν φύσιν τῆς θεότητος; ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς ὑποστάσεων ἐνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος μέρει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Καὶ ὁ τοῦτου φοιτητῆς, καὶ πολὺς τὰ θεῖα Διονύσιος, ὅτι ὀλικῶς ἡμῖν ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς ἐκοινωνήσεν ὑποστάσεων. Οὐ μὴν δὲ λέγειν ἀναγκασθόμεθα πάσας τὰς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας θεότητος, ἦτοι τὰς τρεῖς, πάσαις ταῖς τῆς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεσι καθ' ὑπόστασιν ἠνώσθαι. Κατ' οὐδένα γὰρ κεκοινωνήκει λόγον ὁ Πατήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ σαρκώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν. Πάσῃ δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φαμέν ἐνωθῆναι πᾶσαν τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν, ἔτι οὐδὲν ὧν ἐνεφύτευσε τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ὁ Θεός, Λόγος, ἀρχῆθεν πλάσας ἡμᾶς ἐνέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἀνέλαβε, σῶμα, ψυχὴν νοερὰν καὶ λογικὴν, καὶ τὰ τούτων ἰδιώματα. Τὸ γὰρ ἐνδὸς τούτων ἀμοιροῦν ζῶον, οὐκ ἄνθρωπος. Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβέ με, καὶ ὅλος ὅλην ἠνώθη, ἐν ὅλῃ τὴν σωτηρίαν χαρίσθηται. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον. Ἦνωται τοίνυν σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, μεσιτεύοντος Θεοῦ καθαρότητι, καὶ σαρκὸς παχύτητι. Ἡγεμονικὸν γὰρ ψυχῆς καὶ σαρκὸς ὁ νοῦς, τῆς ψυχῆς τὸ καθάρωτατον. Ἀλλὰ καὶ νοῦ ὁ Θεός. Καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκειαν ὁ νοῦς ἡγεμονίαν ἐνδεδίκνυται, ἐκνικᾶται δὲ, καὶ ἔπειτα τῷ κρείττονι, καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ ἢ βούλεται ἢ θεῖα θέλησις. Χωρῶν ὁ νοῦς γέγονε τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἠνωμένης θεότητος ὡσπερ δὴ καὶ ἡ σὰρξ οὐ σύνοικος, ὡς ἡ τῶν αἰρετικῶν ἐναγῆς πλανᾶται οἴησις. Οὐ γὰρ ἂν μεδιμαῖον λέγουσα, χωρήσῃ δ: μέδιμον, σωματικῶς τὰ ἅλλα κρῖνουσα. Πῶς δὲ Θεός τέλειος, καὶ ἄνθρωπος τέλειος, καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς λεχθήσεται, εἰ μέρος τῆς θείας φύσεως μέρει τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐν αὐτῷ ἦνωται φύσεως; Λέγομεν δὲ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐγγεῖρθαι ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνεληλυθῆναι καὶ κεκαοικῆναι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, οὐ καθὼς πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἀνέστησαν, καὶ ἐκάθισαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καθὼς πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, *Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ*. Καὶ τοῦτο δὲ φαμέν, ὅτι ἐκ κοινῶν οὐσιῶν ἡ ἔνωσις γέγονε. Πᾶσα γὰρ οὐσία κοινή ἐστὶ πεισῶν τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων ὑποστάσεων, καὶ οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν μερικὴν καὶ ἰδιάζουσαν φύσιν, ἦτοι οὐσίαν. Ἐπεὶ ἀνάγκη τὰς αὐτὰς ὑποστάσεις καὶ ὁμοούσιους καὶ ἑτεροούσιους λέγειν καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ ὁμοούσιον, καὶ ἑτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα λέγειν. Ἡ αὐτὴ τοίνυν φύσις ἐν ἐκάστῃ τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται. Καὶ ὅτε εἰπωμεν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκῶσθαι, κατὰ τοὺς μακαρίους

Ἐθεϊνάσιον καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητά φαμεν ἠνώσθαι ἅσασαρκί. Διὸ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν, Ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἔπαθεν· οὐ γὰρ ἐπιθεῖν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ. Λέγοντες δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεπονηθῆναι ἐν τῷ Χριστῷ, οὐ πάσας τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἐμφαίνομεν, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὁμολογοῦμεν πεπονηθῆναι τὸν Χριστόν. Ὡστε φύσιν τοῦ Λόγου λέγοντες αὐτὸν τὸν Λόγον σημαίνομεν. Ὁ δὲ Λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται, καὶ τὸ ἰδιόζων τῆς ὑποστάσεως.

sumus dicere Verbi naturam esse passam, neque naturam humanam fuisse passam in Christo, non natura humana Christum esse passum confitemur. Quare cum Verbi naturam dicimus, ipsum Verbum indicamus. Verbum autem et essentialitatem obtinet, et personæ proprietatem.

Τοῦ αὐτοῦ Κεφάλαιον οα.

Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συνθετοῦ ὑποστάσεως.

Τοιγαροῦν ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἓνα Υἱὸν Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου τὸν αὐτὸν ἓνα Χριστόν, ἓνα Κύριον, τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν, δύο αὐτοῦ τὰς γενήσεις· σέβοντες, μίαν μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς προαιώνιον ὑπὲρ αἰτίας καὶ λόγον καὶ χρόνον καὶ φύσιν· καὶ μίαν τὴν ἐπ' ἐσχάτων δι' ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς. Δι' ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· καθ' ἡμᾶς, ὅτι γέγονεν ἀνθρώπος ἐκ γυναικὸς, καὶ χρόνῳ κησέως· ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἐκ σπορᾶς, ἀλλ' ἐξ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου ὑπὲρ νόμον κησέως· οὐ θεὸν αὐτὸν μόνον κηρύττοντες γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ μὴν ἀνθρώπον μόνον ψιλοῦντες αὐτὸν τῆς θεότητος, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ θεὸν τε καὶ ἀνθρώπον· θεὸν τέλειον, καὶ ἀνθρώπον τέλειον· ὅλον θεὸν, καὶ ὅλον ἀνθρώπον· διὰ τοῦ εἰπεῖν, τέλειον θεὸν καὶ τέλειον ἀνθρώπον, τὸ πλήρες καὶ ἀνελλιπέως δηλοῦντες τῶν φύσεων· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅλον θεὸν καὶ ὅλον ἀνθρώπον, τὸ μοναδικῶν δεικνύντες τῆς ὑποστάσεως. Καὶ μίαν δὲ φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν, διὰ τοῦ σσαρκωμένην τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίας σημαίνοντες, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον. Καὶ σσαρκῶνται τοίνυν ὁ Λόγος, καὶ τῆς οικείας ἀλόγητος οὐκ ἐξέστηκε. Καὶ ὅλος σσαρκῶνται, καὶ ὅλος ἦν ἀπερίγραπτος. Συμκρίνεται σωματικῶς καὶ συσταλείται. Καὶ θεϊκῶς ἐστὶν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρακτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῃ θεότητι. Ὁλος μὲν οὖν ἐστὶ θεὸς τέλειος, οὐκ ὅλον δὲ θεός· οὐ γὰρ μόνον θεός, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος. Καὶ ὅλος ἀνθρώπος τέλειος, οὐκ ὅλον δὲ ἀνθρώπος. Οὐ μόνον γὰρ ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ θεός. Τὸ μὲν γὰρ ὅλον φύσεώς ἐστι παραστατικόν, τὸ δὲ ὅλος ὑποστάσεως· ὡσπερ τὸ μὲν ἄλλο φύσεως, τὸ δὲ ἄλλο· ὑποστάσεως. Ἐν πᾶσι μὲν ἦν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Θεομήτορος, ἀλλ' ἐν ταύτῃ ἐνεργεῖ σαρκώσεως. Ἰστέον δὲ ὡς, εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ Κυρίου φύσεις φαμὲν, ἀλλ' οἴδαμεν ὡς ἐκ τῆς θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γίνεται. Αὐτὴ μὲν γὰρ διὰ πάντων διήκει, καθὼς βούλεται, καὶ περιχωρεῖ, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν. Καὶ αὕτη μὲν τῶν

sonas complectitur. Nec licet naturam sive essentialitatem ullam singularem, privatamque reperire. Sic enim esset necessarium, personas ipsas essentialitatis et ejusdem esse, et diversæ. Et sanctam Trinitatem ejusdem esse, diversæque essentialitatis quantum pertinet ad divinitatem. Eadem igitur natura in singulis personis consideratur. Et quando dicimus, Verbi naturam carnem assumpsisse, divinitatem ex beatorum Athanasii, Cyrillique sententia carni esse conjunctam affirmamus. Quamobrem non possumus dicere Verbi naturam esse passam, nisi etiam divinitas in ipso passa est. Dicentes autem omnes hominum personas significamus, sed in natura humana Christum esse passum confitemur. Quare cum Verbi naturam dicimus, ipsum Verbum indicamus. Verbum autem et essentialitatem obtinet, et personæ proprietatem.

B

Ejusdem. Cap. 71.

De una Dei Verbi composita persona.

Eundem igitur etiam post humanam carnem assumptam unum Filium Dei, et Filium hominis, unum Christum, unum Dominum, unigenitum Filium, et Verbum Dei, Jesum Dominum nostrum confitemur, duos ipsius ortus venerantes, unum quidem ex Patre ante sæcula omni causa et ratione tum temporis, tum nature superiorem, alterum autem in novissimis temporibus propter nos, et ex nobis, et supra nos. Propter nos, quia propter salutem nostram; ex nobis, quia ex muliere natus est homo legitimo partus tempore; supra nos, quia sine semine, ex Spiritu sancto, et sancta Virgine, supra pariendi legem. Nec Deum solum ipsum prædicamus a nostra sejunctum humanitate, nec solum hominem remotum a divinitate, nec alium atque alium, sed unum et eundem, simul Deum atque hominem, Deum perfectum et perfectum hominem, totum Deum et totum hominem, eundem totum Deum etiam cum carne sua, et totum hominem etiam cum summa divinitate, ut dicentes, perfectum Deum et perfectum hominem, absolutam et nulla re deficientem naturarum plenitudinem ostendamus, dicentes autem, totum Deum et totum hominem, unicam et singularem personam declaremus. Unam item Dei Verbi naturam carnem assumpsisse confitemur, id est, carnis essentialitatem, ut beatus Cyrillus intelligit. Carnem igitur Verbum assumpsit, nec tamen a natura sua recessit materiam experte. Et cum totam carnem assumpserit, totum tamen nullo termino circumscibitur. Corpore minuitur atque contrahitur, et divinitate non circumscibitur: cum ejus caro super divinitate, quæ circumscibi non potest, non extendatur. Totus ergo perfectus est Deus, non totum autem Deus; neque enim solum Deus, sed etiam homo. Et totus homo perfectus, non autem totum homo; neque enim solum homo, verum etiam Deus. Ut totum quidem naturam constituat, totus autem personam, itemque nature sit aliud, alius autem personæ. In omnibus erat, et super omnia etiam in utero divinæ Genitricis, in hoc tamen ea potissimum actione, qua carnem induebat. Illud

sciendum est, quamvis dicamus Domini naturas A οικείων αὐχημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι, μένει δὲ inter se mutuo commeare, id tamen a natura divina proficisci. Ipsa enim, ut vult, per omnia comeat, transit, ac penetrat, per ipsam vero nihil. Atque ipsa quidem dignitates suas carni sic elargitur, ut nihil patiatur, et carnis affectionum expers maneat. Nam si nobis sol actiones impertit suas, et a nostris nihil accipit, quanto magis id solis auctor ipse præstabit?

Ejusdem. Cap. 75.

De natura in specie et individuo considerata, et differentia copulationis, et carnis assumptionis.

Natura vel cogitatione sola, et nuda considera- tur, per se enim non subsistit, vel communiter in omnibus ejusdem speciei personis, eas ipsas conjungens. Et dicitur in specie, aut communiter considerata natura, eadem, quæ assumptis acci- dentibus in una persona. Et dicitur in individuo considerata natura, quæ tamen eadem est ac ea quæ in specie consideratur. Deus igitur Verbum carnem assumens neque nuda et sola cogitatione comprehensam naturam accepit (neque enim id esset carnem assumere, sed decipere et carnis assumptionem confluere), neque naturam illam, quæ in specie consideratur; neque enim personas omnes accepit, sed naturam in individuo, quæ eadem est cum illa, quæ est in specie (primitias enim accepit nostræ massæ), non per se subsisten- tem, et quæ prius esset individuum, ut sic ab ipso assumeretur, sed quæ in sua ipsius existeret persona. Nam ipsa Dei Verbi hypostasis sive per- sona, carnis hypostasis sive persona existit. Atque ita Verbum caro factum est, sine incitatione tamen, et caro Verbum sine commutatione. Et Deus homo, et homo Deus, ob hanc per personam conjunctionem. Quapropter idem est dicere, natu- ram Verbi, et naturam in individuo. Neque enim id individuum, seu personam proprie et singulariter declarat, neque personarum commu- nitatem, sed communem naturam, quæ in una personarum consideratur et expenditur. Aliud igitur est conjunctio, aliud carnis assumptio. Conjunctio enim solam indicat copulationem, cum quo autem fiat ipsa conjunctio non declarat. At carnis (seu quod idem est) humanitatis assumptio cum carne, sive cum homine conjunctionem demonstrat, quemadmodum et ignitio (ut ita dicam) ferri cum igne conjunctionem ostendit.

Ejusdem. Cap. 84.

De naturalibus et nulli crimini obnoxiiis affectionibus.

Præterea confitemur, eum omnes naturales et culpa carentes affectiones hominis suscepisse. Totum enim hominem, et quæ sunt hominis assumpsit omnia, præter peccatum. Hoc enim neque naturale est, neque nobis insitum a pro- creatione, sed diaboli satû in libero nostro propo- sito nobis volentibus non autem invitis coaluit, et propagatum est, dominioque potitum. At naturales et vitio culpaque vacantes affectiones sunt illæ, quæ in potestate nostra non sunt, quæ nimirum ex admissi peccati damnatione et noxa in vitam humanam irruerunt, ut fames, sitis,

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον ος'.

Περὶ τῆς ἐν εἶδει, καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης φύ- σεως, καὶ διαφορᾶς, καὶ ἐνώσεως, καὶ σαρκώσεως.

Ἡ φύσις ἡ ψιλλῆ θεωρεῖται κατανοεῖται, καθ' ἑαυτὴν γὰρ οὐχ ὑφέστηκεν, ἢ κοινῶς ἐν πάσαις ταῖς ὁμοι- δέσιν ὑποστάσει ταύτας συνάπτουσα καὶ λέγεται ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη φύσις· ἡ ὀλικῶς ἡ αὐτὴ ἐν προσλήψει συμβεβηκότων ἐν μιᾷ ὑποστάσει, καὶ λέ- γεται ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένη φύσις, ἡ αὐτὴ οὕσα τῇ ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη. Ὁ οὖν Θεὸς Λόγος σαρκω- θείς οὕτε τὴν ἐν ψιλλῇ θεωρεῖται κατανοουμένην φύσιν ἀνέλαθεν· οὐ γὰρ σάρκωσις τοῦτο, ἀλλ' ἀπάτη καὶ πλάσμα σαρκώσεως· οὕτε τὴν ἐν τῷ εἶδει θεωρουμέ- νην· οὐ γὰρ τὰς ὑποστάσεις πάσας ἀνέλαθεν, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀτόμῳ, τὴν αὐτὴν οὕσαν τῇ ἐν τῷ εἶδει. Ἀπαρχὴν γὰρ ἀνέλαθε τοῦ ἡμετέρου φυράματος, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑποστάσαν καὶ ἄτομον χρηματίσανσαν πρότερον, καὶ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ προσληφθεῖσαν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑπέβησαν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστα- σις, καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀτρέπτως δηλαδὴ, καὶ ἡ σὰρξ Λόγος ἀμεταβλήτως, καὶ ὁ Θεὸς ἄνθρωπος. Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεὸς διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν. Ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰ- πεῖν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν ἐν ἀτόμῳ φύσιν. Οὕτε γὰρ τὸ ἄτομον, ἤγουν τὴν ὑπόστασιν κυρίως καὶ μόνως δηλοῖ, οὕτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν μιᾷ τῶν ὑποστάσεων θεωρου- μένην καὶ ἐξεταζομένην. Ἄλλο μὲν οὖν ἐστὶν ἕνω- σις, καὶ ἄλλο σάρκωσις. Ἡ μὲν γὰρ ἕνωσις μόνην δηλοῖ τὴν συνάφειαν, πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκ ἐτι. Ἡ δὲ σάρκωσις, ταῦτόν δὲ ἐστὶν εἰπ. ἔν καὶ ἐνανθρώπησις, τὴν πρὸς σάρκα ἤτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ, καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἕνωσιν.

D

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον πδ'.

Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιάβλητων παθῶν.

Ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιά- βλητα πάθη τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαθεν. Ὅλον γὰρ τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαθε, πλὴν τῆς ἀμαρτίας. Αὕτη γὰρ οὐ φυσικὴ ἐστίν, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἡμῖν ἐνσπαρεῖσα, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου ἐπισπορᾶς, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ αὐτεξου- σίᾳ προαιρέσει ἐκποσίως συνισταμένη, οὐ βίᾳ ἡμῶν κρατούσα. Φυσικὰ δὲ καὶ ἀδιάβλητα πάθη εἰσὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὅσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει κατακρί- σεως εἰς τὸν ἀνθρώπιον εἰσῆλθε βίον, οἶον πείνα, δίψα, κόπας, πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορὰ, ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις, ἡ δεῖλαια, ἡ ἀγωνία, ἐξ ἧς οἱ

ἰδρώτας, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος, ἡ δὲ τὸ ἀσθενέας τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βοήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις φυσικῶς ἐνυπάρχουσι. Πάντα κοῖνου ἀνάλαθεν, ἵνα πάντα ἀγέτωσιν. Ἀμφὲν τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη καὶ κατὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ. Καὶ κατὰ φύσιν μὲν ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρὰ φύσιν τῆ σαρκὸς πάσχειν τὰ βία· ὑπὲρ φύσιν δὲ, ὅτι οὐ προηγεῖτο ἐν τῷ Κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικὰ· οὐδὲν γὰρ ἠναγκασμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἐκούσια. Θέλων γὰρ ἐπέφηνε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδειλίασε, θέλων ἀπέθανε.

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον ἑξῆς.
Διὰ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηθρώπησε, καὶ οὐχ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα.

Πατήρ ὁ Πατήρ, καὶ οὐχ Υἱός. Υἱὸς ὁ Υἱός, καὶ οὐ Πατήρ. Πνεῦμα ἅγιον τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ Πατήρ, οὐδὲ Υἱός. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἀνιδιότης μείνει, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα μείνη ἡ ἰδιότης ἀκίνητος. Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, σαρκωθείς ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, καὶ οὐκ ἐκστάς τῆς υἱικῆς ἰδιότητος.

Ἔτι περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἐτέρων Πατέρων.

Εἰ τὸ πῦρ μένον κατὰ χώραν ἐνοῦται καὶ τῷ σιδήρῳ, πολλῷ μᾶλλον καὶ ὁ παντοδύναμος μένων ἀκίνητος ἠνώθη τῷ προσλήμματι, καὶ ὅλος ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὅλος ἦν ἐν τῷ προσλήμματι. Ὑπερφυῆς οὖν ὁ τοιοῦτος λόγος, διότι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ὑπερφυῆς.

Εἴπερ ὁ νοῦς ψυχῇ συνδεόμενος ἐνοικοῦσιν σώματι, μηδέποτε ταύτην ἀπολιμπάνων ἐνθα βούλεται πρῆσει, καὶ ἀνεκφοιτήτως, ἐν οὕτως εἶπω, φοιτᾷ πανταχοῦ, περιέρχων ἀπορεῖν, πῶς ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μὴ λιπῶν τὸν Πατέρα καὶ τοὺς οὐρανοὺς κατηλθεν εἰς γῆν, καὶ ἀχώρητος ὢν, ἐχωρήθη ψυχῇ καὶ σώματι. Εἰ γὰρ τὸ κτίσμα τοιοῦτον, ὁ κτίσις ὁποῖος ὁ τῷ κτίσματι τούτῳ δοῦς τὸ θαυμαστὸν τε καὶ ἀνερμήνευτον;

ποσειστον, qualis erit procreator ipse, admirabilis hujus, quæ verbis explicari non potest, clarior?

Ὁ Λόγος καὶ Θεὸς ὅλος σεσάρκωται, καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπεριγραπτός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἦν, καὶ ἐν τῇ νηδύϊ τῆς Θεομήτορος· ἐκεῖνο μὲν ὡς ἀπεριγραπτός, τοῦτο δὲ ὡς σεσαρκωμένος.

Σαρκούμενος ὁ Λόγος καὶ Θεὸς καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἦν, ὡς πάντα πληρῶν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα, ὡς ἀπεριγραπτός καὶ πᾶσιν ἀχώρητος, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Θεομήτορος ἦν ἐνεργεῖν σαρκώσεως καὶ ἀπεριγραπτός, καὶ ἐν τῷ προσλήμματι ἦν ἐνώσει σαρκὸς καὶ ὁμοίως ἀπεριγραπτός. Ἐνηθρώπησε δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέ-

A lassitudo, dolor, lacrymæ, interitus, mortis causa timor, angor, ex quo sudores, sanguinis guttae, angelorum propter naturæ imbecillitatem subsidium et consolatio, hæc et alia id genus, quæ omnibus naturaliter, omnia suscipit, ut omnia prorsus sancta redderet. Naturales autem omnes affectiones, et ex natura, et supra naturam erant in Christo. Ex natura enim in eo movebantur, cum permittebat carni, ut quæ propria illius sunt, pateretur atque sentiret. Supra naturam vero, quoniam naturales in Domino motus et affectiones ejus voluntati non imperabant. Nihil consideratur, sed omnia voluntaria. Volens enim

Ejusdem. Cap. 97.

Cur Filius Dei carnem humanam assumpserit, non autem Pater, aut Spiritus sanctus.

Pater est Pater, non Filius. Filius est Filius, non Pater. Spiritus sanctus est Spiritus sanctus, non Pater aut Filius. Proprietas enim immobilis est. Quæ si moveatur et concidat, quomodo proprietas permanebit? Idcirco Filius Dei sit hominis Filius, ut proprietas firma et immobilis maneat. Nam cum sit Filius Dei, factus est Filius hominis, ita carnem assumens ex Virgine, ut non recederet a Filii proprietate.

Item de divina humanæ carnis assumptione. A. lo rum Patrum.

Si ignis in suo loco manens cum ferro conjungitur, mundo magis ille, qui est omnipotens, immobilis manens assumptæ carni conjunctus est, ut qui totus erat in Patre, totus in illa esset assumptione. Quæ quidem ratio si naturæ vim superat, nil mirum est, quando Filius et Verbum ipsa est natura præstantius.

Si mens animæ corpus incolenti conjuncta quolibet progreditur ipsam animam non derelinquens, et impenetrabilis (ut ita dicam) per omnia commeat et penetrat, supervacaneum est dubitare, quomodo Filius, et Deus nec Patrem relinquens, nec cælum deserens in terram descenderit, et cum nequeat comprehendi, sit ab anima et corpore comprehensus. Nam si res procreata hanc obtinet

Totum Verbum, qui Deus est, carnem assumpsit, et totum nequit comprehendi. Quamobrem et totum simul in utero divinæ Matris, illic, ut nullo termino comprehensum, hic autem ut indutum humana carne.

Carnem assumens Verbum et Deus, et in omnibus erat, ut omnia complens, et super omnia, quia nullo termino aut loco circumscribi potest, aut comprehendi, et in utero divinæ Matris, quoniam assumptionem carnis ita peragebat, ut non circumscriberetur tamen; et in ipsa assumptione propter carnis conjunctionem, quam nullo item

modo circumscriptus efficiebat. Factus autem est homo propter nos, et ex nobis, et supra nos, quoniam et pro salute nostra, et ex muliere, et ex virgine.

Jam ante mundi constitutionem ut Deus humanam carnem assumeret, præfinitum erat. Nunquam autem ante sanctissimam Mariam divinæ carnis assumptione dignum repertum est domicilium. Ubi artem repertum est, humanam carnem assumpsit Deus. Qui ideo in desponsa Virgine concipi voluit, ut et matrimonium cujus initium sponsalia sunt, commendaret, et ei virginitatem auteponeret.

Humanitas quæ per conjunctionem in una eademque persona assumpta est, ex ipsa conjunctione et communione effecta divina est, statimque ab humanæ naturæ terminis non recedens, excellentes et magnificas divinitatis doles accepit, ut et vitam tribueret, et esset omnipotens, et omnia cerneret. Dicitur autem serva, et ignara, et aliis ejusmodi nominibus appellatur, si quis (ut inquit Gregorius Theologus) sola nuda cogitatione separet id, quod videtur, ab eo, quod intelligitur. In hac autem Christus obnoxius fuit naturalibus et culpa carentibus affectionibus, ut nec a propria natura discederet, et se vere carnem humanam assumpsisse confirmaret, et doloribus suis nostros curaret, et naturalibus affectionibus eas, quæ sunt præter naturam aboleret, et denique ut eas vivens ipse tanquam homo nobis simili natura secum conjunctis et cognitivis victoriam ipsam largiretur. Peccatum enim non est affectio naturalis, et quæcunque ad peccatum pertinent.

Ut ignis ferrum ignitum et illustre reddens frigiditatis et nigredinis ejus particeps ipse non efficitur, ita divinitas virtutem suam humanitati communicans ejus non accepit imbecillitatem.

Puritas quidem cum sordibus nostris versatur, sed ipsæ tamen sordes puritatem non inficiunt. *Lux enim (inquit) in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt*¹. Nam cum tenebræ præsentia radiorum expellantur, sol tamen a tenebris non obscuratur.

Unum dicitur in iis quidem, quæ sunt ejusdem essentia, cum eadem est natura, et diversæ personæ. Ex quo illud, *Et tria unum sunt*². In iis autem, quæ diversæ sunt essentia, unum dicitur, cum eadem persona est, et diversæ naturæ, ex quo illud, et utrumque unum. Unum autem non natura, sed

quemadmodum unum est ex eorum numero quæ multiplici ratione dicuntur; dicitur enim unum vel numero, ut exempli gratia, Petrus; vel specie, ut homo; vel genere, ut animal; sic etiam duo. Nam et numero dicuntur duo, ut Petrus et Paulus; et specie, ut homo et equus; et genere, ut essentia et

Α ραν σωτηριαν, και οτι εκ γυναικος, και οτι εκ Παρθένου.

Πάλαι μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου προώριστο ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, οὕτω δὲ μέχρι τῆς παναγίας Μαρίας ἀξίον εὐρέθη τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐργαστήριον. Ὅτε οὖν εὐρέθη, τότε καὶ ἐνηθρώπησε. Συνελήφθη δὲ ἐν τῇ μεμνηστευμένῃ Παρθένῳ· ἐν μεμνηστευμένῃ μὲν, ἵνα τιμηθῇ ὁ γάμος· γάμου γὰρ ἀρχὴ ἡ μνηστεία· ἐν παρθένῳ δὲ, ἵνα προτιμηθῇ ἡ παρθενία.

Τὸ πρόσλημμα διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν, καὶ τὴν ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως καὶ κοινωνίας θεωθῆν, μετέσχεν αὐτῶν τῶν θείων πλεονεκτημάτων καὶ μεγαλοπρεπειῶν. Καὶ τῶν μὲν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐκ ἐξέστη, γέγονε δὲ ζωοποιὸν καὶ πάντοδύναμον, καὶ πάντα εἶδος. Λέγεται δὲ δούλον, καὶ ἀγνοοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν τῷ τὸ φαινόμενον χωρήσει τοῦ νοουμένου, καθὰ φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐπινοία θηλονότι φιλή. Ὑπὲρκειται δὲ τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις πάθεσιν, ὡς μὴ ἐκστὰν τῆς οἰκείας φύσεως, καὶ ἵνα ἡ ἐνανθρώπησις πιστωθῇ, καὶ ἵνα τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν λάσθαι τὰ ἡμέτερα πάθη, καὶ τοῖς φυσικοῖς τὰ παρὰ φύσιν ἐξαφανίσῃ, καὶ συλλήβδην εἰπαῖν, ἵνα νικήσας αὐτὸς, ὡς ἀνθρώπος, καὶ ἡμῖν τοῖς ὁμοφύεσι καὶ συγγενέσι τὴν κατ' αὐτῶν χάρισηται νίκην. Ἡ μὲντοι ἀμαρτία οὐ φυσικόν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν πάθος, καὶ ὅσα τῆς ἀμαρτίας.

Ὅσπερ τὸ πῦρ πυρακτοῖ μὲν καὶ λαμπρύνει τὸν σίδηρον, οὐ μεταλαμβάνει δὲ τῆς αὐτοῦ ψυχρότητος ἢ μελανίας· οὕτω καὶ ἡ θεότης μετέδωκε μὲν τῇ ἀνθρωπότητι τῆς οἰκείας δυνάμεως, οὐ μετέλαβε δὲ τῆς ἀσθενείας αὐτῆς.

Ἡ μὲν καθαρότης ὁμιλεῖ τῷ ἡμετέρῳ ῥύψῳ, ὃ δὲ ῥύπος οὐχ ἀπτεται τῆς καθαρότητος. Τὸ φῶς γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἀφανίζεται γὰρ τῇ παρουσίᾳ τῆς ἀκτίνοσ τοῦ ζόφου, οὐ τῷ ζόφῳ ἀμαυροῦται ὁ ἥλιος.

Τὸ ἐν ἐπὶ μὲν τῶν ὁμοουσίῳ λέγεται, ἑνθα ταυτέτης μὲν φύσεως, ἑτερότης δὲ ὑποστάσεων, ὡς τὸ καὶ τὰ τρία ἐν· ἐπὶ δὲ τῶν ἑτεροουσίῳ, ἑνθα ταυτέτης μὲν ὑποστάσεων, ἑτερότης δὲ φύσεων, ἴσως τὸ καὶ τὸ συναμφοτέρον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ. sed conjunctione duarum naturarum in una per-

Ὅσπερ τὸ ἐν τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶ, λέγεται γὰρ ἐν τῷ ἀριθμῷ, ὡς ὁ Πέτρος τυχόν, καὶ ἐν τῷ εἶδει, ὡς ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἐν τῷ γένει, ὡς τὸ ζῶον· οὕτω καὶ τὰ δύο. Λέγεται γὰρ δύο τῷ ἀριθμῷ, ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ δύο τῷ εἶδει, ὡς ἀνθρώπος καὶ ἵππος, καὶ δύο τῷ γένει, ὡς οὐσία καὶ

¹ Joan. 1, 5. ² I Joan. v, 7.

χρῶμα. Ὅταν οὖν λέγομεν τὰ δύο ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐ δύο τῷ ἀριθμῷ τοῦτον λέγομεν, ἀλλ' ἓνα μὲν τῷ ἀριθμῷ διὰ τὴν μονάδα τῆς ὑποστάσεως, δύο δὲ τῷ εἶδει, τουτέστι τῇ φύσει, διὰ τὴν δυάδα τῶν φύσεων. Φησὶ γὰρ καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὅτι τὸ συναμφότερον ἐν οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐν μὲν λέγει τῷ ἀριθμῷ, δύο δὲ τῷ εἶδει. Ταύτας τὰς δύο χρήσεις προβλητέον κατὰ τῶν λεγόντων ὅτι ἐνὸς μὲν εἶδους πολλά εὐρίσκομεν άτομα, δύο δὲ εἶδη ἐπὶ ἐνὸς ἀτόμου καὶ εὐρεῖν ἀδύνατον, καὶ λέγειν ἄλογον.

Τὸ ταῦτον λέγεται μὲν τῇ οὐσίᾳ, ὡς Πέτρος Παῦλῳ τῇ οὐσίᾳ ταυτῶν, τοῦτο δὲ καὶ φύσει ταυτὴν λέγομεν· λέγεται δὲ καὶ τῷ γένει, ὡς βοῦς ἔκπερ τῷ γένει ταυτῶν, γένος γὰρ ἀμφοῖν τὸ ἄλογον ζῶον· λέγεται δὲ καὶ τῷ εἶδει, ὡς Τίτος· Τιμοθέῳ τῷ εἶδει ταυτῶν, ὑπὸ γὰρ τὸν ἀνθρώπων ἀμφῶ· λέγεται δὲ καὶ τῷ ἀριθμῷ, ὡς τὸ πολυώνυμον ἀριθμῷ ταυτῶν, ξίφος γὰρ, καὶ ἄσπλην, καὶ σπάθη ἐν τῷ ἀριθμῷ, ἐν γὰρ ἐνταῦθα τὸ ὑποκείμενον· λέγεται δὲ καὶ τῇ ἀναλογίᾳ, ὡς ὁ νοῦς τῷ ὀφθαλμῷ τῇ ἀναλογίᾳ ταυτῶν, ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο νοῦς ἐν ψυχῇ· λέγεται δὲ καὶ τῇ ὑποστάσει ταυτῶν, ὡς ἐπὶ Χριστοῦ, αἱ διάφοροι γὰρ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει ταυτῶν, ἔχουν ἓν.

Ἐπὶ Χριστοῦ τὰς δύο φύσεις ἐπινοεῖται μὲν τοῦ διωρισμένου ποσοῦ λέγομεν, ὡς ἐπινοεῖται μόνῃ διαιρουμένα·, πράγματι δὲ τοῦ συνεχοῦς, ὡς ἀδιαιρέτους πράγματι.

Ἐνωσις ἐστὶ διεστώτων πραγμάτων κοινωνικῆ συνδρομῆ. Γίνεται δὲ κατὰ διαφορὰς τρόπους. Ἡ γὰρ κατὰ κρᾶσιν, ὡς ἐπὶ ὑγρῶν, οἴνου καὶ ὕδατος· ἢ κατὰ σφραῖαν, ὡς ἐπὶ ξηρῶν, σίτου καὶ κριθῆς· ἢ κατὰ φύσιν, ὡς ἐπὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ, γῆς καὶ ὕδατος· ἢ κατὰ ἀνάμειξιν, ὡς ἐπὶ διαφορῶν ἀλεύρων· ἢ κατὰ σύγχυσιν, ὡς ἐπὶ τηκτῶν, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, κηροῦ καὶ πίσσης· ἢ κατὰ ἀρμονίαν, ὡς ἐπὶ λίθων· ἢ κατὰ παράθεσιν, ὡς ἐπὶ σανίδος· ἢ κατὰ συναλοιφήν, ὡς ἐπὶ λαμπάδος ἐκ πυρὸς προερχομένης, καὶ αὐτῆς ἐνομούμενης· ἢ κατ' οὐσίαν, ὡς ἐπὶ ἀτόμων, Πέτρου καὶ Παύλου, ἢ τινῶν ἔκπερ, ἢ βοῶν, ἢ ἐτέρων ζῶων· ἢ κατὰ σχέσιν, ὡς ἐπὶ φίλων καὶ γνωμῶν, εἰς ἓν θέλημα συνεργουμένων· ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἡ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἐπὶ μόνῃς λέγεται τῆς ἐν Χριστῷ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Ἐδογματίσει δὲ ταύτην πρῶτος ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος. Νεστορίου γὰρ κατὰ σχέσιν γενέσθαι τὴν ἔνωσιν τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδάσκοντος, αὐτὸς ἀντικαθιστάμενος τῇ τοιαύτῃ βλασφημίᾳ τὴν καθ' ὑπόστασιν εἰσήγαγε, δηλοῦσαν ὅτι κατὰ μίαν ὑπόστασιν, ἤγρευ εἰς ἓν πρόσωπον, ἠνώθησαν. Ἐν πρόσωπον ἔσχον αἱ δύο φύσεις. καὶ οὐ δύο κατὰ τὸν λῆρον Νεστορίου. Λέγεται δὲ καὶ οὐκ ἐπινοεῖται ἢ τοιαύτη ἔνωσις, ἔχουν ἀληθῆς, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν.

Καὶ ἄλλως δὲ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις ἐστὶν ἡ τῶν ἐτεροουσιῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνοδος, σωζομένης ἐκάστη καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς φυσικῆς ιδιότητος.

A color. Quando igitur duo in Christo dicimus, non numero intelligimus duo, quoniam est unica persona, sed speciei duo, hoc est, natura, quæ duplex in illo est. Dicit enim Gregorius Theologus, utrumque esse unum non natura, sed conjunctione, et Aristoteles materiam et formam unum esse dicit numero, specie autem duo. Duplicem hunc usum oportet proponere adversus eos, qui unius quidem speciei multi reperiri concedunt individua, duas autem species in uno individuo nec reperiri nec dici posse contendunt.

Idem dicitur vel essentia, seu, quod idem est, natura, ut Petrus et Paulus idem natura sunt: vel genere; utriusque enim genus est animal rationis expertus; vel specie, ut Titus et Timotheus idem sunt specie: nam sub homine sunt ambo; vel numero, ut quod multa habet nomina: gladius enim, ensis, mucro idem numero, his enim unum subjicitur; vel analogia, seu convenientia, aut proportione, ut mens et oculus idem sunt proportione. Quod enim est oculus in corpore, idem est mens in animo; vel persona, ut in Christo; ejus enim diversæ naturæ persona idem sunt, sive unum.

Duas in Christo naturas cogitatione quidem dicimus esse discretæ quantitatis, ut quæ sola cogitatione dividantur, re autem dicimus eas esse quantitatis continuæ, ut quæ re ipsa non dividantur.

C. Quæ diversa sunt, multis modis concursu mutuo possunt ita conjungi, ut unum sint. Vel mistione, ut in iis, quæ liquida sunt, qualia sunt vinum et aqua. Vel acervo, ut in iis, quæ sunt arida, quale est triticum et hordeum. Vel imbibitione, ut in humido et sicco, qualis est terra et aqua. Vel remistione ut in diversis farinis. Vel confusione, ut in iis, quæ liquefunt, qualia sunt aurum et argentum, et cera et pix. Vel congruentia, ut in lapidibus. Vel appositione, ut in tabulis. Vel conjunctione, ut in lampade, quæ ex igne proficiscitur, et rursus conjungitur. Vel essentia, ut in individuis, quales sunt Petrus et Paulus, aut aliqui vel equi, vel boves, aut alia animalia. Vel habitu, ut in amicis et sententiis in unam voluntatem convenientibus. Vel compositione, ut in anima, et corpore. Vel persona, id, quod de sola divinitate et humanitate in Christo dicitur. Hoc autem conjunctionis genus primus tradidit sanctus Cyrillus, cum repugnaret Nestorio, qui duarum in Christo naturarum copulationem habitu fieri docebat, Exsecrandæ enim illius resistens opinioni, conjunctionem, quæ fit per hypostasim sive personam, induxit, qua duæ naturæ in una persona, non autem in duabus, ut nugis suis asserebat Nestorius, copulantur. Dicitur autem hæc et per essentiam conjunctio, quod vera sit, non autem sola opinione fingatur.

Aliter etiam ea, quæ diversæ sunt essentiæ per unam personam sic conjunguntur, ut unum sint sua, cuique vel post conjunctionem servata proprietate.

Quæ quidem conjunctio quadrat etiam animæ et corpori in unam coeuntibus personam, ut Damascenus edocuit.

Ejusdem dicitur esse personæ id, quod in una eademque persona cum alio a quo differre essentia conjungitur, ut in anima quoque fit et corpore.

Omnibus rebus immistus est Deus per potentiam, naturam cujusque regentem et conservantem, Filius autem et Deus cum humanitate assumpta mistus est per personam.

Quia ratione Patri conjunctus est Christus, eadem et nobis conjunctus est, per naturam nimirum. Et qua ratione differt a Patre, eadem a nobis etiam differt, nempe per personam, sibi autem per personam in unum copulatur, per naturam vero dividitur. Et cum Patre quidem et nobiscum est ejusdem naturæ, non autem ejusdem personæ, secum autem ipse ejusdem personæ, non autem ejusdem naturæ. In eo namque naturæ sunt duæ, et una duntaxat persona.

Quando id, quod compositum est, carum partium, ex quibus constat, nominibus appellare non possumus, tunc ipsam naturam unam absolute dicere consuevimus, ut corpus, quod ex quatuor constat elementis, terra, aqua, aere, et igne, cum proprie nec terram, nec aquam, nec aërem, nec ignem nominare possimus, quod hæc simplicia sint, illud compositum, unam ipsam naturam corporis appellamus. Sic item hominem, cum proprie nec animam, nec corpus, ex quibus compositus est, vocare valeamus, quod alia sit animæ, alia corporis, alia hominis definitio, unam ex utroque constantem naturam dicimus. Quanquam Scripturæ mos est, ut libertate Spiritus utens ex parte totum denominet. In Christo autem conjunctio est ejusmodi, ut verbis nequeat explicari, imo ne hominis quidem mente comprehendi. Neque enim aliam sibi personam Verbum adjunxit, sed naturam humanam ea ratione, quam ipse novit, assumpsit personæ suæ, et in se ipso, ut magis proprie dicam, supposuit. Quoniam autem ipsum, qui ex divinitate constat et humanitate, partium, quæ in ipso copulatæ sunt, nominibus proprie possumus appellare; proprie enim illum et Deum dicimus, et hominem proprie nominamus; merito propter antedictam causam duas ipsum naturas, non autem unam, ut cætera, quæ composita sunt, dicimus, nec tres; neque enim hominem duas dicimus naturas, licet in duabus, ut demonstratum est, naturis constet.

Omnis compositio ex partibus proxime componentibus nuncupatur. Itaque ut domum, non ex terra et aqua, sed ex lapidibus et lignis; hominemque non ex quatuor elementis, sed ex anima et corpore componi dicimus; sic Christum ex divinitate et humanitate: non enim partium partes consideramus, sed eas partes solas, quæ proximæ et summæ sunt.

Τοῦτο δὲ ἀρμόσειεν ἂν καὶ ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος εἰς μίαν ἐνωθέντων ὑπόστασιν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς ἐδίδαξεν.

Ὁμοὑπόστατόν ἐστι τὸ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν ἄλλω συντεθειμένον, διαφέρον δὲ πρὸς τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος.

Πᾶσι μὲν ἐγκέκραται ὁ Θεὸς κατὰ τὴν συνεκτικὴν δύναμιν τῆς ἐν ἐκάστῳ φύσεως, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ Θεὸς τῷ προσλήματι καθ' ὑπόστασιν ἐγκαταμίεται.

Ἐφ' ἰσχυρῶς ἠνωταί τῷ Πατρὶ, τοῦτω καὶ ἡμῖν· κατὰ τὴν φύσιν γὰρ καὶ ἐφ' ἰσχυρῶς διηρηται τοῦ Πατρὸς; τοῦτω καὶ ἡμῶν· κατὰ τὴν ὑπόστασιν γὰρ· ἑαυτῷ δὲ κατὰ μὲν τὴν ὑπόστασιν ἠνωταί, κατὰ δὲ τὴν φύσιν διηρηται. Καὶ ἐστι τῷ μὲν Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁμοφυῆς, οὐ μὴν ὁμοὑπόστατος· ἑαυτῷ δὲ ὁμοὑπόστατος, οὐ μὴν ὁμοφυῆς. Διότι αἱ μὲν φύσεις ἐν αὐτῷ δύο, μία δὲ ἡ ὑπόστασις.

Τὸ δὲ σύνθετον μηκέτι δυνάμεθα κυρίως καλεῖν τοῖς ὀνόμασι τῶν μερῶν, ἐξ ὧν συνετέθη. Τότε μίαν αὐτῷ φύσιν ἀπολύτως λέγειν εἰώθαμεν· ὅσον τὸ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συγκείμενον ἰονδῆποτε σώμα, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, πυρὸς, μὴ δυνάμενοι κυρίως καλεῖν ἢ γῆν, ἢ ὕδωρ, ἢ ἀέρα, ἢ πῦρ, ταῦτα μὲν γὰρ ἀπλᾶ, ἐκεῖνο δὲ σύνθετον, μίαν αὐτὸ φύσιν σώματος ὀνομάζομεν. Οὕτω δὲ λοιπὸν καὶ τὸν ἀνθρώπον, ἐπεὶ οὐ δυνάμεθα κυρίως καλεῖν ἢ ψυχὴν, ἢ σῶμα, ἐξ ὧν συνετέθη, ἄλλο γὰρ ὄρος ψυχῆς, καὶ ἄλλο σώματος, καὶ ἄλλο ἀνθρώπου τοῦ ἐξ ἀμφοῖν, μίαν φύσιν τοῦτον προσαγορεύομεν· εἰ καὶ σύνθετος τῇ Γραφῇ πολλάκις τῇ ἐλευθερίᾳ κεχηρημένη τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ μέρους· τὸ ὅλον ὀνομάζειν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀφραστοὺ μὲν ἢ ἐνωσις· οὐ γὰρ ἂν ἐφ' ἴκοιτο ταύτης ἀνθρώπων νοῦς. Οὐδὲ γὰρ ὑπόστασιν ἑτέραν ὁ Λόγος ἠνωταί ἑαυτῷ, ἀλλὰ φύσιν ἀνθρωπίνην, ὡς μόνος αὐτὸς οἶδε, τῇ ἑαυτοῦ ὑποστάσει ἠνωσε, καὶ ἐν ἑαυτῷ, κυριώτερον εἰπεῖν, ὑπέστησεν. Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ὄντα δυνάμεθα κυρίως καλεῖν τοῖς ὀνόμασι τῶν ἐνωθέντων μερῶν, Θεὸν γὰρ αὐτὸν λέγομεν κυρίως, καὶ ἀνθρώπον αὐτὸν ὀνομάζομεν κυρίως· εἰκότως ἄρα καὶ δύο φύσεις αὐτὸν προσαγορεύομεν, καὶ οὐτε μίαν, ὡς τᾶλλα συντεθέντα διὰ τὴν προποδοθεῖσαν αἰτίαν, οὐτε τρεῖς. Οὐ γὰρ δύο φύσεις ὁ ἀνθρώπος· λέγεται, εἰ καὶ ἐκ δύο φύσεων σύγκαιται, καθὼς ἀποδείδειται.

Πᾶσα σύνθεσις ἐκ τῶν προσεχῶς συντεθέντων συντεθεῖσθαι λέγεται. Ὡσπερ γὰρ τὸν οἶκον οὐ λέγομεν ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ λίθων καὶ ξύλων συντεθεῖσθαι, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπον οὐκ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἀλλ' ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς· οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, οὐ τὰ μέρη τῶν μερῶν σκοποῦντες, ἀλλὰ μόνον τὰ προσεχέστερα μέρη καὶ κεφαλαιώδη στερεά.

Εἰ ὁ ἄνθρωπος ἐν τρεῖσι φύσεσι, σώματος, λέγω, A καὶ ψυχῆς, ὁ Χριστὸς ἄρα ἐν τρισὶν ἔσται φύσεσιν. Ἄλλὰ μίαν ἔχει φύσιν ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλη μὲν γὰρ φύσις σώματος, καὶ ἄλλη ψυχῆς λογικῆς, ὣν ἡ σύνθεσις μίαν ἀποτελεῖ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μέχρι μὲν ἂν ἦνωται, λέγεται ἄνθρωπος, διαzeugνυμένων δὲ, οὐκ ἔτι, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα, τὸ δὲ ψυχὴ λογικῆ. Μίαν τοίνυν ἔχει φύσιν ὁ ἄνθρωπος· σύνθετον.

Ἐπερ ἴδιον τοῦ Λόγου τὸ προσλημμα, πάντως ἄρα εἰ καὶ τοῦ ἰδίου προσλήμματος οὗτος ἰδιοποιήσεται, καὶ τὰ μὴ ὑπόκειται τούτοις· καὶ μεταδώσει τούτων τῶν ἑαυτοῦ, εἰ καὶ οὕτως, ὡς αὐτὸς ταῦτα κέκτηται. Τοῦτο δὲ τρόπον ἀντιδόσεως καλοῦμεν, περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῶν φύσεων, καὶ τὰ B ἀλλήλων ἰδιοποιουμένων. Εἰ δὲ καὶ περιχωρεῖν εἰς ἀλλήλας, καὶ ἐν ἀλλήλαις ταύτας φαρμὲν, ἀλλ' οὖν ἐκ τῆς θείας φύσεως ἡ περιχώρησις ὑφίως. Αὕτη μὲν γὰρ διὰ πάντων τῶν κτισμάτων ὡς βούλεται διήκει, διὰ δὲ ταύτης οὐδέν.

Τρία σημαίνει ἡ ἀντιδοσις, ἐν μὲν τὴν τῶν ὀνομάτων, ὡς ὅταν τὸν ἄνθρωπον λέγομεν Θεόν, καὶ τὸν Θεὸν ἄνθρωπον· ἕτερον δὲ τὴν τῶν πραγμάτων, ἥτις ἐστὶ διττῆ, ἡ μὲν ἴση καὶ ἀνόμοιος, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπισθέντος Θεοῦ, καὶ τοῦ θεωθέντος ἀνθρώπου. Εἰ γὰρ καὶ τοσοῦτον ἐθεώθη ὁ προσληφθεὶς ἄνθρωπος, ὅσον ἐνηθρώπησεν ὁ προσλαβὼν Θεός, κατὰ σῶμα γὰρ, καὶ ψυχὴν, καὶ νοῦν καὶ ἡ ἐνανθρώπησις, καὶ ἡ θέσις· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Ὁ μὲν γὰρ φύσει γέγονεν ἄνθρωπος, ὁ δὲ θέσει Θεός. Ἡ δὲ ὁμοία καὶ ἄνωσις, ὡς ἐπὶ τῆς ἐμπνευσθείσης τῷ ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ ψυχῆς, καὶ τῆς δανεισθείσης τῷ Θεῷ καὶ Λόγῳ παρὰ ἀνθρώπου σαρκός. Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ καὶ ὁμοία κατὰ τὸ δυνατόν ἡ ψυχὴ λέγοιτο ἂν, ἴση δὲ οὐδαμῶς. Καὶ τότε μὲν τοῦ κρείττονος μετέθηκεν, ὕστερον δὲ μετέλαβε τοῦ κείρονος. Συμμειωθέν δὲ ὅτι ποτὲ μὲν τὸν Θεὸν ἄνθρωπον λέγομεν, ποτὲ δὲ τὸν ἄνθρωπον Θεόν· τὴν θεότητα δὲ ἄνθρωπον, ἢ τὴν ἀνθρωπότητα Θεὸν οὐδαμῶς.

Οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἰκόνα παραστατικὴν τοῦ προκειμένου· πειρασμέθα δὲ τινα παραγαγεῖν, μετρίαν μὲν ἢ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ μυγτηρίου, τῶν D δὲ λοιπῶν ἀληθεστέραν εἰς ἐμφέρειαν. Ὡσπερ γὰρ εἰ πεπυρῶντο μὲν ὄλος ἀήρ, μᾶλλον δὲ εἰ πῦρ ἦν, κόκκος δὲ τις σιδηροῦς ἐνετέθη τούτῳ, ἀνάγκη καὶ τοῦτον πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πεποιῶσθαι τοσοῦτον ὡς μὴ δοκεῖν ἕτερον εἶναι διὰ τὸ πῦρ, εἰ καὶ ὁ τῆς οὐσίας αὐτῷ λόγος ὑφέλιτα· οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνωθεῖσα τῇ τοῦ Θεοῦ κατεκρατήθη τοσοῦτον, ὡς μὴ δοκεῖν ἔτι φύσιν ἀνθρώπου μένειν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Πατέρες θεωῶσθαι ταύτην εἰρήκασιν πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἀποδελξαντες. Ὅθεν καὶ μία τούτων ἡ προσκύνησις διὰ τὴν μίαν τούτων ὑπόστασιν καὶ ἀδιαίρετον ἔνωσιν.

Si homo constat ex corpore et anima, ut duabus naturis, Christus utique ex tribus naturis constabit. At unicam habet homo naturam. Nam licet alia corporis natura sit, alia animæ ratione prædita, horum tamen congressio naturam unam hominis conficit. Et quandiu conjuncta manent, homo dicitur; posteaquam sejuncta sunt, non amplius homo, sed pars una cadaver, altera anima ratione prædita. Unam igitur habet homo naturam compositam.

Si assumpta humanitas est Verbi propria, quæ humanitatis assumptæ propria sunt, erunt etiam Verbi propria, licet eis se ipsum non subjiciat, sed illi communicet, quæ sua sunt, quamvis non eo modo, quo ea a se possidentur. Hanc autem mutuæ tributionis rationem vocamus, qua naturæ se vicissim capiunt, et quæ utrique propria sunt, sibi mutuo tribuunt. Ac tametsi vicissim ac mutuo has inter se commutare dicimus, hæc tamen ex divina proprie natura pendet, quæ per omnia transit, et comæat et penetrat, uti vult, per illam autem nihil.

Hæc mutua tributio vel in nominibus consideratur, ut cum hominem dicimus Deum, et Deum hominem, vel in rebus, et hæc est duplex. Nam aut æqualis est et dissimilis, ut in Deo homine facta, et in homine facta Deo. Licet enim tantum assumptus homo factus sit Deus, quantum Deus hominem assumens factus est homo; per corpus enim et animam, et mentem utroque factum est; non similiter tamen: Deus enim per naturam factus est homo, homo autem per gratiam Deus. Aut similis et inæqualis, ut in anima a Deo homini data, ut in carne ab homine Deo et Verbo tributa. Imago enim Dei est, et quoad fieri potest, Deo similis anima, æqualis autem nullo modo. Et tunc quidem id dedit, quod præstantius erat, post autem id, quod erat deterius, accepit. Verum animadvertendum est, quamvis aliquando dicamus Deum hominem, aliquando hominem Deum, divinitatem tamen hominem, aut humanitatem Deum nos nunquam dicere.

Etsi nullum potest exemplum excogitari, quod plane rem propositam exprimat, nos tamen aliquod afferre conabimur, quod quidem, si rei magnitudinî minus respondebit, apposite tamen utenque veritatem adumbrabit. Quomodo si totus exardescat aer vel potius sit totus ignis, exiguum autem ferri frustulum in illum conjiciatur, necesse quidem erit illud sic affici, ut nihil aliud, quam ignis esse videatur, attamen illi essentiæ ratio permanebit: eodem modo natura humana divinæ conjuncta, sic ab illa comprehensa est et separata, ut non amplius natura hominis esse videatur. Et hæc de causa Patres nostri, quod exsuperat et dominatur, intuentes, illam Deam esse factam dixerunt Ideoque propter unam horum personam et indissolubilem conjunctionem, unam item his adorationis cultum deberi.

Personarum in Christo differentiam non admittimus, ne quartam personam in sancta Trinitate confingamus. Naturarum autem agnoscimus differentiam, ne carnem ejusdem per naturam essentiae cum Christo credamus esse.

Si tres essent aëreæ statuæ, quarum una auro aut cera undique illineretur, aliquodne damnum hæc in propria essentia faceret, an duas naturas veras et integras, suam nimirum unam, et aliam illitam et adjunctam conservaret, cum tamen ob id non quatuor evaderent statuæ, sed tres omnino ut antea permanerent? Hoc modo, ut ex parvis magna conjiciamus, et obscuris quibusdam simulacris veritatem pervestigemus, duas in Christo naturas et unam personam considera, ut nulla Trinitati propter humanitatis naturam assumptam fiat accessio. Natura enim est assumpta, non autem persona. Itaque post ejus etiam assumptionem mansit una divinitas, et trinitas personarum.

Non per mutationem, aut inversionem, aut confusionem animata Domini caro divina dicitur facta, et nominatur Deus, sed propter summam personæ conjunctionem. Nam et Deus dicitur factus homo, propterea quod humanitati conjunctus est, et Deus ipse, et ejus humanitas divina dicitur propter verissimam item illius in persona copulationem. Post hanc autem copulationem naturæ non confusæ cum suis proprietatibus manserunt. Aurum enim illitum ligno idem permanet. Lignum vero et auri dignitatem lucratur, nec desinit esse lignum, nec propriam naturam derelinquit.

Verbum et Deus aut universum, aut singularem assumpsit hominem. Si universum, oculis non cerneretur. Natura enim universa non est conspicua. Præterea multas haberet personas; plures enim genus universum complectitur. Nec ejusdem esset nobiscum essentiae. Nos enim sumus individua. Et multa ejusmodi incommoda sequerentur. Sin hominem assumpsit singularem, duos deprehenderetur habere personas. Reliquum igitur est, ut neutrum assumpserit, sed singularis, hoc est, individui naturam hominis, cujus ipse persona fuit. Singularis autem hominis natura communis quidem est, sed in individuo. Singularem vero dicimus hominem, ut individuum speciei, non animam solam, aut corpus solum, sed quod ex utroque conficitur.

Quæ in natura humana sunt a vitio reprehensio- neque aliena, ea Christus partim supra homines accepit, partim ut homines, partim abjectus quam homines. Supra homines fuit, quod sine semine conceptus est, quod ex Virgine natus, et cætera horum similia. Hominum more fuit, quod divinæ Genitricis uterum infantulus tumefecit, quod novem mensium spatio natus est, quod hausit lac, quod ploravit, et id genus alia. Abjectus et humilior, quam pro hominum consuetudine fuit, quod ejus

Διαφορὰν μὲν ὑποστάσεων οὐ λέγομεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μὴ προσθήκη τῆς τέταρτης προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπινοήσωμεν· διαφορὰν δὲ φύσεων λέγομεν, ἵνα μὴ τῷ Λόγῳ κατὰ τὴν φύσιν ὁμοούσιον τὴν σάρκα προσθεύσωμεν.

Ἐὶ τρεῖς ἦσαν ἀνδριάντες χαλκοί, τούτων δὲ εἰς ἐπεχρίσθη χρυσῷ ἢ κηρῷ διόλου, πότερον ἐβλάθη περὶ τὴν ἰδίαν οὐσίαν οὗτος; ἢ σώζει τὰς δύο φύσεις ἀκεραίους καὶ ἀλώβητους; καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἐπιχρισθείσαν αὐτῷ, καὶ οὐδὲ τέσσαρες πάντως ἀνδριάντες παρὰ τούτῳ γέγονασιν; Οὐκοῦν τῷ αὐτῷ παραδειγματι, ὡς ἐκ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα στοχάσασθαι, καὶ ἀμυδραῖς τισὶν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν ἐνοπήσιασθαι, νόσι καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δύο μὲν τὰς φύσεις, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν, καὶ οὐδὲ προσθήκη τῆς Τριάδος ἐπιγενήσεται διὰ τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἄλλως γὰρ φύσις, οὐχ ὑπόστασις προσλήφθη. Καὶ τριάς οὐσα ὑποστάσεων, οὐχὶ φύσεων, ἢ μία θεότης πάλιν ἔμεινε καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τριάς ὑποστάσεων.

Οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως, ἢ τροπῆν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ σύγχυσιν ἢ τοῦ Θεοῦ ἑμψυχῶς σὰρξ θεώσθαι λέγεται, καὶ Θεὸς ὀνομάζεται, ἀλλὰ διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν καὶ ἀκροτάτην συνάφειαν. Καὶ ἀνθρώπος μὲν γὰρ γεγενῆσθαι λέγεται ὁ Θεός, διὰ τὸ ἐνωθῆναι ἀνθρωπότητι· καὶ Θεός, καὶ ὁμοθεός ἢ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμοίως ἀκραιφνεστάτην καὶ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Μεμνήχασιν δὲ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἔνωσιν αἱ φύσεις ἀσύγχυτοι, καὶ μετὰ τῶν οικείων ἰδιοτήτων. Τὸ γὰρ τοι χρυσίον ἐπαληθιμμένον τῷ ξύλῳ μεμνήχεν ὅπερ ἦν· καὶ καταπλουτεῖ μὲν τὸ ξύλον τοῦ χρυσοῦ τὴν δόξαν, οὐκ ἀπέστη δὲ τοῦ εἶναι ξύλον, οὐδὲ τῆς οικείας φύσεως.

Τὸν καθόλου ἀνθρώπον, ἢ τὸν μερικὸν ὁ Θεός καὶ Λόγος ἀνέλαθεν. Ἐὶ μὲν οὖν τὸν καθόλου, οὐκ ἂν ἦν ὁρατός· ἢ γὰρ καθόλου φύσις ἀόρατος· ἀλλὰ καὶ ὑποστάσεις ἂν εἶχε πολλὰς· κατὰ πλείονων γὰρ τὸ καθόλου· καὶ οὐδ' ἂν ἦμιν ἦν ὁμοούσιος. Ἄτομος γὰρ ἡμεῖς, καὶ πολλὰ ταῦτα συνέβαιεν ἄτοπα. Ἐὶ δὲ τὴν μερικὸν, δύο εὐρεθήσεται ἔχων ὑποστάσεις. Λοιπὸν οὖν οὐδέτερον ἀνέλαθεν, ἀλλὰ φύσιν μερικοῦ ἀνθρώπου, τούτῃσιν ἀτόμου, γενόμενος αὐτὸς ὑπόστασις ταύτης. Ἡ δὲ τοῦ μερικοῦ ἀνθρώπου φύσις κοινή μὲν ἐστίν, ἐν ἀτόμῳ δέ. Μερικὸν δὲ ἀνθρώπον λέγομεν, ὡς ἄτομον εἶδος, οὐχ ὡς ψυχὴν μόνον, ἢ σῶμα μόνον, ἐξ ὧν ὁ ἀνθρώπος.

Τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων πραγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὰ μὲν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔσχε Χριστός, τὰ δὲ κατὰ ἀνθρώπον, τὰ δὲ ἀνθρώπου ταπεινότερον. Καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων μὲν τὸ ἀνευ σπορᾶς συλληφθῆναι, τὸ ἐκ Παρθένου γεννηθῆναι, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ ἀνθρώπον δὲ τὸ τὴν τῆς Θεοτόκου κοιλίαν ὡς βρέφος ἐξογκῶσαι, τὸ ἐννεαμηνιαῖον ἀποτελεθῆναι, τὸ γαλακτοτροφηθῆναι, τὸ κλαυθμυριεθῆναι, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Ἀνθρώπου δὲ ταπεινότερον τὸ φανῆναι τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐν τῷ σταυρῷ ἄτιμον, καὶ

ἐκλείπον ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὡς Ἰσαίας φησί. Καὶ τὸ πρὸ τῶν συσταυρωθέντων αὐτῷ ληστῶν τεθνηκέναι ἀπὸ τῆς οὐδύνης τῶν ἤλων, εἰ δὲ βούλει καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν εὐτελεῖ μορφῇ κηπουροῦ ὀφθῆναι, καὶ τὸ τοὺς μώλωπας καὶ τύπους τῶν τραυμάτων τοῖς ἀποστόλοις ἐνδείκνυσθαι, καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσθίειν. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οὐδεὶς ἔξει σωματικὰ τρικαῦτα τραύματα, ἢ τύπου; τραυμάτων, οὐδὲ προσδεῆσεται βρώσεως.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς αὐτὸς λέγεται καὶ συληφθῆναι, καὶ γεννηθῆναι, καὶ διδάσκειν, καὶ θαυματουργεῖν, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ μὲν δρᾶσαι, τὰ δὲ παθεῖν, ἀποθανεῖν, καὶ ἀναστῆναι. Διότι αὐτὸς γέγονεν ὑπόστασι; τῷ προσλήμματι, μὴ ὄντι διὰ τὸ ἔσπορον ἰδιοῦποστάτη. Ἐπει οὖν ἡ τοῦ προσλαβόντος ὑπόστασι; αὐτὴ καὶ τοῦ προσλήματός ἐστιν ὑπόστασι;, αὐτὸς λέγεται καὶ ἐνεργεῖν, καὶ πάσχειν, ὡς ἐν πρόσωπον ὦν· ἐνεργεῖν δὲ τὰ ἀνθρώπινα καὶ πάσχειν κατὰ τὴν φύσιν τοῦ προσλήματος. Ὅθεν καὶ οἰκειοῦται τὰ τοῦ οἰκείου, ὡς αὐτὸς ὦν ὑπόστασι; αὐτοῦ καὶ πρόσωπον, ὡς δεδήλωται.

Θεὸν μὲν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ Θεὸν σαρκὶ παθόντα φαμὲν, θεότητα δὲ ἐνανθρωπήσασαν, ἢ σαρκὶ παθοῦσαν οὐ λέγομεν, εἰ μέλλοιμεν κυριολεκτεῖν· οἷα καὶ ἡ Παρθένος Θεὸν μὲν ἐγέννησεν, ἀλλὰ θεότητος ὑπόστασιν μίαν σεσαρκωμένην, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἵνα ὁ ἄνω Υἱὸς εἴη καὶ κάτω υἱός, καὶ ἡ ἰδιότη; μείνη ἀκίνητος. Τὸ γὰρ γενᾶσθαι οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως ἦν. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει τὸ γεννητὸν ἐθεωρεῖτο, καὶ τὸ ἀγέννητον. Ἐπει δὲ τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν, ὅστις ἐστὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ κρείττονος καὶ κυριωτέρου μέρους Θεοτόκος ἐπωνομάσθη. Ἄλλως τε καὶ ἡ τοῦ προσλήματος ὑπόστασι; θεία ἦν, καὶ τὸ πρόσλημμα δὲ ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως ἐθεώθη.

TITULUS H'.

Κατὰ Ἑβραίων Ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βιβλίου τῆς προσυγορευομένης Θεογνωσίας τὰ ὑποτεταγμένα πάντα συνελέγησαν κεφάλαια μέχρι τῶν Χρισστομικῶν. Το μόνον πέμπτον τούτων τοῦ μεγάλου Βασίλειου ἐστίν.

Ὁ νόμος μὲν, καὶ οἱ προφῆται, ὧν ἦν Χριστὸς πληρωμα, τὰ περὶ τούτου πάντα λεπτομερῶς ἀνεγράψαντο, καὶ μὴν καὶ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. Παρεντέθενται δὲ σποράδην, καὶ ἀσαφεῖα συνεστιάσθησαν τὰ πολλὰ κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, ἵνα μὴ νηπίοφρονες εἴη ὄντες Ἰουδαῖοι, καὶ μήπω νοεῖν ὑψηλότερα δυνάμενοι, εἰς ἀναξίας ὑπολήψεις ἐκκλίνωσι, καὶ πάθεισι τὸ ἀπαθὲς ἀπαγάγωσι. Καὶ γὰρ ἐν Χωρῆθ τοῦ Θεοῦ λαλεῖν πρὸς αὐτοὺς ἀρξαμένου, παρητήσαντο τὴν τοιαύτην φωνὴν δι' οἰκείαν ἀσθένειαν, εἰπόντες· Ὁδ προσθήσομεν ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα οὐκ ὀψόμεθα εἴη, οὐδ' οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. Καὶ εἶπε

A species in cruce turpis apparuit, et cum ignominia, et deficiens, ut inquit Isaias, supra filios hominum; quodque prius quam latrones, qui simul in crucem acti erant, præ clavorum dolore mortuus est; adde et illud, si placet, quod sub humili forma hortulani se post resurrectionem conspiciendum præbuit, et apostolis cicatrices et loca vulnerum ostendit, quodque cibum cepit. Nam reliqui homines, posteaquam fuerint in vitam revocati, fulgebunt ut sol, nec ullus eorum ejusmodi cicatrices in corpore, aut vulnerum loca retinebit, nec comedet.

Filius Dei atque idem Deus, et conceptus, et natus esse dicitur, et docuisse, et res admirandas fecisse, et, ut paucis omnia complectar, tum egisse, tum passus esse et mortuus, et surrexisse. Quoniam assumptæ carnis ipse fuit persona, quæ quidem caro sine semine genita nullam aliam propriam personam habuit. Quocirca cum assumptis et assumptæ humanæ naturæ una sit eademque persona, ipse dicitur et agere et pati ex ejus, quod assumpsit, natura. Et quæ illius propria sunt, sibi asciscit ut propria, quippe qui sit ejus hypostasis atque persona, ut demonstravimus.

Deum humanitatem induisse et in carne passum esse dicimus. Divinitatem vero nec humanitatem assumpsisse, nec passum esse dicimus, si volumus proprie loqui. Nam et Virgo Deum quidem genuit, divinitatem autem non genuit. At una divinitatis persona naturam assumpsit humanam. Hic autem est Filius Dei, ut qui in cælis est Filius, Filius item esset in terris, et proprietas immobilis permaneret. Gigni enim non naturæ fuit, sed personæ. Etenim si fuisset naturæ, non in eadem natura et genitum et ingenitum exstitisset. Verum quia virgo genuit Christum, qui Deus est et homo, a parte præstantiori et excellentiori Dei Genitrix appellatur, Quamquam et assumptæ naturæ persona divina est, et assumpta natura propter ipsam conjunctionem divina est reddita.

TITULUS VIII.

In Hebræos. Omnia quæ sequuntur capita, usque ad illa quæ collegimus ex Chrysostomo, sumpta sunt ex libro qui inscribitur De cognitione Dei, cujus auctor esse fertur Gregorius Nyssæ pontifex, excepto quinto, quod est Basilii Magni.

Lex et prophetæ, quorum plenitudo Christus est, omnia, quæ tum ad ipsum Christum, tum etiam ad sanctam pertinent Trinitatem, subtiliter perscripserunt. Sed divina factum est providentia, ut multa fuse sparsa disseminataque sint, et obscure posita, ne cum adhuc essent infantes Judæi, nec quæ sublimiora sunt possent percipere, ad indignas opiniones declinarent, et quod ab omni affectione remotissimum est, affectionibus obnoxium arbitrarentur. Etenim cum Deus in Horeb eos alioqui cœpisset, ejusmodi oratione suam imbecillitatem excusarunt: Non pergemus, inquietes, audire vocem Domini Dei nostri, nec ignem hunc magnam

videbimus amplius, ne moriamur. Et dixit Dominus ad me (hæc sunt verba Moysis scribentis ¹): *Bene omnia sunt locuti. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tibi, et ponam verba mea in ore ejus, et loquetur eis omnia, quæ præcepero illi* ². Hæc quidem ita se habent. Verborum autem hæc est sententia: Quoniam ipsi me nequeunt audire, *prophetam suscitabo eis*, (et quæ sequuntur) qui nuntiabit illis ea; quæ, ut nunc quidem res est, intelligere non possunt. Quæ nimirum ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et ad divinam humanæ naturæ pertinent assumptionem, et alia quæ per Evangelium promulgata sunt. Illud enim, *similem tibi*, similitudinem in legibus sancientis potissimum indicat. At Jesus Nave neque ad talia visa et oracula, ut Moyses, admissus est, neque legislator, ut ille, fuit, neque tantam iniit gratiam, quantam ille.

Christus vero cum is fuerit, in reliquis, uti Dominus, antecelluit. Quod autem filius Nave non sit ille propheta, quem Deus pollicitus est, ita collige: Dixit Moyses ad populum in Deuteronomio: *Prophetam e fratribus nostris suscitabit tibi Dominus Deus tuus*. At filius Nave multo ante per manus Moysis a Deo fuerat declaratus, ut in Levitico legimus. Alius ergo præter hunc erat suscitandus. Judæi vero quæ in Deuteronomii sine post mortem Moysis scripta sunt, videntur ignorare. Sic autem habent: *Nondum surrexit propheta in Israele sicut Moyses, quem novit Dominus facie ad faciem* ³. Consentaneum quidem erat, ut cum Deus Moysi dixisset, se prophetam suscitaturum eis, tunc ipse Moyses populo denuntiaret. At cum id in Horeb accepisset, postea in Deuteronomio ad populum refert dedita opera exspectans Jesu filii Nave declarationem, ne hunc esse prophetam illum similem sibi suspicarentur. Posteaquam vero declaratus est Nave filius, tum deinum illud populo exhibuit. Et de hoc quidem hactenus. Cum autem innumerabilia prope loca sint in sacra Scriptura, quæ vel ante denuntiant ea, quæ ad Christum pertinent, vel indicant illa, quæ ad sanctam spectant Trinitatem, nos omitemus multa, et ea præcipue, quæ isti maligne delorquentes conantur aliter interpretari, ne improbe contradicendi occasionem præbeamus: *Omnes enim Israelitæ, ut inquit Ezechiel* ⁴, *sunt contentiosi et duri corde, pauca tantum eaque adeo perspicua, ut refutari nequeant, proponemus, quæ vel persuadeant, vel eos pertinaces, et obstinatos, atque dementes esse convincant.*

Libri Geneseos.

Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ⁵. Pater nimirum eos alloquitur, qui ex ipsius sunt essentia, quos in summa procreationis mundi dignitate socios habet. Neque vero referenda sunt hæc ad Hebræi sermo-

Κύριος πρὸς με, φησὶν ὁ ταῦτα γράφας Μωσῆς· Ὁρθῶς πάντα ὅσα ἐλάλησα Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὡς περ σέ, καὶ ἰδωσω τὸ ῥημᾶ μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς, καθὼς ἂν ἐνελελωμαι αὐτῷ. Ταῦτα μὲν οὕτως· ὁ δὲ τοῦ τῶν ῥημάτων, ὅτι Ἐπειδή περ οὐ δύνανται νῦν ἀκοῦειν, προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐξῆς, ὅς ἀναγγελεῖ αὐτοῖς ὅσα τότε νῦν ἔχον οὐκ ἰσχύουσι παραδέξασθαι. Ἐκ τούτων οὖν εἰσι τὰ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἄλλῶς ὅσα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου νενομοθέτηται. Τὸ γὰρ ὡς περ σέ, τὴν ὁμοίωσιν κατὰ τὴν νομοθεσίην ἐμφαίνει μᾶλλον. Ἄλλ' Ἰησοῦς μὲν ὁ τοῦ Ναυῆ, οὔτε τοιαύτης ὅσας ὁ Μωϋσῆς ἠξιώθη θεοφανείας, οὔτε νομοθέτης, ὡς ἐκαίνοσ, ἐγένετο, οὔτε χάριν εὔρεν ὅσην ἐκαίνοσ.

Ὁ δὲ Χριστὸς κατὰ τὸ νομοθετεῖν ὁμοίος ἐκαίνοσ γενόμενος, τᾶλλα πάντα διαφερόντως ὡς δεσπότης ὑπέρκειται. Ὅτι δὲ οὐχ ὁ τοῦ Ναυῆ υἱὸς ἦν ὁ ἀναστησόμενος προφήτης, ἀκουσον. Εἰρηκε Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονόμῳ πρὸς τὸν λαόν, ἔτι Προφήτην ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς σου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ τοῦ Ναυῆ πρὸ πολλοῦ ἦν χειροτονημένο, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν χειρῶν Μωϋσέως, ὡς τὸ Λευιτικὸν ἱστορεῖ. Λοιπὸν οὖν ἕτερος ὁ ἀναστησόμενος παρὰ τὸν ἀναστάντα. Ἄλλ', ὡς εἰπεν, ἀγνοοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ γεγραμμένον κατὰ τὴν συμπέρασμα τοῦ Δευτερονομίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως, ὅτι καὶ οὐκ ἀνέστη ἐτι προφήτης ἐν Ἰσραὴλ ὡς Μωϋσῆς, ἢ ἔγωγ Κύριος πρόσωπον κατὰ πρόσωπον. Ἐδεῖ μὲν οὖν ὅτι πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι Προφήτην ἀναστήσω σὺ τοῖς, τότε εὐτοὺ καὶ τὸν Μωϋσῆν εἶπεν πρὸς τὸν λαόν. Ἄλλ' αὐτὸς ἐν Χωρῆθ οὕτω μαθῶν, ὕστερον εἶπεν αὐτὸ πρὸς τὸν λαόν κατὰ τὸ Δευτερονόμιον, οἰκονομικῶς ἀναμένων τὴν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ προχείρισιν, ἵνα μὴ τοῦτον εἶναι τὸν εὐχότα προφήτην ὑπολαμβάνωσι· μετὰ μέντοι τὴν αὐτοῦ χειροθεσίαν τότε τοῦτο κατήνυσεν ἐπὶ λαῷ. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσούτον. Μυρίων δὲ χρήσεων οὐσῶν, τῶν τε προκαταγγελουσῶν τὰ περὶ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀπαγγελουσῶν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, τὰ πολλὰ μὲν ἔατομεν, καὶ μᾶλλον ὅσα παρερμηνεύειν οὗτοι κακοήθως ἐπιχειροῦσιν, ἵνα μὴ δῶμεν θύραν καὶ διατριβὴν ταῖς πονηραῖς ἀντιρρήσεσιν· Πῶς γὰρ οἶκος Ἰσραὴλ φιλόνηκοι εἰσι, καὶ σκληροκάριοι, φησὶν Ἰεζεκιήλ· Ὅλγα δὲ προχειρισόμεθα σαφῆ τε καὶ ἀναντιρρήτα, καὶ ὅσα τούτους ἢ πάντως ἐδωλοκαφροῦντας, ἢ ἀνοηταίνοντας ἀπέλιγξουσι.

Βίβλου Γενέσεως.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ὁ Πατὴρ δηλονότι πρὸς τοὺς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ τοῦ δημιουργικοῦ καὶ δεσποτικοῦ ἀξιώματος. Οὐκ ἔχει γὰρ ἐν ταῦθα χώραν τὸ τῆς Ἑβραϊδος δια-

¹ Exod. xviii. ² Deu' xvii, 18. ³ Deut. xxxiv, 10. ⁴ Ezech. xxxv, 7. ⁵ Gen. i, 26.

λέκτου ἰδιώμα, τὸ χρώμενον ἔστιν ὅτε τοῖς ἑνικοῖς ἀπληθυντικῶς. Ἡ γὰρ ἄν, καὶ ἐφ' ἃ μὴ χρῆ τῷ τοιοῦτω ἰδιώματι καταχρόμενοι, πολλῆς ἐμπλήρομεν τοῦ ἀντιλέγοντας παραχῆς.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Ἰδοὺ Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, ἦγουν ὡς ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν τῇ μιᾷ Θεότητι προσώπων. Εἰ γὰρ καὶ εἰρωνικῶς εἴρηται, ἀλλ' οὖν ἐν; προσώπου σηματικὸν ὅλως εἶναι οὐ δύναται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Δεῦτε καὶ καταβάντες συγγέμεν αὐτοῦ τὰς γλώσσας. Τὸ γὰρ δεῦτε πρὸς δύο τοῦλάχιστον ὁ λέγων λέγει, καὶ Τριάς ἐντεῦθεν συναπαρτίζεται. Πρὸς ἰσοδύναμους δὲ, καὶ ὁμοουσίους τὸ δεῦτε, ποιήσωμεν τόδε, καὶ οὐ πρὸς ἀγγέλους ἐρεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον. Ἡ οὖτος ἄν, καὶ ὄσους ἐρεῖς, παραγραφόμεθα διὰ τὸ ἁμάρτυρον. sive omnes, quod absurdum est, sed paucos dixeris, cum id nullo Scripturæ testimonio fultum sit, ut falsum improbavimus.

Πῶς Θεὸς διαλέγεται; Ἄρα τὸν ἡμέτερον τρόπον; εὐσεβέστερον λέγειν, ὅτι τὸ θεῖον βούλημα, καὶ ἡ πρώτη ὁρμὴ τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο Ἄδρος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Σχηματίζει δὲ αὐτὸν διεξοδικῶς ἡ Γραφή, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχὶ γενέσθαι μόνον ἐβουλήθη τὴν κτίσιν, ἀλλὰ διὰ τίνος συνεργοῦ παραχθῆναι ταύτην εἰς γένεσιν. Ἡδύνατο γὰρ, ὡς ἐξ ἀρχῆς εἶπε, περὶ πάντων ἐπεξελεῖν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν. Ἐτα ἐποίησε τὸ φῶς, εἶτα ἐποίησε τὸ στερέωμα. Νῦν δὲ τὸν Θεόν οἰονεὶ προστάσσοντα καὶ διαλεγόμενον εἰσάγουσα, τὸν ᾧ διαλέγεται κατὰ τὸ σωπώμενον ὑποφαίνει, οὐ βασκαίνοντα ἡμῖν τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἐκκαίοντα ἡμᾶς πρὸς τὸν πόθον, δι' ὃν ἴχνη τινα καὶ ἐμφάσεις ὑποβάλλει τοῦ ἀποβήτου. Τὸ γὰρ πόνω κτηθὲν περιχαρῶς ὑπεδέχθη, καὶ φιλοπόνως διεφυλάχθη. Ἐν μέντοι πρόχειρος ὁ πορισμὸς, τούτων ἡ κτίσις εὐκαταφρόνητος. Διὰ τοῦτο ὁμῶς τινι καὶ τάξει ἡμᾶς εἰς τὴν περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν ἐμβιδάζει, καίτοι γε τοῦ ἐν φωνῇ λόγου οὐδὲ οὕτως ἦν χρεία τῆ ἀσωμάτου φύσει, αὐτῶν τῶν νοηθέντων μεταδίδουσαι δυναμένω τῷ συνεργούντι. Ὡστε τίς χρεία λόγου τοῖς δυναμένοι; ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοήματος κοινωνεῖν ἀλλήλοις τῶν βουλευμάτων; φωνὴ μὲν γὰρ ἀκοήν, καὶ ἀκοή φωνῆς ἔνεκεν. Ὅπου δὲ οὐκ ἀήρ, οὐχὶ γλώσσα, οὐδὲ οὖς, οὐ πόρος σχολιῶ, ἐπὶ τῆν ἐν τῇ κεφαλῇ συναίθεσιν ἀναφέρων τοὺς ψόφους, ἐκεῖ οὐδὲ ῥημάτων χρεῖα, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν ἐν καρδίᾳ νοημάτων τοῦ θελήματος ἢ μετέδουσι. Ὅπερ οὖν ἔφη, ὥστε διαναστῆναι τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ προσώπου, πρὸς ὃν οἱ λόγοι αεφῶς καὶ ἐντέχνως, τοῦτο τῆς δαλέκτου παρελήθηται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁφθη δὲ τῷ Ἀβραάμ ὁ Θεὸς πρὸς τῆ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ, καθήμενον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκητῆς αὐτοῦ μεσημβρίας. Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ἔφθαλ-

nis proprietatem, qua numerus plura indicans pro illo, qui unum significat, usurpatur, ubi non oportet, confusione replebimus contradicentes.

Ex eodem libro.

Et dixit Deus : Ecce Adam factus est ; sicut unus ex nobis ¹, qui sumus nimirum in una divinitate personarum. Hoc enim etsi cum ironia dictum est, unam tamen duntaxat personam significare non potest.

Ex eodem libro.

Et dixit Deus : Venite, descendamus, et confundamus linguam eorum ². Illud enim : Venite, duos significat. Et unus est, qui loquitur. Ex quo Trinitas perfecta declaratur. Quod autem eos, qui ejusdem potestatis et essentiae sunt, alligatur : Venite, inquit, hoc faciamus, facile apparet. Quod si angelos ministros allocutum respondetis,

Quomodo loquitur Deus ? Eone modo quo loquimur nos ? Impium sit, ita sentire. Nam consilium divinum, et primus ille mentis intelligentis motus est Sermo Dei, quem sic exponit et exprimit Scriptura, ut significet, Deum non modo procreare hominem voluisse, sed alicujus opera id voluisse præstare. Poterat enim ut ab initio fecit, sic omnia persequi. In principio fecit Deus cælum et terram. Deinde fecit lucem, postea armamentum. Nunc autem Deum quasi præcipientem et colloquentem inducens, cum quocum loquitur, tacite demonstrat, non quod nobis cognitionem invidet, sed ut nos illius areani incendat cupiditate, cujus vestigia indicat et semina quædam subjicit. Et enim quæ labore parta sunt, cum lætitia percipimus, diligenterque conservamus ; quæ vero facile comparamus, despiciere et negligere consuevimus. Itaque via quadam et ordine nos ad Unigeniti intelligentiam ducit et allicit. Atqui sermonis, qui per vocem effertur, usus non erat necessarius naturæ illi corporis experti, cum posset cogitata his verbis simul agenti communicare. Vox enim propter auditum, et auditus vocis est gratia. Ubi autem nec aer est, nec lingua, nec aures, nec obliquæ illæ aurium semitæ sonos ad sensum, qui in capite est, perducentes, ibi verba non sunt necessaria, sed ex ipsis cordis, ut ita dicam, aut animi notionibus cogitationes patefunt. Quamobrem Scriptura sapienter et scite, ut diximus, hanc figuram usurpat, ut mentem nostram ad personam, cum qua sermo instituitur, investigandam immellat.

Ex eodem libro.

Apparuit autem illi Deus ad quercum Mambræ, sedente ipso in ostio tabernaculi sui, in meridie. Suspicans autem oculis suis vidit, et ecce tres viri

¹ Gen. 11, 22. ² Gen. xi, 7.

steterunt super eum. Et videns cucurrit in occursum eis, et adoravit super terram, et dixit : Domine, si utique inveni gratiam coram te, ne transeas servum tuum ¹. Et paulo post : Dixit autem ad eum : Ubi Sara uxor tua ? Ille autem respondens dixit : Ecce in tabernaculo. Et ait : Revertens veniam ad te, et quæ sequuntur. Ecce scriptum est, Deum apparuisse Abraham, tres autem fuisse, qui apparuerunt. Et cum sint tres, sermo cum uno tantum instituitur, ut constet omnino, unam esse trium personarum divinitatem. Quod si unum quidem esse dixeris Deum, angelos autem duos, quomodo potuerunt cum Domino considerare ?

Ex eodem libro.

Dominus pluit super Sodomam, et Gomorrhham sulphur et ignem a Domino de celo ². Quæ quidem verba et duas indicant personas, et idem consilium æqualemque declarant potestatem. Duas autem consequitur tertia, quoniam mutuo inter se vinculo ita conjunctæ sunt, ut separari non possint.

Exodi ³.

Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est. Illud : Dominus, et Deus, et Dominus tres personas ostendit, illud autem : *Unus est*, divinitatem et naturam unam.

Davidis [et Zachariæ, et Isaiæ].

In Deo laudabo verbum ; in Domino laudabo sermonem. In Deo speravi, non timebo, quid faciat mihi homo ⁴. Et rursum : *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuæ* ⁵. Et rursum : *Vivit Dominus, et benedictus Deus, et exaltetur Deus salutis meæ* ⁶. Item : *In lumine tuo videbimus lumen* ⁷, hoc est, in Filio tuo videbimus Spiritum sanctum. Per ipsum enim multo clarius Patrem et Spiritum sanctum cognovimus. Multa præterea reperiemus, quibus sancta Trinitas indicatur. Hymnus etiam angelicus ille : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus* ⁸, ternæ sanctitatis celebratione tres personas demonstrat, semel autem Dominum nominans, unicam declarat divinitatem. Verum multo significantius David de Patre et Filio loquitur, ex persona Patris ad Filium : *Ex utero, inquit, genui te* ⁹. Per uterum paternam docet essentiam et naturam intelligi. Quem autem poteris alium sine tempore genitum invenire ? Ex persona autem Filii : *Dominus, inquit, dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te* ¹⁰. Illud enim : *Hodie genui te*, ortum ejus in tempore ex Virgine significat. Genui, pro eo, quod est, te gigni mihi placuit, vel procreavi. Huic autem personæ Filii congruit etiam illud Solomonis : *Dominus creavit me, et quæ sequuntur.* Deinde subjicit ; *Ante omnes colles generat me* ¹¹. Illud enim, Creavit me, ortum illius in tempore humanum significat. At illud ante omnes

α μοῖς αὐτοῦ εἶδε, καὶ ἰδὼν τρεῖς εἰστήκεισαν ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ ἰδὼν, προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τῆν γῆν, καὶ εἶπε, Κύριε, εἰ ἄρα εὗρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν, Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου ; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἰδοῦ, ἐν τῇ σκηνῇ. Καὶ εἶπεν, Ἐπαναστρέφωμαι ἔξω πρὸς σέ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἰδοῦ γέγραπται, ὄφθῆναί μιν τῷ Ἀβραάμ τὸν Θεῷ, εἶναι δὲ τρεῖς τοὺς ὄφθέντας, καὶ τριῶν ὄντων πρὸς ἓνα τὴν διάλεξιν γίνεσθαι, εἰς ἑμφασιν πάντων ; τοῦ τρισυποστάτου τῆς μιᾶς θεότητος. Εἰ δὲ τὸν ἓνα μὲν ἐρεῖ ; εἶναι Θεὸν, τοὺς ἄλλους δὲ ἀγγέλους, πῶς ἠνέσχοντο συγκαθῆσαι τῷ Δεσπότῃ ; Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Κύριος ἐβρέξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Τῶν δύο μὲν τοῦτο προσώπων ἑμφαντικόν, καὶ τῆς αὐτοβουλίας, ἰσοδυναμίας δηλωτικόν, τοῖς δυοῖ δὲ καὶ τὸ τρίτον συνεισάγεται, διὰ τὸ ἀχώριστον καὶ φεράλληλον.

Τῆς Ἐξόδου.

Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστί. Τὸ μὲν γὰρ Κύριος, καὶ Θεός, καὶ Κύριος ; τρεῖς ὑποστάσεις ὑπεμφαίνει, τὸ δὲ εἷς ἐστί τὴν ἐν τρισὶ μιᾶν θεότητα καὶ φύσιν.

Τοῦ Δαβὶδ.

Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰνέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰνέσω λόγον. Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Καὶ πάλιν ἄκουσον τῷ Θεῷ θυσιᾶν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Υἱῷ σου τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλουσα με ἡμέρα θλίψεώς σου. Καὶ αὐτίς, Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. Καὶ προσέειπεν, Ἐν τῷ φωτὶ σου ὄφθῆμα φῶς, τοῦτέστιν, ἐν τῷ Υἱῷ σου γνωσόμεθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δι' αὐτοῦ γὰρ ὡσπερ τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀριδωρότερον ἐμυσταγωγῆθημεν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα τῆς ἁγίας Τριάδος εὐρίσκομεν καταγγελτικά. Καὶ ὁ ἀγγελικὸς δὲ ὕμνος ; Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος, διὰ μὲν τοῦ τρισυποστάτου, διὰ δὲ τοῦ Κυρίου ἑνιαίου ἐδήλωσε τῆς θεότητος. Ἐμφαντικώτερον δὲ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φησιν ὁ Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, γαστρὸς θεοπρεπῶς νοουμένης τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ φύσεως. Τίνα γὰρ ἄλλον ἐρεῖν ἰσχύσεις ἀχρόνω ; γεγεννημένον ; ἐκ δὲ προσώπου τοῦ Υἱοῦ ὁ Κύριος εἶπε πρὸς με, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε, τὴν χρονικὴν αὐτοῦ δὴλοὶ γέννησιν, τὴν ἐκ τῆς Παρθένου. Γενένηκα γὰρ, ἀνεὶ τοῦ γεννηθῆναι εὐδόκησα, ἢ ἐκτίσα. Εἰρηξαι δὲ συμφώνως ; τοῦτω καὶ Σολομών προσώπων τοῦ υἱοῦ, Κύριος ἐκτίσέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα ἐπήγαγε Ἐκτίσθαι με πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με. Τὸ μὲν γὰρ ἐκτίσθαι τῆς κάτω καὶ χρονικῆς αὐτοῦ γεννήσεως, τὸ δὲ πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με τῆς

¹ Gen. xviii, 4 sqq. ² Gen. xix, 24. ³ Imo Deut. vi, 4. ⁴ Psal. lv, 11 ⁵ Psal. xlix, 14. ⁶ Psal. xvii, 47. ⁷ Psal. xxxv, 10. ⁸ Isa. vi, 3. ⁹ Psal. cix, 3. ¹⁰ Psal. ii, 7. ¹¹ Prov. viii, 25.

ἄνω, καὶ ἄχρονον, καὶ προαιωνίου. Καὶ πάλιν ὁ Δαβὶδ, **A** καὶ τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἑστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· Κύριον μὲν τὸν Πατέρα λέγων, Λόγον δὲ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὅτι ὅπως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφές, καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν· Πνεῦμα δὲ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πάλιν περὶ μὲν τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ, Ἄπεστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, ὁ Πατὴρ δηλονότι τὸν Υἱὸν, νοσοῦντας ἐν πλάνῃ. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἐξαποστειλεῖς τὸ Πνεῦμα σου καὶ κτισθήσονται, οἱ τῆς καινῆς δηλαδὴ κτίσεως, καὶ ἀνακαινιστῆς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, τῆς παλαιωθείσης ἐν ἁμαρτίαις. Οὕτε δὲ Λόγος προφητικὸς ἀποστέλλεται διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων εἰς τὸν ἀέρα χεόμενος, καὶ λυόμενος. Λέγει γὰρ ἐν ἄλλοις· *Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμέτει ἐν τῷ οὐρανῷ.* Οὕτε Πνεῦμα δι' ἀναπνευστικῶν ὁμοίως ὀργάνων ἐξωθούμενον, καὶ λυόμενον, καὶ χεόμενον. Ταῦτα γὰρ σωμάτων. Φανερόν οὖν, ὅτι Λόγος, καὶ Πνεῦμα, ἐνυπόστατα, καὶ ἄδια, καὶ δημιουργά. Καὶ ὁ Ἰωβ δὲ φησι, *Ζῆ Κύριος, ὁ οὐτὼ με κρίνας, καὶ ὁ παντοκράτωρ, ὁ παραπικράνας μου τὴν ψυχήν, καὶ Πνεῦμα θεῖον τὸ περιὸν ἐν ρισί μου.* Καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, *Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὁ Λόγος μου, καὶ τὸ Πνεῦμά μου.* Καὶ ὁ Ἡσαίας, *Νῦν Κύριος ἐξαπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ.*

Βίβλου Γενέσεως.

Φησὶν Ἰακώβ πρὸς τὰς δύο γυναῖκας αὐτοῦ· *Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καθ' ὕπνους, Ἐώρακα ὄσα σοι Λάβαν ποιεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ ὄφθεις σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ.* Εἰ οὖν ἄγγελος ἀπλῶς ἦν εἰς τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων, πῶς ἑαυτὸν ἐκάλει Θεόν; ἢ πάντως ὁ Υἱὸς ἦν, ὅς ἐστιν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς λόγος νοῦ· ἐξαγγελτικὸς γὰρ ὁ λόγος τοῦ νοῦ, ἔτι δὲ, καὶ ὡς μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἀναγγεῖλας ἡμῖν τὸ τῆς πατρότητος ὄνομα. Ἐξανέρωσιν γὰρ, φησὶ, *τὸ δρομά σου τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡς τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.* Οὕτω γὰρ αὐτὸν προσηγόρευσεν Ἡσαίας· *προσέτι, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ Θεὸν ἰσχυρὸν ἐξουσιαστήν* κατονομάσας αὐτόν. Τίς γὰρ Θεοῦ **D** σύμβουλος, εἰ μὴ ὁ ὁμοούσιος, καὶ αὐτοδύναμος, καὶ ἰσότημος Υἱὸς; βουλὴ δὲ τοῦ Πατρὸς, ἢ διὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ βουλὴ δὲ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, αὐτοθελεῖς αἰνίττεται. Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς οὕτως καὶ Θεὸς ἐνανθρώπησε, φησὶν ὁ αὐτός· Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, Υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη παιδίον ὁ Υἱὸς, καὶ συναεστράφη ἡμῖν. Περὶ γὰρ τοῦ κυρίου; Υἱοῦ ταῦτα προσήψετε, καὶ οὐ περὶ ἀπλῶς νοῦ, καὶ ὡς παράδοξον ἔργον. Τί δὲ παράδοξον ἀπλῶς υἱὸν γεννηθῆναι παιδίον; διὸ καὶ τὰ ἐξῆς ἀρῶδηλότατα προσέθηκεν εἰς ἔμφασιν τῆς

colles, alterum illum cœlestem et s'ne tempore, et ante sæcula declarat. Item David : *Verbo, inquit, Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ¹; Dominum appellat Patrem; Verbum autem Filium ipsius, quoniam ita se habet cum Patre, ut cum mente verbum et oratio, non solum propter ortum qui sine ulla fuit affectione, verum etiam propter conjunctionem cum Patre, et quia voluntatem ejus enuntiat. Spiritum vero vocat Spiritum sanctum. Item de Verbo et Filio : *Misit Verbum suum, inquit, et sanavit eos* ². Pater nimirum misit Filium, et sanavit ignorantiae morbo laborantes. At de Spiritu sancto : *Mittes, inquit, Spiritum tuum, et creabuntur* ³, nova utique creatione; et *renovabis faciem terre* ⁴, quæ consentit in peccatis. Neque vero vocalibus instrumentis enuntiatum hoc verbum in aera diffunditur atque dissolvitur. Sic enim dicit : *In sæculum, Domine, Verbum tuum permanet in cœlo* ⁵. Nec Spiritus ille spirandi instrumentis expellitur, aut spargitur et dissipatur : hæc enim corporibus contingunt. Perspicuum igitur est, Verbum et Spiritum in sua utrumque existere persona, et esse æternum, et creatorem. Præterea Job dicit : *Vivit Deus, qui ita me judicavit, et omnipotens qui amaram reddidit animam meam, et Spiritus Dei mihi in naribus circumit* ⁶. Et Zacharias ex persona Dei et Patris : *Ego vobiscum, inquit, sum, et Verbum meum, et Spiritus meus.* Et Isaias : *Nunc, inquit, Dominus misit me, et Spiritus ejus* ⁷.

Ex Genesi [et Isaia].

Dixit Jacob ad duas uxores suas : Et dixit mihi angelus Dei in somnis ¹ : *Vidi quæcumque fecit tibi Laban, et quæ sequuntur.* Deinde : *Ego, inquit, sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei.* Si angelus erat unus e numero ministrantium potestatum, quomodo se ipsum appellat Deum? An utique Filius erat, qui Dei et Patris est angelus, hoc est nuntius, ut mentis index est verbum, et sermo mentis et animi sensum indicat? Post humanam enim carnem assumptam nuntians nobis Patris nomen, *Nuntiavi, inquit, nomen tuum hominibus* ². Et *magni consilii Angelus* vocatur ab Isaia, et *magnus Consiliarius, et Deus fortis, et potens* ³. Quis porro consiliarius Dei, nisi qui ejusdem est essentialis, ejusdemque potestatis et dignitatis æqualis Filius? Consilium voluntasque Patris est hominum salus per evangelica mandata. Patris vero et Filii consilio eadem voluntas significatur. Quod autem Filius hic et Deus carnem humanam induerit, ostendit idem Isaias : *Puer, inquit, natus est nobis et filius datus est nobis* ⁴. Propter nos enim natus est puer ille Filius, et nobiscum versatus est. Nam de illo, qui vere Filius est, non autem de quolibet filio hæc prædixit propheta. Et opus hoc ut admirandum prædicat. Quid autem admiran-

¹ Psal. xxxii, 6. ² Psal. cvi, 20. ³ Psal. ciii, 50. ⁴ Psal. cxviii, 89. ⁵ Job. xxvii, 2, 3. ⁶ Isa. xlviii, 16. ⁷ Gen. xxxi, 11. ⁸ Joan. xvii, 6. ⁹ Isa. ix, 6. ¹⁰ Isa. ix, 6.

dum, eum qui simpliciter filius sit, puerum nasci? **A** αὐτοῦ θεότητος, καὶ διαστολὴν τῆς ἀπλῶς εὐδοκίας.
 Quamobrem et clariora deinceps subiecit, ut divinitatem illius et differentiam inter eum et reliquos, qui simpliciter filii sunt, indicaret.

Jeremiæ [imo Baruch et Isaia].

Hic est Deus noster : et non aestimabitur alius adversus eum . Deinde addit : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* ¹. Et *Isaias : Ecce, inquit, Deus noster. Ipse veniet, et salvabit nos* ². Afferens autem signum adventus ejus in carne subjungit : *Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet, ut cervus, claudus, et diserta erit lingua balborum* ³. Quæ quidem omnia re ipsa perfecta humanam carnem ab illo assumptam indicio certissimo testantur. Idemque rursus ait : *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit eos*. Legatus enim est intercessor, qualis fuit Moyses, et si quis alius post Moysen. Ac per legatos quidem atque angelos multi sæpenumero servati sunt, ut *imi*, quos vel Moyses vel Jesus Nave filius, et alii ejusmodi rexerunt et gubernarunt. Et qui fuerunt sub Ezechia, quo quidem tempore angelus una nocte centum octoginta quinque millia Assyriorum delevit. Hæc profecto Dei peregrinationem clarissime patefaciunt.

Isaie.

Dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce virgo concipiet, et pariet filium ⁴. Omnis enim, quæ fetum in utero gerit, non est virgo. Hæc autem **C** fetum in utero gerens erit virgo. Quod quidem ut admirabile testimonium atque indicium proponitur.

Ejusdem.

Antequam sciat puer bonum, aut malum, reprobatur malitiam ut eligat bonum ⁵. Cuinam puero hæc dices convenire? Solus Christus peccatum (inquit) non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, id est, neque re, neque verbis peccavit. Aliorum autem omnium nullus (inquit) purus a macula.

Michæ.

Et tu, Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim mihi exiit dux, qui regat populum meum Israel ⁶. Verum ut ostenderet hunc non esse hominem nudum et solum, **D** sed cum Deo conjunctum, adjecit : *Exitus ejus ab initio, a diebus sæculi* ⁷. Actiones, inquit, ejus ad divinitatem pertinentes, vel ortus ejus, ab initio, ex sæculi intervallo, hæc est, ab omni aeternitate. Zorobabel autem Babylone natus est. Vides exquisitissime subductam rationem ad locum usque, in quo natus est Christus.

Daniel.

Videbam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, et ad Antiquum æternum accessit, et ad ejus conspectum adductus

Jeremiou.

Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Εἶτα ἐπήγαγε, Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστράφη. Καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ λόγῳ Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν αὐτὸς ἦξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Διδούς δὲ καὶ σημεῖον τῆς ἐνδάρκου παρουσίας αὐτοῦ προσέθηκε, Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὠτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείπεται ὡς ἔλαφος ὁ χυλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται γλῶσσα μοιλάλου ἕπερ ἅπαντα γεγονότα μαρτύριον ἀψευδῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ αὖθις εἰρηκεν Ὁυ πρόβεισι, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς. Πρέβεισι; γὰρ ὁ μεσίτης, οἷος ἦν ὁ Μωϋσῆς, καὶ εἴ τις κατ' ἐκείνον· καὶ τοὶ καὶ διὰ μεσίτου, καὶ δι' ἀγγέλου πολλοὶ πολλάκις ἐσώθησαν, ὡς οἱ διὰ Μωσέως δημαγωγοί, καὶ διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ τῶν τοιούτων. Καὶ αὖθις, οἱ περὶ τὸν Ἐζεκιαν, ἐφ' οὓς τὰς ῥοπαὶς χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων ὁ ἄγγελος ἀνείλε μὲν νυκτὶ. Πρὸ δὲ τῆς οὖν, ὅτι φανερὰν ἐπιδημίαν Θεοῦ τὰ ῥήματα μηνύουσι.

Ἡσαίου.

Δώσει Κύριος αὐτὸς ἡμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν. Πᾶσα μὲν ἐν γαστρὶ ἔχουσα, οὐκ ἐστὶ παρθένος. Αὕτη δὲ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, παρθένος ἦν. Διὸ καὶ ὡς παράδοξον εἰς σημεῖον δέδοται.

Τοῦ αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ποίῳ δὲ παιδί ταῦτα προσαρμόσεις; Μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς ἀμαρτίαν, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, τουτέστιν οὔτε λόγῳ, οὔτε ἔργῳ ἡμάρτηκε. Τῶν ἄλλων δὲ πάντων οὐδεὶς, φησὶ, καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου.

Μιχαίου.

Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξέλυσται ἡγοῦμενος, ὅστις ποιμαίνει τὸν λαόν μου τῶν Ἰσραήλ. Ἴνα δὲ διδάξῃ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος ψιλὸς οὐτος, ἀλλ' ἠνωμένος Θεῷ, προσέθηκεν, Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀπ' ἡμερῶν αἰῶνος· αἱ κατὰ τὴν θεότητα, φησὶν, ἐνέργειαι αὐτοῦ, ἡ ἢ γέννησις αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐκ διαστημάτων αἰῶνος, ἔγγον αἰώνιοι. Ὅ δὲ Ζοροβάβελ ἐν Βαβυλῶνι γεγέννηται. Ὅρξ ἀκριβολογίαν μέχρι καὶ τοῦ τόπου, οὗ ὁ Χριστὸς γεγέννηται;

Δανιήλ.

Ἐθεώρουν ἐν ὀφθαλμοῖς τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφέλων τοῦ οὐρανοῦ, ὡσεὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν. Καὶ ἕως τοῦ Παλαιῦ τῶν ἡμεῶν

¹ Bar. iii, 6, 38. ² Isa. xxxv, 4. ³ ibid. 5, 6. ⁴ Isa. vii, 14. ⁵ ibid. 15. ⁶ Mich. v, 2.

ἐδόθη, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, καὶ αὐτῷ ἔδόθη ἡ ἀρχή, καὶ ἡ τιμή, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται. Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τίς οὖν ἐστίν, ὁ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ἀναφαίρετον κατὰ πάντων; Ἄνθρωπος; μὲν πάντως οὐδαίς, ὁ θεάνθρωπος δὲ Χριστός, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ εἶρηκε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεὶ δός, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. Ὁ Χριστός; γὰρ καὶ ὡς Θεὸς βασιλεύς ἐστι, καὶ υἱὸς βασιλέως. Καὶ ὡς ἄνθρωπος βασιλεύς γέγονε, καὶ υἱὸς βασιλέως τοῦ Δαβὶδ, διὸ καὶ ὕστερον ἔλεγεν, Ἐδόθη μοι ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πρὸς δὲ ὁ Πατὴρ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν βασιλείαν, ὡς ἄνθρωπον ἔλεγε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Εἶπε γὰρ, φησι, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἡ τίνες εἰσὶν δύο κύριοι τοῦ Δαβὶδ, περὶ ὧν ὁ λόγος, εἰ μὴ τούτους ἐρεῖς; Εἰπὼν δὲ ὁ Δαβὶδ, Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεὶ δός, καὶ τὰ ἐξῆς, προσεπήγαγεν ὅτι Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τὸ τῆς θεότητος, ἢ τῆς υἱότητος δηλονότι. Ἄει γὰρ ἦν ἀμφότερα. Τίς οὖν ὁ τοιοῦτος βασιλεύς, εἰ μὴ ὁστος; τίνι δὲ καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐδοῦλευσαν, καὶ ἐνευλογῆθησαν, καὶ ἐμακάρισαν, εἰ μὴ μόνον τὸν Χριστὸν; εἰ δ' ἔτι περιμένεις αὐτὸν, ὅτε ὁ Ἕλλησ προδραμεῖται τούτου, τὴν δευτέραν κάθοδον τοῦ Σωτήρος; λέγεις, ὅτε καὶ ἡ τοῦ κόσμου συντέλεια. Δύο γὰρ οὐσῶν καθόδων, τῆς μὲν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ, τῆς δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν παγκόσμιον κρίσιν, ἡ μὲν ἦδη γέγονεν, ἡ δὲ πρόσδρομος; Ἰωάννης, ὁ δεύτερος Ἕλλησ· ἡ δὲ γενήσεται πρόσδρομον ἔχουσα Ἕλλησ τὸν δεύτερον Ἰωάννην. Ἀμφότεροι γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος, καὶ τῆς αὐτῆς χάριτος, καὶ δυνάμεως, ὅσον εἰς τὸ προτρέχειν Χριστοῦ.

Τὸν ἡλειμμένον καὶ μεσσίαν, ὃν ἀπεκδέχεσθε, ψιλός ἐστιν ἄνθρωπος, ἢ θεάνθρωπος; Εἰ μὲν γὰρ ψιλός ἄνθρωπος, οὐκ ἐστίν ὃν ὀπροφήται κατήγγειλαν. Ὅστωι γὰρ σημεῖα θεότητος αὐτῷ προστιθέασι, διαστέλλοντες ἀπὸ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων. Καὶ πόθεν ἄλλοθεν μαθόντες προσδοκᾶτε τούτον; Εἰ ἐκ θεάνθρωπός ἐστιν, ἰδοὺ καὶ ἄλλο πρόσωπον θεότητος ὁμολογοῦντες λαμβάνετε. Οὐ γὰρ τὸν Πατέρα πάντως ἐρεῖτε. Παιδίον γὰρ, φησὶν, ἐγεννήθη ἡμῖν, Υἱός, ἀλλ' οὐκ ὁ Πατήρ. Τοῦ ἀλείφειν δὲ καὶ τοῦ χρίαιν ταυτὸ σημαινόντων, ὁ αὐτός ἐστιν ἡλειμμένος, καὶ Χριστός. Σύνατε δὴ, ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Καὶ ὁ Ἡσαίας δὲ φησι πρὸς ὑμᾶς, Οἱ τυφλοὶ, ἐμβλέψατε, καὶ οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε. Ἡ γοῦν προδήλως ἰδελοτυφλώτετε, ἢ παντελῶς ἀναίσθηταίτε! Πότε οὖν ὀνομάτων ἑμωυμίας; ἢ ῥημάτων σημασίας; ἢ λέξεων ἰδιότητος; ἀστυλεῖτε, δι' ὧν καταλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια;

Περὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ.

Φησὶν ὁ Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· Συνα-

A est, et datus est illi honor, et imperium, et regnum, et omnes populi, tribus, linguæ serviunt illi. Potestas ejus potestas sempiterna, quæ non pertransibit, et regnum illius non evertetur. Ecquis est hic filius hominis, qui potestatem accipit absolutam in omnes ac sempiternam? Homo quidem omnino nullus, sed ipse Deus et homo Christus. De quo et David Deum et Patrem sic alloquitur: Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis. Christus enim et uti Deus rex est, et filius regis; et uti homo factus est rex, et filius regis, nempe Davidis. Ex quo postea: Data est, inquit, mihi omnis potestas in celo et in terra. Ad quem Pater, postquam, ut homo, potestatem accepit: Sede, inquit, a dextris meis. Dixit enim (ut ait David) Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quinam sunt hi duo Domini ipsius Davidis, nisi hos concesseris? At cum dixisset David: Deus, judicium tuum regi da, et quæ sequuntur, subjecit: Quoniam ante solens permanet nomen ejus, nomen illud utique quod illum Deum, aut Filium esse demonstrat. Semper enim utrumque fuit. Ecquis igitur ejusmodi rex, nisi hic? Cui servierunt omnes gentes, nisi Christo? Quem nisi Christum collaudarunt, beatumque prædicaverunt? Sin adhuc ipsum expectas, quoad præcurrat Elias, secundum Servatoris descensum expectas, cum adierit mundi finis. Nam cum duo sint Christi descensus, unus cum ad naturam humanam assumendam venit, alter cum veniet ad judicandum orbem universum, prior jam fuit, cujus præcursor tanquam alter Elias Joannes existit, posterior erit, et Eliam tanquam alterum Joannem habebit præcursorem. Ambo enim sunt ejusdem Spiritus, et ejusdem gratiæ atque virtutis, quatenus Christum præcurrunt.

Unctus ille et Messias, quem expectatis, est purus homo, et Deus et homo? Nam si purus homo est, non est ille, quem prædixerunt prophetae, qui signa ei divinitatis adjunxerunt, ut ipsum a puris et meris hominibus separarent, vos autem a quibus aliis didicistis notas et signa illius, quem expectatis? Sin Deus est homo, nonne animadvertitis, vos aliam divinitatis personam confiteri? Neque enim dicetis huic esse Patrem. Nam, Puer, inquit, natus est nobis. Filius, non autem Pater. Jam Messias, et Christus, et unctus idem est. *Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite. Et Isaias vos alloquitur, Cæci, iniquiens, inspicite, et surdi, audite. Ultrone cæci estis? an omnino sensibus caritis? Ecquando igitur nominum ambiguitates, aut verborum significationes, aut dictionum proprietates distinguetis, quibus veritas comprehenditur?*

De Christi cruciatibus et morte.

David ex persona Christi, *Consilium, inquit, ma-*

¹ Dan. vii, 13, 14. ² Psal. lxxi, 2. ³ Mat. h. xxviii, 18. ⁴ Psal. cix, 1. ⁵ Psal. lxxi, 17. ⁶ Isa. ix, 6, ⁷ Psal. xciii, 8. ⁸ Isa. xlii, 1 f.

*lignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*¹. Hæc cum illis, quæ narrantur in Evangeliiis plane congruentia cuinam alii, nisi Christo dices convenire? Eadem per Isaiam de se prædixit Christus: *Dorsum meum percussentibus præbui, genas vellentibus, et faciem ab ignominia conspuentium non averti*². Et rursus David: *Dederunt, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto*³. Quod si hæc intelliges de populo in captivitate constituto, cum constet eum, licet alia multa pertulerit, hujusmodi tamen non fuisse perpressum, sententia tua facile refelletur. Mortem ipsius prædixit Isaias: *Ut oris, inquit, ad occisionem ductus est*⁴. Verum ut cognosceres eam nobis fuisse salutarem, rursus idem, *Livore, inquit, ejus sanati omnes sumus*⁵. Ut intelligeres autem ob ejus mortem Judæorum genus ad exitium pervenisse subjecit, *Et dabo impios pro ejus sepulchra*⁶. Quid enim Judæorum impietate flagitiosius, qui eum, a quo tam multa beneficia acceperant, interfecerunt

De Christi resurrectione.

*Non relinques, inquit David, animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*⁷ nempe corporis. Deinde, *Notos, inquit, fecisti mihi dies vite. Oseas multo clarius: Et sanabit nos post duos dies, in die tertia, et resurgemus, et vivemus in conspectu ejus*⁸. Hæc autem dicta sunt ex persona eorum, qui dormierant, quorum corpora cum Christo surrexerunt tertio die, quo surrexit ipse, et apparuerunt multis, ut Evangelium docet⁹. Quinetiam Josephus Hebræus in xviii libro *De antiquitate Judæorum* de Christo loquitur ad hunc modum: Fuit eodem tempore Jesus, vir sapiens, si tamen eum appellare virum fas est. Erat enim mirabilium operum effector, et doctor hominum qui cum voluptate quæ vera sunt amplexantur. Ac multos quidem tum ex Judæis, tum ex aliis gentibus adjunxit sibi. Hic erat Christus. Quem nostræ gentis principibus accusantibus a Pilato damnatum cruci affixerunt Judæi. Nec tamen qui eum prius dilexerant, doctrinam ipsius promulgare destiterunt. Tertio namque post die se rursus viventem illis conspiciendum præbuit, cum et hæc et alia de ipso innumerabilia divini prophetæ prædixissent.

De Ecclesia ex gentibus, juxta Isaiam.

*Lactare, solitudo sitiens. Exsulet solitudo, et floreat quasi lilium. Et loca deserta Jordanis exsultabunt, et gloria Libani datu est ei, et honor Carmeli*¹⁰. Hæc sensu quidem nec facta sunt nunquam, neque fient. Quis enim solitudinem et loca deserta deligat ad habitandum, nisi forte Christianos monachos dixeris? Spiritu autem plane contigerunt.

ἡ ζωὴ κορηρευομένων περισσοῦν με. Ὁμῶς χειρῶν μου, καὶ πόδας μου. Ἐξηρίθμισαν πάντα τὰ ὀστά μου. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτα τίνι ἄλλῳ προσαρμόσεις παρὰ τὸν Χριστόν, περὶ ὧν ἀπάντων συνωδᾷ τὸ Εὐαγγέλιον ἱστορεῖ; καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ δὲ προεῖρηκε περὶ τῶν τοιούτων ὁ Χριστός· τὸν γῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βραχισματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύρης ἐμπυσομάτων. Καὶ πάλιν Δαβὶδ· Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος. Εἰ δὲ περὶ τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ λαοῦ ταῦτα νόησεις, ἐπιστομίσει σε τὸ μηδαμοῦ γεγράφθαι κατ' εἶδος αὐτὰ ταῦτα τοῦτους παθεῖν, ἕτερα δὲ πολλά καὶ χαλεπά. Περὶ δὲ τῆς ἀναίρεσεως αὐτοῦ προεῖρηκεν Ἰησοῦς· Ὡς πρόδοτον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. Ἰνα δὲ γινῶς, ὅτι σωτήριος ἡμῖν αὕτη γεγένηται, φησὶ πάλιν ὁ αὐτός, Τῷ μῶλωπι αὐτοῦ πάντες ἴδομεν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι διὰ τὴν σφαγὴν αὐτοῦ παρεδόθη τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐξολόθρευσιν, προσέθηκε, Καὶ δώσω τοὺς κορηρούς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. Τί γὰρ Ἰουδαίον πονηρότερον ἀνελόντων τὸν τσαῦτα τοῦτους εὐεργετήσαντα;

Περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Φησὶν ὁ Δαβὶδ, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν, τοῦ σώματος δηλονότι. Ἐἴτα, Ἐργῶρισός με ἐδόους ζωῆς· καὶ ὡσπὲρ ἐξ ἐναντιότερον φησὶ· Καὶ ὑγάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, καὶ ἀναστήσομεθα, καὶ ἔξοδμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ, προσωπῶ ταῦτα λέγων τῶν κεκοιμημένων ἁγίων, ὧν τὰ σώματα συνηγέρθησαν τῷ Χριστῷ κατὰ τὴν τρίτημερον ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ ἐνεσφαιρίσθησαν πολλοίς, ὡς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἑβραῖος Ἰώσηπος κατὰ τὸν ἐκτωκαδέκατον τόμον τῆς Ἀρχαιολογίας αὐτοῦ· Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὴν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἄνθρωπος, εἰπερ ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρῆ. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων ἠδουῆ τάληθῆ δεχομένων καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστός οὗτος ἦν, καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν παρ' ἡμῖν πρώτων ἀνδρῶν καθήλωσαν Ἰουδαίῳ σταυρῷ, ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου. Οὐκ ἐξεπαύσαντο δὲ οἱ τῶν πρώτων ἀγχιψαντες τὰ αὐτοῦ καταγγέλλειν. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχον ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων.

Περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας ἐκ τῶν Ἰουδαίων.

Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα. Ἀγαλλιάσθη ἔρημος, καὶ ἀνοσείτω ὡς κρίνον, καὶ ἐξανθήσει, καὶ ἀγαλλιάσεται τὸ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμύλου. Αἰσθητῶς μὲν οὖν οὐτε γέγονεν, οὐτε γενήσεται ταῦτα. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τὴν ἔρημον οἰκῆσαι, εἰ μὴ τοὺς Χριστιανούς ἐρεῖς μοναχοῦς; Ἀναγωγικῶς δὲ,

¹ Psal. xxi, 17 sqq. ² Isa. l, 6. ³ Psal. lxxviii, 22. ⁴ Isa. liii, 7. ⁵ Ibid. 5. ⁶ Ibid. 9. ⁷ Psal. xv, 10, 11. ⁸ Osee. vi, 5. ⁹ Matth. xxvii, 53. ¹⁰ Isa. xxxv, 1, 2.

καὶ πάντων. Ἐρημος μὲν γὰρ ἡ ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησία Ἰσραὴλ ἀκάρπων πρὶν, καὶ ὄντων οἰκητήριον τῶν νοσητῶν θηρίων, ἧτις φλεγόμενη τῷ πυρὶ τῶν παθῶν ἐδίψε θεογνωσίας καὶ σωτηρίας. Καὶ τυχοῦσα τοῦ κηρύγματος; εὐφραίνεται, καὶ ἀγαλλιᾶται, καὶ ἀνθεί τῇ φαιδρότητι, καὶ εὐωδία τῶν ἀρετῶν. Ἐδόθη δὲ αὐτῇ καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου, τουτέστι τοῦ παλαιοῦ λαοῦ, ὃν καὶ Κάρμηλον ὠνόμασε. Δόξα δὲ τούτου καὶ τιμὴ ἡ εὐσεβεία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν οἰκειώσεις, καὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης καὶ τοῦ νόμου, καὶ τὸ τῶν θεῶν ἀντιλήψεων ἀμφιλαφές, καὶ τὸ τῶν χαρίτων κατάκομον. Καὶ πάλιν, *Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα, ῥήξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα*. Στεῖρα μὲν γὰρ ἡ δηλωθεῖσα ἐκκλησία, καὶ ἄγονο; καρπῶν ἀρετῆς τὸ πρότερον, ὕστερον δὲ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ὑποδεξαμένη πολύπαι; ἐγένετο, νικήσασα τῇ πολυκληθείᾳ τὴν Ἰουδαϊκὴν συναγωγὴν, ἧς ἀνήρ ὁ Θεὸς τὸ πρὶν, ἀγαπῶν καὶ προνοοῦμενος καὶ φυλάττων αὐτὴν, ἢ καὶ ὁ νόμος. Πάλιν δὲ προσώπων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Ἡσαίας πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν φησιν: *Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνῶν τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομησάαι κληρονομίαν ἐρήμου, καὶ τὰ ἐξῆς*. Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ γὰρ ἐπηγγείλατο τῷ Υἱῷ λέγων, *Καὶ δώσω σοι ἔθνη, τὴν κληρονομίαν σου*. Ὁ αὐτὸς δὲ Δαβὶδ παρεκάλει τὸν Πατέρα περὶ τούτων λέγων, *Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς*. Καὶ ὁ Ἡσαίας δὲ εἶρηκε προσώπων τοῦ τοιοῦτου νομοθέτου: *Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἔθνῶν, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπίουσι*. Τίς δὲ ὁ νόμος οὗτος; παρὰ τὸν εὐαγγελικόν, ὃς ἐφώτισε τὰ ἐσκοτισμένα τῇ πλάνῃ ἔθνη; Ὁ γὰρ Μωσαϊκὸς πρὸ πολλῶν ἐτῶν; ἐξηλέλυθεν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Περὶ τῆς καινῆς διαθήκης τοῦ εὐαγγελίου πάλιν προφητεύουσεν Ἡσαίας εἰπὼν, *Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ*. Ὁ γὰρ Κύριος; ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς νῦν μὲν ἐν τῷ ὄρει Σιών καθήμενος, καὶ διδάσκων, νῦν δὲ ἐν τῇ πόλει τῇ Ἱερουσαλήμ διατρίβων, ἐνομοθέτησε τὸν εὐαγγελικόν νόμον τε καὶ λόγον. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νῦν φησιν ὁ προφήτης. Πῶς; γὰρ, ὃς ἐν τῷ Σινᾷ ἐνομοθετήθη, ἀλλ' οὐκ ἐν Σιών, οὐδὲ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν πολλῶν πρὸ τοῦ Ἡσαίου, ὡς περ, εὐαγγελικὸς πολλῶν μετὰ τὸν Ἡσαίαν; Διὸ καὶ προσφωῶς εἶπεν, *ὅτι ἐξελεύσεται*. Ὁ παλαιὸς γὰρ ἐξῆλλε. Περὶ τούτου δὲ τοῦ καινοῦ καὶ Ἱερεμίας προεἶρηκε λέγων, *Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσονται ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτούς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐκέμισαν τῇ διαθήκῃ μου κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτῶν*. Συνεσκιασμένα δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ ἀφανισθῶσι τὰ βιβλία. Ὅπου γὰρ παρόντα, καὶ θαυματοργουντα βλέποντες, καὶ τελείαν ἀπέδειξιν τῆς αὐτοῦ θεότητος παρεχόμε-

A Nam gentium Ecclesia nullos antea fructus ferentium erat quædam veluti solitudo, in qua debebant vitiorum feræ. Hæc Dei cognitionem salutemque sitiens letatur, et exultat, et floret, fructuum pulchritudine et suavitate decorata. Data autem est illi gloria Libani, hoc est, antiqui populi, quem et Carmelum vocat, cujus gloria et honor est pietas, religio et amicitia Dei, et gloriæ legisque sublimitas, et divinorum munerum copia, atque gratiarum abundantia. Et rursum: *Lactare, sterilis, quæ non parit; erumpe et clama, quæ non parturitur. Quoniam multi sunt filii magis desertæ, quam habentis virum*. Steril' enim erat Ecclesia, quam ostendimus, nec ullos ante ferebat virtutum fructus. Post autem pietatem et religionem amplexa, multorum facta est filiorum mater, Judaicamque Synagogam, cujus antea vir erat Deus, qui eam diligebat, et providentia sua fovebat ac tuebatur, vel etiam lex, vicit fecunditate. Rursum ex persona Dei et Patris Filium et Deum alloquens sic ait Isaias: *Ecce dedi te in sædus gentium, ut terram constituas, et solitudinis suscipias hæreditatem*, et quæ sequuntur. Quod etiam per Davidem Filio pollicitus est, *Et dabo, inquit, gentes hæreditatem tuam*. Ac ipse quidem David Patrem ad hoc hortabatur, *Constitue, inquit, Domine, legelatorem super eos*. At Isaias ex hujus legislatoris persona, *Lex, inquit, egredietur a me in lucem gentium, et in brachio meo gentes sperabunt*. Quænam alia est illa lex, præter evangelicam, quæ gentes in ignorantie tenebris aberrantes illustravit? Nam lex quidem Mosaica multis jam annis antecesserat.

Ejusdem.

Jam de novo Evangelii testamento rursum Isaias ante locutus est: *Ex Sion, inquit, exhibit lex, et sermo Domini ex Jerusalem*. Siquidem Dominus noster Jesus Christus nunc in monte Sion sedens et docens, nunc in civitate Jerusalem versans, legem et doctrinam evangelicam tradidit. Neque enim de Mosaica lege propheta nunc loquitur. Qui enim id fieri queat, cum ea non in Sion, nec in Jerusalem, sed in monte Sion fuerit lata, multo antequam natus esset Isaias, quemadmodum evangelica multo post ipsum Isaiam tempore promulgata fuit? Quapropter apposite dixit: *Exibit; quoniam antiqua lex jam exierat. Hoc autem tempus Jeremias item pronuntiavit his verbis: Ecce veniunt dies, dicit Dominus, et feriam vobiscum sædus novum, non secundum illud sædus, quod inivi cum patribus vestris, qua die manum eorum apprehendi, ut educerem eos de terra Egypti, quoniam illi sædus meum non observarunt, et ego neglexi eos*. Hæc et his similia obscure tradita sunt, ne delerentur libri. Nam qui Christum præsentem, et res admirabiles

¹ Isa. LIV, 1. ² Isa. XLIX, 8. ³ Psal. II, 8. ⁴ Psal. IX, 21. ⁵ Isa. LI, 4. ⁶ Isa. II, 5. ⁷ Jerem. XXXI, 32.

efficentem, et certissima divinitatis suæ afferentem indicia contuentes non susceperunt, sed egerunt in crucem, hi scilicet prophetiis pepercissent de ipso loquentibus, si eas nulla contectas umbra, sed apertas ac nudas accepissent? Jam vero nos Christi nomine appellatum iri prædixit Isaias: Vos, inquit, tollet evertetque Dominus. Illis autem, qui servient mihi, novum nomen imponet, quod in universa terra celebrabitur¹. Idemque rursus: Videbunt, inquit, gentes gloriam tuam, et omnes reges justitiam tuam. Et vocabitur nomen novum, quod ipse Dominus pronuntiabit². Hoc Oseas item prædixit: Et erit, inquit, in novissimis temporibus nomen ejus illustre in universa terra. Et nomine illius multi populi appellabuntur. Et ibunt in viis ejus, et vivent in ipsis.

Ejusdem.

Et in te precabuntur, quoniam in te Dominus est. Et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et non cognovimus. Illud, Et precabuntur in te, præsignificat eos, qui crediderunt in Christum. Illud autem, Quoniam in te Deus est³, in carne assumpta præmonstrat divinitatem. At illud, Tu enim es Deus, et non cognovimus, excusationem indicat Judæorum in judicio futuro, quæ stulta atque inanis erit. Si Christus impostor fuit, quomodo quæ prædixit, eventu comprobata sunt omnia: ut ea, quæ ad templi destructionem, quæ ad civitatem Hierosolymorum expugnandam evertendamque, et ad internectionem Judæorum, quæque ad discipulos suos, et ad res admirandas, quas in nomine suo erant facturi, pertinentia prænuntiavit?

Item contra Hebræos, magni Joannis Chrysostomi capita maxime apposita, et opportuna ex eo selecta volumine quo orationes in Judæos continentur.

Si virum aliquem venerandum, atque præclarum in cauponam, aut latronum diversorium adductum cerneres, eumque deinde contumeliis et verberibus affectum gravissima eorum debarchantium probra perpeti animadverteres, proptereane cauponam, aut diversorium illud admirandum existimares, quod illuc insignis ille vir adductus esset? an potius detestareris ea, quæ perspiceres, et ab illis abhorreres, quod talis vir ibi tam indignis modis acceptus esset? Similem ejusmodi loco esse puta Synagogam Judæorum, qui Moysen et prophetas in illam adductos ignominia potius afficiunt, quam honore. Etenim cum dicant, eos nihil esse locutos de Christo, deque illius humanitate, imo vero voces eorum hoc indicantes corrumpant, nonne manifesta illos afficiunt ignominia? Nam et Serapidis templum hos libros a Ptolemæo descriptos continebat, neque tamen ob id quisquam templum illud sanctum existimavit. Ipsi quidem libri propriam habebant sanctitatem, sed eam templo non impertiebant propter impuritatem co-

νον οὐκ ἠδέσθησαν, ἀλλ' ἐσταύρωσαν, σχολῆ γ' ἂν τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν ἐφείσαντο, εἰ ταύτας ἀσυγκιάστους ἔλαβον καὶ γυμνάς; Ἐτι δὲ καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κλήσις ἡμῖν ἔσται, προεῖρηκε μὲν Ἰσαίας, Ὑμᾶς, λέγων, ἀνελπί Κύριος, τοῖς δὲ δουλεύουσιν μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, καὶ εὐλογηθήσεται ἐπὶ πάσης τῆς γῆς. Καὶ αὖθις, Ὁφθούνη ἔσθνη τὴν δόξαν σου, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ κληθήσεται τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό Προεῖπε δὲ καὶ Ὡσηθὲ, Καὶ ἔσται, φήσας, ἐπ' ἐσχάτων τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφανὲς ἐν πάσῃ τῇ γῆ, καὶ τῷ ὄνόματι αὐτοῦ ἐπικληθήσονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ πορεύσονται καὶ ζήσονται ἐν αὐταῖς.

B

Τοῦ αὐτοῦ.

Καὶ ἐν σοὶ προσφύζονται, διὲν σοὶ ὁ θεὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ θεὸς πληρ σου. σὴ γὰρ εἰ θεός, καὶ οὐκ ἤδουμεν. Τὸ μὲν οὖν, Καὶ ἐν σοὶ προσφύζονται, προφητεία περὶ τῶν πιστευσάντων εἰς τὸν Χριστόν. Τὸ δὲ ὅτι Ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, τὴν ἐν τῷ προσλήματι θεότητα καταγγέλλει. Τὸ δὲ, Καὶ γὰρ εἰ θεός, καὶ οὐκ ἤδουμεν, ἀπολογία τις τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει, εἰ καὶ ματαία καὶ ἀπαράδεκτος. Εἰ πλάνος ἦν ὁ Χριστός, πῶς ὅσα προεῖρηκεν εἰς τέλος ἐξέβησαν; Ὅσον τὰ περὶ τῆς ἐρημώσεως τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως, καὶ τῆς πανωλεθρίας τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὅσα περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐν ὄνόματι αὐτοῦ θαυμάτων, καὶ ἀπλῶς ἅπαντα.

Ἐτι κατὰ Ἑβραίων, τοῦ μεγάλου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κεφάλαια καιριώτατα ἐπιλεγέντα ἐκ τῆς βίβλου τῆς περιεχομένης τοῖς κατὰ τῶν Ἰουδαίων λόγους αὐτοῦ.

Εἰ τινα εἶδος ἀνθρωπῶν ἀξέτιμον, καὶ λαμπρὸν εἰς καπηλεῖον εἰσαχθέντα, ἢ εἰς καταγώγιον ληστῶν, εἴτα ὑβρίζομενον ἐκεῖ, καὶ τυπτόμενον, καὶ τὴν ἐσχάτην ὀφιστάμενον παροῖναν, ἄρα ἂν ἐθαύμασας τὸ καπηλεῖον, ἢ τὸ σπῆλαιον, ὅτι ἐνδον αὐτῶν ὁ θαυμαστὸς ὄλος εἰσῆχθη; ἢ μάλλον ἐβδελύξω ταῦτα, καὶ ἀπεστράφη, ὅτι ἐνδον αὐτῶν ὑβρίζεται; Τοιοῦτον εἶναι νόμιζε καὶ τὸν τόπον τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων. Τὸν γὰρ Μωσῆα καὶ τοὺς προφήτας, εἰσαγαγόντες ἐκεῖ μάλλον ἀτιμάζουσιν, ἢ τιμῶσιν. Ὅταν γὰρ λέγωσι μηδὲν αὐτοὺς εἰρηκεῖναι περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, μάλλον δὲ πικραθέρωσι τὰς τοῦτο διδασκούσας ῥήσεις αὐτῶν, πότερον οὐ προδήλως αὐτοὺς ὑβρίζουσιν; Ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦ Σαράπιδος ναὸς εἶχε τὰς βίβλους ταύτας μεταγραφείσας παρὰ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαίη τις ἂν ἅγιον ἐκείνον. Αὖται μὲν γὰρ εἶχον τὴν οἰκεῖαν ἀγιωσύνην, οὐ μεταδεδωκασί δὲ ταύτης; καὶ τῷ ναῷ, διὰ τὴν τῶν ἐκεῖ συνιόντων ματριαν. Ἀλλὰ καὶ Ἀζώτιοι, τὴν κειβωτὸν ποτε λαβόντες, εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῶν εἰσήγαγον, καὶ οὐδὲν

¹ I. a. LIX passim. ² Isa. LVII, 2. ³ Isa. XLV, 14.

ἤττον ἐκεῖνο μισρὸν ἦν. Ὡστε διὰ τοῦτο μάλιστα ἄρουν, qui illuc ingrediebantur. Quid Azotii? nonne arcam captam in templum suum introduxerunt, quod tamen permansit impurum? Æquum igitur est, Judæos, et eorum Synagogam ideo potissimum execrari, quod in Moysem et prophetas insaniant et debacchantur. Librorum enim lectio, si fides absit, nec locum, nec legentes sanctos possunt efficiere. Itaque merito in eos dictum est: *Domus hyænæ factus est mihi locus vester*; hyænæ inquam, crudelis et execrandæ feræ.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ μὴ τοὺς προφήτας εἶχον, εἰ μὴ τὰς ἱερὰς βίβλους ἀνεγίνωσκον, οὐκ ἂν οὕτως ἦσαν ἀκάθαρτοι καὶ βέβηλοι. Nūn δὲ πάσης ἀπεστέρηται συγγνώμης, ὅτι τοὺς κήρυκας τῆς ἀληθείας ἔχοντες, πρὸς αὐτοὺς ἐκείνους, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομάχονται.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἑορτῶν οὐ μόνον καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τόπον παρατηρεῖν ἐκέλευσεν ὁ Θεός. Καθὰπερ γὰρ τοῦ πάσχα καιρὸς μὲν ἡ ἰδ' τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, τόπος δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, οὕτω δὴ καὶ τῶν ἄλλων. Ἄλλ' ὁ μὲν καιρὸς τῶν ἑορτῶν διάφορος, ὁ δὲ τόπος εἷς. Καὶ οὐκ ἐξῆν ἢ τὸν καιρὸν, ἢ τὸν τόπον παραβαίνειν. Μᾶλλον δὲ τὸν μὲν καιρὸν ἐπὶ τοῦ Πάσχα δι' ἀνάγκην συνεχωρεῖτο παραβαίνειν, τὸν δὲ τόπον οὐδαμῶς. Οὐ δύνασαι γὰρ ποιεῖν τὸ Πάσχα, φησὶν, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων, ὧν Κύριος ὁ Θεός σου διδωσί σοι, ἀλλ' ἢ ἐν μόνῳ τῷ τόπῳ, ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός. Τί οὖν; ἐκτυψέτω ἐναντιοῦται, θύειν μὲν ἐν ἐνὶ τόπῳ νομοθετήσας, αὐτὸν δὲ πάλιν τὸν τόπον καταστρέψας, καὶ ἄβυστον Ἰουδαίους ἐργασάμενος; Οὐδαμῶς. Ἄλλ' ἐπεὶπερ οὐδὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῖς δοῦναι τὰς θυσίας ἐβούλετο, κατενόει δὲ μαινομένους, ἀγχομένους, ἐπιθυμοῦντας θυσιῶν, καὶ παρεσκευασμένους, εἰ μὴ λάθοιεν, αὐτομολῆσαι πρὸς εἰδωλολατρείαν, οἰκονομικῶς ἐπέτρεψεν αὐτάς, τῶν εἰδώλων εἰς ἑαυτὸν ταύτας μεταστήσας. Καὶ συνεχώρησε τὸ μείον κακὸν, ἵνα μὴ τῷ μείζονι περιπέσοιεν. Εἶτα διὰ σωρωτάτης μεθόδου καὶ ταύτας περιεῖλε, τὰς μὲν θυσίας ἐν μιᾷ πόλει περιορίσας, τὴν δὲ πόλιν ταύτην καθελὼν ὑστερον, ἵνα μὴ δυνάμενοι θύειν ἐξω ταύτης διὰ τὸν νόμον, εὐμηχάνως ταύτας ἀφαιρεθεῖεν. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, πάντα μὲν ἀνεῖται τοῖς Ἰουδαίοις ἡ οἰκουμένη ἔνθα θύειν οὐκ ἔξεστι, μόνη δὲ τοῖς τοῖς Ἱερουσαλήμ ἀποκέκλιςται, ἔνθα θύειν μόνον ἐξῆν. Ὡστε γὰρ οἰκοδόμος θεμελίους θεῖς, τοίχους ἀναστήσας, ὄροφον καμαρώσας, τὴν καμάραν ἐκείνην εἰς ἓνα τινὰ λίθον μέσον συνέδησεν, εἶτα τὸν λίθον ἐκείνον ἀφελὼν, τὸν πάντα τῆς οἰκοδομῆς διέλυσε σύνδεσμον, οὕτω καὶ ὁ Θεός, καθὰπερ τινὰ σύνδεσμον τῆς διὰ θυσιῶν λατρείας τὴν Ἱερουσαλήμ ὀρισάμενος, εἶτα ταύτην ἀνατρέψας ὁμοῦ κατέλυσε καὶ τὴν λατρείαν τῶν θυσιῶν. Nam veluti sacrificiorum vinculum Jerusalem abrogavit.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅτι οὐδὲ ταῖς θυσίαις ἀρεσκόμενος ὁ Θεός ἐνομο-

¹ Deut. xvi, 5, 6.

rum, qui illuc ingrediebantur. Quid Azotii? nonne arcam captam in templum suum introduxerunt, quod tamen permansit impurum? Æquum igitur est, Judæos, et eorum Synagogam ideo potissimum execrari, quod in Moysem et prophetas insaniant et debacchantur. Librorum enim lectio, si fides absit, nec locum, nec legentes sanctos possunt efficiere. Itaque merito in eos dictum est: *Domus hyænæ factus est mihi locus vester*; hyænæ inquam, crudelis et execrandæ feræ.

Ejusdem.

Nisi prophetas haberent, et sacros libros legerent, non essent tam detestabiles et profani. Nunc autem nullam merentur veniam, qui cum præcones habeant veritatis, adversus illos veritatemque depugnant.

Ejusdem.

Judaicis celebritatibus non solum tempus, sed etiam locum observandum præscripsit Deus. Exempli gratia, tempus ad Pascha celebrandum prælinum erat dies quartus decimus mensis primi; locus autem Hierosolyma. At cum celebritatum tempora essent diversa, locus erat unus. Cumque a præscripto tempore et loco recedere nefas esset, necessitati tamen concedebatur, ut tempus in observando Paschate minus observaretur. Locum autem nullo pacto licebat non observare: *Non poteris, inquit, celebrare Pascha in ulla earum civitatum, quas tibi Deus tradet, præter illam, quam Dominus Deus elegerit*. Quid? sibine ipse adversatur? qui cum uno in loco jubeat sacrificare, eum ipsum, locum sic evertit, ut ad eum Judæi nequeant accedere? Minime vero, sed quemadmodum illis ne victimas quidem initio volebat concedere, quas tamen, cum illos insanos, anxios, et earum ita cupidus intelligeret, ut nisi immolandi potestatem accepissent, ad simulacrorum cultum ultro essent præcipites ruituri, eo consilio concessit, ut eos a simulacris ad se colendum converteret, minore malo permissio, ne in gravius incurrerent, sic sapientissima brevissimaque ratione illas sustulit, cum in una tantum civitate immolare permitteret, hanc autem evertendam ac delendam curaret, ut, cum extra illam mactare victimas per legem non liceret, ea sublata victimæ tollerentur. Totus enim terrarum orbis, quod quidem mirabile est, Judæis conceditur, ubi sacrificare non licet, a sola autem Jerusalem excluduntur, in qua una illis, ut sacrificent, permissum est. Nam ut architectus, si jactis fundamentis, erectisque parietibus, fastigii testudinem ad lapidem unum in medio posuitum devinciat, eo lapide sublato totum evertit ædificium: ita Deus cum quod-

Ejusdem.

Quod autem Deus sacrificandi leges tulit, non

quod ipse victimis placaretur, sed quia Judæorum tanquam infantium indulgeret imbecillitati, per Isaiam ostendit : *Non est, inquit, mihi voluntas in vobis. Plenus sum. Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum, et hircorum nolo. Quis enim exquisivit hæc e manibus vestris? Si obtuleritis siliginem, inane suffimentum, fastidium mihi est* ¹. Et rursum : *Non honorasti me, inquit, victimis nec donis servisii mihi*. Et per Jeremiam : *Cur, inquit, thus e Saba fertis? et cinnamomum ex terra longinqua* ²? Et rursum : *Holocausta vestra, inquit, non placuerunt mihi*. Et rursum : *Holocausta vestra cum victimis vestris odit anima mea*. Ad hæc : *Non locutus sum, inquit, patribus vestris de victimis, neque de holocaustis mandavi illis*. Nam si hæc exquisivisset, veteres, qui ante illos fuerunt illustres, primos ad illa compulisset. Nunc autem quæ ad tempus concessit, rursus abrogat. Per Davidem enim, *Non suscipiam, inquit, de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos; et, Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo* ³? et multa ejusmodi. Deinde sacrificium rationi congruens introducit : *Misericordiam, inquit, volo, et non sacrificium*. Et : *Ecce præstat obedire, quam immolare*. Et : *Sacrificium laudis honorificabit me*. Et : *Magnificabo nomen Dei mei cum laude* ⁴. Et : *Placebit Deo super vitulum novum* ⁵. Et : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* ⁶. Et : *Sacrificium et oblationem noluit, corpus autem compegisti mihi* ⁷. corpus Domini utique, quod a sacerdotibus quotidie offertur, et dignis distribuitur, ut ejus participes fiant.

Ejusdem.

Interrogentur Hebræi, quomodo festos dies celebrent. Nonne perspicuum est, eos, cum celebratis loco careant, si sacrificent, a legis præscripto discedere? Nam si prophetæ, qui captivi olim abducti fuerant, amissa Jerusalem sacrificare non audebant : Non est enim, dicebant, in hoc tempore holocaustum, nec sacrificium, nec oblatio, non locus, ut fructum feramus coram te, et inveniamus misericordiam. Quin etiam cum canere cogentur, ab iis, a quibus in servitute detinebantur, aliquem e canticis Sion, recusabant, dicentes : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* ⁸? Atque per Zachariam Dominus aliis dicit : *Jejuniumne jejunastis septuaginta annis* ⁹? quibus nimirum captivi premebantur servitute. Quomodo igitur cum sacrificium non sit, neque canticum, neque jejunium, et nulla idcirco celebritas, siquidem omnis legitima celebritas sacrificio peragebatur, audent isti, jejunium aut diem festum agere, aut ullum omnino cultum lege præscriptum exsequi? Quod autem prophetæ neque immolarent Pascha, neque diem alium festum ullum peragerent, ex Danielis jejunio intel-

Α θέτης περί τούτων, ἀλλὰ ταῖς ἀσθενεῖαις τῶν Ἰουδαίων ὡς νηπίων ἐτι συγκαταβαλῶν ἐδήλωσε μὲν καὶ διὰ Ἠσαίου λέγων, *Ὁὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν. Πλήρης εἰμι, ὀλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γάρ ταῦτα ἐξεζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ ἐὰν προσφέρῃτέ μοι σερμίδυλιν, μάταιον θνίψαμα, βδέλυγμά μοι ἐστι. Καὶ αἰδοῖς, Ὁὐκ ἐδόξασάς με ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἐδοῦλευσάς μοι ἐν δώροις. Καὶ διὰ Ἱερεμίου Ἰνα τί μοι λίθον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινῶμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐχ ἤθυναν με. Καὶ πάλιν, Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν μεμίσηκεν ἡ ψυχὴ μου. Καὶ πρὸς τοῦτοις, Ὁὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ θυσιῶν, οὐδὲ περὶ ὀλοκαυτωμάτων ἐνετειλάμην αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ταῦτα ἐζήτηι, τοὺς παλαιούς ἂν τοὺς πρὸ αὐτῶν λάμψαντας, πρώτους ἔγαγεν ἐπὶ ταῦτα. Νῦν δὲ κατὰ καιρὸν αὐτὰ συχωρήσας αὐθις ἀπελαύνει. Φησὶ γὰρ καὶ διὰ Δαβίδ, *Ὁὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. Καὶ, Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίνωμι; καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐἶτα τὴν λογικὴν ἀντείσταγει λατρείαν, λέγων, Ἐλεεσθέλω, καὶ οὐ θυσίαν. Καὶ, *Θυσία ἀντίστως δοξάσει με. Καὶ, Ἀντίσω τὸ δρομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ὧδῆς. Μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν ἀντίσει. Καὶ, Ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον. Καὶ, *Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, δηλαδὴ τὸ δεσποτικόν, τὸ παρὰ τῶν ἱερέων ἐκάστοτε θυόμενον, καὶ τοῖς ἀέλοις διανεμόμενον εἰς μετάληψιν.****

Β

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐρωτάσθωσαν Ἰουδαῖοι πῶς ἐορτάζουσι μὴ ἔχοντες τόπον ἐορτῆς; Ἄρ' οὐ προδήλως παρανομοῦσιν; Εἰ γὰρ οἱ αἰχμαλωτισθέντες; πάλαι προφητῆται οὐτε θύειν ἐτόλμων, ἐκπεπωκότες τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ οὐδὲ ὀλοκαύτωμα, οὐδὲ θυσία, οὐδὲ προσφορὰ, οὐδὲ θυμίαμα, οὐ τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου, καὶ εὐρεῖν ἔλεος. Ἀλλὰ καὶ ἕδειν ἐκ τῶν ὕδων Σιών ἀναγκαζόμενοι παρὰ τῶν αἰχμαλωτισάντων οὐκ ἔνελχοντο, λέγοντες, *Πῶς ἔσωμεν τὴν ὥδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; Ναὶ μὴν καὶ διὰ Ζαχαρίου ὁ Θεὸς ἐτέροισ ἐλεγε, *Μὴ νηστεῖαν νηστεύκατέ μοι ἔτη ἑβδομήκοντα; δηλονότι τὰ τῆς αἰχμαλωσίας. Ὅπου δὲ θυσία οὐκ ἦν, οὐδὲ ὥδη, οὐδὲ νηστεία πάντως, οὐδὲ ἐορτὴ· πᾶσα γὰρ ἐορτὴ νομικὴ διὰ θυσίας ἐπετελεῖτο· πῶς τολμῶσιν οὗτοι νηστεύειν, ἢ ἐορτάζειν, ἢ ὄλως νομικὴν τινα λατρείαν ἐπιτελεῖν; Ὅτι δὲ οἱ προφητῆται οὐδὲ τὸ Πάσχα ἔθουον, οἷδ' ἄλλην ἐορτὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ γῆ, δῆλον καὶ ἀπὸ τῆς νηστείας τοῦ Δανιήλ. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ πρώτου μηνός, ἐνήστεισε τρεῖς ἑβδομάδας ἄχρι τῆς εἰκοστῆς τετάρτης αὐτοῦ· ἐν τούτῳ δὲ τῷ μηνὶ καὶ ἡ ἐορτὴ**

¹ Isa. i, passim. ² Jer. vi, 20. ³ Psal. xlix, 9, 15. ⁴ Psal. lxxviii, 31, 32. ⁵ Psal. l, 19. ⁶ Psal. xxxix, 7. ⁷ Psal. cxxxvi, 4. ⁸ Zach. viii, 5.

τοῦ Πάσχα ἦν, καὶ ἡ τῶν Ἀζύμων, ἡ μὲν κατὰ Ἀ
την ἰδ', ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐ' ἄχρι τῆς κα', ἐν αἷς νηστεύειν
θέμις οὐκ ἦν.

quidem mense celebritas erat tum Paschatis, tum Azymorum, Paschatis quidem de mensis quarto decimo; Azymorum autem a quatuordecimo usque ad vicesimum primum, quibus diebus jejunare ne-
fas erat.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐὰν δὲ λέγωσιν ὅτι Προσδοκῶμεν τὴν πόλιν ἀπολαβεῖν, εἰπὲ πρὸς αὐτοὺς, Οὐκοῦν ἠσυχάσατε ἕως ἀπολάβητε αὐτήν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πρὸ ὑμῶν αἰχμαλωτισθέντες ἅγιοι μέχρις ἂν ἀπέλαβον αὐτήν, οὐδὲ μίαν νομικὴν ἐπετέλουν λατρίαν· οὐ δὲ τούτου; ἀθετῶν προδῆλων παρανομεῖς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Χρίσματος οὐκ ὄντος, οὐκ ἔχεις ἱερέα· μὴ ὄντος; Β
ἰ ρέως, οὐκ ἔχεις θυσίαν, οὐδὲ λατρίαν τινά.

Τοῦ αὐτοῦ.

Προφητῶν ὁ Θεὸς τὴν κατάλυσιν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης, εἶρηκε διὰ τοῦ Δαβὶδ· Ἐν ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ὃς οὐ θυσίας νομικὰς ἱέρειεν, ἀλλ' εὐχὰς, καὶ ἄρτον, καὶ οἶνον, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. Πρόδηλον τοίνυν ὡς τῇ μὲν ἱερωσίᾳ τοῦ Ἀαρῶν συνανηρέθη καὶ ἡ νομικὴ πολιτεία, τῇ δὲ τοῦ Μελχισεδέκ συναντεσθῆθη πολιτεία προσέκρουσα.

Τοῦ αὐτοῦ.

Οὐδὲν ἀθλιώτερον τῶν Ἰουδαίων. Ὅτε μὲν γὰρ ἔδει τηρεῖν τὸν νόμον, παρέβαινον αὐτὸν, ὅτε δὲ πέπαυται, τηρεῖν ἐπιχειροῦσι, καὶ παροργίζουσι τὸν Θεόν, οὐ μόνον παραβαίνοντες, ἀλλὰ καὶ φυλάττοντες.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τρεῖς δουλείαι Ἰουδαῖοι χαλσπάς ὑπέμειναν, τὴν ἐν Αἰγύπτῳ, τὴν ἐν Βαβυλῶνι, τὴν ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Οὐδεμίαν δὲ χωρὶς προδῆσεως ἐπήγαγεν αὐτοῖς; ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν ἐλήγησε, τῆς μὲν ἑτη τετρακόσια, τῆς δὲ ἑβδομήκοντα, τῆς δὲ ἑτη τρία ἡμισυ, καὶ μικρὸν τι πρὸς, καὶ τὴν ἐλευθερίαν εὐηγγέλιστο. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ προείρηκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, *Γινώσκων γνώση ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ οὐκ ἰδίᾳ. Καὶ δουλώσουσιν αὐτό, καὶ κακώσουσιν ἑτη τετρακόσια. Τὸ δὲ ἔθνος ᾧ ἂν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγὼ· τετάρτη δὲ γενεὰ ἐπανελεύσονται ὡς μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς.* Ἐμαθες ἦδη τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ὅτι τετρακόσια· καὶ τὴν μικροτάτην δουλείαν, ὅτι Κακώσουσιν αὐτό· καὶ τὴν δίκην τῶν δουλωσαμένων, κατακριθέντων ἐναποπνιγῆναι τοῖς ὕδασι· καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπαλλαγῆς, ὅτι Μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς, δηλαδὴ χρημάτων. Περὶ δὲ τῆς ἐν Βαβυλῶνι προσεφῆτευσεν Ἱερεμίας εἰρηκῶς, *Εἶπε Κύριος· Ὅταν μέλλῃ πληροῦσθαι τῇ Βαβυλῶνι ὁ ἑτη, ἐπισκῆψομαι ὑμᾶς, καὶ ἐπιστήσω ἐφ' ὑμᾶς τοὺς λόγους μου τοὺς ἀγαθοὺς, τοῦ ἀποστρέψαι εἰς τὸν τόπον τοῦτον. Καὶ ἐπιστρέψω τὴν αἰχμαλω-*

Ejusdem

Quod si responderint, sperare se civitatem recuperaturos, dic illis: Ergo quiescite, quoad illam recuperetis. Nam et sancti viri, qui ante vos in captivitatem ducti sunt, nullum egerunt sacrificium, antequam illam recuperarunt. Vos autem illos aspernantes aperte disceditis ab ipsa lege.

Ejusdem.

Cum absit unctio, non habes sacerdotem. absente sacerdote, nec sacrificium habes, nec ullum cultum.

Ejusdem.

Deus significans sacrificia lege constituta abrogatum iri, per Davidem, *Tu es, inquit, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* ¹, qui non legis sacrificia, sed preces, et panem ac vinum obtulit. Constat igitur una cum Aaronis sacerdotio sublatam esse legis administrationem, in cujus locum administrandi ratio congruens Melchisedech administrationi successit.

Ejusdem.

Nihil est Judæis infelicius, qui cum legi parendum esset, eam aspernabantur; nunc autem cum illi parendum non sit, eam conantur observare, Deumque, non solum violantes legem, verum etiam illam observantes, irritant.

Ejusdem.

Tres servitutes Judæi gravissimas pertulerunt, unam in Ægypto, alteram in Babylone, tertiam sub Antiocho cognomento Illustri. Harum nullam intulit Deus, quam non ante prædixerit. Singulis enim præfinitum annorum numerum indicavit, primæ quadringentorum, secundæ septuaginta, tertix trium cum dimidio, et paulo amplius. Quo quidem absoluto temporis spatio libertatem recepturos prænuntiavit. Ac de illa quidem, quæ fuit in Ægypto, sic cum Abraham locutus est: *Sciens scito, quod semen tuum peregrinum erit in terra non sua, et eos servituti subjicient, et affligent annis quadringentis. Gentem autem, cui servierint, ego judicabo. Quarta autem generatione huc revertentur cum magna copia* ². Intellexisti jam et annorum numerum, nempe quadringentorum; et servitutis acerbiteriam, Nam Affligent, inquit; et supplicium eorum a quibus prementur servitute; nam Ego, inquit, eos judicabo, ita nimirum, ut aquis absorbentur; et liberationis modum: Cum magna, inquit, copia, pecuniarum utique. De illa autem, quæ fuit in Babylone Jeremias propheta prædixit ad hunc modum: *Dixit Dominus: Cum cæperint impleri Babyloni septuaginta anni, visitabo*

¹ Psal. cix, 4. ² Gen. xv, 13, 14.

vos, et statuam super vos verba mea bona, ut reverta-
mini in locum hunc, et convertam captivitatem
vestram, et congregabo vos ex omnibus gentibus, in
quas dispersi vos, inquit Dominus, et convertam vos
in locum unde demigrare vos feci ¹. Vides omnia
vere enumerata? Itaque Daniel non ante pro illis
supplicavit, quam septuaginta anni, ut ait ipse,
completi sunt, ne ipse quoque audiret, quod audierat
Jeremias: *Ne oraveris pro populo hoc neque pos-
tuleris pro illis, quoniam non audiam te* ². Ac
justus quidem orans condemnabat se, *Peccavimus
inquiens, injuste egimus, iniquitatem fecimus*. At
illi qui malorum erant pleni, contra se gerebant.
Servavimus, aiebant, mandata tua. Et nunc bea-
tos dicimus alienos, et nunc recondemnat, qui fecerunt
iniqua. Nam ut boni solent post recte facta
modeste de se sentire, sic improborum mos est,
ut post admissa peccata se jactitent. De illa vero
quæ fuit sub Antiocho Illustri dilucide locutus est
Daniel, qui arietem quidem appellat Darium Per-
sarium regem, hircum autem regem Macedonum
Alexandrum; quatuor vero illius cornua, reges qui
Alexandro defuncto imperium ipsis diviserunt,
posterius autem cornu illum, quem diximus, An-
tiochum. Tum declarans administrationis Judaicæ
eversionem, quam hic intulit: *Per ipsum, inquit,
conturbatum est sacrificium, et sanctum vastabitur.
Et datum est peccatum in sacrificium* ³. Simula-
crum enim in templo constituit, cui scelestas hos-
tias immolavit. *Et humi dejecta est justitia*. Le-
gis judicia intelligit. Et alio prophetiæ suæ loco
longius hæc repetens latiusque declarans cum ad
Antiochum pervenisset, addidit: *Brachia exorientur,
ei profanabunt sanctum, et transferent continuati-
onem, hoc est soleimnes et quotidianas victimas.
Et inferent in ipsum abominationem, nempe sinu-
laerum, et gladio atque igni debilitabuntur* (civita-
tis incendium intelligit) *et captivitate, et direptione.
Et interim, dum infirmabuntur, auxilio parvo adju-
vabuntur* (inducias significat), deinde causam,
calamitatum subjicit: *Ut igne in ipsis probentur, et
eligantur albique fiant, usque ad temporis finem* ⁴,
hoc est, ut probentur electi, et purgentur illi qui
peccaverunt. Tum de maledicto Antiochi in Deum
locutus, ita prosequitur: *Et prospere aget donec finiatur
ira, id est, donec impleatur ira Dei adversus
Judæos. Cumque denuntiasset et alia multa, et ad
horum commutationem pervenisset: Et consurget,
inquit, Michael princeps magnus, qui stat pro filiis
populi tui. Et erit tempus afflictionis, quale non fuit,
ex quo gens exstiterit super terram usque ad tempus
illud. Tunc omnis populus servabitur, qui inventus
fuerit descriptus* ⁵, nimirum in libro viventium, hoc
est, ii, qui erunt salute digni. *A tempore autem,
inquit, mutationis Endelechismi, hoc est, solutionis
sacrificii, dies erunt mille ducenti nonaginta. Quod
quidem spatium tres annos, et dimidium, et paulo*

*σταν ὑμῶν, καὶ ἀθροίσω ὑμᾶς ἐκ πάντων τῶν
ἐθνῶν, ὃ δὲ δίσπειρα αὐτοὺς ἐκαί, φησὶ Κύριος,
καὶ ἐπιστρέψω ὑμᾶς εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἀπέκτισα
ὑμᾶς ἐκείθεν*. Εἶδες πάντα μετὰ ἀληθείας προδι-
λωθέντα; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ οὐ πρότερον περὶ
αὐτῶν ἰκέτευσεν, ἕως οὗ τὰ ἐδόδομήκοντα ἔτη συν-
ετελέσθησαν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἵνα μὴ ἀκούσῃ καὶ
αὐτὸς. Ἐπερ ἤκουσεν Ἱερεμίας, *Μὴ προσεύχου
περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου περὶ αὐτῶν·
ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου*. Καὶ ὁ μὲν δίκαιος
προσευχόμενος ἐκυτὸν κατεδίκαζε λέγων, *Ἠμάρτο-
μεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν*. Οἱ δὲ μυρίων
γέμοντες κακῶν τούναντίον ἐποίουν φάσκοντες·
*Ἐφυλάξαμεν τὰ προστάγματα σου, καὶ νῦν
μακαρίζομεν ἄλλοτρίους,* καὶ ἀνοικεδομούνται
οἱ ποιούντες ἀνομήματα. Ὡς περ γὰρ τοῖς ἀγα-
θοῖς ἔθος μετὰ τὰ κατορθώματα μετριοφρονεῖν,
οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς μετὰ τὰ ἁμαρτήματα
ἐπαίρεσθαι. Περὶ δὲ τῆς Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς
προφηγόρυσσε σαφῶς ὁ Δανιὴλ. Κρίον μὲν γὰρ ἐκά-
λεσε τὸν βασιλέα τὸν Περσῶν Δαρίον, τράγον δὲ
τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρον, τέσσαρα
δὲ τούτου κέρατα, τοὺς μετ' ἐκείνον διελομένους
τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ βασιλεῖς, ὑστερον δὲ κέρας τὸν
εἰρημένον Ἀντιόχον. Εἶτα δηλῶν τὴν δι' αὐτοῦ κα-
θάρεσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς πολιτείας φησὶ· *Δι' αὐτὸς
οὐσία ἐταράχθη, καὶ τὸ ἅγιον ἐρημωθήσεται,
καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία*. Εἶδωλον γὰρ
ἐν τῷ ναφὸς στήσας, θυσίας μιὰς ἐπέτελει τοῦτο·
*Καὶ ἐβρίβη χαμαὶ δικαιοσύνη, τὰ δικαιώματα τοῦ
νόμου λέγων*. Καὶ αὖθις περὶ τούτων ἐν ἑτέρῳ
τόπῳ τῆς προφητείας αὐτοῦ διηγησάμενος ἀνωθεν
πλατύτερον, καὶ εἰς τὸν Ἀντιόχον κατελθὼν προσ-
τίθει· *Βραχίονες ἀναστήσονται, καὶ βεβηλώ-
σουσι τὸ ἀγλασμά, καὶ μεταστήσουσι τὸν ἐνδε-
λεχισμόν, ἦτοι τὰς ἐνδελειχεῖς καὶ καθημερινὰς
θυσίας· καὶ δώσουσιν εἰς αὐτὸν βδέλυγμα, δη-
λαδὴ εἶδωλον, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ
ἐν φλογί, τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως· αἰνιττόμενος·
καὶ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἐν διαρπαγῇ, καὶ ἐν τῷ
ἀσθενῆσαι αὐτοὺς, βοηθήσονται βοήθειαν μι-
κρὰν, τὴν μεταξύ τῶν κακῶν ἐκείνων ἀνακωχὴν
ἐμφαίνων*. Εἶθ' οὕτω καὶ τὴν αἰτίαν προστίθει
τῶν συμφορῶν· *Τοῦ πυρῶσαι γὰρ, φησὶν, ἐν αὐ-
τοῖς, καὶ τοῦ ἐκλέεσθαι, καὶ τοῦ λευκᾶναι ἕως
καιροῦ πέρατος, τούτῃστιν, ὥστε δοκιμασθῆναι τοὺς
ἐκλεκτοὺς, καὶ καθαρῶσθαι τοὺς ἁμαρτήσαντας.*
Μετὰ ταῦτα δὲ περὶ τῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας
τοῦ Ἀντιόχου διδάξας ἐπάγει, ὅτι *Καὶ κατευθυνεῖ
μέχρι τοῦ συντελεσθῆναι τὴν ἀρχὴν, μέχρι δι-
γλονότι τοῦ πληρωθῆναι τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων
ὀργὴν τοῦ Θεοῦ*. Ἀπαγγέλλας δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα,
καὶ ἐπὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τούτων ἐλθὼν, φησὶ· *Καὶ
ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἀρχὼν ὁ μέγας, ὁ ἐφ-
στηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου· καὶ
ἔσται καιρὸς θλίψεως, ὅλος οὗ γέγονεν ἀφ' οὗ
γεγένηται ἔθνος ἐπὶ γῆς, ἕως τοῦ καιροῦ ἐκεί-
νου*. ¹ Dan. xii, 1. ² Jer. vii, 16; xi, 14; xiv, 11. ³ Dan. viii, 11, 12. ⁴ Dan. xi, 31 sq.

¹ Jer. xvix, 10 sq. ² Jer. vii, 16; xi, 14; xiv, 11.

³ Dan. xii, 1.

ρου. Τότε δὲ σωθήσεται ὁ λαὸς πᾶς, ὁ εὐρεθείς ἄ
 γραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ, δηλαδὴ τῶν ζώντων, ἄ
 ῖγγον οἱ σωτηρίας ἄξιοι. Ἀπὸ δὲ τοῦ καιροῦ, φησι,
 τῆς ἐναλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, τουτέστιν ἀπὸ
 τῆς καταλύσεως τῆς οὐσίας, ἡμέραι χίλιαι διακό-
 σιαι ἐννεήκοντα, ὅπερ ἐστὶν ἔτη τρία ἡμισυ καὶ
 μικρόν τι πρὸς. Ἰδοὺ καὶ τὸ μῆκος τοῦ καιροῦ.
 Ἔτι λέγει πάλιν· Μακάριος ὁ ὑπομείνας, καὶ
 φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριάκοντα
 πέντε· τοῦτο εὐαγγέλιον τῆς ἀπαλλαγῆς. Προσέ-
 θηκε δὲ ἡμέρας τεσσαράκοντα πέντε, διότι ἐν το-
 σαύταις ἡμέραις ἡ συμβολή, καὶ ἡ νίκη, καὶ ἡ
 παντελής ἀπαλλαγὴ τῶν δεσίων ἐγένετο. Οὐκ ἐμα-
 κάρισε δὲ τὸν ἀπλῶς φθάσαντα, ἀλλὰ τὸν μεθ' ὑπο-
 μωνῆς, καὶ μὴ προδεδικότα τὴν εὐσέβειαν. Ὅρα,
 οὐ μέχρις ἐνιαυτῶν καὶ μηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἔως
 ἡμέρας μίαις καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὴν ἀπαλ-
 λαγὴν ἀκριβολογηθείσας, καὶ προαναφωνηθείσας;
 Ταῦτα καὶ Ἰώσηπος ὁ Ἑβραῖος ἀριθολότατα συνε-
 γράψατο. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἐπιστήμων τούτων
 αἰχμαλωσιῶν καὶ αὐταί, καὶ τὰ μήκη τῶν καιρῶν
 αὐτῶν, καὶ αἱ ἀπαλλαγαὶ προσητεύθησαν· ἐπὶ δὲ
 τούτων ἐπισημοτέρας, ἔτι μὲν ἐρημωθήσεται τὰ
 στήσεται ποτε τὰ τῆς ἐρημώσεως ἀπεισιωπήθη.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐγραψε Δανιὴλ ὅτι ἤλθε πρὸς αὐτὸν Γαβριήλ,
 καὶ φησιν· Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετε-
 λίσθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου. τουτέστιν ὠρίσθη-
 σαν. Ἀντὶ γὰρ τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν τῆς ἐν Βα-
 βυλῶνι ταλαιπωρίας ὤρισεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἑβδομή-
 κοντα ἑβδομάδας· ἐτῶν ἐν τῇ λατρείᾳ στήναι ἢ
 νομικῇ, εἴτα ἐκπεσεῖν αὐτῆς διὰ τὸ κατὰ Χριστοῦ
 τόλμημα. Τούτου γὰρ ἔνεκεν εἶπεν ἐπὶ τὸν λαόν
 σου, τὸν οὐκ ἔτι τοῦ Θεοῦ. Αἱ τοίνυν ἑβδομήκοντα
 ἑβδομάδες τετρακόσια ἐννεήκοντα ἔτη συναπαρτί-
 ζουσιν, ἅπερ ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς διὰ Νεεμίου οἰκο-
 δομῆς τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων τελειοῦνται ἕως
 τοῦ βαπτισθῆναι τὸν Χριστόν. Προῖων γὰρ ἐδήλωσε
 τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ τὸ τέλος εἰπὼν, Ἀπὸ τοῦ
 οἰκοδομησαί Ἱεροσαλήμ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου
 ἑβδομάδες ἑκτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἐξήκοντα δύο,
 ἦγουν ἑβδομάδες ἐξήκοντα ἐννέα, μίαις εἰς τὰς ἑβδο-
 μήκοντα λειπούσης. Αἱ μὲν γὰρ ἑβδομήκοντα ἄρχον-
 ται ἀπὸ τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι τὸν ναόν, αἱ δὲ ἐξηκον-
 ταεννέα ἀπὸ τοῦ καὶ τὴν πόλιν Ἱεροσολύμων. Φησι
 γὰρ, Οἰκοδομηθήσεται πλουτεῖα καὶ περίτεχος.
 Ὅποτε γὰρ ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη, καὶ ἡγήσατο
 μαθητῶν, τότε καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀρχόμενοι λυττῶν
 κατ' αὐτοῦ, τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἐγυμνώθησαν.
 Καὶ ὅρα πάντα ὀμοιοφθέντα τῷ Δανιὴλ πρὸς τοῦ
 ἀγγέλου. Εἶπε γὰρ, Τοῦ παλαιωθῆναι παράπτωμα,
 ὃ ἐστίν, ὅτι ὑπεραρβῆ ἁμαρτία· ποία δὲ κορυ-
 φαιοτέρα τῆς Κυριοκτονίας; καὶ τοῦ σφραγίσαι
 ἁμαρτίας, ὥστε μηδὲν μεῖζον ὑπολειφθῆναι. Διδὸν
 καὶ Χριστὸς πρὸς αὐτοὺς ἔλεγε· Πληρώσατε τὸ μέ-
 τρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ προ-
 φήτας ἀνεῖλον, ὑμεῖς δὲ τὸν Δεσπότην τῶν προφη-

amplius conficit. Ecce tibi et temporis longitudo. Rur-
 sumque: *Beatus*, inquit, *quis sustinet, et pervenit ad dies*
mille trecentos triginta quinque ¹. Hæc est bo-
 na liberationis denuntiatio. Adjunxit autem dies
 quadraginta quinque, quia tot dierum spatio futu-
 rum erat, ut consilium, et victoria, et ærumnarum
 dissolutio constitueretur. Neque vero beatum simp-
 liciter dixit, qui perveniret ad illud tempus,
 sed qui cum patientia perveniret, quique a
 pietate non deflexisset. Cernis et captivita-
 tem, et liberationem, non usque ad an-
 nos, et menses, sed usque ad diem unum subtili-
 ter explicatas et prænuntiatas. Hæc et Josephus
 Hebræus clarissime conscripsit. Insignes igitur illæ
 captivitates ita prænuntiatæ sunt, ut et quandiu
 duraturæ, et quando essent dissolvendæ, prædic-
 tum sit; in hac autem extrema, et nullum finem
 habitura, quæ multo insignior est, Hierosolyma
 quidem a Romanis evertenda redigendaque in so-
 litudinem prædictum est. Quod autem sint unquam
 instauranda, nihil omnino pronuntiatum,

τῆς τελευταίας ταύτης, καὶ ἀτελευτήτου τῆς πολλῆς
 Ἱεροσόλυμα διὰ Ῥωμαίων προσητεύθη, ὅτι δὲ

Ejusdem.

Daniel venisse Gabrielem, sequæ sic allocutum dicit:
Septuaginta hebdomadæ perfectæ sunt super populum
tuum ², hoc est, præfinitæ sunt. Nam pro septua-
 ginta annis, quibus misere afflictus est in Babylone,
 septuaginta annorum hebdomadas illi præfinit Deus,
 ut in cultu legis maneret, deinde propter facinus,
 quod ausus est admittere in Christum, ab ea ex-
 cluderetur. Idcirco enim dixit *super populum tuum*,
 tuum, inquam, non amplius Dei. Septuaginta heb-
 domadæ quadringentos et nonaginta annos con-
 ficiunt. Qui incipientes ab ædificatione templi
 Hierosolymorum facta per Nehemiam illuc usque
 perveniunt, cum baptizatus est Christus. Pergit
 enim ostendere et principium eorum, et finem:
Ex quo, inquit, *ædificabitur Jerusalem*
usque ad Christum ducem hebdomades septem, et
hebdomades sexaginta duæ ³, quæ sunt sexaginta
 novem, deficiente una ad perficiendum numerum
 D septuaginta. Nam septuaginta incipiunt a templi
 reædificatione. Sexaginta novem autem incipiunt,
 ex quo civitas etiam Hierosolymorum rursus ædi-
 ficatur. Itaque, *Plates*, inquit, *et nœnia ædifica-*
buntur ⁴. Cum enim baptizatus est Christus, et dis-
 cipulos instituit, tunc Judæi incipientes in ipsum
 sævire a divina cura exciderunt. Vide autem om-
 nia aperte ab angelo declarata Danieli: dixit enim:
Ut inveterascat peccatum, hoc est, ut extollatur
 peccatum. Quale autem peccatum? Illud nimirum
 omnium gravissimum in cæde Domini perpetratum.
Ut obsignentur peccata, id est, ut compleantur, adeo
 ut nihil majus addi possit. Quamobrem et Christus
 ad eos, *Implete*, inquit, *peccata patrum vestrorum* ⁵.

¹ ibid. 12. ² Dan. ix, 24. ³ Ibid. 25. ⁴ Ibid. ⁵ Matth. xxiii, 32.

Nam illi quidem prophetas occiderunt, vos autem in prophetarum Dominum occidere festinatis. Et obsignetur visio, et prophetia, hoc est, cum desinet prophetia. Similiter enim et Christus, *Lex*, inquit, et prophetæ usque ad Joannem¹. Et tolletur unctio, regia nimirum, et sacerdotalis. Et iudicium non erit, seu iudex. Et civitatem, et sanctum evertet, exercitus utique Romanorum urbem et templum evertet; cum Duce veniente, hoc est, Christo ipsi opitulante, qui Dux est eorum, qui in se credunt, venturo iterum secundo adventu. Et succidentur, inquit, diluvio. Et rursus de captivitate loquens: *Tolletur*, inquit, *sacrificium et libatio. Et vastationis abominatio erit in templo.* Statuam Titi abominationem appellat vastationis. Quapropter et Christus ait: *Cum videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat*². Et usque ad consummationem sæculi consummatio tradetur vastationi. Consummationem temporis vocat mundi finem. Aut ostendant ipsi aliud tempus. Ecce enim mille jam annos permanent in servitute. Appropinquat autem mundi consummatio. Quocirca et Josephus, de quo ante diximus, de captivitate Judæorum scribens ita loquitur.

Præterea de Romanorum principatu Daniel scripsit, dicens, Hierosolyma ab illis eversum iri. Nec ausus est quidquam aliud addere, cum probe sciret, nihil a Daniele de liberatione ab istis miseriis dictum fuisse. Quinetiam diversis postea temporibus conati, qui dispersi erant, Judæi et templum et civitatem instaurare sub Adriano imperatore, innumerabiles calamitates pertulerunt, dirutis fundamentis, et civitate Ælia ex imperatoris cognominis appellata. Imperante autem Constantino cum eadem molirentur, idem perpassi sunt, amputatis etiam auriculis, ut ea nota cognoscerentur a Christi interdicto recessisse. At Juliano imperatore cum ad opus conficiendum illis opitularetur, ut Christum ostenderet falsa pronuntiasse, ignis e fundamentis effossis exsilens partim combussit, partim dissipavit. Quid? quod in aliis captivitatibus prophetæ cum illis fuerunt, in hac autem nullus?

Ejusdem.

Cur Christum occidisti, Judæe? Quoniam, inquit, impostor erat, et inimicus Dei. Atqui consentaneum erat te, ut qui Dei adversarium sustulisses, ab ipso Deo gratiam inire, et munera accipere, Nam si vestra sepe dissimulans peccata vos e captivitatibus revocavit: *Non propter vos*, inquiens, *facio, domus Israel, sed propter nomen meum*³, hoc est, ne videar auxilii inopia vos derelinquere: multo erat æquius, vos ut conservaret, cum præclare vos gentes adversarium ejus de medio sustulissetis. Nunc

τῶν ἀνελεῖν ἐπέλεγεσθε. Καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν, καὶ προφήτην, εἶπουν ὅταν παυθῆ τοῦ προφητεῦν. Ὅθεν ὁμοίως καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου. Καὶ ἐξολοθρευθήσεται, φησὶ, χρισμα, δηλονότι τὸ βασιλικὸν καὶ τὸ ἱερατικὸν· καὶ κρίμα οὐκ εἶται, ἦτοι χριτῆς· καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ· τὴν πόλιν καὶ τὸν ναδὸν Ῥωμαίων στρατῆς· σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ, τούτεστι· βοηθοῦντος αὐτῷ Χριστοῦ τοῦ ἡγουμένου τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν, τοῦ ἐρχομένου πάλιν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν· καὶ συγκοπήσονται, φησὶν, ὡς ἐν κατακλισμῷ. Καὶ πάλιν περὶ τῆς αἰχμαλωσίας λέγων εἶρηκεν· Ἀρθήσεται θυσία καὶ σπονδή, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερόν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸν ἀνδράνα Τίτου βδέλυγμα καλέσας ἐρημωτικόν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς αὖθις ἔλεγεν, Ὅταν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὃ ἀναγινώσκων νοεῖτω. Ἐπειτα καὶ ἕως συντέλειας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν, συντέλειαν καιροῦ λέγων τοῦ ὀρισθέντος τῷ κόσμῳ, ἣ δειζάτωσαν ἕτερον καιρόν. Ἰδοὺ γὰρ ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη δουλεύουσι, καὶ λοιπὸν ἐγγὺς ἡ τοῦ κόσμου συντέλεια. Ὅθεν καὶ ὁ προδηλωθεὶς Ἰωσήπος περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων συγγράφων τάδε φησὶν.

Ἐτι καὶ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ὁ Δανιὴλ ἀνέγραψεν, ὅτι ὑπὸ αὐτῶν αἰρεθήσεται τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ ναὸς ἐρημωθήσεται. Καὶ οὐκ ἐτόλμησε προσθεῖναι τι πλέον, οὐδαμοῦ τι γεγράφθαι περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν δεινῶν τούτων εἰδώ. Ἀλλὰ καὶ χρόνους ὑστερον διάφοροις ἐπιχειρήσαντες οἱ διασπαρμένοι τῶν Ἰουδαίων ἀναστῆσαι καὶ τὸν ναδόν, καὶ τὴν πόλιν, ἐπὶ μὲν Ἀδριανοῦ βασιλείῳ μυρίας ὑπέστησαν κακώσεις, ἅμα καὶ τῶν οἰκοδομηθέντων καθαιρεθέντων ἐκ θεμελίων, καὶ τῆς πόλεως Αἰλίας ἀπὸ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ βασιλείῳ μετονομασθείσης· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου τὰ αὐτὰ τομήσαντες, τὰ ἴσα κεπόνθασιν, καὶ τὰ ὅσα περιηρήθησαν, ὡς παρήκοιο τῆς ἀποφάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ δὲ Ἰουλιανοῦ συνεργοῦντος, μᾶλλον αὐτοῖς, ἵνα δεῖξῃ ψευθεῖ τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, πῦρ ἀνορυτομένων τῶν θεμελίων ἐκπηδῆσαν τοὺς μὲν κατέφλεξε, τοὺς δὲ διεσχόρπισε. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων αἰχμαλωσιῶν προφῆται συνῆσαν αὐτοῖς, ἐπὶ δὲ ταύτης οὐδεὶς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Διατί τὸν Χριστὸν ἀνείλες, ὦ Ἰουδαίε; Διότι, φησὶ, πλάνος ἦν καὶ ἀντίθεος. Καὶ μὲν ἔδει σε ἄλιπτον τυχεῖν παρὰ Θεοῦ εὐεργεσίας ἀνερόντα τὸν ἀντίθεον. Εἰ γὰρ παρεώρα πολλάκις τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, καὶ ἀνεκαλεῖτο τὰς ὑμετέρας αἰχμαλωσίας λέγων, Οὐ δι' ὑμᾶς ἐγὼ ποιῶ, οἶκος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ διὰ τὸ δογματόμου, τούτεστιν, ἵνα μὴ δόξω δι' ἀσθένειαν βοηθεῖαι; ἐρῆμους καταλιμπάνων ὑμᾶς· πολλῶν μᾶλλον ἐχρῆν σώζειν κατορθωκότας τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ. Νῦν δὲ τὸ ἔθνος ὑμῶν μετὰ τὴν

¹ Matth. xi, 13. ² Matth. xxiv, 15. ³ Ezech. xxxvi, 22.

ἀναίρεσιν αὐτοῦ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα πέπονθε χαλεπὰ, ὅσα καὶ ὅσα τῶν ἀπ' αἰῶνος ἔθνῶν οὐδέν. Διὰ πάσης γὰρ συμφορᾶς ἔλθον, ὧν πλήρης πᾶσα ἀκοή, τελευταῖον εἰς πάντα τὰ ἔθνη διεσπάρη, καὶ παρὰ πᾶσι δουλεῦει δουλείαν τὴν ἀτιμοτάτην, καὶ εἰς αἰῶνα; ἀπέραντον. Ἄλλὰ ταῦτα, φησί, διὰ τίς ἀμαρτίας ὑμῶν, ποίας; Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ὅσα πάσαι πεπλημμελήκατε. Πάλαι γὰρ καὶ μόσχον προσεκύνησατε, καὶ τῷ Βεελφεγῶρ ἐτελέσθητε, καὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν καὶ τὰς θυγατέρας ἐθύσατε τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοὺς προφήτας ἀνέλετε, καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους κατεπατήσατε, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον πεπόνθατε. Διαφθώρας γὰρ αἰχμαλωτισθέντες πάλιν ἠλεήθητε, καὶ εἰς τὴν προτέραν τάξιν ἀποκατέστητε. Νῦν δὲ ὅτε καὶ τοὺς νόμους τηρεῖτε, καὶ σφρονέστερον διατέγετε, μᾶλλον ἀσύγγνωστον κολάζεσθε· τίνας ἔνεκεν; Ὅτι ἀσύγνωστα ἡμαρτήκατε. Τὸν γὰρ Ἰῆν τοῦ Θεοῦ σταυρῶν προσηλώσατε. Μείζονα δὲ ταύτης ἀμαρτίαν οὐκ ἂν ἔχοις εὐρεῖν. Ἡ τοίνυν ἀδικὸν φατε τὸν Θεὸν κολάζοντα τοὺς βεδοθηκότας αὐτῷ, καὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ θανατώσαντας, ἧ καὶ ἄνοκτες ὁμολογεῖτε χαλεπωτέραν ἀμαρτίαν πλημμελήσατε παρὰ τὰς πώποτε. Καὶ τί ἂν ἄλλο εἴη παρὰ τὴν ἀναίρεσιν τῆς Ζωῆς; μετὰ γὰρ τὰς προβήθεισας ἀμαρτίας οὐ μόνον οὐ χεῖρον, ἀλλ' οὐδὲ ἴσον πεπλημμελήκατε.

facinus patravisse. Ecquod autem istud est facinus, n si quod morte Vitam affectis? Quo quidem nefario scelere, post peccata, quæ enumeravimus, non

Τῷ αὐτοῦ.

Περὶ τῶν Χερουβὶμ διηγούμενος· Ἦσαίος φησὶν ὅτι καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωτῆς, ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ, προμηνύων ὅτι τὴν τρισάχιον ὕμνον τῆς ἁγίας Τριάδος ἔντα μὲν ἀγγελικὸν, ἀρμύζοντα δὲ Χριστιανῶν τοῖς ἀγγελιοτρόποις οὐ χωρήσει διὰ φρονῶν ἀσθίνειαν ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῇ. Διὸ καὶ ἐπαρθήσεται τὸ ὑπέρθυρον αὐτῆς, ἦρουν ἢ ἀνωθεν συνέχουσα τὰς παραστάδας, καὶ τὰς θύρας αὐτῆς; θεία δύναμις καὶ χάρις. Θύραι δὲ αὐτῆς καὶ παραστάδες, οἱ ἱερεῖς, καὶ διδάσκαλοι. Διὸ καὶ ἀλλαγῶν γέγραπται· Καὶ θήσω τὴν Ἱερουσαλήμ εἰς πρόθυρον σαλευόμενα, δηλονότι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑπέρθυρον συνεκτικὸν τῶν εἰρημένων. Ὅθεν καὶ εὐανάτρεπτοί εἰσιν ἐν ταῖς διαλέξεσιν. Ὁ δὲ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ, τούτοις ἐκλότους καὶ πλάνης. Ἡ δόξα δὲ μετεφοίτησεν εἰς τὰς ἀπανταχῆ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι πιστῶν ἐκκλησίας. Πλήρης γὰρ, φησὶν, ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.

Του αὐτοῦ.

Ὅταν εἶπη πρὸς; σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ Παρθένος; εἰπέ σὺ πρὸς αὐτὸν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στείρα καὶ γεγρακυῖα Σάρρα; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν κώλυμα τὸ μὴ γάμου μετασχόν, ἐκεῖ δὲ ἐμπόδια δύο, οὐ μόνον ἡ στειρώσις, ἀλλὰ καὶ τὸ γῆρας.

¹ Isai. vi, 4. ² ibid. 5.

A autem gens vestra post illius eadem tantas et tales perpessa est calamitates, quantas et quales alia gens post hominum memoriam nulla. Etenim posteaquam his miseris affecta est, quæ ad omnium aures pervenerunt, ad extremum in omnes gentes dispersa dissipataque servit abjectissimam et turpissimam servitutem, quæ sæculis omnibus perseverat. At hæc, inquit, propter nostra peccata nobis acciderunt. Quæ narras peccata? Neque enim sunt ulla ejusmodi, quæ jam commisistis. Cum et adoratis vitulum, et Beelphegor initiati estis, et filios, ac filias vestras dæmoniis immolavistis, et prophetas interfecistis, et Dei leges conculcavistis. Neque tamen tam graves unquam dedistis peccatas. Alio enim pacto captivi estis in servitutem adducti, siquidem rursus consecuti misericordiam pristinum libertatis statum recuperastis. Nunc autem, cum et legibus obtemperetis, et vos modesti generatis, nullam supplicii levationem invenistis. Quanam de causa vobis hæc accidunt? Quia scelere nulla venia digno vos obstrinxistis. Nam Dei Filium in crucem egistis. Quo quidem peccato nullum potest gravius excogitari. Aut ergo Deum esse iniquum asserite, qui sibi ferentes auxilium, hostemque suum interimentes puniat, aut vel invitum constemini, vos gravissimum omnium, quæ unquam admisistis, n si quod morte Vitam affectis? Quo quidem nefario scelere, post peccata, quæ enumeravimus, non dicam, gravius, sed ne par quidem ullum admisistis.

Ejusdem.

De Seraphin loquens Isaias, *Sublatum est*, inquit, *superliminare a voce, qua clamaverunt, et domus repleta est fumo*¹. Quibus verbis significat, Judæorum synagogam propter mentis imbecillitatem cantum illum trina sanctus repetitione sanctam Trinitatem celebrantem, qui et angelicus est, et Christianis hominibus propter angelicos ipsorum mores congruit, non esse comprehensuram. Quamobrem et ejus superliminare tolletur, quod lapides ex utraque parte ostii positos, et fores continet. Indicat autem superliminare virtutem et gratiam Dei. Lapidem autem illi atque fores significant sacerdotes et doctores. Quapropter et alibi scriptum est: *Et ponam Jerusalem in vestibula quæ concutiuntur et nutant*, propterea, quod non D habeant superliminare, quod ea, quæ dicta sunt, continet, ex quo in sermonibus et consiliis suis sunt instabiles. Domus autem fumo repleta est, id est, tenebris et errore. Gloria vero passim diffusa est in omnes fidelium Ecclesias, quæ ex gentibus constant. *Plena enim, inquit, est terra gloria ejus*².

Ejusdem.

Cum Judæus ex te quærit, Quomodo Virgo peperit? tu vicissim quære, Quomodo peperit senex et sterilis Sara? In illa enim unum duntaxat impedimentum est, quod conjugium non experitur. In hac autem duo, quod et sterilis est, et senex. Ob

id autem steriles pepererunt. ut virginem peperisse non esset incredibile. Et ideo mysterium illud mysterio huic tempore autecessit

Ejusdem.

Librorum Hebraicorum apud Hebræos sunt litera, apud Christianos autem gratia.

Ejusdem.

Facies, inquit, meretricis facta est tibi, et neminem erubuisti ¹. Et rursum: *Agnosco, inquit, quod durus sis, et nervus ferreus cervix tua, quæ nimirum flecti non potest, et frons tua ærea* ², id est impudens. Et rursum: *A sæculo contrivisti jugum tuum, fregisti vinculum tuum* ³. Nam cum cervice dura jugum detrectarint, et evangelicæ doctrinæ aratrum excusserint et ad excolendam virtutem se inutiles exhibuerint, reliquum est, ut ad cædem idonei videantur.

Item adversus Hebræos Leontii Cypr. pontificis.

Ostende mihi (Judæus inquit) signa adventus Christi, ut illud, quod est apud Michæam: *Quia gens, inquit, contra gentem non tollet amplius gladium* ⁴. Et illud, quod affert Jeremias: *Non docēbit, inquit, amplius unusquisque proximum suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes cognoscent eum a parvo eorum usque ad magnum* ⁵. Et illud, quod est apud Isaiam: *Quia pascetur, inquit, simul lupus cum agno, et pardus simul accubabit cum hædo, et vitulus, et leo, et taurus simul pascentur, et puer parvus ducet eos. Et bos et ursus pascentur simul, et simul erunt eorum catuli. Et leo sicut bos comedet paleas. Et puerulus infans in foraminibus aspidum, et in cubile fetuum aspidum immittet manum, et non lædent* ⁶. Hæc enim est celebris et vulgata illa quæstio Judæorum. Intelligent igitur hæc-omnia contigisse. Nam cum jam Christus esset oriturus, statim exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Quamobrem cum totus orbis esset in ditione Romanorum, omnes in pace degebant, et cum mutua inter se bella amplius non gererent, quippe qui sub uno omnes imperio continerentur, ad agriculturæ studia sese converterant. Quod si gentes aliquas fuisse reliquas dixeris, quæ armis inter se dimicarent, respondebo illud esse Scripturæ proprium, ut totum ponat pro majori parte. Quale est etiam illud trium puerorum: *Non est hoc tempore princeps, nec propheta* ⁷, cum tamen et Daniel et Ezechiel cum illis essent, et Jeremias in Jerusalem. Et alia multa ejusmodi possent adduci. Vel id prædictum est de gentibus, quæ crediderunt. Sensu autem magis arcano et sublimi, *Gens, inquit, dæmonum adversus hominum gentem. idololatriæ gladium animos interimentem, et Dei cognitionis oblivionem afferentem non tollet.* Nam

¹ Jer. iii, 5, ² Isai. xxxv, 4, ³ Jerem. ii, 20. ⁴ Mich. iv, 3. ⁵ Jer. xxxi, 34 ⁶ Isa. xi,

A Ἐγέννησαν οὖν οὐ στειροὶ, ἵνα πιστευθῆ καὶ ἡ Παρθένος, γεννήσασα, καὶ τὸ κατ' ἐκείνας μυστήριον τῆ μυστηρίῳ τούτῳ προοδοποιεῖ.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τῶν Ἑβραϊκῶν βιβλίων τὰ μὲν γράμματα παρ' Ἑβραίοις, τὰ δὲ νοήματα παρ' ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὅψις, φησὶ, πόρις ἐγένετό σοι, ἀπηραισχύνηται πρὸς πάντας. Καὶ αὖθις: Γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, τούτεστιν ἀκαμπής, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν, εἶπουν ἀναίσχυντον. Καὶ πάλιν, Ἄπ' αἰῶνος συνέτριψας τὸν ζυγὸν σου, διέβρηξας τὸν δεσμὸν σου. Σκληροτράχηλοι γὰρ ὄντες ἀνωθεν, καὶ τὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀροτρον ἀποσεισάμενοι, καὶ πρὸς ἐργασίαν ἀρετῆς ἀχρήστους ἑαυτοὺς καταστήσαντες, πρὸς σφαγὴν λοιπὸν ἐπιτίθεται γέγονασιν.

Ἔτι κατὰ Ἑβραίων Ἀβορτίου ἐπισκόπου Κύπρου.

Δεῖξίν μοι, φησὶ, τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας: τὸ παρὰ τῷ Μιχαῖα. Οὐκ εἶτι γάρ, φησὶν, οὐ μὴ ἀρῆ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος ρομφαίαν. Καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἱερεμῖα, Οὐ μὲν γάρ, φησὶ, διδάξωσιν εἶτι ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, λέγων, Γινώθι τὸν Κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσι μὲ ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν· καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἡσαΐα: Συμβοσκηθήσεται γάρ, φησὶ, λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον, καὶ λέων, καὶ ταῦρος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται. Καὶ λέων καὶ βούς ἅμα φάγονται ἀχυρα, καὶ παιδίον τῆπιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων, καὶ ἐπὶ κοιτῆν ἐκτόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ, καὶ οὐ μὴ κακοποιήσωσι. Τοῦτο γὰρ τὸ πολυθρόλλητον ζήτημα τῶν Ἰουδαίων. Ὁράτωσαν δὲ πάντα γενόμενα. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, εὐθύς ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Λυγούστου ἀπογράφασθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ λοιπὸν ὑποταγέντος παντὸς ἔθνους τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ, πάντες εἰρήνευσαν, καὶ μηκέτι πολεμοῦντες ἀλλήλοις, ὡς ὑπὸ μίαν ὄντες κεφαλὴν, εἰς γεωργίαν ἐτρέπησαν. Εἰ δέ που καὶ τινε ἔθνη ὑπελείφθη μαχόμενα, τῆς Γροφῆς: ἔστιν Ἰδιῶμα καθολικῶς λέγεῖν ἀπὸ τοῦ πλείονος μέρους. Τοιοῦτόν ἐστι: καὶ τὸ τῶν τριῶν παιδῶν τὸ, Οὐκ εἶστιν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀρχῶν καὶ προφήτης. Ἦν γὰρ καὶ ὁ Δανιήλ, καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ μετ' αὐτῶν, καὶ ὁ Ἱερεμίας ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἦ καὶ περὶ τῶν πιστευάντων ἔθνῶν ἡ πρόβρησις. Κατ' ἀναγωγὴν δὲ, Ὁ μὴ ἀρῆ, φησὶ, τὸ ἔθνος τῶν δειμόνων ἐπὶ τὸ ἔθνος τῶν ἀνθρώπων μάχαιραν τῆς εἰδωλολατρίας ἀναιροῦσαν ψυχὰς, καὶ ἀνασθησίαν θεογνωσίας ἐπάγουσαν. Ἐνθα γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη, πάντες ἐν σῶμα γέγονασιν, καὶ μὲν ἔσχοι, κεφαλὴν τὸν Χριστόν, καὶ φοδερὸν τοῖς δ. i.

20. ⁷ Mich. iv, 3. ⁸ Jer. xxxi, 34 ⁹ Isa. xi,

μοσιν ἀπεδείχθησαν. Τὸ γὰρ, Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχιραν, οὐ περὶ πολεμικῆς εἴρηται μαχίρας. Μάχιρα γὰρ ἦν ἔβαλεν ὁ Χριστός, τὸ κήρυγμα, καὶ ἡ τούτου πίστις, διασπῶσα τὸν πιστὸν ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, καὶ τέμνουσα τὴν ἐπὶ κακῷ σχέσιν καὶ συμφωνίαν αὐτῶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν τὸ κατὰ Μιχαῖαν ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ κατὰ Ἰερεμίαν. Σημεῖα γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα τοῦ Χριστοῦ ποιούντος, οἱ συντρέχοντες καὶ βλέποντες ταῦτα, πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου τοὺς ἑαυτῶν ὀφθαλμοὺς εἶχον διδασκάλους θεογνωσίας, καὶ κατανοοῦντες τὰς θεοπρεπεῖς δυνάμεις αὐτοῦ, ταχέως δὲ ἑαυτῶν ἐμάνθανον, ὅτι Θεός ἐστιν, ὡς ἐστὶ καταλαβεῖν οὐ μόνον ἀπὸ τῆς τῶν Εὐαγγελίων γραφῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν καθ' Ἑβραίους χρονοικῶν Γραφῶν, καὶ τῶν καθ' Ἕλληνας ἱστοριογράφων. Λέγεται οὖν εἰπεῖν περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαῖαν σημείου τῆς παρουσίας Χριστοῦ. Οὗτο; ταῖς διαφοραῖς τῶν ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων ζῶων τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων ἦθη παραδήλωσε, καὶ διὰ τῆς ἐκείνων συνδαιτήσεως τὴν μίαν τούτων ποίμνην ἠύλατο, καὶ τὰς ἐκ τούτων συστησόμενα; Ἐκκλησίας, λύκον μὲν καλέσας τὸν ὄξυν εἰς ἀρπαγὴν, ἀρνα δὲ τὸν εὐεπηρεάστον, καὶ πάραδιν μὲν τὸν ποιηλόγνωμον, λριφον δὲ τὸν ἀπλοῦν. Καὶ μοσχάρτιον μὲν τὸν πρῶτον, ταῦρον δὲ τὸν θρασύν, λέοντα δὲ τὸν υπερήφανον, οὐς ἀξει, καὶ ποιμανεῖ ἄνθρωπος τῆ μὲν φρονήσεϊ ποιῆς, τῷ δὲ ἀπονίρῳ καὶ τῆ ταπεινοφροσύνη παιδίον. Καὶ μέγας μὲν τῆ ἀρετῆ, μικρὸς δὲ τῆ φαινομένη εὐτελεῖα καὶ λιτότητι. Τοιοῦτοι δὲ οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες, ὅφ' ὧν οἱ διάφοροι τοῖς ἡθεσιν ἀγόμενοι βυθμίζονται τε καὶ συναρμύζονται. Καὶ αὐθις βούν μὲν τὸν ἐργατικόν, ἄρπον δὲ τὸν γαστρίμαργον. Καὶ πάλιν λέοντα μὲν τὸν ἡγεμονικόν τε καὶ ἀρχικόν, βούν δὲ τὸν ὑπὸ ζυγὸν δουλείας, καὶ ὑποταγμένον. Ἄχυρα δὲ ἡ εὐτελής τοῦ ὑπὸ ζυγὸν τροφή. Συσστηθήσεται γὰρ ὁ ὑπερέστων τῷ ὑποτασσόμενῳ διὰ τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως. Παιδίον δὲ νήπιον ἕκαστος τῶν προεστῶτων, ὡς εἴρηται, νηπιάζων ἐν κακίᾳ, οὗ χειρὴ ἡ διδασκαλία διὰ τὸ ἀνυσιμώτατον, ἥτις ἐπιβάλλεται τοῖς ἀπίστοις, ὅστιν ἐστὶ τρωγλαὶ καὶ καταδύσεις καὶ οἰκητήρια καὶ ἀναπαυτήρια τῶν νοσητῶν ἀσπίδων, ἥτοι τῶν ἰσθόλων καὶ θανατηφόρων δαιμόνων, ὧν ἕκαστος τὰ πάθη. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ κατὰ Χριστὸν ζῶντες τὴν χεῖρα τοῖς δαιμονισιν ἐπιβάλλοντες, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐπάγοντες, οὐκ ἔωσι τοὺς ἐνοικοῦντας δαίμονα; κατοποιεῖν ἐπὶ τοὺς πασχόντας. Ὅτι δὲ θηρία τὰ ἐθνη, λέγει κολλάξ; ἡ Γραφή. Φησὶν ὁ Θεός διὰ Ὡσηεῖ Διαθήσῳ διαθήκην ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐρπετῶν τῆς γῆς, καθολικωτέρῳ λόγῳ θηρία μὲν τοῦ ἀγροῦ τοῖς ἀγρίοις καὶ ὠμοῦς ὀνομάζων, πετεινὰ δὲ τοῦ; ὑψηλοτέρους, ἐρπετὰ δὲ τοὺς ταπεινότερους ἢ πετεινὰ μὲν τοὺς τῆ ἀστρολογίᾳ προσκειμένους, ἐρπετὰ δὲ τοὺς βυθαινομένους ἐν τοῖς πύθουσι καὶ αὐθις διὰ Ἰσαίου· Εὐλόγησατέ με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ διὰ Ἰερεμίου πάλιν Δέ-

ubi divulgatum est Evangelium, omnes unum corpus effecti sunt, et unum habent caput Christum, et formidandi dæmonibus evaserunt. Quod autem ipse dixit, se venisse, non ut pacem in terram afferret sed gladium, id non intelligitur de gladio bellico. Gladius enim, quem ipse tulit nihil aliud est, nisi religionis ejus divulgatio, et in eum fides quæ separat fidelem ab infideli, Conjunctionem et consensum eorum in peccando dirimit. Et hæc quidem dicta sint de prophetia Michææ. Videamus, quæ a Jeremia dicta sunt. Cum multa magnaque signa faceret Christus, illi, qui concurrebant et expectabant, omnes a parvo usque ad magnum oculos proprios habebant divinæ cognitionis magistros et judices, et animadvertentes divinas illius virtutes, confestim intelligebant ipsum esse Deum, ut colligi potest non solum ex monumentis Evangeliorum, verum etiam ex annalibus Hebræorum et gentium historicis. Reliquum est, ut signum adventus Christi prædictum ab Isaia consideremus. Hic animalium cicurum et ferarum discrimine significat diversos hominum mores, et per communem illorum victum, et mutuam vivendi consuetudinem, unum hominum ovile, et Ecclesias ex his constituendas ostendit, lupum quidem appellans eum qui ad rapinas velox est: agnum autem eum, qui prædæ et direptioni est expositus: pardum illum, qui astutus et mente varius: hædum illum, qui candidus et simplex: vitulum illum, qui est mansuetus: taurum eum, qui est audax: leonem illum, qui est superbus: quos ducet et pascet homo prudentia quidem senex, innocentia autem et modestia puerulus; magnus virtute, sed frugalitate et simplicitate parvus. Tales sunt Ecclesiarum præfecti, quibus regentibus et gubernantibus, qui diversis moribus sunt, inter se conveniunt, et mutua benevolentia conjunguntur. Item per bovem homines intelligit laboriosos. Per ursum ventri deditos. Per leonem, eos, qui præsumunt et imperant. Per bovem, eos, qui servitutis premuntur jugo, et alterius imperio parent. Per paleas frugalem ac tenuem victum eorum, qui subditi sunt. Simul autem pascentur illi, qui reguntur et parent, et illi qui gubernant atque imperant, propter fidei necessitudinem et conjunctionem, Pueruli vero, infantuli ad malum, ut dictum est, sunt Ecclesiarum præfecti, quorum manus doctrina est, propter summam quam adhibent diligentiam; quæ quidem manus injicitur infidelibus, qui sunt veluti cavernæ et foramina, et ferarum cubilia, et aspidum, seu venenatorum et perniciosorum dæmonum domicilia, quorum filii sunt animi perturbationes et vitia. Aliter etiam qui ex Christi sententia vivunt, manum dæmonibus injiciunt, et crucis signum opponentes non sinunt obsidentes dæmones obsessos homines lædere. Quod autem Scriptura gentes sæpenumero ferax vocet, perspicuum est. Dicit enim Deus per Oseam: *Faciám sædus in illo die*

cum feris agri, et volucris cœli, et serpentibus A δὲ κα πᾶσαν τὴν γῆν τῷ Νουβουχοδονόσορ βασιλεὶ Βαβυλῶνος τοῦ δουλεύειν αὐτῷ, καὶ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ ἐργάζεσθαι αὐτῷ. Καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ· Ἀφῆναι ἠθρη ποτηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς, ἵνα νῦν ἐάσωμεν τὰ παρὰ τῷ Δαυὶδ, καὶ εἰκότως. Παρὰ συνεβλήθη γὰρ, φησί, τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις ὁ νοῦν ἔχω ἀνθρώπος, καὶ ὁμοίωθη αὐτοῖς.

terrae ¹. Liberiore et latiore quadam ratione feras agri sævos et crudeles appellat. Volucres autem illos qui sublimiori mente sunt præditi. Serpentes vero, eos qui sunt abjectiores. Aut per volucres intelligit eos qui astrologiæ studiis incumbunt. Et per Isaiam : *Benedicite, inquit, mihi feras agri* ². Et per Jeremiam : *Dedit, inquit, omnem terram Nabuchodonozor regi Babylonis, ut serviant Delebo, inquit, malas feras e terra* ³. Ut interim *ei, et feras agri laborent illi*. Et per Ezerhielem : *omittam quæ a Daniele, et merito. Comparatus est enim, inquit, bestiis insipientibus, qui mentem habet, homo, et similis factus est eis.*

Item adversus eosdem. Aliorum Patrum.

Si Dei figmentum pulcherrimum homo ad imaginem et similitudinem ejus factus est, quomodo res Deo indigna est, ut ex opere ad imaginem et similitudinem suam a se confecto carnem sumat? Præterea si Deo turpe non fuit, hominem fingere atque formare, quomodo illi turpe erit, eum refingere ac reformare?

Si sol, qui corpus est corruptibile, longe lateque radios suos in omnes partes conjiciens, in locis lulentis sordisque versatur, nec tamen inquinat puritatem suam, sed ita nitidos contrahit ac rursus dimittit radios, ut ipse quidem nihil contaminetur, corporibus autem illos excipientibus multum afferat utilitatis : quanto magis ille justitiæ Sol, qui rerum omnium, quæ vel corporeæ sunt, vel corporis expertes, effector est, in carnem puram et a se formatam ingressus, nec maculam ipse contraxit ullam, et eam ipsam carnem puriorem sanctioremque reddidit?

Damasceni de Sabbato. Cap. 52.

Sabbatum dies septimus vocatus est, et requiem significat. Deus enim eo die, sicut ait Scriptura, *requievit ab operibus suis* ⁴, ut numerus dierum ad septimum usque progressus, rursus in orbem redeat, atque a primo initium sumat. Hic porro numerus apud Judæos in honore est : quippe quem Deus coli præceperit, idque non defunctorie, sed gravissimis etiam pœnis statutis in eos, qui illud transgressi essent ⁵. Nec vero tenere id ille imperavit, sed certis quibusdam rationibus adductus, quas veri spirituales mentisque perspicacitate præditi intelligunt.

Quantum autem ego, alioquin imperitus, assequi possum (ut ab inferioribus ac crassioribus incipiam), cum scirei Deus Israeliticum populum pinguem esse, et carni addictum, inque res terrenas impense pronum, nec discretionis ullius, hanc legem sanxit : primum, *ut servus et jumentum requiescerent*, sicut scriptum est ⁶. Etenim *iustus miseratur animas jumentorum suorum* ⁷ : deinde vero, ut ipsi terrenis occupationibus feriat

Ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν. Ἐτέρων Πατέρων.

Εἰ πλάσμα Θεοῦ τὸ κάλλιστον ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ πέπλασται, πῶς ἀνάξιον Θεοῦ σάρκα λαβεῖν ἐκ τοῦ οικείου πεπλασμένου ; Καὶ εἰ τὸ πλάττειν τὸν ἄνθρωπον οὐκ αἰσχύνῃν τῷ Θεῷ φέρει, πῶς τὸ ἀναπλάττειν αὐτὸν αἰσχύνῃν ἐνέγκει ;

Εἴπερ ὁ ἥλιος σῶμα φθαρτὸν ὢν πανταχοῦ τὰς ἀκτίνας ἀφίει, καὶ βορέοις καὶ βύποις ἐμιλῶν, οὐδὲν ἀπὸ τῶν σωματικῶν τούτων μολυσμάτων εἰς τὴν ἑαυτοῦ καθαρότητα παραβλάπτεται, καθαρὰς δὲ τὰς ἀκτίνας συστέλλων, καὶ πάλιν ἀφίει, αὐτὸς μὲν οὐδ' ὄλιος μολύνεται, τοῖς ὑποδεχομένοις δὲ τοῦτον σώμασι πολλῆς μεταδίδωσιν ὠφελείας, πολλῶ μᾶλλον ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῶν σωμάτων, καὶ τῶν ἀσωμάτων δημιουργὸς εἰς καθαρὰν ἐλθὼν σάρκα, καὶ ἦν αὐτὸς ἐπλασεν, οὐ μόνον οὐκ ἐμολύνθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν καθαρωτέραν καὶ ἀγιωτέραν εἰργάσατο.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ Σαββάτου. Κεφ. αλ. β'.

Σάββατον ἡ ἐβδόμη ἡμέρα κέκληται· δηλοῖ δὲ τὴν κατάπαυσιν. Ἐν αὐτῇ γὰρ *κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ*, ὡς φησι ἡ θεία Γραφή· διὸ καὶ μέχρις ἐπτά ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς προβαίνων, πάλιν ἀνακυκλοῦται, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἄρχεται. Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τίμιος παρὰ Ἰουδαίους, τοῦ Θεοῦ προστάξαντος τιμᾶσθαι αὐτὸν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαρυτάτων ἐπὶ τῇ παραβάσει ἐπιτιμίων. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο προσέταξεν, ἀλλὰ διὰ τινος μυστικῶς τοῖς πνευματικοῖς τε καὶ διορατικοῖς κατανοουμένας αἰτίας.

Ὡς ἐμὲ γοῦν γινῶναι τον ἀμαθῆ· ἵν' ἐκ τῶν κριτωτέρων καὶ παχυτέρων ἀρξωμαι· εἰδὼς ὁ Θεὸς τὸ παχὺ τε καὶ φιλόσαρκον, καὶ πρὸς τὴν ὕλην ὄλιος ἀπρόβρεπός τοῦ Ἰσραηλίτου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἀδιάκριτον· πρῶτον μὲν, *ἵνα ὁ δοῦλος καὶ τὸ ὑπόζυγιον ἀναπαύσεται*, ὡς γέγραπται· ἐπειδὴ *ἄνθρωπος δίκαιος οἰκτερεῖ τὰς ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ*, ἅμα ἵνα δὲ καὶ σχολὴν ἄγοντες ἐκ τοῦ περὶ τὴν ὕλην περισπασμοῦ, πρὸς τὴν Θεὸν συνάγωνται, ἐν ψαλμοῖς.

¹ Osee II, 18. ² Isa. XLIII, 20. ³ Jerem XXVII, 6. ⁴ Gen. II, 2. ⁵ Exod. XIII, 6; Num. XV, 35. ⁶ Deut. V, 14. ⁷ Prov. XI, 10.

καὶ ὕμνοις, καὶ ψαλμοῖς πνευματικαῖς, καὶ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν ἀπασαντὴν ἐβδόμην ἀναλίσκοντες, καὶ ἐν Θεῷ καταπαύοντες. Ὅτε μὲν γὰρ οὐκ ἦν νόμος, οὐ Γραφή θεόπνευστος, οὔτε τὸ Σάββατον τῷ Θεῷ ἀφιέρωτο. Ὅτε δὲ ἡ θεόπνευστος Γραφή διὰ Μωϋσῆως ἐδόθη, ἀφιερῶθη τῷ Θεῷ τὸ Σάββατον, ὡς ἂν περὶ τὴν ταύτης μελέτην ἐν αὐτῷ ἀδολεσχῶσιν, οἱ μὴ πάντα τὸν βίον τῷ Θεῷ ἀφιερῶντες, οἱ μὴ πόθῳ τῷ Δεσπότη ὡς Πατρὶ δουλεύοντες, ἀλλ' ὡς δούλοι ἀγνώμονες, κλῆν μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τῷ Θεῷ ἀποτέμνεται, καὶ τοῦτο φρόδῳ τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει εὐθυνοῦν καὶ ἐπιτιμήσεων. Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται, ἀλλὰ ἀδίκῳ.

Ἐπεὶ πρῶτος Μωϋσῆς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ αἴθρις ἑτέρων τεσσαράκοντα νηστεία προσεδρεύσας τῷ Θεῷ, πάντως καὶ τοῖς Σάββασιν διὰ νηστείας ἐκάκου ἐκπύον, τοῦ νόμου μὴ κακοῦν ἑαυτοὺς ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου ἡμέρᾳ προστάσσοντος. Εἰ δὲ φαίεν, ὅτι περὶ τοῦ νόμου τούτου, τί φήσουσι περὶ τοῦ Θεοῦ; Ἡλιοῦ, τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὄδον ἀνύσαντος ἐν βρώσει μιᾷ; Οὗτος γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὀδοπορίας ἐν τοῖς Σάββασιν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἑαυτὸν κακώσας, ἔλυσε τὸ Σάββατον· καὶ οὐκ ὠργίσθη τοῦτῳ ὁ Θεός, ὁ τὸν νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἑπαθλον, ἐν Χωρῆβ ἑαυτὸν ἐνεφάνισε. Τί δὲ περὶ Δανιὴλ φήσουσιν; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετέλεσεν ἄσιτος; Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ, οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν Σαββάτῳ, εἰ τύχοι ὀκταήμερον; Οὐχὶ δὲ καὶ τὴν μεγάλην νηστείαν, ἣν νενομοθέτηται, εἰ ἐν Σαββάτῳ καταντήσοι, νηστεύουσι; Οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται ἐν τοῖς τῆς σκηπῆς ἔργοις βεβηλοῦσι τὸ Σάββατον, καὶ ἀνάτιοί εἰσιν; Ἀλλὰ καὶ κτήνος ἂν εἰς βόθρον ἐμπέσοι ἐν Σαββάτῳ, ὁ μὲν ἀνασπάσας, ἀνάτιος, ὁ δὲ παριδὼν, κατάκριτος. Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ, οὐχὶ ἐπὶ τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Θεοῦ κιωτῶν περιφέροντες, τὰ Ἰεριχούνηνα τεύχη περιήσαν, ἐν αἷς πάντως ἦν καὶ τὸ Σάββατον;

hoc facere neglexerit. Num cuncti Israelitæ per non circuire, inter quos dies plane Sabbatum erat?

Ὡς οὖν ἔφην, σχολῆς ἕνεκα τῆς πρὸς Θεὸν, ἵνα κλῆν μικροτάτην ἀπόμοιραν αὐτῷ ἀπονέμωσι, καὶ ἀναπαύσονται, ὅ τε δούλοι καὶ τὸ ὑπόζυγιον, ἡ τοῦ Σαββάτου τήρησις ἐπινενόητο, τοῖς νηπίοις ἔτι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοις, τοῖς σαρκικοῖς, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα, καὶ τὸ γράμμα ἐνωῆσαι δυναμένοις. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς ἀνθρώπου, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοῖς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅσοι γὰρ ἐλάβομεν αὐτόν, ἔδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· ὥστε οὐκέτι ἔσμεν δούλοι, ἀλλ' υἱοί· οὐκέτι ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ

A ad Deum se colligerent; septimum nempe diem in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, divinorumque Scripturarum lectione totum expendentes, atque in Deo conquiescentes. Nam, quando lex non erat, nec Scriptura divinitus inspirata, ne Sabbatum quidem Deo consecratum erat. At postquam Scriptura divina per Moysen data est, Sabbatum quoque Deo dicatum fuit, ut ejus meditationi vacarent, qui totum vitæ tempus Deo non impendunt, nec Domino tanquam patri toto desiderio serviunt: sed velut ingrati servi, parvam saltem ac perexiguam vitæ particulam illi imperitent, idque pœnarum et objurcationum, quæ prævaricatores manent, ignore: *Non enim lex injusto posita est, sed injusto*. Argumento est, quod prius ipse Moyses totos quadraginta dies, rursumque totidem alios jejuniis assistens Deo, procul dubio ipsis quoque Sabbatis sese macerabat, cum tamen lex juberet, ne quis se die Sabbati affligeret. Quod si hoc ante datam legem gestum fuisse aimus, quid de Elia Thesbite sunt dicturi, qui quadraginta dierum iter, semel dumtaxat sumpto cibo confecit? Etenim ipse non jejuniis solum, sed etiam itinere, in horum quadraginta dierum sabbatis sese affligens, Sabbatum solvit: neque propterea Deus qui legem tulerat, ei succensuit; quæ potius in virtutis præmium, illi se in Horeb conspiciendum præbuit. Quid item de Daniele dicent? Annon tres hebdomadas integras jejunius egit? Quid vero? Nunquid non Israelitæ omnes infantem Sabbato circumcidunt, si quidem tunc octavam vitæ diem attingunt? Nonne magnum illud jejunium, quod lege præscriptum est, si in Sabbato occurrerit, obeunt? Annon itidem sacerdotes et Levitæ in tabernaculi operis Sabbatum violant, nec ob id in culpa sunt? Quin, si jumentum die Sabbati in foveam prolabitur, qui illud extraxerit, criminis est insons, reus vero, qui septiduum arcam Dei ferentes, Jerichuntina mœnia

D Itaque, quemadmodum dixi, ut Deo vacaretur, et vel minima saltem vitæ particula ei tribueretur, nec non ut servus jumentumque requiescerent, Sabbati observatio consulto invecata illis fuit, qui eum parvuli adhuc et carnales essent, sub elementis mundi servientes, nihil supra corpus et litteram valerent cogitare. Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum unigenitum, hominem factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus. Quotquot enim recepimus eum, dedit nobis potestatem filios Dei fieri, qui in ipsam credimus. Quare non jam sumus servi, sed liberi: non

¹ I Timoth. i, 9. ² Exod. xxiv, 18; xxxiv, 28.

³ Levit. xxii, 27.

⁴ Matth. xxii, 5.

⁵ Josue iii, seqq.

⁶ Galat. iv, 3.

⁷ Ibid. 4, 5.

⁸ Joan. i, 12.

⁹ Galat. iv, 7.

jam sub lege, sed sub gratia : non jam ex parte solum præ metu Domino servimus ; sed ad totum tempus ei consecrandum sumus obligati, adeo ut servo illi, iræ, inquam, et cupiditati, quiescere a peccato, Deoque feriatum esse jubeamus ; erecta quidem perpetuo versus Deum cupiditate, armata vero contra Dei hostes iracundia : ac jumentum item, corpus nimirum, a peccati servitute dato otio recroemus, et ad inseriendum divinis præceptis compellamus.

Hæc sunt quæ spiritualis Christi lex nobis indicit, quam, qui custodiunt, Mosaica lege superiores existant. Nam, ex quo venit quod perfectum est, evacuatum est quod ex parte erat ¹ ; ac scisso per Salvatoris crucem tegumento sive velo legis, sanctoque Spiritu igneis linguis illucescente, littera obsolevit, corporalia cessarunt, et impleta lege servitutis, lex libertatis nobis donata est. Atque perfectam humanæ naturæ requiem celebramus, hoc est resurrectionis diem, in qua Dominus Jesus, vitæ auctor et Salvator, nos ad promissam illis qui spirituali cultu Deo serviunt, hæreditatem introduxit ; in quam nimirum ipse præcursor noster ingressus est, postquam a morte ad vitam rediit, et reseratis patefactisque sibi cæli januis, in Patris dextera secundum corpus consedit, quo illi etiam qui legi Spiritus morem gerant, deinceps sunt introituri.

Quocirca ad nos, qui spiritu, ac non littera incedimus, omnis carnalium rerum abjectio spectat, cultusque spiritualis, et cum Deo conjunctio. Circumcisio quippe, corporeæ voluptatis rerumque superfluarum ac minime necessariarum est abjectio. Præputium vero nihil aliud est, nisi superflua cutis membri illius in quo libido cietur. Omnis porro voluptas, quæ nec ex Deo, nec in Deo capitur, voluptatis est superflua portio, cujus ægura præputium est : Sabbatam autem est requies a peccato. Quamobrem duo hæc unum prorsus sunt, atque ita ambo simul, si ab iis qui spiritu agunt, observentur, ne minimam quidem flagitii notam creant.

Quin illud quoque notandum est, septenario numero præsens omne tempus designari, juxta atque sapientissimus Salomon dixit, dare partem septem, atque etiam octo ². Et divinitoquus David ³, cum de octava psalimum ederet, de futura post resurrectionem instauratione rerum canebat. Quocirca, quandoquidem lex die septimo a corporeis rebus cessare præcipiebat, et spiritualibus vacare, vero Israelitæ, eaque mente prædito quæ Deum videat, arcana ratione hoc subindicabat, nunquam id non agendum esse, ut sese Deo offerat, et supra res corporeas assurgat.

¹ I Cor. xiii, 10. ² Eccl. xi, 2. ³ Psal. vi, 11.

χάριν· οὐκέτι μερικῶς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες ἐκ φόβου, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῷ ἀνατιθέναι ὀφείλοντες, καὶ αἰετὸν τὸν δούλον, τὸν θυμὸν λέγω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καταπαύοντες, καὶ τῷ Θεῷ σχολάζειν ἐπιτρέποντες· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἄπασαν αἰετὸν πρὸς Θεὸν ἀνατείνοντες, τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ δυσμενῶν καθοπλίζοντες· καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἦτοι τὸ σῶμα, ὁμοίως, τὴν μὲν δουλείαν τῆς ἀμαρτίας ἀναπαύοντες, ταῖς δὲ θείαις ἐντολαῖς ἐξυψηρετεῖσθαι προτρέποντες.

Ταῦτα ὁ πνευματικὸς ἡμῖν ἐντέλλεται τοῦ Χριστοῦ νόμος, καὶ οἱ τοῦτον φυλάσσοντες, ὑπέρτεροι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου γεγόνασιν. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ τελείου, τὸ ἐκ μέρους κατήργηται, καὶ τοῦ καλύμματος τοῦ νόμου, ἦτοι τοῦ καταπετάσματος διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος διαβραγέντος σταυρώσεως, καὶ τοῦ Πνεύματος πυρναῖς γλώσσαις ἐκλάμψαντος, τὸ γράμμα κατήργηται, τὰ σωματικὰ πέπαυται, καὶ ὁ τῆς δουλείας νόμος πεπληρωταί, καὶ νόμος ἐλευθερίας ἡμῖν δεδιώρηται. Καὶ ἐορτάζομεν τὴν τελείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατάπαυσιν· φημὶ δὲ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ἣ ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ Σωτῆρ, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύουσι κληρουχίαν εἰσήγαγεν, εἰς ἣν αὐτὸς πρόδρομος ἡμῶν εἰσῆλθεν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνοιγέντων αὐτῷ τῶν οὐρανίων πυλῶν, ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· κεκάθικε σωματικῶς, ἔνθα καὶ οἱ τὸν πνευματικὸν τηροῦντες νόμον εἰσελεύσονται.

Ἡμῖν τοίνυν τοῖς τῷ πνεύματι στοιχοῦσι, καὶ ὁ τῷ γράμματι, πᾶσα ἡ τῶν σαρκικῶν ἐστὶν ἀπόθεσις, καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν συνάφεια. Περιτομή μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς, καὶ τῶν περιττῶν, καὶ οὐκ ἀναγκαίων ἀπόθεσις. Ἀκροβυστία γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ δέρμα, ἡδονικοῦ μορίου περιττωμα. Πᾶσα δὲ ἡδονὴ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν Θεῷ γινομένη περιττωμα ἡδονῆς ἐστὶν· ἥς τύπος ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ, ἡ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κατάπαυσις. Ὡστε ἀμφοτέρα ἐν τυγχάνουσι, καὶ οὕτως ἀμφοτέρα ἅμα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν τελούμενα, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν παρανομίαν ἐργάζονται.

Ἔτι δὲ ἰστέον ὅτι ὁ ἐπὶ ἀριθμὸς πάντα τὸν παρόντα χρόνον δηλοῖ, ὡς φησὶν ὁ σοφώτατος Σολομῶν, δοῦναι μερίδα τοῖς ἐπτά, καὶ γε τοῖς ὀκτώ. Καὶ ὁ θεηγόρος Δαβὶδ περὶ τῆς ὀγδόης ψάλλων, περὶ τῆς μελλούσης μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν κατάστασεως ἐψάλλε. Τὴν ἑβδόμην οὖν ἡμέραν, ἀργίαν μὲν ἄγειν ἐκ τῶν σωματικῶν, τοῖς δὲ πνευματικῶς ἐνασχολεῖσθαι προστάσων ὁ νόμος, μυστικῶς πάντα τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ, καὶ νοῦν ὄρῶντα Θεὸν ἔχοντι, ὑπέφηνε, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν, καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι.

Περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς περιτομῆς τοῦ μεγάλου Ἀβραάμ τοῦ Χρυσοστόμου ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τῆς εἰς τὴν β βίβλιν τῆς Γενέσεως. *A De Judaica circumcissione. Magni Joannis Chrysostomi ex interpretatione in Genesim.*

Τίνο; ἔνεκεν, εἰπέ μοι, νῦν περιτέμνεσθε; Τότε γάρ, ἵνα μὴ τοῖς παρανόμοις ἔθνεσιν οἱ πρόγονοι ὑμῶν συναναφυρώσι, τοῦτο ἐπετάγησαν. Νῦν δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πάντων πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ φωτὸς χειραγωγηθέντων, ποῖον τῆς περιτομῆς ὄφελος; Μὴ γὰρ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν συμβάλλεται τι ἢ τῆς σαρκὸς ἀπόθεσις; Οὐκ ἠκούσατε σαφῶς τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης; μονοουχί δεικνύντος, ὅτι διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην τοῦ τοιοῦτου σημείου ἐδεήθησαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πολλάκις γίνεται πραγμάτων, ἐπειδὴν μὴ θαρβύμένοι τισι, σημεῖον ἐνεχύρου χάριν λαμβάνειν παρ' αὐτῶν σπουδίζομεν. Οὕτω καὶ ὁ τῶν ὀκτων Θεοῦ εἰδὼς αὐτῶν τὴν εὐκολίαν τῆς γνώμης, τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' αὐτῶν ἀπαιτῆσαι κατεδέξατο, οὐχ ἵνα διηνεκῶς μὲν τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ἵνα, τῶν τότε τέλος λαμβανόντων, καὶ ἡ τοῦ σημείου χρεῖα περιαιρεθῆ. Ὡσπερ γὰρ ὅταν σημείον τινεὶ ἀπαιτῶσι, καὶ ἐκχύρον βούλονται λαμβάνειν, ἐπειδὴν δὲ τοῦ πράγματος ἡ ὑπόθεσις πέρασ λάβῃ, καὶ τὸ σημεῖον λοιπὸν αἴρεται· οὕτω δὴ καὶ ἐταῦθα, ἐπειδὴ διὰ τὸ φανερὸν εἶναι τὸν λαὸν τοῦ πατριάρχου τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' ὑμῶν εἰσηνέχθη, ἐχρῆν τῶν ἔθνων ἐκείνων, δι' οὓς τὸ σημεῖον ἐδέξασθε, τῶν μὲν ἀρδην ἀφανισθέντων, τῶν δὲ μετ' ἐκείνους τῆς ἀληθείας τῷ φωτὶ προσδραμόντων, μηχανῆται τὸν ἔλεγγον τῆς οικείας ἀγνωμοσύνης περιφέρειν, ἀλλ' ἀπαλλάττεσθαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐγένειαν ἐπανατρέχειν. Ἐνόησον γὰρ μοι ὅτι ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος πατριάρχης πρὶν ἢ τῆς περιτομῆς δέξασθαι τὴν ἐντολήν, ἐνεήκοντα ἐννέα γὰρ ἔτων ἦν, ἠνίκα τοῦτο ἐπετάχτετο, καὶ εὐάρεστος γέγονε τῷ Θεῷ, καὶ μυριάκις ἀνεκηρύχθη παρὰ τοῦ Δεσπότου. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς ἔργον ἐμελλεν ἐκβαίνειν τὰ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τίκτεσθαι ὁ Ἰσαάκ, καὶ αἰξάνεσθαι τὸ γένος, καὶ ὁ πατριάρχης μεθίστασθαι τῆς ζωῆς, τότε δέχεται τὴν ἐντολήν τῆς περιτομῆς, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ περιτέμνεται, ἵνα τοῖς ἔξῃς ἅπασιν νόμος τις, καὶ κανὼν γένεται τὰ παρὰ τοῦ πατριάρχου γεγενημένα. Καὶ ἵνα μάθητε ἀκριβῶς, ὡς οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν ψυχῆς ἀρετὴν συντελεῖ ἐξ αὐτῶν τῶν γινόμενων, νυνὶ συνιδεῖν δυνατόν. Τί γάρ φησιν, Ὅκτώ ἡμερῶν παιδίον περιτμηθήσεται; Ἴδὲν δὲ χρόνον τοῦτον οἶμαι ὀρίσθαι παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ δύο τοῦτων ἔνεκα, ἐνὸς μὲν, ἵνα τῇ ἀώρῃ ἡλικίᾳ κοφύτερον ἐνεγκεῖν τῆς περιτομῆς τὸν πόνον δυνηθῆ. Ἐσύτερον δὲ, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδευθῶμεν, ὡς οὐκ εἰς ψυχὴν τι συντελεῖ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ σημείου χάριν τοῦτο γίνεται. Τὸ γὰρ ἄωρον παιδίον τὸ μὴ γινώσκον τὰ γινόμενα, μηδὲ ἀσθησὶν τινα ἔχον, ποῖαν ὠφέλειαν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τούτου δέξασθαι δυνατόν; Ἐκεῖν γὰρ ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἰδικῶς κατορθώματα, τὰ ἐκ περιαιρέσεως γινόμενα. Ψυχῆς γὰρ ἐστὶ*

Cur, quæso, nunc circumcidimini? Nam olim parentes vestri jussi sunt circumcidi, ne gentibus illis a lege alienis commiserentur. Nunc autem, cum omnes gentes per gratiam Dei ad veritatis lucem perductæ sint, quænam est circumcisionis utilitas? Num ad animi libertatem expedit carnis rejectio? Nonne audivistis Deum aperte dicentem: *Et erit inter me et vos in signum fœderis*? Quibus verbis tantum non indicat, vos propter magnam temeritatem et ingrati animi vitium indignuisse ejusmodi signo et nota. Sic enim fit sæpe etiam in negotiis humanis. Quoties enim alicui non habemus fidem, pignoris gratia signum aliquod ab eo flagitandum existimamus. Ita rerum omnium Dominus cognoscens Judæos esse animo instabili, et facile sententiam mutare, signum hoc ab eis accipere voluit, non ut perpetuo maneret, sed ut rebus illis, quæ tunc tractabantur, finem habentibus, signi etiam usus tolleretur. Quemadmodum enim qui arrham, et pignus aliquod petunt, et volunt accipere, cum negotia transacta fuerint, id non amplius curant, eodem modo contingit in hac re. Nam quia circumcisionis pignus a vobis postulatum est, ut eo signo patriarchæ populus dignosceretur ab aliis gentibus, consentaneum erat, ut, posteaquam illæ partim deletæ essent, partim ad veritatis lucem adductæ, vos temeritatis et stultitiæ signum amplius non circumferretis, sed ad pristinam nobilitatis dignitatem reverteremini. Jam illud mihi considera, admirabilem illum patriarcham, priusquam circumcisionis mandatum acciperet, fuisse nonaginta novem annorum, ante quod tempus et placuerat Deo, et sæpissime a Domino fuerat approbatus, cumque jam illi promissa a Deo essent exsolvenda, ut et filio Isaac augeretur, et progeniem multiplicaret, et paucis post annis esset e vita discessurus, tum demum fuisse jussum ut se circumcideret, ea nimirum de causa, ut quæ ipse gesserat tanquam lex et regula quædam posteris essent proposita. Nam quod nihil ad animi virtutem expediat circumcisio, ex iis, quæ facta sunt, nunc possumus intelligere. Cur enim præceptum est, ut puer octo dierum circumcidatur? Cur tempus hoc a benignitate divina fuit præfinitum, nisi, ut ego sentio, his duabus de causis: ut circumcisionis dolor in illa tenera ætate facilius perferretur, et re ipsa constaret, factum illud animo nihil prodesse, sed signi tantum vim obtinere? Quam enim utilitatem inde percipiat tenellus ille puerulus, qui sensu pene carens, ea quæ fiunt, penitus ignorat? Nam illa sunt proprie recta animi officia, quæ ex voluntate profisciscuntur. Perfectum animi opus, et officium est, ut virtutem amplectatur, et vitium fugiat; ut plura ne concupiscat, sed ea, quæ habet, egentibus benigne distribuat; ne

¹ Gen. xvii, 11.

rerum præsentium desiderio contabescat, sed his spretois atque contemptis, futuras expetat, et assidue cogitet. In circumcissione vero quid, ut recte, et voluntate factum laudabitur? Sed amentes ac sensu expertes Judæi veritate jam patefacta in umbra adhuc sedent, cumque sol radios suos in omnes partes effuderit, adhuc exiguæ lucernæ lumini inhærent. Et postulante jam tempore ut solido cibo nutriantur, non possunt a lacte dimoveri, nec beatum Paulum audire volunt ita clamantem, et dicentem de patriarcha: *Et signum accepit circumcissionis signaculum justitiæ fidei in præputio*¹. Vides quomodo hic nos utrumque docuerit, nempe patriarcham et signi gratia circumcissionem accepisse, et cum esset in præputio justitiam ex fide præ se tulisse? Nam ne Judæus impudenter assereret, et circumcissionem ipsi justitiam attulisse, idcirco beatus hic ad pedes Gamalielis edoctus ea quæ ad exquisitam legis peritiam pertinent, Ne putetis, inquit, impudentissimi Judæi, circumcissionem quidquam ei ad justitiam contulisse; etenim quo tempore præputium habebat, eam fidem præ se tulit, ut meruerit illud audire: *Credidit Abraham Deo, et reputatum illi est ad justitiam*². Cum igitur jam esset in justitia propter fidem, tunc signi causa circumcissionem accepit. Item ejus nomini Deus elementum adjungit, et postea præcipit, ut circumcidatur, et ostendat se propter magnam justii virtutem sibi illum amicum adjunxisse, et propter illum posteros etiam ipsius. Ac, quemadmodum qui servum comparavit, et nomen ipsius et habitum plerumque commutat, et omnia facit, ut ille cognoscatur seque dominum ejus esse declarat: sic item rerum omnium Deus, cum vellet patriarcham a reliquis hominibus distinguere, et litteram unam ejus nomini adjungens cum fore multarum gentium patrem indicavit, et per circumcissionem ostendit sibi populum eximium, et a reliquis se junctum populis ex semine ejus futurum. At illi ignorantia obcæcati carnis circumcissionem adhuc observantes non audiunt Paulum sic eos iterum alloquentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*³; ob id enim natus est Dominus, ut hæc omnia auferret. Et idcirco ipse totam legem implevit, ut legis observationem non sineret ulterius progredi. Quapropter et beatus Paulus clamabat: *Qui in lege, iniqui, justificamini, a gratia excidistis*⁴. *ὦρελήσει. Διὰ γὰρ τοῦτο παρεγένετο ὁ Δεσπότης, ἵνα ταῦτα ἀνέλῃ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὸν νόμον ἐπλήρωσεν, ἵνα στήσῃ λοιπὸν τοῦ νόμου τὴν παρατήρησιν. Διὰ τοῦτο ἐβόα, καὶ ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος· Ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε τῆς χάριτος ἐξέπεσθε.*

Item de circumcissione. Ex Damasceno, cap. 34.

Post legem, post benedictionem, post promissionem circumcisio data est Abraham, uti signum, quod eum, et filios atque domesticos ejus, a gentibus, quibuscum versabatur, distingueret. Hoc autem

κατορθώματα τὸ ἀρετὴν ἐλέσθαι, καὶ κακίαν φυγεῖν. Ψυχῆς κατορθώματα τὸ μὴ τῶν πλειόνων ἐφίεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄντα προέσθαι τοῖς δεομένοις. Ψυχῆς ἐστὶν κατορθώματα τὸ μὴ τοῖς παροῦσι προστετηκέναι, ἀλλὰ τούτων μὲν ὑπερορᾶν, τὰ μέλλοντα δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φαντάζεσθαι. Ἡ περιτομὴ δὲ ποῖον ἄν εἴη κατορθώματα; Ἄλλ' οἱ ἀγνώμονες καὶ ἀχίριστοι Ἰουδαῖοι τῆς ἀληθείας φανείσης, ἐτι τῆ σκιᾷ παρακαθήμενοι, καὶ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης λάμψαντος, καὶ τὰς ἀκτίνας τοῦ φωτὸς πανταχοῦ ἀφιέντος, ἐτι τῷ λυχνιακῷ φωτὶ προσηλωμένοι, καὶ μετὰ τὸν καιρὸν τῆς στερεᾶς τροφῆς ἐτι τῷ γάλακτι τρεφόμενοι, οὐδὲ τοῦ μακαρίου Παύλου ἀκούειν ἀνέχονται βῶντος, καὶ λέγοντος περὶ τοῦ πατριάρχου· *Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφαγιῶτα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ.* Ὅρα πῶς ἀμφοτέρω ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐδίδαξε, καὶ ὅτι σημείου χάριν τὴν περιτομὴν κατεδέξατο, καὶ ὅτι ἠνίκα ἀκρίβυστον ἦν, τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ πίστεως ἐπεδέξατο. Ἴνα γὰρ μὴ ἀναίσχυνη ὁ Ἰουδαῖος, καὶ λέγῃ, ὅτι ἡ περιτομὴ τὴν δικαιοσύνην αὐτῷ προεξένησε, διὰ τοῦτο ὁ μακάριος οὗτος, ὁ πρὸ τούτων πόδας Γαμαλιὴλ μαθητευθεὶς, ὁ κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ νόμου παιδευθεὶς φησὶ· *Μὴ νομισήτε, ὡ ἀναίσχυνοι Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ περιτομὴ τι εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ συνετέλεσε.* Καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀκροβυστίας τὴν πίστιν ἐπιδειξάμενος ἤκουσεν· *Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.* Γενόμενος οὖν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ διὰ τὴν πίστιν, τότε δέχεται σημείου χάριν τὴν περιτομὴν, καὶ ὁμοῦ καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὸ στοιχεῖον ἐπιτίθησι, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν περιτομὴν ἐπιτάττει, ἵνα δείξῃ, ὅτι διὰ τὴν πολλὴν ἀρετὴν λοιπὸν τὸν δίκαιον ὠκειώσατο, καὶ δι' ἐκεῖνον καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἑσόμενους. Καὶ καθάπερ τις οἰκέτην κτησάμενος, πολλὰκις καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετατίθησι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ πάντα ποιεῖ, ὥστε κατάδηλον αὐτὸν ποιῆσαι, ἵνα διὰ πάντων κηρύττῃ τὴν δεσποτείαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ὥσπερ χωρῖσαι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων αὐτὸν βουλόμενος, διὰ μὲν τῆς προσθήκης τοῦ στοιχείου, ὅτι πολλῶν ἰθῶν πατὴρ ἐστὶ ἐμήνουσε, διὰ δὲ τῆς περιτομῆς, ὅτι ἐξαίρετος αὐτοῦ ἐστὶ λαός, καὶ τῶν λοιπῶν ἰθῶν κεχωρισμένον τὸ ἐξ αὐτοῦ μέλλον τίκτεσθαι σπέρμα· εἰ καὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν οἰκείαν πύρωσιν ἐτι τὴν περιτομὴν τῆς σαρκὸς φυλάττειν βούλονται, οὐκ ἀκούοντες πάλιν Παύλου λέγοντος· *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ἵνα ταῦτα ἀνέλῃ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὸν νόμον ἐπλήρωσεν, ἵνα στήσῃ λοιπὸν τοῦ νόμου τὴν παρατήρησιν. Διὰ τοῦτο ἐβόα, καὶ ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος· Ὅτι-*

Κεφάλαιον 18. Περὶ τῆς αὐτῆς περιτομῆς, τοῦ Δα. ια. σκηνοῦ.

Ἡ περιτομὴ πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθη τῷ Ἀβραὰμ, μετὰ τὰς εὐλογίας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν, σημείον ἀποδιαστέλλον αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκογενεὶς ἐκ τῶν ἰθῶν, μεθ'

¹ Rom. iv, 11. ² Gen. xv, 6; Rom. iv, 3. ³ Gal. v, 2. ⁴ Ibid. 4.

ὦν ἀνεστρεφῆσθαι. Καὶ δὴλον ὅτι ἐν τῇ ἱεράμῳ τεσσαράκοντα ἔτη μόνος ὁ Ἰσραὴλ καθ' ἑαυτὸν διέτριψεν, οὐ συναναμειγμένος ἐτέρῳ ἔθνει, ὅσοι ἐν τῇ ἱεράμῳ ἐγενήθησαν οὐ περιετμήθησαν, καὶ γέγονε δεύτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ Ἀβραάμ γὰρ ἐδόθη νόμος περιτομῆς. Ἔπειτα ἐπαύσθη ἐν τῇ ἱεράμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν, ὁ Θεὸς τῷ Ἰησοῦ νόμον περιτομῆς μετὰ τὸ διαθεῖναι τὸν Ἰορδάνην, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ γέγραπται. Σημεῖον οὖν οὐσα ἡ περιτομή, οὐ χρειώδης μέλος ἀποτέμνει τοῦ σώματος, ἀλλὰ περιτέμματα ἀχρηστον· οὕτως διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀμαρτίαν περιτεμνόμεθα. Ἡ δὲ ἀμαρτία δὴλον ὡς περιτέμματα ἐπιθυμίας ἐστὶ, καὶ οὐ χρειώδης ἐπιθυμία. Ἀδύνατον γὰρ τινα μηδ' ὅλως ἐπιθυμεῖν, ἢ τελειὸν ἀγευστον ἡδονῆς εἶναι. Ἀλλὰ τὸ ἀχρηστον τῆς ἡδονῆς, ἦτοι ἡ ἀχρηστος ἐπιθυμία καὶ ἡδονή, τοῦτο ἐστὶν ἀμαρτία, ἣν περιτέμνει τὸ ἅγιον βάπτισμα, παρέχον ἡμῖν σημεῖον τὸν τίμιον σταυρὸν, ἐπὶ τοῦ μετώπου, οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἀφορίζον ἡμᾶς, πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τοῦ βαπτίσματος ἔτυχον, καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐσφραγίσθησαν, ἀλλ' ἐν ἐκάστῳ ἔθνει τὸν πιστὸν διαστῆλον ἀπὸ τοῦ ἀπίστου. Τῆς τοίνυν ἀληθείας ἐκφανθεῖσας, ἀνόνητος ὁ τύπος καὶ ἡ σκιά. Ὅστε περιτέμνοντες τὸν νῦν τὸ περιτέμνεσθαι, καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ὁ γὰρ περιτεμνόμενος χρεωστὲς ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι. Ὁ δὲ Κύριος, ἵνα πληρῶσῃ τὸν νόμον, περιετμήθη, καὶ πάντα δὲ τὸν νόμον, καὶ τὸ Σάββατον ἐτήρησεν, ἵνα πληρῶσῃ, καὶ στήσῃ τὸν νόμον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐβαπτίσθη, ἐν εἰδῇ τοῦ ἁγίου τοῖς ἀνθρώποις; ἐνεφανίσθη, ἐν εἰδῇ περιστέρως καταβαίνον ἐπ' αὐτὸν, ἔκτοτε ἡ πνευματικὴ λατρεία, καὶ πολιτεία, καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κεκήρυκται.

(7) ΤΙΤΛΟΣ Θ'.

Κατὰ Σίμωνος τοῦ Σαμαρείου, καὶ Μαρκίωνος τοῦ Ποντικῶ, καὶ τοῦ Πέρσου Μανέμου, καὶ τῶν Μαρικαίων, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου.

Τινὲς ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαντες, ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρονοῦσιν εἶναι. Ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦτον ἀγέννητον, τοῦ κακοῦ ποιητὴν, καὶ τῆς κακίας ἀρχηγόν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ εὐχερῶς ἂν τις ἐλέγξειεν ἐκ τε τῶν θεῶν Γραφῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαίνονται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις φησὶ, βεβαίως τὰ Μωσέως ῥήματα· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστὶ· καὶ

¹ Deut. vi, 4; Marc. xii, 29.

(7) Ante titulum nonum in cod. Mosquensi legitur hoc scholium: Τινὲς μὲν τῶν παλαισάτων αἱρέσεων τὴν μίαν ἀρνησάμενοι τῶν ὄλων ἀρχὴν, ἀρχὴν ἐτέραν διαφύρους ὑπέθετον, δοκῆσαι τε ἐνανθρωπήσασαι τὸν Χριστὸν ἐδογματίσαν, ὡν τῆς ἀσεβείας ἠρέατο μὲν Σίμων ὁ Μαγός· ἔσχατος δὲ προσέτη ταύτης Μάνης ὁ Πέρσης, ὁ τῶν Μανικαίων καθηγῆτης. Τινὲς δὲ τάναντία μᾶλλον ἐπέστρευσαν, μίαν μὲν ἀρχὴν

ex eo perspicuum est, quod quadraginta annorum spatio, quo Israel secum ipse solus vixit in solitudine, nec cum alia gente commistus est, quicumque nati sunt, non fuerunt circumcisi. Quamobrem altera lex circumcisionis lata est. Nam cum circumcidendi lex, quæ vivente Abraham fuerat instituta, quadraginta annis in solitudine cessasset, iterum sub Josue confirmata est a Deo, posteaquam Jordanem trajecerunt, quemadmodum in libro Josue scriptum est. Circumcisionis igitur signum, quo Israel a reliquis gentibus distinguebatur, erat baptismi nota. Nam ut circumcisio non membrum corporis utile, sed inutile, et supervacaneum quiddam amputat, sic per baptismum peccatum nobis circumciditur, et amputatur. Peccatum autem esse cupiditatem superfluum, et non utilem, aut necessariam manifestum est. Nam, ut nihil omnino cupiamus, aut omni voluptatis gustu careamus, id vero fieri non potest. Quare voluptas inutilis, seu inutilis, et non necessaria cupiditas et voluptas peccatum est, quod amputat sanctum baptismum, nobis imprimens honorificum crucis signum in fronte: non separans nos ab aliis gentibus, cum omnes gentes baptismum sint assecutæ, et signo crucis obsignatæ, sed in unaquaque gente distinguens fidelem ab infideli. Veritate igitur patefacta signum, et nota, et umbra sunt inutilia. Itaque circumcidi supervacaneum est, et sancto baptismum adversatur. Nam qui circumciditur, totam legem teneur observare. Dominus autem circumciscus est, et totam legem, et Sabbathum observavit, ut legem impleret, ei que finem imponeret. Ex quo enim baptizatus est, et Spiritus sanctus super eum in columbæ specie descendens hominibus apparuit, spiritualis cultus, et ratio vivendi, et regnum cælorum cœpit promulgari.

TITULUS IX.

Adversus Simonem Samaritensem, et Marcionem Ponticum, et Manetem Persam, et Manichæos, magni Athanasii.

Quidam ab ecclesiastica doctrina deficientes factoque in fide naufragio mali naturam per se subsistentem comminiscuntur. Et præter verum Christi Patrem, alteram sibi Deum, eumque item ingenitum, et mali effectorem, ac malitiæ principem, et auctorem mundi confingunt. Hos tum ex divinis Scripturis, tum ex ea, quæ in hominibus est, cogitatione, qua ipsi hæc confingentes insaniant, facile possumus coarguere, et confutare. Dominus igitur noster Jesus Christus in Evangeliiis verba Mosis confirmans: Dominus, inquit, Deus tuus Dominus unus est¹. Et, Confiteor, inquit, tibi, Pater, Domine

τῶν ὄλων ὁμοιογούντες, ψιλὸν δὲ ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν κηρύττοντες, ὡν τῆς λύσεως Ἐβίων μὲν ἀρχηγὸς ἐχηρήματισε· τελευταῖοι δὲ διδάσκαλοι ταύτης γεγόνασι Μάρκελλος καὶ Φωτεινός. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ἔσχατος τῶν κατὰ διαδοχὰς προϊσταμένων ἠύξησε τὴν αἵρεσιν, προσεπινοῶν καινότερας ἀσεβείας, καὶ τὰ μὲν ἐπλάτυνε, τὰ δὲ ὑπέλλαξε, τινὰ δὲ καὶ παρετήσατο.

cæli et terræ ¹. Quæ cum ita sint, quomodo erit alter præter hunc Deus? Aut ubinam erit commentitius istorum Deus, cum solus hic, et verus Deus cuncta cæli terræque complexu compleat? Aut quomodo sit earum rerum fabricator, quarum ipse Deus et Pater Christi Dominus est, ut ore suo Christus testatur? Nisi quæ Dei boni sunt, eorum ex æquo et malum esse posse dominum dicant? Quod si dixerint, attende, in quantam impietatem incurrent. In iis enim, quorum æqua potestas est, uter præstantior sit, reperiri non potest. Nam si uno invito alter est, æqualis et par est utriusque tum vis, tum imbecillitas. Æqualis enim vis ex eo perspicua est, quod se vicissim superant, cum nolente altero uterque est; par autem imbecillitas inde colligitur, quod res præter utriusque sententiam accidunt, siquidem et nolente malo bonus est, et malus invito bono. Præterea, si malus effecit ea quæ cernimus, ecquod boni tandem erit opus? Nihil enim cornitur præter mundum hunc ab opifice perfectum. Quo igitur indicio esse cognoscetur ille, qui bonus est, cum nulla extent opera ipsius, ex quibus ipse dignosci queat? Artifex enim ex operibus cognoscitur. Jam quomodo simul esse poterunt duo inter se contraria? Aut quid ea dividet, ut disjungantur? Nam ut simul sint, fieri non potest, cum utrumque alterum tollat. Neque ut unum in altero sit, quoniam eorum natura dissimilis non patitur conjunctionem. Tertium igitur erit, quod ea dirimat, quodque sit et ipsum Deus. At qualisnam erit et tertii natura? Bonive similis, an mali? Utriusque enim esse non potest. Ergo cum istorum commentum putidum esse convincatur, necessarium est ut ecclesiasticæ doctrinæ veritas eluceat, quæ tradit malum nec a Deo profectum, nec in Deo esse, nec ab initio fuisse factum, neque naturam, aut essentialiam ejus ullam existere, sed homines privationem boni cogitantes, cœpisse ea, quæ non sunt, quæque ipsi volunt, sibi ipsis confingere, et comminisci. Quemadmodum enim si quis lucente sole, et radiis suis terram universam illustrante clauserit oculos, sibi ipse tenebras, quæ nullæ sunt, pariet; ex quo fiet, ut errans in tenebris ambulet, et sæpe titubet, et cadat, et e locis præruptis præceps ruat, existimans lucem non adesse, sed tenebras, quas cum intueri se putet, nihil videt: sic et hominum animus claudens mentis oculos, quibus potest Deum cernere, sibi ipse mala excogitavit, in quibus sese movens, nescit se, dum videtur sibi facere aliquid, nihil facere. Fingit enim quæ non sunt, nec talis manet, qualis factus est, sed qualem se ipse commiscuit, talis etiam apparet. Nam qui factus est, ut Deum aspiceret, et illustraretur a Deo, sibi ipse ea, quæ corrumpuntur, et tenebras conquisivit. Ut quodam loco Scriptura significat: *Fecit*, inquit, *Deus hominem rectum* ², ac ipse sibi rationes multas excogitavit.

A *Ἐξομολογούμαί σοι, Πάτερ Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς*. Εἰ δὲ εἰς ἔστιν ὁ Θεός, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη Θεός παρὰ τοῦτον; Ποῦ δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτοὺς Θεός, τὰ πάντα τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς περιλήψιν; Πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη ποιητῆς, ὧν αὐτὸς ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ Κύριος, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; Εἰ μὴ ἄρα ὧσιν ἐν ἰσοστασίῳ, καὶ τῶν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὸν φαῦλον δύνασθαι γενέσθαι Κύριον εἴποιεν. Ἄλλ' ἐὰν τοῦτο λέγωσιν, ἔρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν. Ἐν γὰρ τοῖς τὰ ἴσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ κρείττον οὐκ ἂν εὐραθεῖη. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλωντος τοῦ ἐτέρου τὸ ἑτερόν ἐστίν, ἴση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις, καὶ ἀσθένεια ἐστίν· ἴση μὲν ἡ δύναμις, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἴση δὲ ἡ ἀσθένεια, ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποβαίνει τὰ πράγματα. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην τοῦ φαύλου. Ἔστι δὲ καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἄλλως τε, καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτοῖς εἴποι, εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον τοῦ ἀγαθοῦ; Φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν τῆς τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. Τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων, δι' ὧν ἂν γνωσθεῖη; Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκεται. Πῶς δὲ ὄλως καὶ ὄνο ἂν εἴη ἐναντὶ ἀλλήλων; Ἡ τί τὸ διαιροῦν ἐστὶ ταῦτα ἴνα χωρὶς ἀλλήλων γένωνται; εἶναι γὰρ ταῦτα ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρετικὰ ἀλλήλων εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἐτέρω δυναθεῖη ἂν εἶναι διὰ τὸ δμικρον καὶ ἀνόμοιον αὐτῶν τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ Θεός. Ἄλλὰ ποίας ἂν εἴη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; Πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τῆς τοῦ φαύλου; τῆς γὰρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτὸ ἀδύνατον. Σαθρὰς δὲ τοίνυν τῆς τοιαύτης διαβολίας αὐτῶν φαινόμενης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως, ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ ἐν Θεῷ, οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τίς ἐστίν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἄνθρωποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἤρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἄπερ βούλονται. Ὡς γὰρ ἂν τις ἡλόου φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τούτου καταλαμπομένης, καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς σκότος ἑαυτῷ ἐπινοεῖ, οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατεῖ πολάκις πίπτων, καὶ κατὰ κρημνῶν ὑπάγων, νομίζων οὐκ εἶναι πῶς, ἀλλὰ σκότος, δοκῶν γὰρ βλέπειν οὐδ' ὄλως ὄρᾶ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων καμμύσασα τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὗ τὸν Θεὸν ὄρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπενεόησεν, ἐν οἷς κινουμένη οὐκ οἶδεν ὅτι δοκοῦσά τι ποιεῖν οὐδὲν ποιεῖ. Τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττεται, καὶ οὐκ ἐποία λέγομεν τοιαύτη καὶ ἐμεινεν, ἀλλ' ὅποιαν ἑαυτῇ ἀνέφευ τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὄρᾶν τὸν Θεὸν καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτισέσθαι, αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φθαρτὰ, καὶ τὸ σκότος ἐξήτησεν, ὡς που καὶ ἡ Γραφὴ φησιν· Ὁ [Θεός τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν εὐθὴ, αὐτοὶ δὲ ἐξήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς.

¹ Matth. xi, 23. ² Eccle. vii, 30.

Τῷ αὐτοῦ κατὰ Οὐαλεντίνου τὰ πολλὰ σύμ- **A** *Ejusdem contra Valentinum qui in multis consen-*
φρονος ὄντος τοῖς προδιαληθθεῖσιν αἰρετικοῖς.
tiebat cum superioribus hæreticis.

Πῶς λέγετε τὸν Χριστὸν οὐρανίαν σάρκα περιε-
 ἤλθῃ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, καίτοι τοῦ Ἀποστόλου
 φάσκοντος: Ὁ ἀγάπων, καὶ οἱ ἀγαζόμενοι ἐξ ἐνὸς
 πάντες; Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν,
 ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέγων· Ἀπαγγεῶ τὸ δρομά
 σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ἐξ ἐνὸς δὲ τινος τοῦ Ἀδάμ
 ἐβλήθη, κατὰ τὴν τοῦ Λουκᾶ γενεαλογίαν. Καὶ
 πάλιν· Ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοιτώνηκε σαρκὸς καὶ
 αἱματος, καὶ αὐτὸς παρακλησίως μετέσχε τῶν
 αὐτῶν. Ἀναίρων δὲ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς οὐρανόθεν
 σαρκὸς ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμ-
 βάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.
 Ὅθεν ὤψεται κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.
 Καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ὁ Κύριος, φασὶν, εἶρηκεν ἐν
 τῇ; Εὐαγγελίοις· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐ-
 ρανὴν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος
 δὲ πάλιν· Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοιρῶς,
 ὁ δεύτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἴδου
 γὰρ ἀμφοτέρωθεν οὐράνιος ἀνθρώπος ὀνομάζεται.
 Πρὸς οὓς ἐροῦμεν ὅτι, ἐπεὶ διπλοῦ; ὢν ταῖς φύσεσιν
 ὁ Χριστὸς μοναδικὸς ἐστὶ τὴν ὑπόστασιν, ἰδιοποιεῖται
 τὰ τῆς ἑκατέρας φύσεως. Καὶ καθάπερ ὁ Ἀπόστο-
 λος εἰπὼν περὶ τῶν χριστοκτόνων, ὅτι, *Εἰ ἔγνωσαν,*
οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, οὐ τὴν
 θεότητα πεπονθέναι φησὶν, ἥτις ἐστὶ Κύριος τῆς
 δόξης, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ῥη-
 τῶν τούτων αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς πεπονθέναι
 λέγεται διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν τῆς θεότητος, ἥτις
 καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γέγονεν ὑπόστασις· πεπον-
 θέναι δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ· καὶ ἐκ
 τοῦ οὐρανοῦ μὲν καταβεβηκέναι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ
 εἶναι κατὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς θεότητος· Υἱὸς δὲ ἀν-
 θρώπου εἶναι κατὰ τὴν ὑστερον προσληφθεῖσαν φύ-
 σιν μετὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ κάθοδον. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς
 Κύριος διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν δεύτερος μὲν ἀνθρω-
 πος κατὰ τὴν ἡνωμένην ἀνθρωπότητα, ἐξ οὐρανοῦ δὲ
 κατὰ τὴν θεότητα. Εἰ γὰρ μὴ νοήσωμεν ἕκαστον οἰ-
 κείως, ἐν ἀντιλογίαις ὑποβαλοῦμεν τὸν Ἀπόστολον.
 Πῶς γὰρ κατὰ πάντα ὁμοῖος ἡμῖν τοῖς γητῖνοι; Πῶς
 δὲ ἀδελφὸς ἡμῶν ὁ σάρκα οὐρανίαν περιεβλημένος;
 Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἄτοπα εἴπεται.

Ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου Βασιλεῦς **D** *Item contra eisdem Basilii Magni ex oratione in*
ἐκ τοῦ β' λόγου τῆς Ἑξαήμερου.
in Hexaemeron.

« Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. » Τὸ σκότος οὐχ
 ὡς πέφυκεν ἐξηγούνται, ἀέρα τινὰ ἀφώτιστον, ἢ
 τόπον ἐξ ἀντιφράξεως σώματος σκιαζόμενον, ἀλλὰ
 δύνανται κακὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ κακὸν παρ' ἑαυ-
 τοῦ μὲν τὴν ἀρχὴν ἔχον, ἀντικείμενον δὲ καὶ ἐναν-
 τίον τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ,
 ὅπλον ὅτι ἡ ἀντιστρατευομένη αὐτῷ δύναμις σκότος
 ἂν εἴη, φησὶ, κατὰ τὸ τῆς διανοίας ἀκόλουθον· σκό-
 τος οὐ παρ' ἑτέρου τὸ εἶναι ἔχον, ἀλλὰ κακὸν αὐτο-
 γέννητον· σκότος πολέμιον ψυχῶν, θανάτου ποιητι-
 κόν, ἀρετῆς ἐναντίως, ὅπερ καὶ ὑφιστάναι, καὶ
 μὴ παρὰ Θεοῦ γεγενῆσθαι ὑπ' αὐτῶν μνησθῆναι τῶν

Quomodo Christum assertis coelestem, non
 autem humanam carnem induisse, cum Paulus
 dicat, *Qui sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno*
omnes ? Quomobrem non erubescit, inquit, fratres
 eos appellare, *Nuntiabo*, inquiens, *nomen tuum*
fratribus meis ? Ex uno autem cum dicit, Adam
 nimirum intelligit, ut Lucæ genealogia declarat.
 Et rursus : *Quoniam*, inquit, *filii carnis et san-*
guinis participes sunt, et ipse similiter eorum parti-
ceps fuit ? Atque ut coelestis carnis adimeret suspi-
 cionem, subjecit : *Neque enim angelos assumpsit,*
sed semen Abraham ? Quare debuit in omnibus
 esse fratrum similis. Et alia multa. At Dominus
 in Evangeliiis : *Nemo*, inquit, *ascendit in caelum,*
nisi qui descendit de caelo, Filius hominis, qui est in
caelo ? Et Apostolus rursus : *Primus*, inquit, *homo*
de terra terrenus, secundus autem homo, Dominus
 utique, *de caelo caelestis* ? Ecce, inquit, utrobique
 coelestis homo nominatur. Respondemus, Christum,
 cum ex duabus constet naturis, et una tantum
 persona, ea, quæ utriusque naturæ propria sunt,
 retinere. Ac quemadmodum Paulus, cum dicit, de
 illis, qui Christum occiderunt, *Si cognovissent,*
nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ? non si-
 gnificat, divinitatem esse passam quæ per Domi-
 num gloriæ iatelligitur, sed humanitatem : sic in
 iis, quæ dicta sunt, ipse quidem Filius, et Deus
 passus esse dicitur per unam divinitatis personam,
 quæ est eadem naturæ humanæ persona, passus
 autem in natura ipsius humana; atque de caelo
 descendisse, et in caelo esse, quatenus ad personam
 pertinet divinitatis, Filius autem esse hominis
 habitatione illius naturæ, quam e caelo descendens
 posterius assumpsit. Et rursus idem Dominus propter
 unam, quam habet, personam, secundus autem homi-
 nis propter adjunctam humanitatem, ex caelo autem
 propter divinitatem. Nisi enim unumquodque proprie
 consideraverimus, apostolorum repugnantia dicere
 suspicabimur. Quomodo enim aut per omnia nobis
 similis, aut frater noster, si carnem coelestem
 induit? Hæc enim et alia innumerabilia incommoda
 consequentur.

Et tenebræ erant super abyssum ? Tenebras non
 uti natura sunt, interpretantur, nempe aerem
 quemdam luce non illustratum, aut locum objectu
 corporis obscuratum, sed potentiam malam, imo
 vero ipsum malum, quod a se quidem principium
 habeat, adversetur autem et contrarium sit boni-
 tati Dei. Nam si Deus, inquit, est lux, rationi
 consentaneum est ut quæ illi ex adverso repugnat
 potentia tenebræ sint, non aliunde principium
 habentes, sed per se genitæ. Quæ quidem nihil
 aliud sunt, nisi ipsum malum, quod animos oppu-
 gnat, mortem parit, virtutem ut hostis insequitur.

1 Hebr. ii, 11. 2 Psal. xxi, 25. 3 Hebr. ii, 14. 4 ibid. 16. 5 Joan. iii, 13. 6 I Cor. xv, 47.
 7 I Cor. ii, 8. 8 Gen. i, 2.

Etque per se consistere, non autem a Deo factum esse, ex ipsis prophetæ verbis significari dicunt, sed falluntur. Ex hoc verbo quæ non pravæ, et impiæ opiniones confictæ sunt? Ex hac prava vocula quam graves lupi occasionem arripuerunt, ut Dei gregem difacerent, et animos invaderent? Nonne Marciones hinc eruperunt? nonne hinc Valentini exorti sunt? nonne hinc execranda Manichæorum hæresis profecta est? quam si quis putrem Ecclesiarum sanie appellat, non errabit. Quod terra esset invisibilis, ex eo, quod sequitur, confirmatur. Quoniam abyssus, quæ illi inhærebat, erat ipsa quoque tenebris involuta. Quamobrem abyssus non est multitudo adversantium potestatum, ut quidam opinati sunt. Nec tenebræ sunt potentia quadam princeps, et improba, quæ bonum ipsum impugnet. Duo enim, quæ sibi vicissim æquis viribus prædita adversentur, sese mutuo corruptent omnino, et perpetuo bello sic distrahentur, ut negotium nunquam non habeant, et sibi vicissim exhibeant. Quod si viribus unum præstiterit, alterum prorsus abolebit. Itaque si parem mali, et boni vim esse statuunt, assiduam bellum, et perpetuum interitum introducunt, cum pariter et vincat utrumque, et vincatur ab altero. Sin boni vis antecellit, quid obstat, quominus natura mali penitus deleatur? Sin contra, quod nefas est dicere, miror, cur non a se ipsimet fugiant, et abhorreant, qui tam impia et detestanda maledicta comminiscuntur. Nec tamen plura est dicere ab ipso Deo malum oriri. Quandoquidem nullum contrarium a contrario fit. Neque enim vita mortem generat. Nec tenebræ lucem pariunt. Nec morbus valetudinem efficit. At si malum, inquit, nec ingentum est, nec genitum a Deo, unde naturam habet? Nam mala quidem esse nullus negabit, qui vitæ munere fungatur. Quid igitur dicemus? Malum non esse naturam vivam, atque animatam, sed affectionem quamdam in animo, quæ quoniam ab honesto decedit, est virtuti contraria, et ignavis innascitur. Quare non est, cur malum intrinsecus pervestiget, aut principem ullam improbitatis naturam opineris, sed suæ quisque malitiæ se auctorem agnoscat. Proinde quorum tu dominus es, eorum aliunde ne quæras initia. Sed intellige, quod proprie, et vere malum est, id ex voluntario lapsu principium ducere. Nam si præter voluntatem accideret, non tantus ex legibus timor delinquentibus impenderet. Nunc autem, quoniam a voluntate

Et tenebræ, inquit Moses, erant super abyssum. Ex quo malitiose isti ratiocinantes dicunt tenebras fuisse, quarum effectrix causa sit malum principium. Deinde et divisit Deus inter lucem et tenebras. Si lux est, et tenebræ sunt, quas a luce sejunctas intelligis. Hæc tenebricosi isti, qui in luce cæcutiunt. Nos autem dicimus, tenebras non

τοῦ προφήτου λόγων ξεπατωνται. Ἐκ δὲ τούτου τί οὐχὶ συνεπλάσθη τῶν πονηρῶν καὶ ἀθέων δογμάτων; Ποιοὶ λύκοι βαρεῖς εἰσπώντες τὸ ποιμνιον τοῦ Θεοῦ οὐχὶ ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης φωνῆς τὴν ἀρχὴν λαθόντες ἐπεπλάσαν ταῖς ψυχαῖς; οὐ Μαρκίωνα; οὐκ Οὐαλεντίνου; οὐχ ἡ βδελυκτῆ τῶν Μανιχαίων ἀρεσις; ἢν σηπεδῶνα τις τῶν Ἐκκλησιῶν προσειπὼν οὐχ ἁμαρτήσῃ τοῦ προσήκοντος. Τοῦ ἀόρατον εἶναι τὴν γῆν κατασκευαστικόν ἐστι τὸ ἐπαγόμενον, οἱ ἄβυσσος ἦν ἡ ἐπέχουσα, καὶ αὐτὴ ἐσκοτισμένη. Οὕτε οὖν ἄβυσσος δυνάμεων πληθὸς ἀντικειμένων, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, οὕτε σκότος ἀρχικὴ τις καὶ πονηρὰ δύναμις ἀντεξαγομένη τῷ ἀγαθῷ. Δύο γὰρ ἐξισάζοντα ἀλλήλοις κατ' ἐναντιώσιν φθαρτικά ἐστὶ πάντως τῆς ἀλλήλων συστάσεως, καὶ πράγματα ξεῖε διηνεκῶς, καὶ παρέξει ἀπαύστῳ πρὸς ἄλληλα συνεχόμενα τῷ πολέμῳ. Καὶ ὑπερδύναμις δυνάμει τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον, διαπανητικὸν ἐξέπαντος τοῦ κρατηθέντος γίνεται. Ὅστε εἰ μὲν ἰσόρροπον λέγουσι τοῦ κακοῦ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐναντιώσιν, ἀπαυστον εἰσάγουσι πόλεμον, καὶ διηνεκῆ τὴν φθορὰν, κρατούστων ἐν μέρει, καὶ κρατούμενων· εἰ δὲ ὑπερέχει δυνάμει τὸ ἀγαθόν, τίς ἡ αἰτία τοῦ τὴν φύσιν κακοῦ μὴ παντελῶς ἀνηρηθῆαι; Εἰ δὲ, ὅ μὴ θέμις εἰπεῖν, θαυμάζω, πῶς οὐχὶ φεύγουσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς πρὸς οὕτω βλασφημίας ἀδεμίτους ὑποπερδόμενοι; Οὐ μὴν οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τὸ κακὸν τὴν γένεσιν ἔχειν εὐσεβές ἐστι λέγειν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἐναντιῶν παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. Οὕτε γὰρ ἡ ζωὴ θάνατον γεννᾷ, οὕτε τὸ σκότος φωτὸς ἐστὶν ἀρχὴ, οὕτε ἡ νόσος ὑγείας ἐστὶ δημιουργός. Εἰ τοίνυν, φησὶ, μήτε ἀγέννητον, μήτε παρὰ Θεοῦ γεγονός, πόθεν ἔχει τὴν φύσιν; Τὸ γὰρ εἶναι τὰ κακὰ οὐδὲς ἀντερεῖ τῶν μετεχόντων τοῦ βίου. Τί οὖν φάμεν; Ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἐστὶν οὐσία ζῶσα καὶ ἐμψυχος, ἀλλὰ διαθέσις ἐν ψυχῇ ἐναντίως ἔχουσα πρὸς ἀρετὴν διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἀπόπτωσιν ταῖς βλάβημοι; ἐγγυνομένη. Μὴ τοίνυν ἔξω μὲν τὸ κακὸν περισκόπει, μηδὲ ἀρχέγονόν τινα φύσιν πονηρίας φαντάζου, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ κακίας ἕκαστος ἑαυτὸν ἀρχηγὸν γυμνίζτω. Ὅν τοίνυν αὐτὸς εἰ κύριος, τούτων τὰς ἀρχὰς μὴ ζητήσῃς ἐτέρωθεν, ἀλλὰ γνῶριζε τὸ κυρίως κακὸν ἐκ τῶν προαιρετικῶν ἀποπτωμάτων τὴν ἀρχὴν εἰληφός. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ ἀκούσιον ἦν, καὶ μὴ ἐφ' ἡμῖν, τοσοῦτος μὲν ἐκ τῶν νόμων ὁ φόβος τοῖς πλημμυλοῦσιν ἐπήρητο, οὕτω δὲ ἀπαράτητοι τῶν δικαστηρίων αἱ κολάσεις τὸ πρὸς ἀξίον τοῖς κακοῦργοις ἐπιμετροῦσαι.

Ἐπιδικαστικῶν, certa iudiciorum supplicia, facinor-

Ἔτι κατὰ τῶν αἰτιῶν ἐκ τῆς λεγομένης εἰσεως τοῦ Νύσσης βιβλίου, καὶ καλουμένης Θεογνωσίας.

Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, φησὶ Μωυσῆς. Ὅθεν οὗτοι κακοῦργοις ἐρμύμενοι φασιν ὅτι ἦν τὸ σκότος, οὐ ποιητικὸν αἴτιον ἢ πονηρὰ ἀρχή. Εἶτα καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. Εἰ οὖν τὸ φῶς ἔν, καὶ τὸ σκότος ἔν, ἄρα τὸ διασταλὲν ἀπὸ τοῦ φωτός ταῦτα μὲν οἱ σκοτεινοὶ περὶ τὸ φῶς οἰοῦνται. Τί δὲ

ἡμεῖς; Οὐ τὸ σκότος οὐσία τις, ἀλλὰ συμβεβηκός, καὶ ἄλλοθεν ἕτερον ἢ φωτὸς ἀπουσία. Γυρωθέντος γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ οὐρανοῦ, παρυπέστη σκότος ἐξ ἐμφράξεως τῶν πέριξ συμβῆν, ὃ καὶ νῦν εἰσθεν ἐπὶ τῶν ἐμπαφραγμένων γίνεσθαι. Τούτων δὲ διαχωρισμὸς τὸ μετρητὸν διάστημα τῆς τοῦ φωτὸς ἀπουσίας. Καὶ γίνεται τρόπον τινὰ τοῦ φωτὸς ἢ ἀπουσίας καὶ στέργησις ἕξις καὶ περιύπαρξις τῷ σκότει. Πονηρὰ δὲ ἀρχή, τούτεστι πονηρὸς θεός, οὐκ ἔστιν. Εἰ μὲν γὰρ θεός, οὐ πονηρὸς, ἀλλὰ πηγή ἀγαθότητος· εἰ δὲ πονηρὸς, οὐ θεός. Πῶς γὰρ θεός ἢ κακία καὶ ἀμαρτία; Εἰ δὲ ταῦτα θεός, οὐχεται πάντα, καὶ ἀνατέτριπται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Πῶς ἔσονται δύο ἀρχαί, ἀγαθὴ καὶ πονηρὰ; Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἀγαθὸν, καὶ πονηρὸν ἦτοι κακὸν, καὶ ἀλλήλων φθαρτικά, καὶ ἀσύμβατα. Καὶ λοιπὸν ἐν μέρει τοῦ παντὸς ἐκάτερον ἔσται, καὶ ὑπὸ τοῦ μέρους τούτου περιγραφήσεται· καὶ ἡ ἀλλήλων ἀφονται, καὶ ὑπ' ἀλλήλων διαφθαρήσονται, ἢ μέσον ἔσται τι διατειχίζον, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἀρχαί. Καὶ αὐθις ἢ εἰρηνεύουσιν, ὅπερ τὸ πονηρὸν οὐ δύναται, ἢ μαχέσονται, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ βούλεται, οὐδὲ δύναται. Τὸ μὲν γὰρ πονηρὸν εἰρηνεύον οὐ πονηρὸν· τὸ δὲ ἀγαθὸν μαχόμενον, οὐκ ἀγαθόν. Οὐκ ἄρα δύο ἀρχαί, καὶ ταῦτα ἐναντία, καὶ πολεμιώταται. Μία δὲ πάντως ἀγαθὴ. Τὸ δὲ πονηρὸν οὐκ ἀρχή, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ στέργησις καὶ ἀποτυχία.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐπερ ἀμφω θεοὶ πεφύκασιν ὁ ἀγαθὸς καὶ πονηρὸς, ἑτέραν ἔξουσιν ἀρχήν. Καὶ δυὰς οὐκ ἀρχή, ἀλλὰ τούναντίον ἢ μονὰς ἀρχὴ τῆς δυάδος. Ἀρχὴ δὲ μὴ ὄντες, οὐδὲ θεοὶ πάντως ἔσονται. Ἐπεὶ οὖν ἢ μονὰς ἀρχὴ πάντων, εἰς ἄρα καὶ θεός, ὁ πάντων αἴτιος καὶ δημιουργός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Εἰ μὲν τὸ ἀγαθὸν ὄν, τὸ πονηρὸν οὐκ ὄν. Εἰ δὲ τὸ πονηρὸν ὄν, τὸ ἀγαθὸν οὐκ ὄν, κατὰ τὸν λόγον τῶν ἀμέσων ἐναντιῶν, ὕψους καὶ νόσου, ζωῆς καὶ θανάτου. Οὐκ ἄρα θεός πονηρός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁ μὲν ἀγαθὸς θεός οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἔχει τὴν ἀγαθότητα, ὁ δὲ πονηρὸς τὴν στέργησιν τῆς ἀγαθότητος ἕξις ἔχει πάντως. Καὶ πῶς θεός ἐξ ἀποπτώσεως καὶ ἐλλείψεως;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Εἰ δύο ἦσαν θεοὶ, ἢ τρεῖς, ἢ ἀπλῶς πολλοὶ, πάσαι ἂν ὁ κόσμος ἀπωλώλει ἄλλοτε ἄλλως, καὶ διαφθρῶς ἐνεργούμενος, καὶ κινούμενος. Τὸ δὲ κατὰ ταυτὰ, καὶ ὡσαύτως αἰετὸν κινεῖσθαι, καὶ διεξάγεσθαι, καὶ ἢ διὰ πάντων εὐαρμοστία, καὶ συμφωνία, καὶ τάξις, καὶ διαμονή, καὶ συντήρησις ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κηρύττει τὸν αἴτιον, καὶ δημιουργὸν, καὶ προνοητὴν, καὶ συνοχία.

esse naturam ullam, sed accidens, et nihil aliud nisi lucis absentiam. Etenim cum caelum initio involveretur eorum, quæ circum erant objecta, tenebræ exsisterunt. Quod etiam nunc in iis, quæ obstruuntur, evenire consuevit. At harum divisio est spatium illud, quod lucis absentia demeritur. Quæ quidem lucis absentia, et privatio est habitus quodammodo et essentia tenebrarum. Principium autem malum, hoc est, Deus malus non est. Nam si Deus est, non est malus, cum bonitatis sit fons. Sin malus, non est Deus. Quomodo enim Deus malitia, aut peccatum esse potest? Quæ quidem si Deus est, omnia pereunt, et evertuntur.

Ex eodem.

Quoniam pacto duo possunt esse principia, bonum unum, alterum malum? Bonum enim, et malum contraria sunt, seque vicissim interimunt, et nequeunt simul consistere. Quare aut in parte universitatis alterum erit, et ab ea circumscribetur, aut sese contingent, mutuoque corruptent, aut inter illa medium aliquod intercedet, atque ita tria jam erunt principia. Præterea aut pace utentur, quod malum non potest: aut pugnabunt, quod bonum recusat. Nam illud quidem, si utatur pace, non erit malum; hoc vero, si bellum gerit, non erit bonum. Quamobrem non sunt duo principia, præsertim inter se contraria, et inimicissima, sed unum, idque bonum. Malum enim non est principium, sed privatio et amissio boni.

Ex eodem.

Si duo sunt Dei, bonus quidem unus, alter autem malus, aliud habebunt principium. Binarium enim numerus non potest esse principium, cum ipse ab unitate principio profisciscatur. Quod si principium non sunt, ne Dei quidem erunt omnino. Quoniam igitur unitas est rerum omnium principium, unus utique et Deus est rerum auctor, et effector omnium.

Ex eodem.

Si bonum per se est, malum non est. Si malum per se est, non est bonum. Hæc est enim contrariorum medio carentium ratio atque conditio: qualla sunt valetudo, et ægritudo, vita et mors. Non igitur Deus malus.

Ex eodem.

Deus bonus essentia et natura bonitatem habet, malus bonitatis privationem ut habitum obtinebit. Quomodo autem Deus, qui eo tantum est, quod deficit, caret, non assequitur, et non est?

Ex eodem.

Si duo, aut tres, pluresve essent Dei, cum aliis alio modo et diversa ratione ageretur, et moveretur, mundus jam pridem intercidisset. Nunc autem cum omnia ratione certa et stabili semper moveantur, et disponantur, firma hæc, atque perpetua rerum omnium concinnitas, et ordo, et moderatio, et conservatio unam, eandemque clamant esse causam, unum auctorem, a quo et procreata sunt omnia, et regantur, et conserventur.

Ex eodem.

Si malus, et scelestus est hic mundus inferior, et vos nimirum mali, scelestique, quippe qui parsitis ipsius, Quod si natura estis improbi, et mali, veritas non adest vobis. Veritas enim bonum plane est. Bonum autem est alienum a malo. Jam qui veritate carent, eorum doctrina falsa nullo solido innititur fundamento.

Ex eodem.

Si mundum hunc bonum esse confitemini, Deum autem et patrem malum non hujusce mundi effectorem, erit utique mundus alter malus a Deo illo confectus malo. Atqui mundus istiusmodi non est, ne Deus igitur quidem malus. Nam Deus principium est, effectrixque causa. Quare cum non existant, quæ a principio effecta et condita sint, ne principium quidem est, nec Deus igitur malus.

Ex eodem.

Veteris, inquit, Testamenti Deus non ea est providentia, et scientia, quæ omnia complectatur. Interrogat enim, *Adam, ubi*, inquit, *es*? Et Cain, *Ubi est*, inquit, *frater tuus*? Et Abraham, *Ubi est*, inquit, *Sara uxor tua*? Et alia multa ad eundem modum. His respondemus, ejusmodi interrogata non ab ignorantia, sed potius a cognitione proficisci. Nisi enim cognovisset et Adam, et Cain peccasse, non eos continuo interrogasset. Cognovisse autem ex iis, quæ sequuntur, perspicuum est. Sic enim alloquitur Adam prius, quam ille se comedissee fateretur: *Ecquis indicavit tibi, te nudum esse, nisi quod e ligno, de quo solo præcepi tibi, ne comederes, comedisti*? Cain vero, qui conabatur et ipse latitare, compellat his verbis: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me*. Hæc non ignorantis sunt, sed plane et perspicue cognoscentis, qui ea specie interrogationis vult iis, qui peccaverant, persuadere, ut resipiscant, cum se deprehensos animadvertant. Ea item verba: *Ubi est Sara uxor tua*? declarant eum non ignorare Abraham uxorem habere, eamque vocari Saram. Qui autem hæc scit, is profecto non erat nescius ubi esset Sara. Neque enim, cum Sara post ostium staret, risissetque clam audiens se matrem fore, dixisset, *Cur risit Sara?* risus etiam causam subjecit, secum ipsa inquit, Verene pariam? Hæc enim illius sunt, qui cor etiam atque animum novit. Interrogavit autem, *Ubi est Sara uxor tua?* eo consilio, ut Abraham cognoscens, se ante cognoscere, et omnia scire, sibi ut præstantiori vacaret, et omnibus, quæ deinceps dicerentur, fidem adhiberet. Atque etiam illud, quod de Sodoma, et Gomorrhæ dictum est: *Descendam et videbo, utrum re ipsa, quæ clamor ipsorum indicat comederint, an non, ut sciam*, quid aliud signi-

A

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

El μὲν πονηρὸς ὁ κάτω κόσμος οὗτος, καὶ ἡμεῖς ἄρα πονηροὶ, μέρος ὄντες αὐτοῦ. Πονηροὶ δὲ ἡμῖν κατὰ φύσιν οὖσιν οὐ πρόσσεστιν ἀλήθεια. Ἡ γὰρ ἀλήθεια σαφῶς ἀγαθόν· τὸ δὲ ἀγαθὸν ἀλλοτρίων πονηροῦ. Μὴ κεκτημένοις δὲ ἀλήθειαν τὰ δεδογμένα ψευδῆ τε καὶ ἀνυπόστατα. Εἰ δὲ ἀγαθὸς ὁ δηλωθεὶς κόσμος, ἀγαθοῦ πάντως καὶ δημιουργήμα. Ἄγαθοῦ γὰρ αἰτιατοῦ ἀγαθὸν τὸ αἷτιον, ὡσπερ καὶ πονηροῦ πονηρὸν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Εἰπερ μὲν τὸν κόσμον ἀγαθὸς ὁμολογεῖται, τὸν δὲ Θεὸν καὶ Πατέρα πονηρὸν, καὶ οὐ τοῦ κόσμου τούτου δημιουργόν, ἔσται πάντως καὶ πονηρὸς ἄλλος κόσμος τοῦ πονηροῦ Θεοῦ δημιουργήμα. Ἄλλὰ μὲν οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ Θεὸς ἔστιν ἄρα πονηρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀρχὴ καὶ ποιητικὸν αἷτιον ἀρχομένων δὲ καὶ πεποιημένων οὐκ ὄντων, οὐδὲ ἀρχὴ πάντως ἔσται. Οὐκ ἄρα οὖν πονηρὸς ἔστι Θεός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁ τῆς Παλαιᾶς, φασὶ, Διαθήκης Θεὸς οὐκ ἔχει τὴν περιληπτικὴν πάντων καὶ θεῖαν πρόγνωσιν. Ἐρωτᾷ γὰρ τὸν Ἀδὰμ, *Ποῦ εἶ*; καὶ τὸν Κάϊν, *Ποῦ Ἄδελ δ ἀδελφός σου*; καὶ τὸν Ἀβραάμ, *Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου*; καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Πρὸς οὓς φάμεν. Οὐκ ἀγνοίας αἱ δηλωθεῖσαι ἐρωτήσεις, ἀλλὰ μάλλον γνώσεως. Εἰ μὴ γὰρ ἔγνω καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὸν Κάϊν ἀμαρτήσαντα, οὐκ ἂν εὐθὺς ἠρώτησε· καὶ δῖλον ἀπὸ τῶν ἐξῆς. Ἐφῆκε γὰρ πρὸς μὲν τὸν Ἀδὰμ, καίτοι μήπω μετὰ τῆς βρώσεως ὁμολογήσαντα· *Τίς ἀνήγειλέ σοι, ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὗ ἐπιτελλόμεν σοι μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες*; Πρὸς δὲ τὸν Κάϊν, καίτοι καὶ αὐτὸν περὶ ὠμίον λαθεῖν· *Φωνὴ αἱματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με*. Ταῦτα καὶ λίαν μὲν εἰδότες εἰσι, βουλομένου δὲ διὰ τῆς προσποιήτου ἐρωτήσεως εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐπιγόνους ὅτι πεφώρανται. Πάλιν δὲ καὶ τὸ· *Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου*; προγινώσκοντος ἦν ὅτι καὶ γυναῖκα ἔχει, καὶ Σάρρα κέκληται. Ὁ δὲ ταῦτα εἰδὼς καὶ ὅπου ἦν ἐγίνωσκε πάντως. Οὐ γὰρ ἂν ὀπισθεν τῆς θύρας ἐστῶσης, καὶ μετὰ τὴν τῆς τεκνογονίας ἐπαγγελίαν γελασάσης κρύβδην, ἔλεγε· *Τί εἰ ἐγέλασα Σάρρα*; Ἐτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γέλωτος. *Ἀέρουσα γὰρ, φησὶν, ἐν ἐαυτῇ, Ἄρα γε ἀληθῶς τέξομαι*; Ταῦτα γὰρ καὶ καρδιογνώστου. Ἡρώτησε δὲ *Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου*; κατ' οἰκονομίαν, ἵνα μαθῶν ἐντεθεῖεν Ἀβραάμ ὅτι προγνώστης ἔσται, καὶ πάντα εἰδὼς, ὡς κρείττονι προσέχη, καὶ τοῦ λοιποῦ πιστεύη πᾶσιν, οἷς ἂν ἐρεῖ. Καὶ τὸ περὶ τῶν Σοδόμων δὲ καὶ Γομόρρων εἰρημένον, ὅτι *Καταβάς ὄψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται*· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γινῶ, κατ' οἰκονομίαν εἰρηται, παιδεύων ἡμᾶς μὴ κολάζειν ἀπὸ προγνώσεως, ἀλλ' ἀναμένειν τὴν πραγματικὴν διάγνωσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἐγίνωσκε, πῶς

¹ Gen. III, 9. ² Gen. IV, 9. ³ Gen. XVIII, 9. ⁴ Gen. III, 11. ⁵ Gen. IV, 10. ⁶ Gen. XVIII, 21.

Ελεγε · Κρανυτή Σοδόμων και Γομορρόρων ερχεται προς με ; Ἡ γῆ, φησὶ, βοᾷ και πρὸ τῶν πρηγιάτων, ἢ αὐτὰ τὰ πράγματα κράζει. Πόλλαι δὲ τοιαῦται οὐ μόνον παρὰ τῆ Παλαιᾶ, ἀλλὰ και παρὰ τῆ Νέᾳ ἐρωτήσεις τοῦ Χριστοῦ. Πᾶσαι δὲ οικονομικαί, και τι ἕτερον κατασκευάζουσαι. Ἴδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ πάντα γινώσκειν · και ὁ μή πάντα εἰδῶς οὐ πάντων Θεός.

Mul-
tæ sunt ejusmodi interrogationes non solum in Veteri, sed etiam in Novo Testamento, quæ tamen omnes mysterium continent, et aliquid aliud agunt. Nam Dei proprium est cuncta cognoscere, et qui omnia non habet cognita, non est omnium Deus.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Πῶς φατε τὸν μὲν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης νομοθέτην δίκαιον, τὸν δὲ τῆς νέας ἀγαθόν, και διὰ ταῦτα ἄλλον και ἄλλον εἶναι δυσχυρίζεσθε ; Εἰ μὲν γὰρ τὸ δίκαιον ἀγαθόν, ὁ δίκαιος πάντως ἀγαθός. Οὐ γὰρ ἀλλήλοις ἀντιδιαρροῦνται τὸ ἀγαθόν και τὸ δίκαιον · και ὁ ἀγαθὸς πάντως δίκαιος. Μυρίων δὲ χρήσεων ἀγαθόν εἶναι τὸν τῆς παλαιᾶς νομοθέτην κρυπτουσιῶν, μίαν παραθήσομαι · Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός · εἰπάτω δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι ἀγαθός · και οἱ καθ' ἑξῆς δύο στίχοι. Καὶ ὁ τῆς νέας δὲ νομοθέτης · Καὶ ἡ κρίσις δὲ ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστὶ · και πρὸς τὸν Ἰωάννην · Ἄφες ἄρτι · οὕτω γὰρ πρόκειναι ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ὅτι δὲ εἰς ὁ και τῆς παλαιᾶς και τῆς νέας νομοθέτης, προείρηκεν Ἱερεμίας λέγων · Ἰδοὺ ἡμέραι ερχονται, λέγει Κύριος, και διαθήσομαι ὑμῖν Διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τὴν Διαθήκην, ἣν διεθήμην τοῖς πατέρας ὑμῶν, ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτούς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ Διαθήκῃ μου, καθὼς ἠμέλησα αὐτῶν. Καὶ πάλιν αὐτὸς, ὁ και ταύτης κάκεινης νομοθέτης Χριστός, εἶπεν · Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι · τούτεστιν ἀτελεῖ ὄντα διὰ τὸ τῶν Ἑβραίων ἀτελεῖς τελειῶσαι τῇ μείζονι φιλοσοφίᾳ, και ἀνδράσι προπόση. Ὁ μὲν γὰρ ἦν παιδαγωγὸς γυμνάζων ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦτο δὲ ἐστὶ μυσταγωγὸς διδάσκων τὰ τελεώτερα. Καὶ ὁ μὲν ἐβρόθυμις διὰ σώματα, τὸ δὲ καταρτίζει τὰς ψυχὰς. Συνεργὸς οὖν ἡ παλαιὰ τῆς νέας, και προπαρασκευη, και ὁδοποιησις.

Ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ · Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. »

Εἰ γὰρ, τούτων γενομένων, τὸ πονηρὸν τοῦ δαβύλου στόμα διὰ Μαρκίωνα τοῦ Ποντικῶ καὶ Οὐαλεντινοῦ, και Μανιχαίου τοῦ Πέρσου, και ἐτέρων πλειστων αἰρετικῶν ἐπεχείρησεν ἀνατρέψαι τὸν τῆς οικονομίας λόγον, και ἤχησε σατανικὴν τινα ἤχην λέγον ὅτι Οὐδὲ ἐσαρκώθη, οὐδὲ σῶμα περιεβάλλετο, ἀλλὰ ἐόκησις τοῦτο ἦν, και φαντασία, και σκιά, και ὑπόκρισις, καίτοι τῶν παθῶν βρώντων, τοῦ θανάτου, τοῦ τάφου · εἰ μὴδὲν τούτων ἐγεγόνει,

A sicut, nisi eo consilio Deum ita locutum esse, ut nos erudiret, ne unquam præcipientes irruamus ad irroganda supplicia, propterea quod aliquorum flagitia prospiciamus, sed exspectemus, ut re ipsa perfecta sint. Nam si non cognovisset quomodo potuisset dicere : Clamor Sodomorum et Gomorrhæ venit ad me ? Terra, inquit, clamat, etiam ante res. Et ipsæ res vociferantur et clamant. Mul-

Ex eodem.

Quomodo dicitis antiqui Testamenti legislatorem justum, novi autem bonum, atque ideo unum ab alio diversum esse contenditis ? Nam si quod justum est, bonum est, justus erit bonus omnino. Neque enim contraria sunt justum, et bonum. Sed justo repugnat injustum et bono malum adversatur : præterea si malum injustum, bonum utique justum, et bonus omnino justus. Cum autem innumerabilia sint testimonia, quibus veteris Testamenti Deus esse declaratur bonus, ego unum duntaxat in medium afferam : Dicit, inquit, Israel, quoniam bonus ¹, et qui deinceps sequuntur, duo versiculi. Unum item, quo novi Testamenti Deus justus ostenditur : Et iudicium, inquit, meum justum est ². Quod autem unus, atque idem sit veteris ac novi Testamenti Deus, prædixit Jeremias, Ecce, inquiens, dies veniunt, dicit Dominus, et constituam vobis Testamentum novum, non ut Testamentum illud, quod cum patribus vestris constitui, quo die manum eorum apprehendi, ut educerem eos ex Ægypto. Quia ipsi non manserunt in Testamento meo. Et ego neglecti illos ³. Et ipse tum antiqui, tum novi Testamenti auctor Christus : Non veni, inquit, ut legem solverem, sed ut eam implerem ⁴ ; hoc est, ut illam propter Hebræorum imperfectionem imperfectam maiore quadam, et viris congruente philosophia perlicerem et ab solverem. Illa enim erat pædagogus, qui ad Evangelium suscipiendum instituebat. Hæc autem est præceptor ipse, qui docet perfectiora. Et illa quidem corpora informabat, hæc autem animos erudit. Vetus ergo est ministra novæ, ad novam enim ducit, et viam ostendit et parat.

Item adversus eosdem. Magni Joannis Chrysostomi ex oratione in ea verba : Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste ⁵. »

Et cum hæc facta sint, improbum tamen ac sceleratum os diaboli per Marcionem Ponticum, et Valentinum, et Manichæum Persam, et alios plurimos tentans divinæ dispositionis rationem evertere, satanicam illam vocem emisit, ut diceret Deum non assumpsisse carnem, neque corpus induisse, sed id fuisse speciem quamdam, et opinionem, atque umbram, et simulationem, reclamantibus passione, morte, sepultura. Quod

¹ Psal. cxviii, 2.

² Joan. viii, 16.

³ Jer. xxxi, 31, 32.

⁴ Matth. v, 17.

⁵ Matth. xxvi, 39.

si nihil ejusmodi factum esset, quanto magis improbam istam impietatis doctrinam disseminassent?

Ejusdem ex interpretatione in mysticam cœnam.

Quoniam Marcionis, et Valentini, et Manichæi fautores erant venturi, qui banc dispositionem negarent, idcirco assidue mortis suæ mentionem fecit, etiam per mysteria, ut nemo falsis rationibus argumentisque decipi posset, sed per sacram illam mensam simul et servaret, et institueret.

Ejusdem ex interpretatione in magos.

Erubescat Paulus Samosatensis, erubescat Marcio, qui noluerunt videre, quod magi Ecclesiæ progenitores conspexerunt: neque enim vereor eos sic appellare. Erubescat Marcion, videns Deum in carne adorari. Nam quod in carne sit, panni et præsepe testantur. Quod autem illum non ut purum et simplicem hominem colant, ex eo patet quod in tenera ætate existenti munera offerunt, quæ conveniunt Deo.

Ejusdem ex interpretatione in illa verba: « In principio fecit Deus cœlum et terram ».

Quod si Manichæus accedat, et dicat, materiam ante existisse, et Marcion, et Valentinus, et Græci, tu illis hæc verba oppone: *In principio fecit Deus cœlum et terram.* At ille Scripturæ non credit, et tu eum ut insanum, et mente captum evita. Qui enim rerum omnium procreatori fidem non habet, et mendacii veritatem arguit, quam unquam veniam assequetur? Sin veritatis hostes pergant adversari, dicentes fieri non posse, ut ex nihilo quidquam fiat, eos interroga, utrum primus homo ex terra, an ex alia re conflatus sit. Ex terra respondunt, et constentur omnino. Dicant igitur nobis quomodo ex terra carnis natura facta sit. Ex terra enim lutum, et lateres, tegulæ, atque ollæ fieri solent. Quomodo igitur carnis natura facta est et nervi, et arteriæ, et adeps, et cutis, et ungues, et capilli? Ad hæc illi quod respondent, nihil habebunt, sed obmutescunt. Quid autem loquor de nostro corpore? dicant nobis de pane, quem quotidie comedimus, quomodo, cum unius generis sit, in sanguinem, pituitam, et bilem, et varios humores commutetur, et cur cum panis frumenti colorem retineat, sanguis ipse sit rufus, aut niger. Quod si hæc, quæ quotidie ante oculos habemus, nobis nunquam poterunt explicare, multo minus reliqua Dei opera declarabunt. At si post tantam argumentorum copiam obstinate volent repugnare, et tueri sententiam suam, nos tamen non desistemus hæc eadem ipsis repetere: *In principio fecit Deus cœlum et terram*¹. Hoc enim verbum unicum potest omnes eorum turres, et propugnacula evertere, omniaque humana argumenta penitus rescilire, et confutare, et eos, si tandem

πω: οὐ μᾶλλον τὰ πονηρὰ ταῦτα ἂν ἔσταιε δόγματα τῆς ἀσεβείας;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τὸν μυστικὸν δειπνον ἐρμηνείας.

Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ περὶ Μαρκίωνα, καὶ Οὐαλεντίνου, καὶ Μανιχαίου φύεσθαι ταύτην ἀρνοίμενοι τὴν οἰκονομίαν, διηλεκτικῶς ἀναμιμνήσκει τοῦ πάθους, καὶ διὰ τῶν μυστηρίων, ὥστε μηδεὶνα παραλογισθῆναι, ὁμοῦ μὲν σώζων, ὁμοῦ δὲ παιδεύων διὰ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἐκείνης.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τοὺς μάγους ἐρμηνείας.

Ἀισχυνίσθω Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, αἰσχυνίσθω Μαρκίων, μὴ βουληθέντες ἰδεῖν ἅπερ οἱ μάγοι εἶδον, οἱ τῆς Ἐκκλησίας πρόγονοι· οὐ γὰρ αἰσχυνομαι οὕτως αὐτοὺς καλεῖν. Αἰσχυνίσθω Μαρκίων ὄρων Θεὸν ἐν σαρκὶ προσκυνοῦμενον. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ, τὰ σπάργανα δείκνυσι, καὶ ἡ φάτιν· ὅτι δὲ οὐχ ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον προσεκύνουν, δηλοῦσιν ἐν ἄωρῳ τῆς ἡλικίας τοιαῦτα δῶρα προσάγοντες, ἃ Θεῷ προσάγειν εἰκὸς ἦν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ: « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν ».

Κἂν γὰρ Μανιχαῖος ὑπεισέλθῃ λέγων τὴν ὕλην προϋπάρχειν, κἂν Μαρκίων, κἂν Οὐαλεντίνος, κἂν Ἑλλήνων παῖδες, λέγε πρὸς αὐτοὺς· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἄλλ' οὐ πιστεύει τῇ Γραφῇ· ἀποστράφηθι λοιπὸν αὐτὸν ὡς μαινόμενον καὶ ἐξεστηκότα. Ὁ γὰρ τῷ δημιουργῷ τῶν ὄλων ἀπιστῶν, ὡς καὶ ψεῦδος τῆς ἀληθείας καταγινώσκων, ποίας ἂν τύχῃ συγγνώμης ποτέ; Εἰ δὲ ἐπιμένειεν οἱ τῆς ἀληθείας ἔχθροὶ λέγοντες ἀδύνατον εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων τι προαχθῆναι, ἐρώμεθα αὐτοὺς, Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος; ἐκ γῆ; ἐκλάσθη, ἢ ἐτέρωθεν ποθεν; Πάντως ἐροῦσιν ὅτι ἐκ γῆς, καὶ συνομολογήσουσιν. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν πῶς ἐκ γῆς ἐγένετο φύσις; Ἀπὸ γῆς γὰρ πηλὸς, καὶ κλίνθος, καὶ κέραμος, καὶ δοτρακὸν ἂν γένοιτο. Πῶς οὖν σαρκὸς φύσις ἐγένετο; πῶς ὀστά, καὶ νεῦρα, καὶ ἀρτηρίαι, καὶ πιμελῆ, καὶ δέρμα, καὶ ὄνυχες, καὶ τρίχες, καὶ ἐκ μῆδ' ὑποκειμένης ὕλης διαφόρων οὐσιῶν ποιότητες; Ἄλλ' οὐδ' ἂν δυνηθεῖεν τὸ στόμα διαῖραι πρὸς ταῦτα ποτε. Τί δὲ λέγω περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου; περὶ τοῦ ἄρτου οὐ καθ' ἑκάστην ἡμέραν σιτούμεθα εἰπάτωσαν ἡμῖν, πῶς μονοειδῆς ὢν μεταβάλλεται εἰς αἷμα, καὶ φλέγμα, καὶ χολήν, καὶ διαφόρους χυμοὺς; καὶ ὁ μὲν σιτόχρους πολλακίς ἐστὶ, τὸ δὲ αἷμα πυρρὸν ἢ μέλαν. Εἰ τοίνυν ταῦτα τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὁρώμενα εἰπεῖν ἡμῖν οὐκ ἂν δύναιντῆ ποτε, σχολῆ γ' ἂν εἴποιεν περὶ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων. Ἄλλ' εἰ καὶ μετὰ τοσαύτην τῶν ἀποδείξεων περιουσίαν ἐπιμένειεν τὴν οἰκειάν φιλονεκίαν κρατῦναι βουλόμενοι, ἡμεῖς μὴδὲ οὕτω παυσόμεθα τὰ αὐτὰ πάλιν λέγοντες πρὸς αὐτοὺς· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν

¹ Gen. 1, 1.

γῆν. Τοῦτο γὰρ ἰκανὸν μόνον τὸ ῥῆμα πάντα; τῶν A aliquando voluerint resipiscere, in veritatis viam ἐναντίων τοῦς πύργους καταβαλεῖν, καὶ πάντας adducere. τοῦς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων ἀνασπάσαι, καὶ εἰ βουλευθεὶς ὀφέ ποτε τῆς φιλονεικίας ἀποσχέσθαι, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν αὐτοὺς χειρζωγῆσαι δυνήσεται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ex eodem loco.

Ἄλλ' οἱ τῇ πλάνῃ προκαταλημμένοι οὐ προσέχοντες τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων, οὐδὲ ἀκούοντες τοῦ μακαρίου Μωυσέως λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τότε ἐπέδρασε. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος διὰ τὸ τῷ σκότῳ καὶ τοῖς ὕδασι κεκαλυφθῆναι· οὕτω γὰρ ἔδοξε τῷ Ἀεσπότη ἐξ ἀρχῆς παραγαγεῖν· φασίν, ὅτι προϋπέκειτο ἡ ὕλη, καὶ τὸ σκότος προϋπῆρχε. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας χεῖρον γένοιτο; Ἄν· Ἀκούεις ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο τὰ ὄντα, καὶ λέγεις ὅτι προϋπῆρχεν ἡ ὕλη; Καὶ τίς ἀνάσχοιτο τοσαύτης παροινίας τῶν νοῦν ἐχόντων; Μὴ γὰρ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ δημιουργῶν, ἵνα δεηθῆ τινος προϋποκειμένου, καὶ οὕτω τὰ τῆς τέχνης ἐπιδείξῃται; Θεὸς ἐστὶν, ᾧ πάντα εἰκει, λόγῳ καὶ προσταγματι πάντα δημιουργῶν. Ὅρα γὰρ, εἶπε σκότος.

Sed qui errore tenentur oppressi, non animadvertentes ea, quæ ex his verbis consequuntur, neque audientes Mosem dicentem: *In principio fecit Deus cælum et terram, subjicientemque, Terra autem erat invisibilis et inornata*¹; quoniam tenebris, et aquis operiebatur, nondum enim voluerat Deus a principio eam educere: dicunt materiam ante fuisse, atque item tenebras. Quid hac dementia deterius fieri potest? Audis Deum in principio fecisse cælum et terram, et ex nihilo, et dicis ante materiam existitisse? Ecquis sapiens mentisquæ compos ita deliret? Num homo est, qui agit, ut parata materia indigeat, quo opera ostendat sua? Deus est, cui omnia parent, qui verbo, et jussu cuncta fecit. Ecce enim dixit solum, et facta est lux, et tenebræ discesserunt.

Ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰς τοὺς πέντε ἄρτους.

Ejusdem, ex interpretatione in quinque panes.

Καὶ διατί οὐ ποιεῖ ἐκ μὴ ὄντων, ἐμφράττων τὸ Μαρκίωνος καὶ Μανιχαίου στόμα, τῶν τὴν κτίσιν ἀλλοτριούντων αὐτοῦ, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν παιδεύων ὅτι τὰ ὀρώμενα ἅπαντα αὐτοῦ ἔργα, καὶ κτίσματά εἰσι· καὶ δεικνύς ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τοῦς καρποὺς διδοὺς, ὁ εἰπὼν ἐξ ἀρχῆς· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν. Οὐκ ἔλαττον γὰρ τοῦ ἀπὸ γῆς δεῖξαι καρπὸν, καὶ ἀπὸ ὕδατων ἐρπετὰ ἐμψυχὰ τὰ ἀπὸ πέντε ἄρτων ποιῆσαι ἄρτους τοσοῦτους, καὶ ἀπὸ ἰχθύων πάλιν, ὃ σημεῖον ἦν τοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης αὐτὸν κρατεῖν.

Cur autem non eos facit ex nihilo, ut obstruat os Marcionis, et Manichæi, qui adimunt ei rerum procreationem? Imò vero factis ostendit, omnia quæ cernuntur, a se fuisse condita, et procreata, sequæ illum esse, qui fructus elargitur, qui ab initio dixit: *Germinet terra herbam seni, et producant aquæ reptilia animarum viventium*². Neque enim minus est ex quinque panibus facere tam multos panes, aut ex duobus piscibus tam multos pisces, quod declarat eum esse terræ, marisque Dominum, quam fructum e terra, et reptilia animata ex aquis ostendisse.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰς τὸ· « Πᾶσα φυτεία, ἢν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου, ἐκριζωθήσεται. »

Ejusdem, ex interpretatione in illa verba: « Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus celestis, eradicabitur. »

Τοῦτο περὶ τοῦ νόμου φασίν εἰρηθεῖν· οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες. Ἄλλ' ἐπιστομίζεῖ τὰ ἐμπροσθεν εἰρημένα αὐτοῦς. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ νόμου ἔλεγε, πῶς ἀνωτέρω ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ μάχεται λέγων· Διατί παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὁμῶν; Πῶς δὲ ἐν προφήτῃ εἰσάγει εἰς μέσον λέγοντα· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, καὶ τὰ ἐξῆς; Ἄλλὰ περὶ αὐτῶν ἐκαίνων, καὶ τῶν παραδόσεων αὐτῶν ταυτὰ φησιν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς εἶπε· Τιμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, πῶς οὐκ ἐστὶ φυτεία Θεοῦ τὸ παρὰ Θεοῦ εἰρημένον; Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ δείκνυσιν ὅτι περὶ αὐτῶν εἰρήσεται, καὶ τῶν παραδόσεων αὐτῶν. Ἐπήγαγε γοῦν· Ὁδηγοὶ εἰσι τυφλῶν. Εἰ δὲ περὶ τοῦ νόμου ἔλεγε, τοῦτο εἶπεν ἄν· Ὁδηγός ἐστι τυφλὸς τυφλῶν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' Ὁδηγοὶ εἰσι τυφλοῦ τυ-

Hoc de lege dictum esse volunt, qui Manichæorum laborant morbo, sed opinionem eorum refellunt ea, quæ superius dicta sunt. Nam si hoc de lege loquitur, cur eam ante defendit? Cur pro illo propugnat? Quid, inquit, transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Cur propheta sententiam in medium profert, dicentis: *Populus hic labiis me honorat*³, et quæ sequuntur? Non igitur de lege, sed de illis ipsis, eorumque doctrina hæc dicta sunt. Nam si Deus dicit: *Honora patrem tuum, et matrem tuam*⁴, qui fieri potest, ut Dei plantatio non sit, quod a Deo dictum est? Et quod sequitur, ostendit de ipsis, et doctrina ipsorum fuisse dictum; subjicit enim: *Duces sunt cæci, cæcorum*⁵. Quod si de lege voluisset intelligi, dixisset: Cæca est cæcorumque dux. Non autem ita

¹ Gen. 1, 2. ² ibid. 11. ³ Matth. xv, 13. ⁴ ibid. 8. ⁵ ibid. 6. ⁶ Exod. xx, 12. ⁷ Matth. xv, 14.

dixit, sed eo potius modo : Cæci sunt, et cæcorum A duces, ut et illam a reprehensione liberaret, et culpam in eos omnem conferret.

Ex eodem loco.

Interrogemus igitur eos, qui legem insectantur, utrum præceptum illud, quo prohibemur irasci, contrarium sit ei, quo velamur occidere, an potius hujus id perfectio sit, et confirmatio. Perspicuum est, illud esse perfectionem hujus et absolutionem, et propterea majus esse. Qui enim ad iram non incitatur, a cæde facilius abstinebit. Et qui animum cohibet suum, multo magis manus continebit. Nam ira cædis est radix, quam qui evellit, multo magis concidet ramos, imo vero ne nasci quidem illos permittet. Quamobrem hæc non ad legis imeritum jubebat, sed ad majorem illius observantiam. Quo namque consilio hæc sanciebat ipsa lex? Nonne, ut nemo proximum interficeret? Legi igitur adversantia præcepisset, qui jussisset interficere. Hoc enim, *occide, illi, ne occidas*, contrarium est. Itaque si ne irasci quidem concedit, id quod a lege jubetur multo magis confirmat. Neque enim perinde sibi temperabit a cæde, qui studiose cavet, ne quempiam occidat, ut ille qui ipsam quæque interficit iracundiam. Hic enim longius multo abest ab ipso conatu. Verum ut eos magis etiam convincamus, omnia quæ ab ipsis dicuntur, in medium afferamus. Quænam autem ista sunt? Deum illum, qui mundum hunc fabricatus est, qui solem suum oriri facit super malos, et bonos; qui pluit super justos et injustos, malum esse affirmant. Qui autem ex illis mitiores sunt, rem ita temperant, ut eum justum esse duntaxat concedant, bonum autem negent. Alterum autem quemdam, qui non sit, quique nihil eorum, quæ sunt, effecerit, Christo patrem assignant. Et eum, qui bonus non est, in suis se terminis continere, et quæ sua sunt, tueri dicunt. Hunc vero, qui bonus est, aliena, et quæ ipse non fecit, appetere. Agnoscis filios diaboli? Quomodo e patris fonte verba hauriant, quæ loquantur, dum auferunt Deo mundi fabricationem, cum Joannes exclamet: *In propria venit, et, Mundus per eum factus est*¹. Jam legem examinant et expendunt in Veteri Testamento jubentem, ut oculus pro oculo, et dens pro dente evellatur. Atque ita impie irruentes, Quomodo, inquit, bonus sit is qui talia præcipit? Quid nos ad hæc respondebimus? Maximam id Dei erga nos benevolentiam indicare. Neque enim sanxit hanc legem, ut nobis oculos vicissim effoderemus, sed potius ut ea deterriti, ne committeremus in alterum, quod nobis ipsi timeremus. Quemadmodum et Ninivitis comminatus est eversionem, non ut eos excinderet et aboleret: tacendum enim fuerat, si id omnino efficere decrevisset, sed ut eos iram, qua in eos accensus erat, exstingueret. Sic et

¹ Joan. 1, 10, 11.

φλῶν, ἐκείνον μὲν ἀπαλλάττων τῆς κατηγορίας, εἰς δὲ τοὺτους τὸ πᾶν περιέλλων.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν τοὺς τὸν νόμον ἐμβάλλοντας, τὸ μὴ ὀργίζεσθαι τοῦ μὴ φονεῦειν ἐναντίον, ἢ μᾶλλον ἐκείνου τελείωσις τοῦτο, καὶ κατασκευή; Εὐδηλον ὅτι τοῦτο ἐκείνου πληρωσις, καὶ μείζων τοῦτου ἔνεκεν. Ὁ γὰρ πρὸς ὀργὴν οὐκ ἐκπερόμενος πολλῶ μᾶλλον φόνου ἀφέξεται· καὶ ὁ θυμὸν χαλινῶν πολλῶ μᾶλλον τὰς χεῖρας καθέξει πῶς ἐαυτοῦ. Ῥίζα γὰρ τοῦ φόνου θυμός. Ὁ τοίνυν τὴν ρίζαν ἐκκόπτων πολλῶ μᾶλλον ἀναιρήσει τοὺς κλάδους, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ψῦναι τὴν ἀρχὴν ἔασει. Οὐκοῦν οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐπὶ πλείονι ταῦτα ἐνομοθετεῖ φυλακῆ. Τί γὰρ βουλόμενος ὁ νόμος ταῦτα ἐπέταξεν; Οὐχ ἵνα μηδεὶς φονεῖ τὸν πλησίον; Οὐκοῦν τοῦ μαχομένου τῷ νόμῳ τὸ κελεύειν φονεῦον ἦν. Τὸ γὰρ φονεῦειν ἐναντίον. Εἰ δὲ μὴ ὀργίζεσθαι ἐπιτρέπει, ὅπερ ὁ νόμος ἐθούλετο, τοῦτο μᾶλλον ἴσθησιν. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἀφέξεται φόνου ὁ μελετῶν μὴ φονεῦειν τῷ καὶ τὴν ὀργὴν ἀνηρηκότε. Παρῶντέρω γὰρ οὗτος ἔστηκε τοῦ τοιμῆματος. Ἴνα δὲ καὶ ἐτέρως αὐτοὺς ἔλωμεν, εἰς μέσον ἃ λέγουσιν ἀγάγωμεν ἅπαντα. Τίνα οὖν ἐστὶν ἃ φασιν; ὅτι ὁ τὸν κόσμον ποιήσας Θεὸς, ὁ τὸν ἥλιον ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ὁ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους πονηρὸς; τίς ἐστὶν. Οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι δὴθεν αὐτῶν τοῦτο παραιτοῦνται. Δίκαιον δὲ αὐτὸν εἶναι λέγοντες ἀπιστεροῦσι τοῦ εἶναι ἀγαθόν. Ἐτερον δὲ τὸν οὐκ ὄντα, οὔτε ποιήσαντά τι τῶν ὄντων πέρα διδόναι τῷ Χριστῷ. Καὶ τὸν μὲν οὐκ ἀγαθὸν ἐν τοῖς αὐτοῦ μένειν, καὶ τὰ αὐτοῦ ἰατρῆειν φασιν· τὸν δὲ ἀγαθὸν τῶν ἀλλοτρίων ἐφίεσθαι, καὶ ὧν οὐκ ἐγένετο δημιουργός. Εἶδες τοῦ διαβόλου τὰ τέκνα, πῶς ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ πατρὸς φθέγγονται ἀλλοτριοῦντες τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν; τοῦ Ἰωάννου βοῶντος ὅτι *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ Ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Εἶτα τὸν νόμον ἐξετάζοντες τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὸν κελεύοντα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐκβάλλειν, ἐπεμβαίνουσιν ἀθέως λέγοντες· Καὶ πῶς ἂν δύναίτο ἀγαθὸς εἶναι ὁ ταῦτα λέγων; Τί οὖν πρὸς ταῦτά φαμεν; Ὅτι μέγιστον εἶδος φιλοφροσύνης ἐστίν. Οὐ γὰρ ἵνα τοὺς ἀλλήλων κόπτωμεν ὀφθαλμοὺς τέθεικε τὸν νόμον τοῦτον, ἀλλ' ἵνα φόβῳ τοῦ μὴ παθεῖν ὑφ' ἐτέρων ἀπεχώμεθα τοῦ δρᾶσαι τι τοιοῦτον ἐταίροις. Ὡσπερ οὖν τοῖς Νινευίταις ἠπέλησε καταστροφῆν, οὐχ ἵνα αὐτοὺς ἀνέλη (εἰ γὰρ τοῦτο ἐθούλετο, σιγᾶν ἐχρῆν), ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ βελτίους ποιήσας παύσῃ τὴν ὀργὴν· οὕτω καὶ ταῖς προχείρωσις ἐπιτηδῶσι τοῖς ἐτέρων ὀφθαλμοῖς τιμωρίαν ἔθηκεν, ἵνα, κἂν ἀπὸ προαιρέσεως ἀγαθῆς μὴ βούλωνται, ἀπέχωνται τῆς ὀμότητος.

paenæ formidine meliores redderet, atque ita

involant, supplicium proposuit, ut ejus acerbitate eos, si bono animi proposito non moverentur, deterreret.

Ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν, τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον προσφωνητικοῦ.

Item adversus eosdem. Sancti Cyrilli ex libro ad Theodosium imperatorem scripto.

Τὸ ἀποτολικὸν ῥητὸν τὸ λέγον περὶ τοῦ Σωτῆρος· Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, προβαλλόμενος ἕκαστος τῶν αἰρετικῶν τῶν βδελυρῶν δογμάτων κατασκευάζει τὸ ψεῦδος. Ἄρειος μὲν, καὶ Εὐνόμιος, καὶ Ἀπολλινάριος, καὶ τὸ ὁμοίωμα, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ φαινόμενον τῆς ἡμετέρας φύσεως; μόνον σημαίνειν διαγορευόντες· οἱ δὲ τῆς τῶν δοκτικῶν φάλαγγο; (8), καὶ τὸ ὁμοίωμα, καὶ τὸ σχῆμα εἰς σκίαν τινα, καὶ εἰκασίαν, καὶ φαντασίαν σώματι τοικεῖαν λαμβάνοντες. Καὶ μεθ' ἕτερα· Ἡμεῖς δὲ τὸ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ σχήματι εὐρεθῆναι, ἤτοι γνωρισθῆναι ὡς ἄνθρωπον, οὕτω νοήσωμεν· ὅτι τὴν ἡμετέραν φύσιν προσλαβόντων, καὶ Ἰσὸς ἡμῖν ἦν, καὶ ὁμοιος· Ἰσὸς μὲν, ὡς μορφὴν δούλου λαβόντων, ἤγουν φύσιν ἀνθρώπου· ὁμοιος; δὲ, ὡς δόξα σπέρματος. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς ἀνθρώπινον, τὸ δὲ ἐκ παρθένου ὑπὲρ ἀνθρώπων. Ἐν ὁμοιώματι μὲν οὖν εἶπε, διὰ τὴν ἄλλα μὲν ἴσον ἡμῖν εἶναι κατὰ τὴν φύσιν, οὐκ ἔχει δὲ τὸ ἐκ σπέρματος συνεστάναι. Τὸ αὐτὸ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ Σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Σχῆμα γ. ρ. πάλιν εἶπε, διότι εἰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον εἶδος εἶχε, καὶ ἀληθῶς αὐτὸ περιεβίβλητο, ἀλλ' οὖν πλέον εἶχεν ἀνθρώπου τῷ μὴ ψιλὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἠνωμένον θεότητι. Εἰ δὲ κατὰ φαντασίαν ἐνανθρωπήσαι τὸν Σωτῆρα δεξόμεθα, μάτην οἱ ἀπόστολοι, μάτην τὸ κήρυγμα, καὶ συντόμως εἰπεῖν οἱ χεῖται πᾶσιν ἡ σωτηρίας ἐλπίς.

Κεφάλαιον κθ'.

Ἐτι κατὰ τῶν αὐτῶν, τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ, καὶ μία πονηρὰ, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα. Ἐναντία εἰσὶν ἀλλήλους τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ πονηρὸν, καὶ ἀλλήλων φθαρτικά, καὶ ἐν ἀλλήλοις, ἢ σὺν ἀλλήλοις οὐχ ὑφ' ἐστάμενα. Ἐν μέρει οὖν τούτων ἕκαστον ἔσται τοῦ παντός. Καὶ πρῶτον μὲν περιγραφῆσονται οὐχ ὑπὸ τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μέρους τοῦ παντός τούτων ἕκαστον· ἔπειτα τίς ὁ τὴν χώραν ἕκαστη ἀποτεμόμενος; Οὐ γὰρ ἀλλήλοις συνενεχθῆναι, καὶ συμβεβασθῆναι φήσουσιν. Ἐπεὶ οὐ κακὸν τὸ κακὸν εἰρήνην ἄγον πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ συμβεβασόμενον· οὐδὲ ἀγαθὸν τὸ ἀγαθὸν φιλικῶς πρὸς τὸ κακὸν διακείμενον. Εἰ δ' ἕτερος ὁ τούτων ἕκαστη τὴν οἰκίαν ἀφορίσας διατριβῆν, ἕκείνος μᾶλλον ἔσται θεός. Ἀνάγκη δὲ καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ ἄπτεσθαι, καὶ φθεῖραν ἀλληλα, ἢ εἶναι τι μέσον, ἐν ᾧ οὐδὲ τὸ κακὸν, οὐδὲ τὸ ἀγαθὸν ἔσται, ὡς περὶ τὸ διάφραγμα διείργον ἐξ ἀλλήλων

¹ Philipp. II, 7.

(8) Ad verba, Oī δὲ τῆς τῶν δοκτικῶν φάλαγγο; legitur scholium in codice Mosquensi 1: Δοκίται καὶ φαντασιασταί, οἱ δοκίσει καὶ φανταστία γεγόνεναί

Ea Apostoli verba de Servatore: *In similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo*¹, arripunt hæretici, ut execrandæ doctrinæ suæ mendacia tueantur atque confirment. Nam Arius quidem, et Eunomius, et Apollinarius similitudinem et habitum sic accipiunt, ut naturæ nostræ speciem duntaxat quamdam significent. Reliquæ autem hæreticorum copiarum per similitudinem et habitum umbram quamdam, et imaginem, et formam corpori similem interpretantur. Et post alia: Nos autem in similitudine hominis factum, et habitu inventum sive cognitum ut hominem, sic intelligimus, ut naturam nostram assumpsit, et æqualis nobis ac similis fuerit. Æqualis, quia servi formam, seu naturam humanam accepit. Similis, quia sine semine. Nam quod ex muliere natus sit, humanum id est. Quod autem ex virgine. Id vero humana conditione præstantius. In similitudine igitur dixit, quoniam cum in reliquis par esset nobis et æqualis, quantum ad naturam pertinet, non tamen ex semine conceptus est. Idemque verbis illis significatur, *Et habitu, seu figura, inventus ut homo*. Figuram enim dixit, quia licet humanam speciem, et naturam haberet, vereque illam induisset, homine tamen habebat aliquid excellentius, quia non purus erat et simplex homo, sed cum divinitate conjunctus. Quod si specie tantum, et imagine quadam, ac simulatione Servatorem hominis assumpsisse naturam admittimus, inanis fuit labor apostolorum, inanis est Evangelii promulgatio, inanis denique salutis spes.

Item contra eosdem. Damasceni 29.

Duo non esse principia, unum bonum, et alterum malum, sic intelligemus. Bonum et malum contraria sunt, seque vicissim interimunt, et eorum utrumque nec in altero, nec cum altero potest consistere. Separatim igitur erunt, in ipsa rerum universitate, et primum ita circumscribentur, ut non solum in mundo sint, sed unum in una mundi parte, alterum in alia. Jam quis utrique regionem descripsit suam? Neque enim inter se convenisse, et fœdus iniisse dicent. Quandoquidem malum non esset malum, si amicitia cum bono conjunctum esset; nec bonum esset bonum, si illi cum malo conveniret. Sin tertius aliquis suum utrique domicilium prædnivit, ille potius erit Deus. Alterutrum autem est necessarium, ut vel se contingant nutuque interimant, vel inter ea sit aliquod medium, in quo nec bo-

λέγοντες τὴν θεῖαν ἐνανθρώπησιν· ὅποιοι εἰσι καὶ οἱ ἀνωτέρω ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος τίτλου μνημονουθέντες.

num nec malum commoretur, quodque tanquam septum utraque sejungat et dirimat. Et hoc quidem pacto non duo erunt, sed tria principia. Præterea necesse est ut vel in pace degant, quod malum non potest: quod enim in pace degit, non est malum; vel pugnent, quod nequit bonum: quod enim bellum gerit, perfecte bonum non est; vel malum quidem pugnet, bonum autem non repugnet: qua sane ratione bonum a malo deleatur aut certe vexaretur et disrueiaretur, quod a bono alienum est. Unum ergo principium est, idque bonum et ab omni malitia remotissimum. Quod si dixeris Unde igitur malum? a bono enim ortum habere non potest; respondemus, malum nihil aliud esse nisi privationem boni, et commutationem ex eo quod secundum naturam est, in id quod est contra naturam. Nihil enim natura malum. Nam omnia, quæ Deus fecit, valde sunt bona quatenus facta sunt. Itaque si manent quemadmodum fuerunt procreata, valde bona sunt. Sin a proprio naturæ statu voluntate deflectunt in contrarium, in malo consistunt. Natura igitur procreatori cuncta serviunt et parent. Quando autem sponte sua aliquid eorum, quæ procreata sunt, imperium detrectans ab auctore suo defecerit, in se ipso malum constituit. Malum enim nec essentia est, nec aliquid essentia proprium, sed accidens, et ab eo, quod secundum naturam est, in id quod naturæ adversatur declinatio. Hoc autem nihil aliud est, nisi peccatum. Unde igitur peccatum? a propria voluntate diaboli inventum. Ergo diabolus malus? Non quatenus factus est. Lucidissimus enim et præclarissimus angelus fuit procreatus ab opifice Deo, libera præditus voluntate, quippe qui ratione ornatus sit. Ultero autem et volens a virtute congruenti naturæ suæ discedens in malitiæ tenebras incidit, procul amotus a Deo qui solus est bonus et largitor vitæ. Ab ipso enim quidquid est bonum habet, ut bonum sit, et dum voluntate recidit ab eo (voluntate enim, non loco, ab illo receditur) in malum incurrit.

TITULUS X.

Adversus Sabellium. Sancti Cyrilli ex interpretatione in Joannis Evangelium.

Si idem est Filius, qui Pater, quæ est distinctionis nominum ratio? Nam si alium non genuit, cur vocatur Pater? Et qui a Patre genitus non est, quomodo prorsus est Filius? Quoniam igitur genitum esse Filium divinæ Scripturæ testantur, et veritas ita sese habet, per se in propria quisque persona existunt Pater et Filius. Quandoquidem unus ab altero distinguitur ut a gignente genitus.

Beatus Paulus ad Philippenses de Filio scribens, *Qui rapinam, inquit, non est arbitratus, esse se æqualem Deo*¹. Quis igitur ille est, qui noluit rapinam arbitrari, se esse æqualem Deo? Nonne dicendum est necessario unum quidem illum esse, qui est in forma Dei, alterum autem eum cujus est forma? Omnes hoc ut perspicuum confitentur. Quare non unum

¹ Philip. n, 6.

ἀμφοτέρα. Καὶ οὐκ ἔτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς ἀρχαὶ ἔσονται. Ἀνάγκη δὲ τούτων τὸ ἕτερον ἢ εἰρηνεύειν, ἢ περὶ τὸ κακὸν οὐ δύναται, τὸ γὰρ εἰρηνεύειν οὐ κακὸν, ἢ μάχεσθαι, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ δύναται· τὸ γὰρ μαχόμενον οὐ τελῶς ἀγαθόν· ἢ τὸ μὲν κακὸν μάχεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἀντιμάχεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κακοῦ φθειρῆσθαι, ἢ ἀεὶ λυπεῖσθαι, καὶ κακοῦ χεῖσθαι, ὅπερ οὐ τοῦ ἀγαθοῦ γνώρισμα. Μία τοίνυν ἀρχὴ ἀγαθῆ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένη. Ἄλλ' εἰ τοῦ τό φασι, Πόθεν τὸ κακὸν; ἀμήχανον γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἔχειν τὴν γένεσιν· φαμέν οὖν ὅτι τὸ κακὸν οὐδὲν ἕτερον ἔστιν εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν παρατροπή. Οὐδὲν γὰρ κακὸν κατὰ φύσιν· πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς κατὰ λίαν, καθ' ὃ γέγονεν. Οὕτω

τοίνυν μένοντα καθὼς ἔκτισται, κατὰ λίαν εἰσὶν· ἔκουσίως δὲ ἀποφοιτῶντα τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμενα, ἐν τῷ κακῷ γίνονται. Κατὰ φύσιν μὲν οὖν πάντα δοῦλα, καὶ ὑπήκοα τοῦ δημιουργοῦ. Ὅταν δὲ ἔκουσίως τι τῶν κτισμάτων ἀφηνιάσῃ, καὶ παρήκοον τοῦ ποιήσαντος αὐτὸ γένηται, ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τὴν κακίαν. Ἡ κακία γὰρ οὔτε οὐσία τίς ἐστίν, οὔτε οὐσίας ἰδίωμα, ἀλλὰ συμβεβηκός, ἤγουν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἔκουσίως παρατροπή, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία; τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εὔρεμα. Κακός οὖν ὁ διάβολος, οὐ καθὼ γέγονεν· ἀγγελος γὰρ φωτεινότατος καὶ λαμπρότατος ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἔκτισται, αὐτεξούσιος, ὡς λογικός· ἔκουσίως δὲ τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς ἀπεφρίσθη καὶ ἐν τῷ ζῶφῳ τῆς κακίας ἐγένετο, θεοῦ μικροῦθεις τοῦ μόνου ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. Καὶ καθ' ὅσον ἐξ αὐτοῦ ἐμακρύνθη γνώμη, οὐ γὰρ τόπω, ἐν τῷ κακῷ γέγονε.

TITLOS I.

Τοῦ ἐν ἀγγλοῖς Κυρίλλου κατὰ Σαβελλίου. Ἐκ τῆς κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἐρμηνείας τὰ ὅλα ταῦτα κεφάλαια.

Εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱός, καὶ Πατήρ, ποῖον ἔχει λόγον ἢ τῶν ὀνομάτων διαστολή; Εἰ μὴ γὰρ ἄλλον ἐγέννησαν, ἵνατί καλεῖται Πατήρ; Πῶς δὲ ὅλος Υἱός, εἰ μὴ ἐγεννήθη παρὰ Πατρός; Ἐπειδὴ δὲ γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν αἱ θεῖαι κηρύττουσι Γραφαί, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας οὕτως ἔχει λόγος, ὑπεστήμασιν ἄρα καθ' ἑαυτούς, καὶ εἰσὶν ἰδιαζόντως καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, εἴπερ ἕτερον ἐξ ἑτέρου φαίνεται τὸ γεννώμενον ὡς πρὸς τὸ γεννῶν.

Ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιστέλλων Φιλιππησίους περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάπησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.» Ἡ γὰρ οὐκ ἀνάγκη λέγειν ἕνα μὲν τινα ὑπάρχειν ἐν ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἕτερον δὲ πάλιν τὸ ὅπερ ἦν ἢ μορφῇ; Ἄλλ' ἔστι δῆλον ἕκαστι καὶ ὁμολογούμενον. Οὐκοῦν οὐκ ἐν τι κατὰ ταυτὸν τῷ ἀριθμῷ Πατήρ, καὶ Υἱός, ἀλλ'

ἰσοσύστατοι, καὶ ἐν ἀλλήλοις θεωρούμενοι κατὰ τὴν αὐτοτέτητα τῆς οὐσίας, εἰ καὶ εἰς ἕξ ἐνός, δηλαδὴ ἐκ Πατρὸς ἢ Υἱός.

Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐσμεν, ἔφασκεν ὁ Σωτῆρ, ὡς εἰδῶς δηλονότι καὶ ἑαυτὸν ἰδίως ὑφεισηκότα, καὶ τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχει τοῦ πράγματος ἡ ἀλήθεια, τί μὴ τηρήσας τῇ ἐνάδι τὸ τρέπον ἔφασκεν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν εἰμι; Ἐπειδὴ δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ σημαίνον ἐξαπλοῖ, δηλὸς ἂν εἴη λοιπὸν τὴν τῶν ἑτεροδόξων ἀνατρέπων ὑπονοίαν.

Ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὁ Υἱός, φησὶ πάλιν Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. Πῶς οὖν οὐχ ἕτερος ἔσται παρ' αὐτὸν, ὡς ἐν ὑποστάσει, καὶ ἀριθμῷ, παντὸς ἡμᾶς ἀναπίθοντος λόγου τὸ ἐκ τινος προσελθὸν ἕτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο νοεῖν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ προσελήλυθεν; Οὐκοῦν ἀληθῆς οὐδαμῶς τοῖς δι' ἐναντίας ὁ λόγος.

Ἐξ ὀργῆς ἐμπερησθαι Θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις ἡ θεία λέγει Γραφή. Ἐξηγουμένη δὲ ὅπως αὐτοῖς ὁ θεὸς, ἐπανήκεται θυμῶς, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπολείας ἐκδιδάσκουσα σαφῶς, Ἐβρεξε, φησὶ, Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα, πῦρ, καὶ θεῖον. Ἐπεὶ καὶ αὕτη τοῖς ἐκεῖνα πλημμελεῖν εἰωθόσιν ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου προπεδοστάτη. Ποῖος οὖν ἄρα Κύριος παρὰ ποίου Κυρίου τὸ πῦρ ἐπαφήκε, καὶ τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; Ἄλλ' ἔστι δηλὸν ὡς ὁ Πατὴρ πάντα δι' Υἱοῦ ἐνεργῶν, ἔπει καὶ δύναμις αὐτοῦ καὶ βραχίων ἔστιν, αὐτὸν Σοδομίταις βεῖν ἐποίησε τὸ πῦρ. Ὅτε τοίνυν Κύριος παρὰ Κυρίου τὸ πῦρ ἐκείναις ἐφήσει, πῶς οὐχ ἕτερος, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, καὶ αὐτὸν ἄλλο ὁ Υἱός παρὰ τὸν Πατέρα; Τὸ γὰρ ἐν ὡς ἕξ ἐνός ἐν τούτῳ σημαίνεται.

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. Ποῖον οὖν ἄρα ἔστι φῶς; Ποῖα δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ; Ἀγνοῦντος ἀκουε τοῦ Υἱοῦ Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Εἰ δὲ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ὁ Υἱός, πῶς οὐχ ἕτερος ἔστι παρ' αὐτὸν, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, εἰ καὶ ἐν ἑστίν ὡς πρὸς αὐτὸν, ὅσον εἰς τὴν τῆς οὐσίας αὐτοτέτητα; Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχειν ὀνομαζομένους, ὁ αὐτὸς δὲ καὶ εἰς ἑστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός, εἰ μὴ ἕτερον ἐποίητο τὸν τῆς εὐχῆς τρόπον ὁ πνευματοφόρος βοῶν, Ἐλθέ πρὸς ἡμᾶς, ὦ φῶς καὶ ἀλήθεια; Ἐπειδὴ δὲ τὸ, Ἐξαπόστειλον, λέγει, δηλὸς ἂν εἴη λοιπὸν ἕτερον μὲν τὸν ἀποστέλλοντα εἰδῶς, ἕτερον δὲ τὸν ἀποστελλόμενον. Ὁ δὲ τῆς ἀποστολῆς τρόπος νοεῖσθω θεοπροπῶς.

Ἐπεὶ δὲ τῷ Σαβελλίῳ ἀτίθετός ἐστιν Ἄριστος ἕκείνους μὲν γὰρ τὰ τρία πρόσωπα συναίρων εἰς ἓν, ἐν πρόσωπον καὶ μίαν φύσιν ἐδογματίζεν ὁ οὗτος δὲ τὴν μίαν φύσιν διαίρων, τρεῖς φύσεις καὶ τρία πρόσωπα τούναντίον ἀντεδογματίζεν ὁ ἄλλοι Πατέρες, Ἀθανάσιος, καὶ Βασίλειος, καὶ Γρηγόριος, ἐν οἷς

quidam numero sunt Pater et Filius, sed in sua uterque consistit persona, et quamvis unus ab uno sit, nempe Filius a Patre, unam tamen essentiam et naturam habent.

Ego et Pater (inquit Servator) unum sumus, ut qui sciret, et se et Patrem propria utrumque persona subsistere. Nam nisi res ita vero se habet, cur non servavit unitatis decorum, Ego, inquit, et Pater unum sumus. Numero igitur utens pluribus congruenti, eorum qui aliter sentiunt evertit opinionem.

Seipsum esse ex Dei et Patris essentia declarans Filius, Ego, inquit, a Patre exivi. Quomodo igitur non alter ab illo erit persona duntaxat, et numero, cum omnis nos ratio doceat, id quod ex aliquo proficiscitur ab eo diversum cogitare? Quare constat, aliter sentientium opinionem esse falsam.

Ex ira Dei Sodomitarum civitates fuisse incensas atque combustas testatur divina Scriptura, quae aperte declarans, quomodo Deus illis succensuerit, et quomodo eversae deletaeque fuerint, Pluit, inquit, Dominus a Domino super Sodomam ignem et sulphur. Hoc enim punitionis genus flagitiosis illis maxime congruebat. Quis ergo Dominus a quo Domino ignem demisit, et Sodomitarum urbes abolevit? Pater nimirum omnia per Filium agens, qui virtus est et brachium ipsius, fecit ut ignem in Sodomitas plueret. Quamobrem qui fieri potest, ut cum Dominus a Domino ignem in eos conjecerit, non sit distinctus et a Filio Pater, ut propria existens persona, et rursus a Patre Filius? Hic enim unum ab uno significatur.

Emitte lucem tuam et veritatem tuam. Quænam illius est lux, et veritas? Audi Filium, qui, Ego, inquit, sum lux, ego sum veritas. Itaque si lux et veritas Patris, nempe Filius, ad nos mittitur, quomodo non est ab illo distinctus, quatenus propria subsistit persona, licet cum illo unum sit, quantum ad unam et eandem essentiam pertinet? Quod si, ut quidam opinantur, unus est Pater idem, qui et Filius, cur non ea potius precandi ratione usus est divino Spiritu afflatus propheta: Veni, inquit, ad nos, o lux et veritas? Quare cum dixerit, Mitte, alium utique intellexit illum esse, qui mittit, et alium eum, qui mittitur. Missionis autem ratio Deo conveniens cogitetur.

Verum quia cum Sabellio Arius pugnat: nam ille tres personas in unum ita contraxit, ut unam tantum personam, et naturam unam esse contenderet: hic autem naturam unam ita divisit, ut tres naturas, et tres personas assereret: Athanasius, et Basiliius, et Gregorius, et alii Patres cum execran-

¹ Joan. x, 30. ² Joan. xv, 28. ³ Gen. xvii, 24.

⁴ Psal. xlii, 3.

dam Arii opinionem impugnarent, simul etiam Sabellii doctrinam, ad quam refellendam, ut pote paucis comprehensam, non multis opus erat argumentis, everterunt.

TITULUS XI.

In Arianos. Magni Athanasii, ex quarto contra eos ipsius libro.

Beatus Alexander episcopus Ecclesia Arium eiecit, et extrusit dicentem hæc : Non semper Deus Pater, non semper Filius fuit. Sed cum omnia ex nihilo facta sint, eodem modo et Filius existit, qui et ipse ex rebus procreatis et factis una est. Cumque omnia non essent prius, quam facta sunt, sic fuit aliquando, cum et Dei Verbum non esset. Neque enim erat ante quam gigneretur, sed existendi principium habuit, cum Deus voluit ipsum efficere. Nam unum ex universis operibus et ipsum est. Et quoniam natura mutabile est, voluntate permansit bonum, cum tamen ut reliqua omnia mutari possit, quando vult. Idcirco enim Deus cum prævideret ipsum futurum bonum, hanc illi gloriam tribuit, quam ex virtute deinceps obtinuit. Dicunt igitur, Christum non esse verum Deum, sed communionem Deum dici, ut reliquos omnes. Addunt præterea, ipsum non esse in Patre natura et proprium essentia illius Verbum et propriam ejus sapientiam, qua mundum hunc fabricatus est. Aliud enim esse Verbum illud proprium quod in Patre est, aliamque propriam in Patre sapientiam, qua quidem sapientia et Verbum hoc fecit. Hunc enim ipsum Dominum opinione Verbum rationemque dici propter illa, quæ ratione sunt prædita : opinione item dici sapientiam propter illa, quæ sapientia sunt ornata. Denique cum omnia sint aliena et peregrina, et ab essentia Patris remotissima, sic et ipsumasserunt ab essentia Patris alienissimum ac remotissimum, quippe qui factus et creatus sit, et unum opus. Ad hæc aiunt Deum non propter illum nos procreasse, sed illum propter nos. Erat enim, inquit, solus Deus, et cum illo non erat Verbum. Deinde cum vellet nos efficere, tunc et illud effecit, et ex quo factum est, Verbum, et Filium, et sapientiam ipsum appellavit, et nos per illud procrearet. Et quemadmodum reliqua omnia Dei voluntate existerunt, cum non essent prius, sic et ipsum, cum antea non esset, factum est. Neque enim, inquit, proprius et naturalis Filius Patris est Verbum, sed et ipsum per gratiam existit. Qui enim est Deus, Filium, qui non erat, fecit ea voluntate, qua fecit et fabricavit et esse voluit omnia. Nam illud etiam dicunt, Christum non esse naturalem et veram Patris virtutem, sed quemadmodum bruchus, et eruca, sic et ipse Patris, inquit, virtus dicitur. Illud item adjungunt, Patrem esse Filio invisibilem, Filium enim Patrem nec videre, nec intelligere perfecte et absolute. Nam cum existendi principium habeat, non posse eum, qui principio caret, cognitum habere. Quod si cognoscat et videat, pro men-

ἀνέτρεψαν τὴν Ἀρείου βλασφημίαν, συμπάραλαβον καὶ τὴν Σαβελλίου καὶ συνανέτρεψαν, ὅτι μὴδὲ πολλῶν ἔδειτο λόγων εὐέλεγκτος· οὕσα, καὶ εἰς ὀλίγους φθάσασα.

TITAOΣ ΙΑ.

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν, ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτου λόγου.

Ὁ μακάριος Ἀλέξανδρος καὶ ἐπίσκοπος ἐξέβαλε τὸν Ἀρειὸν τῆς Ἐκκλησίας, λέγοντα ταῦτα· Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ. Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱός, ἀλλὰ πάντων ἦν ὡς ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ. Καὶ πάντων ὄντων κτίσ·άτων, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποιημά ἐστι. Καὶ πάντων οὐκ ἦντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποιε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι. Ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. Τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε βεβούλευτο αὐτὸν ὁ Θεὸς δημιουργῆσαι. Ἐν γὰρ τῶν πάντων ἔργων ἐστὶ καὶ αὐτός. Καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπτός ἐστι, τῷ δὲ ἴδιῳ αὐτεξούτῳ βούλεται μένειν καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπασθαι καὶ αὐτός, ὡσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς προγινώσκων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν προλαβὼν αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔρχε μετὰ ταῦτα. Λέγουσι γοῦν ὅτι οὐδὲ Θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτός, ὡσπερ οἱ ἄλλοι πάντες, λέγεται Θεός. Προσιθέασι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἐστὶν αὐτός· ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, καὶ ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, καὶ ἡ ἴδια σοφία, ἐν ἣ πεποίηκε τοῦτον τὸν κόσμον, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ ἴδιος Λόγος, καὶ ἄλλη ἡ ἐν τῷ Πατρὶ ἴδια σοφία αὐτοῦ, ἐν ἣ σοφίᾳ καὶ τοῦτον τὸν Λόγον πεποίηκεν. Αὐτός δὲ οὗτος ὁ Κύριος κατ' ἐπίνοιαν λέγεται Λόγος διὰ τὰ λογικά, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται σοφία διὰ τὰ σοφισόμενα. Ἀμέλει φασὶν ὅτι πάντων ξένων καὶ ἀλλοτρῶν ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ξένος μὲν, καὶ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ· τῶν δὲ γεννητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἷς τυγχάνει. Κτίσμα γὰρ ἐστὶ, καὶ ποιῆμα, καὶ ἔργον. Πάλιν τέ φασὶν ὅτι οὐχ ἡμᾶς ἔκτισε δι' ἐκείνον, ἀλλ' ἐκείνον δι' ἡμᾶς. Ἦν γὰρ, φησὶ, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἦν ὁ Λόγος σὺν αὐτῷ. Ἔστα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε πεποίηκε τοῦτον. Καὶ ἀφ' οὗ γέγονεν, ὡνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Υἱὸν, καὶ σοφίαν, ἵνα καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργῆσῃ. Καὶ ὡσπερ τὰ πάντα βουλήματι τοῦ Θεοῦ ὑπέστη οὐκ ὄντα πρότερον, οὕτω καὶ αὐτός τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ὦν πρότερον ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἴδιον καὶ φύσει γέννημα ὁ Λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. Ὁ γὰρ ὦν Θεός τὸν μὴ ὄντα Υἱὸν πεποίηκε τῇ βουλή, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἔκτισε, καὶ γενέσθαι ἠθέλησε. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡσπερ ἡ κάμηλη καὶ ὁ βρούχος λέγονται· δύναμις, οὕτω καὶ αὐτός λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. Πρὸς τοῦτοις ἔλεγεν ὅτι τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει, καὶ οὐτε ἑρᾶ, οὐτε γινώσκει τελείως καὶ ἀκριβῶς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός. Ἀρχὴν γὰρ

ἔχων τοῦ εἶναι οὐ δύναται τὸν ἀναρχὸν γινώσκειν. Ἀλλὰ καὶ ὁ γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοῖς ἰδίοις μέτροις. Καὶ βλέπει, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς γινώσκουμεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Προσετίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐκ οἶδεν ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδε. Πάντα δὲ ταῦτα τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἐναντία. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης φησὶν, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*· οὗτοι δὲ φάσκουσιν, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ πᾶσιν ἔγραψε, *Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος*· οὗτοι δὲ ὡσπερ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν καὶ αὐτὸν, ὡς πάντας, λέγεσθαι Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος αἰεῖται τοὺς Ἕλληνας, ὅτι κτίσμα σέβουσι, λέγων· *Ἐλάτρουσαν εἰ καίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν*· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Κύριον καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσιν Ἕλληνων; Πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ ὡσπερ ἐκείνοις, οὕτω καὶ αὐτοῖς μεμφόμενός ἐστιν ὁ μακάριος Παῦλος; Καὶ ὁ μὲν Κύριός φησιν· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν*, καὶ, *Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα*· καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ ἀποσταλὴς κηρύττειν Ἀπόστολος γράφει· *Ὅς ὦν ἀπαύρασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*· οὗτοι δὲ τολμῶσι διαιρεῖν, καὶ ἀλλότριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἀϊδιότητος λέγειν, καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες ὅτι ταῦτα λέγοντες οὐκ εἰ ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ μετὰ τῶν κτισμάτων. Τίς γὰρ οὐχ ὁρᾷ ὅτι ἀδιαιρετόν ἐστι τὸ ἀπαύρασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον αὐτοῦ συνυπάρχον τούτῳ φύσει, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὑστερον; Εἴτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*, καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τοῦτον εἶναι τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὗτοι καινῶν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλαστῶν γινόμενοι· ἕτερον ἐπεισάγουσι Λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ λέγεσθαι Λόγον καὶ σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες, ὅσον ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται κατ' ἐπίνοιαν Λόγος καὶ σοφία, τί ἂν εἴη αὐτός, οὐκ ἂν εἴποιεν. Εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν αἱ Γραφαί, οὗτοι δὲ ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερώς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν, οἱ ἄθεοι καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς Πατρικῆς φωνῆς, καὶ παρὰ τῶν προσκυνούντων αὐτῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραφάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαρὰν, οὐδὲ δύνανται θεῶν ἐπακοῦειν καὶ θεολόγων ἀδρῶν, δύνανται κἄν παρὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφρόνους, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες; Ἐλεγον, *Σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ*. Καὶ γὰρ ὁ τὴν ἀφρῆσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων, πειράζων ἐν τῷ ὄρει, οὐκ ἔλεγεν, *Εἰ καὶ σὺ Υἱός εἶ*

A suræ suæ ratione cognoscere et videre, quemadmodum etiam nos pro viribus nostris cognoscimus et intuemur. Ac non solum exquisitam non habere Patris cognitionem, sed ne propriam quidem sui ipsius essentiam nosse. Quæ quidem omnia Scripturis divinis adversantur. *In principio enim, Joannes inquit, erat Verbum*¹; isti veto dicunt: Non erat prius quam generaretur. Et alibi: *Sumus in vero Filio ejus, Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna*². At isti repugnantes dicunt, Christum non esse verum Deum, sed communionem quadam, ut sunt reliqui omnes, qui vocantur dii. Et Apostolus quidem gentes accusat, quod res procreatas colant, *Et servierunt*, inquit, *creaturæ potius quam Creatori*³. Isti autem cum Dominum creatum asserant, et illi tamen servant, quid a gentibus differunt? Cur enim, si ita sentiunt, non etiam in eos judicium sit, et quemadmodum gentibus, sic etiam ipsis beatus Paulus irascatur? Et Dominus, *Ego, inquit, et Pater unum sumus*; et: *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁴. Et Apostolus ab eo missus ad Evangelium divulgandum ita scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*⁵. At isti dividere audent, eumque ab essentia æternitateque Patris alienum, et mutabilem dicere. Nec advertunt impii se, dum hæc dicunt, illum non amplius unum cum Patre, sed cum rebus procreatis constituere. Quis enim non videt, a luce separari non posse splendorem, cujus proprium est, ut naturali vinculo cum illa semper conjunctus sit, non autem postea in illa factus? Adhæc cum Pater dicat: *Hic est Filius meus dilectus*⁶, et Scripturæ asserant, hunc esse Patris Verbum, in quo et cæli firmati sunt, et omnia denique per ipsum condita: isti novæ commentitiæque doctrinæ inventores aliud inducunt Verbum, et aliam Patris sapientiam comminiscuntur: hunc enim opinione tantum propter illa, quæ ratione sunt prædita, Verbum et sapientiam dici. Nec vident quam absurdum sit id, quod ex eorum sententia sequitur. Nam si opinione tantum propter nos Verbum, et sapientiam dicitur, quid ipse sit, non poterunt dicere. Etenim cum Scripturæ dicant, eum esse Verbum et sapientiam, ipsi autem Dominum hæc esse negant, ne esse quidem illum volunt homines nefarii, et inimici Scripturarum. Ac fideles quidem viri possunt hoc discere tum a Patris voce, tum ab angelis ipsum adorantibus, tum a sanctis scriptoribus, qui de illo locuti sunt. Isti vero, qui mentem habent impuram, nec res divinas, nec theologos viros intelligunt, possunt a dæmonibus saltem sui similibus edoceri. Qui clamabant, non tantquam multos, sed ut hunc solum viderent, et dicebant: Tu es sanctus Dei et Filius Dei. Nam ipse quidem, qui hæresim animis eorum iniecit, cum tentaret illum in monte, non dixit: Si et tu Filius Dei es, quasi essent et alii, sed tanquam solus ipse esset,

¹ Joan. 1, 1. ² I Joan. v, 20. ³ Rom. 1, 25. ⁴ Joan. 1, 30. ⁵ Hebr. 1, 3. ⁶ Matth. 11, 17.

Si tu, inquit, es Filius Dei¹. Sed hominibus a
 admirandis idem accidit quod ipsis Græcis.
 Sicut enim hi cum non possent unum Deum
 percipere, deorum sibi multitudinem confinxerunt:
 sic et illi cum unum Patris Verbum esse non
 crederent, ad multitudinem confugerunt; et
 cum qui vere Deus est, Verbum esse verum ne-
 gantes, creatum fuisse audent cogitare et dicere,
 nec attendunt, quanta impietate referta sit ejusmo-
 di sententia. Nam si creatus est, quomodo rerum
 procreatarum auctor esse posset? Aut quomodo
 ipse Filius est et sapientia et Verbum? Verbum
 enim non creatur, sed gignitur. Et quod creatum
 est non est Filius, sed opus confectum. Quod si
 res procreatæ per ipsum effectæ sunt, creatus au-
 tem et ipse est, per aliquid omnino factus est. Ne
 cesse est enim, ea quæ sunt, per aliquem fieri.
 Non est autem creatus aut factus, quia non est opus,
 sed Verbum Patris. Præterea si alia præter Domi-
 num est Patris sapientia, et sapientia in sapientia
 facta est. Si autem sapientia est Verbum Dei, erit
 Verbum in Verbo factum. Et si Dei Verbum est
 Filius, Filius erit in Filio factus. Quomodo igitur Do-
 minus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*², cum
 in Patre sit alius in quo et ipse Dominus factus
 est? Cur autem et Joannes omisso illo de hoc
 tantum loquitur, *Omnia, inquit, per ipsum facta
 sunt, et sine ipso ne unum quidem factum est*³.
 Jam si omnia voluntate Dei facta, per ipsum facta
 sunt, quomodo et ipse unum eorum sit? Et cum
 Apostolus dicat: *Propter quem omnia et per quem
 omnia*⁴, isti non propter illum nos esse factos as-
 serunt, sed eum propter nos. Si enim res sic habe-
 ret, dicendum erat, Propter quos factum est Ver-
 bum. Non autem id dixit sed, Propter quem omnia
 et per quem omnia. Ex quo istos hæreticos esse
 et sycophantas declaravit. Jam cum ausi sint dice-
 re, aliud quoddam esse Verbum in Deo, quando
 nequeant apertas ex Scripturis demonstrationes
 afferre, opus saltem ostendant aliquid istius a se
 conficti Verbi, si Patris opera sine hoc Verbo facta
 sunt, ut stultitiæ suæ causam aliquam habere vide-
 antur. Nam veri quidem Verbi opera cunctis per-
 spicua sunt, ex quibus ratione quadam et ipsum
 cognoscitur. Quemadmodum enim res procreatas
 influentes procreatorem ipsarum Deum intelligimus,
 ita cum nihil in eis confusum, sed omnia ordine
 et providentia moveri conservarique conspiciamus,
 Dei Verbum in omnibus existens, et omnia re-
 gens ac moderans animadvertimus. Hoc et divinæ
 Scripturæ testantur, quæ dicunt ipsum esse Dei
 Verbum, et per illud omnia fuisse confecta, et sine
 ipso factum esse nihil. Istius autem Verbi, quod
 ipsi efferunt, nec Scripturæ testimonium, nec opus
 ullum ostendunt. Siquidem et Pater, *Hic est, in-
 quiens, Filius meus dilectus*, nullum alium esse præ-
 ter ipsum significat. Quamobrem egregii isti homi-
 nes Manichæis in hac parte videntur similes. Ut

τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ,
Εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοί,
 ὡς περ οἱ Ἕλληνες ἐκπεσόντες τῆς περὶ Θεοῦ ἐνὸς
 ἐννοίας εἰς πολυθεότητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι
 μὴ πιστεύοντες εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον εἰς πολ-
 λῶν ἐπίνοιαν πεπετώκασι, καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα
 Θεὸν ἀληθινὸν Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ
 ἐνθυμίσθαι, καὶ λέγειν τετολμήκασιν, οὐ βλέπον-
 τες, ὅσης ἀσεβείας μεστόν ἐστι τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ
 κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἐστὶ δη-
 μιουργός; ἢ πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ σοφία, καὶ Λο-
 γος; Ὁ Λόγος γὰρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γινώσκει. Καὶ
 τὸ κτίσμα οὐχὶ Υἱὸς, ἀλλὰ ποιήμα. Καὶ εἰ τὰ
 κτίσματα δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐ-
 τὸς, διὰ τινος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν. Ἀνάγκη γὰρ
 τὰ ποιήματα διὰ τινος γίνεσθαι, ὡς περ οὖν καὶ
 γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποιήμα,
 ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἡ
 ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ σοφία
 ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ σοφία ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λό-
 γος, εἴη ἂν καὶ ὁ Λόγος ἐν Λόγῳ γεγωνός. Καὶ εἰ ὁ
 Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἴη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐν
 τῷ Υἱῷ ποιηθείς. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἐλεγεν,
Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὄντος
 ἑτέρου ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος
 γέγονε; Πῶς δὲ ὁ Ἰωάννης ἀπέειπε ἐκεῖνον περὶ τοῦ-
 του διηγείσθαι λέγων, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*,
 καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Εἰ δὲ πάντα
 βουλήματι τὰ γενόμενα ἐστὶ; Ἡὼς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου
 λέγοντος, *Δι' ὃν τὰ πάντα, δι' οὗ τὰ πάντα*,
 οὗτοι λέγουσιν, Οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι'
 ἡμᾶς γέγονεν; Ἔδει γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν
 αὐτὸν, *Δι' οὗ γέγονεν ὁ Λόγος*. Νῦν δὲ μὴ τοῦτο
 λέγων, ἀλλὰ, *Δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα*,
 δείκνυσι τούτους αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως
 τε εἰ τεθάρρηκασι ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ Θεῷ,
 ἐπεὶ μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδεί-
 ξεις, καὶ ἔργον αὐτοῦ δεικνύσασαν, εἰ τὰ τοῦ Πα-
 τρὸς ἔργα χωρὶς τοῦτοῦ τοῦ Λόγου γέγονασιν, ἔνα
 τινὰ σχῶσι πρόφασιν τῆς ταυτῶν ἀνομίας. Τοῦ μὲν
 ἀληθινοῦ Λόγου πάντα ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα, ὡς καὶ
 ἐξ αὐτῶν αὐτὸν ἀναλόγως θεωρεῖσθαι. Ὡς γὰρ τὴν
 κτίσιν ὁρῶντες διανοοῦμεθα τὴν ταύτην κτίσαντα Θεὸν,
 οὕτω καὶ βλέποντες μηδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς γενομέ-
 νοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προσοίᾳ κινουμένα τε
 καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ
 τὸν ἐπὶ πάντων τε ὄντα καὶ ἡγούμενον. Τοῦτο
 καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ μαρτυροῦσαι λέγουσαι, αὐτὸν τε
 εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δεῖ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα
 ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Ἐκείνου δὲ
 περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ῥητὴν, οὔτε ἔργον ὕπ'
 αὐτῶν δείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ λέγων,
Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, οὐδένα ἑτε-
 ρον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο
 Μανιχαῖαι; λοιπὸν οἱ θαυμαστοὶ προσεβλήθησαν. Καὶ
 γὰρ κακεῖνοι μόνον ἄχρις ὀνόματος ἀγαθὸν Θεὸν
 ὀνομάζουσι, καὶ ἔργον αὐτοῦ οὔτε βλέπόμενον, οὔτε

¹ Matth. iv, 6 ² Joan. xiv, 11. ³ Joan. i, 3. ⁴ I Cor. viii, 6.

ἀόρατον δεικνύειν δύνανται. Τὸν δὲ ἀληθινὸν, καὶ ἄνθρωπον, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἀοράτων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακὸφρονες. Τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ἄλλον δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες Λόγον, οὔτε ἐξ ἔργων, οὔτε ἐκ ῥημάτων ἀποδεικνύειν δύνανται. Καὶ μετ' ὀλίγα· Εἶτα τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*, οὗτοι τῇ κάμπῃ, καὶ ταῖς πολλαῖς δυνάμεισι τοῦτον συναριθμοῦσιν. Εἶτα τοῦ Κυρίου λέγοντος, *Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ πάλιν, Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἰώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὗτοι θεομάχοι, λέγοντες μῆτε ὁρᾶσθαι, μῆτε ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γὰρ ὁ Κύριος λέγει, *Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, κατὰ γινώσκω τὸν Πατέρα*, οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν, πῶς οὐ μαίνονται φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους, καὶ οὐ πλήρως ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἶτα, εἰ ἀρχὴ ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Θεός, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι, τί τίνος ἐστὶ πρῶτον λεγέτωσαν. Ἄλλ' οὔτε τι εἰπεῖν ἔχουσι, οὔτε τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεικνύειν δύνανται οἱ κακοῦργοι. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστὶν ἀληθινὸν καὶ αἰδίον αὐτοῦ γέννημα. *Καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι τὸν Υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, περίττον ἐστὶν ἀποκρίνασθαι, εἰ μὴ μόνον μανίαν αὐτῶν καταγινώσκειν, εἰ ἑαυτὸν οὐκ οἶδαν ὁ Λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν γῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τούτου χαριζόμενος, καὶ μεμψόμενος τοῖς μὴ γινώσκοντες αὐτοὺς.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν πέμπτου λόγου.

Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λόγος. Καὶ Θεός γὰρ ἦν ὁ Λόγος. Καὶ πάλιν, *Ὅτι οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.* Καὶ ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, σοφία, καὶ Υἱὸς καὶ δύναμις ἐστὶν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο εἰς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἐνός, γὰρ Θεοῦ Υἱός, ὢν ὁ Λόγος, εἰς αὐτὸν οὐ καὶ ἐστὶν ἀναφέρεται. Ὡστε δύο μὲν εἶναι, Πατέρα καὶ Υἱόν, μονάδα δὲ θεότητος, ἀδιάρητον καὶ ἀσχίστον. Ἀεθβεῖη δ' ἂν καὶ οὕτω· Μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί. Ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστὶ φύσει Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἕτερα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστῶς, οἷα ἐξῆθεν ταύτης γεγονώς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία λέγεται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἰδίας Υἱός, ἰδίᾳ σοφία, ἰδίᾳ Λόγος ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, *ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.* Θεός γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ Θεός; ἦν ὁ Λόγος. Ὡσπερ δὲ οὐκ ἄλλη

enim illi Deum quendam nomine duntaxat bonum appellant, opus autem illius, quod aut videatur, aut non videatur, nequeunt ullum demonstrare; Deum vero illum, qui reipsa verus est Deus, coelique, et terræ, et eorum, quæ sub aspectum non cadunt, effector est, negant, atque ita fabularum confictiores esseprehenduntur: sic et isti declarant dementia suam, qui non illum Verbi, quod unum in Patre est opera contemplantur, et ipsum negant, aliud autem sibi ipsi confingunt Verbum, quod nullius nec operis nec Scripturæ possunt testimonio comprobare. Et paulo post: Deinde cum Apostolus dicat: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia*, isti cum bruchis illum et vulgatis et communibus virtutibus numerant. Quid? cum Dominus dicat: *Nemo novit Patrem nisi Filius*, et rursus: non quod Patrem quispiam viderit, nisi ille, qui est a Patre, nonne isti vere pugnant cum Deo, dicentes, Patrem a Filio nec videri, nec cognosci perfecte? Cum enim idem Dominus dicat: *Sicut cognoscit me Pater, sic ego cognosco Patrem*, Pater autem non ex parte cognoscat Filium, nonne insaniant, dum ita nungantur ut asserant, Filium ex parte et non plene Patrem cognoscere? Ad hæc si Verbum existendi principium habet, res item omnes principium habent, quo factæ sunt, quid in his primum sit, dicant. Verum, quid respondeant homines astuti non habebunt. Patris enim est verum germen et sempiternum. *Et in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Nam quod dicunt, Filium ne suam quidem naturam cognoscere, id vero ne responsione quidem dignum est, et ipsorum furorem coarguit. Qui enim se non cognoscat Verbum, quod omnibus tum Patris tum quibus non cognoscuntur irascitur et indignatur?

Eiusdem ex quinto libro contra Arianos.

Ex Deo Deus est Verbum. *Deus enim erat Verbum* Et rursus: *Quorum patres, ex quibus et Christus, qui est omnium Deus benedictus in æcula. Amen*. Et quoniam ex Deo Deus est, et Dei Verbum sapientia, et Filius, et virtus Christus, idcirco unus Deus in divinis Scripturis enuntiat. Unus enim Dei Filius cum sit Verbum, ad ipsum, unus etiam est, refertur, ut duo quidem sint Pater et Filius, sed una utriusque divinitas, quæ dividi secarique non potest. Dicemus etiam hoc modo: Divinitatis unum est principium, non autem duo principia. Quare proprie principatus est. Ex ipso autem principio natura Filius est Verbum, non ut principium alterum quod per se subsistat, aut extra ipsum sit factum, ne duplex aut multiplex imperium existat, sed unius principii proprius Filius, propria sapientia, proprium Verbum ex ipso consistens principio. Nam, ut Joannes scribit, *in hoc principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Deus enim principium est, et quoniam ex ipso

¹ I Cor. 1, 24, ² Matth. xi, 27. ³ Joan. x, 15. ⁴ Joan. 1, 1. ⁵ Rom. ix, 5.

convinci oportet, quoniam si Verbum in Deo est, A creatum non est, neque factum ex nihilo. Quod si in Deo semel conceditur esse Verbum, non alius illud erit, nisi Christus, qui, *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me est.* Qui et ideo est unigenitus, quia nullus alius ex ipso genitus est, nisi unus hic Filius, qui est Verbum, et sapientia, et virtus : ex esse constituitur. Quemadmodum enim Verbo res gignit ipsum Verbum, per quod et facit, et creat, et regit omnia. Verbo enim et sapientia facta sunt universa, et ejusdem præscripto ordine conservantur.

Eodem loco hæc sequuntur.

Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* ¹. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* ², et, *Ego in Patre, et Pater in me est* : res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus existunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* ³ ? Et alibi : *Deus appropinquans ego* ⁴. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungimini* ⁵. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

Jam quod pertinet ad levem et humanam Ariatorum opinionationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* ⁶, *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavi istum* ⁷, et, *Sedit a dextris* ⁸, aliisque similibus; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus græstasse, et Filium quoque hominis factum fuisse, et medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis ministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseræ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas, et, accepi, et, Idcirco exaltavit eum Deus* ⁹, munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset

τος, ἐκ τούτων ὁ Θεός, ἀλλὰ γεννητικός. Ὅσπερ γὰρ τὰ κτίσματα Λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτω κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν Λόγον, δι' ὃ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα, τῷ γὰρ Λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σὺμπαντα.

quibus tamen non componitur Deus, sed genitor creat, sic essentiali propria Filium per naturam et regit omnia. Verbo enim et sapientia facta sunt

Τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου. Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκαίμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν ζῆτε πάντες ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατόν εἶδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γινώσκειν ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γεννητὰ, ὅτι προκόπτει, πρόσκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι· τὰ δὲ γεννητὰ ἐξωθεν ὄντα πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκαίμενα. Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς μὲν ὁ φύσει, ἐν ἔστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἐξωθεν υἱοποιούμενος πρόσκειται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἔστιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων; καὶ ἀλλοχοῦ Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ· τοῖς γὰρ γεννητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὔσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἴδιῳ, οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἔστι· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ Πατρὶ. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ ποσσιθέμενον ἐξωθεν προστίθεται.

Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνεῖξαι, ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καὶ, ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερῦψωσεν αὐτόν, καὶ, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεχτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσότης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακοῖνῃ. Ὅταν οὖν λέγῃται πεινῆν, καὶ σακρῦναι, καὶ κοπιῆναι, καὶ ἔλαβαι, ἔλαβον, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη, δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερῦψωσεν αὐτόν· ὁ Θεός, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἔστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεής ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακοῖνῃσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδονται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, ἡμῖν μεταδίδονται· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηθρώπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἀνθρώπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἐξέωθη τούτων· Λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. Συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε. καὶ

¹ Deut. iv, 4. ² Joan. x, 30. ³ ibid. 38. ⁴ Deut. iv, 7. ⁵ J. rem. xxiii, 25. ⁶ Deut. xii, 4. ⁷ Math. xxvii, 18. ⁸ Joan. x, 18. ⁹ Philipp. ii, 9. ¹⁰ Psal. cix, 1; Coloss. iii, 1. ¹¹ Philipp. ii, 9.

ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὡν ὁ Λόγος ὑπερ-
 ὤψωσε τὸν ἀνθρώπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ Λό-
 γου, ἔλαθεν ὁ ἀνθρώπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Λόγου ὄντος
 ἐν σαρκί, ὑψώθη ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἔλαθεν ἐξουσίαν·
 διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ
 δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη
 ταῦτα τὰ χάρισματα. Καὶ ὡς περὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένε-
 το, οὕτω καὶ ὁ ἀνθρώπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου ἐλ-
 ληψε. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἀνθρώπος εἰληφεν, ὁ Λό-
 γος λέγεται εἰληφέναι· ἵνα δειχθῆ, ὅτι οὐκ ἄξιός
 ὦν ὁ ἀνθρώπος λαβεῖν, ὅσον ἤκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύ-
 σιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον εἰληφεν.
 Ὅθεν ἐάν τι λέγεται διδόναι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦ-
 τον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρῆζοντι διδόναι,
 ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου. Καὶ γὰρ πᾶς πρε-
 σβεύων ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρῆ-
 ζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει.

Ὅσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαμβάνει
 οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν
 ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι· οὕτω τὰς ἀντὶ τῶν
 ἀσθενειῶν παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτῆς δέχε-
 ται, ἵνα συναφθεῖ ἀνθρώπος μεταλαβεῖν δυνήθῃ. Λέ-
 γει γοῦν ὁ Κύριος· *Ἅπαντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέ-
 δωκα αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἔρωτά.*
 Ἡρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ
 εἰδὼς ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ
 Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἔχα-
 ρίζετο ὁ Πατήρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν
 πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ
 τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά
 ἐστίν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι'
 ἡμᾶς ἐνηθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν
 ὑψώμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ, ὡς περὶ δι' ἡμᾶς
 ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς λέγεται ὑπερ-
 ὤψοσθαι. *Ἐχαρίσαστο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι'
 αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ.*
 Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμ-
 βανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος,
 καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πα-
 τρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέροντι τῷ Λόγῳ·
Ἅπαντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. *Δείκνυσι τοὺς Ἀρειομανίτας καὶ*
πρὸς ἑαυτοὺς διαφερομένους· τὸ γὰρ ψεῦδος
οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸ συμφωνοῦν ἐστί.

Οἱ Ἡερὶ Εὐσέβιον οἱ Ἀρειομανίται, ἀρ-
 χὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ διδόντες, προσποιῶνται μὴ
 βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. Ἔστι δὲ γε-
 λοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδούς τῷ Υἱῷ, πρό-
 δηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ·
 ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται, τυφλώττουσι. Καὶ
 πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι Υἱοῦ, ἀνοῦσιον
 δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι
 τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιῶνται ἀγαν-
 ακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν.

qui hæc acciperet; nec item purum Verbum his pos-
 set indigere: conjunctum igitur nobis est Verbum,
 tuncque nos potestatis participes reddidit et exalta-
 vit. Verbum siquidem in homine existens, hominem
 exaltavit: et Verbo item in homine existente ac-
 cepit homo. Quia ergo Verbo in carne existente, ex-
 altatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista
 ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum
 facta sunt. Hæc enim dona propter Verbum in ho-
 mine existens concessa sunt. Unde quemadmodum
 Verbum caro factum est: ita et homo quæ accepit,
 per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo acce-
 pit, Verbum accepisse dicitur: ut videlicet osten-
 deretur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione
 dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum
 B carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si
 quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi

Nimirum quemadmodum nostras infirmitates
 ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non
 esuriens, ut nostra Patri offerens deleret: ita pro
 infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo
 ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc
 ipse ait: *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis*¹:
 et iterum, *Pro eis rogo*². Pro nobis nempe roga-
 bat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ
 ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum
 homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat
 C ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et
 alia hujuscemodi: idcirco omnia ascribuntur ipsi
 Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per
 ipsum accipimus. Utenim propter nos homo factus
 est: ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur
 absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos
 humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Ita-
 que *donavit illi*, id est, nobis propter ipsum, et
exaltavit, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum
 nos exaltamur, accipimus, et adjuvamur, quasi
 ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias
 agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait:
*Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis*³.

Ex eodem libro. *Ostendit, homines Arii morbo et*
insania laborantes inter se dissentire. Quæ enim
falsa sunt, ne sibi quidem ipsa congruere.

Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium
 existendi tribuunt, simulant se nolle eum regni
 principium habere. Atqui istud ridiculum fue-
 rit. Siquidem qui Filio dat existendi principium,
 manifeste principium quoque regnandi illi dat; ac
 proinde fatendo quod negat, se cæcos ipsi esse
 produunt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse,
 Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia
 et substantia vacuum esse, fingunt se adversus il-
 los indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non

¹ Joan. xvii, 7. ² ibid. 9. ³ ibid. 7.

csset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam consentient quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi: alii vero qui Verbum confitentur, negant ipsum esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt: vano utriusque conatu.

Ego et Pater unum sumus. Vel duo vos unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id quod divisum est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine: hæc Sabellii sententia est, qui Patrem et Filium eundem esse docet, et utrumque tollit, Patrem quidem, cum Filius est; Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem, et quatenus Filius Patri est consubstantialis, et ex ipso Patre Verbum est: ita ut duo quidem sint, quia Pater est et Filius, quod est Verbum; unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat: Ego sum Pater, vel Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*, Filium significat; genitorem autem, cum subdit, et *Pater*: denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem.

Ex eodem libro. Patrem et Filium non esse duos Deos, licet sint duæ personæ.

Cæterum si quis duos esse Patrem et Filium audiens, nos calumniatur quasi qui duos deos inducamus (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irrident, Vos duos deos asseritis), huiusmodi hominibus sic respondendum est: Si is, qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit: necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio stet qui unum esse credit. Namque si is, qui duos dicit, gentilis est: igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Verum non ita se res habet; absit! sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur: ita ille qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos credit esse, sed unum divinitate, et quatenus ex Patre natum Verbum, ab ipso Patre nec separari nec dividi nec sejungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus, duo quidem sunt quatenus existunt et cernuntur: unum vero dividi potest.

Quæ objiciant Ariani. Ex primo ejusdem in eos libro.

Si nunquam, inquit, fuit, cum non esset Filius, sed æternus est, et simul cum Patre est, non filium sed fratrem Patris constituitis. Stulti homines et litigiosi, si æternum duntaxat, non autem Filium

A Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. Οἱ γὰρ ὄλωσ' τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἀν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι. Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον, Ἰῶν ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Ἰῶν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι Ἰῶν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Ἰῶν λέγεσθαι τὸν Λόγον βούλονται, ἐξ Ἰσοῦ κενεατοῦντες.

Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν. Τὰ δύο ἓν εἶναι φατε, ἢ τὸ ἓν διώνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἓν εἰς δύο διηρηθῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἓν εἰς δύο διηρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθῆν, καὶ μηδέτερον τέλειον, Β μέρος γὰρ ἐκάτερον καὶ οὐχ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἓν διώνυμον, Σαβελλίῳ τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν αὐτὸν Ἰῶν καὶ Πατέρα λέγοντος, καὶ ἐκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν Ἰῶς, τὸν Πατέρα, ὅτε δὲ Πατὴρ, τὸν Ἰῶν. Εἰ δὲ τὰ δύο ἓν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἓν δὲ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Λόγον· ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι Πατὴρ ἔστι καὶ Ἰῶς, ὃ ἔστι Λόγος, ἓν δὲ, ὅτι εἷς Θεός. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔστιν, ἔδει εἰπεῖν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατὴρ, ἢ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἰμι. Νῦν δὲ ἓν τῷ, Ἐγὼ, τὸν Ἰῶν σημαίνει· ἓν δὲ τῷ, καὶ ὁ Πατὴρ, τὸν γεννήσαντα· ἓν δὲ τῷ, ἓν, τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. "Ὅτι οὐ δύο Θεοὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Ἰῶς, εἰ καὶ δύο κατὰ τὰς ὑποστάσεις.

Ἐάν δὲ, ὅτι δύο ἔστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Ἰῶς, ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο Θεῶν καταγγελλομένων (τοιαῦτα γὰρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐθέως γελῶσιν, ὅτι Δύο θεοὺς λέγετε)· λεκτέον πρός τοὺς τοιοῦτους· Εἰ ὁ Πατέρα καὶ Ἰῶν γινώσκων δύο θεοὺς λέγει, ὅρα καὶ τὸν λέγοντα ἓνα, ἀναιρεῖν τὸν Ἰῶν, καὶ Σαβελλίζειν. Εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο, Ἐληγηίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων ἓν Σαβελλίζει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὡσπερ ὁ λέγων Πατέρα καὶ Ἰῶν δύο ἓνα Θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἓνα Θεὸν δύο φρονεῖτω Πατέρα καὶ Ἰῶν, ἓν ὄντας τῇ θεότητι, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Ἔστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον, τὸ πῦρ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁραῖσθαι, ἓν δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ.

sunt, quatenus splendor ab igne est, nec ab eo di-

Ἀντίθεσις Ἀρειανῶν ἐκ τοῦ πρώτου κατ' αὐτῶν λόγου.

Εἰ μὴ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀπόθεν ἔστιν ὁ Ἰῶς, καὶ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔτι Ἰῶν, ἀλλ' ἀπελφόν εἶναι τοῦ Πατρὸς λέγετε αὐτόν. Ἀνόητοι καὶ φιλόνομοι, εἰ μὲν αἰτίως συγζῆται μόνον σὺ τὸν ἐλ-

¹ Joan. x, 50.

γομεν, και μη Υἱὸν, πιθανή τις ἦν αὐτῶν ἢ πρὸς Α esse diceremus, aliquid fortasse non inconsiderate τούτου προσποιήτος εὐλάβεια· εἰ δὲ ἀπίστοι λέγοντες ὁμολογοῦμεν αὐτὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, πῶς ὁ γεννηθεὶς ἀδελφὸς τοῦ γεννήσαντος δύναται νομιζέσθαι; Καὶ εἰ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν ἐστὶν ἡμῶν ἢ πίστει, ποία ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; Ἡ πῶς δύναται ὁ Λόγος ἀδελφὸς λέγεσθαι τούτου, οὐ καὶ ἔστι Λόγος; Οὐ γὰρ ἐκ τινος ἀρχῆς προϋπαρχούσης ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθησαν, ἵνα ἀδελφοὶ νομισθῶσιν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ γεννητὴς ἐστὶ. Καὶ ὁ Πατὴρ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ οὐχ Υἱὸς γέγονε. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ Υἱὸς ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀδελφός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου ἀντίθεσις Ἀρειανῶν.

Εἰ γέννημά ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰκὼν, καὶ ὁμοίος ἐστὶ κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, ὁφείλει πάντως, ὡσπερ γεγέννηται, γενᾶν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ γίνεσθαι καὶ αὐτὸς Πατὴρ Υἱοῦ, πάλιν τε ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννώμενος γενᾶν καὶ αὐτὸς, καὶ καθεξῆς εἰς ἀπειρον. Τοῦτο γὰρ ὅμοιον δείκνυσι τὸν γεννηθέντα τοῦ γεννήσαντος. Εἰ μὲν ὡς ἀνθρωπός ἐστιν ὁ Υἱὸς, γινέσθω καὶ γενέτης, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς ἕτερος γέννηται Πατὴρ, καὶ οὕτω δὲ καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθωσαν, ἵνα καὶ εἰς πλήθος θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ' αὐτοὺς αὐξάνη. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὡς ἀνθρωπὸς ὁ Θεὸς, οὐκ ἐστὶ γὰρ, οὐ δεῖ τὰ ἀνθρώπων ἐπ' αὐτοῦ λογίζεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα καὶ οἱ ἀνθρώποι ἐκ δημιουργικῆς ἀρχῆς κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλλήλων γεννῶνται. Καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ γεννηθέντος πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ αὐτὸς ἐτέρου γίνεται πατὴρ, ἔχων ἐκ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἐστὶν ἐν τοῖς τριούτοις κυρίως πατὴρ, καὶ κυρίως υἱός. Ὁ γὰρ αὐτὸς υἱὸς γίνεται καὶ πατὴρ, υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατὴρ δὲ τοῦ γεννωμένου ἐξ αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἐστὶν οὕτως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρωπὸς ὁ Θεός. Οὔτε γὰρ ὁ Πατὴρ ἐκ Πατρὸς ἐστὶ· διὸ οὐδὲ γενᾶν τὸν γεννησόμενον Πατέρα· οὔτε ὁ Υἱὸς ἐξ ἀπορροίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἐκ γεννηθέντος Πατρὸς γεγέννηται. Διὸ οὐδὲ γεγέννηται εἰς τὸ γενᾶν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνως ὁ Πατὴρ κυρίως ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως Υἱός ἐστι. Καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνων ἐστήκε τὸ τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα εἶναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἀεὶ Υἱὸν εἶναι. Οὐλοῦν ὁ λέγων, Διατί μὴ γεννητικὸς Υἱοῦ ὁ Υἱὸς; ζητεῖτω, διατί μὴ Πατέρα ἔσχεν ὁ Πατὴρ. Ἀλλὰ ταῦτά γε ἀμφότερα μεστὰ πάσης δυσσεβείας. Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ καὶ οὐκ ἂν ποτε γένηται Υἱός, οὕτως ὁ Υἱὸς ἀεὶ Υἱός ἐστὶ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιντο Πατὴρ. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μάλλον χαρακτὴρ ὢν τοῦ Πατρὸς καὶ εἰκὼν δείκνυται, μένων ὁ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἔχων ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ταυτότητα. Εἰ μὲν οὖν ὁ Πατὴρ μεταβάλλεται, μεταβαλλέσθω καὶ ἡ εἰκὼν· εἰ δὲ ἀτρέπτός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὡς ἐστὶν οὕτω διαμένει, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ εἰκὼν, ὡς ἐστὶν οὕτω διαμένει, καὶ οὐ τραπίσσεται.

immuabilis, et sicut est, sic etiam manet, imago non immutabitur.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ οὐκ ἀπίστως σύνεστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, οὐκ

videri possent objecisse, nunc autem, cum æternum dicentes, fateamur ipsum esse a Patre Filium, quomodo genitus gignentis frater potest existimari? Et si nos in Patrem, et Filium credimus, quid in his fratrum est? aut quomodo potest Verbum dici frater illius, cujus est Verbum? Neque enim ab aliquo alio principio Pater et Filius geniti sunt, ut fratres putentur esse, sed Pater Filii principium et genitor est. Et Pater est: Pater, non autem Filius. Et Filius est Filius, non autem frater.

Quid objiciant Ariani. Ex eodem libro.

Si Filius Patris est germen, et in omnibus similibus Patri, debet, inquit, omnino sicut genitus est, sic etiam gignere, et fieri ipse quoque Pater Filii, et hic rursus ab ipso genitus, etiam ipse gignere, atque ita deinceps in infinitum. Sic enim constaret, eum, qui genitus est, illius, qui genuit, esse similem. Respondemus, si Filius est eo modo, quo homines filii sunt, fiat etiam genitor, ut Filius sit alter Pater, atque ita deinceps alius ex alio gignatur, ut eorum successio augeatur, et eorum constituat multitudinem, Quod si non ea ratione, qua homines, Filius est, non sunt ei, quæ hominum sunt, attribuenda. Nam reliqua quidem animalia, atque etiam homines jam inde ab ipso procreationis initio mutuo quodam successionis ordine generantur, et generant, ut qui generat, cum ex generato patre generatus sit, merito ipse quoque fiat alterius pater, cum a suo patre in se id ipsum habeat, ex quo et ipse fuit generatus. Ex quo fit, ut nullus inter eos proprie sit pater, aut proprie filius, cum idem et pater existat, et filius. Pater quidem illius, quem generavit, est; filius autem ejus a quo ipse generatus est. In ipsa vero divinitate non ita est. Neque enim Deus est, ut homines sunt. Etenim Pater non est ab alio Patre. Quare nec gignit geniturum, futurumque Patrem. Nec Filius ex Patris est semine, neque ex genito Patre genitus est. Quamobrem nec ad gignendum est genitus. Proinde in sola divinitate Pater proprie Pater est, et Filius proprie Filius est. Et in his solis illud firmum et constans est, ut Pater semper sit Pater, et Filius semper Filius. Quocirca qui dicit, Cur Filius non est ejusmodi, ut filium generet? idem quærat, Cur Pater non habuit Patrem? Sed utraque questio est impietatis plenissima. Quemadmodum enim Pater ita semper est Pater, ut nunquam Filius fieri queat, ita et Filius ita semper est Filius ut nunquam Pater fieri queat. In quo magis ostenditur esse forma et imago Patris, dum manet id, quod est, et nunquam immutatur, cum eandem a Patre essentiam habeat. Quare si mutatur Pater, mutetur et imago. Sin Pater est quoque necessario sicut est, sic etiam manet, et

Ex eodem libro.

Si Verbum non est ab omni æternitate cum Pa-

tre, Trinitas non est æterna. Sed cum esset primum unitas, ex accessione facta Trinitas est, et progrediente, ut ipsi volunt, tempore aucta constitit Præterea si Filius non est proprium Patris essentia germen, sed ex nihilo factus est, ex nihilo Trinitas est constituta; et fuit aliquando, cum non esset Trinitas, sed unitas. Et imperfecta fuit primo, deinde absoluta; et quod deinde genitum est, cum iis quæ creata sunt, numeratur; et id, quod aliquando non fuit, simul cum eo, quod semper est, divinum existimatur et colitur. Et quod majus est, ipsa Trinitas sibi ipsa dissimilis esse reperitur, quippe quæ cum peregrinis et alienis naturis et essentiis conjuncta sit. Hoc autem quid aliud est, nisi Trinitatem esse genitam affirmare? Quæ autem Trinitatis divinitas sit, quæ sibi ipsa dissimilis existat, et ex accessione fuerit tempore completa, et nunc hoc, nunc illo modo se habeat? Nonne verisimile est, eam accessionem rursus aliam atque aliam perpetuo accepturam, utpote quæ initio semel ex accessione constitutionem suam obtinuerit? Quid porro dubium, fieri posse, ut imminuat? Quæ enim adjuncta sunt, et adimi posse perspicuum est.

Quid objiciant Ariani. Ex eodem libro.

Sed ecce, inquam, semper Deus fuit procreator, et est, neque illi procreandi facultas accessit. Num igitur, quoniam æternus est procreator, æternæ sunt etiam res procreatæ, ut in illis item nefas sit dicere, eas fuisse antequam fierent? Stulti ac clementes Ariani. Quid simile cum rebus procreatis Filius habet, ut quæ de illo dicuntur, eadem et his convenire dicant? Cur autem, cum ante demonstratum sit, quantum inter Filium intersit et opis, perstant in sua dementia? Opus enim, ut diximus, extra opificem est. Filius autem est proprium essentia germen. Quamobrem opus, ut semper sit, non est necessarium. Nam opifex agit, quando vult, germen autem non est voluntati subjectum, sed est essentia proprietas. Et opifex quidem erit, et appellabitur, etiamsi nondum sint opera; non erit autem, nec vocabitur Pater, nisi Filius sit. Quod si curiosius pergant inquirere, cur, cum Deus semper posset facere, quæ facta sunt, non semper fecerit, quæstio ipsorum erit hominum furentium et audacium. *Quis enim novit mentem Domini? aut quis ejus fuit consiliarius fuit? aut quomodo dicet figmentum ei, qui se finxit, Cur me fecisti sic?* Verum ut aliquam, licet tenuem et adumbratam rationem asseramus, nec omnino taceamus, sic habeant: Etsi Deus poterat semper facere, res tamen non poterant æternæ esse. Ex nihilo enim sunt, nec esse possunt prius, quam fiunt. Quæ autem prius, quam fiunt non sunt, quomodo simul esse possunt cum Deo, qui semper est? Quamobrem Deus rebus ipsis consulens, quando vidit, eas factas posse permanere, tunc omnes fecit. Et

Α ἔστιν ἡ Τριάς ἀίδιος, ἀλλὰ μόνος μὲν ἦν πρότερον, ἐκ προσθήκης δὲ γέγονεν ὑστερον Τριάς, καὶ προῖόντος τοῦ χρόνου κατ' αὐτοὺς ἠδύνησε, καὶ συνέστη. Πάλιν τε εἰ οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων συνίσταται ἡ Τριάς, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς, ἀλλὰ μόνος, καὶ ποτὲ μὲν ἑλλειπῆς Τριάς, ποτὲ δὲ πλήρης. Καὶ λοιπὸν τὸ γεννητὸν τῷ κτίσει συναριθμεῖται, καὶ τὸ ποτὲ μὴ ὄν τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται καὶ συνοξείζεται. Καὶ τό γε μείζον ἀνόμοιος ἑαυτῇ ἡ Τριάς εὐρίσκεται, ξέναις καὶ ἀλλοτρίαις φύσεσι τε καὶ οὐσίαις συνισταμένη. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰπεῖν, ἢ γεννητὴν τὴν τῆς Τριάδος σύστασιν. Ποταπὴ δὲ αὕτη θεοσέβεια Τριάδος τῆς μὴ ἑαυτῇ ὁμοίως τυγχανούσης, ἀλλ' ἐκ προσθήκης γρῖνῳ πληρουμένης, καὶ ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ οὕτως οὐσης; Εἰκόδς γὰρ αὐτὴν καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκη, καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον, ὡς ἅπασι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ προσθήκης ἔσχε τὴν σύστασιν. Οὐκ ἀμφίβολον δὲ ὅτι καὶ δυνατόν αὐτὴν μειοῦσθαι. Τὰ γὰρ προστιθέμενα φανερόν ὅτι καὶ ἀφαιρισθαι δύνανται.

Ἀντιθεσις Ἀρειανῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἰδοῦ, φησίν, ἀεὶ ὁ Θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἐστι, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις. Ἄρ' οὖν ἐπειδὴ δημιουργὸς ἐστιν, ἀδιά εἰσι καὶ τὰ ποιήματα; καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτων, οὐκ ἦν πρὶν γεννητῆ; Ἄρρονες Ἀρειανοί. Τί γὰρ ὅμοιον Υἱὸς, καὶ ποιήματα; ἴνα τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων εἴπωσι; Πῶς δὲ τοσαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δειχθείσης γεννήματος καὶ ποιήματος, ἐμμένουσι τῇ ἀμαθίᾳ; Πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ λεκτέον. Τὸ ποιήματα ἐξῴθεν τοῦ ποιούντος ἐστιν, ὡσπερ εἰρηται. Ὁ δὲ Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι. Διὸ καὶ τὸ μὲν ποιήματα οὐκ ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι. Ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργὸς ἐργάζεσθαι. Τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκειται, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἰδίτης. Καὶ ποιητὴς μὲν ἂν εἴη, καὶ λέγοιτο, καὶ μήπω ἢ τὰ ἔργα Πατρὸς δὲ οὐκ ἂν κληθεῖη, οὐδ' ἂν εἴη, μὴ ὑπάρχοντο; Υἱοῦ. Ἐὰν δὲ περιεργάζωνται, διατι ὁ Θεὸς ἀεὶ δυνάμενος ποιεῖ, οὐκ ἀεὶ ποιεῖ. μαινομένων μὲν καὶ αὐτῆ τολμα. **D** *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦ Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Ἡ πῶς ἐρσι τὸ πλάσμα τῷ κραμαῖ, Τί με οὕτως ἐποίησας;* ἴνα δὲ καὶ ἀμυδρόν τινα λογισμὸν εὐρόντας μὴ σιωπήσωμεν, ἀκούετωσαν ὅτι εἰ καὶ τῷ Θεῷ δυνατόν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ γεννητὰ ἀΐδια εἶναι. Ἐξ οὐκ ὄντων γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γέννηται. Τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γέννηται, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι Θεῷ; Διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς αὐτῶν ἀφορῶν ὁ Θεὸς, ὅτε εἶδεν ὅτι δύνανται γενόμενα διαμέναι, τότε καὶ πεποίηκε πάντα. Καὶ ὡσπερ δυνάμενος ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἢ ἐπὶ τοῦ Νῶε, ἢ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἀποστελεῖται τὸν ἑαυτοῦ Λόγον οὐκ ἀπέστειλεν, εἰ μὴ ἐπὶ

¹ Rom. 1, 24; 1x, 20.

συντελεῖα τῶν αἰώνων· τοῦτο γὰρ ᾗδει λυσitelv A
 πάση τῇ κτίσει· οὕτω καὶ τὰ γενητὰ, ὅτε ἠθέλησε καὶ
 λυσitelv ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ὦν
 ποιήμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν.
 Ἀεὶ γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ εἶναι δεῖ καὶ τὸ
 ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ὁ Λόγος αὐτοῦ,
 καὶ ἡ σοφία. Καὶ τὰ μὲν κτίσματα, κἂν μηδέπω
 ὑπάρχη, οὐκ ἐλάττω τὸν ποιητὴν, ἔχει γὰρ τὸ δύ-
 νασθαι δημιουργεῖν ὅτε βούλεται· τὸ δὲ γέννημα,
 εἴν μὴ συνῆ ἀεὶ τῷ Πατρὶ, ἐλάττωμα τῆς τελειότη-
 τος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἔστιν. Ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα,
 ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ Λόγου· ὁ δὲ
 Υἱὸς ἀεὶ ἔστιν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς
 οὐσίας.

Verbum factæ sunt, quando ipsi libuit opifici Deo.
 germen, semper est.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Φαίνονται γέγραπται παρὰ μὲν τῷ Ἀποστόλῳ·
 Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο
 αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα· παρὰ δὲ τῷ Δαβὶδ,
 διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον
 ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐἴτα
 ἐπιφέρουσιν, ὡς σοφὸν τι λέγοντες,· Εἰ διὰ τοῦτο
 ὑψώθη, καὶ χάριν ἔλαβε, καὶ διὰ τοῦτο κέχρισται,
 μισθὸν τῆς προαιρέσεως ἔλαβε. Προαίρεσι δὲ
 πράξας, τρεπτῆς ἔστιν ὄντως φύσεως. Ταῦτα οὐ
 μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμηκαὶν Εὐσεβίος
 τε καὶ Ἀρειὸς. Καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ
 ὀκνοῦσι κατὰ μέσσην τὴν ἀγοράν. Ἐξ ἀρετῆς γὰρ,
 φασι, καὶ βελτιώσεως ἔσχε τὸ λέγεσθαι Υἱὸς καὶ Θεός,
 καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεός. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τινος
 κατὰ φύσιν ἀληθινὸν ἔστι γέννημα, ὅλος ἦν Ἰσαὰκ
 τῷ Ἀβραάμ, καὶ Ἰωσήφ τῷ Ἰακώβ, καὶ τὸ ἀπύου-
 γασμα τῷ ἡλίῳ· οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτι υἱοὶ
 λεγόμενοι μόνον εἰσίν· ἔχοντες ἀντὶ τοῦ φύσει τὴν ἐκ
 τοῦ λαθεῖν χάριν, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ δοθῆν αὐτοῖς
 ὄνομα. Περὶ οὗ ἐλεγεν, Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὄψωσα,
 υἱοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἀμέλει, ἐπεὶ μὴ κατὰ
 φύσιν ἦσαν υἱοὶ, διὰ τοῦτο καὶ τραπέτων ἀφῆρθη
 τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀπεκηρύχθησαν. Καὶ πάλιν δὲ μετα-
 ποῦντας αὐτοὺς δέξεται, καὶ διδοῦς τὸ φῶς πάλιν
 υἱὸς καλεῖται· ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὁσῶ τὴν χάριν
 αὐτοῖς δεδωκώς. Τί οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὑψώθη,
 καὶ νῦν ἤρξατο προσκυνεῖσθαι, καὶ Υἱὸς ἐλάχθη, ὅτε γέ-
 γονεν ἄνθρωπος; Φαίνεται γὰρ μηδὲν βελτιώσας αὐτὸς
 τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι' αὐτῆς βελτιωθείς.
 Εἰ γὰρ οὐκ ἦν, πρὶν ἄνθρωπος γέννηται, Κύριος,
 Θεός, Λόγος, ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα, καὶ ὑστερον
 τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ἢ τὸ ἔτερον, ὅπερ εἰς
 τὴν ἐκείνων κεφαλὴν τραπέλει, ἀνάγκη λέγεσθαι αὐ-
 τοῦς μηδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐθῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον ἄν-
 θρωπον εἶναι φύσει, καὶ μηδὲν πλέον. Ἄλλ' οὐκ
 ἔστι τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατεύως ἔστι,
 καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν,
 ἢ ἦν μὲν, ἐβελτιώθη δὲ ὑστερον, πῶς δι' αὐτοῦ γέ-
 γονε τὰ πάντα; ἢ πῶς τούτω, εἰ γε μὴ τέλειος
 ἦν, προσέχαριν ὁ Πατὴρ, καὶ αὐτὸς πρὸ τούτου

quomadmmodum, cum posset, quo tempore vel
 Adam, vel Noë, vel Moses fuit, mittere Verbum
 suum, non tamen misit, nisi sæculis jam absolutis;
 sicut enim humano generi conducere cognoscebat;
 eodem modo et res universas fecit, quando voluit,
 et novit eis sic expedire. At Filius, qui non est
 opus aliquod procreatum, sed proprietates essentialis
 Patris, semper est. Etenim cum semper sit Pater,
 semper etiam ejus esse oportet essentialis proprie-
 tatem. Hæc autem est Verbum, et sapientia ip-
 sius. Jam ut res procreata non sint, nihil admittitur
 procreatori. Nam procreare potest, quando vult.
 Filius autem nisi sit semper cum Patre, essentialis
 ipsius perfectio diminuitur. Ita res omnes per
 Filius autem, cum sit proprium Patris essentialis

B

Ex eodem libro

Aiunt ab Apostolo scriptum esse: *Propter quod
 et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est
 super omne nomen* ¹. Et a Davide: *Propterea unxit
 te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ².
 Deinde quasi sapienter aliquid dicant, ita colligunt:
 Si propterea fuit exaltatus, et gratiam accepit, et
 idcirco unctus est, propositi præmium obtinuit. Ex
 quo patet, eum cum proposito agat, et agendo de-
 liberet, mutabili esse natura præditum. Hæc non
 solum dicere, sed scribere ausi sunt Eusebius et
 Arius. Hæc qui ab illis acceperunt, ausi sunt in me-
 dio foro prædicare. Ex virtute enim, inquirunt, qua
 melior effectus est, obtinuit, ut diceretur Filius et
 Deus, cum verus Deus non sit. Nam ex aliquo natu-
 raliter nasci id demum est, verum esse Filium, qua-
 lis fuit Isaac ex Abraham, et Joseph ex Jacob, et
 splendor ex sole. Qui autem ex virtute et gratia filii
 dicuntur Dei, naturæ loco gratiam habent, quam
 acceperunt. Sunt etiam alii filii, qui illo nomine abutun-
 tur, de quibus dictum est: *Filios genui, et edu-
 cavi, ipsi autem spreverunt me* ³. Nil mirum, cum
 filii natura non essent. Quamobrem et cum sese
 mutassent, Spiritu privati sunt, et abdicati: et rur-
 sum si resipiscant, illos suscipiet Deus, et lumen
 infundet, et filios appellabit, qui et initio gratiam ip-
 sis est elargitus. Quid igitur fuit antea, si nunc ex-
 altatus? si nunc adorari cepit? si Filius dictus est,
 posteaquam factus est homo? Apparet enim, eum
 carnî nihil boni attulisse, sed contra potius ab ea
 multum accepisse, siquidem prius, quam homo fieret,
 nec Dominus, nec Deus, nec Verbum erat, aut aliud
 quidquam præter hæc, sed postea virtutis ergo donatus
 est his. Et, quod illis male verteret, cogentur dicere.
 ipsum ne fuisse quidem antehac, sed esse totum
 natura hominem, et præterea nihil. Hoc autem ab
 Ecclesia alienissimum est et Samosatensis eorumque
 Judæorum, qui nunc sunt sententiæ congruit. Nam
 si aut non erat, aut erat quidem, sed melior postea
 factus est, quomodo per ipsum facta sunt omnia?
 Aut quomodo Pater hoc imperfecto Filio lætatur?

¹ Philip. II. 9. ² Psal. XLIV. 8. ³ Isa. I. 2.

Si tu, inquit, es Filius Dei¹. Sed hominibus a admirandis idem accidit quod ipsis Græcis. Sicut enim hi cum non possent unum Deum percipere, deorum sibi multitudinem confinxerunt: sic et isti cum unum Patris Verbum esse non crederent, ad multitudinem confugerunt; et cum qui vere Deus est, Verbum esse verum negantes, creatum fuisse audent cogitare et dicere, nec attendunt, quanta impietate referta sit ejusmodi sententia. Nam si creatus est, quomodo rerum procreatarum auctor esse posset? Aut quomodo ipse Filius est et sapientia et Verbum? Verbum enim non creatur, sed gignitur. Et quod creatum est non est Filius, sed opus confectum. Quod si res procreatae per ipsum effectæ sunt, creatus autem et ipse est, per aliquid omnino factus est. Ne cesse est enim, ea quæ fiunt, per aliquem fieri. Non est autem creatus aut factus, quia non est opus, sed Verbum Patris. Præterea si alia præter Dominum est Patris sapientia, et sapientia in sapientia facta est. Si autem sapientia est Verbum Dei, erit Verbum in Verbo factum. Et si Dei Verbum est Filius, Filius erit in Filio factus. Quomodo igitur Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*², cum in Patre sit alius in quo et ipse Dominus factus est? Cur autem et Joannes omisso illo de hoc tantum loquitur, *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso ne unum quidem factum est*³. Jam si omnia voluntate Dei facta, per ipsum facta sunt, quomodo et ipse unum eorum sit? Et cum Apostolus dicat: *Propter quem omnia et per quem omnia*⁴, isti non propter illum nos esse factos asserunt, sed eum propter nos. Si enim res sic haberet, dicendum erat, Propter quos factum est Verbum. Non autem id dixit sed, Propter quem omnia et per quem omnia. Ex quo istos hæreticos esse et sycophantas declaravit. Jam cum ausi sint dicere, aliud quoddam esse Verbum in Deo, quando nequeant apertas ex Scripturis demonstrationes afferre, opus saltem ostendant aliquid istius a se conficti Verbi, si Patris opera sine hoc Verbo facta sunt, ut stultitiæ suæ causam aliquam habere viderantur. Nam veri quidem Verbi opera cunctis perspicua sunt, ex quibus ratione quadam et ipsum cognoscitur. Quemadmodum enim res procreatas D

του Θεου, ὡς ὄντων ἄλλων, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ, *Εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοί, ὡς περ οἱ Ἕλληνας ἐκπεσόντες τῆς περὶ Θεοῦ ἐνὸς ἐνόησας εἰς πολυθεύτητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι μὴ πιστεύοντες εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπτώχασιν, καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα θεὸν ἀληθινὸν Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνθυμισθῆναι, καὶ λέγειν τετολμηκασιν, οὐ βλέποντες, ὁσῆς ἀσθεβείας μεστὸν ἐστὶ τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργός; ἢ πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ σοφία, καὶ Λόγος; Ὁ Λόγος γὰρ οὐ κτίσεται, ἀλλὰ γεννᾶται. Καὶ τὸ κτίσμα οὐχὶ Υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτὸς, διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν. Ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τίνος γίνεσθαι, ὡς περ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποίημα, ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἡ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ σοφία ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη ἂν καὶ ὁ Λόγος ἐν Λόγῳ γεγωνός. Καὶ εἰ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἴη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Υἱῷ ποιηθείς. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος εἶπεν, *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ ὁ Ἰωάννης ἀπέειπεν περὶ τούτου διηγείτῃ λέγων, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; Εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γενόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς αὐτὸς εἰς τῶν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, *Δι' οὗ ὄν τὰ πάντα, δι' οὗ τὰ πάντα, οὗτοι λέγουσιν, Οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκείνος δι' ἡμᾶς γέγονεν*; Ἔδει γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν αὐτὸν, *Δι' οὗ γέγονεν ὁ Λόγος*. Νῦν δὲ μὴ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, *Δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα*, δεικνύσι τούτους αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως τε εἰ θεοβόηκασιν ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ Θεῷ, ἔπει μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, καὶ ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γέγονασιν, ἐν τινὰ σχῶσι πρόφασιν τῆς ἐαυτῶν ἀνομίας. Τοῦ μὲν ἀληθινοῦ Λόγου πάντα ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν ἀναλόγως θεωρεῖσθαι. Ὡς γὰρ τὴν κτίσιν ὁρῶντες διανοοῦμεθα τὸν ταύτην κτίσαντα θεόν, οὕτω καὶ βλέποντες μηδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν ἐπὶ πάντων τε ὄντα καὶ ἡγεμονεύοντα. Τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι λέγουσαι, αὐτὸν τε εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δεῖ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν. Ἐκείνος δὲ περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ῥητὸν, οὔτε ἔργον ἐπ' αὐτῶν δεικνύται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ λέγων, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, οὐδένα ἕτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει*. Οὐκ οὖν κατὰ τοῦτο Μανιχαῖαι; λοιπὸν οἱ θαυμαστοὶ προσετέθησαν. Καὶ γὰρ κακίνοι μόνον ἄχρις ὀνόματος ἀγαθὸν θεὸν ὀνομάζουσι, καὶ ἔργον αὐτοῦ οὔτε βλέπομενον, οὔτε

¹ Matth. iv, 6 ² Joan. xiv, 11. ³ Joan. i, 3. ⁴ I Cor. viii, 6.

ἀόρατον δεικνύειν δύνανται. Τὸν δὲ ἀληθινόν, καὶ ἄνωγας; ὅντα Θεόν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἀοράτων ἀρουόμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακόφρονες. Τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρουοῦνται, ἄλλον δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες Λόγον, οὔτε ἐξ ἔργων, οὔτε ἐκ ῥημάτων ἀποδεικνύειν δύνανται. Καὶ μετ' ὀλίγα · Εἶτα τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, οὗτοι τῇ κίμπῃ, καὶ ταῖς πολλαῖς δυνάμεισι τοῦτον συναριθμοῦσιν. Εἶτα τοῦ Κυρίου λέγοντος, Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς · καὶ πάλιν, Οὐχ οὖν τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὗτοι θεομάχοι, λέγοντες μῆτε ὁρᾶσθαι, μῆτε ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γὰρ ὁ Κύριος λέγει, Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα, οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν, πῶς οὐ μαίνομαι φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους, καὶ οὐ πλήρως ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἶτα, εἰ ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Θεός, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι, τί τίνας ἐστὶ πρώτων λεγέτωσαν. Ἄλλ' οὔτε τι εἰπεῖν ἔχουσι, οὔτε τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεικνύειν δύνανται οἱ κακοῦργοι. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστὶν ἀληθινόν καὶ ἀίδιον αὐτοῦ γέννημα. Καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι τὸν Υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, περὶ τῶν ἐστὶν ἀποκρινασθαι, εἰ μὴ μόνον μανίαν αὐτῶν καταγινώσκουσιν, εἰ ἑαυτὸν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, καὶ μεμψόμενος τοῦ; μὴ γινώσκοντες αὐτούς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν πέμπτου λόγου.

Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λόγος. Καὶ Θεός γὰρ ἦν ὁ Λόγος. Καὶ πάλιν, Ὅν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, σοφία, καὶ Υἱὸς καὶ δύναμις ἐστὶν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο εἰς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἐνδ; γὰρ Θεοῦ Υἱὸς; ὢν ὁ Λόγος, εἰς αὐτὸν οὐ καὶ ἐστὶν ἀναφέρεται. Ὅτι δύο μὲν εἶναι, Πιτέρας καὶ Υἱόν, μονάδα δὲ θεότητος, ἀδιάσπαστον καὶ ἀσχιστόν. Ἀσχεθὴ δ' ἂν καὶ οὕτω· Μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί. Ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστὶ φύσει Υἱὸς ὁ Λόγος; οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα ἀλλ' ἑαυτὸν ὑπεστώσας, οἷός ἐστι θεὸν ταύτης γεγονώς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία λέγεται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἴδιος Υἱὸς, ἴδια σοφία, ἴδιος Λόγος ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Θεός γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ · καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ Θεός; ἦν ὁ Λόγος. Ὅσπερ δὲ οὐκ ἄλλῃ

enim illi Deum quoniamdam nomine duntaxat bonum appellant, opus autem illius, quod aut videatur, aut non videatur, nequeunt ullum demonstrare; Deum vero illum, qui reipsa verus est Deus, cœlique, et terræ, et eorum, quæ sub aspectum non cadunt, effector est, negant, atque ita fabularum confictores esse deprehenduntur: sic et isti declarant dementiam suam, qui non illius Verbi, quod unum in Patre est opera contemplantur, et ipsum negant, aliud autem sibi ipsi conflungunt Verbum, quod nullius nec operis nec Scripturæ possunt testimonio comprobare. Et paulo post: Deinde cum Apostolus dicat: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia*¹, isti cum bruchis illum et vulgatis et communibus virtutibus numerant. Quid? cum Dominus dicat: *Nemo novit Patrem nisi Filius*², et rursus: non quod Patrem quispiam viderit, nisi ille, qui est a Patre, nonne isti vere pugnant cum Deo, dicentes, Patrem a Filio nec videri, nec cognosci perfecte? Cum enim idem Dominus dicat: *Sicut cognoscit me Pater, sic ego cognosco Patrem*³, Pater autem non ex parte cognoscat Filium, nonne insaniant, dum ita negantur ut asserant, Filium ex parte et non plene Patrem cognoscere? Ad hæc si Verbum existendi principium habet, res item omnes principium habent, quo factæ sunt, quid in his primum sit, dicant. Verum, quid respondeant homines astuti non habebunt. Patris enim est verum germen et sempiternum. *Et in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁴. Nam quod dicunt, Filium ne suam quidem naturam cognoscere, id vero ne responsione quidem dignum est, et ipsorum furorem coarguit. Qui enim se non cognoscat Verbum, quod omnibus tum Patris tum quibus non cognoscuntur irascitur et indignatur?

Eiusdem ex quinto libro contra Arianos.

Ex Deo Deus est Verbum. *Deus enim erat Verbum* Et rursus: *Quorum patres, ex quibus et Christus, qui est omnium Deus benedictus in æcula. Amen*⁵. Et quoniam ex Deo Deus est, et Dei Verbum sapientia, et Filius, et virtus Christus, ideo unus Deus in divinis Scripturis enuntiatur. Unus enim Dei Filius cum sit Verbum, ad ipsum, cuius etiam est, refertur, ut duo quidem sint Pater et Filius, sed una utriusque divinitas, quæ dividi searique non potest. Dicemus etiam hoc modo: Divinitatis unum est principium, non autem duo principia. Quare proprie principatus est. Ex ipso autem principio natura Filius est Verbum, non ut principium alterum quod per se subsistat, aut extra ipsum sit factum, ne duplex aut multiplex imperium existat, sed unius principii proprius Filius, propria sapientia, proprium Verbum ex ipso consistens principio. Nam, ut Joannes scribit, *in hoc principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*. Deus enim principium est, et quoniam ex ipso

¹ I Cor. 1, 24, ² Matth. xi, 27. ³ Joan. x, 15. ⁴ Joan. 1, 1. ⁵ Rom. ix, 5.

Verbum est, idcirco etiam Dens est. Ac quemadmodum Filius non est alterum principium, ne duo principia sint, sic Verbum, quod ex uno est principio, non dissolvitur, neque est vox simpliciter significans, sed est per essentiam Verbum, et per essentiam sapientia, quæ vere est Filius. Nam si per essentiam non esset, Deus esset in aera loquens, et corpus, quod nihil hominibus amplius contineret. Verum quoniam non est homo, nec Verbum ejus est, ut exigit hominum imbecillitas. Sicut enim una essentia principium est, sic unum per essentiam subsistens Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, et ex sapiente sapientia, et ex rationem habente ratio, seu Verbum, et ex Patre Filius: sic ex eo, qui in propria existit persona, in persona propria existens, et ex essentia habens essentiam, in essentiaque constans, et ex eo, qui est, is qui est. Etenim nisi esset sapientia per essentiam, et Verbum in essentia constans, et Filius existens, sed simpliciter esset sapientia, et Verbum, et Filius in Patre, ipse Pater esset ex sapientia Verboque compositus. Ex quo sequerentur ea, quæ prædiximus incommoda, essetque ipsemet sui ipsius Pater, et Filius, et seipsum generans, et a se genitus, ut paulo post ostendemus. Aut nomine tantum est Verbum, et sapientia, et Filius, non autem subsistit is de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc ipsa est. Si non subsistit, inania hæc sunt nomina et supervacanea, nisi quis dicat Deum esse ipsam sapientiam, et ipsum Verbum. At hoc pacto ipse sui ipsius esset Pater, et Filius: Pater quidem quando hæc non sunt in Deo, ut qualitas quædam. Absit. Absurdum enim hoc est. Nam Deus hoc modo esset compositus ex essentia et qualitate. Siquidem omnis qualitas est in essentia. Et hoc dato divinam unitatem, quæ dividi non potest, compositam esse constaret, quippe que in essentiam et accidens secaretur.

Ex eodem libro.

Quemadmodum vere Pater est, sic sapientia vere est. Hac igitur ratione duo sunt, quoniam non, ut Sabellius opinatur, idem est Pater et Filius. Sed Pater est Pater, et Filius est Filius. Unum autem sunt; quia Filius per naturam est essentia Patris, proprium ipsius Verbum existens. Hoc Dominus docebat: *Ego, inquit, et Pater unum sumus*¹. Neque enim Verbum a Patre separatum est, neque Pater sine Verbo unquam fuit, aut est. Quare et Verbum est Deus, et Pater non sine Verbo.

Ex eodem libro.

Christus est Verbum Dei. Utrum igitur sic a se existit ut per se subsistens agglutinatus sit Patri: an Deus ipsum fecit, et Verbum suum appellavit? Si primum detur, ut per se existerit, Deusque sit, duo erunt principia, neque erit vere proprius Patris Filius, quippe qui non ipsius sit Patris, sed sui ipsius: sin concedatur secundum, uti extrinsecus factus fuerit, erit res procreata. Reliquum igitur est ut illum ex Deo dicamus esse. Ut aliud sit id, quod ex aliquo est, et aliud sit id, ex quo illud

Α ὁ Υἱὸς ἀρχή, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί, οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς Λόγος οὐ διαλελυμένος. ἢ ἀπλῶς φωνῆ σημαστικῆ. ἀλλὰ οὐσιώδης Λόγος, καὶ οὐσιώδης σοφία, ἧτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεὸς καλῶν εἰς ὅρα, καὶ σῶμα, οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπου, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὡσπερ γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχή, οὕτως εἰς οὐσιώδης καὶ ὑφεστῶς ὁ ταύτης Λόγος, καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ Λόγος, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱὸς, οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑποστατός, καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος, καὶ ἐξ ὄντος ὄν. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνούσιος Λόγος, καὶ ὄν Υἱὸς, ἀλλὰ ἀπλῶς σοφία, καὶ Λόγος, καὶ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, εἴη ἂν αὐτὸς ὁ Πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσαι τὰ προειρημένα ἀτοπα Ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ, ὡς μετὰ μικρὸν δευχθήσεται· ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ Λόγος, καὶ σοφία, καὶ Υἱὸς, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καὶ οὐ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ, ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀρχὴ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἂν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτολόγον τὸν Θεόν. Ἄλλ' εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ καὶ Υἱός· Πατὴρ μὲν, ὅτε σοφός, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. Ἄλλ' οὐχ ὡς ποιότης τῶν ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ· ἀπαγε. Ἀπρεπὲς τοῦτο. Εὐρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ Θεός ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐξ οὐσίας ἐστὶ. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς, ἀδιαίρετος οὕσα, σύνθετος φαθήσεται. τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκόσ.

С τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς, ἀδιαίρετος οὕσα, σύνθετος φαθήσεται. τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκόσ. sapiens; Filius autem quando sapientia. Verum hoc modo esset compositus ex essentia et qualitate. Siquidem omnis qualitas est in essentia. Et hoc dato divinam unitatem, quæ dividi non potest, compositam esse constaret, quippe que in essentiam et accidens secaretur.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὡσπερ ἀληθῶς Πατὴρ, οὕτως ἀληθῶς σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱός. Ἄλλ' ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός. Ἐν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φύσει, ἴδιος ὑπάρχων Λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Οὕτε γὰρ ὁ Λόγος κεχώρισται τοῦ Πατρὸς, οὕτε ὁ Πατὴρ ἀλογός ποτε ἦν, ἢ ἐστὶ. Καὶ ὁ Λόγος οὖν Θεός, καὶ ὁ Πατὴρ οὐκ ἄλογος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὁ Χριστὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστάς προσκεκόλληται τῷ Πατρὶ, ἢ ὁ Θεός αὐτὸν πεποίηκε, καὶ ὠνόμασεν ἑαυτοῦ Λόγον; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δὴ τὸ ἑαυτῷ ὑπέστη, καὶ Θεός ἐστὶ, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί. Οὐκ ἔσται δὲ εἰκίτως οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι. Εἰ δὲ ἐξουθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λείπεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτόν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὐ ἐστὶ. Κατὰ τοῦτο ὅρα

¹ Joan. x. 30.

δύο. Εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ Πατήρ ἄ est. Atque ita erunt duo. Quod si duo non sint, sed de eodem dicatur Pater et Filius, idem erit et causa et quod a causa proficiscitur, idem gignens et genitum. Quod quidem absurdum in Sabellio deprehensum est. At si ex ipso sit, sed non aliud, erit et gignens, et non gignens; gignens quidem quoniam se profert, non gignens autem, quia nihil aliud, quam se profert. Ex quo sequetur, ut opinione tantum idem dicatur Pater et Filius. Quæ si absurda sunt, duo sint Pater et Filius. Unum autem, quia Filius non extrinsecus factus est, sed ex Deo genitus. Quod si quis genitum recusat dicere et tantummodo dicit, Verbum esse cum Deo, caveat is, ne dum fugit id quod a Scriptura dicitur, in absurdum aliquam opinionem incurrat, et natura duplici Deum introducat. Qui enim non ex unitate Verbum esse concedit, sed simpliciter Patri Verbum vult esse conjunctum et agglutinatum, sit alterius Pater. Idemque contingit de duplicem inducit essentialiam, quarum neutra testate.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὁ Θεὸς σοφός, καὶ οὐκ ἄλογός, ἐστίν, ἣ τὸν κενὸν ἄσσοφος καὶ ἄλογος. Εἰ μὲν οὖν τὸ δευτέρου, αὐτόθεν ἔχει ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον. πῶς ἐστὶ σοφός, καὶ οὐκ ἄλογος; Πότερον ἐξῴθεν ἐσχηκώς τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ; Εἰ μὲν οὖν ἐξῴθεν, ἔσται τις ὁ προοιδικῶς αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσσοφος ἦν καὶ ἄλογος;· εἰ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ, δῆλον ὅτι οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, οὐδὲ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἄετι γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὐ ἐστὶν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφός μὲν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄλογος, ἴδιαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν, καὶ ἴδιον Λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ, ἀλλὰ ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐπιπέσει, λεκτέον ὅτι εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ Λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει ὁ Ἰωάννης, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ ὁ Παύλῳ δὲ, Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐπέλησας. Εὐρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ Πατρὶ. Καὶ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀληθές· κατ' αὐτούς. Εἰ γὰρ ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σὰρξ, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐστὶ ὁ ἐν τῷ Πατρὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἄρα ὁ Λόγος οὐ γέγονε σὰρξ, ἀλλ' ἴσως ὠνομάσθη Λόγος ὁ Χριστὸς. Καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα· ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστὸς. Εἰ δὲ φησὶεν ἵως ποιότητα εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὴν σοφίαν, ἣ αὐτοσοφίαν εἶναι, ἀκολουθήσει τὰ ἀτοπία, τὰ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένα. Ἔσται γὰρ σύνθετος, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Ἰός καὶ Πατήρ γινόμενος. Πλὴν ἐλεγκτέον, καὶ δυσωπητέον αὐτούς, ὅτι ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἕως δὲ ἄπαξ ἐν Θεῷ Λόγος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς, ὁ λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, ὁ δὲ αὐτοῦ καὶ μονομενῆς ὢν. Ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. Εἰς οὗτος Ἰός, ὁ ἐστὶ Λόγος, σοφία, δύναμις. Οὐ γὰρ σύνθε-

est. Atque ita erunt duo. Quod si duo non sint, sed de eodem dicatur Pater et Filius, idem erit et causa et quod a causa proficiscitur, idem gignens et genitum. Quod quidem absurdum in Sabellio deprehensum est. At si ex ipso sit, sed non aliud, erit et gignens, et non gignens; gignens quidem quoniam se profert, non gignens autem, quia nihil aliud, quam se profert. Ex quo sequetur, ut opinione tantum idem dicatur Pater et Filius. Quæ si absurda sunt, duo sint Pater et Filius. Unum autem, quia Filius non extrinsecus factus est, sed ex Deo genitus. Quod si quis genitum recusat dicere et tantummodo dicit, Verbum esse cum Deo, caveat is, ne dum fugit id quod a Scriptura dicitur, in absurdum aliquam opinionem incurrat, et natura duplici Deum introducat. Qui enim non ex unitate Verbum esse concedit, sed simpliciter Patri Verbum vult esse conjunctum et agglutinatum, sit alterius Pater. Idemque contingit de po-

Ex eodem libro.

Deus aut sapiens est, nec ratione, seu oratione, aut Verbo caret, aut contra insipiens, et Verbo carens. Hoc si admiserint, statim per se ut absurdissimum corruet. Sin illud concesserint, interrogandi sunt, quomodo sapiens sit, ne Verbo careat. Utrum extrinsecus, an ex se Verbum et sapientiam habuerit. Nam si extrinsecus, Verbum illi ut additum illud assequeretur, insipiens erat et sine Verbo. Sin ex se, perspicuum est, illud non ex nihilo constituisse, neque fuisse unquam, cum non esset; semper enim fuit, quoniam et is, cujus imago est, semper est. Quod si dixerint, Deum quidem esse sapientem, nec Verbo vacare, sed propriam in seipso sapientiam et proprium Verbum obtinere, quod tamen non sit Christus, cum in eo Christum etiam fecerit; respondendum erit, si Christus in illo factus est, et omnia nimirum in illo fuisse facta, et esse Verbum illud, de quo et Joannes, Omnia, inquit, per ipsum facta sunt¹; et David, Omnia, inquit, in sapientia fecisti². Quod si aliud Verbum in Patre sit, Christus mendax deprehendetur, cum dicit: Ego in Patre, et Pater in me est³. Illud item falsum esse constabit: Verbum caro factum est⁴. Nam, si Verbum, in quo facta sunt omnia, factum est caro, Christus autem non est Verbum illud a Patre, per quod omnia facta sunt, Verbum utique caro factum non est, sed forte Christus nominatus est Verbum. Ex quo primum sequitur, ut aliud sit, quam nomen indicat, deinde, ut non per ipsum facta sint omnia, sed in illo, in quo et Christus. Quod si sapientiam, aut ipsam sapientiam qualitatem e-se dixerint in Deo Patre, eadem, quæ supra dicta sunt, incommoda consequentur, ut et compositus sit, et ipse ipsius tum Filius, tum Pater. Attamen eos inde redargui et

¹ Joan. 1, 3. ² Psal. x, 24. ³ Joan. xiv, 10.

⁴ Joan. 1, 14.

convinci oportet, quoniam si Verbum in Deo est, A creatum non est, neque factum ex nihilo. Quod si in Deo semel conceditur esse Verbum, non alius illud erit, nisi Christus, qui, *Ego*, inquit, in *Patre*, et *Pater in me est*. Qui et ideo est unigenitus, quia nullus alius ex ipso genitus est, nisi unus hic Filius, qui est Verbum, et sapientia, et virtus : ex esse constituitur. Quemadmodum enim Verbo res gignit ipsum Verbum, per quod et facit, et creat, universa, et eiusdem præscripto ordine conservantur.

Eodem loco hæc sequuntur.

Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* ¹. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum B minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* ², et, *Ego in Patre, et Pater in me est* : res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus existunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* ³? Et alibi : *Deus appropinquans ego* ⁴. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungemini* ⁵. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

Jam quod pertinet ad levem et humanam Ariatorum opinionationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* ⁶, *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit istum* ⁷, et, *Sedit a dextris* ⁸, aliisque similibus; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus grasse, et Filium quoque hominis factum fuisse, et medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei D sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseræ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas*, et, *accepi*, et, *Idcirco exaltavit eum Deus* ⁹, munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigenus erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset

τος ἐκ τούτων ὁ Θεός, ἀλλὰ γεννητικός. Ὡς περ γὰρ τὰ κτίσματα Λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτω κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν Λόγον, δι' ὃ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα, τῷ γὰρ Λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμείνει τὰ σύμπαντα.

quibus tamen non componitur Dens, sed genitor creat, sic essentia propria Filium per naturam et regit omnia. Verbo enim et sapientia facta sunt

Τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου. Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκαίμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὁμῶν ζῆτε πάντας ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἶδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γινῶναι ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γεννητὰ, ὅτι προκόπτει, πρόκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι· τὰ δὲ γεννητὰ ἐξωθεν ὄντα προσκαίμεται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκαίμενα. Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς μὲν ὁ φύσει, ἐν ἔστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἐξωθεν υἱοποιούμενος προσκαίμεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἔστιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων; καὶ ἀλλοχοῦ Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ· τοῖς γὰρ γεννητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὔσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἰδίῳ, οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἔστι· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόκειται, ἀλλὰ σύνοσσι τῷ Πατρὶ. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ ποσσιθέμενον ἐξωθεν προστίθεται.

Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνείη, ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καὶ, ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερῦψωσεν αὐτόν, καὶ, Ἐκάθισεν ἐν δεξιῷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεχτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακοῖνῃ. Ὅταν οὖν λέγῃται πεινᾶν, καὶ δακρῦεῖν, καὶ κοπιᾶν, καὶ ἔλωι, ἔλωι, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη, δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερῦψωσεν αὐτόν ὁ Θεός, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἔστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεής ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακοῖνῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδονται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, ἡμῖν μεταδίδονται· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηθρόπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἀνθρώπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἰξιώθη τούτων· Λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεσθῆι τούτων. Συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε. καὶ

¹ Deut. iv, 4. ² Joan. x, 30. ³ ibid. 38. ⁴ Deut. iv, 7. ⁵ J. rem. xxiii, 25. ⁶ Deut. xii, 4. ⁷ Matth. xxviii, 18. ⁸ Joan. x, 18. ⁹ Philipp. ii, 9. ¹⁰ Psal. cix, 1; Coloss. iii, 1. ¹¹ Philipp. ii, 9.

ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ Λόγος ὑπερ-
 ὕψωσε τὸν ἀνθρώπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ Λό-
 γου, ἔλαθεν ὁ ἀνθρώπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Λόγου ὄντος
 ἐν σαρκί, ὑψώθη ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἔλαθεν ἐξουσίαν·
 διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ
 δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη
 ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὡσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένε-
 το, οὕτω καὶ ὁ ἀνθρώπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου ἐλ-
 ληψε. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἀνθρώπος ἐληφεν, ὁ Λό-
 γος λέγεται ἐληφέναι· ἵνα δευχθῆ, ὅτι οὐκ ἄξιος
 ὢν ὁ ἀνθρώπος λαβεῖν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύ-
 σιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον ἐληφεν.
 Ὅθεν ἐάν τι λέγῃται διδοσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦ-
 τον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρήζοντι διδοσθαι,
 ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου. Καὶ γὰρ πᾶς πρε-
 σβεύων ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρή-
 ζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει.

Ὅσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαμβάνει
 οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν
 ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι· οὕτω τὰς ἀντι τῶν
 ἀσθενειῶν παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτῆς δέχεται,
 ἵνα συναφθεῖ ἀνθρώπος μεταλαβεῖν δυναθῆ. Λέ-
 γει γοῦν ὁ Κύριος· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέ-
 δωκα αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἔρωτώ.
 Ἡρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ
 εἰδὼς ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ
 Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἔχα-
 ρίζετο ὁ Πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψώθῆναι, τὸ ἔχειν
 πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ
 τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά
 ἐστίν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι'
 ἡμᾶς ἐνηθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν
 ὑψώμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ, ὡσπερ δι' ἡμᾶς
 ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς λέγεται ὑπερ-
 ὑψώσθαι. Ἐχαρίσματο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι'
 αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ.
 Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμ-
 βανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος,
 καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πα-
 τρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρον· καὶ λέγων·
 Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Δείκνυσι τοὺς Ἀρειομανίτας καὶ
 πρὸς ἑαυτοὺς διαφερομένους· τὸ γὰρ ψεῦδος
 οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸ συμφωνοῦν ἐστίν.

Οἱ Ἡερί Εὐσεβίου οἱ Ἀρειομανίται, ἀρ-
 χὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ δίδοντες, προσποιῶνται μὴ
 βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. Ἔστι δὲ γε-
 λοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδούς τῷ Υἱῷ, πρό-
 δηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ·
 ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται, τυφλώττουσι. Καὶ
 πάλιν οἱ λέγοντες μόνον νομο εἶναι Υἱοῦ, ἀνούσιον
 δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι
 τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιῶνται ἀγα-
 κτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν.

A qui hæc acciperet; nec item purum Verbum his pos-
 set indigere: conjunctum igitur nobis est Verbum,
 tuncque nos potestatis participes reddidit et exalta-
 vit. Verbum siquidem in homine existens, hominem
 exaltavit: et Verbo item in homine existente ac-
 cepit homo. Quia ergo Verbo in carne existente, ex-
 altatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista
 ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum
 data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homi-
 ne existens concessa sunt. Unde quemadmodum
 Verbum caro factum est: ita et homo quæ accepit,
 per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo acce-
 pit, Verbum accepisse dicitur: ut videlicet ostenderetur,
 quoniam homo pro suæ naturæ conditione
 dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum
 B carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si
 quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi

dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Ete-
 nim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non quia indigeat, sed propter illum cujus causa
 intercedit.

Nimirum quemadmodum nostras infirmitates
 ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non
 esuriens, ut nostra Patri offerens deleret: ita pro
 infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo
 ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc
 ipse ait: Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis¹:
 et iterum, Pro eis rogo². Pro nobis nempe roga-
 bat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ
 ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum
 homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat
 C ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et
 alia hujusmodi: idcirco omnia ascribuntur ipsi
 Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per
 ipsum accipimus. Utenim propter nos homo factus
 est: ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur
 absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos
 humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Ita-
 que donavit illi, id est, nobis propter ipsum, et
 exaltavit, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum
 nos exaltamur, accipimus, et adjuvamur, quasi
 ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias
 agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait:
 Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis³.

D Ex eodem libro. Ostendit, homines Arii morbo et
 insania laborantes inter se dissentire. Quæ enim
 falsa sunt, ne sibi quidem ipsa congruere.

Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium
 existendi tribuunt, simulant se nolle eum regni
 principium habere. Atqui istud ridiculum fue-
 rit. Siquidem qui Filio dat existendi principium,
 manifeste principium quoque regnandi illi dat; ac
 proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse
 produunt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse,
 Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia
 et substantia vacuum esse, fingunt se adversus il-
 los indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non

¹ Joan. xvii, 7. ² ibid. 9. ³ ibid. 7.

esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi: alii vero qui Verbum confitentur, negant ipsum esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt: vano utriusque conatu.

Ego et Pater unum sumus ¹. Vel duo vos unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id quod divisum est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine: hæc Sabellii sententia est, qui Patrem et Filium eundem esse docet, et utrumque tollit, Patrem quidem, cum Filius est; Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem, et quatenus Filius Patri est consubstantialis, et ex ipso Patre Verbum est: ita ut duo quidem sint, quia Pater est et Filius, quod est Verbum; unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat: Ego sum Pater, vel Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*, Filium significat; genitorem autem, cum subdit, et *Pater*: denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem.

Ex eodem libro. Patrem et Filium non esse duos Deos, licet sint duæ personæ.

Cæterum si quis duos esse Patrem et Filium audiens, nos calumniatur quasi qui duos deos inducamus (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irrident, Vos duos deos asseritis), huiusmodi hominibus sic respondendum est: Si is, qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit: necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio siet qui unum esse credit. Namque si is, qui duos dicit, gentilis est: igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Verum non ita se res habet; absit! sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur: ita ille qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos credit esse, sed unum divinitate, et quatenus ex Patre natum Verbum, ab ipso Patre nec separari nec dividi nec seungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus, duo quidem sunt quatenus existunt et cernuntur: unum vero vidi potest.

Quæ objiciant Ariani. Ex primo ejusdem in eos libro.

Si nunquam, inquit, fuit, cum non esset Filius, sed æternus est, et simul cum Patre est, non Filium sed fratrem Patris constituitis. Stulti homines et litigiosi, si æternum duntaxat, non autem Filium

¹ Joan. x, 50.

A "Εστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. Οἱ γὰρ ὅπως τὸ εἶναι αὐτῶ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἀν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμῶν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι. Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον, Υἱὸν ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸν λέγεσθαι τὸν Λόγον βούλονται, ἐξ Ἰσοῦ κενόεσθαι τούτους.

"Εγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμῶν. Τὰ δύο ἐν εἶναι φατε, ἢ τὸ ἐν εἰῶνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἐν εἰς δύο διηρηθῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἐν εἰς δύο διηρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθῆν, καὶ μηδέτερον τέλειον, Β μέρος γὰρ ἐκάτερον καὶ οὐκ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἐν δῶνυμον, Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ Πατέρα λέγοντος, καὶ ἐκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν Υἱὸς, τὸν Πατέρα, ὅτε δὲ Πατὴρ, τὸν Υἱόν. Εἰ δὲ τὰ δύο ἐν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἐν δὲ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Λόγον· ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι Πατὴρ ἐστὶ καὶ Υἱὸς, ὃ ἐστὶ Λόγος, ἐν δὲ, ὅτι εἷς Θεός. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, ἔδει εἰπεῖν, "Εγὼ εἰμι ὁ Πατὴρ, ἢ, "Εγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἰμι. Νῦν δὲ ἐν τῷ, "Εγὼ, τὸν Υἱὸν σημαίνει· ἐν δὲ τῷ, καὶ ὁ Πατὴρ, τὸν γεννήσαντα· ἐν δὲ τῷ, ἐν, τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. "Οτι οὐ δύο θεοὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ δύο κατὰ τὰς ὑποστάσεις.

"Εάν δὲ, ὅτι δύο ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο θεῶν καταγελομένων (τοιαῦτα γὰρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐθεῶς γελῶσιν, ὅτι δύο θεοὺς λέγετε)· λεκτέον πρὸς τοὺς τοιοῦτους· Εἰ ὁ Πατέρα καὶ Υἱὸν γινώσκων δύο θεοὺς λέγει, ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἕνα, ἀναιρεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ Σαβελλίζειν. Εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο, Ἐλληνίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων ἐν Σαβελλίζει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὥσπερ ὁ λέγων Πατέρα καὶ Υἱὸν δύο ἕνα Θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἕνα Θεὸν δύο φρονεῖτω Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἐν ὄντας τῇ θεότητι, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. "Ἔστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον, τὸ πῦρ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἐν δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ.

sunt, quatenus splendor ab igne est, nec ab eo di-

"Αντίθεσις Ἀρειανῶν ἐκ τοῦ πρώτου κατ' αὐτῶν λόγου.

Εἰ μὴ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀπόθεν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐστὶ Υἱὸν, ἀλλ' ἀδελφὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς λέγετε αὐτόν. Ἀνόητοι καὶ φιλόνηκοι, εἰ μὲν αὐθιγῶς συνηῖναι μόνον οὐτὸν ἐλέ-

γομεν, και μη Υἱὸν, πιθανὴ τις ἦν αὐτῶν ἡ πρὸς ἄ
 τούτον προσποίητος· εὐλάβεια· εἰ δὲ ἀπίστοι λέγοντες
 ὁμολογοῦμεν αὐτὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, πῶς ὁ γεννηθεὶς
 ἀδελφὸς τοῦ γεννήσαντος· δύναται νομιζέσθαι; Καὶ εἰ
 εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν ἐστὶν ἡμῶν ἡ πίστις, ποῖα
 ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; Ἡ πῶς δύναται ὁ Λόγος
 ἀδελφὸς λέγεσθαι τούτου, οὐ καὶ ἔστι Λόγος; Οὐ γὰρ
 ἐκ τινος ἀρχῆς προὑπαρχούσης ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς
 ἐγεννήθησαν, ἵνα ἀδελφοὶ νομισθῶσιν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ
 ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ γεννητὴς ἐστίν. Καὶ ὁ Πατὴρ Πα-
 τὴρ ἐστίν, καὶ οὐκ Υἱὸς γέγονε. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ Υἱὸς
 ἐστίν, καὶ οὐκ ἀδελφός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου ἀντιθεσις Ἀρειανῶν.

Εἰ γέννημά ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰκὼν,
 καὶ ὁμοίος ἐστὶ κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, ὀφείλει
 πάντως, ὡσπερ γεγέννηται, γεννᾶν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ
 γίνεσθαι καὶ αὐτὸς Πατὴρ Υἱοῦ, πάλιν τε ὁ ἐξ αὐ-
 τοῦ γεννώμενος γεννᾶν καὶ αὐτὸς, καὶ καθεξῆς εἰς
 ἀπειρον. Τοῦτο γὰρ ὅμοιον δείκνυσσι τὸν γεννηθέντα
 τοῦ γεννήσαντος. Εἰ μὲν ὡς ἀνθρωπός ἐστιν ὁ Υἱὸς,
 γινέσθω καὶ γενέτης, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς ἕτερος γένη-
 ται Πατὴρ, καὶ οὕτω δὲ καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθω-
 σαν, ἵνα καὶ εἰς πλήθος θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ' αὐτοὺς
 αἰξάνη. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὡς ἀνθρωπος ὁ Θεός, οὐκ
 ἐστὶ γὰρ, οὐ δεῖ τὰ ἀνθρώπων ἐπ' αὐτοῦ λογίζεσθαι.
 Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα καὶ οἱ ἀνθρώποι ἐκ δημιουρ-
 γικῆς ἀρχῆς κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλλήλων γεννῶνται.
 Καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ γεννηθέντος πατρὸς γεννηθεὶς,
 εἰκότως καὶ αὐτὸς ἕτερος γίνεται πατὴρ, ἔχων ἐκ
 πατρὸς ἐν ἑαυτῷ τούτο, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε. Διὸ
 οὐδὲ ἐστὶν ἐν τοῖς τούτοις κυρίως πατὴρ, καὶ κυ-
 ρίως υἱός. Ὁ γὰρ αὐτὸς υἱὸς γίνεται καὶ πατὴρ,
 υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατὴρ δὲ τοῦ γεννωμένου
 ἐξ αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἐστὶν οὕτως. Οὐ
 γὰρ ὡς ἀνθρωπος ὁ Θεός. Οὕτε γὰρ ὁ Πατὴρ ἐκ
 Πατρὸς ἐστίν· ὁ δὲ οὐδὲ γεννᾶ τὸν γεννησόμενον
 Πατέρα· οὕτε ὁ Υἱὸς ἐξ ἀπορροίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς,
 οὕτε ἐκ γεννηθέντος Πατρὸς γεγέννηται. Διὸ οὐδὲ
 γεγέννηται εἰς τὸ γεννᾶν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος
 μόνως ὁ Πατὴρ κυρίως ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς κυ-
 ρίως Υἱός, ἐστίν. Καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνων ἐστηκε
 τὸ τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα εἶναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἀεὶ
 Υἱὸν εἶναι. Οὐκοῦν ὁ λέγων, Διατί μὴ γεννητικὸς Υἱοῦ
 ὁ Υἱὸς; ζητεῖτω, διατί μὴ Πατέρα ἔσχεν ὁ Πατὴρ.
 Ἀλλὰ ταῦτά γε ἀμφοτέρω μεστὰ πάσης δυσσεβείας.
 Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ καὶ οὐκ ἂν ποτε
 γένηται Υἱός, οὕτως ὁ Υἱὸς ἀεὶ Υἱός ἐστίν, καὶ
 οὐκ ἂν ποτε γένοιντο Πατὴρ. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μάλ-
 λον χαρακτὴρ ὄν τοῦ Πατρὸς καὶ εἰκὼν δείκνυται,
 μένων ὁ ἐστίν, καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἔχων ἐκ τοῦ
 Πατρὸς τὴν ταυτότητα. Εἰ μὲν οὖν ὁ Πατὴρ μετα-
 βάλλεται, μεταβάλλεσθω καὶ ἡ εἰκὼν· εἰ δὲ ἀτρέπτός
 ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ ὡς ἐστὶν οὕτω διαμένει, ἐξ
 ἀνάγκης καὶ ἡ εἰκὼν, ὡς ἐστὶν οὕτω διαμένει, καὶ
 οὐ τραπήσεται.
 immutabilis, et sicut est, sic etiam manet, imago
 non immutabitur.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ οὐκ ἀπίστος γίνεσθαι ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, οὐκ

esse diceremus, aliquid fortasse non inconsiderate
 videri possent objecisse, nunc autem, cum æ-
 ternum dicentes, fateamur ipsum esse a Patre
 Filium, quomodo genitus gignentis frater potest
 existimari? Et si nos in Patrem, et Filium cre-
 dimus, quid in his fraternum est? aut quomodò
 potest Verbum dici frater illius, cuius est Verbum?
 Neque enim ab aliquo alio principio Pater et Fil-
 ius geniti sunt, ut fratres putentur esse, sed
 Pater Filii principium et genitor est. Et Pater
 est Pater, non autem Filius. Et Filius est Filius, non
 autem frater.

Quid objiciant Ariani. Ex eodem libro.

Si Filius Patris est germen, et in omnibus si-
 milis Patri, debet, inquit, omnino sicut genitus
 est, sic etiam gignere, et fieri ipse quoque Pater
 Filii, et hic rursus ab ipso genitus, etiam ipse gi-
 gnere, atque ita deinceps in infinitum. Sic enim
 constaret, eum, qui genitus est, illius, qui genuit,
 esse similem. Respondemus, si Filius est eo modo,
 quo homines filii sunt, fiat etiam genitor, ut Filius
 sit alter Pater, atque ita deinceps alius ex alio
 gignatur, ut eorum successio augeatur, et eorum
 constituat multitudinem. Quod si non ea ratione,
 qua homines, Filius est, non sunt ei, quæ homi-
 num sunt, attribuenda. Nam reliqua quidem ani-
 malia, atque etiam homines jam inde ab ipso pro-
 creationis initio mutuo quodam successionis or-
 dine generantur, et generant, ut qui generat, cum
 ex generato patre generatus sit, merito ipse quo-
 que fiat alterius pater, cum a suo patre in se id
 ipsum habeat, ex quo et ipse fuit generatus. Ex
 quo fit, ut nullus inter eos proprie sit pater, aut
 proprie filius, cum idem et pater existat, et filius.
 Pater quidem illius, quem generavit, est; filius
 autem ejus a quo ipse generatus est. In ipsa vero
 divinitate non ita est. Neque enim Deus est, ut
 homines sunt. Etenim Pater non est ab alio Patre.
 Quare nec gignit geniturum, futurumque Patrem.
 Nec Filius ex Patris est semine, neque ex genito
 Patre genitus est. Quamobrem nec ad gignendum
 est genitus. Proinde in sola divinitate Pater pro-
 prie Pater est, et Filius proprie Filius est. Et in
 his solis illud firmum et constans est, ut Pater
 semper sit Pater, et Filius semper Filius. Quo-
 circa qui dicit, Cur Filius non est ejusmodi, ut
 filium generet? idem quærat, Cur Pater non habuit
 Patrem? Sed utraque quæstio est impietatis plenissima.
 Quemadmodum enim Pater ita semper est Pater,
 ut nunquam Filius fieri queat, ita et Filius ita sem-
 per est Filius ut nunquam Pater fieri queat. In quo
 magis ostenditur esse forma et imago Patris, dum
 manet id, quod est, et nunquam immutatur,
 cum eandem a Patre essentiam habeat. Quare si
 mutatur Pater, mutetur et imago. Sin Pater est
 quoque necessario sicut est, sic etiam manet, et

Ex eodem libro.

Si Verbum non est ab omni æternitate cum Pa-

tre, Trinitas non est æterna. Sed cum esset primum unitas, ex accessione facta Trinitas est, et progrediente, ut ipsi volunt, tempore aucta constitit. Præterea si Filius non est proprium Pairis essentiæ germen, sed ex nihilo factus est, ex nihilo Trinitas est constituta; et fuit aliquando, cum non esset Trinitas, sed unitas. Et imperfecta fuit primo, deinde absoluta; et quod deinde genitum est, cum iis quæ creata sunt, numeratur; et id, quod aliquando non fuit, simul cum eo, quod semper est, divinum existimatur et colitur. Et quod majus est, ipsa Trinitas sibi ipsa dissimilis esse reperitur, quippe quæ cum peregrinis et alienis naturis et essentiis conjuncta sit. Hoc autem quid aliud est, nisi Trinitatem esse genitam affirmare? Quæ autem Trinitatis divinitas sit, quæ sibi ipsa dissimilis existat, et ex accessione fuerit tempore completa, et nunc hoc, nunc illo modo se habeat? Nonne verisimile est, eam accessionem rursus aliam atque aliam perpetuo accepturam, utpote quæ initio semel ex accessione constitutionem suam obtinuerit? Quid porro dubium, fieri posse, ut imminuatur? Quæ enim adjuncta sunt, et adimi posse perspicuum est.

Quid objiciant Ariani. Ex eodem libro.

Sed ecce, inquam, semper Deus fuit procreator, et est, neque illi procreandi facultas accessit. Num igitur, quoniam æternus est procreator, æternæ sunt etiam res procreatæ, ut in illis item nefas sit dicere, eas fuisse antequam fierent? Stulti ac dementes Ariani. Quid simile cum rebus procreatis Filius habet, ut quæ de illo dicuntur, eadem et his convenire dicant? Cur autem, cum ante demonstratum sit, quantum inter Filium intersit et opus, perstant in sua dementia? Opus enim, ut diximus, extra opificem est. Filius autem est proprium essentiæ germen. Quamobrem opus, ut semper sit, non est necessarium. Nam opifex agit, quando vult, germen autem non est voluntati subjectum, sed est essentiæ proprietas. Et opifex quidem erit, et appellabitur, etiamsi nondum sint opera; non erit autem, nec vocabitur Pater, nisi Filius sit. Quod si curiosius pergant inquirere, cur, cum Deus semper posset facere, quæ facta sunt, non semper fecerit, quæstio ipsorum erit hominum furentium et audacium. *Quis enim novit mentem Domini? aut quis ejus fuit consiliarius fuit? aut quomodo dicet figmentum ei, qui se finxit, Cur me fecisti sic?* Verum ut aliquam, licet tenuem et adumbatam rationem afferamus, nec omnino taceamus, sic habeant: *Etsi Deus poterat semper facere, res tamen non poterant æternæ esse. Ex nihilo enim sunt, nec esse possunt prius, quam fiant. Quæ autem prius, quam fiant non sunt, quomodo simul esse possint cum Deo, qui semper est? Quamobrem Deus rebus ipsis consulens, quando vidit, eas factas posse permanere, tunc omnes fecit. Et*

Ἔστιν ἡ Τριάς ἀίδιος, ἀλλὰ μόνος μὲν ἦν πρότερον, ἐκ προσθήκης δὲ γέγονεν ὑστερον Τριάς, καὶ προῖοντος τοῦ χρόνου κατ' αὐτοῦς ἡβήσας, καὶ συνέστη. Πάλιν τε εἰ οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων συνίσταται ἡ Τριάς, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς, ἀλλὰ μόνος, καὶ ποτὲ μὲν ἐλλιπὴς Τριάς, ποτὲ δὲ πλήρης. Καὶ λοιπὸν τὸ γεννητὸν τῷ κτίστῃ συναριθμεῖται, καὶ τὸ ποτὲ μὴ ὄν τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται καὶ συνοδοξάζεται. Καὶ τό γε μείζον ἀνόμοιος ἑαυτῇ ἡ Τριάς εὐρίσκειται, ζῆναις καὶ ἀλλοτριαῖς φύσεσιν τε καὶ οὐσίαις συνισταμένη. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἔστιν εἰπεῖν, ἢ γεννητὴν τὴν τῆς Τριάδος οὐστασιν. Ποταπὴ δὲ αὕτη θεοσέβεια Τριάδος τῆς μὴ ἑαυτῇ ὁμοίως τυγχανούσης, ἀλλ' ἐκ προσθήκης γρ' ἠν πληρουμένης, καὶ ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ οὕτως οὐσης; Εἰκόσ γάρ αὐτὴν καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκην, καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον, ὡς ἀπαξ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ προσθήκης ἔσχε τὴν οὐστασιν. Οὐκ ἀμφίβολον δὲ ὅτι καὶ δυνατόν αὐτὴν μειοῦσθαι. Τὰ γὰρ προστιθέμενα φανερόν ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύναται.

Ἀντιθεσις Ἀρειανῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἰδοῦ, φησιν, ἀεὶ ὁ Θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις. Ἄρ' οὖν ἐπιτὴν δημιουργός ἐστιν, ἀτὶδία εἰσι καὶ τὰ ποιήματα; καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτων, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ; Ἄφρονες Ἀρειανοί. Τί γάρ ὁμοιον Υἱὸς, καὶ ποίημα; Ἴνα τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων εἴπωσι; Πῶς δὲ τοσαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ὀνειχθεῖσιν γεννήματος καὶ ποιήματος, ἐμμένουσι τῇ ἀμαθίᾳ; Πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ λεχέον. Τὸ ποίημα ἐξῶθεν τοῦ ποιούντος ἔστιν, ὡσπερ εἶρηται. Ὁ δὲ Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι. Διὸ καὶ τὸ μὲν ποίημα οὐκ ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι. Ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργός ἐργάζεσθαι. Τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκειται, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἰδιότης. Καὶ ποιητὴς μὲν ἂν εἴη, καὶ λέγοιτο, καὶ μὴ πῶς ἢ τὰ ἔργα Πατὴρ δὲ οὐκ ἂν κληθεῖ, οὐδ' ἂν εἴη, μὴ ὑπάρχοντο; Υἱοῦ. Ἐάν δὲ περιεργάζωνται, διατὶ ὁ Θεὸς ἀεὶ δυνάμενος ποιεῖν, οὐκ ἀεὶ ποιεῖ. μαινομένων μὲν καὶ αὐτῆ τάλμα. Τίς γὰρ ἐγὼ τοῦ Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Ἡ πῶς ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ κερამεῖ, Τί με οὕτως ἐποίησας; Ἴνα δὲ καὶ ἀμυδρόν τινα λογισμὸν εὐρόντες μὴ σιωπήσωμεν, ἀκουέτωσαν ὅτι εἰ καὶ τῷ Θεῷ δυνατόν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ γενητὰ ἀτὶδια εἶναι. Ἐξ οὐκ ὄντων γὰρ ἔστι, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γέννησθαι. Τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γέννησθαι, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι Θεῷ; Διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελεῖ; αὐτῶν ἀφορῶν ὁ Θεός, ὅτε εἶδεν ὅτι δύναται γενόμενα διαμένειν, τότε καὶ πεποίηκε πάντα. Καὶ ὡσπερ δυνάμενος ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ, ἢ ἐπὶ τοῦ Νῶε, ἢ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἀποστείλαι τὸν ἑαυτοῦ Λόγον οὐκ ἀπίστευτον, εἰ μὴ ἐπὶ

^a Rom. 1, 34; 1x, 20.

συντελεῖα τῶν αἰώνων· τοῦτο γὰρ ἔχει λυστατεῖν ἅση τῆ κτίσει· οὕτω καὶ τὰ γενεὰ, ὅτε ἠθέλησε καὶ λυστατεῖς ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ὦν ποιήμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν. Ἄει γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ὁ Λόγος αὐτοῦ, καὶ ἡ σοφία. Καὶ τὰ μὲν κτίσματα, κὼν μηδέπω ὑπάρχει, οὐκ ἔλαττοι τὸν ποιητὴν, ἔχει γὰρ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν ὅτε βούλεται· τὸ δὲ γέννημα, ἔκκον μὴ συνῆ ἀεὶ τῷ Πατρὶ, ἐλάττωμα τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἔστιν. Ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα, ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ Λόγου· ὁ δὲ Υἱὸς ἀεὶ ἔστιν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

Verbum factæ sunt, quando ipsi libuit opifici Deo. germen, semper est.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Φαίνονται γέγραπται παρὰ μὲν τῷ Ἀποστόλῳ· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπερῶσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα· παρὰ δὲ τῷ Δαβὶδ, Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἐλαιὸν ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐτα ἐπιφέρουσιν, ὡς σοφὸν τι λέγοντες· Εἰ διὰ τοῦτο ὀψώθη, καὶ χάριν ἔλαβε, καὶ διὰ τοῦτο κέχρισται, μισθὸν τῆς προαιρέσεως ἔλαβε. Προαίρεσι δὲ πράξας, τρεπτῆς ἔστιν ὄντως φύσεως. Ταῦτα οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι· τετολμηκασιν Εὐσεβίος τε καὶ Ἀρειὸς. Καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ ὀκνοῦσι κατὰ μέσσην τὴν ἀγοράν. Ἐξ ἀρετῆς γὰρ, φασί, καὶ βελτιώσεως ἔρχε τὸ λέγεσθαι Υἱὸς καὶ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεός. Τὸ μὲν γὰρ ἔκ τινος κατὰ φύσιν ἀληθινὸν ἔστι γέννημα, ὅς ἦν Ἰσαὰκ τῷ Ἀβραάμ, καὶ Ἰωσήφ τῷ Ἰακώβ, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἡλίῳ· οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτι υἱοὶ λεγόμενοι μόνον εἰδίνοντες ἀντὶ τοῦ φύσει τὴν ἐκ τοῦ λαβεῖν χάριν, καὶ ἄλλοι παρὰ τὸ θεῶν αὐτοῖς ἔστας. Περὶ ὧν ἔλεγεν, Υἱὸς δὲ γέννησα, καὶ ὄψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἀμείλει, ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν ἦσαν υἱοὶ, διὰ τοῦτο καὶ τραπέτων ἀφῆρεθη τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀπεκηρύχθησαν. Καὶ πάλιν δὲ μετανοῦντας αὐτοὺς δέξεται, καὶ διδοῦς τὸ φῶς πάλιν υἱὸς καλεῖται ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν οὕτω τὴν χάριν αὐτοῖς δωκώς. Ἦν οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὀψώθη, καὶ νῦν ἠρξάτο προσκυνεῖσθαι, καὶ Υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· φαίνεται γὰρ μηδὲν βελτιώσεως αὐτὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι' αὐτῆς βελτιωθείς. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν, πρὶν ἄνθρωπος γέννηται, Κύριος, Θεός, Λόγος, ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα, καὶ ὑστερον τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ἢ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἰς τὴν ἐκείνων κεφαλὴν τραπέει, ἀνάγκη λέγειν αὐτοῦς μηδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον ἄνθρωπον εἶναι φύσει, καὶ μηδὲν πλέον. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατεύως ἔστι, καὶ τῶν νῦν Τουδαίων τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν, ἢ ἦν μὲν, ἐβελτιώθη δὲ ὑστερον, πῶς δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα; ἢ πῶς τούτω, εἰ γε μὴ τέλειος ἦν, προσέχαιρεν ὁ Πατήρ, καὶ αὐτὸς πρὸ τούτου

A quemadmodum, cum posset, quo tempore vel Adam, vel Noë, vel Moses fuit, mittere Verbum suum, non tamen misit, nisi sæculis jam absolutis; sic enim humano generi conducere cognoscebat; eodem modo et res universas fecit, quando voluit, et novit eis sic expedire. At Filius, qui non est opus aliquod procreatum, sed proprietates essentialis Patris, semper est. Etenim cum semper sit Pater, semper etiam ejus esse oportet essentialis proprietatem. Hæc autem est Verbum, et sapientia ipsius. Jam ut res procreatæ non sint, nihil admittit procreatori. Nam procreare potest, quando vult. Filius autem nisi sit semper cum Patre, essentialis ipsius perfectio diminuitur. Ita res omnes per Filius autem, cum sit proprium Patris essentialis

B

Ex eodem libro

Aiunt ab Apostolo scriptum esse: Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Et a Davide: Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Deinde quasi sapienter aliquid dicant, ita colligunt: Si propterea fuit exaltatus, et gratiam accepit, et idcirco unctus est, propositi præmium obtinuit. Ex quo patet, eum cum proposito agat, et agendo delibaret, mutabili esse natura præditum. Hæc non solum dicere, sed scribere ausi sunt Eusebius et Arius. Hæc qui ab illis acceperunt, ausi sunt in medio foro prædicare. Ex virtute enim, inquit, qua melior effectus est, obtinuit, ut diceretur Filius et Deus, cum verus Deus non sit. Nam ex aliquo naturaliter nasci id demum est, verum esse Filium, qualis fuit Isaac ex Abraham, et Joseph ex Jacob, et splendor ex sole. Qui autem ex virtute et gratia filii dicuntur Dei, naturæ loco gratiam habent, quam acceperunt. Sunt etiam alii filii, qui illo nomine abutuntur, de quibus dictum est: Filios genui, et educavi, ipsi autem spreverunt me. Nil mirum, cum filii natura non essent. Quamobrem et cum sese mutassent, Spiritu privati sunt, et abdicati: et rursus si resipiscant, illos suscipiet Deus, et lumen infundet, et filius appellabit, qui et initio gratiam ipsius est elargitus. Quid igitur fuit antea, si nunc exaltatus? si nunc adorari cepit? si Filius dictus est, posteaquam factus est homo? Apparet enim, eum carnî nihil boni attulisse, sed contra potius ab ea multum accepisse, siquidem prius, quam homo fieret, nec Dominus, nec Deus, nec Verbum erat, aut aliud quidquam præter hæc, sed postea virtutis ergo donatus est his. Et, quod illis male verteret, cogentur dicere. ipsum ne fuisse quidem antehac, sed esse totum natura hominem, et præterea nihil. Hoc autem ab Ecclesia alienissimum est et Samosatensis eorumque Judæorum, qui nunc sunt sententiæ congruit. Nam si aut non erat, aut erat quidem, sed melior postea factus est, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Aut quomodo Pater hoc imperfecto Filio lætabatur?

1 Philid. II. 9. 2 Psal. XLIV. 8. 3 Isa. I. 2.

Aut quomodo ipse in conspectu Patris antea gaudet? Præterea quomodo, si post mortem adeptus est ut adoraretur, ipsi adoravit Abraham, et Moses in rubo? Et (id quod Daniel vidit) quonam pacto *innumerabilia millium millia ministrabant ei*¹? Quonam pacto si nunc, ut isti volunt, assecutus est ut melior et præstantior fieret, gloriam, quæ ante mundum est et mundo præcellit, ipse de se loquens commemorat, *Clarifica me*, inquit, *Pater, ea gloria quam habui, priusquam mundus fieret, apud te*²? Quæ cum ita sint, non descendens ipse melior factus est, sed quæ ea re egebant, meliora fecit, et homo factus homines Dei filios ac deos reddidit. Non ergo cum homo esset prius, deinde factus est Deus; sed cum Deus esset, deinde factus est homo, ut nos divinitate decoraret. Ad hæc qui posset appellari primogenitus rerum omnium procreatarum, si ante se haberet, qui filii et dei vocarentur? Aut cur primi illi non sunt ejusmodi, ut de illis dica ur, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*³, et pr. pter nos postea Verbum hoc factum est caro? Quare illud, *superexaltavit*, non significat Verbi essentiam exaltatam. Fuit enim semper, et est æqualis Deo, sed exaltatio illa pertinet ad humanitatem. Et ideo non prius hæc dicta sunt, quam Verbum caro factum est, ut perspicuum esset, voces illas, *humiliavit, et exaltavit*, ad hominem referri; cuius enim humilitas est, ejusdem est et exaltatio. Et si propter carnis assumptionem scriptum est *humiliavit*, manifestum est quod propter ipsam scriptum est etiam, *exaltavit*. Exaltatione enim egebat homo propter carnis et mortis humilitatem. Quoniam igitur Verbum, cum esset imago Patris, et immortale servi formam accepit, et propter nos in carne sua mortem pertulit, utilita se pro nobis per mortem offerret Patri, idcirco etiam ut homo propter nos et pro nobis dicitur exaltatus, ut sicut nos morte ipsius mortui sumus in Christo, sic etiam in Christo, a mortuis excitati, et in cælum profecti, quo ipse præcursor noster pervenit, exaltemur. Quod si nunc pro nobis ita se demisit, quamvis et nunc, et ante, et semper esset Dominus, pro nobis utique exaltatus scribitur. Et quemadmodum ipse, quamvis omnes sanctos efficiat, dicit tamen ut se sanctificet, non quo Verbum sanctum fiat, sed ut nos omnes in se ipso sanctos reddat: sic et illud, quod dictum est, *Exaltavit illum*, non eo pertinet, ut ipse exaltetur, est enim altissimus, sed ut ipse quidem pro nobis justitia fiat, nos autem in ipso exaltemur, et in cælorum fores ingrediamur, quas pro nobis ipse patefecit, cum præcurrentes dicant: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ*⁴. Neque enim ipsi Domino et rerum omnium effectori conclusæ erant, sed propter nos, quibus cæli fores erant clausæ, sic scriptum est. Itaque propter carnem, quam gestabat, humano more dictum est: *Tollite portas: et Introibit*, tanquam homo ingredietur. At de ipso rursus, ut qui Deus sit,

ἠυφραίνετο ἐν προσώπῳ τοῦ Πατρὸς; Πῶς δὲ εἰ μετὰ τὸν θάνατον ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, φαίνεται ὁ Ἀβραάμ αὐτὸν προσκυνῶν, καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ βάρῃ, καὶ ὡς εἶδε Δανιὴλ, μύριαι μυριάδες, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ; Πῶς δὲ, εἰ νῦν κατ' αὐτοὺς ἔσχε τὴν βελτίωσιν, τῆς πρὸ κόσμου καὶ ὑπερκοσμίου δόξης ἑαυτοῦ μνημονεύων ἔλεγεν αὐτὸς ὁ Ὑἱὸς, *Δόξασόν με, Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί*; Οὐκ ἄρα καταβάς ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβελτίωσεν αὐτὸς τὰ δεόμενα βελτιώσεως, καὶ υἰοποίησεν ἡμᾶς τῷ Πατρὶ, καὶ ἐθέωσε τοὺς ἀνθρώπους γενόμενος ἀνθρώπος. Οὐκ ἄρα ἀνθρώπος ὢν, ὑστερον γέγονε Θεός, ἀλλὰ Θεός ὢν, ὑστερον γέγονεν ἀνθρώπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ. Πῶς οὖν πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἔχων πρὸ αὐτοῦ κληθέντας υἱοὺς καὶ θεοὺς; Πῶς δὲ οἱ μέτοχοι πρῶτοι αὐτῷ μετέχουσι Λόγου; Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ δι' ἡμᾶς ὑστερον ὁ Λόγος οὗτος σὰρξ ἐγένετο. Τὸ οὖν ὑπερῦψωσεν οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου λέγει ὑψουμένην. Ἦν γὰρ ἀεὶ, καὶ ἔστιν Ἰσα Θεῷ, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητός ἐστιν ἡ ὑψωσις. Οὐ πρὶν γοῦν εἰρηται ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἵνα γένηται φανερὸν ὅτι τὸ ἐταπεινώσε, καὶ τὸ ὑπερῦψωσεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου λέγεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ ταπεινὸν, τούτου καὶ τὸ ὑψωθῆναι ἀν εἴη. Καὶ εἰ διὰ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς τὸ ἐταπεινώσε γέγραπται, ὅλον ὅτι καὶ τὸ ὑπερῦψωσε δι' αὐτὴν γέγραπται. Τούτου γὰρ ἦν ἐνδεής ὁ ἀνθρώπος διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ θανάτου. Ἐπεὶ οὖν εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθάνατος ὢν Λόγος, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὸν θάνατον, ἵνα οὕτως ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου προσενέγκῃ τῷ Πατρὶ, διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἀνθρώπος δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν λέγεται ὑπερυψοῦσθαι, ὡς ὡς περ ἡμεῖς τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πάντες ἀπεθάνομεν ἐν Χριστῷ, οὕτως ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ πάλιν ἡμεῖς ὑπερυψωθῶμεν, ἐκ τε τῶν νεκρῶν ἐγειρόμενοι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενοι, ἐνθα πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθε Χριστός. Εἰ δὲ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν, καίτοι καὶ πρὸ τούτου, καὶ ἀεὶ Κύριος ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἄρα καὶ τὸ ὑπερυψωθῆναι νῦν γέγραπται. Καὶ ὡς περ αὐτὸς πάντας ἀγιάζων λέγει πάλιν τῷ Πατρὶ, ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιάζειν, οὐχ ἵνα ἅγιος ὁ Λόγος γένηται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ἀγιάσῃ πάντας ἡμᾶς· οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον, ὑπερῦψωσεν αὐτὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῆ, ὑψιστος γὰρ ἐστὶν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν δικαιοσύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς τὰς πόλεις εἰσελθῶμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέψξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων, *Ἀγατὲ πόλεις, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πόλεις αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*. Καὶ ὡς γὰρ οὐκ αὐτῷ ἦσαν αἱ πόλεις κεκλεισμέναι, Κυρίῳ καὶ ποιητῇ πάντων ὄντι· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται,

¹ Dan. vii, 10. ² Joan. xvii, 5. ³ Joan. i, 11.

⁴ Psal. cxliii, 7, 9.

οὗς ἦν ἡ θύρα τοῦ παραδείσου κεκλεισμένη. Διὸ καὶ ἄνθρωπίνως μὲν, δι' ἦν ἐφόρεσε σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ τὸ Ἄρατε πύλας, καὶ τὸ εἰσελεύσεται, ὡς ἄνθρωπον εἰσερχομένου. Θεϊκῶς δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἐστὶν ὁ Λόγος, ὅτι Οὐτός ἐστι Κύριος, καὶ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τὴν δὲ τοιαύτην λεγομένην εἰς ἡμᾶς ὑψωσιν προσηφώνει τὸ Πνεῦμα ἐν ὄδοι καὶ ψαλμῶ λέγον, Καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐκ ἄρα αὐτός ἐστιν ὡς ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν εἰ τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις ἐστὶν αὐτός. Καὶ γὰρ καὶ τὸ Ἐχαρίσατο αὐτῷ οὐ διὰ τὸν Λόγον γέγραπται· ἦν γὰρ πάλαι, καὶ πρὶν γένηται ἄνθρωπος, προσκυνούμενος, ὡσπερ ἄνωθεν εἰπομεν, ὑπὸ ἀγγέλων καὶ πάσης κτίσεως κατὰ τὴν Πατρικὴν ἰδιότητα· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πάλιν εἴρηται τοῦτο περὶ αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ὑπερῷωθη, οὕτως ὡς ἄνθρωπος λέγεται λαμβάνειν, ὅπερ εἶχεν ἀεὶ ὡς Θεός. Ἴν' εἰς ἡμᾶς φθάσῃ καὶ ἡ τοιαύτη δόθειτα χάρις. Οὐ γὰρ ἡλαττώθη ὁ Λόγος σῶμα λαβών, ἵνα καὶ χάριν ζητήσῃ λαβεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ θεοποιήσῃ, ὅπερ ἐνεδύσατο, καὶ πλέον ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ ἀεὶ προσκυνεῖτο Λόγος ὢν, καὶ ἐν μ' ῥῆθι Θεοῦ ὑπάρχων, οὕτως ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος κληθεὶς τε Ἰησοῦς, οὐδὲν ἤττον εἶχε πᾶσαν ὑπὸ πύλας τὴν κτίσιν, καὶ ἐν τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰ γόνυα κάμπτουσαν αὐτῷ, καὶ ἐξομολογουμένην, ὅτι καὶ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν Λόγον, καὶ θάνατον ὑπομεῖναι σαρκὶ οὐκ ἐπ' ἀδοξίᾳ τῆς θεότητος αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλ' εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Δόξα δὲ Πατρός ἐστι, τὸν γενόμενον ἄνθρωπον καὶ ἀπολόμενον εὐρεθῆναι, καὶ νεκρωθέντα ζωοποιηθῆναι, καὶ ναλὴν γενέσθαι Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς δυνάμεων ἀεὶ μὲν προσκυνουσῶν αὐτὸν, προσκυνουσῶν δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τὸν Κύριον, ἡμῶν ἐστὶν αὐτῇ ἡ χάρις, καὶ ὑπερῷωσις ὅτι τε καὶ ἄνθρωπος γενόμενος προσκυνεῖται ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, καὶ οὐ ξενισθήσονται οὐράνιαι δυνάμεις, βλέπουσαι τοὺς συσώτους ἐκείνους πάντας ἡμᾶς εἰσαγομένους εἰς τὰς χώρας αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ διὰ τὸ προσκυνεῖσθαι ἐν τῷ ψαλμῷ, Διὰ τοῦτο ἐχρᾶσέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου, ἐκ τῆς διὰ τοῦτο λέξεως πρόφασιν πάλιν αὐτοῖς εἰς ἃ βούλονται πορίζονται· γνότωσαν οἱ τῶν Γραφῶν ἀμαθεῖς, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί, ὅτι καὶ ἐν ταῦθα πάλιν τὸ διὰ τοῦτο οὐ μισθὸν ἀρετῆς ἢ πράξεως σημαίνει τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ αἴτιον πάλιν τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ καθέσου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν γινομένης τοῦ Πνεύματος χρίσεως. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τοῦτο ἐχρᾶσέ σε, ἵνα γένη Θεός, ἢ Υἱός, ἢ Λόγος· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου, καὶ ἐστὶν ἀεὶ, καθάπερ δέδεικται· ἀλλὰ μᾶλλον, Ἐπειδὴ Θεός ἦς καὶ βασιλεὺς, διὰ τοῦτο καὶ ἐχρᾶσθης. Ἐπεὶ οὐδὲ ἄλλου ἦν συνάψαι τὸν ἄνθρωπον τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἢ τοῦ, τῆς εἰκότος τοῦ Πατρὸς, καθ' ἦν καὶ ἐξ ἀρχῆς γεγόναμεν. Σοῦ γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν ἢ φύσις οὐκ ἦν ἀξιώπιστος· εἰς τοῦτο, ἀγγέλων μὲν παραδάντων, ἀνθρώπων δὲ παρακουσάντων. Διὰ τοῦτο Θεοῦ

A dicitur : *Et introibit Rex gloriæ*. Ac ejusmodi quidem de nobis exaltationem Spiritus sanctus prænuntiavit in octogesimo Psalmo : *Et in justitia tua*, inquit, *exaltabuntur*. Quod si ipse Filius justitia est, non utique tanquam inops est exaltatus, sed nos per justitiam, quæ ipse est, exaltati sumus. Nam et illud, *Et donavit illi*, non propter Verbum scriptum est. Jam enim ante quam fieret homo, et ab angelis, et ab omnibus rebus procreatis ob paternam proprietatem, ut diximus, adorabatur : sed propter nos, et pro nobis, hoc item dictum de ipso est. Et enim Christus quemadmodum ut homo et mortuus et exaltatus est, sic etiam ut homo dicitur accipere id, quod semper habebat ut Deus, ut gratia data in nos perveniret. Non enim imminutum est Verbum corpus assumens, ut sibi gratiam acquireret, sed potius, ut quod induerat corpus, divinum redderet. Illud autem humano generi donavit, ut quemadmodum Verbum et in forma Dei existens adorabatur, sic etiam factum homo, vocabatur Jesus, nihilominus res omnes procreatas sub pedibus positas, et eo nomine genua sibi flectentes, seque collaudantes haberet. Ex eo enim, quod Verbum caro factum est et mortem in carne pertulit, nullum ad divinitatem dedecus pervenit, sed gloria potius ad Patrem. Si quidem gloria Patris est, ut homo qui perierat inventus sit, et qui mortuus erat, sit in vitam revocatus et Dei templum evaserit. Quod autem Dominum, quem virtutes illæ cælestes semper adorabant, nunc etiam adoret in nomine Jesu, nostra hæc est gloria atque exaltatio, et quod Dei Filius etiam homo factus colitur et adoratur ab ipsis virtutibus cælestibus, quæ nos consortes ejus, et unum cum ipso corpus effectos et in loca sua introductos non alienos aut peregrinos existimabant.

Ex eodem libro.

Si, quoniam in psalmo scriptum est : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* ¹, occasionem ad ea, quæ volunt confirmanda ex his verbis arripiunt, animadvertant homines Scripturarum imperiti, et impietatis inventores, hic rursus non Verbi præmium virtutis actionis, sed descensus illius ad nos, et unctionis Spiritus in ipso pro nobis factæ causam significari. Non enim dixit : *Propterea unxit te*, ut Deus, aut Rex, aut Filius, aut Verbum fias; erat enim ante, et semper est, ut declaravimus; sed potius, *Quia Deus es, et Rex, idcirco et unctus es*. Quoniam non ad alium spectabat, Spiritu sancto hominem intingere, nisi ad te, qui Patris imago es, ad quam quidem imaginem et initio facti sumus. Tuus enim et Spiritus est. Ex rebus enim procreatis nulla erat digna, cui hoc munus committeretur, cum et angeli deliquissent, et homines non obtinuerant. Quapropter Deum

¹ Psal. XLIV, 8,

ea provincia postulabat; Deus autem erat Verbum, ut homines execrationis obnoxios liberaret. Jam per quem, et a quo oportebat nisi per Filium, et a Filio Spiritum dari, cum illius Spiritus sit? Ecquando autem nos Spiritum ipsum accipere potuimus, nisi cum Verbum homo factum est? Nam, ut Apostoli verba significant, non fuissetis redempti, nisi qui in forma Dei est, servi formam accepisset. Et David indicat, nos nunquam fuisse Spiritus participes, aut sanctos futuros, nisi Verbum, quod Spiritum elargitur, dixisset, seipsum Spiritu pro nobis inungi. Quo quidem in carne inuncto et nos illum plane accepimus. Carne enim in ipso primum effecta sancta, cum per illam ipse ut homo dicatur accepisse, nos ex ejus plenitudine accipientes, consequentem Spiritus gratiam obtinemus.

Ex eodem libro.

Illud: *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem*¹, non, quemadmodum vos intelligitis, naturam Verbi mutabilem significat. Nam, quia rerum procreatarum natura mutabilis est, ideoque et angeli deliquerunt, ut dictum est, et homines non obtemperarunt. Et horum actio non est firma et stabilis, sed sæpe contingit, ut qui modo erat bonus, paulo post invertatur, et alius evadat; et qui paulo ante justus erat, mox injustus esseprehendatur: idcirco uno, qui esset immutabilis, opus erat, cujus immutabilem justitiam homines tanquam virtutis formam et exemplum propositum haberent. Neque vero uti legibus obnoxius, et in utraque partem habens propensionem, hoc quidem diligit, illud autem odit, ut amittendi metu alterum complectatur, cum alioqui mutabilis sit, sed ut qui Deus est et Verbum Patris, iudex existit justus, et virtutis amans, vel potius elargitor. Itaque quoniam natura justus ac pius est, idcirco diligere justitiam dicitur, iniquitatem odisse. Quod perinde est, ac si diceretur, bonos ac justos amare complectique, malos autem et injustos odio prosequi et insectari. Idem enim et de Patre dicunt Scripturæ: *Justus Dominus, et justitiam dilexit*². Et, *Odisti omnes, qui operantur iniquitatem*³. Et, *Jacob quidem dilexit, Esau autem odio habuit*⁴.

Ex eodem libro.

Arianorum, et Valentini, et Carpocratis confutatio. Valentini quidem Christum et angelos ejusdem generis esse dicentis, et illum unum ex illis esse asserentis; Carpocratis autem mundum per angelos fuisse factum affirmantis; Arianorum vero Filium cum angelis comparantium.

De ministerio Veteris et Novi Testamenti judicium ferens Apostolus audacter, ad Judæos scribens, *Tanto, inquit, melior angelis factus*⁵, etc. Idcirco uti voluit absoluta comparatione, ac dicere, *major aut honoratior*, ne quis de Christo et de angelis id, tanquam de iis qui ejusdem essent generis, dictum existimaret. Sed dixit *melior*, ut naturæ differen-

¹ Psal. xlii, 8. ² Psal. v, 7. ³ Rom. ix, 13. ⁴ Hebr. i, 4.

χρεία ἦν, Θεὸς δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος, ἵνα ὡς ὑπὸ κατάραν γενομένων αὐτὸς ἐλευθερώσῃ. Διὰ τίνας δὲ, καὶ παρὰ τίνας ἔδει τὸ Πνεῦμα δίδεσθαι ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐ καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι; Πότε δὲ λαμβάνειν ἡμεῖς ἐδυνάμεθα, εἰ μὴ ὅτε ὁ Λόγος γέγονεν ἄνθρωπος; Καὶ ὥσπερ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἂν ἐλυτρώθημεν, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφῆν· εὐτὼ καὶ ὁ Δαβὶδ δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως μετέσχομεν τοῦ Πνεύματος, καὶ ἠγιασθῆμεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἔλεγεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πνεύματι χρίεσθαι. Διὸ καὶ βεβαίως ἐλάβομεν, αὐτοῦ λεγομένου κεχρησθαι σαρκί. Τῆς γὰρ ἐν αὐτῷ σαρκὸς πρώτης ἁγιασθείσης, καὶ αὐτοῦ λεγομένου δι' αὐτὴν εἰληφέναι ὡς ἀνθρώπου, ἡμεῖς ἐπακολουθοῦσαν ἔχομεν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνοντες.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ, *Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν*, πρόσκειται, οὐχ ὡς ὑμεῖς νοεῖτε τρεπτὴν δεκνύοντος τοῦ Λόγου τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου τὸ ἀτρεπτον αὐτοῦ σημαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν γεννητῶν ἡ φύσις ἐστὶ τρεπτή, καὶ οἱ μὲν παρήδησαν, οἱ δὲ παρήκουσαν, ὥσπερ εἴρηται, ἢ τε πράξεις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ βεβαία, ἀλλὰ πολλάκις ἐνδέχεται τὸν νῦν ἀγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι, καὶ ἐκρόντινα γενέσθαι, ὡς τὸν ἄρτι δίκαιον ἀδικον μετ' ὄλιγον εὐρέσθαι· διὰ τοῦτο πάλιν ἀτρεπτοῦ χρεία, ἵνα τὸ ἀμετάβλητον τῆς τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἔχωσιν εἰκόνα, καὶ τύπον πρὸς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι. Οὐχ ὡς ὑποκαίμενο; δὲ νόμοις, καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπήν ἔχων τὸ μὲν ἀγαπᾷ, τὸ δὲ μισεῖ, ἵνα φρίδῃ τοῦ πεσεῖν ἐν ἑτερον προσλαμβάνῃ, καὶ ἄλλως πάλιν τρεπτός εἰσάγηται. Ἄλλ' ὡς Θεὸς ὢν, καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, κριτὴς ἐστὶ δίκαιος καὶ φιλάρετος, μᾶλλον δὲ καὶ χορηγὸς ἀρετῆς. Δίκαιος οὖν φύσει καὶ ὅσιος ὢν, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷ λέγεται δικαιοσύνην, καὶ μισεῖν ἀδικίαν. Τοῦτο δὲ ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι τοῦ; μὲν ἐναρέτους ἀγαπᾷ, καὶ προσλαμβάνεται, τοὺς δὲ ἀδίκους ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς τὸ αὐτὸ λέγουσιν αἱ θεαὶ Γραφαί· *Δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησας, καὶ ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν*, καὶ, *τὸν μὲν Ἰακώβ ἠγάπησας, τὸν δὲ Ἠσαὺ ἐμίσησεν*.

D

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐλεγχος Ἀρειανῶν, καὶ Βαλεντινῶν, καὶ Καρποκράτους. Βαλεντινῶν μὲν ὁμογενεῖς τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἕνα αὐτῶν ποιούντος αὐτὸν, Καρποκράτους δὲ δι' ἀγγέλων λέγοντος δημιουργηθῆναι τὸν κόσμον, Ἀρειανῶν δὲ πρὸς ἀγγέλους τὸν Υἱὸν συγκρινόντων.

Τὴν διακονίαν χρίτων ὁ Ἀπόστολος τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς παρῆρησιάζεται πρὸς τοὺς αἰετοὺς γράφων, καὶ λέγων, *Ἵσοῦσθε κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὸ δλον συγκριτικῶς εἴρηκε *μισῶν ἢ τιμωτέρως*, ἵνα μὴ ὡς περὶ ὁμογενῶν τούτων, κακείνων τις λογιστῆται, ἀλλὰ κρείττων εἴρηκεν, ἵνα τὸ διακλάττον τῆς φύσεως τοῦ

Υιού πρὸς τὰ γενητὰ γνωρίση. Καὶ τούτων ἔχομεν ἅ
 τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, τοῦ μὲν Δαβὶδ
 ψάλλοντος, *Κρεῖσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου*
ἕπερ χιλιᾶδας · τοῦ δὲ Σολομῶντος ἀναφωνούντος,
Λάβετε παιδαίειν, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γῶσιν
ὑπὲρ χρυσοῖν δεδοκιμασμένον. *Κρεῖσσων γὰρ*
σοφ' αὐθιγὰ πολυτελῶν · πῶν δὲ τιμιον οὐκ ἄξιον
 αἰτήσης. Πῶς γὰρ οὐχ ἑτεροοῦσια καὶ ἄλλα τὴν
 φύσιν σοφία καὶ οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; Ποία δὲ συγ-
 γένεια ταῖς ἐν οὐρανοῖς αὐλαῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς
 εἰκοῖς; Ἡ τί ὁμοιον τῶν αἰωνίων καὶ πνευμα-
 τικῶν πρὸς τὰ πρόσκαιρα καὶ θνητὰ; Καὶ τοῦτο
 γὰρ ὁ Ἡσαίας φησὶ· *Τάδε λέγει Κύριος τοῖς*
ἐπ' οὐρανοῦ · *Ὅσοι ἂν φυλιξήσονται τὰ Σάββατά μου,*
καὶ ἀντέξωμαι τῆς Διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς
ἐν τῷ οὐρανῷ μου καὶ ἐν τῷ γῆς μου τόπον ὀνομα-
στῶν κρεῖσσον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα ἀκάνιστον
δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψουσιν. Οὕτως ἄρα οὐδεμία
 συγγένεια τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοῦ; ἀγγέλου ἐστὶ. Μηδὲ
 μίξις δὲ οὐσίας τῆς συγγενείας, οὐκ ἄρα συγκριτικῶς
 ἐλέγχθη τὸ κρεῖττων, ἀλλὰ διακριτικῶς, καὶ διὰ τὸ
 διαλλάττων τῆς τούτου φύσεως ἀπ' ἐκείνων. Καὶ αὐ-
 τὸς οὐκ ἔστι Ἄπόστολος; τὸ κρεῖττων ἐρμηνεύειν οὐκ
 ἐν ἄλλῃ τινὶ ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ γε-
 νητὰ τίθησι λέγων, *ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς, τὰ δὲ δούλα.*
 Καὶ ὁ μὲν ὡς Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν διξίᾳ κάθη-
 ται, τὰ δὲ ὡς δούλα παρέστηκεν, καὶ ἀπ. στέλλεται, καὶ
 λειτουργεῖ. Οὐκοῦν, εἰ μὲν τῶν γενητῶν ἄλλος ἐστὶ,
 τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίας μόνος ἴδιον γέννημα ὁ Υἱὸς,
 μαματαῖωται τοῖς Ἀρειανοῖς ἢ περὶ τοῦ κρεῖττων
 γενόμενος πρόφασις. Κἂν γὰρ ἐν τούτοις ἀσχυρθέ-
 ντες βιάζωνται πάλιν λέγειν, συγκριτικῶς εἰρηθεῖσαι
 τὰ ῥητὰ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμο-
 γενῆ, ὥστε τὸν Υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως,
 ἀσχυρθέσονται μὲν προσηγουμένως, ὡς τὰ Βαλεντίου,
 καὶ Καρποκράτους, καὶ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν ζητούν-
 τες, καὶ φθειγόμενοι, ὧν ὁ μὲν ὁμογενεῖς εἴρηκε τοὺς
 ἀγγέλους τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ Καρποκράτης ἀγγέλου
 τοῦ κόσμου δημιουργοὺς εἶναι φησὶ. Παρ' αὐτῶν γὰρ
 ἴσως μαθόντες καὶ οὗτοι, συγκρίνουσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λό-
 γον τοῖς ἀγγέλοις. Ἄλλ' ἐντραπήσονται ταυτῶν φαντα-
 ζόμενοι παρὰ μὲν τοῦ Ἰγμφιδου λέγοντος, *Τίς ὁμοιω-*
θήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ, καὶ Τίς ὁμοίος
σοι ἐν Θεοῖς, Κύριε; Ἀκούσονται δὲ ὅμως, ἐὰν ἄρα
 καὶ οὗτοι μάθωσιν, ὡς ἐν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμο-
 λογουμένως φιλεῖ τὰ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι, καὶ
 οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν. Οὐδεὶς οὖν Θεὸν συγκρίνει
 πρὸς ἄνθρωπον, οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα,
 οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως.
 Ἀλλὰ Θεὸς μὲν ἀτύχρητον ἐστὶ πρᾶγμα, ἄνθρωπος
 δὲ πρὸς ἄνθρωπον συγκρίνεται, καὶ ξύλον πρὸς ξύ-
 λον, καὶ λίθος πρὸς λίθον, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἐπὶ
 τούτων τὸ κρεῖττων, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ πλεον·
 οὕτως Ἰωσήφ ὠραῖος μᾶλλον ἐστὶ παρὰ τοὺς ἀδελ-
 φούς αὐτοῦ, καὶ Ραχὴλ τῆς Λείας. Ἀστὴρ γὰρ
 ἀστέρος οὐ κρεῖττων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ.
 Ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν τις παραβάλῃ πρὸς

tiam inter Filium et res procreatas ostenderet. Id
 quod ex his divinis Scripturae locis intelligi potest.
 Nam et David ita canit: *Melior est dies una in*
atriis tuis super millia ¹. Et Salomon, *Accipit*·
inquit, disciplinam, et non argentum, et cognitionem
super aurum probatam. *Melior enim est sapientia*
lapidibus pretiosis, et quidquid pretiosum est, non
est illa dignum ². Quis enim non videt diversam
 atque aliata esse naturam sapientiae, atque lapidum,
 qui sunt e terra? Quae vero cognatio caelestibus
 atriis cum terrestribus domiciliis, aut quae rebus
 aeternis et spiritualibus cum caducis et mortalibus
 similitudo? Et Isaias ita loquitur: *Haec dicit Domi-*
mus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint,
quae ego volui, et tenuerint foedus meum, dabo
illis in domo mea, et in muris meis locum celebrem.
Nomen filiis et filiius melius, et sempiternum dabo
eis, quod non peribit ³. Sic nulla prorsus generis
 conjunctio est Filio cum angelis. Quamobrem ea
 vox, *melior*, non comparisonem significat, sed dif-
 ferentiam, qua illius natura distat ab angelorum
 natura. Ac ipse quidem Apostolus vocem illam, *me-*
lior, interpretans, nihil aliud vocat nisi differen-
 tiam, quae est inter Filium et res procreatas. Dicit
 enim illum esse Filium, hos autem servos. Illi uti
 Filium sedere ad dexteram Patris, hos uti servos
 astare, et mitti, et ministrare. Quare si eorum, qui
 creati sunt, filii diversi sunt ab eo, qui ex Patris
 essentia solus est proprius Filius, stultum est id,
 quod Ariani colligunt ex ea voce, *melior factus*. Nam
 et in his turpiter convicti coguntur rursum dicere, ea
 verba fuisse per comparisonem prolata, et quae
 comparata sunt, eodem genere comprehendendi, et Fi-
 lium ejus esse naturae, cujus et angeli sunt, ut pri-
 mum illis erubescendum sit, quod Valentini, et
 Carpocratis, et aliorum haereticorum sententias
 aemulentur et probent, cum Valentinus quidem
 Christum et angelos ejusdem esse generis dicat,
 Carpocrates autem mundum ab angelis conditum af-
 firmet. A quibus et ipsi fortasse edocui, Dei Verbum
 cum angelis comparant. Verum haec opinantes re-
 fellentur a Davide ita concinente: *Quis similis erit*
Domino in filiis Dei ⁴? Et, *Quis similis tibi in diis,*
Domine ⁵? Audiant tamen et isti, si forte queant
 intelligere, quomodo ea, quae genere conjuncta, non
 autem quae genere diversa sunt, soleant inter se
 comparari. Nullus enim Deum cum homine compa-
 rat, nec hominem cum animalibus, quae ratione
 carent, nec cum lapidibus ligna propter naturae
 dissimilitudinem. Sed cum Deo quidem nihil com-
 parari potest. Homo autem cum homine compara-
 tur, et lignum cum ligno, et lapis cum lapide. Ac
 de his quidem nemo dicit, *melius, sed magis, et*
plus, ut Joseph magis formosus est, quam fra-
 tres ejus, et Rachel magis pulchra, quam Lia, et
 stella non est melior, quam alia stella, sed potius
 differt in claritate. At de illis, quae genere diversa

¹ Psal. LXXXIII, 11. ² Prov. VIII, 10, 11. ³ Isa. LVI, 4. ⁴ Psal. LXXXIII, 7. ⁵ Psal. LXXXV, 8.

sunt, cum loquimur, tam voce hæc, *melius*, recte utitur, quemadmodum de sapientia, et lapidibus dictum est. Quare si dixisset Apostolus: Tantum angelis Filius præstat, aut tanto major est, possetis dicere, Filium cum angelis conferri. Nunc autem cum dicat, illum tanto angelis meliorem, tantumque ab illis distare quantum a servis filius distat, eum ab angelis natura diversum esse demonstrat. Cumque rursus dicat, eum omnia fundasse, declarat, ipsum ab omnibus rebus procreatis diversam naturam habere. Idcirco enim et Filius non dixit: *Pater melior me est*, ne quis se a Patris natura alienum diceret, sed dixit, *major me est*¹, non ulla tamen magnitudine, nec tempore, sed ob id quod ex Patre genitus est. Quin etiam Apostolus ipse non præcipue dixit, *Tanto melior angelis factus*, ut Verbi naturam a rerum procreatarum natura per comparisonem distingueret, cum nihil ei comparari valeat, quæ prorsus alia diversaque sit, sed potius, ut Verbi peregrinationem in carne, et consilii ejus in genere humano servando dispositionem, respiciens ostenderet, hoc non esse simile eorum, qui præcessissent, ut quantum ab illis differret, qui ab ipso prius fuerant missi, tanto etiam gratiam ab ipso et per ipsum allatam angelorum ministerio meliorem esse constaret. Servorum enim illud tantum erat, ut fructus repeterent, filii vero, ut quæ debebantur, condonaret, vineamque transferret *Tanto melioris testamenti sponsor factus est Jesus*². Et rursus: *Nunc autem præstantius ministerium assumptus, quanto melioris etiam testamenti mediator est, quod quidem melioribus promissis sancitum est. Nihil enim ad perfectionem adduxit lex, sed introductio fuit melioris spei*³. Et rursus: *Necessè*, inquit, *erat exemplaria quidem cælestium his mundari, ipsa vero cælestia melioribus hostiis, quam istis*⁴. *Melius*, et hic, et ubique ad Dominum refert, qui et melior, et alius est, quam res ipsæ procreatæ. Mellior enim est ipsis hostia, melior in ipsam spes, et meliora promissa ab ipso allata, non tanquam magna cum parvis comparata, sed ut alios omnino naturæ, quandoquidem et is, qui illa ministravit, melior est rebus ipsis procreatis. Et illud: *Sponsor factus est*, indicat sponsonem ab illo pro nobis factam. Sicut enim Verbum existens factus est caro, quod tamen ad carnem referimus, quæ quidem facta et creata est, sic et hoc loco illud, *factus*, ad testamenti ministerium refertur ab Apostolo. Illud, *Fias mihi in Deum protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias*⁵, et illud: *Dominus factus est refugium pauperi*⁶, et quæcumque his similia in divinis Scripturis inveniuntur, si ad Filium, quod quidem fortasse verius est, referri dicunt: animadvertant homines sanctos non optare, ut sibi sit adjutor, et domus refugii, quatenus creatus est. Quamobrem et verba illa, *factus*, et *fecit*, et *creavit*, sic accipiant, ut ad ejus in carne præsentiam

A ἄλληλα, τότε τὸ κρείττον πρὸς τὸ διαλλέττον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται. Εἰ μὲν οὖν εἰρηκῶς ἦν ὁ Ἀπόστολος, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὁ Υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει, ἢ τοσοῦτῳ μείζων ἐστίν, ἦν ἂν ἡμῖν πρόφασις, ὡς συγκρινόμενου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων κρείττονα αὐτὸν εἶναι, καὶ τοσοῦτῳ διαφέρειν, ὅσην διέστηκεν οὐκ δούλων, δεικνυσὶν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως. Λέγων δὲ πάλιν αὐτὸν εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ πάντα, δεικνυσὶν αὐτὸν ἄλλον εἶναι πάντων τῶν γενητῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ εἴρηκεν, Ὁ Πατήρ μου κρείττω μὴ ἔστιν, ἵνα ἔξοντις τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπολάβῃ, ἀλλὰ μείζων εἶπεν οὐ μαγέθει τι, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ αὐτὸς οὐ τὴν οὐσίαν προσηγουμένως τοῦ Λόγου συγκρίνει θέλων πρὸς τὰ γενητὰ ἐλεγε, τοσοῦτῳ κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων· ἀσύγκριτον γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο ἐστίν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἑνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου βλέπων, καὶ τὴν ἴτε γενομένην παρ' αὐτοῦ αἰκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι τούτον τοῖς κρείτερον, ἵνα ὅσην τῇ φύσει διαφέρει τῶν προσηγορευμένων παρ' αὐτοῦ, τοσοῦτῳ καὶ πλέον παρὰ τούτου, καὶ διὰ τούτου γενομένη χάρις κρείττων τῆς δι' ἀγγέλων διακονίας γένηται. Δούλων μὲν γὰρ ἦν ἀπαιτεῖν μόνον τοὺς καρπῶς, υἱοῦ δὲ καὶ δεσπότου χαρίσασθαι τὰς ὀφειλάς, καὶ μεταθεῖναι τὸν ἀμπελώνα. Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γεγονός ἐγγυος Ἰησοῦς. Καὶ πάλιν, *Νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τετυχηκας λειτουργίας, ὅσην καὶ κρείττονος ἐστὶν διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθετήται. Καὶ οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐκείσασωγῆ δὲ κρείττονος ἐλπίδος. Καὶ αὐθίς φησιν· Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὀποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν τούτοις καθαρῖσθαι, αὐτῶ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσιν θεσλαῖς παρὰ ταῦτα. Τὰ ἄρα κρείττον καὶ νῦν, καὶ δι' ὧν τῷ Κυρίῳ ἀνατίθησι, τῷ κρείττονι καὶ ἄλλῳ παρὰ τὰ γενητὰ τυγχάνοντι. Κρείττων γὰρ ἡ δι' αὐτοῦ θεσλα. Κρείττων ἡ ἐν αὐτῷ ἐπίς, καὶ αἱ δι' αὐτοῦ ἐπαγγελίαι, οὐκ ὡς πρὸς μικρὰ μεγάλα συγκρινόμενοι, ἀλλ' ὡς ἄλλαι πρὸς ἄλλα τὴν φύσιν τυγχάνουσαι· ἐπεὶ καὶ ὁ ταῦτα οἰκονομήσας κρείττων τῶν γενητῶν ἐστὶ. Καὶ τὸ λεγόμενον πάλιν, *γένονεν ἐγγυος*, τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην σημαίνει ὑπὲρ ἡμῶν ἐγγύην. Ὡς γὰρ Λόγος ὦν σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ γενέσθαι τῇ σαρκὶ λογιζόμεθα· γενητὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη κτιστὴ τυγχάνουσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ *γένονεν* εἰς τὴν τῆς Διαθήκης διακονίαν λογίζεται ὁ Ἀπόστολος. Γέγραπται τάλιν, *Γενού μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαι με· καὶ πάλιν· Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγῆ τῷ πένητι, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν ταῖς θελαῖς Γραφαῖς εὐρίσκειται. Εἰ μὲν οὖν εἰς τὴν Υἱὸν ταῦτα εἰρησθαί λέγουσιν, ὃ τάχα καὶ μᾶλλον ἀληθὲς ἐστὶν, ἐπιγνώτωσαν ὅτι μὴ ὅτι γενητὸν αὐτὸν ἀξιοῦσι γενέσθαι βοηθὸν αὐτοῖς, καὶ οἶκον καταφυγῆς οἱ ἄγιοι. Καὶ λοιπὸν τὸ γενόμενος,**

¹ Joan. xiv, 28.

² Hebr. vii, 22.

³ Hebr. viii, 6.

⁴ Hebr. ix, 25.

⁵ Psal. lxx, 3.

⁶ Psal. ix, 10.

καὶ τὸ ἐποίησε, καὶ τὸ ἐκτίσεν εἰς τὴν ἑσαρκίαν ἁ
αὐτοῦ παρουσίαν λαμβανένωσαν. Τότε γὰρ γέγονε
βοηθός, καὶ εἰκός καταφυγῆς, ὅτε τῷ σώματι αὐτοῦ
τὰς ἀμαρτίας; ἡμῶν ἀνηγγεγεν ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ
ἔλεγε Ἐδύτε, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ περιφο-
ρισμένοι, καθὼς ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν
Πατέρα λέγωσιν εἰρησθαι τὰ ῥήματα, ἕρα καὶ
ἐπειθὴ καὶ ἐνταῦθα γέγραπται τὸ γενοῦ, καὶ τὸ
ἐγένετο, τοσοῦτον ἐπιχειρήσουσιν, ὡς καὶ περὶ τοῦ
Λόγου ἑαυτοῦ τοιαῦτα διαλογίζεσθαι. Φίρει γὰρ αὐ-
τοῖς ἡ ἀκολουθία τοιαῦτα περὶ τοῦ Πατρὸς ὑπο-
νοεῖν, οἷα καὶ περὶ τοῦ Λόγου φαντάζονται.

Ἐκ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδείκνυσιν δεῖ
γνησίος καὶ ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἕκ τοῦ
κατὰ Ἀρειανῶν β' λόγον.

Μὴ ὄντος Υἱοῦ, πῶς ἕρα τὸν Θεὸν κτίστην εἶναι
λέγετε; Εἰ γὰρ διὰ Λόγου καὶ ἐν σοφίᾳ πάντα τὰ γι-
νόμενα γίνονται, χωρὶς δὲ τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο,
οὐκ ἔχει καθ' ὑμᾶς, ἐν ᾧ, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιᾷ.
Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν αὐτῆς ἡ θεία οὐσία, ἀλλ'
ἐρημος κατ' αὐτοὺς ὡς φῶς μὴ φωτίζον, καὶ πηγὴ
ξηρὰ, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγον-
τας οὐκ αἰσχύνονται; Καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ
φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προβάλλοντες; οὐκ
ἐρυθριῶσιν; Εἰ δὲ τὰ ἐκτός, καὶ οὐκ ὄντα πρότερον
βουλόμενος αὐτὰ εἶναι δημιουργεῖ, καὶ γίνονται τού-
των ποιητῆς, πολλῶ πρότερον εἴη ἂν Πατὴρ γεννήμα-
τος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ βούλεσθαι περὶ
τῶν μὴ ὄντων διδῶσαι τῷ Θεῷ, διατὶ μὴ τὸ ὑπερκαί-
μενον τῆς βουλῆσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ Θεοῦ;
Ἵπεραναδέβηκε δὲ τῆς βουλῆσεως τὸ πεφυκέναι καὶ
εἶναι αὐτὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ τοίνυν τὸ
πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐκ ὑπῆρξε κατὰ τὴν
ἐκείνων ἀγνοίαν, πῶς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ
βούλησιν, γένοιτ' ἂν; Πρότερον δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ
δευτέρον ἡ κτίσις. Καὶ δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητῆς ὢν
ὁ Θεός; ἔχει καὶ τὴν δημιουργικὴν Λόγον οὐκ ἐξωθεν,
ἀλλ' ἴδιον ἑαυτοῦ. Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ῥητέον· Εἰ τὸ
βούλεσθαι ἔχει, καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ποιητικόν ἐστὶ,
καὶ ἀρκεῖ τὸ βούλημα αὐτοῦ πρὸς σύστασιν τῶν γινο-
μένων, ὁ δὲ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ ποιητικὸς, καὶ δη-
μιουργός, οὐκ ἀμφίβολον ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ Πα-
τρὸς ζῶσα βουλή, καὶ ἐνούσιος ἐνέργεια, καὶ Λόγος
ἀληθινός ἐν ᾧ καὶ συνέστηκε καὶ διοικεῖται τὰ
πάντα καλῶς. Οὐδεὶς δὲ διατάσειεν ὡς ὁ ἀρμόζων τῆς
ἀρμονίας καὶ τῶν ἀρμολογούμενων πρόεστι. Καὶ δευτέ-
ρον ἐστὶ καθὰ προεῖπον, τὸ δημιουργεῖν τοῦ γεννᾶν
τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὅταν ἡ ἡ οὐσία ποιήμα, ἢ κτίσμα,
τότε τὸ ἐποίησε, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ τὸ ἐκτίσε
κυρίως ἐπ' αὐτῶν λέγεται, καὶ σημαίνει τὸ ποιήμα.
Ὅταν δὲ ἡ οὐσία γέννημα ἢ, καὶ Υἱός, τότε τὸ
ἐποίησε, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ τὸ ἐκτίσεν οὐκ ἐπι-
κυρίως ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, οὐδὲ ποιήμα σημαίνει, ἀλλ'
ἀνεὶ τοῦ ἐγέννησε τῷ ἐποίησεν ἀδιεφάρη τις κέχρη-
ται ῥήματι. Πολλάκις γοῦν πατέρες τοὺς ἐξ αὐτῶν
φύστας δούλους αὐτοὺς ἐνομάζουσι, καὶ οὐκ ἀρνοῦν-
ται τὸ γνησίον τῆς φύσεως· καὶ πολλάκις τοὺς
ἰδίου δούλους φιλοφρονούμενοι τέκνα καλοῦσι, καὶ

¹ Matth. xi, 28.

referantur. Tunc enim factus est adiutor, et donus
refugii, quando corpore suo peccata nostra in li-
gnum sustulit, et dixit: Venite ad me omnes, qui
laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos¹. Sin
ad Patrem ea referenda dixerint, cum et hic scri-
ptum sit: factus, et factus est, tanta videntur eas
confidentia et arrogantia, ut Deum etiam factum
dicant, et quæ de Verbo ipsius asserunt, eadem
ad illum referant. Id enim ex verbis ipsis conse-
quitur, ut eadem de Patre cogitent, quæ de Verbo
comminiscuntur.

Multis argumentis ostendit, Filium esse ejusdem essen-
tiæ cum Patre. Ex secundo libro contra Arianos.

Si Filius non est, quomodo Deum creatorem esse
B dicitis? Nam si per Verbum, et in sapientia fiunt
omnia, et sine hoc fieri nihil potest, non habet per
vos, in quo et per quod omnia facit. Quod si divi-
na ipsius essentia per vos secunda non est, sed
sterilis, inquit luminis non illustrantis, et fontis
aridi, cur non erubescitis, cum illum vim pro-
creandi habere dicitis? Nonne vos pudet, cum id
aufertis ei, quod ad naturam pertinet, illud, quod
ad voluntatem spectat concedere? Quod si ea
quæ sunt extrinsecas, et quæ non erant prius,
cum vult illa esse, facit, et est eorum procreator,
multo magis est Filii ex propria essentia Pater.
Nam si Deo voluntatem in rebus procreandis con-
ceditis, cur in eo illud, quod hac voluntate super-
ius est, non agnoscitis? Præstat enim ipsum natura
esse, et esse proprii Verbi Patrem, quam voluntate
mundum constituere. Quod si illi stultitia vestra
admititur id, quod naturale est, quomodo suppetet
illud, quod est voluntarium? Prius enim est Ver-
bum, deinde res procreata. Quod si rerum procrea-
tor est, et Verbum habet nimirum non extrinsecas,
sed proprium ex se. Hoc enim rursus est repeten-
dum. Si voluntatem habet eam, quæ rerum effec-
trix est, et quæ ad res condendas satis est, Verbum
autem ipsius est efficiens et creans, non est dubium
quin Verbum ipsum sit viva voluntas Patris, et
actio per essentiam existens, et Verbum illud verum,
quo præclare cuncta constituit et moderatur. Nul-
lus autem ambiget, quin is, qui concinne res dis-
ponit, concentu ipso et rebus ordine constitutis
prior sit, posteriusque, ut ante diximus, sit apud
Deum mandum procreare, quam Filium gignere.
Quamobrem cum de re, quæ facta creatæ est,
verba fiunt, tunc illis vocibus fecit, et facta est,
et creavit, aut creata est, recte utimur, ut opus ipsum
demonstretur; at cum res, de qua loquimur, et Fi-
lius est, tunc illæ voces non adhibentur, aut certe
adhibentur improprie. Ut cum patres a se genitos
filios appellant servos, non tamen veros esse filios
negant; aut cum domini, humanitate et benevo-
lentiâ quadam adducti servos vocant filios, non
tamen se eorum esse dominos abnuunt. Illic enim

patres auctoritate utuntur sua, hic autem domini benignitate. Sara quidem Abraham dominum suum appellabat, quamvis non esset serva, sed conjux. Et Apostolus Philemoni domino servum Onesimum ut fratrem reconciliavit. Bersabee vero, licet mater esset, filium vocavit servum; sic enim Davidem allocuta est: *Salomonem*, inquit, *servum tuum*. Deinde et Nathan propheta ingressus, eadem quæ illa locutus est: *Quoniam Salomonem*, inquit, *servum tuum*. Non veriti sunt Filium nominare servum. Attamen et David audiens, filium proprium intellexit: et illi qui loquebantur eum esse legitimum filium non ignorabant, cum vellet illum, quem servum appellabant, patris heredem fieri; erat enim naturalis filius Davidis. Eodem modo cum de Servatore nostro, quem vere Filium confitentur, homines sancti dicunt, eum fidem esse illi, qui ipsum fecit, aut cum ipse de se: *Dominus*, inquit, *creavit me*¹, et *Ego servus sum*, inquit, *tuis et filius ancillæ tuæ*²: hæc et alia ejusmodi cum quidem audiant, ne Filii negent proprietatem ex Patre. Alioquin cum audientes Salomonem servum dici, filium tamen confitentur, nonne digni sunt, qui millies pereant, nisi eandem de Domino cogitationem suscipiant? præsertim si, cum audiunt *germen*, et *Verbum*, et *sapientiam*, has voces ita conantur detorquere, ut naturam, et Filium vere genitum ex Patre negent; audientes autem verba, quæ rei factæ congruunt, de illo dici, statim conferuntur, ut Filium natura factum opinentur, et Verbum negent, cum tamen possint omnia illa verba, quoniam factus est homo, ad humanitatem ejus referre. Quamquam Ezechias, ut apud Isaiam scriptum est, optans dicebat: *Ex hac die filios faciam*, hoc est, gignam. Et Eva, cum peperisset Cain, *Possedi*, inquit, *hominem per Deum*³, cum dicere debuisset, *Peperi*, quippe quæ de partu mentionem fecerat. Neque tamen propterea quod dixit, *Possedi*, putaret aliquis, eam emisse Cain, non autem peperisse. Et patriarcha Jacob sic allocutus est Joseph, *Nunc igitur*, inquit, *duo filii, qui facti sunt tibi in Ægypto prius, quam ego in Ægyptum venirem ad te, mei sunt, Ephraim et Manasses*. Et de Job ita scriptum est, *Facti sunt ei septem filii, et filia tres*. Quomodo enim Moyses dixit in lege: *Si fuerit cupiam filii*, et, *Si filium fecerit*. Ecce quomodo filios, qui geniti sunt, factos dicant, cum probe sciant fore, ut intelligantur esse filii, nec quidquam referre, utrum facere, an gignere, an possidere dicas, quod natura et veritas cogitationem hominis ad se trahit. Quamobrem quærentibus, utrum Dominus factus creatusque sit, ita respondendum est, ut ipsi prius vicissim interrogentur, an Filium, et Verbum, et sapientiam esse fateantur. Hoc enim concessa statim omnis dubitatio et controversia tollitur. Neque enim res facta Filius, aut Verbum esse potest, neque rursus Filius, res facta. Animadvertite autem quantum error consequatur, si Filium dicamus esse

¹ Prov. viii, 22. ² Psal. cxv, 16. ³ Gen. iv, 1.

οὐ κρύπτουσι τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν κτῆσιν. Τὸ μὲν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας ὡς πατέρας λέγουσι, τὸ δὲ φιλανθρωπικῶς ὀνομάζουσι. Σάρρα γοῦν τὸν Ἀβραὰμ κύριον ἐκάλε, καίτοι μὴ δούλη, ἀλλὰ σύζυγος οὖσα. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος Φιλήμονι τῷ κτησαμένῳ συνηῖπεν ὡς ἀδελφὸν Ὀνήσιμον τὸν δούλον· ἢ δὲ Βηρσαβὲλ, καίτοι: μήτηρ οὖσα, τὸν υἱὸν ἐκάλει δούλον, λέγουσα τῷ πατρὶ, *τὸν δούλόν σου Σολομώννα*. Εἶτα καὶ Νάθαν ὁ προφήτης εἰσελθὼν, τὰ αὐτὰ ἐκείνη εἶπε τῷ Δαβὶδ, ὅτι *Σολομώννα τὸν δούλόν σου*, καὶ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δούλον. Ἀκούων γὰρ κάκεινος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν. καὶ οὗτοι δὲ λέγοντες οὕτως οὐκ ἠγνοῦν τὸ γνήσιον. Κληρονόμον γοῦν ἔξουσιν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, ὃν ὡς δούλον ἐκάλουν, ἦν γὰρ υἱὸς τῆ φύσει τοῦ Δαβὶδ. Οὕτως οὖν καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου Υἱοῦ καὶ φύσει Λόγου ὄντος, ἂν λέγωσιν οἱ ἄγιοι, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ἢ αὐτὸς περὶ ἐαυτοῦ ἀνλέγει, *Κύριος ἐκτίσέ με*, καὶ, *Ἐγὼ δούλός σου καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου*, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὴ διὰ τοῦτο ἀρνεῖσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἰδιότητα. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀκούοντες; Σολομώννα δούλον, ὁμολογοῦσιν υἱὸν, πῶς οὐ πολλάκις ἀπολωλέναι ἔδικαιον εἶναι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάνοιαν οὐ σώζουσιν; Ἄλλ' ὅταν μὲν ἀκούωσι γέννημα, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεύειν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς; τοῦ Υἱοῦ ἀκούσαντες δὲ ποιήματος φωνᾶς; καὶ λέξεις, εὐθύς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποίημα τὸν Υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν Λόγον, καίτοι δυνάμενοι διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀνθρώπων αὐτὸν πάσα; τὰς τοιαύτας λέξεις ἐπιβρίπτειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Ὁ γοῦν Ἐζεκιᾶς, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐα γέγραπται, εὐχόμενος εἶπεν, *Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον πατρία ποιήσω*, ἀντὶ τοῦ γεννήσω. Ἡ Εὐα εὐτακούσα τὸν Κατὶν εἶπεν, *Ἐκνησάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ*· ἀντὶ τοῦ τεκεῖν ἄρα καὶ αὐτὴ τῇ ἐκνησάμην εἰρηκε. Καὶ γὰρ πρότερον εἰπούσα τὸν τόκον, ὡς εἶπεν εἶπε τῇ ἐκνησάμην. Καὶ οὐ διὰ τὸ ἐκνησάμην νομίζουσιν ἂν τις ἐξωθεν ἤγορασθαι τὸν Κατὶν, καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετέχθαι. Καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ εἶπε τῷ Ἰωσήφ, *Νῦν οὖν οἱ δύο υἱοὶ σου οἱ γενόμενοι σοι ἐν Αἰγύπτῳ πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν πρὸς σέ εἰς Αἴγυπτον ἔμοι εἰσιν*. Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς. Καὶ ἡ Γραφή δὲ περὶ τοῦ Ἰωβ φησὶν, *Ἐγένοντο υἱοὶ ἐπὶ αὐτῷ, καὶ θυγατέρες τρεῖς*· ὡς περὶ καὶ Μωσῆς εἶρηκεν ἐν τῷ νόμῳ· *Ἐὰν δὲ γένηται τιμι υἱοὶ, καὶ, Ἄν ποιήσῃ υἱόν*. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας, ὡς γενομένου; καὶ ποιηθέντας εἰρηκασιν, εἰδότες, ὅτι ἔω; ὁμολογοῦνται υἱοὶ, καὶ ἀν λέγει τις, ὅτι ἐγένοντο, ἢ ἐκτισάμην, ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει· ἢ γὰρ φύσις καὶ ἢ ἀλήθεια ἔλακε τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτήν. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητοῦντας, εἰ ποίημα, ἢ κτίσμα ἐστὶν ὁ Κύριος, χρὴ πρότερον λέγειν, εἰ Υἱὸς ἐστὶ, καὶ Λόγος, καὶ σοφία. Τοῦτων γὰρ ἀποδεικνυμένων, ἐκβάλλεται εὐθύς, καὶ παύεται ἢ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος ὑπόνοια. Οὕτε γὰρ τὸ ποίημα Υἱὸς καὶ Λόγος ἂν εἴη, οὔτε ὁ Υἱὸς

ποίημα ἂν εἴη. Σκοπεῖτε γὰρ πόσον ἔχει πῶμα τὸ λέγειν ποίημα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λέγει του Σολομῶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ ὅτι *Σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει εἰς κρίσιν*. (Ὀυκοῦν εἰ ποίημα ἔστιν ὁ Λόγος, ἀχθήσεται παρ' ὁμῶν καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν. Καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ κρίσις, κρινομένου τοῦ κριτοῦ; Εἰ δ' οὕτως γέγραπται *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*, σπαράττει πάλιν αὐτοὺς τοῦτο νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πίντων λέγεσθαι καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ *πιστὸν*, ὅτι πιστεύων ἐκδέχεται τῆς πίστεως τὴν μισθὸν, ὡρα καὶ διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν Μωσὲν μὲν λέγοντι, *Θεὸς πιστὸς*, τῷ Ἀποστόλῳ δὲ γράφοντι, *Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐπίσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε*. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οἱ ἅγιοι οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διανοοῦνται· ἀλλ' ἐγίνωσκον θεπλοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ Γραφῇ περὶ τοῦ πιστοῦ, τὸ μὲν ὡς πιστεῦον, τὸ δὲ ὡς ἀξιόπιστον· καὶ ἐπὶ μὲν ἐπ' ἀνθρώπων, τὸ δὲ ἐπὶ Θεοῦ ἀρμύζειν. Πιστὸς γοῦν Ἀβραάμ, ὅτι, τῷ λαλοῦντι πεπίστευκε Θεῷ· πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι καθὼς ψάλλει Δαβὶδ, *Πιστὸς ἔστι ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὁ Κύριος*, καὶ ἀξιόπιστος, καὶ ἀδύνατον ἔστι ψεύσασθαι. Καὶ τὸ γράφεται τοῖνον πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοίτητα, οὐδ' ὅτι πιστεύων εὐάρετος γέγονεν, ἀλλ' ὅτι Υἱὸς ὢν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ πιστὸς ἔστι καὶ αὐτὸς, ὀφείλων πιστεῦσθαι, ἐν οἷς ἂν λέγη καὶ ποιῇ, αὐτὸς ἀτρεπτος μένων, καὶ μὴ ἀλλοσεύμενος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ, καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ. Οὐ τοῖνον τὰ πρὸ τῆς κτίσεως εἰς γ' ὕμενος ὁ Ἀπόστολος εἰρηκεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Πότε γὰρ ἀπεστάλη, ἢ ὀπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; Πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα; Καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει, καὶ προσφέρει τῷ Πατρὶ, λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἰλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ τὴν οὐσίαν ἄρα τοῦ Λόγου, οὐδὲ τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ φύσει γέννησιν σημάδια θεῶν ὁ Ἀπόστολος εἰρηκε *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*, μὴ γένοιτο· ποιῶν γὰρ ἔστιν ὁ Λόγος, οὐ ποιούμενος αὐτός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἂν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸν Ἀαρῶν ἱστορίας.

Ἐκ τῆς κατὰ τὸν Ἀαρῶν ἱστορίας τὸ κατὰ Χρωτὸν μυστήριον παριστῶν ἐλέγχει τοὺς περὶ τὴν αὐτὸν συναλλεμένους. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οὕτω ὁ Ἀαρῶν οὐ γαγέννηται ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ ἀνθρώπος· καὶ μετὰ χρόνον ὅτε ὁ Θεός ἠθέλησε γέγονεν ἀρχιερεὺς, καὶ γέγονεν οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἐκ τῶν συνήθων ἱματίων γνωριζόμενος, ἀλλ' ἐπενδύσασκόμενος τὴν ἐπιωμαίδα, τὸ λογιεῖον, τὸν ποδήρη, καὶ αἱ γυναῖκες μὲν εἰργάσαντο προστάξει τοῦ Θεοῦ, ἐν ταῦτοις δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερεν. Οὕτω τοῖνον καὶ ὁ Κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ Πατήρ ὑπὲρ πάντων λύτρον δοθῆναι, καὶ πᾶσι χαρίσασθαι,

¹ Eccle. xii, 14. ² Hebr. iii, 2. ³ Deut. vii, 9.

A factum. *Cuncta quæ fiunt, ut inquit Salomon in Ecclesiaste, Deus in iudicium adducet* ¹. Quare si Verbum est res facta, nobiscum in iudicium adducetur. Ecquod autem iudicium erit, si iudex ipse iudicabitur? Quod si perturbantur, quoniam scriptum est, *eum esse fidelem ei, qui fecit ipsum* ², quod existiment hanc vocem, *fidelem*, ita de illo ut de omnibus accipi, cum is qui fidelis est, hoc est qui credit, mercedem accipiat, videant, ne hoc nomine Moysem etiam in crimen vocent, qui, *Deus*, inquit, *fidelis est* ³, et Apostolum ipsum illa scribentem: *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis* ⁴. Sciendum est igitur vires sanctos non ea, quæ hominibus conveniunt, in Deum conferre, sed vocem hanc, *fidelem*, in Scriptura dupliciter accipi. Nam fidelis dicitur is, qui credit, et is, qui dignus est, ut ei credatur. Illud hominibus congruit, hoc Deo. Proinde fidelis Abraham, qui Deo loquenti credidit; fidelis est Deus, quoniam, ut David cecinit, *Fidelis est Dominus in omnibus verbis suis* ⁵, et dignus, cui fides habeatur, et mentiri non potest. Et locus igitur ille ubi scriptum est, *fidelem esse ei, qui fecit ipsum*, non ita est intelligendus, ut ad similitudinem hominum credens placuerit, sed quod cum sit veri Dei Filius, fidelis est etiam ipse, hoc est dignus, cui fides habeatur in omnibus, quæ vel facit, vel dicit; stabilis enim et ipse est, et non mutatur, quantum ad humanam dispositionem, et ad ejus in carne adventum pertinet. Non enim ab Apostolo id dictum est de illo antequam creatus est, sed posteaquam Verbum caro factum est. Quando enim missus est? nonne quando carnem nostram induit? Quando princeps confessionis nostræ factus est? nonne quando corpus suum, cum se pro nobis obtulisset, a mortuis excitavit? Et nunc accedentes ad fidem suam adducit, et offert Patri, cum omnes redemerit, et omnibus Deum placaverit. Absit igitur, ut credamus, Apostolum dixisse, *fidelem eum esse illi, qui fecit ipsum*, ut Verbi essentiam et ortum ex Patre significaret, (Verbum enim facit, non autem fit), sed ut ejus ad homines descensum et pontificatum ostenderet, quem facile ex lege et historia Aaron poteris intelligere.

Ex Aaron historia mysterium Christi constituens arguit illos, qui de ipso minus recte sentiunt. Ex eodem libro.

Ille Aaron non pontifex, sed homo natus est. Post autem, quando placuit Deo, factus est, sed ita, ut non ex solitis vestimentis agnosceretur, sed superhumerali et rationale et tunicam indueret, quæ quidem ornamenta mandato Dei mulieres consecerant. His indutus in sancta ingrediebatur, et pro populo sacrificium faciebat. Sic et Dominus initio quidem Verbum erat, sed quando voluit Pater illum sacrificio pro omnibus oblato placari, tunc, ut Aaron tunicam, sic Verbum carnem huma-

¹ I Cor. x, 13. ² Psal. cxxiv, 15.

solum novit Patrem nisi proprium illius est Verbum? Quomodo autem proprium ipsius sit, si creatum est? si vernus ejus Filius, et ex ipso non est? Quod autem Filius sit, et solus proprius, non autem opus factum creatumve, Pater ipsius ostendit, *Filius*, inquit, *meus es tu*¹. Et: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*². Quamobrem et angeli ministrabant ei, ut qui ab illis natura diversus esset, et ab ipsis adoratur, non ut qui gloria præstet, sed qui plane alius sit, quam reliquæ res procreatæ, et ipsi etiam angeli, utpote solus Patris proprius per essentialiam Filius. Etenim si, ut gloria excellens, adoraretur, quicunque præstarent et excellerent, ab inferioribus essent adorandi. Hoc autem non fit. Nec res ulla creata rem creatam adorat, sed servus dominum, et quæ creata sunt, adorant Deum. Petrus quidem apostolus Cornelium volentem se adorare prohibet, *Et ego*, inquit, *homo sum*³. Et angelus in Apocalypsi ad Joannem, qui volebat ipsum adorare, *Vide*, inquit, *ne feceris. Conserveus tuus ego sum, et fratrum tuorum prophetarum, et eorum, qui observant verba libri hujus. Deum adora*⁴. Quare Deus solus est adorandus, id quod norunt etiam ipsi angeli. Quamvis enim inter illos alius alii gloria antecellat, omnes tamen creati sunt, ideoque non adorari, sed adorare Dominum debent. Patrem quidem Sampsonis Manue, qui volebat angelo sacrificium offerre, cohibuit angelus, *Ne mihi*, inquit, *sed Deo sacrificia*⁵. At Dominus ab angelis adoratur, scriptum enim est: *Et adorent eum omnes angeli Dei*⁶; et ab omnibus gentibus: *Et adorabunt te*, inquit Isaias, *et vocabunt tibi. Quoniam in te Deus est, et non est alius Deus præter te*⁷. Discipulos quidem adorantes non solum admittit, verum etiam certiores facit, quis ipse sit, *Nonne vos*, inquit, *vocatis me magistrum, et Dominum? et bene facitis, sum enim*⁸. Et Thomam dicentem, *Dominus meus, et Deus meus*⁹, permittit dicere; atque adeo non prohibens probat. Est enim, quemadmodum et alii prophetæ dicunt, et David ipse canit, *Dominus virtutum, et Dominus Sabaoth, et Deus verus, et omnipotens*¹⁰. Cur autem non eodem mandato, quo facta sunt omnia, factus sit Filius a Deo, aut cur per hunc, qui factus est etiam ipse, omnia facta sint, dicant ipsi. Quamvis enim omnia, quæ dicunt, sint absurda et a ratione aliena, audent tamen ita loqui: Deus, inquit, cum vellet rerum omnium universitatem procreare, videret autem eam esse naturam ipsarum, ut non posset a se, qui immensus est, procreationem capere, solus solum unum fecit, et creavit, et hunc Filium et Verbum appellavit, ut ejus opera et reliqua omnia deinceps fieri possent. Quis non ex verbis istis absolutam eorum impietatem agnoscat, quam sibi ipsi multa cum impietate miscentes non erubescunt tanquam ebrii a veritate desicere? Nam si dixerint, Deum, ne in re-

καὶ μόνος βλέπων τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν ἔγω μόνος, εἰ μὴ μόνος ἴδιος ἦν αὐτοῦ; Ὡς δ' ἂν ἴδιος, εἰ κτίσμα ἦν, καὶ μὴ Υἱὸς ἀληθινός, καὶ ἐξ αὐτοῦ; Υἱὸν δὲ αὐτὸν καὶ μόνον ἴδιον δαίκνουσιν αὐτοῦ ὁ Πατήρ, καὶ οὐ κτίσμα λέγων, Υἱός μου εἰ σὺ καὶ, Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδοκήσα. Αἰ καὶ διηκόνουσιν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄλλοι παρ' αὐτοῦσιν ὄντι, καὶ προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, οὐχ ὡς τῇ δόξῃ μαζῶν, ἀλλ' ὡς ἄλλοι παρὰ πάντα τὰ κτίσματα. καὶ παρ' ἐκείνους ὢν, μόνος δὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος ὢν κατ' οὐσίαν Υἱός. Εἰ γὰρ ὡς τῇ δόξῃ ὑπερέχων προσκυνεῖτο, ἴδει καὶ ἕκαστον τῶν ὑποδεθηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως κτίσματι γὰρ κτίσμα οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δούλος δεσπότην, καὶ κτίσμα Θεόν. Πέτρος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνήσαι θέλοντα τὴν Κορνήλιον κωλύει λέγων, ὅτι *Κἀγὼ ἄνθρωπός εἰμι*, ἄγγελος δὲ θέλοντα προσκυνήσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀποκαλύψει κωλύει λέγων· *Ὅρα μὴ, σύνδουλός σου εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. Τῷ Θεῷ προσκύνησον*. Οὐκ οὖν Θεοῦ ἔστι μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι. Καὶ τοῦτο ἴσασιν καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι καὶ ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ κτίσμα πάντες εἰσὶ, καὶ οὐκ εἰσὶ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν Δεσπότην. Τὴν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμψὼν τὸν Μανουὲ θέλοντα θυσιάαν προσενεγκεῖν τῷ ἄγγελῳ ἐκώλυσεν ὁ ἄγγελος λέγων· *Μὴ ἐμοί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ προσένεγκε*. Ὁ δὲ Κύριος παρὰ ἀγγέλων προσκυνεῖται· γέγραπται γάρ, *Καὶ προσκυνήσατωσαν αὐτὸν πάντες ἄγγελοι Θεοῦ*· καὶ παρὰ πάντων τῶν ἔθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαίας φησὶ· *Καὶ προσκυνήσουσίν σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται*· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πληρ σου. Τοὺς τε μαθητὰς προσκυνούντας δέχεται, καὶ πληροφορεῖ τούτους, ὅστις ἐστὶ, λέγων, *Οὐχ ὄψεσθε με λέγετε ὁ Κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος; καὶ καλῶς λέγετε*. Εἰμὶ γάρ. Καὶ τὸν Θωμᾶν λέγοντα· *Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου*, συγχωρεῖ λέγειν, καὶ μᾶλλον ἀποδέχεται μὴ κωλύων αὐτόν. Ἔστι γὰρ αὐτός, ὡς οἱ τε ἄλλοι προφήται λέγουσιν, καὶ Ἀβελὲ ψάλλον, *Κύριος τῶν δυνάμεων, καὶ Κύριος Σαβιῶθ, καὶ Θεός ἀληθινός, καὶ Παντοκράτωρ*. Τίνοσ; οὖν ἔνεκεν οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ τῷ προτάγματι, ᾧ γέγονε καὶ ὁ Υἱός; Ἡ διατί διὰ τούτου τὰ πάντα γέγονε, καίτοι καὶ αὐτοῦ γεννητοῦ τυγχάνοντος; λεγέτωσαν. Ἀλογίζα μὲν πᾶσα παρ' αὐτοῖσ; φασὶ δὲ ὁμοῦ, ὡς ἄρα θέλων ὁ Θεός τὴν γεννητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ εἴωρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκράτου καὶ παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτελεῖ μόνος μόνος ἕνα, καὶ κατεῖ τούτον Υἱὸν καὶ Λόγον, ἵνα, τούτου μέσου γανομένου, οὕτω λαβὼν τὰ πάντα ἐκ αὐτοῦ γενέσθαι δυναθῆ. Πῶς οὖν οὐκ ἐν τῆς αὐτῶν τέλεισιν ἐκ τούτων καταγωγή ἀσθελας, ἦν μετὰ πολλῆς τῆς ἀφροσύνης αὐτοῖσ; κεράσσαντες οὐκ ἐρυθροῦσιν, οὕτω καταμεθύνοντες τῆς ἀληθείας; Εἰ μὲν γὰρ διὰ

¹ Psal. ii, 7. ² Matth. xi, 27. ³ Act. x, 26. ⁴ Isai. lxxv, 14. ⁵ Joan. xiii, 15. ⁶ Joan. xx, 28.

⁷ Apoc. xix, 10. ⁸ Jud. xiii, 16. ⁹ Psal. xcvi, 8. ¹⁰ Psal. xliii, 10.

τὸ κάμναι τὸν Θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν φήσους μόνον αὐτὸν πεποιημέναι τὸν Υἱὸν, καταβοῶσι τούτων πᾶσα μὲν ἡ κτίσις οὐκ ἄξια φεγγομένων περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαίας λέγων, Θεὸς αἰώνιος ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς οὐ πειράσει, οὐδὲ κοπιᾷσει, οὐδὲ ἐστιν ἐξεύρωσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὡς ἀπεικων ὁ Θεὸς τὰ ἅλα ἐργάσασθαι, τὸν μὲν Υἱὸν μόνον ἐργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα τῷ Υἱῷ ἐνεχείρισε, τοῦτο μὲν ἀνάξιον Θεοῦ· οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐν τῷ Θεῷ τῦφος· ἐκτρέφει δὲ αὐτοὺς ὁμοῦ, ὁ Κύριος λέγων, Οὐχὶ δύο στρουθίαι ἀσσαρῶν πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωλεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ πάλιν, Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τὸ ἐνδύσθησθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλείον ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, οὗτοι οὐκ ἀσπείρουσιν οὐδὲ θερρίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς τὰς ἀποθήκας. καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἐτρέφει αὐτὰ. Οὐχ ὑμεῖς μάλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύραται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ οὐ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ κηθεῖ. Λέγω δὲ ὑμῖν, οὗτοι οὐδὲ Σολομῶν ἐν δόξῃ τῆς δόξης αὐτοῦ περιβάλλετο ὡς ἐν τούτων. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέντυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι! Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον Θεοῦ προνοεῖσθαι καὶ μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, τριχῶς κεφαλῆς, καὶ στρουθίαν, καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. Ὅν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητὴς ἐστὶ διὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἰδίου. Ἄλλω; τε καὶ μείζον τὸ ἄτοπον τοῖς; τοῦτο λέγουσιν ἀπαντὰ. Αἰτιροῦσι γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν· καὶ τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἔργον, τὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ διδάσασιν ἔργα, δέον ἢ καὶ τὰ πάντα μετὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνονται, μὴ λέγειν αὐτὸν ἕνα τῶν ποιημάτων εἶναι. Ἐπειτα δὲ κἀκεῖνος ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξειε τὴν ἀνοίαν. Εἰ καὶ ὁ Λόγος τῆς γενητῆς; φύσεως ἐστὶ, πῶς, αὐτῆς ἀδυνατίου τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ αὐτουργίαν, μὲν οὕτως ἐκ πάντων ἠδυνήθη παρὰ τῆς ἀγελήτου καὶ ἀχραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ γανέσθαι, ὡς ὑμεῖς; λέγετε; Ἀνάγκη γὰρ ἢ τούτου δυναμένου καὶ πᾶσαν δύνασθαι, ἢ πάσης ἀδυνατίου τυγχανούσης, μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν Λόγον. Εἰς γὰρ ἐστὶ τῶν γενητῶν καὶ οὗτος καθ' ὑμᾶς. Εἰ, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτουργίας, μεσίτου χρεῖα γέγονεν, ἀνάγκη πᾶσα, γενητοῦ καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Λόγου, μέσου χρεῖαν εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τούτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης. Κἂν ἐκείνου δὲ τις εὐρεθῇ μέσος, κἂν ἑτέρου χρεῖα μεσίτου δι' ἐκεῖνον, καὶ οὕτω τις ἐκαναβαίνων, καὶ διερευνῶν τῇ λογισμῷ εὐρήσει

A liquis rebus procreandis defatigaretur, solum ipsum Filium fecisse, cum ipsa rerum procreatarum universitas reclamabit, et voce quodammodo clarissima dicet, eos, quæ Deo indigna sunt, loqui, tum scriptis suis illos compescet Isaias, Deus, inquit, æternus, qui fecit summitates terræ, non esuriat, neque defatigabitur, neque est inventio prudentiæ ejus. Sin affirmaverint, Deum fecisse Filium solum, eique rerum universitatem, quam ipse creare dedignaretur; commississe, et hoc Deo indignum esse constabit, cum in eo nulla sit superbia. Et Dominus sententiam eorum evertet: Nonne duo, inquit, passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in cælis est? Et rursum: Nolite, inquit, solliciti esse animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus, quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque nent, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos illis antecellitis? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad statum suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, neque Salomon in omni gloria sua vestiebatur, sicut unum ex his. Si autem fenum agri, quod hodie est, et eras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, modicæ fidei! Quare si Deo non est indignum, ut tam parva, nempe capillum capitis, et passeret, et fenum agri curet, nec eadem ut faciat indignum est Deo. Quibus enim consulit et prospicit, eorum etiam per Verbum proprium effector est. Quid? quod majus etiam incommodum ita loquentes consequitur? Dividunt enim res procreatas ab ipsa procreatione, et hanc Dei opus esse volunt, illas autem opera Filii esse contendunt. Perspicuum autem est, aut omnia simul cum Filio a Deo Patre fieri, aut si per Filium omnia fiunt, ipsum Filium eorum, quæ fiunt, non esse unum. In hoc præterea stultitia istorum coarguitur. Nam si ipsum quoque Verbum factæ est naturæ, quomodo, cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non facta et purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis? Necesse enim ut si Verbum potest, et omnia possint, aut si hæc non possunt, ne Verbum quidem possit, siquidem Verbum, ut ipsi sentiunt, est unum ex iis, quæ facta sunt. Ad hæc si propterea quod natura, quæ creatur et fit, ipsius Dei procreationem capere non valet, necesse fuit, ut medium aliquod fieret, si et Verbum procreatum est, medio fuit aliquo opus ad ejus procreationem. Quod si ita sit, et medium hoc rursum alio medio, et aliud alio deinceps indigebit, atque ita erit necessaria infinita mediormum multitudo, nec res novo semper egentes medio unquam consistent. At enim Deus per Mosem eduxit populum ex Ægypto, et per eundem, quamvis esset homo, legem dedit. Ex quo,

¹ Matth. x, 29. ² Matth. vi, 25 sqq.

inquant, constat similia per aliud simile fieri posse. Quæ isti cum dicunt, mirer, cur non se in latebris condant, ne præ pudore confundantur. Moses non ad creandum missus est, neque ad vocandum ea, quæ non sunt, ut essent, neque ad sui similes homines conflandos et effingendos, sed ad munus hoc observandum, ut Dei verba populo et Pharaoni regi nuntiaret. Quis autem infinitam in his differentiam non videt, cum legationis munere fungi et ministrare sit eorum, quæ creata et serva sunt, proprium, facere autem et procreare solius Dei, et Verbi ipsius, et sapientis? Quapropter nullus inveniet, quemquam procreare, nisi solum Dei Verbum. Omnia enim in sapientia facta sunt, et sine Verbo ne unum quidem factum est: ad alia autem munera obeunda non unus ex omnibus deligitur, sed multi, quos vult ipse Deus. Multi enim adsunt archangeli, multi Throni, multæ Potestates, multæ Dominationes, innnumerabilia denique præsto sunt millia ministrorum, qui prompti exspectant mittentis imperium. Prophetæ præterea multi, et apostoli duodecim, et Paulus, et Moses ipse, nec solus tamen, sed et Aaron cum ipso, et alii item septuaginta duo discipuli repleti Spiritu sancto, et Mosi successit Josue filius Nave, et huic ipsi Judices, et his non unus, sed multi reges. Quod si creatus, et unus ex iis qui facti sunt, erat Filius, esse multos ejusmodi filios oportebat, ut multos ejusmodi ministros haberet Deus, quemadmodum et in aliis ordinibus multi sunt. Quod si non licet hoc intueri, sed cum multæ res creatæ sint, unum duntaxat Verbum est, quis non animadvertit Filium a rebus omnibus procreatis ita differre, ut nihil æquale cum illis habeat, sed omnia cum Patre propria et paria? Quamobrem non multa sunt Verba; sed unum Patris Verbum, et una imago Dei. At sol etiam, inquant, solus est, et terra una. Eadem ratione dicant etiam aquam esse unam, et ignem esse unum, homines imperiti, qui nesciunt unumquodque eorum, quæ facta sunt, sic unum esse natura sua, ut non ob id tamen ad ejusmodi munus exsequendum sit idoneum. Sic enim singula unum sunt, ut mutua quasi membra quædam inter se sint, et unum quodammodo corpus mundum conficiant. Quod si Filium etiam talem existimant, repellantur ab omnibus, ut qui partem universitatis Verbum asserant, et partem ejusmodi, quæ sine aliis partibus commissum sibi munus obire non possit. Istuc autem si plane constat esse impium, agnoscant Verbum non procreatum, sed omnium procreatorem. At enim ita factum et creatum affirmant, ut ab effectore suo tanquam a magistro didicerit procreare, atque ita præceptori Deo inservire. Hæc enim et Asterius sophista, ut qui didicit negare Deum, ausus est litterarum monumentis mandare, nec animadvertit, quam absurda sint, quæ ex his consequuntur. Nam si creandi ratio doceri potest, caveant, ne Deum etiam ipsum non natura, sed doctrina pro-

Α πολὺν ὄχλον ἐπιβρέοντα μεσίων, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὀποσθῆναι τὴν κτίσιν, ἀεὶ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἐτέρου μεσίτου, διὰ τὸ πάντας εἶναι τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μεταστῆναι τῆς πρὸς μόνου τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ὡς ἡμεῖς λέγομεν. Ἄλλ' ἰδοὺ, φησὶ, καὶ διὰ Μωσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον ἔδωκε, καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου. Ὡστε δυνατὸν καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλοῦντομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνῃ ἀπενέγκωνται. Μωϋσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαόν, καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα Φαραῶ. Β Ἔχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφορὰν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γενητῶν καὶ δούλων ἐστὶ, τὸ δὲ δημιουργεῖν καὶ κτίζειν μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τοῦ ἰδίου Λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς σοφίας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἂν τις ἄλλον εὗροι, ἢ μόνον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, καὶ χωρὶς τοῦ Λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἓν· πρὸς δὲ τὰς διακονίας οὐκ εἰς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοὶ εἰσιν, οὓς ἂν θέλῃ πέμπειν ὁ Κύριος. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἄγγελοι, πολλοὶ δὲ θρόνοι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυριότητες, χίλια χιλιάδες, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκασιν λειτουργῶν καὶ ἐτοιμῶν εἰς τὸ ἐξαποστῆλθαι. Καὶ προφηταὶ μὲν πολλοί, καὶ ἀπόστολοι δέκα καὶ δύο, καὶ Παῦλος, καὶ Μωϋσῆς; δὲ αὐτὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἐβδομήκοντα Πνεύματος ἐπιτηρώθησαν ἀγίου. Καὶ Μωϋσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ Ναυῆ, κάκεινον οἰκρεῖται, κάκεινους οὐκ εἰς, ἀλλὰ πλείστοι βασιλεῖς. Ἐπερ οὖν κτίσμα ἦν, καὶ τῶν γενητῶν ὁ Υἱὸς, ἔδει πολλοὺς εἶναι τοιοῦτους Υἱοὺς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιοῦτους διακόνους ἔχη ὁ Θεὸς, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πληθὸς ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ Λόγος εἰς ἐστὶ, τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ τούτων, ὅτι ὁ Υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἰδιότητα; Ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ Λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἰς τοῦ ἐνὸς Πατρὸς Λόγος, καὶ μία τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἐστίν. Ἄλλ' ἰδοὺ, φησὶ, καὶ ὁ ἥλιος μόνος εἰς, καὶ ἡ γῆ μία. Καὶ οἱ ἄφρονες εἰπάτωσαν, ὅτι καὶ ὕδωρ ἓν, καὶ πῦρ ἓν, ἵνα ἀκούσωσιν ὅτι τῶν γενομένων ἕκαστον ἓν μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγγχειρισμένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἐστὶν ἱκανὸν καὶ μόνον αὐτάρκως, ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὡσπερ ἀλλήλων, ὄντα μέλη ἓν, καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος εἶναι νομίζοντες τῶν πάντων τὸν Λόγον, καὶ μέρος οὐκ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγγχειρισθεῖσιν αὐτῷ λειτουργίαν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυσσεβές ἐστίν, ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. Ἄλλ' εἰρηκασιν, ὅτι κτίσμα ἐστὶ, καὶ τῶν γενητῶν, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάρθηκα τὸ δημιουργεῖν.

καὶ οὕτως ὑπερέτεσε τῷ διδάξαντι τῷ Θεῷ. Ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ἔ σοφιστής, ὡς μαθῶν ἀρμεῖσθαι τὸν Κύριον, γράψαι τετράμηνον, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. Ἐὶ γὰρ διδασκόν ἐστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπεύσασαν, μὴ καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα εἰπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμη δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατόν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐπειτα, εἰ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτέτακτο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἐτι σοφία ἐστὶ δεομένη μαθημάτων; Τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; σοφία γὰρ οὐκ ἦν λακκομένη διδασκαλίας. Κενὸν ἄρα τι πρᾶγμα ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας. Καὶ ἐπὶ τοσούτων ἔσται σοφία, ἕως ἂν, ὁ μαθήθηκε, φυλάττη. Ὁ γὰρ μὴ φύσει τινι, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. Τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐ Χριστιανῶν, ἀλλ' Ἑλλήνων ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν τινι προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν Θεὸν εισάγουσιν εἰ ἀφρονες· φθόνον μὲν, ὅτι μὴ πολλοὺς δημιουργεῖν ἐδίδαξαν, ἢ ὡσπερ πολλοὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ αὐτοῦ ὡσιν· ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ, ἡ ὀπουργοῦ χρεῖαν ἔσχε, καίτοι δευτερείας καὶ τῆς γεννητῆς φύσεως, δυνατῆς οὕσης γίνεσθαι πρὸς μόνου τοῦ Θεοῦ. εἰ γε κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς γεννητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδέποτε ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐνδεής, μὴ γένετο. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, *Ἠλήθης εἰμι*. Οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ Λόγος, ἀλλ' τῶν αἰῶνων καὶ σοφία ὢν τοῦ Πατρὸς· τὸ τοῦ Πατρὸς ἐργάζεται. Οὐδὲ τῆς τῶν γεννητῶν ἔνεκεν ἐργασίας τὸν Υἱὸν πεποίηκεν. Ἐοῦ γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος, πάλιν ἐργαζόμενος ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐφησεν· *Ὁ Πατὴρ μου ὡς ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼν ἐργάζομαι*. Εἰ δὲ καθ' ἑμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσεται, φαίνεται δὲ ὁ Πατὴρ καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν ἐργαζόμενος, περιτετὴ καθ' ἑμᾶς· κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ ποιητοῦ Υἱοῦ ποιησις. Ἄλλως τε θεῖαι ὄλως θέλων κτίσαι ζῆται τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρνούμενος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστήσαι περὶ ὧν ἂν αὐτῷ θεαί; Καὶ μὲν αἱ Γραφαὶ λέγουσι, *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν*; Εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἰκανὸν ἐστὶν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, περιτετὴ πάλιν καθ' ἑμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεῖα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωυσεῖος, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς σελήνης ὑμῶν δίδεικται σαφῶς. Κάκεινο πάλιν ὑμᾶς ἐντρίψει. Εἰ θέλων ὁ Θεὸς τὴν γεννητὴν κτίσαι φύσιν, καὶ περὶ ταύτης βουλευσάμενος ἐπεισέει, καὶ κτίζει τὸν Υἱὸν καθ' ἑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ σκοπεῖτε πόσῃ ἀσίθειαν φθέγγεσθαι τετολήμακα. Πρῶτον μὲν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ Υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγωνῶς, καὶ οὐκ ἡμεῖς δι' αὐτόν. Οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται, ὥστε χεῖρον αὐτὸν ἡμῶν μᾶλλον ἔχειν. καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, ὡσπερ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Οὐ γὰρ ἐπιστῆθη,

A creatorem esse dicant, ut possit etiam artem obli-
visci. Præterea si sapientia Dei discendo assecuta
est, ut procrearet, quomodo sapientia est, cum in-
digeat disciplina? Quid porro erat ante quam dis-
ciceret? Sapientia enim dici non poterat, quam scien-
tia et peritia vacaret. Inanis ergo res erat, nec ve-
re sapientia, sed progressu ipso sapientiæ nomen
obtinerebat. Et tandiu erit sapientia, quandiu id,
quod didicit, conservabit. Quod enim non natura
insutum est, sed doctrina partum, dedisci aliquando
potest. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non pro-
fecto Christianorum, sed gentilium est. Etenim si
facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam
vel etiam imbecillitatem stulte in Deum indu-
cunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit
creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum
sunt archangeli et angeli, ita et multi essent
creatores: imbecillitatem vero, quia non solus res
poterit facere, sed adjutore et administro opus
habuerit: quanquam factam naturam a solo Deo
feri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius
qui, ut putant, est factus, a Deo solo potuit fieri.
Verum nulla recerte opus habet Deus: absit. Ipse
enim dixit: *Plenus sum*¹. Nec item Verbum dis-
cendo factus est creator: sed cum sit imago et
sapientia Patris, ea quæ sunt Patris efficiunt. Nec
etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum
causa: namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus
agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater
meus usque modo operatur, et ego operor*². Quod
si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ
post illum existunt, produceret, et ipse tamen
Pater post editum Filium operatur: supervacua
sane est hujusmodi Filii procreatio. Quanquam
cum vellet res procreare, cur medii cujusquam
operam exquisivit, cum ejus voluntas, ad ea, quæ
illi placent, consuecenda satis sit? Sic enim Scripturæ
testantur his verbis: *Omnia, quæcunque voluit,
fecit*³. et, *Voluntati ejus quis resistit?* Quod si
voluntas ejus satis est ad rerum omnium procrea-
tionem, ex sententia ipsorum alterius opera medii
supervacanea est. Nam Mosis, et solis, et lunæ exem-
plum, quod afferunt, nullius esse momenti decla-
ratum est. Jam, ut hoc etiam argumento confuten-
tur, si Deus volens rerum universitatem procreare,
deque ea re consulens excogitat et creat Filium,
ut ipsi dicunt, videant quantam impietatem au-
deant pronuntiare. Primum videtur ipse Filius
propter nos factus esse, non autem nos propter
illum. Non enim nos propter ipsum creati sumus,
sed ipse propter nos factus est, ut nobis potius ille
gratiam debeat, quam nos illi, quemadmodum et
mulier viro. *Non enim, inquit, vir propter mulierem,
sed mulier propter virum*⁴. Quare sicut vir est
imago et gloria Dei, mulier autem est gloria viri,
ita nos imago Dei et gloria ipsius facti sumus,
Filius autem imago nostra, et ad gloriam nostram

¹ Joan. v, 17. ² Psal. cxvii, 5. ³ I Cor. xi, 14.

factus est. Et nos quidem facti sumus, ut essemus. Dei autem Verbum propter nos, non ut esset, sed ut nobis usui esset tanquam instrumentum factum est, ut non ex ipso nos, sed ipsum ex usu nostro consisteret. Qui hec vel tantummodo cogitant, nonne omnem stultitiam superant? Etenim si propter nos factum est Verbum, ne prius quidem, quam nos, est apud Deum. Neque enim Deus habens illud in se de nobis consuluit, sed nos habens in se consuluit, ut isti dicunt, de ipso Verbo. Hoc autem si ita est, fortasse ne voluit quidem Filium Pater. Non enim volens ipsum creavit, sed volens nos, propter nos illum fecit. Post nos enim ipsum excogitavit. Quamobrem ex impiorum sententia sequitur, ut supervacaneum sit rerum instrumentum, quarum causa factus est. Jam si Filius, ut qui solus posset a Deo solo fieri, ab eo factus est, nos autem, ut qui non possemus a Deo fieri, per Verbum facti sumus, cur non prius etiam de ipso, ut quod fieri posset, consuluit Deus, sed de nobis? Aut cur non illud, cum sit ejusmodi, nobis imbecillis pretulit? Aut cur prius ipsum faciens, non prius etiam de ipso deliberat? Aut cur prius de nobis consulens, non priores etiam nos fecit, cum ejus voluntas satissit ad res constituendas? sed prius illud creat, de nobis autem prius consulit, et ille priores non vult? Quid? quod volens nos creare, et de nobis consulens res creatas appellat: Verbum autem, quod propter nos facit, Filium, et hæredem proprium vocat? Æquius autem erat, ut nos quorum gratia et Verbum facit, filios appellaret. An perspicuum est Deum prius cogitare et velle hunc, qui Filius est, et propter quem et omnes nos facit? Quando enim Deus aut Mosem alloquitur aut Abraham promittit, tunc audientes illi respondent, hic quidem, *Quomodo*, inquit, *id sciam*? ille autem: *Mitte*, inquit, *alium*?. Et rursus: *Si me*, inquit, *interrogaverint quod illi est nomen, quid illis respondebo*? Horum enim uterque Verbum habet medium, et sapientiam Dei, Patris propositum cognoscentem. At quando Verbum agit et creat, non est illic interrogatio et responsio. In ipso enim Pater est, et Verbum in Patre. Sed satis est velle, et protinus opus perfectum est, ut propositi quidem ac voluntatis indicium sit illa vox, *Dixit*, verbis autem illis, *et factum est ita*, opus per Verbum et sapientiam, in qua et Patris voluntas est, factum ostendatur.

καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ· ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται, ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ἢ γνώρισμα, τὸ εἶπε· τῷ δὲ καὶ ἐγένετο οὕτω, τὸ ἔργον σημαίνεται, τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας, ἐν ἧ καὶ βούλησις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς.

Ex eodem libro. In Arianos, inter quos et Samosatensis comprehenditur, quoniam et ipse censuit, Filium Dei nihil aliud esse nisi Verbum enuntiatum, et mandatum divinum, quo Pater tanquam artifex ut instrumento mechanico usus est ad rerum universitatem constituendam.

Quomodo, inquit, Filius ab omni æternitate po-

¹ Gen. xv, 8 ² Exod. iv, 13. ³ Exod. iii, 15.

Α φησὶν ἡ Γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα. Ἄρ' οὖν, ὡς περ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ ὄψα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ ὄψα ἀνδρός ἐστίν, οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς ὄψαν αὐτοῦ γεγόναμεν, ἡ δὲ Υἱὸς ἡμῶν ἐστὶν εἰκὼν, καὶ εἰς ἡμῶν ὄψαν ὁπίσθη; Καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ἑμᾶς οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρεῖαν, ὡς ὄργανον πεποιεῖται, ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρεῖας συνίστασθαι; Καὶ πῶς; οὐκ ἔβασαν ἀνοίαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι; Καὶ γὰρ, εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ περὶ ἡμῶν βουλεύεται, ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἑαυτῷ βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοι φασὶ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, τάχα οὐδὲ ὄλωσ' ἤθελε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ. Οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἐκτίσεν, ἀλλ' ἡμᾶς θέλων δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν, ὥστε κατὰ τοὺς ἀπεδοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν Υἱὸν, τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον τῶν γενομένων, ὧν ἐνεκεν καὶ ἐκτίσθη. Εἰ δὲ ὡς; δυνατὸς ὁ Υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι διὰ τοῦ Λόγου γεγόναμεν, ἵνατὶ μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατοῦ ὄντος; αὐτοῦ, περὶ αὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; ἢ διατὶ τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει τῶν ἀσθενῶν; ἢ διατὶ πρῶτον αὐτὸν ποιῶν, οὐχὶ καὶ περὶ πρῶτου αὐτοῦ βουλεύεται; ἢ διατὶ περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρῶτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἵκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν ὄντων σύστασιν, ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτίζει, περὶ δὲ ἡμᾶς πρῶτον βουλεύεται, καὶ πρῶτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεστίτου; καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτίζει, καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος κτίσμα καλεῖ, ἐκεῖνον δὲ, ὅν δι' ἡμᾶς ὀμιλοῦμεν, Υἱὸν καλεῖ καὶ ἴδιον κληρονομόν; Ἐδεῖ δὲ ἡμᾶς, ὧν ἐνεκεν καὶ τοῦτον ποιεῖ, τοῦ μὲν ἡμῶν καλεῖσθαι. Ἡ δὲ ὄλον, ὅτι τοῦτον Υἱὸν ὄντα, τοῦτον καὶ προεθυμείται καὶ θέλει, δι' ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. Ὅταν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἢ τῷ Μωϋσῆ ὀμιλῇ, ἢ τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγέλληται, τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται. Καὶ ὁ μὲν λέγει, *Κατὰ τί γνώσωμαι*; ὁ δὲ, *Προχέρισται ἄλλον*. Καὶ πάλιν, *Ἐὰν ἐρωτήσωσί με τί δρομα αὐτῷ, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς*; Ἐχει γὰρ τούτων ἕκαστος τὸν μεσπεύοντα Λόγον, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς. Ὅταν δὲ ἐργάζεται αὐτὸς, καὶ κτίζει ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ἐρώτησις, καὶ ἀπόκλισις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ.

Κατὰ Ἀρειανῶν, οἷς καὶ τὸν Σαμοσατῆα συμπαλαμβάνει. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Λόγον προφορικὸν καὶ πρῶταγμα θεῖον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔδογματιζε, τὸν τε Πατέρα ἐν σχηματικῆς χειρὸς τοῦτῳ κατῆρησθαι διὰ τὴν ὄργανον μηχανικὸν εἰς τὴν τοῦ κοίτηματος διακόσμησιν. Πῶς, φησὶ, δύναται ὁ Υἱὸς αἰδίως συνυπάρχειν

τῷ Πατρὶ; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων ἄ test simul esse cum Patre? Etenim filii post tempus
 μετὰ χρόνον υἱοὶ γίνονται. Καὶ ὁ μὲν πατήρ τριά- homines ex hominibus fiunt; et cum, verbi causa,
 κωντα τυχὸν ἔτων ἔστιν, ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε pater triginta annorum est, tunc filius genitus
 γεννηθείς, καὶ ὅπως πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν πρὶν principium habet; nullusque omnino hominis filius
 γεννηθῆ. Πάλιν δὲ ψιθυρίζουσι, Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς erat antequam gigneretur? Rursumque garrunt ad
 λόγος εἶναι; ἢ ὁ λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ; Ὁ γὰρ ἀν- hunc modum: Filius Verbum esse, aut Verbum
 θρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκαίμενος, μόνον ἐσή- imago Dei, quando verbum hominis ex syllabis
 μανε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέ- constans solum loquentis cogitationem indicat, et
 πτυται καὶ ἠφάνισται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς περ simul ac prolatum est, dissipatur et evanescit?
 ἐπιλαθόμενοι τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγ- Isti quidem earum rationem, quibus ante confutati
 χων, πάλιν διαλογίζονται τοιαῦτα. Ὁ δὲ τῆς ἀλη- sunt, obliiti, hæc iterum asserunt, sed veritatis
 θεΐας λόγος ἐλέγχει τοῦτους οὕτως· Ἐ μὲν περὶ verbum eos refellit hoc modo: Si de homine quo-
 ἀνθρώπου τινὸς; λογίζονται, ἀνθρωπίνως; καὶ περὶ piam disserunt, humano more de verbo, deque filio
 τοῦ λόγου αὐτοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λογισέσθωσαν. B ipsius loquantur. Sin de Deo, qui homines pro-
 Εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους; creavit, non humana, sed excellentiore quadam
 μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἄλλως ὑπὲρ τῆν τῶν ἀν- ratione de illo cogitent. Qualis enim genitor est,
 θρώπων φύσιν διανοεῖσθωσαν. Ὅποιος γὰρ ἂν εἴη ὁ talis est etiam qui gignitur necessario. Et qualis
 γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι. Καὶ est verbi pater, tale nimirum est verbum ejus.
 ἵποιος ἂν εἴη ὁ τοῦ λόγου πατήρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ Quapropter homo in tempore genitus, in tem-
 ὁ λόγος αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἀνθρώπος ἐν χρόνῳ γενό- pore et ipse illum gignit. Et quoniam ex ni-
 μενος, ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον. Καὶ hile factus est homo, idcirco verbum etiam illius
 ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μη ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λό- in nihilum redigitur et aboletur. Deus autem,
 γος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει. Ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ὡς ut Scriptura testatur, non est, sicut homines sunt,
 ἀνθρωπός ἐστι· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· ἀλλ' ὢν sed est ille, qui est, et qui semper est¹. Itaque et
 ἐστι, καὶ ἀεὶ ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὢν Verbum ejus vere est, et ab omni æternitate cum
 ἐστι, καὶ ἀιδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαύ- Patre est, tanquam splendor lucis. Atque hominum
 γασμα φωτός. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ quidem verbum ex syllabis constat, neque vivit,
 συλλαβῶν ἐστὶ συγκαίμενος, καὶ οὕτε ζῆ, οὔτε τι neque quidquam agit, sed tantum loquentis sen-
 ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λα- tentiam explicat, et solum exit, et præterit, nec
 λούοντος; διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε, καὶ παρήλθε C amplius apparet: quippe quod nec erat antequam
 μηκέτι φανούμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως πρὶν λαλή- enuntiaretur. Quare nec vivit, nec agit quidquam,
 θῆναι. Διὸ οὔτε ζῆ, οὔτε ἐνεργεῖ, οὔτε ὅλως ἀνθρω- nec omnino verbum hominis homo est. Hoc autem
 πός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος. Πάσχει δὲ τοῦτο, accidit, ut ante dixi, quoniam et homo, qui ver-
 καθὼς προείπον, ἐπειδὴ καὶ ὁ γεννῶν τοῦτον ἀνθρω- bum hoc parit, ex nihilo naturam habet. At Dei Ver-
 πος ἐκ τοῦ μη ὄντος. ἔχει τὴν φύσιν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ bum non, ut aliquis dicat, ore pronuntiat, nec edit
 λόγος, οὐκ ὡς ἂν τις εἴποι, προφορικὸς ἐστίν, οὐδὲ vocis sonum, neque quod mandat ac præcipit Deus,
 φέτος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξει Θεὸν τοῦτό ἐστίν id Filius est, sed uti lux et splendor, sic est germēn
 Υἱός, ἀλλ' ὡς φῶς, καὶ ἀπαύγασμα οὕτως ἐστὶ γέν- perfectum ex perfecto. Quamobrem et Deus est, et
 νημα τέλειον ἐκ τελείου. Διὸ καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, imago Dei. Et Deus enim, inquit, erat Verbum. Ac ho-
 καὶ Θεός. Καὶ Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ λόγος· Καὶ οἱ minam quidem verba re nihil sunt. Quocirca non ver-
 μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν εἰσὶν εἰς ἐνέργειαν. bis, sed manibus agunt homines. Quia manus exsi-
 Διὸ καὶ οὐ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνθρώπος stant, verba autem nihil habent firmamenti. At Dei
 ἐργάζεται, ὅτι αὐταὶ μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ λόγος αὐ- Verbum, ut Apostolus ait², vivit, et efficax est, et
 τοῦ οὐκ ὑφίσταται. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὡς εἶπεν penetrabilius omni gladio ancipiti, et pertingit us-
 ὁ Ἀπόστολος, ζῶν ἐστίν, καὶ ἐνεργῆς; καὶ τομώτε- D que ad divisionem animi et spiritus. Deceat enim,
 ρος ὑπὲρ πάντων μάχαιραν διστομον, καὶ δικνού- ut cum unus esset Deus, una item esset imago ip-
 μενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἐπρεπε sius, et Verbum unum, et una sapientia. Quamob-
 γὰρ, ἑνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, rem miror, cur isti, cum unus sit Deus, opinionis
 καὶ ἓνα τὴν τούτου λόγον, καὶ μίαν τὴν τούτου σο- errore multas sibi imagines, et sapientias, et verba
 φίαν. Διὸ καὶ θαυμάζω πως, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, confinxerint. Atque aliud quidem proprium, et na-
 οὔτοι κατὰ τὰς ἰδίαις ἐπινοίας πολλὰς εἰκόνας, καὶ tura Verbum Patris, quo Filium etiam fecit, esse
 σοφίας, καὶ λόγους ἐπινοήσαν. Καὶ ἄλλον μὲν εἶναι dicunt. Nam vere Filium opinione dici Verbum,
 τὸν ἴδιον καὶ φύσει λόγον τοῦ Πατρὸς λέγουσιν, ἐν sicut etiam vitis, et via dicitur, et ostium, lignum
 φῶ καὶ τὴν Υἱὸν πεποίηκε τὸν δὲ ἀληθῶς; Υἱὸν κατ' esse veram illam Patris sapientiam, quæ non genita
 ἐπίτηκον λέγεσθαι λόγον, ὡς ἀμπελον, καὶ ὄδον, καὶ cum ipso consistit, qua Filium fecit eum, quem quod
 αὐτόν φασιν, ἕλληθ' ἔμνητοι εἶναι τὴν ἰδίαν καὶ ἀλη-

¹ Ex d. iii, 14. ² Hebr. iv, 12.

novit. Hæc illi dum obloquuntur, nonne omni odio sunt digni? Si enim, ut ipsi putant, non quia genitus est a Patre, nec propter essentialitatem Filius est, sed propter illa, quæ loquendi facultate prædita sunt Verbum est, et propter illa quæ sapientia sunt ornata, sapientia dicitur, ut virtus ob illa quæ virtutem habent: Filius item vocatus est propter nos, qui a se filii facti sumus, et propter illa fortasse, quæ sunt, habet, ut sit. Quid igitur erit ipse? neque enim est horum quidquam, et hæc sunt duntaxat ipsius nomina, quibus propter nos decoratus est, cum existendi speciem tantum habeat. Verum ista diabolica est, vel deterior etiam cogitatio. Siquidem Verbum Dei nomine tantum opinantur esse, cum se ipsi vere putent existere. Quæ porro verborum portenta sunt ista, ut sapientiam dicant simul esse cum Patre, hanc autem Christum esse negent, sed cum multæ sint virtutes, et sapientia creatæ, Christum earum unam asserant esse, eumque cum bruchiis et læcistis comparent? Quid? nonne plane vafri, veteratores, malitiosique sunt qui audientes nos dicere, Verbum simul esse cum Patre, calumniantur, et, Duo ergo, inquit, non genita constituitis? At ipsi dicentes ipsius sapientiam non esse genitam non animadvertunt idem reprehensionis telum contra se posse retorqueri. Etenim isthæc ipsa eorum opinio nonne plane stulta est, dum dicitur non genitam sapientiam simul existentem cum Deo esse Deum? Aliquid enim simul esse dicitur, non quia secum, sed quia cum aliquo sit. Quemadmodum Evangelistæ de Domino dicunt, Simul erat cum discipulis, non quia secum ipse, sed quia cum illis erat. Nisi vero compositum esse Deum affirmaverint, habereque sapientiam, quæ nec ipsa genita sit, connexam, et complementem ipsius essentialitatem, quam quidem sapientiam mundi effectricem inducunt, ut ejus procreationem adimant Filio, et Verbi ac sapientiae abutuntur nomine, aliudque sibi Verbum et sapientiam confingentes, verum Dei Verbum et veram ac solam Dei sapientiam negant, atque ita homines impii Manichæos imitantur.

Ex eodem libro.

Quemadmodum cum audimus Joannem dicentem: *Verbum caro factum est*¹, non Verbum ipsum totum carnem intelligimus, sed carnem induisse, atque hominem factum esse, et cum audimus: *Christus factus est maledictum pro nobis*², et: *Qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit*³, non totum esse factum maledictionem, aut peccatum intelligimus, sed maledictionem nostram, ut ait Apostolus, suscepisse, ut nos a maledictione liberaret, peccata vero nostra, ut inquit Isaias⁴, ipsum talisse, eaque, ut Petrus ait⁵, in corpore suo sustulisse super lignum: sic cum audiverimus illud

A θινὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς, τὴν ἀγεννητὴς συνπαρχουσαν αὐτῷ, ἐν ἣ καὶ τὸν Υἱὸν ποιήσας ὄνοματι κατὰ μετουσίαν ἐκείνης σοφίαν αὐτόν. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φθειγξάμενοι, πῶς οὐκ ἄξειε πάντος μίσους εἶναι; Εἰ γὰρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἀίδιον τῆς οὐσίας Υἱὸς ἐστίν, ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ Λόγος, καὶ διὰ τὰ σοφίζεμενα σοφία, καὶ διὰ τὰ δυνατούμενα δύναιμι λέγεται, πάντως που καὶ διὰ τοὺς παρ' αὐτοῦ υἱοποιούμενους Υἱὸς ἐκλήθη, καὶ τάχα διὰ τὰ ὄντα ἔχει καὶ τὸ εἶναι. Τί οὖν ἄρα λοιπὸν ἐστὶν αὐτός; Οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη τούτων αὐτός, εἰ ὄνοματι μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνον τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει δι' ἡμᾶς, καὶ τοῖς ὀνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. Ἀλλὰ τοῦτο διαβολικὴ μάλλον ἐστὶν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλεῖστον, ὅτι αὐτοὺς μὲν ἀληθῶς ὕπεσταναι θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνόματι μόνον νομίζουσιν εἶναι. Πῶς δὲ σὺ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, λέγειν μὲν σοφίαν συνπαρχουσαν τῷ Πατρὶ, μὴ λέγειν δὲ ταύτην τὸν Χριστόν, ἀλλὰ πολλὰς δυνάμεις κτιστὰς, καὶ σοφίαν εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὸν Κύριον, τὸν καὶ τῇ κάμπτῃ καὶ τῇ ἀκριδί παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; Πῶς δὲ οὐ πανούργου, ὅτι παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνπαρχεῖν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, γογγύζουσιν εὐθύς φάσκοντες, Οὐκοῦν δύο ἀγέννητα λέγετε; Αὐτοὶ δὲ λέγοντες ἀγέννητον τὴν αὐτοῦ σοφίαν, οὐχ ὁρῶσι κατ' αὐτῶν φθάνουσαν, ἢ αἰτιῶνται ματαίαν μέμψιν. Καὶ γὰρ κάκεινη πάλιν αὐτῶν ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρὰ, λέγειν τὴν ἀγέννητον συνπαρχουσαν τῷ Θεῷ σοφίαν αὐτὴν εἶναι τὸν Θεόν; τὸ γὰρ συνπαρχον οὐχ ἑαυτῷ, τινὲ δὲ συνπαρχεῖ, ὡς περὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν οἱ εὐαγγελισταί, ὅτι συὴν τοῖς μαθηταῖς. Οὐ γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συὴν. Εἰ μὴ ἄρα σύμθετον εἴποιεν τὸν Θεὸν ἔχοντα συμπεπλεγμένην, ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὴν σοφίαν ἀγέννητον οὖσαν καὶ αὐτὴν, ἦντινα καὶ δημιουργὸν εἰσάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν ἀφέλωται. Καὶ τῷ μὲν ὀνόματι τοῦ Λόγου, καὶ τῆς σοφίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες ἀρνοῦνται τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ὄντως καὶ μόνην σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ Μανιχαῖος λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

D Ὡσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ αὐτὸν ὄλον σάρκα νοοῦμεν τὸν Λόγον, ἀλλὰ σάρκα ἐνδυσάμενον, καὶ γενόμενον ἀνθρώπον, ἀκούοντές τε, Χριστὸς γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ ἄρα, καὶ τὸν μὴ γινόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὄλον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν νοοῦμεν αὐτὸν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι τὴν μὲν κατ' ἡμῶν κτάραν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐξαγοράσας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας, τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν Ἡσαίας εἶπεν, ἐβάστασεν· ὡς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν, ἀνήνεγκεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τοῦ ξύλου· οὕτως ἐὰν ἀκούσωμεν ἐν ταῖς

¹ Joa. i, 14.

² Galat. iii, 13.

³ II Cor. v, 21.

⁴ Isa. lxxv, 5.

⁵ I Petr. ii, 24.

Παροιμιαίς τὸ *ἔκτισεν*, οὐ δὲ κτίσμα ὄν τῆ φύσει Α
νοεῖν τὸν Λόγον. ἀλλ' ὅτι τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο
σῶμα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς εἰς
ἡμᾶς, τὸ κτιστὸν αὐτῷ κατάρτισας, ὡς γέγραπται,
σῶμα, ἵν' ἐν αὐτῷ ἀνακαινισθῆναι καὶ υἰοποιηθῆναι
δυνηθῶμεν. Τί τοίνυν ὑμᾶς ἠπάτησεν, ὡ ἀνόητοι,
εἰπεῖν τὸν Κτ'ιστὴν κτίσμα; ἢ πόθεν ἠγοράσατε
ἑαυτοῖς; τὸ καινὸν φρόνημα τοῦτο, καὶ ἐν αὐτῷ πομπύετε; Αὶ γὰρ Παροιμιαί λέγουσι τὸ *ἔκτισεν*,
ἀλλ' οὐ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ γέννημα. Τὸ
δὲ ἔκτισας λέγουσαι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγουσιν,
ἀλλὰ πολλῶν ὁδῶν ἀρχὴν αὐτὸν γενέσθαι
σημαίνουσιν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οὐ κτίσμα ἐστίν, ἀλλὰ κτίστης μὲν ἐστίν ὁ τοῦ
Θεοῦ Λόγος. Τότε δὲ λέγει παροιμιωδῶς, *Ἐκτίσέ με,* Β
ὅτι τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σῶμα. Καὶ τοῦτο πάλιν
δυνάτὸν ἐστί καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ διανοεῖσθαι.
Υἱὸς γὰρ ὢν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν ἔχων, αὐτοῦ γὰρ
ἰδίον ἐστὶ γέννημα, ὁμοίως Κύριον ὀνομάζει τὸν Πατέρα,
οὐχ ὅτι δούλος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὴν τοῦ δούλου
μορφήν ἀνέλαθεν. Ἐπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὡς περ ὄντα
Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν.
Τοῦτο γὰρ καὶ ἰδίον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, οὕτως ἐλ-
θόντα τελειῶσαι τὸ ἔργον, καὶ δούλου μορφήν λα-
θόντα, Κύριον ὀνομάζειν τὸν Πατέρα. Καὶ ταύτην
τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς τῆς διαστο-
λῆς λέγων ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, *Ἐξομολογησά-
σαι, Πάτερ*· εἶνα, *Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς
γῆς.* Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, Πατέρα καλοῦντες τὸν
Κύριον, οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν·
αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς,
καὶ οὐχ ἡμεῖς· οὕτως ὅταν ὁ Υἱὸς τὴν τοῦ δούλου
μορφήν λαμβάνων λέγῃ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
ὁδῶν αὐτοῦ, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν ἀδιδύκτητα τῆς
τοῦτου θεότητος, καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ
πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἔκτι-
σται.* Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμιαῖς ῥητὸν, καθὼς προ-
εῖπον, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Λό-
γου σημαίνει. Εἰ γὰρ εἰς ἔργα, φησὶν, ἔκτισται,
φαίνεται μὴ τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ σημαίνει θέλων, ἀλλὰ
τὴν εἰς ἔργα αὐτοῦ οἰκονομῆσαι γενομένην, ὅπερ δεύ-
τερόν ἐστι τοῦ εἶναι. Τὰ γὰρ κτιζόμενα, καὶ γινόμε-
να προηγουμένως ἕνεκεν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὑπάρ-
χειν πεποιήται, καὶ δεύτερον ἔχουσι τὸ ποιεῖν περὶ
ὧν αὐτοῖς; ὁ Λόγος προστάττει, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶ
τὸ ποιούτων ἰδεῖν. Ἀδὰμ γὰρ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἐρ-
γάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ ἄνθρωπος. Μετὰ
ταῦτα γὰρ ἔλαθεν ἐντολὴν κινδύων κατασκευάσαι.
Καὶ ἐφ' ἐκείνου ζητῶν ταῦτα εὗροι τις ἄν. Καὶ γὰρ
καὶ Μωϋσῆς; ὁ μέγα; πρῶτον ἄνθρωπος γεγένηται,
καὶ δεύτερον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ κειρίσεται.
Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν ἔξεστι. Τοῦτο δὲ
πάλιν καὶ τὸ Πνεῦμα προσσημαίνον ἐν Ψαλμοῖς
ἔλεγε· *Καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν
χειρῶν σου, ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ὁ
Κύριός; φησὶν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς*

ex Proverbiis ¹, *creavit*, non totum natura crea-
tum Verbum debemus intelligere, sed corpus crea-
tum suscepisse. Pro nobis enim creavit ipsam Deus,
creatum ipsi, ut scriptum est ², corpus accommo-
dans, ut in eo possemus nos renovari, filiique fieri.
Quid ergo decepit vos, o stulti, ut Creatorem crea-
tam esse diceretis? Aut unde vobis inane istud
figmentum comparastis, in quo vobis tantoperē
placitis et plauditis? In libro enim Proverborum
legimus quidem. *creavit*, non tamen invenimus Fi-
lium creatum dici, et esse genitum, sed illud.
creavit non refertur ad ejus essentiam, sed eo, ut
multarum viarum initium esse factum ostendatur.

Ex eodem libro.

Dei Verbum non est creatum, sed creator; tunc au-
tem in Proverbiis se creatum dicit, cum carnem
creatam induit. Quod quidem ex eodem loco pot-
est intelligi. Etenim cum Filius sit, et Deum habeat
Patrem, est enim proprium germen ipsius, ta-
men eum Dominum vocat, non quod servus sit,
sed quia servi formam accepit. Decebat enim, ut
ex Patre Verbum existens Patrem Deum appel-
laret, veniens autem ad nostræ salutis opus exse-
quendum et servi formam sumens, Patrem voca-
ret Domium. Atque hanc quidem differentiam præ-
clara distinctione docuit ipse Dominus: *Confiteor*,
inquiens in Evangeliiis, *tibi, Pater*, deinde subjiciens,
Domine cæli et terræ ³. Ac quemadmodum nos
Patris nomine Dominum appellantes, naturalem non
negamus servitutem, sumus enim ipsius opera,
et ipse fecit nos, non autem ipsi nos ⁴, sic quando
Filius servi formam suscipiens dicit: *Dominus crea-
vit me initium viarum suarum* ⁵, nullus ausit
divinitatis ejus æternitatem negare, nequē in
principio Verbum esse, et omnia per ipsum suis-
facta. Nam dictum illud in libro Proverborum, ut
monui, non essentiam Verbi, sed humanitatem
ejus significat. Cum enim se ad agendum creatum
commemoret, perspicuum est, ipsum non essentiam
suam, sed curandæ salutis humanæ consilium
indicare: quod quidem essentia posterius est.
Quæ enim creantur et fiunt, ob id primum crean-
tur et fiunt, ut sint, deinde vim habent agendi ea
quæ fuerint imperata. Hoc autem in omnibus licet
perspicere. Adam enim creatus est, non ut ageret,
sed primum ut esset homo. Tum agendi mandatum
accepit. Noe autem creatus est, non propter ar-
cam, sed ut primum existeret, atque homo esset.
Post enim jussus est arcam exædificare. Et mag-
nus ille Moses primum homo factus est, deinde
populi dux constitutus. Atque ita sigillatim potes
omnia persequi. Quamobrem idem et hic licet cogi-
tare. Hoc et Spiritus ante significans in Psalmis
locutus est ad hunc modum, *Et constituisti eum
super opera manuum tuarum* ⁶. Quod et de seipso
Dominus indicans, *Ego*, inquit, *constitutus sum Rex
ab eo super Sion montem sanctum ejus* ⁷. Quemad-

¹ Prov. viii, 22. ² Hebr. i, 5. ³ Luc. x, 21.

⁴ Psal. ii, 6.

⁵ Psal. xcix, 3. ⁶ Prov. viii, 22. ⁷ Psal. viii, 7.

patres auctoritate utuntur sua, hic autem domini benignitate. Sara quidem Abraham dominum suum appellabat, quamvis non esset serva, sed conjux. Et Apostolus Philemoni domino servum Onesimum ut fratrem reconciliavit. Bersabee vero, licet mater esset, filium vocavit servum; sic enim Davidem allocuta est: *Salomonem*, inquit, *servum tuum*. Deinde et Nathan propheta ingressus, eadem quae illa locutus est: *Quoniam Salomonem*, inquit, *servum tuum*. Non veriti sunt Filium nominare servum. Attamen et David audiens, filium proprium intellexit: et illi qui loquebantur eum esse legitimum filium non ignorabant, cum vellent illum, quem servum appellabant, patris haerodem fieri; erat enim naturalis filius Davidis. Eodem modo cum de Servatore nostro, quem vere Filium confitentur, homines sancti dicunt, eum fidelem esse illi, qui ipsum fecit, aut cum ipse de se: *Dominus*, inquit, *creavit me*¹, et *Ego servus sum*, inquit, *tuus et filius ancillae tuae*²: haec et alia ejusmodi cum quidem audiunt, ne Filii negent proprietatem ex Patre. Alioquin cum audientes Salomonem servum dici, filium tamen confitentur, nonne digni sunt, qui milles pereant, nisi eandem de Domino cogitationem suscipiant? praesertim si, cum audiunt *γεννηται*, et *Verbum*, et *sapientiam*, has voces ita conantur detorquere, ut naturam, et Filium vere genitum ex Patre negent; audientes autem verba, quae rei factae congruunt, de illo dici, statim conferunt, ut Filium naturam suam opinentur, et Verbum negent, cum tamen possint omnia illa verba, quoniam factus est homo, ad humanitatem ejus referre. Quamquam Ezechias, ut apud Isaiam scriptum est, optans dicebat: *Ex hac die filios faciam*, hoc est, gignam. Et Eva, cum peperisset Cain, *Possedi*, inquit, *hominem per Deum*³, cum dicere debuisset, *Peperi*, quippe quae de partu mentionem fecerat. Neque tamen propterea quod dixit, *Possedi*, putaret aliquis, eam emisse Cain, non autem peperisse. Et patriarcha Jacob sic allocutus est Joseph, *Nunc igitur*, inquit, *duo filii, qui facti sunt tibi in Aegypto prius, quam ego in Aegypto venirem ad te, mei sunt, Ephraim et Manasses*. Et de Job ita scriptum est, *Facti sunt ei septem filii, et filiae tres*. Quomodo enim Moses dixit in lege: *Si fient cupiam filii*, et, *Si filium fecerit*. Ecce quomodo filios, qui geniti sunt, factos dicant, cum probe sciant fore, ut intelligantur esse filii, nec quidquam referre, utrum facere, an gignere, an possidere dicas, quod natura et veritas cogitationem hominis ad se trahit. Quamobrem quaerentibus, utrum Dominus factus creatusque sit, ita respondendum est, ut ipsi prius vicissim interrogentur, an Filium, et Verbum, et sapientiam vocare fateantur. Hoc enim concessio statim omnis dubitatio et controversia tollitur. Neque enim res facta Filius, aut Verbum esse potest, neque rursus Filius, res facta. Animadvertite autem quantus error consequatur, si Filium dicimus esse

¹ Prov. viii, 22. ² Psal. cxv, 16. ³ Gen. iv, 1.

οὐ κρύπτουσι τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν κτῆσιν. Τὸ μὲν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας ὡς πατέρες λέγουσι, τὸ δὲ φιλανθρωπικῶς ὀνομάζουσι. Σάρρα γοῦν τὸν Ἀβραάμ κύριον ἐκάλει, καίτοι μὴ δούλη, ἀλλὰ σύζυγος οὖσα. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος Φιλήμονι τῷ κτησαμένῳ συνήπτεν ὡς ἀδελφὸν Ὀνήσιμον τὸν δούλον· ἡ δὲ Βηρσαβὲ, καίτοι μῆτηρ οὖσα, τὸν υἱὸν ἐκάλει δούλον, λέγουσα τῷ πατρὶ, *τὸν δούλόν σου Σολομώντα*. Εἶτα καὶ Νάθαν ὁ προφήτης εἰσελθὼν, τὰ αὐτὰ ἐκέλευε τῷ Δαβὶδ, ὅτι *Σολομώντα τὸν δούλόν σου*, καὶ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δούλον. Ἀκούων γὰρ κάκεινος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν. καὶ οὗτοι δὲ λέγοντες οὕτως οὐκ ἠγνοῦν τὸ γνήσιον. Κληρονόμον γοῦν ἔξιουν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, ὃν ὡς δούλον ἐκάλουν, ἦν γὰρ υἱὸς τῆ φύσει τοῦ Δαβὶδ. Οὕτως εὖν καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου Υἱοῦ καὶ φύσει Λόγου ὄντος, ἂν λέγωσιν οἱ ὄντες, πιστὸν ὅσα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ἢ αὐτὸς περὶ ἐκείνου ἀνέλεγε, *Κύριος ἐκτίσέ με*, καὶ, *Ἐγὼ δούλός σου καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου*, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὴ διὰ τοῦτο ἀρνεῖσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ ἰδιότητα. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀκούοντες, Σολομώντα δούλον, ὁμολογοῦσιν υἱὸν, πῶς οὐ πολλὰκις ἀπολωλέναι ἴσχυοι εἶναι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάνοιαν ἀσώζουσιν; Ἄλλ' ὅταν μὲν ἀκούωσι γέννημα, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεύειν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ· ἀκούσαντες δὲ ποιήματος φωνῆ; καὶ λέξεις, εὐθύς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποίημα τὸν Υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν Λόγον, καίτοι δυνάμενοι διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀνθρώπων αὐτὸν πάσα; τὰς τοιαύτας λέξεις ἐπιβρίπτειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Ὁ γοῦν Ἐζεκιῆς, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐα γέγραπται, εὐχόμενος ἔλεγεν, *Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω*, ἀντὶ τοῦ, γεννηθῶ. Ἡ Εὐα ἀτεκούσα τὸν Καὶν εἶπεν, *Ἐκνησάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ*· ἀντὶ τοῦ τεκεῖν ἄρα καὶ αὐτὴ πᾶν ἐκνησάμην εἰρηκε. Καὶ γὰρ πρότερον εἰπούσα τὸν τόκον, ὑστερον εἶπε τὸ ἐκνησάμην. Καὶ οὐ διὰ τὸ ἐκνησάμην νομίζουσαν ἂν τις ἐξῴθεν ἔχησθαι τὸν Καὶν, καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετέχθαι. Καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἔλεγε τῷ Ἰωσήφ, *Νῦν οὖν οἱ δύο υἱοὶ σου οἱ γενόμενοι σοι ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τοῦ με ἐλθεῖν περὶ σὲ εἰς Αἰγύπτον ἐμοὶ εἰσιν*. Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς. Καὶ ἡ Γραφή δὲ περὶ τοῦ Ἰωβ φησὶν, *Ἐγένοντο υἱοὶ ἑπτὰ αὐτῷ, καὶ θυγατέρες τρεῖς*· ὡσπερ καὶ Μωσῆς εἰρηκεν ἐν τῷ νόμῳ· *Ἐὰν δὲ γένωται τινα υἱοὶ, καὶ, Ἄν ποιήσῃ υἱόν*. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας, ὡς γενομένους; καὶ ποιηθέντας εἰρηκασιν, εἰδότες; ὅτι ἔως ὁμολογοῦνται υἱοὶ, καὶν λέγει τις, ὅτι ἐγένοντο, ἢ ἐκτισάμην, ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει· ἡ γὰρ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια ἔλκει τὴν διάνοιαν εἰς αὐτήν. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητούντας, εἰ ποίημα, ἢ κτίσμα ἐστὶν ὁ Κύριος, χρὴ πρότερον λέγειν, εἰ Υἱὸς ἐστὶ, καὶ Λόγος, καὶ σοφία. Τούτων γὰρ ἀποδεικνυμένων, ἐκβάλλεται εὐθύς, καὶ παύεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος ὑπόνοια. Οὕτε γὰρ τὸ ποίημα Υἱὸς καὶ Λόγος ἂν εἴη, οὔτε ὁ Υἱὸς

ποίημα ἂν εἴη. Σκοπεῖτε γὰρ πόσον ἔχει πῶμα τὸ λέγειν ποίημα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λέγει που Σολομῶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ ὅτι *Σύμψαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει εἰς κρίσιν*. (Ὀυκοῦν εἰ ποίημά ἐστιν ὁ Λόγος, ἀχθήσεται παρ' ὁμῶν καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν. Καὶ ποῦ λοιπὸν ἢ κρίσις, κρινομένου τοῦ κριτοῦ; Εἰ δ' ὅτι γέγραπται *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*, σπικράττει πάλιν αὐτοὺς τοῦτο νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πίντων λέγεσθαι καὶ ἐπ' αὐτοῦ τῷ πιστῶν, ὅτι πιστευῶν ἐκδέχεται τῆς πίστεως τὴν μισθὸν, ὡρκα καὶ διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν Μωσεί μὲν λέγοντι, *Θεὸς πιστὸς*, τῷ Ἀποστόλῳ δὲ γράφοντι, *Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐπίσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε*. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οἱ ἅγιοι οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διανοοῦνται· ἀλλ' ἐγίνωσκον θεπολοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ Γραφῇ περὶ τοῦ πιστοῦ, τὸ μὲν ὡς πιστευῶν, τὸ δὲ ὡς ἀξιόπιστον· καὶ τὸ μὲν ἐπ' ἀνθρώπων, τὸ δὲ ἐπὶ Θεοῦ ἀρμύζειν. Πιστὸς γοῦν Ἀβραάμ, ὅτι, τῷ λαλοῦντι πεπίστευκε Θ. ῶ· πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι καθὼς ψάλλει Δοθὶδ, *Πιστὸς ἐστὶν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὁ Κύριος*, καὶ ἀξιόπιστος, καὶ ἀδύνατον ἐστὶ ψεύσασθαι. Καὶ τὸ γεγράφθαι τοῖνον πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοιότητα, οὐδ' ὅτι πιστευῶν εὐάρεστοι γέγονεν, ἀλλ' ὅτι Υἱὸς ὢν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ πιστὸς ἐστὶ καὶ αὐτὸς, ὀφειλῶν πιστεῦσθαι, ἐν οἷς ἂν λέγῃ καὶ ποιῇ, αὐτὸς ἄτρεπτος μένων, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ, καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ. Οὐ τοῖνον τὰ πρὸ τῆς κτίσεως εἰργόμενος ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Πότε γὰρ ἀπεστάλη, ἢ ὀπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; Πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἤγειραν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα; Καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει, καὶ προσφέρει τῷ Πατρὶ, λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασόμενος τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ τὴν ὡσίαν ἀρα τοῦ Λόγου, οὐδὲ τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ φύσει γέννησιν σημάδια θεῶν ὁ Ἀπόστολος εἴρηκε *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*, μὴ γένοιτο· ποῶν γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος, οὐ ποιούμενος αὐτός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἂν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸν Ἀαρῶν ἱστορίας.

Ἐκ τῆς κατὰ τὸν Ἀαρῶν ἱστορίας τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον σαριστῶν ἐλέγχει τοὺς περὶ τὴν κατ' αὐτόν συναλλεμένους. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅτι ὁ Ἀαρῶν οὐ γεγέννηται ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ ἀνθρώπος· καὶ μετὰ χρόνον διεὶ ὁ Θεός, ἠθέλησε γέγονεν ἀρχιερεὺς, καὶ γέγονεν οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἐκ τῶν συνηθῶν ἱματίων γνωρίζομενος, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἐνωμίδα, τὸ λογιῶν, τὸν ποδῆρη, καὶ αἰ γυναικὲς μὲν ἐργάσαντο προστάξει τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερεν. Οὕτω τοῖνον καὶ ὁ Κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ Πατήρ ὑπὲρ πάντων λύτρον δοθῆναι, καὶ πᾶσι χαρισασθαι,

A factum. Cuncta quæ fiunt, ut inquit Salomon in Ecclesiaste, Deus in iudicium adducet ¹. Quare si Verbum est res facta, nobiscum in iudicium adducetur. Ecquod autem iudicium erit, si iudex ipse iudicabitur? Quod si perturbantur, quoniam scriptum est, *eum esse fidelem ei, qui fecit ipsum* ², quod existiment hanc vocem, *fidelem*, ita de illo ut de omnibus accipi, cum is qui fidelis est, hoc est qui credit, mercedem accipiat, videant, ne hoc nomine Moysem etiam in crimen vocent, qui, *Deus*, inquit, *fidelis est* ³, et Apostolum ipsum illa scribentem: *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis* ⁴. Sciendum est igitur viros sanctos non ea, quæ hominibus conveniunt, in Deum conferre, sed vocem hanc, *fidelem*, in Scriptura dupliciter accipi. Nam fidelis dicitur is, qui credit, et is, qui dignus est, ut ei credatur. Illud hominibus congruit, hoc Deo. Proinde fidelis Abraham, qui Deo loquenti credidit; fidelis est Deus, quoniam, ut David cecinit, *Fidelis est Dominus in omnibus verbis suis* ⁵, et dignus, cui fides habeatur, et mentiri non potest. Et locus igitur ille ubi scriptum est, *fidelem esse ei, qui fecit ipsum*, non ita est intelligendus, ut ad similitudinem hominum credens placuerit, sed quod cum sit veri Dei Filius, fidelis est etiam ipse, hoc est dignus, cui fides habeatur in omnibus, quæ vel facit, vel dicit; stabilis enim et ipse est, et non mutatur, quantum ad humanam dispositionem, et ad ejus in carne adventum pertinet. Non enim ab Apostolo id dictum est de illo antequam creatus est, sed posteaquam Verbum caro factum est. Quando enim missus est? nonne quando carnem nostram induit? Quando princeps confessionis nostræ factus est? nonne quando corpus suum, cum se pro nobis obtulisset, a mortuis excitavit? Et nunc accedentes ad fidem suam adducit, et offert Patri, cum omnes redemerit, et omnibus Deum placaverit. Absit igitur, ut credamus, Apostolum dixisse, *fidelem eum esse illi, qui fecit ipsum*, ut Verbi essentiam et ortum ex Patre significaret, (Verbum enim facit, non autem fit), sed ut ejus ad homines descensum et pontificatum ostenderet, quem facile ex lege et historia Aaron poteris intelligere.

Ex Aaron historia mysterium Christi constituens arguit illos, qui de ipso minus recte sentiunt. Ex eodem libro.

Ille Aaron non pontifex, sed homo natus est. Post autem, quando placuit Deo, factus est, sed ita, ut non ex solitis vestimentis agnosceretur, sed superhumerales et rationale et tunicam indueret, quæ quidem ornamenta mandato Dei mulieres confecerant. His indutus in sancta ingrediebatur, et pro populo sacrificium faciebat. Sic et Dominus initio quidem Verbum erat, sed quando voluit Pater illius sacrificio pro omnibus oblato placari, tunc, ut Aaron tunicam, sic Verbum carnem huma-

¹ Eccle. xii, 14. ² Hebr. iii, 2. ³ Deut. vii, 9. ⁴ I Cor. x, 13. ⁵ Psal. cxliv, 15.

nam sumpsit e terra. Mariam enim Virginem, ut terram intactam sibi matrem elegit, ut habens jam, quod inmolari posset, tanquam sacerdos se ipsum offerret Patri, et proprio sanguine nos omnes expiaret a peccatis, et a mortuis excitaret. Et quemadmodum Aaron non mutabatur, nec veste sacra esset indutus, ita Verbum, manens id quod erat, tantummodo tegebatur. Et qui Aaron sacrificantem conspicatus, dicebat: Ecce habemus hodie pontificem Aaron, non significabat enim tunc esse factum hominem (erat enim homo priusquam sacerdos fieret), sed ministerio factum esse pontificem, amictumque vestimentis ad eum qui munere pontificio fungeretur exornandum factis et comparatis: eodem modo possumus de Domino recte cogitare, cum assumpta carne non alium esse factum, sed ea se contexisse. Et illud: *Factus est*, nefas est sic interpretari, ut eum, quatenus Verbum est, factum intelligamus; sed ita accipiendum est, ut cum esset Verbum et procreator, deinde assumpto corpore facta et procreata, quod pro nobis offerre posset, pontificem esse factum cognoscamus. Quando enim factus, aut missus est, nisi cum nostræ similes carnem et sanguinem sumpsit? Et quando factus est misericors et fidelis pontifex? nonne tunc, cum per omnia fratribus similis evasit? Tunc autem fuit ejusmodi, cum homo factus est, et misericors effectus est, cum se pro nobis offerens misertus est nostri. Jam fidelis est factus, non fidem accipiens, aut in aliquem credens quemadmodum nos, sed dignus existens cui fides in omnibus, quæ dixerit aut fecerit, habeatur, et quod fidelem hostiam illam permanentem, et nunquam deficientem offert: nam quæ legis præscripto immolabantur hostiæ, fideles ac firmæ non erant, Servatoris autem hostia semel oblata perfecit omnia et fidelis est, æternumque permanet. Fidelis est igitur ut qui non mutatur, sed idem manet promissaque perficit, *Videte*, inquiens, *quia ego sum et non mutor*¹. Itaque verba illa, *factus est et creatus est*, hominem illum significant esse factum. Quamobrem et Petrus cum dixisset, *Dominum et Christum fecit ipsum*, statim subiecit, *hunc Jesum, quem vos crucifixistis*². Neque enim, ut ante monuimus, dixit, *Fecit ipsum Verbum*, sed *Dominum*, nec simpliciter, sed *in vos et in medio vestrum fecit*, quod perinde est, ac si diceret, *declaravit*. Id quod ipse Petrus hanc doctrinam exordiens cum observatione significabat, cum *Ἰουδαῖος* sic alloqueretur, *Ἰσραηλῖται, ἀκούτε τὰ ῥήματα ταῦτα: Ἰησοῦς ὁ Ναζαρενὸς ἄνθρωπος, ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν, ὃν οἱ ἄγγελοι ἐπέταξαν ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἡμεῖς ἐπέταξαν ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἡμεῖς ἐπέταξαν ἐκ τῶν οὐρανῶν*³. Quod enim in orationis sine dictum est *fecit*, dicit hic *approbavit*, seu *declaravit*. Ex signis enim et rebus admirandis quas Dominus fecit, non simpliciter declaratus est homo, sed in corpore humano

τὸτε ἐπὶ τὸ Λόγος, ὡς Ἰακώβ τῶν ποδῶν, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐλάβε τὴν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, Μαρίαν τὴν παρθένον ἀντὶ τῆς ἀνεργάστου γῆς ἐσχηκώς μητέρα τοῦ σώματος, ἵνα ἔχων τὸ προσφερόμενον αὐτὸς ὡς ἀρχιερεὺς ἑαυτὸν προσενέγκῃ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθάρσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσῃ. Καὶ ὡς περὶ τὸ Ἰακώβ οὐκ ἠλλασσέτο, περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν ἐσθῆτα, ἀλλὰ μένων ὁ αὐτὸς ἐκαλύπτετο μόνον, καὶ εἰ ἐλεγέ τις ἑωρακῶς αὐτὸν προσφέροντα, Ἰδοὺ γέγονε σήμερον τὸ Ἰακώβ ἀρχιερεὺς, οὐκ ἐσήμερον αὐτὸν ἀνθρώπων τότε γεγενῆσθαι, ἦν γὰρ πρὸ τοῦ ἀρχιερεὺς γενέσθαι ἀνθρώπος, ἀλλ' ὅτι τῆς λειτουργικῆς πεποιθῆται ἀρχιερεὺς, περιτιθέμενος τὰ πεποιημένα καὶ κατασκευασθέντα ἱμάτια τῆς ἱερατείας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου δυνατὸν ἐστὶ καλῶς νοεῖν, ὡς οὐκ ἄλλο; γέγονε τὴν σάρκα λαβὼν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν ἐκαλύπτετο ταύτῃ. Καὶ τὸ γέγονε δὲ, καὶ τὸ πεποιθῆται, οὐχ ὅτι ὁ Λόγος, ἢ ὁ Λόγος ἐστὶ, πεποιθῆται νοεῖν θέμις, ἀλλ' ὅτι Λόγος ὢν δημιουργὸς, ὑστερον πεποιθῆται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ γεννητὸν καὶ ποιητὸν, ὅπερ καὶ προσεεγγεῖν ὑπὲρ ἡμῶν δύναται. Διὸ καὶ λέγεται πεποιθῆσθαι. Πότε γὰρ πεποιθῆται, καὶ πότε ἀπόστολος γέγονεν, εἰ μὴ ὅτι παρὰ πλῆθους ἡμῶν μετέγχε καὶ αὐτὸς αἵματος καὶ σαρκός; Καὶ πότε γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς, ἢ ὅτι κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὡμοιώθη; ὡμοιώθη δὲ τότε, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος. Καὶ γέγονεν ἐλεήμων μὲν, ὅτι περὶ ἡμῶν προσενέγκας ἠλέησεν ἡμᾶς· πιστὸς δὲ, οὐ πίστει μετέγχε, οὐδὲ εἰς τινα πιστεύων, ὡς περὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ πιστεύεσθαι ὑφελῶν περὶ ὧν ἂν λέγῃ καὶ ποιῇ, καὶ ὅτι πιστὴν θυσίαν προσφέρει, τὴν μένουσαν καὶ μὴ διαπίπτουσαν. Αἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον προσφερόμεναι οὐκ εἶχον τὸ πιστὸν, ἢ ἐκ τοῦ Σωτῆρος θυσία ἄπαξ γεγεννημένη τετελείωκε τὸ πᾶν, καὶ πιστὴ γέγονε μένουσα διὰ παντός· Πιστὸς γὰρ ὡς οὐκ ἄλλασόμενος, ἀλλ' ἀεὶ διαμένων, καὶ ἀποδοῦναι ἃ ἐπήγγελλαι λέγων, Ἰδοὺ με, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοιωμαι. Καὶ τὸ πεποιθῆται γοῦν, καὶ τὸ πέπλασται, καὶ τὸ ἐκτισται τὸ ἀνθρώπων αὐτὸν γενέσθαι σημαίνει. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος· εἰρηκῶς, *Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν*, εὐθύς ἐπέταξε, *τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. Οὐ γὰρ εἰρηκῶς, καθὰ προείπον, *Ἐποίησεν αὐτὸν Λόγον, ἀλλὰ Κύριον*. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐποίησεν, ὃ Ἰσὺς τῷ εἰπεῖν, Ἰδοὺ ἐστίν. Καὶ τοῦτο ἀρχόμενος ὁ Πέτρος τῆς τοιαύτης διδασκαλίας μετὰ παρατηρήσεως ἐσήμανεν, ἡνίκα πρὸς αὐτοὺς ἐλεγεν, *Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδοειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασσι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς αὐτοὶ οἶδατε*. Τὸ ἔρα πρὸς τὸ τέλος ἐποίησε λεγόμενον, τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ εἰρηκῶς ἀπεδείξεν. Ἀπὸ γὰρ τῶν σημείων, καὶ ὧν ἐποίησε θαυμασίων ὁ Κύριος, ἀπεδείχθη οὐκ ἀπλῶς ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεὸς ὢν ἐν σώματι, καὶ Κύριος ἀ-

¹ Luc. xxiv, 39. ² Act. ii, 36. ³ ibid. 32.

τὸς ὃν ἔχριστός. Τοιοῦτὸν ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τοῖς Εὐ-
 αγγελίοις λεγόμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου· Διὰ τοῦτο
 οὐκ ἄλλοι ἐδίδωκαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐ μόνον
 ἔλπετο τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν
 Θεόν, ἴσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἔκλυεν
 ἑαυτὸν ὁ Κύριος τότε Θεόν, οὐδὲ ὄλω; ἐστὶ ποιούμενος
 Θεός, ἀλλ' ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ἔργων λέγων, Ἐγὼ
 ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε; Ἰσθ
 γινώσκετε οὐκ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί.
 Ἄλλων οὖν ὡς νῦν Κύριος καὶ Χριστός, ἦτοι βασιλεὺς
 ἀσθεκνύμενος, οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι νῦν
 Κύριος καὶ βασιλεὺς, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ τὴν κυριό-
 τητα αὐτοῦ καὶ βασιλείαν δεικνύειν, καὶ ἐκτελεῖν καὶ
 περὶ τοὺς ἀπειθήσαντας. Καὶ οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι
 αὐτὸς ἔσχε τότε, ἀλλ' ἡμεῖς ἀρχὴν ἔσχομεν τοῦ εἶναι
 αὐτὸν Κύριον ἡμῶν. Οὐκ ἀπλῶς δὲ ἐποίησεν αὐτὸν,
 ἀλλ' εἰς τὸ κυριεῦσαι πάντων αὐτὸν, καὶ ἀγιάζειν
 πάντας διὰ τοῦ χρίσματος. Ὁ δὲ γὰρ ἔπρεπε δι' ἑτέ-
 ρου τὴν λότρωνιν γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ φύσει
 Κυρίου, ἵνα μὴ διὰ Υἱοῦ μὲν κτιζόμεθα, ἄλλον
 δὲ Κύριον ὀνομάζωμεν, καὶ πέσωμεν εἰς τὴν ἀρειαν-
 νὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀπρὸς ὁμολογίαν, τῇ κτίσει δου-
 λεύοντες παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

Τῆς αὐτῆς ἀπολοῦθλας κατὰ Ἀρειανῶν λεγόντων
 ὁμοίαν χρεῖαν ἀποπληροῦν τὸν Υἱόν, καὶ δι'
 ἡμῶν γεγονέναι.

Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ γὰρ ἐργάζο-
 μαι. Τὸ δὲ ἕως ἄρτι δεικνύει τὸ αἰδίως, ὡς Λόγον
 ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῷ Πατρὶ. Λόγου γὰρ ἴδιον ἐργά-
 ζεσθαι τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, καὶ μὴ εἶναι ἐκτὸς
 αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἂν ὁ Πατήρ ἐργάζεται, ταῦτα καὶ ὁ
 Υἱὸς ἐργάζεται, καὶ ἂν κτίσει ὁ Υἱὸς, ταῦτα τοῦ
 Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἢ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐργάζεται,
 καὶ ἑαυτὸν ἔσται κτίων; Ἐπειδὴ ἂν ἐργάζεται
 ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἔργα, ὅπερ ἄτο-
 πον ἂν εἴη καὶ ἀδύνατον. Ἦ τὰ τοῦ Πατρὸς κτίων
 καὶ ἐργαζόμενος, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη ἔργον οὐδὲ
 κτίσμα, ἵνα μὴ αὐτὸς, κοινητικὸν αἶμιον ὢν, ἐν τοῖς
 ποιουμένοις ἐθροίσκηται. Πῶς οὖν δι' αὐτοῦ κτίσει, εἰ
 μὴ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ σοφία; Πῶς δὲ Λόγος ἂν
 εἴη καὶ σοφία, εἰ μὴ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας αὐ-
 τοῦ ἐστὶν, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς ἐγένετο; Πῶς
 δὲ, πάντων ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτισμάτων ὄντων, καὶ
 τοῦ Υἱοῦ κατ' ἐκείνους ἔνδρος ὄντος τῶν κτισμάτων,
 καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτὲ, μόνος οὗτος ἀποκαλύπτει
 τὸν Πατέρα, καὶ οὐδεὶς ἄλλος, εἰ μὴ ὁ μόνος αὐτὸς γι-
 νώσκει τὸν Πατέρα; Εἰ γὰρ δυνατόν ποίημα ὄντα
 τοῦτον γινώσκειν τὸν Πατέρα, γινώσκισθαι καὶ παρὰ
 πάντων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐκάστου μέτρων. Ποιή-
 ματα γὰρ πάντα, ὡς περὶ καὶ αὐτός. Εἰ δὲ οὐ δυνα-
 τὸν τοῖς γενητοῖς οὐτε βλέπειν, οὐτε γινώσκειν αὐτὸν,
 ὅπερ βαίνει γὰρ πάντας ἢ τε ὄφεις, καὶ ἢ περὶ αὐτοῦ
 γινώσκει; καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς εἶπεν, Οὐδεὶς
 ἔσφαται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζῆσεται· ὁ δὲ Υἱὸς
 εἶρηκεν, Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς·
 ἄλλο; ἂν εἴη παρὰ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος μόνος; γινώσκων,

Deus, et Dominus, et Christus. Hoc et in Evangelio
 a Joanne indicatur, qui, Propterea, inquit, magis
 persequebatur ipsum Judæi, quod non modo solte-
 bat Sabbatum, verum etiam Patrem proprium dice-
 bat Deum, seipsum faciens æqualem Deo¹. Non
 enim fingebat seipsum Dominum Deum, neque est
 omnino factus Deus, sed ipsis factis ostendebat,
 Etsi mihi, inquit, inquit, non creditis, operibus meis
 credite, ut cognoscatis me esse in Patre, et Pa-
 trem in me². Perspicuum igitur est, qui nunc
 Dominus, et Christus, seu rex declaratur, eum non
 habere principium, ut nunc Dominus fiat, et Rex;
 sed potius ut dominatum et regnum ostendat suum,
 cujus vis ad contumaces et incredulos usque pro-
 tenditur. Et ille quidem initium non habuit, ut
 esset Dominus noster, sed nos ipsum habere Domi-
 num nostrum incepimus. Neque vero simpliciter ip-
 sum fecit, sed fecit, ut omnibus Imperaret, et omnes
 unctioe sanctos efficeret. Non enim decebat, ut per
 alium nisi per naturalem Dominum genus humanum
 redimeretur, ne qui per Filium creati sumus, alium
 Dominum appellarem, incideremusque in Arianor-
 um Græcorumque stultitiam, qui præter Deum rerum
 omnium procreatorem rei procreatæ deserviunt.

Ex eodem loco in Arianos, qui dicunt Filium ins-
 trumentum partes egisse, et propter nos esse factum.

Pater meus usque nunc operatur, et ego operor. Illud
 usque nunc, significat ipsum, ut Verbum, in Patre
 esse ab omni æternitate. Nam Verbi proprium est,
 opera Patris operari, et extra Patrem non esse.
 Quod si ea, quæ Pater agit, agit et Filius, et quæ
 creantur a Filio, Patris sunt opera. Filius autem,
 ut isti volunt, est opus Patris, et creatus a Patre,
 aut ipse se facit, et creat, quandoquidem ea, quæ
 Pater agit, sunt etiam opera Filii. Quod quidem
 absurdum est, et fieri non potest. Aut faciens et
 creans ea, quæ Patris sunt, ipse nec factus, nec
 creatus est, ne, qui causa efficiens est, in rebus
 factis reperiat. Jam quomodo Pater per Filium
 creat, nisi Verbum ipsius est et sapientia? Quo-
 modo autem Verbum et sapientia illius sit, nisi
 proprium sit ejus essentiæ germen, sed ex nihilo
 etiam ipse procreatus? Quomodo autem, cum om-
 nia ex nihilo facta creataque sint, Filius, si unus-
 eorum est, solus ex omnibus illis quondam non
 existentibus, Patrem declarat, et nemo alius, nisi
 ipse solus Patrem cognoscit? Nam si fieri potest,
 ut hic sit opus, et cognoscat Patrem, ab omnibus
 etiam pro cuiusque modulo cognoscatur, quando-
 quidem sunt opera, quemadmodum et ille. At si
 quæ facta sunt, ipsum nec videre nec cognos-
 cere possunt, quod omnium vires superet aspec-
 tus ejus et cognitio, cum Deus ipse dicat: Nemo
 videbit faciem meam, et vivet³, et Filius: Nemo
 novit Patrem nisi Filius⁴, Verbum utique aliud est,
 quam ea, quæ facta sunt, cum ab eo solo cognos-
 catur et videatur Pater. Quomodo igitur Verbum

¹ Joan. v, 17. ² Joan. x, 38. ³ Exod. xxxiii, 20. ⁴ Luc. x, 22.

solum novit Patrem nisi proprium ipsius est Verbum? Quomodo autem proprium ipsius sit, si creatum est? si verus ejus Filius, et ex ipso non est? Quod autem Filius sit, et solus proprius, non autem opus factum creaturive, Pater ipsius ostendit, *Filius*, inquit, *meus es tu*¹. Et: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*². Quamobrem et angeli ministrabant ei, ut qui ab illis natura diversus esset, et ab ipsis adoratur, non ut qui gloria præstet, sed qui plane alius sit, quam reliquæ res procreatæ, et ipsi etiam angeli, utpote solus Patris proprius per essentialiam Filius. Etiam si, ut gloria excellens, adoraretur, quicunque præstarent et excelleret, ab inferioribus essent adorandi. Hoc autem non fit. Nec res ulla creata rem creatam adorat, sed servus dominum, et quæ creata sunt, adorant Deum. Petrus quidem apostolus Cornelium volentem se adorare prohibet, *Et ego*, inquit, *homo sum*³. Et angelus in Apocalypsi ad Joannem, qui volebat ipsum adorare, *Vide*, inquit, *ne feceris. Conservens tuus ego sum, et fratrum tuorum prophetarum, et eorum, qui observant verba libri hujus. Deum adora*⁴. Quare Deus solus est adorandus, id quod norunt etiam ipsi angeli. Quamvis enim inter illos alius alii gloria antecellat, omnes tamen creati sunt, ideoque non adorari, sed adorare Dominum debent. Patrem quidem Sampsonis Manue, qui volebat angelo sacrificium offerre, cohibuit angelus, *Ne mihi*, inquit, *sed Deo sacrificia*⁵. At Dominus ab angelis adoratur, scriptum enim est: *Et adorent eum omnes angeli Dei*⁶; et ab omnibus gentibus: *Et adorabunt te*, inquit *Isaias, et vocabunt tibi. Quoniam in te Deus est, et non est alius Deus præter te*⁷. Discipulos quidem adorantes non solum admittit, verum etiam certiores facit, quis ipse sit, *Nonne vos*, inquit, *vocatis me magistrum, et Dominum? et bene facitis, sum enim*⁸. Et Thomam dicentem, *Dominus meus, et Deus meus*⁹, permittit dicere; atque adeo non prohibens probat. Est enim, quemadmodum et alii prophætae dicunt, et David ipse canit, *Dominus virtutum, et Dominus Sabaoth, et Deus verus, et omnipotens*¹⁰. Cur autem non eodem mandato, quo facta sunt omnia, factus sit Filius a Deo, aut cur per hunc, qui factus est etiam ipse, omnia facta sint, dicant ipsi. Quamvis enim omnia, quæ dicunt, sint absurda et a ratione aliena, audent tamen ita loqui: Deus, inquit, cum vellet rerum omnium universitatem procreare, videret autem eam esse naturam ipsarum, ut non posset a se, qui immensus est, procreationem capere, solus solum unum fecit, et creavit, et hunc Filium et Verbum appellavit, ut ejus opera et reliqua omnia deinceps fieri possent. Quis non ex verbis istis absolutam eorum impietatem agnoscat, quam sibi ipsi multa cum imperitia miscentes non erubescunt tanquam ebrii a veritate deficere? Nam si dixerint, Deum, ne in re-

καὶ μόνος βλέπων τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν ἔγνω μόνος, εἰ μὴ μόνος ἔβλεπε τὸν αὐτοῦ; Πῶς δ' ἂν ἴδιος, εἰ κτίσμα ἦν, καὶ μὴ Υἱὸς ἀληθινός, καὶ ἐξ αὐτοῦ; Υἱὸν δὲ αὐτὸν καὶ μόνον ἴδιον δείκνυσιν αὐτοῦ ὁ Πατήρ, καὶ οὐ κτίσμα λέγων, *Υἱός μου εἶ σὺ* καὶ, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδούκησα*. Διὸ καὶ διηκόνουν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄλλοι παρ' αὐτοὺς ὄντι, καὶ προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, οὐχ ὡς τῆ δόξῃ μαζῶν, ἀλλ' ὡς ἄλλος παρὰ πάντα τὰ κτίσματα. καὶ παρ' ἑκαίτους ὢν, μόνος δὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος ὢν κατ' οὐσίαν Υἱός. Εἰ γὰρ ὡς τῆ δόξῃ ὑπερέχων προσκυνεῖτο, ἔδει καὶ ἑκαστον τῶν ὑποβεβηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως κτίσματι γὰρ κτίσμα οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δούλος δεσπότῃ, καὶ κτίσμα Θεόν. Πέτρος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνῆσαι θέλοντα τὸν Κορινθίαν κωλύει λέγων, ὅτι *Κἀγὼ ἄνθρωπός εἰμι*, ἄγγελος δὲ θέλωντα προσκυνῆσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀποκαλύψει κωλύει λέγων· *Ὅρα μὴ, σύνδουλός σου εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. Τῷ Θεῷ προσκύνησον*. Οὐκ οὖν Θεοῦ ἐστὶ μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι. Καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι κἀν ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ κτίσμα πάντες εἰσι, καὶ οὐκ εἰσι τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν Δεσπότην. Τὸν γὰρ πατέρα τοῦ Σαμψὸν τὸν Μανυὲ θέλοντα θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ ἄγγέλῳ ἐκώλυσεν ὁ ἄγγελος λέγων· *Μὴ ἐμοί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ προσνεγκε*. Ὁ δὲ Κύριος παρὰ ἀγγέλων προσκυνεῖται· γέγραπται γὰρ, *Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτὸν πάντες ἄγγελοι Θεοῦ*· καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαίας φησὶ· *Καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται*· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πληρ σου. Τοὺς τε μαθητὰς προσκυνούντας δέχεται, καὶ πληροφορεῖ τούτους, ὅστις ἐστὶ, λέγων, *Οὐχ ὄμεις με λέγετε ὁ Κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος; καὶ καλῶς λέγετε*. *Εἰμὶ γάρ*. Καὶ τὸν Θωμᾶν λέγοντα· *Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου*, συγχωρεῖ λέγειν, καὶ μᾶλλον ἀποδέχεται μὴ κωλύων αὐτόν. Ἔστι γὰρ αὐτὸς, ὡς οἱ τε ἄλλοι προφηταὶ λέγουσι, καὶ *Δαβὶδ ψάλλον, Κύριος τῶν δυνάμεων, καὶ Κύριος Σαβιῶθ, καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ Παντοκράτωρ*· τίς οὖν ἔνεκεν οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ τῷ προτάγματι, ᾧ γέγονε καὶ ὁ Υἱός; Ἡ διατι διὰ τούτου τὰ πάντα γέγονε, καίτοι καὶ αὐτοῦ γενητοῦ τυγχάνοντος; λεγέτωσαν. Ἄλογα μὲν πᾶσα παρ' αὐτοῖς· φασὶ δὲ ὁμοίως, ὡς ἄρα θέλων ὁ Θεός τὴν γενητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἑώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκράτου καὶ παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτελεῖ μόνος μόνος ἓνα, καὶ καίει τοῦτον Υἱὸν καὶ Λόγον, ἓνα, τούτου μέσου γενομένου, οὕτω λατῶν τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι δυναθῆ. Πῶς οὖν οὐκ ἂν τις τῆς αὐτῶν τέλειον ἐκ τούτων κατανοῇ ἀσέβεια, ἢ μετὰ πολλῆς τῆς ἀπροσύνῃς αὐτοῦ; κατὰ μέρος οὐκ ἐρυθρωῶσιν, οὕτω καταμεθύοντες τῆς ἀληθείας; Εἰ μὲν γὰρ διὰ

¹ Psal. ii, 7.² Matth. vi, 27.³ Act. x, 26.⁴ Apoc. xix, 10.⁵ Jud. xiii, 16.⁶ Psal. xcvi, 8.⁷ Isai. lxxv, 14. ⁸ Joan. xiii, 15. ⁹ Joan. xx, 28.¹⁰ Psal. xxiii, 16.

τὸ κάμνειν τὴν Θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν φήσουσι μόνον αὐτὸν πεποιτημέναι τὸν Υἱὸν, καταβοῶσι τοῦτων πᾶσα μὲν ἢ κτίσις οὐκ ἄξια φθεγομένων περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαίας λέγων, Θεὸς αἰώνιος ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς οὐ πωράσει, οὐδὲ κοπιᾶσι, οὐδὲ ἔστι ἐξέυρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὡς ἀπειρῶν ὁ Θεὸς τὰ ἅλα ἐργάσασθαι, τὸν μὲν Υἱὸν μόνον ἐργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα τῷ Υἱῷ ἐνεχείρισε, τοῦτο μὲν ἀνάξιον Θεοῦ· οὐκ ἔστι γὰρ ἐν τῷ Θεῷ τύφος· ἐτρέψει δὲ αὐτοὺς ὁμοῦ· ὁ Κύριος λέγων, Οὐχὶ δὴ οὐ στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωρεῖται ἐπὶ τῆν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ πάλιν, Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τ' ἐνδύσησθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλειόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, οὐδὲ σκεπρῶσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ. Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τῆν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Καὶ περὶ ἐνδύματος τι μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει. Λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ Σολομῶν ἐν δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιένυσσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς, ἀλιγώπιστοι! Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον Θεοῦ προνοεῖσθαι καὶ μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, τριχῶς κεφαλῆς, καὶ στρουθίων, καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. Ὡν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητῆς ἐστὶ διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Ἰδίου. Ἄλλω; τε καὶ μείζον τὸ ἔκδοτον τοῖς; τοῦτο λέγουσιν ἀπαντᾷ. Διαίρουσι γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν· καὶ τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἔργον, τὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ διδάσιν ἔργα, δέον ἢ καὶ τὰ πάντα μετὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ Πατρός γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνονται, μὴ λέγειν αὐτὸν ἕνα τῶν ποιημάτων εἶναι. Ἐπειτα δὲ κακείως ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξει τὴν ἀνοιαν. Εἰ καὶ ὁ Λόγος τῆς γενητῆς φύσεως ἐστὶ, πῶς, αὐτῆς ἀδυνατοῦ τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ αὐτουργίαν, μὲν οὕτως ἐκ πάντων ἡδυνήθη παρὰ τῆς ἀγεήτου καὶ ἀχραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ὡς ὑμεῖς λέγετε; Ἀνάγκη γὰρ ἢ τούτου δυναμένου καὶ πᾶσα δύνασθαι, ἢ πάσης ἀδυνατοῦ τυγχανούσης, μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν Λόγον. Εἰς γὰρ ἐστὶ τῶν γενητῶν καὶ οὗτος καθ' ἑαυτῶν. Εἰ, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτουργίας, μεσίτου χρεια γέγονεν, ἀνάγκη πᾶσα, γενητοῦ καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Λόγου, μέσου χρεια εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τούτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης. Κἂν ἐκεῖνου δὲ τις εὐρεθῇ μέσος, πάλιν ἑτέρου χρεια μεσίτου δι' ἐκεῖνον, καὶ οὕτως τὶς ἐκπαθείων, καὶ διερευνῶν τῷ λογισμῷ εὐρήσει

¹ Matth. x. 29. ² Matth. vi. 25 sqq.

A liquidis rebus procreandis defatigaretur, solum ipsum Filium fecisse, cum ipsa rerum procreatarum universitas reclamabit, et voce quodammodo clarissima dicet, eos, quæ Deo indigna sunt, loqui, tum scriptis suis illos compescet Isaias, Deus, inquit, æternus, qui fecit summitates terræ, non esuriet, neque defatigabitur, neque est inventio prudentiæ ejus. Sin affirmaverint, Deum fecisse Filium solum, eique rerum universitatem, quam ipse creare dedignaretur, commissisæ, et hoc Deo indignum esse constabit, cum in eo nulla sit superbia. Et Dominus sententiam eorum evertet: Nonne duo, inquit, passeret assueverunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in cælis est? Et rursum: Nolite, inquit, solliciti esse animæ vestræ, quid manduceis, neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus, quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque nent, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos illis antecellit? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, neque Salomon in omni gloria sua vestiebatur, sicut unum ex his. Si autem fenum agri, quod hodie est, et eras in clibanum mittitur, Deus sic vesit, quanto magis vos, modicæ fidei? Quare si Deo non est indignum, ut tam parva, nempe capillum capitis, et passeret, et fenum agri curet, nec eadem ut faciat indignum est Deo. Quibus enim consulit et prospicit, eorum etiam per Verbum proprium effector est. Quid? quod majus etiam incommodum ita loquentes consequitur? Dividunt enim res procreatas ab ipsa procreatione, et hanc Dei opus esse volunt, illas autem opera Filii esse contendunt. Perspicuum autem est, aut omnia simul eum Filio a Deo Patre fieri, aut si per Filium omnia sunt, ipsum Filium eorum, quæ sunt, non esse unum. In hoc præterea stultitia istorum coarguitur. Nam si ipsum quoque Verbum factæ est natura, quomodo, cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non facta et purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis? Necessè enim ut si Verbum potest, et omnia possint, aut si hæc non possunt, ne Verbum quidem possit, siquidem Verbum, ut ipsi sentiunt, est unum ex iis, quæ facta sunt. Ad hæc si propterea quod natura, quæ creatur et sit, ipsius Dei procreationem capere non valet, necessè fuit, ut medium aliquod fieret, si et Verbum procreatum est, medio fuit aliquo opus ad ejus procreationem. Quod si ita sit, et medium hoc rursum alio medio, et aliud alio deinceps indigebit, atque ita erit necessaria infinita mediorum multitudo, nec res novo semper egentes medio unquam consistent. At enim Deus per Mosem eduxit populum ex Ægypto, et per eundem, quamvis esset homo, legem dedit. Ex quo,

inquirunt, constat similia per aliud simile fieri posse. Quæ isti cum dicunt, miror, cur non se in latebris condant, ne præ pudore confundantur. Moses non ad creandum missus est, neque ad vocandum ea, quæ non sunt, ut essent, neque ad sui similes homines confidandos et effugendos, sed ad munus hoc observandum, ut Dei verba populo et Pharaoni regi annuntiaret. Quis autem infinitam in his differentiam non videt, eum legationis munere fungi et ministrare sit eorum, quæ creata et serva sunt, proprium, facere autem et procreare solius Dei, et Verbi ipsius, et sapientiæ? Quapropter nullus inveniet, quemquam procreare, nisi solum Dei Verbum. Omnia enim in sapientia facta sunt, et sine Verbo ne unquam quidem factum est: ad alia autem munera obeunda non unus ex omnibus deligitur, sed multi, quos vult ipse Deus. Multi enim adsunt. archangeli, multi Throni, multæ Potestates, multæ Dominationes, innumerabilia denique præsto sunt millia ministrorum, qui prompti expectant mittentis imperium. Prophetæ præterea multi, et apostoli duodecim, et Paulus, et Moses ipse, nec solus tamen, sed et Aaron cum ipso, et alii item septuaginta duo discipuli repleti Spiritu sancto, et Mosi successit Josue filius Nave, et huic ipsi Judices, et his non unus, sed multi reges. Quod si creatus, et unus ex iis qui facti sunt, erat Filius, esse multos ejusmodi filios oportebat, ut multos ejusmodi ministros haberet Deus, quemadmodum et in aliis ordinibus multi sunt. Quod si non licet hoc intueri, sed cum multæ res creatæ sint, unum duntaxat Verbum est, quis non animadvertit Filium a rebus omnibus procreatis ita differre, ut nihil æquale cum illis habeat, sed omnia cum Patre propria et paria? Quamobrem non multa sunt Verba; sed unum Patris Verbum, et una imago Dei. At sol etiam, inquirunt, solus est, et terra una. Eadem ratione dicant etiam aquam esse unam, et ignem esse unum, homines imperii, qui nesciunt unumquodque eorum, quæ facta sunt, sic unum esse natura sua, ut non ob id tamen ad ejusmodi munus exsequendum sit idoneum. Sic enim singula unum sunt, ut mutua quasi membra quædam inter se sint, et unum quodammodo corpus mundum conficiant. Quod si Filium etiam talem existimant, repellantur ab omnibus, ut qui partem universalitatis Verbum asserant, et partem ejusmodi, quæ sine aliis partibus commissum sibi munus obire non possit. Istuc autem si plane constat esse impium, agnoscant Verbum non procreatum, sed omnium procreatorem. At enim ita factum et creatum affirmant, ut ab effectore suo tanquam a magistro didicerit procreare, atque ita præceptori Deo inservire. Hæc enim et Asterius sophista, ut qui didicit negare Deum, ausus est litterarum monumentis mandare, nec animadvertit, quam absurda sint, quæ ex his consequuntur. Nam si creandi ratio doceri potest, caveant, ne Deum etiam ipsum non natura, sed doctrina pro-

κὸν ὄχλον ἐπιβρόντα μεσιτῶν, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὑποσθῆναι τὴν κτίσιν, ἀεὶ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἑτέρου μεσίτου, διὰ τὸ πάντας εἶναι τῆς γεννητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ὡς ἡμεῖς λέγετε. Ἄλλ' ἰδοῦ, φησί, καὶ διὰ Μωσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον ἔδωκε, καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου, ὥστε δυνατὸν καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Μωσέως γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαόν, καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα Φαραῶ. Ἐχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφορὰν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γεννητῶν καὶ δούλων ἔστι, τὸ δὲ δημιουργεῖν καὶ κτίζειν μόνου τοῦ Θεοῦ ἔστι, καὶ τοῦ ἰδίου Λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς σοφίας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἂν τις ἄλλον εὕροι, ἢ μόνον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, καὶ χωρὶς τοῦ Λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἓν· πρὸς δὲ τῆς διακονίας οὐκ εἷς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοὶ εἰσιν, οὓς ἂν θέλῃ πέμπειν ὁ Κύριος. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἄγγελοι, πολλοὶ δὲ θρόνοι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυριότητες, χιλιαὶ χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκασιν λειτουργῶν καὶ ἐτοιμῶν εἰς τὸ ἐξαποστέλλεσθαι. Καὶ προφήται μὲν πολλοί, καὶ ἀπόστολοι δέκα καὶ δύο, καὶ Παῦλος, καὶ Μωϋσῆς; δὲ αὐτὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἐβδόμηκοντα Πνεύματος ἐπιηρώθησαν ἀγίου. Καὶ Μωϋσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ Ναυῆ, κάκεινον οἰκρεταί, κάκεινους οὐκ εἷς, ἀλλὰ πλείστοι βασιεῖς. Ἐπερ οὖν κτίσμα ἦν, καὶ τῶν γεννητῶν ὁ Υἱός, ἔδει πολλοὺς εἶναι τοιοῦτους Υἱούς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιοῦτους διακόνους ἔχη ὁ Θεός, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πληθὸς ἔστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ Λόγος εἷς ἔστι, τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ τούτων, ὅτι ὁ Υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἰδιότητα; Ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ Λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἷς τοῦ ἐνὸς Πατρὸς Λόγος, καὶ μία τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἔστιν. Ἄλλ' ἰδοῦ, φησί, καὶ ὁ ἥλιος μόνος εἷς, καὶ ἡ γῆ μία. Καὶ οἱ ἄφρονες εἰπάτωσαν, ὅτι καὶ ὕδωρ ἓν, καὶ πῦρ ἓν, ἵνα ἀκούσωσιν ὅτι τῶν γενομένων ἕκαστον ἓν μὲν ἔστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγχειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἔστιν ἱκανὸν καὶ μόνον αὐτάρχως, ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥσπερ ἀλλήλων, ὄντα μέλη ἓν, καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος εἶναι νομίζοντες τῶν πάντων τὸν Λόγον, καὶ μέρος οὐκ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγχειριθεῖσιν αὐτῷ λειτουργίαν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυσσεδέξ ἔστιν, ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ τῶν γεννητῶν ἔστιν ὁ Λόγος, τῶν δὲ γεννητῶν δημιουργός. Ἄλλ' εἰρήκασιν, ὅτι κτίσμα ἔστι, καὶ τῶν γεννητῶν, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάρθηκε τὸ δημιουργεῖν.

καὶ οὕτως ὑπερέστησε τῶν διδάξαντι τῶν Θεῶν. Ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ἐσοφιστῆς, ὡς μαθῶν ἀραιοῦσθαι τὸν Κέριον, γράφει τετάλιμμεν, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. Ἐπὶ γὰρ διδακτὸν ἐστὶ τὸ δημιουργεῖν, σκοπεῖσθαι, μὴ καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα εἰπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμη δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατὸν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐπειτα, εἰ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτετατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἐστὶ σοφία ἐστὶ δεομένη μαθημάτων; Τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; σοφία γὰρ οὐκ ἦν λαογραφία διδασκαλίας. Κενὸν ἄρα τι πρᾶγμα ἦν, καὶ οὐκ ἐστὶν οὐσιώδης σοφία, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐστὶ σοφία, ἕως ἂν, ὁ μεμάρθηκε, φιλᾶται. Ὁ γὰρ μὴ φύσει τι, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγένετο, δυνατὸν καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. Τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐ Χριστιανῶν, ἀλλ' Ἑλλήνων ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν τι προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν Θεὸν εισάγουσιν οἱ ἀφρονες· φθόνον μὲν, ὅτι μὴ πολλοὺς δημιουργεῖν ἐδίδαξαν, ἢ ὡς περ πολλοὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ αὐτοῦ ὡς ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ, ἢ ὀπουργοῦ χρεῖαν ἔσχε, καίτοι διεχθείσης καὶ τῆς γενετῆς φύσεως, δυνατῆς οὕσης γίνεσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ. εἰ γὰρ κατ' αὐτοῦ; ὁ Υἱὸς γεννητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἀλλ' οὐδενὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐνδοξῆς, μὴ γένοιτο. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, Πλήρης εἰμι. Οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ Λόγος, ἀλλ' εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ Πατρὸς· τὸ τοῦ Πατρὸς ἐργάζεται. Οὐδὲ τῆς τῶν γεννητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν Υἱὸν πεποίηκεν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος, πάλιν ἐργαζόμενός ἐστιν ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησεν· Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι. Εἰ δὲ καθ' ὁμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσθηται, φαίνεται δὲ ὁ Πατήρ καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν ἐργαζόμενος, περιετὴ καθ' ὁμᾶς· κατὰ τοῦτο ἢ τοῦ κοινού τοῦ Υἱοῦ ποιήσεις. Ἄλλως τε διατὶ ὅλων θέλων κρίσαι ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκούντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστήσαι περὶ ὧν ἂν αὐτῷ δοκεῖ; Καὶ μὲν αἱ Γραφαὶ λέγουσι, Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, καὶ, Τῶ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; Εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανόν ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, περιετὴ πάλιν καθ' ὁμᾶς ἢ τοῦ μεσίτου χρεῖα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωϋσέως, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς σελήνης ὡμῶν θάδεεται σαφῶς. Κάκεινο πάλιν ὡμᾶς ἐντερίψει. Εἰ θέλων ὁ Θεὸς τὴν γεννητὴν κτίσαι φύσιν, καὶ περὶ ταύτης βουλευσάμενος ἐκινῶσι, καὶ κτίζει τὸν Υἱὸν καθ' ὁμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ· σκοπεῖτε πόσῃ ἀσέθειαν φθέγγεσθαι τετολήκατε. Πρῶτον μὲν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ Υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγωνῶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν. Οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποιήται, ὥστε χάριν αὐτὸν ἡμῖν μᾶλλον ἔχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, ὡς περ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Οὐ γὰρ ἐκτίσθη,

A creatorem esse dici, ut possit etiam artem oblativisci. Præterea si sapientia Dei discendo assecuta est, ut procrearet, quomodo sapientia est, cum indigeat disciplina? Quid porro erat ante quam disceret? Sapientia enim dici non poterat, cum scientia et peritia vacaret. Inanis ergo res erat, nec vere sapientia, sed progressu ipso sapientiæ nomen obtinebat. Et tandiu erit sapientia, quandiu id, quod didicit, conservabit. Quod enim non natura insitum est, sed doctrina partum, dedisci aliquando potest. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum, sed gentilium est. Etenim si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulle in Deum inducunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt archangeli et angeli, ita et multi essent creatores: imbecillitatem vero, quia non solus res poterit facere, sed adiutore et administro opus habuerit: quanquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius qui, ut putant, est factus, a Deo solo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus: absit. Ipse enim dixit: *Pleuus sum*¹. Nec item Verbum discendo factus est creator: sed cum sit imago et sapientia Patris, ea quæ sunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum causa: namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*². Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ post illum existunt, produceret, et ipse tamen Pater post editum Filium operatur: supervacua sane est hujusmodi Filii procreatio. Quanquam cum vellet res procreare, cur medii cuiusquam operam exquisivit, cum ejus voluntas, ad ea, quæ illi placent, consuetudine satis sit? Sic enim Scripturæ testantur his verbis: *Omnia, quæcunque voluit, fecit*³. et, *Voluntati ejus quis restitit?* Quod si voluntas ejus satis est ad rerum omnium procreationem, ex sententia ipsorum alterius opera medii supervacanea est. Nam Mosis, et solis, et lunæ exemplum, quod afferunt, nullius esse momenti declaratum est. Jam, ut hoc etiam argumento confutentur, si Deus volens rerum universitatem procreare, deque ea re consulens excogitat et creat Filium, ut ipsi dicunt, videant quantum impietatem audeant pronuntiare. Primum videtur ipse Filius propter nos factus esse, non autem nos propter illum. Non enim nos propter ipsum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ut nobis potius ille gratiam debeat, quam nos illi, quemadmodum et mulier viro. *Non enim, inquit, vir propter mulierem, sed mulier propter virum*⁴. Quare sicut vir est imago et gloria Dei, mulier autem est gloria viri, ita nos imago Dei et gloria ipsius facti sumus, Filius autem imago nostra, et ad gloriam nostram

¹ Joan. v, 17. ² Psal. cx:ii, 5. ³ I Cor. xi, 14.

factus est. Et nos quidem facti sumus, ut essemus. Dei autem Verbum propter nos, non ut esset, sed ut nobis usui esset tanquam instrumentum factum est, ut non ex ipso nos, sed ipsum ex usu nostro consisteret. Qui hec vel tantummodo cogitant, nonne omnem stultitiam superant? Etenim si propter nos factum est Verbum, ne prius quidem, quam nos, est apud Deum. Neque enim Deus habens illud in se de nobis consuluit, sed nos habens in se consuluit, ut isti dicunt, de ipso Verbo. Hoc autem si ita est, fortasse ne voluit quidem Filium Pater. Non enim volens ipsum creavit, sed volens nos, propter nos illum fecit. Post nos enim ipsum excogitavit. Quamobrem ex impiorum sententia sequitur, ut supervacaneum sit rerum instrumentum, quarum causa factus est. Jam si Filius, ut qui solus posset a Deo solo fieri, ab eo factus est, nos autem, ut qui non possemus a Deo fieri, per Verbum facti sumus, cur non prius etiam de ipso, ut quod fieri posset, consuluit Deus, sed de nobis? Aut cur non illud, cum sit ejusmodi, nobis imbecillis pretulit? Aut cur prius ipsum faciens, non prius etiam de ipso deliberat? Aut cur prius de nobis consulens, non priores etiam nos fecit, cum ejus voluntas satissit ad res constituendas? sed prius illud creat, de nobis autem prius consulit, et illo priores non vult? Quid? quod volens nos creare, et de nobis consulens res creatas appellat: Verbum autem, quod propter nos facit, Filium, et hæredem proprium vocat? Æquius autem erat, ut nos quorum gratia et Verbum facit, filios appellaret. An perspicuum est Deum prius cogitare et velle hunc, qui Filius est, et propter quem et omnes nos facit? Quando enim Deus aut Mosem alloquitur aut Abraham promittit, tunc audientes illi respondent, hic quidem, *Quomodo*, inquit, *id sciam*? ille autem: *Mitte*, inquit, *alium*?. Et rursus: *Si me*, inquit, *interrogaverint quod illi est nomen, quid illis respondebo*? Horum enim uterque Verbum habet medium, et sapientiam Dei, Patris propositum cognoscentem. At quando Verbum agit et creat, non est illic interrogatio et responsio. In ipso enim Pater est, et Verbum in Patre. Sed satis est velle, et protinus opus perfectum est, ut propositi quidem ac voluntatis indicium sit illa vox, *Dixit*, verbis autem illis, *et factum est ita*, opus per Verbum et sapientiam, in qua et Patris voluntas est, factum ostendatur.

καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ· ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ βούλευσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται, ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ἢ γνώσεως, τὸ εἶπε· τῷ δὲ καὶ ἐγένετο οὕτω, τὸ ἔργον σημαίνεται, τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας, ἐν ἧ καὶ βούλησις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς.

Ex eodem libro. In Arianos, inter quos et Samaritanensis comprehenditur, quoniam et ipse consuit, Filium Dei nihil aliud esse nisi Verbum enuntiatum, et mandatum divinum, quo Pater tanquam artifex ut instrumento mechanico usus est ad rerum universitatem constituendam.

Quomodo, inquit, Filius ab omni æternitate po-

¹ Gen. xv, 8 ² Exod. iv, 13. ³ Exod. iii, 15.

ἠφθίσιν ἡ Γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν τυναίκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα. Ἄρ' οὖν, ὡς περὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ εἶσα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ εἶσα ἀνδρός ἐστίν, οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς εἶσα αὐτοῦ γεγόναμεν, ἡ δὲ Υἱὸς ἡμῶν ἐστὶν εἰκὼν, καὶ εἰς ἡμῶν εἶσα ὑπέστη; Καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ἑαυτὸν οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρείαν, ὡς ὄργανον πεποιήται, ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρείας συνίστασθαι; Καὶ πῶς οὐκ ἔβασαν ἀνοίαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι; Καὶ γὰρ, εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ περὶ ἡμῶν βουλευέται, ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἑαυτῷ βουλευέται, ὡς ἐκεῖνοί φασι περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, τάχα οὐδὲ ὅπως ἤθελε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ. Οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἐκτίσεν, ἀλλ' ἡμᾶς θέλων ἐκ' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν, ὥστε κατὰ τοὺς ἀπεθοῦντας περιπτὸν εἶναι λοιπὸν τὸν Υἱὸν, τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον τῶν γενομένων, ὃν ἐνεκεν καὶ ἐκτίσθη. Εἰ δὲ ὡς δυνατὸς ὁ Υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι διὰ τοῦ Λόγου γεγόναμεν, διατί μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατοῦ ὄντος αὐτοῦ, περὶ αὐτοῦ βουλευέται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; ἢ διατί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει τῶν ἀσθενῶν; ἢ διατί πρῶτον αὐτὸν ποιεῖ, οὐχὶ καὶ περὶ πρῶτου αὐτοῦ βουλευέται; ἢ διατί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρῶτους ἡμᾶς ἐργάζεται. ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν ὄντων σύστασιν, ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτερίζει, περὶ δὲ ἡμᾶς πρῶτον βουλευέται, καὶ πρῶτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεστέου; καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτερίζει, καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος κτίσμα καλεῖ, ἐκεῖνον δὲ, ὃν δι' ἡμᾶς ὀνηροῦργεῖ, Υἱὸν καλεῖ καὶ ὄνιον κληρονομήσει; Ἔδει δὲ ἡμᾶς, ὃν ἐνεκεν καὶ τοῦτον ποιεῖ, υἱοῦς μᾶλλον καλεῖσθαι. Ἦ δὲ ὄλον, ὅτι τοῦτον Υἱὸν ὄντα, τοῦτον καὶ προεθυμείται καὶ θέλει, δι' ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. Ὅταν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἢ τῷ Νωὲσῃ ὀμιλῇ, ἢ τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγέλληται, τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται. Καὶ ὁ μὲν λέγει, *Κατὰ τί γνώσωμαι*; ὁ δὲ, *Προχαιρῶσαι ἄλλον*. Καὶ πάλιν, *Ἐὰν ἐρωτήσωσί με τί ὄνομα αὐτῷ, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς*; Ἐχει γὰρ τούτων ἕκαστος τὸν μεστέοντα Λόγον, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς. Ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτερῆσθαι ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ἐρώτησις, καὶ ἀποκρίσις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ,

τὸν μεστέοντα Λόγον, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς. Ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτερῆσθαι ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ἐρώτησις, καὶ ἀποκρίσις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ πάλιν, Ἐὰν ἐρωτήσωσί με τί ὄνομα αὐτῷ, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; Ἐχει γὰρ τούτων ἕκαστος τὸν μεστέοντα Λόγον, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς. Ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτερῆσθαι ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ἐρώτησις, καὶ ἀποκρίσις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ,

Κατὰ Ἀρειανῶν, οἷς καὶ τὸν Σαμοσαεῖα συμπαλαμβάνει. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Λόγον προφορικόν, καὶ πρόσταγμα θεῖον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐδογματίζει, τὸν τε Πατέρα ἐν σχηματι ἐσχημένου τούτῳ καλεῖσθαι δι' ἡμᾶς ὄργανον μηχανικῶς εἰς τὴν τοῦ ποιήματος διακόσμησιν. Πῶς, φησὶ, δύναται ὁ Υἱὸς αἰδίως συνυπάρχειν

τῷ Πατρὶ; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων
 μετὰ χρόνον υἱοὶ γίνονται. Καὶ ὁ μὲν πατήρ τριά-
 κωντα τυχὸν ἔτων ἔστιν, ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε
 γεννηθεὶς, καὶ ὅλως πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν πρὶν
 γεννηθῆναι. Πάλιν δὲ ψευθρίζουσι, Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς
 Λόγος εἶναι; ἡ-ὁ Λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ; Ὁ γὰρ ἀν-
 θρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν συγχεόμενος, μόνον ἐστή-
 μανε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέ-
 πνυται καὶ ἠφάνισται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡσπερ
 ἐκπλαθόμενοι τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγ-
 χων, πάλιν διαλογίζονται τοιαῦτα. Ὁ δὲ τῆς ἀλη-
 θείας λόγος ἐλέγχει τούτους οὕτως· Εἰ μὲν περὶ
 ἀνθρώπου τινὸς; λογίζονται, ἀνθρωπίνως; καὶ περὶ
 τοῦ λόγου αὐτοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λογίζεσθωσαν.
 Εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους;
 μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἄλλως ὑπὲρ τὴν τῶν ἀν-
 θρώπων φύσιν διανοεῖσθωσαν. Ὅποιος γὰρ ἂν εἴη ὁ
 γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι. Καὶ
 ὁποιός ἂν εἴη ὁ τοῦ λόγου πατήρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ
 ὁ λόγος αὐτοῦ. Ὁ μὲν ἂν ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ γενό-
 μενος, ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον. Καὶ
 ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λό-
 γος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει. Ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ὡς
 ἀνθρώπος; ἐστὶ· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· ἀλλ' ὢν
 ἐστὶ, καὶ αἰεὶ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὢν
 ἐστὶ, καὶ αἰδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαύ-
 γασμα φωτός. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ
 συλλαβῶν ἐστὶ συγχεόμενος, καὶ οὕτε ζῆ, οὕτε τι
 ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λα-
 λούντος; διανοίας, καὶ μόνον ἐξηγήθη, καὶ παρηγήθη
 μηκέτι φανούμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως πρὶν λαλη-
 θῆναι. Διὰ οὕτε ζῆ, οὕτε ἐνεργεῖ, οὕτε ὅλως ἀνθρω-
 πῶς ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος. Πάσχει δὲ τοῦτο,
 καθὰ προεῖπον, ἐπειδὴ καὶ ὁ γεννῶν τοῦτον ἀνθρω-
 πῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. ἔχει τὴν φύσιν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, οὐκ ὡς ἂν τις εἴποι, προφορικὸς ἐστὶν, οὐδὲ
 ψῆφος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξει Θεὸν τοῦτό ἐστιν
 Υἱὸς, ἀλλ' ὡς φῶς, καὶ ἀπαύγασμα οὕτως ἐστὶ γέν-
 νημα τέλειον ἐκ τελείου. Διὰ καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ,
 καὶ Θεός. Καὶ Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος· Καὶ οἱ
 μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν εἰσὶν εἰς ἐνέργειαν.
 Διὰ καὶ οὐ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνθρώπου
 ἐργάζεται, ὅτι αὐταὶ μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ λόγος αὐ-
 τῶν οὐκ ὑφίσταται. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς εἶπεν
 ὁ Ἀπόστολος, ζῶν ἐστὶ, καὶ ἐνεργής; καὶ τομώτε-
 ρος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ δεικνού-
 μενος ἀχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἐπρεπε
 γὰρ, ἓως ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα,
 καὶ ἓνα τὸν τοῦτου Λόγον, καὶ μίαν τὴν τοῦτου σο-
 φίαν. Διὰ καὶ θαυμάζω πως, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ,
 οὔτοι κατὰ τὰς ἰδίαι; ἐπινοίας πολλὰς εἰκόνας, καὶ
 σοφίας; καὶ λόγους ἐπένοησαν. Καὶ ἄλλον μὲν εἶναι
 τὸν ἴδιον καὶ φύσει Λόγον τοῦ Πατρὸς λέγουσιν, ἐν
 ᾧ καὶ τὸν Υἱὸν πεποιήκε· τὸν δὲ ἀληθῶ; Υἱὸν κατ'
 ἐπίνοιαν λέγεσθαι Λόγον, ὡς ἀμπελον, καὶ ὄδον, καὶ
 θύραν, καὶ ξύλον ζωῆ;. Σφίαν τε ὀνόματι λέγεσθαι
 αὐτὸν φησὶν, ἄλλην μνείον εἶναι τὴν ἰδίαν καὶ ἀλη-

A test simul esse cum Patre? Etenim filii post tempus
 homines ex hominibus sunt; et cum, verbi causa,
 pater triginta annorum est, tunc filius genitus
 principium habet; nullusque omnino hominis filius
 erat antequam gigneretur? Rursumque garrigue ad
 hunc modum: Filius Verbum esse, aut Verbum
 imago Dei, quanto verbum hominis ex syllabis
 constans solum loquentis cogitationem indicat, et
 simul ac prolatum est, dissipatur et evanescit?
 Isti quidem earum rationem, quibus ante confutati
 sunt, obliti, hæc iterum asserunt, sed veritatis
 verbum eos refellit hoc modo: Si de homine quo-
 piam disserunt, humano more de verbo, deque filio
 ipsius loquantur. Sin de Deo, qui homines pro-
 creavit, non humana, sed excellentiore quadam
 ratione de illo cogitent. Qualis enim genitor est,
 talis est etiam qui gignitur necessario. Et qualis
 est verbi pater, tale nimirum est verbum ejus.
 Quapropter homo in tempore genitus, in tem-
 pore et ipse illum gignit. Et quoniam ex ni-
 hile factus est homo, idcirco verbum etiam illius
 in nihilum redigitur et aboletur. Deus autem,
 ut Scriptura testatur, non est, sicut homines sunt,
 sed est ille, qui est, et qui semper est¹. Itaque et
 Verbum ejus vere est, et ab omni æternitate cum
 Patre est, tanquam splendor lucis. Atque hominum
 quidem verbum ex syllabis constat, neque vivit,
 neque quidquam agit, sed tantum loquentis sen-
 tentiam explicat, et solum exit, et præterit, nec
 amplius apparet: quippe quod nec erat antequam
 enuntiaretur. Quare nec vivit, nec agit quidquam,
 nec omnino verbum hominis homo est. Hoc autem
 accidit, ut ante dixi, quoniam et homo, qui ver-
 bum hoc parit, ex nihilo naturam habet. At Dei Ver-
 bum non, ut aliquis dicat, ore pronuntiat, nec edit
 vocis sonum, neque quod mandat ac præcipit Deus,
 id Filius est, sed uti lux et splendor, sic est genuen-
 perfectum ex perfecto. Quamobrem et Deus est, et
 imago Dei. *Et Deus enim, inquit, erat Verbum.* Ac ho-
 minum quidem verba re nihil sunt. Quocirca non ver-
 bis, sed manibus agunt homines. Quia manus exsi-
 stunt, verba autem nihil habent firmamenti. At Dei
 Verbum, ut Apostolus ait², vivit, et efficax est, et
 penevabilius omni gladio ancipiti, et pertingit us-
 que ad divisionem animi et spiritus. Decei at enim,
 ut cum unus esset Deus, una item esset imago ip-
 sius, et Verbum unum, et una sapientia. Quamobrem
 miror, cur isti, cum unus sit Deus, opinionis
 errore multas sibi imagines, et sapientias, et verba
 confinxerint. Atque aliud quidem proprium, et na-
 tura Verbum Patris, quo Filium etiam fecit, esse
 dicunt. Nam vere Filium opinione dici Verbum,
 sicut etiam vitis, et via dicitur, et ostium, lignum
 vitæ, et sapientia nomine duntaxat. Aliam enim
 esse veram illam Patris sapientiam, qua non genita
 cum ipso consistit, qua Filium fecit eum, quem quod
 illius esset sapientia particeps, sapientiam nomi-

¹ Ελ. d. iii, 14. ² Hebr. iv, 12.

nævit. Hæc illi dum obloquuntur, nonne omni odio sunt digni? Si enim, ut ipsi putant, non quia genitus est a Patre, nec propter essentialitatem Filiius est, sed propter illa, quæ loquendi facultate prædita sunt Verbum est, et propter illa quæ sapientia sunt ornata, sapientia dicitur, ut virtus ob illa quæ virtutem habent: Filius item vocatus est propter nos, qui a se filii facti sumus, et propter illa fortasse, quæ sunt, habet, ut sit. Quid igitur erit ipse? neque enim est horum quidquam, et hæc sunt duntaxat ipsius nomina, quibus propter nos decoratus est, cum existendi speciem tantum habeat. Verum ista diabolica est, vel deterior etiã cogitatio. Siquidem Verbum Dei nomine tantum opinantur esse, cum se ipsi verè putent existere. Quæ porro verborum portenta sunt ista, ut sapientiam dicant simul esse cum Patre, hanc autem Christum esse negent, sed cum multæ sint virtutes, et sapientia creatæ, Christum earum unam asserant esse, eumque cum bruchis et locustis comparent? Quid? nonne plane vafri, veteratores, malitiosique sunt qui audientes nos dicere, Verbum simul esse cum Patre, calumniantur, et, Duo ergo, inquirunt, non genita constituitis? At ipsi dicentes ipsius sapientiam non esse genitam non animadvertunt idem reprehensionis telum contra se posse retorqueri. Etenim isthæ ipsa eorum opinio nonne plane stulta est, dum dicunt non genitam sapientiam simul existentem cum Deo esse Deum? Aliquid enim simul esse dicitur, non quia secum, sed quia cum aliquo sit. Quemadmodum Evangelistæ de Domino dicunt, Simul erat cum discipulis, non quia secum ipse, sed quia cum illis erat. Nisi vero compositum esse Deum affirmaverint, habereque sapientiam, quæ nec ipsa genita sit, connexam, et complementem ipsius essentialitatem, quam quidem sapientiam mundi effectricem inducunt, ut ejus procreationem adimant Filio, et Verbi ac sapientie abutuntur nomine, aliudque sibi Verbum et sapientiam confingentes, verum Dei Verbum et veram ac solam Dei sapientiam negant, atque ita homines impii Manichæos imitantur.

Ex eodem libro.

Quemadmodum cum audimus Joannem dicentem: *Verbum caro factum est*¹, non Verbum ipsum totum carnem intelligimus, sed carnem induisse, atque hominem factum esse, et cum audimus: *Christus factus est maledictum pro nobis*², et: *Qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit*³, non totum esse factum maledictionem, aut peccatum intelligimus, sed maledictionem nostram, ut ait Apostolus, suscepisse, ut nos a maledictione liberaret, peccata vero nostra, ut inquit Isaias⁴, ipsum tulisse, eaque, ut Petrus ait⁵, in corpore suo sustulisse super lignum: sic cum audiverimus illum

θνήτην σοφίαν τοῦ Πατρὸς, τὴν ἀγεννήτως συνυπάρχουσαν αὐτῷ, ἐν ἧ καὶ τὸν Υἱὸν ποιήσας ὄνομασε κατὰ μετουσίαν ἐκείνης σοφίαν αὐτόν. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φεαγζόμενοι, πῶς οὐκ ἔξισι πάντες μίσους εἰσὶν; Εἰ γάρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἄβδιον τῆς οὐσίας Υἱὸς ἐστίν, ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ Λόγος, καὶ διὰ τὰ σοφίζόμενα σοφία, καὶ διὰ τὰ δυναμούμενα δύναιμι λέγεται, πάντως που καὶ διὰ τοὺς παρ' αὐτοῦ υἱοποιούμενους Υἱὸς ἐκλήθη, καὶ τάχα διὰ τὰ δυνατὰ ἔχει καὶ τὸ εἶναι. Τί οὖν ἄρα λοιπὸν ἐστὶν αὐτός; Οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη τούτων αὐτοῦ, εἰ ὄνόματα μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνον τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει δι' ἡμᾶς, καὶ τοὺς ὄνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. Ἀλλὰ τοῦτο διαβολικὴ μάλλον ἐστὶν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλείον, ὅτι αὐτοὺς μὲν ἀληθῶς ὄφρα στάναι θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὄνοματι μόνον νομίζουσιν εἶναι. Πῶς δὲ σὺ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, λέγει μὲν σοφίαν συνυπάρχουσαν τῷ Πατρὶ, μὴ λέγειν δὲ ταύτην τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ πολλὰς δυνάμεις κτιστὰς, καὶ σοφίαν εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὴν Κύριον, τὸν καὶ τῆ κάμητη καὶ τῆ ἀκρίδι παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; Πῶς δὲ οὐ πανούργου, οἷον παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνυπάρχειν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, γογγύζουσιν εὐθύς φάσκοντες, Οὐκοῦν δύο ἀγέννητα λέγετε; Αὐτοὶ δὲ λέγοντες ἀγέννητον τὴν αὐτοῦ σοφίαν, οὐχ ὁρώσι κατ' αὐτῶν φθάνουσαν, ἣν αἰτιῶνται ματαίαν μέμψιν. Καὶ γὰρ κάκεῖνη πάλιν αὐτῶν ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρὰ, λέγειν τὴν ἀγέννητον συνυπάρχουσαν τῷ Θεῷ σοφίαν αὐτὴν εἶναι τὸν Θεόν; τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ, τινὲ δὲ συνυπάρχει, ὡς περὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν οἱ εὐαγγελισταί, ὅτι συνῆν τοῖς μαθηταῖς. Οὐ γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συνῆν. Εἰ μὴ ἄρα σύθετον εἴποιεν τὸν Θεὸν ἔχοντα συμπεπλεγμένην, ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὴν σοφίαν ἀγέννητον οὖσαν καὶ αὐτὴν, ἦντινα καὶ δημιουργὸν εἰσάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν ἀφέλωνται. Καὶ τῷ μὲν ὄνοματι τοῦ Λόγου, καὶ τῆς σοφίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες ἀρνούνται τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν δυνατὴν καὶ μόνην σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ Μανιχαίως λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὡσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ αὐτὸν ὄλον σάρκα νοοῦμεν τὸν Λόγον, ἀλλὰ σάρκα ἐνούσασμενον, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, ἀκούοντες τε, Χριστὸς γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ ἄρα, καὶ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτιῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτιῶν ἐποίησεν, οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὄλον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν νοοῦμεν αὐτὸν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι τὴν μὲν καθ' ἡμῶν κατάραν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐξαγοράσας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας, τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν Ἡσαίας εἶπεν, ἐβάστασεν· ὡς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν, ἀνήγεικεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τοῦ ξύλου· οὕτως ἐὰν ἀκούσωμεν ἐν ταῖς

¹ Joa. i, 14.

² Galat. iii, 13.

³ II Cor. v, 21.

⁴ Isa. lxxx, 5.

⁵ I Petr. ii, 24.

Παροιμίας τὸ ἔκτισεν, οὐ δὲ κτίσμα ὄλον τῆ φύσει Α ex Proverbiis ¹, creavit, non totum natura creatum Verbum debemus intelligere, sed corpus creatum suscepisse. Pro nobis enim creavit ipsum Deus, creatum ipsi, ut scriptum est ², corpus accommodans, ut in eo possemus nos renovari, illique fieri. Quid ergo decepit vos, o stulti, ut Creatorem creatum esse diceretis? Aut unde vobis inane istud argumentum comparastis, in quo vobis tantoperè placetis et laudatis? In libro enim Proverbiorum legitur quidem. *creavit, non tamen invenimus Filium creatum dici, et esse genitum, sed illud, creavit non refertur ad ejus essentiam, sed eo, ut multarum viarum initium esse factum ostendatur.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οὐ κτίσμα ἐστίν, ἀλλὰ κτίστης μὲν ἐστίν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Τότε δὲ λέγει παροιμιωδῶς, *Ἐκτίσέ με*, ^B ὅτε τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σάρκα. Καὶ τοῦτο πάλιν δυνατὸν ἐστὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ διανοιεῖσθαι. Υἱὸς γὰρ ὢν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν ἔχων, αὐτοῦ γὰρ ἰδιὸν ἐστὶ γέννημα, ὅμως Κύριον ὀνομάζει τὸν Πατέρα, οὐχ ὅτι δούλος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἀνέλαθεν. Ἐπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὡσπερ ὄντα Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς, Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἰδιὸν Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, οὕτως ἐλθόντα τελειῶσαι τὸ ἔργον, καὶ δούλου μορφήν λαβόντα, Κύριον ὀνομάζειν τὸν Πατέρα. Καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς τῆς διαστολῆς λέγων ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, *Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ· εἶπα, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ὡσπερ ἡμεῖς, Πατέρα καλοῦντες τὸν Κύριον, οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς· οὕτως ὅταν ὁ Υἱὸς τὴν τοῦ δούλου μορφήν λαμβάνων λέγῃ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν ἀιδιότητα τῆς τούτου θεότητος, καὶ ἐπὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσται. Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητόν, καθὼς προσηγορεύεται, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρωπίνων τοῦ Λόγου σημαίνει. Εἰ γὰρ εἰς ἔργα, φησὶν, ἐκτίσται, φαίνεται μὴ τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ σημαίνει θέλων, ἀλλὰ τὴν εἰς ἔργα αὐτοῦ οικονομίαν γενομένην, ὅπερ δεύτερόν ἐστι τοῦ εἶναι. Τὰ γὰρ κτιζόμενα, καὶ γινόμενα προηγουμένως ἕνεκεν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὑπάρχειν πεποιήται, καὶ δεύτερον ἔχουσι τὸ ποιεῖν περὶ ὧν αὐτοῖς ὁ Λόγος προστάττει, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶ τὸ ποιῶντος ἰδεῖν. Ἀδάμ γὰρ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἐργάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ ἄνθρωπος. Μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαθεν ἐντολὴν κίβωτον κατασκευάσαι. Καὶ ἐφ' ἐκάστου ζητῶν ταῦτα εὑροὶ τις ἄν. Καὶ γὰρ καὶ Μωϋσῆς ὁ μέγας πρῶτον ἄνθρωπος γεγέννηται, καὶ δεύτερον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ πεπίστευται. Οὐκοῦν καὶ ἐν ταῦθα τοῦτο ἰσχυρῶς ἐξεστὶ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸ Πνεῦμα προσημαῖνον ἐν Ψαλμοῖς λέγει· *Καὶ κατέστισας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου*, ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίων ὁ Κύριος φησὶν· *Ἐγὼ δὲ κατέστάθην βασιλεὺς**

¹ Prov. viii, 22. ² Hebr. i, 5. ³ Luc. i, 21. ⁴ Psal. ii, 6.

Α ex Proverbiis ¹, creavit, non totum natura creatum Verbum debemus intelligere, sed corpus creatum suscepisse. Pro nobis enim creavit ipsum Deus, creatum ipsi, ut scriptum est ², corpus accommodans, ut in eo possemus nos renovari, illique fieri. Quid ergo decepit vos, o stulti, ut Creatorem creatum esse diceretis? Aut unde vobis inane istud argumentum comparastis, in quo vobis tantoperè placetis et laudatis? In libro enim Proverbiorum legitur quidem. *creavit, non tamen invenimus Filium creatum dici, et esse genitum, sed illud, creavit non refertur ad ejus essentiam, sed eo, ut multarum viarum initium esse factum ostendatur.*

Ex eodem libro.

Dei Verbum non est creatum, sed creator; tunc autem in Proverbiis se creatum dicit, cum carnem creatam induit. Quod quidem ex eodem loco potest intelligi. Etenim cum Filius sit, et Deum habeat Patrem, est enim proprium germen ipsius, tamen eum Dominum vocat, non quod servus sit, sed quia servi formam accepit. Decebat enim, ut ex Patre Verbum existens Patrem Deum appellaret, veniens autem ad nostrae salutis opus exaequandum et servi formam sumens, Patrem vocaret Dominum. Atque hanc quidem differentiam praecleara distinctione docuit ipse Dominus: *Confiteor, inquit in Evangeliiis, tibi, Pater, deinde subjiciens, Domine caeli et terrae* ². Ac quemadmodum nos Patris nomine Dominum appellantes, naturalem non negamus servitutem, sumus enim ipsius opera, et ipse fecit nos, non autem ipsi nos ³, sic quando Filius servi formam suscipiens dicit: *Dominus creavit me initium viarum suarum* ⁴, nullus ausit divinitatis ejus aeternitatem negare, neque in principio Verbum esse, et omnia per ipsum fuisse facta. Nam dictum illud in libro Proverbiorum, ut monui, non essentiam Verbi, sed humanitatem ejus significat. Cnm enim se ad agendum creatum commemorat, perspicuum est, ipsum non essentiam suam, sed curandae salutis humanae consilium indicare: quod quidem essentia posterius est. Quae enim creantur et fiunt, ob id primum creantur et fiunt, ut sint, deinde vim habeant agendi ca quae fuerint imperata. Hoc autem in omnibus licet perspicere. Adam enim creatus est, non ut ageret, sed primum ut esset homo. Tum agendi mandatum accepit. Noe autem creatus est, non propter arcam, sed ut primum existeret, atque homo esset. Post enim jussus est arcam aedificare. Et magnus ille Moses primum homo factus est, deinde populi dux constitutus. Atque ita sigillatim potes omnia persequi. Quamobrem idem et hic licet cogitare. Hoc et Spiritus ante significans in Psalmis locutus est ad hunc modum, *Et constituisti eum super opera manuum tuarum* ⁵. Quod et de seipso Dominus indicans, *Ego, inquit, constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* ⁶. Quemad-

⁴ Psal. xcix, 5. ⁵ Prov. viii, 22. ⁶ Psal. viii, 7.

modum enim cum monti Sion illuxit forma corpora A
rea, non tunc initium sumpsit, sed cum esset Ver-
bum Dei, et Rex sempiternus, dignatus est in ho-
minis forma regnum suum et montem Sion il-
lustrare, ut et eos qui tunc erant, et nos a peccati
dominatu liberaret : ita super opera constitutus,
non iis quæ mundum essent, sed jam existentibus,
et regentis ac moderantis opera indigentibus
præfectus est. Decebat enim, ut aliud, quam ipsa
opera existens, imo vero ipsorum operum auctor
existens et procreator, eaque in se propter nos
creatos renovanda suscipiens, omnia in se recrea-
ret. Nam cum dixisset, *creavit*, statim causam
adjecit, opera commemorans, ut se creatum
ad agendum dicens, se ideo factum hominem
ostenderet, ut ea renovaret. Hic autem est divinæ B
Scripturæ mos, ut cum de carne per Verbum assum-
pta mentionem facit, causam, cur eam assumpserit,
adjungat ; at cum aut de sua divinitate Verbum
loquitur, aut ministri ejus nuntiant, simplici et
soluta oratione, et nullam causam afferente decla-
rant. Patris enim est splendor, et quemadmodum
Pater propter nullam causam est, sic nulla splen-
doris causa est requirenda. Quamobrem cum scri-
ptum sit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat
apud Deum, et Deus erat Verbum*, non est additum
propter quid. At cum legis : *Verbum caro factum
est*, tunc et causam audis propter quam, nempe, *Et
habitavit in nobis*. Rursum Apostolus dicens, *Qui
cum in forma Dei esset*, non addit causam, at cum
dicit : *Servi formam accepit*, tunc eam subjicit, *Humi-
liavit*, inquit, *semetipsum usque ad mortem, mor-
tem autem crucis* ¹. Idcirco enim et factum est
caro, et servi formam assumpsit. Et ipse Domi-
nus multa parabolarum involucris tegit, | de
se autem loquens aperte dicit : *Ego in Patre, et
Pater in me* ² ; et : *Ego et Pater unum sumus* ³ ; et :
Qui vidit me, vidit Patrem ⁴ ; et : *Ego sum lux mun-
di* ⁵ ; et : *Ego sum veritas* ⁶. Nec singulis dictis cau-
sam adjungit, ne posterior illis quorum causa fuit,
esse videatur. Necesse enim est, ut causa præcedat
id, quod nisi propter ipsam, non fuisset factum. Pau-
lus quidem segregatus in Evangelium, quod ante
promiserat Dominus per prophetas, habebat Evā-
gelium ante se, cujus Evangelii minister est factus,
et Joannes delectus, ut præiret ante Dominum, ante
se Dominum habuit. Dominus vero, qui nullam
habet ante se causam, ut Verbum sit, nisi quod
Patris est Filius, et unigenita sapientia, quando
fit homo, tunc affert causam, propter quam est
carnem gestaturus. Antequam enim homo fiat,
præcedit hominum utilitas, sine qua carnem non
induisset. Quæ autem fuerit causa, propter quam
factus est homo, declarat ipse : *Descendi*, inquit,
*de cælo, non ut facerem voluntatem meam, sed vo-
luntatem ejus, qui misit me, ut omne quod dedit
mihi Pater, non perdam ex eo, sed suscitem illud in*

ὅπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ὅσοι
δὲ ὅτι ἐπέλαμψε σωματικῶς τῇ Σιών, οὐκ ἀρχὴν
εἶχεν, ἀλλὰ ὡν Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀίδιος βασιλεὺς,
κατηξίωσεν ἀνθρωπίνως ἐπιλάμψαι τὴν βασιλείαν
αὐτοῦ, καὶ τῇ Σιών, ἵνα ἀπὸ τῆς βασιλευούσης ἐν
αὐτοῖς ἁμαρτίας λυτρωσάμενος αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς
ποιήσῃ ὑπὲρ τὴν πατρικὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὕτω
καθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα, οὐκ εἰς τὰ ἴμῃδὲ πω θντα,
ἀλλ' εἰς τὰ ἤδη θντα, καὶ δεύμενα διορθώσεως καθ-
ίσταται. Ἐπρεπε γὰρ ἄλλον αὐτὴν ἔ. τα τῶν ἔργων,
καὶ μᾶλλον δημιουργὸν θντα αὐτῶν, καὶ τῆν τοῦ-
των ἀνανέωσιν εἰς ἑαυτὸν δέξασθαι, ἵνα αὐτοῦ κτι-
ζομένου εἰς ἡμᾶς τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀνακτίσῃ.
Καὶ γὰρ λέγων *ἐκτισεν*, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν ἐπ-
ῆγαγε λέγων, *τὰ ἔργα*, ἵνα τὸ εἰς ἔργα κτιζέσθαι,
τὸ γίνεσθαι ἀνθρωπὸν δηλώσῃ, εἰς ἀνανέωσιν τεύ-
των. Καὶ τοῦτο ἔθος ἐστὶ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ. Ὅταν
μὲν γὰρ σημαίνῃ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ
Λόγου, τίθῃσι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γέγονεν ἄν-
θρωπος· ὅταν δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ αὐτὸς
λέγῃ, καὶ οἱ τοῦτου θεράποντες ἀπαγγέλλωσι,
πάντα ἀπλῆ λέξει, ἀπολελυμένη τῇ διανοίᾳ, καὶ οὐ-
δὲ μετὰ συμπεπραγμένης αἰτίας λέγεται. Τοῦ γὰρ
Πατρὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐ
διὰ τινα αἰτίαν ἐστὶν, οὕτω· οὐδὲ τοῦ ἀπαυγασμα-
τος τοῦτου χρῆζηται αἰτίαν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λό-
γος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ
Λόγος, γέγραπται, καὶ οὐκ ἔχει τὸ δ. α. τ. Ὅτε δὲ ὁ
Λόγος ἀρξὲ γέγενετο, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθῃσι, δι'
C ἣν γέγονε, λέγων, *Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*. Πάλιν
δὲ ὁ Ἀπόστολος λέγων, *Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὄπαρ-
χων, οὐκ ἔθηκε τὴν αἰτίαν, εἰ μὴ ὅτε τὴν μορφὴν
ἔλαβε τοῦ δούλου. Τότε γὰρ ἐπιφέρει λέγων, Ἐτα-
πείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ
σταυροῦ. Διὰ ταῦτα θανὼν καὶ ἀρξὲ γέγενετο, καὶ
μορφὴν ἔλαβε δούλου. Αὐτὸς τε ὁ Κύριος πολλὰ μὲν
ἐν Παροιμίαις λελάληκε, περὶ δὲ ἑαυτοῦ σημαίνων
ἀπολελυμένως εἶρηκεν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ
Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν·
καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ,
Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ
ἀλήθεια, οὐ τιθεὶς ἐφ' ἐκάστου τὴν αἰτίαν, οὐδὲ
τὸ διατί, ἵνα μὴ δεύτερος ἐκαίνων φαίνεται, ὡν
D χάριν καὶ γέγονεν. Ἀνάγκη γὰρ προηγεῖσθαι τὴν
αἰτίαν τοῦτου, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν οὐδὲ αὐτὸς ἐγεγόνει.
Παῦλος γοῦν ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον, ὁ περ-
επηγγεῖλατο ὁ Κύριος· διὰ τῶν προφητῶν, εἶχε πρὸ
ἑαυτοῦ τὸ εὐαγγέλιον, οὐ καὶ γέγονε δίκονος. Καὶ
Ἰωάννης μὲν προχειρισθεὶς εἰς τὸ προδοῦσαι τοῦ
Κυρίου, πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τὸν Κύριον. Ὁ δὲ Κύριος
οὐκ ἔχων πρὸ ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦ εἶναι Λόγος, ἢ μό-
νον, ὅτι τοῦ Πατρὸς ἐστὶ γέννημα, καὶ σοφίε μονο-
γενῆς, ὅταν ἄθρωπος γένηται, τότε καὶ τὴν αἰτίαν
τίθῃσι, δι' ἣν μέλλει σάρκα φορεῖν. Προηγείται γὰρ
τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἀνθρωπὸν ἢ τῶν ἀνθρώπων
χρεία, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν ἐνεδύσατο σάρκα. Τίς δὲ ἡ
χρεία, δι' ἣν γέγονεν ἀνθρωπος, αὐτὸς μὲν ὁ Κύριος*

¹ Philipp. II, 6-8. ² Joan. XIV, 10. ³ Joan. I, 30. ⁴ Joan. XIV, 9. ⁵ Joan. VIII, 12. ⁶ Joan. XIV, 6.

σημαίνων ἔλεγε ταύτην· *Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Τοῦτο γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱόν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνη. Καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησίν· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγένημαι, καὶ εἰς τοῦτο· Ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν· *Εἰς τοῦτο ἐφανέρωθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Διὰ τὸ μαρτυρησαί ἄρα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι θάνατον, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ λύσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐλήλυθεν ὁ Σωτήρ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ. Ἄλλως γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ θάνατος ἐγεγόνει. Θάνατος δὲ πῶς ἐγγόνει, εἰ μὴ τὸ ἀποθνήσκον ἐγχεῖται σῶμα; Τοῦτο μαθὼν παρ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀπόστολος; ἔλεγεν· *Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδίαι κεκοινώρηκε σαρκός, καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον. Εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κτίσεται, θύκ ἐστιν ἄρα αὐτὸ; κτίσμα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν ἐνδυσάμενος σάρκα ταῦτα λέγει. Ὡσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν δεχόμενος, λέγεται αὐτὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀμαρτία τε ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε, καὶ ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τὴν κατάραν ἐβάστασεν αὐτός· με, καίτοι κτίσμα μὴ ὢν αὐτός.***

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λογού.

Εἰ μὲν τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ὁ Λόγος, καὶ μὴ διαφορὰ ἦν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν ἐπήγαγε τὸ *Γεννᾶ με*, ἀλλ' ἤρκειτο τῷ *ἔκτισεν*, ὡς τῆς λέξεως ταύτης σημαίνουσας τὸ ἐγέννησεν· νῦν δὲ εἰρηκώς· *Ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγεν οὐκ ἀπλῶς τὸ Γεννᾶ με, ἀλλὰ μετὰ συμπλοκῆς τοῦ, δὲ, συνδέσμου, ὡς ἀσφαλίζομενος ἐν τούτῳ τὴν ἐκ τοῦ ἔκτισε λέξιν λέγων· Πρὸ δὲ πάντων βουῶν γεννᾶ με. Τὸ γὰρ γεννᾶ με τῷ ἔκτισε συμπεπλεγμένως ἐπιφερόμενον, μίαν ποιεῖ τὴν διάνοιαν· καὶ δείκνυσιν, ὅτι τὸ μὲν ἔκτισε διὰ τι εἰρηκε, τὸ δὲ γεννᾶ με πρὸ τοῦ ἔκτισεν ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ εἰς ἑμπαλιν εἰρήκει Κύριος γεννᾶ με, καὶ ἐπέφερε, Πρὸ δὲ πάντων βουῶν ἔκτισέ με, πάντως προηγείτο τοῦ ἐγέννησε τὸ ἔκτισεν, οὕτως εἰρηκώς προῦτον ἔκτισεν, εἶτα ἐπαγαγών· Πρὸ δὲ πάντων βουῶν γεννᾶ με, ἐξ ἀνάγκης δείκνυσι προηγεῖσθαι τὸ ἐγέννησε τοῦ ἔκτισε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων· Πρὸ πάντων γεννᾶ με, ἄλλον εἶναι ἑαυτὸν σημαίνει τῶν πάντων· Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ ἔκτισε καίται ἀρχὴν ὁδῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ γεννᾶ με, οὐ καίται ἀρχὴν γεννᾶ με, ἀλλὰ πρὸ πάντων γεννᾶ με. Ὁ δὲ πρὸ*

novissimo die. Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego suscitem eum in novissimo die. Et rursus: Ego, inquit, veni lux in mundum, ut omnis qui credit in me non maneat in tenebris. Et rursus in Evangelio Joannis: Ego, inquit, ad hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati. Joannes autem scripsit: Propterea apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. Ut testimonium igitur perhiberet, et mortem pro nobis subiret, et solveret opera diaboli, venit Servator. Hæc est causa adventus ejus in carne. Resurrectio enim non fuisset, nisi fuisset mors, nec mors, nisi corpus mortale suscepisset. Id ab ipso didicerat Apostolus, propterea dixit: Quoniam pueri participes erant carnis et sanguinis, et ipse similiter carnis et sanguinis participes factus est, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus. Quod si propter nos, non autem propter se creatur, ipse creatus non est, sed carnem nostram creatam indutus hæc dicit. Quemadmodum enim infirmitates nostras suscipiens, dicitur ipse infirmus, cum tamen infirmus et imbecillus non sit, quippe qui virtus est Dei, et peccatum pro nobis factus est, et maledictum, cum tamen ipse non peccaverit, sed peccata et maledictiones nostras ipse tulerit, sic non in seipso creans dicit: Dominus creavit me, cum tamen ipse creatus non sit.

ἀσθενεῖν, καίτοι μὴ ἀσθενῶν αὐτὸς, δύναμις γὰρ κατάρρα, καίτοι μὴ ἀμαρτήσας αὐτὸς, ἀλλ' ὅτι τὰς οὕτως ἡμᾶς ἐν ἑαυτῷ κτιζῶν λέγει· Κύριος ἔκτισέ

C

Ex eodem libro.

Si natura atque essentia Verbum esset res procreata, et inter rem procreatum et Filium nihil interesset, non addidisset illud: *Gignit me*; sed ei fuisset satis dixisse: *Creavit me*. Siquidem hæc vox etiam gignendi significationem contineret. Nunc autem cum dixerit: *Creavit me initium viarum suarum ad opera sua*, addit: *Gignit me*. Neque id simpliciter, sed ad muniendam vocem illam: *Creavit*, hoc veluti vinculum subnectit: *Ante omnes colles gignit me*. Hoc enim: *Gignit me*, cum illo, *Creavit me*, conjuncte prolata hanc habet significationem, ut et *Creavit*, propter aliquid dictum sit, et *Gignit*, antecedit illud: *Creavit*. Quemadmodum enim si dixisset, *Gignit me*: deinde subjecisset: *Ante omnes colles creavit me*. intelligeremus omnino, hoc *Creavit*, illi, *Gignit*, antecedere; sic cum dixerit prius, *Creavit*, deinde adjunxerit: *Ante omnes colles gignit me*, hoc *Gignit*, illi *Creavit* præcedere necessario demonstratur. Nam cum dicat: *Ante omnes gignit me*, significat se aliud esse quam omnes sint. At cum dicit: *Creavit me*, subjicit: *Initium viarum suarum*. Quod illi: *Gignit me*, non est adjunctum, sed potius additum est: *Ante omnes*.

¹ Joan. vi, 38-40. ² Joan. xii, 40. ³ Joan. xviii, 37. ⁴ I Joan. iii, 8. ⁵ Hebr. ii, 14.

Quo! autem ante omnes est, non est initium omnium ita ut unum ex illis sit, sed ab omnibus diversum. Quod si ab omnibus diversum est, in quibus et initium omnium intelligitur, perspicuum est ab omnibus rebus procreatis diversum esse. Sicut enim homines Dei Spiritum accipientes, per ipsum Spiritum sunt filii Dei, sic Dei Verbum carnem hominum induens et creari et fieri dicitur. In quo tamen primogenitus e nobis vocatur, et est. Quandoquidem omnibus hominibus propter Adami peccatum damnatis, et pereuntibus, caro illius, utpote Verbi corpus effecta, prima ex omnibus servata et liberata est. Nos autem deinceps uti corporis ejus consortes servamur. Cum illo namque corpore et dux noster Dominus in regnum cælorum ingressus est, et ad Patrem suum accedit, *Ego sum*, inquit, *via, et ostium, et per me oportet omnes introire.*

In eandem sententiam.

Quoniam pererat prima illa per Adamum via, nec amplius in paradysum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus, audieramusque, *Terra es, et in terram reverteris*¹; idcirco clementissimum Dei Verbum, volente Patre, creatam carnem induit, ut quam primus homo, violata lege, morte affecerat, eidem, sui corporis sanguine, vitam redderet nobisque viam novam et riventem per velumen, ut ait Apostolus², id est per carnem suam, innovaret. Quod idem alibi his verbis significat: *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce omnia nova facta sunt*³. Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit: atqui merus homo tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles facti sunt homines, ac per eos prior via periit. Alio igitur opus erat qui et primam renovaret, et novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novæ creaturæ creatur via; unde jure merito ait: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*⁴, ut non jam secundum priorem illam vivat homo, sed ut existente jam principio novæ creaturæ, Christumque ejus viarum principium habentes, ipsum deinceps sequamur dicentem: *Ego sum via*⁵. Id ipse beatus docet Apostolus in Epistola ad Colossenses, dicens: *Ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens*⁶. Cum enim Salvator hac ratione secundum carnem creatus sit, eorumque qui recreantur factus fuerit principium, ac nostrum habeat primitias, humanam scilicet carnem quam assumpsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus, de quo ait David: *Scribantur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur, laudabit Dominum*⁷; et rursus psalmo vicesimo primo,

A πάντων ὧν, οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τῶν πίντων, ἀλλὰ ἄλλος ἔστι τῶν πάντων. Εἰ δὲ ἄλλος ἔστι τῶν πίντων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων σημαίνεται, δῆλον, ὅτι ἄλλος ἔστι τῶν κτισμάτων. Ὡς περὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λαμβάνοντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ γίνονται τέκνα Θεοῦ δι' ἐαυτοῦ, οὕτως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅτε καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο τῶν ἀνθρώπων τὴν σάρκα, τότε λέγεται καὶ κτίζεσθαι, καὶ πεποιῆσθαι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πρωτότοκος λέγεται, καὶ ἔστιν ἡμῶν, ἐπειδὴ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ, πρώτη τῶν ἄλλων ἐσώθη, καὶ ἡλευθερώθη ἡ ἐκείνου σὰρξ, ὡς αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα γενομένου. Καὶ λοιποὶ ἡμεῖς ὡς σύσσωμοι τυγχάνοντες κατ' ἐκεῖνον σωζόμεθα. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς ἑὸν ἐαυτοῦ Πατέρα γίνεται, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ θύρα, καὶ δι' ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰσελθεῖν.

Εἰς τὸ αὐτὸ ῥησόν.

Ἐπειδὴ περ ἡ πρώτη ὁδὸς ἦ διὰ τοῦ Ἀδάμ ἀπώλετο, καὶ ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἐξεκλίναμεν εἰς τὸν θάνατον, ἠκούσαμεν τε, Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, διὰ τοῦτο ὁ φιλόανθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος βουλήσει τοῦ Πατρὸς ἐνδιδύσκειται τὴν κτισθεῖσαν σάρκα. ἵνα ἦν ἐνέκρωσεν ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως, ταύτην αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ, καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, ὡς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ σημαίνων φησὶν, Ὅτι εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. Εἰ δὲ καινὴ κτίσις γέγονε, ἔδει ταύτης τῆς κτίσεως πρώτῳ τινα εἶναι. Ἄνθρωπος μὲν οὖν ψιλὸς καὶ μόνον χοιρὸς, οἷοι γαγόναμεν ἡμεῖς ἐκ τῆς παραβάσεως, οὐκ ἠδύνατο εἶναι. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει ἀπιστοὶ γαγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν ἀπώλετο ἡ πρώτη ἡ ὁδὸς. Χρεῖα δὲ ἦν ἄλλου τοῦ ἀνανεοῦντος τὴν πρώτην, καὶ τὴν καινὴν γενομένην διατηροῦντος. Οὐκοῦν οὐχ ἑτεροῦ τις, ἀλλ' ὁ Κύριος ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως κτίζεται, καὶ ὁδός. Καὶ εἰκότως λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἵνα μὴ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται, ἀλλ' ὡς ἀρχῆς οὐσης καινῆς κτίσεως. Καὶ τὴν Χριστὸν ἔχοντες ἀρχὴν ὁδῶν, τούτῳ λοιπὸν ἀκολουθοῦμεν λέγοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος διδάσκων ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεὺς ἔλεγεν· Αὐτὸς ἔστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ἔστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος οὕτω κατὰ σάρκα κτισθέντος, καὶ ἀρχῆς γενομένου τῶν ἀνακτιζομένων, καὶ ἔχοντος ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν, ἦν προσέλαβεν ἀνθρώπινον σάρκα, ἀκολουθῶν μετ' αὐτὸν, καὶ ὁ μέλλων λαὸς κτίζεται, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· Γραφήτω αὕτη εἰς γενεάν

¹ Genes. iii, 19. ² Hebr. x, 20. ³ II Cor. v, 17.

⁴ Psal. ci, 19.

⁵ Prov. viii, 22. ⁶ Joan. xiv, 6. ⁷ Coloss. i, 18.

ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. Καὶ πάλιν ἐν τῷ κα' ψαλμῷ, Ἀναγγελησεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσται τῷ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ λαῷ τῷ τεθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Οὐκ ἔτι γὰρ ἀκουσόμεθα · Ἥ δ' ἄν ἡμέρα φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτω ἀποβαταῖσθε · ἀλλ' Ὁποιον εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε. Ὅστε λέγειν ἡμᾶς, αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποίημα κτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Πάλιν δὲ ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ταυτέστιν ὁ ἄνθρωπος τέλειος κτισθείς, ἐλλιπὴς γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ γέγονε τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρὸς, ἀπρηπὲς· δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀτέλεις, διὸ καὶ ἐδέοντο πάντες οἱ ἄγιοι περὶ τούτου λέγοντες ἐν τῷ ρλζ' ψαλμῷ· *Κύριε, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ περιίθης, διὰ τοῦτο ὁ τέλειος τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ ἀτέλεις περιτίθειται σῶμα, καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτιζέσθαι, ἵνα ἀνὸρ ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἀποδοῦς· τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἑαυτοῦ τελειώσῃ, ἔλειπε δὲ αὐτῷ ἡ ἀθανασία, καὶ ἡ εἰς τὸν παράδεισον ἰδὼς. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Σωτῆρος· Τὸ ἔργον ἐτελειώσω, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω. Καὶ πάλιν· Τὰ ἔργα, ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτὰ, ταῦτα τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιοῦ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.* Ἄ δὲ λέγει ἐν ταῦθα ἔργα δεδωκέναι· τὸν Πατέρα εἰς τελείωσιν, ταῦτά ἐστιν εἰς ἃ κτιζέται, λέγων ἐν ταῖς Παραβολαῖς· *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.* Ἴσον γὰρ ἔστιν, εἰ εἶπεν· *Ἐδωκέ μοι ὁ Πατήρ τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειώσαι.* Τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι διὰ τῆς παραβάσεως ἀτελεῖ καὶ χωλὰ τὰ ἔργα, λέγεται σωματικῶς, ὅτι κτιζέται, ἵνα τελειώσας αὐτὰ, καὶ ὀλόκληρα ποιήσας, παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, μὴ ἔχουσα σπῖλον, ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ἦ ἅγια καὶ ἄμωμος. Τετελειώται οὖν ἐν αὐτῷ, καὶ ἀποκατεστάθῃ ὡσπερ ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγονὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μετῶν μᾶλλον χάριτι. Ἀναστάντες γὰρ ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι φοβούμεθα θάνατον, ἀλλ' ἐν Χριστῷ βασιλεύομεν ἀεὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἴδιος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὢν, ἐνεδύσατο σάρκα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ κτίσμα ὢν, ἐγγόνει ἄνθρωπος, ἔμενεν οὐδὲν ἥττον ὁ ἄνθρωπος, ὡσπερ καὶ ἦν, οὐ συναφθεὶς τῷ Θεῷ. Πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὢν διὰ ποιήματος συνάπτοιτο τῷ κτίσαντι; Ἡ ποία βοήθεια παρὰ τῶν ὁμοίων τοῖς ὁμοίοις γένοιτ' ἂν, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς βοήθειας; Πῶς δὲ, ἔπερ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ λύσαι δυνατὸς ἦν, καὶ ἀφείναι τὰς ἁμαρτίας, γεγραμμένου παρὰ τοῖς προφήταις, ὅτι τοῦτο Θεοῦ ἐστὶ; *Τίς γὰρ Θεός, ὡσπερ σὺ, δέξαιρων ἁμαρτίας, καὶ ὑπερβαίων ἡνομιῶν;* Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἶπε· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· οἱ δὲ ἄνθρωποι γέγοναν ὀνητοί. Πῶς τοίνυν οἶόν τε ἦν παρὰ τῶν γεννητῶν λυθῆναι τὴν ἀπόφασιν; Ἐλύσεν οὖν αὐτὴν ὁ Κύριος, ὡς εἶπεν αὐτός· *Ἐάν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθέρωσῃ, καὶ ἐδειξεν ἀληθὺς ὁ Υἱὸς ἐλευθέρωσας, οἱ οὐκ ἔστι κτίσμα, οὐδὲ τῶν γε-*

Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus¹. Nec enim amplius audituri sumus: Quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini²; sed, Ubi sum ego, et vos eritis³: adeo ut jam dicere liceat: Ipsius enim factura sumus, creati in operibus bonis⁴. Præterea postquam opus Dei, id est homo, perfectus creatus, prævaricatione inops effectus est, et peccato mortuus; cum item dedecet opus Dei imperfectum remanere, unde fit ut omnes sancti psalmo centesimo trigesimo septimo Deum hac de re ita precentur, *Domine, retribues pro me; Domine, opera manuum tuarum ne despicias*⁵: idcirco perfectum Dei Verbum, corpus imperfectum induit; atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto, ea quæ homini deerant, per seipsum expleteret atque perficeret. Deerat autem homini immortalitas et via ad paradysum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat: *Ego te glorificavi in terra: opus perfeci quod faciendum mihi dedisti*⁶. Et iterum: *Opera quæ Pater mihi perficienda dedit: ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me*⁷. Opera porro quæ sibi Patrem perficienda dedisse declarat, ipsa illa sunt in quæ creatur, ut in Proverbiis ait: *Domini creavit me principium viarum suarum in opera sua*. Nam idem est dicere, *dedit mihi Pater opera*, et, *creavit me Dominus in opera*. Tunc enim quod opera imperfecta et mutila peccato facta fuerant, creati secundum corpus dicitur, ut illis perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet *non habentem maculam*, ut ait Apostolus, *aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata*⁸. In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque initio factum fuerat vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati, mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in cælis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex parte genitum carnem induit factusque homo est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo, idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo conjunctum fuisset. Qui enim res facta per rem factam cum Creatore conjungi posset? Aut quid auxiliî similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Qui vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare, peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint prophætæ? Nam, *Quis, Deus, similis tui, qui aufers peccata, et transcendis iniquitates*⁹? Siquidem Deus dixit: *Terra es, et in terram revertentis*¹⁰, eaque cæusa est cur homines facti mortales fuerint: quomodo sententiam hanc possent res factæ solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse ait: *Nisi Filius vos liberaverit*¹¹, vereque ostendit

¹ Psal. cxi, 32. ² Genes. ii, 17. ³ Joan. xiv, 3. ⁴ Ephes. v, 36. ⁵ Ephes. v, 27. ⁶ Mich. vii, 18.

⁷ Ephes. ii, 10. ⁸ Psal. cxxxvii, 8. ⁹ Joan. xvii, 10. ¹⁰ Gen. iii, 29. ¹¹ Joan. viii, 36.

Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturæ Patris, qui sententiam illam initio tulerat, solusque peccata condonat, proprium esse Verbum et imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit, *Terra es et in terram reverteris*, valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas et solutio damnationis facta est.

Atqui, inquirunt, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo ejus adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noe arcam, homines qui peccaverant poterat interimere: tamen id non nisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moysæ, solummodo dicere, populumque educere ex Ægypto: et id per Moysæ fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine iudicibus conservare: verum e re populi erat iudices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire; vel postquam advenit, poterat non tradi Pilato: attamen in fine sæculorum advenit, et quæsitus dixit, *Ego sum*¹. Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit: quod autem et expedit et decet, id ipse curat et providet. Venit itaque non ut illi ministraretur, sed ut ipse ministraret², et nobis restitueret salutem. Certe tametsi legem e cælo poterat enuntiare, vidit tamen hominibus conducere eam e monte Sina proferrî: quod quidem fecit ut et Moyses posset ascendere, et illi, verba propius audiendo, facilius crederent. Verumtamen quanta cum ratione id factum fuerit, ex his perspicere licet. Si Deus pro sua potentia dixisset, solutaque esset maledictio: apparuisset quidem jubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acciperet, nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus: imo vero forte pejor factus est, quippe qui peccare didicerit. Quod si, cum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum jubere et maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent, ac peccato serviissent. Ita autem semper peccando, semper condonante opus habuissent, ac proinde nunquam fuissent liberati, cum ex se toti sint carnei, atque ob carnis infirmitatem legi semper succumbant.

Præterea si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret, utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest conjugere, cum ipsa conjugentem aliquem quærat. Neque pars aliqua creatæ naturæ salutem illi posset afferre, cum

νητών, ἀλλὰ ἴδιος, καὶ εἰκὼν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, τοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποφηνημένου καὶ ἀφίεντος μόνου τὰς ἀμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ εἰρηται ἐν τῷ Λόγῳ. Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελευθέρωσθαι δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθέρωσις καὶ ἡ λύσις τῆς κατακρίσεως γαγένηται.

Ἄλλ' ἡδύνατο, φασὶ, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Σωτῆρος, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λύσαι τὴν κατάραν. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν ἀκούσαιεν καὶ αὐτοὶ παρ' ἐτέρου λέγοντος. Ἡδύνατο καὶ μὴ δ' ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λύσαι τὴν κατάραν. Ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι· ἐπεὶ ἡδύνατο καὶ πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ τὸς τότε παραβάτας ἀνθρώπους ἀπολέσαι· ἀλλὰ μετὰ τὴν κιβωτὸν πεποίηκεν. Ἡδύνατο καὶ χωρὶς Μωσέως καὶ μόνον εἰπεῖν, καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ συνέφερε διὰ Μωσέως. Ἡδύνατο καὶ χωρὶς τῶν κριτῶν σώζειν τὸν λαὸν ὁ Θεός· ἀλλὰ συνέφερε τοῖς λαοῖς κατὰ καιρὸν ἐγείρεσθαι κριτὴν αὐτοῖς. Ἡδύνατο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ Σωτὴρ ἐπιδημῆσαι, ἢ ἐλθὼν μὴ παραδοθῆναι Πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἦλθε, καὶ ζητούμενος εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι· ὁ γὰρ ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἄλλως οὐκ ἔπρεπε γενέσθαι· καὶ ὅπερ δὲ συμφέρει καὶ πρέπει, τοῦτο καὶ πρόνοιαν ποιεῖται. Ἦλθε γοῦν, οὐχ ἵνα διακονηθῆ, ἀλλ' ἵνα διακονήσῃ, καὶ τὴν ἡμῶν ἐργασίαν σωτηρίαν. Ἀμέλει δυνάμενος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ λαλήσαι τὸν νόμον, εἶδεν, ὅτι λυσιτελεῖ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ Σινᾶ λολῆσαι, καὶ τοῦτο πεποίηκεν, ἵνα καὶ Μωσῆς ἀναβῆναι δυνηθῆ, κάκεινοι τὸν λόγον ἐγγύθεν ἀκούοντες, μᾶλλον πιστεῦσαι δυνηθῶσι. Πλὴν καὶ τὸ εὐλογον τοῦ γενομένου θεωρεῖν ἕξεισιν ἐντεῦθεν· εἰ διὰ τὸ δυνατόν εἰρήκει, καὶ ἐλέλυτο ἡ κατάρα· τοῦ μὲν κελεύσαντος ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο, ὁ μὲντοι ἄνθρωπος τοιοῦτος ἐγένετο, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδάμ πρὸ τῆς παραβάσεως, ἕξωθεν λαβὼν τὴν χάριν, καὶ μὴ συνηρμοσμένην ἔχων αὐτὴν τῷ σώματι· τοιοῦτος γὰρ ὢν καὶ τότε τέθειτο ἐν τῷ παραδείσῳ· τάχα δὲ καὶ χεῖρων ἐγένετο, ὅτι καὶ παραβαίνεν μεμάθηκεν. Ὡν τοίνυν τοιοῦτος, εἰ καὶ παραπέπειστο ὑπὸ τοῦ ὄφρα, ἐγένετο πάλιν χρεῖα προστάξει τὸν Θεὸν καὶ λύσαι τὴν κατάραν· καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον ἐγένετο ἡ χρεῖα, καὶ οὐδὲν ἤττον οἱ ἄνθρωποι. Ἐμμενον ὑπεύθυνοι, δουλεύοντες τῇ ἀμαρτίᾳ· αἱ δὲ ἀμαρτάνοντες, αἱ ἐδέοντο τοῦ συγχωροῦντος, καὶ οὐδέποτε ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες καθ' ἑαυτοὺς, καὶ αἱ ἡττώμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός.

Πάλιν τε εἰ κτίσμα ἦν ὁ Υἱὸς, ἔμμενον ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἤττον θνητὸς, μὴ συναπτόμενος τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ κτίσμα συνῆπτε τὰ κτίσματα τῷ Θεῷ, ζητούντες καὶ αὐτὸ τὸν συνάπτοντα· οὐδὲ τὸ μέρος τῆς κτίσεως σωτηρία τῆς κτίσεως ἂν εἴη, θεόμενον καὶ αὐτὸ σωτηρίας. Ἴνα οὖν μὴδὲ τοῦτο γένηται,

¹ Joan. xviii. 5. ² Matth. ix. 28.

πέμπει τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, καὶ γίνεται υἱὸς ἀνθρώπου, τὴν κτιστὴν σάρκα λαβών· Ἐν', ἐπειδὴ πάντες εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ θανάτῳ, ἄλλος ὢν τῶν πάντων, αὐτὸς ὑπὲρ πάντων τὸ ἴδιον σῶμα τῷ θανάτῳ προσενέγκη, καὶ λοιπὸν, ὡς πάντων δι' αὐτοῦ ἀποθανόντων, ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποφάσεως πληρωθῆ (πάντες γὰρ ἀπέθανον ἐν Χριστῷ)· πάντες δὲ δι' αὐτοῦ γίνονται· λοιπὸν ἐλεύθεροι μὲν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν κατάρτας, ἀληθῶς δὲ διαμεινωσιν εἰσαεὶ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀθανάσιον καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι. Τοῦ γὰρ Λόγου ἐνδυσασμένου τὴν σάρκα, καθὼς πολλάκις δέδεικται, πᾶν μὲν δῆγμα τοῦ ὄρου δι' ὅλου κατεσθένυτο ἀπ' αὐτῆς· εἴ τι ἐκ τῶν σαρκικῶν κινήματων ἀνεφύετο κακὸν, ἐξεκόπτετο, καὶ συνανηρείτο· τούτοις ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀλόλουθος θάνατος, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· *Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ οὐδὲν εὕρσκει ἐν ἐμοί· καὶ, Εἰς τοῦτο γὰρ ἐφανερώθη, ὡς ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.* Τούτων δὲ λυθέντων ἀπὸ τῆς σαρκὸς, πάντες οὕτω κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκὸς ἠλευθερώθημεν, καὶ λοιπὸν συνήφθημεν καὶ ἡμεῖς τῷ Λόγῳ. Συνεφθέντες δὲ τῷ Θεῷ, οὐκέτι μὲν ἐπὶ γῆς ἀπομένομεν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς εἶπεν, ὅπου αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα.

Ἔτι εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ τοίνυν τῆ σοφίᾳ ἡ γῆ θεμελιώται, πῶς ὁ θεμελιῶν θεμελιούται; Ἀλλὰ παροιμιωδῶς ἐστὶν εἰρημέων καὶ τούτο· καὶ δεῖ καὶ τούτου τὸν νοῦν ζητεῖν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι τῆ μὲν σοφίᾳ ὁ Πατὴρ δημιουργεῖ, καὶ θεμελιοῖ τὴν γῆν εἰς τὸ εἶναι ἐδραίαν καὶ διαμένειν αὐτὴν· αὐτὴ δὲ ἡ σοφία ἐθεμελιούτο εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἀρχὴ καὶ θεμέλιος τῆς καινῆς ἡμῶν κτίσεως καὶ ἀνακαινίσεως γένηται. Οὐκ ἔφηκε γοῦν οὐδὲ ἐν τούτοις· Πρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἡ Υἱὸν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ἀρχὴν ἔχη τοῦ ποιησθαι· τούτο γὰρ πρὸ πάντων δεῖ ζητεῖν, εἰ Υἱὸς ἐστι, καὶ περὶ τούτου τὰς Γραφὰς προηγουμένως ἐρευνᾶν. Τοῦτο γὰρ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐρωτηθέντων ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο λέγων· *Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*· τούτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀρειανῆς ἀρέσεως ἐν πρώτοις ἠρώτησεν, *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ.* Ἦδει γὰρ, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ κύριον τῆς πίστεως ἡμῶν· καὶ ὅτι, ἐὰν μὲν αὐτὸς ἦ ὁ Υἱὸς, τέλος ἔξει ἡ διαβολικὴ τυραννίς· ἐὰν δὲ κτίσμα ἦ, εἰς ἐστὶ καὶ αὐτὸς τῶν ἐκ τοῦ Ἀδᾶμ τοῦ ἀπατηθέντος παρ' αὐτοῦ, καὶ οὐδεμία φροντίς ἦν αὐτῷ. Διὰ τούτου καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουσαν, ὅτι ὁ Κύριος Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγεν ἑαυτοῦ εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων εἰρηκώς, ἢ ὅτι Ποιητὰ εἰμι, οὐκ ἐξενίζοντο ἀκούοντες, οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα, εἰδότες καὶ ἀγγέλων ἐπιδημίαν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας· ἀλλ' ἐπειδὴ Υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἐθεώρουν μὴ κτίσματος εἶναι τὸ τοιοῦτον γνῶρισμα, ἀλλὰ θεότητος καὶ φύσεως πατρικῆς.

A ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumpta factus est filius hominis, ut quoniam omnes rei essent mortis, ille qui alius est ab omnibus, proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis, et sententia adversum nos lata compleretur (omnes enim in Christo mortui sunt), et omnes deinceps a peccato et maledictione, quæ ex eo secuta est, per ipsum fierent liberi, verèque in perpetuum permanerent, immortalitate et incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut sæpe dictum est, ab ea extinctus penitus est serpentis morsus, et quidquid mali exoriebatur ex carnis motibus, præcisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interempta, ut ipse Dominus huiusmodi verbis declarat: *Veni princeps huius mundi, et nihil in me invenit* ¹. Et: *In hoc enim apparuit, uti scripsit Joannes, ut dissolvat opera diaboli* ². His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognationem liberati sumus, jamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo conjuncti, non amplius in terra remanebimus, sed, ut ipse dixit ³, ubi ille erit, nos quoque erimus.

In eundem locum.

Si igitur sapientia terram fundavit, qui fieri potest ut is qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, ejusque nobis quærenda significatio est, ut cognoscamus Patrem sapientia creare et fundare terram, ut firma et stabilis permaneat: ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostræ novæ creationis et renovationis principium fieret et fundamentum. Hinc nec eo in loco ait: Ante ævum Verbum vel Filium me fecit, ne quasi initium, quo fieri cœpisset, habere crederetur. Namque id ante omnia quærendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturæ sunt præcipue scrutandæ. Id enim cum interrogarentur et ipsi apostoli, Petrus ita respondit: *Tu es Christus, Filius Dei viventis* ⁴. Idem vero et ipse pater Arianae hæresis in primis percunctatus est, *Si Filius Dei es* ⁵. Hoc enim veritatem et præcipuum nostræ fidei fundamentum esse non ignorabat, et, si ipse esset Filius, sinem habituram esse diabolicam tyrannidem: sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adæ posteris quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Judæi indignabantur, quod Dominus se Filium Dei, et Deum sui proprium Patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent huiusmodi verba, nec impia esse judicassent, utpote quibus non latebat angelos olim ad suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatæ, sed divinitatis ac paternæ naturæ notam esse perspiciebant.

¹ Joan. xiv, 30. ² I Joan. iii, 8. ³ Joan. xiv, 3.

⁴ Mat. h. xvi, 16. ⁵ Matth. iv, 6.

Par itaque erat Arianos saltem suum imitari A patrem diabolum, quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem, Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt : at si non hæc ejus essent verba, ea quoque quæ non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit, Ante ævum Verbum vel Filium me fundavit, sed tantum, *fundavit me*, ut nimirum indicaret, quemadmodum jam observavi, non propter se, sed propter illos qui super ipsum ædificantur, hæc, proverbii instar, locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus cum ita scripsit : *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Unusquisque autem videat quomodo superædificet* ¹. Porro necesse est ut tale sit fundamentum qualia sunt quæ super ipsum ædificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum, tales, qualis et ipse est, qui secum convenient habere non potest, quippe, cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumpsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut et nos tanquam lapides pretiosi super ipsum ædificari possimus, et templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Cæterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum ædificamur : ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohærentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse palmites), quia nos scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero hæretici nihil nisi humanum sapiunt, haud abs re fuerit eorum humanis exemplis eodem ex loco depromptis confutare. Itaque non dixit, *Fundamentum me fecit*, ne inde eum rem factam esse atque ortus principium habuisse suspicati hæretici, impietatis stabilicendæ occasionem impudenter arriperent ; sed dixit : *Fundavit me*. Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum projectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed cum lapis e monte translatus, in imis terris collocatur. Nam quandiu lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa, translatus fuerit, et terræ profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, hæc utique posset dicere : Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus, non tunc esse cœpit, cum fundatus est (siquidem antea erat Verbum), sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit, *Fundavit me* : quod idem est ac si diceret : Me, qui sum Verbum : terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo aptati et colligati, in virum perfectum occurramus ², immortalesque et incorrupti maneamus.

Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur : Ante ævum, et, Priusquam terram face-

Ἐδει τοίνυν τοὺς Ἀρειανούς, κἀν τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μιμουμένους, περιεργάζεσθαι· καὶ εἰ μὲν εἴρηκε, Λόγον ἢ Υἱόν με θεμελίωσε, φρονεῖν, ὡς φρονοῦσιν : εἰ δὲ μὴ οὕτως εἴρηκε, μὴ ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς τὰ μὴ ἦντα. Οὐ γὰρ εἴρηκε, Πρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἢ Υἱόν με θεμελίωσαν· ἀλλ' ἀπλῶς, *θεμελίωσέ με*, ἵνα δεῖξῃ πάλιν, καθάπερ εἶπον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὸν, διὰ δὲ τοὺς ἐποικοδομουμένους ἐπ' αὐτὸν παρομιμωδῶς καὶ τοῦτο λέγει. Τοῦτο γὰρ εἰδῶς καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει· *θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐκαστος δὲ βλεπέτω, πῶς ἐποικοδομῶι.* Ἀνάγκη δὲ τὸν θεμέλιον τοιοῦτον εἶναι, ὅσα καὶ τὰ ἐποικοδομούμενά ἐστιν, ἵνα καὶ συναρμολογεῖσθαι δυναθῆι. Λόγος μὲν οὖν ὢν· ἢ Λόγος ἐστίν, οὐκ ἔχει τοιοῦτους, οἷός ἐστι καὶ αὐτὸς, τοὺς συναρμολογουμένους αὐτῷ· μονογενὴς γὰρ ἐστὶν· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔχει τοὺς ὁμοίους, ὢν καὶ τὴν ὁμοίαν ἐνεδύσατο σάρκα. Οὐκοῦν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον θεμελιούται, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐπ' αὐτὸν ὡς λίθοι τίμιοι ἐποικοδομῶμεθα ἵνα δυναθῶμεν, καὶ γενόμεθα ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος ἁγίου Πνεύματος. Ὡς περὶ θεμέλιος αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ λίθοι ἐποικοδομούμενοι ἐπ' αὐτόν· οὕτως αὐτὸς πάλιν ἀμπελὸς ἐστίν, ἡμεῖς δὲ ὡς κλήματα συνημμένα, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτο γε· ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὅμοια γὰρ εἶναι δεῖ τὰ κλήματα τῇ ἀμπέλῳ· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι κατὰ τὴν σάρκα τυγχάνομεν ὄντες αὐτοῦ.

Ἄλλως τε ἀνθρώπινα φρονοῦντας τοὺς αἰρετικούς, ἀνθρωπίνους παραδείγμασι διελέγχειν προσήκει διὰ τῶν αὐτῶν λόγων. Οὐκ εἴρηκε γοῦν, ὅτι θεμέλιον με πεποίηκεν, ἵνα μὴ, ὡς ποιήματος καὶ ἀρχῆν ἔχοντος αὐτοῦ τοῦ γίνεσθαι, κἀν ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν ἀναίσχυντον πρὸς ἀσέβειαν· ἀλλ' ὅτι *θεμελίωσέ με*. Τὸ δὲ θεμελιούμενον θεμελιούται μὲν διὰ τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐπ' αὐτὸ λίθους· γίνεται δὲ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅταν ἐξ ὄρους μετενεχθῆι λίθος, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς κατατεθῆι. Καὶ ἔως μὲν ἐν τῷ ὄρει λίθος ἐστίν, οὕτω θεμελιούται· ἐπειδὴν δὲ ἡ χρεια ἀπαιτῆ, καὶ μετενεχθῆι, καὶ περιθάληται τὸ βάθος τῆς γῆς· τότε λοιπὸν, εἰ λίθος φωνῆν ὁ λίθος, εἴποι ἄν· Νῦν θεμελίωσέ με, ὁ ἐξ ὄρους ὤδε μεταθεῖς. Οὐκοῦν οὐκ ὁ Κύριος καὶ ὅτε θεμελιούται, ἀρχῆν ἔχει τοῦ εἶναι (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου Λόγος)· ἀλλ' ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα, ὅπερ ἐκ Μαρίας τμηθὲν ἔλαβε, τότε φησὶν, *θεμελίωσέ με*· ἴσον τῷ εἰπεῖν· Λόγον ἦντα με περιέβαλε γῆνιν σῶματι. Οὕτω γὰρ δι' ἡμᾶς θεμελιούται, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, ἵνα ἡμεῖς, ὡς σύσσωμοι συναρμολογούμενοι καὶ συνδεθέντες ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῆς σαρκὸς, εἰς ἄνδρα τέλειον κατανησαντες, ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ διαμείνωμεν.

Τὸ δὲ, Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τῆν γῆν ποιῆσαι, καὶ, Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασεθῆναι, μηδένα

¹ I Cor. iii, 11, 10. ² Ephes. iv, 13.

ταραττέτω · πάνυ γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς συνήψε τῷ, ἐθεμελίωσε, καὶ τῷ, ἔκτισε· τοῦτο γὰρ πάλιν τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἄπτεται. Ἡ γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς γενομένη χάρις, ἄρτι μὲν ἐπεφάνη, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, καὶ γέγονεν ἐπιδημησαντος αὐτοῦ· προητοιμαστο δὲ αὐτῆ καὶ πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου· καὶ ἡ αἰτία χρηστῆ καὶ θαυμαστῆ πῶς ἐστίν. Οὐκ ἔπρεπε τὸν Θεὸν ὕστερον περὶ ἡμῶν βούλευσθαι, ἵνα μὴ ὡς ἀγνοῶν τὰ καθ' ἡμᾶς φαίνηται. Κτίζων τοίνυν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ εἰδὼς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, προγινώσκων τε, ὅτι, καλοὶ γενόμενοι, ὕστερον παραβάται τῆς ἐντολῆς ἐσόμεθα, καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκδιθησόμεθα διὰ τὴν παρακοήν, φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς ὢν, προετοιμάζει ἐν τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, δι' οὗ καὶ ἔκτισεν ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν, ἵνα, κἂν ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄψεως ἐκπέσωμεν, μὴ τέλειον ἀπομεινῶμεν νεκροί, ἀλλ' ἔχοντες ἐν τῷ Λόγῳ τὴν προητοιμασμένην ἡμῖν λύτρωσίν τε καὶ σωτηρίαν, πάλιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι διαμείνωμεν, ὅταν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχὴ τῶν ὀδῶν κτισθῆ, καὶ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως γένηται πρωτότοκος ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαρχὴ τῶν νεκρῶν ἀναστῆ. Τοῦτο Παῦλος ὁ μακάριος ἀπόστολος γράφων διδάσκει· τὸ γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τῆν γῆν γενέσθαι, διερμήνευον, οὕτω φησὶ πρὸς τὸν Τιμόθεον· Συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ, κατὰ δύναμιν Θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλησεὶ ἀγία· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰώνιων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ τὴν ζωήν. Πρὸς δὲ τοὺς Ἐφεσίους· Εὐλογητός ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἀγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν.*

Πῶς οὖν ἐξελέξατο, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, εἰ μὴ, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν, ἐν αὐτῷ ἤμεν προτετυπωμένοι; Πῶς δὲ ὄλων, πρὶν ἀνθρώπους κτισθῆναι, ἡμᾶς προώρισεν εἰς υἰοθεσίαν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Υἱὸς πρὸ τοῦ αἰῶνος θεθεμελίωτο, ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν; Ἡ πῶς, ὡς ἐπιφέρει λέγων ὁ Ἀπόστολος, *ἐκκληρώθημεν προορισθέντες*, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν θεμελιωθεὶς, ὥστε αὐτὸν πρόθεσιν ἔχειν ὑπὲρ ἡμῶν πάντα τὸν καθ' ἡμῶν κληρὸν τοῦ κρίματος ἀναδέξασθαι διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἐν αὐτῷ ζωοποιηθῆναι; Πῶς δὲ καὶ πρὸ χρόνων αἰώνων ἐλαμβάνομεν χάριν, μὴ πῶ γεγονότες, εἰ μὴ ἐν τῷ Χριστῷ ἦν ἀποκειμένη ἡ εἰς ἡμᾶς φθά-

ret, et, Antequam montes collocarentur ¹. Recte enim ista conjunxit cum verbis, *fundavit, et creavit*. Namque hæc ejus secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia quæ nobis a Salvatore donata est, modo quidem apparuit, ut ait Apostolus ², exortaque est postquam ipse advenit: verum antequam nos nasceremur, vel potius ante mundi constitutionem præparata fuit, cujus hæc causa et recta est et admiranda. Deum de nobis posterius deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quocirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, et ea, quæ ad nos pertinent, supra nos prospiceret, prænosceretque nos postquam boni facti fuisset, legem violaturos, atque idcirco e paradiso expellendos: ille qui perhumanus et benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit, nostræ salutis dispensationem præparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a dæmone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemptionem et salutem in Verbo nobis præparatam habentes, revivisceremus et immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, et qui creaturæ primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, et ipse, mortuorum primitiæ, revixit. Hæc ipsa est beati apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba, *ante ævum, et, antequam terra fieret*, ita Epistola ad Timotheum interpretatur ³: *Collabora Evangelio secundum Dei virtutem, qui salvos nos fecit et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum et gratiam, quæ nobis data est in Christo Jesu ante æterna tempora, et nunc apparuit per adventum Salvatoris nostri Jesu Christi, qui mortem quidem destruxit, vitam autem illuminavit. Et ad Ephesios: Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo Jesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, qui prædestinavit nos in adoptionem per Jesum Christum in ipsum* ⁴.

Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuisset præsignati? Qui vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem prædestinaverit, nisi ipse Filius ante ævum fundatus esset, suscepta, nostri gratia, dispensatione? Vel quomodo, ut subjicit Apostolus, *sorte sumus prædestinati* ⁵, nisi ipse Dominus ante ævum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem judicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps in ipso vivificaremur? Quomodo autem et ante tempora sæcularia gratiam accepissemus, qui nondum eramus, nisi gratia fuisset in Christo reposita quæ

¹ Prov. viii, 23-25.² Tit. ii, 11.³ II Tim. i, 8-10.⁴ Ephes. i, 3-5.⁵ ibid. 41.

ad nos erat perventura? Hinc ille in iudicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est accepturus, dicet: *Venite, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*¹. Quomodo igitur, vel in quo, antequam essemus, paratum est, nisi in Domino, qui ante ævum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tanquam ædificati, vitæ et gratiæ quæ ab illo oritur, velut apti lapides, participes essemus? Itaque jure merito Verbum in nostram veniens carnem, in eaque principium viarum in opera sua creatum, hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante ævum, et antequam terra fieret, et montes collocarentur, fontesque scaturirent², ne scilicet, cum terra, montes, rerumque apparentium figuræ in fine præsentis ævi præterierint, nos, similiter, ut illa, vetustate conficeremur; sed potius ut etiam postea vivere valeremus, utpote qui nobis ante res illas præparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam et benedictionem spiritualem. Sic enim vitam minime fluxam licebit consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia vita nostra in Christo Jesu fundata et parata fuerit. Nec enim in alio quam in Domino qui est ante sæcula, et per quem facta sunt sæcula³, vitam nostram fundari par erat, ut, cum illa in ipso veluti esset, nos etiam æternæ vitæ hæredes esse possemus.

Ejusdem ex libro tertio in Artanos, in ea verba: «Ego et Pater unum sumus».

Illam deinde sententiam Domini carpere cœperunt: *Ego in Patre, et Pater in me*⁴. Quomodo potest, inquit, hic in illo esse, aut ille ab hoc comprehendi? Quomodo potest Pater, qui major est, in Filio, qui minor est, inesse? Scilicet mirum est, Filium in Patre esse, cum de nobis etiam scriptum sit: *In ipso vivimus, movemur et sumus*⁵. Merito tamen hoc illis accidit, pro prava ipsorum mente, quippe qui Deum esse corpus existiment, nec qui sit verus Pater, aut verus Filius, aut lux invisibilis, aut splendor æternus ipsius invisibilis, aut essentia incorporea, et forma incorporea, et imago ipsius, animadvertant. Non enim, ut illi opinantur, quia dictum est: *Ego in Patre, et Pater in me*, ita commeant inter se, ut videamus contingere, cum vasa inania vicissim, unum ex alio replentur. Ut Filius id quod in Patre vacuum est, et Pater id quod in Filio vicissim est vacuum, impleat, et neuter eorum plenus, atque perfectus sit. Hoc enim est corporum proprium. Quapropter hæc vel dicere scelus est impietatis plenum. Plenus enim atque perfectus est Pater. Et Filius Divinitatis est plenitudo. Neque Deus, ut vasa, si in illis esset, confirmaret, eodem modo confirmat Filium. Filius enim est Patris virtus et sapientia⁶. Acres quidem procreatæ, quatenus participes illius sunt, spiritu sanctæ fiunt, ipse autem Filius non particeps, sed

Α νουσα χάρις; Διὸ καὶ ἐν τῇ κρίσει ὄταν ἕκαστος κατὰ τὴν πράξιν ἀπολαμβάνῃ, φήσει· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἰσὺ κατὰβολῆς κόσμου. Πῶς οὖν, ἢ ἐν τίνι πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς ἡτοιμάσθη εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος εἰς τοῦτο θεμελιωθέντι, ἐν ᾧ ἡμεῖς ὡς ἐπ' αὐτὸν ἐποικοδομούμενοι μεταλάβωμεν ὡς λίθοι εὐάρμοστοι τῆς παρ' αὐτῷ ζωῆς τε καὶ χάριτος; Οὐκοῦν εἰκότως ἐπιβαίνομεν ὁ Λόγος εἰς τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ ἐν αὐτῇ κτισόμενος, ἀρχὴ ὁδῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ θεμελιούται οὕτως, ὡσπερ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς, καθάπερ εἴρηται, πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν. Ἴνα κἄν ἡ γῆ, καὶ τὰ ὄρη, καὶ τὰ σχήματα τῶν φαινομένων παρέλθῃ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, μὴ κατ' αὐτὰ παλαιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ δυναθῶμεν καὶ μετὰ ταῦτα ζῆν, ἔχοντες τὴν πρὸ τούτων ἐτοιμασθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ κατ' ἐκλογὴν ζωῆν τε καὶ εὐλογίαν πνευματικῆν. Οὕτω γὰρ δυνασόμεθα μὴ πρὸς καιρὸν ἔχειν τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα διαμείναι· ζῶντες ἐν Χριστῷ. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ τούτων ἡ ζωὴ ἡμῶν τεθεμελίωτο, καὶ ἡτοιμάσθη ἐν Χριστῷ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔπρεπε εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γηγόνασιν, ἵ' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὐσίας, δυναθῶμεν καὶ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομήσαι ζωὴν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτου λόγου, εἰς τὸ «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν.»

Ἡρξάντο λοιπὸν διασύρειν τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, λέγοντες, Πῶς δύναται οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κάκεινος ἐν τούτῳ χωρεῖν; Ἡ πῶς ὄλω; δύναται ὁ Πατὴρ μεζῶνων ἐν τῷ Υἱῷ ἐλάττω ὄντι χωρεῖν; Καίτοι τί θαυμαστόν, εἰ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ; ὅπου γε καὶ περὶ ἡμῶν γέγραπται· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν. Πάσχοις δὲ τοῦτο ἀκολουθῶν; τῇ κακονοίᾳ αὐτῶν, σῶμα νομιζόντες εἶναι τὸν Θεόν, καὶ μὴ νοούντες, μήτε τίς ἐστιν ἀληθινὸς Πατὴρ, καὶ ἀληθινὸς Υἱός, μήτε τίς ἐστι φῶς ἀόρατον, καὶ ἀόρατον ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἀόρατον, μήτε τί ἐστιν ἀσώματος ὑπόστασις, καὶ χαρικτὴρ ἀσώματος, καὶ εἰκὼν αὐτῆς. Οὐ γὰρ ὡς ἐκείνοι νομίζουσιν ἀντεμυθισμένοι εἰς ἀλλήλους εἶπεν ἐν τῷ λέγεσθαι· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὡσπερ ἐν ἀγγελίοις κενοῖς ἐξ ἑλλήνων πληρουμένοις, ὥστε τὸν μὲν Υἱὸν πληροῦν τὸ κεκὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ Πατέρα πληροῦν τὸ κεκὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκάτερον αὐτοῖς μὴ εἶναι πλήρη καὶ τέλειον. Σωμάτων γὰρ ἴδιον τοῦτο γε. Διὸ καὶ τὸ μόνον εἶπεν τοῦτο ἀνάπλεων ἐστι ἀσθελας. Πλήρης γὰρ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ πλήρωμα θεότητός ἐστιν ὁ Υἱός. Οὐδ' αὖ πάλιν ὡσπερ ἐν τοῖς ἀγίοις γινόμενος ὁ Θεός; ἐνεδυνάμου αὐτούς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς δύναμις καὶ σοφία. Καὶ τὰ μὲν γενητὰ μετοχῇ τού-

¹ Matth. xxv, 34. ² Prov. viii, 23-25. ³ Hebr. i, 2. ⁴ I Cor. i, 21.

⁵ Joan. x, 50. ⁶ Joan. xiv, 10. ⁷ Act. xvii, 28.

του ἐν Πνεύματι ἀγιάζεται, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς ἐν με-
 τούτῳ Υἱὸς ἔστιν. ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἰδίον
 ἐστίν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰκότως εἰρηκῶς πρότερον·
 Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ἐπήγαγε το· Ἐγὼ ἐν
 τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ἵνα τῷ μὲν τὴν
 ταυτότητα τῆς θεότητος, τῷ δὲ τὴν ἐνότητα τῆς οὐ-
 σίας δείξῃ. Ἐν γὰρ εἶναι, οὐχ ὡς ἐνὸς εἰς δύο μέρη
 διαιρεθέντος, καὶ μηδὲν ὄντων πλὴν ἐνὸς, οὐδὲ ὡς
 τοῦ ἐνὸς δις ὁ ομαζομένου, οὐδὲ ὥστε τὸν αὐτὸν ἄλλοτε
 μὲν Πατέρα, ἄλλοτε δὲ Υἱὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι· τοῦτο
 γὰρ Σαβέλλιος φρονήσας, αἰρετικῶς ἐκρήθη· ἀλλὰ δύο
 μὲν εἰσιν, ὅτι ὁ Πατὴρ Πατὴρ ἐστίν, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς
 Υἱὸς ἐστίν, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱὸς ἐστίν, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς
 Πατὴρ ἐστίν. Μία δὲ ἡ φύσις, ὅτι οὐκ ἀνόμοιον
 τὸ γέννημα τοῦ γεννησαντος. Εἰκὼν γὰρ ἐστίν αὐτοῦ,
 καὶ πάντα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Διὸ οὐδὲ ἄλλως
 θεὸς ὁ Υἱὸς, οὐ γὰρ ἐξῴθεν ἐπανοήθη, ἐπεὶ πάντως
 καὶ πολλοὶ, ζήνης παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπινοουμένης
 θεότητος. Εἰ γὰρ καὶ ἕτερον ἐστίν ὡς γέννημα
 ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ταυτὸν ἐστίν ὡς θεὸς καὶ ἐν εἰσιν αὐτὸς
 καὶ ὁ Πατὴρ τῇ ἰδιότητι καὶ οικειότητι τῆς φύσεως,
 καὶ τῇ ταυτότητι τῆς μιᾶς θεότητος, ὥσπερ εἰρηται.
 Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀπαύγασμα φῶς ἐστίν, οὐ δεύτερον
 τοῦ ἡλίου, οὐδὲ ἕτερον φῶς, οὐδὲ κατὰ μετουσίαν
 αὐτοῦ, ἀλλ' ἰδίον αὐτοῦ γέννημα. Τὸ δὲ τοιοῦτον
 γέννημα ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ φῶς, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι
 δύο φῶτα εἶναι ταῦτα, ἀλλὰ δύο μὲν, ἥλιον καὶ ἀπαύ-
 γασμα, ἐν δὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς, ἐν τῷ ἀπαυγάσματι
 φωτίζοντα πανταχοῦ. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ
 Πατρὸς ἐστίν. Ὅθεν καὶ ἀδιαιρετός ἐστι, καὶ οὕτως
 εἶ; θεὸς, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Οὕτω
 γοῦν ἐν αὐτῶν ὄντων, καὶ μιᾶς οὐσίας τῆς θεότητος,
 τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ
 τοῦ Πατρὸς, χωρὶς τοῦ λέγεσθαι Πατὴρ· Πάντα γὰρ,
 φησὶν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστίν.
 Ὅ ἀέ ἀκούων τὰ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα ἐφ' Υἱοῦ ὄψε-
 ται καὶ οὕτως τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Θεωρήσει δὲ
 καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ ὅταν τὰ λεγόμενα ἐφ'
 Υἱοῦ ταῦτα λέγηται καὶ ἐπὶ Πατρὸς. Ἐν γὰρ τῷ
 Υἱῷ ἡ πατρικὴ θεωρεῖται θεότης. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ
 τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως προσε-
 χεστέρων τις κατανοεῖν δύνησται. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι
 τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστίν· καὶ ἐν τῷ
 βασιλεῖ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτος
 γὰρ ἐστίν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοότης, ὥστε
 τὸν ἐνορῶντα τῇ εἰκόνι ὁρᾶν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ
 τὸν πλὴν ὁρῶντα τὸν βασιλέα ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὐ-
 τὸς ἐστίν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλάττειν
 τὴν ὁμοιότητα τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι
 τὸν βασιλέα, εἴποι ἂν ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς
 ἐν ἑσμεν. Ἐγὼ γὰρ ἐν ἑκείνῳ εἰμὶ, κἀκεῖνος ἐν ἐμοί,
 καὶ ὁ ὁρᾶς ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἑκείνῳ βλέπεις. Καὶ ὁ
 ἐώρακας ἐν ἑκείνῳ, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν
 προσκυῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν
 βασιλέα. Ἡ γὰρ ἐκεῖνου μορφή, καὶ τὸ εἶδος ἐστίν
 ἡ εἰκὼν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστίν τοῦ
 Πατρὸς, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ νοεῖν, ὅτι ἡ θεότης,
 καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, καὶ

A proprium est Patris germen. Quamobrem cum dixisset : *Ego et Pater unum sumus*, merito subiecit : *Ego in Patre, et Pater in me*. Ut illis verbis eandem divinitatis rationem, his conjunctionem essentialis declararet. Unum enim dixit, non ut unum in duas partes secetur, quæ non nisi unum sint, neque ut unum bis nominetur; neque ut unum modo Pater sit, modo Filius ejus fiat. Sic enim Sabellius sentiens judicatus est hæreticus. Sed ita duo sunt, ut Pater quidem sit Pater, non autem idem Filius. Et Filius, non autem idem Pater. Natura vero una est, quia genitus non est genitori dissimilis. Est enim imago ejus. Et omnia, quæ Patris sunt, sunt etiam Filii. Quapropter Filius non est alius Deus. Neque enim extrinsecus fuit excogitatus, qua quidem externa, et peregrina, et a Patre aliena divinitate multi omnino sunt. Quamvis enim aliud sit quatenus genitus est Filius, idem tamen est, quatenus Deus. Et unum sunt Filius et Pater, quoniam, ut diximus, una propria eademque natura, et divinitas est. Siquidem et splendor lux est non sole posteriore, neque luce diversus a sole, neque particeps illius sed proprium germen. Quod quidem germen omnia lux est, neque lucem duplicem sed cum duo sint, sol et splendor, unam tamen e solo lucem dixeris, splendore illustrantem omnia. Sic et Filii divinitas Patris est, ideoque dividi non potest. Sic unus est Deus, et non est alius præter hunc. Itaque cum unum sint, et una sit eorum divinitas, quæ dicuntur de Filio, eadem dicuntur de Patre excepto, quod Pater hic, Filius ille duntaxat dicitur : *Omnia enim*, inquit ipse Filius, *quæ Pater habet, mea sunt* ¹. Jam qui audit ea quæ Patris sunt, de Filio dici, videbit et ipse Patrem in Filio. Et cum intelligit ea quæ de Filio dicuntur, de Patre etiam dici, Filium in Patre spectabit. In Filio enim cernitur divinitas Patris. Hoc autem regniæ imaginis exemplo facilius intelligi poterit. In imagine enim est species, et forma regis. Et in ipso rege species imaginis est. Constans enim est in imagine regis similitudo. Ut qui contemplatur imaginem, in ipsa regem agnoscat et videat. Et rursus qui regem aspicit, eum esse, agnoscat, qui in imagine cernebatur. Quamobrem ob certam et nihil differentem similitudinem ei qui perspicua imagine voluerit regem intueri, imagine poterit ita dicere : *Ego et rex unum sumus*. Ego enim in illo sum, et ille in me. Et quod cernis in me, idem in eo conspicias, et quod in illo conspicias, idem cernes in me. Qui ergo adorat imaginem, in ipsa regem adorat. Nam ejus effigies et forma imago est. Quoniam igitur Filius est imago Patris, intelligimus necessario divinitatem et proprietatem Patris esse essentiali Filii. Atque hoc illud est quod eaverba significant : *Qui cum in forma Dei esset* ². Porro divinitatis forma non ex Patre est, sed divinitatis Patris plenitudo est essentiali Filii, et Verbum Deus est Filius. Quamobrem æqualis existens non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo. Et quia Filii divinitas et species non alius, nisi Patris est, ideo dixit : *Ego*

¹ Joan. xvi, 15. ² Philipp. ii, 6.

in Patre sum. Sic Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi¹. Proprium enim Patris essentiae Filius est, in quo mundus Deo reconciliatur. Sic quæ Filius agit, Patris sunt opera. Sic qui Filium videt, Patrem videt. In paterna enim divinitate Filius est et spectatur. Et paterna quæ in ipso species est, in eo Patrem ostendit, et sic est Pater in Filio. Et proprietas atque divinitas ex Patre in Filio sic ostendit Filium in Patre, ut ab eo separari non possit. Qui vero audit, et videt ea quæ dicuntur de Patre, de Filio item dici, non quod per gratiam sit eorum particeps, atque ita habeat illa insita in essentia sua, sed quod ipsius Filii essentia sit proprium essentiae paternæ germen is, quemadmodum ante dixi, præclare intelligit dictum illud : *Ego in Patre, et Pater in me* ; et illud : *Ego et Pater unum sumus*. Est enim Filius, qualis Pater, quoniam omnia, quæ Patris sunt, habet. Quare simul etiam cum Patre significatur. Nullus enim, nisi filius existat, patrem appellarit. Nam qui Deum effectorem dicit, non ea continuo quæ facta sunt, ostendit. Est enim effector, et opifex etiam antequam illa sint. At qui Patrem dicit, statim significat et essentiam Filii. Quare qui credit in Filium, etiam in Patrem credit. Credit enim in Patris essentiae proprietatem. Atque ita una est fides in unum Deum. Et qui adorat, et colit Filium, in Filio Patrem etiam adorat et colit. Una enim est divinitas, et idcirco unus est honor, et una adoratio in Filio, et per Filium exhibetur Patri. Et qui sic adorant, unum adorant Deum. Unus enim Deus est, et non est alius præter ipsum. Et verba illa : *Ego sum, et præter me non est alius Deus* ² ; et : *Ego primus* ³ ; et : *Ego post hæc* ⁴, recte dicuntur. Deus enim unus, et solus, et primus est. Nec tollunt Filium hæc verba. Absit! Est enim et ipse Filius in uno, et solo, et primo. Ut qui unius, et solius, et primi solus est Verbum, et sapientia, et splendor. Non igitur ut tollatur Filius, hæc dicta sunt, sed ut ostendatur, non esse alium, qualis est Pater, et quale est Verbum. Etenim, quoniam qui falsos adorant deos, a vero Deo deciscunt, Deus qui benignus est, et homines curat, revocans et avertens eos ab errore : *Ego, inquit, Deus solus* ; et : *Ego sum, et præter me non est Deus*, et alia ejusmodi. Quæ quidem omnia loquitur, ut ea quæ non sunt, expellat, et omnes homines ad se convertat. Ac quemadmodum si quis cum dies esset, et sol illucesceret, lignum simpliciter pingeret, nec ulla lucis habitatione diceret, picturam illam esse lucis causam, sol autem re perspecta clamaret : *Ego, inquit, sum lux diæi, nec aliud ullum est diæi lumen præter meum, si sol ita loqueretur, non eo spectaret, ut splendorem suum, sed ut errorem et stultitiam illius, qui ligni speciem depinxisset, excluderet, sic Deus : Ego, inquit, sum ; et : Ego Deus solus, et non est alius præter me, ut homines a falsis deis coeundis averteret et avocaret, et ad se verum*

Α τοῦτό ἐστιν · Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἢ τῆς θεότητος μορφή, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητός ἐστι τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ὅλος Θεός ἐστιν ὁ Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰσα Θεῶ ὦν, οὐχ ἀρπαγμὸν τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ ἠγάσαστο. Καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ Υἱοῦ ἡ θεότης καὶ τὸ εἶδος οὐδενὸς ἄλλου ἢ τοῦ Πατρὸς ἐστι, τοῦτο ἐστὶν ὅπερ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Οὕτως ὁ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσειν. Τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσσετο. Οὕτως ἂ ἐργάζεται ὁ Υἱός, τοῦ Πατρὸς ; ἐστὶν ἔργα. Τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητός ἐστιν ὁ Υἱός, ὅστις ἐργάζεται τὰ ἔργα. Οὕτω δὲ ὁ βλέπων τὸν Υἱὸν ὁρᾷ τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῇ πατρὶ θεότητι ἐστὶ, καὶ θεωρεῖται ὁ Υἱός. Καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πατρικὸν εἶδος δεῖκνυσιν ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα. Καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐν Υἱῷ ἰδιότης καὶ θεότης δεῖκνυσιν τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀεὶ ἀδιαίρετον αὐτοῦ. Καὶ ὁ ἀκούων δὲ, καὶ βλέπων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ κατὰ χάριν, ἢ μετοχὴν ἐπιγινόμενα τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἴδιον τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ γέννημα, νοήσει καλῶς τὸ εἰρημένον, καθὰ προεῖπον · Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ· καὶ Ἐγὼ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱός, οἷος ὁ Πατὴρ, τῷ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν. Διὰ καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς σημαίνεται. Πατέρα γὰρ οὐκ ἂν τις εἶποι, μὴ ὑπάρχοντος Υἱοῦ. Ὁ μέντοι ποιητὴν λέγων τὸν Θεὸν οὐ πάντως καὶ τὰ γινόμενα δηλοῖ. Ἔστι γὰρ καὶ πρὸ τῶν ποιημάτων ποιητής. Ὁ δὲ Πατὴρ λέγων εὐθύς μετὰ τοῦ Πατρὸς σημαίνει καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει. Καὶ οὕτω μὲν ἐστὶν ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν. Καὶ ὁ προσκυκνῶν δὲ, καὶ τιμῶν τὸν Υἱὸν, ἐν Υἱῷ προσκυκεῖ καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Μία γὰρ ἐστὶν ἡ θεότης ; καὶ διὰ τοῦτο μία τιμὴ, καὶ μία ἐστὶ προσκύνησις ; ἐν Υἱῷ, καὶ δι' αὐτοῦ γινομένη τῷ Πατρὶ. Καὶ ὁ οὕτω προσκυκνῶν ἕνα Θεὸν προσκυκεῖ. Εἰς γὰρ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἐστὶ ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Καὶ τὸ Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος Θεός· καὶ τὸ Ἐγὼ πρῶτος, καὶ τὸ Ἐγὼ μετὰ ταῦτα καλῶς λέγεται. Εἰς γὰρ Θεός καὶ μόνος, καὶ πρῶτός ἐστιν. Οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγει ταῦτα, μὴ γένοιτο · ἐστὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἐνὶ, καὶ μόνος, καὶ πρῶτος, ὡς τοῦ ἐνός καὶ μόνου, καὶ πρῶτου μόνος Ἄλογος, καὶ σοφία, καὶ ἀπαύγασμα ὦν · οὐκ οὐκον δι' αὐτὸν εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τοῦ μὴ εἶναι ἕτερον, οἷός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ τούτου Ἄλογος. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσκυκνῶν τοῖς ψευδῶν μοι ; θεοῖς ἀφίστανται τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὦν, καὶ κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός, ἀνακαλοῦμενος τοὺς πλανηθέντας, φησὶν · Ἐγὼ Θεός μόνος, καὶ Ἐγὼ εἰμι, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός, καὶ ὅσα ταυαῦτα ῥητὰ, ἵνα τὰ μὲν μὴ ὄντα διαβάλλῃ, ἐπιστρέψῃ δὲ

¹ II Cor. v, 19. ² Isa. XLIV, 6. ³ ibid. ⁴ ibid.

πάντα εἰς ἑαυτὸν. Καὶ ὡς περ ἐάν τις, ἡμέρας οὐ-
σης, καὶ ἡλίου φαίνοντος, ζωγραφείῃ ξύλον ἀπίως,
οὐδὲ κἄν φαντασίαν ἔχων φωτός, καὶ λέγοι τὴν
εἰκόνα ταύτην αἰτῶν εἶναι τοῦ φωτός, ὁ δὲ ἡλῖος
τοῦτο βλέπων λέγοι· Ἐγὼ μόνος εἰμι τὸ φῶς τῆς
ἡμέρας, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο φῶς τῆς ἡμέρας πλὴν
ἐμοῦ, οὐ πρὸς τὸ ἐκυτοῦ ἀπαύγασμα βλέπων ταῦτα
λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν πλάνην διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ξύ-
λου, καὶ ἀνομοιότητα τῆς ματαίας φαντασίας· οὐ-
τως ἐστὶ καὶ τό· Ἐγὼ εἰμι καὶ τό· Ἐγὼ Θεὸς μόνος,
καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος, πλὴν ἐμοῦ, ἵνα τῶν ψευδωνύμων
ἀποστήτω τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάθωσι λοιπὸν αὐτὸν
τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα πάλιν ἐπιχει-
ροῦσι φιλονεικεῖν ταῖς ἰδίαις μωθοπλαστοῖς λέγον-
τες μὴ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἕν,
μηδὲ ὅμοιον, ὡς ἡ Ἐκκλησία κηρύττει, ἀλλ' ὡς αὐ-
τοὶ θέλουσι. Φασὶ γὰρ εἶπε ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ, ταῦτα
θέλει καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὐτε τοῖς νοήμασιν, ἢ τοῖς
κρίμασιν ἀντίκειται, ἀλλ' ἕν πᾶσιν ἐστὶ σύμφωνος
αἰτῷ, τὴν ταυτότητα τῶν δογμάτων, καὶ τὸν ἀκό-
λουθον, καὶ συνηρημένον τῇ τοῦ Πατρὸς διδασκαλίᾳ
ἀποδιδοῦς λόγον, διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ ἕν
εἰσι. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τι-
νὲ, τεολομήκασιν. Τοῦτου δὲ τί ἂν τις ἀποπώτερον ἢ
ἀλογώτερον εἴποι; Εἰ γὰρ διὰ ταῦτα ἕν εἰσιν ὁ Πα-
τήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ εἰ οὕτως ὅμοιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ
Πατρὶ, ὥρα καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἡμῶν
ὑπερκειμένα, Ἀρχάς τε, καὶ Ἐξουσίας, καὶ Θρόνους,
καὶ Κυριότητες εἶναι καὶ αὐτοῦς, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν,
υἱός, λέγεσθαί τε καὶ περὶ τούτων, ὅτι καὶ αὐτοὶ,
καὶ ὁ Πατήρ ἕν εἰσι, καὶ ὅτι ἕκαστος εἰκῶν, καὶ
λόγος, ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. Ἄ γὰρ θέλει ὁ Θεός, ταῦτα
θέλουσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὐτε τοῖς δόγμασιν, οὐτε τοῖς
κρίμασι διαφωνοῦσιν, ἀλλ' ἕν πᾶσιν εἰσιν ὑπήκοοι τῷ
πειποικῶτι. Οὐκ ἂν γὰρ ἔμειναν ἐν τῇ οἰκειᾳ δόξῃ,
εἰ μὴ ἄπερ ἠθέλεν ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ αὐτοὶ ἐθού-
λοντο. Οὐκ οὖν ὁ μὴ μείνας, ἀλλὰ παραφρονήσας
ἤκουσε· Πῶς ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφό-
ρος, ὁ πρωτὸς ἀνατέλλων; Πῶς οὖν ὄντων τούτων
οὕτω, μόνος ὁ Υἱὸς μονογενῆς, καὶ Λόγος, καὶ σοφία
ἔστιν; Ἡ πῶς τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ Πατρὶ, μόν-
ος οὕτος, εἰκῶν ἐστὶ; Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις
εὐρεθίσονται ὅμοιοι τῷ Πατρὶ, πλείστοι μὲν μάρτυ-
ρες γενόμενοι, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ προφήται, καὶ οἱ
ἀπόστολοι, καὶ πάλιν πρὸ τούτων οἱ πατριάρχαι·
πολλοὶ δὲ καὶ νῦν ἐφύλαξαν τὴν τοῦ Πατρὸς ἐντολήν,
γενόμενοι οἰκτιζόμενοι, ὡς ὁ Πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, τηρήσαντες τό· *Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ*
*Θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγά-
πῃ, καθὼς ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς.* Μιμηταὶ δὲ
γεγόνασιν καὶ τοῦ Παύλου πολλοὶ, ὡς κακείνος τοῦ
Χριστοῦ, καὶ ὁμοῦ· οὐδεὶς τούτων οὐτε Λόγος, οὐτε
σοφία, οὐτε μονογενῆς Υἱός, οὐτε εἰκῶν ἐστὶν, οὐτε
τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ
ἕν ἐσμὲν, ἢ Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν
ἐμοῖ. Ἀλλὰ περὶ μὲν πάντων ἐρηγῆται, τίς ὁμοιός
σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; ἢ τίς ὁμοιωθήσεται σοι ἐν υἱοῖς;

A Deum cognoscendum et adorandum adduceret.
Verum hæc isti rursus nugis quibusdam suis in
controversiam vocant. Et Patrem atque Filium, non
quemadmodum Ecclesia prædicat, sed ut ipsi volunt,
unum esse contendunt. Quoniam enim, quæ Pater
vult, ea vult etiam Filius, nec consiliis et iudiciis ejus
adversatur, sed in omnibus cum ipso convenit, ea-
demque decreta, et consentaneam atque congruen-
tem doctrinæ Patris rationem docet, inde fit, in-
quiunt, ut Pater et Filius unum sint. Hæc non
solum dicere, sed scribere quidam ausi sunt, quibus
nihil magis absurdum, aut a ratione alienum dici
potest. Nam si propter hanc causam Pater et Filius
unum sunt, et si Filius hoc modo Patri similis est,
vide, ne qui nobis superiores sunt, Angeli, et Prin-
cipatus, et Potestates, et Throni et Dominationes
sint, ut ille, filii, et de his item dici possit, ipsi et
Pater unum sunt, et unusquisque eorum imago et
verbum est Patris. Nam quæ vult Deus, et ipsi
volunt, nec sententiis, nec iudiciis differunt, sed
omnibus in rebus suo obtemperant effectori. Non
enim in gloria mansissent sua, nisi ea quæ Pater
vult et ipsi vellent. Non enim in eos qui paruerunt,
sed in eum qui contumax fuit, dictum est : *Quo-
modo cecidit e celo lucifer, qui mane oriebatur* ¹. Si
hæc ita habent, cur solus Filius unigenitus, et
Verbum, et sapientia est? Aut cur, cum tam multi
sint Patri similes, solus hic imago est? Quin etiam
ex hominibus multi Patri similes inveniuntur, ut
martyres, ut prophetæ, ut apostoli, ut patriarchæ.
C Multi hoc etiam tempore Servatoris mandatum
observantes misericordes existerunt, ut Pater, qui
est in cælis. Observantes et illud : *Estote imitato-
res Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectio-
ne, sicut et Christus dilexit nos* ². Et Pauli fuerunt
imitatores multi, sicut et ille Christi. Attamen
eorum nullus neque Verbum, nec unigenitus Filius
nec imago est. Neque illorum ullus ausus est dicere :
Ego et Pater unum sumus; aut, *Ego in Patre, et*
Pater in me. Sed de his omnibus dictum est : *Quis*
similis tibi in diis, Domine? Aut quis comparabitur
tibi in filiis Dei ³. De ipso autem, solus imago vera
et naturalis est Patris. Licet enim ad imaginem
facti simus et imago et gloria Dei vocemur, non
tamen propter nos, sed propter inhabitantem in
nobis imaginem, et veram gloriam Dei, quæ Dei
Verbum est, quod propter nos factum est caro,
hujus nominis gratiam accepimus. Necessæ autem
est, ut similitudo et unitas ad ipsam Filii essent am-
ducat. Quod nisi fiat, nihil amplius, quam res
procreatæ, ut dictum est, habere videbitur, neque
Patri erit similis, sed similis erit decretorum Patris,
a Patre autem differt, quia Pater quidem est Pater,
decreta autem et doctrina sunt Patris. Quare si
quantum ad instituta doctrinamque pertinet similis
est Patri Filius, sequitur, ut nomine tantum Pater
sit, Filius autem non modo vera, et certa Patria

¹ 1 a. xiv, 12. ² Ephes. v, 1, 2. ³ Psal. lxxxviii, 7.

imago non sit, sed ne proprietatem quidem aut similitudinem Patris ullam habere videatur. Quæ enim illi, si commutabilis est, cum Patre similitudo? Et Paulus docebat eorum similia, quæ docuerat Servator, nec tamen ei similis erat essentia. Ejusmodi sunt istorum nugæ. At Filius et Pater sc unum sunt, ut Filium cum Patre, et splendorem cum sole unum esse cognoscimus. Ex quo fit, ut agente Filio Pater agat, et veniente Filio ad sanctos, Pater in Filio veniat. Imagine enim cernitur Pater, et in splendore lux est. Quapropter, ut paulo ante diximus, Patre gratiam et pacem largiente, eam largitur Filius, ut Paulus in omnibus Epistolis suis significat: *Gratia vobis, inquit, et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*¹. Una enim et eadem est gratia a Patre in Filio, ut una lux est solis et splendoris. Rursum ad Thessalonicenses scribens, precatur: *Ipse, inquit, Deus noster, et Dominus noster Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*². In quo quidem loco animadvertendum est, ipsum non dicere: *Dirigant, sed, Dirigat, ut non tanquam a duobus duplicem gratiam, sed ut ab uno gratiam unam dari demonstret. Quoniam Pater illam per Filium dat. Quæ plane res Patris et Filii indicat unitatem.*

ἐργαζομένου τοῦ Υἱοῦ, ὁ Πατήρ ἐργάζεται, καὶ ἐρχομένου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγίους, ὁ Πατήρ ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ Υἱῷ. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι θεωρεῖται ὁ Πατήρ, καὶ ἐν τῷ ἀπαυγάσματι ἐστὶ τὸ φῶς. Διὰ τοῦτο, καθὰ μικρῶ πρόσθεν εἶπομεν, διδόντος τοῦ Πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, ταύτην ὁ Υἱὸς δίδωσιν, ὡς ὁ Παῦλος; ἐπισημαίνεται διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφων, *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Πάλιν οὖν ἐπευχόμενος Θεσσαλονικεῦσι καὶ λέγων· *Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναιεν τὴν ἐδὲν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν*. Οὐ γὰρ εἶπε κατευθύναιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης, παρὰ τούτου καὶ τούτου διπλῆς χάριτος, ἀλλὰ *κατευθύναι*, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι ταύτην. Καὶ ἡ δόσις αὕτη δείκνυσιν τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ex eodem libro.

Beatus Joannes brevis et perfectus quam nos, horum verborum sensum explanabit, et cohibebit Arianos, ne amplius se tales, qualis est Filius, opinentur. Alioquin ipsi quoque illud audient: Tu es homo, et non Deus. Et noli, cum pauper sis, te cum divite uti æqualem comparare. Sic igitur Joannes scribit: *In hoc cognoscimus, quod in ipso manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo nobis dedit*³. Quare propter gratiam Spiritus nobis impertitam, et nos in ipso manemus et ipse in nobis. Et quoniam Spiritus Dei est, eo in nobis existente, nos item qui illum habemus, in Deo esse existimamur. Et sic est Deus in nobis, non ut est Filius in Patre. Non enim Filius particeps Spiritus, ut per illum in Patre sit, neque ipse Spiritum accipit, sed illum potius omnibus dilargitur. Nec Spiritus conjungit Verbum cum Patre, sed ipse potius a Verbo id accipit. Et Filius quidem in Patre est, ut Verbum proprium, et splendor ipsius. Nos autem sine Spiritu, ut peregrini et alieni, longe absumus a Deo, Spiritus autem communione cum

Θεοῦ; περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι μόνος· εἰκὼν ἀληθινή, καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Εἰ γὰρ καὶ κατ' εἰκόνα γιγνώσκοντες, καὶ εἰκὼν, καὶ δόξα Θεοῦ ἐχρηματισαμεν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοὺς πάλιν, διὰ δὲ τὴν ἐνοικήσασαν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ δι' ἡμᾶς ὑστερον γενόμενος σάρξ, ταύτην τῆς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν. Ἀνάγκη δὲ τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἐνότητά ἐπ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ φέρειν. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω τις λέγει, οὔτε πλέον τι τῶν γεννητῶν ἔχων φανήσεται, ὡς περ εἰρηται, οὔτε τοῦ Πατρὸς ὁμοίως ἐσται, ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς ὁμοίως ἐσται δογματῶν, καὶ τοῦ Πατρὸς διαφέρει. Ὅτι μὲν Πατὴρ Πατήρ ἐστίν, τὰ δὲ δόγματα, καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁμοίως ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ μὲν Πατήρ κατ' αὐτοὺς ὀνόματι Πατήρ ἐστίν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅλως ἰδιότησα, ἢ ὁμοιωσίν τινα τοῦ Πατρὸς ἔχων φανήσεται. Ποία γὰρ ὁμοίωσις καὶ ἰδιότης τῷ παρεξηλαγμένῳ τοῦ Πατρὸς; Καὶ γὰρ ὁ Πύλλος ὁμοία τῷ Πατρὶ διδάσκων, οὐκ ἦν κατ' οὐσίαν ὁμοίος αὐτῷ. Ἐκείνοι μὲν οὖν τοιαῦτα φλυαροῦσιν· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ οὕτως εἰσὶν ἕν, ὡς ἐστὶν ἕν, καὶ νοεῖν Υἱὸν πρὸς Πατέρα, καὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον. Διὰ γὰρ τὸ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν, τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἐν ὧλιος καὶ τελειώτερον μᾶλλον ἡμῶν δείξει τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, καὶ παύσει λοιπὸν τοὺς Ἀρειανούς· μηκέτι νομίζειν ἑαυτοὺς εἶσθαι ὡς τὸν Υἱὸν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀκούσωσι· *Σὺ εἰ ἄνθρωπος καὶ οὐ Θεός, καὶ μὴ συμπαρακτεῖναι πέντης ἄν πλουσίῳ*. Γράφει τοίνυν ὁ Ἰωάννης οὕτω λέγων· *Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν*. Οὐκοῦν διὰ τὴν δεδομένην ἡμῖν χάριν τοῦ Πνεύματος ἡμεῖς τε ἐν αὐτῷ γινόμεθα, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστίν, διὰ τοῦτο τοῦτου γινόμενον ἐν ἡμῖν, εἰκότως ἔχοντες καὶ ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα, νομιζόμεθα ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι. Καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, οὐκ ἄρα ὡς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Οὐ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς μετέχων ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Πατρὶ γένηται, οὐδὲ λαμβάνων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει. Καὶ ὁ μὲν

¹ I Cor. i, 3 et alibi passim. ² I Thess. iii, 41. ³ I Joan. iv, 13.

Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, ὡς Λόγος ἰδῖος καὶ ἀπαύ-
 γασμα αὐτοῦ, ἡμεῖς δὲ χωρὶς μὲν τοῦ Πατρὸς ζῆνοι,
 καὶ μακρὰν ἔσμεν τοῦ Θεοῦ, τῇ δὲ τοῦ Πνεύματος
 μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεότητι. Ἄσπερ τὸ εἶναι
 ἡμᾶς ἐν τῷ Πατρὶ μὴ ἡμέτερον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ
 Πνεύματος τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος, καὶ ἐν ἡμῖν μένον-
 τος, ἔως αὐτὸ τῇ ὁμολογίᾳ φυλάττομεν ἐν ἡμῖν. Λέ-
 γοντος δὲ πάλιν τοῦ Ἰωάννου · Ὁς ἂν ὁμολογήσῃ,
 οἱ Ἰησοῦς ἐστίν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ
 μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ, ποῖα ὁμοιότης, καὶ
 ποῖα ἰσότης ἡμῶν πρὸς τὸν Υἱόν; Ἡ πῶς οὐκ
 ἐλέγχονται πανταχόθεν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ μάλιστα
 παρὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἄλλως μὲν ἐστίν ὁ Υἱὸς ἐν
 τῷ Πατρὶ, ἄλλως δὲ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γινόμεθα; Καὶ
 οὔτε ἡμεῖς ὡς ἐκαίνοι ἐσόμεθα ποτε, οὔτε ὁ Λόγος
 ὡς ἡμεῖς τυγχάνει ὢν, εἰ μὴ ἄρα τολμῶσιν ὡς ἐν
 πᾶσι καὶ νῦν εἶπέν, ὅτι ὁ Υἱὸς μετοχῇ τοῦ Πνεύ-
 ματος, καὶ βελτιώσῃ πράξιός γέγονε καὶ αὐτὸς ἐν
 τῷ Πατρὶ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν ὑπερλίαν ἐστὶν
 ἀσεβές, καὶ ὄλως εἰς ἐνδύμησιν λαθεῖν. Αὐτὸς γάρ,
 ὡς περ εἴρηται, τὸ Πνεῦμα δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ
 Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει. Οὐκοῦν ὁ Πατήρ
 λέγων περὶ ἡμῶν τὸ · Καθὼς σύ, Πάτερ, ἐν ἐμοί,
 καὶ ἐγὼ ἐν σοί, ἴσα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, οὐ
 τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μένοντας ἐν αὐτῷ ἔχειν ση-
 μαίνει, ἀλλὰ ἀξιώσις ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ὁ
 Ἰωάννης ἔγραψεν, ἵνα τὸ Πνεῦμα χαρίσθῃ δι' αὐ-
 τοῦ τοῖς πιστεύουσιν, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ
 γίνεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι αὐτῷ. Ἐπει-
 δή γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ
 τοῦ Λόγου δίδεται, θέλει λαθεῖν ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα,
 ἵνα, ὅταν ἐκεῖνο λάθωμεν, τότε ἔχοντες τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ, δόξωμεν καὶ
 ἡμεῖς διὰ τὸ Πνεῦμα ἐν γενέσθαι ἐν τῷ Λόγῳ, καὶ
 δι' ἑαυτοῦ ἐν τῷ Πατρὶ. Τὸ δὲ ἡμεῖς ἐὰν λέγῃ, οὐδὲν
 ἕτερον πάλιν ἐστίν, ἢ ἵνα ἡ γινομένη τοιαύτη χάρις
 εἰς τοὺς μαθητὰς ἀδιάπτωτος καὶ ἀμεταμέλητος
 γένηται ὅπερ ὁ Ἀπόστολος γινώσκων ἔλεγε · Τίς
 ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;
 Ἀμεταμέλητα γάρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ
 χάρις τῆς κλήσεως. Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἐν τῷ
 Θεῷ τυγχάνον, καὶ οὐχ ἡμεῖς καθ' ἑαυτούς. Καὶ
 ὡς περ υἱοὶ καὶ θεοὶ διὰ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὕτως
 ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθη-
 σόμεθα ἐν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ
 Πνεῦμα, ὡς περ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε γοῦν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ Πνεύματος
 πεισῶν, διὰ τὸ ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ Θεῷ
 ἄγιον καὶ παράκλητον Πνεῦμα · ἀλλ' ἐν ἐκαίνω
 ἔσται, ὃ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ἀμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ
 Σαοὺλ γέγονεν. Ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔθλιθεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λόγου.

Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει
 καὶ ὁμοῖο; αὐτῷ κατ' οὐσίαν ὁ λέγων · Ἐδόθη μοι
 πᾶσα ἐξουσία; καὶ Ὁ Πατήρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ
 τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν τῷ Υἱῷ; καὶ Ὁ Πατήρ
 ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα τὰ δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ
 αὐτοῦ; καὶ πάλιν · Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ
 Πατρὸς μου; καὶ πάλιν · Πᾶν ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πα-
 τὴρ πρὸς ἐμὲ ἤξει. Ἐἴτα ἐπιλέγουσιν, Εἰ ἦν, ὡς

divinitate copulamur : ut quod simul in Patre, id
 non ipsi nobis, sed Spiritui in nobis existenti et in
 nobis manenti acceptum referamus. At cum Joannes
 idem dicat : *Qui confitetur Jesum esse Filium Dei,*
Deus in ipso manet, et ipse in Deo ¹, quænam simili-
 tudo, aut æqualitas nobis cum Filio? Nonne Ariani
 undique, et a Joanne potissimum confutati tandem
 animadvertunt aliter esse Filium in Patre, et aliter
 nos in ipso, et neque nos unquam ut Verbum fore,
 neque Verbum ut nos? Nisi, ut eorum mos est, nunc
 etiam audeant dicere communione Spiritus, et vir-
 tutis progressu Filium etiam ipsum in Patre esse.
 Quod quidem in primis impium est vel cogitare, si
 quidem ipse, ut dictum est, Spiritum tribuit, et quod
 habet Spiritus id ab eo habet. Quamobrem cum
 Servator de nobis dicit : *Sicut tu, Pater, in me, et*
ego in te, sicut ipsi in nobis sint ², non ostendit eam-
 dem nos cum ipsis essentialiter habere. Sed Patrem
 orat, quemadmodum Joannes scribit, ut credentibus
 Spiritum per se largiatur, per quem in Deo esse, et
 idecirco cum ipso conjungi videamur. Etenim quia
 Verbum est in Patre et Spiritus ex Verbo datur,
 vult ut Spiritum accipiamus, ut posteaquam acce-
 perimus, habentes Spiritum Verbi in Patre existen-
 tis, videamur et nos per Spiritum esse unum in
 Verbo, et per Verbum in Patre. Illud autem, *sicut*
nos nihil aliud significat, nisi ut ea gratia Spiritus
in discipulos distributa nunquam excidat, nullquam
adimatur. Id quod Apostolus novit, cum diceret :
Quis nos separabit a charitate Dei ³? Nunquam enim
 pœnitet Deum munera sua largitum esse, et vocatio-
 nis gratiam tribuisse. Spiritus enim est, qui in Deo
 existit, non autem nos per nos. Et quemadmodum
 filii et dii efficitur ob Verbum quod in nobis est, sic
 per Spiritum in nobis existentem, qui est in Verbo,
 quod est in Patre, unum in Filio et Patre erimus et
 esse existimabimur. Quando igitur aliquis per pecca-
 tum aliquod excidit a Spiritu, is non est amplius in
 Deo, quandoquidem ab eo recessit Spiritus sanctus et
 consolator, sed erit in illo cui seipsum peccando
 subiecit. Quemadmodum Sauli contigit, a quo recessit
 Spiritus Dei, et vexabat eum spiritus inialis.
 ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθη-
 σόμεθα ἐν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ
 Πνεῦμα, ὡς περ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ
 Πατρὶ. Ὅτε γοῦν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ Πνεύματος
 πεισῶν, διὰ τὸ ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ Θεῷ
 ἄγιον καὶ παράκλητον Πνεῦμα · ἀλλ' ἐν ἐκαίνω
 ἔσται, ὃ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ἀμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ
 Σαοὺλ γέγονεν. Ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔθλιθεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν.

D

Ex eodem libro.

Qui fieri potest, inquit, ut Filius sit natura ex
 Patre, vel Patri secundum naturam similis, cum
 ipse dicat : *Data est mihi omnis potestas* ⁴; et :
Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit
Filio ⁵ et, *Pater diligit Filium et omnia tradidit*
in manu ejus. Et iterum : *Omnia mihi tradita*
sunt a Patre meo : et rursus : *Omne quod dedit*
mihi Pater, ad me veniet ⁶. Tum ita ratiocinan-

¹ Joan. iv, 15. ² Joan. xvii, 21. ³ Rom. viii, 35. ⁴ Matth. xxviii, 18. ⁵ Joan. v, 22. ⁶ Joan. vi, 37.

tur : Si talis natura esset Filius, qualem vos affirmatis, nequaquam illi opus fuisset ista accipere. Qui item naturalis et vera Patris virus esse potest is qui, ubi patiendi tempus advenit, ait : *Nunc anima mea turbata est : et quid dicam ? Pater, serva me ex hac hora : sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica Filium tuum. Venit ergo vox de caelo. Et glorificavi, et iterum glorificabo*¹. Similia rursus alibi profert : *Pater, si fieri potest, transeat calix iste*² ; et : *Cum hæc dixisset Jesus turbatus est spiritu, et contestatus est, et dixit : Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est*³. Ex quibus ita perversi concludunt : Si virtus ille sive potentia fuisset, non profecto timuisset, sed ipse potius aliis vim et potentiam præbuisset. Addunt item : Si natura vera et propria Patris sapientia erat, cur igitur scriptum est : *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate et gratia apud Deum et homines*⁴ : idemque cum venisset in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos quem se esse dicerent homines⁵ : cum item in Bethaniam advenisset, sciscitatus est ubinam jaceret Lazarus⁶ : præterea discipulis ait : *Quot panes habetis*⁷ ? Qui igitur, inquirunt, fieri potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia proficit, et ea nescit quæ ab aliis optat discere ? Id etiam iidem dicunt : Qui potest ille proprium Patris Verbum esse, sine quo non fuit aliquando Pater, et per quod omnia efficit, ut est vestra sententia, qui in cruce clamabat : *Deus meus, quare dereliquisti me*⁸ ? Sic etiam precatus erat : *Glorifica Filium tuum*⁹ ; et : *Glorifica me, Pater, gloria quam habui apud te, priusquam mundus fieret*¹⁰. Precatus item est in solitudine : discipulosque est hortatus ad orandum, ne intrarent in tentationem. Et : *Spiritus quidem, aiebat, promptus est, caro autem infirma*¹¹. Et : *De die et hora illa nemo novit, neque angeli, neque Filius*¹². Ex quibus locis ita improbi argumentantur : Si, ut vos putatis, semper Filius apud Patrem exstitisset, diem illum minime ignoraret, sed tanquam Verbum cognosceret : nec item a Patre derelingeretur, qui una cum ipso existeret ; nec gloriam postularet, quam in Patre haberet ; nec denique prorsus precaretur, quippe qui, ut Verbum, nulla omnino re indigeret. Verum quia et creatus erat et una e rebus factis, hinc ita loquebatur, hisque indigebat quæ non ipse habebat. Siquidem rerum creatarum proprium est his indigere quæ non habent. Hæc igitur sunt quæ impii insaniendo proferunt. Qui quidem, cum res hujusmodi cogitent, possent etiam audacius interrogare : Quare omnino Verbum caro factum sit ; tumque subjungere : Quomodo enim ille qui Deus erat, homo potuit fieri ? Vel quomodo ille qui corporis expertus est, corpus potuit gestare ? Imo quin Judæos potius imitentur et cum Caipha

λέγεται, Υἱὸς κατὰ φύσιν, οὐ χρεῖαν εἶχε λαθεῖν. Ἡ πῶς δύναται δύναμις εἶναι φύσει καὶ ἀληθινῆ τοῦ Πατρὸς ὁ παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους λέγων· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραται, καὶ τί εἶπω ; Πάτερ, σῶσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὴν γλῶσσαν. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. Πάλιν τε τὸ ὁμοιον εἶλε· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. Καὶ, ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, εἰς δὲ ὑμῶν παραδώσει με. Καὶ ἐπὶ τούτῳ φασὶν οἱ κακόφρονες· Εἰ δύναμις ἦν, οὐκ ἂν ἐδεικτασεν, ἀλλὰ μάλλον καὶ ἐτέροις τὸ δύνασθαι παρεῖχεν. Εἰτά φασιν· Εἰ σοφία ἦν φύσει ἀληθινῆ καὶ ἰδία τοῦ Πατρὸς, πῶς γέγραπται· Ὁ δὲ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφία, καὶ ἡλικία, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ; Καὶ ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου ἐπυθθάνετο παρὰ τῶν μαθητῶν τίνα λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι εἶναι. Εἰς δὲ τὴν Βεθανίαν παραγενόμενος ἐρωτᾷ, τοῦ Λάζαρος κεῖται· Εἶλεγε δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς, Πότους· ἄρτους ἔχετε ; Πῶς οὖν φασιν, οὗτος σοφία ἐν σοφίᾳ προκόπτων, καὶ ἀγνοῶν ἃ παρ' ἐτέρων μανθάνειν ἔξιστο ; Ἐπὶ δὲ καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῦ λεγόμενον, Πῶς δύναται Λόγος εἶναι τοῦ Πατρὸς, οὐ ἄνευ οὐκ ἦν ποτε Πατὴρ, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησε, ὡς ὑμεῖς φωνεῖτε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ Σταυροῦ λέγων· Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλειπες ; Πρὸ δὲ τούτου εὐχόμενος· Δόξασόν σου τὴν γλῶσσαν· καὶ· Δόξασόν με σὺ, Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ ἔχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοῦ, καὶ ἠβχετο ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ παρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς· εὐχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, καὶ· Τὸ μὲν πνεῦμα πρὸς ἄνευ εἶλεγε, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενῆς· καὶ ὅτι· Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε ὁ Υἱός ; Εἰτα πάλιν φασὶν ἐπὶ τούτοις οἱ δειλαῖοι· Εἰ ἦν κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν αἰδίως ὑπάρχων πρὸς τὸν Θεόν, οὔτε ἂν ἠγγόσηε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς Λόγος· οὐδ' ἂν ἐγκατελείπετο ὡς συνυπάρχων, οὔτε δόξαν ἦται λαθεῖν, ἔχων αὐτὴν ἐν τῷ Πατρὶ, οὔτε ὅπως ἠβχετο· οὐδενὸς γὰρ ὡς Λόγος ὢν ἐδέετο· ἀλλ' ἐπεὶ κτίσμα ἐστὶ καὶ εἰς τῶν γενητῶν, διὰ τοῦτο τοιαῦτα εἶλεγε, καὶ ἐδέετο ὢν οὐκ εἶχε. Κτισμάτων γὰρ ἰδιον τὸ χρῆζειν, καὶ δέεσθαι ὢν οὐκ ἔχουσι. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ ἀσεβεῖς ἐξάρχοντα λαλεῖν. Ἐδεῖ δὲ ταῦτα λογισμένους εἰπεῖν αὐτοῦς καὶ τολμηρότερον· Διατί ὅπως σὰρξ ἐγένετο ; Καὶ πάλιν ἐπειπεῖν· Πῶς γὰρ ἠδύνατο Θεὸς ὢν γενέσθαι ἀνθρώπος ; Ἡ πῶς ἠδύνατο ἀσύμματος σῶμα φορέσαι ; Ἡ καὶ Ἰουδαϊκώτερον κατὰ τὸν Κατάρφαν εἰπεῖν· Διατί ὅπως ἄνθρωπος ὢν Θεὸν αὐτὸν ποιεῖ ; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια τότε μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες ἐγόγγυζον, νῦν δὲ ἀναγινώσκοντες ; οἱ Ἀρειομανεῖται ἀπιστοῦσι, καὶ εἰς βλασφημίαν ἐκπεπώκασιν. Εἰ τις οὖν ἐκ παραλλήλου τὰ τούτων, κα-

¹ Joan. xii, 27, 28. ² Matth. xxvi, 30. ³ Joan. xiii, 21. ⁴ Luc. ii, 52. ⁵ Matth. xvi, 13. ⁶ Joan. xi, 18. ⁷ Marc. vi, 38. ⁸ Matth. xxvii, 46. ⁹ Joan. xii, 28. ¹⁰ Joan. xvii, 5. ¹¹ Matth. xlvii, 41. ¹² Marc. xiii, 32.

καίων ἐξετάζοι ῥήματα, εὐρήσει πάντως εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς συναντώντας ἀπιστίαν, καὶ ἴσῃν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας τὴν τόλμαν, καὶ κοινήν αὐτῶν οὖσαν τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἔλεγον· Πῶς ἄνθρωπος ὢν, δύναται Θεὸς εἶναι; Ἀρειανοὶ δὲ· Εἰ Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἠδύνατο ἄνθρωπος γενέσθαι; καὶ Ἰουδαῖοι ἐσκανδαλίζοντο, καὶ ἐχλεύαζον λέγοντες· Οὐκ ἂν οὐός, εἰ ἦν Υἱὸς Θεοῦ, ὑπέμεινε σταυρόν. Ἀρειανοὶ δὲ εἰς τὸ καταντικρῦ στήκοντες αὐτῶν φάσκουσιν ἡμῖν, Πῶς τοιμᾶτε λέγειν Λόγον ἴδιον εἶναι τῆ· τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν ἔχοντα σῶμα; Εἶτα τῶν Ἰουδαίων ζητούντων ἀποκτείνειν τὸν Κύριον, ὅτι Πατέρα τὸν Θεὸν ἔλεγον ἴδιον εἶναι, καὶ ἴσον αὐτὸν ἐποίησε ἐργαζόμενος ἅ ἐργάζεται ὁ Πατήρ, ἔμαθον οἱ Ἀρειανοὶ λέγειν καὶ αὐτοί, ὅτι οὔτε Ἰσὸς τῷ Θεῷ ἐστίν, οὔτε Πατήρ ἴδιός ἐστι καὶ φύσει τοῦ Λόγου ὁ Θεός· ἀλλὰ τοὺς τὰ τοιαῦτα φρονούντας ζητοῦσιν ἀποκτείνειν. Πάλιν τε τῶν Ἰουδαίων λεγόντων· Οὐχ οὐτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς Ἰωσήφ, οὐδ' ἡμεῖς οἰδαμεν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει· Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, καὶ ἐκ τοῦ σφραγῶ καταβέβηκα; Οἱ Ἀρειανοὶ ἐπακολουθοῦσι καὶ αὐτοὶ ἐξ Ἰησοῦ λέγοντες· Πῶς δύναται Λόγος εἶναι, ἢ Θεὸς ὁ κοιμώμενος ὡς ἄνθρωπος, καὶ κλαίων, καὶ πυνθανόμενος; Ἀμφότεροι οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, ὢν ὑπέμεινε ὁ Σωτὴρ δι' ἣν εἶχε σάρκα, ἀρνούνται τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα τοῦ Λόγου.

*igitur dicit, Priusquam Abraham feret, ego sum, et de caelo descendi*¹. Judæis consentiunt Ariani, atque ista pariter decantant : Qui fieri potest ut ille sit Verbum vel Deus, qui dormit, ut homo, qui *bet et interrogat?* Scilicet utriusque, humanas propter affectiones, quibus pro carnis, quam induit, conditioni se subiecit. *Salvator, Verbi proprietatem et divinitatem rejiciunt.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγίας καὶ θείας Γραφῆς, ὅτι διπλὴν οἶδε τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, τὴν μὲν ὡς ἀϊδίου Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, τὴν δὲ ὡς ὑστερον ἀληθῶς καὶ τελείως ἐνανθρωπήσαντος.

Σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτὴρ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ὡς πολλάκις εἰπομεν, διπλὴν εἶναι τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν ἐν αὐτῇ· ὅτι τε ἀεὶ Θεὸς ἦν καὶ Υἱὸς ἐστίν, Λόγος ὢν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς· καὶ δι' ὑστερον, δι' ἡμᾶς σάρκα λαβὼν ἐκ Παρθένου τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ἐστὶ μὲν τοῦτον εὐρεῖν διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς σημαινόμενον, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκεν· *Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ*². Ἰνα δὲ μὴ, πάντα τὰ ῥητὰ συνάγων, πολλὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι, ἀρκισθῶμαι ὡς πάντων μνημονεύσαι, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἶτα· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ θεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· *Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα**

clament : Cur Christus, qui homo est, seipsum Deum fecit¹ ? his enim et similibus sermonibus Judæi olim obstrepebant, cum hæc viderent, quæ nunc Ariani legentes, nolunt credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis igitur Judæorum et Arianorum verba inter se velit conferre, is facile perspiciet illos in eamdem omnino infidelitatem incurrere, paremque eorum impietatem et audaciam, ac communem illis contra nos esse pugnam. Nam Judæi quidem aiebant : Qui fieri potest ut ille qui homo est, Deus sit? Ariani vero : Si Deus verus est ex Deo, quo pacto potuit fieri homo? Judæi præterea scandalum patiebantur, hujusmodique cavillabantur verbis : Si Filius Dei esset iste, crucem non tolerasset. Ex adversa autem parte Ariani hæc nos interrogant : Quare asseverare audetis illum propriam naturæ Patris Verbum esse, qui corpus quod pati possit habet? Judæi item Dominum necandum quærebant, quod Deum, suum esse Patrem diceret, eique se parem faceret, cum se ea agere quæ ille agit testaretur. Eadem quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi Patrem esse : quin etiam illos, qui ita sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat etiam Judæorum sermo : *Nonne hic est Filius Joseph, cujus nos patrem et matrem novimus? Quomodo*

Ex eodem libro. Sanctæ et divinæ Scripturæ propositum esse, ut dupliciter de Servatore loquatur, tum ut de sempiterno Filio et Deo, tum ut de illo, qui postea vere perfectique factus sit homo.

Hic igitur scopus et character est sanctæ Scripturæ, uti sæpe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, illum scilicet Deum semper fuisse, et Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum splendorque et sapientia, ipsumque postea propter nos, carne ex Virgine Deipara Maria assumpta, hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per universam divinitus inspiratam Scripturam inculcari deprehendere est, quemadmodum testatur ipse Dominus his verbis : *Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*². Verum ne, omnia loca adducendo, multus hac in re probanda videar, ea, quæ sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Hæc igitur sunt Joannis verba : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*³. Deinde : *Et Verbum carnis factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*⁴. Paulus autem ita scribit : *Qui cum in forma Dei*

¹ Joan. x, 53. ² Joan. vi, 42; viii, 58. ³ Joan. v, 39. ⁴ Joan. i, 1 2. ⁵ ibid. 14.

esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, in similitudinem hominum factus, et figura inventus u: homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ¹. Ex his porro, si quis eadem ratione universam Scripturam perlustrare voluerit, clare percipiet quare initio Pater illi dixit: *Fiat lux* ², et, *Fiat firmamentum* ³, et, *Faciamus hominem* ⁴: cur item eum in fine saeculorum in mundum miserit, non ut mundum iudicaret, sed ut mundus per ipsum salvus fieret ⁵:

Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat quidem verba ex Vetere Testamento, sed ex Evangelio attendat Dominum hominem factum esse. Nam, *Verbum*, inquit, *caro factum est, et habitavit in nobis* ⁶. Homo, inquam, factus est, non autem in hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne forte in huiusmodi sententiam deflectentes impii, aliquos decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Verbum in unumquemque sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse, ut eum sanctum redderet, et in ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res haberet, et in homine tantummodo apparuisset: nihil sane esset quod admirationem posset movere, nec qui eum videbant, obstupefacti dixissent: Undenam iste est? et, *Cur tu homo cum sis, teipsum facis Deum* ⁷? Audire siquidem illi consueverant: Factum est Verbum Domini ad singulos prophetas. Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit, servi forma accepta: idcirco crux Christi Judaeis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est ⁸. Nam *Verbum*, ut ait Joannes, *caro factum est* ⁹. Siquidem mos est Scripturae sacrae hominem carnem appellare. Hinc apud Jochem prophetam dicitur: *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem* ¹⁰. Item Daniel Astyagi dixit: *Ego idola manufacta non colo, sed Deum riventem, qui caelum et terram creavit, et in omnem carnem dominatum habet* ¹¹. Hic enim, ut et Joel, hominum genus carnis nomine significat.

Olim igitur ad singulos sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos: nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine saeculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum ex muliere, factum sub lege ¹², tunc dictum est ipsum carne assumpta hominem factum esse, atque pro nobis in ea esse passum, ut ait Petrus: *Christo igitur pro nobis passo in carne* ¹³, ut scilicet planum fieret, omnesque crederemus eum ipsum, qui semper Deus fuit, et eos, ad quos accessit, sanctos effecit,

Α Θεῷ· ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ὁμοιωθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπεινώσεν αὐτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἀπὸ τούτων γὰρ, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ διερχόμενος τις πᾶσαν τὴν Γραφήν, βέβαια πῶς ἐν ἀρχῇ μὲν εἶπε τούτῳ ὁ Πατήρ· *Γενηθήτω φῶς*, καὶ, *Γενηθήτω στερέωμα*, καὶ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*· ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ (84) ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ·

Ὁ τοίνυν ἐντυγχάνων τῇ θεῷ Γραφῇ, ἀπὸ μὲν τῶν Παλαιῶν τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω, ἀπὸ δὲ τῶν Εὐαγγελίων θεωρεῖτω τὸν Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον· Ὁ Λόγος γὰρ, φησὶ, *σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*. Ἀνθρωπος δὲ γέγονε, καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε· καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον εἶδέναι· μήποτε καὶ, εἰς τοῦτο πεσόντες οἱ ἀσεβεῖς, ἀπατήσωσι τινὰς, κάκεινοι νομισώσιν, ὅτι, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγένετο, οὕτω καὶ νῦν εἰς ἄνθρωπον ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος ἀγαθῶν καὶ τούτων, καὶ φανερούμενος ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις. Εἰ γὰρ οὕτως ἦν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ φανεῖς ἦν, οὐδὲν ἦν παράδοξον, οὔτε οἱ ὀρώντες ἐξενίζοντο λέγοντες· Ποταπὸς ἄρα ἐστὶν οὗτος; καὶ, Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; Εἶχον γὰρ τὴν συνθήθειαν ἀκούοντες· Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν. Νῦν δὲ, ἐπειδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα, ὑπέμεινε καὶ Ἰῶν ἀνθρώπῳ γενέσθαι, καὶ ἐταπεινώσεν αὐτὸν, λαβὼν δούλου μορφὴν· διὰ τοῦτο Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστὶν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, ἡμῖν δὲ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· Ὁ Λόγος γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, *σὰρξ ἐγένετο*· τῆς Γραφῆς ἔθος ἔχουσης λέγειν σάρκα τὸν ἄνθρωπον, ὡς διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου φησὶν· *Ἐκχυσῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα*· καὶ ὡς Δανιὴλ εἶρηκε τῷ Ἀστυάγῃ· *Οὐ σέβωμαι εἰδῶλα χειροποίητα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα Θεόν, τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρῆλυ*· σάρκα γὰρ καὶ οὗτος καὶ Ἰωὴλ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λέγουσιν.

Πάλαι μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγένετο, καὶ ἡγίασε μὲν τοὺς γνησίως δεχομένους· αὐτὸν οὔτε δὲ, γεννωμένων ἐκείνων, εἴρηται, ὅτι αὐτὸς γεγένηται ἄνθρωπος, οὔτε, πασχόντων ἐκείνων, εἴρηται· Πέπονθεν αὐτός· Ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας ἐπεδήμησεν ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας (οὕτω γὰρ εὐδοκήσας ὁ Πατήρ ἐπέμφε τὸν αὐτοῦ Ἰῶν γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον), τότε εἴρηται, ὅτι σάρκα προσλαβὼν γεγένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν ταύτῃ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· *Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί*· ἵνα δειχθῇ, καὶ πάντες πιστεῦσώμεν, ὅτι, αἰεὶ ὢν Θεός, καὶ ἀγαθῶν,

¹ Philip. II, 6 8. ² Gen. I, 3. ³ ibid. 6. ⁴ ibid. 26. ⁵ Joan. III, 17. ⁶ Joan. I, 11. ⁷ Joan. XIX, 9. ⁸ Joan. X, 35. ⁹ I Cor. I, 24. ¹⁰ Joan. I, 14. ¹¹ Joel. II, 23. ¹² Dan. XIV, 4. ¹³ Galat. IV, 4.

¹⁴ I P. IV, 1.

πρὸς οὐς ἐγένετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα Ἰησοῦ τοῦ Πατρὸς τὰ πάντα, ὑπερον καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σωματικῶς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κατήκτισεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί· Ἰσὺν τῷ φάναι, θεὸς ὢν, ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τοῦτ' ἡρώμενος ὀργάνῳ, γέγονεν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς.

Τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Τῆς σαρκὸς πασχούσης, οὐκ ἦν ἐκτὸς ταύτης ὁ Λόγος· διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ λέγεται καὶ τὸ πάθος· καὶ θεϊκῶς δὲ ποιούντος αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἦν ἔξωθεν αὐτοῦ ἡ σὰρξ· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος ἐποίει· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύστέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἔμοι μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε, ἵνα γνωσῶκετε, ὅτι ἐν ἔμοι ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.* Ἀμέλει ὅτε χρεῖα γέγονε τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου περιεσώσασεν ἐλαίραι, ἀνθρωπίνως μὲν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θεϊκῶς δὲ ἦν καύων τὴν νόσον. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἤφει το πύσμα, θεϊκῶς δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἤνοιγε διὰ τοῦ πηλοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου φωνὴν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνην ἤφει· θεϊκῶς δὲ, ὡς Θεός, τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ταῦτα δὲ οὕτως ἐγένετο, καὶ ἐδείκνυτο, ὅτι μὴ φαντασίᾳ ἀλλὰ ἀληθῶς ἦν ἔχων σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν Κύριον, ἐνδιδοσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων παθῶν αὐτῆς ὀδύσασθαι, ἵνα, ὡς περ ἴδιον αὐτοῦ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτως καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνον αὐτοῦ λέγηται, εἰ καὶ μὴ ἤπτετο κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν ἑτέρου ἦν τὸ σῶμα, ἐκαίνοι ἂν λέγοιτο καὶ τὰ πάθη· εἰ δὲ τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ (ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο), ἀνάγκη καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη λέγεσθαι αὐτοῦ, οὐ καὶ ἡ σὰρξ ἔστιν. Ὅδ' ἐπὶ λέγεται τὰ πάθη, οἷά ἐστι μάλιστα τὸ κατακριθῆναι, τὸ μαστιγωθῆναι, τὸ δειψῆν, καὶ ὁ σταυρὸς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σώματος ἀσθένειαι, τούτου καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ ἡ χάρις ἔστι. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀκολουθῶς καὶ πρεπόντως οὐκ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου λέγεται τὰ τοιαῦτα πάθη· ἵνα καὶ ἡ χάρις παρ' αὐτοῦ ἦ καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα, ἀλλὰ ἀληθῶς θεοσεβεῖς, ὅτι μηδένα τῶν γενητῶν, μηδὲ κοινόν τινα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν Υἱὸν τοῦτον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, οὐδὲν ἤττον Κύριον αὐτὸν καὶ θεὸν καὶ Σωτῆρα ἐπικαλούμεθα.

Τοῦτο δὲ τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; ἢ τις οὐκ ἂν σύνδοκον θελον ἀληθῶς εἶναι τὸ πρᾶγμα; Εἰ γὰρ τὰ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος ἐγένετο, οὐκ ἂν ἕθεσπαίθη ἄνθρωπος· καὶ πάλιν, εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ Λόγου, οὐκ ἂν ἠλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων ὁ ἄνθρωπος· ἀλλ' εἰ ἔρα πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνεπαύετο, πάλιν δὲ ἔμενον ἡ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φθορά, ὡς περ ἐπὶ τῶν ἑμπεροσθεν ἀνθρώπων γέγονε, καὶ τοῦτο δείκνυται. Πολλοὶ γοῦν ἄγιοι γεγονᾶσι καὶ

omniaque juxta Patris voluntatem administrat, propter nos hominem postea factum fuisse atque, ut loquitur Apostolus, divinitatem corporaliter in carne habitasse¹, quod idem est ac si diceret, Cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens, homo propter nos factus est.

De eodem argumento.

Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat Verbum, quæ causa est cur ejus esse passio dicatur. Cum item ipse Patris opera divine efficeret, extra ipsum non erat caro, sed in ipso corpore hæc efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo aiebat: *Si Patris mei opera non facio, mihi credere nolite: si autem facio, si mihi credere nolitis, operibus saltem credite, ut cognoscatis Patrem in me esse, et me in illo*². Certe cum opus fuit socrum Petri febri laborantem curare³, humano quidem more manum extendit, sed morbum divinitus repressit. Similiter eum cæcum natum sanavit, humanum spatium e carne emisit, sed per lutum oculos ejus divine aperuit. In Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem, ut homo, edidit: sed divine, ut Deus, Lazarum ad vitam revocavit. Hæc autem idcirco ita palam fiebant, quod non specie sed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum, humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quem admodum proprium ejus esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones, ejusdem solum propriæ esse dicerentur, tametsi ejus non attingebant divinitatem. Itaque si alterius esset corpus, illius etiam esse affectiones dicerentur: sed si Verbi caro est (Verbum enim caro factum est⁴), necesse est carnis affectiones illius dici cujus ipsa caro est. Cujus propterea dicuntur affectiones, quales in primis sunt, condemnari, flagellis cædi, sistere, cruci affigi, mori, et hæcque corporis infirmitates, ejusdem quoque sunt tum præclare gesta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter et convenienter hujusmodi affectiones non alterius, sed Domini esse dicuntur, ut et gratia ab illo sit, et nullius alius, sed vere Dei cultores essemus, quippe qui nullam e rebus factis nos vulgarem aliquem hominem, sed verum et naturam ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametsi factus est homo, nihilominus et Dominus et Deus et Salvator est.

D

Cui porro hi admirabile non videbitur, vel quis rem vere divinam esse non consenserit? Nisi enim divinitatis Verbi opera per corpus essent facta, nunquam homo divinus effectus fuisset: et vicissim nisi quæ carnis propria sunt, Verbi esse dicerentur, ab his homo non penitus fuisset liberatus. Verum si aliquid tempus cessasset, rursus tamen in homine peccatum et corruptio remansisset, uti antea contigit hominibus: neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti et

¹ Coloss. II, 9. ² Joan. I, 37, 38. ³ Matth. VIII, 14. ⁴ Joan. I, 14.

ab omni peccato puri exsistere : quinetiam Jeremias ab utero sanctus est effectus ¹, et Joannes cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparæ Mariæ vocem lætitia exsultavit ². Verumtamen *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos, qui non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis Adæ* ³, atque ita homines nihilominus mortales et corrupti propriisque naturæ affectionibus subjecti permansere. Jam vero postquam Verbum homo factus est, et quæ carnis sunt, propria sibi esse voluit, hæc non amplius corpus attingunt, ob Verbum quod in ipso factum est, sed consumpta ab illo sunt, nec jam homines suas propter affectiones peccatores et mortui manent, sed Verbi virtute reviviscentes, immortales atque incorrupti perpetuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostram ipse ortum in se transferat, hincque nos non jam, ut terra sola, in terram revertamur, sed tanquam cum cœlesti Verbo conjuncti, in cœlo ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut videlicet, non jam ut homines, sed ut propriis ad ipsum Verbum pertinentes, æternæ vitæ participes redderemur. Nec enim deinceps, ut in priori origine, in Adam morimur, sed nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ipsum translatis, e terra exclamur, soluta peccati maledictione, ejus merito, qui in nobis, nostri gratia, maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur : ita ex aqua et spiritu sursum regenerati, omnes in Christo vita donamur.

Ut autem accuratius cognoscere possit naturam Verbi pati nihil posse, ornataque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud abere erit beatum Petrum audire : dignus siquidem testis est cui de Salvatore dicenti fides habebatur. Sic ergo in Epistola scribit : *Christo igitur pro nobis carne passus* ⁴. Proinde cum esurire dicitur et sitiire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quæcumque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit : Christo igitur, carne pro nobis, esuriente et sitiente, seque ignorare dicente, colaphis cæso, et laborante pro nobis carne : exaltato item, nascente, crescente, carne ; timente et latente, carne ; ac dicente similiter, *Si fieri potest, transeat a me calix iste* ⁵, vapulante et accipiente pro nobis carne : in cæteris demum similibus rito addi queat, *pro nobis carne*. Idcirco enim et ipse Apostolus dicit, *Christo igitur passus, non divinitate, sed pro nobis carne*, ut hæc affectiones non propriæ Verbi naturæ, sed carnis natura propriæ esse agnoscerentur. Nemini igitur hæc humana sicut scandalum, sed omnes potius agnoscamus Verbum quidem pro naturæ suæ conditione nihil pati posse, sed propter

Α καθαροῦ πάσης ἀμαρτίας · Ἰερμίας δὲ καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιάσθη · καὶ Ἰωάννης ἐτι κυφορούμενος ἐσκήρυσεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς Θεοτόκου Μαρίας · καὶ ὁμως Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας, ἐπὶ τῷ ὁμοκώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ · καὶ οὕτως ἔμνονον οὐδὲν ἦσαν οἱ ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ φθαρτοί, δεκτικοὶ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως παθῶν. Νῦν δὲ τοῦ Λόγου γενομένου ἀνθρώπου, καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκὸς, οὐκέτι ταῦτα τοῦ σώματος ἀπτεται διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γενομένον Λόγον· ἀλλ' ὅπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται, λοιπὸν δὲ οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἀμαρτωλοὶ καὶ νεκροί, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Λόγου δύναμιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ αἰεὶ διαμένουσιν.

Β Ὅθεν καὶ γεννωμένης τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, αὐτὸς λέγεται γεγενῆσθαι, ὁ τοὺς ἀλλοίους γένεσιν εἰς τὸ εἶναι παρέχων · ἵνα τὴν ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταβῆ γένεσιν, καὶ μηκέτι ὡς γῆ μόνη ὄντες εἰς γῆν ἀπέλωμεν, ἀλλ' ὡς τῷ ἐξ οὐρανοῦ Λόγῳ συναφθέντες, εἰς οὐρανοὺς ἀναχθώμεν παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάθη τοῦ σώματος οὐκ ἀπεικώτως εἰς ἑαυτὸν μετέθηκεν· ἵνα μηκέτι ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ὡς ἴδιοι τοῦ Λόγου, τῆς αἰωνίου ζωῆς μετάσχωμεν. Οὐκέτι γὰρ κατὰ τὴν προτέραν γένεσιν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκον· ἀλλὰ λοιπὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν καὶ πάσης τῆς σαρκικῆς ἀσθενείας μετατεθέντων εἰς τὸν Λόγον, ἐγειρόμεθα ἀπὸ γῆς, λυθείσης τῆς δι' ἀμαρτίαν κατάρας διὰ τὸν ἐν ἡμῖν ὑπὲρ ἡμῶν γενομένον κατάραν· καὶ εἰκότως γε. Ὅσπερ γὰρ ἐκ γῆς ὄντες πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκον, οὕτως ἀνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα.

Γ Ἰνα δὲ καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ Λόγου φύσεως, καὶ τὰς διὰ τὴν σάρκα λεγομένας ἀσθενείας αὐτοῦ γινώσκωμεν τίς ἀκριβέστερον ἐχη, καλὸν ἀκούσαι τοῦ μακαρίου Πέτρου· ἀξιόπιστος γὰρ αὐτός γένεσι· ἂν μάρτυς περὶ τοῦ Σωτήρος· γράφει τοίνυν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ λέγων· Χριστοῦ οὐκ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Οὐκοῦν καὶ ὅταν λέγηται πεινᾶν, καὶ διψᾶν, καὶ κάμνειν, καὶ μὴ εἶδέναι, καὶ καθεῦθειν, καὶ κλαίειν, καὶ αἰτεῖν, καὶ φεύγειν, καὶ γενέσθαι, καὶ παρακεῖσθαι ἐν ποτήριον, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τῆς σαρκὸς, λεχθεῖν ἂν ἀκολούθως ἐφ' ἐκείνου· Χριστοῦ οὐκ κρινόντος καὶ διψῶντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ μὴ εἶδέναι λέγοντος καὶ βαπτιζομένου, καὶ κάμνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ ὄψομένου πάλιν, καὶ γεννωμένου, καὶ αὐξάνοντος σαρκί· καὶ φθομένου, καὶ κρυπτομένου σαρκί· καὶ λέγοντος, *Εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*, καὶ τυπτομένου, καὶ λαμβάνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ δίδως πάντα τὰ τοιαῦτα ἐπὲρ ἡμῶν σαρκί. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦτ' εἴρηκε, *Χριστοῦ οὐκ παθόντος οὐ βασθεῖται, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί*, ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς

¹ Jerem. 1, 5. ² Luc. 1, 44. ³ Rom. v, 14. ⁴ I Petr. iv, 1. ⁵ Matth. xxvi, 39.

σαρκός ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγνώσθη. Μὴ τοίνυν ἄ
 ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τις σκανδαλιζέσθω, ἀλλὰ μάλ-
 λον γινώσκω, ὡς τὴν φύσιν αὐτὸς ὁ Λόγος ἀπα-
 θής ἐστι, καὶ ὁμοῦ δι' ἣν ἐνεδύσατο σάρκα, λέ-
 γεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ τῆς μὲν σαρκὸς
 ἴδια ταῦτα, τοῦ δὲ Σωτῆρος ἴδιον αὐτὸ τὸ σῶμα. Καὶ
 αὐτὸς μὲν ἀπαθής τὴν φύσιν, ὡς ἐστὶ, διαμέ-
 νει, μὴ βλαπτόμενος ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ-
 σφανίζων καὶ ἀπολλύων αὐτά· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὡς
 εἰς τὴν ἀπαθῆ μεταβάτων αὐτῶν τῶν παθῶν καὶ
 ἀπηλειμμένων, ἀπαθείς καὶ ἐλεύθεροι τούτων λοιπὸν
 καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς αἰῶνας γίνονται, καθὼς ἐδίδαξεν
 ὁ Ἰωάννης λέγων· *Καὶ οἰδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐπα-
 νερώθη, ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ· καὶ
 ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶ.* Τούτου δὲ οὕτως ὄντος,
 οὐκ ἐγκαλέσει τις αἰρετικὸς, διὰ τί ἀνίσταται ἡ σὰρξ
 φύσει θνητὴ τυγχάνουσα; Εἰ δὲ καὶ ἀνίσταται,
 διὰ τί μὴ πάλιν πεινᾷ καὶ διψᾷ, καὶ πάσχει, καὶ
 μένει θνητὴ; Ἐκ γὰρ τῆς γῆς γέγονε, καὶ τὸ κατὰ
 φύσιν πῶς ἂν ἀπ' αὐτῆς παύσοιτο; Δυναμένης τότε
 τῆς σαρκὸς ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὸν ἐθυσ φίλ-
 ωικον αἰρετικόν· Εἰ μὴ μὲν ἐκ γῆς κατὰ φύσιν θνητὴ,
 ἀλλ' ὕστερον τοῦ Λόγου γέγονα σὰρξ, καὶ αὐτὸς
 ἐδάσταξέ μου τὰ πάθη, καίτοι ἀπαθής ὢν· ἐγὼ
 δὲ γέγονα τούτων ἐλευθέρα, οὐκ ἀφιερμένη δουλεύειν
 ἐν τούτοις διὰ τὸν ἐλευθερώσαντά με Κύριον ἀπὸ
 τούτων. Εἰ γὰρ ἐγκαλέεις, ὅτι τῆς κατὰ φύσιν ἀπη-
 λάγην φθορᾶς, ἴρα μὴ ἐγκαλέσης, ὅτι οὐ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος τὴν ἐμὴν τῆς δουλείας ἔλαβε μορφήν. Ὡς
 γὰρ ὁ Κύριος, ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα, γέγονεν ἄνθρωπος,
 οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου τὰ θεο-
 ποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ζῶντες αἰῶνων κληρονομούμεν.

Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν, ἵνα, **C**
 ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὄργάνου τοῦ ἴδιου σώματος
 θεϊκῶς πράττοντά τι ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν, ὅτι
 Θεὸς ὢν, ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν, ἐὰν ἴδωμεν αὐ-
 τὸν ἀνθρωπίνως λαλοῦντα, ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοώ-
 μεν, ὅτι σὰρκα φορῶν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ οὕτω
 ταῦτα ποιεῖ καὶ λαλεῖ. Ἐκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώ-
 σκοντες, καὶ ἀμφοτέρω ἐξ ἐνὸς πραττόμενα βλέποντες
 καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν, καὶ οὐκ ἂν ποτε
 κληνηθῶμεθα. Ἐὰν δὲ τις, θεϊκῶς τὰ παρὰ τοῦ
 Λόγου γινόμενα βλέπων, ἀρνήσῃται τὸ σῶμα, ἢ καὶ
 τὰ τοῦ σώματος ἴδια βλέπων, ἀρνήσῃται τὴν τοῦ
 Λόγου ἐνσαρκον παρουσίαν, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίν-
 ων ταπεινὰ περὶ τοῦ Λόγου φρονήσῃ, ὁ τοιοῦτος,
 ὡς μὲν Ἰουδαϊκὸς κάπηλος μίσγων τὸν οἶνον ἔδατι,
 σκάνδαλον νομίζει τὸν σταυρὸν, ὡς δὲ Ἕλληνας, **D**
 μωρίαν ἠγήσεται τὸ κήρυγμα, οἷα δὲ καὶ οἱ θεομάχοι·
 Ἄρειανοί πεπόνθασι. Τὰ γὰρ ἀνθρώπινα βλέποντες
 τοῦ Σωτῆρος ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι κτίσμα. Οὐκοῦν
 εἶδει καὶ τὰ θεϊκὰ βλέποντας αὐτοὺς ἔργα τοῦ Λό-
 γου, ἀρνήσασθαι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν γένε-
 σιν, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαῖοις ἑαυτοὺς συγκατα-
 αριθμεῖν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν κἀν ὀφέ ποτε μανθα-
 νέτωσαν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἡμεῖς δὲ, τὸν
 σκοπὸν τῆς πίστεως ἔχοντες, ἐπιγινώσκωμεν ἃ
 διανοοῦνται οὕτοι κατὰς, ὀρθῶν ἔχοντα τὴν διάνοιαν.

A carnem quam induit ista illi attribui, quia nempe
 hæc carnis propria sunt ipsumque corpus Salvato-
 ris est proprium. Quocirca ille quidem, nullis ex
 natura sua obnoxius affectionibus, sicuti est perma-
 net, nec ab his læditur, sed eas potius delet et ex-
 terminat : homines autem, ipsis affectionibus in-
 flum, qui earum expertus est, veluti translatis et de-
 letis, his et ipsi liberi pariter in perpetuum sunt,
 quemadmodum his verbis Joannes docet : *Et scitis*
quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et pec-
catum in eo non est *. Quæ cum ita sint, nullus certe
 locus hæretico relinquitur hæc modo obtrectandi :
 Quare caro quæ natura mortalis est reviviscit? Quod
 si reviviscit, cur non iterum esurit et sitit, et pati-
 tur, mortalisque manet cum ex terra sit facta? Quo-
 modo vero quod illi naturale est ab ea discessit?

B Tunc enim caro ad hujusmodi nugacem hæreticam
 posset respondere : Ego quidem ex terra sum se-
 cundum naturam mortalis, sed postea Verbi caro
 facta sum, quod meas affectiones, tametsi earum ex-
 pertus, portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec
 jam deinceps illis servio ob Dominum qui me ab
 iisdem liberavit. Nam si me reprehendis quod a na-
 turali corruptione fuerim liberata : vide ne etiam
 reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis ser-
 vum accepit. Ut enim Dominus, induto corpore,
 homo est factus; ita nos homines per Verbi carnem
 assumpti, divini ab eo efficiuntur, æternæque vitæ
 hæredes in posterum sumus.

οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου τὰ θεο-
 ποιούμεθα

Hæc primum expendere necesse fuit, ut si Do-
 minum viderimus, sui corporis instrumento, aliquid
 divine agentem aut dicentem, meminimus eum cum
 Deus sit, ista efficere. Si vero rursus eundem videri-
 mus humano more loqui et pati, non iguoremus illum,
 carne induta, factum esse hominem, sicque illa et
 agere et loqui. Si enim quod utriusque proprium est
 perceperimus, et utraque ab uno agi consideraverimus
 et intellexerimus, recta profecto erit fides nostra, nec
 unquam futurum est ut erremus. At si quis, his quæ
 a Verbo divine sunt conspectis, ejus corpus negaverit
 : vel si ea quæ corporis propria sunt intuitus,
 corporeum Verbi adventum ausus fuerit indi-

ciari, aut ex humanis gestis abjecte de Verbo scin-
 serit, isti non secus ac judaico caupeni, vinum cum
 aqua miscenti *, crux scandalum erit, idemque geni-
 tili similitis, prædicationem stultitiam esse censebit *,
 quod jam Dei hostibus Arianis accidit, qui nimirum
 ob humanos Salvatoris actus, creatum eum esse
 arbitrali sunt. Quidni igitur etiam ob divina illius
 opera, ejus corporis procreationem negaverint se-
 que deinceps Manichæis adjunxerint? Verum vel
 saltem sero illi quidem discant Verbum carnem esse
 factum : nos autem fidei scopum retinentes, agnos-
 camus eorum, quæ male illi intelligunt, rectam esse
 significationem. Nam hæc dicta, *Pater diligit Filium*

* I Joan. III, 5. * Isa. I, 22. * I Cor. I, 23.

et omnia dedit in manu ejus ¹; et, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* ²; et, *Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico* ³, aliaque id genus nequaquam demonstrant Filium aliquando ista non habuisse. Qui enim fieri possit, ut ea quæ Pater habet, ille non semper habuerit, qui solus natura Verbum et Sapientia Patris est: cujus item hæc sunt verba: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* ⁴, et, quæ mea sunt, Patris etiam sunt ⁵? Si enim quæ Patris sunt, sunt quoque Filii, hæcque semper Pater habet, perspicuum sane est, ea quæ Filius habet, cum eadem sint Patris, semper in illo esse. Non igitur ista commemorabat, quasi ea aliquando non habuerit: sed quod Filius, qui ea quæ habet, semper habet, ipsa a Patre habet.

Ne quis enim Filium omnia quæ habet Pater, habere intelligens, ex summa illa similitudine, quæ absque ulla est differentia, et ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum quæ habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipsum esse Patrem arbitraretur: idcirco his est usus vocibus, *Data est mihi* ⁶, *accepi* ⁷, *tradita sunt mihi* ⁸, ut id solum ostenderet, se videlicet Patrem non esse, sed Patris Verbum æternumque esse Filium, qui ob suam quidem cum Patre similitudinem semper habet quæ ab eo habet; quia vero Filius idem ipse est, idcirco ex Patre habet quæ semper habet. Quod enim hæc verba, *data est, tradita sunt*, aliaque similia, Filii divinitatem non minuunt, sed potius eum vere Filium esse argumento sint, ex iisdem illis vocabulis licet discere. Nam si omnia illi tradita sunt, primum sequitur eum aliam esse ab omnibus quæ accepit. Deinde, cum omnium sit hæres, certe solus ipse quoque Filius et proprius est Patris secundum naturam. Si enim e numero omnium esset, non omnium profecto esset hæres. Quapropter cum omnia ipse accipiat, alius utique est ab omnibus, solusque est proprius Patris. Quod vero his verbis *data est, et, tradita sunt*, non significatur eum his aliquando carnisse, ex simili loco perspicere cæteraque inde licet intelligere. Ait nempe Saviour ipse: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* ⁹. Nam cum dicit, *dedit*, se non esse Patrem declarat: particula autem, *sic*, utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem et proprietatem significet. Si igitur fuit aliquando cum Pater non haberet ea quæ habet: nullum dubium est quin etiam fuerit aliquando Filius, cum illa non haberet. Nam ut Pater habet, ita et Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante quemadmodum Pater habet ita et Filium habere, illos nihilominus contendere non ita sed aliter habere? Utique Verbum magis fide dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper

Λ Τὸ γὰρ, Ὁ Πάτερ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ τὸ, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ τὸ, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· ἀλλὰ καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐστὶ βῆτά, οὐ τὸ μὴ ἐσχηκέναι ποτὲ τὸν Υἱὸν ταῦτα δείκνυσι. Πῶς γὰρ ἂ ἔχει ὁ Πατήρ, οὐκ εἶχεν ἀδιῶς ὁ μόνος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ Σοφία, ὁ καὶ λέγων· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· καὶ, τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρὸς ἐστίν; Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, αἰεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατήρ, ὅλον ὅτι ἂ ἔχει ὁ Υἱὸς, ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, αἰεὶ ἐστίν ἐν αὐτῷ. Οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλ' ὅ ἔχων ἀδιῶς ὁ Υἱὸς ἂ ἔχει, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει.

Β Ἴνα γὰρ μὴ τις, βλέπων τὸν Υἱὸν ἔχοντα πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐκ τῆς ἀπαραλλάκτου ὁμοιωτήτος καὶ ταυτέτητος ὧν ἔχει, πλανηθεὶς κατὰ Σαβέλλιον ἀσεβήσῃ, νομίσας αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο τὸ, ἐδόθη μοι, καὶ τὸ, ἔλαβον, καὶ τὸ, παρεδόθη μοι, εἰρηκεν ὑπὲρ τοῦ μόνου δείξαι ὅτι οὐκ ἐστίν αὐτὸς ὁ Πατήρ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἀδιῶς Υἱὸς ἐστὶ, διὰ μὲν τὴν ὁμοιωτήτα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἀδιῶς ἅπερ ἔχει παρ' αὐτοῦ· διὰ δὲ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ἅπερ ἀδιῶς ἔχει. Ὅτι γὰρ τὸ, ἐδόθη, καὶ τὸ, παρεδόθη, καὶ τὰ ὁμοια τούτους, οὐκ ἐλαττοῖ τὴν θεότηα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δείκνυσιν αὐτὸν ἀληθῶς Υἱὸν, ἔξουσι καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν βῆτῶν καταμαθεῖν. Εἰ γὰρ πάντα αὐτῷ παρεδόθη· πρῶτον μὲν ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὧν παρέλαβεν· ἐπειτα, πάντων ὧν κληρονόμος, μόνος ὁ Υἱὸς ἐστὶ καὶ ἴδιος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ εἷς ἦν τῶν πάντων, οὐ πάντων ἦν αὐτὸς κληρονόμος. Νῦν δὲ, πάντα λαμβάνων αὐτὸς, ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων καὶ μόνος ἴδιος τοῦ Πατρὸς. Ὅτι δὲ πάλιν τὸ, ἐδόθη, καὶ παρεδόθη, οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν αὐτὸν δείκνυσι, διουτὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου βῆτῶν καὶ περὶ πάντων συνειδὲν τὸ τοιοῦτον. Φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· Ὅσπερ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, δέδωκε, σημαίνει ἑαυτὸν μὴ εἶναι τὸν Πατέρα· ἐν δὲ τῷ λέγειν, οὕτως, δείκνυσι τὴν πρὸς τὸν Πάτέρα τοῦ Υἱοῦ φυσικὴν ὁμοιωτήτα καὶ ιδιότητα. Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε ὅτε οὐκ εἶχεν ὁ Πατήρ, ὅλον, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν. Ὡς γὰρ ὁ Πατήρ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει. Εἰ δὲ ἀσεβὲς μὲν τοῦτο λέγειν, εὐσεβὲς δὲ μᾶλλον ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι αἰεὶ ἔχει ὁ Πατήρ· πῶς οὐκ ἄτοπον τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, ὅτι, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, τοῦτους λέγειν μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ἄλλως ἔχειν; Μᾶλλον οὖν ὁ Λόγος πιστός ἐστι, καὶ πάντα, ἂ λέγει εἰληφέναι, αἰεὶ ἔχων, αὐτὰ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὁ μὲν Πατήρ οὐ παρὰ τινος, ὁ δὲ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, εἰ αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα λέγοι· Πάντα τόπον δέδωκε μοι

¹ Joan. iii, 35. ² Matth. xi, 27. ³ Joan. v, 30. ⁴ Joan. xvi, 15. ⁵ Joan. xvii, 10. ⁶ Matth. xxviii, 18. ⁷ Joan. x, 18. ⁸ Matth. xi, 27. ⁹ Joan. v, 26.

τὸ φῶς φωτίζειν· καὶ οὐκ ἀπ' ἑαυτοῦ φωτίζω, ἀλλ' ὡς τὸ φῶς βούλεται· τοῦτο δὲ λέγον, οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δεικνυσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦ φωτὸς ἰδιὸν εἶμι, καὶ τὰ ἐκεῖνον πάντα ἐμὰ ἐστίν. Οὕτως καὶ πλέον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ἔξεστι. Καὶ γὰρ πάντα θεωκῶς ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, πάντα πάλιν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἔχει· καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ Πατὴρ αὐτὰ ἔχει. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς θεότης ἐστὶ· καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ τῶν πάντων τὴν πρόνοιαν ποιεῖται.

Filio habet. Filio item habente, eadem quoque Pater atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit et

Τῶν μὲν οὖν τοιοῦτων ῥητῶν τοιοῦτος ὁ νοῦς· περὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνως λεγομένων περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ταῦτα πάλιν εὐτεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προσηγάσαμεν τὰ τοιαῦτα, Β ἵνα, ἐὰν ἀκούσωμεν ἐπερωτῶντος αὐτοῦ, τοῦ Λάζαρος κείται, καὶ ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρέας ἐλθῶν πυνθάνεται, *Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;* καὶ, *Πόσους ἔχετε ἀρτους;* καὶ, *Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν;* γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. Πρῶτον μὲν οὖν τοὺς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν; Οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδῶτα καὶ ἐρωτᾷ, περὶ ὧν ἐπίσταται. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστὸν, *Πόσους ἀρτους ἔχετε, οἷα με ἀγνοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα·* φησὶ γὰρ, *Τοῦτο δὲ εἶπα πειράζων τὸν Φίλιππον· αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἐμαλλε ποιεῖν.* Εἰ δὲ ᾔδει ἄρα ἐποίηε, οὐκ ἄρα C ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων ἐπερωτᾷ. Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν, ὅτι, ὅταν ἐρωτᾷ ὁ Κύριος, οὐκ ἀγνοῶν, τοῦ Λάζαρος κείται, οὐδὲ τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτὸς, εἰδῶς τί μέλλε ποιεῖν· καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. Ἄν δὲ φιλονεικῶσιν ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾷ, ἀκούετωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἐστὶν ἀγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἰδιὸν ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἰρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ἄρα πῶς ὁ Κύριος ὁ πυνθανόμενος, τοῦ Λάζαρος κείται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρῶν, ἀλλὰ καὶ μακρῶν ὧν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ τοῦ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδῶς τὰ ἐν τῇ ἐκάστου καρD δί, καὶ τί ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ τό γε μείζον, αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δηλὸν ἐστίν, ὅτι τῆς μὲν σαρκὸς ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐπὶ τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πάσεται τοῦ εἶναι Θεός· οὐδὲ, ἐπειδὴ Θεός ἐστι, φαύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον Θεὸς εἶναι, προσελάμβανε τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὧν ἐθεπολεῖ τὴν

A habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur: Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet: sane hisce per non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia: Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas, administrat.

Hæc igitur est illorum verborum sententia. Quæ pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idcirco enim illa prius examinare visum est, ut, si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus jaceat: et cum, ubi in partes Cæsareæ venit percunctatur, *Quem me nomines esse dicunt?* et, *Quot panes habetis?* et *Quid vultis ut faciam vobis?* ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primm ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignorare de quibus interrogat: verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, *Quot panes habetis*, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait: *Hoc autem dicebat tentans Philippum: ipse enim sciebat quid esset facturus.* Quod si noverat quid faceret, non igitur nesciens sed sciens interrogabat. Hæc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus: atque ita facillime acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed præcul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse existimant, is est qui cogitationes prænoscit discipulorum, et quæ in singulorum corde gerantur, quidque sit in homine accurate novit: et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est.*

Itaque omnibus perspicuum est ignorantem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam oriatur cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desit: neque quia Deus est, id quod humanum est fugit: absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam

¹ Joan. xi, 34. ² Matth. xvi, 13. ³ Marc. vi, 58.

⁴ Matth. xx, 32. ⁵ Joan. vi, 6. ⁶ Joan. xiv, 10.

divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat, ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. At si Verbum venit ut hominum genus redimeret atque ut sanctos illos et divinos redderet caro factum est, cui nondum exploratum est ea quæ cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem gratiæ per ipsum a Patre datæ ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat qui ista loquebatur. Videamus autem quamnam petebat, et quæ tandem illa sunt quæ se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant. Gloriam igitur petebat ¹, aiebatque, *Omnia mihi tradita sunt* ²: post suam item resurrectionem se omnem accepisse potestatem affirmat ³. Atqui antequam dixit: *Omnia mihi tradita sunt*, omnium erat Dominus: quippe cum omnia per ipsum facta sint ⁴, et unus esset Dominus, per quem omnia ⁵. Similiter cum gloriam postularet, Dominus utique gloriæ et erat et est, uti Paulus testatur: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriam crucifixissent* ⁶. Habebat siquidem quam huiusmodi posebat verbis: *Gloria quam habui, priusquam mundus esset, apud te* ⁷. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet, suavisque ante resurrectionem. Et: nim ipse per se ipsum Satanam sic increpabat: *Recede a me, Satana* ⁸; suis item discipulis potestatem adversus illum dedit ⁹, cum illis reversis ait: *Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem* ¹⁰. Verum iterum ostenditur illud quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem demones abigebat, et quæ ligaverat Satanas, ipse solvebat, ut patet in illa Abrahamæ filia ¹¹. Peccata idem comendavit, cum paralytico et mulieri quæ ipsius unxit pedes, dixit: *Remittuntur tibi peccata* ¹². Mortuis præterea vitam reddidit, visumque cæco nato restituit: quæ quidem omnia effecit non præstolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut huiusmodi potestate jam præditus. Ex quibus dilucidum est quæ ut Verbum habuit, eadem et factum hominem et postquam revixit se accepisse dicere: nempe ut homines in terris quidem, tanquam divitiarum naturæ participes per ipsum effecti, potestatem adversus demones consequerentur, in cælis vero, tanquam

σάρκα. Καὶ γὰρ ὡς περ ἐν αὐτῇ ἐπυθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πάλιν εἰδείξεν ὅτι ὁ νεκρὸς ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος, πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει καὶ ἐγίνωσκε τοῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυθάνετο· ἐποίησε γὰρ καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομένας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἀγνοίαν ἡμῶν βιστάξας, χαρίσται γινώσκων τὸν μόνον ἑαυτοῦ ἀληθινὸν Πατέρα καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἧς μεζῶν οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. Εἰ δὲ, ἵνα λυτρωθῇ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος, καὶ ἵνα αὐτοὺς ἀγαθῆ καὶ θεοποιήσῃ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, τίνοι λοιπὸν οὐκ ἔστι φανερόν, ὅτι ταῦτα ἄπερ εἰληφέναι λέγει, ὅτε γέγονε σὰρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει; Ἐν ἧ γὰρ ἦν, λέγων, ταύτης ἦν καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τίνα δὲ ἦν ἡ ἡγεῖτο, ἴδωμεν, καὶ τίνα ἦν ὅπως ἂ' ἔλαβεν εἰληφέναι, ἵνα καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι δυναθῶσιν ἑκεῖνοι. Δόξαν τοίνυν ἤγειτο, καὶ ἔλεγε· *Πάντα μοι παρεδόθη*, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐξουσίαν πᾶσάν φησιν εἰληφέναι. Ἄλλὰ καὶ πρὶν εἶπη, *Πάντα μοι παρεδόθη*, πάντων ἦν Κύριος. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰ; Κύριος ἦν δι' οὐ τὰ πάντα. Καὶ ὄψαν μὲν εἶχεν, ἧς Κύριος ἦν καὶ ἔστιν, ὡς ὁ Παῦλος φησιν· *Εἰ γὰρ ἐγνώσκων, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσα*. Εἶχε γὰρ ἦν ἤγειτο λέγων· *Τῇ δόξῃ ἔειχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί*. Καὶ τὴν ἐξουσίαν δὲ, ἦν ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰληφέναι, ταύτην εἶχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν, καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπετίμα δι' ἑαυτοῦ λέγων, *Ἔλαβε δάσω μου, Σατανᾶ*. Καὶ τοῖς μαθηταῖς δίδου κατ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε καὶ ὑποστρεφάντων αὐτῶν ἔλεγε· *Ἐθεώρουσιν τὸν Σατανᾶ ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα*. Ἄλλὰ καὶ πάλιν ὅπερ ἔλεγε εἰληφέναι, τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν ἔχων δεικνύται. Τοὺς τε γὰρ δαίμονας ἀπέλαυσε, καὶ ἄπερ ἦν δῆσας ὁ Σατανᾶς, ἔλυεν αὐτὸς, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀβραμιαίας θυγατρὸς ἔποιησε, καὶ ἀραρτίας ἤρπει, λέγων ἐπὶ παραλυτικῷ, καὶ τῇ τοῖς πόδας ἀλειψάσῃ γυναίκα· *Ἀφῶνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι*. Καὶ νεκροὺς μὲν ἤγειρε, τοῦ τυφλοῦ δὲ τὴν γένεσιν ἀποκαθιστᾷ, χαρίζόμενος αὐτῷ τὸ βλέπειν. Καὶ ταῦτα ἐπολεῖ οὐ μόνων ἕως λῶθη, ἀλλ' ἐξουσιαστῆς ὢν. Ὡς ἐκ τούτων ὅλον εἶναι, ὅτι ἡ εἶχε Λόγος ὢν, ταῦτα καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωπίνως εἰληφέναι λέγεται, ἵνα δι' αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ὡς κοινωνοὶ γενόμενοι θείας φύσεως λοιπὸν ἐξουσίαν ἔχουσι κατὰ τῶν δαιμόνων· ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς αἰωνίως βασιλεύουσι. Καθόλου γὰρ χρῆ τούτο γινώσκων, ὅτι οὐδὲν ὢν λέγει εἰληφέναι, ὡς μὴ ἔχων ἔλαβεν, ἵνα τῆς ἀρχῆς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης, λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ χάρις διαθείνη βεβαίως.

¹ Joan. xvii, 1. ² Luc. x, 22. ³ Matth. xxviii, 18. ⁴ Joan. i, 3. ⁵ I Cor. viii, 6. ⁶ I Cor. ii, 8. ⁷ Joan. xvii, 5. ⁸ Matth. iv, 10. ⁹ Luc. x, 19. ¹⁰ ibid. 18. ¹¹ Luc. xii, 16. ¹² Matth. ix, 5; Luc. vii, 48.

corruptione liberati, perpetuo regnare possint. Id enim generatim sciendum est, nihil eorum quæ accipisæ dieit, quasi ea non haberet accepisse : nam Verbum, utpote Deus, illa semper habuit. Verum secundum humanam naturam accepisse nunc dicitur, ut, carne in ipso accipiente, inde in nobis quæ data sunt constanter permanerent.

Τῆς αὐτῆς ὁμολῶς καὶ ταῦτα.

Τίνος δὲ χάριν γινώσκων ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδεν ; Οὐδένα τῶν πιστῶν ἀγνοεῖν οἶμαι, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἤττον διὰ τὴν σάρκα ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ Λόγου ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐστὶν ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν. Ἀμέλει λέγων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ Πατρὸς, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξα σοὶ σου τὸν Υἱόν, δῆλον, ὅτι καὶ τὴν τοῦ παντὸς τέλους ὥραν ὡς μὲν Λόγος γινώσκει, ὡς δὲ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ. Ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, καὶ μάλιστα ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας ἴδιον τοῦ Σωτῆρος. Ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἐπησχύνετο διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν εἰπεῖν, οὐκ οἶδα, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι εἰδώς ὡς Θεός, ἀγνοεῖ σαρκικῶς. Οὐκ εἴρηκε γοῦν, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἡ θεότης ἀγνοοῦσα φαίνεται, ἀλλ' ἀπλῶς, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, ἵνα τοῦ ἐξ ἀνθρώπων γενομένου Υἱοῦ ἡ ἀγνοία ᾖ. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἀγγέλων εἰπὼν οὐκ εἴρηκεν ἐπαναβαίνων, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐσιώπησε δεικνύς τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἰ τὸ Πνεῦμα οἶδε, πολλῶν μᾶλλον ὁ Λόγος ἢ ὁ Λόγος οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνει, καὶ ὅτι περὶ τοῦ Πνεύματος σιωπήσας φανερόν πεποίηκεν, ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ λειτουργίας ἔλεγεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς. Πᾶς δὲ πλὴν τῶν Ἀρειανῶν συνομολογήσειεν, ὡς ὁ τὸν Πατέρα γινώσκων πολλῶν μᾶλλον οἶδε τῆς κρίσεως τὸ ὅλον, ἐν δὲ τῷ ὅλῳ καὶ τὸ τέλος ταύτης. Καὶ εἰ ὥριστα ἡ ὥρα καὶ ἡ ἡμέρα παρὰ τοῦ Πατρὸς, δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ὥριστα, καὶ οἶδεν αὐτὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὀρισθέν. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὃ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονέ τε καὶ ὥριστα.

Ἄλλιν τε, εἰ πάντα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστί, τοῦτο γὰρ αὐτὸς εἴρηκε, τοῦ δὲ Πατρὸς ἐστὶ τὸ εἰδέναι τῆς ἡμέρας, δῆλόν ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς οἶδεν, ἴδιον ἔχων καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, οἶδε δὲ ὁ Πατὴρ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, φανερόν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καὶ εἰδώς τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. Εἰ δὲ καὶ εἰκὼν ἐστὶν ἀληθινή τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οἶδε δὲ ὁ Πατὴρ, δῆλον ὅτι καὶ περὶ τοῦ εἰδέναι ταῦτα τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει. Συναριθμοῦντες δὲ τοὺς γενητοὺς ; οἱ Ἀρειανοὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατ' ὄλιγον καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα ἐλάττονα τῆς κρίσεως μελετῶσι λέγειν. Εἰ γὰρ ὁ Πατέρα γινώσκων οὐκ οἶδε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν, φοβοῦμαι μὴ μείζων ἐσται, ὡς ἂν ἐκεῖνοι μανέντες εἴποιεν, ἡ περὶ τῆς κρίσεως, μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τοῦ ἐλάττονος μέρους τῆς κρίσεως γνώσις τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσεως. Ἄλλ' οὐκ ἀγνοῶν ἔλεγεν, οὐκ οἶδα, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι σάρκα ἀγνοοῦσαν ἐνεδύσατο. Τότε γοῦν εἴρηκώς, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε, καὶ τῶν κατὰ τὸν Νῶε ἀνθρώπων τὴν

Ex eodem loco et hæc.

A

Cur autem cognoscens dixerit, *ne Filium quidem nosse*, neminem fidelium arbitror ignorare. Id enim quoque propter carnem, ut homo, dixit ; ea namque re Verbo nihil detrahitur, cum humanæ naturæ proprium sit nescire. Alioqui cum in Evangelio de se ut de homine dicat : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum*¹, perspicuum est eum et mundi finis horam uti Verbum cognoscere, ut hominem autem ignorare. Hoc enim est hominis proprium, ut ignoret, et maxime res ejusmodi. Quo tamen loco et Servatoris benignitatem agnoscimus, qui cum esset etiam homo non erubuit dicere, se nescire, ut declararet, se, quamvis uti Deus sciret, ut hominem ignorare. Non dixit autem, *Ne Filius quidem Dei novit*, ne divinitas ignara videretur : sed simpliciter, *Ne Filius quidem*, ut Filii ex homine facti ignorantiam esse constaret. Idcirco et de angelis affirmans non ascendit eo, ut diceret, et Spiritum sanctum nescire, sed tacuit, hæc duo significans, primum si Spiritus novit, multo magis Verbum, ut Verbum nosse, a quo Spiritus accipit, deinde cum de Spiritu siluisset, verba illa, *Ne Filius quidem*, de ministerio suo humano dixisse. Nullus autem est, exceptis Arianis, qui non confiteatur eum, qui Patrem novit, multo magis nosse rerum procreatarum universitatem, in qua et ipsius orbis finis continetur. Quod si dies et hora præfinita est a Patre, perspicuum est, eam per Filium esse præfinitam. Quod autem per se præfinitum est, id ipse nimirum novit. Nihil enim quod non per Filium sit factum et præfinitum.

B

C

Præterea si omnia quæ Patris sunt, Filii sunt, ut ipse dixit, Patris autem est, scire diem illam, perspicuum est, eam et Filium nosse, cum id etiam proprium habeat ex Patre. Ad hæc si Filius in Patre est, et Pater in Filio, novit autem Pater diem et horam, non est dubitandum, quin Filius in Patre existens, et sciens quæ sunt in Patre, noverit etiam ipse diem et horam. Denique cum vera Patris imago sit Filius, noverit autem Pater, patet in hoc quoque Filium Patri similem esse. Ariani vero Dei Filium in rerum procreatarum numero collocantes, paulatim meditantur quomodo Patrem ipsum rebus procreatis minorem dicant ; si enim qui Patrem novit diem et horam illam, ignorat, vereor, ne major alii, ut insipientes isti dicent, cognitio, quæ ad res procreatas, imò vero quæ ad minorem earum partem, quam quæ ad Patrem pertinent. Cæterum non ignorans dixit, Non novi, sed indicans, se carnem ignorans induisse, dixit, *Ne Filius quidem novit*. Et hominum, qui erant tempore Noe, ignorantiam commemorans

¹ Joan. xvii, 1.

statim subiecit: *Vigilate igitur, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit*¹. Et rursus; *Qua hora non putatis Filius hominis veniet*². Quod si uti Dens ignorasset, dicendum erat: *Vigilate igitur, quia nescio, et qua hora non puto*. Non autem ita dixit, sed, *Quia nescitis vos, et, Qua hora non putatis*, ut ostenderet hominum esse proprium Ignorare. Quapropter eorum et ipse carnem similem habens, et homo factus dicebat, *Ne Filius quidem novit*. Nam et de Noe non dixit, *Non cognovit, sed, Non cognoverunt, donec diluivium venit*³. Illi enim non cognoscebant, ipse autem diluivium inducens cognoscebat. Quamobrem et Noe dixit: *Ingrederere tu, et filii tui tui in arcam*⁴. Si enim ignorasset, non prædixisset Noe: *Septimo ab hinc die inducam pluviam super terram*⁵. Quem admodum enim homo factus cum hominibus esurit, et sitit, et patitur, sic cum hominibus ut homo non novit. Divinitas autem in Patre existens et Verbum et sapientia novit, et nihil ignorat. Sic et de Lazaro ut homo percunctatur, qui venerat, ut eum in vitam revocaret, qui que noverat, unde animam ejus acciret. Majus autem est scire, uti esset anima ejus, quam nosse, ubi cadaver jaceret. Ita discipulus etiam interrogat, cum venisset in partes Cæsarea, et sciret antequam Petrus responderet. Nam si ea, de quibus Dominus percontabatur, Pater Petro revelavit, perspicuum est id per Filium fuisse factum: *Nemo enim Filium novit nisi Pater, neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*⁶. Quod si Patris Filii que cognitio per Filium fit, non est dubium, quin ipse Dominus interrogans prius patefecerit Petro, quæ a Patre acceperat, deinde autem interrogavit humano more, ut hic etiam ostenderet se qui ut homo interrogat, ut Deum scire, quæ Petrus esset responsurus. Noverat profecto Filius, qui Patrem cognoscebat, qua quidem cognitione nec majus nec perfectius quidquam esse potest.

Apostolus in secunda ad Corinthios Epistola: *Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio; Deus scit*⁷. Quid dicitis? Novitne Apostolus quæ in ea visione illi acciderunt, quamvis dicat, *Nescio, an nos novit?* Si eum negatis nosse, videte, ne, erroribus assueti, in Phrygum impietatem delabamini qui tum prophetas tum alios Verbi ministros negabant scire, quæ vel facerent, vel nuntiarent. Sin novit dicens, *Non novi, quia Christum in se omnia sibi patefacientem habebat, nonne per Christum impugnantium cor vere evertitur, et per se condemnatur, qui cum Apostolum dicentem, Non novi, nosse concedant, Christum dicentem, Non novi, nosse negent?* Apostolus igitur patefaciente sibi

ἀγνοίαν παραθεῖς εὐθὺς ἐπήγαγε· Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Καὶ πάλιν· Ἡ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. Ἔδει δὲ, εἴπερ ἦν ἀγνοῶν θεικῶς, εἰπεῖν, Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἶδα, καὶ ἡ οὐ δοκῶ ὥρᾳ. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, εἰρηκῶς δὲ, ὅτι· Οὐκ οἴδατε ὑμεῖς, καὶ, ἡ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, εἰδείξαν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, δι' οὗς καὶ αὐτὸς τὴν ὁμοίαν αὐτῶν ἔχων σάρκα, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν, ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδα. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔγνω, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν ἑω; ἤλθεν ὁ κατακλυσμὸς. Ἴ μὲν γὰρ οὐκ ἐγίνωσκον, ὁ δὲ τὸν κατακλυσμὸν ἐπάγων ἐγίνωσκε. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Νῶε εἶρηκεν· Ἐλθὲ, λέγει, σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σοῦ εἰς τὴν κιβωτόν. Εἰ γὰρ ἦν ἀγνοῶν, οὐκ ἂν προείλεγε τῷ Νῶε, Ἔτι γὰρ ἡμέρων ἐπτά ἐγὼ ἐπάγω ὑστέρῃ ἐπὶ τὴν γῆν. Ὅσπερ γὰρ ἄνθρωπος γενόμενος μετὰ ἀνθρώπων πεινᾷ, καὶ διψᾷ, καὶ πάσχει, οὕτω μετὰ μὲν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδα, θεικῶς δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν ὡς Λόγος καὶ σοφία οἶδα, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὃ ἀγνοεῖ. Οὕτω καὶ περὶ Λαζάρου πάλιν ἀνθρωπίνως πυνθάνεται ὃ ἀπελθὼν ἐγείρει αὐτὸν, καὶ εἰδὼς πόθεν ἀνακαλέσεται τὴν Λαζάρου ψυχὴν. Μείζον δὲ τὸ εἰδέσκειν ποῦ ἦν ἡ ψυχὴ τοῦ εἰδέσκειν ποῦ ἔκειτο τὸ σῶμα. Οὕτω καὶ τῶν μαθητῶν πυνθάνεται ἰλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, καίπερ εἰδὼς καὶ πρὶν ἀποκρινασθαι τὸν Πέτρον. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀπεκάλυψε τῷ Πέτρῳ περὶ ὧν ὁ Κύριος ἐπυνθάνετο, δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ἡ ἀποκάλυψις.

Οὐδέ τις γὰρ οἶδα τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις οἶδα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἄν θελήῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Εἰδὲ δι' Υἱοῦ ἡ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσις ἀποκαλύπτεται, οὐκ ἀμφίβολον, ὡς αὐτὸς ὁ πυνθανόμενος Κύριος πρότερον ἀποκαλύψας τῷ Πέτρῳ τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑστερον ἀνθρωπίνως ἐπυνθάνετο, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ δείξῃ, ὅτι σαρκικῶς πυνθανόμενος, ἥδει θεικῶς ἀεὶ μελλε λέγειν ὁ Πέτρος. Οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς γινώσκων τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα, ἥς γνώσεως οὕτε μείζον, οὕτε τελειότερον ἂν τι γένοιτο.

Ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ γράφων φησὶν, *Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν ἰδ', εἶτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα*. Ὁ Θεὸς οἶδα. Τί τοίνυν φασί; Οἶδεν ὁ Ἀπόστολος ὃ πέπυθεν ἐν τῇ ὁπασίᾳ, καὶ λέγει, Οὐκ οἶδα, ἢ οὐκ οἶδεν; Εἰ μὲν οὐκ οἶδα, σκοπεῖ εἰ μὴ μανθάνοντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν Φρυγῶν παρανομίαν τῶν λεγόντων μὴ εἰδέσκειν τοὺς προφήτας, μηδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς διακονήσαντας τὸν Λόγον, μήτε ἀ ποιούσι, μήτε περὶ τίνων ἀπαγγέλλουσι. Εἰ δὲ οἶδα, λέγων, Οὐκ οἶδα· εἶχε γὰρ ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν ἀποκαλύπτοντα τὰ πάντα· πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν χριστομάχων, καὶ αὐτοκράτητος (1) ἐστὶν ἡ καρδία, ὅτι τὸν μὲν Ἀπόστολον λέγοντα, Οὐκ οἶδα, λέγουσιν εἰδέσκειν, τὸν δὲ Κύριον λέ-

¹ Matth. xxiv, 42. ² Luc. xii, 40. ³ Matth. xxiv, 39. ⁴ Gen. vii, 1. ⁵ Ibid. 4. ⁶ Matth. xi, 27; Luc. x, 22. ⁷ II Cor. xii, 2.

(1) Edit. Athanas (tom. XVI, col. 424 A), αὐτοκατακρίτος ἐστὶν αὐτῶν ἡ κ. Annon revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus qui, etc.

γοντα, Οὐκ οἶδα, λέγουσι μὴ εἶδέναι; Ὁ μὲν οὖν Ἀποστόλος, ἀποκαλύπτωντες αὐτῷ τοῦ Υἱοῦ, οἶδεν ὁ αἰκονθε. Διὰ τοῦτο γὰρ φησιν· Ὅτι ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ. Εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον, οἶδε καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἠρπάγη. Ὁ δὲ Ἐλισσαῖος βλέπων τὸν Ἥλιον, οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη. Ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν Ἥλιον εἰς ἐν τῶν ὁρέων ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος ἐβρίθθαι, αὐτὸς τὴν μὲν ἀρχὴν γινώσκων ὁ ἑώρακεν, ἔπειθε πῶς ἀνέρας, βραζομένων δὲ ἐκαίνων σεσιώπηκε, καὶ συνεχώρησεν ἀπαθεῖν. Ἄρ' οὖν ἐπειδὴ σεσιώπηκε, οὐκ ἐγίνωσκεν; ἐγίνωσκε μὲν οὖν, ἀλλ' ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν, ἵνα ἐκεῖνοι πισθόντες μηκέτι διστάσῃσι περὶ τῆς ἀναλήψεως Ἥλιου. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὢν ὁ ἀρπαγείς, οἶδε καὶ πῶς ἠρπάγη. Καὶ γὰρ Ἥλιος ἐγίνωσκε, καὶ εἰ ἐπυθάνετό τις, εἶπεν ἄν, πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, Οὐκ οἶδα, δύο τούτων χάριν, ὡς γε νομίζω, ἐνὸς μὲν ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἑτερόν τις αὐτὸν λογίσσῃται ὑπὲρ ὃ βλέπει· ἑτέρου δὲ, ὅτι τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος, Οὐκ οἶδα, ἔπρεπε καὶ αὐτὸν εἶπειν, Οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνεται δοῦλος ὢν ὑπὲρ τὸν Κύριον αὐτοῦ, καὶ μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον.

Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δωδωκῶς εἶδέναι πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. Τίνος μὲν οὖν χάριν εἶπε τότε, Οὐκ οἶδα, εἰ αὐτὸς ὡς Δεσπότης οἶδεν; Ὡς δὲ διαρευνώντας στοιχάζεσθαι χρὴ, τῆς ἡμῶν ἕνεκα λυσitelείας, ὡς γε νομίζω, τοῦτο ποιοῖτο. Καὶ γὰρ τὰ μὲν πρὸ τοῦ τέλους ἀπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα, ὡς εἶπεν αὐτὸς, μὴ ἐπινοθῶμεν, γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν. Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐκ ἠθέλησε θεϊκῶς εἶπειν, ὅτι οἶδα, ἀλλὰ σαρκικῶς, ὅτι Οὐκ οἶδα, ἵνα μηκέτι ἐπερωτησῶσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκῶς λυτήσῃ τοὺς μαθητάς, ἢ εἰρηκῶς παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. Ὁ γὰρ ἄν ποιῆ, τοῦτο πάντως ὑπὲρ ἡμῶν ἔστιν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Δι' ἡμᾶς τούτων εἶπεν· Ὅτι οὐκ οἶδα, καὶ οὕτως ἐψεύσατο εἰρηκῶς, ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν ὡς ἄνθρωπος, Οὐκ οἶδα, οὕτως ἀφῆκε τοὺς μαθητάς αὐτὸν βιάσασθαι. Εἰρηκῶς γὰρ, Οὐκ οἶδα, ἔστησε κάκεινων τὴν ἐρώτησιν. Ἐν γοῦν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ὅτι ἠρώτων αὐτὸν πάλιν οἱ μαθηταί, πότε τὸ τέλος ἔσται, καὶ πότε παραγίνη, καὶ εἶπεν αὐτοῖς φανερώτερον· Οὐκ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Καὶ οὐκ εἶπε τότε, Οὐκ οἶδεν οὐδὲ ὁ Υἱὸς, ὡς περὶ τούτου ἀνθρωπίνως. Λοιπὸν γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν, καὶ θεοποιηθεῖσα, καὶ οὐκ ἔτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, ὅτι Οὐκ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἢ ὁ Χριστός; Χριστός γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία.

Filio novit, quid sibi acciderit. Et ideo dicit: Scio hominem in Christo. Cognoscens autem hominem, novit etiam quomodo raptus fuerit. Et Elisæus suspiciens Eliam, vidit quomodo raptus fuit. Attamen id sciens cum filiis prophetarum, qui arbitrabantur Eliam in aliquem montem a Spiritu projectum esse, persuadere non posset, quin illum omnino vellent inquirere, tacuit, et acquievit eorum consilio. Num igitur quia tacuit, ideo non novit? Norat ille quidem, sed tanquam non nosset, concessit ut quærerent, ne de raptu Eliæ amplius ambigerent. Quod quidem de Paulo, qui ipse raptus fuit, multo magis asserendum est. Novit igitur quomodo raptus fuit. Nam et Elias novit. Si quis tamen, quomodo raptus fuerit, Paulum interrogaret, duabus de causis, ut ego quidem existimo, Non novi, responderet. Primum ne quis propter excellentiam revelationum duceret ipsum esse supra id quod videret. Deinde quia Servatore negante, se nosse, debebat et ipsum dicere, Nescio, ne cum esset servus et discipulus, Domino et præceptore major videretur.

Quare qui Paulo dedit, ut sciret, multo magis ipse novit. Cur igitur tunc negavit, se nosse, qui ut Dominus novit? Nostræ nimirum utilitatis causa id fecit, si tamen licet vestigantes aliquid conjicere. Nam et eventura ante mundi finem significavit, ne cum ea contingerent, nos ut peregrinos et imprudentes opprimerent, sed ut ex illis, quæ post etiam futura essent, exspectaremus. Diem autem et horam noluit ut Deus dicere se nosse, sed ut homo se negavit scire, ne amplius interrogarent. Sic igitur rem temperavit, ne si vel omnino taceret, tristitia discipulos afficeret, vel si plane patefaceret, ageret contra quam et illis et nobis fore utile. Quoniam igitur propter nos Verbum caro factum est, propter nos etiam dixit: Ne Filius quidem novit. Neque ita dicens mentitus est. Humano enim more, ut homo, negavit se scire, nec permisit, ut discipuli se amplius urgerent; negando enim se scire, fecit interrogationem ipsorum consistere. At in eo libro, quo res ab apostolis gestæ continentur, scriptum est, discipulos iterum interrogasse, quando finis esset venturus, eumque clarius illis ad hunc modum respondisse: Non est vestrum, nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate¹. Non dixit tunc: Ne Filius quidem novit, ut antea dixerat, tanquam homo. Jam enim surrexerat caro, depositaque mortalitate divina erat reddita. Nec amplius decebat, ut jam in cœlum iturus responderet, ut homo, sed doceret ut Deus, Non est vestrum, inquit, nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. Quæ autem Patris potestas, nisi Christus? Christus enim Dei virtus et sapientia².

¹ Act. 1, 7. ² I Cor. 1, 24.

Sciebat utique Filius, uti Verbum. Sic enim loquens significavit se scire, sed ad eos non pertinere cognoscere, ut etiamsi demones speciem assumerent angelorum, et conarentur mundi finem denuntiare, quo audientes deciperent, ne illis crederent, cum vocis Domini testimonium haberent. Quamquam ne expedit quidem hominibus finem illum nosse, ne eo cognito negligentes interim fiant. Quamobrem utrumque nobis; finem tum orbis, tum suæ cujusque vitæ notum esse notuit. Nam et in universitatis finæ singulorum finis comprehenditur, et singulorum finæ cogitur finis universitatis, ut cum incertus sit, quotidie magis in virtutis studio proficiamus. Et ideo Servator adjungit: *Vigilate igitur, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit*¹. Propter utilitatem ergo proveniente ex hac incertitia ita locutus est. Jam cum in paradiso Dominus sic Adam interroget: *Adam, ubi es?* et ex Cain quaerat, ubi sit frater ejus, quid hic dicetis? Eumne ignoratis, atque ideo sic percontari? At Manichæos hoc modo vos esse declarabit. Eorum enim propria hæc est audacia. Quod si verentes, ne aperte Manichæi nominemini, vobis ipsis viui assertis, ut dicatis, eum cognoscentem percontari, quid absurdum aut novum conspiciatis, quamobrem excidatis, si Filius, in quo tunc Deus percontabatur, ipse nunc carnem indutus ut homo percontatur? Nisi ut cum Manichæi sitis, percontationem etiam illam carpatis, et calumniemini, ut solum in malis cogitationibus vestris vos audacter geratis. At in omnibus confutati rursus tumultuamini propter illa verba, quæ a Luca scripta sunt: *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines*². Necessarium igitur est, ut vos iterum tanquam Sadducæos et Phariscæos interrogem, Jesus Christus homo est, ut reliqui omnes homines, an Deus est carnem gerens? Si homo communis est, ut cæteri homines, proficiat, ut homo, quæ quidem est Samosatensis sententia, quam vos item resequimini, licet hominum veriti de vobis existimationem, dissimuletis. Sin Deus est carnem gerens, quandoquidem et hoc verum est, quid proficit, cum sit æqualis Deo, aut quomodo augetur Filius, qui semper est in Patre? Si enim semper in Patre existens proficit et crescit, aliquid nimirum est supra Patrem, ad quod ille crescens perveniat. Deinde si homo factus proficiebat, erāt ante, quam homo fieret, imperfectus. Et caro potius perfectio ipsius fuit quam ipse carnis. Deinde si Verbum existens proficit, quid majus assequi potest quam ut sit id, quod est, Verbum nimirum, et sapientia, et Filius, et Deus, cujus si quis ut radii particeps fieri potest, is inter homines est perfectissimus, et æqualis angelis sit? Siquidem et Angeli et Archangeli, et Dominationes, et omnes Potestates, et Throni, Verbi participes personam ejus semper contem-

Α θίδεν ἄρα ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν. Τοῦτο γὰρ λέγων ἐστὶ μανεν, ἵτι Ἐγὼ οὐδα, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὁμῶν γίνεσθαι, ἵνα πᾶν ὡς ἄγγελοι μετασχηματίζονται δαίμονες, καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν πρὸς τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀκούοντας, μὴ πιστεύσητε ἔχοντας ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν φωνήν. Ἄλλως τε οὐδὲ εἰδέναι τοῖς ἀνθρώποις τὸ τέλος συμφέρει, ἵνα μὴ γινώσκεις καταφρονῆται τοῦ μεταξὺ χρόνου γένωνται. Ἀμφότερα δὴ οὖν καὶ τὸ καθόλου τέλος, καὶ τὸ ἐκαστοῦ ἀπέκρυψεν ἄρ' ἡμῶν ὁ Λόγος. Καὶ γὰρ ἐν τῷ καθόλου τὸ ἐκαστοῦ τέλος; ἔστι, καὶ ἐν τῷ ἐκαστοῦ τέλος τὸ καθόλου συνάγεται, ἵνα ἀδήλον αὐτοῦ ὄντος, καὶ ἀεὶ προσδοκωμένου, καθ' ἡμέραν προκίπτωμεν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπέφεραν ὁ Σωτὴρ λέγων· Γρηγορεῖτε οὖν ὅτι οὐκ οἰδατε οὐδὲ ὑμεῖς ποῖα ἡμέρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Διὰ τὸ συμφέρον ἄρα τὸ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦτο εἴρηκεν. Ἐν τῷ παραδεισῷ δὲ πυνθάνεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἀδάμ λέγων· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; Ἐξτάζει δὲ καὶ τὸν Κάιν λέγων· Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; Τί τοῖνυν καὶ περὶ τούτου φασί; Εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε, καὶ διὰ τοῦτο πυνθάνεσθαι, Μανιχαῖοις μὲν ἤδη προσετέθητε. Αὐτῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον τόλμημα. Εἰ δὲ φοβούμενοι φανερωῖ ὀναμασθῆναι Μανιχαῖοι βιάζεσθε αὐτοὺς εἰπεῖν, ὅτι γινώσκων πυνθάνεται, τί ἄτοπον, ἢ τί ἔξενον ὀρώντες; οὐτῶ πεπτῶκατε, εἰ ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ τότε ἐπυνθάνετο ὁ Θεός, ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ νῦν σάρκα περιβαλλόμενος πυνθάνεται ὡς ἄνθρωπος; Εἰ μὴ ἄρα Μανιχαῖοι γενόμενοι μέμψεσθαι θελήσετε καὶ τὴν τότε γενομένην πρὸς τὸν Ἀδάμ ἐρώτησιν, ἵνα μόνον νεανιεύσθε ἐν ταῖς κακονομίαις. Καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν ἐλεγχόμενοι θορυβεῖτε πάλιν διὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Λουκᾶ. Φησὶ γὰρ· Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφία καὶ ἡλικία, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ, καὶ ἀνθρώποις. Ἀναγκαῖον οὖν ἐστὶ πάλιν αὐτοὺς ὡς τοὺς Σαδδουκαίους καὶ Φαρισαίους ἐρωτήσαι· Ἰησοῦς Χριστὸς ἄνθρωπος ἔστιν, ὡς οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἢ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν; Εἰ μὲν οὖν κοινὸς ἄνθρωπος κατὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ αὐτός ἐστιν, ἔστω πάλιν ὡς ἄνθρωπος προκίπτων. Τοῦτο μέντοι τοῦ Σαμοσατέως ἔστι τὸ φρόνημα, ὃ τῇ μὲν δυνάμει καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε, τῷ δὲ ὀνόματι μόνον ἀρνεῖσθε διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ δὲ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, ποῖαν ἔχει προκοπὴν ὁ Ἰσα Θεῷ ὑπάρχων; Ἥ ποῦ εἶχεν αὐξάνειν ὁ Υἱὸς, ὃ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ; Εἰ γὰρ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ προκίπτει, τί ἄρα ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ Πατρὸς, ἵνα ἐκί τούτω προκίψῃ; Ἐπειτα, εἰ ἄνθρωπος γενόμενος προέκοπτε, δῆλον ὅτι πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος ἀτελής ἦν, καὶ μᾶλλον ἢ σὰρξ ἀτελής τῆς τελειώσεως γέγονεν, ἢ αὐτὸς τῆς σαρκὸς. Πάλιν τε, εἰ Λόγος, ὢν προκίπτει, τί μείζον ἔχει γενέσθαι Λόγου, καὶ σοφίας, καὶ Υἱοῦ, καὶ Θεοῦ, καὶ δυνάμεως; Ταῦτα γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος, οὗ εἰς τίς ὡς ἀκτίνος μετασχεῖν πως δύναται, ὁ τοιοῦτος παντέλειος ἐν ἀνθρώποις, καὶ Ἰσὸς ἀγγέλοις γίνεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ Ἄγγελοι, καὶ Ἀρχάγγελοι, καὶ Κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ Δυνάμεις, καὶ Θρόνοι

¹ Matth. xxiv. 42. ² Gen. iii. 9. ³ Luc. ii. 52.

τοῦ Λόγου μετέχοντες βλέπουσι διὰ παντός τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὁ ἄλλοις τὴν τελειότητα παρέχων αὐτὸς μετ' ἐκεί.ους προκόπτει; Ἄλλοι γὰρ καὶ τῆ ἀνθρωπίνῃ αὐτοῦ γενέσει διηκόνησαν, καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ Λουκᾷ μετὰ τὴν διζκονίαν τῶν ἀγγέλων εἴρηται. Πῶς οὖν ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ προκόπτει; Ἡ πῶς ὁ τοῖς ἄλλοις τὴν χάριν διδοῦς (ὁ γὰρ Παῦλος διὰ πάσης ἐπιστολῆς δι' αὐτοῦ διδοῦσθαι τὴν χάριν γινώσκων φησὶν· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν), αὐτὸς ἐν χάριτι προκόπτει; Ἡ γὰρ ψεύδεσθαι τὸν Ἀπόστολον λεγέτωσαν, ἢ μὴδὲ σοφίαν εἶναι λέγειν τὸν Υἱὸν τολμῶσαν, ἢ εἰ σοφία ἐστὶ, προκοπὴν οὐκ ἐπιδέχεται.

Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κτίσματα τυγχάνοντες ἐπεκτείνεσθαι πῶς καὶ προκόπτειν ἐν ἀρετῇ δύνανται. Ἐνὼχ γοῦν οὕτω μετετέθη, καὶ Μωϋσῆς αὐξάνων ἐτελειούτο, Ἰσαὰκ δὲ προκόπτων ἐγένετο μέγας. Καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπεκτείνεσθαι καθ' ἡμέραν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπεν. Εἶχε γὰρ ἕκαστος ποῦ προκόψει, βλέπων εἰς τὸν ἐμπροσθεν αὐτοῦ βαθμόν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς μόνος ὢν, ἐν τῷ μόνῳ Πατρὶ ἐστίν, ἀφ' οὗ οὐδὲ ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένων ἐστὶν ἀεί. Ἀνθρωπίνως οὖν εἴρηται καὶ ἐνταῦθα προκόπτειν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή. Καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μετὰ ἀκριβοῦς παρατηρήσεως; λέγων, τῆ προκοπῆ συνῆψε τὴν ἡλικίαν· Λόγος δὲ καὶ Θεὸς ἡλικία οὐ μεμέτρηται, ἀλλὰ τῶν σωμάτων εἶναι αἱ ἡλικίαι. Τοῦ σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή. Αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος, προκόπτειν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις; τῆς θεότητος τοῖς ὀρώσιν. Ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσοῦτ' πλέον ἡ χάρις ἡύξανε ὡς ἀνθρώπου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. Παιδίον μὲν γὰρ ἔθαστάζετο, καί; δὲ γενόμενος ἐπέμενε ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τοὺς ἱερέας ἀνέκρινε περὶ τοῦ νόμου. Κατ' ὄλιγον δὲ τοῦ σώματος αὐξάνοντος, καὶ τὸν Λόγον φανεροῦντος, ὁμολογεῖται λοιπὸν παρὰ μὲν Πέτρον πρῶτον, εἶτα καὶ παρὰ πάντων τῶν μαθητῶν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστίν. Εἰ χρὴ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦ; εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν αὐτῷ προκόπτειν. Ἡ σοφία γὰρ ὠκοδόμησεν αὐτῆ ὄικον, καὶ ἐν αὐτῇ προκόπτειν τὸν οἶκον ἵποισι.

Τίς δὲ ἐστὶν ἡ λεγομένη προκοπή, καθὰ προείπον; Ἡ παρὰ τῆς σοφίας μεταδομένη τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις, καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φθορᾶς κατὰ τὴν ομοιότητα καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου. Οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, συνεπιδίδοδο ἐν αὐτῷ ἡ τῆς θεότητος φανέρωσις, καὶ ἐδεικνυτο παρὰ πᾶσιν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι. Ἐὰν δὲ φιλονεικῶσιν, ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη σὰρξ γενόμενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρωσι τὸ λεγόμενον προκόπτειν, ἀκούετωσαν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο νῦν ἐλαττοῖ τὸ πατρικὸν φῶς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς. Δείκνυσι δὲ πάλιν, ὅτι γέννητος ἀνθρώπος ὁ Λόγος, καὶ ἀληθινὴν ἐφόρσε σάρκα, καὶ ὡσπερ εἶπομεν, ὅτι σαρκὶ πέπονθε, καὶ σαρκὶ ἐπέβαινα, καὶ σαρκὶ ἐκοπίασεν, οὕτω καὶ εἰκότως ἐν λέγοιτο, ὅτι σαρκὶ

plantur. Quomodo igitur qui aliis perfectionem praeberet, ipse post illos proficiat? Angeli enim et in ortu ipsius humano ministrabant. Et quod a Luca dictum est, post angelorum ministerium fuit. Quomodo igitur is qui ipsa sapientia est, sapientia proficiebat? Aut qui gratiam aliis elargitur (nam Paulus quidem in omnibus Epistolis suis gratiam per ipsum dari facile agnoscit: Gratia, inquit, Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis) ipse gratia proficiebat? Aut igitur Apostolum dicant falsa scripsisse, aut sapientiam esse Filium negent; aut si sapientia est, nullum accipiebat incrementum.

Homines enim, qui creati sunt, crescere, et in virtutis studio progredi possunt. Enoch quidem hoc modo translatus est. Et Moses crescens proficiebat. Et Isaias proficiens magnus effectus est. Et Apostolus ad ea quotidie, quae ante sunt, contendebat. Horum enim singuli habebant, quo progredierentur, superiores gradus intuentes. At Dei Filius solus existens in solo Patre est, a quo non ulterius extenditur, sed in ipso semper manet. Humana ergo ratione dictum est, Proficiebat. Nam hominum est profectio et augmentum. Quare magna cum observatione atatem adjunxit evangelista, Proficiebat, inquit, sapientia et aetate. Verbum autem et Deus nullam habet aetatis mensuram. Aetates enim ad corpus referuntur. Itaque corpore est haec progressio. Corpore enim crescente divinitatis declaratio videntibus major efficebatur. Quanto autem magis divinitas patebat, tanto magis gratia augebatur, nempe hominis iam apud omnes homines. Puerulus enim gestabatur. Puer vero mansit in templo, et cum sacerdotibus de lege disputabat. Paulatim deinceps crescente corpore, et Verbum demonstrante, Petrus primum, deinde reliqui discipuli eum vere Dei Filium constituentur. Quod si probabile aliquid cum veritate conjunctum dicendum est, ipse in seipso proficiebat. Sapientia enim edificavit sibi domum, et in seipsa fecit donum conurgere.

Quenam autem est haec progressio, secundum ea quae diximus? Gratia scilicet et deificatio hominibus a sapientia impertita, deleta in illis peccato et corruptione, propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem et cognationem. Dum igitur corpus aetate cresceret, augebatur in ipso divinitatis declaratio, qua cognoscebant omnes, ipsum esse templum Dei, et Deum esse in corpore. Quod si pertinacius obstiterint, dicentes vocatum esse Jesum, cum factus est caro, et illud proficiebat ad illum dixerint esse referendum, sciant, ne id quidem paternam lucem imminuere. Est enim Filius. Eaque re planum fit, Verbum esse factum hominem, et veram carnem gestasse. Et quemadmodum dicimus, Dominum carne passum esse, et carne esurisse, et carne defatigatum esse, sic etiam jure dicimus carne

¹ Rom. xvi, 20-24; II Cor. xiii, 13. ² Prov. ix, 1.

auctum esse et profecisse. Non igitur Verbi incrementum, neque caro erat sapientia. Quapropter, ut ante diximus, non ipsa per se sapientia, quatenus sapientia est, proficiebat. Sed quod humanum erat, in sapientia proficiebat. Humanam enim naturam paulatim exsuperabat, divinumque efficiebatur, et divinitatis instrumentum fiebat ad ejus actiones et splendorem omnibus in rebus efferendum. Quamobrem non dixit: Verbum proficiebat, sed, Jesus proficiebat, quo quidem nomine Dominus factus homo vocatus est. Ut progressum illum humanæ naturæ fuisse constat, quemadmodum diximus.

Sicut ergo crescente carne dicitur ipse crescere propter corporis conjunctionem, sic ea quæ tempore mortis appetente dicuntur, ut turbari, et flere, eodem sensu sunt accipienda. Si igitur ex humanis affectionibus humilia abjectaque cogitandi de Deo summat occasionem, adeo ut hominem ipsum totum e terra, non autem e caelo putent, cur non etiam ex divinis operibus in Patre Verbum agnoscunt, et propriam repudiant impietatem? Possunt enim animadvertere eundem esse, qui divina opera exsequitur, et qui corpus affectionibus obnoxium ostendit, dum permittit, ipsum lugere, et esurire, et id genus alia perpeti. Ex his enim omnibus declaravit se, cum Deus sit impatiibilis, carnem patibilis suscepisse. Ex operibus autem ostendit, se Dei Verbum hominem esse factum: *Etsi mihi, inquit, non creditis, operibus credite, ut cognoscatis, me esse in Patre, et Patrem in me*¹. Audientes quidem illum dicentem: *Ego et Pater unum sumus*,² unam ex proprietate Patris per essentialiter perspicere divinitatem oportebat; audientes autem eum flevisse, et reliqua ejusdem generis pertulisse, ea fateri esse corporis maxime propria. Legitimam enim ita cogitandi causam habent, ut ea quidem de Deo, hæc autem propter humanum ipsius corpus scripta sint. Homo autem factus est, et hæc tanquam ab homine dicuntur et fiunt, ut hæc quoque carnis affectiones vobis leviores efficiantur, et nos ab illis liberi simus. Jam Dominus, qui semper in Patre est, non antequam hanc vocem emitteret, nec posteaquam illam emisit, a Patre derelinqui potuit. Neque fas est dicere, Dominum ipsum formidasse, quem inferni custodes metuentes infernum dimiserunt, propter quem et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum surrexerunt. Ecce enim dicente Domino: *Cur dereliquisti me*³? Pater se et semper et tunc in ipso fuisse declarat. Nam et terra Dominum suum loquentem agnoscens statim tremuit. Et velum scissum est, et sol radios suos contextit, et petrae confractæ sunt; et quod admirandum est, illi ipsi, qui aderant et eum ante negaverant, hæc conspicati vere hunc esse Dei Filium contententur.

προέκοπεν. Ὅτι ὄν τοῦ Λόγου ἡ προκοπή, οὔτε ἡ σὰρξ ἦν σοφία, ἀλλὰ τῆς σοφίας σῶμα γέγονεν ἡ σὰρξ. Διὰ τοῦτο ὡς προείπομεν, οὐχ ἡ σοφία, ἡ σοφία ἐστίν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προέκοπεν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῇ σοφίᾳ προέκοπεν, ὑπερανabaίνον κατ' ὀλίγον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ θεοποιούμενον, καὶ ὄργανον αὐτῆς γενόμενον πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος, καὶ τὴν ἑλλαμψίαν αὐτῆς φαίνομεν ἐν πάσι. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὁ Λόγος προέκοπεν, ἀλλὰ, Ἰησοῦς, ὅπερ ὄνομα γενόμενος; ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐκλήθη, ὡς εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν προκοπήν. Οὕτως ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν.

Οὐκοῦν ὥσπερ προκοπούσης τῆς σαρκὸς λέγεται αὐτὸς προκόπτειν διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ιδιότητα, οὕτω καὶ τὰ παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου λεγόμενα, τὸ πρᾶχθῆναι, τὸ κλαῦσαι, χρὴ λαμβάνειν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ. Εἰπερ οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων προφασίζονται τὰ ταπεινὰ νοεῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ἀνθρώπον αὐτὸν ἕλκεν ἐκ γῆς, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ νομιζέουσι, διατὶ μὴ καὶ ἐκ τῶν θεϊκῶν ἔργων ἐπιγινώσκουσι τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον, καὶ λοιπὸν ἀρνοῦνται τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν; Ἐξέστι γὰρ αὐτοῖς ὁρᾶν, πῶς αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα ποιῶν, ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα παθητὸν δεικνύς ἐν τῷ ἀφίεναι κλαίειν καὶ πεινᾶν αὐτό, καὶ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἐν αὐτῷ φαίνεσθαι. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν τοιοῦτων ἐγνώριζε πᾶσιν, ὅτι θεὸς ὢν ἀπαθὴς σὰρκα παθητὴν ἔλαβεν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων ἐδείκνυεν αὐτὸν Λόγον ὄντα Θεοῦ, καὶ ὕστερον γενόμενον ἀνθρώπον λέγων· *Κἄν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε ἀνθρώπινον περιβεβλημένον σῶμα, ἀλλὰ κἄν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί*. Ἐδεῖ δὲ, ὅτι ἀκούοντας μὲν αὐτοῦς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, μίαν ἔρξιν τὴν θεότητα κατὰ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· ἀκούοντας δὲ τὸ ἐκλαῦσαι, καὶ τὰ ὅμοια, ταῦτα τοῦ σώματος ἴδια λέγειν μάλιστα, ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τούτων ἔχουσι τὴν ἀφορμὴν εἰλογον, ὅτι τὰ μὲν ὡς περὶ Θεοῦ γέγραπται, τὰ δὲ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σώμα λέγεται. Ἐπεὶ καὶ ἀνθρώπος γέγονε, καὶ ὡς παρὰ ἀνθρώπου γίνεται, καὶ λέγεται ταῦτα, ἵνα ταῦτα τὰ παθήματα τῆς σαρκὸς κουφίσει; αὐτοῖς ἐλευθέραν αὐτῶν ταύτην κατασκευάσῃ. Ὅθεν οὐδὲ ἐγκαταλείπεσθαι δύναται παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ ὢν αἰὶ καὶ πρὸ τοῦ εἰπεῖν καὶ ὅτι ταύτην ἤφιεν τὴν φωνήν. Ἄλλ' οὐδὲ θέμις εἰπεῖν πάλιν δειλῆν τὸν Κύριον, ὃν οἱ πωλιῶται τοῦ ἔθους πύξαντες ἐξᾶφηκαν τὸν ἔθον. Καὶ τὰ μὲν μνήματα ἀνέφυγε, πολλὰ δὲ σώματα τῶν ἁγίων ἀνίστη. Ἰδοὺ λέγοντος αὐτοῦ, Ἰνατί με ἐγκατέλειπε; ἰδείκνυεν ὁ Πατήρ, ὡς αἰ καὶ τότε ἦν αὐτῷ. Ἡ γὰρ γῆ γινώσκουσα τὸν λαλοῦντα Δεσπότην εὐθύς ἔτρεμε, καὶ τὸ καταπέτασμα ἐσχίζετο, ὁ ἡλίος τε ἐκρύπτετο, καὶ αἱ πέτραι διεβήγγυντο. Καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ὅτι οἱ τότε παρόντες, καὶ ἀρνούμενοι αὐτὸν πρότερον, ὕστερον ταῦτα βλέποντες ἐμολογοῦσιν ἀληθῶς τοῦτον εἶναι Θεοῦ Υἱόν.

¹ Joan. x, 38. ² Ibid. 30. ³ Matth. xxvi, 46.

Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτόν· *Εἰ θιωατόν, παρελ-
θῆτω τὸ ποτήριον, μαθίτωσαν πῶς ὁ ταῦτα εἰρη-
κῶς ἐπέειμα τῷ Πέτρῳ λέγων· Ὁ φρονεῖς τὰ τοῦ
θεοῦ. Ἦθελε γὰρ ὁ παρηγεῖτο, καὶ διὰ τοῦτο ἦν ἐλ-
θὼν. Ἐπέειμα μὲν οὖν τῷ Πέτρῳ ὡς θεός, παρ-
γεῖτό δὲ τὸν θάνατον ὡς ἄνθρωπος. Εἶχε γὰρ δε-
λιῶσαν τὴν σάρκα, δι' ἣν συνεκέρα τὸ αὐτοῦ θέ-
λημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν
ἀφανίσας, θαρραλέον ἐπὶ ἄνθρωπον πρὸς τὸν θάνα-
τον κατασκευάσῃ. Ἰδοὺ γὰρ πρᾶγμα παράδοξον
ἀληθῶς· Ὅν κατὰ δειλίαν λαλοῦντα νομίζουσιν οἰχρι-
στομάχοι, οὗτος τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ θαρραλέους
τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀφόβους κατασκευάζει. Οἱ γὰρ
μακάριοι ἀπόστολοι μετ' αὐτόν, καὶ οἱ ἄλλοι ἔγιοι
μάρτυρες οὕτως ἐκ τῶν τοιοῦτων φωνῶν κατεφρό-
νου τοῦ θανάτου, ὡς μᾶλλον νομίζειν εἰς τὴν ζωὴν
μεταβαίνειν, ἢ θάνατον ὑπομένειν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτο-
πον τῶν μὲν θεραπεύτων τοῦ Λόγου θαυμάζειν τὴν
ἀδρῖαν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον λέγειν τὴ δειλίαν, δι' ὃν
καίνοιον θανάτου κατεφρόνησαν; Ἐκ δὲ τῆς τῶν
ἁγίων μαρτυρίας καρτερικῶς ἀτῆς προθέσεως, καὶ
ἀνδρίας δείκνυται, ὡς οὐκ ἦν ἡ θεότης δειλιῶσα,
ἀλλὰ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἦν ἀφαιρούμενος ὁ Σωτήρ.
Ἦ γὰρ θανάτῳ τὸν θάνατον καθήργησε, καὶ ἀνθρω-
πίνως πάντα τὰ ἀνθρώπινα, οὕτω καὶ τῇ νομιζο-
μένῃ δειλίᾳ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἀφῆρειτο, καὶ πεποίηκε
μηκέτι φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους τὸν θάνατον.
Ἐλεγε οὖν ταῦτα, καὶ ἅμα ἐποίησε. Ἀνθρώπινον
μὲν γὰρ ἦν τὸ λέγειν· *Παρελθῆτω τὸ ποτήριον·
καὶ· Ἰνατί με ἐγκατέλειπες;* θεϊκῶς δὲ ὁ αὐτὸς
ἐποίησε τὸν ἥλιον ἐκλείπειν, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐγεί-
νειν. Πάλιν τὸ λέγων ἀνθρώπινως· *Νῦν ἡ ψυχὴ
μου τετάρκεται,* ἔλεγε θεϊκῶς· *Ἐξουσίαν ἔχω τὴν
ψυχὴν μου θείναι, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λα-
βεῖν αὐτήν.* Τὸ μὲν γὰρ τετάρκεσθαι σαρκὸς ἰδίον
ἦν, τὸ δὲ ἐξουσίαν ἔχειν θείναι καὶ λαβεῖν ὅτε βού-
λεται τὴν ψυχὴν, οὐκ ἔστι τοῦτο ἴδιον ἀνθρώπου,
ἀλλὰ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεώς ἐστιν. Ἀνθρώπος γὰρ
οὐ κατ' ἴδαν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκη φύσεως καὶ μὴ
θέλων ἀποθνήσκει. Ὁ δὲ Κύριος ἀθάνατος ὢν, σάρ-
κα δὲ θνητὴν ἔχων, ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν ὡς θεὸς ἀπὸ
τοῦ σώματος χωρισθῆναι, καὶ τοῦτο πάλιν ἀναλα-
βεῖν ὅτε βούλεται. Ἐπρεπε γὰρ φθαρτὴν οὖσαν τὴν
σάρκα μηκέτι κατὰ τὴν αὐτῆς φύσιν μένειν θνη-
τὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνδυσάμενον αὐτὴν Λόγον ἀφθαρ-
τον διαμένειν. Ὡς γὰρ αὐτὸς γενόμενος ἐν τῷ ἡμῶν
σώματι τὰ ἡμῶν ἐμιμήσατο, οὕτως ἡμεῖς δεξάμενοι
αὐτόν τῆς παρ' ἐκείνου μεταλαμβάνομεν ἀθανασίας.
Μάτην τοίνυν σκανδαλλίζεσθαι προσποιῶνται, ὅτι
κερὶ τοῦ Λόγου γέγραπται· *Ἐταράχθη καὶ ἐκλαυ-
σεν.* Ἐοικασί γὰρ μηδὲ ἀνθρωπίνην ἀίσθησιν
ἔχειν, ἀγνοοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰ
τούτων ἴδια. Μᾶλλον γὰρ εἶδει θαυμάζειν, ὅτι ἐν
τοιαῦτα πασχούσῃ σαρκὶ ἦν ὁ Λόγος, καὶ οὕτε ἐκώ-
λυσε τοὺς ἐπιβουλεύοντας, οὕτε ἐξεδίκει κατὰ τῶν
ἀναιρουμένων, καίπερ δυνάμενος, ὁ ἄλλους κωλύσας
ἀποθάνειν, καὶ ἀποθιμόντας ἐγείρας ἐκ τῶν νεκρῶν,*

Jam quod pertinet ad illa verba : *Si fieri potest,
transeat a me calix* ¹, animadvertant, quomodo,
qui hæc dixit, Petrum increpauerit, *Non capis, in-
quiens, quæ Dei sunt* ². Volebat suscipere id, quod
deprecabatur, et idcirco venerat. Incepavit igitur
Petrum ut Deus, deprecatus est mortem ut homo.
Habebat enim carnem pavidam, propter quam cum
humana imbecillitate voluntatem suam conjunxit, ut
hanc item affectionem aboleret, hominemque ad
oppetendam mortem strenuum et fortem efficeret.
Attende enim rem novam et admirabilem. Quem
timide loqui putant isti Christi hostes, is ea ipsa
affectione, quam ipsi formidinem existimant, ho-
mines audentes et impavidos constituit. Nam
beati post illum apostoli et alii sancti martyres
propter has voces adeo mortem contempserunt,
ut per eam se magis ad vitam transire, quam
mortem subire existimarent. Quam absurdum igitur
est, cum Verbi ministrorum fortitudinem
admireris, Verbum ipsum timidum dicere, propter
quod illi mortem non timentur ! Ex fortissimo igitur
sanctorum martyrum proposito virtuteque
constat divinitatem minime formidasse, sed for-
midinem nostram Servatorem abstulisse. Quemad-
modum enim morte sua mortem destruxit, et hu-
manitate sua reliquas humanas affectiones, sic et
hoc qui metus dicitur, metum nostrum sustulit,
effecitque, ne homines amplius mortem extimes-
cerent. Dixit ille quidem, et fecit hæc. Nam sicut
hominis fuit dicere : *Transeat calix* ; et : *Cur de
reliquisti me?* sic Dei fuit efficere, ut sol ipse deli-
ceret, et mortui redirent in vitam. Et qui dixit, ut
homo : *Anima mea turbata est* ³, idem uti Deus
dixit : *Potentiam habeo ponendi animam meam, et
potentiam habeo iterum assumendi eam* ⁴. Turbati
enim est proprium carnis, Habere autem, quando
vult, ponendi sumendique animam potentiam,
non est amplius hominis proprium, sed ad Verbi
potentiam pertinet. Homo enim non potestate sua,
sed naturæ necessitate etiam nolens moritur. Do-
minus autem, qui immortalis est, et carnem gestat
mortalem, ut Deus potestatem habebat, ut se, cum
vellet, et a corpore separaret, et corpus iterum su-
meret. Decebat enim, ut caro mortalis et interi-
tui obnoxia non jam ex natura sua maneret mor-
talis, sed propter Verbum, quod illam assumpsit,
immortalis effecta nullum amplius interitum
sentiret. Sicut enim corpore nostro quæ nostra
sunt, imitabatur, sic nos ipsum suscipientes ab eo
sumimus immortalitatem. Itaque frustra se dicunt
offendi, cum audiunt de Verbo illa dici : *Anima
turbata est, Nevit.* Videntur enim humano sensu
carere, et naturam hominum et affectiones eorum
ignorare. Magis eos admirari oportebat, Verbum
in carne, quæ talia patitur, esse, nec insidias
struentes cohibuisse, neque interfectores ullum
esse, cum tamen posset, quippe quod alios a mor-

¹ Matth. xvi, 39. ² Matth. xvi, 23. ³ Joan. xi, 27. ⁴ ibid. x, 18.

te liberaret, et jam mortuos in vitam relaceret, sed proprium corpus pati permisit. Ob id enim, ut ante diximus, venit, ut carne pateretur, et carnem redderet immortalem, et quod sæpe jam a nobis dictum est, ut ignominia et reliquis humanis affectionibus in se translatis, homines ab illis per ipsum deletis non vexarentur amplius, sed Dei templum in perpetuum manerent.

Ex eadem serie.

Improba profecto scelestaque res, ut videtur, est homo hæreticus, et instar illius feræ, quam in fabulis suis Græci hydram appellant, quæ prioribus serpentibus excisis, serpentes alios parit, et eorum objecta cum illis pugnat, qui priores obruncaverunt. Sic hostes Dei, confutatis argumentis quibus se tanquam serpentibus defendebant, Judaicas et stultas alias quæstiones inveniunt, et, Esto, inquit, quando hæc sic interpretamini, et ratiocinationibus demonstrationibusque superatis, dicite, utrum consilio et voluntate genitus sit Filius a Patre. Hoc si quis eorum qui de religione Christiana recte sentiunt, quæreret, nihil esset suspicandum, recta enim mens, et sententia simpliciorum verborum expositionem superaret. Nunc autem cum ab hæreticis hæc quæstio proficiscatur, omnia autem hæreticorum verba suspecta sint, metuendum est, ne suam ipsorum impietatem ita disseminent. Idem enim dicit, qui quærit, consilione genitus sit Filius, ac si quæreret, utrum fuerit aliquando, cum non esset, aut utrum ex nihilo factus et creatus sit. Undenam enim, quove ex Scripturæ loco hæc promunt? nisi forte ommissa Scriptura, Valentini malitiam imitantur. Ptolemæus enim Valentinianus, Quas, inquit, quod non est genitum, lanceas habet, cogitationem et voluntatem. Et primo cogitavit, deinde voluit. Et quæ cogitavit, efficere non potuit, nisi cum voluntatis potestas facta fuit. At hæc discentes Ariani voluntatem et consilium Verbo volunt anteire. Isti igitur amuleatur doctrinam Valentini, nos autem sacras versantes Scripturas invenimus de illo dici, ipsum esse, et solum esse, et esse in Patre, et esse Patris imaginem. De solis autem rebus procreatis, quæ quondam non erant, sed factæ sunt, consilium et voluntatem præcessisse legimus, cum in centesimo tertio decimo psalmo David ita canat: *Deus noster in caelo, et in terra, omnia quæcumque voluit fecit*¹, et in psalmo centesimo decimo: *Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus*². Et rursum in psalmo centesimo tricesimo quarto: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in mari, et in omnibus abyssis*³. Quare si Verbum est opus, et res facta, et unum ex omnibus, dicatur et ipsum consilio factum. Sic enim ostendit Scriptura, res omnes esse factas. Asterius item ad hæresim confirmandam adjutor accedit, Si indignum est, inquit, opifere Deo, ut volens faciat, in omnibus pariter rebus voluntas tollatur, quæ dignitas ejus firma et

ἄλλ' ἠνέσχετο πείσχειν τὸ ὄνιον σῶμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐλήλυθεν, ὡς προσέτιπον, ἕνα σαρκὶ πάθῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαθῆς, καὶ ἀθάνατος, ἡ εὐαγγελικῆ κατασκευασθῆς, καὶ ἕνα, καθὼς πολλὰκις εἰπομεν, ὡς εἰς αὐτὸν τῆς ὕδρευς, καὶ τῶν γινόμενων φθανόντων, μηκέτι τῶν ἀνθρώπων ἀπτήται ταῦτα, ἀλλ' ἐξαφανισθῆ παντελῶς παρ' αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν δι' αἰῶνος ὡς ναὸς Θεοῦ διαμεινωσι.

Τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἄλλ', ὡς εἶποι, ποιητὸν ὁ αἰρετικὸς ἀληθῶς. Καὶ ὡσπερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐν μύθοις ὕδρα τὸ θηρίον, ἀναίρουμένων τῶν προτέρων ὕδρων, ὠδινεν ἑτέρους ὕδρας, φιλονεικουσα πρὸς τὸν ἀναίρουντα τῆ τῶν ἑτέρων προσβολῇ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ θεοστυγαί, ὡσπερ ὕδραι τὴν ψυχὴν πίπτοντες, ἐφ' οἷς προβάλλονται, ἄλλας ἐφευρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς καὶ μωρὰς ἐκζητήσεις, λέγοντες, Ἔστω ταῦτα οὕτως, ἐρμηνεύετε καὶ νικάτε τοὺς λογισμοὺς καὶ ταῖς ἀποδείξεσιν, ἀλλὰ δεῖ λέγειν βουλήσαι καὶ θελήσαι γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο δὲ εἰ μὲν τις τῶν ὀρθῶς πιστευόντων ἀπλούστερον ἔλεγει, οὐδὲν ἦν ὑποπτεῦσαι περὶ τοῦ λεγομένου, νικῶσης τῆς ὀρθοδόξου διανοίας τὴν ἀπλούστεραν τῶν βημάτων προφορὰν· ἐπειδὴ δὲ παρ' αἰρετικῶν ἐστὶν ἡ φωνή, ὑποπτα δὲ τῶν αἰρετικῶν τὰ βήματα, δεῖο μὴ τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἄλλως ἐπισπάρωσι. Ταυτὴν γὰρ σημαίνει πάλιν ὁ λέγων, Βουλήσαι γέγονεν Υἱός, καὶ ὁ λέγων Ἦν ποτε οὐκ ἦν, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός, καὶ κτίσμα ἐστὶ. Πόθεν γὰρ, ἢ ἐκ ποίας Γραφῆς τὰ τοιαῦτα πάλιν προφέρουσιν, εἰ μὴ ἄρα τὰς Γραφὰς ἀφέντες, ὑποκρίνονται τὴν Οὐαλεντινίου κακόνεον; Πτολεμαῖος γὰρ ὁ Οὐαλεντινίου ἐφη δύο ζυγῶν ἔχειν τὸν ἀγέννητον, ἔνοιαν καὶ θέλησιν· καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἶτα ἠθέλησε. Καὶ ἄπερ ἐνενόησε οὐκ ἠδύνατο παραγαεῖν, εἰ μὴ οὐ καὶ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐγένετο. Ὅθεν καὶ οἱ Ἀρειανοὶ μαθόντες, θέλημα καὶ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλουσι τοῦ Λόγου. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ Οὐαλεντινίου ζηλοῦτως, ἡμεῖς δὲ οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς θεοῖς λόγοις ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸ ἦν εὐρομεν, καὶ αὐτὸν μόνον ἠκούσαμεν ὄντα καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Ἐπὶ δὲ μένων τῶν γενητῶν, ἐπεὶ καὶ τῆ φύσει οὐκ ἦν ποτε ταῦτα, ἀλλ' ἐπιγέγονε, προηγουμένη καὶ βούλησιν καὶ θέλησιν ἀνέγνωμεν, τοῦ μὲν δεσφ. φάλλοντες· ἐν τῷ ριγ' ψαλμῷ οὕτως· Ὁ Θεός ἡμῶν ἐν τῷ σφραγῆ, καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Ἐν δὲ τῷ ρι'· Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητήματα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ἐν τῷ ρλδ'· Πάντα ἔσθ' ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ σφραγῆ, καὶ τῇ γῆ, καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσουσι. Εἰ μὲν οὖν ἔργον, καὶ ποιήματα καὶ εἰς τῶν πάντων ἐστὶ, λεγέσθω καὶ αὐτὸς βουλήσαι· γινόμενος. Οὕτω γὰρ εἶδειξεν ἡ Γραφή τὰ ποιήματα γίνεσθαι. Καὶ Ἀστέριος· δὲ ὁ συνήγορος τῆς αἰρέσεως τοῦτο συντιθέμενος οὕτω γράφει· Ἐπεὶ γὰρ ἀνάξιον τοῦ δημιουργοῦ τὸ θέλοντα ποιεῖν, ἐπὶ πάν-

¹ Psal. cxiii, 3. ² Psal. cx, 2. ³ Psal. cxxxiv, 6.

των ὁμοίω; ἀνησθήσθω τὸ θέλειν, ἵνα ἀπελευθερωσῶνται ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἁμαρτανίου. Εἰ δὲ προσήκον ἐφ' ἑαυτῶν τὸ βούλευσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ πρώτῳ γεννηματι ὑπαρχέτω. Οὐ γὰρ δὴ δυνατόν ἐστὶν ἑαυτῶν καὶ τῷ αὐτῷ Θεῷ τὸ θέλειν ἐπὶ τῶν ποιουμένων ἀρμόττειν, καὶ τὸ μὴ βούλευσθαι προσήκειν. Πλείστον ὅσον ἀσέβειαν ἐν τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ συνθεῖς ὁ σοφιστής, ὅτι τὸ ποιῆμα, καὶ τὸ γέννημα ταυτὸν ἐστὶν, καὶ εἰς ἐκ πάντων τῶν γεννημάτων ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὥστε οὐκ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐδείχθη, καὶ μῶλλον τὰ ἔργα δι' αὐτοῦ γέγονε, μὴ λαγέσθω βουλήσει, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς οὕτως γένηται, ὥστε καὶ ἐκ δι' αὐτοῦ γενόμενα συνδέσθω. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Παῦλος οὐκ ὡς κρείττερον, ὥστε ὁμοίως διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος γέγονεν, ἢ διὰ κλήσεως ἡμῶν ὡς ποτε καὶ αὐτὴ μὴ οὖσα, νῦν δὲ ἐπιγενομένη προσηγομένη ἔχει βούλησιν. Καὶ ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Παῦλος φησὶ· *Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ γέγονε*. Τὸ τε διὰ Μωσέως λαγόμενον· *Γενηθήτω φῶς*, καὶ· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ, καὶ· Πουήσωμεν ἄνθρωπον*, ἡγοῦμαι, καὶ ἐν τοῖς ἑακροσθεν εἰρηται τῆς βουλήσεως τοῦ ποιούοντος τούτου εἶναι σημαντικῶν. Τὰ μὲν γὰρ μὴ ὄντα ποτε, ἀλλ' ἐξωθεν ἐπιγεγόμενα ὁ δημιουργὸς βούλεται ποιῆσαι. Τὸν δὲ ἴδιον λόγον ἐξ αὐτοῦ φέρεται γενῶν οὐ προβουλεύεται. Ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Πατήρ τι ἕλα ἔσα βούλεται ποιεῖ καὶ δημιουργεῖ, καθὼς Ἰακώβος ὁ ἀπόστολος διδάσκων εἶπε· *Βουληθεὶς ἀπεκύρησεν ἡμῶς λόγον ἀληθείας*. Καταισχυνθέντες ὡν ἐπὶ τὸ λέγειν ποιῆμα, καὶ κτίσμα, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τοῦ Θεοῦ λόγος, ἀλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλησιν προβαλλόμενοι καὶ λείποντες; Εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκ οὐκ ἀνάγκη, καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ Θεὸς Υἱόν. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατος, καὶ πάντα πρὸς τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ ἐλακόντες; Τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἑωράκασι, τὸ δὲ μείζον καὶ ὑπερκείμενον οὐ τεθεωρήκασι. Ὅστε γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ κατὰ γνώμην, οὕτως ὑπέγκειται, καὶ προσηγορεῖται τοῦ βούλευσθαι τὸ κατὰ φύσιν. Οἰκίαν γοῦν τίς βουλόμενος κατασκευάζει, οὐκ ἐν γεννῆ κατὰ φύσιν, καὶ τὸ μὲν βουλήσει κατασκευαζόμενον ἤρξαστο γίνεσθαι, καὶ ἐξωθεν ἐστὶ τοῦ ποιούντος. Ὁ δὲ Υἱὸς ἴδιόν ἐστι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννημα, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐξωθεν αὐτοῦ. Διὸ οὐδὲ βούλεται περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ περὶ ἑαυτοῦ δοκῆ βουλεύεσθαι. Ὅσα ὄντα τοῦ κτισματος ὁ Υἱός; ὑπέγκειται τοσοῦτον καὶ τῆς βουλήσεως; τὸ κατὰ φύσιν. Καὶ εἶδει αὐτοῦ; ἀκούοντας οὐ βουλήσει λογιζέσθαι τὸ κατὰ φύσιν. Οἱ δὲ ἐπιλανθανόμενοι, ὅτι περὶ υἱοῦ Θεοῦ ἀκούουσι, τομῶσιν ἀνθρωπίνως ἀντιθέσεις λέγουσιν ἐπὶ Θεοῦ, ἀνάγκη καὶ κατὰ γνώμην, ἵνα τὸ εἶναι Υἱόν ἀληθινὸν ἀρνέσωνται τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ εἰπάτωςαν ἡμεῖς αὐτοί, τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ οἰκτίρμονα τὸν Θεόν ἐκ βουλήσεως πρόσσεσιν αὐτῷ, ἢ οὐ βουλήσει; Εἰ μὲν οὖν ἐκ βουλήσεως, σκοπεῖν δεῖ, ὅτι ἤρξαστο μὲν εἶναι ἑαυτὸς, καὶ τὸ μὴ εἶναι δὲ αὐτὸν ἀγαθὸν ἐνδεχόμενον ἐστὶ· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ προκρίεσθαι

involuntaria conservata. Quod si voluntas in Deo non est indecora, in primo etiam germine adhibeatur. Neque enim fieri potest, ut in uno eodemque Deo in rebus faciendis, et velle simul deceat et noſſe. Quam potest maximam impietatem sophista verbis suis componit. Idemque vult esse quod genitum est, et quod factum est, et unam ex rebus, quæ factæ sunt, vult esse Filium. Verum ab omnibus diversus est, quemadmodum in superioribus demonstravimus: *Et omnia per ipsum facta sunt* 1; quare nec dicatur consilio, ne ipse quoque ita factus ostendatur, ut illa, quæ per ipsum facta sunt, comisterunt. Nam Paulus quidem, qui prius non erat, postea per voluntatem Dei apostolus factus est. Et vocatio nostra, ut quæ olim et ipsa non erat, nunc autem est, Dei consilium est consecuta, et ut ipse Apostolus rursus ait: *Secundum propositum voluntatis suæ* 2. Et illud, quod a Mose scriptum est: *Fiat lux; et, Producat terra; et, Faciamus hominem* 3, arbitror, ut ante dictum est, significare facientis voluntatem. Quæ enim antea non erant, sed extrinsecus facta sunt, ea vult facere procreator Deus. In Verbo autem proprio, quod ex se natura gignit, non præcedit voluntas. In hoc enim Pater alia omnia, quæ vult, facit et creat, ut apostolus Iacobus docet, *Genuit*, inquit, *vos volens Verbo veritatis suæ* 4. Præ pudore igitur confusi, nec audentes dicere, Dei Verbum factum et creatum esse, et aliquando non fuisse, aliam rationem inventiunt, qua creatum esse dicant. Voluntatem enim præponunt, et, Nisi voluntate, inquam, genitus est, necessitate ergo et invitatus habet Filium Deus. Ecquis illi, homines scelestissimi, qui ad hæresim vestram omnia trahitis, necessitatem attulit? Quid enim voluntati contrarium sit, viderunt, quid autem ea sit majus et prius, non animadvertenter. Sicut enim opponitur voluntati id quod præter sententiam volentis est, sic id, quod natura est, voluntatem antecedit. Voluntate aliquis domum ædificat, natura filium gignit. Et quod voluntate sit, cœpit fieri, et extra facientem est. Filius autem essentiae Patris proprium est germen, et non est extra ipsum. Quamobrem de ipso non consultit sicut nec de se quidem videtur consulere. Quanto igitur re procreata Filius superior est, tanto id, quod natura est, voluntatem anteit. Isti autem, oblitæ se loqui de Filio Dei, audent humanas illas oppositiones de Deo dicere, necessitatem, et præter sententiam, ut negent esse veram Filium Dei. Nam et ipsi nobis respondeant, utrum Deo adsit ex voluntate ut sit bonus et misericors, necne. Si ex voluntate, sequitur, eum cœpisse bonum esse, atque ita fieri poterit ut ipse non sit bonus. Consulere enim et eligere licet in utramque partem, et naturæ cogitantis et ratiocinantis proprium est. Sin autem, nec absurdum hoc consequatur, non ex voluntate bonus est, audiant id, quod ipsi dixerunt, Neces-

1 Joan. 1, 3. 2 Ephes. 1, 3. 3 Gen. 1, 3, 25, 26. 4 Jac. 1, 18.

sitate et invitus est bonus. Equis autem illi necessitatem injecit? Quod si absurdissimum est, in Deo esse necessitatem dicere, et propterea confitendum est, esse naturæ bonum, multo magis et verius dicendum est, eum natura, non voluntate esse Filii Patrem. Illud præterea nobis respondeant; volo enim eos pro audacia ipsorum interrogare, quæ quidem interrogatio licet liberior sit, ad pietatem tamen spectabit. Propitius esto, Deus, Respondeant igitur, utrum Pater ipsa prius consuluerit, deinde voluerit, post autem fuerit, an priusquam consuluerit sit. Oportet enim, ut eum de Verbo talia audeant loqui, similia item de Patre audiant, ut sciant, istam ipsorum petulantiam ad Patrem quoque pervenire. Si dixerint, et ipsum Patrem ex consultatione et voluntate esse, quid erat antequam consuluit, aut quid amplius habuit posteaquam consuluit? Quod si ejusmodi interrogatio absurda est, et nequit consistere, et hæc dicere omnino nefas est, cum satis sit, id nos audire, et scire, et intelligere de Deo, nempe ipsum esse illum, qui est, nomine absurdum est etiam de Verbo Dei sic cogitare, et consilium ei ac voluntatem anteponere? Satis enim est item de Verbo illud scire, et intelligere, nempe ipsum non ex consultatione et voluntate Deum esse, sed natura proprium esse Verbum Patris. Quod quidem Verbum cum sit consilium et voluntas Patris ipsius, quomodo potest consilio et voluntate ejus gigni? nisi, ut ante dixi. Verbum gigni per seipsum aut per alterum Verbum asserant homines insani. Quod si confluxerint, et alterum illud gigni rursus per aliquod aliud Verbum necesse erit. Atque ita multiceps impiorum hæresis deprehendetur stulte in immensam deorum multitudinem incidere, dum Filium creatum et ex nihilo factum esse, novis utentes vocibus, eique consilium et voluntatem præponentes conantur ostendere. Nonne impium est, ea quæ rerum procreatarum sunt, in procuratorem transferre? Nonne detestabile et execrandum est dicere, consilium et voluntatem esse ante Verbum in Patre? Si enim voluntas in Patre præcedit, haud vera loquitur Filius, *Ego*, inquit, *in Patre*, aut etiamsi ipse quoque in Patre est, posterior tamen existimabitur, cum voluntas in qua omnia facta sunt, antecedat, et ipse post, ut vos putatis, existat. Licet enim gloria præset, tamen unmerit ex iis quæ voluntate facta sunt. At homines nefarii nolunt, Verbum et consilium vivens esse Filium, sed prudentiam et consilium et sapientiam, ut habitus quosdam, qui inesse abesseque possint, humano more Deo inherere comminiscuntur, et omnia movent, et Valentini notionem et voluntatem ideo præponunt, ut Filium a Patre dividant, eumque non proprium Patris Verbum, sed creatum esse dicant. Apostolus autem non voluntatis, sed essentialis paternæ proprium splendorem et figuram Dominum esse prædicat, *Qui cum sit*, inquit, *splendor gloriæ*,

Α εἰς ἀκότερα τὴν ῥοπήν ἔχει, καὶ λογικῆς φύσεως ἐστὶ τὸ πάθος τοῦτο· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τούτων ἀποκινεῖται οὐκ ἐκ βουλήσεως οἰκτιρίμων καὶ ἀγαθός ἐστιν, ἀκούεωσαν ἅπαν εἰρήκασιν αὐτοί· Οὐκοῦν ἀνάγκη, καὶ μὴ θέλων ἀγαθός ἐστι. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῶ; Εἰ δὲ ἄλογόν ἐστι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ἀνάγκην, καὶ διὰ τοῦτο φύσει ἀγαθός ἐστιν, εἴη ἂν πολλῶ μᾶλλον καὶ ἀληθέστερον τοῦ Υἱοῦ φύσει, καὶ οὐκ ἐκ βουλήσεως Πατρός. Εἰπάτωσαν δὲ ἡμῖν καὶ τοῦτο πάλιν. Πρὸς γὰρ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν ἐρώτησιν αὐτοῖς ἐπάγειν ἐτι βούλομαι τολμηροτέρων μὲν, βλέπουσαν δὲ ὁμοῦ εἰς εὐσέβειαν. Ἰδέσθητι, Ἀδελφοί. Ὁ Πατὴρ αὐτὸς βουλευσάμενος πρότερον, εἶτα θελήσας, οὕτως ὑπάρχει, ἢ καὶ πρὸ τοῦ βουλευσασθαι; χρεὶ γὰρ περὶ τοῦ Λόγου τοιαῦτα τολμῶντας αὐτοῦς, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀκούειν, ἵνα γινώσκιν, ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῶν προκείμεα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φθάσει. Ἐάν μὲν οὖν εἴπωσιν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ βουλήσεως, τί ἦν πρὸ τοῦ βουλευσασθαι, ἢ τί πλέον ἔσχεν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, μετὰ τὸ βουλευσασθαι; Εἰ δὲ ἀτοπος καὶ ἀσύστατος ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ οὐ θέμις ὅπως τοιαῦτα λέγειν (ἄρκει γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ Θεοῦ εἰδέναι, καὶ νοεῖν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὢν), πῶς οὐκ ἄλογον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοιαῦτα ἐνθυμῆσθαι, καὶ βούλησιν καὶ θέλησιν προβάλλεσθαι; Ἄρκει γὰρ περὶ τοῦ Λόγου εἰδέναι καὶ νοεῖν, ὅτι ἔ μὴ ἐκ βουλήσεως ὑπάρχων Θεός οὐ βουλήσει, ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει Λόγον. Πῶς οὖν βουλή καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Λόγος δύναται γίνεσθαι καὶ αὐτὸς βουλήματι καὶ θελήσει; ἔκτος εἰ μὴ, καθὰ προείπον, μανέντες πάλιν εἴπωσιν αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ γεγονέναι, ἢ δι' ἑτέρου τινός. Ἄλλὰ κἂν πλάσσωνται, πάντως κάκεινος διὰ τινος γίνεται. Καὶ λοιπὸν οὕτως ἐπιλογιστέων ἡμῶν, καὶ ἀνακρινόντων τὴν ἀλήθειαν, εὐρίσκειται τῶν ἀθέων ἢ πολυκέφαλος αἴρεσις εἰς πολυθεότητα πίπτουσα καὶ ἡμετρον μανίαν, ἐν ἣ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων θέλοντες εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐτέρως τὰ αὐτὰ σημαίνουσι, βούλησιν καὶ θέλησιν προβαλλόμενοι. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεβὲς τὰ τῶν γεννητῶν ἐπὶ τὸν Δημιουργὸν μεταφέρειν; Ἡ πῶ; οὐ βλάττονον λέγειν βούλησιν πρὸ τοῦ Λόγου εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ; Εἰ γὰρ προηγείται βούλησις ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ Υἱός·

Δ Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Ἡ εἰ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν, ἀλλὰ δεύτερον λογισθήσεται, οὕσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ἣ πάντα γέγονε, καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ὑμᾶς. Κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν εἰς τῶν ἐκ βουλήσεως γινόμενων. Ἄλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν Λόγον καὶ βουλήν ζῶσαν εἶναι τὸν Υἱὸν, περὶ δὲ τὸν Θεὸν φρόνησιν, καὶ βούλησιν, καὶ σοφίαν, ὡς ἔξιν συμβαίνουσαν, καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινῶσι, καὶ τὴν Οὐαλεντινοῦ ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι Λόγον, ἀλλὰ κτίσμα· καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν

Χριστὸν κηρύττει λέγων, Ὅτι ὡν ἀπαύγασμα τῆς Ἀ
 δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ
 δὲ, ὡς προεῖπον, οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ἡ πατρικὴ
 οὐσία, καὶ ὑπόστασις, εὐδελον ὧ; οὐδὲ τὸ ἴδιον τῆς
 πατρικῆς ὑποστάσεως; ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. Ὅποια
 γὰρ ἂν ἦ ἡ μακαρία ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον εἶναι
 καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. Καὶ αὐτῆς γοῦν ὁ Πα-
 τὴρ οὐκ εἶπεν, Οὐδὲς ἐστὶν ὁ βουλήσει μου γεγωνῶς;
 οὐδὲ ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔχον, ἀλλ' ἀπλῶς,
 Υἱός μου, καὶ μᾶλλον ἐν ᾧ ἐδόκησα, δεικνύς ἐκ
 τούτων, ὅτι Φύσει μου οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός. Ἐν αὐτῷ
 δὲ πῶν ἐμοὶ δοκοῦντων ἡ βούλησις ἀπόκειται. Ἄρ'
 οὐν ἐπεὶ φύσει, καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱός,
 ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομέ-
 νου τοῦ Πατρὸς, ἐστὶν ὁ Υἱός; Οὐ μνησθῆναι, ἀλλὰ καὶ
 θελούμενός ἐστιν ὁ Υἱός παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς
 αὐτός φησιν ὁ Πατὴρ, φιλεῖ τὴν Υἱόν, καὶ πάντα
 δείκνυσιν αὐτῷ. Ὡς γὰρ τοῦ εἶναι ἀγαθός οὐκ ἐκ
 βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως, καὶ
 ἀθέλητως ἐστὶν ἀγαθός· ὁ γὰρ ἐστὶ, τοῦτο καὶ θελη-
 τὴν αὐτῷ ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὴν Υἱόν, εἰ καὶ
 μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ
 παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ τῆς ὑποστά-
 σεως τῆς ἰδίας ἐστὶ θελητής, οὕτω καὶ ὁ Υἱός ἴδιος
 ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θε-
 λέσθω, καὶ φιλείσθω τοῖνον ὁ Υἱός παρὰ τοῦ Πα-
 τρὸς, καὶ οὕτω τὸ θέλει, καὶ τὸ μὴ ἀβουλήτον τοῦ
 Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱός τῇ θε-
 λήσει, ἢ θέλειται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτη καὶ αὐτὸς
 ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα, καὶ ἐν ἐστὶ
 θέλημα τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου
 θεωρεῖσθαι τὸν Υἱόν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα
 ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντίνον προηγου-
 μένην τὴν βούλησιν ἐπεισαγέτω. Μαλιντο γὰρ ἂν
 τις μεταξὺ τῶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν, καὶ
 θέλησιν, καὶ σκεψῆναι. Καὶ γὰρ ἕτερον ἐστὶ λέγειν
 βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ἴδιον ὄντα φύσει
 τὸν Υἱόν αὐτοῦ ἀγαπᾷ, καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ
 λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονεν, πρῶτον μὲν τὸ μὴ
 εἶναι ποτε τούτου σημαίνει· ἕπειτα δὲ καὶ τὴν ἐπ'
 ἄμφω ῥητὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται, ὥστε δύνασθαι
 τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν.
 Ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ λέγειν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι,
 ὀυσεβές ἐστὶ, καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν
 τὸ τέλειμα, εἴγε λέγοιτο, ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγα-
 θός ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' ὥσπερ ἀγαθός ἐστὶ καὶ τῇ φύσει,
 οὕτως ἐστὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικός ὁ Πατὴρ. Τὸ δὲ
 Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱόν, καὶ ὁ Λόγος θέλει τὸν
 Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ
 ἐμψύχω; γνώρισμα.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς περὶ τῶν γενομένων ἐν
 τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκείᾳ
 τῆς Ἰσσυρίας Συνοδού

Ἐπειδὴ δὲ οὕτω αὐτοὶ πρὸς τε ἑαυτούς, καὶ
 πρὸς τοὺς πρὸ ἑαυτῶν διετέθησαν, φέρε λοιπὸν
 ἡμεῖς, ἐξετάσαντες, μάθωμεν παρ' αὐτῶν, ποῖον ἀτο-
 πον θεωρήσαντες, ἢ τίνα λέξιν αἰτιώμενοι· τῶν ἐγγε-

¹ Hebr. 1, 3. ² Matth. xviii, 5. ³ Joan. iii, 35.

et figura substantiæ ejus ¹. Quod si paterna essentia
 atque substantia, ut ante diximus, non est a volun-
 tate, constat, ne id quidem, quod est paternæ sub-
 stantiæ proprium, a voluntate esse. Qualis enim est
 beata illa substantia, tale esse oportet et proprium
 ipsius germen. Quamobrem et ipse Pater non dixit :
 Hic est voluntate genitus Filius, nec quem ex be-
 neplacito Filium habui, sed simpliciter : *Filius
 meus, et in quo bene placui* ². Quibus verbis ostendit
 eum esse natura Filium, in quo voluntas eorum, quæ
 sibi probantur, sita sit. Num igitur quia natura
 Filius est, non autem ex voluntate, ideo Patri non
 est voluntarius? aut nolentis Patris est Filius? Minime
 vero, sed et volenti Patri Filius est, et Pater, ut
 ipse quidem ait, diligit Filium et omnia ostendit ei ³.
 Quemadmodum enim ut bonus sit Deus non ex vo-
 luntate cœpit, nec tamen invitus et præter volunta-
 tem est bonus: Quod enim illi est, voluntarium est,
 sicut ut Filius sit, quanquam a voluntate non est,
 non tamen contra voluntatem et sententiam ejus est.
 Ut enim propriam essentiam habet volens, sic et
 Filius, qui est ejus essentia prius, ipsi volenti,
 non autem invito est. Velit igitur ac diligit Filium
 Pater, ita tamen, ut pie ipsum velle, et non invitum
 interpreteris. Nam qua voluntate Pater Filium vult,
 eadem voluntate Filius vult, et diligit, et colit Pa-
 trem. Et una est voluntas ex Patre in Filio. Ut ex
 hac item perspicuum sit, Filium in Patre esse, et
 Patrem in Filio. Cave tamen, ne ex Valentini sen-
 tentia voluntatem putes antecedere. Insanit enim
 quisquis inter Patrem et Filium voluntatem, et consi-
 lium, et considerationem interponit. Aliud enim
 est dicere, voluntate genitus est, et aliud Pater Filium
 proprium suum natura existentem diligit, et vult
 Nam illud quidem voluntate et consilio genitum
 esse primum significat eum aliquando non existisse.
 Deinde, quemadmodum dictum est, in utramque
 partem propensionem ostendit, ut aliquis dicere
 queat, Patrem potuisse Filium etiam nolle. Quæ
 quidem impia audacia cum Filium potuisse non esse
 dicat ad Patris essentiam pervenit, et idem de Patre
 constituit, non aliter acsi dicat, Patrem potuisse non
 esse bonum. Quemadmodum ergo semper et natura
 bonus Pater, ita semper et natura Filium gignit. Quod
 autem Pater Filium velit, et Verbum velit Patrem,
 hoc non antecedens consilium aut voluntatem os-
 tendit, sed veram naturæ rationem, et essentia pro-
 prietatem similitudinemque significat.

φύσεως; γνώρισμα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα, καὶ

*Ex epistola, qua res in conciliis tum Arimini, quod est
 Italiæ oppidum, tum Seleuciæ, quod est oppidum
 Isauriæ celebratis, gestæ continentur.*

Cæterum, quando ipsi erga se mutuo et erga
 majores suos sic affecti sunt, age jam sciscitemur
 illos, ut ediscamus quam in scriptis illis absurdi-
 tatem aut quam vitiosam sententiam conspicati,

Patribus inobsequentes sunt, et adversus œcumenicam synodum decertant? Hæ voces, aiunt, « ex substantia, » et, « consubstantiale, » nobis minime placeant, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbaverunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti. Verum sic quispiam illis occurrat: Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere, non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit, sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur: si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant; nonne qui adversus synodum hæc effutiant hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitate ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensionis esse, ne idem vobis, quod tunc Pharisæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis: « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur ¹. » His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere. εαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολάς ἀμαθίας καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγοροῦν.

Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros hac de causa olynmurare: alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum, gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis enim qui credimus, « Christus est Dei virtus et Dei sapientia ², » etiamsi Judæi insaniant; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilis sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem: quamvis Ariani multoties dirumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam af-

Α γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόναισι, διαμάχονται δὲ πρὸς οἰκουμένην συνόδον; Τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρρασαν ἡμῖν. Ταῦτα γὰρ τινὰς ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύθησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαντήσῃσι δ' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει δὴτα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, εἶδει μὴ τινὰς σκανδαλιζέσθαι, μὴδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκεῖνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῇ Ἀριμῆνῃ συνελθόντες ἐπίσκοποι ὁ καὶ πλείου· πῶς οὐκ ἀντικρυς ἐλέγχει τούτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακὴ νομῶν παρεξηγουμένῶν τὰ τοιαῦτα; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις. Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταῦτα, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων! οἳ γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἴτια, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδείξει δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τούτο ποιεῖτε, καὶ λόγος ἡγεῖσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκεῖνων προφασιζομένων σκανδαλιζέσθαι ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδασκαλίαις, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκκριθῆσεται. » Τούτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἐαυτῶν

Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἶπατε, τίνες εἰσιν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλιζέσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβοῦντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ γὰρ προσθεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τούτο πάσχοντες, τί θαυμασθὲν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται; Οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη, ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστὶν. Οὐκ οὖν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμήμεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ, ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον ἐστὶν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὡσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρὸς· ἡμῖν γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστὶ « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μάλινωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλακίς διαῤῥήγνυνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφα-

¹ Matth. xv, 13. ² I Cor. i, 24.

αις, εἶπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκάσιον ἀνακρίναι· καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι τὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεός, » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γούν χειρὸν, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγῃται, διὰ τούτων σημαίνετε, ἔδε: μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ· ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεόν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, κακῶς βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτω δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν, ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ὅχρῃς ὀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν· καὶ ἂ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι λεχθέντων ἀθέων ἐστὶ τὸ τόλμημα. Ἄδ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιουργήματα εἶναι φήσατε· εἴ γε τὸ Πατήρ καὶ τὸ Θεός οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀνακλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβές καὶ ἄνερπές ἐστὶ καὶ μόνον ἐνθυμείσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούωμεν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος ἐστὶ » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἁπλὴν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάληπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἄν γὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὃ τι ποτὲ ἐστίν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατήρ, καὶ τὸ, Θεός, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν, δηλονότι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ περὶ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατήρ εἶρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός »· Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· πῶς οὐ φαίνονται καλῶς εἰρηκότες οἱ Πατέρες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, λογισάμενοι ταυτὸν εἶναι τὸ εἰπεῖν ὁρθῶς, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰπεῖν, ἐκ τῆς οὐσίας; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα πάντα, κἄν ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγῃται γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Υἱὸς εἰσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ γενήματα, ἀλλὰ ποιήματά εἰσι τὴν φύσιν. « Ἐν ἀρχῇ γούν ὁ Θεός » οὐκ ἐγέννησεν, ἀλλ' ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἶρηται. Καὶ οὐχ ὁ γεννῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρος φλόγα. » Εἰ δὲ ὁ Ἀπόστολος εἶρηκεν, « Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, » ἀλλ' οὐ τὸν Υἱὸν συναριθμῶν τοὺς πᾶσι, τοῦτό φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν Ἑλλήνων

A ferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet? Id enim primo inquirendum est: atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiat, non substantiam significatis, neque ipsum qui existit, ut est secundum substantiam intelligitis; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolum, per hæc indicatis: vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt: ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemix inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem: ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiat.

Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelestæ est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam existentis substantiam significant, sed aliud quiddam quod commentum vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sicut autem cum audimus: « Ego sum qui sum »; et, « In principio fecit Deus cælum et terram »; et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est »; et, « Hæc dicit Dominus omnipotens »; non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus »; Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus; qua, quæso, ratione Patres non recte locuti videbuntur, ubi dixerint Filium esse ex substantia Patris, rati scilicet idem esse sincera mente dicere, ex Deo, ac dicere, ex substantia? Nam creaturæ omnes, quamvis ex Deo existisse dicantur, sed non quemadmodum Filius, ex Deo sunt illæ, non enim res genitæ, sed factæ, natura sua sunt. « In principio » igitur « Deus, » non genuit, sed « fecit cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt », ut scriptum est. Nec vero dicitur, qui gignit, sed « qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis ». Quod si Apostolus dixit, « Unus Deus per quem omnia », non eo sane illud dixit, quod Filium reliquis omni-

¹ Exod. iii. 14. ² Gen. i. 1. ³ Deut. vi. 4. ⁴ Gen. xvii. 1. ⁵ Matth. iii. 17. ⁶ Gen. i. 1. ⁷ Psal. ciii. 4. ⁸ I Cor. viii. 6.

bus annumeraret : sed quoniam multi ex Græcis existimant fortuito, et ex atomorum complicatione, ac ex similaribus partibus sponte rerum naturam coaluisse, neque auctorem habere. Alii autem ab aliqua causa nec tamen per Verbum eam conditam arbitrantur. Quisque autem ex hæreticis arbitrato suo res comminiscitur et de rerum natura fabulatur. Quapropter ex necessitate Apostolus dixit, « ex Deo », ut factorem notum faceret, et omnium creationem ex ejus voluntate factam declararet. Statim ergo infert : « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia », ut ex omnibus Filium exciperet ; quæ enim Dei esse dicuntur, omnia per Filium facta sunt : nec fieri potest creatas res eandem, quam creatorem, habere generationem ; et ut doceret illud, « ex Deo », quod hic dicitur, alia ratione de opificiis, alia de Filio intelligi. Nam hic proles, ille vero, opificia sunt. Ideoque Filius est proprius substantiæ fetus, illa autem, voluntatis creaturæ.

Hæc cum ipsa synodus animadverteret, ac perspectum haberet ejusdem vocabuli diversas esse significationes ; ne quidam suspicarentur Filium Dei ex Deo dici perinde atque creaturas, clarius scripsere, Filium ex substantia Dei esse : hinc namque vere germanum Patris esse Filium indicatur. Ex eo autem quod simpliciter dicitur, « ex Deo », voluntas creatoris in creando significatur. Sed, aiunt, hæc scripta non sunt, vocesque illas, quod in Scripturis non habeantur, rejicimus. Sed hanc illi cavillationem impudentissime proferunt. Si enim verba non scripta putant rejicienda, quare Ario non obstant, qui tot sententiarum quæ in Scripturis non habentur colluviem excogitavit : quales sunt, Ex non exstantibus ; et, Non erat Filius antequam gigneretur ; et, Erat tempus quo Non erat ; et, Mutabilis est ; et, Ineffabilis et invisibilis est Pater Filio ; et, Filius non novit suam substantiam, et quaslibet alias ejus sententias, quas in ridicula et impia Thalia sua evomuit ; imo potius eas illi propugnant, quæ causa illis est ; ut cum Patribus etiam suis decerent. Aut cur, cum in Encænii, ut vocant, verbis ex Scriptura non desumptis usi Acacius et Eusebius, dixerint primogenitum creaturæ esse sine dissimilitudine imaginem substantiæ, potentiæ, consilii et gloriæ, adversus Patres jam obmurmurant, quod verborum quæ in Scriptura non exstant mentionem fecerint, et substantiæ vocem usurparint ? Par fuit enim eos aut contra se ipsos obmurmurare, aut nihil Patres criminari.

Si igitur quidam alii ex synodi verbis occasionem arripent, suspicio esset eos vel ignorantia vel religione id facere ; neque vero hic sermo habetur de Georgio Cappadoce, qui Alexandria exactus est, viro qui nec ex præterita vitæ ratione commendatur, nec ullo modo Christianus est : sed propter opportunitatem, Christiani nomen simulate

οὐ μὲν νομίζουσι κατὰ τύχην καὶ ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς, καὶ ὁμοιαμερῶς ἐκ ταυτομάτου συνεστάναι τὴν κτίσιν, καὶ μὴ ἔχειν τὸν αἴτιον· οἱ δὲ ἐξ αἰτίου μὲν αὐτὴν γεγονέναι, οὐ μὴν καὶ διὰ τοῦ Ἀδίου τῶν δὲ αἰρετικῶν ἕκαστος, ὡς ἠθέλησεν ἀνεπλάσαστο, καὶ περὶ τῆς κτίσεως μυθολογεῖ· τοῦτο χάριν ὁ Ἀπόστολος ἀναγκαιῶς συνείρηκε τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ »· ἵνα καὶ τὸν ποιητὴν γνωρίσῃ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος αὐτοῦ τῶν πάντων δημιουργίαν ἀποδείξῃ· εὐθύς γοῦν ἐπιφέρει, « Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα », ἵνα τῶν πάντων ἐξάρῃ τὸν Υἱόν· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα, πάντα ταῦτα δι' Υἱοῦ γέγονε· καὶ οὐχ οἶόν τε μίαν ἔχειν τὰ δημιουργούμενα τῷ δημιουργοῦντι τὴν γένεσιν· καὶ ἵνα τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ », λεγόμενον ᾧδε, ἄλλως ἐπὶ τῶν ποιημάτων αὐτῶ σημαίνεσθαι διδάξῃ, ἣ ὡς ἐπὶ Υἱοῦ λεγόμενον νοεῖται. Ὁ μὲν γὰρ γέννημα, τὰ δὲ ποιήματα ἔστι. Διὸ καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημα, τὰ δὲ βουλήματος δημιουργήματα.

Ταῦτα καὶ ἡ σύνοδος συνορῶσα, καὶ εἰδὼσα τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας διαφορίαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τινὰς ὑπονοεῖν κατὰ τὴν κτίσιν οὕτω λέγεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ, λευκότερον ἔγραψαν ἐκ τῆς οὐσίας τὸν Υἱόν. Ἐκ μὲν γὰρ τούτου τὸ γνήσιον ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα γνωρίζεται· ἐκ δὲ τοῦ λέγεσθαι ἀπλῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ βούλημα τῆς δημιουργίας τοῦ κτίζοντος σημαίνεται. Ἄλλ' οὐ γέγραπται ταῦτα, φασιν, καὶ ὡς ἀγράφων τὰς φωνὰς ἐκβάλλομεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν πρόφασίς ἐστιν αὐτοῖς ἀνασχυντός. Εἰ γὰρ ἐκδηλῆτα νομίζουσι τὰ μὴ γεγραμμένα, διὰ τί τῶν περὶ Ἄρειον ἐξ ἀγράφων ἐπινοησάντων τοσοῦτον ῥηματίων συρφετόν, τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, καὶ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ, Τρεπτός ἐστι· καὶ, Ἀβήρητος καὶ ἀόρατος, ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· καὶ, Ὁ Υἱὸς οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· καὶ ὅσα ἐν τῇ γελῶσι καὶ ἀσεβεῖ θαλάτῃ ἑαυτοῦ φρονῶν ἐξήμμεν Ἄρειος οὐκ ἀντιρῆκασιν, ἀλλὰ καὶ μάλλον ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωνίζονται, καὶ διὰ ταῦτα πρὸς τοὺς Πατέρας ἑαυτῶν διαμάχονται. Ἦ πῶς ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις, ἀγράφοις χρησάμενοι λέξεσιν οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐσεβίον, καὶ εἰπόντες οὐσίας τε καὶ δυνάμειος, καὶ βουλῆς, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως, γογγύζουσι κατὰ τῶν Πατέρων, ὡς ἀγράφων αὐτῶν μνημονευσάντων λέξεων, καὶ οὐσίας μνημονευσάντων ; Ἐδει γὰρ αὐτοῦς ἢ καθ' ἑαυτῶν γογγύζειν, ἢ μηδὲν τοῦ Πατρός αἰτιᾶσθαι.

Εἰ μὲν οὖν ἄλλοι τινὲς ἐπρόφασίζοντο τὰς τῆς συνόδου λέξεις, ἠδύνατό πως ἢ ἀγνοίας ἢ εὐλαβείας ὑπόνοιαν ἔχειν· καὶ περὶ μὲν Γεωργίου τοῦ Καππαδόκου τοῦ ἐκδηθέντος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας λόγος οὐδεὶς· ἀνθρώπου μὴτε ἐκ προάγοντος βίου τὴν μαρτυρίαν ἔχοντος, μὴτε ὄλω· Χριστιανῶ τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνον ὑποκριναμένου διὰ τὴν κτι-

¹ I Cor. viii, 6. ² ibid.

ρόν ἐδὸν ὄνομα, καὶ πορισμὸν ἡγησαμένου τὴν εὐσέβειαν· διὸ οὐδὲ μέμφαιτο ἂν τις αὐτὸν εἰκότως, παίοντα περὶ τὴν πίστιν, ἄνθρωπον μῆτε εἰδὸτα περὶ ὧν λέγει, μῆτε περὶ ὧν διαβεβαίεται, ἀλλὰ πᾶσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς κέπρον ἐπακολουθῶντα· Ἀκάκιος δὲ καὶ Εὐδόξιος, καὶ Πατρόφιλος, ταῦτα λέγοντες, πῶς οὐκ ἄξιον πάσης εἶσι καταγνώσεως; Γράφοντες γὰρ ἄγραφα καὶ αὐτοὶ, καὶ ἀποδεξάμενοι πολλαχὺς ὡς καλὸν τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα, μάλιστα καὶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, αἰτιῶνται νῦν τοὺς πρὸ αὐτῶν, ὡς τοιαύταις χρησαμένους λέξεσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰπόντες αὐτοὶ θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ λόγον ζῶντα, τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν Υἱόν, κατηγοροῦσι τῶν ἐν Νικαίᾳ εἰπόντων, ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ ὁμοούσιον τὸν γεννηθέντα τῷ γεγεννηκότι. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς ἰδίοις πατρᾷσι διαμάχονται, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐναντιούμενοι, τοῖς ἑαυτῶν πρᾶσκόπουσιν; Ἐκθέμενοι γὰρ ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἶναι τὸν Υἱόν, ὁμόσαντές τε οὕτω φρονεῖν, καὶ ἀναθεματίσαντες τοὺς ἄλλως φρονοῦντας, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ γράψαντες· Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεισαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν (ἐν αὐτοῖς δὲ ἐγράφη τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα), ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τούτων, μετ' ὀλίγον ἐν τῇ αὐτῇ Ἰσαυρίᾳ τάναντία ἔγραψαν, λέγοντες· Τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐκβάλλομεν, ὡς ἄλλοτριον τῶν Γραφῶν· καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα περιαιρούμεν, ὡς μὴ κείμενον ἐν ταῖς Γραφαῖς.

Τίς οὖν ἐστὶ τοὺς τοιοῦτους Χριστιανούς ἡγήσεται; Ἡ ποία πίστις παρὰ τούτοις, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιρὸν ἀλλάσσεται καὶ μεταβάλλεται; Ἐγὰρ, ὦ Ἀκάκιε καὶ Εὐδόξιε, οὐ φεύγετε τὴν ἐκτεθεισαν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις πίστιν, ἐν αὐτῇ δὲ γέγραπται, Οὐσία; ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὁ Υἱός· πῶς ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ γράφετε, Ἐκβάλλομεν τὸ ὁμοούσιον; Εἰ γὰρ οὐκ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς ἀπαράλλακτος τῆς οὐσίας εἰκὼν ἐστὶν; Εἰ δὲ μετέγνωτε, γράψαντες τὸ, τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτος εἰκὼν· πῶς ἀναθεματίζετε τοὺς ἀνόμοιον εἶναι λέγοντας τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐκ ὁμοῖος κατ' οὐσίαν, πάντως ἀνόμοιος ἐστὶ. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐκ ἂν εἴη εἰκὼν. Εἰ δὲ οὕτω καθ' ὁμᾶς ἐστὶν, οὐκ ἄρα ὁ τὸν Υἱὸν ἐωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα, πλείστης ὄσης οὐσης διαφορᾶς· μᾶλλον δὲ τὸ ὄλον ὄντος τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἀνομοίου. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐκ οἶόν τε ὁμοιον λέγεσθαι. Ποία τοίνυν μηχανῇ τὸ ἀνόμοιον ὁμοιον λέγετε, καὶ τὸ ὁμοιον ἀνόμοιον φρονεῖτε, καὶ ὑποκρίνεσθε λέγοντες εἰκόνα εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐκ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, λείπει τι τῆς εἰκόνι, καὶ οὐκ ἐστὶ πλήρης εἰκὼν, οὐδὲ τέλειον ἀπαύγασμα. Πῶς οὖν ἀναγινώσκετε τὸ, « Ἐν αὐτῷ κατέκει πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς » καὶ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβο-

A sumpsit, et pietatem quæstus loco habuit. Quapropter nemo eum jure arguerit, quod circa fidem labatur, hominem, qui neque novit quæ dicit, nec de quibus affirmat, sed omnes, uti scriptum est ¹, veluti larus insequitur. Cum autem Acacius, Eudoxius et Patrophilus hæc dicant, quomodo non omnidamnatione digni sunt? Nam, cum ipsi quoque ea scripserint quæ in Scripturis non habentur, et sæpe substantiæ nomen ut sanum, maxime propter Eusebii epistolam, receperint, majores suos nunc criminantur, quod hujusmodi sint usi verbis. Imo cum ipsi quoque dixerint Filium esse Deum ex Deo, ac Verbum vivens, substantiæ Patris imaginem per omnia similem, jam Nicænos Patres criminantur, quod dixerint, ex substantia, ac consubstantialem esse genitori genitum. Quid mirum autem si cum majoribus, et cum patribus suis pugnant, ubi ipsi secum concertant in seque ipsos impingunt? Cum enim Antiochiæ in Encæniis, ut vocant, declarassent Filium esse substantiæ Patris sine ulla dissimilitudine imaginem, jurassentque se ita sentire, ac eos qui aliter sentirent anathemate damnassent, imo in Isauria scripsissent: Non refugimus authenticam fidem in Encæniis Antiochiæ editam (illic autem substantiæ nomen scriptum est), veluti eorum immemores, paulo post in ipsa Isauria iis adversantia conscribere, scilicet, ὁμοούσιον et ὁμοιοούσιον, hoc est, consubstantiale et substantia simile, utpote a Scripturis aliena, rejicimus, et substantiæ nomen de medio tollimus, quippe cum in Scripturis non reperiat

C Quis igitur viros hujusmodi ulterius Christianos existimabit? Aut quæ fides, apud quos nec verba, nec scripta firma sunt, sed omnia pro temporis ratione mutantur et invertuntur? Si enim, o Acaci et Eudoxi, non refugitis expositam in Encæniis fidem, in eaque scriptum est, Filium esse substantiæ Patris sine discrepantia imaginem, cur in Isauria scribitis, rejicimus ὁμοούσιον? Si namque Filius secundum substantiam Patri similis non est, qui substantiæ imago erit sine discrepantia? Quod si vos poenituit scripsisse, eum esse sine discrepantia substantiæ imaginem, cur anathemate damnatis eos qui dicunt Filium esse Patri dissimilem? Si enim similis non est secundum substantiam, plane dissimilis est. Quod autem dissimile est, nunquam imago fuerit. Sin, uti vos dicitis, ita se res habet, verum ergo non est qui vidit Filium, Patrem vidisse, cum multa inter utrumque sit discrepantia, imo potius hic sit illi omnino dissimilis. Quod autem dissimile est, simile nunquam dicatur. Quo pacto igitur dissimile dicitis simile, et simile dissimile existimatis, ac simulatione usi dicitis, Filium esse Patris imaginem? Si enim Filius non est secundum substantiam Patris similis, aliquid sane imagini deficit, neque est plena imago, non perfectus splendor. Cur itaque hoc legitis: « In ipso in-

¹ Prov. vii, 22.

habitat omnis plenitudo divinitatis corporali-
ter ¹, » et, « ex plenitudine ejus nos omnes acce-
pimus ²? » Cur Arianum Aetium ut hæreticum
ejicitis, licet ea ipsa quæ ille loquamini? Tibi enim,
Acaci, amicus est, Eudoxioque hujus magister im-
pietatis fuit, in cujus gratiam eum Leontius episco-
pus diaconum ordinavit; ut, quasi ovis vestimento
diaconatus nomine usus, blasphemix verba libere
posset evomere.

Quid igitur vobis suasit, ut vobis ipsis adver-
semi, tantumque dedecoris referatis? Certe nihil
rationi consentaneum vobis dicendum suppetit:
hocque solum intelligendum relinquitur, vos nulla
non simulatione, nullo non commento uti propter
Constantii patrocinium, lucrumque quod hinc vobis
evenit. Atque in promptu vobis est Patres incusare;
temereque objicitis, non haberi ea verba in Scri-
pturis sacris: et ut scriptum est, « crura divari-
castis omni transeunti ³; » ita ut toties sententiam
commutetis, quoties velint ii qui vos mercede et
præmio conducunt. Quanquam nihil interest, si
quis non scriptas voces proferat, dum piam servet
sententiam. Hæreticus autem vir, licet verbis e
Scriptura depromptis utatur, nihilo tamen minus,
suspectus ac mente corruptus cum sit, a Spiritu
sancto audiet: « Quare tu enarras justitias meas, et
assumis testamentum meum per os tuum ⁴? » Quare
diabolo licet ex Scripturis loquenti os a Salva-
tore obturatum est. Beatus autem Paulus, quamvis
ex profanis loquatur: « Cretenses semper menda-
ces ⁵; » et: « Ipsius enim genus sumus ⁶; » et:
« Corruptunt mores bonos colloquia prava ⁷; »
attamen sanctus cum sit, piam retinet sententiam:
et cum Christi mentem habeat, gentibus magister
est fidei et veritatis, et cum pietate semper loquitur.
Equidnam fide dignum inest Arianicis voculis,
quibus eruca et locusta Salvatori antepositur,
Ipsique hæc convicia dicuntur: Aliquando non eras,
et creatus es, alienusque es a Deo secundum sub-
stantiam: nullamque demum non proferunt blasphe-
miam? Propalam certe faciunt, se nulla alia de causa
cum magna synodo pugnare, quam quod Arianam
damnaverit hæresim. Ea etiam illis causa est con-
substantialis vocem criminandi de qua ipsi prave
sentiant. Si namque recte crederent, Patrem vere
Patrem confiterentur: Filium vero genuinum Fili-
um, et natura verum crederent Verbum, et Sapientiam
Patris. Quod autem dicitur ex Deo Filium
esse, si non ut de creaturis dicitur, ita de illo affir-
marent; sed illum substantiæ Patris propriam esse
prolem intelligerent, quemadmodum splendor a luce
ortum habet, nequaquam singuli eorum Patres in-
cusassent, ac potius fidenter dixissent bene syno-
dum scripsisse, et eam esse rectam de Domino
nostro Jesu Christo fidem.

μην; » Πῶς τὸν Ἀρειανὸν Ἀέτιον ὡς ἀρειτικὸν ἐκ-
θάλλετε, καίτοι τὰ αὐτὰ ἐκεῖνω λέγοντες; Καὶ γὰρ
σοῦ μὲν, ὦ Ἀκάκιε, ἑταῖρός ἐστιν, Εὐδοξίου δὲ
διδάσκαλος εἰς τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν γέγονεν, ἥς
ἐνεκα καὶ Λεόντιος αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος διάκονον κα-
τέστησεν· ἴνα, ὡς ἐνδύματι προβάτου τῷ ὀνόματι
τῆς διακονίας χρώμενος, ἐπ' ἀδείας ἐξεμῆν δύνῃται
τὰ τῆς βλασφημίας ῥήματα.

Τί οὖν ὑμᾶς ἄρα τοιοῦτον ἐπεισεν, ὥστε καὶ
ἑαυτοῖς εἰς τὸ ἐναντίον περιπεσεῖν, καὶ τοσαύτην αἰ-
σχύνην ἀπενέγκασθαι; ἀλλ' οὐδὲν εὐλογον ἀνεῖποιτε·
τοῦτο δὲ μόνον περιλείπεται νοεῖν, ὅτι πάντα νῦν
ὑποκρίνεσθε, καὶ πάντα προσποιούμενοι πλάττετε
διὰ τὴν παρὰ Κωνσταντίου προστασίαν, καὶ τὸ
B παρὰ τοῦ τοιοῦτου κέρδος. Καὶ κατηγορεῖτε μὲν εὐ-
χερῶς τῶν Πατέρων, προφασίζεσθε δὲ ἀπλῶς τὰς λέ-
ξεις, ὡς ἀγράφους· καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, « δι-
εστεινάτε τὰ σκέλη παντὶ παρόδῳ· » ὥστε τοσαυτάκις
ὑμᾶς μεταβάλλεσθαι, δόακις ἂν ὑμᾶς οἱ μισθούμενοι
καὶ χορηγοῦντες ὑμῖν βούλονται. Καίτοι κἂν
ἀγράφους τις λαλῇ λέξεις, οὐδὲν διαφέρει, ἕως εὐσεβῆ
τὴν διάνοιαν ἔχει. Ὁ δὲ αἰρετικὸς ἀνήρ, κἂν τὰς ἀπὸ
τῶν Γραφῶν χρήσῃται λέξεις, οὐδὲν ἤττον ὑποπτος
ᾧ, καὶ τὸν νοῦν διεφθαρμένον, ἀκούσεται παρὰ τοῦ
Πνεύματος· « Ἴνα τί σὺ διεγῆ τὰ δικαιώματά
μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόμα-
τός σου; » Οὕτως ὁ μὲν διάβολος, καίτοι λαλῶν ἀπὸ
τῶν Γραφῶν, πεφίμωται παρὰ τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ
μακάριος Παῦλος, κἂν ἐκ τῶν ἐξωθεν λαλῇ· « Κη-
ρτες ἀεὶ ψεύσεται· » καὶ, « Τοῦ γὰρ καὶ γένος
C ἐσμέν· » καὶ, « Φθειρουνσιν ἡθῆ χρηστὰ ὀμιλίαι κα-
καί· » ἀλλ' ὅμως, ἅγιος ᾧν, ἔχει τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ·
καὶ τοῦ Χριστοῦ νοῦν ἔχον, διδάσκαλος ἐστὶν ἐθνῶν
ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἂ λαλεῖ, μετ' εὐσεβείας
φθέγγεται. Ποῖα τόνουν ἐν τοῖς Ἀρειανοῖς ῥήμα-
τίοις κἂν πιθανότης ἐστίν, ἐν οἷς προτιμᾶται τοῦ
Σωτῆρος; ἡ κάμπη καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ λοιδορεῖται παρ'
αὐτῶν· Οὐκ ἦς ποτε, καὶ ἐκτίσθης, ξένος τε κατ'
οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τυγχάνεις· καὶ ὄλωσ' οὐδὲν δυσφη-
μίας ἐν αὐτοῖς παραλείπεται. Φανεροὺς οὖν ἐκουσίως
πᾶσι καθιστῶσιν, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον μάχονται πρὸς
τὴν σύνοδον ἐκεῖνην τὴν μεγάλην, ἢ ὅτι τὴν Ἀρειαν-
ὴν αἵρεσιν κατέκρινε. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν τοῦ
δομοουστίου λέξιν διαβάλλουσι, κακῶς αὐτοὶ φρονούν-
D τε; καὶ περὶ αὐτῆς. Εἰ γὰρ ἐπίστευον ὀρθῶς, καὶ τὸν
μὲν Πατέρα Πατέρα ἀληθῶς ὠμολόγουν, τὸν δὲ Υἱὸν
γνήσιον Υἱὸν καὶ φύσει ἀληθινὸν Λόγον, καὶ Σοφίαν
ἐπίστευον εἶναι τοῦ Πατρὸς· τὸ τε ἐκ τοῦ Θεοῦ λέ-
γειν τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ, ὡσπερ λέγεται περὶ τῶν κτι-
σμάτων, οὕτως ἔλεγον καὶ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς οὐ-
σίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτὸν ἐνόουν εἶναι γέννημα,
ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ φωτός· οὐκ ἂν ἕκαστος
αὐτῶν κατηγορεῖ τῶν Πατέρων· ἀλλ' ἐθάβρουν, ὅτι
καλῶς ἔγραψεν ἡ σύνοδος· καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ὀρθὴ
περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστις.

¹ Coloss. 11, 9. ² Joan. 1, 16. ³ Ezech. xvi, 25. ⁴ Psal. xlix, 16. ⁵ Tit. 1, 12. ⁶ Act. xvii, 28.
⁷ 1 Cor. xv, 33.

'Αλλ' ἀσαφής, φασίν, ἐστὶν ἡμῖν τῶν τοιούτων λέξεων ἡ διάνοια. Καὶ τοῦτο γὰρ προεφασίσαντο, λέγοντες, ὅτι, μὴ δυνάμενοι καταλαθεῖν τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, ἐκβάλλομεν ταύτας τὰς λέξεις. Τοῦτο δὲ εἰ ἀληθῶς ἔλεγον, οὐκ ἔδει λέγειν αὐτοὺς, Ἐκβάλλομεν ταύτας· ἀλλ' ἠξίουσαν μαθεῖν παρὰ τῶν ἐπισταμένων, ἐπεὶ ὀφείλουσι γε, καὶ ἄπερ ἂν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς μὴ νοήσωσιν ἐκβάλλειν, καὶ κατηγορεῖν τοὺς γράψαντας αὐτά. Ἄλλὰ τοῦτο μᾶλλον αἰρετικῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὸ πῶληγμα. Ἄ γὰρ ἀγνοοῦμεν ἐν τοῖς λόγοις, οὐκ ἐκβάλλομεν, ἀλλὰ ζητοῦμεν οὐδ' ἀπεκάλυψεν ὁ Κύριος, καὶ παρ' αὐτῶν μαθάνειν ἀξιῶμεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὕτω προεφασίζονται τὴν ἀσάφειαν τῶν τοιούτων λέξεων, ὁμολογεῖτωσαν γοῦν τὰ εὐθὺς ἐπιφερόμενα, καὶ ἀναθεματικέτωσαν τοὺς φρονοῦντας, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, καὶ ὅτι κτίσμα καὶ ποίημά ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· καὶ, Τρεπτὸς ἐστὶ τῆ φύσει· καὶ, Ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως· καὶ ὅπως ἀναθεματικέτωσαν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τὴν ἐφευρούσαν τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν. Καὶ λοιπὸν μὴ λεγέτωσαν, Ἐκβάλλομεν τὰς λέξεις, ἀλλ' ὅτι οὕτω νοοῦμεν αὐτάς· ἵνα οὕτω πιθανὴν τινα πρόφασιν ἔχωσι τοῦ παρατεῖσθαι ταύτας. Εὖ δὲ οἶδα καὶ πέπεισμαι, καὶ αὐτοὶ δὲ τοῦτο γινώσκουσιν, ὅτι ταῦτα ἐὰν ὁμολογήσωσι, καὶ ἀναθεματίσωσι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐκ ἀρνήσονται κάκεινας τὰς τῆς συνόδου λέξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ἐκ τῆς οὐσίας γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, εὐθὺς ἐπήγαγον· τοὺς δὲ λέγοντας τὰ προσηρημένα, ἄπερ ἐστὶ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, ἀναθεματίζομεν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Πρὸς δὲ τοὺς ἀποδεχομένους τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῶν ἐν Νικαίᾳ γραφέντων, περὶ δὲ μόνον τὸ ὁμοούσιον ἀμφιβάλλοντας, χρῆ μὴ ὡς πρὸς ἐχθροὺς διακεῖσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐχ ὡς πρὸς Ἀρειομανίτας, οὐδ' ὡς μαχομένους πρὸς τοὺς Πατέρας ἐνιστάμεθα, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφούς διαλεγόμεθα, τὴν αὐτὴν μὲν ἡμῖν διάνοιαν ἔχοντας, περὶ δὲ τὸ ὄνομα μόνον διαστάζοντας. Καὶ γὰρ ὁμολογοῦντες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ μὴ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν, κτίσμα τε μὴ εἶναι, μηδὲ ποίημα αὐτόν, ἀλλὰ γνήσιον καὶ φύσει γέννημα ἀδίως τε αὐτόν συνεῖναι τῷ Πατρὶ Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν, οὐ μακρὰν εἶσιν ἀποδέξασθαι καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ Βασίλειος ὁ ἀπὸ Ἀγκύρας, γράψας περὶ πίστεως. Τὸ μὲν γὰρ ὅμοιον μόνον λέγειν κατ' οὐσίαν οὐ πάντως σημαίνει καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, ἐξ οὗ μᾶλλον, ὡς καὶ αὐτοὶ εἰρήχασιν, σημαίνεται τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ γὰρ κασσίτερος ὁμοίως ἐστὶ μόνον τῷ ἀργύρῳ, καὶ λύκος τῷ κυνὶ, καὶ χαλκὸς χρυσίζων τῷ ἀληθινῷ χρυσῷ, οὕτε δὲ κασσίτερος ἐκ τοῦ ἀργύρου τυγχάνει, οὕτε λύκος ὡς υἱὸς τοῦ κυνὸς ἂν νομισθεῖται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοουσίου αὐτὸν εἰρήχασιν, τί ἕτερον σημαίνουσιν ἐκ τούτων ἢ τὸ ὁμοούσιον; Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ λέγων μόνον ὁμοούσιον οὐ πάντως καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας γνωρίζεται, οὕτως ὁ λέγων ὁμοούσιον ἀμφοτέρων, τοῦ τε ὁμοουσίου καὶ τοῦ ἐκ τῆς οὐ-

Sed, aiunt, obscura nobis est horum verborum sententia. Ea enim fuit inutilis hominum excusatio : cum non possimus verborum interpretationem assequi, illa rejicimus. At si sincero loquerentur animo, non dictum oportuit, illa rejicimus ; sed sciscitaturi erant ut a peritis ediscerent : alioqui rejiciant quidquid in Scripturis divinis non intelligunt, eosque qui illa scripsere criminantur. Sed hæreticorum potius quam nostrum Christianorum fuerit audacia ejusmodi. Quæ enim in sacris eloquiis non intelligimus, non ideo rejicimus, sed ab iis quærimus, ab iis ediscere postulamus, quibus Dominus revelavit. Verum, quia eam verborum obscuritatem prætexunt, fateantur ergo quæ statim inferuntur, et anathemate damnent eos qui sentiunt, ex non exstantibus esse Filium, et non fuisse antequam gigneretur, et creaturam opificiumque esse Dei Verbum : natura mutabile esse, et ex alia substantia ; demumque Arianam damnent hæresim quæ hujusmodi impietatem excogitavit. Ne dicant deinceps, Ea verba rejicimus ; sed, Nondum illa intelligimus ; ut sic verisimilem ea recusandi causam afferant. Probe scio autem ac exploratum habeo, quod ipsi quoque non ignorant, eos si iste confiteantur et Arianam hæresin anathemate damnent, synodi verba non negaturos. Idcirco enim Patres cum dixissent ex substantia Patris genitum Filium esse Patri consubstantialiam, statim intulerunt : Eos autem qui prædicta illa Arianæ hæreses verba dicunt, anathemate damnamus ; ut ostend-

Ex eadem.

Viros autem qui alia quidem omnia Nicææ scripta recipiunt, de solo autem consubstantialis vocabulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est. Neque enim velut Ariomanitas, aut Patrum adversarios, homines aggredimur ; sed disputamus veluti fratres cum fratribus, qui eadem qua nos sunt sententia, solo nomine in controversiam adducto. Cum enim confiteantur ex substantia Patris et non ex alia substantia esse Filium, nec creaturam vel opificium illum esse : sed genuinam naturalemque prolem, et ab æterno una cum Patre Verbum et Sapientiam existere, non longe basunt a recipienda consubstantialis voce. Talis est Basilius Ancyræ qui de fide scripsit. Nam, si similiis tantum dicatur secundum substantiam, id non idem prorsus significat atque illud : ex substantia ; quæ verbo magis, ut ipsi dixerunt, Patris germanum Filium ipsum esse significatur. Nam stannum est argento simile, canis lupi, aurichalcum vero auro, nec tamen stannum ex argento est, nec lupus canis filius haberi potest. Quandoquidem autem et ex substantia, et substantiæ similem eum esse dixerunt, quid aliud his significant quam eum esse consubstantialiam ? Etenim, sicut qui dicit tantum, substantiæ similem, non prorsus indicat eum ex substantia esse ; sic qui dicit, consubstantialiam, utriusque dicti sententiam complectitur, et, substantiæ similis, et, ex

substantia. Iterumque illos aggressi qui dicunt Ver- A
num esse creaturam, et negant genitum esse Fi-
lium, ex humanis exemplis filii ac patris sua ad-
versum illos argumenta mutuati sunt, hac tamen
exceptione, quod Deus non sit ut homo, neque hu-
mani partus similis sit Filii generatio, sed
talis sit qualis Deo convenit, et a nobis intelligi de-
bet. Nam et Patrem fontem sapientiæ dixere atque
vitæ, Filium vero splendorem æternæ lucis, ipsum-
que esse fontis partum, qui ait : « Ego sum vita ¹, »
et, « Ego Sapientia habito in consilio ². » Porro lu-
cis splendorem, fontis partum, Patris Filium, quo-
modo apte nominaveris, nisi, consubstantialem ?
Ergone, cum hominum proles ejusdem sit substan-
tiæ, cavere oportet, ne is qui Filius dicitur, con-
substantialis et ipse nominetur, ut hominum pro-
les : absit ! nequaquam se ita res habet. Sed hoc
facile solvitur ; Filius quippe Verbum et Sapientia
est Patris, quibus Patris generationem impassibilem
et indivisam esse significatur. Nam ne homi-
num quidem verbum pars eorum est, neque cum
quadam passione ab illis procedit ; nedum Dei Ver-
bum, quod Filium esse suum Pater declaravit. Ne
autem quispiam audiens duntaxat, Verbum, existi-
met ejusmodi illud esse quale est humanum, nempe
sine substantia ; sed quem audit, Filium, agnoscat
esse Verbum vivens, et Sapientiam substantia
præditam.

Deinde, quemadmodum ubi eum prolem dici- C
mus, hoc non humano more intelligimus ; et cum
Patrem esse Deum agnoscimus, non corporalia de
illo cogitamus : sed dum illa audimus exempla hu-
jusmodique verba, ea tamen congruenti modo de
Deo intelligimus, non enim Deus ut homo ; sic cum
consubstantialem audimus, omnem sensum trans-
cendere debemus, et juxta Proverbium ³, spiritua-
liter intelligere quæ apponuntur nobis ; ut cognos-
camus, non voluntate, sed revera eum Filium ex
Fatre germanum esse, quasi ex fonte vitam, et ex
luce splendorem. Alioqui cur illas voces, proles,
filius, non corporaliter, consubstantiale autem
quasi de corporibus, intelligimus : cum potissimum
non de alio atque alio hæc dicantur, sed de quo,
proles, de eodem, consubstantiale, dictum sit ?
Parque est eandem sententiam utriusque dicti
circa Salvatorem retinere, neque vocem illam, pro-
les, recte ; illam autem, consubstantialis, aliter in-
terpretari ; consequens enim est vos, cum ea mente
dicitis Filium Patris Verbum et Sapientiam esse,
diversam de his habere sententiam, et alio modo
Verbum, alio Sapientiam intelligere. At sicut absur-
dum illud est : namque Filius est Verbum et Sa-
pientia Patris, unusque est ex Patre fetus, et ejus
substantiæ proprius ; ita una eademque significatio
est proles et consubstantialis : et qui censet Filium
esse fetum, is recte sentit eum esse consubstan-
tialem.

¹ Joan. xiv, 6. ² Prov. viii, 12. ³ Prov. xiii, 1.

σίας, σημαίνει τὴν διάνοιαν. Καὶ αὐτοὶ γοῦν
ἐνιστάμενοι πάλιν πρὸς τοὺς κτίσμα λέγοντας εἶναι
τὸν Λόγον, καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν γνήσιον Υἱὸν εἶναι,
ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων υἱοῦ καὶ πατρὸς
εἰλήφασιν τὰς κατ' αὐτῶν ἀποδείξεις, ἐξαιρουμένου
τούτου, ὅτι μὴ ὡς ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ Θεός, μηδὲ
ὡς ἀνθρωπίνῃ γονῇ, οὕτως ἐστὶν ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις,
ἀλλ' ὡς ἡ Θεῶν πρέπουσα, καὶ ἡμᾶς ἀρμύζουσα νοεῖν.
Καὶ γὰρ καὶ πηγὴν εἰρήκασιν τὸν Πατέρα τῆς σοφίας
καὶ τῆς ζωῆς, τὸν δὲ Υἱὸν ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου,
καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γέννημα λέγοντα·
« Ἐγὼ εἶμι ἡ ζωὴ, » καὶ, « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατε-
εσχῆνωσα βουλήν. » Τὸ δὲ ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα,
καὶ ἐκ πηγῆς γέννημα, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱὸν, πῶς ἂν
τις ἀρμοζόντως ὀνομάσειεν ἡ ὁμοούσιον ; Ἄρ' οὖν
μὴ, ἐπειδὴ τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννήματα ὁμοουσία
B ἐστίν, εὐλαβεῖσθαι δεῖ μὴ καὶ ὁ Υἱὸς, λεγόμενος ὁμο-
ούσιος, νομισθεῖται καὶ αὐτὸς ὡς ἀνθρώπινον γέννημα ;
μὴ γένοιτο ! οὐκ ἔστιν οὕτως. Ἀλλὰ καὶ ταχέϊαν ἔχει
τὴν λύσιν τοῦτο· Λόγος γὰρ ἐστὶ καὶ Σοφία τοῦ Πα-
τρὸς ὁ Υἱὸς· ἐξ ὧν τὸ ἀπαθὲς καὶ τὸ ἀμέριστον τῆς
ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως γνωρίζεται. Λόγος γὰρ οὐδὲ
ὁ τῶν ἀνθρώπων μέρος ἐστίν, οὐδὲ κατὰ πάθος
ἐξ αὐτῶν προέρχεται, μήτι γε ὁ τοῦ Θεοῦ, ὃν Υἱὸν
εἶναι ἑαυτοῦ ὁ Πατὴρ ἐδήλωσεν· ἵνα μὴ πάλιν τις,
ἀκούων μόνον, Λόγον, νομίσῃ τοιοῦτον εἶναι, οἷός
ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων, ἀνυπόστατος· ἀλλ' ἀκούων,
ὅτι Υἱὸς ἐστὶ, γινώσκῃ τοῦτον εἶναι ζῶντα Λόγον,
καὶ ἐνούσιον Σοφίαν.

Ἐπειτα, ὡς περὶ τὸ γέννημα λέγοντες, οὐκ ἂν
θρωπίνως νοοῦμεν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδότες, οὐ
σωματικὴν τινα περὶ αὐτοῦ λαμβάνομεν ἔνοιαν·
ἀλλὰ τὰ μὲν παραδείγματα καὶ τὰς τοιαύτας λέξεις
ἀκούομεν, ἀρμοζόντως δὲ περὶ Θεοῦ νοοῦμεν· οὐ γὰρ
ὡς ἀνθρωπὸς ὁ Θεός· οὕτως ἄρα καὶ τὸ ὁμοούσιον
ἀκούοντες, ὑπερβαίνειν ὀφειλομένον πᾶσαν αἴσθησιν,
καὶ κατὰ τὴν Παροιμίαν, νοητῶς νοεῖν τὰ παρα-
τιθέμενα ἡμῖν· ὥστε μέντοι γινώσκωμεν, ὅτι μὴ θελή-
σει, ἀλλὰ ἀληθῶς Υἱὸς ἐστὶν ἐκ Πατρὸς γνήσιος, ὡς
ἐκ πηγῆς ζωῆς, καὶ φωτὸς ἀπαύγασμα. Ἡ δὲ τί τὸ
μὲν, γέννημα, καὶ τὸ, Υἱὸς, οὐ σωματικῶς, τὸ δὲ ὁμο-
ούσιον, ὡς ἐπὶ σωματίων διανοοῦμεθα, καὶ μάστιγα,
ὅτι οὐ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ
περὶ οὐ τὸ γέννημα, περὶ τούτου καὶ τὸ ὁμοούσιον
ἐλέγχθη ; Καὶ πρέπει τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἀμφοτέρων
τῶν λέξεων ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διασώζειν, καὶ μὴ τὸ
μὲν γέννημα καλῶς ἐξηγεῖσθαι, τὸ δὲ ὁμοούσιον
ἄλλως· ἐπεὶ ἀκόλουθόν ἐστίν, οὕτω διακειμένους
ἡμᾶς καὶ λέγοντας Λόγον καὶ Σοφίαν τοῦ Πατρὸς τὸν
Υἱὸν, διάφορον ἔχειν καὶ περὶ τούτων τὴν διάνοιαν,
καὶ ἄλλως μὲν τὸν Λόγον νοεῖν, ἑτέρως δὲ τὴν Σο-
φίαν. Ἀλλ' ὡς περὶ ἄπονον τοῦτο· Λόγος γὰρ καὶ Σο-
φία τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ἔν ἐστι· τὸ ἐκ Πα-
τρὸς γέννημα, καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ· οὕτως ἔξ
ἐστὶν ὁ νοῦς τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ ὁμοούσιου·
καὶ ὁ φρονῶν γέννημα τὸν Υἱὸν φρονεῖ τοῦτον ὁρθῶς
καὶ ὁμοούσιον.

Αὐτάρχη μὲν οὖν ταῦτα δεῖξαι, τῶν ἀγαπητῶν Α τὴν διάνοιαν μὴ ἄλλοτριαν, μηδὲ μακρὰν οὖσαν τοῦ ὁμοουσίου. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς αὐτοὶ φασί (τὴν γὰρ ἐπιστολὴν οὐκ ἔσχον ἐγὼ), οἱ τὸν Σαμοσατέα κατακρίναντες ἐπίσκοποι γράφοντες εἰρήχασιν μὴ εἶναι ὁμοούσιον τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ, καὶ λοιπὸν αὐτοί, διὰ τὴν πρὸς τοὺς εἰρηχότας εὐλάβειάν τε καὶ τιμὴν, οὕτω περὶ τὴν λέξιν διάκεινται· καλὸν μετ' αὐτῶν μετ' εὐλαβείας καὶ περὶ τούτου διασκέψασθαι. Συγκρούειν μὲν γὰρ τούτους πρὸς ἐκείνους ἀπρεπές· πάντες γὰρ εἰσι Πατέρες· διακρίνειν δὲ πάλιν, ὡς οὗτοι μὲν καλῶς, ἐκεῖνοι δὲ τῶναντίον εἰρηχασιν, οὐχ ὄσιον· οἱ πάντες γὰρ ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ. Οὐ χρὴ δὲ φιλονεικεῖν, οὐδὲ τῶν συνελθόντων τὸν ἀριθμὸν συμβάλλειν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ τριακῶσοι τοὺς ἐλάττονας ἐπικρύπτειν· οὐδ' ἂν πάλιν τὸν χρόνον ἀναμετρεῖν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ προλαβόντες ἀφανίζειν τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους. Οἱ πάντες γὰρ, καθὰ προεῖρηται, Πατέρες εἰσὶ· καὶ ὁμοῦς οὐδὲ οἱ τ' νεώτερόν τι φρονήσαντες ἔγραψαν, οὐδὲ ἑαυτοὺς καταβαρσῆσαντες, ἀγράφων προέστησαν λέξεων· ἀλλὰ ἐκ Πατέρων ὀρμώμενοι καὶ αὐτοί, τοὺς ἐκείνων ἐχρήσαντο ῥήμασι. Διονύσιοι γὰρ δύο γεγονόσιν ἔμπροσθεν πολλῶν τῶν ἐβδομηκοντα τῶν καθελόντων τὸν Σαμοσατέα· τούτων ὁ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν ἐπίσκοπος. Ἀλλὰ τινῶν αἰτιασαμένων παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, ὡς λέγοντα ποιεῖται, καὶ μὴ ὁμοούσιον τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ, ἡ μὲν κατὰ Ῥώμης σύνοδος ἠγανάκτησεν· ὁ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὴν πάντων γνώμην γράφει πρὸς τὴν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ. Κάκεινος λοιπὸν, ἀπολογούμενος, τὸ μὲν βιβλίον ἐπιγράφει C Ἑλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Γράφει δὲ ταῦτα πρὸς ἐκείνους.

Καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἠλεγξα καὶ ὁ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ, ψευδὸς ὂν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέαι, μηδ' ἀνεγνωκέαι ποὺ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γὰρ τὰ ἐπιχειρηματὰ μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσημνήχασιν, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ ἀνθρωπεῖαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα· ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι, μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης ἀνέπεμψα τὸ ἀντίγραφον ὅπερ ἐὰν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιωμάτων. Καὶ γὰρ καὶ ψυτὸν εἶπον, ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ βίβης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἕτερον καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα μετεπιληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἶονεἰ Πατέρα εἶναι, τὴν δὲ ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γεννώμενον. Ἐῖρηκεν ὁ ἐπίσκοπος.

Et satis quidem hæc sunt ad comprobandum dilectorum sententiam non alienam, neque longe esse a consubstantiali. Quoniam autem, ut ipsi dicunt (nam epistola penes me non fuit), qui Samosatensem damnarunt episcopi scripto tradidere Filium Dei non esse Patri consubstantialem, ac deum ipsi, pietatis honorisque causa erga viros qui hæc dixerunt, sic pro ea voce sunt affecti, operæ prætium fuerit pie cum ipsis ea de re disserere. Non deret quippe illos cum his committere: omnes enim Patres sunt; neque sanctum esset definire hos probe, illos male locutos esse: omnes quippe in Christo obdormierant. Disceptandum porro non est, neque numerus conferendus virorum qui coacti sunt, ne videantur trecenti illi pauciores obscurare, neque tempora B metienda sunt, ne qui præcessere subsequentes exauctorare putentur. Omnes enim, uti supra dictum est, Patres sunt; neque tamen trecenti illi aliquam novam scripsere sententiam; neque, sibi ipsis confisi, verbis non antea scriptis patrocinati sunt; sed exemplo Patrum incitati, eorum verba usurparunt. Diu namque ante illos septuaginta qui Samosatensem deposuerunt, duo Dionysii exstiterent, quorum alter Romæ, alter Alexandriæ episcopus erat. Cum autem quidam ad Romanum episcopum, Alexandrinum detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialem affirmaret, synodus Romæ coacta rem indigne tulit; Romanus autem episcopus omnium sententiam rescripsit ad gentilem suum. At ille sui purgandi causa librum edit hoc titulo, *Elenchus et Apologia*, et his verbis ad Romanum scripsit episcopum:

In alia item epistola ea scripsi, quibus criminationem adversariorum repuli, mendacemque ostendi qua aiebant me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam Scripturarum sacrarum vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia non discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet ejusdem esse generis ac genitorem. Dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alioqui necesse fore neque parentes exsistere, neque filios. Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo. Alioquin ipsa sibi quæ tunc scripsi verba, imò totius epistolæ exemplar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. Scio autem atque memini me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam, sive ex semine, sive ex radice succrescentem, aliam esse dixi ab eo unde pullulavit, tametsi ejusdem prorsus est naturæ: fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen accipere: neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem dici, sed utrumque exsistere: ac fontem quidem quasi patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manentem. Ἡactenus episcopus ille.

Si quis igitur eos qui Nicææ convenerunt arguit, quod præter majorum decreta quædam protulerint, is jure septuaginta episcopos reprehendat, quod majorum suorum decreta non servarint. Prius quippe erant ambo Dionysii, atque ii qui tunc temporis Romæ convenerant episcopi. Sed neutros fas est culpæ: omnes quippe res Christi curabant, omnes studia sua convertebant adversus hæreticos, et alii Samosatensem, alii Arianam damnarunt hæresin. Recte autem ac probe utrique scripsere, et congruenter ad propositum argumentum. Etenim quemadmodum beatus Apostolus ad Romanos his verbis scripsit: « Lex spiritualis est ¹; » et « Lex sancta et mandatum sanctum, et justum et bonum ²; » et paulo post, « Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur ³; » ad Hebræos autem, « Nullum perfecit lex ⁴; » ad Galatas, « In lege nemo justificabitur ⁵; » ad Timotheum autem, « Bona est lex, si quis ea legitime utatur ⁶; » neque tamen quis sanctum virum criminatus fuerit quasi contraria et pugnantia scribat; sed potius admiratus fuerit, quod, ut singulis consentaneum erat, scriberet, ut Romani et alii ex littera ediscerent sese ad Spiritum convertere; Hebræi vero et Galatæ docerentur, non in legem, sed in Dominum qui legem dedit, spem habere: ita quoque etsi ambarum synodorum Patres diverse de consubstantiali mentionem fecerint, nullatenus tamen ab illis dissidere debemus, sed illorum perscrutari sententiam, et tunc ambas inter se synodos consentire deprehendemus. Qui enim Samosatensem deposuere, dixere Christum non esse consubstantialem: neque enim Filius ita se habet respectu Patris qualiter ille cogitabat. Qui autem Arianam hæresin anathemate damnarunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, et cogitarent non ita de incorporeis, et maxime de Deo, consubstantialitatem accipiendam esse, agnoscentesque Verbum non creaturam, sed prolem ex substantia esse; item Patris substantiam, Filii principium, radicem et fontem esse, cum item sibi faverent Dionysii exempla, fontis scilicet vox, et consubstantialis defensio, et ante ista vox Salvatoris index unitatis, « Ego et Pater unum sumus ⁷, » et, « Qui vidit me vidit et Patrem ⁸: » ea, inquam, de causa, jure et ipsi Filium consubstantialem dixerunt. Et sicut, ut supra dixi, nemo Apostolum culpaverit quod de lege Romanis hoc modo, Hebræis alio scripserit, sic nec præsentis temporis homines priscos illo criminati fuerint, si eorum considerent interpretationem; neque prisci posteros reprehenderint si advertant qua sententia et quo usu ita de Domino scripserunt. Etenim utraque synodus ex legitima causa hoc modo alia, alio alia locuta est. Cum enim Samosatensis Filium sentiret non esse ante Mariam, sed ab illa initium existendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati illum de-

Εἴπερ οὖν μέμφεται τις τοῖς ἐν Νικαίᾳ συναβουῦσιν, ὡς εἰρηκόσι παρὰ τὰ δόξαντα τοῖς πρὸ αὐτῶν, ὁ αὐτὸς μέμφαιτ' ἂν εἰκότως καὶ τοῖς ἐδομῆκοντα, ὅτι μὴ τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐφύλαξαν πρὸ αὐτῶν δὲ ἦσαν οἱ Διονύσιοι, καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ τὸ τῆνικαῦτα συναβλόντες ἐπίσκοποι. Ἄλλ' οὕτε τούτους, οὕτε ἐκεῖνους ὅσιν αἰτιάσασθαι πάντες γὰρ ἐπρέσβευον τὰ Χριστοῦ, καὶ πάντες σπουδῆν ἐσχῆκασιν κατὰ τῶν αἰρετικῶν, καὶ οἱ μὲν τὸν Σαμοσατία, οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέκριναν. Ὀρθῶς δὲ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι, καὶ καλῶς πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν γεγράφασι. Καὶ ὡσπερ ὁ μακάριος Ἀπόστολος, Ῥωμαίους μὲν ἐπιστέλλων, ἔλεγεν· « Ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· » καὶ, « Ὁ νόμος ἅγιος, » καὶ, « Ἡ ἐντολὴ ἅγια, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ· » καὶ μετ' ὀλίγον· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθένει· » Ἑβραίοις δὲ ἔγραφεν· « Ὁ νόμος οὐδένα τετελείωκε· » καὶ Γαλάταις μὲν, « Ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται· » Τιμοθέῳ δὲ, ὅτι· « Καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται· » καὶ οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸν ἅγιον ὡς ἐναντία καὶ μαχόμενα γράφοντα, ἀλλὰ καὶ μάλλον θαυμάσειεν ἀρμοζόντως πρὸς ἐκάστους ἐπιστέλλοντα, ἵνα οἱ μὲν Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι μάθωσιν ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπιστρέφειν εἰς τὸ Πνεῦμα· οἱ δὲ Ἑβραῖοι καὶ Γαλάται παιδευθῶσι, μὴ εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον τὸν δεδωκίτα τὸν νόμον ἔχειν τὰς ἐλπίδας· οὕτως εἰ ἀμφοτέρων τῶν συνόδων οἱ Πατέρες διαφόρως ἐμνημόνευσαν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, οὐ χρῆ πάντως ἡμᾶς διαφέρεισθαι πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐρευνᾶν, καὶ πάντως εὐρήσομεν ἀμφοτέρων τῶν συνόδων τὴν ἑμόνοιαν. Οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαμοσατία καθελόντες εἰρήκασιν μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον· οὐκ ἔστι γὰρ οὕτως ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἐκεῖνος ἐνοεῖ· οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τοῦ Παύλου, καὶ λογισάμενοι μὴ οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὁμοούσιον σημαίνεισθαι, γινώσκοντές τε μὴ κλισμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν, καὶ ῥίζαν, καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν περὶ Διονύσιον παραδείγματα, τὴν πηγὴν καὶ τὴν περὶ τοῦ ὁμοουσίου ἀπολογία, πρὸ δὲ τούτων τὴν τοῦ Σωτήρος ἐνοεῖδῃ φωνήν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· » καὶ, « Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· » τοῦτο ἐνεκεν εἰκότως εἰρήκασιν καὶ αὐτοὶ ὁμοούσιον τὸν Υἱόν. Καὶ ὡσπερ, καθὰ προείπον, οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸν Ἀπόστολον, εἰ περὶ τοῦ νόμου Ῥωμαίους μὲν οὕτως, Ἑβραίοις δὲ οὕτως ἔγραψε· τὸν αὐτὸν τρόπον οὕτε οἱ νῦν τοῖς προτέροις ἐγκαλέσαιεν, βιάποντες αὐτῶν τὴν ἐρμηνείαν· οὕτε οἱ πρότεροι τῶς μετ' αὐτούς μέμφαιντ' ἂν, ὀρώντες τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν, καὶ τὴν χρεῖαν δι' ἣν οὕτως ἔγραψαν περὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἐκάστη συνόδος (14) εὐλόγον ἔχει, δι' ἣν οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει

¹ Rom. vii, 14. ² ibid. 12. ³ Rom. viii, 3. ⁴ Joan. x, 30. ⁵ Joan. xiv, 9.

⁶ Hebr. vii, 19. ⁷ Galat. iii, 1. ⁸ I Tim. i, 8.

μη εἶναι πρὸς Μαρίας τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· τούτου ἕνεκεν οἱ τότε συνελθόντες, καθελόντες μὲν αὐτὸν καὶ αἰρετικὸν ἀπέφηναν· περὶ δὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἀπλούστερον γράφοντες, οὐ κατεγένοντο περὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀκρίθειαν. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πάσαν, ὅπως ἐπανόησεν ὁ Σαμοσατεύς, ἀνελεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸ πάντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεός, ἀλλὰ, Θεὸς ὢν, ἐνεδύσατο δούλου μορφὴν, καὶ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ οὕτω μὲν κατὰ τῆς βλασφημίας Παύλου πέπρακται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Ἀρειοῦ πρὸς χρόνων μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν ἔλεγον, πεποιθήσθαι μέντοι, καὶ ἕνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν ἐδίδασκον, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὡς Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γνήσιον, ἐπίστευον· ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα· οὐτ' οὕτω καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διεσθεβαίουντο τὴν τε τῆς ὁμοιώσεως ἐνόητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὡς ἔλεγον κατὰ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ἔστιν υἱὸς ὁμοῖος Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν δογμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπεσχοίνιζον καὶ ἀπεξενούοντο παντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἑτέραν ἀρχὴν αὐτῷ τοῦ εἶναι παρὰ τὴν πατέρα ἐπισκοῦντες, καὶ εἰς τὰ κτίσματα καταφέροντες αὐτόν· τούτου χάριν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, θεωρήσαντες τὴν παρουσίαν τῶν οὕτω φρονούντων, καὶ συναγαγόντες ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, λευκότερον γράφοντες, εἰρήχασιν τὸ ὁμοούσιον· ἵνα καὶ τὸ γνήσιον ἀληθῶς ἐκ τούτου γνωσθῆ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχη πρὸς τοῦτον τὰ γενητά. Ἡ γὰρ τῆς λέξεως ταύτης ἀκρίθεια τὴν τε ὑπόκρισιν αὐτῶν, ἐὰν λέγωσιν τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ῥητὸν, διελέγχει, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς πιθανότητας, ἐν αἷς ὑπαρπάξουσι τοὺς ὀκερλίους, ἐκβάλλει. Πάντα γοῦν δυνάμενοι σοφίῃσθαι καὶ μεταποιεῖν, ὡς Ὀλέουσι, ταύτην μόνην τὴν λέξιν, ὡς διελέγγουσαν αὐτῶν τὴν αἴρεσιν, δεδασίαν· ἦν οἱ Πατέρες ὡς περὶ ἐπιτείχισμα κατὰ πάσης ἀπεθεῶς ἐπινοίας αὐτῶν ἔγραψαν.

Πεπαύσθω τοίνυν πάσα φιλονεικία, καὶ μηκέτι προσκόπτωμεν ἡμεῖς, εἰ διαφόρως ἐξειλήφασιν αἱ σύνοδοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Ἐχομεν γὰρ εἰς ἀπολογίαν εὐλόγους περὶ αὐτῶν αἰτίας, τὰς προειρημένας μὲν, καὶ ταύτην δὲ· τὸ ἀγέννητον, εἰ καὶ μὴ παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν, οὐδαμῶς γὰρ ἀγέννητον τὸν Θεὸν εἰρήχασιν αἱ Γραφαί. ὁμοῦς ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἐμνημόνευσαν τοῦ ὀνόματος, φιλοπευστήσαντες ἔγνωμεν ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα διάφορα ἔχει τὰ σημαίνόμενα· καὶ οἱ μὲν τὸ ὄν μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν, μήτε ὄλως ἔχον τὸν αἴτιον, λέγουσιν ἀγέννητον· οἱ δὲ τὸ ἀκτιστον. Ὅσπερ οὖν τούτων οὕτω σημαίνοντων, εἰ ὁ μὲν τις ἀποβλέπων εἰς τὸ πρότερον σημαίνον, τὸ, μὴ ἔχον τὸν αἴτιον, ἔλεγε μὴ εἶναι ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, οὐκ ἂν κατηγορεῖ βλέπων ἕτερον βλέποντα εἰς τὸ μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἄδιον γέννημα, καὶ λέγοντα ἀγέννητον τὸν Υἱόν. Ἀμφότεροι γὰρ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ὄρωντες, καλῶς εἰρήχασιν· οὕτως εἰ καὶ τῶν Πατέρων οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως· εἰρήχασιν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, μὴ φιλονεικῶμεν

A posuerunt, et hæreticum declararunt: de Filii autem divinitate cum simplicius scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt. Tota enim eorum cura in eo posita erat, ut quod Simosatensis commentus fuerat everterent, et ante omnia Filium esse declararent, eumque nequaquam ex homine Deum factum esse, sed Deus cum esset, formam servi induisse, et cum Verbum esset, factum carnem, ut ait Joannes, atque ita adversus Pauli Blasphemiam actum est. Cum autem Eusebiani et Ariani, ante tempora quidem Filium fuisse dicerent, factum tamen fuisse, ac unam e creaturis eum esse docerent, et illud, ex Deo, non Filium ex Patre genuinum esse crederent; sed sicut creaturas, ita eum affirmarent ex Deo esse: unitatem autem similitudinis Filii cum Patre dicerent non esse secundum substantiam, nec secundum naturam, quemadmodum filius est patri similis, sed ob solum dogmatum doctrinæque consensum: imo cum substantiam Filii a Patre omnino separarent et alienarent, diversum a Patre initium ipsum habere commenti, ad creaturasque eum deprimentes: ideo qui Nicææ congregati erant, eorum qui ita sentirent vafritiem conspicati, Scripturarumque mente collecta, liquidius scripsere consubstantialem eum esse; ut hinc vera et genuina Filii natura explorata esset, palamque foret opificia nihil cum eo commune habere. Accurata enim hujus vocis ratio, eorum coarguit simulationem qua hanc proferunt vocem, ex Deo, omnesque eorum ad simplices seducendos argutias refellit. Certe cum omnia possint pro libidine sophismatibus eludere ac detorquere, hanc solam vocem, utpote quæ suam hæresin confutet, reformidant; quam Patres, quasi propugnaculum adversus impiam omnem eorum cogitationem, conscripserunt.

Cesset ergo omnis contentio, nec ultra in nos mutuo impingamus, disceptemusque num variis modis synodi consubstantialis vocem acceperint. Ad defensionem enim legitimam causas pro iis afferendas habemus, cum supra dictas, tum etiam istam: nempe, licet hanc vocem, ingenuum, ex Scripturis non didicerimus, nusquam enim Scripturæ Deum ingenuum dixere; attamen cum multi præclari viri de illo nomine mentionem fecerint, accurate de illo sciscitati, agnovimus hoc nomen diversa significare: alii enim aiunt ingenuum esse id quod existit, nec tamen genitum est, neque omnino causam habet: alii vero, id quod creatum non est. Si quis igitur harum significationum priorem respiciens, qua intelligitur ingenuum esse quod nulli habet causam, diceret Filium non esse ingenuum; non ideo si quem conspicatus qui, juxta sententiam quæ ait ipsum nec opificium nec creaturam, sed æternam prolem esse, eum ingenuum diceret, illum propterea criminaretur. Uterque enim juxta proprium scopum probe locutus esset: ita

quoque si ex Patribus alii alio modo de consubstantiali locuti sunt, ne contendamus: sed pie eorum dicta excipiamus, dum maxime toto studio pietati operam dederunt.

Ignatius certe, qui post apostolos Antiochiæ episcopus constitutus est, ipseque martyr Christi fuit, de Domino scribens, dixit: « Unus medicus est carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo. » Quidam autem post Ignatium et ipsi ex magistris nostris scribunt: « Unum non factum est, scilicet Pater: et unus ex ipso Filius germanus, proles vera, Verbum et Sapientia Patris. » Si itaque illis etiam adversamur, sit nobis adversum synodos quoque certamen. Quod si gnari eorum in Christo fidei, persuasum habemus beatum etiam Ignatium recte scripsisse, cum illum carnis causa factum dixit (Christus enim caro factus est), et non-factum, quia non ex opificiis et rebus factis est, sed Filius ex Patre: nec ignoramus eos qui unum non-factum, scilicet Patrem dixere, non quasi Verbum sit res facta aut opificium ita scripsisse; sed quia nullam Patrem habet causam; imo potius, quia ipse quidem Pater sit Sapientia, opificia autem omnia in sapientia fecerit; cur non etiam Patres, cum eos qui Samosatensem deponere, tum eos qui Arianam hæresin infamia notarunt, in unum pietatis tuendæ studium conjungimus, imo segregamus, et quare non potius de illis recte sentimus: quandoquidem, uti jam dixi, priores illi solum Samosatensis sophisma, et ejus interpretationem spectantes, scribere non esse Christum consubstantialem: hi vero verba sane intelligentes, dixere Filium esse consubstantialem? Equidem cum tali de piis illis erga Christum viris simi sententia, hæc paucis conscripsi. Quod si epistolæ, quam illos scripsisse dicunt, mihi copia fuisset, existimo plures deprehensurum me fuisse causas, cur beati illi ita scribere coacti sint. Par est enim decetque nos ita sentire, probumque erga Patres animum servare, si tamen spurii non sumus, et si ab illis traditiones pietatisque doctrinam tenemus.

Talem igitur Patrum fuisse mentem dicamus, credamusque. Age vero rursum cum illis rem placide et bono animo inquiramus, deque supra dictis mentionem faciamus: annon revera demonstrari possit episcopos Nicææ congregatos recte sensisse? Si Verbum est res facta, et alienum a Patris substantia, ita ut a Patre segregetur, imo ea separatione quæ a diversitate naturæ proficiscatur, Patri certe consubstantiale nequaquam fuerit; sed potius ejusdem naturæ, cujus res factæ, etsi illis gratia antecellat. Quod si conſteamur eum non esse opificium, sed genuinam ex Patris substantia prolem, consequens sane fuerit eum inseparabilem esse a Patre, cum sit ejusdem naturæ, utpote ab illo genitus. Talis autem cum sit, jure consubstantialis dicatur.

ἡμεῖς, ἀλλ' εὐσεβῶς τὰ παρ' αὐτῶν δεχόμεθα, ἕως μάλιστα τὴν σπουδὴν εἶχον εἰς εὐσέβειαν.

Ἰγνάτιος οὖν, ὁ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν Ἀντιοχείᾳ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, γράφων περὶ τοῦ Κυρίου, εἰρηκέν· « Εἰς ἰατρὸς ἐστὶ, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸς, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ τῶν μετὰ Ἰγνατίου διδασκαλοὶ καὶ αὐτοὶ γράφουσιν· « Ἐν τῷ ἀγέννητον ὁ Πατήρ, καὶ εἰς ὁ ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς γνήσιος, γέννημα ἀληθινόν, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς. » Εἰ μὲν οὖν καὶ πρὸς τοὺτους ἐναντίως διακείμεθα, ἔστω καὶ πρὸς τὰς συνόδους ἡμῖν ἡ μάχη. Εἰ δὲ, τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν αὐτῶν γινώσκοντες, πεπείσμεθα, ὅτι καὶ ὁ μακάριος Ἰγνάτιος ὀρθῶς ἔγραψε, γεννητὸν αὐτὸν λέγων διὰ τὴν σάρκα (ὁ γὰρ Χριστὸς σὰρξ ἐγένετο)· ἀγέννητον δὲ, ὅτι μὴ τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἐστίν, ἀλλ' Υἱὸς ἐκ Πατρὸς. Οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ εἰρηκότες ἐν τῷ ἀγέννητον τὸν Πατέρα λέγοντες, οὐχ ὡς γεννητοῦ καὶ ποιήματος ὄντος τοῦ Λόγου οὕτως ἔγραψαν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει τὸν αἵτιον καὶ μᾶλλον αὐτὸς Πατήρ μὲν ἐστὶ τῆς Σοφίας, τὰ δὲ γεννητὰ πάντα ἐν σοφίᾳ πεποίηκε· διὰ τί μὴ καὶ τοὺς Πατέρας, τοὺς τε τὸν Σαμοσατέα καθελόντας, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύσαντας, εἰς εὐσέβειαν συνάγομεν, ἀλλὰ διαστέλλομεν ἀνὰ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐ μᾶλλον ὀρθῶς περὶ αὐτῶν φρονοῦμεν; ὅτι κἀκεῖνοι, καθάπερ εἶπον, πρὸς τὸ σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἔγραψαν, Οὐκ ἐστὶν ὁμοούσιος· καὶ οὗτοι δὲ, καλῶς νοήσαντες, εἰρήκασιν ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱόν. Καὶ γὰρ κἀγὼ τοιαῦτα μὲν ἠὲν περὶ τῶν εὐσεβοῦντων εἰς τὸν Χριστὸν δι' ὀλίγων ἔγραψα· εἰ δὲ δυνατόν ἦν εὐπορήσαι καὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν λέγουσιν ἐκεῖνους γεγραφέναι, ἡγοῦμαι πλείους εὐρεθῆσθαι τὰς προφάσεις, δι' ἧς ἠναγκάσθησαν οὕτω γράψαι οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς καὶ πρόπει τοιαῦτα φρονεῖν, τοιαύτην τε σώζειν ἀγαθὴν συνειδήσιν πρὸς τοὺς Πατέρας, εἴγε μὴ νόθοι τυγχάνομεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἔχομεν τὰς παραδόσεις, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διδασκαλίαν.

Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ διάνοια τῶν Πατέρων λεγέσθω καὶ πιστευέσθω. Φέρε δὲ καὶ μετ' αὐτῶν πάλιν ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα πρῶως, καὶ μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, μνημονεύσαντες καὶ τῶν προειρημένων· εἰ μὴ τῶ ὄντι δείκνυνται καλῶς φρονήσαντες οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἐπίσκοποι. Εἰ μὲν ποιημὰ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ἄλλοτριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὥστε καὶ χωρίζεσθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἕτεροφυεῖ χωρισμῷ, οὐκ ἂν εἴη ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμογενὴς τῇ φύσει τοῖς ποιήμασι, κἂν ὑπερέβλη τῇ χάριτι· εἰ δὲ ὁμολογοῦμεν μὴ εἶναι αὐτὸν ποιήμα, ἀλλὰ γνήσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννημα, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἀχώριστον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὁμοφυῆ ὄντα διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγεννηθῆσαι. Τοιοῦτος δὲ ὢν, εἰκότως

καὶ ὁμοούσιος ἀνλέγοιτο. Ἐπειτα εἰ μὴ ἐκ μετουσίως ἔστιν ὁ Υἱός, ἀλλὰ τῇ οὐσίᾳ Λόγος ἐστὶ καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἡ δὲ οὐσία αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρὸς κτῆς ἔστι γέννημα καὶ ὁμοίότης αὐτῆς, ὡς περ καὶ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός· λέγει δὲ ὁ Υἱός, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· » πῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες, ζώσομεν τὸ ἐν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τῇ συμφωνίᾳ τῶν δογμάτων, καὶ τῷ μὴ διαφωνεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ λέγουσι, φαῦλος ὁ τοιοῦτος νοῦς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι, καὶ μᾶλλον γε ἀγγελοὶ καὶ ἀρχάγγελοι, τὴν τοιαύτην ἔχουσι πρὸς τὸν Θεὸν συμφωνίαν, καὶ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ἔστι διαφωνία. Ὁ γὰρ διαφωνήσας διάβολος ἐθεωρήθη πτώπων ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν συμφωνίαν ἕν ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ τῶν γεννητῶν τὰ συμφωνοῦντα οὕτω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἶποι ἂν ἕκαστος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Εἰ δὲ τοῦτο ἄσπονον ἄτοπον γὰρ ἔστιν ἀληθῶς ἀνάγκη λοιπὸν κατὰ τὴν οὐσίαν νοεῖν καὶ τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐνότητα. Τὰ μὲν γὰρ γεννητὰ καὶ συμφωνίαν ἔχῃ πρὸς τὸν πεποιηκότα, ἀλλ' ἐν κινήσει καὶ μετουσίᾳ καὶ νῷ ταύτην ἔχει, ἔνπερ ὁ μὴ φυλάξας ἐκδέβληται τῶν οὐρανῶν· Ὁ δὲ Υἱός ἐκ τῆς οὐσίας ὧν γέννημα, οὐσίᾳ ἕν ἐστιν αὐτὸς καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατὴρ.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἰσάζον ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ἐνοσιδέσι φωναῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαί, χωρὶς μόνον τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Υἱός· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι· » τῷ τε Πατρὶ ἔλεγε· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ· » οἷον τὸ, Θεός. « Θεός γὰρ ἦν ὁ Λόγος· » τὸ, Παντοκράτωρ· « Τάδε λέγει ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ Παντοκράτωρ· » τὸ εἶναι φῶς· « Ἐγὼ εἰμι, » φησὶ, « τὸ φῶς· » τὸ δημιουργικὸν αἴτιον· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ἄ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὼ ποιῶ· » τὸ εἶναι ἀίδιον· « Ἡ τε γὰρ ἰδέομαι αὐτοῦ δύναμις καὶ Θεότης, » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » τὸ εἶναι Κύριος· « Ἐβρεξε γὰρ Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου· » καὶ ὁ μὲν Πατὴρ φησιν· « Ἐγὼ Κύριος, » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Παῦλος φησιν· « Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ τῷ μὲν Πατρὶ λειτουργοῦσιν ἀγγελοὶ· ὁ δὲ Υἱός προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν· « Καὶ προσκυνήσατο αὐτῷ πάντες ἀγγελοὶ Θεοῦ. » Λέγεται δὲ εἶναι καὶ Κύριος ἀγγέλων· « Διηκόνουν » γὰρ « αὐτῷ οἱ ἀγγελοὶ· » καὶ, « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· » τὸ τιμᾶσθαι ὡς τὸν Πατέρα· « Ἰνα γὰρ, φησὶ, « τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ· « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι Ἰσα

Deiade si non ex participatione Filius est, sed substantia ipsa Verbum est et Sapientia Patris: hæc autem substantia, paternæ substantiæ fetus est et ejus similitudo, veluti splendor est similitudo lucis, Filiusque dicit: « Ego et Pater unum sumus »; et: « Qui vidit me, vidit et Patrem »; et quomodo hæc voces intelligendæ sunt? aut qua mente eas accipientes, Patrem et Filium unum esse tuebimur? Nam si ob dogmatum consensum, et quod Pater a Filio non dissentiat, ut dicunt Ariani, prava sane est hæc intelligendi ratio. Etenim sancti, et multo magis angeli et archangeli, hujusmodi habent cum Deo consensum, nec ulla apud ipsos est dissensio; nam qui discors fuit diabolus, e cælo cadere visus est, ut ait Dominus. Si ergo ob consensum Pater et Filius unum sunt, etiam officia quæ ita cum Deo consument, unum cum eo fuerint, quorum quodque dicere possit: « Ego et Pater unum sumus. » Quod si absurdum hoc sit, ut revera est, necesse deum fuerit Filii et Patris unitatem secundum substantiam intelligere. Res factæ enim quantumvis cum opifice suo consensum habeant: motu tantum, participatione, et mente eum habent, quem cum ille non servasset, ejectus ex cælo est. Filius autem cum sit ex substantia fetus, substantia quoque ipse et, qui genuit eum, Pater unum sunt.

Quamobrem vocibus unitatem indicantibus æqualitatem cum Patre habere dicitur, et hinc fit ut quæ de Patre dicuntur, eadem de Filio Scripturæ asserant: ea tamen exceptione quod illo Pater dicatur. Ipse enim Filius ait: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt »; Patrique dixit: « Omnia mea, tua sunt, et tua mea ». Hujusmodi est illud, Deus: nam, « Deus erat Verbum »; et illud, Omnipotens: « Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est Omnipotens »; et quod sit lux: « Ego sum, » inquit, « lux »; quod sit creatrix causa, nam, « Omnia per ipsum facta sunt », et, « Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio »; quod sit æternus: « Sempiterna » enim « quoque ejus virtus et divinitas », et, « In principio erat Verbum »; et, « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum »; quod sit Dominus: « Pluit enim Dominus ignem et sulphur a Domino »; et Pater quidem ait: « Ego Dominus », et, « Hæc dicit Dominus Deus omnipotens »; de Filio autem inquit Paulus: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ». Patri ministrant angeli, Filius autem ab ipsis adoratur: « Et adorent eum omnes angeli Dei ». Dicitur etiam esse Dominus angelorum, nam, « Angeli ministrabant ei »; et, « Mittet Filius hominis angelos suos »; quod honoretur sicut Pater: « Ut », inquit, « honorificent Filium, sicut honorificent Patrem ». Quod sit æqualis Deo: « Non

¹ Joan. x, 30. ² Joan. xv, 9. ³ Joan. xvi, 15. ⁴ Joan. xvii, 10. ⁵ Joan. i, 1. ⁶ Apoc. i, 8. ⁷ Joan. viii, 12. ⁸ Joan. i, 3. ⁹ Joan. v, 19. ¹⁰ Rom. i, 20. ¹¹ Joan. i, 1. ¹² ibid. 9. ¹³ Gen. i, 1. ¹⁴ Malach. iii, 6. ¹⁵ Gen. xvii, 1. ¹⁶ I Cor. viii, 6. ¹⁷ Hebr. i, 6. ¹⁸ Matth. iv, 11. ¹⁹ Matth. xiv, 31. ²⁰ Joan. v, 23.

rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ¹ : » A quod sit ex vero veritas, ex vivente vita, ut qui revera ex Patris fonte emanaverit : quod Filius vivifcet et suscitavit mortuos sicut Pater, ita enim legitur in Evangelio. Et de Patre quidem scriptum est : « Dominus Deus tuus, unus Dominus est ² ; » et : « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram ³ ; » de Filio autem, « Deus Dominus et illuxit nobis ⁴ , » et, « Videbitur Deus deorum in Sion ⁵ . » Et rursus de Deo quidem ait Isaias : « Quis Deus, ut tu, tollens iniquitates, et superans injustitias ⁶ ? » Filius vero dicebat, quibus placuit ipsi : « Dimittuntur tibi peccata tua ⁷ : » quo tempore Judæis murmurantibus, opere illam remissionem comprobavit, dicens paralytico : « Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam ⁸ . » De Deo quoque dixit Paulus : « Regi sæculorum ⁹ ; » de Filio autem David cecinit : « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ ¹⁰ ; » Daniel vero hæc audivit : « Regnum ejus, regnum sempiternum ¹¹ , » et, « Regnum ejus non corrumpetur ¹² . » Demum quæcunque de Patre dicta repereris, tot tantaque de Filio dicta deprehendes, ea solum exceptione, quod ipse non sit Pater, ut dictum superius est.

50. Si quis igitur aliud principium et alium Patrem excogitet, eo quod æqualia sint quæ dicuntur, insanum certe illud commentum. Si autem quia Filius ex Patre est, omnia quæ Patris sunt (ut in imagine et caractere) Filii sunt : æquo animo cogitemus, num substantia aliena a Patris substantia, istiusmodi rerum capax sit : et si, qui talis est, diversæ naturæ, et alienæ substantiæ sit, et non potius Patri consubstantialis. Caveudum enim, ne quæ Patris propria sunt transferentes ad illud, quod ei substantia dissimile est, et ne in eo qui dissimilis natura, et alienus substantia est, Patris divinitatem designantes, extraneam aliam inducamus substantiam, primæ substantiæ proprietatum capacem : pudoreque afficiamur ab ipso Deo dicente, « Gloriam meam alteri non dabo ¹³ , » et deprehendimur alienum adorare, talesque habeamur, quales olim fuere Judæi, qui aiebant : « Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum ¹⁴ ? » cum illi ea quæ Spiritus erant alio transferentes, blasphemarent his verbis : « In Beelzebulem eiecit dæmonia ¹⁵ . » Quod si illud indecorum est, certe non dissimilis substantiæ fuerit Filius, sed consubstantialis Patri. Etenim si quæ Patris sunt, naturaliter Filii sunt, ipseque Filius ex Patre est, et propter hujusmodi unitatem divinitatis et naturæ, ipse et Pater unum sunt, et qui vidit Filium vidit et Patrem, merito a Patribus dictus est consubstantialis : neque enim qui alterius esset substantiæ, talia habere posset.

Θεῶν· τὸ εἶναι ἐξ ἀληθινοῦ ἀλήθειαν, καὶ ἐκ ζῶντος ζωῆν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ὄντως τοῦ Πατρὸς, τὸ ζωοποιεῖν τὸν Υἱὸν καὶ ἐγείρειν τοὺς νεκροὺς ὡσπερ ὁ Πατὴρ· οὕτω γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς γέγραπται· ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔσθι· καὶ, ὁ Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ Θεὸς Κύριος, καὶ, Ἐπέφανεν ἡμῖν, καὶ, Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· πάλιν τε περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ Ἡσαΐας· Τίς Θεὸς, ὡσπερ σὺ, ἐξαίρων ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας; ὁ δὲ Υἱὸς ἔλεγεν οἷς ἤθελεν· Ἀφείωνται σου αἱ ἀμαρτίαι· ὅτε καὶ τῶν Ἰουδαίων γογγυζόντων, ἔργῳ τὴν ἄρεσιν ἐδείκνυε, λέγων τῷ παραλυτικῷ· Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν ὁ Παῦλος· Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ μὲν Δαβὶδ ἐψάλλεν· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχόντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ὁ δὲ Δανιὴλ ἤκουσεν· Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ, Ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Καὶ ὅλως ὅσα ἂν εὔροις περὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, τοσαῦτα ἂν εὔροις καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, χωρὶς μόνου τοῦ εἶναι αὐτὸν Πατέρα, καθάπερ εἰρηται.

50. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην ἀρχὴν ἐνθυμεῖται τις, καὶ ἄλλον Πατέρα διὰ τὸ ἰσάζον τῶν λεγομένων, μανικὸν τὸ ἐνθύμημα· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ χαρακτῆρι τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ, λογισώμεθα εὐμενῶς, εἰ ξένη οὐσία τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δεκτικὴ τῶν τοιούτων ἐστὶ· καὶ εἰ ὁ τοιοῦτος ἑτεροφυῆς καὶ ἄλλοτριούσιος ἐστὶ, καὶ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ. Εὐλαβητέον γὰρ μὴ τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια μεταφέροντες ἐπὶ τὸ ἀνομοιούσιον αὐτῷ, καὶ ἐν ἀνομοιογενεῖ καὶ ἀλλοτριουσίῳ χαρακτηρίζοντες τὴν τοῦ Πατρὸς θεότητα, ξένην μὲν ἄλλην εἰσάξωμεν οὐσίαν, δεκτικὴν τῶν τῆς πρώτης οὐσίας ἰδιωμάτων, ἐντραπῶμεν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Τὴν ἐξέξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω· καὶ εὐρεθῶμεν προσκυνοῦντες τῷ ἄλλοτριῳ, καὶ νομισθῶμεν εἶναι τοιοῦτοι, οἳ ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι λέγοντες· Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; ὅτε καὶ, τὰ τοῦ Πνεύματος μεταφέροντες, ἐβλασφήμουν λέγοντες, ὅτι· Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. Εἰ δὲ τοῦτο ἀπρεπὲς, ὅλον, ὅτι οὐκ ἀνομοιούσιος ἐν εἴῃ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ· καὶ γὰρ εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν, αὐτὸς τε ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἐνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰσι, καὶ ὁ ἑωρακὴς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα, εἰκότως ἐλέγη παρὰ τῶν Πατέρων ὁμοούσιος· οὐ γὰρ ἑτεροουσίῳ τὰ τοιαῦτα ἔχειν ἐστί.

¹ Philipp. II, 6. ² Deut. VI, 4. ³ Psal. XLIX, 1. ⁴ 25. ⁵ Matth. IX, 5. ⁶ Marc. II, 41. ⁷ I Tim. I, 47. ⁸ Isa. XLII, 8. ⁹ Joan. I, 33. ¹⁰ Luc. XI, 15.

¹¹ Psal. CXXII, 27. ¹² Psal. LXXXIII, 8. ¹³ Isa. XLIII, 10. ¹⁴ Psal. XXIII, 7. ¹⁵ Dan. III, 100. ¹⁶ Dan. VII, 14.

Πάλιν τε εἰ, καθὼς προείπεμεν, οὐκ ἐκ μετουσίαις ἄ
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς· ἀλλὰ τὰ μὲν γενητὰ πάντα ἐκ μετου-
 σίας ἔχει τὴν παρὰ Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τοῦ Πατρὸς
 σοφία καὶ Λόγος ἐστίν, οὐ μετέχει τὰ πάντα· δῆλον,
 ὅτι αὐτῶν ὧν τὴ θεοποιὸν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς,
 ἐν ᾧ τὰ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται, οὐκ ἄλ-
 λοτριουσίαις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁμοούσιος. Τοῦτου
 γὰρ μεταλαμβάνοντες, τοῦ Πατρὸς μετέχομεν, διὰ τὸ
 τοῦ Πατρὸς εἶναι ἴδιον τὸν Λόγον. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ με-
 ουσίας καὶ αὐτὸς, καὶ μὴ ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης
 καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἰθεοποίησε θεοποιού-
 μενος καὶ αὐτὸς. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, δι' ἣν τι-
 ως, ὡς λέγεται, παραιτοῦνται τὸ ὁμοούσιον, ἐξετά-
 σωμεν ἀληθῶς, μὴ ἄρα μᾶλλον ἐκ ταύτης ὁμοούσιος
 δείκνυται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Φασὶ τοίνυν, ὡς ὑμεῖς
 ἐγράψατε, μὴ χρῆναι λέγειν ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ
 Πατρὶ, ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον τρία λέγει, οὐσίαν τινα
 προὔπαικται, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης γεννωμέ-
 νους ὁμοούσιους εἶναι· καὶ ἐπιλέγουσιν· Ἐὰν
 οὖν ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος ἦ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη προ-
 ὑποκείσθαι αὐτῶν οὐσίαν, ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν, καὶ
 μὴ εἶναι τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, ἀλλ' ἀμφοτέ-
 ρους ἀδελφούς. Ταῦτα εἰ καὶ Ἑλλήνων εἰσὶν ἑρμη-
 νεῖαι, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνων· ἀλλ'
 ἴδωμεν τὰ εἰρημμένα τὰ ὁμοούσια, τὰ ἐκ τῆς προ-
 ουμένης οὐσίας ἀδελφὰ, πότερον ἐαυτῶν εἰσὶν
 ὁμοούσια, ἢ τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν· εἰ
 μὲν γὰρ ἐαυτῶν, ἑτεροούσια καὶ ἀνόμοια ἔσται πρὸς
 τὴν γεννήσαν αὐτὰ οὐσίαν· ἀντίκειται γὰρ τῷ
 ὁμοούσιῳ τὸ ἑτεροούσιον· εἰ δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὰ
 οὐσίας ἐστὶν ἕκαστον ὁμοούσιον, δῆλον, ὅτι τὸ ἐκ
 τίνος γεννώμενον ὁμοούσιόν ἐστὶ τῷ γεννήσαντι· καὶ
 οὐκ εἰ χρὴ ζητεῖν τρεῖς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ζητεῖν,
 εἰ τὸδε ἀληθές ἐκ τοῦδὲ ἐστὶ. Κἂν γὰρ συμβῆ μὴ εἶ-
 ναι δύο ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ μόνον ἓνα ἐξ ἐκείνης τῆς
 οὐσίας γενέσθαι, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον, ἀλλο-
 τριούσιος ἂν λεχθεῖ ὁ γεννηθείς· ἀλλὰ καὶ
 μόνος ὢν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοούσιος τῷ γεννήσαντι.
 Ἐπεὶ τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰε-
 φθάς, ὅτι μονογενῆς ἦν· «καὶ οὐκ ἦν,» φησὶν, «ἄλλο
 τέκνον αὐτῶν,» καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τῆς χήρας, ὃν
 ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν
 ἀδελφόν, ἀλλὰ μονογενῆς ἦν· ἄρα οὐκ ἦν ὁμοούσιος
 ἕκαστος αὐτῶν τῷ γεννήσαντι; καὶ μήν ἦσαν,
 τέκνα γὰρ ἦσαν· καὶ τοῦτο τέκνων ἰδίων ἐστὶ πρὸς
 γονάς. Οὕτω καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐκ τῆς οὐ-
 σίας εἰπόντες οἱ Πατέρες, εἰκότως καὶ ὁμοούσιον
 εἶρηκασιν. Ἐπειτα δὲ τοῖσις μὴδὲ τὴν κτίσιν ἐκ
 τοῦ μὴ ὄντος γεγονέναι. Οἱ γὰρ κατὰ πάθος γεν-
 νῶντες ἄνθρωποι, αὐτοὶ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην
 ἐργάζονται, καὶ ἄλλως οὐκ ἂν δύναιντο ποιεῖν· εἰ δὲ
 τὸ κτίσειν οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, πολλῶν
 μᾶλλον οὐδὲ τὸ γενεῖν ἀνθρωπίνως πρέπει νοεῖν ἐπὶ
 Θεοῦ, οὐδὲ τὸ ὁμοούσιον σωματικῶς ἐκλαμβάνειν,
 ἀλλ' ἀναχωρεῖν δεῖ ἀπὸ τῶν γεννητῶν, καὶ ἀποτι-
 θέντας κάτω πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους εἰκόνας καὶ πά-
 στας ἀπλῶς τὰς αἰσθήσεις, ἀνιέναι ἐπὶ τὸν Πατέρα

Rursum si, prout supra diximus, non ex parti-
 cipatione sit Filius : sed officia quidem omnia ex
 participatione Dei gratiam habeant, ipse vero Pa-
 tris sapientia et Verbum sit, quicum communia
 habet omnia : certe cum sit ipse id quo Pater deif-
 ficat et illuminat, in quo scilicet omnia deificantur
 et vivificantur, non alienæ a Patre substantiæ est,
 sed consubstantialis. Hujus enim participatione
 Patris participes efficiuntur, eo quod ipse proprium
 Patris sit Verbum. Unde si ipse quoque ex parti-
 cipatione esset, et non ex se substantialis divini-
 tas et imago Patris, non deificaret alios, cum et
 ipse deificatus esset. Causam tamen cur quidam
 ut fertur, consubstantiale respuant, sincere exami-
 nemus, an non magis ex illa ipsa Filius Patri con-
 substantialis ostendatur. Aiunt igitur, ut vos scri-
 psistis, Filium Patri consubstantialem dici minime
 debere, quia qui dicit consubstantialem, tria dicit,
 substantiam aliquam, quæ prius subjaceat, et eos
 qui ex illa geniti sunt esse consubstantiales : atque
 hinc concludunt : Si ergo Filius sit Patri consub-
 stantialis, necesse est prius subjacere eorum sub-
 stantiam ex qua geniti sint, et non esse illum Pa-
 trem, hunc Filium, sed ambos fratres. Hæc tametsi
 ethnicorum sunt explicationes, nosque nihil eorum
 egemus ratiociniis : nihilominus videamus utrum
 illa consubstantialia, quæ cum ex prius intellecta
 substantia sint, fratres dicuntur, sibi mutuo, an
 substantiæ ex qua orta sunt, sint consubstantialia.
 Si enim sibi mutuo ; diversæ ergo substantiæ, ac
 dissimilia erunt substantiæ a qua ortum duxerunt :
 opponitur enim consubstantiali, quod est ex diver-
 sa substantia. Quod si utrunque consubstantiale
 sit substantiæ a qua ortum duxit, nam id certo
 quod ex alio nascitur ei qui se genuit est consub-
 stantiale ; non ultra sunt quærendæ tres substantiæ :
 sed id solum investigandum, num hoc vere ex illo
 sit. Nam etsi contingat non esse duos fratres, sed
 unicum ex illa substantia ortum esse : eo quod al-
 ter non sit, nequaquam qui natus est, diversæ sub-
 stantiæ dicatur ; sed, licet solus sit, erit tamen
 et ipse ei qui se genuit consubstantialis. Alioqui
 quid dixerimus de filia Jephthe, quæ unigenita erat :
 « Et non habebat, » ait, « alios liberos ; » et de
 filio viduæ quem Dominus ex mortuis suscitavit,
 qui et ipse fratrem non habebat, sed unigenitus
 erat : an uterque ei qui se genuerat consubstan-
 tialis non erat ? Erant plane, nam liberi erant :
 idque proprium liberis est erga parentes suos, Sc
 cum Patres Dei Filium ex ejus substantia dixerint,
 merito et consubstantialem dixerunt. Hinc autem
 sequitur, neque creatas res ex non existente
 factas esse. Homines enim ipsi qui cum pas-
 sione aliqua gignunt, in subjacente materia ope-
 rantur, nec aliter quidquam facere potuerunt. Quod
 si creandi modum in Deo non humano more in-
 telligimus, multo minus gignendi in ipso intelli-

¹ Jud. xi, 34. ² Luc. vii, 12.

gere humano more debemus, neque corporeo modo consubstantiale accipere. Sed recedendum nobis est a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, ne inscii Filium a Patre auferamus, eumque

Rursum si Patrem et Filium constantes, duo principia, aut duos Deos dicimus, quemadmodum Marcion et Valentinus; aut Filium, quemdam alium divinitatis modum habere, et non esse imaginem et figuram Patris, quod ex ipso genitus sit esto dissimilis; nam alienæ inter se prorsus sunt istiusmodi substantiæ. Quod si unam agnoscimus et solam Patris divinitatem, huiusque Verbum et Sapientiam Filium esse, et hoc credentes, duos tamen Deos minime dicimus, unitatemque Filii cum Patre non doctrinæ similitudine, sed secundum substantiam, et revera consistere sentimus, ita ut propterea non duos Deos, sed unum dicamus, cum una sit species divinitatis, ut est lux et splendor; illa enim patriarchæ Jacob visa est, atque Scriptura: «Ortus est autem illi sol, postquam transivit species Dei¹.» Hoc cum viderent sancti prophetae, ac intelligenter ejuſdem sit ille Filius et imago, aiebant: «Factum est Verbum Domini ad me²,» cumque Patrem in eo visum revelatumque cognoscerent, fidenter dicebant: «Visus est mihi Deus patrum nostrorum, Deus Abraam, et Isaac et Jacob³.» Cum igitur ita se res habeat, cur eum qui unus est cum Patre, et talis apparet qualis est Pater, secundum similitudinem atque unam divinitatem, veremur dicere consubstantialem? Si enim, quemadmodum sæpius dictum est, nullam habet ut Filius proprietatem similitudinemve cum paterna substantia, ea voce uti recte veremur. Sin autem ille est Patris propria vis illuminatrix et creatrix, sine qua nec creat, nec cognoscitur (omnia enim per ipsum et in ipso consistunt), cur rem intelligentes, recusamus vocem id significantem proferre? Quid enim est ejuſdem naturæ esse cuius Pater, nisi esse illi consubstantiale? Non enim alienum Deus veluti ministro egens Filium assumpsit; neque officia Creatori sunt dignitate paria, ut perinde illa atque ipse honorentur, aut, ut putandum sit, ea et Patrem unum esse. Alioquin ausit quis hæc dividere, ac dicere solem et splendorem duo esse lumina, aut diversam aliquam substantiam, aut splendorem solis accidens esse, et non simplicem ac purum solis partum; ita ut duo quidem sint sol et splendor, una tamen lux, eo quod ille a sole oriatur. Cum huiusmodi sit, imo magis inseparabilis natura Filii a Patre, et cum divinitas Filio non acciderit, sed paterna divinitas in Filio sit; ita ut qui videt Filium, in ipso Patrem videat, cur qui huiusmodi est, non dicatur consubstantialis?

Sat quidem hæc sunt, quæ vobis suadeant, ut non accusetis eos qui dixere Filium esse Patri consubstantialem. Attamen ipsam consubstantialis

μη λάθωμεν ἀφαιρούντες, τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ προστιθέντες τοῖς ἑαυτοῦ κτίσμασι. omnibusque omnino sensibus, ad Patrem ascendere, ne a se creatis adjungamus.

Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὁμολογούντες, δύο τινὰς ἀρχὰς, ἢ δύο Θεοὺς, καθάπερ Μαρκεῖων καὶ Οὐαλεντίνος, λέγομεν, ἢ ἑτερόν τινα τρόπον θεότητος ἔχειν τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι· ἔστω ἀνόμοιος· ξέναι γάρ εἰσι παντάπασιν ἀλλήλων αἰ τοιαῦται οὐσίαι· εἰ δὲ μίαν ἴδωμεν καὶ μόνην θεότητα τὴν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο τε Λόγον καὶ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω πιστεύοντες οὐ λέγομεν δύο Θεοὺς, τὴν τε ἐνότητά τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐχ ὁμοίως διδασκαλίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀληθείαν φρονούμεν ὡς διὰ τοῦτο μὴ λέγειν δύο Θεοὺς, ἀλλ' ἓνα Θεόν, ἐνὸς ὄντος εἶδους θεότητος, ὡς ἔστι τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτο γὰρ ὤφθη τῷ πατριάρχῃ Ἰακώβ, καὶ φησιν ἡ Γραφή· «Ἀνέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ·» καὶ τοῦτο θεωροῦντες οἱ ἅγιοι προφηταὶ καὶ νοῦντες, τίνος ἔστιν Υἱὸς καὶ εἰκὼν, ἔλεγον· «Ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ.» Γινώσκοντες τὸν ἐν αὐτῷ θεωρούμενον καὶ ἀποκαλυπτόμενον Πατέρα, ἐθάβρουν εἰπεῖν· «Ὦφθη μοι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.» Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, διὰ τί τὸν ἓνα ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ φαινόμενον, ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ, κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ μίαν θεότητα, εὐλαβούμεθα εἰπεῖν ὁμοούσιον; Εἰ μὲν γὰρ, ὡς περ εἴρηται πολλάκις, οὐκ ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς πατρικῆς οὐσίας, οὐδὲ τὴν ἐμφέρειαν ὡς Υἱὸς, καλῶς εὐλαβούμεθα· εἰ δὲ τοῦτό ἔστι τὸ φωτιστικὸν καὶ δημιουργικὸν τὸ ἰδιαίτατον τοῦ Πατρὸς, οὐδ' ἄνευ οὗτε δημιουργεῖ, οὗτε γινώσκειται· (πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε)· διὰ τί, τὸ πρῶτον νοῦντες, παραιτούμεθα τὴν τοῦτο σημαίνουσαν λέξιν εἰπεῖν; Τί γὰρ ἔστι τὸ οὕτως ὁμοφυὲς τῷ Πατρὶ ἢ ὁμοούσιον αὐτοῦ; Οὐ γὰρ ἄλλοτριον ὡς ὑπουργοῦ δεόμενος προσελάβετο ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὰ ποιήματα ἰσάξια τοῦ κτίσαντος, ὡς τεμάσθαι ταῦτα ὡς ἐκεῖνον, ἢ νομίζειν, ὅτι ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ ἔν εἰσιν. Ἡ τολμησάτω τις διελεῖν, καὶ εἰπεῖν, δύο φῶτα εἶναι τὸν ἥλιον καὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἢ ἑτέραν τινὰ εἶναι οὐσίαν, ἢ ὅτι ἐπισυμβέβηκε τὸ ἀπαύγασμα; καὶ μὴ ἀπλοῦν εἶναι καὶ καθαρὸν γέννημα ἐκ τοῦ ἡλίου τοῦτο· ὡς δύο μὲν εἶναι ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἐν δὲ τὸ φῶς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου εἶναι τοῦτο γέννημα. Τοιαύτης δὲ οὐσης καὶ μάλλον ἀδιαιρέτου τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἐπισυμβάσης τῆς θεότητος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς πατρικῆς θεότητος οὐσης ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς τὸν ἑωρακότα τὸν Υἱὸν ὄραν ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τί ὁ τοιοῦτος μὴ ἂν λέγοιτο ὁμοούσιος;

Ἔστι μὲν οὖν ἱκανὰ καὶ ταῦτα πείσαι ὁμᾶς, μὴ κατηγορεῖν τῶν εἰρηκότων, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· καὶ αὐτὴν δὲ ὁμῶς τὴν τοῦ

¹ Gen. xxxii, 31. ² Isa. xxxviii, 4; Jer. i, 2, 4, 11, etc. ³ Exod. iii, 19.

ὁμοουσίον λέξιν καθ' ἑαυτὴν ἐξετάσωμεν, ἵνα γινώσκωμεν εἰ χρῆ λέγειν ὅπως ὁμοούσιον, καὶ εἰ κυρία λέξις ἐστὶ, καὶ ἀρμολογία ἐστὶν αὕτη ἐπὶ Υἱοῦ λεγόμενη. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, καὶ οὐδ' ἂν τις ἀμφιβάλλοι, ὅτι τὸ ὅμοιον οὐκ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐπὶ σχημάτων καὶ ποιότητων λέγεται ὅμοιον· ἐπὶ γὰρ τῶν οὐσιῶν οὐχ ὁμοιότης, ἀλλὰ ταυτότης ἂν λεχθεῖη. Ἄνθρωπος γοῦν ἀνθρώπων ὅμοιος λέγεται, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν χαρακτήρα· τῆ γὰρ οὐσία ὁμοφυεῖς εἰσι. Καὶ πάλιν ἄνθρωπος κυνὸς οὐκ ἰσομοιος λέγεται, ἀλλ' ἕτεροφυεῖς· οὐκοῦν τὸ μὲν ἰσοφυεῖς καὶ ὁμοούσιον, τὸ δὲ ἕτεροφυεῖς καὶ ἕτεροούσιον. Διὸ καὶ ὁ λέγων ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἐκ μετουσίας τοῦτο λέγει ὅμοιον. Τὸ γὰρ ὅμοιον ποιότης ἐστίν, ἥτις τῆ οὐσίᾳ προσγίνοιτο· ἂν. Τοῦτο δὲ τῶν ποιημάτων ἴδιον ἂν εἴη· ταῦτα γὰρ ἐκ μετοχῆς ὁμοιοῦται τῷ Θεῷ. « Ὅταν » γὰρ, φησὶ, « φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα » ὅμοιοι δηλονότι οὐ τῆ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῆ υἰότητι, ἧς μεταλαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ μετουσίας λέγετε, λεγέσθω μὲν παρ' ὑμῶν ὁμοιοούσιος. Οὐκ ἔστι μέντοι λεγόμενος οὕτως ἀλήθεια, οὐδὲ ὅπως φῶς, οὐδὲ φύσει Θεός. Τὰ γὰρ ἐκ μετουσίας οὐκ ἀληθεῖς, ἀλλ' ὁμοιωσεὶ τῆς ἀληθείας λέγεται ὅμοια, ὥστε καὶ μεταπίπτειν, καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύνασθαι ἀπὸ τῶν μετεχόντων τὴν μετέληψιν. Τοῦτο δὲ πάλιν ἴδιον τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων ἐστίν. Οὐκοῦν εἰ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἂν εἴη ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθεῖς Υἱός, φῶς, σοφία, Θεός. Φύσει δὲ ὢν καὶ οὐ μετοχῆ, οὐκ ἂν κυρίως λεχθεῖ ὁμοιοούσιος, ἀλλ' ὁμοούσιος. Ὅ δὲ μὴδὲ ἐπ' ἄλλων ἂν τις εἰποι· ἐδείχθη γὰρ τὸ ὅμοιον μὴ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν λεγόμενον· πῶς οὐκ ἀνόητον μὲν, ἢ τάχα καὶ χαλεπὸν τοῦτο προφέρειν ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ μὴ μᾶλλον τὸ ὁμοούσιον;

A vocem secundum se explanemus, ut comperiamus utrum hæc vox, consubstantialis, usurpanda sit, et si propria sit dictio, atque congruenter de Filio dicatur. Nam ipsi scitis, et nemo dubitaverit, simile non de substantiis, sed de figuris et qualitativus dici. De substantiis enim, non similitudo, sed identitas dici debet. Homo igitur hominis similis dicitur, non secundum substantiam, sed secundum habitum et figuram : quod ad substantiam enim ejusdem naturæ sunt. Rursum homo cani nequaquam dissimilis dicitur, sed diversæ naturæ : ergo quod ejusdem naturæ est, etiam consubstantiale est ; et quod diversæ naturæ, diversæ etiam substantiæ. Quapropter qui dicit similem secundum substantiam, ex participatione similem dicit : similitudo enim est qualitas, quæ substantiæ accedere potest. Hoc autem officii proprium fuerit ; ea enim ex participatione Deo similia efficiuntur. Nam « cum, » ait, « apparuerit ille, similes ei erimus », similes scilicet non substantia, sed aliorum adoptione, quam per eum participamus. Si igitur eum ex participatione Filium dicitis, dicatur a vobis substantia similis : sed si ita appelletur, nec veritas, nec lumen ullatenus, nec natura Deus erit. Nam quæ ex participatione sunt, non vere, sed similitudine veritatis similia dicuntur ; ita ut quod participatur, a participantibus decidere et tolli possit : hoc autem creatis rebus atque officii proprium est. Haque si absurdum illud est, nequaquam erit ex participatione, sed ex natura et veritate, Filius, lumen, sapientia, Deus : cum autem natura talis sit et non participatione, nunquam proprie substantia similis dici poterit, sed consubstantialis. Quod autem de aliis nemo dixerit (de prædicari), qui, quæso, non stultum fuerit, et fortasse etiam gravissimum id de Filio proferre, et non potius eum consubstantialem appellare?

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καλῶς ἔγραψεν, ὅπερ ἔπρεπεν εἰπεῖν, γεννητὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς μαθόντες, μὴ σκιαμαχῶμεν, καὶ μάλιστα γινώσκοντες, ὅτι οἱ καὶ ταῦτα γράψαντες, οὐχ ὡς παρεξηγούμενοι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκδικούντες μὲν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καθαιρούντες δὲ τὰς κατ' αὐτοῦ τῶν Ἀρειομανιτῶν βλασφημίας, οὕτως ὠμολόγησαν τὴν πίστιν. Σκεπτέον γὰρ καὶ κατανοητέον ἀκριθῶς, ὅτι λέγοντες μὲν ἄνομοιοῦσιον καὶ ἕτεροούσιον, οὐ σημαίνομεν τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐν τῶν ποιημάτων καὶ τὸν εἰσποιητὸν καὶ θέσει Υἱὸν, ὅπερ τοῖς αἰρετικοῖς δοκεῖ· λέγοντες δὲ μὴ ἑριστικῶς τὸ ὁμοούσιον, Υἱὸν σημαίνομεν γνήσιον ἐκ τοῦ Πατρὸς πεφυκότα, καὶ ἐν τούτῳ διαβρῆγγύονται πολλάκις οἱ Χριστομάχοι. Ταῦτα μὲν, ἅπερ ἔγνω ἐγὼ, καὶ διαλεγόμενων ἡκούσα φρονίμων, δι' ὀλίγων γέγραφα· ὑμεῖς δὲ, μένοντες ἐπὶ τὸν θεμέλιον τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων κατέχοντες, εὐχεσθε ἵνα

Idcirco probe Nicæna synodus id scripsit quod consentaneum erat, Filium nempe ex substantia Patris genitum, esse consubstantialem. Hæc eadem nos cum didicerimus, ne cum umbris pugnemus : gnari maxime eos, qui hæc scripserunt, non studio prave explicandi veritatem, sed eam una cum pietate in Christum asserendi, et Ariomanitarum blasphemias damnandi, sic fidem promulgasse suam. Considerandum enim est, et accurate animadvertendum, cum eum dicimus substantia dissimilem, et diversæ substantiæ, nos haudquaquam verum Filium significare, sed unum ex officiiis, et ascitum adoptioneque Filium, quod hæretici sentiunt : quem si dicamus sine contentione consubstantialem, verum significamus Filium ex Patre natum : etiamsi hac de causa pluries disrumpantur Christi hostes. Hæc quidem, quæ nota mihi, et ex prudentium disputationibus explorata erant, paucis scripsi. Vos autem manentes super fundamentum apostolorum, Patrumque tradi-

¹ Joan. III, 2.

tiones retinente; orate ut jam cesset omnis contentio et zelus, hæreticorumque insanæ quæstiones et una omnis verborum contentio damnetur, utque nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis aboleatur, in omnium vero cordibus veritas eluceat ita ut omnes ubique idem dicant, idem sentiant: et nulla deinceps relicta Ariana blasphemia, per universam Ecclesiam dicatur, atque in confesso habeatur illud: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma », in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem adversus Arianos pro Dionysio episcopo Alexandriæ apologia.

Judæi olim, cum ex tam multis rebus admirandis, quas Dominus faciebat, agnoscerent ipsum esse Christum Filium Dei viventis, ab eo reprehensi, nec reprehensionibus illius valentes obsistere, eo confugiebant, ut dicerent habere se patrem Abraham, et ejus auctoritate improbitatem suam tegere conabantur. Verum quemadmodum ea re nihil illi proficiebant, sic isti nunc, qui tanquam Judæi ad Dionysium confugiunt, non evitabunt eandem, in quam illi inciderunt, condemnationem. Nam et illos Dominus, ob ea quæ contra legem admittebant, reprehendit, *Hoc*, inquit, *Abraham non fecit*. Et istos impios atque mendaces eadem rursus veritas reprehendet, Dionysius, inquit, episcopus neque probavit sententiam Arii, neque veritatem ignoravit. Aiunt igitur veritatis inimici, beatum Dionysium in epistola quadam scripsisse Dei Filium factum, et creatum esse, neque natura esse proprium, sed a Patre essentia alienum, instar agricolæ, aut navium fabricatoris, si ille cum vite, hic cum navigio comparetur. Etenim, quia factus est, priusquam fieret, non fuisse. Hoc cum Dionysius intellexisset, sollicitudine enim afflictebatur, ut hanc, sic alias plurimas scripsit epistolas, quas quidem epistolas legere oportebat, ut ex omnibus, non autem ex una sola fides hominis agnosceretur. Nam et navium fabricatoris, qui triremes multas exædificavit, ars non ex una, sed ex omnibus perspicitur et judicatur. Si igitur eo consilio, ut fidem suam exponeret, quam isti dicunt, epistolam scripsit, aut solam hanc scripsit, hominem accusent, ut volunt; ejusmodi enim opinio vere est reprehendenda. Sin occasio temporis et personæ trahit ad illud scribendum, et alias rursus epistolas scripsit, quibus ejus criminis suspicionem diluebat, quid mirum videtur? Et agricola pro agri qualitate nunc hanc, nunc illam arborem curat, nec ob id cuiquam reprehendendus, sed potius ob artem multiplicem admirandus existimatur.

In superioris Libyæ Pentapoli tunc episcopi quidam opiniones Sabellii tuebantur, et fallaciis suis tantum effecerant, ut prope jam in ecclesiis Dei Filius amplius non prædicaretur. Quod cum Dionysius accepisset, quoniam et earum ecclesia-

¹ Ephes. iv, 5.

hæreticorum quæstiones et una omnis verborum contentio damnetur, utque nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis aboleatur, in omnium vero cordibus veritas eluceat ita ut omnes ubique idem dicant, idem sentiant: et nulla deinceps relicta Ariana blasphemia, per universam Ecclesiam dicatur, atque in confesso habeatur illud: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma », in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Toῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν ἀπολογία, ὑπὲρ Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ πάλα Ἰουδαῖοι τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκὸς ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχομένοι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέδραμον λέγοντες: *Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν ἑαυτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες, ὠνησάν τι, οὔτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες, φεύγειν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται. Καὶ γὰρ κἀκεῖνοις, ἐφ' οἷς παρηνόμουν, ἤλεγξεν ὁ Κύριος λέγων: *Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε, καὶ τοῦτους ἀπεθούνησας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτῆ πάλιν ἀλήθεια διελέγχει, ὅτι τὰ Ἀρείου Διονυσίου ὁ ἐπίσκοπος οὔτε ἐφρόνησεν, οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησε. Φασὶν οὖν οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακάριον Διονύσιον εἰρηκέναι ποίημα καὶ γέννημα εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἀμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος. Καὶ γὰρ ὡς ποίημα πρὶν γέννηται, ναὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτω καὶ ἐτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ δεῖ καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτοῦ, ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνον ἐκ τῆς μιᾶς ἡ πίστει; γνωρισθῇ τοῦ ἀνδρός. Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριηρεῖς κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἢ τούτου τέχνη κρίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν, ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν, εἰ μόνην ταύτην ἔγραψε, κατηγορεῖσθαι ὡς βούλονται: κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα. Εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἰλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, τί καινόν; Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμφεται ἂν τις αὐτῷ, ἀλλὰ μάλλον μαθὼν τὴν αἰτίαν θαυμάσει τὸ ποικίλον τῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης.**

Ἐν Πενταπόλει τῆς Ἰουδαίας τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου, καὶ τοσούτον ἴσχυσαν ταῖς κακονομίαις, ὡς ὀλίγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέρι-

μυνη καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, πέμπει, καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας. Ὡς δ' οὐκ ἐπαύοντο, μᾶλλον δὲ ἀναιδέστερον διετέθησαν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναιδέειαν ἐκείνων γράψαι τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτήρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι, ἵνα, ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἠρνοῦντο, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τῷ Πατρὶ ἀνετίθεσαν, οὕτως δείξας, ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐναγάγῃ θεότητι τοῦ Λόγου, καὶ τὴν γινώσκῃ τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ὑπόθεσις. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀναισχύντως δειλήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

Τί τοίνυν ὅμοιον ἢ Ἀρείου ἀρεσίαι, καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; Ἡ διατὶ Διονύσιος ὡς Ἀρειανὸς νομίζεται, πολλῆς οὐσίας αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν, ὁ δὲ καινῆς αἰρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἀρειὸς τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος ἔγραψε λίαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἤθεσι κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωτάδην. Ὁ μὲντοι Διονύσιος ἔγραψε καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ τῶν ὑπωπευθῆ, καὶ ἐφάνη φρονῶν ῥηθῶ. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἐαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκείτωσαν αὐτὸν πρὸς ἐσπουτοὺς· οὐ γὰρ ἀξιοπίστος κατὰ τοῦτο· εἰδὲ γράψας τὴν πρὸς Ἀμμωνῶν ἐπιστολὴν ὑπωπευθῆ, καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβηται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν. Οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα, καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ Ιατρὸς πολλὰκις τὰ δοκοῦντα εἶναι τισιν ἀκατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐπιτίθησιν, οἷδεν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπόν. Καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος οὗτος πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἤθη διατίθεσθαι, καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ἔδον τῆς τελειότητος μεταγάγῃ. Εἰ δ' ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης, αἰτιῶνται αὐτὸν (αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ γεγονασιν), ὥρα λοιπὸν αὐτοὺς ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον) ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνουσι. Ἄνθρωπον γὰρ ἀπὸ Ναζαρέτ, καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν.

Ἐκείνων τοίνυν τὰ τοιαῦτα φανταζομένων, ἀρ' ἐπεὶ τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἄνθρωπον ἤδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πλὴν μηδέν; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὡς ἀρχιτέκτονες σοφοί, καὶ οἰκονομοὶ μυστηρίων Θεοῦ πεποιθήκασιν, καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι πλανηθέντες, καὶ πλανήσαντες Ἑλλήνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον

rum curam gerebat, scripsit ad ejus factionis auctores, ut ab improba illa opinione desisterent. Illis autem non obtemperantibus, sed impudentius in illa permanentibus, ob impudentiam ipsorum coactus est, ejusmodi epistolam scribere, et ea quæ ad Christi pertinent humanitatem Evangeliorum testimoniis comprobare, ut, quoniam audacius illi negabant Filium, et humanitatem ejus ad Patrem referebant, ostenderet, non Patrem, sed Filium pro nobis factum esse hominem, atque ita imperitis hominibus Patrem non esse Filium persuaderet, et deinceps paulatim eos ad Filii divinitatem et Patris cognitionem adduceret. Hoc illi in ea epistola propositum fuit. Ob hanc ille causam in hac sententiam scripsit, ut eos reprimeret, qui tam impudenter fidei veritatem opprimere conabantur. Quid ergo Arii hæresis cum Dionysii sententia simile et conjunctum habet? Aut cur Dionysius Arianus existimatur, cum tanta sit inter eum et Arium differentia? Ille enim Ecclesiæ catholicæ doctor est, hic vanæ hæreseos inventor. Et Arius quidem improbam suam opinionem exponens vehementer effeminatis et ridiculis moribus, ut Sotales Ægyptius scripsit. Dionysius autem et alias scripsit epistolas, et a se depulit illius criminis suspicionem, et ostendit se recte sentire. Quamobrem cum ea scripserit, quæ ab ipsorum opinione sunt aliena, suorum gregi ne conentur illum ascribere. Neque enim fidem facient. Nam si ad Ammonam scribens suspectus fuit, et se purgavit, et ejus defensio probata est, patet ea quoque, quæ suspecta videbantur, bono animo et consilio fuisse scripta. Quæ autem bono animo atque consilio scribuntur et fiunt, non debent in malam partem accipi, et ad cujusque sententiam accommodari. Medici enim proposita sibi ejus, quem curant, valetudine, tanquam aliquo signo, eo cogitationem intendunt, quantumvis ea nonnunquam adhibeant vulneribus medicamenta, quæ alicui minus salutaria videantur. Quam quidem rationem observant etiam magistri prudentes, ut pro discipulorum moribus loquantur, et se affectos ostendant, ut eos in viam perfectionis redcant. Quod si beatum hunc virum, quia semel ita scripsit, accusandum existimant, est enim quoddam accusationis genus, quo illam onerant Ariani, dum ejus auctoritate pravam opinionem suam defendunt, tempus jam est, ut quando nihil non audent, naviter sint impudentes, et dicunt eadem, quæ sensit Arius, apostolos ipsos sensitisse, Christum enim hominem a pronuntiarunt.

Num igitur, ut isti opinantur, quia verbis ejusmodi usi sunt apostoli, ideo Christum tantummodo hominem, et nihil præterea aliud esse senserunt? Absit. Imo vero ut sapientes architecti et dispensatores mysteriorum Dei, se ratione et prudenter ita gesserunt. Nam Judæi tunc decepti, Græcosque decipientes, Messiam ex semine Davidis ut purum hominem venturum arbitrabantur, et ad aliorum

Item adversus Arianos et Eunomianos. Magni Basilii, ex primo libro.

Rem expedientes invenimus, nos ingeniti notionem assequi non ex ea quaestione, qua quid sit, sed ex illa, qua quomodo sit, indagamus. Animus enim noster exquirens, utrum Deus, qui supra omnia est, aliquam supra se causam habeat, cum excogitare nullam possit, illud ipsius vitæ principium non habens ingenitum appellat. Ut enim cum de hominibus loquentes hunc ex illo natum dicimus, non quid ille sit, sed unde ortus sit, exponimus, sic cum ingenitum vocamus Deum, ex voce non quid Deus sit, sed eum a nullo esse declaramus. Sic autem id quod dico planius fiet. Lucas evangelista Dei et Servatoris nostri Jesu Christi genealogiam carnis exponens, et ab ultimis ad primos progrediens initium sumpsit a Joseph, et hunc Eli filium dicens, Eli autem filium Matthæan, atque ita deinceps singulos recensens ad Adam narrationem deduxit. Sed cum ad supremos pervenisset, Seth, inquires, ex Adam, Adam autem ex Deo, fecit numerandi finem. Neque vero in ea cujusque ortus explicatione naturas eorum quos recensuerat, ostendit, sed conjuncta principia, ex quo quisque natus esset exposuit. Quemadmodum igitur ille dixit, Adam ex Deo, ita nosmet si a nobis exquiramus, Deus autem ex quo? nonne in cujusque cogitatione promptum illud erit, ex nullo? Ex nullo autem quid aliud significat, nisi non habere principium, et non habere principium, quid aliud, nisi ingenitum esse? Ut igitur in hominibus, cum hic ex illo natus diceretur, non eorum essentia declarabatur, sic cum de omnium Deo ingenitum dicimus, quod perinde est ac si ex nullo diceretur, non ejus essentiam ostendimus; jam qui in principio carere, essentiam esse dicit, similiter facit, ut si quis interrogatus quaenam sit Adam essentia atque natura, respondeat non ex hominis et feminæ commistione natum esse, sed manu divina formatum. Tunc enim ille, qui interrogavit: Non quaero, inquiet, quomodo exstiterit, sed quæ subjecta ipsius materia fuerit, quod multum abest, ut ex responsione tuâ colligere valeam. Idem nobis ex hac voce *ingenitus*, contingit. Ex ea namque quomodo sit potius, quam ejus naturam discimus. Video enim nos, quemadmodum si mentis aciem ad ventura sæcula dirigamus, vitam quæ nullo fine terminata sit, infinitam dicimus, ita si cogitatione ad superiora sæcula conscendamus, et infinitatem vitæ Dei tanquam immensum quoddam pelagus intuentes, nullum principium, ex quo esse cœperit, reperire possimus, sed Dei vitam ultra quam cogitari possit, semper excedentem animadvertamus, illud ipsius vitæ principio vacans ingenitum appellare. Ea enim ingeniti vis est, ut ex nullo significet habere principium existendi.

Ἐτι κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τοῦ πρώτου λόγου τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιφρήτικῶν.

Εὐρίσκομεν λογίζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ τοῦ τί ἐστιν ἀνερευνήσει ἢ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῖν ἐννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ ὅπερ ἐστίν. Ἐξετάζων γὰρ ἡμῶν ὁ νοῦς, εἰ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἑαυτοῦ τινα αἰτίαν ὑπερκειμένην ἔχει, εἴτα οὐ δυνάμενος ἐπινοεῖν οὐδέμιαν, τὸ ἀναρχον τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἀγέννητον προσηγόρευσεν. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων λόγοις, ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐκ τοῦδε γέγονεν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐκάστου, ἀλλὰ τὸ ὅθεν γέγονε διηγουόμεθα, οὕτω καὶ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ ἢ ἀγέννητος φωνῇ οὐ τὸ τί, ἀλλὰ τὸ μηδαμόθεν αὐτοῦ σημαίνει. Οὕτως δ' ἂν σαφέστερον, ὃ λέγω, γένοιτο. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀναποδίζων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ, εἰπὼν δὲ τοῦτον μὲν τοῦ Ἥλι, τὸν δὲ τοῦ Ματθαῖα, καὶ οὕτω κατὰ ἀνάλαυσιν πρὸς τὴν Ἀδὰμ τὴν ἐξηγήσειν ἐπανάγων, εἴτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω, καὶ εἰπὼν, ὅτι ὁ Σὴθ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ, ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔληξεν, οὐχὶ τὰς οὐσίας τῶν ἀπηριθμημένων δηλῶν ἐν τῇ διηγήσει τῆς ἐκάστου γενέσεως, ἀλλὰ τὰς προσεχεῖς ἀρχὰς, ἀφ' ἧς ἕκαστος γέγονεν, ἐκτιθέμενος. Ὡς περ οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐρωτήσωμεν, Ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἄρα οὐχὶ πρόχειρόν ἐστιν ἐν τῇ ἐκάστου διανοίᾳ, ὅτι ἐξ οὐδενός; Τὸ δὲ ἐξ οὐδενός τὸ ἀναρχόν ἐστὶ δηλονότι ὅτι ὁ δὲ ἀναρχον τὸ ἀγέννητον. Ἄς οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐδενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶναι λέγων παραπλήσιον ποιεῖ, ὡς περ ἂν εἰ τις ἐρωτώμενος τίς ἡ τοῦ Ἀδὰμ οὐσία, καὶ τίς ἡ φύσις αὐτῆς; Ὁ δὲ ἀποκρίνοιτο τὸ μὴ ἐκ συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χειρὸς διαπλασθῆναι. Ἄλλ' οὐχὶ τρόπον τῆς ὑποστάσεως ζητῶ, φήσειεν ἂν τις, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον, ὃ πολλοὺ δέω μανθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τὸ πῶς τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομένοις. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὄρω, ὅτι ὡς περ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὴν διάνοιαν ἐπεκτείνοντες, ἀτελεύτητον λέγομεν τὸν οὐδενὶ πέρατι τὴν ζωὴν ὀριζόμενον, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄνω τῶν αἰώνων τοῖς λογισμοῖς ἀναβαίνοντες, καὶ οἶον εἶς τι πύλατος ἀχανὲς ἐπὶ τὸ ἀπειρον τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς διακύπτουτες, οὐδὲ μιᾶς ἀρχῆς, ἀφ' ἧς γέγονε, λαθέσθαι δυνάμενοι, ἀλλὰ τοῦ νοουμένου ἐξωτέραν ἀεὶ, καὶ ὑπερεκπίπτουσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν ἐννοοῦντες, τοῦτο τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσειρήκαμεν. Αὕτη γὰρ τοῦ ἀγεννήτου ἢ ἐννοια, τὸ μὴ ἔχειν ἐτέρωθεν τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι δηλοῖ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

A

Ex eodem libro.

Ἄλλ' ὁ Εὐνόμιος τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα σιωπᾷ, ἀπλῶς δὲ περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ διαλέγεται, καὶ τὰ τῆς σωτηρίου πίστεως ὀνόματα κρύπτων, ψιλὰ παραδίδωσι τῆς βλασφημίας τὰ δόγματα· ἵνα τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πράγμασι γυμνωθείης, εἶτα τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὰ πρόσωπα γενομένης, αὐτὸς μὲν μηδὲν δόξῃ δύσφημον εἰρηκέναι, τῇ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθίᾳ κατασκευασμένην ἔχη τὴν βλασφημίαν. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, ἐκφύγοι ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πατήρ καὶ Υἱός· ἀλλ', Ἀγέννητος καὶ γεννητός. Ἐν μὲν δὴ αὐτοῦ τοῦτο τοιοῦτον κακούρηγμα ἕτερον δὲ ποῶν, σκοπεῖτε. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν· καὶ ἐπάγει, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τὸ, *οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν*, δύο σημαίνει· Ἐν μὲν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐφαρμόζει γέννησις (ἀδύνατον γὰρ ὑπὸ γέννησιν ἔλθειν τὴν ἀγέννητον φύσιν)· ἕτερον δὲ, ὅτι γεννησάτω καταδέχεται. Οὕτως μὲν οὖν κατὰ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον ἐχρήσατο τῇ φωνῇ· συναρπάξει δὲ τοὺς πολλοὺς ἐκ τῆς προτέρας ἐννοίας. Ἐπεὶ ὅτι γε τοῦτό ἐστι τὸ κατασκευαζόμενον, σαφῶς τὸ ἐπιπερόμενον δεκνυσιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, *οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν*, ἐπήγαγεν· ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ τοῦτο ἐστὶν ἀκόλουθον· ὅτι οὐ καταδέχεται γενέσθαι Πατὴρ, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ. Τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀσεβείας ταύτης χαλεπώτερος; τίς ἐλάλησε τοσαύτην ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ποτέ;

Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ τὰς ἀλλοτρίας ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος, μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν. Παραμυθεῖται δὲ με τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον βλασφημίαν ἐγγραφον τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι οὐ παρητήσατο, ἐκείνων στηλιτεύον εἰς ἅπαντα χρόνον τὴν βλασφημίαν, οὐχὶ τῇ ἀχράντῳ δόξῃ τοῦ Μονογενοῦς προστριβόμενόν τινα βλασφημίαν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, οὐκ ἔστι μὲν Πατήρ ὁ Θεός, οὐκ ἔστι δὲ ἄλλ' ἄμεινον ἡμῖν ἰφείναι ἀτελεῖς τὸ βλάσφημον. Ὁ μὲν γὰρ οὐ προσήκατο γέννησιν· ὁ δὲ οὐ μετέλαβε τῆς τοῦ γεννησαντος φύσεως. Ἐῖτα ἐπαγωνίζεται αὐτὸς ἑαυτῷ κείνῃ τῆς βλασφημίας τὴν παραμυθίαν ἁπικνῶν, οὐ τῷ εἰπεῖν τι μετανοίας ἐχόμενον, ἀλλὰ τοῖς δευτέροις φιλονεικῶν ἀποκρυψάει τὰ φθάσαντα. Τί γὰρ ὑπέμεινε φθέγγασθαι;

ΕΥΝ. Ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

ΒΑΣ. Εἰ δὲ μὴ σύγκρισίς ἐστι τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, μηδὲ κοινωνία πρὸς τὸν γεννησαντα, ψευδεῖς μὲν οἱ ἀπόστολοι, ψευδῆ δὲ τὰ Εὐαγγέλια· αὐτὴ τα ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Verum Eunomius Patris et Filii nomen silentio prætermittit, ac simpliciter de ingenito et genito disserit. Quin et occultatis salutiferæ fidei nominibus, blasphemix dogmata nuda tradit, ut, denudata in ipsis rebus impietate, ac deinde facto ad personas transitu, videatur ipse nihil dixisse blasphemæ, sed orationis serie blasphemiam concinnatam habeat. Ingenitus autem cum sit, inquit, effugit utique omnem comparationem ac communionem cum genito. Non dixit: Pater et Filius, sed, Ingenitus et genitus. Tale est igitur unum, quod ab eo excogitatum est: alterum vero quale sit considerate. Ingenitus vero cum sit, inquit, nunquam sane admiserit generationem: et subjungit, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito. Illud, *nunquam sane admiserit generationem*, duo significat: unum, quod propriæ ipsius naturæ non congruit generatio (quippe fieri non potest ut natura ingenua generetur): alterum, quod generare non sustinet. Hic quidem hac voce secundum posteriorem sensum usus est: sed ex priore sensu vulgus hominum in suam sententiam trahit. Et enim quod hoc sit quod astruitur, manifeste patet ex eo quod infertur. Nam posteaquam dixit: *Nunquam sane admiserit generationem*, subjunxit, *adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito*. Hoc namque sensui posteriori convenit, siquidem non sustinet Pater fieri, ut ne cum genito naturam propriam communicet. Impietate hac quæ possit esse perniciosior? quis unquam tantam iniquitatem locutus est in celsitudinem?

Ego equidem vereor, ne nos quoque dum alienas blasphemias ore repetimus, mentem nostram polluamus, atque condemnationis eorum fiamus participes. Sed consolatur me illud in Evangeliiis proditum, quod Spiritus sanctus quoque Judæorum in Dominum blasphemiam scriptam posteris tradere non abstinerit, illorum blasphemiam in omne tempus ita notans, ut nullam tamen incontaminatæ Unigeniti majestati blasphemiam affricet. Itaque si nunquam generationem admiserit, adeo ut propriæ naturæ participem faciat genitum, non est quidem Pater Deus, non est etiam; sed præstat ut blasphemiam imperfectam relinquamus. Alter quidem non admisit generationem: alter vero genitoris naturam non participavit. Deinde ipse secum certat, novam blasphemiam mitigationem excogitans, non quod quidquam dicat quod ad pœnitentiam pertineat, sed quod posterioribus priora superare conetur. Quid enim proferre ausus est?

ΕΥΝ. Effugeritque utique omnem comparationem ac communicationem cum genito.

ΒΑΣ. At nisi comparatio sit Filii cum Patre, nisi sit communicatio cum genitore, mendaces sunt apostoli, mendacia Evangelia, ipsa etiam veritas, Dominus noster Jesus Christus. Sed ego iterum

horreo blasphemiam, quam cuique facile est intelligere. Nam si nullam habet comparationem cum Patre, quomodo dicebat Philippo: *Tanto tempore vobiscum sum, et non vidisti me, Philippe*¹? et, *Qui videt me, videt eum qui misit me*²? Nam eum qui nec comparationem suscipit nec ullam cum Filio communionem habet, quomodo in seipso Filius ostendere potuisset? Nec enim per dissimile aut alienum comprehendí potest quod iguoratur: sed ex affini affine solet cognosci. Sic in sigillo inspicitur ejus qui se impressit effigies, et per imaginem exemplar cognoscitur, si videlicet comparemus nos eam omne in utroque est identitatem.

Quare hac una blasphemia voces omnes quae a Spiritu sancto ad glorificationem Unigeniti traditae sunt, reprobantur. Et quidem Evangelium docet, quod *Hunc Pater signavit Deus*³: Apostolus vero ait: *Qui est imago Dei invisibilis*⁴. Imago, non inanimata, neque manu elaborata, neque artis aut industriae opus: sed imago viva, imo vera, ipsa per se vita, non in figurae similitudine, sed quae in ipsa substantia similitudinem dissimilitudinis cunjunctaque expertem semper retinet. Ego enim illud, *in forma Dei esse*⁵, idem valere dico, quod hoc, *in substantia Dei esse*. Sicut enim illud, *formam assumpsisse servi*⁶, significat Dominum nostrum in substantia humanae naturae natum esse: ita etiam hoc, *in forma Dei esse*, prorsus divinae substantiae proprietatem exhibet. *Qui vidit me, inquit, vidit Patrem*⁷. Hic autem alienum a Patre Unigenitum faciens, ac prorsus rescindens ab ejus societate, cognitionis ascensum qui per ipsum fit, quantum in ipso est, abscindit. *Quaecunque habet Pater, mea sunt, inquit Dominus*⁸. At Eunomius communionem nullam esse ait Patri cum eo qui ex ipso est. Et, *Sicut Pater in seipso vitam habet, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*⁹. Hoc sumus ab ipso Domino elocti: ab Eunomio vero quid? Nempe, nullam esse comparationem geniti cum genitore. Et uno verbo, ut imaginis rationem hac unica voce tollit, ita splendorem ac characterem esse substantiae¹⁰ negat. Neque enim fieri potest, ut imaginem intelligas ejus qui nullam habet comparationem, neque, ut splendor sit ejus qui nullam communionem secundum naturam habet. Caterum in eodem artificii genere rursus persistit, dum ait non esse comparationem ingeniti cum genito: non Patris, cum eo qui ex ipso est, ut quam his vocibus inesse oppositionem ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat.

Ex eodem libro.

Ordine vero, inquit, et temporis prerogativa, ille primus est, hic secundus. Quid necesse est ea quorum communis est essentia, et ordini subjici, et esse tempore posteriora? Non

A *Ἄλλ' ἐγὼ μὲν πάλιν φρίσσω τὴν βλασφημίαν· παντὶ δὲ συνιδεῖν ῥάδιον. Εἰ γὰρ μηδεμίαν σύγκρισιν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ἔλεγε τῷ Φιλίππῳ· Ὅσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐχ ἑώρακάς με, Φίλιππε; καὶ, Ὅ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με; Τὸν γὰρ μήτε σύγκρισιν ἐπιδεχόμενον, μήτε κοινωνίαν τινα πρὸς αὐτὸν κεκτημένον, πῶς ἂν εἰδείεν ἐν ἑαυτῷ ὁ Υἱός; Οὐ γὰρ διὰ τοῦ ἀνομοίου καὶ ἀλλοτρίου καταληπτὸν ἐστὶ τὸ ἀγνωσόμενον· ἀλλὰ τῷ οικείῳ πέφυκε τὸ οικεῖον ἐπιγινώσκεισθαι. Οὕτως ἐν μὲν τῷ ἀποσφραγίσματι ὁ τοῦ τυπώσαντος χαρακτήρ καθορᾶται· δι' εἰκόνης δὲ ἡ γνώσις τοῦ ἀρχετύπου γίνεται, συγκρινόντων ἡμῶν δηλονότι τὴν ἐν ἑκατέρῳ ταυτότητα.*

Ὅστε διὰ μιᾶς ταύτης βλασφημίας πάσας ἀθετεῖσθαι τὰς φωνὰς τὰς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δοξολογίαν παραδοθείσας· τοῦ μὲν Εὐαγγελίου διδάσκοντος ἔτι, Τοῦτον ὁ Πάτερ ἔσφραγισεν ὁ Θεός· τοῦ δὲ Ἀποστόλου· Ὅς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκὼν οὐκ ἄψυχος, οὐδὲ χειρόδηκτος, οὐδὲ τέχνης ἔργον καὶ ἐπινοίας· ἀλλὰ εἰκὼν ζῶσα, μᾶλλον δὲ αὐτοῦσα ζωή, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλαχτον καὶ διασώζουσα. Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, ἴσον δύνασθαι τῷ, ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπάρχειν, φημί. Ὡς γὰρ τὸ, μορφῇ ἀνειληφέναι δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγενῆσθαι σημαίνει· οὕτως δὲ καὶ τὸ, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίσθησι πάντως τὴν ἰδιότητα. Ὁ διαφανῶς ἐμὲ, φησὶν, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Οὕτως δὲ ἀλλοτριῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζων τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἀνοδοῦ, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, διακόπτει. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πάτερ, ἐμὰ ἔστιν, ὁ Κύριός φησιν. Εὐνόμιος δὲ οὐδεμίαν λέγει κοινωνίαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ. Καὶ, Ὅσπερ ὁ Πάτερ ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Τοῦτο παρ' αὐτοῦ δεδιδάγμεθα τοῦ Κυρίου· παρὰ δὲ Εὐνομίου τί; Μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τῷ γεννηθέντι πρὸς τὸν γεννήσαντα. Καὶ ἀπαξιακῶς, διὰ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἀναιρεῖ μὲν τὸν τῆς εἰκόνης λόγον, ἀθετεῖ δὲ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως. Οὕτε γὰρ εἰκόνα δυνατὴν τοῦ ἀσυγκρίτου νοεῖσθαι, οὔτε ἀπαύγασμα εἶναι τοῦ ἀκοινωνήτου κατὰ τὴν φύσιν. Τῷ δὲ αὐτῷ εἶδει πάλιν τοῦ τεχνάσματος ἐπιμένει, τῷ ἀγεννήτῳ λέγων μὴ εἶναι πρὸς τὸ γεννητὸν σύγκρισιν· οὐχὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἥνπερ ἂν ταῖς φωναῖς ταύταις ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν ἐπίδειξη, ταύτην ἐπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετένεγκη.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τάξει δὲ, φησὶ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου προσηλαῖς ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Τίς ἡ ἀνάγκη ἐφ' ὧν ἡ οὐσία κοινή, τάξει τε ὑποβελθῆσθαι ταῦτα, καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα; Οὐ γὰρ δυνατὸν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι ἀχρό-

¹ Joan. xiv, 9. ² Joan. xii, 45. ³ Joan. vi, 27. ⁴ Coloss. 1, 15. ⁵ Philipp. ii, 6. ⁶ ibid. 7. ⁷ Joan. xiv, 9. ⁸ Joan. xvii, 10. ⁹ Joan. v, 26. ¹⁰ Hebr. i, 5.

ως ἀπαυγασθείη τὸν Θεὸν τῶν ὄλων μὴ ἐξ αἰθίου ἂν
 συνείναι, καὶ μὴ χρόνον μόνον, καὶ αἰώνων δὲ
 πάντων ἐπέκεινα τὴν συνάφειαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο γὰρ
 ἀπαύγασμα εἴρηται, ἵνα τὸ συνημμένον νοήσωμεν,
 καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐκ-
 μαθάνωμεν. Ἀλλὰ καὶ τὰς; ἡ μὲν φυσικὴ τίς ἐστιν,
 ἡ δὲ κατ' ἐπιτηδευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτι-
 σμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους διαταχθεῖ-
 σα, καὶ ὡς ἡ τῶν ἀριθμητῶν θέσις, καὶ ὡς
 ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκεῖνου προ-
 δωμολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν
 εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτηθευμένη δὲ
 καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μα-
 θήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῷ, καὶ τοῖς τοιού-
 τοις. Τοῦτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυφάμενος οὗ-
 τος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καί
 φησι, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπειπερ ἡ
 τάξις δευτέρα ἐστὶ τοῦ τάττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἡ οὐ
 συνείδεν, ἡ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως
 εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον,
 ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθία συμβαῖνον, ὡς τῷ
 πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις γὰρ
 πρότερον τὸ αἰτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἐξ αὐ-
 τοῦ· οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων
 ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦν-
 τες τὸ αἰτιον. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν,
 ἐφ' ᾧ ἐστὶ πρότερον καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμε-
 τέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρ-
 χούσης ἀκολουθίας; Τίνος οὖν ἐνεκεν ἀθετεῖ τὴν τά-
 ξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; Ἡγεῖται, εἰ ἐπιδειξείη
 μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι,
 λειπόμενον ἔξιν, καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπερ-
 οχὴν ἐπιδεικνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ μὲν τὴν
 τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτε-
 τάθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δὲ τὴν τῆς
 φύσεως διαφορὰν, οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρό-
 νου ὑπεροχὴν· ἡ οὕτω γε καὶ αὐτὸ, τὸ Πα-
 τέρα εἶναι τὸν Θεόν, ἀθετήσωμεν, τῆς κατὰ τὴν
 οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθε-
 τούσης.

Ἐπεὶ μέντοι ἀφορίσασθαι ἡμῖν τοῦ χρόνου τὴν
 φύσιν ὁ σοφὸς τὰ πάντα προήχθη, καὶ ἐνταῦθα
 αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ περιεσκεμμένον τῆς διανοίας
 ὄωμεν. Χρόνον τοίνυν εἶναι φησι ποῖαν τινα κίνησιν
 ἀστέρων· ἡλίου δηλονότι καὶ σελήνης καὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὅσοις καθ' ἑαυτὰ κινεῖσθαι δύναμις ἐστὶ.
 Τὸ τοίνυν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς μέχρι τῆς
 ποιήσεως τῶν ἀστέρων διάστημα τι ποτε ἄρα εἶναι ὁ
 δεινὸς τὰ μετέωρα οὗτος ἀποφανεῖται; Σαφῶς γὰρ ὁ
 τὴν κοσμογονίαν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἀνα-
 γράψας τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς μεγάλους φωστῆρας
 καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας γεγενῆσθαι φησι. Χρό-
 νος οὖν οὐκ ἦν, ὡς εἴκειν, ἐν ταῖς κατόπιν ἡμέ-
 ραις· οὐ γὰρ ἐκινουῦντό πω οἱ ἀστέρες. Πῶς γὰρ,
 ὁ γε μὴδ' ἐγεγένεισαν τὴν ἀρχὴν; Καὶ πάλιν,
 ὅτε ἐπολέμη τοῖς Γαβαονίταις ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰη-
 σοῦς, ἐκείνη ἀκίνητος ὁ ἥλιος ἔμεινε τῷ προσ-

enim fieri potest, ut universorum Deus cum sua
 ipsius imagine quæ citra temporis accessionem il-
 lustrata est, ab æterno non sit, et conjunctionem
 non habeat non solum ultra tempora, sed etiam
 ultra omnia sæcula. Nam idcirco splendor¹ dici-
 tur, ut conjunctionem intelligamus: et figura sub-
 stantiæ², ut consubstantialitatem perdiscamus. Sed
 et ordo alius naturalis est, alius artificialis. Natu-
 ralis quidem, ut creaturarum, qui ex creandi ratione
 dispositus est, et sicut numerabilium positio, et cau-
 sarum ad producta habitus; cum res confessa sit,
 Deum etiam ipsius naturæ conditorem esse et orfi-
 ficem. Excogitatus vero et artificialis, ut ille,
 qui deprehenditur in probationibus, in disciplinis,
 in dignitatibus, in numero et reliquis hujusmodi.
 Eunomius itaque horum priore occultato, de se-
 cundo ordinis genere fecit mentionem; atque non
 oportere dicere in Deo ordinem esse, quoniam ordo
 ordinante posterior est. Illud vero aut non intellexit,
 aut ultra oculavit, quoddam ordinis esse genus,
 non nostra constitutum ordinatione, sed ipsa nec-
 essitudine naturali contingens, quo se modo ha-
 bent ignis et lux, quæ ex ipso est. Nam in iis cau-
 sam priorem esse dicimus: posterius vero id quod
 ab ipsa est, non intervallo hæc a se invicem dirim-
 entes, sed cogitatione causam ante effectum in-
 telligentes. Quoniam igitur pacto rationi consentaneum
 fuerit, ordinem in iis negare, in quibus est
 prius et posterius, non ex nostra dispositione, sed
 ex naturali quadam rerum consecutione? Cur igitur
 fastidit ordinem in Deo admittere? Arbitratur,
 si ostenderit non aliter prius in Deo intelligi, reli-
 quum se habiturum, in ipsa scilicet substantia præ-
 sistantiam demonstrari. Nos autem, pro habitu cau-
 sarum ad ea quæ ex ipsis sunt, Patrem Filio præ-
 poni dicimus: at vero secundum naturæ diversita-
 tem, non item, neque secundum temporis excessum:
 alioquin hoc pacto etiam Deum Patrem esse nega-
 bimus; cum alienatio quæ in essentia reperitur,
 conjunctionem naturalem abolet.

Sed quoniam huc ille in omnibus sapiens pro-
 gressus est, nobis ut definiret temporis naturam, et
 hic quam firma, quam circumspecta sit mens ejus,
 videamus. Tempus ergo certum quemdam stellarum
 motum esse dicit, solis videlicet et lunæ ac reliqua-
 rum, quibus inest qua per se moveantur. Inter-
 vallum igitur quod ab origine cæli et terræ ad stel-
 larum usque creationem intercessit, quidnam esse
 decerneret eximius ille rerum sublimium speculator?
 Nam qui mundi creationem virtute Spiritus conscrip-
 sit, magna illa luminaria et reliquas stellas die
 quarta productas esse perspicue narrat³. Tempus
 igitur, ut liquet, in prioribus diebus nequaquam
 erat: siquidem nondum movebantur stellæ. Quo-
 modo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ qui-
 dem fuissent initio? Et iterum, cum Jesus Nave ad-
 versus Gabaonitas pugnaret, quoniam sol præcepto

¹ Hebr. 1, 3. ² Ibid. ³ Gen. 1, 14-19.

ligatus manebat immobilis, ac luna in loco stabat ¹, A tempus tunc non erat? Quodnam igitur nomen illi dici spatio imponemus? quam excogitabis appellationem? Etenim si temporis delecerat natura, ævum utique ei successit. At ævum exiguum diei partem appellare, quem dementiæ modum non superat? Sed, quæ multa est ejus solertia, putare videtur, diem ac noctem fieri quapiam stellarum motione ad qualitatem pertinente, atque has esse temporis partes: unde tempus statuit quemdam esse stellarum motum qualitate præditum, ne id quidem quod dicit intelligens. Non enim motum qualitate præditum, sed quantitate donatum, si tamen ita loqui fas est, dicere magis conveniebat. Quis enim sic omnino puer est mente, ut ignoret dies, horas, menses, annos, temporis mensuras, non partes esse? Tempus autem spatium est, quod æque extenditur atque ipsa mundi constitutio: quo motum omnem sive stellarum, sive animalium, sive cujuscunque rei quæ movetur, admetimur, prout dicimus aliud aliq̄ velocius aut tardius esse: velocius quidem, id quod minore tempore plus percurrit spatii; tardius vero, quod minus longiore tempore movetur. Eunomius vero quoniam in tempore stellæ moventur, temporis ipsas esse opifices pronuntiat. Proinde ex sapientissimi illius sententia, quoniam scarabei quoque in tempore moventur, constituamus tempus talem quamdam motionem esse scarabeorum: etenim quod dixit, id ab hoc nihil differt, nominum dignitate excepta.

Ex eodem libro.

Majus vel essentiæ ratione, vel virtutis excellentia, vel præstantia dignitatis, vel molis amplitudine dicitur. Amplitudine molis majus hic intelligi non potest. Quis enim ea quæ nulla magnitudine sunt circumscripta, vel potius quæ molem non habent omnino, et quantitate dimetiatur? Quis rursus eorum excellentiam agnoscat ullo modo, quæ nullam admittant dimensionem? Jam si Dei sedes dignitatis est nomen, sessio ad dexteram Patris Filio definita quid aliud significat, nisi parem et æqualem dignitatis statum? Denuntiatur enim et Dominus in gloria Patris esse venturus. Filium vero virtute minorem dicere, quam Pater sit, cum Dei virtutem Paulus Christum appellet ², plane puerile est, et eorum qui Domini vocem non exaudiant, dicentis: *Ego et Pater unum sumus* ³, sic unum accipientis, ut virtutis æqualitatem significet, quemadmodum ex ipsis Evangelii verbis ostendimus. Cum enim de iis qui in se crediderant, loquens dixisset: *Nemo rapiet a me manus meam* ⁴. Et: *Pater qui dedit mihi, major omnibus est* ⁵. Et: *Nemo potest rapere a manu Patris mei* ⁶, subjicit: *Ego et Pater unum sumus*. Ex quo perspicuum est illud, unum, virtute et potentia parem significare. Reliquum est igitur, ut majus hic causæ rationem demonstraret. Nam quoniam a Patre Filius princi-

τάγματι πεδηθεις, και η σελήνη κατά χώραν ειστήκει, χρόνος ουκ ην τνηκαυτα; Τι εκεινο ουν το διάστημα της ημέρας ειπωμεν; τινα προσηγοριαν επινοήσεις; Ει γάρ η του χρόνου φύσις επιελόπει, αιών αντεισηλαθε δηλονότι. Αιώρα δε μικρόν ημέρας μέρος προσαγορεύειν τινα της άνοίας υπερβολήν απολείπει; 'Αλλ' εοικεν εκ πολλής άγχυοίας ημέραν μὲν και νύκτα ἐν τη ποιῶ τῶν αστέρων κινήσει νομίζειν γινεσθαι, ταυτα δε εἶναι του χρόνου μέρη· ὅθεν τὸν χρόνον ποιῶν τινα κίνησιν αστέρων ἀπεφήνατο, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο συνελς δ τι λέγει. Οὐ γάρ ποιῶν, ἀλλ' εἶπερ ἄρα, ποσὴν, μᾶλλον ἦν εἶπεῖν οικειότερον. 'Αλλὰ τίς οὕτω παῖς παντελῶς τὴν διάνοιαν, ὥστε ἀγνωστῶν, ὅτι ἡμέραι μὲν, και ὥραι, και μῆνες, και ἐνιαυτοί, μέτρα του χρόνου εἰσιν, οὐχί μέρη; Χρόνος δέ ἐστι τὸ συμπαραεκτεινόμενον τῆ συστάσει του κόσμου διάστημα· ὃ πᾶσα παραμπερζεται κίνησις, εἰτε αστέρων, εἰτε ζώων, εἰτε οεινοσοῦν τῶν κινουμένων, καθὼ λέγομεν ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἕτερον ἑτέρου· ταχύτερον μὲν τὸ ἐν ἐλάττονι χρόνῳ· πλείον διάστημα μεταβαίνον, βραδύτερον δὲ τὸ ἐλαττον ἐν πλείονι χρόνῳ κινούμενον. 'Ο δὲ, ἐπειδὴ ἐν χρόνῳ οἱ ἀστέρες κινουονται, χρόνου αὐτοῦς εἶναι δημιουργοῦς ἀποφαίνεται. Οὐκ οὖν κατά τὸν του σοφωτάτου λόγον, ἐπειδὴ και κἀνθάρη ἐν χρόνῳ κινουονται, ὀρισώμεθα τὸν χρόνον εἶναι ποιῶν τινα κινήσιν· οὐδὲν γάρ τουτου τὸ παρ' αὐτου λεχθὲν διαφέρει, πλὴν της σεμνότητος τῶν ὀνομάτων.

C

Ἐκ του αὐτου λόγου.

Τὸ μείζον ἢ κατά τὸν της οὐσίας λόγον, ἢ κατά τὸν της δυνάμεως πλεονασμόν, ἢ κατά τὴν ὑπεροχὴν του ἀξιώματος, ἢ κατά τὴν τῶν ὄγκων περιουσίαν λέγεται. Κατὰ μὲν οὖν τὸ τῶν ὄγκων μέγεθος οὐκ ἂν ἐνταυθα τὸ μείζον λέγοιτο. Τὰ γάρ ἀπερίληπτα τῷ μεγέθει, μᾶλλον δὲ ἀμεγέθη, και ἀποσα παντελῶς τις ἂν ἀλλήλοις παραμετρήσειεν. Ὡν δὲ ἀμήχανος ἢ παράθεσις, τίνοι ἂν τρόπῳ τὸ ὑπερβάλλον ἐν τούτοις ἐπιγνωσθεῖη; 'Αλλὰ μὴν εἶγε και ὁ θρόνος του Θεου ἀξιώματος ἐστιν ὄνομα, ἢ εκ δεξιῶν του Πατρὸς ἀφωρισμένη τῷ Υἱῷ καθέδρα τίποτε ἕτερον, και οὐχί τὸ ἰσότιμον της ἀξίας ἀποσημαίνει; και γάρ και ἤξειν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται ἐν τῇ δόξῃ του Πατρὸς:· 'Αλλὰ και τὸ λέγειν ἰλατοῦσθαι δυνάμει τῶν Υἱῶν του Πατρὸς κομιδὴ νηπίων ἐστί. Χριστὸς γάρ, φησί, Θεοῦ δύναμις. Καὶ οὐδὲ κατακουδόντων της φωνῆς Κυρίου λέγοντος:· 'Ἐγὼ και ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, και τὸ ἐν ἀντὶ του κατὰ τὴν δυνάμειν Ἰσου παραλαμβάνοντος, ὡς ἐξ αὐτῶν δεῖξομεν τῶν του Εὐαγγελίου ῥημάτων. Εἰπὼν γάρ περὶ τῶν πιστευσάντων, ὅτι Οὐ μὴ τις ἀρπάσῃ εκ της χειρὸς μου, και ὅτι:· 'Ο Πατήρ δς δέδωκε μοι μείζων πάντων ἐστί, και Οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι εκ της χειρὸς του Πατρὸς μου, ἐπήγαγεν· 'Ἐγὼ και ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, σαφῶς του ἐν ἑσμεν ἀντὶ του Ἰσου και ταυτου κατὰ δυνάμειν παραλαμ-

¹ Jos. x, 12, 13. ² II Cor. i, 24. ³ Joan. x, 30.

⁴ Ibid. 28, ⁵ Ibid. 29. ⁶ Ibid.

εα.ομένου. Λεπίεται τοίνυν κατά τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐνταῦθα τὸ μείζον λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῆς Υἱῶ, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ Πατὴρ, ὡς αἰτιος, καὶ ἀρχή. Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὕτως εἶπεν Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν, καθὼς Πατὴρ δηλονότι. Τὸ δὲ Πατὴρ τί ἄλλο σημαίνει, ἢ τὸ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; Καίτοι εἰ κατὰ τὸν σὸν λόγον, ὦ Εὐνόμιε, τὸ ἀγέννητον οὐσία ἦν, ἐβούλετο δὲ τὴν κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ὑπεροχὴν ἐπιδείξαι, εἶπεν ἂν, ὅτι Ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἐστίν. Ἰμέτερος δὲ ἐστὶ λόγος, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία ἐνεργείας ἐστὶ, καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν σοφίαν τὸ μείζον καὶ ἕλαττον προκαίμενος ἐνέφηνε λόγος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' λόγου τῶν Ἀντιβήρητικῶν. Β

Ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως εὐρημένον ἀπὸ τοῦ Ἐποίησε τὴν τοῦ ποιήματος προσηγορίαν καταληφθεῖσαν ἔπι δὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔτι Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάλιν Ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων καὶ πάλιν Ἰὰ γὰρ ὁράτα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Οὕτως ἐφ' ὧν ἐστὶ χρῆσιμον τὸ ὄνομα παραλαμβάνουσα ἡ Γραφή, ἐπὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς πρέπον τῇ μεγαλείῳ τῆς δόξης παρεσιώπησε. Νῦν δὲ ἀξίτην μὲν, καὶ λίθον ἀπρογωναῖον, καὶ λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ τοιαῦτα ἕτερα, ἐν οἷς οὐ πολὺ δοκεῖ τὸ εὐφημον εἶναι πῶς μὴ καθικνουμένοις τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων, τὸν Κύριον τῆς δόξης προσαγορεύειν οὐκ ἐπαισχύνεται, ποίημα δὲ οὐδαμῶς τὸ παράπαν ὀνόμασε. Καίτοι γε οὗτος παρ' αὐτῶν εἰληφέναι τῶν ἁγίων τὸ ὄνομα τοῦτό φησιν, ἵνα ταῖς συκοφαντίαις μὴ μόνον τοὺς κατ' αὐτὸν περιβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ γενομένους ἁγίους. Ἄνευ δὲ τοῦ μὴ χοῦναι διὰ τὸ ἐπικίνδυνον ταῖς τοιοῦτοις ἐπιτολμᾶν, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου ὀνόματα παρ' ἑαυτοῦ μεταπλάττειν, ἔτι οὐδὲ ἡ τοῦ Ἀποστόλου διάνοια τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς ἡμῖν παρίστησι, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμόρφου τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας σαφῶς διαλέγεται. Καὶ τοῦτο παντὶ γινώριμον τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐχὶ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους παραδηλοῦ. Κύριον γὰρ, φησὶν, αὐτὸν, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωνῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, καὶ ὀρώμενον πᾶσι προδήλως ἐπεριδόμενος. Ὁ δὲ τὴν ἐποίησε φωνὴν εἰς τὴν ἀρχῆθεν γέννησιν τοῦ Μονογενοῦς μεταφέρει, καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο αὐτὸν δυσωπεῖ, ὅτι τὸ Κύριος οὐχὶ οὐσίας ἐστίν, ἀλλ' ἐξ οὐσίας ὄνομα. Ὡστε ὁ εἰπὼν, Κύριον αὐτὸν καὶ

apium habet, idcirco Pater, ut causa et principium, major est. Et propterea Dominus ait : *Pater major me est* ¹, nempe quatenus est Pater. Quid enim illa vox, *Pater*, aliud significat, nisi illum causam et principium esse, ex quo genitus ipse sit? Quod si, quemadmodum ipse sentis, Eunomi, ingenitus essentia est, cum vellet Patrem essentia majorem indicare, dixisset ad hunc modum, ingenitus major me est. Quid quo sapientia vestra docet, essentiam essentia majorem, aut minorem non dici? Quamobrem hoc loco non de essentia majus dictum est. οὐκ οὐσίας σημαντικῆ. Καὶ ἄλλως δὲ οὐσία οὐσίας οὐκ ἐπιδέχεται, ὥστε τὸ μείζον οὐ κατ' οὐσίαν ὁ

Ejusdem ex secundo libro adversus Eunomium.

Comperimus res procreatas a verbo *Fecit*, appellationem accipere, ut factæ dicantur, et opera vocentur, id quod non cadit in Filium Dei : *In principio enim*, inquit, *fecit Deus cælum et terram* ². Et : *In operibus manuum tuarum meditabar* ³. Et : *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* ⁴. Scriptura igitur hac voce utens, ubi erat utilis et necessaria, eam de Domino et Servatore nostro Jesu Christo loquens, ut ejus gloriæ magnitudini minus congruentem nunquam pronuntiavit. Cum tamen et securim, et lapidem angularem, et lapidem offensionis, et petram scandali, et aliis ejusmodi nominibus, in quibus non multum inesse laudis existimant illi qui ad intimam eorum significationem non perveniunt, appellare Dominum gloriæ non erubuerit. Eum vero nunquam omnino vocavit opus. Quod tamen nomen iste dicit se a sanctis hominibus accepisse, ut non suæ tantum ætatis, sed superiorum etiam viros sanctos calumniis involvat. Ac præterquam quod periculosa res audere ejusmodi vocabulis uti, et Domini nomina fingere arbitrato suo, ne Apostolo quidem propositum est, ut Unigeniti naturam, de qua in præsentia loquimur, nobis explicet. Non enim de Verbi essentia in principio apud Deum existentis verba facit, sed de illo, ut semetipsum exinanivit, ut servi formam accepit, ut corporis nostri similitudinem humilitatis induit, et ex infirmitate crucis mortem sustinuit, aperte disserit. Quod autem non divinæ illius naturæ rationem nobis tradat, sed dispositionis ejus consilium ostendat, perspicuum est omnibus qui parumper orationis apostolicæ sententiam norunt : *Dominum enim*, inquit, *ipsum et Christum Deus fecit, hunc Jesum, quem vos crucifixistis* ⁵. In ea voce, quæ perspicuam ipsius humanitatem omnibus significat, immoratur. At iste verbum illud, *fecit*, ad ortum illum primum Unigeniti refert. Neque deterret eum ea vox, *Dominus*, quæ non essentiam indicat, sed potestatem. Quare Dominum, inquit, ipsum et Christum Deus fecit, principatum potestatemque illi in omnes a Patre datam decla-

¹ Joan. xiv, 28.

² Gen. i, 1.

³ Psal. cxxxii, 5.

⁴ Rom. i, 20.

⁵ Act. ii, 36.

tiones retinentes, orate ut jam cesset omnis contentio et zelus, hæreticorumque insanæ quæstiones et una omnis verborum contentio damnentur, utque nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis aboleatur, in omnium vero cordibus veritas eluceat ita ut omnes ulique idem dicant, idem sentiant:

ἵνα nulla deinceps relicta Ariana blasphemia, per universam Ecclesiam dicatur, atque in confesso habeatur illud: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma », in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem adversus Arianos pro Dionysio episcopo Alexandriæ apologia.

Judæi olim, cum ex tam multis rebus admirandis, quas Dominus faciebat, agnoscerent ipsum esse Christum Filium Dei viventis, ab eo reprehensi, nec reprehensionibus illius valentes obstistere, eo confugiebant, ut dicerent habere se patrem Abraham, et ejus auctoritate improbitatem suam tegere conabantur. Verum quemadmodum ea re nihil illi proficiebant, sic isti nunc, qui tanquam Judæi ad Dionysium confugiunt, non evitabunt eandem, in quam illi inciderunt, condemnationem. Nam et illos Dominus, ob ea quæ contra legem admittebant, reprehendit, *Hoc*, inquit, *Abraham non fecit*. Et istos impios atque mendaces eadem rursus veritas reprehendet, Dionysius, inquit, episcopus neque probavit sententiam Arii, neque veritatem ignoravit. Aiunt igitur veritatis inimici, beatum Dionysium in epistola quadam scripsisse Dei Filium factum, et creatum esse, neque natura esse proprium, sed a Patre essentia alienum, instar agricolæ, aut navium fabricatoris, si ille cum vite, hic cum navigio comparatur. Etenim, quia factus est, priusquam fieret, non fuisse. Hoc cum Dionysius intellexisset, sollicitudine enim afficiebatur, ut hanc, sic alias plurimas scripsit epistolas, quas quidem epistolas legere oportebat, ut ex omnibus, non autem ex una sola fides hominis agnosceretur. Nam et navium fabricatoris, qui titiremes multas exædificavit, ars non ex una, sed ex omnibus perspicitur et judicatur. Si igitur eo consilio, ut fidem suam exponeret, quam isti dicunt, epistolam scripsit, aut solam hanc scripsit, hominem accusent, ut volunt; ejusmodi enim opinio vere est reprehendenda. Sin occasio temporis et personæ traxit ad illud scribendum, et alias rursus epistolas scripsit, quibus ejus criminis suspicionem diluebat, quid mirum videtur? Et agricola pro agri qualitate nunc hanc, nunc illam arborem curat, nec ob id cuiquam reprehendendus, sed potius ob artem multiplicem admirandus existimatur.

In superioris Libyæ Pentapoli tunc episcopi quidam opiniones Sabellii tuebantur, et fallaciis suis tantum effecerant, ut prope jam in ecclesiis Dei Filius amplius non prædicaretur. Quod cum Dionysius accepisset, quoniam et earum ecclesia-

¹ Ephes. iv, 5.

ἤδη ποτὲ παύσεται πάντα λο πὸν ἕρις καὶ ζήλος, τῶν τε αἰρετικῶν αἱ μωραὶ ζητήσεις καταγνωσθήσονται, καὶ πάντα λογομαχία· καὶ ἡ μὲν δυσώνυμος, καὶ ἀνθρωποκτόνος τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἐξερρανοσθείη, ἀναλάμψει δὲ πάντων ἐν ταῖς καρδίαις ἡ ἀλήθεια, ὥστε πάντας πανταγοῦ τὸ αὐτὸ λέγειν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν· μηδεμιᾶς δὲ ἔτι περιλειπομένης Ἀρειανῆς βλασφημίας, καὶ λέγεται καὶ ὁμολογῆται κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν· « Ἐἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν ἀπολογία, ὑπὲρ Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ πάλαι Ἰουδαῖοι τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκότος ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντιθέλειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέδραμον λέγοντες· *Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ*, νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν ἐαυτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὠνησάν τι, οὔτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες, φεύγειν τὴν ὁμοίαν ἐκαίνοις αἰτίαν δυνήσονται. Καὶ γὰρ κάκεινοις, ἐφ' οἷς παρηγόμουν, ἤλεγξεν ὁ Κύριος λέγων· *Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε*, καὶ τοῦτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἡ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια διελέγει, ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὔτε ἐφρόνησεν, οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησε. Φασὶν οὖν οἱ ἔχθροὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακάριον Διονύσιον εἰρηκέναι ποίημα καὶ γέννημα εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὡς περ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος. Καὶ γὰρ ὡς ποίημα πρὶν γέννηται, καὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς περ ταύτην ἔγραψεν, οὕτω καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ δεῖ καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτοὺς, ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνον ἐκ τῆς μιᾶς ἡ πίστει γνωρισθῇ τοῦ ἀνδρὸς. Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἡ τοῦτο τέχνη κρίνεται. Οἱ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκπιθέμενο; ἔγραψεν, ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν, εἰ μόνην ταύτην ἔγραψε, κατηγορεῖτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα. Εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσωποῦ πρόφασις εἰλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπαπτεύθη, τί καιρὸν; Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτ' ἂν τις αὐτῷ, ἀλλὰ μᾶλλον μαθὼν τὴν αἰτίαν θαυμάσει τὸ ποικίλον τῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης.

Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβύης τρινηκαυτὰ τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου, καὶ τοσοῦτον ἰσχυσαν ταῖς κακονομίαις, ὡς ὀλίγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέρι-

filiorum Davidis similitudinem fore, neque enim **A** Deum ipsum, neque Verbum factum esse carnem credebant. Hac de causa sapienter admodum apostoli Judæis primum ea quæ ad Servatoris humanitatem pertinent explicaverunt, ut cum Messiam illis ex signis, quæ demonstrata factaque fuerant, venisse persuasissent, deinde eos ad ejus divinitatem admittendam adducerent, declarantes illius opera non esse hominis, sed Dei. Petrus certe, qui dixerat Christum hominem passum, statim subjecit: *Hic est princeps vitæ*. Et in Evangelio confitetur: *Tu es*, inquit, *Christus Filius Dei viventis*¹. In Epistola autem dicit ipsum esse episcopum animarum²; et Dominum suum, et angelorum, atque virtutum³. Paulus item, qui dixerat Christum hominem ex semine Davidis, ad Hebræos scribens: *Qui cum sit*, inquit, *splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*⁴; ad Philippenses autem⁵: *Qui cum in forma*, inquit, *Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*. Verba illa, *vitæ princeps, Filius, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, et episcopus animarum*, quid aliud significant, nisi eum in corpore esse, cum sit Verbum, per quod omnia facta sunt, et a Patre, tanquam splendorem a luce, separari non posse?

Dionysius igitur apostolorum exemplum secutus est. Nam cum Sabellii hæresis vigeret, coactus est illam, ut diximus, epistolam scribere, et quæ **C** abjecta et humana de ipso dicta fuerunt, hæreticis illis opponere, ut cum eos illa ratione ab ea opinione qua dicebant Filium esse Patrem, depulisset, facilius eis Filii divinitatem persuaderet, cum in aliis epistolis illum Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem splendoremque Patris appellaret. Quibus enim epistolis sese defendit, in illis his utens vocibus se in fide, et pietate erga Christum constantem et strenuum facile declarat. Itaque sicut apostoli non reprehenduntur, quod ea verba, homini convenientia, de Domino pronuntiarent, quin etiam propter consilium et doctrinam temporari prudenter accommodatam videntur admiratione digni, sic Dionysius ad Euphranorem et Ammonam contra Sabellium scribens non est Arianus. Licet **D** enim humilibus verbis et exemplis usus sit, ea tamen ex Evangelii deprompsit, eo quidem consilio, ut Christi in carne adventum per hæc et aliis his similia comprobaret. Etenim quemadmodum est Verbum Dei, sic etiam Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et quod id principio erat Verbum, Virgo, completis jam sæculis, in utero gestavit, et Dominus homo factus est. Et unus ex utroque significatur. Verbum enim caro factum est et habitavit in nobis. Et quæ de ipsis tam divinitate, tum humanitate dicta sunt, ita propriam de illarum alterutra et de utraque conjunctam significationem habent, ut qui de Verbi scribit

¹ Matth. xvi, 16. ² I Petr. ii, 25. ³ Hebr. i, 8.

μόνον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἔρχεσθαι, καθ' ὁμοίτητα τῶν ἐκ τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων, ὅτι γὰρ Θεὸν αὐτὸν, οὐδ' ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευον· τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα πρῶτον τοῦ Σωτῆρος ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἵν' ὅλως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων, καὶ γενομένων σημείων ἐληλυθῆναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ πίστιν ἐναγάγωσι δεικνύντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν εὐθὺς συνῆπεν· Ὁὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἐν δὲ τῇ **B** Ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν, καὶ Κύριον ἑαυτοῦ τε, καὶ ἀγγέλων, καὶ δυνάμεων εἶναι. Πάλιν τε ὁ Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοι. μὲν· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλιππησίοις δὲ· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ Υἱὸν καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ ἴσον Θεῷ, καὶ Κύριον, καὶ ἐπίσκοπον ψυχῶν, τί ἕτερον ἂν εἴη, ἢ ὅτι ἐστὶ Λόγος ὢν Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἔστιν ἀδιάρητος τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς;

Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμαρ ἦν ἡ Sabellίου **C** αἵρεσις, ἠναγκάσθη, καθὰ προσέπων, τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ εὐτελῶς καὶ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος κατ' αὐτῶν ρίψαι, ἵνα, τοὺς τοιοῦτους ἀποσογινοῦσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν εἶναι Υἱὸν τὸν Πατέρα, εὐκολώτερον αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ Λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτμίδα, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς. Ἐν γὰρ ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων παρῆρησιάζεται ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Ὅσπερ οὖν οἱ ἀπόστολοι οὐ κατηγοροῦνται διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μᾶλλον θαύματος ἄξιοι εἶσι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καρῷ διδασκαλίαν, ὅτι οὐκ Ἄρειανὸς Διονύσιος πρὸς **D** Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνᾶν κατὰ Sabellίου ἐπιστολὴν γράφων. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοὶς ἐχρήσατο λόγοις, καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐστὶ, καὶ ταῦτα, καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων τὴν τοῦ Σωτῆρος ἕνσαρκον παρουσίαν, δι' ἣν καὶ ταῦτα, καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. Καὶ γὰρ ὡσπερ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὕτω μετὰ ταῦτα ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος ὁ Κύριος, καὶ εἷς μὲν ἔστιν ἐξ ἀμφοτέρων σηματονόμενος. Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἴδιαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν

⁴ Philipp. ii, 6.

λεγομένων σημασίαν, καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Λόγου ἄ γράφων, οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ὁ δὲ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγουόμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίων, τὴν εὐσέβειαν βαδίζειται. Ὅταν γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγῃ, οἶδεν, ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος ὁ Κύριος, δεικνύσει τὸ μὲν κλαίειν ἀνθρώπου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς Θεός. Καὶ πινῶντα μὲν, καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεικῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πάντε ἄρτων πεντακισχιλίους. Καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ, ὡς σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου, οὗ καὶ γέγονεν σὰρξ.

Ὁ μὲν γεωργός, ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα ὁμοούσια καὶ συγγενῆ, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν ἔχουσι καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ἀπὸ τε καὶ ἡ ἀμπέλου. Ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, αὐτὸς ἡ ἀμπέλος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιος ἡμῖν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱός ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ καὶ ἡ ἀμπέλος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλο ἐστὶν ὁ Υἱός παρ' ὃ ἐσμὲν ἡμεῖς, κἀκεῖνος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν, καὶ τοῦ Ἀδάμ ἐσμὲν ἔκγονοι, οὐκ ὀφείλει τὸ βῆτὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρώπινην αὐτοῦ παρουσίαν. Ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· Ἐγὼ ἡ ἀμπέλος, ἡμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός. Ἡμεῖς γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς ἐσμὲν, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπε· διηγῆσομαι τὸ βρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατὴρ ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπέλον, ἥτις ἐστὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα. Ἄρ' οὖν ὡς οἱ χριστομάχοι θρυλοῦσι Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ γράφων, καὶ λέγων οὕτω, ποίημα αὐτὸν ἢ ἕνα τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν εἶναι; καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἀλλοδαφαῖς ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βοῆσαι κατὰ τούτων λέγων, Οὐκ εἰμὶ τῆς αὐτῆς δόξης, ὡς θεομάχοι, οὐ δὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἀρεῖψ παρίσχεν εἰς ἀσέβειαν, ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνᾶν καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς σαβελλιζοντας γράφων, ἐμνήσθη καὶ τοῦ γεωργοῦ, καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῶν τοιούτων ἄλλων βημάτων, ἵνα, τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ δεῖξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Ὅς γὰρ ὁ γεωργός οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ὁ Λόγος. Καὶ ὁ Λόγος ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος ἄνθρωπος ἐκλήθη ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Υἱός διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἔπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. Ταύτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα, καὶ Ἀμμωνᾶν ἔγραψα ἐπιστολήν, πρὸς δὲ τὴν ὑμῶν ἀναίδειαν τὰ· ἐτέρας ἐπιστολάς τὰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀνατίθημι, ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς θρυλλεῖτε, γινώσκῃ οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐτοῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθὴν μου φρόνησιν.

humanitate ejus divinitatem non ignoret, et qui de hac disputat, ea quæ ipsius in carne adventus propria sunt, sciat, et in utroque tanquam peritus et probatus aliquis nummularius judicio suo germanam pietatem explorat et agnoscit. Quare cum illum flentem adducit, novit eum ut hominem flere, ut Deum tamen revocare Lazarum in vitam. Quem humanitate esurire sitireque animadvertit, eundem divinitate videt quinq; panibus quinq; hominum millia saturare. Quod in monumento positum ut corpus humanum aspicit, id ut Dei corpus intelligit excitatum ab ipso Verbo, cujus est illa caro.

Agricola quidem a vite diversus est essentia; palmites autem eadem essentia cum vite conjuncti sunt, et ab ea separari non possunt, et eundem habent ortum cum ipsa vite. Dominus, ut ipsemet ait, vitis est, nos autem palmites, si igitur ejusdem essentia nobiscum est Filius, et eundem nobiscum ortum habet, sit ob id etiam Filius ab essentia Patris alienus, ut vitis ab agricola. Sin aliud est Filius, quam nos sumus, atque ille quidem Verbum est Patris, nos autem ut filii Adam e terra facti sumus, dictum illud ad Christi divinitatem referendum non est, sed ad ejus humanitatem, quo quidem et ipse Dominus spectans: *Ego sum, inquit, vitis et vos palmites, Pater autem agricola*. Nos enim Domino propter humanitatem ejus cognatione conjuncti sumus. Quomobrem et ipse: *Narrabo, inquit, nomen tuum fratribus meis*. Pater autem agricola est, qui per Verbum vitem, hoc est, Domini corpus fecit et coluit. Non igitur eo sensu, quo prædicant hostes Christi, Dionysius scribens ea quæ ad Domini pertinent humanitatem, dixit, tum esse factum, atque unum esse ex hominibus. Quod ex aliis ejus epistolis multo clarius potest intelligi, in quibus tam aperte declaravit, se recte sentire, ut adversus illos clara voce dicere videatur: *Ego sententiam vestram non probo, Dei hostes, neque scripta nostra occasionem Ario, ut impie sentiret, præbuerunt. Sed ad Ammonam et Euphranorem scribens, ut eos qui Sabellii partibus favebant, impugnarem, agricolæ et vitis et similitum verborum mentionem fecit quo demonstrata Christi humanitate persuaderem illis ne Patrem factum esse hominem, crederent. Quemadmodum enim agricola non est in vite, sic nec Pater est in corpore factus homo, sed Verbum. Quod quidem Verbum in vite factum homo vocatus est. Filius ergo vocatus est vitis propter corpoream cognationem, qua cum palmitibus, qui nos sumus, devinctus est. Sic ego sensi in epistola, quam ad Euphranorem et Amimonam scripsi. Nam quod ad impudentiam vestram attinet, cæteras meas proferam, ut ex iis, quomodo purgem me in eo quod contra me propter illam epistolam divulgastis, prudentes homines intelligant et rectam meam fidei in Christum sententiam agnoscaat.*

* Joan. xv, 5. * Psal. xi, 25.

Item adversus Arianos et Eunomianos. Magni Basilii, ex primo libro.

Rem expeditentes invenimus, nos ingeniti notionem assequi non ex ea quaestione, qua quid sit, sed ex illa, qua quomodo sit, indagamus. Animus enim noster exquirens, utrum Deus, qui supra omnia est, aliquam supra se causam habeat, cum excogitare nullam possit, illud ipsius vitæ principium non habens ingenitum appellat. Ut enim cum de hominibus loquentes hunc ex illo natum dicimus, non quid ille sit, sed unde ortus sit, exponimus, sic cum ingenitum vocamus Deum, ex voce non quid Deus sit, sed eum a nullo esse declaramus. Sic autem id quod dico planius fiet. Lucas evangelista Dei et Servatoris nostri Jesu Christi genealogiam carnis exponens, et ab ultimis ad primos progrediens initium sumpsit a Joseph, et hunc Eli filium dicens, Eli autem filium Matthæan, atque ita deinceps singulos recensens ad Adam narrationem deduxit. Sed cum ad supremos pervenisset, Seth, inquiring, ex Adam, Adam autem ex Deo, fecit numerandi finem. Neque vero in ea cujusque ortus explicatione naturas eorum quos recensuerat, ostendit, sed conjuncta principia, ex quo quisque natus esset exposuit. Quemadmodum igitur ille dixit, Adam ex Deo, ita nosmet si a nobis exquiramus, Deus autem ex quo? nonne in cujusque cogitatione promptum illud erit, ex nullo? Ex nullo autem quid aliud significat, nisi non habere principium, et non habere principium, quid aliud, nisi ingenitum esse? Ut igitur in hominibus, cum hic ex illo natus diceretur, non eorum essentia declarabatur, sic cum de omnium Deo ingenitum dicimus, quod perinde est ac si ex nullo diceretur, non ejus essentiam ostendimus; jam qui in principio carere, essentiam esse dicit, similiter facit, ut si quis interrogatus quænam sit Adam essentia atque natura, respondeat non ex hominis et feminæ commistione natum esse, sed manu divina formatum. Tunc enim ille, qui interrogavit: Non quæro, inquiet, quomodo exstiterit, sed quæ subjecta ipsius materia fuerit, quod multum abest, ut ex responsione tuâ colligere valeam. Idem nobis ex hac voce *ingenitus*, contingit. Ex ea namque quomodo sit potius, quam ejus naturam discimus. Video enim nos, quemadmodum si mentis aciem ad ventura sæcula dirigamus, vitam quæ nullo fine terminata sit, infinitam dicimus, ita si cogitatione ad superiora sæcula conscendamus, et infinitatem vitæ Dei tanquam immensum quoddam pelagus intuentes, nullum principium, ex quo esse cæperit, reperire possimus, sed Dei vitam ultra quam cogitari possit, semper excedentem animadvertamus, illud ipsius vitæ principio vacans ingenitum appellare. Ea enim ingeniti vis est, ut ex nullo significet habere principium existendi.

Ἐτι κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τοῦ πρώτου λόγου τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιβηρητικῶν.

Ἐδρίσκομεν λογιζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ τοῦ τί ἐστιν ἀνερευνήσει ἢ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῖν ἔννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ ὅπερ ἐστίν. Ἐξετάζων γὰρ ἡμῶν ὁ νοῦς, εἰ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἑαυτοῦ τινα αἰτίαν ὑπερχειμένην ἔχει, εἴτα οὐ δυνάμενος ἐπινοεῖν οὐδεμίαν, τὸ ἀναρχον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, ἀγέννητον προσηγόρευσεν. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων λόγοις, ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐκ τοῦδε γέγονεν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐκάστου, ἀλλὰ τὸ ὅθεν γέγονε διηγούμεθα, οὕτω καὶ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ ἢ ἀγέννητος φωνῇ οὐ τὸ τί, ἀλλὰ τὸ μηδαμῶθεν αὐτοῦ σημαίνει. Οὕτως δ' ἂν σαφέστερον, ὃ λέγω, γένοιτο. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀναποδίζων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ, εἰπὼν δὲ τοῦτον μὲν τοῦ Ἡλὶ, τὸν δὲ τοῦ Ματθαῖου, καὶ οὕτω κατὰ ἀνάσειν πρὸς τὸν Ἀδάμ τὴν ἐξήγησιν ἐπανάγων, εἴτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω, καὶ εἰπὼν, ὅτι ὁ Σὴθ ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ὁ δὲ Ἀδάμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔληξεν, οὐχὶ τὰς οὐσίας τῶν ἀπρηριθμημένων δηλῶν ἐν τῇ διηγῆσει τῆς ἐκάστου γενέσεως, ἀλλὰ τὰς προσεχεῖς ἀρχάς, ἀφ' ἧς ἕκαστος γέγονεν, ἐκτιθέμενος. Ὡς περ οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι Ἀδάμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐρωτήσωμεν, Ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἀρὰ οὐχὶ πρόχειρόν ἐστιν ἐν τῇ ἐκάστου διανοίᾳ, ὅτι ἐξ οὐδενός; Τὸ δὲ ἐξ οὐδενός τὸ ἀναρχόν ἐστι δηλονότι· τὸ δὲ ἀναρχον τὸ ἀγέννητον. Ἡς οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐδενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶναι λέγων παραπλήσιον ποιεῖ, ὡς περ ἂν εἰ τις ἐρωτώμενος τίς ἢ τοῦ Ἀδάμ οὐσία, καὶ τίς ἢ φύσις αὐτοῦ; Ὁ δὲ ἀποκρίνοιτο τὸ μὴ ἐκ συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χειρὸς διαπλασθῆναι, Ἀλλ' οὐχὶ τρόπον τῆς ὑποστάσεως ζητῶ, φήσειεν ἂν τις, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὕλικόν ὑποκειμενον, ὃ πολλοῦ δέω μανθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τὸ πῶς τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομένοις. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁρῶ, ὅτι ὡς περ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὴν διάνοιαν ἐπεκτείνοντες, ἀτελεύτητον λέγομεν τὸν οὐδενὶ περάτι τὴν ζωὴν ὀριζόμενον, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄνω τῶν αἰώνων τοῖς λογισμοῖς ἀναβαίνοντες, καὶ οἷον εἰς τὴν πέλαγος ἀχανὲς ἐπὶ τὸ ἀπειρον τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς διακύπτοντες, οὐδὲ μίαν ἀρχὴν, ἀφ' ἧς γέγονε, λαβέσθαι δυνάμενοι, ἀλλὰ τοῦ νοουμένου ἐξωτέραν ἀεὶ καὶ ὑπερεκπίπτουσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν ἐννοοῦντες, τοῦτο τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσειρήκαμεν. Αὕτη γὰρ τοῦ ἀγεννήτου ἢ ἔννοια, τὸ μὴ ἔχειν ἐτέρωθεν τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι δηλοῖ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

A

Ex eodem libro.

Ἄλλ' ὁ Εὐνόμιος τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα σιωπᾷ, ἀπλῶς δὲ περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ διαλέγεται, καὶ τὰ τῆς σωτηρίου πίστεως ὀνόματα κρύπτων, ψιλλὰ παραδίδωσι τῆς βλασφημίας τὰ δόγματα· ἵνα τῆς ἀσεθείας ἐν τοῖς πράγμασι γυμνωθείσης, εἴτα τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὰ πρόσωπα γενομένης, αὐτὸς μὲν μηδὲν δόξῃ δύσφημον εἰρηκέναι, τῇ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθίᾳ κατεσκευασμένην ἔχη τὴν βλασφημίαν. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, ἐκφύγοι ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πατήρ καὶ Υἱός· ἀλλ', Ἀγέννητος καὶ γεννητός. Ἐν μὲν δὴ αὐτοῦ τοῦτο τοιοῦτον κακοῦργημα ἔτερον δὲ ποῶν, σκοπεῖτε. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν· καὶ ἐπάγει, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τὸ, *οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν*, δύο σημαίνει· ἐν μὲν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐφαρμόζει γέννησις (ἀδύνατον γὰρ ὑπὸ γέννησιν ἔλθεῖν τὴν ἀγέννητον φύσιν)· ἔτερον δὲ, ὅτι γεννησάτω καταδέχεται. Οὗτος μὲν οὖν κατὰ τὸ δευτέρον σημαίνόμενον ἐχρησάτο τῇ φωνῇ· συναρπάζει δὲ τοὺς πολλοὺς ἐκ τῆς προτέρας ἐννοίας. Ἐπεὶ ὅτι γε τοῦτό ἐστι τὸ κατασκευασθέν, σαφῶς τὸ ἐπιφερόμενον δείκνυσιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, *οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν*, ἐπήγαγεν· ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ τοῦτό ἐστιν ἀκόλουθον· ὅτι οὐ καταδέχεται γενέσθαι Πατὴρ, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ. Τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀσεθείας ταύτης χαλεπώτερος; τίς ἐλάλησε τοσαύτην ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ποτέ;

Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ τὰς ἀλλοτριᾶς ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος, μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν. Παραμυθεῖται δὲ μετὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον βλασφημίαν ἔγραψον ποῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι οὐ παρητήσατο, ἐκείνων στηλιτεύον εἰς ἅπαντα χρόνον τὴν βλασφημίαν, οὐχὶ τῇ ἀχράντῳ δόξῃ τοῦ Μονογενοῦς· προστριβόμενόν τινα βλασφημίαν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, οὐκ ἔστι μὲν Πατὴρ ὁ Θεός, οὐκ ἔστι δὲ ἄλλ' ἄμεινον ἡμῖν ἰσχυρῶς ἀτελεῖς τὸ βλάσφημον. Ὁ μὲν γὰρ οὐ προσήκατο γέννησιν· ὁ δὲ οὐ μετέλαβε τῆς τοῦ γεννήσαντος φύσεως. Ἐἴτα ἐπαγωνίζεται αὐτὸς ἐξυτῶ καινῆς τῆς βλασφημίας τὴν παραμυθίαν ἐπινοῶν, οὐ τῷ εἰπεῖν τι μετανοίας ἐχόμενον, ἀλλὰ τοῖς δευτέροις φιλονεικῶν ἀποκρῦψαι τὰ φθάσαντα. Τί γὰρ ὑπέμεινε φθέγγασθαι;

ΕΥΝ. Ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

ΒΑΣ. Εἰ δὲ μὴ σύγκρισίς ἐστι τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, μηδὲ κοινωνία πρὸς τὸν γεννήσαντα, ψευδεῖς μὲν οἱ ἀπόστολοι, ψευδῆ δὲ τὰ Εὐαγγέλια· αὐτὴ τα ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Verum Eunomius ac simpliciter de ingenito et genito disserit. Quin et occultatis salutiferæ fidei nominibus, blasphemix dogmata nuda tradit, ut, denudata in ipsis rebus impietate, ac deinde facto ad personas transitu, videatur ipse nihil dixisse blasphemum, sed orationis serie blasphemiam concinnatam habeat. Ingenitus autem cum sit, inquit, effugit utique omnem comparationem ac communionem cum genito. Non dixit: Pater et Filius, sed, Ingenitus et genitus. Tale est igitur unum, quod ab eo excogitatum est: alterum vero quale sit considerate. Ingenitus vero cum sit, inquit, nunquam sane admiserit generationem: et subjungit, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito. Illud, *nunquam sane admiserit generationem*, duo significat: unum, quod propriæ ipsius naturæ non congruit, generatio (quippe fieri non potest ut natura ingemita generetur): alterum, quod generare non sustinet. Hic quidem hac voce secundum posteriorem sensum usus est: sed ex priore sensu vulgus hominum in suam sententiam trahit. Etenim quod hoc sit quod astruitur, manifeste patet ex eo quod infertur.

Nam posteaquam dixit: *Nunquam sane admiserit generationem*, subjunxit, *adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito*. Hoc namque sensui posteriori convenit, siquidem non sustinet Pater fieri, ut ne cum genito naturam propriam communicet. Impietate hac quæ possit esse perniciosior? quis unquam tantam iniquitatem locutus est in celsitudinem?

Ego equidem vereor, ne nos quoque dum alienas blasphemias ore repetimus, mentem nostram polluamus, atque condemnationis eorum fiamus participes. Sed consolatur me illud in Evangeliiis proditum, quod Spiritus sanctus quoque Judæorum in Dominum blasphemiam scriptam posteris tradere non abstinuerit, illorum blasphemiam in omne tempus ita notans, ut nullam tamen incontaminatæ Unigeniti majestati blasphemiam affricet. Itaque si nunquam generationem admiserit, adeo ut propriæ naturæ participem faciat genitum, non est quidem Pater Deus, non est etiam; sed præstat ut blasphemiam imperfectam relinquamus. Alter quidem non admisit generationem: alter vero genitoris naturam non participavit. Deinde ipse secum certat, novam blasphemiam mitigationem excogitans, non quod quidquam dicat quod ad pœnitentiam pertineat, sed quod posterioribus priora superare conetur. Quid enim proferre ausus est?

ΕΥΝ. Effugeritque utique omnem comparationem ac communicationem cum genito.

ΒΑΣ. At nisi comparatio sit Filii cum Patre, nisi sit communicatio cum genitore, mendaces sunt apostoli, mendacia Evangelia, ipsa etiam veritas, Dominus noster Jesus Christus. Sed ego iterum

horreo blasphemiam, quam cuique facile est intelligere. Nam si nullam habet comparationem cum Patre, quomodo dicebat Philippo: *Tanto tempore vobiscum sum, et non vidisti me, Philippe* ¹? et, *Qui videt me, videt eum qui misit me* ²? Nam eum qui nec comparationem suam ullam cum Filio communionem habet, quomodo in seipso Filius ostendere potuisset? Nec enim per dissimile aut alienum comprehendi potest quod ignoratur: sed ex affini affine solet cognosci. Sic in sigillo inspicitur ejus qui se impressit effigies, et per imaginem exemplar cognoscitur, si videlicet comparemus nos eam cum in utroque est identitatem.

Quare hac una blasphemia voces omnes quae a Spiritu sancto ad glorificationem Unigeniti traditae sunt, reprobantur. Et quidem Evangelium docet, quod *Hunc Pater signavit Deus* ³: Apostolus vero ait: *Qui est imago Dei invisibilis* ⁴. Imago, non inanimata, neque manu elaborata, neque artis aut industriae opus: sed imago viva, imo vero, ipsa per se vita, non in figurae similitudine, sed quae in ipsa substantia similitudinem dissimilitudinis cujuscumque expertam semper retinet. Ego enim illud, *in forma Dei esse* ⁵, idem valere dico, quod hoc, *in substantia Dei esse*. Sicut enim illud, *formam assumpsisse servi* ⁶, significat Dominum nostrum in substantia humanae naturae natum esse: ita etiam hoc, *in forma Dei esse*, prorsus divinae substantiae proprietatem exhibet. *Qui vidit me, inquit, vidit Patrem* ⁷. Illic autem alienum a Patre Unigenitum faciens, ac prorsus rescindens ab ejus societate, cognitionis ascensum qui per ipsum fit, quantum in ipso est, abscindit. *Quaecumque habet Pater, mea sunt, inquit Dominus* ⁸. At Eunomius communionem nullam esse ait Patri cum eo qui ex ipso est. Et, *Sicut Pater in seipso vitam habet, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* ⁹. Hoc sumus ab ipso Domino edocti: ab Eunomio vero quid? Nempe, nullam esse comparationem geniti cum genitore. Et uno verbo, ut imaginis rationem hac unica voce tollit, ita splendorem ac characterem esse substantiae ¹⁰ negat. Neque enim fieri potest, ut imaginem intelligas ejus qui nullam habet comparationem, neque, ut splendor sit ejus qui nullam communionem secundam naturam habet. Ceterum in eodem artificii genere rarus persistit, dum ait non esse comparationem ingenti cum genito: non Patris, cum eo qui ex ipso est, ut quam his vocibus inesse oppositionem ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat.

Ex eodem libro.

Ordine vero, inquit, et temporis prerogativa, ille primus est, hic secundus. Quid necesse est ea quorum communis est essentia, et ordini subjici, et esse tempore posteriora? Non

ἄλλ' ἐγὼ μὲν πάλιν φρίσσω τὴν βλασφημίαν· παντὶ δὲ συνιδεῖν ῥάβδον. Εἰ γὰρ μηδεμίαν σύγκρισιν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς εἶπε τῷ Φιλίππῳ· *Τοσούτου χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐχ ἑώρακάς με. Φίλιππε*; καὶ, *Ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με*; Τὸν γὰρ μήτε σύγκρισιν ἐπιδεχόμενον, μήτε κοινωνίαν τιὰ πρὸς αὐτὸν κεκτημένον, πῶς ἂν ἐδειξεν ἐν ἑαυτῷ ὁ Υἱός; Οὐ γὰρ διὰ τοῦ ἀνομοίου καὶ ἀλλοτριῶ καταληπτὸν ἐστὶ τὸ ἀγνωσόμενον· ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ πέφυκε τὸ οἰκίον ἐπιγνωσέσθαι. Οὕτως ἐν μὲν τῷ ἀποσφραγίσματι ὁ τοῦ τυπώσαντος χαρακτήρ καθορᾶται· δι' εἰκόνας δὲ ἡ γνῶσις τοῦ ἀρχετύπου γίνεται, συγκρινόντων ἡμῶν δηλονότι τὴν ἐν ἑκατέρῳ ταυτότητα.

Ἵστε διὰ μιᾶς ταύτης βλασφημίας πάσας ἀθετεῖσθαι τὰς φωνὰς τὰς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δοξολογίαν παραδοθείσας· τοῦ μὲν Εὐαγγελίου διδάσκοντος ὅτι, *Τούτου ὁ Πατήρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός*· τοῦ δὲ Ἀποστόλου· *Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκὼν οὐκ ἀψυχος, οὐδὲ χειρόκμητος, οὐδὲ τέχνης ἔργον καὶ ἐπινοίας· ἀλλὰ εἰκὼν ζωᾶς, μᾶλλον δὲ αὐτοεῶσα ζωῆς, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλαχτον ζῆλ διασώζουσα. Ἐγὼ γὰρ καὶ ἐθ, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέσχειν, ἴσον δύνασθαι τῷ, ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπέσχειν, φημί. Ὡς γὰρ τὸ, *μορφῇ ἀνεληφέναι δούλου*, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγεννηθεῖαι σημαίνει· οὕτω δὲ καὶ τὸ, ἐν *μορφῇ Θεοῦ ὑπέσχειν*, τῆς θείας οὐσίας καριστοῦσι πάντως τὴν ἰδιότητα. Ὁ ἑωρακίως ἐμὲ, φησὶν, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Οὗτος δὲ ἀλλοτριῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζων τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἄνοδον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, διακόπτει. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶν, ὁ Κύριός φησιν. Εὐνόμιος δὲ οὐδεμίαν λέγει κοινωνίαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ. Καὶ, *Ὅσπερ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ*. Τοῦτο παρ' αὐτοῦ δεδιδάγμεθα τοῦ Κυρίου· παρὰ δὲ Εὐνομίου τί; Μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τῷ γεννηθέντι πρὸς τὸν γεννήσαντα. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, διὰ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἀναίρει μὲν τὸν τῆς εἰκόνας λόγον, ἀθετεῖ δὲ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως. Οὕτε γὰρ εἰκόνα δυνατὴν τοῦ ἀσυγκρίτου νοεῖσθαι, οὕτε ἀπαύγασμα εἶναι τοῦ ἀκοινωνήτου κατὰ τὴν φύσιν. Τῷ δὲ αὐτῷ εἶδει πάλιν τοῦ τεχνάσματος ἐπιμένει, τῷ ἀγεννήτῳ λέγων μὴ εἶναι πρὸς τὸ γεννητὸν σύγκρισιν· οὐχὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἤνκαρ ἂν ταῖς φωναῖς ταύταις ὑπέσχεσαν ἀντίθεσιν ἐπιδείξει, ταύτην ἐπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετενέγκη.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τάξει δὲ, φησὶ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείαις ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Τίς ἡ ἀνάγκη ἐφ' ὧν ἡ οὐσία κοινή, τάξει τε ὑποβελῆσθαι ταῦτα, καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα; Οὐ γὰρ δυατὸν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι ἀχρῶ-

¹ Joan. xiv, 9. ² Joan. xii, 45. ³ Joan. vi, 27. ⁴ Coloss. i, 15. ⁵ Philipp. ii, 6. ⁶ ibid. 7. ⁷ Joan. xiv, 9. ⁸ Joan. xvii, 10. ⁹ Joan. v, 26. ¹⁰ Hebr. i, 3.

ως ἀπαυγασθαίση τὸν Θεὸν τῶν ὅλων μὴ ἐξ αἰθίου ἂν
 συνείηαι, καὶ μὴ χρόνον μόνον, καὶ αἰώνων δὲ
 πάντων ἐπέκεινα τὴν συνάφειαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο γὰρ
 ἀπαύγασμα εἰρηται, ἵνα τὸ συνημμένον νοήσωμεν,
 καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐκ-
 μαυθάνωμεν. Ἀλλὰ καὶ τὰς; ἡ μὲν φυσικὴ τίς ἐστιν,
 ἡ δὲ κατ' ἐπιτήδευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτι-
 σμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους διαταχθεῖ-
 σε, καὶ ὡς ἡ τῶν ἀριθμητῶν θέσις, καὶ ὡς
 ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προ-
 δικαιολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητῆ
 εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτετηδευμένη δὲ
 καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μα-
 θήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῷ, καὶ τοῖς τοιού-
 τοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψόμενος οὗ-
 τος, τοῦ δευτέρου εἰδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ
 φησι, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἀπειπερ ἡ
 τάξις δευτέρα ἐστὶ τοῦ τέττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἡ οὐ
 συνείδεν, ἡ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως
 εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον,
 ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθία συμβαῖνον, ὡς τῷ
 πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γὰρ
 πρότερον τὸ αἰτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἐξ αὐ-
 τοῦ· οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων
 ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προσηκουῦν-
 τες τὸ αἰτιον. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν,
 ἐφ' ᾧ ἐστὶ πρότερον καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμε-
 τέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρ-
 χούσης ἀκολουθίας; Τίνος οὖν ἐνεκεν ἀθεταί τὴν τά-
 ξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; Ἥγειται, εἰ ἐπιδείξειε
 μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι,
 λειπόμενον ἔξειν, κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπερ-
 οχὴν ἐπιδείκνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ μὲν τὴν
 τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτε-
 τάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαίμεν· κατὰ δὲ τὴν τῆς
 φύσεως διαφορὰν, οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρό-
 νου ὑπεροχὴν· ἡ οὕτω γε καὶ αὐτὸ, τὸ Πα-
 τέρα εἶναι τὸν Θεόν, ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ τὴν
 οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθε-
 τούσης.

Ἐπεὶ μέντοι ἀφορίσασθαι ἡμῖν τοῦ χρόνου τὴν
 φύσιν ὁ σοφὸς τὰ πάντα προήχθη, καὶ ἐνταῦθα
 αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ περιεσκεμμένον τῆς διανοίας
 ἴδωμεν. Χρόνον τοίνυν εἶναι φησι ποιάντινα κίνησιν
 ἀστέρων· ἡλίου δηλονότι καὶ σελήνης καὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὅσοις καθ' ἑαυτὰ κινεῖσθαι δύναμις ἐστὶ.
 Τὸ τοίνυν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς μέχρι τῆς
 ποιήσεως τῶν ἀστέρων διάστημα τι ποτε ἄρα εἶναι ὁ
 δεινὸς τὰ μετέωρα οὗτος ἀποφανεῖται; Σαφῶς γὰρ ὁ
 τὴν κοσμογονίαν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἀνα-
 γράφας τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς μεγάλους φωστῆρας
 καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας γεγενῆσθαι φησι. Χρό-
 νος οὖν οὐκ ἦν, ὡς εἶκεν, ἐν ταῖς κατόπιν ἡμέ-
 ραις· οὐ γὰρ ἐκινουντό πω οἱ ἀστέρες. Πῶς γὰρ,
 οἱ γε μὴδ' ἐγεγόνεισαν τὴν ἀρχὴν; Καὶ πάλιν,
 ὅτι ἐπολέμει τοῖς Γαβαωνίταις ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰη-
 σούς, ἐκειδὴ ἀκίνητος ὁ ἥλιος ἔμεινε τῷ προ-

enim fieri potest, ut universorum Deus cum sua
 ipsius imagine quæ citra temporis accessionem il-
 lustrata est, ab æterno non sit, et conjunctionem
 non habeat non solum ultra tempora, sed etiam
 ultra omnia sæcula. Nam idcirco splendor¹ dici-
 tur, ut conjunctionem intelligamus: et figura sub-
 stantiæ², ut consubstantialitatem perdiscamus. Sed
 et ordo alius naturalis est, alius artificialis. Natu-
 ralis quidem, ut creaturarum, qui ex creandi ratione
 dispositus est, et sicut numerabilium positio, et cau-
 sarum ad producta habitus; cum res confessa sit,
 Deum etiam ipsius naturæ conditorem esse et opi-
 ficem. Excogitatus vero et artificialis, ut ille,
 qui deprehenditur in probationibus, in disciplinis,
 in dignitatibus, in numero et reliquis hujusmodi.
 Eunomius itaque horum priore occultato, de se-
 cundo ordinis genere fecit mentionem; atque non
 oportere dicere in Deo ordinem esse, quoniam ordo
 ordinante posterior est. Illud vero aut non intelle-
 xit, aut ultro oculuit, quoddam ordinis esse genus,
 non nostra constitutum ordinatione, sed ipsa ne-
 cessitudine naturalium contingens, quo se modo ha-
 bent ignis et lux, quæ ex ipso est. Nam in iis cau-
 sam priorem esse dicimus: posterius vero id quod
 ab ipsa est, non intervallo hæc a se invicem diri-
 mentes, sed cogitatione causam ante effectum in-
 telligentes. Quoniam igitur pacto rationi consenta-
 neum fuerit, ordinem in iis negare, in quibus est
 prius et posterius, non ex nostra dispositione, sed
 ex naturali quadam rerum consecutione? Cur igitur
 fastidit ordinem in Deo admittere? Arbitratur,
 si ostenderit non aliter prius in Deo intelligi, reli-
 quum se habiturum, in ipsa scilicet substantia præ-
 stantiam demonstrari. Nos autem, pro habitu cau-
 sarum ad ea quæ ex ipsis sunt, Patrem Filio præ-
 poni dicimus: at vero secundum naturæ diversita-
 tem, non item, neque secundum temporis excessum:
 alioquin hoc pacto etiam Deum Patrem esse nega-
 bimus; cum alienatio quæ in essentia reperitur,
 conjunctionem naturalem aboleat.

Sed quoniam huc ille in omnibus sapiens pro-
 gressus est, nobis ut definiret temporis naturam, et
 hic quam firma, quæm circumspecta sit mens ejus,
 videamus. Tempus ergo certum quemdam stellarum
 motum esse dicit, solis videlicet et lunæ ac reliqua-
 rum, quibus inest qua per se moveantur. Inter-
 vallum igitur quod ab origine cæli et terræ ad stel-
 larum usque creationem intercessit, quidnam esse
 decerneret eximius ille rerum sublimium speculator?
 Nam qui mundi creationem virtute Spiritus conscrip-
 sit, magna illa luminaria et reliquas stellas die
 quarta productas esse perspicue narrat³. Tempus
 igitur, ut liquet, in prioribus diebus nequaquam
 erat: siquidem nondum movebantur stellæ. Quo-
 modo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ qui-
 dem fuissent initio? Et iterum, cum Jesus Nave ad-
 versus Gabaonitas pugnet, quoniam sol præcepto

¹ Hebr. 1, 3. ² Ibid. ³ Gen. 1, 14-19.

ligatus manebat immobilis, ac luna in loco stabat ¹, A tempus tunc non erat? Quodnam igitur nomen illi dici spatio imponemus? quam excogitabis appellationem? Etenim si temporis delecerat natura, ævum utique ei successit. At ævum exiguum diei partem appellare, quem dementiæ modum non superat? Sed, quæ multa est ejus solertia, putare videtur, diem ac noctem fieri quapiam stellarum motione ad qualitatem pertinente, atque has esse temporis partes: unde tempus statuit quemdam esse stellarum motum qualitate præditum, ne id quidem quod dicit intelligens. Non enim motum qualitate præditum, sed quantitate donatum, si tamen ita loqui fas est, dicere magis conveniebat. Quis enim sic omnino puer est mente, ut ignoret dies, horas, menses, annos, temporis mensuras, non partes B Tempus autem spatium est, quod æque extenditur atque ipsa mundi constitutio: quo motum omnem sive stellarum, sive animalium, sive cujus-eunque rei quæ movetur, admetimur, prout dicimus aliud aliq̄ velocius aut tardius esse: velocius quidem, id quod minore tempore plus percurrit spatii; tardius vero, quod minus longiore tempore movetur. Eunomius vero quoniam in tempore stellæ moventur, temporis ipsas esse opifices pronuntiat. Proinde ex sapientissimi illius sententia, quoniam scarabei quoque in tempore moventur, constituamus tempus talem quamdam motionem esse scarabeorum: etenim quod dixit, id ab hoc nihil differt, nominum dignitate excepta.

Ex eodem libro.

Majus vel essentiæ ratione, vel virtutis excellentia, vel præstantia dignitatis, vel molis amplitudine dicitur. Amplitudine molis majus hic intelligi non potest. Quis enim ea quæ nulla magnitudine sunt circumscripta, vel potius quæ molem non habent omnino, et quantitate dimetiatur? Quis rursus eorum excellentiam agnoscat ullo modo, quæ nullam admittant dimensionem? Jam si Dei sedes dignitatis est nomen, sessio ad dexteram Patris Filio definita quid aliud significat, nisi parem et æqualem dignitatis statum? Denuntiatur enim et Dominus in gloria Patris esse venturus. Filium vero virtute minorem dicere, quam Pater sit, cum Dei virtute Paulus Christum appellet ², plane puerile est, et eorum qui Domini vocem non exaudiant, dicentis: *Ego et Pater unum sumus* ³, sic unum accipientis, ut virtutis æqualitatem significet, quemadmodum ex ipsis Evængelii verbis ostendemus. Cum enim de iis qui in se crediderant, loquens dixisset: *Nemo rapiet a. los e manu mea* ⁴. Et: *Pater qui dedit mihi, major omnibus est* ⁵. Et: *Nemo potest rapere e manu Patris mei* ⁶, subjicit: *Ego et Pater unum sumus*. Ex quo perspicuum est illud, unum, virtute et potentia parem significare. Reliquum est igitur, ut majus hic causæ rationem demonstraret. Nam quoniam a Patre Filium princi-

τάγματι πεδηθεις, και η σελήνη κατά χώραν ειστήκει, χρόνος ουκ ην τηνικαυτα; Τι εκεινο ουν το διάστημα της ημέρας είπωμεν; τίνα προσγορίαν έπινοήσεις; Εί γάρ η του χρόνου φύσις έπιελόπει, αιών άντεισηλαθε δηλονότι. Αίωνα δέ μικρόν ημέρας μέρος προσαγορεύειν τίνα της άνοίας υπερβολήν άπολείπει; 'Αλλ' έοικεν εκ πολλής άγχινοίας ημέραν μέν και νύκτα έν τη ποιᾶ των άστέρων κινήσει νομίζειν γίνεσθαι, ταυτα δέ είναι του χρόνου μέρη· όθεν τον χρόνον ποιάν τίνα κίνησιν άστέρων άπεφήνατο, ουδέ αυτό τουτο συνελς δ τι λέγει. Ου γάρ ποιάν, άλλ' είπερ άρα, ποσην, μάλλον ην είπειν οικειότερον. 'Αλλά τίς ουτω παίς παντελώς την διάνοιαν, ώστε άγνοείν, ότι ημέραι μέν, και ώραι, και μήνες, και ένιαυτοι, μέτρα του χρόνου είναι, ουχι μέρη; Χρόνος δέ έστι το συμπαραεκτεινόμενον της συστάσει του κόσμου διάστημα· ή πάσα παραμπτρείται κίνησις, είτε άστέρων, είτε ζώων, είτε οικεινοσοούν των κινουμένων, καθό λέγομεν ταχύτερον η βραδύτερον έτερον έτέρου· ταχύτερον μέν το έν έλάττονι χρόνω· πλέον διάστημα μεταβαίνον, βραδύτερον δέ το έλαττον έν πλείονι χρόνω κινούμενον. 'Ο δέ, επειδή έν χρόνω οι άστέρες κινούνται, χρόνου αυτούς είναι δημιουργούς άποφαίνεται. Ουκ ουν κατά τον του σοφωτάτου λόγον, επειδή και κάνθαροι έν χρόνω κινούνται, όρισώμεθα τον χρόνον είναι ποιάν τίνα κινήσιν· ουδέν γάρ τουτου το παρ' αυτού λεχθέν διαφέρει, πλην της σεμνότητος των όνομάτων.

C

Έκ του αυτού λόγου.

Τό μείζον η κατά τον της ούσιας λόγον, η κατά τον της δυνάμεως πλεονασμόν, η κατά την ύπεροχήν του αξιώματος, η κατά την των δγκων περιουσίαν λέγεται. Κατά μόν ούν το των δγκων μέγεθος ουκ άν ένταυθα το μείζον λέγοιτο. Τά γάρ άπερίληπτα τῷ μεγέθει, μάλλον δέ άμεγέθη, και άποσα παντελώς τις άν άλλήλοις παραμετρήσειεν. 'Αν δέ άμήχανος η παράθεσις, τίνη άν τρόπω το υπερβάλλον έν τούτοις έπιγνωσθείη; 'Αλλά μήν ειγε και ό θρόνος του Θεου αξιώματός έστιν όνομα, η εκ δεξιών του Πατρός άφωρισμένη τῷ Υίῳ καθέδρα τί ποτε έτερον, και ουχι το ισότιμον της αξία; άποσημαίνει; και γάρ και ηξεν ό Κύριος έπαγγέλλεται έν τῇ δόξη του Πατρός: 'Αλλά και το λέγειν έλαττοσθαί δυνάμει τον Υίον του Πατρός κομιδη νηπίων έστί. Χριστός γάρ, φησι, Θεου δύναμις. Και ουδέ κατακουόντων της φωνής Κυρίου λέγοντος· 'Εγώ και ό Πατήρ έν έσμεν, και το έν άντι του κατά την δύναμιν Ισου παραλαμβάνοντος, ως έξ αυτών δείξομεν των του Εύαγγελίου ρημάτων. Είπων γάρ περὶ των πιστευσάντων, ότι Ου μή τις άρπάση εκ της χειρός μου, και ότι 'Ο Πατήρ δς δέδωκε μοι μείζων πάντων έστι, και Ουδείς δύναται άρπάσαι εκ της χειρός του Πατρός μου, επήγαγεν· Εγώ και ό Πατήρ έν έσμεν, σαφώς του έν έσμεν άντι του Ισου και ταυτου κατά δύναμιν παραλαμ-

¹ Jos. x, 12, 13. ² II Cor. i, 24. ³ Joan. x, 30.

⁴ Ibid. 28, ⁵ Ibid. 29. ⁶ Ibid.

εα.ομένου. Λείπεται τοίνυν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐνταῦθα τὸ μείζον λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῆς Υἱῶ, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ Πατὴρ, ὡς αἷτιος, καὶ ἀρχή. Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὕτως εἶπεν · Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν, καθὼς Πατὴρ δηλονότι. Τὸ δὲ Πατὴρ τί ἄλλο σημαίνει, ἢ τὸ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; Καίτοι εἰ κατὰ τὸν σὸν λόγον, ὦ Εὐνόμιε, τὸ ἀγέννητον οὐσία ἦν, ἐβούλετο δὲ τὴν κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ὑπεροχὴν ἐπιδειξάιναι, εἶπεν ἂν, ὅτι Ὁ ἀγέννητος μείζων μου ἐστίν. Ἰμέτερος δὲ ἐστὶ λόγος, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία ἐνεργείας ἐστὶ, καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν σοφίαν τὸ μείζον καὶ ἑλαττον προκείμενος ἐνέφηγε λόγος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' λόγου τῶν Ἀρτιφρητικῶν. Ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως εὐρομεν ἀπὸ τοῦ Ἐποίησε τὴν τοῦ ποιήματος προσηγορίαν καταληφθεῖσαν · ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔτι · Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν οὐρανὴν καὶ τὴν γῆν · καὶ πάλιν · Ἐν κοίμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων · καὶ πάλιν · Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Οὕτως ἐφ' ὧν ἐστὶ χρῆσιμον τὸ ὄνομα παραλαμβάνουσα ἡ Γραφή, ἐπὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς πρέπον τῷ μεγαλείῳ τῆς δόξης παρεσιώπησε. Νῦν δὲ ἀξίωσιν μὲν, καὶ λίθον ἀπρογωγιαῖον, καὶ λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ τοιαῦτα ἕτερα, ἐν οἷς οὐ πολὺ δοκεῖ τὸ εὐφημον εἶναι τοῖς μὴ καθικνουμένοις τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων, τὸν Κύριον τῆς δόξης προσαγορεύειν οὐκ ἐπαισχύνεται, ποίημα δὲ οὐδαμῶς τὸ παράπαν ὠνόμασε. Καίτοι γε οὗτος παρ' αὐτῶν εἰληφέναι τῶν ἁγίων τὸ ὄνομα τοῦτο φησιν, ἵνα ταῖς συκοφαντίαις μὴ μόνον τοὺς κατ' αὐτὸν περιβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ γενομένους ἁγίους. Ἄνευ δὲ τοῦ μὴ χρῆναι διὰ τὸ ἐπικίνδυνον τοῖς τοιοῦτοις ἐπιτολμᾶν, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου ὀνόματα παρ' ἑαυτοῦ μεταπλάττειν, ἔτι οὐδὲ ἡ τοῦ Ἀποστόλου διάνοια τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς ἡμῖν παρίστανει, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμόρφου τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας σαφῶς διαλέγεται. Καὶ τοῦτο παντὶ γνῶριμον τῷ καὶ μικρῶν ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐχὶ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους παραδελοῖ. Κύριον γάρ, φησὶν, αὐτὸν, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωνῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, καὶ ὀρώμενον πᾶσι προδήλως ἐπηρεϊδόμενος. Ὁ δὲ τὴν ἐποίησε φωνὴν εἰς τὴν ἀρχὴν γεννησὶν τοῦ Μονογενοῦς μεταφέρει, καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο αὐτὸν δυσωπεῖ, ὅτι τὸ Κύριος οὐχὶ οὐσίας ἐστίν, ἀλλ' ἐξουσίας ὄνομα. Ὅστε οὐ εἰπὼν, Κύριον αὐτὸν καὶ

A *pium habet, idcirco Pater, ut causa et principium, major est. Et propterea Dominus ait : Pater major me est* ¹, nempe quatenus est Pater. Quid enim illa vox, *Pater*, aliud significat, nisi illum causam et principium esse, ex quo genitus ipse sit? Quod si, quemadmodum ipse sentis, Eunomi, ingenitus essentia est, cum vellet Patrem essentia majorem indicare, dixisset ad hunc modum, ingenitus major me est. Quid quo sapientia vestra docet, essentiam essentia majorem, aut minorem non dici? Quamobrem hoc loco non de essentia majus dictum est. οὐκ οὐσίας σημαντικῆ. Καὶ ἄλλως δὲ οὐσία οὐσίας οὐκ ἐπιδέχεται, ὥστε τὸ μείζον οὐ κατ' οὐσίαν ὁ

B *Ejusdem ex secundo libro adversus Eunomium.* Comperimus res procreatas a verbo *Fecit*, appellationem accipere, ut factæ dicantur, et opera vocentur, id quod non cadit in Filium Dei : *In principio enim, inquit, fecit Deus cælum et terram* ². Et : *In operibus manuum tuarum meditabar* ³. Et : *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* ⁴. Scriptura igitur hac voce utens, ubi erat utilis et necessaria, eam de Domino et Servatore nostro Jesu Christo loquens, ut ejus gloriæ magnitudini minus congruentem nunquam pronuntiavit. Cum tamen et securim, et lapidem angularem, et lapidem offensionis, et petram scandali, et aliis ejusmodi nominibus, in quibus non multum inesse laudis existimant illi qui ad intimam eorum significationem non perveniunt, appellare Dominum gloriæ non erubuerit. Eum vero nunquam omnino vocavit opus. Quod tamen nomen iste dicit se a sanctis hominibus accepisse, ut non suæ tantum ætatis, sed superiorum etiam viros sanctos calumniis involvat. Ac præterquam quod periculosa res audere ejusmodi vocabulis uti, et Domini nomina fingere arbitrato suo, ne Apostolo quidem propositum est, ut Unigeniti naturam, de qua in præsentia loquimur, nobis explicet. Non enim de Verbi essentia in principio apud Deum existentis verba facit, sed de illo, ut semetipsum exinanivit, ut servi formam accepit, ut corporis nostri similitudinem humilitatis induit, D et ex infirmitate crucis mortem sustinuit, aperte disserit. Quod autem non divinæ illius naturæ rationem nobis tradat, sed dispositionis ejus consilium ostendat, perspicuum est omnibus qui *pa-rumper orationis apostolicæ sententiam norunt : Dominum enim, inquit, ipsum et Christum Deus fecit, hunc Jesum, quem vos crucifixistis* ⁵. In ea voce, quæ perspicuam ipsius humanitatem omnibus significat, immoratur. At iste verbum illud, *fecit*, ad ortum illum primum Unigeniti refert. Neque deterret eum ea vox, *Dominus*, quæ non essentiam indicat, sed potestatem. Quare Dominum, inquam, ipsum et Christum Deus fecit, principatum potestatemque illi in omnes a Patre datam decla-

¹ Joan. xiv, 28. ² Gen. i, 1. ³ Psal. cxxxvii, 5. ⁴ Rom. i, 20. ⁵ Act. ii, 36.

rat, non autem existendi facultatem exponit. Verum hæc paulo post demonstrabimus, cum ipsum contra Spiritus voluntatem abuti Scripturæ testimoniis ostendemus. Nunc in iis quæ instituto sermone conjuncta sunt, progrediamur. Quid igitur sibi vult hoc vocabulum, aut cur omnium rerum effectorem iste factum conatur appellare? Falso commento seipsum fallit, arbitraturque simul cum nominum diversitate essentialis diversitatem apparere. Quis autem sapiens ad istam accedat sententiam, ut credat, quorum diversa sunt nomina, eorum item essentialiam diversam esse necessario? Petri quidem et Pauli et aliorum nomina sunt diversa, essentialia tamen est omnium una. Itaque cum rebus plurimis iidem inter nos sumus, proprietatibus solum, quæ in unoquoque perspicuntur, inter nos alius ab alio distamus. Quare appellationes non essentialis significant, sed proprietates, quibus tanquam notis quibusdam homines singuli ab aliis distinguuntur. Proinde cum Petrum audimus, non ex eo nomine essentialiam ejus animo concipimus (essentialiam nunc materiam subjectam appello, quæ nullo pacto nomine exprimitur), sed proprietates, quæ circa ipsum spectantur cogitamus. Statim enim ex hac voce Petrum illum Jona intelligimus, ex Bethsaida, fratrem Andreæ, qui ex piscatore ad munus apostolicum vocatus est, qui propter excellentiam fidei in seipso suscepit ædificationem Ecclesiæ, quorum nihil est essentialia. Itaque nomen hoc Petri quidem figuram nobis effingit, essentialiam vero neutiquam proponit. Pauli rursus audito nomine concurrens aliarum proprietatum comprehendimus, nempe Tarsensem illum Hebræum, lege Phariseum, Gamalielis discipulum, qui zelo incensus Ecclesiam Dei persequatur, qui terribili commotus viso pervenit ad veritatis cognitionem, et gentium Apostolus factus est. Hac una Pauli appellatione hæc omnia describuntur. Quod si verum esset, quorum nomina differunt, eos essentialias habere differentes, Paulus, et Petrus, et cæteri homines inter se essentialia differrent. Sed nullus est adeo imperitus, et naturæ communis ignarus, qui ad hoc asserendum adduci possit. Quare constat mendacem esse, qui ex nominum discrimine consequi affirmat essentialis differentiam. Neque enim nomina sequitur rerum natura, sed rebus ipsis nomina sunt posteriora, alioquin eveniret, ut quorum eadem essent nomina, eandem essentialiam haberent. Et quoniam homines virtute perfecti, Dei nomine digni sunt habiti, cum omnium Deo forent ejusdem essentialis. Verum ut hoc dicere plane insipientis est, sic illud asserere penitus insani. Quamobrem ex iis quæ dicta sunt, patet, nominibus non essentialias, sed proprietates indicari. Quapropter orationi ex nominum diversitate contrarias essentialias colligenti nullus est locus. Sic enim seipsam in primis evertit. Si enim facta et genita inter se differunt, erunt essentialis: Unigeniti differentes, quæ ex nominum differentia con-

A *Χριστόν ὁ Θεὸς ἐποίησε*, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν λέγει, τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτραπέισαν αὐτῷ, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον αὐτοῦ διγίγεται. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ὕστερον ἐπιδείξομεν, ὅταν ἐλέγχωμεν αὐτὸν παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Πνεύματος τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας παρατιθέμενον· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προλωμεν. Τί οὖν αὐτῷ βούλεται τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ τί δήποτε ποίημα προσαγορεύει τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων ἐπιχειρεῖ; Σοφίσματι κεδδήλω* παρακρουσάμενος ἑαυτὸν οἰεται ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν συνεκαίνεσθαι. Καίτοι τίς ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ σφωρονῶν προστίθεται; Ὅτι ὡν τὰ ὀνόματά ἐστι διάφορα, τούτων παρελλάχθαι καὶ τὰ; οὐσίας ἀνάγκη. Πέτρου γάρ, καὶ Παύλου, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώπων πάντων προσηγοραὶ μὲν διάφοροι, οὐσία δὲ πάντων μία. Διόπερ ἐν μὲν τοῖς πλείστοις οἱ αὐτοὶ ἀλλήλοις ἐσμὲν, τοῖς δὲ ἰδιώμασι μόνον τοῖς περὶ ἑκαστον θεωρουμένοις ἕτερος ἕτερου διενηνόχαμεν. Ὅθεν καὶ αἱ προσηγοραὶ οὐχὶ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικαὶ, ἀλλὰ τῶν ἰδιοτήτων, αἱ τὸν καθ' ἓνα χαρακτηρίζουσιν. Ὅταν γοῦν ἀκούσωμεν Πέτρον, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος, οὐσίαν δὲ λέγω νῦν τὸ ὄντως ὑποκαίμενον, ὅπερ οὐδαμῶς σημαίνει τὸ ὄνομα, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων, ἃ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται, τὴν ἐνοσίαν ἐντυπούμεθα. Εὐθύς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης νοοῦμεν Πέτρον τὸν Ἰωνᾶ, τὸν ἐκ τῆς Ἠθθασιᾶ, τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρέου, τὸν ἀπὸ ἀλιέων εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἀποστολῆς προσκληθέντα, τὸν διὰ πίστεως ὑπεροχὴν ὕψ' ἑαυτῷ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας θεξάμενον, ὃν οὐδὲν ἐστὶν οὐσία. Ὅστε τὸ ὄνομα τὸν χαρακτήρα μὲν ἡμῖν ἀφορίζει τοῦ Πέτρου, αὐτὴν δὲ οὐδαμῶς παρίστησι τὴν οὐσίαν. Παῦλον ἀκούσαντες; πάλιν, ἑτέρων ἰδιωμάτων συνδρομὴν ἐνοήσαμεν, τὸν Ταρσία, τὸν Ἑθραῖον, τὸν κατὰ νόμον Φαρισαῖον, τὸν μαθητὴν τοῦ Γαμαλιήλ, τὸν κατὰ ζῆλον διώκτην τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τῆς φοβερᾶς ὀπτασίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ἐναχθέντα, τὸν Ἀπίστολον τῶν ἐθνῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐκ μιᾶς φωνῆς τῆς Παῦλος περιορίζεται. Καίτοι γε εἰ ἀληθὲς ἦν, ὅτι ὡν τὰ ὀνόματα διενήνοχον, ἐναντίως ἔχουσιν αἱ οὐσίαι, ἔχρῃν δῆπου καὶ Παῦλον, καὶ Πέτρον, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώπους ἅπαντας. D ἕτεροουσίους ἀλλήλους εἶναι. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐδαμῶς ἀμαθῆς, καὶ πῆς κοινῆς φύσεως ἀνεπίσκεπτος, ὥστ' ἂν εἰπῶν προαχθῆναι, ψευδῆς ὁ τῆ διαφορᾶ τῶν ὀνομάτων τὸ τῆς οὐσίας διάφορον ἔπεσθαι σοφίζόμενος. Οὐ γὰρ τοῖς ὀνομασιν ἢ τῶν πραγμάτων φύτις ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ὕστερὰ τῶν πραγμάτων εὐρηται τὰ ὀνόματα. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἀληθὲς, ἔδει καὶ ὡν αἱ προσηγοραὶ εἰσὶν αἱ αὐταὶ, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπειδὴ οἱ κατ' ἀρετὴν τέλειοι τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἤξλωνται, ὁμοουσίαιοι ἂν εἴεν τῷ Θεῷ τῶν ὄλων οἱ ἄνθρωποι. Ἀλλ' ὡσπερ τοῦτο λέγειν μανία σαφῆς, οὕτω κακείνο; ὁ λόγος; τῆς ἰσῆς ἔχεται παρανοίας. Φανερόν τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ οὐχὶ οὐσίαν παρίστησι τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων

ἔστι δὴλωτικῶν, ὥστε μηδεμίαν εἶναι χώραν τῶν λόγων, ἅ τῶν ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων παραλλαγῆς τὴν τῶν οὐσιῶν ἐναντιώσιν παρεισάγοντι. Οὕτω δ' ἂν πρὸ πάντων ἑαυτὸν καταβάλλοι. Εἰ γὰρ διαφέρει ποιεῖν τε καὶ γέννημα, διάφοροι ἔσονται τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαι, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων ἐπόμειναι. Εἰ δὲ τοῦτο παραφρονούντων εἶπειν, οὐδὲ ἐκεῖνο καθεστηκότων. Ὁ δὲ προσποιεῖται μὲν μυρίας ἔχειν τὰς ἀποδείξεις τοῦ παρὰ τῶν ἁγίων ποιεῖν τὸν Ἰησοῦν προσειρηθῆσθαι, ὡς δὲ ἐφ' ἑτερά τινὰ προηγουμένα σπεύδων ὑπεριτίθεται δῆθεν ἐν τῷ παρόντι τὴν μνήμην. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τεχνικὸν τὸ κακούργημα ἐν οἷς ἀπορεῖ λόγων τὴν σιωπὴν προτιμᾶν. Εἰ γὰρ σκιάν μαρτυρίας εἶχε τῆς τῶν Μονογενῆ λεγοῦσης ποιεῖν, καὶ ἐκεκώφωτο ἡμῶν ἦδη τὰ ὦτα περιθρulloύμενα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ταῦτα μὲν οὖν ὡσπερ προαγωνέες τινες καὶ κατασκευαῖαι τῆς βλασφημίας εἰσι· τὸ δὲ κεφάλαιον τοῦ κακοῦ ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων·

ΕΥΝ. Τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι μὲν οὐκ οὔσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων γνώμῃ τοῦ Πατρὸς.

ΒΑΣ. Ἐτι τῶν αὐτῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Περὶ τῆς οὐσίας ἡμῖν τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται, ὡς δὴ τι ἕτερον λέγων παρ' αὐτὴν τὸν Υἱὸν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ προημεροῖ τῇ βλασφημίᾳ τὴν ἀκοήν· οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς λέγων ἐκ μὴ ὄντων γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι οὐκ οὔσαν. Πρὸ τίνος οὐκ οὔσαν; εἰπέ. Θεωρεῖτε αὐτοῦ τὸ σόφισμα; Αὐτὴν ἑαυτῇ συγκρίνει, ἵνα πᾶσι δὴ ἀνεκτὰ δόξῃ λέγειν, οὐχὶ πρὸ τῶν αἰώνων λέγων αὐτὴν μὴ εἶναι, οὐδὲ ἀπλῶς μὴ εἶναι, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως. Τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, εἰπέ μοι, πρᾶσύτεραν εἶναι οὐ φῆς τῆς ἰδίας συστάσεως; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ὑποβάλλει χρόνους τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸ πρότερον κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐπανοεῖ, μάταιος μὲν αὐτῷ καὶ ἀργὸς ὁ λόγος, διότι πρὸ οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξίος. Οὐχ ἦτιον μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις μετακομίζειν τὴν ματαιότητα. Τό τε γὰρ οὐκ εἶναι λέγειν τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, καὶ τὸ εἶναι λέγειν πρὸ ἑαυτοῦ, τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἀφροσύνης. Εἰ δὲ χρονικῶς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ πρότερον δέγεται, καὶ ἐκ μὴ ὄντων φῆσει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι, μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν Υἱὸν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει πρὸς γε αὐτὴν τὴν διάνοιαν οὕτως ἢ οὕτω λέγειν· πρῶτον μὲν χρόνον [χρόνων] δεύτερον τίθεται, εἰ δὲ βούλει, καὶ αἰώνων, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων· ἔπειτα μέντοι ἀκολουθῶν ταῖς ἑαυτοῦ βλασφημίαις, καὶ τὸν Πατέρα φῆσει, οὐκ ὄντα Πατέρα τὸ ἐξ ἀρχῆς, εἶτα ὕστερον γεγενῆσθαι.

Καίτοι εἰ μὲν καλὸν καὶ πρέπον τῇ μακαριότητι τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι Πατέρα, πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς τὸ πρέπον αὐτῷ παρῆν; Ἡ γὰρ ἀγνοία τοῦ βέλτιονος, ἡ ἀδυναμία πάντως λογιούνται τὴν ἑλλειψιν· ἀγνοία μὲν, εἴπερ ὕστερον ἐξεῦρε τὸ βέλτιον, ἀδυναμία δὲ, εἴπερ εἰδῶς καὶ συνιὲς ἀπετύγχανε τοῦ καλλίστου. Εἰ δὲ (ὃ μὴ θέμις εἶπειν) οὐ καλὸν αὐτῷ τὸ εἶναι Πατέρα, τίνας ἔνεκεν ἐκ μεταβολῆς τὸ χεῖρον προ-

A sequentur. At quemadmodum qui hoc dicunt, delirant, sic insaniunt illi qui illud asserunt. Sed iste argumenta se fingit habere innumerabilia, quibus demonstrare possit, Filium a sanctis opus appellatum fuisse, sed ea se, quoniam ad majora quaedam festinet, in praesentia non commemorare. Sed hoc item versuti hominis malitiam et artificium arguit, qui ea in quibus haeret, silentio transit. Nam si vel umbram haberet alicujus testimonii, quo Unigenitus factus, aut opus diceretur, jactatione ipsius aures nostrae jam obsurdescerent.

B

Ex eodem libro.

Sed haec sunt quasi praeludia quaedam blasphemiae atque apparatus; caput autem mali infert in sequentibus, ubi dicit:

EUN. Substantiam Filii genitam quidem esse cum non esset ante propriam constitutionem, genitam tamen esse ante omnia voluntate Patris.

BAS. Iisdem adhuc insistit artificiis. De substantia Filii nobis verba facit, quasi dicat Filium esse aliud quid praeter ipsam, atque hoc modo aures ad blasphemiam audiendam demulcendo praeparat, cum non aperte dicat genitum esse ex nihilo Filium; sed ejus substantiam cum non esset, genitam esse. Dic, ante quas res non erat? Videtis ejus cavillationem? Substantiam cum semetipsa comparat, ut tolerabilia dicere omnibus videatur. Nimirum non dicit eam ante saecula non fuisse, neque simpliciter non fuisse, sed ante suam ipsius constitutionem non fuisse. Sed, dic mihi, aine tu Patris substantiam sua ipsius constitutione esse antiquiorem? Etenim si temporibus non subjicit Filii substantiam, neque prius hac ratione intelligit, inanis et vana est ejus oratio, quapropter ne responsione quidem digna est. Et quidem id ipsum non minus de Deo etiam universorum dici poterit, si quis in eum hanc inanitatem voluerit transferre. Nam et dicere Deum ante suam constitutionem non fuisse, et dicere eum ante seipsum fuisse, ejusdem demeritiae est. Quod si temporaliter vocem prius de Filii substantia accipit, dicetque genitam fuisse ex nihilo substantiam ejus, imo Filium ipsum; nihil enim refert, quod ad sententiam attinet, sic vel sic dicere: primum quidem temporibus, atque, si ita vis, saeculis conditorem saeculorum constituit posteriorem: deinde vero blasphemis suis insistens dicturus est etiam Patrem, cum Pater non esset ab initio, tum demum factum fuisse.

Atqui si honestum ac decorum est Dei beatitudini Patrem esse; qui sit ut id quod decebat, ei ab initio non adesset? Aut enim melioris ignorantiae, aut omnino impotentiae hunc defectum imputabunt: ignorantiae quidem, si deinceps quod melius est excogitavit; impotentiae vero, si sciens atque intelligens, quod optimum erat assequi non potuit. Quod si (quod fas non est dicere) non est

ei bonum Patrem esse, cujus rei gratia commutatus pejus elegit? Sed recidat in suos auctores blasphemia. Nam Deus universorum Pater est ex infinito, nec unquam Pater esse cœpit. Neque enim potentiae defectu, ne expleret voluntatem, detinebatur: neque ulloꝝ sæculorum circuitus expectavit, ut sicut in hominibus ac reliquis animalibus, ei generandi facultate post completam ætatem accedente, quod volebat assequeretur. Insanientium enim est hæc et cogitare, et loqui. Sed, ut ita dicam, extantiam habet cum sua æternitate paternitatem. Quamobrem et Filius cum ante sæcula sit, et semper sit, nunquam esse incœpit: sed ex quo Pater est, et Filius est, et statim una cum Patris notione, Filii quoque notio subrepat. Nam Pater, Filii utique est Pater. Patris igitur origo nulla: origo vero Filii, Pater; inter hos nihil est medii. Quomodo igitur a principio non erat (nam illud, *ante suam constitutionem*, quod ab his per cavillationem profertur, hoc sibi vult,) is, qui nihil habet quod ante se intelligatur, nisi illum, a quo esse habet, non intervallo præcedentem, sed causæ dignitate præpositum? Proinde si Filii cum Patre et Deo conjunctio ostensa est æterna, cum nostra cogitatio a Filio ad Patrem per nullum medium deveniat, imo absque intervallo Patri Filium conjungat; is qui nullo medio sejungitur, quem jam aditum pravæ blasphemix relinquit eorum, qui enim dicunt ex non existente ad esse productum esse?

Ad hæc ipsorum quoque demeritiam mirari operæ pretium est, quod dum ex non exstantibus esse dicunt Filium, nequaquam intelligunt quod eum non Patre solum, sed ea etiam re per quam Unigenitum a Patre separant, posteriorem statuunt. Nam necesse est, si quid sit inter Patrem et Filium, id Filii existentia antiquius esse. Quid igitur hoc esse poterit? Quidnam aliud nisi aut ævum aut tempus? Qui enim Patris vitam vita Unigeniti intelligit anteriorem, qua re alia quam sæculorum aut temporum quorundam spatio admetiens, excessum invenisse se dixerit? quod si hoc verum est, falsa Scriptura est, quæ dicit facta esse per ipsum sæcula¹; quæque docet facta esse per ipsum omnia², cum certe in omnium numero sæcula etiam comprehendantur. Si vero dicturi sunt se non negare Filium ante sæcula genitum esse, sciant, quod verbis concedunt, id revera ab ipsis tolli. Interrogabimus enim eos, qui ex non exstantibus substantiam produciunt Unigeniti: Quando non erat, ut dicitis, quid erat illud intervallum? quam ei appellationem excogitabitis? Nam communis consuetudo spatium omne aut temporibus aut sæculis subjicit. Nam quod in sensibilibus est tempus, hoc sæculi est natura in rebus mundo superioribus. Isti vero, si quid tertium pro sua sapientia comminiscuntur, dicant. Sed dum tacebunt, haud ignorent se Unigeniti substantiam sæculis posteriorem constituere. Etenim

A ειλετο; Ἄλλα τρέποιο μὲν εἰς τοὺς αἰτίους ἢ βλασφημία· ὁ δὲ Θεὸς τῶν ὄλων ἐξ ἀπείρου ἐστὶ Πατὴρ, οὐκ ἀρξάμενός ποτε τοῦ εἶναι Πατὴρ. Οὕτε γὰρ τῇ τῆς δυνάμεως ἐνδεία πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος ἐκωλύετο, οὕτε αἰώνων τινῶν περιόδος ἀνέμενεν, ἵνα, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λοιπῶν ζῶων, μετὰ τὴν τῆς ἡλικίας συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὸ γεννᾶν αὐτῷ δυνάμεως προσελθούσης, τὸ σπουδαζόμενον περιγένηται (μαινομένων γὰρ ταῦτα καὶ ἐνοησαὶ καὶ φθέγγασθαι), ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι συμπαρεκτεινομένην ἔχει τὴν (ἴ·) οὕτως ὀνομάσω) πατρότητα. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς, πρὸ αἰῶνος ὢν, καὶ ἀεὶ ὢν, οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι ποτε, ἀλλ' ἀφ' οὗ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ εὐθὺς τῇ τοῦ Πατρὸς ἐννοίᾳ ἢ τοῦ Υἱοῦ συνεισέρχεται. Ὁ γὰρ Πατὴρ Υἱοῦ Πατὴρ δηλονότι. Ἀρχὴ μὲν οὖν Πατρὸς οὐδεμία, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· μέσον δὲ τούτων οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἐν σοφίσμασι λεγόμενον παρὰ τούτων) ὁ μὴδὲν ἔχων προεπινοούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον; Εἰ τοίνυν ἀτιδὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀναπέφανται, τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς τὸν Πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συναπτούσης, ὁ μὴδὲν μέσῳ διοριζόμενος τίνα ἐστὶ παρελθούσιν καταλείπει τῇ πονηρᾷ βλασφημίᾳ τῶν λεγόντων, ἐκ τοῦ μὴ δυνατοῦ αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι;

C Ἐπειτα μέντοι καὶ τῆς ἀνοίας αὐτοῦς θαυμάσαι δεξιόν, οὐ συνιέντας, ὅτι, ἐκ μὴ δυνατοῦ λέγοντες τὸν Υἱὸν, οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον νεώτερον ἀποφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ, ᾧ τὸν Μονογενῆ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διορίζουσιν. Ἀνάγκη γὰρ, εἴπερ τι εἴη μεταξὺ (76) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρεσβύτερον εἶναι τοῦτο τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο; Τί ἄλλο γε ἢ αἰὼν πάντως ἢ χρόνος; Ὁ γὰρ τοι περισσοτέραν τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν, τίνα γε ἄλλῃ παραμετρῶν, εὐρηκέναι ἂν εἴποι τὸ περισσόν, ἢ οὐχὶ αἰώνων ἢ χρόνων τινῶν διαστήματι; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ψευδὴς ἢ λέγουσα Γραφή τοὺς αἰῶνας δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἡ διδάσκουσα, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· τοῖς πᾶσι, δηλονότι, ἐμπεριειλημμένων καὶ τῶν αἰώνων. Εἰ δὲ φήσουσι μὴ ἀπαρνεῖσθαι πρὸ τῶν αἰώνων τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, μὴ λανθανέτωσαν, ὃ τῷ λόγῳ συγχωροῦσι, κατὰ ἀλήθειαν ἀφαιρούμενοι. Ἐρωτήσωμεν γὰρ αὐτοὺς τοὺς ἐκ μὴ δυνατοῦ παράγοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· Ὅτε οὐκ ἦν, ὡς φάτε, τί ἦν ἐκεῖνο τὸ διάστημα; τίνα αὐτῷ προσηγορίαν ἐπινοήσατε; Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ συνήθεια ἢ χρόνοις ἢ αἰῶσιν ἅπαν διάστημα ὑποβάλλει· ἐπειδὴ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὁ χρόνος, τοῦτο ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἢ τοῦ αἰῶνος φύσις ἐστίν. Οὗτοι δὲ, εἰ τι τρίτον ἐκ τῆς ἑαυτῶν σοφίας ἐπινοοῦσι, λεγέτωσαν. Ἔως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέραν αἰώνων τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. Εἰ γὰρ

¹ Hebr. 1, 2. ² Joan. 1, 3.

ἦν τι διάστημα πρεσβύτερον τοῦ Υἱοῦ, συμπαρα-
κτεινόμενον τῇ ζωῇ τοῦ Πατρὸς, ἔν τι τούτων ἦν
ἠθλονότι. Ἄλλ' οὐτ' ἔστιν, οὔτε μὴ γένηται ἔννοια
πρεσβυτέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Παν-
τὸς γὰρ τοῦ δυναμένου εἰς ἀρχαιότητος λόγον ἐπι-
νοεῖσθαι ἀνωτέρα ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν
ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν εὐρεθήσεται. Κἂν, μυρίαίς
φαντασίαις ἑαυτὸν ἐξαπατήσας ὁ νοῦς, καὶ τοῖς τῶν
ἀνυπάρχων ἀναπλασμοῖς ἐπιβάλλων, τὰ μὴ ὄντα
περινοῇ, οὐδεμίαν τῶν πασῶν μηχανῆν ἐξευρή-
σει, δι' ἧς δυνήσεται τῆς ἀρχῆς τοῦ Μονογενοῦς ἑαυ-
τὸν ὑπερθεῖναι· καὶ κατωτέραν τοῦ ἰδίου κινήματος
τὴν ζωὴν καταλιπεῖν τῆς αὐτοζωῆς· καὶ τῷ ἰδίῳ
λόγῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἀρχὴν ὑπερῶναι· καὶ
αἰῶνας ἐποπτεῦσαι ἐρήμους τοῦ Θεοῦ τῶν αἰώνων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

ΕΥΝ. Ὅντα, φησίν, ἐγέννησεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν, ἢ
οὐκ ὄντα; Ἄλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδεὶς μοι, φησι,
τόλμαν ἐπεγκαλεῖται· εἰ δὲ ὄντα, οὐκ ἀτοπίας μόνον
καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐθελείας ὑπερβο-
λὴν ὁ λόγος ἔχει. Τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ γεννήσεως.

ΒΑΣ. Τὸ μὲν οὖν πολυθρόλλητον σόφισμα τὸ
πάλαι μὲν ἐξευρεθὲν παρ' ἐτέρων, τελείως δὲ
νῦν ἐν ταῖς ἀπηρυθριασμέναις καὶ ἀναισχύντοις
γλώσσαις τούτων ἐξεργασθὲν τοῦτό ἐστιν. Ἡμεῖς
δὲ πρῶτον ἐκεῖνο τοῖς ἀκροατάς ὑπομνήσομεν,
ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀγνοίαν
ἀνθρωπικῶς ἐξακούων τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ,
εἰς ἀνάγκην ἐληλυθὼς τῶν λόγων τούτων· οὗτος
ὁ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἔννοιῶν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν
θεωρίαν τὰς ἀπαιδεύτους ψυχὰς ἐπανάγων, ὃς ἐπειδὴ
τὰ γεννώμενα ζῶα οὐκ ὄντα πρότερον, εἴτα γεννᾶται,
καὶ ὁ σήμερον γεννηθεὶς χθὲς οὐχ ὑπῆρχε, ταύτην
καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως τὴν ἔννοιαν
μεταφέρει. Καὶ ἐπειδὴ γεγέννηται, φησίν, οὐχ ὑπῆρχε
πρὸ τῆς γεννήσεως. Οὕτω μεγαλοφυῶς τὴν γέννη-
σιν ἡμῖν τοῦ Μονογενοῦς θεολογεῖ, καὶ διὰ τοιούτων
λόγων τὰ ἀβέβωστήματα τῶν ἀδελφῶν ἐπανορθοῦται,
ἀξιῶς ἂν ἔσπερ τις ἀκούσαι τῆς παροιμίας, ὅτι Ἰα-
τρέ, θεράπευσον σεαυτὸν. Τίνα μέντοι καὶ παραμυ-
θίαν τῆς ἀτόπου ταύτης τῶν λογισμῶν νέσου προσ-
ελέγκωμεν; Ἡ τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ
μακαρίου Ἰωάννου καληθέντα ἡμῖν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ
θεὸς ἦν ἰσὺ Λόγος. Οὕτε ἀρχῆς ἔστι τι ἐπινοῆσαι
πρεσβύτερον· οὐ γὰρ ἂν ἔτι εἰη ἀρχῆ, ἔσπερ τι ἑαυ-
τῆ; ἔχει ἐξωτέρω· οὕτε τὸ ἦν διαδάντα τῷ λογισμῷ
εἰς τὸ ὅτε οὐκ ἦν δυνατὸν ὑπερκύψαι. Ἀθέτησις γὰρ
ἐστὶ τοῦ ἦν ἢ τοῦ ὅτε οὐκ ἦν ἐπίνοια. Εἰ μὲν γὰρ ἢ
ἀρχῆ τῶν πρὸς ἕτερον λεγομένων ἦν, ὡς τὸ ἀρχῇ
σοφίας, καὶ ἀρχῆ ὁδοῦ ἀγαθῆς, καὶ Ἐν ἀρχῇ
ἐποίησεν ὁ Θεός, ἦν ἂν τυχόν τοῦ ἐκ τοιαύτης ἀρ-
χῆς ὑπεστώτος δι' ἐνθυμήσεως ὑπερβῆναι τὴν γέννη-
σιν· ἐπειδὴ δὲ τὸ σημαίνόμενον τοῦτ' ἐστὶ τῆς ἀρχῆς; ἀπο-
λελυμένον καὶ ἀσχετόν τὴν ἀνωτάτω φύσιν δηλοῖ,
πῶς, οὐ καταγέλαστο; ὁ τὰ ἐξωτέρω ταύτης ἐπινοῶν,
ἢ ἐπιχειρῶν αὐτὴν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβάλλειν;

¹ Luc. iv, 23.

A si quod spatium fuit Filio antiquius, quod videlicet
se æque ac Patris vita extenderit, utique alterum
ex his erat. Sed nec est, nec erit cogitatio Filii
exstantia antiquior. Nam omni re, quæ ordine an-
tiquitatis excogitari potest, anterior invenietur illa
Dei Verbi quod apud Deum a principio erat, exsi-
stentia. Etsi enim se ipsa decipiens mens innumeris
imaginationibus, seque rerum non subsistentium
commentis occupans, ea quæ non sunt excogitaverit;
nullam omnino inveniet artem, qua seipsam pos-
sit ultra Unigeniti principium extendere, aut
vitam ejus qui per se vita est, suo ipsius motu in-
feriorem relinquere, aut sua cogitatione originem
Dei Verbi transcendere, aut sæcula Deo sæculorum
destituta sibi fingere.

Ex eodem libro.

EUN. Existente me, inquit, Filium genuit, an
non existentem? Atqui si non existentem, nullus
me accuset audaciæ. Si jam existentem, quid hac
oratione non modo absurdius, sed magis execran-
dum, aut stultum dici potest? Quod enim est, cur
gigni oportet?

BAS. Fallax hoc argumentum vulgarissimum
ab aliis quidem inventum fuit, sed perfecte
nunc in istorum inverecundis et impudentibus
linguis est elaboratum. Nos autem auditores pri-
mum admonebimus, istum propter multitudinis
ignorantiam humano more Filii ortum existi-
mantis ad ejusmodi argumenta devenisse, et a
corporeis notionibus ad spirituales contemplationes
imperitorum animos traduxisse, qui quoniam anima-
lia cum antea non sint, postea generantur, et quæ
hodie sunt, heri non erant, hanc eandem rationem
ad Unigeniti naturam refert. Et quoniam, inquit,
genitus est, non erat antequam gigneretur. Tam
magnifice nobis ortum Unigeniti theologus iste
declarat, et istiusmodi verbis fratrum morbos curat,
dignus, si quisquam alius, in quem proverbium il-
lud jactetur: *Medice, cura te ipsum*¹. Quodnam
medicamentum turpi isti mentis morbo adhibebi-
mus, nisi aliud, quod a Spiritu sancto nobis per
Joannem exhibitum est hisce verbis: *In principio
erat Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus
erat Verbum?* Neque principio quidquam est
antiquius. Si quid enim supra se haberet non esset
principium. Neque licet illud, *erat*, cogitatione tran-
silire, et quando non erat, intueri. Dum enim cogi-
tamus non erat, tollimus illud, *erat*. Nam si prin-
cipium hoc esset ex eorum numero quæ cum
aliquo conferuntur, ut illud: *Principium sapientiæ,
et, principium viæ bonæ, et, In principio fecit Deus,*
liceret fortasse ortum illius, qui ex tali principio
constaret, cogitatione transcendere. Cum autem
absoluta sit hic principii ratio, nec cum alia re
conferatur, sed summam naturam indicet, nonne
ridiculus est, qui supra principium hoc aliquid
cogitat, aut conatur ipsum ratione superare? Illud
autem, *Erat*, extenditur ex æquo cum hujus prin-

cipii vi, quæ nihil habet superius. Neque enim rationem temporis ostendit, ut eo loco: *Erat vir in regione Ausitide*. Et: *Erat vir ex Armathem*: Et: *Terra erat invisibilis et incomposita*; sed ipse nobis evangelista hujusmodi vocis, *erat*, significationem alibi ostendit: *Qui est*, inquit, *et qui erat*, *et qui venturus est, omnipotens*¹, sicut enim hoc: *Quid est*, sic etiam illud: *Qui erat*, æternum et sine tempore declarat. Qui vero non existentem dicit eum, qui in principio est, neque principii vim tuetur, neque huic conjunctam essentiam Unigeniti. Nihil enim principio potest antiquius excogitari, a quo Dei Verbi natura sejungi nequit. Quare curiose quantumvis animo recurre, nunquam cogitatione tua illud *erat* transcendere, et extra ipsum esse poteris. Sed iste vicissim a nobis interrogetur, utrum in principio erat apud Deum Deus Verbum, an posterius fuerit. Si erat, coerce linguam tuam a malo, et a voce illa execranda qua dicis: Non erat. Sin, quod nefas est dicere, tuis ego adversum te verbis utar aptius, dicamque nihil oratione tua detestabilius aut stultius fieri posse, qui homo cum sis, eorum que a Spiritu sancto dicta sunt, rationem exigere, cumque te discipulum Evangelii profitearis, adversus ipsum velis consurgere: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum*². Æternam ipsius essentiam, ortum perturbationis expertem, naturalem cum Patre conjunctionem, naturæ præstantiam, omnia paucissimis verbis complectitur, et addens illud, *erat*, ad principium reducit, ut impiorum illa, Non erat, dicentium obstruat, et fallacibus ipsorum argumentis omnes aditus intercludat. Deinde per theologiam tanquam expressam Unigeniti naturæ picturam oculis jam intelligentium proponit: *Hoc*, inquit, *erat apud Deum*. Hic rursus adjiciens, *erat*, ortum Unigeniti cum Patris æternitate conjungit. Item: *Vita*, inquit, *erat*: *et vita erat lux hominum*, et: *Erat lux vera*³. Attamen quamvis Verbum undique illa vocis, *erat*, adjunctione communiatur, iste omnia spiritus testimonia respuit, eumque nobis assidue, *erat*, inclamantis ne audiendum quidem existimat, sed cum non esset, inquit, genitus est; cum non esset, post ortus est. Si in principio non erat, ut dicitis, qua ratione valeat quisquam apertius ostendere, vos Evangelii vocibus, quibus credimus, adversari.

Ex eodem libro.

Sed si erat, inquit, genitus non est. Respondemus ergo, quod quoniam genitus est, erat, cum ingenitum essenon habeat, sed existat semper, et coexistat Patria quo etiam existendi habet causam. Quando igitur ad esse a Patre productus est? Ex quo Pater est? Sed ab æterno, inquit, Pater: ab æterno igitur et Filius, per generationem ingenitæ Patris naturæ conjunctus. Quod autem non nostra sit hæc oratio, ipsas sancti Spiritus voces eis ob oculos ponemus. Et

¹ Apoc. 1, 4. ² Joan. 1, 1, 2. ³ ibid. 4, 9.

Συμπαρεκτείνεται δὲ καὶ τὸ ἦν τῷ ἀνυπερέβητι τῆς ἀρχῆς ταύτης. Οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ χρόνου ὑπαρξίν τὴν ὑποφαίνει, ὡς τὸ, "Ἀνθρώπος ἦν ἐν τῇ χώρᾳ τῆ Ἀυσίτιδι, καὶ ἦν ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθιμ, καὶ τὸ, "Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος. Ἄλλ' αὐτὸς ἡμῖν ὁ Εὐαγγελιστῆς τοῦ τοιοῦτου ὁποῖον ἦν τὸ σημαινόμενον ἐν ἐτέρῳ λόγῳ εἰδείξεν εἰπὼν, καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ Πατοκράτωρ. Οἶον γὰρ τὸ ὦν, τοιοῦτον καὶ τὸ ἦν, ἀίδιον ἐμοίως καὶ ἄχρονον. Οὐκ ὄντα δὲ λέγειν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, οὔτε διασώζοντες ἐστι τὴν ἐννοίαν τῆς ἀρχῆς, οὔτε συνάπτοντος τὴν ὑπαρξίν τοῦ Μονογενοῦς. Ἀνεπινόητον μὲν γὰρ τῆς ἀρχῆς τὸ πρεσβύτερον, ἀχώριστον δὲ ταύτης τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι, ὥστε ἐφ' ὅσον ἀν βουληθῆς ταῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύναις ἀναδραμεῖν, ὑπερβῆναι τὸ ἦν, καὶ ἐξω τοῦτου γενέσθαι τοῖς λογισμοῖς οὐ δυνατῆς. Ἀντερωτάσθω τοῖνυν καὶ παρ' ἡμῶν πότερον, ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Θεὸς Λόγος, ἢ ὕστερον προσεγένετο; Εἰ μὲν γὰρ ἦν, παῦσον τὴν γλωσσάν σου ἀπὸ κακοῦ τῆς δεῖ: οὐκ ἦν βλασφημίας· εἰ δὲ, ὅπερ οὐδὲ θέμις εἰπεῖν, τοῖς σοῖς οικειότερον πρὸς σὲ χρήσομαι ῥήματι, ὅτι οὐ βλασφημίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παρανοίας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει, ἀνθρώπους ἀπαιτεῖν τῶν λόγων τοῦ Πνεύματος τὰς εὐθύνας, καὶ μάθητὴν μὲν εἶναι τῶν Εὐαγγελίων ὁμολογεῖν. αὐτῶν δὲ τούτων κατεξανιστασθαι. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τὴν ἐξ ἀϊδίου ὑπαρξίν, τὴν ἀπαθῆ γέννησιν, τὸ συμφυὲς τῷ Πατρὶ, τὸ μεγαλειὸν τῆς φύσεως; πάντα ἐν τοῖς ὀλίγοις ῥήμασι συλλαβῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ ἦν ἀνάγκη εἰς τὴν ἀρχὴν, ὥπερ ἀποφράττει τὰ στόματα ὅτι οὐκ ἦν βλασφημούντων, πόρρωθεν τὰς τῶν τοιοῦτων σοφισμάτων εἰσδύσεις ὑποτεταμένονο. Εἶτα διὰ τῆς θεολογίας οὐκ εἶναι ὑπογραφὴν τινὰ ἐναργῆ τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἐντυπώσας, ὡς ἦδη γνωρίζουσιν, ὑποδείκνυσσι τῇ φωνῇ· Ὁὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάλιν ἐνταῦθα τῇ προσθήκῃ τοῦ ἦν, τῇ ἀϊδιότητι τοῦ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς συνάπτει τὴν γέννησιν. Καὶ πάλιν· Ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἄλλ' ὁμοῦς οὕτω πανταχόθεν τοῦ λόγου ταῖς τοῦ ἦν προσθήκαις ἠσαλισμένονο, πάσας παρωσόμενος τὰς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδὲ ἀκούειν δοκῶν οὕτως ἡμῖν πικρῶς ἐκδοῶντος τὸ ἦν. Οὐκ ὦν, φησὶν, ἐγεννήθη, οὐκ ὦν ὕστερον προσεγένθηται, οὐ δὲ ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ὡς φατε. Τίνα περιφανεστέρων μάχην ἐπιδείξειτε εἰς πρὸς τὰς φωνὰς τῶν Εὐαγγελίων αἰς πεπιστευμένονο;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄλλ' εἰ ἦν, φησὶν, οὐ γεγέννηται. Ἀποκρινόμεθα τοῖνυν, ὅτι ἐπειδὴ γεγέννηται, ἦν οὐκ ἀγέννητον ἔχον τὸ εἶναι, ὦν δὲ αἰεὶ, καὶ συνὸν τῷ Πατρὶ, παρ' οὗ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει. Πότε οὖν εἰς τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς προήχθη; Ἀφ' οὗ ἐστὶν ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' ἐξ ἀϊδίου, φησὶν, ὁ Πατὴρ. Ἐξ ἀϊδίου τοῖνυν καὶ ὁ Υἱός, γεννητῶς τῇ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπόμενος. Ὅτι δὲ οὗτος οὐκ ἡμέτερος ὁ Λόγος, αὐτὰς τὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνὰς αὐτοῖς παρεξόμεθα. Ἐκ μὲν

ὄν τοῦ Ἐθαγγελίου λάβωμεν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἐκ δὲ τοῦ ψαλμοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἰρημένον τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε· καὶ συνθέντες ἀμφοτέρα, εἰκώμεν, ὅτι καὶ ἦν καὶ γεγέννηται. Ἀλλὰ τὸ μὲν, *Γεγέννηκα*, τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει· τὸ δὲ, Ἦν, τὴν ἄχρονον αὐτοῦ καὶ προαιώνιον ὑπαρξίν. Ὁ δὲ, ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἑαυτοῦ ἀπάτῃ, εἰς ἄποπον τὸν λόγον ἀπάγειν οὐεται.

ΕΥΝ. Εἰ γὰρ, φησὶ, πρὸ τῆς γεννήσεως ἦν τῆς ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς, ἀγέννητος ἦν.

ΒΑΣ. Ἀλλὰ τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦτο, ὡ μάλιστα, ἦτοι ἀνυπαρκτὸν ἐστὶ παντελῶς, καὶ διανοίας ἀναπλασμοῦ οὐδενὶ ἐρειδομένης ὑποκειμένη· καὶ τί δεῖ ἀντιλέγειν τοῖς ἀνοήτοις; παραπλήσιον γὰρ τοῦτο, ὡς περ ἂν εἰ καὶ τῶν τὸν λογισμὸν ἐκ φρενίδος παρενεχθέντι διεμαχόμεθα· ἢ εἰ πρὸς τι τῶν ὄντων φέρεται, καὶ πρὸς τὴν τῶν αἰώνων ἔνοιαν ἐνεχθήσεται. Ἄλλ' ἔπερ αἰῶνας πάντας κάτω πρὸ τῆς γενέσεως; εἴ ποτε Μονογενοῦς νοοῦνται, αὐτοῦ ἐκεῖνου ὄντες ποιήματα, μάλιστα ὁ ἐπιζητιῶν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τὰ πρεσβύτερα. Οὐδὲν γὰρ ἀλλοίωτερον ἐρωτᾷ, ἢ εἰ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπυθάνετο, πότερον ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἢ οὐχί. Ὡς γὰρ ἐκεῖ ἀνόητος τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγενήτου ζητεῖν τὸ ἀκώτερον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ γεννησαντος, χρονικῆς ποιείσθαι τοῦ προτέρου τὰς ἐρωτήσεις, τῆς ἴσης ὄντως ἀνοίας. Παραπλήσιον γὰρ ἐρωτᾷν, τί ἐστὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ἀθανάτου, καὶ ἐπιζητεῖν τί ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ αἰδίου. Οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὸ ἀναρχον τοῦ Πατρὸς αἰδίου ὀνομάζεται, ταυτὸν τὸ ἀνάρχον τὸ αἰδίου ἀποφαίνουσι, καὶ ἐπειδὴ μὴ ἀγέννητος ὁ Υἱὸς, οὐδὲ αἰδίου εἶναι ὁμολογοῦσι. Πλείστον δὲ διαφέρει κατὰ τὴν ἔνοιαν. Ἀγέννητον μὲν γὰρ λέγεται τὸ μηδεμίαν ἀρχὴν ἑαυτοῦ, μηδὲ αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι· αἰδίου δὲ τὸ χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος κατὰ τὸ εἶναι πρεσβύτερον. Ὅθεν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀγέννητος, καὶ αἰδίου. Ἦδη δὲ καὶ τρὺς αἰῶνας ἀξιοῦσι τινες τῆς τοῦ αἰδίου προσηγορίας. ὡς ἐκ τῶν αἰεὶ εἶναι τῆς κλήσεως ταύτης τετυχηκότας. Ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτῆς λογίζομεθα παρανοία; καὶ τῇ κρίσει προσμαρτυροῦν τὸ αἰδίου, καὶ τὸν Δεσπότην τῆς κρίσεως; τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀποστρεφείν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὑπουργὸν προσηγόρευσε, τοῦτο αὐτῷ προστεθεὶς μέγα, ὅτι εὐθετος πρὸς τὴν διακονίαν ἰσῶν ἐπιτασσομένων ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τέλειος τὴν δόξαν κέκτηται, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπουργῷ; ἀκριβῆς, τί εἰσοῖσι τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἀμέμπτως τὸ ἔργον τῆς διακονίας ἐπιτελοῦντων; Διὰ ταῦτα τῷ γεννηθείς τὸ κτισθεὶς συνῆψεν, ἵνα κἀνταῦθεν μηδεμίαν οὐσαν Υἱοῦ καὶ κτίσματος διαφορὰν ἐπιδείξῃ. Ἄξιον δὲ ἀκοῦσαι καὶ τῆς παρα-

ex Evangelio quidem sumamus illud: *In principio erat Verbum*; hoc vero ex Psalmo velut e persona Patris dictum: *Ab utero ante luciferum genui te*; atque utrisque inter se compositis dicamus: *Ei erat, et genitus est. Verum vox Geniti causam a qua principium habet essendi, significat: vox autem, Erat, indicat ejus existentiam tempore carentem ac sempiternam. Sed vero pro sua fraude decertans Eunomius, orationem ad absurdum adducere se putat.*

ΕΥΚ. Si enim, inquit, ante suam generationem Filius erat, ingenitus erat.

ΒΑΣ. At illud, ante generationem, o vir vane, aut nullo modo subsistit, mentisque nulli subjecto inherens commentum est. Sed quid attinet stultis contradicere? hoc enim perinde est atque cum eo contendere, cui rationis usum phrenesis ademerit. Aut si ad quiddam eorum quæ sunt tendit, ad sæculorum quoque notionem deducitur. Verum si sæcula omnia infra generationem Unigeniti intelliguntur, cum illius ipsius sint creaturæ, vanus est qui quid substantia Filii antiquius quærit. Nihil enim alienius quærit, quam si de Patre etiam percontaretur, utrum ante suam constitutionem fuerit, an non. Etenim ut illic hic quæstio stulta est, quære videlicet in eo qui principio caret ac ingenitus est superius quiddam: ita hic quoque de eo qui ab æterno est cum Patre, nihilque habet medii inter se et genitorem, temporales facere de prioribus quæstiones; æqualis plane dementiæ est. Nam perinde erit, ac si quis interroget quid futurum sit post obitum ejus qui immortalis est, quæratque quid exstiterit ante generationem sempiterni. Illi autem, quia principii in Patre privatio æternitatis nominatur, privationem principii decernunt idem esse atque æternitatem, et quoniam Filius non est ingenitus, ne æternum quidem esse profitentur. Sed tamen hæc differunt plurimum significatione. Nam ingenitum dicitur, quod neque principium sui ipsius, neque causam ut sit habet: æternum vero, quod tempore omni et ævo secundum esse antiquius est. Unde et Filius ut est non ingenitus, ita æternum est. Jam vero sæcula etiam æterni appellatione nonnulli dignantur, quasi ex eo quod semper sint, hoc nominis adepti sint. Nos autem et creaturis æternitatis testimonium præbere, et creaturarum Dominum hac confessione privare, ejusdem esse amentię arbitramur.

Ex eodem libro.

Unigenitum Filium ministrum appellavit, hoc ei magnum attribuens, quod ad eorum quæ præcipiuntur ministerium idoneus est. Si enim non in eo quod Deus perfectus sit, majestatem possidet, sed in eo quod sedulus sit minister, jam a ministratoribus spiritibus, qui inculcate ministerii opus perficiunt, qua in re differet? His de causis voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit, ut etiam hinc nullam inter Filium et creaturam diversitatem esse ostendat. Jam

¹ Joan. 1, 1. ² Psal. cix, 3.

vero operæ pretium fuerit illius quoque admonitionem audire. Non oportet, inquit, cum Patris ac Filii appellationem audimus, ejus generationem humanam intelligere : nec hominum generatione adductos, Deum communionis nominibus aut passionibus subijcere. Monet Filium Patri secundum substantiam similem intelligi non oportere. Hoc enim sibi vult ista participationis negatio, quasi substantia Patris cum substantia Filii non queat communionem ullam habere. Eo tendebant graves illæ, quarum nos turbam prætermisimus, nominum distinctiones, ut propter eos qui in terra patres nominantur, neget Deum Filii Patrem esse. Ego vero, cum multa sint quæ Christianismum a gentili errore ac Judaica ignorantia dirimant, nullum arbitror in nostræ salutis Evangello inesse potius ac majus dogma, quam in Patrem et Filium fidem. Nam vel ii qui quocunque errore scissi sunt, Deum creatorem ac opificem esse constituentur. Qui vero falso appellat Patrem, et Filium nuda appellatione prædicat, nihilque differre arbitratur, vel Patrem vel creatorem profiteri, et aut Filium aut facturam dicere, ubi a nobis collocabitur, aut qua in secta numerabitur? Judæorumne an gentium? Nec enim Christianis se adiunget, qui pietatis robur et velut religionis nostræ characterem inficiatur. Non enim in opificem credidimus, et in facturam : sed in Patrem et Filium per baptismi gratiam obsignati sumus. Quamobrem qui has rejicere voces audet, omnem simul Evangeliorum vim facit irritam, cum nec Patrem generantem, nec Filium genitum prædicet. Sed hæc dico, inquit, ut passionis intelligentiam e Patris voce enascentem fuglam. Verum oportebat cum qui pie agere stauisset, absonum horum verborum sensum, si qui tamen inerat, respicere, non totam simul vocem reprobare; neque indecori obtentu, quidquid ab ea accedit utilitatis, id simul rejicere; sed, humili carnis intelligentia posthabita, puram de Deo sententiam tueri, et generationem sanctitatis atque apathix Dei convenientem intelligere : adeo ut modum quidem quo Deus genuit, tanquam qui ineffabilis ac incomprehensibilis sit, præmitteret, ad substantiæ vero similitudinem per generandi appellationem adduceretur. Quanquam perspicuum est reputanti, hæc nomina, Pater et Filius, corporalium affectionum cogitationem proprie ac primario parere non solere, sed cum per se sola dicuntur, solum habitum mutuum indicare. Pater enim est, qui alteri existendi principium secundum similem sibi ipsi naturam contulit : filius vero, qui ex alio per generationem principium ut sit habuit. Itaque, cum audimus, hominem patrem esse, tunc incidit nobis affectus cogitatio : at vero cum Deum Patrem, tum ad impassibilem causam mente attollimur. Eunomias autem hanc appellationem de subiecta affectionibus natura accipere assuetus, quod rationis ejus captum superat, id ut impossibile pernegat. Non enim par erat eum, corrupti-

νέσεως. Οὐ γὰρ, φησὶ, τῆ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσέχοντας· προσηγορία, ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ τὴν γέννησιν ἐννοεῖν, καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενέσεων ἀναγομένους τοῖς τῆς μετουσίας ὀνόμασι καὶ πάθειν ὑπάγειν τὸν Θεόν. Ἡ μὲν παραίνεσις μὴ δεῖν τὴν κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ὁμοιότητα ἐννοεῖν. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ βούλεται ἡ τῆς μετουσίας ἀπαγόρευσις, ὡς ἀκοινωνήτου τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας περὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρχούσης. Διὰ τοῦτο αἱ σεμναὶ ἐκεῖναι τῶν ὀνομάτων διαστολαὶ, ὧν τὸν ὄχλον ἡμεῖς ὑπερέβημεν, ἵνα τὸ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὸν Θεὸν διὰ τοὺς ἐπὶ γῆς πατέρας ὀνομαζομένους ἀφέληται. Ἐγὼ δὲ πολλῶν ὄντων, ἃ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγωγῆς διέστησιν, οὐδὲν ἡγούμαι κυριώτερον δόγμα τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνυπάρχον. Ἐπεὶ τῷ γε κτίστην καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Θεὸν καὶ οἱ καθ' ὁποιανδήποτε πλάνην ἀπεσχισμένοι συντίθενται. Ὁ δὲ Πατέρα ψευδώνυμον, καὶ Υἱὸν μέχρι προσηγορίας ψιῆς καταγγέλλων, καὶ οὐδὲν ἡγούμενος διαφέρειν ἢ Πατέρα ὀμολογεῖν, ἢ κτίστην, καὶ ἦτοι Υἱὸν λέγειν, ἢ ποιητὴν, ποῦ τετάρτεται παρ' ἡμῶν; ἢ τῆς ποίαις μερίδος ἀριθμηθήσεται; τῆς Ἰουδαίων, ἢ τῆς Ἑλλήνων; Οὐ γὰρ δὴ Χριστιανοὶς ἑαυτὸν εἰσποιήσει ἐτὴν δύναμιν τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸν οἰοεὶ χαρακτηριστῆς λατρείας ἡμῶν ἀρνούμενος. Οὐ γὰρ εἰς δημιουργὸν καὶ ποιητὴν ἐπιστεύσαμεν, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος ἐσπραγίσθημεν. Ὡστε ἐταύτας ἀθετῶν τὰς φωνὰς πᾶσαν ὁμοίαν τῶν Εὐαγγελίων παραγράφεται τὴν δύναμιν, Πατέρα μὴ γεννήσαντα, καὶ Υἱὸν μὴ γεννηθέντα κηρύσσων. Ἀλλὰ ταῦτα λέγων, φησὶ, τὴν τοῦ πάθους ἔννοιαν τὴν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἐγγινομένην ἐκκλίνω. Ἐχρῆν δὲ δήπου τὸν γε εὐσεβεῖν ἐγνωκότα τὸ ἀπεμφαίνον τῆς ἐν τοῖς ῥήμασι τούτοις διανοίας, εἰ τι ἄρα καὶ ἐνυπῆρχε παραιτησάμενον, μὴ πᾶσαν ἀθρόως τὴν φωνὴν ἀθετεῖν, μηδὲ προφάσει τοῦ ἀπερσοῦς καὶ τὸ ὄσον ἀπ' αὐτῆς χρήσιμον συνεχθάλλειν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν ταπεινῶν καὶ σαρκικῶν νοημάτων ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασι καθαρεῦσιν, γέννησιν δὲ τῆ ἀχωσύνη τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆ ἀπαθείας πρέπουσαν ἐννοεῖν, τὸν μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἐγέννησεν ὁ Θεός, ὡς ἀρρήτον, καὶ ἀπερινόητον ἀφίεντα, πρὸς δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητα ἐκ τῆς τοῦ γεννῆν προσηγορίας ὀδηγούμενον. Καίτοι γε φανερὸν σκοποῦμένῳ, ὅτι οὐ σωματικῶν παθῶν κυρίως καὶ πρώτως ἔννοιαν ἐμποιεῖν ταυτὶ πέφυκε τὰ ὀνόματα, ὁ Πατήρ, λέγω, καὶ ὁ Υἱός, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰ λεγόμενά τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἐνδεικνύουσι μόνην. Πατήρ μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ ἐτέρῳ τοῦ εἶναι κατὰ τὴν ὁμοίαν αὐτῷ φύσιν τὴν ἀρχὴν παρασχών, Υἱός δὲ ὁ ἐξ ἐτέρου τοῦ γεννητῆρος εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκώς. Ὅταν μὲν οὖν ἀκούσωμεν, ἀνθρωπος πατήρ, τότε καὶ τὴν τοῦ πάθους ἔννοιαν προλαμβάνομεν· ἔταν δὲ, ὅτι ὁ Θεός, Πατήρ, ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ αἰτίαν τοῖς λογισμοῖς ἀνατρέχομεν. Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως τῆ προσηγορίας ταύτης συνετισθεὶς τὸ ὑπὲρ τὴν κατάληψιν τῶν ἐκ τοῦ λογισμῶν ὡς

ἀδύνατον ἀπαρνείται. Οὐ γὰρ τῷ πάθει τῶν φθα- A
 ρῶν προσέχοντα τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀπιστεῖν
 προσήκον, οὐδὲ τῇ βευστῇ φύσει, καὶ μυρταῖς
 ὑποκειμένῃ μεταβολαῖς τὴν ἀερεπτον καὶ ἀναλλοκώ-
 τον οὐσίαν παρατιθέναι. Μηδὲ ὅτι τὰ θνητὰ ζῶα διὰ
 πίθους γεννᾶ, καὶ τὸν Θεὸν ἐχρῆν οὕτως οἰεσθαι,
 ἀλλ' ἐντεῦθεν μᾶλλον ὀδηγεῖσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν,
 ὅτι ἐπειδὴ τὰ φθαρτὰ οὕτως, ὁ ἀφθαρτος ἐναντίας.
 Καὶ μὴ οὐδὲ ἐκεῖνός γε ἂν εἴποιμι, ὡς κυρίως καὶ
 πρῶτως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τεταγμένων τῶν ὀνομά-
 των τούτων, καταχρηστικῶς ἡμεῖς ἐπιλέγομεν τῷ
 Θεῷ. Ὁ γὰρ τοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς
 τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων αἰτίαν
 ἐπανάγων ἡμᾶς, Ἔμεις δὲ μὴ καλέσητε, φησὶ, πα-
 τέρα ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ
 ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Πῶς οὖν ὡς σαρκικῶν παθῶν
 προηγούμενος ἐνδεικτικᾶς ταύτας ἡμᾶς ἀξιῶ τὰς
 φωνὰς ἀποπέμπεσθαι, ἃς ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς τῇ
 ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ πρεπούσας ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων
 πρὸς ἑαυτὸν μετατίθεισιν; Εἰ δὲ καὶ τῶν κτισμάτων
 Πατὴρ ὀνομάζεται, οὐπω τοῦτο τῷ λόγῳ τῷ ἡμε-
 τέρω μάχεται. Ὁ γὰρ τετοκῶς βῶλους δρόσου, κατὰ
 τὸν τοῦ Ἰωβ λόγον, οὐχ ὁμοίως τὰς τε βῶλους καὶ
 τὸν Ἰὸν ἐτεκνώσατο. Ἡ εἰ τοῦτο λέγειν τολμήσουσιν,
 ὥστε ἐν τῇ τάξει καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δρόσου Ἰὸν
 ὀνομάξω, παντὸς ἡμᾶς τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀπαλλά-
 ζουσι λόγου εἰς περιφανεστάτην ἀναισχυντίαν τὴν
 βλασφημίαν προσαγόντες. Οὐδὲ γὰρ ὅτε Πατὴρ
 ἡμῶν πάντων λέγεται ὁ Θεός, κατὰ τὸν αὐτὸν τρό-
 πον ἡμῶν τε καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Πατὴρ. Εἰ δὲ, C
 ἵτι πρωτότοκος; πᾶσης κτίσεως, καὶ πρωτότοκος ἐν
 πολλοῖς ἀδελφοῖς; ὁ Κύριος προσηγέρουται, τοῦτο αὐ-
 τοῦς παιδοτριβεῖ πρὸς ἀσέβειαν, διδασκίσθωσαν ἐκ
 τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ πατέρα αὐτοῦ καὶ ἀδελ-
 φούς ὁ Κύριος τοὺς ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς οικιω-
 θέντας προσαγορεύει. Τίς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ μήτηρ
 μου, καὶ τίνας οἱ ἀδελφοὶ μου ἀλλ' ἢ οἱ ποιοῦντες
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς;
 Ὅστε Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεὸς οὐ καταχρηστικῶς, οὐδὲ ἐκ
 μεταφορᾶς, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρῶτως καὶ ἀληθινῶς
 ὀνομάζεται, διὰ τῶν σωματικῶν γονέων εἰς τὸ εἶναι
 ἡμᾶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παραγωγῶν, καὶ ταῖς κηδε-
 μονίαις προσοικειούμενος. Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι
 τῆς υἱοθεσίας ἡξιωμένων ἀληθῶς κέκληται Πατὴρ D
 ὁ Θεός, τίς ἀπαρῆσεται λόγος, τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ
 καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντος, τὸ μὴ ὡχλ
 πρεπόντως αὐτὸν Πατέρα προσαγορεύεσθαι:

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

ΕΥΝ. Πότερον ἄλλο τι σημαίνει, φησὶ, τὸ φῶς ἐπ'
 ἀγεννήτου παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταυτὸν ἐκάτερον;
 Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον τι καὶ ἕτερον, εὐδῆλον, ὅτι
 καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκεῖμενον·
 τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον· εἰ δὲ ταυτὸν, ὅσον
 παρῆλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦ-
 τον ἀνάγκη παρῆλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ
 τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν
 δύναμιν.

¹ Matth. xii, 9. ² Job xxviii, 28. ³ Coloss. 1, 15. ⁴ Rom. viii, 29. ⁵ Matth. xii, 48, 50.

bilium affectionem attendentem, atque substan-
 tiam immutabilem ac inalterabilem naturæ fluxæ
 et innumeris mutationibus obnoxie comparantem,
 Deum non credere affectionibus immunem. Nec
 quoniam mortalia animalia per affectum generant,
 ita quoque de Deo sentire oportebat, sed hinc
 magis deduci ad veritatem, quod quoniam corru-
 ptibilia hoc modo, is qui incorruptibilis est, modo
 contrario generat. Neque vero illud dixerit, no-
 mina hæc quæ proprie ac primario de homi-
 nibus usurpata sunt, de Deo a nobis dici per ab-
 usum. Etenim Dominus noster Jesus Christus, ad
 omnium principium et veram rerum causam nos
 reducens : *Vos autem nolite vocare, inquit, patrem
 vestrum in terra ; unus enim est Pater vester cæ-
 lestis* ¹. Quomodo igitur voces has, tanquam si
 præcipue carnales affectus significarent, repu-
 diandas censet : quas Dominus noster velut Dei
 apathiam decentes ab hominibus ad ipsum trans-
 fert ? Quod si et creaturarum nominatur Pater, id
 huic nostræ sententiæ nequaquam repugnat. Qui
 enim genuit glebas roris secundum verba Job ²,
 non eodem modo glebas et Filium genuit. Aut si
 hoc dicere audebunt, si ut roris etiam substan-
 tiam Filium pari ordine nominent, ab omni nos
 adversum ipsos oratione liberabunt, cum blasphemiam
 ad manifestissimam impudentiam provexerint.
 Neque enim cum Pater omnium nostrum dicitur
 Deus, eodem modo et noster et Uigenti Pater est :
 si vero quod primogenitus totius creaturæ ³,
 et primogenitus in multis fratribus ⁴, Dominus
 appellatus est, id eos ad impietatem erudit, discant
 ex Evangelio, quod Dominus eos qui sibi ex virtutis
 operibus conjuncti sunt, etiam matrem et fratres
 suos appellat. *Quæ enim est, inquit, mater mea,
 et qui fratres mei, nisi qui faciunt voluntatem
 Patris mei qui in cælis est* ⁵ ? Quare Pater
 noster Deus, neque abusu, neque translatione, sed
 proprie et primario et vere nominatur : quippe qui
 nos per corporeos parentes ex nihilo ad esse pro-
 duxerit, nobisque sua in nos providentia conjungatur.
 Quod si nostrum, qui per gratiam adoptione
 digni effecti sumus, vere vocatum esse Patrem
 Deum dicimus, quæ ratio prohibebit ne ipse ejus,
 qui natura Filius est, et ex substantia ipsius pro-
 venit, Pater jure ac merito vocetur ?

Ex eodem libro.

ΕΥΝ. Utrum aliud quid significat, inquit, lux in
 ingenito præter genitum, an idem utrumque ? Nam,
 si aliud atque aliud, palam est etiam compositum
 id esse, quod ex alio atque alio constat. Quod au-
 tem compositum est, ingenitum non est. Si vero
 idem, quantum diversum est genitum ab ingenito,
 tantum necesse est lucem a luce diversam esse, et
 vitam a vita, et potentiam a potentia.

BAS. Videte et intelligite horrendam impietatem. Quantum, inquit, ingenitum a genito differt, tantum differet lux a luce, et vita a vita, et potentia a potentia. Interrogemus igitur ipsum, Quanto intervallo ingenitum a genito se junctum est? utrum parvo aliquo, et tali, ut queant tandem aliquando in idem inter se convenire? an hoc omnino impossibile, et magis, quam eundem mortuum esse simul et vivere, quam sanum simul esse et ægrotare, quam vigilare simul et dormire? Talia namque sunt quæcumque sibi invicem summa oppositione adversantur, adeo ut præsentem altero alterum abesse necesse sit: quæ ita comparata sunt, ut omnino nec simul esse, nec inter se conciliari possint.

Itaque cum ad hunc modum genito ingenitum opponatur, qui Patrem lucem nominat, lucem itidem Filium, qui hanc lucem ab illa luce tantum distare dicit, quantum genitum ab ingenito distat, ille quanquam humaniorem se verbo simulat, lucem scilicet Filium quoque nominans, nonne saltem vi verborum sententiam in contrarium aperte abducit? Considerate enim quid opponatur ingenito, aliudne ingenitum, an genitum? Genitum utique. Quid vero opponitur luci? luxne alia, an tenebræ? Tenebræ profecto. Itaque, si quantum differt genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce differre, cui ex omnibus impietas comperta non est, quod in appellatione lucis interserens quod luci oppositum est, Unigeniti substantiam naturæ lucis contrariam esse submonet? Aut ostendat nobis lucem quæ luci opponatur, quæque eum oppositionis modum habeat, qui genito cum ingenito intercedit. Quod si hæc nec est, nec ipse unquam excogitare poterit; ne ignoretur ars, qua blasphemiam alte adornat. Nam, quoniam putat ingenitum genito ex adverso opponi, eandem luci cum luce oppositionem adaptat: ut Patris substantiam ostendat substantiæ Unigeniti per omnia contrariam esse atque adversam. Propterea nova hæc est dogmatum sanctio, qua dicit: Quantum diversum est genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce diversam esse. At ingenitum cum genito habet quamdam, positionem verborum, non natura rerum, oppositionem, quod tamen hi affirmant: lucis autem cum luce nec secundum prolationem nec secundum intelligentiam contrarietas ulla excogitari potest. Sed videtur fucatis cavillationibus se ipsum decipere. Putat enim, quæ ex contrariis sequuntur, eandem inter se pugnam habere, quam habent et principalia contraria, et cum contrarium inest alteri contrariorum, ex altero etiam contrarium necessario secuturum. Ut, si ex visu lux sequitur, ex cæcitate tenebræ: si ex vita sensus, ex morte privatio sensuum. Hæc autem observatio quam debilis sit, quamque evanida, cuilibet vel paululum attententi perspicuum est. Nec enim quoniam ex vigiliis vita sequitur, necessario ex somno mors sequitur. Sed nec contratio modo se habet genitum cum ingenito. Et

BAS. Ὁρᾶτε καὶ συνίετε τὸ τῆς ἀσεβείας φρικτόν. Ὅσον, φησὶ, τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ διεφύνοχε, τοσοῦτον διαίσει τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν δύναμιν. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτόν· Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ πόσῳ μέτρῳ διώρισται; ἄρα μικρῶ τι, καὶ τοσοῦτῳ, ὥστε δύνασθαι ποτε καὶ εἰς ταυτὸν ἀλλήλοις συμβῆναι; ἢ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον, καὶ πλέον ἀδυνατώτερον τοῦ τὸν αὐτὸν ζῆν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τεθνάναι, καὶ ὑγιαίνειν κατὰ ταυτὸν καὶ νοσεῖν, καὶ ἐγρηγορέναι ὁμοῦ καὶ καθεύδειν; Τοιαῦτα γὰρ ὅσα κατὰ τὴν ἄκρην ἀντίθεσιν ἀλλήλοις ἀντικαθέστηκεν, ὥστε παρόντος τοῦ ἑτέρου ἀναγκαίως ἀπείναι θάτερον, ἃ καὶ ἀσυνύπαρκτα παντελῶς καὶ ἀσύμβατα εἶναι πέφυκε.

Κατὰ δὴ οὖν τοῦτον τὸν τρόπον πρὸς τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ τῆς ἀντιθέσεως οὐσης, ὃ τὸν Πατέρα φῶς ὀνομάζων, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, τοσοῦτον δὲ τοῦτο τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ φωτὸς διαίρεισθαι λέγων, ὅσον τὸ γεννητὸν ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου διώρισται, οὐχὶ δῆλός ἐστι, κἂν τῷ ῥήματι προσποιῆται φιλανθρωπεύεσθαι, φῶς ὀνομάζων δῆθεν καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τῆ γε δυνάμει τῶν λεγομένων πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπάγων τὴν ἔννοιαν; Σκοπεῖτε γὰρ τί ἀντίκειται τῷ ἀγεννήτῳ, ἄλλο ἀγέννητον, ἢ τὸ γεννητὸν; Τὸ γεννητὸν δηλονότι. Τί δὲ ἀντίκειται τῷ φωτὶ; φῶς ἕτερον, ἢ τὸ σκότος; Τὸ σκότος πάντως. Εἰ τοίνυν ὅσον παρήλλαχται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρήλλαχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, τίνι τῶν ἀπάντων ἀδελγὸς ἡ ἀσέβεια, ὅτι, ἐν προσηγορίᾳ φωτὸς τὸ ἀντικείμενον τῷ φωτὶ παρεισάγων, ἐναντίαν εἶναι τῆ τοῦ φωτὸς φύσει τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ὑποβάλλει; Ἡ δεικνύτω ἡμῖν φῶς ἀντικείμενον τῷ φωτὶ, κἀκεῖνο τὸ μέτρον τῆς ἀντιθέσεως ἔχον, ὃ τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητόν ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὔτε ἐστίν, οὔτ' ἂν αὐτὸς ἐπινοήσῃ, μὴ ἀγνοεῖσθαι ἢ τέχνη μεθ' ἧς βαθέως κατασκευάζει τὸ βλάσφημον. Ἐπειδὴ γὰρ οἴεται τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν κατ' ἐναντίωσιν ἀντικεῖσθαι, τὴν αὐτὴν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς ἀντίθεσιν ἐφαρμόζει, ἵνα διὰ πάντων τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀντίπαλον καὶ πολεμίαν τῆ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδείξῃ διὰ ταῦτα ἡ καινὴ αὕτη τῶν δογμάτων νομοθεσία· Ὅσον παρήλλαχται τὸ γεννητὸν τοῦ ἀγεννήτου, τοσοῦτον ἀνάγκη παρήλλαχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Καίτοι τῷ μὲν ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητὸν ἐστὶ τις, κατὰ τὴν θέσιν τῶν ῥημάτων, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀντίθεσις, ὅπερ οὗτοι κατασκευάζουσι· φωτὶ δὲ πρὸς τὸ φῶς οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν οὔτε κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐπινοῆσαι τίνα δυνατόν ἐναντίωσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἔοικε σοφίσμασιν ἀπατηλοῖς ἑαυτὸν παρακρούεσθαι. Οἴεται γὰρ, ὅτι τὰ τοῖς ἐναντίοις ἐπόμενα τὴν αὐτὴν ἔχει πρὸς ἀλλήλα μάχην, ἥνπερ ἂν ἔχει καὶ τὰ ἡγούμενα· καὶ ὅταν τῷ ἑτέρῳ τῶν ἐναντίων τὸ ἐναντίον ὑπάρχη, καὶ τῷ ἑτέρῳ πάντως τὸ ἐναντίον ἀκολουθήσει. Οἷον, εἰ τῆ ὄρασει τὸ φῶς ἔπεται, τῆ τυφλότητι τὸ σκότος· εἰ τῷ ζῆν τὸ αἰσθάνεσθαι, τῷ τεθνηκέναι τὸ ἀνίσθητεῖν. Τοῦτο δὲ ὡς ἀσθένες καὶ διαπίπτον τὸ παρατήρημα, παντὶ γινώσκον

τῶ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τῶ ἐγρη- A enim si contraria sunt, jam mutuo se destruent
γορέναι τὸ ζῆν ἔπεται, τῶ καθευθεῖν ἀκολουθεῖ πάν- (quod in caput blasphemantium vertatur), imo
τως τὸ τεθνάναι. Ἄλλ' οὕτε ἐναντίως ἔχει τὸ γεννη- neque natura adversa sunt, neque quæ consequuntur,
τὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Εἰ γὰρ ἐναντία καὶ φθαρτικὰ et eandem necessario habebunt distantiam, quam
ἀλλήλων, ὅπερ εἰς κεφαλὴν τοῖς βλασφημοῦσι τρέ- et principalia demonstrabantur habere.
ποῖτο, ἀλλ' οὕτε τῆ φύσει πολέμια, οὕτε μὴν τὰ ἐπόμεια τούτοις τὴν αὐτὴν ἀναγκαίως ἔξει διάστασιν, ἣν
ἐδείκνυτο ἔχειν καὶ τὰ ἡγούμενα.

Ἡ τοίνυν ἀπάλειψόν σου τὰ ῥήματα, ἣ μὴ ἀρνωὶ τὴν ἀσέβειαν. Σὴ γὰρ ἐστὶν ἡ βλασφημία τοῦ εἰπόντος· Ὅσον παρήλλακται τοῦ γεννητοῦ τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Οὐκοῦν ὡς οὐδέποτε μεθέξει τῆς ἀγεννησίας ὁ γεννητὸς, οὕτως οὐδέποτε αὐτῷ τοῦ φωτὸς μεταδώσεις. Καὶ ἔσται, κατὰ σέ, ἡ οὐσία τοῦ Μονογενοῦς ἴσον ἀπέχουσα τοῦ γε ἀγέννητος εἶναι, καὶ τοῦ φῶς νοεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι. Ἀλλὰ Ἰωάννης μὲν τῆ μεγαλοφωνίᾳ τοῦ Πνεύματος ἐμθοᾷ σοι λέγων· Ἐγὼ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· σοὶ δὲ οὐκ ἐστὶν ὧσα τοῦ ἀκούειν, οὐδὲ καρδία τοῦ συνιέναι· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀντίπαλον φύσιν, καὶ ἀσυνύπαρκτον τῷ φωτὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς, τοῖς σοφίσμασιν ἀπελαύνεις. Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο ἰσχυρὸν ἔρεις, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν προσηγορίαν τοῦ φωτὸς οὐκ ἀφελου. Οὐ γὰρ ἐν φόβῳ ἀέρος, ἀλλ' ἐν τῇ δυνάμει τῶν σημαινομένων τὸ εὐσεβές. Ὁ δὲ οὐκ ἐπὶ τούτων ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς εἰς ἐναντίον ἀποστάσεως συνεπάγει, εἰπὼν· Ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν. Οὐκοῦν οὕτε ζωὴ, κατὰ σέ, οὕτε δύναμις ὁ Μονογενῆς. Ἀλλὰ παραγράφῃ μὲν αὐτὸν τὸν Κύριον λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· παραγράφῃ δὲ Παῦλον τὸν εἰπόντα· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις. Ἄ γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν ἐδείκνυτο, ταῦτα καὶ τοῖς νῦν ἐφαρμόσει. Οὕτε γὰρ ζωὴν οὕτε δύναμιν τῇ ζωῇ καὶ τῇ δυνάμει ἀντικεισθαι φαίη τις ἂν· ἀλλὰ θάνατον καὶ ἀδυναμίαν τὴν τελειωτάτην ἀντιθεσὶν ἐκπληροῦν. Ἄπερ οὗτος, ἐν πανουργίᾳ δόλον τὸν λόγων ἀποκρυφάμενος, βλάβειως καὶ περικεκαλυμμένως τὸ φρικτὸν τῆς ἀσεβείας κατασκευάζει, καὶ τοῖς τῶν λόγων τεχνάσμασι πρὸς τὸ ἐναντίον τῷ Πατρὶ τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀποστήσας, μόνην καταλείπει τὴν εὐζημίαν τῶν ὀνομάτων. Τί οὖν ἡμεῖς; πῶς, καὶ ἀγέννητον τὸν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ αὐτὸ τὸ εἶναι διαφυγόμεν ἐναντίωσιν; τί λέγοντες; Ὅτι ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Υἱός· φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου φῶς ἐξέλαμψε τὸ ἄβιον, καὶ ἐκ τῆς ὄντως ζωῆς ἡ ζωοποιὸς προήλθε πηγὴ, καὶ ἐκ τῆς αὐτοδυνάμεως ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐξέφάνη· σκότος δὲ, καὶ θάνατος, καὶ ἀσθένεια τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ σκότους, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ τῇ ἐχθρᾷ τῆς βελίας φύσεως δυνάμει συντετακται, οὐδὲ τούτοις κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν λαχοῦσι τὴν ἐναντίωσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἡ μέμφις ἐπὶ τῶν

Aut igitur tua ipsius verba expunge, aut noli impietatem negare. Est enim blasphemia tua, qui dixisti : Quantum differt genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce differre. Quare quemadmodum qui genitus est, nunquam ingenerationis erit particeps : sic eum lucis participem nunquam facies. Atque Unigeniti substantia ex tua sententia æque aberit ab eo ut ingenita sit, atque abest ab eo ut lux esse intelligatur, et nominetur. At Joannes magna Spiritus voce inelamatur tibi, dicens : *Erat lux vera* ¹. Tibi tamen aures non sunt ad audiendum, neque cor ad intelligendum. Imo tuis cavillationibus Unigeniti substantiam ad contrariam naturam, et quæ cum luce esse non possit, detrudis. Nec enim profecto validum illud dices, quod ab Unigenito appellationem lucis non abstuleris. Non enim in sono aeris, sed in vi rerum significatarum pietas est. Hic vero non in his quievit, sed simul et vitam et potentiam inter se eadem distantiae mensura contrarias inducit, cum ait : Quantum differt genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce differre, et vitam a vita, et potentiam a potentia.

Ergo Unigenitus secundum te nec vita est, nec potentia. At spernis Dominum ipsum, qui dicit : *Ego sum vita* ²; spernis item Paulum, qui dixit : *Christus Dei potentia* ³. Nam quæcunque in superioribus demonstrata sunt, ea his quoque nunc accommodabuntur. Nam neque vitam, neque potentiam vitæ ac potentæ opponi quisquam dixerit : sed mortem et impotentiam oppositionem integerrimam explere. Quibus hic iste, per verborum versutiam dolum occultans, alta ac tecte horrendam impietatem concinnat, atque eloquentiæ artibus Unigeniti naturam ad contrarium paternæ naturæ avocans, solam nominum commendationem relinquit. Quid igitur nos? quomodo et ingenitum Patrem et genitum Filium confitentem, secundum ipsum esse contrarietatem effugerimus? quid dicturi sumus? Quod ut boni Patris bonus Filius, ita ex ingenita luce lux æterna effulsit, exque vera vita vivificans fons prodiit, et ex ipsa per se potentia Dei potentia emersit : tenebræ vero, mors et imbecillitas una cum hujus mundi principie tenebrarumque principibus, et spiritualibus pravitate ministeris et omni potestate divinæ naturæ inimica collocatæ sunt : quanquam ne quidem secundum ipsam substantiam sortiti sunt contrarietatem ad bonum ullam (sic enim reprehensio ad Creatorem rediret), sed suæ ipsorum voluntate per boni privationem in vitium inciderunt. Neque enim in

¹ Joan. i, 9. ² Joan. xiv, 6. ³ I Cor. i, 24.

essentia contrarium esse potest. Quid si quis, A ut verum est. genitum et ingentum sic arceperit, ut in essentia proprietates esse intelligat, quibus tanquam notis mens ad veram ac minime confusam Patris a Filio distinctionem cognoscendam perducatur, is et impietatis periculum evitabit, et rationis ordinem tuebitur. Proprietates enim sunt quædam veluti notæ atque formæ, quæ quod commune est, ita distinguunt, ut essentiæ naturam non dirimant. Commune Divinitas est. Proprietates sunt illæ, quibus Pater hic, ille Filius dicitur. Ex horum complexu, nempe ex eo quod commune et ex eo quod proprium est, cognitio veritatis in nobis innascitur, ut cum lucem ingentam audimus, Patrem; cum lucem genitam, Filium intelligamus. Quatenus lux et lux, nihil in se contrarium admittunt; quatenus autem genitus et ingentus, accipiunt distinctionem. Hæc est enim natura proprietatum, ut in eadem essentia diversitatem ostendant, et sæpe cum ipsæ inter se distinctæ sint, atque in contrarium tendant, essentiæ tamen non distrahant unitatem.

ἀντιδιαρούμενα πολλάκις τὰ ιδιώματα πρὸς τὸ οὐ διασπῆ.

Ex eodem libro.

EUN. Si quis enim, inquit, rem ex creaturis considerans, ope harum ad substantias perducatur, propterea quod ingenti creaturam Filium inveniat, Unigeniti vero, Paracletum, item propterea quod ex Unigeniti præstantia, operationis confirmet diversitatem, ejus etiam diversitatis quæ secundum substantiam est, argumentum certissimum accipit.

BAS. Primum igitur quomodo substantiæ ex creaturis æstimari possint, ego quidem non video. Enim vero potentiam, sapientiamque et artem, non substantiam ipsam indicant creaturæ. Imo ne ipsam quidem opificis potentiam totam necessario declarant; cum nonnunquam fieri possit, ut artifex non omnes vires suas in agendo exserat, sed sæpe remissiores conatum in operibus artis adhibeat. Quod si totam etiam potentiam transmoverit in opus, ita demum futurum est, ut ejus vires operibus metiamur, non autem fiet ut substantiam, quæ tandem ea sit, intelligamus. Quod si, quoniam divina natura simplex est atque incomposita, substantiam existimet una cum potestate concurrere, ei, propter innatam Deo bonitatem, dicat totam Patris potentiam ad generationem Filii commotam, atque iterum totam Unigeniti ad substantiam Spiritus sancti, adeo ut ex Spiritu quidem potentia Unigeniti conspiciatur, simulque etiam substantia: rursus vero ex Unigenito, Patris intelligatur et potentia et substantia, advertite quid hinc colligatur. Nam e quibus conatus est substantiæ dissimilitudinem ostendere, ex iis comperitur similitudinem astruere. Etenim si potestas nihil cum substantia habet commune, quomodo ex opificis quæ effectus sunt potestatis, ad comprehensionem ipsius deductus est? contra, si idem est substantia et potestas: quod

Δημιουργὸν ἐπονίαι), ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας πρααιρεσεως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ στερῆσει πρὸς τὴν κακίαν ἀπορρῦεισιν ἀμήχανον ὑπάρχειν ἐν οὐσίᾳ τὴν ἐναντίωσιν. Εἰ δ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, γνωριστικὰς ἰδιότητας ἐπιθεωρουμένας τῇ οὐσίᾳ δέχοιτό τις εἶναι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον πρὸς τὴν τρανήν καὶ ἀσύγχυτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χειραγωγούσας ἔνοιαν, τὸν τε τῆς ἀσεβείας διαφεύξεται κινδύνον, καὶ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκόλουθον διασώσει. Αἱ γὰρ τοὶ ἰδιότητες ὡς χαρακτηρῆς τινες, καὶ μορφᾶι ἐπιθεωρούμεναι τῇ οὐσίᾳ, διαιρούσι μὲν τὸ κοινὸν τοῖς ἰδιόζουσι χαρακτηρῆσι, τὸ δὲ ὁμοφυῆς τῆς οὐσίας οὐ διακόπτουσιν, ὡς κοινὸν μὲν ἑσότης, ἰδιώματα δὲ πατρότης καὶ υἱότης. Ἐκ δὲ τῆς ἐκατέρου συμπλοκῆς τοῦ τε κοινοῦ καὶ τοῦ ἰδίου ἢ κ.τ.ἀλ. ἡμῖν τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται, ὥστε ἀγέννητον μὲν φῶς ἀκούσαντες τὸν Πατέρα νοεῖν, γεννητὸν δὲ φῶς τὴν Υἱοῦ λαμβάνειν ἔνοιαν· καθὼ μὲν φῶς, καὶ φῶς οὐδεμιᾶς αὐτῆς ἐναντιότητος ὑπαρχούσης, καθὼ δὲ γεννητὸν, καὶ ἀγέννητον ἐπιθεωρουμένης τῆς ἀντιθέσεως. Αὐτὴ γὰρ τῶν ιδιωμάτων ἡ φύσις· ἐν τῇ τῆς οὐσίας ταυτοῦτητι δεικνύει τὴν ἐτερότητα, καὶ αὐτὰ μὲν πρὸς ἄλληλα ἐναντίον διίσταται, τὴν γε μὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας

B ἔγγίνεται, ὥστε ἀγέννητον μὲν φῶς ἀκούσαντες τὸν Πατέρα νοεῖν, γεννητὸν δὲ φῶς τὴν Υἱοῦ λαμβάνειν ἔνοιαν· καθὼ μὲν φῶς, καὶ φῶς οὐδεμιᾶς αὐτῆς ἐναντιότητος ὑπαρχούσης, καθὼ δὲ γεννητὸν, καὶ ἀγέννητον ἐπιθεωρουμένης τῆς ἀντιθέσεως. Αὐτὴ γὰρ τῶν ιδιωμάτων ἡ φύσις· ἐν τῇ τῆς οὐσίας ταυτοῦτητι δεικνύει τὴν ἐτερότητα, καὶ αὐτὰ μὲν πρὸς ἄλληλα ἐναντίον διίσταται, τὴν γε μὴν ἐνότητα τῆς οὐσίας

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

EYN. Εἰτε γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοπούμενός τις, ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτε τοῦ μὲν ἀγεννητοῦ τὸν Υἱὸν εὐρίσκων ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς τὴν τῆς ἐνεργείας διαφορὰν πιστούμενος, ἀναμφισβήτητον λαμβάνει καὶ τῆς κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὴν ἀπόδειξιν.

C BAS. Πρῶτον μὲν οὖν πῶς δυνατὸν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὰς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι, ἐγὼ μὲν οὐχ ὀρώ. Δυνάμει γὰρ, καὶ σοφίας, καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικὰ ἐστὶ ποίηματα. Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησιν, ἐκδεχομένου ποτὲ τὸν τεχνίτην μὴ πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὺν ἐναποθέσθαι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' ὑφειμένους πολλάκις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῖς τόνοις χρῆσασθαι. Εἰ δὲ καὶ ἅλην τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνακινήσειε, καὶ οὕτως ἂν ὑπάρχοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀναμετρεῖσθαι, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν, ἧτις ποτὲ ἐστὶ, καταλαμβάνεσθαι. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνητον τῆς θείας φύσεως τῇ μὲν δυνάμει σύνδρομον τίθεται τὴν οὐσίαν, καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν ἀγαθότητα τῷ θεῷ ὅλην μὲν κεινῆσθαι λέγοι τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ὅλην δὲ πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε ἐκ μὲν τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Μονογενοῦς δύναμιν θεωρεῖσθαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν, ἐκ δὲ τοῦ Μονογενοῦς πάλιν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν τε καὶ οὐσίαν καταλαμβάνεσθαι· σκοπεῖτε τὸ συναγόμενον. Ἐξ ὧν γὰρ ἐπεχείρησε τὸ ἀνόμιον συστήσασθαι τῆς οὐσίας, ἐκ τούτων ἐφάνη κατασκευάζων τὴν ὁμοίτητα. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἢ δύναμει πρὸς τὴν οὐσίαν, πῶς ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἅπερ δυνάμει ἐστὶν ἀποτελέσματα, πρὸς τὴν κατάληψιν αὐτῆς

potestatem designat, id profecto substantiam etiam designabit. Proinde opificia non ad substantiæ dissimilitudinem, ut tu dicis, sed ad perfectam similitudinem ducunt. Rursus certe et hic conatus nostram magis quam ipsius sententiam stabilit. Aut enim non habet unde ea quæ dixit demonstrat: aut, si e rebus humanis exempla mutuatur, inveniet non ex artificis operibus intelligi a nobis ejus essentiam, sed ex genito genitoris naturam cognosci. Nec enim fieri potest, ut ejus qui domum construxit essentia comprehendatur ex domo: at difficile non est ex genitura genitoris naturam intelligere. Quare si Unigenitus creatura est, Patris nobis essentiam non exhibet: si vero Patrem nobis notum per se ipsum facit, non creatura est, sed Filius verus, Deique imago, et substantiæ character. Atque hæc quidem sunt hujusmodi.

τέρα, οὐχι δημιουργημα, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθῆς, καὶ Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα.

Ejusdem ex eodem quarto libro.

Si unigenitum constituis non ex eo quod genitus est, sed ex eo quod nihil ei comparatur, et Pater, cui nihil comparari potest, erit unigenitus.

Ex eodem libro.

Si Filius non simpliciter est Unigenitus, sed Filius unigenitus, et a Patre unigenitus, est unigenitus Filius, non autem res creata unigenita.

Ex eodem libro.

Si communione concessuque Patris, non autem natura Filius est procreator, nihil est ab ipso natura procreatum. Quorum enim natura procreator ille non est, quomodo ea sint natura procreata?

Ex eodem libro.

Si Deus agit ratione singulari, ratione item gignit singulari; Deus enim nulla in re cum ullo comparari potest.

Ex eodem libro.

Quod fit, non ex natura facientis est. Quod autem gignitur, est ex gignentis essentia. Non igitur idem est facere, et gignere.

Ex eodem libro.

Quod in forma Dei est, est in essentia Dei. Non enim aliud est Dei forma, aliud ejus essentia. Alioquin esset compositus. Quamobrem qui forma æqualis est, et essentia est æqualis.

Ex eodem libro.

Si Pater ante Filium erat, alterius omnino erat Filii Pater. Nam sine Filio Pater non potuisset dici.

Ex eodem libro.

Si is qui Filium per essentiam novit, Patrem novit: Si me enim, inquit, cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis, ejusdem prorsus essentia cum Patre Filius est. Nam ex dissimili essentia non posset agnoscere.

Ex eodem libro.

Si is, qui credit Christum esse Filium Dei, vitam

ἀδηγήθη; εἰ δὲ ταυτὸν οὐσία τέ ἐστι καὶ δυνάμεις, τὴν δύνάμιν χαρακτηρίζον χαρακτηρίζει πάντως καὶ τὴν οὐσίαν. Ὅστε τὰ δημιουργήματα, ὡς σὺ φησὶ, οὐ πρὸς τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὁμοιότητος φέρεται. Πάλιν μέντοι καὶ τοῦτο τὸ ἐγγείρημα τὸν ἡμέτερον μᾶλλον ἢ τὸν αὐτοῦ λόγον συνίστησιν. Ἡ γὰρ οὐδαμῶθεν ἔχει παρασχέσθαι τῶν εἰρημένων τὰς ἀποδείξεις, ἢ εἴπερ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τὰς εἰκόνας λαμβάνοι, εὐρήσει οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τεχνίτου ἐν περινοίᾳ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γινόμενους ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννηθέντος τῆς οὐσίας ἐπιγινώσκοντα. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τὴν οὐσίαν τοῦ οἰκοδόμου καταλαβεῖν δυνατόν· ἐκ μέντοι τοῦ γεννημένου νοῆσαι ῥᾶδιον τοῦ γεγεννηκότος τὴν φύσιν. Ὅστε εἰ μὲν δημιουργημα ὁ Μονογενῆς, οὐ παρίστησιν ἡμῖν τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν· εἰ δὲ γνωρίζει ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατρὸς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑποστάσεως χαρακτήρ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δ' λόγου.

Εἰ μὴ γεννήσεως τὸ μονογενῆς, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσύγκριτον, μονογενῆς καὶ ὁ Πατήρ. Ἀσύγκριτος γάρ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ὁ Υἱὸς οὐκ ἀπλῶς Μονογενῆς ἐστίν, ἀλλ' Υἱὸς μονογενῆς, καὶ παρὰ Πατρός μονογενῆς, Υἱὸς μονογενῆς ἐστίν, καὶ οὐκ κτίσμα μονογενῆς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ κατὰ μετάδοσιν καὶ συγχώρησιν τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐδὲν ἂν εἴη ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθὲν κατὰ φύσιν· ὦν γὰρ ὁ δημιουργὸς οὐ κατὰ φύσιν, πῶς τὰ δημιουργηθέντα κατὰ φύσιν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς, ὡς οὐδεὶς ἕτερος, καὶ γεννῶν, ὡς οὐκ ἕτερος γεννήσει. Ἀσύγκριτος γὰρ πρὸς πάντα κατὰ πάντα ὁ Θεός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ ποιούμενον οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ποιούντος, τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος. Οὐ ταυτὸν ἄρα τὸ ποιεῖν καὶ τὸ γεννᾶν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ἐστίν. Οὐ γὰρ ἄλλο μορφή, καὶ ἄλλο οὐσία Θεοῦ, ἵνα μὴ σύνθετο. Ὁ κατὰ μορφήν οὖν ἴσος καὶ κατ' οὐσίαν ἐστίν ἴσος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ὁ Πατήρ πρὸ τοῦ Υἱοῦ ἦν, ἕτερου τινὸς πάντως Πατήρ ἦν· χωρὶς γὰρ Υἱοῦ Πατήρ οὐκ ἂν λεχθείη.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ὁ τὸν Υἱὸν γνοὺς κατ' οὐσίαν, ἔγνω καὶ τὸν Πατέρα· Εἰ ἐμὲ γὰρ, φησὶν, ἤδρατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἤδρατε ἄν· ὁμοούσιος πάντως τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Οὐδὲν γὰρ ἐξ ἀνομοίου οὐσίας γνωρίζεσθαι δύναται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ τὸ πιστεύειν τὸν Χριστὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ, ζωὴν

1 Joan. XIV, 7.

æternam habet, necesse est ut qui non credit, mortem habeat æternam. Α αἰώνιον ἔχει, τὸ ἀπιστεῖν ἐξ ἀνάγκης θάνατον.

Ex eodem libro.

Quorum actiones eadem sunt, eorum una essentia. Actio autem Patris et Filii una est, ut ex illis verbis intelligitur: *Faciamus hominem*¹; et ex illis: *Quæ Pater facit, eadem et Filius similiter facit*². Una igitur est essentia Patris et Filii.

Ex eodem libro.

• Si Patris Filiique cognitio vita æterna est, necesse est ut sint ejusdem essentia. Quæ enim essentia diversa sunt, nec eadem cognitione comprehenduntur, nec vitam possunt enlargiri.

Ex eodem libro.

Si isti, qui Filium creatum dicunt, aliquam ex rebus, quæ creatæ sunt, esse negant, cur nobis eum genitum esse dicentibus, similem aliorum, qui geniti sunt, esse cogitant?

Ex eodem libro.

Si Deus non generat, ne fluxum sustineat, neque creat, ne subeat laborem. At si nulla perturbatione creat, multo magis gignit sine perturbatione.

Ex eodem libro.

Si omnis lucis splendor ab ipsa gignitur luce, nullo tamen certo spatio, sed sine tempore, et perpetuo simul cum ipsa est: non enim sine splendore lux est: et Filius, qui splendor est, nullo certo gignitur spatio, sed ab omni æternitate splendor est Dei et Patris, qui est lux. David enim *In luce*, inquit, *tua videbimus lucem*³; et Daniel: *Et lux*, inquit, *cum ipso est*.

Ex eodem libro.

Si Deus non gignit, id est vel quia nequit vel quia non vult. Si nequit; præterquam quod imbecillus est, naturæ gignentis perfectæque cedit. Sin potest, sed non vult, quod natura habet, cohibet voluntate. Quare licet nunquam genuerit, gignet tamen aliquando, cum volet.

Ex eodem libro.

Quia nos existente Patre Filium dicimus existere necessario, isti, Quoniam igitur, inquiunt, et Filius semper est procreator, semper erit et procreatio, atque ita simul cum Patre et Filio erit æterna. Minime vero: nam qui procreatorem dicit, non continuo dicit etiam procreationem. Neque enim simul cum architecto ædificium existit, neque navis simul cum illo qui navium est ædificator.

τὸ δὲ δημιουργούμενον μετὰ τὸν δημιουργόν. Πατέρα δὲ εἰπεῖν ἀδύνατον, μὴ ὄντος υἱοῦ. Καὶ ὁ εἰπὼν πατέρα οὐχ ἀπλῶς πατέρα, ἀλλὰ τινὸς λέγει πατέρα.

Ex eodem libro.

Rursum quærent, utrum Filius existens, an non existens genitus sit. Quæ sane quæstio obscura et callida est. Cum enim pudeat eos quærerere, utrum aliquando et in tempore genitus sit, dicunt utrum existens an non existens sit genitus. Tu igitur ab illis vicissim quære utrum Deus Pater existens, an

¹ Gen. i. 26. ² Joan. v, 19. ³ Psal. xxxv, 10.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὡς αἱ αὐτὰ ἐνέργειαι, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία. Ἐνέργειαι δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μία, ὡς τὸ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, καὶ πάλιν· Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἄρα καὶ οὐσία μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ἡ γνώσις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ζωῆ αἰώνιος, ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς οὐσίας εἶναι. Τὰ γὰρ ἑτεροοῦσια οὐ μὲν γνώσει καταλαμβάνεται, οὔτε ὁμοίως ζωοποιεῖν δύναται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Β Εἰ κτίσμα λέγοντες τὸν Υἱὸν, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων λέγουσι, διατι, γέννημα λεγόντων ἡμῶν, ὡς ἐν τῶν γεννημάτων νοοῦσιν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ οὐ γεννᾷ Θεὸς, ἵνα μὴ βέουσιν ὑπομείνη, οὐδὲ κτίζει, ἵνα μὴ κάμη. Εἰ δὲ κτίζει ἀπαθῶς, πολλῷ μᾶλλον γεννᾷ ἀπαθῶς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ἀπαύγασμα παντὸς φωτὸς γεννᾶται μὲν ἐκ τοῦ φωτὸς, οὐ ποτὲ δὲ, ἀλλ' ἀχρόνως καὶ συναϊδίως ἐκείνω· οὐ γὰρ ἐστὶ φῶς χωρὶς ἀπαύγασματος· καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα τυγχάνων οὐ ποτὲ ἔσται, ἀλλὰ συναϊδίως, φωτὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς Δαβὶδ φησιν, Ἐν τῷ φωτὶ σου ἐφρόμεθα φῶς· καὶ Δανιήλ, Καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστίν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ Θεὸς οὐ γεννᾷ, ἢ διὰ τὴ μὴ δύνασθαι, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ δύναται, ἦτων ἐστὶ γεννητικῆς καὶ τελείας φύσεως πρὸς τῷ καὶ ἀδυνατεῖν· εἰ δὲ δυνάμενος οὐκ ἠβουλήθη, ὃ φύσει ἔσχε, βουλήσει κατέχευ, ὥστε, εἰ καὶ μήπω ἐγέννησε, βουλήθεις ἄρα γεννήσει ποτὲ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἡμῶν λεγόντων, Τοῦ Πατρὸς ὄντος αἰεὶ, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν αἰεὶ εἶναι, ἐκεῖνοι φασιν, Οὐκοῦν ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς αἰεὶ δημιουργὸς, καὶ ἡ δημιουργία αἰεὶ ἔσται, καὶ οὕτως ἔσται καὶ ἡ δημιουργία συναϊδῶς Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἄλλ' ὁ εἰπὼν δημιουργὸν οὐχ ἅμα καὶ τὴν δημιουργίαν λέγει. Οὐ γὰρ τῷ οἰκοδόμῳ συνυπάρχει καὶ τὸ οἰκοδόμημα, οὐδὲ τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος. Ἡ μὲν γὰρ δημιουργία ἐν τῷ δημιουργῷ, δὲ εἰπεῖν ἀδύνατον, μὴ ὄντος υἱοῦ. Καὶ ὁ εἰπὼν

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Πάλιν ἐρωτῶσιν, Ὡς ἐγεννήθη ὁ Υἱὸς, ἢ μὴ ὄν; ἀσαφὺς καὶ κακοτέχνου τῆς ἐρωτησεως αὐτῶν ὄσης. Αἰσχυρόμενοι γὰρ τὸ ποτὲ καὶ ἐν χρόνῳ ἐρωτησαί, τὸ ὦν λέγουσιν. Ἀντερώτησον οὖν αὐτοὺς, Ὡς Πατὴρ ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐγέννησεν, ἢ μὴ ὦν Πατὴρ; Εἰ μὲν γὰρ ὦν Πατὴρ, ὦν ὄντα ἐγέννησεν· εἰ δὲ οὐκ

ὄν, γεννητὸς, καὶ οὐ φύσει Πατήρ. Πᾶσαν δὲ φιλο-
νεϊκίαν αὐτῶν ἀποκλείουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, Μω-
σαίως μὲν βουήτος περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ ὢν με ἀπέ-
στειλε, τοῦ δὲ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, Ἐν ἀρχῇ ἦν
ὁ Λόγος, καὶ οὐκ ἄπαξ τὸ ἦν, ἀλλὰ τέταρτον. Καὶ
πάλιν ἀλλαγοῦ, Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ, Ὁ ὢν ἐν τοῖς
κόλλοις τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἐν ἐτέροις, Ὁ ὢν ἐν τῷ
ὄρατῳ· καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν,
καὶ ὁ ἐρχόμενος. Καὶ ὁ Παῦλος, Ὁς ὢν ἀπαύ-
ρασμα τῆς δόξης, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων.
Καὶ πάλιν, Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλόγητος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ τὸ αἴτιον τοῦ αἰτιατοῦ μείζον καὶ διάφορον κατ'
οὐσίαν, πᾶς δὲ πατήρ αἴτιος, καὶ πᾶς υἱὸς αἰτιατός, Β
μείζους καὶ εἰσφοροὶ κατ' οὐσίαν οἱ πατέρες τῶν
υἱῶν, καὶ οὐ μίς οὐσίας. Ἄλλ' οὐκ ἀληθές.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐρωτῶσιν, εἰ γεννήσας ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν ἐπαύ-
σατο γεννᾶν αὐτόν; κἄν λάθωσιν, ὅτι ἐπαύσατο,
ἐπάγουσιν, Οὐκοῦν καὶ ἤρξατο γεννᾶν. Πᾶν γὰρ τὸ
τέλος ἔχον καὶ ἀρχὴν ἔχει. Οὐκ ἄρα ἦν αἰὶ ὁ Υἱός.
Ἐροῦμεν οὖν, Εἰ τὸ παύμενον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν
ἔχειν, καὶ τὸ ἀρχὴν ἔχον ἀνάγκη καὶ παύεσθαι,
ἄγγελοι οὖν, καὶ πάντα τὰ ἀσώματα ἀρχὴν τοῦ εἶ-
ναι ἔχοντα, ἀναγκαίως καὶ τέλος τοῦ εἶναι ἔξει. Ἄλλ'
ἄριστον. Δυνατὸν οὖν καὶ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι μὴ
παύεσθαι, καὶ παυσάμενον μὴ ἤρξθαι. Εἰ δὲ μὴ,
καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός, εἰ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει, καὶ τέλος
ἐξ ἀνάγκης ἔχει κατ' αὐτοῦς. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἀρχὴν
ἔχον καὶ τέλος ἔχειν βούλονται. Καὶ πῶς οὐ βλάσφη-
μον; Καὶ ἡ πρόγνωσις δὲ τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν οὐκ ἔχουσα,
μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ περὶ ὧν πρόγνων, τέλος ἔχει.
Ὡστε οὐ τὸ τέλος ἔχον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν.
Quamobrem patet, non esse necessarium, ut prin-
cipium habeant omnia quæ finem habent.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου περὶ ἀγεννήτου.

Εἰ ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν γεννητὸν Υἱὸν ἀντιδια-
στολλόμενος οὐσία ἐστὶ, καὶ ὁ ἀκτιστος πρὸς τὴν
κτίσιν ἀντιδιαστολλόμενος οὐσία ἐστίν· ἔσται οὖν καὶ
ὁ ἀγέννητος οὐσία, καὶ ὁ ἀκτιστος οὐσία. Δύο οὖν ὁ
θεός, καὶ οὐ μία οὐσία. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐ-
τοῦ καὶ τὸ ἀναρχον καὶ πολλὰ ἕτερα οὐσία ἔσονται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ ἀγέννητον τὸν Πατέρα, καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν
εἰπὼν τις, τὰς οὐσίας ἐδήλωσε, τὸν τρόπον τῆς
ὑπάρξεως αὐτῶν εἰπεῖν τις θελήσας, πῶς ἂν ἐτέρως
εἰπεῖν δύνησεται ἢ οὕτως; Ὑπάρξεως οὖν τρόπος τὸ
ἀγέννητος, καὶ οὐκ οὐσίας ὄνομα. Εἰ δὲ τὰ διάφορον
τὴν ὑπάρξιν τοῦ εἶναι ἔχοντα διάφορον ἔχει καὶ τὴν
οὐσίαν, οὐδὲ οἱ ἀνθρώποι ὁμοῦσοι. Ἄλλη γὰρ
ὑπάρξις Ἄδμ ἐκ γῆς πλασθέντος, ἄλλη δὲ Εὐας ἐκ
πλευρᾶς γενομένης, ἄλλη δὲ Ἄβελ, ἐκ συνδυασμοῦ
γάρ· ἄλλη δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας, ἐκ παρθένου γὰρ μό-
νης. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν τε καὶ
τετραπόδων.

¹ Exod. III, 14. ² Joan. I, 1. ³ ibid. 15. ⁴ ibid. 18. ⁵ Jo. III, 13. ⁶ Apoc. I, 8. ⁷ Hebr. I, 3.
⁸ Philipp. II, 6. ⁹ Rom. IX, 5.

non existens Pater Filium genuerit. Si enim ex-
sistens Pater, existens existentem genuit. Si
non existens, factus est, non autem natura Pater.
Sed omnes istorum quæstiones excludunt divinæ
Scripturæ, cum Moses de Filio clara voce testetur :
Qui est, inquit, misit me¹. Joannes autem evange-
lista : In principio, dicat, erat Verbum²; quater illum
vocem, erat, repetens. Et alibi : Qui est ex Deo³;
et : Qui est in sinu Patris⁴; et alio loco : Qui est in
caelo⁵. Et in Apocalypsi : Qui est, qui erat, et
qui venturus est⁶. Et Paulus : Qui cum sit splendor
gloriæ⁷; et : Qui cum in forma Dei esset⁸; et :
Qui est in omnibus Deus benedictus⁹.

Ex eodem libro.

Si causa major est eo, cujus est causa, et ab ipso
per essentiam differt, omnis pater cum filii causa sit,
major est filio, et patres a filiis essentia diversi sunt,
non autem ejusdem essentia; quod falsum est.

Ex eodem libro.

Quærent an Pater qui Filium genuit, ipsum gi-
gnere desierit, et si desuisse concesserimus : Ergo,
inquit, gignere etiam cœpit; quidquid enim habet
finem, habet etiam principium. Filius igitur non fuit
semper. Quæramus et nos, num quia id, quod desinit,
principium habere necesse est, et quod principium
habet, desinere, angeli et quæcunque sunt corporis
expertia quoniam principium habent, finem quoque
sint habitura necessario. Quod si absurdum est, con-
stat, et quod cœpit esse, posse non desinere : et quod
desinit, non cœpisse. Alioquin ex ipsorum sententia
necesse est, ut Filius etiam, si principium habet
existendi, finem quoque habeat, siquidem omnia
quæ habent principium, finem item habere volunt.
Quod quidem dictu nefarium est. Dei certe præco-
gnitio, quæ principium non habet, posteaquam ad-
venit, non esse necessarium, ut prin-

Ex eodem libro, De ingenito.

Si ingenitus, ut a genito distinguitur, essentia
est; et increatus, ut a creato separatur, essentia
est, et ingenitus erit essentia, et increatus essentia,
atque ita non una erit essentia Deus, sed duæ.
Itemque ut immutabilis, ut principium non habens,
ut alia multa, multas habebit essentias.

Ex eodem libro.

Si is qui Patrem ingenitum, et Filium genitum
dicit, essentias ostendit, is, qui eorum existendi
modum volet declarare, quoniam alio pacto loqui
poterit? Ingenitus existendi rationem indicat, non
autem est nomen essentia. Quod si ea quæ diver-
sam existendi rationem habent, diversam obtinent
etiam essentiam, nec homines ejusdem essentia
sunt. Alia enim est existendi ratio Adæ ex terra con-
flati, alia Evæ ex costa formatæ, alia Abelis ex maris
et feminæ conjunctione nati, alia Domini ex Maria
Virgine orti. Idem etiam de volatilibus et quadru-
pedibus intellige.

Ex eodem libro.

Si id, quod fieri nequit, ei, quod fieri potest, contrarium est, et insipiens insipienti, et quæcunque eodem pacto distinguuntur, inter se contraria sunt, ingenitum etiam genito contrarium erit, et Pater Filio. Quod quidem sequeretur, si ingenitum non existendi modum, sed essentiam significaret.

Ex eodem libro.

Si Filius creatus est, non autem genitus, et res item omnes creatæ sunt, frustra Pater vocatur ingenitus, cum genitus non adsit, quicum comparatus ingenitus appelleretur. Itaque rectius increatus diceretur quam ingenitus. Si enim ingenitus nomen est, non essentia. Nomina enim essentias significant, non autem ipsa sunt essentia. Quod si ingenitum dicunt essentiam esse, ipsius afferant nomen. Non enim ex essentia, sed ex nomine actioneque res cognoscimus, eas præsertim quæ corporis sunt expertes.

Ex eodem.

Si ingenitus est nomen essentia Dei, aut essentiam cognoscens suam Deus essentia nomen ignoravit, aut nomen etiam sciens audientes decepit: *Dominus enim omnipotens*, inquit, *est nomen meum*¹. Et Mosi quærenti nomen ipsius: *Ego*, inquit, *sum, qui sum*². Et fursum: *Deus*, inquit, *Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, hoc mihi nomen æternum*³. Et David: *Dominus*, inquit, *est nomen ejus*⁴. Ingenitum autem esse nomen illius nec ipse dixit, nec ullus sanctorum hominum. Quod si neque decipit, neque ignoravit (id enim nefas est dicere), ingenitus non est nomen ejus.

Ex eodem.

Ingenitus aut essentia, aut accidens est, nihil enim aliud esse potest. Essentia non est, quando ne id quidem, quod ab eo distinctum ei ex altera parte respondet, nempe genitus, non est essentia. Genitus enim dicitur Filius, non quatenus essentia est, sed quatenus gignitur. Sin est accidens, aut natura conjunctum, aut ejusmodi, ut adesse possit et abesse. Si natura conjunctum, necesse est Deo, ut essentia, et accidens sit: necessario enim hæc accidunt illis quibus accidunt. Sin ejusmodi, ut adesse possit et abesse, erit et ingenitus aliquando, et genitus.

Ex eodem.

Si ingenitus non est nomen essentia, sed essentia, et Filius est essentia, ingenitus et Filius est, et omnis essentia est ingenita.

Ex eodem.

Si ingenitum esse est essentia Dei, et genitum esse est essentia Filii, essentia ejus non est esse creatum, nec factum. Filius enim est essentia una, non plures.

Ex eodem.

Qui hominem, aut lapidem, aut lignum dixit, essentiam aliquam significat. Qui autem genitum dicit, non significat essentiam simpliciter, quoniam

¹ Exod. xv, 3. ² Exod. iii, 14. ³ Ibid. 15. ⁴ Psal. lxxvii, 5.

A

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ τὸ ἀδύνατον ἐναντίον τῷ δυνατῷ, καὶ τὸ ἄσοφον τῷ σοφῷ, καὶ πάντα τὰ ἀντιδιαστελλόμενα ἐναντία ἀλλήλοις, ἐναντίον καὶ τὸ ἀγέννητον τῷ γεννητῷ. Ἐναντίος οὖν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ κατ' οὐσίαν, εἰ γε μὴ τρόπος ὑπάρξῃως τὸ ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσία.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ κτίσμα, καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱός, καὶ πάντα δὲ τὰ ὄντα κτίσματα, μάτην ἀγέννητος ὁ Πατήρ λέγεται, οὐκ ἔντος ὅλως γεννήματος, πρὸς δὲ καλεῖται ἀγέννητος. Δικαιότερον οὖν ἄκτιστος, ἢ ἀγέννητος λέγοιτο ἄν. Τὸ γὰρ ἀγέννητος εἰ ὄνομα, οὐκ οὐσία. Τῶν γὰρ οὐσιῶν σημαντικὰ τὰ ὀνόματα, οὐκ αὐτὰ οὐσία. Εἰ δὲ αὐτὸ οὐσία τὸ ἀγέννητος, λεγέτωσαν τὸ ὄνομα αὐτῆς. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν, καὶ μάλιστα τὰ ἀσώματα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ ἀγέννητος ὄνομα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν οὐσίαν εἰδὼς τὴν ἰδίαν ὁ Θεός τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας ἠγνόησεν, ἢ καὶ τὸ ὄνομα εἰδὼς τοὺς ἀκούοντας ἠπάτησε. Κύριος γάρ, φησὶ, *παντοκράτωρ ὄνομά μου*. Καὶ παρὰ Μωσέως ἐρωτηθεὶς, τί ὄνομα αὐτῷ, φησὶν, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*. Καὶ πάλιν, *Ὁ Θεός Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ, τοῦτό μοι ὄνομα αἰώνιον*. Καὶ ὁ Δαβὶδ, *Κύριος ὄνομα αὐτῷ*. Ἀγέννητον δὲ ὄνομα οὐτε αὐτὸς ἑαυτῷ, οὐτε τις τῶν ἁγίων εἶρηκεν. Εἰ δὲ οὐτε ἠπάτησεν, οὐτε ἠγνόησεν, ἀεθὲς γὰρ τι τούτων εἰπεῖν, τὸ ἀγέννητος οὐκ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ ἀγέννητος, ἢ οὐσία ἐστίν, ἢ συμβεβηκός. Παρὰ ταῦτα γὰρ οὐκ ἂν εἴη. Ἄλλ' οὐσία μὲν οὐκ ἐστίν· οὐτε γὰρ τὸ ἀντιδιαστελλόμενον αὐτῷ γεννητός γάρ ὁ Υἱός, οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ ἐγεννήθη· εἰ δὲ συμβεβηκός, ἢ συμπέφυκεν, ἢ ἐνδέχεται ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ἄλλ' εἰ μὲν συμπέφυκεν, ἀνάγκη τῷ Θεῷ καὶ οὐσία, καὶ συμβεβηκός εἶναι· ἐξ ἀνάγκης γὰρ τὰ τοιαῦτα συμβαίνει οἷς συμβέβηκεν· εἰ δὲ ἐνδεχομένως, ἔσται καὶ ἀγέννητός ποτε καὶ γεννητός.

D

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ ἀγέννητος οὐκ ὄνομα οὐσίας, ἀλλ' αὐτὸ οὐσία, οὐσία δὲ καὶ ὁ Υἱός, ἀγέννητος καὶ ὁ Υἱός, καὶ πᾶσα δὲ οὐσία ἀγέννητος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ γέννημα οὐσία τοῦ Υἱοῦ, τὸ κτίσμα ἢ ποίημα οὐκ οὐσία αὐτοῦ. Μία γὰρ, καὶ οὐ πολλὰ οὐσίαι ὁ Υἱός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἀνθρωπὸν τις εἰπὼν, ἢ λίθον, ἢ ξύλον, οὐσίαν τινὲς δηλοῖ. Γέννημα δὲ εἰπὼν οὐκ οὐσίαν ἀπλῶς δηλοῖ, ἐπεὶ πᾶν γέννημα οὐσία μία. Εἰ δὲ οὐκ οὐσίας

πὺς τὸ γέννημα σημαντικόν, οὐδὲ τὸ ἀγέννητος A omne genitum est una essentia. Quod si certam aliquam essentiam genitus non significat, ne ingenuus quidem.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ φύσει ἀγέννητος ὁ Πατήρ, φύσει γεννητὸς καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ φύσει γέννημα, οὐκ ἔστι κτίσμα. Ὅπως οὖν τοῦ φύσει γεννήματος, ἀνάγκη καὶ τὸν γενήσαντα εἶναι. Γέννημα γὰρ χωρὶς γενήσαντος οὐκ ἂν εἴη. Λεγέτωσαν οὖν τὸν γενήσαντα, εἰ ὁ Πατήρ οὐκ ἐγέννησεν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ὁμοούσιος, φασίν, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὁ Πατήρ δὲ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς, ἡ αὐτὴ ἄρα οὐσία ἀγέννητος καὶ γεννητῆ. Ἄλλ' οὐ μέρος φαμέν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ὡς διαιρουμένην τὴν οὐσίαν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν εἶναι, ἀλλ' ὅλον ἐξ ὅλου, γεννητὸν ἐξ ἀγέννητου, τέλεια δύο, καὶ οὐ δύο μέρη ἐξ ἐνός τιος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἐφανέρωσεν ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αὐτὸς φησιν, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, κύριον δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄνομα τὸ ἀγέννητος, δεικνύτωσαν ποῦ ἀγέννητον αὐτὸν ὁ Σωτὴρ εἴρηκεν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ ἀγέννητος οὔτε ὄρος ἐστὶ Θεοῦ, οὔτε ἴδιον. Ταῦτα γὰρ ἀντιστρέφει ἐκείνοις ὧν ὄρος, ἢ ἴδιον τυγαίνουσιν. Ἄνθρωπος γὰρ ζῶον λογικόν, θνητὸν, καὶ εἰ τι ζῶον λογικόν, θνητὸν, ἄνθρωπος τοῦτο. Ἰδιον δὲ ἀνθρώπου τὸ γλαστικόν, καὶ εἰ τι γλαστικόν, ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ἀγέννητος, εἰ τις συγχωρήσει ἐπὶ μόνου Θεοῦ λέγεσθαι, οὐκ ἄμα καὶ εἰ τι Θεός, τοῦτο ἀγέννητον. Ὁ οὖν Υἱὸς Θεός ὢν, οὐκ ἀγέννητός ἐστιν. Οὔτε οὖν ὄρος, οὔτε ἴδιον τὸ ἀγέννητον. Οὐ γὰρ ἀντιστρέφει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ κτίσμα Θεοῦ ὁ Υἱός, πᾶν δὲ κτίσμα δούλον τοῦ κτίστου, δούλος ἄρα ὁ Χριστός, καὶ οὐκ Υἱὸς Θεοῦ. Οὐκ ἔλαθεν οὖν μορφὴν δούλου Κύριος ὢν, ἀλλ' ἦν δούλος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὰ ἐλάττωνα ὑπὲρ ἐλάττωτος δημιουργεῖται, καὶ τὰ μείζονα δὲ ὑπὲρ μείζονος, διὰ πολλῶν ἄρα ἡ κτίσις, ἐπεὶ οὐ πᾶσα ἴση.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ δημιουργικός ὁ Θεὸς φύσει, οὐκ ἐνός ἔσται, ἀλλὰ πολλῶν. Ἡ γὰρ ἀσθενεία ἄλλο οὐ δημιουργεῖ, ἢ φθόνῳ καὶ βασκανίᾳ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὴν δημιουργίαν τῆς οὐσίας κτίσεως ἐπησχύνθη & ἐαυτοῦ ποιῆσαι ὁ Θεός, καὶ τὴν δοξολογίαν αὐτῆς οὐ προσέεται. Ἄ γὰρ ποιῆσαι ἐπησχύνετο, γενόμενα ἕκαστα νομισθῆναι οὐ θελήσει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ταυτὸν τὸ κτίζειν καὶ γεννᾶν τὸν Θεόν, ἐπειδὴ

1 Joah. xvii, 6.

Ex eodem.

Si natura Pater ingenuus est, et Filius natura est genitus. Quod si natura genitus, non est creatus. Cum autem genitus sit natura, et genitorem esse necesse est. Nam sine genitore genitus esse non potest. Dicant igitur genitorem, si Pater non genuit.

Ex eodem.

Si Filius, inquit, est ejusdem essentiae cum Patre, et Pater ingenuus est, Filius autem genitus, eadem essentia est ingenua et genita. Nos autem non dicimus Filium esse partem Patris, ut essentia divisa ingenuus genitusque proveniant, sed totum ex toto, genitum ex ingenito, ut duo perfecti sint, non autem duae partes ex uno aliquo.

Ex eodem.

Si Filius nomen Patris hominibus patefecit, ipse enim, Manifestavi, inquit, nomen tuum hominibus, proprium autem ipsius essentiae nomen ingenuus, ostendant, ubi ipsum ingenuum nominaverit.

Ex eodem.

Ingenitus neque definitio Dei est, neque proprium. Haec enim cum illis, quorum sunt definitio et proprium, convertuntur, et eis ex aequo respondent. Homo enim animal est ratione praeditum et mortale. Et si quod animal est ratione praeditum ac mortale, illud est homo. Hominis autem proprium est, esse ad ridendum aptum. Quare si quid est ejusmodi, id est homo. At ingenuum si quis de solo Deo dici concesserit, non continuo si quid Deus est, id sit ingenuum. Filius enim cum Deus sit, non est ingenuus. Quamobrem ingenuus nec definitio, nec proprium est; non enim convertuntur.

Ex eodem.

Si Filius a Deo creatus est, et qui creatus est, servus est creatoris, servus utique est Christus, non autem Filius Dei. Non ergo servi formam assumpsit, cum esset Dominus, sed erat servus.

Ex eodem.

Si minora a minore creantur, et majora a majore, per multos universitas creata est, et non est aequalis.

Ex eodem.

Si natura Deus creator est, non unius est, sed multorum. Alioquin aut impotentia non creat aliud, aut invidentia.

Ex eodem.

Si rerum universitatem Deum per se condere potuisset, ne laudem quidem ejus admitteret. Quae enim facere erubuisset, ea sibi ut propria nollet attribui.

Ex eodem.

Si idem est Deum creare et gignere, quoniam

simplex est, idem etiam est servare et perdere, vitam largiri atque interficere, atque ita idem erit salus et interitus, vita et mors.

Ex eodem.

Si Christus Dei virtus est, et sapientia, et hæ creatæ non sunt, sed æternæ simul cum Deo : nunquam enim sapientia virtuteque caruit : Christus creatus non est, et est simul æternus cum Deo. Quod si quatenus actiones sunt, dicitur virtus et sapientia, nos item Christi, ut ipse Dei, virtus sapientiaque dicemur, quod absurdum est.

Ex eodem.

Si Filius æternus Deus non est, recens est. Si verus non est, falsus. Si natura non est, hominum est instituto. Impium autem est deos novos, falsos, non naturales adorare : *Non erit, inquit, tibi deus recens* ¹. Et Paulus : *Sed tunc, inquit, ignorantes Deum, serviebatis illis qui natura dii non sunt* ².

Ex eodem.

Si unigenitus est Filius, propterea quod solus a solo factus est, cur magis proprie unigenitus non dicitur ? Quando non vere creatum illum Eunomius affirmat, et falso genitum appellari ?

Ex eodem.

Si Patri similis est Filius, non natura tamen, figura igitur, aut actione. Figura similis dici non potest. Nam res quæ non habent corpus, figuram non habent. Sin actione, non est commutabilis. Talis enim illum egit, qualis ipse est. Siquidem a Patre factus est, non autem genitus. Quanquam etiam dictum est antea, id, quod est actione simile, essentia item esse simile.

Ex eodem.

Si Dei opera, ut David ait ³, in fide, non autem in demonstratione consistunt, quanto magis generatio Filii, quæ est ante sæcula, fide, non autem demonstratione percipitur ?

Ex eodem.

Si ex nihilo Deus Filium fecit, et Filius ex nihilo fecit omnia, eadem est virtus et actio eorum, qui quod volunt, ex nihilo creare queunt, cum nulla sit inter illa quæ creantur, differentia. Quandoquidem et in rerum universitate licet multiplex varietas sit, non varii tamen sunt conditores, sed unus, nempe Filius, per quem omnia facta sunt. At quorum una virtus et actio est, eorum, ut diximus, una est etiam essentia atque natura.

Ex eodem.

Si fides in Filium nostra est opus Dei : *Hoc enim, inquit, est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* ⁴, Filius esse non potest opus Dei. Neque enim idem est fides in Filium, et ipse Filius.

Ex eodem.

Si Filius, quatenus est Deus, subjiçietur Patri, initio subjectus fuit, nimirum ex quo Deus est. Quod

A ἀπλῶς ταυτὸν καὶ τὸ σώζειν αὐτὸν καὶ ἀπολλύειν, καὶ ζωογονεῖν, καὶ ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο, ταυτὸν ἄρα σωτηρία καὶ ἀπώλεια, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ σοφία, ταῦτα δὲ ἀκτιστα, καὶ συναΐδια Θεῷ · οὐ γὰρ ἦν ποτε ἄτομος καὶ ἀδύναμος · ἀκτιστος καὶ συναΐδιος ὁ Χριστὸς τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ καθὼ ἐνέργεια, δύναμις, καὶ σοφία Θεοῦ λέγεται, καὶ ἡμεῖς δύναμις καὶ σοφία Χριστοῦ λεγοίμεθα ἂν, ὡς αὐτὸς Θεοῦ. Ἄλλ' ἄτοπον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ μὴ ἀΐδιος Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἐξ ἀνάγκης πρόσφατος. Εἰ μὴ ἀληθινὸς, ψευδής. Εἰ μὴ φύσει, θέσει. Ἀσεβῶν δὲ πρόσφατος, καὶ ψευδέσι, καὶ μὴ φύσει λατρεύειν. *Ὁὐκ ἔσται γὰρ σοι, φησὶ, θεὸς πρόσφατος.* Καὶ ὁ Παῦλος, Ἄλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλοῦσθε τοῖς μὴ φύσει οὐσι θεοῖς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ μονογενὴς ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μόνος ἐκ μόνου γεννηθῆσαι, μονόκτιστος κυριώτερον ἂν λέγοιτο, κτίσμα μὴ ἀληθῶς κατ' εὐνόμιον ὦν, γέννημα δὲ ψευδιωνύμως καλούμενος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ὁμοίος ἔστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, οὐ κατ' οὐσίαν δὲ, λαίπεται ἢ κατὰ μορφήν, ἢ κατ' ἐνέργειαν. Ἄλλὰ μορφήν μὲν ἀδύνατον εἶπειν · οὐδὲν γὰρ ἀσώματον ἐν μορφῇ · εἰ δὲ κατ' ἐνέργειαν, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸ ἀλλοίον τι, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὅσος αὐτὸς ἔστιν, ἐνήργησεν ἂν, εἴπερ ποίημα τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ γέννημα. Καὶ ἄλλως δὲ καὶ προεῖρηται τὸ κατ' ἐνέργειαν ὁμοιον ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοιον εἶναι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει κατὰ τὸν Δαβὶδ εἰπόντα, *Καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει, πόσω μᾶλλον ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γέννησις ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει;*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἐξ οὐκ ὄντων ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐποίησε, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα, ἡ αὐτὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων ὃ βούλονται δημιουργεῖν δυναμένων, οὐδαμοῦ τῆς διαφορᾶς τῶν δημιουργουμένων σκοπούμενης. Ἐπεὶ καὶ τῆς κτίσεως ἐν πολλοῖς κατὰ πολλὰ διαφόρου τυγχανούσης, οὐ διάφοροι οἱ δημιουργοὶ, ἀλλ' εἷς Υἱὸς δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Ὡν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια καὶ δύναμις, τούτων, ὡς προεῖρηται, καὶ οὐσία καὶ φύσις ἡ αὐτὴ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἡ πίστις ἡμῶν ἔις τὸν Υἱὸν ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ · *Τοῦτο γὰρ ἔστι, φησὶ, τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκείνος, ἵνα πιστεύσητε αὐτὸς ἔργον οὐ δύναται εἶναι Θεοῦ. Οὐ ταυτὸν γὰρ ἢ εἰς αὐτὸν πίστις, καὶ αὐτὸς.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ θεϊκῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποταχίσεται, ἐξ ἀρχῆς ἂν ὑποτάκτο, ἐξ οὗ καὶ Θεὸς ἦν. Εἰ δὲ οὐκ

¹ Psal. lxxx, 10. ² Galat. iv, 6. ³ Psal. cxlii, 9. ⁴ John. vi, 29.

ὑποτάκτο, ἀλλ' ὑστερον ὑποταγῆσεται, ἀνθρωπίνως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ θεϊκῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν διὰ τὴν ὑπακοὴν τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα τῷ Υἱῷ Θεῷ δυνεὶ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξωμολογήσατο Κύριον, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὕτε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα εἶχεν, οὕτε παρὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος. Μειζῶν οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἢ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅπερ ἄτοπον. Τοιοῦτον δὲ ἔστι· καὶ τὸ, *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς*. Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα ταῦτα νοεῖν δεῖ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ δημιουργὸς τῶν ὀλων ὁ Υἱὸς, τὸν δὲ χρόνον τῆς κρίσεως οὐκ οἶδεν, ὃ ἐδημιούργησεν οὐκ οἶδεν. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν εἶπεν ἀνοεῖν, ἀλλὰ τὸν χρόνον· καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον,

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὴν γνῶσιν πάντων ὧν ὁ Πατὴρ ἔχει, ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει, ἐψεύσατο εἰπὼν, *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἔστι· καὶ, καθὼς ὁ Πατὴρ γινώσκει με, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα*. Εἰ δ' ἕτερον τὸ τὸν Πατέρα εἶδέναι, καὶ ἕτερον τὸ τὰ τοῦ Πατρὸς, μείζων δὲ τὸ εἶδέναι τὸν Πατέρα τοῦ τὰ αὐτοῦ εἶδέναι, καθ' ὅσον ἕκαστος αὐτῶν τῶν ἑαυτοῦ μείζων, τὸ μείζων ὁ Υἱὸς εἰδὼς, *Οὐδαίς γάρ, φησὶν, εἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς*, τὸ ἕλαττον οὐκ ἤδει, ὅπερ ἀδύνατον. Διὰ τὸ μὴ συμφέρον οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀνοῦσαι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀπεισιώπησεν. Ἡ μὲν γὰρ ἀεὶ προσδοκία θερμότερους περὶ τὴν εὐσέθειαν ἀπεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ πολὺν τὸν μεταξὺ χρόνον ἔσεσθαι γνῶσις ὀλιγωροτέρους ἂν ἐποίησεν ἐλπίδι τοῦ καὶ ὑστερον μεταβαλλομένου δύνηθῆναι εὐαρεστήσαι. Ἐπεὶ πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας κεινῆς εἰδὼς οὐχὶ κίκείνην τὴν ὥραν ἤδει; Μάτην δὲ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν, *Ἐν ᾧ εἰσι πάντες ὁθησαυροὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοί*.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ διὰ τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ζῆ, δι' ἕτερον, καὶ οὐ δι' ἑαυτὸν ζῆ. Ὁ δὲ δι' ἕτερον ζῶν αὐτοζωῆ εἶναι οὐ δύναται. Οὐδὲ γὰρ ὁ κατὰ χάριν ἅγιος αὐτοῦ ἅγιος. Ἐψεύσατο οὖν ὁ Υἱὸς εἰπὼν, *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· καὶ πάλιν, Οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖν*. Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα τὸ εἰρημένον· δεῖ νοεῖν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἀμπέλος, φασὶν, ὁ Σωτὴρ, κλήματα δὲ ἡμεῖς, γεωργὸς δὲ ὁ Πατὴρ, τὰ δὲ κλήματα ὁμοφυῆ μὲν τῇ ἀμπέλῳ, ἡ δὲ ἀμπέλος· οὐχ ὁμοφυῆς τῷ γεωργῷ, ὁμοφυῆς μὲν ἡμῖν ὁ Υἱὸς, καὶ μέρος ἡμεῖς αὐτοῦ, οὐχ ὁμοφυῆς δὲ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀλλότριος. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν· Οὐ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς εἶρηκεν ἡμᾶς κλήματα. Κατὰ

A si subjectus non fuit, sed subjiçietur, ut homo subjiçietur pro nobis, non autem ut Deus pro se.

Ex eodem.

Si Pater Filio Deo, posteaquam factus est homo, propter quod obediens fuit, donavit nomen super omne nomen, ut omnis lingua Dominum confitetur, antequam homo fieret, non habebat nomen super omne nomen¹, neque illum omnes Dominum confitebantur. Major igitur evasit postquam homo factus est, quam erat priusquam homo fieret. Quod absurdum est. Idem argumentum sumi potest ex illis verbis : *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra*². Quamobrem hæc ad humanitatem ejus, non autem ad divinitatem referenda sunt.

Ex eodem.

Si mundi conditor est Filius, et tempus judicii ignorat, quod a se conditum est, ignorat. Neque enim negavit se judicium scire, sed tempus. Hoc absurdum est.

Ex eodem.

Si cognitionem omnium quæ Pater habet, non habet Filius, mentitus est, inqñiens : *Omnia, quæ Pater habet, mea sunt*³. Et : *Quemadmodum cognoscit me Pater, sic ego cognosco Patrem*⁴. Sin aliud est, Patrem nosse, aliud nosse quæ Patris sunt, et majus est nosse Patrem, quam ea quæ sunt ipsius, cum unusquisque major ipse sit, quam ea quæ sunt ipsius : quod majus est noscens Filius, *Nullus enim, inquit, novit Patrem nisi Filius*⁵, id quod minus est ignoravit. Hoc autem fieri non potest. Reticuit igitur, quoniam hominibus judicii tempus scire non expediebat. Nam assidua expectatio illos ad pietatem excolendam promptiores reddit. Quod si longum temporis spatium intercessurum cognovissent, negligentiores effecti essent, sperantes fore, ut post etiam, si resipiscerent, placerent. Nam qui fieri potest, ut enim illa hora lateat, qui usque ad ipsam horam novit omnia? Frustra præterea dixisset Apostolus : *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et cognitionis reconditi*⁶.

Ex eodem.

Si propter Patrem Filius vivit, per alium, non per se vivit. Qui autem per alium vivit, non est ipsa vita : nam et qui per alium sanctus est, non est ipsa sanctitas. Mentitus est igitur Filius, *Ego, inqñiens, sum vita*⁷; et : *Sic et Filius quos vult, vivificat*⁸. Quare dictum illud non ad divinitatem pertinet, sed ad humanitatem.

Ex eodem.

Si vitis est, inqñunt, Servator, nos autem palmites, Pater autem agricola⁹, palmites autem viti natura conjuncti sunt, vitis autem agricolæ naturaliter non est conjuncta, Filius naturæ nobiscum conjunctus est, non autem ejusdem est naturæ cum Patre, [sed ab eo penitus alienus. Respondemus, Dominum non divinitatis, sed carnis suæ nos palmi-

¹ Phil. ii, 9. ² Matth. xxv, 18. ³ Joan. xvi, 15. ⁴ Ibid. ⁵ Matth. x, 27. ⁶ Coloss. ii, 3. ⁷ Joan. xiv, 6. ⁸ Joan. v, 21. ⁹ Joan. xv, 1, 5.

tes esse dixisse. Quemadmodum Apostolus : *Nos, A* δὲ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα, Ἐμεῖς δὲ ἔσμεν σῶμα
inquit, *sumus corpus Christi, et membra ex parte* ¹.
Et alibi : *Nescitis, inquit, corpora vestra esse*
Christi membra ²? Et alio loco : *Qualis, inquit,*
terrenus, tales et terreni; et qualis caelestis, tales et
caelestes. Et : *Sicut portavimus imaginem terreni,*
portemus et imaginem caelestis ³.

Ex eodem.

Si Filius de se ipso loquebatur, *Pater, inquit,*
si fieri potest, transeat a me calix iste ⁴, non modo
timorem et imbecillitatem suam declarabat, sed
aliquid etiam a Patre fieri non posse arbitrabatur.
Nam illa verba : *Si fieri potest, ambigentis sunt.*
Non igitur pro se ipso ita loquens postulabat, sed
pro illis qui ipsum erant occisuri, ne tantum scelus
admitterent, pro quibus etiam in crucem sublatus
orabat : *Pater, inquit, dimitte illis* ⁵.

Ex eodem.

Si hominis caput est Christus, et Christi caput
est Deus ⁶, homo autem non est ejusdem essentiae
cum Deo, neque enim Deus est, Christus autem est
ejusdem essentiae cum Deo, nempe Deus, non eo-
dem modo caput hominis Christus est, quo Deus
est Christi. Natura enim creata et divinitas in
unum non concurrunt. Ergo Deus, ut Pater, est
Christi caput, Christus autem, ut effector, caput est
hominis.

Ex eodem.

Si ut Deus, non autem ut homo petebat : *Clarifi-*
ca me, inquit, Pater ⁷, non habebat id quod pos-
tulabat. Et evangelista, qui, *Vidimus, inquit, gloriam*
ejus ⁸, mentitur; et Apostolus, *Dominum, inquit,*
gloriae non crucifixissent ⁹; et David, *Et introibit,*
inquit, Rex gloriae ¹⁰. Non petebat igitur acces-
sionem gloriae, sed humanae salutis consilium
patēferi.

Ex eodem.

Si gloriam, quam habebat antequam mundus
fieret, vere flagitabat a Patre, illam amissam flagi-
tabat : neque enim id quod habebat, flagitasset.
Quod si ita est, non gloriam solum, sed divinitatem
amiserat. Gloria enim a divinitate sejungi non
potest. Ergo, ut Photinus sentiebat, erat homo
purus. Constat igitur haec ad humanitatem ejus, non
autem ad divinitatem referri.

Ex eodem.

Si ex eo quo primogenitus creaturae dictus est ¹¹,
colligitur eum primum creatum esse, Apostolus,
qui dixit, per ipsum et in ipsum creata esse omnia,
dicere debuit, et ipsum ante omnia creatum fuisse
¹². Nunc autem dixit : *Et ipse est ante omnia* ¹³.
Ex quo declaravit, et illum semper esse, et rerum
universitatem esse factam. Illud enim est conso-
nat illis verbis : *In principio erat Verbum.*

Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ πάλιν, Οὐκ
οἴθατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστί;
καὶ ἐν ἄλλοις, Οἶος ὁ χοιρῶν, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοι-
κοί, καὶ οἶος ὁ ἐκουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐκ-
ουράνιοι. Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ
χοικοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐκουρα-
ρίου.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς εἶπε, Πάτερ, εἰ δυνατόν,
παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐ μόνον
ἑαυτοῦ δεῖλαιαν καὶ ἀσθένειαν κατηγορεῖ, ἀλλ' εἰναί
τι καὶ ἀδύνατον τῷ Πατρὶ ἐνόμιζε. Τὸ γὰρ εἰ δυνα-
τὸν ἀμφιβάλλοντος ἦν. Οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ οὖν ἤτειτο
τοῦτο λέγων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἀνελεῖν αὐτὸν,
ἵνα μὴ οὕτως ἀμάρτωσιν, ὑπὲρ ὧν αὐτὸς ἤτειτο καὶ
σταυρωθεῖς, Πάτερ, λέγων, ἀφεὲς αὐτοῖς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἀνδρὸς κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ
ὁ Θεὸς, ἀνθρωπος δὲ τῷ Θεῷ οὐχ ὁμοούσιος· οὐ γὰρ
Θεὸς, Χριστὸς δὲ τῷ Θεῷ ὁμοούσιος· Θεὸς γὰρ· οὐκ
ἄρα ὡς ἀνδρὸς κεφαλὴ Χριστοῦ, οὕτω καὶ Θεὸς
Χριστοῦ. Ἡ γὰρ κτιστὴ φύσις καὶ ἡ ἀκτιστος θεό-
της εἰς ἓν καὶ ταυτὸν οὐ συμβαίνουσιν. Οὐκοῦν ὁ
μὲν ὡς Πατὴρ κεφαλὴ Χριστοῦ, ὁ δὲ ὡς ποιητὴς
κεφαλὴ ἡμῶν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ δοξασθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰτῶν ὁ Υἱὸς,
θεϊκῶς, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως ἤτει, ὁ οὐκ εἶχεν ἤτει,
καὶ ψεύδεται ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπὼν, Ἐθεασάμεθα
τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἀπόστολος, Οὐκ ἂν ἐν
Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ ὁ Δαβὶδ, Καὶ
εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οὐ προσθή-
κην οὖν δόξης αἶτει, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τὴν φα-
νέρωσιν γενέσθαι.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὴν δόξαν ἦν εἶχε πρὸ τῶν κόσμων γενέσθαι
ἀληθῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἤτει, οὐκ ἂν ὁ εἶχε λαβεῖν
ἐπεζῆται. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ τὴν δόξαν ἀποθεβλήκει
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν θεότητα. Ἀχώριστος γὰρ ἡ δόξα
τῆς θεότητος. Υἱὸς οὖν κατὰ φωνεῖν ἦν ἀνθρώπος
ἄρα. Φαίνεται οὖν τὰ τοιαῦτα κατ' οἰκονομίαν τὴν
τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ κατ' ἑλλείψιν τῆς θεότητος
ειρηκῶς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ πρῶτότατον εἰρησθαι τῆς κτίσεως πρῶτον
ἐκτίσθαι δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν, Πάντα δι'
αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, ὧφειλεν εἰπεῖν,
Καὶ αὐτὸς ἐγένετο πρὸ πάντων. Εἰπὼν δὲ, Καὶ αὐτὸς
ἐστὶ πρὸ πάντων, ἔδειξε τὸν μὲν αἰεὶ ὄντα, τὴν δὲ
κτίσιν γενομένην. Τὸ γὰρ ἐστὶ τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος, συνάδει.

¹ I Cor. xii, 27. ² Cor. vi, 15. ³ I Cor. xv, 48, 49. ⁴ Matth. xxvi, 39. ⁵ Luc. xxiii, 34. ⁶ I Cor. xi, 3. ⁷ Joan. xvii, 1. ⁸ Joan. i, 14. ⁹ I Cor. ii, 8. ¹⁰ Psal. cxlvi, 9. ¹¹ Coloss. i, 15. ¹² ibid. 16. ¹³ ibid. 17.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

A

Εἰ πρωτότοκος, φασίν, ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔστι μονογε-
νῆς, ἀλλ' ὀφείλει καὶ ἄλλος εἶναι οὐ πρωτότοκος λέ-
γεται. Καίτοι γε, ὡ σοφὴ, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς παρ-
θένου μόνος γεννηθεὶς πρωτότοκος αὐτῆς εἴρηται.
Ἔως οὖν γὰρ ἔτεκε, φησὶ, τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν
πρωτότοκον. Ὅστε οὐκ ἀνάγκη ἀδελφοῦ πρωτότοκου
λέγεσθαι. Λεχθεῖν ἂν, ὅτι καὶ ὁ πρὸ πάσης γεννή-
σεως πρωτότοκος ἐλέγτο. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς
διὰ υἰοθεσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ Θεοῦ γεννω-
μένους ὡς Παῦλος φησιν, ὅτι Ὁθὺς προέγνω, καὶ προώ-
ρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς
τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ὁ ἐν σαρκὶ φῆσιν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ὁ B
αὐτὸς, οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι'
ἐμοῦ, αὐτὸς ἔστι καὶ ὁ εἰπὼν, Κύριος ἔκτισέ με
ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ γεννήμα-
τος κτίσμα καὶ ποίημα, ὡς τὸ, Ἐκτίσάμην ἄνθρω-
πον διὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν, Ἐποίησεν υἱοὺς
καὶ θυγατέρας· καὶ ὁ Δαβὶδ, Καρδίαν καθαρὰν
κτίσων ἐν ἐμοί· ὁ Θεὸς, οὐκ ἄλλην αἰτῶν, ἀλλὰ τὴν
οὕσαν καθαρῆναι δηλονότι. Εἴρηται δὲ καὶ καινὴ
κτίσις, οὐκ ὡς ἄλλης κτίσεως γενομένης, ἀλλὰ τῶν
φωτισομένων ἐπὶ βελτίοισιν ἔργοις κατασκευαζομέ-
νων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰς [f. εἰ εἰς] ἔργα τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἔκτισε· τὸ δὲ
δι' ἕτερον, καὶ οὐ δι' ἑαυτὸ γινόμενον ἢ μέρος ἐκείνου C
δι' ἰδέμετο, ἢ ἦτερον αὐτοῦ· ἔσται ἢ μέρος ὁ Σωτὴρ
τῆς κτίσεως, ἢ ἦτερον αὐτῆς. Ἀνάγκη οὖν εἰς τὴν
ἀνθρωπότητα αὐτοῦ τοῦτο νοεῖν. Εἰποὶ δ' ἂν τις καὶ
τὸν Σολομῶντα περὶ τῆς σοφίας ἐκείνης εἰρηκέναι,
ἦς καὶ ὁ Παῦλος μὲμνηται εἰπὼν, Ἐπειδὴ γὰρ ἐν
τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς
σοφίας τὸν Θεόν. Ἄλλως τε καὶ οὐδὲ προφήτης ὁ
εἰπὼν, ἀλλὰ παροιμιαστῆς· αἰ δὲ παροιμιαὶ εἰκόνες
ἑτέρων, καὶ οὐκ αὐτὰ τὰ λεγόμενα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ὁ Θεοῦ Υἱὸς ἦν ὁ λέγων, Κύριος ἔκτισέ με,
μᾶλλον ἂν εἶπεν, Ὁ Πατὴρ ἔκτισέ με. Οὐδαμοῦ γὰρ
αὐτὸν Κύριον ἑαυτοῦ, ἀεὶ δὲ Πατέρα ἐκάλεε. Αἰ-
πίτεον οὖν τὸ μὲν ἐγέννησεν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,
τὸ δὲ ἔκτισεν ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ δούλου. Ἐν πᾶσι
δὲ τούτοις οὐ δύο λέγομεν, Θεὸν ἰδίᾳ, καὶ ἄνθρωπον
ἰδίᾳ, εἰς γὰρ ἦν, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν τὴν ἐκάστου
φύσιν λογιζόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πέτρος δύο ἐνόησεν
εἰπὼν, Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ γέννημα, φασίν, ὁ Υἱὸς ἔστι, καὶ οὐ ποίημα,
πῶς ἢ Γραφή λέγει, Ἀσφαλῶς γνωσκέτω πᾶς
οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ
Θεὸς ἐποίησε; Ῥητέον οὖν καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐκ

Ex eodem.

Si primogenitus, inquit, Filius, non est uni-
genitus, sed est alius propter quem dicitur prin-
ogenitus. Atqui, o sapientes viri, cum solus etiam
ex Maria genitus sit, dictus est ejus primogenitus.
Donec, inquit, peperit Filium suum primogenitum.
Ex quo apparet, non esse fratrem necessarium, ut
quis primogenitus dicatur. Responderi etiam potest,
quod ante omnium ortum primogenitus dicebatur.
Præterea primogenitus appellatus est propter eos
qui per Spiritus sancti adoptionem ex Deo geniti
sunt: Quos, ut ait Paulus, præscivit, et prædestina-
vit, conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse
primogenitus in multis fratribus.

Ex eodem.

Si in carne degens dixit: Ego sum via², et: Nemo
venit ad Patrem nisi per me⁴, idem etiam dixit:
Dominus creavit me initium viarum suarum⁵. Porro
etiam de filio dicitur, creari et fieri, ut ibi: Creavi
hominem per Deum⁶; et rursus: Fecit filios et filias.
Et David: Cor mundum, inquit, crea in me,
Deus⁷, nil aliud petens, nisi ut quod jam erat, cor
mundum purumque fieret. Dicta est etiam nova
creatura, non quod alia facta esset creatura, sed
habita eorum ratione, qui ad recte pieque vivendum
illustrantur.

Ex eodem.

Si Filium ad opera creavit Pater: qui autem pro-
pter aliud, non autem propter se fit, aut pars est ejus,
aut minor est eo, cujus causa fit: Filius aut creaturæ
pars est, aut ea minor. Necesse est igitur, ut ad
ejus humanitatem illa verba referamus. Dixit
aliquis, Salomonem eo loco sapientiam illam in-
tellexisse, cujus mentionem fecit Paulus: Quo-
niam, inquit, in sapientia Dei non cognovit mun-
dus per sapientiam Deum⁸. Quanquam ne propheta
quidem fuit, qui ita locutus est, sed proverbiorum
scriptor. Proverbia autem sunt rerum imagines, non
ipsæ res.

Ex eodem.

Si Dei Filius erat, qui dixit: Dominus creavit
me, dixisset potius: Pater creavit me. Nunquam
enim illum Dominum suum, sed Patrem semper
D appellat. Reliquum igitur est, ut de Filio dicum
illud genuit accipiamus, de servi autem forma
illud creavit. In omnibus autem ejusmodi Scripturæ
locis non duo sic accipimus, ut Deum per se, et
per se hominem intelligamus, unus enim est. Sed
cogitatione separatam utriusque naturam colligi-
mus. Etenim ne Petrus quidem duo intelligebat,
cum diceret: Christo igitur pro nobis passo carne⁹.

Ex eodem.

Si genitus, inquit, est Filius, non autem fa-
cius, cur scriptum est ad hunc modum: Certissime
sciat omnis domus Israel, quod et Dominum ipsum
et Christum Deus fecit¹⁰? Et hic igitur dicendum

¹ Matth. i, 25. ² Rom. viii, 29. ³ Joan. xiv, ⁴ ibid. ⁵ Prov. viii, 32. ⁶ Gen. iv, 1. ⁷ Psal. l, 12.
⁸ I Cor. i, 21. ⁹ I Petr. iv, 1. ¹⁰ Act. ii, 36.

est. hæc verba de illo intelligi, quatenus ex Maria natus est, et ad humanitatem illius pertinere. Quemadmodum et angelus pastoribus bonum illud nuntium ferens : *Natus est, inquit, vobis hodie Serrator* ¹, *qui est Christus Dominus*. Ea namque vox, *hodie*, ad eum, ut est ante sæcula, referri non potest. Hoc autem clarius patet ex verbis illis, quæ *axistis* ².

Ex eodem.

Si cum natus est Filius, tunc sapientia factus est, falsum est illud : *Christus Dei virtus et Dei sapientia*. Nam Dei sapientia non est facta, sed semper fuit. Quanquam fieri de Patre etiam dicitur. David enim : *Fias, inquit, mihi in Deum protectorem* ³. Et Paulus : *Fiat, inquit, Deus verax, omnis autem homo mendax* ⁴. Sic etiam Dominus factus est vobis a Deo sapientia, et sanctitas, et redemptio. Si Pater igitur factus protector et verax, non est res creata aut facta, nec Filius, factus sapientia et sanctitas, res creata factave intelligitur.

Ex eodem.

Si verum est illud : *Unus Deus Pater* ⁵, verum est et illud : *Unus Dominus Jesus Christus Serrator* ⁶. Neque igitur, ut isti sentiunt, Servator est Deus, neque Pater est Dominus, ut frustra dictum sit : *Dixit Dominus Domino meo* ⁷, et id sit falsum : *Propterea unxit te Deus tuus* ⁸, et illud : *Pluit Dominus a Domino* ⁹, et illud : *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei* ¹⁰. Et illud : *Ecquis Deus præter Dominum ? Ecquis Deus præter Deum nostrum* ¹¹ ? et illud Joannis : *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ¹². Et illud Thomæ de Filio : *Dominus meus, et Deus meus* ¹³. Quamobrem inter res procreatas, falsosque deos, et qui improprie dicuntur dii differentia sunt excogilandæ, non inter Patrem et Filium, qui verus dicitur, ut a falsis se jungatur. Cum illo autem nihil comparatur; quia ante omnia est, et omnibus antecellit.

Ejusdem ex Epistola ad Maximum philosophum.

Ego, si dicendum est quod sentio, vocem illam *ὁμοιον*, hoc est, *simile*, si ita accipiatur, ut nullam admittat diversitatem, probandam suscipiendamque censeo. In idem enim cum altera illa voce, *ὁμοούσιον*, si sana illius sententia capiatur, ut ejusdem essentia seu consubstantialia significet, concurrat, quemadmodum Patres Nicææ congregati lumen de lumine et Deum verum de Deo vero intelligentes *ὁμοούσιον* induxerunt. Neque igitur inter lumen et lumen neque inter veritatem et veritatem, neque inter Unigeniti et Patris essentiam, discrimen ullum cogitari potest. Si quis, inquam, hoc sensu vocem illam *ὁμοιον*, hoc est *similem*, accipiat, eam approbo. Si quis autem non omnem ab illa diversitate abjungit, ut illi qui Constantinopoli coacti sunt, vocem suspectam existimo, utpote qua Uni-

Α Μαρίας τὸ κατὰ σάρκα εἰρησθαι. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ ἄγγελος εὐαγγελιζόμενος τοὺς ποιμένας λέγει, ὅτι Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος. Τὸ γὰρ σήμερον οὐκ ἂν περὶ τοῦ πρὸ αἰώνων νομισθαιη. Σαφέστερον δὲ τὸ ἐξῆς δείκνυσσι λέγων, *Τούτου τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. deinceps sequuntur : *Hunc ipsum, quem vos crucifi-*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ δτε ἐγενήθη ὁ Υἱὸς, τότε σοφία ἐγένετο, ψευδὲς τὸ, *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ σοφία οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἦν αἰεὶ. Τὸ γίνεσθαι οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενον ἐστὶ παρὰ Δαβὶδ, *Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν*. Καὶ ὁ Παῦλος, *Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς* : *πῶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης*. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία, καὶ ἀγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. Εἰ οὖν ὁ Πατὴρ γενόμενος ὑπερασπιστὴς καὶ ἀληθὴς, οὐ ποίημα, καὶ ὁ Υἱὸς, γενόμενος σοφία καὶ ἀγιασμὸς, οὐ ποίημα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ ἀληθὲς τὸ, *Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ*, ἀληθὲς δηλονότι καὶ τὸ *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ*. Οὕτε οὖν Θεὸς ὁ Σωτὴρ κατ' αὐτοὺς, οὔτε ὁ Πατὴρ Κύριος, καὶ μάτην τὸ, *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου*. Ψευδὲς δὲ καὶ τὸ, *Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου*, καὶ τὸ, *Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, καὶ τὸ Ἐποίησεν ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον*, καὶ, *Τίς Θεὸς παρ᾽ ἐ τοῦ Κυρίου*; καί, *Τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*; Καὶ ὁ Ἰωάννης, *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος* καὶ ὁ Θωμᾶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, *Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου*. Πρὸς τὰ κτίσματα οὖν, καὶ τοὺς ψευδῶς θεοὺς καὶ οὐ κυρίως εἰρημένους νοσίν τὰς ἀντιδιατολὰς δεῖ, οὐκ εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὁ ἀληθινὸς πρὸς τοὺς ψευδεῖς ἀντιδιασταλλόμενος λέγεται : ὁ δὲ ἀσύγκριτος πρὸς πάντα κατὰ πάντα ὑπερέχων.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Μάξιμον τὸν φιλόσοφον ἐπιστολῆς.

Ἐγὼ δὲ, εἰ χρὴ τοῦμὸν ἴδιον εἰπεῖν, τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν, εἰ μὲν προσκείμενον ἔχει τὸ ἀπαράλλακτως, δέχομαι τὴν φωνήν, ὡς εἰς ταυτὸν τῷ ὁμοουσίῳ φέρουσαν, κατὰ τὴν ὑγιᾶ δηλονότι τοῦ ὁμοουσίῳ διάνοιαν, ὅπερ καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ νοήσαντες, φῶς ἐκ φωτός, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν Μονογενῆ προσειπόντες, ἐπήγαγον ἀκολούθως τὸ ὁμοούσιον. Οὕτε οὖν φωτὸς πρὸς φῶς, οὔτε ἀληθείας πρὸς ἀληθειᾶν ποτε, οὔτε τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπινοησαί τινα παραλλαγὴν δυνατόν. Εἰ τις οὖν οὕτως, ὡς εἶπον, ἐκδέχοιτο, προσεῖμαι τὴν φωνήν. Εἰ δὲ τις τοῦ ὁμοίου τὸ ἀπαράλλακτον ἀπέστέμνει, ὅπερ οἱ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πεποιθήκασιν, ὑποκτεύω τὸ δῆμα, ὡς τοῦ Μονογενοῦς τὴν δόξαν κατασμηκρύνον. Καὶ γὰρ καὶ ἀμύδραϊς ἰμπερείας, καὶ κλιεστον τῶν

¹ Luc. II, 11. ² Act. II, 36. ³ I Cor. I, 24. ⁴ Psal. LXX, 5. ⁵ Rom. III, 4. ⁶ I Cor. VII, 6. ⁷ Psal. CX, 1. ⁸ Psal. XLIV, 8. ⁹ Gen. XXI, 24. ¹⁰ Gen. V, 1. ¹¹ Psal. LXII, 32. ¹² Joan. I, 4. ¹³ Joan. XX, 28.

ἀρχετύπων ἀποδοῦσαις τὸ ὁμοιον πολλάκις ἐπιλέγειν εἰώθαμεν. Ἐπει οὖν ἤττον σίμαι κακουργεῖσθαι τὸ ὁμοούσιον, οὕτω καὶ αὐτὸς τῷθεμαι.

Quamobrem quoniam in hac voce, ὁμοούσιον, minus limenda: fraus est, idcirco illam ego quoque magis amplector et probō.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς κανονικοὺς ἐπιστολῆς.

Ejusdem ex epistola ad canonicos.

Ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν τὸ τῆς πίστεως φρόνημα, ἐπειδὴ καὶ τῶν αὐτῶν Πατέρων ἐσμέν κληρονόμοι τῶν κατὰ τὴν Νικαίαν ποτε τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας ἐξαγγελιάντων κήρυγμα, οὗ τὰ μὲν ἄλλα παντάπασιν ἔστιν ἀσυκοφανήτητα, τὴν δὲ τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν κακῶς παρὰ τινων ἐκληφθεῖσάν εἰσι τινες οἱ μῆπω παραδεξάμενοι, οὗς καὶ μέμφαιε' ἂν τις δικαίως, καὶ πάλιν μὲν τις συγγνώμης αὐτοὺς ἀξιώσειεν. Τὸ μὲν γὰρ Πατράσι μὴ ἀκολουθεῖν, καὶ τὴν ἐκείνων φωνὴν κυριωτέραν τίθεσθαι τῆς ἑαυτῶν γνώμης, ἐκκλημάτος ἄξιον, ὡς αὐθαδείας γέμον· τὸ δὲ πάλιν ὑφ' ἐτέρων διαβληθεῖσαν αὐτὴν ὑποπτον ἔχειν, τοῦτό πως δοκεῖ τοῦ ἐκκλημάτος αὐτοὺς μετριῶς ἐλευθεροῦν. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι, οἱ ἐπὶ Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ συνελθόντες, διέβαλον τὴν λέξιν ὡς οὐκ εὐήχον. Ἐφασαν γὰρ ἐκεῖνοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν παριστᾶν ἔνοϊαν οὐσίαν τε καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς· ὥστε καταμερισεῖσθαι τὴν οὐσίαν παρ᾽ ἐμὴν τοῦ ὁμοουσίου τὴν προσηγορίαν τοῖς εἰς ἃ διηρέθη. Τοῦτο δὲ ἐπὶ χαλκοῦ μὲν καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ νομισμάτων ἔχει τινὰ λόγον τὸ διανόημα· ἐπὶ δὲ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ Υἱοῦ οὐκ οὐσία πρεσβύτερα, οὐδ' ὑπερκειμένη ἀμφοῖν θεωρεῖται· ἀσεβείας γὰρ ἐπέκεινα τοῦτο καὶ γῆσαι καὶ φθέγγασθαι. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τοῦ ἀγεννήτου πρεσβύτερον; Ἀναιρεῖται δὲ ἐκ τῆς βλασφημίας ταύτης καὶ ἡ εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις· ἀδελφὰ γὰρ ἀλλήλοις τὰ ἐξ ἐνὸς ὕφαστώτα.

In utroque nobis de fide sententia: siquidem et eorumdem Patrum hæredes sumus, qui quondam Nicææ magnum pietatis præconium promulgarunt: cujus reliquæ quidem partes calumniæ nulli obnoxix sunt; sed vocem consubstantialis male a nonnullis acceptam, sunt qui nondum receperint: quos quis et jure reprehenderit, ac rursus venia dignos judicabit. Nam Patrum vestigiis non insistere, nec sua sententia vocem illorum potiore ducere, res est reprehensione digna, ut plena arrogantix. Rursus autem vituperatam ab aliis vocem suspectam habere, videtur id quodam modo mediocre illis excusationis veniam conciliare. Nam revera qui in Pauli Samosatensis causa convenerant, vocem hanc quasi male sonantem culparunt. Dixerunt enim consubstantialis voce exhiberi notionem substantiæ et eorum quæ ex substantia; adeo ut divisa substantia appellationem consubstantialis conciliet iis in quæ divisa est. Quæ quidem cogitatio locum aliquem habet in aere et in conflatis ex eo numismatibus: at in Deo Patre et in Deo Filio substantia non est antiquior, neque utrique superposita intelligitur: hoc enim cogitare, aut dicere, omnem impietatis modum excedit. Quid enim ingenito antiquius sit? Tollitur etiam hac blasphemia fides in Patrem et Filium: nam inter se fratrum rationem habent quæ ex uno subsistunt.

Καὶ ἐπειδὴ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι τὸν Υἱὸν ἔτι τότε ἦσαν οἱ λέγοντες, ἵνα καὶ ταύτην ἐκτέμωσι τὴν ἀσεβείαν, τὸ ὁμοούσιον προσειρήκασιν. Ἄχρονος γὰρ καὶ ἀδιάστατος ἡ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συνάφεια. Δηλοῖ δὲ καὶ τὰ προλαβόντα ῥήματα ταύτην εἶναι τῶν ἀνδρῶν τὴν διάνοϊαν. Εἰπόντες γὰρ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, οὐχὶ δὲ πεποιῆσθαι, ἐπήγαγον τοῦτοις τὸ ὁμοούσιον· παραδεικνύντες, ὅτι ὄνπερ ἂν τις ἀποδῶ φῶτός λόγον ἐπὶ Πατρός, οὕτως ἀρμόσει καὶ ἐπὶ Υἱοῦ. Φῶς γὰρ ἀληθινὸν πρὸς φῶς ἀληθινὸν, κατ' αὐτὴν τοῦ φωτός τὴν ἔνοϊαν, οὐδεμίαν ἔξει παραλλαγὴν. Ἐπει οὖν ἐστὶν ἀναρχον φῶς ὁ Πατήρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ Υἱός. φῶς δὲ καὶ φῶς ἐκάτερος, ὁμοούσιον εἶπαν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπείληψασιν· ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἷτιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἷτιου τὴν ὑπαρξίν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται.

Et quia Filium ex nihilo productum adhuc tunc erant qui dicerent; ut hanc quoque præciderent impietatem, consubstantiale usurparunt. Nam siue tempore est et sine intervallo Filii cum Patre conjunctio. Demonstrant autem et superiora verba hanc illorum esse mentem. Postquam enim dixerunt lumen de lumine, atque Filium ex Patris substantia veniunt esse, non vero factum; his consubstantiale subjuxerunt: indicantes, quam quis luminis rationem in Patre reddiderit, eam et Filio aptam et congruentem futuram: siquidem lumen verum cum vero lumine, secundum ipsam luminis notionem, dissimilitudinem nullam habebit. Cum igitur Pater lumen sit principii expers, Filius vero lumen genitum, ac uterque lumen et lumen, jure consubstantialem dixerunt, ut naturæ æqualem dignitatem demonstrarent. Non enim quæ fratrum inter se rationem habent, dicuntur consubstantialia, id quod quidam existimant; sed cum et causa, et id quod ex causa existentiam habet, ejusdem sunt naturæ, consubstantialia dicuntur.

Αὕτη δὲ ἡ φωνὴ καὶ τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν ἐπανορθοῦται· ἀναίρει γὰρ τὴν ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, καὶ εἰσάγει τελείαν τῶν προσώπων τὴν ἔνοϊαν. Οὐ γὰρ αὐτό τί ἐστὶν ἑαυτῷ ὁμοούσιον, ἀλλ'

Cæterum vox eadem Sabellii quoque pravitate corrigi: tollit enim hypostasis identitatem, et perfectam personarum notionem inducit. Neque enim quidquam sibi ipsi consubstantiale est,

sed alterum alteri : quare præclare ac pie se habet illa vox, et hypostasew proprietatem definiens, et naturæ sine ullo discrimine similitudinem demonstrans. Cum autem ex Patris substantia Filium esse dicimus, eumque genitum, non autem factum, ne prolabamur in corporales perpersionum cogitationes. Non enim divisa est substantia a Patre in Filium : neque fluendo dilapsa generavit, neque proferens, quemadmodum arbores fructus profertur : sed inenarrabilis et indeprehensibilis cogitationibus hominum divinæ generationis modus. Humilis enim revera et carnalis est mentis, caducis ac temporalibus assimilare æterna, ac existimare, quemadmodum corporalia, ita et Deum generare.

Ejusdem ex epistola ad Eustathium Armenium, adversus quosdam, qui videbantur Arianorum opinionibus favere.

Oportet igitur ut aperte confiteantur se credere, quemadmodum verba a Patribus nostris Nicææ exposita præscribunt, si tamen sana ipsorum verborum sententia accipiatur. Sunt enim quidam in hac etiam fide, qui veritatis orationem depravant, et eorum verborum sensum ad opinionem suam confirmandam trahunt. Quandoquidem et Marcellus impie sentiens de persona Domini nostri Jesu Christi, eumque purum esse Verbum prædicans, ausus est dicere, se ut ita sentiret, adductum esse propter illam vocem ὁμοούσιον, cujus vim male intelligebat. Et qui Sabellii Libyci defendunt impietatem, personam et essentiam idem existimantes, ad eam confirmandam simulant se propterea compulsos esse, quod in ea fide ita scriptum sit : Si quis Filium ex alia essentia sive hypostasi esse dixerit, eum execratur et detestatur catholica et apostolica Ecclesia. Non autem Patres isti idem esse dixerunt essentiam et hypostasim : si enim hæc duæ voces unum et eundem sensum haberent, utraque uti non erat opus. Cum igitur alii Filium esse negarent ex Patris essentia, alii ipsum non ex essentia, sed ex alia hypostasi constare dicerent, ut utramque istorum opinionem tanquam falsam reprobarent, ambas illas voces adhibuerunt. Nam ubi declararunt sententiam suam, Filium ex Patris essentia dixerunt, ibique alteram illam vocem hypostasim non addiderunt, quæ quidem ut ad pravam opinionem condemnandam adhibita est, sic ad Patrum sensum explicandam, essentiam solam pronuntiare satis fuit. Oportet igitur confiteri Filium ὁμοούσιον, id est, ejusdem essentia sive consubstantialem, ut scriptum est ; confiteri præterea Patrem in propria persona, et Filium in propria et in propria Spiritum sanctum. Quemadmodum et ipsi Patres perspicue tradiderunt ; dicentes enim : « Lumen de lumine, satis aperte declararunt, sic aliud esse tantum gignens, et aliud esse tantum genitum, ut una tamen eademque sit essentia ratio.

Ejusdem ex capite sexto ad Amphiloχium.

Non cum Patre, inquit, sed post Patrem est

ἕτερον ἐτέρῳ; ὥστε καλῶς ἔχει καὶ εὐσεβῶς. τῶν τε ὑποστάσεων τὴν ἰδιότητα διαφύρουσα, καὶ τῆς φύσεως τὸ ἀπαράλλακτον παρουσιάζουσα (59). Ὅταν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι διδασκαλισθεῖτε, καὶ γεννηθέντα, ἀλλ' οὐκ ἀποκρινόμενα, μὴ καταπίπτωσκιν ἐπὶ τὰς σωματικὰς τῶν παθῶν ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐμερίσθη ἡ οὐσία ἀπὸ Πατρὸς εἰς Υἱὸν οὐδὲ φρεῖσα ἐγέννησεν, οὐδὲ προβαλοῦσα, ὡς τὰ φρετὰ τοὺς καρπούς, ἀλλ' ἀρήρητος καὶ ἀνεκινώητος λογισμὸς ἀθρώπων τῆς θεῆς γεννήσεως ὁ τρόπος. Ταπεινῆς γὰρ τῷ ὄντι καὶ σαρκίνης ἐστὶ διανοίας τοῖς φθιμένοις καὶ πρόσκαιροις ἀφομοιοῦν τὰ ἀίδια, καὶ εἰσεθεῖαι, ὅτι, ὡς τὰ σωματικὰ, οὕτω γενᾶ καὶ ὁ Θεός.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Εὐστάθιον τὸν Ἀρμένιον ἐπιστολῆς, κατὰ τινῶν ὀσπετευμένων ἀρειανιστῶν.

Προσῆκει τοίνυν ἐναργῶς αὐτοὺς ἁπολογεῖν, ὅτι πιστεύουσιν κατὰ τὰ ῥήματα τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντα ἐν τῇ Νικαίᾳ, καὶ κατὰ τὴν ὑγιᾶ ὑπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐμφαινομένην διάνοιαν. Εἰσὶ γὰρ τινες οἱ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πίστει δηλοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὸ ἑαυτῶν βούλημα τὸν νοῦν τῶν ἐν αὐτῇ ῥημάτων ἔλκοντες ὅπου γε καὶ Μάρκελλος ἐτόλμησεν ἀσεβῶν εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ψιλὸν αὐτὸν ἐξηγουμένους λόγον ἐκεῖθεν προφασίσασθαι τὰς ἀρχὰς εἰληφέναι τοῦ ὁμοουσίου, τὴν διάνοιαν κινῶν ἐξηγουμένους. Καὶ τινες τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Αἰθῦς Σαβελίου, ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν ταυτὴν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκεῖθεν ἔλκουσιν τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφου ἐπὶ πίστει, ὅτι Ἐάν τις λέγῃ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν, τοῦτον ἀνθεματίζει ἢ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Οὐ γὰρ ταυτὴν εἶπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. Εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλου ἐννοίαν αἱ φωναί, τίς χρεια ἦν ἐκατέρων ; Ἀλλὰ δῆλον ὡς τῶν μὲν ἀρνούμενων ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφοτέρω ὡς ἀλλότρια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. Ἐπεὶ ὅπου γε τὸ ἑαυτῶν ἐδήλου φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὐκέτι προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀθετήσαι κείται τοῦ πονηροῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ πατρικοῦ δόγματος. Δεῖ τοίνυν ὁμολογεῖν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καθὼς γέγραπται ὁμολογεῖν δὲ ἐν ἰδίᾳ μὲν ὑποστᾶσαι τὸν Πατέρα, ἐν ἰδίᾳ δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐν ἰδίᾳ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ αὐτοὶ σαφῶς ἐκδεδώκεσιν. Αὐτάρ πως γὰρ καὶ σαφῶς ἐνεδείξαντο εἰπόντες, ἡ Φῶς ἐκ φωτός, ἡ ὅτι ἕτερον μὲν τὸ γεννησάν φῶς, ἕτερον δὲ τὸ γεννηθὲν, φῶς μόνου, καὶ φῶς, ὥστε ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον.

Οὐ μετὰ Πατρός, φησιν, ὁ Υἱός, ἀλλὰ μετὰ τὸν Πα-

τέρα. ἄνωπερ ἀπέλουθον δι' αὐτοῦ τὴν δόξαν τῷ Πατρὶ προσάγειν, ἀλλ' οὐχὶ μετ' αὐτοῦ. Τὸ μὲν γὰρ μετ' αὐτοῦ τὴν ἰσοτιμίαν δηλοῖ, τὸ δὲ δι' αὐτὸν τὴν ὑπουργίαν παριστάει. Ὅτε μὴ σὺν τῷ Πατρὶ, φησὶ, καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τακτέον, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Υἱῶν, καὶ τῶν Πατέρων, οὐ συντεταγμένον, ἀλλ' ὑποταγμένον, οὐδὲ συναριθμούμενον, ἀλλ' ὑπεριθμούμενον. Καὶ ταύταις τισὶ τεχνολογίαις ῥημάτων τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον τῆς πίστεως ἐνδιαστρίψουσι. Πρὸς οὓς ἀπολογητέον, ὡς ἡμεῖς, ὅταν μὲν τὸ μεγαλειὸν τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὴν τῆς ἀξίας ὑπεροχὴν θεωρῶμεν, μετὰ Πατρὸς καὶ σὺν Πατρὶ εἶναι αὐτῷ τὴν δόξαν μαρτυροῦμεν· ὅταν δὲ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν τῶν ἀγαθῶν ἐνοήσωμεν, ἢ τὴν ἡμῶν αὐτῶν προσαγωγὴν καὶ οἰκείωσιν πρὸς τὸν Θεόν, δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖσθαι τὴν χάριν ἡμῖν ταύτην ὁμολογοῦμεν.

Ἔτι κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ α' λόγου.

Πῶς οὖν οὐκ ἐμπαθῆς ἢ γέννησις; Ὅτι ἀσώματος. Εἰ γὰρ ἡ ἐνώματος ἐμπαθῆς, ἀπαθῆς ἢ ἀσώματος. Ἐγὼ δὲ σε ἀντερήσομαι· Πῶς Θεός, εἰ κτίσμα; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ κτιστόμενον· ἴνα μὴ λέγω, ὅτι κἀνταῦθα πάθος, ἀν σωματικῶς λαμβάνηται, οἶον χρίσις, ἔφρασις, ἀνατύπωσις, φρονεσις, ἐλπὶς, λύπη, κίνδυνος, ἀποτυχία, διόρθωσις· καὶ πάντα καὶ κτελεῖ τούτων περὶ τὴν κτίσιν, ὡς πᾶσιν εὐδηλον θαυμάζω. δὲ, ὅτι μὴ καὶ τοῦτο τολμᾷς, συνδυασμούς τινας ἐνοεῖν, καὶ γρόνους κυήσεως, καὶ κινδύνους ἀμβλώσεως, ὡς οὐδὲ γεννᾶν ἐγγωροῦν, εἰ μὴ οὕτω γαγέννηκεν ἢ κάλιν πτηνῶν τινας, καὶ χερσαίων καὶ ἐνδῶρον γεννήσεις ἀπαριθμούμενος, τούτων· τίτι πῶν γεννήσεων ὁπάγειν τὴν θέλῃν καὶ ἀνεκλάλητον, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν ἀναιρεῖν ἐκ τῆς καινῆς σοῦ ὑποθέσεως. Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο δύνασαι συνιδεῖν, ὅτι ᾧ διάφορος ἢ κατὰ σάρκα γέννησις (ποῦ γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ἔγνωσ Θεοτόκον Παρθένον), τούτῳ καὶ ἡ πνευματικὴ γέννησις ἐξαλλάττουσα· μᾶλλον δὲ, ᾧ τὸ εἶναι μὴ ταυτὴν, τούτῳ καὶ τὸ γεννᾶν διάφορον.

Ἦν οὖν οὐκ ἐμπαθῆς ἢ γέννησις; Ὅτι ἀσώματος. Εἰ γὰρ ἡ ἐνώματος ἐμπαθῆς, ἀπαθῆς ἢ ἀσώματος. Ἐγὼ δὲ σε ἀντερήσομαι· Πῶς Θεός, εἰ κτίσμα; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ κτιστόμενον· ἴνα μὴ λέγω, ὅτι κἀνταῦθα πάθος, ἀν σωματικῶς λαμβάνηται, οἶον χρίσις, ἔφρασις, ἀνατύπωσις, φρονεσις, ἐλπὶς, λύπη, κίνδυνος, ἀποτυχία, διόρθωσις· καὶ πάντα καὶ κτελεῖ τούτων περὶ τὴν κτίσιν, ὡς πᾶσιν εὐδηλον θαυμάζω. δὲ, ὅτι μὴ καὶ τοῦτο τολμᾷς, συνδυασμούς τινας ἐνοεῖν, καὶ γρόνους κυήσεως, καὶ κινδύνους ἀμβλώσεως, ὡς οὐδὲ γεννᾶν ἐγγωροῦν, εἰ μὴ οὕτω γαγέννηκεν ἢ κάλιν πτηνῶν τινας, καὶ χερσαίων καὶ ἐνδῶρον γεννήσεις ἀπαριθμούμενος, τούτων· τίτι πῶν γεννήσεων ὁπάγειν τὴν θέλῃν καὶ ἀνεκλάλητον, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν ἀναιρεῖν ἐκ τῆς καινῆς σοῦ ὑποθέσεως. Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο δύνασαι συνιδεῖν, ὅτι ᾧ διάφορος ἢ κατὰ σάρκα γέννησις (ποῦ γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ἔγνωσ Θεοτόκον Παρθένον), τούτῳ καὶ ἡ πνευματικὴ γέννησις ἐξαλλάττουσα· μᾶλλον δὲ, ᾧ τὸ εἶναι μὴ ταυτὴν, τούτῳ καὶ τὸ γεννᾶν διάφορον.

Τίς οὖν ἐστὶ Πατὴρ οὐκ ἠργήμενος; Ὅστις οὐδὲ τοῦ εἶναι ἤρξατο· ᾧ δὲ τὸ εἶναι ἤρξατο, τούτῳ καὶ τὸ εἶναι Πατὴρ. Οὐκοῦν Πατὴρ ὑπεριον, οὐ γὰρ ἤρξατο· καὶ Πατὴρ κυρίως, ὅτι μὴ καὶ Υἱός· ὡσπερ καὶ Υἱὸς κυρίως, ὅτι μὴ καὶ Πατὴρ. Τὰ γὰρ ἡμέτερα, οὐ κυρίως, ὅτι καὶ ἀμφω· οὐ γὰρ τότε μᾶλλον, ἢ τότε· καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἡμεῖς, οὐχ ἑνός, ὥστε μερίζεσθαι, καὶ κατ' ὀλίγον ἀνθρωποποι· καὶ ἴσως οὐδὲ ἀνθρωποποι, καὶ οἷον μὴ τεθελήμεθα, καὶ ἀφιέντες, καὶ ἀφιέμενοι, ὡς μόνος τὰς σχέσεις; λείπεσθαι ὀρφανὰς τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὸ ἐγέννησε, φησὶν, αὐτὸ, καὶ τὸ γαγέννηται, εἰ ἄλλο ἢ ἀρχὴν εἰσάγει γέννησεως; Τί οὖν ἂν μὴδὲ τούτο λέγωμεν, ἀλλ' ἦν ἀπ' ἀρχῆς γαγεννημένος, ἴνα σου βαδῆως φύγωμεν τὰς περιέργους ἐνστάσεις, καὶ φι-

A Filius. Quare consentaneum est, ut honor exhibeatur Patri per ipsum, non cum ipso. Cum ipso enim parem dignitatem signat; per ipsum autem ostendit ministerium. Nec vero cum Patre, inquit, et Filio Spiritus collocandus est, sed post Filium et Patrem constituendus, neque cum illis, sed sub illis numerandus. Istiusmodi verborum artificio puram fidei simplicitatem pervertunt. Quibus respondendum est, nos cum amplitudinem naturæ Unigeniti, et dignitatis ejus excellentiam contemplamur, gloriam illi simul cum Patre, et una cum Patre esse testari: at cum honorum largitionem nobis factam et conciliationem, atque conjunctionem nostram cum Deo cogitamus, per ipsam et in ipso nos eam gratiam assecutos conlteri.

Item contra Arianos et Eunomianos. magni Gregorii Theologi ex oratione prima de Filio.

Quomodo ergo a passione immunis est hæc generatio? Quia incorporea. Si enim corporea generatio passionem conjunctam habet, expers utique passionis erit incorporea generandi ratio. Atque ego ex te vicissim quæram: Quomodo Deus erit, si creatura est? Non enim Deus esse potest, quod creatur; ne dicam, quod hic quoque passio sit, si corporeo modo id accipiatur, hoc est, tempus, cupiditas, informatio, cura, spes, mæror, periculum, spei frustratio, correctio: quæ omnia, atque his plura, circa creaturam accidere nemo est qui non facile perspiciat. Demiror autem, quin tu eo quoque audaciæ prorumpas, ut coitus quosdam, et prægnationis tempora, et abortus pericula cogites, perinde ac non aliter gignere potuerit Pater, si non ita generit: aut rursus avium quarumdam, aliorumque animalium, quæ vel in terra, vel in aquis degunt, generationes enumeres, ac enipiam harum generationum divinam illam et ineffabilem subjicias, aut etiam Filium per hanc novam hypothesein de medio tollas. Ac ne illud quidem perspicere potes, cujus diversa sit carnalis generatio (alicubi enim apud homines Deiparam Virginem nosti), hujus diversam quoque atque ab aliis discrepantem esse spiritualem generationem: vel, ut rectius dicam, cujus esse ipsum minime idem sit, ejus diversam quoque esse generandi rationem.

Quisnam ergo est Pater iste principii expers? Is nempe, cujus ne ulla quidem ipsius essentialis origo reperiri potest. Qui autem aliquando esse cœpit, hic quoque paternitatis suæ principum habuit. Non igitur Pater postea exstitit, quandoquidem nec esse aliquando cœpit: et Pater proprie est, quia non etiam Filius: quemadmodum vicissim Filius proprie filius, quia non etiam Pater. Nam quod ad nos attinet, neutro nomine proprie appellari possumus, quoniam utrumque sumus; neque hoc potius, quam illud; nec ex uno, sed ex utroque parente nascimur, ac proinde dividimur, paulatimque homines effimur; imo ne homines quidem fortasse, et quales volumus, tum dimittentes, tum dimissi, adeo ut solæ relationes rebus ipsis

orbæ relinquantur. At, inquires, ipsum hoc, *genuit* et *genitus est*, quid aliud quam generationis principium inducit? Ego vero ita respondeo: Quid si ne hoc quidem dixerimus, sed, a principio *genitus* erat, ut curiosas ipsas ac temporis amicas objectiones nullo negotio fugiamus? An tu crimen nobis inferes, quasi Scripturæ ac veritatis aliquid adulteremur? Nonne cuivis perspicuum est, ac præsertim in Scripturæ usu positum, ut pleraque ex his, quæ temporaliter dicuntur, inversa temporum ratione proferantur, nec ea solum, quæ præteriti temporis sunt, aut præsentis, sed etiam quæ futuri significationem habent? Quo in genere illud est: *Quare fremuerunt gentes* ¹? (Nondum enim fremuerant.) Et, *In flumine pertransibunt pedes* ², id est, pertransierunt. Nimis longum foret omnes hujusmodi voces recensere, quæ a studiosis observatæ sunt.

Ex eadem oratione.

Atque ad hunc modum se habet hæc illorum objectio. Jam quale illud eorum est, cujusque rixandi libidinis et impudentiæ? Vel volens, inquit, Filium genuit, vel nolens. Ac deinde nexibus, ut quidem ipsi putant, utrinque adversarios illigant, non tamen armis, sed perquam etiam imbecillis. Si enim nolens, inquit, vis ergo ei allata est. Et quisnam est qui vim intulit? Et rursus, quomodo, cui vis allata est, Deus esse potest? Si autem volens, ergo Filius, voluntatis est Filius. Quo igitur modo ex Patre progenitus est? Ita novam quamdam matrem, voluntatem, patris loco comminiscuntur. In hoc quidem argumento, primum hoc scitum ac lepidum est, quod a passione illa, quam tantopere urgebant, abscedentes, ad voluntatem confugiunt; non enim passio est voluntas. Deinde videamus, obsecro, quam vim habeat quod dicunt. Optimum autem fuerit, prius cum ipsis pedem propius conferre. Dic ergo ipse, quisquis es, qui temere, quidquid libido tua tulerit, effutis. Ex volente patre tuo procreatus es, an nolente? Si ex nolente, vis ergo ei allata est. O indignum facinus! Et quis tandem ei vim attulit? Non enim profecto naturam dixeris. Nam ei quoque sua constat castitas. Si autem ex volente patre, pater tibi propter paucas syllabas perii: voluntatis siquidem filius, ac non patris exstitisti. Sed ad Deum et creaturas transeo, ac tuammet quæstionem sapientiæ tuæ admoveo. Volensne Deus universam hanc rerum molem condidit, an nolens et coactus? Si coactus, hic quoque vis adhibita, et quidam qui vim adhibuit. Si autem volens, orbantur Deo, tum aliæ creaturæ, tum tu præ cæteris, qui tales ratiocinationes, talesque verborum captiones excogitas. Intermedia quippe voluntate a Creatore disjungentur. Verum aliud, ni fallor, est volens, aliud voluntas: aliud gignens, aliud generatio: aliud qui loquitur, aliud sermo, nisi forte temulentis simus. Horum enim alterum est, is qui movet, alterum velut motus ipse. Non ergo voluntatis est, volitum (neque enim hoc prorsus sequitur); nec generationis, quod genitum est, nec locutionis, quod auditum est, sed volentis, et gignentis, et loquentis. At quæ in Deo considerantur, supra hæc quoque omnia

¹ Psal. II, 1. ² Psal. LXV, 6.

λοχρόους; Ἄρα γραφή; ἀποίσεις καθ' ἡμῶν, ὡς παραχαρραττότων τι τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἀληθείας; Ἡ πᾶσιν εὐδὴλον ὅτι πολλὰ τῶν χρονικῶς λεγομένων, ἐνηλλαγμένως τοῖς χρόνοις προφέρεται, καὶ μάλιστα παρὰ τῆ συνθηθῆ τῆ; θεῖα; Γραφῆς, οὐχ ὅσα τοῦ παρεληλυθότος χρόνου μόνον ἐστίν, ἢ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὅσα τοῦ μέλλοντος, ὡς τὸ, Ἴνυ εἰ ἐφρουάξαν ἐθρη; οὐπω γὰρ ἐφρουάξαντο καί; Ἐρ ποτιμῶ διαλευσσονται ποδί; ὅπαρ ἐστὶ, διαθεθῆκασι. Καί; μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τὰ; ταιούτας φωνάς, αἱ τοῖς φιλοπόνοις τετήρηται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τούτο μὲν δὴ τοιοῦτον. Οἷον δὲ αὐτῶν κακίον, ὡς λίαν δύσπερι καὶ ἀνάσχυτον; Βουληθεῖς, φασί, γενένηκε τὸν Υἱὸν, ἢ μὴ βουλόμενος. Εἴτα θεσμοῦσιν, ὡς οἴονται, ἀμφοτέρωθεν ἄμμασιν, οὐκ ἰσχυροῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν σαθροῖς. Εἰ μὲν γὰρ οὐ θέλω, φασί, τετυράννηται. Καὶ τίς ὁ τυραννήσα; Καὶ πῶς ὁ τυραννήθεις, Θεός; Εἰ δὲ θέλω, θελήσεως Υἱός, ὁ Υἱός; πῶς οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς; Καὶ καίνῃ τινα μητέρα τὴν θέλησιν ἀντί τοῦ Πατρὸς ἀναπλάττουσιν. Ἐν μὲν οὖν τούτῳ χάρειν αὐτῶν, ἂν τοῦτο λέγωσιν, ὅτι τοῦ πάθους ἀποστάντες, ἐπὶ τὴν βούλησιν καταφεύγουσιν· οὐ γὰρ πάθος, ἢ βούλησις. Δεύτερον δὲ, ἴδωμεν τὸ ἰσχυρὸν αὐτῶν, ὃ τι λέγουσιν· Χριστον δὲ αὐτοῖς συμπλακῆναι πρότερον ἐγγυτέρω. Σὺ δὲ αὐτό; ὁ λέγων εὐχερῶς ὃ τι ἂν θέλῃς, ἐκ θέλοντος ὑπέστης τοῦ σου πατρὸς, ἢ μὴ θέλοντος; Εἰ μὲν γὰρ ἐξ οὐ θέλοντος, τετυράννηται. Τῆς βίας! Καὶ τίς ὁ τυραννήσας αὐτόν; Οὐ γὰρ δὴ τὴν φύσιν ἐρείς· ἐκείνη γὰρ ἔχει καὶ τὴ σωφρονεῖν. Εἰ δὲ θέλοντος, ἀπόλωλέ σοι δι' ὀλίγας συλλαβάς ὁ πατήρ; θελήσεως γὰρ υἱός, ἀλλ' οὐ πατρὸς ἀναπέφηνας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν μέτειμι καὶ τὰ κτίσματα, καὶ τὸ σὸν ἐρώτημα προσάγω τῇ σῇ σοφίᾳ· Θέλων ὑπέστησεν ὁ Θεός; τὰ πάντα, ἢ βιασθεῖς; Εἰ μὲν βιασθεῖς, κἀνταῦθα ἡ τυραννὶς καὶ ὁ τυραννήσας; εἰ δὲ βουλόμενος, ἐστέρηται τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ κτίσματα, καὶ σὺ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων, ὁ τοιοῦτους ἀνευρίσκων λογισμοῦς, καὶ ταιαῦτα σοφιζόμενος· θελήσει γὰρ μέση τοῦ κτίστου διατειχίζεται. Ἄλλ' ἕτερον, ὁμαι, θέλων ἐστὶ καὶ θέλησις, γεννῶν καὶ γέννησις, λέγων καὶ λόγος, εἰ μὴ μεθύομέν· τὰ μὲν ὁ κινούμενος, τὰ δὲ ὅσον ἡ κίνησις. Οὐκ οὖν θελήσεως, τὸ θεληθὲν (οὐδὲ γὰρ ἔπεται πάντως)· οὐδὲ τὸ γεννηθὲν, γεννήσεως· οὐδὲ τὸ ἀκουσθὲν, ἐκφωνήσεως· ἀλλὰ τοῦ θέλοντος, καὶ τοῦ γεννῶντος, καὶ τοῦ λέγοντος. Τὰ τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα, ᾧ γέννησις ἐστὶν ἰσως ἢ τοῦ γεννᾶν θέλησις· ἀλλ' οὐδὲν μέσον, εἰ γε καὶ τοῦτο δεξώμεθα ὅλως, ἀλλὰ μὴ καὶ θελήσεως κρείττων ἢ γέννησις.

At quæ in Deo considerantur, supra hæc quoque omnia

sunt, utpote cui generatio fortasse sit ipsa gignendi voluntas; verum nihil est intermedium, si modo hoc quoque omnino admittimus, ac non potius statuimus generationem hanc voluntate sublimiorem et præstantiorem esse.

Βούλει τι προσπαίξω καὶ τὸν Πατέρα; Παρὰ Α σου γὰρ ἔχω τὰ τοιαῦτα τολμᾶν· Θέλων Θεὸς ὁ Πατήρ, ἢ μὴ θέλων. Καὶ ὅπως ἀποφεύξῃ τὸ ὄν περιέξιον. Εἰ μὲν δὴ θέλων, πότε τοῦ θέλῃν ἡγγμένους; Οὐ γὰρ πρὶν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἦν τι πρότερον. Ἡ τὸ μὲν αὐτοῦ θελήσαν, τὸ δὲ θεληθέν; Μεριστὸς οὖν. Πῶς δὲ οὐ θελήσαν καὶ οὗτος, κατὰ σέ, πρόβλημα; Εἰ δὲ οὐ θέλων, τί τὸ βιασάμενον εἰς τὸ εἶναι; Καὶ πῶς Θεός, εἰ βεβίασται, καὶ ταῦτα οὐκ ἄλλο τι, ἢ αὐτὸ τὸ εἶναι Θεός; Πῶς οὖν, φησὶ, γεγέννηται; Πῶς ἐκτισται, εἴπερ ἐκτισται κατὰ σέ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς ἀπορίας. Τάχα ἂν εἴποις, ὅτι βουλῆσει καὶ λόγῳ. Ἄλλ' οὕτω λέγεις τὸ πᾶν. Πῶς γὰρ ἔργου δύναμιν ἔσχεν ἡ βούλησις καὶ ὁ λόγος; Ἐτι λείπεται λέγειν. Οὐ γὰρ οὕτως Β ἀνθρώπος.

ut ipse asseris, creatus est. Nam id quoque eadem difficultate laborat. Dices fortasse, voluntate et sermone. At nondum rem totam expedis. Quomodo enim operis vim voluntas et sermo habuerint? Hoc explicandum adhuc tibi superest. Neque enim homo ita fabricatur.

Πῶς οὖν γεγεννηται; Οὐκ ἂν ἦν μεγάλη ἡ γέννησις, εἰ σοὶ καταλαμβάνετο, ὅς οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἐπίστη γέννησιν, ἢ μικρόν τι ταύτης κατελιπῆς, καὶ ὅσον αἰσχύνη λέγειν· ἔπειτα οἶε τὸ πᾶν γινώσκειν; Πολλὰ ἂν κάμοις πρότερον, ἢ εὐροις λόγους συμπήξεως, μορφώσεως, φανερώσεως, ψυχῆς πρὸς σῶμα δεσμῶν, νοῦ πρὸς ψυχῆν, λόγου πρὸς νοῦν, κίνησιν, αὐξησιν, τροφῆς ἐξομοίωσιν, αἰσθησιν, μνήμην, ἀνάμνησιν, τὰλλα ἐξ ἄν συνέστηκας· καὶ τίνα μὲν τοῦ συναφορέρου, ψυχῆς, καὶ σώματος· τίνα δὲ τὰ μεμερισμένα, τίνα δὲ ἅ παρ' ἀλλήλων λαμβάνουσιν. Ἦν γὰρ ὕστερον ἢ τελετώσις, τούτων οἱ λόγοι μετὰ τῆς γεννήσεως. Εἰπέ τίνας· καὶ μηδὲ τότε φιλοσοφῆσης Θεοῦ γέννησιν· οὐ γὰρ ἀσφαλές. Εἰ μὲν γὰρ τὴν σὴν γινώσκεις, οὐ πάντως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ μηδὲ τὴν σὴν, πῶς τὴν τοῦ Θεοῦ; Ὅσῳ γὰρ Θεὸς ἀνθρώπου δυστεκμαρτότερος, τοσοῦτῳ καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἀληπτοτέρα ἢ ἄνω γέννησις. Εἰ δὲ ὅτι μὴ σοὶ κατελιπεται, διὰ τοῦτο οὐδὲ γεγέννηται, ὥρα σοὶ πολλὰ διαγράφειν τῶν ὄντων, ἃ μὴ κατελιπῆς, καὶ πρό γε πάντων τὸν Θεὸν αὐτόν· οὐ γὰρ ὅτι ποτέ ἐστιν εἰπεῖν ἔχεις, καὶ εἰ λίαν τολμηρὸς εἶ, καὶ τὰ περιττὰ μεγαλόψυχος. Κατάβαλέ σου τὰς βύσεις, καὶ τὰς διαιρέσεις, καὶ τὰς τομὰς, καὶ τὸ ὡς περὶ σώματος διανοεῖσθαι τῆς ἀσωμάτου φύσεως· καὶ τάχα ἂν ἄξιόν τι διανοηθείης Θεοῦ γέννησεως. Πῶς γεγέννηται; Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φθέγγομαι δυσχεραίνων· Θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. Μέγα σοὶ τὸ μαθεῖν, ὅτι γεγέννηται. Τὸ δὲ πῶς, οὐδὲ ἀγγέλοις, μὴ ὅτι γε σοὶ ἐννοεῖν συγχωρήσωμεν. Βούλει παραστήσω τὸ πῶς; Ὡς οἶδεν ὁ γεννήσας Πατήρ, καὶ ὁ γεννηθεὶς Υἱός· τὸ δὲ ὑπὲρ ταῦτα, νέφει κρύπτεται, τὴν σὴν διαφεύγον ἀμβλυωπίαν. potes, quamlibet audax sis, atque in supernacaneis rebus strenuus et magnanimus. Tuas illas fluxiones, et divisiones, et sectiones prius abjice, ac de incorporea illa natura, quasi de corporea, disputare desine; atque ita fortasse dignum aliquod generatione divina concipere animo queas. Quomodo genitus est? Idem enim indignabundus repeto.

Visne in Patrem quoque ipsum cavillis nonnihil ludam? Tu mihi ausum talia audendi præbes. Pater itaque vel volens Deus est, vel nolens. Ac vide qua tandem ratione scitum illud tuum et acutum argumentum effugias. Si volens, quando velle cœpit? Non enim priusquam esset. Neque enim prius quidquam erat. An partim in eo quiddam fuit quod voluit, partim quiddam quod in voluntatem cecidit? Divisibilis igitur erit. Quid autem afferri poterit, quin juxta tuam argumentandi rationem, ipse quoque voluntatis fetus sit? Quod si nolens, quis eum coegit ut esset? Quo etiam modo Deus, si coactus est; et coactus quidem non ad aliud quidquam, quam ad hoc, ut Deus esset? Quomodo, inquis, Filius genitus est? Verum tu quoque responde, quomodo creatus est? siquidem,

Quomodo ergo, inquires, genitus est? Haud magna esset hæc generatio, si a te percipi posset, quippe qui ne tuam quidem noris, aut certe exigam quamdam partem percepisti, quantumque te dicere pudeat. Et postea eam plene tibi cognitam esse censes? Magnus tibi labor prius subeundus est, quam ut rationes eas invenias, quibus constitutus, formatus, ac manifestatus fueris, quibus etiam anima cum corpore, mens cum anima, ratio cum mente quasi vinculis quibusdam astringatur: tum quomodo corpus moveatur, et augeatur, atque alimentum ipsi assimiletur: ad hæc quæ sit sensuum ratio, quæ memoriæ, quæ reminiscentiæ, rerumque cæterarum, ex quibus constas: ac præterea quæ conjunctim utriusque partis sint, quæ divisa et separata, quæ rursus a se invicem accipiant. Quæ enim temporis progressu perfectionem suam consequuntur, eorum certe rationes ipsæ simul cum generatione exstiterunt. Dicās, velim, quæ sint hæ rationes; sed ne tum quidem de Dei generatione pertracta. Nec enim id periculo vacat. Si enim tuam cognoscis, non protinus sequitur, Dei quoque generationem tibi cognitam et exploratam esse. Si autem tua tibi ignota est, quo tandem modo Dei generatio tibi nota erit? Quanto enim difficilius est Dei naturam, quam hominis, indagare, tanto quoque difficilius percipi potest superna illa et divina generatio, quam tua. Quod si, quia eam cognitione assequi nequis, idcirco ne genitum quidem esse contendis, tempus jam tibi fuerit, multa, quæ tu minime percepisti, atque ante omnia Deum quoque ipsum, e rerum natura delere atque obliterare. Neque enim, quid tandem sit, explicare poteris, nisi tuas fluxiones, et divisiones, et sectiones prius abjice, ac de incorporea illa natura, quasi de corporea, disputare desine; atque ita fortasse dignum aliquod generatione divina concipere animo queas. Quomodo genitus est? Idem enim indignabundus repeto. Abunde Dei generatio silentii honore decoretur. Abunde

magnam tibi est scire, eum genitum esse. Quo autem modo genitus sit, ne ipsis quidem angelis, nedum tibi intelligere concesserim. Vis declarem quomodo? Ut scit Pater, qui genuit, et Filius qui genitus est. Quod supra hæc est, nube obtegatur, animique tui hebetudinem fugit.

Sed arguitur pergunt. Existentem, vel non existentem genuit Pater. O futiles nugas! Hæc enim mihi ac tibi conveniunt, qui partim eramus, ut Levi ille, in lumbis Abrahæ¹, partim procreati sumus; ac proinde partim ex entibus, partim ex non entibus sumus: contra quam in primigena illa materia accidit, quæ haud dubie ex non ente procreata est, utcumque eam nonnulli æternam esse confingant. At hic generatio cum essentia ipsa concurrat, atque a principio existit. Ubi ergo anceps illud tuum, atque utrinque præceps argumentum ponas? Quid enim eo, quod a principio erat, antiquius esse potest, ut illic tempus colloemus, vel quo erat Filius, vel quo non erat? Utroque enim modo illud, a principio, dissolvetur et evertetur, nisi forte tibi quoque Pater, percunctantibus rursus nobis, ex entibusne, an ex non entibus sit, bis esse periclitetur, alter nimirum præexistens, alter existens; aut certe propter ludicras tuas interrogationes, atque ex arena constructas domos, quæ ne levibus quidem ventis resistere possunt, idem ei, quod Filio, accidat, hoc est, ex non ente sit. Ego quidem neutrum horum admitto, quæstionemque hanc tuam absurditatis multum, difficultatis nihil habere aio. Quod si tu juxta tuas dialecticas sententias in omni argumento alterutram disjunctionem veram esse oportere existimas, parvam quamdam interrogatiunculam a me accipe. Tempus estne in tempore, annon? Si in tempore, quo tandem? Quidque supra hoc existente? Ac quomodo hoc continetur? Si autem non in tempore, quæ hæc eximia sapientia, tempus temporis expers inducere? Age, hujus sermonis, *Nunc ego mentior*, da alterum, aut duntaxat verum esse, aut falsum: non enim utrumque dabimus. Atqui nullo modo hoc fieri potest. Vel enim mentiens verum dicet, vel mentietur verum dicens. Ita prorsus necesse est. Quid igitur mirum, si quemadmodum hic contraria concurrunt, ita etiam illie utraq; pars a vero aberret, atque ita scitum illud et eruditum tuum argumentum stultum atque ineptum appareat? Ac velim mihi hoc etiam ænigma solvas: Aderasne tibi cum gigneris? Adesne etiam nunc tibi? An neutrum horum? Si enim aderas, et ades, effectus es? Si autem neutrum horum quæ diximus, hujusce causa? Sed ineptum est, inquit, cum de uno disputatur, adsitne sibi, necne, curiosius inquirere. Hæc enim de aliis, non de seipso dicuntur. Ineptius, in hi crede, est, id, quod a principio erat, utrum ante generationem erat, necne, in quæstionem vocare. Hæc enim disputatio iis demum convenit, quæ tempore dividi possunt.

At enim, inquit, non idem sunt genitum et ingentum; ac proinde, nec Filius cum Patre idem est. Quid opus est dicere, hoc argumento vel Patrem vel Filium a divinitate manifesto submoveri? Si enim ingentum essentia Dei est, pro-

A Ὅντα οὖν γεγέννηκεν, ἢ οὐκ ὄντα. Τῶν ληρημάτων! Περὶ ἐμὲ καὶ σὲ ταῦτα, οἱ τὸ μὲν τι ἤμεν, ὡς περ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Δευτ. τὸ δὲ γεγόναμεν. Ὅστε ἐξ ὄντων, τρόπον τινὰ τὸ ἡμέτερον, καὶ οὐκ ὄντων ἑναντίως περὶ τὴν ἀρχέγονον ὕλην ὑποστάσαν σαφῶς ἐξ οὐκ ὄντων, κἀν τινες ἀγέννητον ἀναπλάττωσιν. Ἐνταῦθα δὲ σύνδρομον τῶ εἶναι τὸ γεγενῆσθαι, καὶ ἀπ' ἀρχῆς. Ὅστε ποῦ θήσεις τὸ ἀμφικρημον τοῦτο ἐρώτημα; Τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς πρεσβύτερον, ἢ ἐκεῖ θῶμεν τὸ εἶναι ποτε τοῦ Υἱοῦ, ἢ τὸ μὴ εἶναι; Ἀμφοτέρως γὰρ τὸ, ἀπ' ἀρχῆς, λυθῆσεται: εἰ μὴ σοὶ καὶ ὁ Πατήρ, πάλιν ἐρωτῶντων ἡμῶν, ἐξ ὄντων, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, κινδυνεύσειεν ἢ δις εἶναι, ὃ μὲν πρῶτον, ὃ δὲ ὄν, ἢ ταυτὸν τῶ Υἱῷ παθεῖν, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, διὰ τὰ σὰ τῶν ἐρωτημάτων παίγνια, καὶ τὰς ἐκ ψάμμων οἰκοδομάς, αἷ μὴδὲ αἰραῖς ἴστανται. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐδέτερον τούτων δέχομαι, καὶ τὴν ἐρώτησίν φημι τὸ ἀποπον εἶχειν, οὐχὶ τὸ ἀποπον τὴν ἀπάντησιν. Εἰ δὲ σοὶ φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι τὸ ἕτερον ἀληθεύειν ἐπὶ παντός, κατὰ τὰς σὰς διαλεκτικὰς ὑπολήψεις, δέξαι μοῦ τι μικρὸν ἐρώτημα. Ὁ χρόνος ἐν χρόνῳ, ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ; Εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ, τίνοι τούτῳ; καὶ τί παρὰ τοῦτον ὄντι; καὶ πῶς περιέχοντι; Εἰ δὲ οὐκ ἐν χρόνῳ, τίς ἡ περιττὴ σοφία, χρόνον εἰσάγειν ἀχρονῶν; Τοῦ δὲ, *Νῦν ἐγὼ ψεύδομαι*, ὅς τὸ ἕτερον, ἢ ἀληθεύσθαι μόνον, ἢ ψεύδεσθαι: οὐ γὰρ ἀμφοτέρα δώσομεν. Ἄλλ' οὐκ ἐνδέχεται. Ἡ γὰρ ψευδόμενος ἀληθεύσει, ἢ ἀληθεύων ψεύσεται: πᾶσα ἀνάγκη. Τί οὖν θαυμαστὸν, ὡς περ ἐνταῦθα συμβαίνει τὰ ἐναντία, οὕτως ἐκεῖσε ἀμφοτέρα ψεύδεσθαι, καὶ οὕτω σοὶ τὸ σοφὸν ἡλίθιον ἀναφανήσεται; Ἐν ἐτι μοι λύσον τῶν αἰνιγμάτων. Σαυτοῦ δὲ γεννωμένῳ παρῆς; πάρει δὲ νῦν; ἢ οὐδέτερον; Εἰ μὲν γὰρ καὶ παρῆς, καὶ πάρει, ὡς τίς, καὶ τίνοι; καὶ πῶς ὁ εἰς ἀμφω γεγόνατε; Εἰ δὲ μηδέτερον τῶν εἰρημένων, πῶς; σαυτοῦ χωρὶς; καὶ τίς ἡ αἰτία τῆς διαζεύξεως; Ἄλλ' ἀπαίδευτον τὸ περὶ τοῦ ἐνός, εἰ ἑαυτοῦ πάρεστιν, ἢ μὴ, πολυπραγμονεῖν. Ταῦτα γὰρ ἐπ' ἄλλων, οὐχ ἑαυτοῦ λέγεται. Ἀπαίδευτότερον, εὖ ἴσθι, τὸ ἀπ' ἀρχῆς γεγεννημένον, εἰ ἦν πρὸ τῆς γεννήσεως, ἢ οὐκ ἦν, διευθύνεσθαι. Οὗτος γὰρ περὶ τῶν χρόνων διατριπτὸν ὁ λόγος.

quisnam tandem, et cui? Et quomodo unus deo quomodo a seipso disjungeris? Et quæ disjunctionis
D Ἄλλ' οὐ ταυτὸν, φησὶ, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Υἱὸς τῶ Πατρὶ ταυτόν. Ὅτι μὲν φανερώς ὁ λόγος οὗτος ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος, ἢ τὸν Πατέρα, τί χρὴ λέγειν; Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία Θεοῦ, τὸ γεννητόν οὐκ οὐσία.

¹ Hebr. vii, 10 sqq.

ει δὲ τοῦτο οὐκ ἐκαίνο. Τίς ἀντρεαί λόγος; Ἐλοῦ τοί- A
 νων τῶν ἀσεβειῶν ὀποτέραν βούλει, ὃ καινὸν (80) θεο-
 λόγος, εἴπερ ἀσεβεῖν πάντως ἐσπούδακας. Ἐπειτα,
 πῶς οὐ ταυτὸν λέγεις τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεν-
 νητόν; Εἰ μὲν τὸ μὴ ἐκτισμένον, καὶ ἐκτισμένον, κά-
 γῶ δέχομαι· οὐ γὰρ ταυτὸν τῇ φύσει τὸ ἀναρχον καὶ
 τὸ κτιστόμενον. Εἰ δὲ τὸ γεγεννηκός, καὶ τὸ γεγεννη-
 μένον, οὐ ταυτὸν λέγεις, οὐκ ὀρθῶς λέγεται. Ταυτὸν
 γὰρ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη· αὐτὴ γὰρ φύσις γεννήτορος
 καὶ γεννήματος, ταυτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκῷ
 κατὰ τὴν φύσιν τὸ γέννημα. Ἡ οὕτω πάλιν·
 Πῶς λέγεις τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν; Εἰ μὲν
 γὰρ τὴν ἀγεννησίαν αὐτὴν καὶ τὴν γέννησιν, οὐ
 ταυτὸν· εἰ δὲ οἷς ὑπάρχει ταῦτα, πῶς οὐ ταυ-
 τόν; Ἐπεὶ καὶ τὸ ἄσοφον, καὶ τὸ σοφόν, ἀλλήλοις μὲν
 οὐ ταυτὰ, περὶ ταυτὸν δὲ τὸν ἀνθρώπων· καὶ οὐκ οὐ- B
 σίας τέμνει, περὶ δὲ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τέμνεται. Ἡ
 καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀκακον, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον
 οὐσία Θεοῦ; Ἄλλ' εἰ τοῦτο, πολλὰ οὐσίαι Θεοῦ, καὶ
 οὐ μία· ἢ σύνθετον ἐκ τούτων τὸ Θεῖον· οὐ γὰρ ἀσυ-
 θέτως ταῦτα, εἴπερ οὐσίαι.

circa eundem hominem considerantur: nec substantias scindunt, sed circa eandem substantiam scinduntur. Quid? An etiam immortalitas, et innocentia, et immutabilitas, essentia Dei sunt? At si ita est, multæ Dei essentia erunt, non una: aut certe compositus ex his Deus erit. Neque enim hæc citra compositionem esse queunt, si modo essentia sunt.

Ταῦτα μὲν οὐ φασὶ· κοινὰ γὰρ καὶ ἁ-
 λων. Ὁ δὲ μόνου Θεοῦ καὶ ἰδίου, τοῦτο οὐσία.
 Οὐκ ἂν μὲν συγχωρήσαιεν εἶναι μόνου Θεοῦ τὸ ἀγέννη-
 τον, οἱ καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν ἰδέαν συνεισάγοντες,
 ὡς ἀγέννητα. Τὸ γὰρ Μανιχαίων πῶρρωτέρω βέβημεν
 σκότος. Πλὴν ἔστω μόνου Θεοῦ. Τί δὲ ὁ Ἀδάμ; C
 οὐ μόνος πλάσμα Θεοῦ; Καὶ πᾶν, φήσεις. Ἄρ' οὖν
 καὶ μόνος ἄνθρωπος; Οὐδαμῶς. Τί δὲ ποτε; Ὅτι
 μὴ ἀνθρωπότης ἡ πλάσις· καὶ γὰρ τὸ γεννηθὲν,
 ἀνθρωπος. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητόν μόνον Θεός, εἰ
 καὶ μόνου Πατρός. Ἀλλὰ δέξαι καὶ τὸ γεννητόν εἶναι
 Θεόν· ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ λιαν εἰ φιλαγέννητος.
 Ἐπειτα, πῶς οὐσίαν Θεοῦ λέγεις, οὐ τὴν τοῦ ὄντος
 θέσιν, ἀλλὰ τὴν τοῦ μὴ ὄντος ἀναίρεσιν; Τὸ γὰρ μὴ
 ὑπάρχειν αὐτῷ γέννησιν, ὁ λόγος δηλοῖ, οὐκ ὃ τὴν
 φύσιν ἐστὶ παρίστωσις, οὐδ' ὃ ὑπάρχει τὸ μὴ
 ἔχον γέννησιν. Τίς οὖν οὐσία Θεοῦ; Τῆς σῆς ἀπονοίας
 τοῦτο λέγειν, ὅς πολυπραγμονεῖς καὶ τὴν γέννησιν·
 ἡμῖν δὲ μέγα, καὶ εἴποτε καὶ εἰς ὑστεροί
 τοῦτο μάθοιμεν, λυθέντος ἡμῖν τοῦ ζόφου καὶ τῆς πα-
 χύτητος, ὡς ἡ τοῦ ἀψευδοῦς ὑπόσχεσις. Τοῦτο
 μὲν οὖν καὶ νοεῖσθω, καὶ ἐλπίζεσθω τοῖς ἐπὶ τούτῳ D
 καθαιρομένοις. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν θαρρήσω-
 μεν, ὅτι εἰ καὶ μέγα τῷ Πατρὶ, τὸ μηδαμόθεν
 ὠρμηθεῖται, οὐκ ἔλαττον τῷ Υἱῷ, τὸ ἐκ τοιοῦτου Πα-
 τρός. Τῆς τε γὰρ τοῦ ἀναίτιου δόξης μετέχοι ἂν, ὅτι
 ἐκ τοῦ ἀναίτιου, καὶ πρόσσεσι τὸ τῆς γεννήσεως
 πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ οὕτω σεβάσμιον τοῖς
 μὴ πάντῃ χαμαιπετέσι καὶ ὀλικοῖς τὴν διά-
 νοίαν.

illius, qui causam a nullo habet, particeps est, quia ex eo est, accedit etiam generationis decus, res tanta, tamque veneranda, iis utique, qui non omnino humi provoluti sunt, crassoque animo præditi.

fecto genitum essentia non erit: aut si hoc, pro-
 cul dubio non illud. Quis enim est qui contrarium
 disputando tueri queat? Quamobrem, utram e
 duabus impietatibus malis, elige, o nove theologe,
 siquidem impiam doctrinam omnino amplecti tibi
 propositum est. Deinde, quomodo ingentium et ge-
 nitum non idem esse dicis? Si per hæc verba nihil
 aliud intelligis, quam id quod increatum et quod
 creatum, in eadem ipse quoque sum sententia.
 Neque enim natura idem est quod principio caret,
 et quod procreatum est. Sin autem his verbis eum,
 qui genuit, et eum, qui genitus est, accipis, haud-
 quaquam recte id abs te dicitur. Idem enim
 omnino esse necesse est. Hæc quippe geniti natura
 est, ut idem, si naturam spectes, sit cum eo qui
 genuit. Vel ad hunc rursus modum agamus: Quid
 per ingentium ac genitum intelligis? Si ipsam in-
 geniti et geniti proprietatem, non idem sunt. Sin
 autem ea, quibus hæc insunt, quid vetat quominus
 idem sint? Quandoquidem quod insipientis est, et
 sapiens, inter se quidem non idem sunt; verum
 circa eandem substantiam scindunt, sed circa eandem substantiam scinduntur. Quid? An etiam immortalitas, et innocentia, et immutabilitas, essentia Dei sunt? At si ita est, multæ Dei essentia erunt, non una: aut certe compositus ex his Deus erit. Neque enim hæc citra compositionem esse queunt, si modo essentia sunt.

Hæc quidem haud dicunt. Communia quippe
 aliorum quoque sunt. Quod autem solius Dei est,
 ipsique proprie convenit, hoc ipsi essentia
 est. Atqui solius Dei ingentium esse, minime illi
 concesserint, qui materiam quoque et formam, ut
 ingentis, induxerunt. Manichæorum enim tenebras
 longius adhuc projiciamus. Sed sit sane solius Dei
 ingentium. Quid Adam? Nonne solus a Deo effectus
 est? Maxime, inquires. Utrum ergo solus quoque
 homo? Minime. Quare? Quia effectio humanitas
 non est. Nam is quoque, qui progenitus est, homo
 est. Eodem modo nec ingentium solum Deus est,
 etsi solius Patris. Verum admitte etiam eum qui
 genitus est, Deum esse. Ex Deo quippe est, quam-
 libet in ingentio faveas. Ad hæc quomodo Dei essen-
 tiam dicis, non ejus, quod est, positionem, sed
 ejus, quod non est detractionem? Vox enim ingentii
 significat, eum quidem generationis expertem esse,
 non autem declarat quidnam natura sua sit id quod
 generatione caret. Quænam ergo est Dei essentia?
 Tuæ est dementia hoc dicere, qui generationem
 quoque ipsam anxie perscrutaris: nobis autem
 abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum
 quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et
 crassitie¹, ut pollicitus est is, qui non mentitur².
 Ergo hoc ab his, qui ad eam rem sese perpurgant,
 cogitetur, ac speretur. Nos autem hoc duntaxat di-
 cere non dubitabimus, si magnum Patri est a nullo
 profectum esse, non minus illustre Filio esse, ex
 tali Patre prodidisse. Nam præterquam quod gloriæ
 illius, qui causam a nullo habet, particeps est, quia ex eo est, accedit etiam generationis decus, res tanta, tamque veneranda, iis utique, qui non omnino humi provoluti sunt, crassoque animo præditi.

¹ I Joan. iii, 2. ² Tit. i, 2.

Sed si Filius, inquit, essentialiter ratione idem A cum Patre est, profecto, cum ingenuus sit Pater, ingenuus quoque Filius erit. Recte, si ingenuum essentia Dei esset, ut sic nova quædam mistio esset genito-ingenuum. Cum autem hoc discrimen circa essentialiter consideretur, quid tu hoc quasi firmum quiddam profers? An tu quoque patris pater es, ut nulla re a patre tuo supereris, quandoquidem essentia idem cum eo es? Nonne perspicuum est, proprietate fixa et stabili permanente, quærendum nobis esse quæ sit Dei essentia, si tamen ea ullo modo quærenda est? Quod autem ingenuum et Deus idem non sint, hinc fere intelliges. Si enim idem essent, prorsus oporteret, quoniam Deus quorundam Deus est, quorundam quoque ingenuum esse: aut contra, quoniam ingenuum nullus est, nec Deum quoque quorundam esse. Nam quæ omnino eadem sunt, similiter etiam efferuntur. At ingenuum non quorundam est (quorum enim?), Deus vero quorundam Deus est, omnium quippe. Quo ergo modo idem erunt Deus et ingenuum? Ac rursus, quoniam ingenuum et genitum inter se opponuntur, ut habitus et privatio, substantias quoque inter se oppositas induci necesse est, quod nemo concesserit. Aut rursus, quoniam habitus privationibus priores sunt, ac privationes habitus ipsos extinguunt, non solum antiquior erit Filii essentia B Patre exstinguetur, ac de medio tolletur.

Quid adhuc nunc superest ex ineluctabilibus ipsorum, ut putant, argumentis? Fortasse ad illud C postremum confugient: Si Deus gignendi finem non fecit, imperfecta est generatio. Et quando finem facturum est? Si autem gignere cessavit, omnino quoque cœpit. Sic rursus crassi et corporis rebus affixi homines corporeas ratiocinationes afferunt. Ego vero sic respondeo: Sempiternumne sit Filio nasci, necne, nondum dico, quoadusque illud Scripturæ: *Ante omnes colles gignit me*¹, accuratius expendere. Illud autem non video, quam necessarium sit hoc eorum argumentum. Si enim, ut ipsi aiunt, aliquando id cœpit, quod finem habiturum est, profecto id non cœpit, quod finem non est habiturum. Quid ergo de anima vel de angelica natura pronuntiabunt? Si principium habuit, finem quoque habebit: si autem sine carebit, secundum D eos utique principio quoque hanc caruisse constat. Atqui et principium habuit, nec unquam esse desinet. Falsum est itaque quod aiunt, id, quod finem habiturum est, principium quoque habuisse. Enimvero doctrina nostra hæc est: Ut equi, et bovis, et hominis, ac denique uniuscujusque earum rerum, quæ sub idem genus cadunt, eadem est definitio; ac quidquid definitionis hujusce particeps est, hoc etiam proprie dicitur; quidquid autem particeps non est, hoc vel non dicitur, vel certe improprie dicitur: eodem modo unam quoque Dei essentialiter, et naturam, et appellationem esse, tametsi per cogitationes quasdam distinctas, nomina quoque simul distinguantur: et quod quidem proprie dicitur,

'Αλλ εἰ ταυτὸν, ῥασιῖν, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν, ἀγέννητος δὲ ὁ Πατὴρ, ἔσται τοῦτο καὶ ὁ Υἱός. Καλῶς, εἴπερ οὐσία Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, ἐν ᾗ τις καινὴ μῆξις, γεννητοαγέννητον (98). Εἰ δὲ περὶ οὐσίαν ἡ διαφορὰ, τί τοῦτο, ὡς ἰσχυρὸν, λέγεις; ἢ καὶ σὺ πατὴρ τοῦ πατρὸς, ἵνα μηδενὶ λείπη τοῦ σοῦ πατρὸς, ἐπειδὴ ταυτὸν εἰ κατ' οὐσίαν; Ἡ δὴλον, ὅτι, τῆς ιδιότητος ἀκινήτου μενούσης, ζητήσομεν οὐσίαν Θεοῦ, ἥτις ποτὲ ἐστίν, εἴπερ ζητήσομεν; Ὅτι δὲ οὐ ταυτὸν ἀγέννητον καὶ Θεός, ὡς ἀν' μάθοις· Εἰ ταυτὸν ἦν, ἔδει πάντως, ἐπειδὴ τινῶν Θεός ὁ Θεός, τινῶν εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητον· ἢ ἐπεὶ μηδενὸς τὸ ἀγέννητον, μηδὲ τὸν Θεὸν εἶναι τινῶν· τὰ γὰρ πάντα ταυτὰ, καὶ ὁμοίως ἐκφέρεται. Ἄλλὰ μὴν οὐ τινῶν τὸ ἀγέννητον, εἴνων γὰρ; καὶ τινῶν Θεός ὁ Θεός, πάντων γὰρ. Β Πῶς οὖν ἀν' εἴη ταυτὸν Θεός καὶ ἀγέννητον; Καὶ πάλιν, ἐπειδὴ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν ἀντίκειται ἀλλήλοις, ὡς ἕξις καὶ στέρησις, ἀνάγκη καὶ οὐσίας εἰσαχθῆναι ἀντικειμέναις ἀλλήλαις, ὅπερ οὐ δέδοται. Ἡ, ἐπειδὴ πάλιν αἱ ἕξεις τῶν στέρησεων πρότεραι, καὶ ἀναιρετικαὶ τῶν ἕξων αἱ στέρησεις, μὴ μόνον πρεσβυτέραν εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναιρουμένην ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἐπὶ ταῖς σαῖς ὑποθέσει.

Τίς ἐστὶ λόγος αὐτοῖς τῶν ἀφύκτων; Τάχα ἀν C ἐπ' ἐκεῖνο καταφύγιον τελευταῖον, ὡς εἰ μὲν οὐ πέπαυται τοῦ γεννᾶν ὁ Θεός, ἀτελής ἡ γέννησις. Καὶ πότε παύσεται; Εἰ δὲ πέπαυται, πάντως καὶ ἤρξατο. Πάλιν οἱ σωματικοὶ τὰ σωματικά. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν ἀίδιον αὐτῷ τὸ γεννᾶσθαι ἢ μὴ, οὕτω λέγω, ἕως ἀν' τὸ, *Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, ἀκριβέστερον ἐπισκέψομαι. Οὐχ ὁρῶ δὲ, τίς ἡ ἀνάγκη τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ ἤρξαι κατ' αὐτοὺς τὸ παυσόμενον, οὐκ ἤρξαι πάντως τὸ μὴ παυσόμενον. Τί τοίνυν ἀποφανοῦνται περὶ ψυχῆς, ἢ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως; Εἰ μὲν ἤρξαι, καὶ παύσεται· εἰ δὲ οὐ παύσεται, δὴλον, ὅτι κατ' αὐτοὺς οὐδὲ ἤρξαι. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἤρξαι, καὶ οὐ παύσεται. Οὐκ ἄρα ἤρξαι κατ' αὐτοὺς τὸ παυσόμενον. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος· Ὅσπερ ἵππου, καὶ βοῦς, καὶ ἀνθρώπου, καὶ ἐκάστου τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος, εἰς λόγος ἐστίν· καὶ ὁ μὲν ἀν' μετέχῃ τοῦ λόγου, τοῦτο καὶ κυρίως λέγεσθαι· ὁ δ' ἀν' μὴ μετέχῃ, τοῦτο ἢ μὴ λέγεσθαι, ἢ μὴ κυρίως λέγεσθαι· οὕτω δὲ καὶ Θεοῦ μίαν οὐσίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ κλήσιν, κἀν ἐπινοίας τισὶ διαιρουμέναις συνδιαίρηται καὶ τὰ ὀνόματα· καὶ ὁ μὲν ἀν' κυρίως λέγεται, τοῦτο καὶ εἶναι Θεόν· ὁ δ' ἀν' ἢ κατὰ φύσιν, τοῦτο καὶ ἀληθῶς ὀνομάζεσθαι· εἴπερ μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἐστίν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια. Οἱ δὲ, ὡσπερ δεδοκίτες, μὴ πάντα κινεῖν κατὰ τῆς ἀληθείας, Θεὸν μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦσιν, δευταβιασθῶσι τῷ λόγῳ καὶ ταῖς μαρτυραῖς· ὁμώνυμον δὲ καὶ μόνης κοινωνοῦσθαι τῆς κλήσεως.

¹ Prov. viii, 25.

id etiam Deum esse; et rursus quod natura sua sit, hoc quoque proprie nuncupari: siquidem non in nudis nominibus, sed in rebus nobis veritas sita est. At isti, perinde ac pertimescant ne quid adversus veritatem immotum relinquunt, Deum quidem Filium esse fatentur, cum Scripturæ ac auctoritatum testimoniis opprimantur; sed æquivoce Deum dici, ac nominis solius participem esse contendunt.

Ὅταν δὲ ἀνθυποφέρωμεν αὐτοῖς, τί οὖν; οὐ
 κυρίως Θεὸς ὁ Υἱός, ὡσπερ οὐδὲ ζῶον τὸ γεγραμ-
 μένον; πῶς οὖν Θεός, εἰ μὴ κυρίως Θεός; τί γὰρ
 κωλύει, φασί, καὶ ὁμώνυμα ταῦτα εἶναι, καὶ κυρίως
 ἀμφοτέρα λέγεσθαι; Καὶ προσοίσουσιν ἡμῖν τὸν κύ-
 να, τὸν χερσαῖον, καὶ τὸν θαλάττιον, ὁμώνυμά τε ὄν-
 τα, καὶ κυρίως λεγόμενα (ἔστι γὰρ τι καὶ τοιοῦ-
 τον εἶδος ἐν τοῖς ὁμώνυμοις· καὶ εἴτε τι ἄλλο τῇ αὐτῇ
 προσχρῆται προσηγορίᾳ, καὶ μετέχει ταύτης ἐπι-
 ληψίᾳ, τῇ φύσει διεστηκός). Ἄλλ' ἔκει μὲν, ὧ βέλτιστε,
 δύο φύσεις τιθεῖς ὑπὸ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν, οὐδὲν
 ἀμείωρον τὴν ἐτέραν τῆς ἐτέρας εἰσάγεις, οὐδὲ τὴν μὲν
 πρότερον, τὴν δὲ ὕστερον, οὐδὲ τὴν μὲν μᾶλλον, τὴν
 δὲ ἥττον οὔσαν τοῦθ' ὅπερ λέγεται. Οὐδὲ γὰρ τι συν-
 ἔζευκται τὸ ταύτην παρέχον αὐταῖς τὴν ἀνάγκην. Οὐ
 γὰρ ὁ μὲν μᾶλλον κύων, ὁ δὲ ἥττον τοῦ ἐτέρου κυνός,
 οἷον ὁ θαλάττιος τοῦ χερσαίου, ἢ ὁ χερσαῖος ἔμπαλιν
 τοῦ θαλαττίου· διὰ τί γὰρ, ἢ κατὰ τίνα λόγον; Ἄλλ'
 ἐν ὁμοτίμοις πράγμασι καὶ διαφόροις, ἢ κοινωνία
 τῆς κλήσεως. Ἐνταῦθα δὲ τῷ Θεῷ παραζευγνύς τὸ
 σεβάσιμον, καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν εἶναι καὶ φύσιν,
 ὃ μόνου Θεοῦ καὶ οἰονεὶ φύσις θεότητος, εἴτε τῷ Πα-
 τρι μὲν τοῦτο διδοῦς, τὸν Υἱὸν δὲ ἀποστερών καὶ ὑπο-
 τιθεῖς, καὶ τὰ δευτέρα νέμων αὐτῷ τῆς τιμῆς καὶ τῆς
 προσκυνήσεως, καὶ ταῖς συλλαβαῖς χαρίζῃ τὸ ὅμοιον,
 τῷ πράγματι τὴν θεότητα περικόπτεις, καὶ μεταβαί-
 νεις κακούργως ἀπὸ τῆς τὸ ἴσον ἐχούσης ὁμωνυμίας,
 ἐπὶ τὴν τὰ μὴ ἴσα συνδέουσιν. Ὡστε ὁ γραπτὸς σοι,
 καὶ ὁ ζῶν ἄνθρωπος μᾶλλον, ἢ οἱ τοῦ ὑποδείγματος
 κύνας τῇ θεότητι πλησιάζουσιν. Ἡ δὲ ἀμφοτέ-
 ροις, ὡσπερ τὴν κοινωνίαν τῆς κλήσεως, οὕτως δὲ καὶ
 τὴν ὁμοτιμίαν τῶν φύσεων, εἰ καὶ διαφόρους
 ταύτας εἰσάγεις· καὶ καταλέλυκός σου τοὺς κύνας,
 οὓς ἐξεῦρες κατὰ τῆς ἀνισότητος. Τί γὰρ ὄφελος τῆς
 ὁμωνυμίας, εἰ τὸ ἰσότητι μὴ ἔχουσιν οἱ παρὰ σοῦ
 διαιρούμενοι. Οὐ γὰρ ἐν ἰσότητι δειξῆς, ἀλλ'
 ἵνα ἀνισότητι, πρὸς τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ τοὺς κύνας
 κατέφυγες. Πῶς ἄν τις ἐλεγχθεῖ μᾶλλον, καὶ ἑαυτῷ
 μαχόμενος, καὶ θεότητι;

diversas eas inducis; atque ita canes illos tuos deleveris, quos ad probandam Patris ac Filii inæqualitatem excogitasti. Quis enim homonymiæ fructus, si dignitate pares sint, qui a te dividuntur? Nec enim, ut eos honore æquales, sed ut dispares ostenderes, ad homonymiam illam, et canes con-

fugisti. Quoniam modo quispiam magis convinci
 Ἐὰν δὲ λεγόντων ἡμῶν, ὅτι τῷ αὐτῷ μείζων
 ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, προσλαβόντες τὴν, τὸ δὲ αὐ-
 τῶν φύσει, πρότασιν· ἔπειτα, τὸ μείζον τῇ φύσει,
 συνάγωσιν· οὐκ οἶδα πότερον ἑαυτοὺς παραλογίζον-
 ται, ἢ τοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, ὅσα
 κατὰ τίνος λέγεται, ταῦτα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου
 τοῦτ' ῥηθήσεται· ἀλλὰ δῆλον κατὰ τίνος, καὶ τίνα.
 Ἐπεὶ τί κωλύει καμὲ ταύτην πρότασιν ποιησάμενον,
 τὴν, ὅτι Ὁ Πατὴρ μείζων τῇ φύσει, ἔπειτα προσλα-
 βόντα τὸ, φύσει δὲ οὐ πάντως μείζων οὐδὲ Πατὴρ·
 ἔντεθεν συναγαγεῖν· τὸ μείζον οὐ πάντως μείζον·

Cum autem hanc ipsis objectionem subjici-
 mus: Quid ergo? non proprie Deus est Filius,
 quemadmodum id quod pictum est, non est animal?
 Quomodo ergo Deus, si Deus proprie non est? Re-
 spondent: Quid prohibet, quominus, et hæc æqui-
 voca sint, et proprie utrumque dicatur? Ac nobis,
 et terrestrem, et marinum canem proferent, qui,
 cum sub eodem nomine diversam significationem
 habeant, proprie tamen dicuntur. (Est enim hujus-
 modi quoque species quædam inter æquivoca; et si
 quid aliud, quod eadem appellatione utatur, ejusque
 peræque particeps sit, cum interim naturæ ratione
 dissideat.) At, vir optime, cum illic duas naturas
 sub eadem appellatione collocas, neutram altera
 præstantiorem introducis; nec alteram priorem,
 alteram posteriorem; nec denique alteram quæ
 magis, alteram quæ minus sit id quod esse dicitur.
 Neque enim quidquam conjunctum est, quod hanc
 ipsis necessitatem afferat. Non enim hic canis ma-
 gis canis est, quam ille canis, hoc est, marinus
 magis quam terrestris, vel contra, terrestris magis
 quam marinus; cur enim, aut qua ratione? Sed
 in rebus, diversis quidem illis, verum pari honore
 præditis, communis est appellatio. Hic vero, cum
 Deo venerationem adjungas, eumque supra omnem
 essentiam et naturam esse dicas (quod Dei solius
 est, et velut divinitatis natura), ac deinde Patri
 quidem hoc tribuas, Filium autem privas, atque
 subjicias, secundasque illi honoris et adorationis
 partes assignes, quamvis verborum syllabis æqua-
 litatem ipsi largiaris, re ipsa tamen divinitatem ei
 amputas, ac veteratorie ab hoc homonymiæ genere,
 quod æqualitatem complectitur, ad genus illud
 transis, quod res æquales minime connectit. Ac
 proinde, ut quidem argumentari instituis, pictus
 ille ac vivus homo, ad divinitatem adumbrandam
 propius accedunt, quam canes, quos exempli causa
 proposuisti. Alioqui utrique, ut nomen commune,
 sic etiam parem naturæ dignitatem tribue, etiamsi

Quæ si dicentibus nobis, Patrem, quantum
 ad causam, Filio majorem esse, ipsi hanc proposi-
 tionem assumant: At causa natura; posteaque con-
 clusionem hanc subnectant: Ergo major natura;
 haud scio, seipsosne potius, an eos, cum quibus
 disputant, captiosa hac argumentatione circumve-
 niant. Neque enim simpliciter, quæcunque de ali-
 quo dicuntur, etiam de eo, quod ipsi subjectum est,
 dicuntur; sed perspicuum est de quo, et quænam
 dicantur. Alioqui quid prohibet, quominus ipsa
 quoque allata hac propositione: Pater major na-

tura est; ac deinde assumpta altera: Natura autem non omnino major, neque Pater; ita postremo concludam: Majus igitur non omnino majus; vel, Pater non omnino Pater. Aut si mavis, ad hunc modum agam: Deus est essentia: Essentia non omnino est Deus; quod sequitur ipse concludere: Ergo Deus non omnino Deus. Verum, ni fallor, ab eo, quod secundum rationem quandam dicitur, ad id quod simpliciter dicitur, captiose progreditur hæc argumentatio, quod artis hujus studiosis usitatum est et familiare. Nam cum nos hanc vocem, majus, causæ naturæ tribuamus, inferunt ipsi, causam natura majorem esse. Quod perinde est, ac si dicentibus nobis: Hic mortuus homo; inferrent ipsi: Ergo homo.

Quomodo autem istud, quod certe non minori admiratione dignum est, quam quæ superius dicta sunt, prætermittemus? Pater, inquit, vel essentia, vel actionis nomen est: sic enim nos utrinque ita astrictos putant, ut nulla ratione ex eorum vinculis elabi possimus. Si enim essentia nomen esse dixerimus, assentiemur, ut existimant, Filium diversam a Patre essentiam habere: quandoquidem una sit Dei essentia, quam Pater, ut censent, jam ante occupavit. Sin autem actionis, creatum esse fatebimur, non genitum. Ubi enim est agens, illic quoque omnino id quod agitur esse necesse est. Ac mirari se dicent, quo pacto factum cum factore idem esse queat. Me quoque ipsum vehementer hæc distinctio vestra permoveret, si mihi duorum alterutrum necessario admittendum esset, ac non potius, utraque disjunctionis parte vitata, tertium aliquid verius dicere liceret. Nec enim essentia nomen est Pater, o viri acutissimi, nec actionis; sed relationem eam indicat, quam Pater erga Filium habet, vel Filius erga Patrem. Ut enim apud nos hæc nomina germanam quandam conjunctionem et necessitudinem declarant: ad eundem modum illic quoque genitorem ac genitum eandem naturam habere significant. Sed sit sane, in vestri gratiam, Pater essentia nomen: Filium utique simul introducet, non autem removebit, et alienabit, ut et communes notiones ferunt, et ipsa horum nominum vis ac facultas. Sit etiam actionis, si ita videtur: nec sic quidem causam obtinebitis. Eodem enim modo dicemus hoc ipsum egisse Patrem, ut consubstantialis ipsi Filii actionis opinio. Videsne quo pacto, quamlibet improbe ac maligne pugnare studeatis, captiones tamen vestras effugiamus? Quoniam autem invictum illud tuum in ratiocinationibus et argutiis robur cognovimus, videamus jam quam vim in divinis oraculis positam habeas, si modo hinc quoque nobis dogma tuum persuadere non grave ducas.

Nos quippe ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percepimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium: ut in his locis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*¹; et, *Tecum principium*²; et, *Qui vocat eam a generationibus principium*³. Ad hæc Filius unigenitus dicitur: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*⁴. Via, Veritas, Vita, Lux: *Ego sum via,*

A ἢ, Ὁ Πατήρ οὐ πάντως Πατήρ. Εἰ βούλει δὲ οὕτως· Ὁ Θεός, οὐσία· Ἡ οὐσία δὲ, οὐ πάντως Θεός· τὸ ἐξῆς αὐτὸς συνάγαγε· Ὁ Θεός οὐ πάντως Θεός. Ἄλλ' οἶμαι, παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς ὁ παραλογισμὸς οὗτος, ὡς τοῖς περὶ ταῦτα τεχνολογεῖν σύνηθες. Ἡμῶν γὰρ τὸ μείζον τῆ τοῦ αἰτίου φύσει διδόντων, αὐτοὶ τὸ τῆ φύσει μείζον ἐπάγουσιν· ὡσπερ ἂν εἰ καὶ λεγόντων ἡμῶν, ὅτι ὁ θεῖνα νεκρὸς ἄνθρωπος, ἀπλῶς ἐπήγον αὐτοὶ τὸν ἄνθρωπον.

Ἐκεῖνο δὲ πῶς παραδράμωμεν, οὐδενὸς ἦντων τῶν εἰρημένων ὃν ἀξιάγαστον; Ὁ Πατήρ, φησὶν, οὐσίας, ἢ ἐνεργείας ὄνομα· ὡς ἀμφοτέρωθεν ἡμᾶς δῆσοντες. Εἰ μὲν οὐσίας φήσομεν, συνθησομένους ἕτεροοῦσιον εἶναι τὸν Υἱὸν· ἐπειδὴ μία μὲν οὐσία Θεοῦ, αὐτὴν δὲ, ὡς οὗτοι, προκατελήφεν ὁ Πατήρ· εἰ δὲ ἐνεργείας, ποίημα σαφῶς ὁμολογήσαντας, ἀλλ' οὐ γέννημα· οὐ γὰρ ὁ ἐνεργῶν, ἐκεῖ πάντως καὶ τὸ ἐνεργοῦμενον. Καὶ πῶς τῷ πεποιηκῶτι ταυτὸν τὸ πεποιημένον, θαυμάζειν φήσουσιν. Σφόδρα ἂν ἠδέσθην ὑμῶν καὶ αὐτὸς τὴν διαίρεσιν, εἰ τῶν δύο τὸ ἕτερον δέξασθαι ἦν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ μὴ τὰ δύο διαφυγόντα, τρίτον εἰπεῖν ἀληθέστερον· ὅτι οὔτε οὐσίας ὄνομα ὁ Πατήρ, ὃ σοφώτατοι, οὔτε ἐνεργείας· σχέσεις δὲ καὶ τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ἢ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ παρ' ἡμῶν αἱ κλήσεις αὗται τὸ γνήσιον καὶ οἰκεῖον γνωρίζουσιν, οὕτω κάκει τὴν τοῦ γεγεννημένου πρὸς τὸ γεγεννηκὸς ὁμοφυίαν σημαίνουσιν. Ἔστω δὲ, ὑμῶν χάριν, καὶ οὐσίας τις ὁ Πατήρ· συνεισάξει τὸν Υἱὸν, οὐκ ἄλλοτριώσει, κατὰ τὰς κοινὰς ἐνοίας, καὶ τὴν τῶν κλήσεων τούτων δύναμιν. Ἔστω καὶ ἐνεργείας, εἰ τοῦτο δοκεῖ· οὐδὲ οὕτω ἡμᾶς αἰρήσετε. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐνηργηκῶς ἂν εἴη τὸ ὁμοοῦσιον, ἢ καὶ ἄτοπος ἄλλως ἢ τῆς περὶ τοῦτο ἐνεργείας ὑπέληψις. Ὅρας ὅπως ὑμῶν, καὶ κακομαχεῖν ἐθελόντων, τὰς στροφὰς διαφεύγομεν; Ἐπεὶ δὲ σου τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς στροφαῖς ἄμαχον ἐγνωμεν, ἰδωμέν σου καὶ τὴν ἐκ τῶν θεῶν λογίων ἰσχύν, ἂν ἄρα δέξῃ κἀντεῦθεν πισθεῖν ἡμᾶς.

ipsium egisse Patrem, ut consubstantialis ipsi Filii actionis opinio. Videsne quo pacto, quamlibet improbe ac maligne pugnare studeatis, captiones tamen vestras effugiamus? Quoniam autem invictum illud tuum in ratiocinationibus et argutiis robur cognovimus, videamus jam quam vim in divinis oraculis positam habeas, si modo hinc quoque nobis dogma tuum persuadere non grave ducas.

D Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐκ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν τῶν φωνῶν, τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα καὶ κατελήφαμεν, καὶ κηρύσσομεν. Τίνων τούτων; Τῆς Θεός, τῆς Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ, ὁ μετὰ τῆς ἀρχῆς, ἢ ἀρχῆ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος· καὶ, Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχῆ· καὶ, Ὁ καλῶν αὐτήν ἀπὸ γενεῶν ἀρχὴν. Ἐπειδὴ Υἱὸς μονογενῆς, Ὁ μονογενῆς Υἱὸς, ὃ ὦν εἰς τὸν ἀλλοπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ὁδός, Ἀλήθεια, Ζωή, Φῶς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἡ ἀλή-

¹ Joan. 1, 1. ² Psal. cix, 5. ³ Isa. xli, 4. ⁴ Joan. 1, 18.

θεια, καὶ ἡ ζωὴ· καὶ, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Σοφία, Δύναμις· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Ἀπαύγασμα, Χαρακτήρ, Εἰκὼν, Σφραγίς· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης· καὶ, Χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ, Εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος· καὶ, Τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός. Κύριος, Βασιλεὺς, ὁ Ἰσ, ὁ Παντοκράτωρ· Ἐβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου· καὶ, Ῥάβδος ἐθούτητος, ἡ Ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· καὶ, Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν; καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ὁ παντοκράτωρ. Σαφῶς περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, καὶ ἕκαστῆς αὐτῆς τούτου ἐστὶ δυνάμειος, ὧν οὐδὲν ἐπικτιτοῖ; οὐδὲ ὑστερον τῷ Υἱῷ προσγεγόμενον, ἢ τῷ Πνεύματι, ὡσπερ οὐδὲ αὐτῷ τῷ Πατρὶ· οὐ γὰρ ἐκ προσθήκης τὸ τέλειον. Οὐ γὰρ ἦν, ὅτε ἀλογὸς ἦν· οὐδὲ ἦν, ὅτε οὐ Πατὴρ· οὐδὲ ἦν, ὅτε οὐκ ἀληθής, ἢ ἄσφοτος, ἢ ἄδυνατος, ἢ ζωῆς ἐνδεής, ἢ λαμπρότητος, ἢ ἀγαθότητος.

Εὐ δέ μοι καταρῖθμαι πρὸς ταῦτα, τὰ τῆς ἀγνωμοσύνης ῥήματα, τὸ Θεός μου, καὶ Θεός ὑμῶν, τὸ μεζῶν, τὸ ἔκτισε, τὸ ἐποίησε, τὸ ἠγάσεν. Εἰ βούλει δέ, καὶ τὸ δοῦλον, καὶ τὸ ὑπήκοον· τὸ δέδωκε, τὸ ἔμαθε, τὸ ἐντέταται, τὸ ἀπέσταλται, τὸ μὴ δύνασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν, ἢ λέγειν, ἢ κρίνειν, ἢ θεωρεῖσθαι, ἢ βούλεσθαι. Ἐτι δὲ καὶ ταῦτα· τὴν ἀγνοίαν, τὴν ὑποταγὴν, τὴν εὐχὴν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν προκοπὴν, τὴν τελείωσιν. Πρόσθε, εἰ βούλει, καὶ ὅσα τούτων τιπείντερα, τὸ ὑποῦν, τὸ πεινῆν, τὸ κοιναῖν, τὸ δακρυεῖν, τὸ ἀγωνιᾶν, τὸ ὑποδύεσθαι. Τάχα δ' ἂν οὐκ ἐπίσταται καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον. Τὴν γὰρ ἔγερσιν, καὶ τὴν ἀνάληψιν παρήσει μοι δοκεῖς, ἐπειδὴ τι καὶ πρὸς ἡμῶν ἐν τούτοις εὐρίσκειται. Πολλὰ δ' ἂν εἴ τι πρὸς τούτοις σπερμολογήσεις, εἰ βούλοιο συντεῖναι τὸν δῶν ἡμῶν σοι Θεὸν καὶ παρέγγραπτον, ἡμῖν δὲ ἀληθινὸν, καὶ ὁμῆτιμον τῷ Πατρὶ. Τούτων γὰρ ἕκαστον, ὃ χαλεπὸν μὲν, καὶ κατὰ μέρος ἐπεξίοντα ἐξηγεῖσθαι σοι πρὸς τὸ εὐσεβέστατον, καὶ ἀνακαθαίρειν τὸ ἐν τοῖς γράμμασι πρόσκομμα, εἰ γε προσπτάσεις ὄντως, ἀλλὰ μὴ ἐκδὸν κακούργει. Ἐνὶ δὲ κεφαλῶν, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῆ θεότητι, καὶ τῆ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ, καὶ τῷ διὰ σὲ κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι, εἶτα καὶ ὄφωθέντι, ἵνα σὺ τὸ τῶν δογμάτων σου σαρκικὸν καὶ χαμερπὲς καταλύσας, μάθῃς ὑψηλότερος εἶναι, καὶ συνανιέναι θεότητι, καὶ μὴ τοῖς ὀρωμένοις ἐναπομένοις, ἀλλὰ συνεπαίρη τοῖς νοουμένοις, καὶ γυνέσκῃς, τίς μὲν φύσεως λόγος, τίς δὲ λόγος οἰκονομίας.

abjecta hac dogmatum humilitate et crassitie, sublimior esse, simulque cum divinitate ascendere, non autem rebus in aspectum cadentibus inhærescere condiscas; imo potius eum intellectibilibus rebus assurgas, atque intelligas, quæ naturæ ratio, quæ ratio Incarnationis.

A veritas et vita¹; et, Ego sum lux mundi². Sapientia, Potentia; Christus Dei-potentia et Dei sapientia³. Splendor, Character, Imago, Signillum, ut in his verbis: Qui cum sit splendor gloriæ⁴; et, Character substantiæ ipsius⁵; et, Imago bonitatis⁶; et alio loco: Quæm Pater signavit Deus⁷. Dominus, Rex, Ens, Omnipotens: Pluit Dominus ignem a Domino⁸; et, Virga directionis virga regni tui⁹ et, Qui erat, qui est, et qui venturus est omnipotens ille¹⁰. Quæ perapicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eandem vim habent, quorum nihil ascititium est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterior accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expertus fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec deuique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit.

Tu mihi contra, illas ingrati animi tui voces enarra, has videlicet: Deus meus et Deus vester¹¹, maior¹², creavit¹³, fecit¹⁴, sanctificavit¹⁵; servum¹⁶ etiam, si ita lubet, et obedientem¹⁷ adijunge; atque hæc etiam, dedit¹⁸, didicit¹⁹, mandatum est²⁰, unicus est²¹: illud etiam, quod a seipso quidquam facere non possit²² aut loqui²³, aut judicare²⁴, aut donare²⁵, aut velle²⁶. Huc adde ignorantiam, subjectionem, precem, interrogationem, profectum, consummationem. Adde etiam, si ita placet, quæ his adhuc abjectiora sunt: Dormire²⁷, esurire²⁸, fatigari²⁹, lacrymari³⁰, mortis pavore affici³¹, ac dejecto animo esse. Fortasse etiam probri causa crucem quoque ipsam et mortem objicies. Resurrectionem enim, ipsiusque in cœlum ascensionem, consulto mihi prætermisurus videris: quoniam in his quidpiam, quod causæ nostræ faveat, reperitur. Multa etiam alia congerere queas, si componere velis æquivocum illum de tua sententia et ascriptitium Deum, ut autem ipsi statuimus, verum, Patrique honore æqualem. Horum enim unumquodque sigillatim persequi, pioque sensu explicare minime difficile est, atque offenculum illud, quod in litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offencis, ac non potius de industria peccas. Ut autem rem summam contraham, hoc tibi faciendum est, ut sublimiores voces divinitati, ac illi naturæ, passionibus et corpore præstantiori, attribuas: humiliores vero, composito, et tua causa inamito atque incarnato, imo etiam (non enim minus commode hoc a me dicitur) humanato, ac deinde exaltato, ut tu videlicet,

¹ Joan. xiv, 6. ² Joan. vii, 12. ³ I Cor. i, 24. ⁴ Hebr. i, 3. ⁵ Ibid. ⁶ Sap. vii, 26. ⁷ Joan. vi, 27. ⁸ Gen. xix, 24. ⁹ Psal. xlii, 7. ¹⁰ Apoc. i, 8. ¹¹ Joan. xx, 17. ¹² Joan. xiv, 28. ¹³ Prov. viii, 22. ¹⁴ Act. ii, 36. ¹⁵ Joan. x, 36. ¹⁶ Isa. xlii, 1. ¹⁷ Phil. ii, 8. ¹⁸ Joan. xviii, 9; Matth. xx, 23. ¹⁹ Joan. vi, 45. ²⁰ I Cor. xv, 28. ²¹ Joan. ix, 4. ²² Joan. v, 19. ²³ Joan. xii, 49. ²⁴ Joan. viii, 15. ²⁵ Marc. i, 40. ²⁶ Matth. xxvi, 39. ²⁷ Matth. viii, 24. ²⁸ Matth. iv, 2. ²⁹ Joan. iv, 6. ³⁰ Joan. xi, 35. ³¹ Marc. xiv, 33.

Hic enim, quem nunc aspernaris, quondam erat, A et supra te erat : qui nunc homo est, compositionis expers erat. Quod erat, permansit : quod non erat, assumpsit. In principio sine causa erat. Quæ enim Dei causa afferri queat? At postea quoque certa de causa natus est. Ea autem erat, ut tu, insolens ac proterve, salutem consequereris, qui deitatem idcirco contemnis, quia crassitiam tuam suscepit, per intermediam mentem cum carne conjunctus, atque inferior hic homo Deus effectus, posteaquam cum Deo coaluit, præstantiorique parte superante, unus factus est, ut ipse quoque tantum

Ejusdem in eosdem. Ex 11 oratione de Filio.

Illud quidem unum ipsis fere in promptu est : *Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera sua* ¹. Cui argumento quo tandem modo occurremus? Num Salomonem accusabimus? Num pristina ipsius dicta ob postremum ipsius lapsum abrogabimus? Num ipsiusmet sapientiæ, ac velut scientiæ, artificisque rationis, secundum quam omnia condita sunt, hunc sermonem esse dicemus? Pleraque enim ex his, quæ anima caret, Scriptura per prosopopœiam loquentia inducere consuevit, juxta illud : *Mare hæc atque illa dixit* ² ; et, *Abyssus dixit : Non est in me* ³ ; et, *Cæli enarrant gloriam Dei* ⁴ ; et rursus, *frameæ aliquid imperatur* ⁵, et montes ac colles exsultationis ⁶ causam exposcuntur. Horum nihil proferre libet, etiamsi alioqui a nonnullis eorum, qui ante nos exstiterunt, pro firmis et validis allata sunt. Sed demus hoc sane Salvatoris ipsius, hoc est, veræ Sapientiæ, hæc verba esse. Illud vero aliquantisper una consideremus. Quid est ex omnibus rebus quod causæ sit expers? Divinitas. Nemo enim est, qui Dei causam dicere queat : alioqui id Deo antiquius esset. Quæ autem humanitatis a Deo propter nos susceptæ causa exstitit? Profecto ut nobis salus pararetur. Quid enim aliud causæ afferri possit? Ergo quoniam hic aperte, et creavit, et gignit me, reperimus, hoc simpliciter dictum censeamus. Quod enim cum causa conjunctum invenimus, id humanitati assignandum est : quod autem simplex causæque expers, divinitati ascribendum. Age igitur, annon illud, *creavit, adnexam causam habet? Creavit enim me*, inquit, *principium viarum suarum ad opera sua* ¹. Opera autem ipsius, veritas et judicium ², quorum causa divinitate delibutus est. Hæc enim humanitatis unctio est. At illud, *gignit me*, causam non habet. Alioqui ostende quidnam ipsi adjunctum sit. Quis igitur inficias ibit, quin sapientia, secundum inferiorem quidem generationem creata, secundum autem primum illam magisque incomprehensibilem genita dicatur?

Huic velut consecrarium est, quod etiam servus dicitur ³, et multis bene serviens ⁴ ; illudque item, quod magnum atque amplum ipsi sit Filium Dei vocari ⁵. Haud dubie quippe carni, et generationi, et affectionibus nostris, libertatis nostræ causa servivit, ac denique omnibus illis, per

Οὗτος γὰρ ἔ νῦν σοι καταφρονούμενος, ἦν δὲ καὶ ὑπὲρ σὲ ἦν ὁ νῦν ἀνθρώπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν. Ὁ μὲν ἦν, διέμεινε· ὁ δὲ οὐκ ἦν, προσέλαθεν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ἀναιτίως· τίς γὰρ αἰτία Θεοῦ ; ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι' αἰτίαν. Ἡ δὲ ἦν, τὸ πρὸ σωθῆναι τὸν ὑβριστὴν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα, ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοῦς ἐμιλήσας σαρκί, καὶ γενόμενος ἀνθρώπος ὁ κάτω Θεός, ἐπειδὴ συνανεκράθη Θεῷ, καὶ γέγονεν εἰς τοῦ κρείττονος ἐκνικησαντος, ἵνα γένωμαι τοσοῦτον Θεός, ὅσον ἐκεῖνος· ἀνθρώπος.

deus efficiar, quantum ille homo.

B *Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.*

Ἔστι γὰρ ἐν μὲν αὐτοῖς ἐκεῖνο καὶ λίαν πρόχειρον τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Πρὸς δὲ πῶς ἀπαντησόμεθα ; Οὐ Σολομώντος κατηγορήσομεν ; οὐ τὰ πρὶν ἀθετήσομεν, διὰ τὴν τελευταίαν παράπτωσιν ; οὐχὶ τῆς σοφίας αὐτῆς ἐροῦμεν εἶναι τὸν λόγον, τῆς οἶον ἐπιστήμης καὶ τοῦ τεχνίτου λόγου, καθ' ὃν τὰ πάντα συνέστη ; Πολλὰ γὰρ ἡ Γραφή προσωποποιεῖν οἶδε καὶ τῶν ἀψύχων, ὡς τὸ, *Ἡ θάλασσα εἶπε τάδε καὶ τάδε*. Καὶ, *Ἡ ἀβυσσὸς εἶπεν· Οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί· καὶ, Οἱ οὐρανοὶ διηγούμενοι δόξαν Θεοῦ*. Καὶ πάλιν ῥομφαία τι διακελεύεται, καὶ βρῆ καὶ βουνοὶ λόγους ἐρωτῶνται σκιρτήσεως. Τούτων οὐδὲν φαμεν, εἰ καὶ τισὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ὡς ἰσχυρὰ τέθειται. Ἄλλ' ἔστω τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ, τῆς ἀληθινῆς σοφίας, ὁ λόγος. Μικρὸν δὲ συνδιασκεψόμεθα· τί τῶν ὄντων ἀνάτιον ; Θεότης. Οὐδεὶς γὰρ αἰτίαν εἰπεῖν ἔχει Θεοῦ· ἢ τοῦτο ἂν εἴη Θεοῦ πρεσβύτερον. Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεός, αἰτία ; Τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς. Τί γὰρ ἔτερον ; Ἐπειδὴ τοῖνον ἐνταῦθα, καὶ τὸ *ἐκτίσας*, καὶ τὸ *γεννᾶ με*, σαφῶς εὐρίσκομεν, ἀπλοῦς ὁ λόγος. Ὁ μὲν ἂν μετὰ τῆς αἰτίας εὐρίσκωμεν, προσθῶμεν τῇ ἀνθρωπότητι· ὁ δὲ ἀπλοῦν καὶ ἀνάτιον, τῇ θεότητι λογισώμεθα. Ἄρ' οὖν οὐ τὸ μὲν *ἐκτίσας* εἰρηται μετὰ τῆς αἰτίας ; *Ἐκτίσας γὰρ με*, φησὶν, *ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ, ἀλήθεια καὶ κρῖσις, ὧν ἔνεκεν ἐχρήσθη θεότητι. Χρῖσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ δὲ *γεννᾶ με*, χωρὶς αἰτίας· ἢ δεῖξόν τι τούτῳ προσκειμένον. Τίς οὖν ἀντιρεῖ λόγος, κτίσμα μὲν λέγεσθαι τὴν σοφίαν, κατὰ τὴν κάτω γέννησιν, γέννημα δὲ, κατὰ τὴν πρώτην καὶ πλέον ἄληπτον ;

Τούτῳ δὲ ἔπεται καὶ τὸ, δοῦλον ἀκούειν εὐ δουλεύοντα πολλοῖς. Καὶ τὸ, μέγα εἶναι αὐτῷ κληθῆναι Παῖδα Θεοῦ. Τῷ ὄντι γὰρ ἐδούλευσε σαρκί, καὶ γενέσσει, καὶ πάθει τοῖς ἡμετέροις, διὰ τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν, καὶ πᾶσιν οἷς σέσωκεν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας κατεχομένους. Τί δὲ μείζον ἀνθρώπου

¹ Prov. viii, 22. ² Job xxviii, 14. ³ ibid. ⁴ Psal. xviii, 1. ⁵ Zach. xiii, 17. ⁶ Psal. cxiii, 4. ⁷ Prov. viii, 22. ⁸ Psal. cx, 7. ⁹ Isa. xlix, 6. ¹⁰ Isa. liii, 11. ¹¹ Luc. i, 35.

ταπεινόητι, ἢ Θεῷ πλακῆναι, καὶ γενέσθαι Θεὸν ἐκ τῆς μίξεως, καὶ τοσοῦτον ἐπισκεφθῆναι Ἀνατολῇ ἐξ ὕψους, ὥστε καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸν Ὑψίστου κληθῆναι, καὶ χαρισθῆναι αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; Τοῦτο δὲ τί ποτε ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; Καὶ τὸ, πᾶν γόνου κάμψαι τῷ κενωθέντι δι' ἡμᾶς, καὶ τὴν θεῖαν εἰκόνα δουλικῇ μορφῇ συγκεράσαντι, καὶ γῶναι πάντα οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Γέγονε γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖα μὲν τοῦ γεννήματος, εὐδοκίᾳ δὲ τοῦ γεννήτορος.

domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus ⁵. Hæc enim factus est, opera quidem ejus qui genitus est, bona autem voluntate genitoris.

Δεύτερον δὲ τί τῶν μεγίστων αὐτοῖς καὶ ἀμάχων; Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρι τοῦδε, καὶ ὑπὸ οὐρανοῦ δεχθῆναι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν ἔχειν, ἕως τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπικρατήσεως. Τὸ μετὰ τοῦτο δὲ τί; Αἰῆς τῆς βασιλείας, ἢ τῶν οὐρανῶν ἀποσπῆναι; Τίνος πύσσοντος; ἢ δι' ἡντινα τὴν αἰτίαν; Ὡς τολμηρὸς ἐξηγητῆς σὺ, καὶ λαν ἀβασίλευτος! Καὶ μὴ ἀκούεις τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ εἶναι πέρας. Ἀλλὰ τοῦτο πάσχεις, παρὰ τὸ μὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ, ἕως, οὐ πάντως ἀντιδιαίρει τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ τὸ μέχρι μὲν τοῦδε, τίθησι· τὸ ὑπὲρ τοῦτο δὲ, οὐκ ἀναίνεται. Ἡ πῶς νοήσεις, ἵνα μὴ ἄλλα λέγω, τό· Ἔσομαι μεθ' ὁμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; Ἀρ' ὡς μετὰ τοῦτο οὐκ ἔτι ἐσομένου; Καὶ τίς ὁ λόγος; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ μὴ διαίρειν τὰ σημαινόμενα. Βασιλεύειν γὰρ λέγεται, καθ' ἑν μὲν, ὡς Παντοκράτωρ, καὶ θελόντων, καὶ μὴ, βασιλεὺς· καθ' ἕτερον δὲ, ὡς ἐνεργῶν τὴν ὑποταγῆν, καὶ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν τιθεὶς ἡμᾶς, ἐκόντας δεχομένους τὸ βασιλεύεσθαι. Τῆς μὲν οὖν ἐκείνης νοουμένης βασιλείας οὐκ ἔστα· πέρας· τῆς δευτέρας δὲ, τί; Τὸ λαβεῖν ἡμᾶς ὑπὸ χεῖρα σωζομένους. Τί γὰρ δεῖ τὴν ὑποταγῆν ἐνεργεῖν ὑποταγαμένων; Μεθ' ἦν ἀνίσταται κρίνων τὴν γῆν, καὶ διαιρῶν τὸ σωζόμενον, καὶ τὸ ἀπολλύμενον· μεθ' ἦν ἵσταται Θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν, τῶν σωζομένων, διακρίνων καὶ διατελλῶν, τίνος ἕκαστος τιμῆς καὶ μονῆς ἄξιος.

postquam effecerit, surrecturus est ad iudicium de terra ferendam, et discernendos eos qui salutem consequuntur, ab iis qui pereunt; stabitque Deus in medio deorum ¹¹, hoc est, beatorum hominum, ut didicet ac distinguat, quo quisque honoris gradu, quaque mansione dignus sit.

Τοῦτο σὺναπτε καὶ τὴν ὑποταγῆν, ἣν ὑποτάσσει τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τί λέγεις, ὡς νῦν οὐχ ὑποταγαμένου; Δεῖται δὲ ὅπως ὑποταγῆναι Θεῷ Θεὸς ὢν; Ὡς περὶ ληστοῦ τινος, ἢ ἀντιθέου, ποιῆ τὴν λόγον. Ἀλλ' οὕτω σκόπει· ἔτι ὡσπερ κατάρρα ἤκουσε δι' ἐμὲ, ὃ τὴν ἐμὴν λύων κατάραν· καὶ ἁμαρτία, ὃ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ Ἀδὰμ ἀντὶ τοῦ παλαίου γίνεται νέος· οὕτω καὶ τὸ ἐμὸν ἀνυπότακτον ἑαυτοῦ ποιεῖται, ὡς κεφαλὴ τοῦ παντὸς σώματος. Ἔως μὲν οὖν ἀνυπότακτος ἐγὼ καὶ στασιώδης, τῇ τε ἀρῆσει τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς πάθε-

quæ eos, qui a peccato detinebantur, in salutem asseruit. Quid autem majus et honorificentius hominis humilitati contingere queat, quam Deo copulari, atque ex illa missione Deum effici, tantumque ab Oriente ex alto visitari ¹, ut illud etiam sanctum, quod gignebatur, Altissimi Filius vocaretur ², eoque nomine donaretur, quod est super omne nomen ³? Quod porro aliud nomen illud est, quam Deus? Atque istud, omne genu ante eum flectatur ⁴, qui nostra causa exinanitus est, ac divinam imaginem servili formæ conjunxit, sciatque omnis

Quid secundo loco, tanquam maximi atque invicti cujusdam roboris, opponunt? Oportet enim illum regnare ⁶ huc usque, et a cælo suscipi usque ad restitutionis tempora ⁷, et a dextris sedere ⁸, donec hostes in potestatem redegerit. Quid vero postea? Regnandi finem facere, aut e cælis expelli? Et quisnam, obsecro, eum e regno ejiciet? Aut quam ob causam? Quam audax enarrator es, nimiumque a regio Jugo abhorrens! At regni illius nullum finem ⁹ fore audis. Verum hæc tibi erroris causa est, quod non intelligis hanc vocem, ἕως (id est, usque), non semper futuro temporari opponi, sed ita interjectum tempus statuere, ut interim sequens tempus non excludat. Nam nisi ita res se habeat, quonam modo illud, ut alia præteream, intelliges: *Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi* ¹⁰? An quasi postea minime futurus sit? Et quæ hæc ratio esset? Nec vero hac solum de causa in errorem incidis, sed etiam quia significationes ipsas non distinguis. Regnare enim duplici modo dicitur, uno, ut Omnipotens, ac volentium nolentiumque Rex: altero, ut subjectionem in nobis gignens, et sub imperium suum ac ditionem nos redigens, utpote qui lubenter ipsius regno colla submittitus. Quod ergo ad priorem significationem attinet, regni ipsius finis nullus erit. Quod autem ad secundam, quis erit finis? Ut nos subjectos teneat, servetque. Quid enim opus erit subjectionem in nobis moliri, cum jam ipsi subjecti fuerimus? Quod

Huic subjectionem quoque istam adijunge, qua Filium Patri subicis. Quid ais, quasi jam nunc subjectus non sit ¹²? Aut etiam omnino opus est ut Deo subjiciatur, qui et ipse Deus est? Ergo quasi de latrone quodam, aut Dei hoste, verba facis. Verum ita rem expende. Quemadmodum salutis meæ causa maledictum vocatus est ¹³, qui maledictionem meam solvit; et peccatum, qui mundi peccatum delet ¹⁴; ac pro veteri Adamo, novus Adamus efficitur ¹⁵: ad eundem quoque modum contumaciam et rebellionem meam sibi asciscit, ut totius corporis

¹ Ibid. 78. ² Ibid. 32. ³ Philipp. II, 9. ⁴ Ibid. 10. ⁵ Act. II, 36. ⁶ I Cor. XV, 25. ⁷ Act. III, 21. ⁸ Psal. CIX, 1. ⁹ Luc. I, 32. ¹⁰ Matth. XXVIII, 20. ¹¹ Psal. LXXXI, 1. ¹² I Cor. XV, 28. ¹³ Galat. III, 13. ¹⁴ II Cor. V, 21. ¹⁵ I Cor. XV, 45.

caput. Proinde quandiu inobediens ipse sum ac turbulentus, tum per Dei abnegationem, tum per vitiosas animi permotiones, tandiu inobediens quoque, quantum ad me auiet, Christus dicitur. Cum autem ei omnia subjecta fuerint (subiiciuntur autem, et per agnitionem, et per immutationem), tum ipse quoque subjectionem impleverit, adducens me, salutem consecutum. Nec enim quidquam aliud est, mea quidem sententia, Christi subiectio, quam paternæ voluntatis expletio. Subiicit autem, et Filius Patri, et vicissim Filius Pater: ille opera sua, hic beneplacito, quemadmodum ante a nobis dictum est. Atque ita eos, qui subjecti sunt, Deo sistit ac repræsentat is, qui subiecit, nostra videlicet sibi vindicans. Eodem in genere mihi illud quoque esse videtur: *Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti*? Neque enim, quod quidam opinantur, ipse, vel a Patre, vel a sua divinitate, quasi passionem extimisset, ac propterea sese a perpetente corpore collegisset, derelictus est. (Quis enim eum, vel primum humanitus gigni, vel in crucem ascendere coegit?) Verum in seipso, ut dictum est, nostra repræsentavit. Nos enim eramus derelicti illi prius atque contempti; nunc vero per impatientis illius passionem, assumpti ac servati sumus; quemadmodum nostram quoque insipientiam ac peccatum sibi arrogavit, ut ea, quæ deinceps in psalmo sequuntur, prominiant. Si uidem vicesimus primus psalmus manifeste ad Christum refertur.

Ejusdem speculationis illud etiam est, quod ex his, quæ passus est, obedientiam didicit; quod cum clamore et lacrymis supplicarit; quod exauditus sit pro sua reverentia¹; quæ omnia nomine nostro mirabiliter efficiuntur et contextuntur. Nam, ut Verbum, nec obediens erat, nec inobediens. Hæc namque iis, qui aliorum imperio tenentur, quique secundæ classis sunt, conveniunt; illud scilicet, prohibis atque honestis, istud vero, improbis ac supplicio dignis. Ut autem servi forma, ad consertos, imo ad servos sese demittit, atque alienam formam suscipit, totum me simul, cum iis quæ mea sunt, in seipso ferens, ut, quod deterius est, in seipso absumat, et conficiat, non secus ac ceram ignis, aut terræ vaporem solis radius, atque ipse ob huiusmodi conjunctionem honorum illius particeps sum. Quocirca re ipsa obedientiam honore afficit, eamque perpetendis doloribus experitur; neque enim sufficiebat animi affectio, quemadmodum nec nobis, nisi manum quoque operibus admoveamus: opus enim, affectionis animi declaratio est. Nec forte pejus fuerit existimare, quod obedientiam nostram exploret, passionibusque suis omnia metiatur, arte quadam humanitatis et benevolentiae erga genus nostrum: ita ut ex suis nostra æstipare queat, quantumque et a nobis exigi et condonari debeat, expensa nimirum cum passionibus virgum nostrarum imbecillitate. Adhuc illud quoque iis, quæ dicta sunt, locum hunc tecum reputans: *In quo enim passus est, ipse tentatus, potest iis, qui tentantur, auxiliari*², quod perspicue ad eundem æsensum tendit.

Α σιν, ἀνυπότακτος τὸ κατ' ἐμὲ καὶ ὁ Χριστὸς λέγεται· ὅταν δὲ ὀπταγῆ αὐτῷ τὰ πάντα, ὀπταγῆσται δὲ καὶ τῇ ἐπιγνώσει, καὶ τῇ μεταποίησει, τότε καὶ αὐτὸς τὴν ὀπταγὴν πεπλήρωκε, προσάγων ἐμὲ τὸν σεσωσμένον. Τοῦτο γὰρ ἡ ὀπταγὴ Χριστοῦ, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἡ τοῦ Πατρικοῦ θελήματος πλήρωσις. Ὑποτάσσει δὲ καὶ Υἱὸς Πατρὶ, καὶ Υἱὸς Πατὴρ· ὁ μὲν ἐνεργῶν, ὁ δὲ εὐδοκῶν, ὁ καὶ πρότερον εἰπομεν· καὶ οὕτω τὸ ὑποτεταγμένον ὁ ὑποτάξας Θεῷ παρίστησιν, ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον. Τοιοῦτον εἶναι μοι φαίνεται καὶ τὸ· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, ἵνα εἰ ἐγκατέλιπες με; Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐγκατέλειπται, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὁ δοκεῖ τισιν, ὡς ἂν φοβουμένης τὸ πάθος, καὶ διὰ τοῦτο συστελλομένης ἀπὸ τοῦ πάσχοντος· (τίς γὰρ ἡ γεννηθῆναι κάτω τὴν ἀρχὴν, ἢ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελθεῖν ἠγάγκασεν;) Ἐν ἑαυτῷ δὲ, ὅπερ εἶπον, τυποῖ τὸ ἡμέτερον. Ἡμεῖς γὰρ ἤμεν οἱ ἐγκαταλειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς τοῦ ἀπαθοῦς πάθεσιν· ὥσπερ καὶ τὴν ἀφροσύνην ἡμῶν, καὶ τὸ πλημμελὲς οἰκειούμενος, τὰ ἐξῆς διὰ τοῦ ψαλμοῦ φησιν· ἐπειδὴ προδήλως εἰς Χριστὸν ὁ εἰκοστὸς πρῶτος ψαλμὸς ἀναφέρεται.

Τῆς δὲ αὐτῆς ἔχεται θεωρίας, καὶ τὸ μαθεῖν αὐτὴν τὴν ὑπακοὴν ἐξ ὧν ἐπαθεν· ἢ τε κραυγὴ, καὶ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἰκετεῦσαι, καὶ τὸ εἰσακουσθῆναι, καὶ τὸ εὐλαβῆς· ἃ δραματουργεῖται καὶ πλέκεται θαυμασίως ὑπὲρ ἡμῶν. Ὡς μὲν γὰρ Λόγος, οὔτε ὑπήκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος. Τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα, καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. Ὡς δὲ δούλου μορφῇ, συγκαταβαλὴν τοῖς ὁμοδόλοισι καὶ δούλοισι, καὶ μορφοῦται τὸ ἄλλοτριον, ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν πῦρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἥλιος, κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐχεινοῦ διὰ τὴν σύγκρασιν. Διὰ τοῦτο ἐργῶ τιμῆ τὴν ὑπακοὴν, καὶ πειρᾶται ταύτης, ἐκ τοῦ παθεῖν· οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡ διαθέσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων χωρησάμεν· ἔργον γὰρ, ἀπόδειξις διαθέσεως. Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως κἀκεῖνο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν, καὶ πάντα μετρεῖ τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσι τέχνη φιλανθρωπίας· ὥστε ἔχειν εἰδέναι τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα, λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας. Ἔτι δὲ προτῆσω τοῖς εἰρημένους ἔχειν, ἐνθυμηθεὶς τὸ· Ἐν ᾧ γὰρ πέποιθεν, αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι, σαφῶς πρὸς τὴν αὐτὴν φέρων διάνοιαν.

¹ Psal. xxi, 1. ² Hebr. γ, 8, 7. ³ Hebr. ιι, 48.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἔσται δὲ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάσιν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως· οὐχ ὁ Πατήρ, πάντως· εἰς αὐτὸν ἀναλυθέντος τοῦ Υἱοῦ, ὡσπερ εἰς πυρᾶν μεγάλην λαμπάδος πρὸς καιρὸν ἀποσπασθείσης, εἶτα συναφθείσης, μηδὲ γὰρ Σαβέλλιοι τῷ ῥητῷ τούτῳ παραφθειρέσθωσαν, ἀλλ' ὅλος Θεός, ὅταν μηκέτι πολλά ὤμεν, ὡσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως Θεοῦ, ἢ ὄλιγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι θεοιοδεῖς, ὅλου Θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδομεν· τεκμηριοὶ δὲ μάλιστα Παῦλος αὐτός· ὁ γὰρ ἐν ταῦθα περὶ Θεοῦ φησιν ἀορίστως, ἀλλαχού σαφῶς περιορίζει Χριστῷ. Τί λέγων; Ὁπου οὐκ ἐνὶ Ἑλληνι, οὐδὲ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ, βάρβαρος, Σκύθη, δοῦλος, ἐλευθερός· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πάσι Χριστός.

Τρίτον, ἀριθμεῖ τὸ, μεῖζον· τέταρτον τὸ, Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. Εἰ μὲν οὖν μεῖζον μὲν ἐλέγετο, μὴ ἴσος δὲ, τάχα ἂν ἦν τι τοῦτο αὐτοῖς· εἰ δὲ ἀμφοτέρω σαφῶς εὐρίσκομεν, τί φησούσιν οἱ γεννάδαι; τί τὸ ἰσχυρὸν αὐτοῖς; πῶς συμβῆσται τὰ ἀσύμμετα; τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως μεῖζον καὶ ἴσον εἶναι, τῶν ἀδυνάτων· ἢ δῆλον, ὅτι τὸ μεῖζον μὲν ἐστὶ τῆς αἰτίας, τὸ δὲ ἴσον, τῆς φύσεως; καὶ τοῦτο ὑπὸ πολλῆς ἐγνώμοσύνης ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς. Τάχα δ' ἂν εἶποι τις ἄλλος τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ προσφιλονεικῶν, μὴ ἑλαττον εἶναι τὸ ἐκ τοιαύτης αἰτίας εἶναι τοῦ ἀνατιῶ. Τῆς τε γὰρ τοῦ ἀνάρχου δόξης μετέχον ἂν, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνάρχου καὶ πρόσσεστιν ἡ γέννησις, πρᾶγμα τοσοῦτο, τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ οὕτω σεβάσιμον. Τὸ γὰρ δὴ λέγειν, ὅτι τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπον νοουμένου μεῖζον, ἀληθὲς μὲν, οὐ μέγα δέ· τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ μεῖζον ἀνθρώπου Θεός; Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθη πρὸς τοὺς τὸ μεῖζον κομπάζοντας.

quidem certe, qui mente præditi sunt. Nam, quod sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice: quid enim mirum, Deum homine majorem esse? Atque hæc mihi dicta sint adversus eos, qui

Θεὸς δὲ λέγοιτο ἂν, οὐ τοῦ λόγου, τοῦ ὁρωμένου δέ· πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ κυρίως Θεοῦ Θεός; Ὁσπερ καὶ Πατήρ, οὐ τοῦ ὁρωμένου, τοῦ λόγου δέ· καὶ γὰρ ἦν διπλοῦς· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν, τὸ δὲ οὐ κυρίως, ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει. Ἡμῶν γὰρ κυρίως μὲν Θεός ὁ Θεός, οὐ κυρίως δὲ Πατήρ. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ ποιεῖ τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπιζευξίς, ἐπαλλαττομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγκρασιν. Σημεῖον δὲ, ἦνίκα αἱ φύσεις διστανται ταῖς ἐπινοαίαις, συνδιατρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα. Παύλου λέγοντος ἀκούσον· Ἴνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατήρ τῆς δόξης. Χριστοῦ μὲν Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατήρ· εἰ γὰρ καὶ τὸ συναμφοτέρον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ τούτων. Τί ἂν γένοιτο γνωριμώτερον;

Vi les quomodo Christi quidem Deus, gloriæ autem Patris dicatur: quamvis enim hæc duo unum efficiant, id tamen non natura fit, sed eorum coitione. Quid his apertius et manifestius esse queat? Πέμπτον λεγέσθω τὸ, λαμβάνειν αὐτὸν ζωὴν,

A

Ex eadem oratione.

Sicut etiam: *Erit autem Deus omnia in omnibus* illo restitutionis tempore; non utique Pater, sed resolutio videlicet in ipsum Filio, non æcus ac si fax aliqua ad aliquod tempus ab ingenti rogo abstracta, in eum rursus (adjungatur neque enim Sabelliani his verbis abutantur), sed totus Deus; tum nempe, cum jam non multi erimus, sicut nunc sumus ratione motuum et affectionum, nihil omnino Dei gestantes in nobis, aut saltem parum, sed toti deformes, totiusque ac solius Dei capaces: hæc enim ea perfectio est, ad quam omni celeritate properamus; quod quidem Paulus ipse maxime conjicit; quod enim hic de Deo indefinite ait, alio loco apertissimis verbis Christo sigillatim attribuit. Quibus verbis? *Ubi non est Græcus, non Judæus, circumcisio et præputium, barbarus et Scythia, servus et liber: sed omnia et in omnibus Christus* *.

B

Tertio loco vocem hanc, *major* *, numentur: quarto item, *Deum meum et Deum vestrum* *. Sane, si major quidem diceretur, non item æqualis, fortasse vim aliquam haberet quod asserunt. Cum autem utriusque inveniri liquido constet, quid tandem generosi homines dicent? Quid roboris habebunt? Quomodo convenient, quæ convenire nequeunt? Idem enim seipso majus, pariterque sibi ipsi æquale, fieri non potest. Nonne ergo perspicuum est majoris vocem ad causam, æqualis autem ad naturam referendam esse? Ac nos istud ingenue admodum et candide confitemur. Fortasse autem dixerit alius quispiam, sermonem nostrum sciori animi contentione prosequens, inferius habendum non esse, ab hujusmodi causa, causæ omnis experte, proficisci. Nam et quia ab eo, qui principio caret, originem trahit, ejus quoque gloriæ partem sibi vindicat: et accedit insuper generationis prærogativa, res tanta, tamque veneranda, his ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus *majoris* vocem insolentius jactant.

C

Quod autem ad alteram partem attinet, Deus dicitur, non ratione Verbi, sed partis quæ in oculorum sensum cadit (quo enim modo illius, qui proprie Deus est, Deus dici queat?). Quemadmodum Pater, non humanitatis, sed Verbi respectu; duplici quippe natura constabat; quo sit ut alterum de eo proprie dicatur, alterum improprie: contra quam in nobis se res habet. Deus enim proprie Deus noster est, non autem proprie Pater. Atque hoc est quod hæreticos in errorem inducit, nempe nomen horum conjunctio, permutatis videlicet inter se nominibus propter utriusque naturæ connexionem. Argumento est, quod cum naturæ animo et cogitatione distinguuntur, simul quoque nomina dividuntur. Audi Paulum his verbis loquentem: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater ille gloriæ* *. Vi les quomodo Christi quidem Deus, gloriæ autem Patris dicatur: quamvis enim hæc duo unum efficiant, id tamen non natura fit, sed eorum coitione. Quid his apertius et manifestius esse queat? Quintum numeretur, quod vitam *, aut ju-

* 1 Cor. xv, 28. * Galat. iii, 28. * Joan. xiv, 28. * Joan. xx, 17. * Ephes. i, 17. * Joan. v, 26.

dicium ¹, aut gentium hæreditatem ², aut carnis A
omnis potestatem ³, aut gloriam ⁴, aut discipulos,
cæteraque ejusdem generis, accipere dicitur; hoc
quoque ad humanitatem spectat. Quanquam ut hæc
etiam Deo tribuamus, nulla inde absurditas conse-
quetur: non enim velut ascititia ei tribuemus, sed
velut quæ a principio una cum ipso exsisterint, non
ratione gratiæ, sed naturæ.

Sexto loco ponatur, quod *Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi id viderit Patrem facientem* ⁵. Quæ verba ejusmodi sensu explicanda sunt: *Posse, vel non posse*, non uno modo dicitur; variam enim ac multiplicem significationem habet. Nunquam enim secundum virium defectum dicitur, et certi temporis ac personæ ratione habita: ut quod puer luctari non possit, aut catulus B
cernere, aut cum aliquo dimicare: luctabitur enim fortasse aliquando, et cernet, et cum hoc dimicabit, etiamsi cum altero nequeat. Interdum de eo dicitur, quod sæpenumero contingit, ut illud: *Non potest civitas abscondi supra montem posita* ⁶. Fieri enim potest, ut quædam civitas abscondatur, majori nimirum aliquo monte ipsius aspectum impediente. Impossibile etiam dicitur, quod minime æquum est, rationique consentaneum; cujus generis est illud: *Non possunt filii sponsi jejunare, quandiu præsens est sponsus* ⁷; sive eum intelligas, qui corporeis oculis cernitur (næque enim ærumnæ atque afflictionis tempus erat illud tempus, quo Christus cum discipulis versabatur), sive enim ut Verbum spectes: quid enim eos corporeo modo jejunare C
necesse est, qui a Verbo purgantur? Quarta significatione hoc fieri non posse dicitur, a quo nostra voluntas abhorret; cujusmodi est illud: *Non poterat illic signa facere propter incredulitatem eorum* ⁸, qui ea excipiebant: quoniam enim ad morborum depulsiones utrumque accedere necesse est, nempe ut et ægroti fidem, et medici vim et facultatem medendi afferant, idcirco alterum, deficiente altero, minime contingebat. Haud scio autem, an hoc quoque non adjungendum sit, ad id quod rationi consentaneum est: neque enim iis medicinam afferre conveniebat, quibus incredulitas detrimentum allatura erat. Quo etiam in ordine ponendum est illud: *Non potest mundus odisse vos* ⁹; et, *Quomodo poteritis bona loqui, cum iis mali* ¹⁰? Quo enim pacto quidquam horum impossibile est, nisi quia voluntas repugnat? Jam illud quoque impossibile dicitur, quod natura quidem impossibile est, Deo autem volenti possibile; quo in genere est illud: *Eumdem hominem bis nasci non posse* ¹¹, nec acu camelum admitti ¹²: quid enim prohibeat quominus hæc fiant, si Dei voluntas ita tulerit?

Præter hos omnes modos impossibile dicitur D
quod nulla omnino ratione fieri potest, ut quod nunc exquirimus. Ut enim impossibile esse dicimus Deum malum esse, aut omnino non esse (hoc enim Dei impotentiam potius atque imbecillitatem, quam potentiam arguerit); aut ut sit, quod non est, aut ut bis duo simul et quatuor sint et decem: ita nec fieri ullo modo potest, ut Filius aliquid faciat, quod Pater non faciat. *Omnia enim quæ Pater habet, sunt Filii* ¹³. quemad-

η κρίσιν, η κληρονομίαν ἐθνῶν, η ἐξουσίαν πάσης σαρκός, η δόξαν, η μαθητὰς, η ὅσα λέγεται, καὶ τοῦτο τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ δὲ καὶ τῷ Θεῷ δοῖται, οὐκ ἄτοπον· οὐ γὰρ ὡς ἐπίκτητα δώσεις, ἀλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς συνυπάρχοντα, καὶ λόγῳ φύσεως, ἀλλ' οὐ χάριτος.

Ἐκτον τιθέσθω τὸ μὴ δύνασθαι τὸν Υἱὸν ἀπ' ἑαυτοῦ ποιεῖν μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ τῶν καθ' ἓνα τρόπον λεγομένων, τὸ δύνασθαι, η μὴ δύνασθαι· πολὺσημον δέ. Τὸ μὲν γὰρ τι λέγεται κατὰ δυνάμειος ἑλλείψιν, καὶ ποτὲ, καὶ πρὸς τι, ὡς τὸ, μὴ δύνασθαι τὸ παιδίον ἀθλεῖν, η τὸ σκυλάκιον βλέπειν, η πρὸς τόνδε διαγωνίζεσθαι· ἀθλήσει γὰρ ἴσως ποτὲ, καὶ ὄψεται, καὶ διαγωνιέται πρὸς τόνδε, καὶ πρὸς ἕτερον ἀδυνάτως ἔχῃ. Τὸ δὲ, ὡς ἐπὶ πλειστον, ὡς τό· *Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπ' ἄνω ὄρους κειμένη*. Τάχα γὰρ ἂν καὶ κρυφθεῖη τις, ἐπιπροσθούντος μελίζονος. Τὸ δὲ, ὡς οὐκ εὐλογον, ὡς τό· *Οὐ δύναται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος νηστεύειν, ἐπ' ὅσον ἔνδημος ὁ νυμφίος*· εἴτε ὁ σωματικῶς ὀρώμενος (οὐ γὰρ κακοπαθείας, ἀλλ' εὐφροσύνης καιρὸς ὁ τῆς ἐπιδημίας), εἴτε ὡς ὁ Λόγος νοούμενος· τί γὰρ δεῖ νηστεύειν σωματικῶς τοὺς Αἰὼν καθαιρομένους; Τὸ δὲ, ὡς ἀβούλητον, ὡς τό, *Μὴ δύνασθαι ἐκεῖ σημεῖα ποιῆσαι, διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν δεχομένων*· ἐπειδὴ γὰρ τὸ συναναμφοτέρου χρεῖα πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ δυνάμειος, οὐκ ἐνεδέχето τὸ ἕτερον τοῦ συζύγου ἑλλείποντος. Οὐκ οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐλόγῳ προσθετόν· οὐ γὰρ εὐλογος ἴσως τοῖς βλαθησομένοις ἐξ ἀπιστίας. Τοῦ δὲ αὐτοῦ λόγου, καὶ τό· *Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· καὶ, Πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν, πονηροὶ ὄντες*; Πῶς γὰρ ἀδύνατόν τι τούτων, η ὅτι ἀβούλητον; Ἔστι δὲ τι καὶ τοιοῦτον ἐν τοῖς λεγομένοις, ὁ τῆ φύσει μὲν ἀδύνατον, Θεῷ δὲ δυνατὸν βουληθέντι, ὡς τὸ, μὴ δύνασθαι τὸν αὐτὸν γεννηθῆναι δεῦτερον, καὶ ῥάφει οὐκ εἰσδεχομένη κάμηλον· τί γὰρ ἂν καὶ κωλύσειε γενέσθαι ταῦτα, Θεοῦ θελήσαντος; etiam in ordine ponendum est illud: *Non potest*

Τούτων δὲ πάντων ἐκτὸς, τὸ παντελῶς ἀδύνατον καὶ ἀνεπίδεκτον, ὡς ὁ νῦν ἐξετάζομεν. Ὅς γὰρ ἀδύνατον εἶναι λεγομένον, πονηρὸν εἶναι Θεόν, η μὴ εἶναι· τοῦτο γὰρ ἀδυναμίας ἂν εἴη μᾶλλον Θεοῦ, ἢ περ δυνάμειος· η τὸ μὴ ὄν εἶναι, η τὰ δις δύο καὶ τέσσαρα εἶναι καὶ δέκα· οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀνεγχώρητον ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν, ὃν οὐ ποιεῖ ὁ Πατήρ. *Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν*· ὡς ἔμπαιλιν τὰ τῷ Υἱοῦ, τοῦ Πατρός. Οὐδὲν οὖν βίων, εἰ κοινὰ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινὸν καὶ ὁμότιμον, εἰ καὶ

¹ Joan. v, 27. ² Psal. ii, 8. ³ Joan. xvii, 2. ⁴ Apoc. v, 12. ⁵ Joan. v, 23. ⁶ Matth. v, 14. ⁷ Matth. ix, 15. ⁸ Matth. xiii, 58. ⁹ Joan. vii, 7. ¹⁰ Matth. xi, 34. ¹¹ Joan. iii, 4. ¹² Matth. xii, 24. ¹³ Joan. xvi, 15.

τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Καθ' ὃ καὶ λέγεται καὶ Α τὸ· Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα· οὐχ ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τοῦ ζῆν, καὶ τοῦ εἶναι συνεχομένου, ἀλλ' ὡς ἐκεῖθεν ὑπάρχοντος ἀχρόνως καὶ ἀναιτίως. Βλέπει δὲ τὸν Πατέρα ποιῶντα, πῶς, καὶ οὕτω ποιεῖ; Ἄρα ὡς οἱ τὰς μορφὰς γράφοντες, καὶ τὰ γράμματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἀληθείας ἄλλως ἐπιτυχεῖν, εἰ μὴ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βλέποντας, κάκειθεν χειραγωγουμένους; Καὶ πῶς ἡ Σοφία δεῖται τοῦ διδάσκοντος; ἢ οὐ ποιήσει τι μὴ διδασκομένη; Ποιεῖ δὲ πῶς ὁ Πατήρ, ἢ πεποίηκεν; Ἄρα ἄλλον προῦπέστησε κόσμον ἀντὶ τοῦ παρόντος, καὶ ὑποστήσει τὸν μέλλοντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων ὁ Υἱὸς, τὸν μὲν ὑπέστησε, τὸν δὲ ὑποστήσει; Τέσσαρες οὖν κόσμοι κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, οἱ μὲν Πατρός, οἱ δὲ Υἱοῦ ποιήματα. Β Ὁ τῆς ἀλογίας! Καθαίρει δὲ λέπρας, καὶ δαιμόνων, καὶ νόσων ἀκαλλάττει, καὶ ζωοποιεῖ νεκρῶν, καὶ ὑπὲρ θαλάσσης ὀδεύει, καὶ ἄλλα ποιεῖ ὅσα πεποίηκεν, ἐπὶ τίνος, ἢ πότε τοῦ Πατρὸς ταῦτα προεπεργήσαντος; Ἡ δὴλον, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνημαίνεται μὲν ὁ Πατήρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ Λόγος, οὐ δουλικῶς, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπισημονικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκειότερον εἰπεῖν, πατρικῶς; Οὕτω γὰρ ἐγὼ δέχομαι τὸ, ἀπερ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γίνεται, ταῦτα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοίως ποιεῖν· οὐ κατὰ τὴν τῶν γινομένων ὁμοίωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἐξουσίας ὁμοιμίαν· καὶ τοῦτο ἂν εἴη τὸ, ἕως ἄρτι καὶ τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι, καὶ τὸν Υἱὸν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὴν, ὣν πεποίηκεν, ὀικονομίαν τε καὶ συντήρησιν, ὡς δηλοῖ τὸ, ποιῆσθαι C τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ, θεμιλοῦσθαι τὴν γῆν ἐπὶ τῆν ἀσφάλειαν αὐτῆς· ἀπαξ ἡδρασμένα τε καὶ γεγόμενα· καὶ στερεοῦσθαι βροντῆν, καὶ κτίζεσθαι πνεῦμα, ὣν ἀπαξ μὲν ὁ λόγος ὑπέστη, συγχῆς δὲ καὶ νῦν ἡ ἐνέργεια.

ratione gubernationis et conservationis eorum, quæ facta sunt, ut indicat illud: *Qui facit angelos suos spiritus* 2; et, *Qui fundat terram super stabilitatem* 3: cum semel et hæc firmata atque stabilita sit, et illi procreati. Quo etiam pertinet: quod firmare tonitru dicitur 4, et ventum creare 5: quorum ipsa quidem ratio semel condita est, cæterum nunc quoque perpetua vis est ac facultas.

Ἐβδόμον λεγέσθω τὸ καταθεθεῖναι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν Υἱὸν, οὐχ ἵνα ποιεῖ τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμφαντος. Εἰ μὲν οὖν μὴ παρὰ τοῦ κατεληλυθότος αὐτοῦ ταῦτα ἐλέγετο, εἴπομεν ἂν ὡς παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τυποῦσθαι τὸν λόγον, ὡ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου (τὸ γὰρ ἐκεῖνου D θέλειν οὐδὲ ὑπεναντίον Θεῷ, θεωθὲν ὄλον) ἀλλὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς, ὡς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος οὐ πάντως ἐπομένου τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἀντιπίπτοντος, ὡς τὰ πολλά, καὶ ἀντιπαλαίοντος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο οὕτως ἐνοήσαμεν τὸ· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τὸ σὺν ἰσχυέτω θέλημα. Οὕτε γὰρ, εἰ δυνατόν, ἢ μὴ, τοῦτο ἀγνοεῖν ἐκείνον εἰκός, οὕτε τῷ θελήματι ἀντεισφέρειν τὸ θέλημα. Ἐπεὶ δὲ, ὡς παρὰ τοῦ προσλαθόντος ὁ λόγος (τοῦτο γὰρ τὸ κατεληλυθός), οὐ τοῦ προσλήμματος, οὕτως ἀπαντησόμεθα· ὡς ὡς ὄντος ἰδίου τοῦ Υἱοῦ θελήματος παρὰ

modum rursus omnia, quæ Filius, Patris. Nihil ergo peculiare, quia communia omnia, quandoquidem ipsum quoque esse, commune atque æquale est ipsi cum Patre, licet alioqui hoc a Patre Filius habeat.

Quo etiam sensu dictum est: *Ego vivo propter Patrem* 1; non quod ab illo ipsius vita atque essentia sustineatur, verum quod ex illo circa tempus ullum atque causam existat. Sed quomodo illud accipiendum, quod Patrem facientem videre dicitur, atque ita facere 2? an ut qui formas ac litteras pingunt, eo quod veritatem aliter assequi nequeant, nisi exemplar suum intueantur, atque inde velut manu ducantur? Qui vero quadrat, ut Sapientia magistro opus habeat? nihilne efficiet, nisi edocta? Quid, Paternè aliquid facit, aut fecit? Utrum tandem alium mundum ante hæc coegmentavit, atque alium rursus in posterum coagmentabit, quos Filius sibi ante oculos proponens, alterum quidem jam procreaverit, alterum autem procreaturus sit? Quatuor ergo hæc ratione mundi erunt, duo a Patre, duo a Filio effecti? O supinam vecordiam! Age, cum lepras purgat, dæmones et morbos profligat, mortuos ad vitam revocat, mare pedibus peragrat, aliaque omnia facit, in quo tandem, aut quando Pater hæc ante fecit? Nonne perspicuum est, earumdem rerum formas a Patre quidem velut designari, a Filio autem peragi, non serviliter atque indocte, sed perite et heriliter, atque, ut aptius loquar, paternè? In hunc quippe sensum verba hæc accipio: *Quæcumque Pater facit, eadem et Filius similiter facit* 3; non quod similia sint utriusque opera, sed quod par sit utriusque potestas atque auctoritas; atque hoc fortasse esse queat, quod et Pater usque modo operari dicitur, et Filius 4; non autem hoc duntaxat nomine, sed etiam

ratione gubernationis et conservationis eorum, quæ facta sunt, ut indicat illud: *Qui facit angelos suos spiritus* 2; et, *Qui fundat terram super stabilitatem* 3: cum semel et hæc firmata atque stabilita sit, et illi procreati. Quo etiam pertinet: quod firmare tonitru dicitur 4, et ventum creare 5: quorum ipsa quidem ratio semel condita est, cæterum nunc quoque perpetua vis est ac facultas.

Septimum proferatur, quod Filius e cælo descendisse dicitur, non ut voluntatem suam faciat, sed ejus a quo missus est 6. Sane nisi ab illo ipso, qui descendit, hic sermo haberetur, dicere possemus, hæc verba velut ab homine exprimi, non qui de Salvatore intelligatur (illius enim voluntas, cum tota deificata sit, Deo procul dubio non adversatur); sed qui nostræ conditionis sit. Humana quippe voluntas divinam non continuo sequitur, verum ut plurimum ei resistit atque oblietatur. Nam illud quoque eodem modo intelligimus: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non mea, sed tua voluntas vincat* 7. Neque enim possibile esset, necne ipsum ignorasse verisimile est, nec voluntati voluntatem opposuisse. Sed quoniam partis illius, quæ assumpsit (hoc enim est, quod descendit), non autem partis assumptæ, hic sermo est, ad hunc modum respondebimus: hæc non ita

1 Joan. vi, 58. 2 Joan. v, 19. 3 Ibid. 33. 4 Ibid. 41. 5 Psal. ciii, 4. 6 Ibid. 5. 7 Job xxxviii, 25. 8 Amos iv, 13. 9 Joan. vi, 38. 10 Matth. xxvi, 39.

articulo sunt, exactissime scire, ipsam autem horam ignorare? Ænigmati quippe res hæc similis est: perinde videlicet ac si quis ea, quæ ante murum sunt, certissime se nosse affirmet, murum autem ipsum ignorare se fateatur: aut dici finem probe sciens, noctis principium minime cognoscat: ubi alterius cognitio alterum necessario secum ducit. Eccui igitur dubium esse potest, quin horam quidem, ut Deus, cognitam habeat, ignoret autem ut homo, si quis partem spectabilem ab ea disjungat, quæ mente sola perspicitur? Nam quia absolute hoc loco ac sine relatione, Filii nomen ponitur, nec adjungitur, cujus, idcirco hinc nobis ansa sensu maxime pio interpretemur, eamque humanitati,

Si igitur hæc ratio adversariis satisfacit, hic pedem figemus, nec quidquam amplius a nobis inquiratur. Sin secus, hanc secundam expositionem afferemus; quod quemadmodum singula alia, ita rerum quoque maximarum cognitio in Genitoris honorem ad causam ipsam referenda est. Quin ne exiguum quidem mihi intellecturus videtur, qui sic legerit, ut nostræ memoriæ vir quidam litterarum studiosus, nempe Filium non aliter diem illum vel horam nosse, quam ut Pater. Quid enim hinc colligitur? Quoniam Pater cognoscit, ideo etiam Filius: tanquam videlicet nemo hoc cognoscere ac percipere queat, præter principem illam naturam. Supererat jam de hoc verbo: Mandatum est, de eo etiam, quod Patris mandata servasse, et, quæ placida sunt ei, semper fecisse dicitur¹; ac insuper² consummatione et exaltatione, ac de eo, quod ex his, quæ passus est, obedientiam didicisse scribitur³, de sacerdotio⁴ item, et oblatione⁵, et traditione⁶, et oratione ad eum qui a morte salvum eum facere poterat; ad hæc de agonia, et sanguine sudore, atque oratione⁷, et si quid aliud ejusdem est generis, pertractare: nisi cuius exploratum esset, hujusmodi nomina perpetenti humanitati attribuenda esse, non autem immutabili illi naturæ, atque omni dolore et cruciatu sublimiori.

Ejusdem de dogmate et ordinatione episcoporum.

Pater quidem sine principio est, et principatus esse intelligitur ac dicitur; principium, inquam, ut causa et fons luminis sempiterni. Filius autem non est ille quidem omnino sine principio, sed tamen est rerum omnium principium; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constituas, nec per id, quod inter ea, quæ eandem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam divides. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necesse est. Quod si ita est, quo tandem modo temporum factor erit⁸, qui sub tempus cadit? Quo item modo Dominus omnium⁹, si eum tempus præcesserit, elque dominetur? Principii igitur expers est Pater: nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius autem, si quidem Patrem ut causam accipias, ne-

τὰ μὲν πρὸ τοῦ τείχους ἀκριβῶς ἐπίστασθαι λέγει, αὐτὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸ τείχος· ἢ τὸ τῆς ἡμέρας τέλος εὐ ἐπιστάμενος, τὴν ἀρχὴν τῆς νυκτὸς μὴ γινώσκειν· ἔνθα ἢ τοῦ ἐτέρου γνῶσις, ἀναγκαίως συνεισάγει τὸ ἕτερον. Ἡ πᾶσιν εὐδὴλον, ὅτι γινώσκει μὲν, ὡς Θεός, ἀγνοεῖν δὲ φησιν, ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρὶς τοῦ νοουμένου; Τὸ γὰρ ἀπόλυτον εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν προσηγορίαν καὶ ἀσχετον, οὐ προσκειμένου τῷ Υἱῷ τοῦ τινός, ταύτην ἡμῖν δίδωσι τὴν ὑπόνοιαν, ὥστε τὴν ἀγνοίαν ὑπολαμβάνειν ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, τῷ ἀνθρωπίνῳ, μὴ τῷ θεῷ ταύτην λογιζομένους.

porrigitur ita existimandi, ut ignorantiam hanc non divinitati ascribamus.

Εἰ μὲν οὖν οὗτος αὐτάρκης ὁ λόγος, ἐνταῦθα στησόμεθα, καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητήσῃ· εἰ δὲ μὴ, τὸ γε δεύτερον, ὡς περ τῶν ἄλλων ἔκαστον, οὕτω δὴ καὶ ἡ γνῶσις τῶν μεγίστων, ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναφερέσθω τιμῇ τοῦ γεννήτορος. Δοκεῖ δὲ μοί τις, μὴδ' ἂν ἐκείνως ἀναγνῶσκῃ, ὡς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων τις (56), μικρὸν ἐννοῆσαι, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν, ἢ τὴν ὥραν, ἢ ὡς ὅτι ὁ Πατήρ. Τὸ γὰρ συναγόμενον, ὅποιον; Ἐπειδὴ ὁ Πατήρ γινώσκει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς δὴλον, ὅτι μηδὲν γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτόν, πλὴν τῆς πρώτης φύσεως. Ἐλείπετο περὶ τοῦ ἐντετάλθαι, καὶ τετηρηκέναι τὰς ἐντολάς, καὶ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πάντοτε πεποιτηκέναι, διαλαβεῖν ἡμᾶς· ἔτι δὲ τελειώσεως, καὶ ὑψώσεως, καὶ τοῦ μαθεῖν, ἐξ ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοήν, καὶ ἀρχιερωσύνην τε καὶ προσφορᾶς, καὶ παραδόσεως, καὶ δέσσεως τῆς πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, καὶ ἀγωνίας, καὶ θρόμβων, καὶ προσευχῆς, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον· εἰ μὴ πᾶσι πρόδηλον ἦν, ὅτι περὶ τὸ πάσχειν τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, οὐ περὶ τὴν ἀρεπτον φύσιν, καὶ τοῦ πάσχειν ὑψηλοτέραν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου τοῦ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων.

Πατὴρ μὲν, καὶ ἀνάρχου, καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου, καὶ ὡς πηγῆς, καὶ ὡς ἀδίδου φωτός)· Υἱοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ὄλων· ἀρχὴν δὲ ὅταν εἴπω, μὴ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξεϊ τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διέλεξεν τῆς φύσιν τῷ κακῶς παρεντεθέντι τοῖς συναβείοις καὶ συνημμένοις. Εἰ γὰρ χρόνος Υἱοῦ προεσύτερος, ἐκείνου δηλαδὴ πρώτως ἂν εἴη αἰτίας ὁ Πατήρ. Καὶ πῶς ποιητὴς χρόνων ὁ ὑπὸ χρόνον; Πῶς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ ὑπὸ χρόνου προεληπτὰ τε καὶ κυριεύεται; Ἄναρχος οὖν ὁ Πατήρ· οὐ γὰρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' ἐξουτοῦ τὸ εἶναι. Ὁ δὲ Υἱὸς, ἐάν μὲν ὡς αἰτίου τὸν Πατέρα λαμβάνῃς, οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γὰρ Υἱοῦ Πατρὸς ὡς αἰτίας· ἐάν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆς ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἀρχεται γὰρ ὑπὸ χρόνου ὁ χρόνων Δεσπότης.

¹ Joan. x, 18; xv, 10; viii, 29. ² Hebr. v, 9 et seqq. ³ Hebr. vii, 1 seqq. ⁴ Rom. iv, 25. ⁵ Galat. ii, 20. ⁶ Luc. xxii, 44 seqq. ⁷ Hebr. i, 2. ⁸ Rom. x, 12.

quaquam principio caret; principium enim Filii Pater est, ut causa; sic de tempore principium intellexeris, principii quoque omnis est expers. Neque enim temporum Dominus tempori subiectus est.

Εἰ δὲ, ὅτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο Α ἀξιόως κείσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον, περιθῆσαι καὶ σώμα τῷ ἄσωμάτῳ· καὶ εἰ ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ ὄντα ποτὲ, εἶτα γινόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκάσεις ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρεληλυθέναι, συγκρίσεις τὰ ἀσύγκριτα, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ πείσεται καὶ λυθήσεται, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξιόεις διὰ τοῦτο οὕτω γεννᾶσθαι Θεὸν, διότι τὰ σώματα· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως, ὅτι οὕτω τὰ σώματα. Ἐν γὰρ τὸ εἶναι οὐχ ὅμοιον τούτων οὐδὲ τὸ γεννᾶν ὅμοιον· εἰ μὴ καὶ τὰλλα δουλεύῃταις ὕλαις, ὅσον πάσχων, καὶ λυπούμενος, καὶ πεινῶν, καὶ διψῶν, καὶ ὅσα ἢ σώματος, ἢ τοῦ συναμφοτέρου πάθῃ. Ἄλλὰ ταῦτα οὐ παραδέχεται σου ὁ νοῦς· περὶ Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος. Μὴ τοίνυν μηδὲ τὴν γέννησιν ἄλλως, ἢ ὡς θεϊκὴν παραδέχου.

denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experiatur. Hæc enim vero mens tua non admittit. De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur generationem aliter quam ut divinam admittit.

Ἄλλ' εἰ γεγέννηται, πῶς γεγέννηται, φησί; Ἀπόκριναι μοι, ὡ διαλεκτικὴ σὺ καὶ ἀφυκτε. Εἰ ἐκτισται, πῶς ἐκτισται; κίμπε ἀπαίτει τὸ, Πῶς γεγέννηται; Πάθος περὶ τὴν γέννησιν; Πάθος καὶ περὶ τὴν κτίσιν· ἢ γὰρ οὐ πάθος ἡ ἀνατύπωσις, καὶ ἡ φροντίς, καὶ ἡ τοῦ νοηθέντος ἀθρόως εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐξάπλωσις; Χρόνος περὶ τὴν γέννησιν; Ἐν χρόνῳ καὶ τὰ κτιζόμενα. Τόπος ἐνταῦθα; Τόπος ἐκεῖ. Ἀποτυχία περὶ τὴν γέννησιν; Ἀποτυχία καὶ περὶ τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἤκουσα φιλοσοφούντων ὁμῶν· ἃ γὰρ ὁ νοῦς ὑπέγραψε, πολλάκις ταῦτα ἡ χεὶρ οὐκ ἐτέλεσεν. Ἄλλὰ λόγῳ, φησί, τὸ πᾶν ὑπέστησε καὶ βουλήματι. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ *ἐγενήθησαν*· αὐτὸς *ἐνετείλατο*, καὶ *ἐκτίσθησαν*. Ὅταν εἴπῃς τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ἐκτίσθαι, οὐ τὴν ἀνθρωπίνην κτίσιν εἰσάγεις· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν λόγῳ πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν ὑψηλότερον ἡμῶν, οὐδὲ ἀπονώτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ἦν· ὥστε εἰ καὶ λόγῳ κτίζει Θεὸς τὰ κτιζόμενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῷ τὸ κτίζειν. Ἡ γὰρ δαίξον καὶ ἄνθρωπον λόγῳ τι πράττοντα· ἢ δέξαι, ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος κτίζει Θεός. Ἐπεὶ διάγραφον βουλήματι πόλιν, καὶ παραστήτω πόλις· θέλησον γενέσθαι σοι υἱὸν, καὶ παραστήτω παῖς· θέλησον ἄλλο τι τῶν πραττομένων, καὶ εἰς ἔργον ἢ βούλησις χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἔπεται τῷ βούλεσθαι, Θεοῦ δὲ τὸ βούλεσθαι πρᾶξις ἐστίν, ἄλλως μὲν ἄνθρωπος κτίζει, ἄλλως δὲ ὁ πάντων κτίστης Θεός. Πῶς οὖν κτίζει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γεννᾶν δὲ ἀναγκάζεται ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ὦν, ἔπειτα ἐγένου, εἶτα γεννᾶς· διὰ τοῦτο οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι πειράγεις. Ἡ, ἵνα τι βαθυτέρον εἴπω, τάχα οὐδὲ αὐτὸς ἐξ οὐκ ὄντων παράγεις; ἔπει καὶ ὁ Δευτ', φησὶν, εἰ ἐν τῇ ὁσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν, πρὶν εἰς τὸ εἶναι

¹ Psal. cxxviii, 5.

Quod si, quia corpora temporis subjacent, idcirco Filium quoque temporis subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, cum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodissc contendis, comparas ea, quæ comparationem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissolvetur, atque interibit, quemadmodum et nostra corpora. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpora ita generentur : ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum gignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus); nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiatur, et in mœrore versetur, et fame ac siti laboret, omnes conjunctim utriusque partis natura subiecta est. De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur genera-

Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invicta sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me seiscitare, quomodo generatus sit? Passio est, inquis, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illic? Sic quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audiui; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices: verbo et voluntate omnia condidit: *Ipsè enim dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt*¹. Atqui, cum ais omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ fiunt, verbo efficit. Nil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid conficere possemus. Quamobrem, etsi Deus, ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficiendum ostende: aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas representetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et confestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo homi-

nem creare, alio autem rerum omnium creatorem Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea gignis; ac proinde, cum qui non erat, in rerum naturam producis; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis patris erat, antequam in lucem prodiret¹. Nec vero quisquam huic orationi calumniam conflat. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostræ generationis.

Hæc sunt eorum, qui obtreccatione et calumniis gaudent: hæc eorum, qui adversus omnia quæ dicuntur prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita censemus: verum hoc docemus, et profiteremur, quod simul atque Pater ingenito modo erat (semper autem erat, nec enim cum aliquando non fuisse concepit mens nostra, quantumvis se altissime offerat), et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia concurrat cum Unigeniti generatione, qui ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitie occurram.

Ejusdem ex oratione II de pace.

Magno tibi, atque adeo maximo honori ducis, quod filium habeas, eoque magis, si patris mores et effigiem ut vera imago omnibus exprimat, nec si detur optio, malis habere decem servorum millia, quam unius esse filii pater, et in Deo majus aliquid opinaberis, quam quod sit unius generis Filii, qui gloriam illi non adimit, sed adjungit, quodque ab eo procedat Spiritus sanctus? Nonne animadvertis, te, dum rerum creatarum principium statuis, nempe Filii et Spiritus, quos creatos esse contendis, nec principium honorare, et ea quæ ex ipso exstant principio, afficere contumelia? Illud quidem, quoniam rerum, quæ parvæ, nec satis divina majestate sunt dignæ, principium asseris: illos vero, quoniam et parvos singis, et non solum creatos, verum etiam rerum omnium, quæ creatæ sunt, abjectissimos? Si quidem et earum causa, et in tempore, tanquam instrumenta artificis ante res quas ex arte factururus est, cum prius non essent, ob id exstiterunt, ut per illa crearet et faceret, si quid vellet Deus, tanquam ad id præstandum voluntas ejus non esset satis. Quidquid enim alterius causa sit, eo cuius sit gratia, vilius et deterius est. Ego vero, qui divinitatis principium ita constituio, ut sine tempore sit, nec separari, aut ullo termino circumscribi queat, et principium, et ea quæ ex ipso existunt principio, pariter honore prosequor. Illud, quia talium principium sit; hæc quod ita sint, et talia, et ex tali, nec tempore, nec natura, nec majestate disjuncta, sed (quamvis hoc sit admirabile) ita unum, ut distincta sint:

Α παραθεῖν. Καὶ μηδεὶς ἐπιπραξέτω τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ πρότερον ἔντα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι ὑδεύσαντα· οὐδὲ γὰρ ἀτελεῖ πρότερον, εἶτα τέλειον, ὡς περ νόμος τῆς ἡμετέρας γεννήσεως.

Таῦτα τῶν ἐπιπραξόντων ἐστίν· ταῦτα τῶν ἐπιπιδόντων προχείρως πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρανοῦμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ὁμοῦ τῷ τὸν Πατέρα εἶναι ἀγεννήτως (οἷε δὲ ἦν, οὐχ ὑπερπίπτει γὰρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ποτε ὁ νοῦς), καὶ ὁ Υἱὸς ἦν γεννητῶς. Ὅστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῷ γεγενῆσθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτὸν, ἣ ἐπινοῖα μόνη τῇ τῆς ἀρχῆς· ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλάκις γὰρ τὸν αὐτὸν ἀναστρέφω λόγον, τὸ παχὺ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοβούμενος.

Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitie occurram.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' εὐρηκεῖ τοῦ λόγου.

Ἄλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον ὁ εἰς υἱὸς, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσω περ ἂν τὰ πῖντα πατρῶζῃ, καὶ χαρακτήρῃ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι δεσπότης μᾶλλον ἢ ἐνὸς γεννητῶρ πατρὸς, τῷ θεῷ δὲ ἄλλο τι μεῖζον ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεισι, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, τὴν ἀρχὴν λέγω δὲ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὕτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς, καὶ ἀτιμάσεις τὰ ἐξ αὐτῆς· τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀναξίαν θεότητος, τὰ δὲ ὅτι μικρὰ, καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα, εἶγε τοῦτων ὑπέστη, καὶ ποτε, ὡς περ ἔργα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν πρότερον οὐκ ἔντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἠβουλήθη θεός, ὡς οὐκ ἀρκούντος τοῦ βούλοσθαι; Πᾶν γὰρ ὁ τινὸς ἔνεκεν, ἀτιμότερον ἐκείνου, δι' ὃ γεγέννηται. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν εἰσάγω ἀχρονον, καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τὴν μὲν ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, ὅτι τοιούτων ἀρχή, τὰ δὲ, ὅτι οὕτω, καὶ τοιαῦτα, καὶ ἐκ τοιούτου, μήτε τῷ ποτε, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διεργόμενα. Ἐν ἔντα διηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἶπειν, οὐχ ἥττον ἐπαινεῖται τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἐκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον, Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης· ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα· Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον. Πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν, ἵνα μήτε στενὴ μὲν ἢ θεότης, μήτε εἰς

¹ Hebr. vii, 10.

ἀπειρον χέηται. Τὸ μὲν γὰρ ἀφιλότιμον, τὸ δὲ ἀτακτον· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ πολυθεον. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, καὶ ἔσως οὐκ ἀπαιθεύτως, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἔπεσε μέρην, ὅτι σοὶ μὲν κίνδυνος· οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσάγονται τὸν Χρῖστος· οὐ γὰρ μὴ πάθῃ τι γεννῶν ὁ ἀγέννητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ὕλικῶν, ὅτι μηδὲ σῶμα· καὶ τοῦτο αἱ κοιναὶ περὶ Θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις, ὥστε τί φοβούμεθα φόβον, οὐ μὴ ἔστι φόβος; καὶ ἀσεβοῦμεν διὰ κενῆς, ὃ δὴ λέγεται; Ἐμοὶ δὲ κίνδυνος ζημωθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδοχολίμην· οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὁμόδουλον, κἴν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύηται ὑβριζόμενον. Ὁ γὰρ τῆς ὀφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς οὐ μᾶλλον τιμᾶ τῷ διδομένῳ, ἢ ἀτιμᾶζει τῷ ἀφαιρουμένῳ. κἴν προσποιήσιν Ἑλλῆ τιμῆς τὸ γινόμενον. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθῃ περὶ τὴν γέννησιν, κάμοι περὶ τὴν κτίσιν. Οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον ἀπαθῶς εἶδα κτιζόμενον, εἰ καὶ μὴ γαγέννηται κατὰ σέ, μηδὲ ἔκτισται κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Δέξει τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμενον ὁ μικροῦ τὸ ἴσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ κτίσαντος.

tuam admisero, illud instare periculum video, ut divinitatem offendam. Neque enim Deus est is qui creatus est, nec Dominus, qui conservus, licet in eorum qui creati et servi sunt numero primas ferat, et hac una re se contumelia affectum demulceat. Nam qui debito honore aliquem privat, non magis eum decorat, quod ei aliquid aliud impartiat, quam ignominia afficit ex eo quod illi admittit, licet ea res, quam attribuit, honoris speciem prærat. Quod si tibi in generatione affectiones occurrunt, occurrunt etiam mihi in creatione, sine quibus nihil creatum animadverto, si tu non esse genitum affirmas ex opinione tua, et ego non esse creatum assero ex veritate. Sed jam reliquam orationis partem accipe tu, qui creatum appellans audes eum, qui parvus est, æqualem dicere.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα β' λόγου.

Ταῦτα ἐγκαλεῖς Θεῷ; Διὰ ταῦτα ὑπολαμβάνεις χεῖρονα, ὅτι λεντίῳ διαζώννυται, καὶ νίπτει τοῦς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ δείκνυσιν ἀρίστην ὁδὸν ὑψώσεως τὴν ταπεινώσιν; Ὅτι διὰ τὴν συγκύπτουσαν χαμαὶ ψυχὴν ταπεινοῦται, ἵνα καὶ συνυψώσῃ τὸ κἴτω νεῦον ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας; Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐ κατηγορεῖς, ὅτι καὶ μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ παρὰ τελωνίας, καὶ μαθητεύει τελωνίας, ἵνα καὶ αὐτὸς τι κερδάνῃ; Τί τοῦτο; Τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν· εἰ μὴ καὶ τὸν λατρὸν αἰτιῶτό τις, ὅτι συγκύπτει ἐπὶ τὰ πάθη, καὶ δυσωδίαν ἀνέχεσθαι, ἵνα ὀψὲ τὴν ὑγίειαν τοῖς κάμνουσι, καὶ τὸν ἐπικλινόμενον βόθρῳ διὰ φιλανθρωπίαν, ἵνα τὸ ἐμπεπτωκὸς κτήνος κατὰ τὸν νόρον ἀνασώσῃται. Ἀπεστάλη μὲν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. Διπλοῦς γὰρ ἦν. Ἐπεὶ καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐπαίνησε, καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἠγωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε νόμῳ σώματος. Εἰ δὲ καὶ ὡς Θεός, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς ἀποστολῆν εἶναι νόμισον, ἐφ' ὃν ἀνιφέρει τὰ ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἀρχὴν τιμῶν ἄχρονον, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν εἶναι ἀντίθεος. Ἐπεὶ καὶ παραδεδόσθαι λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν παραδεδωκέναι γέγραπται, καὶ ἐγγεῖρθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀνεληφθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀνεστηκέναι, καὶ ἀνεληφθῆναι πάλιν. Ἐκεῖνα τῆς εὐδοκίας, ταῦτα τῆς ἐξουσίας. Σὺ δὲ τὰ μὲν ἐλαττοῦντα λέγεις, τὰ ὑψοῦντα δὲ παρατρέχεις. Καὶ ὅτι μὲν ἔπαθε, λογίζῃ, ὅτι δὲ ἐκῶν, οὐ προστίθεις· οἶα πάσχει καὶ νῦν ὁ

A ita distincta, ut unum sint, nec minus mutuo hoc inter se habitu simul omnia laudanda, quam unumquodque eorum per se, si sigillatim cogitatione atque animo comprehendantur. Trinitas perfecta ex tribus constat perfectis, ex unitate commota propter divitias bonitatis : ex binario supergrediente, propterea quod super materiam et formam ex quibus corpora consistunt, egreditur : ex ternario definito propter perfectionem (numerus enim ternarius binarii compositionem prius transcendit), ut neque angusta divinitas waneat, neque in infinitum diffundatur : id enim esset indecorum, hoc autem confusum ; illud Judæorum omnino, hoc Græcorum multiplicem deorum turbam contingentium. Ad hæc non inerudite fortasse, nec stulte, sed

B valde considerate perpendo atque perspicio, tibi quidem, si Filium genitum admittas, nullum periculum imminere, ut qui generat, in earum quæ in corpora et materiam cadunt, affectionem aliquam incurrat, cum non sit corpus. Procul enim abscedant, cum de Deo loquimur, communes istæ suspiciones, ut timeamus ubi nullus est timor, et quod dici solet, frustra impii sinus. Mibi vero, si cre-

tuam admisero, illud instare periculum video, ut divinitatem offendam. Neque enim Deus est is qui creatus est, nec Dominus, qui conservus, licet in eorum qui creati et servi sunt numero primas ferat, et hac una re se contumelia affectum demulceat. Nam qui debito honore aliquem privat, non magis eum decorat, quod ei aliquid aliud impartiat, quam ignominia afficit ex eo quod illi admittit, licet ea res, quam attribuit, honoris speciem prærat. Quod si tibi in generatione affectiones occurrunt, occurrunt etiam mihi in creatione, sine quibus nihil creatum animadverto, si tu non esse genitum affirmas ex opinione tua, et ego non esse creatum assero ex veritate. Sed jam reliquam orationis partem accipe tu, qui creatum appellans audes eum, qui parvus est, æqualem dicere.

Ejusdem ex oratione ut in Pascha.

Hæc objicis Deo? Propterea pntas illum abjectiorem, quod linteo succingitur, et discipulorum pedes lavat, optimamque ad exaltationem et gloriam viam, humilitatem, demissionem esse declarat? quod propter animam humi dejectam deprimatur, ut id quod peccato afflictum deorsum tendebat, excitet atque extollat? Cur non ei simul etiam crimini vertis, quod cum publicanis et apud publicanos comedit, ut ipse quoque lucretur aliquid? Quidnam? Salutem peccatorum. Ut si quis medicum accuset, quod ad ægotantium morbos et vulnera inspicienda sese demittit, factorumque perfert, ut eos curet. Aut si quis reprehendat eum qui humanitate compulsus in fossam descendit, ut jumentum prolapsum, quemadmodum lex præcipit, excitet ac sublevet. Missus ille quidem est, sed ut homo. Duplex enim erat. Quamobrem et esurivit, et sitiivit, et mœrore affectus est, et lacrymavit corporis lege. Quid si etiam ut Deus? Quid tum? Missionem ac legationem illam bonam Patris voluntatem interpretare, cui sua ille refert accepta, eumque tempore carentem colit, ut principium, ne ab ipso discrepare videatur. Quandoquidem et traditus dicitur, et se ipse tradidisse scribitur et suscitatus atque assumptus a Patre, et se ipse suscitasse, atque in cœlum ascendisse. Illa bonæ voluntatis sunt, hæc potestatis. Tu autem

quæ humilia et abjecta sunt commemoras; sublimia vero atque præclara prætermittis. Quod mortuus sit expendis, quod autem ultro mortem oppetierit, non consideras. Talia Verbum nunc etiam patitur, dum ab aliis ut Deus colitur atque confunditur, ab aliis ut caro despicitur et separatur. Utris magis irascatur, aut potius ignoscat? Illisne, a quibus male contrahitur, an illis, a quibus disceditur? Oportebat enim ut et illi personas numero distinguerent, et hi eas divinitate conjungerent. Carne ipsius offenderis? Id Judæis etiam accidebat. Num et Samaritanum (ut quod sequitur taceam) illam appellas? Tu Divinitati non credis. Quod ne dæmones quidem faciebant. O dæmonibus magis incredula, et Judæis magis ingrata! Hi Filii appellationem æqualis honoris vocem existimabant, illi eum, a quo ejiciebantur, Deum agnoscebant: ex iis enim quæ patiebantur, id sibi persuadebant. Tu autem nec æqualitatem suscipis, nec divinitatem confiteris.

Item adversus Arianos et Ennomianos Gregorii Nysæ pontificis ex oratione ad Simplicium scripta de Filio.

Deus per Prophetam præcipit ne ullum deum novum Deum esse existimemus, neque deum adoremus alienum¹. Manifestum est autem quod novum dicitur id quod a sempiterno non est; ac rursus ex contrario, sempiternum dicitur quod novum non est. Igitur qui non ex sempiterno Unigenitum Deum ex Patre esse credit, novum eum esse non negat; quod enim non sempiternum, novum prorsus est; quodcumque autem novum est, Deus non est, quemadmodum dicit Scriptura: « Non erit in te Deus novus. » Ergo qui dicit, quod aliquando Filius non erat, is negat ejus deitatem. Rursus alienum Deum vetat adorare, qui dicit: « Nunquam adorabis deum alienum²: » alienus autem collata cum nostro proprio Deo distinctione consideratur. Quis igitur noster proprius est Deus? Palam est quod verus Deus. Quis item alienus? prorsus is, qui a natura Dei veri alienus est. Si igitur proprius noster Deus, Deus verus est, si Unigenitus Deus ex natura veri Dei non sit, quemadmodum hæretici dicunt, alienus Deus est, et noster Deus non est. Evangelium autem dicit quod oves alieno non obediant³. Qui creatum eum esse dicit, alienum a veri Dei natura facit. Quid igitur faciunt qui dicunt, quod creatus sit? Adorabuntne eum, qui creatus sit, annon? Nam si non adorant, Judæos sequuntur, negantes adorationem Christi; sin autem adorant, idololatræ sunt, adorant enim eum, qui alienus sit a Deo vero. Atqui æque impium est vel non adorare Filium, vel adorare Deum alienum. Oportet ergo veri Patris verum Filium dicere, ut adoremus eum, et non verumquemquam tanquam Deum alienum adorantes. Adversus eos autem qui dicunt illud ex Proverbio, « Dominus creavit me⁴, » et per hoc putant, se aliquid firmum asserere argumentum ad probandum quod creatus sit omnium conditor et creator, hæc convenit dicere, quod multa pro-

Α Λόγος, ὑπὸ μὲν τῶν ὡς Θεὸς τιμᾶται, καὶ συναλείφεται, ὑπὸ δὲ τῶν ὡς σὰρξ ἀτιμάζεται, καὶ χωρίζεται. Τίσιν ὀργισθῆ πλεον, μάλλον δὲ τίσιν ἀφῆ, τοῖς συναιροῦσι κακῶς. ἢ τοῖς τέμνουσι; Καὶ γὰρ κακείνους διαίρειν ἔδει, καὶ τούτους συνάπτειν τοὺς μὲν τῷ ἀριθμῷ, τοὺς δὲ τῇ θεότητι. Προσκόπτεις τῇ σαρκί; Τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι. Ἡ καὶ Σαμαρείτην ἀποκαλεῖς; καὶ τὸ ἐξῆς σιωπήσομαι. Ἀπιστεῖς τῇ θεότητι; Τοῦτο οὐδὲ οἱ δαίμονες, ὧ καὶ δαιμόνων ἀπιστότερε σὺ, καὶ Ἰουδαίων ἀγνωμονέστερε! Ἐκεῖνοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίαν ὁμοτιμίας φωνὴν ἐνόμισαν, οὗτοι τὸν ἐλαύνοντα Θεὸν ἤθεσαν. Ἐπειθοντο γὰρ ἐξ ὧν ἐπάσχον. Σὺ δὲ οὐδὲ τὴν ἰσότητά δέγῃ, οὐδὲ ὁμολογεῖς τὴν θεότητα.

Β Ἐτι κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Ἐννομιανῶν, τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ β' λόγου τοῦ πρὸς Σιμπλικίον περὶ Υἱοῦ.

Καλεῖται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου μηδένα πρόσφατον Θεὸν Θεὸν εἶναι νομίζειν, μηδὲ προσκυνεῖν ἀλλοτρίῳ θεῷ. Οὐκοῦν δῆλον ἐστίν, ὅτι πρόσφατον λέγεται ὁ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστὶ· καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου πάλιν αἰδίον λέγεται ὁ μὴ πρόσφατόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐξ αἰδίου τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πιστεύων, πρόσφατον αὐτὸν εἶναι οὐκ ἀρνεῖται· τὸ γὰρ μὴ αἰδίον, πρόσφατον πάντως· πᾶν δὲ τὸ πρόσφατον, Θεὸς οὐκ ἐστίν, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι « Οὐκ ἐστὶ ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Ἄρα ὁ λέγων, ὅτι πῶτε οὐκ ἦν, οὗτος ἀρνεῖται αὐτοῦ τὴν θεότητα. Πάλιν ἀλλότριον Θεὸν προσκυνεῖν κωλύει ὁ λέγων, « Οὐδέποτε προσκυνήσεις θεῷ ἀλλοτρίῳ » ὁ δὲ ἀλλότριος τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἡμῶν Θεὸν ἀντιδιαστολῇ θεωρεῖται. Τίς οὖν ὁ ἴδιος ἡμῶν ἐστὶ Θεός; Δῆλον ὅτι ὁ ἀληθινὸς Θεός. Τίς δὲ ὁ ἀλλότριος; Πάντως ὁ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀλλοτρίως ἔχων. Εἰ οὖν ἴδιος ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, ἂν μὴ ἦ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ὁ Μονογενῆς Θεός, καθὼς λέγουσιν οἱ αἵρετικοί, ἀλλότριος Θεός ἐστὶ, καὶ οὐχ ἡμέτερος. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι τὰ πρόβατα ἀλλοτρίῳ οὐ μὴ ὑπακούσῃ. Ὁ λέγων κτιστὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλότριον τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως εἶναι κατασκευάζει. Τί οὖν ποιοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι κτιστός ἐστι; Προσκυνοῦσι τὸν κτιστὸν αὐτὸν, ἢ οὐχί; Εἰ μὲν γὰρ οὐ προσκυνοῦσιν, Ἰουδαῖζουσιν, ἀρνούμενοι τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνῃσιν· εἰ δὲ προσκυνοῦσιν, εἰδωλοατροῦσι· τὸν γὰρ ἀλλότριον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προσκυνοῦσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐπίσης ἀσεβῆς, καὶ μὴ προσκυνεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ προσκυνεῖν τὸν ἀλλότριον Θεόν. Χρὴ ἄρα τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν λέγειν, ἵνα προσκυνώμεν αὐτὸν, καὶ μὴ κατακριθῶμεν ὡς ἀλλότριον προσκυνοῦντες Θεόν. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὸ ἐκ τῆς Παροιμίας ὅτι « Κύριος ἐκτίσέ με », καὶ διὰ τοῦτο νομίζοντας ἰσχυρόν τι λέγειν περὶ τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸν πάντων κτιστὴν καὶ δημιουργόν, ταῦτα προσήκει λέγειν, ὅτι πολλὰ δι' ἡμᾶς ἐγένετο ὁ Μονο-

¹ Psal. LXXIX, 10. ² Exod. XXXIV, 14. ³ Exod. XX, 5. ⁴ Joan. X, 27. ⁵ Prov. VIII, 22.

γενῆς Θεός. Καὶ γὰρ καὶ Λόγος ὢν, σὰρξ ἐγένετο· Α καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· καὶ ἀσώματος ὢν, σῶμα ἐγένετο· καὶ ἔτι πρὸς τούτους καὶ ἁμαρτία, καὶ κατάρτα, καὶ λίθος, καὶ ἀξίνη, καὶ ἄρτος, καὶ πρόβατον, καὶ ὄδός, καὶ θύρα, καὶ πέτρα, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐγένετο, οὐδὲν τούτων τῆ φύσει ὢν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κατ' οἰκονομίαν γενόμενος.

Ἔσπερ οὖν Λόγος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐγένετο σὰρξ· καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· οὕτω καὶ κτίστης ὢν, δι' ἡμᾶς κτίσμα ἐγένετο, κτιστὴ γὰρ ἡ σὰρξ. Ὡς οὖν εἶπεν διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι « Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλου αὐτοῦ, » οὕτως εἶπεν καὶ διὰ τοῦ Σολομώντος, τὸ « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν καὶ ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς παρθένου πλασθεὶς κατὰ τὸν λόγον τοῦ προφήτου, ὁ δούλος ἐστίν, οὐχ ὁ Κύριος· τούτέστιν, ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος ἐν ᾧ ὁ Θεός ἐφανερώθη, καὶ ἐνταῦθα ὁ κτισθεὶς εἰς ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, οὐχ ὁ Θεός ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος· ἐν ᾧ ἡμῖν ὁ Θεός ἐφανερώθη, ἐπὶ τὸ τὴν κατασφραγίσαν ὁδὸν τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας πάλιν ἀνανεώσασθαι. Ὡστε ἐπειδὴ δύο περὶ τοῦ Χριστοῦ γινώσκωμεν, τὸ μὲν θεῖον, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖον, ἐν δὲ τῇ οἰκονομίᾳ τὸ κατὰ ἄνθρωπον, ἀκολούθως τὸ μὲν αἰδιον τῇ θεότητι προσμαρτυροῦμεν, τὸ δὲ κτιστὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ λογίζόμεθα φύσει. Ὡς γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπλάσθη δούλος, οὕτως καὶ κατὰ τὸν Σολομώντα, διὰ τῆς δουλικῆς ταύτης κτίσεως ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. Ὅταν δὲ λέγωσιν· Εἰ ἦν, οὐκ ἐγεννήθη· καὶ, Εἰ ἐγεννήθη, οὐκ ἦν, διδαχθήτωσαν ὅτι οὐ χρεὶ τὰ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἰδιώματα ἐφαρμόζεσθαι τῇ θεῇ φύσει. Σώματα μὲν γὰρ μὴ ὄντα γεννᾶται· ὁ δὲ Θεός τὰ μὴ ὄντα εἶναι ποιεῖ· οὐκ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεταί. Διὰ καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα δόξης αὐτὸν ὀνομάζει, ἵνα διδαχθῶμεν, ὅτι ὥσπερ τὸ ἐκ τοῦ λύχνου φῶς καὶ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ μετ' ἐκεῖνο ἐστὶν (ἡμοῦ τε γὰρ ἐξεφάνη ὁ λύχνος, καὶ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ συνεξέλαμψεν), οὕτω κελύει καὶ ἐνταῦθα νοεῖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ οὐδέποτε χωρὶς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· οὐκ ἐγχωρεῖ γὰρ ἀλαμπῆ εἶναι τὴν δόξαν, ὡς οὐκ ἐγχωρεῖ ἀνευ ἀπαυγασματος εἶναι τὸν λύχνον. Δῆλον δὲ ὅτι ὥσπερ τὸ εἶναι ἀπαύγασμα μαρτυρία ἐστὶ τοῦ κατὰ τὴν δόξαν εἶναι (μὴ γὰρ οὕτως τῆς δόξης οὐκ ἂν εἴη τὸ ἐκ ταύτης ἀπαυγάζομενον), οὕτως τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μηδὲ τὴν δόξαν εἶναι, ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα· τὴν γὰρ δόξαν ἀνευ ἀπαυγασματος εἶναι ἀμύχανον. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ἀπαυγασματος λέγειν ὅτι, Εἰ ἦν, οὐκ ἐγένετο, καὶ, Εἰ ἐγένετο, οὐκ ἦν, οὕτως μάταιόν ἐστι περὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα λέγειν. διότι ὁ Υἱός ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα.

nunquam erat splendor, demonstrat quod neque gloria esset, cum non esset splendor; fieri enim non potest, ut gloria sit absque splendore. Ut igitur de splendore dici non potest: Si erat, non editus est, et, Si editus est, non erat; ita vanum et absurdum est hæc de Filio dicere, quippe cum Filius sit splendor.

¹ Isa. XLIX, 5. ² Prov. VIII, 22. ³ Hebr. I, 3.

Quemadmodum igitur cum Verbum sit, propter nos caro factus est; et Deus cum sit, homo factus est: ita creator cum sit, propter nos creatura factus est, quippe cum caro res creata sit. Quemadmodum igitur per prophetam dixit: « Sic dicit Dominus, qui formavit me ex ventre servum suum », ita etiam dixit illud per Salomonem: « Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera ». Omnis enim creatura servit, ut inquit Apostolus. Proinde et is qui in ventre virginis formatus est, secundum verbum prophetæ, servus est, non Dominus: hoc est, is qui secundum carnem homo est, in quo Deus manifestatus est, et is, qui illic creatus est in principium viarum ejus, non Deus est, sed homo: in quo nobis Deus manifestatus est, ut corrupta ac labefactata via salutis humanæ iterum renovaretur. Itaque quoniam res duas de Christo statuimus et sentimus, unum quidem divinum, alterum vero humanum, in natura quidem divinum, in administratione ac dispensatione id quod secundum hominem est: consequenter sempiternum deitati attestamus, creatum vero humanæ naturæ assignamus. Quemadmodum enim secundum prophetam in ventre formatus est servus, ita etiam secundum Salomonem, per hanc servilem creaturam in carne manifestatus est. Porro cum dicunt: Si erat, non est genitus; et, Si natus est, non erat: doceantur quod non oporteat carnalis nativitatis proprietates accommodare divinæ naturæ. Nam corpora quidem quæ non erant, gignuntur: Deus autem efficit ut ea quæ non sunt existant: non ipse ex eo quod non est existit. Idecirco Paulus quoque eum splendorem gloriæ nominat, ut doceamur, quod sicut lumen de lucerna et ex natura lumen edentis est, et una cum illa est (simul enim atque emicuit lucerna, lumen quoque quod ab ea existit pariter effulget), ita hic quoque jubet Apostolus intelligere quod et ex Patre sit Filius, et absque Filio nunquam sit Pater: nam fieri non potest, ut gloria sit absque splendore, quemadmodum fieri non potest, ut absque splendore lucerna sit. Manifestum est autem quod sicut splendorem esse, testimonium est ejus quod in gloria est (si enim non sit gloria, non fuerit is qui ab hac editur splendor), ita si quis dicat quod

Cæterum qui minus et majus de Filio et Patre dicunt, discant a Paulo ne metiantur ea quæ nemo potest metiri¹; nam Apostolus Filium dicit effigiem esse Patris substantiæ. Planum est igitur quod quanta fuerit substantia Patris, tanta est etiam effigies substantiæ: fieri enim non potest, ut minor sit effigies quam substantia quæ per eam consideratur. Quin etiam magnus Joannes eadem docet cum dicit, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum². » Ex eo namque quod dixit, quod in principio erat, et non post principium, ostendit quod nunquam absque Verbo principium erat. Ex eo vero quod ostendit, quod Verbum etiam erat apud Deum, significavit quod nihil desit Filio in comparatione Patris; cum toto namque Deo totum simul consideratur Verbum. Nam si quid Verbo deesset in sua magnitudine, ut non posset apud totum esse Deum, prorsus necesse esset ut existimarem absque Verbo esse eam Dei partem, qua Verbo superior ac major esset. Atqui cum tota Dei majestate Verbi majestas simul consideratur. Ergo in divinis doctrinis locum non habet, ut vel majus vel minus esse dicamus. Nam qui dicunt quod genitum non genito natura dissimile sit, et similitudine et exemplo Abelis et Adami discant haud stulte judicare. Etenim Adam quoque secundum naturalem hominum nativatem non genitus fuit: Abael vero ex Adamo genitus est. Sed nihil prohibuit Adamum esse hominem, quod genitus non erat; neque nativitas Abelem aliud ac diversum quiddam ab humana reddidit natura, sed tam hic quam ille homo fuit, etsi hic quidem natus erat, ille vero absque nativitate exsisterat.

Igitur in divinis quoque dogmatibus nullam naturæ differentiam efficit genitum vel non genitum esse, sed quemadmodum in Adamo et Abele una humanitas, sive natura humana, eodem modo in Patre quoque ac Filio deitas, seu divina natura una est.

Ejusdem ex oratione de Filii et Spiritus divinitate.

Eunonii discipuli, Filius, inquirunt, aliquando nona erat. Si Filius non erat, ne Pater quidem omnino. Si splendor non erat, ne splendens quidem. Si figura non erat, ne substantia quidem. Si potentia non erat, si sapientia non erat, sine quibus non est Deus, ne Deus quidem erat. Neque enim cogitare possumus gloriam sine splendore, aut substantiam sine figura, aut sine sapientia sapientem, aut sine potentia potentem, aut denique sine filio patrem. Ex his igitur, quæ dicta sunt, demonstratum est, eum qui Filium tollit, et Patrem tollere. Ubi autem Filius non colitur, nec Pater esse creditur, tota Divinitas aufertur. Porro Divinitatem auferre nullius est, nisi Epicurei. Patet ergo istius opinionis auctores esse Epicureos.

Ex eadem oratione.

Sententias quasdam abscondunt e Scriptura, quas imperitioribus objiciant. Dicunt enim, ipsum Do-

Θι δὲ τὸ μικρότερον καὶ τὸ μείζον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς λέγοντες, διδαχθήτωσαν παρὰ τοῦ Παύλου μὴ μετρεῖν τὰ ἀμέτρητα· ὁ γὰρ Ἀπόστολος τὸν Υἱὸν χαρακτήρα λέγει τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως. Ἀἴτιον οὖν ὅτι ὅση ἂν ἡ ὑπόστασις ἢ τοῦ Πατρὸς, τοσοῦτος καὶ ὁ χαρακτήρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται εἶναι μικρότερον τὸν χαρακτήρα τῆς θεωρουμένης ἐν αὐτῷ ὑποστάσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ταῦτα διδάσκει λέγων, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐκ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « ἐν ἀρχῇ ἦν, » καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχὴν. Ἐδείξεν ὅτι οὐδέποτε ἄλογος ἦν ἡ ἀρχή. Ἐκ δὲ τοῦ ἀποδείξαι ὅτι καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ ἀνελλιπὲς τοῦ Υἱοῦ ὡς πρὸς τὸν Πατέρα ἐσήμανεν, ὅλω γὰρ τῷ Θεῷ ὅλως συνθεωρεῖται ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ ἐλλιπὴς ἦν ἐν τῷ ἰδίῳ μεγέθει ὁ Λόγος, ὥστε μὴ δύνασθαι πρὸς ὅλον τὸν Θεόν εἶναι, ἀνάγκη πᾶσα ἄλογον εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὸ ὑπερπίπτον τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ μὴν πάση τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι ἡ τοῦ Λόγου μεγαλιότης συνθεωρεῖται. Ἄρα οὐκ ἔχει χώραν ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων τὸ μείζον λέγειν καὶ τὸ μικρότερον. Οἱ δὲ λέγοντες τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν ἀνόμοιον, διδαχθήτωσαν μὴ μωραίνειν ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Ἀδάμ ὑπόδειγματος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων γέννησιν οὐκ ἐγεννήθη· ὁ δὲ Ἄβελ ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐγεννήθη. Οὐδὲν δὲ ἐκώλυσε τὸν Ἀδάμ τὸ μὴ γεννηθῆναι πρὸς τὸ ἀνθρώπον εἶναι· οὐδὲ ἡ γέννησις τὸν Ἄβελ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνθρώπος κάκεινός, εἰ καὶ ὁ μὲν γεννηθεὶς ἦν, ὁ δὲ ὄλγα γεννήσεως.

Ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων τὸ μὴ γεννηθῆναι καὶ τὸ γεννηθῆναι διαφορὰν οὐκ ἐξεργάζεται φύσεως, ἀλλ' ὡς περ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἄβελ ἀνθρωπότης μία, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης μία.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος.

Λέγουσιν οἱ περὶ τὸν Εὐνόμιον, ὅτι ὁ Υἱὸς ποτε οὐκ ἦν. Εἰ οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, πάντως οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἦν. Εἰ οὐκ ἦν ὁ χαρακτήρ, οὐδὲ ἡ ὑπόστασις ἦν. Εἰ οὐκ ἦν τὸ ἀπαύασμα, οὐδὲ τὸ ἀπαυάζον ἦν. Εἰ οὐκ ἦν δύναμις, εἰ οὐκ ἦν σοφία, ὧν ἄνευ Θεοῦ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Θεοῦ ἦν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐννοῆσαι ὄξαν ἀλαμπῆ, ἢ ὑπόστασιν ἀχαρακτήριστον, ἢ ἄνευ σοφίας σοφόν, ἢ ἄνευ δυνάμεως δύναμιν, ἢ ἀπαιδα πατέρα. Οὐκοῦν ἀποδείξεσθαι διὰ τῶν εἰρημέων, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀθετῶν συναθετεῖ καὶ τὸν Πατέρα. Ὅπου δὲ οὕτε ὁ Υἱὸς δοξάζεται, οὕτε ὁ Πατὴρ εἶναι πιστεύεται, καθόλου ἡ θεότης ἰσθῆται. Τὸ δὲ ἀθετεῖν τὴν θεότητα οὐδενὸς ἄλλου ἢ Ἐπικούρου ἐστίν. Οὐκοῦν Ἐπικούρειοι οἱ νῦν λογματισταὶ τῆς ἀσεβείας ἀναπέφηναν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τινὰς ῥήσεις ἐκ τῆς Γραφῆς ἀποσπαράσσοντες τοὺς ἀνοήτοις προτείνονται, καὶ φασιν αὐτὸν ὁμιλο-

¹ Rom. xi, 54. ² Joan. i, 1.

γενῖν τὸν Κύριον, ὅτι ἐπέμφθη παρὰ τοῦ Πατρὸς. **A** ἴσα, ὅτι μὲν ἐπέμφθη, γινώσκεις, ὅτι δὲ ὁ πέμψας μετ' αὐτοῦ ἔστιν, οὐκ ἀκήκοας. Ὁ πέμψας με γάρ, φησί, μετ' ἐμοῦ ἔστι. Καὶ οὐκ ἐδιδάχθης διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἀποστέλλεται, καὶ οὐ χωρίζεται. Ἀποστέλλεται μὲν γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν, οὐ χωρίζεται δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀμικτον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Φασι πάλιν διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὁμολογεῖσθαι το εἶναι μείζονα αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Ὁ Πατὴρ μου γάρ, φησί, μείζων μου ἔστι. Καὶ μὴν ὁ αὐτὸς τοῦτ' ἔφησιν. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, πῶς χωρεῖται τὸ μείζον ἐν τῷ ἐλάττω; Εἰ ἐλάττων ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, πῶς πληροῦται τὸ μείζον ὑπὸ τοῦ λείποντος; Ὁ τε γάρ μείζων στενωχωρεῖται πάντως ἐν τῷ ἐλάττωι, καὶ ὁ ἐλάττων ἐπεκτανθῆνα: πρὸς τὸ ὑπερβάλλον οὐ δύναται. Ὅστε ἀνάγκη ἕλλειπειν μὲν ἐν τῷ Πατρὶ: τὸν Υἱὸν, περισεύειν δὲ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, καὶ ψεύδεται κατ' αὐτοὺς ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, δέον εἰπεῖν, εἴπερ ἐλάττων ἔστιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν μέρει τοῦ Πατρὸς, καὶ μέρος τοῦ Πατρὸς ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὅλος ὁ Πατὴρ ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ, καὶ ὅλος ὁ Υἱὸς ἐν ὅλῳ τῷ Πατρὶ, ποῦ τὸ πλεόν, καὶ ποῦ τὸ λείπον; Καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν, δέον μᾶλλον περιγράψαι πᾶσαν τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, τῷ Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἄρπαγμαρ ἠγήγητο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ; Εἰπέ μοι, τὸ ἴσον ἀκούσας, τὸ μὴ ἴσον ἐνόησας; Ὁ κενὴς διδασκαλίας διὰ τοῦ ἰσίου τὸ ἄνισον ἑρμηνευούσης! Εἴρηται τοίνυν, ὅτι Ὁ πέμψας με **C** μείζων μου ἔστιν. Οὐκοῦν σκοπήσωμεν παρὰ τίνος ὁ λόγος, καὶ πῶς ἐπέμφθη ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἢ μορφῇ δούλου λαβὼν, ἐν τῷ πληρώματι ὡν τῆς θεότητος, ἢ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ; Παντὶ γάρ, αἶμαι, πρόδρον, ἔτι ἢ θεία δύναμις τε καὶ φύσις πανταχοῦ οὔσα, καὶ διὰ πάντων διήκουσα, καὶ τοῦ παντὸς περιδεσραγμένη οὐκ ἂν εἰκάτως πέμπεσθαι λέγοιτο. Οὐ γάρ ἐστὶ τι κενὸν ἔξω αὐτῆς, ἐν ᾧ μὴ πρότερον οὔσα, ὅταν πεμφθῇ παραγίνεται, ἀλλὰ τῇ συντηρητικῇ δυνάμει διακρατοῦσα τὸ πᾶν, οὐκ ἔχει εἰς ὃ μεταχωρήσει, αὐτῆ τοῦ παντὸς οὔσα τὸ πλήρωμα. Ἡ τοίνυν πρὸς τὸ ἡμέτερον ταπεινὸν τε καὶ ἀσθενὲς τοῦ Υἱοῦ κάθοδος καὶ συγκατάθεσις, κατὰ γυνήνην τοῦ Πατρὸς γεγενημένη, ἀποστολὴ **D** λέγεται. Ἡ γὰρ ἐκ τῆς ἀκράτου φύσεως πρὸς τὴν ἡμετέραν ζωὴν μετάστασις αὐ τοπικῆν ποιεῖται τοῦ Κυρίου τὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς θεότητος πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς ἐνδείκνυται κάθοδον. Κατέβη τοίνυν αὐ γυμνὸς λόγος φανείς, ἀλλὰ σὰφές γενόμενος. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ὁ λόγος βλέπῃ, μείζονα ὁμολογεῖ τοῦ διὰ σαρκὸς ἄρρωμένου τὸν μὴ ἄρρωμενον ὅταν δὲ πρὸς τὸ Θεῖον χειραγωγῇ τὴν διάνοισιν, ἀργεῖ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττωνος ἢ συγκριτικῆ αὐτῆ ἀντιπαράθεσις, ἀντὶ δὲ τούτων ἐνόητος κηρύσσεται. Ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν.

A minimum se missum esse confiteri. Tu ergo illum a Patre missum nosti, et enim a quo missus est, simul esse cum illo non accepisti? Qui misit me, inquit, mecum est. Ex quibus verbis poteras intelligere illum ita mitti, ut non disjungatur. Mittitur enim pro sua in homines benevolentia. Non separatur, quia natura secari non potest.

Ex eadem oratione.

Alium rursus, Filium se Patri minorem confiteri. Pater enim, inquit, major me est. Atqui idem ipse illud etiam dixit: Ego in Patre, et Pater in me est. Si major est Filio Pater, quomodo quod majus est, a minore capitur? Si minor Filius Patre, quomodo ab eo quod minus est majus impletur? Major enim in minore nimis anguste concluditur. Minor autem majorem ut compleat non assequitur. Ut necesse sit deflere Filium in Patre, et Patrem in Filio redundare, atque ita ex sententia istorum mentiri, qui, Ego, inquit, in Patre, et Pater in me est, cum deberet (si minor est), Ego in parte Patris, et pars Patris in me est. Sin totus Pater in toto Filio est, et totus Filius in toto Patre, ubinam est quod redundat? ubinam id quod deficit? Verum quid multis opus est, cum uno verbo possumus omnes ipsorum nugae confutare: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo? Dic mihi. Tu æqualem audis, et cogitas inæqualem? O inanem doctrinam, quæ quod æquale est, inæquale interpretatur! Dixit igitur: Qui misit me, major me est. Consideremus cujus sit hæc oratio et quomodo missus sit, in formam Dei manens, an servi formam accipiens; in plenitudine divinitatis, an in servi forma semetipsum exinanens? Divina profecto virtus et natura, quæ ubique est, quæ per omnia comæat, quæ complectitur omnia, merito mitti non diceretur. Nihil enim ipsa vacuum est, ut si mittatur, alicubi esse possit, ubi antea non fuerit. Nam vi sua moderatrice conservatriceque cuncta comprehendens, non habet quo tanquam in vacuum transcendat, sed implet omnia. Quare Filii ex sententia Patris ad imbecillitatem infirmitatemque nostram descensus atque profectio missio dicitur. Transitus enim ab immortalis natura ad mortalem hanc vitam non Domini motum in loco, sed excelsæ divinitatis ad carnem abjectam atque humilem suscipiendam accessum indicat. Descendit igitur non Verbum nudum apparens, sed caro factum. Itaque humanitatis habita ratione majorem eum qui non cernitur, illo qui conspicitur, esse confiteretur. At cum ad divinitatem cognoscendam nos ducit, ea majoris et minoris cessat comparatio. Et pro his unitas prædicatur: Ego enim, inquit, et Pater unum sumus.

¹ Joan. viii, 20. ² Joan. xiv, 28. ³ ibid. 11. ⁴ Philip. ii, 6. ⁵ Joan. x, 30.

Itē contra Arianos. Magni Joannis Chrysostomi A ex interpretatione illorum verborum, « *Faciamus hominem* ¹. »

Hic et Arian opinionem approbantibus lethale vulnus infligit. Non enim imperantis more dixit: Facito, tanquam minorem, aut essentia inferiorem alloqueretur, sed parem honoris gradum ostendens: *Faciamus*, inquit. Et quæ deinceps sequuntur magnam nobis essentiae declarant similitudinem.

Ejusdem ex interpretatione illorum verborum: « *Fit assumpsit Deus hominem, quem formaverat* ². »

In ipso statim principio duo posuit. Neque enim dixit: *Dominus*, et tacuit, sed adjecit: *Deus*, duobus hisce verbis: *Dominus Deus*, reconditum et arcanum quiddam nos docens, ut scire possimus, sive Dominum, sive Deum audiverimus, inter hæc duo nomina nihil interesse. Ne igitur audiens Paulum ita dicentem: *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* ³, putēs in his vocibus discrimen aliquod, et una quidem majus, altera minus indicari. Idcirco utraque promiscue et communiter utitur Scriptura, ne liceat hominibus pugnacibus rectam doctrinam contentionibus suis pervertere et conturbare.

Ejusdem ex interpretatione in illa verba: « *In principio erat Verbum* ⁴. »

Illud: *In principio erat Verbum*, non significat, inquit, æternitatem: idem enim de cælo et terra dictum est. O insignem impudentiam, et magnam temeritatem! Ego tibi de Deo loquor, et tu mihi terram et homines e terra conflatos in medium afferis? Ergo quoniam homines filii Dei dicuntur et dii: *Ego enim, inquit, dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁵, Unigeniti divinitatem in dubium vocabis, eumque nihil amplius habere, quam te, dices? Minime vero, inquis. Atqui sic agis, licet verbis haud ita loquaris. Cum enim ipsum natura Filium neges, quid aliud moliris, nisi ut Filium esse per gratiam probes? Sed testimonia, quæ ab istis afferuntur, consideremus. *In principio, inquit, fecit Deus cælum et terram. Terra autem erat invisibilis et incomposita* ⁶. Et, *Fuit vir de Ramathaimsobim* ⁷. Hæc isti putant admodum firma et valida argumenta, et sunt illa sane firma et valida ad doctrinam nostram comprobendam. Nam ad confirmandam detestabilem ipsorum opinionem nihil potest infirmius cogitari. Dic enim, obsecro, quid commune habet illud, *Fecit*, cum hoc: *Erat*? Quid rursus Deus cum homine? cur commisces ea quæ misceri nequeunt? cur ea quæ sunt divisa confundis, et ea quæ superiora sunt, inferiora constituis? Hic enim non solum illud: *Erat*, indicat æternitatem, sed etiam illud: *Verbum erat*; et illud: *In principio erat*. Quemadmodum enim illud: *Qui est*, cum de homine dici-

¹ Gen. 1, 26. ² Gen. 11, 45. ³ I Cor. VIII, 6. ⁴ I R. g. 1, 1.

Ἐτι κατὰ Ἀρειωνῶν τοῦ μεγάλου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. »

Ἐνταῦθα καὶ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσι καιρίαν δίδωσι τὴν πληγὴν. Οὐδὲ γὰρ προστακτικῶς εἶπε· Ποίησον, ὡς ὑποδεστέρω ἢ ἐλάττωνι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἰσοτιμίας, *Ποιήσωμεν*. Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ πολλὴν δεῖκνυσιν ἡμῖν τῆς οὐσίας τὴν ὁμοιότητα.

Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ, « Ἐλάβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν. »

Εὐθέως ἐκ προοιμίων τὰ δύο τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε « Κύριος, » καὶ ἐσίγησεν, ἀλλὰ προσέθηκε « Κύριος ὁ Θεός, » λαμβάνον τι καὶ κεκρυμμένον ἐντεῦθεν διδάσκων ἡμᾶς, ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν, ὅτι καὶ τὸν Κύριον ἀκούσωμεν, καὶ τὸν Θεόν, οὐδεμίαν ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐστὶ διαφορά. Γούτου δὲ νῦν οὐχ ἀπλῶς ἐμνημόνευσα, ἀλλ' ἵνα, ὅταν ἀκούσῃ Παύλου λέγοντος· *Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, μὴ νομίσης διαφορὰν εἶναι ἐν ταῖς λέξεσι, καὶ τὴν μὲν μετῴν τ: δηλοῦν, τὴν δὲ ἐλάττων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀδιαφόρως ἡ Γραφὴ τούτοις κέχρηται τοῖς ὀνόμασιν, ἵνα μὴ ἐξῆ τοῖς φιλονεικῶσι διακαίμενοις τὰ ἐξ οικείας ὑποψίας ἐπεισφέρειν τῇ τῶν δογμάτων ὀρθότητι.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »

Τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, οὐ τὸ αἰδίον, φασὶ δεῖκνυσι. Καὶ γὰρ καὶ περὶ οὐρανοῦ τοῦτο ἐλέχθη καὶ περὶ γῆς. Ὡς τῆς ἀνασχυντίας καὶ τῆς ἀνευλαβείας τῆς πολλῆς! Περὶ Θεοῦ σοι διαλέγομαι, καὶ σὺ μοι τὴν γῆν φέρεις εἰς μέσον, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς ἄνθρωπος; Οὐκοῦν ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος υἱὸς Θεοῦ λέγεται, καὶ Θεός; Ἐγὼ γάρ, φησὶν, εἶπα, *θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*, φιλονεικήσεις τῷ Μονογενεῖ τῆς υἰότητος, καὶ οὐδὲν φήσεις αὐτὸν ἔχειν κατὰ τοῦτο οὐ πλέον; Οὐδαμῶς, φῆς. Καὶ μὴν τοῦτο ποιεῖς, καὶ μὴ τῷ λόγῳ λέγῃς. Τῷ γὰρ μὴ ψεύσειν εἶναι λέγειν αὐτὸν Ἰῖδον οὐδὲν ἕτερον ἢ χάριτι εἶναι τοῦτον κατασκευάζεις. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν καὶ τὰ μαρτυρίας, ἀ; παράγουσιν ἡμῖν. *Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀράτος καὶ ἀκατασκευάστος. Καὶ Ἦν ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαίμ Σιγά*. Ταῦτά ἐστιν, ἃ νομίζουσιν ἰσχυρά. Καὶ ἰσχυρά, ἀλλ' εἰς τὸ δεῖξαι τὴν παρ' ἡμῶν ὀρθότητα τῶν δογμάτων ἀσθενέστερα ὄντα πάντων, πρὸς τὸ στήσαι τὴν βλασφημίαν αὐτῶν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ ἐποίησεν τὸ ἦν; Τί δὲ ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον; Τί τὰ ἄμικτα μιγνύεις, καὶ συγχέεις τὰ διασρούμενα, καὶ τὰ ἕνω κάτω ποιεῖς; Ἐνταῦθα γὰρ οὐ τὸ ἦν δεῖκνυσι τὸ αἰδίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν*. Ὅσπερ οὖν τὸ ὦν ὅταν μὲν περὶ ἀνθρώπου λέγηται, τὸν ἐκείνωτα χρόνον δηλοῖ μόνον, ὅταν δὲ περὶ Θεοῦ, τὸ αἰδίον δεῖκνυσιν· οὕτω καὶ τὸ ἦν, περὶ μὲν τῆς ἡμετέρας λεγόμενον φύσεως, τὸν παρελθόντα χρόνον σημαίνει

⁵ Juan. 1, 1. ⁶ Psal. LXXI, 6. ⁷ Gen. 1, 1, 2.

ἡμῖν, καὶ τοῦτον πεπερατωμένον· ὅταν δὲ περὶ Θεοῦ ᾄθρηθῆν, τὸ ἀίδιον ἐμφανῆναι.

ad naturam nostram referatur, tempus præteritum idque terminatum ostendit, sin referatur ad Deum, æternitatem.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὁ Πέτρος εἶπε τοῦτο σιφῶς καὶ διαβρόδην. Ποῦ, καὶ πότε; Ὅταν Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἔλεγεν, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Τί οὖν καὶ τὸ ἐξῆς οὐ προσέθηκας, ὅτι Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι τῶν λεγομένων τὰ μὲν τῆς ἀκηράτου φύσεως, τὰ δὲ τῆς οικονομίας ἐστίν; Εἰ δὲ μὴ ἐστίν, ἀλλὰ πάντα ἀπλῶς ἐπὶ τῆς θεότητος ἐκδέξῃ, καὶ παθητῶν εἰσαγάγεις τὸ Θεῖον. Εἰ δὲ μὴ παθητῶν, οὐδὲ ποιητῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀβρόθου φύσεως, τὸ αἷμα ἔβροευσεν, καὶ ἀντὶ τῆς σαρκὸς αὐτῆ τοῖς κατὰ τὸν σταυρὸν ἡλόις διηρείτο καὶ ἐτέμνετο, λόγον ἂν εἶχέ σου κατὰ τοῦτο τὸ σόφισμα. Εἰ δὲ τοῦτο οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ διάβολος βλασφημῆσαι, τίνος ἔνεκεν αὐτὸς ἀγνοεῖν προσποιῆ, ἀσύγγνωστον οὕτως ἀγνοῖαν, καὶ ἦν οὐδ' ἂν οἱ θαίμονες βλασφημῆσαι; Ἄλλως τε τὸ Κύριος καὶ Χριστὸς οὐκ ἐστὶν οὐσίας, ἀλλ' ἀξιώματος. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ, τὸ δὲ τοῦ χρισθη- ναι. Τί οὖν ἂν εἴποις περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ καὶ κτιστὸς ἦν καθ' ἑμᾶς, τοῦτο οὐκ ἂν ἔχοι χώραν. Οὐ γὰρ δὴ πρότερον ἐγένετο, καὶ τότε αὐτὸν ἐχειροτόνησεν ὁ Θεός, οὐδὲ ἐπικτήτητον ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ φύσει καὶ οὐσωμένην. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, εἰ βασιλεὺς εἶη, Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, φησὶν. Ὁ δὲ Πέτρος, ὡς περὶ τίνος χειροτονηθέντος, οὕτω διαλέγεται. Περὶ γὰρ τῆς οικονομίας ὁ λόγος αὐτῷ πάσης. Καὶ τί θαυμάζει; εἰ τοῦτο ὁ Πέτρος φησὶν; Ἀθηναῖοι γὰρ διαλεγόμενος ὁ Παῦλος, ἄνδρα καλεῖ μόνον οὕτω λέγων· Ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισεν πῶστιν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οὐδὲν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ λέγει μορφῆς, οὐδὲ ὅτι ἴσως αὐτῷ, οὐδ' ὅτι ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰκότως. Οὕτω γὰρ καιρὸς τούτων τῶν ῥημάτων ἦν. Ἀγαπῶν δὲ ἦν αὐτοῦς παραδέξασθαι τέως, ὅτι ἄνωπρός ἐστι, καὶ ὅτι ἀνέστη. Οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐποίησεν, παρ' οὗ καὶ Παῦλος μαθὼν, οὕτω τὰ πράγματα οικονομεῖ. Οὐ γὰρ εὐθέως ἡμῖν ἑαυτοῦ τὴν θεότητα ἐξεκάλυψεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐνομίλζετο προφήτης, καὶ Χριστὸς ἀπλῶς ἄνθρωπος· ὑπερὸν δὲ ἐφάνη διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν ῥημάτων τοῦτο ὅπερ ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος ἐν ἀρχῇ τοῦτω κέχρηται τῷ τρόπῳ. Καὶ γὰρ ταύτην πρῶτην πρὸς Ἰουδαίους ἐδημηγόρει τὴν δημηγορίαν. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ σαφὲς μαθεῖν ἴσχυον, διὰ τοῦτο τοῖς περὶ τῆς οικονομίας ἐνδιατρίβει λόγοις, ἵνα τούτοις ἡ ἀκοή γυμνασθεῖσα τῇ λοιπῇ προσδοκίῃ διδασκαλίᾳ. Καὶ εἰ βούλοιτό τις τὴν δημηγορίαν πᾶσαν ἀνωθεν διελεῖν, εὐρήσει τοῦτο ὁ λέγων σφόδρα διαλάμπον. Καὶ γὰρ ἄνδρα αὐτὸν καλεῖ καὶ αὐτὸς, καὶ τοῖς τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τοῖς κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐνδιατρίβει λόγοις. Καὶ Παῦλος δὲ ὅταν λέγῃ, Τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, οὐδὲν ἕτερον ἡμᾶς παιδεύει, ἀλλ' ἡ ἔτι τὸ ἐποίησεν ἐπὶ

itur, instans dumtaxat tempus significat, cum autem de Deo æternitatem declarat, sic et illud, *Erat*, si ad naturam nostram referatur, tempus præteritum idque terminatum ostendit, sin referatur ad Deum, æternitatem.

Ex eodem loco.

Ναί, ait, sed Petrus dixit hoc plane et palam. Ubi et quando? Cum Judæos alloquens : *Dominum ipsum*, inquit, *et Christum Deus fecit* ¹. Cur non et id, quod ordine statim sequitur addidisti, nempe, *Hunc Jesum quem vos crucifixistis* ²? An ignoras ea quæ dicta sunt partim ad immortalem naturam, partim ad curandæ salutis humanæ consilium pertinere? Quæ si secus habent, et tu simpliciter omnia refers ad divinitatem, Deum etiam patris vis; sin pati illum negas, ne factum quidem esse concedis. Si enim ex divina illa natura, quæ verbis explicari non potest, sanguis fluxisset, et ipsa pro carne clavis in cruce dilaniata et conscissa esset, argumentum tuum hoc loco probabile videretur. Quod si hæc tam execranda ne diabolus quidem ipse diceret, cur istam tu nulla veniam dignam ingis ignorantium, quam ne dæmones quidem ipsi præ se ferrent? Quamquam verba illa : *Dominus et Christus*, non essentia sunt, sed dignitatis. Dominus enim potestatem, Christus unctionem significat. Quid igitur dices de Filio Dei? Si enim, quemadmodum vos sentitis, creatus esset, hoc non haberet locum. Non enim cum prius factus, elegit tunc Deus. Nec adventitium ille, sed per naturam et essentiam habet imperium. Interrogatus enim, an esset rex, *Ego*, inquit, *ad hoc natus sum* ³. Petrus autem de illo tanquam electo et cooptato verba facit. Tota enim illius oratio ad explicandum divinum salutis humanæ consilium pertinet. Jam quid miraris Petrum ita loqui, cum Paulus alloquens Athenienses eum hominem solum appellet : *In viro*, inquit, *quem statuerat, fidem omnibus præbens, cum illum a mortuis suscitavit* ⁴. Nihil autem de forma Dei loquitur, nec cum ipsi æqualem, nec gloriæ splendorem ipsum esse dicit, ac merito id quidem facit. Neque enim tempus ejusmodi verba postulabat, cum satis tunc esset Paulo, si illis persuasisset, eum et hominem esse, et surrexisse. Sic egit et ipse Christus, a quo Paulus edoctus ita rem gerit. Neque enim statim divinitatem suam nobis patefecit; sed primo quidem putabatur esse propheta, et Christus simpliciter homo; deinde ex factis et verbis apparuit id quod erat. Idcirco et Petrus principio hac ratione utitur. Hanc enim primam ad Judæos concionem habuit. Et quia nihil de divinitate perspicuum discere poterant, ob id in eo comemoratur, ut divinum humani generis servandi consilium explicet, quo sibi ad reliqua docenda aditum patefaciat. Ac si quis totam concionem ipsam a principio perlegat, reperiet id quod dicimus esse clarissimum. Nam et ipse virum eum vocat, et in ejus morte, et resurrectione, et humano ortu explican-

¹ Act. II, 36. ² *ibid.* ³ Joan. XIII, 37. ⁴ Act. XVII, 31.

dis immoratur. Et Paulus cum diceret eum factum ex **A** semine David secundum carnem¹, nihil aliud nos docuit, nisi verbum illud, *Fecit*, ad humanitatem ejus esse referendum. Quod nos item constitemur. Sed filius tonitruū de natura illius quæ verbis explicari non potest, quæque est ante sæcula, nunc loquitur. Quamobrem verbum illud : *Fecit*, omittens, dixit : *Erat*.

Ex eodem libro.

Audivi : *In principio erat Verbum*. Quid intelligis ex hoc principio? Nonne id plane, nempe ipsum esse ante res quæ mente solum comprehenduntur, et ante sæcula? Quod si aliquis dicat : Quomodo potest, si Filius est, non esse junior Patre? quod enim ex aliquo est, id illo, ex quo est, necessario posterius esse dicimus : hæc sunt hominum argumenta rebus humanis convenientia. Et qui hoc quærit, alia magis etiam absurda quæret. Itaque nos ne audis: e quidem hæc oportebat. De Deo enim nunc nobis est sermo, non de hominum natura, quæ istiusmodi argumentorum ordini et necessitati obnoxia est. Verum ut infirmioribus satisfaciat, ad hæc item respondebimus. Dic mihi : Splendor solis ex ipsa natura solis, an aliunde manat? Necesse prorsus est, nisi plane sensibus etiam cares, ut cum ex solis natura manare fatearis. Attamen cum ex solis natura splendor proveniat, non dicimus illum natura solis esse posteriorem. Nunquam enim sine splendore sol exstisset. Quod si in corporibus istis quæ sensibus percipimus et intuemur, aliquid ex aliquo sic esse constat, ut eo, ex quo est, posterius non sit, non credis in ipsa natura, quæ nec cerni potest nec enarrari, idem esse, ea quidem ratione, quæ tali naturæ conveniat? Hac enim de causa et Paulus eum splendorem appellavit, ut illum et ex Patre et simul cum Patre æternum demonstraret. Quid? non sæcula per ipsum facta sunt omnia, et omne spatium? Necesse est te, nisi desipis, id constiteri. Nihil igitur medium inter Filium et Patrem. Quod si nihil inter eos medium intercedit, Filius non est posterior, sed æternus cum Patre. At illa verba, *ante et post*, temporum differentias indicant, et sine sæculo et tempore nulla sunt. Temporibus autem et sæculis superior est Deus. Jam si Filii principium a **B** humanino comprehensum esse, vide ne eadem ratione et argumento cogaris et Patrem sub principio antiquiore quidem, sed principio tamen constituere. Dic enim mihi, nonne terminum quemdam et principium ita præponis Filio, ut ab eo sursum progrediaris ad Patrem? Sic apparet. Dic igitur et illud mihi, quanto spatio Pater antecedit. Nam sive parvum sive magnum protuleris intervallum, sub principio Patrem collocabis. Perspicuum enim est te spatium in medio interjectum, seu magnum seu parvum sit, dimetiri. Quod fieri nequit, nisi ex utraque parte principium aliquod sit. Quamobrem ei Patri, quantum in te est, principium dedisti. Ut jam per vos ne Pater quidem sine principio sit.

Ex eodem libro.

Libenter ab istis qui contradicunt et illud audirem

¹ Rom. 1, 3.

τῆς οἰκονομίας παρείληπται, ὃ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν. Ἄλλ' ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς περὶ τῆς ἀρβύτου καὶ προαιωνίου ὑπάρξεως διαλέγεται νῦν, διὰ τοῦτο τὸ ἐποίησεν ἀφ' εἰς, τὸ ἦν ἔθηκεν.

non potest, quæque est ante sæcula, nunc loquitur.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἦκουσα ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Τί νοεῖς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης; Ἦ δὴλον, ὅτι τὸ πρὸ πάντων αὐτῶν εἶναι τῶν νοητῶν, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων; Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ πῶς ἐστὶν Ἰὺν ὄντα μὴ νεώτερον εἶναι τοῦ Πατρὸς; τὸ γὰρ ἐκ τίνος ὄν ἀνάγκη πᾶσα ὑστερον εἶναι τοῦ ἐξ οὗ ἐστὶν· ἐροῦμεν, ὅτι μάλιστα μὲν ταῦτα λογισμῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ, καὶ ὁ τοῦτο ζητῶν καὶ ἕτερα τούτων ἀποκώτερα ζητήσει, καίτοι οὐδὲ τῇ ἀκοῇ τὰ τοιαῦτα παραδέχεσθαι ἔδει. Περὶ Θεοῦ γὰρ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος ἐστὶν, οὐ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ὑποκειμένης τῇ τῶν λογισμῶν τούτων ἀκολουθίᾳ τε καὶ ἀνάγκῃ. Πλὴν ἀλλ' ὅτι ἐπὶ πληροφορίας τῶν ἀσθενεστέρων καὶ πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν. Εἰπέ γάρ μοι, τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἐκπηδᾷ τῆς τοῦ ἡλίου φύσεως, ἢ ἄλλοθεν ποθεν; Ἀνάγκη πᾶσα ὁμολογῆσαι τὸν μὴ καὶ τὰς αἰσθήσεις πεπηρωμένον, ὅτι ἐξ αὐτῆς. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐξ αὐτῆς ὄν τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, οὐκ ἂν ποτε ὑστερον εἶναι φαίμεν τῆς ἡλιακῆς φύσεως, ἐπειδὴ μηδὲ χωρὶς ἀπαύγασματος ἡλιος ἐφάνη ποτέ. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν σωμάτων τούτων τῶν αἰσθητῶν καὶ ὀρατῶν, καὶ ἐκ τίνος ὄν, καὶ οὐχ ὑστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστὶν ἐφάνη τε ὄν, τί ἀπιστεῖς, εἰ ἐπὶ τῆς ἀόρατου καὶ ἀρβύτου φύσεως τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτό ἐστιν οὕτως, ὡς ἐκείνη τῇ οὐσίᾳ πρέπον ἦν; Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸν οὕτως ἐκάλεσε, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ συναϊδίον παριστῶν. Τί δὲ, εἰπέ μοι, οὐχὶ οἱ αἰῶνες δι' αὐτοῦ γεγονάσι πάντες, καὶ διάστημα ἄπαν; Ἀνάγκη πᾶσα ὁμολογῆσαι τὸν μὴ παραπαλοντα. Οὐκοῦν οὐδὲν μέσον Ἰησοῦ καὶ Πατρὸς· εἰ δὲ οὐδὲν, οὐχ ὑστερος, ἀλλὰ συναϊδίου. Τὸ γὰρ πρὸ, καὶ τὸ μετὰ, χρόνων εἰσὶν ἐννοεῖαι δηλωτικαί. Χωρὶς γὰρ αἰῶνος ἢ χρόνου οὐκ ἂν δυνηθεῖ τις ταῦτα νοῆσαι τὰ ῥήματα. Χρόνων δὲ καὶ αἰώνων ἀνώτερος; ὁ Θεός. Εἰ δὲ ὅλος τοῦ Ἰησοῦ φησὶ ἀρχὴν κατεληφέναι, ὅρα μὴ καὶ τὸν Πατέρα ὑπὸ ἀρχὴν ἀναγκασθῆς ἀγαγεῖν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ τὸν λογισμῶν, πρᾶστυτέραν μὲν, ἀρχὴν δὲ ὅμως. Εἰπέ γάρ μοι, οὐχ ὄρον τινὰ καὶ ἀρχὴν προτιθεῖς τοῦ Ἰησοῦ, οὕτω προῖων ἀπ' αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἄνω τὸν Πατέρα προΐεναι λέγεις; Εὐδὴλον. Εἰπέ οὖν μοι πάλιν, πόσον ὁ Πάτηρ προῖπάρχει; Ἄν τε γὰρ ὀλίγον, ἂν τε πολὺ διάστημα εἴποις, ὑπὸ ἀρχὴν τὸν Πατέρα ἡγάγεις. Μετρήσας γὰρ, εὐδὴλον, ὅτι τὸ μέσον οὕτως ὀλίγον ἐρεῖς, ἢ πολὺ. Μετρήσαι δὲ οὐκ ἂν γένοιτο, ἐκατέρωθεν ὕσεως ἀρχῆς. Ἄστε καὶ τῷ Πατρὶ βέδωκας ἀρχὴν τὸ γε εἰς οὗ ἦκον, καὶ οὐκ ἐστὶ λοιπὸν οὐδὲ ὁ Πάτηρ ἀναρχος καθ' ὁμᾶς.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας.

Ἦδέω; ὃ ἂν κάκεινο ἐροίμεν τοὺς ἀντιλέγοντας

ἡμῖν· τί ποτέ ἐστι τὸ παρὰ τῷ προφήτῃ λεγόμενον, **A** τὸ, "Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται;" Ἀρα ἀναίρησθε καὶ αὐτὴν τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν; Ἀνάγκη γὰρ ἢ τοῦτο τολμᾶν, ἢ μίαν παραδέξασθαι τὴν Θεότητα ἐν ἰδίαις ὑποστάσει Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ποῦ δὲ δῶ; τὸ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀληθές; Εἰ γὰρ ἐστὶν αἰὼν αὐτοῦ πρεσβύτερος, πῶς ἂν ὁ πρὸ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ γεγεννημένος εἴη; Ὅρατε εἰς ὅσην τόλμαν αὐτοῦς, ἀπαξ παρακινήσεισθε τῆς ἀληθείας, ὁ λόγος ἐξήγαγε; Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, καθάπερ περὶ πάντων ὁ Παῦλος; ἀποφαίνεται λέγων οὕτως· "Ὁ καλέσας τὰ ὄντα ὡς μὴ ὄντα, ἀλλ', 'Ἐν ἀρχῇ ἦν, φησί; Τοῦτο γὰρ ἐναντίον ἐκείνω, καὶ μάλα εἰκότως. Θεὸς γὰρ οὔτε γίνεται, οὔτε ἔχει τι πρεσβύτερον. Ἄλλὰ ταῦτα Ἕλλη- **B** νων ῥήματα. Εἰπέ δὴ μοι κάκεινο, τὸν κρείστην τῶν ἔργων ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν εἰσὶς ἂν; Ὅταν οὖν αὐτοῖς ὁμοίον ἦ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, ποῦ ἢ ἀσύγκριτος ὑπεροχῇ; Εἰ οὐκ ἔστι συναΐδιος τῷ Πατρὶ, πῶς ἀπειρον αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἔρει; Εἰ γὰρ ἀρχὴν ἀνωθεν ἔχει, κἄν ἀτελεύτητος ἦ, ἀπειρος; ὁμοῦ οὐκ ἔστι. Τὸ γὰρ ἀπειρον ἑκατέρωθεν εἶναι χρῆ. Ὅπερ οὖν ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε· Μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος ἔχων, τὸ τε ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον δηλῶν. Ὅσπερ γὰρ τοῦτο οὐκ ἔχει πέρας, οὕτως οὐδὲ ἀκείνο. Οὔτε γὰρ ἐνταῦθα τέλος, οὔτε ἐκεῖ ἀρχή. Πῶς δὲ ζωὴ ὢν, ἦν ὅτε οὐκ ἦν; Τὴν γὰρ ζωὴν ἀεὶ τε εἶναι, καὶ ἀνάρχω; εἶναι, καὶ ἀτελευτήτως, πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν, εἰ γε ὄντως εἴη ζωὴ, **C** ὡσπερ οὖν καὶ ἔστιν. Εἰ δὲ ἔστιν, ὅτε οὐκ ἔστι, πῶς ἂν εἴη ζωὴ τῶν ἄλλων αὐτῇ ποτὲ οὐκ οὔσα; Ἡὼς ὤν, φησὶν, ἀρχὴν ἔθικεν ὁ εὐαγγελιστής· εἰπὼν· 'Ἐν ἀρχῇ ἦν; Τὸ ἐν ἀρχῇ προσέσχε, καὶ τὸ καὶ ὁ λόγος ἦν οὐκ ἔννοεῖς. Τί δὲ, ὅταν περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Προφήτης λέγῃ· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ἄρα ὄρους αὐτῷ τιθεῖς οὕτω φησὶν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ τὸ ἀίδιον δηλῶν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐνταῦθα νόει. Οὐ γὰρ ὄρους τιθεῖς τοῦτο εἴρηκεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀρχὴν ἔσχεν, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν, παραπέμπων σε ἐπὶ τὸ ἀναρχον ἔννοεῖν τὸν Υἱόν. Ἄλλ' ἰδοῦ, φησὶν, ὁ Πατὴρ Θεὸς μετὰ τῆς τοῦ ἁ- **D** θροῦ προσθήκης εἴρηται, ὁ δὲ Υἱὸς χωρὶς ταύτης. Τί ὤν; ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ· Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν, Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. Ἰδοῦ γὰρ ἐνταῦθα οὐ χωρὶς τοῦ ἁθροῦ τοῦ Υἱοῦ ἐμνημόνευσε. Ποιεῖ δὲ καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, Τοιγαροῦν Φιλιππησίοις ἐπιστέλλων οὕτω φησὶν· Ὁ; ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγάγατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Καὶ Ῥωμαίοις δὲ πάλιν· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄλλω; τε καὶ περιττὸν ἦν ἐνταῦθα αὐτῷ προστεθῆναι ἄνω συνεχῶς προστεθὲν τῷ λόγῳ. Ὅσπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγων φησὶ· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐπιθή τῷ Πνεύματι τὸ ἁθροῦν οὐ πρόκειται, ἀθετοῦμεν διὰ τοῦτο τὸ ἀσώματον τοῦ

quid sibi velint ea prophetae verba : *Ante me non fuit alius Deus, nec erit post me* ¹. Num essentiam negabitis Unigeniti? Necessè enim est ut vel hoc audeatis, vel unam suscipiatis in personis propriis Patris et Filii divinitatem. Quo autem pacto verum illud : *Omnia per ipsum facta sunt* ²? Nam si illo sæculum est antiquius, quomodo quod ante ipsum est, per eum fieri potuit? Videte ad quantum audaciam semel a veritatis ratione declinantes pervenerint. Cur enim evangelista non dixit, eum cum antea non esset, fuisse factum? id quod de omnibus pronuntiat Paulus : *Vocans, inquit, ea quæ non sunt, tanquam sint* ³? sed quod huic contrarium est : *In principio, inquit, erat?* Quia res ita poscebat. Deus enim nec sit, nec habet quidquam antiquius. Sed hæc Græcorum sunt verba. Dic igitur et illud mihi : Nonne procreator rebus procreatis sic antecellit, ut cum illis nequeat comparari? Ubinam igitur erit hæc excellentia, si quod ex nihilo factum est. ei dicatur simile? Si Filius non est æternus cum Patre, quomodo infinitum esse dices vitam illius? Si enim a parte superiori principium habet, licet non habeat finem, non est infinitus. Infinitum enim utrinque termino careat, necesse est. Quod quidem Paulus declaravit, cum diceret : *Neque initium dierum neque vitæ finem habens* ⁴. Sic enim infinitum, quod et principii et finis expers esset ostendit, cum neutra ex parte termino concludatur, quoniam ex altera sine, ex altera principio careat. Jam cum vita **C** sit, quomodo fuit unquam cum non esset? Vitam enim et semper esse, et principio ac fine careere omnes confitebuntur. Qui enim esset aliorum vita, si ipsa aliquando non esset? Cur igitur, inquis, principium statuit evangelista : *In principio erat, dicens?* Tu vocem illam : *In principio, consideras, nec attendis quid sequatur. In principio enim, inquit, erat Verbum. Quid? cum de Patre Propheta dicit : A sæculo usque in sæculum tu es* ⁵, num terminos illi statuens ita loquitur? Minime vero, sed æternum significat. Sic etiam hoc loco cogita. Nullos enim fines præscribens ita locutus est. Neque enim dixit : *Habebat principium, sed : In principio erat, dicens te illuc, ut sine principio Filium cogites. Sed ecce, inquis, cum Patrem dicit Deum, articulum ad- **D** dit, quem de Filio loquens prætermittit. Quid? cum Apostolus dicit, magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi* ⁶; et rursum : *Qui est in omnibus Deus, nonne articulum adjungit de Filio loquens? Contra de Patre verba faciens illum omittit, ut cum ad Philippenses scribit ad hunc modum : Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* ⁷. Et ad Romanos : *Gratia vobis, inquit, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* ⁸. Quamquam et supervacaneum erat, hic articulum apponere cum antea semper adjunctus sit verbo. Quemadmodum enim cum de Patre loquens dicit, *Spiritus est Deus, quamvis ad illam vocem, Spiri-*

¹ Isa. XLIII, 10. ² Joan. I, 3. ³ Rom. IV, 17. ⁴ Hebr. VII, 3. ⁵ Psal. LXXXIX, 2. ⁶ Tit. II, 11. ⁷ Phil. II, 6. ⁸ Rom. I, 7.

tas non addat articulum, Deum tamen non negamus corporis expertem esse, sic etiam hic, licet Filio non adhibeatur articulus, non propterea Filius non ostenditur Deus. Cum enim dicat Deum, et Deum, inter hanc divinitatem nihil medium nobis esse significat. Quin etiam cum antea dixisset: *Et Deus erat Verbum*, ne quis divinitatem Filii minore existimaret, statim veræ divinitatis indicium ac notam effert etiam æternitatem: *Hoc enim, inquit, erat in principio apud Deum*, et procreatorem indicat esse, *Omnia per ipsum*, inquit, *facta sunt, et sine ipso factum est ne unum quidem, quod factum est*. Quam quidem divinitatis et essentialis notam et Pater per prophetas ubique adhibet. Et hoc demonstrationis genere semper utuntur prophetae non simpliciter, sed simulacrorum gloriam impugnantes: *Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt perdantur*¹. Et rursum, *Ego, inquit, manu mea cælum extendi*². Et hoc divinitatis indicio passim utitur. At evangelista ne his quidem verbis contentus, Vitam præterea, et Lucem ipsum appellavit. Quamobrem si semper cum Patre erat; si omnia ipse fabricatus est; si omnia procreavit, et omnia fovet, id enim per verbum illud, *vitam*, significatur: si omnia illustrat, quis adeo stultus est, ut dicat evangelistam his verbis voluisse minorem Filii divinitatem ostendere, quibus maxima potest æqualitas et similitudo demonstrari? Ne confundamus res procreatas cum ipsarum procreatore, alioquin illud item in nos usurpabitur: *Et coluerunt creaturam magis quam Creatorem*³.

Ejusdem in illa verba: « Omnia per ipsum facta sunt. »

Si præpositionem illam, *per*, imminutionis notam existimas, audi Paulum dicentem: *Tu, Domine, in principio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli*⁴. Quod igitur de Patre ut procreatore dictum est, id de Filio dicit item ut procreatore, non autem cuiquam subministrante. Porro dictum est hic illud, *per ipsum*, nulla alia de causa nisi ut ne Filium unigenitum esse suspiceris. Nam quod Filius non sit inferior Patre, quantum pertinet ad mundi procreationem, audi ipsum dicentem: *Quemadmodum Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificavit*⁵. Si igitur de Filio et in Veteri Testamento dictum putas: *Tu in principio, Domine, terram fundasti*⁶, perspicua est ipsius dignitas procreationis. Quod si de Patre vis hæc Prophetam dixisse, cum ea Paulus Filio tribuat, idem confutur. Neque enim illa Filio congruere Paulus statuisset, nisi communem illius dignitatis honorem existimasset. Summæ enim fuisset audaciæ quod naturæ illi, cui nihil comparari potest, convenit, id naturæ inferiori deteriorique tribuere. Verum inferior non est Filius, neque deterior Patre. Itaque non hæc solum Paulus ausus est dicere, sed alia his

θεοῦ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, καὶ μὴ προσκρίται τῷ γίψ τὸ ἄρθρον, οὐ διὰ τοῦτο ἤτων θεός ὁ γίψ. Θεὸν γὰρ καὶ θεὸν εἰπὼν, οὐκ ἐμφαίνει τι μέσον ἡμῖν τῆς θεότητος ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον. Προεἰπὼν γὰρ, *καὶ θεός ἦν ὁ λόγος*, ἵνα μὴ νομισθῆ τις ἐλάττωνα εἶναι τὴν θεότητα τοῦ γίψ, εὐθέως αὐτοῦ καὶ τὰ γνωριστικὰ τῆς γνησίας τίθησι θεότητος, τὸ τε ἄδιον. *Οὗτος γὰρ ἦν*, φησὶν, *ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν*, καὶ τὸ δημιουργικὸν προστιθείς· *πάντα γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν*. Ὁ μάλιστα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἀπανταχοῦ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοῦ γνωριστικῶν εἶναι φησι. Καὶ συνεχῶς τοῦτο τῆς ἀποδείξεως τὸ εἶδος περιστρέφουσιν οἱ προφῆται, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν εἰδῶν ἀγωνιζόμενοι δόξαν· *θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀκωλύθησαν*. Καὶ πάλιν, *Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐξέτεινα τὸν οὐρανόν*. Καὶ δεικνύς θεότητος εἶναι δηλωτικῶν πανταχοῦ αὐτὸ τίθησιν. Αὐτὸς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς οὐδὲ τούτοις ἠρέκασθαι τὰς ῥήμασιν, ἀλλὰ καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ φῶς. Εἰ τοίνυν αἰ μετὰ τοῦ πατρὸς ἦν, εἰ πάντα αὐτὸς ἐδημιούργησεν, εἰ πάντα αὐτὸς παρήγαγε, καὶ συγκροτεῖ, τοῦτο γὰρ διὰ τῆς ζωῆς ἠνέκατο, εἰ πάντα φωτίζει· τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν διὰ τούτων ἐσπουδαζέσθαι ἐλάττωσιν θεότητος; εἰσηγήσασθαι, δι' ὧν μάλιστα ἰσότητα καὶ ἀπαρραλλεῖαν ἐνδείξασθαι· δυνατόν ἐστι; Μὴ συγχέωμεν τὴν κτίσιν μετὰ τοῦ κτίσαντος, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν, ὅτι· *Ἐσεδάσθησαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα*.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »

Εἰ τὸ διὰ νεμίξεις ἐλαττώσεως εἶναι, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *Σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί*· ὃ περὶ τοῦ πατρὸς ὡς δημιουργοῦ εἰρηται, τοῦτο περὶ τοῦ γίψ λέγει, οὐκ ἄνεπίκων, εἰ μὴ ὡς περὶ δημιουργοῦ, ἀλλ' οὐκ ὑπουργουντός τινι. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τὸ δι' αὐτοῦ εἴρηται, δι' οὐδὲν ἕτερον τέθειται, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀγέννητον ὑποπεύσῃ τις τὸν γίψ. Ἐπεὶ, ὅταν κατὰ τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα οὐδὲν ἐλαττον ἔχη τοῦ πατρὸς, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ὅσπερ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ γίψ οὗς θέλει ζωοποιεῖ*. Εἰ μὲν οὖν περὶ τοῦ γίψ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ τὸ κατ' ἀρχάς· *Σὺ τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, Κύριε*, εἴρηται, σαφὲς τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα· εἰ δὲ περὶ τοῦ πατρὸς τοῦτο τὴν προφήτην εἰρηκέναι λέγεις, τὸν ἐκ Παύλου τῷ γίψ προσενεμηκέναι τὸ περὶ ἐκείνου λεχθὲν, καὶ οὕτω τὸ αὐτὸ γίνεται πάλιν. Οὐδὲ γὰρ ἂν καὶ τῷ γίψ πρέπειν αὐτὸ ὁ Παῦλος ἐνομοθέτησεν, εἰ μὴ σφόδρα ἐθάβρει, ὅτι τὰ τῆς ἀξίας ὁμοίωμα ἦν. Καὶ γὰρ ἦν τόλμης ἐσχάτης τὰ τῆ ἀσυγκρίτου πρέποντα φῶσει, ἐπὶ τὴν ἐλάττω καὶ ἀποδούσαν ἐκείνης ἀγαγεῖν. Ἄλλ' οὕτε ἐλάττων ἐστίν, οὕτε ἀποδέει τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὁ γίψ. Διόπερ οὐ ταῦτα μόνον ἐθάβ-

¹ Jerem. x, 11. ² Isa. xlv, 24. ³ Rom. i, 25. ⁴ Psal. ci, 26; Hebr. i, 10. ⁵ Joan. v, 21. ⁶ Psal. c, 26.

ῥησαν εἰπεῖν ὁ Παῦλος περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἕτερα
τοιαῦτα. Τὸ γὰρ Ἐξ οὗ, ῥήμα, ὅπερ ὧς ἀξίαν τινὰ
μόνον τῷ Πατρὶ ἀπονέμεις, καὶ κληρον, καὶ περὶ τοῦ
Υἱοῦ φησιν οὕτω λέγων· Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ
τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον,
καὶ συμβαζόμενον ἀβξίς εἰς τὴν ἀβξίαν τοῦ
Θεοῦ. Καὶ οὐκ ἀρκεῖται· τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτί-
ρωθεν ὑμῖν ἀποφράττει τὰ στόματα. Τὸ Δι' οὗ τοῦτο
ὑπὲρ ἐλαττώσεως εἶναι λέγεις τῷ Πατρὶ προσνέμων·
Πιστὸς γὰρ ὁ Θεός, φησὶ, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοι-
νωρίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Διὰ τοῦ θε-
λήματος αὐτοῦ· καὶ ἀλλαχῶ· Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ
δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. Καὶ οὐ τῷ
Υἱῷ μόνῳ τὸ Ἐξ οὗ, ἀλλὰ καὶ τῷ Πνεύματι προσνε-
νίμηται. Καὶ γὰρ τῷ Ἰωσήφ ὁ ἄγγελος ἔλεγε· Μὴ
φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου,
τό γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἔστιν ἄγιον.
Ἄσπερ οὐν καὶ τὸ ἐν ᾧ τοῦ Πνεύματος, ὅν, οὐκ ἀπα-
ξιοῖ καὶ τῷ Θεῷ προσνέμειν ὁ προφήτης, οὕτω λέ-
γων· Ἐν τῷ Θεῷ κοίτωμεν δύναμιν. Καὶ ὁ Παῦ-
λος δεόμενός φησιν· Εἰ πως ἦθι ποτὲ εὐδοωθήσο-
μαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.
Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δὲ πάλιν τοῦτο τίθησι λέγων,
Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ ὅπως πολλάκις, καὶ συν-
εχέστερον εὐροίμεν ἂν μεθισταμένας ταύτας τὰς
λέξεις. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν συνίθῃ, μὴ πανταχοῦ τῆς
αὐτῆς οὐσίας ὑποκαίμενης.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰς τὸ, ε' Ὁ ὦν ἐν
τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός.)

Ὁ Εὐαγγελιστὴς τοῦ κόλπου μέμνηται διὰ τοῦ
ἐνὸς ῥήματος τοῦτου ἡμῖν ἐμφαίνων ὅτι πολλὴ τῆς
οὐσίας ἡ συγγένεια καὶ ἐγγύτης· ὅτι ἀπαράλλα-
κτος ἡ γυνώσις, ὅτι ἴση ἡ ἐξουσία. Οὐ γὰρ τὸν ἑτε-
ροούσιον ἐν τοῖς κόλποις ἂν ἔσχεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐδ'
ἂν αὐτὸς ἐτάμνησε δούλος ὢν, καὶ τῶν πολλῶν εἰς
ἐν τοῖς κόλποις στρέφεται τοῦ Δεσπότου. Τοῦτο
γὰρ Υἱοῦ γνησίον μόνου, καὶ πολλῆ παρρησία πρὸς
τὸν γεγεννηκότα χρωμένου, καὶ οὐδὲν ἐλαττον ἔχου-
τος. Βούλει καὶ τὴ ἀτίδιον μαθεῖν· Ἄκουσον τί φησιν
ὁ Μωϋσῆς περὶ τοῦ Πατρός. Ἐρωτήσας γὰρ εἰ ἐρω-
τηθεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων τίς ὁ ἀπεσταλκὸς αὐτῶν
εἶη, τί κελεύεται ἀποκρινασθαι πρὸς αὐτούς, ἤκου-
σεν· Εἰπέ δὲ ὁ ὦν ἀπεσταλκὸς με. Τὸ δὲ Ὁ ὦν τοῦ
ἀεὶ σημαντικόν, καὶ τοῦ ἀνάρχως εἶναι, καὶ τοῦ
δυνάτως εἶναι, καὶ κυρίως. Τοῦτο καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ
ἦν, ἐμφαίνει τοῦ ἀεὶ δηλωτικόν ὄν. Τοῦτω δὲ καὶ
ἐνταῦθα τῷ ῥητῷ κέρχεται ὁ Ἰωάννης, δεικνύς ὅτι
ἀνάρχως καὶ αἰδίως ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Πατρός· ἐστὶν
ὁ Υἱός. Ἴνα γὰρ μὴ διὰ τὴν τοῦ ὀνόματος κοινωρίαν
εἶνα τινὰ τῶν χάριτι γενομένων υἱῶν εἶναι νομίσης,
πρῶτον μὲν πρόσκειται τὸ ἀρθρον, διατροῦν αὐτὸν
τῶν κατὰ χάριν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ἀρκεῖ σοι, ἀλλ' εἰ
κάτω κύπτεις, τοῦτο κυριώτερον ὄνομα ἔκουε τὸ,
Μονογενής. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τοῦτο κάτω βλέπεις, οὐ
παρατήσομαι, φησὶ, καὶ ἀνθρωπίνην τινὰ ῥῆσιν εἰ-

A similia. Nam illud : *Ex quo*, quod tu soli Patri tan-
quam dignitatem atque hæreditatem quamdam
ascribis, ipse de Filio etiam dicit : *Ex quo*, in-
quiens, *totum corpus per nexus et conjunctiones sub-*
ministratum crescit in augmentum Dei ¹. Neque hoc
illi satis est, sed alia quoque ratione obstruit ora
vestra, cum illud : *Per quem*, quod tu diminutio-
nem significare dicis, tribuit etiam Patri : *Fidelis*,
inquiens, *Deus, per quem vocati estis in societatem*
Filii ejus ². Et rursum : *Per voluntatem ejus* ³. Et
alibi : *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum*
omnia ⁴. Ac non Filio solum ascribitur illud, *Ex quo*,
sed etiam Spiritui. Siquidem angelus ad Joseph :
Ne timeas, inquit, accipere Mariam conjugem tuam,
quod enim in ipsa conceptum est, ex Spiritu sancto
est ⁵. Quemadmodum igitur illud : *In quo*, cum
Spiritus sit, non alienum putat Propheta, ut tribua-
tur Deo, et propterea dicit : *In Deo faciemus vir-*
tutem ⁶. Et Paulus optans : *Si quo modo*, inquit,
jam aliquando prosperum iter habeam in voluntate
Dei ventre ad vos ⁷. Et de Christo item loquens
eodem utitur verbo, *In Christo*, inquiens, *Jesu*.
Denique hæc verba sæpe atque adeo assidue ab
una in aliam personam translata comperies. Quod
quidem non fieret, nisi in omnibus una atque ea-
dem esset natura atque essentia.

Ejusdem ex interpretatione illius sententiæ : (*Qui est*
in sinu Patris ⁸.)

C Evangelista de sinu mentionem facit, ut hoc uno
verbo nobis ostendat, magnam essentia cognatio-
nem esse, et propinquitatem, similisquæ esse cog-
nitionem et æqualem potestatem. Eum enim, si alie-
rius esset essentia, non teneret in sinu Pater. Ac
ne ipse quidem, si esset servus. et unus e multis,
auderet in Domini sinu versari. Hoc enim
germani solius Filii proprium est, qui magna
fiducia in Patrem utitur, eoque nulla re minor est.
Vis et æternitatem ejus intelligere? Audi quid Mo-
ses de Patre dicat. Quærens enim si a Judæis
interrogaretur, ecquod esset nomen ipsius, quisnam
esset ille qui se misisset, quid illis esset respon-
dendum, audivit illud : *Dicite, Qui est, misit me* ⁹.
D *Qui est* autem nihil aliud significat, nisi qui sem-
per est, qui sine principio est, qui vere et proprie
est. Idem autem et verbis illis significatur : *In prin-*
cipio erat. Eodem verbo et hic Joannes utitur : *Qui*
est, inquiens, *in sinu Patris*, ut sine principio et ab
omni æternitate demonstret esse. Ac ne ex nomi-
nis similitudina, aliquem ex iis qui gratia illi sunt
intelligeres, primum adjunxit articulum, ut eum a
filiis per gratiam adoptatis separaret. Deinde, ne
forte id tibi deorsum intuenti non esset satis, no-
men adhuc magis proprium addidit, hoc est, *Unige-*
nitus. Quod si post hoc oculos adhuc humi defixos

¹ Coloss. II, 19. ² I Cor. I, 9. ³ Galat. I, 4. ⁴ Rom. XI, 36. ⁵ Matth. I, 20. ⁶ Psal. LIX, 14. ⁷ Rom. I,
10. ⁸ Joan. I, 18. ⁹ Exod. III, 14.

habes : Non gravabor, inquit, aliquod etiam verbum hominibus congruus usurpare, quamvis loquar de Deo. Attamen, ne quid humile abjectumque cogites, in sibi tantum dicam.

Item in Arianos, sancti Cyvilli Alexandrini. Ex commentariis ejus in Joannis Evangelium.

Quid ad hæc dicitis, qui novum nobis ac recentem inducitis Filium, ut ne omnino quidem jam amplius credatur Deus? « Non enim erit in te Deus recens, » ait Scriptura ¹. Quomodo autem non erit recens, si novissimis natus est temporibus? Quomodo vero non mentitus sit ad Judæos dicens: « Amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum ² »? Neminem enim fugit multis post beatum Abraham sæculis Christum ex sancta Virgine genitum. Quomodo denique illud, « In principio erat, » manebit incolumæ, et recte quadrabit, si in fine sæculorum natus est Unigenitus? Vide enim vel ex his quæ sequuntur, quanta sit absurditatis æternam Filii existentiam mutilare, et novissimis temporibus ipsum natum suspicari. Illud vero subtilius rursus explicandum nobis venit quod dixit beatus evangelista :

In principia erat Verbum.

Principio nihil est antiquius, si principii definitionem in se retineat. Principium enim principii nusquam fuerit: aut si quiddam aliud ante ipsum intelligatur oriturve, vere principium esse desinet. Alioqui, si fieri potest ut aliquid ante illud quod vere principium est existat, in infinitum nostra de illo abitura est oratio, alio plus semper exoriente, et post se rejiciente illud quod quæretur. Quæque principium quidem principii non erit, si vere et exacte ratiocinari volumus, sed in infinitum et incomprehensibile procedet id quod de ipso dicitur. Cumque sine caveat illa retro acta perpetuo conversio, et sæcula percurrat, non existere in tempore Filius, sed ab æterno potius esse cum Patre comperietur. Erat enim in principio. Quod si erat in principio, quæ mens, amabo, poterit vim illius verbi, *erat*, transvolare? Quando denique illud, *erat*, velut in fine consistet, cum præsequentem cogitationem semper antecedit, mentemque præcurrat? Quam ob rem attonitus propheta Isaias inquit : « Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur a terra vita ejus ³. » Tollitur enim profecto a terra generationis Unigeniti ratio, hoc est, omnium mortalium mentem excedit, omnibusque rationem superas, adeo ut enarrari nequeat. Quod si mentem et rationem nostram excedit, quomodo creatus erit, cum et tempore et ratione circumscerihere res creatas ingenii nostri vires non excedat?

Alia observatio, in illud, « In principio erat Verbum. »

Principium utique illud quod in tempore intel-

¹ Psal. LXXX, 10. ² Joan. VIII, 58. ³ Isa. LIII, 8.

Α καὶν περὶ τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ κόλπου λέγω μόνον, ἵνα μὴδὲν ὑποκτεύσης ταπεινόν.

Ἐπι κατὰ Ἀρειανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῶν κατὰ Κωνσταντῆν Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν.

Τί πρὸς τοῦτο φατε, οἱ νέον ἡμῖν καὶ πρόσφατον εἰσφέροντες τὸν Ἰῶν, ἵνα μὴδὲ ὅλως ὑπάρχειν ἐπι πιστεύηται Θεός; « Οὐ γὰρ ἔσται, » φησὶν, « ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος, ἢ ἡ Θεία Γραφή. Πῶς οὖν οὐ πρόσφατος, εἰ ἐν ὑπετέροις ἐγεννήθη καιροῖς; Πῶς δὲ οὐκ ἐψεύδετο λέγων πρὸς Ἰουδαίους· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » πρῶτον γὰρ δῆπου καὶ πᾶσιν ἐμολογούμενον, ὡς πολλοῖς ὑπερῶν χρόνοις μετὰ τὸν μακάριον Ἀβραὰμ ἐγεννήθη Χριστὸς διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου. Πῶ δὲ ὅλως τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν, » σωθήσεται καὶ χωρήσει καλῶς, εἴπερ ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γέγονεν ὁ Μωνογενής; Ὅρα γὰρ μοι καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς, ὅσῃν ἔχει τὴν ἀτοπίαν τὸ καλοῦσθαι τοῦ Ἰῶν τὴν ἀίδιον ὑπαρξίν, καὶ ἐν ὑπετέροις αὐτῶν γενέσθαι χρόνοις ὑπανοίειν. Αὐτὸ δὲ δὴ πάλιν ἡμῖν εἰς λεπτοτέραν παρακλίσειται βάσανον, ὑπερ ἔφη ὁ μακάριος εὐαγγελιστής·

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Τῆς ἀρχῆς οὐδὲν ἐστὶ τὸ πρᾶσούτατον, εἴπερ ἔχει σωζόμενον ἐφ' ἑαυτῇ τὸν τῆς ἀρχῆς ὄρον. Ἀρχὴ γὰρ ἀρχῆς οὐκ ἂν εἴη ποτὲ, ἢ πάντως ἐκδήσεται τὸ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν ἀρχὴν, προεπινοουμένου τινὸς ἑτέρου καὶ προανίσχοντος αὐτῆς. Ἄλλως τε εἰ ἐνδέχεται τι προὑπάρχειν τῆς ὄντως ἀρχῆς, ἐπ' ἀπειρον ἡμῖν ὁ περὶ αὐτῆς οἰχῆσεται λόγος, ἀεὶ πρᾶσαναλλούσης ἑτέρας, καὶ δευτέραν ἀποφαινούσης τὴν ἐφ' ἧπερ ἂν ἡ κατ' ἡμῶν γένοιτο ζήτησις. Οὐκ οὖν ἀρχὴ μὲν ἀρχῆς οὐκ ἔσται, κατὰ τὸν ἀκριθεῖ τε καὶ ἀληθῆ λογισμὸν, ἀλλ' εἰς ἀμήρτουτον μένει καὶ ἀκατάληπτον ὁ περὶ αὐτῆς ἀποδημήσει λόγος. Τέλος δὲ οὐκ ἐχούσης τῆς ἀεὶ πρὸς τὸ ἀνέπειν φυγῆς, καὶ τὸ τῶν αἰώνων ἀναφοιτώσης μέτρον, οὐκ ἐν χρόνῳ γεγονώς ὁ Ἰῶς, ἀίδιος δὲ μᾶλλον ὑπάρχων μετὰ Πατρός εὐρεθήσεται. Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ. Εἰ δὲ ἦν ἐν ἀρχῇ, ποῶς, εἰπέ μοι, δυνήσεται ναῦς τὴν τοῦ ἦν ὑπερανέπτασθαι δύναμιν; Πότε δὲ ὅλως τὸ ἦν ὡς ἐν τέλει στήσεται, προανατρέχου ἀεὶ τοῦ διώκοντος λογισμοῦ, καὶ τῆς ἐπομένης αὐτῶν προαναπηδῶν ἑνέσεως; Ἐπὶ τούτῳ δὴ ἄρα καταπεκληγμένος ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαίας· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται; ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀἰρεται γὰρ ὄντως ἀπὸ τῆς γῆς ὁ περὶ τῆς γεννήσεως λόγος τοῦ Μωνογενοῦς, τοῦτ' ἔστιν, ὑπὲρ πάντων ἐστὶ διάνοιαν τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον, ὡς εἶναι λιπὸν ἀνεξήγητον· εἰ δὲ ὑπὲρ νοῦν ἐστὶ καὶ λόγους τοὺς ἐν ἡμῖν, πῶς ἂν εἴη γενητός, οὐκ ἀνοούσης τῆς ἐνοούσης ἡμῖν διανοίας, καὶ χρόνῳ καὶ λόγῳ περιοριζέειν τὰ γενητά;

Ἐτέρως εἰς τὸ αὐτὸ θεωρητέον, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »

Ἀρχὴν ὅλως τὴν ἐν χρόνῳ νοουμένην οὐκ ἔστι

λεβειν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ἐπει γάρ ἐστι πρὸ
 χρόνου παντὸς, καὶ προαιώνιον ἔχει τὴν ὑπαρξίν,
 ἔτι τε πρὸς τούτοις τὸ καταλήγειν εἰς τέλος ἡ θεία
 παραιτεῖται φύσις (ἔξει γὰρ ὡσαύτως αἰὲν, κατὰ τὸ
 ἐν Ψαλμοῖς μελωδοῦμενον, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ
 τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν») ἀπὸ ποίας ἡμῖν ἀρχῆς
 τῆς ἐν χρόνῳ καὶ ποσῷ μετρούμενης ὁ Υἱὸς ἐκδήσει-
 ται, τρέχειν εἰς τέλος οὐκ ἀνεχόμενος, αἶτε δὴ καὶ
 κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο βοῶν·
 «Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ;» Ἀρχὴ γὰρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν
 οὐκ ἂν ὄλως ὑπάρχειν νοσῶτο ποτε, μὴ πρὸς τὸ οἰκείον
 βλέπουσα τέλος· ἐπειπερ ὡς πρὸς τέλος μὲν ἀρχὴ,
 τέλος δ' αὖ πάλιν ὡς πρὸς ἀρχὴν ὀνομάζεται. Ἀρ-
 χὴν δὲ πάλιν ἐν τούτοις τὴν κατὰ χρόνον, ἥτοι πο-
 σότητα, σημαίνομεν. Θυγαῖν ἐπειδήπερ καὶ αὐτῶν
 ἐστὶ τῶν αἰώνων πρεσβύτερος ὁ Υἱὸς, τὸ μὲν ἐν
 γένῳ γεννηθῆναι διαφεύσσεται· ἦν δὲ καὶ διὰ παντὸς
 ὡς ἐν πηγῇ τῷ Πατρὶ, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμέ-
 νον· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐβῆλθον, καὶ ἦκα.» Πηγῆς
 τοιγαροῦν νοουμένου τοῦ Πατρὸς, ἦν ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ
 σοφία, καὶ δύναμις, καὶ χαρακτήρ, καὶ ἀπαύγασμα,
 καὶ εἰκὼν ὑπάρχων αὐτοῦ. Καὶ εἰ χρόνος ἦν οὐδέτις,
 ὅτε Λόγου χωρὶς, καὶ σοφίας, καὶ χαρακτήρος, καὶ
 ἀπαυγασματος ἦν ὁ Πατήρ· ἀνάγκη συνομολογεῖν
 ὄλβιον ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν, ὃς ταυτὰ ἐστὶ τῷ ἀδόκῳ
 Πατρὶ. Πῶς γὰρ ὄλως ἐστὶ χαρακτήρ, πῶς δὲ εἰκὼν
 ἀκρεβῆς, εἰ μὴ πρὸς ἐκεῖνο μεμορφωμένος ὁράται
 τὸ κάλλος, οὗ καὶ ἐστὶν εἰκὼν, Ἀδικήσει δὲ ὄλως
 οὐδὲν, τὸ ὡς ἐν πηγῇ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν
 ἰννοεῖν· μόνον γὰρ τὸ, ἐξ οὗ, τὸ τῆς πηγῆς, ἐν τούτοις
 ὄνομα σημαίνει. Ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ
 Πατρὸς, οὐκ ἔξωθεν ἢ ἐν χρόνῳ γεγονώς, ἀλλ' ἐν
 τῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον ὁσίᾳ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνα-
 λάμψας, ὡσπερ ἐξ ἡλίου τυχὸν τὸ ἀπαύγασμα αὐ-
 τοῦ, ἢ πλοῦτος ἐκ πυρὸς ἢ ἐμφυτος αὐτοῦ θερμότης.
 Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις παραδείγμασι, ἐν μὲν ἐξ ἐνὸς
 γεννώμενον ἐνεστὶν ἰδεῖν, αἰεὶ δ' οὖν ὁμοῦ συνυπάρ-
 χον, καὶ ἀχωρίστως προσόν, ὡς δόξα τοῦ ἐτέρου μὴ
 εἶναι δύνασθαι καθ' ἑαυτὸ τὸ ἕτερον, καὶ διασώζειν
 ἀληθῆ τὸν τῆς οἰκείας φύσεως λόγον. Πῶς γὰρ ὄλως
 ἡλῖος οὐκ ἔχων ἀπαύγασμα; ἢ πῶς ἀπαύγασμα μὴ
 ὄντος ἡλίου τοῦ ἀπαυγάζοντος αὐτό; Πῶς δὲ καὶ
 πῦρ, εἰ τὸ θερμαίνειν οὐκ ἔχει; πόθεν δὲ τὸ θερμὸν,
 εἰ μὴ ἐκ πυρὸς, ἢ παρὰ τινος ἐτέρου τυχόν, τῆς τοῦ
 πυρὸς οὐσιώδους ποιότητος οὐ μακρὰν που κειμένου;
 ὡσπερ οὖν ἐν τούτοις, τὸ ἐνυπάρχειν τὰ ἐξ αὐτῶν,
 οὐκ ἀναιρεῖ τὴν συνυπαρξίν, αἰεὶ δὲ συντρέχοντα
 τοῖς γενῶσι δεικνύει τὰ γεννώμενα, καὶ μίαν ὡς
 πρὸς αὐτὰ τὴν φύσιν κληρωσάμενα· ὅσῳ καὶ ἐφ'
 Υἱοῦ. Κἀν γὰρ ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς νοῆται καὶ
 λέγεται, οὐκ ἐκφυλὸς ἡμῖν καὶ ξένος, ἢ ὡς μετ'
 αὐτὸν δευτέρος εἰσθῆσεται, ἀλλ' ὡν ἐν αὐτῷ, καὶ
 συνυπάρχων αἰεὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνώς, κατὰ τὸν
 ἀβήρτον τῆς θείας γεννήσεως τρόπον. Ὅτι δὲ καὶ ὡς
 ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ κατὰ μόνον τὰ, ἐξ οὗ, λέγεται καὶ
 παρὰ τοῖς ἁγίοις ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἀκουε τοῦ Ψαλμ-
 φοῦ τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν

igitur nullatenus capere licet de Unigenito. Nam
 cum sit ante omne tempus et sæculis priorem
 existentiam habeat, ac præterea finem attingere
 natura divina nesciat (eodem enim modo se sem-
 per habebit, juxta illud Psalmista: « Tu autem
 idem ipse es, et anni tui non deficient »), quo-
 nam a principio tempore et quantitate defi-
 nito Filius prodibit, qui ad finem tendere ne-
 scit, utpote secundum naturam existens Deus, ac
 propterea clamans: « Ego sum vita » ? Principi-
 um enim in se neutiquam intelligitur esse, nec
 ad finem suum respicere, cum principium respectu
 ad finem, rursus autem finis respectu ad princi-
 pium nuncupetur. Principium vero hic rursus tem-
 poris, sive quantitatem significamus. Cum igitur
 ipse etiam sæculis antiquior sit Filius, in tempore
 genitus esse non poterit, sed erat semper in Patre
 velut in fonte, sicuti ab ipso dictum est: « Ego ex
 Patre exivi et veni ». Cum ergo Pater fons in-
 telligatur, erat Verbum in ipso, sapientia, et vir-
 tus, et character, et splendor, et imago ejus ex-
 sistens. Et si tempus nullum erat quando abs-
 que Verbo, et sapientia, et character, et splen-
 dore erat Pater, simul etiam fatemur necesse est æ-
 ternum esse Filium, qui eodem est cum æterno
 Patre. Quomodo enim, amabo, character est, aut
 quomodo exacta imago, nisi ad illam pulchritudi-
 nem expressus videatur cujus etiam est imago?
 Nihil obstabit porro, quod Filium in Patre tanquam
 in fonte esse intelligimus. Nomen fontis enim hic
 solum, id ex quo, significat. Est autem Filius in
 Patre, et ex Patre, non extrinsecus, aut in tem-
 pore genitus, sed in Patris existens substantia,
 et ex ipsa effulgens, velut ex sole splendor, aut
 tanquam ab igne innatus ei calor. In his enim
 exemplis unum quidem ex alio prognatum videre
 est, verumtamen semper coexistens, et insepara-
 biliter insitum, ita ut absque altero alterum per
 se nequeat esse, et veram suæ naturæ rationem
 retinere. Quomodo enim demum sol erit, si splen-
 dore sit destitutus, aut quomodo splendor, si non
 sit sol a quo illustretur? Quomodo vero ignis, si
 calefaciendi virtute careat? Unde autem calor, nisi
 ex igne, aut ab alia quadam re quæ a substantiali
 qualitate ignis haud procul absit? Quomodo enim
 igitur in his, quod simul existant ea quæ sunt ex
 ipsis, eorum coexistentia non tollitur, sed quod
 semper concurrant cum productioribus suis, palam
 sit esse producta et unam cum ipsis habere natu-
 ram: ita quoque in Filio; licet enim in Patre et
 ex Patre intelligatur ac dicatur, non alienus no-
 bis aut externus, aut tanquam ab ipso secundus
 prodibit, sed existens in ipso, et semper coexsi-
 stens, et ex ipso effulgens secundum ineffabilem
 divinæ generationis modum. Quod autem etiam a
 sanctis Deus et Pater tanquam principium solum
 ex quo Filii dicatur, audi Psalmistam secundum

¹ Psal. ci, 28. ² Joan. xiv, 6. ³ Joan. xvi, 28.

nostri Servatoris adventum præannuntiantem, et ad ipsum Filium dicentem : « Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendore sanctorum tuorum ¹. » Dies enim virtutis Filii ea est, qua universum orbem iudicaturus est, et unicuique mercedem secundum opera sua redditurus. Veniet autem omnino etiam ipse existens in Patre, et habens in seipso Patrem, suæ naturæ quodammodo principii expers principium, scilicet ex quo duntaxat, propterea quod est ex Patre.

In principio erat Verbum.

Principii de quo hic quærimus, multæ ac variæ significationes se nobis offerunt undique quæ utilia sint investigantibus, et eamum instar veram divinorum dogmatum comprehensionem, et accuratam mysteriorum rationem indagantibus : « Scrutamini » B enim « sanctas Scripturas, » alicubi Salvator ait, « quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere : et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me ². » Videtur itaque beatus evangelista principii nomine hic potestatem supra omnia positam significare, Patrem nimirum, ut et supra omnia collocata natura divina appareat, quæ quodcumque creatum est sub pedibus habet, et rebus a se in rerum naturam editis propemodum insidet. In hoc igitur principio quod est in omnes et supra omnes, erat Verbum, non cum omnibus sub pedibus ejus, sed extra omnia in ipso naturaliter, ceu fructus cœternus, locum, ut ita dicam, habens omnibus antiquiorem, Patris nimirum naturam. Idcirco etiam liber libero Patre genitus, universi imperium una cum ipso habet. Quænam ergo sit deinceps horum verborum structura, operæ pretium est animadvertere. Nonnulli audacter, ut antea diximus, Dei Verbum tum primum in rerum naturam editum asserbant, eum assumpto sanctæ Virginis templo propter nos factus est homo. Quid ergo demum erit, si aut creatus aut factus, et ejusdem cum aliis omnibus naturæ, de quibus et e nihilo creatio, et servitutis nomen et res ipsa jure dicuntur? Quid enim creatum cunctipotentis Deo servire impune detrectabit? Quid autem cunctipotentis principio, potestati, et dominationi non subjacebit, quam ipse alicubi quoque significat Salomon dicens : « Cum justitia enim præparatur solium potestatis ³. » Paratus enim est præclare ad justitiam ille thronus ejus nimirum quæ supra omnes est potestatis. Et quis ille thronus sit, de quo hic loquimur, audi Deum per unum sanctorum dicentem : « Cœlum mihi thronus. » Itaque paratum est ad justitiam cœlum, hoc est, qui cœlos incolunt sancti spiritus. Quoniam ergo necesse erat consisteri una cum aliis creaturis' subjici Deo ac Patri Filium, tanquam servili conditione præditum, et principii potestati perinde ac alia subditum, si, ut illi volunt, sero genitus, et eorum qui in tempore facti sunt unus est : necessario

A διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προκηρυσσόμενος, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντος τὸν Υἱόν· « Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων σου. » Ἡμέρα γὰρ δυνάμεώς τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἣν ὅλην κρινεῖ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀποδίδωσιν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἤξει δὲ πάντως καὶ τότε αὐτός τε ὢν ἐν Πατρὶ, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, τὴν ἀναρχὸν τῆς οἰκείας φύσεως οἰνεῖ πως ἀρχὴν, κατὰ μόνον τὸ, ἐξ οὗ, διὰ τὸ ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Eis πολλὰς ἡμῖν καὶ διαφόρους ἐννοίας ὁ περὶ τῆς ἐνθάδε σημαινομένης ἀρχῆς καταποικιλλεται· λόγος, πανταχόθεν θηροῦσθαι σπουδάζων τὰ εἰς ὠφέλειαν συντείνοντα, καὶ κατὰλήψην ἀληθῆ τῶν θείων δογμάτων, καὶ τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἀκρίθειαν κυνὸς δίκην ἰχνηλατῶν· « Ἐρευνάτε, γὰρ ποὺ τὰς ἁγίας Γραφάς, φησὶν ὁ Σωτὴρ· ὅτι ἐν αὐταῖς· ὑμεῖς δοχεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχων, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Ἔοικε τοίνυν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς ἀρχὴν ἐνθάδε, τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν, τοῦτ' ἔστι, τὸν Πατέρα σημαινέιν· ἵνα δὴ καὶ ἐπάνω πάντων ἡ θεία φαίνηται φύσις, πᾶν ἔπερ ἐστὶ γενητὸν ὑπὸ πόδας ἔχουσα, μονονουχὶ καὶ ἐποχουμένη τοῖς δι' αὐτῆς εἰς τὸ εἶναι κεκλημένους. Ἐν ταύτῃ ποιγαροῦν τῇ ἀρχῇ, τῇ κατὰ πάντων καὶ ἐπὶ πάντας, ἦν ὁ Λόγος, οὐ μετὰ πάντων ὑπὸ πόδας αὐτῆς, ἀλλ' ἔξω πάντων ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡς καρπὸς συναΐδιος, τόπον ὡσπερ ἔχων τῶν ἀπάντων ἀρχαιότερον τὴν τοῦ γεννησαντος φύσιν. Διὸ δὴ καὶ ἐλεύθερος ἐλευθέρου C Πατρὸς πεφυκὸς, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν σὺν αὐτῷ κεκτήσεται. Τίς οὖν ἄρα καὶ νῦν ὁ τῆς ἐν τοῦτῳ κατασκευῆς γενήσεται· λόγος, ἀκόλουθον συνιδεῖν. Ριζοκινδύνως τινὲς, καθάπερ ἐφημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον τότε δὴ πρῶτον εἰς τὸ εἶναι κεκλησθαι δισχυρίζοντο, ὅτε τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ναδὸν λαδῶν, ἀνθρώπος γέγονε δι' ἡμᾶς T. I. οὖν ἂν εἴη λοιπὸν, εἴπερ ἦ γενητὸς καὶ πεποιημένος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὁμοφυῆς, οἷς ἐξ οὐκ ὄντων ἡ γένεσις, καὶ τὸ τῆς δουλείας ἔνομά τε καὶ πρᾶγμα δικαίως ἐπαληθεύεται; Τί γὰρ τῶν πεποιημένων τὴν ὑπὸ τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ δουλείαν ἀκινδύνως παραιτήσεται; τί δὲ οὐχ ὑποκύψει τῇ κατὰ πάντων ἀρχῇ τε καὶ ἐξουσίᾳ, καὶ κυριότητι, ἣν καὶ αὐτός D ποὺ σημαινεῖ λέγων ὁ Σολομών· « Μετὰ γὰρ δικαιοσύνης ἐτοιμάζεται θρόνος ἀρχῆς; » Ἐτοιμος γὰρ καὶ πολὺ λίαν εὐπρεπὴς εἰς δικαιοσύνην ὁ τῆς ἀρχῆς θρόνος, τῆς ἐπὶ πάντας δηλαδὴ. Καὶ τίς ἔθρονος περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἀκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων· « Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος. » Οὐκοῦν ἐτοιμὸς εἰς δικαιοσύνην ὁ οὐρανὸς, τοῦτ' ἔστι, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἄγια πνεύματα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἦν ἀνάγκη συνολογοῦν, μετὰ τῶν ἄλλων ποιημάτων ὑποκεισθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὡς οἰκετικῶν ἔχοντα τάξιν, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς ἀρχῆς ἐξουσίαν ὁμοίως πίπτοντα τοῖς ἄλλοις, εἴπερ ἐστὶ κατ' ἐκείνους ἕψιγενῆς, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πεποιημένων εἰς ἀναγκαίως

¹ Psal. cix, 3. ² Joan v, 39. ³ Prov. xvi, 12.

ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς δριμύτερον τοῖς ἑτεροδοξαλοῦσιν ἐπιπηδᾷ· καὶ δουλείας μὲν ἀπάσης ἐξέλεικε τὸν Υἱόν· ἐκ δὲ τῆς ἐλευθέρως καὶ πάντων ἀργούσης οὐσίας ἐκπεφνήτα δεικνύει. καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς ὑπάρχειν ἰσχυρίζεται, λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Ἐπιπλέκει δὲ τῷ τῆς ἀρχῆς ὀνόματι χρησίμως τὸ ἦν, ἵνα μὴ μόνον εὐκλεῆς, ἀλλὰ νοῆται καὶ προαιώνιος· τέθειται γάρ ἐν τούτοις τὸ ἦν, εἰς βαθεῖαν τινα, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὴν ἐξω χρόνων ἀρρήτων ἐνηνησιν ἀνατείνον τοῦ θεωρουμένου τὴν ἔννοιαν. Τὸ γὰρ ἦν, ἀδιοριστως ἐκφωνηθὲν, εἰς ποῖον ἡμῖν καταλήξει τόπον, αἰεὶ προελαύνειν τοῦ διώκοντος νοῦ πεφυκός, καὶ ἦν οἴηται τις ἔχειν αὐτοῦ τὴν κατάπαυσιν, ταύτην τοῦ ἐπέκεινα δρόμου ποιούμενον ἀρχὴν· « Ἦν οὖν ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, » τοῦτ' ἔστιν, ὡς ἐν ἀρχῇ τῇ ἐπὶ πάντα, καὶ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων φυσικῶς τὸ δεσποτικὸν ἔχων ἀξίωμα. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, πῶς ἔτι γεννητός, ἢ παποιημένος; Ὅπου δὲ ὅλως τὸ ἦν, κατὰ τίνα τρόπον τὸ οὐκ ἦν εἰσθήσεται; ἢ ποῖον ἔξει λοιπὸν τὸν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τόπον;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ Τριάδος λόγου.

Ἐπερ μὴ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, φησὶν, ἀλλὰ ἀδίδεις ἀσιν ὁ Υἱός, καὶ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔτι Υἱὸν, ἀλλ' ἀδελφὸν λέγε τοῦτον, συνατίδιον εἶναι λέγοντες, καὶ Υἱὸν εἶναι φαμεν. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ἦν συνατίδιος, καὶ οὐχὶ Υἱός, χώραν εἶχεν ὑμῶν ἢ ὑπόνοια. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τῷ ἀδίδει καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦμεν, πῶς ὁ Υἱός ἀδελφός ἐστι τοῦ γεννησάντος;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐπερ ἡ πίστις ἡμῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐστι, καὶ οὕτω βαπτίζομεθα, ποῖα ἀδελφότης ἐν τούτῳ φαίνεται; ἢ πῶς ὁ Λόγος ἀδελφός εἶναι δύναται οὗ ἐστι Λόγος;

Καὶ τοῦτο.

Οὐκ ἐκ τινος ἀρχῆς προὑπαρχούσης ἐγεννήθησαν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ νομισθῶσιν, ἀλλ' ὁ Πατήρ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τίεται τὸν Υἱὸν, καὶ μένει Πατήρ, καὶ οὐχὶ Υἱός τινος λέγεται· καὶ ὁ Υἱός υἱός ἐστι, καὶ ὅπερ ἐστὶ μένει, καὶ οὐκ ἀδελφός τινος κατὰ φύσιν λέγεται, ποῖον οὖν ἔξει τόπον ἀδελφότης ἐν τούτοις;

Καὶ τοῦτο.

Εἰ τέλειος ὁ Πατήρ, τέλειον ἔσται καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Καὶ εἰ πρὸς τούτῳ τὸ ἀίδιον ἔχει, ἀίδιον ἔσται καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ Πατρὸς, οὐκ ἐπισυμβεβηκός τῇ τοῦ γεννησάντος οὐσίᾳ, ἀλλ' αἰεὶ συνυπάρχον αὐτῇ, καὶ οὐκ ἀτελὲς διὰ τὸ ἐν χρόνῳ γενέσθαι κατὰ τινος, ἀλλὰ τέλειον διὰ τὸ πρὸ παντός εἶναι χρόνου.

Καὶ τοῦτο.

Ἀντιθεσις οὐκ ἀληθῆς ἀνατρέπειν δοκοῦσα τοῦ Υἱοῦ τὸ ἀίδιον οὕτως. Εἰ τομῆν φησὶν ἡ θεία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, διὰ τὸ μὴ εἶναι πάθους δεκτικῆ. Οἷς γὰρ τὸ πάσχειν κατὰ φύσιν ὑπάρχει, τούτοις ἐστὶν

A beatus evangelista acrius insultat hæreticis, et ab omni quidem servitute Filium vindicat, et ab omnipotente substantia manare ostendit, in eaque naturaliter ipsum existere asserit, dicens: *In principio erat Verbum.*

Principii autem vocabulo illud, *erat*, subjungit, ut non solum gloriosus, verum etiam ante sæcula genitus intelligatur. Illud enim, *erat*, hic positum est, quo contemplantis animus in profundam quamdam et incomprehensibilem, et ineffabilem quæ cuncta superat tempora generationem intendatur. « *Erat* » enim, indefinite prolatum, quoniam in loco nos sistet, cum prosequentem nientem *B* natura sua semper antevertat, et quam illius quietem esse putaveris, hanc ulterioris cursus faciat initium? « *Erat* » igitur « *Verbum in principio*, » hoc est, in potestate quæ est supra omnia, et ex ipsa existens naturaliter, Dominique majestate præditum. Quod si ita est, quomodo creatus deum aut factus erit? Ubi denique illud *erat* aliquo modo *non erat*, inibit, aut quem tandem locum habebit in Filio?

Ejusdem ex libro de Trinitate.

Si nunquam fuit, inquit, cum non esset, sed proprius est Filius, et simul existit cum Patre, cur Filius ac non frater potius appellatur? Eum cum Patre æternum dicentes, Filium etiam dicimus. Si æternum igitur simul cum Patre diceremus, non autem Filium, locum haberet vestra suspicio. Cum autem pariter et æternum, et Filium fateamur, quomodo Filius genitoris frater esse queat?

Et hæc ex eodem libro.

Si fides nostra in Patrem et Filium est, atque ita baptizamur, quænam hic fraternitas, ut ita dicam, apparet? Aut quomodo Verbum frater esse potest illius, cujus est Verbum?

Et hæc

Non ex ullo antecedente principio geniti sunt Pater et Filius, ut fratres etiam possint existimari. Sed Pater est Filii principium, et Filium parit, et manet Pater, nec ullius esse Filius dicitur. Filius item Filius est, et quod est manet, nec frater cujusquam natura dicitur. Quis igitur in his fraternitati locus?

Et hæc.

Si perfectus est Pater, perfectum erit et quod ex ipso est. Si æternus præterea est, æternum erit et id, quod ex Patre æterno est. Neque gignentis adjunctum essentialis, sed cum ipsa simul existens, nec, ut quidam volunt, imperfectum erit, utpote factum in tempore sed perfectum, quod ante omne tempus existat.

Et hæc.

Argumenta, quibus Filii conantur æternitatem evertere, falsa sunt. Si divina, inquit, natura secari non potest, quia in illam affectiones non cadunt. Quæ enim natura affectiones admittunt,

sectionem etiam suscipiunt, non debemus dicere, A Filium esse ex Patris essentia, ne qua affectio, aut divisio in simplici illa natura appareat. Si enim quod ex alio est numero, diversum est ab illo, ex quo est, et provenit, sectio et partitio quædam in natura divina perspicitur. Sin extrinsecus est, adventitius accessit, et non est simul æternus cum Patre. Inepte atque imperite quæ corporum propria sunt, ea naturæ corporis experti quadrare volunt. Corpora enim affectiones, et sectiones, et divisiones suscipiunt, in naturam autem corporis expertem nihil cadit ejusmodi. Quare cum Deus corpore careat, sine partitione parit, gignit sine sectione. Quandoquidem et ignis ex se lucem parit, nec ullam tamen suscipit divisionem, licet cogitatione lux ab eo proveniens ab ipso sejuncta videatur. B Quod si quis non potest, quod corpore vacat, contemplari, quin illud corporeis necessitatibus subjiciat, is propriæ mentis accuset imbecillitatem, qua impeditus naturæ corporis experti congruentia non potest intelligere. Et rursum, qui Filium æternum ex Patre æterno genitum nequeunt intelligere, et idcirco, quod corpore caret, corporum conditionibus subjiciunt, iidem Patrem etiam negent, quoniam quid natura sit, aut quantus sit invenire non possunt. Quod si ea, quæ supra nos sunt, fide comprehenduntur, supra nos autem est Filii generatio. *Generationem enim illius, ut inquit Propheta, quis enarrabit?* Fide item hæc percipiatur, cessetque illud: *Non erat*, quod promittitur ex humanæ rationis infirmitate.

Et hæc.

Si lumen est Deus et Pater, in ipso erat splendor ipsius. Si figura substantiæ Patris est Filius, ut Paulus ait, qui de ipso audent affirmare illud, *Non erat*, dicant, quando sine figura Patris substantia fuerit. Simul enim cum substantia et figura ipsius existit. Si veritas et sapientia Filius est, quando non fuit cum Patre, in quo semper est veritas et sapientia?

Et hæc.

Si in Filio cernitur Pater, et Filius est Patris essentia imago certissima, et ideo: *Qui vidit me, inquit, vidit Patrem*, necessarium est ut natura habeat D omnia quæ Pater habet. Sic enim imago erit absolutissima. Pater autem est immortalis, rex, procreator, omnipotens, Deus, effector, iidem et Filius. Alioquin si factus esset, aut aliquando non fuisset, id quod æternum, et semper est, in eo non cerneretur expressum. Imagines autem semper exemplaris similitudinem referunt.

Ejusdem ex secundo Thesauri libro, in ea verba: Considerate Apostolum et Pontificem confessionis vestræ Jesum.

Non naturam Verbi declarans Paulus hæc dixit,

¹ 16'. x'ii, 8.

οικειον και το τέμνεσθαι. Ου χρη λέγειν εκ της ούσιας του Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, ἵνα μὴ τι κάθος και διαίρεσις περι τὴν ἀπλήν φαίνηται φύσιν. Εἰ γὰρ τὸ εκ τινος προελθὸν ἑταρὸν τι πάντως ἐστὶ ἐφ' ἀριθμῷ παρ' ἐκεῖνο ἐξ οὗ και προήλθε, μερισμὸς τις και διακοπή περι τὴν θεῖαν δρᾶται φύσιν, εἰ μὴ ἐξωθεν, ἀλλ' ὄντως ἐξ αὐτῆς δοίημεν προελθεῖν τὸν Υἱὸν. Εἰ δὲ ἐξωθέν ἐστιν, ἐπισημβέδθηκεν ἄρα, και οὐκ ἐστὶ τῷ Πατρὶ συναίδιος. Κακῶς και ἀπαιδεύτως τὰ σωμάτων ἴδια, τῇ ἀσωμάτων τινὲς προσάπτουσιν οὐσία. Ἐπὶ σωμάτων μὲν γὰρ ἀρμόσει λέγειν πάθος γίνεσθαι, και τομὴν και διαίρεσιν· ἐπὶ δὲ τῆς ἀσωμάτου φύσεως οὐδὲν ἐστὶ τῶν τοιούτων. Εἰ δὲ ἀσώματος ὁ Θεὸς, τίκειται μὴ μερισθόμενος, γεννηθῆ μὴ τεμνόμενος. Ἐπειδὴ και τὸ πῦρ ἐξ ἑαυτοῦ τίκειται τὸ φῶς οὐδὲ μίαν ὑπομένον διαίρεσιν, κἂν τῇ ἐπινοῖα δοκῆ, πῶς χωρίζεσθαι τούτου τὸ ἐξ αὐτοῦ προελθόν; Εἰ δὲ τις ταῖς σωματικαῖς ἀνάγκαις ὑποβάλλει τὸ ἀσώματον, αἰτιάσθω του οικείου νοῦ τὴν ἀσθένειαν οὐ δυναμένου νοεῖν τὰ τῇ ἀσωμάτων πρέποντα φύσει. Καὶ πάλιν εἰ ἀσθενούσι τινες περι τὸ νοῆσαι τὴν ἐξ αἰδίου Πατρὸς αἰδιον του Υἱου γέννησιν, διὰ τε τούτοις σωματικαῖς ἀκολουθιαῖς ὑποβάλλου τὸ ἀσώματον, ἐπειδὴ και τί ἐστὶν, ἢ ποταπὸς ὁ Πατὴρ κατὰ φύσιν οὐχ εὐρίσκουσιν, ἀρνεῖσθωσαν και αὐτόν. Εἰ δὲ πιστεῖ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς παραλαμβάνεται, ὑπὲρ ἡμᾶς δὲ ἡ του Υἱου γέννησις, οὐδεὶς γὰρ αὐτοῦ τὴν γενεάν διηγήσεται, καθὼς φησιν ὁ προφήτης. Πιστεῖ και δεχέσθω και τούτο, και ἀργεῖτω τὸ οὐκ ἦν, ἐξ ἀθροιστῶν λογισμῶν ἀθηνούς εἰσφερόμενον.

Και τούτο.

Εἰ φῶς ἐστὶν ὁ Θεὸς και Πατὴρ, ἐν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἦν. Εἰ χαρακτηρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς της του Πατρὸς ὑποστάσεως κατὰ τὴν του Παύλου φωνήν, λεγέτωσαν οἱ ἐπ' αὐτοῦ τὸ *Οὐκ ἦν* τοιμῶντες φέρειν, πότε χαρακτηρὸς χωρὶς ἦν ἡ ὑπόστασις του Πατρὸς. Ὁμοῦ γὰρ τῇ ὑποστάσει και ὁ ταύτης χαρακτηρ συνεισάγεται. Εἰ ἀλήθεια και σοφία ἐστὶν ὁ Υἱὸς, πότε οὐκ ἦν ἐν τῷ Πατρὶ; Ἄει γὰρ ἡ ἀλήθεια και σοφία ἐν Θεῷ και Πατρὶ.

Και ταῦτα.

Εἰ ἐν Υἱῷ θεωρεῖται ὁ Πατὴρ, και εἰκὼν ἐστὶν ἀπαράλλακτος της του γεννησαντος οὐσίας κατὰ τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῦ· *Ὁ δωρακὸς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα*· προσεῖναι πάντως ἀναγκαῖον αὐτῷ κατὰ φύσιν, ὅσα και τῷ Πατρὶ. Ἔσται γὰρ οὕτως ἀκριθὲς ὁ χαρακτηρ, αἰδίου δὲ ὁ Πατὴρ, ἀθάνατος, βασιλεὺς, κτίστης, παντοκράτωρ, Θεὸς, ποιητὴς, ταυτὸ και Υἱός. Ἐπὶ πῶς ἐν τῷ γεννητῷ τὸ αἰδιον φαίνεται, ἢ ἐν τῷ ποτε μὴ ὄντι τὸ ἀεὶ ὄν, ἢ ἐν τῷ ποιήματι ὁ ποιητὴς; Αἱ γὰρ εἰκόνες ἀεὶ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα τὴν ἐμφέρειαν ἔχουσιν.

Του αὐτοῦ ἐκ του δευτέρου βιβλίου του Θεσσαυρου εἰς τὸ, «Κατανοήσατε τὸν Ἀπόστολον, και Ἀρχηγόν της ὁμολογίας ἡμῶν Χριστόν Ἰησοῦν.»

Οὐ τὴν του λόγου φύσιν ἐξηγοῦμενος ὁ Ἀπόστολος,

τοιαυτὰ φησιν, ἀλλὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν. Ἀπὸτε γὰρ γέγονεν ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν; Πότε δὲ ἀπόστολος; Πότε δὲ πιστὸς τῷ ποιήσαντι αὐτόν; Ἡ ὅτε δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν ἄνθρωπος; καὶ κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τότε τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ πιστὸς ἐγένετο πληρῶν αὐτοῦ τὸ ἔργον, καθάπερ αὐτὸς ἔλεγε· τότε γέγονεν ἀπόστολος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς ἀποσταλείς· τότε γέγονε τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ἀρχιερεὺς, προσφέρον τῆς πίστεως ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ ἴδιον σῶμα, καθάπερ τὸ θῦμα προσάγων ἄμωμον, ἵνα πάντας ἡμᾶς δι' αὐτοῦ καθαρίσῃ. Ἄν τοίνυν λέγηται περὶ Υἱοῦ ὅτι γέγονε πιστὸς, ὅτι γέγονεν ἀπόστολος, γέγονεν ἀρχιερεὺς, μὴ κατὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φερέσθω τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ κατὰ τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος. Ἐπειδὴ καὶ Παῦλος, ἄνθρωπος ὢν καὶ ὑπάρχων ἦδη, γέγονεν ἀπόστολος, καὶ Μωσῆς ὡσαύτως γέγονε πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Ἀαρὼν ὡσαύτως γέγονεν ἀρχιερεὺς ἐν ἑαυτῷ καὶ πάλαι τὸν Σωτῆρα μορφῶν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ Ἀαρὼν οὐκ ἐγεννήθη μὲν ἀρχιερεὺς, πολλοὶ δὲ ὑστερον χρόνοις τοῦτο γέγονε, τὸν ποδῆρη περιβαλόμενος, καὶ τὴν ἐπιμήδα, καὶ τὰ ἄλλα τῆς ἱερατικῆς ἐσθῆτος σχήματα, ἄπερ ἦν ἔργα γυναικῶν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, πολλῶ δὲ ὑστερον χρόνῳ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχιερεὺς, ὡσπερ τινὰ ποδῆρη τὸν ἐκ γυναικὸς ἄνθρωπον ἦτοι παθητὸν ἀναλαβῶν· ἵνα τῷ ἰδίῳ αἵματι καθαρίσῃ τὸν λαόν, ἑαυτὸν προσενεγκῶν ὡς ἄμωνον ἄμωμον τῷ Θεῷ· Ὁ δὲ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη ἕλκος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.)

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τὸ, « Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. »

Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος· εἰς τὸ εἶναι παράγω· ἦν γὰρ αὐτὸς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ οὐκ ἔν τις εὐφρονῶν τὸ ἐποίησεν· ἐνθάδε κατὰ τῆς οὐσίας ἐκλάβοι, ἵνα μὴ ἀσεβῆν ἀναγκάζεται· τότε πρῶτον διδοὺς ὑπάρξει τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀλλὰ τὸ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, ἀπέδειξε, νοητέον. Οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος τοῖς Ἰουδαίοις προσδιαλεγόμενος ἔφασκεν· « Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ὑμᾶς δυνάμει καὶ τέρασι καὶ σημείοις, καθὼς αὐτοὶ οἶδατε. » Οὐκοῦν διὰ τῶν ἔργων δεικνύων ἐνυπάρχον αὐτῷ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀξίωμα, Κύριος γίνεται τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν· ἀναδείκνυται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός. Διὰ γὰρ τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἀπειθοῦσιν ἔλεγε· « Κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύτέ μοι. » Εἰ δὲ διὰ τοῦ δύνασθαι ποιεῖν τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, εἶναι τε ὁμοίως ἐν Πατρὶ, Θεὸς ὢν ἀληθινὸς ἀναδείκνυται, κατὰ τοῦτο

sed illius incarnationem. Quando enim factus est pontifex confessionis nostræ? quando apostolus? quando fidelis ei qui ipsum fecit? Nonne quando propter nos et pro nobis factus est homo, et ut Joannes scribit, « Verbum caro factum est? » Tunc factori suo, ut homo, fidelis factus est, perficiens opus illius, sicut ipse testatur: tunc etiam apostolus factus est, pro nobis et propter nos missus: tunc factus est pontifex confessionis nostræ, offerens confessionem fidei nostræ Patri, et corpus suum, veluti immaculatam quamdam hostiam adducens, ut omnes nos per ipsum mundaret. Si ergo de Filio dicitur, quod factus sit fidelis, quod factus sit apostolus, factus pontifex; non ad essentialiam ipsius dictum referendum est, sed ad qualitatem rerum. Siquidem et Paulus homo cum esset, et jam existeret, factus est apostolus: et Moses eadem ratione factus est fidelis, in tota domo ejus. Similiter modo etiam Aaron factus est pontifex, Salvatoris typum jam olim in se referens. Quemadmodum enim Aaron non est natus pontifex, sed multis postea temporibus id factus est, talarem vestem indutus, et superhumeralia, reliquaque pontificalia habitus ornamenta a mulieribus confecta: idem plane de Christo etiam censendum est. Erat enim Verbum in principio: multis vero postea temporibus factus est pro nobis pontifex, hominem ex muliere, veluti talarem vestem, passibilem assumens, ut proprio suo sanguine populum mundaret, ut seipsum veluti agnum immaculatum Deo offerret: « Neque enim fecit peccatum, neque inventus est dolus in ore ejus. »

Ex eodem libro in ea verba: « Et Dominum ipsum et Christum fecit Deus. »

Deus ipsum fecit Dominum et unctum, non ex non existente ad esse traducens: erat enim semper, etiam ante incarnationem Dei Verbum, neque quisquam recte sentiens verbum illud, « fecit, » eo loco de essentialia interpretetur, ne impium se declaret, qui tum primum Verbum Dei esse cœpisse dicat, quando factum est homo: sed « fecit » accipiendum est pro declaravit, vel ostendit. Ita et Petrus cum Judæis disserens dixit: « Jesum Nazarenum, qui declaratus est vir a Deo in vos virtutibus, et prodigiis, et signis quæ fecit, sicut ipsi scitis. » Quocirca cum per opera ostendit dignitatem Patris sibi inexistentem, Dominus fit creditum in ipsum: ostenditur vero quod ipse etiam sit Christus. Nam idcirco Judæis incredulis dixit: « Etiam mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre, et Pater in me est: et rursum: « Si ego non facio opera Patris mei, non credatis mihi. » Si ergo, quia potest facere opera Patris, et quia habet in se Patrem, ipseque vicissim est in Patre, verus Deus esse declaratur: hac ratione factus est Dominus creditum in ipsum, de-

¹ Joan. i, 14. ² Joan. xvii, 4. ³ Num. xii, 7. ⁴ Ibid. 37.

⁵ I Petr. ii, 22. ⁶ Act. ii, 22. ⁷ Joan. x, 38.

claratusque est etiam ipse esse Christus; si vero a Deo factus esse Dominus dicitur, etiam hoc recte habet. Cognitus enim per opera esse verus Dei Filius, dominatur in eos qui olim non crediderunt, propria sua dignitate et Patris nobilitate ipsi testimonium perhibente ut Deo. Cum enim omnino cognitus sit esse Filius Dei, factus etiam est Dominus: non quod tunc primum existendi initium acceperit (semper enim erat et Deus et Dominus), sed quando a credentibus cognitus est, tum factus est eis Dominus.

Ex eodem libro in illa verba: « Clarifica Filium tuum. »

Servator alicubi ad Patrem suum ita ait: « Pater, venit hora, glorifica Filium tuum¹. » Si ergo exacte novit horam, quam venisse dicit, quid obstat quominus et illam norit, quam, ut homo, ignorare se inquit, quod id humanitati conveniat, norit autem omnino ut Deus? At non oportet ob hanc vocem Verbum Dei incusare, et ignorantiam temere illi objicere; sed potius mirari a morem quo erga humanum genus flagravit, quo impulsus non recusavit ad tantam humilitatem sese demittere, ut omnia nostra susciperet, quorum etiam unum est ignorantia.

Interrogandi sunt hostes Christi, quamobrem Servator cum angelos et Filium nominavit, Spiritus mentionem nusquam fecerit? Non enim dixit: Non novit Spiritus, sed, « Non norunt angeli, neque novit Filius; » atque hoc quidem simpliciter: non enim adjecit, Dei. Manifestum igitur est quod angelos ignorasse dixerit, ut creaturas. Cum vero discipulis id dicere nollet, ob ineffabilem quamdam divinæ administrationis et consilii rationem: « Quis enim novit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit²? » ne videretur illos hoc celare velie eoque nomine illos mœrore afficere, dixit, ne Filium quidem hoc nosse; humano more de se loquens, ut homo: et omnium interim notitiam sibi servans, ut Deus. Idcirco enim non dixit, Spiritum ignorare. Nam si spiritus omnia scrutatur, etiam occulta Dei, ut scriptum est³, novit profecto omnia quæ in ipso sunt. Quod si Spiritus qui omnia scit, omniaque inquirere potest, a Filio accipit: « Ille enim, inquit, de meo accipiet⁴, » quomodo Filius censebitur ignorare, qui Spiritui omnia scienti suppeditat?

Ex eodem libro in ea verba: « De illa autem die aut hora. »

Si omnia quæ habet Pater, sunt Filii, ut ipse testatur: at Pater ultimum illum diem et horam novit: certe etiam Filius norit. Ita enim vere dixerit: « Omnia quæ habet Pater, mea sunt.⁵ »

Ex eodem libro in ea verba: « Et omnia dedit in manu ejus. »

Non ideo dicitur Filius a Patre accepisse, quod antea non habuerit. Habet enim naturaliter, cum sit

γένους τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων Κύριος, ἐφάνη δὲ καὶ αὐτὸς ὢν ὁ Χριστός· εἰ δὲ παρὰ Θεοῦ ποιῆσθαι Κύριος λέγεται, καὶ τοῦτο ἔχει καλῶς. Ἐπιγινωσκόμενος· γὰρ διὰ τῶν ἔργων γνησιὸν τε καὶ ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ γέννημα, κυριεύει τῶν ἀπειθούτων πάσαι, τῷ τε οἰκίῳ ἀξιώματι καὶ τῇ ἐκ Πατρὸς εὐγενεῖα μαρτυρούμενος ὡς Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ὤνω; ἐγνωσθη Θεοῦ ὑπάρχων Υἱός, γέγονε καὶ Κύριος, οὐ τότε πρῶτον τοῦ εἶναι Κύριος ἀρξάμενος (ἦν γὰρ αἰεὶ καὶ Θεός καὶ Κύριος), ἀλλ' ὅτε παρὰ τοῖς πεπιστευκόσιν ἐγνωσθη, τότε γεγονώς· καὶ ἐπ' αὐτοὺς Κύριος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τό· « Δόξασόν σου τὸν Υἱόν. »

Λέγει πού πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα διαλεγόμενος· « Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν Υἱόν. » Εἰ τοίνυν οἶδεν ἀκριβῶς τὴν ὥραν, ἣν ἐληλυθῆναι λέγει, τί τὸ κωλύον εἰδέναι κάκεινην, ἣν ὡς ἄνθρωπος ἀγνοεῖν μὲν φησι διὰ τὸ τῇ ἀνθρωπότητι πρέπον, οἶδε δὲ πάντως ὡς Θεός; Χρῆ δὲ οὐ διὰ τὴν τοιαύτην φωνὴν κατηγορεῖν τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ βίψοκινδύω; ἀγνοεῖν αὐτῷ προσάπτειν τινά· ἀλλὰ μάλλον θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, οὐ παρατηρητέου διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην εἰς τοσαύτην ἑαυτὸν ταπεινώσειν καταγαγεῖν, ὡς πάντα φορέσαι τὰ ἡμῶν, ὧν ἔν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀγνοία.

Ἐρωτητέον τοὺς χριστομάχους, ὅτου δὴ χάρις ὁ Σωτὴρ ἀγγέλου καὶ Υἱὸν ὀνομάσας, οὐδαμοῦ τοῦ Πνεύματος ἐποικήσατο μνήμην; Οὐ γὰρ εἴρηκεν· Οὐκ οἶδε τὸ Πνεῦμα, ἀλλ'· Οὐκ ἴσασιν οἱ ἀγγελοι, οὐδ' οἶδεν ὁ Υἱός· καὶ τοῦτο ἀπολελυμένως· οὐ γὰρ προστέθεικε, τοῦ Θεοῦ. Ἀἴλον οὖν ὅτι ἀγγέλου μὴ ἐφησεν ἀγνοεῖν ὡς κτίσματα. Εἰπεῖν δὲ τοῖς μθηταῖς οὐ θελήσας, διὰ τινα λόγον οἰκονομίας ἀπόρρητον· « Τίς γὰρ ἐγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » ἵνα μὴ φαίνεται κρύπτων αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο λυπήσῃ, καὶ τὸν Υἱὸν ἐφησε μὴ εἰδέναι, ἀνθρωπινώτερον μὲν περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ὡς περ περὶ ἀνθρώπου· φυλάττων δὲ ἑαυτῷ τὸ εἰδέναι πάλιν πάντα ὡς Θεός. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐδὲ τὸ Πνεῦμα ἐφησεν ἀγνοεῖν. Εἰ γὰρ τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, οἶδε δηλονότι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ πάντα εἶδός, καὶ τὰ πάντα περιεργάζεσθαι δυνάμενον, παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· « Ἐκεῖνο γὰρ, φησί, ἐξ ἐμοῦ λήψεται· » πῶς ὁ Λόγος ἀγνοεῖ, ὁ τοῦ πάντα εἰδότης Πνεύματος; χρηγός;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τό· « Περί τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης καὶ τῆς ὥρας. »

Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἔστι, καθὰ φησιν αὐτὸς, ἔχει δὲ ὁ Πατὴρ τὴν γνώσιν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκεῖνης, ἔχει δηλονότι ταύτην καὶ ὁ Υἱός. Οὕτω γὰρ ἀληθεύσει λέγων· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἔστιν. »

Τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τό· « Καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. »

Οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὁ Υἱός, εἰληφέναι λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐχει γὰρ φυσικῶς, ἴδιος ὢν αὐτοῦ

¹ Joan. xvii. 1. ² Isa. xl. 13; Rom. xi. 34. ³ 1 Cor. ii. 10. ⁴ Joan. xvi. 14. ⁵ ibid. 15.

Λόγος καὶ ἀπαύγασμα, πάντα τὰ αὐτοῦ, δέχα μόνου τοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι Πατὴρ. Λέγει δὲ εἰληφέναι παρὰ τοῦ Πατρὸς, προαναιρῶν ὡς Θεὸς τὰς τῶν αἰρετικῶν ὑπονοίας. Ἴνα γὰρ μὴ τις τὸν Υἱὸν θεωρῶν πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχοντα ἐκ τῆς πολλῆς ἰσχυροῦς καὶ ἀπαρράλλακτου ταυτότητος νομίση τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ εἰς τὴν Σαβελλίου πλάνην ἐκπέση, ἀναγκαίως εἰληφέναι φησι παρὰ Πατρὸς, φυσικῶς τοῦτο ἔχων ἵν' ὁ λόγος εἰσφέρων ἓνα μὲν τὸν διδόντα, δεύτερον δὲ τὸν δεχόμενον, ἐν ἰδιαζούσαις ὑποστάσεσι δυάδα δεικνύη οὐ μόνις ὀνόμασι διαστελλομένην. Ἰδιος δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν, πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς ἀιδίως ἔχει. Παρ' αὐτοῦ δὲ φησιν εἰληφέναι διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν, φυσικῶς ἔχων τὰ πάντα προσόντα αὐτῷ.

Kal touto.

Εὐρίσκειται που λέγων ὁ Σωτὴρ · « Ὅσπερ ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ · ὅπερ ἀκλόουθον οὕτω νοεῖν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, « Δέδωκε, » τὸ ἐκ Πατρὸς ἔχειν φυσικῶς σημαίνει, καὶ καθ' ὑπόστασιν ἕτερον ἑαυτὸν πρὸς τὸν δεδωκότα δεικνύει · ἕτερον δὲ λέγω μόνον τῷ ἀριθμῷ. Διὰ δὲ τοῦ λέγειν, « Ὅσπερ ἔχει ὁ Πατήρ, οὕτως ἔχει καὶ ὁ Υἱός, » δηλὸς ἐστὶν ἐκεῖνο διδάσκων, ὅτι ὡσπερ ἀιδίως ἔχει ὁ Πατήρ ἐν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν, οὕτω καὶ ὁ Υἱός ἀιδίως ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ.

Kal touto.

Εἴ τις τῷ ἐν τοῦ φωτὸς ἀπαύγασματι περιθεῖη φωνὴν, εἶτα τοῦτο λέγοι · Πάντα μοι δέδωκε τὸ φῶς τὰ ἑαυτοῦ, φωτίζω γὰρ ὡσπερ ἐκεῖνο · ἄρ' εὐλόγως ἂν εἴποι μὴ ἐσχηκένα· ποτὲ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτίζειν τὴν δύναμιν; καὶ πῶς ἀπαύγασμα ἦν; Εἰ δὲ καὶ φωτίζειν δυνάμενον διὰ τὸ πάντα τὰ τοῦ φωτὸς ἔχειν, καὶ γεννᾶσθαι πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ, εἰληφέναι λέγει παρ' αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἄτοπον μὴ καὶ πλεον τι τοῦ παραδείγματος; νοεῖν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου; Πάντα γὰρ ἔχων φυσικῶς ἐκ Πατρὸς, εἰληφέναι φησιν ἐξ αὐτοῦ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγεννησθαι, μετὰ πάντων ὧν ἔχει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου ἀντίθεσις Ἀρειανῶν εἰς τὸ · « Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. »

Ἰδοὺ, φασίν, αὐτοῦ ὁ Υἱός μόνον εἶναι Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖ τὸν Πατέρα. Καὶ αὐτὸς δὲ εὐρίσκειται ὁ Πατήρ λέγων · Ἐγὼ Θεός πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός πλὴν ἐμοῦ. Πῶς οὖν εἰσάγετε τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὄντι Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὡς ὄντα καὶ αὐτὸν κατὰ φύσιν Θεόν; Εἰδέναι χρὴ πρώτον, ὅτι περ οὐκ εἰς ἀνάφρεσιν τοῦ Υἱοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Πατήρ. Τί γὰρ ἦν τὸ εἰς ταῦτα ἐλθεῖν παροτρύνον αὐτόν; Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἀνθρωπος τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι φιλοσκεπῆ, ὡσπερ ὁ Δαβὶδ πολεμούμενος ὑπὲρ τῶν οἰ-

A proprium ejus Verbum et splendor, omnia quæ Patris : excepto eo quod neque sit, neque dicatur Pater. Dicit autem se accepisse a Patre, præoccupans et tollens, ut Deus, hæreticorum suspitionem. Nam ne quispiam, Filium contempnans habentem omnia quæ Pater, existimet ob summam hanc similitudinem et omnimodam identitatem ipsum esse Patrem simul et Filium, et in Sabellii errorem incidat, utiliter admodum se a Patre accepisse dicit, cum naturaliter id habeat, ut ratio ipsa inferens unum quidem esse qui dat, alterum qui suscipit, dualitatem personarum manifeste ostendat non solis nominibus distinctam. Cum vero sit proprium Patris Verbum, et ex essentia ipsius procedat, certe omnia quæ Patris sunt, ab æterno habet. Dicit autem se ab illo accepisse, quia ex ipso procedit : cum alioqui naturaliter habeat omnia quæ Patri insunt.

Et hæc.

Servator alicubi inquit, « Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio habere vitam in seipso : » quod sic intelligi par est. Nam cum dicit, « dedit, » quod ex Patre naturaliter habeat significat, et hypostatice ab eo qui dedit alium esse : alium, inquam, numero solum. Cum vero dicit, « Sicut habet Pater, ita habet et Filius, » manifeste hoc significat, quod, quemadmodum Pater habet in se vitam ab æterno, ita et Filius vitam ab æterno in se habet.

C

Et hæc.

Si quis splendori luminis sermonem tribuat, et dicat : Lumen mihi dedit omnia quæ habet : illumino enim perinde atque illud ; anne recte quispiam dixerit splendorem illum aliquando non habuisse illuminandi facultatem ? et quomodo splendor erat ? Si vero cum semper illuminandi facultatem habeat, quia omnia quæ in lumine sunt, habet, et qui gignitur ex ipso, accepisse ab ipso dicitur : quomodo non absurdum fuerit nolle amplius aliquid de Verbo Dei, quam de hoc exemplo intelligere ? Cum enim omnia naturaliter habeat ex Patre, accepisse se ex ipso dicit, quia ex ipso genitus est, cum omnibus quæ habet.

D

Ex eodem libro adversus Arianos responsio ex istis verbis : « Ut cognoscant te solum verum Deum. »

Eecce, inquit, Filius ipse solum esse verum Deum Patrem ipsum constet. Quin etiam Pater ipse ita locutus reperitur : Ego Deus primus ; ego et post hæc, et non est Deus præter me. Quomodo igitur vos primo, et soli, et vero Deo, et Patri, Filium, tanquam et ipse sit Deus, adjungitis ? Illud primum sciendum est, Patrem non ideo ita locutum esse, ut Filium tolleret. Qua enim ratione queat ad hoc incitari ? Nisi forte hominum more cum Filio pugnat, ut David cum filiis suis. Tunc enim ejusmodi indignatio probabilis videatur. Quod si nulla in natura

¹ Joann. v, 26. ² Joan. xvii, 3. ³ Isa. xlvii, 10.

divina seditio, nulla pugna esse potest, sed potius apparet, Filium semper tribuere gloriam Patri, quæ ratio est, ut Patrem, quo Filium tolleret, ea verba dixisse suspicemur, ac non potius, ut falsos deos everteret ita locutum esse fateamur? Quid? Quod Servator, cum dixisset: *Ut cognoscant te verum Deum*, de se statim subjicit: *Et quem misisti, Jesum Christum*, ut qui non sit a Patris essentia separatus, quantum ad divinitatis rationem attinet, sed semper cum Patre conjunctus?

Ex eodem libro in illa verba: « Jesus autem proficiebat. »

Quod in aliqua re proficit, ab illa diversum est. Quare si in sapientia proficere dicitur, non ipsa crescebat sapientia, sed in ea crescebat ejus humanitas. Cum enim quotidie magis in ipso divinitas patefieret et declararetur, ipse semper admirabilior spectantibus videbatur. Hoc autem significant illa verba: *Proficiebat in sapientia*¹.

In eadem verba.

In sapientia proficiebat humanitas hoc modo: Sapientia (id est Dei Verbum) hominis naturam indita factis et operibus admirandis templum a se delectum, et assumptum oculis intuentium divinum reddens, proficere faciebat. Atque ita humanitas divina per sapientiam effecta proficiebat.

Et hæc.

Quoniam crescere carnis est proprium, in ipsa dicitur crescere, cujus affectiones proprias acceperat; nullius enim, nisi ipsius Verbi, erat caro. Quamobrem ut ipsum dicimus carne passum, licet caro sola passa sit, quia quanquam uti Deus passum non est, caro tamen, quæ passa est, ipsius fuit; sic etiam dicitur crescere, nullum uti Deus accipiens incrementum, sed quoniam in ipso proprium crescit corpus ipsius.

Ex eodem libro, in ea verba, « Pater, clarifica me. »

At quo pacto, inquit, non sit absurdum dicere Filium secundum essentiam similem esse Patri, cum ipse gloriam a Patre petat? Dicit enim: « Pater, glorifica me ea gloria quam habebam apud te antequam mundus esset². » Nam si habens petit, tenere ac supervacaneè id facere videtur; si vero non habens, manifeste hoc ipso declarat se non tantum esse atque est largitor ille a quo sibi dari petit

Qui nominum vim accurate inquireunt, et uniuscujusque significationem diligenter excutiunt, doctrinæ nomen dupliciter accipiunt. Aliquando enim id pro honore accipi debere censent, aliquando pro opinione sive noticia: ut si quis roget quid aliquis doceat, hoc est, opinetur ac sentiat de sole, aut alio quodam elemento, utrum creata hæc sint necne, dicet profecto, qui recte opinatur ac sentit, esse creata. Ergo

¹ Luc. 11, 5.

καίων παιδῶν, ἔχει τινὰ λόγον ἰσως ὁ τοιοῦτος θυμὸς· εἰ δὲ στασιάζειν καθ' ἑαυτῆς ἡ θεία φύσις οὐκ οἶδε, φαίνεται δὲ μᾶλλον ὁ Υἱὸς αἰεὶ τῷ Πατρὶ τὴν δόξαν ἀποδιδούς, ποῖον ἔχει λόγον τὸ εἰς ἀναίρεσιν αὐτοῦ τοιαῦτα φάναί τὸν Πατέρα; Οὐκοῦν πρὸς ἀνατροπὴν μᾶλλον τῶν ψευδωνύμων θεῶν εἰρηθῆσαι τὰ τοιαῦτα δώσομεν. Ἐἴτα πρὸς τούτοις λέγων ὁ Σωτῆρ, "Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἑαυτὸν εὐθὺς συνάπτει, Καὶ ὃν ἀπέστειλες Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀδιαίρετος ὢν, ὅσον ἤκεν εἰς θεότητος λόγον, καὶ πάντως μετὰ Πατρὸς νοούμενος.

Τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τὸ: « Ἰησοῦς προέκοπτε. »

Τὸ ἐν τινι προκόπτειν ἕτερόν ἐστι παρ' ἐκεῖνο, ἐν ᾧ προκόπτειν λέγεται. Εἰ τοίνυν ἐν σοφίᾳ προκόπτειν εἰρηται, οὐχ ἡ σοφία προέκοπτεν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸ ἀνθρώπινον. Ἀποκαλυπτομένης γὰρ καὶ φανερουμένης ὁσημέραι τῆς θεότητος ἐν αὐτῷ, αἰεὶ θαυμαστότερος παρὰ τοῖς ὀρώσιν ἐγίνετο. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ Προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ.

Εἰς τὸ αὐτό.

Ἐν σοφίᾳ προέκοπτε τὸ ἀνθρώπινον κατὰ τὸνδε τὸν τρόπον. Τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐνδουσαμένη ἡ σοφία, τουτέστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κατὰ βραχὺ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν παραδόξων ἀποτελεσμάτων θεοποιῶσα παρὰ τοῖς ὀρώσιν τὸν ἀναληφθέντα ναὸν, προκόπτειν αὐτὸν ἐποίει. Κατὰ τοῦτο οὖν ἐν σοφίᾳ προέκοπτεν ἡ ἀνθρωπότης θεοποιουμένη δι' αὐτῆς.

Καὶ τοῦτο.

Ἐπειδὴ τῇ σαρκὶ τὸ προκόπτειν ὀφείλεται, λέγεται προκόπτειν ὡς ἐν αὐτῇ γενόμενος, καὶ τὰ αὐτῆς ἰδιοποιούμενος; πάθη. Οὐ γὰρ ἐτέρου τινὸς ἦν ἡ σὰρξ, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου. Καὶ ὡς περ λέγομεν αὐτὸν πεπονθέναι σαρκὶ, καίτοι μόνως παθούσης τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ περ καὶ εἰ μὴ πέπονθεν ὡς Θεός, ἀλλ' ἴδιον ἦν αὐτοῦ τὸ πάσχον σῶμα, οὕτω, καὶ προκόπτειν λέγεται προκοπήν οὐδεμίαν ἐπιδεχόμενος ὡς Θεός, διὰ τὸ προκόπτειν ἐν αὐτῷ τὴν ἴδιαν σάρκα προκόπτειν λέγεται.

Τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τὸ: « Πάτερ, δόξασόν με. »

Καὶ πῶς, φασίν, οὐκ ἄτοπον ὁμοίον εἶναι λέγειν κατ' οὐσίαν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὅς γε δόξαν αἰτίων εὐρίσκειται παρ' αὐτοῦ; Λέγει γὰρ: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. » Εἰ μὲν γὰρ ἔχων αἰτεῖ, περιτωῶς τοῦτο φανείται ποιῶν· εἰ δὲ μὴ ἔχων, δηλὸς ἐντεῦθεν ἔστιν, οὐκ ὢν τοσοῦτος ὅσος ὁ χορηγὸς ὢν ἐξήρει λαβεῖν.

Οἱ τῶν ὀνομάτων ἀκριβεῖς ἐξετασταί, καὶ τὸ ἐξ ἐκάστου σημαινόμενον σαφῶς δοκιμάζοντες, τὸ τῆς δόξης ὄνομα νοοῦσι διχῶς. Πῆ μὲν γὰρ ἐπὶ τιμῆς αὐτὸ λαμβάνειν ὑπελιψάσαι δεῖν, πῆ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς γνώσεως τάττουσιν· ὡς περ ἂν εἰ τις λέγοι, τί ἄντις δοξάσαι περὶ τοῦ ἡλίου τυχόν, ἢ περὶ τίνος ἐτέρου στοιχείου, πότερον γενητὰ ταῦτα ἢ ἀγένητα; ἐπεὶ γοῦν πάντως ὁ δοξάζων ὀρθῶς, ὡς εἶη γενητὰ. Οὐκ

οὐν καὶ ἡ περὶ τῶν ὄντων γῶσις, δόξα καλεῖται ἅ ἐστιν ἀκούσθηται λέγων ὁ Υἱός· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί, » νοεῖν ἀκούσθηται τοιῶσδε τὸ λεγόμενον· ἐπειδήπερ· φησὶν, ὦ Πάτερ, ἄνθρωπος δι' οἰκονομίαν γεγονώς, αὐτὸ δὴ τοῦτο νομίζομαι μόνον ὅπερ ὀρώμαι, καὶ οὐ πολλοῖς προαιώνιος ὢν Υἱὸς γινώσχομαι, δόξασόν με, ἀντὶ τοῦ, φανερώσον με, τοιαύτην ἐνθεὶς περὶ ἐμοῦ γῶσιν τοῖς ἀνθρώποις, ὅποιον ἂν δέχοιντο περὶ ἐμοῦ, καὶ πρὶν γενέσθαι τὸν κόσμον ὑπάρχειν ἀκούοντες, Θεὸν δηλαδὴ κατὰ φύσιν, φῶς ἐκ φωτός, ἀλήθειαν ἐξ ἀληθείου προελθόντα Πατρός. Γνωσόμεθα δὲ τοῦτο μάλιστα διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. « Δόξασόν με » γάρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, φανερόν με κατὰ τὴν φύσιν σου κατὰ τὸ ὄνομα φανερώσει τοῖς ἀνθρώποις. Εἰ τοίνυν ὅπερ πεποίηκε γενέσθαι βούλεται, ἐδόξασε δὲ τὸν Πατέρα φανερώσας αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, δοξάζεσθαι βούλεται καὶ αὐτός, φανερός ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις γινόμενος. Καὶ περιττὸς τῶν χριστομάχων ὁ λόγος, τιμῆς ἦτοι δόξης ἐνδεὲς τὸν Υἱὸν εἰσφέρειν.

Τοῦ αὐτοῦ βιβλίου ἐκλογαὶ ῥητῶν ἀποστόλων ις', συλλογιζόμεναι ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ὁ Υἱός, οὐ ποίημα, οὐδὲ κτισμα.

Πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς οικείοις πταίσμασιν οὐκ εἰδῶτας μετανοεῖν, ἀρῆκτον δὲ ὡς περ ἐπιθέντας ἑαυτοῖς τῆς φαυλότητος τὸν δεσμὸν, ὁ Παῦλος φησι· « Κατὰ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀρετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκλύψεις δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ, ὅς ἀποδώσει ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Εἶτα πάλιν ἐτέρους· « Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομιῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. » Ὁμοῦν εἰ παραστησόμεθα πάντες τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ (« Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, » καὶ αὐτὸς ἀποδώσει ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· πῶς οὐκ ἔσται φύσει Θεός, τοῦ Παύλου λέγοντος ἀποκάλυψιν ἔσεσθαι δικαιοκρασίας Θεοῦ, τὴν ἐφ' ἐκάστη τῶν κρινόμενων παρ' αὐτοῦ τιθεμένην ψῆφον δηλαδὴ, ὡς τοῖς μὲν φαῦλοις εἰπεῖν· « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηγορούμενοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· » τοῖς δὲ τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἐργάταις· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Τοῖς δικαιομένοις διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν συναγορευῶν Παῦλος φησι· « Λογιζόμεθα γὰρ δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου· ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνων, οὐχὶ καὶ ἐθνῶν; καὶ καὶ ἐθνῶν. Εἴπερ εἰς Θεός ὅς δικαιοῦσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. » Τοῦτο ποιοῦντα Χριστὸν εὐρίσκομεν. Δικαιοῦν γὰρ ὑπισχνόμενος τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, « Ἀμήν, φησὶ, λέγω ὑμῖν ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ κρίνεται, ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον. » Εἰ δὲ πρέπει μόνῃ τὸ δικαιοῦν τῷ Θεῷ, δι-

et cognitio alicujus rei, ab his qui nominum proprietates ac significationes tenent, *δόξα* vocatur. Quando igitur Filius dicit: « Πάτερ, δόξασόν με *ea* δόξῃ quam habui apud te ante constitutionem mundi », dictum hoc ita intelligendum est: Quoniam, inquit, o Pater, homo per incarnationem factus, id solum esse existimor quod appareo, multique me non ut Filium tuum ab aeterno existentem agnoscunt, δόξασόν με, hoc est, manifesta me, talem hominibus opinionem atque notitiam de me habens, qualem habent de me audientes me etiam ante constitutionem mundi esse, nimirum natura Deum, Inven ex humine, veritatem ex vero Patre procedentem. Ita vero intelligendum esse ex sequentium serie facile constabit. Inquit enim δόξασόν με, « glorifica me, » pro, manifesta me, siquidem et ego nomen tuum manifestavi hominibus. Si ergo id quod ipse fecit, fieri sibi cupit, glorificavit autem Patrem manifestans eum hominibus, glorificari etiam ipsi cupit, nimirum a Patre hominibus manifestatus. Atque ita inanis ac vanus est haereticorum cavillus, qui honore sive gloria indignisse Filium censent.

Ex eodem libro, Apostolorum sententia sexdecim, quibus Filium natura Deum, non autem factum aut creatum esse demonstrat.

De iis qui nullam de peccatis suis poenitentiam agunt, sed indissolubili quodam vinculo vitiiis suis annexi sunt, Paulus ita loquitur: « Secundum autem duritiam tuam, et cor tuum impoenitens, iram tibi thesaurizas in die irae et revelationis justii iudicii Dei, qui retribuet singulis secundum opera ipsorum ». Rursus aliis: « Omnes nos oportet manifestari coram Christo, ut unusquisque accipiat propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum ». Si ergo omnes sistemur ante tribunal Christi, « Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, et ipse retribuet unicuique secundum opera ipsorum »; quomodo non erit naturaliter Deus, cum Paulus dicat revelationem justii iudicii Dei futuram, sententiam nimirum quam ipse de singulorum factis est laturus: ita ut malis quidem sit dicturus: « Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum »; pietatis vero cultoribus: « Venite, benedicti Patris mei », etc.

Præterea Paulus iis qui per fidem in Christum iustificati sunt patrocinans: « Putamus, inquit, fide iustificari hominem sine operibus legis: an Judaeorum solum est Deus, non autem etiam gentium? certe et gentium. Siquidem unus Deus qui iustificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem ». Hoc Christum præstare invenimus. Promittens enim se iustificaturus credentes in se, inquit, « Amen dico vobis, qui credit in me non iudicatur, sed habet vitam aeternam ». Si vero iusti-

¹ Joau. xvii, 5. ² Rom. ii, 5, 6. ³ II Cor. v, 10. ⁴ Joau. v, 22. ⁵ Matth. xxv, 41. ⁶ ibid. 34. ⁷ Rom. iii, 28-30. ⁸ Joan. iii, 18; vi, 47.

ficare soli Deo convenit, justificat autem Christus, A quomodo non erit natura Deus? At, si hoc est, quomodo non sit creatura?

Paulus alicubi de parente nostro Abraham ita dicit: « Qui est pater omnium nostrum, ut scribitur¹: quia Patrem multarum gentium posui te coram Deo qui vivificat mortuos². » Cum igitur Deus dicatur vivificare mortuos, cumque Filius dicat: « Ego sum vita³ » et, « Qui credit in me, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die⁴; » et rursum: « Ego sum resurrectio et vita⁵; » quis non consteatur, modo sanæ mentis sit, ipsum ex essentia Patris esse, proprium ac verum ipsius Filium, omnes Patris proprietates naturaliter in se gestantem? Quod si verum est, ergo Deus ex Deo est, non vero opus vel creatura.

Paulus divinorum arcanorum administratorem ac ministrum seipsum esse declarans: « Audacius, inquit, scripsi vobis ex parte in memoriam vos reducens per gratiam datam mihi a Deo, ut essem minister Jesu Christi ad gentes, ministrans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu sancto⁶. » Ecce etiam hic manifeste se per gratiam affirmat a Deo accepisse quod sit minister Jesu Christi. Deinde sacri sui ministerii rationem declarans, « in Evangelium, inquit, Dei⁷. » Atqui Christum Jesum prædicans atque evangelizans, ita novit Filium naturaliter Deum esse. Neque enim nominasset Deum, qui id ex natura sua non esset; neque hac de re tantopere gloriaretur dicens: « Beneplacitum fuit Deo revelare Filium suum per me⁸, » si creatura et opus fuisset.

Si enim cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloria crucifixissent⁹; si gloria Dominus esse, qui cruci suffixus fuit pro nobis, quomodo non et natura Deus est? Aut quomodo creatus, aut factus est ille, quem Seraphim decantant, et celebrant, dicentes plenum esse cælum, et terram gloria ejus, eumque Dominum Sabaoth appellantes¹⁰. Nam quod hæc de ipso dicant, non est dubium, siquidem, ut Paulus ait, est gloria Dominus.

« Ita, inquit, nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei¹¹. » Si ergo mysterium Filii, mysterium Dei Paulus vocat, quomodo non erit natura Deus, aut quomodo creaturis annumerabitur is cui apostoli ministrant? Quomodo autem non verum dicat, Dei mysterium appellans Evangelium Christi, quique magna animi fiducia dixit: « Ego enim non accepi ab hominibus, neque doctus sum, sed a Deo¹²? » Cum igitur a Deo edoctus, Filium Deum esse agnoscat, quis hæreticos audiat?

« Quocirca, inquit, nolite ante tempus aliquid judicare, donec venerit Dominus, qui et illuminabit

καὶ δὲ Χριστὸς, πῶς οὐκ ἔστι φύσει Θεός; Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ ποίημα;

Φησὶ τοῦ πάλιν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀβραάμ· « Ὁ; ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε κατέναντι Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκρούς. » Θεοῦ τοιγαροῦν ζωογονεῖν τοὺς νεκρούς λεγομένου, εἶτα τοῦ Υἱοῦ φάσκοντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· » πάλιν, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἡ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. » τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, εἰ γε νοῦν ἔχει, τῆς οὐσίας αὐτὸν ὑπάρχειν τῆς τοῦ Πατρὸς γνησίον τε καὶ ἀληθέστατον γέννημα, πάντα φέρον ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια; Εἰ δὲ τοῦτο, Θεὸς ἄρα τὸ ἐκ Θεοῦ, καὶ οὐ κτίσμα ἢ ποίημα.

Τῶν θείων μυστηρίων οἰκονόμον καὶ λειτουργὸν αὐτὸν ἀναδεικνύων ὁ Παῦλος, « Τοιμηρότερον δὲ, φησὶν, ἔγραφα ὑμῖν ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναι με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰ ἔθνη ἱεουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος· ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Ἰδοὺ πάλιν ἐνθάδε σαφῶς εἰληφέναι μὲν ἐν χάριτος μέρει παρὰ τοῦ Θεοῦ διττοχρησιάζεται τὸ εἶναι λειτουργὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα τῆς ἱεουργίας τὸν τρόπον ἐξηγούμενος, « εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, φησὶ, τοῦ Θεοῦ. » Καίτοι Χριστὸν Ἰησοῦν κηρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος, οὕτως οἶδε φύσει Θεὸν ὄντα τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ ἂν ὠνόμασε Θεὸν μὴ τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα οὐδ' ἂν ἐφ' ἑαυτῷ πολὺ λίαν ἐκαυχῆσθαι λέγων, « Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δι' ἐμοῦ, » εἴπερ ἦν κτίσμα καὶ ποίημα.

Εἰ γὰρ ἐγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἄν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Οὐκοῦν εἰ τῆς δόξης Κύριός; ἔστιν ὁ τὸν σταυρὸν ὑπομείνας ὑπὲρ ἡμῶν Υἱός, πῶς οὐκ ἔστι φύσει Θεός; πῶς δὲ κτίσμα, ἢ ποίημα ὁ καὶ ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ὑμνούμενος; πλήρη γὰρ εἶναι φασὶ τὸν τε οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζουσι. Ἄηλον γὰρ, ὅτι περὶ αὐτοῦ τὰ τοιαῦτά φασιν, εἰπέρι ἔστι τῆς δόξης Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν.

« Οὕτω, φησὶν, ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος ὡς ὄπηρετας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. » Εἰ τοίνυν τὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ μυστήριον, Θεοῦ μυστήριον ὁ Παῦλος ἀποκαλεῖ, πῶς οὐκ ἔσται φύσει Θεός, ἢ πῶς ἐν ποιήμασι τετάξεται ὁ διὰ τῶν ἀποστόλων ὄπηρετούμενος; Πῶς δὲ οὐκ ἀληθεύσει, Θεοῦ μυστήριον ὀνομάζων τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ, ὁ μετὰ πολλῆς παρρησίας εἰπών· « Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαθον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ; » « Ὅτε τοίνυν θεοδίδακτος ὢν, Θεὸν ὄντα τὸν Υἱὸν ἐπιγινώσκει, τίς τῶν ἑτερα διδασκόντων ἀνέξεται;

« Ὡστε, φησὶ, μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκ-

¹ Gen. xvii, 4. ² Rom. iv, 16, 17. ³ Joan. xiv, 6. ⁴ Joan. vi, 40. ⁵ Joan. vi, 25. ⁶ Rom. xv, 15, 16. ⁷ Rom. i, 1. ⁸ Galat. i, 15-16. ⁹ I Cor. ii, 8. ¹⁰ Heb. xii, 2; Isa. vi, 3. ¹¹ I Cor. iv, 1. ¹² Galat. i, 12.

τους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ ἄ
τότε ὁ Ἐπαινος γενήσεται ἐκαστῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. »
Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις, στήσιν μὲν ἐκ δεξιῶν τὰ
πρόβατα, ἐξ εὐωνύμων δὲ τὰ ἐρίφια Χριστὸς ἐπαγ-
γέλλεται, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρου-
σίας· καὶ τοὺς μὲν τῆς ἀνομίας ἐργάτας ἐκπέμψειν
εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τοὺς δὲ γε τὸν δεξιὸν ἐπέχουσι
τόπον τοὺς ἐπαίνους· ὁμοῦ τοῖς μισθοῖς ἀποδώσειν,
λέγων τὸ, « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου,
κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν
ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Οὐκοῦν εἰ τὸν τῆς ἀρετῆς
ἐργάτην καὶ ἐπιστήμονα ἐπαινεῖσιν μέλλοντος τοῦ
Θεοῦ, Χριστὸς ἐστὶν ὁ ἐπαινῶν, πῶς ἔσται ποίημα,
καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεὸς ἐκ Θεοῦ, τῆς πατρῴας οὐσίας
ὄλον ἔχων τὸ ἴδιον, καὶ ὢν διὰ τοῦτο φύσει Θεός, B
ὡσπερ καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν;

« Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς, φησὶν, ἀγνοεῖν, ἀδελφοί,
ὕπερ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἐν τῇ Ἀσίᾳ,
ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὕπερ δύναμιν ἐβάρηθημεν, ὥστε
ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐν αὐ-
τοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχάκαμεν, ἵνα μὴ
καποιοῦτες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ
ἐγειρόντι τοὺς νεκρούς. » Ἰδοὺ πάλιν ἐνθάδε σαφῶς
Θεὸν εἶναι φησὶ τὸν ἐγειρόντα τοὺς νεκρούς. Τοῦτο
δὲ Χριστὸς ἐργάζεται, λέγων, κοτὲ μὲν· « Ἐγὼ
εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. » ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὁ
πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ γὰρ ἀναστήσω
αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » Θεὸς οὖν ἄρα κατὰ
φύσιν ὁ Υἱὸς, ἐνεργεῖν δυνάμενος, ἃ μόνω πρέπει
Θεῷ. Οὐκοῦν οὐ ποίημα, οὐδὲ κτίσμα, C

Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμῶς
ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ
φανερῶντι δι' ἡμῶν. Ὁ φανερούμενος διὰ τε τῶν
ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τίς ἂν εἴη
ἕτερος παρὰ Χριστόν; Αὐτὸς τοιγαροῦν ἐστὶν ἡ ὁσμὴ
τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κατὰ τὸ εἰρημέ-
νον παρ' αὐτοῦ Οὐδεις ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ
μὴ δι' ἐμοῦ. Καὶ πάλιν, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
τὸν Πατέρα. Ὁσμὴ τοιγαροῦν ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς
οὐ καὶ ἐν εἴῃ πρὸς αὐτὸν ἑτεροουσίας, ἀλλ' ὡσπερ ἡ ἐξ
ἀνθρώπου εὐωδία· φυσικῶς τε καὶ οὐσιαστικῶς προεκχύ-
πτουσα τοῦ γεννήσαντος αὐτὴν εἶδους ἐστὶν ἐκφρα-
τικὴ. οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ὁσμὴ τις ὡσπερ τῆς πατρῴας
ὑπάρχων οὐσίας, ἀφ' ἧς ἐστὶν, αὐτὸς τὸν γεννήσαντα D
δηλοῖ. Οὐκοῦν οὐ ποίημα, οὐδὲ κτίσμα, ἐπεὶ μὴ τοῦτό
ἐστὶν ὁ Πατήρ.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ
εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρω-
πον. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό,
οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. » Ἰδόμεν τοίνυν τί περὶ τοῦ Υἱοῦ φησὶν ὁ
παρ' αὐτοῦ τὸ περὶ αὐτοῦ μεμαθηκὼς μυστήριον·
« Ἰησοῦς Χριστὸς, φησὶ, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἰδοὺ σαφῶς τὸ ἐν ἀτρέπτῳ
καὶ ἀμεταποιήτῳ φύσει κείσθαι τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖ·
ἄπερ ἴδιον μόνου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐτέρω δὲ πρόσ-
εστι τῶν γενητῶν οὐδενί. Οὐκοῦν εἰ μόνος ἄτρε-

occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cor-
dium, et tunc unicuique laus fiet ab eo ¹. » In
Evangeliiis autem scribitur, quod in novissimo die
Christus oves ab hædis separabit, atque oves qui-
dem a dextris, hædos autem a sinistris collocabit :
malos quidem missurus in ignem æternum ; a
dextra vero constitutis laudes una cum præmiis lar-
giturus, dicens : « Venite, benedicti Patris mei, et
possidete regnum quod paratum est vobis a con-
stitutione mundi ². » Si ergo cum virtutis cultores
laudibus affecturus est Deus, Christus est qui lau-
dat, quomodo sit creatura, et non potius Deus ex
Deo, universam paternæ essentia proprietatem in
se habens atque idcirco Deus existens, periunde at-
que ipse Pater ?

« Nolumus, inquit, vos ignorare, fratres, de tribu-
latione nostra facta in Asia, quoniam supra modum
gravati sumus supra virtutem, ita ut læderet etiam
nos vivere : sed ipsi in nobismetipsis responsum
mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed
in Deo qui suscitatur mortuos ³. » Ecce rursus hic
aperte ait Deum esse qui suscitatur mortuos. Id au-
tem Christus facit, alicubi quidem dicens : « Ego
sum resurrectio et vita ⁴ ; » alicubi vero : « Qui
credit in me, habet vitam æternam, et ego susci-
tabo eum in novissimo die ⁵. » Filius itaque est
natura Deus, quippe qui ea faciendi potestatem
habet quæ soli Deo convenit. Non est ergo creatura,
neque opus.

Deo, inquit, gratias qui semper triumphat nos in
Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per
nos ⁶. Qui apostolicis et evangelicis prædicationibus
manifestatur, qui alius est, nisi Christus ? ipse ni-
mirum est odor notitiæ Dei, et Patris : *Nemo enim,*
inquit, *venit ad Patrem, nisi per me* ⁷. Et rursus :
Qui vidit me, inquit, vidit Patrem ⁸. Cum igitur sit
odor Patris, non est essentia diversus ab eo, sed
quemadmodum bonus odor florum naturaliter ab
ipsis proveniens indicat floris genus, unde tanquam
ex patre natus est, sic et Filius essentia paternæ
ex qua ipse quidam veluti odor genitorem declarat
suum. Non igitur factus, nec creatus, quando nec
ejusmodi Pater est.

« Significo, inquit, vobis, fratres, quod Evange-
lium, quod a me vobis evangelizatum est, non est
secundum hominem. Ego enim non accepi illud ab
homine, sed per revelationem Jesu Christi ⁹. »
Videamus itaque quid de Filio dicat, qui a Christo
mysterium Christi didicit : « Jesus, inquit, heri et
hodie, ipse etiam in sæcula ¹⁰. » Ecce quam aperte
proficitur, Christum immutabilis naturæ esse ; quod
quidem soli Deo ac Patri proprium est, neque cui-
quam creaturæ congruit. Quocirca, si solus Deus
ac Pater est immutabilis, Filius autem ejus-

¹ I Cor. iv, 5. ² Matth. xv, 31 seqq. ³ I Thess. iv, 12. ⁴ Joan. xi, 25. ⁵ Joan. vi, 40. ⁶ II Cor.
ii, 14, 15. ⁷ Joan. xiv, 6. ⁸ ibid. 9. ⁹ Galat. i, 11, 12. ¹⁰ Hebr. xiii, 8.

dem plane naturæ, quippe qui semper idipsam est quod Pater, quomodo possit esse creatura, qui solus ineffabilis essentia ratione Patri consimilis est, idemque secundum naturam suam est quod Pater, eo solo excepto quod non sit Pater?

« Fratres, obsecro vos, nihil me læsisit : sentis autem quoniam per infirmitatem carnis evangelizaverim vobis jampridem, et tentationem vestram in carne mea non sprevisit, neque respucistis : sed sicut angelum Dei recepistis me sicut Jesum Christum ¹. » Paulus exosculans, multumque admirans pietatem Galatarum erga Deum, et amorem erga se, cum dixisset, « Sicut angelum Dei recepistis me, » ad aliud longe majus conscendit, addendo, « sicut Jesum Christum. » Quomodo autem sit excellentior angelis Christus, ipsemet docet dicens : « Quando primogenitum in orbem terrarum introduxit, dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei ². » Et rursus : « Cui unquam angelorum dixit : Filius meus es tu, ego hodie genui te : et, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ³ ? » Scriptum etiam est de angelis : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis ⁴. » Cum igitur tantum inter eos sit differentia, ut Filius quidem adoretur, angeli vero ei ministrent, atque ille instar regis et Filii ac Domini sedeat, hi vero ad ministeria ahegentur, quomodo non erit Deus, qui etiam ab angelis naturaliter talis esse cognoscitur? Nam si creatura est, juxta vesanant hæreticorum opinionem, opportune dici poterit non solum nos, sed etiam ipsas potestates cælestes esse, quippe quæ creaturam pro Creatore coluerunt ⁵. At si hoc absurdum est (neque enim quisquam sanctos angelos errasse dicet, imo potius vera Dei cognitione præditi sunt, et adorant Filium tanquam natura Denm), non est igitur Filius creatura vel opus. Quod enim factum est, Deus natura esse non potest.

Quomobrem, fratres, non sumus ancilla filii, sea libera, qua libertate Christus nos liberavit ⁶, state. Si Domini est liberare, Christus autem liberat nos, a jugo servitutis eximit, in adoptionem vocans, non est ipse servus sed Filius, et Dominus, et quod ipse per naturam est, id dignis per gratiam elargitur.

« Unus Dominus, una fides, unus baptismus, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus ⁷. » Cum unus sit Dominus Deus Pater, quomodo erit Filius Dominus si est creatura? Manifestum enim est creata omnia servilis esse naturæ. Quomodo autem, cum sit una fides, qui credit in Filium credit in Patrem, si, juxta quorumdam insaniam, a naturali cum Patre conjunctione sejunctus est? Atqui, cum Pater sit

πῶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐν ταυτοτήτῃ δὲ φύσεως καὶ ὁ Υἱὸς, ἀεὶ τοῦτο ὦν ἕπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸν, πῶς ἂν εἴη τῶν γεννητῶν εἷς, ὁ μόνος τῷ φύσαντι κατὰ τὸν ἀφραστον τῆς οὐσίας λόγον ἀμιλλώμενος, καὶ τοῦτο ὦν κατὰ φύσιν, ἕπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ διχα μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ;

« Ἀδελφοί, δέσμαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε, οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, καὶ τὸν πειρασμὸν ὑμῶν τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. » Ὑποδεξάμενος καὶ λίαν θαυμάσας τῶν ἐν Γαλιατίᾳ τῆν τε εἰς Θεὸν εὐλάβειαν, καὶ τῆν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, εἰρηκῶς τε, ὅτι « Ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, » καὶ ἐπὶ πολλὸ μείζον ἀναβαίνει, προσβήεις, « ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. » Τίς οὖν ὑπεροχὴ Χριστοῦ πρὸς ἀγγέλους, αὐτὸς διδασκίτω, λέγων : « Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει : Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Καὶ πάλιν : « Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων Ὑἱὸς μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε : καὶ, Κάθου ἐκ δεξερῶν μου; ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; » Γέγραπται δὲ πάλιν περὶ αὐτῶν : « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Ὅσαυτῆς τοιγαροῦν μεταξὺ κειμένης διαφορᾶς, ὡς τὸν μὲν Υἱὸν προσκυνεῖσθαι, λειτουργεῖν δὲ αὐτῷ τοὺς ἀγγέλους : καὶ τὸν μὲν ἐν τάξει βασιλέως καὶ Υἱοῦ καὶ Δεσπότου καθέζεσθαι, τοὺς δὲ ἀποπέλλεσθαι εἰς διακονίαν· πῶς οὐκ ἔσται Θεὸς ὁ καὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ὡς τοῦτο ὦν κατὰ φύσιν γινωσκόμενος; Εἰ γὰρ ποιημὰ ἐστὶ, κατὰ τὴν τὸν ἑτεροδοξούντων ἀβουλίαν, ὧρα λέγειν οὐ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ αὐτάς τὰς ἐν οὐρανοῖς πεπλανηθεὶς δυνάμεις, ὡς λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Εἰ δὲ τοῦτο ὁποῖον (οὐ γὰρ ἂν τις πλανᾶσθαι φήσειε τοὺς ἀγίους ἀγγέλους, ἀληθῆς δὲ μᾶλλον ἐν αὐτοῖς ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, καὶ προσκυνουσίαν ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὄντα τὸν Υἱὸν), οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν, οὐδὲ ποιημα. Ἐδὲ γὰρ ὄλωσ ποιηθὲν, οὐκ ἂν εἴη φύσει Θεός.

Ἀπὸ ἀδελφοί οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Τῇ ἐλευθερίᾳ ἡ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε στήχετε. Εἰ Δεσπότης τὸ ἐλευθεροῦν, ἐλευθεροὶ δὲ ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καὶ τῶν ζυγῶν τῆς δουλείας ἠνίησιν, εἰς υἰότητα καλῶν, οὐκ ἄρα δοῦλο: αὐτός, ἀλλ' Υἱὸς, καὶ Δεσπότης, ἕπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, τοῦτο τοῖς ἀξίοις κατὰ χάριν ἐπιτιθεῖς.

« Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. » Ἐνὸς ὄντος Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, πῶς ἔσται Κύριος ὁ Υἱὸς, εἴ γε ποιημα ἢ κτίσμα ἐστὶ; Πρόδηλον γὰρ ὅτι τὰ πεποιημένα δούλην ἔχει τὴν φύσιν. Πῶς δὲ καὶ πίστει οὐσης μιᾶς ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει, εἴ γε κατὰ τὴν τιῶν ἀβουλίαν διακρίσεται τῆς πρὸς τὸν Πατέρα κοινωνίας οὐσιακῆς; Ἄλλ' ὄντος Κυρίου τοῦ

¹ Galat. iv, 13, 14. ² Hebr. i, 6. ³ ibid. 6, 7, 13. ⁴ Psal. ciii, 4. ⁵ Rom. i, 25. ⁶ Galat. iv, 31. ⁷ Ephes. iv, 5, 6.

Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Κύριός ἐστι καὶ ὁ Υἱός, καὶ ὁ π- A
στεύων εἰς αὐτὸν, εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει. Ἐκ Πα-
τρὸς γὰρ δηλοῦντι καὶ ἐν Πατρὶ φυσικῶς ὑπάρχων
Υἱός, ἔχων τε αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, συν-
θεολογείται καὶ συνδοξάζεται. Καὶ οὕτως εἰς μίαν
ἀναβαίνει θεότητα τῶν προσιόντων ἢ πίστις. Πῶς
οὖν ἐν ποιήμασιν, ὁ πάντα ἔχων κοινὰ πρὸς τὸν Πα-
τέρα, ὡς ἀληθῆς αὐτοῦ τῆς οὐσίας καρπός, καὶ οὐ
καθάπερ ἡμεῖς θεοὶ πρὸς υἰότητα καὶ ἔγκενετρα-
σμένα βλαστήματα;

« Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγα-
πητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χρι-
στὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ
ἡμῶν. » Ὅρα δὴ πάλιν ὅπως Θεὸν οἶδεν τε καὶ ὀνο- B
μάζει Χριστόν. Εἰρηκῶς γὰρ δεῖν ἡμᾶς μιμητὰς γε-
νέσθαι Θεοῦ, εὐθύς παρατίθησιν αὐτὸν, καὶ ὅπως
μιμεῖσθαι προσήκει, διδάσκει λέγων· « Καθὼς καὶ
ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἑαυτὸν ἔδωκεν ὑπὲρ
ἡμῶν. » Θεοῦ τοιγαροῦν ὄντος τε φύσει καὶ ὀνομαζο-
μένου Χριστοῦ, καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ πεπιστευμένου
τὸ Εὐαγγέλιον παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τίς τῶν ἕτερα
λεγόντων ἀνέξεται; Ὁ δὲ φύσει Θεός, πῶς ἂν εἴη
κτίσμα ἢ ποίημα;

« Τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες ὅτι πᾶς κόρηος, ἢ
ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλολόγητος, οὐκ
ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ
Θεοῦ. » Ἰδοὺ πάλιν Χριστὸν ὀνομάσας, εὐθύς αὐτὸν C
εἰσφέρει καὶ Θεόν, ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν
αὐτῷ βασιλεύοντος, αὐτοῦ τε αὐτὸν πάλιν ἐν τῷ
Πατρὶ, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ὡς πρὸς τὸν
Πατέρα, ὅτι « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ
ἐμὰ. » Ἐν δὲ τῶν πάντων ἢ βασιλείᾳ, κοινὴ μὲν
Υἱῷ πρὸς Πατέρα, κοινὴ δὲ Πατρὶ πρὸς Υἱόν, συμ-
βασιλεύοντος δηλαδὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ
ἡ ἀγία καὶ προσκυνουμένη Τριάς, εἰς τὴν μίαν τῆς
θεότητος ἀναφέρεται φύσιν. Πῶς οὖν ποίημα ὁ βασι-
λεύων ἐν Πατρὶ καὶ μετὰ Πατρὸς Θεός Λόγος;

« Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. Διὰ ταῦτα
γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπει-
θείας. » Καὶ τίνας ἂν εἴεν οἱ τῆς ἀπειθείας υἱοί, εἰ D
μὴ πάντως οἱ διὰ τοῦ πλημμελεῖν τῶν τοῦ Σωτῆρος
ἀποσιρτησαντες νόμων; Εἰ δὲ τούτοις ἐπάγων τὴν
ὀργὴν, αὐτός ἐστιν ὁ Σωτὴρ διὰ τοῦ λέγειν· « Ἡ-
ροεύσατε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ
αἰώνιον. » καὶ Θεὸν αὐτὸν ὁ μακάριος Παῦλος οἶδεν τε
ὄντα, καὶ εἰσφέρει διὰ τούτων· τίς τῶν ποίημα λεγόν-
των ἀνέξεται;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον
ἐξηγητικῶν πρὸς Ἀρειανούς λέγοντας ἕτερον
εἶναι τὸν ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἕτε-
ρον τὸν Υἱόν.

Ἐτερον, φασίν, ὄντα τὸν Υἱόν παρὰ τὸν ἐνδιάθετον
λόγον εὐρίσκομεν, οὐ ταῖς ἑαυτῶν ἐνοιαι· εἰς τοῦτο
προσέχοντες, ἀλλὰ τοῖς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς θεω-
ρήμασιν. Ὅταν γὰρ ἀκοῶσωμεν τοῦ Υἱοῦ λέγον-

¹ Ephes. v, 1, 2. ² ibid. ³ ibid. 5. ⁴ Joan. xvii, 10. ⁵ Ephes. v, 6. ⁶ Matth. xxv, 41.

Dominus, Filius quoque est Dominus, et qui credit
in ipsum, in Patrem credit. Ex Patre enim mani-
feste et in Patre naturaliter existens Filius, ha-
bensque vicissim in se Patrem, simul cum eo Deus
dicitur, et simul glorificatur. Atque ita credentium
fides in unam deitatem tendit. Quomodo igitur an-
numerabitur creaturis qui omnia habet communia
cum Patre, ut verus essentiae ipsius fructus, non
autem sicut nos adoptivi filii atque inserti sur-
culi?

« Sitis ergo, inquit, imitatores Dei, sicut filii
dilecti, et ambulate in charitate, sicut et Christus
dilexit nos, et tradidit seipsum pro nobis¹. » Vide
rursus quomodo Christum Deum ac Dominum no-
minet. Cum enim dixisset debere nos fieri imitato-
res Dei, statim, seipsum, adjungit, et quo pacto
imitandus sit, docet dicens : « Sicut et Christus di-
lexit nos, et tradidit seipsum pro nobis². » Cum ita-
que Christus sit revera et vocetur Deus, ab eo cui
creditum est Deo ac Patre Evangelium, quis ferat
eos qui contra sentiunt? Qui vero est natura Deus,
quomodo sit opus vel creatura?

« Hoc quidem, inquit, scitote, quod omnis forni-
cator, aut immundus, aut avarus, qui est idolorum
cultor, non habet hereditatem in regno Christi ac
Dei³. » Ecce rursus cum Christum nominavit,
statim subjungit et Deum, utpote Deo et Patre in
ipso regnante, ipseque rursus in Patre, juxta il-
liud a se ad Patrem dictum : « Omnia mea tua
sunt, et tua mea⁴. » Unum autem omnium est
regnum : commune quidem Patri cum Filio, com-
mune vero Filio cum Patre, conregnante nimirum
et Spiritu sancto : ita enim sancta et adoranda
Trinitas in unam deitatis naturam colligitur. Quo-
modo igitur sit creatura Deus Verbum in Patre et
cum Patre regnans?

« Nullus, inquit, vos inanibus decipiat verbis.
Propter haec enim venit Ira Dei in filios inobedientiae⁵. »
Quinam vero sint filii inobedientiae, nisi
qui per peccata a Servatoris nostri legibus resili-
erunt? Si vero is qui iram in illos immittit est ipse
Christus, dicens : « Discedite a me, maledicti, in
ignem aeternum⁶. » et beatus Paulus Deum ipsum
esse novit, talemque inducit, quisnam eos ferat
qui ipsum creaturam esse dicunt?

*Ejusdem ex commentariis in Joannis Evangelium
adversus Arianos dicentes diversum intimum Dei
Verbum a Filio.*

Alium, inquit, esse deprehendimus Filium,
quam sit intimum Verbum. Idque non propriis
nobis opinionibus, sed Scripturae testimoniis ad-
ducti persuademus. Cum enim Filium audimus ita

Patrem alloquentem : *Pater, clarifica Filium tuum*, A Patremque vicissim ita respondentem : *Et clarificavi, et iterum clarificabo*¹, nonne in Verbo respondisse Patrem Filio concedimus? Quomodo igitur Verbum illud, quo Pater Filio respondet, non diversum sit ab ipso Filio? Quid istis miserius esse potest, si proprie, et vere fuisse Patris putant illam vocem quam non Servator solus, sed ipsa Judæorum multitudo, et discipulorum cœtus audivit? Æquius erat, præstantiora quædam, et Deo magis convenientia cogitare, quam ea quæ supra nos sunt, legibus nostris verbicere? Nam aures corporeas ictu suo vox corporea verberat; consilium autem Patris, quod inexplicabili voce tacite et tanquam in mente versatur, solus Filius, qui in ipso naturaliter, utpote sapientia ipsius est, novit. Deum vero voce, quæ cum strepitu pronuntietur, uti plane est incredibile, si tamen volumus, præstantissimam illam naturam rebus procreatis antecellere. Quanquam et ipse Dominus noster Jesus Christus non dixit, eam esse Dei et Patris, neque se, ut Patris consilium intelligeret, interpretis indigere. Itaque : *Non propter me*, inquit, *hæc vox facta est, sed propter vos*². Alioquin debuisset dicere : Audivistis necum vocem Patris? Nunc autem dicit, se illius vocis non eguisse, sed propter ipsos factam esse affirmat, non autem a Patre pronuntiatam. Quod si omnia per ipsum Deum, et Pater agit, per ipsum nimirum et illa facta est. Ipse enim erat vox non sibi Patris voluntatem explicans, quam uti Filius noverat, sed auribus circumstantium, ut crederent.

εὐτό. Αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ φωνή, οὐχ ἑαυτῷ τὴν τοῦ ἀλλὰ ταῖς τῶν περιεστῶτων ἀκοαῖς, ἵνα πιστεῦσασιν.

Et hæc.

Audi evangelistam dicentem : *Hoc erat in principio apud Deum*³. Sic enim ea quæ supra dixerat tanquam in summam quamdam redegit. Addens autem illud : *Hoc*, videtur quodam modo clamare : Quod est in principio, quod est apud Patrem Verbum, et Deus ex Deo, hoc illud est, de quo in præsentia scribere constituimus. Non frustra mihi videtur hæc verba addidisse : *Hoc erat in principio apud Deum*. Divino enim Spiritu ad eorum quæ futura erant, cognitionem percipiendam illustratus, non ignoravit, ut mihi quidem videtur, et ut vere licet loqui, quosdam fore perditionis operarios, diaboli laqueos, filios mortis, qui dicerent aliud esse intimum illud in Deo et Patre Verbum, cui similis admodum sit Filius, et Verbum hoc, per quod omnia Deus agit, ut verbi verbum, et imago imaginis, et splendor splendor intelligatur. Proinde quasi jam tunc impios istos homines audiret, execrandis ipsorum opinionibus scriptisque merito commotus beatus evangelista, cum definisset, et copiose, ut oportebat, declarasset, unum, et solum, et verum ex Deo, et in Deo, et apud Deum esse Verbum, terribili voce clamat : *Hoc*, inquit, *in principio*

τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα · Δοξασόν σου τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτὸν πάλιν ἀποκρινομένου, καὶ λέγοντος · Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω · ἅρ' οὐχὶ πάντως ἐν λόγῳ δώσωμεν ἀπολογεῖσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα; Πῶς οὖν οὐχ ἕτερος παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ δι' οὗ πρὸς αὐτὸν ὁ Πατὴρ ἀντιφθέγγεται; Τί γένοιτο ἂν τῶν τοιοῦτων ἀθλιώτερον, εἰ γε κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ταύτην εἶναι τοῦ Πατρὸς ὑπετόπασαν τὴν φωνήν, ἧς οὐ μόνος ὑπέφκουσεν ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τῶν Ἰουδαίων περιεστῶσα πληθὺς, καὶ ὁ τῶν μηχανητῶν χορὸς; Ἐδεῖ γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς τὰ θεοπεπῆ φαντάζεσθαι πλεονεκτήματα, καὶ μὴ τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις πειρᾶσθαι ὑπάγειν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Τὴν γὰρ τοῦ σώματος ἀκοὴν σωματικῆ προσάρτασι φωνῆ, τὴν δὲ ἐν ἀρρήτοις φωναῖς ἡρέμα καὶ οἶονε! κατὰ νοῦν στρεφομένην βούλησιν τοῦ Πατρὸς μόνος οἶδεν ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχων ὁ Υἱός, ὡς σοφία αὐτοῦ. Φωνῆ δὲ τῆ διὰ κτύπου κεχρησθαι τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνειν, παντελῶς ἀπίθανον, εἴπερ οἰόμεθα δεῖν ἀποσῶζειν τῇ ὑπὲρ πάντα φύσει τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἔφησεν αὐτὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ παρ' ἑτέρου δεόμενον ἐρμηνείας πρὸς τὸ δύνασθαι μαθεῖν τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν ἑαυτὸν ἐκδεικνύει λέγων · Οὐ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμῶν. Ἐχρῆν δὲ μᾶλλον εἰπεῖν, Ἠκούσατε μετ' ἐμοῦ τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς. Νῦν δὲ οὐ φωνῆς αὐτὸν δεδεησθαι προσομολογεῖ, γεγενῆσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὴν δι' ἐκεῖνους ἰσχυρίζεται, οὐκ ἐκπεφνησθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ εἰ πάντα δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐργάζεται, δι' αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ γεννήσαντος ἐρμηνεύων διάθεσιν, ἦδει γὰρ ὡς Υἱός.

C Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐργάζεται, δι' αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ γεννήσαντος ἐρμηνεύων διάθεσιν, ἦδει γὰρ ὡς Υἱός.

Kal τοῦτο.

Ἄκουε τοῦ Εὐαγγελιστοῦ λέγοντος · Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Ἀνακεφαλαίωσιν γὰρ ὡς περτινά τῶν ἤδη προειρημένων ἐν τούτοις ὁ Εὐαγγελιστῆς; ἐποίησατο. Προσθεῖς δὲ τὸ Οὗτος, μονονοχὶ βοήσας ὁρᾶται, Ὁ ὢν ἐν ἀρχῇ ὁ παρὰ τῷ Πατρὶ Λόγος, ὁ ὑπάρχων Θεὸς ἐκ Θεοῦ οὗτός ἐστι, καὶ οὐχ ἕτερος περὶ οὗ τὸ σεμνὸν ἡμῖν πρόκειται σύγγραμμα. Ἔοικε δὲ πάλιν οὐ μάτην τοῖς εἰρημένους προσθεῖς τὸ Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς γὰρ ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος εἰς τὴν τῶν ἐσομένων γυνῶσιν φωταγωγούμενος οὐκ ἠγνόησεν, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἀληθεύοντας, ὅτι περ ἀναφανοῦνται τινες ἀπειθεῖς ἐργάται, διαδόλου θήρατρα, θανάτου παγίδες, λέγοντες ἕτερον μὲν εἶναι τὸν ἐνδιάθετον ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγον, ἕτερον δὲ τινα τὸν τῷ ἐνδιαθέτῳ ἑμπερίστατον τε καὶ ὁμοίωτατον Υἱὸν καὶ Λόγον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάζεται, ἵνα λόγος λόγου κηται, καὶ εἰκὼν εἰκόνας, καὶ ἀπαύγασμα ἀπαυγασματος. Ὡς περ οὖν ἤδη δυσφημούμενων ἀκούσας; αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰς ἀτόπους ἀπονοίας τῶν παρ' αὐτοῖς συγγραμμάτων εὐλόγως κεινημένος ὁ μακάριος Εὐαγγελιστῆς, ὀρισάμενος; ἤδη, καὶ διὰ πολλῶν, ὡς ἔδει, κατασημάνας τὸν ἕνα καὶ μόνον καὶ ἀληθινόν

¹ Joan. xii, 28. ² Ibid. 30. ³ Joan. i, 2.

ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ, καὶ πρὸς Θεὸν ὄντα Λόγον, ἅ ἐπιφέρει γοργῶς, Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς Υἱὸς; θηλασθὴ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἐμψυτος, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ Μονογενὴς οὗτος, οὐκ ὄντος δευτέρου.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἰδ' κεφαλαίου τοῦ α' βιβλίου τοῦ Θησαυροῦ εἰς τὸ, « Ὁὗτος καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. »

Ἄλλὰ πῶς ἂν δύναίτο κατ' οὐσίαν ὁμοίος εἶναι ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ; ἢ πῶς οὐκ ἔσται μετ' αὐτὸν ἐξ αὐτοῦ δεχόμενός; τι, καθὼς φησὶν ὁ αὐτός· Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Οὐδὲν, ὡ βέλτιστοι, τοῦ Λόγου τὴν οὐσίαν ἀδικῆσαι τὸ δεχέσθαι τι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἐν τῷ δεχέσθαι τὸ εἶναι ἔχει, ἀλλ' ὄν καὶ ὑπάρχων πρότερον, δέχεται τι, καθὼς ἐκ Πατρὸς φυσικῶς γεγεννημένος ἐπάγεται πάντα τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ ἂν καὶ τὸ φῶς ἐξ ἡλίου προελθὼν, δέχεται τι λέγοιτο παρ' αὐτοῦ, ἐπειδήπερ πᾶν ὅπερ ἔστιν ἐν αὐτῷ, τοῦτο φαίνεται τοῦ τεκόντος ἡλίου, καὶ οὐδὲν που τὴν ἡλίον πρὸ τοῦ ἀπαυγασμάτος εἶναι καταναγκάσει τὸ τὴν ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσαν ἔκλαμψιν ἀμερίσσει, ὡσπερ παρ' αὐτοῦ λαμβάνουσαν φορεῖν τὸ ἴδιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἦν ἀπὸ συν αὐτῷ, κἄν ὡς ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα τὰ αὐτῷ προσόντα φορῆ φυσικῶς. Οὐκοῦν οὐ τὸ λαβεῖν τι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναγκάσει πάντως δεύτερον εἶναι τῷ χρῆμα τὸν Υἱόν. Τῷ γὰρ ὄντι καὶ ἀφροσύτῃ δώσει τις, οὐ τῷ μὴ ὄντι, καὶ μήπως γενομένη.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ μὴ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ἐπαληθεύσει λέγων· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Καὶ πάλιν· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς ἐμῆς ἀκούει φωνῆς. »—« Κἀγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἐξεί γὰρ λέγειν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ λήψεται παρ' ἐμοῦ ζωὴν, ἣν δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ. Καὶ πάλιν· Τὸν εἰς ἐμὲ πιστεύοντα οὐ συγχωρήσει ὁ Πατὴρ γεύσασθαι θανάτου. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν εἰρηκῶς οὐ φαίνεται, ὡς δὲ φύσει προσοῦσαν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν, καὶ ὡς οὐσιωδῶς ὑπάρχουσαν ἐν ἑαυτῷ, δώσειν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται, πῶς ἐνδέχεται νοεῖν οὐκ ἔχοντα τὸν Υἱὸν εἰληφέναι ταύτην παρὰ τοῦ Πατρὸς; Καὶ γὰρ ἂν εἴη πάσας ἐπέκεινα δυσφημίας τοῦτό γε. Ἄλλ', ὡσπερ ἤδη προείρηται, προελθὼν ἐκ Πατρὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται, καὶ ὡς εἰληφώς, κατὰ τοῦτο νοεῖται, καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκὼν ὑπάρχων αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ.

Εἰς τὸ αὐτό.

Λέγων ὁ Υἱός; τ). « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκεν ἔχειν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ. » τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα δεικνύει σαφῶς, ἣν ἔχει πρὸς τὸν γεννήσαντα. Ἐχει γὰρ οὕτω τὴν ζωὴν, ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ, φυσικὴν δηλο-

erat apud Deum, ut Filius nimirum apud Patrem, ut intimus, et ex ipsis essentia, ut Unigenitus. Hoc, inquam, cum Dei nullum sit aliud verbum.

Ejusdem ex Thesauri libro primo in ea verba : « Sic dedit et Filio vitam habere in semetipso. »

Sed quomodo potest, inquit, Filius esse similis Patri, aut post ipsum non esse, cum ab eo aliquid accipiat? sic enim ipsemet loquitur: *Quemadmodum Pater vitam habet in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*. Essentiae Verbi nihil officit, o viri optimi, quod a Patre aliquid accipiat. Neque enim in eo, quod accipit, habet ut sit. Sed cum prius existat et sit, accipit. Ex Patre enim genitus accipit omnia quae Patris sunt propria. Ut si lux e sole proveniens aliquid ab eo dicatur accipere, quoniam quiddam in ipsa est, id solis eam partientis esse constat. Neque solem ante splendorem esse concludent necessario, quoniam ipse ab illo sine ulla divisione progrediens quodammodo accipit, ut ipsius ferat proprietatem. Semper enim cum ipso erat lux, et ex ipso manans, et illi adsunt, naturaliter tulit. Non igitur ex eo quod accipit aliquid a Patre necessario sequitur, ut Patre sit Filius tempore posterior. Nam ei, qui est atque existit, debet aliquid, non ei qui nondum existit, nec natus est.

In eadem verba.

Si Filius non est vita secundum naturam, quo pacto vero dicit: « Qui credit in me, habet vitam aeternam? » Et rursus: « Oves meae vocem meam audiunt? » et: « Ego do ipsis vitam aeternam; » et rursus: « Qui credit in me, non gustabit mortem in aeternum. » Oportebat enim dicere: Qui credit in me, accipiet vitam, quam dedit mihi Pater. Item: Eum qui crediderit in me, non sinet Pater gustare mortem. Si vero id non dixisse cogitur, sed promittit se daturum iis qui credunt in ipsum vitam quae naturaliter et essentialiter sibi ipsi inest, quomodo intelligi potest Filium vitam non habentem eam a Patre accepisse? Hoc enim quavis blasphemia gravius est. Sed, ut modo dictum est, procedens ex Patre, omnia quae illius sunt simul secundum naturam secum affert, et ea ratione qua accepit, dicitur splendor et imago ipsius. Unum autem eorum quae Patri insunt etiam est vita.

In eadem verba.

Cum Filius dicit, « Sicut enim Pater habet vitam in seipso, ita etiam Filio dedit habere vitam in seipso », aperte omnimodam similitudinem ostendit, quam habet cum Patre. Habet enim ita vitam, sicut et Pater, naturalem nimirum et es-

¹ Joan. v, 26. ² Joan. vi, 47. ³ Jo. iii, x, 27. ⁴ Joan. viii, 52. ⁵ Joan. v, 26.

sentientem. Cum autem addidit illud, *dedit*, naturalem a
 etque essentialem progressum significat. Non enim
 dedit Pater, tanquam aliquid ex iis quæ sibi insunt,
 adimens, et non habenti Filio adjiciens, quemad-
 modum in sectionibus ac distantis corporeis sit, et
 locatim divisum aliquid ab alio in aliud transfertur:
 sed sicut planta in fructum, qui ex se procedit, na-
 turalem suam qualitatem propagat, ita et Filius a
 Patre accepisse quæ ipsi insunt intelligitur, omnia
 existens quæ et Pater, præter id solum quod sit
 Pater.

In eadem verba.

Qui vidit me, inquit Christus, vidit Patrem¹.
 Quomodo enim si, quemadmodum colligis, per gra-
 tiam, non autem per essentialiam habet, ut vita sit,
 idem dicitur etiam de Patre. Quam quidem ratio-
 nem si ut absurdum vis evitare, contrarium ta-
 rentis necesse est, nempe Filium vitam esse per
 naturam.

In eadem verba.

Si Filius non, ut Pater, per naturam est vita,
 quemodo eandem, quam ipse Pater, actionem
 habet? Quodam enim loco Christus ait: Sicut
 Pater, quos vult, vivificat, sic et Filius, quos vult,
 vivificat². Neque enim dicent aliter illos vivificari,
 qui a Patre vivificantur, quam eos qui idem acci-
 piunt a Filio. Sic enim inquit Patrem vivificare,
 sicut Filius vivificat, quam Pater habet, eandem
 habere se actionem significans. Non igitur ei qui
 se genuit, dissimilis est, sed ut Pater, sic et Filius
 vita per naturam dicitur.

οὐκ ἀνθρώπος· ἔστιν πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἀλλ' ὡς περ
 ὁ Υἱός.

In eadem verba.

Quæ Deo ac Patri insunt, naturales et essentielles
 proprietates vocans Paulus, ait: Qui solus habet immortalitatem³. Si vero quispiam
 dicens immortalitatem, nihil aliud per id intelligat
 quam vitam, vita autem est Filius dicens: Ego sum
 vita⁴; ergo Pater habet in seipso vitam, nimirum
 Filium: neque diversum quid a se. Ipse etiam si-
 milititer existens vita, dedit seipsum Filio; non tan-
 quam corpus corpori committens, neque tanquam
 cedens Filio suam hypostasim, et deinceps esse suam
 in Filio habens; sed existens id quod semper est
 Pater ac Deus. Essentiali vero identitate, et naturæ
 unitate ineffabiliter cum Verbo quod ex se processit
 copulatus.

In eadem sententiam.

Quæcumque naturaliter ac essentialiter Patri in-
 esse dicuntur, illa omnia est Filius. Solus Pater ve-
 rus Deus est, quia solus habet Filium dicentem:
 Ego sum veritas⁵. Sapientis ac potentis similiter,
 quia Christus Dei potentia, et Dei sapientia. Solus
 dicitur inhabitare lucem inaccessibilem⁶: habet
 enim in seipso dicentem: Ego sum lux. Solus im-

ὅτι καὶ οὐσιώδη. Τὸ δὲ, δέδωκε, προσθεῖς, τὴν ἐξ
 αὐτοῦ φυσικὴν τε καὶ οὐσιώδη σημαίνει πρόδον. Οὐ
 γὰρ δὴ πρὸς δέδωκεν ὁ Πατήρ, ὡς περ τι τῶν αὐτῶ
 προσόντων ἀφελόμενος, καὶ οὐκ ἔχοντι προσθεῖ-
 κῶς τῷ Υἱῷ, κατὰ σωματικὴν ἀποτομὴν ἢ διά-
 στασιν τὴν ἐκ τινος ἐτέρου πρὸς ἑτερον, ἢ τοπικῶς
 ἢ διαιρετικῶς νοουμένην. Ἄλλ' ὡς περ δίδωσι τὸ
 φυτόν τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι καρπῷ τὴν αὐτῶ κατὰ
 φύσιν προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ Υἱός
 εἰληφέναι παρὰ Πατρὸς τὰ αὐτῶ προσόντα νοεῖται,
 πάντα ὧν ἦσα καὶ ὁ Πατήρ, διχα μόνου τοῦ εἶναι
 Πατήρ.

Καὶ τοῦτο.

Φησὶ τοῦ Χριστοῦ, Ὁ ἑσχατῶς ἐμὲ ἐώρακε τὸν
 Πατέρα. Εἰ τοίνυν ἐπίσταντον, ἦτοι κατὰ μετοχὴν,
 καὶ οὐχὶ οὐσιωδῶς ἔχει τὸ εἶναι ἢ ζωὴ, ἔστιν τοῦ· ο
 καὶ ὁ Πατήρ. Φυγῶν δὲ τοῦ λόγου τὴν ἀποτίαν
 ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσεις τὸ ἕτερον. Ζοῆ γὰρ κατὰ
 φύσιν ὁ Υἱός.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ ζωῆς ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἔστι
 τοῦτο κατ' οὐσίαν ὁ Υἱός, ὡς περ τοῖς χριστομαχῶς
 δοκεῖ, πῶς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχει τῷ Πατρὶ;
 Φησὶ γὰρ πρὸς τὸν Χριστόν, ὅτι ὡς περ ὁ Πατήρ οὐδὲ
 θέλει ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱός οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖ.
 Οὐ γὰρ δὴ ζωοποιεῖσθαι μὲν ἐτέρως ἐρῶσι τοὺς ὄσει
 παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτο λαμβάνουσι, ζωοποιεῖσθαι δὲ
 πάλιν καθ' ἕτερον τρόπον τοὺς παρὰ τοῦ Υἱοῦ ταῦτο
 δεχομένους. Οὕτω γὰρ ἔφησε ζωοποιεῖν τὸν Πατέρα,
 ὡς ἀν ζωοποιήσειεν ὁ Υἱός, πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἐνέρ-
 γειαν τῷ Πατρὶ ἔχοντα ἑαυτὸν ὀριζόμενος. Οὐκοῦν
 ἐκεῖνο; φύσει ζωὴ λέγεται καὶ ἔστιν, οὕτω καὶ

Καὶ τοῦτο.

Τὰ προσόντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ φυσικά τε καὶ οὐ-
 σιώδη λέγων ἰδιώματα, φησὶ τοῦ Παύλου· Ὁ μόνος
 ἔχων ἀθανασίαν. Εἰ τοίνυν οὐδὲν ἕτερόν τις
 ὀριεῖται λέγων τὴν ἀθανασίαν παρὰ τὴν ζωὴν, αὕτη
 δὲ ἔστιν ὁ Υἱός ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ὁ Πα-
 τὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, τὸν Υἱὸν δηλονότι, καὶ οὐκ
 ἕτερόν τι παρ' αὐτόν. Αὐτός τε ὁμοίως ὀπάργων ζωῆ,
 δέδωκεν ἑαυτὸν τῷ Υἱῷ· οὐχ ὡς σῶμα χωρῆσας ἐν
 σῶματι, οὐδ' ὡς τῷ Υἱῷ παραχωρήσας τὴν ἰδίαν ὀπέ-
 στασιν, καὶ ἐν αὐτῷ λοιπὸν τὸ εἶναι ἔχων· ἀλλ' ὀπά-
 ρων μὲν τοῦθ' ὅπερ ἔστιν ἀπὸ Πατὴρ καὶ Θεός. Τῆ
 δὲ τῆς οὐσίας ταυτότητι καὶ τῆ τῆς φύσεως ἐνότητι
 πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα λόγον ἀπορήρητως συν-
 δούμενος.

Καὶ τοῦτο.

Ὅσα προσεῖναι λέγεται τῷ Πατρὶ φυσικῶς τε καὶ
 οὐσιωδῶς, ταῦτα πάντα ἔστιν ὁ Υἱός. Μόνος ἀληθινός
 λέγεται Θεός ὁ Πατήρ, ἐπεὶ δὴ μόνος ἔχει τὴν Υἱὸν
 τὸν λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Σοφός καὶ δυ-
 νατός ὁμοίως, ἐπεὶ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ
 σοφία. Μόνος λέγεται φῶς οἰκεῖν ἀπρόσειτον· ἔχει
 γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς. Μόνος

¹ Joan. xiv, 9. ² Joan. v, 21. ³ I Timoth vi, 16. ⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ ibid. ⁶ I Timoth. vi, 16.

ἔχειν ἀθανασίαν λέγεται· ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν λέγοντα Υἱόν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Εἰ τοίνυν σύμπαν τὸ τοῦ Πατρὸς ἔστιν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός, δταν λέγεται ζωὴν ἔχειν ὁ Πατήρ ἐν ἑαυτῷ, τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐχ ἕτερόν τι παρ' αὐτοῦ. Ὑπάρχων δὲ καὶ αὐτὸς ἐν Υἱῷ κατὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον, καὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ὢν, δίδωκεν ἑαυτὸν αὐτῷ.

Kal touto.

Ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱός, δέχεσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ταύτην φησὶν, οὐχ ἢ λόγος ἐστὶν ἡ ἀπαύγατα φυσικῶς ἔχει τὰ τοῦ Πατρὸς ἰδέα, ἀλλὰ καθὼς γέγονεν ἀνθρώπος, ἢ πάντα θεόδοτα. Καταστήσει δὲ τοῦτο σαφὲς ἐν τοῖς ἑφεξῆς, τοῦ θεοδοῦσθαι τὴν αἰτίαν ἐξηγουόμενος. Ἐξουσίαν γὰρ, φησὶν, ἔδωκεν αὐτῷ χρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱός ἀνθρώπου ἐστίν. Εἰ δὲ ἐπειδήπερ Υἱός ἀνθρώπου ἐστίν, τὴν ἐπὶ τῷ κρίνειν ἐξουσίαν εἰληφέναι λέγεται, τὴν αὐτὸν ἀνυκλώσαντας λόγον ἔρουμέν· Ἐπειδὴ Υἱός ἀνθρώπου γέγονε, τὴν ὁμοιότητα φορέσας τῶν παρὰ Θεοῦ δέχεσθαι τὰ πάντα πεφυκότων, καὶ ζωὴν εἰληφέναι· λέγεται, μόνῃ καὶ γυμνῇ τῇ θεῷ φύσει τηρῶν, καὶ τὸ μετοχῆς τινος ἀνεπίδεκτον καὶ τὸ δύνασθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα χορηγεῖν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸ τῆς ἀγίας Τριᾶδος λόγου.

Ὅτι δὲ τὰ αὐτὰ δύναται τῷ Πατρὶ καὶ [ὁ Υἱός], μαθεῖν ἔστιν ἐτέρωθεν· ποτὲ μὲν γὰρ, « Ὁ Πατήρ μου, λέγει, ἔως ἄρτι ἐργάζεται, καγὼ ἐργάζομαι » ποτὲ δὲ· « Ὡςπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός οὓς θέλει ζωοποιεῖ. » — « Ὁὓς θέλει » εἶπεν, οὐχ οὓς καλεῖται· οὓς βούλεται, οὐχ οὓς προστάσσεται· τὸ μὲν γὰρ δουλείας, τὸ δὲ δεσποτείας ἰδίον. Καὶ πάλιν ἐτέρωθεν· « Εἰ οὐ ποιοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιοῦ, κἂν ἐμοὶ μὴ θέλητε πιστεῦειν, τοῖς ἔργοις πιστεύετε, καὶ γινώσκετε ὅτι ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ, καγὼ ἐν αὐτῷ. » Ὁρᾶτε πάλιν κἀνταῦθεν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἰσότητα· « Ὁ Πατήρ γὰρ, φησὶν, ἐν ἐμοὶ, καγὼ ἐν αὐτῷ. » Ἐπιδὲ τοῦ μεζονος καὶ τοῦ μελονος τοῦτο εὐρεθῆναι ἀδύνατον· οἶόν τι λέγω· Πᾶσαν ὁμοῦ τὴν κτίσιν ὁραμένην τε καὶ ἀόρατον ἐν ἑαυτῷ περιγράφει ὁ τῶν ὄλων Θεός, μᾶλλον δὲ ἐν τῇ χειρὶ κατέχει· « Ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ, φησὶ, τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν· « Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκριδας. » Καὶ ἀλλαχού· « Τίς ἐμέτρησεν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; » Πᾶσαν μὲν οὖν, ὡς ἔφην, τὴν κτίσιν ἐν τῇ χειρὶ κατέχει τῶν ὄλων ὁ ποιητής· αὐτὸν δὲ ὅπῃ τῆς κτίσεως περιληφθῆναι ἀδύνατον· οὐκοῦν ἀμήχανον ὅπῃ ἀλλήλων τὰ ἄνισα χωρηθῆναι· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὡςπερ καὶ ἀληθές, χωρεῖ δὲ ὁ Υἱός τοῦ Πατέρα, ὡςπερ ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν, εὐθελὲν ὁ τῆς ἀνισότητος· λόγος ἐπιβόληται, καὶ ἰσότης ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ γνωρίζεται.

A mortalitatem habere dicitur, quia habet in se Filium dicentem : Ego sum vita. Si ergo quidquid Patri proprium est, hoc ipsum et Filius : cum Pater dicitur habere vitam in seipso, Filium significat, non aliquid a se diversum. Existens vero etiam ipse in Filio propter omnimodam essentialis similitudinem, cum etiam naturaliter sit vita, dedit illi seipsum.

In eandem sententiam.

Filius vita naturaliter existens, eam se a Patre accipere dicit, non quatenus Verbum est, aut splendor naturaliter habens quæ Patris propria sunt, sed quatenus factus est homo, cui omnia a Deo data sunt. Quod ipsum in sequentibus aperte declarat, causam cur data sit explicans. Potestatem enim, inquit, dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est ¹. Si vero quia Filius hominis est, potestatem iudicandi accepisse dicitur, eodem modo repetentes dicemus Quia Filius hominis factus est, similitudinem gerens eorum qui quidquid habent, a Deo accipiunt, vitam quoque accepisse dicitur; soli ac nudæ divinæ naturæ id reservans, quod nullius participationis capax sit, quodque omnia omnibus largiatur atque suppeditet.

Ejusdem ex libro de sancta Trinitate.

Quod tantumdem ac Pater Filius possit, aliunde discere licet. Nunc enim : « Pater meus, inquit, usque modo operatur, et ego operor » ; » nunc autem : « Sicuti Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificavit » . — « Quos vult » dixit, non quos iubetur; quos ipse deliberat, non quos mandatur; namque illud servitutis est, hoc dominationis. Et rursus alibi : « Si non facio opera Patris mei, mihi non credite : si facio, etiam si mihi credere nolueritis, operibus credite, et scitote quod Pater in me sit, et ego in illo » . Videite hinc denuo Patris ac Filii æqualitatem : nam « Pater, inquit, in me est, et ego in illo » . Id autem in majore ac minore reperiri prorsus non potest. Idque jam demonstrabo. Universam simul creaturam visibilem atque invisibilem in se circumscibit universalis Deus, vel potius manu sua tenet : « Namque in manibus ejus sunt, inquit, omnes fines terræ » . Et insuper : « Qui continet gymtum terre, incolasque ejus sicut locustas » . Et alibi : « Quis mensurus est manu sua aquas, et cælum palmo, et universam terram pugillo » ? » Universam itaque, ut dixi, creaturam manu continet universalis Creator; ipsam autem a creatura contineri impossibile est : ergo fieri nequit ut inæqualia invicem contineant. Quod si verum est, ut reapse est, Filius autem continet Patrem, ut Pater Filium : inæqualitatis assertio evidenter exploditur, et æqualitas in Patre Filioque agnoscitur.

¹ Joan. v, 22. ² Jean. v, 17. ³ ibid. 21. ⁴ Joan. x, 37. ⁵ ibid. 38. ⁶ Psal. xciv, 4. ⁷ Isa. xl, 22.

⁸ ibid. 12.

Ejusdem et hæc.

A

Και τοῦτο.

Quanto laborant insaniz morbo, qui detestande Arij et Eunomii¹ doctrinæ sunt heredes? Magna præterea in eorum stupore atque insaniam viget impudentia. Missionem enim, seu legationem divinam humanamque commemorant, et eum qui misit, illo, qui missus est, honoratiorem esse contendunt. Tanta est ipsorum in Scripturis imperitia! Nec animadvertunt Jacob in Mesopotamiam ab Isaac quidem missum esse, nec tamen ob id, quantum ad naturam pertinet, minorem eo, a quo missus fuerat, existitisse. Joseph rursus a Jacob ille quidem missus est, ut fratres inviseret, nec propterea tamen eum quisquam natura patre inferiorem dicet, quod patris mandato obediens, quo missus fuerat, profectus est.

At licet naturæ ratione mittentibus inferiores, inquierit, non sint illi, quos fuisse missos dicis, paternæ tamen cedunt dignitati. Imo reperimus, o stulti, et dignitate præstantiores ab inferioribus mitti; neque tamen idecirco suam amittunt dignitatem. Jonathan enim regis filius a Davide missus est, is qui cum patre regnabat, ab eo qui ne servum quidem jam audebat se profiteri. Quoniam igitur hic quidem misit, ille autem missus est, nec qui missus est, adhuc erat exsul, sed missi dignitas ad mittentem se Davidem descendit, et mittentis calamitas descendit ad missum Jonatham. Sed quid oportet humana recensere, cum inveniamus Deum ab homine mitti? Qui enim cum Jacob luctabatur, *Dimitte me*, inquit, *quia crepusculum ascendit*. Jacob autem ad eum, *Non dimittam te*, respondit, *nisi benedixeris mihi*². Quid ad hæc sapientes isti fidei artifices respondebunt? Quanquam ex Domini verbis animadvertimus, et Patrem ipsum qui miserat, simul esse cum Filio qui missus fuerat. *Solus enim*, inquit, *non sum, sed ego, et qui misit me Pater*³. Et: *Non dimisit me solum Pater meus*⁴. Et alio loco: *Pater in me manens ipse facit opera*⁵. Si igitur in ipso, et cum ipso erat, qui illum miserat, ubi est abjectior ejus, qui missus est, conditio? Unde autem, aut quo mittatur is qui implet omnia? Mitti enim significat loci mutationem. Quod si Pater et Filius omnia continent, nec Pater procul abest ab illis, ad quos missus est Filius, nec Filius ex uno in alium locum transcendit. Reliquum igitur est, ut per hanc legationem, seu missionem nihil aliud cogitemus, nisi humanitatem assumptam indicari. ἀπέστειλεν, ἐπεμφε τὸν Υἱόν, οὕτε ὁ Υἱὸς ἐξ ἐτέρου τῆς ἀναληφθείσης ἀνθρωπότητος τὴν ἀποστολὴν εἶναι.

Ejusdem et hæc

*Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te*⁶. O singularem atque incredibilem hæreticorum stoliditatem! Major, inquierunt, est qui gloria afficit, quam ille qui afficitur gloria. Pater autem afficit, Filius afficitur, major

¹ Gen. xxxii, 26, 27.² Joan. viii, 16.³ ibid. 29.⁴ Joan. xiv, 10.⁵ Joan. xvii, 1.

Βαβαὶ πόσι, τῶν αἰρετικῶν ἡ παραπληξία, πόσῃ νοσοῦσιν ἐμβροντησίαν οἱ τῆς Ἀρείου καὶ Εὐνομίου βλασφημίας κληρονόμοι. Πρὸς δὲ τῇ παραπληξίᾳ πολλὴν ἔστιν ἰδεῖν ἐν αὐτοῖς ἐπανθοῦσαν ἀναισχυρίαν. Τῆς γὰρ ἀποστολῆς ἄνω καὶ κάτω μνημονεύουσι, καὶ τὸν ἀποστείλαντα τοῦ ἀποσταλέντος φαῖν εἶναι τιμιώτερον. Τσαυτὴν ἔχουσι τῶν Γραφῶν ἀμαθίαν! Καὶ οὐ λογίζονται, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ Ἰακώβ ἦν ἀποσταλμένος εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐλάττων ἔστι τοῦ ἀποστείλαντος; κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπεστάλη μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἂν φαίη τῆς τοῦ πατρὸς φύσεως αὐτὸν μὴ μετέχειν, ἐπειδὴ τῷ πατρὶ παιθόμενος κατεδέξατο τὴν ἀποστολὴν.

Ἄλλ' Ἰωσὺ φαῖν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον μείζους ἐνταῦθα τῶν ἀποσταλλόντων οἱ ἀποσταλέντες, κατὰ γοῦν τὸ πατρικὸν ἀξίωμα ἔχουσι τῆς τιμῆς τὰ πρεσβεία. Ἄλλ' εὐρίσκομεν, ὡ ἀνήτοι, φαίην ἂν πρὸς αὐτοὺς, καὶ τοὺς μείζους; ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων ἀποσταλέντας, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦτο τῆς οἰκείας τιμῆς τοῦ ἀποσταλέντος γυμνώσομεν. Ἀπεστάλη γὰρ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ Ἰωνάθαν, ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς; ὑπὲρ φυγάδος, ὁ τῷ πατρὶ συμβασιλεύων ὑπὸ τοῦ μηδὲ ἐν οἰκέτου τάξει φανῆναι τολμῶντος. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ μὲν ἀπεστάλη, οὐκ ἔτι μὲν βασιλεὺς ὁ πεμφθεὶς κατὰ τὸν ὑμέτερον ὄρον· οὐκ ἔτι δὲ φυγάς; ὁ ἀποστείλας, ἀλλὰ μεταβίβηκεν ἐπὶ τὸν ἀποστείλαντα Δαβὶδ τὸ τοῦ πεμφθέντος ἀξίωμα. Μεταβίβηκε δὲ ἐπὶ τὸν ἀποσταλέντα Ἰωνάθαν ἡ τοῦ πέμψαντος δυσκληρία. Ἄλλ' οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχει. Καὶ τί δει εἰ ἀνθρώπινα λέγειν; Εὐρίσκομεν γὰρ Θεὸν ἀποσταλέντα, καὶ ἀνθρωπῶν ἀποστείλαντα. Ὁ γὰρ τῷ Ἰακώβ συμπαλαίσα; φησὶν, Ἀπόστειλόν με· ἀνέβη γὰρ ὁ δροσρός. Πρὸς δὲ ἐφη ὁ Ἰακώβ, Οὐ μὴ σε ἀποστείλω, ἐὰν μὴ με εὐλογήσῃς. Τί πρὸς ταῦτα λέγειν ἔχουσι οἱ σοφοὶ τῆς πίστεως τεχνολόγοι; Ἄλλως δευρίσκομεν ἐκ τῶν δεσποτικῶν βῆμάτων καὶ αὐτὸν τὸν πέμψαντα Πατέρα τῷ πεμφθέντι Υἱῷ συνόντα. Μόνος γὰρ, φησὶν, οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατήρ. Καὶ ἀλλαχοῦ, Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ Πατήρ μου. Καὶ ἐτέρωθεν, Ὁ Πατήρ μου ὃ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Εἰ τοίνυν ἐν αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἦν ὁ πέμψας, ποῦ τοῦ πεμφθέντος ἡ εὐτέλεια; Ὁ δὲ τὰ πάντα πληρῶν ποῦ καὶ πόθεν ἀπεστάλη; Ἡ γὰρ ἀποστολὴ τόπων ἀλλαγὴν αἰνίττεται. Εἰ δὲ τὰ πάντα Πατὴρ καὶ Υἱὸς περιέχει, οὕτε ὁ Πατὴρ ὡς πόρρω τυγχάνων ἐκείνων, πρὸς οὗς εἰς ἕτερον μεταβίβηκε τόπον. Οὐκοῦν λείπεται νοεῖν

Και τοῦτο.

Πατερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς σου δοξάσῃ σε. Ὡ τῆς ὑπερβαλλούσης τῶν αἰρετικῶν ἀβελτηρίας! Μείζων, φησὶν, ὁ δοξάζων τοῦ δοξαζομένου, καὶ δοξάζει μὲν ὁ Πατήρ, δοξάζεται δὲ ὁ Υἱός. Μείζων οὖν ἄρα τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ. Εἰ τοῦ-

νυν ὁ Υἱὸς οὐκ ἐδοξάσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδόξασε τὸν
 δοξάσαντα, ἵπσιαν σχοίη χώρην τὸ μείζον, καὶ τὸ
 ἔατον; Εἰ δὲ ἄρα κατὰ τὴν τῶν εἰρημίων ἀκολου-
 θίαν πρὸς τὸν δοξάσαντα μεταβαίνει τὸ μείζον, εὐ-
 ρεθῆσεται ἐλάττων μὲν ὁ Υἱὸς, ἤνικα ἂν δοξάζηται,
 μείζων δὲ, ἤνικα ἂν δοξάζῃ. Ἀλλὰ τὸ ταῦτα λέγειν
 πρᾶπληξίας καὶ μανίας ἐσχάτης. Οὐ γὰρ τὸ μεί-
 ζον καὶ τὸ ἐλάττων ἐντεῦθεν, τὸ δὲ ἴσον Πατρὸς καὶ
 Υἱοῦ διδασκόμεθα. Ἀκούομεν γὰρ ὡς καὶ ὁ Πατὴρ
 ἐδοξάζει τὸν Υἱόν, καὶ δοξάζεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ
 Υἱὸς δοξάζεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ δοξάζει τὸν Πα-
 τέρα. Ὅτι δὲ δοξαζόμενος οὐχ ὁ μὴ εἶχεν ἑλαθεν,
 ἀλλ' ὁ εἶχεν, ἐν αὐτῷ τῷ χωρίῳ τοῦτο διδάσκει.
 Δόξασον με γὰρ, φησὶ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ
 δόξῃ, ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι ταύτην εἶχε
 τὴν δόξαν, πῶς αἰτεῖ λαθεῖν ὁ εἶχε αἰεῖ;

Καὶ τοῦτο.

Εἶτα δεῖκνύς, ὡς οὐ δοξάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ δο-
 ξάζει, ἐπήγαγεν, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς
 ἀνθρώποις. Καὶ μετ' ὀλίγον τῶν αἰρετικῶν ἐμφράτ-
 των τὰ στόματα. Τὰ ἐμὰ πάντα, φησὶ, σὰ ἐστί, καὶ
 τὰ σὰ ἐμὰ, οὐ διαίρων τὴν κοινὴν δεσποτείαν, οὐδὲ
 ἕτερα μὲν τὰ αὐτῷ προσήκοντα, ἕτερα δὲ τὰ τῷ Πα-
 τρὶ διαφέροντα δεῖξαι βουλόμενος, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πᾶ-
 σαν βλάστημον κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀφίεντες φω-
 νίησιν αὐτὸν μὲν λαμβάνειν, τὸν δὲ Πατέρα διδοῖναι
 φασὶ, δείκνυσιν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ Πατρὶ τῶν
 ἀπάντων δεσποτείαν. Τὰ γὰρ ἐμὰ πάντα, φησὶ, σὰ
 ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, οὐ τὴν διαίρεσιν τῆς δεσποτείας,
 ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῆς ἐξουσίας παιδεύουσιν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἑ κεφαλαίου τοῦ ἀ βιβλίου τοῦ
θησαυροῦ.

Ὅτι πάντως τὸ τίκτειν πεφυκὸς ἐκ τοῦ μὴ τίκτειν
 εἰς τοῦτο πρόεισιν· οὐδὲ ἐπειδὴ τίκτειν οἶδα, καὶ
 καταπαύειν. Καὶ γοῦν γεννᾷ μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ πῦρ
 τὴν τε κατὰ φύσιν προσοῦσαν αὐτῷ θερμότητα, καὶ
 τὸν φωτισμὸν, οὔτε δὲ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι θερμὸν εἰς
 τοῦτο προῆλθεν, οὔτε μάλιστα γεννᾷ τὸ κατὰ
 φύσιν αὐτῷ προσόν, ἀλλ' ἅμα γέγονε πῦρ, καὶ ἦν ἐν
 αὐτῷ τὰ αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν πεποιημένων
 παρὰ Θεοῦ τοιοῦτος φαίνεται γεννήσεως τρόπος,
 πῶς οὐκ ἀσεβεῖς μὴ τὰ μείζω παραχωρεῖν αὐτῷ,
 κἂν μὴ φθάνῃ πρὸς κατάληψιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ
 φύσεως; ὁ ἀνθρώπινος νοῦς;

Καὶ τοῦτο.

Εἰ μὴ συνῆν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ τε ὦν
 κατὰ φύσιν, καὶ συναϊδιος ὦν, συμβέβηκε δὲ αὐτῷ
 τὸ εἶναι, συνέβη δηλονότι καὶ τῷ τεκόντι τὸ γενέσθαι
 Πατέρα, καὶ μεταβολὴ τις περὶ αὐτὸν καὶ ἀλλοίωσις
 φαίνεται γενόμενος. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν, καθ' ὅμας, τοῦτο
 γέγονεν ὑστερον. Τροπῆς δὲ πάσης καὶ ἀλλοιώσεως
 ἀνεπίδεκτος ἡ θεία φύσις. Οὐκ ἄρα συνέβη τῷ Θεῷ
 τῷ γενέσθαι Πατέρα, ἀλλ' ἦν αὐτῷ συναϊδιος ὁ ἐξ
 αὐτοῦ προελθὼν Λόγος, καθάπερ ἡ θερμότης ἐν πυρὶ
 γεννητικῶς ἐξ αὐτοῦ προϊούσα καὶ αἰεὶ συνυπάρχουσα.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ τέλειος, φησὶν, ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἰσὶα μεγα-

¹ Joan. xvii, 5. ² Ibid. 6.

igitur Filius Pater. Si Filius non solum affectus est
 gloria, sed ipse vicissim gloria Patrem afficit,
 quomodo unus altero major dici potest? Nam si ex
 istorum sententia sequitur, ut qui gloria afficit,
 major sit, minor quidem est Filius, dum afficitur
 gloria, major autem dum Patrem afficit. Verum hæc
 dicere summi stuporis atque dementiæ est. Ex his
 enim verbis non Patrem Filio majorem esse disci-
 mus, aut contra, sed Patris et Filii æqualitatem in-
 telligimus. Nam ut Pater gloria et afficit Filium, et
 afficitur a Filio, sic Filius gloria tum afficitur a
 Patre, tum Patrem afficit. Quod autem dum afficitur
 gloria, nihil accipiat, quod antea non haberet, docet
 hoc loco: Clarifica me, inquit, Pater, ea gloria,
 quam habui, antequam mundus fieret, apud te. Si
 autem antequam mundus fieret, hanc gloriam habuisti,
 quomodo petit ut accipiat quod semper habuisti?

Ejusdem et hæc.

Deinde se non solum gloria affici declarans, sed
 etiam Patrem afficere, Manifestavi, inquit, nomen
 tuum hominibus. Et paulo post ora obstruens
 hæreticorum, Omnia mea, inquit, tua sunt, et tua
 mea. Communem non dividit principatam, nec alia
 Patri dicit convenire. Sed quoniam isti contumeliis
 execrandis Unigenitum afficientes dicunt ipsam
 quidem accipere, Patrem autem dare, demonstrat
 se una cum Patre rerum omnium imperium obtinere;
 Omnia mea, inquit, tua sunt, et tua mea. Quibus
 verbis non regnum divisum, sed communem signi-
 ficat potestatem.

Ejusdem ex Thesauri cap. 6 libri primi.

Quod pariendi naturam habet, non assecutus est,
 cum aliquando non haberet, nec illam amitteret, et
 desinet parere. Ignis quidem natura sibi iusitam
 gignit caliditatem atque splendorem, neque ex non
 calido calidus efficitur, neque cessat gignere, quæ
 naturaliter ipsius sunt propria. Sed simul atque
 ignis est, et ea cum ipso sunt. Quod si in rebus
 procreatis a Deo talis perspicitur gignendi ratio,
 nonne impium est non ipsi Deo omnibus parti-
 bus majora tribuere?

Ejusdem et hæc.

Si Filius ex Patre nascens cum ipso per naturam
 æternus non erat, sed ei contigit, ut esset, et gi-
 gnenti nimirum contigit, ut fieret Pater, atque
 ita in illo mutatio quedam apparet. Quod enim,
 secundum vos, non erat, id postea factus est. At na-
 tura divina nullam immutationem admittit. Non
 igitur Deus contigit, ut fieret Pater, sed Verbum ex
 ipso progrediens semper cum illo fuit, ut in igne
 caliditas, quæ ex igne proveniens eum illo sem-
 per exsistit.

Ejusdem et hæc.

Si Deus, inquit, in sua amplitudine perfectus

est, et nihil deest naturæ ipsius, supervacaneum est, Filium tanquam divinitatis ejus plenitudinem adjungere.

Ejusdem et hæc.

Perfectus quidam est Pater in amplitudine propria, nec ullus, qui sapiat, hoc negabit, sed perfectus est, non quia Deus solum est, sed etiam Pater. Quod si illi ademeris ut Pater sit, divinæ naturæ tolles fecunditatem, nec amplius perfectionem habebit, si desit illi gignendi vis; fecunditas ergo perfectionis indicium est, et Filius a Patre sine tempore genitus declarat ipsum esse perfectum.

Ejusdem et hæc.

Si Patris essentia natura non adest, ut Filium tanquam fructum arbor fecunda gignat, atque ut cum non gignat, perfecta tamen est, supervacaneum fuit hoc illi addere. Imo vero hoc illa indignuit. Quomodo autem perfectus sit, qui aliqua eget re? Aut quomodo absurdum non est, naturæ divinæ, quasi naturæ perfectionem non habeat, quidquam adjungere?

Ex capite sexto ejusdem libri.

Cogitationem tuam, vir optime, parumper a corporibus et corporum affectionibus revoca. De Deo enim nobis est sermo. Ne opineris Deum hominum more parientem fluxu diminui, nec posse parere sine detrimento, aut in Verbum ex se proveniens quodammodo dividi. Quid enim hac execranda ratione prohibebit in reliquis etiam, quæ ille habet, uti? Si enim ut homo cum fluxu parit, creabit etiam ut homo cum labore. Quod si absurdum est: neque enim ut homo creat: nec profecto gignit ut homo, sed in hoc etiam naturam hominis superat, sine divisione gignens ut Deus.

Ejusdem et hæc.

Pater Filium ex seipso absque divisione aut intervallo produxit, quemadmodum et sol splendorem ex se emissum. Quamvis splendor solis non habeat propriam hypostasim, necque perfecte ipse in seipso essentia sit: habet enim suum esse in sole; divinum vero genimen hoc tantum ex hoc exemplo habet quod ex Patre procedat citra divisionem ullam et absque spatio, propriamque habet hypostasim non separatam a Patre, sed in Patre et cum Patre intellectam atque existentem. Dicere autem sectionem et decisionem in divina generatione factam fuisse, immanis insanis est documentum. Cum enim divinitas loco non circumscribitur, ne id quidem quod ex eo procedit in loco erit. Quod vero neque in loco est, neque esse potest, quomodo separari potest? Quotum enim ibit quod commune est? aut e quo in quem transferetur? hæc aliquid corporum sunt propria, ab incorporea vero natura prorsus aliena. Ne igitur impie in divina generatione defluxus, separationes, atque his similia commisceantur. Suprema enim illa omnium natura nulli passioni, separationi aut sectioni est ob-

λειότητι, κατ' οὐδὲν ἐλλείπει πρὸς τούτο τὸ φύσει. περιττῶς ὡς πλήρωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ ὁ Υἱὸς ἐπισφίρεται.

Καὶ τούτο.

Τέλειος μὲν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι, καὶ οὐκ ἂν τις τοῦτο τῶν εὐ φρονούντων ἐφαρνησῆται· τέλειος δὲ, οὐχ ὅτι μόνον ἐστὶ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ Πατὴρ. Εἰ γὰρ ἀφέλης τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι Πατέρα, ἀναίρησις τῆς μιᾶς φύσεως τὸ καρπογόνον, ἵνα μῆκετι τὸ τέλειον ἔχη, λείποντος αὐτῷ τοῦ γενεῖν. Γνώρισμα τοίνυν τῆς τελειότητος ἡ καρπογονία, καὶ σφραγὶς τῷ Πατρὶ τοῦ εἶναι τέλειον ὁ ἐξ αὐτοῦ προτῶν ἀχρόνως Υἱός.

Καὶ τούτο.

Εἰ μὴ κατὰ φύσιν πρόσεσι τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ τὸ καρπογόνον, τέλειος δὲ ἐστὶ καὶ δίχα τοῦ δύνασθαι γενεῖν, περιττὸν ἄρα καὶ ἐπέσακτον αὐτῷ γέγονε τούτο, μᾶλλον δὲ ἐδεήθη τούτου. Καὶ πῶς ἐστὶ τέλειος ὁ δεηθείς; τίνος; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον τὸ ἐπεισάγεσθαι τι τῇ θεῖᾳ φύσει, ὡς οὐκ ἔχουσα τὸ τέλειον ἐξ ἑαυτῆς φυσικῶς;

Ἀπὸ τοῦ 5^{ου} κεφαλαίου τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Μικρὸν, ὅ βέλτεται, σαυτὸν ἄνω σαμῆτιον ἔχε, καὶ τῶν περὶ τὰ σώματα παθῶν. Περὶ Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος. Εἰ γὰρ αἱ καθάπερ ἀνθρώπων εἴκοντα Θεὸν ἐλαττοῦσθαι πῶς ταῖς ἀπορροίαις, καὶ δίχα τίνος ζημίας μὴ δύνασθαι τούτο ποιεῖν, μεριζόμενον ὡσπερ τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον, τί κωλύσει τὴν αὐτὴν ἐπαγαγεῖν βλασφημίαν καὶ τοῖς ἄλλοις ἕκαστοι τοῖς προσούσιον αὐτῷ; Εἰ γὰρ ὡς ἀνθρώπος τίκει βραστῶς, δημιουργήσει καὶ ὡς ἀνθρώπος μετὰ πόνου. Εἰ δὲ τούτο ἄτοπον· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπος δημιουργεῖ· οὐδὲ ὡς ἀνθρώπος ἄρα γεννήσει, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου φύσιν κὰν τούτῳ πάλιν ὑπερναθήσεται γενῶν ἀμερίστως ὡς Θεός.

Καὶ τούτο.

Ὁ Πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Υἱὸν ἀμερίστως τε καὶ ἀδιαστάτως, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ ἥλιος τὸ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενον ἀπαύγασμα. Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν οὐκ ἰδιούστατον οὐδὲ τὴν οὐσίαν ἐντελὲς αὐτὸ κατ' αὐτό· ἔχει γὰρ ἐν τῇ ἡλικίᾳ τὸ εἶναι· τὸ δὲ θεῖον γέννημα μόνον ἔχον ἐκ τοῦ παραδείγματος τὸ ἐκ Πατρὸς προελθεῖν ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως, ἴδιαν ἔχει τὴν ὑπαρξιν οὐ κεχωρισμένην τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐν Πατρὶ καὶ μετὰ Πατρὸς νοουμένην καὶ ὑπάρχουσαν. Τὸ δὲ λέγειν ὅτι τομὴ καὶ ἀποκοπὴ περὶ τὴν γέννησιν αὐτοῦ γέγονε, μανίας ἀμέτρου σημεῖον ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν τόπῳ περιδιηκται τὸ θεῖον, οὐδὲ ἐν τόπῳ τοιοῦτόν τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τὸ δὲ μὴ ὂν ἐν τόπῳ, ἢ καὶ μὴ εἶναι δυνάμενον, πῶς ἐπιδέχεται μερισμὸν; Ἡδὲ γὰρ χωρήσει τὸ τεμνόμενον; ἢ ἐκ τίνος εἰς τί μετοιχῆσεται; ταῦτα γὰρ σαμῆτιον μὲν ἴδια, τῆς δὲ ἀσωμάτου φύσεως παντελῶς ἀλλότρια. Μὴ τοίνυν δυσσεβῶς ἀναπλάττωσάν τινες περὶ τὴν θεῖαν γέννησιν πᾶς τῆς καλουμένης ἀπορροίας, καὶ μερισμοῦ, καὶ ὅσα πρὸς ταῦτα τὴν συγγένειαν ἔχει. Ἄνω γὰρ πάθος καὶ μερισμοῦ καὶ τομῆς, ἢ τῶν πάντων ὑπερκειμένη φύσις, καὶ οὐκ ἐπιδέξεται

τὰ σωμάτων ἴδια. Ἄλλ' ὡς περ δημουργεῖ παραδόντων, οὐ κατὰ τὸν τῆς κρατούσης παρ' ἡμῶν συνηθείας νόμον, οὕτω καὶ γεννήσει τὸ ἐξ αὐτῆς ἑξέως; ἢ καθ' ἡμῶν.

Kai touto.

Ὁ λόγος αὐτός ὁ προφορικῶς ᾧ κεχρήμεθα, εἰς νοῦν καὶ ἐκ νοῦ γεννᾶται, καὶ δοκεῖ μὲν ἕτερος εἶναι παρὰ τὸν ἐν καρδίᾳ στρεφόμενον, καθὼς ἐξω στόματος γίνεταί πεμπόμενος ὡς περ ἐκ βήθους εἰς φῶς. Ἔστι δὲ πάλιν ἐν αὐτῷ, καὶ ὁμοίος αὐτῷ κατὰ πάντα. Ἔστι γὰρ ἰδίᾳ ἐν αὐτῷ λόγῳ τὸν ἐν καρδίᾳ κληθέντα λογισμὸν, καὶ πάλιν ἐν τῷ νῷ τὸν λόγον εἰσιωπώμενον. Οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀμερίστως ἐκ Πατρὸς προελθὼν, χαρακτήρ ἐστι καὶ ὁμοιωματῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, Λόγος ὢν ἐνυπόστατος καὶ ζῶν ἐκ ζῶντος Πατρὸς.

Kai touto.

Οὕτως ἐγέννησεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἀμερίστως, ὡς ἂν εἰ σοφὸς ἀποτέκοι νόημα σοφόν, μηχανικὴν τυχόν, ἢ γεωμετρίαν, ἢ ἕτερόν τι τῶν τοιούτων. Δοκεῖ μὲν γὰρ πως σοφίας εἶναι καρπὸς τὰ τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἔχει τὴν φύσιν· ἀλλ' οὐ μέρισται τῆς σοφίας ἢ ἐξ αὐτῆς ἐπινοηθεῖσα τέχνη· ἀλλ' ἔστιν ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ τὴν τεκοῦσαν ἐξεικονίζουσα, καὶ ἀμερίστως ἕτερόν τι παρ' αὐτὴν εἶναι δοκούσα. Οὕτως ἡ Υἱοῦ γέννησις, ἀμερίστως οὕσα ἐκ Πατρὸς, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει σῶζεται, τὴν τοῦ παραδείγματος ὑπεραίρουσα δύναμιν.

Ἀπὸ τοῦ 7 κεφαλαίου τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Εἰ βουλῆσαι γεγενῆσθαι φατε τὸν Υἱὸν, καὶ βιάζεσθε τὴν περὶ αὐτοῦ θέλησιν προεπάρχειν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, τί μὴ ταυτὰ φησιν ἡ Γραφή περὶ αὐτοῦ, ἃ δὴ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ποιημάτων λέγουσα φαίνεται; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν γενομένων παρὰ Θεοῦ προφητεῖαι θέλησι, ὡς ἐν τῷ, «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον,» καὶ ἐν τῷ, «Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν.» Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου οὐδαμοῦ θέλησις ἦτοι βούλησις προηγουμένη φαίνεται, ἀλλ' ὅτι μόνον ἦν καὶ ἔστιν ἀκούομεν.

Kai touto.

Ἀγείε ὁ Παῦλος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι τοῦ Θεοῦ δύναμις εἴη, καὶ Θεοῦ σοφία. Εἰ τοίνυν σοφία καὶ δύναμις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχων Λόγος, αὐτός ἐστιν ἐν ᾧ βούλεται, καὶ δι' οὗ πάντα ἐργάζεται. Πῶς οὖν ἐν βούλησει γέγονεν, ἐν ᾧ περ ἢ βούλησις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς; ἢ γὰρ ἕτερον ἡμᾶς σοφίαν ἀνακαλύπτειν ἀνάγκη, ἐν ᾗ βουλευσάμενος κατοίκησε τὸν Υἱὸν, καθὼς ὁμοίως φατε, ἢ εἰ ἕτερα οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ἐστὶ μόνος εἰσὶς ἢ σοφία τοῦ Πατρὸς, αὐτός ἐστιν ἄρα καὶ ἡ βούλησις. Ἐν γὰρ σοφίᾳ πάντως τὸ βούλεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τούτου ὁμῶν ὁ λόγος, καὶ κενὸν ἐδείχθη τὸ ἐπιτελεῖν.

Kai touto.

Εἰ τῶν ἐν βούλησει γενομένων προφητεῖται χρόνος, οὐδ' ἔν ἢ περὶ αὐτὸν ἐπέφει ἐγένετο, καὶ εἰ μικρόν

¹ Cor. 1, 24.

noxia, neque corporum proprietates recipit. Sed quemadmodum creat mirabiliter, longeque alio quam nostra consuetudo fert modo, ita etiam generat ex se alia ratione quam nos.

Ejusdem et hæc.

Sermo enuntiativus, quo utimur, in mente et ex mente gignitur, atque alius quidem videtur esse ab eo qui in corde agitatur, quatenus extra os veluti e tenebris in lucem emititur; est autem rursus in eo, similisque ei est per omnia. In sermone enim videtur cogitatio cordis, et rursus in mente sermo nondum loquendo expressus. Ita etiam Filius Dei, absque separatione e Patre procedens, character est et expressa figura proprietatis suæ: Verbum enim est hypostaticè existens et vivens ex vivo Patre.

Ejusdem et hæc.

Ita genuit ex se Pater Filium absque separatione, ac si sapiens aliquis gignat aliquod inventum, sive mechanicum, sive geometricum, sive ejuamodi aliquid. Videntur enim quodammodo sapientiæ fructus esse, atque ita natura se habent; atqui non est separata a sapientia ars quæ ex ea est excogitata: sed est ex ipsa et in ipsa genitricis suæ imaginem exprimens, et citra separationem alius quidpiam esse videtur. Ita et generatio Filii, cum sit absque separatione ex Patre, in sua hypostasi servatur. longe tamen huius exempli sive similitudinis vim excedens.

Ex capite septimo ejusdem libri.

Si consilio dicitis Filium genitum, et voluntatem ortum ejus antecessisse contenditis, cur non hæc a Scriptura dicti declaratis, quæ de aliis rebus omnibus procreatis dicuntur? In his enim voluntas præcedit, ut ex illis Scripturæ verbis colligi potest: *Faciamus hominem*: et: *Omnia, quæcumque voluit fecit*. In Dei autem Verbo nec voluntas, nec consilium præcessit. Itaque de illo non dicuntur ea, sed hæc potius: *Erat, et est*.

Ejusdem et hæc.

Paulus Servatorem nostrum Jesum Christum Dei virtutem et sapientiam appellat¹. Si igitur sapientia et virtus est Patris Verbum ex ipso et in ipso existens, in eo nimirum et per illud ipse vult et facit omnia. Quomodo igitur consilio et voluntate factum est id, in quo Patris consilium voluntasque consistit. Aut enim aliam verbis sapientiam confingere necesse est, quæ Pater consentiens et volens Filium fecerit (quod tamen vos non pudet comminisci): aut si alia sapientia non est, sed ipse solus est Patris sapientia, ipse nimirum est etiam Patris voluntas atque consilium, in sapientia enim sita est voluntas Dei. Quamobrem rationes vestræ futilis sunt, et argumenta vestra inania stultaque ruunt.

Ejusdem et hæc.

Si ea, quæ voluntate fiunt, egent tempore, quo de illis consilium capiatur, licet spatium illud sit

perquam exiguum, quomodo temporum effector A
Filius erit, cujus ortum voluntas et consilium an-
tecedit? Sed temporum auctor est. Erat igitur
et ante ortum illius est nihil.

Ejusdem et hæc.

Si sapientia Patris est Filius, ut vere est, quo-
modo tempus esse potuit, cum in ipso non esset
sapientia? Quod si ab omni æternitate in Patre est,
semper enim sapiens est Pater, quomodo cogitari
potest quidquam antiquius eo, quod semper est,
aut quomodo voluntas intercedere, quæ Filium ali-
quando non existentem adducat, qui simul cum
Genitore ipsius ut ejus sapientia æternus est? Non
voluntate igitur, sed natura Filium gignit. Hoc enim
illi magis congruit.

Ejusdem et hæc.

Si nulla voluntas in ullo est sine verbo, hoc est,
sine ratione illa, quæ tacite in animo versatur,
Filius autem est Verbum Patris, illius ergo volun-
tas est. Quomodo igitur voluntas in voluntate erit,
aut Verbum in Verbo? Omnia ergo est Filius Patri,
et Verbum, et voluntas, et sapientia, et nihil
ante ipsum in Patre.

Ejusdem et hæc.

Quemadmodum non ex voluntate habemus nos
ut patres simus eorum qui ex nobis sunt, sed ex
natura; sic etiam Deus non voluntate, sed natura
Pater est. Et quemadmodum filii ex nobis procreati
nobis natura similes omnino sunt, sic etiam Filius
non extrinsecus, sed ex essentia Patris genitus, si-
milis est in omnibus Genitori. Et quemadmodum
Pater non ex voluntate Pater est, ita nec Filius
est ex voluntate, sed per naturam, cum sit splen-
dor et figura illius¹, qui se genuit.

Ejusdem et hæc.

Vehementer absurdum et periculosum est dice-
re Filium voluntate genitum esse. Qui enim non
voluntate Pater et Deus est, is nec voluntate habet
ex essentia sua proveniens Verbum, sed naturaliter.
Sic enim est figura ipsius, et imago non falsa.

Ex eodem libro, cap. 20.

David alicubi ita canit: « Sedes tua, Deus, in
D sæculum sæculi. » Deinde ait: « Propterea unxit te
Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus
tuis². » Atqui erat Verbum etiam ante unctionem
regnans cum Patre. Quomodo igitur in regem ungi-
tur et sanctificatur, qui semper regnat sanctusque
existit? Quemadmodum igitur cum semper id sit,
nihil tamen temporibus regnasse dicitur: ita
cum sit altissimus, exaltatus esse dicitur, propter
incarnationem. Exaltatur autem, et ungitur, et san-
ctificatur propter nos, ut per ipsum gratia in omnes
derivetur, ut jam naturæ collata tollique generi
largita. Sic enim Servator ipse in Evangelio Joannis
ait: « Pro ipsis ego sanctifico meipsum, ut sint et

τινα και ἀκαριαί·ν δόχημεν αὐτὸν, πῶς ἔσται χρο-
νων ποιητής ὁ Υἱός, εἰ βούλησις προηγεῖται τῆς
γεννήσεως αὐτοῦ; Ἄλλ' ἔστι χρόνων ποιητής· ἦν ἄρα,
καὶ οὐδέν ἐστι πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ

Καὶ τοῦτο.

Εἰ σοφία τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, ὡς περ οὖν καὶ
ἐστὶ, πῶς ἐστὶ χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ σοφία:
Εἰ δὲ ἐστὶν ἀίδίως ἐν τῷ Πατρὶ, ἀεὶ γὰρ σοφὸς ὁ
Πατήρ· πῶς ἡγήσεται τι τοῦ ἀεὶ ὄντος; Πῶς δὲ ἡ
βούλησις χωρήσει μεταξὺ μὴ ὄντα ποτὲ τὸν Υἱὸν
εἰσφέρουσα, τὸν τῷ γεννησαντὶ συναΐδιον, ὡς σοφίαν
αὐτοῦ; Οὐ βούλησαι ἄρα γεννᾷ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ φύσει.
Πρέπει γὰρ τοῦτο μᾶλλον αὐτῷ.

B

Καὶ τοῦτο.

Εἰ πᾶσα βούλησις ἡ ἐν τισὶ γινωμένη οὐ δίχα λόγου
γίνεται, λόγος γὰρ ἐστὶν ἀφανῶς ἐν καρδίᾳ στρε-
φόμενος ἢ βούλησις, ἐστὶ δὲ ὁ Υἱός Ἀλόγος τοῦ Πα-
τρὸς· αὐτὸς ἄρα ἐστὶν ἡ βούλησις. Εἴτα πῶς ἡ βού-
λησις ἐν βουλήσει γίνεται; ἢ πῶς ὁ Λόγος ἐν Λόγῳ;
Πάντα τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱός τῷ Πατρὶ, καὶ Λόγος, καὶ
βουλή, καὶ σοφία, καὶ οὐδέν ἐστὶν ἐν Πατρὶ πρὸ αὐτοῦ.

Καὶ τοῦτο.

Ὅσπερ οὐκ ἐκ βουλήσεως; ἡμεῖς ἔχομεν τὸ εἶναι
πατέρες τῶν ἐξ ἡμῶν, ἀλλὰ φυσικῶς, οὕτω καὶ ὁ
Θεὸς καὶ Πατήρ οὐκ ἐκ βούλησεως Πατήρ ἐστὶν,
ἀλλὰ φυσικῶς. Καὶ ὡς περ οἱ ἐξ ἡμῶν τιχόμενοι
ὁμοιοὶ πάντως ἡμῖν κατ' οὐσίαν εἰσὶν, οὕτω καὶ ὁ
C Υἱός οὐκ ἐξῴθεν τῷ Πατρὶ προσγενόμενος, ἀλλ'
ὄντως ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν, ὁμοίος ἐστὶ
κατὰ πάντα τῷ γεγεννηκότῃ. Καὶ ὡς περ ὁ Πατήρ οὐκ
ἐκ βουλήσεως ἐστὶ Πατήρ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός οὐκ ἐκ
βουλήσεως ἐστὶν Υἱός, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἀπαύγασμα
καὶ χαρακτήρ ὑπάρχων τοῦ γεννησαντος αὐτόν.

Καὶ τοῦτο.

Ἄτοπον σφόδρα, καὶ ἐπικίνδυνον ἐφ' Υἱοῦ λέγειν
τὸ, Βουλήσαι ἄρα, ἢ παρὰ βούλησιν ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ
οὐκ ἐκ βουλήσεως ὑπάρχων Πατήρ καὶ Θεός οὐδὲ ἐκ
βουλήσεως ἔχει τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντα
Λόγον, ἀλλὰ φυσικῶς. Εἴη γὰρ ἂν καὶ οὕτως εἰκὼν
αὐτοῦ, καὶ χαρακτήρ οὐ διεφυσμένος.

Ἀπὸ κεφαλαίου κ' τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Ψάλλει που Δαβὶδ· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Εἴτα φησὶ· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ
σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἑλαῖον ἀγαλλιάσεως. » Καὶ
ἦν ὁ Λόγος καὶ πρὸ τῆς χριστικῆς βασιλείων μετὰ
Πατρός. Πῶς οὖν εἰς βασιλεία χρίεται καὶ ἀγιάζεται ὁ
ἀεὶ βασιλεύων καὶ ἅγιος ὢν; Ὅσπερ τοίνυν ἀεὶ
τοῦτο ὢν, ἐν ἐσχάτοις καιροῖς βεβασιλευκίαι λέγεται·
οὕτω καὶ ὑψιστος ὢν, ὑψοῦσθαι λέγεται διὰ τὴν
ἐνσαρκίαν οικονομίαν. Ὑψοῦται δὲ καὶ χρίεται καὶ
ἀγιάζεται δι' ἡμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ τρέχη λοιπὸν εἰς
πάντας ἡ χάρις, ὡς ἦδη δοθεῖσα τῇ φύσει, καὶ λοιπὸν
ἅλων σωζομένη τῷ γένει. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν
ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· Ἐγὼ αὐτῶν ἐγὼ
ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα ᾧσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι. »

¹ Hebr. 1, 3. ² Psal. xlii, 7, 8.

Ὅσα γὰρ ἐν Χριστῷ, ταῦτα καὶ εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ἂν
 ἐαυτῷ δεχομένου τὸν ἁγιασμὸν (αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ
 ἀγιάζων), ἀλλ' ἵνα τοῦτον τῇ φύσει δι' ἐαυτοῦ προ-
 ξενίσῃ, ἰδὲς ὡσπερ καὶ ἀρχὴ τῶν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν
 γινόμενος. Διὸ δὴ καὶ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· »
 δ. ἥ; ὡσπερ πρὸς ἡμᾶς ἡ θεία καταβίβηκε χάρις,
 ὕψουσα καὶ ἀγιάζουσα καὶ θεοξάζουσα, καὶ θεοποιοῦσα
 τὴν φύσιν ἐν πρώτῳ Χριστῷ.

Ἐκ τοῦ β' βιβλίου τοῦ Θησαυροῦ, κεφά-
 λαιον κθ'.

Πανταχόθεν ἀναισχυνοῦντες οἱ χριστομάχοι φα-
 νοῦνται, καὶ σκοπὸν ἔχοντες ἕνα τὸ μάτην διαλοδο-
 ρεῖσθαι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἀκούοντες μὲν γὰρ λέ-
 γοντος αὐτοῦ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, ἀπει-
 θῶσι, καὶ παρῶνται· τὸ εἰρημένον εἰς ἑτέρας παρ-
 ἔλκειν ἐννοίας, οὐκ ἀποδιδόντες τὸ ἐν εἶναι πρὸς τὸν
 Πατέρα, ἀλλὰ τὸ καλῶς τε καὶ ὀρθῶς εἰρημένον
 ἐπιχειροῦντες παραλύειν. Εὐρίσκοντες δὲ πάλιν ἐν
 τοῖς Εὐαγγελίοις ὅσα περ ἂν ὡς ἄνθρωπος ἢ πέπον-
 θεν, ἡ εἰρηκῶς φαίνεται, ἢ ποιῶν, τὸ ἐκλαυσε, καὶ
 ἐλυπήθη, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, καὶ ἕσα περ ἄν-
 θρωποκρεπῆ, οὐ φέρουσιν ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα,
 ἀλλ' εὐθὺς τῷ Λόγῳ ταῦτα προσάπτοντες ἀπόδειξιν
 ποιοῦνται τοῦ μὴ εἶναι θεὸν τὸν ταῦτα πεπονθότα,
 ὥστε καὶ αὐτὸν συναρθεμισθῆαι τῇ κτίσει τὸν ταύ-
 τῃς ὄντα ποιητῆν. Ἡ τοίνυν ἀπόδος τῷ Υἱῷ τὸ ἐν
 εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐχ εὐρήσεις τὴν ἐν
 ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὄντα Λόγον καθ' ἑαυτὸν, ἢ Λό-
 γο· ἔστιν, κλαίοντα, ἢ λυπούμενον, ἢ φόβον βλάβ-
 ρομενον, ἢ εἰ μὴ πιστεύεις, καὶ οὕτως ἔση μετὰ τῶν
 ἀπίστων Ἰουδαίων. Εἰ λέγοντι γὰρ αὐτῷ, ὅτι περ
 ἐν ἔστι πρὸς τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα, μὴ πιστεύεις,
 μηδὲ ὅτι λελύπηται λέγοντι πιστεύσης. Οὕτως οὖν
 φανήσῃ, ὡς εἰρηται, μετ' ἐκείνων, οὐδὲν ἄλλω τῶν
 παρὰ τοῦ Σωτήρος εἰρημένων δεχόμενος.

Τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅτι οὐκ ἔστιν
 ὁ Υἱὸς ἑλάττων τοῦ Πατρὸς.

Εἰ ἐλάττων ἔστιν ὁ Υἱός, μείζων δὲ ὁ Πατήρ, δια-
 φέρως δηλονότι καὶ ἀναλογούντως, οἷς ἐκάτερος
 ἔχει μέτροις ἐνεργήσουσι περὶ τὸν εἰς ἡμᾶς ἁγια-
 σμὸν. Καὶ ἀγιάσει μὲν μαιζόνως ὁ Πατήρ, ἑλάττων
 δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Υἱός. Ἔσται τοιγαροῦν καὶ τὸ
 Πνεῦμα διπλοῦν, καὶ μείον μὲν ἐν Υἱῷ, μείζον δὲ
 ἐν Πατρὶ. Καὶ τελείως μὲν οἱ παρὰ Πατρὸς ἁγια-
 σθήσονται, οὐ τελείως δὲ πάλιν οἱ δι' Υἱοῦ. Ἀλλὰ
 πολλὴ τί· ἔστιν ἐν τούτοις ἡ τῶν λογισμῶν ἀτομία.
 Ἐν γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, εἷ, καὶ τέλειος ὁ
 ἁγιασμὸς παρὰ Πατρὸς, δι' οὗ φυσικῶς χορηγούμε-
 νος. Οὐκ ἔρα ἐλάττων ἔστιν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν
 ἔχων τῷ τελείῳ Πατρὶ, καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος
 Πνεῦμα ἐν ἐαυτῷ ἔχων, ἀγαθὸν, ζῶν, καὶ ἐνυπόστα-
 τον, ὡσπερ οὖν ἀμῆλει καὶ ὁ Πατήρ.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὑπῆρχεν ὁ
 Υἱός, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, πῶς ἐλάττων
 αὐτοῦ ἔστιν; Οὐ γὰρ δῆπου τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονο-

ipsi sanctificati'. Quæcumque enim Christo insunt,
 eadem in nos derivantur. Quippe qui sanctificationem
 nobis sibiipsi accepit (ipse enim erat sanctificans);
 sed ut per se eam humanæ naturæ conciliaret : via
 quodammodo et prinieplum bonorum quæ in nos
 fluxerunt effectus. Idcirco etiam ait : « Ego sum via ».
 per quam divina gratia quodammodo in nos descen-
 dit, exaltans et sanctificans et glorificans, atque
 adeo edificans naturam humanam in primo Christo.

Ex secundo Thesauri libro, cap. 29.

Unâque impietatis occasione arripiunt Christi
 adversarii, et unum illud sibi tanquam signum pro-
 ponunt, ut temere convicia jactent in Filium Dei.
 Audientes enim ipsum dicentem : *Ego et Pater unum
 sumus*², non credunt, et conantur ea verba in alium
 sensum torquere, non coincidentes, ut unum cum
 Patre sit, atque ita quod præclare recteque dictum
 est, demoliri student atque pervertere. Quæ vero
 in Evangeliiis ab eo tanquam homine vel tolerata, vel
 dicta, vel facta repererint, ut flere, mæerere afflicti
 et reliqua ejusdem generis humanæ naturæ conve-
 nientis, ea non referunt ad humanitatem, sed
 Verbo statim tribuentes, ex his colligunt, cum non
 esse Deum, qui talia perpessus sit, atque ita in
 rerum quæ creatæ sunt, numero locant earum
 effectorem. Aut igitur Filio concede, ut sit unum
 cum Patre, nec Verbum, quatenus per se Verbum
 est, ex inæqualitate cum Patre lugere aut perversè
 deprehendes, aut si non credis, te ad Judæorum
 numerum ascribe. Si enim non credis ei dicenti,
 se esse unum cum Patre, nec si mæerere se dixerit
 credes. Sic igitur, ut dictum est, in Judæorum nu-
 mero deprehenderis, nihil eorum omnino, quæ a
 Servatore dicta sunt, suscipiens.

Ejusdem ex Commentariis in Evangelium Joannis,
 Filium Patre non esse minorem.

Si minor est Filius, major autem Pater, diversa
 ratione et pro sua uterque mensura sanctitatem in
 nobis efficiet. Et Pater quidem magis, Filius autem
 minus, et pro viribus suis nos sanctos reddet. Erit
 igitur et Spiritus duplex, minor in Filio, in Patre
 major. Et alii perfecte sancti reddentur a Patre, alii
 a Filio minus perfecte. Hæc et alia multa incom-
 moda consequentur. Unus enim est Spiritus san-
 ctus; una perfecta sanctitas, quæ a Patre per Filium
 naturaliter exhibetur. Non ergo minor, qui eam-
 dem perfectam cum Patre perfecto actionem habet,
 eundemque in seipso gignentis spiritum bonum,
 ritum, in sua subsistentem persona quem habet
 Pater.

Ejusdem et hæc.

Si in forma et aequalitate Patris erat Filius, ut
 Paulus ait³, quomodo minor est? Neque enim
 humanæ carnis assumptio et exinanitio spoliat

¹ Joann. xviii, 19. ² Joann. xiv, 6. ³ Joann. x, 30. ⁴ Philip. ii, 6.

naturali Filium dignitate, cum illum secundo suo o
cambis adventu sit habiturus. Veniet enim, ut ipse
met dixit, in gloria Patris sui ¹. Quomodo igitur
Patre minor, qui in gloria est perfecti Patris?

Ejusdem et hæc.

Si Dominus est Pater, et Filius est Dominus,
quomodo Patre Filius minor? Non erit perfecte liber,
si minor est imperio, nec plenam in se obtinet dig-
nitate. Præterea si lux est Pater, et lux similiter
est Filius, quomodo minor est Patre? Lux enim (si
minor est) erit imperfecta, et parte aliqua a tenebris
occupabitur. Et mendax erit evangelista, *Et*
tenebras, inquit, *eam non comprehenderant* ². Ad
hæc si Pater est vita, et Filius item est vita, quo-
modo Patre minor est Filius? Sin imperfecte vita,
et ideo minor, perfecta in nobis vita non erit, licet
in interiori homine Christus inhabitet. Et aliqua par-
te quodammodo erunt mortui, qui in ipsum credide-
runt. Quæ quidem quoniam a nobis, ut absurda, sunt
procul rejicienda, perfectum esse dicimus Filium,
et Patri perfecto æqualem propter essentialis nullam
in parte diversam similitudinem.

Ejusdem et hæc.

Æqualem se Deo et Patri declarans Christus quo-
dam loco discipulos suos sic alloquitur: *Qui vidit*
me vidit Patrem ³. Quomodo qui natura talis est ut ipse
vera dicens affirmat, Patre minor erit, ut quidam
temere opinantur? Si enim minor existens in se-
ipso Patrem exprimit, cum nulla intercedat immuta-
tio, illud ipsum in Patrem recidet; quippe qui in
imagine, nempe in Filio cernatur expressus. Sed hoc
absurdum est. Non igitur Filius minor, in quo Pater
perfectus exprimitur.

Ejusdem et hæc.

Quomodo Filius minor, quem ea quæ Patris sunt,
habere constat? Vere enim dicit: *Omnia quæ Pater*
habet, mea sunt. Et rursus Deum, et Patrem allo-
quens, *Omnia*, inquit, *mea tua sunt, et tua mea* ⁴. Si
enim, ut temere quidam sentiunt, minor est Filius,
cum vere pronuntiet hæc Patrem alloquens: *Omnia*
mea tua sunt, et tua mea, cadet et in Patrem, ut mi-
nor sit, et in Filium, ut major, cum rerum ordo
diversus non sit, et in utroque ea cernantur, quæ
alterius sunt, et quod Patris est, id etiam Filii sit,
et contra. Nihil igitur prohibebit et Patrem Filio
minorem dicere, et Patre majorem Filium. Quæ
quidem cum vel cogitare sit absurdissimum, sequitur
ut æqualis Patri sit Filius, qui omnes cum Pa-
tre communes habet essentialis dignitates.

Ἄλλ' ἐστὶ τῶν ἀτοπιωτάτων καὶ μόνον ἔννοεῖν τὴν
τὸν Πατέρα τὰ τῆς οὐσίας ἔχων κλειονεκτήματα.

Ejusdem et hæc.

Quodam loco Servator, sicut ipse in Patre est, sic
Patrem in se esse dicit. Nullo autem pacto cogi-

¹ Matth. xvi, 27. ² Joan. i, 5. ³ Joan. xiv, 9. ⁴ Joan. xvii, 10.

μίας ὁ λόγος, καὶ ἡ διὰ τοῦτο κένωσις τοῦ κατὰ
φύσιν προσόντος ἀξιώματος ἀπογυμνῶσαι τὸν Υἱὸν,
λύσειν ἔχουσα τὴν δευτέραν ἐξ οὐρανοῦ παρασίαν.
Ἦξει γὰρ πάντως, ὡς ἱκούσαμεν λέγοντος, ἐν τῇ
δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὅλως ἐν τῇ δόξῃ τοῦ
τελείου Πατρὸς ὁ ἐλάττων αὐτοῦ;

Kai τοῦτο.

Εἰ Κύριός ἐστιν ὁ Πατήρ, Κύριος δὲ ὁμοίως καὶ
ὁ Υἱός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Ἔσται γὰρ οὐ
τελείως ἐλευθερός, εἴπερ ἐστὶν ἐλάττων ἐν κυριό-
τητι, καὶ οὐ πλήρες ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα. Καὶ
εἰ φῶς ἐστὶν ὁ Πατήρ, φῶς δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός,
πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; Ἔσται γὰρ οὐ τελείως
φῶς, καταληφθήσεται δὲ ἀπὸ μέρους ὑπὸ τῆς σκο-
τίας, καὶ ψεύσεται λέγων ὁ Ἐθαγγελιστής, *Ἡ σκο-
τία αὐτὸ οὐ κατέλαβε*. Καὶ εἰ ζωὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ,
ζωὴ δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν;
Οὐ γὰρ ἔσται τελείως ἐν ἡμῖν ἡ ζωὴ, κὰν εἰς τὸν
ἕσω ἄνθρωπον κατοικήσῃ ὁ Χριστός. Νεκροὶ δὲ πως
κατὰ τι μέρος οἱ πιστεύσαντες, εἴπερ ἐστὶν οὐ τε-
λείως ζωὴ τὸ ἐλάττων ἔχων ὁ Υἱός. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ-
τὴν ἐν τούτοις ἀτοπίαν ὡς πορρωτάτω ποιεῖσθαι,
τέλειον εἶναι φάμεν τὸν Υἱὸν τὸν τῷ τελείῳ Πατρὶ
παρισούμενον διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον.

Kai τοῦτο.

Ἴσον ἑαυτὸν ἐπιδεικνύων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ,
φησὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς οικείους μαθητάς, *Ὁ*
ἑώρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Εἶτα πῶς ὁ κατὰ
φύσιν τοιοῦτος, οὕτω τὸ ὑπάρχων, ὡς αὐτὸς ἀλη-
θεύων διασχυρίζεται, τὸ ἐλάττων ἔξει κατὰ τὴν τι-
νων ἀβουλίαν; Εἰ γὰρ ὑπάρχων ἐλάττων ἐν ἑαυτῷ
δεικνύει τὸν Πατέρα, μηδεμιᾶς μεσολαβούσης παρ-
αλλαγῆς, ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ ἐλάττων ἀναθήσεται, ὡς
ἐν ἀμεταποιήτῳ φαινόμενον εἰκόνι τῷ Υἱῷ. Ἄλλὰ
τοῦτο ἀτοπον. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ Υἱός, ἐν ᾧ περ
ἐξεικονίζεται τέλειος ὁ Πατήρ ὢν.

Kai τοῦτο.

Καὶ πῶς ἂν τὸ ἐλάττων, ἐν ᾧ σπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ
ὢν ὁ Υἱός ἐπιδέξῃται, λέγων ἀνεγκλήτως, *Πάντα*
ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστί; καὶ πάλιν ὡς πρὸς
τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, *ὅτι Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί,*
καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Εἰ γὰρ ὄντως ἐστὶ κατὰ τὴν τινων
ἀβουλίαν ἐλάττων ὁ Υἱός, ἐπειδὴ περ ἀληθεύει λέ-
γων πρὸς τὸν Πατέρα, *τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ*
ἐμὰ, χωρήσει καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ ἐλάττων, καὶ
τὸ μείζων ὁμοίως ἐπὶ τὸν Υἱὸν, ἀδιαφορούσης τῆς
τῶν πραγμάτων τάξεως, εἴπερ ἐν ἑκατέρῳ τὰ ἑκα-
τέρῳ προσόντα φαίνεται, καὶ ὅπερ ἂν εἴη τοῦ Πα-
τρὸς, τοῦτό ἐστι καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν ὅπερ ἂν
ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ ἴδιον φαίνεται, τοῦτό ἐστι καὶ
τοῦ Πατρὸς. Θυδὲν οὖν κωλύσει λέγειν ἐλάττωνα τοῦ
Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ μείζονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν.
τοιούτων. Ἴσος ἄρα, καὶ οὐκ ἐλάττων ὁ κοινὰ πρὸς

Kai τοῦτο.

Ὅτω ποῦ φησὶν ὁ Σωτήρ, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς ἐν
Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ δὲ ὁμοίως ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐστὶ

παντί που ἕκλον, ὡς οὐ προσήκει νοεῖν καθάπερ ἄ
 σῶμα ἐν σῶματι, ἢ σκεῦος ἐν σκεύει, οὕτως χωρητὸν
 ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἢ αὐτὸν πάλιν τὸν Υἱὸν ἀντεμι-
 δόξεσθαι τρόπον τινὰ τῷ Πατρὶ, καὶ οὗτος δὲ ἐν
 ἑαυτῷ, κάκεινος· ἐν τούτῳ φαίνεται, ὡς ἐν ταυτοῦται
 τῆς οὐσίας ἀπαρἀλλάτῳ, καὶ τῇ κατὰ φύσιν ἐνό-
 τητί τε καὶ ἰμοιότητι· ὡπερ ἂν εἰ τις καὶ ἐν εἰ-
 κνίῃ τὴν οἰκίαν καταθεώμενος μορφή, λέγοι πρὸς
 τινας ἀληθεύων, καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἐξησημένην
 ἐμφέρεϊαν τοῦ οἰκείου σχήματος ἀποθαυμάσοι
 βῶν, Ἐγὼ ἐν τῆδε τῇ γραφῇ, καὶ ἡ γραφή δὲ ἐν
 ἐμοί· ἢ καὶ ὡπερ πάλιν, εἰ ἢ ἐκ πυρὸς φυσικῶς
 ποιεῖσα θερμότης φωνὴν ἀφίηται λέγοι, Ἐγὼ ἐν τῷ
 πυρὶ, καὶ τὸ πῦρ δὲ ἐν ἐμοί. Ἔστι μὲν γάρ πως
 τῶν εἰρημίων ἕκαστον ἐπινοεῖα μεριτῶν, ἐν δὲ τῇ
 φύσει, καὶ ἐν εἰς ἀμερίστῳ τινὶ προόδῳ προ-
 κύπτων, ὡπερ καὶ χωρίζεσθαι δοκοῦν τοῦ ἐν ᾧ πέρ
 ἐστίν· ὅμως δ' οὖν, εἰ καὶ τούτον ἔχει τὸν τύπον τῶν
 ἐπ' αὐτοῖς νόημάτων ἢ δύναμις, ἀλλ' ἐν ἐν ἐτέρῳ
 φαίνεται, καὶ ταυτὸν εἶναι ὅσον εἰς οὐσίαν ἀμφο-
 τερῶν. Εἴπερ οὖν διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαρἀλλάττον καὶ
 τὸ ἐν τῷ χαρακτήρι παντελῶς ἀπαραποίητον ὁ Πα-
 τὴρ ἐν Υἱῷ ἐστίν, πῶς ὁ μεῖζων ἐν ἐλάττονι κατ'
 Ἐπειὴ δὲ ὁμοῦ ἐστὶν ἐν αὐτῷ τέλειος, ἀρα πάντως
 τοῦ μεγάλου Πατρὸς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος λόγου.

Ἴνα δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν ἰσότητα δείξωμεν,
 ἐπ' αὐτὴν ἰδῶμεν τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν. Οὐδέεις,
 φησὶν, οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ
 τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ
 ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Τί τούτων σα-
 φέστερον τῶν βημάτων; Ἰση, φησὶν, ἡμῖν ἐστὶν
 ἢ γνώσις. Γινώσκω γάρ τὸν Πατέρα γινωσκόμε-
 νος ὅπ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει με ὁ Πατὴρ γινω-
 σκόμενος ὅπ' ἐμοῦ. Πᾶσα δὲ ἢ κτίσις τῆς ἡμετέ-
 ρας ἐκδέθληται γνώσεως· πῶς γὰρ οἶδόν τε τῆς
 φύσεω; ἡμῶν οὐ κοινωνοῦσαν κοινωνῆσαι τῆς γνώ-
 σεως; Μεταλαγχάνουσι δ' ὅμοι· τινὲς βραχεῖας τινὲς
 θεωρίας. Ἀποκαλύπτω γὰρ ὡς· οἶδόν τε οἷς ἂν ἐθέλω
 τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσιν ὡς ἐν ἐσώτερῳ καὶ
 αἰνίγματι. Ταῦτα ἐκ τῶν Δεσποτικῶν ἐμάθομεν
 διδασμάτων. Ποίαν ἐνταῦθα χώραν ἔχει τὸ μεῖζον
 καὶ τὸ ἐλάττον;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἰ κεφαλαίου τοῦ α' βιβλίου τοῦ
 Θεσαυροῦ.

Λέγει που Χριστός· «Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, με-
 ζων μου ἐστίν.» Μαρτυρεῖ δὲ πάλιν ἡ θεία Γραφή
 περὶ αὐτοῦ οὗτις· «Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα
 Θεῷ.» Πῶς οὖν ἐστὶ καὶ ἴσος, καὶ μεῖζονα ἔξει τὸν
 Πατέρα, ζητητέον ἀκριδῶς· ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις
 τὰ τοιαῦτά ἐστιν. Ἐπειδὴ δὲ δοκιμάζειν εὐσεβῶς
 πρόκειται τὰ βήματα, οὕτε τὸ ἴσον ἐκβαλοῦμεν διὰ τὸ
 μεῖζον, οὕτε μὴν τὸ μεῖζον διὰ τὸ ἴσον ἀναιρήσομεν·
 κρᾶτῆσει δ' ἀμφοτέρω θεωρίας εὐσεβῶς εἰσφερομέ-
 νης ἐπ' αὐτοῖς. Οὐκοῦν ἀπλῆ τις οὐσα καὶ ἀσύνητος
 ἢ τῆς θεότητος φύσις, οὐκ ἂν ἐτμήθη ποτὲ ταῖς
 ἐπινοήσις εἰς δυάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἰ μὴ τις εὐ-

tandum est, ut corpus in corpore, aut vas in vase,
 sic Filium in Patre aut Patrem in Filio esso. Sic
 igitur Pater in Filio, et Filius in Patre est, ut in
 ejsdem essentia ejsuslemque naturae certissima
 similitudine. Ut si quis propriam in imagine simi-
 litudinem vere et singulariter expressam intuens
 admirationeque plenus aliquos alloqueretur: Hæc,
 inquam, effigies in me est, et ego in illa. Aut si
 caliditas ex igne naturaliter proveniens vocem ad
 hæc modum emitteret: Ego in igne, et ignis in me
 est. Utriusque enim eorum quæ dicta sunt, cogi-
 tatione quidem dividi potest, natura tamen unum
 est, et unum ex altero sine ulla sectone proficiscen-
 tur. Quomvis enim animus ea vicissim distinguat,
 unam tamen atque ideam intraque esse perspiciuntur,
 quantum ad essentiam pertinet. Si igitur propter
 ejsdem essentia perfectissimam atque immutabilem
 in imagine similitudinem Pater in Filio est, quo-
 modo major Pater, ut isti putant, in minore Filio
 esse et perspici potest? Cum ergo Pater omnino
 sit in Filio, Filius plane perfectus est, qui per-
 eipm capiens, figura et imago est magni Patris.
 ἐκείνους ἔντι τῷ Υἱῷ χωρήσει, καὶ ὀφθήσεται;
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ τοῦ τελείου χωρητικῶς, καὶ χαρακτήρ

Ejusdem ex libro de sancta Trinitate.

Verum ut Patris et Filii demonstremus æqualita-
 tem, ad Domini doctrinam accedamus: Nemo, in-
 quit, novit Filium nisi Pater, neque Patrem novit
 quisquam nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.
 Quid hisce verbis clarius? Par, inquit, nobis cognitio
 est. Cognosco Patrem a Patre cognitus; cognoscit
 me Pater a me cognitus. Omnes autem res procreatæ
 ab hac arcentur cognitione. Quomodo enim quæ
 naturæ nostræ non sunt participes, cognitionis
 participes sint? Parvam tamen quidam notitiam
 assequuntur. Ego enim illis, quoad eorum natura
 capit, tanquam in speculo atque ænigmate Patris
 notitiam impertio. Hæc ex Domini doctrina didici-
 mus. Quem igitur hic majus et minus locum ha-
 bet?

Ejusdem ex Thesauri cap. 10 primi libri.

Christus alicubi ait: «Pater qui misit me, major
 me est.» Divina etiam Scriptura hoc de eo tes-
 tatur, quod «Non rapinam arbitratus est se esse
 æqualem Deo.» Quomam igitur pacto futurus sit
 æqualis, et majorem se habiturus Patrem, accurate
 nobis inquirendum est: pugnare enim hæc inier
 se videntur. Cum autem nobis propositum sit pie
 hæc dicta examinare, neque æqualitate cum priva-
 bimus, eo quod major sit Pater; neque rursus ma-
 jorem esse Patrem negabimus ob æqualitatem Filii.
 Utrumque enim locum habebit, si ea pie considerare
 intelligereque velimus. Simplex itaque et non com-

1 Matth. xi, 27. 2 Joan. xiv, 28. 3 Philipp. ii, 6.

posita deitatis natura nunquam in dualitatem Patris et Filii secta fuisset, nisi prius aliqua differentia fuisse visa esset, non secundum essentialiam, sed extrinsecus intellecta, per quam utriusque persona inducitur peculiari quidem hypostasi constans, sed in unitatem divinitatis per naturalem identitatem constricta; ne aliqua confusio fiat Patris et Filii, concurrente in solam unitatem hypostasi, cum magna quæ inter eos intercedit similitudo dualitatem apparere non sinat: adeo ut huic nonnulli inter Patrem et Filium nullam plane dualitatem constituerint. Cum vero oporteret et generantem naturam, et eam quæ ex ea genita est cognoscere, sacra Scriptura Patris et Filii nomina constituit, ut lumen ex lumine intelligeretur, utrique propriam suam ac peculiarem hypostasim tribuens, servata tamen in utroque naturæ identitate. Nostræ vero consuetudini sese accommodans, Patri hoc tribuit ut major sit: ut nimirum undequaque dualitas personarum gignentis et genitæ significetur; tribuit autem æqualitatem, ne aliqua Patris a Filio essentialis dissimilitudo intelligatur. Æqualis itaque essentialis ratione existens cum Patre Filius, similisque per omnia, majorem illum vocat, tanquam principio carentem, ipse principium habens ea tantum ratione quod ex Patre est, tametsi existentis ratione cum eo conveniat.

Ejusdem et hæc.

Quæ ejusdem substantiæ sunt et naturæ, magis etiam proprie inter se conferri possunt: quæ vero ita sese non habent, sed diversæ naturæ sunt, atque ea de causa diversitate quadam inter se distincta, comparari sibi invicem non possunt. Neque enim quisquam nisi iudicii inops, hominis naturam inquirens dicat, bovem homine majorem esse, aut vicissim bovis naturam nosse volens, dicat hominem eo majorem esse. Quæ enim ejusdem naturæ ac speciei sunt, ut dictum est, ea commode apteque inter se conferuntur. Si itaque confetur, secundum vos, Filius cum Patre, ratione majoris et minoris, consubstantialis certe neque diversus ab eo erit. Consubstantialis autem non potest consubstantiali majus aut minus esse ratione substantiæ: neque enim homo homine major est, quatenus homo est. Æqualis igitur est et consubstantialis Patri Filius; ratione vero incarnationis credimus Patrem majorem a Filio vocatum. Quando enim humanitatem assumpsit, tùm etiam ut homo hoc dixit.

Ex primo Thesauri libro cap. 9.

Quod ex causa aliqua est, vel genitum est, inquit, necessarium est ut sit secundum ab illo quod ei causa existentis fuit. Secundus itaque erit Filius a Patre, quippe qui Patrem ut causam habet: atque idcirco ne consubstantialis quidem ei erit. Aut si quis contentiosius urgeat, consubstantialem eum esse dicens, una certe deitas sectionem admittens in dualitatem divisa erit: neque enim aliter consubstantialis esse potest.

Debacchatur rursum Christi hostis, temereque adversus divinam essentialiam blaterat. Secari enim

δύκει προκεισθαι διαφορά, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν φημι, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπινοουμένη, δι' ἧς τὸ ἑκατέρου πρόσωπον εἰσφέρεται ἐν ἰδιαζούσῃ μὲν ὑποστάσει κείμνον, εἰς ἐνότητα δὲ θεότητος διὰ ταυτότητος φυσικῆς σφιγγόμενον, ἵνα μὴ τις ἀνάγκησιν καὶ οἰονεὶ φουρμῶς γένηται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἰς μόνην ἐνάδα τρεχούσης τῆς ὑποστάσεως, τῆς πολλῆς ἴαν ὁμοιότητος οὐκ ἐώσης φαίνεσθαι δυάδα· ὡς ἐντεῦθεν ἤδη καὶ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὑπονοεῖσθαι παρὰ τιαν εἰς δυάδα μηδαμόθεν χωριζομένους. Ἐπειδὴ δὲ ἐγγὺν εἰδέναι καὶ τὴν γεννήσασαν φύσιν καὶ τὴν γεννηθεῖσαν ἐξ αὐτῆς, τίθεικεν ἡ θεία Γραφή τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα φῶς ἐκ φωτός νοῆται, καὶ ἑκάτερον ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει σωζομένης ἐπ' ἀμφοῖν τῆς ταυτότητος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἀκολουθοῦσα δὲ πάλιν τῇ καθ' ἡμᾶς συνθεσίᾳ, τὸ μείζονα ἀποδίδωσι τῷ Πατρὶ, ἵνα πανταχόθεν ἡ δυὰς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς σημαίνηται· προσμαρτυρεῖ δὲ τὸ ἴσον, ἵνα μὴ τις περὶ τὴν οὐσίαν ἀνομοιότητος νοῆται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἴσος τοιγοῦρον κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὑπάρχων ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ ὅμοιος κατὰ πάντα, μείζονα αὐτὸν φησὶν ὡς ἀναρχον, ἔχων ἀρχὴν κατὰ μόνον τὸ ἐξ οὐ, εἰ καὶ σύμβρομον αὐτῷ τὴν ὑπαρξὴν ἔχει ἵπε principium habens ea tantum ratione quod ex Patre est, tametsi existentis ratione cum eo conveniat.

Kal touto.

Τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα καὶ φύσεως καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα σύγκρισιν κυρωτέραν ἐπιδέχεται· τὰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντα, ἑτεροφυῆ δὲ ὄντα, καὶ διὰ τοῦτο τεμνόμενα πρὸς ἀλλοτριότητα, οὐκ ἂν ἀλλήλοις συγκρίνοιτο· ἀπαίδευσία γὰρ τοῦτό γε. Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι νοῦν ἔχων, μείζονα τοῦ ἀνθρώπου τὸν βούν, τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐρευνῶν· οὐδ' αὖ πάλιν τὴν τοῦ βοῦς ἐκμαθεῖν βούλοιο, μείζονα τούτου τὸν ἀνθρώπον λέγοι. Τὰ γὰρ ὁμοφυῆ τε καὶ ἑμοειδῆ, καθάπερ εἴρηται, τὴν πρὸς ἄλληλα σύγκρισιν ἀκόλουθόν τε καὶ πρέπουσαν ἔχει. Εἰ τοίνυν συγκρίνεται, καθ' ὁμᾶς, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ μείζον καὶ ἑλαττον, ὁμοούσιος· ἄρα καὶ οὐκ ἀλλότριος αὐτοῦ ἔστιν. Ὁμοούσιον δὲ ἑμοουσίον οὐκ ἂν γένοιτο μείζον καὶ ἑλαττον κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον· οὐ γὰρ μείζων ἀνθρώπος ἀνθρώπου, καθὼ ἀνθρωπος. Ἴσος ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁμοούσιος· οἰκονομικῶς δὲ εἰρησθεῖ πιστευόμενον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ μείζον. Ὅτε γὰρ ἐνανθρωπήσῃς φαίνεται, τότε καὶ τοῦτο φησὶν ὡς ἀνθρωπος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ θ' κεφαλαίου τοῦ α' βιβλίου τοῦ Θεσαυροῦ περὶ ὁμοουσίου.

Τὸ ἐξ αἰτίου τινὸς ὂν, ἢ γεγεννημένον, φησὶν, ἀνάγκη δεύτερον εἶναι τούτου, ὃ δὴ καὶ γέγονεν αὐτῷ τοῦ εἶναι αἰτίον. Οὐκοῦν δεύτερος ἔσται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς αἰτίον αὐτὸν ἔχων· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὁμοούσιος. Ἡ ἀφιλονεικότερον ἐνεστήσεται τις ὁμοουσίον αὐτὸν εἶναι λέγων, ἢ μίᾳ θεότητι, ἄρα, τομὴν τινα χωρήσασα, γέγονεν εἰς δυάδα· οὐ γὰρ ἑτέρως ὁμοούσιος εἶναι δύναται.

Οὐκ αἰσθάνεται πάλιν μεθῶν ὁ χριστομίχης, καὶ μάτην καταφλυαρῶν τῆς θείας οὐσίας. Τὸ μὲν γὰρ

τέμεσθαι καὶ εἰδασθῆναι τινα μεταξὺ τῆν πρὸς ἄλληλα
 δύνασθαι λαβεῖν, σωμάτων ἴδιον. Ἡ δὲ θεία τοῦ
 Πατρὸς οὐσία, ἀσώματος οὐσα, τομῆς τε καὶ διαίρε-
 σεως ἀνεπίδεικτος ἐστίν· οὕτε δὲ ἐν τόπῳ μένουσα,
 οὕτε ὑπὸ τινος οὐσα χωρητῆ, ἀλλ' ἐν ἀρρήτῳ τινὶ
 καὶ ἀφράστῳ καταστάσει κειμένη, τὸν Υἱὸν ἐξ ἑαυτῆς
 ἀδιαστάτως ἐξέλαμψεν· οὐκ ἂν ἐτέρως ἔχειν τὸ εἶναι
 τελεία δυναμένη, εἰ μὴ ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, καὶ ἀν-
 εδείχθη καρπογόνος· καὶ πάλιν οὐκ ἂν ἐτέρως ἐσομένη
 δημιουργός, εἰ μὴ τέτοκεν ἐξ ἑαυτῆς ἀμερίστως τὸν
 Υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐργάζεται. Ἔστιν οὖν ὁ Υἱὸς
 γεννηθεὶς ἐκ Πατρὸς, οὐ κατὰ τινα τομῆν, ἢ ἀπόρ-
 ροιαν, καθάπερ ὑμεῖς φαντάζεσθε· ἀλλ' ὥσπερ ἐκ
 πυρὸς θερμότης, ἀμερίστως ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος
 προελθὼν οὐσίας.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ δημοσίως ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, τί μὴ
 καὶ αὐτός ἐστιν ἀγαθὸς οὕτως ὡς ὁ Πατήρ; Λέγει
 γὰρ που πρὸς τινα ὁ Χριστός· «Τί με λέγεις ἀγα-
 θόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰ, ὁ Θεός.» Ἔνα δὲ εἰ-
 πῶν, ἑαυτὸν ἐξω τέθεικεν, ὡς ἀγαθὸν μὲν ὄντα καὶ
 αὐτὸν, οὐχ οὕτω δὲ ὥσπερ ἂν εἴη καὶ ὁ Πατήρ.

Κύριον ἀποκαλοῦσης τὸν Υἱὸν τῆς θείας Γραφῆς,
 δώσεις ἄρα καὶ αὐτὸν εἶναι Κύριον, καὶ τοῦτο κατὰ
 ἀλήθειαν, ἢ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀνήση καὶ τόδε. Εἰ μὲν
 γὰρ οὐκ εἶναι Κύριον ἐρεῖς, τάναντία φρονεῖς ταῖς
 θεαῖς Γραφαῖς καὶ τῷ ταῦτα λαλήσαντι Πνεύματι.
 Συντρεφόμενος δὲ καὶ φάσκων αὐτὸν εἶναι Κύριον,
 ἀπεθῶς ἐλεγχθήση καὶ Κύριον λέγων καὶ προσκυνῶν
 ὃν οὐ φησὶ δημοσίως εἶναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ
 κτίσματι μᾶλλον ἢ Θεῷ κατὰ φύσιν λατρεύεις. Τὸ
 γὰρ ἐτέρας ὑπάρχον οὐσίας παρὰ τὸν ὄντα Θεόν, οὐκ
 ἂν εἴη φύσις Θεός. Καὶ τοῦτου μάρτυς ἡ θεία λέγουσα
 Γραφή· «Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστὶ.»
 μία γὰρ θεότητος φύσις. Καὶ ὅτι ταύτη μόνῃ δεῖ
 προσκυνεῖν, ἀκούση πάλιν· «Κύριον τὸν Θεόν σου
 προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Εἰ τοί-
 νυν διὰ τὸ μόνον ἀγαθὸν λέγεσθαι τὸν Θεὸν καὶ Πατέ-
 ρα, ἐκπεσεῖται τοῦ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Υἱὸς οὕτως ὡς ὁ
 Πατήρ, καὶ διὰ τὸ ἓνα λέγεσθαι Κύριον καὶ Θεὸν
 τὸν Πατέρα, ἐκπεσεῖται τοῦ εἶναι Κύριος καὶ Θεός
 ὁ Υἱός, κατὰ τὴν τοῦ νοήματος ἀκολουθίαν· πῶς
 οὖν προσκυνεῖς τῷ μῆτε Κυρίῳ μῆτε Θεῷ; Εἰ δὲ Κυ-
 ρίου καὶ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ὄντος, συναπάγεται καὶ
 ὁ Υἱὸς τὴν ἐκείθεν ιδιότητα ἔχων ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ
 φύσιν ὑπάρχων, καὶ ἐστὶ μετὰ Πατρὸς Κύριος καὶ
 Θεός, ἔξει πάντως καὶ τὸ εἶναι ἀγαθὸς ὡς ὁ Πατήρ,
 τῆς πατρικῆς ιδιότητος κἂν τούτῳ πάλιν ὑπαρχούσης
 ἐν αὐτῷ, καθάπερ καὶ ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ τοῦτο.

Πολλὰ περὶ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ
 θεαῖς Γραφαί, καὶ οὐ τὸ τῶν ὀνομάτων διάφορον δια-
 στέλλει πάντως αὐτοῖς καὶ τῆς οὐσίας τὸν λόγον, ὡς
 ἀνομοιωτήτά τινα διὰ τούτων χωρήσαι μεταξὺ. Ἔστι
 γὰρ μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, κἂν ἐκάτερος τῆ
 τῶν ὀνομάτων ποικιλίᾳ διάφορος σημαίνηται, οὐχ ὡς
 ἴδιον ἔχων τι καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὃ μὴ τῷ ἑτέρῳ πρό-
 στικεῖ, ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀμφοῖν χωρεῖν δυναμένου πνεύ-
 σι.

¹ Deut. vi, 4. ² Deut. x, 20; Matth. iv, 10.

A et divisionem aliquam recipere posse, corporum
 proprium est. Divina autem Patris essentia, cum sit
 incorporea, sectionis aut divisionis capax non est;
 neque in loco existit, neque a quoquam continetur;
 sed in arcano atque ineffabili statu consistens,
 Filium ex se immediate protulit; neque alia ratione
 perfecta esse potest, nisi Filium genuerit, et secunda
 ostensa sit, neque rursus creatrix esse potest, nisi
 genuerit ex se indivulso Filium, per quem omnia
 operatur. Est igitur genitus ex Patre Filius, non
 sectione aut defluxu aliquo, sicut vos imaginamini;
 sed quemadmodum caliditas ex igne, indivulso ex
 essentia gignentis procedit.

B

Ejusdem et hæc.

Si, inquit, Filius est consubstantialis Patri, cur
 non etiam ipse est bonus ita ut Pater? Christus enim
 alicubi ad quemdam ita ait: «Cur me dicis bo-
 num? Nemo bonus nisi unus Deus.» Unum vero
 cum dixit, seipsum excepit, quippe qui bonus etiam
 ipse sit, non tamen ita bonus ut Pater.

Cum sacra Scriptura Filium Dominum vocet, fa-
 teberis profecto etiam ipsum Dominum esse, et
 quidem vere, aut una cum aliis etiam hoc negabis.
 At si negabis Dominum esse, contrarium plane
 sentis a Scripturis et a Spiritu hoc loquente. Si
 concesseris dixerisque Dominum esse, impie agere
 deprehenderis, quippe qui Dominum voces et adores
 eum quem consubstantialem esse Deo ac Patri ne-
 gas, et creaturam potius quam verum Deum colis.
 Quod enim alterius naturæ est ab eo qui vere est
 Deus, id natura Deus esse non potest. Quod etiam
 ipsa sacra Scriptura testatur, dicens: «Dominus
 Deus noster, Dominus unus est¹»; una enim est
 deitatis natura. Quod vero hanc solum adorare
 oporteat, audies rursus: «Dominum Deum tuum
 adorabis, et ei soli servies²». Si igitur quia Deus
 ac Pater solus dicitur bonus, Filius bonus esse non
 potest sicut Pater, eademque ratione cum unus Pa-
 ter dicitur Dominus et Deus, sequitur etiam neces-
 sario ex eodem argumento Filium neque Dominum
 neque Deum esse: quo pacto igitur adoras eum qui
 nec Dominus, nec Deus est? Si vero, cum Pater sit
 Dominus et Deus, simul etiam inducitur Filius,
 eandem habens proprietatem, utpote ex ipso natu-
 raliter procedens, et est cum Patre Dominus ac
 Deus, necessario etiam bonus erit, ut Pater, cum
 paterna proprietate etiam hæc in parte in ipso exi-
 stat, perinde atque in illo.

Ejusdem et hæc.

Multa de Patre et Filio sacra Scriptura prædi-
 cat, neque tamen differentia nominum essentiae
 rationem in universum distinguit, ita ut inde dis-
 similitudo quædam eos separet. Una enim est deitas
 Patris et Filii, etiamsi uterque per varia nomina
 differenter significetur: non quod alteruter pro-
 prium aliquid in se habeat, quod alteri non
 insit, sed quod de utroque dici possit quidquid de

uno dicitur, excepta solummodo Patris et Filii appellatione ac re. Nam Pater semper est Pater, neque unquam fuerit Filius; Filius contra semper est Filius, neque unquam fuerit Pater. Si quis vero voluerit dicere non posse utriusque convenire appellationem quæ uni tribuatur, in maximum malum incidet. Quid enim faciat, dicente Paulo: « Unus Deus Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia? » Ecce quam aperte Patri tribuat Deum esse et unum esse, Filio autem Dominum esse et unum. Num igitur idcirco Filius non erit Deus, quia Pater vocatur Deus et unus? aut Pater non erit Dominus, quia Filius appellatus est Dominus et unus? Minime vero, absit! Cum enim Pater sit Deus, Filius etiam est Deus: et rursus, cum Dominus sit Filius, Dominus est et Pater. Atqui si quæ esset essentia differentia quæ illos in duo divideret, neque naturali identitate convenire permetteret, unius appellatio alteri proprie tribui non posset. Quocirca cum omnia quæ Patris sunt Filio insint, et contra, quæ Filii sunt, insint Patri, ita ut nulla ratio identitatem impedire possit, erit etiam ipse bonus, quemadmodum Pater, atque ideo etiam consubstantialis.

Et hæc.

Si discrimen aliquod naturale Filium arcet, eumque a Patre essentia alienum esse declarat, quomodo vel ea ipse quæ Patris propria sunt, vel Pater quæ Filii sunt, propria gerit? Vera enim dicit Filius Patrem alloquens ad hunc modum: *Omnia mea sunt et mea tua*. Quod si omnia, et unum omnium est id, quod est summæ bonum, Filius habebit etiam hoc, quod naturæ paternæ proprium est, ut qui ex ipso Patre existit. Qui autem ea, quæ essentia paternæ propria sunt, habet, is eundem est prorsus essentia.

Et hæc.

Si idcirco Filius non est secundum essentiam similis Patri neque consubstantialis, quia Pater ex nulla causa sive principio est, Filius vero Patrem principium habet, quid obstiterit quominus dicamus Cain etiam patri suo consubstantialem non fuisse? Si quidem Adam a nemine generatus fuit: primus enim hominum fuit. Cain vero ipsum auctorem et principium habuit, nam ex ipso genitus est. Atqui si hoc falsum est (consubstantialis enim Adamus est Cain), erit profecto consubstantialis Patri Filius, tametsi illum causam existendi habeat, procedens ex ipso absque tempore, et ab æterno cum ipso existens.

Et hæc.

Aliqua scilicet hostium Christi obiectio non efficit ut Filius non sit consubstantialis Patri, ideo quia Pater ingenuitus est, Filius vero genitus. Si enim differre in aliquo facit ut diversa sit in rebus natura, et genera a mutua inter se convenientia na-

¹ I Cor. viii, 6. ² Joau. xvii, 10.

Α ὅπερ ἂν ἐφ' ἐνὸς λέγοιτο, διχα μόνης τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τε καὶ πράγματος. Ἐστὶ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς οὐκ ἂν γενεαιόποτε· καὶ ἔστιν ὁ Υἱὸς ἀεὶ Υἱὸς, καὶ Πατὴρ οὐκ ἂν εἴη ποτὲ. Εἰ δὲ τις βούλοιο φάσκειν μὴ δύνασθαι χωρεῖν ἐπ' ἀμφοῖν ὅπερ ἂν ἐφ' ἐνὸς φέροιο πρόσρημα, μεγάλην περιπεσεῖται κακῶ. Τί γὰρ ἂν ποιήσει, λέγοντος τοῦ Παύλου· « Εἷς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἰδοὺ γὰρ τῷ Πατρὶ τὸ εἶναι Θεὸν καὶ ἕνα δέδωκε· τῷ δὲ Υἱῷ τὸ εἶναι Κύριον καὶ ἕνα. Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο Θεὸς μὲν οὐκ ἔσται ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ Θεὸς καὶ εἷς ὁ Πατὴρ κατανώμασται; Κύριος δὲ οὐκ ἔσται ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Κύριος καὶ εἷς ὁ Υἱὸς ἐκλήθη; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο. Θεοῦ γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ Κυρίου πάλιν ὄντος τοῦ Υἱοῦ, Κύριός ἐστιν ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' εἴπερ ἦν τις οὐσίας διαφορὰ τῆν δυάδα διατειχίζουσα, καὶ οὐκ ἔῴσα μίσγεσθαι φυσικῶς εἰς ταυτότητα, οὐκ ἂν, εἴμαι, κυρίως τῷ τοῦ ἐτέρου πρόσρημα τῷ ἐτέρῳ προσῆν. Ἐπειδὴ δὲ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν Υἱῷ φαίνεται, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάλιν ἐν Πατρὶ, ὡς οὐδὲν, ἐκ τῶν τῆς ταυτότητος διεργοντος λόγων, ἔσται καὶ αὐτὸς ἀγαθός, ὡς ὁ Πατὴρ, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοούσιος.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ φυσικὴ τις διάστασις εἴργει τὸν Υἱὸν, καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσία; ὄντα δεικνύει, πῶς τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια παίνοται φερῶν; Πῶς δὲ ὁ Πατὴρ, εἴπερ ἀλλότρια; κατὰ φύσιν τοῦ Υἱοῦ, τὰ αὐτοῦ ἴδια φερεῖ; Ἀληθεύει γὰρ λέγων ὁ Σωτὴρ ὡς πρὸ τὸν ἐκλυτοῦ Πατέρα οἰ: *πάντα τὰ σὰ ἐμὲ ἔσσι, καὶ τὰ ἐμὰ σὰ*. Τοῦτον πάντα, ἐν δὲ τῶν πάντων ἰσὶ καὶ τὸ ἀκρω; ἀγαθόν, ἐξ: τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς, ἐκλωμα φύσεως ὑπάρχων πατριχῆ: ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθών. Ὁ δὲ τῆς πατρῴας οὐσίας, ἔχων τὰ ἴδια εἴη πάντως ἂν καὶ ὁμοούσιος.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ διὰ τοῦτο κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς οὐκ ἔσται τῷ Πατρὶ προσοικεῖς οὐδὲ ὁμοούσιος, ἐπειδὴ περ ὁ μὲν Πατὴρ οὐκ ἐξ αἰτίου τινὸς ἐστίν, ὁ δὲ Υἱὸς αἰτιον αὐτὸν ἔχει, τί κωλύσει λέγειν οἰ: καὶ ὁ Κἀίν οὐκ ἂν εἴη τῷ πατρὶ ὁμοούσιος; Ἐπειδὴ περ ὁ μὲν Ἀδάμ οἰ: οὐδενὸς ἐγεννήθη: πρῶτος γὰρ ἦν ἀνθρώπος. Ὁ δὲ Κἀίν αἰτιον ἔσχειν αὐτόν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. Εἰ δὲ φέουσται πάντως ὁ τοῦτο λέγων (ὁμοούσιος γὰρ τῷ Ἀδάμ ὁ Κἀίν), ἔσται τῷ Πατρὶ πάντως ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς, καὶν αἰτιον αὐτόν· ἔχη τοῦ εἶναι, ἐξ αὐτοῦ προελθών ἀχρόνως, καὶ ἀδίως ἦν εἶν αὐτῷ.

Καὶ τοῦτο.

Ὅτι ἀνατρέφει τὸ σοφὸν τῶν χριστομάχων πρόσρημα τὸ εἶναι τὴν γῆν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ περ ὁ μὲν Πατὴρ ἀγέννητός ἐστιν, γῆ; δὲ γεννητός. Εἰ γὰρ τῇ κατὰ τι διαφέρειν, πάντως καὶ διάφορον ἐν τοῖς οἰσι τὴν φύσιν ἀπεργάζεται, καὶ τῆς πρὸς ἄλλη

κοινωνίας τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος ἀποτέμνει τὰ Α
γέννη· διορίζεσθαι, φέρε εἰπεῖν, καὶ τὸν Παῦλον ἀπὸ
τοῦ Πέτρου κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ἐπειδὴ περ τινὰ
μερικὴν ἔχουσι καὶ ὡς ἐν ἀτόμῳ πρὸς ἀλλήλους τὴν δια-
φορὰν, καθ' ἣν ὁ μὲν ἐστὶ Πέτρος, ὁ δὲ Παῦλος. Ὁρῶ-
μεν δὲ ὅτι πολλάκις καὶ τὰ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον
τῆς ἀλλήλων ὁμοιότητος πολὺ διεστηκότα, κοινωνεῖ
κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Ὁ μὲν γὰρ μέλας ἄνθρω-
πος τυχὸν ὡς πρὸς τὸν λευκὸν πολλὴν ἔχει τὴν δια-
φορὰν, ἀλλ' οὐ τοῦτο τὴν οὐσίαν αὐτοῖς διατέμνει. Εἰ
τοίνυν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἢ κατὰ τι διαφορὰ τὸ εἶναι
τῆς αὐτῆς οὐσίας οὐκ ἀνατρέπει, ἥς ἂν εἴεν κάκεινοι
πρὸς οὓς ἂν διακρινοίμεθα· τί κωλύει καὶ τὸν Υἱὸν
ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ, κατὰ τοῦτο διαφέροντα
καθ' ὃ μὲν Πατὴρ ἀγέννητός ἐστιν, ὁ δὲ Υἱὸς γεννη-
τός; Μία γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ θεότης, ἐκ Πατρὸς ἀγεν-
νήτου τρέχουσα φυσικῶς ἐπὶ τὸ γέννημα.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ ἤρξατο τοῦ γεννᾶν τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ καὶ κατ-
έπαυσε, κατὰ τὴν τῶν χριστομάχων μανίαν, ἀλλοιω-
σὶς τις καὶ μεταβολὴ περὶ αὐτὸν γέγονεν. Ὁ γὰρ οὐκ
ἦν πρὶν γεννήσῃ, γέγονε μετὰ τὸ γεννησῆαι. Εἰ δὲ τῶν
τοιούτων ἀνωτέρω τὸ θεῖον ἐστὶ τροπῆς τε καὶ ἀλ-
λιώσεως ἀνεπίδεκτον, οὐκ ἤρξατο τοῦ γεννᾶν, οὐδὲ
κατέπαυσε, καθάπερ οἱ τοὶ φασιν· ἀλλ' ἦν ἀχρόνως
ἐν Πατρὶ ὁ τῶν ἀκόνων καὶ χρόνων ποιητὴς Υἱός.
Ἐπειδὴ δὲ συναΐδιο, διὰ τοῦτο καὶ ὁμοούσιος.

Καὶ τοῦτο.

Εἰ ἤρξατο τοῦ γεννᾶν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, προσγέ-
γονεν ἄρα τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ τοῦτο, καὶ ὅπερ οὐκ εἶχεν
ἐν ἀρχῇ, προσέλαβεν ὑστερον. Τὸ δὲ προσθήκη ἐπι-
δεχόμενόν τινα, ἀτέλες ἂν εἴη, καὶ οὐ τέλειον. Ἀλλὰ
τοῦτο ἀποπον· τέλειά γάρ ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία. Οὐκ
ἄρα προσγένεον αὐτῇ τὸ γεννᾶν, ἀλλ' ἦν ἐν αὐτῇ
τοῦτο οὐκ ἀρξάμενον. Εἰ δὲ οὐκ ἤρξατο γεννᾶν, συν-
αΐδιος ἄρα ἐστὶ τῷ Πατρὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς Υἱός.
Καὶ ὡς περ εἰ ἀρχὴν εἶχε τοῦ εἶναι, οὐκ ἂν ἦν ὁμοού-
σιος, οὐτως ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἀρχὴν τῆν ἐν χρόνῳ,
ἐστὶ πάντως ὁμοούσιος.

Καὶ τοῦτο.

Ὅσπερ οἱ τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι, ἀρχὴν καὶ τέλος
τῇ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει περιτιθέμενοι, ἐκβάλλουσι αὐτὸν
τῆς ὁμοούτητος τῆς πρὸς τὸν Γεγεννηκότα· οὕτω καὶ
ἡμεῖς οὕτε ἀρχὴν, οὕτε τέλος περὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέν-
νησιν παραδεχόμενοι, εἰσφέρομεν αὐτὸν εἰς ἀπαράλ-
λακτον ὁμοιότητα τῆν πρὸς τὸν Πατέρα. Τὸ δὲ ὁμοίον
κατὰ πάντα, καὶ ὁμοούσιον.

Καὶ τοῦτο.

Καὶ πῶς ἂν δύναίτο, φησὶ, ταυτοῦτης οὐσίας ἐπὶ
τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ σῶζεσθαι, εἰ γὰρ ὁ μὲν Πατὴρ
ἀγέννητός ἐστι, γεννητός δὲ ὁ Υἱός; Ἀνάγκη γὰρ
πᾶσα λέγειν ἐν οὐδὲ ἰ παραλλάττειν τὸ ἀγέννητον
πρὸς τὸ γεννητόν. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲν κωλύσει καὶ τὸν
Πατέρα γέννητον εἶναι· λέγειν καὶ τὸν Υἱὸν ἀγέννη-
τον, καὶ συγκύχουσαι τὸ πᾶν

turalique similitudine separat, distinguant etiam
Paulum a Petro ratione essentiali, siquidem parti-
cularem quandam habent ac veluti in individuo
inter se differentiam, juxta quam hic quidem est
Petrus, hic vero Paulus. Videmus autem sarpenum-
ero etiam ea quæ alio modo a mutua inter se
similitudine multum dissident, essentiali ratione
convenire. Nam homo niger multum differt ab albo,
sed hæc differentia eorum substantiam non facit
diversam. Si ergo etiam in nobis ipsis differentia
secundum aliquid non immutat esse ipsum sub-
stantiæ, ex qua constant illi qui a nobis differunt,
quid obstat quominus etiam Filius sit consubstan-
tialis Patri, etiamsi in eo inter se differant quod
Pater sit ingentus, Filius autem genitus? Una enim
in ipsis est deitas, ex Patre ingenito naturaliter in
B Filium procedens.

Et hæc.

Si cœpit generare Filium Pater et desiit, juxta
insanam Christi hostium opinionem, alteratio quæ-
dam et mutatio ei accidit. Nam quod non erat an-
tequam generaret, factus est postquam generavit.
Atqui si divinitas nulli alterationi mutationive ob-
noxia est, non ergo cœpit generare, neque etiam
desiit, quemadmodum isti opinantur, sed erat
absque tempore in Patre, sæculorum et temporum
omnium conditor Filius. Cum vero cœternus sit,
necessario etiam consubstantialis.

Et hæc.

Si Pater cœpit generare Filium, accessit omnino
hoc ad essentialiam ipsius, et quod initio non habe-
bat, postea accepit. Quod vero incrementi alicujus
est capax, imperfectum censeri debet, non autem
perfectum. Sed hoc absurdum est: perfecta
enim est Patris essentialia. Generare igitur non fuit
in eo accessorium, sed insuit hoc ei ab æterno,
neque unquam esse cœpit. Si autem non cœpit ge-
nerare, cœternus ergo est Patri Filius ex ipso ge-
nitus. Et quemadmodum, si initium existendi ha-
buisset, non esset consubstantialis Patri: ita, quia
non habuit initium in tempore, consubstantialis
omnino erit.

Et hæc.

Quemadmodum illi qui veritati repugnant, prin-
cipium et finem generationi Filii ascribentes, ipsum
ab similitudine cum Patre excludunt: ita nos,
neque principium neque finem generationis Filii
agnoscentes, omnimodam ei similitudinem cum
Patre tribuimus. Quod vero per omnia simile est,
consubstantiale etiam est.

Et hæc.

Quo pacto possit servari, inquit, identitas essen-
tiæ in Patre et Filio, si Pater quidem ingentus
est, Filius autem genitus? Necessarium enim est
plane lateri nulla ex parte similia esse ingentum
et genitum. At si similia sunt, nihil obstiterit quo-
minus et Patrem genitum, et Filium ingentum
appellemus omniaque confundamus.

Et hæc.

Qui hæc ita imperite objicit, vicissim a nobis A audiet : Quo pacto non possit servari identitas essentialis in Patre et Filio, si Filius est imago Patris, et in seipso ostendit Patrem? Manifestum enim est et ab omnibus admissum, neminem in alia natura aliam cernere; neque quisquam dicere possit se, cum equum viderit, hominum aliquem vidisse. Nam in iis quæ ejusdem naturæ sunt similia etiam cernuntur, non in iis quæ inter se dissident, ratione modi quo existunt. Si ergo Philippo cupienti Patrem videre Christus seipsum ostendit, dicens : « Qui vidit me, vidit et Patrem¹ ; » necesse est omnino ut ejusdem essentialis dicamus esse Filium cum Patre, ut omnimodam imaginem et characterem suæ hypostaseos.

Et hæc.

Si, quemadmodum vos errantes, et in errorem alios adducentes opinamini, non ex essentiali Patris Filius prodiit, sed extrinsecus, est autem ipse sapientia et potentia Patris, Pater natura nec sapiens, nec potens est, si quidem, ut erronee putatis, Filium extrinsecus produxit, qui est ejus sapientia et potentia. At Pater natura sapiens, et potens est, Filium igitur ex Patris essentiali, et idcirco ejusdem etiam essentialis cum illo esse, necesse est confiteri.

Et quatuor sequentia capita Filium esse demonstrant ejusdem essentialis cum Patre.

In lege, inquit, vestra scriptum est : *Duorum hominum testimonium esse verum.* Deinde subjicit : *Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.* Imaginem igitur contuentes agnoscemus exemplar ejus. *Duorum, inquit, hominum testimonium verum est, duorum autem hominum naturam esse unam omnes confitentur.* Quare Patris et Filii essentialis esse unam omnes agnoscere possunt et confiteri. Sicut enim illic duo homines, ita hic Deus, et Deus, Pater et Filius, qui ipsis etiam hominibus eandem naturam ostendunt. Neque enim verus Deus diversam a vero Deo naturam habeat, neque Filius ab illo differentem, cum Dei sit Filius. His auditis Judæi quæsierunt : *Ubi est Pater tuus?* Quibus respondit Jesus : *Neque me nostis, neque Patrem meum. Si me novissetis, et Patrem meum utique cognovissetis.*

Videte rursus quomodo hinc consubstantialitas demonstratur. Si me, inquit, sciretis, Patrem quoque meum sciretis. At vero ex eo quod diversum est natura, alterum item naturaliter diversum non dignoscitur. Namque aliena invicem et extranea invicem non demonstrant : sed naturæ communionem conjuncta, ex alterutro noscuntur. Ex uno homine universam hominum naturam cognoscere licet; et ex una ovis universum ovium genus : non tamen

Kal touto.

Ὅ ταῦτα προτεινῶν ἀμαθῶς, ἀνακούσεται παρ' ἡμῶν· Καὶ πῶς ἂν δύναιτο ταυτοῦτης οὐσίας μὴ σώζεσθαι ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἰ γε τοῦ Πατρὸς εἰκὼν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν αὐτῷ δεικνύσι τὸν Πατέρα; Ἐβδελῶν γὰρ δὴ πούθεν ἐστὶ καὶ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς οὐδεὶς ἐν ἑτέρᾳ φύσει τὴν ἑτέραν ἔφεται· οὐδ' ἂν τις ἔχοι λέγειν ἵππον ἑωρακῶς, ὅτι δὴ τινα τῶν ἀνθρώπων τεθέαται. Ἐν γὰρ τοῖς ὁμοφύεσιν ἢ τῶν ὁμοίων ἀπόδειξις, οὐκ ἐν τοῖς ἀλλήλων διεστηχῆσι, κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον. Εἰ τοίνυν ζητοῦναι τῷ Φιλίππῳ τὸν Πατέρα ἰδεῖν, αὐτὸν ἐπιδεικνύει Χριστὸς, λέγων· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » ἀνάγκη πᾶσα τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαράλλακτον εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ.

Kal touto.

Εἰ, καθάπερ ὑμεῖς οἴεσθε πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς προῆλθεν ὁ Υἱὸς, ὑπέστη δὲ ἔξωθεν, καὶ ἐστὶν αὐτὸς ἡ σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, οὔτε σοφὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Πατήρ, οὔτε μὴν δυνατὸς, εἰ γε κατὰ τὴν ἀμαθεστάτην ὑμῶν πρότασιν ἔξωθεν ὑπέστησε τὸν Υἱὸν, ὃς ἐστὶν αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις. Ἄλλ' ἐστὶ κατὰ φύσιν σοφὸς τε καὶ δυνατὸς. Ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι λέγειν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁμοούσιος.

Kal ta dypotaqaména d' kefálaiα τοῖς ἀνω συμφοβήγγοται περὶ τοῦ ὁμοουσίου.

Ἐν τῷ νόμῳ, φησὶ, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστὶν. Ἐτα ἐπάγει, Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ καὶ μαρτυροῦμαι περὶ ἐμοῦ ὁ κέμψας με Πατήρ. Ἀποβλέψαντες τοίνυν εἰς τὴν εἰκόνα, νοήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον. Δύο, φησὶν, ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστὶ. Τῶν δὲ δύο ἀνθρώπων ἡ φύσις μία δηλονότι παρὰ πᾶσιν ὁμολογῆται. Οὐκοῦν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἡ οὐσία μία ἐκ τῆς εἰκόνης νοηθήσεται τε καὶ ὁμολογηθήσεται. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ δύο ἄνθρωποι, οὕτως ἐνταῦθα Θεὸς, καὶ Θεὸς, Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ αὐτοῖς τοῖς ὀνόμασι δηλοῦντες τῆς φύσεως τὴν ταυτοῦτητα. Οὔτε γὰρ ὁ ἀληθῶς Θεὸς ἑτέρας ἂν εἴη φύσεως; παρὰ τὸν ἀληθῆ Θεόν, οὔτε ὁ Υἱὸς ἄλλης παρ' ἐκείνον Θεοῦ ὑπάρχων Υἱός. Τούτων ἀκούσαντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἠρώτησαν αὐτὸν, Πού ἐστὶν ὁ Πατήρ σου; ἀπεκρίθη τοίνυν ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ᾔδειτε ἄρ.

Ὅρατε πάλιν πῶς ἐντεῦθεν τὸ ὁμοούσιον δεικνύται. Εἰ ἐμὲ γὰρ, φησὶν, ᾔδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ᾔδειτε ἄρ· ἐκ δὲ τοῦ ἑτεροουσίου τὸ ἑτεροούσιον οὐ γνωρίζεται· τὰ γὰρ ἀλλόφωνα καὶ ξένα, ἀλλήλων οὐκ εἰσι δηλωτικά· τὰ δὲ φύσεως κοινωοῦντα, δι' ἀλλήλων γινώσκεται· δι' ἐνὸς μὲν ἀνθρώπου πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ἰδεῖν ἐστι· καὶ δι' ἐνὸς προβάτου τῶν προβάτων ἅπαν τὸ γένος· οὐ μὴν διὰ προβάτων τοὺς λέοντας, οὐδὲ διὰ λεόντων τὰ πρόβατα, οὐδ' ἀγ-

¹ Joan. xiv, 9.

γέλουσ διὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ διὰ ἀγγέλων ἀνθρώπους· ζῶν γὰρ Ἰσακτον τῆς οἰκίας θηλωτικόν ἐστι φύσεως. Εἰ τοίνυν ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ κτίσμα, καὶ ἐξ οὗκ ὄντων, καὶ ἐξ ἐτέρας τινὸς γεγένηται φύσεως, πῶς ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δείκνυσι πιστευόμενος; εἰ δὲ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ γινώσκειται, καὶ ὁ τὸν Υἱὸν γινώσκων, καὶ τὸν Πατέρα γινώσκει, καθηθεῖται μὲν πᾶσα βλάσφημος γλώσσα, καὶ τῷ λάρυγγι κατὰ τὸν προφήτην κολληθεῖται· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Τριάδος προσκυνηταὶ ἀκριβῆ τοῦ ὁμοουσίου ἐνταῦθεν τὴν γνῶσιν λαμβάνομεν· λογιζόμενοι ὡς οὐκ ἂν ἐτέρως ἐν Υἱῷ Πατρὸς ἐγνωρίσθη, εἰ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐτύχχανε· καὶ προσκυνούμεν τὸν Σωτῆρα τὸν ἡμέτερον, τῆς προσκυνήσεως τὸν καρπὸν ἀναμένοντες, οὗ χορηγὸς πύξος ὁ Πατήριτυγάει κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν· « Ἐάν τις γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ διακονήσῃ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατὴρ μου· » καὶ ὁ θαυμάσιος δὲ Ἰωάννης ὁ θεολογῶν, « Ὁ πισταῦν εἰς τὸν Υἱὸν, φησὶν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. »

Εἰ ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἐτι τὸ καλοῦν ὁρᾶται, Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Πατέρα, ὃ· ὁμοούσιον Λόγῳ. Οὐ πάντως τὰ τῆς αὐτῆς ὄντα φύσεως εἰς ἄλληλα μεταστήσεται. Οὐδὲ γὰρ ὁ Ἄδὰμ ὁμοούσιος ὦν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κάιν, εἰς τὸν Κάιν μεταστάς, γέγονε Κάιν. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Κάιν εἰς τὸν Ἄδὰμ διὰ τὸ ὁμοούσιος αὐτῷ εἶναι μεταχωρήσας Ἄδὰμ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ὄντες τῇ φύσει διὰ τὴν ὁμοότητα δύο μεμενῆκται πρόσωπα ἰδιοῦπόστατα. Διότι ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ ἐγεννήθη καθ' ὑπόστασιν.

Τὸ, Ζῶ ἐγὼ διὰ τὸν Πατέρα, οὐ παρίστησιν ἑτεροούσιον τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ μᾶλλον ὁμοούσιον. Ὁσπερ γὰρ εἰ τις υἱὸς ἀνθρώπου φῆσαι, Λογικός εἰμι διὰ τὸν πατέρα, ἤγουν διὰ τὸ εἶναι λογικὸν τὸν πατέρα μου, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς καὶ Θεός, Ζῶ, φησὶν, ἐγὼ διὰ τὸ εἶναι ζωὴν τὸν Πατέρα. Διὰ δὲ τοῦ τοιούτου λόγου τὸ πατρικὸν αἰτιον ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ἐδήλωσεν.

Πόθεν ὁ Υἱὸς ὠνομάσθη ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Μορφῆς οὖν Θεοῦ τῆς θείας φύσεως νοουμένης, προσκειμένης δὲ καὶ τῆς ἰσότητος, εὐλόγως ὁμοούσιος ὠνομάσθη. Ὁ γὰρ τῆς ἴσης τῷ Πατρὶ φύσεως, τῆς ἴσης ἀρα καὶ οὐσίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς εἰρηκώς. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως, ἤγουν οὐσίας ἐνέφημεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ α' κεφαλαίου τοῦ α' βιβλίου τοῦ Θησαυροῦ περὶ ἀγεννήτου κεφαλαίου ἐγδού.

α'. Κατὰ πολλὰ σημαινόμενα τὸ ἀγέννητον ἐκλαμβάνεται. Ἀγέννητόν ἐστι τὸ μήπω γεγόμενον, ἐνδεχόμενον δὲ γενέσθαι, ὡς ἀπὸ ξύλου σκάφος, ἢ ἐκ

ex ovibus leones, neque ex leonibus oves: neque angelos ex hominibus, neque ex angelis homines: nam unumquodque animal propriæ naturæ demonstrativum est. Si ergo unigenitum Verbum Dei creatura est, et ex non antea exstantibus, et ex alia quadam natura natum, quomodo in se Patrem demonstrat, si ei credatur? Jam si Pater per Filium agnoscitur, et qui Filium novit, novit et Patrem, impediatur sane quævis lingua blasphema, et, ut ait Propheta, faucibus adhæreat ¹. Nos autem Trinitatis adoratores accuratam hinc consubstantiatis notionem adipiscamur; reputantes, non aliter Filium in Patre fore agnoscendum, nisi ejusdem esset substantiæ: adoremusque Servatorem nostram, cultus nostri fructum, præstolantes, cujus dator Pater est, secundum Domini dictum: « Si quis enim, inquit, mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus. » Itemque admirandus Joannes theologus: « Qui credit in Filium, inquit, habet vitam æternam; qui autem incredulus est Filio, vitam non videbit, sed ira Dei manebit super ipsum ². »

Si ejusdem; inquit, essentiæ est Verbum cum Patre, quid prohibet Patrem, ut ejusdem essentiæ cum Verbo, Verbum esse? Quæ sunt ejusdem naturæ vicissim unum in aliud non commutantur. Neque enim Adam, quod ejusdem essentiæ sit cum Cain, ideo mutatur in Cain, nec rursus Cain in Adam transferitur, ut ex Cain evadat Adam, sed cum unum sint propter ejusdem naturæ rationem, diæ tamen, in sua utraque hypostasi, manent personæ, secundum quam ille quidem genuit, hic autem est genitus.

Itud, Vivo ego propter Patrem ³, non diversæ Filium essentiæ, sed ejusdem potius indicat esse cum Patre. Ut enim si quis hominis filius diceret, Ego sum ratione præditus propter patrem, et patrem utique ratione præditum declararet, sic et Filius et Deus, Vivo, inquit, ego propter Patrem, qui vita nimirum est, quibus verbis Filius et Verbum Patrem causam indicavit.

Unde Filius dicitur esse ejusdem essentiæ cum Patre? Paulus ait: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo ⁴. Cum Dei forma, divina intelligatur natura, adjuncta etiam æqualitate, merito dicitur esse ejusdem essentiæ. Qui enim æqualem naturam habet, æqualem item habet essentialiam. Et ipse Christus, Ego, inquit, et Pater unum sumus ⁵, eandem naturam, et ideo æqualem item essentialiam ostendit.

Ejusdem ex Thesauri cap. 1, lib. 1, De ingenito cap. 8.

1. Ingenitum multis modis accipitur: significat enim et id, quod nondum factum est, sed tamen fieri potest, ut ex ligno navigium, aut ex ære statua;

¹ Psal. cxxxvi, 6. ² Joan. xi, 26. ³ Joan. iii, 36. ⁴ Joan. vi, 56. ⁵ Philipp. ii, 6. ⁶ Joan. x, 30.

et id, quod nec factum est unquam, nec fieri potest. Exempli gratia, triangulum nunquam factum est quadrangulum, nec potest fieri. Simul enim et trianguli figura deletur, et aliud quiddam præter illud, quod erat, fit et appellatur. Et id quod cum sit, a nullo tamen genitum est.

2. Vox hæc, *ingenitum*, est ex earum numero quæ multiplici ratione pronuntiantur, et inter illa quæ sunt ambigua merito collocatur. Essentialium autem definitiones non ex verbis ambiguis et multa significantibus conficiuntur. Neque enim ex his perspicuum, et certum, ac definitum quiddam esse potest. Proinde cum *ingenitum*, ut diximus, sit ejusmodi, non potest esse definitio.

3. Si definitio est, quæ quid quidque natura sit, non autem quid non sit explicat: hæc autem vox, *ingenitum*, non quid Deus sit, sed quid non sit aperit. Non enim quod non genitus est, ideo *ingenitus* est: non est igitur definitio.

4. Si vocabulum hoc *ingenitum* est definitio, definitionis formam, nempe mutuum cum definito conversionem suscipiat. Exempli gratia, si quis hominem definit, esse animal ratione prædium mortique obnoxium, oratio ex altera parte commutata respondet hoc modo: si quod animal ratione præditum est, mortique obnoxium, id prorsus est homo. Si *ingenitum* igitur, ut diximus, est definitio, ne recuset mutuam hanc conversionem. Si enim *ingenitum* est essentia, quidquid est essentia, erit *ingenitum*. Quod non est verum. Neque enim omnis essentia *ingenita*, sed Deus solus hoc habet eximium. Non ergo *ingenitum* definitio, *genitum*.

5. Si *ingenitum* est essentia, essentia vero nihil contrarium, nihil *ingenito* contrarium. At contrarium *ingenito* *genitum*, essentia vero contrarium nihil, non ergo *ingenitum* essentia.

6. Si *ingenitum* essentia est, et *genitum* essentia erit necessario. Quod si utrumque essentia, non erit *ingenito* contrarium *genitum*, sed idem, essentia enim essentia non est contraria.

7. Si *ingenitum*, et immortale, et alia ejusmodi sunt essentia Dei, hæc autem vocibus diversa sunt, necesse est illam essentiam ex diversis illis vocibus ita componi, ut ipsæ de illa proprie dicantur. Aut si non componitur, sequitur ut voces hæc non essentiam ejus, sed quæ adsumt essentia, significant.

8. Si in Deo tantum, ut aiunt, *ingenitum* est essentia, illius erit etiam definitio, cujus solum est proprium *ingenitum*. At essentia Dei non potest definiri: non ergo Dei proprium nomen est illud, *ingenitum*.

Item contra Arianos Damasceni cap. 85 valde necessarium.

Sciendum est, Filium naturam ignorantem et servam assumpsisse. Hominis namque natura

χαλκού ἀνδριάς. Καὶ πάλιν ἀγένητον λέγεται τὸ μῆτε γενόμενον ποῦποτε, μῆτε μὴ γενέσθαι δυνάμενον, ὡς φέρεται εἰπεῖν, τὸ τρίγωνον σχῆμα τετραγώνου. Ὡς γὰρ γέγονε ποτε τετραγώνου, οὕτως γενέσθαι δύναται. Ἄρα γὰρ ἀφανίζεται τοῦ τετραγώνου τὸ σχῆμα, καὶ ἑτερόν τι παρ' ἑαυτοῦ ἦν λέγεσθαι τε καὶ γίνεσθαι. Λέγεται πάλιν ἀγένητον τὸ ὑπάρχον μὴν καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ, οὐ μὴν γεγενημένον ὑπὸ τινος.

β'. Ἡ ἀγένητος φωνὴ τῶν πολλαχῶς λεγομένων νοσῶν ἂν κυρίως, καὶ ἐν τοῖς ὁμωνύμοις ἐβλόγως ἂν κατατάττοτο. Εἰ πάλιν οἱ τῶν οὐσιῶν ὄροι οὐκ ἐκ τῶν ὁμωνύμων, ἐπεὶ ἐκ τῶν πολλαχῶς νοουμένων λαμβάνονται: οὐδὲ γὰρ ἔσται σαφὲς τὸ ὀριζόμενον, εἰ ἐκ τούτων λαμβάνεται. Ἡ δὲ ἀγένητος φωνή, καθάπερ ἤδη προείπομεν, τῶν ὁμωνύμων ἐστίν. Οὐκ ἂν εἴη ὄρος τὸ ἀγένητον.

γ'. Εἰ πᾶς ὄρος τὸ τί ἐστι κατὰ φύσιν τῶν σημαζομένων ἑκαστου εἰσφέρει, καὶ οὐχί τί οὐκ ἐστίν, ἢ ἀγένητος φωνὴ οὐ τί ἐστίν ὁ Θεός, ἀλλὰ τί ἐστὶν ἔσται δηλοῦν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐγενήθη, διὰ τοῦτο ἀγένητος: οὐκ ἂν οὖν εἴη ὄρος τὸ ἀγένητος ὄνομα.

δ'. Εἰ ὄρος ἐστὶ τὸ ἀγένητος ὄνομα, ἦτοι φωνή, δέξαι δηλοῦσι καὶ τὰ τῶν ὄρων σχῆμα τὴν ἀντιστροφὴν· ὥσπερ εἰ τις τῶν ἀνθρώπων ὀρίζων, ὡς εἴη ζῶον λεγέμενον θνητὸν, ἀντιστρέφει πάλιν αὐτὸ λέγων, εἰ τι ζῶον λογέμενον θνητὸν τοῦτο πάντως καὶ ἀνθρώπος. Εἰ τοίνυν τὸ ἀγένητον, καθάπερ ἤδη προείπομεν, ὄρος ἐστὶ, μὴ παραποιήσῃ τὴν ἀντιστροφὴν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγένητον οὐσία, πᾶν εἰ τί ἐστίν οὐσία, τοῦτο καὶ ἀγένητον. Ἄλλ' οὐκ ἀντιστρέφει. Ὅ γὰρ πᾶσα οὐσία πάντως ἐστὶ καὶ ἀγένητος. Μόνον δὲ Θεῷ κατ' ἐξαιρέτην τοῦτο ἐστίν. Ὅρος οὖν οὐκ ἂν εἴη τὸ ἀγένητον, ἀλλ' ὅτι μὴ γεγένηται μόνον σημαίνει. sed id tantum significat, nempe Deum non esse

ε'. Εἰ τὸ ἀγένητον οὐσία, τῇ δὲ οὐσίᾳ οὐδὲν ἐναντίον, οὐδὲν ἄρα τῷ ἀγενήτῳ ἔσται ἐναντίον. Εἰ δὲ ἐστίν ἐναντίον τῷ ἀγενήτῳ τὸ γενήσθαι, τῇ δὲ οὐσίᾳ οὐδὲν ἐναντίον, τὸ ἀγένητον οὐκ ἐστίν οὐσία.

ς'. Εἰ τὰ ἀγένητον οὐσία, ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ τὸ γενήσθαι οὐσία. Εἰ δὲ οὐσία ἐκότερα, οὐκ ἐστίν ἐναντίον τῷ ἀγενήτῳ τὸ γενήσθαι, ἀλλὰ ταυτόν. Ὅ γὰρ ἐναντίον οὐσία πρὸς οὐσίαν.

ζ'. Εἰ τὸ ἀγένητον, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὰ λοιπὰ οὐσία Θεοῦ, ἕτερα δὲ εἰσι ταῦτα τὰς φωναῖς, ἀνάγκη τὴν οὐσίαν ἐκείνην οὕτω συγκεῖσθαι κατὰ τὰς διαφορὰς φωνῶν, ἵνα οἰκείως αἱ φωναὶ κατ' αὐτῆς λέγονται, ἢ μὴ συγκεῖμένης αὐτῆς, ἀκολουθοῦν εἶναι ταῦτα τῶν προσόντων τῇ οὐσίᾳ σημεντικά, ἀλλ' οὐκ αὐτὴ οὐσία.

η'. Εἰ ἐπὶ Θεοῦ μόνον τὸ ἀγένητον, ὡς φασιν, οὐσία ἐστίν, εἴη ἂν αὐτῆς καὶ ὄρος; ἤς μόνον ἴδιον τὸ ἀγένητον. Εἰ δὲ μηδεὶς ἐστίν ὄρος; ἢ ὑποβάλλεται οὐσία Θεοῦ, οὐδ' ὄνομα ἄρα κύριον ἐστίν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγένητον.

Ἔτι κατὰ Ἀρειανῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κεφάλαιον πρὸ πάντων ἀναγκαϊώτατον.

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι τὴν μὲν ἀγνωσοῦσαν καὶ βούλην ἀνέλαβε φύσιν. Καὶ γὰρ βούλη ἐστίν ἡ ἀνθρώπου

φύσις τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔχει τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἐὰν γάρ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, χωρίσῃς τὸ ὁρώμενον τοῦ νοουμένου, θούλη τε λέγεται καὶ ἀγνοοῦσα ἢ σὰρξ. Διὰ δὲ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτέτητα, καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν κατεπλούτησεν ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν, ὧς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημείας. Ὡς περὶ γὰρ ἡ σὰρξ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν οὐρανίαν φύσιν οὐκ ἔστι ζωοποιός, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ πρὸς Θεῶν Λόγον, τῆς μὲν κατὰ φύσιν θνητότητος οὐκ ἀπέστη, ζωοποιός δὲ γέγονε διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι οὐκ ἦν καὶ ἔστιν καὶ ζωοποιός· οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσωδῶς οὐ κέκτηται τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ψυχὴ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν καὶ ὑποστατικὴν ταυτέτητα κατεπλούτησεν, ὧς ἔφη, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημειῶν καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἰστέον δὲ, ὅτι οὕτως δούλον αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα. Τὸ γὰρ τῆς δουλείας καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα εἰς φύσεω, εἰς γνωρίσματα, καθάπερ οὐδὲ τὸ τῆς πατρῷας καὶ τῆς υἱότητος, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι, ταῦτα δὲ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς εἰσι θελωτικῶν· ὡς περὶ οὐκ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἴπομεν, ἰδὲν ἰσχυραῖς ἐπινοήσας, ἦτοι τοῦ νοῦ λεπταῖς φαντασίαις θελήσας τὸ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, θούλη ἔστιν ἡ σὰρξ, εἰ μὴ ἦντο τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἀπαρξὶ δὲ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν, πῶς ἔσται δούλη; Εἰς γὰρ ὧν ὁ Χριστὸς οὐ δύναται δουλὸς αὐτοῦ εἶναι, καὶ Κύριος. Ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἀπλῶς λεγομένων ἔστιν, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἑτέρον. Τίνας οὖν ἔσται δούλος; Τοῦ Πατρὸς; Οὐκοῦν οὐ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, εἴπερ τοῦ Πατρὸς ἔστι δούλος, αὐτοῦ δὲ οὐδαμῶς. Πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ὡς οὐκ ἔστι εἰ δούλος, ἀλλ' υἱός, δι' αὐτοῦ υἱοθετηθέντων, εἴπερ αὐτὸς δούλος ἔστι; Προσηγορικῶς οὖν λέγεται δούλος, οὐκ αὐτὸς ὧν τοῦτο, δι' ἡμᾶς δὲ δούλου μορφὴν εἰληθῶς, καὶ δούλος μὲν ἡμῶν κακλημένος. Ἀπαθῆς γὰρ ὧν, δι' ἡμᾶς ἐδούλευσε πάθει, καὶ διάκονος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δούλον, διιστώσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο, καθάπερ Νεστόριος. Ἡμεῖς δὲ δεσπότην αὐτὸν φάμεν, καὶ Κύριον πάσης τῆς κτίσεως, τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν αὐτὸν Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάντα εἰδέναι. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι (9).

TITULUS IB.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ.

Ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος ἐν τῷ Ἑβραῖο· Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ἔφησα, ἐν τῷ Ἑβραῖο λέγει· Τὸ γεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἔστι, καὶ τὸ γεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμα ἔστι. Καὶ

¹ Galat. iv, 7. ² Coloss. ii, 3. ³ Isa. i, 2. ⁴ Joan. iii, 6.

(9) Hic desinit codex Mosquensis n. 5. In ultimo folio est nota scribæ . χειρῶν πόνημα Παμφίλου Γεωργίου.

A serva est Dei effectoris sui, nec rerum futurarum notitiam habet. Quamobrem si (ut scribit Gregorius ille Theologus) cogitatione sejunxeris id, quod videtur, ab eo quod intelligitur, serva et ignara dicenda est illa caro. Attamen ob indissolubilem ejusdem personæ conjunctionem, anima Domini futurorum cognitionem lucrata est, quemadmodum et reliquas divinas dotes. Sicut enim hominum caro natura sua non vivificat, Domini autem caro ipsi Deo Verbo per personam copulata a naturali quidem non recessit mortalitate, sed tamen propter illam cum Verbo personæ conjunctionem vivificans reddita est, nec possumus negare illam et fuisse, et semper esse vivificam : sic humana natura per essentiam non habet ut futura cognoscat, sed anima Domini cum Deo Verbo in eadem persona conjuncta futurorum, ut dixi, peritiam una cum reliquis divinis dotibus est consecuta. Neque tamen ignorandum est, non posse nos illum servum appellare. Hæc enim vocalula servus et dominus, ut pater et filius, eorum sunt propria, quæ cum altero conferuntur, nec essentiam, sed habitum significant. Nam (quemadmodum etiam de ignorantia diximus) si tenui ac subtili quadam animi cogitatione, quod creatum est ab eo quod creatum non est separaveris, servam invenies carnem, nisi cum Deo Verbo conjungatur. Semel autem ei in persona conjuncta, quomodo amplius serva sit? Unus enim est Christus, proptereaque non potest idem esse servus et dominus. Hæc enim non simpliciter dici solent, sed habita alterius ratione, quocum conferuntur. Cujus ergo servus erit? Patrisne? Non igitur omnia quæ Pater habet, Filii sunt, si Patris est servus, sui autem ipsius minime. Quomodo autem de nobis dicit Apostolus : *Quare non amplius servus es, sed filius* ¹, eorum nimirum unus, qui per illum adoptati sunt, si ipse servus est? Hæc igitur servi appellatione nominatur, non quod ipse sit servus, sed quis propter nos servi formam suscipit, et nobiscum servus voluit appellari. Cum enim esset affectionum expers, illis factus est pro nobis obnoxius, et nostræ salutis minister fuit. Qui vero servum illum asserunt, Christum unum in duos dissecant, quemadmodum Nestorius fecit. Nos autem Dominum ipsam, et rerum omnium principem, Christum unam, eundem Deum simul atque hominem, omnia scientem (in eo enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ ²) confitemur.

TITULUS XH.

De Spiritu sancto, magno Anathasii, ex oratione de Christi adventu in carne.

Cum in Isaiâ dixisset Dominus : *Filius genui, et exaltavi, ipsi autem spreverunt me* ³, in Evangelio dicit : *Quod genitum est ex carne, caro est, quod genitum est ex spiritu, spiritus est* ⁴ : Et rursum,

Spiritus ubi vult, spirat, et vocem ejus audis, sed ne scis unde veniat, aut quo vadat ¹. Sic est omnis, qui, genitus est ex Spiritu. Et cum Scriptura Deum ignem vocet, Deus (inquiens) noster ignis consumens est ², eadem loquens de Spiritu sancto: Apparuerunt (inquit) dispersitæ linguæ tanquam ignis, sederuntque super singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui aliis linguis, prout Spiritus dabat illis eloqui ³. At Dominus quidem se, quatenus homo est, vocare bonum recusat, Quid me, inquiens, bonum dicis? nemo bonus, nisi unus Deus ⁴. Scripturæ autem non veretur bonum vocare Spiritum sanctum: Spiritus, inquiens, tuus ille bonus deducet me in terra recta ⁵. Et Ezechiel propheta veterem populum accusans dicebat: Contristaverunt me in omnibus his, dicit Dominus ⁶. Paulus autem ad novum populum scribens: Nolite, inquit, contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis ⁷. Et David de Judæis, Irritaverunt, inquit, Deum in deserto ⁸. Isaias autem de eisdem loquens, Non obedierunt, inquit, et irritaverunt Spiritum sanctum ⁹. Et Dominus de se loquens ad Satanam: Non tentabis, inquit, Dominum Deum tuum ¹⁰. Petrus ad Saphiram: Quid convenit, inquit, vobis tentare Spiritum Domini ¹¹? Atque adeo, quo clarius intelligas Spiritum sanctum esse Deum, audi Petrum ita loquentem: Anania, cur implevit Satanus cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et fraudares de pretio agri? Non es mentitus hominibus, sed Deo ¹². Si is, qui mentitur Spiritui sancto, mentitur Deo, Spiritus sanctus nimirum est Deus.

τιμῆς τοῦ χωρίου; Οὐκ ἐψέσωσσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ ὁ ψευδόμενος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τῷ Θεῷ ψεύδεται, Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ejusdem Athanasii epistola ad Serapionem, episcopum Thermopolis, de Spiritu sancto.

Non sine dolore mihi significasti, dilecte verique optatissimo, quosdam impiani Ariano-rum in Dei Filium hæresin detestantes, ab illis quidem discessisse, sed eosdem de Spiritu sancto prave sentire, contenderuntque illum non tantum rem creatam, sed etiam unum ex administris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Mira enim profecto videatur ipsorum amentia, quod scilicet ii qui Filium Dei rem creatam esse nolunt, (qua quidem in re recte sentiunt,) Spiritum Filii rem creatam esse vel etiam audire patiantur. Si enim propter Verbi cum Patre unitatem nolunt Filium esse e rebus factis; sed, quod quidem verum est, ipsum rerum factarum opificem esse sentiunt: quare Spiritum sanctum, qui eandem habet cum Filio unitatem quam Filius cum Patre, rem creatam esse audent dicere? Cur ignorant quod quemadmodum Filium a Patre non dividendo, Dei unitatem servant, ita dividendo Spiritum a Verbo, non am-

Α πάλιν· Τὸ Πνεῦμα δὲου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἐρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος· καὶ εἶτι τὸν Θεὸν καλεῖ πῦρ ἢ Γραφή, ὡς τὸ, Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ κατακαλλισκον· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει, ὅτι Ὁμοθησαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισάν τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἄπυρτες ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθεγγέσθαι. Καὶ ὁ μὲν Κύριος, παραιτεῖται τὸ καλεῖσθαι ἀγαθός, καθὼς ἄνθρωπος γέγονε, λέγων· Τί με λέγεις ἀγαθός; Οὐδαὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἡ δὲ Γραφή οὐ παραιτεῖται καλεῖν ἀγαθὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸ Πνεῦμα γάρ σου, φησὶν, τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Ἰεζεκιὴλ αἰτιώμενος τὸν πάλαι λαὸν εἶπεν· Ἐλύπησάν με ἐν ἅπασιν ταῦτοις, λέγει Κύριος. Ὁ δὲ Παῦλος γράφει τῷ νεφ λαῷ· Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ περὶ τῶν Ἰουδαίων φησὶ· Παρώξυναν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ Ἡσαίας περὶ αὐτῶν· Ἠλεῖσθησαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὁ μὲν Κύριος τῷ Σατανᾷ λέγει περὶ αὐτοῦ· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς τὴν Σαπφίραν· Τί δεῖ συνεγνωθῆ ἡμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου; Ἐκδηλότερον δὲ, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕκαστον τοῦ Πέτρου λέγοντος· Ἀναστα, διατί ὁ Σατανᾶς ἐπλήρωσε τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε ἐπὶ Πνεύμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφισσασθαι σε ἀπὸ τῆς

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ πρὸς Σεραπίωνα, ἐπίσκοπον Θερμουπόλεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐγραψας, ἀγαπητὴ καὶ ἀληθῶς ποθεινότητι, λυπούμενος καὶ αὐτὸς, ὡς ἐξεληθόντων μὲν τινῶν ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν διὰ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν, φρονούντων δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν αὐτῷ εἶναι, καὶ βαθμῶ μόνον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων. Τούτων γὰρ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τὴν ἀνοίαν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὴ θέλοντες κτίσμα εἶναι, καὶ καλῶς γε κατὰ τοῦτο φρονούντες, πῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα κἂν ἀκούσαι ἠνέσχοντο; Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐνότητη, οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν Υἱὸν, ἀλλ'; ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς, δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι τῶν ποιημάτων φρονούσαι· διὰ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον το τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνότητη πρὸς τὸν Υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσαι, καὶ ἠγνόησαν, ὅτι, ὡσπερ μὴ διατρούνης τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, σώζουσι τὸ ἐνὶ Θεῶν εἶναι, οὕτω, διατρούνης ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, οὐδένα μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητη σώζουσι, οὐκ ἔχοντες; αὐτὴν

¹ Joan. iii, 8. ² Deut. iv, 24. ³ Act. ii, 3, 4. ⁴ Matth. xix, 17. ⁵ Psal. cxliii, 10. ⁶ Ezech. xi, 21. ⁷ Ephes. iv, 30. ⁸ Psal. v, 11. ⁹ Isa. lxiii, 10. ¹⁰ Matth. iv, 7. ¹¹ Act. v, 9. ¹² Ibid. 5, 4.

καὶ ἐπιμίλογοντες αὐτῇ ἄλλοτριαν καὶ ἑτεροειδῆ φύσιν, καὶ τοὶς κτίσμασι συνεξισούντες αὐτήν; Τοῦτο δὲ πάλιν οὐκέτι ἐν εἶναι δεῖκνυσι τὴν Τριάδα, ἀλλὰ ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων συγχειμένην αὐτήν, διὰ τὸ ἑτεροοῦσιον τοῦ Πνεύματος, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο.

Ποία οὖν αὕτη θεολογία ἐκ δημιουργοῦ καὶ κτίσματος συγχειμένη; Ἡ γὰρ οὐ Τριάς ἐστίν, ἀλλὰ δύος, καὶ λοιπὸν ἡ τρίσις, ἢ, εἰ Τριάς ἐστίν, ὡσπερ οὖν καὶ ἐστίν, πῶς τοῖς μετὰ τὴν Τριάδα κτίσμασι συντάττουσι τὸ τῆς Τριάδος Πνεῦμα; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ πάλιν διαιρεῖν καὶ διαλύειν τὴν Τριάδα. Οὐκ οὖν, κακῶς φρονούντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ καλῶς φρονοῦσιν. Εἰ γὰρ ἐφρόνουσιν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουσιν ὀρθῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ πλανώμενοι, οὐδὲ περὶ τοῦ Πατρὸς ὀγιτῆ τὴν πίστιν ἔχουσι. Οἱ γὰρ ἀντικείμενοι τῷ Πνεύματι, ὡς εἶπεν ὁ μέγας μάρτυς Στέφανος, οὗτοι καὶ τὸν Ἰῶν ἀρνοῦνται. Τὸν δὲ Ἰῶν ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχουσι.

Filiam negant. Filium autem negantes, neque Patrem

ἠθέθεν τοίνυν ὑμῖν, ἡ οὗτοι, τῆς τῶσαύτης τολμῆς ἢ πρόφασος, ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὸ ὅπρ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· «Θεὸς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι;» Οἱ μὲν γὰρ Ἀρειανοί, καίτοι τὴν ἑσαρκον παρουσίαν τοῦ Λόγου καὶ τὰ δι' αὐτὴν εἰρημένα μὴ νοήσαντες, ὅμως ἐξ αὐτῶν πρόφασιν λαβόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀίρεσιν, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν θεομάχοι καὶ ὡς ἀληθῶς ἀπὸ γῆς κενολογοῦντες. Ὑμεῖς δὲ πόθεν ἠπατήθητε; παρὰ τίνων ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλάνης; Ἀνέγνωμεν, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ἀμώς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ, «Ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντῆν, καὶ κελίων πνεύμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρθρον καὶ ὀμίχλην, καὶ ἐπιθαίρων ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ.» Καὶ ἔνθεν ἐπέσθημεν τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἶτα τὸ μὲν παρὰ τῷ Ἀμώς ἀνέγνωτε· τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον, «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ,» οὐκ ἀνέγνωτε, ἢ ἀνέγνωτε; Καὶ τοῦτο μὲν, ὡς ἔχει ἀληθείας, ἐρμηνεύετε, ἵνα μὴ εἰπητε κτίσμα τὸν Λόγον· τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ οὐχ ἐρμηνεύετε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀκούοντες «πνεῦμα,» ἐνομίσατε λέγεσθαι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καίτοι ἐν μὲν ταῖς Παροιμίαις φανερώς ἡ Σοφία λέγουσά ἐστὶ τὸ, «ἔκτισέ με·» καὶ ὅμως καλῶς γε ποιοῦντες, ἐρμηνεύετε τὸ ῥητὸν, ἵνα μὴ τὴν δημιουργὸν Σοφίαν ἐν τοῖς κτίσμασι συναριθμῆτε. Τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ ῥητὸν οὐκ ἔχει γνῶρισμα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηται περὶ πνεύματος. Ἡὼς οὖν, καίτοι κλειστής οὖσης διαφορᾶς ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ πνευμάτων, καὶ δυναμένου τοῦ ῥητοῦ τῆν

plius unam in Trinitate servant divinitatem, quam nempe diffindunt, et cui alienam ac diversam naturam admiscunt, quam denique inter res creatas collocant? Id sane probat non jam rem unam esse Trinitatem, sed ipsam ex duabus ac diversis naturis constare; ob diversam videlicet Spiritus substantiam, quam filii sibi ipsis commenti sunt. Quænam ergo ista tandem est theologia ex creatore et re creata conflata? Vel enim non est Trinitas sed dualitas, ac deinde res creata: vel si Trinitas est, uti vere est, quomodo cum rebus creatis quæ post Trinitatem existunt, Trinitatis Spiritum audent collocare? Id enim rursus est dividere ac dissolvere Trinitatem. Itaque si male de Spiritu sancto sentiant, bene de Filio sentire non queunt. Nam si recte de Verbo sentirent, recte quoque de Spiritu sancto qui a Patre procedit sentirent, qui cum Filii sit proprius, ab illo discipulis omnibusque in eum credentibus datur. Quinetiam qui in hujusmodi errore versantur, neque in Patrem sanam fidem habere possint. Nam qui Spiritui resistunt, uti insignis martyr Stephanus dixit², iidem et profecto habuerint³.

Undenam ergo tantæ vobis temeritatis causa, ut nec illud a Salvatore dictum vereamini: «Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro?» Ariani quidem, etsi corpoream Verbi præsentiam, et quæ ejus causa dicta sunt, non intelligerent, ex his tamen occasionem suæ comminiscendæ hæresis improbissime nacti, Bei hostes esse et vere de terra⁴ inania loqui convicti sunt. Vos vero undenam, quæso, in errorem inducti estis? Quis vos ita docuit, vel quis tandem modus vestri erroris? Legimus, inquit, in propheta Amos hæc Dei verba: «Quia ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum, et annuntians ad homines Christum ejus, faciens diluculum et nebulam, et gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens, nomen ipsi⁵.» Inde adducti fuimus ut Ariani, qui Spiritum sanctum rem creatam esse docent, assentiremur. An ergo quod apud Amos exstat legis: quod autem in Proverbiis dicitur: «Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua⁶,» an legis necne? Ergone istud Proverbiorum ex veritate interpretamini, ne videlicet Verbum rem creatam dicatis: illud autem prophetæ nulla interpretatione explicatis, sed voce «spiritus» tantummodo audita, Spiritum sanctum rem creatam dici existimatis? Atqui in Proverbiis Sapientis aperte dicit: «Creavit me.» Verumtamen recte vos dictum istud ita excipitis, ut non creatricem Sapientiam rebus creatis annumeretis. Sic igitur vox illa prophetæ non Spiritum sanctum denotat, sed tantum de spiritu dicitur. Cum ergo multa sit in Scripturis spirituum differentia, rectumque sensum habere possit iste Scripturæ locus, cur vos velut

² Act. vii, 51. ³ I Joan. ii, 23. ⁴ Matth. xii, 32; Marc. iii, 29. ⁵ Joan. iii, 31. ⁶ Amos iv, 13. ⁷ Prov. viii, 22.

litigiosi aut serpentis Ariani morsu ulcerati, de Spiritu sancto prophetam Amos loqui arbitramini, ne scilicet credere desistatis Spiritum sanctum rem creatam esse?

Dicite, amabo, an in aliquo divina Scriptura loco Spiritum sanctum simpliciter spiritum dici reperiat, sine addita voce vel Dei, vel Patris, vel Filii, vel ipsius Christi et Filii, vel ꝑ me, quod est ꝑ Deo, vel nisi cum articulo, ita ut non spiritus solum dicatur, sed vel ille Spiritus, vel Spiritus sanctus, vel Paracletus, vel veritatis, id est Filii discipulis scilicet: « Ego sum veritas »; ut vos, nuda voce « spiritus » audita, sanctum Spiritum esse suspicemini? Ex hac tamen regula eos velim excipi, qui cum Spiritum sanctum jam accepissent, de iisdem sit postea iterum mentio, vel qui cum prius quid de Spiritu sancto credendum sit didicerint, deinde repetitionis et commendationis ergo mera voce « spiritus » prolata, quis ille intelligendus sit non ignorant, maxime quia sic etiam cum articulo exprimitur. Denique sipe articulo vel predicto additamento nunquam Spiritum sanctum significari invenierit. Huiusmodi sunt ea quae Paulus ad Galatas scribit: « Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? » Quem vero alium acceperant, quam Spiritum sanctum qui credentibus et per regenerationis lavacrum renascentibus datur? Ad Thessalonicenses autem scribit: « Spiritum nolite extinguere ». Nempe eos, qui umque venerant quem acceperant Spiritum, admonerat, ne accensam in ipsis Spiritus gratiam ex negligentia extinguerent. Quod si evangelistae in Evangelii de Salvatore humano more, propter carnem ab eo assumptam haec habent: « Jesus autem plenus Spiritu regressus a Jordane »; et: « Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu »; et idem quoque sensus hic observandus est. Siquidem prius a Luca dictum fuerat: « Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est caelum: et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum ». Quocirca patet ipsam Spiritum sanctum, Spiritus vocabulo illic significari. Similiter apud quos est Spiritus sanctus, licet sine additamento Spiritus tantum dicatur, non dubitandum tamen est quia Spiritus sanctus denotetur, praesertim si adsit articulus.

Vos autem attendite quod vobis proposuimus, si nuncpe alicubi in Scriptura divina Spiritum sanctum invenistis tantummodo Spiritum appellari sine predicto additamento et observatione cuius meminimus. Id certe nunquam praeferre poteritis; siquidem nunquam ita scriptum vobis occurrat. Nam et ipse quoque hominis spiritus dicitur, uti canit David; « Nocte cum corde meo meditabar, et tristis erat spiritus meus ».

ἴδιαν διάνοιαν ἔχειν ὀρθήν, ὅμεις, ὡς φιλονεικούντες ἢ ὡς ὑπὸ ἀήγατος τοῦ Ἀρειανοῦ βρεῶς βλαβέντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρηθεῖαι παρὰ τοῦ Ἀμῶς νομίζετε, ἵνα μόνον τοῦ φρονεῖν κτίσμα μὴ ἐπιλάβησθε;

Εἶπατε γοῦν εἴ που τῆς θείας Γραφῆς εὗρισκατε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλῶς εἰρημένον πνεῦμα, χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἀπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα ἢ ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὃ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ λέγοντος. « Ἐγὼ εἰμι ἢ ἀλήθεια » ἵνα, ἀκούσαντες ἀπλῶς « πνεῦμα, » ὑπονοήσητε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἐξηγήσθησαν δὲ τοῦ λόγου νῦν οἵτινες ἤδη λαθόντες, πάλιν ὀνομάζονται, καὶ ὅσοι, προμαθόντες περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὕστερον ὡς ἐν ἐπαναλήψει καὶ ὑπομνήσει, καὶ μόνον λεγομένου « τοῦ πνεύματος, » οὐκ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος ἀκούουσι· καὶ μάλιστα, ὅτι καὶ οὕτω μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγεται. Καὶ ὅπως ἀνευ τοῦ ἄρθρου, ἢ τῆς προειρημένης προσθήκης, οὐκ ἂν εἴη σημαίνόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἷά ἐστιν ἢ γράφει Παῦλος τοῖς Γαλάταις· « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Πολὺν δὲ ἤσαν λαθόντες ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδόμενον τοῖς πιστεύουσι καὶ ἀναγεννωμένοις διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας; Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ γράφων· « Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε »· εἰδῶσι καὶ αὐτοῖς ὅπερ εἶπατον εἶπεν, ἵνα μὴ σβέσωσιν ἐξ ἀμαλείας τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναφθεῖσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὴν σάρκα ἦν προσέλαβεν, ἐὰν λέγωσιν οἱ εὐαγγελισταί· « Ἰησοῦς δὲ, πλήρης (6) Πνεύματος ὢν, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου » καὶ τὸ, « Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον » τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν. Προεῖρητο γὰρ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἄπαντα τὸν λαόν καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος, καὶ προσευχομένου, ἀνεωθήναι τὸν οὐρανόν, καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδει, ὡσεὶ περιστράφην, ἐπ' αὐτόν. » Καὶ ὅτλον ἦν, ὅτι, λεγομένου τοῦ Πνεύματος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σημαίνόμενον. Οὕτω μὲν αὖν παρ' οἷς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα λέγεται χωρὶς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σημαίνεται, ἔχον μάλιστα τὸ ἄρθρον.

Ἦμας δὲ εἶπατε τὸ προπαθὲν ὑμῶν, εἴ εὐρήκατέ που τῆς θείας Γραφῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον ἀπλῶς Πνεῦμα, χωρὶς τῆς προειρημένης ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, καὶ πλὴν τῆς παρατηρήσεως ἢ γε ἐμνημονεύσαμεν. Ἀλλ' οὐκ ἂν εἶπατε· οὐ γὰρ εὗρηκατε γεγραμμένον. Λέγεται γὰρ καὶ ἀνθρώπου πνεῦμα, ὡς ψάλλει Δαβὶδ· « Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἤσχαλλε τὸ πνεῦμά μου. »

¹ Joan. xiv, 6. ² Galat. iii, 2. ³ I Thess. v, 19.

⁴ Psal. lxxvi, 7.

⁵ Luc. iv, 1. ⁶ Matth. iv, 1. ⁷ Luc. iii, 21, 22.

Δέχεται δὲ καὶ ἀνέμων πνεύματα.

A

Dicitur etiam ventorum spiritus.

Ἐνταυθαίνοντες δὲ καὶ ὑμεῖς τοῖς ἀγίαις (58) Γραφαῖς, εὐρήσατε λεγόμενον πνεῦμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς βίαις λόγοις νοῦν, γράφοντος τοῦ Παύλου· «Ὅς καὶ ἐπέκρινεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνεται, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁ μὲν γὰρ ῥητὸν γράμματι κεχάραται· ὁ δὲ νοῦς ὁ ἐν αὐτῷ πνεῦμα λέγεται. ἰδῶτως καὶ ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, ἢ ὡς πάλιν εἶρηκε, μὴ δουλεύωμεν ἐν καλαιώτητι γράμματος, ἀλλ' ἐν καινότητι πνεύματος. Καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγεν· «Ἄρα οὖν αὐτὸς ἰγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας· οὐδὲν νῦν ἄρα κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας.» ὁ δὲ Φίλιππος, τὸν εὐνοῦχον ἀπὸ τοῦ γράμματος εἰς τὸ πνεῦμα θέλων ἐπιστρέφειν, ἔλεγεν· «Ἄρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; τοιοῦτον ἐσχηκῶς μωρτυρεῖται καὶ ὁ Κάλεθ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· «Ὁ δὲ παῖς μου Κάλεθ, ὅτι ἐγενήθη ἕτερον πνεῦμα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπηκολούθησέ μοι· εἰσῆλθὲν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἔσει, «Ἄλλῃ γὰρ διακρίσει παρά τὴν ἐκείνων αὐτὸς καλῆσαι, ἐθάραστος τῷ Θεῷ γέγονε. Τοιαύτην ἔχειν προέτρופן ὁ Θεὸς τὸν λαὸν καρδίαν διὰ Ἰεζεκιήλ λέγων· «Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν.» Τοῦτων τοίνυν οὕτως ὄντων, καὶ τοσαύτης διαφορᾶς περὶ τῶν πνευμάτων δεικνυμένης, βελτίους ἂν ἦτε, εἰ, περὶ κειζομένου πνεύματος ἀκούοντας, περὶ ἐνὸς τῶν προσηρημένων ἐφρονεῖτε, ὅσον ἦν περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐα γέγραπται· «Ἐνεφώνησεν Ἀδὰμ πρὸς τὸν Ἐφραιμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν ἐρῶσιν ἐν δρυμῷ ξύλων ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Ὁ τοιοῦτος δὲ ἦν καὶ, «Ὁ ἐξήγαγε Κύριος πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν· διὰ τὸν Ἰωνῶν. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ βροντῇ καὶ τὰ τῶν ἀνέμων πνεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ ὕδατος τοῦ κατὰ τὸν Ἀχαάθ, ὡς γέγραπται· «Καὶ ἐγένετο ὕδωρ, καὶ ἕως ὧδε, καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσπότασε νεφέλαις καὶ πνεύματι.»

B

C

πνεύματι.

D

Ἄλλ' ἐπέπερ Χριστοῦ, φησὶ, μνημονεύει τὸ Ἄθγιον, ἀκολουθῶς καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον χρῆ νοεῖν. Ἐἴτα τὸ μὲν συνονομάζεσθαι τῷ Χριστῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐθεωρήσατε· τὸ δὲ διαρεῖν αὐτὸ τῇ φύσει, καὶ ἀποξενίζειν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ποῦ κατενοήσατε, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν λέγετε μὴ εἶναι κτίσμα, τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα κτίσμα λέγετε; Καὶ ἄτοπόν ἐστι τὰ ἀνόμοια τῇ φύσει συνονομάζειν, καὶ συνδοξάζειν. Ποῖα γὰρ κοινωνία, ἢ ποῖα ὁμοίότης τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην; Ἐπεὶ ὅρα ὁμᾶς καὶ τῷ Υἱῷ συναριθμεῖν καὶ συνάπτειν πᾶσι αὐτοῦ γινόμενα κτίσματα. Ἦρκει μὲν οὖν περὶ πνεύματος ἀνέμων νοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὥσπερ εἴρηται· ἐπειδὴ δὲ προφασίζεσθε τὴν ἐν τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ Χριστοῦ μνήμην, ἀναγκαῖον ἰδεῖν ἀκριβῶς τὸ λεγόμενον, μὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ λε-

Quin etiam si vobis sanctas Litteras legere lebeat, ipsam divinarum verborum sensum, spiritum quoque appellari reperitis. Sic enim Paulus scribit : « Qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non litterarum, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat 1. » Siquidem dictum, littera exaratum est : sensus vero quem continet, spiritus dicitur. Ita et « lex spiritualis est 2, » ut, quemadmodum idem dixit, non serviamus in vetustate litterarum, sed in novitate spiritus. Idem quoque gratias agens dicebat 3 : « Igitur ego ipse mente servio legi Dei : carne autem, legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est illi qui sunt in Christo Jesu. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati 4. » Philippus etiam cunuchum a littera ad spiritum convertere volens aiebat : « Intellegis quæ legis 5 ? » Talem quoque spiritum Caleb habuisse ex Numeris constat, Deo dicente : « Servus meus Caleb, quia factus est alius spiritus in eo, et secutus est me, inducam ipsum in terram in quam illic ingressus est 6. » Nempe quia ille alia ab illis mente locutus sit, Deo fuit acceptus. Tale item cor populum habere jussit Deus per Ezechielem : « Facite vobis cor novum et spiritum novum 7. » Quæ cum ita sint, et tanta sit, ut ostendimus, spirituum differentia, æquus profecto ageretur, si, ubi de creato spiritu mentio facta fuerit, id de aliquo prædictorum spirituum intelligeretis. Hujusmodi ille est de quo apud Isaiam legitur : « Consensit Aram cum Ephraim, et obstupuit anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva arbor a spiritu concutitur 8. » Idem item his verbis indicatur : « Excitavit Dominus spiritum in mare 9, » propter Jonam. Tonitru siquidem sequantur spiritus ventorum, uti contigit in pluvia quæ contra Achab cecidit, quemadmodum scriptum est : « Et factus est usque huc et usque huc, et cæli obscurati sunt nubibus et spiritu 10. »

Verum quia Christi, inquit, meminit Scriptura, hinc fit ut spiritus de quo hic est quæstio, nullus alius intelligendus sit præter Spiritum sanctum. Hanc ergo Spiritum sanctum una quidem cum Christo nominari attendistis? at ubinam illam naturam a Filio dividi et separari intellexistis, qui Christum quidem rem creatam non esse, sed Spiritum sanctum rem creatam esse audetis dicere? Absurdum sane fuerit ea quæ natura dissimilia sunt simul nominare eademque gloria celebrare. Quæ enim communio vel quæ similitudo rei creatæ cum Creatore? Profecto si ita est, nihil aliud superest quam ut Filio res quas ipse creavit annumeretis et conjungatis. Itaque satis quidem esse videbatur quod apud prophetam scriptum est de spiritu ventorum, ut jam dictum est, intelligere.

1 I Cor. iii, 6. 2 Rom. vii, 14. 3 ibid. 6. 4 ibid. 25; viii, 1, 2. 5 Act. viii, 30. 6 Num. xiv, 24. 7 Ezch. xviii, 31. 8 Isa. vii, 2. 9 Jon. 1, 4. 10 Ill Reg. xviii, 45.

Verum quandoquidem factam ibidem de Christo A mentionem objicitis, accurate res est nobis explicanda, si forte quid melius de isto spiritu, qui creari dicitur, ostendere possimus. Quid est igitur annuntiare inter homines Christum ejus¹, quam ipsum hominem fieri, idemque esse ac illud: « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel², » et alia quæ de ejus adventu scripta sunt? Cum igitur eo loci Verbi in carnem adventus annuntietur, qualem creatum spiritum intelligere debemus, præter hominum spiritum qui efficitur et renovatur, quemadmodum Deus per Ezechielem pollicitus est, dicens: « Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis: et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vobis³. » Quando ergo id impletum est, nisi cum advenit Dominus, et sua gratia omnia renovavit? Porro hoc etiam in loco spirituum differentia ostenditur. Nam spiritus noster, is est qui renovatur: sed Spiritum sanctum, non simpliciter spiritum, sed suum esse Spiritum Deus declarat, in quo scilicet spiritus noster renovatur, uti Psalmista psalmo centesimo tertio luculenter docet: « Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁴. » Quod si in Spiritu Dei renovamur: non ergo Spiritus sanctus is est qui creari dicitur, sed noster spiritus. Si item quia omnia per Verbum facta sunt, recte sentitis Filium non esse rem creatam: an non itidem impium est vos Spiritum sanctum, in quo Pater per Verbum omnia perficit et renovat, contendere rem esse creatam? Si igitur quod simpliciter scriptum sit spiritum creari, illum idcirco Spiritum sanctum esse sibi ipsis finxere: jam persuasum illis esse debet, non Spiritum sanctum illum esse qui creatur, sed nostrum esse qui in eo renovatur; quæ de re et ipse David hoc modo precabatur: « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis⁵. »

Cum igitur ita sentiendum sit de illo spiritu qui creatur, congruenter quoque intelligi potest tonitru, quod firmari ibidem dicitur, fidelis sermo et immobilis lex spiritus: ejus cum Jacobum et Joannem ministros esse vellet Dominus, illos Boanerges nominavit, quod est, filii tonitru⁶. Hinc Joannes vere e caelis clamat: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum⁷. » Lex quippe prius umbram futurorum honorem habuit. Cum autem Christus hominibus annuntiat⁸ est; et ipse adfuit dicens: « Ipse qui loquor adsum⁹; tunc, » ut dixit Paulus, « ejus vox terram concussit, cum id prius pollicitus esset: Adhuc semel ego movebo non solum terram, sed et cælum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, ut maneat

γομένου κτίζεσθαι πνεύματος οικειοτέραν εδρωμεν την διάνοιαν. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ ἀπαγγέλλειν εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ἢ τὸ γίνεσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ ἴσον εἶναι τοῦτο τῷ φάναι: « Ἰδοὺ ἡ καρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· » καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ γέγραπται; τῆς δὲ ἐνσάρκου παρουσίας ἀπαγγελλομένης περὶ τοῦ Λόγου, ποῖον χρῆ πνεῦμα κτιζόμενον νοεῖν, εἰ μὴ τὸ ἀνακτιζόμενον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦμα; Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ ἐπεγγεῖλατο ὁ Θεὸς λέγων: « Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ Πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. »

B Πότε δὲ τοῦτο πεπληρωται, εἰ μὴ ὅτε παραγενόμενος ὁ Κύριος ἀνεκαινίσει τὰ πάντα τῇ χάριτι; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ ἡ διαφορὰ τῶν πνευμάτων δείκνυται· καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἡμῶν ἀνακαινιζόμενον ἐστὶ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀπλῶς πνεῦμα, ἀλλ' ἐαυτοῦ φησὶν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἡμῶν ἀνακαινίζεται· ὡς καὶ ὁ ψάλλον ἐν τῷ ἑκατοσῳτῷ καὶ τρίτῳ ψαλμῷ λέγει: « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλειψουσὶ, καὶ εἰς τὸν χυτὸν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνεκαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Εἰ δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀνακαινιζόμεθα· οὐκ ἔρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τὸ νῦν λεγόμενον πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον. Καὶ εἴπαρ, διὰ τὸ πάντα γενέσθαι διὰ τοῦ Λόγου, φρονεῖτε καλῶς μὴ εἶναι κτίσμα τὴν γλῶσσαν· πῶς οὐ βλάσφημόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου τελειοῖ καὶ ἀνακαινίζει; Καὶ εἰ, διὰ τὸ γεγράφθαι ἀπλῶς πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀνεπλάσαντο ἑαυτοῖς αὐτοῦ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πεισθῆναι λοιπὸν ὀφείλουσιν, ὅτι μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τὸ κτιζόμενον, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀνακαινιζόμενον· περὶ οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ ἠύχετο ψάλλον· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισσον ἐν τοῖς ἔγκράτοις μου. »

Οὐκοῦν τοῦ κτιζομένου πνεύματος τοιαύτην ἔχοντος τὴν διάνοιαν, πεπονήτως ἂν νοηθεῖη καὶ ἡ στερεομένη βροντὴ ὁ πιστὸς λόγος, καὶ ἀσάλευτος τοῦ πνεύματος ὁ νόμος. Τοῦτου γὰρ ὑπηρέτας εἶναι θέλων τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωάννην, ἐκάλεσεν ὁ Κύριος Βοανεργές, ὁ ἐστίν, υἱὸς βροντῆς· ὁ γ' οὖν Ἰωάννης ἀληθῶς ἄπ' οὐρανοῦ βοᾷ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Πρῶτερον μὲν γὰρ σκία εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἀπηγγέλη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παρέγένετο λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι· ὅτε, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος, « ἡ τοῦτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγελισμένου πρῶτερον· Ἐτι ἔπαξ ἐγὼ σείσω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἐτι ἔπαξ δηλοῖ τῶν σαλευόμενων τὴν μετάθεσιν, ἵνα μείνη τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασι-

¹ Amos iv, 13. ² Isa vii, 14. ³ Ezech. xxxvi, 26. ⁴ Psal. ciii, 20, 30. ⁵ Psal. l, 12. ⁶ Marc. iii, 17. ⁷ Joan. i, 1. ⁸ Joan. iv, 26.

λείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχομεν χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ. » Ἦν δὲ λέγει βασιλεῖαν οὗτος ἀσάλευτον, ταύτην στερευθεῖσαν φάλλει Δαβὶδ· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥεις οὐ σαλευθήσεται. » Τὸ ἄρα παρὰ τῷ προφήτῃ ρητὴν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἡμεῖς ἀνεκαίνοισθαμεν, καὶ ὄνομος τοῦ πνεύματος ἀσάλευτος διαμένει. Ἄλλ' οἱ τῷ ὄντι τροπικοὶ, συνθέμενοι τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ μερισάμενοι μετ' αὐτῶν τὴν εἰς τὴν θεότητα βλασφημίαν, ἵνα ἐκείνοι μὲν τὸν Υἱὸν, οὗτος δὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα λέγωσιν· ἐτόλμησαν, ὡς αὐτοὶ φασί, τρόπους πάλιν ἑαυτοῖς ἐφευρεῖν καὶ παρεξηγεῖσθαι καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ρητὸν, ὃ καλῶς μὲν αὐτὸς ἔγραψε Τιμοθέῳ λέγων· « Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν. » Ἐκείνοι δὲ φάσκουσιν, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν, εἶτα τοὺς ἀγγέλους, ἀνάγκη τοῖς ἀγγέλοις συναριθμεῖσθαι τὸ Πνεῦμα, τῆς τε αὐτῶν εἶναι συστοιχίας καὶ αὐτὸ, καὶ ἄγγελον εἶναι μείζονα τῶν ἄλλων. Πρῶτον μὲν σὺν τῆς ἀσθελαίας ἐστὶν Οὐαλεντίνου τοῦτο τὸ εὐρημα· καὶ οὐκ ἔλαθον οὗτοι τὰ ἐκείνου φηθεγόμενοι. Ἐκείνος γὰρ ἔφησεν, ὅτι, πεμφθέντος τοῦ Παρακλήτου, συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἠλικιωτάτοι αὐτοῦ ἄγγελοι· ἐπειτα δὲ τὸ Πνεῦμα κατὰγοντες εἰς τοὺς ἀγγέλους εἰς τὴν Τριάδα συντάσσοντες. Εἰ γὰρ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν κατ' αὐτοὺς οἱ ἄγγελοι, δηλονότι τὴν Τριάδος εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, καὶ οὐκ εἰσι· λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι, οὐδὲ ἀγιαζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον ἀγιάζοντες ἄλλους ἢ εἶναι.

Τίς οὖν ἡ τοσαύτη τούτων ἀπόνοια; Ποῦ τῶν Γραφῶν πάλιν εὔρον ἄγγελον τὸ Πνεῦμα λεγόμενον; Τὰ αὐτὰ δὲ μοι τοῖς προειρημένοις εἰπεῖν ἀνάγκη. Παρακλήτος ἐλέχθη καὶ πνεῦμα υιοθεσίας, καὶ πνεῦμα ἁγιασμοῦ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ ἐλέχθη· οὐδαμοῦ δὲ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, οὐδὲ πνεῦμα διακονίας, οἳ εἰσιν οἱ ἄγγελοι· ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ διακονεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Μαρίας· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Τῶν δὲ Γραφῶν μὴ λεγουσῶν ἄγγελον τὸ Πνεῦμα, ποῖα τούτοις ἀπολογία γένοιτ' ἂν τῆς τοσαύτης ἀλογιστοῦ τόλμης; ὅπου γὰρ καὶ ὁ τὴν τοιαύτην αὐτοῖς κακόνοιαν ἐπισπειρας Οὐαλεντίνος τὸ μὲν Παρακλήτου, τοὺς δὲ ἀγγέλους ὠνόμασεν· εἰ καὶ ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἠλικιωτῶν τοῖς ἀγγέλοις συντάσσει καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα ὁ ἀφρονέστατος. Ἄλλ' ἰδοὺ, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ζαχαρίας γέγραπται· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος, ὃ λαλῶν ἐν ἐμοί. » Καὶ δῆλον ἐστίν, ὅτι ἄγγελον εἶναι τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἶπον, εἰ τῇ ἀναγνώσει προσέχοντες ἦσαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ζαχαρίας, ἤνικα τὴν ὄψασίαν περὶ τῆς λυχνίας ἐώρακε, φησὶ· « Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὃ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ εἶπεν·

A ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam servimus placentes Deo ¹. » Quod autem hic immobile regnum dicit, idem firmatum canit David : « Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus firmitudinem et ea præcinxit se. Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur ². » Itaque quod a propheta dictum est, Salvatoris adventum significat, in quo et nos renovati sumus, et lex spiritus immobilis perseverat. Sed illi vere tropici seu versatiles federe cum Arianis inito, ac inter se impietate adversus Divinitatem divisa, ut videlicet illi Filium, ipsi Spiritum rem creatam esse pugnent; tropos, ut iidem loquuntur, effingere, atque illud etiam quod recte ad Timotheum scripsit Apostolus, male interpretari ausi sunt : « Testor, » inquit Paulus, « eorum Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens ex invitatione ³. » Ex quibus illi concludunt, quod cum Deum et Christum nominaverit, deindeque angelos, necesse est spiritum inter angelos annumerari, eumque ex illorum esse ordine, atque angelum aliis majorem esse. Primo, hoc impii Valentini inventum est, neque latet ipsos eadem ac illum loqui. Ille siquidem dixit, quod misso Paracleto, una cum illo coævi ejus angeli missi fuerint. Deinde, dum Spiritum ad angelorum naturam deducunt, non advertunt se angelos in Trinitate collocare. Nam si secundum illos post Patrem et Filium sequuntur angeli : certe e Trinitate sunt angeli, nec jam sunt « administratores spiritus in ministerium missi ⁴, » nec ipsi sancti efficiuntur, sed potius alios sanctos efficiunt. αὐτοὶ μᾶλλον ἀγιάζοντες ἄλλους ἢ εἶναι.

Quænam tandem hæc tam absurda illorum dementia est? Quo in loco rursus Scripturæ sacræ invenerunt Spiritum angelum dici? Eadem enim quæ jam dixi, mihi repetere necesse est. Paracletus dicitur et spiritus adoptionis, spiritus sanctimonie, et Christi spiritus. At nunquam vel angelus aut archangelus, aut spiritus ministerii quales sunt angeli, appellatus est. Quin imo eidem et Filio ministrat Gabriel cum Mariæ ait : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ⁵. » Cum igitur Scripturæ Spiritum angelum non appellent, quid excusationis habere possint in tanta tamque absurda temeritate, maxime cum ipse Valentinus, qui impiam hanc mentem illis inseruit, illum quidem, Paracletum, hos vero, angelos nominaverit, licet idem stultissimus Spiritum angelis coætaneum eodemque duntaxat tempore ac illos exstitisse senserit. Sed ecce, inquit, apud prophetam Zachariam scriptum est : « Hæc dicit angelus qui loquitur in me ⁶. » Atqui perspicuum est hic spiritus nomine angelum in ipso loquentem significari. Verum id minime dicerent, si quod legunt vellent attendere. Nam Zacharias in candelabro visione ait : « Et respondit angelus qui loque-

¹ Agg. II, 7; H. ebr. XII, 26-28. ² Psal. xcii, 1. ³ Zach. IV, 5.

⁴ I Timoth. v, 21. ⁵ Hebr. I, 14. ⁶ Luc. I, 35.

datur in me, et dixit; Numquid necesse quid sunt hæc? Et dixi: Non, Domine. Et respondit, et ait ad me, dicens; Hoc est verbum Domini ad Zerobabel, dicens: Non in virtute magna, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens ¹. » Ex quibus liquet angelum qui propheta loquebatur, non fuisse Spiritum sanctum, sed illum quidem esse angelum, hunc autem esse Spiritum Dei omnipotentis, cui et angelus ministrat, quique a divinitate dividi nequit, ac verbi proprius est. Quod si Apostoli verba nobis opposuerit, qui scilicet post Christum electos angelos nominavit; dicant quinam ex illis omnibus Trinitati adjungendus sit? Nec enim omnes unus sunt numero. Aut quis istorum in columbæ specie in Jordanem descendit? Nam millia millium et decies millies dena millia ministrant ei ². Vel quare cælis apertis non dictum est, Et descendit aliquis ex electis angelis, sed, Spiritus sanctus? Vel quare ipse Dominus de fine temporum cum discipulis disserens, distincte ait: « Mittet Filius hominis angelos suos ³? » Item et antea dictum fuerat: « Angeli ministrabant ei ⁴. » Iterum quoque dixit: « Exibunt angeli ⁵. » Cum vero discipulum sanctum Spiritum daret, ait: « Accipite Spiritum sanctum ⁶. » Rursus et cum eisdem ad prædicandum misit: « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁷. » Nec enim angelum cum divinitate copulavit, neque nos sibi ipsi et Patri in re creata conjunxit, sed in Spiritu sancto, quem cum promitteret, non ait se angelum mittere, sed « Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ⁸ » qui idem ex ipso accipit et datur.

Moyses quoque qui angelos quidem res creatas esse, Spiritum autem sanctum Filio et Patri conjunctum noverat, Deo ipsi dicente: « Vade, ascende de loco isto tu et populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac et Jacob, dicens: Semini vestro dabo eam: et mittam ante faciem tuam angelum meum, et ejiciet Chananæum ⁹; » id recusavit, ita respondens: « Nisi ipse proficiat nobiscum, ne me ex isto loco educas ¹⁰. » Nolebat nempe populum a re creata duci, ne rei creatæ potius quam Deo omnium Creatori servire discerent. Certe idem ille qui angelum ducem habere renuerat, Deum ipsum ut sui dux esset rogavit. Quod cum Deus pollicitus ipsi responderit: « Et istud verbum tuum, quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam coram me, et novi te præ omnibus ¹¹: » cum item inde in Isaia scriptum legamus: « Qui e terra eduxit pastorem ovium: ubi est qui posuit in ipsis Spiritum sanctum, qui Moysen dextera deduxit ¹²? » et paulo post: « Descendit Spiritus a

Α Οὐ γινώσκεις εἰ ἐστὶ ταῦτα; Καὶ εἶπον· Οὐχί, Κύριε. Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ εἶπε πρὸς μὲ λέγων· Οὐτός ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζερόβαβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλη, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ἐβδθλον οὖν, ὅς ὁ καλῶν ἄγγελος τῷ προφήτῃ οὐκ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄγγελος, τὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τοῦ παντοκράτορος· καὶ διακονεῖται μὲν παρ' ἀγγέλου, ἀδιαιρέτον δὲ τῆς θεότητος ἐστὶ, καὶ ἴδιον τοῦ λόγου. Ἐπει εἰ τὸ ἀποστολικὸν προφασίζονται ῥηθῆναι, διὰ τὸ εἰρηθεῖαι μετὰ τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, εἰπάτωσαν εἰς ἐκ πάντων τούτων ἐστὶν ὁ τῆ Τριᾶδι συντασσόμενος; Οὐ γὰρ δὴ πάντες εἰς εἰς τῷ ἀριθμῷ· ἢ εἰς αὐτῶν ἐστὶν ὁ καταλθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἰκοσιπεπτεῶν; Χίλια γὰρ χιλιάδες εἰσι καὶ μύριαι μυριάδες οἱ λειτουργοῦντες. Ἡ δὲ τί, ἀνοικομένην τῶν οὐρανῶν, οὐκ εἰρηται, καὶ κατῆλθεν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἡ δὲ τί αὐτὸς ὁ Κύριος περὶ μὲν τῆς συντελείας διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς, διαστέλλων μὲν ἔλεγεν· « Ἀποστείλῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; » καὶ πρὸ τούτων εἰρητο· « Οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· « Ἐξελύουσονται οἱ ἄγγελοι. » Τοῖς δὲ μαθηταῖς διδοὺς ἔλεγε· « Λάθετε Πνεῦμα ἅγιον· » ἀποστέλλων τε αὐτοὺς ἔλεγε· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐ γὰρ ἀγγελῶν συντέσσει τῆ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνήτησεν ἡμᾶς ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς ἐπαγγελλόμενος οὐκ εἰρηκεν ἀγγέλων ἀποστέλλειν, ἀλλὰ « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει καὶ δίδωται.

Καὶ Μωσῆς γ' οὖν, γινώσκων τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠνωμένον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, λέγοντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· « Πορεύου, ἀνάστηθι ἐνεῦθεν σὺ καὶ ὁ λαὸς σου, ὅς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Ἀγύπτου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσα τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαακ, καὶ τῷ Ἰακώβ λέγων· Τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἀγγέλόν μου, καὶ ἐκβαλεῖ τὸν Χαναανῶν· » παραιτεῖται λέγων· « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐνεῦθεν. » Οὐκ ἐβούλετο γὰρ κτίσμα προηγεῖσθαι τοῦ λαοῦ. Ἰνα μὴ μάθωσι λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀμέλει, τὸν ἀγγέλον παραιτησάμενος, παρεκάλει αὐτὸν τὸν Θεὸν καθηγεῖσθαι αὐτόν. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελιαλαβένου καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν· « Καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον, ὃν εἰρηκας, ποιήσω· εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας· » γέγραπται ἐν τῷ Ἠσαΐα· « Ὁ ἀναδιδάσκας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς ἐδ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωσῆν; » καὶ μετ' ἄλλα φησί·

¹ Zachar. iv, 5, 6. ² Dan. vii, 10. ³ Matth. xiii, 41. ⁴ Matth. iv, 11. ⁵ Matth. xiii, 49. ⁶ Joan. xx, 22. ⁷ Matth. xxviii, 19. ⁸ Joan. xv, 26; xvi, 14. ⁹ Isa. lxi, 11, 12.

« Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. Ὅπως ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιήσας σεαυτῷ ὄνομα δόξης ὡς τίς ἐκ τούτων οὐ συνορᾷ τὴν ἀλήθειαν; Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἐπαγγεῖλαμένου καθηγεῖσθαι, ἰδοὺ οὐκ ἐτι ἀγγελον ἐπαγγέλλεται πέμπειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ καθηγούμενόν ἐστι τοῦ λαοῦ. Καὶ δείκνυται, ὅτι οὐ τῶν κτισμάτων, οὐδὲ ἀγγελός ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἐστὶν, ἠνωμένον τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι καθηγεῖτο τοῦ λαοῦ ὄθεν καὶ διὰ πάσης τῆς Γραφῆς φησὶν ὡς Ἐγὼ ἀνήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἡ μάρτυρες ὑμεῖς ἐστέ, εἰ Θεὸς ἦν ἄλλοτριος ἐν ὑμῖν πλην ἐμοῦ. » Καὶ οἱ ἄγιοι δὲ προσφωνοῦσι τῷ Θεῷ ὡς Ὁδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ὡς καὶ, ὡς Ὁδήγησεν αὐτοὺς Κύριος ἐπὶ ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν. » Τούτῳ καὶ τὸν ὕμνον ἀνατιθέασι λέγοντες ὡς Τῷ διαγαγόντι τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ὁ δὲ μέγας Μωσῆς συνεχῶς διηγείται ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προσώπου ὑμῶν. » Τὸ ἄρα τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἀγγελος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λαῷ, ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἦν ἐν αὐτοῖς.

Ἄλλ' ἔστω ταῦτα, φασὶ καὶ αὐτοὶ ὡς διὰ τί οὖν ὁ Ἀπόστολος μετὰ τὸν Χριστὸν οὐκ ὠνόμασε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους; Τὸ αὐτὸ δ' ἂν τις αὐτοὺς ἐρωτήσει. Διὰ τί μὴ ἀρχαγγέλους, μὴδὲ χερουβὶμ, μὴδὲ σεραφίμ, μὴδὲ κυριότητας, μὴδὲ θρόνους, μὴδὲ ἑτερόν τι, ἀλλ' ἐκλεκτοὺς μόνους ἀγγέλους ὠνόμασεν ὁ Παῦλος; Ἄρ' οὖν, ἐπεὶ μὴ οὕτως ὠνόμασεν, οἱ ἄγγελοι ἀρχάγγελοι εἰσιν, ἢ μόνοι ἄγγελοι εἰσι, καὶ οὐτε σεραφίμ, ἢ χερουβὶμ, οὐκ ἀρχάγγελοι, οὐδὲ κυριότητες, οὐ θρόνοι, οὐκ ἀρχαί, οὐκ ἑτερόν τι ἐστίν; Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀνάγκη μὲν ἐπιβάλλειν τῷ Ἀποστόλῳ, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' οὕτως ἔγραψεν, ἀγνοεῖν δὲ τὰς θείας Γραφάς, καὶ διὰ τοῦτο πλανᾶσθαι περὶ τῆν ἀλήθειαν. Ἰδοὺ γὰρ παρὰ μὲν τῷ Ἠσαΐᾳ γέγραπται ὡς Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα. Οὐκ ἂρ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελώθηκα ὡς ἦν ἡ ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ὡς παρὰ δὲ τῷ Ἀγγαίῳ ὡς Καὶ νῦν κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ κατίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, λέγει Κύριος. Καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει Κύριος καὶ ποιείτε, διότι μεθ' ὑμῶν ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Καὶ παρ' ἀμφοτέροισι τοῖς προφήταις περὶ μόνου τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος μνήμη γέγονε. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου φήσουσιν; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ὁ Παῦλος περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος ἐσιώπησε, τῶν δὲ ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ἐμνημόνευσε, διὰ τοῦτο ἐν ἀγγέλοις τὸ Πνεῦμα συνάπτουσιν ὡρα, καὶ τοῖς προφητικοῖς τούτοις ἐντυγχάνοντας, τολμηρότερον αὐτοὺς διαλογίζεσθαι καὶ περὶ τοῦ σεσιωπημέ-

A Domino et ductor illorum fuit. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ : quis ex his veritatem non perspicit? Nam cum Deus se ducem populi fore esset pollicitus, ecce non jam angelum, sed suum Spiritum, qui angelis superior est, ductorem populi se missurum promittit. Quare patet Spiritum non ex rebus creatis neque angelum esse, sed rebus omnibus creatis superiorem et Patris divinitati conjunctum esse. Namque ipse Deus per Verbum in Spiritu populum ducebat; unde per totam Scripturam testatur : Ego eduxi vos de terra Ægypti : testes vos estis, si Deus alienus erat in vobis præter me. Sancti quoque ita Deo loquuntur : Deduxisti sicut oves populum tuum. Et : Deduxit eos Dominus in spe, et non timuerunt. Huic eidem hymnum offerunt qui aiunt : Qui traduxit populum suum per desertum, quoniam in sæculum misericordia ejus. Magnus vero Moyses identidem repetit : Dominus Deus qui præit ante faciem vestram. Itaque Dei Spiritus non est angelus neque res creata, sed ejus divinitatis est proprius. Nam cum Spiritus in populo esset, Deus per Filium in Spiritu in iisdem erat.

Verum hæc ita sint, inquit illi : cur igitur Apostolus post Christum, non Spiritum sanctum, sed electos angelos nominavit? Atqui idem ab illis merito quis æscitetur : Quare non archangelos, neque cherubim, neque seraphim, neque dominationes, neque thronos, neque quid aliud, sed solos electos angelos Paulus nominavit? Num ergo, quia non ita nominavit, angeli sunt archangeli, aut soli angeli existunt, nullique sunt seraphim aut cherubim, nulli archangeli et dominationes, nulli throni et principatus, nihil denique aliud existit? Verum id inquirere nihil aliud est, quam Apostolo necessitatem hoc vel illo modo scribendi imponere, nec non divinas Scripturas ignorare, ac proinde a veritate aberrare. Ecce enim apud Isaiam scriptum legimus : Accedite ad me et audite hæc : Non ab initio in abscondito locutus sum; cum fieret, ibi eram : et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. Et apud Aggæum : Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu fili Josedec, sacerdos magne, et confortetur omnis populus terræ, dicit Dominus, et facite, quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus omnipotens. Et Spiritus meus stetit in medio vestri. Hic apud utrumque prophetam, solius Domini et Spiritus fit mentio : quid igitur ad id dicturi sunt? Nam si eo quod Paulus Christi mentionem faciens, de Spiritu tacuerit, et electorum angelorum meminerit; si, inquam, eam ob causam Spiritum inter angelos collocare nihil verentur : restat ut ex his prophetis verbis, iidem de illo qui ibi silentio omittitur audacius disputent. Nam si dicant Domi-

¹ Isa. lxxiii, 14. ² Levit. xi, 45; Dent. xxxiii, 39; Isa. xlv, 21; Ose. viii, 4. ³ Psal. lxxvi, 21.

⁴ Psal. lxxvii, 53. ⁵ Psal. cxxv, 16. ⁶ Dent. i, 30, 33. ⁷ Isa. xlviii, 16. ⁸ Agg. ii, 5, 6.

num esse, idem esse ac Filium esse : quid de Patre dicturi sunt? Si vero illud de Patre intelligant, quid dicturi sunt de Filio? Procul autem absit vola sola cogitatione, ea quæ ex illorum sententia consequitur impietas. Nempe illos respondere necesse est, vel nullum illum esse, vel, quod silentio prætermisissit sit, eum inter res creatas annumerare.

Quid item dicturi sunt, si ipsum etiam Dominum dicentem audierint : « Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur ¹. » Nunquid quia post Deum hominem nominavit, ille homo est Filius quem injustus judex non reveretur? An forte quia post Deum, hominem subdidit, tertius est Filius post hominem, et quartus Spiritus sanctus? Quid, si Apostolum eadem Epistola rursus dicentem audiant « Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile ². »? Num quia hic de angelis et Spiritu siluit, de Spiritu et de angelis utrum sint dubitant? Ita sane dubitaverint, quandiu hæc adeo impia contra Spiritum meditabuntur. Si præterea ad hæc libri Exodi verba attendant, « Timuit autem populus Dominum, et crediderunt Deo et Moysi servo ejus ³, » an Moysen Deo annumeraturi sunt, neque post Deum, Filium sed solum Moysen sunt intellecturi? Quid si etiam patriarcham Jacob Josepho his verbis benedicere meminerint « Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem; angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis ⁴. »? Num quia post Deum angelum nominavit, prior est angelus Filio, aut Filius inter angelos annumeratur? Ita profecto senserint, quippe quibus cor corruptum sit. Verum non hæc est apostolica fides, neque ea ferre licet Christiano. Nam sancta et beata Trinitas individua atque ipsa secum unita est, ita ut ubi Patris mentio fiat, ejusdem statim Verbum, ac in Filio Spiritus debeat intelligi. Quod si Filius nominetur, similiter in Filio est Pater, nec extra Verbum est Spiritus sanctus. Siquidem una est Patris gratia quæ per Filium in Spiritu sancto completur. Una pariter divinitas et unus Deus est qui est super omnia, et per omnia, atque in omnibus. Namque ipse etiam Paulus cujus hæc sunt verba, « Testificor coram Deo et Jesu Christo ⁵, » Spiritum a Filio neutiquam dividi, sed ipsum in Christo esse, quemadmodum Filius in Patre est, optime noverat. Convenienter tamen electos angelos una adjunxit, ut, quoniam hæc ad discipulum scribebat, ille cui minime latebat ea quæ a Deo dicta sunt per Christum in Spiritu dicta esse, et angelos res nostras administrare, singulorumque actus speculari, magistri exhortationes custodiret, ut cui persuasum esset omnium quæ diceret ipsos angelos speculatores testes habere.

νου. Ἄν τε γὰρ τὸν Κύριον εἶναι, φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱὸν, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Πατρὸς; ἂν τε τὸν Πατέρα εἴπωσι, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Τὴν γὰρ ἀκολουθοῦσαν κατ' ἐκείνους δυσφημίαν μηδὲ λογισασθαί τινα γένοιτο· ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς εἶπεῖν, ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἢ τοῖς ποιήμασι συναριθμῆναι τὸ σεσωπημένον.

Τί δ' ἂν εἴποιεν, εἰ ἀκούσουσι καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Κριτὴς τις ἦν ἐν τινὶ χώρᾳ, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρέπομένου. » Ἄρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄνθρωπον, ὁ Υἱὸς ἐστὶν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν οὐκ ἐν-ετράπη ὁ ἄδικος κριτὴς; Ἡ ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασε τὸν ἄνθρωπον, τρίτος ἐστὶν ὁ Υἱὸς μετὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί δὲ ἄρα, εἰ καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ πάλιν λέγοντος ἀκούσωσι· « Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρησαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαι σε τὴν ἐντολὴν Ἰσπίλον, ἀνεπιληπτον; » Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ σεσωπηκε νῦν περὶ ἀγγέλων καὶ Πνεύματος, ἀμφιβάλλουσι περὶ Πνεύματος, εἰ ἔστι, καὶ περὶ ἀγγέλων, εἰ εἶσι; Ναὶ ἀμφιβάλλουσιν ἕως τοιαῦτα δυσφημῆναι περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τῆς Γραφῆς λεγούσης ἐν τῇ Ἐξῆδι, « Ἐφοβήθη δὲ ὁ λαὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐπίστευσαν τῷ Θεῷ, καὶ Μωσῆ, τῷ θεραπεύοντι αὐτοῦ, » ἄρα συναριθμήσουσι τῷ Θεῷ τὸν Μωσῆν, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οὐ νοήσουσι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωσῆν; Τί δὲ, εἰ ἀκούσωσι καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ εὐλογοῦντος τὸν Ἰωσήφ καὶ λέγοντος· « Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος ὁ ῥυθμιζόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν εὐλόγησαι τὰ παιδία ταῦτα; » Ἄρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄγγελον, πρῶτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀγγέλοις συναριθμῆται ὁ Υἱὸς; Ναὶ, πάλιν οὕτω νοήσουσι, διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. Ἄλλ' οὐχ ἡ ἀποστολικὴ πίστις ἐστὶ τοιαύτη, οὐδ' ὅπως Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο ἂν τούτων. Ἡ γὰρ ἀγία καὶ μακαρία Τριάς, ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶ· καὶ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πρόσεστι καὶ ὁ τούτου Λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ Λόγου. Μία γὰρ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς χάρις δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη· καὶ μία θεότης ἐστὶ, καὶ εἰς Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος, εἰρηκός, « Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἐγίνωσκην, ὅτι οὐ διηρέτο τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἦν καὶ αὐτὸ, ὥσπερ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· τοὺς δὲ ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους συνεπήγαγεν εἰκότως, ἵνα, ἐπειδὴ διαμαρτυρία ἦν τῷ μαθητῇ λεγομένη, γινώσκων, ὡς τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι λελάθηται, οἱ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι τὰ παρ' ἡμῶν, ἐπισκοποῦντες τὰς ἐκάστου

¹ Luc. xviii. 2. ² I Tim. vi. 15. ³ Exod. xiv. 31. ⁴ Gen. xlviii. 15. ⁵ II Timoth. iv, 1.

πράξεις, φυλάξῃ τὰς τοῦ διδασκάλου παραινέσεις, ἅς ἔχων τοὺς ἐφορῶντας τῶν λεγομένων μάρτυρας. Ἡ τάχα καὶ διὰ τοὺς διὰ παντὸς θεωροῦντας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διαμαρτύρεται νῦν ἀγγέλους, ἕνεκά γε τῶν ἐν τῇ κηδεμόνας τῶν λαῶν, μὴ ἀμελήσῃ τῶν παραινέσεων

Τῶν μὲν οὖν θείων λογίων τοιοῦτος ὁ νοῦς ἐμοὶ φαίνεται, διελέγχων τὴν τῶν ἀλόγων κατὰ τοῦ Πνεύματος δυσφημίαν· αὐτοὶ δὲ τὴν φιλονεικίαν ἔμμονον ἔχοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς γράφεις, οὐκέτι μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν (οὐχ εὐρίσκουσι γὰρ), ἀπὸ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τῆς ἰδίας ἐρευγόμενοι, πάλιν φάσκουσιν· Εἰ μὴ κρίσμα ἐστὶ, μηδὲ τῶν ἀγγέλων εἰς ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπαρεύεται· οὐκοῦν Υἱὸς ἐστὶ καὶ αὐτὸς, καὶ δύο ἀδελφοὶ εἰσιν αὐτό τε καὶ ὁ Λόγος. Καὶ εἰ ἀδελφός ἐστι, πῶς μονογενὴς ὁ Λόγος, ἢ πῶς οὐκ ἴσται, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ μετὰ τὸν Υἱὸν ὀνομάζεται; Πῶς δὲ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὐ λέγεται καὶ αὐτὸς γεγεννησθαι, ἢ ὅτι Υἱὸς ἐστίν, ἀλλ' ἀπλῶς Πνεῦμα ἅγιον; Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος. Τοιαῦτα παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, περιεργαζόμενοι καὶ θέλοντες ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἃ μηδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ δυσφημούμενον ὑπὸ τούτων. Ἔδει μὲν οὖν μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ δὲ τὴν ἀποστολικὴν παραγγέλιαν, μετὰ τὴν ἐκ τῶν προεξηγημένων νοθεσίαν ὡς αἰρετικοὺς αὐτοὺς παραιτεῖσθαι, ἢ ἄξια ὧν ἐρωτῶσιν ἐρωτᾶν αὐτοὺς, καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν ἀποκρίσιν, οἷαν αὐτοὶ παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν. Εἰκάτωσαν τοίνυν· εἰ ὁ Πατὴρ ἐκ πατρὸς ἐστὶ, καὶ εἰ ἄλλος σὺν αὐτῷ γεγέννηται, καὶ εἰσιν ἀδελφοὶ ἕξ ἑνός, καὶ τί ὄνομα αὐτοῖς, καὶ τίς ὁ καὶ τούτων Πατὴρ καὶ πάππος, κάκεινων οἱ πρόγονοι; Ἄλλ' οὐκ εἶναι φήσουσι. Πῶς οὖν Πατὴρ, λεγέτωσαν, αὐτὸς μὴ γενόμενος ἐκ Πατρὸς; Ἡ πῶς ἡδυνήθη Υἱὸν ἔχειν, μὴ πρότερον αὐτὸς Υἱὸς γεννηθείς; Οἶδα, ὅτι ἀσεβὴς ἡ ἐρώτησις· ἀλλὰ τοιαῦτα παίζοντες αὐτοὺς παίζειν δίκαιον, ἵνα κἄν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας καὶ ἀσεβοῦς ἐρωτήσεως αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ἀφροσύνης δύνωνται. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ταῦτα· μὴ γένοιτο! οὐδ' οὕτως ἐρωτᾶν περὶ τῆς θεότητος πρέπει. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ τις τολμήσῃ ἐρωτᾶν.

Σιωπᾶν μὲν οὖν, ὡς προείπον, ἐπὶ τούτοις, καὶ μὴ προσποιεῖσθαι τοὺς τοιοῦτους ἔδει· ἵνα δὲ μὴ ἡ ἡμῶν σιωπὴ πρόσκαιρον ἀναισχυντίας αὐτοῖς ἐμποιήσῃ, ἀκούετωσαν· Ὅσπερ οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν πατέρα, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰπεῖν ἀδελφόν. Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς, ὡς γέγραπται ἔμπροσθεν, ἄλλος Θεός οὐ γέγονεν· Υἱὸς δὲ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· μονογενὴς γὰρ ἐστὶ· διὸ καὶ μόνος καὶ εἰς ὁ Πατὴρ, μόνου καὶ ἑνός Υἱοῦ Πατὴρ ἐστὶ· καὶ ἐπὶ μόνῃς τῆς θεότητος τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Υἱὸς ἐστῆκεν αἰεὶ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων εἰ πατὴρ λέγεται τις, ἀλλ' ἐτέρου γέγονεν υἱός·

A An forte angelos qui semper vident faciem Patris, qui in caelis est, propter Ecclesiae pusillos, testes appellat, ut discipulus, cognitis populorum curatoribus, Apostoli admonitiones non negligeret.

Ἐκκλησία μικρῶν, ἵνα, γινώσκων ὁ μαθητὴς τοὺς τοῦ Ἀποστόλου.

Itaque is mihi videtur esse sensus Scripturae sacrae, quo plane illorum adversus Spiritum impietas validissime refutatur. Verum iidem illi veritati adversari pergunt, ut scribis, non jam ex Scripturis, quippe qui nihil ibi inveniant, sed ex proprii cordis redundantia haec rursus eructant: Si Spiritus res creata non est, neque unus ex angelis, sed ex Patre procedit: igitur Filius quoque ipse dicendus est, proindeque duo sunt fratres, ipse scilicet et Verbum. Quod si frater est, qui fieri potest ut unigenitum sit Verbum, vel ut aequales non sint, sed hic post Patrem, ille post Filium nominetur? Si item ex Patre est, cur non et ipse genitus, aut Filius esse, sed simpliciter Spiritus sanctus dicitur? Denique, si Filii dicatur esse Spiritus: Pater ergo avus est Spiritus sancti. Haec turpissimi homines cavillando effutunt, qui curiosius profunda Dei scrutari conantur, quae nemo novit nisi Spiritus Dei, de quo illi tam impie sentiunt, quibus nihil amplius respondere aequum sane esset; sed secundum Apostoli praecipuum¹, post praedictam admonitionem, tanquam haeretici vitandi essent: vel certe ut nos interrogant, sic eos a nobis interrogari operae pretium fuerit, idemque nos ab illis responsum efflagitare, quod illi a nobis exigunt. Respondeant igitur, utrum Pater ex patre sit, et num alius cum illo genitus fuerit, sintque ex uno fratres, qualeque nomen illis sit? Quis item eorum pater et avus, qui proavi? Atqui nullos esse respondebunt. Quare ergo Pater ab illis dicitur, qui idem ex Patre non sit ortus? Vel qui Filium habere potuit, qui ipse prius Filius non fuit genitus? Equidem non me fugit ista inquirere nefas omnino esse. Verum haud ab re fuerit ita illudentibus vicissim illudere, ut saltem ex huiusmodi absurda et impia interrogatione propriam insipientiam percipere valeant. Nec enim illa ullo modo sunt: absit! neque haec de divinitate sciscitari decet. Siquidem non est Deus similis hominum, ut ista humana de illo percontari quis audeat.

Itaque, ut jam monui, silentium in his quaestionibus servare, et huiusmodi illorum argutias dissimulare satius certe fuerit. Verumtamen ne nostrum silentium majoris ipsis fiat impudentiae occasio, haec illis reponere non gravabor. Nempe quemadmodum Patris patrem dicere non possumus, ita nec Filii fratrem. Namque Patris, ut antea dictum est, alius Deus nullus fuit: nec ullus similiter alius est filius: unigenitus enim est. Proinde et solus et unus Pater, solius et unius Filii est Pater, atque adeo in sola divinitate semper et est et fuit Pater ac Filius. Nam tametsi inter homines

¹ Tit. iii, 10.

pater aliquis dicitur, tamen idem alterius filius fuit. Tametsi similiter filius quis dicitur, tamen idem alterius est pater. Unde non proprie in hominibus patris et filii nomen servatur. Sic Abraham qui fuit filius Tharæ, idem fuit pater Isaac. Similiter Isaac qui filius erat Abrahæ, fuit pater Jacob, eaque est humanæ naturæ conditio. Nam sibi invicem sunt partes, et quisquis gignitur, patris partem habet, ut et ipse alterius fiat pater. At non ita se res habet in divinitate. Nec enim hominum similis est Deus, nec divisam habet naturam. Quapropter neque sui divisione filium generat, ut et ipse alterius pater fiat, cum neque ipse sit ex patre, neque Filius pars sit Patris. Itaque Filius non generat, ut ipse genitus est, sed totus est totius imago et splendor: atque in sola divinitate Pater proprie est Pater, et Filius proprie est Filius: qui Pater semper fuit Pater, et Filius pariter semper fuit Filius. Quemadmodum item nunquam Pater futurus est Filius, sic nunquam Filius futurus est Pater. Et ut nunquam Pater desinet solus esse Pater: ita Filius nunquam desinet esse solus Filius. Nemo igitur nisi mente captus dixerit vel cogitaverit fratrem esse Filio, et nomen avi Patri convenire. Hinc enim nusquam in Scripturis sacris Spiritus filius dictus est, ne frater esse existimaretur: uti nec filius Filii, ne Pater avus crederetur. Sed Filius, Patris est filius;

Ex eadem epistola.

Fons et lux dicitur Pater. *Me enim, inquit, reliquerunt fontem aquæ vivæ*¹. Et rursus in Baruch, *Quid est, inquit, Israel, quod in terra inimicorum es? Reliquisti fontem sapientiæ.* Et Joannes, *Deus, inquit, noster lux est*². Sed Filius etiam, quo fonti respondeat, fluvius dicitur. *Fluvius, inquit, Dei repletus est aquis*³. Splendor autem, quo respondeat luci. *Qui cum sit, inquit Paulus, splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*⁴. Cum igitur Pater sit lux, Filius autem splendor ipsius (eadem enim de his sæpius dicere non gravamur), licet etiam in Filio videre Spiritum, in quo illuminamur. *Ut det, inquit, vobis Spiritum sapientiæ, et revelationis in cognitione ipsius illuminatos oculos cordis*⁵. Porro cum illuminamur Spiritu, Christus est, qui in ipso illuminat. *Erat enim, inquit, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*⁶. Præterea cum Pater sit fons, Filius autem fluvius dicatur, nos dicimur Spiritum bibere; scriptum enim est: *Quoniam omnes nos uno Spiritu potati sumus*⁷. Cum autem potamur Spiritu, Christum bibimus. *Bibebant enim, inquit, ex consequenti eos petra, petra autem erat Christus*⁸. Ad hæc cum Christus verus sit Filius, nos Spiritum accipientes, efficitur filii. *Non enim accepistis, inquit, Spiritum servitutis in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum*⁹. Cum autem per Spiritum adoptemur, in

A καὶ εἰ υἱὸς λέγεται, ἀλλ' ἐτέρου γέγονε πατήρ· ὥστε ἐπ' ἀνθρώπων μὴ σώζεσθαι κυρίως τὸ πατὴρ καὶ υἱοῦ ὄνομα. Ἀβραάμ γοῦν, υἱὸς ὄν τοῦ Θάβρου, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαάκ, υἱὸς ὄν τοῦ Ἀβραάμ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἔχει· μέρη γὰρ εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἕκαστος γεννώμενος ἔχει τοῦ πατρὸς μέρος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐτέρου γένηται πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπος ὁ Θεὸς, οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν· διὸ οὐδὲ γεννᾷ Υἱὸν μεριζόμενος, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται Πατὴρ ἐτέρου, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς ἔστιν ἐκ Πατρὸς· οὔτε ὁ Υἱὸς δὲ μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς· διὸ καὶ οὐδὲ γεννᾷ, ὡς περ γεγέννηται αὐτὸς, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλου εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος μόνος ὁ Πατὴρ κυρίως ἐστὶ Πατὴρ· καὶ ὁ Υἱὸς, κυρίως Υἱὸς ἐστὶν· καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ, καὶ τὸ Υἱὸς ἀεὶ Υἱὸς. Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν εἴη ποτὲ ὁ Πατὴρ Υἱὸς, οὕτως οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ὁ Υἱὸς Πατὴρ. Καὶ ὡς περ οὐ παύσεται ποτε ὁ Πατὴρ μόνος ὄν Πατὴρ, οὕτως οὐ παύσεται ποτε ὁ Υἱὸς μόνος ὄν Υἱὸς. Μανία ἄρα καὶν ὅλως ἐνθυμεῖσθαι καὶ λέγειν ἐπὶ μὲν Υἱοῦ ἀδελφόν, ἐπὶ δὲ Πατρὸς τὸ πάππου ὄνομα. Οὐδὲ γὰρ ὀνομάσθη ἐν ταῖς Γραφαῖς υἱὸς τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ ἀδελφὸς νομισθῆ· οὐδὲ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ πάππος νοεῖτο ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

C Πηγὴ, καὶ φῶς λέγεται ὁ Πατὴρ. Ἐμὲ γάρ, φησὶν, ἀγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Καὶ πάλιν ἐν τῷ Βαρούχ· *Τί ἐστὶν Ἰσραὴλ, οὗ ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν εἶ; Ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας.* Καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην, *Ὁ Θεὸς ἡμῶν φῶς ἐστὶ. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς μὲν πρὸς τὴν πηγὴν ποταμῶς. Ὁ ποταμὸς γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἐκπληρώθη ὕδατων, πρὸς δὲ τὸ φῶς ἀπαύγασμα, λέγοντος τοῦ Παύλου, ὃς ὄν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τοῦ τοίνυν Πατρὸς φωτὸς ὄντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἀπαυγασματος αὐτοῦ· τὰ αὐτὰ γὰρ περὶ τούτων οὐκ ὀκνητέον λέγειν πολλάκις· ἔξεστιν ὁρᾶν καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ φωτίζομεθα. Ἴνα γὰρ, φησὶ, δῶμ' ὁμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ φωτισμένους τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας. Τῷ δὲ Πνεύματι φωτιζομένων ἡμῶν, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ ἐν αὐτῷ φωτιζών. Ἦν γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Πάλιν τε τοῦ Πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ποταμοῦ λεγομένου, πίνειν λεγόμεθα τὸ Πνεῦμα. Γέγραπται γὰρ, Ὅτι ἡμεῖς πάντες ἐν Πνεύμα ἐποτίσθημεν, τὸ δὲ Πνεῦμα ποτιζόμενοι τὸν Χριστὸν πίνομεν. Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες υἱο-*

¹ Jerem. II, 13. ² Baruch III, 10, 12. ³ I Joan. I, 5. ⁴ Psal. LXIV, 10. ⁵ Hebr. I, 3. ⁶ Ephes. I, 17. ⁷ Joan. I, 9. ⁸ I Cor. XII, 13. ⁹ I Cor. X, 4.

πρωίμαθα. Οὐ γὰρ ἐλάβετε, φησί, πνεῦμα δου-
 λείας εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας.
 Υἱοποιούμενοι δὲ τῷ Πνεύματι, δηλοῦτε ἐν Χριστῷ
 χρηματιζόμενοι τέκνα Θεοῦ. Ὅσαι γὰρ ἔλαβον αὐ-
 τὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς θεουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέ-
 σθαι. Εἶτα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Παῦλος εἶπε, μίαν
 σοφίαν ὄντος Θεοῦ, ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ σοφία αὐτοῦ. Χρι-
 στοῦ γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Τοῦ δὲ
 Υἱοῦ ὄντος τῆς σοφίας, ἡμεῖς Πνεῦμα σοφίας λαβ-
 δάνοντες τὸν Υἱὸν ἔχομεν, καὶ ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινώ-
 μεθα. Ὁὕτω γὰρ καὶ γέγραπται ἐν τῷ ρωμα' ψαλμῷ·
 Κύριος λύσι πεπληθύνοντες, Κύριος σοφοὶ τυ-
 φλοῦς. Καὶ τοῦ Πνεύματος διδομένου εἰς ἡμᾶς,
 Λάβετε Πνεῦμα ἁγίων ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ, ὁ Θεὸς ἐν
 ἡμῖν ἔστιν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν, Ἐὰν
 ἀγαπήσῃτε ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν
 τούτῳ γινώσκουμεν δεῖ ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐ-
 τὸς ἐν ἡμῖν, δεῖ ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδω-
 κεν ἡμῖν. Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἴσται καὶ ὁ
 Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· Ἐγὼ καὶ
 ὁ Πατὴρ ἔλευσάμεθα, καὶ μοῖτη κατ' αὐτῷ ποιή-
 σομεν. Ἐπειτα ζωῆς οὐσης τοῦ Υἱοῦ, Ἐγὼ γὰρ,
 φησὶν, εἰμὶ ἡ ζωὴ, ζωοποιεῖσθαι λαγόμεθα ἐν τῷ
 Πνεύματι. Ὁ γὰρ ἐπέρας, φησὶν, Ἰησοῦν Χριστόν
 ἐκ νεκρῶν, ζωοποίησιν καὶ τὰ θνητὰ σώματα
 ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν
 ἡμῖν. Ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν
 αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται. Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι
 ἐγὼ, φησὶ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Καὶ πάλιν ὡσα-
 περ ὁ Υἱὸς ἄπερ ἐποίησε ἔργα τὸν Πατέρα ἔλεγεν ἐρ-
 γάζεσθαι. Ὁ Πατὴρ γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων,
 αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετε μοι, δεῖ ἐγὼ ἐν τῷ
 Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ
 ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. Οὕτως ἄπερ ἐν δυνάμει
 Πνεύματος εἰργάζετο ὁ Παῦλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ
 εἶναι ἔργα· Οὐ γὰρ τολμήησομεν, φησὶ, εἰ λαλεῖν,
 ὡς οὐ καταιργάσατο Χριστός ἐν ἐμοὶ εἰς ὑπάκουσιν
 ἐθνῶν ἔργον καὶ λόγον ἐν δυνάμει Πνεύματος
 ἁγίου. Τοιαύτης δὲ συστοχίας, καὶ ἐνάτητος τῆς ἐν
 τῇ Τριάδι οὐσης, τίς ἂν εἴη λοιπὸν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ
 Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ
 Πατρὸς χωρίζων; ἢ τίς οὕτω τολμηρὸς, ὡς εἶπειν
 ἀνόμοιον, καὶ ἑτεροφυῆ τὴν Τριάδα πρὸς αὐτήν,
 ἢ ἀλλοτριωσάσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ ξένον
 τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ;

Christo nimirum declaraverit sibi Dei. Quotquot enim acceperunt eum, potestatem dedit eis filios Dei fieri'. Deinde cum Pater, ut Paulus ait, sit solus sapiens Deus, Filius est sapientia ipsius. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia². Jam cum Filius sapientia sit, nos sapientiam Spiritum accipientes Filium habemus, et in ipso sapientem evadimus. Sic enim scriptum est in psalmo centesimo quadragesimo quinto : Dominus solvit compeditos, Dominus sapientes efficit caecos³. Et cum Spiritus datus sit nobis (nam Servator, Accipite, inquit, Spiritum sanctum⁴), Deus in nobis est; sic enim Joannes scripsit : Si diligimus invicem, Deus in nobis manet. In hoc cognovimus, quod in ipso manemus, et ipse in nobis, quod ex Spiritu suo dedit nobis⁵. Sed cum Deus in nobis sit, orit et Filius in nobis, dicente Filio : Ego et Pater veniens et mansionem apud eum facientis⁶. Præterea cum Filius sit vita, Ego enim, inquit, sum vita⁷, vitam accipere dicimur in Spiritu. Qui enim suscitavit, inquit, Jesum Christum a mortuis vivificavit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ipsius Spiritum in vobis⁸. At cum per Spiritum vivificemur, ipse Christus dicitur in nobis vivere. Vivo autem, inquit, non amplius ego, sed vivit in me Christus⁹. Et rursus, quemadmodum Filius quæ quidem faciebat opera, ea dicebat Patrem facere. Pater enim, inquit, in me manens ipse facit opera. Creditis mihi, quod ego in Patre, et Pater in me est, sin minus, propter ipsa opera mihi credite¹⁰. Sic Paulus, quæ quidem in virtute Spiritus faciebat, ea dicebat esse Christi opera. Non enim audebunt, inquit, aliquid loqui eorum, quæ operatus est Christus per me ad obedientiam gentium in opere, et sermone, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti¹¹. Qui sane ordo atque conjunctio cum in Trinitate sit, equis posthac Filium a Patre, aut a Filio Patris Spiritum separabit? Aut quis erit tam audax ut Trinitatem sibi ipsi dissimilem naturaque diversam dicat? aut aliam habere Patrem essentiam, aliam Filium, aut a Filio Spiritum esse alienum?

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Ex eadem epistola.

Ὅσαπερ γέννημα μονογενὲς ὁ Υἱὸς ἐστίν, οὕτω
 ἐὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδομένον, καὶ πεμπό-
 μενον, καὶ αὐτὸ ἐν καὶ οὐ πολλά, οὐδὲ ἐκ πολλῶν
 ἐν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα ἁγίων. Ἐνδὲ γὰρ ὄν-
 τος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζώντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τε-
 λείαν, καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν
 ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν. Ἀμέλει
 ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται, ὁ δὲ
 Υἱὸς ἐὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει. Ἐὰν γὰρ, φησὶν, Ἐγὼ

Sicut unigena proles est Filius, sic etiam Spiritus a Filio datus, et missus, est unus, ipse quoque non multi, neque e multis unus, sed solus ipse Spiritus sanctus. Nam cum unus sit Filius, Verbum vivens, oportet, una quoque sit vita, perfecta, et plena, sanctificans, et illustrans, quæ ipsius est actio atque munus. Filius quidem a Patre mittitur, sed ipse mittit Spiritum : Si enim, inquit, ego abiero, mittam Paracletum¹². Ac Filius quidem clarificat

¹ Joan. i, 12. ² I Cor. i, 24. ³ Psal. cxlv, 7. ⁴ Joan. xx, 22. ⁵ I Joan. iv, 12, 13. ⁶ Joan. xiv, 23. ⁷ ibid. 6. ⁸ Rom. viii, 11. ⁹ Galat. ii, 19, 20. ¹⁰ Joan. xiv, 10, 12. ¹¹ Rom. xv, 18, 19. ¹² Joan. xvi, 7.

Patrem. Pater, inquit, ego te clarificavi ¹; Spiritus autem Filium clarificat: Ille enim, inquit, me clarificabit ². Et Filius: Quæ, inquit, audiui a Patre, illa etiam loquor in mundo ³. Spiritus autem a Filio accipit: Ex me enim, inquit, accipiet, et annuntiabit vobis ⁴. Et Filius quidem venit in nomine Patris. De Spiritu sancto autem, Quem mittet, inquit, Pater in nomine meo ⁵. Itaque cum talem habeat ordinem et naturam cum Filio Spiritus, qualem habet cum Patre Filius, qui fieri potest, ut qui Spiritum creatum dicit, non idem necessario de Filio sentiat? Nam si Filii Spiritus creatus est, sequitur ut Patris quoque Verbum creatum asserant. Quod si cum Ario quidem sentire se negant, de Spiritu autem talia dicunt, fugiant etiam ipsius verba, nec impie de Spiritu sentiant. Quemadmodum enim Filius in Patre existens, in quo est etiam Pater, creatus non est, sed proprius essentiae Patris, id enim et vos dicere simulatis, sic item Spiritum in Filio existentem, in quo et Filius est, nefas est inter res procreatas numerare, a Filioque sejungere, atque in Trinitatem imperfectam constituere.

Ex eadem epistola.

Spiritus vivificare dicitur: « Qui suscitavit, inquit, Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis ⁶. » Et Dominus quidem ipsa est vita et « auctor vitæ, » ut ait Petrus ⁷. Idem tamen Dominus ait: « Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ⁸. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum ⁹. » Res autem creatæ, uti dictum est, vitam per ipsum accipiunt. Qui igitur vitæ non fit particeps, sed ipse alios participes facit, et vitam rebus creatis impertit, qualem, quæso, cognitionem cum rebus factis habere potest? Aut qua tandem ratione inter res creatas censendus sit, cum ipse in illo vitam a Verbo accipiat? Unctio quoque Spiritus dicitur, et est item sigillum; unde Joannes scribit: « Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus, » nempe ejus Spiritus, « docet vos de omnibus ¹⁰. » Et apud Isaiam prophetam legitur: « Spiritus Domini super me, cujus causa unxit me ¹¹. » Paulus etiam ait: « In quo et credentes signati estis in diem redemptionis ¹². » At res creatæ illo signantur et unguuntur, ac de omnibus docentur. Si igitur Spiritus unctio sive unguentum et sigillum est, in quo omnia ungit et signat Verbum: quænam similitudo aut convenientia

ἀπέλωθε, ἀποστέλλω τὸν Πατέρα. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει λέγων, Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα, τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν. Ἐπίσκοπος γάρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάζσει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς φησιν, Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκείνα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ γάρ, φησὶ, λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, φησὶν, Ὁ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματι μου. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; Εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα, ἀκόλουθον ἂν εἴη λέγειν αὐτοῦ καὶ τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς εἶναι κτίσμα. Οἱ δὲ τὰ Ἀρείου μὲν μὴ προσποιούμενοι φρονεῖν, περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα λέγοντες, φευγέτωσαν καὶ τὰ ἐκείνου ῥήματα, καὶ μὴ ἀσεβήτωσαν εἰς τὸ Πνεῦμα. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὄν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστὶ, οὐκ ἐστὶ κτίσμα, ἀλλ' ὡς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Τοῦτο γὰρ ὑμεῖς προσποιεσθε λέγειν. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς ἐστὶ, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι, συντάσσειν, οὐδὲ διαιρεῖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Λόγου, καὶ ἀτελεῖ τὴν Τριάδα κατασκευάζειν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Τὸ Πνεῦμα ζωοποιῶν λέγεται: « Ὁ ἐγείρας, » φησὶν, « Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ἡμῖν. » Καὶ ὁ μὲν Κύριός ἐστιν ἡ αὐτοζῶη καὶ « ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, » ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἔλεγε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω ἀπ' ἐμοῦ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Τὰ δὲ κτίσματα, ὡς εἴρηται, ζωοποιούμενά ἐστὶ δι' αὐτοῦ. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιῶν τὰ κτίσματα, ποῖαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ γενητά; Ἡ πῶς ὅλων ἂν εἴη τῶν κτισμάτων, ἄπερ ἐν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Λόγου ζωοποιεῖται; Χρῆσμα λέγεται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐστὶ σφραγίς. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει: « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ, μῆναι ἐν ὑμῖν. Καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσχη ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, » τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, « διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. » Ἐν δὲ τῷ προφήτῃ Ἠσαΐα γέγραπται: « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἐχρισέ με. » Ὁ δὲ Παῦλος φησὶν: « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τὰ δὲ κτίσματα τούτῳ σφραγίζονται καὶ χρίσται, καὶ περὶ πάντων διδάσκονται. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα καὶ σφραγίς ἐστίν, ἐν ᾧ χρεῖαι καὶ σφραγίζει πάντα ὁ Λόγος· ποῖα ὁμοιότης ἢ ἰδιότης τοῦ χρίσματος καὶ

¹ Joan. xii, 28. ² Joan. xvi, 14. ³ Joan. viii, 2. ⁴ Joan. xvi, 14. ⁵ Joan. xiv, 26. ⁶ Rom. viii, 14. ⁷ Act. iiii, 15. ⁸ Joan. iv, 14. ⁹ Joan, vii, 39. ¹⁰ I Joan. ii, 27. ¹¹ Isa. lxi, 1. ¹² Ephes. i, 13.

τῆς σφραγίδος πρὸς τὰ χριόμενα καὶ σφραγιζόμενα; Ἄ
 Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη τῶν πάντων. Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἡ σφραγίς ἐκ τῶν σφραγιζο-
 μένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χριομένων· ἀλλ' ἰδιὸν
 ἔστι τοῦτο τοῦ χρίσματος καὶ σφραγιζόντος Λόγου. Τὸ
 μὲν γὰρ χρίσμα τὴν εὐωδίαν καὶ πνοὴν τοῦ χρίσματος
 ἔχει, καὶ οἱ χριόμενοι τούτου μεταλαμβάνοντες λέ-
 γουσι· «Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν·» ἡ δὲ σφραγίς τὴν
 μορφήν Χριστοῦ τοῦ σφραγιζόντος ἔχει, καὶ ταύ-
 τος οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουσι, μορφοῦμενοι κατ'
 εὐαγγέλιον, λέγοντες τοῦ Ἀποστόλου· «Τεκνία μου, οὓς
 πάλεν ὠδίνω, ἀχρὶς οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.»
 Οὕτω δὲ σφραγιζόμενοι, εἰκότως καὶ κοινωνοὶ
 τῆς φύσεως γινόμεθα, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ
 οὕτω μετέχει πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ Λόγου ἐν τῷ
 Πνεύματι [Πατρὶ ed. Moldav.]

Καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος λεγόμεθα πάντες μέ-
 τοχοὶ τοῦ Θεοῦ· «Οὐκ οἴδατε, γὰρ φησιν, ὅτι ναὸς
 Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; Ἐ-
 τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθереῖ τούτον ὁ Θεός.
 Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε
 ὑμεῖς.» Εἰ κτίσμα δὲ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ
 ἂν τις ἐν αὐτῷ μετουσία τοῦ Θεοῦ γένοιτο ἡμῖν·
 ἀλλ' ἡ ἄρα κτίσματα μὲν συνηπτόμεθα, ἀλλότριον δὲ
 τῆς θείας φύσεως ἐγινόμεθα, ὡς κατὰ μηδὲν αὐ-
 τῆς μετέχοντες. Νῦν δὲ, ὅτε λεγόμεθα μέτοχοι
 Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν
 χρίσμα καὶ ἡ σφραγίς μὴ οὐσα τῆς τῶν γεννητῶν
 φύσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύ-
 ματος συνάπτοντος ἡμᾶς τῷ Πατρὶ. Τοῦτο γὰρ ὁ
 Ἰωάννης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, διδάσκων
 ἔγραψεν· «Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ
 μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος
 αὐτοῦ αὐτὸς ἔδωκεν ἡμῖν.» Εἰ δὲ τῆ τοῦ Πνεύματος
 μετουσία γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύσεως, μάλιστ'
 ἂν τις λέγων τὸ Πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως, καὶ μὴ
 τῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν οἷς γίνονται, οὗτοι
 θεοποιῶνται· εἰ δὲ θεοποιεῖ, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι
 ἡ τούτου φύσις Θεοῦ ἐστὶ. Καὶ ἔτι δὲ φανερώτε-
 ρον εἰς ἀναίρεσιν τῆς αἰρέσεως ταύτης ἐν τῷ ἑκα-
 τοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ἄδεται, ὡς ἔμπροσθεν εἶπομεν·
 «Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ
 εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ
 Πνεῦμά σου, καὶ κτισθῆσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ
 πρόσωπον τῆς γῆς.» Ὁ δὲ Παῦλος γράφει· Τίτω·
 «Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύ-
 ματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ.» Εἰ δὲ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύ-
 ματι ἁγίῳ κτίζει τὰ πάντα, καὶ ἀνακαινίζει·
 ποία ὁμοιότης ἢ συγγένεια τῷ κτίζοντι· πρὸς τὰ
 κτίσματα; Ἡ ὁλως πῶς ἂν εἴη, ἐν ᾧ κτίζεται τὰ
 πάντα, κτίσμα; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῆ τοιαύτη δυσφη-
 μίᾳ καὶ ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία· ὥστε τοὺς
 λέγοντας τὸ Πνεῦμα κτίσμα εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος,
 δι' οὗ τὰ πάντα κτίζεται, κτίσμα ἐστίν. Εἰκὼν τοῦ
 Υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· «Οὓς» γὰρ προ-

unguenti et sigilli esse potest cum his rebus quæ
 unguuntur et signantur? Nequit proinde fieri ut ipse
 inter res omnes numeretur. Nec enim aliquis ex his qui
 signantur, sigillum ipse dicendus sit: nec similiter
 aliquis ex his qui unguuntur, unguentum idem erit.
 Sed id proprium est ungentis et signantis Verbi.
 Unguentum quidem ungentis suavitatem et odorem
 retinet, cujus participes facti qui unguuntur, dicunt:
 «Christi bonus odor sumus¹.» Sigillum vero si-
 gnantis Christi effligem servat, cujus qui signantur
 participes effecti, ad eam conformantur, ut ait Apo-
 stolus: «Filioli mei, quos iterum parturio, donec
 formetur Christus in vobis².» Hoc autem modo
 signati, convenienter divinæ naturæ consortes red-
 dimur, uti docet Petrus³: atque ita universæ res
 creatæ Verbi in Spiritu fiunt participes.

Omnes similiter per Spiritum Dei participes
 dicimur. «Nescitis, inquit, quia templum Dei estis,
 et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei
 violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei
 sanctum est, quod estis vos⁴.» Sed si Spiritus sanc-
 ctus res creata esset, nulla sane Dei communicatio
 nobis in ipso esset; sed rei creatæ conjungeremur,
 et divinæ naturæ alieni essemus, utpote nulla in parte
 ejus facti participes. Nunc vero cum Christi et Dei
 participes dicamur, utique constat unguentum et si-
 gillum, quod in nobis est, non ad rerum factarum,
 sed ad Filii naturam pertinere, qui nos per Spi-
 ritum, qui in ipso est, Patri conjungit. Id ipsum nos
 Joannes, uti supra dictum est, his verbis docet: «In
 hoc cognoscimus quia in Deo manemus, et ipse in no-
 bis; quoniam de Spiritu suo dedit nobis⁵.» Si porro
 Spiritus communicatione divinæ naturæ consortes
 efflicimur, nemo certe nisi insanus dixerit Spiritum
 non Dei, sed creatæ esse naturæ. Nec enim alia de
 causa hi in quibus ille est, dii efficiuntur. Quod si
 deos efficit, dubium non est, quin ejus natura Dei
 sit. Quod item centesimo tertio psalmo habetur,
 clarius adhuc argumentum ad hanc hæresim ever-
 tendam nobis suppeditat, ut jam monuimus: «Au-
 feres spiritum eorum, et deficient, et in pul-
 verem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et
 creabuntur, et renovabis faciē terræ⁶.» Et Pau-
 lus hæc Tito scribit: «Per lavacrum regenerationis
 et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos
 abunde per Jesum Christum⁷.» Si igitur Pater om-
 nia per Verbum in Spiritu creat et renovat: quæ
 similitudo aut cognatio creatis cum rebus creatis?
 Vel qui omnino fieri queat ut ille res sit creata
 in quo omnia creantur? Sane cum impia hac sen-
 tentia illa cohæret quæ Filii divinitatem impugnat,
 ita ut qui Spiritum rem creatam esse contenderint,
 eosdem fateri necesse sit Verbum, per quod omnia
 creantur, rem quoque creatam esse. Addam Spi-
 ritum imaginem Filii et dici et esse. Nam, «Quos præ-
 scivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii

¹ I Cor. II, 15. ² Galat. IV, 19. ³ II Petr. I, 4. ⁴ I Cor. III, 16, 17. ⁵ I Joan. IV, 13. ⁶ Psal. CII, 29, 30. ⁷ Tit. III, 5.

sui ¹. » Itaque cum ipsi fateantur Filium rem creatam non esse, nec etiam ejus imago res creata censenda est. Qualis enim fuerit imago, talem necesse est cum esse cujus imago fuerit. Unde quemadmodum jure merito ac convenienter Verbum res creata esse negatur, quia est imago Patris: ita qui Spiritum inter res creatas collocare non dubitaverit, non potest quia Filium cum iisdem annumeret: ac proinde ad ipsum Patrem refertur quidquid impie de hujus imagine senserit dixeritve.

Itaque manifestum est Spiritum aliam omnino esse a rebus creatis, eumque ostendimus proprium Filii esse, non autem a Deo alienum. Namque quod ad hanc acutam illorum interrogationem spectat: Si Spiritus ex Deo est, quare non ipse quoque Filius dicitur? Hanc, inquam, quaestiunculam audacem et temerariam esse supra jam ostensum est; sed idem nihilominus rursus ostendere non gravabimur. Tametsi enim Spiritus in Scripturis Filius non dicitur, sed Spiritus Dei, tamen in ipso Deo, et ex ipso Deo esse dictus est, uti scripsit Apostolus ². Porro si Filius quia est ex Patre, proprius idcirco ejusdem substantiae est; necesse est similiter Spiritum qui ex Deo esse dicitur, proprium quoque Filii esse secundam substantiam. Certe quemadmodum Dominus est Filius, ita ipse Spiritus spiritus adoptionis dictus est. « Non enim accepistis Spiritum servitutis iterum in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis ³; » et iterum: « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. ⁴ » Petrus item scribit: « ei exprobramini in nomine Christi, beati, quoniam gloriae et virtutis et Dei Spiritus super vos requievit ⁵, » Ipse autem Dominus Spiritum veritatis Spiritum et Paracletum esse aperte testatur ⁶. Ex quibus patet perfectam in illo esse Trinitatem. In illo itaque Verbum res creatas glorificat, hominesque deos et filios efficiens Patri adducit. Atqui is qui res creatas cum Verbo conjungit, ipse certe res creata esse non potest. Qui item res creatas filios efficit, non potest a Filio alienus esse. Alioquin alium Spiritum querere necesse esset, ut iste in illo cum Verbo conjungi posset. Verum id perabsurdum est. Quapropter latendum est non ex rebus factis esse Spiritum, sed divinitatis Patris proprium esse, in quo et ipsum Atqui is in quo natura creata divinitatis sit particeps,

Ceterum ex his quoque percipere licet Spiritum rebus creatis superiorem aliumque a rebus factis esse. Nempe immutabilis et varietatis expertus est Spiritus sanctus: « Spiritus sanctus, inquit, disciplinae fugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu ⁷. » Et Petrus ait: « In incorruptibilitate quieti et modesti Spiritus. ⁸ » Et iterum in Sapientia legitur: « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus ⁹. » Item si « nemo

A ἔγωγε καὶ προκύρισε συμμόρφους· τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τοῦ Υἱοῦ καὶ κατ' ἐκείνου; ὁμολογουμένου μὴ εἶναι κτίσματος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ἡ τοῦτου εἰκὼν κτίσμα. Ὅποια γὰρ ἂν εἴη ἡ εἰκὼν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸν, οὗ ἔστω ἡ εἰκὼν, εἶναι. Ὅθεν εἰκότως καὶ περὶ τῆς ὁμολογεῖται μὴ ὦν κτίσμα, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὑπαρχῶν ὁ ἄρα τοῖς κτίσμασι συναριθμῶν τὸ Πνεῦμα πάντως που καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τούτοις συναριθμῆσει, δυσφημῶν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Πατέρα διὰ τὴν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦτου δυσφημίαν.

Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δέδεικται μᾶλλον ἴδιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ξένον τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κἀκεῖνο τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐρώτημα· Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τί μὴ λέγεται καὶ αὐτὴ Υἱός; Δέδεικται μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡδὴ προπετῆς καὶ τολμηρῶν, δείκνυται δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἥττον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ Υἱὸς ἐλέχθη ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰρηται, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ. Ἀμέλει τοῦ Κυρίου ὄντος Υἱοῦ, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἰρηται Πνεῦμα υἱοθεσίας. « Οὐ γὰρ ἐλάθετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας; » καὶ αὐθις· Ἐξασπείτετε ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον· Ἀββὰ, ὁ Πατήρ. Ὁ δὲ Πέτρος ἔγραψεν· Εἰ δὲ ἐπιζητεῖτε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι ἐστε τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέμπεται. Ὁ δὲ Κύριος εἰρηται Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ Παράκλητον εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐξ οὗ δείκνυται τελείαν εἶναι ἐν τούτῳ τὴν Τριάδα. Ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ Λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεοποιῶν δὲ καὶ υἱοποιῶν προσάγει τῷ Πατρὶ. Τὸ δὲ συνάπτει τῷ Λόγῳ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἴη αὐτὸ τῶν κτισμάτων· καὶ τὸ υἱοποιῶν δὲ τὴν κτίσιν, οὐκ ἂν εἴη ἔξενον τοῦ Υἱοῦ· ἐπεὶ ζητεῖν ἔτερον ἀνάγκη Πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ συναφθῇ τῷ Λόγῳ. Ἄλλ' ἄτοπον τοῦτο. Οὐκ ἄρα τῶν γενητῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος θεοποιεῖ. Ἐν ᾧ δὲ θεοποιεῖται ἡ κτίσις, οὐκ ἂν εἴη ἐκτὸς αὐτοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος.

Verbum res factas divinæ naturæ consortes reddit. extra Patris divinitatem ipse esse non potest.

Ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἐξέσται καὶ ἐκ τούτου πάλιν συνιδεῖν. Ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοιωτὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τῷ ἁγίῳ. Ἄγιον γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος φησὶν· Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος; καὶ ἡσυχίου Πνεύματος, καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ· Τὸ γὰρ ἀφθάρτον σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πάσι· καὶ

¹ Rom. viii, 29. ² I Cor. ii, 12. ³ Rom. viii, 15. ⁴ Sap. i, 15. ⁵ I Petr. iii, 4. ⁶ Sap. xii, 1.

⁷ Galat. vi, 6. ⁸ I Petr. vi, 14. ⁹ Joan. xiv, 19.

εἰ ἐ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα A cognovit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est in
 τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ· οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς
 εἶπεν ὁ Ἰακώβος, « παραλλαγὴ ἡ τροπῆς ἀποσκίασμα »
 ἐν τῷ Θεῷ ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκότως ἀν εἴη
 ἀτρεπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἀφθαρτον. Ἡ δὲ τῶν
 γεννητῶν καὶ τῶν κτιστῶν φύσις ἐστὶ τρεπτῆ, ἅτε δὴ
 ἐξωθεν οὐσα τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ ἐξ οὐκ ὄν-
 των ὑποστάσα· « πᾶς » μὲν γὰρ « ἄνθρωπος, » φησὶ,
 « ψεύστης. » Καὶ, « πάντες ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦν-
 ται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀγγέλους δὲ τούτους μὴ
 τηρήσαντας τὴν αὐτῶν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ
 ἴδιον οἰκητήριον, εἰς χριστὴν μετέβησαν ἡμέρας δεσμοῖς
 αἰδίου ὑπὸ ζόφον ἐστῆρκεν. » Ἐν δὲ τῷ Ἰώβ· « Εἰ
 κατὰ ἁγίων ἀγγέλων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ
 ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιὸν τι ἐπενόησεν· ἀστρα δὲ οὐ
 καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει· « Οὐκ
 οἶδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά; »
 Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος, ἐν μέ-
 σω τῶν χερουβιμῶν, καὶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως
 γενόμενος, ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπῆ.
 Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα τοιαύτην ἔχει φύσιν, καὶ
 γέγραπται περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ
 αὐτὸ ἐστὶ καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀτρε-
 ψίας ἐστὶ, μόνον ἀεὶ σὺν αὐτῷ ἀτρεπτον· ποῖα
 ὁμοιότης τῷ ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; Ἀῆλον γὰρ
 ἀν εἴη, ὡς οὐτε κτίσμα ἐστίν, οὐτε ὅλως τῆς τῶν ἀγ-
 γέλων οὐσίας ἐστὶ, διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τρεπτούς·
 ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς Ἰδιὸν ἐστὶ.
 Πάλιν τε τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰ-
 κομένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· « Ποῦ C
 πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » Καὶ πάλιν ἐν τῇ
 Σοφίᾳ γέγραπται· « Τὸ γὰρ ἀφθαρτόν σου Πνεῦμά-
 ἐστιν ἐν πάσι. » Τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν μεμερισμέ-
 νους τόποις εἰσὶν, ἥλιος μὲν, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέ-
 ρες ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ
 τοῖς ἀνθρώποις ἐστησεν ὄρια ἔθνῶν· οἳ τε ἄγγελοι
 ἀποστέλλονται εἰς διακονίας· « Καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι
 παραστήναι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, » ὡς ἐν τῷ Ἰώβ γέ-
 γραπται· καὶ, « ἐνυπνιάσθη δὲ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης·
 καὶ, ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηρικμένη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κε-
 φαλὴ ἀρκενεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ
 Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. » Εἰ δὲ τὸ
 μὲν Πνεῦμα πάντα πληροῖ, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ πάρεστιν
 ἐν μέσῳ πάντων, οἳ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦνται
 τούτῳ, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, καὶ πάρεσι· οὐκ D
 ἐμφύβολον οὖν, ὅτι οὐτε τῶν γεννητῶν, οὐτε ὅλως
 ἄγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὸ Πνεῦμα, ἀλλ'
 ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως ἐστίν.

Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἀν τις ἴδοι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον (τὰ αὐτὰ
 γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον), « Ἀδύνατον γὰρ, » φησὶ,
 « τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσασμένους τε τῆς δωρεᾶς
 τῆς ἐπουρανοῦ, καὶ μετόχους Πνεύματος ἁγίου γενο-
 μένους, καὶ καλὸν γευσασμένους Θεοῦ ῥῆμα, » καὶ τὰ
 ἐξῆς. Οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά
 ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα μὲν

Enimvero rursus ex his quæ subjicimus Scri-
 pturæ verbis evidens fuerit Spiritum sanctum alios
 sui participes facere, non vero participem aliorum
 fieri (nam eadem repetere ne sit molestum). Nempe,
 « Impossible est enim eos qui semel sunt illuminati,
 gustaverunt etiam donum cœlestis et participes facti
 sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei ver-
 bum¹⁵, » et cætera. At angeli et cæteræ res creatæ ipsius

¹ I Cor. II, 41. ² Jac. I, 17. ³ Psal. Cxv, 41. ⁴ Rom. III, 25. ⁵ Jud. 6. ⁶ Job IV, 18. ⁷ Job
 xxv, 5. ⁸ I Cor. VI, 3. ⁹ Ezech. xxxviii, 12. ¹⁰ Psal. cxxxviii, 7. ¹¹ Sap. xii, 4. ¹² Act. xvii, 26. ¹³ Job
 I, 6. ¹⁴ Genes. xxviii, 12. ¹⁵ Hebr. vi, 4.

Spiritus sunt participes. Hæc enim ipsa est ratio cur ab eo cujus sunt participes possint excidere. Spiritus vero idem profecto semper est.

Ex eadem et hoc.

Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Apostoli autem profecti sic docuerunt. Et hæc in omnem terram, quæ sub cælo est, promulgata est prædicatio, Itaque cum fidei fundamentum hoc habeat Ecclesia, dicant nobis rursum isti, atque respondeant, Estne Trinitas, an dualitas? si dualitas, cum rebus procreatis spiritus a vobis numeretur. Sin Trinitas est, ut vere est, ostensum autem est, hanc non esse distractam, neque dissimilem, necesse est, unam hujus esse sanctitatem, et unam hujus æternitatem, immutabilemque naturam. Quemadmodum enim fides, quæ in ipsam traditur, Deo conjungit. Qui vero subtrahit aliquid e Trinitate, et qui in solo patris nomine, aut in solo filii nomine, aut in patris, et filii nomine, remoto spiritu baptizatur, nihil accipit, sed inanis et imperfectus tum ipse, tum qui videtur tradere, permanet, siquidem in Trinitate perfectio est, ita qui Filium a Patre segregat, aut spiritum collocat inter res procreatas, is nec filium, nec patrem habet, sed impius est, et infideli deterior, et quidvis potius, quam Christianus, et jure in quidem. Sicut enim unum est baptisma in Patre, et Filio, et Spiritu sancto traditum, et una fides est in ipsam nimirum Trinitatem, ut ait Apostolus¹, sic sancta Trinitas quæ eadem in seipsa est, et secum ipsa conjuncta est, nihil in se rerum factarum habet; hæcque Trinitatis unitas individua est, unaque in eadem fides est. Quod si uti vos, Tropici, commenti estis, non ita se res habet, sed, ut somniasis, Spiritus sanctus res creata a vobis dicitur: jam non una est fides vestra, non unum baptisma, sed duo: unum scilicet in Patrem et Filium, aliud in angelum qui res creata est; nihilque jam vobis firmum, nihil verum superfuerit. Quæ enim communio inter rem factam et ejus effectorem? Vel quæ societas inter res inferiores creatas et Verbum a quo productæ sunt? Certe beatus Paulus, qui ista minime ignorabat, non ut vos, Trinitatem dividit, sed ejus unitatem luculenter docet cum de spiritualibus rebus ad Corinthios scribit et omnia ad unum Deum Patrem tanquam ad caput hoc pacto reducit: « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus². » Quæ enim Spiritus singulis distribuit, ea a Patre per Verbum dantur. Nam omnia quæ Patris sunt, sunt item Filii: unde ea quæ a Filio in Spiritu dantur, vera sunt Patris munera. Similiter cum Spiritus in nobis est, Verbum, a quo istum ac-

ἐκπίπτειν οὐ μετέσχον δύναται· τὸ δὲ Πνεῦμα αὐτὸ αὐτό ἐστιν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ τοῦτο.

Πορευθέντες, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ ἀπόστολοι πορευθέντες οὕτως ἐδίδαξαν, καὶ τοῦτό ἐστιν εἰ: πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν τὸ κήρυγμα. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας τὴν θεμέλιον τῆς πίστεως, ἐπάτασαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι, καὶ ἀποκρινάθωσαν, Τριάς ἐστιν, ἡ δυάς; Εἰ μὲν οὖν δυάς; ἐστὶ, συναριθμησώ παρ' ὑμῶν τοῖς κτίσμασι τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ Τριάς; ἐστὶν, ὡσπερ οὖν κα: ἐστὶ, δέδεικται δὲ ἀδιαίρετος; οὐσα, καὶ οὐκ ἀνόμοιος, Β ἀνάγκη μίαν εἶναι ταύτης τὴν ἀγιότητα, καὶ μίαν ταύτης τὴν αἰδιότητα, καὶ τὴν τῆς ἀτρεφίας φύσιν. Ὡσπερ γὰρ ἡ εἰς αὐτὴν παραδιδόμενη πίστις συνάπτει Θεῶ, ὁ δὲ ὑψιζούμενός τι τῆς Τριάδος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι βαπτίζομενος, ἢ ἐν μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἢ χωρὶς τοῦ Πνεύματος ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, οὐδὲν λαμβάνει, ἀλλὰ κενός, καὶ ἀτελής; αὐτός τε, καὶ ὁ δοκῶν δίδοναι διαμέγει. Ἐν τῇ Τριάδι γὰρ ἡτελειώσις ἐστὶν· οὕτως ὁ διαιρῶν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε τὸν Υἱὸν ἔχει, οὔτε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἐστὶν ἄθεος, καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μᾶλλον, ἢ Χριστιανός, καὶ δικαίως τε. Καθάπερ γὰρ ἐν ἐστὶ τὸ βάπτισμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ διδόμενον, καὶ C μία πίστις ἐστὶν εἰς αὐτὴν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, οὕτως ἡ ἁγία Τριάς, ἡ αὐτὴ οὐσα ἑαυτῇ, καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν, οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τῶν γενητῶν καὶ αὐτῆς τῆς Τριάδος ἡ ἀδιαίρετος ἐνότης, καὶ μία ἡ εἰς ταύτην πίστις ἐστὶν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρετον οὐχ οὕτως ἐστὶν, ἀλλ' ἐνυπνιάσθητε κτίσμα λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν, οὐδὲ ἐν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο· ἐν μὲν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν· ἔτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα· καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἀληθές. Ποῖα γὰρ κοινωνία γενητῶ καὶ δημιουργῶ; Ἡ ποῖα ἐνότης τοῖς κάτω κτίσμασι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι Λόγῳ; Τοῦτο εἰδὸς ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ διαίρει τὴν D Τριάδα, ὡσπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἐνότητα ταύτης διδάσκων ἐγραφε Κορινθίους περὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ τὰ πάντα εἰς ἓνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνακεφαλαιοῖ λέγων· « Διαίρεσις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάνσιν. » Ἄ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐκάστῳ διαίρει, ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· διὸ καὶ τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ χαρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ τοῦτο

¹ Ephes. iv, 5. ² I Cor. xii, 4-6.

διδούς ἐστιν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν ὁ Ἀπατήρ· καὶ οὕτως ἐστὶ τὸ, « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῶ ποιήσομεν, » καθάπερ εἰρηται. Ἐνθα γὰρ τὸ φῶς, ἔκει καὶ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ ἔνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἔκει καὶ ἡ τούτου ἐνέργεια καὶ αὐγοειδὴς χάρις. Καὶ τοῦτο πάλιν διδασκῶν ὁ Παῦλος ἔγραψεν αὐθις Κορινθίοις καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ λέγων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι διδοται παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δι' Ἰησοῦ ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Β Τούτου γὰρ μετέχοντες, ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην, καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὴν χάριν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριάδος ἐνέργεια δείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς παρ' ἐκάστου διάφορα καὶ διηρημένα τὰ διδόμενα σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ' ὅτι τὰ διδόμενα ἐν Τριάδι διδοται, καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς Θεοῦ ἐστὶ. Τὸ τοίνυν μὴ ὄν κτίσμα, ἀλλ' ἠνωμένον τῷ Υἱῷ, ὡς ὁ Υἱὸς ἦνωται τῷ Πατρὶ, τὸ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ θεολογούμενον μετὰ τοῦ Λόγου, ἐνεργῶν τε ἅπερ ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐργάζεται, πῶς ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἀντικρυσ εἰς αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἄσσει· οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται. Τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ἄδειται· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· « Ἀποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥύσεται ὕδατα. » Καὶ ἐδικαιώθημεν δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἀδιαίρετον γὰρ ἐστὶ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει λέγοντος τοῦ Κυρίου, « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, » συνεισέρχεται τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄλλως ἢ ὡς ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν οἰκήσων, γράφωντος Ἐφεσίοις τοῦ Παύλου· « Ἴνα δῆψ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικήσαι τὸν Χριστόν. » Τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος, ἐτι καὶ ὁ Πατήρ, λέγοντος τοῦ Ἰησοῦ· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Διὸ καὶ, γινομένου τοῦ Λόγου ἐν τοῖς προφήταις, ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προφητεύουσι. Τῆς γοῦν Γραφῆς λεγουσῆς, « Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου, ὁ πρὸς τόνδε τὸν προφήτην, δείκνυται προφητεύων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται· « Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις· » ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· « Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ,

¹ Joan. xiv, 25. ² II Cor. xiii, 13. ³ Psal. xxxii, 6. ⁴ Psal. cxlvii, 18. ⁵ I Cor. vi, 11. ⁶ Joan. xiv, 25. ⁷ Ephes. v, 16. ⁸ Joan. xiv, 10. ⁹ Zach. i, 6.

phetarum ejus priorum. » Petrus item in Actis A ita loquitur : « Viri fratres, oportebat impleri Scripturam quam prædixit Spiritus sanctus ¹. » At absurdæ Tropicorum fabulæ a Scripturis valde dissentiunt, consentiuntque omnino cum Arianorum hæresi : unde verisimile sit illos non alia de causa ita dissimulare, nisi quo facilius simplices deciperent. Sed gratiæ Domino habendæ, quod, ut scribis, fictam suam cum Arianis contentionem obtegere non potuerint. Siquidem et illorum odium in se ipsos concitaverunt, ut qui solum Spiritum, non autem Verbum rem creatam esse dicant : et ab aliis omnibus reprobantur, quod liqueat vere eos bellum contra sanctum Spiritum gerere, ac proinde brevi fore mortuos, utpote Spiritu vacuos et destitutos. Neirpe quia sunt animales homines, non potuerunt, ut docet beatus Apostolus ², percipere quæ sunt Spiritus Dei, utpote qui spiritualiter judicarentur. At qui ea quæ sunt veritatis sapiunt, omnia quidem judicant, ipsi vero a nemine judicantur, quandoquidem Dominum in seipsis habent, qui illis et seipsum et per seipsum Patrem in Spiritu patefacit. Sed ipse Dominus Jesus Christus per seipsum quidem Samaritanam, ac nos per illam deinde docuit, quam perfecta et absoluta sit sancta Trinitas, eamque individuum ac unam Divinitatem existere. Id, inquam, ipsa testatur veritas, ubi Samaritanæ ait : « Crede mihi, mulier, quia venit hora, et nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare ³. » Inde enim perspicuum est veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait, « Ego sum veritas ⁴, » quem et propheta David his verbis invocabat : « Emitte lucem tuam et veritatem tuam ⁵. » Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet, et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa Veritas his verbis docet : « Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere ⁶. »

Item de Spiritu sancto, Basilii Magni ex oratione quarta, qua contra Eunomium disputavit.

Quemadmodum Filius Patre posterior est ordine : in enumeratione enim præpositus est Pater : *Baptizantes eos*, inquit, *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* ⁷; dignitate præterea, ex Patre enim Filius, non ex Filio Pater; natura vero æqualis : *Ego enim*, inquit, *et Pater unum sumus* ⁸: sic et Spiritus sanctus ordine quidem Filio posterior est, ut ex connumeratione declaratum est, dignitate etiam profecto. Spiritus enim Filii dicitur, ut qui per Filium præbetur : *Misit enim*, inquit, *Deus Spiritum Filii sui in corda nostra* ⁹. Non autem Filius dicitur ipsius Spiritus. Natura tamen æqualis est Patri et Filio. Quibus enim eadem est actio, iis eadem est etiam natura. At Eunomius eum annumerationis ordini adjungens, tertiæ ipsum naturæ pronuntiavit.

¹ Act. i, 16. ² I Cor. ii, 14. ³ Joan. iv, 21, 22. ⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ Psal. cxlii, 5. ⁶ Joan. xv, 26; xiv, 17. ⁷ Matth. xxviii, 19. ⁸ Joan. x, 30. ⁹ Galat. iv, 6.

τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους μου καὶ τοὺς λόγους, οὗς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν εἶπεν, « Ἄνδρες ἀδελφοί, εἶδε πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Τῶν δὲ τροπικῶν ἢ ἀλλόπιστος μυθολογία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφὰς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν ἀρειομαντιῶν ἀλογίᾳ, καὶ εἰκὸς αὐτοὺς οὕτως ἀποκρίνεσθαι ἀπάτη· ἔνεκεν τῶν ἀκραιότερων. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέποντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανούς προσποιητῶ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων ἐμισθῆσαν, ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες. » Καὶ μετ' ὀλίγον, « Γινόμενοι νεκροὶ ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. » Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον ὡς ἀποκρίσει ὄντες, οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀπεκρίνοντο. Οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονούντες ἀνακρίνουσι μὲν πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἐκπύοντες, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' ἑαυτοῦ ἔδιδασκε τὴν Σαμαριτίν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα ἀδαιρέτον ὑπάρχουσαν, καὶ μίαν θεότητα λέγων, « Πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνησοῦσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. » Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν, ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Δείδειται τοίνυν ἐντεῦθεν ὡς ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἔστιν, ὡς αὐτὸς φησιν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Περί οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐπεκαλεῖτο λέγων, « Ἐξαιρέσει· λον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Οἱ δὲ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦντες Υἱὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα. Ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ λέγουσα· « Πέμφω ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν. »

Ἔτι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου ἐκ τοῦ 8' λόγου τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιφθρητικῶν.

Ὡς περὶ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ Πατρὸς, προτίταται γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῇ συναριθμῆσει· **Δ** Βαπτίζοντες γὰρ, φησιν, αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἔτι δὲ καὶ ἀξιώματι· ἐκ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱὸς, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, φύσει δὲ ἴσος· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἕσμεν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τάξει μὲν δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ἐν τῇ συναριθμῆσει δεδηλωται, ναὶ μὴν καὶ ἀξιώματι. Πνεῦμα γὰρ Υἱοῦ λέγεται, ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγούμενον. Ἡ ἐξαπέστειλε γὰρ, φησιν, ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν· οὐ μὴν ὁ Υἱὸς Πνεύματος. Φύσει δὲ ἴσον καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Οἷς γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, τούτοις καὶ φύσις ἡ αὐτὴ. Εὐνόμιος δὲ τῇ τάξει προσεχὼν τῆς συναριθμῆσεως, τρίτης αὐτὸ φύσεως ἀπεφῆνατο.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τῶν γενητῶν τὰ μὲν οὐσία, τὰ δὲ γνώμη τροπῆς ἐστὶ δεκτικά. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐτε κατ' οὐσίαν οὐτε κατ' ἐνέργειαν τροπῆς, ἢ ἀλλοιωσέως ἐστὶ δεκτικόν. Οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Πᾶν κτίσμα ἀγιαζόμενον ἐστὶν ἅγιον. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ τῶν ἀγιαζόμενων, ἀλλὰ τῶν ἀγιαζόντων. Οὐκ ἄρα κτίσμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Οὐδὲν κτιστὸν κατ' οὐσίαν ἅγιον. Τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν ἅγιον οὐ δεῖται τοῦ ἔξωθεν ἀγιασμοῦ. Οὐ δεῖται δὲ ἀγιασμοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἅγιον κατ' οὐσίαν. Οὐκ ἄρα κτίσμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Πᾶν κτίσμα δοῦλόν ἐστι τοῦ δημιουργοῦ, κατὰ τὸν λόγοντα τῷ Θεῷ Προφῆτην· *Τὰ σύμπαντα δουλεύουσιν αὐτῷ*. Τὸ δὲ δοῦλον ἐλευθερίαν καὶ υἰοθεσίαν ἐτέρω ὀρέγειν οὐ δύναται, ἥς αὐτὸ οὐκ ἔτυχε κατ' οὐσίαν. Τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερίαν ὀρέγει καὶ υἰοθεσίαν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα κράζει ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. Ὡστε οὐκ ἐστὶ εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Οὐκ ἄρα κτίσμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει, φησὶ, τὸ στερέωμα. Καὶ ἐν ἐτέρῳ· *Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί*. Καὶ τίνας; ἂν εἶεν Θεοῦ ἀσώματοι χεῖρες, αἱ τὸ στερέωμα καὶ τοὺς οὐρανοὺς δημιουργήσασαι, αὐτὸς; ὁ Προφῆτης ἐρμηνεύει λέγων· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερέωθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Ἄλλ' ὡσπερ οὐ Προφορικὸς λόγος οὗτος ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ ζῶν, καὶ ὑφ' ἐστῆκώς, καὶ τῶν ὄλων δραστήριος, οὕτως ἐν Θεῷ οὐ πνεῦμα διαχεόμενον, οὐ διαλυόμενος ἄηρ, ἀλλὰ δύναμις ἀγίαστικῆ ἐνούσιοι, ἐνυπαρκτοί, ἐνυπόστατος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, ὁ μεταβαλὼν ἐν Αἰγύπτῳ τὸν χοῦν εἰς ζῶα, τὴν ἀρχήθεν τῶν ζώων ἀναδαξίς γενέσθαι, ὁ Παράκλητος ἦν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν φησάντων πρὸς Ἰουδαίους εἰρηκέναι τὸν Υἱὸν, *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, ὁ Λουκᾶς φησιν εἰρηκέναι αὐτόν· *Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Οὐκοῦν καὶ τὰ διὰ Μωσέως γενόμενα ἐν Αἰγύπτῳ σημεῖα δακτύλῳ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ τὰ παράδοξα τοῦ Θεοῦ σημεῖα ἐτελεσουργεῖτο σὺν τῷ Πνεύματι. Δάκτυλος δὲ Θεοῦ ἐν τοῦτοις τοῖς ὑπὸ Μωσέως, καὶ τοῖς τοῦ Κυρίου σημεῖοις εἴρηται τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὅτι μικρὰ τίς ἐστὶ τῷ Θεῷ συνοῦσα δύναμις, καθάπερ σώματα δάκτυλος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ τῶν κατὰ διαίρεσιν χαρισμάτων αὐτοῦ ἐστὶ τὸ χάρισμα τῶν σημείων καὶ λαμάτων, τὸ ἐν τῷ, καὶ οὐχ ἐν ὅλας χαρίσματά τοῦ Πνεύματος δάκτυλον καλεῖ. Ἡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἄλλω δὲ χάρισμα λαμάτων ἐν τῷ ἐν τῷ Πνεύματι.

¹ Psal. cxviii, 91. ² Galat. iv, 6. ³ Psal. xviii, 2.

⁴ Luc. xi, 20,

Ex eadem oratione.

Quæ creata sunt, aut essentia, aut consilio mutationem admittunt. At Spiritus nec essentia, nec actione mutari vertive potest. Non igitur creatus est.

Ex eadem oratione.

Quæ creata sunt, ideo sunt sancta, quia sancta sunt. At Spiritus sanctus non est ex eorum numero, quæ sanctitatem accipiunt, sed ipse tribuit sanctitatem. Non igitur creatus est.

Ex eadem oratione.

Nihil creatum est, quod per essentiam sanctum sit. Quod enim essentia sanctum est, externa non eget sanctificatione. Hac autem non eget Spiritus, qui per essentiam sanctus est : non ergo creatus.

Ex eadem oratione.

Quæ creata sunt, creatoris sunt serva. Sic enim Propheta Deum alloquitur : *Omnia serviunt tibi*¹. Porro qui servus est, libertatem alteri, et adoptionem quam ipse natura non habet, largiri non potest. At Spiritus sanctus libertatem et adoptionem elargitur. Quippe qui *clamat in cordibus nostris*. *Abba Pater*². Quare non jam servus, sed liber, atque ideo creatus non est.

Ex eadem oratione.

Opus autem, inquit, manuum ejus annuntiat firmamentum³; et alio loco : *Opera manuum tuarum sunt caeli*⁴. Quæ vero sint Dei corpore carentis incorporeæ manus, quibus firmamentum caelosque constituit, ipse Propheta declarat : *Verbo*, inquit, *Dominici caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*⁵. Ac quemadmodum hoc in Deo Verbum non pronuntiat, sed vivit atque subsistit, et omnia facit, sic etiam Spiritus in Deo non est aer, qui diffundatur et dissolvatur, sed virtus sanctificans, quæ inest, et exsistit, et in sua constat persona.

Ex eadem oratione.

Digitus ille Dei, qui in Ægypto pulverem in animalia commutavit, primam animalium declarans generationem, Paracletus erat, Spiritus ille veritatis. Cum enim tres evangelistæ scribant, Filium ad Judæos dixisse + *Si ego in Spiritu Dei ejicio demonia, profecto pervenit in vos regnum Dei*⁶, Lucas refert eum dixisse : *Si ego in digito Dei ejicio demonia, profecto pervenit in vos regnum caelorum*⁷. Itaque et quæ per Mosem in Ægypto facta sunt signa, digito facta sunt Dei, et admiranda Dei signa Spiritu perfecta sunt. Porro Dei digitus in his signis quæ a Mose et a Domino sunt confecta, dictus est Spiritus, non quod parva quædam virtus sit in Deo, ut in corpore digitus, sed quod in divisione gratiarum ejus, una quædam illarum est gratia signorum et curationum; idcirco unam hanc, non autem universas Spiritus gratias appellat digitum Dei : *Alii enim per Spiritum datur sermo scientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alii gratia curationum in uno Spiritu, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum*: hæc autem

omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult ¹. Dixerit aliquis has omnes, et alias, quæcunque sunt Spiritus gratiæ, esse tanquam corpus ipsius, singulas autem ipsarum digitum appellari. Atque hunc quidem hujusce verbi usum ne despexeris. Nam cum dixisset : *Hæc omnia Spiritus operatur, ut vult*, de Deo idem ait : *Divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus* ². Quod si operatur omnia Deus ut vult, et hæc omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult, quomodo diversitatis essentialis sit, ubi eadem actionis vis? Diversis enim essentialis ex Eunomii sententia diversas esse actiones oportebat. At eandem Spiritui auctoritatem ac potestatem Servator esse testificans, Spiritus, inquit, *ubi vult, spirat* ³.

Ex eadem oratione.

Dei proprium est dimittere peccata, cum ipse dicat : *Ego sum, qui deleo peccata tua* ⁴. Et : *Si fuerint peccata vestra uti vermiculus, dealbabuntur tanquam nix, sin fuerint ut coccinum, tanquam lana alba erunt* ⁵. Dominus vero insufflans apostolis : *Accipite, inquit, Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis* ⁶. Si nullius igitur est, remittere peccata, ut profecto non est, nisi solius Dei, Spiritus autem sanctus ea per apostolos dimittit : Spiritus sanctus nimirum est Deus, et eandem, quam Pater et Filius, actionem habet.

Ex eadem oratione.

Vade Damascus, et ibi dicetur tibi, quoniam vas electionis mihi es ⁷. Dominus igitur Paulo cum apparuisset, locutus est. At eidem Damascus ingresso Ananias ait : *Saule frater, respice, Deus patrum elegit te* ⁸. Ac ne vox illa Deus de Christo intelligatur, subjicit : *Ut facias voluntatem ejus, et cognoscas justum ipsius Jesum*. Ipse vere vocationem et electionem scriptam relinquens : *Paulus, inquit, servus Jesu Christi, vocatus apostolus* ⁹. Deinde vocationi aliud quiddam adjungit : *Segregatus, inquit, in Evangelium Dei* ¹⁰. Quod autem ille, a quo segregatus est, fuerit Spiritus sanctus, Actus apostolorum ostenderunt, ubi scriptum est : *Jejunantibus autem apostolis, et orantibus dixit Spiritus sanctus : Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod vocavi eos* ¹¹. Quod si Paulum elegit Dominus Deus patrum, quem autem hic elegit, hunc segregat Spiritus sanctus, naturæ utens auctoritate, quomodo essentialis diversitas in Trinitate, in qua eadem actionis vis invenitur?

Ex eadem oratione.

Isaias propheta : *Vidi, inquit, Dominum Sabaoth sedentem in solio alto, et sublimi, et seraphim stabant in circuitu ejus. Sex alæ uni, et sex alæ alteri* ¹². Et paulo post : *Et ait Dominus ad me : Vade, et dic populo huic : Aure audite, et nolite intelligere ; et videntes videte, et nolite cognoscere. Incrassatum enim est cor populi hujus, et quæ se-*

A ἄλλω δὲ προσητέια· ἄλλω δὲ διάκρισις πνευμάτων, ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεῖα γλωσσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκαστῶ καθὼς βούλεται. Εἴποι οὖν τις ἂν, ὅτι ταῦτα πάντα, καὶ ὅσα ἄλλα χαρίσματα εἰσι τοῦ Πνεύματος, ὡς περ τι σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει, τὸ δὲ καθ' ἐν τῶν χαρισμάτων δάκτυλος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ χρήσιμον τῆς λέξεως μὴ παρῆλθῃ· Πάντα γὰρ, φήσας, ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, καθὼς βούλεται, καὶ περὶ Θεοῦ ὁ αὐτὸς ἐφη· Καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν· ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Εἰ δὲ πάντα ἐνεργεῖ ὁ Θεός, καθὼς βούλεται, πῶς ἑτερότης οὐσίας, ἐνθα ταυτότης ἐνεργείας γνωρίζεται; Παρηλαχθέντων γὰρ τῶν οὐσιῶν, παρηλλαχθέντας εἶναι ἔδει καὶ τὰς ἐνεργείας κατὰ τὴν ἀσεβέστατον Εὐνόμιον. Τὴν δὲ αὐτὴν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν μαρτυρῶν τῷ Πνεύματι ὁ Σωτὴρ, τὸ Πνεῦμα, ἐφη, *δπου θέλει πρεῖ*.

Ex τῷ αὐτοῦ.

Ἴδιον Θεοῦ ἀφίεναι ἁμαρτίας, αὐτοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξάλειψων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ· Ἐὰν ὤσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιθὼνα λευκανῶ, ἐὰν δὲ ὤσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Ὁ δὲ Κύριος ἐμφυσῶν τοῖς ἀποστόλοις ἐφη· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς. Εἰ τίνων οὐδενός ἐστιν ἀφίεναι ἁμαρτίας, ὡς περ οὐκ ἐστιν εἰ μὴ μόνοι Θεοῦ, ἀφίησι δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῶν ἀποστόλων. Θεός ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς οὐτῆς ἐνεργείας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

Ex τῷ αὐτοῦ.

Πορεύου εἰς Δαμασκὸν, καὶ ἐπὶ σοὶ λαληθήσεται, ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοι εἶ, οὐρανόθεν ἐπιφανείς ὁ Κύριος τῷ Παύλῳ ἐφη. Εἰσιδόντι δὲ εἰς Δαμασκὸν Ἀνανίας ἐφη· Σαοὺλ ἀδελφε, ἀνάβλεψαι, ὁ Θεός τῶν πατέρων προεχειρίσατό σε. Καὶ ἵνα μὴ περὶ Χριστοῦ νομισθῇ τὸ ῥῆμα, ἐπιλέγει· Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ γινῶναι τὸν δίκαιον αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ὅς δὴ τὴν κλήσιν, καὶ τὴν προχείρισιν ἀνάγραπτον ποιούμενος ἐφη· Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος. Εἶτα καὶ ἄλλο τι πρὸς τῇ κλήσει λέγει· Ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. Τὸ δὲ ἀφορίταν τὸ Πνεῦμα τυγχάνειν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐδίδαξαν· Νηστευόντων γὰρ, φησί, τῶν ἀποστόλων, καὶ πεισοευχομένων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Εἰ δὲ ἐκλέγεται μὲν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεός τῶν πατέρων, ὃν δὲ οὗτος προεχειρίσατο, τὸν αὐτὸν ἀφορίζει τὸ Πνεῦμα, αὐθεντία φύσεως χρώμενον, πῶς ἑτερότης οὐσίας ἐν τῇ Τριάδι, ἐν ἧ ταυτότης ἐνεργείας εὐρίσκειται;

Ex τῷ αὐτοῦ.

Ἡσαίας ὁ προφήτης Εἶδον, ἐφη, τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ ἐκηρμένον, καὶ τὰ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ μετ' ὀλίγα φησί· Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Πορεύου, καὶ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες

¹ I Cor. xii, 8-11. ² Ibid. 6. ³ Joan. iii, 8. ⁴ Isa. xlii, 25. ⁵ Isa. v, 18. ⁶ Joan. xi, 23. ⁷ Act. ix, 15. ⁸ Ibid. ⁹ Rom. i, 1. ¹⁰ Ibid. ¹¹ Act. xiii, 2. ¹² Isa. vi, 1, 2.

βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἔξῃς. Ὅσον μὲν οὖν κατὰ τὴν θέσιν καὶ ἀκολουθίαν τοῦ προφητικοῦ γράμματος, ὃ ἐπὶ πάντων ἐστὶ Πατὴρ, ὃ ὄφθαλς, καὶ χρησιμοδοτήσας τῷ προφήτῃ. Ὁ μέντοι τῆς βροντῆς υἱὸς ἐξαιεῖται φθεγγόμενος, καὶ βροντῆς φοβερώτερα, οὐ ἴδιον οὐχὶ τὸ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τὸ ἦν ὁ λόγος, Ἰὼν ἔφη τὸν ὄφθαλτον, καὶ χρησιμοδοτήσαντα τῷ προφήτῃ. Λέγει γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι· Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύνατο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι εἰς τὴν Ἰησοῦν, διότι εἶπεν Ἡσαΐας περὶ αὐτῶν, Τετυφλωμένοι αὐτῶν οἱ ὄφθαλμοί, καὶ πεκώρωται αὐτῶν ἡ καρδία, ὅπως μὴ ἴδωσι τοῖς ὄφθαλμοῖς, καὶ συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Παῦλος τοῦ Πνεύματος ἀπεφύνατο τὴν ὀπτασίαν εἶναι, καὶ τὴν χρησιμωδίαν, λέγων, Καλῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Εἰ δὲ ταῦτα συνίσταν, καὶ καλῶς ὑπήκοον οἱ καθ' ἑαυτῶν κακῶς σοφίζόμενοι, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα τῆς θεότητος; ἡλλοτριούν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Χριστὸς καὶ Κύριος ὀνομάζεται, λέγοντος μὲν τοῦ Ἀποστόλου, Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνοίκησιν ἀποφαίνοντος Χριστοῦ, λέγοντος δὲ πάλιν, Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὗ τὸ Πνεῦμα δὲ Κυρίου ἐλευθερία· ὥστε τοῦ Κυρίου Πνεῦμα Κύριος· οὐκ ἄρα κτίσμα ἢ κτίσμα Κυρίου.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ λέγεις, Εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ Υἱὸς, Υἱοῦ δὲ εἰκὼν τὸ Πνεῦμα, διατί μὴ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶρηται; Τούτῳ γὰρ ἰσχυροτάτῳ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσω. Ἡ γὰρ Υἱὸν, ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. Καὶ οἷ μὴ Υἱὸς ὀνόμασται, διὰ τοῦτο κτίσμα εἶναι βλασφημεῖς τὸ τῆς κτίσεως αἷτιον. Λέγομεν γοῦν, ὅτι τὸ εἶπεῖν Υἱὸν ἐξ Υἱοῦ τὴν Τριάδα τῆς θεότητος εἰς πλήθους ὑποψίαν προσῆγεν. Ἐτοιμον γὰρ ἦν ὑπολαβεῖν, ὡς εἴπερ Υἱὸς ἐξ Υἱοῦ γεγένηται, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἕτερος ἂν εἴη γεγεννημένος, καὶ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ πλήθος ἐξῆς. Διὰ δὲ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανώ; ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, ὅτι Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐλάδομεν, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ, καθάπερ καὶ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα. Υἱὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ προσειπεῖν ἐφυλάξατο, ἵνα εἰς μὲν εἴη Πατὴρ ὁ Θεὸς, αἰὶ Πατὴρ διαμένων, καὶ ὦν ἀϊδίως, ὃ ἐστὶν· εἰς δὲ Υἱὸς ἀϊδίῳ γεννησάι γεγεννημένος, ὁ ἀνάρχως σὺν τῷ Πατρὶ Υἱὸς ἀληθινὸς Θεοῦ, αἰὶ ὦν, ὃ ἐστὶ, Θεὸς λόγος, καὶ Κύριος· ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀληθῶς ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνδοξάζομενον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, φῆς, ὁ Θεὸς, καὶ ποιεῖ ἐ· Ἰσα. vi, 9, 40; Matth. xiv, 15. ὁ Act. xii, 39-41. ὁ Act. xx, 25-27. ὁ Rom. viii, 9. ὁ II Cor. iii, 17.

A quantur'. Ex situ quidem atque ordine verborum prophetae constat eum qui super omnia Pater est, illi apparuisse, et ipsum fuisse allocutum. At filius tonitrus, qui sublimia tonitruoque terribiliora loquitur, cujus proprium est non illud: Non erat, sed illud: In principio erat Verbum, Filium dicit apparuisse et prophetam allocutum esse. Sic enim in Evangelio a se conscripto dicit: Propterea non poterant Judaei credere in Jesum, quia de ipsis dixit Isaias: Excæcati sunt oculi eorum, et induratum est ipsorum cor, ne videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus. Paulus vero visionem hanc et vaticinium tribuit Spiritui sancto: Bene, inquit, Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus. Hæc si cognovissent, et recte intellexissent qui in perniciem suam sapientes sunt, Spiritum sanctum a divinitate non sejunxissent.

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus, Christus et Dominus appellatur, dicente Paulo apostolo: Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis, Spiritus habitationem Christi demonstrat. Dicit autem rursus: Dominus autem Spiritus est, ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Quare Domini Spiritus Dominus, non igitur servus, nec creatus.

Ex eadem.

At si Dei quidem imago Filius est, inquit, Spiritus autem imago Filii, cur non Filius Filii Spiritus dictus est? Hoc enim ut argumento firmissimo ad impietatem tuam confirmandam usus es. Vis enim ut aut Filius, aut creatus intelligatur. Et quoniam Filius non est appellatus, impie creatum asseris rerum procreatarum auctorem et procreatorem. Respondemus igitur, Si Filii Filius appellaretur, ea loquendi ratio trinitatem Divinitatis et suspensionem multitudinis pareret. Promptum enim esset suspicari, si Filius ex Filio genitus esset, alium rursus ex hoc, atque ita multos deinceps filios esse genitos. Idcirco Spiritum quidem ex Deo esse Paulus aperte pronuntiavit, dicens, nos Spiritum qui ex Deo est accepisse, et hunc fuisse per Filium declaratum, planum fecit, dum eum Filii Spiritum, quemadmodum et Patris appellavit, et Christi mentem, quemadmodum et Dei Spiritum. At Filii Filium nominare noluit, ut unus sit Pater Deus, qui semper maneat Pater, et semper existat id, quod est, unus item Filius æterna genitus generatione, qui sine principio cum Patre est, verus Dei Filius, semper id quod est manens, nempe Deus, Verbum, et Dominus, unus quoque Spiritus sanctus, vere Spiritus sanctus, ut scriptum est, qui cum Patre et Filio collaudatur.

Ex eadem oratione.

At Spiritum, inquit, Deus facit, et facit per Filium,

et illis verbis : *Omnia per ipsum facta sunt* ¹, Spiritus etiam tibi videtur contineri, atque ita Trinitas tibi redigitur ad dualitatem. Si enim cum aliis rebus Spiritus numeratur, quomodo cum Patre et Filio? aut quomodo Trinitas est Trinitas, nisi cum Patre et Filio Spiritus numeratur? Et quomodo per Trinitatem baptiamus constituitur ex qua mundus sanctitatem suscipit universus? Quin etiam cum aqua numerari Spiritum asseris, quod ut aqua, sic ipse quoque creatus sit. Sic enim Dominum loqui : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu* ². Et quasi hoc parum sit, tu Spiritum etiam cum gehennæ igne collocas, propterea quod Joannes dixerit : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* ³. Si dignitatem aquæ Spiritui sancto tribuis, quoniam Spiritus adventu aqua efficitur sancta, quem impietati relinquis locum? Eodem enim numero habes id quod sanctificat, et quod sanctificatur. Et quoniam ad nostrorum corporum purificationem aquam adhibet, eodem quo aquam pretio Spiritum æstimandum putas. Medendi facultatem quamvis rebus ex materia constantibus utatur, non tamen iis æqualem ducis, sed earum dominam, et divinum Spiritum utentem aqua, ad peccatorum maculas expurgandas, in abjectam aquæ humilitatem deturbas? Et cum apostoli dicant : *Hæc dicit Spiritus sanctus*; propheta dicunt : *Hæc dicit Dominus*; et Domini tentationem appellant Spiritus tentationem: cum eos, qui tentabant, sic alloquitur Petrus : *Quid convenit vobis tentare Spiritum sanctum* ⁴? et ad eosdem : *Non mentitus es, inquit, hominibus, sed Deo* ⁵. Quod si rursus apostoli dicant : *Visum est Spiritui sancto, et nobis* ⁶, non auctoritatem Spiritus sibi arrogantes, sed ei sese subjicientes, ut qui ab ipso Spiritu acceperint auctoritatem, tu quasi unum iudicium et sensum suum esse dixerint et Spiritus, atque unam auctoritatem, conaris Spiritum ipsum in rerum creaturarum ordinem redigere, quod perinde est ac si Deum Mosi diceres æqualem esse, quoniam scriptum est : *Credidit populus Deo, et Mosi servo ejus* ⁷. At magna est inter dominum et servum differentia. Quam quidem et scriptor indicavit subjiciens : *Mosi servo ejus*. Deus enim, ut Dominus est, et qui Mosem mittit : Moses vero ut servus, et qui mittitur, sic etiam Spiritui, tanquam Domino visum est, leges Ecclesiæ præscribere, apostolis vero tanquam servis ejus visum est, ea quæ pronuntiarunt, mandata dare. Non autem Spiritus servus, sed Dominus, inquit, est; et ubi Spiritus Domini, ibi libertas ⁸. Ac præceptis quidem in servitute redigitur Israel cum timore commonitus, Ecclesia vero Christianorum adoptatur, sancta per charitatem effecta. Ideo Paulus : *Non enim, inquit, accepistis spiritum servitutis iterum in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus : Abba Pater* ⁹. Non is profecto, qui servum accipit, filius ipse e servo constituitur: nec quisquam ex eo quod servi particeps factus esset, Deum auderet Patrem appellare. Nec qui servus est, quæ Dei sunt, omnia facit ut vult. Nec Spiritus præsentiam, si servus et creatus esset, ad omnia pervenire diceret David, faciem ipsum ac Dei manum appellans : *Quo ibo a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es,*

Α Υιοῦ, καὶ τὸ Πάτερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο συμπεριελθῆναι σοι δοκῆ καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐκοῦν σοι δοξὴ ἢ Τριάς ἀποδεδείχεται. Εἰ γὰρ μετὰ πάντων τὸ Πνεῦμα, πῶς μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Εἰ δὲ οὐ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς τριάς; ἢ Τριάς, καὶ πῶς ἀπὸ τῆς Τριάδος τὸ βάπτισμα, τὸ κόσμου παντὸς ἀγιαστικόν; Ἄλλὰ καὶ τῷ ὕδατι συναριθμῆσθαι αὐτὸ φῆς, ὡς τῆς κτίσεως ὄν, ὡσπερ καὶ τὸ ὕδωρ ἐστὶ. Λέγειν γὰρ τὸν Κύριον, Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἔξ ὕδατος, καὶ Πνεύματος καὶ τοῦτο ἐστὶ μικρόν· σὺ δὲ καὶ τῷ πυρὶ τῆς γενέσεως τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον συγκατατάτεις, διὰ τὸ λέγειν τὸν Ἰωάννην, Αὐτὸς ἡμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ. Ταῦτα ποίαν ὑπερβολὴν ἀσεβείας καταλέλοιπεν; εἰ τὴν ὕδατος ἐξίαν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι περιλάπτεις, ἐπειδὴ Πνεύματος; ἐφόδω τὸ ὕδωρ ἀγιαζέται; ἰσάζειν γὰρ σοι ἔδοξε τῷ ἀγιαζόμενῳ· οὐκ ὕδατι χρῆται πρὸς τὸν τῶν σωμάτων καθαρῶν, διὰ τοῦτο τῆς τοῦ ὕδατος ἰσοτιμίας θεῖον ἐλογίσω τὸ Πνεῦμα. Καὶ τὴν μὲν λατρικὴν ὕλαις χρωμένην οὐκ ἰσάζειν ταῖς ὕλαις λέγεις, ἀλλὰ κυριευτικὴν τῶν ὕλων, τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα χρωμένον ὕδατι πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτίας ῥύπων καθάρσιν, εἰς τὴν τοῦ ὕδατος ἐδοξίαν καὶ ταπεινότητα καταδέδληκας. Καὶ λεγόντων τῶν ἀποστόλων· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς οἱ προφῆται, Τάδε λέγει Κύριος, καὶ Κυρίου πείραν λεγόντων τὴν τοῦ Πνεύματος πείραν, ὅτε φησὶ πρὸς τοὺς κειρόσσαντας ὁ Πέτρος, Τί ὅτι συνεφωρήθη ἡμῖν κειράσσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς· Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ἐὰν πάλιν οἱ ἀπόστολοι λέγωσιν· Ἐδοξε τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ ἡμῖν, οὐ συντάττοντες ἑαυτοὺς τῇ τοῦ Πνεύματος ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ὑποτάσσοντες, ὡς ὅτι αὐτοῦ χορηγοῦμενοι τότε, καθάπερ μίαν γῶσιν καὶ φρόνησιν λεγόντων ἑαυτῶν τε καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ μίαν ἐξουσίαν εἰς κτίσιν τὸ Πνεῦμα κατάγειν βιάζῃ, ὡσπερ εἰ καὶ τῷ Μωϋσῇ τὸν Θεὸν ἰσάζειν ἔφασκεν, ἀκούων ὅτι, Ἐπίστευσεν ὁ λαὸς τῷ Θεῷ, καὶ Μωϋσῃ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Ἄλλὰ πολλὴ διαφορά δεσπότη καὶ δούλου, ἤνεργ καὶ δεικνύς ὁ γράφων ἐρήκε, Μωϋσῇ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Θεὸς μὲν γὰρ, ὡς δεσπότης, καὶ ὡς ἀποστείλας; Μωϋσῆα πιστεύεται, Μωσῆς δὲ, ὡς θεράπων, καὶ ὡς ἀποσταλῆς οὕτω δὴ καὶ τῷ Πνεύματι μὲν ἔδοξε δεσποτικῶς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δοθέντα νόμιμα, τοῖς δὲ ἀποστόλοις ὑπηρετικῶς τὰ δι' αὐτῶν ἐκφωνηθέντα προστάγματα· ἀλλ' οὐ τὸ Πνεῦμα δούλον, ὁ δὲ Κύριος, φησὶ, τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Καὶ δουλαγωγεῖται μὲν ἐπιτάγμασι τοῖς τοῦ Πνεύματος ὁ Ἰσραὴλ σὺν φόβῳ νοθετούμενος, υιοθετεῖται δὲ ἡ Χριστιανῶν Ἐκκλησία δι' ἀγάπης ἀγιαζομένη. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ κρίζομεν, Ἄβδᾶ ὁ Πατήρ. Οὐ δὴ ὁ τὸ δούλον εἰληφῶς; Υἱὸς ἐκ δούλου καθίσταται, οὐδὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μετουσίαν Πατέρα τὸν Θεὸν παρῆρσιάζεται, οὐδὲ τὸ δούλον τὸ τοῦ Θεοῦ πάντα ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται, οὐδ' ἂν τὴν τοῦ Πνεύματος παρουσίαν δούλου καὶ κτίματος ὄντος ἐπὶ πάντων διήκειν ἔφασκεν ὁ Ὑμνήσας, πρόσωπον αὐτὸ καὶ χεῖρα Θεοῦ προσαγορεύων· Ποῦ

¹ Joan. 1, 3. ² Joan. III, 5. ³ Matth. III, 11. ⁴ Act. V, 9. ⁵ Ibid. 4. ⁶ Act. XV, 28. ⁷ Exod. XIV, 31.

⁸ II Cor. III, 17. ⁹ Rom. VIII, 15.

πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναλῶ εἰς τὸν οἶφρον, σὺ ἐκαὶ εἰ. Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾄδην, πυρεῖ. Ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' ἔρρορον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ κατέξει με ἡ δεξιὰ σου. Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα Κυρίου πεπληρωκὴς τῆρ οἰκουμένην.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ διατί, φησ, οὐχὶ προστέθεικε τῷ ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεις Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; οὐκ ἀρρορῶν τὸ Πνεῦμα τῆς δουάδος, ἀλλὰ τούναντιον ἐνῶν, καὶ δηλῶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀχώριστον. Ἐπαὶ καὶ ὅτε φησὶν ὁ Παῦλος ὅσοι εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε, οὐ δῆπου καὶ χωρὶς τοῦ Πατρὸς τὸν ἁγιασμὸν εἰσ-γγήτατο, ἀλλ' ἐν Υἱῷ καὶ τὸν Πατέρα δεδήλωκε καὶ ὅτε φησὶν Ὅμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, οὐχ ὑπέξῆρηκε τὸν Υἱὸν τὸν λέγοντα, Οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἄν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ· εἰ δὲ καὶ μὴ ὀνομάζων τὸν Πατέρα δηλοῖ μετὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας καὶ τὸν γεννητήρορα, καὶ μὴ ὀνομάζων τὸν Υἱὸν δηλοῖ μετὰ τοῦ πατρώου ὀνόματος καὶ τὸν γεγεννημένον· οὕτω καὶ ἐνθα τὸ Πνεῦμα μὴ ὀνομάζεται ἐν τῷ χορηγοῦντι αὐτὸ καὶ μεταδιδόντι Χριστῷ νοῆται· ἢ καὶ ὅτε φασὶν οἱ ἀπόστολοι· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνον ὑποληψόμεθα τὸ Πνεῦμα νομοθετεῖν ἡμῖν, καὶ προαγορεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι τὴν νομοθεσίαν καὶ προφητείαν κατέρχεσθαι; καὶ ὅτε λέγεται τὸ παιδίον ἅγιον ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεγεννησθαι, χωρὶς τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα παραγενοῦς εἰς τὴν τοῦ βρέφους ὑπόστασιν ὑποληψόμεθα; καίτοι γε λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τῷ Λόγῳ τῆς σαρκώσεως ἐπιγραφομένης. Ἀλλὰ διὰ πάντων δηλόν, ὅτι καὶ ἐν τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι, τῆς ἐνώσεως τῆς κατὰ τὴν Θεότητα μὴ διαιρουμένης. Τριάδα μὲν γὰρ ἡ τῶν τριῶν ὀνομάτων παράληψις ἐξαριθμεῖ, καὶ παρίστανται τῆς δὲ Τριάδος ἕξαι τῆν ἔνωσιν ἢ καὶ καθ' ἐν ὄνομα δῆλωσι; ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ πάντα, καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πνεῦμα, φησὶ, λέγεται ἀνθρώπου, ὡς τὸ, Ἀναναλαῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι. Πνεῦμα καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ, Οὐ μὴ καταμελῆναι τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις· καὶ τὸ ἀνεμιλίον, ὡς τὸ, Πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυθίσται ὕδατα, καὶ ἕτερα πολλά εὑροι τις ἄν. Λέγομεν οὖν πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων ἀντιθέσιν, ὅτι εἰ νομιέσει τις ταυτότητα εἰσάγειν ἀπὸ τῶν ὁμωνύμων, τί ποιήσαιν ἄν, ὅτε ὄντα πολλὰ λέγεται, ἢ καλεῖται; ἐνδὸς δὲ ἐστὶ τοῦτο κυρίως τοῦ λέγοντος Κυρίου καὶ ἀληθῶς Θεοῦ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν; Λέγονται δὲ καὶ πατέρες πολλοί, καὶ θεοί, καὶ σοφοί, καὶ δυνατοί, καὶ δημιουργοί, ἃ τῷ Θεῷ μόνῳ φῶσει πρόσσεσιν ἴσιν. Καὶ ἀγέννητα ὡσαύτως λέγονται τὰ μηδέπω γεννηθέντα, μέλλοντα δὲ γεννᾶ-

si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in profundum maris, et enim illic manus tua deducet me, et deducet me dextera tua¹. Spiritus enim est, qui replet universa, sicut scriptum est: Spiritus Domini replevit orbem terrarum².

πεπληρωκὸς τὰ σύμπαντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον·

Ex eadem.

Sed cur, inquis, cum dixisset: Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum³, non addidit: et Spiritum sanctum, non conjungens eum ab ipsis duobus, sed potius cum illis conjungens ostendensque a Patre et Filio Spiritum non separari? Quoniam et quando Paulus ait: Quicumque in Christum baptizati estis, Christum induistis⁴, nullo pacto sine Patre sanctitatem induxit, sed in Filio Patrem etiam indicavit. Et quando dixit: Vobis enim revelavit Deus per Spiritum suum⁵, non subtraxit Filium dicentem: Nec Patrem novit quisquam, nisi Filius, et cui Filius revelaverit⁶. Quamvis autem Patrem non nominet, tamen in Filii appellatione Genitorem etiam indicat. Et quamvis non nomine Filium, eum tamen in Patris nomine demonstrat. Ita cum Spiritus non nominatur, in Christo, qui largitur ipsum atque impertit, intelligitur. An quando dicunt apostoli: Haec dicit Spiritus sanctus, solum Spirituum sanctum nobis praecipere et futura praenuntiare existimamus, ac non ex Patre, per Filium, in Spiritu sancto decreta et vaticinia pervenire? Et cum legimus puerum ex Spiritu sancto natum, arbitramur Spiritum sine Verbo ad pueri personam constituendam accessisse? Atqui Joannes dicit: Verbum caro factum est, et Verbo carnis assumptionem ascribit. Itaque ex his omnibus patet, et in Verbo Spiritum esse, et Verbum in Spiritu, cum Divinitatis unitas non distrahatur; Trinitatem enim trium nominum distinctio numerat atque constituit. Quamobrem illud, Ex ipso, et per ipsam, et in ipsum omnia, in uno nomine conjunxit, et Patris et Filii et Spiritus sancti proprietatem. Unus enim Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus, in quo omnia⁷.

συνήγαγεν εἰς ἐν ὄνομα τὸ τε τοῦ Πατρὸς ἰδίωμα, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ πάντα, καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα.

D

Ex eadem.

At spiritus, inquis, hominis dicitur, ut eo loco: Auferes spiritum eorum, et deficient⁸, et Dei Spiritus dicitur, ut ibi: Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis⁹. Et ventus dicitur spiritus, ut illud: Flabit spiritus ejus, et fluent aquae¹⁰. Et alia multa reperies spiritum appellari. Ad hoc igitur, quod adversarii objicient, respondemus, non fieri nominum similitudine, ut res quoque idem sint. Multa enim sunt, quae eodem nomine appellantur, quod tamen nomen uni proprie convenit. Exempli gratia, Dominus, et vere Deus est, qui dicit: Ego sum qui sum¹¹, multi tamen dicuntur dii et patres, et sapientes, et potentes, et effectores, quae Leo soli natura semper adsunt. Ingenita item dicuntur, quae nondum sunt genita, sed tamen futurum est, ut

¹ Ps. l. xxviii, 7. ² Sap. i. 7. ³ Joan. xvii, 3.

⁴ I Cor. viii, 6. ⁵ Psal. ciii, 21. ⁶ Gen. vi, 3.

⁷ Galat. iii, 27. ⁸ I Cor. ii, 10. ⁹ Matth. xi, 27.

¹⁰ Psal. cxlvii, 18. ¹¹ Exod. iii, 9f

gignantur et sint. Ut mortuorum resurrectio nondum est, sed tamen est futura. Et annulus, qui ex ferro conficiendus est, nondum est. Ingenita rursus dicuntur, quæ nullo pacto sunt. Verba item multis accipiuntur modis, sed unum est Dei Verbum sempiternum, quod et Deus in Evangelio dicitur, per quod omnia facta sunt. Et Dei filii in Scriptura dicuntur multi, ut : *Filios genui, et educavi*¹. Et : *Filius meus primogenitus Israel*², qui tamen adoptione et gratia per verum Filium dicuntur filii, non tamen veri naturaque filii; ex natura enim et veritate res ipsæ censentur.

Ex eadem.

Imago Filii dictus est, et digitus Dei, et Dei Spiritus, et Verbum, et bonus Spiritus, et rectus, et principalis, et Spiritus virtutis, et Dominus, et Deus dictus est Dei Spiritus, quemadmodum et Verbum. Si enim cum Deo et Verbo virtutes cælorum firmat Spiritus, quomodo alienus, quem qui accipiunt, sunt Dei templum? Qui et Spiritus oris Dei appellatur, et mundi creationis causa simul cum Verbo demonstratur, qui facit omnia tanquam Deus, quemadmodum vult, ut Apostolus ait³. Ille adoptionis Spiritus, ille libertatis auctor, qui ubi vult, spirat divinitatem, quem quidem et Spiritum veritatis aperte rerum omnium Dominus vocat. Qui in columbæ specie super ipsum e cælo descendit. Qui Domini carnem sanctificavit cum virtute nunquam a Deo separatus. Qui novit, quæ Dei sunt omnia, ut spiritus qui in nobis est, quæ nostra sunt; humanus, inquam, spiritus, qui in nobis est. Sicet, *Quæ Dei sunt, inquit, nemo novit, nisi Spiritus Dei*⁴. Et rursus Servator : *Nemo, inquit, novit Filium, nisi Pater, neque Patrem novit quisquam, nisi Filius et cui voluerit Filius revelare*⁵. Hoc illi simile est, et illud huic par : *Nobis enim, inquit, Deus per Spiritum suum revelavit*. Vide igitur, quomodo Pater aliquando revelat Filium, aliquando Filius Patrem, aliquando Spiritus Patrem simul et Filium.

Διά τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ὅρα τοιγαροῦν πῶς ποτε μὲν Πατήρ Ὑἱόν, καὶ Πατέρα ὡσαύτως.

Ex eadem oratione.

In mundi procreatione perspicuum est, Patrem cum Filio et Spiritu colloqui, quemadmodum Moses humano more colloquentem ipsum inducit atque dicentem : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*⁶. Cui enim dicit, *Faciamus*, nisi Verbo, et unigenito Filio, per quem omnia facta sunt, quemadmodum scribit evangelista, et Spiritui de quo scriptum est : *Spiritus divinus, qui fecit me*⁷? Ac quamvis oratione non declaraverit, de quibus dicat, aut quos alloquatur, tamen quod de ipso solum non dicat, patet ex eo, quod, *Ecce, inquit, Adam ut unus et nobis factus est*⁸. Et rursus : *Venite, inquit, et descendentes confundamus linguas ipsorum*⁹, ut et numerum eorum intelligas. Nemo enim audeat angelos cum Creatore et Domino collocare. Neque rursus Dei persona una potest intelligi, cum dicat : *Tanquam unus e nobis, et Venite, et descendentes confundamus*¹⁰. Perspicuum et illud est quod de Sodomo-

σθαι, ἢ γίνεσθαι, ὡς ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις οὐπω γεγонуῖα ἀγέννητος, μέλλουσα δὲ εἶναι, ἢ ὡς ὁ ἀπὸ σιδήρου δακτύλιος μέλλων γίνεσθαι, ἢ ἀγέννητος ἔστιν. Πάλιν ἀγέννητον τὸ ἀνούσιον νοοῦμεν, τὴ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν. Ἄλλα μὲν οὖν καὶ λόγοι πολλοὶ προσαγορεύονται, εἰς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀδίδιος, ὁ καὶ Θεὸς ἐν Εὐαγγελίῳ κηρυσσόμενος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Καὶ υἱοὶ Θεοῦ λέγονται ἐν τῇ Γραφῇ πολλοὶ, κατὰ τὸ, *Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα*· καὶ πάλιν, *Υἱὸς πρωτοτόκος μου Ἰσραὴλ*, θέσει μέντοι, καὶ χάριτί τινι υἰοθετοῦμενοι ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, υἱοὶ θεοτὸι καὶ μὴ ἀληθινοί. Ἀπὸ γὰρ φύσεως καὶ ἀληθείας ὀρμάται τὰ πράγματα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰκῶν τοῦ Υἱοῦ εἰρηται, καὶ δάκτυλος Θεοῦ, καὶ Θεοῦ Πνεῦμα, καὶ ῥῆμα, καὶ ἀγαθὸν Πνεῦμα, καὶ εὐθὲς, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ Πνεῦμα δυνάμεως, καὶ Κύριος, καὶ Θεὸς εἰρηται τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου στερεοὶ τὰς δυνάμεις τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα, πῶς ἀλλότριον, ὅπερ οἱ λαθόντες Θεοῦ ναὸς εἰσιν, ὁ δὲ καὶ Πνεῦμα στόματος Θεοῦ προσαγορεύεται, καὶ τῆς δημιουργίας αἴτιον μετὰ τοῦ Λόγου δέικνυται, τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ὡς Θεὸς, καθὼς βούλεται, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὸ τῆς υἰοθεσίας Πνεῦμα, τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴτιον, τὸ ὅπου θέλει πνεόν θεϊότητα, ὁ δὲ καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁ τῶν ὄλων Κύριος σαφῶς ὀνομάζει, τὸ ἐν εἰδει περιστερῶς ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάν, τὸ ἀγιάζον τὴν κυριακὴν σάρκα μετὰ τῆς δυνάμεως, τὸ τὴν οἰκουμένην πληροῦν, τὸ παντὶ παρὸν, ὡς Θεὸς, μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀχωρίστως ὄν ἀεὶ, τὸ γινώσκον τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα. Ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν τὰ ἡμῶν, τὸ ἀνθρώπινον λέγω πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν, οὕτως, φησὶ, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν φησιν ὁ Σωτήρ· *Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι*. Τοῦτο ἐκείνῳ ὁμοιον, κάκεινο τούτου ἰσοδύναμον· *Ἡμῖν γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε* *διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ὅρα τοιγαροῦν πῶς ποτε μὲν Πατήρ Ὑἱόν ἀποκαλύπτει, ποτε δὲ Υἱὸς Πατέρα, ποτε δὲ τὸ Πνεῦμα Ὑἱόν, καὶ Πατέρα ὡσαύτως.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν κοσμοποιίαν πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Πατέρα διαλεγόμενος δηλὸς ἔστιν ὁ Θεὸς, ὡς ἀνθρωπικωτέρῳ τύπῳ παρέστησεν ὁ Μωϋσῆς, διαλεγόμενον αὐτὸν εἰσαῶν, καὶ φάσκοντα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Τὴν γὰρ λέγει τὸ ποιήσωμεν ἢ τῷ Λόγῳ καὶ μονογενεὶ Υἱῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο κατὰ τὸν Εὐαγγελιστήν, καὶ τῷ Πνεύματι, περὶ οὗ γέγραπται, *Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσαν με*; Εἰ δὲ καὶ μὴ ῥητῶς δεδηλωκε, περὶ τίνων, ἢ πρὸς τίνας διαλέγεται, ὅμως μὴ περὶ αὐτοῦ μόνον λέγειν δεῖλόν ἔστιν, ὅτε φησὶν, *Ἰδοὺ Ἄδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν*· καὶ πάλιν· *Δεῦτε καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν τὰς γλώσσας, ἵνα καὶ συνυριθιμουμένους νοήσης*. Οὕτε γὰρ εἰς ἰσοτιμίαν ἀγγέλους συντάξαι τολμήσει τις τῷ Δημιουργῷ, καὶ Δεσπότῃ, οὕτε Θεοῦ πάλιν ἐν πρόσωπον οἶν τε ναῖν τὸ λέγεσθαι, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, καὶ, *Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν*. Ἐναργεῖς δὲ

¹ Isa. 1, 2.

² Exod. 17, 22.

³ Coloss. 1, 16.

⁴ I Cor. 11, 41.

⁵ Matth. 11, 27.

⁶ Gen. 1, 26.

⁷ Joan. 1, 3.

⁸ Job. xxxiii, 21.

⁹ Gen. 11, 22.

¹⁰ Gen. 11, 7.

est ¹. Et rursus prophetæ verba exponens evangelista ait : *Ut adimpleretur quod scriptum est : Ecce Filius meus electus, dilectus meus, in quo bene complacitum est animæ meæ, ponam Spiritum meum super ipsum* ². Atque in Evangelio scriptum est : *Spiritus ubi vult, spirat, et vocem ejus audis : sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est e Spiritu* ³. Et similiter in Evangelio : *Si vero ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia, igitur pervenit in vos regnum Dei* ⁴. Et rursus scriptum est : *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : et Spiritus blasphemia non habet remissionem* ⁵. Et in baptismo descendit Spiritus sanctus, et mansit super eum ⁶ ; angeli vero descendentes ministrabant ei ⁷. Quo cognoscas angelos quidem descendentes ministrare, servitutem ut ostendant : Spiritum vero super ipsum mansisse, ut, mansione audita, naturæ ejus libertatem intelligas. Scriptum autem est : *Et Pater in me manens, ipse facit opera* ⁸. Et rursus scriptum est : *Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est a Jordane, et actus est per Spiritum in desertum, diebus quadraginta tentatus a diabolo* ⁹. Et iterum : *Accipite Spiritum sanctum. Quotumcunque remiseritis peccata, remittantur ; quotumcunque retinueritis, retenta sunt* ¹⁰. Et rursus : *Veritatem vobis dico, expedit vobis ut ego vadam ; etenim si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* ¹¹.

ἤρξετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ πάλιν· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· Ἄν τινα ἀρῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφένται· Ἄν τινα κρατῆτε, κεκράτηται. Καὶ πάλιν· Τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέγω, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλω· ἔτι γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

Quod si dicant : *Non loquitur a seipso Spiritus, sed quæcumque audierit loquetur* ¹² ; ipsis dicimus : *Næque Filius a seipso loquitur : Sed qui me misit Pater, inquit, ille mihi dixit quid dicam et quid loquar* ¹³ ; omnia enim quæcumque Spiritus et Filius loquuntur, Dei sunt oracula. Et eam ob causam *Omnis Scriptura divinitus inspirata, etiam utilis est* ¹⁴, quippe quam locutus sit Spiritus. Hoc namque vere ostendit Spiritum non esse creaturam, quoniam rationabilis omnis creatura modo a seipsa loquitur, modo ea quæ Dei sunt, ut cum dicit Paulus : *De virginibus autem præceptum Domini non habeo ; consilium tamen do tanquam misericordiam consecutus a Domino* ¹⁵. At iis qui matrimonio juncti sunt præcipio non ego, sed Dominus ¹⁶. Et propheta : *O Domine, nihilominus judicia loquar ad te ; quid est quod impii prospere agunt* ¹⁷ ? Et rursus : *Heu me, mater ! qualem me peperisti* ¹⁸ ! Nonnunquam autem ait : *Hæc dicit Dominus* ¹⁹. Et aliquando Moyses : *Gracili voce et tarda lingua ego sum* ²⁰. Aliquando vero is ipse : *Hæc dicit Dominus : Emitte populum meum, ut mihi serviat* ²¹. Spiritus autem non sic. Non enim modo sua, modo quæ Dei sunt

ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; λέγει αὐτῇ ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰσραὴλτος ἐπισκιάσει σοί. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἄγγελος λέγων τῷ Ἰωσήφ· Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς ἑρμηνεύων τὰ ἐν τῷ προφήτῃ λέγει· Ἴνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον· Ἴδοὺ ὁ Πᾶς μου ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ἠδούκησεν ἡ ψυχὴ μου, θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται· Τὸ Πνεῦμα ὁποῦ θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεννητῆμένος ἐκ τοῦ Πνεύματος· καὶ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἅρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βουσιελα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν γέγραπται· Πᾶσα ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἀφ' ἐθῆσται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἔχει ἄφεσιν. Καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κατήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν· οἱ δὲ ἄγγελοι καταθρόνους διηκόνουν αὐτῷ. Ἴνα γινώσκῃς, ὅτι οἱ ἄγγελοι καταθρόνους διακονοῦσιν, ἵνα τὴν δουλείαν δεῖξωσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν, ἵνα τὴν μονὴν ἀκούσας, ἐλευθερίαν νοήσῃς τῆς φύσεως αὐτοῦ. Γέγραπται δὲ· Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένω, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν γέγραπται· Ἰησοῦς δὲ πλήρης Πνεύ-

ματος ἁγίου υπέστρεψεν ἀπὸ τῶν Ἰορδάνων, καὶ περὶ αὐτοῦ περιεβόλοντα πειρασάμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ πάλιν· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινα ἀρῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφένται· Ἄν τινα κρατῆτε, κεκράτηται. Καὶ πάλιν· Τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέγω, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλω· ἔτι γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

Ἐάν δὲ λέγωσιν· Οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει· λέγομεν αὐτοῖς· Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ· Ἄλλ' ὁ πέμψας με, φησὶ, Πατὴρ, ἐκείνός μοι εἶπε τί εἰπω καὶ τί λαλήσω· πάντα γὰρ ὅσα λαλεῖ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο Πᾶσι Γραφῆ θεοπνευστος καὶ ὠφέλιμος ἐστίν, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λαληθεῖσα. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο δεῖκνυσσι μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα κτίσμα, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ λογικὴ κτίσις ποτὲ ἀφ' ἑαυτῆς λαλεῖ, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔταν λέγει Παῦλος· Περὶ τῶν παρελθόντων ἐπιταγῶν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ διδοῦμαι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου. Τοῖς δὲ γεγραμμένοι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος· καὶ ὁ προφήτης· Ὁ Κύριος, πλὴν κρίματα λαλήσω πρὸς σέ· τί ἐστι ἀσεβεῖς ἐδοδοῦνται ; καὶ πάλιν· Οἱ μοι, μήτερ, ὡς τίνα μ' ἔτεκες ; Ποτὲ δὲ λέγει· Τάδε λέγει Κύριος. Καὶ ποτὲ Μωσῆς· Ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι ἐγὼ. Ποτὲ δὲ ὁ αὐτός· Τάδε λέγει Κύριος· Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοι λατρεύσῃ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ λέγει, ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ ἦν κτίσματος. Ἄλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πνεύματος

¹ Matth. i, 20. ² Matth. xii, 17 ; Isa. xlii, 1. ³ Joan. iii, 8. ⁴ Matth. xii, 28. ⁵ Ibid. 31. ⁶ Matth. iii, 16. ⁷ Matth. iv, 11. ⁸ Joan. xiv, 10. ⁹ Luc. iv, 1, 2. ¹⁰ Joan. xx, 22, 23. ¹¹ Joan. xvi, 7. ¹² Joan. xvi, 13. ¹³ Joan. xii, 49. ¹⁴ II Tim. iii, 16. ¹⁵ I Cor. vii, 25. ¹⁶ ibid. 10. ¹⁷ Jerem. xii, 1. ¹⁸ Jerem. xv, 10. ¹⁹ Jerem. xxx, 2. ²⁰ Exod. iv, 10. ²¹ Exod. v, 1.

τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια· ὁμοίως καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ Υἱὸς λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ γὰρ πέμψας με, φησὶ, Πάτερ, ἐκεῖνός μοι εἶπε τί εἶπω καὶ τί λαλήσω·

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα κεφαλαίων, κεφάλαιον θ'. Ἀφοριστικαὶ ἐννοιαι περὶ τοῦ Πνεύματος τῆ τῶν Γραφῶν ἀκολουθοῦσαι διδασκαλίᾳ.

Ἦδη δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς κοινὰς ἡμῶν ἐννοίας ὁποῖαι τινὲς εἰσιν ἐξετάσωμεν, τὰς τε ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ αὐτοῦ συναχθείσας ἡμῖν, καὶ ἅς ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως τῶν Πατέρων διεδεξάμεθα. Πρῶτον μὲν οὖν, τίς, ἀκούσας τῶν προσηγοριῶν τοῦ Πνεύματος, οὐ διανίσταται τῇ ψυχῇ, καὶ πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τὴν ἐννοίαν ὑπερβαίνει; Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ εἴρηται, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· Πνεῦμα εὐθὲς, Πνεῦμα ἡγεμονικόν. Πνεῦμα ἅγιον ἢ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιόζουσα κλήσις· ἔπερ δὴ μάλιστα παντὸς τοῦ ἀσώματου, καὶ καθαρῶς ἄλλου τε καὶ ἀμεροῦς ἑνομά ἐστι. Διὰ καὶ ὁ Κύριος, τὴν ἐν τόπῳ προσκυνεῖσθαι τὸν Θεὸν ἡγουμένην διδάσκων, ἔτι ἀπερίληπτον τὸ ἀσώματον, Πνεῦμα, φησὶν, ὁ Θεός. Οὐ τοίνυν δυνατὸν, Πνεῦμα ἀκούσαντα, περιγεγραμμένην φύσιν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ, ἢ τροπαῖς καὶ ἀλλοιώσειν ὑποκειμένην, ἢ ὅλως ὁμοίαν τῇ κτίσει· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀνωτάτω ταῖς ἐννοίαις χωροῦντα, νοεράν οὐσίαν ἐπάναγκας ἐννοεῖν, ἀπειρον κατὰ δύναμιν, μεγέθει ἀπερίοριστον, χρόνοις ἢ αἰῶσιν ἀμέτρητον, ἀφθονον ὧν ἔχει καλῶν. Πρὸς δὲ πάντα ἐπέστραπται τὰ ἁγιασμοῦ προσδόμενα· οὐ πάντα ἐφέται τὰ κατ' ἀρετὴν ζῶντα, ὅσην ἐπαρδόμενα τῇ ἐπινοίᾳ καὶ βοηθούμενα πρὸς τὸ οἰκεῖον ἑαυτοῦ καὶ κατὰ φύσιν τέλος. Τελειωτικῶν τῶν ἄλλων, αὐτὸ δὲ οὐδαμοῦ ἔλλειπον· οὐκ ἐπισκευαστῶς ζῶν, ἀλλὰ ζωῆς χορηγόν· οὐ προσθήκαις αὐξανόμενον, ἀλλὰ πλήρες εὐθὺς, ἐν ἑαυτῷ ἰδρυμένον, καὶ πανταχοῦ ὄν. Ἁγιασμοῦ γένεσις, φῶς νοητῶν, πάσῃ δυνάμει λογικῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὐρεσιν οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον. Ἀπρόσιτον τῇ φύσει· χωρητὸν δι' ἀγαθότητα· πάντα μὲν πληροῦν τῇ δυνάμει, μόνους δὲ ὄν μεθεκτὸν τοῖς ἀξίοις, οὐκ ἐν μέτρῳ μετεχόμενον, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαίρουσιν τὴν ἐνέργειαν. Ἀπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεισιν· ὅλον ἐκάστῳ παρὸν, καὶ ὅλον ἀπανταχοῦ ὄν. Ἀπαθῶς μεριζόμενον, καὶ ὁλοσχερῶς μετεχόμενον· κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἧς ἢ χάρις, τῷ ἀπολαοῦντι ὡς μόνῳ παρούσα, καὶ τῇ ἐπιλάμπει καὶ θάλασσαν, καὶ τῷ ἀέρι ἐγκέκραται. Οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκάστῳ τῶν δεκτικῶν, ὡς μόνῳ παρὸν, διαρκῆ τοῖς πᾶσι τὴν χάριν ὀλοκλήρῳ ἐπαφήσιν· οὐ ἀπολαβεῖ τὰ μετέχοντα, ὅσον αὐτὰ πέφυκεν, οὐκ ὅσον ἐκεῖνο δύναται.

Οἰκείωσις δὲ Πνεύματος πρὸς ψυχὴν οὐχ ὁ διὰ τόπου προσεγγισμὸς (πῶς γὰρ ἂν πλησιάζαις τῷ

loquitur; id namque pertinet ad creaturam. Verum omnia Spiritus verba, Dei oracula sunt: similiter et Filii dicta. Quapropter ne Filius qui dicit a seipso loquitur. Qui enim misit me Pater inquit, ille mihi dixit quid dicam et quid loquar.

Ejusdem ex triginta capitum ad Amphilochem capite 9. Separatae de Spiritu sancto sententiae, Scripturarum doctrinae consentanea.

Jam vero etiam de Spiritu communes nostrae notiones ejusmodi sint expendamus, tum eas quae nobis de illo e Scripturis collectae sunt, tum eas quae Patrum traditione non scripta accepimus. Primum igitur, quis, auditis Spiritus appellationibus, animo non erigitur, et ad supremam naturam cogitationem non attollit? Nam Spiritus Dei dictus est, et Spiritus veritatis, qui ex Patre procedit: Spiritus rectus, Spiritus principalis. Spiritus sanctus, propria est illius ac peculiaris appellatio: quod sane nomen omnium maxime rem incorpoream et ab omni materia puram et incompositam declarat. Quapropter et Dominus cum eam, quae Deum in loco adorari existimabat, edoceret, rem incorpoream comprehendi non posse, Spiritus, inquit, est Deus. Proinde fieri non potest, ut qui audit Spiritum, naturam loco circumscriptam, aut mutationibus et alterationibus obnoxiam, aut omnino creaturae similem sibi animo fingat: sed ad id quod summum est cogitatione procedens, intelligentem substantiam cogitet necesse est, virtute infinitam, magnitudine incircumscripam, nec temporum nec saeculorum dimensionem recipientem, ea quae habet bona large impartientem. Ad quem omnia convertuntur quae egent sanctificatione: quem omnia appetunt juxta virtutem viventia, cujus afflatu velut irrigantur et adjuvantur, ut perveniant ad proprium suum naturalemque finem. Qui perficit caetera, ipse vero in nullo deficit: qui non vivit per instaurationem, sed vitam suppeditat; nec accessionibus augetur, sed statim plenus est: qui in seipso firmatur, et nusquam non adest. Origo sanctificationis, lux intelligibilis: universae potentiae rationali ad veritatis investigationem veluti illustrationem quamdam ex sese praebens. Natura inaccessus, sed qui capi possit ob benignitatem; omnia quidem implens virtute, sed solis iis qui digni sunt communicabilis, quibus sese non eadem impertit mensura, sed juxta proportionem fidei dispertitur vim suam. Simplex essentia, varius potentiis; qui singulis totus adest, et totus ubique est. Qui sic dividitur ut ipse nihil patitur; cujus sic omnes participes sunt, ut ipse maneat integer, radii solaris in morem, cujus beneficium fruendi tanquam uni adest, et tamen terram ac mare illustrat, misceturque aeri. Sic et Spiritus sanctus, unicuique capacium cum adsit quasi soli, sufficientem omnibus gratiam ac integram infundit: quo fruuntur quaecumque de illo participant, quantum ipsis fas est natura, non quantum ille potest.

Spiritus autem cum anima conjunctio non ita loci propinquitate (nam qui bat ut ad incorporeum

¹ Joan. xii, 49. ² Joan. xv, 26. ³ Psal. i, 12, 13. ⁴ Joan. iv, 24

corporaliter accedat?), sed a cupiditatibus recessu, quæ post accesserunt animæ propter amicitiam erga carnem, et a Dei consortio alienarunt. Itaque, si quis ab eo, quod vitii labe contraxerat, probro purgetur, atque ad nativam pulchritudinem reversus velut regiæ imagini formam veterem per puritatem reddat, hoc uno demum modo potest ad Paracletum appropinquare. Ille autem, veluti sol, purum nactus oculum, ostendet tibi in seipso imaginem illius qui videri non potest. In beata autem hujus imaginis contemplatione videbis ineffabilem archetypi pulchritudinem. Per hunc corda sustolluntur in altum, manu ducuntur infirmi, proficientes perficiuntur. Hic eis qui ab omni sorde purgati sunt illucescens, per communionem quam cum ipso habent, spirituales reddit. Et quemadmodum corpora nitida, pellucidaque, contacta radio, fiunt et ipsa supra modum splendida, et alium fulgorem ex sese profundunt, ita animæ quæ Spiritum ferunt, illustranturque a Spiritu, fiunt et ipsæ spirituales, et in alios gratiam emittunt. Hinc futurorum præscientia, mysteriorum intelligentia, occultorum comprehensio, donorum distributiones, cælestis conversatio, cum angelis chorea: hinc gaudium nunquam finiendum, hinc in Deo perseverantia, hinc similitudo cum Deo, et quo nihil sublimius expeti potest, hinc est ut deus fias.

Ejusdem adversus eos qui dicunt non oportere Patri et Filio adjungere Spiritum sanctum. Cap. 10.

Non oportet, inquit, Patri et Filio adungere Spiritum sanctum: partim eo quod sit alienæ naturæ, partim quod dignitate sit inferior. Quibus æquum est ut apostolorum verbis respondeamus: *Deo oportet obedire magis quam hominibus*¹. Nam si Dominus aperte in tradendo salutifero baptismate præcepit discipulis, ut baptizarent omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti², haud dedignatus cum illo consortium: contra isti dicunt, non oportere Spiritum Patri Filioque conjugere; an non Dei præcepto palam adversantur? Etenim, si dicunt hujusmodi conjunctione non declarari ullam communionem aut consortium; dicant quidnam conveniat hoc existimare, et quam aliam efferant magis peculiarem consortii rationem? Et quidem si Dominus sibi et Patri non adjunxit Spiritum in baptismo, neque etiam nobis vitio vertant quod eos conjungimus. Nihil enim nos diversum neque sentimus, neque loquimur. Sin autem illic conjunctus est Patri et Filio Spiritus, nec quisquam est adeo impudens, ut aliud quidquam dicat, ne sic quidem nos in jus vocent, si Scripturas sequimur.

Sed belli adversum nos apparatus instructus est, omnisque cogitatio intenta est in nos, et linguæ maledicorum hic vehementius jaculantur quam ii, qui Christum occiderant, olim lapidibus impetierunt Stephanum. Verum ne consequantur, ut lateat

ἄσωμάτω σωματικῶς;), ἀλλ' ὁ χωρισμὸς τῶν παθῶν, ἅπερ, ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν σάρκα φιλίας ὑστερον ἐπιγινόμενα τῇ ψυχῇ, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οἰκειότητος ἠλλοτρίωσε. Καθαρθέντα δὴ οὖν ἀπὸ τοῦ αἵσχου, ὃ ἀνεμάξατο διὰ τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκ φύσεως κάλλος ἐπανελθόντα, καὶ οἷον εἰκόνη βασιλικῆ τὴν ἀρχαίαν μορφήν διὰ καθαρότητος ἀποδόντα, οὕτως ἐστὶ μόνως προσεγγίσει τῷ Παρακλήτῳ. Ὁ δ', ὡσπερ ἥλιος, κεκαθαρμένον ὄμμα παραλαβὼν, δεῖξει σοι ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου. Ἐν δὲ τῷ μακαρίῳ τῆς εἰκόνης θεάματι τὸ ἄρρητον εἶπε τοῦ ἀρχετύπου κάλλος. Διὰ τοῦτου καρδίων ἀνάσασις, χειραγωγία τῶν ἀσθενούντων, τῶν προκοπόντων τελειώσις. Τοῦτο, τοῖς ἀπὸ πάσης κηλίδος κεκαθαρμένοις ἐλάμπρον, τῇ πρὸς ἑαυτὸ κοινωνίᾳ πνευματικῶς ἀποδεικνύσι. Καὶ ὡσπερ τὰ λαμπρὰ καὶ διαφανῆ τῶν σωμάτων, ἀκτίνας αὐτοῖς ἐμπεσοῦσης, αὐτὰ τε γίνεται περιλαμπῆ, καὶ ἑτέραν αὐγὴν ἀπ' ἑαυτῶν ἀποστῆλθει· οὕτως αἱ πνευματοφόροι ψυχαὶ, ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, αὐταὶ τε ἀποτελοῦνται πνευματικά, καὶ εἰς ἑτέροισιν τὴν χάριν ἐξαποστέλλουσι. Ἐντεῦθεν μελλόντων πρόγνωσις, μυστηρίων σύνεσις, κεκρυμμένων κατὰλήψις, χαρισμάτων διανομαὶ, τὸ οὐράνιον πολιτεῦμα, ἢ μετὰ ἀγγέλων χορεία, ἢ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη, ἢ ἐν Θεῷ διαμονή, ἢ πρὸς Θεὸν ὁμοιωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ γρῆναι συντάσειν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Κεφαλ. 11.

Ὁ χρῆ, φασί, Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντετάχθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τε τὸ τῆς φύσεως ἀλλοτρίον, καὶ τὸ τῆς ἀξίας καταδεές. Πρὸς οὗς δίκαιον τὴν τῶν ἀπιστόλων φωνὴν ἀποκρίνασθαι, ὅτι *Πειθαρχεῖν Θεῷ δεῖ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Κύριος σαφῶς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος προσέταξε τοῖς μαθηταῖς βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἀπαξιῶν τὴν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν, οὗτοι δὲ μὴ γρῆναι αὐτὸ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντάσειν λέγουσι· πῶς οὐχὶ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ προδήλως ἀνθίστανται; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ εἶναι φασὶ τὴν τοιαύτην σύνταξιν κοινωνίας τινὸς καὶ συναφείας δηλωτικῆν, εἰπάτωσαν, τί μὲν νομίζειν τοῦτο προσηκεῖ; τίνα δὲ ἕτερον συναφείας τρόπον οἰκειότερον ἔχουσι; Καίτοιγε εἰ μὴ συνῆψεν ὁ Κύριος ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ βάπτισμα, μηδὲ ἡμῖν τὴν συναφείαν ἐγκαλείτωσαν. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς ἀλλοιότερον οὔτε φρονοῦμεν, οὔτε φθειγγόμεθα. Εἰ δὲ συνῆπται ἐκεῖ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀναιδῆς ὥστε ἄλλο τι φῆσαι, μηδ' οὕτως ἡμῖν ἐγκαλείτωσαν, εἰ τοῖς γεγραμμένοις ἀκολουθοῦμεν.

Ἄλλ' ἡ μὲν παρασκευὴ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου ἐξήρτυται, καὶ πᾶσα διάνοια πρὸς ἡμᾶς τέταται, καὶ γλῶσσαι βλασφημῶν ὡς τοξεύουσι σφοδρότερον βάλλουσαι ἢ τὸν Στέφανον τότε τοῖς λίθοις οἱ χριστοφόνοι· μὴ λανθανέτωσαν δὲ, ὅτι πρόσχημα μὲν ἡμᾶς

¹ Act. v, 29. ² Matth. xxviii, 19.

ὁ πόλεμος ἔχει, ἢ δὲ ἀλήθεια τῶν γινομένων πρὸς τὸ ἄνθρωπον βλέπει. Ὅστε ἐφ' ἡμᾶς μὲν δῆθεν τὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἐνέδρας διασκευάζονται, καὶ ἀλλήλοις ἐγκυβερνοῦνται ἐπιδοθηθῆναι, ὡς ἕκαστος ἔχει ἐμπειρίας ἢ βίωμης. Πίστις δὲ ἐστὶ τὸ πολεμοῦμενον, καὶ κοινὸς σκοπὸς ἅπασιν τοῖς ἐναντιοῖς καὶ ἐχθροῖς τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κατασεῖται, ἐκ τοῦ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐδαφισθεῖσαν ἀφανισθῆναι. Διὰ τοῦτο, ὡς τῶν χρωματιστῶν οἱ δῆθεν εὐγνώμονες, τὰς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεις ἐπιδοῦνται, τὴν ἀγραφὸν τῶν Πατέρων μαρτυρίαν ὡς οὐδενὸς ἀξίαν ἀποπερπόμενοι. Ἄλλ' οὐ γὰρ ὑψηλόμεθα τῆς ἀληθείας, οὐδὲ δειλίᾳ τὴν συμμαχίαν προδύσομεν. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Κύριος ὡς ἀναγκαῖον καὶ σωτήριον δόγμα τὴν μετὰ τὸν Πατέρα σύστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδέδωκε, τοῖς δὲ οὐχ οὕτω δοκεῖ, ἀλλὰ διαιρεῖν καὶ διασπῆν καὶ ἐπὶ τὴν φύσιν τὴν λειτουργικὴν μετοικίσειν. πῶς οὐκ ἀληθὲς, ὅτι τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν κυριωτέραν ποιοῦνται τῆς τοῦ Θεοῦ νομοθεσίας; Φέρε δὴ οὖν, πᾶσαν φιλονεικίαν καταβαλόντες, οὕτω περὶ τῶν ἐν χερσὶ πρὸς ἀλλήλους διασκευώμεθα.

Χριστιανοὶ πόθεν ἡμεῖς; Διὰ τῆς πίστεως, πᾶς τις ἂν εἴποι. Σωζόμεθα δὲ τίνα τρόπον; Ἀναγεννηθέντες δηλονότι διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Εἴτα τὴν σωτηρίαν ταύτην διὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βεβαιουμένην γνωρίζαντες, ὅν παρελάβομεν τύπον διδαχῆς προησόμεθα; Ἡ μεγάλων ἂν εἴη στεναγμῶν ἄξιον, εἴπερ εὐρισκόμεθα νῦν μακρυνόμενοι μᾶλλον ἀπὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἢ ὅτε ἐπιστεῦσαμεν. εἴπερ τότε προσεδεξάμεθα, νῦν ἀπαρνούμεθα. Ἰση ἐστὶν ἡ ζημία ἢ ἀμοιβὴν τίνα τοῦ βαπτίσματος ἀπελθεῖν, ἢ ἐν τῶν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐλλείπον δεξασθαι. Τὴν τε ὁμολογίαν, ἣν ἐπὶ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς κατεθέμεθα, ὅτε, βυθόντες ἀπὸ τῶν εἰδώλων, προσήλθομεν Θεῷ ζῶντι, ὁ μὴ ἐπὶ παντὸς φυλάσσων καιροῦ, καὶ διὰ πάσης ἑαυτοῦ τῆς ζωῆς ὡς ἀσφαλούς φυλακτηρίου περιεχόμενος, ξένον ἑαυτὸν καθίστησι τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, τῷ ἰδίῳ χειρογράφῳ μαχόμενος, ὁ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας κατέθετο. Εἰ γὰρ ἀρχὴ μοι ζωῆς τὸ βάπτισμα, καὶ πρώτη ἡμερῶν ἐκεῖνη ἢ τῆς παλιγγενεσίας ἡμέρα, δῆλον, ὅτι καὶ φωνὴ τιμιωτάτη πᾶσων ἢ ἐν τῇ χάριτι τῆς υιοθεσίας ἐκφωνηθεῖσα. Τὴν οὖν εἰσάγουσάν με εἰς τὸ φῶς, τὴν γνώσιν (40) Θεοῦ μοι χαρισαμένην παρέδοσιν, δι' ἧς τέκνον ἀπεδείχθη Θεοῦ, ὁ τῶς διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐχθρὸς, ταύτην προδῶ, ταῖς τούτων πιθανολογίαις παρατραπέις; Ἄλλὰ καὶ ἑμαυτῷ συνεύχομαι μετὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀπελθεῖν πρὸς τὸν Κύριον, καὶ αὐτοῖς παραινῶ, ἀσπλον διατηρηῆσαι τὴν πίστιν, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, καὶ ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φυλάξει τὸ Πνεῦμα, τὴν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος διδασκαλίαν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως διατηροῦντας καὶ ἐν τῇ τῆς δόξης ἀποπληρώσει.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τίτι οὐαί; τίτι θλίψις; τίτι ἀπορία καὶ σκότος; τίτι αἰωνία κατάκρισις; Οὐ τοῖς παραβάταις; οὐ τοῖς

PATROL. CXXX.

nos quidem esse belli occasionem, sed quæ aguntur revera ad excelsum spectare. Itaque in nos quidem machinas et insidias instruunt, seque mutuo exhortantur ad ferendas supplicias, ut quisque peritia aut robore valet. Cæterum id quod oppugnantur, fides est, isque scopus communis est omnibus adversariis, et sanæ doctrinæ inimicis, ut soliditatem fidei in Christum concutiant, apostolicam traditionem solo æquatam abolendo. Eapropter, sicut solent qui bonæ fidei debitores sunt, probationes e Scriptura clamore exigunt, Patrum testimonium, quod scriptum non est, velut nullius momenti rejicientes. At de tuenda veritate nihil remittimus, neque ignavia a ferendis illi auxiliis desistimus. Etenim si Dominus nobis, ut necessarium ac salutare dogma, Spiritus cum Patre conjunctionem tradidit; his autem non ita videtur, sed dividere ac distrahere Spiritum et ad servilem naturam detrudere: an non verum est, apud illos blasphemiam ipsorum plus habere ponderis, quam Domini præscriptum? Agendum igitur omni contentione deposita, ita de iis quæ in manibus sunt, inter nos disceptemus.

Christiani unde nos? Per fidem, dicit quilibet. Salvi autem sumus, quo modo? Nimirum regenerati per gratiam quæ confertur in baptismo. Nam unde alioqui? Ergone postquam hanc salutem per Patrem et Filium et Spiritum sanctum ratam ac firmatam noverimus, traditam nobis doctrinæ formam abjiciemus? Id profecto multis dignum suspiriis fuerit, si comperiamur nunc longius abesse a salute nostra, quam tum cum credidimus; si quæ tunc recepimus, nunc abnegamus. Par et æquale damnum est, sive quis baptismatis expers decedat de vita sive recipiat baptismum, cui unum aliquid eorum quæ tradita sunt desit. Et quisquis professionem, quam in prima institutione deposuimus, cum liberati a simulacris accessimus ad Deum vivum, in omni tempore non servat, nec eam quasi tutissimum præsidium per totam suam vitam complectitur, seipsum alienum reddit a promissis Dei, suo ipsius chirographo repugnans, quod in professione fidei deposuit. Nam si mihi vitæ initium est baptismus, ad dierum omnium primus est dies regenerationis; perspicuum est et vocem illam omnium pretiosissimam esse, quæ in adoptionis gratia prolata est. Itane igitur traditionem, quæ me adducit ad lucem, quæ Dei cognitionem largita est, per quam factus sum filius Dei, qui prius propter peccatum eram hostis, deseram, seductus istorum speciosius sermonibus? Quin potius et illud mihi precor, ut cum hac professione contingat hinc decedere ad Dominum: et ipsos hortor, ut inviolatam servent fidem usque ad diem Christi, et indivulsum a Patre et Filio custodiant Spiritum: doctrinam baptismatis tum in fidei professione, tum in gloriæ persolutione servantes.

Ejusdem.

Cui vae? cui afflicto? cui angustia ac tenebræ? cui sempiterna condemnatio? Nonne præva-

ricatoribus? nonne iis qui fidem abnegarunt? Sed unde probantur abnegasse? Nonne hinc, quod suas ipsi professiones irritas fecerunt? Quid autem professi sunt, aut quando? Professi sunt credere se in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, tum eum renuntiantes diabolo et angelis ejus salutiferam illam vocem ediderunt. Quod igitur istis dignum vocabulum excogitatum est a filiis lucis? Nonne perfugæ ac prævaricatores appellantur, ut qui salutis suæ pacta violarint? Quo igitur nomine eum qui Deum abnegavit, quo eum qui Christum abnegavit, appellem? Quonam alio, quam prævaricatoris ac desertoris? At ei qui negavit Spiritum, quod me vis nomen imponere? Nonne hoc idem, quippe ipse pactum cum Deo initum violarit? Ergo cum et fidei in Spiritum professio beatitudinem pietatis nobis conciliet, et abnegatio crimini abnegati Dei faciat obnoxios: an non horrendum est ipsum nunc rejicere, non ignem, non gladium, non crucem, non flagella, non rotam, non tormenta metuentes, sed solis sophismatibus seductionibusque istorum, qui Spiritui rebelles sunt, deceptos? Testificor omni homini Christum profitenti, et Deum neganti, quod Christus nihil illi proderit; aut Deum invocanti, Filium vero spernenti, quod inanis est fides illius. Item ei qui Spiritum rejicit, testificor quod fides ejus qua proficitur Patrem et Filium, inanis erit: quam nec habere potest nisi simul adsit Spiritus. Non enim credit in Filium, qui non credit Spiritui; nec credit in Patrem, qui non credit Filio. *Nec enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto*¹; et, *Deum nemo vidit unquam, sed unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, hic nobis enarravit*². Insuper talis expers est vere adorationis. Neque enim fieri potest, ut quis Filium adoret, nisi in Spiritu sancto, aut ut Patrem invocet, nisi in adoptionis Spiritu.

Ejusdem adversus eos qui dicunt sufficere baptismum tantum in nomine Domini. Cap. 12.

Neminem vero in fraudem inducat illud Apostoli, quod Patris et Spiritus sancti nomen in baptismo commemorationem frequenter omittit: neque ideo putet indifferentem esse nominum invocationem. *Quicumque, inquit, in Christum baptizati estis, Christum indidistis*³; et rursus: *Quicumque in Christo baptizati estis, in mortem illius baptizati estis*⁴. Nam Christi appellatio, totius est professio: declarat siquidem et Deum qui unxit, et Filium qui unctus est, et Spiritum sanctum qui est unctio: quemadmodum a Petro in Actis didicimus, *Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto*⁵. Item in Isaia, *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me*⁶: et Psalmicus ille cantor; *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exsultationis præ consortibus tuis*⁷. Videtur tamen interdum Apostolus etiam

την πίστιν ἀρνησαμένοις; Τίς δὲ τῆς ἀρνήσεως ἔλεγχος; Οὐχ ὅτι τὰς οἰκείας ὁμολογίας ἠθέτησαν; Ὁμολόγησαν δὲ τί, ἢ πότε; Πιστεύειν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὅτε, ἀποταξάμενοι τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, τὴν σωτήριον ἐκείνην ἀφῆκαν φωνήν. Τίς οὖν πρόπτουσα τοῦτοις προσηγορία παρὰ τῶν τέκνων τοῦ φωτὸς ἐξευρέθη; Οὐχὶ παραβάται προσσηγορεύονται, ὡς εἰς τὰς τῆς σωτηρίας αὐτῶν συνθήκας παρασπονθήσαντες; Τί οὖν εἶπω τὸν ἀρνησάμενον; τί δὲ τὸν ἀρνησάμενον; Τί ἄλλο γὰρ ἢ παραβάτην; Τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα ἀρνησαμένῳ τίνα με βούλει προσσηγορίαν θέσθαι; Οὐ τὴν αὐτὴν ταύτην, ὡς τὰς πρὸς Θεὸν παραδάντι συνθήκας; Οὐκοῦν ἔπειτα καὶ ἡ ὁμολογία τῆς εἰς αὐτὸ πίστεως τὸν τῆς εὐσεβείας μακαρισμὸν προξενεῖ, καὶ ἡ ἀρνήσις τῆ κατακρίσει τῆς ἀθεότητος υποβάλλει, πῶς οὐ φοβερὸν τοῦτο νῦν ἀθετῆσαι, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ σταυρὸν, οὐ μάστιγας, οὐ τροχὸν, οὐ σπρεβλωτήρια φοβηθέντας, ἀλλὰ σοφίσμασι μόνοις καὶ παραγωγαῖς τῶν πνευματομάχων παρακρουσθέντας; Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ ὁμολογοῦντι Χριστὸν, καὶ τὸν Θεὸν ἀρνομένῳ, ὅτι Χριστὸς αὐτὸν οὐδὲν ὠφελήσει· ἢ Θεὸν ἐπικαλούμεν, τὸν δὲ Υἱὸν ἀθετοῦντι, ὅτι ματαία ἐστὶν ἡ πίστις αὐτοῦ· καὶ τῷ τὸ Πνεῦμα παραιτούμενῳ, ὅτι ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις αὐτῷ εἰς κενὸν ἀποθήσεται, ἣν οὐδὲ ἔχειν δύναται, μὴ συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος. Οὐ πιστεύει μὲν γὰρ εἰς Υἱὸν ὁ μὴ πιστεύων τῷ Πνεύματι· οὐ πιστεύει δὲ εἰς Πατέρα ὁ μὴ πιστεύσας τῷ Υἱῷ. Οὕτε γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἔφη· καὶ, Θεὸν οὐδέ τις ἐώρακε ἄποστοι, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, οὗτος ἡμῖν ἐξηγήσατο. Ἄμοιρός ἐστι καὶ τῆς ἀληθινῆς προσκυνήσεως ὁ τοιοῦτος. Οὕτε γὰρ Υἱὸν προσκυνῆσαι δυνατόν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἄγίῳ, οὔτε ἐπικαλέσασθαι δυνατόν τὸν Πατέρα εἰ μὴ ἐν τῷ τῆς υἰοθεσίας Πνεύματι.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐξαρκεῖν καὶ μόνον τὸ εἶναι τὸν Κύριον βάπτισμα. Κεφ. α. 19.

Καὶ μηδένα παρακρουέσθω τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τῆς τοῦ βαπτίσματος μνήμης πολλῶς παραλιμπάνοντος, μηδὲ διὰ τοῦτο ἀπαρτήρητον οἰεῖσθω τὴν ἐπίκλησιν εἶναι τῶν ὀνομάτων. Ὅσοι φησὶν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐρεβύσασθε· καὶ πάλιν Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθητε. Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τοῦ παντός ἐστιν ὁμολογία· δηλοῖ γὰρ τὸν τε χριστὰν Θεὸν, καὶ τὸν χρισθέντα Υἱὸν, καὶ τὸ χρίσμα τὸ Πνεῦμα, ὡς παρὰ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξι· μαμαθήκαμεν, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· καὶ ἐν τῷ Ἅσπῳ, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, εὐ εἴλεκεν ἔχρισέ με· καὶ ὁ Ὑψιψόδης· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός σου ἑλαίον ἀγαλλιάσεως

¹ 1 Cor. xii, 3. ² Joan. i, 18. ³ Gal. iii, 27. ⁴ Rom. vi, 3. ⁵ Act. i, 38. ⁶ Isa lxi, 1. ⁷ Psal xliv, 8.

παρὰ τοὺς μετόχους σου. Φαίνεται μέντοι Ἀπόστολός] ποτε καὶ μόνου τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ἡρημονεύσας. Πάντες γὰρ, φησὶν, ἐν ἐνὶ σώματι εἰς ἐν Πνεῖμα ἐβαπτίσθημεν. Συμφωνεῖ δὲ τούτῳ καὶ τὸ, Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· καὶ τὸ, Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τέλειον ἂν τις εἴποι βάπτισμα, ὅ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πνεύματος ἐπεκλήθη. Χρὴ γὰρ ἀπαράδατον μένειν ἀεὶ τὴν ἐν τῇ ζωοποιῶ χάριτι δεδομένην παράδοσιν. Ὁ γὰρ λυτρωσάμενος ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔδωκε δύναμιν ἡμῖν ἀνακαινώσεως, ἀρόητον μὲν ἔχουσαν τὴν αἰτίαν καὶ ἐν μυστηρίῳ κατεχομένην, μεγάλην δὲ ψυχᾶς τὴν σωτηρίαν φέρουσαν ὥστε τὸ προσθεῖναι τι ἢ ἀφελεῖν ζωῆς ἐστὶ τῆς αἰδίου προδότηως ἐκπτώσις. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ χωρισμὸς τοῦ Πνεύματος ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπικινδύνος μὲν τῷ βαπτίζοντι, ἀνωφελὴς δὲ τῷ δεχομένῳ, πῶς ἡμῖν ἀσφαλὲς ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπῆν τὸ Πνεῦμα; Πίστις δὲ καὶ βάπτισμα δύο τρόποι τῆς σωτηρίας, συμφοεῖς ἀλλήλοις καὶ ἀδιάρητοι. Πίστις μὲν γὰρ τελειοῦται διὰ βαπτίσματος, βάπτισμα δὲ θεμελιούται διὰ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων ἐκάτερα πληροῦται. Ὡς γὰρ πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὕτω καὶ βαπτίζομεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ προάγει μὲν ἡ ὁμολογία πρὸς τὴν σωτηρίαν εἰσάγουσα· ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ βάπτισμα ἐπισφραγίζον ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν.

Αἰτίας ἀπόδοσις διὰ τὴν οἱ ἄγγελοι Πατρὶ καὶ Υἱῷ παρὰ τῷ Παύλῳ συναπαρθεληθησαν. Κεφ. αλ. ιγ'.

Ἄλλα καὶ ἕτερα, φησὶ, συναριθμούμενα Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐχὶ καὶ συνδοξάζεται πάντως. Ὡς ὁ Ἀπόστολος ἀγγέλους συμπαραλάβετο, εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Τιμοθέου λέγων· Διαμαρτύρομαι σοὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων· οὐς οὐτε ἀλλοτριούμεν τῆς λοιπῆς κτίσεως, οὔτε Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναριθμῶμεν ἀνεχόμεθα. Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ μηδεμίαν ἀποκρισεως ἀξίως ἔ λόγος, οὕτω πρόχειρον τὴν ἀτοπίαν ἔχων, ὅμως ἐκεῖνο λέγω, ὅτι μάρτυρα μὲν καὶ ὁμόδουλον ἂν τις τυχὸν παραστήσαιο τὴν κρίσιν καὶ ἡμέρω, καὶ μάλιστα δὴ ἐν τῇ πρὸς τοὺς κρινόμενος ἐπιεικέει τὸ ἀναντιρρήτον τῆς τῶν κριμάτων δικαιοσύνης ἐπιδεικνύντι. Ἐλεύθερος δὲ εἶναι ἀπὸ δούλου, καὶ Υἱὸς κληθῆναι Θεοῦ, καὶ ζωοποιηθῆναι ἀπὸ θανάτου, παρ' οὐδενὸς ἐτέρου δύναται ἢ παρὰ τοῦ τὴν κατὰ φύσιν οἰκειότητα κεκτημένου, καὶ τῆς δουλικῆς ἀξίας ἀπὸ πλάγμενου. Πῶς γὰρ οἰκειούσει Θεῷ ὁ ἀλλότριος; πῶς δὲ ἐλευθερώσει, αὐτὸς ἔνοχος ὢν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας; Ὡς οὐκ ἐφ' ὁμοίους Πνεύματός ἐστι καὶ ἀγγέλων ἢ μνηστῆ, ἀλλὰ τὸ μὲν Πνεῦμα, ὡς ζωῆς κύριον, οἱ δ' ἄγγελοι ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων, καὶ πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας παραλαμβάνονται. Ἔθος γὰρ τοῖς ἁγίοις, τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μαρτύρων δίδου· ὡς καὶ αὐτὸς οὕτως φησὶ Τιμοθέῳ· Ἄ παρέλαβες παρ' ἐμοῦ ἐπὶ

A solius Spiritus fecisse mentionem in baptisate. Omnes enim, inquit, in uno corpore in unum Spiritum baptizati sumus¹. His et illud consonat, Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto²; et, Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto³. At non ideo quis dixerit perfectum esse baptismum, in quo solum Spiritus nomen invocatum est. Oportet enim inviolabilem semper manere traditionem, quæ in vivifica gratia data est. Nam vitam nostram de corruptione qui liberavit, potestatem nobis renovationis dedit: quæ potestas causam habet ineffabilem, et in mysterio reconditam, sed magnam animabus salutem conferentem, ut quidquam addere aut detrabere plane sit ab æterna vita excidere. Proinde si in baptismo separare Spiritum a Patre et Filio, ut periculosum est baptizanti, ita baptismum accipienti inutile; quomodo nobis tutum fuerit a Patre et Filio distrahere Spiritum? Fides autem et baptismum duo sunt modi parandæ salutis, inter se cognati et inseparabiles. Nam fides perficitur per baptismum, baptismus vero fundatur per fidem, et utraque res per eadem nomina impletur. Sicut enim credimus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sic et baptizamur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ac præcedit quidem professio ad salutem perducens; sequitur autem baptismum consignans assensum nostrum.

Quare apud Paulum angeli simul cum Patre et Filio adjuvantur. Cap. 13.

Atqui et alia sunt, inquit, quæ simul Patri et Filio annumerantur, nec tamen continuo simul cum illis glorificantur. Veluti cum Apostolus obtestans Timotheum, angelos simul adducit, dicens: Obtestor te in conspectu Dei, et Christi Jesu, et electorum ejus angelorum⁴: quos tamen non minime separamus a reliquis creaturis, neque sustinemus eos Patri et Filio annumerare. Ego vero, tametsi hic sermo nulla dignus est responsione, tamen illud dico, quod conservum etiam testem forte aliquis adducat apud mansuetum ac placabilem iudicem, quique maxime sua in eos qui judicentur lenitate minime dubiam et controversam judiciorum æquitatem demonstrat. Cæterum ut aliquis fiat liber e servo, atque vocetur Filius Dei, et a morte revocetur ad vitam, a nullo alio potest dari, nisi ab eo qui naturalem habet societatem et a servili conditione est alienus. Quomodo enim sociabitur Deo, qui ipse est alienus? quomodo liberos reddet, qui ipse est jugo servitutis obnoxius? Itaque non ob eadem sit Spiritus et angelorum mentio: sed Spiritus commemoratur tanquam auctor ac Dominus vitæ, angeli vero tanquam conservorum adiutores, fidelesque veritatis testes adhibentur. Siquidem mos est sanctis, Dei præcepta testibus

¹ I Cor. vii, 13. ² Act. i, 5. ³ Luc. iii, 16. ⁴ I Tim. v, 21.

adhibitis tradere; sicut etiam hic ipse ad Timotheum loquitur: *Quæ accepisti a me coram multis testibus, ea depone apud fideles homines* ¹. Et nunc angelos attestatur, sciens angelos pariter affuturos judici, cum venerit in gloria Patris, ut judicet orbem terrarum in iustitia. *Quisquis enim, inquit, confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur eum coram angelis Dei; qui vero abnegaverit me coram hominibus, abnegabitur in conspectu angelorum Dei* ². Et Paulus alibi dicit, *In revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis* ³. Hanc ob causam hic jam contestatur coram angelis, eximias sibi præparans probationes ad magnum illud tribunal.

Caput 14.

Verum, inquit, tametsi baptizamur in Spiritu, non inde par est ut Spiritus cum Deo numeretur, quando et in Moysen nonnulli baptizati sunt in nube et in mari ⁴. Similiter autem et in confesso est jam fuisse etiam in homines fidem. *Credidit enim populus Deo et Moysi famulo ejus* ⁵. Quid igitur, inquit, ex fide ac baptismo Spiritum sanctum usque adeo attollis ac magnificas supra creaturam, cum eadem jam Scripturarum testimoniis tribuantur etiam hominibus. Quid igitur dicemus? Nimirum illud, quod in Spiritum quidem fides est æque atque in Patrem et Filium; similiter etiam baptisma. Quod si et in Moysen et nubem, velut in umbram et figuram. Neque vero, quoniam divina rebus humilibus et humanis præfigurantur, ideo et divinorum humilis est natura, quam figurarum adumbratio sæpe præsignificavit. Est enim figura rerum, quæ expectantur, declaratio per imitationem, quod futurum est indicando præmonstrans. Velut Adam figura futuri ⁶, et petra figurate Christus ⁷; et aqua promanans e petra ⁸, figura vivificæ potentiae Verbi. *Si quis enim, inquit, silit, veniat ad me, et bibat* ⁹. Et manna typus vivi panis, qui de cælo descendit ¹⁰; et serpens super vexillo positus, salutiferæ passionis per crucem consummatæ, eoque qui respicebant ad illum, servabantur ¹¹. Similiter et quæ de eductis Israelitis scripta, ad significationem eorum qui baptismo salvi sunt, narrata sunt ¹². Servata sunt enim Israelitarum primogenita, quemadmodum et baptizatorum corpora, cum gratia datur iis qui sanguine signati fuerunt. Sanguis enim pecudis, figura sanguinis Christi; primogenita vero typus hominis, qui primus conditus est; qui quoniam necessario in nobis est, dum successionis serie usque ad finem transmittitur, ideo in Adam omnes morimur ¹³, et regnavit mors usque ad legis consummationem, et Christi adventum. Con-

πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις. Καὶ νῦν τοὺς ἀγγέλους ἐπιμαρτύρεται· εἶδε γὰρ, ὅτι συμπάρεσονται ἀγγελοι τῷ κριτῇ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς κλῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ. Ὅς γὰρ ἄν, φησὶν, ὁμολογήσῃ (57) ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσῃ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἀπαρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Καὶ Παῦλος ἐτέρωθι φησὶν· Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ οὐρανοῦ (59) μετ' ἀγγέλων. Τοῦτον χάριν ἐνεῦθεν ἤδη διαμαρτύρεται ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, εἰς τὸ μέγα κριτήριον εὐπρεπεῖς ἑαυτῷ τὰς ἀποδείξεις παρασκευάζων.

Κεφάλ. 14.

Ἄλλ' οὐδὲ εἰ βαπτίζομεθα, φησὶν, εἰς αὐτὸ, οὐδ' οὕτω δίκαιον μετὰ Θεοῦ τετάχθαι. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν τινες ἐβαπτίσθησαν, ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πίστις ὁμολογεῖται ἤδη καὶ εἰς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι. Ἐπίστευσεν γὰρ ὁ λαὸς τῷ Θεῷ καὶ Μωϋσεὶ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Τί οὖν, φησὶν, ἐκ τῆς πίστεως καὶ τοῦ βαπτίσματος τὸ ἔργον Πνεῦμα τοσοῦτον ἀνυψοῖς καὶ μεγαλύνεις ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ὅποτε τὰ αὐτὰ καὶ ἀνθρώποις ἤδη προσεμαρτύρηται; Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι εἰς μὲν τὸ Πνεῦμα ἡ πίστις ὡς εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν Υἱόν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ βάπτισμα· εἰ δὲ εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ τὴν νεφέλην, ὡς εἰς σκίαν καὶ τύπον. Οὐ δῆπου δὲ, ἐπειδὴ μικροῖς καὶ ἀνθρωπίνους προδιαμορφοῦται τὰ θεῖα, μικρὰ τίς ἐστι καὶ ἡ τῶν θείων φύσις, ἣν ἡ τῶν τύπων σκιαγραφία πολλάκις προαπεσήμηνεν. Ἔστι γὰρ ὁ τύπος προσδοκωμένων δηλώσις διὰ μιμήσεως, ἐνδεικτικῶς τὸ μέλλον προυποφαίνων. Ὅς ὁ Ἀδάμ τύπος τοῦ μέλλοντος, καὶ ἡ πέτρα τυπικῶς ὁ Χριστός· καὶ τὸ τῆς πέτρας ὕδωρ τῆς ζωτικῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως. *Εἴ τις γὰρ, φησὶ, διψῇ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω.* Καὶ τὸ μάννα τοῦ ζῶντος ἔργου, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάτος· καὶ ὁ ἐπὶ σημείου κείμενος ὕψος τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ τελεσθέντος· διὸ καὶ οἱ ἀποβλέποντες εἰς αὐτὸν διεσώζοντο. Οὕτω δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἔνδειξιν τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος σωζομένων ἱστορήται. Διεψύθη γὰρ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὰ πρωτότοκα, ὡς καὶ τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα, διδομένης τῆς χάριτος τοῖς σημειωθεῖσιν ὑπὸ τοῦ αἵματος. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα τοῦ προβάτου τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ πρωτότοκα τύπος τοῦ πρωτοπλάστου· ὅς ἐπειδὴ ἀναγκαίως ἡμῖν ἐνυπάρχει τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς διαδοχῆς μέχρι τέλους παραπεμπόμενος, διὰ τοῦτο ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκομεν, καὶ ἐθασιλευσεν ὁ θάνατος μέχρι τῆς τοῦ νόμου πληρώσεως, καὶ

¹ II Tim. II, 2. ² Luc. XII, 8, 9. ³ II Thess. I, 7. ⁴ I Cor. X, 2. ⁵ Exod. XIV, 31. ⁶ Rom. V, 14. ⁷ I Cor. X, 4. ⁸ Exod. XVII, 6. ⁹ Joan. VII, 37. ¹⁰ Deut. VIII, 3; Joan VI, 41. ¹¹ Num. XXI, 9. ¹² Exo. XII, 15. ¹³ I Cor. XV, 22.

τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Διειρηθῆ δὲ ὑπὸ A τοῦ Θεοῦ τὰ πρωτότοκα, τοῦ μὴ θίγειν τὸν ὀλοθρευόμενα, εἰς ἐνδείξιν τοῦ μηκέτι ἡμᾶς ἀποθνήσκειν ἐν τῷ Ἄβραμ, τοῦς ζωοποιηθέντας ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ δὲ θάλασσα καὶ ἡ νεφέλη πρὸς μὲν τὸ παρὸν εἰς πίστιν ἐνήγγε διὰ τῆς καταπλήξεως· πρὸς δὲ τὸ μέλλον ὡς τύπος τὴν ἐσομένην χάριν προῦπεσημαίνε. *Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα;* πῶς ἡ θάλασσα βάπτισμα τυπικῶς, χωρισμὴν ποιούσα τοῦ Φαραῶν, ὡς καὶ τὸ λουτρὸν τοῦτο τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Ἀπέκτεινεν ἐκεῖνη ἐν ἑαυτῇ τὸν ἐχθρὸν· ἀποθνήσκει καὶ ὧδε ἡ ἐχθρα ἡμῶν ἢ εἰς Θεόν. Ἐξῆλθεν ἀπ' ἐκεῖνης ἀπαθῆς ὁ λαός· ἀναβαίνομεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, χάριτι σωθέντες τῇ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς. Ἡ δὲ B νεφέλη σκιά τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος ὄψεως, τοῦ τὴν φλόγα τῶν παθῶν διὰ τῆς νεκρώσεως τῶν μελῶν καταψύχοντος.

Τί οὖν; ἐπειδὴ τυπικῶς εἰς Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν, διὰ τοῦτο μικρὰ (74) ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις; Οὕτω μὲν οὖν οὐδ' ἂν ἄλλο τι μέγα εἴη τῶν ἡμετέρων, εἴπερ τὸ ἐν ἐκάστῳ σεμνὸν τοῖς τύποις προδιαβάλλομεν. Οὕτε γὰρ ἡ εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ ἀγάπη μέγα τι καὶ ὑπερφυῆς, ὅς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἐπειδὴ καὶ Ἄβραμ τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο· οὐδὲ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἔνδοξον· ἐπειδὴ πρόβατον ἀντὶ Ἰσαὰκ τὸν τύπον ἐπλήρωτο τῆς προσφοράς· οὕτε ἡ εἰς ἄβου κάθοδος φοβερά· ἐπειδὴ Ἰωνᾶς ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τσσαύταις νυξὶ τοῦ θανάτου τὸν τύπον προεξεκλήρου. Ταῦτόν τοίνυν ποιεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ τῇ σκιᾷ συγκρίνων τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῖς τύποις παραβάλλων τὰ παρ' αὐτῶν σημαινόμενα, καὶ διὰ Μωϋσεως καὶ τῆς θαλάσσης πᾶσαν ὁμοῦ διασύρει τὴν εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρῶν. Ποία γὰρ ἄφεςις παραπτωμάτων; ποία ζωῆς ἀνανέωσις ἐν θαλάσῃ; ποῖον χάρισμα πνευματικὸν διὰ Μωϋσεως; ποία νέκρωσις ἁμαρτίας ἐκεῖ; Οὐ συναπέθανον ἐκεῖνοι Χριστῷ· διότι οὐδὲ συνηγήθησαν. Οὐκ ἐφόρτην τὴν εἰκόνα τοῦ ἔπουσανίου, οὐ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιήνεγκαν, οὐκ ἀπεδύσαντο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐνεδύσαντο τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τί οὖν συγκρίνεις τὰ βαπτίσματα, ὧν ἡ προσηγορία μόνη D κοινὴ, ἡ δὲ τῶν πραγμάτων διαφορὰ τοσαύτη, ὅση ἂν γένοιτο ὀνείρου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ σκιᾶς καὶ εἰκόνων πρὸς τὰ κατ' οὐσίαν ὑφ' ἐστὴν;

Ἄλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸν Μωϋσεῖα πίστις οὐ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα πίστιν ὀλίγου τινὸς ἀξίαν δεικνυσιν· ἀλλὰ κατὰ τὸν τούτων λόγον, μάλλον τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὀλων ὀμολογίαν κατασμικρύνει. Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, ὁ λαὸς τῷ Θεῷ, καὶ Μωϋσεῖ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Θεῷ τοίνυν συνέζευκται, οὐχὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τύπος ἦν οὐχὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Τὸν γὰρ μεστῆν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δι' ἑαυτοῦ τότε προαπετύπου ἐν τῇ τοῦ νόμου

servata autem sunt a Deo primogenita, ne ea laugeret extinctor, ut ostenderetur, nos jam non amplius mori in Adam, qui in Christo vivificati sumus. Cæterum mare et nebula, in presenti quidem, inducunt ad fidem per admirationem; in futurum autem, tanquam typus gratiam venturam præsignabat. Quis sapiens, et intelliget hæc? quomodo mare, per figuram baptismi, separans a Pharaone, quemadmodum et lavacrum hoc a diaboli tyrannide. Illud occidit hostem in sese, moritur et hic inimicitia, quæ nobis fuit cum Deo. Ab illo populus exiit illæsus; ascendimus et nos ab aquis tanquam ex mortuis vivi, servati per gratiam ejus qui vocavit nos. Nubes autem umbra doni Spiritus, qui libidinum flammam mortificando membra refrigerat.

Quid igitur? num quia typice in Moysen baptizati sunt, ideo exigua est gratia baptismatis? Sane hoc pacto nec aliud quidquam in nostris mysteriis fuerit magnum, si quod in singulis augustum est, per præcedentes figuras deprimamus. Ac ne Dei quidem erga homines charitas magnum quiddam et eximium, qui unigenitum Filium dedit pro peccatis nostris: quandoquidem et Abraham filio suo non pepercit¹. Nec Domini passio gloriosa; siquidem aries loco Isaac victimæ figuram explevit². Neque descensus ad inferos horribilis; quando quidem Jonas tribus diebus, ac totidem noctibus, mortis figuram prius explevit³. Idem ergo facit et de baptisate, qui veritatem cum umbra comparat, et cum figuris confert ea quæ figuris significantur, ac per Moysen et mare totam simul evangelicam dispensationem elevare aggreditur. Nam quæ peccatorum remissio, quæ vitæ renovatio in mari, quod donum spirituale per Moysen? quæ illic peccati interemptio? Non illi Christo commortui sunt, eoque nec cum illo resuscitati sunt⁴. Non portabant imaginem illius cælestis⁵, non mortificationem Jesu in corpore circumferebant⁶, non exuerunt veterem hominem, non induerunt novum, qui renovatur in agnitionem secundum imaginem illius qui eum condidit⁷. Quid igitur confers baptismata, quorum sola communis appellatio; rerum autem tanta differentia, quanta somnii a veritate, ac umbræ et imaginum, ab his quæ revera subsistunt.

Sed et ipsa fides in Moysen non fidem in Spiritum parvæ esse dignitatis ostendit; sed secundum istorum ratiocinationem, ea potius, quæ de Deo universorum profitentur, extenuat. *Credidit enim, inquit, populus Deo, et Moysi famulo ejus*⁸. Deo itaque copulatus est Moyses, non Spiritui; eratque typus, non Spiritus, sed Christi. Nam Dei et hominum mediatorem⁹ per se ipsum tunc in ministerio legis præfigurabat. Neque enim Spiritus

¹ Osc. xiv, 10. ² Gen. xxiii, 16. ³ ibid. 13. ⁴ Jon. ii 1. ⁵ Rom. vi, 8. ⁶ I Cor. xv, 49. ⁷ II Cor. iv, 10. ⁸ Coluss. iii, 9, 10. ⁹ Exod. xiv, 31. ¹⁰ I Tim. ii, 5.

figura erat Moyses, inter Deum et populum intercedens. Data est enim lex disposita per angelos, in manu mediatoris ¹ (videlicet Moysis), secundum provocationem populi dicentis: *Loquere tu nobis, et non loquatur nobis Deus* ². Itaque fides in Moysen ad Dominum refertur, mediatorem inter Deum et homines, qui dixit: *Si crederetis Moysi, crederetis utique mihi* ³. An igitur parvi momenti fides in Dominum, quia per Moysen præsignata est? Sic si quis in Moysen baptizatus est, non idcirco exigua Spiritus gratia in baptisate. Quanquam aliqui possum dicere consuetudinem esse Scripturæ, Moysis nomine etiam significare legem, velut illud: *Habent Moysen et prophetas* ⁴. Itaque de legali baptisate loquens, Baptizati sunt, inquit, in Moysen ⁵. Cur igitur gloriationem nostræ spei, et dives illud Dei ac Servatoris nostri donum, qui per regenerationem renovat, velut aquilæ, juventutem nostram, contemptibile reddere conantur ii, qui ex umbra et figuris calumniantur veritatem? Profecto animi omnino infantilis est, puerique cui revera lacte est opus, ignorare magnum illud mysterium nostræ salutis: quod quemadmodum ad disciplinas discendas introduci solemus, ita in exercitatione pietatis, dum ad perfectionem inducimur, primum rebus quæ facilius percipiuntur, et quarum cognitio nobis congruit, ceu primis quibusdam elementis instituti sumus; Deo qui nostra gubernat, quasi oculos in tenebris enutritos, ad magnum veritatis lumen, paulatim assuefaciendo, subvehente. Dum enim infirmitati nostræ parcat, in profunda sapientiæ suæ opulentia, inque imperscrutabilibus intelligentiæ suæ iudiciis placidam hanc nobisque accommodam adhibuit institutionem, prius corporum umbras intueri, et in aquis solem cernere consuefaciens, ne protinus spectaculo puræ lucis offensi caligaremus. Ad consimilem enim rationem tum lex umbram habens futurorum ⁶, tum per prophetas facta olim delineatio, quæ est veritatis ænigma, exercitamenta oculorum cordis excogitata sunt: quod videlicet ab his futurus erat nobis transitus facilis ad reconditam in mysterio sapientiam.

Ejusdem quod in omni notione Spiritus sanctus inseparabilis est a Patre et Filio, sive in creatione intelligibilium creaturarum, sive in humanarum rerum dispensatione, sive in iudicio quod expectatur. Cap. 16.

Ad id igitur quod initio institutum est redeamus, quod videlicet in omnibus Spiritus sanctus inseparabilis et prorsus indistractus sit a Patre et Filio. Paulus Corinthiis scribens eo in loco in quo de dono linguarum tractat, ait: *Si omnes prophetis, ingrediatur autem aliquis infidelis, aut idiota, arguitur ab omnibus, dijudicatur*

διακονία. Οὐ γὰρ τοῦ Πνεύματος τύπος ἦν Μωϋσῆς, τὰ πρὸς τὸν Θεὸν τῷ λαῷ μεσιτεύων. Ἐδόθη γὰρ νόμος διαταγῆς δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου (δηλαδὴ τοῦ Μωϋσέως), κατὰ τὴν πρόκλησιν τοῦ λαοῦ λέγοντος· Ἀάλησον σὺ, φησί, πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλεῖτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός. Ὡστε ἡ εἰς αὐτὸν πίστις ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρεται, τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν εἰπόντα· *Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί*. Ἄρα οὖν μικρὸν ἡ εἰς τὸν Κύριον πίστις, ἐπειδὴ διὰ Μωϋσέως προσημάνθη; Οὕτως οὐδὲ εἴ τις εἰς Μωϋσῆν ἐβαπτίσθη, μικρὰ ἡ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸ βάπτισμα χάρις. Καίτοιγε ἔχω λέγειν, ὅτι Μωϋσῆν καὶ τὸν νόμον τῆ Γραφῆ λέγειν σύνηθες· ὡς τὸ, *Ἐχουσι Μωϋσαῖα καὶ τοὺς προφήτας*. Τὸ οὖν νομικὸν βάπτισμα λέγων, Ἐβαπτίσθησαν, εἶπεν, εἰς τὸν Μωϋσῆν. Τί οὖν τὸ καχύμημα τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, καὶ τὴν πλουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δωρεῖν, τοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἀνακαινίζοντος ἡμῶν, ὡς ἀετοῦ, τὴν νεώτερον, εὐκαταφρόνητον δεικνύουσι οἱ ἀπὸ τῆς σκιάς καὶ τῶν τύπων τὴν ἀλήθειαν διαβάλλοντες; Ἦπου νηπίας φρενὸς παντελῶς τοῦτο, καὶ παιδός τινος ὡς ἀληθῶς γάλακτος δεομένου, ἀγνοεῖν τὸ μέγα τῆς σωτηρίας ἡμῶν μυστήριον, ὅτι κατὰ τὸν εἰσαγωγικὸν τῆς διδασκαλίης τρόπον, ἐν τῇ κατὰ τὴν εὐσέβειαν γυμνασίᾳ πρὸς τὴν τελείωσιν ἐναγόμενοι, τοῖς ἐληπιτοτέροις πρῶτον καὶ συμμέτροις ἡμῖν κατὰ τὴν γνώσιν ἐστοιχειώθημεν· τοῦ οἰκονομοῦντος τὰ ἡμέτερα, ὡσπερ ὀφθαλμοὺς ἐν σκότῳ τραφέντας, τῷ κατ' ὀλίγον ἐπιτιμῷ πρὸς τὸ μέγα φῶς τῆς ἀληθείης ἀνάγοντος. Φειδοὶ γὰρ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, ἐν τῷ βᾶθει τοῦ πλοῦτου τῆς σοφίας αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνεξιχνίαστοις κρίμασι τῆς συνέσεως τὴν προσσητὴν ταύτην καὶ εὐάμεστον ἡμῖν ὑπέδειξεν ἀγωγὴν, τὰς σκιάς πρότερον ὀρῶν τῶν σωματίων, καὶ ἐν ὕδατι βλέπειν τὸν ἥλιον προεθίζων, ὡς μὴ εὐθύς τῇ θέᾳ τοῦ ἀκράτου φωτός προσβαλόντας ἀμαυρωθῆναι. Κατὰ γὰρ τὸν ἴσον λόγον ὁ τε νόμος, σκιάς ἔχων τῶν μελλόντων, καὶ ἡ διὰ τῶν προφητῶν προτύπως αἰνίγμα οὕσα τῆς ἀληθείης, γυμναστήρια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας ἐπινενόηται· ὡς ἀπὸ τούτων ῥαδίως τῆς μεταβάσεως ἡμῖν πρὸς τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ σοφίαν γενησομένης.

D Τοῦ αὐτοῦ ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ τῆς τῶν ῥοητῶν δημιουργίας, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίας, καὶ ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης κρίσεως. Κεφ. αλ. ις'.

Ἐπὶ οὖν τὸ ἐξ ὀρχῆς ἐπανηλωμεν, ὅπως ἐν παῶσιν ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιάσπαστον παντελῶς Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐν τῷ περὶ τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν τόπῳ, Κορινθίοις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος· *Ἐὰν πάντες, φησί, προφητεύητε, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀναρίπτεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυ-*

¹ Gal. iii, 19. ² Exod. xx, 19. ³ Joan. v, 46. ⁴ Luc. xvi, 29. ⁵ I Cor. x, 2. ⁶ Heb. x, 1.

πῶς τῆς κυριότητος αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω ἅβ
 πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ,
 ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν. Εἰ
 τοίνυν ἐκ τῆς προφητείας, τῆς κατὰ τὴν διαίρεσιν
 τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος ἐνεργουμένης, ἐπι-
 γινώσκεται ὁ Θεὸς ἐν ταῖς προφήταις εἶναι, βουλευ-
 σάσθωσαν οὗτοι ποίαν χώραν ἀποδώσουσι τῷ Πνεύ-
 ματι τῷ ἁγίῳ· πότερον μετὰ Θεοῦ τάσσειν, ἢ
 πρὸς τὴν κτίσιν ἐξωθεῖν δικαιοῦτερον. Καὶ τὸ πρὸς
 Σάπφειραν ὑπὸ Πέτρον· *Τί ὅτι συνερωτήθη ὑμῖν
 πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσασθε
 ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ· δείκνυσιν, ὅτι τὰ αὐτὰ εἰς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ εἰς Θεὸν ἔστι τὰ ἁμαρτήματα.*
 Καὶ οὕτω ὅ ἂν τὸ συναφές καὶ ἀδιαίρετον κατὰ πᾶ-
 σαν ἐνέργειαν ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος
 διδαχθείης. Ἐνεργούντος τοῦ Θεοῦ τὰς διαίρέσεις
 τῶν ἐνεργημάτων, καὶ τοῦ Κυρίου τὰς διαίρέσεις
 τῶν διακονιῶν, συμπάρεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τῆ
 διανομήν τῶν χαρισμάτων πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστω
 αὐτεξουσίως οἰκονομῶν. *Διαίρέσεις γὰρ, φησὶ, χα-
 ρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαί-
 ρεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Καὶ
 διαίρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός,
 ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Ταῦτα δὲ πάντα,
 φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαι-
 ροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται. Οὐ μὴν ἐπειδὴ
 πρῶτον ἐνεῖται τοῦ Πνεύματος ὁ Ἀπόστολος ἐπι-
 κληθῆσθαι, καὶ δεῦτερον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τρίτον τοῦ Θεοῦ
 καὶ Πατρὸς, ἥδη γὰρ καθόλου νομίζειν ἀντεστρα-
 φθαι τὴν τάξιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας σχέσεως τὴν
 ἀρχὴν ἔλαβεν· ἐπειδὴ ὑποδεχόμενοι τὰ δῶρα, πρῶ-
 τον ἐντυγχάνομεν εἶτα διανέμονται· εἶτα ἐννοούμεν τὸν
 ἀποστείλαντα· εἶτα ἀνάγομεν τὴν ἐνθύμησιν ἐπὶ τὴν
 πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν.*

Μάθοις δ' ἂν τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ
 Πνεύματος κοινωνίαν καὶ ἐκ τῶν δημιουργημά-
 των τῶν ἐξ ἀρχῆς. Αἱ γὰρ καθαφαὶ καὶ νοεραὶ καὶ
 ὑπερκόσμοι δυνάμεις ἅγαι καὶ εἰσι καὶ ὀνομάζον-
 ται, ἐκ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνδοθέσης
 χάριτος τὸν ἁγιασμὸν κεκτημένοι. Ὡστε ἀποσε-
 σιώπηται μὲν ὁ τρόπος τῆς κτίσεως τῶν οὐρανίων
 δυνάμεων· ἀπὸ γὰρ τῶν αἰσθητῶν μόνον τὸν Δη-
 μιουργὸν ἡμῖν ὁ τὴν κοσμονομίαν συγγραψάμενος
 ἀπακάλυψε. Σὺ δὲ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὁρατῶν
 ἀναλογίζεσθαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν Ποιητὴν ἐν
 ἑκτίσθαι τὰ πάντα, εἶτε ὁρατὰ, εἶτε ἀόρατα, εἶτε
 ἀρχαί, εἶτε ἐξουσίαι, εἶτε δυνάμεις, εἶτε θρόνοι, εἶτε
 κυριότητες, καὶ εἰ τινὲς εἰσιν ἕτεραι λογικαὶ φύσεις,
 ἀκατονόμαστοι (5). Ἐν δὲ τῇ τούτων κτίσει ἐννόησόν
 μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων, τὸν
 Πατέρα· τὴν δημιουργικὴν, τὸν Υἱόν· τὴν τελειωτι-
 κὴν, τὸ Πνεῦμα· ὥστε βουλήματι μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ
 λειτουργικὰ πνεύματα ὑπάρχειν, ἐνεργεῖα δὲ Υἱοῦ
 εἰς τὸ εἶναι παράγεσθαι, παρουσίᾳ δὲ τοῦ Πνεύματος
 τελειοῦσθαι. Τελειώσις δὲ ἀγγέλων ἁγιασμός, καὶ ἡ
 ἐν τούτῳ διαμονή. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με ἢ τρεῖς
 εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελεῖ φάσκειν
 τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία,

*ab omnibus : occulta cordis ejus manifesta sunt,
 atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, re-
 nuntians quod Deus sit vere in vobis* ¹. Itaque, si
 ex prophetia, quæ juxta distributionem donorum
 Spiritus editur, agnoscitur Deus in prophetis
 esse, consultant isti quem locum attributuri sint
 Spiritui sancto : utrum æquius sit illum cum Deo
 jungere, an ad creaturarium ordinem extrudere.
 Quin et ista Petri ad Saphiram verba, *Quid est
 quod convenit inter vos tentare Spiritum sanctum?
 non mentiti estis hominibus, sed Deo* ² ; ostendunt
 eadem in Spiritum sanctum, et in Deum esse pec-
 cata. Atque hoc etiam pacto discere poteris, Spi-
 ritum sanctum in omni operatione conjunctum et
 inseparabilem esse a Patre et Filio. Cum Deus
 efficit distributiones operationum, ac Dominus
 divisiones ministracionum, simul adest Spiritus
 sanctus, partitionem donorum pro cujusque di-
 gnitate proprio arbitrio dispensans. *Nam, inquit,
 divisiones donorum sunt, idem autem Spiritus. Et
 divisiones administrationum sunt, idem autem Do-
 minus. Et divisiones operationum sunt, idem autem
 Deus, qui operatur omnia in omnibus. Hac autem
 omnia, inquit operatur unus et idem Spiritus, di-
 videns seorsim cuique, prout vult* ³. Attamen non
 quoniam Apostolus primo loco meminit Spiritus,
 secundo Filii, tertio Dei et Patris, protinus oportet
 suspicari ordinem omnino inversum esse. A nostra
 siquidem habitudine sumpsit exordium. Nam cum
 dona accipimus ; nobis is qui distribuit, occurrit
 primum ; mox cogitamus eum qui misit ; po-
 stremo cogitationem perducimus ad fontem aucto-
 remque Lororum.

Jam etiam ex rebus initio conditis discas
 licet Spiritus cum Patre et Filio communionem.
 Nam puræ et intelligentes et supermundanæ vir-
 tutes, sanctæ tum sunt, tum nominantur, ex
 gratia a Spiritu sancto infusa sanctimoniam con-
 secuta. Quare silentio prætermisus est modus
 creationis caelestium virtutum ; nam ex sensibili-
 bus tantum creatorum nobis aperuit is qui condi-
 titi orbis conscripsit historiam. Tu vero, qui
 facultatem habes ex visibilibus invisibilia depre-
 hendendi, glorifica Conditorum in quo condita
 sunt omnia, sive visibilia, sive invisibilia, sive
 principatus, sive potestates, sive virtutes, sive
 throni, sive dominationes ⁴, et si quæ aliæ sunt
 rationales naturæ, quæ nominari non possunt.
 In horum autem creatione cogita mihi prima-
 riam causam eorum quæ fiunt, Patrem ; condi-
 tricem, Filium ; perfectricem, Spiritum sanctum :
 ut voluntate quidem Patris sint administratorii
 spiritus, Filii vero operatione perducantur ut
 sint, Spiritus autem præsentia perfectiantur. Porro
 angelorum perfectio est sanctificatio, et in hac
 perseverantia. Ac nemo me credat tres origina-
 les hypostases ponere, aut Filii operationem dicere

¹ I Cor. xiv. 21, 25.² Act. v, 9, 4.³ I Cor. ii, 4 11.⁴ Col. 1, 16.

imperfectam. Principium enim eorum quæ sunt, A unum est, per Filium condens et perficiens in Spiritu. Ac nec Pater, qui operatur omnia in omnibus, imperfectam habeat operationem: ne, ne Filius inconsummatam creationem, nisi a Spiritu perficiatur. Hoc enim pacto nec Pater opus habebit Filio, sola voluntate creans; attamen vult creare per Filium. Neque Filius egebit auxilio, juxta Patris similitudinem operans, sed et Filius vult per Spiritum perficere: nam *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ¹. Itaque nec Verbum est significativa aeris percussio per vocis instrumenta prolata: nec Spiritus oris halitus partibus respiratoriis efflatus: sed Verbum est quod in principio erat apud Deum, et Deus erat ². Spiritus autem oris Dei, Spiritus est veritatis, qui a Patre procedit ³. Itaque tria intelligis, mandantem Dominum, creans Verbum, et confirmantem Spiritum. Quæ porro alia possit esse confirmatio, quam in sanctorum perfectione; confirmationis voce significante constantiam, immutabilitatem et soliditatem in bono? Sanctificatio autem non est absque Spiritu. Neque enim cælorum virtutes suapte natura sanctæ sunt; alioquin nihil differrent a Spiritu sancto; sed juxta proportionem qua se invicem superant, a Spiritu habent sanctificationis mensuram. Quemadmodum enim cauterium non sine igne intelligitur, cum aliud sit subjecta materia, et aliud ignis: itidem et in cælestibus virtutibus, substantia quidem earum, puta spiritus est aerius, aut ignis immaterialis, juxta id quod scriptum est, *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* ⁴; quapropter et in loco sunt, et sunt visibiles, dum iis qui digni sunt, apparent in specie propriorum corporum. Sed sanctificatio, quæ est extra substantiam illorum, perfectionem illis affert per communionem Spiritus. Conservant autem dignitatem per perseverantiam in bono, habentes quidem in eligendo liberum arbitrium, nunquam tamen ab ejus qui vere bonus est consortio excidentis: ita ut si subduxeris ratione Spiritum, perierint angelorum choreæ, sublatae sint quoque archangelorum præfecturæ, atque confusa fuerint omnia: vita ipsorum nulli legi, nulli ordini, nulli regulæ subiaceat. Quomodo enim dicent angeli: *Gloria in excelsis Deo* ⁵, nisi a Spiritu accepta potestate? *Nemo siquidem potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, et nullus in Spiritu Dei loquens dixit Jesum anathema* ⁶; quod sane dixerint pravi et adversarii spiritus, quorum lapsus comprobatur quod dicimus, virtutes invisibiles esse sui arbitrii, æque ad virtutem atque ad vitium vertibiles, et ob id opus habentes auxilio Spiritus. Ego vero ipsum Gabrielem haud alio modo arbitror prædicere futura ⁷, quam præ-

Α δι' Υἱοῦ δημιουργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι. Καὶ οὕτε Πατήρ, ὁ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν, ἀτελῆ ἔχει τὴν ἐνέργειαν· οὕτε Υἱὸς ἐλλιπῆ τὴν δημιουργίαν, μὴ τελειομένην παρὰ τοῦ Πνεύματος. Οὕτω γὰρ ἂν οὕτε Πατήρ προσδεθῆι Υἱοῦ, μόνῳ τῷ θέλει δημιουργῶν, ἀλλ' ἔμωσ θέλει διὰ Υἱοῦ· οὕτ' ἂν συνεργίας προσδεθῆι, καθ' ὁμοίωτα τοῦ Πατρὸς ἐνεργῶν· ἀλλὰ καὶ Υἱὸς θέλει διὰ τοῦ Πνεύματος τελειῶν· τῷ Λόγῳ γὰρ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Οὕτε οὖν Λόγος ἀέρως τύπωσις; σημαντικὴ, διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη· οὕτε Πνεῦμα στόματος ἀτμῆς, ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος· ἀλλὰ Λόγος μὲν ὁ πρὸς Θεὸν ὢν ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ὢν· Πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τρία τοίνυν νοεῖς, τὸν προστάσσοντα Κύριον, τὸν δημιουργοῦντα Λόγον, τὸ στερεοῦν τὸ Πνεῦμα. Τί δ' ἐν ἄλλο εἴη στερεώσις ἢ ἡ κατὰ τὸν ἀγιασμὸν τελειώσις, τὸ ἀνένδοτον καὶ ἀτροπτον καὶ παγίως ἐρρητισμένον ἐν ἀγαθῷ τῆς στερεώσεως ἐμφανίσεως; Ἄγιασμος δὲ οὐκ ἄνευ Πνεύματος. Οὐ γὰρ φύσει ἅγιαί αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις· ἢ οὕτω γ' ἂν οὐδεμίαν πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν διαφορὰν ἔχοιεν· ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πρὸς ἀλλήλας ὑπεροχῆς, τοῦ ἀγιασμοῦ τὸ μέτρον παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔχουσαι. Ὡς γὰρ ὁ καυτήρ μετὰ τοῦ πυρὸς νοεῖται, καὶ ἄλλο μέντοι ἢ ὑποκειμένη ὕλη, καὶ ἄλλο τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν δυνάμεων, ἢ μὲν οὐσία αὐτῶν, ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, ἢ πῦρ αἴλου, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα*· διὸ καὶ ἐν τόπῳ εἰσι, καὶ ὄρατοὶ γίνονται. ἐν τῷ εἶδει τῶν οἰκείων αὐτῶν σωμάτων τοῖς ἀξίοις ἐμφανιζόμενοι. Ὁ μέντοι ἀγιασμός, ἐξωθεν ὢν τῆς οὐσίας, τὴν τελείωσιν αὐτοῖς ἐπάγει διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Πνεύματος. Φυλάσσοσι δὲ τὴν ἀξίαν τῆ ἐπιμονῆ τοῦ καλοῦ, ἔχουσαι μὲν ἐν προαιρέσει τὸ αὐτεξούσιον, οὐδέποτε δὲ ἐκ τῆς τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ προσεδρείας ἐκπίπτουσαι· ὡς ἐὰν ὑφέλῃς τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, λένονται μὲν ἀγγέλων χορεῖαι, ἀνήθηται δὲ ἀρχαγγέλων ἐπιστασία, συγκέχεται δὲ τὰ πάντα ἀνομοθέτητος, ἀτακτος, ἀόριστος αὐτῶν ἢ ζωῆ. Πῶς μὲν γὰρ εἴπωσιν ἀγγελοὶ· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, μὴ δυναμωθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος; Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν*· ὅπερ εἶποι ἂν τὰ πονηρὰ καὶ ἀντικείμενα πνεύματα, ὧν ἡ ἀπόπτωσις συνίστησι τὸν λόγον, τοῦ αὐτεξουσίου εἶναι τὰς ἀοράτους δυνάμεις, ἰσορροπῶς ἔχουσας πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ διὰ τοῦτο δορυμένας τῆς τοῦ Πνεύματος βοηθείας. Ἐγὼ καὶ τὸν Γαβριὴλ προλέγειν τὰ μέλλοντα οὐδὰ μῶς ἄλλως φημὶ ἢ τῆ προγνώσει τοῦ Πνεύματος. Διότι ἐν τῶν ἐκ τῆς διαφρέσεως τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων ἐστὶν ἡ προ-

¹ Psal. xxxii, 6. ² Joan. i, 1. ³ Joan. xv, 25.

⁷ Luc. i, 26.

⁴ Psal. ciii, 4. ⁵ Luc. ii, 14. ⁶ I Cor. xii, 3.

φητεία. Ὁ δὲ τὰ μυστήρια τῆς ὀπτασίας τῷ ἀνδρὶ A τῶν ἐπιθυμιῶν ἐπιταχθεὶς διαγγεῖλαι· πῶθεν σοφισθεὶς εἶχε διδάσκειν τὰ κεκρυμμένα, εἰ μὴ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων ἰδίως τῷ Πνεύματι προσηκούσης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *ὅτι Ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος*. Θρόνοι δὲ καὶ κυριότητες, καὶ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, πῶς ἂν τὴν μακαρίαν διεξήγον ζῶτην, εἰ μὴ διὰ παντός ἐδίδεπον τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς; Τὸ δὲ βλέπειν οὐκ ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Ὡσπερ γὰρ ἐν νυκτὶ, ἐὰν ὑφέλης τὸ φῶς ἀπὸ τῆς οἰκίας, τυφλαὶ μὲν αἱ ὄψεις, ἀνεργητοὶ δὲ καταλείπονται αἱ δυνάμεις, ἀνεπίγνωστοὶ δὲ αἱ ἀξίαι, καὶ χρυσοῦ καὶ σιδήρου ὁμοίως πατουμένων διὰ τὴν ἀγνοίαν· οὕτως ἐπὶ τῆς νοητῆς διακοσμῆσεως, ἀμήχανον τὴν ἐνθεσμον ἐκείνην διαμαί- B ναι ζῶτην ἄνευ τοῦ Πνεύματος· οὐ μάλλῳ γε ἢ στρατοπέδου τὴν εὐταξίαν, τοῦ ταξιάρχου μὴ παρόντος· ἢ χοροῦ τὴν συμφωνίαν, τοῦ κορυφαίου μὴ συναρμώζοντος. Πῶς [ἂν] ἐπῆη τὰ σεραφίμ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, μὴ διδαχθέντα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ποσάκις ἐστὶν εὐσεβὲς τὴν δοξολογίαν ταύτην ἀναφωνεῖν; Εἴτε οὖν αἰνοῦσι τὸν Θεὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ αἰνοῦσιν αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας· εἴτε παρεστήκασι χιλίαι χιλιάδες ἀγγέλων, καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργούντων, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀμώμως ἐπιτελοῦσι. Πᾶσαν οὖν τὴν ὑπερουράνιον ἐκείνην καὶ ἄρρητον ἁρμονίαν, ἐν τε τῇ λειτουργίᾳ Θεοῦ καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλας τῶν ὑπερ- C κοσμίων δυνάμεων συμφωνίᾳ, ἀδύνατον φυλαχθῆναι [εἰ] μὴ τῇ ἐπιστάσει τοῦ Πνεύματος. Οὕτω μὲν οὖν ἐν δημιουργίᾳ παρέσσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειούμενοις, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως εὐθύς τελείοις, εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν συνεισφερόμενον.

Τὰς δὲ περὶ τὸν ἀνθρώπου οἰκονομίας, τὰς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ γενομένας, τίς ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος πεπληρωθεῖται; Εἴτε βούλει τὰ παλαιὰ σκοπεῖν· τὰς τῶν πατριαρχῶν εὐλογίας, τὴν ἐκ τῆς νομοθεσίας δεδομένην βοήθειαν, τοὺς τύπους, τὰς προφητείας, τὰ ἐν πολέμοις ἀνδραγαθήματα, τὰ διὰ τῶν δικαίων D σημεῖα· εἴτε τὰ περὶ τὴν ἐνσαρκον τοῦ Κυρίου παρουσίαν οἰκονομηθέντα· διὰ τοῦ Πνεύματος. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῇ τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου συνῆν, χρίσμα γενόμενον, καὶ ἀχωρίστως παρὸν κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός· καὶ, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἐπειτα πᾶσα ἐνέργεια συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος ἐνηργεῖτο. Τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειραζομένην παρῆν. Ἀριχθὴ γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἐρημον τοῦ πειρασθῆναι.

scientia Spiritus, eo quod unum ex divisione donorum Spiritus sit prophetia. Porro qui mysteria visionis viro desideriorum jussus erat annuntiare ¹, unde nactus erat sapientiam, ut posset docere arcana, nisi per Spiritum sanctum? cum patefactio mysteriorum peculiariter ad Spiritum sanctum pertineat, juxta id quod scriptum est: *Nobis reseravit Deus per Spiritum* ². Throni vero et dominationes, principatus et potestates, quomodo beatam traducerent vitam, nisi semper viderent vultum Patris qui in caelis est ³? At visio non est absque Spiritu. Quemadmodum enim si in nocte tollas lucernam e domo, caeci sunt oculi, facultates relinquuntur inertes, nec agnoscitur rerum dignitas, sed per ignorantiam aurum perinde ac ferrum conculcatur: sic in spirituali ordine, impossibile est piam illam ac sanctam vitam permanere citra Spiritum: nihilo profecto magis quam exercitus in recto ordine manere potest absente duce, aut chorus in consonantia, nisi chori praefectus temperet harmoniam. Qui possent dicere seraphim, *Sanctus, sanctus, sanctus* ⁴, nisi docti per Spiritum, quoties pium fuerit hujus glorificationis verba canere? Sive igitur laudant Deum omnes angeli ejus ac omnes virtutes ejus, sit Spiritus ope. Sive astant millicies mille angeli, ac centies centum millia ministrantium, officium suum citra reprehensionem in virtute Spiritus perficiunt. Itaque tota illa supercaelestis et ineffabilis harmonia, tum in cultu Dei, tum in ultramundana virtutum inter ipsas consonantia nequaquam servari posset, nisi praesent Spiritus. Sic igitur in creatione iis, quae non proficiendo perveniunt ad perfectionem, sed ab ipsa protinus creatione perfecta sunt, adest Spiritus sanctus; in hoc, ut perficiatur compleaturque illorum substantia, gratiam suam conferens.

Caeterum dispensationes circa hominem quae factae sunt a magno Deo, et Servatore nostro Jesu Christo juxta bonitatem Dei, quis negabit per Spiritus gratiam esse adimpletas? Sive velis prisca spectare, patriarcharum benedictiones, auxilium per legem datum, figuras, prophetias, fortiter in bellis gesta, miracula per sanctos edita: sive quae circa Domini in carne adventum dispensata sunt: per Spiritum gesta sunt. Primo enim adfuit ipsi carni Domini, dum factus unctio, et inseparabiliter conjunctus, sicut scriptum est: *Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est Filius meus dilectus* ⁵; et, *Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto* ⁶. Deinceps omnis actio praesente Spiritu peragebatur. Hic praesens aderat cum et a diabolo tentaretur. *Deductus est enim, inquit, Jesus a Spiritu in desertum, ut tentaretur* ⁷. Tum edenti miracula indivulse aderat. *Si enim ego, inquit, in Spiritu Dei ejicio daemonia* ⁸.

¹ Dan. x, 10. ² I Cor. ii, 10. ³ Matth. xviii, 10. ⁴ Isa. vi, 3. ⁵ Joan. i, 33. ⁶ Act. x, 38
⁷ Matth. iv, 1. ⁸ Matth. xii, 28

Nec deseruit excitatum a mortuis. Dominus enim renovans hominem, eique iterum reddens gratiam, quam ex afflatu Dei acceptam amiserat, cum inspirasset in faciem discipulorum, quid ait? *Accipite Spiritum sanctum. Quorumcumque remiseritis peccata, remittuntur; et quorumcumque retinueritis, retenta sunt* ¹. Jam vero Ecclesiae ordo et gubernatio nonne palam et citra contradictionem per Spiritum sanctum peragitur? *Ipse enim, inquit, dedit Ecclesiae primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores: ad haec virtutes, praeterea dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarum* ². Hic enim ordo juxta distributionem donorum Spiritus digestus est.

Quin, si quis accuratius perpendat, compariet, ne in tempore quidem illo, quo exspectata Domini apparitio fiet de caelo, otiosum fore Spiritum sanctum, ut qui iam arbitrantur: sed simul aderit in illo etiam die revelationis illius, quo judicaturus est orbem terrarum in justitia ille leatus et solus potens. Quis enim adeo ignarus est honorum, quae Deus praeparavit dignis, ut nesciat justorum coronam esse Spiritus gratiam, quae largius tunc perfectiusque dabitur, spirituali gloria cuique pro recte gestis distributa: In splendoribus enim sanctorum mansionum multae sunt apud Patrem ³, hoc est, dignitatis discrimina. *Sicut enim stella a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum* ⁴. Itaque qui consignati sunt Spiritu sancto in diem redemptionis, quique Spiritus primitias, quas acceperunt, puras et integras servaverint, ii sunt qui audient: *Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* ⁵. Similiter et qui contristaverint Spiritum sanctum pravitate studiorum suorum, aut qui non fecerint lucrum e sorte data, ab iis aufere tur id quod acceperunt, beneficio in alios translato: aut, secundum aliquem ex evangelistis ⁶, etiam penitus discendentur: dissectio siquidem intelligenda est in hoc, quod prorsus a Spiritu sancto alienabuntur. Neque enim corpus dividitur, ut una pars tradatur supplicio, altera absolvatur. Nam id quidem fabulosum, neque justo dignum iudice, cum totum peccaverit, dimidium addici poenae. Nec anima in duas partes secat, cum tota per totum habuerit peccandi affectum, simulque cum corpore malum operetur. Sed dissectio, ut dixi, perpetua est animae a Spiritu alienatio. Nunc enim, tametsi non admiscetur indignis, attamen aliquo pacto videtur adesse semel baptizatis, exspectans ut salutem per conversionem consequantur; tum vero in totum ab anima, quae gratiam ipsius profanaverit, resecabitur. Eoque non est in inferno qui confitea-

Και ενεργούντι τὰς δυνάμεις ἀχωρίστως συνῆν. *Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος οὐκ ἀπέλειπετο. Ἀνακαινίζων γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Κύριος, καὶ ἦν ἀπόλεσε χάριν ἐκ τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Θεοῦ, ταύτην πάλιν ἀποδοῦδος, ἐμφυσήσας εἰς τὸ κρῶσιπον τῶν μαθητῶν, τί φησι; Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίε-
ται· καὶ ἄν τινων κρατήτε, κεκράτηνται. Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας διακόσμησις; οὐχὶ σαφῶς καὶ ἀναντιφρί-
τως διὰ τοῦ Πνεύματος ενεργεῖται; Αὐτὸς γὰρ ἔδωκε, φησὶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλή-
ψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Αὕτη γὰρ ἡ
B τάξις κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐκ τοῦ Πνεύματος ὡ-
ρεῶν διατέτακται.*

Εἴδοι δὲ ἂν τις, ἀκριβῶς λογιζόμενος, καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς προσδοκώμενης ἐπιφανείας τῆς ἐξ οὐρανῶν τοῦ Κυρίου μὴ ἀσυντελεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τινες οἴονται· ἀλλὰ συμπαρέσται καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ, καὶ ἦν κρινεῖ τὴν αἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ὁ μακάριος καὶ μόνος ὑνάστης. Τίς γὰρ οὕτως ἀνήκοος τῶν ἡτοιμασμένων παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν τοῖς ἀξίοις, ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι καὶ τῶν δικαίων ὁ στέφανος ἢ τοῦ Πνεύματος ἐστὶ χάρις, δαψιλεστέρα τότε καὶ τελειότερα παρεχομένη, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς πνευματικῆς δόξης διανεμομένης ἐκάστῳ; Ἐν γὰρ ταῖς λαμπρό-
C τησι τῶν ἁγίων μοῦνα πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ· του-
ἐστιν, ἀξιωματῶν διαφορὰ. Ὡς γὰρ ἀσπὴρ ἀσπέρως διαφέρει ἐν δόξῃ, οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οἱ τοίνυν σφραγισθέντες τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, καὶ ἦν ἔλαβον ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἀκέραιον καὶ ἀμείωτον διασώσαντες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· *Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστῆ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.* Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λυπήσαντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ πονηρίᾳ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, ἢ οἱ μὴ ἐπεργασάμενοι τῷ δοθέντι, ἀφαιρεθήσονται ὁ εἰλήφασιν, εἰς ἑτέρους μετατιθεμένης τῆς χάριτος· ἢ, κατὰ τινα τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ διχοτομηθήσονται παντελῶς· τῆς διχοτομίας νοουμένης κατὰ τὴν εἰς τὸ παντελὲς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀλλοτριώσιν.
D Οὕτε γὰρ σῶμα διαιρεῖται, ὡς τὸ μὲν παραδίδοσθαι τῇ κολάσει, τὸ δὲ ἀφίεσθαι· μυθικὸν γὰρ τοῦτό γε, καὶ οὐ κατὰ δίκαιον κριτῆν, ὅλου ἡμαρτηκότος, ἐξ ἡμισείας εἶναι τὴν κολασιν· οὕτε ψυχὴ διχῆ τέμνε-
ται, ὅλη δὲ ὅλου τὸ ἁμαρτωλὸν φρόνημα κεκτι-
μένη, καὶ συγκατεργαζομένη τῷ σώματι τὸ κακόν.
Ἄλλὰ διχοτομία, ὡς περ ἔφη, ἢ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὸ διηνεχῆς τῆς ψυχῆς ἀλλοτριώσις. Νῦν μὲν γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἀνακράται τοὺς ἀναξίους, ἀλλ' οὖν παρῆ-
ναι δοκεῖ πᾶσι τοῖς ἄπαξ ἐσφραγισμένοις, τὴν ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς σωτηρίαν αὐτῶν ἀναμένον· τότε δὲ ἐξ ὅλου τῆς βεβηλωσάσης αὐτοῦ τὴν χάριν ψυχῆς

¹ Joan. xx, 22, 23. ² I Cor. xii, 28. ³ I Jan. xiv, 2. ⁴ I Cor. xv, 41, 42. ⁵ Matth. xxv, 21.
⁶ Matth. xxiv, 51.

ἀποκηθησεται. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ᾄδῃ ὁ ἄξιομολογούμενος, οὐδέ ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων Θεοῦ, οὐκέτι τῆς βοηθείας τοῦ Πνεύματος συμπάρουσης. Πῶς οὖν δυνατόν νοῆσαι χωρὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιτελεῖσθαι τὴν κρίσιν, ὅπου γὰρ ὁ λόγος δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸ ἔστι καὶ τὸ τῶν δικαίων βραβεῖον, ὅταν ἀντὶ τοῦ ἀρραβῶνος παρασχεθῇ τὸ τέλειον· καὶ ἡ πρώτη τῶν ἀμαρτωλῶν καταδίκη, ὅταν καὶ ὁ δοκῶσιν ἔχειν ἀφαιρεθῶσι; Τὸ δὲ μέγιστον τεκμήριον τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος συναφείας, ὅτι οὕτως ἔχειν λέγεται πρὸς Θεόν, ὡς πρὸς ἕκαστον ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν. *Τίς γὰρ οἶδε, φησὶν, ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνώκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τῶν Θεῶν.*

Κεφ. α. ιθ.

Ἔστω ταῦτα, φησὶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δόξα πάντως ὀφειλομένη ἐστὶ τῷ Πνεύματι, ὥστε δοξολογίας ἀνυψοῦσθαι παρ' ἡμῶν. Πόθεν ἂν οὖν τῆς ὑπερεχούσης πάντα νοῦν ἀξίας τοῦ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις λάβοιμεν, εἴπερ ἡ Πατὴρ καὶ Υἱὸς κοινωνία μὴ ἀξιώσιτος αὐτοῖς πρὸς μαρτυρίαν ἀξιώματος ἐνομήσθη; Ἐξεστί γε μὴν πρὸς τε τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων ἀποδείξαντας σημαίνόμενα, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ μεγέθη, καὶ πρὸς τὰς εἰς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ εἰς πᾶσαν τὴν κτίσιν γρηγορούμενας εὐεργεσίας, τῆς μεγαλοφύας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνεφίχτου δυνάμεως ἐπὶ ποσὸν γούν ἐν περιούῳ γενέσθαι. Πνεῦμα ὀνομάσται· ὡς, *Πνεῦμα ὁ Θεός*· καὶ, *Πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν, Χριστός Κύριος*. Ἅγιον· ὡς ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ ἅγιος ὁ Υἱός. Τῇ μὲν γὰρ κτίσει ἐτέρωθεν ἐπιεσῆθη ὁ ἁγιασμός· τῷ δὲ Πνεύματι συμπληρωτικὴ τῆς φύσεως ἐστὶν ἡ ἁγιότης. Διόπερ οὐχὶ ἀγιαζόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ὁγιαζόν. Ἀγαθόν· ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθὸς ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθείς· οὐσίαν ἔχον τὴν ἀγαθότητα. Εὐθέος· ὡς εὐθὺς Κύριος ὁ Θεός· τῷ εἶναι ἀποαλήθεια, καὶ αὐτοδικαιοσύνη, παρεκτροπὰς ἐπὶ θάτερα καὶ ἐκκλίσεις οὐκ ἔχον, διὰ τὸ ἀτροπτον τῆς οὐσίας. Παράκλητος· ὡς ὁ Μονογενής· καθὼς αὐτὸς φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ δώσει ὑμῖν ἄλλον Παράκλητον. Οὕτω κοινὰ τὰ ὀνόματα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητος τῶν προστηγοριῶν τούτων τυγχάνει. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν; Πάλιν ἡγεμονικόν, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα σοφίας ὀνομάσται. *Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσων με*. Καὶ, *τὸν Βεσαλεήλ δὲ, φησὶν, ἐπέκλησεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης*. Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα τοιαῦτα ὑπερφῶν καὶ μεγὰλα· οὐ μόνον ἔχοντά τινα εἰς δόξαν ὑπερβολὴν.

Αἱ δὲ ἐνεργεῖαι τίνες; Ἀρρήτοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαρτήτοι δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς μὲν γὰρ νοήσομεν τὰ τῶν αἰῶνων ἐπέκεινα; τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνεργεῖαι; πῶσαι δ' ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες; τίς δὲ ἡ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους δύναμις; Ἴν

tur, necque in morte qui memor sit Dei ¹, cum jam non adsit sancti Spiritus adiutorium. Quomodo igitur intelligi potest absque Spiritu sancto fieri iudicium, cum Scriptura declaret ipsum esse et justorum præmium ², quando pro arrhabone exhibebitur quod perfectum est; et primam peccatorum condemnationem, cum eo etiam quod habere videntur, spoliati fuerint? Porro maximum argumentum conjunctionis illius, quam Spiritus cum Patre et Filio habet, illud est, quod eodem modo dicitur habere se erga Deum, quo erga unumquemque nostrum se habet spiritus, qui est in nobis. *Quis enim, inquit, hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt, nemo novit, nisi Spiritus qui ex Deo est* ³.

Caput 19.

Sit ita, inquit, ut ea gloria nullo pacto debetur Spiritui, ut a nobis glorificationibus sit extollendus. Unde igitur probaturi sumus Spiritus dignitatem intellectum omnem superantem, si Patris et Filii communio visa est istis minime sufficiens ad id testificandum? Sane possumus et ad ea quæ nominibus significantur respicientes, et ad operationum ejus magnitudinem, et ad beneficia quæ in nos, imo quæ in omnem creaturam confert, pro modulo nostro naturæ illius sublimitatem ac potentiam incomprehensibilem percipere. Spiritus vocatus est, ut est illud, *Spiritus Deus* ⁴; et, *Spiritus vultus nostri, Christus Dominus* ⁵. Sanctus dicitur, quemadmodum sanctus Pater, et sanctus Filius. Creaturæ siquidem inducta est aliunde sanctimonia; Spiritui vero sanctitas completiva est naturæ. Ideoque non sanctificatur, sed sanctificat. Bonus item dicitur sicut Pater bonus est, et sicut bonus est is qui ex bono natus est; cui bonitas est ipsa essentia. Rectus vocatur, ut rectus Dominus Deus ⁶, eo quod per se sit ipsa veritas, et ipsa justitia, nec in hanc nec in illam partem se vertens aut flectens, propter naturæ immutabilitatem. Paracletus nuncupatur velut Unigenitus: sicut ipse ait, *Ego rogabo Patrem meum, et dabit vobis alium Paracletum* ⁷. Hoc pacto communia sunt nomina Patri, Filio et Spiritui sancto, qui has appellationes ex naturæ consortio habet. Unde enim aliunde? Rursum Spiritus principalis, et Spiritus veritatis, et Spiritus sapientiæ dictus est. *Spiritus divinus qui me fecit* ⁸; et, *Beseleel*, inquit, *implevit Deus Spiritum divino sapientiæ et intellectus et scientiæ* ⁹. Talia igitur nomina eximia illa quidem et magna, nec tamen, quod ad gloriam attinet, exaggerationem ullam habentia.

At operationes quales sunt? Ineffabiles quidem ob magnitudinem, innumerabiles vero ob multitudinem. Nam quò pacto intelligemus ea quæ fuerunt ante sæcula? quæ erant illius operationes ante creaturam intelligibilem? quanta autem ab illo beneficia in creaturam? ad hæc, quæ potestas ad

¹ Psal. vi, 6. ² I Petr. i, 12. ³ I Cor. ii, 11. ⁴ Joan. xiv, 16. ⁵ Job xxxiii, 4. ⁶ Exod. xxxi, 3.

⁴ Joan. iv, 24. ⁵ Thren. iv, 20. ⁶ Psal. xci, 16.

ventura sæcula? Erat enim, et ante erat, et simul aderat cum Patre et Filio ante sæcula. Quare etiam si quid cogitaris ante sæcula, hoc tamen reperias Spiritu esse posterius. Quod si creationem reputes, consolidate sunt cælorum virtutes a Spiritu, ita ut consolidationem intelligas firmitatem, quæ non facile honorum habitu excidat. Etenim quod Deo conjunctæ sunt, quodque ad malitiam verti non queunt, quodque in beatitudine perpetuo perseverant virtutes, id illis a Spiritu accedit. Christi adventus; Spiritus præcurrit. In carne adventus, et Spiritus inseparabilis. Operationes virtutum, dona sanationum; sed per Spiritum sanctum. Dæmones expulsi in Spiritu Dei. Diabolus spoliatus est imperio simul præsentem Spiritu. Peccatorum facta remissio, sed in gratia Spiritus. Abluti enim oculis et sanctificati in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto¹. Conjunctio cum Deo fit per Spiritum. Misit enim Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem, Abba Pater². Resurrectio a mortuis, Spiritus virtute. Emittes quidem Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ³. Sive quis creationem accipiat de extinctorum reviviscentia; an non magna Spiritus operatio, qui nobis suppeditat vitam ex resurrectione, et ad spiritualem illam vitam animas nostras adaptat? Sive creatio dicatur esse eorum, qui hic per peccatum lapsi sunt, in meliorem statum mutatio (nam ita quoque nonnunquam usurpatur juxta Scripturæ consuetudinem, velut cum Paulus dicit, Si qua in Christo nova creatura⁴), renovatio quæ hic fit, et a vita terrestri ac turbulentis affectibus obnoxia ad cœlestem conversationem transmutatio, quæ fit in nobis per Spiritum, ad summam admirationem deducit animos nostros. In his utrum motuere debemus, ne dignitatem immodicis honoribus transgrediamur? an contra, ne illius notionem ad humilia deprimamus, etiamsi videamur maxima de eo loqui, quæ quidem humana mente concipi, humanaque lingua proferrî possunt? Hæc dicit Spiritus sanctus, sicut hæc dicit Dominus: *Descende, et perge cum illis, nihil hæsitans, quoniam ego misi illos*⁵. Num hæc sunt abjecti ac metu consternati verba? *Separate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod accersivi illos*⁶. Num servus ita loquitur? Et Isaias: *Dominus misit me, et Spiritus ejus*⁷; et, *Descendit Spiritus a Domino, et deduxit illos*⁸. At ne rursus mihi deductionem accipias pro humili ministerio. Nam hoc opus etiam Dei esse testatur Scriptura. *Deduxisti, inquit, sicut oves populum tuum*⁹; et, *Qui deducis velut ovem Joseph*¹⁰; et, *Deduxit eos in spe, et non timuerunt*¹¹. Proinde cum audieris, *Cum venerit Paracletus, ille vobis suggeret, ac vos duceat in omnem veritatem*¹²: cogita deductionem, sicuti doctus es; ne calumniis cogitatum.

ὡσεὶ πρόβατον τῶν Ἰωσήφ· καὶ Ὁδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἑλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλιάσαν. Ὥστε ἔτι

Α μὲν γὰρ καὶ προῆν, καὶ συμπαρῆν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρὸ τῶν αἰώνων. Ὥστε, καὶ τὴν νοήσιν τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τοῦτο εὐρήσῃς τοῦ Πνεύματος κατωτέρω. Ἐάν τε τὴν κτίσιν ἐνθυμηθῆς, ἐστρατεύθησαν αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις παρὰ τοῦ Πνεύματος· τῆς στερεώσεως δηλονότι ἐπὶ τὸ δυσμετάπτωτον τῆς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἐξείως νοουμένης. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν οἰκειώσις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν ἀρεπτον, καὶ τὸ ἐν μακαριότητι διαρκές, παρὰ τοῦ Πνεύματος ταῖς δυνάμεις. Χριστοῦ ἐπιδημία· καὶ τὸ Πνεῦμα προτρέχει. Ἐνσαρκος παρουσία· καὶ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον. Ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα λαμάτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Λαίμωνες ἀπληαύοντο ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ. Διάβολος κατηγορεῖτο συμπρόντος τοῦ Πνεύματος. Ἄμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος. Ἀπαλούσασθε γὰρ καὶ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Οἰκειώσις πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κράζον· Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανίστασις, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἐξαποσταλεῖς γὰρ ἐν Πνεύμῳ σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεσθαι τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Εἴτε τὴν κτίσιν τις ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναδιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οικονομούντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταρρυθμίζοντος; Εἴτε λέγοιτο κτίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἁμαρτίας διαπεπτωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὡς ὅταν Παῦλος λέγῃ· *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*), καὶ ὁ ἐνταῦθα τολμῶν ἀνακαινισμὸς, καὶ ἡ ἀπὸ τῆς γῆνης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολή, διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινωμένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαύματος τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνάγει. Ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν μὴ τὴν ἀξίαν ὑπερβῶμεν ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν; ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔνοιαν, καὶ τὰ μέγιστα δόξωμεν ἐπ' αὐτῷ τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ γλώττης προφερομένων φθέγγεσθαι; Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τάδε λέγει Κύριος· *Κατέβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ αὐτοὺς ἀπέσταλκα. Μὴ ταπεινὸς ταῦτα καὶ κατεπτηχότος τὰ ῥήματα; Ἀφορίσταις δὲ μοι Βαρνάβην καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Μὴ δούλος οὕτω φθέγγεται; Καὶ ὁ Ἥσαϊας· Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ, *Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. Καὶ μὴ μοι τὴν ὁδηγίαν πάλιν εἰς ταπεινὴν διακονίαν ἐκλάβης. Τοῦτο γὰρ καὶ Θεοῦ ἔργον εἶναι ὁ λόγος διαμαρτύρεται. Ὁδήγησας, φησὶν, ὡς πρόβατα τῶν λαῶν σου· καὶ, Ὁ ὀδηγῶν**

¹ I Cor. vi, 11. ² Galat. iv, 6. ³ Psal. ciii, 30. ⁴ II Cor. v, 17. ⁵ Act. x, 20. ⁶ Act. xiii, 2. ⁷ Isa. xlviii, 16. ⁸ Isa. lxxiii, 14. ⁹ Psal. lxxvi, 21. ¹⁰ Psal. lxxix, 1. ¹¹ Psal. lxxvii, 53. ¹² Joan. xiv, 26; xvi, 13.

ἀκούσης, ὅτι Ὁταν εἰθρ ὁ Παράκλητος, ἀκείνος ὕμας ἀναμνήσει καὶ ὀδηγήσει πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὀδηγίαν, ὡς ἐδιδάχθης, νόει· μὴ συκοφάντι· τὴν ἔννοιαν.

Ἄλλα Καὶ ἐντυγχάνει, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν· Ὅστε ὅσον ἰκέτης τοῦ εὐεργέτου λείπεται, τοσοῦτον ἐθ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἀξίαν ἀποπέπτωκε τοῦ Θεοῦ. Ἐθ δὲ οὐπω ἤκουσας περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν; Μὴ οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐν σοὶ (εἴπερ δὴ ὄλωσ ἐν σοὶ), μὴδ' ὅτι ἀποτυφλωθέντας ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ συμφέροντος διδάσκει, καὶ ὀδηγεῖ, τοῦτον ἔνεκεν τὴν εὐσεβῆ καὶ ὁσίαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ζημιωθῆς. Ὑπερβολὴ γὰρ ἀγνωμοσύνης τοῦτό γε, τὴν φιλιαν· Ὁρωπιᾶν τοῦ εὐεργέτου ἀφορμὴν ἀχαριστίας ποιεῖσθαι. Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀκούσατε τί φησιν ἡ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων Στέφανος, τὸ δυσπειθὲς καὶ ἀνοπίτακτον τῷ λαῷ ὀνειδίζων. Ὑμεῖς, φησὶν, ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἀντιπίπτετε. Καὶ πάλιν ὁ Ἡσαίας· Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθρᾶν· καὶ ἐτέρωθι· Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ παρώξρισε τὸ Πνεῦμα Κυρίου· εἰ μὴ ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως παραστατικὰ τὰ τοιαῦτα; Τῆ τῶν ἐντυγχανόντων κρῖσει παρήμι.

Κεφάλ. κ'.

Ὅστε δοῦλν φησιν, οὔτε δεσπότην, ἀλλ' ἐλεύθερον. Ὁ τῆς δεινῆς ἀναληγίας, ὃ τῆς ἐλευνῆς ἀφροτίας τῶν ταῦτα λεγόντων! Τί πλέον αὐτῶν δούρωμαι; τὸ ἀραθὲς, ἢ τὸ βλάσφημον; οἱ γε τὰ τῆς θεολογίας δόγματα ἀνθρωπίνως παραδειγμασι καθυβρίζουσι, καὶ τὴν ὧδε συνήθειαν, παραλλαγμένην ἔχουσαν τῶν ἀξιωματῶν τὴν διαφορὰν, τῆ θείᾳ καὶ ἀβρόβῳ φύσει προσαρμῶσει ἐπιχειροῦν· οὐκ ἐννοοῦντες, ὅτι παρὰ μὲν ἀνθρώποις τῆ φύσει δοῦλος οὐδεὶς. Ἡ γὰρ καταδυναστευθέντες ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἤχθησαν, ὡς ἐν ἀιχμαλωσίαις· ἢ διὰ πενίαν κατεδουλώθησαν, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι τῷ Φαραῶ· ἢ κατὰ τινὰ σοφὴν καὶ ἀπόβρῃτον οικονομίαν οἱ χεῖρους τῶν παιδῶν ἐκ τῆς τῶν πατέρων φωνῆς τοῖς φρονιμωτέροις καὶ βελίτεσι δουλεύειν κατεδικάθησαν· ἦν, οὐδὲ καταδικην, ἀλλ' εὐεργεσίαν εἴποι τις ἂν δίκαιος τῶν γινόμενων ἐξεταστής. Τὸν γὰρ δι' ἐνδειαν τοῦ φρονεῖν οὐκ ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὴ κατὰ φύσιν ἄρχον, τοῦτον ἐτέρου κτήμα γενέσθαι λυσιτελέστερον, ἵνα, εἰ τοῦ κρατοῦντος λογισμῷ διευθυνόμενος, ὁμοιος ἢ ἔρματι ἠνίοχον ἀναλαθόντι, καὶ πλοῖω κυβερνήτην ἔχοντι ἐπὶ οἰάκων καθήμενον. Διὰ τοῦτο Ἰακώβ κύριος τοῦ Ἡσαῦ ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ πατρὸς, ἵνα καὶ μὴ βουλόμενος παρὰ τοῦ φρονίμου εὐεργετῆται ὁ ἄφρων, οὐκ ἔχων τὸν οἰκεῖον κηδεμόνα τὸν νοῦν. Καὶ Χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς, ἀπειθὴ ἀδίδακτος ἦν τῆς ἀρετῆς, ἀσύνετον ἔχων τὸν αὐτοῦ πατέρα τὸν Χάμ. Ὡδε μὲν οὖν οὕτως οἱ δοῦλοι· ἐλεύθεροι δὲ, οἱ διαφυγόντες πενίαν ἢ πόλεμον, ἢ τῆς ἐτέρων κηδεμονίας ἀπροσδεῖς. Ὅστε ἀν' ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ οἰκέτης λέγεται, ἀλλ' οὖν πάντες καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμοτιμίαν, καὶ ὡς κτήματα (76) τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς, ὁμοδούλοι. Ἐκεί

A Ai, inquit, *Etiam interpellat pro nobis* ; proinde quantum is qui supplex est, beneficii auctore inferior est, tantum quoque Spiritus ratione dignitatis a Deo remotus. At tu nondum audisti de Unigenito, quod is est in dextera Dei, et interpellat pro nobis ? Itaque quia Spiritus in te est, si tamen omnino in te est, et quia nos exc. eccalos ad eligendum quod utile est, docet, deducitque, necam ob causam piam ac sanctam de eo opinionem amittas. Nam profecto summus fuerit ingrati animi gradus, beneficientis humanitatem ad ingrati animi occasionem vertere. Nolite igitur contristare Spiritum sanctum. Audite quid dicat martyrum primitiæ Stephanus, inobedientiam ac rebellionem exprobrans populo. Vos, inquit, *semper Spiritui sancto resistitis*. Et rursus Isaias : *Exacerbaverunt Spiritum sanctum, et versus est illis in inimicitiam*. Et alibi, *Domus Jacob irritavit Spiritum Domini*. Audite, inquam, an non hæc summam potentiam declarent? *Judicio legentium permitto,*

Caput 20.

Neque servus, inquit, neque dominus, sed liber. O mirum stuporem, o miserandam audaciam ista loquentium! Quid amplius deplorare : utrum inscitiam, an blasphemiam istorum? qui quidem de Deo dogmata humanis exemplis dedecorant; ac hominum consuetudinem, per quam dispar est dignitatum excellentia, ad divinam et ineffabilem naturam accommodare nituntur : haud reputantes apud homines quidem nullum esse natura servum. Aut enim potentia oppressi, sub jugum servitutis inducti sunt, velut in bello capti : aut ob pauperatem in servitum adacti sunt, velut Ægyptii Pharaoni : aut juxta sapientem quamdam et arcanam dispensationem, qui inter illos deteriores sunt, parentum voce, sapientioribus ac melioribus in servitum addicti sunt; quam haudquaquam condemnationem, sed beneficium potius dixerit æquus rerum estimator. Nam qui ob sensus inopiam, non habet in sese id quod natura imperat, huic utilius est alterius fieri mancipium, ut dum dominantis prudentia dirigitur, similis sit curru qui aurigam recepit, aut navi quæ nauclerum habet clavo assidentem. Hanc ob causam Jacob dominus Esau ex benedictione patris, ut stultus a sapiente vel invitatus beneficio afficeretur, quippe non habens proprium curatorem, videlicet mentem. Et Chanaan filius servus erit fratribus suis, quoniam indocilis erat ad virtutem, imprudentem habens patrem, videlicet Cham. Ad hunc igitur modum hic sunt servi; liberi vero sunt, qui effugerunt paupertatem, aut bellum, aut qui aliorum cura non egent. Itaque quamvis hic herus, ille servus appelletur, omnes tamen et qua-

1 Rom. viii, 34. 2 ibid. 3 Ephes. iv, 30. 4 Act. vii, 51. 5 Isa. xliiii, 10. 6 Psal. cv, 32. 7 Gen. xiiii, 37. 8 Gen. ix, 25.

tenus sumus ejusdem inter nos conditionis, et tanquam illius qui nos condidit mancipia, conservi sumus. Illic porro quid potes e servitute eximere? Nam statim ac condita sunt, simul cum eis condita servitus. Sibi enim invicem non imperant, eo quod caelestia plus habendi non tenentur desiderio. Deo autem subjecta omnia, ac tanquam domino debitum timorem, ac tanquam conditori debitam gloriam persolvunt. *Filius enim gloria afficit patrem, et servus dominum suum* ¹. Et ex his duobus alterum omnino Deus requirit. *Nam si Pater, inquit, sum ego, ubi est gloria mea? Si Dominus sum ego, ubi est timor meus* ²? Alioqui vita custodia ac inspectioni Domini non subdita, omnium maxime miserabilis foret. Cujusmodi sunt virtutes desertrices, quæ quod cervicem crexerunt adversus Deum omnipotentem, servitute detrectant, non quod aliter natura comparatæ sint, sed quod subditæ esse nolint Creatori. Quem igitur appellas liberum? Eum qui sine rege est? qui neque imperandi alteri potestatem habet, neque alterius imperium admittit? At nec est istiusmodi natura in rebus conditis, et hoc de Spiritu cogitare aperta impietas est. Quare si Spiritus creatus est, profecto servit cum omnibus. *Omnia enim, inquit, serviunt tibi* ³; *Testimonia ex Scripturis Spiritum appellari Dominum. Caput 21.*

Sed quid opus est ex rebus humilibus pugnantibus, doctrinæ turpiter parare victoriam, cum liceat illustriorum appositione, gloriæ excellentiam, cui contradici non possit, demonstrare? Quod si proferemus ea quæ nos Scriptura docuit, forsitan magno vehementique clamore vociferabuntur, et auribus obturatis Pneumatomachi tollentes lapides, aut quidquid forte occurrerit, in arma quisque verentes, in nos irruent. Sed non est nobis incolumitas anteponenda veritati. Invenimus igitur apud Apostolum: *Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, et in patientiam Christi pro tribulationibus* ⁴. Quis est Dominus dirigens in dilectionem Dei, et in patientiam Christi pro tribulationibus? Respondeant nobis, qui Spiritum in servitute adigunt. Sive enim de Deo et Patre fuisset sermo, omnino dixisset: *Dominus vos dirigat in dilectionem sui*: sive de Filio, addidisset, *in suam ipsius patientiam*. Quærant igitur quænam sit alia persona, quam Domini vocabulo deceat honorari. Huic affine est et illud, quod alibi positum est: *Dominus vos impleat et abundare faciat charitate, in vos invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vos, ad confirmandum corda vestra irreprehensibilia in sanctificatione, coram Deo et Patre nostro, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis suis* ⁵. Quem Dominum precatur, coram Deo et Patre nostro in adventu Domini nostri irreprehensibilia fidelium Thessalonicensium corda, confirmata in sanctitate constabillire? Respondeant no-

δὲ τί δύνασαι τῆς δουλείας ὑπεξαγαγεῖν; Ὁμοῦ τε γὰρ ἐκτίσθη, καὶ τὸ δοῦλον εἶναι συγκατεσκεύασται. Ἀλλήλων μὲν γὰρ οὐ κατάρχουσιν· ἐπειδὴ πλεονεξίας ἀμοῖρα τὰ οὐράνια· Θεῷ δὲ πάντα ὑποκύπτει, καὶ ὡς δεσπότη τὸν ὀφειλόμενον φόβον, καὶ ὡς δημιουργῶ τὴν ἐπιβάλλουσαν δίξαν ἀποδιδόντα. Υἱὸς γὰρ δοξάζει πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἀπαιτεῖ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ὁ Θεός. Εἰ γὰρ Πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστι, φησὶν, ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστὶν ὁ φόβος μου; Ἡ πάντων ἂν εἴη ἐλευσινοτάτη ζωὴ, μὴ ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ δεσπότητος κειμένη Ὅποιαί εἰσιν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, αἱ διὰ τὸ τραχηλιάται κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος; ἀφηνιάζουσαι τῆς δουλείας· οὐ τῷ ἐτέρως πεφυκέναι, ἀλλὰ τῷ ἀνυποτάκτως ἔχειν πρὸς τὸν ποιήσαντα. Τίνα οὖν λέγεις ἐλεύθερον; Τὸν ἀσάβητον; τὸν μὴ τε ἀρχεῖν ἐτέρου δύναμιν ἔχοντα, μὴ τε ἀρχεσθαι καταδεχόμενον; Ἀλλ' οὕτε ἐστὶ τις τοιαύτῃ φύσει ἐν τοῖς οὐσι, καὶ τούτο ἐνοῆσαι κατὰ τοῦ Πνεύματος ἀσέβεια περιφανής. Ὡστε εἰ μὲν ἐκτίσται, δουλεύει δηλαδὴ μετὰ πάντων· τὰ γὰρ σύμπαντα, φησὶ, δοῦλα σὰ· εἰ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶ, τῆς βασιλείας ἐστὶ κωνωνόν.

sin supra creaturam est, regni quoque consors est.

Μαρτυρίαι ἐκ τῶν Γραφῶν τοῦ κυριολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα. Κεφ. κδ'.

Καὶ τί δεῖ, ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀπομαχομένους, αἰσχροῦς τὴν νίκην κατακτάσθαι τῷ λόγῳ, ἐξὸ τῆ παραθέσει τῶν σεμνοτέρων ἀναντιρρήτων τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ἐπιδεικνύου; Εἰ δὲ λέγομεν ἅ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, τάχα που μέγα καὶ σφοδρὸν ἀνακράζονται, καὶ συσχόντες τὰ ὦτα, ἀράμενοι λίθους, ἢ ὅ τι ἂν τύχῃ παραφανέν, τοῦτο τῶν Πνευματομάχων ἕκαστος ὅπλον ποιησάμενος, ἐφ' ἡμᾶς ἤζουσιν. Οὐ μὴν πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέα ἡμῖν ἡ ἀσφάλεια. Εὐρομεν τοίνυν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ὁ δὲ Κύριος κατευθύνει ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν θλίψεων. Τίς ὁ κατευθύνων Κύριος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην, καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ὑπομονὴν; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ τὸ Πνεῦμα καταδουλούμενοι. Ἐἴτε γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ λόγος, πάντως ἂν εἴρητο· Ὁ δὲ Κύριος ὑμᾶς κατευθύνει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην· εἴτε περὶ τοῦ Υἱοῦ, προσέκειτο ἂν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑπομονὴν. Ζητεῖτωσαν οὖν τί ἐστὶν ἄλλο πρόσωπον, ὃ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Κυρίου τιμᾶσθαι ἄξιον. Παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ τὸ ἐτέρωθι κείμενον, τό· Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάζει καὶ περισσεύει τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηριξάει ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἀγωγῇ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ

¹ Malach. i, 6. ² ibid. ³ Psal. cxvi, 91. ⁴ II Thess. iii, 5. ⁵ I Thess. iii, 12, 13.

παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἀρέμπτους τὰς καρδίας ἐστηρικμέναις ἐν ἀγιοσύνη τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ πιστῶν στηρίζαι; Ἐποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ μετὰ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων τῶν πρὸς διακονίαν ἀποστελλομένων τὸ ἅγιον Πνεῦμα τιθέντες. Ἄλλ' οὐκ ἔχουσι. Διόπερ ἀκουέτωσαν καὶ ἐτέρας μαρτυρίας διαβήδων καὶ αὐτῆς κυριολογούσης τὸ Πνεῦμα. Ὁ δὲ Κύριος, φησί, τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ πάλιν Καθίπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Ὡστε δὲ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἀφορμὴν καταλιπεῖν, αὐτὴν παραβήσομαι τοῦ Ἀποστόλου τὴν λέξιν· Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτέμενον, ὃ τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι ὁ ψιλλῆ τῇ διανοίᾳ τοῦ γράμματος προσκαυόμενος, καὶ αὐτοῦ που περὶ τὰ νομικὰ παρατηρήματα διατρέθων, οἶδεν τινι παραπετάσματι τῇ Ἰουδαϊκῇ τοῦ γράμματος ἐκδοχῇ τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ συγκεκάλυπται· καὶ τοῦτο πίσχει παρὰ τὸ ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ σωματικὴ τοῦ νόμου τέρησις ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται, τῶν τύπων λοιπῶν μεταληφθέντων εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀργούσι γὰρ λύχνοι τῆ τοῦ ἡλίου παρουσίᾳ· καὶ σχολάζει ὁ νόμος, καὶ προφητεῖαι κατασιγάσονται, τῆς ἀληθείας ἀναφανείσης. Ὁ μέντοι δυνήθεις ἐπὶ τὸ βάθος διακύψει τῆς νομικῆς ἐννοίας, καὶ τὴν ἐκ τοῦ γράμματος ἀσάφειαν, οὗν τι καταπίεσται, διασχῶν, εἰσὼ γενέσθαι τῶν ἀπορόρητων, οὗτος ἐμιμήσατο τὸν Μωϋσῆν ἐν τῷ διαλέγεσθαι τῷ Θεῷ περιαιρούντα τὸ κάλυμμα, ἐπιστρέφων καὶ ἀπὸ τῆς ἀπὸ τοῦ γράμματος πρὸς τὸ πνεῦμα. Ὡστε ἀναλογεῖν τῷ μὲν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσεὺς κάλυμματι τὴν τῶν νομικῶν διδαγμάτων ἀσάφειαν, τῇ δὲ ἐπιστροφῇ τῇ πρὸς τὸν Κύριον τὴν πνευματικὴν θεωρίαν. Ὁ οὖν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου περιελθὼν τὸ γράμμα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Κύριον (ὁ δὲ Κύριος νῦν τὸ Πνεῦμα λέγεται), καὶ ὁμοίως γίνεσθαι Μωϋσεὶ ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον δεδοξασμένον ἔχοντι. Ὡς γὰρ τὰ τοῖς ἀνθρώποις χρώμασι παρακείμενα ἐκ τῆς περιβρέουσας αὐγῆς καὶ αὐτὰ καταχρῶννυται· οὕτως ὁ ἐναργῶς ἐνατενίσας τῷ Πνεύματι ἐκ τῆς ἐκείνου δόξης μεταμορφοῦται πῶς πρὸς τὸ φανότερον, οἶδεν τινι φωτὶ, τῇ ἐκ τοῦ Πνεύματος; ἀληθεῖα τὴν καρδίαν καταλαμβάνει. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ, μεταμορφοῦται ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν, οὐ μικρολόγως, οὐδὲ ἀμυδρῶς· ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον εἰσὶν εἰκὸς τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φωτίζόμενον. Οὐ δύσωπῆ, ἄνθρωπε, τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι Ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Ἄρα τὸ δουλικὸν οἰκητήριον κατεδέξατο ἄν ποτε τῇ τοῦ ναοῦ προσηγορίᾳ τιμησαι; Τί δὲ ὁ θεόπνευστος τὴν Γραφὴν ὀνομάζων, διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος συγγραφεῖσαν, μὴ τοῖς τοῦ καθυβριζόντος αὐτὸ προσρήμασι κέχρηται;

Τοῦ αὐτοῦ σύστασις κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ πρὸς Θεωρίαν δυσέριχτον. Κεφάλ. κβ'.

Οὐ μόνον δὲ ἐξ ὧν τὰς αὐτὰς προσηγορίας

A bis, qui cum ministratoriis spiritibus, qui mittuntur ad ministerium, collocant Spiritum sanctum. At non habent quod respondeant. Quapropter audiunt et aliiud testimonium, evidentem Spiritum sanctum appellans Dominum. Dominus, inquit, Spiritus est; et rursum: Tanquam a Domino Spiritus. Ne vero ulla relinquatur occasio contradicendi, ipsa Apostoli verba proferam in medium: Usque ad hodiernum enim diem idem velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non revelatum, quod in Christo abrogatur. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, tolletur velamen. Dominus autem Spiritus est. Cui hoc dicit? Quoniam qui nudo intellectui litteræ assidet, et illic circa legales observationes occupatus est, Judaica litteræ interpretatione quasi velo lectum habet cor: atque id illi accidit, eo quod ignoret corporalem legis observationem in adventu Christi abolitam esse, jam figuris ad veritatem translatis. Sunt enim supervacaneæ lucernæ solis adventu; et cessat lex, et prophetiæ silent, simul ut illuxit veritas. At qui potuit ad profunda legalis sensus penetrare, ac discussa legis obscuritate, ceu velamento, introire ad arcana, hic Mosen imitatus est, velamen, dum loquitur cum Deo, tollentem; ipse se etiam convertens a littera ad spiritum. Quare velamini quod impositum est super faciem Mosi, respondet legalium documentorum obscuritas; conversationi autem ad Dominum respondet spiritualis intelligentia. Ergo qui in lectione legis aufert litteram, convertit sese ad Dominum (Dominus autem nunc Spiritus dicitur), ac similis redditur Mosi, ex apparitione Dei faciem glorificatam habenti. Sicut enim quæ juxta floridos colores posita sunt, e splendore promanante colorantur et ipsa: sic qui evidententer intendit oculos in Spiritum, ex illius gloria quodammodo transformatur ut fiat illustrior, dum veritate a Spiritu promanante, ceu luce quadam, corde illuminatur. Et hoc est transformari a gloria Spiritus ad propriam gloriam, haud parce, neque tenuiter, sed in tantum, quantum par est illustrari eum qui a Spiritu illuminatur. Non vereris, o homo, Apostolum dicentem: Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Num potuisset unquam servile domicilium appellatione templi honorare? Quid qui Scripturam divinitus inspiratam appellat, eo quod afflatu Spiritus scripta sit, num contumeliosis et Spiritum atenuantibus verbis utitur?

Ejusdem confirmatio naturalis communionis Spiritus, eo quod æque ac Pater et Filius incomprehensibilis est. Caput 22.

Non solum autem ex hoc quod eandem ha-

¹ II Cor. iii, 17. ² ibid. 18. ³ ibid. 14, 16, 17. ⁴ Exod. xxxiv, 34. ⁵ I Cor. iii, 16. ⁶ II Tim. iii, 16.

bet appellationes, et in operationibus consors est Patri et Filio, dilucet naturæ illius excellentia; verum etiam ex eo quod pariter incomprehensibilis est intellectu. Quæ enim de Patre loquitur, quod sit supra cogitationem humanam, quæque de Filio, eadem Dominus et de Spiritu sancto dicit: *Pater juste, et mundus te non cognovit*¹; mundum appellans hic non globum e cælo et terra constantem, sed caducam hanc innumerisque mutationibus obnoxiam vitam. Ac de seipso loquens, *Adhuc modicum, inquit, et mundus me jam non videt, vos autem videtis me*². Rursus hic eos qui materiali carnalique vita devincti sunt, et oculis tantum expendunt veritatem, mundum appellans, qui non amplius oculis cordis visuri erant Dominum nostrum, eo quod resurrectionem non crederent. Hæc autem eadem dixit et de Spiritu: *Spiritum, inquit, veritatis, quem mundus non potest accipere, quod non videat illum, neque cognoscat eum: vos autem cognoscitis illum, quod apud vos manet*³. Carnalis siquidem homo mentem habens ad contemplationem haud exercitatum, imo vero totam in affectu carnis velut in cæno defossam gerens, non potest ad spirituale lumen veritatis attollere oculos. Quapropter mundus, hoc est, carnis cupiditatibus addicta vita, velut oculus imbecillis non ferens radii solaris lumen, Spiritus gratiam non recipit. At Dominus cum hoc discipulis testimonium dedisset, quod mundæ essent vitæ ob doctrinam ipsius, dat etiam, ut jam ad speculationem contemplationemque Spiritus sint idonei. *Jam enim, inquit, vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*⁴. *Unde mundus quidem non potest illum accipere, quandoquidem non videt illum: vos autem novistis eum, quoniam apud vos manet*⁵. Eadem dicit et Isaias: *Qui stabilivit terram, et quæ in ea sunt, deditque spirationem populo, qui est super illam, et Spiritum calcantibus eam*⁶. Nam qui conculcant terrena, iisque superiores evaserunt, digni prædicali sunt dono Spiritus sancti. Quem ergo mundus capere non potest, quique a solis sanctis per cordis puritatem videri potest, qualem esse existimandum est, aut quales illi honores competere?

Et reliquæ quidem virtutes singulæ in loco D circumscripto esse creduntur. Nam angelus qui astabat Cornelio⁷, non in eodem momento astabat et Philippo⁸; neque qui locutus est Zachariæ ab altari⁹, per idem tempus etiam in cælo suam implebat stationem. At Spiritus creditur simul¹⁰ et in Abacuc et in Daniele in Babylonia operari; et cum Jeremia in catarrhacta¹¹, et cum Ezechiele super Chobar versari¹². *Spiritus enim Domini replevit orbem terrarum*¹³; et, *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam*¹⁴? Et propheta, *Quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus: et Spiritus*

ἔχει, καὶ κοινωνοῦν ἐστὶ τῶν ἐνεργειῶν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τὸ ὑπερέχον αὐτοῦ τῆς φύσεως γνώριμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ὁμοίως ἐστὶ πρὸς θεωρίαν οὐκ ἐφικτον. Ἄ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς φησὶν, ὡς ἐπέκεινα ὄντος ἀνθρωπίνης ἐννοίας, καὶ ἃ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα ὁ Κύριος καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει: *Πάτερ δίκαις, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω τὸν κόσμον λέγων νῦν οὐκ ἔξ ουρανοῦ καὶ γῆς σύστημα, ἀλλὰ τὴν ἐπίκληρον ταύτην καὶ μυρίαὶ μεταβολαὶς ὑποκειμένην ζωὴν. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενος, Ἔτι μικρὸν, φησὶ, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἐτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με. Πάλιν ἐταῦθα τοὺς τῆ ὕλικῃ καὶ σαρκικῇ προσεδειμένους ζωῇ, καὶ μόνοις ὀφθαλμοῖς τὴν ἀλήθειαν ἐπιτρέποντας, κόσμον προσαγορεύων, οἱ τῆ ἀπιστίας τῆς ἀναστάσεως οὐκέτι ἐμελλον τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας τὸν Κύριον ἡμῶν ὁρᾶσθαι. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε: *Τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Ὑμεῖς δὲ γινώσχετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῶν μένει. Ὁ μὲν γὰρ σάρκινος φθωρωπός, ἀγύμναστος ἔχων πρὸς θεωρίαν τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ ὄλον, ὡσπερ ἐν βορβόρῳ, τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς κατορωρυγμένον φέρων (97), ἀδυνατεῖ πρὸς τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἀναβλέψαι. Διὸ ὁ κόσμος, τουτέστιν, ἡ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς δεδουλωμένη ζωὴ, οἷον ὀφθαλμὸς ἀσθενῆς φῶς ἡλιακῆς ἀκτίνος, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν οὐχ ὑποδέχεται. Τοῖς μέντοι μαθηταῖς ἑαυτοῦ καθαρῶτα ζωῆς ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ μαρτυρήσας ὁ Κύριος, τὸ καὶ ἐποπτικῶς ἤδη εἶναι καὶ θεωρητικῶς τοῦ Πνεύματος ἀποδίδωσιν. Ἦδη γὰρ, φησὶν, ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε διὰ τὸν λόγον ὃν λαλάληκα ὑμῖν. Ὅθεν ὁ μὲν κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν· οὐ γὰρ θεωρεῖ αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσχετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῶν μένει. Ταῦτα λέγει καὶ Ἡσαίας: Ὁ στερωσας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοῦσιν προσην τῷ λαῷ τῷ ἐκ' αὐτῆς, καὶ Πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν. Οἱ γὰρ καταπατοῦντες τὰ γῆϊνα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν γενόμενοι, ἄξιοι τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαρτύρηται. Τὸ οὖν ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ, τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρῶτα τῆς καρδίας θεωρητὸν, εἰ χρῆ νομίζεσθαι, ἢ καταπάς τιμὰς συμμέτρους ὑπάρχειν αὐτῷ:**

Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἐκείνη δυνάμειον ἐν περιγράφῳ τόπῳ τυγχάνουσιν πεπίστευται. Ὁ γὰρ τῷ Κορνηλίῳ ἐπιτιπὰς ἄγγελος οὐκ ἦν ἐν ταυτοῦ καὶ παρὰ τῷ Φιλίππῳ, οὐδὲ ὁ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῷ Ζαχαρίᾳ διαλεγόμενος κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ἐν οὐρανῷ τὴν οἰκίαν στάσιν ἐκλήρου. Τὸ μέντοι Πνεῦμα ὁμοῦ τε ἐν Ἀβδακούμ ἐνεργεῖν καὶ ἐν Δαβυλὴ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πεπίστευται· καὶ ἐν τῷ καταρράκτῳ εἶναι μετὰ Ἰερεμίου, καὶ μετὰ Ἰεζεκιὴ ἐπὶ τοῦ Κοβάρ. *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην* καὶ, *Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ*

¹ Joan. xvii, 25. ² Joan. xiv, 49. ³ ibid. 17. ⁴ Joan. xv, 3. ⁵ Joan. xiv, 17. ⁶ Isa xlii, 5. ⁷ Act. x, 3. ⁸ Act. viii, 26. ⁹ Luc. i, 14. ¹⁰ Dan. xiv, 35. ¹¹ Jerem. xx, 2, apud LXX. ¹² Ezech. v, 1. ¹³ Sap. i, 7. ¹⁴ P'sal. cxxxviii, 7.

γύρω; καὶ ἡ προφήτης· Διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν ἔμειν, λέγει Κύριος· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐρῶσθε· καὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν. Τὸ δὲ πανταχοῦ ὄν, καὶ θεῶν συμπάρων, τῆς ποίας προσήκει νομίζειν φύσεως; τῆς πάντα περιεχοῦσης, ἢ τῆς μερικῶς ἐπιπεριλαμβανόμενης χωρίαις, ὅποιαν τὴν τῶν ἀγγέλων ὁ λόγος ἔδειξεν; Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἰποι. Τὸ οὖν θεῶν τῆ φύσεως, τὸ ἀχώρητον τῶ μεγέθει, τὸ δυνατὸν ἐν ταῖς ἐπιπεριλαμβανόμεναις, τὸ ἀγαθὸν ἐν ταῖς εὐεργεσίαις μὴ ὑπερβύτασμα; μὴ δοξάζομεν;

*Θεὶ θεολογία Πνεύματος ἐστὶν ἡ τῶν προσόντων αὐτῶ ἀπαριθμησις. Κεφ. αὐτ. κγ'.

Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὴν δόξαν τίθεμαι, ἢ τῶν προσόντων αὐτῶ θαυμάτων τὴν ἀπαρίθμησιν. Ὡστε ἢ οὐδὲ μεμνήσθαι ἡμᾶς τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν ἐπιπέριλασεν οὗτοι, ἢ πάντως ἢ τῶν προσόντων διέξοδος τῆς μορτίσης ἐστὶ θεολογίας πληρωσις. Οὐδὲ γὰρ τῶν θεῶν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν μεσογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἄλλω; δοξάζειν ἔχομεν, ἢ τὸ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν διεξιέναι αὐτοῦ τὰ θαύματα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐλεγχος τῆς ἀτοπίας τῶν μὴ δοξαζόντων τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἐν τῇ κτίσει δοξασιὰ παραθέσεως. Κεφ. αὐτ. κδ'.

Ἐἴτα δόξῃ μὲν καὶ τιμῇ ἐστεφάνωται ὁ κινδύς ἀνθρώπος (8), καὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῶ ποιοῦντι τὸ ἀγαθὸν ἐν ἐπιπεριλαμβανόμεναις ἀποδοκιμασιαι. Ἔστι δὲ τις καὶ ἰδίως τοῦ Ἰσραὴλ δόξα· ὧν ἡ υἰοθεσία, φησι, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ λατρεία. Καὶ ἐκ τούτου τινὰ δόξην ὁ Παλαμῶδός λέγει· Ὅταν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου· καὶ πάλιν Ἐβεγέρθητι, ἡ δόξα μου. Ἔστι δὲ τις δόξα ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων· κατὰ δὲ τὸν Ἀπόστολον καὶ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως διὰ δόξης. Τοσούτων οὖν δοξαζομένων, τὸ Πνεῦμα μόνον τῶν πάντων ἀδόξαστον εἶναι βούλει; Καίτοιγε Ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος, φησὶν, ἔστι ἐν δόξῃ. Πῶς οὖν αὐτὸ ἀνάξιον τοῦ δοξάζεσθαι; Καὶ μεγάλη μὲν ἡ δόξα τοῦ δικαίου, κατὰ τὸν Παλαμῶδόν· δόξα δὲ τοῦ Πνεύματος, κατὰ σὲ, οὐδεμία. Πῶς οὖν οὐ πρόδηλος ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν τοιούτων λόγων τὴν ἀφυκτον ἀμαρτίαν ἐφ' αὐτοὺς ἐπισπάσθαι; Εἰ δὲ σωζόμενος ἐκ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων ἀνθρώπος, καὶ τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει, τοσούτου ἂν δεῖοι τὸ Πνεῦμα τῆς ὑφειλομένης δόξης ἀποστρεφῆν. Ἔστω, φησὶ, δοξασιὸν, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ. Καὶ τίνα ἔχει λόγον ἑτέραν χώραν ἐπινοεῖν τῶ Πνεύματι, τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου τεταγμένην καταλιπόντας, καὶ τῆς κατὰ τὴν δόξαν κοινωσίας ἀποστρεφῆν τὸ πανταχοῦ συναλαφθὲν τῇ θεότητι, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, ἐν τῶ βαπτισματι τῆς ἀπαλυρώσεως, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῶν δυνάμεων, ἐν τῇ ἐνοικήσει τῶν ἁγίων, ἐν ταῖς εἰς τὸ ὑπήκουον χάρισιν; Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὄλως δωρεὰ τις ἀνευ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν κτίσιν ἀφικνουμένη· ὅπου

meus stat in medio vestri. Eum vero qui ubique est, ac una cum Deo adest, cuius esse naturam credere oportet? utrum omnia complectentis, an particularibus aretate totis, qualem esse naturam angelorum patet ex dictis? Verum hoc dixerit non. Igitur qui natura divinus est, qui magnitudine incomprehensus, qui potens in operationibus, qui bonus in beneficentiis, hunc non supra modum effereamus? non supra modum glorificabimus?

Ejusdem. Gloriam Spiritus esse enumerationem eorum quæ ipsi adsunt. Caput 26.

Ego vero nihil aliud esse gloriam esse, nisi rerum, quæ ipsi adsunt, admirabilitatem enumerationem. Quisnobrem isti aut non permittent, ut honorum, quæ ab ipso proficiuntur, meminere, aut eorum plane quæ illi adsunt, enumeratio maximæ gloriæ est absolutio. Quandoquidem nec Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi, et unigenitum illius Filium, aliter possumus glorificare, nisi pro viribus operam demus, ut ejus miracula recenseamus.

Ejusdem. Redargutio absurditatis eorum qui non glorificant Spiritum, ex collatione eorum quæ in creaturis gloria afficiuntur. Caput 24.

Deinde vero gloria et honore coronatus est quilibet homo, et gloria et honor et pax civis facienti bonum in promissis reposita sunt. Est autem et peculiaris quedam Israelitici populi gloria, quorum, inquit, est adoptio et gloria et cultura; et suam ipsius gloriam quantum commemorat Psalmorum cantor: Dum cantaverit tibi gloria mea; et rursus, Exsurge, gloria mea. Est autem quedam gloria solis, lunæ et stellarum. Ac juxta Apostolum fit etiam administratio damnationis cum gloria. Itaque cum tam multa sint quæ gloria potiuntur, vis Spiritum unum ex omnibus ingloriam esse? Et tamen Ministratio, inquit, Spiritus est in gloria. Qui sit igitur ut ille indignus sit qui glorificatur? Et magna quidem est gloria justii juxta Psalmorum cantorem. At gloria Spiritus juxta tuam opinionem nulla est. Annam igitur evidens periculum est ne talibus dictis inevitable crimen in nosmetipsos accersamus? Si homo qui salvus sit ex operibus justitiæ, etiam timentes Dominum glorificat, multo minus Spiritum debita gloria fraudabit. Sit, inquam, glorificandus, sed non cum Patre et Filio. Et qui consentaneum est rationi, alium locum imaginatione designare Spiritui, eo relicto, quem statuit Dominus; et gloriæ consortio spoliare eum qui ubique conjunctus est divinitati, in professione fidei, in baptismo redemptionis, in operatione virtutum, in inhabitatione sanctorum, in beneficiis in subditis conferendis? Neque enim est ullum omnino donum abique sancto Spiritu ad creaturam perveniens; quando ne

¹ Agg. ii, 5, 6. ² Rom. ii, 10. ³ Rom. ix, 4. ⁴ Psal. xxix, 13. ⁵ Psal. cxvii, 2. ⁶ I Cor. xv, 41. ⁷ II Cor. iii, 9. ⁸ Ibid. 8. ⁹ Psal. xx, 6.

simplex quidem verbum in defensionibus pro Christo quis possit dicere, nisi adjuvante Spiritu, quem admodum in Evangelii a Domino et Servatore nostro didicimus ¹. Porro ut his omnibus neglectis, atque ea communione, quam in omnibus habet, oblivioni tradita, a Patre et Filio ipsi avellamus, nescio an quisquam sancti Spiritus particeps assensurus sit. In quo igitur ordine illum collocabimus? creaturarum? At universa creatura servit: Spiritus autem liberum reddit: *Ubi enim Spiritus Domini, ibi libertas* ². Atque cum multa sint quæ possim hic commemorare, quam non conveniat Spiritum sanctum annumerare rebus creatis, de his dicere nunc supersedebo. Nam si incipiam pro argumenti dignitate, et quæ pro nobis faciunt, probationes adducere, et quæ ab adversariis obijciuntur, diluere, prolixo sermone erit opus, loquacitateque voluminis deterrebimus lectores. Idcirco, hoc alteri proprio tractatui reservato, propositis adhareamus.

Consideremus igitur singulatim. Natura bonus est, ut bonus Pater, et bonus Filius. Creatura vero per electionem ejus quod bonum est, particeps est bonitatis. Profunda Dei novit: sed creatura per Spiritum accipit arcanorum reservationem. Vivificat enim Deo qui vivificat omnia, cum Filio qui dat vitam. *Qui enim excitavit, inquit, Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, ver ipsius Spiritum qui inhabitat in vobis* ³; atque iterum: *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do illis* ⁴. Sed Spiritus quoque vivificat, inquit ⁵. Ac rursus: *Spiritus autem, inquit, vita propter justitiam* ⁶. Quin et Dominus testatur Spiritum esse qui vivificat. *Caro non prodest quidquam* ⁷. Quomodo igitur Spiritum a vivificandi potestate submoventes eum naturæ conjungemus, quæ ipsa vita egeat? Quis adeo contentiosus, quis adeo exors doni celestis, et absque gustu honorum Dei verborum, quis adeo spei æternæ expers, ut Spiritum a Deitate distractum creaturæ copulet?

In nobis, inquit, Spiritus est tanquam donum a Deo. At donum nequaquam iisdem honoribus afficitur, quibus is qui dedit. Donum quidem Dei Spiritus est, sed donum vitæ. *Lex enim, inquit, Spiritus vitæ liberavit nos* ⁸. Et donum potentiae: *Accipietis enim virtutem Spiritus sancti supervenientis in vos* ⁹. Num igitur ob id contemnedus est? Annon et Filium dedit hominibus? *Qui, inquit, proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo etiam non una cum eo omnia nobis donabit* ¹⁰? Et alibi: *Ut sciamus quæ a Deo nobis donata sunt* ¹¹, de mysterio assumpti hominis loquens. Raque qui ista loquuntur, annon Judæorum ingratum animum amentiamque superant, qui scilicet excellentiam divinæ bonitatis

Α γε οὐδὲ ῥῆμα φιλὸν ἐν ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀπολογίαις θανάτῳ λαλῆσαι μὴ συνεργουμένους παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν μεμαθήκαμεν. Ἄπαντα δὲ ταῦτα παριδόντας, καὶ τῆς ἐν πᾶσι κοινωνίας ἐπιλαθομένους, ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διασπῶν, οὐκ οἶδα εἰ τις μέτοχος Πνεύματος ἁγίου συνθήσεται. Πῶς τοίνυν φέροντες αὐτὸ τάξομεν; μετὰ τῆς κτίσεως; Ἄλλ' ἢ κτίσις πᾶσα δουλεῖ· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθεροῖ. Ὁ δὲ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθεροῖ. Καὶ πολλῶν ἐνόητων εἰπεῖν, ὅπως οὐ προσήκει τῇ κτιστῇ φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συγκαταριθμεῖν, τὸν περὶ τούτων νῦν ὑπερβῆσθαι λόγον. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πρὸς ἀξίαν τοῦ προβλήματος τάς τε παρ' αὐτῶν κατασκευὰς ἐπάγειν, καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλόμενα διαλύειν, πολλῶν ἡμῖν δεήσει λόγων, καὶ ἀποκναίσειμεν τῇ πολυφωνίᾳ τῆς βίβλου τοὺς ἐντυγχάνοντες. Διότι οὐκ ἴδια πραγματεία ἐκεῖνο ταμειωσάμενοι, τῶν προαιρέσεων ἐχώμεθα.

Σκεψόμεθα οὖν τὰ καθέκαστον. Φύσει ἰσὺν ἀγαθόν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθὸς ὁ Υἱός. Ἡ κτίσις δὲ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἀγαθοῦ μέτοχος ἴσῳ τῆς ἀγαθότητος. Οἶδε τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἢ κτίσις δὲ λαμβάνει τὴν φανέρωσιν τῶν ἀπορρήτων διὰ τοῦ Πνεύματος. Ζωοποιεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος, μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ διδόντος ζωὴν. Ὁ γὰρ ἐξείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει, φησὶ, καὶ τὰ θνητὰ ὁμῶν σώματα. Ὁ δὲ τὸν ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὕμῳ· καὶ πάλιν· Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κατὰ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. Ἄλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, ζωοποιεῖ. Καὶ πάλιν· Τὸ δὲ Πνεῦμα, φησὶ, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Καὶ ὁ Κύριος μαρτυρεῖ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ζωοποιούν· Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Πῶς οὖν, τῆς ζωοποιῆσεως δυνάμεως ἀποξενώσαντες τὸ Πνεῦμα, τῇ ἐπιδομένη τῆς ζωῆς φύσει προσοικειώσομεν; Τίς οὕτω δύσερις, τίς οὕτω δωρεὰς ἐπουρανίου ἀμέτοχος, καὶ τῶν καλλῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων ἀγευστος, τίς οὕτως ἐλπίδων αἰωνίων ἄμοιρος, ὡς τῇ κτίσει συντάξει τὸ Πνεῦμα, τῆς Θεότητος ἀποστήσας;

Ἐν ἡμῖν, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, ὡς δῶρον ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ δήπου δὲ τὸ δῶρον ταῖς ἰσῳσι τιμαῖς τῷ δεδουκῶτι σεμνύνεται. Δῶρον μὲν οὖν Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δῶρον ζωῆς. Ὁ γὰρ νόμος, φησὶ, τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς. Καὶ δῶρον δυνάμεως· Ἀψήθε γὰρ δύναμις ἐξεληθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητον; ἢ οὐχὶ καὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσατο τοῖς ἀνθρώποις; Ὅς γε, φησὶ, τὸ ἴδιον Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Καὶ ἐτέρωθεν· Ἰτα εἰδόμεν τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν· περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων. Ἔστε πῶς οἱ ταῦτα λέγοντες οὐχὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀγνωμοσύνην παρελήθη-

¹ Matth. x, 40. ² II Cor. iii, 17. ³ Rom. viii, 11. ⁴ Joan. x, 27. ⁵ Joan. vi, 64. ⁶ Rom. viii, 10. ⁷ Joan. vi, 61. ⁸ Rom. viii, 2. ⁹ Act. i, 8. ¹⁰ Rom. viii, 32. ¹¹ I Cor. u, 12.

λύσαι τὴν ὑπερβολὴν τῆς χρηστότητος ἐφόδιον εἰς βλασφημίαν λαμβάνοντες; Ἐγκαλοῦσι γὰρ τῷ Πνεύματι, ὅτι παρρησίαν ἡμῖν δίδωσι καλεῖν πατέρα ἑαυτῶν τὸν Θεόν. Ἐξαπέστειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββὰ ὁ Πατήρ, ἵνα ἡ ἐκείνου φωνὴ τῶν δεξαμένων ἰδία γένηται.

* Ὅτι τῆ ἐν ἰσχυρῶν ἀντι τῆς ἐστὶν ἡ Γραφὴ κέχρηται ἐν ᾧ καὶ ὅτι ἡ καὶ ἰσοδυναμεί τῆ ἐστὶν. ἰσχυρῶν κ.

Πῶς οὖν, φησὶν, ἡ Γραφὴ οὐδαμοῦ συνδοξάζομενον Πατρί καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα παρέδωκεν, ἀλλὰ πεφυλαγμένως ἐξέκλινε τὸ, σὺν τῷ Πνεύματι, εἰπεῖν; πανταχοῦ δὲ τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζειν ὡς ἀρμοδιώτερον προετίμησεν; Ἐγὼ δὲ οὐδ' ἂν αὐτὸς φαίην ἀτιμότερας εἶναι διανοίας παραστατικὴν τὴν ἐν συλλαβῇ, ἀλλ' ὑγιῶς ἐκλαμβανομένην πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος ἀνάγειν τὰς διανοίας· ὅπου γε καὶ ἀντι τῆς σὺν πολλοῦ κειμένην αὐτὴν τετηρήκαμεν. Ὡς τὸ, *Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν*· ἀντι τοῦ, *μετὰ ὀλοκαυτωμάτων*. Καὶ ἐξήγηται αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, τούτεστι, *μετὰ ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ*· καὶ τὸ, *Οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν*, ἀντι τοῦ, *σὺν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν*, καὶ μυρία τοιαῦτα. Ὡς δὲ ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῆς νέας σοφίας, ποίαν δοξολογίαν ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ, ἐν, ῥήματος ἀπεπλήρωσε, κατὰ τὸν τύπον ὃν οὗτοι νῦν ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀναφέρουσιν. Οὐδαμοῦ γὰρ εὔρον λεγόμενον τὸ, *Σοὶ τῷ Πατρὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι*· ὅπερ τούτοις ἐστὶ νῦν καὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀναπνοῆς συνηθέστερον. Διεσπασμένως μὲν γὰρ τούτων ἕκαστον ἔστιν εὔρειν· συνηθμένως δὲ ἐν τῇ συντάξει ταύτῃ οὐδαμοῦ δεκνύειν ἔξουσιν. Ὅστε εἰ μὲν ἀκριβολογῶνται περὶ τὰ ἔγγραφα, δεξιάτων ἀποβέν λεγούσιν· εἰ δὲ συγχωροῦσι τῇ συνθειᾷ, μηδὲ ἡμᾶς ἐξεργέτωσαν.

Ἡμεῖς γὰρ, ἀμφοτέρας ἐν τῇ τῶν πιστῶν χρήσει καταλαμβάνοντες τὰς ῥήσεις, ἀμφοτέρας κεχρημέθα· τὴν μὲν δόξαν τῷ Πνεύματι ὁμοίως ἀφ' ἑκατέρας πληροῦσθαι πεπιστευκότες, τοὺς δὲ κακουργούντας τὴν ἀλήθειαν ἐπιστομίζεσθαι μᾶλλον διὰ τῆς προκειμένης λέξεως, ἥτις, τὴν δύναμιν τῶν Γραφῶν παραπλήσιαν ἔχουσα, οὐκέτι ἐστὶν ὁμοίως τοῖς ἐναντίοις εὐεπιχρητος (ἐστὶ δὲ αὐτὴ ἡ ἀντιλεγόμενη νῦν παρὰ τούτων) ἀντι τοῦ καὶ συνδέσμου παρελημμένη. Ἴσον γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν· *Παῦλος καὶ Σιλουανός καὶ Τιμόθεος*, καὶ, *Παῦλος σὺν Τιμόθεῳ καὶ Σιλουανῷ*. Ἡ γὰρ συμπλοκὴ τῶν ὀνομάτων δι' ἑκατέρας ὁμοίως τῆς ἐκφωνήσεως σώζεται. Εἰ τοίνυν, τοῦ Κυρίου εἰπόντος Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, αὐτὸς εἶποιμι Πατέρα καὶ Υἱὸν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἄλλο τι εἰρηκῶς κατὰ τὴν δύναμιν εἶσομαι; Τῆς δὲ διὰ τοῦ καὶ συνδέσμου συμπλοκῆς τῶν ὀνομάτων πολλὰ τὰ μαρτύρια. Ἡ χάρις

A vertant in occasionem blasphemiae? Accusant enim Spiritum, quod nobis dat fiduciam Deum appellandi patrem nostrum. *Emisit enim Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater* 1, ut illius vox propria fiat eorum qui ipsam acceperunt.

Quod Scriptura hac syllaba ἐ in pro cum utatur: ubi etiam probatur et idem pollere quod cum. Caput 25.

Qui sit igitur, inquit, ut Scriptura nusquam tradat Spiritum glorificari cum Patre et Filio, sed studiose vitet ne dicat, *cum Spiritu*, ac ubique malit glorificare in ipso, quasi hoc congruentius iudicet? At ego nequaquam dixerim hanc syllabam in exhibere sensum minus honorificum, imo potius, si sane accipiatur, ad maximam celsitudinem erigere mentem, quandoquidem observavimus hanc frequenter usurpari pro cum. Quod genus est illud, *Ingrediar domum tuam in holocaustomatibus* 2: pro his vocibus, *cum holocaustomatibus*. *Et eduxit eos in argento et auro* 3, hoc est, *cum argento et auro*. Item illud, *Non egredieris in virtutibus nostris* 4, pro, *cum virtutibus nostris*, aliaque hujus generis innumerabilia. Omnino lubens ab ista nova sapientia didicero, qualem glorificationem Apostolus absolverit per hanc dictionem in, juxta formam quam isti nunc tanquam e Scriptura proferunt. Nusquam enim inveni dictum: *Tibi Patri honor et gloria per unigenitum Filium tuum in Spiritu sancto*: quod sermo nunc istis usitatior est ipsa, ut ita loquar, *respiratione*. Horum quidem singula separatim invenire licet, conjunctim vero posita in hac constructione nusquam poterunt ostendere. Itaque si exacte urgent ea quae in Scripturis habentur, ostendant unde ista dicant. Quod si concedunt consuetudini, neque nos ab ea excludant.

Nos enim ambas dictiones in fidelium usu deprehendentes, ambabus utimur: gloriam quidem Spiritui ex aequo per utramque persolvi ratī, eis vero qui depravant veritatem, credimus magis os obturari per eam praepositionem, quae cum sensum in Scripturis similem habeat, non ita facile ab adversariis expugnari potest (est autem ipsa illa cui nunc ab istis contradicitur) utpote quae pro et conjunctione sumatur. Nam idem est dicere, *Paulus et Silvanus, et Timotheus* 5, atque, *Paulus cum Timotheo et Silvano*. Nominum enim connexio, utraque pronuntiatione similiter servatur. Itaque si cum Dominus dixerit Patrem et Filium et sanctum Spiritum, ipse dicam, *Patrem et Filium cum Spiritu sancto*; aliudne, quod ad sententiae viam attinet, dixero? Porro per conjunctionem et connecti nomina, multis testimoniis probari potest. *Gratia enim, inquit, Domini*

1 Galat. iv, 6. 2 Psal. lxxv, 43. 3 Psal. civ, 37.

4 Psal. xliii, 10. 5 I Thess. i, 1.

nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communis Spiritus sancti¹; ac rursus, *Obsecro autem vos per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus*². Itaque si pro conjunctione et voluerimus uti præpositione cum, quid fecerimus diversi? Ego sane non video, nisi quis ob frigidam grammaticam regulam conjunctionem tanquam copulativam, ac majorem unionem facientem præferens, præpositionem rejiciat, quasi non obtineat parem vim. Sed si de his a nobis ratio exposceretur, forte multis verbis non opus esset nobis ad respondendum. Nunc vero neque de syllabis, neque hoc aut illo dictionis sono disputant, sed de rebus juxta vim ac veritatem maximo inter se discrimine dissidentibus. Qua de causa, cum indifferens sit syllabarum usus, isti has quidem admittere, illas vero ab Ecclesia submovere moluntur. Ego vero etsi primo statim auditu præpositio evidentem utilitatem habet, attamen etiam rationem reddam, juxta quam patres nostri non otiose illius quoque usum amplexi sint. Nam præterquam quod hæc idem valet quod et, ad refellendam Sabellii malitiam, similiterque atque illa conjunctio hypostaseon proprietatem declarat, velut, *Ego et Pater venimus*³, et: *Ego et Pater unum sumus*⁴; præterea eximiam habet sempiternæ communionis ac perpetuæ conjunctionis testimonium. Nam qui dixit, cum Patre Filium esse, simul et hypostaseon proprietatem et inseparabile consortium expressit. Quod idem etiam in rebus humanis videre est, in quibus et conjunctio declarat communem operationem: et præpositio cum quodammodo etiam significat communionem. Quod genus est, Navigarunt in Macedoniam Paulus et Timotheus, sed et Tychicus et Onesimus missi sunt Colossensibus: ex his discimus illos rem eandem fecisse. Sed si audierimus, con-
navigarunt, et simul missi sunt, etiam illud addiscimus, alterum cum altero actionem absolvisse. Ita Sabellii errorem destruens hæc vox ut non alia æque, addit illis et eos qui directe opposito impietatis genere insaniunt. De his loquor, qui temporalibus intervallis Filium a Patre, et Spiritum sanctum a Filio distrahunt.

Cæterum a syllaba in eo maxime differt, D quod præpositio cum mutuum conjunctionem eorum qui communiter aliquid agunt exhibet, velut connavigantium, aut cohabitantium, aut quidvis aliud communiter perficientium: at præpositio in declarat relationem ad id in quo sunt operantes. Siquidem cum audimus, *innavigant*, aut *inhabitant*; protinus cogitamus scapham aut domum. Itaque juxta communem usum, harum syllabarum talis est inter ipsas differentia, majorque inveniri poterit a studiosis. Neque enim mihi vacat de ratione syllabarum exquirere. Quo-

γάρ, φησὶ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος: καὶ πάλιν· Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν ἀντὶ τῆς καὶ τῆ σὺν ἐβλήσασθαι χρῆσασθαι, τί διάφορον πεποιηκότες ἐσόμεθα; Ἐγὼ μὲν οὐκ ὄρω, πλὴν εἰ μὴ ψυχραῖς γραμματικαῖς τις τὸν μὲν σύνδεσμον ὡς συμπλεκτικὸν καὶ πλεονα ποιῶντα τὴν ἔνωσιν προτιμῶν, τὴν δὲ πρόθεσιν, ὡς οὐκ ἔχουσαν τὴν ἴσην δύναμιν, ἀποπέμποιτο. Ἄλλ' εἰ γε περὶ τούτων τὰς εὐθύνas ὑπέχομεν, ἴσως οὐκ ἂν πολλοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀπολογία ἐπεδεθήμεν. Νῦν δὲ οὐ περὶ συλλαβῶν, οὐδὲ περὶ τοιοῦδε ἢ τοιοῦδε φωνῆς ἤχου ὁ λόγος αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ πραγμάτων ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ μεγίστην ἐχόντων διαφορὰν. Ἐν ἔνεκεν, ἀπαρητήτου τῆς χρήσεως τῶν συλλαβῶν ὄψεως, οὗτοι τὰς μὲν ἐγγράφειν, τὰς δὲ ἀποδιώκειν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειροῦσιν. Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἀκοῆς ἐναργῆς ἔχει τὸ χρησίμιον, ἀλλ' οὖν καὶ τὸν λόγον παρέξομαι καθ' ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν οὐκ ἀργῶς συμπάρελαθον τὴν χρῆσιν τῆς προθέσεως ταύτης. Πρὸς γὰρ τῷ τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν ἰσοσθενῶς τῆ καὶ συλλαβῆ διελέγειν, καὶ παραπλησίως ἐκείνη τὸ τῶν ὑποστάσεων ἴδιον παριστᾶν, ὡς τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα· καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν· ἐξαιρετον ἔχει τῆς ἀϊδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου συναφείας τὸ μαρτύριον. Ὁ γὰρ εἰπὼν οὖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ὁμοῦ τὴν τε τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας ἔδειξεν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἔστιν ἰδεῖν· ὁ μὲν καὶ σύνδεσμος τὸ κοινὸν τῆς ἐνεργείας παρίστησιν· ἡ δὲ σὺν πρόθεσις τὴν κοινωνίαν πως συνενδεικνύται. Οἶον, Ἐπλευσαν εἰς Μακεδονίαν Παῦλος καὶ Τιμόθεος· ἀλλὰ καὶ Τυχικός καὶ Ὀνήσιμος ἀπεστάλησαν Κολοσσαεῦσιν· ἐκ τούτων, ὅτι μὲν ταυτὸν ἐνήργησαν, μεμαθήκαμεν· ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν, ὅτι συνέπλευσαν καὶ συναπεστάλησαν, ἐπὶ καὶ μετ' ἀλλήλων τὴν πρᾶξιν ἐπλήρωσαν προσεδιδάχθημεν. Οὕτω τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν, ὡς οὐδέμια τῶν ἄλλων φωνῶν καταλύουσα, προστίθεται ἐκείνοις καὶ τοὺς κατὰ διάμετρον ἀσεβοῦντας. Λέγω δὲ τούτους οἱ χρονικοὺς διαστήμασι τοῦ μὲν Πατρὸς τὸν Υἱὸν, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διατροῦσι.

Πρὸς δὲ τὴν ἐν συλλαβῆν ἐκεῖνο μάλιστα τὸ διάφορον ἔχει, ὅτι ἡ μὲν σὺν τὴν πρὸς ἀλλήλους συνάφειαν τῶν κοινωνούντων παρίστησιν, οἷον τῶν συμπλεόντων, ἢ συνοικούντων, ἢ ὁτιοῦν τῶν πάντων κοινῶς ἐκτελούντων· ἡ δὲ ἐν τῆς σχέσιν τὴν πρὸς τὸ ἐν ᾧ τυγχάνουσιν ἐνεργούντες δηλοῖ. Ἐμαίονοσι γὰρ καὶ ἐνοικοῦσιν ἀκούσαντες, τὸ σκάφος καὶ τὴν οἰκίαν εὐθὺς ἐνόησαμεν. Κατὰ μὲν οὖν τὴν κοινήν χρῆσιν, ἡ πρὸς ἀλλήλας οὐτῶν διαφορὰ τοιαύτη, καὶ ἐπὶ πλείον ἂν εὐρεθεῖ παρὰ τῶν φιλοπόνων. Οὐ γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ περὶ τῶν συλλαβῶν ἐξετάζειν. Ἐπεὶ οὖν δέδεικται ἡ σὺν εὐσημότητα ἀποδιόουσα

¹ II Cor. xiii, 43. ² Rom. xv, 30. ³ Joan. xiv, 23. ⁴ Joan. i, 30.

τῆς συναφείας τὴν ἔννοιαν, γενέσθω ὕμν ἔνσπονδος, ἢ εἰ ῥοκεῖ, καὶ παύσαθε τοῦ χαλεποῦ πρὸς αὐτὴν καὶ ἀκηρύκτου πολέμου. Ὅμως μέντοι οὕτως εὐσήμου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης, εἴ τῳ φίλον ἐν δοξολογίαις ἐν Εὐαγγελίοις ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος μεμαθήκαμεν, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὕτω γινέσθω, οὐδέ τις ἀντερεῖ. Ἐπὶ τούτοις, εἰ δοκεῖ, καταθύμεθα. Ἀλλὰ τὰς γλώσσας ἀν πρόιντο μᾶλλον, ἢ τὴν φωνὴν ταύτην δέξαιντο. Τοῦτο μὲν οὖν ἔστιν, ὃ τὸν ἀκήρυκτον ἡμῖν καὶ ἄσπονδον πόλεμον ἐπεγεῖρει. Ἐν τῷ Πνεύματι, φησὶ, τῷ ἁγίῳ τὴν δοξολογίαν ἀποδοτέον τῷ Θεῷ, οὐχὶ δὲ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ ἐκθυμώτατα τῆς φωνῆς ταύτης ὡς ταπεινωτικῆς τοῦ Πνεύματος περιέχονται. Περὶ ἧς οὐκ ἀχρηστον καὶ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν. Ὡς ἀκούσαντες οὗτοι, θαυμάσαμεν ἂν, εἰ μὴ ὡς προδότην αὐτὴν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος δόξαν αὐτομολοῦσαν ἀποκηρύξωσιν.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὅτι ὁσαυτῶς λέγεται τὸ ἐν τῷ τῷ σαυταχῶς καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος λαμβάνεται. Κεφάλ. κς'.

Ὅσαυτῶς λέγεται τὸ ἐν, τῷ σαυταχῶς ἐδρῶμεν ταῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἔννοιαις ὑπηρετούμενον. Λέγεται μὲν οὖν τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι, καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ δεκτικῷ, καὶ ἡ ἕξις ἐν τῷ κατ' αὐτὴν διακειμένῳ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οὐκ οὖν, καθὼς μὲν τελειωτικὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῶν λογικῶν, ἀπάρτιζον αὐτῶν τὴν ἀκρότητα, τὸν τοῦ εἶδους λόγον ἐπέχει. Ὁ γὰρ μηχανεῖ, κατὰ σάρκα ζῶν, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ἀγόμενος, καὶ υἱὸς Θεοῦ χρηματίζων, καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γένόμενος, πνευματικῶς ὀνομάζεται. Καὶ ὡς ἡ δύναμις τοῦ ὄρατον ἐν τῷ ὕγιαλοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένη ψυχῇ. Διὰ καὶ Παῦλος εὐχεταί Ἐφεσίοις, πεφωτισμένους ὀφθαλμοὺς αὐτῶν εἶναι ἐν τῷ Πνεύματι τῆς σοφίας. Καὶ ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαθόντι αὐτὴν, οὕτως ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὑποδεξαμένῳ, αἰεὶ μὲν συμπεροῦσα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνεργούσα διηνεκῶς. Ἐπεὶ καὶ ἡ τέχνη δυνάμει μὲν ἐν τῷ τεχνίτῃ ἐστίν· ἐνεργεῖ δὲ τότε, ὅταν κατ' αὐτὴν ἐνέργῃ. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα αἰεὶ μὲν συμπάρεστι τῷ ἀξίῳ, ἐνεργεῖ δὲ κατὰ τὴν χρείαν, ἢ ἐν προφηταῖς, ἢ ἐν ἰάμασιν, ἢ ἐν ἄλλοις τισὶ δυνάμεων ἐνεργήμασιν. Ἐπεὶ ὡς ἐν σώμασιν ὕγεια, ἢ θερμότης, ἢ ὄλως αἰ εὐκίνητοι διαθέσεις· οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ πολλάκις ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, τοῖς διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον εὐκόλως, ἢν ἐδέξαντο χάριν ἀπωθουμένοις, μὴ παραμένον (39), ὅσος ἦν ὁ Σαούλ, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πλὴν τοῦ Ἐλῆδὰ καὶ Μωδάδ (τούτοις γὰρ μόνους ἐκ πάντων φαίνεται παραμεῖναι τὸ Πνεῦμα), καὶ ὄλως εἰ τις τούτοις τὴν προαρεσὶν παραπλήσιος. Καὶ ὡς ὁ λόγος δὲ ἐν ψυχῇ, ποτὲ μὲν ὡς τὸ ἐγκάρδιον

niam igitur demonstratum est præpositionem cum significantissime reddere conjunctionis intelligentiam, inducias a vobis, si videtur, impetret, ac desistite atrox et implacabile bellum cum illa gerere. Sed tamen quamvis hæc vox tam apta sit ad significandum, si cui cordi fuerit in glorificationibus per syllabam et nomina connectere et glorificare, quemadmodum in Evangeliiis, ubi de baptisate, didicimus, Patrem et Filium et Spiritum sanctum; etiam ita fiat, nemo contradicturus est. Hac conditione, si videtur, inter nos consentiamus. Sed isti citius abjecerint linguas, quam hanc vocem recipiant. Hoc igitur est, quod nobis acerrimum ac irreconciliabile bellum excitat. In Spiritu sancto, inquit, danda est gloria Deo, non autem et Spiritui: atque acerrime huic voci tanquam Spiritum deprimenti adhærescunt. De qua non inutile fuerit prolixius dicere. Quæ cum audierint isti, demirabor, si non eam ut proditricem et ad Spiritus gloriam ultro transfugam repudiabunt.

Ejusdem. Quot modis dicitur in, totidem modis de Spiritu accipi. Caput 26.

Quot modis dicitur in, totidem modis invenimus eam syllabam conceptibus de Spiritu subservire. Nam forma dicitur esse in materia, et potentia in eo quod ejus capax est, et habitus in eo qui secundum illum affectus est, aliaque hujus generis periheta. Itaque quatenus Spiritus sanctus vim habet perficiendi creaturam rationalem, absolvens illius fastigium, formæ rationem obtinet. Nam qui jam non vivit secundum carnem, sed Spiritu Dei agitur, ac Filius Dei nominatur, et conformis imagini Filii Dei factus est, spiritualis dicitur. Et sicut cernendi vis est in oculo sano, sic operatio Spiritus in anima purgata. Eoque Paulus optat Ephesiiis, ut oculos habeant illuminatos in Spiritu sapientiæ. Et quemadmodum ars est in eo qui illam adeptus est, ita gratia Spiritus in eo qui recepit eam, semper quidem præsens, at non perpetuo operans. Nam et ars potentia quidem est in artifice; actu vero tum, cum secundum illam operatur: itidem Spiritus semper quidem adest dignis, sed operatur prout opus est, aut in prophetiis, aut in sanationibus, aut in aliis miraculorum operationibus. Præterea sicut in corporibus est sanitas, aut calor, aut in genere affectiones facile mobiles; sic et in anima frequenter est Spiritus, in iis qui propter mentis instabilitatem facile gratiam acceptam expellunt, nequaquam permanens: qualis erat Saul, et septuaginta seniores filiorum Israel, præter Eldad et Modad (nam apud hos solos ex omnibus Spiritum mansisse apparet), et in genere, si quis est istis animi proposito consimilis. Item quem-

1 Ephes. i, 17, 18. 2 Numi. xi, 25, 26.

admodum verbum est in animo, interdum ut in corde cogitatum, interdum ut lingua prolatum: sic et Spiritus sanctus, vel cum testimonium præbet spiritui nostro, et clamat in cordibus nostris, *Abba, Pater* ¹, vel cum loquitur pro nobis, juxta id quod dictum est, *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris, qui loquitur in vobis* ². Jam vero et ut totum in partibus, Spiritus intelligitur juxta donorum distributionem. Omnes enim invicem sumus membra, sed habentes dona secundum Dei gratiam nobis datam diversa. Ea propter *Non potest dicere oculus manus: Non opus habeo te; aut rursus caput pedibus: Non est mihi vobis opus* ³. Sed omnia quidem simul complent corpus Christi in unitate Spiritus; necessariam autem utilitatem sibi invicem reddunt ex donis. Dens enim posuit membra in corpore, unumquodque illorum ut voluit. Membra autem eandem habent pro se mutuo sollicitudinem, juxta spiritualem mutue affectionis ipsis insitæ communionem. Eoque *Sive patitur unum membrum, una cum eo patiuntur omnia membra: sive glorificatur unum membrum, simul gaudent omnia membra* ⁴. Rursus quemadmodum partes sunt in toto, ita singuli sumus in Spiritu, eo quod omnes in uno corpore in unum Spiritum baptizati sumus.

Porro quod mirum dictu videbitur, nihil tamen minus verum est; etiam veluti locus eorum qui sanctificantur, sæpenumero dicitur Spiritus. Et constabit ne hoc quidem loquendi genere diminui Spiritum, sed glorificari potius. Nam nomina corporalia etiam ad spirituales intelligentias, evidentiae gratia, frequenter Scriptura transfert. Observavimus igitur et Psalmum de Deo loquentem, *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum, ut salvum me facias* ⁵. De Spiritu vero, *Ecce locus, inquit, apud me, et sta super petram* ⁶: quid aliud appellans locum, nisi visionem in Spiritu, in qua cum esset Moyses, potuit videre Deum evidenter ipsi apparentem? Hic est locus veræ adorationis proprius. *Attende enim, inquit, ne offeras holocausta tua in quovis loco, sed in loco quemcumque elegerit Dominus Deus tuus* ⁷. Quod igitur est holocaustoma spirituale? Sacrificium laudis ⁸, Quo in loco hoc offeremus, nisi in Spiritu sancto? Ubi hoc didicimus? Ab ipso Domino dicente, *Veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate* ⁹. Hunc locum cum vidisset Jacob dixit: *Dominus est in loco hoc* ¹⁰. Itaque Spiritus vere locus est sanctorum. Sanctus itidem, locus est Spiritui proprius, ac præbet seipsum ut inhabitet cum Deo, ac templum illius vocatur. Sicut enim in Christo loquitur Paulus, *Cogitamus in Christo loquimur* ¹¹: et Christus in Paulo, velut ipse ait, *An experimentum*

νήμα, ποτὲ δὲ ὡς ὁ προφερόμενος διὰ γλώσσης, ὄντω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· νῦν μὲν ὅταν συμμαρτυρῇ τῷ Πνεύματι, καὶ ὅταν κράξῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· Ἄββᾶ ὁ Πατήρ· νῦν δὲ ὅταν λαλῇ ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, Ἥδῃ δὲ καὶ ὡς ὅλον ἐν μέρεσι, νοεῖται τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τῶν χαρισμάτων διανομήν. Πάντες γὰρ ἀλλήλων ἐσμέν μέλη, ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα. Διὰ τοῦτο Οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Ἀλλὰ πάντα μὲν ὁμοῦ συμπληροῦ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ Πνεύματος· ἀλλήλοις δὲ ἀναγκαζοὺν τὴν ἐκ τῶν χαρισμάτων ἀντιβιδουσιν ὠφέλειαν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν τῷ σώματι, ἐν ἑκάστον αὐτῶν καθὼς ἔβηλησε. Τὰ μέντοι μέλη τὸ αὐτὸ μεριμνῶσιν ὑπὲρ ἀλλήλων, κατὰ τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τῆς συμπαιδείας αὐτοῖς ὑπαρχούσης. Διόπερ *Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη*. Καὶ ὡς μέρη δὲ ἐν ὅλῳ, οἱ καθ' ἓνα ἐσμέν ἐν τῷ Πνεύματι: ὅτι οἱ πάντες ἐν ἐνὶ σώματι, εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτισθημεν.

Ἄ ὁ δὲ παράδοξον μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ οὐδενὸς ἔλαττον, ὅτι καὶ ὡς χώρα τῶν ἁγιαζομένων πολυλάκις τὸ Πνεῦμα λέγεται. Καὶ φανήσεται οὐδὲ οὗτος ὁ τρόπος κατασκευάζων τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μάλλον δοξάζων. Τὰ γὰρ τοῖς σωματικῶν τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἐννοίας ἐναργείας ἐνεκεν πολλὰκις ὁ λόγος μετακομίζει. Τετηρήκαμεν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸν Ψαλμῶδον λέγοντα· *Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς τόπον ὄχυρόν τοῦ σώσαί με*. Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, Ἰδοὺ τόπος, φησὶ, *παρ' ἐμοί, καὶ στῆθι ἐπὶ τῆς πέτρας*: τί ἄλλο λέγων τὸν τόπον ἢ τὴν ἐν Πνεύματι θεωρίαν, ἐν ἣ γενόμενος, ἐδύνατο ἰδεῖν γνωστῶς ἐμφανιζόμενον αὐτῷ τὸν Θεὸν ὁ Μωϋσῆς; Οὗτός ἐστιν ὁ τόπος ὁ τῆς ἀληθινῆς λατρείας ὄσιος. *Πρόσεχε γάρ, φησὶ, μὴ ἀνερέγκης τὰ ὀλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου*. Ποῖον οὖν ἐστιν ὀλοκαύτωμα πνευματικόν; Ἡ θυσία τῆς ἀνέσεως. Ἐν ποίῳ δὲ τόπῳ ταύτην προσφέρομεν, ἢ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; Ποῦ τοῦτο μεμαθήκαμεν; Παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι *Οἱ ἀληθῖνοι προσκυνητοὶ τῷ Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνησοῦσι τῷ Πατρί*. Τοῦτον τὸν τόπον ἰδὼν ὁ Ἰακώβ, ἔφη, ὅτι *Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ*. Ὅστε τὸ Πνεῦμα τόπος ἀληθῶς τῶν ἁγίων. Καὶ ὁ ἅγιος τόπος οἰκεῖος τῷ Πνεύματι ἐμπαρέχων ἑαυτὸν πρὸς ἐνοίκησιν τὴν μετὰ Θεοῦ, καὶ ναὸς αὐτοῦ χρηματίζων. Ὡς γὰρ ἐν Χριστῷ λαλεῖ Παῦλος· *Κατενώπιον γάρ, φησὶ, Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν*: καὶ Χριστὸς ἐν Παύλῳ, ὡς

¹ Rom. viii, 16. ² Matth. x, 20. ³ I Cor xii, 21. ⁴ ibid. 26. ⁵ Psal. xxx, 3. ⁶ Exod. xxxiii, 21. ⁷ Deut. xii, 13. ⁸ Psal. xlix, 14. ⁹ Joan. iv, 23. ¹⁰ Gen. xxxviii, 16. ¹¹ II Cor. ii, 17.

αὐτὸς λέγει· Ἡ δοκιμὴ ζητεῖται τοῦ ἐν ἐμοί A *quæritis qui loquitur in me Christi* ? sic et in *λαλοῦντος Χριστοῦ*; οὕτως καὶ ἐν Πνεύματι λαλεῖ τὰ μυστήρια, καὶ τὸ Πνεῦμα πάλιν λαλεῖ ἐν αὐτῷ.

Ἐν μὲν οὖν τοῖς γεννητοῖς αὐτῷ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐνεῖναι λέγεται τὸ Πνεῦμα· Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ οὐχὶ ἐνεῖναι μᾶλλον, ἀλλὰ συνεῖναι εἰπεῖν εὐσεβέστερον. Ἡ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῦ χάρις οἰκοῦντος ἐν τοῖς ἀξίοις, καὶ ἐνεργοῦντος τὰ ἑαυτοῦ, καλῶς ἐνυπάρχειν τοῖς δεκτικοῖς αὐτοῦ λέγεται· ἡ δὲ προαιώνιος ὑπαρξίς, καὶ ἀπαυστος διαμονή, μεθ' Υἱοῦ καὶ Πατρὸς θεωρουμένη, τὰς τῆς ἀδίδου συναφείας προσηγορίας ἐπιζητεῖ. Τὸ γὰρ κυρίως καὶ ἀληθῶς *συνυπάρχειν* ἐπὶ τῶν ἀχωρίστως ἀλλήλοις συνόντων λέγεται. Τὴν γὰρ θερμότητα τῶ μὲν πυρακτωθέντι σιδήρῳ ἐνυπάρχειν φαμέν· αὐτῷ δὲ τῷ πυρὶ συνυπάρχειν. Καὶ τὴν μὲν ὑγίειαν τῷ σώματι ἐνυπάρχειν, τὴν δὲ ζωὴν τῇ ψυχῇ συνυπάρχειν. Ὅποτε ὅπου μὲν οἰκεία καὶ συμφυῆς καὶ ἀχώριστος ἡ κοινωνία, σημαντικωτέρα φωνὴ ἡ σὺν, τῆς ἀχωρίστου κοινωνίας τὴν διάνοιαν ὑποβάλλουσα· ὅπου δὲ προσγίνεσθαι ἢ ἀπ' αὐτοῦ χάρις καὶ πάλιν ἀπογίνεσθαι πέφυκεν, οἰκείως καὶ ἀληθῶς τὸ ἐνυπάρχειν λέγεται, κἂν τοῖς δεξαμένοις πολλάκις διὰ τὸ ἕδρατον τῆς περὶ τὸ καλὸν διαθέσεως ἢ ἀπ' αὐτοῦ χάρις διαρκῆς παραμένῃ. Ὅποτε ὅταν μὲν τὴν οἰκείαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ θεωροῦμεν· ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν. Καὶ ἡ γε προσαγομένη δοξολογία παρ' ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι οὐχὶ τῆς ἐκεῖνου ἀξίας ὁμολογίαν ἔχει, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν ἀσθενείας ἐξομολόγησιν· δεικνύντων, ὅτι οὔτε δοξάζαι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοὶ ἔσμεν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἐν ᾧ δυναμωθέντες, τὴν ὑπὲρ ὧν εὐρηγήθημεν, τῷ Θεῷ ἡμῶν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν· κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀπὸ κακίας καθαρότητος, ἕτερος βέτερου πλεόν ἢ ἕλαττον τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος βοήθειας μεταλαμβάνοντες, εἰς τὸ προσφέρειν τὰς θυσίας τῆς αἰνέσεως τῷ Θεῷ. Καθ' ἓνα μὲν οὖν τρόπον οὕτως εὐσεβῶς ἐν Πνεύματι τὴν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν. Καίτοι καὶ τοῦτο οὐκ ἀβαρῆς, αὐτόν τινα ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἐν ἐμοί, καὶ διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος σοφισθεῖς ἀναφέρω τὴν δόξαν. Παῦλῳ γὰρ πρόπευσα ἡ φωνή· *Δοκῶ γὰρ κατὰ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν· καὶ πάλιν· Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν· καὶ περὶ τοῦ Δανιὴλ· ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν αὐτῷ· καὶ εἰ τις ἐκεῖνοις τὴν ἀρετὴν παραπλήσιος.*

Δεύτερος δὲ νοῦς, οὐδὲ αὐτὸς ἀπόδειξις· ὅτι ὡσπερ ἐν τῷ Υἱῷ ὁρᾶται ὁ Πατὴρ, οὕτως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι. Ἡ τοίνυν ἐν τῷ Πνεύματι προσκύνησις τὴν ὡς ἐν φωτὶ γινομένην τῆς διανοίας ἡμῶν ἐνέργειαν ὑποβάλλει, ὡς ἐκ τῶν πρὸς τὴν Σαμαρείτιν εἰρημέκων ἀν μάθοις. Ἐν τὴν γὰρ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἐγχωρίου συνθηκῆς ἠπατημένην ὁ

in Spiritu loquitur mysteria, ac Spiritus rursus loquitur in eo.

In rebus ergo conditis ad hunc modum multifariam variisque rationibus dicitur Spiritus inesse : verum magis pium est dicere, eum esse cum Patre et Filio, quam illis inesse. Nam gratia ab eo manans, habitante in iis qui digni sunt, ac suas operationes in illis exercente, recte dicitur inesse iis qui sunt illius capaces. At illius subsistentia quæ fuit ante sæcula, ac perpetuitas nunquam desitura cum Filio et Patre considerata, æternæ conjunctionis requirit appellationes. Nam *coesse* proprie ac vere dicitur de iis, quæ sibi invicem inseparabiliter adsunt. Nam calorem ferro quidem ignito inesse dicimus : at una simul cum ipso igne esse. Item corpori sanitatem inesse dicimus, vitam autem simul cum anima esse. Quare ubi propria et connaturalis atque inseparabilis communio est, hæc vox cum significantior est, ut quæ inseparabilis conjunctionis cogitationem suggerat intellectui. Ubi autem gratia ab ipso proficiscens, accedere ac rursus decedere potest, proprie et vere inesse dicitur ; etiamsi illius gratia in iis qui receperunt, sæpenumero propter affectus in bono perseverantiam perpetua permaneat. Proinde quoties propriam Spiritus dignitatem intelligimus, cum Patre et Filio ipsum contemplamur : ubi vero gratiam in eos, qui illius sunt participes, operantem reputamus, in nobis esse Spiritum dicimus. Et quæ a nobis defertur glorificatio in Spiritu, non habet professionem dignitatis illius, sed nostræ ipsorum imbecillitatis confessionem, dum ostendimus nos ex nobis ipsis ad glorificandum sufficientes non esse, sed sufficientiam nostram esse in Spiritu sancto, in quo corroborati, pro beneficiis acceptis Deo nostro gratias absolvimus : juxta quod a malitia purgati sumus ; quippe alius alio plus aut minus, auxilio Spiritus adjuti ad offerendum hostias laudis Deo. Secundum unum igitur modum sic pie gratiarum actionem in Spiritu persolvimus. Quanquam et hoc invidia non caret, ut aliquis de seipso testificetur, dicatque : Spiritus Dei in me est, et per gratiam illius sapiens factus refero gloriam. Nam hæc vox Paulum decet : *Videor et mihi Spiritum Dei habere* ; et rursus, *Egregium depositum serva per Spiritum sanctum qui habitat in nobis* . Item de Daniele legimus , quod Spiritus Dei sanctus fuerit in eo ; et si quis illis assimilis sit virtute.

Alter autem intellectus est, nec ipse rejiciendus, quod sicut in Filio cernitur Pater, sic Filius cernitur in Spiritu. Itaque adoratio quæ sit in Spiritu, mentis nostræ operationem ut in luce factam indicat, ut discere licet ex iis quæ Samaritanæ dicta sunt. Nam cum illa consuetudine regionis decepta existimaret in loco esse adorationem,

* II Cor. iiii, 5.   * I Cor. vii, 40.   * II Tim. i, 14.   * Dan. v, 11.

Dominus eam dedocens dixit in Spiritu et veritate adorare oportere ¹ : nimirum seipsum appellans veritatem. Quemadmodum igitur in Fflio dicimus adorationem, velut in imagine Dei ac Patris : sic et in Spiritu tanquam in seipso Domini divinitatem exprimente. Unde et in adoratione inseparabilis est a Patre et Fflio Spiritus sanctus. Nam si sis extra illum, nullo pacto es adoraturus : contra, si in illo fueris, nullo modo eum separabis a Deo, nihilo profecto magis quam lumen separabis ab iis quæ visui patent : impossibile siquidem est cernere imaginem Dei invisibilis, nisi in lumine Spiritus. Et qui intuetur imaginem, hunc impossibile est lumen ab imagine separare. Quod enim ut videas in causa est, id necesse est, ut simul cum iis quæ cernuntur, videatur. Itaque proprie et congruenter per illuminationem Spiritus conspicimus splendorem gloriæ Dei ; per characterem autem ad eum, cujus est character et æquale sigillum, subvehimur.

Quam igitur ob causam, inquit, cum proprie conveniat hæc syllaba, in, Spiritui, ac nobis ad expruendam quemvis de Spiritu intellectum sufficiat, vos novam istam syllabam induxistis, qui dicitis, *Cum Spiritu*, non, *In Spiritu sancto* ; alioquin nec necessarius, nec ab Ecclesia probatus vocabus utentes ?

Unde initium habet syllaba, «cum,» et quam vim habeat ; ubi et de Ecclesiæ legibus nullo scripto proditiis. Caput 27.

Quod igitur hæc syllaba, in, Spiritui sancto non in sortem proprie cessit, sed Patris Filiique communis est, in superioribus dictum est. Arbitror autem et illud satis demonstratum, quod in non solum nihil detrahit dignitati Spiritus, verum etiam ad summam celsitudinem erigit cogitationes eorum, qui non prorsus mente corrupti sunt. Superest autem disserere de syllaba cum, unde coeperit, et quam vim habeat, et quomodo Scripturæ concordet.

Ex asservatis in Ecclesia dogmatibus et prædicationibus, alia quidem habemus e doctrina scripto prodita ; alia vero nobis in mysterio tradita recepimus ex traditione apostolorum : quorum utraque vim eandem habent ad pietatem ; nec iis quisquam contradicet : nullus certe, qui vel tenui experientia noverit quæ sint Ecclesiæ instituta. Nam si consuetudines quæ scripto proditæ non sunt, tanquam haud multum habentes momenti agrediamur rejicere, imprudentes Evangelium in ipsis rebus præcipuis lædemus, imo potius prædicationem ad nudum nomen contrahemus. Verbi gratia, ut ejus quod primum est et vulgatissimum primo loco commemorem ; ut signo crucis eos qui spem collocant in Christo signemus, quis scripto docuit ? Ut ad orientem versi precemur, quæ nos

Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ χρῆναι προσκυνεῖν ἐφάρσεν, ἑαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὡς περ οὖν ἐν τῷ Ἰϋϋ̄ προσκύνησιν λέγομεν, τὴν ὡς ἐν εἰκόνι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. Διὸ καὶ ἐν τῇ προσκυνήσει ἀχάριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Ἰϋοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξω μὲν γὰρ ὑπάρχων αὐτοῦ, οὐδὲ προσκυνήσεις τὸ παράπαν· ἐν αὐτῷ δὲ γενόμενος, οὐδὲν τῶν ἀποχωρήσεις τὸ φῶς· ἀδύνατον γὰρ ἰδεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, μὴ ἐν τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τὸν ἐνατενίζοντα τῇ εἰκόνι ἀμήχανον τῆς εἰκότος ἀποχωρῆσαι τὸ φῶς. Τὸ γὰρ τοῦ ὄρϋν αἰῶν ἐξ ἀνάγκης συγκυθαορῆται τοῖς ὄρατοῖς. Ὡστε οικειῶς καὶ ἀκολουθῶς διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καθορῶμεν· διὰ δὲ τοῦ χαρακτήρος ἐπὶ τὴν οὐ ἔστιν ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἰσότητος σφραγῖς ἀναγόμεθα.

Τίνος οὖν ἔνεκεν, φασίν, ἰδίως προσηκούσης τῷ Πνεύματι τῆς ἐν συλλαθῆς, καὶ εἰς πᾶσαν ἡμῖν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔνονοιζ ἐξαρκούσης τὴν καινὴν ταύτην ὁμεῖς συλλαθὴν ἐπεισηγάγετε, σὺν τῷ Πνεύματι λέγοντες, καὶ οὐκ, ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, οὔτε ἄλλως ἀναγκαῖα, οὔτε νενομισμένα ταῖς Ἐκκλησίαις φθεγγόμενοι ;

Τοῦ αὐτοῦ. Πόθεν ἡ «σὺν» ἤρξατο συλλαθῆ, καὶ ποίαν δύναμιν ἔχει· ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγράφων τῆς Ἐκκλησίας νομίμων. Κεφάλ. κβ.

Ὅς μὲν οὖν οὐχὶ ἀποκληρωτικῶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ ἐν συλλαθῇ διενήνοχεν, ἀλλὰ κοινῇ Πατρὸς ἔστι καὶ Ἰϋοῦ, ἐν τοῖς κατόπις εἰρηται. Οἱμαὶ δὲ κάκεινο ἀρκούντως εἰρησθαι, δεῖ οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται τι τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος τῶν μὴ πάντα ἐνδιαστρόφων τοὺς λογισμοὺς ἐπανάγει. Λειπόμενον δὲ ἔστι περὶ τῆς σὺν, ὁπόθεν ἤρξατο, καὶ τίνα δύναμιν ἔχει, καὶ ὅπως σύμφωνός ἐστι τῇ Γραφῇ, διηγήσασθαι.

Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἄπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχυρὴν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέθειαν. Καὶ τοῦτοῖς οὐδεὶς ἀντιρεῖ, οὐκοῦν ὅστις γε κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπειράται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἀγραφα τῶν ἐθῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καιρία ζημιούντες τὸ Εὐαγγέλιον· μᾶλλον δὲ εἰς βνομα ψιλὸν περισιτῶντες τὸ κήρυγμα. Οἶον, ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινεσάτου πρώτου μνησθῶ, τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ βνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡλικίας κατασημαίνεσθαι τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας ; Τὸ πρὸς ἀνατολῆς τετράρθαι κατὰ τὴν προσευχὴν ποῖον

¹ Juan. iv, 24.

ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἂ ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλίλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τοῦτοις ἀρκοῦμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἦ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχὴν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. Εὐλογοῦμεν δὲ τὸ τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον. Ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; Οὐκ ἀπὸ τῆς σιωπημένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δέ; αὐτὴν τοῦ ἔλαιου τὴν χρίσιν τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε. Τὸ δὲ τρις βαπτίζεσθαι τὸν ἀνθρωπον πόθεν; Ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀποτάσσονται τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; Οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορρήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριεργάστῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνο διδιδασμένοι, τῶν μυστηρίων τὸ σιμὸν σιωπῇ διασώζεσθαι; Ἄ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔστι τοῖς ἀμύητοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμμασιν; ἢ τίποτε βουλόμενος ὁ μέγας Μωϋσῆς, οὐ πᾶσι βᾶσιμα εἶναι τὰ τοῦ ἱεροῦ πάντα πεποίηκεν; ἀλλ' ἔξω μὲν ἁγίων ἔσθησε περιδύλων τοὺς βεδήλους, τὰς δὲ πρῶτας αὐλάς τοῖς καθαριωτέροις ἀνέλις, τοὺς Λευίτας μόνους ἀξίους ἔκρινε τοῦ θεοῦ θεραπευτάς. σφάγια δὲ, καὶ ὀλοκαυτώσεις, καὶ τὴν λοιπὴν ἱερουργίαν τοῖς ἱερεῦσιν ἀποκληρώσας, ἕνα τῶν πάντων ἔκκριτον εἰς τὰ ἄδυστα παραδέχεται. καὶ οὐδὲ τοῦτον διὰ παντός, ἀλλὰ κατὰ μιαν μόνην τοῦ ἑνιαυτοῦ ἡμέραν, καὶ ταύτης ὥραν τακτὴν εἰσιτητὸν αὐτῷ καταστήσας, ὥστε διὰ τὸ ἀπεξενωμένον καὶ ἀηθὲς θαμβούμενον ἐποπτεύειν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων. εὐ εἰδῶς ὑπὸ σφίλιας τῷ μὲν πεπατημένῳ καὶ αὐτόθεν ληπτῷ πρόχειρον οὖσαν τὴν καταφρόνησιν, τῷ δὲ ἀνακεχωρηκότι καὶ σπανίῳ φυσικῶς πῶς παρεξυγμένον τὸ περιεσπούδασθαι. Κατὰ τὴν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οἱ τὰ περὶ τὰς Ἐκκλησίας ἐξαρχῆς διαθεσμοθετήσαντες ἀποστολοὶ καὶ Πατέρες ἐν τῷ κεκρυμμένῳ καὶ ἀφθέγκτῳ τὸ σιμὸν τοῖς μυστηρίοις ἐφύλασσαν. Οὐδὲ γὰρ ὄλως μυστήριον τὸ εἰς τὴν δημόδη καὶ εἰκαίαν ἀκοὴν ἐκφορον. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀγράφων παραδόσεως, ὡς μὴ καταμεληθεῖσαν τῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ συνήθειαν. Ἄλλο γὰρ δόγμα, καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶται, τὰ δὲ κηρύσσεται δημοσιεύεται. Σιωπῆς δὲ εἶδος καὶ ἡ ἀσάφεια, ἣ κέρηται ἢ Γραφῆ, δυσθεώρητον κατασκευάζουσα τῶν δογμάτων τὸν νοῦν πρὸς τὸ τῶν ἐντυγχανόντων λυσιτελέει. Τοῦτου χάριν πάντες μὲν ὀρώμεν κατ' ἀνατολάς ἐπὶ τῶν προσοχῶν. ὁἴχοι δὲ ἴσμεν, ὅτι τὴν ἀρχαίαν ἐπιζητούμεν πατριδα, τὸν παράδεισον, ὃν ἐπίτευσεν ὁ Θεὸς ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολάς. Ὁρθοὶ μὲν πηροῦμεν τὰς εὐχὰς ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Σαββάτου τὴν δὲ λόγον οὐ πάντες οἴδαμεν. Οἱ γὰρ μόνον ὡς συναναστάντες Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητεῖν ὀφείλοντες,

docuit Scriptura? Invocationis verba cum conficitur panis Eucharistiae et poculum benedictionis, quis sanctorum in scripto nobis reliquit? Nec enim his contenti sumus, quæ commemorat Apostolus aut Evangelium, verum alia quoque et ante et post dicimus, tanquam multum habentia momenti ad mysterium, quæ ex traditione non scripta accepimus. Benedicimus autem et aquam baptismatis, et oleum unctionis, imo ipsum etiam qui baptismum accipit. Ex quibus scriptis? Nonne a tacita secretaque traditione? Ipsam vero olei unctionem, quis sermo scripto proditus docuit? Jam ter immergi hominem, unde haustum? Reliqua autem quæ sunt in baptismo, veluti renuntiare Satanæ et angelis ejus, ex qua scripturâ habemus? Nonne ex minimis publicata et arcana hac doctrina, quam patres nostri silentio quieto minimeque curioso servarunt? Quippe illud probe didicerant, mysteriorum reverentiam silentio conservari. Nam quæ nec intueri fas est non initiatis, qui conveniebat horum doctrinam scriptis vulgari? aut quid tandem sibi voluit magnus ille Moyses, qui non omnia quæ erant in templo passus sit omnibus esse pervia? sed profanos extra sacros cancellos statuit; ac priora quidem atria purioribus permittens, Levitas solos dignos censuit numinis ministerio: mactationes autem holocaustumque oblationes, et reliqua quæ ad rem sacram pertinent sacerdotibus assignavit; atque unum ex omnibus selectum in adyta admisit, et ne hunc quidem semper, sed uno tantum die quotannis: quin et hujus diei certam horam qua fas esset ingredi, præstituit, quo propter novitatem et insolentiam, cum stupore intueretur Sancta sanctorum: probe sciens pro sua sapientia, res usu tritas et ex se obvias, expositas esse contemptui: rebus vero quæ sepositæ sunt ac raræ quodammodo naturaliter conjunctam esse summam admirationem ac studium. Ad eundem profecto modum, et qui initio certos Ecclesiæ ritus præscripserunt apostoli et Patres, in occulto silentioque mysteriis suam servare dignitatem. Neque enim omnino mysterium est, quod ad populares ac vulgares aures effertur. Hæc est ratio, cur quædam citra scriptum tradita sicut, ne dogmatum notitia neglecta, propter assuetudinem vulgo veniret in contemptum. Aliud utique est dogma, aliud prædicatio. Nam dogmata silentur, prædicationes vero publicantur. Est autem silentii species etiam obscuritas qua utitur Scriptura, intellectu difficillem reddens dogmatum sententiam, idque ad legentium utilitatem. Hanc ob causam omnes spectamus ad orientem, cum precamur, pauci tamen novimus, quod id facientes antiquam requirimus patriam, videlicet paradysum, quem plantavit Deus in Eden ad orientem. Erecti itidem perficimus deprecationes in una Sabbati, sed rationem non omnes novimus.

¹ Num. iv, 20. ² Num. xviii, 21, 22. ³ ibid. 7.

⁴ Exod. xxx, 10. ⁵ Levit. xvi, 2. ⁶ Gen. ii, 8.

Non enim solum quod veluti simul cum Christo resuscitati, quæ sursum sunt querere debeamus, in die resurrectionis datæ nobis gratiæ stando præcantes nosmetipsos commonefacimus, sed quod is dies videatur aliquo modo imago venturi sæculi. Eoque cum sit principium dierum, non primus a Moysæ, sed unus appellatus est. *Facta est enim, inquit, vespera, et factum est mane, dies unus* : tanquam qui sæpe recurrat. Igitur unus est idem et octavus, unum illum singularem ac verum octavum, cuius et Psalmista in quibusdam Psalmorum inscriptionibus meminit ¹, per se significans, statum videlicet hoc tempus secuturum, diem non desitutum, vesperæ nescium, successoris expertem, ævum illud nunquam finiendum nec unquam senescens. Necessario igitur in hoc die Ecclesia suos alumnos docet, preces suas stando absolvere, ut assidua commonitione vitæ illius nunquam desitura, non negligamus ad eam demigrationem parare viaticum. Quin et totum illud quinquaginta dierum tempus admonitio est resurrectionis, quam in altero sæculo exspectamus. Nam unus ille et primus dies septies multiplicatus, septem sacræ Pentecostes hebdomadas absolvit. A primo enim incipiens, in eundem desinit, per similes, qui in medio intercedunt, dies quinquages evolutus. Unde et æternitatem similitudine refert, dum velut in motu circulari, ab iisdem orsus signis in eadem desinit. Quo in die, corporis erecto habitu precari potius nos Ecclesiæ ritus docuerunt, nimirum per evidentem commonitionem quasi transferentes mentem nostram a presentibus ad futura. Insuper et quoties genua flectimus, et rursus erigimur, ipso facto ostendimus, quod ob peccatum in terram delapsi sumus, et per humanitatem ejus qui creavit nos in cælum revocati sumus.

Deficiet me dies, si Ecclesiæ mysteria citra scriptum tradita pergam recensere. Omitto cætera : ipsam fidei professionem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, e quibus habemus scriptis? Etenim si quoniam ex baptismi traditione, juxta pietatis consecutionem, ut baptizamur, ita et credere debemus, similem baptismi professionem exhibemus : concedant etiam nobis, ut juxta eandem consequentiam glorificationem fidei consimilem persolvamus. Quod si glorificandi modum veluti scripto non traditum rejiciunt, proferant nobis et professionis fidei et cæterorum quæ commemoravimus probationem e Scripturis. Adhæc cum tam multa sint quæ scripto prodita non sunt, et tantum habent momenti ad pietatis mysterium, unicam dictiunculam quæ a majoribus ad nos devenit, non concedent, quam nos ex inassectata consuetudine in Ecclesiis, quæ perversæ et corruptæ non sunt, permanentem invenimus, haud mediocre rationem habentem, neque mediocre adjumentum ad mysterii vim afferentem?

¹ Gen. 1, 5. ² Psal. vi et xii.

Α ἐν τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς δεδομένης ἡμῖν χάριτος διὰ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν στάσεως ἑαυτοῦ ὑπομνηστικῶν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ πᾶς τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκὼν. Διὰ καὶ ἀρχὴ οὕσα ἡμερῶν, οὐχὶ πρώτη παρὰ Μωυσεύς, ἀλλὰ μίᾳ ἐνόμισται. Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μίᾳ· ὡς τῆς αὐτῆς ἀνακυκλουμένης πολλάκις. Καὶ μίᾳ τοίνυν ἡ αὐτὴ, καὶ ὀγδόη, τὴν μίαν ὄντως ἐκείνην καὶ ἀληθινὴν ὀγδόην, ἧς καὶ ὁ Φαλμῶδς ἐν τισὶν ἐπιγραφαῖς τῶν φαλμῶν ἐπεμνήσθη, δι' ἑαυτῆς ἐμφασιζούσα, τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάστασιν, τὴν ἀπαυστον ἡμέραν, τὴν ἀνέσπερον, τὴν ἀδιάδοχον, τὸν ἀληκτον ἐκείνον καὶ ἀγήρω αἰῶνα. Ἀναγκαιῶς οὖν τὰς ἐν αὐτῇ προσευχὰς ἐστῶτας ἀποπληροῦν τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους ἡ Ἐκκλησία παιδεύει, ἵνα τῇ συνεχεῖ ὑπομνήσει τῆς ἀτελευτήτου ζωῆς τῶν πρὸς τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἐφοδίων μὴ ἀμειλῶμεν. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ πεντηκοστὴ τῆς ἐν τῷ αἰῶνι προσδοκωμένης ἀναστάσεως ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἡ γὰρ μίᾳ ἐκείνη καὶ πρώτη ἡμέρα, ἑπτάκις ἑπταπλασιασθεῖσα, τὰς ἑπτὰ τῆς ἱερᾶς πεντηκοστῆς ἑβδομάδας ἀποτελεῖ. Ἐκ πρώτης γὰρ ἀρχομένη, εἰς τὴν αὐτὴν καταλήγει, δι' ὁμοίω τῶν ἐν τῷ μέσῳ ἐξελιττομένη πεντηκοντάκις. Διὰ καὶ αἰῶνα μιμεῖται τῇ ὁμοιότητι, ὥσπερ ἐν κυκλικῇ κινήσει ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχομένη σημείων, καὶ εἰς τὰ αὐτὰ καταλήγουσα. Ἐν ἧ τὸ θρῆνον σχῆμα τῆς προσευχῆς προτιμᾶν οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς ἐξεπαίδευσαν, ἐκ τῆς ἐναντοῦς ὑπομνήσεως οἰονεῖ μετοικίζοντες ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα. Καὶ καθ' ἑκάστην δὲ γονυκλισίαν καὶ διανόστασιν ἔργῳ δείκνυμεν, ὅτι διὰ τῆς ἀμαρτίας εἰς γῆν κατεβῆμεν, καὶ διὰ τῆς φιλοανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν ἀνεκλήθημεν.

Ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα, τὰ ἄγραφα τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια διηγούμενον. Ἐὼ τέλλα· αὐτὴν δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ ποίων γραμμάτων ἔχομεν; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς τοῦ βαπτίσματος παραδόσεως, κατὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκόλουθον, ὡς βαπτιζόμεθα οὕτω καὶ πιστεύειν ὀφείλοντες, οὐσίαν τῷ βαπτίσματι τὴν ὁμολογίαν κατατιθέμεθα, συγχωρησάτωσαν καὶ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ὁμοίαν τῇ πίστει τὴν δόξαν ἀποδιδόναι· εἰ δὲ τὸν τρόπον τῆς δοξολογίας ὡς ἄγραφον παρατιοῦνται, δότωσαν ἡμῖν τῆς τε κατὰ τὴν πίστιν ὁμολογίας καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἀπηριθμησάμεθα, ἐγγράφους τὰς ἀποδείξεις. Εἶτα τοσοῦτων ὄντων ἀγράφων, καὶ τοσαύτην ἔχοντων τὴν ἰσχύιν εἰς τὴν εὐσεβείαν μυστήριον, μίαν λέξιν ἡμῖν ἐκ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν οὐ συγχωρήσουσιν, ἢν ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀνεπιτηδεύτου συνηθείας ταῖς ἀδίστατροφοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν ἐναπομείνασαν εὐρομεν, οὐ μικρὸν τὸν λόγον ἔχουσαν, οὐδὲ βραχεῖαν συντέλειαν εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν εἰσφερομένην;

Ἐρχεται μὲν οὖν, ὅτι ταυτὸν ἐστὶ πρὸς· διάνοιζεν εἰ-
πεῖν, Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ
Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Οὐτε οὖν
τὴν καὶ συλλαβὴν ἐξ αὐτῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς προελ-
θοῦσαν ἀθετήσαι τινεὶ ἢ διαγράψαι οἶόν τε, καὶ τὴν
ἰσοδυναμοῦσαν αὐτῇ οὐδὲν τὸ κωλύον καταδεχθῆ-
ναι· ἦν ὅπως ἔχει πρὸς· ἐκείνην διαφορᾶς τε καὶ
ὁμοιότητος, ἐν τοῖς κατόπιν ἰδειζόμεν. Βεβαιῶ δὲ
ἡμῖν τὸν λόγον καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀδιαφόρως ἑκατέρᾳ
τῇ φωνῇ κεχρημένος, νῦν μὲν λέγων, Ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· πάλιν δὲ, *Συναχθέντων ὑμῶν καὶ
τοῦ ἐμοῦ Πνεύματος σὺν τῇ θυνάμει τοῦ Κυρίου
Ἰησοῦ*· οὐδὲν διαφέρειν ἠγούμενος, τῷ συνδέσμῳ
ἢ τῇ προσθέσει πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων συμπλοκὴν
ἀποφρήσασθαι.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων λέγει ἡ
Γραφή ὡς συμβασιλευόντων Χριστῷ, ταῦτα
περὶ τοῦ Πνεύματος οὐ συγχωροῦσιν οἱ ἀντι-
λέγοντες. Κεφάλ. κθ'.

Ἴδωμεν δὲ καὶ εἰ τίνα ἀπολογία τῶν πατέ-
ρων ἡμῶν τῆς χρήσεως ταύτης ἐπινοήσομεν. Οἱ γὰρ
τὴν ἀρχὴν παρασχόντες τῷ λόγῳ μᾶλλον ἡμῶν ὑπό-
κινεῖται τοῖς ἐγκλήμασι. Παῦλος τοίνυν Κολοσσαεῦσι
γράφων· *Καὶ ὑμᾶς, φησὶ, νεκροὺς ὄντας τοῖς πα-
ρπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ, συνεζωοποίησε τῷ
Χριστῷ.* Ἄρα οὖν λαβὴ μὲν ὧν καὶ Ἐκκλησίᾳ
ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τὴν σὺν Χριστῷ ζωὴν, τῷ δὲ ἁγίῳ
Πνεύματι οὐχὶ σὺν Χριστῷ ἡ ζωὴ; Εἰ δὲ τοῦτο
καὶ διανοία λαβεῖν ἀσεβῆς, πῶς οὐχ ὄσιον, ὡς
ἔχει φύσεως, οὕτως καὶ τὴν ὁμολογίαν συνημμένως
ἀποδιδόναι; Εἴτα, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης ἀναληθισίας
τοὺς μὲν ἁγίους ὁμολογεῖν σὺν Χριστῷ εἶναι (εἰπερ
δὲ Παῦλος ἐκδημήσας ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνδημῆ
πρὸς τὸν Κύριον, καὶ ἀναλύσας σὺν Χριστῷ ἐστὶν ἦδη),
τῷ δὲ Πνεύματι τούτους μηδὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐξίσου
μετὰ Χριστοῦ εἶναι, τότε εἰς αὐτοὺς ἦγον, μεταδι-
δόναι; Καὶ Παῦλος Θεοῦ μὲν συνεργὸν ἑαυτὸν ἐν τῇ
οἰκονομίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον, δὲ οὐ ἐν πάσῃ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καρ-
ποφορεῖται τὸ Εὐαγγέλιον, ἐὰν συνεργὸν εἴπωμεν,
κίνταῦθα ἀσεβείας γραφὴν καθ' ἡμῶν ἀπενέγα-
καιτο; Καὶ ὡς εἶκεν, ἡ μὲν ζωὴ τῶν ἡλιπιδόντων
ἐπὶ Κύριον κέρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· καὶ
ἔταν ὁ Χριστὸς φανερωθῆ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ
αὐτοὶ σὺν αὐτῷ φανερωθήσονται ἐν δόξῃ· αὐτὸ δὲ τὸ
Πνεῦμα τῆς ζωῆς, τὸ ἐλευθερώσας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νό-
μου τῆς ἁμαρτίας, οὐδαμῶς ἐστὶ σὺν Χριστῷ, οὔτε
ἐν λανθανούσῃ καὶ κεκρυμμένῃ σὺν αὐτῷ ζωῇ, οὔτε
ἐν τῇ φανερώσει τῆς δόξης, ἦν ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς ἁγίοις
ἐκφανήσεσθαι προσδοκῶμεν; Κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ
συγκληρονόμοι Χριστοῦ ἡμεῖς· τὸ δὲ Πνεῦμα ἀπό-
κληρον καὶ ἀμοιρον τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ; Καὶ αὐτὸ μὲν τὸ Πνεῦμα συμμαρ-
τυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ·
ἡμεῖς δὲ τῷ Πνεύματι οὐδὲ ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου με-

A Dictum est quidem nihil referre ad sensum,
sive dicas, Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto,
sive dicas, Gloria Patri et Filio cum sancto Spi-
ritu. Non igitur fas est cuiquam syllabam et, ex
ore Domini profectam, rejicere aut expungere:
nec quidquam vetat alteram quæ idem pollet, reci-
pere; quæ quomodo cum illa vel conveniat vel
discrepet, superius demonstravimus. Confirmat
autem sententiam nobis et Apostolus, indiffe-
renter utraque voce utens interdum ita loquens:
In nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei
nostri¹; ac rursus, Congregatis vobis et meo Spi-
ritu cum virtute Domini Jesu²; nihil interesse
ratus, sive conjunctione, sive præpositione ad no-
minum conjunctionem utaris.

B Eiusdem. Quod quæ de hominibus dicit Scriptura
tanquam una cum Christo regnantibus, ea de
Spiritu dici non concedunt adversarii. Ca-
pit 28.

Videamus porro an defensionem aliquam
patribus nostris super hujusmodi usu possimus
excogitare. Nam qui nobis ita loquendi fuerunt
auctores, magis quam nos hærent in crimine.
Paulus igitur Colossensibus scribens: *Et vos,*
inquit, cum essetis mortui delictis ac præputio,
*vivificavit simul cum Christo*³. Num igitur toti
populo et Ecclesiæ donavit Deus vitam quæ est
cum Christo, sancto autem Spiritui non est vita
cum Christo? Quod si istud vel animo concipere
impium est, annon pium fuerit, ut habet na-
tura, ita etiam professionem conjunctim persol-
vere? Adhæc, annon extremi stuporis est, fa-
teri sanctos esse cum Christo (siquidem Paulus
peregrinans a corpore præsens est apud Domi-
num⁴; et ubi emigravit, jam cum Christo est):
hos vero Spiritui, quantum quidem in ipsis est, ne-
que hoc tribuere, ut æque saltem atque homines
cum Christo sit? Quia et Paulus seipsum Dei coo-
peratorem appellat in administratione Evangelii:
sed Spiritum sanctum, per quem in omni creatura
quæ sub cælo est, fructificat Evangelium, si coo-
peratorem appellemus, hic quoque impietatis nos reos
peragent? Et ut videtur, vita sperantium in Domino
abscondita est cum Christo in Deo, cumque Chri-
stus apparuerit vita nostra, tum et ipsi cum eo ap-
parebunt in gloria⁵: ipæ autem Spiritus vitæ, qui
liberavit nos a lege peccati⁶, nequaquam est cum
Christo, neque in vita latente et abscondita cum
illo, neque in manifestatione gloriæ, quam nos in
sanctis patefaciendam esse exspectamus? Hæredes
Dei et cohæredes Christi nos sumus⁷: Spiritus
vero exhæres est, et exsors communionis Dei et
Christi ejus? Et ipse quidem Spiritus testimonium
perhibet spiritui nostro, quod simus filii Dei⁸:
nos vero Spiritui, ne ejus quidem societatis, quam

¹ I Cor. vi, 11. ² I Cor. v, 4. ³ Coloss. ii, 13.

⁴ Rom. viii, 17. ⁵ ibid. 16.

⁶ II Cor. v, 8. ⁷ Coloss. iii, 3, 4. ⁸ Rom. viii, 2.

isti cum Deo esse a Domino didicimus, testimonium præbimus? Porro quod est amentia caput, nos per fidem in Christum quæ est in Spiritu, resurrecturos cum illo et simul cum illo sessuros esse in super-cælestibus speramus, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ ab animali ad spirituale; Spiritui vero non concessum, non gloriam, non aliud quidquam eorum quæ ab ipso habemus, impertimus? sed quibus nos ipsos esse dignos, ex ejus qui promisit non mendaci munere, credimus, horum nihil Spiritui sancto, quasi superent illius dignitatem concedimus? Et tibi quidem pro merito licet semper esse cum Domino: et expectas, ut raptus in nubibus in occursum in aerem, semper sis cum Domino¹: Spiritum autem nunc esse cum Christo negas? Qui scilicet eum, qui ipsum cum Patre ac Filio numerat ac locat, expellis et ejcis, velut qui impietatem non ferendam admiserit.

Pudet reliqua adjungere; quod tu quidem expectas fore, ut cum Christo glorificeris: siquidem simul affligimur, ut simul quoque glorificemur²: Spiritum autem sanctificationis non glorificas simul cum Christo, quasi ne pari quidem tecum honore dignum. Et tu quidem speras te cum eo regnaturum, Spiritum vero gratiæ afficis contumelia, servi famulique locum illi assignans. Atque hæc dico, non ut duntaxat ostendam tantumdem honoris deberi Spiritui in glorificatione, sed ut illorum demeritiam redarguam, qui ne hoc quidem illi concedunt, sed velut impietatem horrent, Spiritus cum Patre et Filio in gloria consortium. Quis potest hæc absque gemitu commemorare? Annos manifestum est, ita ut vel puer intelligat, ea quæ nunc sunt proemia esse defectionis fidei, quam minatus est Dominus? Quibus contradici fas non erat, ea facta sunt ambigua. Credimus in Spiritum, et nostris ipsorum professionibus repugnamus. Baptizamur, et rursus pugnamus. Ut vitæ auctorem invocamus, et ut conservam despiciamus. Cum Patre et Filio Spiritum accipimus, et eum ut creaturæ partem contemptui habemus. Isti autem, quid orare debent nescientes³, si eo adducuntur, ut aliquid etiam magnifice loquantur de Spiritu, perinde quasi dignitatem ipsius assequantur; quod in dictis modum excedit, repriunt. Quos suam infirmitatem deplorare oportebat: quoniam idonei non sumus, qui pro beneficiis, quibus reipsa afficimur, verbis gratias agamus. Superat enim omnem intellectum ac sermonis naturam redarguit, cum ea ne minimam quidem dignitatis illius partem adæquet, juxta verba libri qui inscribitur Sapientia: *Exaltate enim, inquit, quantumcunque potueritis: superat enim et adhuc; et exaltantes eum multiplicat. Nolite laborare: non enim assequemini*⁴. Profecto terribiles vobis istiusmodi sermonum reddendæ rationes esse blasphemiam in Spiritum sanctum⁵.

Sane contra id quod dicunt, glorificationem

μαθήκαμεν τῆς πρὸς Θεὸν κοινωνίας τὴν μαρτυρίαν κατατιθέμεθα; Τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς ἀνοίας, ἡμεῖς μὲν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τῆς ἐν Πνεύματι συνεργηθῆσθαι αὐτῷ καὶ συγκαθεθεῖσθαι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐλπίζομεν, ὅταν μετασχηματισθῇ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ πρὸς τὸ πνευματικόν· τῷ δὲ Πνεύματι οὐ συνεδρίας, οὐ δόξης, οὐκ ἄλλου τινός, ὢν ἔχομεν παρ' αὐτοῦ, μεταδίδομεν; ἀλλ' ὡν ἑαυτοὺς ἀξίους εἶναι, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ ἐπαγγελαμένου δωρεάν, πεπιστεύκαμεν, τούτων οὐδενὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὡς ὑπερβαίνοντος αὐτοῦ τὴν ἀξίαν παραχωροῦμεν; Καὶ σοὶ μὲν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐστὶ πάντοτε εἶναι σὺν τῷ Κυρίῳ, καὶ προσδοκῆς, ἀρπαγεις ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν εἰς ἀέρα, πάντοτε συνέσεσθαι τῷ Κυρίῳ· τὸ δὲ Πνεῦμα νῦν ἀντιλέγεις εἶναι σὺν τῷ Χριστῷ; ὅς γε τὸν συναριθμοῦντα αὐτὸ καὶ συντάσσοντα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐξόριστον τίθεσαι, ὡς ἀφόρητα δυσσεβοῦντα.

Ἀισχύνομαι ἐπαγαγεῖν τὰ λειπόμενα, ὅτι σὺ μὲν συνοδοξασθῆσθαι Χριστῷ προσδοκῆς (εἴπερ γὰρ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνοδοξασθῶμεν): τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀγιοσύνης οὐ συνοδοξάζεις Χριστῷ, ὡς οὐδὲ σοὶ τῶν ἴσων τυγχάνειν ἄξιον. Καὶ σὺ μὲν ἐλπίζεις συμβασιλεύειν· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυδρίζεις, τὴν δούλου αὐτῷ καὶ ὑπηρετοῦ τάξιν ἀποκληρῶν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα τοσοῦτον δεῖξω ὑφειλόμενον εἶναι εἰς δοξολογίαν τῷ Πνεύματι· ἀλλ' ἵνα τὴν ἀγνωμοσύνην ἐλέγξω τῶν μὴδὲ τοσοῦτον διδόντων, ἀλλ' ὡς ἀσέβειαν φευγόντων τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς Υἱὸν καὶ Πατέρα κοινωνίαν τῆς δόξης. Τίς δύναται ταῦτα ἀστενακτῆ παρελθεῖν; Ἡ γὰρ οὐχὶ προδήλως ὥστε καὶ παιδὶ γενέσθαι γινώριμον, τὴν ἀπειληθεῖσαν τῆς πίστεως ἔκλειψιν προσιμάζονται τὰ παρόντα; Ἀμφίβολα γέγονε τὰ ἀναντιρρήτα. Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ ταῖς ἡμετέραις αὐτῶν ὁμολογίαις ζυγομαχοῦμεν. Βαπτιζόμεθα· καὶ πάλιν μαχόμεθα. Ὡς ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐπικαλούμεθα· καὶ ὡς ὁμοδούλου καταφρονοῦμεν. Μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ παρελάβομεν· καὶ ὡς μέρος τῆς κτίσεως ἀτιμάζομεν. Οἱ δὲ, τί προσεύχονται μὴ εἰδότες, ἐάν τι καὶ φθέγγασθαι σεμνὸν περὶ τοῦ Πνεύματος προαχθῶσιν, ὡς ἐφικνούμενοι τῆς ἀξίας, κολάζουσι τοῦ λόγου τὸ ὑπερπίπτον τὴν συμμετρίαν. Οὗς ἐχρῆν ἐδύρεσθαι τὴν ἀσθένειαν· ὅτι ὡν ἔργῳ πάσχομεν, λόγοις ἀντιπληροῦν τὴν χάριν οὐκ ἐξαρκοῦμεν. Ὑπερέχει γὰρ πάντα νοῦν, καὶ λόγου φύσιν ἐλέγχει, οὐδὲ πολλοστῶν μέρει τῆς ἀξίας παρισουμένην κατὰ τὸν λόγον τῆς ἐπιγραφομένης Σοφίας· Ὑψώσατε γὰρ, φησὶ, καὶ ὅσον ἂν δύνησθε· ὑπερέχει γὰρ καὶ ἐτι· καὶ ὑψοῦντες αὐτὸν πληθύνετε. Μὴ κοπιᾶτε· οὐ γὰρ μὴ ἐφελκυσθε. Ἡ ποὺ φοβερά ὕμιν αἱ ὑπὲρ τῶν τοιούτων λόγων εὐθύνας τοῖς παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἀκηκοῦσι Θεοῦ ἀσυγχώρητον εἶναι τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν.

qui a Deo mentiri nescio audistis, irremissibilem

πρὸς γε μὴν τὸ ἀμάρτυρον καὶ ἄγραφον εἶναι

¹ 1 Thess. iv, 16. ² Rom. viii, 17. ³ Rom. viii, 26. ⁴ Eccli. xlii, 35, 34. ⁵ Luc. xii, 10.

regula a presbyteris, qui ante nos vixerunt, accepta, A concordibus vocibus cum illis gratias agentes, tandem nunc vobis scribere desinimus. Deo autem Patri et Filio Domino nostro Jesu Christo cum sancto Spiritu gloria et imperium in sæcula sæculorum, amen. Nec quisquam dicere possit hæc correctæ fuisse ac immutata. Neque enim ita sermonem confirmasset, dicens videlicet accepisse se formam ac regulam, si in Spiritu dixisset: hujus enim vocis usus creber est. At illud erat, quod egebat defensione. Qui quidem et in medio scripti, sic loquitur adversus Sabellianos: Si eo quod tres sunt hypostases, divinas esse dicunt, tres sunt etiam si nolint: aut divinam Trinitatem prorsus e medio tollant. Ac rursus, Divinissima enim ob id etiam post unitatem Trinitas est. Sed et Clemens simplicius, Vivit, inquit, Deus et Dominus Jesus Christus et Spiritus sanctus. Irenæus autem, qui vicinus fuit apostolorum temporibus, quomodo faciat mentionem Spiritus, disputans adversus hæreses, audiamus. Eos vero, inquit, qui effrenes sunt, et feruntur ad suas concupiscentias, nullum habentes divini Spiritus desiderium, merito Apostolus carnales vocat¹. Et alibi dicit idem. Ne expertes facti divini Spiritus, frustremur regno cælorum, inquit Apostolus², quod caro non possit hæreditatem capere regni cælorum. Quod si cui et Eusebius Palæstinus propter multiplicem experientiam idoneus videtur, cui habeamur fides; et ex illo voces easdem ostendimus in dubitationibus de priscorum multiplici conjugio. Loquitur enim hunc in modum, se ad dicendum excitans: Sanctum prophetarum Deum lucis auctorem per Salvatorem nostrum Jesum Christum cum sancto Spiritu invocantes.

am vero et Origenem in multis Psalmorum expositionibus deprehendimus, cum sancto Spiritu gloriam deferentem Deo, virum qui non omnino sanas habet in omnibus de Spiritu opiniones; nihilominus et hic multis in locis reveritus consuetudinis robur, pias voces emisit de Spiritu: qui quidem in sexto, ni fallor, libro Enarrationum in Evangelium Joannis, etiam adorandum Spiritum evidenter pronuntiat, ita scribens ad verbum: Quoniam aquæ lavacrum significat purgationem animæ ab omnibus malitiæ sordibus ablutæ, nihilo tamen minus et per seipsum ei qui seipsum præbet divinitati adorandæ Trinitatis, per virtutem invocationum, donorum principium ac fontem habet. Ac rursus in commentariis, quibus exponit Epistolam ad Romanos, Sacra, inquit, virtutes capaces sunt Unigeniti et sancti Spiritus deitatis. Ad hunc modum, opinor, traditionis vis sæpe compulsi homines etiam suis ipsorum dogmatibus contradicere. At nec Africanum historicum talis glorificandi forma præteriiit. Siquidem constat in quinto libro

πρὸς ἡμῶν πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρεληφότες, ὁμοφώνως αὐτοῖς προσευχαριστοῦντες· καὶ δὴ καὶ νῦν ὑμῖν ἐπιστελλοῦντες καταπαύομεν. Τῷ δὲ Θεῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν. Καὶ ταῦτα οὐκ ἂν τις εἴποι μεταγεγράφαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω διατείνετο, τύπον καὶ κανόνα παρεληφέναι λέγων, εἴπερ ἐν τῷ Πνεύματι εἰρηκῶς ἦν· ταύτης γὰρ τῆς φωνῆς ἡ χρῆσις πολλή. Ἄλλ' ἐκεῖνο ἦν τὸ τῆς ἀπολογίας θεόμενον. Ὅς γε καὶ κατὰ μέσον του τῆς γραφῆς, οὕτως εἴρηκε πρὸς τοὺς Σαβελλιανούς· Εἰ, τῷ τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις, μεμερισμένας εἶναι λέγουσι, τρεῖς εἰσι, κἄν μὴ θέλωσιν· ἢ τὴν θείαν Τριάδα παντελῶς ἀνελέτωσιν· καὶ πάλιν· Θειοτάτη γὰρ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν μονάδα καὶ ἡ Τριάς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερον, Ζῆ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰρηναῖος δὲ, ὁ ἐγγύς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, πῶς ἐμνήσθη τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγῳ, ἀκούσωμεν. Τοὺς δὲ ἀχαλιναγωγῆτους, φησὶ, καὶ καταπερομένους εἰς τὰς ἐκείνων ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας ἐπιθυμίαν θεοῦ Πνεύματος, δικαίως ὁ Ἀπόστολος σαρκικούς καλεῖ. Καὶ ἐν ἄλλοις ὁ αὐτός φησιν· Ἴνα μὴ, ἄμοιροι θεοῦ Πνεύματος γενόμενοι, ἀποτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπεσθῆσεν ὁ Ἀπόστολος, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομηῆσαι. Εἰ δὲ τῷ καὶ ὁ Παλαιστίνος Εὐσεβίος ἀξιοπίστος διὰ πολυτελείαν, κάκεινου τὰς αὐτὰς φωνὰς ἐπιδεικνυμεν ἐν τοῖς ἐπαπορήμασι περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων πολυγαμίας. Λέγει γὰρ οὕτω παρορμῶν ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν λόγον· Τὸν τῶν προφητῶν ἅγιον Θεὸν φωταγωγὸν διὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι καλέσαντες.

Ἡδὴ δὲ καὶ Ὀριγένην ἐν πολλαῖς τῶν εἰς τοὺς Ψαλμοὺς διαλέξεων εὕρομεν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν δόξαν ἀποδιδόντα, ἄνδρα οὐδὲ πάνυ τι ὑγιεῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τὰς ὑπολήψεις ἐν πᾶσιν ἔχοντα· πλὴν ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ αὐτός, τῆς συνθείας τὸ ἰσχυρὸν δυσωπούμενος, τὰς εὐσεβεῖς φωνὰς ἀφήκε περὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅς γε, κατὰ τὸ ἔκτον, οἶμαι, τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Ἐξηγητικῶν, καὶ προσκυντὸν αὐτὸ φανερώς ἀπεφάνετο, οὕτως γράφων κατὰ λέξιν· Ὅτι τὸ τοῦ ὕδατος λουτρὸν σύμβολον τυγχάνει καθαρῶτος ψυχῆς, πάντα ῥύπον τὸν ἀπὸ κακίας ἀποπλυνομένης· οὐδὲν δὲ ἥττορ καὶ καθ' ἑαυτὸ τῷ ἐμπαρόχοντι ἑαυτὸν τῇ θεότητι τῆς προσκυνητικῆς Τριάδος διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπικλήσεων χαρισμάτων ἀρχὴν ἔχει καὶ πηγὴν. Καὶ πάλιν ἐν τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν ἐξηγητικοῖς, Αἱ ἱεραὶ, φησὶ, δυνάμεις χωρητικαὶ τοῦ Μωρσηνοῦς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεότητος. Οὕτως, οἶμαι, τὸ τῆς παραδόσεως ἰσχυρὸν ἐνήγη πολλὰκις τοὺς ἄνδρας καὶ τοῖς οικείοις αὐτῶν δόγμασιν ἀντιλέ-

¹ I Cor. iii, 3. ² I Cor. xv, 50.

γειν. Ἄλλ' οὐδὲ Ἀφρικανὸν τὸν ἱστοριογράφον τὸ A τοιοῦτον εἶδος τῆς δοξολογίας παρέλαθε. Φαίνεται γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς τῶν χρόνων Ἐπιτομῆς οὐκ καὶ αὐτὸς λέγων· Ἡμεῖς γὰρ οἱ κληρίων τῶν ῥημάτων τὸ μέτρον ἐπιστάμενοι, καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀγροῦντες τὴν χάριν, εὐχαριστοῦμεν τῷ παρασχομένῳ τοῖς ἰδίοις ἡμῖν Πατρὶ τῶν ὄλων Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ᾧ ἡ δόξα, μεγαλωσύνη σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τυχόν καὶ ἀπιστηθῆναι δύναται, ἢ καὶ μεταγραφέντα δυσφώρατον ἔχειν τὴν κακουργίαν, ἐν μιᾷ συλλαβῇ τῆς διαφορᾶς ὑπαρχούσης· ἃ δὲ διὰ μακροτέρας τῆς λέξεως παρεθέμεθα, καὶ τὴν ἐπιβουλήν διαφεύγει, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων εὐαπόδεικτον ἔχει. Ὁ δὲ ἄλλως μὲν ἴσως μικροπρεπὲς ἦν εἰς μέσον ἀγεσθαι, τῷ δὲ καινοτομίαν ἐγκαλουμένην ἀναγκαῖον εἰς μαρτυρίαν διὰ τοῦ χρόνου τὴν ἀρχαιότητα, τοῦτο δὲ καὶ προσθήσω. Ἔδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῆ τὴν χάριν τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ' εὐθύς φανέντος εὐχαριστεῖν. Καὶ ὅστις μὲν ὁ πατήρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· ὁ μὲν τοὶ λαὸς ἀρχαίαν ἀφίρησι τὴν φωνήν, καὶ οὐδεν· πῶποτε ἀσεδεῖν ἐνομίσθησαν οἱ λέγοντες· Αἰνοῦμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεοῦ. Εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕμνον Ἀθηνογένους ἔγνων, ὃν ὡσπερ τι ἀλεξητήριον τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ καταλέλοιπεν, ὁρμῶν ἤδη πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, οἶδε καὶ τὴν τῶν μαρτύρων γνώμην ὅπως εἶχον περὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Γρηγόριον δὲ τὸν Μέγαν, καὶ τὰς ἐκείνου C φωνὰς ποῦ θήσομεν; ἄρ' οὐχὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν; ἄνδρα τῷ αὐτῷ Πνεύματι ἐκείνοις περιπατήσαντα, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἔχουσι διὰ παντὸς τοῦ βίου στοιχήσαντα, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἀκριβὲς διὰ πάσης ἀποτοῦ τῆς ζωῆς κατορθώσαντα. Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημι· Ἡ ἀδικήσομεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τοῖς ψικνωμένοις Θεῷ τὴν ψυχὴν ἐκείνην συναριθμοῦντες, οἷόν τινα λαμπτήρα περιφανῆ μέγαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαλάμψαντα· ὃς φοβερὸν μὲν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργίας κατὰ δαιμόνων τὸ κράτος· τοσαύτην δὲ ἔλαβε τοῦ λόγου τὴν χάριν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε, ἑπτακαίδεκα μόνους Χριστιανούς παραλαβὼν, ὅλον τὸν λαὸν τὸν τε ἀστικὸν καὶ τὸν χωριτικὸν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως προσήγαγε τῷ Θεῷ. Ἐκείνος καὶ ποταμῶν βεῖθρα μετέστησεν, ἐπιτάξας αὐτοῖς ἐν τῷ ὀνόματι τῷ μεγάλῳ τοῦ Χριστοῦ· καὶ λίμνην ἐξήρανεν ὑπόθεσιν πολέμου φέρουσαν ἀδελφοῖς πλεονέκταις. Αἱ δὲ τῶν μελλόντων προαγορεύσεις τοιαῦται, ὡς μηδὲν τῶν ἄλλων ἀποδεῖν προφητῶν. Καὶ ὅπως μακρὸν ἂν εἴη τοῦ ἀνδρὸς διηγεῖσθαι τὰ θαύματα, ὃς τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, τῶν ἐνεργουμένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασιν, δεύτερος Μωϋσῆς παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας ἀνηγορεύετο (7). Οὕτως αὐτῷ ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῶν ἐπιτελουμένων διὰ τῆς χάριτος οἷόν τι φῶς ἐπιλάμπει, μῆνυμα τῆς οὐρανοῦ δυνάμεως, τῆς ἐκ τοῦ

de temporibus Epitomes, et ipsum ad hunc loqui modum : *Nos enim qui et illorum verborum modum didicimus, nec ignoramus fidei gratiam, gratias agimus Patri, qui nobis suis creaturis præbuit universorum Salvatorem ac Dominum nostrum Jesum Christum, cui gloria, majestas cum sancto Spiritu in sæcula.* At de cæteris fortassis dubitari possit, aut credi possint immutata eam rationem habere, ut fraus ægre deprehendi possit, cum in unica syllaba positum sit discrimen. Verum quæ pluribus verbis dicta citavimus, ea nec insidias admittunt, et ab ipsis libris paratum habent testimonium. Porro quod alioqui fortassis humilium foret, quam ut in medium adducatur, sed ei tamen qui de novitate accusatur, perutile propter temporis antiquitatem, B hoc quoque nunc adjicimus. Visum est patribus nostris, vespertini luminis gratiam haudquaquam silentio accipere, sed mox ut apparuit agere gratias. Quis autem fuerit auctor illorum verborum, quæ dicuntur in gratiarum actione ad lucernas, dicere non possumus. Populus tamen antiquam profert vocem, neque cuiquam unquam visi sunt impietatem committere, qui dicunt, *Laudamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum Dei.* Quod si quis etiam novit Athenogenis hymnum, quem tanquam aliquod amuletum discipulis suis reliquit, festinans jam ad consummationem per ignem; is novit et martyrum sententiam de Spiritu. Et hæc quidem hæcenus.

Cæterum Gregorium Magnum, et illius voces quo loco ponam? annon cum apostolis et prophetis? virum qui eodem Spiritu quo illi versatus, qui que sanctorum vestigiis per omnem vitam inhæsit, quique evangelicæ conversationis vigorem, quando vixit, præstitit. Equidem hoc dixerim: Injuria affecerimus veritatem, si non animam illam annumeremus iis qui Deo juncti sunt, qui velut insignis magnaue lucerna in Ecclesia Dei resplendit, qui e Spiritus ope tremendam habuit adversus dæmones potestatem; tantam vero sermonis gratiam acceperat ad obedientiam fidei inter gentes, ut acceptis non plus septemdecim Christianis universum populum et urbanum et rusticum per agnitionem adjunxerit Deo. Ille et fluminum aquas in diversum vertit, præcipiens illis in magno nomine Christi, et paludem exsiccavit, belli causam præbentem fratribus avaris. Cæterum prædictiones de futuris ejusmodi sunt, ut nihilo sit inferior cæteris prophetis. Sed omnino perlongum fuerit viri percensere miracula: qui propter donorum excellentiam quæ in ipso operabatur Spiritus in omni virtute et signis ac prodigiis, ab ipsis veritatis hostibus alter Moses appellabatur. In tantum in illo in omnibus tum dictis tum factis, quæ per gratiam peragebantur, veluti lumen quoddam refulgebat, cælestis virtutis indicium, quæ ex occulto assectabatur illum. Hujus adhuc etiamnum magna est apud ejus regionis homines admiratio, novaque

ac semper recens memoria sic infixæ est Ecclesiis, ut nullo tempore obsolescat. Itaque non factum aliquod, non dictum, non ritum ullum mysticum, ultra quam ille reliquit, Ecclesiæ adjecerunt. Quapropter etiam multa ex his quæ apud illos aguntur, imperfecta esse videntur, propter institutionis antiquitatem. Nam qui in Ecclesiarum administrationem successerant, nihil ex his quæ post illum excogitata sunt, loco additamenti voluerunt recipere. Unum itaque ex Gregorii institutis est, etiam ille ipse glorificationis modus, cui nunc contradicitur, ex illius traditione in Ecclesia custoditus. Nec multum fuerit negotii, ei, qui iter breve susceperit, super his certitudinem accipere. Hanc fidem et Firmiliano nostro fuisse, testantur libri quos reliquit. Insuper et Meletium illum admirandum in eadem fuisse sententia, narrant qui cum illo vixerunt. Sed quid opus est vetera commemorare? sed et nunc in Oriente, nonne hoc uno potissimum eos qui pie sentiunt agnoscat, hac voce veluti quodam signo suos ab alienis diducant? Ut autem ego e quodam Mesopotamio audivi, viro et linguæ perito, et sententia incorrupto, ne fieri quidem potest ut aliter lingua vernacula loquantur, etiamsi velint: sed necesse illis est ut per syllabam *et*, vel potius per voces quæ idem pollent quod illa, juxta proprietatem linguæ regionis illius glorificationem proferant. Quin et Cappadoces sic juxta regionis morem loquimur, jam tum in linguarum divisione, dictionum utilitatem providente Spiritu. Quid porro Occidens totus, propemodum ab Æthyrico usque ad fines nostri orbis? nonne hanc vocem tuetur?

Qui sit igitur, ut ego sim innovator, et recentiorum verborum architectus? cum totas nationes, civitates, et consuetudinem omni hominum memoria vetustiore, insuper et viros Ecclesiæ columnas, omni scientia ac virtute Spiritus claros, duces ac patronos hujus vocis exhibeam?

Ejusdem, ex Epistola ad Eustathium Armenium.

Exsecrari oportet eos qui Spiritum sanctum creatum esse dicunt, quique sicut natura sanctus est Pater, et natura sanctus est Filius, non item ipsum natura sanctum esse contententur, sed a divina beataque natura alienum asserunt. Recte autem sentientis indicium est, si ipsum a Patre Filioque non separe. Oportet enim nos ita baptizari, sicut instituti sumus, sic autem credere, ut baptizamur; atque ita glorificare, sicut credimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ab illis vero qui Spiritum creatum asserunt, ut ab hominibus aperte maledicentibus abhorre, illo confesso. Necessaria enim est notatio propter calumniosiores, quod nec ingenium dicimus Spiritum sanctum. Unum enim ingenium novimus et unum eorum principium Patrem Domini nostri Jesu Christi. Neque genitum. Unum enim in fidei institutione Unigeni-

αφανούς παρεπομένης αὐτοῦ. Τοῦτου μέγα ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἐγγυρωτοῖς τὸ θαῦμα, καὶ νεαρὰ καὶ δεῖ πρόσφατος ἡ μνήμη ταῖς Ἐκκλησίαις ἐνὶ δροταί, οὐδὲν χρόνον ἀμαυρούμενη. Οὐκ οὖν οὐ πρᾶξιν τινα, οὐ λόγον, οὐ τύπον τινὰ μυστικόν, παρ' ὃν ἐκεῖνος κατέλιπε, τῇ Ἐκκλησίᾳ προσέθηκον. Ταύτη τοι καὶ πολλὰ τῶν παρ' αὐτοῖς τελουμένων ἔχειν δοκεῖ διὰ τὸ τῆς καταστάσεως ἀρχαίουτροπον. Οὐδὲν γὰρ ἠνέσχοντο οἱ κατὰ διαδοχὴν τὰς Ἐκκλησίας οἰκονομήσαντες τῶν μετ' ἐκεῖνον ἐξευρεθέντων παραδέξασθαι εἰς προσθήκην. Ἐν τῶν τῶν Γρηγορίου καὶ ὁ νῦν ἀντιλεγόμενος τρόπος τῆς δοξολογίας ἐστίν, ἐκ τῆς ἐκεῖνου παραδόσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένος.

Καὶ οὐ πολὺς ὁ πόνος μικρὸν κινηθέντι τὴν ἐπὶ τοῦτοις πληροφορίαν λαβεῖν. Ταύτην καὶ Φιρμιλιανῶ τῷ ἡμετέρῳ μαρτυροῦσι τὴν πίστιν οἱ λόγοι οὗς καταλείλοιπε. Καὶ Μελέτιον τὸν πανυ ἐπὶ ταύτης εἶναι τῆς γνώμης οἱ συγγεγονότες φασί. Καὶ εἰ δὲ τὰ παλαιὰ λέγειν; ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τῆς ἑώρας οὐχ ἐνὶ μάλιστα τοῦτω τοὺς εὐσεβοῦντας γνωρίζουσιν, οἷον τινι σημεῖω τῇ φωνῇ ταύτῃ φιλοκρινούντες; Ὡς δὲ ἐγὼ τινος τῶν ἐκ Μεσοποταμίας ἤκουσα, ἀνδρὸς καὶ τῆς γλώσσης ἐμπειρῶς ἔχοντος, καὶ ἀδιαστροφῶς τὴν γνώμην, οὐδὲ δυνατὸν ἐτέρως εἰπεῖν τῇ ἐγγυρωτῶ φωνῇ, κἂν ἐθέλωσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς, καὶ συλλαβῆς, μᾶλλον δὲ τῶν ἰσοδυναμουσῶν αὐτῇ φωνῶν, κατὰ τὴν ἰδίωμα πάτριον, ἀνάγκην αὐτοῖς εἶναι τὴν δοξολογίαν προφέρειν. Καὶ Καππαδόκων δὲ οὕτω λεγόμεν ἐγγυρωτῶς, ἔτι τότε ἐν τῇ τῶν γλωσσῶν διαίρεσει τὸ ἐκ τῆς λέξεως χρῆσιμον προδιαφραζόμενον τοῦ Πνεύματος. Τί δὲ ἡ δύσις ἔπασα, μικροῦ δεῖν, ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῶν ὄρων τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης; οὐχὶ τὴν φωνὴν ταύτην προσθεύει;

Πῶς οὖν καινοτόμος ἐγὼ, καὶ νεωτέρων ῥημάτων δημιουργὸς, ἔθνη ὅλα καὶ πόλεις, καὶ ἔθνος πάσης μνήμης ἀνθρωπίνης προσβύτερον, καὶ ἀνδρας στύλους τῆς Ἐκκλησίας, ἐν πάσῃ γνώσει καὶ δυνάμει Πνεύματος διαπρεπῆς, ἀρχηγὸς καὶ προστάτας τῆς φωνῆς παρεχόμενος;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Εὐστάθιον τὸν Ἀρμένιον ἐπιστολῆς.

Ἀναθεματίζεσθαι χρὴ τοὺς τε λέγοντας κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοὺς μὴ ὁμολογούντας αὐτὸ φύσει ἅγιον εἶναι, ὡς ἐστὶ φύσει ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱός, ἀλλ' ἀποξενούντες αὐτὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως. Ἀποδείξεις δὲ τοῦ ὁρθοῦ φρονήματος τὸ μὴ χωρίζειν αὐτὸ Πατρός καὶ Υἱοῦ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι μὲν, ὡς παρελάβομεν, πιστεύειν δὲ, ὡς βαπτίζόμεθα, δοξάζειν δὲ, ὡς πιστεύομεν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφίστασθαι δὲ τῆς κοινωνίας τῶν κτίσμα λεγόντων, ὡς φανερώς βλασφημούμενων, ἐκεῖνου διωρολογημένου. Ἀναγκαῖα γὰρ ἡ ἐπιστημειωσις διὰ τοὺς συκοφάντας· ὅτι οὐτε ἀγέννητον λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἕνα γὰρ οἶδαμεν ἀγέννητον καὶ μὲν τῶν ἑπτῶν ἀρχῶν τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτω γεννητόν. Ἐνα γὰρ Μονογενῆ ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως; δευτέρωθεν, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς

ἀληθείας ἐκ τῷ Πατρὶς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες; Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκρίτως. Ἀναθεματίζειν δὲ χρὴ καὶ τοὺς λειτουργικὸν λέγοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς διὰ τῆς φωνῆς ταύτης εἰς τὴν τοῦ κτίσματος καταγαγόντας τίξιν. Τὰ γὰρ λειτουργικὰ πνεύματα κτίσματα ἡμῖν ἡ Γραφή παρέδωκεν εἰποῦσα, ὅτι πάντες εἰσι λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα. Διὰ δὲ τοὺς πάντα φύροντας, καὶ μὴ φυλάσσοντας τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διδασκαλίαν ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ τοῦτο προδιατελλασθαι, ὅτι φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν, ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος, ἐναμειβοντας, ὡς φανερῶς μαχομένους τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ Υἱὸν μὲν προτάσσοντας τοῦ Πατρὸς, Υἱὸν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσθέοντας. Ἀκίνητον γὰρ, καὶ ἀπαρρηγήρητον φυλάσσειν τὴν ἀκολουθίαν, ἣν ἐξ αὐτῆς τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου παρελάβομεν, εἰπόντος, *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ γ' πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρήτικῷ λόγου.

Δύο λεγομένων πραγμάτων, θεότηός τε καὶ κτίσεως, καὶ δεσποτείας καὶ δουλείας, καὶ ἁγιαστικῆς θυνάμειος, καὶ τῆς ἁγιαζόμενης, τῆς τε ἐκ φύσεως ἐχούσης τὴν ἀρετὴν καὶ τῆς ἐκ προαιρέσεως κατορθούσης, ἐν ποίᾳ μερίδι τὸ Πνεῦμα τάξομεν; Ἐν τοῖς ἁγιαζομένοις; ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἁγιασμός. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐξ ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν κτομένοις; ἀλλὰ φύσει ἐστὶν ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐν τοῖς λειτουργικοῖς; ἀλλ' ἑτέρα εἰσι λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα. Οὐ τοίνυν ὁμόδουλον ἡμῖν λέγειν αὐτὸ θεμετιόν, τὸ ἡγεμονικὸν τῇ φύσει, οὔτε τῇ κτίσει συναριθμοῦμεν. Ἄρχαι μὲν γὰρ, καὶ ἐξουσίαι, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κτίσις, ἐκ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὸν ἁγιασμόν ἔχουσαι, οὐκ ἂν εἰκότως φύσει ἅγαι εἶναι λέγοιντο. Ἐπορευόμεναι γὰρ τοῦ καλοῦ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ μέτρου τῆς ἀγιωσύνης μεταλαμβάνουσι. Καὶ ὡς περὶ ὁ σίδηρος, ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ καίμενος, τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδρότάτῃ πρὸς τὸ πῦρ ὁμίλιξ ἐκπυρακτωθεῖς, καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος, καὶ χρώματι καὶ ἐνεργίᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβηκεν· οὕτω καὶ αἱ ἅγαι δυνάμεις ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κωχωρηκότα ἤδη καὶ συμπεφυσιωμένον τὸν ἁγιασμόν ἔχουσι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῇ, ὅτι τῷ μὲν φύσις ἡ ἀγιωσύνη, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίης ὑπάρχει τὸ ἁγιάζεσθαι. Οἷς δὲ ἐπισκευαστὸν καὶ ἐτέρωθεν ἐπιδοδόμενον ὑπάρχει τὸ ἀγαθόν, τῆς μεταπτώτης εἰσι φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσον ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων, οὔτε συνετριβῆν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ φύσει ὑπῆρχε τοῦ χείρονος ἀνεπίδεκτος. Πῶς οὖν εὐσεβὲς τῇ

*A tum didicimus. Porro cum Spiritum veritatis a Patro procedere didicerimus, ex Deo quidem esse, non tamen creationis ratione conflitemur. Exsecrari etiam oportet eos qui Spiritum sanctum dicunt esse ministratorium, ut eum hoc verbo in rerum procreatarum ordinem redigant. Ministratorios enim spiritus creatos esse Scriptura nos docuit¹, omnes, inquit, esse ministratorios spiritus in ministerium missos. Ac propter eos qui omnia miscet, nec Evangelii doctrinam observant, necessarium est et illud explicare. Fugiendos nimirum etiam illos qui seriem quam Dominus tradidit, immutant, cum perspicue veritatem oppugnent, et Filium quidem ante Patrem constituent, Filie vero Spiritum anteponant. Firmum enim et inviolatum observare debemus ordinem, quem ex ipso Domini ore percepimus dicentis: *Euntes baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*².*

Ejusdem ex tertia adversus Eunomium oratione.

Cum res duæ dicantur, deitas et creatura, dominium et servitus, potentia sanctificans, et quæ sanctificatur, potentia possidens suapte natura virtutem, et quæ eam ex arbitrio comparat; qua in parte Spiritum locabimus? Inter eos qui sanctificantur? at ipse est sanctificatio. An inter eos qui præclaris ac egregiis facinoribus virtutem adepti sunt? at bonus natura est. An inter eos qui ministrant? at alii sunt spiritus ministratorii, qui ad ministerium mittuntur³. Non ergo principalem naturam Spiritum, fas est nobis conservum dicere, neque una cum creaturis numerare eum, qui in divina et beata Trinitate pariter numeratur. Principatus enim et potestates, ac reliquæ ejusmodi creature, quæ ex attentione ac studio sanctificationem habent, dici natura sanctæ jure non possunt. Ita enim bonum appetunt, ut pro ratione amoris in Deum sui, sanctitatis mensuram accipiant. Et sicut ferrum in medio igne positum, ferrum quidem esse non desinit, sed ob vehementissimam cum igne conjunctionem ignitum factum, omnemque ignis naturam in se ipsum recipiens, tum colore, tum efficacia in ignem transit: sic et sanctæ potestates ex communicatione quam habent cum eo qui natura sanctus est, ejusmodi sanctimoniam habent quæ jam pervaserit per totam earum substantiam, in eaque coaluerit. Ipsæ autem in eo a sancto Spiritu differunt, quod hujus natura sanctitas est: illis vero ex participatione inest sanctimonia. Quibus autem inest bonum instaurativum et aliunde collatum, ea sunt mutabilis naturæ. Non enim excidisset Lucifer, qui mane oritur⁴, nec esset in terra conritus, si deterioris conditionis recipiendæ non fuisset capax natura. Quomodo igitur pium est in-

¹ Hebr. ii, 14. ² Matth. xxviii, 19. ³ Hebr. i, 14. ⁴ Isa. xiv, 12.

tor creaturas Spiritum collocare, qui intervallo tanto a creaturis separatus est? Creatura enim ita comparata est, ut si progressum aliquem fecerit, placueritque Deo, pro mercede sanctificationem accipiat, quandoquidem libero utitur arbitrio, potestique in utramque partem inclinari, ad boni ac mali electionem; Spiritus autem sanctus fons est sanctificationis. Et quemadmodum natura sanctus est Pater, natura itidem sanctus est Filius: ita quoque Spiritus ille veritatis natura sanctus est; ob idque donatus est etiam sancti appellatione, eaque peculiari ac propria.

Itaque, si sanctitas ei natura est, sicuti Patri et Filio, quomodo tertiæ ac alienæ naturæ est? Ob id enim, opinor, et apud Isaiam etiam scriptum est Seraphim ter sanctus exclamare¹, quod naturalis sanctitas tribus in hypostasibus perspicitur. Nec vero hoc sanctitatis nomen ei solnm commune est cum Patre et Filio, sed ipsa est etiam spiritus appellatio. Deus enim est spiritus; et eos qui ipsum adorant, in spiritu et veritate adorare oportet². Et propheta ait: Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, ubi diximus: In umbra alarum ipsius vivemus³. Quin et Apostolus appellationem spiritus in Dominum transfert, cum dicit: Dominus autem spiritus est⁴. Ex his autem cuilibet compertum est ac perspectum, non naturæ alienationem, sed conjunctionem cum Patre et Filio per nominum communicationem commonstrari. Et Deus dictus est bonus, et est: bonus autem est et Spiritus sanctus, bonitatem habens non adventitiam, sed natura sibi innatam. Alioqui fuerit omnium absurdissimum, si quis dicat eum qui natura sanctus est, bonitatem natura non habere, sed quamdam deinceps supervenientem, eique forinsecus accedentem. Quin etiam cum Dominus dixit: Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis⁵, et ipse Paracletus noster esse ostenditur. Quare paracleti quoque appellatio non parum ad demonstrandam Spiritus sancti majestatem confert.

Et nomina quidem quæ majestatem naturæ indicant, sunt ejusmodi: operationes vero Spiritus sancti quales? Verbo Domini, inquit, cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum⁶. Ut igitur Deus Verbum creator est cælorum, ita et Spiritus sanctus stabilem ac firmam virtutem potestibus cælestibus impertit. Et rursus Job: Spiritus Domini, qui fecit me⁷: non de creatione, ut arbitror, sed de humanæ virtutis perfectione disserens. Quin etiam loquens Isaias ex Domini persona, videlicet secundum ejus humanitatem: Dominus, inquit, misit me, et Spiritus ejus⁸. Et rursus Spiritus virtutem universa pervasisse declarans psalmus: Quo ibo, inquit, a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam⁹? Beneficentiæ autem quæ ab eo

κτίσει αὐτὸ συντάττειν, τοσούτω μέτρῳ διωρισμένον τῆς κτίσεως; Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πέφυκεν ἄθλον προκοπῆς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως τὸν ἀγιασμὸν ἔχουσα, φύσει δὲ χρωμένῃ αὐτεξουσίᾳ, καὶ μεταβρέπειν ἐφ' ἐκάτερα δυναμένη, πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ χειρόνος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πηγὴ ἀγιασμοῦ. Καὶ ὡσπερ φύσει ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱὸς, οὕτω φύσει ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας· διὸ καὶ ἐξαιρέτου καὶ ἰδιαζούσης τῆς τοῦ ἁγίου προσηγορίας ἴξεται.

Εἰ οὖν φύσις αὐτῶ ὁ ἀγιασμός ἐστιν, ὡσπερ Πατρὶ καὶ Υἱῶ, πῶς τρίτης ἐστὶ καὶ ἄλλοτριας φύσεως; Διὰ τοῦτο γὰρ, οἶμαι, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ τὰ Σεραφίμ τρίτον ἐκδοῦντα τὸ ἅγιος ἀναγράφεται, ὅτι ἐν τρισὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ὁ κατὰ φύσιν ἀγιασμός θεωρεῖται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτῶ κοινὸν πρὸς Πατέρας καὶ Υἱὸν τὸ τῆς ἀγιασούσης δογμα, ἀλλὰ καὶ αὐτῆ ἢ τοῦ πνεύματος προσηγορία. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ ὁ προφήτης φησὶ: Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, ὃ εἶπαμεν· Ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν αὐτοῦ ζησόμεθα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν τοῦ πνεύματος προσηγορίαν ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρει λέγων· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. Ἐκ δὲ τούτων παντὶ δῆλον, ὅτι οὐχὶ ἄλλοτριωσιν τῆς φύσεως, ἀλλ' οἰκείωσιν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ἢ κοινωμία τῶν ὀνομάτων παρίστησι. Καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεός εἰρηται, καὶ ἐστιν· ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐπισκευαστὴν ἔχον τὴν ἀγαθότητα; ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῶ συνυπάρχουσαν. Ἡ πάντων ἀν εἰς ἀλογώτατον τὸ φύσει ἅγιον μὴ φύσει λέγειν τὴν ἀγαθότητα ἔχειν, ἀλλ' ἐπιγεννηματικὴν καὶ ἐξωθεν προσγεγενημένην αὐτῶ. Ἐν ᾧ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, καὶ αὐτὸς εἶναι Παράκλητος ἡμῶν ἐνδείκνυται. Ὅστε καὶ ἡ τοῦ παρακλήτου προσηγορία οὐ μικρὸν πρὸς ἀπέδειξιν τῆς δόξης τοῦ ἁγίου Πνεύματος συντελεῖ.

Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τοιαῦτα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως ἐνδεικτικά· αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἶαι; Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἑστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ σέβαστος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὅς τοίνυν ὁ Θεὸς Λόγος δημιουργός ἐστι τῶν οὐρανῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ στερεὸν καὶ πάγιον τῆς ἀρετῆς παρέχεται ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσι. Καὶ πάλιν ὁ Ἰωβ· Πνεῦμα Κυρίου τὸ ποιήσαν με· οὐκ ἐπὶ τῆς δημιουργίας, ὡς οἶμαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν ἀρετὴν τελεώσεως λέγων. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου Κυρίου διαλεγόμενος, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δηλονότι, Κύριος ἀπέσταλκέ με, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ὁ ψαλμὸς δι' ὄλων κερχωρχένας δύναμιν τοῦ Πνεύματος παρ-

¹ Isa. vi, 3. ² Joan. iv, 24. ³ Thren. iv, 20. ⁴ II Cor. iii, 17. ⁵ Joan. xiv, 16. ⁶ Psal. xxxiii, 6. ⁷ Job xxxiii, 4. ⁸ Isa. xlviii, 16. ⁹ Psal. cxxxviii, 7.

ιστάς, Πεν̄ κορευθῶ, φησί, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύ- A
 ματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύ-
 γω; Αἱ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ φθάνουσαι εὐεργεσίαι
 ὁποῖαι τινές εἰσι καὶ ἡλίκα; Ὡσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος
 ἔδωκεν ἐξουσίαν τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν τέκνα Θεοῦ
 γενέσθαι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα
 υιοθεσίας ἐστί. Καὶ ὡσπερ διδάσκαλός ἐστιν
 ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὑμεῖς
 δὲ μὴ καλέσατε διδάσκαλον ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς·
 εἰς γὰρ καθηγητὴς ὑμῶν ἐστὶν ὁ Χριστός· οὕτω
 καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκειν πάντας τοὺς εἰς
 τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου πεπιστευκότας, ὅπ' αὐτοῦ τοῦ
 Κυρίου μεμαρτύρηται, εἰπόντος· Ὁ δὲ Παράκλη-
 τος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ Πατήρ,
 ἔκείνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Καὶ ὡσπερ διαιρεῖν
 τὰ ἐνεργήματα καὶ εἰς τοὺς ἀξίους τῆς ὑποδοχῆς τῶν
 ἐνεργημάτων ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ διαιρεῖν τὰς δια-
 κωνίας ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τῆς διακονίας ἀξιώμασιν· οὕτω
 διαιρεῖν καὶ τὰ χαρίσματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς
 τοὺς ἀξίους τῆς τῶν χαρισμάτων ὑποδοχῆς μαρτυ-
 ρεῖται. Διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ
 δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν,
 ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων
 εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ
 πάντα ἐν πᾶσιν. Ὁρᾷς πῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ
 ἀγίου Πνεύματος ἐνεργεῖα συντεταγμένη ἐστὶ τῇ
 Πατρὶ καὶ Υἱοῦ ἐνεργεῖα; Εἶτα καὶ ἐκ τοῦ ἐπι-
 αγομένου μειζόνως τὸ θεῖον τῆς φύσεως τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος φανεροῦται. Τί γὰρ φησι; Ταῦτα δὲ
 πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διαι-
 ροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται. Οὐδὲν ἕτερον C
 ἢ αὐθεντικὴν καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυ-
 ρεῖ. Διόπερ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ οἱ προφηταὶ
 κεκράγασι· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ
 ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, πόθεν τῷ Πνεύματι πρόσ-
 εστιν; Ὡσπερ, φησὶν, οὐδεὶς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ
 τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ
 ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν
 εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἀλλό-
 τριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἔνδον λογισμοὺς ἐποπτεύειν δύ-
 νатаί τῆς ψυχῆς, οὕτω δηλονότι, καὶ εἰ τι τῶν ἀπορ-
 ρήτων κοινωνεῖ τῷ Θεῷ, οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ,
 οὐδὲ ξένον, διερευνᾶν τὰ βάθη τῶν κριμάτων τοῦ
 Θεοῦ δύναται. Εἶτα καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ
 Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι χορηγεῖται. Ζωοποιεῖ μὲν
 γὰρ ὁ Θεός, ὡς φησὶ Παῦλος· Παραγγέλλω σοι ἐν-
 ὤπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα· ζωὴν
 δὲ δίδωσιν ὁ Χριστός· Τὰ πρῶτα γὰρ, φησὶ,
 τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ ἐγὼ ζωὴν
 ματος, ὡς φησὶ Παῦλος· Ὁ ἐγγείρας Χριστὸν ἐκ
 διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Ἄλλ' ὁ πάντα τολμηρὸς οὗτος, καὶ μὴ ὑποπετήσο-
 των τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον τοῖς τολμῶσι
 βλάσφημόν τι ῥήμα εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπορ-
 βῆται, ἀμέτοχον αὐτὸ θεότητος ἀποφαίνεται, γράζων
 οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος·

ad nos deveniunt, quales sunt et quantæ? Sicut
 Dominus ipse iis qui ipsum susceperat, istuc dedit
 ut liceret filios Dei fieri¹, sic et Spiritus sanctus
 Spiritus et adoptionis². Et quemadmodum Domini
 Spiritus noster magister verus est, juxta id quod dictum
 est: *Vos autem nolite vocare magistrum vestrum
 in terra; unus enim magister vester est Chri-
 stus*³; sic et Spiritum sanctum omnes, quot-
 quot in nomine Domini crediderint, docere te-
 status est Dominus ipse, cum dixit: *Paracletus
 autem Spiritus sanctus quem Pater mittet, ille vos
 docebit omnia*⁴. Et sicut Pater operationes in eos
 qui operationibus suscipiendis digni sunt, dicitur
 dividere, itemque dividere Filius administrationes
 in dignitatibus ministerii: sic dividere etiam dona
 in eos qui quæ donis excipiendis digni sunt, perhibetur
 Spiritus sanctus. *Divisiones enim donorum sunt, sed
 idem Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, sed
 idem Dominus: et divisiones operationum sunt, sed
 idem est Deus, efficiens omnia in omnibus*⁵. Vides
 quomodo hic quoque Spiritus sancti operatio ope-
 rationi Patris ac Filii conjuncta sit? Deinde ex eo
 etiam quod sequitur, divinitas naturæ sancti Spi-
 ritus amplius declaratur. Quid enim ait? *Sed omnia
 hæc efficit unus et idem Spiritus, dividens privatim
 unicuique, sicuti vult*⁶. Nihil aliud ei ascribit, nisi
 auctoritati ac dominio adjunctam potestatem. Quo-
 propter in Novo Testamento prophetæ clamaverunt:
*Hæc dicit Spiritus sanctus*⁷. Unde autem scrutatio
 profunditatum Dei adest Spiritui? *Quemad-
 modum, inquit, nemo hominum novit ea quæ ho-
 minis sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo: sic
 et ea quæ sunt Dei, nemo cognovit, nisi Spiritus
 Dei*⁸. Ut enim nullus alienus aut peregrinus in-
 ternas animæ cogitationes potest inspicere: sic
 profecto si arcani aliquid cum Deo commune habet
 Spiritus, cum ab eo neque alienus sit, neque pere-
 grinus, profunda judiciorum Dei persecutari po-
 test. Præterea et vita nobis a Deo per Christum
 in sancto Spiritu suppeditatur. Vivificat enim Deus,
 ut ait Paulus: *Præcipio tibi coram Deo, qui vivi-
 ficat omnia*⁹. Vitam autem largitur Christus: *Oves
 enim mee, inquit, vocem meam audiunt, et ego vi-
 tam æternam do illis*¹⁰. Vivificamur itidem per
 Spiritum, quemadmodum ait Paulus: *Qui excitavit
 Christum e mortuis, vivificabit etiam mortalia cor-
 pora vestra, per ipsius Spiritum inhabitantem in
 vobis*¹¹.

αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. Ζωοποιούμεθα δὲ διὰ Πνεύ-
 ματος καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν

Verum hic iste cum audeat omnia, neque
 periculum, quod cuilibet blasphemum aliquod ver-
 bum in Spiritum sanctum emittere audenti impen-
 det, timeat, expertem eum deitatis pronuntiat, sic
 de Spiritu scribens:

¹ Joan. i, 12. ² Rom. viii, 15. ³ Math. xxiii, 10. ⁴ Joan. xiv, 26. ⁵ I Cor. xii, 4-5. ⁶ ibid. 11.
⁷ Act. xxi, 11. ⁸ I Cor. ii, 10, 11. ⁹ I Tim. vi, 13. ¹⁰ Joan. x, 27. ¹¹ Rom. vii, 11.

EUN. Tertius ordine et natura, Patris quidem A præcepto, operatione vero Filii factus, tertio loco honoratus, tanquam qui sit primum, omniumque maximum, et solum hujusmodi opificium Unigeniti, deitate ac creandi potentia carens.

BAS. Hoc qui dicit, nec deitatem habitare in nobis videtur credere, etsi de Deo Joannes dicit: *Ex hoc scimus, quod in nobis est, ex Spiritu, quem nobis dedit*¹; et Apostolus: *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*²? et rursus: *In quo omnis ædificatio coagmentata crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coedificamini in habitaculum Dei in Spiritu*³. Itaque, si Deus in nobis per Spiritum habitare dicitur, nonne manifesta impietas est, ipsum Spiritum dicere deitatis exsortem? Et, si eos qui virtute perfecti sunt, deos nominamus, perfectio autem est per Spiritum; quomodo qui alios efficit deos, ille ipse destitutus deitate est? Nec vero pium fuerit dicere, ut in hominibus, ita et in Spiritu deitatem quæ participatione acquisita sit, honorari, non autem natura ei competere. Qui enim dono efficitur Deus, mutabilis est naturæ, quæ nonnunquam per negligentiam a bonitate excidat. Id autem aperte salutaris baptismi repugnat traditioni. *Evangelis, inquit, baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*⁴. Est enim baptismus sigillum fidei, fides vero assensus est deitati. Nam credere prius oportet, deinde baptismate obsignari. Est autem noster baptismus ex Domini traditione, in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nulla creatura, neque servo C Patri ac Filio conjuncto, cum deitas in Trinitate compleatur. Nam quidquid extra hos est, id omne conservum est, etiamsi maxime ob dignitatum præstantiam alia aliis anteponantur.

νου, ὡς τῆς θεότητος ἐν Τριάδι συμπληρουμένης. Τὸ δὲ ἔξω τούτων ὁμόδουλον ἅπαν ἐστὶ, κἀν τὰ μάλιστα ὑπερβολαῖς ἀξιομάτων ἄλλα ἄλλων προτετιμημένα τυγχάνη

Nec mihi rursus sapientia illa verba objicias: **EUN.** Si creatura non est, igitur genitura aut ingenuus. Unus autem Deus est principio carens atque ingenuus. Neque vero genitura est. Restat ergo ut ipse creatura facturaque nominetur.

BAS. Ego vero, si cuncta judicarem cognitione nostra comprehendi posse, me fortasse puderet ignorantiam confiteri. Nunc autem innumera, non solum ex iis quæ nobis in futuro sæculo reconduuntur, et ex iis quæ nunc in cælis sunt, latent nos: sed neque ea quæ in nostro corpore insunt, clare ac evidenter comprehendimus. Exempli causa de visu, utrum, dum rerum visibilibus susceptis imaginibus, ita demum objecta percipiamus: et quomodo maximorum montium, immensæque terræ, et infiniti maris, ac cæli ipsius imago in exigua nostræ pupillæ mensura contineatur: an cum a nobis quidpiam emittimus, idque ad visibilia accedit, sic cadant sub sensum: et quid id sit et quantum; adeo ut expansum sufficiat terræ marique, ac

EYN. Τρίτον τάξει καὶ φύσει, προστάγματι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Υἱοῦ γενόμενον, τρίτῃ χώρα τιμώμενον, ὡς πρῶτον καὶ μείζον ἀπάντων, καὶ μόνον τοιοῦτον τοῦ Μονογενοῦς ποίημα, θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον.

BAS. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων ἔοικε μὴδὲ τὴν θεότητα πεπιστευκέναι ἐν ἡμῖν οἰκεῖν, τοῦ Ἰωάννου λέγοντος περὶ Θεοῦ· *Ἐκ τούτου γινώσκουμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε καὶ τοῦ Ἀποστόλου· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; καὶ πάλιν· Ἐν ᾧ ἡ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμοζομένη ἀβξεί εἰς τὸν ἄγιον ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συναρμολογήσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι.* Εἰ τοίνυν ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐνοικεῖν λέγεται B δὲ τὸ Πνεύματος, πῶς οὐχὶ φανερὰς ἀσεβείας ἐστὶν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἀμέτοχον τῆς θεότητος; Καὶ, εἰ θεοὺς ὀνομάζομεν τοὺς κατ' ἀρετὴν τελείους, ἡ δὲ τελείωσις διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς τὸ ἐτέρους θεοποιεῖν αὐτὸ τῆς θεότητος ἀπολείπεται; Ἀλλὰ μὴ οὐδὲ εὐσεβὲς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μεθεκτὴν λέγειν αὐτοῦ τὴν θεότητα τετιμηθῆαι, καὶ οὐχὶ φύσει αὐτῷ συναρμολογήσθαι. Ὁ γὰρ χάριτι θεοποιούμενος τῆς μεταπτωτικῆς ἐστὶ φύσεως, ἐξ ἀπροσεξίας ποτὲ καὶ ἀπορροῦσης τοῦ κρείττονος. Τοῦτο δὲ σαφῶς μάχεται τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. *Περσευθέντες, φησὶ, βαπτίζετε εἰς τὸ δρομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Ἔστι γὰρ τὸ βάπτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, ἡ δὲ πίστις θεότητος συγκατάθεσις. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρότερον, εἴτα τῷ βαπτίσματι ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ δὲ βάπτισμα ἡμῶν ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδενὸς κτίσματος, οὐδὲ δούλου Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντεταγμένον.

Τὸ δὲ ἔξω τούτων ὁμόδουλον ἅπαν ἐστὶ, κἀν τὰ μάλιστα ὑπερβολαῖς ἀξιομάτων ἄλλα ἄλλων προτετιμημένα τυγχάνη

Καὶ μὴ μοι πάλιν τὰ σοφὰ ταῦτα

EYN. Ἐὰν μὴ κτίσμα ἐστὶν, οὐκοῦν γέννημα. ἢ ἀγέννητον. Εἰς δὲ ἀναρχος Θεὸς καὶ ἀγέννητος. Οὕτε μὴ γέννημα. Λείπεται οὖν κτίσμα καὶ ποίημα αὐτὸ ὀνομάζεσθαι.

BAS. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν πάντα διωριζόμεν καταληπτὰ ἡμῶν εἶναι τῇ γνώσει, ἥσχύνθην ἂν ἰσως ὁμολογήσαι τὴν ἀγνοίαν· νῦν δὲ μυρία οὐ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποκειμένων ἡμῖν μόνον, οὕτε τῶν νῦν ὄντων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποκέρχρπται, ἀλλ' οὕτε τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἐν τῷ σώματι τρανῆ καὶ ἀνατιβρόχτος ἐστὶν ἡ κατάληψις. Οἷον ἀμέλει περὶ τῆς ὄψεως, πρότερον εἰσοδεχόμενοι τὰς εἰκόνας τῶν ὁρατῶν, οὕτω τὰς ἀντιλήψεις ποιούμεθα· καὶ πῶς ὁρῶν τε παμμεγεθῶν, γῆς τε ἀπλέτου, καὶ ἀπείρου θαλάσσης, ἐστὶ δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἡ εἰκὼν τῷ βραχεῖ μέτρῳ τῆς κόρης ἡμῶν περιέχεται· ἢ ἐκπέμποντίς τι παρ' ἑαυτῶν, καὶ προσπελάζοντος τούτου τοῖς ὁρατοῖς, οὕτως αὐτῶν τὴν αἰσθησὶν ἔχομεν, καὶ τί ἐστὶ τοῦτο καὶ πόσον, ὥστε γῆ καὶ θαλάσση ἐφαρκεῖν

¹ I Joan. iii, 21. ² I Cor. iii, 16. ³ Ephes. ii, 21, 22. ⁴ Matth. xxviii, 19.

ἐφαπλούμενον, καὶ περὶν μὲν τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπον, αὐτῆρ τε προσβάλλειν τῷ οὐρανῷ τοσοῦτῃ τάχει κινούμενον, ὥστε ἐν ἴσῃ χρόνῳ τὸ τε περιεκείμενον σῶμα, καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀστέρας καταμανθάνεσθαι. Καὶ τί δὲ ἄλλα λέγειν ; Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ τοῦ νοῦ κινήματα, πότερον κτίζειν ἢ γενεῖν πέφυκεν ἡ ψυχὴ, τίς ἂν ἀκριβῶς εἴποι ; Τί οὖν θαυμαστὸν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεπαίσχυντως ἡμᾶς τὴν ἀγνοίαν ὁμολογεῖν ; τὴν μέντοι ἀναντιρρήτως αὐτῷ προσμαρτυρουμένην δοξολογίαν ἀποδιδοῦναι ; Ὅτι μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστίν, ἰκανῶς ἡμῖν παρίστησι τὰ διὰ τῶν Γραφῶν παραδιδόμενα, ἐπειδὴ γε ἀδύνατον τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ τε ἁγιαζόν καὶ τὰ ἁγιαζόμενα, τὸ διδάσκον καὶ τὰ διδασκόμενα, τὸ ἀποκαλύπτον καὶ τὰ τῆς ἀποκαλύψεως προσδεόμενα. Ἀγένητον δὲ οὐδεὶς οὕτως ἔξω παντελῶς ἐστὶ τοῦ φρονεῖν, ὥστε τολμησαί ἕτερον πλὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων προσαγορεύσαι, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Υἱόν, τῷ ἓνα εἶναι τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν αὐτὸ χρὴ καλεῖν ; Πνεῦμα ἅγιον, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, διὰ Υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δούλον, ἀλλ' ἅγιον, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν. Πνεῦμα ζωοποιούν, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐπιστάμενον πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ Τριάδι ὁ τῆς μονάδος διασωθήσεται λόγος, ἓνα μὲν Πατέρα ὁμολογούντων, καὶ ἓνα Υἱόν, καὶ ἐν Πνεῦμα ἁγίον.

Κομίζουσι δὲ ἀποδείξεις, πρὸς τὸ κτίσμα εἰρησθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίαν μὲν ἐκ τοῦ προφήτου λέγοντος. Ὁ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτίζων πνεῦμα ἑτέραν δὲ τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἡμεῖς δὲ τὴν προφητικὸν λόγον οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν κοινήν ταύτην πνοήν, τὸ τοῦ ἀέρος πνεῦμα, πεπεισμεθα φέρειν. Δῆλον δὲ ἐκεῖθεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὁ κτίσας πνεῦμα, ἀλλ' Ὁ κτίζων πνεῦμα. Ὡς γὰρ ἡ βροντὴ οὐκ ἐν ὑποστάσει τινὶ ἐστὶ σωματικῇ ἀπαξ κτισθεῖσα, ἀλλ' αἰεὶ πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα ἐπὶ φῶσιν τῶν ἀνθρώπων ἐνεργουμένη γίνεσθαι καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα. νῦν μὲν γίνεται δίκην ποταμοῦ ῥέοντος τοῦ ἀέρος. πάλιν δὲ παύεται ἀτρεμοῦντος τοῦ πρότερον κινουμένου, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ τὰ πάντα ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ συστάσει τῶν ὄλων οἰκονομοῦντος. ὥστε διὰ πάσης τῆς κτίσεως, ἕκ τε βροντῶν καὶ ἀνέμων καὶ τῆς λοιπῆς δημιουργίας τὸν δημιουργὸν ἀναγγέλλεσθαι. Διὸ περ μετὰ τὸ εἰπεῖν. Ὁ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτίζων πνεῦμα, φησὶν. Καὶ ἀπαγγέλλων τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ὡς γὰρ οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτῶν τὴν τοῦ δημιουργοῦ τέχνην ἀναλογίζεσθαι, οὕτω καὶ βροντῆς ἤχοι, καὶ πνευμάτων κινήσεις, τὸν δημιουργὸν αὐτῶν ἀνακηρύττουσι. Τάχα δ' ἂν τοῦτο καὶ προφητεία εἴη, πρὸς τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Κυρίου φέρουσα. ὅτε ἡ μὲν φωνὴ, ἡ γενομένη ἐξ οὐρανοῦ, βροντῆ ἐδόκει τοῖς ἀκούσασιν εἶναι, ἦντινα ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὥστε δι' αὐτῆς ἀναγγεῖλαι

A locum inter terram et caelum intercedentem penetret, imo ad ipsum caelum perveniat, tantaque moveatur celeritate, ut aequali tempore et corpore circumpositum, et stellæ quæ in caelo sunt, cognoscantur. Et quid attinet reliqua dicere? Imo ipsius motus creare an generare soleat anima, quis certo dicat? Quid igitur miri fuerit, si quoque de Spiritu sancto citra ruborem ignorantiam constitemur, et tamen glorificationem, quæ ei testimonio iuncto tribuitur, persolvamus? Etenim quæ per Scripturas traduntur, ea ipsum supra creaturam esse satis nobis demonstrant, quandoquidem fieri non potest, ut id quod sanctificat, et ea quæ sanctificantur, id quod docet, et ea quæ docentur, id quod revelat, et ea quæ revelatione indigent, ejusdem sint naturæ. Nemo autem sic prorsus demens est, ut alium præter Deum universorum audeat ingentium appellare, at neque Filium, quod unus sit Unigenitus. Quomodo igitur cum vocari oportet? Spiritum sanctum, Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui mittitur a Deo, suppeditatur per Filium: non servum, sed sanctum, bonum, principalem, Spiritum vivificantem, Spiritum adoptionis, omnium quæ Dei sunt guarum. Sic profecto in Trinitate conservabitur unitatis ratio, si unum Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum constitemur.

Jamvero afferunt argumenta, quibus demonstrant Spiritum sanctum dictum fuisse creaturam: unum quidem ex propheta dicente: Qui firmat tonitruum, et creat spiritum: alterum vero ex Evangelio: Omnia per ipsum facta sunt. At prophetium dictum non ad sanctum Spiritum, sed ad communem hunc flatum, aeris videlicet spiritum, credimus pertinere. Quod inde patet. Non enim dixit, Qui creavit spiritum, sed, Qui creat spiritum. Quemadmodum enim tonitruum ubi semel est creatum, in substantia quadam corporali non est; sed semper voluntate Dei ad terrendos homines productum, fieri ac dissolvi solet: ita et spiritus nunc quidem sit, fluente instar fluminis aere: rursus vero cessat tum, cum quod prius movebatur quiescit, secundum voluntatem ejus, qui ad universorum incolumitatem conservationemque gubernat omnia, ut per omnem creaturam et tonitruis et ventis et reliquis operibus conditor annuntietur. Quapropter postquam dixit: Qui firmat tonitruum et creat spiritum, ait: Et qui annuntiat hominibus Christum suum. Sicut enim cæli enarrant gloriam Dei iis qui ex ipsis possunt conditoris artem æstimare: sic etiam tonitruum fragor ac spirituum motus conditorem suum prædicant. Fortasse autem hoc ipsum prophetia est, quæ ad Domini incarnationem spectat; siquidem vox quæ de caelo facta est, tonitruum esse videbatur audientibus: quam Deus et Pater emisit, ut per eam Christum hominibus annuntiaret. Spiritus autem qui excitati sunt, et mare conturbant

¹ Amos iv, 15. ² Joan. i, 3. ³ Amos iv, 13. ⁴ ibid. ⁵ Ps lxxviii, 2. ⁶ Joan. xii, 29.

runt, sed postmodum quieverunt jussu Domini, vel ipsi ejus Christum hominibus palam annuntiabant ¹. At vero illud, *Omnia per ipsum facta sunt* ², nequaquam creatum esse Spiritum sanctum nobis ostendit, quasi Spiritus una cum omnibus numeretur. Etenim si unus est Spiritus sanctus et solus, quomodo qui singularis cujusdam naturæ est, una cum omnibus comprehendi potest? Et nemo putet hypostasim aboleri, si Spiritum creaturam esse negemus. Nam piæ mentis est, quæ a Scripturis sanctis reticentur, ea vereri de Spiritu sancto dicere: credere vero notitiam ejus, atque accuratam comprehensionem in futurum sæculum nobis reservari, cum, tempore hoc, in quo veritas per speculum et ænigma videtur ³, transacto, eam contemplationem quæ ad faciem est fuerimus consecuti.

Item de Spiritu sancto contra Pneumatomachos, S. Gregorii Theologi ex oratione de Spiritu sancto.

Si fuit tempus cum non esset Pater, fuit quoque cum non esset Filius. Si fuit tempus cum non esset Filius, fuit quoque cum non Spiritus quidem esset. Si unum a principio erat, nique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne deo quidem superiore loco colloques. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Inno quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat nisi Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanitas est, quæ tandem illa intelligenda sit dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum existisse, ac Spiritus expertem. Si a principio non erat, mæx classis atque ordinis est, etiamsi me nonnihil antecedit. Temporis enim interstitio a Deo dirimimur. Porro si ejusdem mecum classis est, quo pacto me deum efficit? aut quo pacto cum deitate conjungit?

Ex eadem oratione.

Spiritum sanctum Sadducæi penitus non esse censuerunt; quemadmodum nec angelos, nec resurrectionem: quibus haud scio quid acciderit, ut tot ac tanta de eo in Instrumento Veteri testimonia pro nihilo haberent. Qui autem apud ethnicos theologix laude magis excelluerunt, propiusque ad nos accesserunt, per imaginem quamdam ipsum, meo quidem judicio, conceperunt, tanetsi in nomine dissenserint, Universitatis nempe mentem, et extrinsecam mentem, aliisque id genus nominibus eum appellantes. Nostrates vero sapientes, partim viam quamdam et facultatem ipsum existimant, partim creaturam, partim Deum, partim, utroque utrisque nomine vocandus esset, minime certum

τὸν Χριστὸν τοῖς ἀνθρώποις· τὰ δὲ πνεύματα τὰ κινούμενα, καὶ τὴν θάλασσαν συνταράσσοντα, εἴτε κοπάσαντα τῷ προστάγματι τοῦ Κυρίου, σαφῶς καὶ αὐτὰ ἀνήγγειλε τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Τὸ δὲ, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*, οὐδαμῶς ἡμῖν κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρίστησιν, ὡς συναριθμουμένου τοῖς πᾶσι τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἐν Πνεύμα ἅγιον καὶ μόνον, πῶς ὁ τῆς μοναδικῆς ἐστὶ φύσεως, τοῖς πᾶσι συμπαραλαμβάνεσθαι δύναται; Καὶ μηδεὶς οἰσέσθω ἀδέτησιν εἶναι τῆς ὑποστάσεως τὴν ἀρῆσιν τοῦ κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εὐσεβοῦς γὰρ ἐστὶ διανοίας ἐπισημαίνει τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πεπεῖσθαι δὲ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ καὶ ἀκριβῆ κατέληψιν εἰς τὸν ὑστερον ἡμῖν ἀποκείσθαι αἰῶνα, ὅταν, διαβάντες τὸ δι' ἐσπέρου καὶ αἰνίγματος ὄραν τὴν ἀλήθειαν, τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας ἀξιωθῶμεν.

Ἔτι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τῶν Πνευματομάχων, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου.

Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Πατήρ, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός. Εἰ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός, ἦν ὅτε οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ τὸ ἐν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ τὰ τρία ἦν. Εἰ τὸ ἐν κάτω βάλλεις, τολμῶ, καὶ λέγω, μηδὲ τὰ δύο θῆς ἄνω. Τίς γὰρ ἀτελοῦς θεότης; ὄνησις; Μᾶλλον δὲ τίς θεότης, εἰ μὴ τελεία; Τελεία δὲ πῶς, ἢ λείπει τι πρὸς τελείωσιν; Λείπει δὲ πῶς, μὴ ἐχέουση τὸ ἅγιον. Ἐχοι δ' ἂν πῶς, ἢ τοῦτο ἔχουσα; Εἰ γὰρ ἄλλη τις παρὰ τοῦτο ἁγιότης, καὶ ἥτις αὐτῇ νοσῆται, λεγέτω τις· ἢ εἴπω ἢ αὐτῇ, πῶς οὐκ ἀπ' ἀρχῆς; ὡς περ ἔμεινον ἐν τῷ Θεῷ, εἶναι ποτε ἀτελεῖ, καὶ δίχα τοῦ Πνεύματος. Εἰ μὴ ἀπ' ἀρχῆς ἦν, μετ' ἐμοῦ τέτακται, καὶ εἰ μικρὸν πρὸ ἐμοῦ· χρόνον γὰρ ἀπὸ Θεοῦ τεμνόμεθα. Εἰ τέτακται μετ' ἐμοῦ, πῶς ἐμὲ ποιεῖ θεόν; ἢ πῶς συνάπτει θεότητι;

etiamsi me nonnihl antecedit. Temporis enim interstitio a Deo dirimimur. Porro si ejusdem mecum classis est, quo pacto me deum efficit? aut quo pacto cum deitate conjungit?

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Σαβδουκαῖοι μὲν οὐδὲ εἶναι τὸ παράπαν ἐνόμισαν· οὐδὲ γὰρ ἀγγέλους, οὐδὲ ἀνάστεισιν· οὐκ οὐδ' ὅθεν τὰς τοσαύτας περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπεύσαντες. Ἑλλήνων δὲ οἱ θεολογικώτεροι, καὶ μᾶλλον ἡμῖν προσεγγίσαντες, ἐφαντάθησαν μὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ· περὶ δὲ τὴν κλήσιν διηγήθησαν, νοῦν τοῦ παντός, καὶ τὸν θύραθεν νοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύσαντες. Τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς σοφῶν, οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦτο ὑπέλαθον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεόν, οἱ δὲ οὐκ ἔγνωσαν ἑπότερον τούτων, ἀλλ' οἱ τῆς Γραφῆς ὡς φασιν, ὡς οὐδὲν ἕτερον σαφῶς δηλώσεως. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε σέβουσιν, ὅτε ἀτιμάσουσι, μέσῳ πῶς περὶ αὐτοῦ διακείμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἀθλίως. Καὶ τῶν Θεῶν ὑπειληφῶτων, οἱ μὲν ἄρτι

¹ Matth viii, 24, 27. ² Joan. i, 3. ³ I Cor. xiii, 12.

διανοίας εἰσιν εὐσεβεῖς, οἱ δὲ πολυῶσιν εὐσεβεῖν καὶ τοῖς γέλοις. Ἄλλων δὲ ἤκουσα μετρούτων θεότητος σφωτέρων, οἱ τρία μὲν εἶναι καθ' ἡμᾶς ὁμολογούσι τὰ νοούμενα, τοσούτων δὲ ἀλλήλων διέστησαν, ὡς τὸ μὲν, καὶ οὐσία καὶ δυνάμει ποιεῖν ἀόριστον· τὸ δὲ, δυνάμει μὲν, οὐκ οὐσία δέ· τὸ δὲ ἀμφοτέρους περιγραφτὸν· ἄλλον τρόπον μιμούμενοι, τοὺς δημιουργὸν, καὶ συνεργὸν, καὶ λειτουργὸν ὀνομάζοντας, καὶ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι τάξιν καὶ χάριν, τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαν εἶναι νομίζοντας.

constentur, sed ea ita inter se disjungunt, ut unum eorum et essentia et potestate, infinitum statuunt, alterum potestate, non item essentia, postremum utroque circumscriptum. Sic alio quodam modo eos imitantur, qui opificem, et cooperarium, et ministrum nominant, atque ordinem et gratiam, quæ nominibus inest, rerum quoque seriem esse arbitrantur.

Ἡμῖν δὲ πρὸς μὲν τοὺς οὐδὲ εἶναι ὑπειληφό-
τας, οὐδεὶς λόγος, ἢ τοὺς ληροῦντας ἐν Ἑλλη-
σιν. Μηδὲ γὰρ ἀμαρτωλῶν ἐλαίῳ πιανθείημεν εἰς
τὸν λόγον. Πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὕτω διαλεξόμε-
θα· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' ἑαυτὸ
ὑφ'εστῆκότων, πάντως ὑποθετόν, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ
θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν, οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ
ταῦτα δεινοί, τὸ δὲ, συμβεβηκός. Εἰ μὲν οὖν
συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτο ἂν εἴη Θεοῦ. Τί γὰρ
ἕτερον, ἢ τίνος; τοῦτο γὰρ πῶς μᾶλλον, καὶ φέ-
γεται σύνθεσιν. Καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται
δηλονότι, οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνε-
ργηθῆναι, παύσεται. Τοιοῦτον γὰρ ἢ ἐνέργεια. Πῶς
οὖν ἐνεργεῖ, καὶ τάδε λέγει, καὶ ἀφορίζει, καὶ λυ-
πεῖται, καὶ παροξύνεται, καὶ ὅσα κινουμένου σαφῶς
ἔστιν, οὐ κινήσεως; Εἰ δὲ οὐσία τις, οὐ τῶν περὶ τὴν
οὐσίαν, ἦτοι κτίσμα ὑποληφθήσεται, ἢ Θεός·
μέσον γὰρ τὸ τοῦτον, ἦτοι μηδ'ετέρον μετέχον, ἢ ἐξ
ἀμφοῖν σύνθετον, οὐδ' ἂν οἱ τοὺς τραγελάφους πλάτ-
τοντες ἐνοήσαιεν. Ἄλλ' εἰ μὲν κτίσμα, πῶς εἰς αὐτὸ
πιστεύομεν, ἢ ἐν αὐτῷ τελειούμεθα; οὐ γὰρ ταυτὸν
ἔστι πιστεύειν εἰς τι, καὶ περὶ αὐτοῦ πιστεύειν. Τὸ
μὲν γὰρ ἔστι θεότητος, τὸ δὲ παντὸς πράγματος.
Εἰ δὲ Θεός, ἀλλ' οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποιήμα, οὐδὲ σύν-
δουλον, οὐδ' ὅπως τι τῶν ταπεινῶν ὀνομάτων.
fiscimus? Neque enim idem est, credere in aliquid, et credere de aliquo. Illud enim divinitati convenit, hoc cuilibet rei. Si autem Deus, certe nec creatura

aliud humile atque abjectum nomen.
Ἐνταῦθα σὸς ὁ λόγος, αἱ σφενδάσαι πεμπέσθω-
σαν, οἱ συλλογισμοὶ πλεκέσθωσαν. Ἡ ἀγέννητον πάν-
τως, ἢ γεννητόν. Καὶ εἰ μὲν ἀγέννητον, δύο τὰ
ἄναρχα. Εἰ δὲ γεννητόν, ὑποδιαφρεῖ πάλιν· ἢ ἐκ
τοῦ Πατρὸς τοῦτο, ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς, Υἱοὶ δύο καὶ ἀδελφοί. Σὺ δὲ μοι πλάττε καὶ
διδύμους, εἰ βούλει, ἢ τὸν μὲν πρεσβύτερον, τὸν δὲ
νεώτερον· ἐπειδὴ λίαν εἰ φιλοσώματος. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ, πέφηνε, φησί, καὶ κίωνός ἡμῖν Θεός· οὐ τί ἂν
γένετο παραδοξότερον; ταῦτα μὲν οὖν οἱ σοφοὶ τοῦ
κακοποιῆσαι, τὰ δὲ ἀγαθὰ γράφειν οὐ θέλοντες. Ἐγὼ
δὲ εἰ μὲν ἐώρων ἀναγκαίαν τὴν διαίρεσιν, ἐδεξάμην
ἂν τὰ πράγματα, οὐ φοβηθείς τὰ ὀνόματα. Οὐ γὰρ,
ἐπειδὴ κατὰ τινα σχέσιν ὑψηλοτέραν Υἱὸς ὁ Υἱός,
οὐ δυναθέντων ἡμῶν ἄλλως, ἢ οὕτως ἐνδελῆσθαι τὸ ἐκ

et exploratum habuerunt, ea, ut aiunt, ratione ducti, quod Scriptura neutrum horum plane aperteque demonstrasset. Ac proinde nec ipsum venerantur, nec contemnunt, sed medio quodam modo, vel potius misere perditæque erga eum afficiuntur. Ex his porro qui Deum ipsum credunt, alii animo tenus pii atque orthodoxi sunt; alii labiis quoque ipsis pietatem profiteri non veniunt. Aliæ etiam quædam sapientiores audivi, qui divinitatem metiuntur, ac tria quidem, perinde ac nos, intelligi

Nos vero, nec cum iis qui ne Spiritum quidem esse censent, nec cum nugatoribus ethnicis verba illa commutabimus. Absit enim ut peccatorum oleo sermonem nostrum impinguemus. Ceteris autem ad hunc modum disputabimus: Spiritus sanctus, vel ex eorum numero, quæ per se subsistunt, omnino statuendus est, vel inter ea collocandus, quæ in alio considerantur; quorum alterum substantiam, alteram accidens vocant, qui harum rerum scientiam callent. Ac si quidem accidens, vis utique et facultas quædam Dei fuerit. Quid enim aliud, aut cuius? Hoc profecto magis consentaneum, compositionisque expertum. Si vis et facultas, agitur haud dubie, non ager: simulque, ut actus fuerit, desinet. Ejusmodi quippe est actus natura. Qui sit ergo, ut agat ipse, atque hæc et illa dicat, et seget, et contristetur, et ad iram incitetur, et quæcumque rei motu agitataz perspicue sunt, non autem motionis ipsius? Sin autem substantia est, non accidens, vel creatura censebitur, vel Deus. Medium enim aliquid inter hæc, aut quod neutrius particeps sit, aut ex utroque compositum atque constat, ne ii quidem, qui tragelaphos confixerunt, intelligere queant. Si creatura, quomodo in eum credimus, aut in eo per-

Jam lingua tua ad disputandum prosiliat, fundæ jacentur, argumenta nectantur. Aut ingenitus omnino est, inquis, aut genitus. Si ingenitus, ergo duo erunt principii expertes. Si autem genitus, rursus subdividit: aut ex Patre genitus est, aut ex Filio. Si ex Patre, duo igitur sunt Filii ac fratres. Gemellos etiam finge, si lubet, aut alterum natu majorem, alterum minorem; cum ita corporeis rebus immersus es. Si autem ex Filio, jam nobis, inquires, nepos Deus exstitit. Quo quid absurdius fingi possit? Hæc homines ad malefaciendam sapientes et ingeniosi, bona autem scribere recusantes. Ego vero, si divisionem hanc necessariam viderem, res ipsas profecto excepissem, nomina nihil veritas. Non enim, quia secundum excelsio-

¹ Psal. cxi, 5. ² Act. xiii, 4. ³ Ephes. iv, 30. ⁴ Jerem. iv, 22.

rem quandam relationem Filius est Filius (quod A videlicet aliter, quam hoc modo, indicare nequeamus id quod ex Deo est, essentiaque idem cum ipso), idcirco terrena quoque omnia cognationisque nostris nomina ad Deum necessario transferenda esse putandum est. Alioqui, quid impedit, quoniam eadem ratione masculinum, Deum nostrum existimes, quoniam Deus et Pater nominatur? Ac femininum quiddam, Deitatem, quantum quidem ex vocis genere aestimari potest? Et denique Spiritum, neutrum, quoniam nihil gignit? Quod si juxta veteres fabulas et nugae hoc quoque modo luseris, ut dicas, Deum cum voluntate sua congressum Filium æonas commentus est, hermaphroditum quemdam

Quoniam porro divisionem tuam primam, B qua inter ingentum et genitum nihil medium esse arbitraris, haudquaquam admittimus, protinus tibi cum præclara tua divisione fratres illi et nepotes perihunt, ut qui, primo illo disputationis tuæ capite, quasi multiplicis cujusdam nexus initio primo soluto, simul quoque soluti ac dilapsi sint, atque a divinitatis doctrina sese subduxerint. Ubi enim, quæso, pones id, quod procedit, quod quidem inter duas divisionis tuæ partes interjectum esse constat, atque a theologo, multo te præstantiori, nimirum a Salvatore nostro, introducitur? Nisi forte, propter tertium tuum Testamentum, vocem illam ex Evangelii sustuleris, Spiritus sanctus, qui a Patre procedit¹; qui, quatenus ab illo procedit, creatura non est: quatenus rursus genitus non est, Filius non est: quatenus autem inter ingentum et genitum medius est, Deus est. Atque ita vitatis syllogismorum tuorum laqueis, Deus manifeste apparuit, divisionibus tuis firmior et valentior. Quæ ergo est hæc processio? inquies. Dic tu quæ Patris ingentia sit, et ego Filii generationem, et Spiritus processionem explicare aggrediar, quo fiet ut ambrosiolum, in Dei mysteria oculos injicientes: idque qui tandem? Nempe qui ne ea quidem, quæ ante pedes sunt, scire, nec arenam maris, aut pluviam guttas, et dies sæculi enumerare possumus, nedum in Dei profunda penetrare, naturæque adeo aream, atque omnem rationis facultatem usque adeo superantis rationes reddere.

Ex eadem oratione.

Quid ergo est, inquam, quod Spiritui deest, ad hoc ut sit Filius? Nisi enim aliquid deesset, Filius esset. Deesse nihil dicimus. Non enim Deo quidquam deest. Verum manifestationis, ut ita dicam, mutæque eorum relationis differentia, diversa quoque ipsis nomina procreavit. Neque enim Filio aliquid deest, ad hoc ut sit Pater (nec enim defectus est filiatione), nec propterea tamen Pater est. Alioqui eadem ratione Patri aliquid deest, ad hoc ut sit Filius. Nec enim Pater Filius est. Sed hæc defectum procul debio undequaque non arguunt, nec essentia submissione: quin potius ex his verbis: *Quod genitus non sit, et quod genitus, et quod procedat*, hoc

¹ Joan. xv, 26.

τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοούσιον, ἤδη καὶ πάσας οἰητέον ἀναγκαῖον εἶναι τὰς κάτω κλήσεις, καὶ τῆς ἡμετέρας συγγενείας, μεταφέρειν ἐπὶ τὸ θεῖον. Ἡ τάχα ἂν σύ γε καὶ ἀρβύνα τὸν Θεὸν ἡμῖν ὑπολάβοις, κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι Θεὸς ὀνομάζεται, καὶ Πατὴρ; καὶ θῆλύ τι τὴν θεότητα, ὅσον ἐπὶ ταῖς κλήσεσι, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐδέτερον, ὅτι μὴ γεννητικόν; εἰ δὲ σοὶ καὶ τοῦτο παιχθεῖη, τῇ ἑαυτοῦ θελήσει τὸν Θεὸν συγγενόμενον, κατὰ τοὺς παλαιούς λήρους καὶ μύθους, γεννήσασθαι τὸν Υἱὸν, εἰσῆχθη τις ἡμῖν καὶ Μαρκίωνος, καὶ Βαλεντίνου Θεὸς ἀρβένθηνλος, τοῦ τοὺς καινοὺς αἰῶνας ἀνατυπώσαντος.

genuisse, Marcionis quidem ac Valentini, qui novos Deum induxeris.

Ἐπεὶ δὲ σοὺ τὴν πρώτην διαίρεσιν οὐ δεχόμεθα, τὴν μηδὲν ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον ὑπολαμβάνουσας, αὐτίκα οἰχθήσονται σοὶ μετὰ τῆς σεμνῆς διαίρεσεως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ, ὡς περ τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου τῆς πρώτης ἀρχῆς διαλυθείσης, συνδιαλυθέντες, καὶ τῆς θεολογίας ὑποχωρήσαντες. Ποῦ γὰρ θῆσεις τὸ ἐκπορευτὸν, εἰπέ μὴ μέσον ἀναφανέν τῆς σῆς διαίρεσεως, καὶ παρὰ κρείσσονος ἢ κατὰ σὲ θεολόγου, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἰσαγόμενον; Εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σῶν ἐξεῖλες Εὐαγγελίων, διὰ τὴν τρίτην σου Διαθήκην, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ὃ καθ' ὅσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται, οὐ κτίσμα· καθ' ὅσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ Υἱὸς· καθ' ὅσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. Καὶ οὕτω σοὺ τὰς τῶν συλλογισμῶν ἄρκυς διαφυγῶν, Θεὸς ἀναπέφηνε, τῶν σῶν διαίρεσεων ἰσχυρότερος. Τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις; Εἰπέ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς, κάγω τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολογῆσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἄμφω εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτουτες· καὶ ταῦτα τίνες; Οἱ μὴδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἶδέναι δυνάμενοι, μὴδὲ ψάμμον θαλασσῶν, καὶ σταγόνας ὕδατος, καὶ ἡμέρας αἰῶνος ἐξαριθμῆσθαι, μὴ ὅτι γε Θεοῦ βάθει ἐμβατατεύειν, καὶ λόγον ὑπέχειν τῆς οὕτως ἀρβήτου καὶ ὑπὲρ λόγον φύσεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τί οὖν ἐστὶ, φησὶν, ὃ λείπει τῷ Πνεύματι, πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν; Εἰ γὰρ μὴ λείπον τι ἦν, Υἱὸς ἂν ἦν. Οὐ λείπειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ ἑλλείψης Θεός· τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἢ οὕτως· εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν κλήσιν πεποίηκεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ Υἱῷ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Πατέρα (οὐδὲ γὰρ ἑλλείψις ἢ υἰότης), ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο Πατὴρ. Ἡ οὕτω γε καὶ τῷ Πατρὶ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Υἱόν· οὐ γὰρ Υἱὸς; ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' οὐκ ἑλλείψεως ταῦτά ποθεν, οὐδὲ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ὑφέσεως· αὐτὸ δὲ τὸ, *Μὴ γεγενῆσθαι*, καὶ τὸ *γεγενῆσθαι*, καὶ τὸ *ἐκπορεύεσθαι*, τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱόν, τὸ

δὲ , τοῦθ' ὅπερ λεγεται, Πνεῦμα ἄγιον προσ-
 ἡγορεύουσιν, ἵνα τὸ ἀσύγχυτον σώζεται τῶν τριῶν ὑπο-
 στάσεων ἐν τῇ μιᾷ φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τῆς θεότητος.
 Οὐτε γὰρ ὁ Υἱὸς Πατῆρ (εἰς γὰρ Πατῆρ), ἀλλ' ὅπερ
 ὁ Πατῆρ· οὐτε τὸ Πνεῦμα Υἱὸς, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ
 (εἰς γὰρ ὁ Μονογενής), ἀλλ' ὅπερ ὁ Υἱός· ἐν τὰ
 τρία τῇ θεότητι, καὶ τὸ ἐν τρία ταῖς ἰδιότησιν· ἵνα
 μήτε τὸ ἐν Σαβέλλιον ἦ, μήτε τὰ τρία τῆς πονηρᾶς
 νῦν διαιρέσεως.

Τί οὖν; Θεός τὸ Πνεῦμα; Πάνυ γε. Τί οὖν,
 ὁμοούσιον; Εἴπερ Θεός. Δὸς οὖν μοι, φησιν, ἐκ τοῦ
 αὐτοῦ, τὸ μὲν Υἱόν, τὸ δὲ οὐχ Υἱόν, εἶτα ὁμοούσια,
 καὶ δέχομαι Θεόν, καὶ Θεόν. Δὸς μοι καὶ σὺ
 ἄλλον Θεόν, καὶ φύσιν Θεοῦ, καὶ δώσω σοι τὴν Β
 αὐτὴν Τριάδα μετὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων τε καὶ
 πραγμάτων. Εἰ δὲ εἰς ὁ Θεός τε καὶ μία φύσις
 ἢ ἀνωτάτω, πόθεν παραστήσω σοι τὴν ὁμοίωσιν; Ἢ
 ζητεῖς πάλιν ἐκ τῶν κάτω καὶ τῶν περὶ σέ;
 Ἄλλαν μὲν αἰσχρὸν, καὶ οὐκ αἰσχρὸν μόνον, ἀλλὰ
 καὶ μάταιον ἐπεικώς, ἐκ τῶν κάτω τῶν ἄνω τὴν
 εἰκασίαν λαμβάνειν, καὶ τῶν ἀκινήτων ἐκ τῆς ρευ-
 στικῆς φύσεως, καὶ, ὃ φησιν Ἡσαίας, ἐκζητεῖσθαι
 τὰ ζῶντα ἐν τοῖς νεκροῖς. Ὅμως δὲ πειράσο-
 μαι, σὴν χάριν, κἀντεῦθεν δοῦναί τινα τῷ λόγῳ
 βοήθειαν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσειν μοι δοκῶ,
 πολλὰ ἂν ἔχων ἐκ τῆς περὶ ζῶων ἱστορίας εἰπεῖν,
 τὰ μὲν ἡμῖν γνῶριμα, τὰ δὲ τοῖς ὀλίγοις· ὅσα περὶ
 τὰς τῶν ζῶων γενέσεις ἢ φύσεις ἐπιλοτεχνήσατο.
 Γενᾶσθαι γὰρ λέγεται, οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ C
 μόνον, οὐδὲ ἐξ ἑτέρων ἕτερα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέ-
 ρων τὰ αὐτά, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἕτερα. Εἰ δὲ τῷ
 πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἄλλος ἐστὶ τρόπος γεννήσεως,
 αὐτὸ τι ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανώμενον καὶ τικτόμενον.
 Ἔστι δὲ ἃ καὶ ἐξισταται πως ἑαυτῶν, ἐξ ἄλλων
 ζῶων εἰς ἄλλα μεριστάμενά τε καὶ μεταποιούμενα,
 φιλοτιμίᾳ φύσεως. Ἦδη δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὸ μὲν
 οὐ γέννημα, τὸ δὲ γέννημα, πλὴν ὁμοούσια· ὃ καὶ
 τῷ παρόντι πως μᾶλλον προσείκειν. Ἐν δὲ τι τῶν
 ἡμετέρων εἰπῶν, ὃ καὶ πᾶσι γνῶριμον, ἐφ' ἕτερον
 μεταβήσομαι λόγον.

substantiæ reperire est : quod quidem ad præsentis
 quæstionis similitudinem propius accedit. Unum
 quiddam ex nostris ubi commemoravero, quod
 oratio.

Ὁ Ἀδάμ τί ποτε ἦν; Πλάσμα Θεοῦ. Τί δαί D
 ἢ Ἐῶα; Τμήμα τοῦ πλάσματος. Τί δαί ὁ Σῆθ; Ἀμ-
 φοτέρων γέννημα. Ἄρ' οὖν ταυτὸν σοι φαίνεται
 πλάσμα, καὶ τμήμα, καὶ γέννημα; Πῶς οὖ; Ὅμοού-
 ρια δὲ ταῦτα, ἢ τί; Πῶς δ' οὖ; Ἀμολόγηται οὖν
 καὶ τὰ διαφόρως ὑποστάντα τῆς αὐτῆς εἶναι οὐ-
 σίας ἐνδέχεσθαι. Λέγω δὲ ταῦτα, οὐκ ἐπὶ τὴν θεό-
 τητα φέρων τὴν πλάσιν, ἢ τὴν τομὴν, ἢ τι τῶν ὅσα
 σώματος (μὴ μοί τις ἐπιφύεσθω πάλιν τῶν λογομά-
 χων), ἐπεὶ δὲ τούτων θεωρῶν, ὡς ἐπὶ σκηνῆς, τὰ
 νοούμενα. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τῶν εἰκαζομένων οὐδὲν
 πρὸς πᾶσαν ἐξικνεῖσθαι καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ

Affectum est, ut alius Pater, alius Filius, alius Spi-
 ritus sanctus appelletur, atque ita inconflata trium
 personarum distinctio in una divinitatis natura et
 dignitate conservetur. Neque enim Filius est Pater
 (unus enim est Pater), sed est id quod Pater : nec
 Spiritus est Filius, quia ex Deo est (unus enim
 Unigenitus), sed est id quod Filius : tria hæc
 unum, si divinitatem spectes, et unum tria, si
 proprietatum rationem habeas; ut nec unum Sabel-
 lio faveat, nec tria pestiferæ divisioni, quæ hac
 tempestate viget.

Quid ergo? Spiritus sanctus est Deus? Maxime.
 Consubstantialis igitur? Prorsus, siquidem Deus.
 Da igitur mihi, inquis, ex eodem aliud esse Filium,
 aliud, quod Filius non sit, et tamen ejusdem cum
 illo substantiæ, ac Deum, et Deum admittam. Da tu
 quoque mihi Deum alium, Deique naturam, et tibi
 eandem Trinitatem cum iisdem nominibus ac rebus
 dabo. Cum vero Deus unus, atque una suprema na-
 tura sit, unde tandem similitudinem tibi repræsen-
 tabo? An rursus postulas ex terrenis et humanis
 eam duci? Valde profecto turpe est, nec turpe modo,
 sed etiam valde stultum et inane, ex humilibus re-
 bus, superarum celestiumque simulacrum sumere,
 rerumque certarum atque constantium ex fluxa fra-
 gilique natura, quodque Isaias ait viventia in mor-
 tuis requirere ¹. Et tamen admitat, quando ita vis, hinc
 quoque nonnullam orationi nostræ opem afferre.
 Alique alia quidem prætermittenda duco, etsi multa
 de animalium historia commemorare queam, partim
 nobis nota, partim paucis cognita, quæ circa
 animantium ortus ac generationes natura miro ar-
 tificio edidit. Gigni etenim dicuntur, non modo ex
 iisdem eadem, atque ex diversis diversa; sed etiam
 eadem ex diversis, ac diversa ex iisdem. Quod si
 etiam cuiquam fidem facit hic sermo, alius est ge-
 nerationis modus, ut idem animal a seipso consu-
 matur et procreetur. Sunt etiam quæ, velut quadam
 naturæ magnificentia, a seipsis quodammodo de-
 siscant, atque ex aliis animalibus in alia transeant
 atque immutentur. Quinetiam idem animal, partim
 non genitum, partim genitum, et tamen ejusdem
 etiam nemini ignotum est, alio postea transibit

Quid tandem Adamus erat? Dei figmentum.
 Quid Eva? Figmenti segmentum. Quid Seth? Utrius-
 que soboles. Idemne porro tibi esse videntur, fig-
 mentum, segmentum, et soboles? Quidni? Age, ejus-
 demne hæc essentiæ inter se sunt, an diver-
 sæ? Ejusdem. In confesso igitur est, ut, quæ varie
 existunt, eandem tamen essentiam habeant. Nec
 vero hæc eo a me dicuntur, quod fictionem, aut
 sectionem, aut aliquid aliud ex his, quæ corporis
 natura fert, in divinitatem conferam (nec enim
 mihi rursus pugna quispiam arguator insidiosè im-
 minent), sed ut in his rebus ea, velut in scena, spe-

¹ Isa. viii, 19.

ctem, quæ non nisi intellectu percipiuntur. Neque enim fieri potest, ut imago ulla et similitudo, rei veritatem plane perfecteque assequatur. Sed dicunt, quorsum hæc? Nec enim unius ejusdemque, alter Filius, alter aliud quidquam. Quid igitur? Eva et Seth, nonne ex eodem Adamo sunt? Ex quo enim alio? Utrum autem ambo ex eo geniti sunt? Minime. Quid ergo? Altera segmentum est, alter filius: atqui ambo inter se idem sunt: homines enim: nemo est qui inficietur. Desinesne igitur 'adversus Spiritum dimicare, quasi videlicet aut genitus omnino sit, aut consubstantialis non sit, nec Deus, præsertim cum ex humana quoque similitudine sententiam nostram haudquaquam impossibilem esse intellexeris?

Ex eadem oratione.

Sed quis, inquit, Spiritum adoravit? Quis, vel veterum, vel recentium? Quis eum oravit? Quo Scripturæ loco eum adorandum aut orandum esse proditum est? Unde hoc hausisti? Nos hujus rei pleniorē causam postea reddemus, cum de non scriptis dogmatibus disseremus. Nunc vero hoc dicere sufficiet. Spiritus est, in quo adoramus, et per quem oramus. *Spiritus enim, inquit, est Deus: atque eos, qui ipsum adorant, in Spiritu et veritate oportet adorare*¹. Ac rursus, *Quid enim oremus, quem admodum oportet, nescimus. Sed Spiritus ipse interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*². Et alio loco: *Orabo Spiritu, orabo et mente*³, id est, in mente et Spiritu. Ergo Spiritu adorare, vel orare, mihi nihil aliud esse videtur, quam ipsum sibi ipsi orationem vel adorationem offerre. Eamque sententiam quis est qui non comprobaturus sit, de magnis ac divinis viris loquor, quique probe norunt, unius adorationem trium adorationem esse, propter æqualem trium personarum dignitatem ac divinitatem? Sed ne illud quidem extimescam, quod omnia per Filium facta esse dicuntur⁴, tanquam in rerum universitatem Spiritus quoque sanctus aggregandus sit. Omnia enim, quæcunque facta sunt, dicit dicit evangelista⁵, non omnia simpliciter. Nam ne ipse quidem Pater, nec omnia ea, quæ facta non sunt. Proba ergo Spiritum factum ac procreatum esse, ac tum Filio eum da, et in creaturarum numero colloca-

B

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄλλὰ τίς προσεκύνησε τῷ Πνεύματι, φησὶν; τίς ἢ τῶν παλαιῶν, ἢ τῶν νέων; τίς δὲ προσήξατο; ποῦ δαί τὸ χρῆναι προσκυνεῖν ἢ προσεύχεσθαι γέγραπται; καὶ πόθεν τοῦτο λαβὼν ἔχεις; Τὴν μὲν τελεωτέραν αἰτίαν ἀποδώσομεν ὕστερον, ἡγίκα ἂν περὶ τοῦ ἀγράφου διαλεγόμεθα· νῦν δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέσει· Τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐν ᾧ προσκυνούμεν, καὶ δι' οὗ προσευχόμεθα. Πνεῦμα γάρ, φησὶν, ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν· καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα, καθ' ὃ δαί, οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις· καὶ, Προσεύχομαι τῷ Πνεύματι, προσεύχομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· τοῦτ' ἐστίν, ἐν νοῦ καὶ Πνεύματι. Τὸ οὖν προσκυνεῖν τῷ Πνεύματι, ἢ προσεύχεσθαι, οὐδὲν ἄλλο εἶναι μοι φαίνεται, ἢ αὐτὸ ἐαυτῷ τὴν εὐχὴν προσάγειν καὶ τὴν προσκύνησιν. Ὅ τίς οὐκ ἂν ἐπαινήσειε τῶν ἐνθένων, καὶ τῶν εὐ εἰδόντων, ὅτι καὶ ἢ τοῦ ἐνός προσκύνησις, τῶν τριῶν ἐστὶ προσκύνησις, διὰ τὸ ἐν τοῖς τρισὶν ὁμότιμον τῆς ἀξίας, καὶ τῆς θεότητος; Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο φοβηθήσομαι, τὸ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονέναι λέγεσθαι, ὡς ἐνός τῶν πάντων ὄντος καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα γέγονεν, εἰρηται, οὐκ ἀπλῶς ἅπαντα· οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ, οὐδ' ὅσα μὴ γέγονεν. Δεῖξον οὖν, ὅτι γέγονε, καὶ τότε τῷ Υἱῷ ὄδς, καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμησόν. Ἔως δ' ἂν μὴ τοῦτο δεῖκνύεις, οὐδὲν τῷ περιληπτικῶν βοηθῆ πρὸς ἀσέβειαν. Εἰ μὲν γὰρ γέγονε, διὰ Χριστοῦ πάντως· οὐδὲ αὐτὸς ἀρνήσομαι. Εἰ δὲ οὐ γέγονε, πῶς ἢ τῶν πάντων ἐν, ἢ διὰ Χριστοῦ; Παῦσαι οὖν καὶ τὸν Πατέρα κακῶς τιμῶν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς (κακῆ δὲ τιμῆ κτίσμα διδόντα τὸ τιμιώτερον ἀποστειρεῖν Υἱόν). καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐ γὰρ ὁμοούλου δημιουργός, ἀλλ' ὁμοτίμω συνομοζῶμενος. Μὴ δὲν μετὰ σεαυτοῦ ἦθς τῆς Τριάδος, μὴ τῆς Τριάδος ἐπέσης. Μὴ δὲν περικόψης τὴν μίαν ὁμοίως ομοίως ομοίως. Ὡς ὅτι ἂν τῶν τριῶν καθέλης, τὸ πᾶν ἐστὶ καθηρηκῶς, μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς ἐκπεπτωκῶς. Βέλτιον μικρὰν τῆς ἐνώσεως φαντασίαν λαβεῖν, ἢ παντελῆ τολμῆσαι· δυσσέβειαν.

¹ Joan. iv, 24. ² Rom viii, 26. ³ I Cor. xiv, 15. ⁴ Joan. i, 3. ⁵ ibid.

randam tranca. Alioqui si quid ex tribus everteris, totum everteris, imo a toto excideris. Præstat exiguum quoddam unionis illius simulacrum capere, quam profligata quadam aulacia in omnem imp' e a-
lea prorumpere.

Ἦκει δὲ ἡμῖν ὁ λόγος ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον· Ἄ και στένω μὲν, ὅτι πάλαι θεϊνῆς ζήτημα, και τῆ πίστει παραχωρήσαν, νῦν ἀνακαινίζεται· στήναι δὲ ὁμῶς ἀναγκαῖον πρὸς τοὺς λογιόλεσχα, και μὴ ἐρήμην ἀλῶναι, Λόγον ἔχοντα, και συνηγοροῦντα Πνεύματι. Εἰ Θεός, φασί, και Θεός, και Θεός, πῶς οὐχὶ τρεῖς θεοί; ἢ πῶς οὐ πολυαρχία τὸ δοξαζόμενον; Ταῦτα τίνας; Οἱ τελευτέροι τὴν ἀσέβειαν, ἢ και οἱ τῆς δευτέρας μερίδος, λέγω δὲ τοὺς περὶ τὸν Υἱὸν πῶς εὐγνώμονα. Ὁ μὲν γὰρ κοινός μοι πρὸς ἀμφοτέρους λόγος, ὁ δὲ πρὸς τοὺς Ἰδιος. Ὁ μὲν οὖν πρὸς τοὺτους, τοιοῦτος. Τί φασα τοῖς τριθεταῖς ἡμῖν, οἱ τὸν Υἱὸν σέβοντες, εἰ και τοῦ Πνεύματος ἀφεστήκατε; Ὑμεῖς δὲ οὐ διθεταί; Εἰ μὲν γὰρ ἀρνεῖσθε και τοῦ Μονογενοῦς τὴν προσκύνησιν, σαφῶς τέταχθε μετὰ τῶν ἐναντίων· και τί φιλανθρωπεύμεθα πρὸς ὑμᾶς, ὡς οὐ πάντῃ νεκρωμένους; Εἰ δὲ σέβεσθε, και μέγρι τούτου δικάεισθε σωτηριῶς, ὑμᾶς ἐρωτήσομεν· Τίς ὁ λόγος τῆς διθετας ὑμῖν, ἂν τούτο ἐγκαλήσθε; Εἰ ἔστι λόγος συνέσεως, ἀποκρίθητε, δότε και ἡμῖν ὁδὸν ἀποκρίσεως. Οἷς γὰρ ἂν ὑμεῖς τὴν διθεταν ἀποκρούσησθε λόγοις, οὗτοι και ἡμῖν κατὰ τῆς τριθετας ἀρκέσουσιν· και οὕτω νικῶμεν, ὑμῖν τοῖς κατηγόροις, συνηγόροις χρώμενοι· οὐ τί γενναιώτερον;

eam præbete. Illæ enim rationes, quibus bideitalis deitatis crimen propellendum sufficient. Atque ita patronos habituri. Quo quid fortius et generosius?

Ὁ δὲ κοινός ἡμῖν πρὸς ἀμφοτέρους τίς ἀγών τε και λόγος; Ἡμῖν εἰς Θεός, ὅτι μία θεότης· και πρὸς ἕν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται. Οὐ γὰρ, τὸ μὲν μᾶλλον, τὸ δὲ ἥττον Θεός· οὐδὲ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον· οὐδὲ βουλήσει τέμνεται, οὐδὲ δυνάμει μερίζεται, οὐδέ τι τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς ὑπάρχει, κἀνταῦθα λαβεῖν ἔστιν· ἀλλὰ ἀμερίστος ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἢ θεότης· και οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν, και τὴν πρώτην αἰτίαν, και τὴν μοναρχίαν, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, και τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκεῖθεν ὄντα και ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνούμενα.

Τί δαί; οὐχὶ και παρ' Ἑλλῆσι, φαῖεν ἂν, μία θεότης, ὡς οἱ τὰ τελευτέτερα παρ' ἐκείνοις φιλοσοφοῦντες, και παρ' ἡμῖν ἀνθρωπότης μία, τὸ γένος ἅπαν; Ἄλλ' ὁμῶς θεοὶ πολλοὶ, και οὐχ εἷς, ὡς δὴ και ἀνθρωποί; Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἡ κοινότης τὸ ἐν ἔχει μόνον ἐπινοία θεωρητόν· τὰ δὲ καθ' ἕκαστον πλεῖστον ἀλλήλων, και τῶ χρόνῳ, και τοῖς πάθεσι, και τῆ δυνάμει μεμερισμένα. Ἡμεῖς τε γὰρ οὐ σύνθετοί μόνον, ἀλλὰ και ἀντίθετοί, και ἀλλήλοισ, και ἡμῖν αὐτοῖς, οὐδὲ ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ καθαρῶς

Venit jam ad præcipuum disputationis caput oratio; ac quæstionem quidem, quæ jampridem oppressa est et extincta, atque fidei cessit, hoc tempore renovari doleo et ingenisco: adversus rabulas tamen stare necesse est, ac providere, ne velut deserta causa vincamur, qui Verbum habemus, Spiritusque patrocinium suscipimus. Si Deus, inquit, et Deus, et Deus, quid causæ esse potest, quin tres sint dii, aut quin plurium deorum principatum colamus? Quinam hæc? Hi nempe, qui perfectiores in impietate sunt, aut etiam qui secundas partes tenent, hoc est, qui de Filio rectius sentiunt. Sermo enim mihi, partim adversus ambos communis est, partim adversus hos proprius et peculiaris. Ac cum his quidem ad hunc modum agemus. Quid trideitis nobis dicitis, qui Filium colitis, etsi a Spiritu descivistis? Vos autem non bideitæ? Nam si Unigeniti quoque cultum et adorationem abjuratis, haud dubie ab adversariorum partibus statis: ac proinde quid est, quamobrem lenius humaniusque vobiscum agamus, tanquam non omnino mortuis et extinctis? Si autem colitis, atque hactenus saltem salubriter affecti estis, ex vobis quæremus, qua ratione a bideitatis crimine vosmet vindicare queatis, si quis eam vobis objiciat? Si est vobis sermo prudentiæ, respondete, nobisque etiam respondendū auctorem propulsabitis, eadem quoque nobis ad trideitatis causam obtinebimus, vos, qui accusatores estis,

At vero quodnam nobis est eam utrisque certamen, et quænam oratio? Nobis Deus unus est. quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credamus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus, nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, nec potentia dividuntur, nec denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. Sed individua in dividuis, ut uno verbo dicam, est divinitas, ac velut in tribus solibus inter se coherentibus una lucis commistio et temperatio. Cum ergo ad divinitatem, primamque illam causam, uniusque principatum et imperium respexerimus, unum est quod mentis nostræ oculis observatur. Cum rursus ad ea, in quibus est divinitas, et quæ ex prima illa causa, citra ullam temporis intercapedinem, ac pari gloria sunt, tria sunt quæ adorantur.

Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenus apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines? At illic communitas unitatem habet, quæ cogitatione sola considerari possit: singularia autem, et tempore, et affectionibus, atque adeo potentia et facultate plurimum inter se divisa sunt. Nam nos, non solum compositi sumus, sed

etiam, tum inter nos mutuo, tum nobis etiam ipsis oppositi; ut qui ne unius quidem diei spatio, nedum totum vitæ curriculo, plane iidem maneamus, verum et corporibus, et animis, perpetuo diffuamur et immutemur. Atque haud scio, num idem quoque in angelis locum habeat, ac in omni illa cœlesti natura, et Trinitati proxima; tametsi alioqui simplici quadam natura præditi sint, acque ob vicinitatem eam, quam ad summum bonum habent, in bonum firmiter defixi.

Jam deos illos, quos ethnici colunt, ac dæmones, ut ipsimet vocant, nihil a nobis accusari necesse est, cum a suismet theologis convincantur, quam fœdis affectibus obnoxii, quam turbulenti sunt, quot malis scateant, quot mutationes subeant, atque non mutuo solum inter se, sed etiam primis illis causis adversentur, quos Oceanos, et Tethidas, et Phanetas, et nescio quo alio nomine appellant; ac postremo Deum quemdam ob principatus amorem liberis suis infestum, atque alios omnes præ inexplebili cupiditate devorantem, ut et hominum omnium Pater sit, et deorum, quos misere comederit, et evomerit. Quod si hæc ipsi, ut sermonis turpitudinem fugiant, fabulosa, atque allegorico sensu interpretanda esse contenderint, quid tandem ad illud dicent, *trifariam omnia divisa esse* ¹, aliumque alii cuiusvis orbis parti præesse, atque et materiis et dignitatibus distinctos esse? At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; nec pars hæc Jacob, ut inquit meus theologus ². Sed horum quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sulipsius respectu, propter essentialitatem et potentiam identitatem. Atque hæc unionis hujus ratio est, quantum quidem ipsi percipiunt. Ac si quidem firma est hæc ratio, Deo ob lu-

Α μένοντες, μή ὅτι τὸν ἅπαντα βίον· ἀλλὰ καὶ σώματι καὶ ψυχῆς ἀεὶ βέοντες· τε καὶ μεταπίπτοντες. Οὐκ οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ ἄγγελοι, καὶ πᾶσα φύσις ἢ ἄνω, καὶ μετὰ τὴν Τριάδα, κἄν ἀπλοῖ τινες ὦσι, καὶ πρὸς τὸ καλὸν παγιώτεροι, τῇ πρὸς τὸ ἄκρον καλὸν ἐγγύτητι.

simplici quadam natura præditi sint, acque ob vicinitatem eam, quam ad summum bonum habent, in bonum firmiter defixi.

Οἱ τε παρ' Ἑλλήνων σεβόμενοι θεοὶ τε καὶ δαίμονες, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, οὐδὲν ἡμῶν δέονται κατηγορῶν, ἀλλὰ τοῖς σφῶν αὐτῶν ἀλλισκονται θεολόγοις ὡς μὲν ἐμπαθεῖς, ὡς δὲ στασιώδεις, ὅσων δὲ κακῶν γέμοντες, καὶ μεταβολῶν· καὶ οὐ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς πρώτας αἰτίας ἀντιθέτως ἔχοντες· οὐδὲ καὶ Ὀκεανούς, καὶ Τηθύας, καὶ Φάνητας, καὶ οὐκ οἶδα οὐσίνας; ὀνομάζουσι· καὶ τελευταίῳ τινὰ θεὸν μιστέκνον διὰ φιλαρχίαν, πάντας καταπίνοντα τοὺς ἄλλους ἐξ ἀπληστίας, ἵνα γένηται πάντων ἀνδρῶν τε θεῶν τε πατήρ, ἔρυστυχῶς ἐσθιομένον καὶ ἐμουμένον. Εἰ δὲ ταῦτα μῦθοι, καὶ ὑπόνοιαί τινες, ὡς αὐτοὶ φασί, τὸ ἀσχερὸν τοῦ λόγου διαδιδράσκοντες, τί φήσουσι πρὸς τὸ, *Τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται*, καὶ τὸ ἄλλον ἄλλω τινὶ τῶν ὄντων ἐπιστατεῖν, διηρημένους καὶ ταῖς ὕλαις, καὶ τοῖς ἀξιώμασι; Τὸ δὲ ἡμέτερον, οὐ τοιοῦτον· *Οὐδὲ ἀετὴ μερὶς τῷ Ἰακώβ* (99). φησὶν ὁ ἐμὸς θεολόγος· ἀλλὰ τὸ ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ συγκείμενον, οὐχ ἦττον ἢ πρὸς ἑαυτὸ, τῷ ταυτῷ τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνάμεως. Καὶ οὗτος ὁ τῆς ἐνώσεως λόγος, ὅσον ἐπ' οἷς ἡμεῖς κατελήφαμεν. Εἰ μὲν οὖν ἰσχυρὸς οὗτος ὁ λόγος, τῷ θεῷ χάρις τῆς θεωρίας· εἰ δὲ μὴ, ζητῶμεν τὸν ἰσχυρότερον.

Ex eadem oratione.

Quoniam enim est hoc argumentum? Ea, quæ ejusdem essentialitatis sunt, connumerantur, inquis (connumerationem videlicet appellans in numerum unum contractionem), quæ autem disparem substantiam habent, minime connumerantur. Unde vos quidem ex eo elabi non potestis, quin juxta hanc rationem, tres deos asseratis. Nobis autem nullum tale periculum imminet. Non enim ea consubstantialia esse profiteremur. Respondeo: Unica voce teipsum negotio ac molestia liberasti, malique victoriam adeptus es: idemque tibi accidit, quod iis, qui mortis metu, sibiipsis laqueo vitam adimunt. Etenim, ne in defendendo unius id, quod quærebant, prodidisti. Ego vero, etiam si quod adoratur. Quanquam ne hic quidem video,

Connumerantur, inquis, ea, quæ eandem substantiam habent: quæ autem substantia inter se differunt, singularem indicationem habent. Unde hoc, et a quibus doctoribus aut fabulatoribus accepisti? Illudne te fugit, numerum omnem hanc vim habere, ut subjectorum quantitatem, non item rerum naturam, explicet? Ego vero ita simplex,

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τίς γὰρ δὴ καὶ ὁ λόγος; Τὰ ὁμοῦσια συναριθμεῖται, φῆς (συναριθμησὶν λέγων τὴν εἰς ἀριθμὸν ἔνα συναίρεσιν)· οὐ συναριθμεῖται δὲ τὰ μὴ ὁμοῦσια. Ὅστε ὑμεῖς μὲν οὐ φεύξεσθε τὸ λέγειν τρεῖς θεοὺς κατὰ τὸν λόγον τοῦτον· ἡμῖν δὲ οὐδὲ εἷς κίνδυνος· οὐ γὰρ ὁμοῦσια λέγομεν. Σὺ μὲν οὖν ἀπήλλαξας σεαυτὸν πραγμάτων μιᾶ φωνῇ, καὶ τὴν κακὴν νίκην νενίκηκας· ὁμοῖον τι ποιήσας τοῖς διὰ θανάτου φόβον ἀπαγομένοις. Ἴνα γὰρ μὴ κάμῃς τῇ μοναρχίᾳ συνιστάμενος, ἠρῆσθαι θέλῃς, καὶ προδεδώκας τοῖς ἐχθροῖς τὸ ζητούμενον. Ἐγὼ δὲ κἄν τι δέη καμῆναι, οὐ προήσομαι τὸ προσκυνουμένον. Ἐνταῦθα δὲ, οὐδὲ ὄρω τίς ὁ πόνος· principatu desudes, deitate negasti, hostibusque si quid laboris subeundum sit, non tamen prodam id quis labor suscipiendus sit.

Συναριθμεῖται, φῆς, τὰ ὁμοῦσια· τὰ δὲ οὐχ οὕτως ἔχοντα, μοναδικῶν ἔχει τὴν δῆλωσιν. Πόθεν σοι τοῦτο, καὶ παρὰ τίνων δογματιστῶν καὶ μυθολόγων; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι πᾶς ἀριθμὸς, τῆς ποσότητος τῶν ὑποκειμένων ἐστὶ δηλωτικὸς, οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων; Ἐγὼ δὲ οὕτως ἀρχαίως ἔχω, μᾶλλον δὲ ἀμαθῶς, ὥστε τρία μὲν ὀνομάζω τὰ τὸσαῦτα τῷ

¹ Homer. *Iliad.* xiv, vers. 189. ² Jer. x, 16.

ἀριθμῶ, καὶ διέστηκε τὴν φύσιν ἔν δὲ, καὶ ἓν, καὶ ἓν. ἄλλως τὰς τοσαύτας μονάδας, καὶ τῇ οὐσίᾳ συναπτικῶνται, οὐ πρὸς τὰ πράγματα μᾶλλον ἀφορῶν, ἢ τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων, καθ' ὧν ἡ ἀριθμησις. Ἐπεὶ δὲ λίαν περιέχη τοῦ γράμματος, καίτοι γε πολεμῶν τῷ γράμματι, ἔκειθὲν μοι λάβε τὰς ἀποδείξεις· Τρία ἓν ταί; Παροιμίαις ἐστίν, ἃ εὐδόως πορεύεται· λέων, καὶ τράγος, καὶ ἀλεκτρῶν· καί, βασιλεὺς δημογορῶν ἐν ἔθρει, τὸ τέταρτον· ἵνα μὴ λέγω τὰς ἄλλας ἐκεῖ τετράδας· ἀριθμουμένας, τῇ δὲ φύσει διηρημένας. Καὶ δύο τῷ Μωσεί χειροῦσιμ εὐρίσκω μοναδικῶς ἀριθμουμένα. Πῶς οὖν, ἢ ἐκεῖνα τρία, κατὰ τὴν σὴν τεχνολογίαν, τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπερρήγμένα ταῖς φύσεσιν; ἢ ταῦτα μοναδικά, τοσοῦτον ἀλλήλοις ὁμοφυῆ καὶ συγκείμενα; Εἰ γὰρ λέγοιμι Θεὸν καὶ Μαμμωνᾶν, δύο κυρίου εἰς ἓν ἀριθμουμένους, τοσοῦτον μακρὰν ὄντας ἀλλήλων, τάχα ἂν καὶ μᾶλλον γελασθεῖην τῆς συναριθμῆσεως.

velim, qui numero uno efferuntur, cum usqueadeo ob hanc connumerationem ridendum propinarem.

Ἄλλ' ἐμοί, φησίν, ἐκεῖνα συναριθμουμένα λέγεται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, οἷς συνεκφωνεῖται καταλλήλως, καὶ τὰ ὀνόματα· ὅσον, ἄνθρωποι τρεῖς, καὶ θεοὶ τρεῖς, οὐχὶ τρίατάδε, καὶ τάδε. Τίς γὰρ ἡ ἀντίδοσις;· τοῦτο νομοθετοῦντός ἐστι τοῖς ὀνόμασιν, οὐκ ἀληθεύοντος. Ἐπεὶ καμὸς Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης, οὐ τρεῖς, οὐδὲ ὁμοούσιοι, ἕως ἂν μὴ τρεῖς Πέτροι, καὶ τρεῖς Παῦλοι, καὶ Ἰωάνναι τοσοῦτοι λέγονται. Ὁ γὰρ σὺ τετρήχας ἐπὶ τῶν γενικωτέρων ὀνομάτων, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπειτήσομεν ἐπὶ τῶν ἐιδικωτέρων κατὰ τὴν σὴν ἀνάπλασιν· ἢ ἀδικήσεις, μὴ διδοὺς ὅπερ εἰληφας. Τί δαὶ ὁ Ἰωάννης; Τρεῖς εἶναι τοὺς μαρτυροῦντας λέγων ἐν ταῖς Καθολικαῖς, τὸ Πνεῦμα, τὸ ὕδωρ, τὸ αἶμα, ἄρα σοι ληρεῖν φαίνεται; Πρῶτον μὲν, ὅτι τὰ μὴ ὁμοούσια συναριθμῆσαι τετόλμηκεν, ὁ τοῖς ὁμοουσίοις σὺ διδως. (Τίς γὰρ ἂν εἴποι ταῦτα μιᾶς οὐσίας;) Δεύτερον δὲ, ὅτι μὴ καταλλήλως ἔχων ἀπήγγησεν· ἀλλὰ τὸ τρεῖς ἀρβενικῶς προθεῖς, τὰ τρία οὐδετέρως ἐπήνεγκε, παρὰ τοὺς σοὺς, καὶ τῆς σῆς γραμματικῆς ὁρους καὶ νόμους. Καίτοι τί διαφέρει, ἢ τρεῖς προθέντα, ἓν, καὶ ἓν, καὶ ἓν ἐπενεγκεῖν, ἢ ἓνα, καὶ ἓνα, καὶ ἓνα λέγοντα, μὴ τρεῖς, ἀλλὰ τρία προσαγορεύειν; ὅπερ αὐτὸς ἀπαξιοῖς ἐπὶ τῆς θεότητος. Τί δαὶ σοὶ ὁ καρκίνος, τό τε ζῶον, τό τε ὄργανον, ὃ τε ἀστῆρ; τί δαὶ ὁ κύων, ὃ τε χειρσαῖος, καὶ ὃ ἐνυδρος, καὶ ὁ οὐράνιος; οὐ τρεῖς λέγεσθαί σοι δοκοῦσι καρκίνοι καὶ κύνες; Πάντως γε. Ἄρα οὖν παρὰ τοῦτο καὶ ὁμοούσιοι; Τίς φήσει τῶν νοῶν ἐχόντων; Ὁρᾶς, ὅπως σοὶ διαπέπτουκεν ὁ περὶ τῆς συναριθμῆσεως λόγος, τοσοῦτοις ἐληλεγμένους; Εἰ γὰρ μήτε τὰ ὁμοούσια πάντως συναριθμεῖται, καὶ συναριθμεῖται τὰ μὴ ὁμοούσια, ἢ τε τῶν ὀνομάτων συνεκφώνησι, ἐπ' ἀμφοῖν, τί σοὶ πλεόν ὧν ἐδογματίσας.

tionis argumentum, tot tantisque rationibus confutatum, corruerit? Nam cum nec consubstantialia semper connumerentur, et quæ disparis essentia sunt, interdum connumerentur, et tamen in utrisque nomina simul efferri perspicimus, ex tuis dogmatibus quid tibi accessit?

¹ Prov. xxx, 29, 30. ² Exod. xxxvii, 7. seqq. ³ Matth. vi, 24. ⁴ I Joan. v, 8.

vel imperitus potius sum, ut tria quidem ea nominem, quæ totidem numero sunt, etiamsi substantia differant : unum autem, et unum, et unum, totidem unitates, etiamsi substantia conjungantur, non magis videlicet res ipsas intuens, quam rerum quantitatem, juxta quam enumeratio ipsa sit. Quoniam autem mordicus litteram retines, etsi alioqui litteræ bellum inferens, illinc mihi probationes hasce accipe. Tria in Proverbiis sunt, quæ recte incedunt, leo, hircus, et gallus; et quarto loco, rex apud populares suos concionem habens¹; ut reliquas illas natura distinctas quaternitates, quæ illic recensentur, silentio præteream. Duos etiam cherubim apud Moysem invenio, qui separatim numerantur². Quomodo ergo, vel illa tria sunt, sicut ars tua præscribit, cum natura atque substantia adeo inter se discrepent : aut hæc singularia, quæ natura inter se adeo æqualia sunt, et copulata? Nam si dominos illos duos Deum et mammonam³ commemorare inter se disjuncti sint, magis quoque fortasse me

At, inquis, ea connumerari dicuntur, ejusdemque essentia esse, quibus nomina ipsa respondent, cum efferuntur : ut homines tres, et dii tres, non autem tria hæc, aut illa. Quæ enim est hæc relata responsio? Nimirum hoc jam hominis est legem nominibus præscribentis, non verum dicere instituentis. Alioqui mihi quoque pari eadem ratione Petrus, et Paulus, et Joannes non tres erunt, nec consubstantialia, quandiu non tres Petri, aut tres Pauli, aut totidem Joannes non dicentur. Quod enim tu in generalibus nominibus retinuisti, hoc nos quoque juxta commentum tuum in specialibus postulamus. Injuste enim feceris, nisi, quod accepisti, dederis. Quid Joannes? Cum in Catholicis epistolis suis tres esse ait⁴, qui testimonium dant, Spiritum, aquam, et sanguinem, videtur tibi delirare? Primum, quia res substantia diversas connumerare ausus est, quod tu consubstantialibus tantum tribuisti. Quis enim hæc unius ejusdemque substantia esse dixerit? Alterum, quia modo minime congruenti voces sequentes subjunxerit; sed cum tres masculino genere proposuisset, tria neutro genere subjunxit, contra quam tuæ, atque ipsius etiam grammaticæ leges ferant. Verum quid interest, aut cum tres masculino genere præposueris, unum, et unum, et unum subjicere : aut cum unum, et unum, et unum dixeris, non tres, sed tria appellare? Id quod tu in deitate admittere gravaris. Jam, quid tibi cancer, qui et animal est, et organum, et sidus? Quid canis, qui terrestris est, et marinus, et cælestis? Nonne tres cancri, aut canes tibi dici videntur? Ita profecto. An ergo proinde quoque consubstantialia sunt? Quis sanus hoc dixerit? Videsne quomodo tibi hoc connumeratio-

Quin illud etiam expendo, nec fortasse temere atque absurde. Unum et unum, nonne composita duo constituunt? Duo rursus, nonne in unum et unum resolvuntur? Ita sane. Si ergo consubstantialia quidem sunt, quæ componuntur, ut ipse arguaris, diversæ autem substantiæ sunt, quæ secantur, quid ex eo consequetur? Nimirum res easdem, et ejusdem, et diversæ essentiæ esse. Nec vero facere possum, quin tuas prænumeraciones ac subnumeraciones rideam, quibus tu perinde gloriaris, ac si res ipsæ in vocabulorum ordine sitæ sint. Nam si ita est, quid impedit, quominus eadem ratione, quoniam eadem, propter æqualem naturæ præstantiam, in sacra Scriptura nunc priori, nunc posteriori loco numerantur, sint quoque ipsa seipsis, tum excellentiora, tum abjectiora? Quod idem dicendum etiam habeo de his vocibus, *Deus* et *Dominus*; atque insuper de his præpositionibus, *ex quo*, *per quem*, et *in quo*¹, quibus tu divinum illud nomen ad artis præscriptum exigis, primam scilicet Patri, alteram Filio, tertiam Spiritui sancto assignans. Quid enim fecisses, si quælibet ex his præpositionibus unicuique personæ constanter tribueretur; cum, tametsi omnes cum omnibus promiscue construantur, ut studiosis et accuratis lectoribus perspicuum est, tantam ipse per eas, et dignitatis, et naturæ diversitatem inducas? Sufficiunt hæc quidem hominibus non nimis iniquis ac præposteris.

Ex eadem oratione.

Quod si, quia non admodum dilucide in Scriptura, nec sæpe nominatim Deus appelletur, quemadmodum Pater prius, et postea Filius, blasphemiam ac supervacaneæ hujus loquacitatis et impietatis ansam præbet, nos tibi hoc incommodum depellemus, posteaquam de rebus et nominibus, ac potissimum de Scripturæ more atque usu nonnihil dixerimus.

Rerum ergo aliæ non sunt, sed dicuntur; aliæ cum sint, minime dicuntur; aliæ nec sunt, nec dicuntur; aliæ denique et sunt et dicuntur. Horum probationes a me exposcis? Impinger exhibebo. Dormit² in Scriptura Deus, et vigilat³, et irascitur⁴, et proficitur⁵, et pro throno cherubinos⁶ habet. Quid audio? Fuitne unquam ille affectionibus obnoxius? Quando Deum esse corpus audisti? Ergo hoc, cum non sit, effectum est. Ex nostris enim rebus ea, quæ Dei sunt, ut potuimus, nominavimus. Cum seorsim quidem a nobis quiescit, ac velut nostri curam, ob eas, quas ipse perspectas habet, causas, abjicit, dormire dicitur. Nam nos quoque, dum dormimus, omni agendi facultate caremus. Idem, cum repentina mutatione beneficiis nos afficit, vigilare dicitur. Sonni enim depulsio est vigilia, quemadmodum aversationis visitatio. Jam cum in aliquem animadvertit, irasci eum finximus. Sic enim nos ira ad puniendum incitatur. Quod autem nunc hic, nunc illic operatur, incedere dicitur. Ab alio enim ad aliud transitus, profectio est. Quod vero in sanctis illis et cœlestibus mentibus conquiescat, ac velut

Σχοτῶ δὲ χάκεινο, καὶ ἴσως οὐκ ἐξω λόγου. Τὸ ἐν, καὶ τὸ ἐν, οὐκ εἰς δύο συντίθεται; τὰ δύο δὲ, οὐκ εἰς ἓν, καὶ ἓν, ἀναλύεται; Ἄηλον ὄτι. Εἰ οὖν ὁμοῦσια μὲν τὰ συντιθέμενα κατὰ τὸν ὄν λόγον, ἑτεροῦσια δὲ τὰ τεμνόμενα, τί συμβαίνει; Τὰ αὐτὰ ὁμοῦσια τε εἶναι καὶ ἑτεροῦσια. Γελῶ σου καὶ τὰς προαριθμήσεις, καὶ τὰς ὑπαριθμήσεις, αἷς σὺ μέγα φρονεῖς, ὡσπερ ἐν τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων, κειμένων τῶν πραγμάτων. Εἰ γὰρ τοῦτο, τί κωλύει κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ καὶ προαριθμεῖται, καὶ ὑπαριθμεῖται παρὰ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, διὰ τὴν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως, αὐτὰ ἑαυτῶν εἶναι τιμιώτερα τε καὶ ἀτιμότερα; Ὁ δὲ αὐτός μοι, καὶ περὶ τῆς θεοῦ φωνῆς καὶ Κύριος, λόγος· ἐτι δὲ τῶν προθέσεων, τῆς ἐξ οὐ, καὶ δι' οὐ, καὶ ἐν φ. αἷς σὺ κατατεχνολογεῖς ἡμῖν τὸ θεῖον, τὴν μὲν τῷ Πατρὶ διδοῦς, τὴν δὲ τῷ Υἱῷ, τὴν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί γὰρ ἂν ἐποίησας, παγίως ἐκάστου τούτων ἐκάστῃ νεμεμημένου· ὅποτε πάντων πᾶσι συντεταγμένων, ὡς δῆλον τοῖς φιλοπόνοις, τοσαύτην σὺ διὰ τούτων εἰσάγεις καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τῆς φύσεως ἀνίστηται; Ἀπόχρη καὶ ταῦτα τοῖς μὴ λίαν ἀγνώμοσιν. Ἐπειὸτ

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ δὲ τὸ μὴ λίαν σαφῶς γεγράφθαι Θεῖον, μὴ δὲ πολλάκι; ὀνομασθῆναι, ὡσπερ τὸν Πατέρα πρότερον, καὶ τὸν Υἱὸν ὕστερον, αἰτιὸν σοι γίνεται βλασφημία, καὶ τῆς περιττῆς ταύτης γλωσσαλγίας καὶ ἀσεβείας· ἡμεῖς σοι λύσομεν ταύτην τὴν βλάβην, μικρὰ περὶ πραγμάτων καὶ ὀνομάτων, καὶ μάλιστα πρὸς τῇ τῆς Γραφῆς συνθηκῇ φιλοσοφήσαντες.

Τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δὲ· τὰ δὲ ὄντα, οὐ λέγεται· τὰ δὲ οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται· τὰ δὲ ἄμφω, καὶ ἔστι, καὶ λέγεται. Τούτων ἀπαιτεῖς με τὰς ἀποδείξεις; παρασχεῖν ἔτοιμος. Ὑπνοὶ τῇ Γραφῇ Θεοῦ, καὶ γρηγορεῖ, καὶ ὀργίζεται, καὶ βαδίζει, καὶ θρόνον ἔχει τὰ χερουβίμ· καίτοι, πότε γέγονεν ἐμπαθῆς; πότε δὲ σῶμα Θεοῦ ἀπέχκοι; Τοῦτο οὐκ ἂν ἀνεπλάσθη. Ὀνομάσαμεν γὰρ, ὡς ἡμῖν ἐφικτόν, ἐκ τῶν ἡμετέρων τὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν ἡρεμεῖν αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, καὶ οἷον ἀμελεῖν, δι' ἃς αὐτὸς οἶδεν αἰτίας, ὑπνοῦν. Τὸ γὰρ ἡμέτερον ὑπνοῦν τοιοῦτον, ἀνεργητόν τε καὶ ἀπρακτόν. Τὸ δὲ ἀθρόος εὐ ποιεῖν ἐκ μεταβολῆς, γρηγορεῖν. Ὑπνου γὰρ λύσις, ἐγρηγορσις, ὡσπερ ἀποστροφῆς, ἐπίσκαψις. Τὸ δὲ κολάζειν, ὀργίζεσθαι πεποιθήκαμεν· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐξ ὀργῆς ἡ κόλασις. Τὸ δὲ νῦν μὲν τῆδε, νῦν δὲ τῆδε ἐνεργεῖν, βαδίζειν. Ἡ γὰρ ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλο μετάβασις, βαδισμός. Τὸ δὲ ἀναπαύεσθαι ταῖς ἀγλαῖς δυνάμεσι, καὶ οἷον ἐμφιλοχωρεῖν, καθέζεσθαι καὶ θρονίζεσθαι, καὶ τοῦτο ἡμέτερον. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ὡς τοῖς ἀγίοις τὸ θεῖον ἐναπαύεται. Τὸ δὲ δξυκίνητον, πτήσιν· τὴν δὲ ἐπισκοπήν, πρόσωπον τὸ διδόναι δὲ καὶ προσέεσθαι, χεῖρα· καὶ ἄλλοις

¹ Rom. xi, 36. ² Psal. lxxvii, 65. ³ Dan. ix, 14. ⁴ Isa. v, 25. ⁵ Gen xi, 5. ⁶ Isa. xxxvii, 16.

δλωσ τῶν τοῦ Θεοῦ δυνάμεων ἢ ἐνεργειῶν· ἄλλο τι ἂν libenter immoretur, sedere atque in throno esse τῶν σωματικῶν ἡμῖν ἀνεξωγράφησεν. nuncupavimus; quod ipsam quoque nostrum est. Deus enim nulla in re perinde ut in sanctis, acquiescit. Jam levitatem ejus motusque celeritatem, volatum appellat Scriptura; visitationem, vultum, largitionem etiam et acceptionem, manum; atque, ut in summa dicam, alia quædam Dei vis et facultas, aliud quidpiam rerum corporearum nobis depinxit.

Πάλιν σὺ πῶθεν τὸ ἀγέννητον λαβὼν ἔχεις, ἢ τὸ ἀναρχον, τὰς σὰς ἀκροπόλεις, ἢ καὶ ἡμεῖς, τὸ ἀθάνατον; Δεῖξον ταῦτα ὀνομασί, ἢ ἀβετήσομεν, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται, ἢ διαγράφωμεν. Καὶ τέθνηκας ἐκ τῶν σῶν ὑποθέσεων, καθαιρεθέντων σοι τῶν ὀνομάτων, καὶ τοῦ τείχους τῆς καταφυγῆς ἐφ' ᾧ ἐπεποιθεῖς. Ἡ δὴλον, ὅτι ἐκ τῶν ταῦτα συναγόντων, κἂν μὴ ταῦτα λέγηται; Τίνων τούτων; Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· καὶ, Πρὸ ἐμοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται. Ὅλον γὰρ τὸ ἔστιν, ἐμὸν· οὐτε ἠγγεμένον, οὐτε παυσόμενον. Ταῦτα λαβὼν, τὸ μὲν, μὴ εἶναι τι πρὸ αὐτοῦ, μηδὲ πρεσβυτέραν αἰτίαν ἔχειν, ἀναρχον προσηγόρευσας, καὶ ἀγέννητον· τὸ δὲ, μὴ στήσεσθαι τοῦ εἶναι, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον. Αἱ μὲν δὲ πρῶται συζυγίαι, τοιαῦται, καὶ οὕτως ἔχουσαι. Τίνα δὲ οὐτε ἔστιν, οὐτε λέγεται; Πονηρὸν τὸ θεῖον, ἢ σφαῖρα τετραγώνος, τὸ παραλθὼν ἐνέστηκεν οὐ σύνθετον ὁ ἄνθρωπος; Τίνα γὰρ εἰς τοσοῦτον ἐμπληξίας ποτὲ ἀφικόμενον ἔγνωσ, ὥστε τι τοιοῦτον, ἢ ἐνοῆσαι τολμησαι, ἢ ἀποφήνασθαι; Ἀσπίεται δεῖξαι τίνα καὶ ἔστι, καὶ λέγεται· Θεός, ἄνθρωπος, ἄγγελος, κρίσις, ματαιώτης, οἱ τοιοῦτοι συλλογισμοί, καὶ τῆς πίστης ἀνατροπῆ, καὶ τοῦ μυστηρίου κένωσις.

quam est ut ostendam quæ sint ea quæ et sunt et qua hujusmodi argumenta conficiuntur, fideique subversio, et mysterii evacuatio.

Τοσαύτης οὖν οὐσης διαφορᾶς ἐν τοῖς ὀνόμασι καὶ τοῖς πράγμασι, πῶς οὕτω σὺ λίαν δουλεύεις τῷ γράμματι, καὶ γίνῃ μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς σοφίας, καὶ συλλαβαῖς ἀκολουθεῖς, ἀφελὲς τὰ πράγματα; Εἰ δὲ σοῦ τὰ δις πάντε λέγοντος, ἢ τὰ δις ἑπτὰ, τὰ δέκα συνήγον, ἢ τέσσαρες καὶ δέκα ἐκ τῶν λεγομένων· ἢ ἐκ τοῦ, ζῶον λογικόν, θνητόν, τὸν ἄνθρωπον, ἄρα ἂν σοι ληρεῖν ἐνομίσθην; καὶ πῶς, τὰ σὰ λέγων; Οὐ γὰρ τοῦ λέγοντος μᾶλλον οἱ λόγοι, ἢ τοῦ λέγειν συναναγκάζοντος. Ὅσαπερ οὖν ἐνταῦθα οὐκ ἂν τὰ λεγόμενα μᾶλλον ἐσκόπων, ἢ τὰ νοούμενα· οὕτως οὐδὲ εἰ τι ἄλλο τῶν μὴ λεγομένων, ἢ μὴ σαφῶς ἐκ τῆς Γραφῆς νοούμενον εὗρισκον, ἐφυγεν ἂν τὴν ἐκφώνησιν, φοβούμενος σὲ τὸν συκοφάντην τὴν ὀνομάτων.

Scriptura tamen intelligi colligique reperirem, adeo te vocabulorum sycophantam pertimescerem, ut ab enuntiatione ipsa refugerem.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐκέρυσσε φανερώς ἢ Παλαιὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν ἀμυρότερον. Ἐφάνερωσεν ἢ Καινὴ τὸν Υἱὸν, ὑπέδειξε τοῦ Πνεύματος; τὴν θεότητα· ἐμπολιτεύεται νῦν τὸ Πνεῦμα σαφεστέραν ἡμῖν παρέχον τὴν ἑαυτοῦ θήλωσιν. Οὐ γὰρ ἦν ἀσφαλὲς, μήπω τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ὁμολογηθείσης, τὸν Υἱὸν ἐκδήλωσ κηρύττεσθαι, μηδὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ παραδέχθεισης, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἰν' εἰπω τι καὶ τολμηρότερον, ἐπιφορτίξ-

Rursum undenam tu arces illas tuas, ingnitum aut anarchum (hoc est principii expers), accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hæc nominatim et expresse ostende, ea vel rejiciemus, quia in Scriptura non exsiant, vel expungemus. Atque ita tuismet ipse principiis oppressus interibis, eversis nimirum tibi vocabulis illis, perflugique mœnibus, in quibus confidebas. Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? Quibus tandem? Ego sum primus, et ego post hæc¹. Et, Ante me non est alius Deus, et post me non erit². Totum enim illud est, meum est; nec principium habens, nec finem habiturum. His a Scriptura acceptis, illud quidem, quod ante eum nihil sit, nec antiquiorem ullam ipse causam habeat, anarchum et ingnitum appellasti: quod autem nunquam esse desiturus sit, immortale, atque interitus expers. Ac duo prima rerum genera ad hunc modum se habent. Quænam autem, nec sunt, nec dicuntur? Improbus Deus, quadrata sphaera, præteritum tempus præsens est, homo compositus non est. Ecquem enim unquam eo stuporis progressum cognovisti, ut aliquid

lale vel cogitare vel pronuntiare ausus sit? Reidicuntur. Deus, homo, angelus, judicium, vanitas, Cum ergo in nominibus et rebus tantum discrimen reperiat, quid causæ est cur litteræ tantopere servias, Judaicæque sapientiæ teipsum adjungas, relictisque rebus syllabas consecreris? Quod si te bis quinque, aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim ex verbis tuis colligerem; aut ex eo, quod animal ratione præditum et mortale diceres, hominem esse concluderem, an tibi nugari viderer? Et quo pacto id fieri posset, cum tua dicam? Nequæ enim verba magis sunt ejus qui loquitur, quam illius qui loquendi necessitatem affert. Quemadmodum igitur hic, non ea magis quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur, respicerem; eodem modo nec, si quid aliud eorum quæ vel nullo modo, vel certe non satis aperte dicuntur, ex

dicuntur. Deus, homo, angelus, judicium, vanitas, Cum ergo in nominibus et rebus tantum discrimen reperiat, quid causæ est cur litteræ tantopere servias, Judaicæque sapientiæ teipsum adjungas, relictisque rebus syllabas consecreris? Quod si te bis quinque, aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim ex verbis tuis colligerem; aut ex eo, quod animal ratione præditum et mortale diceres, hominem esse concluderem, an tibi nugari viderer? Et quo pacto id fieri posset, cum tua dicam? Nequæ enim verba magis sunt ejus qui loquitur, quam illius qui loquendi necessitatem affert. Quemadmodum igitur hic, non ea magis quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur, respicerem; eodem modo nec, si quid aliud eorum quæ vel nullo modo, vel certe non satis aperte dicuntur, ex

Ex eadem oratione.

Vetus Testamentum Patrem aperte, Filium obscurius prædicavit. Novum autem cum Filium manifeste ostenderit, Spiritus divinitatem subindicavit. At nunc Spiritus nobiscum versans clariorem sui ipsius demonstrationem præbet. Neque enim tutum erat, cum Patris divinitas nondum recepta esset, Filium aperte prædicari, neque Spiritus sancti onus, ut audacius etiam aliquid dicam,

¹ Isa. xli, 4. ² Isa. xliii, 10.

imponi, divinitate Filii nondum approbata, ne tanquam cibo gravius, quam ferre possent onerati, aut imbecillam oculorum aciem solis admoventes splendori, illud etiam, quod haberent virtutis, in periculum adducerent, sed paulatim per accessiones, et gradus, ut ait David, et ex gloria in gloriam progredientes et proficientes, splendidam Trinitatis lucem illustriores admitterent. Hanc ob causam, ut arbitror, et ad discipulos per partes accedit, sese pro suscipientium facultate dimetiens, in Evangelii principio, post mortem, post ascensionem, dum virtutes operatur, dum insulfatur, dum in linguis ignis apparet, et a Jesu paulatim declaratur, ut ipse quoque, si diligentius attenderit, intelliges: *Rogabo, inquit, Patrem, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis*¹, ne aliquis Dei adversarius esset, aut ab aliqua alia potestate verba facere videretur. Deinde, *Mittet quidem*, sed in nomine meo. *Rogabo* omittens, illud *mittet* servavit. Tum, *mittam*, inquit, ut dignitatem suam ostenderet. Mox ait, *veniet*, quo quidem verbo ipsius Spiritus potestas indicatur. Cernis gradatim nobis illucentes splendores? et ordinem theologiæ? quem nos item expedit observare, ut neque statim cunctam patefaciamus, neque perpetuo celemus; illud enim imperiti, hoc impii est; illud alienos terrere potest, hoc nostros etiam alienare. His quæ dicta sunt adjiciam quod aliis etiam fortasse in mentem venit, ego autem cogitationis meæ fructum existimo. Habebat Servator quædam, quæ a discipulis, licet multis essent doctrinis imbuti, dicebat non posse portari, ob eas fortasse causas, quas dixi, et idcirco illa celabat. Præterea cum fore dixisset, ut a Spiritu, cum venisset, omnia doceremur, eorum unam esse puto et ipsam Spiritus divinitatem, quæ postea esset perspicua futura, cum post Servatoris resurrectionem ejus cognitio tempestiva jam esset, et percipi posset, et propter miraculum non amplius fidem superaret. Quid enim hac re majus aut ille pollicitus est, aut Spiritus docuit? siquidem magnum aliquid putandum est, et Dei magnificentia dignum id, quod unus promissit, et alter edocuit. Sic ego de his sentio, et sentiam, et quicumque mihi amicus est, ita sentiet, colendum Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, sed Divinitatem unam, quæ nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno dividatur, ut vir quidam divinus paulo ante disseruit. Qui aliter sentit, quive temporari serviens alias alius sit, et maximis de rebus putide consulit, is luciferum exorientem nec videat, ut ait Scriptura, nec splendoris ab illo provenientis decus. Nam si adorandum non est, quomodo per baptismum me divinum reddit? Sin adorandum est, cur non et colendum? Quod si colendum, cur non et Deus? Unum enim ex alio pendet, lanquam aurea quædam catena et salutaris; ac per Spiritum

σθαι, μὴ καθάπερ τροφή τῇ ὑπὲρ δύναμιν βαρυνέ-
 τες, καὶ ἡλιακῶ φωτὶ σαθροτέραν ἐτι προσβλόντες
 τὴν ὄψιν, καὶ εἰς τὸ κατὰ δύναμιν κινδυνεύουσι·
 ταῖς δὲ κατὰ μέρος προσθήκαις καὶ, ὡς εἶπε Δαβὶδ,
 ἀναβάσαι, καὶ ἐκ δόξης εἰς δόξαν προόδους, καὶ
 προκοπαῖς τὸ τῆς Τριάδος φῶς ἐκλάμψαι τοῖς λαμ-
 προτέροις. Διὰ ταύτην οἶμαι τὴν αἰτίαν καὶ τοὺς
 μαθηταῖς κατὰ μέρος ἐπιδημῆσαι τῆς τῶν δεχομένων
 δυνάμει παραμετρούμενον, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου,
 μετὰ τὸ πάθος, μετὰ τὴν ἄνοδον, τὰς δυνάμεις ἐπι-
 τελοῦν, ἐμφυσώμενον, ἐν γλώσσαις πυρίναις φαινώ-
 μενον, καὶ ὑπὸ Ἰησοῦ κατ' ὄλιγον ἐκφαίνεται, ὡς
 ἐπιστήσεις καὶ αὐτὸς ἐντυγχάνων ἐπιμελέστερον·
 Ἐρωτήσω, φησί, τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παρά-
 κλητον πέμψει ἕμῳν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.
 ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξη τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἀλλο-
 τινὸς ἐξουσίας ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Εἶτα, Πέμψει
 μὲν, ἐν δὲ τῷ ὀνόματί μου. Τὸ ἐρωτήσω παρὰς,
 τὸ πέμψει τετήρηκεν. Εἶτα πέμψω, τὸ οἰκεῖον ἔξω-
 μα. Εἶτα ἔξει, ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξουσία. Ὁρᾷς φω-
 τισμοὺς κατὰ μέρος ἡμῖν ἐκλάμποντες, καὶ τάξιν
 θεολογίας, ἣν καὶ ἡμᾶς τηρεῖν ἀμεινον, μῆτε ἀθρόως
 ἐκφαίνοντας, μῆτε εἰς τέλος κρύπτοντας; τὸ μὲν
 γὰρ ἀτεχνον, τὸ δὲ θεον· καὶ τὸ μὲν τοὺς ἄλλο-
 τρινοὺς πλῆξαι δυνάμενον, τὸ δὲ ἄλλοτριῶσαι τοὺς
 ἡμετέρους. Ὁ δὲ ἴσως μὲν τισιν ἤλθεν ἡδὴ ἐπὶ νοῦν
 καὶ τῶν ἄλλων, ἐγὼ δὲ τῆς ἑμαυτοῦ διανοίας ὑπο-
 λαμβάνω καρπὸν, προσθήσω τοὺς εἰρημένους. Ἐν
 τινα τῷ Σωτῆρι, καὶ εἰ πολλῶν ἐνεπιμπλαντο μα-
 θημάτων, ἀ μὴ δύνασθαι τότε βασταχθῆναι τοῖς μα-
 θηταῖς ἐλέγετο, δι' ἧς εἰπον ἴσως αἰτίας, καὶ διὰ
 τοῦτο παρακαλύπτετο. Καὶ πάλιν, πάντα διδασκῆσαι
 οὐκ ἔστιν ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνδημήσαντος, τού-
 των ἔν εἶναι νομίζω καὶ αὐτὴν τοῦ Πνεύματος τὴν
 θεότητα τρανουμένην εἰς ὕστερον, ὡς τηλικαῦτα
 ὀρίμου, καὶ χωρητικῆς ἡδὴ τυγχανούσης τῆς γνώσεως,
 μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποκατάστασιν οὐκέτι ἀκί-
 στουμένου τῷ θαύματι· τί γὰρ ἂν τούτου μείζον, ἢ
 ἐκεῖνος ὑπέσχετο, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξεν; εἰπερ τι
 μέγα οἰεσθαι χρὴ καὶ Θεοῦ μεγαλοπρεπειᾶς ἄξιον τὸ
 ὑπισχνούμενον, ἢ τὸ διδασκόμενον. Ἐγὼ μὲν οὕτω
 περὶ τούτων, καὶ ἔχοιμεν, καὶ ὅστις ἔμοι φίλος σέ-
 βειν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεῖς ἰδιότητος, Θεότητα μίαν,
 δόξην καὶ τιμὴν καὶ οὐσίαν καὶ βασιλείαν μὴ μεριζομέ-
 νην, ὡς τις τῶν μικρῶ πρόσθεν θεοφόρων ἐπὶ ὀμοσώ-
 φησεν. Ἡ μὴ ἴδοι Ἐωσφόρον ἀνατέλλοντα, ὡς φη-
 σιν ἡ Γραφή, μὴ δὲ δόξαν τῆς ἀκείθεν λαμπρότητος,
 ὅστις μὴ οὕτως ἔχει, ἢ συμφέρεται τοῖς καρπῶς
 ἄλλοτε ἄλλος γινόμενος, καὶ περὶ τῶν μεγίστων σα-
 θρῶς βουλευόμενος. Εἰ μὲν γὰρ οὐ προσκυνητὸν,
 πῶς ἐμὲ θεοὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος; εἰ δὲ προσ-
 κυνητὸν, πῶς οὐ σεπτόν; εἰ δὲ σεπτόν, πῶς οὐ
 Θεός; Ἐν ἡριτηταὶ καὶ ἐνδὲς, ἡ χρυσὴ τις θνῶσις αἰσρά,
 καὶ σωτήριος. Καὶ παρὰ μὲν τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἡ
 ἀναγέννησις, παρὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως ἡ ἀνάπλα-
 σις, παρὰ δὲ τῆς ἀναπλάσεως ἡ ἐπίγνωσις τῆς

¹ Joan. xiv, 16.

nuaquam comprehendi nec circumscribi. Qui hæc loquuntur, et docent, eumque Paracletum alium, tanquam alium Deum appellant, qui blasphemiam in ipsum solam non remitti sciunt, qui Ananiam et Saphiram, quod Spiritui sancto, Deo nimirum, non autem homini, mentiti essent, tam horrendo reprehensionis et infamiae genere confixerint, ut mortui conciderent, iine tibi Spiritum sanctum, ut Deum, an ut aliud quidpiam videntur prædicare? Næ tu valde rudis es, et ab ipso Spiritu remotissimus, si hac de re dubitas, atque indiges præceptore. Tam multæ igitur sunt, atque ita spirantes appellationes. Quid enim opus est verborum testimonia proferre? Cæterum quæ hic dicuntur humili ora, ut *dari, mitti, dispertiri, donum, munus, insufflatio, promissio, intercessio*, et (ne singula enumerem) si quid aliud ejusmodi est, ea ad primam causam sunt referenda, ut illud, ex quo est, ostendatur, et ne tria divisa principia, et multiplex deorum numerus personas confundere, vel cum Ario naturas dividere.

Ejusdem ex oratione in Epiphaniam.

Quod si magnitudine et gradibus Divinitatem metiris, et ideo Spiritum parvum existimas, quod in columbæ specie se conspicuum præbuit, o pusille maximis de rebus disputator, potes eadem ratione regnum cælorum etiam contemnere et aspernari, quoniam sinapis granulo comparatum est, et Jesu amplitudini adversarium anteferre, quod hic quidem mons magnus, et Leviathan, et eorum quæ in aquis sunt, rex appelletur, ille vero agnus, et margarita, et gutta, et aliis ejusmodi nominibus parvis vocatur.

Ejusdem ex oratione in Pentecosten.

Qui Spiritum sanctum in ferum creatarum ordinem deficiunt, contumeliosi sunt et mali servi, atque adeo malorum pessimi. Malorum enim servorum est, imperium rejicere, et adversus dominationem insurgere, atque id, quod liberum est, in eandem secum servitutis classem redigere. Qui autem Deum eum censent, divini profecto viri sunt, ac splendido animo præditi. Qui vero etiam appellant, si quidem apud viros probos, sublimes et excelsi sunt: sin autem apud abjectos et humi provelutos, haud satis prudenter agunt; utpote qui luto margaritam, et imbecillæ auri tonitruum sonum, et solem infirmis oculis, et lacte adhuc utentibus solidum cibum committant; cum eos paulatim ad ulteriora promovere, atque ad sublimiora provelere conveniat, lumini lumen largiendo, ac veritati veritatem conciliando. Quocirca nos quoque, perfectiori interim sermone misso facto (nondum enim tempus id postulat), ad hunc modum cum ipsis *disseremus.*

Si quidem, o viri, nec increatum, nec temporis expertem Spiritum sanctum creditis, spiritu adversario haud dubie afflamini: dabitis enim veniam, si zelo commotus, asperius aliquod verbum extulero. Quod si hactenus saltem recte sentitis, ac belle valetis, ut manifestam impietatem fugiatis, atque cum, qui nos quoque liberos efficit, a servili

A άλλον Θεόν ὀνομάζοντες, οἱ τὴν εἰς αὐτὸν βλασφημίαν μόνην εἰδότες ἀσυγχώρητον, οἱ τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάφειραν οὕτω φοβερῶς στηλιτεύσαντες, ἐπειδὴ ἐψεύσαντο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς Θεὸν ψευσαμένους, οὐκ ἀνθρώπων· οὗτοι· τί σοι δοκοῦσι· πότερον Θεὸν τὸ Πνεῦμα κηρύσσειν, ἢ ἄλλο τι; Ὡς λίαν ὄντως παχὺς τις εἶ, καὶ πῆρρον τοῦ Πνεύματος, εἰ τοῦτο ἀπορεῖ, καὶ δέη τοῦ διδάξοντος. Αἱ μὲν οὖν κλήσεις τοσαῦται, καὶ οὕτως ἐμφυχοί. Τί γὰρ δεῖ σοι τὰς ἐπὶ τῶν ῥημάτων μαρτύριας παρατίθεσθαι; Ὅσα δὲ κτήτα ἔλεγεταί ταπεινότερον, τὸ δίδοσθαι, τὸ ἀποστελλεσθαι, τὸ μερίζεσθαι, τὸ χάρισμα, τὸ δῶρημα, τὸ ἐμφύσημα, ἢ ἐπαγγελία, ἢ ὑπερέντευξις, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἵνα μὴ καθ' ἑκάστον λέγω, ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνενεκτέον, ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῆ, καὶ μὴ τρεῖς ἀρχὴ μεμερισμένοι πολυθῆως παραδοχθῶσιν. Ἴσον γὰρ εἰς ἀσέθειαν καὶ Σαβελλίως συνάψαι, καὶ Ἀρειανῶς διαστήσει, τὸ μὲν τῷ προσώπῳ, τὸ δὲ ταῖς φύσεσιν. **B** suscipiatur; par enim impietas est, vel cum Sabellio

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὰ Φωτα λόγου.

Εἰ δὲ ὄγκοις, καὶ σταθμοῖς κρίνεις Θεότητα, καὶ διὰ τοῦτο μικρὸν σοι τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐν εἶδει περισσεύεις, ὡ μικρολόγε περὶ τὰ μέγιστα, ὥρα σοι καὶ βισιλείαν οὐρανῶν ἀτιμάζειν, ὅτι κόκκῳ σινάπης ἀπεικάζεται, καὶ τῆς Ἰησοῦ μεγαλειότητος ὑπεραίρειν τὸν ἀντικείμενον, ὅτι ὁ μὲν ὄρος μέγα καλεῖται, καὶ Λευϊθάν, καὶ βασιλεὺς τῶν ἐν τοῖς ὕδασι, ὁ δὲ ἀμνός, καὶ μαργαρίτης, καὶ σταγὼν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύεται.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστήν.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱ μὲν εἰς κτίσμα καταγοντες, ὕβρισταί, καὶ δοῦλοι κακοί, καὶ κακῶν κάκιστοι. Δούλων γὰρ κακῶν, ἀθετεῖν δεσποτεῖαν, καὶ ἐπανίστασθαι κυριότητα, καὶ ὁμόδουλον ποιεῖν ἑαυτοῖς τὸ ἐλεύθερον. Οἱ δὲ Θεὸν νομίζοντες, ἐνθεοὶ καὶ λαμπροὶ τὴν διάνοιαν. Οἱ δὲ καὶ ὀνομάζοντες, εἰ μὲν εὐγνώμοσιν, ὑψηλοί· εἰ δὲ ταπεινοί, οὐκ οἰκονομικοί· πληθὺ μαργαρίτην πιστεύοντες, καὶ ἀκοή σαθρῶ βροντῆς ἤχον, καὶ ὀφθαλμοὺς ἀσθενεστέροις ἦλον, καὶ τροφὴν στερεὰν τοῖς ἔτι γάλα **C** ποτιζόμενοι· δέον κατὰ μικρὸν προάγειν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐμπροσθεν, καὶ προδιθάξιν τοῖς ὑψηλοτέροις, φωτὶ φῶς χαριζόμενοι, καὶ ἀληθείαν προξενούντας ἀλήθειαν· διὸ καὶ ἡμεῖς τὸν τελειότερον τέως ἀφέντες λόγον (οὕτω γὰρ καιρὸς), οὕτως αὐτοῖς διαλεξόμεθα.

Εἰ μὲν οὐδὲ ἀκτιστον, ὡ οὗτοι, ὁμολογεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ ἀχρονον, τοῦ ἐναντίου πνεύματος σαφῶς ἢ ἐνέργεια· ὅτε γὰρ τῷ ζῆλῳ τι καὶ παρατολήμῃσαι μικρόν. Εἰ δὲ τοσοῦτον γοῦν ὑγιαίνετε, ὥστε τὴν πρόδηλον φεύγειν ἀσέθειαν, καὶ τῆς δουλείας ἔξω τιθέναι τὸ καὶ ἡμᾶς ποιοῦν ἐλευθέρους, τὸ ἐξῆς αὐτοὶ σκέψασθε, μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-

ματος, καὶ ἡμῶν. Πείθομαι γὰρ. ποσῶς τούτου με-
 ἔχειν ὑμᾶς, καὶ ὡς οικείοις ἤδη συνδιασκέβομαι.
 Ἡ δότε μοι τὸ μέσον τῆς δουλείας, καὶ τῆς δε-
 σποταίας, ἵν' ἐκεῖ θῶ τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος· ἢ
 τὴν δουλείαν φεύγοντες, οὐκ ἀδελφον, ὅποι τάξετε τὸ
 ζητούμενον. Ἀλλὰ ταῖς συλλαβαῖς δυσχεραίνετε,
 καὶ προσπταίετε τῇ φωνῇ, καὶ λίθος προσκόμματος
 ὑμῖν τοῦτο γίνεται, καὶ πέτρα σκανδάλου, ἕπει καὶ
 Χριστὸς πνευματικῶς. Γενώμεθα φιλάδελφοι μάλ-
 λον, ἢ φίλαυτοι. Δότε τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, καὶ
 δώσωμεν ὑμῖν, τῆς φωνῆς τὴν συγχώρησιν· ὁμο-
 λογήσατε τὴν φύσιν ἐν ἄλλαις φωναῖς, αἷς αἰδεσθε
 μᾶλλον· καὶ ὡς ἀσθενεῖς ὑμᾶς ἰατρεύσομεν·
 ἔστιν ἂ καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν παρακλέψαντες. Αἰσχροὺν
 μὲν γὰρ, αἰσχρὸν, καὶ ἰκανῶς ἀλογον, κατὰ ψυχῆν
 ἐβρωμένους, μικρολογεῖσθαι περὶ τὸν ἦχον, καὶ
 κρύπτειν τὸν θησαυρὸν, ὡσπερ ἄλλοις βασκαίνοντας,
 ἢ μὴ καὶ τὴν γλῶσσαν ἀγιάσητε δεδοικτάς·
 αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν· ὃ ἐγκαλοῦμεν παθεῖν, καὶ μικρολο-
 γίαν καταγινώσκοντας, αὐτοὺς μικρολογεῖσθαι περὶ
 τὰ γράμματα.

nos et minutos vos præbere, ac thesaurum occultare, quasi aliis eum invidentes, aut metuentes, ne
 linguam quoque vestram sanctificetis; turpius autem vobis est, eodem vitio teneri, quod vobis obji-
 cimus, atque, cum vestram de minutis rebus contentionem damnemus, minute etiam de litteris dis-
 putare.

Μιάς Θεότητος, οὗτοι, τὴν Τριάδα ὁμολογή-
 σατε, εἰ δὲ βούλεσθε, μιᾶς φύσεως· καὶ τὴν Θεὸς
 φωνὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος ὑμῖν αἰτήσομεν. Δώσει
 γὰρ, εὖ οἶδα, ὃ τὸ πρῶτον δοῦς, καὶ τὸ δεύτερον, καὶ
 μάλιστα, εἰ δειλία τις εἴη πνευματικῆ, καὶ μὴ
 ἔνστασις διαβολικῆ, τὸ μαχόμενον. Ἐτι σαφέστερον
 εἶπω καὶ συντομώτερον· Μῆτε ὑμεῖς ἡμᾶς εὐθύ-
 νητε τῆς ὑψηλοτέρας φωνῆς (φθόνος γὰρ οὐδεὶς ἀνα-
 βάσεως), οὔτε ἡμεῖς τὴν ἐφικτὴν τέως ὑμῖν ἐγκαλέ-
 σομεν). Ἔως ἂν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ πρὸς τὸ αὐτὸ
 φέρησθε καταγῶγιον. Οὐ γὰρ νικῆσαι ζητοῦμεν,
 ἀλλὰ προσλαβεῖν ἀδελφούς, ὧν τῷ χωρισμῷ σπαρασ-
 σόμεθα. Ταῦτα ὑμῖν, παρ' οἷς τι καὶ ζωτικὸν εὐρί-
 σκομεν, τοῖς περὶ τὸν Υἱὸν ὑγαίνουσαι· ὧν τὸν βίον
 θαυμάζοντες, οὐκ ἐπαινοῦμεν πάντη τὸν λόγον·
 οἱ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα προσ-
 λάβετε, ἵνα μὴ ἀθλήτε μόνον, ἀλλὰ καὶ νομίμως, ἐξ
 οὗ καὶ ὁ στέφανος. Οὗτος ὑμῖν δοθεῖη τῆς πολιτείας
 μισθός, ὁμολογῆσαι τὸ Πνεῦμα τελείως, καὶ κηρύσαι·
 σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν ὅσον ἀξιον. Τολμῶ τι καὶ
 mite, ut non solum certetis, sed etiam legitime, cum
 morum et vite præmium detur, ut Spiritum plene
 ante nos, quantum æquum est, prædicetis.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ
 ἔσται, οὕτε ἀρξάμενον, οὕτε παυσόμενον, ἀλλ' ἀεὶ
 Πατρὶ καὶ Υἱῷ συνεταγμένον, καὶ συναριθμού-
 μενον· οὐδὲ γὰρ ἐπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ, ἢ Υἱὸν Πα-
 τρὶ, ἢ Πνεῦμα Υἱῷ. Τῷ μεγίστῳ γὰρ ἂν ἦν ἀδοξος
 ἢ Θεότης, ὡσπερ ἐκ μεταμελείας ἐλθοῦσα εἰς συμ-
 πλήρωσιν τελειότητος· Ἦν οὖν ἀεὶ μεταληπτὸν, οὐ

ordine eximatis, quod sequitur, una cum Spiritu
 sancto ac nobis, expendite. Vos quippe quadamten-
 nus ipsius participes esse confido, ac jam velut
 cum nostris simul rem considerabo. Aut mihi ali-
 quid, quod inter servitutem et dominationem in-
 terjectam sit, date, ut illic Spiritus dignitatem col-
 locem: aut, cum servitutis nomen fugiatis, non
 obscurum erit, quo loco atque ordine id, quod ex-
 quiratur, ponetis. At syllabas moleste fertis, atque
 ad vocem impingitis, lapisque offensionis et petra
 scandali hoc vobis efficitur, nec mirum, cum
 Christus quoque nonnullis scandalo fuerit. Humanus
 is quidem affectus. Verum spiritualiter inter nos
 hanc controversiam transigamus: fraternæ potius
 charitatis studium, quam nostri amorem præ nobis
 feramus. Vim divinitatis ac potentiam nobis date,
 et nos vicissim divinitatis vocem vobis concedemus.
 Naturam aliis vocibus, quibus plus tribuitis,
 confiteamini; ac vos, ut infirmos curabimus, non
 nulla vobis grata et jucunda suffurantes. Etenim
 turpe quidem illud est, turpe, inquam, ac perabsur-
 dum, cum animo valentis, circa vocis sonum jeju-

Trinitatem, o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem, *Deus*, a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit, idque potissimum, si id de quo pugnatur, spiritualis quedam timiditas fuerit, non autem diabolica contentio. Atque, ut apertius et compendiosius loquar, sic inter nos agamus, ut nec vos, sublimioris vocis causa, nos in crimen vocetis (nec enim invidia et reprehensione premi debet hujusmodi ascensus); nec nos vicissim eam vocem, cujus modo caperes estis, vobis objiciemus, quandiu alio itinere ad idem hospitium feremini. Non enim victoriam ambimus, sed, ut fratres, quorum disjunctione cruciamur, ad nos redeant, laboramus. Atque hæc ad vos dicta sint, apud quos vitale quidpiam reperimus, quippe qui sane atque integre de Filio sentiat; quorum, cum vitam mirifice probemus, doctrinam tamen non omni ex parte laudamus; qui cum ea, quæ sunt Spiritus, habeatis, Spiritum quoque insuper assu- hinc quoque coronæ decus comparetur. Hoc vobis perfectæque confiteamini, ac nobiscum, imo etiam

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus semper quidem erat et est, et erit, nec ullo ortu generatus, nec finem habiturus, sed semper cum Patre et Filio conjunctus, atque connumeratus: nec enim conveniebat ut vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto unquam careret. Nam alioqui maximum divinitati dedecus conflaretur, ut quæ ad perfectionem tanquam ex pœnitentia

¹ Isa. viii, 14; Rom. ix, 53.

tia venisset. Erat igitur semper perceptibilis, non participes; perficiens, non ab alio perfectus; explens, non expletus; sanctificans, non sanctificatus; deificans, non deificatus: ipse semper, et secum, et cum iis, quibus adjunctus est, idem et æqualis; invisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis; qualitate, quantitate, forma et tactu carens, seipsum movens, ac sempiternum motum habens, arbitrii liber, per se potens, omnipotens (tametsi ad primam causam, ut omnia ea quæ Unigeniti sunt, ita etiam quæ Spiritus sancti sunt, referantur); vita, et vivificans; lux, et lucis largitor; bonitas ipsa, et fons bonitatis; Spiritus rectus, principalis, dominus, mittens, segregans, templum sibi exstruens, viam præmonstrans, arbitratu suo operans, gratiasque dividens; Spiritus adoptionis, veritatis, sapientiæ, intellectus, scientiæ, pietatis, consilii, fortitudinis¹, timoris, quemadmodum numerantur; per quem Pater cognoscitur, et Filius glorificatur, et a quibus solis ipse cognoscitur, una classis, unus cultus, una adoratio, potentia, perfectio, sanctitas. Quid pluribus verbis opus est? Omnia, quæcunque Pater habet, sunt Filii, præterquam quod ingenuus non est. Omnia quæcunque Filius, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Hæc porro substantiam non secernunt, ut quidem ipse sentio, verum circa substantiam secernuntur.

Ex eadem oratione.

Primum igitur Spiritus sanctus in angelicis, et cælestibus virtutibus, iisque, quæ post Deum primæ sunt, eumque circumstant, vim suam exercebat. Neque enim aliunde perfectionem et splendorem habent, idque præterea, ut ad malum ægre, vel nullo prorsus modo moveri queant, quam a Spiritu sancto. Deinde in Patribus et prophetis, quorum alii Deum per imaginem viderunt, aut cognoverunt, alii autem etiam res futuras præsciverunt, impressam nimirum per Spiritum sanctum principem animi partem habentes, et cum futuris tanquam cum præsentibus versantes. Huiusmodi quippe Spiritus vis ac potentia est. Tum in Christi discipulis (Christum enim prætermitto, cui aderat, non ut operans, sed ut æqualem comitans); iisque temporibus: nempe, antequam Christus per Passionem glorificatus esset: postquam per Resurrectionem glorificatus fuit: ac denique post ejus ad cælos Ascensionem, sive restitutionem, sive quocunque alio nomine res ea sit appellanda. Hoc autem perspicue ostendit, tum prima illa morborum spirituumque depulsio, quæ scilicet non absque Spiritus numine fiebat; tum illa post confectum salutis nostræ negotium insufflatio, quæ divinius proculdubio inspirationis specimen habebat; tum postremo præsens hæc ignearum linguarum divisio, quam etiam solemnè festo celebramus. Verum primo ævidem, obscure; deinde, expressius; nunc vero, perfectius, utpote qui non jam operatione sola præsens sit, ut prius, sed essentiali, ut sic lo-

¹ Isa. xl, 12.

μεταληπτικῶν· τελειοῦν, οὐ τελειούμενον· πληροῦν, οὐ πληρούμενον· ἀγιάζον, οὐχ ἀγιάζόμενον· θεοῦν, οὐ θεοῦμενον· αὐτὸ εαυτῶ ταυτὸν ἀεὶ, καὶ οἷς συντέτακται· ἀόρατον, ἀχρονον, ἀχώρητον, ἀναλλοίωτον, ἀποιον, ἀποσον, ἀνείδεον, ἀναφές, αὐτοκίνητον, ἀεκίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοδύναμον, παντοδύναμον (εἰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν, ὡς περ τὰ τοῦ Μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτω δὴ καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναπέμπεται)· ζωὴ, καὶ ζωοποιόν· φῶς, καὶ χορηγὸν φωτός· αὐτοσαθὸν, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος· Πνεῦμα εὐθές, ἡγεμονικόν, κύριον, ἀποστέλλον, ἀφορίζον, ναοποιοῦν εαυτῶ, ὀδηγοῦν, ἐνεργοῦν ὡς βούλεται, διαιροῦν χάρισμα· Πνεῦμα υιοθεσίας, ἀληθείας, σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλής, ἰσχύος, φόβου, τῶν ἀπειρηθημένων· δι' οὗ Πατὴρ γινώσκειται, καὶ Υἱὸς δοξάζεται, καὶ παρ' ὧν μόνων γινώσκειται, μιὰ σύνταξις, λατρεία μιὰ, προσκύνησις, δύναμις, τελειότης, ἀγιασμός. Τί μοι μακρολογεῖν; Πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. Πάντα ὅσα ὁ Υἱὸς, τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς γεννήσεως. Ταῦτα δὲ οὐκ οὐσίας ἀφορίζει, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, περὶ οὐσίαν δὲ ἀφορίζεται.

Filius, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Hæc porro substantiam non secernunt, ut quidem ipse sentio, verum circa substantiam secernuntur.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τοῦτο ἐνέργει, πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ οὐρανίαις δυνάμεσι, καὶ ὅσαι πρώται μετὰ Θεὸν, καὶ περὶ Θεόν. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν αὐταῖς ἡ τελείωσις καὶ ἡ ἔλλαμψις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον, ἢ ἀκίνητον, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειτα ἐν τοῖς Πατράσι, καὶ ἐν τοῖς προφήταις, ὧν οἱ μὲν ἐφαντάσθησαν Θεόν, ἢ ἔγνωσαν, οἱ δὲ καὶ τὸ μέλλον προέγνωσαν τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ὡς παροῦσι συνόντες τοῖς ἐσομένοις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις. Ἐπειτα ἐν ταῖς Χριστοῦ μαθηταῖς (εὖ γὰρ Χριστὸν εἶπεῖν, ὅτι παρ' ἡμῶν οὐχ ὡς ἐνεργοῦν, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμῳ συμπαρασηματοῦν) καὶ τούτοις τρισῶς, καθ' ὅσον οἱ εἶσαν χωρεῖν, καὶ κατὰ καιροὺς τρεῖς· πρὶν δοξασθῆναι Χριστὸν τῷ Πατρὶ μετὰ τὸ δοξασθῆναι τῇ Ἀναστάσει· μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν Ἀνάβασιν, ἢ ἀποκατάστασιν, ἢ ὅτι τὴν εἰς οὐρανὸν ἀναβῆναι τῶν νόσων, καὶ ἡ τῶν πνευματικῶν κάθαρσις, οὐκ ἀνευ Πνεύματος δηλαδὴ γενομένη· καὶ τὸ μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἐμφύσημα, σαφῶς δὲ ἐμπνευσίς θειοτέρα· καὶ ὁ νῦν μερισμὸς τῶν πυρίνων γλωσσῶν, ὃ καὶ πανηγυρίζομεν. Ἄλλὰ τὸ μὲν πρῶτον, ἀμυδρῶς· τὸ δὲ δεύτερον, ἐκτυπώτερον· τὸ δὲ νῦν, τελειότερον, οὐκ ἔτι ἐνεργεία παρὸν, ὡς πρότερον, οὐσιωδῶς δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, συγγινώσκον τε καὶ συμπολιτευόμενον. Ἐπρεπε γὰρ, Υἱοῦ σωματικῶς ἡμῖν ὁμιλήσαντος, καὶ αὐτὸ φανῆναι σωματικῶς· καὶ Χριστοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπαλεθόντος, ἐκείνο πρὸς ἡμᾶς καταλεῖν· ἐρχόμενον μὲν ὡς Κύριον, πεμπόμενον δὲ ὡς οὐκ ἀντίθεον. Αἱ γὰρ τοιαῦται φωναὶ οὐχ ἤττον τὴν ὁμόνοιαν δηλοῦσιν, ἢ φύσεις χωρίζουσιν.

quam, modo adsit, simulque versetur. Nam cum Filius corpoream nobiscum consuetudinem habuisset, Spiritum quoque corporeo modo cerni conveniebat; et cum Christum ad sese reversus esset, eum ad nos descendere et quidem ita, ut et, tanquam Dominus, veniret, et, tanquam Deo nequaquam oppositus, mitteretur. Etenim hujusmodi voces non minus concordiam declarant, quam naturam distrabunt.

Διὰ τοῦτο, μετὰ Χριστόν μὲν, ἵνα Παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ· Ἄλλος δὲ, ἵνα σὺ τὴν ὁμοτιμίαν ἐνθυμηθῆς. Τὸ γὰρ, ἄλλος, ἄλλος οἶο; ἐγὼ, καθίσταται. Τοῦτο δὲ συνδεσποτίας, ἀλλ' οὐκ ἀτιμίας ὄνομα. Τὸ γὰρ, ἄλλος, οὐκ ἐπὶ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων οἶδα λεγόμενον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Κληδόσιον λογοειδοῦς β' ἐπιστολῆς.

Ἡμεῖς τῆς κατὰ Νίκαιαν πίστεως τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐκείσε συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως οὐδὲν οὔτε προετιμῆσαμεν πώποτε, οὔτε προτιμῆν δυνάμεθα, ἀλλ' ἐκείνης ἑσμέν τῆς πίστεως, καὶ ἐσόμεθα, σὺν Θεῷ, προσδιαφρόνουντες τὸ ἐλλειπῶς εἰρημένον ἐκεῖνοις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὸ μὴ κεκινήσθαι· τὴν καὶ αὐτὰ τοῦτο τὸ ζήτημα, ὅτι μίς Θεότητος εἰδέσθαι χρὴ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα γινώσκοντας.

Ἔτι κατὰ τῶν Πνευματομάχων τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Σιμπλικίου.

Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οἱ βλασφημοῦντες τὸ αὐτὸ λέγουσιν, ὃ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐστὶ καὶ τοῦτο κτιστόν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐπίσης, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύει, ὅτι ἐστὶν ἄκτιστον, καὶ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ἐκ τῆς τοῦ ὑπερκειμένου ἀγαθοῦ μετουσίας γίνεταί ἀγαθῆ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπροσδέξ ἐστὶ τοῦ ἀγαθόντος. Ἀγαθὸν γὰρ φύσει ἐστὶ, καθὼς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ. Καὶ ὅτι ἡ κτίσις ὁδηγεῖται παρὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ὁδηγίαν χαρίζεται. Ἡ κτίσις ἡγεμονεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἡγεμονεύει. Ἡ κτίσις παρακαλεῖται, τὸ δὲ Πνεῦμα παρακαλεῖ. Ἡ κτίσις δουλεύει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθεροῖ. Ἡ κτίσις σοφίζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν τῆς σοφίας δίδωσι χάριν. Ἡ κτίσις μεταλαμβάνει τῶν χαρισμάτων, τὸ δὲ Πνεῦμα κατ' ἐξουσίαν χαρίζεται. Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Καὶ μυρίας ἄλλας ἐκ τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἀποδείξεις εὑρεῖν, ὅτι πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ νοήματα, ὅσα παρὰ τῆς Γραφῆς τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐφαρμόζονται, ταῦτα καὶ περὶ τὸ ἅγιον θεωρεῖται Πνεῦμα, ἡ ἀφθορία, ἡ μακαριότης, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δυνατόν, τὸ εἰκαιον, ἡ ἀγιότης, πᾶν τίμιον ὄνομα οὕτω λέγεται ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, πλὴν ὅτων, ὅτι ὡς αἱ ὑποστάσεις τρανῶς τε καὶ ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζονται. Λέγω δὲ, ὅτι οὔτε Πατὴρ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτε Υἱός, τὰ δὲ ἄλλα, ὅσα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός ὀνομάζονται, ταῦτα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζονται. Διὰ τούτων οὖν καταλαμβάνομεν, ὅτι ἅνω τῆς κτίσεως ἐστὶ

Idcirco, post Christum quidem accedit, ne Paraclitus nobis desit: Alius autem, ut tu honoris æqualitatem cogites. Quod enim ait, alius, alium, qualis ego sum, constituit. Hoc porro nomen patrem imperii gradum indicat, non ignominiam, Vox enim, alius, non de alienis, sed de iis, quorum eadem substantia est, usurpatur.

Ejusdem ex altera ad Cleodonium epistola, quæ præ longitudine instar est libri.

Nos fidei, quæ in concilio Nicæno a sanctis Patribus, illis ad evertendam hæresim Arianam congregatis, declarata est, nihil unquam anteposimus, nec anteponeere possumus: sed ex illa sumus fide, atque erimus, Deoque auxiliante quod ab illis audita absolute de Spiritu sancto, propterea quod hæc questio tunc non tractabatur, dictum est, explicabimus. Cum enim decrevisset, oportere credere unius esse divinitatis Patrem, et Filium, Spiritum sanctum Deum utique et Spiritum sanctum agnoscebant.

Item adversum Spiritum oppugnatores, Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione ad Simplicium.

Quod autem de Domino, idem de Spiritu sancto contumeliosi homines dicunt, nempe Ipsum quoque creatam esse. Ecclesia vero ut de Filio, sic etiam de Spiritu sancto pariter credit, creatum non esse; et res omnes creatas ex supremi boni communionem fieri bonas, Spiritum sanctum autem nemine, a quo bonus fiat, indigere: natura enim esse bonum, ut Scriptura testatur. Res creatas a Spiritu sancto dirigi, ipsum eis directionem largiri; res procreatas duci, Spiritum esse duotorem; res creatas consolationem accipere, Spiritum esse consolatorem; res creatas esse servas, Spiritum eas in libertatem vindicare; res creatas sapientiam fieri, Spiritum sapientiæ gratiam elargiri; res creatas munerum participes effici, Spiritum munera tribuere; hæc enim omnia agit unus et idem Spiritus, dividens sigillatim unicuique, uti vult. Innumera possunt alia ex Scripturistestimonium depromi, quibus perspicuum sit, omnia sublimia divinaque nomina, quæ Patri Filioque tribuuntur, ad Spiritum sanctum etiam pertinere, cujusmodi sunt immortalitas, beatitudo, bonitas, sapientia, potentia, justitia, sanctitas, quidquid denique præclarum de Patre et Filio dicitur, id item de Spiritu sancto, exceptis iis quibus vere et sine confusione distinguuntur ipsæ personæ. Exempli gratia, nec Pater dicitur, nec Filius. Reliqua vero nomina, quibus Pater Filiusque vocantur, a Scriptura in Spiritum sanctum etiam conferuntur. Ex his ergo colligimus, Spiritum sanctum rebus creatis esse præstantiorem. Quapropter ubi Pater et Filius intelligitur, illic etiam intelligitur Spiritus sanctus. Porro re

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ προσευχῆς τρίτου **A** *Ejusdem ex oratione tertia de precatione.*

Ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, φησὶν ὁ δὲ Λουκᾶς ἀντι τοῦ, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, Ἐλθέτω τὸ ἄγιόν σου Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθυρισάτω ἡμᾶς, εἶρηκε. Τί ἐροῦσι πρὸς ταῦτα οἱ θρασυτομοῦντες κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου; Ποῖα διανοίᾳ τὸ τῆς βασιλείας ὕψος εἰς ταπεινότητα δουλείας μετασκευάζουσι; Βασιλεία τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιόν ἐστιν, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς βοᾷ διαβρῆδῳ. Ἡ δὲ βασιλεία βασιλεύει πάντως, οὐ βασιλεύεται. Εἰ οὖν βασιλεύει τὸ Πνεῦμα, πῶς τῆ δουλεύουση φύσει τοῦ το συναριθμοῦσιν οἱ ματαίωφρονες;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐλθέτω τὸ ἄγιόν σου Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθυρισάτω ἡμᾶς, φησὶν ὁ Λουκᾶς. Εἰ οὖν τὸ ἀφ' εἶναι ἀμαρτίας μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἔλεγον οἱ ἔπιστοι Ἰουδαῖοι, ὁ τὴν δύναμιν τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσμαρτυρήσας συνεμαρτύρησε πάντως αὐτῷ καὶ τὴν θεότητα. Ἀλλὰ μὴ αὐτὸ τοῦτο καὶ τῷ Μονογενεῖ προσμαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος. Καθαρισμὸν γάρ, φησὶ, τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Πατρὸς. Οὐκοῦν ἐν ἑκατέρῳ τὸ ἔργον, τοῦ τε καθυριστικοῦ τῆς ἀμαρτίας Πνεύματος, καὶ τοῦ τὸν καθαρισμὸν πεποιηκότος Χριστοῦ. Ὅν δὲ ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ δύναμις πάντως ἡ αὐτή. Πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμει ἐστιν ἀποτέλεσμα. Εἰ οὖν καὶ ἐνέργεια, καὶ δύναμις μία, πῶς ἐστιν ἑτερότητα φύσεως νοῆσαι, ἐν οἷς οὐδεμίαν κατὰ τὴν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν διαφορὰν ἐξευρίσκομεν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ μὲν ἅγιον Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὃν καὶ Χριστοῦ Πνεῦμα ἐστὶ καὶ λέγεται, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν, οὐδὲ λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῆ ἀκολουθία, ὡς δύνασθαι κατὰ τὸ ἴσον δ' ἀναλύσεως ἀντιστραφῆναι τὸν λόγον, καὶ ὡσπερ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα λέγομεν, οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος Χριστὸν ὀνομάζειν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ βαπτίσματος λόγου.

Βαπτίζοντες αὐτοὺς, φησὶ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πῶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς; Ἐπειδὴ ἀρχὴ τῶν πάντων. Πῶς εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ; Ἐπειδὴ δημιουργὸς τῆς κτίσεως. Πῶς εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ἐπειδὴ τελειωτικὸν τῶν πάντων. Διατί τὰς τρεῖς ὑποστάσεις κατακεραματίζεις εἰς διαφόρους φύσεις, καὶ τρεῖς ἐργάζῃ Θεοῦ ἀνομολογῶν; ἀλλήλων, μίαν παρὰ πάντων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν δεχόμενος;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Φησὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ· Σήμερον ἔλεγε τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπέ-

Adveniat, Matthæus inquit ¹, regnum tuum. Quorum verborum locus: Adveniat, inquit Lucas, Spiritus sanctus tuus in nos, et nos expurget. Quid ad hæc respondebunt qui ore impudenti audent Spiritum sanctum impugnare? Qua mente regni sublimitatem in servitutis transferent humilitatem? Regnum est, ut Lucas aperte clamat, Spiritus sanctus, quod quidem regnum omnibus imperat, non autem imperio subjectum est. Quod si Spiritus imperat, quomodo illum dementes isti cum natura serviente connumerant?

Ex eadem oratione.

B Adveniat, inquit Lucas, Spiritus sanctus tuus in nos, et nos emundet. Quod si solius est Dei peccata dimittere, id quod ipsi quoque Judæi increduli dixerunt, qui testimonio suo tribuit Spiritui sancto remittendi peccata facultatem, is eidem etiam divinitatem attribuit. Atqui eandem facultatem Apostolus tribuit Unigenito: Purgationem, inquiens, peccatorum nostrorum faciens sedit in dextera magnitudinis Dei ². Unum igitur est opus utriusque, tum Spiritus peccata expurgantis, tum Christi purgationem facientis. Quorum autem una est actio, eorum et vis eadem omnino. Omnis enim actio facultatis perfectio est. Quamobrem si actio et vis est eadem, quomodo naturæ diversitas intelligi potest in illis, in quibus nullum facultatis actionisque discrimenprehendimus?

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus et ex Deo est, et Christi Spiritus est atque dicitur. Filius autem cum ex Deo sit, non Spiritus etiam est, neque dicitur. Hæc enim ordinis series non sequitur, ut ex æquo per resolutionem sibi vicissim ratio respondeat, et quemadmodum Christi Spiritum dicimus, sic etiam ipsius Spiritus Christum appellemus.

Ejusdem ex oratione de baptismo.

Baptizantes, inquit, eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ³. Cur in nomine Patris? Quia rerum est omnium principium. Cur in nomine Filii? Quia est rerum omnium procreatarum effector. Cur in nomine Spiritus sancti? Quia res perficit universas. Quid igitur tu, cum unam ab omnibus eandemque gratiam accipias, has tres personas in naturas diversas dividis, tresque inter se dissimiles deos facis?

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus per Davidem: Hodie, inquit, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri ⁴. Hæc

¹ Matth. vi, 10. ² Hebr. i, 3. ³ Matth. xxviii, 19.

⁴ Psal. xciv, 8, 9.

divus Apostolus commemorans : Sic dicit, inquit, *A* *ρασαν* με οι πατερες υμων. Τούτων μεμνημένος *Spiritus sanctus*, atque ita verba hæc recitat, tribuens ea Spiritui sancto ¹. Quis-igitur est ille, quem tentaverunt patres ipsorum in deserto, quem irritaverunt? Accipe ab ipso Propheta dicente : *Deum altissimum tentaverunt* ². Atqui Apostolus cum *Spiritus sancti* personam ante nominasset, illi verba hæc tribuit : *Quapropter*, inquit, *sicut dicit Spiritus sanctus : Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. Quare quem Deum altissimum appellavit Propheta, hunc D. Apostolus Spiritum sanctum esse dicit. Itaque si Spiritus sanctus, *Tentaverunt*, inquit, *me patres vestri in deserto*; Propheta vero eum, qui tentatus est in deserto, Deum altissimum esse testatur, obstruuntur ora Spiritum oppugnantium, et loquentium iniqua, cum aperte tum Apostolus, tum Propheta, ex iis quæ dicta sunt, Spiritus prædicent divinitatem.

των κατὰ τοῦ Κυρίου ἀδικίαν, σαφῶς τοῦ τε Ἀποστόλου καὶ τοῦ Προφήτου διὰ τῶν εἰρημένων τῆν θεότητα τοῦ Πνεύματος κηρυσσόντων.

Ejusdem ex oratione ad Eustathium, scripta in eos qui Spiritum sanctum impugnant.

Cum apostolis de baptismo Dominus mandata daret, Patri et Filio conjunxit Spiritum. Proinde qui in ea facultate, qua vita tribuitur, et per quam natura nostra ex corrupta redditur incorrupta, conjungitur, in omnibus habebit cum Patre et Filio conjunctionem.

Ex eadem oratione.

Si diversas inter se viderimus actiones, quæ a Patre, et Filio, et Spiritu sancto proficiscuntur, diversas item agentium naturas ex actionum diversitate conjiciamus. Neque enim fieri potest, ut quæ naturæ differant ratione, actionum genere copulentur. Sin unam Patris et Filii et Spiritus sancti actionem esse cognoverimus, necessario ex eadem actionum vi naturæ conjunctionem colligemus. Sanctos efficit, consolatur, vitam præbet, et alia ejusdem generis sine ullo discrimine præstat tum Pater, tum Filius, tum Spiritus sanctus. Itaque quorum una atque eadem est actio, eorum item una est eademque natura.

Ex eadem oratione.

Si is, qui ungit, est Pater, et ille, qui ungitur, Filius, et ipsa unctio Spiritus sanctus, regni porro signum et nota est unctio, ne a regia quidem actione Spiritus sanctus est.

Item adversum Spiritus oppugnatōres sancti Cyrilli dictorum Scripturæ diversis ex libris collectio, ex quibus Spiritus sanctus Deus esse demonstratur. Ex Thesaurο autem collectio hæc deprompta est, sed spursum, et per epilogum.

Ex Epistola ad Corinthios.

Qui Domino conjungitur, unus Spiritus est. Ecce perspicue hic Spiritum dicit Dominum. Planius autem id facit, dum loquitur de Judæis : *Ad hunc us-*

ὁ θεὸς ἀπόστολός φησι· *Διδ, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ταύτας τοῦ προφήτου τὰς ῥήσεις ἐπήγαγεν, ἐφαρμόζων αὐτὰς τῷ προσώπῳ τοῦ Πνεύματος. Τίς οὖν ἐστὶν ὃν ἐπειρασάν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίς ὃν παρωργίαν; Μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ Προφήτου λέγοντος, ὅτι· *Ἐπειρασάν τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον*. Ἄλλὰ μὴν ὁ Ἀπόστολος προτάξας τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκείνῳ ταύτας τὰς φωνὰς ἀνατίθησι λέγων· *Διδ, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Οὐκοῦν ὃν ὁ Προφήτης ὕψιστον κατωνόμασε, τοῦτον ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει. Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι *Ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ*, ὃ δὲ Προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι Θεός, ἐμφράττονται τὰ στόματα τῶν Πνευματομάχων τῶν λαλούντων

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Εὐστάθιον κατὰ τῶν Πνευματομάχων λόγου.

Ἐντελλόμενος ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνήψε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ οὖν συνημμένον ἐν τῇ ζωοποιῷ δυνάμει, καθ' ἣν ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἡ φύσις ἡμῶν μετασκευάζεται, διὰ πάντων ἔξει πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὴν συνάφειαν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐάν ἴδωμεν διαφερούσας ἀλλήλων τὰς ἐνεργείας τὰς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργουμένας, διαφόρους εἶναι καὶ τὰς ἐνεργούσας φύσεις ἐκ τῆς ἑτερότητας τῶν ἐνεργειῶν στοχασόμεθα. Θὸ γὰρ ἐνδέχεται τὰ δισεῶτα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον πρὸς τὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδος ἀλλήλοις συνενεχθῆναι. Ἐάν δὲ μίαν νοήσωμεν ἐνεργεῖαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀνάγκη τῇ ταυτοῦ τῆς ἐνεργείας τὸ ἡνωμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι. Ἀγιάζει καὶ παρακαλεῖ, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀπαράλλακτον καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡν οὖν ἡ ἐνέργεια μία καὶ ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ φύσις ὡσαύτως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ χριστὴς μὲν ὁ Πατὴρ, χριστός δὲ ὁ Υἱός, χρίσμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, βασιλεία δὲ σύμβολον τὸ χρίσμα, οὐδὲ τῆς βασιλικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεξένοιται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐτι κατὰ Πνευματομάχων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου συλλογῆ ρητῶν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, δι' ὧν ἀποδείκνυται Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐκ τοῦ Θεσαυροῦ δὲ αὕτη μετεγρήφη, πληρῶς σαρῶδη καὶ κατ' ἐπιλογὴν.

Ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς.

Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεύμᾳ ἐστίν. Ἰδὼ σαφῶς ἐνθάδε τὸ Πνεῦμα λέγει Κύριον. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ποιῶν ἐπιστέλλει περὶ τῶν Ἰουδαίων·

Hebr. iv, 7, 8. ¹ Psa!. lxxvii, 40.

Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἔπι τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, Ἄλλ' ἕως σήμερον ἡλίκα ἂν ἀναγινώσκῃται Μωσῆς, κάλυμμα ἔπι τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κείται. Ἦλίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεί ἐλευθερία. Καὶ πάλιν, Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων περὶ αὐτοῦ φησιν ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ σαφῶς ἐνθάδε τὸ τῆς ἀποστολῆς ὄνομα καὶ πρᾶγμα παρὰ Χριστοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ διουσιμίζεται λαμβάνει. Ἐν δὲ ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται τι τοιοῦτον· Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ ῥηστεινόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Βαρναβαν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Εἰ τοίνυν κεκληχότος αὐτῶν εἰς ἀποστολὴν τοῦ Πνεύματος παρὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ κεκλησθαί φησι, δείκνυσαι σαφῶς οὐκ ἄλλοτριον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμῖν γὰρ ἀπεκαλύψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ. Εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ ἀποκαλύψεως τινος οἶδεν ἑτέρου τὰ ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς φυσικῶς καὶ κυρίως ὑπάρχον αὐτῷ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὕτω πάντα ἐρευνᾷ, καὶ γινώσκει καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ· Ἄρα ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς φύσεως τῆς θείας ἔσται, καθάπερ καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φάμεν, καὶ οὕτω πεπιστεύκαμεν. Ἄλλ' οἱ πρὸς μόνον τὸ δύσφημον ἐτοιμάτατοι καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐκ Θεοῦ γενέσθαι φασί, τοῦ Παύλου γράφοντος· Ἐὶς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Εἴτα νομίζουσιν ἀνατρέπειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ φέρεσθαι καὶ κατὰ τῶν ποιημάτων τὸ ἐξ οὗ, ὅπερ ἐπὶ τῷ Πνεύματι κείμενον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον ἀποδεικνύει. Ἄλλ' ἔστι πρὸς τοῦτο λέγειν, ὅτι καὶ ἐφ' Υἱῷ κυρίως μὲν κείται τὸ Υἱὸς ὄνομα, κείται δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων καταχρηστικῶς, καὶ οὐ δῆπου τὸ θέσει τίσι, καὶ κατὰ χάριν προσκείμενον ἀνατρέψει τὸν ἔχοντα οὐσιαστικῶς. Οὕτω καὶ τὸ ἐξ οὗ τῶν ποιημάτων κατηγορούμενον οὐκ ἐπολεσε πρὸς τὴν εἰκόνα ταπεινώσιν τε καὶ ὁμοουσιότητα τοῦ Πνεύματος τὸ ὑψηλόν τε καὶ θεϊκόν, ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ

A que diem, inquit, idem velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non revelatum, quoniam in Christo destituitur. Sed ad hunc usque diem quando legitur Moses, velamen super cor ipsorum positum est. Ubi vero se converterint ad Dominum, velamen auferetur. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas¹. Et rursus: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantantes secundum eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu².

Ex eadem.

Paulus de se ipso scribens in principio Epistolæ: *Paulus, inquit, apostolus Jesu Christi³. Aperte vides hic Apostoli nomen et munus a Christo, et per Filium se illud asfirmat accipere. In Actibus autem sanctorum apostolorum ita scriptum est: Sacrificantibus illis Domino et jejulantibus dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod advocavi eos⁴. Si igitur cum a Spiritu vocatus sit, a Christo se vocatum dicit, perspicue demonstrat non alienum ab essentia Filii Spiritum sanctum.*

Ex eadem.

Quis enim hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Sic et quæ sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei⁵. Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum, Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei⁶. Si spiritus hominis nemine patefaciente novit, quæ sunt in homine, cum naturalis sit, et proprius ipsius, et Spiritus Dei sic omnia scrutatur, et novit etiam profunda Dei, in Deo nimirum et Patre est Spiritus sanctus; et naturæ divinæ est, quem admodum hominis spiritus est naturæ humanæ.

Ex eadem.

Ex Deo Spiritum sanctum esse dicimus, atque ita credimus. At isti qui ad calumniandum tantummodo sunt paratissimi, etiam alia omnia ex Deo esse dicunt, cum Paulus scribat: *Unus Deus Pater, ex quo omnia⁷. Atque ita probare se putant, ex Patris essentia non esse Spiritum sanctum, quod illa vox: ex quo, ad res etiam procreatas referatur. Quæ quidem vox cum de Spiritu sancto dicitur, enim ex ipsius essentia esse declarat. Verum sic istis possumus respondere, de Filio item proprie nomen hoc Filius dici, quod tamen improprie de hominibus etiam dicatur. Nec si concessu et gratia aliquibus tribuatur, propterea tollitur, quominus si ipsius naturale. Sic etiam illud, ex quo, licet rebus quoque procreatis ascribatur, idcirco tamen sublimis et divina Spiritus dignitas non aufertur, nec ea re fit, quominus sit ejusdem essentia. Sed cum*

¹ II Cor. iii, 14-17. ² Ibid. 15. ³ I Cor. i, 1.

⁴ Act. xiii, 2

⁵ I Cor. ii, 11.

⁶ Ibid. 10.

⁷ I Cor. viii, 6.

apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, postea gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum ¹. Quid igitur dubitant, an Spiritus sit Deus per essentiam, qui solum ad calumniandum sunt paratissimi, cum Paulus apertissime dicat, Spiritum esse qui gratiarum genera dividat, quemadmodum vult, deinde vero subijciat Deum esse, qui in ecclesiis hæc ipsa distribuat? Nonne autem absurdum est, eos qui recte volunt sentire, non Pauli verbis, sed stultis aliorum dictis attendere? Deus ergo Spiritus est, licet amentes homines nolint.

Ex eadem.

Scribit rursus idem Apostolus: Si nos, inquit, vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si carnalia vestra metamus ²? spiritualia nimirum appellat divina, sicut carnalia. quæ ad carnem pertinent. Quamobrem si divina, hoc est, Dei mysteria recte appellavit spiritualia, Deus profecto Spiritus est, cujus mysteria vocavit spiritualia.

Ex Joannis Evangelio.

Quodam loco de seipso loquens in Evangeliiis Servator: Ego, inquit, sum veritas ³. Beatus autem Joannes, ex Patris essentia atque Filii Spiritum esse demonstrans, Spiritum, inquit, veritatis, qui a Patre procedit ⁴. In Epistola autem: Spiritus, inquit, est veritas ⁵. Quomodo igitur, cum ex Patre procedat, et Spiritus veritatis sit propter similitudinem et ejusdem essentiam naturam, adeo, ut ipse quoque veritas appelletur, factus et creatus sit? Absurdum id quidem est. Itaque Deus est Spiritus, siquidem veritas est, et a Patre procedit.

Ex eodem.

Beatus Joannes de Verbo Dei loquens ipsum esse dixit lucem veram, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ⁶. At sapientissimus Paulus Spiritum sanctum splendere in cordibus nostris affirmavit ad illustrationem gloriæ Dei in persona Christi ⁷. Proinde cum Verbum sit lux vera, splendeat autem Spiritus sanctus, necessario fatendum est, e sententiæ Verbi esse etiam Spiritum sanctum, per quem illuminat omnem hominem, cum Spiritus sancti splendorem tanquam essentiam propriæ radii quemdam emittat.

Objectio hæreticorum.

Si sanctorum, inquit, animos Spiritu sancto Deum ungerere affirmatis, unguenti locum et ordinem Spiritus obtinebit. Porro qui fieri potest, ut ejusdem essentiam sit unguentum, et ille qui ungit, cum consuetudo nostra id non patiat? o omni stultitia ebrii, et omnium turpissima pleni temerita-

¹ Ephes. iv, 11. ² I Cor. ix, 11. ³ Joan. xiv, 6. ⁴ Joan. xv, 26. ⁵ I Joan. v, 6. ⁶ Joan. i, 9. ⁷ II Cor. iv, 6.

θετο ο θεος εν τη εκκλησια πρωτον αποστολους, δευτερον προφητας, τριτον διδασκαλους, ειτα δυναμεις, επειτα χαρισματα λαματων, αντιληψεις, κωδερνησεις, γενη γλωσσων. Τι τοιουν αμφιβαλλουσιν, ει θεος το πνευμα υπαρχει και ουσια, οι προς μονον το δυσφημειν ετοιμοτατοι, Παυλου σαφεστατα διεπιοντο; μεν, ως το πνευμα εστι το διαιρουν, καθως αν αυτο βουληται, τα των χαρισματων εδη, ειτα παλιν θεον ειναι φασκοντος τον εν τα; εκκλησια; τα τοιαυτα χορηγουντα το; αγιοι; Πω; δε ουκ αποπον του; ορθω; εθελοντας φρονειν μη τα; του Παυλου φωνα;ς, αλλα τα; ελλων προσεχειν αβουλα;ι; ; θεος ουν το πνευμα, καν οι αμαθει; μη βουλωνται.

Εκ της αυτης.

Επιστελλει παλιν ο Παυλος τισιν. Ει ημεις υμιν τα πνευματικα εσπεραμεν, μετα ει ημεις υμων τα σαρκικα θελομεν; Αλλα εστι δηλον, οτι πνευματικα τα θεια παντα ειναι φησιν, ωσπερ ουν και τα σαρκικα τα της σαρκος. Ει τοιουν τα θεια, τουτεστι τα περι θεου μυστηρια, καλω; δη mala ποιων αποκεκληχε πνευματικα, θεος αν ειη το πνευμα, ου και μυστηρια κεκληχε πνευματικα.

Εκ του κατα Ιωαννην Ευαγγελιου.

Εν το; ευαγγελιο; του φησιν ο σωτηρ περι εαυτου, «Εγω ειμι η αληθεια.» Ο δε μακαριο; Ιωαννης εκ τε της του Πατρο; ουσια; και του Υιου το πνευμα δεικνυων, εν μεν το; ευαγγελιο; φησι. Το πνευμα της αληθεια;ς, ο παρα του Πατρο; εκπορευεται εν δε τη επιστολη. Το πνευμα εστι η αληθεια. Πω; ουν το εκ του Πατρο; εκπορευομενον, και πνευμα της αληθεια;ς υπαρχον δια την εμπερειαν, και την της ουσια;ς ταυτοτητα, ως αληθειαν καλεισθαι, και αυτο γεννητον αν ειη και ποιημενον; Αλλα τουτο αποπον. Ουκοουν το πνευμα θεο;ς, ειπερ οντω; αληθεια, και εκ Πατρο; εκπορευεται.

Εκ του αυτου.

Ο μακαριο; Ιωαννης περι του θεου Λογου διαλαμβανων, αυτον ειναι φησι το φω;ς το αληθινον, ο φωτιζει παντα ανθρωπον ερχομενον εις τον κοσμον. Ο δε σοφωτατο; Παυλο; το πνευμα το αγιον ελλαμπειν εν τα; καρδια;ι; των δυσχυρισατο προς φωτισμεν της γνωσεω;ς της δωση;ς του θεου εν προσωπω Ιησου Χριστου. Οτου τοιουν ο λογο; μεν εστι το φω;ς το αληθινον, ελλαμπει δε το πνευμα το αγιον, αναγκη πασα της ουσια;ς του Λογου και το πνευμα συνομολογειν, δι ου φωτιζει παντα ανθρωπον, ωσπερ τινα της οικια;ς φυσηω;ς ακτινα προειων την δια πνευματο;ς ελλαμψιν.

Αντιθεω;ι αιρετικω;ν.

Ει τα; των αγιω;ν, φησιν, ψυχ;ς καταχρισθαι παρα θεου τω αγιω πνευματι, εν τα;ξει μυρου το πνευμα κεισεται. Και πω; αν ειη της αυτης ουσια;ς τω χριοντι το μυρον, μηδε της καθ ημα;ς συνηθεια;ς το τοιουτον επιδεχομενον; ω παση μεθυοντε; ανοια; και της απατων αισχιστη;ς αβουλα;ς ανακλει!

Οὐ βραχὺ διανήψαντες, καὶ τὰς περὶ σωμάτων ἀφέν-
τες ἐνοίας, ἀνελεύσεσθε πρὸς τὰ μεγάλα τῆς θεολο-
γίας ὑψώματα, καὶ θεοπραπῶς τὰ περὶ τῆς θείας
φύσεως λαλούμενα διαλήψεσθε, καὶ ἀνθρωπίνους προ-
φέρηται βήμασι, καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς συνηθείας οὐχ
ὑπερβαίνη τὸ σχῆμα, διὰ τὸ μόλις οὕτω δύνασθαι
νοεῖν τοὺς ἀκρωμένους; Ἴνα δέ τι ταῖς ὑμῶν εὐη-
θείαις εἰπωμεν συγγενές, εἰ ἐν τάξει μύρου τὸ
Πνεῦμα κείσεται καθ' ὑμᾶς, ἐπειδὴ τὸ χρίσμα τοῦ
χρίοντος δεῖ πάντως εἶναι ἑτεροούσιον, ἀνάγκη λέ-
γειν, ἐπειδὴ τὸ μύρον ἐκ πολλῶν συντίθεται παρὰ
τῶν εἰς τοῦτο σοφῶν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
διὰ πολλῶν ἡμῖν καὶ ποικίλων συγκελεσθαι μερῶν. Καὶ
πάνην ἐπειδὴ τὸ μύρον ἄλογον, ἄλογον ἔστω καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ μὲν ἐπὶ τούτῳ δυσφημία δρα-
μεῖται πάντως εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς· ἡμεῖς δὲ
αὐτοῖς ἀντεπαγάγωμεν, εἰ ἑτεροούσιον τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον τοῦ ἐναυτῷ χρίοντος τοῦς ἁγίους Θεοῦ, πῶς,
τοῦ Πνεύματος οἰκοῦντος ἐν ἡμῖν, Χριστὸς οἰκῶν
ἀποδείκνυται ὁ τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν οὐχ ἕτερον ὢν;
Ὅπερ εἰδὼς καὶ ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει· Ἴνα δὴ ἡμῖν
κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόσεως αὐτοῦ δυνάμει
κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν
ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς
πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὅτι τοίνυν διὰ
τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον ὁ Χριστὸς κατ-
οικεῖ, πρόδηλον δῆπουθεν, ὡς οὐκ ἄλλότριον ἔστι
τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ἐνοικῶν
φαίνεται.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τιμὴν ἀποσώ-
ζων τῇ θεῖᾳ φύσει, ἀφεθῆσθεσθαι μὲν δισχυρίζεται τῷ
λέγοντι λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τῷ δὲ εἰς
τὸ ἅγιον Πνεῦμα δυσφημήσαντι οὐκ ἀφεθῆσεται οὐτε
ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ἄλλ' εἰπερ
ἦν ποίημα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μὴ τῆς θείας οὐ-
σίας ὑπήρχε Πατρὶ συνθεολογούμενον, πῶς ἢ εἰς αὐτὸ
δυσφημία τοσαύτην ἔχει ἐν κόλασιν, ὅση κατὰ τῶν
εἰς Θεὸν δυσφημούντων ὀρίζεται; Ἄλλ' ἔστι δῆλον,
ὅτι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ τὸ Πνεῦμα, τὸ ὡς Θεὸς
τιμώμενον πρὸς ταῖς θείαις Γραφαῖς, καὶ οὕτως
ὑπάρχον τῇ φύσει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ, καθάπερ φησὶν ὁ Σωτῆρ, Ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ
Πνεύματος πνεῦμά ἐστιν· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐκ ἐξ αἰ-
μάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἢ γυναικός, ἀλλ'
ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμά ἐστι κατὰ
φύσιν τὸ τοῦς υἱοὺς ἀναγεννῶν εἰς ἐνότητα τὴν πρὸς
Θεὸν διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτοῖς, καὶ τῆς ἰδίας φύσεως
ἐργάζεσθαι κοινωνοῦς.

Εἰ θεοποιεῖ τὸ Πνεῦμα τοὺς ἐν οἷς ἂν γένητο, καὶ
ματῶν θείας ἐργάζεται φύσεως, ἄρα ἐστὶ καὶ ἐκ
τῆς θείας οὐσίας φυσικῶς δι' Υἱοῦ τῇ κτίσει χορη-
γούμενον, καὶ ἀναμορφοῦν αὐτὴν, ὡς πρὸς ἑαυτό.
Ὅσπερ γὰρ φωτὸς οἰκεῖον ἔργον ἐστὶ τὸ φωτίζειν,
καὶ οὐκ ἂν τι δύναιτο φωτίζειν, εἰ μὴ ὑπάρχει φῶς·
οὕτω καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἔργον τὸ θεοὺς ἐργά-
ζεσθαι τοὺς δεξαμένους αὐτὸ, καὶ οὐδ' ἂν φύσεως

A tel Nonne parumper resipiscetis, et corporeas cogi-
tationes omittentes, ad sublimem theologię ma-
gnitudinem conscendetis, et quę de natura divi-
dicta sunt, licet humanis verbis enuntientur, no-
stręque consuetudinis rationem, quod vix ita pos-
sint ab audientibus percipi, non superant, ratione
tamen Deo conveniente intelligetis? Verum stult-
tię vestrę congruens aliquid respondeamus. Si per
vos unguenti locum atque ordinem Spiritus obtine-
bit, quoniam unguentum ab eo qui ungit, diversam
habere naturam necesse est, num etiam quoniam
unguentum ab artificibus ex multis conficitur, ne-
cesse erit vobis et Spiritum sanctum multis ex par-
tibus esse compositum? Pręterea cum unguentum
rationis sit expers, rationis expers sit etiam Spi-
ritus sanctus. Quod hoc in re male dictum est, in eo-
rum capita omnino decurret. Nos autem contra sic
objiciemus: Si diversa Spiritus essentia est a Deo,
qui sanctos ungit ipso Spiritu, cur Spiritu in nobis
habitante Christus habitare demonstratur, qui non
est essentia diversus a Patre? Quod quidem Pau-
lus intelligens: *Ut det*, inquit, *nobis secundum divi-
tias glorię suę vir ute corroborari per Spiritum
suum, in interiore homine, habitare Christum per
fidem in cordibus nostris* ¹. Cum igitur Christus
per Spiritum habitet in homine interiore, perspic-
uum est, ipsum essentia non differre ab eo per
quem in sanctis videtur habitare.

Ex Joannis Evangelio.

C Dominus noster Jesus Christus, divinę natu-
rę honorem servans, ei qui verbum adversus Fi-
lium hominis dixerit, veniam affirmat datum iri. At
qui in Spiritum sanctum maledicta conjecerit, ei ne-
que in hoc sæculo ignotum iri, neque in futuro ². Quod
si creatus est Spiritus sanctus, cui maledicta in ipsum
conjiciunt tantum proponitur supplicium, quantum
Deo maledicentibus est definitum? Constat igitur
Deum ex Deo esse Spiritum sanctum, qui ut Deus ho-
noratur in Scripturis divinis, atque ita natura est
Deus.

Ex eodem.

Si, quemadmodum Servator ait: *Qui natus est ex
D Spiritu, spiritus est* ³, hujusmodi autem non ex san-
guinibus neque ex voluntate viri, aut feminę, sed
ex voluntate Dei natus est ⁴, Deus utique natura
est Spiritus sanctus, qui filios regenerat, ut cum
Deo conjungantur, quod quidem pręstat, dum in
illis habitat, naturęque suę participes facit.

Si Spiritus eos in quibus est deos reddit, divinę-
que naturę participes facit, ex divina nimirum
essentia est naturaliter, et rebus procreatis per
Filius datus, eas tanquam sibi ipsi similes efficit.
Quemadmodum proprium lucipus os est illustrare,
nec posset quidquam illustrare, nisi esset lux, ita
sancti Spiritus opus est divinos efflicere, a quibus
ipse suscipitur, nec eos, qui ipsum habent, divi-

¹ Ephes. iii, 16, 17. ² Matth. xii, 32. ³ Joan. iii, 6. ⁴ Joan. i, 14.

næ naturæ participes demonstraret, nisi divinæ ipse esset naturæ.

Objectio hæreticorum.

Spiritum, inquit, sanctificare, vos quoque confitebimini. Verum id facit non per se, quod natura sit ejusmodi, sed ut instrumentum ex ferro aliave confectum materia ab igne sumpta caliditate ignis munere fungitur, sic ipse accepta a Deo sanctitate rebus etiam procreatis impertitur. Quod quidem de illius, qui mentiri non potest, testimonio comprobatur, nempe Servatoris nostri: *Qui de meo*, inquit, *accipiet*¹.

Non, De meo, inquit, accipiet, et sanctificabit vos (quod tamen si dictum esset, nihil inde offensio- nis auditores perciperent), sed: *De meo*, Servator inquit, *accipiet, et annuntiabit vobis*. Quippe qui nihil a se loquetur, sed quæ audierit, loquetur. Quoniam peracto in carne humani generis redimendi consilio ad Patrem erat ascensurus, et discipulis suis se Paracletum esse missurum promiserat, ne quis Spiritum sanctum aliquid præter sententiam ipsius institutum suspicaretur, aperte demonstrat, eum, cum Spiritus suus sit, ex se item verba nuntiatum: *A se*, inquit, *non loquetur, sed quæcunque audiet, loquetur, quoniam de meo accipiet*². Non aliter, quam si mel de naturali sua dulcedine loquens, diceret: Nihil a se ipsa gustantibus injiciet, sed de meo accipiet: cum naturaliter qualitas ex essentiis, ut ita dicam, in ea quæ ex ipsis sunt, progrediatur, ut dulcedo, quemadmodum diximus, ex melle, aut ex igne caliditas, aut ex aqua frigiditas. Non igitur Spiritui sanctitas impertitur, sed illi est naturalis et per essentialiam.

Οὐκοῦν οὐ μετοχικῶς ἄγιον τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν οὐσιωδῶς

Cui sanctitas communicatur, eam tanquam vassuscipit, cum antea in propria natura consisteret, cujusmodi sunt tum homo, tum angelus, aut si qua sit alia natura ratione prædita. Dicant igitur vobis, qui Spiritum ita sanctum audent affirmare, ut ei sanctitas a Patre et Filio fuerit impertita, quidnam ipse per se privatim sit. At nihil aliud ipsum esse ex divinis Scripturis dicimus. Non igitur ex communione, neque ex compositione sanctus est; sed est essentia naturaque sanctificans, et Dei ac Patris, ut ita dicam, qualitas, quemadmodum dulcedo mellis, et floribus suavitas.

Quod ex communione cuiuspiam accedit ut donum, auferri etiam potest. Ea namque sola, quæ per essentialiam inhaerent, nequeunt separari. Quamobrem, si accessione, et accidente dicunt inesse Spiritui sanctitatem, cur non eadem ratione et sine sanctitate Spiritum affirmant esse posse? At impium id sit. Non igitur ex communione sanctus est Spiritus, sed ut ex Deo naturaliter.

¹ JOH. XVI, 14. ² ibid. 13.

Θείας ἐδεῖκνε κοινωνοῦς τοῦς ἔχοντας αὐτὸ, εἰ ἡ τῆς θείας οὐσίας ὑπῆρχεν αὐτό.

Ἀντιθεσις αἰρετικῶν.

Ἀγιαστικὸν φασιν εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτοὶ συνομολογῶσθε, οὐκ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ φύσει τοιοῦτον ὑπάρχον. ἀλλ' ὡσπερ τι σκεῦος, ἐκ σιδήρου τυχὴν ἢ καὶ ἐτέρας ὕλης τῆς, ἐκ πυρὸς μετασχὼν θερμότητος τὰ τοῦ πυρὸς ἐξεργάζεται, οὕτω καὶ αὐτὸ τῆς παρὰ Θεοῦ πληρούμενον ἀγιότητος μεταδίδωσι τῇ κτίσει τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦτοις ἡμῖν ἀψευδῆς μάρτυς αὐτοῦς ὁ Σωτὴρ γενήσεται λέγων περὶ αὐτοῦ, ὅτι *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*.

Οὐκ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀγιάσει ὑμᾶς, φησὶν ὁ Σωτὴρ (εἰ καὶ ὅτι μάλιστα καὶ εἰ κατὰ τοῦτον εἴρητο τὸν τρόπον, οὐδεμίαν τοῖς ἀκρωμένοις ἐποίησεν ἂν τὴν ζημίαν)· πλὴν, *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*, φησὶν ὁ Σωτὴρ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀλλὰ ὁ ἀκούσει, λαλήσει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε τὴν μετὰ σαρκὸς ἀποπληρώσας οἰκονομίαν ἀναθαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα, πέμφειν τε ὑπέσχετο τὸν Παράκλητον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ τὰ μὴ κατὰ γνώμην αὐτῷ διατάσσεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεικνύει σαφῶς ὅτι Πνεῦμα αὐτοῦ ὑπάρχον τὰ ἐξ αὐτοῦ πάλιν διακονήσει ῥήματα· *Οὐ λαλήσει*, φησὶν, ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούει, λαλήσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Ὅμοιον γὰρ, ὡς εἰ καὶ τὸ μέλι περὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ κοίτης φυσικῆς λέγει, οὐκ ἐνθῆσει τι ἀφ' ἑαυτῆς τοῖς ἀπογευμένοις, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φυσικῶς διαβαίνουσης, ἢ οὕτως εἶπω, τῆς ἐκ τῶν οὐσιῶν ποιότητος ἐπὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀμερίστως προερχόμενα οἶον, καθάπερ ἤδη προείπομεν, ἐκ μέλιτος ἢ γλυκύτης, ἐκ πυρὸς ἢ θερμότητος, ἐξ ὕδατος ἢ ψύξης. ἐκείνων λόγον, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ οὐ-

Τὸ ἐκ μετοχῆς ἅγιον, δοχεῖον ὡσπερ ὑπάρχον τὸ προγεγονότος ἁγιασμοῦ, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρότερον ἐν ἰδίᾳ φύσει κείσεται, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἢ καὶ ἄγγελος τυχὴν, ἢ καὶ τις ἐτέρα φύσις λογικῆ. Λεγέτωσαν τοίνυν ἡμῖν οἱ ἐκ μετοχῆς τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τολμῶντες λέγειν ἅγιον εἶναι, καὶ οὐ φυσικῶς, τί ποτε ἄρα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδιαζόντως ἐστίν; Ἄλλ' οὐδὲν ἕτερον ἠκούσαμεν παρὶ ταῖς θαίαις Γραφαῖς. Οὐκ ἄρα ἐκ μετοχῆς, οὐδὲ ἐκ συνθέσεως ἄγιον, ἀλλ' οὐσία καὶ φύσις ἁγιαστικῆ. καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ οὕτως εἶπω, ποιότητος, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ γλυκασμὸς τοῦ μέλιτος, καὶ ἡ ἐξ ἄνθους εὐδία.

Τὸ ἐκ μετοχῆς πραγματιζόμενον τισιν ὡς δοτὴν εἶναι καὶ ἀφαιρετόν. Μόνα γὰρ τὰ οὐσιωδῶς προσόντα τοῖς ἔχουσιν ἀχωρίστως προσπαφυκῶτα φαίνονται. Εἰ τοίνυν ἐν προσθήκης τάξει καὶ συμβεβηκότος κείσεται φασιν ἐν τῷ Πνεύματι τὸν ἁγιασμόν, ἁμολογήσουσιν πάντως, ὅτι καὶ ἀποσυμβῆναι δύνησεται. Ὡρα δὲ καὶ ἀγιότητος δῖχα τὸ Πνεῦμα λέγειν εἶναι δύνασθαι ποτε, κατὰ τὸ ἐκείνων ἐπιχειρήμα. Ἀλλὰ τοῦτο ὁμοσεβές. Οὐκ ἄρα ἐκ μετοχῆς ἅγιον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ φυσικῶς.

Ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Οἰδαμεν, φησίν, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν. Ἐτα βραχὺ ἐπιλέγει· *Συνηθῆμαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον*· καὶ πάλιν· *Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου*. Ἰδοὺ τὸν νόμον ὀνομάσας πνευματικὸν, τουτέστι τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, εὐθὺς αὐτὸν καὶ Θεοῦ νόμον ἀποκαλεῖ. Γυμνότερον δὲ διὰ τῶν ἐφεξῆς, ὅτι Θεὸς εἶη τὸ Πνεῦμα, δεικνύει βοῶν, «Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, εἶνα μὴ μόνον νομοθετοῦν εὐρίσκηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀλλ' ἤδη καὶ Πνεῦμα ὑπάρχον ζωῆς. Καὶ τίς ἡ ζωὴ, ἢ πάντως; ὁ λέγων Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή;

Ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους.

Ἄλλα ἀπελούσασθε, φησίν, *ἀλλὰ ἡγιασθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*, Οὐκ οὖν εἰ μόνῳ Θεῷ τὸ ἐξεῖναι συγχωρεῖν ἁμαρτίας δώσομεν, ἀφίησι δὲ καὶ δικαιοὶ καὶ τὸ Πνεῦμα, ἄγιους ἀποδεικνύον τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, Θεὸς ἄρα τὸ τὴν Θεῖαν ἐνέργειαν ἔχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς.

Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι, ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, δοῦλοί ἐστε. Ποιήματι μὲν γὰρ τὸ δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν οὐ πρόσεστι, μόνῳ δὲ ὡς Υἱῷ καὶ κληρονόμῳ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς προελθόντι Λόγῳ. Εἰ τοίνυν μόνου πρὸς ἐλευθερίαν καλοῦντος; ἡμᾶς τοῦ Υἱοῦ φαίνεται καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦτο ποιοῦν, πῶς οὐκ ἔσται τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ ὡς αὐτὸς πάντα πράττον μετὰ δυνάμεως Θεοπρεποῦς; Εἰ δὲ τοῦτο οὐ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲ ποίημα τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Πολλὴν γὰρ ὁ λόγος τὴν ἀσέθειαν ἔχει.

Ἐκ τῆς Ἰακώβου Ἐπιστολῆς.

Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. Εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων ἡ ποικιλία τῶν θείων χαρισμάτων καταπέμπεται δόσις, φησὶ δὲ ὁ Παῦλος, *Ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*· πῶς οὐ Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ τὸ Πνεῦμα, τὰ πάντα ἐνεργοῦν τὰ τῷ Θεῷ πρόποντα, καὶ τοῦτο ἐξουσιαστικῶς; Οὐκ οὖν κτίσμα, καθάπερ ἐκεῖνοι ληροῦντές φασιν.

Ἐκ τῆς Πέτρου Ἐπιστολῆς.

Σωφρονησάτε οὖν, καὶ νήψατε εἰς προσευχάς, πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἐντολὰς ἀγάπην ἐκτερεῖτε ἔχοντες, ὅτι ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν. *Φιλῶξενοι* εἰς ἀλλήλους ἀνεργουσμῶ, ἕκαστος *καθ' ὃ ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοῦς αὐτὸ διακονοῦντες*, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ. Ὅρα δὴ μοι πάλιν, ὅτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουσιαστικῶς, καθὼς ἂν βούληται, τὰ Θεῖα χαρίσματα διανεμόντις τε καὶ ἐκάστῳ τῶν ἁγίων ἐπιμερίζοντες, ὁ Θαυμασιὸς Πέτρος ἐκ Θεοῦ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν

A

Ex Epistola ad Romanos.

Scimus, inquit, legem esse spirituales ¹. De inde parumper progressus subjicit : *Consentio legi Dei secundum interiorem hominem* ². Et rursus : *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis* ³. Ecce, cum legem appellasset spirituales, hoc est per Spiritum, statim ipsam et Dei legem appellat. Apertius autem ex iis quæ sequuntur, Deum esse Spiritum ostendit : *Lex, inquit, Spiritus vitæ, ut Spiritum sanctum non solum legislatorem, verum etiam vitæ Spiritum esse constet*. Quæ porro est vita? Christus nimirum, qui dicit : *Ego sum veritas et vita* ⁴.

B

Ex Epistola ad Corinthios.

Sed abluti estis, inquit, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ⁵. Itaque si soli Deo licere peccata dimittere concedemus, dimittit autem et justificat ipse Spiritus, sanctos declarans eos, in quibus est, Deus utique est, qui divinam actionem habet in se naturaliter.

Ex Evangelio.

Amen dico vobis, vos esse servos, nisi vos Filius liberaverit ⁶. Hanc enim res procreatæ non habent facultatem, sed solum Verbum, ut Filius, et hæres, et a Deo Patre proveniens. Si igitur Filius solus nos ita vocat ad libertatem, ut et Spiritus idem efficiat, quomodo non erit essentialis ipsius, qui ut ipsemet omnia facit cum potestate Deo conveniente? Quod si ita est, nec factus, nec creatus est Spiritus Domini. Id enim dicere valde impium est.

Ex Jacobi Epistola.

Nolite errare, fratres dilecti, omne datum bonum, et omne donum perfectum, e sursum est, descendens a Patre luminum ⁷. Si varia divinarum gratiarum largitio a Patre demittitur : *Hæc autem omnia, ut Paulus ait, Spiritus agit, dividens singulatim unicuique, ut vult* ⁸, quomodo Deus non est, et ex Deo, et in Deo Spiritus ipse, qui facit omnia quæ congruunt Deo, idque cum potestate? Non ergo creatus est, ut isti augis suis affirmant.

D

Ex Petri Epistola.

Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus. Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales invicem sine murmuratione : unusquisque sicut accepit gratiam, inter vos illam ministrantes, ut boni dispensatoris multiformis gratiæ Dei ⁹. Hic mihi rursus animadvertite, cum Spiritus sanctus potestate sua, quemadmodum vult, divina munera largiatur, atque sancti sigillatim distribuat, Petrum admirabilem affirma-

¹ Rom. vii, 14. ² ibid. 22. ³ Rom. viii, 2.

⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ 1 Cor. vi, 11. ⁶ Joan. viii, 36.

⁷ Jac. i, 17. ⁸ 1 Cor. xii, 11. ⁹ 1 Petr. iv, 7-10.

re variam hanc talis gratiæ largitionem a Deo proficisci, quippe qui sciret, Spiritum sanctum a natura divina non esse alienum. Cum igitur Petrus Deum Spiritum sanctum appellet, nonne impius et temerarius est, qui illum inter res collocans procreatas, manifestis sanctorum apostolorum testimoniis periculose audent adversari?

Ex Joannis Epistola.

Et qui servat mandata ejus in ipso manet, et ipse in illo, et in hoc cognoscimus, quod in nobis manet, ex Spiritu, quem dedit nobis ¹. Si Spiritu sancto in nobis habitante, Deus est qui in nobis habitat, quomodo non Deus ex Deo Spiritus, quem si quis habet, Deum inhabitantem gerit? qui etiam per Prophetam: *Inhabitabo, inquit, in eis, et inambulabo, et ero ipsorum Deus* ²? Et si Deus ex Deo Spiritus est, quis eum temere creatum dicens supplicium evitet sempiternum?

Ex eadem.

Et Spiritus est, qui Deum Spiritum veritatem esse testatur. Quoniam tres sunt, qui testimonium afferunt in caelo, Pater, Verbum et Spiritus, et hi tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, sanguis. Et hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est ³. Veritatis præco rursus, ut vides, et Deum et ex Deo naturaliter Spiritum vocat. Cum enim dixisset, Spiritum esse, qui testatur, paululum progrediens: *Testimonium, inquit, Dei majus est*. Quomodo igitur creatus est, qui una cum Patre rerum omnium Deus dicitur, et sanctam explet Trinitatem?

Ex Evangelio secundum Matthæum.

Jesu Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ipsius Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ⁴. Si creandi facultas soli adest naturæ, et hoc ipsius est eximum, simul cum aliis dignitatibus divinis illi congruentibus, Spiritus autem in Virgine divinum templum creat, nonne si quis eum creatum dicit, is impius simul atque amensprehendatur?

Ex Evangelio secundum Joannem.

Quotquot autem acceperunt eum, potestatem dedit eis ut filii Dei fierent, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate hominis, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ⁵. Si Spiritus est, qui per fidem in Christum regenerat nos ad salutem, adeo ut ejus gratia nos filii declaremur Dei, quomodo Spiritus non erit Deus? Quod autem nos, qui credimus, ex Spiritu simus, testatur Servator, sic alloquens Nicodemum: *Spiritus ubi vult spirat, et rorem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic erit omnis, qui natus est ex Spiritu* ⁶.

Α ποικιλίαν τε καὶ δόσιν εἶναι δισχυρίζεται, οὐκ ἄλλοτριον τῆς θείας φύσεως τὸ Πνεῦμα εἰδώς. Θεὸν οὖν τὸ Πνεῦμα καλοῦντος τοῦ Πέτρου, πῶς οὐ δυσσεβῆς καὶ παράφρων ὁ τοῖς ποιήμασιν ἐνάριθμον τοῦτο τῶν θεῶν, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων κηρύγμασιν ἀντιφθέγγεσθα: βίφοκινδύνως κατατολμῶν;

Ἐκ τῆς Ἰωάννου Ἐπιστολῆς.

Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν μένει, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Εἰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν ἡμῖν οἰκούντος Θεός ἐστιν ὁ κατοικῶν, πῶς οὐ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; ὅπερ εἰ τις ἔχει, Θεὸν ἐνοικούντα φορεῖ, ὃς καὶ διὰ τοῦ προφῆτου φησὶν· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ περιπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. Καὶ εἰ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τίς αὐτὴ βίφοκινδύνως, ὅτι γεννητὸν εἶη λέγων, τὴν αἰώνιον ἐκδήσεται κίχλασιν;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἶμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἐν εἰσιν. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστὶ. Θεὰ δὴ πάλιν, ὅτι τῆς ἀληθείας ὁ κῆρυξ Θεὸν τε καὶ ἐκ Θεοῦ φυσικῶς τὸ Πνεῦμα καλεῖ. Εἰρηκῶς γάρ, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ τὸ μαρτυροῦν, μικρόν τι προελθὼν ἐπιφέρει, ἢ ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστὶ. Ὅπως οὖν ἐστὶ ποίημα τὸ τῶν ὄλων Πατρὶ συνθεολογούμενον, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος συμπληρωτικόν;

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μηττευθεῖσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ μόνη τὸ δύνασθαι κτερίζει τῇ θεῖα πρόσεσι φύσει, καὶ τοῦτο αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς θεοσρεπῶν τὸ ἐξαιρετικόν, κτερίζει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν τῇ Παρθένῳ νῶν, τίς αὐτὸ πεποιῆσθαι λέγων οὐχὶ δυσσεβῆς; τε ὅμοι καὶ παράφρων εὐρεθῆσεται;

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶν, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Εἰ τὸ Πνεῦμά ἐστι διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀναγεννῶν ἡμᾶς; εἰς σωτηρίαν, ὡς αὐτοῦ δὴ τούτου χάριν γεννητοῦς ἡμᾶς χρηματίζει Θεοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἶη Θεός τὸ Πνεῦμα; Ὅτι δὲ γεννητοῖ Πνεύματος ἡμεῖς οἱ πιστεύσαντες, μαρτυρήσει λέγων ὁ Σωτὴρ πρὸς Νικόδημον· Τὸ Πνεῦμα ἔπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, ἢ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἔσται πᾶς ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ Πνεύματος.

¹ Joan. iii, 24. ² Levit. xxvi, 42; II Cor. vi, 16. ³ I Joan. v, 5-9. ⁴ Matth. i, 18. ⁵ Joan. i, 12, 13. ⁶ Joan. iii, 8.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

A

Ejusdem.

Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ κέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Εἰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὡς περ τις καρπὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, ἀγέννητος δὲ, καὶ ἀκτιστος ὁ Πατήρ, πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον Πνεῦμα; Ἡὼς δὲ ναὸς Θεοῦ χρηματίζομεν ἡμεῖ; τὸ Πνεῦμα λαβόντες, εἴπερ οὐκ ἐστὶ Θεὸς κατὰ τὴν τινῶν ἀβουλίαν;

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, εὐδὴλον ὡς οὐκ ἀλλόφυλον, οὐδὲ ἑτεροεῶσιον, ἀλλὰ τῆς θείας ἐστὶ φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ γινώσκει, καὶ ἐπίσταται τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τὰ οικεῖα. Εἰ δὲ τις ἄγνοιαν τὴν ἐρευναν νομίζει, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καίμενον εὐρήσει. Ὁ γὰρ ἐρευνῶν, φησὶ, τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ τῶν ὄλων Θεὸς οὐκ ἄγνοῦν ἐρευνᾷ, ἀλλὰ σαφῶς ἐπίσταται πρὶν γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ δι' ἄγνοιαν ἐρευνᾷ τοῦ Θεοῦ τὰ βάθη. Πῶς γὰρ ἂν ἀρμόσει τῷ ἀγνοοῦντι τὸ Ὡς οἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ; Ἐναντιον γὰρ τῆ ἐρεύνη ἡ εἰδήσις. Ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ ἐρευνᾷ τὰ ἑαυτῆς, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπίσταται. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκριβῆ τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἔχει· καὶ Ὡς περ οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτω, φησὶν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τὸ κοινὸν τῆς φύσεως διδασκόμεθα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πάντες ἀναισχυνοῦνται νοσοῦντες, οἱ τῆς Ἀρείου, φησὶ, καὶ Εὐνομίου μαθηταὶ βλασφημίας, αὐτέν φασι εἶναι τὸν Θεὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως ὁ μακάριος Παῦλος δείκνυσσι τὸ τοῦ Πνεύματος πρόσωπον· Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικῶν συγκρίνοντες. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρὸν γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἔγνω τοῦν Κυρίου, ὃς συμβιδάσει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Οὐκοῦν τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐδίδαξεν οὐχ ὁμογενὲς τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ πρὸς τοῦτω ἐδίδαξεν, ὡς οὐ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιεῖται τὸν λόγον, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὗ τὴν χάριν λαμβάνουσιν οἱ πιστεύοντες. Διὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἶπε διδάσκων, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς; ἔχει

Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Si a Deo et Patre procedit Spiritus sanctus, et tanquam fructus quidam essentiae ipsius est, Pater autem non est factus nec creatus, quomodo creatus dicitur Spiritus, qui ab ipso procedit, aut quomodo nos Dei templa vocabimur, Spiritum accipientes, si non est Deus, ut temerarii quidam asserunt?

Ejusdem.

Si Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei, perspicuum est, Spiritum sanctum non esse naturae diversae, neque diversae essentiae, sed naturae divinae. Ideo etiam profunda Dei cognoscit, et scit quae Dei sunt, ut animus noster, quae nostra sunt. Quod si scrutari ad ignorantiam refers, hoc etiam de Patre dici comperies: Qui enim, inquit, corda scrutatur, novit quid spiritus sentiat. Quod si rerum omnium Deus non ex ignorantia scrutatur, sed plane scit omnia antequam fiant, nec Spiritus sanctus propter ignorantiam scrutatur profunda Dei. Alioquin quomodo ignoranti congrua illa comparatio: Quemadmodum novit spiritus hominis ea quae in ipso sunt, sic et quae sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei? Nosse enim et scrutari contraria sunt. Animus autem non scrutatur quae sua sunt, sed novit omnino. Quare Spiritus sanctus exquisitam habet cognitionem Dei. Et, Quemadmodum nemo novit Patrem, nisi Filius, neque Filium nisi Pater, sic nemo, inquit, novit, quae Dei sunt, nisi Spiritus Dei. Ex his quae dicta sunt, quid naturae commune sit, intelligimus. Verum quoniam, qui omni impudentiae morbo laborant (istos maledicæ Arii et Eunonii doctrinae discipulos dico) ipsum Deum esse dicunt Spiritum, non autem personam distinctam, necessario beatus Paulus personam Spiritus ostendit: Nos enim, inquiens, non mundi spiritum accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit, quae sunt Spiritus, stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter judicator. Quis enim novit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus. Cum igitur dicat, nos non mundi spiritum accepisse, sed Spiritum, qui ex Deo est, Spiritum sanctum non huic mundo conjunctum, sed essentiae docet esse divinae. Docet praeterea, se non de Deo et Patre loqui, sed de Spiritu sancto, cujus gratiam credentes accipiunt. Itaque, Spiritum, qui ex Deo est, inquit, docens eum a Patre essentiam habere, et esse illius naturae, non eo modo quo res factae et procreatae, sed ut

¹ Joh. 1. 26. ² I Cor. 11. 10. ³ Rom. 8. 27. ⁴ Matth. 11. 27. ⁵ I Cor. 11. 11. ⁶ ibid. 12-14.

bus creatis præstantior est Pater et Filius, ex quo sequitur ut præstantior item sit Spiritus sanctus. Itaque qui rebus creatis Spiritum sanctum antepōnit, is rectam et sanam doctrinam complexus est. Unam enim naturam increatam in Patre, et Filio, et Spiritu sancto confitebitur. Verum quoniam, ut probent Spiritum sanctum esse creatum, asserunt verba Prophetæ dicentis : *Qui firmat tonitruum, et creat spiritum, et evantiat ad homines Christum suum*¹, sciendum est, alium a Propheta dici spiritum in tonitruo firmando creati, non autem Spiritum sanctum. Mystica enim ratione per tonitruum intelligitur Evangelium. In quibus igitur firma gignitur et immobilis in Evangelium fides, si per fidem ex eo, quod caro sunt, spiritus sunt. Nam, ut Dominus ait : *Quod natum est ex carne, caro est : et quod natum est ex Spiritu, spiritus est*. Deus igitur est, qui vocem evangelicam credentibus confirmans, enim, qui credit, spiritum efficit. Qui autem ex Spiritu natus est, per ejusmodi vocem effectus est spiritus, Christum enuntiat : quoniam, inquit Apostolus, *nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto*².

φωνὴν τοῖς πιστεύουσιν πνεῦμα ποιῶν τὸν πιστεύοντα. Ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθεὶς, καὶ πνεῦμα διὰ τῆς τοιαύτης βροντῆς γεθόμενος ἀπαγγέλλει τὸν Χριστὸν, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει, *Οὐθεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*.
Ejusdem ex oratione de Filii et Spiritus divinitate.

Spiritus oppugnatores eum in Scriptura Deum appellatum negant, aiuntque divinitatis vocabulo naturam significari. Quod quidem cum Spiritui attributum non sit, colligunt ejusdem non esse naturam cum Patre et Filio Spiritum sanctum. Sed stulti maledicti sui serpentem accusatorem accipiant. Ostendit enim divinitatis vocabulo non naturam divinam, sed spectandi vim significari, cum primis parentibus consuetis, ut arborem vetitam attingerent : *Aperiuntur, inquit, oculi vestri, et eritis sicut dii*³. Divinitatis ergo vocabulum non naturam, sed videndi indicat facultatem. Negabunt igitur videri Spiritum sanctum et hæc de re decertabunt? Si igitur videt re ipsa nominatus est Deus. Quod si id quærent ex Scriptura intelligere, quis Ananiæ sacrilegium vidit, quod in occulto cum conjugate solus commisit? Quis illud Petro denunciavit? nonne Spiritus sanctus? Qui et in Petro erat, et Ananiæ aderat? Idcirco Petrus : *Ad quid, inquit, implevit Sathanas cor tuum ut mentireris Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo*⁴. Quemadmodum igitur, qui ratione præditum contumelia afficit, hominem afficit contumelia, et non in duos illam confert; ad unam enim personam duobus nominibus definitam id refertur : sic et Petrus cum et Spiritui et Deo diceret Ananiam esse mentitum, unum, non duos pie sentientibus demonstravit.

οὐκ εἰς δύο τινὰς φέρεται τὴν ὑβρίν, ἀλλὰ πρὸς ἓν πρόσωπον ἔστιν ἡ ἀναφορὰ, διαφόροις ὀνόμασι γνωρίζομένη· οὕτω καὶ ὁ Πέτρος, καὶ Πνεῦμα, καὶ Θεὸν εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀνανίου διεψευσμένον, ταυτὸν τὰ δύο τοῖς νοοῦσιν εὐσεβῶς ἀποδείκνυσιν.

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκοῦν ὅπου Πατὴρ, καὶ ἔπου Υἱὸς νοεῖται, ἐκεῖ νοεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄνω γὰρ τῆς κτίσεως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ὅσπερ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου προσεμαρτύρησεν. Ὁ τοίνυν ὑπερτιθεὶς τῆς κτίσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκολουθῶν τὸν ὀρθόν τε καὶ ὑγιῆ παραδέξατο λόγον. Μίαν γὰρ ὁμολογήσει τὴν ἄκτιστον φύσιν, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένην. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀπόδειξιν, ὡς οἴονται, τοῦ κτιστῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τοῦ Προφήτου φωνὴν ἡμῖν προφέρουσι, τὴν λέγουσαν· *Ὁ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ*, τούτο προσήκει νοῆσαι, ὅτι ἄλλο κτίζεσθαι πνεῦμα ἐν τῇ στερεότητι τῆς βροντῆς ὁ Προφήτης λέγει, καὶ οὐχὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Βροντὴν γὰρ ὁ μυστικῶς ὀνομάζει λόγος τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐν οἷς οὖν γίνεται βεβαία καὶ ἀμετάθετος ἡ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον πίστις, οὗτοι διὰ τῆς πίστεως μεταβαίνουντι ἀπὸ τοῦ εἶναι σάρκες εἰς τὸ γίνεσθαι πνεῦμα, καθὼς λέγει ὁ Κύριος, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμα ἐστὶ. Θεὸς οὖν ὁ διὰ τοῦ στερεοποιεῖν τὴν εὐαγγελικὴν

Ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθεὶς, καὶ πνεῦμα διὰ τῆς τοιαύτης βροντῆς γεθόμενος ἀπαγγέλλει τὸν Χριστὸν, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει, *Οὐθεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος.

Φασὶν οἱ Πνευματομάχοι μῆτε προσεῖρηθαι Κύριον τὸ Πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, καὶ φασὶ φύσεως μὲν σημαντικὴν εἶναι τὴν θεότητα, τοῦ δὲ ὀνόματος τούτου μὴ ἐπικαιμένου τῷ Πνεύματι, ἐδὲ μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα κατασκευάζουσι. Λαβέτωσαν δὲ τῆς ἀνοήτου αὐτῶν βλασφημίας τὸν ἔριν κατήγορον. Δεικνύς γὰρ, ὅτι τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῆς ὀρατικῆς ἐνεργείας ἔχει τὴν σημασίαν, ἀλλ' οὐ τῆς θείας ἐστὶ δηλωτικὸν φύσεως, συμβουλευῶν ἄψαθαι τοῦ ἀπηχερευμένου φωτοῦ τοῖς πρωτοπλάστοις εἴρηκεν, ὅτι *Ἀνοιγῆσονται ὁμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἑσθεὶς ὡς θεοί*. Οὐκοῦν οὐ τὴν θεϊαν φύσιν, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν ἡ τῆς θεότητος προσηγορία παρέστησεν. Ἄρ' οὖν οὐχ ὁμολογεῖσθε θεῶσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ καὶ περὶ τούτου ζυγομαχῆσουσιν; Εἰ μὲν οὖν θεῶσθαι τῇ ἐνεργείᾳ, πάντως ἐπονομάζεται· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσι λόγῳ μαθεῖν, τίς Ἀνανίου τὴν ἱεροσουλὴν θεῶσθαι, ἢ ἐν παραθύσει μετὰ τῆς ὁμοῦγου μόνος εἰργάσατο; Τίς αὐτὴν ἀνήγγειλε τῷ Πέτρῳ; οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐν Πέτρῳ ἦν, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ παρῆν; Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Πέτρος· *Εἰς τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε το Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὅχι ἐψέψωσ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ*. Ὅσπερ τοίνυν ὁ λέγων, ὅτι ὁ τὸ λογικὸν ὑβρίζας τὸν ἀνθρώπων ὑβρίσεν.

πρὸς ἓν πρόσωπον ἔστιν ἡ ἀναφορὰ, διαφόροις ὀνόμασι γνωρίζομένη· οὕτω καὶ ὁ Πέτρος, καὶ Πνεῦμα, καὶ Θεὸν εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀνανίου διεψευσμένον, ταυτὸν τὰ δύο τοῖς νοοῦσιν εὐσεβῶς ἀποδείκνυσιν.

¹ Psal. cxxxv, 17. ² I Cor. xii, 3. ³ Gen. iii, 5. ⁴ Act. v, 3, 4.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ προσευχῆς τρίτου Ἀ λόγου.

Ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, φησὶν ὁ δὲ Λουκᾶς ἀντὶ τοῦ, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, Ἐλθέτω τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθυρισάτω ἡμᾶς, εἴρηκε. Τί ἐροῦσι πρὸς ταῦτα οἱ θρασυστομοῦντες κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου; Ποία διανοία τὸ τῆς βασιλείας ὕψος εἰς ταπεινότητα δουλείας μετασκευάζουσι; Βασιλεία τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς βοᾷ διαβρῆδην. Ἡ ἐξ βασιλεία βασιλεύει πάντως, οὐ βασιλεύεται. Εἰ οὖν βασιλεύει τὸ Πνεῦμα, πῶς τῆ δουλευούσῃ φύσει τοῦ το συναριθμοῦσιν αἱ ματαιόφρονες;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐλθέτω τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθυρισάτω ἡμᾶς, φησὶν ὁ Λουκᾶς. Εἰ οὖν τὸ ἀφείναι ἁμαρτίας μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἔλεγον οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, ὁ τὴν δύναμιν τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσμαρτυρήσας συνεμαρτύρησε πάντως αὐτῷ καὶ τὴν θεότητα. Ἀλλὰ μὴν αὐτὸ τοῦτο καὶ τῷ Μονογενεῖ προσμαρτυρεῖ ὁ Ἀπίστολος. Καθαρισμὸν γὰρ, φησὶ, τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλυσύνῃς τοῦ Πατρὸς. Οὐκοῦν ἐν ἐκατέρῳ τὸ ἔργον, τοῦ τε καθαρίζοντος τὰς ἁμαρτίας Πνεύματος, καὶ τοῦ τὸν καθαρισμὸν πεποιηκότος Χριστοῦ. Ἐν δὲ ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ δύναμις πάντως ἡ αὐτή. Πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμει ἐστὶν ἀποτέλεσμα. Εἰ οὖν καὶ ἐνέργεια, καὶ δύναμις μία, πῶς ἐστὶν ἐπερότητα φύσεως νοῆσαι, ἐν οἷς οὐδεμίαν κατὰ τὴν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν διαφορὰν ἐξευρίσκομεν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ μὲν ἅγιον Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐν καὶ Χριστοῦ Πνεῦμα ἐστὶ καὶ λέγεται, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν, οὐδὲ λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῆ ἀκολουθία, ὡς δύνασθαι κατὰ τὸ Ἰσον δ' ἀναλύσεως ἀντιστραφῆναι τὸν λόγον, καὶ ὡσπερ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα λέγομεν, οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος Χριστὸν ὀνομάζειν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ βαπτίσματος λόγου.

Βαπτίζοντες αὐτούς, φησὶ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πῶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς; Ἐπειδὴ ἀρχὴ τῶν πάντων. Πῶς εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ; Ἐπειδὴ δημιουργὸς τῆς κτίσεως. Πῶς εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ἐπειδὴ τελειωτικὸν τῶν πάντων. Διατί τὰς τρεῖς ὑποστάσεις κατακερματίζεις εἰς διαφόρους φύσεις, καὶ τρεῖς ἐργάζῃ Θεοῦ ἄνομολους ἀλλήλων, μίαν παρὰ πάντων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν δεχόμενος;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Φησὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ· Σήμερον ἐν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπέ-

Ejusdem ex oratione tertia de precatione.

Adveniat, Matthæus inquit ¹, regnum tuum. Quorum verborum locus Adveniat, inquit Lucas, Spiritus sanctus tuus in nos, et nos expurget. Quid ad hæc respondebunt qui ore impudenti audent Spiritum sanctum impugnare? Qua mente regni sublimitatem in servitutis transferent humilitatem? Regnum est, ut Lucas aperte clamat, Spiritus sanctus, quod quidem regnum omnibus imperat, non autem imperio subjectum est. Quod si Spiritus imperat, quomodo illum dementes isti cum natura serviente connumerant?

Ex eadem oratione.

Adveniat, inquit Lucas, Spiritus sanctus tuus in nos, et nos emundet. Quod si solius est Dei peccata dimittere, id quod ipsi quoque Judæi increduli dixerunt, qui testimonio suo tribuit Spiritui sancto remittendi peccata facultatem, is eidem etiam divinitatem attribuit. Atqui eandem facultatem Apostolus tribuit Unigenito: Purgationem, inquit, peccatorum nostrorum faciens sedit in dextera magnitudinis Dei ². Unum igitur est opus utriusque, tum Spiritus peccata expurgantis, tum Christi purgationem facientis. Quorum autem una est actio, eorum et vis eadem omnino. Omnis enim actio facultatis perfectio est. Quamobrem si actio et vis est eadem, quomodo naturæ diversitas intelligi potest in illis, in quibus nullum facultatis actionisque discrimenprehendimus?

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus et ex Deo est, et Christi Spiritus est atque dicitur. Filius autem cum ex Deo sit, non Spiritus etiam est, neque dicitur. Hæc enim ordinis series non sequitur, ut ex æquo per resolutionem sibi vicissim ratio respondeat, et quemadmodum Christi Spiritum dicimus, sic etiam ipsius Spiritus Christum appellemus.

Ejusdem ex oratione de baptismo.

Baptizantes, inquit, eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ³. Cur in nomine Patris? Quia rerum est omnium principium. Cur in nomine Filii? Quia est rerum omnium procreatarum effector. Cur in nomine Spiritus sancti? Quia res perficit universas. Quid igitur tu, cum unam ab omnibus eandemque gratiam accipias, has tres personas in naturas diversas dividis, tresque inter se dissimiles deos facis?

Ex eadem oratione.

Spiritus sanctus per Davidem: Hodie, inquit, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri ⁴. Hæc

¹ Matth. vi, 10. ² Hebr. i, 3. ³ Matth. xxviii, 19.

⁴ Psal. xciv, 8, 9.

divus Apostolus commemorans : Sic dicit, inquit, *Spiritus sanctus*, atque ita verba hæc recitat, tribuens ea Spiritui sancto ¹. Quis igitur est ille, quem tentaverunt patres ipsorum in deserto, quem irritaverunt? Accipe ab ipso Propheta dicente : *Deum altissimum tentaverunt* ². Atqui Apostolus cum Spiritus sancti personam ante nominasset, illi verba hæc tribuit : *Quapropter*, inquit, *sicut dicit Spiritus sanctus : Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. Quare quem Deum altissimum appellavit Propheta, hunc D. Apostolus Spiritum sanctum esse dicit. Itaque si Spiritus sanctus, *Tentaverunt, inquit, me patres vestri in deserto*; Propheta vero eum, qui tentatus est in deserto, Deum altissimum esse testatur, obstruuntur ora Spiritum oppugnantium, et loquentium iniqua, cum aperte tum Apostolus, tum Propheta, ex iis quæ dicta sunt, Spiritus prædicent divinitatem.

των κατὰ τοῦ Κυρίου ἀδικίαν, σαφῶς τοῦ τε Ἀποστόλου καὶ τοῦ Προφήτου διὰ τῶν εἰρημένων τῆν θεότητα τοῦ Πνεύματος κηρυσόντων.

Ejusdem ex oratione ad Eustathium, scripta in eos qui Spiritum sanctum impugnant.

Cum apostolis de baptismo Dominus mandata daret, Patri et Filio conjunxit Spiritum. Proinde qui in ea facultate, qua vita tribuitur, et per quam natura nostra ex corrupta redditur incorrupta, conjungitur, in omnibus habebit cum Patre et Filio conjunctionem.

Ex eadem oratione.

Si diversas inter se viderimus actiones, quæ a Patre, et Filio, et Spiritu sancto proficiscuntur, diversas item agentium naturas ex actionum diversitate conjiciamus. Neque enim fieri potest, ut quæ naturæ differunt ratione, actionum genere copulentur. Sin unam Patris et Filii et Spiritus sancti actionem esse cognoverimus, necessario ex eadem actionum vi naturæ conjunctionem colligemus. Sanctus efficit, consolatur, vitam præbet, et alia ejusdem generis sine ullo discrimine præstat tum Pater, tum Filius, tum Spiritus sanctus. Itaque quorum una atque eadem est actio, eorum iterum una est eademque natura.

Ex eadem oratione.

Si is, qui ungit, est Pater, et ille, qui ungitur, Filius, et ipsa unctio Spiritus sanctus, regni porro signum et nota est unctio, ne a regia quidem actione Spiritus sejunctus est.

Item adversum Spiritus oppugnatores sancti Cyrilli dictorum Scripturæ diversis ex libris collectio, ex quibus Spiritus sanctus Deus esse demonstratur. Ex Thesaurio autem collectio hæc de prompta est, sed spursum, et per epilogum.

Ex Epistola ad Corinthios.

Qui Domino conjungitur, unus Spiritus est. Ecce perspicue hic Spiritum dicit Dominum. Planius autem id facit, dum loquitur de Judæis : *Ad hunc us-*

ρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν. Τούτων μεμνημένος ὁ θεὸς ἀπόστολος φησὶ· *Διό, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ταύτας τοῦ προφήτου τὰς ῥήσεις ἐπήγαγεν, ἐφαρμύζων αὐτὰς τῷ προσώπῳ τοῦ Πνεύματος. Τίς οὖν ἐστὶν ὃν ἐπειρασάν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίς ὃν παρωργίσα; Μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ Προφήτου λέγοντος, ὅτι· *Ἐπειρασάν τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον*. Ἐλλὰ μὴ ὁ Ἀπόστολος προτάξας τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκείνῳ ταύτας τὰς φωνὰς ἀνατίθησι λέγων· *Διό, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἱ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Οὐκοῦν ὃν ὁ Προφήτης Ὑψίστον κατωνόμασε, τοῦτον ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει. Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι *Ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ*, ὁ δὲ Προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασθεὶς ὕψιστός ἐστι θεός, ἐμψρόντωνται τὰ στόματα τῶν Πνευματομάχων τῶν λαλούντων

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Εὐστάθιον κατὰ τῶν Πνευματομάχων λόγου.

Ἐντελλόμενος ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνήψε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ οὖν συνημμένον ἐν τῇ ζωοποιῷ δυνάμει, καθ' ἣν ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἡ φύσις ἡμῶν μετασκευάζεται, διὰ πάντων ἐξεῖ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὴν συνάφειαν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐάν ἴδωμεν διαφερούσας ἀλλήλων τὰς ἐνεργείας τὰς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργουμένας, διαφόρους εἶναι καὶ τὰς ἐνεργούσας φύσεις ἐκ τῆς ἑτερότητας τῶν ἐνεργειῶν στοχασόμεθα. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὰ διεστῶτα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον πρὸς τὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδος ἀλλήλοις συνερχέσθαι. Ἐάν δὲ μίαν νοήσωμεν ἐνεργεῖαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀνάγκη τῇ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας τὸ ἡωμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι. Ἀγιάζει καὶ παρακαλεῖ, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀπαράλλακτον καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐν οὖν ἡ ἐνεργεῖα μία καὶ ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ φύσις ὡσαύτως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ χρίστης μὲν ὁ Πατήρ, χριστός δὲ ὁ Υἱός, χρίσμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, βασιλεῖα δὲ σύμβολον τὸ χρίσμα, οὐδὲ τῆς βασιλικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεξέονται.

Ἐτι κατὰ Πνευματομάχων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου συλλογῆ ρητῶν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, δι' ὧν ἀποδείκνυται θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐκ τοῦ Θεσαυροῦ δὲ αὕτη μεταγέγραψεν, κλῆρ σαρδῆν καὶ κατ' ἐπιλογὴν.

Ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς.

Ὁ κολλόμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεύμῳ ἐστίν. Ἰδὼ σαφῶς ἐνθάδε τὸ Πνεῦμα λέγει Κύριον. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ποιῶν ἐπιστέλλει περὶ τῶν Ἰουδαίων·

Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, Ἄλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκῃται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τῆν καρδίαν αὐτῶν κείται. Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Καὶ πάλιν, Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένοι προσώπῳ τῆν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τῆν αὐτῆν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁ Παῦλος ἐπιστελλῶν περὶ αὐτοῦ φησιν ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς. Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ σαφῶς ἐνθάδε τὸ τῆς ἀποστολῆς ὄνομα καὶ πρᾶγμα παρὰ Χριστοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ διςχυρίζεται λαμβάνειν. Ἐν δὲ ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται τι τοιοῦτον. Λειτουργοῦντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Εἰ τοίνυν κεκληκόςτος αὐτὸν εἰς ἀποστολήν τοῦ Πνεύματος παρὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ κεκλησθῆναι φησι, δείκνυσι σαφῶς οὐκ ἄλλοτριον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνώσκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ ἀποκαλύψεως τινος οἶδεν ἐτέρου τὰ ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς φυσικῶς καὶ κυριῶς ὑπάρχον αὐτῷ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὕτω πάντα ἐρευνᾷ, καὶ γινώσκει καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς φύσεως τῆς θείας ἔσται, καθάπερ καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φάμεν, καὶ οὕτω πεπιστεύκαμεν. Ἄλλ' οἱ πρὸς μόνον τὸ δύσφημον ἐτοιμάτατοι καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐκ Θεοῦ γενέσθαι φασί, τοῦ Παύλου γράφοντος· Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Εἶτα νομίζουσιν ἀνατρέπειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ φέρεσθαι καὶ κατὰ τῶν ποιημάτων τὸ ἐξ οὗ, ὅπερ ἐπὶ τῷ Πνεύματι κείμενον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον ἀποδεικνύει. Ἄλλ' ἔστι πρὸς τοῦτο λέγειν, ὅτι καὶ ἐφ' Υἱῷ κυριῶς μὲν κείται τὸ Υἱὸς ὄνομα, κείται δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων καταρχησιτικῶς, καὶ οὐ δῆπου τὸ θέσει τι, καὶ κατὰ χάριν προσκείμενον ἀνατρέψει τὸν ἔχοντα φυσικῶς. Οὕτω καὶ τὸ ἐξ οὗ τῶν ποιημάτων κατηγορούμενον οὐκ ἐπιφέρει πρὸς τὴν οἰκείαν ταπεινώσιν τε καὶ ὁμοουσιότητα τοῦ Πνεύματος τὸ ὑψηλόν τε καὶ θεϊκόν, ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυριῶς τὸ ἐξ

que diem, inquit, idem velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non revelatum, quoniam in Christo destruitur. Sed ad hunc usque diem quando legitur Moses, velamen super cor ipsorum positum est. Ubi vero se converterint ad Dominum, velamen auferetur. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Et rursus: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes secundum eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu.

Ex eadem.

Paulus de se ipso scribens in principio Epistolæ: Paulus, inquit, apostolus Jesu Christi. Aperte vides hic Apostoli nomen et munus a Christo, et per Filium se illud affirmat accipere. In Actibus autem sanctorum apostolorum ita scriptum est: Sacrificantibus illis Domino et jejnantibus dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod advocavi eos. Si igitur cum a Spiritu vocatus sit, a Christo se vocatum dicit, perspicue demonstrat non alienum ab essentia Filii Spiritum sanctum.

Ex eadem.

Quis enim hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Sic et quæ sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei. Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum, Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Si spiritus hominis nemine patefaciente novit, quæ sunt in homine, cum naturalis sit, et proprius ipsius, et Spiritus Dei sic omnia scrutatur, et novit etiam profunda Dei, in Deo nimirum et Patre est Spiritus sanctus; et naturæ divinæ est, quem admodum hominis spiritus est naturæ humanæ.

Ex eadem.

Ex Deo Spiritum sanctum esse dicimus, atque ita credimus. At isti qui ad calumniandum tantummodo sunt paratissimi, etiam alia omnia ex Deo esse dicunt, cum Paulus scribat: Unus Deus Pater, ex quo omnia. Atque ita probare se putant, ex Patris essentia non esse Spiritum sanctum, quod illa vox: ex quo, ad res etiam procreatas referatur. Quæ quidem vox cum de Spiritu sancto dicitur, eum ex ipsius essentia esse declarat. Verum sic istis possumus respondere, de Filio item proprie nomen hoc Filius dici, quod tamen improprie de hominibus etiam dicatur. Nec si concessu et gratia aliquibus tribuatur, propterea tollitur, quominus si ipsius naturale. Sic etiam illud, ex quo, licet rebus quoque procreatis ascribatur, idcirco tamen sublimis et divina Spiritus dignitas non aufertur, nec ea re sit, quominus sit ejusdem essentia. Sed cum

¹ II Cor. III, 14-17. ² Ibid. 15. ³ I Cor. I, 1. ⁴ Act. XIII, 2. ⁵ I Cor. II, 11. ⁶ Ibid. 10. ⁷ I Cor. VIII, 6.

ipsi Spiritui proprie congruat illud *ex quo*, quoniam est ex Patris essentia, refertur tamen etiam ad res procreatas, quoniam cum non essent, ex Deo habuerint ut sint, per Filium utique.

Ex eadem.

Rursum scribit ad Corinthios Paulus: *Nos, inquit, sumus templum Dei viventis, quemadmodum dixit Deus: Quoniam inhabitabo in ipsis, et inambulabo, et erunt mihi in populum, et ego ero ipsis in Deum*¹. Et rursum post hæc: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei inhabitantem in vobis*². Et rursum: *Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet hunc Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*³. Si igitur Spiritum accipientes, et templum et domicilium Dei declaramur, quippe qui Deum habemus in nobis ipsis inhabitantem et inambulantem, ut scriptum est, quomodo non est Deus Spiritus sanctus, etiam si nolint, qui contra sentiunt?

Ex Epistola ad Romanos.

Scribit quibusdam Paulus recte admodum sentiens et loquens: *Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba Pater*⁴. Si igitur Spiritus sanctus eos Dei filios esse demonstrat, in quibus inhabitat, et divinæ naturæ participes facit, adeo, ut qui propterea conjuncti sunt Deo super omnes existentes, cum fiducia clamant: *Abba Pater*, non inter servos, neque inter res procreatas collocandus est, sed illi potius divinæ essentiae dignitas tribuenda, cum et ex ipsa sit, et ab ipsa sanctus per Filium præbeatur, atque ita deos faciat et filios Dei illos in quibus est.

Ex Actibus apostolorum.

Princeps apostolorum, cui divinum mysterium, ut Servator ait, *non caro, et sanguis revelavit, sed Pater, qui in cælis est*⁵, Ananiam afferentem agri pretium, ex quo partem sibi reservarat, sic alloquitur: *Anania, cur implevit Satanus cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et auferres ex pretio agri*⁶? Ac deinde subjicit: *Non es mentitus hominibus sed Deo*⁷. Itaque si Spiritui sancto mentiens, Deo mentitur, Deus nimirum est Spiritus sanctus, et in Deo naturaliter.

Ex eodem libro.

Quæ ex Servatoris nostri adventu promulgata sunt bona, ea quodam in loco de ovibus suis loquens Deus ita commemorat: *Suscitabo illis pastores secundum cor meum, et pascent eas, pascentes cum scientia*⁸. Paulus autem veritatis præco seniorum Ephesiorum alloquens: *Attendite, inquit, vobis ipsis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos*⁹. Quando igitur quæ se facturum pollicitus est Deus, cum potestate Spiritus perficit, et pastores constituit, ut in prophetis promissum est, ab essentia divina non est alienus, sed iam

Α ου, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Πατρὸς. Χωρήσει δὲ καὶ ἐπ' ἐκεῖνα, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ πρὸς τὸ εἶναι τὰ οὐκ ὄντα δραμεῖν δι' Υἱοῦ δηλονότι.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐπιστέλλει πάλιν Κορινθίους ὁ Παῦλος· Ἐμῆς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσονται μοι εἰς ναὸν, καὶ γὰρ αὐτοῖς ἔσομαι εἰς Θεόν. Καὶ πάλιν· Ἐπὶ τούτοις μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ τὸ ἐνοικοῦν ὑμῖν. Καὶ πάλιν· Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρῆι, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἱτινὲς ἐστε ὑμεῖς. Οὐκοῦν εἰ τὸ Πνεῦμα λαβόντες, καὶ ναὸς καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ χρηματίζομεν, ὡς Θεὸν ἔχοντες ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντα καὶ ἐμπεριπατῶντα, καθὼς γέγραπται, πῶς οὐ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κἀν μὴ βούληται ὁ δὲ ἑναντίας;

Ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Ἐπιστέλλει τισὶν ὁ Παῦλος, καὶ μάλα δὴ φρονῶν τε καὶ λέγων ὀρθῶς· Ὅσοι γὰρ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. Οὐκοῦν εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὸς ἀποδεικνύει Θεοῦ τοῦς ἐν οἷς κατοικεῖ, καὶ θείας ἐργάζεται φύσεως κοινωνοῦς, ὡς ἐντεῦθεν ἠνωμένους τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι Θεῷ μετὰ παρῥησίας ἀναθοῶν, ἢ Ἀββᾶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἐν δούλοις, οὐδὲ ἐν τοῖς ποιήμασι τετάξεται, φορέσει δὲ μᾶλλον φυσικῶς τὸ τῆς θείας οὐσίας ἀξίωμα ἐξ αὐτῆς τε ὑπάρχον, καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις δι' Υἱοῦ χορηγούμενον, διὰ τε τοῦτο θεοποιούν, καὶ εἰς υἰότητα καλοῦν ἐν οἷς ἂν γένοιτο.

Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων.

Ὁ τῶν ἀποστόλων πρόκριτος ᾧ τὸ θεῖον μυστήριον, καθά φησιν ὁ Σωτὴρ, σὰρξ, καὶ αἷμα οὐκ ἀπεικλῶνυσεν, ἀλλ' ὁ Πατήρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, λέγει πρὸς Ἀνανίαν, προσάγοντα μὲν τὴν τοῦ χωρίου τιμὴν, ἀνοσοφισάμενον δὲ τι μέρος ἀπ' αὐτῆς· Ἀνανία, διατί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ροσφισασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς του χωρίου; Ἐστὶ συνάπτει τούτοις τὸ, οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν εἰ ὁ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ψευδόμενος, τῷ Θεῷ ψεύδεται, θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐν Θεῷ φυσικῶς.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

Τὰ ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ φησὶ που ὁ Θεός περὶ τῶν αὐτοῦ ποιμένων, ὅτι Ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένας κατὰ τὴν καρδίαν μου καὶ ποιμανοῦσιν αὐτὰ ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστάτης. Παῦλος δὲ ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ τοῖς Ἐφεσίων πρεσβυτέροις προσομιλῶν, Προσέχετε, φησὶν, ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους. Ὅτε τοίνυν ἀπερὸς ὑπέσχετο δρᾶν ὁ Θεός μετ' ἐξουσίας, τὸ Πνεῦμα πληροῦς καὶ ποιμένας ἐγείρει κατὰ τὴν ἐν προφηταῖς ἐπαγγελίαν, οὐκ ἀλλότριον ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἐστίν,

¹ 1 Cor. vi, 16. ² Ephes. iv, 30. ³ 1 Cor. iii, 16, 17. ⁴ Rom. viii, 14, 15. ⁵ Matth. xvi, 17. ⁶ Act. v, 3. ⁷ Ibid. 4. ⁸ Jerem. xxiii, 4. ⁹ Act. xx, 28.

ἀλλ' ὡς ἐνέργεια φυσική τε καὶ οὐσιώδης, καὶ ἐν-
πρόστατος ἐξ αὐτῆς προΐουσα, καὶ ἐν αὐτῇ μένουσα,
πάντα ἐργάζεται τὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

Ἀθηναίους ὁ Παῦλος τὰ πρὸς εὐσέθειαν διαλεγό-
μενος, καὶ τὸν ἀληθῆ καταγγέλων Θεὸν ἔφασκεν,
ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.
Ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν τοιαύτην
ἐνέργειαν τὴν γενομένην παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι περιτίθεισι λέγων· Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ
ζωοποιούν. Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν ᾧ ζῶμεν,
καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου
φωνήν, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίαν.

Ἐκ τῶν Ψαλμῶν.

Λέγει ποιψάλλων ὁ μακάριος Δαβὶδ, καὶ τοὺς
λόγους ἀνατείνων πρὸς Θεόν· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ
τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου
ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ
ἔκει εἶ. Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρεσι. Ἐὰν
ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ
κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης. Καὶ
γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με
ἡ δεξιὰ σου. Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα καὶ πρόσωπον
ἀποκαλεῖται τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔξαικονίζον διὰ τῆς
θεοκρατοῦς ἐνεργείας τὴν ἐξ ἧς ἐστὶν οὐσίαν, ἀπο-
καλεῖ δὴ καὶ χεῖρα διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ
παντουργὸν δύναμιν, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεός, καὶ κατ'
οὐσίαν τῷ Πατρὶ συνημμένον, ἐξ αὐτοῦ τε ὄν, καὶ
ἐν αὐτῷ; ὡς περ οὖν καὶ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρωπίου σώ-
ματος οὐ κεχώρισταί, δέδεται δὲ μᾶλλον ἐν αὐτῷ, C
καὶ ἐββίζεται φυσικῶς.

Ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους

Ἐπιστέλλει ὁ Παῦλος τοιοῦσδε· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν,
ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα
Ἰησοῦν. Καὶ, Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰη-
σοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Πρόδηλον οὖν, ὅτι ὁ
μετέχων τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἶδεν ὄντα Κύριον Ἰη-
σοῦν. Ὅσπερ οἱ μέλιτος ἀπογευσάμενοι διὰ τῆς ἐξ αὐ-
τοῦ ποιότητος οἶδασιν, ὅτι γλυκὺ τὸ μέλι, οὕτω καὶ ὁ
τοῦ Πνεύματος μέτοχος. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ποιότης τις, ἵνα οὕτως εἴπωμεν,
ὑπάρχον τοῦ κυριεύοντός ἀπάντων Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῦτό,
Θεὸς ἄρα, καὶ οὐ γενητὸν, ὡς περ τοῖς ἑτεροδόξοις
δοκεῖ.

εὐεσιτὶ Dei, qui omnibus dominatur. Quod si ita est, Deus est, non autem factus, ut aliter sentientibus
videatur.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Τὰς τῶν θεῶν χαρισμάτων διανομὰς ὁ μακάριος
Παῦλος τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνατιθεὶς ἐνεργείᾳ
γράφει πάλιν· Ὁ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται
λόγος σοφίας, ᾧ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ
Πνεῦμα, ἀλλῶ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι·
ἀλλῶ δὲ χαρίσματα λαμβάνω ἐν τῷ ἐνὶ Πνεύματι·
ἀλλῶ δὲ γένη γλωσσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ
τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ,
καθὼς βούλεται. Ἄλλ' εἰδὼς, ὅτι τὸ Πνεῦμα Θεός
ἐστίν, ἐν τῇ αὐτῇ πάλιν Ἐπιστολῇ φησιν· Καὶ οὐδὲ μὲν

A quam vis naturalis, et ex essentia constans, atque
subsistens, et ex ipsa proveniens, et in ipsa manens
omnia facit, quæ Dei sunt.

Ex eodem libro.

Paulus ad Athenienses de religione verba fa-
ciens : Quoniam in ipso, inquit, vivimus, et move-
mur, et sumus ¹. At Dominus noster Jesus Christus
hanc vim, quæ nobis a Deo est, ascribit Spiritui
sancto : Spiritus, inquit, est, qui vivificat ².
Deus ergo Spiritus ille, in quo vivimus, movemur,
et sumus, ut Paulus dicit, et Servator noster te-
statur.

Ex Psalmis.

Canens quodam loco beatus David, verbaque sua
ad Deum dirigens : Quo, inquit, ibo a Spiritu tuo,
et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu
illuc es. Si descendero in infernum, ades. Si sumpse-
ro pennas meas diluculo, et habitavero in extremis
maris. Etenim illic manus tua deducet me, et tene-
bit dextera tua ³. Cum igitur Spiritum et faciem
Patris nominet, tanquam exprimentem per divinam
actionem essentiam, ex qua est, nominet etiam ma-
num propter rerum omnium effectricem, quæ in
ipso est, potestatem, quomodo Deus non est, et Pa-
tri per essentiam conjunctus, cum et ex ipso, et in
ipso sit, quemadmodum et manus ab humano cor-
pore non est sejuncta, sed in ipso potius vineta, et
naturaliter inhaeret?

Ex Epistola ad Corinthios.

Scribit Paulus ad hunc modum : Notum facio vobis
quod nemo in Spiritu Dei loquens dicit anathema
Jesum. Et : Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi
in Spiritu sancto ⁴. Quibus ex verbis facile con-
stat, eum, qui particeps sit Spiritus sancti, nosse
Dominum Jesum; qui autem sancti Spiritus expertus
sit, eum ignorare. Quomodo igitur, qui Spiritum
associatus est, novit Dominum esse Jesum? Quem-
admodum qui mel degustarunt, propter qualita-
tem ipsius, cognoscunt mel esse dulce, sic etiam
qui Spiritus participes facti sunt. Ex essentia igitur
Filii Spiritus qualitas quædam, ut ita dicam,

D

Ex eadem.

Divinorum numerum distributiones beatus Pau-
lus sancti Spiritus ascribens actioni : Alii, inquit,
per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem ser-
mo scientiæ secundum eundem Spiritum; alii fides
in eodem Spiritu; alii gratia sanctorum in uno Spi-
ritu; alii genera linguarum. Hæc autem omnia ope-
ratur unus atque idem Spiritus, dividens sigillatim
unicuique, prout vult ⁵. Idem Apostolus cum sciret
Spiritum esse Deum, in eadem Epistola : Et alios
quidem, inquit, Deus in Ecclesia constituit, primum

¹ Act. xvii, 28. ² Joan. vi, 64. ³ Psal. cxxxviii, 7-10. ⁴ I Cor. xii, 3. ⁵ ibid. 8-11.

apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, postea gratias curationum, opitulaciones, gubernationes, genera linguarum ¹. Quid igitur dubitant, an Spiritus sit Deus per essentialiam, qui solum ad calumniandum sunt paratissimi, cum Paulus apertissime dicat, Spiritum esse qui gratiarum genera dividat, quemadmodum vult, deinde vero subiciat Deum esse, qui in ecclesiis hæc ipsa distribuat? Nonne autem absurdum est, eos qui recte volunt sentire, non Pauli verbis, sed stultis aliorum dictis attendere? Deus ergo Spiritus est, licet amenes homines nolint.

Ex eadem.

Scribit rursus idem Apostolus: Si nos, inquit, vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si carnalia vestra metamus ²? spiritualia nimirum appellat divina, sicut carnalia. quæ ad carnem pertinent. Quamobrem si divina, hoc est, Dei mysteria recte appellavit spiritualia, Deus profecto Spiritus est, cujus mysteria vocavit spiritualia.

Ex Joannis Evangelio.

Quodam loco de seipso loquens in Evangeliiis Servator: Ego, inquit, sum veritas ³. Beatus autem Joannes, ex Patris essentialia atque Filii Spiritum esse demonstrans, Spiritum, inquit, veritatis, qui a Patre procedit ⁴. In Epistola autem: Spiritus, inquit, est veritas ⁵. Quomodo igitur, cum ex Patre procedat, et Spiritus veritatis sit propter similitudinem et ejusdem essentialiam naturam, adeo, ut ipso quoque veritas appelletur, factus et creatus sit? Absurdum id quidem est. Itaque Deus est Spiritus, siquidem veritas est, et a Patre procedit.

Ex eodem.

Beatus Joannes de Verbo Dei loquens ipsum esse dixit lucem veram, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ⁶. At sapientissimus Paulus Spiritum sanctum splendere in cordibus nostris affirmavit ad illustrationem gloriæ Dei in persona Christi ⁷. Proinde cum Verbum sit lux vera, splendeat autem Spiritus sanctus, necessario fatendum est, e sententiæ Verbi esse etiam Spiritum sanctum, per quem illuminat omnem hominem, cum Spiritus sancti splendorem tanquam essentialiæ propriæ radium quemdam emittat.

Objectio hæreticorum.

Si sanctorum, inquiunt, animos Spiritu sancto Deum ungere affirmatis, unguenti locum et ordinem Spiritus obtinebit. Porro qui fieri potest, ut ejusdem essentialiæ sit unguentum, et ille qui ungit, cum consuetudo nostra id non patiat? o omni stultitia ebrii, et omnium turpissima pleni temerita-

ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, εἶτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα λαμπῶν, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Τί τοίνυν ἀμφιβάλλουσιν, εἰ Θεὸς τὸ Πνεῦμα ὑπάρχει κατ' οὐσίαν, οἱ πρὸς μόνον τὸ δυσφημεῖν ἐτοιμάτατοι, Παύλου σαφέστατα διεπιπόντος μὲν, ὡς τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ διαιροῦν, καθὼς ἂν αὐτὸ βούληται, τὰ τῶν χαρισμάτων εἶδη, εἶτα πάλιν Θεὸν εἶναι φάσκοντος τὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὰ τοιαῦτα χορηγοῦντα τοῖς ἁγίοις; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον τοὺς ὀρθῶς ἐθέλοντας φρονεῖν μὴ τὰς τοῦ Παύλου φωνὰς, ἀλλὰ τὰς ἄλλων προσέχειν ἀβουλαίς; Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα, καὶ οἱ ἄμαθεῖς μὴ βούλωνται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐπιστέλλει πάλιν ὁ Παῦλος τοῖσιν· Εἰ ἡμεῖς ὁμῶν τὰ πνευματικὰ ἐσκέραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὁμῶν τὰ σαρκικὰ θερσομεν; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον, ὅτι πνευματικὰ τὰ θεῖα πάντα εἶναι φησιν, ὡσπερ οὖν καὶ τὰ σαρκικὰ τὰ τῆς σαρκός. Εἰ τοίνυν τὰ θεῖα, τουτέστι τὰ περὶ Θεοῦ μυστήρια, καλῶς δὴ μάλα ποιῶν ἀποκέκλιχε πνευματικὰ, Θεὸς ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, οὐ καὶ μυστήρια κέκλιχε πνευματικὰ.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πού φησιν ὁ Σωτὴρ περὶ ἑαυτοῦ, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐκ τε τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δεικνύων, ἐν μὲν τοῖς Εὐαγγελίοις φησὶ· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ· Τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Πῶς οὖν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὑπάρχον διὰ τὴν ἐμφέρεϊαν, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα, ὡς ἀληθειαν καλεῖσθαι, καὶ αὐτὸ γέννητὸν ἂν εἴη καὶ ποιεημένον; Ἄλλὰ τοῦτο ἄτοπον. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα Θεὸς, εἴπερ ὄντως ἀλήθεια, καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ μακάριος Ἰωάννης περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου διαλαμβάνων, αὐτὸν εἶναι φησὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ σοφώτατος Παῦλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλλάμπειν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διςχυρίσατο πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόσεως τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅτου τοίνυν ὁ Λόγος μὲν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλλάμπει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνάγκη πάσα τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου καὶ τὸ Πνεῦμα συνομολογεῖν, δι' οὗ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ὡσπερτινὰ τῆς οικίας φύσεως ἀκτίνα προσειῶν τὴν διὰ Πνεύματος Ἑλλαμψίν.

Ἀρτίθρασι αἰρετικῶν.

Εἰ τὰς τῶν ἁγίων, φησὶν, ψυχὰς καταχρίσθαι φατε παρὰ Θεοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐν τάξει μύρον τὸ Πνεῦμα κείσεται. Καὶ πῶς ἂν εἴη τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ χρίοντι τὸ μύρον, μὴδὲ τῆς καθ' ἡμᾶς συνηθείας τὸ τοκοῦτον ἐπιδεχόμενον; ὡ πάση μεθύοντες ἀνοία, καὶ τῆς ἀπατῶν αἰσχίστης ἀβουλίας ἀνάκειψι!

¹ Ephes. iv, 11. ² I Cor. ix, 11. ³ Joan. xiv, 6. ⁴ Joan. xv, 26. ⁵ I Joan. v, 6. ⁶ Joan. i, 9. ⁷ II Cor. iv, 6.

Ὁὐ βραχὺ διανήψαντες, καὶ τὰς περὶ σωμάτων ἀφέν- A
τες ἐνοίας, ἀνελεύσεσθε πρὸς τὰ μεγάλα τῆς θεολο-
γίας ὑψώματα, καὶ θεοπροπέω· τὰ περὶ τῆς θείας
φύσεως λαλούμενα διαλήψεσθε, κἂν ἀνθρωπίνους προ-
φέρηται ῥήμασι, καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς συνθελαίας οὐχ
ὑπερβαίῃ τὸ σχῆμα, διὰ τὸ μόλις οὕτω δύνασθαι
νοεῖν τοὺς ἀπρωμένους; Ἴνα δέ τι ταῖς ὑμῶν εὐη-
θελαίας εἰκωμεν συγγενές, εἰ ἐν τάξει μύρου τὸ
Πνεῦμα κείσεται καθ' ὑμᾶς, ἐπειδὴ τὸ χρίσμα τοῦ
χρίστος δεῖ πάντως εἶναι ἑτεροουσίον, ἀνάγκη λέ-
γειν, ἐπειδὴ τὸ μύρον ἐκ πολλῶν συντέθειται παρὰ
τῶν εἰς τοῦτο σοφῶν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
διὰ πολλῶν ἡμῶν καὶ ποικίλων συγκεῖσθαι μερῶν. Καὶ
πάντα ἐπειδὴ τὸ μύρον ἄλογον, ἄλογον ἔστω καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ μὲν ἐπὶ τούτῳ δυσφημία δρ-
μεῖται πάντως εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς· ἡμεῖς δὲ
αὐτοὺς ἀντεπαγάγωμεν, εἰ ἑτεροουσίον τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον τοῦ ἐναυτῷ χρίστος τοὺς ἁγίους Θεοῦ, πῶς,
τοῦ Πνεύματος οἰκούντος ἐν ἡμῖν, Χριστὸς οἰκῶν
ἀποδείκνυται ὁ τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν οὐχ ἕτερον ὄν;
Ἵσπερ εἰδῶς καὶ Παῦλος ἐπιστέλλει· Ἴνα δὴ ἡμῖν
κατὰ τὸν κλοῦτον τῆς δόσεως αὐτοῦ δυνάμει
κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν
ἔσω ἀνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς
πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὅτι τοῖνον διὰ
τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν ἔσω ἀνθρωπον ὁ Χριστὸς κα-
τοικεῖ, πρόδηλον δήπουθεν, ὡς οὐκ ἄλλοτριόν ἐστι
τῆς οὐσίας· αὐτοῦ τὸ δι' οὐ τοῖς ἁγίοις ἐνοικῶν
φαίνεται.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τιμὴν ἀποσώ- C
ζων τῇ θεῷ φύσει, ἀφειθέσθαι μὲν διαχυρίζεται τῷ
λέγοντι λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τῷ δὲ εἰς
τὸ ἅγιον Πνεῦμα δυσφημῆσαντι οὐκ ἀφειθήσεται οὐτε
ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ἄλλ' εἰπερ
ἦν ποίημα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μὴ τῆς θείας οὐ-
σίας ὑπῆρχε Πατρὶ συνθεοουόμενον, πῶς ἢ εἰς αὐτὸ
δυσφημία τοσαύτην ἔχει τὴν κόλασιν, ὅση κατὰ τῶν
εἰς Θεὸν δυσφημούντων ὀρίζεται; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον,
ὅτι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ τὸ Πνεῦμα, τὸ ὡς Θεὸς
τιμώμενον παρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς, καὶ οὕτως
ὑπάρχον τῇ φύσει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ, καθάπερ φησὶν ὁ Σωτῆρ, εἴ Ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ
Πνεύματος πνευμά ἐστιν· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐκ ἐξ αἰ-
μάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἢ γυναικός, ἀλλ'
ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα ἐστὶ κατὰ
φύσιν τὸ τοὺς υἱοὺς ἀναγεννῶν εἰς ἐνότητά τὴν πρὸς
Θεὸν διὰ τὴν κατοικεῖν ἐν αὐτοῖς, καὶ τῆς ἰδίας φύσεως
ἐργάζεσθαι κοινωνοῦς.

Εἰ θεοποιεῖ τὸ Πνεῦμα τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, καὶ
μετόχους θείας ἐργάζεται φύσεως, ἄρα ἐστὶ καὶ ἐκ
τῆς θείας οὐσίας φυσικῶς δι' Υἱοῦ τῇ κτίσει χορη-
γούμενον, καὶ ἀναμορφῶν αὐτήν, ὡς πρὸς ἑαυτό.
Ἵσπερ γὰρ φωτὸς οἰκεῖον ἔργον ἐστὶ τὸ φωτίζειν,
καὶ οὐκ ἂν τι δύνατο φωτίζειν, εἰ μὴ ὑπάρχει φῶς·
οὕτω καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἔργον τὸ θεοῦ ἐργά-
ζεσθαι τοὺς δεξαμένους αὐτὸ, καὶ οὐδ' ἂν φύσεως

et! Nonne parumper resipiscetis, et corporeas cogi-
tationes omittentes, ad sublimem theologiae ma-
gnitudinem conscendetis, et quae de natura divi-
dicta sunt, licet humanis verbis enuntientur, no-
straeque consuetudinis rationem, quod vix ita pos-
sint ab audientibus percipi, non superant, ratione
tamen Deo conveniente intelligetis? Verum stulti-
tiae vestrae congruens aliquid respondeamus. Si per
vos unguenti locum atque ordinem Spiritus obtine-
bit, quoniam unguentum ab eo qui ungit, diversam
habere naturam necesse est, num etiam quoniam
unguentum ab artificibus ex multis conficitur, nec-
esse erit vobis et Spiritum sanctum multis ex par-
tibus esse compositum? Praeterea cum unguentum
rationis sit expers, rationis expers sit etiam Spi-
ritus sanctus. Quod hoc in re male dictum est, in eo-
rum capita omnino decurret. Nos autem contra sic
objiciemus: Si diversa Spiritus essentia est a Deo,
qui sanctos ungit ipso Spiritu, cur Spiritu in nobis
habitante Christus habitare demonstratur, qui non
est essentia diversus a Patre? Quod quidem Pau-
lus intelligens: *Ut det*, inquit, *nobis secundum divi-
tias gloriae suae virute corroborari per Spiritum
suum, in interiore homine, habitare Christum per
fidem in cordibus nostris*¹. Cum igitur Christus
per Spiritum habitet in homine interiore, perspi-
cuum est, ipsum essentia non differre ab eo per
quem in sanctis videtur habitare.

Ex Joannis Evangelio.

Dominus noster Jesus Christus, divinae natu-
rae honorem servans, ei qui verbum adversus Fil-
ium hominis dixerit, veniam affirmat datum iri. At
qui in Spiritum sanctum maledicta conjecerit, ei ne-
que in hoc saeculo ignotum iri, neque in futuro². Quod
si creatus est Spiritus sanctus, cui maledicta in ipsum
conjicienti tantum proponitur supplicium, quatum
Deo maledicentibus est definitum? Constat igitur
Deum ex Deo esse Spiritum sanctum, qui ut Deus ho-
noratur in Scripturis divinis, atque ita natura est
Deus.

Ex eodem.

Si, quemadmodum Servator ait: *Qui natus est ex
D Spiritu, spiritus est*³, huiusmodi autem non ex san-
guinibus neque ex voluntate viri, aut feminae, sed
ex voluntate Dei natus est⁴, Deus utique natura
est Spiritus sanctus, qui filios regenerat, ut cum
Deo conjungantur, quod quidem praestat, dum in
illis habitat, naturaeque suae participes facit.

Si Spiritus eos in quibus est deos reddit, divinae-
que naturae participes facit, ex divina nimirum
essentia est naturaliter, et rebus procreatis per
Filium datus, eas tanquam sibi ipsi similes efficit.
Quemadmodum proprium lucipis os est illustrare,
nec posset quidquam illustrare, nisi esset lux, ita
sancti Spiritus opus est divinos efficere, a quibus
ipse suscipitur, nec eos, qui ipsum habent, divi-

¹ Ephes. iii, 16, 17. ² Matth. xii, 32. ³ Joan. iii, 6. ⁴ Joan. i, 18.

nae naturæ participes demonstraret, nisi diviniæ ipse A
esset naturæ.

Obiectio hæreticorum.

Spiritum, inquit, sanctificare, vos quoque sanctificabimini. Verum id facit non per se, quod natura sit ejusmodi, sed ut instrumentum ex ferro aliave confectum materia ab igne sumpta caliditate ignis munere fungitur, sic ipse accepta a Deo sanctitate rebus etiam procreatis impertitur. Quod quidem de illius, qui mentiri non potest, testimonio comprobatur, nempe Servatoris nostri: *Qui de meo, inquit, accipiet*¹.

Non, De meo, inquit, accipiet, et sanctificabit vos (quod tamen si dictum esset, nihil inde offensionis auditores perciperent), sed: *De meo, Servator inquit, accipiet, et annuntiabit vobis.* Quippe qui nihil a se loquetur, sed quæ audierit, loquetur. Quoniam peracto in carne humani generis redimendi consilio ad Patrem erat ascensus, et discipulis suis se Paracletum esse missuram promiserat, ne quis Spiritum sanctum aliquid præter sententiam ipsius institutum suspicaretur, aperte demonstrat, eum, cum Spiritus suus sit, ex se item verba nuntiaturum: *A se, inquit, non loquetur, sed quæcunque audiet, loquetur, quoniam de meo accipiet*². Non aliter, quam si mel de naturali sua dulcedine loquens, diceret: Nihil a se ipsa gustantibus injiciet, sed de meo accipiet: cum naturaliter qualitas ex essentiis, ut ita dicam, in ea quæ ex ipsis sunt, progrediatur, ut dulcedo, quemadmodum diximus, ex melle, aut ex igne caliditas, aut ex aqua frigiditas. Non igitur Spiritui sanctitas impertitur, sed illi est naturalis et per essentiam. Οὐκοῦν οὐ μετοχικῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν οὐσιωδῶς

Cui sanctitas communicatur, eam tanquam vassus accipit, cum antea in propria natura consideret, cujusmodi sunt tum homo, tum angelus, aut si qua sit alia natura ratione prædita. Dicant igitur vobis, qui Spiritum ita sanctum audent affirmare, ut ei sanctitas a Patre et Filio fuerit impertita, quidnam ipse per se privatum sit. At nihil aliud ipsum e se ex divinis Scripturis dicimus. Non igitur ex communione, neque ex compositione sanctus est; sed est essentia naturaque sanctificans, et Dei ac Patris, ut ita dicam, qualitas, quemadmodum dulcedo mellis, et floribus suavitas.

Quod ex communione cuiquam accedit ut donum, auferri etiam potest. Ea namque sola, quæ per essentiam inhaerent, nequeunt separari. Quamobrem, si accessione, et accidente dicunt inesse Spiritui sanctitatem, cur non eadem ratione et sine sanctitate Spiritum affirmant esse posse? At impium id sit. Non igitur ex communione sanctus est Spiritus, sed ut ex Deo naturaliter.

¹ Joan. xvi, 14. ² ibid. 13.

Οσίας ἐδείκνυε κοινωνοὺς τοὺς ἔχοντας αὐτὸ, εἰ μὴ τῆς θείας οὐσίας ὑπῆρχεν αὐτό.

Ἀντιθέσις ἀρρετικῶν.

Ἁγιαστικὸν φασιν εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτοὶ συνομολογήσετε, οὐκ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ φύσει τοιοῦτον ὑπάρχον. ἀλλ' ὡσπερ τι σκεῦος, ἐκ σιδήρου τυχὴν ἢ καὶ ἐτέρας ὕλης τῆς, ἐκ πυρὸς μετασχὼν θερμότητος: τὰ τοῦ πυρὸς ἐξεργάζεται, οὕτω καὶ αὐτὸ τῆς παρὰ Θεοῦ πληρούμενον ἀγιότητος μεταδίδωσι τῇ κτίσει τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦτοις ἡμῖν ἀψευδῆς μάρτυς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ γενήσεται λέγων περὶ αὐτοῦ, ὅτι *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.*

Οὐκ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀγιάσει ὑμᾶς, φησὶν ὁ Σωτὴρ (εἰ καὶ ὅτι μάλιστα καὶ εἰ κατὰ τούτων εἴρητο τὸν τρόπον, οὐδεμίαν τοῖς ἀκρωμένοις ἐπέησεν ἀν τὴν ζημίαν). πλὴν, *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται,* φησὶν ὁ Σωτὴρ, *καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀλλὰ ὁ ἀκούσει, λαλήσει.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὴν μετὰ σαρκὸς ἀποπληρώσας οἰκονομίαν ἀναβαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα, πέμψαι τε ὑπέσχετο τὸν Παράκλητον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ τὰ μὴ κατὰ γνώμην αὐτῷ διατάσσασθαι: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεικνύει σαφῶς ὅτι Πνεῦμα αὐτοῦ ὑπάρχον τὰ ἐξ αὐτοῦ πάλιν διακονήσει ῥήματα. *Οὐ λαλήσει,* φησὶν, *ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅστις ἀκούει, λαλήσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.* Ὅμοιον γάρ, ὡς εἰ καὶ τὸ μέλι περὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ ποιότητος φυσικῆς λέγει, οὐκ ἐνθήσει τι ἀφ' ἑαυτῆς τοῖς ἀπογευσόμενοις, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φυσικῶς διαβαίνουσης, ἐν οὕτως εἶπω, τῆς ἐκ τῶν οὐσιῶν ποιότητος: ἐπὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀμερίστως προσεργόμενον, καθάπερ ἤδη προείπομεν, ἐκ μέλιτος ἢ γλυκύτης, ἐκ πυρὸς ἢ θερμότητος, ἐξ ὕδατος ἢ ψύξης. ἐκείνων λόγον, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιωδῶς

Τὸ ἐκ μετοχῆς ἅγιον, δοχεῖον ὡσπερ ὑπάρχον τὸ προγεγονότος ἁγιασμοῦ, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρότερον ἐν ἰδίᾳ φύσει κείσεται, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἢ καὶ ἄγγελος τυχὴν, ἢ καὶ τις ἐτέρα φύσις λογικῆ. Λεγέτωσαν τοίνυν ἡμῖν οἱ ἐκ μετοχῆς τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τολμῶντες λέγειν ἅγιον εἶναι, καὶ οὐ φυσικῶς, τί ποτε ἄρα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδιαζόντως ἐστίν; Ἄλλ' οὐδὲν ἕτερον ἡκούσαμεν περὶ ταῖς θεαῖς Γραφαῖς. Οὐκ ἄρα ἐκ μετοχῆς, οὐδὲ ἐκ συνθέσεως ἅγιον, ἀλλ' οὐσία καὶ φύσις ἁγιαστικῆ. καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐν οὕτως εἶπω, ποιότητος, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ γλυκασμὸς τοῦ μέλιτος, καὶ ἢ ἐξ ἄνθους εὐωδία.

Τὸ ἐκ μετοχῆς προραγινόμενόν τισιν ὡς δοτὸν εἶναι καὶ ἀφαιρετόν. Μόνα γὰρ τὰ οὐσιωδῶς προσόντα τοῖς ἔχουσιν ἀχωρίτως προσεφυκτότα φαίνονται. Εἰ τοίνυν ἐν προσθήκης τάξει καὶ συμβεβηκότα κείσθαι φασιν ἐν τῷ Πνεύματι τὸν ἁγιασμόν, ὁμολογήσουσι πάντως, ὅτι καὶ ἀποσυμβῆθαι δύνησεται. Ὅρα δὲ καὶ ἀγιότητος δόξα τὸ Πνεῦμα λέγειν εἶναι δύνασθαι ποτε, κατὰ τὸ ἐκείνων ἐπιχειρήμα. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβές. Οὐκ ἄρα ἐκ μετοχῆς ἅγιον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ φυσικῶς.

Ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Οἰδαμεν, φησὶν, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν. Εἶτα βραχὺ ἐπιλέγει· *Συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον*· καὶ πάλιν· *Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου*. Ἴδου τὸν νόμον ὀνομάσας πνευματικὸν, τουτέστι τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, εὐθὺς αὐτὸν καὶ Θεοῦ νόμον ἀποκαλεῖ. Γυμνότερον δὲ διὰ τῶν ἐφεξῆς, ὅτι Θεὸς εἶη τὸ Πνεῦμα, δεικνύει βοῶν, «Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, εἶνα μὴ μόνον νομοθετοῦν ἐδρίσκηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἤδη καὶ Πνεῦμα ὑπάρχον ζωῆς. Καὶ τίς ἡ ζωὴ, ἢ πάντως; ὁ λέγων Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ;

Ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους.

Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, φησὶν, ἀλλὰ ἠγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Οὐκοῦν εἰ μὴν Θεῶ τὸ ἐξείναι συγχωρεῖν ἁμαρτίας δώσομεν, ἀφίρησι δὲ καὶ δικαιοί καὶ τὸ Πνεῦμα, ἁγίους ἀποδεικνύον τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, Θεὸς ἄρα τὸ τὴν Θεῖαν ἐνέργειαν ἔχον ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς.

Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι, ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὁ μᾶς ἐλευθέρωσῃ, δοῦλοί ἐστε. Ποιήματι μὲν γὰρ τὸ δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν οὐ πρόσσει, μόνῳ δὲ ὡς Υἱῷ καὶ κληρονόμῳ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς προελθόντι Λόγῳ. Εἰ τοίνυν μόνου πρὸς ἐλευθερίαν καλοῦντο; ἡμᾶς τοῦ Υἱοῦ φαίνεται καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦτο ποιοῦν, πῶς οὐκ ἔσται τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ ὡς αὐτὸς πάντα πράττον μετὰ δυνάμει θεοπρεποῦς; Εἰ δὲ τοῦτο οὐ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲ ποίημα τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Πολλὴν γὰρ ὁ λόγος τὴν ἀσέθειαν ἔχει.

Ἐκ τῆς Ἰακώβου Ἐπιστολῆς.

Μὴ κλανᾶσθε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστὶ καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. Εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων ἡ ποικίλη τῶν θεῶν χαρισμάτων καταπέμπεται δόσις, φησὶ δὲ ὁ Παῦλος, *Τυῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα διαίρου ἐν ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται*· πῶς οὐ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ τὸ Πνεῦμα, τὸ τὰ πάντα ἐνεργοῦν τὰ τῷ Θεῷ πρόποντα, καὶ τοῦτο ἐξουσιαστικῶς; Οὐκοῦν κτίσμα, καθάπερ ἐκεῖνοι ληροῦντές φασιν.

Ἐκ τῆς Πέτρου Ἐπιστολῆς.

Σωφρονησατε οὖν, καὶ νήψατε εἰς προσευχάς, πρὸ πάντων δὲ τῆν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες, ὅτι ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους ἄνευ γογγυσμοῦ, ἕκαστος καθ' ὃ ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονούτες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ. Ὅρα δὴ μοι πάλιν, ὅτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουσιαστικῶς, καθὼς ἂν βούληται, τὰ θεῖα χαρίσματα διανεμόντες τε καὶ ἕκαστῳ τῶν ἁγίων ἐπιμερίζοντες, ὁ Θαυμασὸς Πέτρος ἐκ Θεοῦ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν

A

Ex Epistola ad Romanos.

Scimus, inquit, *legem esse spiritualem* ¹. De inde parumper progressus subjicit: *Consentio legi Dei secundum interiorem hominem* ². Et rursus: *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis* ³. Ecce, cum legem appellasset spiritualem, hoc est per Spiritum, statim ipsam et Dei legem appellat. Apertius autem ex iis quæ sequuntur, Deum esse Spiritum ostendit: *Lex, inquit, Spiritus vitæ, ut Spiritum sanctum non solum legislatorem, verum etiam vitæ Spiritum esse constet. Quæ porro est vita? Christus nimirum, qui dicit: Ego sum veritas et vita* ⁴.

B

Ex Epistola ad Corinthios.

Sed abluti estis, inquit, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ⁵. Itaque si soli Deo licere peccata dimittere concedemus, dimittit autem et justificat ipse Spiritus, sanctos declarans eos, in quibus est, Deus utique est, qui divinam actionem habet in se naturaliter.

Ex Evangelio.

Amen dico vobis, vos esse servos, nisi vos Filius liberaverit ⁶. Hanc enim res procreatæ non habent facultatem, sed solum Verbum, ut Filius, et hæres, et a Deo Patre proveniens. Si igitur Filius solus nos ita vocat ad libertatem, ut et Spiritus idem efficiat, quomodo non erit essentiæ ipsius, qui ut ipsemet omnia facit cum potestate Deo conveniente? Quod si ita est, nec factus, nec creatus est Spiritus Domini. Id enim dicere valde impium est.

Ex Jacobi Epistola.

Nolite errare, fratres dilecti, omne datum bonum, et omne donum perfectum, e sursum est, descendens a Patre luminum ⁷. Si varia divinarum gratiarum largitio a Patre demittitur: *Hæc autem omnia, ut Paulus ait, Spiritus agit, dividens sigillatim unicuique, ut vult* ⁸, quomodo Deus non est, et ex Deo, et in Deo Spiritus ipse, qui facit omnia quæ congruunt Deo, idque cum potestate? Non ergo creatus est, ut isti nugis suis affirmant.

D

Ex Petri Epistola.

Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus. Ante omnia autem mutuiam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales invicem sine murmuratione: unusquisque sicut accepit gratiam, inter vos illum administrantes, ut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei ⁹. Hic mihi rursus animadvertet, cum Spiritus sanctus potestate sua, quemadmodum vult, divina munera largiatur, atque sanctis sigillatim distribuat, Petrum admirabilem affirma-

¹ Rom. vii, 14. ² ibid. 22. ³ Rom. viii, 2. ⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ 1 Cor. vi, 11. ⁶ Joan. viii, 36. ⁷ Jac. i, 17. ⁸ 1 Cor. xii, 11. ⁹ 1 Petr. iv, 7-10.

¹ Rom. vii, 14. ² ibid. 22. ³ Rom. viii, 2. ⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ 1 Cor. vi, 11. ⁶ Joan. viii, 36.

re variam hanc talis gratiæ largitionem a Deo proficisci, quippe qui sciret, Spiritum sanctum a natura divina non esse alienum. Cum igitur Petrus Deum Spiritum sanctum appellet, nonne impius et temerarius est, qui illum inter res collocans procreatas, manifestis sanctorum apostolorum testimoniis periculose audent adversari?

Ex Joannis Epistola.

*Et qui servat mandata ejus in ipso manet, et ipse in illo, et in hoc cognoscimus, quod in nobis manet, ex Spiritu, quem dedit nobis*¹. Si Spiritu sancto in nobis habitante, Deus est qui in nobis habitat, quomodo non Deus ex Deo Spiritus, quem si quis habet, Deum inhabitantem gerit? qui etiam per Prophetam: *Inhabitabo, inquit, in eis, et inambulabo, et ero ipsorum Deus*²? Et si Deus ex Deo Spiritus est, quis eum temere creatum dicens supplicium evitet sempiternum?

Ex eadem.

*Et Spiritus est, qui Deum Spiritum veritatem esse testatur. Quoniam tres sunt, qui testimonium afferunt in caelo, Pater, Verbum et Spiritus, et hi tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, sanguis. Et hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est*³. Veritatis præco rursus, ut vides, et Deum et ex Deo naturaliter Spiritum vocat. Cum enim dixisset, Spiritum esse, qui testatur, paululum progrediens: *Testimonium, inquit, Dei majus est*. Quomodo igitur creatus est, qui una cum Patre rerum omnium Deus dicitur, et sanctam explet Trinitatem?

Ex Evangelio secundum Matthæum.

*Jesu Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ipsius Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto*⁴. Si creandi facultas soli adest nature, et hoc ipsius est eximium, simul cum aliis dignitatibus divinis illi congruentibus, Spiritus autem in Virgine divinum templum creat, nonne si quis eum creatum dicit, is impius simul atque amens deprehendetur?

Ex Evangelio secundum Joannem.

*Quotquot autem acceperunt eum, potestatem dedit eis ut filii Dei fierent, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate hominis, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt*⁵. Si Spiritus est, qui per fidem in Christum regenerat nos ad salutem, adeo ut ejus gratia nos filii declaremur Dei, quomodo Spiritus non erit Deus? Quod autem nos, qui credimus, ex Spiritu simus, testatur Servator, sic alloquens Nicodemum: *Spiritus ubi vult spirat, et rorem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadit. Sic erit omnis, qui natus est ex Spiritu*⁶.

ποικιλαν τε καὶ δόσιν εἶναι δισχυρίζεται, οὐκ ἄλλοτριον τῆς θείας φύσεως τὸ Πνεῦμα εἶδός. Θεὸν οὖν τὸ Πνεῦμα καλοῦντος τοῦ Πέτρου, πῶς οὐ δυσσεβῆς καὶ παράφρων ὁ τοῖς ποιήμασιν ἐνάρθρον τοῦτο τοῦ θεοῦ, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων κηρύγμασιν ἀντιφθέγγεσθα: βίψοκινδύνως κατατολμών;

Ἐκ τῆς Ἰωάννου Ἐπιστολῆς.

Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν μένει, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Εἰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος Θεὸς ἐστὶν ὁ κατοικῶν, πῶς οὐ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; Ἐπερ εἰ τις ἔχει, Θεὸν ἐνοικούντα φορεῖ, ὃς καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ περιπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. Καὶ εἰ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τίς αὐτὸ βίψοκινδύνως, ὅτι γεννητὸν εἴη λέγων, τὴν αἰώνιον ἐκθήσεται κίχασιν;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστὶ. Θέα δὴ πάλιν, ὅτι τῆς ἀληθείας ὁ κῆρυξ Θεὸν τε καὶ ἐκ Θεοῦ φυσικῶς τὸ Πνεῦμα καλεῖ. Εἰρηκῶς γὰρ, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ τὸ μαρτυροῦν, μικρόν τι προσελθὼν ἐπιφέρει, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστὶ. Πῶς οὖν ἐστὶ πόημα τὸ τῶν ὄλων Πατρὶ συνθεολογούμενον, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος συμπληρωτικόν;

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ μόνῃ τὸ δύνασθαι κτίζειν τῇ θεῖα πρόσεσι φύσει, καὶ τοῦτο αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς θεοπροπῶν τὸ ἐξάρτεον, κτίζει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν τῇ Παρθένῳ ναῶν, τίς αὐτὸ πεποιθῆσθαι λέγων οὐχὶ δυσσεβῆς; τε ὁμοῦ καὶ παράφρων εὐρεθῆσεται;

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέχνα Θεοῦ γενέσθαι, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶς, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Εἰ τὸ Πνεῦμά ἐστι διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀναγεννῶν ἡμᾶς εἰς σωτηρίαν, ὡς αὐτοῦ δὴ τούτου χάριν γεννητοῦς ἡμᾶς γρηματίζειν Θεοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεός τὸ Πνεῦμα; Ὅτι δὲ γεννητοῖ Πνεύματος; ἡμεῖς οἱ πιστεύσαντες, μαρτυρήσει λέγων ὁ Σωτὴρ πρὸς Νικόδημον· Τὸ Πνεῦμα ἔπου θέλει πρεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, ἢ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ Πνεύματος.

¹ Joan. iii. 24. ² Levit. xxvi. 12; II Cor. vi. 16. ³ I Joan. v. 5-9 ⁴ Matth. i. 18. ⁵ Joan. i. 12, 13. ⁶ Joan. iii. 8.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

A

Ejusdem.

Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ κέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Εἰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὡς περ τις καρπὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν, ἀγέννητος δὲ, καὶ ἀκτιστος ὁ Πατήρ, πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον Πνεῦμα; Ἡὼς δὲ ναὶς Θεοῦ χρηματίζομεν ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαβόντες, εἴπερ οὐκ ἐστὶ Θεὸς κατὰ τὴν τινῶν ἀδουλίαν;

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ὡς οὐκ ἀλλόφυλον, οὐδὲ ἑτεροῦσιον, ἀλλὰ τῆς θείας ἐστὶ φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄν καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ γινώσκει, καὶ ἐπίσταται τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τὰ οἰκεῖα. Εἰ δὲ τις ἄνοιαν τὴν ἐρευναν νομίζει, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον εὐρήσει· Ὁ γὰρ ἐρευνῶν, φησὶ, τὰς καρδίας οἶδε τί ἐπὶ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ τῶν ὁλων Θεὸς οὐκ ἀγνοῶν ἐρευνᾷ, ἀλλὰ σαφῶς ἐπίσταται πρὶν γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ δι' ἀνοιαν ἐρευνᾷ τοῦ Θεοῦ τὰ βᾶθη. Ἡὼς γὰρ ἂν ἀρμόσειε τῷ ἀγνοῦντι τὸ Ὡς οἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ; Ἐναντίον γὰρ τῆ ἐρεύνη ἡ εἰσῆσις. Ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ ἐρευνᾷ τὰ ἑαυτῆς, ἀλλ' ἀκριδῶς ἐπίσταται. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκριδῆ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἔχει· καὶ ὡς περ οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτω, φησὶν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τὸ κοινὸν τῆς φύσεως διδασκόμεθα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πάντες ἀναισχυντίαν νοσοῦντες, οἱ τῆς Ἀρείου, φησὶ, καὶ Εὐνομίου μαθηταὶ βλασφημίας, αὐτὸν φασὶν εἶναι τὸν Θεὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως ὁ μακάριος Παῦλος δεικνύει τὸ τοῦ Πνεύματος πρόσωπον· Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἀ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικῶς ἀνευματικῶς συγκρίνοντες. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρὸν γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἐγνώσκει τὸν Κύριον, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Οὐκοῦν τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐδίδαξεν οὐκ ὁμογενὲς τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ πρὸς τοῦτο ἐδίδαξεν, ὡς οὐ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιεῖται τὸν λόγον, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὗ τὴν χάριν λαμβάνουσιν οἱ πιστεύοντες. Διὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἶπε διδάσκων, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει

B

C

D

Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me¹. Si a Deo et Patre procedit Spiritus sanctus, et tanquam fructus quidam essentiae ipsius est, Pater autem non est factus nec creatus, quomodo creatus dicitur Spiritus, qui ab ipso procedit, aut quomodo nos Dei templa vocabimur, Spiritum accipientes, si non est Deus, ut temerarii quidam asserunt?

Ejusdem.

Si Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei², perspicuum est, Spiritum sanctum non esse naturae diversae, neque diversae essentiae, sed naturae divinae. Ideo etiam profunda Dei cognoscit, et scit quae Dei sunt, ut animus noster, quae nostra sunt. Quod si scrutari ad ignorantiam refert, hoc etiam de Patre dici comperies: Qui enim, inquit, coram scrutatur, novit quid spiritus sentiat³. Quod si rerum omnium Deus non ex ignorantia scrutatur, sed plane scit omnia antequam fiant, nec Spiritus sanctus propter ignorantiam scrutatur profunda Dei. Alioquin quomodo ignoranti congruet illa comparatio: Quemadmodum novit spiritus hominis ea quae in ipso sunt, sic et quae sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei? Nosse enim et scrutari contraria sunt. Animus autem non scrutatur quae sua sunt, sed novit omnino. Quare Spiritus sanctus exquisitam habet cognitionem Dei. Et, Quemadmodum nemo novit Patrem, nisi Filius, neque Filium nisi Pater⁴, sic nemo, inquit, novit, quae Dei sunt, nisi Spiritus Dei⁵. Ex his quae dicta sunt, quid naturae commune sit, intelligimus. Verum quoniam, qui omni impudentiae morbo laborant (istos maledicæ Arii et Eunomii doctrinae discipulos dico) ipsum Deum esse dicunt Spiritum, non autem personam distinctum, necessario beatus Paulus personam Spiritus ostendit: Nos enim, inquit, non mundi spiritum accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit, quae sunt Spiritus, stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter judicatur. Quis enim novit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus⁶. Cum igitur dicat, nos non mundi spiritum accepisse, sed Spiritum, qui ex Deo est, Spiritum sanctum non huic mundo conjunctum, sed essentiae docet esse divinae. Docet praeterea, se non de Deo et Patre loqui, sed de Spiritu sancto, cujus gratiam credentes accipiunt. Itaque, Spiritum, qui ex Deo est, inquit, docens eum a Patre essentiam habere, et esse illius naturae, non eo modo quo res factae et procreatae, sed ut

¹ Joh. xv, 26. ² I Cor. ii, 10. ³ Rom. viii, 27. ⁴ Matth. xi, 27. ⁵ I Cor. ii, 11. ⁶ ibid. 12-14.

novit ille solus, qui Filium cognoscit, et solus ille, qui Patrem novit, et is solus qui Patrem et Filium novit. Hoc ex Deo didicimus, modum autem edoceri non sumus; sed contenti sumus ea cognitionis mensura quae data est nobis, nec sollicite exquisivimus ea quae a nobis nequaquam comprehendi.

Ejusdem.

Cum dixisset Lucas in Actibus: *Sacrificantes autem et jejunantes fratres Antiochia, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod vocari eos; cumque subsociasset: Missi a Spiritu sancto devenerunt Seleuciam¹; et Absentes Cyprum, et Lyciam, et Lycaoniam, Baphryliam, et Bithyniam, praedicaverunt Evangelium², addidit: Et inde navigantes Barnabas et Paulus Antiochiam, viderant traditi gratiae Dei in opus, quod compleverunt. Cum autem transissent, et congregationem Ecclesiam, retulerunt, quanta fecisset Deus cum illis³. Cum autem mentionem fecisset de Spiritu, ut qui Paulum et Barnabam segregasset in opus, ad quod eos vocaverat, cum post reditum appellat Deum, et his Dei nomen ponit. Primum, *Dei verunt*, inquit, Antiochiam, unde tradiderunt gratiae Dei in opus, quod impleverunt; deinde, *Cum autem*, inquit, venissent, et congregasset Ecclesiam, retulerunt, quanta fecisset cum ipsis Deus.*

ὅθεν ἦσαν παραδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον, ὃ ἐπέπλησεν· δεῦτερον δὲ, ὅτι συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀγγέλιον ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁ Θεός.

Ejusdem.

Digitum Dei Spiritum sanctum vocat divina Scriptura, quemadmodum et Christus ait: Si ego, inquit, in digito Dei ejecio daemonia⁴; quod alius evangelista in Spiritu Dei dixit⁵. Filium item dexteram et brachium appellat, ut ea loco: *Salvavit eos dextera ipsius, et brachium sanctum ejus⁶*. Quemadmodum igitur brachium ejusdem essentiae cum illo est, cuius est brachium, sic et digitus cum illo, cuius est digitus. Ejusdem igitur essentiae est Spiritus sanctus cum Patre et Filio: si autem ejusdem est essentiae, et Deus est.

TITULUS XIII.

Photii patriarchae, contra Romae aeseclas: quod ex solo Patre procedit Spiritus sanctus, non autem et ex Filio.

Hunc brevissimum tractatum theologiae crisi subjectum nuper Graece et Latine recudit J. Hergenroether, in Universitate Wirceburgensi professor, post Photii librum *de Spiritus sancti mysterio*, quem complectitur tomus noster CII. Vide ad col. 273 quae praefatus est doctus editor, et col. 391 operis ipsius textum cum Latina interpretatione; nam satis superque est Photii haeretica placita semel exhibuisse. EDIT. PATR.

TITULUS XIV.

Adversus Apollinarianum. Magni Athenasii ex disputatione contra Macedonianum Apollinarianam habita.

MACEDONIANUS.

Non erratis tantum, quod consubstantialiam Patri Filium esse dicatis: sed etiam quod Dominum

¹ Act. xiii, 2-4. ² ibid, 5 seqq. ³ Act. xiv, 20-25.

τὴν ὑπαρξίν, κάκεινης ἐπάσχει τῆς φύσεως οὐ δημιουργικῶς, οὐδὲ γεννητικῶς, ἀλλ' ὡς οἶδεν ὁ μόνος τὸν Υἱὸν ἐπιστάμενος, καὶ ὁ μόνος τὸν Πατέρα γινώσκων, καὶ τὸ μόνον Πατέρα, καὶ Υἱὸν ἐπιστάμενον. Ἐκ Θεοῦ τοῦτο μαθεθήκαμεν, τὸν δὲ τρόπον οὐκ εἰδείχθημεν. Ἀρκεύμεθα δὲ τοῖς δοθεῖσι μέτροις τῆς γνώσεως, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἀνοήτως τὰ ἀνέφικτα.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰπὼν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν, ὅτι λειτουργούντων τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων τῶν ἀδελφῶν ἐν Ἀντιόχειᾳ, εἰπετὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὲ μοι τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσέκλημαι αὐτούς· καὶ ἐπαγαγὼν, ἔτι ἔκκειμθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, καὶ διαγησάμενος ἕως περιουτήσαντες τὴν Κύπρον, καὶ τὴν Λυκίαν, καὶ Λυκαοσίαν, καὶ Παμφυλίαν, καὶ Βιθυνίαν ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπιφέρει· *Κήρυξαν ἀποπλεύσαντες εἰς Ἀντιόχειαν οἱ περὶ Βαρνάβαν, καὶ Παῦλον, ὅθεν ἦσαν παραδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον, ὃ ἐπέπλησεν, παραπερόμενοι καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀγγέλιον ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁ Θεός.* Μνημονεύσας ἄνω τοῦ Πνεύματος ὡς ἀφορίσαντος τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς ὃ προσεκέκλητο αὐτούς ἔργον, Θεὸν τοῦτο μετὰ τὴν ἐκθρον ἀποκαλεῖ, καὶ δις τὴν τοῦ Θεοῦ τίθησι προσηγορίαν πρῶτον μὲν λέγων, ὅτι ἀπέπλευσαν εἰς; Ἀντιόχειαν,

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἄκλυτον Θεοῦ καλεῖν οἶδεν ἢ θεία Γραφή τὸ θεῖον Πνεῦμα, καθάπαρ καὶ ὁ Χριστὸς εἰρημὲν, *Εἰ ἐγὼ ἢ δακτύλου Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*, ὅπερ ἕλιος εὐαγγελιστῆς ἐν Πνεύματι Θεοῦ εἶπεν· ὁμοίως; καὶ δεξιὴν καὶ βραχίονα τὸν Υἱόν, ὡς τὸ *Ἔσωσεν αὐτούς ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ.* Ὡσαύτ' οὖν ὁ βραχίον ἐμοῦ τίς ἐστὶ τῆ οὐ ἐστὶ βραχίον, οὕτω καὶ ὁ δάκτυλος; τῷ οὐ ἐστὶ δάκτυλος. Ὅμοῦσαιον ἔρα τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. Εἰ δὲ ἁμοούσιον, καὶ Θεός.

TITULOS M.

Φωτίου πατριάρχου κατὰ τῶν τῆς Ῥώμης, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

D Hunc brevissimum tractatum theologiae crisi subjectum nuper Graece et Latine recudit J. Hergenroether, in Universitate Wirceburgensi professor, post Photii librum *de Spiritus sancti mysterio*, quem complectitur tomus noster CII. Vide ad col. 273 quae praefatus est doctus editor, et col. 391 operis ipsius textum cum Latina interpretatione; nam satis superque est Photii haeretica placita semel exhibuisse. EDIT. PATR.

TITULOS IA.

Κατὰ Ἀπολλινარიου, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τῆς πρὸς Μακεδονιανὸν τὸν Ἀπολλινარიανὸν διαλέξεως.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΟΣ.

Οὐ μόνον σφάλλασθε λέγοντες, ὅτι ἁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς

⁴ Luc. xi, 20. ⁵ Matth. xii, 28. ⁶ Gal. i, xiv, i.

ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εὐσεβοῦμεν λέγοντες, ὅτι ὁμοουσίος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνήῃ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἴδιον τῶν τῶ ἐτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμοιον λεγόντων. Ἦνα γὰρ παθητὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἀψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμοιον. *Μακεδ.* Ἄλλ' ἡμεῖς ἀνόμοιον μὲν οὐ λέγομεν, ἀψυχον δὲ λέγομεν. *Ὁρθ.* Ὁμολογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδυνατεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέγραπται, καὶ ἔν τῷ κατὰ Μάρκον, ἤρξατο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδυνατεῖν; *Μακεδ.* Ναί. *Ὁρθ.* Ἀδυνατεῖ δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τῶν θάνατον, ἢ τὸ ἀψυχον σῶμα; *Μακεδ.* Δηλονότι ἡ θεότης ασαρκωμένη. *Ὁρθ.* Ἀνόμοιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῆ τοῦ Πατρὸς θεότης; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Εἰ ἀδυνατεῖ καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὁμοιος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μῆτε ἀδυνατεῖν, μῆτε λυπουμένῳ, μῆτε ἐκθαμβουμένῳ; *Μακεδ.* Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδυνατεῖ. *Ὁρθ.* Σῶμα δὲ ἀψυχον οὐκ ἀδυνατεῖ, οὐκ ἐκθαμβεῖται, οὐ λυπεῖται. *Μακεδ.* Ἄλλ' εἶχε θεότητα ἀνεὶ τῆς ψυχῆς. *Ὁρθ.* Τὸ σῶμα ἵπταται τὴν θεότητα ἐκθαμβεῖσθαι, ἢ ἡ θεότης τὸ σῶμα; *Μακεδ.* Διὰ τὸ σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖται. *Ὁρθ.* Ἐβολοῦτο οὖν ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὁρθ.* Ἀνάγκη οὖν δοῦναι ψυχὴν τὴν θαλουμένην. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὁρθ.* Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ Ἰωσήφ· «Ἐπάλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου·» καὶ πάλιν· «Ἐγερθεὶς παράλαβε Μαριάμ τὴν γυναῖκα σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου·» καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων·» καὶ πάλιν· «Ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν;» *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, «Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου,» ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν ἔχειν λέξομεν; *Ὁρθ.* Πρῶτον δὲ παρήγαγε ρητὴν οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατὴρ ἐστὶν ὁ λέγων. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τίνας εἶστιν ἡ φωνὴ; *Ὁρθ.* Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος· «Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον αὐτὸν, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου οὐ συνῆκα.» *Μακεδ.* Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ λέγων· «Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου;» *Ὁρθ.* Καὶ πάνυ. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν, ὅτε ἐνηθρώπησε, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην δίδετο. *Μακεδ.* Καὶ εἶχε ψυχὴν, ὅτε ἐφῆθη τῷ Ἰησοῦ; *Ὁρθ.* Ὅσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικούς, οὕτε μὴν ἰμάσια σωματικὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε ἔλεγεν, «Ὁρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλήρους,» ἀλλὰ τὰ

incarnatum animam quoque habuisse affirmatis. ORTHODOXUS. Non modo religiose sentimus, cum Patri consubstantialem esse Filium: sed et cum eum incarnatum animam habuisse constemur. Neque vero magni quid feceris consubstantialitatem negans, si animam eum habere negaveris. Hoc enim eorum est proprium, qui substantiæ diversitatem et dissimilitudinem asserunt. Ut enim substantiam Unigeniti dicant esse patibilem, inanimatam eam dicunt, atque inde dissimilitudinem substantiæ commiscuntur. *Maced.* Nos vero dissimilitudinem substantiæ non dicimus, sed anima carere dicimus. *Orth.* Faterisne Christum in mortis agone cœpisse contristari et mœstus esse, ut in Evangelio Matthæus habet, Cœpit contristari et mœstus esse, et ut Marcus, Cœpit pavere et tædere? *Maced.* Etiam. *Orth.* Utrum mœsta est et mortem pavet divinitas, an corpus animatum? *Maced.* Divinitas certe incarnata. *Orth.* Filii igitur divinitas dissimilis est deitati Patris? *Maced.* Absit! *Orth.* Si mœsta est et pavet mortem, quomodo similis per omnia erit ei qui nec angitur, nec contristatur, nec turbatur? *Maced.* Corpus habuit, et idcirco contristatur. *Orth.* At corpus sine anima non angitur, non turbatur, non tristatur? *Maced.* Sed loco animæ divinitatem habuit. *Orth.* An corpus divinitati pavorem incussit, aut divinitas corpori? *Maced.* Propter corpus divinitas expavescerat. *Orth.* Nimirum ut principatus animi nostri, ita et divinitas a corpore turbabatur. *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Concedas igitur oportet animam fuisse quæ turbata est. *Maced.* Absit! *Orth.* Quomodo ergo angelum audies Josepho dicentem: «Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: futurum est enim ut Herodes querat animam pueri!» et iterum: «Surge et accipe Mariam conjugem tuam, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui querebant animam pueri!» et Dominus ipse ait: «Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ovibus!» et iterum: «Cum volo, pono eam, et cum volo, resumo eam.» *Maced.* Quando vero et Patrem audimus loquentem, «Sabbata et neomenias vestras odit anima mea», idonee et ipsum Patrem animam habere dicemus? *Orth.* Non considerasti eum, quem adduxisti locum. Neque enim demonstrare poteris Patrem esse, qui isthæc loquatur. *Maced.* Cujus ergo est vox ista? *Orth.* Filii Dei, qui dixit: «Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepæ domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.» *Maced.* Hic cine est qui dicit: «Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea?» *Orth.* Sane quidem. Tum enim odit ea, quando incarnatus est, et fœdus novum instituit. *Maced.* Atqui animam habuit, cum Isaïæ visus est? *Orth.* Quemadmodum nec manus, nec pedes corporeos, neque etiam vestimenta corporea habuit, ante incarnationem, quando dixit, «Foderunt manus meas et pedes meos: et super

¹ Matth. II, 13. ² ibid. 20. ³ Joan. X, 11. ⁴ ibid. 18. ⁵ l. a. I, 15. ⁶ ibid. 3.

vestem meam miserunt sortem¹, » sed quæ futura erant pronuntiavit : sic et de anima loquens dixit : « Odit anima mea. » *Maced.* Sit sane Filii vox hæc : nunquid et tum Filius loquitur, cum dicit : « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super eum² ? » *Orth.* Patrem hic, non Filium, loqui in confesso est : at tamen non quod animam habeat sic loquitur Pater, sed cujusque sancti animam, suam animam dicit. Quæcunque igitur anima sibi complacuerit in Filio, ista, inquit, est anima mea. Etenim ut homo justus, Dei homo dicitur : ita anima justa, Dei anima nuncupatur et est. *Maced.* Quid igitur est beneplacitum ? *Orth.* Verbum complacuit, propheta Isaias interpretatur *suscipit*, ubi scribit : « Jacob servus meus, suscipiam eum : Israel electus meus, quem benigne suscepit anima mea. Posui Spiritum meum super eum. » Quæcunque igitur anima hunc, quem ostendo, servum meum suscepit, ea est mea anima. *Maced.* Nos improprie Patrem ista locutum fuisse dicimus. Neque enim quod animam habeat, dicit : « In quo sibi complacuit anima mea : » neque de anima hominum loquitur, ut tu quidem existimas. *Orth.* Improprie animam Patri tribui concedamus, nunquid et de Filio improprie ? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quid si autem Pater homo dicatur, et si improprie Pater dicitur, num et Filius improprie homo dicatur ? *Maced.* Ubi scriptum est Patrem improprie esse hominem ? *Orth.* Filius ipse in Evangeliiis hominem ipsum vocat. *Maced.* Locum lege, quo ipsum hominem vocat. *Orth.* Quando dicit, « Homo quidam fecit nuptias filio suo³, » qualem hominem dicit ? Et quando dicit, « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis⁴, » qualem intelligis hominem ? *Maced.* In parabola Patrem. *Orth.* Ergone igitur, cum in parabola Patrem dicat hominem, et in eadem illa parabola seipsum dicat hominem post servos nissum, Filium ipsum improprie hominem factum fuisse dixerimus ? *Maced.* Absit. *Orth.* Si ergo audierimus faciem Patris, quam puerorum angeli vident : si item audierimus faciem Filii, quæ in monte resplenduit, et quam minister Pontificis percussit : itane propria utrobique significatione faciem accipiemus, aut hanc quidem corporis faciem, illam improprie appellabimus faciem, quæ est hypostasis ? *Maced.* Omnium consensu aliter Patri, aliter Filio tribuitur. *Orth.* Non ergo si improprie anima Patri, continuo et Filio improprie tribuitur. Est hæc Manichæorum insaniam, docere Filium Dei non fuisse hominem factum. *Maced.* Hominem eum factum consistemur ; sed animam assumpsisse non item. *Orth.* Non hominem solum dic, sed et carnem factum. Neque enim homo factus est, si corpus animatum non assumpsit. *Maced.* Quid ita ? *Orth.* Quia corpus exanime, quod ab animæ rationalis communionem se junctum est, non est corpus

μέλλοντα γίνεσθαι ἔλεγεν· οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς λέγων εἶπε· « Μισεὶ ἡ ψυχὴ μου. » *Maced.* Δώμεν, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· μὴ καὶ ὅτε ἔλεγεν, « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ἠδύοκῃσεν ἡ ψυχὴ μου· θῆσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, » ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων ; *Orth.* Οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁμολογουμένως ὁ Πατήρ. Οὐ μὴν ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν ψυχὴν ἀγίαν, ἑαυτοῦ ψυχὴν λέγει. « Πῆτις οὖν ψυχὴ εἰς τὸν Υἱὸν ἠδύοκῃσε, αὕτη μου, φησὶν, ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ὡς γὰρ ὁ δίκαιος ἀνθρώπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται ἀνθρώπος· οὕτω καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται καὶ ἐστὶ ψυχὴ. *Maced.* Τί οὖν ἐστὶν εὐδοκία ; *Orth.* Ὁ προφήτης Ἰσαίας τὸ ἠδύοκῃσε, προσεδέξατο, εἶπε, λέγων· « Τακῶς ὁ παῖς μου, προσεδέξατο αὐτὸν· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Πῆτις οὖν ψυχὴ τοῦτον, ὃν δεῖκνυμι ὄμῖν παῖδά μου, προσεδέξατο, αὕτη μου ἐστὶ ψυχὴ. *Maced.* Ἡμεῖς καταχρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκεῖναι τὴν φωνήν. Ὅσπερ γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατήρ λέγει· « Εἰς ὃν ἠδύοκῃσεν ἡ ψυχὴ μου· » οὕτε, ὡς σὺ νεόκητος, περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς λέγει. *Orth.* Δώμεν, ὅτι καταχρηστικῶς εἴρηται περὶ τοῦ Πατρὸς· ἀρα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἴρηται ; *Maced.* Ναί. *Orth.* Ἐάν οὖν καὶ ἀνθρώπος λέγηται ὁ Πατήρ, καταχρηστικῶς εἴρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς, ἀρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἀνθρώπων λέξομεν ; *Maced.* Ποῦ γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ Πατήρ ἀνθρώπος ; *Orth.* Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἀνθρώπων. *Maced.* Ἀνάγκηθι μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἀνθρώπων. *Orth.* Ὅταν λέγη, « Ἀνθρώπος τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, » ποῖον λέγει ἀνθρώπων ; Καὶ ὅταν λέγη· « Ἀνθρώπος τις ἐρύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέθετο αὐτὸν γεωργοῖς, » ποῖον νοεῖς ἀνθρώπων ; *Maced.* Ἐν παραβολῇ τὸν Πατέρα. *Orth.* Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἀνθρώπων, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ ἑαυτὸν Χριστὸν ἀνθρώπων μετὰ τοὺς δούλους ἀπεσταλμένον, εἴπομεν ἂν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηθρωπηκεῖναι ; *Maced.* Μὴ γένοιτο ! *Orth.* Ἐάν δὲ ἀκούσωμεν πρόσωπον Πατρὸς, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ πρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ελαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐῤῥάπισεν ὁ ὑπηρέτης· οὕτως ἀκούσωμεν τῶν σημαινομένων ; ἢ τὸ μὲν σώματος πρόσωπον, τὸ δὲ καταχρηστικῶς ὀνομάσωμεν πρόσωπον, ὃ ἐστὶν ὑπόστασις ; *Maced.* Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. *Orth.* Οὐκ ἀρα, καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἴρηται ψυχὴ, πάντως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαίων γὰρ αὕτη ἡ μανία, τὸ λέγειν μὴ ἐνηθρωπηκεῖναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. *Maced.* Ἐνηθρωπηκεῖναι λέγομεν· ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν εἰληκεῖναι. *Orth.* Μὴ λέγε ἐνηθρωπηκεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαβεν ἔμφυτον σῶμα, οὐδὲ ἐνηθρώπησε. *Maced.* Διὰ τί ; *Orth.*

¹ Psal. xxi, 17 19. ² Isa. xlii, 1. ³ Matth. xxii, 2. ⁴ Matth. xxi, 33.

Ὅτι σῶμα ἀψυχον, τὸ μὴ κοινωῆσαν ψυχῇ λογικῇ, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον σῶμα. Πῶς δὲ ὡς ἑσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπιδόντος, οὕτως ἀκούετε τοῦ Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι «Ὀυτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ἄδου, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ οἶδε διαφθοράν; Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας βοᾷ· «Ἐάν δῶτα περὶ ἀμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, ἐψέσθε σπέρμα μακρόβιον.» Καὶ βουλεύσεται Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἀρελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι αὐχαιον εὐ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκύλα. Ἄνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τῆς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη.» *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πολλοῦ εἰρηται ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς εἰρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖα. Ὅρθ. Πάντα οὖν ὅσα εἰρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, οἶον ἀκοή, ὄρασις, βραση, φωνή, γέυσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀδημονία, περίπατος, καταχρηστικῶς εἰρηται, καὶ οὐκ ἀληθεῖα; *Μακεδ.* Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἰρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὅρθ. Καὶ ὁ καταζώσας κοιπῶνται τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὀστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπαγέντι ἐνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχὴν; *Μακεδ.* Τί χρεῖαν εἶχε ψυχῆς ἡ Ζωή; Ὅρθ. Τί δὲ χρεῖαν εἶχε τῆς σαρκός, ὁ ἀνευ σαρκός ὄφθεις πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; *Μακεδ.* Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρεῖαν εἶχε σαρκός. Ὅρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν ἄδου γενέσθαι, χρεῖαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ μορφῆν δούλου λαβῶν, οὐ τὸ ἐν σώματι φανθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. *Μακεδ.* Μορφῆν δούλου ἔλαβε, σάρκα λαβῶν. Ὅρθ. Ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφὴ Θεοῦ; *Μακεδ.* Ναί. Ὅρθ. Καὶ ἡ μορφὴ ἄρα τοῦ δούλου τελεία μορφὴ τοῦ δούλου ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία, διὰ τὸ τελειαν εἶναι τὴν τοῦ δούλου μορφῆν. Καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὐρών, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἀψυχον, ἀλλ' ἐμψυχον ζῶον, συγχρωτῶν αὐτῷ εἶναι τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῇ, καὶ Μανιχαῖος μανῆ. *Μακεδ.* Δῶμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις, διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγετε τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ; Ὅρθ. Ὅτι ὅν ἐάν εἴπης λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τοῦτον αὐτὸν τὴν λόγον εἶναι τιθέμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοιοούσιον. Ὅρθ. Τὸ ὁμοιοούσιον, ἵν' οὕτως εἴπω, ἀγροικος σοφία ἐστίν· ὡς ἐάν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοιότροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοιόδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοιόφρονα. *Μακεδ.* Οὐκ· ἀλλὰ τὸ ὁμοιοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ ὁμοοούσιον ἐπὶ τῶν

humanum. Cur autem instar ἑσπίδου surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis', et ita vos et Petrum auditis, in Actis apostolorum dicentem : « Non derelictam esse apud inferos animam ejus, neque carnem ejus sensisse corruptionem » ? et Isaiam clamantem : « Si dabitis pro peccato animam vestram, vidobitis semen longævum. Et vult Dominus in manu ejus auferre dolorem animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, innocentem efficere justum, bene servientem multis ; et peccata eorum ipse portabit. Quapropter ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia. Pro eo autem quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est ». *Maced.* Scimus sæpe in Scriptura dici, ipsum habere animam, sed improprie, non vere, dictum est. *Orth.* Quæcunque igitur humana de ipso sunt dicta, qualia sunt auditus, visus, olfactus, vox, gustus, concupiscentia, dolor, stupor, anxietas, obambulatio, figurate, non proprie, dicta fuerint ? *Maced.* Imo ea quæ modo recensita sunt, omnia proprie ipsi competunt : sed anima improprie. *Orth.* Nimirum qui illi laboranti, exque ossibus, nervis, venis, arteriis aliisque membris et partibus compacto corpori se unire dignatus est, is animam non habuit ? *Maced.* Quorsum Vita opus habuit anima ? *Orth.* Et quid carne illi opus fuit, qui patribus nostris etiam absque carne visus est ? *Maced.* Carne opus habuit, ut crucifigi posset. *Orth.* Sic anima opus habuit, ut dolere, contristari, ut expavescere, ut apud inferos esse posset. Hoc est enim, formam servi accipiens, non in corpore duntaxat apparere, sed servitutis etiam passiones assumere. *Maced.* Formam servi assumpsit, quando carnem assumpsit. *Orth.* Forma Dei estne perfecta Dei forma ? *Maced.* Etiam. *Orth.* Ergo et forma servi, perfecta servi forma est. Hinc enim et stupor et dolor et angor, quod forma servi perfecta sit. Atque hæc est ovis illa quam qui quærit et invenit, super humeros fert, non ut rem inanem, sed animal animatum, permittens illi ut passiones habeat, non illas quidem peccati, sed naturæ : ne phantasia esse existimetur, et insaniam Manichæus. *Maced.* Concedamus de anima pulchre te disserere ; sed quid causæ est cur consubstantialem Filium Patri dicatis ? *Orth.* Quia quam dixeris esse rationem substantiæ Patris, eam ipsam et substantiæ Filii esse statuimus. *Maced.* Sed illud non est consubstantiale, sed substantia simile. *Orth.* Simile substantia est, ut ita dicam, agrestis sapientia : ut si quis dixerit, quod idem sit unius moris et similis moris, idemque unius generis et similis generis, unius gloriæ et similis gloriæ, unius sententiæ et similis sententiæ. *Maced.* Nequaquam, sed substantia simile de incorporeis, consubstantiale de corporibus dicitur. *Orth.* Dixi agrestem esse sapientiam : potius quippe

¹ Psal. LVII, 5, 6. ² Act. II, 31 ; Psal. xv, 10. ³ Isa. LIII, 10-12.

dicere vos oportuit *substantia simle* de corporibus A
 In quæ ealit similitudo, *consubstantiale* vero de
 incorporeis dici, in quæ cadit identitas : nam *con-*
substantiale est *eiusdem substantiæ*. *Maced.* At *con-*
substantialia præjacentem habent *substantiam*.
Orth. Nequaquam vere dicis : nam *consubstantia-*
lis est *Eva Adamo*, neque tamen habent *præjacentem*
hominum substantiam. *Maced.* Sed *terram* habent
præjacentem. *Orth.* Nec tamen ideo sunt *consub-*
stantiales, quia ex terra sunt, sed quia eandem ad-
 mittunt *substantiæ rationem*. *Maced.* Verum ego id-
 circo *consubstantiales* esse dico, quia ex eadem
 plane sunt *substantia*, ex terra nempe. Dic igitur et
 canes, et serpentes et cuncta cætera animantia ho-
 minibus esse *consubstantialia*, neque solum bruta
 animantia, sed etiam plantas et si quid aliud ex terra
 ortum habet. Uno quippe nomine omnia terrena
 vocantur, sed non eandem admittunt *substantiæ*
rationem. *Maced.* Ego non sum sectator Aristotelis.
Orth. Neque ego. *Maced.* Sed Aristoteles inquit, ho-
 monymorum, seu quorum commune nomen, diver-
 sam esse *substantiæ rationem*. *Orth.* At tu dicis
 eandem esse *rationem substantiæ hominum, asi-*
norum, boum, equorum et aliorum animantium?
Maced. Etiam. *Orth.* Eandem ergo *substantiæ ratio-*
nem habes quam bruta animantia? *Maced.* Etiam.
Orth. Ego quidem non Aristotelem, sed *veritatem*
 consecutus, non dico eorum quorum commune no-
 men, eandem esse *substantiæ rationem*, neque ean-
 dem esse *irrationabilia* quæ *rationalia*. Omnis
 autem hæreticus : comparatus est jumentis insi-
 pientibus, et similis factus est illis'. » *Maced.* Ab-
 stine a contumeliis inter disputandum. *Orth.* Ego
 sequitur.

*Item adversus Apollinarium, magni Gregorii Theologi
 ex epistola prima ad Cledonium, quæ est libri
 instar.*

Ne homines isti alios decipiant, vicissimque ipsi
 decipiantur, hominem Dominicum, ut ipsi loquun-
 tur, vel potius Dominum nostrum et Deum, mentis
 expertem esse asserentes. Neque enim hominem a
 divinitate separamus, sed unum et eundem profi-
 temur, prius quidem non hominem, sed Deum et
 Filium unicum, ac sæculis omnibus antiquiorem,
 a corpore rebusque omnibus corporeis purum et
 secretum ; in fine autem etiam hominem, propter
 salutem nostram assumptum, carne passibilem,
 divinitate impassibilem, corpore circumscriptum,
 spiritu incircumscriptum, terrenum eundem et
 cœlestem, visibilem et intelligibilem, comprehen-
 sibilem et incomprehensibilem ; ut per eundem,
 totum hominem simul ac Deum, totus homo in
 peccatum lapsus redingatur.

Si quis sanctam Mariam Deiparam non credit,
 extra divinitatem est. Si quis Christum per Virgi-
 nem tanquam per carnalem fluxisse, non autem in
 ea divino simul et humano modo formatum esse

1 Psal. xlviii, 13.

σωμάτων. Ὀρθ. Εἶπον, ὅτι ἀγροίκος σαρὰ ἐστὶ· μᾶλλον
 γὰρ τὸ ὁμοούσιον εἶδε λέγεσθαι παρ' ὁμῶν ἐπὶ τῶν
 σωμάτων, ἐπ' ὧν καὶ ὁμοίτης, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ
 τῶν ἀσωμάτων, ἐπ' ὧν ἡ ταυτέτης· τὸ γὰρ ὁμοούσιον
 ἐστὶ τὸ ταυτούσιον. Μακεδ. Ἄλλα τὰ ὁμοούσια
 ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν. Ὀρθ. Οὐκ ἀληθῶς
 λέγεις· καὶ γὰρ ὁμοούσιός ἐστὶν ἡ εὐα τῷ Ἀδάμ, καὶ
 οὐκ ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. Μακεδ.
 Ἄλλα τὴν γῆν ἔχουσι προϋποκειμένην. Ὀρθ. Ἄλλ' οὐ
 διὰ τοῦτο εἰσιν ὁμοούσιοι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν,
 ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας.
 Μακεδ. Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοούσιους, ἐπειδὴ
 ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας, ἐκ τῆς γῆς. Ὀρθ. Εἶπε οὖν
 καὶ τοὺς κύνας, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα
 ζῶα, ὁμοούσια τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλο-
 γα ζῶα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ, καὶ εἴ τι ἕτερόν ἐστιν ἐκ
 τῆς γῆς. Ὀμωνύμως γὰρ πάντα γήινα καλοῦνται·
 ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας.
 Μακεδ. Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὀρθ. Οὐδὲ
 γὰρ ἐγώ. Μακεδ. Ἄλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμω-
 νύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὀρθ. Σὺ
 δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων
 καὶ ὄνων, καὶ βοῶν, καὶ ἴππων, καὶ τῶν ἄλλων
 ζῶων ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις
 τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις ; Μακεδ. Ναί. Ἐκ τῆς γῆς γὰρ
 ἐγενόμεθα πάντες. Ὀρθ. Ἐγὼ μὲν οὐκ Ἀριστοτέλει
 ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων
 τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ
 τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἰρετικὸς ἐ παρα-
 συνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη
 αὐτοῖς. Μακεδ. Μὴ ὑβρίζε διαλεγόμενος. Ὀρθ. Ἐγὼ
 οὐκ ὑβρίζω, ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.
 contumeliose non ago, sed illud ex dictis tuis con-

Ἐτι κατὰ Ἀπολιναρίου, τοῦ μεγάλου Γρηγορίου
 τοῦ Θεολόγου ἐκ τῆς πρὸς Κληδόνιον λόγου-
 δοῦς πρώτης ἐπιστολῆς.

Μὴ ἀπατάτωσαν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ ἀπατάσθωσαν,
 ἄνθρωπον ἄνουν δεχόμενοι τὸν Κυριακόν, ὡς αὐτοὶ
 λέγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν.
 Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος,
 ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν, πρότερον μὲν
 οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεόν καὶ Υἱὸν μόνον προαι-
 ώνιον, ἀμυγῆ σώματος, καὶ τῶν ὅσα σώματος, ἐπὶ
 τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον, προσληφθέντα ὑπὲρ τῆς σω-
 τηρίας τῆς ἡμετέρας ; παθητὸν σαρκί, ἀπαθὴ θεότητι,
 περιγραπτὸν σώματι, ἀπερίγραπτον πνεύματι, τὸν
 αὐτὸν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ὁρώμενον καὶ νοούμε-
 νον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον, ἴν' ὅλῳ ἀνθρώπῳ τῷ
 αὐτῷ καὶ Θεῷ ὅλο· ἄνθρωπος ἀναπλασθῆ παῶν
 ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν.

Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμ-
 βάνει, χωρὶς ἐστὶ τῆς θεότητος. Εἴ τις ὡς δι-
 σωλῆνος τῆς Παρθένου δραμεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐν
 αὐτῇ διατεπλάσθαι λέγοι θεϊκῶς ἅμα καὶ ἄνθρω-

πικῶς· θεϊκῶς μὲν, ἔτι χωρὶς ἀνδρός· ἀνθρωπι-
κῶς δὲ, ἔτι νόμῳ κυήσεω·, ὁμοίω; ἄθεος. Εἴ
τις διαπεπλάσθαι τὸν ἀνθρώπον, εἰθ' ὑποδευκέναι
λέγοι Θεόν, κατάκριτος. Οὐ γάρ γέννησις Θεοῦ
τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ φυγὴ γεννήσεως. Εἴ τις εἰσάγει
δύο Ἰησοῦς, ἕνα μὲν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δεύτερον
δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρὸς, ἀλλ' οὐχὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν,
καὶ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσει τῆς ἐπιγγελημένης τοῖς
ἑρθῶς πιστεύουσι. Φύσεις μὲν γὰρ δύο Θεὸς καὶ
ἀνθρώπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· υἱοὶ δὲ οὐ
δύο, οὐδὲ Θεοί. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι, εἰ
καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ
ἐκτὸς προσηγόρευσε. Καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν,
ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ (εἴπερ μὴ ταυτὸν
τὸ ἀόρατον τῷ ὄρατῷ, καὶ τὸ ἄχρονον τῷ ὑπὸ χρέ-
νον), οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος· μὴ γένοιτο. Τὰ γὰρ
ἀμφοτέρα ἐν τῇ συγχράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρω-
πήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, ἢ ὅπως ἂν τις
ὀνομάσειε. Λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἔμπαλιν ἢ
ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ
ἄλλος, ἵνα μὴ τὰς ὑποστάσεις τυγχάνωμεν οὐκ ἄλλο
δὲ καὶ ἄλλο, ἐν γὰρ τὰ τρία καὶ ταυτὸν τῇ θεότητι.
utī mali. Porro aliud et aliud dico, contra quam in
Trinitate res habet. Illic enim aliud atque aliud,
ne personas confundamus : non autem aliud atque aliud,
quoniam tria quoad divinitatem unum eī
idem sunt.

Εἴ τις, ὡς ἐν προφητῇ, λέγοι κατὰ χάριν ἐνηργη-
θέναι, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆθαι τε καὶ συν-
άπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας, μᾶλλον
δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας. Εἴ τις μὴ προσκυνεῖ τὸν
ἐσταυρωμένον, ἀνάθεμα ἔστω, καὶ τετάχθω μετὰ
τῶν θεοκτόνων. Εἴ τις ἐξ ἔργων τετελειωμένον,
ἢ μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστα-
σιν υἰοθεσίας ἠξιώσθαι λέγοι, καθάπερ οὐς Ἕλληνες
παρεγγράπτους εἰσάγουσιν, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ
γὰρ ἠργμένον, ἢ προκόπτον, ἢ τελειούμενον, οὐ
Θεός, κἂν διὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάδειξιν οὕτω
λέγηται. Εἴ τις ἀποτεθεῖσθαι νῦν τὴν ἀγίαν σάρκα
λέγοι, καὶ γυμνὴν εἶναι τὴν θεότητα τοῦ σώματος,
ἀλλὰ μὴ μετὰ τοῦ προσλήμματος καὶ εἶναι, καὶ
ἦξιν, μὴ ἴσοι τὴν δόξαν τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ποῦ
γὰρ τὸ σῶμα νῦν, εἰ μὴ μετὰ τοῦ προσλαβόντος;
οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους τῷ ἡλίῳ
ἐναποτέθειται, ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἀτιμίας· ἢ
εἰς τὸν ἀέρα ἐχέθη καὶ διελύθη, ὡς φωνῆς φύσις,
καὶ ὀμίης ῥύσις, καὶ ἀστραπῆς δρόμος οὐχ ἰσταμέ-
νης. Ποῦ δὲ καὶ τὸ ψηλαφηθῆναι αὐτὸν μετὰ τὴν
ἀνάστασιν, ἢ ὀφθήσεσθαι ποτε ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάν-
των; θεότης γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἀόρατος. Ἄλλ' ἦξει
μὲν μετὰ τοῦ σώματος, ὡς ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ
οἷος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ἔρει, ἢ παρεδείχθη,
ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. Ὅσπερ δὲ
ταῦτα λέγομεν ἀποσκευαζόμενοι τὴν ὑπόνοιαν, οὕτω
κάκεινα γράφομεν διορθούμενοι τὴν καινοτομίαν.
lis discipulis in monte apparuit, aut obiter ostensus
autem hæc amoliendæ suspicionis causa dicimus, sic ita quoque corrigendi novi erroris studio scri-
bimus.

A dixerit, divino, quia absque viri opera; humano,
quia humani conceptus lege, æque atheus est. Si
quis formatum hominem fuisse, Deumque postea
subiisse dicat, damnationi obnoxius est. Hoc enim
non Dei generatio fuerit, sed generationis fuga. Si
quis duos filios, alterum ex Deo et Patre, alterum
ex matre, non autem unum atque eundem induxe-
rit, is ab ea quoque filiorum adoptione ¹ excidat,
quæ recte credentibus promissa est. Quamvis enim
duæ naturæ sint Deus et homo, quippe qui anima
sit et corpus, non tamen duo filii et dii : quemad-
modum ne hic quidem duo homines, tametsi Pau-
lus ad hunc modum internam et externam hominis
partem appellaverit ². Atque, ut paucis rem com-
plectar, aliud quidem atque aliud sunt ea, ex qui-
bus Salvator, (quippe cum non idem sit quod
cerni non potest, cum eo quod in aspectum cadit;
et quod temporis experts est, cum eo quod tem-
pori subest) : non tamen alius atque alius : absit.
Ambo enim hæc connexionem unum sunt, Deo nimi-
rum humanitatem, atque homine divinitatem susci-
piente, aut quocumque tandem nomine quispiam
uti mali. Porro aliud et aliud dico, contra quam in
Trinitate res habet. Illic enim aliud atque aliud,
ne personas confundamus : non autem aliud atque aliud,
quoniam tria quoad divinitatem unum eī
idem sunt.

Si quis divinitatem in eo, velut in propheta, per
gratiam operatam fuisse, non autem secundum
essentiam copulatam fuisse atque copulari dixerit,
a præstantiori afflatu vacuus sit, imo contrario
impleatur. Si quis crucifixum non adorat, anathema
sit, atque in eorum qui Deum interemerunt nu-
merum ascribatur. Si quis eum ex operibus perfe-
ctum fuisse, aut post baptismum, vel resurrectionem
a mortuis, in filium adoptatum dixerit, quemad-
modum quos Græci ascriptitios indueunt, anathema
sit. Neque enim id, quod initium habuit, aut pro-
scicit, aut perficitur, Deus est : tametsi hæc de eo
idcirco dicantur, quod paulatim sese patefecerit.
Si quis sanctam carnem nunc depositam esse,
nudamque ac corpore vacuam divinitatem esse,
non autem cum assumpta carne, et esse, et ven-
turam esse dixerit, adventus illius gloriam non
cernat. Ubi enim nunc corpus fuerit, nisi cum ea
natura, a qua assumptum est? Non enim scilicet
juxta Manichæorum deliria ³ soli impositum est,
ut per dedecus honoretur : aut in aere susum et
dissolutum est, ut vocis natura, et odoris fluxio, et
fulguris cursus minime consistentis. Ubi etiam
illud ponemus quod ipse post resurrectionem
contactus fuisse scribitur ⁴, aut ab his, a quibus
confixus est ⁵, aliquando videbitur? Divinitas enim
per se oculorum obtutum fugit. Verum eum cor-
pore quidem, ut sentio, veniet; tamen, qua-
lis est ⁶, divinitate carnem superante. Quemadmodum
sic ita quoque corrigendi novi erroris studio scri-
bimus.

¹ Ephes. i, 5. ² I Cor. xv, 45; II Cor. iv, 16; Ephes. iii, 16. ³ Luc. xxiv, 39. ⁴ Zach. xii, 10.

⁵ Matth. xvi, 2.

Si quis carnem a cælo descendisse, non autem hinc atque a nobis esse dixerit, etiamsi supra nos, anathema sit. Illud enim, *Secundus homo de cælo* ¹; et, *Qualis cælestis, tales et cælestes* ²; et, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis* ³, et si quid aliud ejusdem generis, propter unionem cum cælesti dici existimandum est: quemadmodum et illud, *Per Christum omnia facta esse* ⁴, et *Christum in cordibus vestris habitare* ⁵, non secundum id Dei, quod oculis cernitur, sed secundum id, quod intellectu percipitur, commistis videlicet, ut naturis, ita etiam nominibus, atque ob artissimam conjunctionem inter se vicissim commeantibus.

Si quis in hominem mente carentem sperat, amens profecto est, nec dignus, cui omni ex parte salus afferatur. Nam quod assumptum non est, curationis est expers: quod autem Deo unitum est, hoc quoque salutem consequitur. Si dimidia tantum ex parte Adamus lapsus est, dimidiatum quoque sit quod assumptum est, et quod salutem accipit; si autem totus peccavit, toti quoque genito unitus est, atque omni ex parte salutem consequitur. Quocirca ne perfectam salutem isti nobis invident, aut ossa solum, et nervos, atque hominis picturam Salvatori tribuant. Nam si ipse inanimatus homo est, hoc etiam Ariani aiunt, ut passionem divinitati tribuant, tanquam videlicet quod corpus movet, idem quoque patiat. Si autem animatus quidem, verum mentis expers, quo tandem modo hominis nomen sustinebit? Neque enim homo animal est mente carens. Atque illud necesse est, ut species quidem et larva humana sit, anima autem equi cujuscumque, aut bovis, aut alius animalis mentem non habentis. Ac proinde illud Veritate delusus sum, ut qui, alio honore affecto, ceps, non autem mente carens homo est, desipere

At, inquit, divinitas mentis loco sufficiebat. Quid autem hoc ad me? Divinitas enim cum sola carne homo non est, imo nec cum sola anima, nec cum utraque, si mens absit, quæ etiam magis homo censeri debet. Quamobrem totum hominem retine, ac divinitatem adjuuge, ut me plene ac perfecte beneficio afficias.

Ex eadem.

At, inquis, duo perfecta non capiebat. Non sane; siquidem corporeo modo rem expendas. Vas enim unius modii capax duos modios minime continebit, nec corporis unius locus duo aut plura corpora. Si autem ut intelligibilia et incorporea ea consideres, illud animadvertite, quod idem ipse, et animam, et rationem, et mentem, et Spiritum sanctum continui, atque etiam ante me mundus hic (hoc est quod ex visibilibus et invisibilibus rebus constat), Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Hæc enim eorum, quæ in intellectum cadunt, natura est, ut incorporeo atque invisibili modo, et inter se et cum corporibus miscantur, quandoquidem et plu-

¹ 1 Cor. xv, 47. ² ibid. 48. ³ Joan. iii, 13.

Α Εἴ τις λέγοι τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι, ἀλλὰ μὴ ἐντεῦθεν εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς (45), ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ, Ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ Ὁσὸς ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, καὶ, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο, νομιστέον λέγεσθαι διὰ τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον ἔνωσιν, ὡσπερ καὶ τὸ διὰ Χριστοῦ γεγονέναι τὰ πάντα, καὶ κατοικεῖν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, οὐ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ νοούμενον, κίρναμένων ὡσπερ τῶν φύσεων, οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων, καὶ περιχιουρούσῶν εἰς ἀλλήλας τῶν λόγῳ τῆς συμφύσεως.

Β Εἴ τις εἰς ἄνθρωπον ἠλπίκειν, ἀνόητος ὄντως ἔστί, καὶ οὐκ ἄξιός τις σωζέσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον ὁ δὲ ἦνεται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται. Εἰ ἡμισὺς ἔπταισεν ὁ Ἀδάμ, ἡμισὺ καὶ τὸ προσειλημμένον καὶ τὸ σωζόμενον. Εἰ δὲ ἄλλος, ὅλη τῷ γεννηθέντι ἦνεται, καὶ ὅλος σώζεται. Μὴ τοίνυν βασκαίνετωσαν ἡμῖν τῆς παντελοῦς σωτηρίας, μηδὲ ὅσα μόνον, καὶ νεῦρα καὶ ζωγραφίαν ἀνθρώπου τῷ Σωτῆρι περιτιθέτωσαν. Εἰ μὲν γὰρ ἄψυχος ὁ ἀνθρώπος, τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἔν' ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινουόντος τὸ σῶμα, τούτου καὶ πασχόντος. Εἰ δὲ ἐμψυχος, εἰ μὲν οὐ νοερός, πῶς καὶ ἀνθρώπος; οὐ γὰρ ἄνους ζῶον ὁ ἀνθρώπος. Καὶ ἀνάγκη τὸ σχῆμα μὲν ἀνθρώπειον εἶναι καὶ τὴν σκηνήν, τὴν δὲ ψυχὴν ἔκπου τινός, ἢ βοδός, ἢ ἄλλου τῶν ἀνοήτων.

Γ Τοῦτο γοῦν ἔσται καὶ τὸ σωζόμενον· καὶ διεψεύσθη ἐγὼ παρὰ τῆς ἀληθείας. ἄλλου τιμηθέντος, ἄλλος μεταλαυχοῦμενος. Εἰ δὲ νοερός, ἀλλ' οὐκ ἄνους ὁ ἀνθρώπος, παυσάσθωσαν ὄντως ἀνοηταίνοντες.

quoque erit, cui salus afferatur: atque ego ab ipse ipse gloriar, meque jactem. Si autem mentis pariter ac mentis inopia laborare desinant.

Δ Ἄλλ' ἤρκει, φησὶν, ἡ θεότης ἀντὶ τοῦ νοῦ. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ τοῦτο; Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐδὲ ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὁ καὶ μάλλον ἀνθρώπος. Τῆρε οὖν τὸν ἀνθρώπον ὅλον, καὶ μίξον τὴν θεότητα, ἵνα με τελῶς εὐεργετῆς.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Δ Ἄλλ' οὐκ ἐχώρει, φησὶ, δύο τέλεια. Οὐδὲ γὰρ, εἴπερ σωματικῶς σκοπεῖς. Ἄγγελον γὰρ μεδιμαῖον οὐ χωρήσει διμεδίμνον, οὐδὲ σώματος ἑνός τῶπος δύο ἢ πλείω σώματα· εἰ δὲ ὡς νοητὰ καὶ ἀσώματα, σκόπει ὅτι καὶ ψυχὴν, καὶ λόγον, καὶ νοῦν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὁ αὐτὸς ἐχώρησα, καὶ πρὸ ἐμοῦ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ κόσμος οὗτος, τὸ ἐξ ὁρατῶν λέγω καὶ ἀορατῶν σύστημα. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν νοητῶν φύσις, ἀσωμάτως καὶ ἀμερίτως, καὶ ἀλλήλοις, καὶ σώμασι μέγυσθαι. Ἐπεὶ καὶ φωνὰν πλείους ἀκοῆ μίξ χωρηταί, καὶ ὅφεις πολλῶν τοῖς αὐτοῖς ὁρατοῖς, καὶ ὁσφραντοῖς ὁσφρησις, οὕτως τῶν αἰσθησῶν στενοχωρουμένων ὑπ' ἀλλήλων, ἢ

⁴ Joan. i, 3. ⁵ Ephes. iii, 17.

ἐκθλιβομένων, οὔτε τῶν ἀσθητῶν ἐλαττουμένων τῷ Ἀ

rimum vocum auris una capax est, et multorum ora
πικρῆται τῆς ἀντιλήψεως. iisdem aspectari oculis possunt, odoresque olfactu
eodem percipi, ita ut nec sensus mutuo comprimentur, vel extrudantur, nec res sensiles ob perceptionis
eopiam imminuantur.

Ποῦ δὲ καὶ τέλειος νοῦς ἀνθρώπου ἢ ἀγγέλου, συγκρίσει θεότητος, ἵνα τὸ ἕτερον ἐκθλιβῆ παρουσίᾳ τοῦ μείζονος; οὐδὲ γὰρ αὐγὴ τι πρὸς ἥλιον, οὐδὲ νοτίς ὀλίγη πρὸς ποταμὸν, ἵνα τὰ μικρὰ προανέλωμεν, οἴκου μὲν αὐγὴν, γῆς δὲ νοτίδα, καὶ οὕτω χωρηθῆ τὰ μείζω καὶ τελεώτερα. Πῶς γὰρ χωρήσει δύο τέλεια, οἶκος μὲν αὐγὴν καὶ ἥλιον, γῆ δὲ νοτίδα καὶ ποταμὸν, τοῦτο διασκεψόμεθα: καὶ γὰρ πολλῆς ἔντως τὸ πρᾶγμα φροντίδος ἄξιον. Ἡ ἀγνοοῦσιν, ὅτι τὸ πρὸς τι τέλειον πρὸς ἕτερον ἀιελὲς, ὡς βουνὸς πρὸς ὄρος, καὶ κόκκος νάπυος πρὸς κύαμον, ἢ τι ἄλλο τῶν μείζονων σπερμάτων, ἂν τῶν ὁμογενῶν μείζον λέγεται: εἰ δὲ βούλει, καὶ ἄγγελος πρὸς Θεόν, καὶ πρὸς ἄγγελον ἀνθρώπος; Τέλειον οὖν ἡμέτερος νοῦς, καὶ ἡγεμονικόν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ σώματος, οὐχ ἀπλῶς τέλειον, Θεοῦ δὲ δοῦλον καὶ ὑπογεῖριον, ἀλλ' οὐ συνηγεμονικόν, οὐδὲ ὁμότιμον. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς, Φαραὼ μὲν θεός, Θεοῦ δὲ θεράπων, ὡς ἀναγέγραπται: καὶ ἀστέρες νύκτα μὲν περιλάμπουσιν, ἥλιος δὲ κρύπτονται, ὡς, μηδ' ὅτι εἰσὶν, ἡμέρα γνωρίζεσθαι: καὶ λαμπὰς ὀλίγη μεγάλη πυρκαϊᾷ προσχωρήσασα, οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε φαίνεται, οὔτε χωρίζεται, ἀλλ' ὅλον ἐστὶ πυρκαϊᾶ, τοῦ ὑπερέχοντος ἐκνικήσαντος.

ut Litteris sacris proditum habetur; et stellæ noctem illustant, a sole autem occultantur, ita ut interdiu ne eas quidem esse agnoscī possit; et exigua lucerna magno accedens accenso rogo, nec exstinguitur, nec lucet, nec disjungitur, sed totum rogus est ac flamma, superante nimirum eo quod præstantius est.

Ἄλλὰ κατάκριτος, φησὶν, ὁ ἡμέτερος νοῦς. Τί δαὶ ἡ σάρξ; οὐ κατάκριτος; Ἡ καὶ ταύτην ἀποσχεύασαι διὰ τὴν ἀμαρτίαν, ἢ κάκεινον πρόσαιε διὰ τὴν σωτηρίαν. Εἰ τὸ χεῖρον προσεληπται, ἐν ἀγιασθῆ διὰ τῆς σαρκώσεως, τὸ κρεῖττον οὐ προσληφθήσεται, ἐν ἀγιασθῆ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως; εἰ ὁ πηλὸς ἐζυμώθη καὶ νέον φύραμα γέγονεν, ὧ σοφοί, ἢ εἰκὼν οὐ ζυμώθησεται, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνακραθήσεται, θεωθεῖσα διὰ τῆς θεότητος; Κάκεινον δὲ προσθήσομεν: εἰ διέπτυσται πάντως ὁ νοῦς ὡς ἀμαρτητικὸς καὶ κατάκριτος, καὶ διὰ τοῦτο σῶμα μὲν προσεληπται, νοῦς δὲ παραλέλειπται, συγγνώμη τοῖς πταίους περὶ νοῦν. Μαρτυρία γὰρ Θεοῦ κατὰ σὲ σαφῶς εἰδείξε τὸ τῆς θεραπείας ἀδύνατον. Εἴπω τὸ μείζον· σὺ μὲν διὰ τοῦτο ἀτιμάεις, ὧ βέλτιστε, τὸν ἐμὸν νοῦν (ὡς σαρκολάτρης, εἴπερ ἀνθρωπολάτρης ἐγώ) ἵνα συνδήσης Θεὸν πρὸς σάρκα, ὡς οὐκ ἄλλως δεθῆναι δυνάμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαιρεῖς τὸ μεσότημον. Ὁ δὲ ἐμὸς λόγος τίς, τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ ἀπαιδεύτου; ὁ νοῦς τῷ νοῖ μίγνυται, ὡς ἐγγυτέρω καὶ οικειοτέρω, καὶ διὰ τοῦτο σαρκὶ μεσσιτεύοντος θεότητι καὶ παχύτητι.

Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος ἀδοτῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως,

Jam vero quonam pacto mens hominis, aut angeli, si cum divinitate comparetur, perfecta dici queat, ut alterum loco cedere cogatur majoris præsentia? Neque enim splendor aliquid, si cum sole conferatur, nec humor exiguus, si cum fluvio; ut quæ parva sunt prius submovemus, e domo splendorem, e terra humorem, atque ita quæ majora sunt et perfectiora capiantur. Quonam enim modo duo perfecta continebunt, hinc nempe domus splendorem et solem, hinc rursum terra humorem et fluvium, hoc consideremus; magna enim profecto cura et animadversione res digna est. Au illud eos fugit, quod res eadem, quæ cum aliqua collata perfecta est, alterius ratione imperfecta sit, ut collis cum monte collatus, et granum sinapis cum faba, aut alio quopiam majori semine, etiamsi iis, quæ ejusdem sunt generis, majus dicatur: angelus etiam si ita lubet, cum Deo, et homo cum angelo? Quocirca mens nostra, perfecta illa quidem est, et principatum tenet, verum in animam et corpus; non autem simpliciter perfecta; Dei vero serva et subdita est, non principatus socia, nec pari honore prædita. Quandoquidem etiam Moses, Pharaonis quidem deus, Dei autem famulus est,

At mens nostra, inquit, damnata est. Quid autem caro? annon damnata? Quare aut hanc quoque propter peccatum abjice, aut illam etiam propter salutem adjuuge. Si quod deterius est, assumptum est, ut per incarnationem sanctificetur; annon, quod præstantius est, assumetur, ut per humanitatis susceptionem sanctitate afficiatur? Si lutum fermentatum est, o sapientes viri, ac nova conspersio exstitit, imago ipsa non fermentabitur, et cum Deo temperabitur, per divinitatem deficata? Quin hoc quoque adjiciemus: si mens, ut peccatrix et damnata, omnino sprete et rejecta est, ob eamque causam ommissa mente corpus assumptum est, ignosci utique par est iis, qui circa mentem peccant. Dei enim testimonio, de tua sententia, aperte demonstratum est, eam nulla ratione curari posse. Dicamne quod majus est? Tu quidem, optime vir (tanquam sarcolatra, siquidem ego anthropolatra sum), idcirco mentem meam contemnis, ut Deum cum carne devincias perinde atque aliter astringi nequeat, ob idque intermedium parietem tollis. Mea autem ratio, hoc est, hominis minime sapientis et eruditi, quænam est? Mens menti, ut propinquiori et conjunctiori, jungitur, ac per eam carni, inter divinitatem et carnis molem, intervenientem.

Porro autem, quam humanitatis assumptæ, vel,

¹ Exod. vii, 1. ² Jos. i, 15. ³ 1 Cor. v, 7. ⁴ Ephes. ii, 14.

ut ipsi loquuntur, incarnationis, causam afferant, videamus. Siquidem ut Deus alioqui incomprehensibilis, comprehendatur, ac sub carne, quasi velo quodam, cum hominibus versetur, scita sane hæc ipsis larva est, et hypocritis fabula: ut interim non dicam alio quoque modo fieri potuisse, ut nobiscum versaretur, quemadmodum prius in ignis rubo ¹, et forma humana ². Si autem ut simili per simile sanctificato peccati damnationem solvat, profecto quemadmodum carne propter carnem damnatam, et anima propter animam opus habuit, ita etiam mente propter mentem, utpote quæ in Adamo non solum peccaverit, sed et prima affecta fuerit, quemadmodum medici in morbis loquuntur. Quod enim mandatum accepit, hoc mandato quoque minime paruit: quod autem minime paruit, hoc etiam eo audaciæ progressum est, ut illud violaret; quod autem violavit, hoc in primis quoque salute indigebat; quod autem salute indigebat, hoc etiam

Hoc nunc, velint nolint, demonstratam est, geometricis, ut ipsi aiunt, ac necessariis demonstrationibus. Tu vero prinde facis, ac si, læso hominis oculo, ac pede insuper offenso, pedi quidem medicinam adhiberes, oculum autem incuratum relinqueres: aut, cum pictor aliquid minus recte pinxisset, picturam quidem immutares, pictorem autem, velut munere suo recte functum, præterires.

Ex eadem.

Quod si, his rationibus prohibiti eo confugiunt, ut Deum, remota etiam mente, homini salutem afferre posse dicant, utique potuit etiam, remota carne per solam voluntatem, quemadmodum alia quoque omnia citra corporis operam operatus est, et operatur. Quare cum mente carnem quoque tolle, at plena et perfecta tibi sit temeritas. Sed scilicet a fittera decipiuntur, proptereaque ad carnem accurrant, Scripturæ consuetudinem ignorantes: nos hoc quoque eos docebimus. Nam quod Christus passim in Scriptura, homo, et Filius hominis appelletur, quid apud eos commemorare attinet, quibus hoc cognitum est et exploratum?

Quod si huic loco imitantur, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ³, ob idque, ut auctores quæ in pellibus crassiora sunt, ita ipsi, quod in homine præstantissimum est, abradunt, ut Deum cum carne conglutinent: tempus est ut ipsi dicant, carni quoque duntaxat Deum esse Deum, non autem etiam animarum, quoniam scriptum est, *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis* ⁴; et, *Ad te omnis caro veniet* ⁵; et, *Benedicat omnis caro nomini sancto ejus* ⁶; hoc est, omnis homo: aut rursus patres nostros incorporeos et invisibiles in Ægyptum descendisse, solamque Josephi animam a Pharaone in vincula coniectam fuisse, quoniam scriptum est: *In septuaginta quinque animabus*

Ἰδωμεν, εἴτουν σαρκώσεως, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν. Ἐὶ μὲν ἵνα χωρηθῆ ἕως, ἄλλως ἀχώρητος ὢν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπετάσματι τῆ σαρκὶ τοῖς ἀνθρώποις προσμιλήσῃ, κομψὸν τὸ προσωπεῖον αὐτοῖς, καὶ τὸ δράμα τῆς ὑποκρίσεως· ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἄλλως ὁμιλήσαι ἡμῖν οἶδόν τε ἦν, ὡσπερ ἐν βάρῃ πυρὸς καὶ ἀνθρωπίνῃ εἶδει τὸ πρότερον. Ἐὶ δὲ ἵνα λύσῃ τὸ κατάκριμα τῆς ἀμαρτίας τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοῖον ἀγιάσας, ὡσπερ σαρκὸς ἐδέησε διὰ τὴν σάρκα κατακριθείσαν, καὶ ψυχῆς διὰ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ νοῦ διὰ τὸν νοῦν, οὐ πταίσαντα μόνον ἐν τῷ Ἄδῃ, ἀλλὰ καὶ πρωτοπαθήσαντα, ὡσπερ οἱ ἱατροὶ λέγουσιν ἐπὶ τῶν ἀρρώσθημάτων. Ὁ γὰρ τὴν ἐντολὴν ἐδέξατο, τοῦτο καὶ τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐφύλαξεν· ὁ δὲ οὐκ ἐφύλαξεν, τοῦτο καὶ τὴν παράδοσιν ἐτόλμησεν· ὁ δὲ ἐπὶ τῆς σωτηρίας ἐδέετο, τοῦτο καὶ προσελήφθη· ὁ νοῦς ἔρα προσεληφται.

assumptum est; ita fit, ut mens assumpta sit.

Τοῦτο νῦν ἀποδείκεται, κὰν μὴ βούλωνται, γεωμετρικαῖς, ὡς φασιν αὐτοὶ, καὶ ἀναγκαῖαις ἀποδείξεσι. Σὺ δὲ ποιεῖς παραπλήσιον, ὡσπερ ἂν εἰ ὀφθαλμοῦ ἀνθρώπου πταίσαντος καὶ ποδὸς; κριτταίσαντος, τὸν πόδα μὲν θεράπευες, τὸν δὲ ὀφθαλμὸν ἀθεράπευτον εἶας· ἢ ζωγράφου τι μὴ καλῶς γράψαντος, τὸ μὲν γραφὴν μετεποιεῖς, τὸν δὲ ζωγράφον ὡς κατορθούντα παρέρχεσαι.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

C

Ἐὶ δὲ ὑπὸ τούτων ἐξαιρεγόμενοι τῶν λογισμῶν, καταφεύγουσιν ἐπὶ τὸ δυνατόν εἶναι Θεῶν, καὶ χωρὶς νοῦ, σώσει τὸν ἄνθρωπον, δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς σαρκὸς, μόνῃ τῷ βούλεισθαι, ὡσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐνεργεῖ, καὶ ἐνηργηκεν ἀσωμάτως. Ἄνελε οὐδὲ μετὰ τοῦ νοῦ καὶ τὴν σάρκα, ἵν' ἢ σοὶ τέλειον τὸ τῆς ἀπονοίας. Ἄλλ' ἀπατῶνται ὑπὸ τοῦ γράμματος, καὶ διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ προστρέχουσι, τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς ἀγνοοῦντες. Ἡμεῖς αὐτοὺς καὶ τοῦτο διδάξομεν. Ὅτι μὲν γὰρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἀνθρώπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου προσαναγορεύεται, τί εἰ πρὸς εἰδέτα; καὶ λέγειν;

Ἐὶ δὲ δισχυρίζονται τῷ , Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο περιζήσουσι τοῦ ἀνθρώπου τὸ κάλλιστον, ὡσπερ οἱ σκυτεῖς τὰ παχύτερα τῶν δερμάτων , ἵνα θεὸν σαρκὶ συγκολήσωσιν, ὥρα λέγειν αὐτοῦ; καὶ σαρκῶν μόνων τὸν θεὸν εἶναι θεὸν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ψυχῶν, διὰ τὸ γεγράφθαι, *Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς*, καὶ, *Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει*, καὶ *Ἐὐλογεῖται πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ*, τοῦτ' ἐστὶ πᾶς ἀνθρώπος· ἢ πᾶν ἀσωμάτως, καὶ ἀοράτους καταβεβηκέναι τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς Ἀίγυπτον, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωσήφ δεδέσθαι μόνῃν ὑπὸ τοῦ Φαραῶν , διὰ τὸ γεγράφθαι, *Ἐν ἑβδομήκοντα πᾶντα ψυχῶν κατέθησαν*

¹ Exod. iiii, 2. ² Gen. xviii, 1 sqq. ³ Joan. i, 14. ⁴ Joan. xvii, 2. ⁵ Psal. lxxiv, 3. ⁶ Psal. cxxiv, 21.

εις Αἴγυπτον, καὶ, Σίδηρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ, πρᾶγμα δεθῆναι μὴ δυνάμενον. Ἄγνοοῦσι
γὰρ οἱ ταῦτα λέγοντες, ὅτι συνεκδοχικῶς τὰ τοιαῦτα
ἐνομάζονται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντός δηλουμένου·
ὡσπερ καὶ, Νσοσσοὶ τῶν κοράκιων ἐπικαλοῦνται
τὸν Θεόν, ἐν ἡ πτηνῇ δηλωθῆ φύσις, καὶ Πλειὰς
καὶ Ἐσπερος καὶ Ἀρκτούρος μνημονεύονται ἀντὶ
πάντων ἀστέρων, καὶ τῆς περὶ τούτους οἰκονο-
μίας.

Καὶ ἅμα οὐκ ἄλλως οἶόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δη-
λωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆ-
ναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη καὶ
μέχρι τοῦ χείρονος. Σάρκα γὰρ εἶναι ψυχῆς εὐτε-
λέστερον, πᾶς τῶν εὐ φρονούντων ὀπολογήσει.
Τὸ οὖν, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἴσον δοκεῖ μοι δύ-
νασθαι τῷ καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν γεγονέναι: λέγεσθαι
καὶ κατάραν· οὐκ εἰς ταῦτα τοῦ Κυρίου μεταποιη-
θέντος, πῶς γὰρ; ἀλλ' ὡς διὰ τοῦ ταῦτα διέξασθαι
τὰς ἀνομίας; ἡμῶν ἀναλαβόντος, καὶ τὰς νόσους βα-
σταύσαντος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐκείνο δὲ γινώσκω ἀναγκαῖον, ὅτι Ἀπολινάριος
μὲν τὸ τῆς Θεότητος ὄνομα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δούξ,
τὴν δύναμιν τῆς Θεότητος οὐκ ἐφυλάξας. Τὸ γὰρ ἐκ
μεγάλου, καὶ μελζονος, καὶ μεγίστου συνιστῶν τῆ
Τριάδα, ὡσπερ ἐξ αὐτῆς καὶ ἀκτίνοσ καὶ Ἥλιου
τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς, ὅπερ
σαρῶς ἐν τοῖς ἐκείνου γέγραπται λόγοις, καὶ κλίμαξ
ἐστὶ Θεότητος οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀνάγουσα, ἀλλ' ἐξ
οὐρανοῦ κατάρουσα. Ἡμεῖς δὲ Θεὸν γινώσκομεν τὸν
Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα
δὲ οὐκ ἴσως ψιλὰς τεμνοῦσας ἀξιώματων, ἢ δυνά-
μεων ἀνισότηας, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὡσπερ
προσηγορίαν, οὕτω καὶ Θεότητος φύσιν, καὶ οὐσίαν
καὶ δύναμιν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς τὸν αὐτὸν δευτέρας ἐπι-
στολῆς.

Οὗτοι γὰρ ἦνίκα μὲν ἂν τοῖς γνησίοις αὐτῶν μα-
θηταῖς, καὶ μύσταις τῶν ἀποβόρητων θεολογῶσιν,
ὡσπερ οἱ Μανιχαῖοι τοῖς ἐκλεκτοῖς λεγομένοις, ὅλην
τὴν νόσον αὐτῶν ἐκκαλύπτοντες, μόλις καὶ τὴν
σάρκα τῷ Σωτῆρι διδόασιν. Ὅταν δὲ ταῖς κοινὰς
ὑπολήψεις περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, δὲ ἡ Γραφή
περίστησιν, ἐλέγχωνται καὶ πιέζωνται, τὰς μὲν
εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περὶ δὲ τὸν νοῦν κα-
κουργούσιν, οὐκ ἀψυχον μὲν, οὐδὲ ἄλογον, οὐδὲ
ἄνοον, οὐδὲ ἀτελή ὁμολογοῦντες τὸν ἀνθρώπων, ψυχὴν
δὲ καὶ λόγον, καὶ νοῦν, αὐτὴν εισάγοντες τὴν θεό-
τητα, ὡς αὐτῆς τῆ σαρκὶ συγκαταθείσης; μόνης, ἀλλ'
οὐκ καὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀνθρωπίνων, εἰ καὶ τὸ
ἀναμάρτητον κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς ἦν, καὶ τῶν
ἡμετέρων παθῶν καθάρσιον.

Ὅστω γοῦν καὶ τὸ, Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχο-
μεν, παρεξηγοῦνται κακῶς καὶ λῆαν εὐθῶς, νοῦν

¹ Act. vii, 14. ² Psal. cix, 18. ³ Psal, cxxvi, 9.
4; Gal. iiii, 13. ⁴ I Cor. ii, 16.

A *descenderunt in Ægyptum* ¹; et, *Ferrum pertransiit
anima ejus* ², res profecto ejusmodi, quæ nullis
vinenlis astringi queat. Ignorant enim, qui hæc
dicunt, res hasce per synecdochen enuntiar, toto
nempe per partem indicato; ut cum ait Scriptura,
Et pulli corvorum Deum invocant ³, ut avium na-
tura designetur, et Pleias et Vesperus et Arcturus
memorantur ⁴, pro eo, ac si diceret omnia sidera,
Deique circa ea providentiam.

Hæc accedit, quod non aliter Dei erga nos amor
testatus esse poterat, quam ex eo quod caro in
memoria fuerit, et quia nostri causâ ipse etiam
usque ad deteriore partem sese demisit. Carnem
enim anima viliorē esse nemo sanæ mentis inflicia-
bitur. Itaque hic locus, *Verbum caro factum est* ⁵,
eamdem vim et significationem mihi habere vide-
tur cum eo, quod *peccatum* quoque ipsum et *male-
dictum* factus esse dicitur ⁶; non quod Dominus
in hæc immutatus sit; qui enim id fieri posset?
sed quia per id quod hæc suscept, iniquitates
nostras sustulit, et morbos portavit.

Ex eadem.

Illud scire necesse est, Apollinarium, quamvis dei-
tatis nomen Spiritui sancto dederit, vim tamen dei-
tatis minime custodisse. Siquidem ex magno, et
majori, et maximo, hoc est, ex Spiritu sancto, et
Filio, et Patre, tanquam ex splendore, et radio,
et sole, Trinitatem constituere (quod quidem in
illius libris aperte scriptum est), deitatis scala est,
non in cœlum subvehens, sed e cœlo dejiciens.
At nos Deum quidem Patrem et Filium et Spiritum
sanctum agnoscimus: hæc autem non nuda no-
mina, dispares dignitates aut potentias secantia,
sed unam eandemque, ut appellationem, ita divini-
tatis naturam, et essentiam, ac potentiam.

Ejusdem ex altera ad eundem Epistola.

Isti enim, cum apud fidos suos discipulos et ar-
canorum conscios, quemadmodum Manichæi, apud
eos quos electos vocant, de divinitate disputant, to-
tum suum morbum detegentes, vix etiam carnem
Salvatori tribuunt. Cum autem communibus de
humanitatis assumptione sententiis, quas Scriptura
exhibet, convincuntur ac premuntur, piæ quidem
dictiones confitentur, verum circa sensum et intel-
ligentiam dolos neclunt, non quidem animæ, nec
rationis ac mentis expertem nec imperfectum ho-
minem constitentes: cæterum animæ, et rationis,
ac mentis loco divinitatem inducentes, perinde atque
ipsa sola cum carne temperata et copulata fuerit,
at non etiam humanæ nostræ res et proprietates;
etiamsi illi ab omni peccato puritas humana con-
ditione sublimior esset, ac vitiosarum nostrarum
affectionum exptatrix.

Sic quippe illud quoque, *Nos autem mentem
Christi habemus* ⁷, prave ac perquam stolidè in-

¹ Job xxxviii, 31, 32. ² Joan. i, 14. ³ II Cor. v,

terpretantur, nimirum per Christi mentem divinitatem significari contendentes; non autem hunc locum more nostro exponentes, nempe quod ii, qui mentem suam ad illius mentis, quam Salvator pro nobis assumpsit, imitationem purgarunt, atque ad eam, quantum fieri potest, composuerunt, mentem Christi habere dicuntur: quemadmodum et illi carnem Christi habere dici possent, qui carnem domuerunt, atque hac ratione concorporei et participes Christi facti sunt ¹, et, *Sicut portavimus imaginem terreni, ita, inquit ², portavimus imaginem et celestis*. Eodem quoque modo ipsis perfectus homo, non qui omni ex parte res nostras, excepto peccato, expertus est, sed illud ex Deo et carne temperamentum esse statuitur. **B** Hoc enim, aiunt, quid perfectius?

Idem autem etiam circa ενανθρωπήσεως vocem improbe ac versute usurpant, hoc verbum ενθρώπησαν non ita explicantes, ut idem sit, quod, in homine, quem sibi ipsi affixit, exstitit, juxta id quod ait Scriptura, *Ipse enim sciebat quid esset in homine ³*; verum idem esse dicentes et docentes, quod, cum hominibus consuetudinem habuit ac versatus est, atque ad hæc verba confugientes: *Post hoc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est ⁴*. Quid autem diutius quispiam concertet? Sane dum hominem atque internam imaginem submovent, id duntaxat nostri, quod deforis est, per novam hanc larvam, et aspectabilem speciem mundant, adeo secum ipsi pugnantes, ut nunc quidem propter carnem cætera etiam crasso ac carnali modo exponant (hinc enim illis secundus Judaismus manavit, et delira mille annorum in paradiso voluptas, illudque propemodum, nos eadem rursus post eadem resumere): nunc autem opinionem potius quam veritatem carnis inducant, tanquam nihil humani passa fuerit, ne earum quidem rerum, quæ peccato vacant; atque ad hujusmodi dogmatis confirmationem, apostolicam quamdam vocem adhibeant, nec apostolicam intellectam, nec pronuntiatam, nimirum ⁵ in similitudinem hominum Salvatorem factum esse, et habitu inventum ut hominem: quasi his verbis non humana forma significetur, sed fallax quædam species et opinio.

Ejusdem ex Epistola ad Nestarium.

In manus meas incidit libellus quidam Apollinarij, in quo quæ disputantur hæreticam omnem exhibent improbitatem. Negat enim carnem assumptam ab Unigenito ex naturæ nostræ ordine secundum dispositionem, sed ab initio illam carnis naturam in Filio esse, et absurdam istam opinionem quodam Evangelij testimonio prave intellectu conatur comprobare: *Nemo enim, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis ⁶*. Ex his colligit, et antequam descenderet, Filium hominis exstitisse, et cum descenderet propriam car-

Α Χριστού την θεότητα λέγοντες, οὐχ, ὅπερ ἡμεῖς, ὑπολαμβάνοντες, ὅτι οἱ τὸν ἑαυτῶν νοῦν καθήραντες μιμήσει τοῦ νοῦς ἐκείνου, ὄνπερ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸν ῥυθμίζοντας, ὡς ἐφίκτον, οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχειν λέγονται· ὡς καὶ σάρκα Χριστοῦ μαρτυρηθεῖεν ἂν ἔχειν ἐκείνοι οἱ τῆν σάρκα παιδαγωγήσαντες, καὶ σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ Χριστοῦ κατὰ τοῦτο γενόμενοι· καὶ, Ὡς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, οὕτω, φησὶ, φορέσομεν καὶ τὴν τοῦ ἐπουρανοῦ. Οὕτω δὲ καὶ τέλειος αὐτοῖς ἄνθρωπος, οὐχ ὁ πεπειρασμένος κατὰ πάντα τὰ ἡμέτερα χωρὶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ σαρκὸς σύγκραμα δογματίζεται. Τοῦτου γὰρ, φησὶ, τί τελειότερον;

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως κακουργοῦσι φωνῆν, τὸ ἐνηθρώπησεν, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ὃν ἑαυτῷ περιέπηξεν, ἐξηγούμενοι, κατὰ τὸ εἰρημένον, *Αὐτὸς γὰρ ἐγένεωκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἀνθρώποις ὠμίλησε, καὶ συνεπολιτεύσατο, λέγοντες καὶ διδάσκοντες, καὶ πρὸς ἐκείνην καταφεύγοντες τὴν φωνὴν, τὴν· Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνεστράφη, λέγουσαν. Καὶ τί ἂν τις ἀγωνίζετο ἐπὶ πλεῖον; Οἱ τὸν ἀνθρώπον ἀποσκευαζόμενοι, καὶ τὴν ἐντὸς εἰκόνα, τὸ ἐκτὸς ἡμῶν καθαρῖζουσι μόνον διὰ τοῦ καινοῦ προσώπου, καὶ τοῦ ὀρωμένου, τοσοῦτον ἑαυτοῦ μαχόμενοι, ὡς ποτὲ μὲν **C** διὰ τὴν σάρκα καὶ τὰ ἄλλα παχέως καὶ σαρκικῶς ἐξηγεῖσθαι (ἐντεῦθεν γὰρ αὐτοῖς ὁ δεύτερος Ἰουδαϊσμός ὤρμηται, καὶ ἡ χιλιόετης καὶ ληρώδης ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή, καὶ σχεδὸν τὸ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναλαμβάνειν ἡμᾶς), ποτὲ δὲ δόκησιν μᾶλλον ἢ ἀλήθειαν τῆς σαρκὸς εἰσάγειν, ὡς οὐδὲν τῶν ἡμετέρων παθούσης, οὐδὲ ὅσα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἐλεύθερα, καὶ κεχρησθαι πρὸς τοῦτο τῆ ἀποστολικῆ φωνῆ, οὐκ ἀποστολικῶς νοουμένη, ἢ λεγομένη, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν γεγενῆσθαι, καὶ σχήματι εὐρησθαι ὡς ἀνθρώπον, ὡς οὐχὶ τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους ἐν τοῦτοις δηλωμένου, φαντασίας δὲ τινος ἀπατηλῆς καὶ δοκίσεως.*

D Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Νεκτάριον.

Ἐμὸι πυκτίον ἦλθεν ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλινάριου, ἐν ᾧ τὰ κατασκευαζόμενα πάσαν αἰρετικὴν κακίαν παρέρχεται. Διαβεβαιούται γὰρ μὴ ἐπίκτητον εἶναι τὴν σάρκα κατ' οἰκονομίαν ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ προσληφθεῖσαν ἐπὶ μεταστοιχειώσει τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ Υἱῷ τὴν σαρκώδη ἐκείνην φύσιν εἶναι, καὶ κακῶς ἐκλαθὼν εὐαγγελικὴν τινα βῆσιν εἰς μαρτυρίαν τῆς τοιαύτης ἀποτίας, προβάλλεται λέγων, ὅτι· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ὡς καὶ πρὶν τοῦ καταλεῖν αὐτὸν

¹ Ephes. iii, 6.

² I Cor. xv, 49.

³ John. ii, 25.

⁴ Riruch. iii, 38.

⁵ Philipp. ii, 7.

⁶ John.

iii, 13.

Υἱὸν ἀνθρώπου εἶναι, καὶ καταθεῖν ἰδίαν ἐπαγόμενον σάρκα, ἐκεῖνην, ἣν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔχων ἐτύχχανε προαιώνιον τινα, καὶ συνουσιωμένην. Λέγει γὰρ πάλιν ἀποστολικήν τινα βῆσιν τοῦ οὐανοῦ σώματος τῆς συμφράσεως ἀποκρίσας, ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ. Εἶτα κατασκευάζει τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον τὸν ἄνωθεν ἔχοντα τὸν νοῦν μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, τὴν τοῦ νοῦ φύσιν ἀναπληρώσασαν μέρος γενέσθαι τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, τὸ τρίτημόριον ψυχῆς τε καὶ σώματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν ὄντων, νοῦ δὲ μὴ ὄντος, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖνου τόπον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναπληροῦντος. Καὶ οὕτως τοῦτο δεῖνδν, ἀλλὰ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι αὐτὸν τὸν μονογενῆ Θεόν, τὸν κριτὴν τῶν πάντων, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν καθαιρέτην τοῦ θανάτου θνητὸν εἶναι κατασκευάζει, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ θεότητι καὶ πάθος δεξασθαι, καὶ ἐν τῇ τριημέρῳ ἐκεῖνη νεκρώσει τοῦ σώματος, καὶ τὴν θεότητα συναπονεκρωθῆναι τῷ σώματι, καὶ οὕτως παρὰ τοῦ Πατρὸς πάλιν ἀπὸ τοῦ θανάτου διαναστήναι.

Ἔτι κατὰ Ἀπολλινάριου τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Θεοφίλον τὸν Ἀλεξανδρείας.

Οἱ τοὺς Ἀπολλινάριου δόγμασι συμιστάμενοι σάρκινον λέγουσι τὸν Λόγον, καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου Υἱὸν, καὶ ἄνουν τὸν Κυριακὸν ἄνθρωπον, καὶ ἰθνητὴν τὴν τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζουσι θεότητα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἡμεῖς δὲ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν, καὶ πιστεύομεν. Υἱὸν δὲ Θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐπ' αὐτοῦ θεωρούμενον οὐτε ἐμάθομεν, οὐτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἐναγόμεθα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολλινάριον ἀντιβουητικῷ λόγου.

Εἰ γὰρ ὁ Ἀπολλινάριος στηρίζεται τῷ ῥήματι τῷ εἰρηκότε· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν γῆινον ἄνθρωπον συγγενείας αὐτὸν ἀποσχίζει, καὶ ἐξ οὐρανοῦ ἐπάγεσθαι τὴν ἀνθρωπότητα λέγει, διώσει τινὰ πάντως ἐν οὐρανῷ ἀνθρώπινον πατέρα τοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβάτος ἀνθρώπου. «Ὁ υἱὸς γὰρ,» φησὶ, «τοῦ ἀνθρώπου.» Πῶς δὲ καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς Παρθένου σεσάρκωται, καὶ γεγέννηται; Καὶ σιωπῶ τὰ ἴδιαν ἀπεμφαίνοντα, πρὸς δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀτοπία τῆς φλυαρίας ἐκφέρεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ προαιώνιος ἡ σὰρξ, οὐ κεκένωται ἡ θεότης, οὐχ ὑπῆρχεν ἐν μορφῇ Θεοῦ Υἱὸς, οὐ μορφήν ἔλαβε δούλου, ἀλλ' ὅπερ ἦν τῇ φύσει, τοῦτο ἐφανερῶθην.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ πρὸ τοῦ καταβῆναι πρὸς ἡμᾶς εἶχεν ἐν οὐρανῷ τὴν σάρκα, εἶχε πάντως ἐν οὐρανῷ καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν λύπην, τὸ δάκρυον. Ποίως δὲ καὶ ἡλικίας ἦν, ὅτε εἰς γῆν καταβέβηκεν; «Παιδίον γὰρ,» κατὰ

A nem attulisse, illam nimirum, quam in cœlis habebat ante sæcula ex propria ipsius essentia consistentem. Præterea dictum quoddam Apostoli ex toto corporis avellens consensu, secundum e cœlo hominem affirmat esse, atque ita concludit hominem illum, qui e cœlo descendit, mentem non habere, sed Unigeniti divinitatem mentis naturam explere, et tertiam illius concreti hominis partem obtinere, cum duæ reliquæ ipsius partes anima et corpus existant, mens vero non adsit, sed locum ejus impleat Dei Verbum. Quæ cum gravia absurdaque sint, illud tamen omnium gravissimum et absurdissimum, quod ipsum Deum Unigenitum, judicem omnium, vitæ principem, et mortis expulsorem affirmat esse mortalem, et propria ipsius divinitate cruciatus mortemque subisse, tridique illius spatio, quo corpus mortuum mansit, simul cum ipso corpore mortuum quoque divinitatem permansisse, et a Patre rursum ex morte in vitam fuisse revocatum.

Item adversus Apollinarium Gregorii Nyssæ pontificis, ex oratione ad Theophilum Alexandriæ pontificem.

Qui Apollinarij placitis favent, Verbum dicunt ex carne constare, et sæculorum auctorem esse hominis Filium, et Domini humanitatem mentis experientem, et Filij mortalem esse divinitatem.

Ex eadem oratione.

C Nos autem naturam quidem humanam Verbo conjunctam servatam esse ex mysterio didicimus et credimus. Dei autem Filium ex carne constare, et privatim in seipso vivere neque didicimus. neque unde id colligi possit intelligimus.

Ejusdem ex oratione, qua confutat Apollinarij opinioniones.

Si Apollinarius verbis illis innititur: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, et idcirco illum a terreni hominis conjunctione sejungit, et e cœlo traxisse dicit humanitatem, dabit aliquem prorsus in cœlo hominem patrem illius hominis, qui ad nos descendit: Filius enim, inquit, hominis. Præterea quomodo diebus extremis ex Virgine carnem assumpsit, et natus est? ut taceam incommoda, quæ ex absurdis istis nugis consequuntur.

Ex eadem oratione.

Si caro fuit ante sæcula, non exinanita est divinitas, Filius non erat in forina Dei, servi formam non accepit, sed quod erat natura, id nunc apparuit.

Ex eadem oratione.

Si antequam ad nos descenderet, carnem habebat in cœlo, habebat prorsus in cœlo etiam omnia quæ carnis sunt propria, nempe famem, sitim, somnum, lassitudinem, tristitiam, lacrymas. Qualis autem erat ætatis, cum descendit in terram? Puer enim, ut in-

quid Isaias, *natus est nobis, et filius datus est nobis*¹, et per omnem transiit aetatem, quoad in terra versans mortuus est. Sin perfectum hominem ex Virgine natum dicunt, quomodo in matris utero contractus est? Quomodo motus ipsius iam nati sic est imminutus, ut terminis exiguis circumsciberetur? Quomodo paulatim crescens in hominem perfectum evasit? Eamne, quam prius habebat carnem iterum sumens, an aliam in seipso per cibum adjungens? Si pristinam dixerint, ostendent plane, supervacaneam illi fuisse nutrimentum; sin Dominum nutrimenti participem fuisse concessorint, quid dicent de carne in caelo relicta? Magnam enim, ut par est, partem reliquit, et tantum ex illa sibi duntaxat servavit, quantum Virginis uterus capiebat.

Ex eadem.

Si carnem circa seipsum semper habuit in caelo, Deum autem carnem esse dicunt, qui sequuntur Apollinarium: omnis autem caro tactui resistit; quod autem resistit ex materia constat et compositum est, et quod compositum est, dissolvitur: necesse est ipsum et ex materia constituisse antequam e caelo descenderet, et diversis e rebus esse compositum, et dissolutionem naturaliter exspectare.

Ex eadem oratione.

Ut probet Unigenitum ante saecula carnem assumpsisse, affert testimonia quae de ipsius divinitate dicta sunt, et ea conatur ad ejus humanitatem referre, ut illud: *Antequam Abraham fieret ego sum*²; et illud Praecursoris dictum: *Prior me erat*³, et illud Apostoli: *Et unicus Dominus, per quem omnia; et ipse est ante omnia*⁴. Si igitur, ut ipse censet, ante saecula est illius caro, extremis autem diebus e Virgine natus fatetur, ante saecula nimirum fuit et Virgo quae ipsum peperit, natuque major quam ille qui ex ipsa ortus est. Ut faceam de extremis diebus, qui ipsi quoque ante saecula considerabuntur.

Ex eadem oratione.

Si Patrem asserit incorporeum, et Filii divinitatem ex carne constare, diversas utique dicet eorum essentias; sin horum communem, et eandem esse naturam confitetur, cogetur dicere Patrem item ex carne constare.

Ex eadem oratione.

Qui vere ex aliquo est, illud plane secundum essentiam est, quod est ille qui genuit. Atqui Pater caro non est, nec ille prorsus, qui ex ipso est, erit caro. Quod enim natum est ex spiritu, non caro, sed spiritus esse dicitur. Quod autem ex carne natum est, caro est. Dei igitur patrem istius Dei ex carne constantis.

Ex eadem oratione.

Dicit praeterea, caelestem illum hominem esse paternae gloriae splendorem, et figuram substantiae

την Ἰσαΐας φωνήν, εἰγενήθη, καὶ οὕτως ἐδόθη ἡμῖν, καὶ διὰ πάσης ἡλικίας ἐλήλυθεν, ἄχρις ἂν ἀπέθανεν ἐπὶ γῆς πολιτευόμενος. Εἰ δὲ τέλειον ἄνδρα ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθῆναι λέγουσι, πῶς ἐν τῇ νηδί τῆς μητρὸς συνεστάθη; Πῶς δὲ καὶ γεννηθέντος εἰς ὀλίγην περιγραφὴν ὄψεως ἀπεμακρόνθη; Πῶς δὲ καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον ἠξήθη κατὰ μικρὸν; Πότερον ἦν εἶχε σάρκα κατὰ μικρὸν ἀναλαμβάνων, ἢ ἕτερον ἑαυτῷ διὰ τῆς τροφῆς προστιθείς; Ἄλλ' εἰ μὲν τὴν ἀρχαίαν φήσουσι, περιετὴν πάντως τὴν τροφήν ἀποδείξουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἀρνοῦνται τροφῆς μετασκευάσαι τὸν Κύριον, τί ἐροῦσι περὶ τῆς ἐννοῦ καταλειφθείσης σαρκός; ἥς τὸ πολὺ κατὰ τὸ εἶδος καταλείπεται, μόνον δὲ τοσοῦτον ἐπ' αὐτῆς εἰληπται, ὅσον ἡ νηδὺς ἐχώρησε τῆς Παρθένου.

B

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ πάντοτε τὴν σάρκα περὶ αὐτὸν εἶχεν ἐν οὐρανῷ, θεὸν εἶναι τὴν σάρκα φασὶν οἱ περὶ τὸν Ἀπολλινάριον· πᾶσα δὲ σὰρξ ἀντιτετακτὴ τῷ ἀποτόμῳ, τὸ δὲ ἀντίτετυπον ὕλῳδες καὶ σύνθετον, τὸ δὲ σύνθετον διαλυτόν· ἀνάγκη πᾶσα καὶ ὕλικὸν αὐτὸν εἶναι πρὸ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως, καὶ ἐκ διαφόρων συκκείμενον, καὶ ἀνακείμενον φυσικῶς τὴν διάλυσιν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Θέλον βεβαιῶσαι, ὅτι προαιώνιος ἦν ἡ σάρκωσις τοῦ Μονογενοῦς, ἐπάγει μαρτυρίας τὰς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ρηθείσας, καὶ κειράται ταύτας ἐφευρόμενοι τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι, οἷον τὸ, *Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι*· καὶ τὴν τοῦ Προδρόμου φωνήν, τὸ, *Πρῶτος ἦν*· καὶ τὴν τοῦ Ἀποστόλου, τὸ, *Καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα*· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων. Εἰ οὖν προαιώνιος ἐστὶ κατ' αὐτὸν ἡ σὰρξ, ὁμολογεῖται δὲ ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθῆναι, προαιώνιος ἄρα καὶ ἡ Παρθένος ἡ τοῦτον τεκοῦσα, καὶ πρεσβυτέρα τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτῆς, ἵνα μὴ λέγω περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, οἷον πρὸ τῶν αἰώνων ἐπινοηθήσονται καὶ αὐταί.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ μὲν ἀνώματον τὸν Πατέρα λέγει, σαρκῶδη δὲ τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, πάντως ἑτεροουσίους αὐτοῖς ἐρεῖ· εἰ δὲ κοινήν τὴν τοῦτου φύσιν καὶ τὴν αὐτῆν εἶναι ὁμολογήσει, σαρκῶδη καὶ τὸν Πατέρα λέγειν ἀναγκασθήσεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸ ἀληθῶς ἐκ τινος ὄν ἐκεῖνο πάντως ἔσται κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ὁ γεννήσας ἐστίν. Ἄλλὰ μὲν ὁ Πατὴρ οὐκ ἐστὶ σὰρξ, οὐδ' ὁ ἐξ ἐκείνου πάντως ἂν εἴη σὰρξ. Τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμα, καὶ οὐχὶ σὰρξ εἶναι λέγεται. Τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ· καὶ δότω πατέρα τοῦ σαρκίνοῦ τοῦτου Θεοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Λέγει πάλιν τὸν οὐράνιον ἐκεῖνον ἄνθρωπον εἶναι ἀπαύγασμα τῆς πατρικῆς δόξης, καὶ χαρακτηρῆ τῆς

¹ Isa. ix, 6. ² Joan. viii, 58. ³ Joan, i, 27. ⁴ I Cor. viii, 6, 7.

ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ οὖν συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἕλιον τὸ ἀπυγαζόμενον ἐξ ἐκείνου φωῖς, καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ ἀνθρώπινον ὑπόστασιν δεικνύσιν, ἔσται κατ' αὐτὸν σαρκώδης καὶ ὁ Πατήρ, ὃς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὁ χαρακτήρ σάρκινός ἐστιν. Οἷα γὰρ ἡ δόξα, τοιοῦτον καὶ τὸ ταύτης ἀπαύγασμα· καὶ οἷος ὁ χαρακτήρ, τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις, ὥστε εἰ τοῦτο σῶμα, αὐδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Παρά τῶν Ἰουδαίων βρώσει τε καὶ πόσει ὀνειδιζόμενος ὁ Χριστὸς, μετείχε τούτων ἢ ἀμέτοχος ἦν; Εἰ μὲν μὴ μετείχε, δόξασις ἦν τὸ γινόμενον· εἰ δὲ μετείχε, οὐκ οὐράνιον σῶμα τὸ μετέχον· γῆϊνός γάρ ἦν ἢ βρώσει αὐτή, καὶ πόσει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ μὲν θεία τις ἦν ἡ σὰρξ; δῆλον ὅτι καὶ ἄτρεπτος· εἰ δὲ τρεπτή, πάντως ὁ θεία. Τίς ἂν ἀνάσχοιτο τὸ συγκεχυμένον τοῦτο, καὶ ἀσύστατον τῶν αἰρετικῶν δογμάτων, καὶ κατὰ τὰς ἐνυπνίους φαντασίας ἄλλοτε ἄλλο φαινόμενον; Νῦν μὲν φησι θεῖαν εἶναι τοῦ Λόγου τὴν σάρκα, καὶ συναθίον, νῦν δὲ ἐπίκτητον, καὶ προσειλημμένην, εἶτα ἄλλοτριω; ἔχουσαν πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν, πάλιν ἐπίδεξά τοῦ εὐθύνοντος, καὶ τροπή καὶ ἀλλοιώσει ὑποκειμένην.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ τότε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅτε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἄρα πρὸ τοῦ πρὸς τὴν Περθόνον εὐαγγελισμοῦ σὰρξ οὐκ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ψευδὴς ὁ λόγος καταβεβηκέναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἀνθρώπον, εἰ' οὐ τὸ θεῖον τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη ζωῇ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἦ σὰρξ τοῦ Κυρίου, φησὶ, προσκυνεῖται, καθ' ὃ ἐν ἔσσι πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶσι μετ' αὐτοῦ. Ὡ τῆς τῶν λόγων ἀτοκίας! Ὡσπερ τὸν ἀνθρώπον ἐκ ψυχῆς νοερᾶς καὶ σώματος συνεστάναι λέγομεν, οὕτω καὶ αὐτὸς τὸν Κύριον οἴεται συνεστάναι, τὴν μὲν θεότητα λαμβάνων ἀπὸ ψυχῆς, τὸ σῶμα δὲ ἀπὸ σώματος, καὶ οὕτως αὐτὸν ζῶσι ὀνομάζων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ποίαν ψυχὴν λέγετε ἔχειν τὸν Κύριον; εἰποιμι ἂν πρὸς τοὺς ἀνόητον ψυχὴν τῇ προσληφθείσῃ σαρκὶ συγκαμίζοντας. Εἰ μὲν οὖν ἄλογον, κτήνος ἔρεσκε εἶναι περὶ τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ ἀνθρώπον· εἰ βέβαιον λογικὴν, τί ἄλλο παρὰ τὸν λόγον τὴν διάνοιαν ὀνομάζοντες; Οὐκοῦν ὁ λογικὴν ψυχὴν εἰπὼν καὶ διανοητικὴν ὀνομάζοντες. Ἦ δὲ διάνοια νοῦ κίνησις ἐστὶ, καὶ ἐνέργεια. Ὡστε εἰ ψυχὴν λογικὴν ὁ Κύριος ἔχει, πάντως καὶ νοερὰν αὐτὴν ἔχει, καὶ κατὰ μηδὲν τι λειπομένην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄτρεπός, φησὶν, ἀνθρώπινον νοῦν περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Μωνογενεῖος ἕνοσι. Καθ' ἣν αἰτίαν προσετίθεισιν, ὅτι τρεπτὸς ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος. Οὐκ ἀνά μὴδὲ τὴν σάρκα τῷ Θεῷ συγκαμίζεται. Τὸ γὰρ τρεπτὴν αὐτὴν εἶναι οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ ταῦτα ληρῶν ἀρνήσαιο, ἀπὸ νεότητος μέχρι τελειώσεως μετεν-

A ipsius. Quamobrem si lux a sole splendens cognitionem habet eum sote, et hominis figura substantiam declarat humanam, ex istius ratione sequitur, ut Pater etiam ex carne constet. Qualis enim est gloria, talis est et splendor ipsius. Et qualis est figura, talis utique et substantia. Itaque si hoc corpus est, ne illud quidem iacorporeum.

Ex eadem oratione.

Christus, cui cibum et potum objiciebant Judæi, cibo et potu vesceretur, an non? si non vesceretur, inanis et simulata species illud erat; sin vesceretur, haud cœleste corpus habebat; cum ipse cibis et potus e terra constaret.

Ex eadem oratione.

B Si qua fuit divina caro, ea nimirum et immutabilis: nam si mutabilis, divina non est. Quis tueri queat confusam illam hæreticarum opinionum, quæ alias aliæ ipsis in somnis videtur, inconstantiam? Nunc Verbi carnem divinam, atque una cum illo sempiternam asserunt: nunc aseitam atque assumptam dicunt: nunc a natura nostra differentem: nunc rectoris egentem, et mutationibus obnoxiam.

Ex eadem oratione.

Si tunc Verbum caro factum est, cum habitavit in nobis, caro profecto non erat, antequam angelus Virgini evangelicum afferret nuntium. Et ille qui dicit hominem ad nos e cœlo descendisse, et antequam humana esset natura procreata, extitisse, et per illum humanæ naturæ Divinitatem fulsse conjunctam, mendax est.

Ex eadem oratione.

Caro, inquit, Domini adoratur, quatenus est una persona, atque unum animal cum ipso. O absurdam orationem! Quemadmodum nos dicimus, hominem ex anima ratione prædita et corpore constare, sic et ipsum Dominum componit, ut animæ loco divinitatem accipiat, et carnem cœlestem pro corpore, atque ita ipsum appellat animal.

Ex eadem oratione.

D Ab istis ergo, qui animam mentis expertem cum carne assumptam conjungunt, quæsi verim, eequam animam Dominum habere dicant? Si ratione carentem responderint, Christo non hominem, sed jumentum adiungent, sin utentem ratione, rationem sequitur cogitatio. Quare qui animam ratione præditam dicit, et cogitationis (compotem) constabitur. Cogitatio vero mentis est motus, et actio. Itaque si Dominus animam habet ratione præditam, eam utique et mente præditam habet, et nulla in re a natura hominis discrepantem.

Ex eadem oratione.

Haud decet, inquit, mentem humanam cum Ueigenii carne conjunctam existimare. Et causam subjicit: Quoniam, inquit, mens hominis est mutabilis. Quid igitur Deo eam concedit? Nam quod caro mutabilis sit, ne ipse quidem, qui istas confingit nugas, negabit, cum ab adolescentia usque ad

perfectum augmentum varias aetates induat, ut reliquas mutationes omittamus. Atque ita sequetur ut falsum sit Evangelium, et inanis praedicationis, et stulta fides. Quemadmodum igitur carnem assumens mutatus non est, sic mentem suscipiens non est immutatus.

Ex eadem oratione.

Si divinae humanitatis assumptioni mentem fuisse putat impedimento, et libentius eam sine mente Deum existimat assumpsisse, ergo sine mente esse beatus arbitratur.

Ex eadem oratione.

Utra magis propria, quae Deo conjungeretur, inventa est, crassane terrenaque caro, an mens, quae nec tactum nec figuram admittit?

Ex eadem oratione.

Si nos homines sumus, ovis illa quae aberraverat, et is qui eam invenit, est Filius Dei; quoniam totam reduxit, totam etiam assumpsit. Nec quod intra illam erat, reliquit, quod autem foris gestavit, id, quod vult Apollinari dementia. Quod autem pastoris humeris gestatum, hoc est, Domini Divinitati adhibitum est, id unum cum ipso per assumptionem effectum est.

Ex eadem oratione.

Dominum in servili figura apparuisse concedit. Servus igitur, cujus figuram Dominus induit, integer erat, an mutilatus? id est, corpusne, et animam rationis, seu mentis compotem habebat? si aliqua harum partium mancus erat, id ostendant, neque enim animam rationis expertem habuit, qui peccaverat, cujus ipse formam suscepit. Sin erat integer, et integrum illud fuit, quod assumptum est. At homo, inquit, non erat, sed quasi homo, quia non erat ejusdem cum homine essentiae, quantum ad mentem pertinet. Si ejusdem non erat essentiae, ergo diversae. Quorum autem essentiae ratio diversae, horum nec eadem natura nec nomen. Quare si aliud quid per essentiam erat, non autem homo, nisi quatenus speciem et figuram hominis praeferebat, re autem vera secundum naturam diversus erat, ex his colligitur, ficta simulataque fuisse, quae ad Unigeniti vitam humanitatemque assumptam spectant, ab ortu ejus, usque ad sepulturam et resurrectionem.

Ex eadem oratione.

Qui quod maxime proprium est hominis, id est mentem, aufert, id quod reliquum est, jumentum ostendit; jumentum autem non est homo

Ex eadem oratione.

Si, quemadmodum inquit Apollinarius, mens hominis divina natura facta esset, magnitudine aequales et pares inter se essent divinitas et mens humana. Quod enim locum explet alterius, aequale illi est. Sin divinitate mens est inferior, id quod in eam conversum est, in deterius est commutatum.

δυομένην τὰς ἡλικίας, ἕνα τὴν λογικὴν τῆς τροπῆς ἐάσωμεν, καὶ οὕτω ψευδὲς κατ' αὐτὸν δευχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ κενὸν τὸ κήρυγμα, καὶ ματαία ἡ πίστις. Ἄλλ' ὡσπερ ἐν σαρκὶ γενόμενος οὐκ ἐτρέπη, οὕτως οὐδὲ τὸν νοῦν παραδεξάμενος ἠλλοιώθη.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὡσπερ ἐμπόδιον ἡγεῖται τὸν νοῦν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, καὶ προσφιλέστερον νομίζει τῷ Θεῷ τὸ ἀνόητον, οὐκ οὖν μακαριώτερον εἶναι τὸ μὴ ἔχειν νοῦν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τί οὖν εἰκαιότερον εὐρεθῆι πρὸς τὸ συναρμοσθῆναι Θεῷ, τὸ παχὺ καὶ γεῶδες τῆς σαρκὸς ἢ τὸ ἀναφές τε καὶ ἀσχημάτιστον τοῦ νοῦς;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἴπερ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι τὸ παπλανημένον πρόβατόν ἐσμεν, ὃ δὲ εὐρὼν τοῦτο ποιμὴν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπειδὴ ὄλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὄλον πάλιν ἀνέλαθε· καὶ οὐ τὸ μὲν ἐντόσθῳ καταλλοίπε, τὸ δὲ ἐκτὸς ἐθάστασεν, ὡς ἡ τοῦ Ἀπολλιναρίου ἀνοια βούλεται. Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ὤμοις τοῦ ποιμένου βρασταχθὲν, τουτέστι ἐν τῇ θεότητι τοῦ Κυρίου γενόμενον, ἐν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλήψεως γέγονεν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὸν Κύριόν φησιν ἐν δουλικῷ φανῆναι τῷ σχήματι. Ἄρα ὁ δούλος, οὗ τὸ σχῆμα ὑπέδου ὁ Κύριος, ἄρτιος ἦν, ἢ ἡκρωτηριασμένος, τουτέστι σῶμα καὶ ψυχὴν λογικὴν, ἦτοι νοεράν κεκτριμένος; Εἰ μὲν οὖν ἡκρωτηριασμένος ἐν τούτων, δεῖξάτω τοῦτο· οὐ γὰρ ἀλογον ψυχὴν εἶχεν ὁ ἀμαρτήσας Ἀδάμ, οὗ τὴν μορφήν ἀνεδέξατο· εἰ δὲ ἄρτιος, ἄρτιον ἄρα καὶ τὸ πρόσλημμα. Ἄλλ' οὐκ ἄνθρωπος, φησιν, ἦν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος, διότι οὐκ ὁμοούσιος ἦν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸν νοῦν. Εἰ μὴ ὁμοούσιος, ἑτεροούσιος πάντως. Ἐν δὲ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, τούτων οὕτε ἢ φύσις κοινὴ, οὕτε ἢ κλήσις. Εἰ οὖν ἄλλο τι κατὰ τὴν οὐσίαν ἦν, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μέχρι τοῦ φαινομένου κατ' ἀνθρώπον ἐσχηματίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατὰ τὴν φύσιν παρήλλακτο, συνομολογεῖται τοῦτοις, οἳ δόκησις ἦν, καὶ ἀπατηλὴ φαντασία τις ἢ ἐπὶ γῆς πολιτεία πᾶσα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς ἀπὸ γεννήσεως μέχρι τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅ τὸ κυριώτατον ἀφαιρῶν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ ἐστὶ νοῦς, κτήνος ἀποδεικνυσι τὸ λειπόμενον. Τὸ δὲ κτήνος οὐκ ἄνθρωπος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἴπερ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπολλινάριος, νοῦς ἀνθρώπου ἢ θεία φύσις ἐγένετο, ἰσομεγέθη ταῦτα ἂν εἴη ἀλλήλοις, καὶ ἰσοστάσια, θεότης καὶ νοῦς ἀνθρώπινος. Τὸ γὰρ ἀναπληροῦν τόπον τινὸς ἴσον ἐστὶ τῷ ἐνδέοντι. Εἰ δὲ καταδείστερον ὁ νοῦς παρὰ τὴν θεότητα, ὁ τοῦτο ἐξ ἐκεῖνον γενόμενος πρὸς τὸ ἐπιτελέστερον ἠλλοιώθη.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἀνθρώπου, φησὶ, θάνατος; οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον. Τί κατασκευάζων τοῦτό φησιν; ἢ πάντως, ὅτι αὐτὴ τέθνηκε τοῦ Μονογενοῦς ἢ θεότης; Πῶς ἡ ζωὴ τέθνηκεν, εἰπάτωσαν οἱ μὴ εἰδότες & λέγουσιν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἴπερ, κατὰ τὸν Ἀπολλινάριον, αὐτὴ τέθνηκε τοῦ Μονογενοῦς ἢ θεότης, συναπέθανε ταύτῃ πάντως καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἀπλῶς ὅσα ὁ Υἱὸς ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται. Ὅτε οὖν ταῦτα τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θανάτου συγκατεσθέρθη, οὐκ ἦν λοιπὸν παρὰ τῷ Πατρὶ σοφία, ἢ δύναμις, ἢ ζωὴ, ἢ ἄλλο τι τῶν ὅσα ὁ Μονογενὴς ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἴπερ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἤγουν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ἀπέθανε, ποία δύναμις ἐτέρω τὴν τεθνηκυῖαν δύναμιν ἀνεζώωσεν, ἵνα πάλιν παρήσῃ τῶν ἀτοπημάτων;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ἔχει πάντως καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτοῦ. Καὶ πῶς ἡ ἀθανασία τέθνηκεν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅτι περ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ἡμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τί δυνατεῖς ἡμεῖς κατὰ τὴν λαυτῶν φύσιν, θεία δύναμις, ἢ αἷμα, καὶ σὰρξ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή; Οὐκοῦν ὅπερ ἡμεῖς ἔσμεν κατ' οὐσίαν, τοῦτο καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν ἦν, οὐ πρόκειται τοῖς ὁμογενέσιν ἢ μίμησις. Τί τὸ ἀποθνήσκόν ἔστι καὶ φθειρόμενον; Οὐχ ἡ σὰρξ μὲν εἰς τὴν γῆν ἀναλύεται, ὁ δὲ νοῦς τῇ ψυχῇ παραμένει, οὐδὲ τῇ μεταστάσει τοῦ σώματος πρὸς τὸ εἶναι βλαπτόμενος; Τεκμήριον δὲ, ὅτι μέμνηται τῶν ἐπὶ γῆς ὁ πλοῦσιος, καὶ δεῖται τοῦ Ἀβραάμ περὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν τις ἀνοίας εἴποι, τὸ ποιῆσθαι πρόνοιαν τῶν ἐπιτηδεῶν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ τὰ ὅμοια πάθωσιν. Εἰ τοίνυν ὁ ἡμέτερος νοῦς διαμένει καὶ μετὰ θάνατον ἀπαθῆς τε καὶ ἀναλλοίωτος, πῶς εἰκό; τὸν τριτημόριον ἐκεῖνον τοῦ Ἀπολλινάριου θεὸν τὸν σαρκώδη θάνατον ὑπομεῖναι;

mutationibus, quomodo consentaneum sit, illam Apollinarii trium partium Deum carnis mortem oppetisse?

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Νοῦν (1) φησὶν ἔνσαρκον ὄντα τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, οὐκ ἐν αὐτῇ σάρκα γενόμενον, ἀλλὰ παροδικῶς δι' αὐτῆς διεξελθόντα. Ἰδοὺ προδήλως ἀθετεῖ τὸ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας μυστήριον. Ταύτην οὖν τὴν δυσσεβεστάτην φωνὴν, ὡς αὐτέλεγκτον, καὶ τοῖς ὀπισθοῦν ἔχουσιν εὐσεβῆ νοῦν ἀπαράδεκτον, ἀφήσομεν ἀνεξέταστον. Ἀκολούθως γὰρ πάντα κατὰ φαντασίαν ὁ μάταιος γεγονέναι οἰεῖται.

Ἐπι κατὰ Ἀπολλιναριαστῶν τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλλου ἐκ τοῦ περὶ ἐνανθρωπήσεως λόγου.

Ὁ τὸν ὕθλον προτιμήσας τῆς ἀληθείας Ἀπο-

¹ I Cor. xv, 20.

(1) Zinus legebat Nūn..... verlit enim: *Nunc ait Virgine Filium peperisse cum jam esset caro.* At in edit. Tergohyst nisi et in opere Nysseni adv. Apollinarium quod edidit Laur. Zacagni (apud nos tom. XLV, col. 1173 B) legitur Nōv, ut edimus et interpretamur. Edit. Pata

A

Ex eadem oratione.

Mors, inquit, hominis mortem non destruit. Quid autem colligens hoc asseruit? Illudne, Unigeniti divinitatem occidisse? Sed quonam pacto vita queat interire et mori, dicant, qui nesciunt quid loquantur.

Ex eadem oratione.

Si, quemadmodum sentit Apollinarius, Unigeniti divinitas occidit, cum illa nimirum occidit et vita, et veritas, et justitia, et bonitas, et lux, et potentia, et uno verbo, quidquid est Filius et nominatur. Quando igitur hæc cum Filii divinitate per mortem extincta sunt, non erat apud Patrem sapientia, aut potentia, aut vita, aut aliud eorum quidquam, quæ Filius et est et appellatur.

B

Ex eadem oratione.

Si potentia Patris, seu Filius, aut Verbum occidit, quænam alia potentia potentiam mortuam in vitam revocavit, ut alia incommoda prætereamus?

Ex eadem oratione.

Si omnia, quæ Pater habet, Filii sunt, qui Patris habet omnia, ipsius nimirum habet etiam immortalitatem. Qui autem mori potuit immortalitas?

Ex eadem oratione.

Quemadmodum Christus mortuus est, et resurrexit, sic et nos, inquit Apostolus¹. Quid nos? Qui natura propria sumus divina potentia, an caro et sanguis, ut scriptum est? Quod ergo nos sumus per essentiam, id erat et is qui pro nobis mortuus est, cujus similitudo nobis, qui ejusdem generis cum illo sumus, proposita est ad imitandum. Quid est illud, quod moritur, et corrumpitur? Nonne caro quidem in terram resolvitur; mens autem cum anima permanet, neque corporis mutatione, quantum ad essentiam pertinet, læditur? Id argumento sit quod eorum quæ in terra geruntur, dives ille meminit, et precatur Abraham pro fratribus suis. Hoc autem amentia nemo ascripserit, quod necessariorum curam gerat, eisque prospiciat, ne et ipsis similia contingant. Quemadmodum si mens nostra permanet etiam post mortem, nullis obnoxia

Hoc autem amentia nemo ascripserit, quod necessariorum curam gerat, eisque prospiciat, ne et ipsis similia contingant. Quemadmodum si mens nostra permanet etiam post mortem, nullis obnoxia

Ex eadem oratione.

Filium ait, qui carne prædita mens erat, ex Virgine genitum fuisse, non autem in ipsa factum esse carnem, sed per ipsam tanquam per viam aliquam pertransisse. Ecce quomodo salutis nostræ mysterium oppugnat. Sed istius oratio adeo est impia, et absurda, et omnibus, qui pie recteque sentiunt, execranda ut ne responsione quidem et confutatione dignam existimeamus. Nihil enim ex illa colligitur, nisi ut omnia non vere, sed simulate acta videantur.

Item adversus Apollinarium. Sancti Cyrilli ex oratione de humanitate a Verbo assumptis.

Qui nugas magis quam veritatem æstimat Apol-

linaris, relictisque ac piis dogmatibus suam anteponit A garrulitatem, carnem quidem a Deo Verbo assumptam ait, atque hac ceu velo quodam esse usum; mente autem non indignisse, sed ipsum vice mentis corpori exstitisse. Sed, o sodes, dicet ei aliquis, ne corpore quidem Deus Verbum egubat; nihil enim prorsus requirit: poterat autem solo mandato nostram operari salutem. Sed tamen voluit nos quoque communionem aliquam recte factorum habere: quod ut efficeret, peccatricem assumptam naturam, eamque suis laboribus justificatam, acerbis expedit tyranis peccato et diabolo ac morte, et caelestibus sedibus donavit: et per eam quam ipse sumpsit humanitatem, universo generi libertatem communicavit. Sedenim nihil horum reputans hic sapientissimus, vocalissimum theologiae praeconeum Joannem evangelistam, amentiae suae testem habere se iudicat. « Verbum enim, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis ¹. » Atqui omnino sciebat, alibi quoque partem pro toto divinam Scripturam appellare solere: quae modo quidem ex anima totum hominem nuncupat, modo autem ex carne totum animal denotat: « Omnes enim, inquit, animae quae ingressae sunt cum Jacobo in Aegyptum, septuaginta quinque fuere ². Constat autem non fuisse incorporeos Jacobi filios atque nepotes; sed ex parte totum historicus demonstravit. Et rursus: « Anima quae peccaverit, ipsa morietur ³. » Nemo vero unquam scivit animam absque corpore in culpam incidisse. Et denuo: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt ⁴. » Et alibi propheta: « Omnis caro pulvis, et omnis hominum gloria ceu fenestras ⁵. » Beatus quoque David: « Recordatus est, inquit, quod caro sunt, spiritus vadens et non rediens ⁶. » Est autem unicuique exploratum, non fuisse hos inanimates quos reprehendit, vel quibus legem constituit, vel quorum naturam describit.

Neque solum de vituperatis ita loquitur Scriptura, verum etiam de laudatissimis. Testis Paulus, qui in Epistola ad Galatas ait: « Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, continuo non acquievi carni et sanguini, sed ad praecessores meos apostolos accessi ⁷. » Si ergo non tantum de carnali affectu, et de mortalitate, carnis sensus intelligitur, verum etiam de universa hominis natura, patet dictionem, « Verbum caro factum est, » non quod visibile animantis est tantummodo, sed totum hominem significare. Neque conversionem quamdam divinae substantiae in carnem evenisse dicit, sed assumptam a Deo Verbo humanam naturam praedicat. Sicut enim laetitia, « Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum ⁸, » nequaquam innuit mutationem fontis bonorum in maledictum, sed patius factam per ipsum peccati sive maledicti de-

λινάριος, καὶ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων τὴν οἰκίαν προτάξας ἀδόλεσχίαν, τὴν μὲν σάρκα τὸν Θεὸν Λόγον ἀνελιφέναι φησί, καὶ ταύτη καθάπερ τινὶ παραπετάσματι χρῆσασθαι· τοῦ δὲ νοῦ μὴ δεηθῆναι, αὐτὸν δὲ ἀντὶ νοῦ γενέσθαι τῷ σώματι. Ἄλλ', ὧ βέλτιστε, εἴποι τις ἂν πρὸς αὐτὸν, οὐδὲ τοῦ σώματος ὁ Θεὸς Λόγος ἔχρηξεν, ἀπροσδεῆς γάρ· ἡδύνατο δὲ καὶ μόνῃ προστάγματι τὴν ἡμετέραν πραγματεῦσασθαι σωτηρίαν· ἀλλ' ἠθέλησεν ἔχειν τινὰ καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ κατορθούμενον κοινωνίαν, οὗ χάριν λαθῶν φύσιν τὴν ἡμαρτηκυλίαν, πόνοις αὐτὴν οἰκείοις δικαιοῦτας, τῶν τε πικρῶν τυράννων ἀπήλλαξεν ἀμαρτίας, καὶ διαδόλου, καὶ θανάτου, καὶ τῶν ἐπουρανίων θρόνων ἤξειωσε, καὶ διὰ τοῦ ληφθέντος παντὶ τῷ γένει τῆς ἐλευθερίας μετέδωκεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰς νοῦν λαθῶν ὁ σοφιστάτος τὸν μεγαλοφωνώτατον κήρυκα τῆς θεολογίας, τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, μάρτυρα τῆς οἰκειᾶς ἀνοίας ἔχειν ἡγείται: « Ὁ Λόγος γάρ, φησί, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· » καὶ ταῦτα σαφῶς εἰδῶς, ὡς πολλαχῶς τὸ πᾶν ἀπὸ μέρους ἢ θεῆα Γραφῆ προσαγορεύει, καὶ πῆ μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς πάντα καλεῖ τὸν ἀνθρώπον, πῆ δὲ ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὅλον τὸ ζῶον δηλοῖ· « Πᾶσαι γὰρ αἱ ψυχαὶ, αἱ εἰσελθοῦσαι, φησὶν, ἅμα Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον ἐβδομήκοντα πέντε. Εὐδὴλον δὲ ὡς οὐκ ἀσώματοι ἦσαν οἱ τοῦ Ἰακώβ υἱοὶ τε καὶ ἔκγονοι, ἀλλ' ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν ὁ ἱστοριογράφος ἐδήλωσε. Καὶ πάλιν· « Ψυχὴ ἢ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθάνειται. » Οὐδεὶς δὲ ἔγνω πώποτε ψυχὴν ἀνευ σώματος ἀμαρτία περιπεσοῦσαν· καὶ αὐθις, « Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα. » Καὶ ὁ προφήτης ἐτέρωθεν, « Πᾶσα σὰρξ ἄχρηστος [ita rod., non χόρτος], καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθος χόρτου· » καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, « Ἐμνήσθη, φησὶν, ὅτι σὰρξ εἶμι, πνεῦμα πορευόμενον, καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. » Παντὶ δὲ δήπουθεν γνώριμον, ὡς οὐκ ἄψυχοι ἦσαν οὗτοι ὧν κατηγορεῖ, καὶ οὐ νομοθετεῖ, καὶ ὧν ἐρμηνεύει τὴν φύσιν.

Οὐ μόνον δὲ τοὺς κατηγορουμένους [λέγει ἡ Γραφή], ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαινουμένων τοὺς κορυφαίους· καὶ τούτων μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας λέγων· « Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, εὐθέως οὐ προσανθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, ἀλλὰ πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀνῆλθον. » Εἰ δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος καὶ τῆς θνητότητος, τὸ τῆς σαρκὸς φρόνημα λαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, εὐδὴλον ὡς τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » οὐ τὸ φαινόμενον τοῦ ζῶου μόνον, ἀλλ' ὅλον σημαίνει τὸν ἀνθρώπον· οὐδὲ τροπὴν τινὰ τῆς θείας οὐσίας εἰς σάρκα φησὶ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀνάληψιν τῆς ἀνθρώπειας κηρύττει φύσεως· ὡσπερ γὰρ τὸ, « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, » οὐ τὴν εἰς κατάραν μεταβολὴν τῆς τῶν ἀγαθῶν πηγῆς αἰνιττεται, ἀλλὰ

¹ Joan. 1, 14. ² Gen. XLVI, 27. ³ Ezech. XVIII, 4. ⁴ Gen. VI, 3, 41. ⁵ Isa. XL, 6. ⁶ Psal. LXXVII, 39. ⁷ Galat. 1, 15. ⁸ Galat. III, 13.

τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς ἀμαρτίας ἡγουν τῆς Α
κατάρτας ἀπαλλαγῆν, καὶ τὸ, « Γενέσθαι ἀμαρτίαν
ὑπὲρ ἡμῶν τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, » οὐ τὴν τῆς
δικαιοσύνης σημαίνει τροπὴν (ἀτρεπτον γὰρ τὸ Θεῖον,
καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· « Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι, ») ἀλλὰ τὴν τῶν ἡμετέρων
ἀμαρτημάτων ἀνάληψιν· « Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἄμνος
τοῦ Θεοῦ, ἴδς ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· »
οὕτω τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » οὐ τὴν ἀλλοίωσιν
λέγει τῆς Θεότητος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
ἀνάληψιν· τὴν ἀφατον γὰρ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν
ὁ εὐαγγελιστὴς κηρύττων, ὡς ἐδίδαξεν ὡς ὁ ἐν ἀρχῇ
ῶν, καὶ Θεὸς ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ οὐ-
δέποτε μὴ ὢν, ὁ δημιουργήσας· πάντα, ὁ τὰ μὴ ὄντα
εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, ἡ ζωὴ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὴν Β
φθαρτὴν ἀνέλαβε φύσιν, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡκεῖ-
στο πάθη, τὴν τῶν ἀνθρώπων πραγματευόμενος
σωτηρίαν. Καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ δεῖξαι τῆς εὐεργεσίας
τὸ μέγεθος ἐθέλησας, οὐ τῆς ψυχῆς ἐμνημόνευσε τῆς
ἀθανάτου, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς τῆς παθητῆς, τῆς θνη-
τῆς, τῆς φθειρομένης, τῆς ἐκ πηλοῦ γεγεννημένης·
καὶ ἀπὸ τοῦ μέρους τὴν πᾶσαν φύσιν ἐδήλωσεν, ὡς
μαρτυρεῖ τὰ ἐπαγόμενα· « Ὁ Λόγος γὰρ, φησὶν,
σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. »

Ἄλλος δὲ ὁ κατοικήσας κατὰ τὸν λόγον τῆς φύ-
σεως, καὶ ἄλλος ὁ ναός. Διὰ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε·
« Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις
ἐγερῶ αὐτόν. » Ἄλλος δὲ τοῦ ναοῦ, ψυχῆς καὶ σώμα-
τος ἡ διάζευξις· θάνατος γὰρ ἐστὶ ψυχῆς ἀπὸ σώ-
ματος ἀναχώρησις· οὐκοῦν τὴν λύσιν τοῦ ναοῦ ὁ τῆς C
ψυχῆς ἐργάζεται χωρισμός· εἰ τοίνυν Ἰουδαῖοι τὸν
ναὸν ἔλυσαν σταυρῷ καὶ θανάτῳ παραδεδωκότες,
λύσις δὲ ναοῦ τῶν συνημμένων ὁ χωρισμός, ὁ δὲ Θεὸς
Λόγος τοῦτον λυθέντα ἀνέστησε, σὰφες οἶμαι τοῖς
ἐμφορσιν, ὡς οὐκ ἄψυχον οὐδὲ ἄνοον, ἀλλὰ τέλειον
ἀνθρώπων ὁ Θεὸς ἀνελάβετο Λόγος· εἰ γὰρ ἀντὶ τῆς
ἀθανάτου ψυχῆς, ἐν τῷ ἀναληφθέντι σώματι γέγονεν
ὁ Θεὸς Λόγος, εἶπεν ἂν τοῖς Ἰουδαίοις· Λύσατέ με,
καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀναστήσομαι· νῦν δὲ διδά-
σκων, καὶ τοῦ ναοῦ τὸ τνηκαῦτα τὸ θνητὸν, καὶ τὸ
δυνατὸν τῆς ἐνοικουσίας Θεότητος, « Λύσατε, φησὶ,
τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐ-
τόν. » οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὡφ' ὑμῶν λυθήσομαι, ἀλλ'
ὁ ληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ναός· καὶ οὗτος δὲ λύεται, ἵνα D
κρείττονος ἀναστάσεως ἀπολαύσῃ, ἵνα τὴν θνητὴν
ἀπόθηται φύσιν, ἵνα τὴν φθορὰν ἀποδύσῃται καὶ τὴν
ἀφθαρσίαν ἐνδύσῃται, ἵνα τοῦ θανάτου καταλύσῃ τὸ
κράτος, ἵνα τῶν κεκοιμημένων ἀπαρχὴ γένηται, ἵνα
λύσας τῆς φθορᾶς τὰς ὀδύνας ἀναδειχθῇ τῶν νεκρῶν
πρωτότοκος, καὶ διὰ τῆς οικείας ἀναστάσεως εὐαγ-
γελισθῇ τὴν πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἵτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ τῶν ἀποστό-
λων ὁ κορυφαῖος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγων, ὅτι οὐκ
ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἔδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ
αὐτοῦ οἶδε διαφθορὰν. Ἄλλος τοιγαροῦν τοῦ ναοῦ,

pulsionem; et sicuti verba, « factum esse peccatum
pro nobis eum qui peccatum non noverat », ne-
quaquam justitiæ mutationem significant (est enim
invertibilis Deus et immutabilis, sicuti per prophe-
tam clamat: « Ego sum, et non motor »,) sed pec-
catorum nostrorum assumptionem: « Ecce enim,
ait, Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi »; sic,
inquam, dictio, « Verbum caro factum est, » non
mutationem dicit Deitatis, sed humanæ naturæ
assumptionem. Namque ineffabilem Dei erga ho-
mines charitatem prædicare volens evangelista,
postquam docuit, eum qui ab initio erat, et
qui Deus erat, et qui apud Deum erat, et qui nun-
quam non fuerat, qui omnia creaverat, qui non
existentia ad existendum traxerat, qui vita erat
et lux vera; hic, ait, hominum suas fecit passiones,
dum hominum salutem operaretur. Cumque adhuc
magis beneficiorum illius magnitudinem demon-
strare vellet, nequaquam de immortalī anima verba
fecit, sed de passibili carne, mortali et corruptibili,
ex limo facta; atque a parte totam naturam de-
claravit, ut sequentia testantur: « Verbum enim,
inquit, caro factum est, et habitavit in no-
bis ».

Alius vero is erat, qui modo naturali inhabita-
bat, aliud vero templum. Quare et Judæis aiebat:
« Solvite templum hoc, et ego tribus diebus exci-
tabo illud. » Templi vero solutio erat animæ a
corpore dissolutio: nam mors est animæ a corpore
recessus. Ergo templi solutionem operatur animæ
a corpore separatio. Igitur si Judæi templum sol-
verunt, cruci mortique tradentes, solutio vero
templi conjunctorum separatio fuit, Deus autem
Verbum hoc dissolutum resuscitavit, exploratum
arbitror esse prudentibus, non inanimem neque
mente carentem, sed perfectum hominem a Deo
Verbo assumptum fuisse. Nam si pro immortalī
anima, in assumpto corpore Deus Verbum existi-
sisset, utique Judæis dixisset: Dissolvite me, et
triduo resurgam. Nunc vero cum doceat, et templi
illius mortalitatem, et inhabitantis Deitatis potentiam,
« Solvite, inquit, templum hoc, et ego triduo exci-
tabo illud. » Non enim ego, ait, a vobis dissolvor,
sed assumptum a me templum; et hoc quidem ip-
sum ita dissolvitur, ut meliore resurrectione post-
ea fruatur, ut mortalem deponat naturam, ut cor-
ruptionem exuat et induat incorruptionem, et
mortis imperium destruat, ut fiat dormientium
primitiæ, ut corruptionis doloribus solutis ap-
pareat mortuorum primogenitus, et propria resur-
rectione omnium hominum resurrectionem per-
tendat.

Ex eadem oratione.

Quod autem hæc ita se habeant, testatur apo-
stolorum princeps in Actibus dicens, non fuisse de-
relictam animam ejus in inferno, neque carnem
ejus vidisse corruptionem. Templi ergo solutio est

¹ II Cor. v, 21. ² Malach. iii, 6. ³ Joan. i, 29. ⁴ Joan. i, 14. ⁵ Joan. ii, 19. ⁶ Act. ii, 27.

animæ a corpore separatio ; vicissimque resurre-
ctio est ad propriam carnem reditus. Si ergo, ut
hæreses antesignani aiunt, animas duas unus-
quisque homo habet, vitalem scilicet et rationalem,
et ne caro quidem absque vitali anima cogitari un-
quam potest ; nam corpus, non caro, inquit, quod est
huiusmodi, appellatur ; etsi Petrus ait, non corpus
Domini, sed Domini carnem haud vidisse corrup-
tionem, neque animam ejus in inferno derelictam,
sane constat vitalem (quam quomodo astruant ne-
scio) exstitisse in carne corrupta animam, sine
qua ne caro quidem, ut aiunt, appellaretur. Im-
mortalis autem et rationalis, cui animantis regi-
men est commissum, non est in inferno dere-
lictæ, sed ad suam rediit carnem : Ideoque fru-
stra nugantur hi, qui inanimo et rationis expe-
ra fuisse dicunt Dei Verbi templum. Nos autem Petro
assentimur qui et carnem prædicat corruptione
expertem, et animam in inferno non derelictam,
sed redactam atque ad corpus suum recollectam.
Credimus etiam Domino ipsi dicenti : « Tristis est
anima mea usque ad mortem ¹ ; » nam tristitiæ
sensus pars nostra rationalis excipit. Quod si in
mentis loco Deus Verbum existens, mentis pas-
siones excipiebat, utique ipsum Verbum tristabatur,
metuebat, ignorabat, agonizabat, et angelica ope
confortabatur. Jam si hæc quoque dicant Apollina-
rianæ stultitiæ hæredes, ii profecto cum Christi ho-
stibus Ario atque Eunomio collocentur. Nam
quorum par est blasphemia, horum unam esse
sodalitatem æquum est. Nos vero Dominum dicen-
tem audiamus : « Potestatem habeo ponendi
animam meam, et potestatem habeo iterum su-
mendi eam ; nemo tollit eam a me ². » Namque ex
sermonibus his discimus alium esse qui ponit,
aliud quod est positum ; Deumque esse qui ponit,
et qui sumit ; animam autem et positam et sumptam ;
et Dei quidem esse potestatem, animam autem sub
ea potestate locatam.

*Ejusdem ex oratione quam Theodosio imperatori
nunciavit.*

Sunt qui carnem Verbo unitam anima rationis
participæ destinatam arbitrati, Verbum carne, quæ
vitalem tantum et sensibilem motionem sortita sit,
indutum introducunt : totam vero mentis et in-
telligentis animæ vim energiamque Unigenito at-
tribuunt ; fateri enim, nescio quomodo verentur,
Verbum carni humanæ, anima intelligente perfecte
et informate secundum naturam unitum esse.
Verum, dum ita philosophantur, antiquæ et olim
traditæ fidei rationem omnino negligunt, et volun-
tatis suæ iudicio male sano (ut quod humanas
tantum rationes et conjecturas sequi solcat) prave
innixi, secus quam revera oportuerat, sapiunt et
sentunt. Et quænam, obsecro, dogmatis huius est
ratio ? Dicam. Mediatorem Dei et hominum ³, hoc

ψυχῆς καὶ σώματος χωρισμός· καὶ πάλιν ἀνάστασις,
πρὸς τὴν σάρκα τὴν οἰκείαν ἐπάνοδος· εἰ τοίνυν, ὡς
φασιν οἱ τῆς αἰρέσεως προστάται, ψυχὰς δύο τῶν ἀν-
θρώπων ἕκαστος ἔχει, τὴν τε ζωτικὴν, καὶ τὴν λογι-
κὴν, καὶ σὰρξ ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἂν ποτε νοηθεῖ τῆς
ζωτικῆς (σῶμα γὰρ, ἀλλ' οὐ σὰρξ, φησι, τὸ τοιοῦτον
προσαγορεύεται)· Πέτρος δὲ ἔφη, οὐ τὸ σῶμα τοῦ Κυ-
ρίου, ἀλλὰ τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου μὴ ἰδεῖν διαφθο-
ρὰν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειφθῆναι εἰς
ᾗδου· εὐδῆλον ὡς τὴν μὲν ζωτικὴν, ἣν οὐκ οἶδ' ὅπως
λέγουσιν, εἶχεν ἡ διαφθαρεῖσα σὰρξ, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν
προσαγορευθεῖ, ὡς φασί, σὰρξ· ἡ δὲ ἀθάνατος καὶ
λογικὴ καὶ τοῦ ζώου τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένη,
οὐ κατελείφθη εἰς ᾗδου, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπαν-
ῆκε σάρκα· καὶ μάτην ἀδολεσχοῦσιν, ἄψυχον ἢ
ἄνουον τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν ναὸν προσαγορεύοντες.
Ἡμεῖς δὲ Πέτρον ἐφόμεθα, καὶ σάρκα κηρύττοντι μὴ
δεξαμένην διαφθορὰν, καὶ ψυχὴν μὴ καταλειφθεῖσαν
εἰς ᾗδου, ἀλλ' ἐπανελθούσαν καὶ τῷ οἰκείῳ σώματι
συναφθεῖσαν· πιστεύομεν δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Κυρίῳ λέ-
γοντι· « Περὶλυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. »
Τῆς γὰρ λύπης τὴν αἰσθησὶν τὸ ἐν ἡμῖν λογικὸν ὑπο-
δέχεται· εἰ δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπάρχων, τὸ
τοῦ νοῦ κατεδέχετο πάθη, αὐτὸς ἦν ὁ λυπηθεὶς, καὶ
φοβηθεὶς, καὶ ἀγνοήσας, καὶ ἀγωνιάσας, καὶ ἀγγε-
λικῇ συμμαχίᾳ βρωθεὶς· εἰ δὲ καὶ ταῦτα φήσουσιν οἱ
τῆς Ἀπολιναρίου ματαιολογίας κληρονόμοι, μετὰ
Ἄρειου καὶ Εὐνομίου τῶν χριστομάχων ταχθήτωσαν·
ὧν γὰρ ἔση ἡ βλασφημία, τούτων μίαν εἶναι τὴν
ἑταιρίαν δίκαιον· ἡμεῖς δὲ ἀκούσωμεν τοῦ Κυρίου
λέγοντος· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ
ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· οὐδεὶς ἀφίρει αὐτήν
ἀπ' ἐμοῦ. » Ἐκ γὰρ τῶν λόγων τούτων μαθησόμεθα,
ὡς ἕτερος μὲν ὁ τιθεὶς, ἕτερον δὲ τὸ τιθέμενον· καὶ
Θεὸς μὲν ὁ τιθεὶς καὶ λαμβάνων, ψυχὴ δὲ ἡ τιθεμένη
καὶ λαμβανομένη· καὶ Θεὸς μὲν τὴν ἐξουσίαν ἔχων,
ψυχὴ δὲ ἡ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην τεταγμένη.

*Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοῦρον
προσφωνητικοῦ.*

Εἰσὶ τινες οἱ τητᾶσθαι λέγουσι ψυχῆς λογικῆς τὴν
ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα. Σαρξ! γὰρ που μόνη τὴν
ζωτικὴν τε καὶ αἰσθητικὴν λαχούση κίνησιν ἀμφιεν-
νύντες τὸν Λόγον, παραφέρουσιν εἰς κόσμον, τὴν νοῦ
καὶ ψυχῆς ἐνέργειαν ἀπονέμοντας τῷ Μονογενεῖ. Κα-
ταπεφρίκασι γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως, ψυχωθεῖση λογικῇ
ψυχῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ κατὰ φύσιν ἠνώσθαι τὸν
Λόγον ὁμολογεῖν· τῆς μὲν ἀνωθῆναι τε καὶ ἀρχειοτά-
της πίστεως τὴν παράδοσιν ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦν-
τες λόγου, θελήσει δὲ μόνῃ τῇ κατὰ σφᾶς αὐτοὺς καὶ
τοῖς ἀνθρωπίνοις δεῖν ἔπεσθαι λογισμοῖς, ἀμαθῶς
ἡρημένοι, καὶ φρονούντες ἀληθῶς παρ' ὃ δει φρονεῖν.
Καὶ τίς ὁ λόγος αὐτοῖς τοῦ τοιοῦτος δόγματος, ἐγὼ
φράσω. Τὸν Θεοῦ μεσίτην καὶ ἀνθρώπων, κατὰ τὰς
Γραφὰς, συγκατεῖσθαι φάμεν ἐκ τε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀν-

¹ Matth. xxvi, 58. ² Joan. x, 18. ³ 1 Tim. ii, 5.

Θρωπότητος τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, τούτεστι τοῦ Μονογενοῦς. Διαβεβχιούμεθα δὲ σύνοδον μὲν τινα, καὶ τὴν ὑπὲρ λόγον συνδρομήν, εἰς ἔνωσιν ἀνίσων τε καὶ ἀνομοίων πεπρᾶχθαι φύσεων. Ἐνα δ' οὖν ὁμῶς Χριστὸν, καὶ Κύριον Ἰησοῦν, καὶ Υἱὸν ὀνομάζεσθαι ἐπιγινώσκωμεν, ἐν ταυτῷ καὶ ὑπάρχοντα, καὶ νοούμενον Θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον. Ἄδιάσπαστον δὲ παντελῶς τὴν ἔνωσιν διατηρεῖν εἰθίσμεθα, τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ Μονογενὴ πιστεύοντες, καὶ πρωτότοκον Μονογενὴ μὲν, ὡς Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πεφηνότα πρωτότοκον δ' αὐτὸν, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Ὡς γὰρ εἰς ἐστὶ Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα ὄντω καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Θεὸν γὰρ ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκωμεν τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, Λόγον, καὶ εἰ γέγονε σὰρξ, τούτεστιν ἄνθρωπος.

A est Christum, ex humanitate numeris omnibus secundum propriam rationem perfecta et absoluta naturalique Dei Filio, hoc est Unigenito, constitutum, Scripturis convenienter prædicamus. Affirmamus autem naturas disparas, ac inter se dissimiles, quadam coitione et concursu qui verbis explicari non potest, in unum convenisse. Agnoscimus tamen unum Christum, et Dominum Jesum, et Filium vocatum; quippe cum simul Deus et homo existat mentique se offerat. Etenim unio illa naturarum usque adeo individua indivulsaque est ut unum eundemque unigenitum simul et primogenitum credamus: unigenitum quidem, tanquam Dei Patris Verbum, ex illius substantia natum; primogenitum vero, quatenus inter multos fratres homo exstitit: quandoquidem ut unus est Deus Pater, ex quo omnia; ita unus quoque est Dominus Jesus Christus, per quem omnia ¹. Nam Verbum illud, per quod omnia consistunt, secundum naturam Deum esse novimus, etiamsi caro, hoc est homo factum est.

Ἄλλ' οὐτι που σφόδρα ταῖς ἐν ἡμῖν περὶ τοῦτου δόξαις τὰ ἐκείνων συμφέρεται. Ἐνα μὲν γὰρ ὁμολογουμένως παραδέχονται καὶ αὐτοὶ Ἰησοῦν Χριστὸν, παρωθούνται δὲ λίαν, ὡς δυσσεβῆς ὅτι μάλιστα, καταδιστᾶν εἰς δύο τὸν Ἐμμανουήλ. Ψυχῆς δ' οὖν ὁμῶς τῆς ἀνθρωπίνης καὶ λογικῆς τὴν σὰρκα χωρίσαντες καὶ γυμνώσαντες, ἠνώσθαι φασιν αὐτῇ τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἐξεῦρηται δὲ τις αὐτοῖς καὶ πιθανός, ὡς οἴονται, πρὸς τοῦτο λόγο. Τὰ γὰρ τοι, φασί, κατὰ σύνθεσιν πρὸς ἐνὸς τελείου σύστασιν συνδεδραμηκότα, μέρη τε καὶ ἐξ ἀτελῶν ὀρθῶσαι φιλεῖ τοῦ τελείως ἔχοντος καθ' ἑαυτὸ, καὶ ὡς ἐν ἰδίᾳ φύσει, τῆς ἐκ μερῶν συνθέσεως οὐ δεδεημένου. Τοιγάρτοι, φασί, παραιτητέον εἰκότως, ἄνθρωπον δοῦναι τέλειον, τὸν συνεχωθέντα τῷ Λόγῳ ναῦν, ἵνα καὶ ἡ ἔνωσις, ἣ περ ἂν ἐπὶ Χριστῷ νοοῖτο τυχόν, ἀκριβῆ τε καὶ ἀδιάβλητον τὸν ἐπ' αὐτῆς ἀποσώζοι λόγον. Καὶ μὴν κάκεινο προσθεῖεν ἂν, ὡς περ οὖν ἡγοῦμαι, πάλιν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνθρώπου τελείου, φασί, καὶ τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντος Λόγου φήσομεν εἶναι τὸν Ἐμμανουήλ, οὐ βραχὺ τὸ δέημα, μᾶλλον δὲ ἀδιάρκτον ἦδη πως ἀναφανεῖται λοιπὸν, τὸ καὶ ἀβουλήτως δεῖν δύο μὲν υἱούς, Χριστούς δ' αὐτὸν δύο φρονεῖν τε καὶ λέγειν. Εἶτα τί τούτοις ἀντεροῦμεν ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν, ὅτι τῆς πίστεως τὴν οὕτως ἀρχαιοτάτην, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων διήκουσαν εἰς ἡμᾶς παράδοσιν, οὐ ταῖς ὑπερμέτροις ἀκριβείαις καταλύειν ἄξιον, οὔτε μὴν ταῖς εἰς ἄκρον ἐρευναις ὑποφέρειν τὰ ὑπὲρ νοῦν, ἀλλ' οὐδὲ ἤκειν εἰς μέσον οἷά περ τινὰς ὀριστάς, καὶ βίβοκινδύνως λέγοντας, ὡς τὸ δεῖνα μὲν ὀρθῶς, τὸ δεῖνα δ' αὐτὸ ἐτέρως ἔχειν. Ἐχρῆν δήπου, καὶ ἦν ἄμεινον ἀληθῶς, ἀποπέμειν μᾶλλον τῷ πανσόφῳ Θεῷ τῶν ἰδίων διασχέσεων τὴν ὁδὸν, καὶ μὴ τοῖς εὖ ἔχειν παρ' αὐτῷ δεδοκιμασμένοις, ἀνοσίως ἐπιτιμᾶν. Ἀκουσόμεθα γὰρ λέγοντος ἐναργῶς: « Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου ὡς περ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὡς περ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν αἰ

Cæterum, eorum dicta cum nostris non satis congruunt. Nam et ipsi quoque unum solum Christum aperte constituunt, et unum Emmanuelem in duos divellere, tanquam rem summa cum impietate conjunctam, summopere exsecrantur: sed Verbum interim carni, quæ humana, hoc est, ratione prædita anima exuta destitutaque sit, unitum prædicant; et cur istud prædicare debeant, rationem admodum plausibilem comperisse se autumant. Aiunt enim, quæ ad unius perfecti constitutionem per compositionem concurrunt, ea partes esse et imperfectorum rationem obtinere; nam quod perfectum est per se, atque ut in propria natura, non opus habet, ut ad partialem compositionem veniat: atque ideo cavendum esse sedulo ne templum, quod Verbo unitum est, perfectum hominem exstitisse concedentes, exactam illam unius rationem, quæ in Christo accidisse dignoscitur, merita calumnie exponamus. Quin et illud quoque huc adjecturos suspicor; nempe, si ex homine perfecto, et Dei Patris Verbo Emmanuelem coaluisse dicamus, in illud nos et magnum, et plane inevitabile periculum venturos esse, ut vel inviti duos Christos, et duos iidem filios tenere et profiteri cogamur. Cedo, quid nos ad hæc respondebimus? Apprime indignum esse nos antiquissimam fidei traditionem (ut quæ ab ipsis sanctis apostolis perfecta ad nos usque pervenit) propter curiosas quasdam ac supervacaneas rationes ac disceptationes deserere, vel nimis inquisitionibus humanæ mentis captum excedentia subjicere; vel in medium exsilire veluti Judices, ut nostro sensu, contempto periculo, quidvis metientes, dicamus: Hoc recte se habet, illud vero secus. Quanto satius, quantoque utilius foret, sapientissimo Deo consiliorum suorum rationes integre permittere, et ea quæ ipsi probatissima sunt, impie non reprehendere, præsertim cum illum aperte

¹ I Cor. viii, 6.

dicentem, et quasi expostulantem audiamus: « Non sunt consilia mea sicut consilia vestra, nec viæ meæ ut viæ vestræ: sed sicut distat cœlum a terra, ita viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris ¹. »

Quare licet templum, quod Verbo unitum est, anima humana perfectum et informatum certo credamus, non duos tamen filios adoramus, nec duos Christos agnoscimus. Ut enim tametsi Emmanuel ex sola carne et Dei Patris Verbo, juxta opinionem quam illi complectuntur, compositum statuunt, nulla adhuc tamen ratione huc illi adigi se paterentur, ut carne seorsum, et Unigenito rursus seorsum posito, duos Christos profiterentur; ita nos quoque, quamvis Dei Verbum, humanitati nostræ secundum propriæ naturæ rationem omnino perfecte unitum, ineffabilique ac incomprehensio plane modo sociatum affirmamus, non duos tamen filios mente concipimus, sed unum eundemque, qui quidem natura Deus existens, utpote ex Dei et Patris substantia ortus, et in extremis sæculi temporibus homo factus ², et ex sacra deipara Virgine natus, cum a nobis, tum ab ipsis quoque sanctis angelis, secundum Scripturas ³, colitur et adoratur.

Quod si dixerint genus nostrum solo Unigeniti adventu indiguisse atque ideo illum, quod ab iis qui in terris degunt, cerni, amiceque cum hominibus conversari, et vitæ evangelicæ viam nobis præmonstrare vellet, dispensatoria quadam ratione solam carnem nobis similem induisse (Deus namque secundum suam naturam sub aspectum non eadit), illi incarnationis scopum se ignorare, magnamque illud pietatis mysterium ⁴ prorsus non intelligere, aperte ostendunt. Nam si Unigenitus ea solum de causa incarnatus, hoc est, homo factus est, quo ab iis qui in terris ætatem agunt, conspici posset, nihilque aliud præterea commodi illius incarnatio humanæ naturæ attulit: cur illorum sententiæ subscribere non pigeat, qui phantastica tantum carne et corpore Verbum indutum, neque in hominis natura, sed in hominis tantum similitudine in terris apparuisse fabulantur? Verum quantum hi miseri a veritatis scopo aberrant, facili negotio ostendi potest. Si, inquam, Dei Verbum, etiamsi caro factum est, nullum aliud humanæ naturæ commodum attulit, an non rectius statueretur a carnis quidem immunditia omnino abstinuisse, terreno nihilominus corpore uti visum esse, atque hac ratione quod decreverat perfecisse? Cæterum quis adventus illius fuerit usus, et qualis incarnationis modus, si quis forte a nobis sciscitetur, cujusque rei gratia patrata sit; ille responsi loco hoc paucis habeat: Age, istud divina Scriptura tibi patefaciet. Vade ergo et sacras Litteras consule, mentisque oculum sanctorum apostolorum vocibus infer; et quod quaeritur, dilucide hic mox intueberis.

Α ὁδοί μου· ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχει ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. »

Υἱοὺς δὲ οὕτι που δύο προσκυνήσομεν, ἀλλ' οὐδὲ Χριστοὺς ἐροῦμεν δύο, καὶ ἐψυχῶσθαι πιστεύομεν ψυχῇ λογικῇ τὸν ἐνωθέντα τῷ Λόγῳ ναόν. Ὡς περ γὰρ, κατὰ γε τὸ ἐκείνοις εὖ ἔχειν δοκοῦν, καὶ εἰ ἐκ μόνης λέγοιτο τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότος Λόγου, οὐδεὶς αὐτοὺς ἀναπέσει τρόπος, ἀνὰ μέρος τὴν σάρκα τιθέντας, καὶ ἀνὰ μέρος αὐτῶν Μονογενῆ, δυάδα δὲ Χριστῶν ὁμολογεῖν· οὕτω καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητι τελείως ἐχούσῃ, κατὰ γε τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον, οἴονεϊ συνενηγέσθαι τε καὶ ἠνώσθαι λέγωμεν ἀπρόρρητως τε καὶ ὑπὲρ νοῦν τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, οὐχ υἱῶν δυάδα νοήσομεν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν, φύσει μὲν ὄντα Θεόν, καὶ ἐξ αὐτῆς πεφηνότα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς γενόμενον ἄνθρωπον, καὶ διὰ τῆς ἀγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου γεγεννημένον, καὶ πρὸς τε ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων προσκυνούμενον, κατὰ τὰς Γραφάς.

Εἰ δὲ δὴ φαίεν, ὅτι μόνης μὲν ἐδεῖτο τὰ καθ' ἡμᾶς τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδημίας· ἐθελήσας δὲ ὀφθῆναι τοῖς ἐπὶ γῆς, καὶ ἀνθρώποις συναναστραφῆναι, παραδειξάι τε ἡμῖν τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας τὴν ὁδὸν, οἰκονομικῶς ἡμπέσχετο τὴν ὁμοίαν ἡμῖν σάρκα (τὸ γὰρ τοῖ Θεῖον κατὰ φύσιν ἴδιον οὐχ ὄρατόν)· ἡγηγηκότας ἀλώσονται τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν σκοπόν, καὶ συνιέντες οὐδαμῶς τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Εἰ γὰρ δὴ μόνην ἔχει τὴν ἀφορμὴν τοῦ ὀφθῆναι τοῖς ἐπὶ γῆς τοῦ Μονογενοῦς ἢ σάρκωσι, ἤγουν ἐνανθρώπησι, προτετέθη γε μὴν ἕτερον οὐδὲν τῇ ἀνθρώπου φύσει· πῶς οὐκ ἄμεινον ἦδη πως καὶ σοφῶν, τῇ τῶν Δοκητῶν συμφέρεσθαι δόξῃ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς, οἱ σαρκὸς τε ὁμοῦ καὶ γῆτιν σώματος ἀπαμφιεννύντες τὸν Λόγον, ὧφθαι μὲν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπον μυθοπλαστοῦσιν οἱ δελταῖοι; Ἡμαρτηκότας δὲ τᾶλθηοὺς ἀλοῖεν ἂν καὶ οὐ σὺν ἰδρωτί μακρῷ. Ἡ οὐκ ἄμεινον ἐροῦσιν, εἰ μὴδὲν ὀνίνησι τὴν ἀνθρώπου φύσιν ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, εἰ καὶ γέγονε σὰρξ, ἀπαλάττεσθαι μὲν ἀκαθαρσίας σαρκικῆς, δόξα· [δ'] οὐκ ἄπαξ τῷ γῆτιν προσκεχρησθαι σώματι, διαπεριβαί τε οὕτω τὸν προτεθέντα σκοπόν; Τίς οὖν ἂν γένοιτο λοιπὸν τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς ἐνανθρωπήσεως, πέπρακται δὲ ὅτου χάριν, εἰ τις ἔροιτο τυχόν, ἀντακούσεται παρ' ἡμῶν. Ἡθεὶς διδάξει Γραφή. Ἰδοὺ δὴ οὖν, ὦ γενναῖε, πυθού τῶν ἱερῶν Γραμμάτων, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων φωναῖς ἐνερέσας εὖ μάλα τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν, εἴρη δὴ καλῶς τὸ ζητούμενον. Ἐφη τοίνυν ὁ σοφὸς ἡμῖν Παῦλος, αὐτὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα Χριστὸν· « Ἐπειδὴ δὲ τὰ παιδία κεκοινωνήκειν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν »

¹ Isa. LV, 8. ² Hebr. I, 1, 2. ³ Psal. XCVI, 8. ⁴ I Tim. III, 16.

ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα Ἀ ἰgitur sapientissimus apostolus Paulus, qui Christi-
 τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ
 τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν
 ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι τρόπον
 ἡμῖν ἀφηγούμενος, « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου,
 φησὶν, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυ-
 τοῦ Υἱὸν ἐκπέμφας ἐν ὁμοιώματι· σαρκὸς ἁμαρτίας,
 καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ
 σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν,
 τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεύ-
 μα. »

damnavit peccatum in carne, ut justificationis legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum ². »

Ἄρ' οὖν, οὐχὶ προδηλότατον, καὶ οὐδενὶ τῶν
 ὄντων ἀσυμφανές, ὅτι καθ' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Μονογε- Β
 νῆς, τουτέστι τέλειος ἄνθρωπος, ἵνα τῆς μὲν ἐπεισ-
 ἀκτου φοροῦς τὸ γήϊνον ἡμῶν ἀπαλλάξῃ σῶμα, τῇ
 καθ' ἑνωσιν οἰκονομία τὴν ἰδίαν αὐτῷ ζωὴν ἐνείε·
 ψυχὴν δὲ ἰδίαν τὴν ἀνθρωπίνην ποιούμενος, ἁμαρτίας
 αὐτὴν ἀποφήνη κρείττονα, τῆς ἰδίας φύσεως τὸ πε-
 πηγὸς τε καὶ ἄτρεπτον, οἷον ἐρίῳ βαφῆν, ἐγκατα-
 χρώσας αὐτῇ; Δεῖν γὰρ οἶμαι τοῖς περὶ τούτων λό-
 γοις παραδειγμάτων, πολὺ λίαν ἔχουσι τὸ ἀσυμφανές·
 ὁρῶ μὲν γὰρ μόλις ἐν ἐσώπτῳ τε καὶ αἰνίγματι τὰ
 θεῖα τε καὶ ὑπὲρ νοῦν μυστήρια. Εἴη δ' ἂν οὐκ ἄτο-
 πον, οἶμαι, τὸ χρῆμα· φέροι γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν εἰ-
 κῆτα, μᾶλλον δὲ καὶ τὸν ἀληθῆ λογισμὸν. Ὅσπερ οὖν,
 ἐπιδη γέγονε ἀρεθ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα Λόγου,
 τὸ φοροῦς καὶ θανάτου ὑπερφέρεται κράτος· κατὰ
 τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον, ἐπεὶ γέγονε ψυχὴ τοῦ
 πλημμελεῖν οὐκ εἰδότες, ἐρηρσιμένην ἔχει λοιπὸν
 τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς ἀμεταποίητον στάσιν,
 καὶ τῆς πάλαι καθ' ἡμῶν τυραννοῦσης ἁμαρτίας
 ἀσυγκρίτως εὐσθενεστέραν. Πρωτὸς τε γὰρ καὶ μόνος
 ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστὸς; « οὐκ ἐποίησεν
 ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. »
 Ῥίζα δὲ ὡσπερ καὶ ἀπαρχὴ θεοειμένος τῶν εἰς και-
 νόνητα ζωῆς ἀναμορφουμένων ἐν Πνεύματι, καὶ τὴν
 τοῦ σώματος ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ τῆς θεότητος ἀσφαλές
 ἐρηρσιμένον, ὡς ἐν μετέξει καὶ κατὰ χάριν, καὶ εἰς
 ἅπαν ἦδη τὸ ἀνθρώπινον παραπέμψει γένος. Καὶ
 τοῦτο εἰδὼς ὁ θεοπέσιος γράφει Παῦλος· « Ὅσπερ
 γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χυλοῦ, φορέσωμεν
 καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἔπουρανίου. » Εἰκόνα μὲν γὰρ τοῦ
 χυλοῦ, τὸ εὐόλισθον ἔφη πρὸς ἁμαρτίαν, καὶ τὸν
 ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπιβριφέντα θάνατον· εἰκόνα δὲ αὐ-
 τοῦ ἔπουρανίου, τουτέστι Χριστοῦ, τὸ ἐδραῖον εἰς
 ἀγιασμόν, καὶ τὴν ἐκ θανάτου καὶ φοροῦς ἀνακομι-
 δὴν τε καὶ ἀνακαίνισιν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν.
 cœlestis, hoc est, Christi, constantiam in sanctitate, reditumque et instaurationem ex morte et corrup-
 tionem ad vitam et immortalitatem designat.

Ἄρ' οὖν ἐν ὅλῃ συννηώσθαί φάμεν τῇ καθ' ἡμᾶς;
 ἀνθρωπότητι· τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον. Οὐ γὰρ που τὸ
 ἀμεινον ἐν ἡμῖν, τουτέστι ψυχὴν, οὐδενὸς ἂν ἠξίω-
 σε λόγου, μόνῃ δωρούμενος; τῇ σαρκὶ τῆς ἐπιδη-
 μίας τοῦ πόνου; Ἐπράττετο δὲ καλῶς δι' ἄμω
 τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον· προσεχρήσατο δὲ,

Annon apertissimum est, obsecro, unigeni-
 tum Dei Filium similem nobis, hoc est, perfectum
 hominem factum esse, quo nimirum terrenum hoc
 nostrum corpus, vita propria per æconomicam unio-
 nem illi immissa, ab inducta corruptione liberaret;
 animam rursum humanam, posteaquam illam pro-
 priam sibi reddidisset, suæque naturæ firmitate ac
 immutabilitate perinde ac vellus colore imbuisset,
 peccato superiorem declararet? Arbitror enim exem-
 plis, quæ rem per se obscuram nonnihil illustrent,
 in hac doctrina opus esse: siquidem mysteria
 divina, tanquam humanæ mentis sensum excedentia,
 vix in speculo et ænigmatace videntur ³. Est
 autem exemplum allatum ad rem peropportunum,
 quippe quod verum potius, quam verisimile rei, de
 qua sermo est, symbolum præ se ferat. Quæ ad-
 modum ergo caro, posteaquam Verbi omnia vivifi-
 cantis caro effecta est, mortis et corruptionis impe-
 rio superior evasit: sic anima, ut ego quidem sentio,
 posteaquam illius effecta est qui peccatum non no-
 vit, e vestigio statum firmum, ac in omnibus bonis
 stabilem, peccatoque quod olim tyrannidem exerce-
 bat, multis partibus potentior nacta est. Christus
 namque primus et solus ex omnibus in terra
 « peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore
 illius ⁴. » Qui unus proinde positus tanquam radi-
 dix et initium quoddam cunctorum, qui in Spiritu
 ad vitam novitatem instaurantur, et corporis im-
 mortalitatem, et eam quæ ex divinitate proficiscitur,
 securitatem ac firmitatem, secundum quamdam
 gratiæ communicationem in universum hominum
 genus transmittet. Cujus quidem rei divinus Paulus
 non ignarus, ita scribit: « Sicut portavimus ima-
 ginem terreni, portemus et imaginem cœlestis ⁵. »
 Imaginem terreni, peccandi propensionem, et mor-
 tem quæ hinc oritur, vocat: at vero per imaginem
 cœlestis, vitam, et immortalitatem, et instaurationem
 ex morte et corruptione ad vitam et immortalitatem designat.

Totum itaque Dei Verbum toti nature nostre
 humanæ unitum asserimus. Nulla enim ratione
 putandum est, principe nostri parte, hoc est,
 anima neglecta, peregrinationis suæ molestias carni
 largiri voluisse. Pulchre autem per utramque par-
 tem dispensationis sacramentum perfecit carne:

¹ Hebr. II, 14, 15. ² Rom. VIII, 3, 4. ³ I Cor. XIII, 12. ⁴ I Petr. II, 22. ⁵ I Cor. XV, 49.

sua tanquam organo ad carnis opera, naturalesque A agritudines, ac cætera officia vituperationis expertia; anima rursus ad humanas inculpatasque affectiones utebatur. Nam et esuriam, et longioris itineris laborem, et pavorem ac metum, et tristitiam, et angorem, et ipsam denique in cruce mortem pertulisse traditur. Etenim nullo cogente, animam suam nostri causa posuit ¹, quo nimirum et vivis et mortuis dominaretur ². Et quidem carnem suam citra controversiam liberationis pretium pro omnium carne dependit; animam vero justum pro mortalium omnium animabus pretium exhibuit, tametsi vitam quam posuerat (nam vita erat ut Deus secundum naturam denuo resumpserit. Hinc divinus Petrus: « Viri, inquit, fratres, liceat B audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam et defunctus est, et sepultus est, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem ³. » Nec enim fas est dicere, carnem Verbo unitam aliquando potuisse corrumpi, aut divinam illam animam intra inferni portas detineri. Nam, ut divinus Petrus ait, anima ejus in inferno relicta non fuit. Neque vero naturam illam, quæ nec mente comprehendi, neque per mortem ullatenus capi potest, hoc est Unigeniti divinitatem, e subterraneis illis specubus rursus emersisse dicemus: quandoquidem nulla admiratione dignum esset, si Dei Verbum divinitatis vi ejusdemque efficacia nixum, apud inferos non mansisset, cum admirabiliter omnibus adsit, impleatque omnia. Deitas namque C omni loco et circumscriptione, et mensurabili magnitudinæ superior, a nullo capi comprehendive potest.

Mirum vero videri debet, quod corpus suapte natura interitui et morti obnoxium ad vitam denuo redierit: id enim immortalis Verbi proprium erat. Sic quoque anima, quæ cum illo conjuncta copulataque fuerat, ad inferos descendit, divinaque virtute ac potentia utens, spiritibus quoque ibidem captivis sese exhibuit ⁴. Etenim iis qui vinculis ibi constricti detinebantur: « Exite, ait: iis vero qui tenebris operiebantur: Revelamini ⁵. » Atque huc mihi magnus ille Petrus respexisse videtur, cum de Dei Verbo, ejusdemque secundum dispensatoriam unionem anima, hunc in modum concionatur: « Melius est enim beneficientes (si voluntas Dei velit) pati, quam malefacientes: quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo; mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu ⁶, in quo et his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando. » Nec vero dicent divinitatem per se solum ad inferos descendisse, spiritibusque ibidem con-

¹ I Joan. III, 16. ² Rom. XIV, 9. ³ Act. II, 29-51.

καθάπερ ὄργανῳ, τῇ μὲν ἰδίᾳ σαρκί, [τὰ] πρὸς τὰ σαρκὸς ἔργα τε καὶ ἀβήρωστέματα φυσικά, καὶ ὅσα μώμου μακρὰν· ψυχῇ δ' αὖ τῇ ἰδίᾳ, πρὸς τὰ ἀνθρώπινα τε καὶ ἀνυπαίτια πάθη. Πεινῆσαι γὰρ λέγεται, κόπους ὑπενεγκεῖν τοὺς ἐκ μακρῶν ὁδοποριῶν, ποταίας τε καὶ φόβους, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον. Ἐπαναγκάζοντος γὰρ οὐδενὸς, τέθεικεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ· σάρκα μὲν τὴν ἰδίαν, τῆς ἀπάντων σαρκὸς ἀναποτινύς, δῶρον ἀληθῶς ἀντάξιον· ψυχὴν δὲ, ψυχῆς ἀντιλυτρον τῆς ἀπάντων ποιούμενος, εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὡς Θεός. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Πέτρος, « Ἄνδρες ἀδελφοί, φησὶν, ἐξὴν εἰπεῖν μετὰ παβήρησις πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνήμα αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὄσφους αὐτοῦ καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προειδὼς ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὕτε ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδην, οὐθ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Οὐ γὰρ τοι θέμις εἰπεῖν, φθορᾶ μὲν δύνασθαι κρεττοῖσθαί ποτε τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κτεροχον δ' αὖ ταῖς ἄδου πύλαις τὴν Θεῖαν γενέσθαι ψυχὴν οὐκ ἐγκατελείφθη γὰρ εἰς ἄδην, καθὰ καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Πέτρος. Οὐ γὰρ που τήν τε ἀληθεῖαν παντελῶς, καὶ ἀνάλωτον τῷ θανάτῳ φύσιν, τουτέστι τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, τῶν ὑπὸ χθόνα μυῶν ἀνακεκομίσθαι φήσομεν· οὕτε γὰρ ἂν ἤξιώθη τὸ χρῆμα θαύματος, εἰ μὴ μεμνήχην εἰς τὸν ἄδην ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ τε καὶ φύσει, παραδόξως τε καὶ ὑπὲρ λόγον, πλερῶν μὲν τὰ πάντα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιδημῶν. Ἀνώτερον γὰρ πῶς καὶ περιορισμοῦ καὶ τόπου καὶ μεγέθους μετρητοῦ τὸ Θεῖον, αὐτὸ δὲ ὑπὸ μηδενὸς χωρούμενον.

Παράδοξον δὲ καὶ οὐδενὶ τῶν ὄντων θαυμαστόν, ὅτι σῶμα μὲν ἀνεβίω τὸ τῇ φύσει φαρτόν· ἦν γὰρ ἴδιον τοῦ ἀφθάρτου Λόγου. Ψυχὴ δὲ δὴ πάλιν, τὴν πρὸς; αὐτὸν λαχούσα συνδρομὴν τε καὶ ἔνωσιν, καταπεφοίτηκε μὲν εἰς ἄδου, θεοπρεπεῖ δὲ δύναμις καὶ ἐξουσίᾳ χρωμένη, καὶ τοῖς ἐκεῖσε πνεύμασι κατεφαίνετο. Τοιγάρτοι· καὶ ἔφασκε τοῖς ἐν δεσμοῖς· « Ἐξέλυθε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύπτεσθε. » Καὶ μοι δοκεῖ φάναι τι τοιοῦτον καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς καθ' ἔνωσιν οἰκονομίας· γεγεννημένης αὐτοῦ ψυχῆς· « Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιούντας, εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιούντας· ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἅπασι ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ἀπέθανε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵν' ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι· ἐν ᾧ, φησὶ, καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε. » Οὐδὲ γὰρ, οἶμαι, φαίεν ἂν, ὡς γυμνή καὶ καθ' ἑαυτὴν ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς καταπεφοίτηκε μὲν εἰς ἄδου, διεκλύθη δὲ τοῖς ἐκεῖσε πνεύμασιν, ἀποποῦς οὕσα παντελῶς;

⁴ I Petr. III, 19. ⁵ Isa. XLV, 9. ⁶ I Petr. III, 17, 18.

κρείττον γὰρ αἰεὶ τοῦ ὄρασθαι τὸ θεῖον. Ἄλλ' οὐ δο- A
κῆσαι καὶ ἐσχηματισμένως εἰς τὸ ψυχῆς εἶδος αὐτῆν
μεμορφῶσθαι δώσωμεν· παραιτητέον γὰρ πανταχῆ
τὴν δόκησιν. Ἄλλ' ὡσπερ τοῖς ἐπὶ γῆς συναναστροφή
μετὰ σαρκός, οὕτω καὶ ταῖς εἰς ἄδου ψυχαῖς διεκῆ-
ρυσεν, ἴδιον ἔχων φόρημα, τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῷ
ψυχῆν.

degebant, versatus est in corpore; ita spiritibus,
ratione præditam sibi conjunctam habens, concionatus est.

Καὶ βαθὺς μὲν ἴσως καὶ ἀπόρρητος ἀληθῶς
καὶ ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς οὐχ ἀλώσιμος ὁ τῆς
ἐνανθρωπήσεως τρόπος. Ἐκεῖνο δ' οὖν ὁμῶς ἀναλο-
γίζεσθαι πρέπει· τὰ γὰρ τοι μὴ καθ' ἡμᾶς πολι-
πραγμονεῖν, οὐκ ἀζήμιον· ἀνούστατον δὲ παντελῶς
τὸ βασάνοις ὑποφέρειν τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ περιᾶσθαι
νοεῖν ἃ οὐκ οἶδον τε. Ἡ οὐκ οἶσθα, ὅτι τὸ βαθὺ δὴ B
τοῦτο μυστήριον, καὶ νοῦν ὑπερέχον τὸν ἐν ἡμῖν, τῇ
ἡμῶν ἀπεριεργάστῳ πίστει τετίμηται; Τὸ δὲ ἀσυν-
έτως λέγειν, « Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; » Νι-
κοδήμῳ τε ἐκαίην καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀπονέμοντας,
ἀνευδοκίᾳστω; παραδειξόμεθα τὰ διὰ τοῦ θεοῦ Πνεύ-
ματος χρησιμώδεστα, καὶ αὐτῷ δὲ πιστεῦσωμεν
λέγοντι Χριστῷ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἃ οἶδα-
μεν, λαλοῦμεν, καὶ ἃ ἐωράκαμεν, μαρτυροῦμεν. »
Ὀλίγη δὴ οὖν λήρος μὲν ἅπας, μῦθος τε ἀδρανῆς,
καὶ ψευδοδοξία, καὶ κεκομφευμένων ῥημάτων^α φε-
νακισμός· προσείμεθα οὐτι που τὸ κατασίνεσθαι
πεφυκός, καὶ εἰ τοῖς ἄγαν ἐξησχημένοις, καὶ μὴ
καὶ πικροῖς ἡμᾶς κατακροτοῖεν ὧς λόγος οἱ δι' ἐναν-
τίας. Ἔστι γὰρ τὸ θεῖον ἡμῶν μυστήριον οὐκ ἐν
πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγος, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει C

admittimus; etiamsi adversarii exercitatissimis acerrimisque rationibus nos pulsaverint. Est enim
divinum hoc nostrum sacramentum, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis : sed in Spiritus
ostensione positum.

Θεὸς οὖν ὑπάρχων, καὶ τῶν ὄλων Κύριος,
κατὰ τὰς Γραφάς, ὁ Μονογενῆς, ἐπέφανεν ἡμῖν·
ὤφθη γὰρ ἐπὶ γῆς, καὶ ἐπέλαμψε τοῖς ἐν σκότει,
γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ δοκῆσαι, μὴ γένοιτο! μανία
γὰρ τοῦτο γέ φρονεῖν, ἢ λέγειν· οὐτε μὴ εἰς σάρκα
παρενεχθεὶς κατὰ μεταστάσιν, ἢ τροπὴν· ἀναλλοίω-
τος γὰρ αἰεὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχων ὁ ἐκ
θεοῦ Λόγος. Ἄλλ' οὐδὲ ὁμόχρονον τῇ σαρκὶ τὴν ὑπ-
αρξιν ἔχων· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τῶν αἰώνων ὁ Ποιητής.
Οὕτε μὴ ὡς λόγος ἀνυπόστατος, οὐδὲ ὡς ῥῆμα ψιλὸν
ἐν ἀνθρώπῳ γεγονός· ὁ γὰρ τοι καλῶν τὰ οὐκ ὄντα D
ποτὲ πρὸς ὑπαρξιν καὶ γένεσιν, προῦφέστηκεν
ἀναγκαίως· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ, πέφηνως ἐκ
ζωῆς τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὄντος τε καὶ νοουμένου
κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἄλλ' οὐδὲ μόνην ἡμπέσχετο
σάρκα ψυχῆς ἐρήμην τῆς λογικῆς· γεγέννηται γὰρ
κατὰ ἀλήθειαν ἐκ γυναικός, καὶ πέφηνεν ἄνθρωπος,
ὁ ζῶν καὶ ὑπάρχων, καὶ συναΐδιος τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ
θεῷ Λόγος, μορφήν δούλου λαβών· καὶ ἐστὶν ὡσπερ
ἐν θεότητι τέλειος, οὕτω καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέ-
λειος· οὐκ ἐκ μόνης θεότητος καὶ σαρκός εἰς ἓνα
Χριστὸν καὶ Κύριον καὶ Ἴδον συγκαίμενος, ἀλλ' ἐκ

clusis prædicasse; cum ipsa omnino sub oculos
non cadat, præstantiorque sit, quam ut ab ullo
cerni queat. Nec etiam concedendum est ipsam in
apparentem animæ speciem transformatam esse :
siquidem externæ istius apparentiæ commentum
omnino repudiari debet. Sed quemadmodum Uni-
genitus cum iis, qui in corporibus suis adhuc
qui apud inferos tenebantur, animam mente et

Est sane incarnationis modus admodum
subtilis, vereque inexplicabilis; talis demum, qui
cogitationis captusque nostri angustias multis par-
tibus excedat. Quapropter illud iterum iterumque
expendere nos decet : nempe, ut periculo non
vacat curiosius in ea inquirere, quæ humana non
sunt : ita extremæ demeriti videri ea quæ mentis
nostræ aciem excedunt, humani iudicii trutinæ
subjicere moliri : vel ad eorum rursus cognitio-
nem eniti, quæ nullo pacto nostra intelligentia
comprehendi possunt. Nescis profundum hoc mys-
terium, omnique humano sensu sublimius, fide ab
omni curiosa indagine aliena honorari a nobis?
Quamobrem stultam illam quæestionem : « Quomodo
possunt hæc fieri ? » Nicodemo ejusque similibus
relinquentes, citra ullam hæsitacionem Spiritus
sancti oracula suscipiamus, ipsique Christo de se
loquenti fidem habeamus : « Amen, inquit, amen
dico vobis, quia quæ scimus, loquimur; et quæ
vidimus, testamur. » Valeant igitur deliria, faces-
sant omnes infirmæ ad persuadendum fabulæ, opi-
nionesque falsæ, ac phaleratarum vocularum impo-
situræ : nihil enim quod detrimentum afferre sol t,

Unigenitus igitur, qui et Deus, et univer-
sorum secundum Scripturas Dominus est, nobis
apparuit : visus est in terra², et homo factus, his
qui in tenebris versabantur, illuxit, non phanta-
smate, aut externo tantum schemate, absit! hoc
enim sentire, aut dicere, est aperte insanire. Neque
rursus per sui mutationem, aut conversionem, in
carnein transformatus est : Dei enim Verbum
omnis mutationis expertus, uno semper eodemque
modo se habet. Neque coævam cum carne sub-
stantiam sortitus est : ipse namque sæculorum con-
ditor est. Neque hypostaseos exorsus, ut sermo aut
nudum tantum simplexque verbum, quod in homine
inhabitavit : nam qui ea quæ non sunt, evocat ut
sint et existant, is necessario præexistit : ipse
enim est vita ex vita Deo Patre procedens, qui
quidem secundum propriam hypostasim et est et
intelligitur. Sed neque carnem quoque, quæ anima
ratione prædita vacaret, induit : quandoquidem vi-
vum illud subsistensque, ac Deo Patri coæternum
Deus Verbum servili forma suscepta, vere ex mu-
liere natum, et homo factum est, estque perinde

¹ Joan. iii, 9. ² Ibi. l. 11. ³ Baruch iii, 58.

perfectum in humanitate ac in deitate. Non enim A ex sola carne et deitate, sed ex perfecta humanitate et divinitate in unum eandemque Dominum et

υἱὸν τελείον, ἀνθρωπότητα δι' λέγω καὶ θεότητα, εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν παραδέξω; συνδύμενο;.

Filium et Christum admirabili quodam modo con-

crevit coaluitque.

Ejusdem ex oratione ad Reginas habita.

« Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salva me ex hac hora. Sed propter hoc veni in horam hanc¹. » — « Pater, clarifica Filium tuum². » Et alio loco rursum: « Et cœpit contristari et mœstus esse, et dixit: Tristis est anima mea usque ad mortem³. » Et rursum: « Et clamans voce magna Jesus, ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum⁴. » Qui Apollinarii opinionem sequuntur, ejusdemque sententiæ subscribunt; hi templum Deo unitum, inanime ac ratione destitutum fuisse contendunt: sed quid illi, obsecro, respondere possunt, cum sanctos evangelistas talia de omnium nostrum Salvatore litteris prodidisse legunt? Nam cujus, quæso, tristitiæ, aut eorum omnium quæ metum arguunt, summa illa divinaque Verbi natura tandem capax esse queat? Major est enim, quam quæ istiusmodi rebus ulla parte affici, aut ullis omnino humanis perturbationibus commoveri valeat. At vero in corpus sensusque mentisque expers, tristitiæ dolorisque sensus cadere non potest: sed neque molestiam ullam, aut ullum omnino mœrorem ex imminenti incommo-
dorum provisione concipiet aliquando; ejusmodi autem, dum quæ præsentia sunt, et adhuc futura trahuntur, mente pertractat, anima rationis et intelligentiæ compos pati solet: id quod omnes, ut puto, fatentur. Quomodo itaque Emmanuel ait: « Nunc anima mea turbata est? » quomodo idem tædere ac mœstus esse cœpit, aut qualem tandem spiritum in manus Patris commendavit, si hoc et a divinitate prorsus alienum est, et a carne sola inanima? Perspicuum est ergo, Unigenitum corpore assumpto, non quidem illo inanimi, aut mente destituto, sed anima ratione prædita, eademque perfecta, hoc est, omnia quæ ad illius rationem pertinent, sortita, vivificato et informato, hominem factum esse. Et quemadmodum omnia quæ sui corporis sunt sibi ascribit, ita et ea quæ ad animam spectant. Necesse enim fuit ut in omnibus, sive ea ad animam, sive ad corpus pertinerent, nobis assimilaretur. Constat enim et nos ex anima rationali et corpore. Quamobrem ut nunquam propriæ carni ea pati dispensatorie permittebat quæ carnis sunt propria, ita animam sua quoque pati permisit. Denique licet natura Deus esset, omnique creatura superior, quæ tamen exinanitionis erant, ea semper accuratè observavit. Porro autem spiritum suum, hoc est, animam sibi unitam, Deo et Patri commendat, ut novo rursum beneficio per hoc nos cumulet. Quondam namque humanæ animæ corporibus exutæ ad subterraneos

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀρχοῦ Δεσποίνης προσφωνητικοῦ λόγου.

« Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρκεται. Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σώσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » — « Πάτερ, δόξαζόν σου τὸν Υἱόν. » Καὶ πάλιν: « Ἦρξατο λυπεῖσθαι, καὶ ἀδημονεῖν, καὶ λέγειν: Περλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου εἰς θανάτου. » Καὶ πάλιν: « Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε: Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθωμι τὸ πνεῦμά μου. » Οἱ τῆς Ἀπολλιναρίου δόξης ἠετώμενοι καὶ τὰ αὐτῶ δοκοῦντα φρονεῖν ἤρημένοι, ἐνιστάμενοί τε καὶ λέγοντες, ἀψυχόν τε καὶ ἄνουν ὑπάρχειν τὸν ἐνωθέντα τῷ Λόγῳ καθ, τί δι' ἄρα φαίεν ἂν, γεγραφότων ἡμῖν τὰ τοιάδε τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ; Πτοίος μὲν γάρ, καὶ λύπης, καὶ τῶν εἰς δειλίαν αἰτιαμάτων ἀνεπίδεκτος παντελῶς εἴη ἂν, κατὰ γε τὸ εἶδος, ἡ θεία τε καὶ ἀνωτάτω τοῦ Λόγου φύσις. Παρατιήσεται γὰρ εἰς ἅπαν τὸ ἐν γε τούτοις εἶναι ποτε, καὶ παθῶν ὅλως τῶν καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀνέξεται. Σῶμα δὲ πάλιν ἀψυχόν τε καὶ ἄνουν οὐκ ἂν εἰσδέξαιτο λύπην, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐγνωσείε τι τῶν σκυθρωπῶν, ἢ τὸν ἐκ τῶν ἐσεσθαι προσδοκωμένων προαναθρήσει φόβον. Πάθοι δ' ἂν τὰ τοιάδε κατὰ γε τὸ πᾶσιν, ὡς γε οἶμαι, δοκοῦν. Ψυχὴ λογικὴ κατασκευασμένη τῷ νῷ τὰ τε ἤδη παρόντα, καὶ πρὸς γε τούτοις τὰ συμβησόμενα. Πῶς οὖν ἄρα φησὶν ὁ Ἐμμανουήλ: « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρκεται; » πῶς δὲ καὶ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν; ἢ καὶ ποῖον ὅλως εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παρέθετο [τὸ] πνεῦμα, εἰ καὶ τῆς θεότητος τὸ χρῆμά ἐστιν ἀλόγτριον, καὶ μηδὲ μόνης ἀψύχου σαρκός; Πρόδηλον οὖν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Μονογενὴς, οὐκ ἀψυχόν τε καὶ ἄνουν σῶμα λαθῶν, ἐμψυχωμένον δὲ μᾶλλον ψυχῇ καὶ λογικῇ, καὶ τελείως ἐχούσῃ κατὰ γε τὸν αὐτῇ πρέποντα λόγον. Καὶ ὡσπερ οἰκιοῦται πάντα τὰ τοῦ ἰδίου σώματος, οὕτω καὶ τὰ τῆς ψυχῆς. Ἔδει γὰρ αὐτὸν διὰ παντὸς ὁρᾶσθαι πράγματος σαρκικοῦ καὶ ψυχικοῦ δι' ἡμᾶς γεγόνότος. Ἐσμὲν δὲ καὶ ἡμεῖς ἐκ ψυχῆς λογικῆς τε καὶ σώματος. Ὡσπερ δὲ οἰκονομικῶς συγκεχώρηκε τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ καὶ παθεῖν ἐσθ' ὅτε τὰ ἴδια, οὕτω πάλιν καὶ τῇ ψυχῇ συνεχώρησε τὰ οἰκεία παθεῖν καὶ τὸ τῆς κενώσεως μέτρον τετήρηκε πανταχοῦ, καίτοι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν. Παρατίθεται δὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τοιούτοις τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῷ ψυχὴν, ἵνα ἡμᾶς καὶ διὰ τούτου πάλιν εὐεργετήσῃ. Πάλαι μὲν γὰρ ἀπαλλαττόμενοι τῶν σωμάτων ἐν τοῖς ὑπὸ χθόνα μυχοῖς αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ κατεπέμποντο, πληροῦσαι τὰ τοῦ θανάτου ταμίαια. Ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς τὸ ἴδιον Πνεῦμα παρέθετο τῷ Πατρὶ, καὶ ταύτην ἡμῖν ἐνεκαίνισε τὴν ὁδόν. Βαθούμεθα γὰρ οὐκ εἰς ἄδου ποθὲν, ἐψόμεθα δὲ μᾶλλον καὶ κατὰ

¹ Joan. xvi, 27. ² Joan. xvii, 1. ³ Matth. xxvi, 27. ⁴ Luc. xxiv, 46.

τοῦτο αὐτῷ τῷ πιστῷ κτίστη τὰς ἐαυτῶν παρατιθέ-
μενοι ψυχὰς, ἐν ἰλλοῖσι ἐσμέν ἀγαθαίς· ἔγερει γὰρ
ἄπαντα; ὁ Χριστός.

existimare, hæc ita habere, hoc est, imaginari ad
inferos, sed ducem nostrum pone subsequimur,
animisque nostris illi veluti filio conditori commissis,
tantisper bona spe vivimus quoad Christus uni-
versos tandem ad vitam revocabit.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ ἐνανθρωπήσεως λόγου.

Ταῦτα τὴν Ἀπολλιναρίου ματαιολογίαν ἐλέγχει,
ὃς ἀντὶ νοῦ τὸν Θεὸν Λόγον ἐνοιχῆσαι λέγει τῇ
προσλήθεισῃ σαρκί. Εἰ γὰρ οὐκ εἶχεν ἀνθρώπινον
νοῦν ἢ ἀναληφθεῖσα φύσις, Θεὸς μὲν ἦν ὁ πρὸς διά-
βολον ἀγωνιζόμενος, Θεὸς δὲ ὁ τὴν νίκην ἀναδυσά-
μανος. Θεοῦ δὲ νενικηκότος, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἀπανά-
μην τῆς νίκης, ὡς οὐδὲν εἰς ταύτην εἰσενεγχόν,
ἀλλὰ γὰρ τῆς ἐντεῦθεν εὐφροσύνης· γεγύμνωμαι ἐπὶ
τροπαλοῖς γαυροῖν ἀλλοτρίοις, αὐχεῖ δὲ ὁ διάβολος,
καὶ κομπίζει, καὶ μέγα φρονεῖ, καὶ σεμνύνεται,
ὡς Θεῷ παλαίτας, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἡττηθείς. Μέγα γὰρ
αὐτῷ καὶ τὸ ἡττηθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἀπολογίαν ἔχουσιν οἱ ἁμαρτάνοντες, εἰ ὡς ἀσθενῆ
τὴν νοῦν οὐκ ἀνέλαθεν ὁ Θεὸς Λόγος. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν
ἐν τῷ προσλήματι νοῦς ἀνθρώπινος, ὁ Θεὸς δὲ ἀντι-
νοῦ ὑπάρχων τὰ τῷ νῷ ἐνήργει προσήκοντα, Θεὸς
μὲν ἦν ὁ τῷ σώματι συμπεινήσας, Θεὸς δὲ ὁ διψή-
σας, καὶ κοπιᾶσας, καὶ καθευδῆσας, καὶ λυπηθείς,
καὶ δειλιάσας, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τὰ ἀνθρώπινα ὑπο-
μείνας παθήματα. Εἰ Θεὸς δὲ ὁ παλαίτας, καὶ νική-
σας, ἐγὼ μὲν τῆς νίκης ἐστέρημαι, Θεὸς δὲ ὁ τὴν δι-
καιοσύνην ἔπασαν κατορθώσας. Οἱ τοῦτο δὲ λέγοντες
πρῶτον μὲν ἀτολίαν τῷ Θεῷ Λόγῳ προσάπτουσιν οὐ
τὴν τυχεύσαν, εἴπερ, ὡς φασιν, οὐκ οἶός τε ἦν, τοῦ
νοῦ τοῦ ἀνθρωπέου συνόντος, δικαιοῦσαι τὸν ἄν-
θρωπον· ἔπειτα δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ
τοὺς θεοὺς παραβαίνουσι νόμους ἀπολογίαις ὑπα-
νοίγουσι θύραν. Εἴπωσι γὰρ ἂν εἰκότως, πρὸς τὸν
τῶν ὄλων Θεόν, οὐκ ὄσυνγνωστα, ὧ Δέσποτα, πε-
πληγμελήκαμεν, οὐδὲ τιμωρίας ἔξαι, νοῦν ἡγεμόνα
λαβόντες ἀσθενῆ, καὶ φυλάττειν τοὺς σοὺς οὐ δυνά-
μενον νόμους. Καὶ σὺ δὲ αὐτὸς, ὦ Δέσποτα, ἐν σαρκὶ
παραγεγονῶς σάρκα μὲν τὴν ἡμετέραν ἀνέλαβες,
τὸν δὲ νοῦν ὡς τῆς ἀρετῆς τὴν κτήσιν κωλύοντα,
καὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀπίτην βράδιος ὑποδεχόμενον
ἀπέβρυξας, καὶ λαθεῖν οὐκ ἠνέσχου, γεγονόςας δὲ
ἀντὶ νοῦ τῆ σαρκὶ, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν δικαιο-
σύνην κατώρθωσας, τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἁμαρτίαν
νενίκηκας. Θεὸς γὰρ ὑπάρχεις, βουλή τὸ ἔσοκον
ποιῶν, νεύματι κατασκευάζων τὰ πράγματα. Ἡμεῖς
δὲ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἔχοντες, ἐν ἀνακαθεῖν οὐκ
ἰθὺλήσας, ἀναγκαίως ὑπὲρ τὴν ἁμαρτίαν τυγχάνομεν,
τοῖς σοῖς ἔχνεσιν ἀκολουθησῆσαι οὐκ ἰσχύσαντες. Τί
γὰρ νοῦς ἀνθρώπινος πρὸς Θεοῦ δύναμιν, καὶ σοφίαν,
καὶ φῶς, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ζωὴν, καὶ τὰς ἄλλας
τῆς σῆς οὐσίας ἐνεργείας, αἷ καθάπερ ἀκτίνας καὶ
λαμπηδόνες ἐκ τῆς σῆς ἀνίσχουσι φύσεως; Ταῦτα
ἂν εἴποιεν εἰκότως οἱ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύειν αἰρου-
μενοι, εἴπερ ἀληθῶς ὁ Θεὸς Λόγος ἄνουν ἔλαθεν ἄν-
θρωπον, τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ ἀναξίμητον μετὰχρησάμενος.

A carceres demittebantur, mortis receptacula illic
impleturæ : at vero posteaquam Christus spiritum
suum in manus Patris commendavit, etiam hanc
inferos, sed ducem nostrum pone subsequimur,
animisque nostris illi veluti filio conditori commissis,
tantisper bona spe vivimus quoad Christus uni-
versos tandem ad vitam revocabit.

Ejusdem ex oratione de humanitate a Verbo
assumpta.

Hæc stultas Apollinarii nugæ coarguunt, qui
mentis loco Deum Verbum in carne assumpta dici
habitare. Nisi enim mentem humanam habuis-
set assumpta natura, Deus fuisset is, qui cum diabolo
decertasset, Deus victoriam reportasset. Ex qua
quidem victoria Dei nihil ego emolumentum perci-
perem, quippe qui nihil ad eam contulisset. Quan
etiam nihil inde lætitiæ degustarem, cum alienis
tropæis gauderem. Jam vero et diabolus exsultaret,
et gloriaretur, sibi que ipse placeret, et plauderet,
qui cum Deo luctatus esset, et a Deo victus fuisset.
Præclarum enim foret illi a Deo vel superari.

Ex eadem oratione.

Excusationem haberent peccatores, si Deus Ver-
bum mentem utpote imbecillam non suscepisset.
Si enim assumptæ carni mens humana non inerat,
sed Deus ea quæ mentis sunt, exsequeretur, Deus
in corpore esuriebat, Deus sitiēbat, Deus defatigaba-
tur, Deus dormiebat, Deus tristabatur, Deus pavebat,
Deus denique reliquas omnes affectiones sustinebat.
Quod si Deus ipse certavit et vicit, ego victoria pri-
vatus sum, Deus autem justitiam omnem peregit. Qui
hæc loquuntur, primum non exiguam Deo Verbo
tribuunt infirmitatem, siquidem, ut ipsi asserunt,
non poterat humana mente suscepta hominem justum
efficere. Deinde omnibus peccantibus divinasque
leges violantibus excusationis aditum patefaciunt.
Sic enim nec immerito Deum omnium alloquantur :
Domine, nos non admisimus ea quibus venia non
debeat, aut quæ supplicio digna sint, cum men-
tem, cujus ductus regimur, imbecillam acceperimus,
quæ leges tuas observare non potest. At tu quidem
ipse, Domine, in carne adveniens, carnem quidem
nostram suscepisti, mentem vero, quæ assequenda
virtuti affert impedimentum, et peccati dolo fa-
cile succumbit, rejecisti, et accipere recusasti, et
tu in carne mentis munere functus es, et hoc modo
justitiam implevisti, hoc modo peccatum superasti,
Deus enim es, et voluntate, quod vis, exsequeris,
et nutu res conficis. Nos autem, qui mentem habe-
mus, quam tu accipere noluisti, necessario peccatis
cedimus, cum vestigia tua sequi nequeamus. Quid
enim humana est mens, si cum Dei virtute, et cum
Dei sapientiâ, et luce, et justitia, et vita, et aliis
essentiæ tuæ dotibus, quæ tanquam radii et faces
ex natura tua fulgent, conferatur? Hæc merito di-
cere poterunt qui peccato sibi serviendum judica-
runt, si vere Deus Verbum hominem mentis ex-
pertem assumpsit, et hoc modo vitandi peccati ratio-
nem invenit.

Ex eadem oratione.

A

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Sed jam istorum nugas in præsentī omittamus. Nos vero ad propositum argumentum revertamur, atque demonstremus necessariam fuisse Servatoris nostri incarnationem. Quia enim totus homo deceptus fuerat, totusque sub peccatum deciderat, et ante ipsum corpus mens errorem admiserat; namque antea mentis consensus peccatum delinea, deinde id corpus per suam actionem figurat, merito Christus Dominus lapsam naturam erigere volens, utrique simul manum porrigit, et jacentem erigit, carnem, inquam, ac mentem, quæ ad Creatoris imaginem facta fuit. Est enim mens invisibilis, incontemplabilis, impervia et incomprehensibilis, neque se ipsam cognoscens, et insuper incircumscripta: et si cogitationum phantasiam spectamus, ducatu et potestate prædita, artibus et scientiis ornata, parva quædam ac nova creatrix, vel, ut verius dicam, Creatoris imitatrix, regina creaturæ visibilis, vel regis imago, tributa de terra colligens, ex mari, atque aere, ex sole ac luna et stellis, ex cælo et nubibus, ex ovibus, bobus, aliisque pecudibus; imo vero omnium fructus carpens: ejus enim gratia visibilia cuncta sunt facta: nam Deus horum non est indigus.

Non ergo contempsit tam pretiosam partem medela egentem; morboque et senecta corruptam mortique mancipatam humanitatem non ita assumpsit, ut partem ipsius rationalem et immortalē atque ad imaginem suam factam despexerit; præsertim quia male, ut aiunt, se habebat: sed universam naturam antiquatam renovavit. Anne enim partem ejus novam fecisset, illam vero, quæ inveterata erat et corrupta, sine remedio esse sivillet? cum præsertim pars hæc pretiosissima esset, et immortalitate pollens, et rationis usu exornata, et ad intellectualium ordinem pertinens. Absurdissimum quippe fuisset, corpus luteum et pulvereum, et passionibus implicitum sibi assumere atque adjungere, et in dextera majestatis collocare: mentem vero invisibilem, immortalē, animantis reatricem, ad Dei factam imaginem, incorruptibilitate præditam, corporis veluti aurigam, gubernatricem, et quasi concentu temperantem, per quam humana natura non est bruta, sed sapientia, artibus et quavis peritiam abundat: hanc, inquam, mentem ad inferiorē gradum deprimi, nec parem saltem cum corpore honorem participare; cum tamen ejus causa corpus rationalis creatura evaserit; cum ejusdem causa datæ fuerint leges ac prophetiæ; per quam sunt certamina, luctæ, victoriæ, laudationes, coronæ; per quam corpus cum ea decertans, præmium laborum consequitur cælorum regnum; ob quam ipse quoque Servatoris nostri adventus contigit, et incarnationis peractum mysterium est. Non enim pro rebus animæ ac mentis expertibus, aut pro jumentis insipientibus, aut lapidibus inanibus, sed pro hominibus immortalē in se animam incolentem obtinentibus, cruciatus pertulit salutares.

Ἄλλὰ τὴν μὲν ἀδολοσχίαν ἐκεῖνων καταλίπομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἐπανέλθωμεν, καὶ δειξώμεν τὴν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν οἰκονομίαν ἀναγκαίως γεγεννημένην. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ ἄνθρωπος ἠπατήθη, καὶ ἅπας ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένετο, καὶ πρὸ τοῦ σώματος δὲ τὴν ἀπάτην ὁ νοῦς ὑπέδεξατο· ἡ τοῦ νοῦ γὰρ πρότερον συγκατάθεσις τὴν ἁμαρτίαν σκιαγραφεῖ, εἶθ' οὕτως διὰ τῆς ἐνεργείας τὸ σῶμα ταύτην μορφοῦ, εἰκότως ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὴν πεπτωκυῖαν φύσιν ἀναστήσαι βουλόμενος, πᾶσι χεῖρα ὀρέγει, καὶ κειμένην ἐγείρει τὴν σάρκα, φημί, καὶ τὸν νοῦν, ὃς ἐγεγονέει κατ' εἰκόνα τοῦ Κτίσαντος· ἄρατὸς τε γὰρ ἔστι, καὶ ἀθάτατος, ἀνεφικτός τε καὶ ἀκατάληπτος, οὐδ' ἑαυτὸν ἐπιστάμενος, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀπερίγραφος· ἐκπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψαιμεν φαντασίαν, ἡγεμονία τε καὶ ἐξουσία τετιμημένος, τέχνης καὶ ἐπιστήμης κεκοσμημένος, βραχὺς τις καὶ νέος δημιουργὸς, ἦ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τοῦ δημιουργοῦ μιμητῆς, βασιλεὺς τῆς ὀρωμένης κτίσεως, ἦ βασιλείῳ εἰκὼν, φόρους συλλέγων ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἐξ ἀέρος, ἐξ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, ἐξ οὐρανοῦ καὶ νεφῶν, ἐκ προβάτων καὶ βοῶν καὶ τῶν ἄλλων κτηνῶν, μᾶλλον δὲ πάντας αὐτῶν τοὺς καρποὺς δρεπόμενος· δι' αὐτὸν γὰρ ἐγένετο τὰ ὀρώμενα· Θεὸς γὰρ τούτων ἀπροσδεής.

Οὐκ οὖν ἠτίμασε τὸν οὕτω τίμιον, τὸν θεραπείας δεόμενον· οὐδὲ τὸ φθειρόμενον, καὶ νόσῳ καὶ γῆρᾳ δουλεῦον καὶ θανάτῳ ἀνέλαθε, τὸ δὲ λογικὸν καὶ ἀθάτατον καὶ κατ' εἰκόνα γεγεννημένον ὑπερῖθε, καὶ ταῦτα κακίως, ὡς φασί, διακείμενον· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν φύσιν παλαιωθεῖσαν ἐνεοποίησε. Καὶ τὸ μὲν αὐτῆς καινὸν ἀπειργάσατο, τὸ δὲ πεπαλαιωμένον καὶ διεφθαρμένον ἀνίστατο εἶασε; καὶ ταῦτα τιμιώτατον ὑπάρχον, καὶ ἀθανασίᾳ τετιμημένον, καὶ λόγῳ κεκοσμημένον, καὶ τῆς τῶν νοητῶν μοίρας τυγχάνον· τῶν ἀτοπωτάτων γὰρ τὸ μὲν σῶμα τὸ πῆλινον, καὶ χοῖκόν, καὶ πάθει συνεζευγμένον, καὶ προσληφθῆναι, καὶ ἀναληφθῆναι, καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγαλωσύνης καθιδρυνθῆναι· τὸν δὲ νοῦν τὸν ἀάρατον, τὸν ἀθάτατον, τὸν ἡγεμόνα τοῦ ζώου, τὸν κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγεννημένον, τὸν ἀφθαρσίᾳ τετιμημένον, τὸν τοῦ σώματος ἡνίοχον καὶ κυβερνήτην καὶ μουσικόν, δι' ὃν οὐκ ἄλογος ἡ ἀνθρωπεῖα φύσις, ἀλλὰ σοφίας καὶ τέχνης καὶ ἐπιστήμης ἀνάπλεως, τοῦτον ἀπερῖφθαι κάτω, καὶ τῆς τοῦ σώματος μὴ μεταλαγχάνειν τιμῆς· δι' ὃν τὸ σῶμα τῆς λογικῆς ἐγένετο κτίσεως· δι' ὃν νομοθεσεῖται, καὶ προφητεῖται· δι' ὃν ἀγῶνας, καὶ πάλαι, καὶ νίκαι, καὶ ἀναρῆσεις, καὶ στέφανοι· δι' ὃν καὶ τὸ σῶμα τὸ συναθλοῦν, ἄθλον τῶν πόνων ἔχει τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· δι' ὃν καὶ αὐτὴ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἡ παρουσία γεγένηται, καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας ἐπρυγματεύθη μυστήριον· οὐ γὰρ ὑπὲρ ἀψύχων ἢ ἀνοήτων τὰ σωτήρια κατεδέξατο πάθη, οὐδ' ὑπὲρ ἀλόγων κτηνῶν ἢ λίθων ψυχῆς ἐστερημένων, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπων ψυχῆν ἀθάτατον ἐνοικον κεκτημένων.

Ἐπι κατὰ Ἀπολλιναριστῶν τοῦ Δαμισκηνοῦ. A Item adversus Apollinaristas Damasceni. Cap. 82.
Κεφάλ. π3'.

Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον λέγοντες τὸν Χριστὸν, πάντως πάντα διώσομεν, τὰ τε τοῦ Πατρὸς φυσικά, τὰ τε τῆς Μητρὸς· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ νικηθὲν νικήσῃ. Οὐκ ἀδύνατος· γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος, καὶ τῇ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐξελέσθαι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπόθεσις, ἄνθρωπον νικήσαντι, καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιασθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν πεσόντα νικητὴν ἀναδείξαι βουλήθεις ὁ συμπαθῆς Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἄνθρωπος γίνεται τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαλούμενος.

Ἵτι δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ· πῶς οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, εἰ σάρκα ἀψυχον ἢ ψυχὴν ἄνου ἐλάβεν; Οὐ τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος. Τί δὲ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπὸνόμεθα, τοῦ πρωτοπαθήσαντος μὴ σεσωσμένου, μηδὲ τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ἀνακεκαμισμένου τε καὶ νενερωμένου; Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον. Ἀναλαμβάνει τοίνυν ὅλον τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ τοῦτου κάλλιστον, ὑπὸ ἀβρωστίαν πεσόν, ἵνα ὅλη τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται· νοῦς δὲ ἄσοφος, ἰστερημένος γνώσεως, οὐκ ἂν εἴη ποτέ. Εἰ γὰρ ἀνενέργητος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀνύπαρκτος πάντως.

illanque adeo ipsius partem quæ obnoxia morbo mens usquam fuerit, quæ sapientia et cognitione destituta sit. Nam si iners et sine motu, nulla prorsus ratione existit.

Τὸ οὖν κατ' εἰκόνα ἀνακαινίσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς Λόγος, γέγονεν ἄνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ' εἰκόνα, εἰ μὴ ὁ νοῦς; Τὸ κρεῖττον οὖν παρῆς, τὸ χειρὸν ἀνέλαβε; Νοῦς γὰρ ἐν μεταίχμιῳ ἐστὶ Θεοῦ καὶ σαρκὸς, τῆς μὲν ὡς σύνοικος, τοῦ Θεοῦ δὲ, ὡς εἰκόν. Νοῦς οὖν νοῖ μίγνυται, καὶ μεσιτεύει ὁ νοῦς Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· εἰ γὰρ ψυχὴν ἄνου ὁ Κύριος ἀνέλαβεν, ἀλόγου ζώου ψυχὴν ἀνέλαβεν.

sitiem intercedit. Nam si Dominus animam mente sumpsit.

Εἰ δὲ σάρκα γενέσθαι ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπε τὸν Λόγον, ἰστέον ὡς παρὰ τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, ποτὲ μὲν ψυχὴ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ὡς τὸ· Ἐν ἑβδομηκοντα πέντε ψυχῶν εἰσῆλθεν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον· ποτὲ δὲ σὰρξ, ὡς τὸ· Ὁψεται πῦσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ σὰρξ τοίνυν ἄψυχος, οὐδὲ ἄνου, ἀλλ' ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. Φησὶ γοῦν αὐτό· Τί με δέρετε ἄνθρωποι, ὅς τῆν ἀλήθειαν ὑμῖν λέλάληκα; Ἀνέλαβε τοίνυν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἡγεμονικῇ μὲν τῆς σαρκὸς, ἡγεμονευομένη δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος.

nem anima rationali et intelligente animatam, quæque, sicut carnis principatum tenebat, ita rursus divinitati parebat, ab eaque regebatur.

Assumpta natura humana, ut ipsa in Christo vicirix fieret diaboli. — Quandoquidem Christum perfectum Deum ac perfectum hominem dicimus, plane omnia quæ tum Patri, tum Matri naturalia sunt, ei tribuamus. Homo quippe factus est, ut quod victum fuerat vinceret. Haud enim ejus imbecillitatis erat ille, qui omnia potest, quin omnipotenti sua virtute hominem ex tyranni dominatu eripere valeret. Verum tyrannus querelæ occasionem habuisset, si postquam hominem ipse vicerat, illata vi a Deo spoliatus esset. Quocirca Deus pro sua misericordia, et erga homines benevolentia, homo fit, quo simile similis opera instauret.

Assumpta anima atque mens humana, contra Apollinaristas. — Quod autem homo sit animal ratione et intelligentia præditum, nemo irerit inficias. Quinam igitur factus est homo, si carnem inanimatam, aut expertem mentis animam suscepit? Hoc enim nequaquam homo est. Quid vero rursus ex assumpta ab eo humanitate emolumenti ad nos rediit, si illi qui primario contraxit labem, salus allata non est; neque id actum fuit, ut per conjunctionem cum divinitate innovaretur, et robur obtineret? Nam curatum non fuit, quod assumptum non est; quapropter totum hominem assumpsit, ut toti salutem largiretur¹. Nulla porro

Mens in homine τὸ κατ' εἰκόνα Verbi et carnis media. — Itaque Deus Verbum² id quod ad sui imaginem erat instaurare volens, factus est homo. Quid vero illud fuit quod esset ad imaginem, præterquam mens? Itane omisso potiori, quod deterius erat assumpsit! Mens siquidem in Dei et carnis medietate est: carnis nimirum, ut contubernalis; Dei autem, ut imago. Mens itaque menti jungitur, atque inter Dei puritatem et carnis crassitatem assumpsit, bruti utique animam as-

Apollinaristarum objectio solvitur. Anima et caro pro homine in Scriptura. — Quod si evangelista Verbum carnem factum fuisse dixit, sciendum est in sacra Scriptura animam nonnunquam hominem appellari, ut in illo loco: In septuaginta quinque animabus ingressus est Jacob in Ægyptum³. Nonnunquam item carnem, ut est illud: Videbit omnis caro salutem Dei⁴. Ac proinde Dominus, non caro inanima, nec mente vacua, sed homo factus est. Ait quippe ipse: Quid me cædis, hominem qui veritatem locutus sum vobis⁵? Assumpsit igitur car-

¹ Greg. Naz. Ad Cledon. ² Greg. Naz. carn. senar. adv. Apollin., epist. ad Cled. et alibi. ³ Gen. xlvii, 27, ap. LXX; Act. vii, 14. ⁴ Isa. xl, 5; Luc. iii, 6. ⁵ Joan. viii, 40.

Ex scholiis Anastasii.

Calumniantur Apollinaristæ tñm beatu n Athanasium, tum Julium Romæ pontificem. Athanasium quidem, quod ad Jovianum imperatorem scripserit Filium unum esse, non duas naturas, unam adorandam, et alteram non adorandam, sed D. i Verbi unam esse naturam, quæ carnem assumpserit, adorandaque sit cum ipsa carne. Julium vero Romæ pontificem, quod ad Dionysium scripserit ad hunc modum: Necessè enim est, ut qui duas asserunt esse naturas, unam quidem adorent, alteram autem non adorent. Quod si in mortem Domini baptizamus, unam confitemur esse naturam impassibilis divinitatis, et patibilis humanitatis. At Timotheus Polemonis discipulus, qui quidem Polemon Apollinarium habuit præceptorem, librorum Apollinarii conscripsit indicem, et has epistolas, in quibus reperiantur hæc duo, quæ dicta sunt, in ipso indice ipse Apollinario ascripsit.

TITULUS XV.

Adversus Nestorianos, sancti Cyrilli ex sancti Symboli interpretatione.

Qui Christum in duos filios dividunt, audentque dicere Deum Verbum sibi ex semine Davidis hominem adjuunxisse, eique gloriam, et honorem, adoptionis dignitatem tribuisse, atque ita eum præparasse, ut crucem sustineret, et moreretur, et revivisceret, et in cælum ascenderet, et sederet ad dexteram Patris, ut ab omnibus rebus procreatis adoretur, et Dei nomine honores percipiat, isti duos primùm filios constituunt, deinde mysterii vim insipienter invertunt. Non enim ex hominibus Deus factus est Christus, sed cum Deus esset Verbum factum est caro, id est, homo, et exinanisse dicitur seipsum, quod ante exinanitionem in natura propria uti Deus plenitudinem haberet. Neque enim ex eo quod inane esset, plenum evasit. Exinanivit semetipsum ex divina sublimitate et immensa gloria, non autem homo humilis et abjectus existens exaltatus et gloria affectus est. Servi formam suscepit, ut qui liber esset, non autem ut servus ad libertatis gloriam ascendit.

Ejusdem conservatio dictorum evangelicorum et apostolorum, quibus Christum esse Deum, non autem nudum hominem, comprobatur. Hæc autem conservatio ex Thesuro cum delectu deprompta est.

Cum autem natus esset, Jesus in Bethleem Judææ. Natus est in Bethleem Judææ, qui ex radice Jesse. At per unum e prophetis de ipso loquitur Deus et Pater: *Et tu, Bethleem, domus Ephrata, non minima es in millibus Juda: ex te enim exiit qui sit princeps in Israel'e. Et exitus ejus a principio ex diebus sæculi*. Quomodo igitur, qui in Bethleem Judææ natus est a principio sæculi, exitum, id est, existendi principium habere dicitur, præsertim cum extremis sæculi temporibus natus sit? Deus ergo nimirum est Christus. Et ei

Ἐκ τῶν σχολίων Ἀναστάσεως.

Συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀπολλιναρισταὶ τὸν τε μακάριον Ἀθανάσιον, καὶ Ἰούλιον τὸν Ῥώμης· Ἀθανάσιον μὲν, ὡς γράψαντα πρὸς Ἰουβανὸν τὸν βασιλεῖον εἶναι οὐ δύο φύσεις τὴν ἓνα ὕβιν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρχομένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὲν προσκυνήσει· τὴν δὲ Ῥώμης Ἰούλιον, ὡς γράψαντα πρὸς Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον οὕτως· Ἀνάγκη γὰρ δύο λέγοντα· φύσεις, τὴν μὲν προσκυνεῖν, τὴν δὲ μὴ προσκυνεῖν. Εἰ δὲ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου βαπτισθῆμεθα, μίαν ἐμολογοῦμεν φύσιν τῆς ἀπαθούς θεότητος, καὶ τῆς παθητῆς ἀνθρωπότητος. Τιμόθεος δὲ ὁ μαθητῆς Πολέμωνος μαθητοῦ Ἀπολλιναρίου, ὁ τὸν πίνακα τῶν λόγων Ἀπολλιναρίου συντάξας, καὶ τὰς ἐπιστολάς ταύτας, ἐν αἷς εὐρίσκονται τὰ προῤῥηθέντα δύο ῥητὰ, τῷ δηλωθέντι πίνακι ἐνέγραψε, καὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου εἶναι καὶ ταύτας ἐνετύθεν ἀνωμολόγησεν.

TITULOS IE.

Κατὰ Νεστοριανῶν τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἁγίου Συμβόλου.

Οἱ τὸν Χριστὸν εἰς υἱοὺς μερίζοντες δύο, καὶ τολμῶντες λέγειν, ὅτι τὸν Ἰκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ ἀνθρώπον ἑαυτῷ συνήψεν ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ μετέδωκεν αὐτῷ τῆς ἀξίας, καὶ τῆς τιμῆς, καὶ τοῦ τῆς υἰότητος ἀξιώματος, καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸν ὑπομεινῶν σταυρὸν, καὶ ἀποθανεῖν, καὶ ἀναστῆναι, καὶ ἀνελεθεῖν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ καθῆσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἵνα προσκυνῆται παρὰ τάσης κτίσεως, ἀναφορᾷ Θεοῦ δεχόμενος τὰς τιμὰς, πρῶτον μὲν υἱὸς προσθεύουσι δύο, εἶτα τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν ἀνιστρέφουσιν ἑμαυτῶν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων Θεὸς γέγονεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ Θεὸς ὢν ὁ Λόγος γέγονεν σὰρξ, τούτέστιν ἀνθρώπος. Κεκενώσθαι λέγεται, ὡς πρὸ τῆς κενώσεως τὸ πλήρες ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει, καθὼς νοεῖται Θεός. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ κενῶς εἶναι εἰς τὸ πλήρες ἀνέβη. Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ἐξ ὑψωμάτων θεϊκῶν καὶ ἀρρήτου δόξης· οὐ ταπεινὸς ὢν ἀνθρώπος ὑψώθη δεδοξασμένος. Ἐλαβε δούλου μορφήν, ὡς ἐλεύθερος, οὐχὶ δούλος ὢν εἰς τὴν τῆς· ἐλευθερίας ἀνεπήδησε δόξαν.

Τοῦ αὐτοῦ συλλογῆς ῥητῶν εὐαγγελικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν δεικνύοντων, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ ψυχρὸς ἀνθρώπος. Ἡ δὲ συλλογὴ ἐκ τοῦ Θησαυροῦ κατ' ἐπιλογὴν.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Γενένηται ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ ἐκ ρίζης Ἰσσαι. Φησὶ δὲ περὶ αὐτοῦ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ· *Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, οὐκ ὀλιγοστὸς εἶ, τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι ἄρχοντα ἐν Ἰσραὴλ, καὶ ἕξοδος αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. Πῶς οὖν ὁ γεγεννημένος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος τὰς ἐξόδους ἔχειν λέγεται, τούτέστι τῆς ὑπάρξεως τὴν ἀρχὴν, καίτοι γεννηθεὶς ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος*

¹ Matth. II, 1. ² Mich. V, 2; Matth. II, 6.

κα:ροῖς; Θεὸς οὖν ἄρα ὁ Χριστὸς, καὶ πρέποι ἂν αὐτῷ τὸ τοῦ χρίνου πρεσβύτατον. Θεὸς ἦν δι' ἡμᾶς; σαρκίην ὑπομίνα; γέννησιν τὴν ἐκ γυναικὸς.

Καὶ ἰδοὺ λεπρὸς προσελθὼν προσεκύνη αὐτῷ λέγων, Κύριε, εἰ θέλεις, δύνασαι με καθαρίσαι. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα. Τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι θεοπρεπῶς οὐκ ἴδιον ἀνθρώπου, αὐτῇ δὲ μᾶλλον ἔπαιτο ἂν καὶ μόνῃ τῇ πάντων ἐπέκεινα φύσει. Ἐνεργεῖ δὲ οὕτω Χριστὸς, οὐκ ἄρα φιλὸς ἀνθρώπου καθ' ἡμᾶς, Θεὸς δὲ μᾶλλον ἐν ἀνθρωπίᾳ μορφῇ. Οὕτω νοήσεις καὶ ἐπὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου, κἂν τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμῶν ἐρῶτο, θαλάσση τε καὶ ὑδάσιν. Ὅθεν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ Ὀλάσσαν καὶ ἀνέμους ὑποκειμένους ὀρώντες, τεθαυμάσασιν λέγοντες, Ποταπὸς ἐστίν οὗτος; Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ψιλοῦ τὸ τοιαῦτα δύνασθαι ὀρᾶν. Θεὸς οὖν ἄρα κατὰ ταυτὸν καὶ ἀνθρώπος; ὁ Χριστός.

Τότε λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. Διήθητε οὖν τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἰσμοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὴν θεοῦ ἰσμὸν αὐτοῦ. Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μωθητὰς αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε αὐτὰ ἐκβάλλειν, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Οἶδεν ὅντα τοῦ θερισμοῦ Κύριον τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Αὐτοῦ γὰρ ἡ ἄλωξ ἡ νοητῆ, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης· αὐτοῦ καὶ ὁ θερισμὸς. Ἄλλ' ἰδοὺ δεηθῆναι προστάξας τοῦ Κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ἑαυτὸν ἀπέδειξεν εὐθὺς ὄντα τοῦτο, ἐκβαλὼν τοὺς ἐργάτας, τουτέστι τοὺς ἁγίους; ἀποστόλους, εἷς καὶ ἔδωκεν ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὡς Θεός. Οὐ γὰρ ἐστὶ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων διδέναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐνεργεῖαν. Δέδωκε δὲ Χριστός. Εἶτα πῶ, οὐ φύσει τε καὶ ἀληθείᾳ ἐστὶ Θεός; Γέγονε γὰρ σὰρξ ὁ Λόγος.

Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσῃ ἐν ἔμοι ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσῃ καὶ ἔμοι αὐτὸν ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Πολλοὶ κέκληνται τῶν ἁγίων πρὸς τὴν τοῦ μαρτυρίου δόξαν, καὶ τετελειῶνται διὰ παθημάτων καὶ θανάτου, Χριστὸν ὁμολογηκότες. Ἄρ' οὖν ἐστεφάνωνται, διαβεβαιούμενοί τε καὶ λέγοντες ἀνθρώπων εἶναι κοινὴν αὐτὸν, ἢ μᾶλλον ὡς Θεὸν ταῖς ὁμολογαῖς τετιμηκότες; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον. Οἱ γὰρ τοῦτο ἀρνησάμενοι καὶ τῆς τοῦ μαρτυρίου δόξης ἀπώλισθον, καὶ αὐτοὺς εὐρήσουσιν ἀρνούμενον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὸν Χριστόν. Εἶτε πῶς οὐ Θεὸς ὁ τῆ τοῦ μαρτυρίου δόξης στεφανῶν τοὺς ἐπι τοῦτο ἐστὶν ἀληθῶς ὁμολογεῦντας αὐτὸν;

Οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, οὗ ἐν τοῖς Σάββασις οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ Σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοι εἰσι; Λέγω δὲ ὑμῖν οὗτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστὶν ὧδε. Εἰ βεβηλοῦντες τὸ Σάββατον οἱ ἱερεῖς ἀναίτιοι εἰσιν, ὡς Θεῷ προσάγοντες τὰς θεραπείας, πῶς τῶν ἐν τῷ ἱερῷ δρωμένων νοεῖται μείζων ἢ Χριστοῦ θεραπεία; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον. Οἱ μὲν ἐν νόμῳ σκια

congruit, quod in tempore est antiquissimum. Deus enim erat, qui propter nos carnis ortum ex muliere subire voluit.

Et ecce leprosus accedens adorabat eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extensa manus tetigit eum dicens: Volo, mundator! Et statim curata est lepra ejus¹. Sic agere, ut Deum decet, non est hominis proprium. Sed eam potius et solam naturam sequitur, quæ rebus omnibus præstat. Sic autem Christus agit, non ergo simplex est homo, quales nos sumus, sed Dens in forma humana. Sic etiam intelliges de socio Petri. Et cum ventos, et mare, et aquam increpuit, ex quo divini discipuli ventos et mare quiescere videntes admirati sunt, et dixerunt: Quis est hic²? Non enim simplicis erat hominis, talia posse perficere. Deus igitur idem atque homo Christus.

Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate igitur Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Et cum advocasset duodecim discipulos suos, dedit eis potestatem adversus immundos spiritus, ut eicerent eos, et curarent omnem morbum, et omnem infirmitatem³. Novit esse Dominum messis eum qui rerum est omnium Deus. Ipsius enim est area intelligibilis, hoc est humanitas. Ipsius est et messis. Sed ecce, cum præcepisset ut orarent Dominum messis, statim seipsum illum esse demonstravit, mittens operarios, hoc est sanctos apostolos, quibus dedit etiam potestatem in spiritibus immundos, tanquam Deus. Non est humanitatis mensuræ tribuere sancti Spiritus actionem. Tribuit autem Christus. Est igitur et natura et veritate Deus. Verbum enim caro factum est.

Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cælis est⁴. Multi sanctorum ad martyrii gloriam vocati sunt et evaserunt perfecti per cruciatus et mortem confiteutes Christum. Coronantur igitur sunt, affirmantes et dicentes, Christum esse communem hominem, an potius confessionibus suis eum ut Deum venerantes? Non est dubium, cum et illi qui id negarunt, martyrii gloriam amiserint, et se negatos invenient a Christo in die iudicii. Quomodo igitur Deus non sit qui martyrii gloria coronat eos qui Deum ipsum esse vere confitentur?

Nonne legis in lege, quod in Sabbatis sacerdo'es violant Sabbathum, et sine culpa sunt? Dico autem vobis, quod templo major est hic⁵. Si sacerdotes Sabbathum violantes sine culpa sunt, qui Deo ministrant, quomodo iis quæ in templo fiunt, major est Christi ministerium? Nonne quoniam illi in lege, et umbra, et exemplari cælestium cultum exhibue-

¹ Matth. viii, 2, 3. ² Ibid. 27. ³ Matth. ix, 37, 38; x, 1. ⁴ Matth. x, 32. ⁵ Matth. xii, 5.

runt? Divi autem discipuli assidentes et ministrantes Christo majorem etiam gloriam habuerunt? Et si legis cultu præstantior est is qui Christo exhibetur, cur non vere putetur Deus?

Quod si ego, inquit, in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? Propterea ipsi judices vestri erunt¹. Si in Christi nomine a dæmoniis vexatos curabant discipuli; promuntiabant enim: In nomine Jesu Christi Nazareni; cur non intelligitur esse Deus verus? Non enim hominis gloria et vis fuisset satis ad Satanam expugnandum.

Quemadmodum zizania colliguntur, et igni comburuntur, sic etiam erit in consummatione sæculi. Mittet Filius homini angelos suos, et colligent ex regno ipsius omnia scandala, et facientes iniquitatem, et conjicient eos in caminum ignis². Scriptum est de Deo: Laudate Dominum, omnes angeli ejus³. Non enim est angelus angeli; sed Dei potius sunt omnia. Quomodo igitur dixit de Filio hominis: Mittet angelos suos? Quia Deus est, sicut Dominus, habens angelos et cælestes spiritus, qui servant et stant ei: Mittet angelos suos; Θεός οὖν ἄρα ἐστὶν ὡς ἄνω πνευμάτων ὑπηρετούμενος.

Venturus est enim Filius hominis in gloria Patris sui cum angelis suis⁴. Ecce rursus angelos suos appellat cælestes spiritus. Idque, cum dixisset, Filius hominis.

Cum autem venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes sancti angeli cum ipso, tunc sedebit in solio gloriae suæ⁵. Num ut unus eorum hominum quales nos sumus sedebit Christus, ipsi astantibus omnibus angelis, atque ita mundum judicabit? Quis fieri id queat, cum scriptum sit unum esse legislatorem et judicem? Deus ergo Christus qui et solum habet, et astantes angelos, et terram judicat in justitia.

Et princeps sacerdotum dixit ei: Adjuro te per Deum viventem, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit ei Jesus: Tu dixisti. Amen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli⁶. Quomodo. Filius hominis sedet a dextris virtutis Dei? Nonne quia, licet Verbum Dei factum sit Filius hominis, est tamen id quod erat? Idcirco consideret cum Genitore et divinitatis dignitatibus fulgens cernitur, quamvis caro factum sit.

Jesus autem clamans voce magna emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est sursum in duo usque deorsum. Et terra mota est, et petrae scissæ sunt. Et monumenta aperta sunt. Et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt⁷. Si communis homo erat Christus, quomodo ipso moriente tanta

καὶ ὑποδείγματι τῶν ἐπουρανίων λατρεύεσθαι· οἱ δὲ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσεδρεύοντες τε καὶ λειτουργοῦντες τῷ Χριστῷ μείζονα καὶ τὴν δόξαν εἶχον. Καὶ εἰ τῆς ἐν νόμῳ λατρείας ἀμεινον τὸ λειτουργεῖν τῷ Χριστῷ, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο Θεὸς ἀληθῶς;

Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ, φησὶν, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; διὰ τοῦτο αὐτοὶ κριταὶ ὑμῶν ἔσονται. Εἰ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ θεραπεύεσθαι τοὺς δαιμονίωντας οἱ μαθηταὶ· ἐφώνουν γὰρ, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου· πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο Θεὸς ἀληθῆς; Οὐ γὰρ ἂν ἐξήρκεσεν ἀνθρώπου δόξα καὶ δύναμις εἰς τὸ κατισχύσαι τοῦ Σατανᾶ.

Ὅσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτω καὶ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἔσται. Ἀποστείλει δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός. Περὶ Θεοῦ γέγραπται, Ἐύλογεῖτε τὸν Κύριον πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἄγγελος ἀγγέλου ἐστὶ, Θεοῦ δὲ μᾶλλον τὰ πάντα. Πῶς οὖν φησὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι Ἄπο Κύριος, δούλους ἔχων τοὺς ἀγγέλους, καὶ διὰ τῶν

Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἰδοὺ πάλιν ἀγγέλους αὐτοῦ φησὶ τὰ ἄνω πνεύματα, καίτοι λεγόμενος Υἱὸς ἀνθρώπου.

Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγριοι ἄγγελοι μαζὶ αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. Ἄρα ὡς ἀνθρώπος τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς κάθηται ὁ Χριστός, παραστηκότων αὐτῷ πάντων τῶν ἀγγέλων, οὕτω τε κρινεῖ τὸν κόσμον; Εἶτα ποῖον ἂν ἔχη λόγον; Γέγραπται γὰρ, ὅτι Εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ κριτής. Θεὸς οὖν ἄρα ὁ Χριστός, ὁ ἐν δόξῃ Θεοῦ καὶ θρόνον ἔχων, καὶ παρεστῶτας ἀγγέλους, καὶ κρίνων τὴν εἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ.

Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, φησὶν, εἶπεν αὐτῷ, Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀέγει· αὐτῷ δὲ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπάρτι ὑψέσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κάθηται ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον, ὅτι κἂν εἰ γέγονεν Υἱὸς ἀνθρώπου ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐστὶν ὁ ἦν. Ταύτη τοι καὶ συνεδρεῖται τῷ φῶσαντι, καὶ τοῖς τῆς θεότητος ἀξιώμασιν ἐμπρέπων ὁράται, κἂν εἰ γέγονε σάρξ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἄνωθεν εἰς δύο ἕως κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνεώχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγίων ἠγέρθη. Εἰ κοινὸς ἦν ἄνθρωπος, ὁ Χριστός,

¹ Matth. xii 27. ² Matth. xiii, 41, 42. ³ Psal. cclviii, 2. ⁴ Matth. xvi, 27. ⁵ Matth. xiv, 31. ⁶ Matth. xxvi, 63, 64. ⁷ Matth. xxvii, 50-52.

πῶς θεονεώτος αὐτοῦ τοσοῦτος ἦν ἐν τοῖς στοιχείοις ὁ θόρυβος; Ὁ μὲν γὰρ ἥλιος τὰς ἀπτεῖνας συνέστειλε, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σκότος εἰργάζετο, ἡ δὲ γῆ τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην ὄρωσα παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐμπαροινούμενο ἐσχίζετο· ἀπῆχε δὲ καὶ ὁ ἔδης τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς. Τίνοι ταῦτα ποιοῦντες; ἄρ' οὐχὶ Θεοῦ; Θεὸς γὰρ ἦν ἐν σαρκί, ὃ καὶ ἡ κτίσις ὑβριζομένην τρόπον τινὰ συνωρίζετο.

Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ. Προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἐτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι γινῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ ἐν ἀφῆσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Προεδάδιζε γὰρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ γέγονε πρόδρομος, καὶ αὐτῷ τὰς ὁδοὺς προετοιμάζεσθαι διεκήρυτε, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ προεφῆτευσεν λίγον ἐπιστρέφων ὡς ἐπὶ Θεόν, δικαιοῦν ἰσχύοντα τοὺς ἐν ἁμαρτίαις. Εἶτα πῶς οὐ Θεὸς ὁ Χριστός;

Ἐπιγνοῦς δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, *Τι διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; Τι ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, Ἄφροντα σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι, καὶ περιπάτει; Ἴνα δὲ εἰδῆτε, εἰ ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἶπε τῷ παραλυτικῷ, Σοὶ λέγω, ἔγειραι, καὶ περιπάτει, καὶ ἄρας τὸ κλινίδιον σου πορεύου εἰς τὴν οἰκίαν σου. Εἰ μόνος ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀπαλλάττει πλημμελημάτων, ἑτέρω πρόποντος τοῦτο μηδενί, χαρίζεται δὲ καὶ τοῦτο Χριστὸς μετ' ἐξουσίας θεοπρεπούς, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεός; Κέκληται δὲ Υἱὸς ἀνθρώπου γεννηθεὶς ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, καίτοι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος.*

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευσεν αὐτὸν αὐτοῖς διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκων πάντας, καὶ ὅτι οὐ χριστὸν εἶχεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Περὶ Θεοῦ γέγραπται, Ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησι, *Μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τις*; Εἰ δὲ πάντας ἐπίσταται, καὶ οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεός, ὡς καρδίας ἐτάζων καὶ νεφρούς;

Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κάκεινος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω. Πορεύεσθαι φησι πρὸς τὸν Πατέρα, καίτοι φύσει Θεὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτὸς ὁ τὰ πάντα πληρῶν. Πορεύεται τοίνυν ἀνθρωπίνως. Ἀνελήθη γὰρ εἰς τὸν οὐρανόν. Ἄλλ' ὡς Θεὸς ἐπαγγέλλεται πληροῦν τὰ αἰτήματα τῶν προσερχομένων, εἰ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ποιοῖντο τὰς λιτάς. Εἶτα τίνοι ἂν πρόπει τὸ πληροῦν εὐχὰς ἁγίων, καὶ χαρίζεσθαι τὰ αἰτήματα, πλην ὅτι μόνω τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθεῖ ὄντι Θεῷ;

Αὕτη δὲ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν ὅς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλες Ἰησοῦν Χριστόν. Εἰ τῇ ἐπιγνώσει τοῦ μόνου Θεοῦ συνευχῆσθαι τε καὶ συνεισθάλειν ἀνάγκη τὴν ἐπί-

A fuit elementis perturbatio? Sol enim radios contraxit, et in die tenebras effudit. Terra autem suum ipsius Dominum cernens a Judæis vexatum, scissa est. Et infernus sanctorum animas emisit. Quonam hæc perficiente, nisi Deo? Deus enim erat in carne: qui cum afficeretur contumelia, res etiam procreatæ commovebantur.

Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis, prævibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, ad dandam scientiam salutis populo ejus in remissionem peccatorum ipsorum¹. Prævit enim Christo, et ejus præcursor factus est. Et edixit, ut pararentur viæ ejus. Et verbum de ipso vaticinatus est, convertens aliquam ad Deum, qui potest justos efficere eos qui in peccatis versabantur. Quomodo igitur Christus non est Deus?

Cognoscens autem Jesus cogitationes eorum, respondit dicens ad eos: Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, et ambula? Ut autem sciat's, Filium hominis habere potestatem in terra dimittendi peccata, dixit paralytico: Tibi dico, surge, et ambula, et grabato sublato vade in domum tuam². Si solus nos rerum omnium Deus liberat a peccatis, quod alii præter ipsum congruit nemini, hoc autem elargitur Christus cum auctoritate Deo congruente, qui fieri potest, ut Deus non sit? Vocatus est autem Filius hominis, quia quantum ad carnem attinet, natum est ex muliere Verbum, existens Deus.

Ipsæ autem Jesus non credebat se ipsum eis, quia cognoscebat omnes, nec opus habebat, ut quisquam testimonium illi de homine perhiberet. Ipse enim sciebat, quid esset in homine³. De Deo scriptum est: Qui finxit sigillatim corda ipsorum⁴. Et ipse quodam loco: Num, inquit, a me quisquam absconditur⁵? Quod si omnes habet cognitos, et novit quæ sunt in homine, nonne Deus est, qui corda scrutatur et renes?

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora his faciet. Quoniam ego ad Patrem vado, et quodcumque petieritis in nomine meo, faciam vobis⁶. Proficisci se dicit ad Patrem Filius. Atqui, ut Deus, Implet omnia. Itaque proficiscitur tanquam homo. Assumptus enim est in cælum. Verum ut Deus pollicetur impleretur se precantium postulata, si in nomine suo preces effuderint. Cui autem convenit vota sanctorum explere, et quæ postulatur, elargiri, nisi ei qui solus et natura et veritate est Deus?

Hæc autem est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum⁷. Si igitur solius Dei cognitionem Jesu Christi cognitio sequitur necessario, eique conjuncta est, et

¹ Luc. i, 76, 77. ² Matth. ix, 4, 6. ³ Joan. ii, 24, 25. ⁴ Psal. xxxii, 15. ⁵ Eccli. xxxiv, 24. ⁶ Joan. xiv, 12, 13. ⁷ Joan. xvii, 3.

hoc vitam aeternam præstabit, cui perspicuum non sit Christum esse verum Deum? Verbum enim caro factum est, et Verbum permansit.

*Et hoc locutus insufflavit, et dicit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorum remisistis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*¹. Totum hoc factum Deo congruit, atque omni est ratione dignum. Primum enim insufflare et Spiritum apostolis tribuere, humanum non est. Præterea magna res est, et rerum procreatarum facultate præstantior eam auctoritatem largiri, ut quorum voluerint, peccata retineant, et quorum voluerint, remittant. Ob id autem per carnis insufflationem Spiritum dat, quia caro a Verbo non est aliena, sed propria ipsius. Et humanum quidem fuit, per carnem insufflare, divinum autem et auctoritate plenum opus, eos Spiritus participes declarare, quos ipse dignos iudicasset.

*Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum*². Arrogantiæ, quam Christo ascribebant Judæi, magnus Joannes causas explicans: *Idcirco, inquit, persequerentur Jesum Judæi, quia non solum solvebat Sabbatum, sed etiam Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsum faciens Deo*³. Quodam etiam loco introduxit eos imple dicentes: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*⁴. Non recipiendam igitur de ipso fidem faciunt, nudum esse hominem ipsum existimantes, ignorantem autem, Verbum, cum Deus sit, ita semen Abraham suscepisse, et carnis ac sanguinis, quemadmodum nos, participasse, ut Deus esse non desineret, cum immutabilis sit natura Deus, et perpetuo idem. Itaque *cum exaltaveritis, inquit, Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum*. Crucifixus enim fuit humanitus, divinitus autem revixit, et per resurrectionem demonstravit se esse etiam Deum, et vere Filium Dei. Quod si non alium, sed se ipse potius suscitavit, ut credidimus, necesse est ut corpus ejus proprium intelligamus, quod mortem pertulit, ut ipse quoque dicatur resurrexisse. Atqui immortalis existit, ut Deus. Unius enim Christi et Filii mortem nuntiantes et resurrectionem confitentemur justificamur per fidem. Quapropter ipse

*Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me*⁵. Ubi non est Dei Verbum, si divinitatis natura replet omnia? Quomodo igitur a Patre mittitur, aut quomodo ad ipsum vadit? Mittitur humana quidem ratione, quatenus ad missionis modum pertinet, ut prædicet captivis liberationem, cæcis autem visum. Vadit autem ad Patrem

γλωσσιν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ζωὴν τοῦτο τὴν εἰς αἰῶνα προξενεῖ, πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές ἐστιν, ὅτι Θεός ἐστιν ἀληθής ὁ Χριστός; Γέγονε γὰρ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ μετένηκε Λόγος.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐτοῖς: Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρυπῆτε, κεκράτηται. Ὅλον ἐστὶ θεοπρεπές τὸ γεγεννημένον, καὶ τοῦ παντὸς ἄξιον λόγου. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἀνθρώπινον τὸ ἐμφυσησά τε, ἀποστόλοις, καὶ δοῦναι τὸ Πνεῦμα· εἶτα καὶ μέγα, καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν τὸ τοιαύτην ἐξουσίαν παρασχέιν, ὥστε κρατεινῶν ἔλοιπο τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται δὲ οἷς ἂν βούλοιντο τυχεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ σαρκικοῦ ἐμφυσηματος τὸ Πνεῦμα διδωσιν, ὅτι μὴ ἄλλοτρία τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ αὐτοῦ σὰρξ, ἀλλ' ἰδικῶς αὐτοῦ. Καὶ ἀνθρώπινον μὲν τὸ διὰ σαρκὸς ἐμφύσημα, θεϊκὸν δὲ καὶ δυνάμει, ἔργον, τὸ μετόχους ἀποφῆναι τοῦ Πνεύματος τοῦς ἡξιαμί- νους.

Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. Τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας, ἣν ἐπὶ Χριστῷ πεποιθῆνται, τὰς αἰτίας ἦρῖν ἐξηγούμενος ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης, διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔδλωκεν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι οὐ μόνον ἔλεγε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Εἰσέκει- μίκε δὲ πού καὶ αὐτοὺς λέγοντας ἀνοσίῳ, Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Οὐκοῦν ἀπαράδεκτον τὴν ἐπ' αὐτῷ πεπληγῆται πίστιν, ἀνθρώπων ψυχὴν εἶναι νομίζοι τας αὐτὸν, ἡγοηχότες δὲ, ὅτι Θεός ὢν Λόγος, ἐπελάβετο σπέρματος Ἀβραάμ, καὶ κεκοινωνήκε μὲν αἵματος, καὶ σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν, πλην οὐκ ἀπέστη τοῦ εἶναι Θεός. Ἄτρεπτος γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶ, καὶ διηνεκῶς ὁ αὐτός. Ὅταν οὖν ὑψώσητε, φησὶ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. Ἐσταυρωθή μὲν γὰρ ἀνθρωπίνως, ἀνεβίω δὲ θεϊκῶς, καὶ πεπιστευται διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι καὶ Θεός ἐστι, καὶ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν Υἱός. Εἰ δὲ πεπιστευται πρὸς ἡμῶν οὐχ ὡς ἕτερον ἀνιστήσεως, ἐξηγερούμενος δὲ μᾶλλον αὐτός, πᾶσι πῶς ἀνάγκη διὰ τὴν οἰκονομίαν ἰδίον αὐτοῦ σῶμα νοεῖσθαι τὸ πεπονηθὸς, τὸν θάνατον, ἵνα καὶ αὐτῆς ἀναστῆναι λέγοιτο, καίτοι τὴν φύσιν ἀθάνατος ὢν ὡς Θεός. Ἐνδὲ γὰρ Χριστοῦ καὶ Υἱοῦ τὸν θάνατον καταγγέλλοντες, καὶ ὁμολογούντες τὴν ἀνάστασιν, δικαιοῦμεθα διὰ πίστεως. Οὐκοῦν ὁ αὐτός, ὡς εἶς τε καὶ μόνος ὑπάρχων Χριστός Ἰησοῦς, ἀποθανεῖν μὲν ἀνθρωπίνως κατὰ τὴν σάρκα λέγεται, ἐξηγέσθαι δὲ ὡς ζωῆ.

Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με. Πού γὰρ οὐκ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἰ πληροὶ τὰ πάντα τῆ τῆς θεοῦ φύσει; Πῶς οὖν πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρὸς; πῶς δὲ ὑπάγει πρὸς αὐτόν; Οὐκοῦν πέμπεται μὲν ἀνθρωπίνως κατὰ γὰρ τὸν τῆς ἀποστολῆς τρόπον τε καὶ λόγον, ἵνα χρηρῆ μὲν αἰχμαλώτους ἄφασιν, τυφλοῖς

¹ Joan. xi, 22, 23.

² Joan. viii, 28.

³ Joan. v, 18.

⁴ Joan. i, 33.

⁵ Joan. xiii, 33.

δὲ ἀνάβλεψιν. Ὑπάγει γε μὴν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ θεὸν οὐκ ἔτι κατὰ τὸν Ἰσον τρόπον, ἀλλ' ὅσον ἐν σώματι ἀναφοιτήσας εἰς οὐρανοὺς, ἐν ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἐμφάνισεν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καθὼς γέγραπται. Εἰ δὲ θεὸς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὸ ἀπεσταλθῆαι λαμβάνοιτο, χαλεπαινέτω μηδεὶς. Ἔθος γὰρ τῆ θεοπνευστῆ Γραφῆ καὶ ταῖς τοιαύταις ἔσθ' ὅτε κεχρησθῆαι φωναῖς, καὶ οὐ τόποις καὶ περιγραφαῖς τὴν θεῖαν τε καὶ ὑπερκόσμιον ὑποφέρειν φύσιν. Οἶδε γὰρ οὖσαν ἀσώματον, καὶ περιορισμῶν ἐπέκεινα, καὶ τοῦ ἐν τόπῳ νοεῖσθαι μακρὰν, φωναῖς δὲ μᾶλλον ταῖς ἀνθρωπίναις τὰ ὑπὲρ νοῦν ὄντα τῶν ἐν ἡμῖν πειράται καταδηλοῦν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πέμπειν ἔρασκε πρὸς ἡμᾶς τὸν Παράκλητον, καὶ τοὶ πληροῦντος τὰ πάντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πνεῦμα γὰρ Κυρίου, φησὶ, πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην.

Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ. οὐδὲ τὸν Πατέρα τὶς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Οὐδεὶς γινώσκοντος τὸν Υἱὸν εἰ μὴ μόνου τοῦ Πατρὸς, πῶς ἀθετοῦσι τινες τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν; ὑπέδειξε γὰρ τὸν Ἰσὸν Υἱὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα, ἀλλ' οὐ γινώσκον ἡμῖν τὸν Ἰσὸν παρέδειξε Λόγον, ἀλλ' ἐνωθέντα σαρκί. Καὶ οὐκ ἔφησεν, ὅτι Ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ Υἱός μου, ἀλλ' Οὗτός ἐστιν, ὁ μετὰ σαρκός. Εἰς ἄρα Υἱὸς καὶ Κύριος.

Καὶ εἶπε, φησὶν, ἡ μήτηρ αὐτοῦ· Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἰδοὺ ὁ πατήρ σου κλιγὼ δδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· Τί ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ἤδετε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με; Ἄθρει δὴ οὖν, ὅπως Ἰδοὺ ἐξυτοῦ Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς; ὀνομάζει. Ἄλλ' εἴπερ ἦν ἄνθρωπος κατὰ μόνους, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο νοούμενος καθ' ἡμᾶς, πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν, Οὐκ ἤδετε τί ἐν τοῖς τοῦ πάντων Πατρὸς εἶναι με δεῖ; Ἄλλ' Ἰδοὺ αὐτὸν ποιεῖται· μόνος γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γεγέννηται θεϊκῶς.

Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Θεολογήσας ἀρκούντως καὶ διὰ τοῦ φωτός τοῦ ἀληθινοῦ πεφωτισθῆαι τε καὶ ἡγιασθῆαι πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον εἰπὼν, καὶ μὴν καὶ αὐτὸν ποιηθῆσαι τὸν κόσμον, εἰς τὰ ἴδια φησὶν αὐτὸν ἐλθεῖν. Ἦλθε δὲ γεγονώς ἄνθρωπος, ὁ Μονογενής ὡς πρὸς ἰδίους, καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ. Ὅτε τοίνυν αὐτός ἐστι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ μετὰ σαρκός ἐλθὼν εἰς τὰ ἴδια, πῶς οὐκ ἀνάγκη ἓνα Χριστὸν καὶ Υἱὸν ὁμολογῆσαι;

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε λέγων· Οὗτός ἐστιν, ὃν εἶπον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου

et Deum, non pari ratione, sed ut cum corpore proficiscens in caelum pro nobis seipsum ostendat in Patris conspectu, sicut scriptum est¹. Quod si de ipso item Verbo mitti accipitur, nemo id grave putet. Divinae enim Scripturae mos est, ejusmodi etiam vocibus uti, nec tamen propterea divinae naturam, quae mundo superior est locis circumscribere; scit enim illam esse incorpoream et praestantiorem quam ut ullis locorum spatiis coeherci concludique possit. Sed vocabulis humanis ea quae mentem nostram superant, studet explicare, quandoquidem et Servator noster se missurum ad nos Spiritum dicit, cum tamen Spiritus sanctus impleat omnia: Spiritus enim, inquit, Domini replevit orbem terrarum.

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare². Cum Filium nemo cognoscat, nisi Pater solus, quomodo respuunt quidam Patris testimonium? Ostendit enim proprium Filium in Jordane: Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui³. At non nudum nobis ostendit Verbum, sed carni conjunctum. Et non dixit: In hoc est Filius meus, sed: Hic est, qui cum carne nimirum conjunctus est. Unus ergo Filius et Dominus.

Et dixit matrem ejus: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te. Et dixit ad eos: Quid est, quod me quaerebatis? Nesciebatis, quod in iis, quae Patris mei sunt, oportet me esse⁴? Vide quomodo proprium Patrem appellet suum, qui in caelis est. Quod si homo duntaxat fuisset, ut nos, nonne potius eum dicere oportebat: Nesciebatis, quod in iis quae Patris omnium sunt, oportet me esse? At proprium ipsum facit. Solus enim ex ipso divinitus per naturam genitus est.

Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et in mundo per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt⁵. Cum satis de rebus divinis disseruisset, et per lucem veram illuminari et sanctificari omnem hominem venientem in hunc mundum dixisset, et mundum per ipsum factum esse, in propria, ait, eum venisse. Venit autem homo factus Unigenitus tanquam ad proprios, imprimisque ad eos qui erant ex sanguine Israelis. Quando igitur qui est lux vera, et per quem omnia facta sunt, ille ipse carne indutus in propria venit, quomodo non necesse est unum et eundem Christum et Filium confiteri?

Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat: Hic est, de quo dixi, qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat⁶, et quia ex plenitu-

¹ Hebr. ix, 24.² Matth. xi, 27.³ Matth. xvii, 5.⁴ Luc. ii, 48, 49.⁵ Joan. i, 9, 10.⁶ Ibid. 30.

dine ejus nos omnes accepimus ¹. Joannes ait de Christo: *Qui post me venit*, id est, qui post me apparuit. Quem ipse nimirum prædicavit. Ante ipsum factus est, hoc est, gloria antecessens. Etenim erat in essentia prior, ut Deus. Quomodo igitur, qui post ipsum, is tempore ante ipsum fuit? Quoniam Deus erat Verbum, et caro factum est. Præcedit igitur quatenus est Verbum, posterior autem est, quatenus ad carnem pertinet. Quod si ex plenitudine ejus omnes homines acceperunt, plenus autem solus est Deus, ut ait per os Isaïæ ², et ipsi soli convenit, tanquam ex propria plenitudine aliis impartiri, quod quidem Christus effecit, unus profecto est Filius et Dominus ex Deo Verbum, quod factum est caro, et ipse Deus est simul et homo.

Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis ³. Quomodo descendit de cælo Filius hominis, cum sancta illius caro ex Virgine sumpta sit, nisi quia proprium erat corpus Verbi, quod de cælo descenderat, et factum est Filius hominis? Unus igitur Christus et Filius; sic quæ Verbi sunt, propria carnis sunt facta, et quæ sunt carnis, propria Verbi facta sunt præter solum peccatum.

Pueri habentes ramos palmarum egressi sunt obviam illi et clamabant: *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel* ⁴. Quomodo ipsum in nomine Domini venturum dicunt sacræ Litteræ? Si enim privatim ut hominem ex sancta Virgine, cui Verbum Dei per personam conjunctum non sit, commune erit ipsi dominationis nomen, quemadmodum et nobis, et nihil in Christo magnum. Sin ut vere Dominus esse venturus prænuntiatus est, quod quidem est verum, venit autem non sine carne in hunc mundum Unigenitus, unus nimirum est natura, et vere Dominus, et Christus, et Filius.

Multa quidem et alia signa fecit Jesus coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius ⁵. Qui ex sancta Virgine natus est Emmanuel, angeli voce nominatus est Jesus. Quoniam igitur ipse est, et non alius Filius Dei, et qui credit, habet vitam æternam in nomine ejus, nonne insaniunt, qui deserviunt, et dicunt alium esse Filium, atque aliud ex Deo Verbum, quam ex sancta natum Virgine? In his enim evangelista et valde quidem aperte declarat, se unum et solum ex ambobus nosse et prædicare Jesum Christum, id est, ex Deo Patre Verbum carnem et sanguinem assumpsisse, perinde atque nos, ut scriptum est.

Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ, et manifestavit gloriam suam, et crediderunt

ἦν· καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν. Ἰωάννης φησὶ· περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ὁ δόξα μου ἐρχόμενος, τούτεστιν, ὁ μετ' ἐμὲ φανερούμενος, ὃν αὐτὸς ἐκήρυξε δηλονότι, ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονε, τούτεστιν· πρωτεύων κατὰ τὴν δόξαν. Καὶ γὰρ ἦν καὶ ἐν ὑπάρξει πρῶτος ὡς Θεός. Πῶς οὖν ὁ μετ' αὐτὸν πρὸ αὐτοῦ κατὰ χρόνον; Ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ γέγονε σὰρξ, ἔχων μὲν τὸ πρωτεύειν καθὼς Λόγος, ἐστὶ, δευτερευῶν δὲ κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες μετεσχήκασι οἱ ἄγιοι, πληρῆς δὲ μόνον ἐστὶ τὸ Θεῖον, καθὰ φησὶ διὰ τῆς Ἰσαίου φωνῆς, πρέπει δ' ἂν αὐτῷ τε καὶ μόνῳ τὸ ἐξ ἰδίου πληρώματος μετόχους ἀποτελεῖν ἑτέρους, πέπραχε δὲ τοῦτο Χριστός· εἷς ἄρα ἐστὶν Υἱὸς καὶ Κύριος ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος γενόμενος; σὰρξ, ὁ αὐτὸς Θεὸς τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος.

Οὐδεις ἀναβέβηκεν εἰς τὴν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς καταβέβηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καίτοι τῆς ἁγίας σαρκὸς γεννηθείσης ἐκ γυναικὸς; Ἄλλ' ἰδίον ἦν τὸ σῶμα τοῦ ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντος Λόγου, ὃς καὶ γέγονεν Υἱὸς ἀνθρώπου. Εἷς οὖν ἄρα Χριστὸς καὶ Υἱὸς. Οὕτως ἴδια μὲν τῆς σαρκὸς τὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, ἴδια δὲ τοῦ Λόγου τὰ τῆς σαρκὸς διχα μόνῃς ἁμαρτίας.

Οἱ παῖδες ἔχοντες τὰ βατὰ τῶν φοινίκων ἐξήλθον εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, καὶ ἔκραζον· Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Πῶς ἄρα φησὶν αὐτὸν ἐν ὀνόματι Κυρίου παραγενέσθαι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν; Εἰ μὲν οὖν ὡς ἄνθρωπος ἰδικῶς; τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, μὴ ἐνωθέντος αὐτῷ κατ' ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, κοινὸν ἔσται τὸ τῆς κυριότητος ὄνομα αὐτῷ, καθὰ καὶ ἡμεῖν, καὶ οὐδὲν ἐπὶ Χριστοῦ τὸ μέγα· εἰ δὲ ὡς ἀληθῶς; Κύριος ἦξε· ἐν προσηγορίᾳ, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθῆς, ἐκλήθη δὲ οὐ διχα σαρκὸς εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ὁ Μονογενὴς, εἷς ἄρα ἐστὶ φύσει, καὶ ἀληθῶς Κύριος, καὶ Χριστὸς, καὶ Υἱὸς.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀ οὐκ ἐστὶν γρηραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ταῦτα δὲ γέγραπται· Ἰνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἰνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ὁ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γενόμενος Ἐμμανουὴλ διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς Ἰησοῦς ὀνόμασται. Ὅτε τοίνυν αὐτός ἐστι, καὶ οὐχ ἕτερος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ πιστεύων ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, πῶς οὐ μεμνησάν οἱ διορίζοντες, καὶ φάσκοντες ἕτερον Υἱὸν εἶναι, καὶ ἕτερον τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου; Φαίνεται γὰρ ἐν τούτοις ὁ Εὐαγγελιστῆς· καὶ μάλα σαφῶς ἔνα καὶ μόνον τὸν ἐξ ἀμφοῖν εἰδῶς, καὶ κηρύττων Ἰησοῦν Χριστὸν, τούτεστιν τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον αἵματος· καὶ σαρκὸς κεκοινωνηκότα παρακλησίῳς ἡμῖν, καθὰ γέγραπται.

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανά τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσεν τὴν

¹ Joan. i, 16. ² Isa. i, 11. ³ Joan. iii, 13.

⁴ Matth. xvi, 9. ⁵ Joan. xi, 30, 31.

δόξαν αὐτοῦ. καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Γεγονότες ἄρα τοῦ σημείου, καὶ φερώσαντες τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὡς εἰς τίνα πεπιστεύασιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἄρ' ὡς εἰς ἄνθρωπον ἅγιον ἀπλῶς; Καὶ μὴν καὶ πρὸ τοῦ σημείου ἠκολούθησαν αὐτῷ τεθαυμαζότες ὡς ἅγιον. Ἀλλὰ θεβάνται διὰ τοῦ σημείου τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον δύναμιν τε καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα. Οὐκοῦν πεπιστεύασιν ὡς εἰς Θεόν. Ἰστέον δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἁγίων πολλὰ πεποιθήσασιν παράδοξα, καὶ ἐθαυμάσθησαν μὲν, ἐπίστευσε δὲ εἰς αὐτοὺς οὐδὲ εἰς. Ἔχει δ' ἂν τὴν ἴσην διάνοιαν καὶ τὸ, Ὡς δὲ ἦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ Πάσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ δρομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησε.

Ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν τοῦ βασιλικῷ τὸν υἱὸν ὁ Χριστὸς, εἰρηκῶς; αὐτῷ Πορσεύον, ὁ υἱὸς σου ζῆ. Ἔτα πεπιστεύεκε πανοικί. Ἄρ' οὖν διὰ τῆς οὕτω μεγάλης καὶ θεοπρεποῦς ἐξουσίας ὡς εἰς ἄνθρωπον πεπίστευκεν ὁ βασιλικός, ἢ Θεὸν ἔγνω κατὰ φύσιν ὄντα αὐτὸν, καὶ ζωοποιοῦντα μετ' ἐξουσίας, οὗς ἂν ἐλοιτο καὶ μόνῳ τῷ ῥήματι; Ἄλλ' ἔστι δῆλον, ὅτι πεπίστευκεν ὡς εἰς Θεόν.

Ἦμεῖς προσκυνεῖτε ὁ οὐκ οἴδατε ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὁ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶ. Φαίη τις ἂν ἴσως ἀνάρμοστον εἶνα: τῇ θεῖᾳ τε καὶ ἀνωτάτῳ τοῦ Λόγου φύσει τὸ προσκυνεῖν. Ἔτα πῶς, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς ἀληθῶς ὁ Χριστὸς, ἑαυτὸν τοῖς ὀφείλουσι προσκυνεῖν ὁρᾶται συντεταχῶς; Τί οὖν ἄρα πρὸς τοῦτό φαμεν; Εἰ μὲν γυμνῇ τῇ θεότητι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνῆτα Λόγον ἀφίχθαι πιστεύομεν εἰς τόνδε τὸν κόσμον, ἀνάρμοστον κομιδῇ τὸ χρῆμα αὐτῷ προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον, ἢ περ αὐτὸς ἐτέρῳ προσκυνεῖ· εἰ δὲ μορφήν δούλου λαβὼν, καὶ τῆς προσκυνούσης ἀνθρωπότητος τὸ μέτρον οὐκ ἀτιμάσας κεχηματίκεν Ἰῶδς ἀνθρώπου, ἢ προσκύνησις ἔσται τῆς οἰκονομίας, καὶ πρέπουσα μᾶλλον τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις, οὐκ αὐτῇ κατὰ μόνας τῇ φύσει τοῦ Λόγου· ἐπὶ πῶς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν ἡ σωτηρία; Οὐ γὰρ που φαίη τις ἂν καθὼ νοεῖται καὶ ἐστὶ Λόγος, ἐξ Ἰουδαίων ὑπάρχειν αὐτὸν, ἀλλὰ καθὰ περ ἐστὶ τῶν ἐν σαρκί τε καὶ αἵματι γεγονώς ἀδελφός, διὰ τὸ ἐπιλαβέσθαι σπέρματος Ἀβραάμ. Εἰς οὖν ἄρα Χριστὸς, κἂν προσκυνεῖν λέγηται διὰ τὸ κυνοῦμενος, ὡς Θεός.

Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ ἡ ζωὴ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κάκιστος ζήσει δι' ἐμέ. Ἠθέως ἂν ἐπυθόμεν τῶν εἰς δύο Χριστοὺς διοριζόντων τὸν ἕνα, τίς δὲ ἄρα ἐστὶν ὁ ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ζῶν δι' αὐτὸν, ὑπάρχων τε διὰ τοῦτο ζωοποιός; Εἰ μὲν οὖν γυμνός, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ ἐξ αὐτοῦ Λόγος, πῶς ἐσθίεται πρὸς ἡμῶν, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτόν; Ἀσώματον γὰρ τῇ φύσει τὸ Θεῖον. Εἰ δὲ μόνον, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἄνθρωπον εἶναι φασὶ τὸν ἀπεσταλμένον, πῶς ἄρα ἐστὶ ζωοποιός, ὅτι ζῆ διὰ τὸν Πατέρα; καίτοι πῶς οὐχ ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ζῶσιν ἐσμέν, ζωοποιού-

in eum discipuli ejus¹. Nam ut in hominem sanctum simpliciter? Minime. Nam et ante signum secuti erant illum, ut virum sanctum. Conspecta autem per signum virtute et potentia majore, quam ut in hominem caderet, in ipsum tanquam Deum crediderunt. Porro sciendum est, multos sanctos viros res multas admirandas fecisse, admirationique fuisse, sed nemo tamen in illos credidit. Idem ex illis colligendum est verbis: *Ut autem fui Hierosolymis in Paschate, in celebritate, multi crediderunt in nomen ejus, videntes signa, quæ faciebat*².

Excitavit a mortuis reguli filium Christus: *Vade*, inquit, *filii tuus vivit*. Deinde *credidit domus ejus tota*³. Propter magnam igitur et divinam potestatem tanquam in hominem credidit regulus? an ipsum natura Deum agnovit, et in vitam revocantem, quos vellet, idque verbo solo? Sed eum tanquam in Deum credidisse, non est dubium.

*Vos adoratis, quod nescitis, nos adoramus, quod scimus, quia salus ex Judæis est*⁴. Dicat aliquis fortasse, divinæ ac supremæ Verbi naturæ non convenire, ut adoret. Præterea si vere Deus est Christus, cur se in adorantium numero constituit? Quid nos ad hæc? Si Verbum ex Deo nuda divinitate venisse in hunc mundum crederemus, ei profecto non conveniret adorare. Adoratur enim potius, quam adorat alium. Verum cum servi forma suscepta, adorantisque humanitatis mensuram non despicitens declaratum sit hominis Filius, dispensationis est adoratio, et mensuræ potius eximianioni conveniens, quam naturæ Verbi, si per se consideretur. Nam quomodo ex Judæis est salus? Neque enim quatenus Verbum intelligitur, dixerit quisquam ipsum ex Judæis esse, sed quatenus eorum frater, qui ex earne constat et sanguine, propterea quod semen Abraham assumpsit. Unus ergo Christus, licet quatenus est homo, dicatur adorare, ut Deus ab omnibus rebus procreatis adoratur.

ἀνθρώπινον, καίτοι παρὰ πάσης τῆς κτίσεως προσ-

*Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me*⁵. Ab istis ego, qui Christum unum in duos dividunt, libenter didicerim quinam ille sit qui missus est a Deo et Patre, et qui vivit propter ipsum, et idcirco vitæ est ipse largitor. Si enim Verbum, quod ex ipso est nudum et per se, quomodo a nobis manducatur, ut per ipsum vivamus? Natura enim incorporeus est Deus. Sin solus et per se homo est, qui missus est, quomodo vitæ largitor est, quia vivit propter Patrem? Et quomodo non omnes, qui sumus in terra, inter viven-

¹ Joan. II, 14. ² Ibid. 23. ³ Joan. IV, 50. 53. ⁴ Ibid. 22. ⁵ Joan. VI, 58.

tes existimus, cum Deus et Pater vobis vitam præbeat, siquidem illud est verum, nos in ipso vivere, et moveri, et esse? Cum igitur vivamus omnes propter Patrem, quomodo solum unius hominis corpus id efficiat? Et cur non eandem habent vim aliorum etiam corpora, si omnes, ut dixi, sumus, et vivimus propter Patrem? Quid ergo dicimus ad hæc? Dei Verbum in forma apparens humana, legationis munere fungebatur. Missum enim est, ut prædicaret captivis redemptionem, et cæcis visum. Vivit autem propter Patrem, cum ex vivente Patre sit genitum. Oportebat enim, oportebat omnino et omni ratione, ut qui ex vivente Deo et Patre genitus esset Filius, natura esset vita. Et quoniam corpus ex sancta Virgine assumptum sibi proprium fecit, ipsum vitam elargiens reddidit. Idque merito. Est enim corpus vitæ cuncta vivificantis. Unus ergo Filius, et Christus, et Dominus non est in duos filios dividendus, quandoquidem ipse quidem est vita, utpote ex vita et vivente Patre, vitam autem elargiens etiam per proprium corpus, ut qui Deus existens, factus sit, quales nos sumus, et humanitatem assumpserit.

Accesserunt quondam ad Christum Judæi dicentes: Si tu es Christus dic nobis. Respondit Jesus: Dixi vobis, et non creditis. Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei ipsa testimonium perhibent de me¹. Quid hic dicunt, qui in duos filios et duos Christos stulte dividunt unum Dominum Jesum Christum? De quo dicebant Judæi: Si tu es Christus, dic nobis libere? Quis porro ille, qui respondit: Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me? Cujus esse dicemus proprium Patrem Deum? Illiusne, qui ex muliere privatim et proprie natus sit, an Unigeniti? At posse Divinitatis opera perficere, non cadit in naturam humanam: longe enim abest ab ea facultate. Proinde cum Christus opera Patris effecerit, non est homo nudus existimandus, sed Deus potius, in carne et sanguine manens id quod erat. Sic enim se habens æqualia cum proprio Patre opera perficiet, et nemo, qui sanus sit, mysterii notionem reprehenderit.

Et testimonium perhibuit Joannes: Vidi, inquit, Spiritum descendentem tanquam columbam e caelo, et stetit super ipsum. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et stantem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quod hic est Filius Dei². Unum ostendit Pater, et de uno beatus loquitur evangelista: Hic est Filius Dei. De quo igitur intelligetur id quod dictum est? Si de proprio et solo Unigenito, hoc est, de Verbo, quod est ex Patre, quomodo Spiritum accipit, cum sit natura Deus, et Spiritum ha-

Ατος ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, εἴπερ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι ζῶμεν ἐν αὐτῷ, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν; Ὅτε τοίνυν ζῶμεν ἅπαντες διὰ τὸν Πατέρα, πῶς δὴ μόνον τὸ ἐνὸς ἀνθρώπου σῶμα τὸ ποιοῦν ἐστὶ τοῦτο, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τὴν αὐτὴν ἐέργειαν ἔχει καὶ τὰ ἐτέρων, εἴπερ ἅπαντες, ὡς ἔφη, ἐσμέν τε καὶ ζῶμεν διὰ τὸν Πατέρα; Τί οὖν πρὸς ταῦτά φαμεν; Ἄποστολος κεχρημάτικεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ πεφηνώς. Ἀπεστάλη γὰρ κηρύξαι ἀχμαλύτοις ἄφρονι, καὶ τυφλοῖ; ἀνάβλεψιν. Ζῆ δὲ διὰ τὸν Πατέρα· γεγέννηται γὰρ ἐκ ζῶντος Πατρὸς. Ἔδει γὰρ, εἶδει πάντη τε καὶ πάντως κατὰ φύσιν εἶναι ζῶν τὸν ἐκ ζῶντος τε καὶ ζωῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπεφυκότα Υἱόν. Ἐπεὶ δὲ ἴδιον ἐποίησαστο σῶμα τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ληφθὲν, ζωοποιὸν ἀπέφηνεν αὐτὸ, καὶ μάλα εἰκότως· σῶμα γὰρ ἐστὶ τῆς τὰ πάντα ζωογονούσης ζωῆς. Οὐκοῦν οὐ διαιρέτων εἰς δύο υἱοὺς τὸν ἕνα Υἱὸν καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον, εἴπερ ἐστὶν ὁ αὐτὸς ζῶν μὲν ἐκ ζωῆς, καὶ ζῶντος Πατρὸς, ζωοποιὸς δὲ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου σώματος, ὡς καὶ ἡμᾶς γεγωνός, καὶ ἐνανθρωπήσας Θεός.

Προσησάν ποτε τῷ Χριστῷ λέγοντες οἱ Ἰουδαῖοι· Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρρησίᾳ. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Τί δὴ ἄρα κἀν τούτῳ φασίν οἱ διορίζοντες ἁμαθῶς εἰς υἱὸν δυάδα, καὶ εἰς δύο Χριστοὺς τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν; Περὶ τίνος ἔφασκον οἱ Ἰουδαῖοι, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρρησίᾳ; τίς ἐστὶ δὲ λέγων, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ; Τίνος εἶναι φαμεν ἴδιον Πατέρα τὸν Θεόν; Ἄρα τοῦ ἐκ γυναικὸς ἀνά μέρος τε καὶ ἰδικῶς νοουμένου, ἢ τοῦ Μονογενοῦς; Καίτοι τὸ δύνασθαι κατορθοῦν τὰ τῆς θεότητος ἔργα πρέπει ἂν οὐκ ἀνθρωπιᾷ φύσει. Πέθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπλήρου ὁ Χριστός τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἀνθρώπος ἂν νοεῖτο φίλος, Θεὸς δὲ μᾶλλον, ἐν αἵματι καὶ σαρκὶ μεμενηκώς ἔπερ ἦν. Ἰσορρησίᾳ γὰρ οὕτως ἔχων τῷ ἰδίῳ γεννητορὶ, καὶ τὸν τοῦ μυστηρίου λόγον καταμωμήσαιτο ἂν οὐδεὶς τῶν ἐδ' φρονούντων.

Καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰωάννης λέγων, ὅτι Τεθεῖμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡσεὶ περισσῶν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. Καγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμφας με βαπτίζων ἐν ὕδατι, ἐκαίρός μοι εἶπεν· Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαίνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀληθῶ. Καγὼ ἑώρακα, καὶ μαρτύρησα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐνα δίδεικται ἡ Πατὴρ, καὶ περὶ ἐνὸς φησὶν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστής, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Περὶ τίνος εὖν ἔσται τὸ εἰρημένον; Εἰ μὲν οὖν ἰδικῶς, καὶ κατὰ μόνους, τουτέστι τοῦ ἐκ Πατρὸς ὄντος μονογενοῦς Λόγου, πῶς τὸ Πνεῦμα δέχεται, καίτοι Θεὸς ὢν φύ-

¹ Joan. 1, 23, 25. ² Joan. 1, 32-34.

σεί, καὶ ἴδιον ἔχων αὐτό; εἰ δὲ ἀνὰ μέρος; καὶ ἰδιῶς, ἢ ἡγουν κατὰ μόνας τὸν ἐκ γυναικὸς ἀνθρώπων δεδεησθαί φασι τῆς τοῦ Πνεύματος μετοχῆς, πῶς αὐτὸς ἔστιν ὁ βαπτίζων ἐν αὐτῷ, καίτοι μόνῃ πρόποντος τῇ ἀνωτάτῃ φύσει τοῦ καὶ ἀποφαίνειν δύνασθαι μετεσχηκότας τοῦ Πνεύματος τοὺς προσιόντας αὐτῇ; Εἰ δὲ δέχεται καὶ δίδωσιν ὁ αὐτὸς, πρόδηλον, ὅτι κατὰ γε τοὺς τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας λόγους, καὶ καθὼς φύσει, καὶ ἀληθῶς ἐστὶ Θεός. Δέχεται μὲν γὰρ ἀνθρωπίνως οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλὰ τῇ ἀνθρώπων φύσει δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἐν ἑαυτῷ πρῶτον προσενῶν αὐτό· δίδωσι δὲ θεικῶς ἐξ ἰδίας αὐτοῦ φύσεως τοῖς ἀξίοις τοῦ λαβεῖν ἐνείεξ. Ἦν μὲν οὖν τῷ προκειμένῳ ῥητῷ προσεικότα τε καὶ τὸν ἴσον ἔχοντα νοῦν παραθεῖναι καὶ ἕτερα· τὸ δὲ γε ταυτοεπεῖν φορτικὸν εἰδότες, ἐκεῖνο φαμεν, ὡς ἀπόχρη τοῖς νοουχεστέρους ἢ ἐνδὸς ἐξήγησις εἰς τὴν τῶν ὁμοίως ἐχόντων ἀκριθεῖ διασάφησιν. Οὐκοῦν ὁσάκις ἀν λέγοιτο Χριστός; ἀγιάζεσθαι τυχεῖν, ἡγουν τὸ Πνεῦμα λαβεῖν, κατὰ τοῦτον αὐτὸν τὸν τρόπον προσήκει νοεῖν.

Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας, ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἀγγελοὶ τῶν οὐρανῶν, οὔτε ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Εἰ Χριστὸν ἕνα, φασίν, ὁμολογεῖν ἐγκώκατε τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον σεσαρκωμένον, ἡγουν ἐνηθρονηκότα, πῶς ἡγνοεῖ τὴν τῆς συντελείας ἡμέραν; Φαμὲν οὖν, ὅτι ἀγνοῆσαι τυχεῖν τὰ ἐν Θεῷ μυστήρια οὔτε ἀσύνητες, οὔτε μὴν ἐτέρως ἀπρεπὲς ἀνεῖν τῇ κτίσει. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ εἰ λέγεται βραχὺ παρ' ἀγγέλους ὁ Υἱὸς ἡλατῶσθαι, καθὼς γέγονεν ἀνθρώπος δηλονότι, καίτοι κτίσεως ἀπάσης ὧν ἐπέκεινα θεικῶς, τί τὸ θαῦμα, κἂν ὁμοῦ τοῖς ἀγγέλοις ἀγνοεῖν λέγεται τὸ ἐν Θεῷ μυστήριον, καίτοι σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων αὐτοῦ; Εἴτα πῶς ἀν ἡγνόησεν ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ ἐν αὐτῷ κεκρυμμένα; Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα λέγεται πάντα ἐρευνᾶν, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα δὲ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἀν αὐτὸς ἡγνόησεν ἔπερ οἶδεν ἀκριδῶς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ; Οὐκοῦν κἂν ἀγνοεῖν ἀνθρωπίνως λέγηται, ἀλλ' οἷδε θεικῶς. Καὶ γοῦν, *Ποῦ τέθειται Λάζαρος*; ἐρωτῶν, ὡς ἔβην αὐτῷ μὴ εἰδέναι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἀνῆργει θεικῶς, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀπομένοντες τοίνυν τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τὰ ἀνθρώπινα, τηρήσομεν εὐσεβῶς καὶ καθ' ἡμᾶς γεγονότι τῷ ἐκ Θεοῦ φῦντι Λόγῳ τὰ θεοπροπῆ.

Βαπτίζόμεθα ὡσπερ εἰς ἓν ὄνομα τοῦ Πατρὸς, οὐτῶ καὶ εἰς ἓν ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διδασκείτωσαν τοίνυν οἱ διηρῶντες εἰς υἱοὺς δύο τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ ἴδον, ἀνθρώπων τε Θεῶν συναφθῆναι λέγοντες, κατὰ μόνῃ τὴν ἰσότητά τῆς; ἄξιας, ἡγουν ἀθθεντίας, διηρημένων τῶν φύσεων, εἰς τὸν τίνος θάνατον ἐβαπτίσθημεν; Εἰ μὲν ἰδικῶς εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, κατηγορήσομεν ἐναργῶς τῆς ἀκηράτου φύσεως; τὴν φθορὰν, καὶ καθοριούμεν θάνατον τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. εἰ δὲ θῆ φαίεν εἰς τὸν τοῦ ἐκ γυναικὸς ἰδίᾳ

A beat proprium ac suum? Sin hominem privatum, et solum, qui ex muliere natus sit, Spiritu dixerint indigere, quomodo ipse est qui baptizat in ipso Spiritu, cum soli supremæ naturæ conveniat posse declarare Spiritus participes eos qui ad ipsam accedunt? Quod si unus atque idem est, qui suscipit, et qui largitur, perspicuum est, hæc fieri, quatenus pertinet ad assumptionem carnis dispensationem, et quatenus natura et vere Deus est. Suscipit enim ut homo, non magis sibi quam humanæ naturæ per seipsum et in seipso primo Spiritum concilians. Dat autem ut Deus, ex propria natura tribuens illis qui digni sunt, ut eum accipiant. Poteram huic sententiæ multas alias similes et eandem habentes vim in medium proferre, verum cum idem repetere molestum sit, ex unius loci declaratione prudentes homines, cætera similia loca facile dicimus intellecturos. Itaque quoties Christus, aut sanctificari dicitur, aut Spiritum accipere, hoc modo convenit intelligere.

De die autem, aut hora illa nemo novit, neque angeli cælestes, neque Filius, nisi Pater¹. Si Christum unum, inquit, confitemur senseris Dei Verbum, quod carnem, seu hominem assumpsit, quomodo consummationis diem ignoravit? Respondemus nec involutum esse, nec dedecere ut res procreatæ ignorent mysteria, quæ sunt in Deo. Quis enim, inquit, novit sensum Domini²? Et si Filius dicitur paulum ab angelis imminutus, quatenus homo factus est, quamvis ut Deus rebus præstet omnibus procreatis, quid mirum, si una cum angelis ignorare dicatur mysteria, quæ sunt in Deo? Atqui sapientia est, et virtus ipsius. Quomodo autem ignoret sapientia Dei et Patris quæ sunt in ipso abscondita? Et si Spiritus dicitur cuncta scrutari, etiam profunda Dei, Spiritus autem est Christi, quomodo Christus ignoravit ea quæ plane novit Spiritus ipsius? Dicendum igitur est, eum quamvis ignoret ut homo, scire tamen ut Deum. Nam cum etiam quæsisset, ubi Lazarus esset positus, tanquam ipsi ut homini liceret nescire, ut Deus tamen illum a mortis excitans in vitam revocavit. Tribuentes igitur dispensationi, quæ in carne facta est, illa quæ sunt humana, Verbo ex Deo genito et secundum nos facta ea quæ Deo sunt digna conservabimus.

Quemadmodum in unum Patris nomen, sic et in unum Filii nomen, et in mortem ipsius, et in Spiritum sanctum baptizamur. Qui deos in filios unum Christum et Filium dividunt, Deoque hominem conjunctum asserunt, doceant, divisim secundum solam dignitatis, seu auctoritatis æqualitatem naturis, in cujus mortem baptizati sumus. Si separatim in Verbi Dei mortem, aperte naturæ immortalitati ascribemus, tribuemusque mortem ei qui per naturam est vita. Quod si dixerit, in mortem illius separatim, et sigillatim, et per se, qui ex

¹ Matth. .xii, 36. ² Rom. xi, 34.

muliere natus est, nonne perspicue dicent, eum A
omni ratione omnique modo cum Patre et Spiritu
sancto conjunctum esse, expulso etiam fortasse ex
veri Filii loco, Verbo ex Deo genito? Sed vide plane
tu, qui mentem habes excitatam, absurdas homi-
num cogitationes. Necessarium igitur est, ut intel-
ligamus, Dei Verbum ut nos, natum, sponte pas-
sum esse carne. Sic enim in mortem ipsius bap-
tizati sumus, ut qui unus sit Filius, quantum ad
divinitatis naturam pertinet, impatibilis, quantum
autem ad carnem, patibilis.

*Apparuit gratia Dei illa salutaris omnibus homi-
nibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et
sæcularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus
in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum
gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi,
qui dedit semetipsum ut nos redimeret ab omni ini-
quitate, et mundaret sibi populum acceptabilem,
sectatorem bonorum operum*¹. Quænam est hæc
gratia, et cujus Dei, quæ nobis apparuit, et saluta-
ris esse dicitur omnibus hominibus? Nonne Deus
et Dominus, ut ex beati Davidis verbis perspicue
patet, apparuit nobis, et ejus e caelis adventum
suscepimus, et ipse est Deus et Servator noster,
Jesus Christus, qui dedit semetipsum pro nobis, ut
nos ab omni peccato liberatos veros sibi adoratores
adhiberet? Quis igitur Deum verum Emmanuelem
esse neget, cum beatus Paulus eum magnum
Deum et Salvatorem nostrum Jesum Christum
appellet?

Et sine controversia magnum est pietatis myste-
rium. Deus manifestatus est in carne, justificatus
est in Spiritu, visus est ab angelis, prædicatus est
in gentibus, creditus est in mundo, assumptus est
in gloria. Equis manifestatus est in carne? nonne
plane atque omnino Verbum ex Deo Patre? Sic enim
erit magnum pietatis mysterium. Visus autem est
ab angelis in cælum ascendens; prædicatus est in
gentibus per sanctos apostolos, creditus est in
mundo. Et nullo modo amplius dicimus, eum esse
simpliciter hominem, quales nos sumus, sed Deum,
qui in carne, uti nos, natus est, assumptus autem est
in gloria, ut Deum et Patrem audiat dicentem :
*Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos
scabellum pedum tuorum*²

Ex Epistola ad Romanos.

*Ei autem, qui potest nos confirmare secundum
Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi
secundum revelationem mysterii, temporibus æternis
taciti, manifestati autem nunc per Scripturas pro-
phetarum secundum mandatum æterni Dei ad obedi-
entiam fidei, in omnes gentes cogniti, soli sapienti
Deo, per Jesum Christum, cui gloria et imperium
in sæcula sæculorum. Amen*³. Ecce palam dicit
Evangelium, et prædicationem esse Jesu Christi, et
occultatum ac tacitum fuisse mysterium de ipso

τε καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ καθ' ἑαυτὸν νοουμένου, πῶς
οὐκ ἐκεῖνό φασι ἀναφανδὸν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάν-
τως αὐτὸς εἴη ἂν ὁ συντεταγμένος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ
ἁγίῳ Πνεύματι; τάχα που καὶ ἐξωσθέντος τῆς ἀλη-
θοῦς υἰότητος τοῦ ἐκ Θεοῦ φύντος Λόγου. Ἄλλ' ὄρα
που πάντως, ὁ νοῦν ἔχων διεγερμένον, τὴν τῶν ἐν-
νοιωῶν ἀτοπίαν. Οὐκοῦν ἀνάγκη νοεῖν, ὅτι γεγωνῶς
καθ' ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, σαρκὶ πέποιθεν ἐκὼν.
Βεβαπτισμεθα γὰρ οὕτως εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον, ὡς
ἐνδὲς ὄντος Υἱοῦ, κατὰ μὲν τὴν τῆς θεότητος φύσιν
ἀπαθοῦς, παθητοῦ δὲ κατὰ σάρκα.

*Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀν-
θρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν
ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως,
καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν
αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν ἐκ ἀριᾶν ἐλπίδα καὶ ἐπι-
φάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ
ἡμῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας,
καὶ καθάρισῃ ἑαυτῶ λαὸν περιούσιον, ζηλωτῆρ κα-
λῶν ἔργων. Ποία χάρις ἐπέφανεν ἡμῖν, ἡ τοῦ Θεοῦ,
καίτοι γε λεγομένη σωτήριος εἶναι πᾶσιν ἀνθρώποις;
Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον, ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν,
κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, καὶ αὐτοῦ τὴν ἐξ οὐρανῶν
τῆς δόξης; ἐπιφάνειαν προσδεχόμεθα, καὶ αὐτὸς ἐστὶν
ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς δέδωκεν
ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα πάσης ἀμαρτίας ἡμᾶς ἀπα-
λλάξας ἑαυτῷ παραστήσῃ γενσίους προσκυνητάς.
Εἶτα τίς ὁ λέγων οὐκ εἶναι Θεὸν ἀληθῆ τὸν Ἐμμα-
νουήλ, τοῦ μακαρίου Παύλου περὶ αὐτοῦ λέγοντος,
τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,*

*Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον. Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν
Πνεύματι, ὥρθη ἀγγέλους, ἐκηρύχθη ἐν ἰδνεσιν,
ἐπατεῦσθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. Τίς ὁ ἐν
σαρκὶ φανερωθείς; ἡ δῆλον, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως
ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος; Ὁὕτω γὰρ ἔσται μέγα τὸ
τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Ὁρθῆ δὲ ἀγγέλοις ἀγαθά-
νων εἰς οὐρανούς, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν: διὰ τῶν ἁγίων
ἀποστόλων, ἐπιστεύθη δὲ καὶ ἐν κόσμῳ, καὶ οὕτως πᾶς
φαμεν, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλὰ Θεὸς
ἐν σαρκὶ καὶ καθ' ἡμᾶς γεγονώς, ἀνελήφθη δὲ καὶ
ἐν δόξῃ, ἵνα λέγοντες ἀκούσῃ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

Ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς.

*Τῷ δὲ δυναμένῳ ἡμᾶς στηριξάι κατὰ τὸ Εὐαγγέ-
λιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ
ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνος ἡλικίαις σοσιτη-
μένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τῆς Γραφῶν προ-
φητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπα-
κοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος
μόνως ὡς Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ
τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἰδοὺ
δὴ σαφῶς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ
Χριστοῦ φησὶν εἶναι, καὶ κεκρῦφθαι μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ*

¹ Tit. II, 11-14. ² Psal. CIX, 1. ³ Rom. XVI, 25-27.

μυστήριον, καὶ σεσιγησθαι χρόνοις αἰωνίοις, ἀποκαλυφθῆναι δὲ εἰς ὑπακοήν πίστεως νῦν. Ἐπεστράφη γὰρ εἰς Χριστὸν τὰ ἔθνη, τῆς ψευδωνύμου λατρείας ἐξηρημένα, καὶ ὡς Θεὸν αὐτὸν ἐπεγνωκότα τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς. Καὶ εἰ σοφὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγνώσθη Θεός, πῶς οὐ μέγα τὸ Χριστοῦ μυστήριον; εἰ δὲ νοεῖται καθ' ὑμᾶς ἄνθρωποι; ἀπλῶς, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον Θεὸς ἐνηνθρωπηκῶς, οὐκέτι σοφὸν τὸ Χριστοῦ μυστήριον.

Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμφας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Μάχονται μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἀλλήλοις ἡ σὰρξ καὶ τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸ φρόνημα τὸ φυσικόν, καὶ τῶν ἐμφύτων καὶ ἐν ἡμῖν ἡδονῶν τὸ κίνημα, καὶ τῆς κατὰ πνεῦμα ζωῆς ἡ δύναμις· κἄν ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἀναφέρῃ νόμος εἰς γὰρ τὸ δεῖν ἐλέσθαι τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἡ τῆς σαρκὸς ἐπιθυμία καταβιάζεται πρὸς τὸ ἐναντίον. Αἰλύται δὲ νῦν ἐν Χριστῷ τὸ ἀντιστατοῦν, καὶ ἠτόνησε μὲν τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, κεκράτηκε δὲ ὁ τοῦ Πνεύματος, διὰ ποίαν αἰτίαν; Πέπομφε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, ἵνα κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Εἶτα πῶς οὐ χρεωδεστάτη λίαν ἡ τοῦ Λόγου σάρκωσις; κατακέκρται γὰρ οὕτως ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν ἡ ἁμαρτία. Εἰ δὲ οὐ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀπομεινένον ἐν ἐδιόρθωτα τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐδουλεύομεν τῇ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας, οὐδενὸς ἐν ἡμῖν αὐτὴν καταργήσαντος. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον εἶναι φάμεν τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν τοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα, καὶ οὐχὶ δὴ μόνον τὴν ἐν προσώποις, τινες.

Τί οὖν ἐροῦσι πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; ὅς γε τοῦ Ἰδιοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται, εἰ τὸν Ἴδιον Υἱόν; Ἀλλοῦ δὲ, ὅτι τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. Πέπονθε δὲ κατὰ σάρκα, καὶ οὐ φύσει θεότητος. Ἴδιον ἄρα αὐτοῦ τὸ πεπονηθὸς σῶμα ἦν, ἵνα καὶ αὐτὸς νοῆται παθῶν οἰκονομικῶς ὁ παθεῖν οὐκ εἰδῶς. Τὸ τοίνυν ἀπομερίζειν αἰ; δύο τὸν ἕνα δυσσεβές. Οὐκέτι γὰρ Ἰδιὸν εὐρίσκειται δοῦς ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Πατὴρ, εἴπερ ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἄνθρωπος διηρημένως.

Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς ἐκ νεκρῶν, ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰδικαίως τῇ πίστει Χριστός, Θεὸς δὲ ἐστὶν ὁ δικαίων, Θεὸς ἄρα ἀληθὴς ὁ Χριστός. Καὶ εἴπερ ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καίτοι τεθνεώς, καὶ ἐγγιγερμένος, συγκαθῆται τε τῷ Πατρὶ, Ἴδιον ἄρα τοῦ Λόγου σῶμά ἐστι. Συνεδρεύει γὰρ τῷ Πατρὶ μετὰ τῆς ἀναληφθείσης σαρκὸς, ὡς Υἱὸς κατὰ φύσιν, εἰ καὶ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος.

¹ Rom. viii, 3. ² Ibid. 32. ³ Ibid. 34.

A saeculis æternis, revelatum autem esse nunc ad obedientiam fidei. Conversæ enim sunt gentes ad Christum, Quoniam largitus est nobis, inquit, Apostolus, non solum, ut in ipsam credamus, verum etiam ut pro ipso patiamur. Si in muneris loco a Deo accepimus, ut in Christum credamus, non erravimus autem ob id, sed novimus naturam et vere Deum existentem, quomodo quisquam Deum esse Christum dubitabit?

Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut justitia legis impleatur in nobis non secundum carnem ambulantes, sed secundum spiritum. Pugnant enim profecto inter se caro et spiritus, hoc est, carnis sensus, et voluptatum, quæ in nobis insitæ sunt, motus, et vitæ virtus, quæ est secundum Spiritum. Et quanquam divina lex eo nos vocet, ut bonum eligamus, tamen carnis cupiditas nos in contrarium trahit. Nunc autem in Christo contentio soluta est, et peccati lex est debilitata, Spiritus vero lex convaluit, eequam ob causam? *Misit enim Deus Filium suum in similitudine carnis peccati, ut peccatum damnaret in carne*¹. Nunc igitur carnis assumptio fuit necessaria, cum per illam in carne nostra peccatum damnatum sit? Quod si Verbum caro factum non est, rebus nostris non est consultum, servimus carni lege peccati, cum illam in nobis destruxerit nemo. Itaque necessariam esse dicimus Verbi cum carne conjunctionem in persona, et non solum voluntate, sive contractu simplici, ut quidam asserunt.

καὶ κατὰ θέλησιν, ἦτοι συνάφειαν ἀπλήν, καθὰ φασί

Quid ergo dicent ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio quidem Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit²? Proprium Filium, eum nimirum, qui ex ejus essentia est, tradidit pro nobis Deus et Pater, passus est autem carne, non natura divinitatis. Proprium ejus corpus passum est, ut ipse quoque, qui pati non potest, dispensationis ordine pati intelligatur. Quamobrem unum in duos dividere impium est. Neque enim proprium dedisse Filium pro nobis Pater deprehenditur, siquidem est Christus homo divisus.

Deus, qui justificat, quis est, qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, imo vero et a mortuis resurrexit, qui est in dextera Dei, qui et interpellat pro nobis³. Si fide justificat Christus, Deus autem est, qui justificat, Deus utique verus est Christus. Et si est in dextera Dei, is qui mortuus est, et resurrexit, et cum Patre considet, corpus nimirum est Verbi proprium. Consider enim cum Patre simul cum carne assumpta, tanquam Filius per naturam, licet Verbum caro factum sit.

Ex oratione ad reginas habita.

Cognoscite enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos pauper factus est, ut nos illius paupertate divites efficiamur. Vide in his mihi, et valde perspicue, tum naturæ divinæ atque immortalis excellentiam, tum abjectam atque humilem humanitatis mensuram, et cum hac conjunctionem atque congressum, ad eum sese Unigenito demittente. Nulla enim oratio queat divinitatis divitias explicare, contra vero humanitas pauper admodum est, cui omnia sunt divino et cœlesti munere data, etiam illud ipsum, quod est. Vocata enim est a Deo, ut esset, cum aliquando non esset. At ipse dives, utpote Deus, volens evasit pauper, et factus est homo, ut hominis natura deinceps in divinæ præstantiæ sublimitatibus, in Christo existens, paupertatis turpitudinem exueret. Nos enim Deus et Pater in Christo suscitavit, et consedere fecit in cœlestibus, ut scriptum est. In quibus profectio nunquam fuisset constituti, nisi natura ipse dives, utpote Deus, pauperem induisset. Quomodo enim pauper fieri potuisset homo, qui propria natura egenus et pauper est? Equius ergo id pertulit vere dives, hoc est, Verbum ex Deo Patre genitum, quando est homo factum.

Ex eadem oratione.

At in ipso, inquit, habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter¹. Ecce perspicue Christum novit alterum separatim, nempe hominem natum ex muliere, in quo Verbum ab eo diversum, id est, omnis plenitudo divinitatis habitavit corporaliter. Ad hæc respondemus, Paulum divino afflatum Spiritu duos Christos non agnoscere, sed unum prædicare, quemadmodum et Patrem unum: *Nobis enim, inquit, unus Deus et Pater, a quo omnia, et nos in ipsum, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*². In quo igitur habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter? Si privatim et sigillatim in Dei Verbi natura id factum dixeris, non minus stulte senties, quam si ipsum Unigenitum in seipso habitasse contenderes. Qui autem Verbum caruem factum ita credunt, ut non immutatam conversumque sit, sed ut in nobis habitavit, et proprium sibi templum fecerit, corpus animam ratione præditam habens, quod sibi vere conjunxit, pie dicent, admirabilem Paulum, cum vellet indicare Verbi habitationem in carne, seu veram conjunctionem, dixisse, in ipso habitare omnem plenitudinem divinitatis, non magis quod ejus esset particeps, aut habitu et gratiæ munere eam haberet, quam corporaliter, id est per essentialiter, non aliter, quam si in homine dicatur spiritus ejus habitare, cum ab eo diversus non sit. Sæpe tamen in una persona duplicem nobis loquendi ratio et figura personam affert, nec propterea quidquam

A *Ἐκ τοῦ πρὸς τὰς βασιλίδας προσφωνητικοῦ.*

Γινώσχετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. Ἄθροι δὲ μοι καὶ μάλα σαφῶς ἐν γε τουτοῖσι καὶ τῆς θείας καὶ ἀκηράτου φύσεως τὴν ὑπεροχὴν, καὶ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων τὸ ὑφειμένον, καὶ προσέτι τοῦτω τὴν ἐν ἐνόητι σύμβασιν ἐκυτὸν καθέντος εἰς τοῦτο τοῦ Μονογενοῦς. Οὐδεὶς μὲν γὰρ λόγος διερχομένης εἰς ἀν τὸν τῆς θεότητος πλοῦτον. Πτωχὴ δὲ λαν ἡ ἀνθρωπότης, ἣ πάντα ἐστὶ θεόδοτα τε καὶ ἀνωθεν, καὶ αὐτὸ δὲ πρὸ πάντων τὸ εἶναι. Κέκληται γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς ὑπαρξιν μὴ οὐσά ποτε. Ἄλλ' ὁ πλούσιος ὡς Θεὸς ἐθελοντῆς ἐπτώχευσε, καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς, ἵνα λοιπὸν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν τοῖς τῆς θείας ὑπεροχῆς ὑψώμασιν ἐν Χριστῷ γενόμενη τὸ τῆς πτωχείας αἰγὸς ἀποσκευάσῃται. Συνήγειρε γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν Χριστῷ, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καθὰ γέγραπται· ἀλλ' οὐκ ἂν γεγόναμεν ἐν τοῦτοις, εἰ μὴ τὴν πτωχεύσαν ἡμπεύχετο φύσιν ὁ πλούσιος ὡς Θεός. Οὐ γὰρ περ πτωχεύσειεν ἂν ὁ κατὰ φύσιν ἰδιαν πτωχεύων ἄνθρωπος. Πάθοι δ' ἂν τοῦτο πρεπωδέστερον ὁ πλούσιος ἀληθῶς, τουτέστιν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ὅτε γέγονε καθ' ἡμᾶς. Εἰς οὖν ἄρα ἐστὶ Χριστὸς καὶ Υἱός.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἰδοὺ, φησὶν, ἐν αὐτῷ κατώκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Ἰδοὺ σαφῶς Χριστὸν C ἕτερον οἶδεν ἰδικῶς τὸν ἐκ γυναικὸς ἄνθρωπον, ἐν ᾧ κατώκησεν ὡς ἕτερος παρ' αὐτὸν ὁ Λόγος, ἦτοι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτά φαμεν, ὅτι δύο Χριστοῦς ὁ Πνευματοφόρος οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἕνα κηρύττει, καθὰ περ ἀμέλει καὶ ἕνα Πατέρα. Ἐμῖν γὰρ, φησὶν, εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Ἐν τινι δὲ οὖν κατώκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς; Ἰδικῶς μὲν οὖν, καὶ κατὰ μόνας ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσει τοῦτο πεπεράχθαι νομίζειν εὐθὺς κομῶδῃ· ἴσον γὰρ ὡς αὐτὸς ἐν αὐτῷ κατώκησεν ὁ Μονογενῆς· πιστεύοντας δὲ ὅτι γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος οὐ κατὰ μετάστασιν, ἢ τροπὴν, ἀλλ' ὅτι ἄλλοθεν ἐσκήμωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ναὸν ἱεὸν ἐποίησατο τὸ ἐνωθὲν αὐτῷ κατὰ ἀλήθειαν σῶμα, ψυχὴν ἔχον τὴν λογικὴν, εὐσεβεῖς εἰπεῖν, ὅτι τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ σαρκὶ τοῦ Λόγου κατοίκησιν, ἦγουν ἐκωσιν, ἀληθῆ κατασημαίνων ἡμῖν ὁ Θεοπέσιος Παῦλος, ἐν αὐτῇ φησὶ κατοικῆσαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, οὐ μεθετικῶς μᾶλλον, ἢ σχετικῶς, ἦγουν ὡς ἐν ἑσσι χάριτος, ἀλλὰ σωματικῶς, ὅ ἐστιν οὐσιωδῶς, ὡς ἂν εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ λέγοιτο κατοικεῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, οὐχ ἕτερον δὲ παρ' αὐτόν. Ἐφ' ἐνὸς δὲ προσώπου πολλάκις δι' πρόσωπον ἡμῖν εἰσφέρεται λόγου σχῆμα, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἀδικεῖ τὴν ἀλήθειαν· οἷον φέρε εἰπεῖν, ὡς εἰ λέγοιτο περὶ Θεοῦ παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, Ὁ πλάσσων πνεῦμα

¹ Coloss. 11, 9. ² I Cor. viii, 6.

διωρόπου ἐν αὐτῷ. Καίτοι πῶ; οὐχ ἄσπασιν ἐναργέες, ὡς οὐκ ἂν νοοίτο παρὰ τὸν ἄνθρωπον ἕτερον τὸ ἐν αὐτῷ πλαττωμένον αὐτοῦ πνεῦμα; Φησὶ δὲ πού καὶ ὁ μακάριος; Δαβὶδ, Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου. Ἔϊτα τίς ἦν ὁ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἀδολεσχῶν, καὶ τὸ ἴδιον πνεῦμα σκαλεύων; Ἄρη τοιγαροῦν τὰ μὲν τῶν λόγων σχήματα μὴ σφόδρα φιλοκρινεῖν, ἀφορᾶν δὲ μᾶλλον εἰς αὐτῶν τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις, καὶ ἐξ αὐτῶν εὖ μάλα ποδηγουμένους ἐπ' αὐτὴν ἵεναι τὴν ἀληθειαν.

Ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτας.

Χριστὸς ἡμῶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κυτάρας τοῦ νόμου, γερόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κυτάρα. Γέγραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Τοῦ νομικοῦ γράμματος ἐπάρατον ἀποφαίνοντος τὸν ἐν παραβάσει καὶ ἁμαρτίᾳ, ὁ μὴ εἰδὸς ἁμαρτίαν, τουτέστι Χριστὸς, ὑπενήνεκται τῇ δίκῃ, ψῆφον ἀδικεῖν ὑπομείνας, καὶ τὰ τοῖς ἐν ἁρᾷ πρόποντα παθῶν, ἵνα ὁ τῶν ὄλων ἀντάξιός ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν, τῆς ἀπάντων ἀπειθείας λύση τὰ ἐπαθλά, καὶ ἀγοράσῃ τὴν ὑπ' οὐρανὸν αἱματι τῷ ἰδίῳ. Οὐκ ἂν οὖν γέγονεν εἰς ἀπάντων ἀντάξιός, εἴπερ ἦν ἄνθρωπος ἀπλῶς. Εἰ δὲ δὴ νοοίτο Θεὸς ἐνηθροπωτικῶς, καὶ σαρκὶ τῇ ἰδίᾳ παθῶν, ὀλίγη πρὸς αὐτὸν ἡ σύμπασα κτίσις, καὶ ἀπόκρη πρὸς λύτρον τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ μᾶζ σαρκὸς θάνατος. Ἰδία γὰρ ἦν τοῦ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς φύντος; Λόγου.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους.

Τὸν δὲ βρυχῶ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἑστεφανωμένον. Καὶ πάλιν, Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Καὶ αὐτίς, Ὅς ὦν ἀπαύτασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρωρ τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρῶς μόν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κοιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὕψιλοις, τοσοῦτῳ κρείττωρ γερόμενος, ὅσω διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Τίτι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων, Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; Οὐκοῦν ὅτε γέγονε πρωτότοκος ὁ Ἐμμανουὴλ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, τότε καὶ εἰσεκεκομίσθαι φησὶν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκουμένην. Ἐξω γὰρ ἦν κατὰ φύσιν ἴδιαν τῆς κτίσεως ὁ Θεός. Τότε καὶ ἠλαττώσθαι φησὶν αὐτὸν παρὰ τοὺς ἀγγέλους, καίτοι διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς λαχόντα τὸ ὄνομα. Τὸ μὲν γὰρ ἄγγελος λειτουργίας ἐστὶ σημαντικόν, οἰκετικόν τε ἡμῖν ὑπεμφαίνει μέτρον. Ἀποστέλλονται γὰρ εἰς διακονίαν διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ὁ δὲ γε Υἱὸς τῆν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν οὐσαῶδῃ τε καὶ φυσικῇν κατασημήνειεν ἂν, ὅτι καὶ ἀληθῶς τὴν γέννησιν πεπεράχθαι πιστεύομεν. Πῶς οὖν ἠλαττώται παρὰ τοὺς ἀγγέλους ὁ πρὸς αὐτῶν

A detrahit veritati. Exempli gratia si de Deo Scriptura divina dicat: Qui fugit spiritum hominis in ipso¹. Cui enim perspicuum non sit, spiritum qui in homine fingatur, non esse diversum ab ipso homine? Dicit etiam quodam loco beatus David: Meditatus sum nocte cum corde meo, et scopebat spiritus meus². Qui est, qui meditatur cum corde suo, et proprius spiritus scopens? Non admodum igitur curandæ sunt figuræ verborum, sed ipsæ potius rerum naturæ considerandæ, et ex ipsis ad veritatem progrediendum est.

Ex Epistola ad Galatas.

Christus liberavit nos a maledicto legis, factus ipse pro nobis maledictum. Scriptum est enim: Maledictus omnis, qui pendet in ligno³. Legalis litteræ, quæ detestabilem et execrandum declarat eum qui in transgressione, et peccato est, ille qui peccatum non novit, nempe Christus, iudicium subiiit, sententiam sustinens injustam, et ea quæ maledictis atque execrandis conveniunt, perferens, ut quia amplum est salutis omnium pretium, pro omnibus moriens debita omnium contumaciæ supplicia solveret, et proprio sanguine in cælum reditum compararet. Non autem unius fuisset amplum salutis omnium pretium, si esset homo simpliciter. Sin Deus hominem indutus et propria carne passus intelligatur, exiguus est pro tanto pretio rerum omnium procreatarum numerus, satisque fuit ad reditum in cælum recuperandum unius carnis mors, quæ propria esset Verbi ex Patre geniti.

Ex Epistola ad Hebræos.

Eum autem, qui paulum quid ab angelis imminutus est, videmus Jesum per passionem mortis gloria et honore coronatum⁴. Et rursus: Cum autem introducit Primogenitum in orbem terrarum, Et adorent, inquit, eum omnes angeli Dei⁵. Et rursus: Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus portansque omnia verbo virtutis suæ, per seipsum purgationem peccatorum nostrorum faciens, sedet in dextera sedis majestatis in excelsis, tanto præstantior angelis factus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelarum: Filius meus es tu, ego hodie genui te⁶? Cum igitur natus est primogenitus Emmanuel in multis fratribus, tunc ipsum introductum fuisse dicit in orbem terrarum. Extra enim res procreatas erat Deus natura sua: Tunc et minorem angelis factum ait, cum tamen excellentius, quam illi, nomen hæreditavit. Angelus enim est officii nomen, quod supplicem nobis mensuram indicat. Mittuntur enim in ministerium, propter eos qui salutis hæreditatem sunt adepturi. Filius autem existentiam naturamque significat, quoniam et vere ortum credimus. Quomodo igitur minor angelis factus est, qui ab ipsis adoratur? qui cum Patre consideri? Sed clara est propositio. Descendit enim in mensura humanitatis, assumens corpus mortale, sibi que

¹ Zuchar. xii, 1. ² Psal. lxxxi, 7. ³ Galat. iii, 13. ⁴ Hebr. ii, 9. ⁵ Hebr. i, 6. ⁶ ibid. 3-6.

ipsum proprium faciens, in ipso sponte sua passus est, et propter mortem suprema gloria coronatur, ut qui morte sua mortem destruxerit, et corruptionem invalidam effecerit, quippe qui ipsa est incorruptio atque vita. Quando igitur Jesum nominat, et minorem angelis factum dicit, ipsum non hominem per se sigillatim intelligimus, sed Unigenitum, salutis humanæ consilio, præstantia sanctis angelis celerem, quia vere factus est homo, qui angelorum vincitur excellentia. Quæ quidem excellentia in eo sita est, quod et carnis et mortis expertes sunt, cum utriusque propter voluntariam exinanitionem Filius particeps esse voluerit. At qui propter humanitatis conditionem angelis paulo minor effectus est, is in excellentia divinitatis existens ab illis adoratur et sedet in sedibus, quas illi constituunt, eum semper collaudantes et potestatum Dominum appellantes.

Θρωπότηρος μέτρον, ἐν ὑπεροχῇ θεότητος ὧν, προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, καὶ ἐνὶ δόξῃ θάβοις, οὐ περιεστᾶσθαι ἐκείνοι δοξολογούντες αὐτὸν, καὶ τῶν δυνάμεων αὐτὸν ὀνομάζοντες Κύριον.

Ejusdem ex libro, qui ex interrogatione responsione constat.

Nam genuit quidem Deus ac Pater Filium ex seipso, generatione una. Cæterum placuit ei instaurare in ipso genus humanum per incarnationem sive humanationem, quam omnino fieri oportuit per natiuitatem ex muliere, ut per similitudinem quam nobiscum habet Verbum ex Deo ortum, condemnentur quidem in membris carnis nostræ lex peccati; in similitudine autem mortis ejus qui mortem non novit, evacuetur mors. « Si enim complantati facti sumus, inquit, similitudini mortis ejus: simul et resurrectioni erimus ¹. » Necessario itaque is qui semper existit, natus est secundum carnem, nostra in seipsum transferens, ut nimirum genimina carnis, hoc est, nos, corruptioni perditionique obnoxii, maneamus in ipso, quippe qui, quæ nostra sunt, propria sibi fecerit, et sua nobis. Propter nos enim eguit, cum esset dives, ut nos ipsius inopia dites evaderemus ². Qui veroasserunt non ipsum Verbum ex Deo factum esse carnem ex muliere, omnem salutis nostræ dispensationem tollunt. Nisi enim dives cum esset eguit, præ immensa sua benignitate se ad nostra demittens, ne nos quidem quæ ipsius sunt consecuti sumus: sed adhuc in veteri egestate versamur, execrationique et morti ac peccato obnoxii sumus. Nam eo ipso quod Verbum caro tactum est, sublata sunt ea quæ ex maledictione et condemnatione humanæ naturæ acciderant. Quocirca si salutis nostræ radicem convellunt, et spei nostræ fundamentum subvertunt, quid deinceps de nobis fiet? Nam si Verbum caro factum non est, ut dixi, ne mortis quidem imperium excussum est, et peccatum nulla ratione abolitum fuerit, sed adhuc primi parentis, hoc est, Adami, prævaricationi obnoxii sumus, neque in meliorem statum translati sumus, per Christum, inquam, omnium Servatorem.

προσκυνούμενος; ὁ συνέδρος τῷ Πατρὶ; Ἄλλ' ἐστὶ σαφὴς ἡ πρότασις. Καθίκετο γὰρ ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις καὶ τὸ ἀποθήσκειν πεφυκὸς σῶμα λαβὼν, ἰδίῳ τῷ ποιησάμενος, ἐν αὐτῷ κείμενον ἐκὼν, καὶ ταῖς ἀνωτάτω δόξαις στεφανούται: διὰ τὸ πάθος, ὡς δι' αὐτοῦ καταργήσας τὸν θάνατον, καὶ ἀπρακτὸν ἀποφύνας τὴν φθορὰν, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων ἀφθαρσία καὶ ζωὴ. Ὅταν οὖν Ἰησοῦν ὀνομάζῃ, καὶ ἡλατῶσθαι: λέγει παρὰ τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν, οὐκ ἀνθρώπον ἀνὰ μέρος καὶ ἰδικῶς, ἀλλ' αὐτὸν νοούμενον τὸν Μονογενῆ παραχωροῦντα τὸ προῦχον οἰκονομικῶς τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις, ὅτι ἀληθεῖς γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τῆς ἐκείνων ὑπεροχῆς ἡτώμενος. Τὰ δὲ τῆς ὑπεροχῆς τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις, ὅτι καὶ ἔξω σαρκὸς, καὶ τοῦ τεθῆναι κρείττους εἶσι, γεγονότος ἐν τούτοις τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ἐκούσιον κένωσιν. Ἄλλ' ὁ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλατῶμένος διὰ γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, ἐν ὑπεροχῇ θεότητος ὧν, προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, καὶ ἐνὶ δόξῃ θάβοις, οὐ περιεστᾶσθαι ἐκείνοι δοξολογούντες αὐτὸν, καὶ τῶν δυνάμεων αὐτὸν ὀνομάζοντες Κύριον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κατὰ κεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν λόγου.

Γεγέννηκε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐξ ἑαυτοῦ, γεννήσει μίᾳ· πλην εὐδόκησεν ἐν αὐτῷ τὸ ἀνθρώπινον ἀνασῶσαι γένος, ἐρόπω τῷ κατὰ τὴν σάρκωσιν, ἡγουν ἐνανθρώπησιν, ἣν πάντῃ τε καὶ πάντως γενέσθαι ἐχρήν, διὰ γεννήσεως δηλονότι τὴν ἐκ γυναικός, ἵνα τῇ πρὸς ἡμᾶς ὁμοιώσει τοῦ ἐκ Θεοῦ φύτος. Λόγου, κατακρίνηται μὲν ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, ἐν ὁμοιώματι δὲ θανάτου τοῦ μὴ εἰδότης αὐτὸν καταργῆται θάνατος. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν, φησὶ, τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Οὐκοῦν ἀναγκαῖος ὁ ὧν καὶ ὁ ὑπάρχων γεγέννηται κατὰ σάρκα, τὰ ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταθεῖς, ἵνα τὰ σαρκὸς γεννήματα, τουτέστιν, ἡμεῖς οἱ φθαρτοὶ τε καὶ ἀπολλύμενοι, μένωμεν ἐν αὐτῷ, ἴδια λοιπὸν ἔχοντι τὰ ἡμῶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτοῦ. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐπιώχουσε πλούσιος ὧν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα πλουτήσωμεν. Φάσκοντες γε μὴν, οὐκ αὐτὸν γενέσθαι σάρκα τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, ἦτοι γέννησιν ὑπομεῖναι τὴν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικός, ἀναιροῦσι τὴν οἰκονομίαν. Εἰ γὰρ μὴ πλούσιος ὧν ἐπιώχουσε, καθελὲς ἑαυτὸν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐκ φιλανθρωπίας, οὐδὲ ἡμεῖς τὰ αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν, ἀλλ' ἐσμὲν ἐν τῷ πτωχεύειν ἔτι καὶ ἀρᾷ καὶ θανάτῳ καὶ ἁμαρτίᾳ ἐνισχημένοι. Τὸ γάρτοι γενέσθαι σάρκα τὸν Λόγον, λύσιν ἔχει καὶ ἀνατροπὴν τῶν ἐξ ἀρᾶς καὶ εἰκῆς τῆ τοῦ ἀνθρώπου φύσει συμβεβηκότων. Οὐκοῦν, εἰ ἀναδοθεύουσι τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὴν βίβαν, καὶ τὸν τῆς ἐλπίδος θεμέλιον ἀνορύττουσι, ποῦ τὰ μετ' αὐτὸν ἔτι κείσεται; Οὐ γὰρ γεγονότος, ὡς ἔφη, σαρκὸς τοῦ Λόγου, οὔτε τοῦ θανάτου κατεσείσθη τὸ κράτος, καθ' ἡγήται δὲ κατ' οὐδένα τρόπον ἡ ἁμαρτία, καὶ ἐσμὲν ἔτι ταῖς τοῦ πρώτου παραβάσεσιν ἐνοχοὶ, τουτέστιν Ἀδὰμ, οὐδεμίαν ἀναφοίτησιν ἔχοντες εἰς τὸ ἔμεινον, τὴν διὰ γέ φημι τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ.

¹ Rom. vi, 5. ² II Cor. viii, 9.

B. Συνήμι δ φής.

A. Τίς δ' ἂν καὶ νοοῖτο πρὸς ἡμῶν ὁ παραπλησίως ἡμῖν μετεσχηκῶς αἵματος καὶ σαρκός, ὡς ἕτερος ὢν παρ' ἡμᾶς κατὰ φύσιν; Οὐ γὰρ τοι φαίη τις ἂν ἀνθρώπῳ πρέπειν, τὸ ἀνθρωπότητος μετασχεῖν. Ὁ γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν, πῶς ἂν τις νοοῖτο λαβῶν, ὡς ἕτερον ὅν τι παρ' ἕπερ ἐστίν; Ἄρ' οὐ πολὺ τὸ εἰκὸς ὁ λόγος ἔχει;

B. Πάνυ μὲν οὖν.

A. Ἄθρει δὲ δὴ καὶ ἑτέρως, ὡς ἀνδρίον τέ ἐστὶ καὶ ἀπληγῆς, τὸ ἀναίρειν πειραῖσθαι τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα γέννησιν. Τίτι γὰρ τρόπῳ ζωοποιήσκειν ἂν τὸ σῶμα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐστὶν ἴδιον αὐτοῦ, ὅς ἐστι ζωή; πῶς τὸ αἷμα Ἰησοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, εἴπερ ἐστὶν ἀνθρώπου κοινῶ καὶ ὄντος ὑφ' ἀμαρτίαν; πῶς ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον; πῶς κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί; Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου κοινῶ, καὶ τυραννομένην ἔχοντος μεθ' ἡμῶν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας τὴν φύσιν, τὸ κατακρίναι τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπεὶ δὲ σῶμα γέγονε τοῦ πλημμελεῖν οὐκ εἰδότες, ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀπεισίστατο τυραννίδα, καὶ τὴν ιδιότητα πλουτεῖ τοῦ ἀφράστως αὐτῆ καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν ἐνωθέντος Λόγου, ἁγίον τε καὶ ζωοποιόν ἐστὶ, καὶ τῆς θεοπροποῦς ἐνεργείας ἐμπλεων. Ὡς ἐν ἀπαρχῇ δὲ Χριστῷ, μετεστοιχεύομεθα καὶ ἡμεῖς, εἰς τὸ εἶναι καὶ φορᾶς καὶ ἀμαρτίας κρείττονες. Καὶ ἀληθές, ὅτι, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν, « Ὡςπερ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » τοῦτέστι Χριστοῦ. Ἐπουράνιος δὲ ἀνθρώπος νοεῖται Χριστός, οὐχ ὡς ἀνωθεν ἡμῖν καὶ ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα κατενεγκῶν, ἀλλ' ἔτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, καταβέβηκεν ἐξ οὐρανῶν, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, τοῦτέστι, γέννησιν ὑπομείνας τὴν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς, μελένηκεν ὅπερ ἦν, ἀνωθεν δηλονότι καὶ ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἐπάνω πάντων ὡς Θεός, καὶ μετὰ σαρκός. Οὕτω γὰρ ποῦ φησιν ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν. » Ἀπομεινέθηκε γὰρ τῶν ὄλων Κύριος, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ γεγονώς οικονομικῶς, καὶ παράδοξον ἀληθῶς διὰ ταῦτά ἐστὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Καὶ γοῦν ἔφη ποῦ πρὸς Ἰουδαίους δε' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· « Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἀφανίσθητε, καὶ θαυμάσατε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν· ἔργον ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγήσεται ὑμῖν. » Κινδυνεύουσι γὰρ ἀπιστεῖσθαι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολήν. Θεός ἦν ἐν ἀνθρωπότητι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὁ ὑπὲρ πάντων τὴν κτίσιν ἄβρατος, ὁρατός κατὰ σάρκα, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔνωθεν, ἐν εἰδει τῶν χοϊκῶν ἄπτός, ὁ ἀναφής· ὁ κατὰ φύσιν ἴδιαν ἐλεύθερος, ἐν δούλου μορφῇ· ὁ εὐλογῶν τὴν κτίσιν, ἐπάρατος, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις, ἡ πᾶσι δικαιοσύνη, καὶ ἐν δοκῆσει θανάτου γέγονεν

A. B. Intelligo quid velis.

A. Quis vero intelligatur a nobis qui perinde atque nos sanguinis ac carnis particeps factus sit, tanquam diversus a nobis secundum naturam? Neque enim quispiam dixerit convenire homini, humanitatis participem fieri. Nam id quod naturaliter est, quo pacto quis accepisse intelligatur, quasi aliud sit quam quod est? Nonne tibi consentaneus vero sermo meus videtur?

B. Omnino.

A. Vide autem etiam alia ratione quam impium, quaque absurdum sit Verbi ex muliere secundum carnem nativitatem tollere conari. Quo enim pacto vivificare possit corpus suum, nisi sit proprium ipsius, qui est vita? aut quomodo sanguis Christi mundabit nos ab omni peccato, si sit hominis communis et peccato obnoxii? quo pacto misit Deus ac Pater Filium suum factum ex muliere, factum sub lege? quomodo condemnat peccatum in carne? Neque enim erat hominis vulgaris, et ejus natura una nobiscum sub peccati imperio ac jugo tenebatur, condemnare peccatum. Cum vero corpus factum sit ejus qui peccatum non novit, idcirco, et quidem optimo jure peccati tyrannidem excussit, communicatisque cum illo proprietatibus Verbi quod ineffabili modo ipsi unitum est, sanctum ac vivificum effectum est, et divinæ facultatis operationisque plenum. Nos vero in Christo tanquam primitiis transformati etiam sumus, et interitu atque peccato superiores declarati. Ac verum omnino est, juxta beati Pauli sententiam, quod « Quemadmodum portavimus imaginem terreni, portabimus etiam imaginem cælestis, » hoc est, Christi. Cælestis autem homo intelligitur Christus; non tanquam superne atque a cælo carnem ad nos detulerit, sed quod Deus existens Verbum, descendit e cælis; et similitudinem nostri subiens, hoc est, secundum carnem e muliere sicut nos natus, permansit id quod erat, e supernis nimirum atque e cælis, et supra omnes ut Deus, etiam cum carne. Ita enim alibi divinus Joannes inquit: « Qui e supernis venit, supra omnes est. » Permansit enim totius universi Dominus, tametsi ratione incarnationis formam servi acceperit, atque admirandum revera est ob hæc Christi mysterium. Idcirco Deus ac Pater alibi ad Judæos per quemdam prophetam ait: « Videte, contemptores, et admiramini, et disperdimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non creditis si quis enarraverit vobis. » Periculum enim erit ne derogetur fides mysterio Christi, ob miraculi magnitudinem. Deus erat hominis nostri similis factus, qui supra omnem creaturam est; invisibilis, factus est visibilis secundum carnem: qui ex cælo atque e supernis, formam terrestrium induit: tangibilis est, qui tangi nequit: qui ex propria sua natura liber est, servi formam accepit: qui creaturis benedicit, factus est execrabilis; numeratusque est

¹ Galat. iv, 4. ² I Cor. xv, 49. ³ Jo. n, 31.

⁴ Habac. i, 5; Act. xiii, 41.

inter prævaricatores legis is qui est omnis justitia, mortemque subiit vita ipsa. Neque enim erat alterius cuiuspiam, sed potius ipsius secundum naturam Filii corpus, id quod mortem subiit. Anne vero tanquam non recte factis, sive a nobis dictis, aliquid habes quod his objicias?

B. Nequaquam.

A. Cæterum hoc mihi præterea animadvertite.

B. Quidnam, obsecro?

A. Christus alicubi ad eos qui resurrectionem mortuorum tollere nituntur, dixit: « Non legis quia qui fecit hominem ab initio, masculinum et feminam fecit eos? » Scribit vero etiam divinus Paulus: « Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus. » Quo pacto vero unigenitum Dei Verbum, cum nostram similitudinem subire vellet, ad constitutionem sive generationem suæ carnis, humanæ naturæ leges valere noluit? Neque enim ex toro et conjugio nasci voluit, sed ex Virgine viri nescia, prægnante ex Spiritu, obumbrante ipsi virtute Dei, sicut scriptum est. Cum itaque Deus conjugium non aspernetur, sed potius benedictione sua illud decoret, quamobrem Virginem prægnantem ex Spiritu, carnis suæ matrem esse voluerit Deus existens Verbum, non facile dixerim. Tametsi quomodo non cuius manifesta fuerit ejus rei occasio, illud consideranti? Descendit enim, sive homo factus est Filius, instauraturus nostra tanquam in seipso; ac primum quidem in sanctam quamdam atque admirabilem nativitatem et vitam. Factus autem est etiam primus ipse natus ex Spiritu (secundum carnem inquam), ut hac tanquam via etiam in nos ipsos transeunte gratia, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo per Spiritum regenerationem intellectualem consecuti, et conformitatem spirituales cum eo qui natura ac vere est Filius adoptivi, Deum vocemus Patrem, atque ita incorruptibiles permaneamus; non jam amplius priorem illum, hoc est, Adamum patrem habentes, in quo et corrupti eramus. Idcirco et Christus inquit, alibi quidem: « Nolite vocare patrem vestrum in terris. Unus enim est Pater vester in cælis, » alibi vero, ut

A ἡ ζωῆ. Ὁ δὲ γὰρ ἦν ἑτέρου τινός, αὐτοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, τὸ τοῦ θανάτου γευσάμενον σῶμα. Ἄρ' ὡς οὐκ εἰς γεγονόσιν, ἦγουν πρὸς ἡμῶν εἰρημένοις ἔχεις τι τούτοις ἐπιτιμᾶν;

B. Οὐδαμῶς.

A. Ἄθρει δὲ μοι κάκεῖνο πρὸς τούτοις.

B. Τὸ τί δὴ φῆς;

A. Ἐφη ποῦ Χριστὸς τοῖς ἀναιρεῖν θέλουσι τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν· « Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιησας τὸν ἄνθρωπον ἐν ἀρχαῖς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; » Γράφει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· B « Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμικτατος. » Ἐτα πῶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ἐπελθεῖν ἐβελήσας, οὐ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος νόμοις ἐφῆκε κρατεῖν, εἰς σύστασιν, ἦτοι γέννησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός; Ὁ δὲ γὰρ ἐκ κοίτης καὶ γάμων ἠνέσχετο λαθεῖν αὐτήν, ἀλλ' ἐκ Παρθένου σεμνῆς καὶ ἀπειρογάμου, κωσφορησάσης ἐκ Πνεύματος, ἐπισκασάσης αὐτῇ δυνάμει Θεοῦ, καθὰ γέγραπται. Θεοῦ τοιγαροῦν τὸν γάμον οὐκ ἀτιμάσαντος, μᾶλλον δὲ καὶ εὐλογία τιμήσαντος, ἀνότου Παρθένου κωσφορούσαν ἐκ Πνεύματος, τῆς ἰδίας σαρκός ἐποίησας μητέρα Θεοῦ ὁ Λόγος, οὐκ ἔχω φράσαι. Κατοῖ πῶς οὐχ ἄπεισιν ἐναργῆς γένοιτ' ἂν ἡ τοῦδε πρόφασις, ἐκεῖνο διεσκαμμένοις; Ἀφίκετο γάρ, ὡς ἔφη, ἦγουν ἐνηθρώπησεν ὁ Υἱός, ἀναστοιχειώσων τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἐν ἑαυτῷ, καὶ πρῶτον εἰς ἀγλατινὰ καὶ τεθραυσμένην ὡς ἐν ἑαυτῷ, καὶ παράδοξον ἀληθῶς ἀποτέξιν καὶ ζωῆν· γέγονε δὲ καὶ πρῶτος αὐτὸς γεννητὸς τοῦ ἀγίου Πνεύματος (κατὰ γε, φημι, τὴν σάρκα), ἔν' ὥσπερ ὀδῶ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διαβαινώσης τῆς χάριτος, οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ διὰ Πνεύματος τὴν νοστήν ἔχοντες ἀναγέννησιν, καὶ ἢν πρὸς γε τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν συμμορφίαν πνευματικὴν, Πατέρα καλῶμεν τὸν Θεόν, οὕτω τε ἄφθαρτοι διαμένωμεν, ὡς οὐκ ἔτι πατέρο τὸν πρῶτον ἔχοντες, τουτέστιν Ἀδάμ, ἐν ᾧ καὶ ἐθάρμεθα. Καὶ γοῦν ἔφη Χριστὸς, πῆ μὲν, ὅτι· « Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς γὰρ ἔστιν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Πῆ δὲ δὴ, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς διὰ τοῦτο καθιγμένους, ἔν' ἡμᾶς ἀγάγη πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ θεσπετὸς ἀξίωμα· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Αὐτοῦ μὲν γὰρ φύσει Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἡμῶν δὲ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱός γέγονε καθ' ἡμᾶς, Θεὸν ἐσχηκίνας φησὶν αὐτὸν, κατὰ γε τὸν τῆ κενώσει πρέποντα λόγον. Δέδωκε δὲ καὶ ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· γέγραπται γάρ, ὅτι· « Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Εἰ δὲ ἀναιρήσομεν ἀμαθῶς τὸ ἐν ἀποτέξει γενέσθαι τῆ καθ' ἡμᾶς τὸν ἐκ Πατρὸς Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν πᾶσι πρωτεύοντα, κατὰ τὴν πῶ

¹ Matth. xix, 4. ² Hebr. xiii, 4. ³ Luc. i, 30-35. ⁴ Joan. i, 13. ⁵ Matth. xxiii, 9. ⁶ Joan. xi, 47.

⁷ Joan. i, 12.

σοφωτάτου Παύλου φωνήν, πρὸς τίνα λοιπὸν μορφούμενοι, γεννητοὶ Θεοῦ διὰ Πνεύματος χρηματιούμεεν ἡμεῖς; τίνα τοῦ πράγματος λαβόντες τὴν ἀπαρχήν, ἢ καὶ τίνος ὅλως εἰς ἡμᾶς πέμποντος τὸ ἀξίωμα; Φαίεν ἂν, ὡς γε οἴμαι, καὶ αὐτοὶ· Τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου. Εἶτα πῶς ἔσται τοῦτο ἀληθές, εἰ μὴ αὐτὸς γέγονε σὰρξ, τούτέστιν ἄνθρωπος, ἴδιον ποιησάμενος σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, καθ' ἕνωσιν ἀδιάπτωστον, ἵνα καὶ αὐτοῦ νοῆται, καὶ [μὴ] ἐξ ἑτέρου τίνος; Πέμψει γὰρ οὕτω καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς υἰοθεσίας τὴν χάριν, καὶ γεννητοὶ Πνεύματος ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς, ἅτε δὴ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ λαχούσης τοῦτο. Καὶ μοι δοκεῖ τοιοῦτόν τι καθ' ἑαυτὸν ἐννενοητικῶς, φάναι που καὶ μάλα ὀρθῶς ὁ θεοσέσιος Παῦλος· « Ὡσπερ γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου· καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἀνθρώπων ἐκ γῆς ἔφη χοϊκόν, τὸν δὲ δεῦτερον ἐξ οὐρανοῦ· « Ἄλλ' ὅσος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, ψῆσι, καὶ ὅσος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. » Χοϊκοὶ γὰρ ἔσμεν, ὡς ἐκ χοϊκοῦ τοῦ Ἀδάμ παρεμπεσοῦσης εἰς ἡμᾶς τῆς ἀρᾶς τῆς φθορᾶς, δι' ἧς καὶ ὁ τῆς ἀμαρτίας εἰσόδου νόμος, ὁ ἐν τοῖς μέλεσι τοῖς τῆς σαρκός. Ἐπουράνιοι δὲ γεγόναμεν, ὡς ἐν Χριστῷ λαβόντες τὸ χρῆμα. Θεὸς γὰρ ὢν φύσει καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ ἄνωθεν, καταπεφύττηκεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀσυνήθως τε καὶ ξένως, γεννητὸς κατὰ σὰρκα γεγονώς τοῦ πνεύματος, ἵνα ἅγιοι τε καὶ ἀφάρτοι καὶ ἡμεῖς κατ' αὐτὸν διαμείνωμεν ὡς ἐξ ἀρχῆς καὶ ῥίζης δευτέρας αὐτοῦ, δηλοῦντι καταβαινούσης εἰς ἡμᾶς τῆς χάριτος.

B. Ἄριστα ἔφης.

A. Τίνα δὲ τρόπον καὶ ὁμοιωσθαὶ φασιν αὐτὸν κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς, τούτέστιν ἡμῖν; ἢ καὶ τις ὅλως νοοῖτ' ἂν ὁ τὴν ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, εἰ μὴ κατὰ φύσιν ἕτερος ἦν, καὶ οὐκ ἐν γε τοῖς καθ' ἡμᾶς; Τὸ γὰρ γέ τισιν ὁμοιούμενον, εἶναι που πάντως ἀνάγκη διάφορον παρ' αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἰσοκῆς αὐτοῖς, ἕτεροειδὲς δὲ μᾶλλον, εἴτουν ἕτεροφυῆς. Ἀνόμοιος τοίνυν ὑπάρχων ἡμῖν κατὰ φύσιν ὁ Μονογενὴς, ὁμοιωσθαὶ λέγεται γεγονώς καθ' ἡμᾶς, τούτέστιν ἄνθρωπος. Γένοιτο δ' ἂν τοῦτο καὶ μάλα ὀρθῶς καὶ μόνως, ἐν ἀποτέξει τῇ καθ' ἡμᾶς, εἰ καὶ παραδόξως, ἐπ' αὐτοῦ. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ σαρκούμενος. Ὁμολογησῶ γε μὴν ὡς ἐψύχουτο νοερῶς τὸ ἐνωθέν αὐτῷ σῶμα. Οὐ γὰρ τοι τὸ κρεῖττον τῶν ἐν ἡμῖν ἀρεῖς, τούτέστι ψυχῆν, μόνου πεποιήται φειδῶ γηίνου σώματος, ἀλλ' ὁμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος προενήσσε σοφῶς Θεὸς ὢν ὁ Λόγος.

Ἔτι δὲ οὐκ ἠλλοκῶται γεγονώς ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς ὁ Λόγος, διαμεμήνυκε λέγων ὁ Πνευματοφύρος· « Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερος ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ σημαντικῶν μὲν τοῦ παρῴχρητος χρόνου ποιεῖται, τὸ χθὲς, τοῦ γε μὴν ἐνεστῶτος, τὸ σήμερον, τοῦ δὲ ἐνεστῶτος καὶ

A primas obtinet ¹, juxta Pauli sapientissimi vocem, ad quem tandem conformati, ex Deo geniti per Spiritum appellabimur, aut quem hujus negotii principem ac caput habebimus? aut quis omnino hanc dignitatem in nos transmisit? Dicent profecto, ut arbitror, etiam ipsi: Verbum incarnatum. Atqui quo pacto verum hoc erit, nisi ipsum Verbum factum est caro, hoc est, homo, quippe quod proprium sibi fecerit corpus ea unitate quæ divelli nulla ratione queat: ita nimirum ut ipsius Verbi censeatur, et non alterius cuspiani? Hoc enim pacto etiam in nos transmittet filiationis gratiam, genitique e Spiritu erimus etiam nos, utpote natura humana hoc in ipso et quidem primo consecuta. Ac mihi quidem videtur etiam divinus Paulus, hujuscemodi quidpiam sentiens, alibi ita recte admodum dixisse: « Quemadmodum enim portavimus imaginem terreni, portabimus etiam imaginem cœlestis ². » Et primum quidem hominem ex terra, dixit terrenum; secundum vero ex cœlo, cœlestem. « Sed qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et cœlestes. » Terreni enim sumus, utpote transmissa in nos ex terreno Adam maledictione corruptionis, per quam et lex peccati irroptit, quæ est in membris carnis. Cœlestes autem facti sumus, in Christo id consecuti. Deus enim existens natura, et ex Deo atque ex supernis, descendit ad nostra, novo atque inusitato more genitus secundum carnem factus est Spiritus, ut videlicet sancti atque incorruptibiles etiam nos in ipso maneamus ex ipso, tanquam ex principio et radice secunda, in nos transmissa gratia.

B. Optime dixisti.

A. Quoniam vero pacto etiam similem ipsum factum esse aiunt per omnia fratribus, hoc est, nobis? aut quisnam omnino censeatur fuisse is qui similitudinem nostram subiit, nisi secundam naturam diversam erat, et non nobis similis? Quod enim aliquibus simile efficitur, necesse est ut diversum ab iis existerit, neque simile ipsis, sed potius alterius speciei, sive naturæ. Dissimilis itaque naturæ a nobis existens Unigenitus, similis factus esse dicitur, factus id quod nos, hoc est, homo. Factum autem fuit hoc, et recte admodum ac sollemniter in nativitate nostræ simili, tametsi admirabiliter quod ad ipsum attinet. Deus enim erat, qui incarnatus est. Prosteamur utique animatum esse intellectually corpus ipsi unitarū. Neque enim præstantiore nostri parte, hoc est, animæ neglecta, solius terreni corporis cura habita est, sed simul animæ et corpori sapienter prospexit Deus existens Verbum.

Quod autem Verbum homo nostri similis factum immutatum non sit, significavit Paulus Spiritu afflatus dicens: « Jesus Christus hodie et heri, ipse et in sæcula; » ac per heri, præteritum tempus indicat; per hodie, præsens; per sæcula vero, præsens et futurum. At si putant se magnum

¹ I Cor. xv, 23. ² Ibid. 49.

aliquid excogitasse, quod per *heri* et *hodie*, recentem intelligant, ita contententes : Qui heri et hodie est, quomodo sit etiam in sæcula? transferemus et nos interrogationis vim in contrarium: Verbum enim existens in sæcula, quo pacto recipiat in se *heri* et *hodie*? Siquidem est unus Christus, et non est divisus, juxta divini illius Pauli vocem. Scriptum enim est de beato Baptista, quod « Postridie videt Jesum venientem ad se, et dicit : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans ¹. » Intelligis itaque quomodo virum vocans, agnumque ipsum appellans, non alium esse dicit qui tollit peccata mundi, et magnam hanc atque immensam divini que dignitatem ei tribuit. Ante vero ac priorem se factum ait, licet posterior fuerit, ratione nimirum temporis quo secundum carnem natus est. Quamvis enim Emmanuel quatenus homo post illum natus fuit, erat tamen ante omnia sæcula, ut Deus. Ejusdem itaque est et recentem esse ratione humanæ naturæ, et æternum, ratione divini. Idcirco et præstantissimus ille Petrus, non nudum et absque carne respiciens Verbum, sed quod in carne et sanguine apparuerat, manifestam et certissimam fidei in ipsum professionem edit, dicens : « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Cui Christus respondit : « Beatus es, Simon, filii Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in celis ². » At nisi altum revera est mysterium, et Deus erat in carne : homo autem, ut ipsi volunt, filiationem per gratiam consecutus, quomodo indignit tanto mysterii doctore, adeo ut nemo mortalium discipulo revelarit, sed a Patre ipso id edoctus sit? Quin et discipuli cum illum aliquando in mari obambulantem conspicati essent, attoniti miraculo professionem fidei suæ ediderunt, dicentes : « Vere Filius Dei es ³. » At si nothus et falsi nominis est, et adventitium ei est quod sit Filius, mendacii illos arguant, quod et jurejurando confirmarunt. Adjece- runt enim, « vere, » asseverantes ipsum esse Filium Dei ac Patris.

τὴν ψευδηγορίαν, καὶ τοῦτο ὁμωμοκόσοι. Προσθεθείασι γὰρ τὸ, ἀληθῶς, Υἱὸν αὐτὸν εἶναι διαβεβαιούμενοι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

B. Optime dixisti.

A. Quo pacto autem etiam proprios habet angelos Filius hominis, et splendet in gloria Patris sui cum angelis suis? Et rursus : « Et mittet Filius hominis angelos suos ⁴. » Si vero adhuc fidei derogant et increduli sunt, cum cum divina gloria adeoque splendida atque eximia dignitate ornatum videant, audient ipsummet dicentem : « Si mihi non creditis, operibus meis credite ⁵. » Et rursus : « Si non facio opera Patris mei, ne creda-

μῆλλοντος, τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ ἀφονταί τι σοφῶν ἐννεονηκέναι, τὸ χθὲς καὶ σήμερον ἀντὶ τοῦ προσφάτου δεχόμενοι, διατεινόμενοι τε καὶ λέγοντες, Ὁ χθὲς καὶ σήμερον, πῶς ἂν εἴη καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ; μεταστῆσομεν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἐρωτήσεως δύναμιν, εἰς τὸ ἔχον ἐναντιῶς. Ὁ γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας ὢν Λόγος, πῶς ἂν λάθοι τὸ χθὲς καὶ σήμερον ἐφ' ἑαυτῷ, εἴπερ ἐστὶν εἰς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ μεμερίτται κατὰ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου φωνήν. Γέγραπται γοῦν περὶ τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ, ὅτι « Τῇ ἐπαύριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει : Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἵρων ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον. Ὅπισθω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἐστὶ, κἀγὼ οὐκ εἶδον αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ πρὸ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἤλθον ἐγὼ ἐν ὕδατι βαπτίζων. » Σύνες οὖν ὅπως ἄνθρωπος λέγων, καὶ ἀμνὸν ὀνομάζων αὐτὸν, οὐχ ἕτερον εἶναι φησι τὸν αἵρωντα τὴν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἐξάλισον ἀληθῶς καὶ θεοπροπέτις ἀξίωμα προσενεμέμεκεν αὐτῷ. Ἐμπροσθεν δὲ καὶ πρῶτον γενέσθαι φησὶ αὐτοῦ, καίτοι κατόπιον γενόμενον, κατὰ γένηται τὴν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως χρόνον. Εἰ γὰρ ἐστὶν ὀψιγενὴς καθὼς ἄνθρωπος ὁ Ἐμμανουήλ, ἀλλ' ἦν πρὸ παντὸς αἰῶνος ὡς Θεός. Αὐτοῦ τοιγαροῦν καὶ τὸ πρόσφατον ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ ἀίδιον θεϊκῶς, ταῦτη τοι καὶ ὁ πανάριστος Πέτρος, οὐ γυμνὸν, οὐδὲ ἄσαρκον καταθεώμενον τὸν Λόγον, ἀλλ' ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι πεφηνότα, σαφῶς τε καὶ ἀπλανῶς τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν ἀπόδοσιν ἐποιεῖτο, λέγων. « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ἀχχοῦ δὲ πρὸς τοῦτο : « Μακάριός εἶ, Σίμων, Βἄρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀλλ' εἰ μὴ βαθὺ τὸ μυστήριον, καὶ Θεὸς ἦν ἐν σαρκὶ, ἄνθρωπος δὲ κατ' αὐτοῦ, χάριτι τὴν υἰοθεσίαν ἔχων, πῶς ἂν ἔδεξθῃ τοσοῦτου μυσταγωγοῦ, ὡς μηδένα μὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀποκαλύψαι πρὸ μαθητῆ, παιδευτὴν δὲ πρὸς τοῦτο λαχεῖν αὐτὸν τὸν Πατέρα; Καὶ μὴν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, διαθέοντα ποτὲ τῆς θαλάττης τὰ νῦτα βλέποντες, καταθεθήκεσαν μὲν τὴν θεοσημίαν, ὠμολόγουν δὲ τὴν πίστιν, λέγοντες : « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. » Ἀλλ' εἰ νόθος ἐστὶ καὶ ψευδώνυμος, καὶ εἰσποιητὸν ἔχει τὸ εἶναι Υἱὸς, ἐγκαλεῖταισαν αὐτοῖς

C οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον. Ὅπισθω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἐστὶ, κἀγὼ οὐκ εἶδον αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ πρὸ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἤλθον ἐγὼ ἐν ὕδατι βαπτίζων. » Σύνες οὖν ὅπως ἄνθρωπος λέγων, καὶ ἀμνὸν ὀνομάζων αὐτὸν, οὐχ ἕτερον εἶναι φησι τὸν αἵρωντα τὴν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἐξάλισον ἀληθῶς καὶ θεοπροπέτις ἀξίωμα προσενεμέμεκεν αὐτῷ. Ἐμπροσθεν δὲ καὶ πρῶτον γενέσθαι φησὶ αὐτοῦ, καίτοι κατόπιον γενόμενον, κατὰ γένηται τὴν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως χρόνον. Εἰ γὰρ ἐστὶν ὀψιγενὴς καθὼς ἄνθρωπος ὁ Ἐμμανουήλ, ἀλλ' ἦν πρὸ παντὸς αἰῶνος ὡς Θεός. Αὐτοῦ τοιγαροῦν καὶ τὸ πρόσφατον ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ ἀίδιον θεϊκῶς, ταῦτη τοι καὶ ὁ πανάριστος Πέτρος, οὐ γυμνὸν, οὐδὲ ἄσαρκον καταθεώμενον τὸν Λόγον, ἀλλ' ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι πεφηνότα, σαφῶς τε καὶ ἀπλανῶς τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν ἀπόδοσιν ἐποιεῖτο, λέγων. « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ἀχχοῦ δὲ πρὸς τοῦτο : « Μακάριός εἶ, Σίμων, Βἄρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀλλ' εἰ μὴ βαθὺ τὸ μυστήριον, καὶ Θεὸς ἦν ἐν σαρκὶ, ἄνθρωπος δὲ κατ' αὐτοῦ, χάριτι τὴν υἰοθεσίαν ἔχων, πῶς ἂν ἔδεξθῃ τοσοῦτου μυσταγωγοῦ, ὡς μηδένα μὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀποκαλύψαι πρὸ μαθητῆ, παιδευτὴν δὲ πρὸς τοῦτο λαχεῖν αὐτὸν τὸν Πατέρα; Καὶ μὴν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, διαθέοντα ποτὲ τῆς θαλάττης τὰ νῦτα βλέποντες, καταθεθήκεσαν μὲν τὴν θεοσημίαν, ὠμολόγουν δὲ τὴν πίστιν, λέγοντες : « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. » Ἀλλ' εἰ νόθος ἐστὶ καὶ ψευδώνυμος, καὶ εἰσποιητὸν ἔχει τὸ εἶναι Υἱὸς, ἐγκαλεῖταισαν αὐτοῖς

B. Ἄριστα εἶπες.

A. Πῶς δὲ καὶ ἰδίους ἔχει τοὺς ἀγγέλους ; Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, διαφθρεῖται δὲ καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ πάλιν : « Καὶ ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ ἀπιστοῦσιν ἐτι, καὶ δόξῃ θεοπροπέτι καὶ τοῖς οὕτω λαμπροῖς καὶ ὑπεράτοις ἀξιώμασιν ὀρώντες κατασεμμένον, ἀκούονται λέγοντος αὐτοῦ : « Εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. » Καὶ πάλιν : « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ

¹ Joan. i, 29-31. ² Matth. xvi, 16, 17. ³ Matth. xiv, 33. ⁴ Matth. xvi, 27. ⁵ Matth. xiii, 41.

⁶ Joan. x, 38.

Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι. Εἰ δὲ ποιῶ, καὶ ἄν τις μὴ πιστεύῃτε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. Ὁ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ βλέπειν τῆς ἀφράστου δόξης τὴν ὑπεροχὴν, οὐχ ὡς ἄλλοτριαν μᾶλλον ἤγουν ἐν χάριτος μέρει προσπεπορισμένην, ἀλλ' ἰδίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἀναπέσει, ὅτι Θεὸς ἦν ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ Υἱὸς ἀληθῶς τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ;

B. Ἐαυτοῦ, φησί, τοὺς ἀγγέλους εἶναι διόχυρτα, καὶ τῶνδε τῶν σημείων γέγονεν ἀποτελεστής, ἐνοικοῦντος αὐτῷ τοῦ Λόγου, δόξαν δὲ τὴν ἰδίαν αὐτῷ καὶ τὸ ἐνεργὲς ἐκνεμεμηκότος. Γέγραπται γάρ, ὅτι: Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ ὡς ἐχρῖσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν, καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἐχρῖσεν οὖν καὶ δυνάμει καὶ Πνεύματι, τερατοουργὸς ἦν.

Φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος: « Ἄλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, δι' ἀνθρώπου τὰ πάντα; ἀνότου δὲ καὶ ἀμέσως ὡς Υἱὸς Πατρὶ συντάττεται, μεσολαβῶντος οὐδενός; Ἔστα ὅποι ποτὲ τὸν Μονογενῆ θήσομεν εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον ἀναβιβάζοντες τὸν ἀνθρώπον, καὶ τοῦτο, καθὰ φησιν, ἐνεργούμενον παρ' αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτὸν τιμώμενον; Ἄρ' οὐκ ἐκβέβηκε τὸ εἰκὸς ὁ λόγος αὐτοῖς; οὐκ ἔξω φέρεται σκοποῦ, καὶ ὡς τῆς ἀληθείας ὀλοτρόπως ἡμαρτηκώς, γελῶτο ἂν ἐνδικώς;

B. Ἄνθρωπος, φησὶν, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὠνόμασται κατὰ τοιόνδε τινὰ τρόπον. Ὅσπερ γὰρ ὁ παρ' αὐτοῦ ληφθεὶς ἀνθρώπος, ἐγενήθη μὲν ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, εἰρηται δὲ Ναζωραῖος, διὰ τὸ οἰκῆσαι τὴν Ναζαρέτ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, ἀνθρώπος ὀνομάζεται, διὰ τὸ κατοικῆσαι ἐν ἀνθρώπῳ.

A. Ὁ φρενὲς γραοπεποῦς, καὶ οὐ παρεμμένον, καὶ βατταρίζειν εἰδότος, καὶ ἔτερον οὐδέν. Ἐκνήψατε, οἱ μεθόντες, ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἐπιφωνεῖτω τις τοῖς διεναντίας, τί παραβιάζεσθε τάληθες, καὶ τῶν θείων δογμάτων τὴν δυνάμιν παρευθύνοντες, ἔξω φέρεσθε τρίβου τῆς βασιλικῆς; Γέγονε γὰρ, ὡς εἰκεν, οὐκ ἔτι μὲν σὰρξ ὁ Λόγος κατὰ τὰς Γραφὰς, ἀνθρωποπολιτῆς δὲ μᾶλλον, καὶ ἦν ἀκόλουθον αὐτὸν ἀνθρωπαῖον μᾶλλον, οὐκ ἀνθρώπον ὀνομάζεσθαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ κατοικῆσας τὴν Ναζαρέτ, Ναζωραῖος ὠνόμασται, καὶ οὐ Ναζαρέτ. Εἰργεῖ δὲ, οἶμαι, παντελῶς οὐδὲν, εἴπερ εὐ ἔχουν ὄνται τὸ σφῖσιν αὐτοῖς ἀσυνέτως ἐξευρημένον, ἀνθρώπον ὀνομάζεσθαι σὺν Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ προσέτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος, τῆς ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὸ πλήρωμα. Καὶ γοῦν ὁ Παῦλος φησιν: « Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστέ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐν ὑμῖν; » Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός, « Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ ἔλευσόμεθα, καὶ μόνῃ παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. »

tis mihi. Sed si facio, et si mihi non creditis, operibus meis credite ¹. » Cum enim ineffabilis gloria excellentia in homine cernatur, non ut aliena ab ipso aut per gratiam collata, sed propria ipsius, quomodo non persuadeat nobis quod Deus erat in forma nostræ simili et Filius vere supremi Dei?

B. Suos, inquit, angelos esse dixit, et miracula edidit, ob inhabitans in se Verbum, gloriam suam et vim atque efficaciam ipsi tribuens. Scriptum est enim: « Jesum Nazarenum, unxit ipsum Deus Spiritu sancto et virtute, et transivit juvens et sanans omnes obsessos a diabolo ². » Unctus itaque virtute et Spiritu, miracula edebat.

B. Ait sapientissimus Paulus: « Sed nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum ³. » Quomodo igitur, obsecro, per hominem sunt omnia? quam vero ob causam immediate ut Filius Patri adjungitur, nemine interveniente? deinde ubinam tandem Unigenitum collocabimus, si hominem in ipsius locum evehimus; et quidem, ut ipsi volunt, vi ac virtute ab ipso insignitum, gloriaque per ipsum affectum? Anne tibi illorum rationes absurdæ et a scopo aberrantes, atque adeo a veritate prorsus alienæ, risu merito excipiendæ videntur?

C. B. Verbum Dei, inquit, vocatur homo, hujusmodi quadam ratione. Quomodo enim homo qui ab ipso assumptus est natus quidem est in Bethlehem Judææ ⁴: dictus autem est Nazareus, quod in Nazareth habitaret ⁵; ita et Deus Verbum vocatur homo, quia inhabitat in homine.

A. O anilia commenta, mærasque nugæ, verba, voces prætereaque nihil! Evigilate, temulentii, ex vino vestro, merito quis hæreticis occlamet. Quid veritati vim inferitis? et divinorum dogmatum virtutem subvertentes, a via regia deflectitis? Neque enim, ut videtur, Verbum caro factum est, sed potius ἀνθρωποπολιτῆς, hoc est, hominis incolæ, et conveniens fuerit illum non hominem sed humanum vocare: quemadmodum et qui Nazareth inhabitavit Nazarenus dictus est, non Nazareth. Quinimo nihil prorsus obstiterit, si commentum illorum verum est, hominem vocari una cum Filio etiam Patrem et Spiritum sanctum. Habitat enim in nobis per Spiritum, sanctæ et consubstantialis Trinitatis plenitudo. Unde et Paulus inquit: « An nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei inhabitat in vobis ⁶? » Quin et ipsemet Christus: « Si quis amat me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et veniemus, ac mansionem apud eum faciemus ⁷. » Cæterum Pater nulla ratione dictus est homo, ut nec Spiritus sanctus, quia in nobis habitavit. Sed irrident isti incarna-

¹ Joan. i, 37. ² Act. ii, 38. ³ I Cor. viii, 6. ⁴ Matth. ii, 5. ⁵ Luc. ii, 51. ⁶ I Cor. in, 16. ⁷ Joan. xiv, 23.

tionis mysterium adeo recta atque veneranda Ecclesie dogmata ad absurdum detorquentes. At nostra rursum procedat oratio, omissis illorum deliriis. Si enim ideo miracula edidit, quia Verbum in ipso esse statuunt. Nam et miracula per manus prophetarum edidit. Si vero in his Filium statuunt, propheticae sive apostolicae conditionis ipsum faciunt. Αγίων προφητών φασιν αυτόν. Ἐνήργησε γὰρ διὰ φασιν τὸν Υἱὸν, ἐν προφητικαῖς αὐτὸν ἦγον ἀποστολικοῖς κατακομίζουσι μέτροις.

B. Nomen enim, inquit, dictus est propheta et apostolus? Neque enim falleris.

A. Moyses quidem dixit iis qui erant ex sanguine Israel: « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me ¹. » Quin et divinus Paulus scribit: « Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Jesum ². »

Quomodo vero cum sit natura Deus, et vere Dominus, formam servi accepit, utpote in carnatus, et nostra assumpsit: ita quoque et prophetiam spiritum dedit, et apostolos constituens, et pontifices creans, factus est per omnia similis fratribus. Ita enim vocatus est et propheta, et apostolus, et pontifex.

B. Ceterum, ut etiam deus ipsum esse prophetam, non tanquam unum ex prophetis factum dicunt, sed potius longe illos superare. Hi enim certam ac definitam pro eo ac visum fuit Deo gratiam consecuti sunt, et quae in tempore ipsis accidit: hic vero plenus erat Deitatis etiam ex ipsa statim mativitate. Aderat enim ipsi Deus existens Verbum.

A. Ergo quantitate gratiae, et longinquitate temporis superavit Christus eos qui ante ipsum exsisterunt sanctos prophetas: atque hoc est in ipso exemplum. Propositum vero est inquirere, num propheta omnino fuerit, non autem an major aut minor, aut superior: ita ut in eo quod sit propheta, et quod non excedat nostram conditionem, humilitas ejus consistat, tametsi illi ab initio exsistisse censeatur, sicut et divinus Baptista, de quo dicit beatus angelus: « Et Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suae ³. » Deinde quomodo hic quidem erat servus, ille vero Dominica dignitate illustris? Ac de seipso beatus Joannes ita ait: « Qui ex terra est, terrena loquitur; » de Emmanuele vero: « Qui e supernis venit, supra omnes est ⁴. »

B. Atqui dixerint fortasse e supernis, et supra omnes esse Verbum ex Deo Patre genitum; verentur autem illi tribuere humana, ne ipsum injuria afficere, gloriamque ipsius imminuere videantur. Idcirco contendunt ipsum assumere hominem, eumque sibi conjungere, in quem cadant et de quo dicantur hominis proprietates; ita ut Verbi ipsius natura nullum omnino detrimentum accipiat.

Adjunt itaque Christum sanctificatum a Patre.

¹ Deut. xviii, 15. ² Hebr. iii, 1. ³ Luc. i, 15.

Ἄλλ' ἐρρηται μὲν οὐδεμιῶς ἄνθρωπος ὁ Πατήρ, οὐτε μὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν ἡμῖν. Γελῶσι δὲ οὗτοι τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μυστήριον, περιτρέποντες εἰς τὸ ἀπῆχες τὰ οὕτως ὀρθὰ καὶ ἀξιάκουστα τῆς Ἐκκλησίας δόγματα. Πλὴν ἴτω κἀν ἡμῖν κατὰ βούλην ὁ λόγος, τοῖς ἐκείνων ἐμετοῖς τὸ χαιρεῖν εἰπών. Εἰ γὰρ, ἐπέειπα ἦν ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ, σημείων γέγονεν ἀποτελεσθῆς, ἕνα που τάχα τῶν χειρῶν; ἅγιον τὰς θεοσημίας. Εἰ δὲ ἐν τούτοις εἶναι

B. Οὐ γὰρ εἶρηται, φασί, προφήτης καὶ ἀπόστολος; οὐκ ἂν διαψεύσαιτο.

A. Ὁ Μωσῆς μὲν ἔφη τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ: « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Γέγραφε δὲ καὶ ὁ Θεοπέσιος Παῦλος: « Ὡστε, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν. »

Ὡσπερ δὲ Θεὸς ὦν φύσει καὶ Κύριος ἀληθῶς, εἶλε δούλου μορφήν, καὶ ἐν αὐτῇ γεγονώς, καὶ ἐν προσλήψει τῶν καθ' ἡμᾶς, οὕτως καὶ τῆς προφητείας: τὸ Πνεῦμα διδούς, καὶ ἀποστόλους ἀναδεικνύς, καὶ καθιστάς ἱεροφάντων, ὁμοιώθη κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς: ὠνομάσθη γὰρ οὕτω, καὶ προφήτης, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἀρχιερεὺς.

B. Ἄλλ' εἰ καὶ δοίεν αὐτὸν εἶναι προφήτην, οὐχ ὡς ἕνα τῶν προφητῶν γενέσθαι φασίν, ὑπερκεῖσθαι δὲ μᾶλλον πολὺ τὰ ἐκείνων. Οἱ μὲν γὰρ, μετρημένην κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἐσχίκασι χάριν, καὶ ἐν χρόνῳ προσγενομένην αὐτοῖς: ὁ δὲ πλήρης ἦν τῆς θεότητος, καὶ ἐξ αὐτῆς εὐθὺς τῆς γεννήσεως: συνῆν γὰρ αὐτῷ Θεὸς ὦν ὁ Λόγος.

A. Οὐκοῦν ἐν ποσότητι χάριτος, καὶ ἐν μήκει καιροῦ παλεονέκτηκεν ὁ Χριστὸς, τοὺς πρὸ αὐτοῦ γεγονότας ἁγίους προφήτας, καὶ τοῦτό ἐστιν ἐν αὐτῷ τὸ ἐξαιρετόν. Πρόκειται δὲ πολυπραγμονεῖν, εἰ προφήτης ὄλω, καὶ οὔτι που τὸ μᾶλλον ἢ τὸ μείον ἔχων, ἢ καὶ ὑπερκεῖμενος, ὡς ἐν γε τῷ εἶναι προφήτην, καὶ τῷ μὴ πέρα μέτρου τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἐδ' σμικροπρεπές ἐστιν αὐτῷ, κἂν εἰ ἀπαρχῆς νοοῖτο τοῦτο ὑπάρχων, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ θαυμασιος Βαπτιστῆς περὶ οὗ φησιν ὁ μακάριος ἄγγελος: « Καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἐτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. » Εἶτα πῶς ὁ μὲν ἦν οἰκέτης, ὁ δὲ τοῖς ἐσποτικοῖς ἀξιώμασιν ἐναδρύνεται; Καὶ ἑαυτοῦ μὲν πέρι, φησὶν ὁ μακάριος Ἰωάννης: « Ὁ ὦν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. » Περὶ δὲ γε τοῦ Ἐμμανουὴλ: « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστί. »

B. Καίτοι φαῖεν ἂν ἴσως, ἀνωθέν τε εἶναι, καὶ μὴ καὶ ἐπάνω πάντων, τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον, δεδίασι δὲ προσμένειν αὐτῷ τὰ ἀνθρώπινα, μὴ ἄρα πῶς ἀδικοῖτο δι' αὐτῶν, καὶ κατακομίζοιτο πρὸς τὸ δυσκλεές. Ταύτη τοι διατείνονται λαβεῖν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἑαυτῷ τε τούτων συνάψαι, περὶ δὲ ἂν γένοιτό τε καὶ λέγοιτο τὰ ἀνθρώπινα. Ἔσται δὲ ὄλω εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Λόγου φύσιν, τὸ βλάβος οὐδέν.

Φασὶ τοιγαροῦν, Χριστὸν ἡγιασθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Joan. iii, 31.

πρός· γέγραπται γάρ, ὅτι καὶ Ἰεμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων· ὅτι Γεθέμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτὸν, κίχῳ οὐκ εἶδον αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμφας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκαίνός μοι εἶπεν· Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Καγὼ ἐώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐγγράφε δὲ καὶ ὁ Παῦλος περὶ αὐτοῦ· Ἐὐ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἐνός· πάντες. Ἁγιάσθητι γὰρ ἡμιστά γε Θεός ὢν ὁ Λόγος καὶ ἅγιος· κατὰ φύσιν. Λέπεται δὴ οὖν ἡγιασθῆναι λέγειν τὸν ληφθέντα παρ' αὐτοῦ κατὰ συνάφειαν ἀνθρώπων.

A. Εἶτα πῶς ὁ βεβαπτισμένος, καὶ τὴν ἐμφανῆ τοῦ Πνεύματος λαβὼν καταπολιτηναι, ἐν ἁγίῳ βαπτίζεται Πνεύματι, καὶ τὰ μόνῃ πρόποντα καὶ τοιότα τῇ θεῖᾳ φύσει πληροί; Χορηγός γάρ ἐστιν ἁγιασμοῦ, καὶ τοῦτο δεικνύς, ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ὁ ἐκἀνθρωπήσας Λόγος, σωματικῶς, ἐνέφυσε τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις λέγων· Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἄξιενται· ἂν τινων κρατήτε, κεκράτηνται. Πῶς δὲ τὸν ἡγιασμένον ἐναργέστατα καταδεικνύς ὁ Θεοπέσιος Βαπτιστής, μεμαρτύρηκεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, μοναδικῶς καὶ ἐνάρθρως; Ἐδεῖ γάρ ὄντα τῆς ὑφ' ἡλίῳ μυσταγωγὸν, εἰ πῶς ἕτερον ὄντα παρὰ γε τὸν ἀληθῶς Υἱὸν ἡπίστατο, κατασημαῖνα τὸ ἀληθές, λέγοντα σαφῶς, οὗτός ἐστιν, ὁ κατὰ συνάφειαν τὴν πρὸς τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, ὅσκι τε καὶ χάρετι γεγονὼς Υἱός· ἀλλ' οὐδὲν μὲν ἔφη τοιοῦτον, ἕνα δὲ καὶ τὸν αὐτὸν ὄντα γινώσκων, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἁγιασθῆναι μὲν φησι, καθὼς ἀνθρώπος, ἁγιάζειν δὲ αὐτὸν, καθὼς νοεῖται Θεός. Ἦν γάρ, ὡς ἔφη, ἐν αὐτῷ τοῦτο κάκιστον. Εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἀνθρώπος, εἰ μὴ γεγέννηται κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς, ἀποσοδοῦμεν αὐτοῦ τὰ ἀνθρώπινα. Εἰ δὲ ἀληθές, ὅτι καθελὼς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν γέγονε κατ' ἡμᾶς, ἀνόθου τὰ δι' ὧν ἂν νοεῖτο κεκενωμένος, ἀφιστάσθαι αὐτοῦ, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές· ἀβουλότατα παραλύοντες;

B. Ἐὰν οὖν λέγηται, καὶ δόξαν λαβεῖν, καὶ γενέσθαι Κύριος, ὑψωθῆναι τε παρὰ τοῦ Πατρὸς, καταστῆναι δὲ καὶ βασιλεὺς, ἀνάψεις ἄρα καὶ ταῦτα τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ οὐ πάντῃ τε καὶ πάντως ἀδικήσεις αὐτοῦ τὴν δόξαν;

A. Ὅτι μὲν οὖν, δόξης τε καὶ βασιλείας καὶ κυριότητος ἀληθοῦς, ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου μεμέστωται φύσις, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις; ἀραρότως δὲ ὅτι καὶ ἐν ὑψώμασι νοεῖται τοῖς θεοπροπεσιτάτοις; ἐπειδὴ ἔξ ἐπέφηνεν ἀνθρώπος, ὃ πάντα ἐστὶ δοτὰ καὶ εἰσχεκρίμενα, ταῦτη τοι πληρὴς ὑπάρχων καὶ ἐξ ἰδίου πληρώματος πᾶσι διδοὺς, ἀνθρωπίνως δέχεται, τὴν ἡμῶν πτωχείαν οἰκαιοῦμενος, καὶ ἦν ἀθῆς τε καὶ ξένον ἐν Χριστῷ τὸ παράδοξον, ἐν οἰκετικῇ μορφῇ, κυριότης;

Scriptum est enim: « Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum, et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. » Quin et Paulus de ipso scripsit: « Sanctificans enim et sanctificati ex uno omnes. » Neque enim Verbum, cum sit Deus, et ex sua natura sanctius, sanctificatum fuit. Superest igitur sanctificatum fuisse hominem quem per conjunctionem assumpsit.

A. Atqui quomodo is qui baptizatus est, et in quem Spiritus manifeste descendit, in sancto Spiritu baptizatus, eaque praestat quae soli divinae naturae sunt propria? Sanctificationem enim largitur atque suppeditat. Quod quidem demonstrans Verbum proprium suum bonum esse, inspiravit sanctis apostolis, dicens: « Accipite Spiritum sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur: quorumcunque retinueritis, retenta sunt. » Quo pacto autem sanctificatum manifestissime ostendens divinus Baptista, testatus est, quod hic sit Filius Dei, singulariter ac solus? Oportebat enim hunc orbis terrarum doctorem, si modo alium a vero Filio cognoscebat, rei veritatem explicare, aperteque dicere: Hic est qui ratione conjunctionis cum eo qui natura ac vere Filius est, beneficio et gratia factus est Filius. Ceterum nihil huiusmodi dixit: sed unum atque eundem esse sciens, et ex Deo Patre Verbum, et ex semine David secundum carnem, sanctificatum quidem ait, quatenus homo est; ac rursus sanctificare, quatenus est Deus. Erat enim, ut dixi, et hoc et illud. Si ergo non est factus homo, si non natus est ex muliere secundum carnem, avellimus ab ipso humanae naturae proprietates. At si verum est quod se demiserit ad exinanitionem, et factus sit nostri similis, quomobrem ea per quae exinanitionem subit, ipsi detrahunt administrationis in carne artificium imperitissime convellentem?

B. Si ergo dicatur etiam gloriam accepisse, et factus est Dominus, atque exaltatus esse a Patre, declaratusque esse rex, ascribesne etiam haec Deo Verbo citra ullam gloriae ipsius inminutionem?

A. Quod quidem Dei Verbi natura omni gloria et regno atque dominatione vera referta sit, quomodo pacto iniquam dubium esse queat, quodque divina dignitas convenienter ei tribuatur? Cum vero factus est homo, cui omnia sunt data atque ascititia, ea ratione tametsi omnibus abundet, et ex sua plenitudinis omnibus impartiat, humano more accipit, utrumque est et inauditum in Christo miraculum, in servili forma, dominatio; in humana

¹ Joan. 1, 32-34. ² Hebr. 11, 11. ³ Joan. 11, 22-23.

tenuitate, gloria divina, et regia dignitas in servitute, quantum ad humanæ naturæ conditionem attinget; et humilitas summa eminentia prædita. Factus est enim homo Unigenitus, non ut in exinanitione permaneat, sed ut accipiens cum ea ejus proprietates; Deus tamen naturaliter esse etiam hoc pacto intelligatur, hominisque naturam in seipso illustret, sacrarum ac divinarum dignitatum participem ipsam declarans. Nam et sancti Filium, etiam postquam factus est homo, gloriam Dei ac Patris, et regem ac Dominum appellant. Isaias enim ita ait: « Sicut homo vindemiat oleam, ita vindemiabunt eos, et quando cessaverit vindemia, isti voce clamabunt. Qui vero relictus fuerint super terram, exsultabunt cum gloria Domini ¹. » Et rursus alius quidam e sanctis: « Illuminare, inquit, Jerusalem. Venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos: super te autem orientur Dominus, et gloria ejus in te videbitur ². » Et Jacobus ejus discipulus: « Fratres, inquit, nolite in personarum, acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ ³. » Petrus vero: « Si exprohramini in Christo, beati eritis, quoniam quod est honoris gloriæ et virtutis Dei, et qui est ejus Spiritus super vos requiescet ⁴. »

Sufficiunt jam hæc. Cæterum hoc mihi dicas velim, quomodo intelligendum sit illud de Christo scriptum: « Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum qui possit ipsum salvum facere a morte cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam. Et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ ⁵. » Adjiciam vero dictis etiam illud: « Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ⁶? » Aliena enim hæc esse dicunt a Deo Verbo, atque ego quidem dignitate ipsius atque excellentia longe inferiora ea esse judicaverim.

A. Quin et ego ipse facile intelligo hæc non convenire Verbo genito ex Deo Patre, si illud ab administratione in carne removeamus, neque admittamus id quod Scriptura testatur, quod nimirum factus sit caro. Cum vero hoc firmiter teneamus et dubitatio hac in re cum impietate sit eonjuncta, incarnationis mysterium quantum fieri potest perpendamus. Apparuit itaque nobis Verbum ex Deo in forma nostræ simili, innumeris modis humanam naturam juvans, optimeque nobis demonstrans viam quæ ad optima quæque deducit. Necesse itaque erat ut diceremus, cum tentatio invadit eos qui ob dilectionem Dei periclitantur, quales oporteat esse eos qui laudabilem atque eximiam vitam instituere velint: utrum ad ignaviam

A ἐν ἀνθρωπίνῃ σμικροπρεπείᾳ, δόξα θεοπρεπῆς, καὶ βασιλεία; αὐχήμεσιν ἐστεφάνωμένον, τὸ ὑπὸ ζυγῶν, τὸ γε ἦγον εἰς ἀνθρωπότητος μέτρον, καὶ ἐν ὑπερτίταις ὑπεροχαῖς, τὸ ταπεινόν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπος ἐ Μονογενῆς, οὐχ ἵνα τοῖς τῆς κενώσεως ἐναπομείνη μέτροις, ἀλλ' ἵνα λαβὼν σὺν αὐτῇ τὰ αὐτῆς, Θεὸς ὢν φύσει, καὶ οὕτως γνωρίζηται, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασεμνύνη φύσιν ἐφ' ἑαυτῷ, μέτοχον αὐτὴν ἀποφῆνας ἱερῶν καὶ θείων ἀξιομάτων· εὐρήσομεν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἁγίους, δόξαν ὀνομάζοντα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μέντοι καὶ βασιλεία, καὶ προσέτι Κύριον, τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. Ἦστας μὲν γὰρ ὡδέ πη φησὶν ἐ « Ὁν τρόπον ἐὰν ἄνθρωπος καλαμπᾶται ἐλαίαν, οὕτως καλαμπῆσονται αὐτοὺς, καὶ ἐὰν παύσῃται ὁ τρυγητὴς, οὗτοι φωνῆ βοήσονται· οἱ δὲ καταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς, εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου. » Καὶ πάλιν ἕτερος τῶν ἁγίων, « Φωτίζου, φησὶν, Ἰερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκότος καὶ γνόφος καλύψει γῆν, ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. » Ἰακωβός γε μὴν ὁ αὐτοῦ μαθητῆς, « Ἀδελφοί, φησὶ, μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. » Πέτρος δὲ αὐτὸ θεσπέσιος, « Εἰ ἐνειδίξεσθε ἐν Χριστῷ, μακάριοί ἐστε τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαιται. »

Ἄλις μὲν δὴ τῶν τοσούτων ἡμῶν, ὧ γενναίε, φράζε δὲ ὅπως πρὸς ἡμῶν νοεῖσθαι πρέπει τὸ περὶ Χριστοῦ γεγραμμένον, « Ὁς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἰκετηρίας πρὸς ὄν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρυῶν προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, καίπερ ὢν Υἱὸς, ἔμαθεν, ἀφ' ὧν ἔπαθε, τὴν ὑπακοήν, καὶ τελειωθεὶς, ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ αἴτιος σωτηρίας ἀκαταλύτου. » προσεποίησεν δὲ κάκεῖνο ὡς ἔφη, τὸ, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » Ἀπεικόντα γὰρ εἶναι φησὶ τὰ τοιάδε τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ ἡττησθαι πολλὴ τῆς ἐνούσης ὑπεροχῆς αὐτῷ φαίην ἂν.

A. Ἰσημι καὶ αὐτὸς ἐγὼ, μὴ ἂν ἀρμόσαι τανεὶ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς φῶντι Λόγῳ, ἐξωσθέντος τοῦ τρόπου τῆς οἰκονομίας, καὶ οὐκ εἰσοδεχθέντος πρὸς ἡμῶν τοῦ, ὅτι γέγονε σὰρξ κατὰ τὰς Γραφάς. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο διερρηρίσμεθα, καὶ τὸ ἐνοιάζειν ὅλως δυσσεβείας ἔχει γραφήν, φέρε τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, ὡς ἐνι, κατασκευαστέμεθα. Ἐπέφανε τοίνυν ἡμῖν ἐν εἰδῆι τῷ καθ' ἡμᾶς ὁ ἐκ Κυρίου Πατρὸς Λόγος, κατὰ μυρίους ὅσους δόξων τρέπους τὰ ἀνθρώπινα, καὶ καταδείξων εὐ μάλα τὴν εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν τεθαυμασμένων ἀποκομίζουσαν τρέβον. Ἦν οὖν ἀναγκαῖον ἀναμαθεῖν, πειρασμοῦ καταθέοντος τοὺς τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἕνεκα κινδυνεύοντας, ὁποίους τινὰς εἶναι χρὴ τοὺς τὴν εὐκλείαν καὶ ἐξαιρετον πολιτείαν καὶ ζωὴν κατοροθοῦν ἡρημέ-

¹ Isa. xxiv, 13, 14. ² Isa. lx, 1, 2. ³ Jac. ij, 1. ⁴ Matth. xxvii, 46.

⁵ I Petr. iv, 14. ⁶ Hebr. v, 7, 9. ⁷ P.sal. xxi, 1;

vous, πότερα μεθιεμένους και αναπίπτοντας εις τὸ ἄβυσσον, και οὐκ ἐν καιρῷ τρυφῶντας και εὐρυνομένους εις εὐθυμίαν, ἢ συντεινομένους εις λιτάς, και δεδακρυμένους ὄρασθαι τῷ σύζοντι, και τὴν παρ' αὐτοῦ διψῶντας ἐπικουρίαν, και μέντοι και εὐανδρίαν, εἴπερ ἔλοιτο και παθεῖν ἡμᾶς. Ἐδαί τε πρὸς τοῦτοι; εἰδέναι χρησίμως, ὅποι ποτὲ ἄρα τὸ τῆς ὑπακοῆς διέξεισι πέρασ, και διὰ ποίων ἐρχεται γερωῶν, ὅσοι τε και οἶος τῆς ὑπομονῆς ὁ μισθός. Γέγονε τοίνυν ὑποτύπωσις τῶν τοιούτων ἡμῖν ὁ Χριστός, και πρὸς γὰρ τοῦτο ἡμᾶς ἐμπαδοὶ λέγων ὁ θεσπέσιος Πέτρος· « Ποῖον γὰρ κλέος, εἰ ἡμαρτάνοντες και καταφιζόμενοι ὑπομένετε; Ἄλλ' εἰ ἀγαθοποιούντες ὑπομένετε, τοῦτο χάρις παρὰ Θεοῦ, ὅτι και Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ. » Οὐκ οὖν, οὐ γυμνὸς ὢν ἐτι και τῶν τῆς κενώσεως ἀμέτοχος ἐρόπων ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ γέγονεν ἡμῖν ὑπογραμμός, ὅτε και ἀνεπιπλήκτως ἔβδν αὐτῷ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος χρῆσθαι μέτροις, και ἀνατείνειν λιτήν, και καταστάζει δάκρυον, και δοκεῖν ἤδη πῶς και δεῖσθαι τοῦ σώζοντος, και μανθάνειν τὴν ὑπακοήν, και περὶ οὐνα Υἱόν. Κατατέθηκε γὰρ ὡς περὶ τὸ μυστήριον ὁ πνευματοφόρος, ὅτι φύσει τε και ἀληθῶς ὑπάρχων Υἱός, και τοῖς τῆς θεότητος ἀρχήμασιν ἐμπρετής, καθῆκεν ἑαυτὸν εις ταπεινώσιν, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης πτωχείας ὑπελθεῖν τὸ σμικροπρεπέος. Ἄλλ' ἦν εις ἡμᾶς, ὡς ἔφη, ὁ τοῦ πράγματος τύπος, καλὸς και ὀνησιφόρος· ὡς τό τοι μὴ χρῆναι διέφτειν ἡμᾶς εις ἑτέραν ὁδόν, και οὐ [γρ. καιροῦ] καλοῦντος εις εὐανδρίαν, ἀναμάθει τις ἂν ἐντεῦθεν, και ῥῆσά γε δὴ. Καὶ γοῦν ἔφη Χριστὸς, ποτὲ μὲν, ὅτι και « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον και ψυχὴν και σῶμα ἀπολέσαι· ἐν γενένη· » ποτὲ δὲ αὖ, « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, και ἀράτω τὸν σταυρὸν ἑαυτοῦ, και ἀκολουθείτω μοι. » Τὸ δὲ δεῖν οἴεσθαι κατακολουθεῖν αὐτῷ, τί ἂν ἕτερον εἴη παρὰ γε τὸ χρῆναι κατανδρίζεσθαι πειρασμῶν, μετὰ τοῦ τὴν ἄνωθεν ἐπικουρίαν αἰτεῖν, οὐκ ἀτημελῶς τε και παρειμένως, κεχρημένους δὲ μάλλον λιταῖς ταῖς ἐκτενεστάταις και καθιέντας ὁμ-

μάτων τὸ ἐξ εὐλαθείας δάκρυον;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν περὶ τῆς ἐνώσεως Σχολίων.

Τὸ τῆς ἐνώσεως χρῆμα και πολλοὺς ἐπιτελεῖται τρῶπος· διηρημένοι γὰρ τινες κατὰ διάθεσιν και γνώμην, και διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐνοῦσθαι λέγονται κατὰ σύμβασιν φιλικήν, ἐκ μέσου ποιούντες τὰς διαφοράς· ἐνοῦσθαι δὲ φαμεν και τὰ ἀλλήλοις κολλώμενα, ἢ γοῦν συνηνεγμένα καθ' ἑτέρους τρόπους, ἢ κατὰ παράθεσιν, ἢ μίξιν, ἢ κρᾶσιν· ὅταν οὖν ἐνοῦσθαι λέγομεν τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, κρείττων ὄραται τῆς ἀνθρώπου διανοίας ὁ τῆς ἐνώσεως τρόπος· οὐ γὰρ τοι καθ' ἕνα τῶν εἰρημένων ἐστίν· ἀπὸ ῥήτος δὲ παντελῶς, και οὐδὲν τάχα τῶν ὄντων διεγνωσμένος, πλὴν ὅτι μόνῃ τῷ πάντα εἰδότει Θεῷ.

¹ I Petr. II, 20, 21.

pronos, et deliciis deditos, hilaritatieque et gaudio-animum laxantes : an potius una precibus intentos, et lacrymantes coram Salvatore cerni, et ipsius auxilium avide appetentes, fortique animo præditos esse, si etiam nos pati voluerit. Consultum præterea erat scire quis sit obedientiæ finis, et qualis quantaque tolerantia merces sit proposita. Horum itaque omnium figura atque exemplum nobis factus est Christus, quod et divinus ille Petrus confirmat dicens : « Quæ enim est laus, si peccantes et colaphizati suffertis ? Sed si benefacientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum : quia et Christus passus est pro vobis, relinquens vobis exemplum ut sequamini vestigia ejus ¹. » Proinde, non nudum et exinanitionis expers Dei Verbum, sed in diebus carnis suæ factum est nobis exemplum ; adeo ut citra reprehensionem liceat ei humanis moribus uti, et preces offerre, et lacrymas profundere, et Salvatorem exspectare atque implorare, et obedientiam discere, tametsi sit Filius. Attonitus enim quodammodo fuit mysterii magnitudine Apostolus Spiritu afflatus, quod natura ac vere existens Filius, et divina gloria emittens, seipsum ad eam humilitatem demiserit, ut humanæ inopiæ vilitatem subire non recusarit. Sed, ut dixi, negotii hujus exemplum ad nos magno nostro commodo spectabat : ut doceremur non debere nos in aliam viam deflectere, cum tempus fortitudinem poscat ; quod vel hinc optime quispiam intellexerit. Christus enim alibi quidem inquit : « Nolite timere eos qui interficiunt corpus, animam autem non possunt occidere : sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam ². » Alibi vero : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me ³. » Quod autem oporteat ipsum sequi, quidnam aliud significet, quam debere nos fortiter obsistere tentationibus, cum invocatione auxilii divini, non negligenter ac remisse, sed potius utentes precibus ferventissimis, pias nobis ex oculis lacrymas excutientibus.

μάλλον λιταῖς ταῖς ἐκτενεστάταις και καθιέντας ὁμ-

Ejusdem ex Scholiis de unione.

Adunatio multis modis impetur : sejuncti enim nonnulli affectu vel voluntate, et discordantes inter se, adunari dicuntur, per reconciliationem : ciallem, deposita similitate. Adunari item dicimus ea quæ sibi conglutinantur, sive modis aliis conferuntur, aut per compositionem, aut per misionem, aut per temperationem. Quoties autem adunatum esse nostræ naturæ Dei Verbum dicimus ; omni humana cogitatione adunationis ejus modus videtur esse superior. Neque enim per supra scriptos modos facta est arcana illa, et nulli penitus nota, nisi ei cui omnia nota sunt, unio.

Et nihil mirum, si in huiusmodi cogitatione vincamur, cum res nostras, quomodo se habeant, inquirentes, ultra modum nostræ mentis inventionem esse consteamur; quonamque modo animam hominis suo corpori adunatam esse putemus? Quis est qui id possit exprimere? Sed si oportet eos, qui parva ea vix intelligere soleant; imo et eos qui valeant intelligere, tam subtiles res et omnem rationem transcendentem conjectare: dicimus quod deceat cogitare (quamvis minor sit oratio ad veritatem) talem esse adunationem ipsius Emmanuel, qualem quis intelligat animam hominis ad suum corpus habere. [Anima enim omnia quæ sunt corporis, esse reputat sua, licet per naturam propriam expers sit passionibus corporis, et naturalibus, et quæ extrinsecus accedunt: movetur enim corpus in concupiscentias naturales, et consentit anima, et nullo licet modo participans, concupiscentiæ tamen exitum delectationem propriam ducit. Et si forte ferro corpus percutiatur, aut torqueatur, condolet illa quidem, quod suum corpus patiat: ipsa vero in sua natura nullum patitur omnino tormentum.

Tamen super hoc quoque dicimus esse adunationem, quæ est in Emmanuele facta: erat enim necesse cum suo corpore adunatam ei animam dolere, ut dum timebat passiones, subditam cervicem Deo submitteret]. De Deo autem Verbo condolere passionibus nefas est dicere: impassibilis enim Deus est, et nostrarum rerum longe dissimilis; sed adunatus quidem erat carni habenti animam rationabilem, qua patiente ipse impassibilis, ea quæ animæ contingerent, cognoscebat, et contuendebat quidem, ut Deus, carnis infirmitates; suas tamen eas, tanquam sui corporis, esse ducebat. Itaque esuriisse dicitur, fatigatus esse, passus fuisse pro nobis.

Ergo Verbi adunatio, quæ est cum humanitate facta, non irrationabiliter rebus nostris comparatur. Nam sicut corpus alterius est naturæ præter animam, et unus tamen ex utroque homo efficitur et vocatur; ita etiam ex perfecta Dei Verbi substantiâ et ex humanitate perfecta unus est Christus, idem in eodem Deus simul et homo; et sua quidem ducit Deus Verbum, ut ante dixi, ea quæ sunt carnis propria, quia ipsius est corpus, non alterius. Communes autem facit tanquam cum sua carne divinæ suæ majestatis operationes, ut posset etiam vivificare mortuos, et sanare infirmos.

At si convenit exemplis etiam divinæ Scripture, quasi per figuram, adunationem demonstrare, age, dicamus, ut possamus. Beatus Isaias: « Misus est, inquit, ad me unus ex Seraphim, et in manu habebat carbonem, quem forcipe accepit ab altari, et venit ad me, et tetigit labia mea, et dixit ad me: Ecce tetigit hoc labia tua, et adimet

Και θαυμαστόν οὐδὲν, εἰ τῶν τοιούτων ἐνοῶν ἠττώμεθα· ὅτε τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ὅπως ἂν ἔχα διαρευκόμενοι, τῆς ἐνούσης ἡμῖν διανοίας ἐπέκεινα τὴν κατάληψιν ὁμολογοῦμεν ὑπάρχειν. Τίνα γὰρ τρόπον ἠνώσθη νοούμεν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν τῷ ἰδίῳ σώματι; Τίς ὁ φράσαι δυνάμενος! Εἰ δὲ χρῆ, μικρὰ καὶ μόλις ἐννοεῖν εἰλωθότας, καὶ λαλεῖν ἰσχύοντα, τῶν οὕτως ἰσχυῶν, καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον πραγμάτων κατατεκμηρασθαι, φαιμέν, ἔτι πρότερον ἐννοεῖν· μέλιον δὲ πάντως τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· ταυταύτην εἶναι τὴν ἐνωσιν τοῦ Ἐμμανουήλ, ὁποῖανπερ ἂν λογισαίτο τις καὶ τὴν [Ἰσ. τῆς τοῦ ἀνθρ. ψυχῆς] τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν πρὸς τὸ ἴδιον σῶμα. Οἰκειοῦται γὰρ ἡ ψυχὴ τὰ τοῦ σώματος, καὶ τοὶ κατὰ φύσιν ἰδίαν ἀμέτοχος οὖσα τῶν αὐτοῦ παθῶν φυσικῶν τε ἅμα, καὶ τῶν ἐξῴθεν ἐπαγομένων. Κινεῖται μὲν γὰρ εἰς ὀρέξεις τὸ σῶμα φυσικὰς, καὶ συναισθάνεται διὰ τὴν ἐνωσιν ἢ ἐνοῦσα ψυχὴ· συμμετρίσχει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον· οὐδεὶς γὰρ μὴν ἴδιαν ἀπόλαυσιν εἶναι τὸ τῆς ὀρέξεως ἀποτελεσμα· κἄν εἰ καταξαινόντο τυχὸν τὸ σῶμα, καὶ σιδήρω καταξαινόντο συναλγεῖ μὲν, ὡς ἰδίου πάσχοντος σώματος· αὐτὴ γὰρ μὴν εἰς ἴδιαν φύσιν οὐκ ἂν εἰ πάθοι τῶν ἐπεννηγεμένων.

Πλὴν καὶ ὑπὲρ τοῦτο φαίμεν ἐπὶ τοῦ Ἐμμανουήλ τὴν ἐνωσιν. Ἦν μὲν γὰρ ἀναγκαῖον, τῷ ἰδίῳ σώματι συναλγεῖν τὴν ἐνωθεῖσαν ψυχὴν· ἵνα φεύγουσα τὰς αἰκίας, εὐήνιον ὑποφέρει τῷ Θεῷ τὸν αὐχένα. Ἐπὶ δὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ συναισθάνεσθαι τῶν αἰκιῶν ἄτοπον εἶπεν· ἀπαθὲς γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ οὐκ ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἡμᾶς· ἀλλ' ἦνωτο μὲν σαρκί, ψυχὴν ἔχουσα τὴν λογικὴν· πασχούσης δὲ αὐτῆς, ἀπαθῶς ἦν ἐν εἰδήσει τῶν εἰς αὐτὴν γινομένων· καὶ ἠφάνιζε μὲν ἐν Θεῷ τὰς τῆς σαρκὸς ἀσθενείας, φκκειούτο γὰρ μὴν αὐτὰς ὡς ἰδίου σώματος· οὕτω καὶ πεινήσαι λέγεται καὶ καμεῖν, καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.

Οὐκοῦν παρεϊκάξοιτο ἂν ἡ ἐνωσις τοῦ Λόγου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τοῖς καθ' ἡμᾶς. Ὁπερ γὰρ ἑτεροφυεῖ μὲν τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν, εἰς γὰρ μὴν ἐξ ἀμφοῖν ἀνθρώπος ἀποτελεῖται καὶ λέγεται· οὕτω καὶ ἐκ τελείας ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀνθρωπότητος τελείως ἔχουσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς ὁ Χριστὸς, ὁ αὐτὸς ὑπάρχων ἐν ταυτῷ Θεῷ τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου. Καὶ οἰκειοῦται μὲν ὁ Λόγος, ὡς ἔφην, τὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ὅτι καὶ αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ οὐχ ἑτέρου· κοινοποιεῖται δὲ ὥσπερ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ θεοπροποῦς δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν· ὥστε δύνασθαι καὶ ζῶποιεῖν τοὺς νεκροὺς, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἐν ἀρρωστίας.

Εἰ δὲ χρῆ, καὶ τοῖς ἐκ τῆς θεοκνεύστου Γραφῆς παραδείγμασι κεχρησμένοι, καθάπερ ἐν τύποις ἐν τῇ ἐνώσει· καταδειξάμεν τρόπον, φέρε λέγωμεν. Ὁ μακάριος Ἠσαίας, ε' Ἀπεσάλη, φησὶ, πρὸς με ἐν τῶν Σεραφίμ· καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἤλθε πρὸς με, καὶ ἤψατο τῶν χειλέων μου, καὶ εἶπεν· ἴδοις ἤψατο

τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφσλαί τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαρίει. » Φαμέν δὲ τὸν ἄνθρωπον τύπον ἡμῶν καὶ εἰκόνα πληροῦν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ὅς, εἰπερ ἄψαιτο τῶν χειλέων ἡμῶν, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογήσωμεν πίστιν, τότε καὶ ἀπάσης ἀμαρτίας ἀποφαίνει καθαρὸς, καὶ τῶν ἀρχαίων αἰτιμάτων ἐλευθεροῖ.

Πλὴν ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἐν εἰκόνι τὸν ἄνθρωπον [τῷ ἄνθρωπῳ], ἐνωθέντα μὲν τῇ ἀνθρωπότητι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, οὐ μὴν ἀποθεβλήκοτα τὸ εἶναι ὃ ἐστίν, μεταστοιχείωσαντι [μεταστοιχειώσαντα] δὲ μᾶλλον τὸ ληφθὲν, ἤγουν ἐνωθέν, εἰς τὴν αὐτοῦ δόξαν τε καὶ ἐνέργειαν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τὸ πῦρ ὁμιλῆσαν ξύλον, καὶ εἰσοδεύκοις αὐτὸ, καταδράττεται μὲν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐξίστησι μὲν τοῦ εἶναι ξύλον, μελίστησι δὲ μᾶλλον εἰς τὴν τοῦ πυρὸς ὄψιν τε καὶ δύναμιν, καὶ πᾶν αὐτῷ τὸ ἴδιον ἐνεργάζεται, καὶ ὡς ἐν ἡσθ λελόγισται μετ' αὐτοῦ ὅτι ὡς νοήσης καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἐνωθεὶς γὰρ ἀποβρήτης ἀνθρωπότητι Θεός, τετήρηκε μὲν αὐτὴν τοῦθ' ὅπερ εἶναι φαμεν ἡμετένηκα δὲ καὶ αὐτὸς ὅπερ ἦν ἡνωθεὶς δὲ ἀπαξ, ὡς εἰς λελόγισται μετ' αὐτῆς, οἰκειούμενος μὲν τὰ αὐτῆς, ἐμποιήσας δὲ καὶ αὐτῆς αὐτῇ τῆς ἰδίας φύσεως τὴν ἐνέργειαν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς περὶ ἑνὸς Υἱοῦ ὁμιλίας.

Ἰπὸ κατάραν ἔσμεν οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, εἰ μὴ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ἐστὶ Θεός ὁ ἐκ Παρθένου γεννηθείς. Ἐφη γὰρ ποῦ περὶ αὐτοῦ ὁ προφήτης Ἡσαίας· Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰσσαι, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχων ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. Ἰὼς οὖν ἐπ' αὐτῷ τὰς ἐλπίδας ἔχοντες οὐκ ἐμὲν ἐπάραιτο, εἰπερ ἔστιν ἀληθὴς ὁ προφήτης Ἱερειμίας λέγων, Ἐπικατάραιος, ὅστις τὴν ἐλπίδα ἐπ' ἄνθρωπον ἔχει· Ἄλλ' οὐκ ἐπ' ἄνθρωπον τὰς ἐλπίδας ἐσχάκαμεν οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες. Θεός ἄρα ἐστὶν εἰς καὶ μόνος, καὶ κατὰ ἀλήθειαν Υἱός καὶ πρὸ σαρκός, καὶ μετὰ σαρκός, ὁ ἔσποχος ὢν τῷ πᾶσι, κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων πίστιν, ἀνάβαιναν εἰς Ἱερουσόλυμα. Ἐἴτα προσηύχωντες εὐφημοῦντα μετὰ ῥακίᾳ, καὶ θῆ καὶ ἔρασκον· Ὁσαννὰ τῷ Υἱῷ Δαβὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Πρὸς τούτην τὴν τῶν παιδῶν φωνὴν ἠγανάκτουσιν οἱ Φαρισαῖοι. Ἐπειδὴ γὰρ ὀρώμενος ἄνθρωπος τὴν Θεῷ πρέπουσαν ὁμολογίαν εἰδέχετο, προσήσαν οἱ θρασεῖς μονοουχὶ διαμαρτυρούμενοί τε καὶ λέγοντες, Οὐκ ἀκούεις εἰ οὗτοι λέγουσι· μονοουχὶ γὰρ φασιν, Ἄνθρωπος ὢν, ἀνέχῃ δοξολογούμενος, καὶ ὡς Θεός ὁμολούμενος. Καὶ τί πρὸς ταῦτα Χριστός; Ἦγανάκτησεν ἄρα κατὰ τῶν παιδῶν; ἀπεσεύσατο τὴν δοξολογίαν; ἐπέτιμησε τοῖς εὐφημοῦσιν αὐτὸν ὡς Θεόν; Οὐδαμῶς. Ἐφη γὰρ μᾶλλον πρὸς τοὺς φιλεγκλήμονας· Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι Ἐκ στόματος νηπιῶν καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅταν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κερράζονται. Ὅρᾷ· ὅπως προσμαρτυρήκεν αὐτῷ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ὁ ἐποχούμενος τῷ πᾶσι, καὶ κατὰ σάρκα Υἱός Δαβὶδ; Ἄλλ' οὐκ ἦν δόξης ἀλ-

A iniquitates tuas, et peccata tua purgabit. » Carbonem autem dicimus figuram et imaginem nobis exhibere Verbi hominis facti : quod, si fabia nostra tetigerit, id est, si fidem in ipsum confessi fuerimus, tunc nos ab omni peccato purus efficit, et pristinis criminibus liberat.

Ceterum, tanquam in imagine, licet in carbone conspicere adunatum quidem humanitati Dei Verbum, non tamen profecisse quod fuerat, transformasse autem magis assumptam naturam in suam gloriam et operationem. Quemadmodum enim ignis ligno affixus, et id penetrans, comprehendit quidem ipsum, et quamvis lignum esse non desinat, vim tamen suam speciemque transmutat, et omnem se confert in lignum, et cum ipso jam quasi unum aliquod aestimatur : idem intellige de Christo. Adunatus enim inextimabiliter humanitati Deus servavit quidem ipsam in eo quod fuerat, et ipse permanit quod erat; semel tamen adunatus, quasi unus jam cum ipsa putatur, ea quae sunt illius sua faciens; conferens autem ei etiam ipse naturam suam operationem.

Ejusdem ex oratione de uno Filio.

Sub execratione sumus, qui in Christum credimus, nisi natura et vere Filius est, qui natus est ex Virgine. De hoc enim Isaias ait quodam loco : Et erit radix Jesse, et qui exurgat imperare gentibus, in ipse gentes sperabunt¹. Quomodo igitur nos, qui spem in ipso positam habemus, non sumus execrabiles, siquidem Jeremias est verus propheta, qui, Maledictus, inquit, qui spem habet in homine²? At nos, qui in Christum credidimus, in homine spes nostras non collocavimus : Deus enim est unus et solus, et vere Filius, et antequam carnem assumeret, et postquam carnem assumpsit, qui insidens pullo, ut evangelistae tradiderunt, ascendit in Jerusalem. Tunc obvulsi processerunt pueri, qui et dicebant : Hosanna Filio David. Benedictus, qui venit in nomine Domini³. Ad hanc puerorum vocem indignati sunt Pharisei. Cum enim in hominis forma conspicuus Deo convenientem laudem admisisset, audeat accesserunt et tantum non testati sunt, dicentes : Non audis, quid isti dicunt⁴? Nihil abeat, inquit, quominus homo cum sis, patiaris te tanquam Deum gloria et laudibus affici. Num his auditis Christus pueris indignatus est? num laudes ipsorum recusavit? succensuitne illis, a quibus laudabatur ut Deus? Nequaquam. Quin etiam ad eos, qui criminationibus delectabantur : Nonne, inquit, legistis : Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? Amen dico vobis, si hi tacuerint, lapides clamabunt⁵. Vides quomodo qui pullo insederat, secundum carnem filius Davidis, divinitatis gloriam ut suam agnovit testimonio suo? Non igitur erat aliena gloria socius, ut isti dicant, neque diversus a Verbo Dei, ut

¹ Isa. xi, 10; Rom. xv, 12. ² Jerem. xvii, 5. ³ Matth. xxv, 15. ⁴ Ibid. 16. ⁵ Luc. xix, 40.

Filius sigillatim. Et idcirco et Deus, et Dominus, et Altissimus angelorum etiam voce nominatur. Nam beatus quidem Gabriel cum Joannis ortum nuntiaret, et munus ipsius aperte indicaret, ad Zachariam: *Multi, inquit, in natiuitate eius gau debunt, et multos filiorum Israelis conuertet ad Dominum Deum ipsorum*¹. Quomodo igitur conuertit ad Dominum Deum ipsorum filios Israelis? Nuntiavit eis: *Post me, inquit, venit, qui ante me factus est, quia prior me erat, et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille dixit mihi: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem, ille est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testatus sum, hunc esse Filium Dei*². Non dixit, cum illo, vel, in illo esse Filium Dei, sed, hunc esse Filium Dei.

ἔστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Κἀγὼ ὄρακα, καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε, Μετὰ τούτου ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδ', 'Ἐν τούτῳ ἐστίν, ἀλλ', 'Ὅτι οὗτός ἐστιν.

Ejusdem anathematisms 6.

Si quis dicit, Verbum Dei Patris esse Deum aut Dominum Christi, ac non potius ipsum et Deum simul et hominem constitetur, cum Verbum caro factum sit, ut Scripturæ testantur³, anathema sit. Dominus enim noster Jesus Christus, qui et unus et solus vere Filius est Dei et Patris, factus est caro, et una cum proprio Genitore rebus omnibus dominatur, eique omne genu floctitur caelestium, terrestrium et infernorum; et omnis lingua constitetur Dominum Jesum Christum esse in gloria Dei Patris.

Ejusdem anathematisms 7.

Si quis dicit Jesum ut hominem a Dei Verbo regi, et Unigeniti gloriam ei tanquam ab ipso differenti circumdari, anathema sit. Quando etiam beatus Gabriel unigeniti Filii Dei ortum in carne sanctæ Virginis nuntiavit: *Paries, inquit, Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis ipsis*⁴. Vocatus autem est Christus quia nobiscum unctus est humaniter.

Ejusdem ex epistola ad Nestorium.

Neque enim dicimus Verbi naturam per sui mutationem carnem esse factam; sed neque in totum hominem transformata ex anima et corpore constitutum; et asserimus autem Verbum, unita sibi secundum hypostasim carne animata rationali anima, inexplicabili incomprehensibilique modo hominem factum, et hominis Filium existisse, non per solam voluntatem aut beneplacitum, sive per solam personæ assumptionem. Et quamvis naturæ sint diversæ, vera tamen unione coeuntes, unum nobis Christum et Filium effecerunt; non quod naturarum differentia propter unionem sublata sit, verum quod divinitas et humanitas secreta quadam ineffabilique conjunctione in una persona unum nobis Jesum Christum et Filium constituerint. Ad hunc modum, qui ante omne sæculum existit, et ex Pa-

¹ Luc. 1, 14. ² Joan. 1, 30, 34. ³ Joan. 1, 14. ⁴ Luc. 1, 31.

λοτρίας κοινωνός, ὡς αὐτοὶ φαίνονται. Ἄλλ' οὐδ' ἕτερος παρὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, ὡς Υἱὸς κατὰ μόνας, διὰ τοῦτο καὶ Θεός, καὶ Κύριος, καὶ Ὑψίστος; ὀνομάζεται καὶ διὰ τῆς ἀγγέλων φωνῆς. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Γαβριὴλ τὴν Ἰωάννου γέννησιν εὐαγγελίζομενος; καὶ τὴν ἰσομένην αὐτοῦ διακονίαν ἰναργῆ καθιστάς, τῷ Ζαχαρίᾳ φησὶν, ὅτι Πολλοὶ ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ χαρήσονται, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν. Πῶς οὖν ἐπίστρεψεν ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν τοῦ υἱοῦ; Ἰσραὴλ; Εὐηγγελίζετο γὰρ αὐτοῖς λέγων· Ὁπίσω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἐμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρότερός μου ἦν. Κἀγὼ οὐκ ἤδωκα αὐτῷ, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζει ἐν ὕδατι, ἐκείνός μοι εἶπεν, 'Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

B Τοῦ αὐτοῦ ἀναθεματισμός 5.

Εἰ τις λέγει Θεόν, ἢ Δεσπότην εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, καὶ οὐχὶ δὴ τὸν αὐτὸν μᾶλλον ὁμολογεῖ Θεὸν τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ Λόγου, κατὰ τὰς Γραφὰς, ἀνάθεμα ἔστω. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ εἰς τε καὶ μόνος κατὰ ἀλήθειαν Υἱὸς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, γέγονε σὰρξ, καὶ συγκατάργει τῶν ὅλων ὁμοῦ τῷ ἰδίῳ γεννητόρι, κάμπτει τε αὐτῷ πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ ἐξομολογεῖται πᾶσα γλῶσσα, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Τοῦ αὐτοῦ ἀναθεματισμός 6.

Εἰ τις φησὶν ὡς ἄνθρωπον ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς εὐδοξίαν περιηφθαί αὐτῷ ὡς ἐτέρῳ παρ' αὐτόν ὑπάρχοντα, ἀνάθεμα ἔστω. Ὅτε γὰρ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εὐηγγελίζετο τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ ὁ μακάριος Γαβριὴλ, Τέξῃ, φησὶν, υἱόν, καὶ καλλοσεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτός γὰρ σώσει τὴν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὄνόμασται δὲ Χριστός διὰ τὸ κεχρίσθαι μεθ' ἡμῶν ἀνθρωπίνως.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Νεστορίον ἐπιστολῆς.

Ὁ γὰρ φάμεν ὅτι ἡ τοῦ Λόγου φύσις μεταποιηθεῖσα γέγονε σὰρξ· ἀλλ' οὐδὲ ὅτι εἰς ὅλον ἄνθρωπον μεταβλήθη, τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ὅτι σὰρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ ἐνώσας ὁ Λόγος ἐαυτῷ καθ' ὑπόστασιν, ἀφάρτως τε καὶ ἀπερινοήτως γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ κεχρημάτισκεν Υἱὸς ἀνθρώπου, οὐ κατὰ θέλησιν μόνην, ἢ εὐδοκίαν· ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐν προσλήψει προσώπου μόνου· καὶ ὅτι διάφοροι μὲν αἱ πρὸς ἐνότητα τὴν ἀληθινὴν συναχθεῖσαι φύσεις· εἰς δὲ ἐξ ἀμφοτέρων Χριστός καὶ Υἱός· οὐχ ὡς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένῃς διὰ τὴν ἔνωσιν· ἀποτελεσασῶν δὲ μᾶλλον ἡμῖν τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Υἱόν, Θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς ἀφράστου καὶ ἀπρόρητου πρὸς ἐνότητα συνδρομῆς. Οὕτω τε λέγεται, καίτοι πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ὑπαρξιν, καὶ γεννηθείς ἐκ Πατρὸς, γεννηθῆναι καὶ

¹ Luc. 1, 31.

κατὰ σάρκα ex γυναικός, οὐχ ὡς τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβούσης ἐν τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ· οὔτε μὴν δεηθείσης ἀναγκαίως δι' ἑαυτὴν δευτέρα γεννήσεως, μετὰ τὴν ἐκ Πατρὸς. Ἔστι γὰρ εἰκαδὸν τε ὁμοῦ καὶ ἀμαθὲς τὸν ὑπάρχοντα πρὸ πάντων αἰῶνος, καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ, δεῖσθαι λέγειν ἀρχῆς τῆς εἰς τὸ εἶναι δευτέρας. Ἐπειδὴ δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηριαν ἐνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν τὸ ἀνθρώπινον, προήλθεν ἐκ γυναικός, ταύτῃ τοι λέγεται γεννηθῆναι σαρκικῶς. Οὐ γὰρ πρῶτον ἄνθρωπος ἐγεννήθη κοινός ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου· εἴθ' οὕτω καταπεφοίτηκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ Λόγος· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μήτρας ἐνωθεὶς, ὑπομείναι λέγεται γέννησιν σαρκικὴν, ὡς τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν γέννησιν οἰκειούμενος. Οὕτω φαιμέν αὐτὸν καὶ παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ Λόγου παθόντος εἰς ἰδίαν Βσuarum carnis generationem sibi ut propriam vindicans. Ad eundem modum illud passum et resuscitatum dicimus, non quod Dei Verbum aut plagas, aut clavorum perforationes, aut alia id genus vulnera in propriam naturam acceperit : nam ut divinum numen corporis expers est, ita perpeti quoque nihil potest ; sed quia corpus quod sibi asciverat, hæc fuit expertum, eam ob rem ipsum nostri causa illa perpessum asseritur. Impatibile enim Verbum in corpore patibili exsistebat. Idem et de ejusdem quoque morte sentimus, siquidem Dei Verbum, suapte natura immortale et a corruptione alienum, et vita rursus et vivificans est. Verum quia suum ipsius corpus gratuito Dei munere mortem, attestante Paulo ¹, omnium causa degustavit, fit ut C ipsum mortem propter nos perpessum dicatur : non quod ipsum, quod quidem ad propriam naturam attingit, mortem exceperit (insania namque mera esset, istud vel dicere, vel cogitare), sed quia caro illius mortem, ut modo aiebam, degustavit. Pari modo, quia caro illius resurrexit, et ipsi resurrectio tribuitur : non quod ipsum ceciderit in corruptionem, absit ! sed quia rursus corpus illius exsuscitatum est. Ita unum Christum et Dominum confitemur ; non quod hominem una cum Verbo adoremus, ne illud cum Verbo, aliquam divisionis imaginationem menti objiciat ; sed unum eundemque adoramus, quandoquidem corpus suum non est alienum a Verbo, cum quo Patri assidet : non quod duo filii Patri assideant : assidet enim unus tantum, per unionem cum propria carne.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῆς. D
Ἐπιλαβάνονται τινες τῆς ἐκθέσεως, ἣν πεποίη-
ται οἱ ἀνατολικοὶ, καὶ φασί, Διατί, φύσεις ὀνομαζόν-
των αὐτῶν, ἀνέσχετο καὶ ἐπήνεσεν ὁ τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, οἱ δὲ τὰ Νεστορίου φρονούντες λέγουσι
κάκεινον οὕτω φρονεῖν, συναρπάζοντες τοὺς οἰκ-
ειδόμενα τὰ ἀκριβέως ; Χρῆ δὲ τοῖς μεφομομένοις ἐκεῖνα
λέγειν, ὅτι οὐ πάντα δεσ λέγουσιν οἱ αἰρετικοὶ, φεύ-
γειν καὶ παραιτεῖσθαι χρῆ. Πολλὰ γὰρ ὁμολογοῦσιν,
ὧν καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· ὅσον Ἀρειανὸν ὅταν λέ-
γωσι τὸν Πατέρα, ὅτι δημιουργός ἐστι τῶν ὄλων καὶ
Κύριος, μὴ διὰ τοῦτο φεύγειν ἡμᾶς ἀκόλουθον τὰς
τοσαύτας ὁμολογίας. Οὕτω καὶ ἐπὶ Νεστορίου, καὶ

tre genitus fuit, secundum carnem ex muliere natus dicitur : non quod divina illius natura existentiae suae initium in sacra Virgine sumpserit, aut quod post primam ex Patre, altera propter seipsam generatione necessario indigerit : stultum est enim planeque ineptum asserere eum qui ante omnia saecula Patri coaeternus existit, altera denuo, quo exsistere queat, generatione indiguisse : sed quod propter nos, et propter nostram salutem humana natura secundum hypostasim sibi unita, ex muliere natus est : hinc est quod secundum carnem natus praedicatur. Non enim primo vulgaris quispiam homo ex Virgine ortus est, in quem Dei Verbum deinde sese demiserit ; sed in ipso utero carni unitum secundum carnem progenitum dicitur, utpote suae carnis generationem sibi ut propriam vindicans. Ad eundem modum illud passum et resuscitatum dicimus, non quod Dei Verbum aut plagas, aut clavorum perforationes, aut alia id genus vulnera in propriam naturam acceperit : nam ut divinum numen corporis expers est, ita perpeti quoque nihil potest ; sed quia corpus quod sibi asciverat, hæc fuit expertum, eam ob rem ipsum nostri causa illa perpessum asseritur. Impatibile enim Verbum in corpore patibili exsistebat. Idem et de ejusdem quoque morte sentimus, siquidem Dei Verbum, suapte natura immortale et a corruptione alienum, et vita rursus et vivificans est. Verum quia suum ipsius corpus gratuito Dei munere mortem, attestante Paulo ¹, omnium causa degustavit, fit ut C ipsum mortem propter nos perpessum dicatur : non quod ipsum, quod quidem ad propriam naturam attingit, mortem exceperit (insania namque mera esset, istud vel dicere, vel cogitare), sed quia caro illius mortem, ut modo aiebam, degustavit. Pari modo, quia caro illius resurrexit, et ipsi resurrectio tribuitur : non quod ipsum ceciderit in corruptionem, absit ! sed quia rursus corpus illius exsuscitatum est. Ita unum Christum et Dominum confitemur ; non quod hominem una cum Verbo adoremus, ne illud cum Verbo, aliquam divisionis imaginationem menti objiciat ; sed unum eundemque adoramus, quandoquidem corpus suum non est alienum a Verbo, cum quo Patri assidet : non quod duo filii Patri assideant : assidet enim unus tantum, per unionem cum propria carne.

Ejusdem ex epistola ad Eulogium.

Orientalium expositionem reprehendunt quidam et dicunt : Cur cum naturas nominarint, episcopus Alexandriæ pertulit et laudavit, cum illi, qui Nestorio favent, eum dicant idem sentire, atque ita corripiant eos, qui rem haud ita plane norunt ? Istis reprehensoribus respondendum est, non omnia, quæ dicunt hæretici, fugere et accusare oportere : multa enim confitentur, quæ nos item confitemur. Ut cum Ariani Patrem rerum omnium auctorem et Dominum dicunt, non debemus nos id negare. Sic etiam de Nestorio sentiendum est, quamvis duas dicat naturas, differentiam ostendens carnis et Verbi

¹ Hebr. II, 9.

Dei; alia enim est Verbi natura, et alia carnis: A verum nobiscum non conflatetur etiam unionem et conjunctionem. Nos enim hæc copulantes unum Christum, unum Dominum eandem constitemur, et unam Verbi Dei naturam carnem assumpsisse. Et paucis verbis interjectis: Naturarum discrimen agnoscere, non est unum Christum in duo secare.

Ejusdem ex epistola ad Acacium.

Nestorius ergo tollit omnino unigeniti Filii Dei ortum in carne. Negat enim ipsum esse natum ex muliere secundum Scripturas. Sic enim ait: Deum ex Christi genitrice Virgine processisse ex divina Scriptura didici, natum autem ex ipsa Deum nusquam didici. Et in altera rursus expositione: Nullo igitur modo Scriptura Deum ex Christi genitrice Virgine natum dicit, sed Jesum Christum, Filium, et Dominum. Quod autem hæc dicens, in duos filios unum dividat, et alterum per se Filium, et Christum, et Dominum, nempe ex Deo Patre genitum Verbum, alterum rursus proprie sigillatim, et per se Filium, et Christum, et Dominum constituat, quis dubitet, cum ipse id clara voce fateatur? At fratres Antiocheni Dei genitricem appellant sanctam Virginem, et unum esse dicunt Filium, et Christum, et Dominum, perfectum in divinitate, et in humanitate perfectum eundem, quippe cum illius caro sit animata anima ratione prædita.

Ex eadem Epistola.

Nestorius simulat se confiteri Dei Verbum hominem, seu carnem assumpsisse, sed assumptionis ignorans vim, duas quidem naturas nominat, easque vicissim separat, Deum separatim statuens, et hominem itidem separatim, quæ habitu et sola honoris æqualitate, seu auctoritate conjunctus sit Deo. Sic enim ait: Ab eo quod cernitur, non est separatus Deus. Itaque cum separatus non sit, nec honorem separo. Naturas separo, sed adorationem conjungo. At fratres Antiocheni ea, ex quibus intelligitur Christus, in nudis et solis notionibus auspicantes, naturarum quidem differentiam statuerunt, quod idem in qualitate naturali non sit divinitas atque humanitas, unum tamen Filium, et Christum, et Dominum, et unam ipsius unius existentis personam asserunt, et nulla ratione dividunt, quæ sunt conjuncta, neque naturalem admittunt divisionem, quemadmodum sentire videbatur iste decretorum infelicium introductor; sed dividi solas contendunt voces, quæ de Domino dictæ sunt, easque convenire dicunt, non partim quidem Filio, qui separatim consideretur Verbum Dei, partim rursus alteri Filio, qui ex muliere natus sit; sed alias quidem ipsius divinitati, alias rursus ejusdem humanitati. Eundem enim esse Deum atque hominem. Alias autem dicunt esse communes quodammodo, et ad divinitatem atque humanitatem respicientes. Nam aliæ quidem voces maxime Deo congruentes, aliæ contra homini, aliæ medio quodam se habent modo,

δύο φύσεις λέγει τὴν διαφορὰν σημαίνων τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου· ἑτέρα γὰρ ἢ τοῦ Λόγου φύσις, καὶ ἑτέρα ἢ τῆς σαρκὸς· ἀλλ' οὐκέτι τὴν ἑνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἐνώσαντες ταῦτα, ἕνα Χριστόν, ἕνα Κύριον τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. Καὶ μετ' ἄλλα· Οὐ τὸ εἶδέναι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν διατέμνειν ἐστὶν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστόν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπιστολῆς.

Οὐκοῦν Νεστόριος μὲν ἀναίρει εἰς ἅπαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν. Οὐ γὰρ τετέχθαι φησὶν αὐτὸν ἐκ γυναικὸς κατὰ τὰς Γραφάς. Ἐφη γὰρ οὕτω· Τὴ παρελθεῖν τὸν Θεὸν ἐξ αὐτῆς τῆς Χριστοτόκου Παρθένου παρὰ τῆς θείας ἐδιδάχθην Γραφῆς· ἢ δὲ γεννηθῆναι Θεὸν ἐξ αὐτῆς οὐδαμῶ ἐδιδάχθη. Ἐν ἑτέρᾳ δὲ πάλιν ἐξηγήσει· Οὐδαμῶ τοίνυν ἡ Γραφή Θεὸν ἐκ τῆς Χριστοτόκου Παρθένου λέγει γεγενῆσθαι, ἀλλὰ Ἰησοῦν Χριστόν, Υἱὸν, Κύριον. Ὅτι δὲ ταῦτα λέγων εἰς δύο υἱοὺς μερίζει τὸν ἕνα, καὶ ἕτερον ἰδικῶς φησὶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Κύριον τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντα Λόγον, ἕτερον δὲ πάλιν ἀνὰ μέρος καὶ ἰδικῶς Υἱὸν καὶ Χριστόν καὶ Κύριον τὸν ἐκ τῆς Παρθένου, πῶς ἂν ἐνδοιασείε τις, αὐτὸ δὴ τοῦτο σαφῶς μονοκυβήτωντος ἐκεῖνου; Οἱ δὲ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ Θεοτόκον ὀνομάζουσι τὴν ἁγίαν Παρθένον, καὶ ἕνα φασὶν εἶναι Υἱὸν καὶ Κύριον τέλειον ἐν θεότητι, καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι· τὸν αὐτὸν, ἅτε δὴ καὶ ἐνεψυχωμένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ψυχῆ νοεῖα.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Ἰποκρίνεται μὲν ὁ Νεστόριος ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ ἐσαρκώθη, καὶ ἐνηνθρώπησεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· τὴν δὲ τοῦ σεσαρκώσθαι δύναμιν οὐκ εἰδὼς, δύο μὲν ὀνομάζει φύσεις, ἀποδίστασι δὲ ἀλλήλων αὐτάς, Θεὸν, ἰδίᾳ τιθεὶς, καὶ ὁμοίως ἀνθρώπον ἀνὰ μέρος συναφθέντα Θεῷ μετεσχηκῶς κατὰ μόνην τὴν ἰουδαίαν, ἦγουν αὐθεντίαν. Ἐφη γὰρ οὕτως· Ἀχωρίστον τοῦ φαινομένου Θεός· διὰ τοῦτο τοῦ μὴ χωρίζομένου τὴν τιμὴν οὐ χωρίζω. Χωρίζω τὰς φύσεις, ἀλλ' ἐνώ τὴν προσκύνησιν. Οἱ δὲ γε κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τὰ μὲν ἐξ ὧν νοεῖται Χριστὸς, ὡς ἐν φιλαῖς καὶ μόναις ἐνομοῖς δεχόμενοι, φύσεων μὲν εἰρήκασιν διαφορὰν, ὅτι μὴ ταυτὸν ἐν ποιότητι φυσικῆ θεότης τε καὶ ἀνθρωπότης, ἕνα γε μὴν Υἱὸν, καὶ Χριστόν, καὶ Κύριον, καὶ ὡς ἐνός ὄντος ἀληθῶς, ἐν αὐτοῦ καὶ πρόσωπον εἶναι φασὶν, μερίζουσι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τὰ ἠνωμένα, οὕτε μὴ φυσικῆ παραδέχονται τὴν διαίρεσιν, καθὰ φρονεῖν ἔδοξε τῶ τῶν ἀθλιῶν δογμάτων εἰσηγητῆ. Διηρησθαι δὲ κατὰ μόναν διατείνονται τὰς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ φωνὰς, πρέπειν δὲ φασὶν αὐτάς οὐ τὰς μὲν Υἱῷ κατὰ μόναν τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγῳ, τὰς δὲ ἑτέρῳ πάλιν Υἱῷ τῷ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ τὰς μὲν τῆ θεότητι αὐτοῦ, τὰς δὲ τῆ αὐτοῦ πάλιν ἀνθρωπότητι. Θεός δὲ ἐστὶν ὁ αὐτός καὶ ἀνθρώπος. Εἶναι δὲ φασὶ καὶ ἑτέρας κοινοποιηθείσας· τρόπον τινά, καὶ οἶον ἐπ' ἄμφω βλεπούσας, θεότητα λέγω καὶ ἀνθρωπότητα. Οἶον δὲ εἰ φημι· αἱ μὲν γὰρ εἰσι τῶν φωνῶν ὅτι μάλιστα βλακρεπαῖς, αἱ δὲ οὕτω πάλιν ἀνθρωποκρεπαῖς, αἱ δὲ μέσῃ τινά

τάς ἐπέχουσιν ἐμφανίζουσαι Υἱὸν Θεοῦ ὄντα, καὶ ἄνθρωπον ὁμοῦ τε καὶ ἐν ταυτῷ. Καὶ μεθ' ἑταρῶν : Οὐ γὰρ εἰς τοῦτο προήλθον ἀποκλήξιας, ὡς παραβάτας ἑαυτοὺς συνιστάνειν ἢ κατέλυσαν ὀρθῶς, οἰκονομοῦντες ἀβούλως. Εἰ γὰρ ταῖς Νεστορίου συμφέρονται δόξαις, πῶς αὐτὰς ἀναθεματίζουσιν ὡς βεδήλου; καὶ μουσάρης; Οἶμαι δὲ δεῖν καὶ τὰς αἰτίας εἰπεῖν, δι' ἃς εἰς τοῦτο προήλθον ἰσχυρομυθίας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου ἀσεβείας ὑπασπίζονται τὴν ἀλήθειαν ἀνοσίω; ἐκκαπηλεύοντες, τὸν τοῦ Θεοῦ φασὶ Λόγον γενέσθαι μὲν ἄνθρωπον, πλὴν ἀψύχῳ προσεχρησθῆναι σώματι, ἵνα τὰς ἀνθρωπίνους αὐτῷ φωνὰς προσένομεν, ἕλαττοῦσθαι τῆς τοῦ Πατρὸς ὑπεροχῆς τοῖς παρ' αὐτῶν πλανωμένοις καταδεικνύουσιν, ἑτεροφυᾶ τε παρ' αὐτὸν εἶναι λέγουσι· δεδιότες οἱ ἐκ τῆς ἀνατολῆς μὴ ἄρα πως ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου κατασμικρύνηται δόξα καὶ φύσις, ἀπὸ γε τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων διὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν διορίζουσι τὰς φωνὰς, οὐκ εἰς πρόσωπα δὴ τέμνοντες, ὡς ἔφην, τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ Κύριον, ἀλλὰ τὰς μὲν τῆ θεότητι αὐτοῦ προσένομεν, τὰς δὲ τῆ ἀνθρωπότητι πάλιν τῆ αὐτοῦ, πλὴν τὰς πάσας ἐνί.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγου, ὅτι Θεοτόκος ἡ Παρθένος.

Ἰσχυρομυθίαι οἰονταὶ τινες τῶν ἀκροαζόμενων τὰς ψυχὰς, ἄνθρωπον λέγοντες ἀπειληφέναι τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ διὰ τοῦτου προδοθῆναι ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον ἀποτεθεῖσθαι τῷ Θεῷ Λόγῳ, οὐ συνίντες τὸ τῆς εὐσεβείας μουστήριον, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς τῆν χάριν μετρίαν ποιούμενοι. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω δεδιδάμεθα. Ἐνα καὶ τὴν αὐτὴν ἴσμεν, ἀδελφοί, τὸν διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου τῆς Θεοτόκου Μαρίας γεννηθέντα Θεὸν τέλειον, καὶ ἄνθρωπον ἐμψυχον, λογικόν· ταύτην τοι καὶ Θεοτόκον λέγομεν τὴν ἀγίαν Παρθένον, καὶ ἐνψυχεῖναι οὐσιωδῶς τὸν Θεὸν Λόγον ἐν αὐτῇ οὐ δοκῆσει, ἀλλὰ ἐνεργεῖα, Υἱὸν τε Θεοῦ ἅμα, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ μὴν καὶ τὰς τῆς θεότητος φωνὰς, ἃς διαγορεύουσιν ἡμῖν αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ αὐτοῦ, εἰς ἕν πρόσωπον συνήχθαί φαμεν. Τὴν αὐτὴν γὰρ ἴσμεν ἐπὶ τὸ προσεχόμενον καθεῦδοντα, τὸν αὐτὸν τῆ θαλάσσης ἐπιτιμῶντα ἐν ἔξουσίᾳ καὶ τοῖς ἀνέμοις, τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ὀδοπορίας κεκμηκότα, τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα, ὡς ἐπὶ στερεᾷ γῆς ἰδ' ἔξουσίᾳ. Ὁ αὐτὸς τοῖνον Θεός, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ὁμολογουμένως. Τί γὰρ τὸ θαῦμα, εἰ ἄνθρωπος τις τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν ἔξουσίᾳ Θεοῦ δυνάμεις ἐνεργεῖν λέγεται; Ἀλλ' ἵνα τὸν αὐτὸν Θεὸν Λόγον κεκενῶσθαι ὑποδείξουσιν ἡμῖν αἱ θείαι Γραφαί, οὐ δοκῆσει, ἀλλὰ ἐνεργεῖα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν διαγορεύουσιν ἐν προφητικαῖς, καὶ μὴν καὶ ἀποστολικαῖς κηρύγμασιν.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιόχεια ἐπιστολῆς.

Ὁμολογοῦμεν τοιγαροῦν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, Θεὸν τέλειον, καὶ ἄνθρωπον τέλειον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, πρὸ αἰώνων μὲν ἐν τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν

A que Filium Dei simul, et hominem, et in eodem pariter ostendunt. Et post alia : Neque enim eo deventiæ processerunt, ut se transgressores constituerent, ea quæ recte dissolverunt, inconsiderate constructantes. Nam si Nestorii probant opiniones, quomodo illas ut adulterinas et execrandas detestantur? Causas autem arbitrarias explicandas, quamobrem ad ejusmodi nugarum sollicitudinem processerint sunt. Quoniam enim Arianæ impietatis defensores veritatem nefarie venditantes, Dei quidem Verbum factum hominem dicunt, sed tamen inanimatum corpus assumpsisse, ut humanas ipsi voces tribuentes ostendant illis quos deceperunt, ipsum Patris excellentiæ celere, et diversæ ab ipso dicant esse naturæ : Orientales veriti, ne Dei Verbi gloria naturaque minuat ob ea quæ, propter dispensationem in carne factam, humana ratione dicta sunt, voces definiunt, non unum Christum et Dominum, ut diximus, in duas dividentes personas, sed alias quidem ipsius tribuentes divinitati, alias autem humanitati, universas tamen uni.

Ejusdem ex oratione de assumpta a Verbo humanitate : Virginem esse Dei Genitricem.

Audientium animos decepturos se quidem existimant, dicentes, Deum Verbum hominem assumpsisse, et per ipsum ex Virgine prodiisse, et eum ipsum hominem a Deo Verbo divinum esse redditum. Qui sane homines pietatis mysterium ignorant, et Unigeniti gratiam ex susceptæ carnis consilio profectam mediocre efficiunt. Nos autem haud ita sumus edocti, sed unum eundemque scimus, fratres, per sanctam Virginem Dei Genitricem genitum Deum perfectum, et hominem animatum anima ratione prædita. Sic et Dei Genitricem dicimus S. Virginem, in eaque Deum Verbum per essentiam non opinione, sed re ipsa Filium Dei simul et Filium hominis habitasse. Quin etiam divinitatis humanitatisque voces, quas nobis de ipso divinæ tradunt Scripturæ, in unam personam dicimus convenire. Eundem enim scimus esse, qui in pulvinari dormiebat, et qui cum potestate mari et ventis imperabat; eundem, qui in itineribus defatigabatur, et qui propria auctoritate super mare tanquam super solidam terram ambulabat. Eundem igitur Deum et eundem Dominum confitemur. Quid enim mirum, si homo quispiam, quales nos sumus, Dei potestate miracula facere dicatur? Verum ut Deum ipsum Verbum sese exinanisse nobis ostendant divinæ Scripturæ, non opinione, sed veritate, unum atque eundem nobis affirmant in prædicationibus prophetarum et apostolorum.

Ex Epistola ad Joannem Antiochenum.

Confitemur igitur Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, Deum perfectum, et perfectum hominem, ex anima ratione prædita corporeque constantem, ante sæcula quidem ex Patre genitum secundum divinitatem, in extremis autem

diebus eundem propter nos et propter nostram salutem ex Maria natum Virgine secundum humanitatem. Quorum enim naturarum conjunctio facta est. Quamobrem unum Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur : et hac quidem inconsumæ conjunctionis notione confitemur sanctam Virginem esse Dei Genitricem : quoniam Deus Verbum caro et homo factus est, et ex ipsa conceptione sibi templum ex illa sumptum adjunxit et copulavit.

Ex oratione a' augustissimas dominas habita.

Si sacra Virgo Deum incarnatum secundum carnem non peperit, vel inviti concedant oportet, hominem tantum vulgarem, nobisque nihilo excellentiorem in lucem edidisse. Quod si res ita se habet, qua obsecro ratione, omne genu illi incurvabitur, omnisque lingua confitebitur, quod Dominus noster Jesus est in gloria Dei Patris? Quomodo angeli, et sacer ille cælestium virtutum cætus illum adoret? Numquid hominem communem, et nos et universum cælum hactenus percolimus? Absit : adoramus enim Emmanuelem tanquam verum Deum. Atqui nulla ratione adorari potest, nisi credamus ipsum Dei Patris Verbum, quod ab universa creatura adoratur, secundum Scripturas carnem factum esse : non quod in carnem demutatam transierit, sed quod ex ipsa sacra Virgine carnem susceperit, humanamque, ut ante expositum est, nativitatem, perinde ac nos, subiverit; quo nimirum homini nostri causa factum, more quidem aliorum hominum mortem pateretur, proculcato autem mortis imperio, divina vi rursus resurgeret. Hoc enim modo factum est, ut nos quoque per Christum vincere, peccatoque debellato, ac posita corruptione, mortem effugere possemus, lætitiæque in Christo pleni diceremus : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi est sumus, ita rursus in Christo devicimus.

Quod si vulgaris tantum homo esset Emmanuel, quomodo mors hominis humanæ naturæ open tulisset? Enimvero non pauci sanctorum prophetarum mortem obierunt, ut laudatissimus ille Abraham, Isaac, Jacob, Moyses, Samuel, reliquique deinceps, qui vitæ sanctimonia claruerunt; verumtamen mors illorum generi humano nihil omnino contulit : at vero mors Christi salutem præstitit; siquidem propriam pro nobis carnem obtulit, mortisque semetipsum nostri causa contradens, omnes ex mortis laqueis exemit. Unus enim pro omnibus moriens satisfecit, ut qui plurimum cæteris omnibus dignitate præstaret. Nam et Dei Patris Verbum est, et natura Deus, et corpus quod pro nobis in odorem suavitatis Deo et Patri offerrebat, illius proprium fuit. Impium est ergo, longæque absurdissimum, unum Dominum nostrum Jesum Christum in duos filios divellere, maxime cum sa-

αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Δύο γὰρ φύσεις ἕνωσις γέγονε· διὸ ἓνα Χριστόν, ἓνα Υἱὸν, ἓνα Κύριον ὁμολογοῦμεν. Κατὰ ταύτην τὴν τῆς ἀσυγχύτου ἕνώσεως ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον Θεοτόκον, διὰ τὸ τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθῆναι, καὶ ἐνανθρωπήσαι, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἐνώσει αὐτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τὰς εὐσεβεστάτας δεσποίνας προσφωνητικοῦ.

Εἰ μὴ τέτοκε σαρκικῶς σαρκωθέντα Θεὸν ἡ ἁγία Παρθένος, πᾶσα πως ἀνάγκη καὶ οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς ὁμολογεῖν, ὅτι κοινὸν γεγέννηκεν ἀνθρώπον, οὐδὲν ἔχοντα παρ' ἡμᾶς τὸ πλεον. Εἶτα πῶς αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς; Πῶς αὐτῷ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι, καὶ τῶν ἁνωτάτω δυνάμεων ἡ ἁγία πληθὺς; Ἄρ' οὖν ἀνθρώπῳ κοινῷ λελάτρευκε μεθ' ἡμῶν καὶ σύμπερ ὁ οὐρανός; Μὴ γένοιτο· προσκυνοῦμεν γὰρ ὡς Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Ἐμμανουήλ. Ἔσται δὲ οὐχ ἐτέρως προσκυνητός, ἐὰν μὴ πιστεῦωμεν, ὅτι αὐτός ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, ὁ παρὰ πάσης τῆς κτίσεως προσκυνούμενος, σὰρξ ἐγένετο κατὰ τὰς Γραφάς· οὐκ εἰς σάρκα μεταβλημένος, ἀλλ' ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σάρκα λαβὼν, ὡς ἔφην, καὶ ἀνθρωπίνην μεθ' ἡμῶν ὑπομίνας γέννησιν· ἵνα καὶ ἀνθρώπος γεγονὼς ὑπὲρ ἡμῶν, ἀποθάνῃ μὲν ἀνθρωπίνως, ἀναστῇ δὲ θεικῶς, πάτησας τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Οὕτω γὰρ ἦν δύνασθαι καὶ ἡμᾶς ὡς ἐν Χριστῷ νικησάντας κατευμεγεθῆσαι μὲν τῆς ἀμαρτίας, ἀποδύσασθαι δὲ τὴν φθορὰν, καὶ διαδρᾶναι θάνατον, οὕτω τε εἰπεῖν ἐκ περιχαρείας τῆς ἐν Χριστῷ· « Πού ἡ νίκη σου, θάνατε; πού τὸ κέντρον σου, ῥῆθι; » Ἄσπερ γὰρ ἐν Ἄδᾳμ πεπτῶκαμεν, οὕτω νενικήκαμεν ἐν Χριστῷ. stimulus tuus, inferne ?? » Ut enim in Adam devicti

Εἰ δὲ ἀνθρώπος ἦν κοινός ὁ Ἐμμανουήλ, πῶς ἂν ὠφέλησε τὴν ἀνθρώπου φύσιν ὁ ἀνθρώπου θάνατος; Καίτοι πολλοὶ προαπέθανον ἅγιοι προφῆται, Ἄβρααμ ἐκεῖνος ὁ διαβόητος, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, Μωσῆς τε, καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ καθεξῆς γεγονότες ἅγιοι· ἀλλ' ὦνησε μὲν οὐδὲν τὸ ἐπὶ γῆς τῶν ἀνθρώπων γένος ὁ ἐκείνων θάνατος, σέσωκε δὲ ὁ Χριστοῦ· προσκεκόμικε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ δούς αὐτῇ τῷ θανάτῳ δι' ἡμᾶς, πάντας ἐξείλετο τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν. Ἦρκεσε γὰρ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν ὁ πάντων ἀξιώτερος, ὅτι καὶ φύσει Θεὸς ὁ ἐκ Πατρὸς ἐστὶ Λόγος, καὶ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ὄσμην εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρόσσεκομισμένον. Οὐκοῦν ἀσεθεὶς, καὶ τῶν ἁγίων ἐκτοπωτάτων, τὸ τέμνειν εἰς υἱὸς δύο τὸν ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀντιτάξεται δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος λέγων· « Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Εἰ γὰρ ἐστὶ Κύριος εἰς εἷτα

¹ Philipp. II, 10, 11. ² Hebr. I, 6. ³ Cor. xv, 13.

τέμνουσί τινες εἰς δύο υἱοὺς τὸν ἕνα, τίνι τὴν τῆς κυριότητος δόξαν περιθήσομεν; ἄρα τῷ ἐκ Πατρὸς φύντι Λόγῳ; πρέπει γὰρ αὐτῷ τὸ τῆς κυριότητος ὄνομα τε μάλιστα καὶ χρῆμα, καὶ ἔστιν ἀληθῶς τῶν ὄλων Δεσπότης. Ἔϊτα ὅποι ποτὲ τὸν ἕτερον θήσομεν; Ἔξω γὰρ κείσεται τοῦ εἶναι Κύριος, παραχωρῶν τῷ προϋπάρχοντι, καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερηρμένῳ. Ἄλλὰ τῷ ἐκ γυναικὸς, ὡς αὐτοὶ φασὶν ἀποδιστάντες, τὴν τῆς κυριότητος ἀνάφομεν δόξαν. Ἔϊτα πῶς ἔσται Κύριος ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, εἴπερ ὄντος ἑνὸς Κυρίου, κατὰ τὰς Γραφὰς, ἀνθρώπῳ φιλῶ τὸ τῆς κυριότητος ὄνομα χαριούμεθα; Πῶς δὲ καὶ μία πίστις; ἢ πῶς ἐν τῷ βάπτισμα; Εἰ γὰρ υἱοὶ δύο, κατὰ τινες, εἰς τίνα πιστεύομεν; Τῆς ἐκείνων ἀμαθίας ἔργον ἂν εἶη λέγειν, εἰς γι τίνος ὄνομα βεβαπτισμεθα, καίτοι βαπτίσματος ὄντος ἑνός.

impartitur, quomodo Dei Patris Verbum dominationis appellatione cohonestabimus? Quomodo rursus una erit fides, et unum item baptisma? Nam si duo sunt filii, ut quidam opinantur, in quem ex illis credimus? Illorum inscitiae erit dicere, in cuius etiam nomine baptizati sumus, cum unum sit baptisma.

Ἄλλ' ἵρῃ που πάντως ἢ ἐν ὑμῖν ἀγγίνοια μεθύοντά τε τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον, καὶ κατασειόμενον ἐς γε τὸ ἀκαλλῆς, μᾶλλον ἤδη καὶ πρὸς ἐσχάτην ἀτίθειαν ἀπονευκότα. Θίμαι δὲ δεῖν ὑμᾶς, τὸ θεῖον αὐτοῦ πολυπραγμονούσας μυστήριον, ὅξει διαβολῆς ὁμματι καθορᾶν τοὺς συναρπάξουσιν ἐθέλοντας, καὶ προσωπεῖον μὲν εὐσεβῆς τοῖς ἰδίους περιπλάττοντας λόγοις, βολίδος γε μὴν ἀπάσης δέξυτερον ἔχοντας αὐτούς. Ἄρνούντων μὲν γὰρ, ὅσον ἤκεν εἰπεῖν εἰς δύναμιν ἀληθείας, τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δεσπότην, τουτέστι Χριστόν. Δεδιότας δὲ τῶν εὐσεβεῖν εἰωθῶτων τὰς ἐπὶ τῷδε λύπας, καὶ μέντοι ζῆλον τὸν ἀξιάγαστον, ὁμολογοῦσιν, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεγεννημένος, καὶ μὴν ὅτι καὶ Κύριος, καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὲν τις τῶν ἀπλῶν τοὺς παρ' αὐτῶν δέξεται λόγους, νομίζει που, κατὰ τὸ εἶδος, ὀρθὰ καὶ εἰκότα λέγειν, καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀπάδοντα δόγμασιν. Εἰ δὲ δὴ τις ἔλοιτο κατισχυοῦν ταῖς ἐρευναις αὐτοῦς, καὶ τὸ ἀκριθῆ ποιῆσαι τῶν εἰρημένων τὴν βάσανον, οὐχ ἀπλοῦν εὐρήσει. Εἰσὶ μὲν γὰρ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι: πολλοὶ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καθὰ καὶ ὁ μακάριος ἡμῖν γράφει Παῦλος. « Ἄλλὰ ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Πλὴν ὅταν Ἰησοῦν Χριστὸν ὀνομάζωμεν, τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον ἂν ἀνθρωπεῖα μορφῇ πεφηνότα σημαίνομεν, οὐκ ἐν χάριτος μέρει καὶ ἐπακτὸν ἐξωθεν ἔχοντα τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ ὄντα τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, ὅπερ εἶναι πεπίστευται. Θεὸς γὰρ ὢν φύσει καὶ δίχα σαρκός, μεμένηκε Θεὸς καὶ μετὰ σαρκός· καὶ Υἱὸς ὢν φύσει καὶ πρὸ σαρκός, μεμένηκεν Υἱὸς καὶ ὅπερ ἰ γέγονε σὰρξ· καὶ Κύριος ὢν ἀληθῶς τῶν ὄλων, ἐν τοιαύτῳ πάλιν ὁρᾶται δόξη, καὶ ἐν ἀνθρωπότητι γεγωνός. Οὐκοῦν εἰ Θεὸν ἀληθινὸν εἶναι λέγουσι τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεγεννημένον, τουτέστι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, κατὰ

A pientissimus Paulus huic sententiae diserte reclamet. Ait enim : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma ». Nam si unus duntaxat est Dominus, quem illi in duos filios distrahunt, utri, quaeso, ex illis dominationis gloriam assignabimus? An Dei Patris genito Verbo? in hunc namque, eum universorum Dominus reipsa sit, et dominatus nomen, et res ipsa quoque multo maxime convenit. Cedo autem, quo interim loco alterum illum habebimus? Nam cum hic priori illi, utpote infinitis partibus excelsiori, jure meritoque cessurus sit, necessum est ut dominationis titulum prorsus amittat. At dominationis gloria, ut illi ipsi qui separant, dicunt, e muliere prognato tribuetur. Cum igitur sacrarum Litterarum testimonio, unum tantum sit Dominus; si dominationis vocabulum nudo homini

B intelligit prudentia vestra perspicue, insanam hanc doctrinam in magnam absurditatem inclinare, imo vero in extremam impietatem praecipitum ferri. Existimo autem vos, quae divinum illud Christi mysterium accuratius expenditis, perspicaci mentis oculo illos internoscere, qui imposturam moliantur, orationique suae pietatis personam inducunt, cum quovis interim venenato jaculo magis feriant: nam si quod res ipsa est, palam dicere licet, Dominum qui eos redemit, hoc est, Christum, inficiantur. Verumtamen piorum ob hanc rem offensionem, zelumque emulatione dignum metuentes, eum qui ex sacra Virgine natus est, et Deum et Dominum, et Dei Filium esse profitentur. Quod si qui ex radiis illorum sermones forte hauriunt, recta mox, ut probabile est, et convenientia, et quae a veritate non dissentiant, illos loqui arbitrantur. Verum qui dicta illorum exactius perscrutantur, et justis ponderibus examinant, nihil non fucatum ac perplexum comperiant: sunt enim dii multi et domini multi, et in caelo et in terra, quemadmodum divinus Paulus scriptum nobis reliquit: « Nobis tamen unus est Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum: et unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia, et vos per ipsum ». Caeterum cum Dei Patris Verbum humana forma indutum, Jesum Christum nominamus, dignitatem hanc non muneri datam, aut ei extrinsecus adventitiam obtigisse significamus; sed quod creditum est esse, hoc ipsum secundum veritatem esse indicamus. Nam cum extra carnem suapte natura Deus esset, posteaquam carnem induit, Deus esse non destitit. Rursus cum ante assumptam carnem naturalis Dei Filius esset, quando caro jam factum est, Filii rationem non amisit. Tandem cum universorum Dominus ante existeret, posteaquam humana natura ornatum prodiit, ab eo ordine

¹ Ephes. iv, 5.

et dignitate non excidit. Igitur si eum, qui ex sacra Virgine prôdiit, hoc est Dei Patris Verbum carni secundum naturam unitum, verum Deum esse agnoscunt, cur eandem Virginem esse Deiparam fateri verentur? Verum ipsis propositum est haud ex animo profiteri Virginis Filium Deum ac Dominum, eademque cum Patre auctoritate præditum esse, sed verbis tantum hoc ipsum simulare. Existimant enim, homini ad nostram similitudinem ex sancta Virgine prognato, cum filiationis, tum dominationis quoque gloriam per modum cujusdam gratiæ, ac per progressus obvenisse.

Ejusdem.

Dicimus igitur Dei Verbum, cum spiritus sit Deus, pro salute omnium, ut Scripturæ testantur, carnem et hominem factum esse, non ex propria natura sibi corpus accipiens, neque desinens esse id quod erat, nec ullam subiens mutationem, sed ex sancta Virgine immaculatum corpus assumens animatum anima mente prædita, illudque proprium reddens per conjunctionem minime confusam, quæ nec animo comprehendî, nec verbis omnino potest explicari, adeo, ut non alterius, sed proprium ipsius corpus intelligatur. Sic ingressus est in mundum Unigenitus, qui primogenitus et in multis fratribus factus est, qui tamen ut Deus inter res procreatas non potest collocari. Quare cum dicitur *natus*, et *ex muliere*, necessario *secundum carnem* adjicitur, ne existendi principium ex sancta Virgine intelligatur accepisse, cum ante sæculum omne sit, et sempiternus, et semper exstiterit cum Patre Deus Verbum. Verum quando ex voluntate Patris formam servi sumere voluit, tunc et ortum ex muliere secundum carnem subiisse dicitur. Sine controversia igitur quod ex carne est, est caro, et quod ex Deo Deus, ex utroque autem in idem Christus qui unus est Filius, et Dominus cum propria carne non inanimata, sed animata anima, ut dixi, mente prædita. Non igitur unum nobis Filium in duos secant, seorsum constituentes Verbum et Filium, et alterum seorsum et separatim hominem ex muliere, ut ipsi aiunt; sed cogitent non magis Deum Verbum homini conjunctum esse, quam ipsum esse factum hominem dici, dum semen Abraham assumit, ut dicunt Scripturæ¹, et in omnibus, excepto peccato, fratribus assimilatur². Absoluta autem similitudo in primis habebit ortum ex muliere, et si intelligitur supra nos, humane tamen et secundum nos, nam de Unigenito quidem est super hoc. Deus enim erat caro factus. Quapropter et Dei Genitrix sancta vocatur Virgo. Quod si dixerint Deum et hominem congressos in idem, unum Christum effecisse, servata nimirum utriusque persona sine confusione, nihil eos propterea exquisite sentire, aut dicere possumus intelligere. Non enim, ut ipsi aiunt, Deus et homo congregantes Christum unum effecerunt, sed, ut jam dixi, Deus existens Verbum similiter atque nos, sanguinis et carnis particeps

φύσιν ἐνωθέντα σαρκί, διὰ τί δεδίασιν ὁμολογεῖν, ὅτι Θεοτόκος ἐστὶν ἡ ἀγία Παρθένος; Ἄλλὰ σκοπὸς αὐτοῖς ὑποπλάττεσθαι μὲν, καὶ λέγειν, ὅτι ναὶ καὶ Θεὸς ἐστι, καὶ Κύριος, καὶ συνεδρεῖε τῷ Πατρὶ. Φρονουσί γε μὴν οὐχ οὕτω κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ὡς ἐν χάριτος μέρει, καὶ ὡς ἐκ προκοπῆς δεδῶσθαι φασι τῷ ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου κοινῶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων γεγεννημένῳ τὴν τε τῆς υἰότητος καὶ τῆς κυριότητος δόξαν.

Toῦ αὐτοῦ.

Φαμὲν οὖν, ὡς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος πνεῦμα ὢν ὡς Θεὸς, κατὰ τὰς Γραφάς, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων ἐσαρκώθη καὶ ἐνηθρώπησεν, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως αὐτοῦ ἐαυτῷ σῶμα μεταλαβὼν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκσταὶς τοῦ εἶναι ὁ ἦν, οὐ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ὑπομείνας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου τὸ ἀχραντὸν σῶμα λαβὼν ἐνεψυχωμένον νοερῶς, καὶ ἴδιον ἀποφῆνας αὐτὸ καθ' ἑνωσιν ἀπερινόητον, ἀσύγχυτον, καὶ ἀφραστον παντελῶς, ὡς μῆτε ἐτέρου τινός, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ νοεῖσθαι, οὕτως εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Μονογενής, ὅς πρωτότοκος καὶ ἐν πολλοῖς γέγονεν ἀδελφοῖς ὁ ἀσύστατος τῇ κτίσει, καθὼ νοεῖται Θεός. Ὅταν τοίνυν γεγεννησθαι λέγεται, καὶ ἐκ γυναικὸς ἀναγκαίως τὸ κατὰ σάρκα προσεπιφέρεται, ἵνα μὴ ὑπάρξῃ ἀρχὴν νοεῖτο λαβὼν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, καίτοι πρὸ παντὸς αἰῶνος ὑπάρχων ὁ συναΐδιος, καὶ αἰεὶ συναφῆσθαι τῷ ἴδιῳ Πατρὶ Θεῷ Λόγος. Ἄλλ' ὅτε κατ' εὐδοκίαν Πατρὸς τὴν τοῦ θεοῦ μορφὴν ἠθέλησε λαβεῖν, τότε καὶ ἀπέτεξεν τὴν ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα μεθ' ἡμῶν ὑπομείναι λέγεται. Οὐκοῦν ὁμολογουμένως μὲν τὸ ἐπὶ σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, τὸ δὲ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι. Κατ' αὐτὸν δὲ ἀμφότερα Χριστὸς, εἰς ὢν Υἱὸς καὶ Κύριος μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς αὐτοῦ, οὐκ ἀψόχου μᾶλλον, ὡς ἔφη, ἀλλ' ἐνεψυχωμένης νοερῶς. Μὴ τοίνυν διατεμνέτωσαν εἰ, δύο Υἱοὺς τὸν ἕνα Υἱὸν ἡμῶν, ἀνὰ μέρος ἰστάντες τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν, καὶ ἕτερον ἰδικῶς τε καὶ κατὰ μέρος ἀνθρώπων τὸν ἐκ γυναικὸς, καθά φασι αὐτοί· ἀλλ' ἐννοεῖτωσαν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων συνήθη μᾶλλον ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλ' αὐτὸς ἀνθρώπος γενέσθαι λέγεται, σπέρματος; Ἀβραὰμ ἐπιλαβόμενος, κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὁμοιωθεὶς κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς διχα μόνῃς ἀμαρτίας. Ἡ δὲ εἰς ἅπαν ὁμοίωσις; ἔχῃ ἂν εἰκότω; καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τὴν ἐκ γυναικὸς ἀπέτεξεν. Εἰ καὶ νοεῖται μὲν ἐφ' ἡμῶν ἀνθρωπίνως καὶ καθ' ἡμᾶς, ἐπὶ δὲ γε τοῦ Μονογενοῦς ὑπὲρ τοῦτο· Θεὸς γὰρ ἦν σαρκούμενος. Τοιγάρτοι καὶ Θεοτόκος ἡ ἀγία καλεῖται Παρθένος. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι Θεὸς; καὶ ἀνθρώπος συνελθόντες κατὰ ταυτὸν, ἀπέτελεσαν ἕνα Χριστὸν, φυλαττομένης ὁρίων· ὅτι τῆς ὑποστάσεως ἐκατέρου ἀσύγχυτως, εὐδὲν ἀκριβῆς ἐπὶ τούτῳ φρονούντας ἢ λέγοντας ἐνεστὶν ἰδεῖν. Οὐ γὰρ, καθά φασι, Θεὸς καὶ ἀνθρώπος συνελθόντες; ἀπέτελεσαν ἕνα Χριστὸν, ἀλλ', ὡς ἔφη, ἦδη Θεὸς ὢν ὁ Λόγος παραπλησίως ἡμῶν μετέσχευ

¹ Hebr. 11, 16. ² Ibid. 47.

αἵματος καὶ σαρκός, ἵνα ὁ Θεὸς ἐνανθρωπήσας νοη-
ται, καὶ τὴν ἡμετέραν σάρκα λαβών, καὶ ἰδίαν αὐ-
τοῦ ποιησάμενος, ἵνα, καθάπερ ὁ καθ' ἡμᾶς νοούμε-
νος ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος εἰς ἔστιν, οὕτω
καὶ αὐτὸς εἰς ὁμολογῆται ὑπάρχειν Ὑἱὸς καὶ Κύριος.
Μία γὰρ ὁμολογεῖται φύσις ἀνθρώπου καὶ σύστασις,
κἂν ἐκ διαφόρων νοηται καὶ ἑτεροσιδῶν πραγμάτων.
'Ἐτεροφυῆς μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὡς πρὸς γε ψυχὴν
τὸ σῶμά ἐστιν· ἀλλ' ἴδιον αὐτῆς καὶ συναποελεστικὸν
τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐνδὸς ἀνθρώπου. Καὶ νῦν μὲν καὶ
θεωρίᾳ τὸ διάφορον τῶν ὀνομασμένων οὐκ ἀσυμφα-
νές, ἢ δὲ γε σύνοδος, ἦτοι συνδρομή, τὸ ἀδιάτμητον
ἔχουσα, ἐν ἀποτελεῖ ζῶον τὸν ἄνθρωπον. Ὁ τοίνυν
μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ἄνθρωπον προσλαβὼν
προῆλθεν ἄνθρωπος, ἀλλὰ, καὶ τοι τὴν ἐκ Θεοῦ Πα-
τρὸς ἀπόβρῆτον ἔχων γέννηται, διὰ τοῦ ἁγίου καὶ
ὁμοουσίου Πνεύματος· ἐαυτῷ δημιουργήσας· ναδν,
γένονεν ἄνθρωπος. Τοιγάρτοι καὶ εἰς νοεῖται.

*Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ
διακόνους λόγου.*

Γεγέννηται μὲν ὁμολογουμένως ἐξ αὐτῆς τῆς οὐ-
σίας τοῦ Πατρὸς· ὁ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ
Λόγος, ἐν ἑσχατοῖς δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς, ἐπειδὴ
γένετο σὰρξ, τουτέστιν ἠνώθη σαρκὶ ψυχὴν ἐχοῦση
τὴν λογικὴν, γεγενῆσθαι λέγεται σαρκικῶς καὶ διὰ
γυναϊκός. "Ἐοικε δὲ πῶς τῷ καθ' ἡμᾶς τόκῳ τὸ ἐκ
αὐτῷ μυστήριον. Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς μητέρες
ὑπηρετοῦσαι τῇ φύσει ποδὸς γέννησιν, ἔχουσι μὲν ἐν
μήτρῃ κτηνικήν κατὰ βραχὺ τὴν σάρκα, καὶ
ἀφροστοῖς τισὶν ἐνεργείαις Θεοῦ προϊούσῃν τε καὶ
τελειομένην εἰς εἶδος τὸ ἀνθρώπινον· ἐπίσει δὲ τῷ
ζῳῳ τὸ πνεῦμα Θεοῦ καθ' ὅν οἶδεν τρόπον. Πλάττει
γὰρ πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν τοῦ Προφη-
τοῦ φωνήν. "Ἐτερος δὲ σὰρκός, καὶ ὁμοίως ἕτερος ὁ
τῆς ψυχῆς ἔστι λόγος. "Ἄλλ' εἰ καὶ γεγόνασιν αὐται
μόνον τῶν ἀπὸ γῆς σωμάτων μητέρες, ἀλλ' οὖν ὅλον
ἀποτεκοῦσαι τὸ ζῶον, τὸ ἐκ ψυχῆς δὲ λέγω καὶ σώ-
ματος, οὐχ' μέρος λέγονται τεκεῖν, οὐδ' ἂν εἶποι τις,
φέρει εἰπεῖν, τὴν "Ἐλισάβετ σαρκοτόκον μὲν, οὐ μὴν
ἔτι καὶ ψυχοτόκον. Ἐκτέτοκε γὰρ ψυχωθέντα τὸν
Βασιλειάν. Τοιοῦτόν τι πεπραχῆναι παραδειξόμεθα
καὶ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ "Ἐμμανουήλ. Γεγέννηται μὲν
γὰρ, ὡς ἔφη, ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας
ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος· ἐπειδὴ δὲ σάρκα λαβὼν,
καὶ ἰδίαν αὐτὴν ποιησάμενος, κερημάτικος καὶ Ὑἱὸς
ἀνθρώπου, καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν, οἶμαι, ἔτα-
πον εἰπεῖν, μάλλον δὲ ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι γε-
γέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναϊκός· καθάπερ ἀμέλει
καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ τῷ ἴδιῳ συναπογεννᾶται
σώματι, καὶ ὡς ἐν λελόγισται πρὸς αὐτὸ, καίτοι τὴν
φύσιν ἑτέρα παρ' αὐτὸ νοούμενη τε καὶ ὑπάρχουσα
κατὰ τὸν ἰδίον λόγον. Κἂν εἰ βούλοιστο τις τὴν τοῦ δαΐ-
μονος μητέρα λέγειν, ὡς ἔστι μὲν σαρκοτόκος, οὐ μὴν
ἔτι καὶ ψυχοτόκος, περισσεοπέσει λίαν. Τέτοκε γὰρ,
ὡς ἔφη, συνθεταίμενον εὐτέχνως ἐξ ἀνομοίων τὸ
ζῶον, ἐκ δυοῖν μὲν, πλὴν ἀνθρώπων ἕνα, μένοντος
μὲν ἑκατέρου τοῦθ' ἕπερ ἔστι, συνδεδραμηκότων δὲ

A factum est, ut Deus homo factus et carnem assump-
sisse nostram intelligatur, et propriam effecisse: ut
quemadmodum ex anima et corpore unus homo
consurgit, sic ipsum unum Filium et Dominum
constitemur. Una enim hominis est natura et con-
stitutio, licet ex diversis et differentibus rebus con-
sistat. Alterius enim naturæ constitemur esse corpus,
si cum anima comparetur. Sed proprium tamen est
corpus ipsius et hominis unius personam perficiens.
Atque animo quidem et cogitatione utriusque per-
cipitur differentia, congressus autem et concursus,
non admittens divisionem, unum absolvit animal
hominem. Unigenitus ergo, Dei Verbum, non homi-
nem accipiens prodiit homo, sed arcanum habens
ex Patre ortum, per sanctum et ejusdem essentiae
B Spiritum sibi templum fabricans, factum est homo.
Quamobrem et unum intelligitur.

Ejusdem ex oratione ad presbyteros et diaconos.

Ex ipsa profecto Patris essentia genitum est vi-
vens Verbum et in sua consistens persona. Sed in
extremis sæculi temporibus, cum factum est caro,
id est, cum carnem assumpsit, animam habentem
ratione præditam, natum esse dicitur in carne, et
per mulierem. Quod quidem mysterium humano
partui videtur simile. Nam matres quidem terrenæ
serviunt ad generationem, compactam ad breve
tempus carnem in utero gerunt, et ineffabili qua-
dam Dei virtute progredientem ad perfectam for-
mam humanam. Deus autem animalī spiritum injicit.
Format enim spiritum hominis in ipso, ut ait Pro-
pheta¹. Alia autem est carnis, et alia animæ ratio.
Verum quamvis solius terreni corporis matres sint,
tamen totum animal ex anima et corpore constans,
non autem partem dicuntur peperisse. Nemo enim
exempli gratia dixerit, Elisabeth carnem, non autem
animam peperisse, quippe quæ animalium Baptistam
peperit. Tale quiddam et in Emmanuelis ortu actum
esse dicimus. Genitum enim est ex Dei et Patris
essentia, ut diximus, unigenitum ipsius Verbum.
Sed posteaquam carnem assumens, eamque sibi
propriam faciens, declaratum est etiam Filius ho-
minis, et factum est, quales nos sumus, non alienum
D est, ut arbitror, dicere, imo vero necessarium est
constiteri, ipsum per mulierem genitum esse secu-
ndum carnem. Quemadmodum et anima hominis
nimirum simul cum proprio corpore nascitur, et
unum cum ipso censetur, quamvis natura diversa
cognoscatur, et sit ratione propria. Quod si quis
matrem alicujus, carnem ipsius, non autem ani-
mam peperisse dixerit, ineptus et vanus existima-
bitur. Peperit enim, ut dixi, compositum plane
ex dissimilibus animal, ex duobus nimirum in
unum hominem, cum utrumque maneat id
quod est, concurrant tamen quasi in unitatem
naturalem, atque inter se conimisceant, quod

¹ Psal. cxxxviii, 5.

utrique proprium est. Quod autem unitas in Christo sit maxime necessaria, cum aliis multis rationibus perspicere facillimum sit, nos tamen, si videtur, beati Pauli verba perpendamus, eaque diligenter pro viribus consideremus. De Unigenito igitur dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semelipsum exinanivit, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo, humiliavit se ipsum*¹. Quis igitur est, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, aut quo exinanitus est modo, aut quomodo sese humiliavit, et in servi forma inventus est? Qui in duo secant unum Dominum Jesum Christum, nempe in hominem, et in Verbum Dei, dicunt eum qui natus est ex Virgine exinanitionem subisse, ab illo videlicet separantes Dei Verbum. Ostendant igitur prius illum in forma et æqualitate Patris existitisse, ut et exinanitionis modum subierit, in qua non erat. Verum nulla res est procreata, quæ natura propria sit in Patris æqualitate. Quomodo igitur dicitur exinanitus, si natura homo existens natus est ex muliere, quemadmodum nos? Dic mihi, ex qua antiquiore conditione, quæ sit humana præstantior, eo descendit, ut homo fieret? Aut quomodo intelligatur servi formam suscepisse, quam principio non habuerit, qui natura est inter servos, et manet sub iugo servitutis? At enim, inquit, qui natura, et vere, et liber est Filius, Patris Verbum, in ejus, a quo genitus est, forma existens, et illi æqualis habitavit in homine per mulierem genito, et hoc est exinanitio, et humilitas, et servi formam accepisse. Quid? o viri optimi, satisne fuit ad Verbi Dei exinanitionem, ut in homine habitaret? et tutum est dicere, ipsum hoc pacto servi formam subisse, atque ita exinanitionis rationem peregrisse? Atqui audio ipsum sanctos apostolos hunc in modum alloquentem: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*². Audis quomodo dixerit Deum et Patrem secum in illis habitaturum, a quibus diligitur? Patremne igitur exinanitum, et eamdem, quam Filius subiit, humilitatem tulisse, et servi formam accepisse concedemus, quoniam sanctas animas diligentium Filium domicilia sibi constituit? Quid? ipse Spiritus sanctus, qui in nobis inhabitat, humanæ carnis assumendæ consilium explevit, quod Filium solum omnium salutis et vitæ gratia executum dicimus? Facessat tam supervacanea et stulta plane atque inanis temeritas. Humiliavit ergo seipsum in Dei et Patris forma et æqualitate existens Verbum, quando, ut Joannes ait, caro factum, ex muliere natum est, et cum ortum haberet ex Deo Patre, ortum etiam nostrum pati voluit propter nos. Doceant nos isti qua ratione Verbum ex Deo Patre

ὡς περ εἰς ἐνδότηα φυσικῆν, καὶ οἶον ἀνακίρναμένων ἀλλήλοιν, ὅπερ ἂν ὡς ἴδιον ἐκατέρω προσῆ. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀναγκαιοτάτη λίαν ἢ ἔνωσις ἐπὶ Χριστοῦ, καταθρῆσαι βῆρον καὶ ἀταλαίπωρον παντελῶς καὶ διὰ πολλῶν ἐτέρων. Φέρε γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὰ; τοῦ μακαρίου Παύλου πολυπραγμασίωων φωνῆς, ἀκριδῶ; τὴν νοῦν καὶ ὡς ἐνὶ λεπτῶς ἐνεραλθόντες. Ἐφη τοίνυν περὶ τοῦ Μονογενοῦς: Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠήρησατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν, μορφῆν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἀνθρώπος ἐταπεινώσεν ἑαυτόν. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ ὑπάρχων ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἀρπαγμὸν ἠήρησάμενος τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ; Ἡ τίνα κεκένωται τρόπον, καθικετό τε ὅπως εἰς ταπεινώσιν, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου γέγονε μορφῇ; Οἱ μὲν οὖν εἰς δύο τέμνοντες τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, εἰς τε ἀνθρώπῳν φημι καὶ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγον, τὸν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου φασὶν ὑπομείναι τὴν κένωσιν ἀποδιδιστόντας αὐτοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον. Προαποδεικνύσαντων οὖν, ὅτι καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι νοεῖται τε καὶ ἦν τοῦ Πατρὸς. ἵνα καὶ τὸν τῆς κενώσεως ὑπομείνη τρόπον, εἰς ὅπερ οὐκ ἦν καθικόμενος; Ἄλλ' οὐδὲν ἐστὶ τῶν πεποιημένων, ἢ κατ' ἴδιαν νοεῖτο φύσιν τὴν ἐν ἰσότητι τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν κενώσθαι λέγεται, εἰ τὴν φύσιν ἀνθρώπου ὡν γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός; Ἐκ ποίας, εἰπέ μοι, πρεσβυτέρας ὑπεροχῆς τῆς ἀνθρώπου μεζονος εἰς τὸ ἀνθρώπου εἶναι κατέδη; Ἡ πῶς ἂν νοεῖτο λαθεῖν ὡς οὐκ ἔχων ἐν ἀρχῇ τὴν τοῦ δούλου μορφῆν ὁ φύσει τελὼν ἐν οἰκέταις, καὶ ὑπὸ ζυγῷ δουλείας κείμενος; Ἄλλὰ ναί φασιν. Ὁ φύσει τε ἀλτῶς, καὶ ἐλεύθερος Υἱὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων, καὶ ἴσος ὡν αὐτῷ, κατέφκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις, καὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως χρῆμα, καὶ τὸ εἰς τὴν τοῦ δούλου καθικεῖσθαι μορφῆν. Εἶτα, ὡ βέλτιστοι, τὸ κατοικῆσαι μόνον ἐν ἀνθρώπῳ τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἀρκέσειεν ἂν εἰς κένωσιν αὐτῷ; καὶ ἀσφαλῆς εἰπεῖν, ὅτι τε οὕτως ὑπέδου τὴν τοῦ δούλου μορφῆν, καὶ οὕτως αὐτῷ γένοτε ἂν ὁ τῆς ταπεινώσεως τρόπος; καίτοι λέγοντο; ἀκούω τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλεύσομαι, καὶ μοῖρα καρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ἀκούεις πῶς ἐν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν συγκατοικῆσειν αὐτῷ καὶ αὐτὸν ἐφθ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα; Ἀρ' οὖν καὶ αὐτὸν κενώσθαι δώσομεν, καὶ τὴν ὁμοίαν ἀνατλήναι ταπεινώσιν τῷ Υἱῷ, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφῆν ἀναλαθεῖν, ὅτι τὰς τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν ψυχὰς ἀγίας ποιεῖται μόνος ἴδιος; Τί δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν; ἄρα καὶ αὐτὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀποπληροῖ τὴν οἰκονομίαν, ἢ διὰ μόνου τοῦ Υἱοῦ πεπεράχθαι φαμεν τῆς ἀπάντων σωτηρίας ἕνεκα καὶ ζωῆς; Ἀπαγί τῆς οὕτω περιτῆς καὶ ἀνοήτου παντελῶς εἰκαιοουλίαις. Τεταπεινώσιν τοίνυν ἑαυτὸν ὁ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς

¹ Philipp. II, 6-8. ² Joan. XIV, 23.

ὑπάρχων Λόγος, ὅτε γενόμενος σὰρξ, καθά φησιν Ἀ
 Ἰωάννης γεγέννηται διὰ γυναικὸς, καὶ ὁ γέννησιν
 ἔχων τὴν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς; ὑπέ-
 μινε παθεῖν δι' ἡμᾶς. Ἐπεὶ διδασκέτωσαν αὐτοί,
 κατὰ τίνα τρόπον ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος Χριστὸς
 ἀννοεῖτο καὶ λέγοιτο πρὸς ἡμῶν, εἰ μὴ ἀπὸ γε τοῦ
 κερῖσθαι Χριστὸς; ὀνομάζεται; Τίνα κέχρικεν ὁ
 Πατὴρ τῷ ἑλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἦτοι τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι; Εἰ μὲν οὖν ἰδικῶς τὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνον
 γεννηθέντα Θεὸν Λόγον, καὶ τοῦτο εἶναι φασιν ἀλη-
 θές, ἀγνοοῦσιν, ὅτι καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀδι-
 κούσι φύσιν, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἀρ-
 νοῦνται τὸ μυστήριον. Εἰ γὰρ κέχρισται τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἐπιθεῖα πάντως ἁγιασμοῦ
 καὶ οὐχ ἐκόντες ὁμολογήσουσι κατὰ τοὺς ἀνωθεν
 χρόνους ὑπάρχειν αὐτὸν, καθ' οὗς οὕτω κερχρισμέ-
 νος, ἀμέτοχος ἦν ἐτι τῆς ὑστερον αὐτῷ δοθείσης
 δωρεᾶς. Τὸ δὲ ἁγιασμοῦ στερούμενον σεσάλευται
 κατὰ φύσιν, καὶ οὐκ ἀννοεῖτο παντελῶς ἡμοιρηκὸς
 ἁμαρτίας, ἦτοι τοῦ δύνασθαι πλημελεῖν. Ὑπομε-
 μένηκεν οὖν ἄρα καὶ τροπὴν τὴν εἰς τὰ ἀμείνω τυχόν
 ὁ Λόγος. Ἡὼς οὖν ὁ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ ἡλλοίωται;
 Καὶ εἰ Θεὸς ὢν ὁ Λόγος καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι
 τοῦ Πατρὸς ἐχρίετό τε καὶ ἡγιασέτο, φαίη τις ἂν
 ἴσως, ὡς ἀπὸ γε τοῦ πράγματος εἰς ἐξιτήλους ἐνο-
 υίας ἀπενηνεγμένο; ὅτι τάχα που καὶ αὐτὸς, ὁ Πα-
 τὴρ δέοιτ' ἂν ἁγιασμοῦ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ μεζῶν
 αὐτοῦ πέφηνεν ὁ Υἱός, εἴπερ ἡγιασται αὐτὸς ἴσως ὢν
 αὐτῷ, καὶ ἐν μορφῇ αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ, ὁ δὲ
 ἀπομεινένηκεν ἐν εἰς ἦν αἶν, καὶ ἐστι, καὶ ἔσται,
 οὕτω τὴν εἰς τὰ ἀμείνω λαθὼν ἐπίδοσιν, διὰ γε τοῦ
 ἡγιασθαι καθ' ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ. Μεζῶν δὲ ἤδη
 καὶ ἀμφοῖν ὁράται τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγιάζον αὐτούς,
 εἴπερ ἐστὶν οὐκ ἐνδοιαστὸν, ὡς ἀπάσης ἀντιλογίας
 δίχα τὸ ἐλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἄλλ'
 ἐστι ταῦτα λῆρος, καὶ τερθρία, καὶ ἀποπληξίας, ἐγ-
 κλήματα. Ἄγία γὰρ κατὰ φύσιν ἡ ὁμοούσιος Τριάς.
 Ἄγιος ὁ Πατὴρ, ἅγιος δὲ καὶ ὁ Υἱός οὐσιωδῶς κατὰ
 τὸν ἴσον τρόπον, ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐκοῦν
 ὅσον ἦκεν εἰς ἴδιαν φύσιν οὐχ ἡγιασται κατὰ μόνος
 ὁ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος. Εἰ δὲ δὴ τις οἶοιτο τὸν ἐκ
 τῆς ἁγίας Παρθένου γεγεννημένον κερχρισθαι τε καὶ
 ἡγιασθαι μόνον, ταύτη τοι καὶ ὀνομάσθαι Χριστὸν,
 λεγίτω παρελθὼν εἰ ἀπόρη τὸ κρῖσμα πρὸς τὸ
 ἀποφῆναι τὸν κρινόμενον ἰσοκλεῖα καὶ ὁμόθρονον τῷ
 πάντων ἐπέκεινα Θεῷ. Καὶ εἰ μὲν ἀπόρη, καὶ τοῦτο
 ἐροῦσιν ὡς ἐστὶν ἀληθές, κερχρισμεθα καὶ ἡμεῖς, καὶ
 μαρτυρήσει λέγων ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης, Καὶ ὅμοις
 κρῖσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου. Ἐσόμεθα δὲ οὖν ἐν
 ἑσῷ τάχα που καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τῷ Θεῷ. Εἰργει δὲ,
 εἰμαι, παντελῶς οὐδὲν καὶ συνεδρεύειν αὐτῷ, καθά-
 περ ἄμειν καὶ αὐτὸς ὁ Ἐμμανουήλ. Εἰρηται γὰρ
 πρὸς αὐτὸν, Κάθει ἐν δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς
 ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Προ-
 κυνεῖτω καὶ ἡμᾶς ἡ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἁγία πλη-
 ούς. Ὅταν γὰρ, φησὶν, εἰσατάγῃ τὸν πρωτότοκον
 εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκυνήσουσίν τε

Christus intelligatur, et dicatur a nobis, nisi pro-
 pterea quod unctus est. Quem unxit Pater oleo
 exultationis, sive Spiritu sancto. Si separatim
 ex se genitum Deum Verbum, et id verum esse
 dicunt, ignorant se Unigeniti naturam injuria adsi-
 cere, et assumptæ carnis mysterium negant. Nam
 si Spiritu sancto unctum est Verbum existens
 Deus, sanctificationis ipsum prorsus indignuisse
 vel inviti satebuntur, superioribus temporibus,
 quibus nondum unctum expers erat adhuc hujus
 muneris, quod illi postea datum est. Quod autem
 sanctificatione privatum erat, natura mutatum est.
 Præterea haud plane peccati expers intelligatur,
 neque peccare non potuisse. Mutationem igitur
 ad meliora fortasse pertulit Verbum. Quod si ita
 est, quomodo est idem, et immutatum non est?
 Quod si Verbum Deus existens et in forma et
 æqualitate Patris unctum et sanctificatum est, dicat
 aliquis fortasse, a re proposita ad exiles cogitatio-
 nes divertens, et Patrem ipsum sanctificationis
 egere atque adeo minorem esse Filio, siquidem
 sanctificatus est Filius, cum Patri esset æqualis et in
 forma ejus, ante sanctificationem; Pater autem mansit
 in quibus erat semper, et est, et erit, et nondum ad
 meliora augmentum accepit, sanctificatus videlicet
 quemadmodum Filius. Et ambobus major Spiritus,
 qui ipsos sanctificat, apparebit. Nemini enim dubium
 est, quin minori a majore benedicatur. Verum
 inanes istæ sunt nugæ, et dementiæ atque stuporis
 indicia. Sancta enim per naturam est ejusdem
 essentiæ Trinitas. Sanctus est Pater, sanctus et
 Filius per essentiã eodem modo, similiter et
 Spiritus sanctus. Itaque, quantum pertinet ad
 naturam propriam, separatim sanctificatum non
 est Verbum Dei. Sin aliquis putet, solum ex
 sancta natum Virgine fuisse unctum et sanctifica-
 tum, atque ita vocatum esse Christum, in medium
 prodeat iste, atque dicat, an satis fuerit unctio ad
 declarandum illum, qui unctus est, gloria et impe-
 rio æqualem illi qui omnibus antecellit. Quod si
 id satis esse dixerit, cum uncti simus et nos, atque
 ita testetur divus Joannes: *Et vos, inquit, un-
 ctionem habetis a sancto*¹, num. erimus et nos
 fortasse æquales Deo? Ecquid erit impedimento,
 quominus et nos cum ipso consideremus, quemad-
 modum et ipse Emmanuel? Sic enim ad illum
 dicitur: *est: Sede a dextris meis, donec ponam
 inimicos tuos scabellum pedum tuorum*². Adoret
 etiam nos sancta celestium spirituum multitudo.
*Quando enim, inquit, introducit Primaginitum in
 orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes
 angeli Dei*³. At nos, licet Spiritu sancto uncti
 simus, et adoptionis gratiam obtinuerimus, vo-
 cemurque dii, non tamen naturæ nostræ condi-
 tionem ignoramus. Sumus enim e terra, et inter
 servos numeramur. Ille vero non est in quibus
 nos sumus, sed natura vereque Filius, et omnium

¹ I Joan. II, 20. ² Psal. CIX, 1. ³ Hebr. I, 6.

Dominus, et o caelo. Nec si recte sentire valuerimus, unquam dicemus, carnem Deum effectum esse, neque ipsam Divinitatis naturam genitam esse per mulierem, cum humanitatem nondum assumpserit. Sed potius Verbum ex Deo et ex sancta Virgine perfectum hominem in unquam conferentes, unum Christum Jesum Dominum adorabimus, neque divinitatis terminis propter carnem excludentes, neque propter similitudinem nostram ad nudam humanitatem redigentes. Sic intelliges, Verbum ex Deo genitum voluntariam exinanitionem pertulisse. Sic humiliavit semetipsum formam servi accipiens, qui natura propria liber est. Sic Abraham semen apprehendit, et sanguinis carnisque participes factus est. Si enim homo nudus intelligitur, quales nos sumus, quomodo alterius praeter se naturaliter apprehendit semen Abraham, et quomodo propriae carnis participes per omnia fratribus similis factus est? Quod enim culpam simile sit, id ex dissimili, esse decurrit, ut simile efficiatur. Apprehendit igitur semen Abraham, et sanguinis carnisque participes factum est Dei Verbum, proprium corpus efficiens, quod ex muliere assumpsit, ut jam non solum esse Deus, verum etiam homo, quales nos sumus, per unionem intelligatur. Ex duobus ergo rebus, divinitate nimirum atque humanitate, constat Emmanuel, sed unus tamen est Dominus Jesus Christus, et unus ac vere Filius, Deus simul atque homo, nec homo Deus effectus, aequalis iis qui per gratiam sunt, sed Deus verus, in forma humana apparens propter nos. Id nobis persuadeat divus Paulus: *Quando venit, inquit, plenitudo temporis, misit Deus Filium factum ex muliere, factum sub lege, ut qui sub lege erant, redimeret, ut nos filiorum adoptionem reciperemus*¹. - Ecquis est ille qui missus est sub lege et ex muliere factus est, ut dixi, nisi is qui supra legem erat, ut Deus? Sed posteaquam declaratus est homo, factus est sub lege, ut per omnia fratribus assimilaretur. Itaque simul cum Petro didrachmam solvit secundum legem Moysi. Quod autem sit liber ut Filius, et lege superior ut Deus, etsi factus est sub lege ut homo, decuit ipse, *Reges, inquit, terram a quibus accipiunt censum, aut tributum, a filiis suis, an ab alienis?* Petro autem: *Ab alienis, respondente, subiecit ipse: Ergo liberi sunt illi*². Porro Dei Genitricem, non autem Christi Genitricem Virgineam appellamus, quod alio modo christi, hoc est uncti, dicantur tum reges, tum sacerdotes, nec solum qui oleo carnae quondam ungebantur, sed etiam Spiritu sancto. Horum matres Christi genitrices, non autem Dei genitrices dici possunt. Atque dii quoque dicuntur alia ratione, ut illud: *Deus stetit in synagoga eorum*³. Ne igitur ex sancta Virgine genitus unus ex hiis, qui christi dicuntur, existimetur, eam non dicimus Christi

A *σαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν. εἰ καὶ τῷ ἁγίῳ κεχρίσμεθα Πνεύματι, τὴν μὲν τῆς υἰοθεσίας καταπλουτοῦμεν χάριν, κεκλήμεθα δὲ καὶ θεοί, τό γε μὴν τῆς ἑαυτῶν φύσεως μέτρον οὐκ ἠγνοήσαμεν. Ἐσμέν γὰρ ἐκ γῆς, καὶ τελοῦμεν ἐν οἰκέταις, ὁ δὲ ἔστιν οὐκ ἐν οἷς ἡμεῖς, ἀλλὰ φύσει τε καὶ ἀληθῶς Υἱὸς, καὶ τῶν ὄλων Κύριος, καὶ ἐξ ὠρανῶν. Καὶ οὐ δῆπου φαμέν ὀρθά φρονεῖν ἡρημένοι σάρκα γενέσθαι που τὸν Θεόν, οὐδὲ αὐτὴν τὴν τῆς θεότητος φύσιν γεγενῆσθαι διὰ γυναικὸς, οὕτω προσλαβοῦσαν τὸ ἀνθρώπινον. Συννεγκόντες δὲ μᾶλλον εἰς ἔκωσιν τὸν τε ἐκ Θεοῦ φύντα Λόγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τελείως ἀνθρώπων ἕνα Χριστὸν Ἰησοῦν καὶ Κύριον προσκυνήσομεν, οὕτε τῶν τῆς θεότητος ὄρων ἐξω τιθέντες διὰ τὴν σάρκα, οὕτε μὴν εἰς ἀνθρωπότητα ψιλὴν καταδιδάσκοντες; διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν. Οὕτω νοήσεις τὸν ἐκ Θεοῦ φύντα Λόγον τὴν ἐκούσιον ὑπομαίνει κένωσιν· οὕτω τεταπεινωκέναι [λέγεται] ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβὼν ὁ κατὰ φύσιν ἴδιον ἐλεύθερος· οὕτω σπέρματος Ἄβραάμ ἐπελάβετο, καὶ κοινοῦνῃσεν αἵματος καὶ σαρκός. Εἰ γὰρ ἀνθρώπος νοεῖται ψιλὸς καθ' ἡμᾶς, πῶς ἑτέρου παρ' αὐτὸν φυσικῶς ἐπελάβετο σπέρματος; Ἄβραάμ; Πῶς δὲ τῆς ἰδίας σαρκὸς κοινοῦνῃσεν αἵματος λέγεται κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθεῖς; Τὸ γὰρ τισὶν ὁμοιοῦσθαι λεγόμενον ἐξ ἀνωμοίου τινὸς ἐπὶ τὸ εἶναι ὁμοιοῦσθαι τρέχει. Ἐπελάβετο τοίνυν σπέρματος Ἄβραάμ καὶ κοινοῦνῃσεν αἵματος καὶ σαρκὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἴδιον ποιησάμενος σῶμα τὸ ἐκ γυναικὸς, ἵνα μὴ μόνον ὑπάρχων Θεός, ἀλλ' ἦδη καὶ ἀνθρώπος καθ' ἡμᾶς γεγονώς νοεῖτο διὰ τὴν ἔκωσιν. Οὐκοῦν ἐκ δυοῖν μὲν πραγμάτων ὁμολογουμένως θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος; ὁ Ἐμμανουὴλ, πλὴν εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς τε καὶ ἀληθῶς Υἱὸς, Θεός τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἀνθρώπος θεοποιηθεὶς ἐν Ἰσραὴλ; κατὰ χάριν, Θεὸς δὲ μᾶλλον ἀληθινὸς ἐν ἀνθρωπεῖα μορφῇ παφηνῶς δι' ἡμᾶς. Πιστώσεται δὲ τοῦτο ἡμᾶς καὶ ὁ θεολόγος Παῦλος λέγων, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ἐκ νόμου, ἵνα τοὺς ἐπὶ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν ἡμεῖς. Ἔτα τίς ὁ ἀπιστοῦμενος, ὑπὸ νόμον τε καὶ ἐκ γυναικὸς, ὡς ἔφη, γενόμενος; Πλὴν ὅτι πάλιν αὐτὸς ὁ πέρα μὲν νόμων ὡς Θεός, ἐπειδὴ δὲ καχορημάτιον ἀνθρώπος, γέγονε καὶ ὑπὸ νόμον, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῇ. Καὶ γοῦν συντελεῖ μὲν ὁμοῦ τῷ Πέτρῳ τὸ διδραχμον κατὰ τὸν τοῦ Μωσίου νόμον· ὅτι δὲ ἔστιν ἐλεύθερος ὡς Υἱὸς; καὶ νόμου κρείττων ὡς Θεός, καὶ εἰ γέγονεν ὑπὸ νόμον ὡς ἀνθρώπος, ἰδίως αὐτῶν λέγων, *Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τῶν λαμπάραντων κήρσιν, ἢ τέλη, ἀπὸ τῶν υἰῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν, ἐπὶ κτήσιν αὐτῶν, Ἄρα γε ἀλλόθροποι εἰσιν οἱ υἱοί.* Θεοτόκον δὲ, καὶ οὐ χριστοτόκον λεγόμεν τὴν Παρθένον, καὶ καθ' ἕτερον λόγον χριστῶν ἀ-*

¹ Galat. iv, 4, 5. ² Matth. xii, 24. ³ Ibi. 25.

⁴ Psal. lxxxii, 4.

γομένων τῶν τε ἱερέων καὶ βασιλέων, καὶ οὐ μόνον Α τῶν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κέρατος πάσαι χριστομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κεχρισμένων. Αἱ μητέρες αὐτῶν χριστοτόκοι μὲν γὰρ βῆθαι, Θεοτόκοι δὲ οὐδαμῶς, καίτοι καὶ θεῶν ἐτέρω; λεγομένων κατὰ τὸ, 'Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συρραγωγῇ θεῶν. Ἴνα οὖν μὴ κατ' ἐκείνους τοὺς χριστοὺς ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου νομισθεῖται, χριστοτόκον μὲν οὐκ ἂν εἴποιμεν αὐτὴν, καίτοι τὸν Χριστὸν γεννήσασα, Θεοτόκον δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χριστοὺς τὸν γεννηθέντα νομισθεῖται δοξημεν. Ἀποδιαπέλλοντες δὲ αὐτὴν τῶν ἄλλων χριστοτόκων μητέρων, ἰδικῶς τε καὶ ἐξαιρέτως κατονομάζομεν αὐτὴν Θεοτόκον.

Ἔτι κατὰ Νεστοριανῶν, τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κεφάλαιον 9.

Θεοτόκον δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς τὴν ἁγίαν Παρθένον κηρύττομεν· ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθῆς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς, ἀληθῆς Θεοτόκος ἡ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα· Θεὸν γὰρ φάμεν ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, οὐχ ὡς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβοῦσης ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς γεννηθέντος, καὶ ἀνάρχου καὶ ἀίδιου, ὑπάρχοντος· ἅ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Πνεύματι, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος. Οὐ γὰρ ἄνθρωπον ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ ἁγία Παρθένος, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθινόν· οὐ γυμνόν, ἀλλὰ σεσαρκωμένον· οὐκ οὐρανόθεν τὸ σῶμα καταγαγόντα, καὶ ὡς διὰ σωλήνους δι' αὐτῆς παρελθόντα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ὁμοούσιον ἡμῖν σάρκα ἀναλαβόντα, καὶ ἐν αὐτῷ ὑποστῆσαντα. Εἰ γὰρ οὐρανόθεν τὸ σῶμα κεκόμισται, καὶ οὐ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐληπται, τίς χρεία τῆς ἐνανθρωπήσεως; Ἡ γὰρ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα αὐτὴ ἡ ἁμαρτήσασα, καὶ πεσοῦσα, καὶ φθαρεῖσα φύσις, νικήσῃ τὸν ἀπατήσαντα τύραννον, καὶ οὕτω τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθῇ, καθὼς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· εἰ τὸ πρῶτον ἀληθῆς, καὶ τὸ δεύτερον.

per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Ἐἰ δὲ καὶ λέγει· Ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἐκ γῆς χοικός, ὁ δὲ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ δῆλον ὡς οὐ ψιλὸς ἀνθρωπός ἐστιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ Ἀδάμ αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ Κύριον, τὸ συναμφότερον σημαίνων. Ὁ Ἀδάμ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται γηγενής· γηγενής δὲ δῆλον ὅτι ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἡ ἐκ χοῦς πλασθεῖσα· τὸ Κύριος δὲ, τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ παρραστατικόν.

Πάλιν δὲ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Οὐκ εἶπε, διὰ γυναικός, ἀλλ' ἐκ γυναικός. Ἐσημανεν οὖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ μονογενής Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός.

¹ I Cor. xv, 21. ² I Cor. xv, 47. ³ Galat. iv, 4.

A Genitricem, quanquam Christum genuit, sed Dei potius Genitricem appellamus; ne nudum hominem. quales illi sunt, ab illa genitum concedamus, eam separantes ab aliis matribus, quæ christos, id est, unctos reges, seu sacerdotes genuerunt, Dei Genitricem nominamus.

ἵνα μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χριστοὺς τὸν γεννηθέντα νομισθεῖται δοξημεν. Ἀποδιαπέλλοντες δὲ αὐτὴν τῶν ἄλλων χριστοτόκων μητέρων, ἰδικῶς τε καὶ ἐξαιρέτως κατονομάζομεν αὐτὴν Θεοτόκον.

Item adversus Nestorianos, Damasceni. Cap. 76.

Sancta Maria Dei Mater proprie. Contra Valentinum et alios: ortam ex Maria Christi carnem. — Sanctam porro Virginem Dei proprie et vere genitricem prædicamus. Sicut enim verus est Deus, qui ex ipsa natus est; ita periode Dei Mater est, quæ verum Deum ex se incarnatum genuit. Deum porro ex ea natum esse dicimus, non quod Verbi divinitas existendi principium ex ipsa traxerit; sed quia Verbum ipsum, quod ante sæcula citra ullum tempus genitum est, ac sine exordio et sempiternis una cum Patre et Spiritu sancto est, in extremis diebus salutis nostræ causa, in utero ipsius habitavit, et assumpta carne ex ea genitum est sine sui demutatione. Non enim hominem purum sancta Virgo genuit, sed Deum verum; non nudum, sed carne vestitum; nec ita ut corpore de cœlis allato, per eam velut per canallem transierit, sed ex ipsa carnem ejusdem ac nos substantiæ acceperit, quæ in seipso subsisteret. Nam si corpus e cœlo dejectum est, ac non ex natura nostra acceptum, quid tandem inhumanitate opus erat? Etenim Dei Verbum humanitatem ideirco induit, ut ipsam et natura quæ peccaverat, cecideratque, et corrupta erat, tyrannum qui se deceperat, superaret, sicque a corruptione vindicaretur, ut divinus Apostolus ait: Quoniam

Si primum illud vere exstitit, sane et *Etsi autem his verbis utitur, Primus Adam de terra, terrenus, secundus Adam, Dominus de cœlo, non innuit, corpus ejus de cœlo fluxisse, sed eum nudum hominem non esse ostendit. Nam, ut vides, et Adamum, et Dominum, eum appellavit, utrumque simul indicans. Adamus quippe terrigenam sonat. Liqueat autem terrigenam esse hominis naturam, ut quæ ex terra efficta sit. Domini autem vocabulum, divinam naturam declarat.*

Ac rursus ita loquitur Apostolus: *Misit Deus Filium suum unigenitum factum ex muliere.* Non dixit, *per mulierem, sed, ex muliere.* Quocirca significavit eum ipsum esse unigenitum Dei Filium ac Deum, qui ex Virgine factus est homo: atque item eum ipsum ex Virgine genitum esse, qui Dei Filius ac Deus est. Genitum porro cor-

poreo modo, qua scilicet ratione homo factus est : A ita nimirum, ut non in homine prius condito, tanquam in propheta habitaverit, verum ipse substantialiter ac vere factus sit homo ; hoc est, in sua hypostasi carnem anima rationali et intelligente animatam substare fecerit, seipsum illius præbens hypostasim. Hanc enim significationem habet illud, *factum ex muliere*. Nam quo tandem pacto ipsummet Dei Verbum sub lege factum esset, nisi homo ejusdem ac nos substantiæ existisset?

Dei Genitricis nomen, totum mysterium declarat.

— Merito igitur et vere sanctam Mariam Deiparam appellamus. Hoc enim nomen totum incarnationis mysterium astruit. Nam, si Dei Mater est quæ genuit, profecto Deus est qui ex ipsa B genitus est : profecto etiam homo. Nam qui fieri potuisset, ut Deus, qui ante sæcula exstabat, ex muliere nasceretur, nisi homo factus esset? Qui enim filius est hominis, homo etiam ipse sit necessum est. Quod si ille ipse qui ex muliere natus est, Deus est, unus procul dubio atque idem est, qui ex Deo Patre genitus est, quod ad divinam et intii expertem substantiam attinet, quique extremis temporibus ea substantia quæ initium habuit, temporique subjecta est, hoc est, humana, ex Virgine natus est. Hoc vero unam et duas generationes significat.

Christiparam Patres dicere detractarunt. Nestorii vox, ut dicatur Christus Θεοφόρος, recte sentientium, ut Deus incarnatus. Natura humana in ipsa conceptione Verbo unita. — At vero sanctam Virginem neutiquam Christiparam nuncupamus, quia a. l. abolendum *Deiparæ* vocabulum Nestorius, impurus ille et execrandus, animoque Judæus, illud ignominia vas, in contemptum ejus quæ super creaturam omnem sola vere colenda est, Dei Genitricis (disrumpatur licet ille cum patre suo Satana), hoc nominis excogitavit, quod obruderet. Enimvero rex David christus quoque dicitur, et pontifex Aaron, quippe cum reges et sacerdotes ungi solerent : quinimo quivis homo pius, et cui Deus aspiraverit, Christus dici possit, at non perinde natura Deus ; juxta ac exitiabilis ille Nestorius eum qui de Virgine natus est, Deiferum ore fremebundo pronuntiavit. Verum hoc absit a nobis, ut eum affatum a Deo, Deiferum dicamus, vel cogitemus ; imo potius incarnatum Deum. Ipsummet enim Verbum factum est caro, ut conceptum quidem de Virgine fuerit, Deus vero prodierit cum assumpta natura quam deificarat simul atque producta est. Exinde tria pariter una contigerunt, nimirum quod assumpta sit, quod exstiterit, quod deificata a Verbo fuerit. Hinc fit ut Virgo sancta, Dei Genitrix tum intelligatur, tum appelletur, non modo propter naturam Verbi, sed etiam ob humanitatem deitate donatam, stupendo miraculo patris simul horum et conceptione et existentia, verbi quidem conceptione,

γεννηθείς δὲ σωματικῶς, καθὼς γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ προδιαπλασθέντι ἀνθρώπῳ ἐνοικήσας, ὡς ἐν προφήτῃ, ἀλλ' αὐτὸς οὐσιωδῶς καὶ ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἦτοι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ἐψυχωμένην ἡ σάρκα ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑποστήσας, καὶ αὐτὸς γεγωνῶς αὐτῇ ὑπόστασις. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, *γενόμενον ἐκ γυναικός* · πῶς γὰρ ἂν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὑπὸ νόμον γέγονεν, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἦμιν ὁμοούσιος γέγονεν.

"Ὅθεν δικαίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἁγίαν *Μαρίαν* ὀνομάζομεν · τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας συνίστησι. Εἰ γὰρ Θεοτόκος ἡ γεννήσασα, πάντως Θεὸς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, πάντως δὲ καὶ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ ἂν ἐκ γυναικός γεννηθεῖ Θεός, ὁ πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ὑπαρξιν, εἰ μὴ ἄνθρωπος γέγονεν ; Ὁ γὰρ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἄνθρωπος δηλονότι. Εἰ δὲ αὐτὸς ὁ γεννηθείς ἐκ γυναικός Θεός ἐστιν, εἰς ἐστὶ δηλονότι ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθείς κατὰ τὴν θέλαν καὶ ἄναρχον οὐσίαν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ τῆς Παρθένου τεχθεὶς κατὰ τὴν ἠργμένην καὶ ὑπὸ χρόνον οὐσίαν, ἦτοι τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο δὲ μίαν ὑπόστασιν, καὶ δύο φύσεις, καὶ δύο γεννήσεις σημαίνει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Domini nostri Jesu personam, duasque naturas,

Χριστοτόκον δὲ οὐδαμῶς φαμεν τὴν ἁγίαν C Παρθένον, διότι ἐπ' ἀναίρεισει τῆς Θεοτόκος φωνῆς ὁ μιὰρὸς, καὶ βδελυρὸς, καὶ Ἰουδαίουφρων Νεστόριος τὸ σκεῦος τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐπὶ ἀτιμίας τῆς μόνῃς ὄντως τετιμημένης ὑπὲρ πάντων κτίσεων Θεοτόκου, καὶ οὗτος διαρρήγνυται ὅσον τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Σατανᾷ, ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐξηύρατο, ὡς ἐπιηραζομένην ἡ χριστός γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁ Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς · ταῦτα γὰρ τὰ ἱερόμενα, βασιλεία τε καὶ ἱερωσύνη καὶ πᾶς θεοφόρος ἄνθρωπος Χριστὸς λέγεσθαι δύναται, ἀλλ' οὐ Θεὸς φύσει, ὡς καὶ Νεστόριος ὁ θεήλατος, τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα θεοφόρον εἰπεῖν ἐφρυμάξατο. Ἡμεῖς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰπεῖν ἢ νοῆσαι, ἀλλὰ Θεὸν σεσαρκωμένον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἥδη καὶ αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ θεοθεσίσης, ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ, ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου · καὶ οὕτω νοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον, οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου, ὧν ἅμα, καὶ ἡ σύλληψις, καὶ ἡ ὑπαρξὶς τεθαυματουργῆται · ἡ μὲν σύλληψις, τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς, ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπαρξὶς, αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφυσικῆς χορηγούσης τὸ πλασθῆναι τῷ πλάστῃ, καὶ τὸ ἀνθρωπισθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντός, θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα τοιαῦτα, οἷα καὶ ἦνυνται · οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς,

καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὕτε γὰρ γενόμενον πρότερον καθ' ἡμᾶς, ὕστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς· ἀλλὰ ὅτι ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἄμφω ὑπῆρξε, διὰ τὸ ἐξ ἄκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκέναι· ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἐστὶ κατὰ τὴν οἰκειαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον, ὑπερφυσῶς, Ἐτι δὲ καὶ τῆς ἐμφύχου σαρκὸς τὰ ἰδιώματα ἔσχε· κατεδέξατο γὰρ αὐτὰ ὁ Λόγος, οἰκονομίας λόγῳ, φυσικῆς κινήσεως τάξει κατὰ ἀλήθειαν φυσικῶς γινόμενα.

est. Non enim cum ante nostri simillis extitisset, postea superior nobis evasit: sed semper a primo orta utrumque exstitit: quoniam a primordiis conceptionis in ipso Verbo existentiam habuit. Quocirca, quod assumptum fuit sumpte quidem natura humanum est, Dei autem et divinum supernaturali quodam modo. Quin animata quidem carnis proprietates habuit: eas enim dispensationis suæ ratione Verbum suscepit, quæ secundum naturalis motus ordinem vere naturales sunt.

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον πς.

Προκόπτειν λέγεται σοφία, καὶ ἡλικία, καὶ χάριτι· τῇ μὲν ἡλικίᾳ αὐξων, διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως τῆς ἡλικίας τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ σοφίαν εἰς φανέρωσιν ἄγων· ἔτι δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκοπὴν, καὶ τὴν τελείωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας, ἡγουν τὴν τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν τε καὶ σωτηρίαν, οἰκειᾶν προκοπὴν ποιούμενος, καὶ οἰκειούμενος πανταχοῦ τὸ ἡμέτερον. Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφία, καὶ χάριτι ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενον, Νεστορίῳ τῷ ματαιόφρονι πειθόμενοι, σχετικὴν ἔνωσιν καὶ ψιλὴν ἐνοίκησιν τερατεύονται, μὴ γινώσκοντες μήτε ἀ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαθεβαίουσιν. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μάλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε, καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πᾶσαν σοφίαν καὶ χάριν;

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον ιη'.

Ἄναμάρτητος ὢν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ ἀβρων τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, οὐχ ὑπέκειτο θανάτῳ, εἴπερ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὁ θάνατος. Θνήσκει τοίνυν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεχόμενος θάνατον, καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν. Αὐτῷ γὰρ πεπλημελήκαμεν, καὶ αὐτὸν εἶδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι, καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρασίας. Ἄλλ' εἰ καὶ τέθνηκεν ἰσῶς ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ διηρέθη τοῦ ἀχράντου σώματος, ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς τε ψυχῆς, φημι, καὶ τοῦ σώματος. Καὶ οὐδ' οὕτως ἡ μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διήρηται. Τό τε γὰρ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ ταυτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἔχοντα τὴν ὑπαρξίν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἔμεινε τὴν μίαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἔχοντα, καὶ ἀδιαίρετως ἠνωμένα αὐτῷ.

¹ I Tim. 1, 7. ² I Petr. 11, 22.

A carnis vero existentia in ipso Verbo. Ipsa namque Dei Genitrix supra naturæ leges rerum omnium fictori subministrabat, unde ipse quoque fingetur, universorumque conditori Deo, ut assumptam humanitatem deitate donans, homo ipse fieret, cum interim unio, quæ unita sunt, talia servaret, qualia unita essent, hoc est, non divinitatem solum, sed etiam Christi humanitatem; nec illud solum quod supra nos, sed et id quod nostrum

B

Ejusdem. Cap. 86.

Proficere dicitur sapientia, et ætate, et gratia; ætate quidem crescens, et per incrementum ætatis, sapientiam, quæ ipsi inerat, in apertum proferens; præterea hominum in sapientia et gratia progressum, et bonæ Patris voluntatis perfectionem, seu hominum de rebus divinis cognitionem et salutem, proprium profectum faciens, et quod nostrum est, suum plane reddens. Qui vero ipsum sapientia et gratia ita dicunt profecisse, ut earum augmenta suscepit, ii Nestorium stulte sentientem secuti, unionem quamdam secundum affectionem et respectum et nudam habitationem prodigiose flungunt, nec quæ dicant, nec de quibus affirmant, cognoscentes¹. Nam si caro vere conjuncta est Verbo, simul atque esse cœpit, et eandem cum ipso in persona essentiam habuit, qui fieri potuit, ut perfecte cunctas sapientiæ et gratiæ divitias non habuerit?

Ejusdem. Cap. 98.

Cum sine peccato esset Dominus noster Jesus Christus, peccatum enim non fecit, qui sustulit peccatum mundi, nec inventus est dolus in ore ejus², morti non fuit obnoxius. Siquidem per peccatum in mundum mors introivit. Mortuus est igitur, mortem pro nobis subiens, et se ipsum Patri pro nobis hostiam obtulit. Nos enim in eum peccaveramus, et ipsum oportebat pro nobis pretium accipere, atque ita nos condemnatione liberari. Quod si mortuus est etiam ut homo, et sancta ipsius anima ab immaculato corpore separata est, divinitas tamen a neutro discessit, nec ab anima, nec a corpore. Neque propterea persona una in duas divisa est. Nam corpus et anima, quæ eodem tempore a principio in Verbi persona essentiam habuerunt, licet in morte sejuncta fuerint, unam tamen Verbi personam habentia et sine divisione cum ipso conjuncta permanserunt.

TITULUS XVI.

A

ΤΙΤΑΘΣ ΙΓ'.

Magni Athanasii adversus illos, qui Christum unam esse dicunt naturam compositam. Licet enim postea ab Eutyche, Dioscoro, et Monophysitis hæc hæresis fuerit propagata, fuerunt tamen antea quidam, qui nefarie istius opinionis semina prejecerunt. Sanctus autem Maximus eam dicit Apollinarianum disseminasse.

Quid est argumentum illud, quo veluti ariete animas petunt? Partem, inquit, essentiae propriae Deus fecit carnem assumptam: ut eo pacto una utrumque essentia intelligatur, quæ incompatibilis sit, quatenus Verbum est, patitur autem parte carnis, quæ cum Verbo ad unam essentiam absolvendam concurrat. Hoc autem absurdum esse et maxime execrandum facile quis intelligat. Pars, inquit, divinæ essentiae caro, et quod magis adhuc ridendum est, pars illius, qui nullas habet partes. Compositam faciunt, quæ simplex est. Nam si hæ mutue inter se partes ad unum aliquid concurrunt, compositum diversum ostenditur, quod e partibus constat differentibus. Præterea suscipit incrementum ex carne addita, quæ non in natura propria spectatur, sed pars esse essentiae carnem ipsam accipientis. Quin etiam ex his mutatio patet, cum Verbum amplius secundum æternam essentiam non maneat, sed aliud quiddam propter augmentum esse contingat. Deum naturam mutabilem immutabilis naturæ partem constituis, et unam istam ex utraque novam compositionem, et mutationem ostendis, adeo ut magna difficultas in animo oboritur, cum nec quid inde sequatur videri queat, neque rei propositæ nomen reperitur. Quo enim nomine unam ex utrisque essentiam appellamus? Verbum tantum? At carnis pars id non permittit. Carnem tantummodo? At id Verbi natura non concedit. Christumne? Dispensationis, non autem essentiae istud est nomen. Proh impiorum hominum insaniam, qui dum immutabilem audent essentiam tractare, proprio etiam nomine ipsam spoliaverunt. Ista enim ratione Filio ne illud quidem servabitur, ut ejusdem cum Patre sit essentiae. Qui enim essentiae propriae accessionem et mutationem ex alterius admittit admistione, is cum illo qui in eadem manet essentia, non est ejusdem essentiae. Pater enim præter gloriam propriam in natura nihil possidet. Filius autem naturæ carnem adjungens, ut carnis et Verbi una sit essentia, multum abesse deprehenditur ab eo qui nullam accessionem ad essentiae propriae incrementum aut mutationem acceperit. Necessè igitur est, ut unam essentiam Verbi et carnis non confusam agnoscas, aut in eorum qui Arium secuti sunt, errorem incidas, et illorum essentiae diversitatem introducas, et sacris Domini vocibus adverseris, et magno cum periculo respuas illud: *Ego et Pater unum sumus*¹; et: *Qui vidit me, Patrem vidit*². Quomodo unum,

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου (1) κατὰ τῶν λεγόντων μίαν σύνθετον φύσιν γεγονέναι τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ ὑστερον ἐπὶ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκοροῦ τῶν Μονοφυσιτῶν ἡ ἄρεσις ἤκμασεν, ἀλλ' ἦσαν τινὲς καὶ πρότερον οἱ τοῦ κληροῦ τούτου δόχματος τὰ σπέρματα καταβάλλοντες. Ὁ δὲ ἅγιος Μάξιμος σπορέα ταύτης τὸν Ἀπολλινάριον γεγονέναι λέγει.

Τί τὸ μνησθέν ἐπιχείρημα, δίκην ὀρητηρίου τὰς ψυχὰς λυμαινόμενον; Μέρος, φησὶ, τῆς οὐσίας οὐσίας ὁ Θεὸς; Λόγος τὴν ἀναληφθεῖσαν σάρκα ποιῆται, ὡς ἐκ τούτου μίαν οὐσίαν νοεῖσθαι τὸ συναμφοτέρον, μένουσαν μὲν ἀπαθῆ καθὼς Λόγος ἦν, πάσχουσαν δὲ τῷ μέρει τῆς σαρκὸς τῆς μετὰ τοῦ Λόγου συντελούσης εἰς μίαν οὐσίαν. Τούτου δὲ τὸ ἄτοπον, καὶ τὸ πάσης βλασφημίας ἐπέκεινα βῆδιον τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν. Μέρος τῆς θείας οὐσίας ἡ σὰρξ, καὶ τὸ γελιότερον μέρος τῆς ἀμεροῦς, ποιεῖν τε σύνθετον τὴν ἀπλήν. Εἰ γὰρ ἀλλήλων τοιαῦτα μέρη, εἰς ἐν τι συντελούντα, ἕτερον τὸ σύνθετον δεικνύεται τὸ ἐκ διαφόρων συνεστῆναι λεγόμενον, εἶτα δεχόμενον ἀξίτην ἐκ τῆς προσθεσίας σαρκὸς, οὐκ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει θετηρουμένης, ἀλλὰ μέρος τῆς τοῦ λαβόντος οὐσίας γεγεννημένης, ἄλλο δὲ καὶ μεταποίησις ἐντεῦθεν μνησεται, μηκέτι τοῦ Λόγου κατὰ τὴν αἰδίον ὑπαρξίν μενοντος, ἀλλὰ τινὸς ἑτέρου διὰ τῆς προσθήκης τυγχάνειν ἐλεγχομένου. Τὸ γὰρ τὴν τρεπτὴν φύσιν μέρος ποιησέσθαι τῆς ἀτρέπτου, καὶ μίαν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων καινοτομίαν οὐσίας, καὶ ἀποβολὴν ἀποφαίνεται, ὡς πολλὴν ἀμηχανίαν κατὰ τὴν διάνοιαν φύσθαι, μὴ δυναμένην μήτε τι ἀκόλουθον συνιδεῖν, μήτε τοῦ προκειμένου προσηγορίαν εὑρεῖν. Ἡ τί ἂν τις εἴποι τὴν μίαν ἐξ ἀμφοτέρων οὐσίαν; Λόγον μόνον; Ἄλλ' οὐκ ἐξ τῆς σαρκὸς τὸ μέρος. Σάρκα μόνον; Ἄλλ' οὐ συγχωρεῖ τοῦ Λόγου ἡ φύσις. Ἄλλὰ Χριστόν; Οἰκονομίαν, ἀλλ' οὐκ οὐσίας ἕνωσιν. Φεὺ τῆς θεομάχου μανίας! κατὰ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας τολμήσαντες, καὶ προσηγορίας ταύτην κυρία ἐστήρησαν, ὡς μηκέτι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον μὴδὲ τὸ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα φυλάττεσθαι. Τῷ γὰρ ἐν τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας γινωσκόμενῳ ὁ προσθήκην καὶ μεταβολὴν τῆς οὐσίας ἐργασάμενος ἐξ ἐπιμελίας ἀλλῆς οὐκ ἐτι σώζει τὸ ὁμοούσιον. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ οὐδὲν ἔξωθεν τῆς οὐσίας ὄψεως ἐν τῇ φύσει κέκτηται, ὁ δὲ Υἱὸς προσκτησάμενος ἐν τῇ φύσει τὴν σάρκα, καὶ μίαν οὐσίαν αὐτῆς καὶ τοῦ Λόγου δεικνύων, πάμπλου διεστώ; ἀπαλήγχεται τοῦ μηδεμίαν προσθήκην εἰς ἀξίτην, ἢ μεταβολὴν τῆς οὐσίας οὐσίας κομισαμένου. Ἀνάγκη τοίνυν ἢ μὴ μίαν οὐσίαν εἰδέναι τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ ἀσύγχυτον ἕνωσιν, ἢ τοῖς Ἀρείου κληρονόμοις συγκαταπίπτειν, καὶ τὸ ἐκαίνων ἑτεροούσιον παρεισάγειν, τὰς κεφαί; τε τοῦ δεσπότου φωναῖς ἀντικίπτειν, καὶ παρωθεῖσθαι λίαν ἐπικινδύνως τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἕσμεν· καὶ, Ὁ ἕνωσως; ἐμεῖ, ἕνωσως τὸν Πατέρα. Πῶς ἐν, ἔπου τῷ

¹ Joan. x. 30. ² Joan. xiv. 9.

(1) Hæc Latine tantum exstant inter Athanasii opera, editionis nostræ tom. II, col. 1223.

τουτον εδρίσκειται τὸ διάφορον, τοῦ μὲν εἰς τέλος οὕτω μένοντος ὡς πεφυκῶς ἐξ ἀδίδου πιστεύεται, τοῦ δὲ τῇ συνθέσει τῆς σαρκὸς τὴν οἰκείαν οὐσίαν κεράσαντος, ἢ ἀδέξασαντος, ἢ κατὰ σύγχυσιν εἰς ἄλλο μεταπεσόντος: Πῶς ὁ τοῦτον βλέπων ἐκείνον βλέπει, εἴπερ Πατὴρ μὲν οὐσίαν δηλοῖ μόνον θεότης, Υἱοῦ δὲ θεότης καὶ ἀνθρωπότης. Ἐν τῇ φύσει γινόμενα, καὶ Πατὴρ μὲν οὐσία μέρος οὐκ ἔχει τὸ πάσχειν, τοῦ Λόγου δὲ ἡ φύσις τῷ μέρει τῆς σαρκὸς ὑπομένει τὸ πάθος; Τί τῆς δυσσεβείας ταύτης ἀνοσιώτερον, μίαν μὲν λέγειν οὐσίαν, τέμνειν δὲ ταύτην εἰς ποικίλα τε καὶ διάφορα, καὶ φέρειν φωνὰς ἐφ' ὑβρεῖ μὲν λεγομένας, συναρμωσθῆναι δὲ τῇ ὑποθέσει μὴ δυναμένας; Εἰ μὴ τελείας φύσεως τὸ ἀπαθὲς, καὶ τελείας φύσεως τὸ παθητὸν, καὶ μέρος πάσχει, καὶ μέρος οὐ πάσχει, καὶ τὸ μὲν ζῆ, τὸ δὲ τεθνηκεν, ἐλασιώτερον ἄρα τὸ ζῶν τὰς ἐκ τοῦ τεθνηκότος ὀδύνας ἐν αἰσθήσει καρπούμενον, εἴπερ τῆς μίαις οὐσίας ἄρα τὸ τεθνάναι, καὶ τὸ ζῆν. Ἄλλ' ἄπαγε τῆς τοσαύτης κενωφωσίας. Οὐτε μέρος ἀμεροῦς, καὶ ἀπλῆς φύσεως παρειλήφασμεν, οὐτε μέρος μὲν πάσχειν, μέρος δὲ μὴ πάσχειν τὸ ὑπαθὲς ἐδιδάχθημεν, οὐτε μίαις οὐσίας ὄρον ἐπὶ ταῖς δύο γινώσκομεν, οὐτε τοῦ ἑτεροουσίου, καὶ τουνομα προσιέμεθα, ἕτινα πάντα εἰς μίαν οὐσίαν οἱ λέγοντες συντελεῖν τὸν Λόγον καὶ τὴν σάρκα νομοθετοῦντες εδρίσκονται. Πῶς οὖν καὶ ἡ σὰρξ ἐλήφθη, καὶ ὁ λαθὼν οὐκ ἠλλοιώθη, σώζει τε καὶ ἠνωμένος ταύτη πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα; Πῶς ἐκ τοῦ τὴν σάρκα λαβεῖν, καὶ κατ' αὐτὴν οἰκονομησαί σοφῶς τε καὶ ὑπὲρ λόγον, οὐκ εἰς ἀξίον, ἢ μεταποίησιν τῆς ἰδίας οὐσίας, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν τῆς ἐμφύτου ἀξίας, ἢ ἡ τῆς ἀρβήτου συναφείας εἰργάσατο χάρις: Ἄλλο γὰρ τὸ λέγειν δύο φύσεων τελείων εἰς ἓν πρόσωπον σύνοδον, καὶ ἄλλο τὸ φάσκειν ἐκ δύο μερῶν μίαν οὐσίαν. Τῆς μὲν γὰρ θείας οὐσίας ὁ λόγος ἀπλοῦς, τῆς δὲ φιλοφρώπου οἰκονομίας τὸ θαυμά διπλοῦν. Οὐτε οὖν τὸ διπλοῦν τῆς οὐσίας εἰς ποικίλλαν τέμνεται, οὐτε τὸ διπλοῦν τῆς οἰκονομίας εἰς μίαν οὐσίαν μεταχυνεύεται. Πῶς γὰρ οἶόν τε τὸ ἀδίδον καὶ τὸ πρόσφατον ἐν μίᾳ θεωρεῖσθαι φύσει; Μὴ ἄρα καὶ τὸ ἐκ τῆς πλευρᾶς αἷμα καὶ ὕδωρ θεότητος οὐσία, κρουνηδὸν βρούσα; Εἰ τῆς αὐτῆς τὸ πάσχειν καὶ τὸ μὴ πάσχειν, ἀνάγκη καὶ θελήματα εἶναι διάφορα, καὶ ἐνεργεῖα; μὴ τὸς αὐτάς. Ἄλλα γὰρ προσήκει μορφή Θεοῦ, καὶ ἄλλα μορφή δούλου. Ἔτερα ναψ, καὶ ἕτερα τῷ ἐνοικοῦντι Θεῷ. Στάσιν τοίνυν ἐπεισάγουσιν ἀπαυστον τῇ μίᾳ οὐσίᾳ, ἧς τὸ μὲν ἑτέραν βούλησιν ἔχει, τὸ δὲ ἑτέραν. Εἰ μία οὐσία, πῶς λέγει, *Ὁὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σὺ*; Πῶς ἡ αὐτὴ ἐστὶ καὶ ποιητής, καὶ ποιήμα; Πῶς ἡ αὐτὴ καὶ πάντα οἶδε πρὶν γενέσεως, καὶ τὴν ἐχάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ἀγνοεῖ; Πῶς ἡ αὐτὴ καὶ προσεύχεται, καὶ τὰς δεήσεις δέχεται; Πῶς λέγει, *Θεὸς μου, Θεὸς μου, ἵνατί με ἀγκατέλιπες*; Τίς οἶδεν οὐσίαν αὐτὴν ὑφ' ἑαυτῆς ἐγκαταλιπανομένην, καὶ ἑαυτὴν ὡς ἄλλον ἐπικα-

A ubi tanta differentia reperitur, ut unum quidem ad finem usque manserit, qualis ab omni aeternitate creditur fuisse, alter autem carnis compositione propriam essentiam miscuerit, aut auerit, aut per confusionem in aliud commutari? Quomodo qui hunc videt, videt illum, si Patris quidem essentiam divinitas duntaxat indicat, Filii vero divinitas et humanitas, quæ unum quiddam natura sunt? Et Patris quidem essentia partem non habet, quæ patiatur; Verbi autem natura carnis partem habet, quæ patiatur. Quid ista impietate magis nefarium, quam essentiam dicere, et hanc in partes secare varias et differentes, et voces dicere contumeliosas, quæ vel propositæ accommodari nequeunt, nisi perfectæ naturæ pars patibilis, et pars sit impatibilis; et pars patiatur, pars autem non patiatur; et pars vivat, pars intereat? Magis profecto miserandum animal, cuius mortui dolores pars sensu percipiat, siquidem unius essentia sit simul et interire et vivere. Sed rejiciatur hæc inanis doctrina. Nec partem naturæ simplicis, et quæ dividi non potest, accepimus; nec quod est impatibile parte quidem pati, parte autem non pati didicimus; neque unius naturæ definitionem in duabus agnoscimus, neque diversæ, etsi nomen admisimus. Quæ quidem omnia constituere deprehenduntur, qui Verbum et carnem in unam essentiam convenisse dicunt. Quomodo igitur et caro sumpta est, et qui illam sumpsit, non est immutatus, et qui cum illa conjunctus est, servat eandem essentiam cum Patre suo? Quomodo ex carnis assumptione, et ex iis quæ per ipsam sapienter, supra quam dici potest, gesta sunt, non ad incrementum, aut mutationem essentia propriæ pervenit, sed ad communicationem naturalis dignitatis, quam arcanæ conjunctionis gratia perfectæ in unam personam convenisse, et aliud ex duabus partibus unam essentiam esse conflata. Nam divinæ quidem essentia ratio simplex est, humanæ autem dispensationis miraculum duplex. Quare nec essentia simplicitas in varias partes secatur, neque duplex dispensationis ratio in unam conflatur essentiam. Qui enim fieri potest, ut quod æternum est et quod est recens in una considerentur natura? Num et sanguis et aqua fuit divinitatis essentia, quæ fontis instar deflavit e latere? Si ejusdem est et pati et non pati, necesse est et voluntates esse diversas, et non easdem actiones. Alia enim convenit formæ Dei, et alia formæ servi; alia templo, et alia inhabitanti Deo. Perpetuam igitur in unam essentiam introducunt seditionem, cujus essentia pars unum vult, pars aliud. Si una essentia, cur dicit: *Non quod ego volo, sed quod tu*? Quomodo eadem est, quæ fecit, et quæ facta est? Quomodo eadem et omnia novit antequam fierent, et extremum diem et horam ignorat? Quomodo eadem et precatur, et preces suscipit? Quomodo dicit:

¹ Matth. xxvi, 39.

Deus meus, Deus meus, cur me dereliquisti ? Quis novit eandem a se ipsa naturam derelinqui, et scipsam ut alium invocare ? quæ quidem omnia naturam duplicem consequuntur. Verum quoniam et humane naturæ exemplum nos quidem ad pietatem confirmandam attulimus, alii autem illud ad aversionem detorquent, necesse est ut de hoc item disseramus.

Ejusdem adversus eosdem.

Ecce enim falsam alteram cum impietate rationationem pepererunt : Quemadmodum, inquirunt, homo ex duobus consistens una dicitur natura, sic etiam Dominum Christum ex Verbo et carne existentem unam esse constat essentiam. Quod duo tantum inter se differentia perfectam unam nequeant essentiam conficere, et quæ non sit mutabilis, paucis antea demonstratum est. Quod autem exemplum hoc rei ab ipsis propositæ nihil prosit, statim ostendetur. Homo ex anima mente prædita, et corpore sensibus affecto animæ jure censetur. Quoniam horum neutrum sine altero prius consistit, neque naturæ terminum conservat, cum existendi principium sumant ex utero, atque ita in vitam exeant et unius animalis constitutionem efficiant. At Dominus Jesus non imperfectis e rebus existendi principium accipit, sed naturarum perfectarum in se principium ostendit. Atque illic quidem hominis partes sunt anima et corpus ; hic autem neque caro pars Verbi est, neque Verbum pars carnis. Horum enim utrumque, priusquam jungantur, perfectam naturam ostendit, ut nihil omnino neque divinitati ad rationem propriam, neque humanitati desit. Aliud enim est duabus ex partibus essentiam absolvi, et aliud duas essentias conjungi, quarum utraque perfecta sit. Quamobrem et forma Dei dicitur, et forma servi. In homine vero neque anima sola est homo, neque caro. Nam si harum altera re ipsa perfecta foret natura, aliquid etiam sine altera perfecisset. Et hoc perspicuum est, non solum ex divinis legibus, verum etiam ex verbis humanis. Etenim qui hæc profitentur, sic hominem definiunt, esse animal ratione præditum, mortale, ut ratione præditum ad animam, mortale spectet ad corpus. Sic utrumque unius esse personæ, non autem duarum censuerunt. Pari ratione et divina Scriptura hominem ipsum et ad imaginem Dei significat, propter animæ ratione præditæ excellentiam, et masculinum appellat, et feminam propter carnis proprietatem, ut animam et corpus unius personæ, non autem duarum partes esse declaret. Cur igitur hoc utuntur exemplo, quod nullam habet similitudinem ? Si enim duas personas perfectas ostenderent in unam conclusas essentiam, recte exemplum protulissent. Sed unius personæ duas partes dicentes, duas dicunt personas, cum Dominus Christus duo vocetur perfecta, et Deus et homo, propter utriusque perfectionem. Sic enim Ser-

λουμένην, ἄπερ τῷ διπλῷ τῶν φύσεων ἀκολουθῶν δεικνύται ; Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἡμεῖς μὲν πρὸς τὸ εὐσεβὲς παρελήφαμεν, ἕτεροι δὲ πρὸς διαστροφήν ἐκλαμβάνουσιν, ἀναγκαῖον ποιήσασθαι καὶ τὴν περὶ τούτου διάλεξιν.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ τῶν αὐτῶν.

Ἰδοὺ γάρ καὶ ἕτερον παραλογισμὸν μετὰ τῆς ἀσεβείας ἐγέννησαν. Ὅσπερ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος ἐκ δύο συνεστῶς, μία φύσις λέγεται, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Χριστὸς ἐκ Λόγου καὶ σαρκὸς ὑπάρχων, μία οὐσία δεικνύται. Τὸ μὲν οὖν μὴ δόνασθαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων παρηλλαγμένα καὶ τελείαν μίαν οὐσίαν ἀποτελεῖν, καὶ τρεπτήν μὴ ποιεῖν, συντόμως προείρηται. Τὸ δὲ μὴδὲν αὐτοῖς κατὰ σκοπὸν ἀπαντᾶν, ἐκ τοῦδε τοῦ παραδείγματος αὐτίκα δειχθήσεται. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ ἐκ ψυχῆς νηστής καὶ σώματος ἀσθητοῦ ζῶον γνωρίζεται εἰκότως, διὰ τοῦτο μῆτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου προάγουσαν ἔχειν ὑπόστασιν μὴδὲ σώζειν τὸν ὅρον τῆς φύσεως, κατὰ ταυτὸν μὲν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα ἐκ γαστρὸς, καὶ οὕτως εἰς τὴν βίον ἐρχόμενα, ἐνδὲς δὲ ζῶου σύστασιν ἐργαζόμενα. Ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ ἐξ ἀτελῶν πραγμάτων τὸ εἶναι δέχεται, ἀλλὰ τελείων σύνοδον ἐν ἑαυτῷ φύσεων δεικνύσει. Κάκει μὲν μέρη ἀνθρώπου ψυχῆ καὶ σῶμα, ἐνταῦθα δὲ οὔτε ἡ σὰρξ μέρος τοῦ Λόγου, οὔτε ὁ Λόγος μέρος τῆς σαρκός. Ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς γνώσεως τελείαν δεικνύσει τὴν φύσιν, ὡς μὴδὲν ὅλως λείπειν μήτε τῇ θεότητι εἰς τὸν ἴδιον λόγον, μήτε τῇ ἀνθρωπότητι. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀναπληροῦσθαι οὐσίαν ἐκ δύο μερῶν, καὶ ἄλλο τὸ τελείον διὰ καὶ μορφῆ Θεοῦ λέγεται, καὶ μορφῆ δούλου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ψυχῆ μόνη ἀνθρώπος, οὔτε ἡ σὰρξ. Εἰ γὰρ ἦν τι τούτων τελεία φύσις, εἰς ἐνέργειαν ἐπραξεν ἂν τι καὶ δίχα τοῦ ἄλλου. Καὶ τοῦτο σαφὲς οὐ μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς νόμοις, ἀλλ' ἤδη καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρωπίνοις λόγοις. Ὅρίζονται γοῦν τὸν ἀνθρώπον οἱ περὶ ταῦτα δεῖνοι ζῶον λογικὸν ὀνητόν· τὸ μὲν λογικὸν ἐκ τῆς ψυχῆς ἐρμηνεύοντες, τὸ δὲ ὀνητόν ἐκ τοῦ σώματος ἀποφαινοντες. Οὕτως ἀμφοτέρω ἐνδὲς προσώπου, οὐ δύο ἐνόμισαν. Τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἡ θεία Ἰαφή. Τὸν γὰρ αὐτὸν ἀνθρώπον καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ μὴνύει κατὰ τὸ ἐξαίρετον τῆς νοερᾶς ψυχῆς, καὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ προσαγορεύει κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς σαρκός, ἵνα δείξῃ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα μέρη ἐνδὲς προσώπου, οὐ δύο. Πῶς οὖν κέχρηται τῷδε τῷ ὑποδείγματι μὴδὲν ὁμοίον ἔχοντι ; Εἰ δύο πρόσωπα τέλεια ὑπέδειξαν εἰς μίαν μεθαρμοσθέντα οὐσίαν, καλῶς προέβηρον τὸ ὑπόδειγμα. Δύο δὲ μέρη ἐνδὲς προσώπου λέγοντες, δύο πρόσωπα λέγουσι, τὸ ἄσεπτου Χριστοῦ τὰ δύο τέλεια καλοῦμένων, καὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, διὰ τὸ τέλειον ἀμφοτέρων. Οὕτω γοῦν ἡ σωτήριος τοῦ Χριστοῦ προσηγορία νῦν μὲν δηλοῖ μόνην τὴν θεότητα, ὡς ἀνευθεῖ καὶ τελείαν, νῦν δὲ τὴν ἀνθρωπώ-

τητα, ὡς μηδὲν ἔχουσιν τῇ κατασκευῇ ἑλλειπῆς, νῦν δὲ τὸ συναμρότερον, ἵνα δειχθῇ καὶ τῶν δύο φύσεων τὸ διάφορον τε καὶ τέλειον, καὶ τῆς ξένης ἐνώσεως; τὸ πρόσωπον ἄτμητον. Ἐκαίνοι μὲν εἰς τροπὴν θεότητος, καὶ ἀνατροπὴν τῶν συνόλων τὰς φύσεις καὶ εἰς ἀναρμόστους φλυαρίας ἐχρήσαντο τῇ κατὰ τὸν ἔνθρωπον θεωρίᾳ, ἡμεῖς δὲ εἰς ἀπόδειξιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ δύο τινῶν σύνοδον νοεῖσθαι, καὶ ἐν πρόσωπον δι' ἀμφοτέρων ὁρᾶσθαι. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου φύσις οὐκ ἐκωλύθη δύο μὲν ἔχειν μέρη τὰ ἐξ ὧν τὸ πρόσωπον, ἔτι δὲ δεικνύναι πρόσωπον τὸν οὕτω συνεστῶτα ἄνθρωπον, πόσω μᾶλλον ἢ θεία χάρις ἰκανῆ δεῖξαι δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον τὸ καὶ δύο φύσεις τελείας εἶς ἔνωσιν ἀσύγγυτον συνδραμεῖν, καὶ τοῦ προσώπου τὸ μοναδικὸν μηδὲ μῶς ἀνελεῖν; Ὡς περ δὲ ἀκούσαντες, *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*, τῇ θεότητι μόνῃ τὸ ποιῆσαι τὰ πάντα κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιγράφομεν· οὕτως ἀκούσαντες τὸ, *Εἰς παθητός ὁ Χριστός*, τῆς ἡνωμένης σαρκὸς τὸ πάθος γινώσκομεν· ἐπεὶ πῶς νοήσομεν τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἰσότητων ἐν ταυτῇ, καὶ τὴν δύναμιν; Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής· οὐ μέρος, πνεύματος, οὐδὲ μέρος σαρκός. Καὶ πάλιν, *Εἰ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*· ὅρα τὰ ὀνόματα, καὶ τὰ πράγματα· πνεῦμα καὶ σὰρξ, δύναμις καὶ ἀσθένεια, σταυρὸς καὶ ζωὴ, τὸ ἔγειρον καὶ τὸ ἔγειρόμενον, τὸ ὑπερυψοῦν καὶ τὸ ὑπερυψούμενον· ἐν ἐνὶ δὲ προσώπῳ οὐ κατὰ σύνθεσιν μερῶν, ἀλλὰ καθ' ἔνωσιν τελείων φύσεων, οὐ μίαν οὐσίαν τὰς δύο ποιούσαν, ἀλλὰ μίαν ἀξίαν καὶ δεῖξιν δηλοῦσαν· οὕτως οὐκ ἀρνούμεθα τὴν ἔνωσιν, παραιτούμεθα δὲ τὴν συνουσίωσιν. Ὅτι γὰρ ἀδύνατον τὰς δύο οὐσίας γενέσθαι μίαν, διδάσκει μὲν ὁ τῆς φύσεως νόμος, διδάσκει δὲ ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, πείθει δὲ διὰ παντὸς γένους ἢ πείρα, θεσπίζει δὲ προδήλως ὁ Κύριος. Μετὰ γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπιστούντων ἔτι τῶν μαθητῶν φησι, *Ἐπιλαλήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμεθεωρεῖτε ἔχοντα*. *Ἐπιλαλήσατε πρότερον, ἵνα δειχθῇ οὐ φαντασία πνεύματος ἀπατώσα τοὺς θεωμένους, ἀλλ' ἀντιτυπία σώματος πληροφοροῦσα τοὺς ἀπτομένους*. Τίς οὖν οὐκ ὁρᾷ τὰ τῶν φύσεων ἴδια, ὅτι τοῦ πνεύματος μὲν τὸ μὴ ἔχειν σὰρκα μήτε ὀστέα, τοῦ σώματος δὲ τὸ ἔχειν, καὶ τοῦ μὲν τὸ θεωρεῖσθαι, τοῦ δὲ τὸ μὴ ὁρᾶσθαι, τούτου τὸ ἀφῆ ὑποβλάσθαι, ἐκείνου τὸ ἀφῆν μὴ προσίεσθαι; Πῶς οὖν μία οὐσία, καὶ τοσαύτης οὐσίας παραλλαγῆς;

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ τῶν αὐτῶν.

Τί λέγετε; τί ἀπορῖνεσθε; Οἴχεται τῆς φύσεως τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τούτων γνώρισμα; Τί οὖν ὀνομάζομεν τὸ προκείμενον; Λόγον μόνον; Οὐ γὰρ φαίη τις σὰρκα τοῦτο τιμᾶν δῆθεν οἰόμενος. Καὶ πῶς οὐκ ὑβρίζετε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὡς δυνατὸν ἑτέρα οὐσίαν κτιστῆν πρὸς αὐτὴν μεταστῆναι; Τὸ γὰρ τοῖς ἤττοις χω-

A vatoris Christi nomen nunc quidem solam ostendit divinitatem utpote absolutam et perfectam, nunc autem humanitatem, quippe cujus perfectioni nihil desit; nunc autem cum ipsa persona utramque duarum naturarum differentiam et perfectionem nova conjunctione suscipiat. Illi quidem ad divinitatis mutationem et eversionem humanitatem adhibuerunt; nos autem ut ostenderemus et testaremur, fieri posse, ut duarum rerum congressus sit, et una persona. Nam si nihil prohibet quominus hominis natura duas habeat partes, ex quibus una consurgit persona, homo nimis, qui ita constat, quanto magis divina gratia valet efficere ut et duæ naturæ perfectæ in conjunctionem minime confusam concurrant, nec tamen una singularis tollatur persona? Quemadmodum autem cum audimus: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*¹, rerum omnium procreationem, ut par est, soli tribuimus divinitati; sic audientes: *Unus patibilis Christus, conjunctæ carnis affectionem agnoscimus*. Qui enim possimus ejusdem essentiae et in eodem imbecillitatem et virtutem intelligere? *Spiritus*, inquit, *promptus, caro autem infirma*², non autem pars carnis, aut pars spiritus. Et rursus: *Si enim, inquit, crucifixus est ex infirmitate, vivit ex virtute Dei*³. Cernis nomina et res: spiritus et caro, virtus et infirmitas, crux et vita, qui suscitatur et qui suscitatur, qui exaltatur et qui exaltatur. Cernis autem in una persona non partium compositionem, sed perfectarum naturarum conjunctionem, qua non duæ una sunt essentia, sed una dignitas et gloria declaratur. Non igitur naturarum negamus conjunctionem, sed in unam essentiam dicimus non confluisse. Fieri non posse, ut duæ una fiant essentia, docet naturæ lex, docet et prædicationis ratio, suadet in omni rerum genere experientia; aperte etiam ipse Dominus indicat, qui post resurrectionem suam non credentibus adhuc discipulis: *Palpate, inquit, me, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*⁴. *Palpate*, inquit prius, ut ostenderet se spiritus non esse spectrum quo spectantes deciperentur, sed corpus tactui resistens. Quis non videat naturarum proprietates, cum spiritus quidem carnem et ossa non habeat, quæ corpori adsunt; et corpus quidem videatur, spiritus autem non cernatur; corpus tactui sit obnoxium, spiritus autem sub tactum non cadat? Quomodo igitur essentia una, cum tanta sit differentia?

Ejusdem adversus eosdem.

Quid dicitis? quid demonstratis? Abit naturarum differentia, et nullum earum indicium relinquitur? Quomodo igitur subjectuum appellabimur? Verbumne solum? Neque enim id quispiam carnem dixerit, qui eo nomine se illud putet honorare. At quomodo non ipsum afficitis contumelia, cum talem ipsius essentiam putatis esse, ut alteri

¹ I Cor. viii, 6. ² Matth. xxvi, 41. ³ II Cor. xiii, 4. ⁴ Luc. xxiv, 39.

liceat essentiali procreata in eam commutari? Quod enim a deterioribus capi potest commune multorum est, et non unius eximium. Cui autem id proprium est, ut sit inaccessum, huic quomodo alterum adjungatur? At non modo Verbum afficitis conamellia, verum etiam carnis personam tollitis. Cujus enim indicium amplius non relinquitur, hujus gloriam quomodo cognoscemus? Si enim cognoscitur, quoniam est, merito eam honoratis. Si non est, quomodo gloriæ frui amplitudine? Nisi ostenderitis id quod honoratis, non apparebit gloriæ magnitudo. Necessarium igitur est confiteri duorum mixturæ confusam conjunctionem, nec ad accipientis mutationem, nec ad accepti interitum esse factam, sed ad gloriæ societatem, quæ in unius persona declaratur. Quamvis enim utrumque Verbum solum natura etiam repugnante vocari patiamini, non tamen discrimen abscondetis. Quandoquidem unum erat a principio, alterum autem factum est. Unum, quod nec cerni nec tangi potest, ex infinito infinitum; alterum autem ex eo quod cerni tangique potest in id quod nec cernitur, nec tangitur, transit. Et unum quidem semel immutabile, alterum autem ex mutabili ad præstantiorem pervenit conditionem. Præterea si hoc est solum Verbum, cur non invenimus: *Caro facta est Verbum*, sed: *Verbum caro factum est*? Quis porro adeo insanit et mente captus est, ut audeat dicere divinam essentiali assumptisæ aliam divinitatis essentiali ex altera provenientem natura, ut per talem accessionem incrementum illius, quod natura nullius indiget, et perfectum est, compareret? Ad hæc quomodo divina Scriptura etiam post miram ascensionem prædicat, quæ carnis sunt propria, nempe rursus venturum, eodemque modo visum iri? Num angelis etiam repugnabit, qui aperte dixerunt: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis, sic veniet, quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum*? Omnia ad carnem significandam plane spectant. Illud: *Hic veniet*, sicut in corpore, nunc quidem hic, nunc autem illie perspecto, *Quemadmodum vidistis*, id est, carnis oculis. Hæc qui ita non accipit, is non solum angelis repugnat, verum etiam sacris Spiritus sancti oraculis adversatur. Quomodo intercedit pro multis Dominus Christus? Ut Verbum solum? et ubi est æqualis cum Patre dignitas, si tanquam inferior intercedit, non autem cum auctoritate largitur, cum sit pariter omnipotens? Nonne perspicuum est, ejus esse qui primitiæ dicitur, pro massa propria intercedere, ut suam erga carnis naturam affectionem ostendat? Quem autem non moveat clarissima sapientissimi Pauli prædicatio, qui: *Deus*, inquit, *ignorantiæ tempora despiciens denuntiat omnibus ubique, ut pœnitentiam agant, quoniam constituit diem in qua judicaturus est orbem terrarum, in justitia, in viro, quo desinit, fidem omnibus faciens, ipsum a mortuis suscitasse*. Nonne diffe-

ρητὸν, κοινὸν τῶν πολλῶν, οὐχ ἔνδεξαι. Ὁ δὲ μόνῳ τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τοῦτω πῶς προστίθετε ἀπρόσιτον ἕτερον; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὑβρίζετε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἦς γὰρ μὴδὲν ἔτι λειπεται γνώρισμα, ταύτης κοίτης τρόπου τὴν δόξαν κατανεήσομεν; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται, εἰκότως δοξάζεται. Εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται τῆς δόξης τὸ μέγεθος; Ἐὰν μὴ δεξιῆτε τὸ τιμώμενον, οὐ μνηύεται τῆς δόξης τὸ ὑπέρογκον. Ἀνάγκη τοίνυν ὁμολογεῖν ἀσύγχυτον τὸν δύο τὴν ἔνωσιν, οὔτε εἰς τροπὴν τοῦ λαβόντος, οὔτε εἰς ἀφανισμόν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν δόξης, ἀφ' ἑνὸς προσώπου κηρυττομένης. Καὶ γὰρ ὑπομείνητε Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφοτέρον, καὶ τοι τῆς φύσεως ἀντανισταμένης, οὐδ' οὕτω κρύψετε τὸ διάφορον, ὅπῃ τὸ μὲν ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον ἐξ ἀπέριου εἰς ἀπειρον, τὸ δὲ ἐξ ὀρατοῦ καὶ ψηλάφητου πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀναφῆς μεταβίβηκε. Καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἄπαξ, τὸ δὲ δι' ἁλλοιώσεως ἐπὶ τὴν κρείττονα λήξιν ἐλήλυθεν. Εἶτα εἰ μόνον Λόγος τὸ μένον, πῶς οὐκ ἐβρήθη, ὅτι ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, ἀλλ' ὁ Λόγος σὰρξ; Τίς δὲ οὕτω μεμηνώς καὶ φρονόπληξ, ὡς τομῆσαι εἰπεῖν τὴν θείαν πρῶτα λαβεῖν ἄλλην θεότητος οὐσίαν ἐξ ἑτέρας φύσεως ἐπιγενομένην, ἵνα αὐξήσιν παρασκευάσῃ νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνευθεοῦς καὶ τελείου; Πῶς δὲ οἱ θεοὶ λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἀνοδὸν ἔτι κηρύττουσι τὰ τῆ σαρκὶ διεφέροντα, τὸ πάλιν ἐλθεῖν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθῆναι τρόπον; Ἡ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετήσατε τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς, *Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς, ἀφ' ὑμῶν, οὗτος ἐλεύσεται ὅν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν*; Πάντα πρὸς ἔμφασιν τῆς σαρκὸς, τὸ, οὗτος, τὸ ἐλεύσεται, ὡς ἐν σώματι νῦν ἐν ὧδε, νῦν δὲ ὧδε θεωρούμεν. Ὅν τρόπον ἐθεάσασθε, τουτέστι τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, ἅπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἱεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ πολλῶν ὁ Δεσπότης Χριστὸς; Ὡς Λόγος μόνος; καὶ ποῦ τὰ τῆς ὁμοτιμίου πρὸς τὸν Πατέρα ἀξίας, εἴπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποθεστικός, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας εὐεργετῆ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; ἢ δήλον ὅτι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἰσχυράματος, ἵνα δείξῃ πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέση; Τίνα δὲ οὐκ ἐντρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανόντατον κήρυγμα, ὅτι *Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπερβύθου ὁ Θεός, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθὼς ἐστῆσεν ἡμέραν, ἐν ἧ μὲλλει κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πιστῶ παρασχῶν πᾶσιν, ἀνυστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Μὴ ἀνήρηται ἡ διαφορὰ; Μὴ οὐκ εἶπε, Θεὸν ἐν ἀνδρὶ; Μὴ οὐκ ἔδειξε τὸν ἐγειραντα Θεὸν, καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον ἔδειξε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλειψεν. Οὐ γὰρ εἶπε, Θεὸν μετ' ἀνδρὸς, ἀλλὰ Θεὸν ἐν ἀνδρὶ. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ, Ὁφθαλμοῖς*

¹ Joan. 1, 14. ² Act. 1, 11. ³ Act. xvii, 50, 51.

εις ὃν ἐξεκέντησαν, εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἢ φύσεως ἢ δεξαμένη τοὺς ἤλους, αὐτὴ σαφῶς ἐπιδειξεί τοὺς τύπους ; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἢ ἀόριστος, καὶ ἀνεπαφής, ἔχνη παθῶν εἰς ἕλεγχον ἐπιφέρεισθαι ἐμελλεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθεῖσα τὴν τῶν ἡσιθεοκῶτων ἀλέξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθουμένων ἐν τῇ τρωθείσῃ καρτὶ τὰ οἰκεία τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων ἀναφαίρετα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντίρρητον καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀντιλεγόντων ἀνάσχυτον, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχτητον.

nere suscepta impiorum scelus redarguet, qui vulnerarunt. Sic et naturarum proprietates non luctum, et impudens adversariorum argumentum,

Τοῦ ἁγίου Μαξίμου κατὰ Εὐτυχοῦς, καὶ Διοσκόρου, τῶν τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἰς μίαν φύσιν ἀνακρινόντων, οὗς οἱ μὲν Συγγυτικῶς, οἱ δὲ Μοροφυστικῶς ὠνόμασαν. Τούτων δὲ ὁ μὲν Εὐτυχὴς ἀρχιμανδρίτης ἦν, ὁ δὲ Διοσκορὸς πάππας Ἀλεξανδρείας. Ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ περὶ τῆς ὁρθῆς ὁμολογίας λόγου.

Τοὺς λόγους τῶν συνελθόντων σαζομένους ἀεὶ οἱ Πατέρες διδάσκουσιν· αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ συνελθόντα πρὸς ἓν ἄμφω συντελεῖν πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ καὶ μίαν ὑπόστασιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς οὐ χρεῖν κάλιν κατὰ τοὺς Πατέρας διὰ μὲν τὸ εἰδέναι σωζομένους τοὺς λόγους τὴν διαφορὰν λέγειν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν σώζειν ἐν ἰδιότητι τῇ κατὰ φύσιν τῶν συνελθόντων ἑκότερον, διὰ δὲ τὸ ὁμολογεῖν, ὡς πρὸς ἓν ἄμφω συντελοῦσι πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, καὶ μίαν ὑπόστασιν, ἀκριθῶς γινώσκειν, ὡς ἀδιαίρετα ταῦτα πεφύκασιν ; Ὅτι δὲ ἡ τῶν συνελθόντων διαφορὰ, καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ συνελθόντα σώζονται μετὰ τὴν ἔνωσιν πάσης τρωπῆς ἐκτὸς, καὶ συγχύσεως, ὁ ἁγιώτατος τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ Κύριλλος, ὃ καὶ προστεθεῖσθαι περισσῶς ὑποκρίνονται οἱ τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ διακενῆς πολεμοῦντες Ἐκκλησίᾳ, ἀρξέσει μαρτυρῶν· ἐν μὲν γὰρ τῷ δευτέρῳ τῶν κατὰ Νεστορίου δυσφημιῶν τόμῳ γράφων τάδε, *Παρρητηγμένων γε μὴν εἰς μέσον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν, ὁ τῆς ἐνώσεως λόγος οὐκ ἀγνοεῖ μὲν τὴν διαφορὰν, ἐξίστησι δὲ τὴν διαίρεσιν, οὐ συγχέων ἀλλήλους, καὶ ἀνακρινῶν τὰς φύσεις, ἀλλ' ὅτι σαρκὸς καὶ αἵματος μετेशχηκῶς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος εἰς κάλιν καὶ ὁ αὐτὸς νοεῖται καὶ ὀνομάζεται*· ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἀνδρέαν τὸν μεμψάμενον τὸ τρίτον τῶν κεφαλαίων ἀπολογίᾳ οὕτω λέγων· *Ἀμοιρήσεις δ' ἄν καὶ μῶμου παντός τὸ εἰδέναι τυχεῖν, ὡς ἕτερα μὲν ἐστί κατὰ φύσιν ἰδιὰν ἢ σὰρξ παρὰ γε τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρός γῦντα λόγον, ἕτερος δ' αὐτὰ κατὰ γε τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον ὁ Μορογενῆς, ἀλλ' οὐ τὸ εἰδέναι ταῦτα μερίζειν ἐστὶ τὰς φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν*. Ἰδοὺ καὶ τὸ μετὰ τὴν ἔνωσιν σαφῶς τίθειται τῷ μεγάλῳ Κυρίλλῳ, εὐσεβῶς τοῖς πιστοῖς καὶ νοοῦμενον κατ' αὐτὸν, καὶ λεγόμενον. Τὸ γὰρ μηδαμῶς τι βεβλάφθαι τὸν τοῦ εἶ.αι τῶν ἐνωθέντων λόγον ἐκ τῆς ἐνώσεως δηλοῖ καὶ τὸ μὴ βατέρω θάτερον φερθῆναι διὰ τὸ ἐξ

rentiam sustulit? Nonne dixit, Deum in viro? Nonne demonstravit Deum, qui suscitavit, et hominem qui suscitatus est? Verum quanquam differentiam ostendit, non tamen conjunctionem inseparabilem prætermisit. Non enim dixit, Deum cum viro, sed, Deum in viro. Jam quomodo illud intelligemus: *Videbunt, in quem transfecerunt* 1, nisi carnis natura, quæ clavos suscepit, aperte foramina demonstret? Neque enim divinitatis essentia, quæ nec videtur, nec tangitur, vestigia vulnerum in testimonium est allatura; sed natura ex patibili cogentur propria flagitia agnoscere in carne, quam esse sublata, et certum humanæ carnis assumptas

Sancti Maximi adversus Eutychem, et Dioscorum, duas naturas in unam confundentes, quos quidam Synchyticos, quidam Monophysitas appellaverunt. Eutyches autem fuit archimandrita, Dioscorus vero archiepiscopus Alexandriæ. Ex interpretatione orationis de recta confessione.

Duarum naturarum conjunctionum rationes ita servari docent Patres, ut illæ ipsæ convenientes, in unam ambæ Filii personam atque unam hypostasim concurrerint. Quod si ista est Patrum doctrina, necessarium est, ut cum rationes ipsæ serventur, differentia item appareat, quæ post conjunctionem in naturali proprietate utramque conservet. Ex eo autem quod in unam personam atque hypostasim naturas ambas convenisse confitemur, has dividi sejungique non posse plane cognoscimus. Quod autem et naturarum differentia, et ipsæ naturæ post conjunctionem sine ulla mutatione aut confusione serventur, sanctissimus Ecclesiæ splendor Cyrillus, cui vel addi quidquam supervacaneum esse simulant, qui frustra sanctam Dei oppugnant Ecclesiam, satis testatur in secundo tomo eorum quæ contra Nestorii maledicta conscripsit, loquens ad hunc modum: « Cum autem Christi mysterium in medium afferatur, conjunctionis ratio non ignorat differentiam, sed rejicit divisionem; nec naturas confundit atque commisceat, sed Dei Verbum sic esse factum carnis et sanguinis particeps dicit, ut unius tamen atque idem Filius intelligatur et nominetur. » At in Apologia ad Andream, qui caput tertium reprehendebat, « Ab omni, inquit, absit reprehensione, si quis carnem natura propria a Verbo ex Deo Patre genito diversam esse sentiat, itemque naturæ propriæ ratione diversum Unigenitum. Nec tamen hæc ita contempleri, est naturas post conjunctionem dividere. » Ecce quam aperte a magno Cyrillo positum est *post conjunctionem*, in quo pie cum fidelibus et sentit et loquitur. Nam quod eorum quæ conjuncta sunt, ratio nihil lædatur, ex conjunctione declarat. Quod autem neutrum cum altero misceatur et confundatur, ex eo quod ex utroque unum in persona fieri dicit, servari autem et manere sicut utrumque est per essentiam. Id enim cum sa-

¹ Zachar. xii, 10; Joan. xix, 37.

piens Cyrillus sciret, perspicue dicit, neque inter se naturas confundi, quod in unam personam convenerint; neque vicissim dividi, quamvis utraque secundum rationem essentiae post conjunctionem et sit, et maneat, et intelligatur cum naturali proprietate et differentia, qua et Verbum natura Deus est, non autem caro, licet per dispensationem carnem propriam effecerit, et caro est natura caro, non autem Deus, licet Dei Verbi propria facta sit. Nonne igitur necessarium, et piuum, et congruum est dicere ex Patrum doctrina, post conjunctionem differentiam servari, et duas in uno Christo naturas, ex quibus, est tenere post earum conjunctionem, quarum est differentia? Necesse enim est, cum quaedam differant, esse differentiam, et ubi differentia est, ibi aliqua differre; hæc enim quodammodo sese vicissim introducunt: uti sunt causæ, et quæ a causis proficiscuntur, quippe quæ sunt ex eorum numero, quæ cum aliquo conferuntur. Si enim essentiae diversitas eorum ex quibus constat Christus tanquam causa in eo constituit differentiam, et ipsa prorsus differentia tanquam ab illa causa proveniens indicat naturalem eorum quæ conjuncta sunt, diversitatem. Hæc enim, ut diximus, sese mutuo respiciunt et consequuntur, ut cum unum dicatur, necesse sit alterum etiam confiteri, et uno sublato alterum etiam tolli. Oportet igitur, ut duas dicamus naturas, ne nudam differentiam introducamus, et in hoc solo adhibeamus numerum, quo differentiam eorum quæ conjuncta sunt, ita manere demonstremus, ut ea post conjunctionem servantur, non autem dividantur.

είσαγάγωμεν, καὶ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ κεχρησθαι. τῷ ἀριθμῷ πρὸς δήλωσιν τοῦ μεμνημένου τῶν συνελθόντων τὴν διαφορὰν, ὡς σωζομένων μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ οὐ διηρημένων.

Ejusdem, ex oratione, qua demonstrat, eam non esse rationem numeri, ut divisionem eorum de quibus dicitur, afferat.

Omnis numerus qui res, quæ existendi, subsistende ratione inter se differunt, quot sint, ostendit earum differentiam, non autem habitum indicat. Hoc autem vere sic habere, omnemque numerum differentiam, non autem divisionem indicare, sanctissimus item Cyrillus in epistola ad Eulogium scripta sic ad verbum scribens testatur: « Eodem modo loquimur et de Nestorio, qui licet duas naturas dicat, significans differentiam carnis atque Dei Verbi, a nobis tamen dissentit, quia conjunctionem non conficitur; nos enim hæc conjungentes, unum Christum, unum Dominum confitemur, et deinceps, unam Verbi naturam carnem assumpsisse. » Quod perinde est ac si diceret: Nos sapientissimum mysterii consilium considerantes cum concurrentium naturarum differentiam servare volumus post conjunctionem, duas in hoc et solo naturas dicimus, contemplatione duntaxat, numerum adhibentes ad differentiam demonstrandam, cum autem arcanam mysterii conjunctionis rationem accuratius proponimus, unam Dei Verbi naturam carnem dicimus assumpsisse. Id enim arbitror ea

ἀμφοῖν κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἔν, σώζεσθαι δὲ μάλλον. καὶ μένειν καθὼ ἐκάτερον εἶναι τῆ οὐσίᾳ πέφυκε. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ σοφὸς ἐπιστάμενος; Κύριλλος διαβήδην φησὶ μήτε συγκεχῶσθαι ἀλλήλαις τὰς φύσεις τῷ πρὸς; μίαν συντελεῖν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ, μήτε διηρηθῆσθαι ἀλλήλων τῷ ἑτερον καὶ ἑτερον κατὰ τὸν οὐσιώδη λόγον εἶναι τε, καὶ μένειν, καὶ νοεῖσθαι μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς φυσικῆς ἰδιότητος; καὶ διαφορᾶς, καθ' ἣν ὁ τε Λόγος Θεός ἐστι κατὰ φύσιν, καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ οἰκτιρῶν ἐποίησατο τὴν σάρκα οἰκονομικῶς. Καὶ ἡ σὰρξ σὰρξ ἐστὶ κατὰ φύσιν, καὶ οὐ Θεός, εἰ καὶ ἴδια γέγονε τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τὴν ἔνωσιν. Πῶς οὖν οὐκ ἀναγκαῖον, εὐσεβές τε, καὶ πρέπον κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν λέγοντας τὴν διαφορὰν μετὰ τὴν ἔνωσιν σώζεσθαι καὶ τὰς δύο φύσεις εἶναι τε καὶ σώζεσθαι ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, ἐξ ὧν καὶ ἐστὶ δοξάζειν μετὰ τὴν ἔνωσιν, ὧν ἡ διαφορὰ; Πᾶσα γὰρ πῶς ἀνάγκη τινῶν διαφερόντων εἶναι πᾶσαν διαφορὰν, καὶ ὅπου νοεῖται εἶναι διαφορὰν, δυνατόν ἐκεῖ ὑπάρχειν πάντως καὶ τὰ διαφέροντα. Συνεισαγωγικῶς γὰρ τινὰ ἀλλήλων τρόπον τινὰ τὰ τοιαῦτα ὄντα τυγχάνει, ὡσπερ τὰ αἰτία καὶ τὰ αἰτιατὰ, ὡς πρὸς τι νοούμενα. Εἰ γὰρ ποιητικόν ἐστι τῆς ἐν Χριστῷ διαφορᾶς τὸ ἑτεροούσιον τῶν ἐξ ὧν συνέστηκεν, ὡς αἰτίον, πάντως καὶ ἡ διαφορὰ δηλωτικῶς τυγχάνει, ὡς αἰτιατὸν τῆς τῶν ἐνωθέντων φυσικῆς ἑτερότητος, ὡς ἰδίας αἰτίας. Συνεισαγάγεσθαι γὰρ, ὡς εἴρηται, ἀλλήλοις; τὰ τοιαῦτα πέφυκε, καὶ λεγομένου θατέρου, ἀνάγκη πάντως ἀμολογεῖν καὶ τὸ ἑτερον. Καὶ ἀναιρουμένου πάλιν ἐνός, μηδὲ τὸ ἑτερον λέγειν εἶναι ἀκόλουθον. Δεῖ οὖν καὶ δύο λέγειν φύσεις, ἵνα μὴ ψιλὴν τὴν διαφορὰν

τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὐ διαίρεισιν εἰσάγει κατὰ τὸν ἴδιον ὡς ἐπιλέγεται.

Πᾶς ἀριθμὸς ποσοῦ τινων διαφερόντων κατὰ τὸν τοῦ πῶς; εἶναι ἢ τὸν τοῦ ὑπεστάναι λόγον ὑπάρχων δηλωτικὸς, τῆς διαφορᾶς τῶν ὑποκειμένων, καὶ οὐ τῆς σχέσεώς ἐστιν ἐπαγωγικὸς. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι πᾶς ἀριθμὸς διαφορᾶς, καὶ οὐ διαίρεισός ἐστι δηλωτικὸς, μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ πάλιν ὁ ἀγιώτατος Κύριλλος, καὶ ἐν τῇ πρὸς; Εὐλόγιον ἐπιστολῇ γρίφων οὕτως ἐπὶ λέξως. Οὕτω καὶ ἐπὶ Νεστορίου, καθ' ἣν λέγει δύο φύσεις, σημαίνων τὴν διαφορὰν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλ' οὐκ ἐτί τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖ μὲθ' ἡμῶν. « Ἡμεῖς γὰρ ἐνώσαντες ταῦτα, ἐπὶ Χριστῶν, ἔρα Κύριον ὁμολογοῦμεν, καὶ λοιπὸν μίαν τὴν τοῦ Λόγου φύσιν ἐσσαρκωμένην. » Ὁσαυεὶ ἔλεγε, ὅτι ἡμεῖς τὴν τοῦ μυστηρίου διασκοπούντες πάνσοφον οἰκονομίαν, ὅταν μὲν σώζεσθαι δεικνύναμι βουλόμεθα τῶν συνελθόντων τὴν διαφορὰν μετὰ τὴν ἔνωσιν, δύο κατὰ τοῦτο καὶ μόνον τὰς φύσεις λέγομεν κατὰ μόνην τὴν θεωρίαν πρὸς; δήλωσιν τῆς διαφορᾶς; τὸν ἀριθμὸν παραλαμβάνοντες; ὅτι δὲ τὸν ἀρρήτον τοῦ μυστηρίου διακριθεῖσιν τῆς ἐνώσεως; τρέπον, μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν ἐσαρ-

κιομένην φαμέν. Τοῦτο γάρ ὡς οἶμαι αὐτῷ βούλεται A δηλοῦν τὴν, Ἡμεῖς δὲ ἐνώσα.τες αὐτὰ, ἓνα Χριστὸν, ἓνα Κύριον ὁμολογοῦμεν, καὶ λοιπὸν μίαν τοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην. Τουτέστιν, Ἡμεῖς ὁμολογοῦντες τὴν ἔνωσιν καὶ τὸν αὐτῆς ἀκριβῶς μετ' εὐσεβείας διαρθροῦντες τρόπον, οὐκ ἐχρήματα τῆ σημαντικῆς ρωνῆ τῆς διαφορᾶς πρὸς δὴλωσιν τῆς ἐνώσεως, ἀλλὰ τὴν μὲν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς, τὴν δὲ ἐπὶ τῆς ἐνώσεως προσφόρως ἐκλαμβάνοντες, ἀσύγχυτον φυλάττομεν τῶν σηματομένων τὸν νοῦν. Ὡς λοιπὸν ἐντεῦθεν εἶναι δῆλον, ὅτι κοινὸν αὐτῶ καὶ τῷ Νεστορίῳ τοῦ λέγειν δύο φύσεις μέχρι τοῦ γινώσκειν τὴν διαφορὰν, οὐκ ἐτι δὲ κοινὸν ἦν τὸ καὶ τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖν τῷ λέγειν ἓνα Υἱὸν, ἓνα Κύριον, καὶ μίαν τοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην, ὅπερ Νεστορίος εἰπεῖν οὐ κατεδέχετο. Τῷ γὰρ φάσκειν, *Ὁὕτω καὶ ἐπὶ Νεστορίου, καθ' ἄλλη δύο φύσεις τὴν διαφορὰν σημαίνων τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλ' οὐκ ἐτι τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν*, οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο βούλεται δηλοῦν, ὅτι Νεστορίος τὴν μὲν διαφορὰν μεθ' ἡμῶν ὁμολογεῖ δύο φύσεις, τὴν δὲ ἔνωσιν οὐκ ἐτι μεθ' ἡμῶν ὁμολογεῖ, μὴ λέγων ἓνα Χριστὸν, ἓνα Υἱὸν, ἓνα Κύριον, καὶ μίαν τοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην. Καὶ σαφὲς τοῦτο καθέστηκε τοῖς τοῦ καλοῦ ἑρασταίς, καὶ τὸ ἀληθὲς ἀγαπᾶν ἐσπουδακόσιν ἐκ τοῦ μηδαμῶ φαινέσθαι τὸν διδάσκαλον ἢ κωλύοντα λέγειν δύο φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἢ ἀνηρῆσθαι διδάσκοντα τὴν διαφορὰν τῶν συνελθόντων μετὰ τὴν ἔνωσιν, ὡς ἔστιν ἐκ μυρίων αὐτοῦ συγγραμμάτων καταμαθεῖν. Εἰ τοίνυν αἰετὸ μὲν ἢ ἔνωσις ἔστηκεν, αἰετὸ δὲ καὶ τὰ ἐνωθέντα μένει ἀσύγχυτα, αἰετὸ δὲ καὶ ἡ τῶν ἐνωθέντων σώζεται διαφορὰ, δι' ἣν ὁ ἀριθμὸς παρελήφθη κατὰ τοὺς Πατέρας πῶς οὐκ ἀνάγκη, εἴπερ ἄρα αἰετὸ ἢ ἔνωσις, καὶ τὰ ἐνωθέντα, καὶ ἡ τούτων διαφορὰ ἔστηκε, καὶ μένει, καὶ σώζεται, καὶ δύο φύσεις λέγειν ἐπὶ δηλώσει τῆς τῶν συνελθόντων διαφορᾶς, καὶ πάλιν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογεῖν πρὸς ἐνδειξιν τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως, μηδ' ἑτέρας τῶν φωνῶν τούτων δηλονότι διὰ τῆς ἑτέρας ἀναιρουμένης, ὡς δοκεῖ τισιν ὑπόθεσιν σοφίας ποιουμένοις τὸ ἔσσοφον ;

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ῥήσεως τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τῆς πρὸς Σούκενσον κειμένης ἐπιστολῆς.

Οὐκ ἀπλῶς φαίνεται τὴν τοῦ ἀδαιρέτου ἀπαγορευῶν φωνὴν ὁ μακάριος Κύριλλος, ἀλλὰ καὶ τὴν Νεστορίου κακόνιοιαν προφερομένην, σχετικὴν φάσκοντος γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν, ὡς αὐτὸς αὐτῷ Κυρίλλῳ ὁ μακάριος μαρτυρῶν δείκνυται ἐπὶ τέλει τῆς πρὸς Σούκενσον δευτέρας ἐπιστολῆς, καὶ τοῖς ἁγαν φιλονεικίοις τὴν αὐτοῦ σκοπὸν ποιούμενος φανερόν, οὕτω λέγων · « Τὸ δὲ ἀδαιρέτως προστεθὲν δοκεῖ πῶς παρ' ἡμῖν ὀρθῆς δόξης εἶναι σημαντικόν · αὐτοὶ δὲ οὐχ οὕτω νοοῦσι. Τὸ γὰρ ἀδαιρέτον παρ' αὐτοῖς κατὰ τὰς Νεστορίου κενωφωνίας καθ' ἕτερον λαμβάνεται τρόπον. Φασὶ γάρ, ὅτι τῆ ἰσοτιμίας, τῆ ταυτοβουλίας, τῆ ἀυθεντίας ἀδαιρέτος ἔστι τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐν ᾧ κατώκησεν ὁ ἄνθρωπος.

Cyrilli verba significare. Nos autem hæc conjungentes unum Christum, unum Dominum confitemur, et deinceps unam Verbi naturam carnem assumpsisse. Id est, nos conjunctionem constitentes, ejusque rationem diligenter et pie explicantes, differentiae vocem non exhibuimus, ut conjunctionem ostenderemus, sed aliam quidem in differentia, aliam in conjunctione rationem congrue suscipientes minime confusum rerum significatarum sensum servamus ; ut inde perspicuum jam sit, illud Cyrillo fuisse cum Nestorio commune, ut duas naturas diceret, eatenus ut differentiam cognosceret ; proprium autem illud, ut conjunctionem confiteretur, et diceret unum Christum, unum Filium, unum Dominum, et unam Verbi naturam carnem assumpsisse, quod quidem Nestorius dicere recusabat. Dicendo enim sic et de Nestorio : Licet duas asserat naturas, differentiam significans carnis et Dei Verbi, non tamen conjunctionem nobiscum confitetur, nihil aliud vult significare nisi : Nestorius differentiam quidem nobiscum confitetur, cum duas naturas dicat ; at conjunctionem nobiscum non confitetur, cum unum Christum, unum Filium, unum Dominum non dicat, nec unam Verbi naturam carnem assumpsisse, et hoc perspicue patet honestatis veritatisque studiosis ex eo quod nusquam apparet magistrum aut prohibuisse dicere duas naturas post conjunctionem, aut docuisse conjunctionum differentiam tolli post conjunctionem, quod ex innumerabilibus ipsius scriptis licet intelligere. Si igitur semper mansit conjunctio, et semper quæ conjuncta sunt, maneat sine confusione, semperque conjunctorum differentia servatur, propter quam numerus a partibus susceptus est, nonne necesse est, si semper et conjunctio, et quæ conjuncta sunt, et eorum differentia mansit, et maneat ac conservatur, et duas naturas dicere ad declarandam eorum quæ conjuncta sunt, differentiam, et rursus unam Dei Verbi naturam carnem assumpsisse, quo demonstraretur secundum personam conjunctio, neutra nimirum istarum vocum per alteram sublata, ut quibusdam videtur, qui insipientiam sapientiae faciunt argumentum ?

Ejusdem, de sancti Cyrilli dicto, quod positum est in epistola ad Succensum.

Non simpliciter *indivisibilis* vocabulo usus esse videtur beatus Cyrillus, sed adversus versutiam Nestorii, qui conjunctionem habitum dicebat constare. Sic enim suo testimonio confirmat beatus ipse Cyrillus, in extrema parte alterius ad Succensum epistolæ, sententiamque suam litigiosis hominibus patefacit, his verbis : « Illud autem, *indivisibile*, adjunctum, videtur apud nos rectam significationem retinere. At isti haud ita sentiunt. *Indivisibile* enim apud ipsos ex inani doctrina Nestorii alia ratione accipitur. Aiunt enim hominem, in quo Verbum habitavit, tum dignitate, tum voluntate, tum auctoritate ab ipso Deo Verbo esse indivisibilem. Ex quo patet, eorum simpliciter verba proferre, sed cum dolo et

calliditate. » Dupliciter accipi vocabulum hoc *A* *indivisibile* aperte docet, ut vides, magister admirabilis, vel ut conjunctionem in persona significet, quam quidem ipse significationem probat; vel ut conjunctionem in habitu declarat, quam ipse significationem improbat, et ab omnibus piis improbandam monet, cum ex ejusdem vocis pronuntiatione clam hæreticæ impietatis venenum simplicioribus queat obrepere. Quare se duas naturas indivisibiles recte dixisse declarat, quoniam ipsæ conjunctionem in persona intellexit; at a Nestorii studiosis ita vocem, *indivisibile*, adhiberi, ut spectata esse debeat, quippe qui conjunctionem habitu tantummodo factam sentiant. Conjunctio igitur in persona ex Patrum sententia est « essentia differentium concursus in unam personam, cum utrumque eorum quæ conjuncta sunt, naturalem habeat, et veram, et immutabilem, et indivisibilem proprietatem. » Conjunctio autem, cum habitu sit, est « eorum quæ per se propria in singulari subsistunt persona; par voluntatis motus, et immutabilis animorum consensus. » Quamobrem qui conjunctionem in persona confitetur, licet duas in Christo dicat naturas post conjunctionem ratione indivisibili copulatas, conjunctione nimirum in persona, is nihil aberrat a veritate. Ea enim ex quibus constat Christus, minime confusa propter differentiam servatam ex Patrum sententia confitetur, cum naturali ratione differentia unum esse non desinant secundum personam. Qui vero conjunctionem asserit habitu constare, licet nihil dicat indivisibile, reprehensionem non vitat. Mutua enim et benevola quadam affectione conjuncta atque indivisibilia dicit esse ea quæ significantur, nullo autem modo potest dicere unam esse personam Deum Verbum cum ipsius propria ex nobis sumpta carne animata menteque prædita. Ex duabus enim propriis personis, quæ ad unius speciei individua, propria ratione dividuntur, una fieri persona non potest. Quamobrem non simpliciter eos reprehendit et rejicit beatus Pater noster Cyrillus, qui ratione indivisibili duas naturas conjunctas dicunt post conjunctionem; sed eorum qui verbis his abutuntur, sententiam. Si igitur numerus, ut iam ex sanctorum Patrum scriptis, tum ex communi cogitationum consensu demonstravimus, nullam nec facit, nec patitur, nec inducit divisionem, sed simpliciter ostendit quot quæque sint, non autem quomodo se habitu habeant, quænam sectionis, aut divisionis reliqua potest esse suspicio istis, qui in sancta Dei Ecclesia commovent seditiones?

ποία λοιπὸν ὑπολείπεται τομῆς ὑπόνοια ἢ διαιρέσεως οὖσαν;

Ex eadem oratione.

Nam si hoc verum non est, et si differentiam namdam et solam pronuntiatione, utpote quæ nulla de re sit, ad simpliciorum animas decipiendas simulate proferunt, cur recusant dicere, quæ et quot sint ea quæ differunt, quorum esse differentiam confitentur?

Ἄρα οὐκ ἀπλῶς τὰς λέξεις προφέρουσιν, ἀλλὰ μετὰ τινος δόλου καὶ κακομυρίας. Ἰδοὺ σαφῶς διπλῶν ὑπάρχειν τὸν τοῦ ἀδιαιρέτου τρόπον ὑπέθετο ὁ θαυμασίος οὗτος διδάσκαλος, τὸν μὲν τὴν καθ' ὑπόστασιν σημαίνοντα ἔνωσιν, ὃν καὶ ἀσπαζόμενος ὁρθῆς δόξης εἶναι φησι σημαντικόν· τὸν δὲ μόνῃ; τῆς κατὰ σχέσιν συναφείας δηλωτικὸν, ὃν καὶ ἀποστρέφεται, καὶ τοῖς πιστοῖς τοῦτο αὐτὸ ποιεῖν παραινεῖ ἐκ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ὁμοίας προφορᾶς πολλάκις τὸν τῆς αἰρετικῆς δυσσεβείας ἰδὼν τοῖς ἀκραιότεροις ληθῆσθαι ἐμβάλλειν δυνάμενον, ὅθεν παρ' ἑαυτῷ μὲν τὴν διὰ λέγειν ἀδιαιρέτους φύσεις ὁρθόδοξον τίθεται, ἐπειδὴ αὐτὸς καθ' ὑπόστασιν εἶναι τὴν ἔνωσιν ἔλεγε· παρὰ δὲ τῶν κατὰ Νεστορίον προφερομένων ὑποποτρυνεῖται τὴν φωνὴν τοῦ ἀδιαιρέτου, ἐπειδὴ κατὰ μόνῃ; τῆς σχετικῆς συνάφειας τὴν ἔνωσιν γεγενησθαι ἐδόξαζε. Καθ' ὑπόστασιν μὲν οὖν ἔνωσις ἐστὶ κατὰ τοὺς Πατέρας ἢ τῶν ἑτεροουσιῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνοδος, ἑκατέρου τῶν κατ' αὐτὴν συγκειμένων πρὸς τὸ ἕτερον τὴν φυσικὴν ἰδιότητα ἀνόθευτον τε καὶ ἀμετάβλητον ἔχοντα; καὶ ἀδιαιρέτον. Σχετικὴ δὲ ἔνωσις ἐστὶν ἢ τῶν κατ' αὐτοὺς ἰδικῶς ἐν μὴσὶ προσωπικαῖς ὑπερσώτων ἰσῆ θελήματος κινήσει; καὶ γνωμικῆς ταυτότητος; ἀπαρραλλαξία. Ὁ τοίνυν ὁμολογῶν τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, κἂν διὰ λέγει φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἠνωμένας ἀδιαιρέτους, ἔνωσαι δηλονότι τῇ καθ' ὑπόστασιν, τῆς ἀληθείας καθ' ὅτι οὐδὲν οὐ διαμαρτάνει. Τὰ γὰρ ἐξ ἑνὸς σύγκειται ὁ Χριστὸς ἀσύγχατα μεμενηκέναι διὰ τὴν σωζομένην διαφορὰν κατὰ τοὺς Πατέρας ὁμολογῆ, τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἑνὸς οὐδαμῶς τὰ τῶ φυσικῶ λόγῳ ἀλλήλων διαφέροντα ἐκτὸς εἶναι, καὶ χωρὶς καθ' οἰονδήποτε τρόπον γινώσκειν δυνάμενος. Ὁ δὲ τὴν κατὰ σχέσιν πρεσβύων ἔνωσιν, κἂν εἰ μισθὸς λέγῃ τὸ ἀδιαιρέτον, τὸ ἐπιφύγον κέκτηται. Κατὰ τινα γὰρ ἀγαπητικὴν συνδιάθεσιν ἠνώσθη, καὶ τὸ ἀδιαιρέτον ἔχειν λέγει τὰ σημαίνόμενα, οὐδαμῶς μίαν ὑπόστασιν εἶναι τὸν Θεὸν Λόγον μετὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἰδίας αὐτοῦ ἐμφύχου τε καὶ ἔννου σαρκὸς εἰπεῖν οἷός τε ὢν. Ἐκ δύο γὰρ ὑποστάσεων ἰδικῶν τῶν πρὸς τὰ ὁμοειδῆ ἄτομα ἰδικῶ λόγῳ μεμερισμένων μίαν γενέσθαι ὑπόστασιν ἀμήχανον. Ἄρα οὐκ ἀπλῶς διαβάλλει, καὶ ἀποπέμπεται ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν Κύριλλος τὸ λέγειν δύο φύσεις ἠνωμένας ἀδιαιρέτους μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἀλλὰ τὴν σημαυνομένην διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς τῶν κακῶς χρησαμένων ἔνωσιν. Εἰ τοίνυν δέδεικται ἐκ τε τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ τῆς τῶν κοινῶν ἔνοιῶν ἀκολουθίας, ὡς τὴν οἰονδήποτε διαίρεσιν οὐτε ποιεῖν, οὐτε πάσχειν, οὐτε εἰσεγῆν ἢ ἀριθμὸς δύναται, ἀλλ' ἀπλῶς μὲν δηλοῖ τὰ ποσά, τῆς δὲ σχέσεως, ὡς ἂν ἔχοντα τύχασιν, οὐ προσάπτεται· τοῖς πρὸς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ στασιάζουσιν Ἐκκλησίαν;

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἔδει γὰρ αὐτοὺς, εἴπερ ἀληθῶς τοῦτο μὴ ἦν, μηδὲ τὴν διαφορὰν ψιλλῇ καὶ μόνῃ τῇ προφορᾷ, ὡς κατὰ μηδενὸς κειμένην, πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπειστέρων εἰρωνευτικῶς προφέρουσι, μὴ παρατεῖσθαι λέγειν, τίνα, καὶ πόσα τὰ διαφέροντα τυγχάνει ὄντα,

ἄν εἶναι τὴν διαφορὰν ὁμολογοῦσιν. Εἰ γὰρ σώζεσθαι μετὰ τὴν ἔνωσιν τὰ ἐξ ἄν ἢ ἔνωσιν πιστεύουσι, δύο πάντως τὰ σωζόμενα ὁμολογήσειεν ἄν. Τοσαῦτα γὰρ τὰ συνελθόντα πρὸς ἔνωσιν τὴν ἀδιάσπαστον, τὴν οἰκνοῦν τροπὴν, ἢ σύγχυσιν, ἢ μίωσιν, ἢ συναίρεσιν, ἢ μεταβολὴν τὴν εἰς ἄλληλα ἐκ τῆς ἐνώσεως οὐ δεξιάμενα. Νυνὶ δὲ τοῦτο μὴ δοξάζοντες, ὡς ἡρημένοι τὰς φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν σώζεσθαι, ὑπευθύνους ἑαυτοὺς ἐλέγχουσιν πεπονηταί, κὰν μὴ βούλωνται, μόνῃ ποιότητι λέγοντες τὴν διαφορὰν σώζεσθαι τῶν πραγμάτων χωρὶς, ὡσπερ ἀνθρώπων παιζόντων προδήλως ἐστὶ, καὶ τὸ μὴ γελᾶσθαι, ὡς εἰκὸς, ὕβριν εἶναι λογιζομένων, καὶ σοφῶς κενούτων τὸ Εὐαγγέλιον, ἄνευ οὐσιῶν ὑποκειμένων εἶναι ποιότητα· δύνασθαι νομοθετοῦνται, καὶ ποσῶ χωρὶς ἐπιγνωσθῆναι διαφορὰν ὑποτιθεμένων. Ἐγνόησαν γὰρ, ὡς ἔοικεν, οἱ σοφώτατοι, ὅτι πᾶσα ποιότης ὑποκειμένης πάντως οὐσίας ἐστὶ, περὶ ἣν καὶ θεωρεῖται, καὶ λέγεται τὸ κατ' αὐτὴν εἶναι οὐδαμῶς ἔχουσα, καὶ πᾶσα διαφορὰ τῆς ἄλλων πρὸς ἄλλα κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἀνομοιοτήτος τε καὶ ἑτερότητος· οὐσα δηλωτικῆ, τὸ ποσὴν τῶν διαφερόντων πραγμάτων συνιστάγειν ἑαυτῇ πέφυκεν εἴτε οὐσιῶν, εἴτε ποιότητων, εἴτε ἰδιότητων, καὶ ἀπλῶς, ἵνα συνελῶν εἴπω, παντὸς ἑτέρου τινὸς τῶν ὅσα διαφέρειν ἀλλήλων ὑπελαμβάνοντες εἴποιεν εἶναι διαφορὰν, πάντως ἐν ποσῷ τὰ διαφέροντα θεωρήσαντες εἴτε αἰσθήσει, εἴτε νοήσει τὴν διαφορὰν ἐγκώριον. Ἄνευ γὰρ ποσῶ δύνασθαι διαθεδαιουῦσθαι δεικνύουσα διαφορὰν ἀνένδεκτον, ἐπειδὴ τὰ μὴ ἀλλήλοις πάντη ταυτὰ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐδαμῶς ἐπιδέχεται λόγον. Οὐσίας γὰρ ἦτοι φύσεως, φέρε εἰπεῖν, πρὸς οὐσίαν, ἢ ποιότητος πρὸς ποιότητα, ἢ ἰδιότητος πρὸς ἰδιότητα, ἢ καὶ εἰ τι ἕτερον τῶν ὅσα μὴ πάντα ταυτὰ καὶ διαφορᾶς ἀνεπίδεκτα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον οὐδέποτε λέγειν δυναίμεθα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ μὲν ἀναλλοίωτος ὁ κατ' οὐσίαν πατέρου τῶν ἐνωθέντων διέμεινε λόγος μετὰ τὴν ἔνωσιν πρὸς τὸν πατέρα τῆς οὐσίας ὅρον μὴ μεταπίπτειν, προδήλως ἢ τοῦ Χριστοῦ θεότης μεμένηκε κατ' οὐσίαν θεότης πρὸς τὴν σαρκὸς οὐσίαν οὐ μεταφοιτήσασα· καὶ ἢ τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἀνθρωπότης μεμένηκε κατ' οὐσίαν ἀνθρωπότης πρὸς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μὴ παθοῦσα μεταβολὴν. Εἰ δὲ οὕτε ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ, οὕτε ἡ ἀνθρωπότης εἰς ἄλληλα μεταφοιτήσασιν διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, ἀλλ' ἀσύγχυτοι κατὰ τὸν μέγαν Κύριλλον μεμενήκασιν αἱ φύσεις, σαφῶς· ἢ μετὰ τὴν ἔνωσιν διαφορὰ τῶν σωζομένων ἐν Χριστῷ καθάστηκε φύσεων, καὶ οὐδεὶς ἀντιρεῖ λόγος. Εἰ δὲ τῶν ἀσυγχύτως ἐν Χριστῷ σωζομένων ἐστὶν ἡ διαφορὰ μετὰ τὴν ἔνωσιν, διαφορὰν δὲ γνωσθῆναι διχα ποσῶ παντελῶς κενωρισμένη ἀμήχανον, λεγέσθω πρὸς δὴλωσιν τῆς διαφορᾶς τὸ ποσὸν τῶν διαφερόντων, ἵνα μὴ ψιλῆ πως, καὶ οὐκ ἀληθῆ τὴν διαφορὰν ὑποπευθώμεν πρεσβεύοντες. Ψιλῆ γὰρ πᾶσαν διαφορὰν οἶδεν ὁ λόγος τὴν οὐκ ἔχουσαν ὑπαρκτικῶς ὑποκειμένην τὴν ἄν ἐστὶ διαφορὰν πραγμάτων ἀληθειαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταυτὸν ὑπόστασιν τε καὶ φύ-

A Si enim ea ex quibus conjunctio fit, post conjunctionem servari credunt, duo plane servata con-
fitebuntur, tot enim ad conjunctionem indivisibilem
concurrunt, quæ nec inversionem, nec confusionem,
nec imminutionem, nec mutationem ullam inter se
ex conjunctione suscipiunt. Nunc autem hoc im-
probantes, ut qui negent naturas post conjunctio-
nem servari, seipsos reprehensionibus obnoxios
constituerunt, etiamsi nolint, cum dicant sola qua-
litate differentiam servari, sine rebus. Quod quidem
est hominum aperte ludantium nec turpe, ut patet
est, existimantium, se derideri, et plane Evange-
lium inane efficiendum, cum sine subjectis essentialibus
asserant esse posse qualitates, et sine quantitate diffe-
rentiam cognosci tradant. Ignorant enim, ut videtur,
B homines sapientissimi, omnem qualitatem habere
subjectam essentialiam, circa quam consideratur et
dicitur, cum per se consistere acqueat. Et omnem
differentiam, cum dissimilitudinem et diversitatem,
quam varis res habent inter se, quatenus aliquo
modo sunt, significet, rerum differentiam quantitati-
tem constituere, sive essentialis, sive qualitates, sive
proprietas sint, seu quidvis aliud eorum quæ in-
ter se differunt, sive sensu sive cogitatione diffe-
rentiam intelligant. Sive quantitate enim posse
differentiam confirmari non est admittendum; nam
quæ inter se eadem plane non sunt, nullo modo unam
et eandem existendi rationem suscipiunt, essentialis
nimirum, sive natura cum natura, aut qualitas
cum qualitate, aut proprietas cum proprietate,
aut si quid aliud est eorum quæ non omnino
sunt eadem. Nam quæ plane sunt eadem et diffe-
rentiam non admittunt, unam et eandem aliquo
modo existendi rationem nunquam dicere poterimus.

Ex eadem oratione.

Si utriusque conjunctorum ratio mansit incom-
mutabilis post conjunctionem in alterius non in-
cidens essentialis terminum, Christi profecto divi-
nitas secundum essentialiam divinitatis mansit, in car-
nis essentialiam non commutata: et ejusdem rursus
humanitas secundum essentialiam mansit humanitas
in divinitatis naturam non commutata. Quod si
D propter conjunctionem in persona nec Christi di-
vinitas nec humanitas vicissim immutatae sunt, sed
sine confusione, ut scribit magnus Cyrillus, natu-
ræ permanserunt, differentia plane servatarum in
Christo naturarum post conjunctionem persistit.
Et nulla ratio repugnabit. At si naturarum, quæ
sine confusione in Christo servatae sunt, post con-
junctionem est differentia, nec sine quantitate diffe-
rentia cognosci potest omnino, ad differentiam
declaramandam dicatur quantitas differentium, ne nu-
dam quodammodo et non veram differentiam asse-
rere deprehendamus. Nuda porro omnis est differen-
tia quæ re ipsa subjectam non habet eorum quo-
rum est differentia, veritatem. Nos igitur, qui per-
sonam et naturam idem esse proprie nunquam

diceremus, ex Patrum doctrina pie de Christo idem A et differens asserimus: idem ratione unius personæ, qua idem cum propria carne Deum Verbum consistetur, ne accessionem personæ sanctissima Trinitas accipiat, et quaternitas efficiatur; differens autem ratione diversitatis essentiæ eorum, ex quibus constat, qua Christi partes vicissim non commutantur omnino. Neque enim idem unquam erit per essentialitatem divinitas et humanitas, ne aliquid creatum ejusdem cum divinitate per conjunctionem sit essentialitatis atque naturæ. Parentis enim animi putamus esse, naturam dicere ejusdem esse cum natura essentialitatis; nunquam enim natura eandem habet cum natura essentialitatem atque naturam. Idem enim natura essentialitatisque de solis dicitur ejusdem speciei individuis, quæ ad unam essentialitatem referri consueverunt.

Ex eadem oratione.

Cum hæc sit nostra sententia, neque naturarum differentiam post conjunctionem negamus, ex quibus constat Christus, ipsas naturas minime confusas mansisse credentes. Neque conjunctionem in persona ignoramus, unum Christum sanctæ et ejusdem essentialitatis et adorandæ Trinitatis consistentes, sed eorum etiam ex quibus est Christus, ut quæ in ipso vere sine inversione et mutatione servantur, post conjunctionem, perspicuam numero differentiam, quo Eutyelis confusio tollatur, constituitur. Et in persona conjunctionem agnoscentes, clara voce unam Dei Verbi naturam assumptis carnem, habentem animam mente præditam, asserimus contra Nestorii divisionem, qui personæ differentiam in Christo pronuntiabat, et eandem personæ rationem quæ est carnis cum Verbo dissecabat.

Ex eadem oratione.

Nam si Christus post conjunctionem est Deus et homo, juxta communem nimirum confessionem, res nominibus congruentes vere habet post conjunctionem. Res enim nominibus propriis præcedunt, nec quisquam nomen esse dixerit sine re, quæ per se nomini præbet occasionem, et ipsa vicissim recipit declarationem. Quod si Christus post conjunctionem non habet res, quarum sunt nomina, patet eum nudas habere appellationes, quippe quæ de nomine dicantur, et rebus ipsis privatæ sint. Et erit Deus et homo nomine tantum Christus, non autem re, ut ipsi sentiunt. Quo quid Deo minus congruens esse queat? Sin hanc insaniam evitantes vocabula in Christo rebus spoliata negabunt post conjunctionem, quemadmodum non recusant dicere duas Christi post conjunctionem appellationes, duas item Christi post conjunctionem naturas dicant, ex quibus et in quibus consistit, quarum sunt appellationes.

Ejusdem de differentia et quantitate.

Quare sic numerus, ex Patrum sententia, non habitum, sed rerum quantitatem designat. Omnis

σιν κυρίως μηδέποτε λέγοντες κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν, εὐσεβῶς ἐπὶ Χριστοῦ τὸ ταυτὴν προσθεύομεν, καὶ τὸ διάφορον, τὸ μὲν τῷ λόγῳ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, καθ' ὃν ταυτὸν τῆ οὐκ εἶναι σαρκὶ τὸν Θεὸν Λόγον ὁμολογοῦμεν, ἵνα μὴ προσθήκη προσωπικὴν ἢ πανεύφημος λάβῃ Τριάδος, γενόμενῃ τετράς· τὸ δὲ τῷ λόγῳ τῆς κατ' οὐσίαν τῶν ἐξ ὧν ἐστὶν ἑτερότητας, καθ' ἣν εἰς ἄλληλα τὰ μέρη τοῦ Χριστοῦ παντελῶς οὐ μεταπίπτουσιν. Οὐ γὰρ ταυτὸν ποτε κατ' οὐσίαν γένοιτ' ἂν θεότης, καὶ ἀνθρωπότης, ἵνα μηδὲν ἢ κτιστὸν τῆ θεότητι καθ' ἑνώσειν ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιον ἐπειδὴ φύσει φύσιν ὁμοούσιον εἶναι λέγειν μαινομένης διανοίας ὑπάρχειν γινώσκωμεν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ φύσει ποτ' ἂν φύσις ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιος. Τὸ γὰρ ὁμοφυῆς καὶ ὁμοούσιον ἐπὶ μόνων τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ εἶδος πρὸς μίαν οὐσίαν ἀναγομένων ἀτόμων λέγεσθαι πέφυκεν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ταύτην ἔχοντες τὴν ὁμολογίαν ἡμεῖς, οὔτε τῆν τῶν φύσεων διαφορὰν ἀρνούμεθα μετὰ τὴν ἑνωσιν, ἐξ ὧν ὁ εἰς συντέθη Χριστὸς, ἀσυγχύτους μεμενηκέναι τὰς φύσεις πιστεύοντες, οὔτε τὴν καθ' ὑπόστασιν ἀγνοοῦμεν ἑνωσιν, ἵνα τὸν Χριστὸν τῆς ἁγίας, καὶ ὁμοουσίου, καὶ προσκυνητῆς Τριάδος, ὁμολογούντες, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἐξ ὧν ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὡς ἐν αὐτῷ κατ' ἀλήθειαν σωζομένων διχα τριπῆς καὶ συγχύσεως μετὰ τὴν ἑνωσιν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ποιοῦμεν κατάδηλον, πρὸς ἀνάβρυσιν τῆς τοῦ ἑνωχούς συγχύσεως, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν ἐπιγινώσκοντες διαπρυσίῳ τῆ φωνῆ τὴν μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην σαρκὶ ψυχῇ ἐκούσῃ τὴν νεκρὰν κατὰ τῆς Νεστορίου προβαλλόμεθα διαιρέσεως, ὑποστατικὴν ἐπὶ Χριστοῦ τὴν διαφορὰν καταγγέλλοντες, καὶ σαρκὸς καθ' ὑπόστασιν πρὸς τὸν Λόγον ταυτότητα διατέμνοντες.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ γὰρ Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς ἐστὶ μετὰ τὴν ἑνωσιν ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν, δηλονότι τὰ πράγματα τοῖς ὀνόμασι ἔχων ἐπαληθεύει μετὰ τὴν ἑνωσιν. Τὰ γὰρ πράγματα προστινοῦνται τῶν οὐκ εἰκῶν ὀνόματι, καὶ οὐδ' ἂν εἶναι δυναθῆναι πῶποτε χωρὶς πράγματος ὄνομα τοῦ παρέχοντος δι' αὐτοῦ τῷ ὀνόματι θέσιν, καὶ ἀντιλαμβάνοντος δῆλωσιν. Εἰ δὲ τὰ πράγματα, ὧν εἰσι τὰ ὀνόματα, οὐκ ἔχει μετὰ τὴν ἑνωσιν ὁ Χριστὸς, ψιλὰς κατ' αὐτοὺς, ὡς κατὰ μηδενὸς κειμένους, ἔχων δευχθήσεται τὰς προσηγορίας, καὶ πραγμάτων ἐρήμους, καὶ ἔσται Θεὸς, καὶ ἀνθρωπὸς μόνον ὀνόματι κατ' αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ πράγματι. Οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀθεώτερον; Εἰ δὲ τοσοῦτον μανθῆναι παραιτούμεναι, φαῖεν μὴ ἐρήμους εἶναι πραγμάτων ἐπὶ Χριστοῦ τὰς προσηγορίας μετὰ τὴν ἑνωσιν, ὡς περ οὐ παραιτοῦνται λέγειν τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἑνωσιν προσηγορίας, οὕτω καὶ τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις, ἐξ ὧν, καὶ ἐν αἷς συνέστηκε, λεγέτωσαν μετὰ τὴν ἑνωσιν, ὧν αἱ προσηγορίας.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ διαφορᾶς καὶ ποσότητος.

Εἰ τοίνυν, κατὰ τοὺς Πατέρας, ὁ ἀριθμὸς τοῦ τοσοῦ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡς τῆς σχέσεώς ἐστι ὁ

λωτικῶς, πᾶν δὲ ποσὸν ἑτερότητι φυσικῇ θεωρούμενον, διαφορὰν πάντως ἐπιδέχεται, διαφορὰν δὲ λέγουσιν ἐπὶ Χριστοῦ φυσικῇ μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ οἱ τῆ ἀληθείᾳ μαχόμενοι, καὶ τὸ ποσὸν τῶν διαφερόντων, οὐ χωρὶς ἀμήχανον εἶναι διαφορὰν, μετὰ τοῦ δηλοῦντος αὐτὸ ἀριθμοῦ, οὐ χωρὶς ποσὸν καθόλου γνωσθῆναι ἀδύνατον, λέγειν αὐτοὺς ἀνάγκη μετὰ τὴν ἔνωσιν, εἴπερ κατὰ τὴν εὐτακτὸν ἀκολουθίαν εὐσυνάρτητον τὴν τοῦ οικείου δόγματος ἀποδείξαι βούλονται λόγον. Εἰ δὲ τὸ ποσὸν τῶν σωζομένων ἐν Χριστῷ φύσεων ἀρνοῦνται μετὰ τὴν ἔνωσιν, μηδὲ τὴν διαφορὰν λέγειν τοιμάτωσαν τῶν, ἐξ ὧν ὁ Χριστός; ἔστι, φύσεων μετὰ τὴν ἔνωσιν, γινώσκοντες, ὅτι πᾶν εἴ τι καθ' ὅτιοῦν ἔχει διαφορὰν, ἐν κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον εἶναι οὐ δύναται. Τὸ δὲ μὴ δυνάμενον εἶναι κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον ἐν, δηλονότι κατὰ τινὰ λόγον τε καὶ τρόπον, δύο τὸ ἐλάχιστόν ἐστιν ἢ πλείονα. Οὐκοῦν ἐν Χριστῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες εἶναι διαφορὰν, ἐν κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον τὸν Χριστὸν εἶναι μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγειν οὐ δύναται. Εἰ δὲ μὴ κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον ἐν ἐστὶν ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἔνωσιν, δῆλον, ὅτι κατὰ τινὰ λόγον τε καὶ τρόπον δύο πάντως ἐστὶν ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἔνωσιν. Εἰ δὲ κατὰ τινὰ λόγον τε καὶ τρόπον δύο ἐστὶν ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἔνωσιν, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ ὧν, καὶ αἷς ἐστὶ φύσεων, διαφορὰν, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, δῆλον, ὡς ἀσεβοῦσι διακενήσῃ οἱ τὴν μὲν διαφορὰν τῶν ἐξ ὧν ἐστὶ φύσεων ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες, αὐτὰ; δὲ τὰς φύσεις ὧν ἡ διαφορὰ προφανῶς ἀναιρουῦντες; τῆ σιωπῆ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Ἀναίρεσις γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἡ τῶν ὄντων καὶ σωζομένων ἐξήρνησις. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνήρηνται κατ' αὐτοὺς αἱ φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ εἰσὶ, καὶ σώζονται, καὶ δίκαιόν ἐστιν αὐτὰς σωζομένας ἠμολογεῖσθαι μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἢ, εἴπερ μὴ δίκαιόν ἐστιν αὐτὰς σωζομένας ἠμολογεῖσθαι μετὰ τὴν ἔνωσιν, μήτε εἶναι, μήτε σώζεσθαι λέγειν αὐτὰς ἐν Χριστῷ δίκαιόν ἐστι κατ' αὐτὸν, καὶ ἀνήρηνται. Ὁ γὰρ μὴ δίκαιόν ἐστι πάντως ὀνομάζεσθαι, μηδὲ τὸ παράπαν ὑπάρχειν πολλῷ κρείττον ἐστὶν, ὡς οἶμαι, καὶ δικαιότερον λέγειν. Ὅσπερ δὲ κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον ἐν οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἔνωσιν, εὐτὼ πάλιν κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν. Εἰ δὲ μὴ κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον ἐστὶν ὁ Χριστός δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν, πάντως κατὰ τινὰ λόγον τε καὶ τρόπον διὰ τὴν ὑποστατικὴν ταυτότητα, ἦγουν τὴν μίαν ὑπόστασιν, καθ' ἣν διαφορὰν ἔχειν οὐ δύναται, ἐν ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἐπεὶ οὖν κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον σκοπῆσαι κατὰ ποῖον, καὶ ποῖον λόγον ἐν ἐστὶν ὁ αὐτός, καὶ δύο.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Θαλάσσιον ΕΒ' ἀποκρισεως.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος, ὁ δὲ ἑαυτὸν μὲν κατὰ φύσιν ἀπλοῦς ὢν, καὶ ἀεὶ διαμένων, δι' ἐμὲ δὲ κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς νοερώς ἐνεψυχωμένης, ὡς οἶδεν αὐτός, γενόμενος καθ' ὑπόστασιν σύνθετος, οὔτε τῆ κατ' ἄκρον πρὸς τὴν σάρκα καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει τὴν

PATROL GR. CXXX.

A autem quantitas naturali diversitate considerata differentiam omnino suscipit, differentiam vero in Christo naturalem post conjunctionem, veritatis etiam oppugnatores concedunt, differentium quoque quantitatem, sine qua differentia cognosci non potest, una cum numero quantitatem declarante, siue quo quantitas ipsa cognosci nequit, post conjunctionem dicant, necesse est, si modo recto disputandi ordine aptam (propriam) dogmatis rationem volunt demonstrare: quod si naturarum in Christo servatarum post conjunctionem, quantitatem negant, ne differentiam quidem naturarum ex quibus est Christus, post conjunctionem audeant dicere: scientes, quidquid aliqua in re differentiam habet, unum omni ratione et modo esse non posse. Quod autem unum omni ratione et modo esse non potest, id aliqua plane ratione et modo saltem est duo aut plura. Quocirca qui in Christo post conjunctionem dicunt esse differentiam, unum omni ratione et modo Christum esse non possunt dicere. Quod si non omni ratione et modo unus est Christus post conjunctionem, perspicuum est Christum aliqua ratione et modo post conjunctionem omnino esse duo. At si ratione aliqua et modo Christus post conjunctionem est duo, propter naturarum, ex quibus, et in quibus est, differentiam, ut ratione demonstratum est, constat eos prorsus impie sentire, qui differentiam quidem naturarum, ex quibus est Christus, post conjunctionem dicunt, ipsas autem naturas quarum est differentia, aperte silentio tollunt post conjunctionem. Vere enim tollunt, qui ea quae sunt et servantur, negant. Nam si naturas post conjunctionem sublatas non arbitrantur, sed eas esse servarique sentiunt, æquum est ut eas post conjunctionem servatas constentur. Aut si æquum non est ut eas post conjunctionem servatas fateantur, neque esse neque servari illas in Christo per illos æquum est dicere, et sublatae sunt. Quod enim omnino nominari æquum non est, id ne esse quidem, ut ego sentio, satius et æquius est dicere; verum ut omni ratione et modo Christus non est unum post conjunctionem, ita rursus omni ratione et modo Christus non est duo post conjunctionem. Quod si non omni ratione et modo post conjunctionem, Christus est duo, aliqua omnino ratione et modo, nempe per unam eandemque personam, per quam habere differentiam non potest, Christus est unum. Quamobrem cum alia atque alia ratione et modo unum et duo idem sit, necessarium est, qua ratione unum, et qua duo idem sit, considerare.

Ejusdem ex responsione sexagesima secunda ad Thalassium.

Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius et Verbum, qui per se ipsum natura simplex est, et semper permanet, propter me autem carnem assumens anima rationeque præditam, factus ea ratione, quam ipse novit, in persona compositus, neque summus cum carne in persona conjunctione confusio-

nam in naturam unam suscepti, neque summa cum carne per naturam differentia in geminos divinus est filios. Summam appello in persona conjunctionem quæ nullo pacto dividi potest; summam autem cum carne differentiam quæ confundi prorsus nequit, aut inmutari. Quoniam carnis a Deo susceptæ mysterium non admittit in persona differentiam propter naturalem eorum ex quibus constat, diversitatem, ne vel Trinitatis mysterium accessionem accipiat, vel quidquam sit ejusdem cum Divinitate generis, aut essentialis per naturam. Duarum enim naturarum in unam personam, non autem in unam naturam concursus est factus, ut et unum in persona ex naturis mutuo concurrentibus per conjunctionem perfectum ostendatur, et earum ad conjunctionem indivisibilem per naturalem proprietatem convenientium differentia credatur, quæ sine mutatione confusioneque maneat. Si enim ad aliam naturæ generationem, naturarum concursus factus est, salutis nostræ mysterium nobis omnino sit incognitum. Neque enim habemus, unde, aut quomodo possimus Dei descensum ad nos intelligere, carnis per conjunctionem in naturam divinam mutata, aut natura divina in carnis essentiali conversa, aut utraque in alius a se diversæ naturæ generationem per mixturem confusa, neutra illarum ex quibus est, natura rationem suam integram conservante. Nam sive in divinitatis naturam caro conversa sit, sive in carnem natura divinitatis, sive conjunctionis in una natura modus ad aliam naturæ ab ipsis diversæ generationem naturas compulerit, ego carnis a Deo assumptæ mysterium non cognosco, cum post conjunctionem in mysterio naturalem carnis et divinitatis differentiam non inveniam. At si carnis et divinitatis in Christo post conjunctionem differentia manet, neque enim unquam idem per essentiali sit divinitas et caro, concurrentium conjunctio non in unam naturam, sed in unam personam facta est, quæ nullam in Christo ullo modo differentiam reperimus. Verbum enim cum propria carne per personam unum est.

Ejusdem de duabus Christi naturis.

Tres personas Arius confitetur, sed unitatem negat, et sanctam Trinitatem non ejusdem esse vim dicit. Sabellius autem unitatem confitetur, sed Trinitatem negat. Eundem enim esse dicit Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; at Ecclesia ei unitatem confitetur, et prædicat Trinitatem. Sic et in uno sanctæ Trinitatis Nestorius naturalem asserit differentiam, sed unitatem non confitetur. Hanc enim in persona factam negat. Eutyches contra fatetur unitatem, sed essentialis differentiam negat, et naturarum confusionem inducit. Ecclesia vero et unitatem in persona tradit indivisibilem, et minime confusam essentialis differentiam.

Et hæc eodem ex loco.

In sancta Trinitate eadem est essentialis, et diversæ personæ. Unam enim essentialiam, et tres personas

Α εἰς μίαν φύσιν προσεδέξατο σύγχυσιν, ὅτε τῇ καθ' ἄκρον πρὸς τὴν σάρκα κατὰ φύσιν διαφορᾷ πρὸς υἱῶν δυάδα ἐτήθη. Ἄκρον δὲ φημι τῆ, μὲν καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τὸ παντελῶς ἀδιαίρετον, τῆς δὲ κατὰ φύσιν διαφορᾷς ἄκρον τὸ παντελῶς ἀσύγχυτον καὶ ἀναλλοίωτον. Ἔτι μὴδὲ συνεπάγεται παντελῶς τῇ κατὰ φύσιν τῶν ἐξ ὧν συνέστηκεν ἑτερότητι καὶ τῇ καθ' ὑπόστασιν διαφορᾷ τὸ μυστήριον τῆς θείας σαρκώσεως. τὸ μὲν, ἵνα μὴ προσθήκη λάβῃ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον, τὸ δὲ, ἵνα μὴδὲν ἢ τῇ θεότητι κατὰ φύσιν ὁμογενὲς καὶ ὁμοούσιον. Ἄλλο γὰρ φύσεων πρὸς ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐ πρὸς φύσιν μίαν γέγονε σύνοδος. ἵνα καὶ τὸ καθ' ὑπόστασιν ἐν, ἐκ τῶν ἀλλήλαις συνδραμουσῶν φύσεων δεχθῆ κατὰ τὴν ἔνωσιν ἀποτελούμενον. καὶ τὸ διάφορον τῶν συλλογῶν πρὸς τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν, κατὰ τὴν φυσικὴν ἰδιότητα πιστευθῆ πάσης ἐκτὸς ὕψων τροπῆς καὶ συγχύσεως. Εἰ γὰρ πρὸς φύσεως γένεσιν ἢ τῶν φύσεων γέγονε σύνοδος, ἀδιάγνωστον ἂν ἦ ἡμῖν παντελῶς τὸ τῆς ἡμῶν σωτηρίας μυστήριον οὐκ ἔχουσι πόθεν, ἢ πῶς δυνηθῆναι μαθεῖν τὴν πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ συγκατάθεσιν, εἰς τὴν θεῖαν φύσιν διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς σαρκὸς μεταβληθείσης, ἢ τῆς θείας εἰς τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν μετατραπέυσης, ἢ ἄμφω πρὸς ἄλλης παρ' ἑαυτὰς γένεσιν κατὰ τινὰ μίξιν συμφυρθεῖσων, μὴδ' ἑτέρας τῶν ἐξ ὧν ἐστὶ φύσεων τὸν λόγον ἀλώδητον φερούσης. Εἴτε γὰρ εἰς θεότητος φύσιν ἢ σάρξ, εἴτε πρὸς σάρκα ἢ τῆς θεότητος; μεταβλήθη φύσις, εἴτε πρὸς ἄλλης γένεσιν φύσεως παρὰ ταύτας ὁ τῆς πρὸς φύσιν μίαν ἐνώσεως τρόπος τὰς φύσεις συνώθησεν, ἐγὼ τὸ μυστήριον τῆς θείας σαρκώσεως οὐκ ἐπιγινώσκω, φυσικὴν οὐκ εὐρίσκω μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐν τῷ μυστηρίῳ διαφορᾷ σαρκὸς καὶ θεότητος. Εἰ δὲ σαρκὸς ἐν Χριστῷ, καὶ θεότητος; μετὰ τὴν ἔνωσιν ὑπάρχει κατὰ φύσιν διαφορᾷ, οὐ γὰρ ταυτὸν κατ' οὐσίαν ποτὲ θεότης καὶ σάρξ, πρὸς φύσεως; μετὰ γένεσιν ἢ τῶν συνεληθέντων οὐδαμοῦ γέγονε ἔνωσις, ἀλλὰ πρὸς μίαν ὑπόστασιν καθ' ἣν οὐδαμῖαν ἐν Χριστῷ καθ' οἰονδήποτε τρόπον εὐρίσκομεν διαφορᾷν. Ταυτὸν γὰρ τῇ οἰκίᾳ σαρκὶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ὁ Λόγος.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων.

Ὁ Ἄρειος τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖ, ἀλλὰ τὴν μονάδα ἀρνεῖται, καὶ οὐ λέγει ὁμοούσιον τὴν ἁγίαν Τριάδα. Ὁ δὲ Σαβέλλιος τὴν μονάδα ὁμολογεῖ, ἀλλὰ τὴν Τριάδα ἀρνεῖται. Τὸν γὰρ αὐτὸν λέγει Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ἡ δὲ Ἐκκλησία καὶ μονάδα ὁμολογεῖ, καὶ Τριάδα κηρύσσει. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος Νεστόριος τὴν φυσικὴν διαφορᾷν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἔνωσιν οὐκ ὁμολογεῖ. Οὐ γὰρ λέγει ταύτην καθ' ὑπόστασιν γινόμεναι. Ὁ δὲ Εὐτυχὴς τὴν μὲν ἔνωσιν ὁμολογεῖ, τὴν δὲ κατ' οὐσίαν διαφορᾷν ἀρνεῖται, καὶ σύγχυσιν τῶν φύσεων εἰσαγεῖ. Ἡ δὲ Ἐκκλησία καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν διὰ τὸ ἀδιαίρετον, καὶ τὴν κατ' οὐσίαν διαφορᾷν διὰ τὸ ἀσύγχυτον προσθεύει.

Ἐκείθεν καὶ τοῦτο.

Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ταυτίτης μὲν οὐσίας, ἐτερότητος δὲ προσώπων. Μίαν γὰρ οὐσίαν ὁμολογεῖ

μεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦτος μὲν ἐστὶ προσώπου, ἑτερότης δὲ οὐσιῶν. Ἐνὸς γὰρ ὄντος ἀνθρώπου, ἄλλης ἐστὶν οὐσίας ἢ ψυχῆ, καὶ ἄλλης τὸ σῶμα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ ταυτέτης μὲν ἐστὶ προσώπου, ἑτερότης δὲ οὐσιῶν. Ἐνὸς γὰρ ὄντος προσώπου, ἦτοι ὑποστάσεως, ἑτέρας οὐσίας ἐστὶν ἡ θεότης, καὶ ἑτέρας ἡ ἀνθρωπότης. Ὅσπερ δὲ ἀδύνατον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογεῖν μὲν τὴν ἑνωσιν, μὴ ἐκφω νεῖν δὲ τὴν διαφορὰν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ἑνωσιν, καὶ τὴν διαφορὰν κηρύττειν.

Καὶ τοῦτο.

Ὅσπερ Σαβέλλιον ἀναθεματίζομεν κηρύττοντα ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν φυσικὴν ἑνωσιν, ἀλλὰ μὴ λέγοντα τὴν καθ' ὑπόστασιν διαφορὰν, οὕτως Εὐτυχιῆ ἀναθεματίζομεν ὁμολογούντα τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντα τὴν φυσικὴν διαφορὰν.

Καὶ τοῦτο.

Ὅσπερ τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν μίαν οὐσίαν οὐκ ἐπὶ συγχύσει τῶν τριῶν ὑποστάσεων λέγομεν, οὕτε τὰς τρεῖς; ὑποστάσεις ἐπὶ ἀναρῆσει τῆς μιᾶς οὐσίας· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος, τὴν μίαν ὑπόστασιν οὐκ ἐπὶ συγχύσει τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ λέγομεν, οὕτε τὰς δύο φύσεις ἐπὶ διαίρεισει τῆς μιᾶς ὑποστάσεως.

Καὶ τοῦτο.

Ὁ μὴ λέγων ἐπὶ Χριστοῦ διὰ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν Νεστοριανὸς ἐστὶ. Καὶ ὁ μὴ λέγων ἐν τῇ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσει τὴν φυσικὴν διαφορὰν Εὐτυχιανιστῆς ἐστίν. Ὁ δὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν, καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν κηρύττων ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος, τὴν βασιλικὴν καὶ ἀμιώμητον πίστιν κρατεῖ.

Καὶ τοῦτο.

Ὁ λέγων καὶ διαφορὰν καὶ ἑνωσιν ἐπὶ Χριστοῦ οὕτε τὴν διαφορὰν ἀναρῆει, οὕτε τὴν ἑνωσιν συγχέει. Καὶ γὰρ Κύριλλος ἀναθεματίζει τοὺς τὴν διαφορὰν ἀναιρουντας διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν, καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀναθεματίζει τοὺς διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἀναιρουντας ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος.

Τοῦ αὐτοῦ, ὅτι βλάσφημον τὸ λέγειν τὸν Χριστὸν μίαν ἀπλῶς φύσιν.

Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς ἐκείνους ὁ Χριστὸς σύνθετός ἐστι φύσις, ἡ θαυμαστὴ τῶν Σευφρου λόγων ἀκρόπολις, ἡ γενικὴ πάντως ἐστίν, ἡ μοναδική. Τούτων γὰρ ἄλλην ἐπινοῆσαι μέσην ἀμήχανον. Καὶ εἰ μὲν γενικὴ φύσις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, κατὰ πολλῶν ἐστὶ ἀηλονότι, καὶ διαφερόντων ἀριθμῶν κατηγορούμενος, καὶ κατ' ἐπίνοιαν ἐστὶ μόνη, ἐν οὗς τὴν ὑπαρξίν ἔχει, καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἐν ἰδίᾳ τινὶ ὑποστάσει γνωριζόμενος, χωρὶς τῶν ἐπιθεωρουμένων τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀτόμοις συμβεβηκότων. Τοιοῦτος γὰρ ὁ πάσης γενικῆς φύσεως ὁρος τε καὶ λόγος. Καὶ εἰσῆχθη πλῆθος ἡμῶν Χριστῶν ἀνὸς ἐνὸς κατὰ μηδένα τρόπον τὴν οἰκονομίαν ἔχόντων πρὸς τὸν Θεὸν ἢ τοὺς ἀνθρώπους ταυτέτητα διὰ τὴν Σευφρου κατὰ τῆς ἀληθείας περιττὴν καὶ ἀκάθεκτον μανίαν. Εἰ δὲ μοναδικὴ φύσις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἵνα παρῶμεν λέγειν, ὡς οὐδὲ μὴ ἐστὶ τὸ

A *constemur. In homine autem eadem et persona, et diversitas essentialium. Etenim cum unus sit homo, aliam anima, aliam corpus habet essentialium. Similiter in Christo Domino eadem est persona, et essentialium diversitas; nam cum una persona sit, alia est divinitatis essentia, et alia humanitatis. Quemadmodum autem in sancta Trinitate fieri non potest, ut unitatem consteamur, et differentiam non pronuntiemus, sic et in ipsa dispensatione necessarium est, et unitatem, et differentiam enuntiare.*

Et hæc.

Quemadmodum Sabellium naturalem in sancta Trinitate prædicantem unitatem, sed personarum differentiam negantem execramur, sic execramur Eutychem, qui in Christo unitatem personæ confitetur, sed naturalem differentiam non agnoscit.

Et hæc.

Ut in sancta Trinitate non cum trium personarum confusione unam essentialiam dicimus, nec tres personas cum unius essentialis interitu, sic in uno sanctæ Trinitatis nec unam personam dicimus cum duarum personarum confusione, nec cum unius essentialis interitu naturas duas.

Et hæc.

Qui propter duarum in Christo naturarum differentiam personæ unitatem non agnoscit, Nestorianus est. Et qui in personæ unitate naturalem non concedit differentiam, est Eutychieus. At qui personæ unitatem, et naturalem differentiam in uno sanctæ Trinitatis prædicat, is regiam et nulli obnoxiam reprehensioni fidem amplectitur.

Et hæc.

Qui et unitatem et differentiam in Christo dicit, nec differentiam tollit, nec unitatem confundit. Etenim Cyrillus detestatur eos qui propter personæ unitatem differentiam tollunt, et synodus œcumenica illos execratur, qui propter unitatem personæ naturalis differentiam tollunt in uno sanctæ Trinitatis.

Ejusdem: impium esse, Christum unam simpliciter naturam dicere.

Sin Christus, ut illi sentiunt, est natura composita, in quo mirabilis Severi rationum arx est constituta, aut generalis omnino est, aut singularis; tertium enim cogitare non possumus. Si generalis est Christus natura, de multis nimirum numero differentibus dicetur, et cogitatione tantum erit in illis, in quibus habet essentialiam, non autem per se in propria ulla persona cognoscetur, sine accidentibus Individuorum, quæ in individuis ipsi subjectis considerantur. Hæc enim est omnis naturæ generalis definitio atque ratio. Et supervacanea ista Severi adversus veritatem insania pro uno Christo multitudo Semichristorum, qui nullam nec cum Deo, nec cum hominibus rationem eandem habeant, inducetur. Sin natura singularis est Christus, ut illud omittamus, nullam esse naturam, quæ unica sit persona

circumscripta, quamvis in fabulis decantatam volucrem isti phœnicem ad extremum tanquam exemplum inexpugnabile, quo inaitatur ipsorum opinio, proponant. Nam si volucris est phœnix, et animal prosum est; si animal, primum non omni modo singulare, quatenus est animal, non enim solum animal; præterea, si animal, et corpus animatum sensu præditum. Quod si corpus animatum ac sensu præditum est phœnix, et ortui profecto atque interitui obnoxia. Quod si talis est, quæramus ex sapientibus istis rerum spectatoribus, an fieri possit ut quod ex eorum est numero, quæ sunt animata sensuque prædita, quodque ortum atque interitum sentit, singularis naturæ sit, quantum pertinet ad personam, cum mutua ipsorum in specie successio perspicua sit existendi nota. Ad hæc si natura singularis est Christus, nec ejusdem cum Deo et Patre, nec ejusdem cum hominibus est essentialis. Quod enim omnino est natura singulare, naturali cognatione nulli conjunctum est. Quod si ab omnibus, ut eos sentire probavimus, natura diversus est Christus, futiles ipsos opinionum inventores rogemus, ut nobis dicant, qualem natura Christum, et qua ratione venerentur. Itaque cum magnum atque horrendum necessario periculum ex rationis, quæ reddita est vi, consequatur eos qui Christum natura unum, aut naturam esse unam conlandant, sive simplex, sive composita, eaque sive generalis, aut communis, sive singularis dicatur, animos nostros omni custodia ab ejusmodi opinione remotos servemus, ut et a minus ipsi impendentibus liberi simus.

Ejusdem.

Quamobrem si Dei Verbum non lege atque ordine naturæ rerum compositarum, sed alia ratione divina, et quæ verbis explicari non potest, nempe per carnis assumptionem compositum est, non autem per generationem simul cum carne compositionis accepit essentialiam, ut totum aliquid specie completeret, ut veritatis oratio omnibus aperte significat, frustra conantur insipientes isti compositionem, quæ omnem naturæ terminum rationeque superat, legibus naturalibus impie subijcere. Quamobrem qui per carnis assumptionem Verbum esse factum hominem dicit, is et æternam Dei ante sæcula essentialiam servat, et voluntariam pie constitetur, sponteque susceptam in tempore carnis indutionem, et differentiam Verbi suscipientis, atque carnis susceptæ sine confusione inietur etiam post conjunctionem. Qui vero Dei Verbum non per carnis assumptionem immutabili ratione factum esse hominem dicit, nihil eorum quæ dicta sunt, ullo modo vere poterit confiteri.

Ejusdem de voce hac: « In duabus naturis. »

In duabus naturis ratione indivisibili ipsum esse credimus, ut divinitate et humanitate. Quemadmodum enim cum ex duabus naturis constare Christum dicimus, ex divinitate et humanitate, ut duabus e partibus totum intelligimus, ita cum post conjunctionem eum duabus in naturis esse dicimus, in divi-

A σύνολον φύσις ἐνὶ προσώπῳ περιγεγραμμένη, κἀν εἰ τὰ μάλιστα τὸν μυθεύμενον ὄρνιθα τὸν φοίνικα καθάπερ τι καὶ ἄμαλον παράδειγμα τῆς ἑαυτῶν δόξης συστατικὸν τελευταῖον προβάλλωνται. Εἰ γὰρ ὄρνις ἐστὶν ὁ φοίνιξ, καὶ ζῶον πάντως ἐστίν. Εἰ δὲ ζῶον, πρῶτον μὲν οὐ πάντῃ μοναδικὸν καθὼς ζῶον· οὐ γὰρ μόνον ζῶον· ἔπειτα δὲ, εἴπερ ζῶον, καὶ σῶμα ἐμφυχον αἰσθητικόν. Εἰ δὲ σῶμα ἐμφυχον αἰσθητικόν ἐστὶν ὁ φοίνιξ, καὶ ὑπὲρ γένεσίν ἐστι δηλονότι· καὶ φθοράν. Εἰ δὲ ὑπὲρ γένεσίν ἐστίν, αὐτοῦς ἐρωτήσωμεν τοὺς σοφοὺς τῶν ὄντων θεάμονας, εἰ δυνατόν ἐστὶ, τί τῶν ὑπὲρ γένεσιν καὶ φθορὰν ἐμφύχων καὶ αἰσθητικῶν σωμάτων μοναδικῆς ὑπάρχειν καθ' ὑπόστασιν φύσεως, ὧν ἡ ἐξ ἀλλήλων κατ' εἶδος διαδοχὴ ἀρίθηνος χαρακτήρ τοῦ εἶναι. Εἴπερ δὲ μοναδικῆ φύσις ἐστὶν ὁ Χριστός, οὔτε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁμοούσιός ἐστιν, οὔτε τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ γὰρ πάντῃ κατὰ τὴν φύσιν μοναδικὸν τῆ· πρὸς ἑτοιῶν ἄλλο παντελῶς φυσικῆς ἡλλοτριῶται συγγενείας. Εἰ δὲ κατ' αὐτοῦς ἐκείνους, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, πάντῃ κατὰ τὴν φύσιν ὁ Χριστός πάντων ἡλλοτριῶται τῶν ὄντων, αὐτοῦς εἰπεῖν προτραπέδομα τὸς καινοὺς δογματιστάς, τί ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ πάλιν λόγῳ σέβουσι τὸν Χριστόν. Εἰ τοίνυν μέγας καὶ φοβερός ἐξ ἀνάγκης ἔπεται κίνδυνος, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν τοῦ λόγου δύναμιν, τοῖς λέγουσιν ἐν κατὰ τὴν φύσιν εἶναι τὸν Χριστόν, ἡγουν μίαν φύσιν, εἴτε ἀπλῶς λεγομένην, εἴτε σύνθετον, καὶ ταύτην εἴτε γενικὴν, ἡγουν κοινήν, εἴτε μοναδικὴν, ἡγουν ἰδικὴν, πάσῃ φυλακῇ τὰς ἑαυτῶν καρδίας τῆς τοιαύτης δόξης τηρήσωμεν καθαράς, ἵνα καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ μελλούσης ἀπειλῆς ἐλευθερωθῶμεν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ τοίνυν μὴ κατὰ νόμον καὶ τάξιν τῆς τῶν συνόντων φύσεως, ἀλλ' ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν των συνθέντων θεσμῷ· κατὰ πρόσληψιν γὰρ ἀφράστως ὁ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν σάρκα συνετέθη Λόγος, ἀλλ' οὐ κατὰ γένεσιν ἄμα τῇ σαρκὶ πρὸς σύνθεσιν τὸ εἶναι λαβῶν εἰς ὄλου τινὸς κατ' εἶδος συμπλήρωσιν, καθὼς ὁ τῆς ἀληθείας διαπρουσιῶς πᾶσιν ἐμβεβῆ λόγος· μάτην τοῖς ὑπὲρ φύσιν θεσμοῖς ὑπαγαγεῖν ἀθέσμως ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀμαθεῖς τὴν πάντα φύσεω ὄρον τε καὶ λόγον ἐμβαινουσιν σύνθεσιν. Διὰ τοῦτο κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς ὁ λέγων γενέσθαι τὴν ἐνανθρώπησιν τὴν τε τοῦ Θεοῦ Λόγου προαιώνιον ὑπαρξίν διασώζει, καὶ τὴν ἐκούσιν εὐσεβῶς ὁμολογεῖ, καὶ αὐθαίρετον αὐτοῦ κατὰ χρόνον σάρκωσιν, καὶ τὴν διαφορὰν αὐτοῦ τε τοῦ προσλαβόντος Λόγου, καὶ τῆς προσληφθείσης σαρκὸς ἀσύγχυτον φυλάττειν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Ὁ δὲ μὴ κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς ὁμολογῶν ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον οὐδὲν τῶν εἰρημένων κατ' οὐδένα τρόπον ἀληθῶς ὁμολογεῖν δύναται. Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς φωριῆς· (« Ἐν δύο φύσεσι. »)

Ἐν δύο φύσεσιν ἀδιαιρέτως τὸν αὐτὸν ὄντα πιστεύομεν ὡς ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι. Ὡς περ ἐκ δύο φύσεων λέγοντες τὸν Χριστόν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ὄντα νοοῦμεν ὡς ἐκ μερῶν ὄλον, οὕτω καὶ ἐν δύο φύσεσι λέγοντας μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι ὄντα πιστεύομεν ὡς ὄλον ἐν

μέρσει. Μέρη δὲ Χριστοῦ ἡ θεότης αὐτοῦ· ἐστὶ καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ἐξ ᾧν καὶ ἐν αἷς ὕφ' ἑστήκε. Καὶ αὐθις τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην σαρκὶ νοσρὰν τε καὶ λογικὴν ἐχούσῃ ψυχὴν πιστεύειν, λέγειν τε, καὶ κηρύττειν ἐδιδάχθημεν κατὰ τὸν ἕγιον Κύριλλον, διὰ τοῦ σεσαρκωμένην εἰπεῖν, τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως εἰσακεκομισμένην ὀρῶντες τὴν οὐσίαν, καὶ πᾶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ τὰ τε θαύματα, καὶ τὰ πάθη, καὶ τοῦ αὐτοῦ τὰς δύο γεννήσεις, τὴν τε προαιώνιον ἀσωμάτως ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν χρονικὴν ἐκ Μητρὸς καὶ Παρθένου σωματικῶς δι' ἡμᾶς γεγεννημένην. Διὸ μάλιστα καὶ κατὰ ἀλήθειαν κυρίως Θεοτόκον αὐτὴν ὁμολογοῦμεν, ὡς τὸν ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων Θεὸν Λόγον ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐξ αὐτῆς σεσαρκωθέντα γενήσασαν. Μίαν δὲ φύσιν σύνθετον τὸν Χριστὸν παν-

τελῶς παριουμένου λέγειν οὐ μόνον διὰ τὰς εἰρημνίας αἰτίας, ἀλλ' ὅτι καὶ μηδεὶς καθόλου τῶν ἐγκρίτων Πατέρων πέφανται μέχρι τοῦ δεῦρο ταύτην εἰρηκῶς τὴν φωνὴν, καὶ ὡς προδήλως Ἀπολλιναρίου τοῦ αἰρετικοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν ὑπάρχουσαν γέννημα.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ συνθέτου ὑποστάσεως.

Εἰ δὲ, ὅτι πᾶσα ὑπόστασις ὀνόματος ἑαυτῆς τε καὶ ἀλλήλοις τὰ ἴδια μέρη ὁμόχρονα σχοῦσα δέικνυται, ὑπόστασιν δὲ σύνθετον εἶναι λέγειν τὸν Χριστὸν οὐκ ἀρνούμεθα, εἰποιεν καὶ ἡμᾶς οἱ ἀντιλέγοντες μὴ δύνασθαι τὴν ἐπὶ τοῦτω μομφὴν ἐκτινάξασθαι, ὡς τοῖς ἰδίοις ἐαλωκότας λόγοις φαμέν ἀληθῶς οὕτως ἔχειν, εἴπερ σύνθετον εἶναι, ὡς εἶδος αὐτῆς κατηγοροῦμεν ἔχουσαν ὑποτιθέμεθα. Νῦν δὲ τοῦτο μὴ λέγοντες, οὐδαμῶς τὴν οἰανοῦν ἔξομεν μομφὴν, σαφῶς γινώσκοντες μὴ δι' ἑαυτὴν σύνθετον εἶναι πᾶσαν σύνθετον ὑπόστασιν τὴν ὑπὸ τι τελοῦσαν εἶδος, ἀλλὰ διὰ τὴν φύσιν τὴν περιέχουσαν, δταν σύνθετος ἦ, καὶ τὸ κατηγορούμενον εἶδος, ὑφ' ὃ ἀνάγεσθαι πέφυκεν, ὡς τοῦ μερικοῦ, ἤγουν ἰδικοῦ, ὅλον ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸ καθόλου, ἦτοι τὸ κοινὸν, καὶ γενικὸν πληρέστατον, τοῦ δὲ ἰδίου τὸ σύνολον λόγου τῷ γενικῷ μεταδιδόντος οὐδέν. Ὅπερ ἐπὶ Χριστοῦ οὐδεὶς οὐδαμῶς τῶν ἀνεκὰθεν μέχρις ἡμῶν γεωμένων τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας ὑψηγητῶν φρονῶν ἀνηγόρευται. ἐπ' οὐ οὔτε γένος οὔτε εἶδος ὡς Χριστοῦ κατηγορούμενον ὑδρεῖν τις δυνήσεται. Οὐ γὰρ φύσεως λόγῳ πρὸς ἡμᾶς διὰ σαρκὸς ὁ θεαρχικὸς Λόγος ἐνεδήμησεν, ἀλλὰ τρῆψῃ οἰκονομίας ἀνελλικῶς ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσας, τὴν ἡμετέραν ἀνεκαίνισε φύσιν. Ὅστε οὐδὲν αὐτῶν τῆς πολλῆς περιουσίας ἀπώναντο, πάλιν εἰς τὸ ποσοῦν, ὅπερ πεφεύγασιν, περιτραπέντος αὐτοῖς τοῦ σοφοῦ, ὡς μὴ δυναμένους οὐδ' αὐτὴν τὴν ἐν τῷ ποιῷ διαφορὰν ἀνευ ποσοῦ εἶναι λέγειν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα πολλὰ εἶναι, ἢ τὸ μέτριον δύο, ᾧν τὴν διαφορὰν εἶναι ὑπολαμβάνουσι. Μόνον γὰρ ποιότητα πρὸς ἄλλην παντελῶς ἀμυγῶς ἔχουσαν πρὸς ἑαυτὴν διαφέρειν οὐκ ἂν τις γὰρ ἔχων εἴποι ποτὲ. Λοιπὸν οὖν ἢ καὶ αὐτῆς παύσσονται τῆς ψιλῆς διαφορᾶς, ποσοῦ πάντως τινῶν διαφερόντων δηλωτικὴν αὐτὴν οὔσαν μαθόντες, ἢ σὺν ἡμῖν τῆς ἀληθείας τὴν ὁμολογίαν καταδεξάσθωσαν τῷ λόγῳ τῆς διαφορᾶς καὶ μόνον πρὸς γινώσιν

nitate atque humanitate esse credimus, ut totum in partibus. Partes enim Christi sunt divinitas et humanitas, ex quibus, et in quibus consistit. Præterea unam Dei Verbi naturam carnem assumpsisse animatam anima mente rationeque prædita dicere et prædicare didicimus ex doctrina sancti Cyrilli, ut ex eo quod dicimus carnem assumpsisse, essentialiam naturæ nostræ illatam intelligamus. Itemque unius et ejusdem Christi tam miracula, quam cruciatius esse dicimus, duosque ejusdem ortus, unum ante sæcula sine corpore ex Patre, et alterum in tempore ex Matre et Virgine ratione corporea atque humana; ex quo maxime et vere proprie ipsam Dei Genitricem confitemur, ut quæ genitum ante sæcula ex Patre Deum Verbum, in extremis temporibus ex ipsa carnem assumptam genuerit. At naturam unam compositam Christum dicere omnino recusamus, non solum propter causas, quas diximus, verum etiam quia nemo Patrum probatorum ad hunc usque diem vocem hanc protulisse deprehenditur, et quoniam ab Apollinario et discipulis ejus perspicue videtur esse profecta.

Ejusdem de persona composita.

Verum, si quoniam omnino persona composita proprias partes, et secum et inter ipsas ejusdem temporis habere deprehenditur, nos autem Christum personam esse compositam dicere non recusamus, propterea nos adversarii propriis captos rationibus reprehensionem vitare posse negaverint, respondendum, vere sic rem habituram, si compositam, tanquam speciem, quæ de ipsa diceretur, habentem concederemus. Nunc autem haud ita loquimur, itaque in nullam incidimus reprehensionem. Scimus enim plane omnem personam compositam sub specie constitutam non sui ipsam ratione compositam esse, sed propter naturam, quæ, cum sit composita, etiam speciem quæ prædicatur contineat, et sub quam illi comparatum est ut reducatur; tanquam nimirum particulare, seu singulare, quidquid universale est seu commune ac genericum in se plenissimum habeat, nec quidquam prorsus suæ rationis universali ac generico tribuat: quod quidem de Christo nemo prorsus eorum qui ad hanc usque ætatem pietatis doctrinam tradiderunt mentis compos dixerit. De quo ut de Christo nemo neque genus neque speciem dici comperiet; non enim natura ratione, ad nos Dei Verbum per carnem descendit, sed ratione dispensationis sibi sine detrimento naturam nostram conjungens, eam renovavit. Quam obrem magna dementia sua nihil profecerunt, cum ipsorum sapientia ad quantitatem, quam negaverunt, redierit, quippe qui ne ipsam quidem in qualitate differentiam, sine quantitate dicere valeant. Necessarium enim est, ut multæ sint, aut duæ saltem qualitates, ut dictum est, quarum differentiam constituamus; unam enim qualitatem, quæ cum alia prorsus mixta non sit, secum ipsam differre, nemo sanus unquam dixerit. Reliquum igitur est, ut vel ab ipsa nuda recedant differentia, cum intelligant, ipsam nuda significare aliorum differentiam, quantitatem, vel

veritatis confessionem nobiscum recipiant, qui differentie ratione tanquam modo numerum ex Patrum sententia pie idecirco suscepimus, ut quæ conjuncta sunt, sine confusione mansisse cognoscere. Illud autem benevole nobis exponant, siquidem una est apud ipsos sapientie non ignava ratio, cum ad conjunctionem duo concurrisse dicant, eaque post conjunctionem sine confusione permansisse non negent, tanquam neutro ipsorum a naturæ termino et ratione recedente, licet ad unam utrumque Filii personam a quæ unam hypostasim concurrerit, cur duo per ipsos servata, ut dicunt, si tamen vere loquuntur, non consistantur; et quæ sit ratio et causa, quamobrem numerum minuunt, et quomodo duæ naturæ factæ sint una. Aut si conjunctio sine ulla mansit imminutione, quæ ratio sit, cur ea non dicant sine imminutione servata. Quod si perfecterint, unius jacturam æquo animo patiemur, admirabimurque bonæ ipsorum disciplinæ constantiam, qui nobis rerum arcanarum cognitionem soli percipere videantur. At nunquam poterunt rationem, qua id persuadeant invenire.

Ejusdem solutio questionis Severi.

Ad illud postremo Severi putre atque inane con-
sugunt inventum, quod ab eo passim factatur, "et decantatur. Dicunt enim ridiculum esse, dicere duas naturas diabæ et naturis constitui, tanquam argumentum captiosum a nobis propositum recte confutent. Quem enim ex his qui divina callent Ecclesiæ instituta, audierunt dicentem duarum naturarum conjunctionem duas naturas constituere? Id audivisse nullo modo poterunt dicere, si veritatis studiosi sunt. Duabus quidem e naturis conjunctionem factam dicimus, sed unam ex ipsis Christi personam constare compositam, quæ illas ipsas naturas, ex quibus composita est, ut totum proprias partes sine defectu cum proprietatibus naturalibus et sine mutatione tueretur atque conservat, et in ipsis conservatur et custoditur ut totum in partibus. Quare duabus e naturis, non duas naturas, sed unam Christi personam compositam dicimus, quæ naturas has ut proprias partes complectitur, et eas ut partes proprias continet, et in ipsis, tanquam in partibus et est, et cognoscitur. Itaque cum unum et duo idem dicimus, non eadem, sed alia, atque alia ratione de uno et eodem utraque pronuntiamus. Duo quidem, quantum ad rationem pertinet naturarum, ex quibus est conjunctio; neque enim idem natura Deum Verbum esse cum propria carne cognoscimus; unum autem quantum attingit ad personam. Idem enim cum propria carne Deum Verbum per personam esse scimus. Quamobrem neque naturas unam in naturam stulte confundimus, naturalem in Christo differentiam auferentes, ne Verbi et carnis commutationem inducamus, neque rursus in duas personas proprie consistentes insane dividimus, in personæ ipsius ratione differentiam collocantes, ne salutem nostram negemus. Quemadmodum ex diametro inter se in impietate discrepantes Apollinarius et

Α τοῦ ἀσύγχυτα μεμενηκέναι τὰ συνελθόντα τὸν ἀριθμὸν εὐσεβῶς κατὰ τοὺς Πατέρας παραλαμβάνουσιν. Ἐπεὶ τοὶ γε εἰπάτωσαν ἀγαπητικῶς ἐρῆσθαι βουλομένοις, εἴπερ ἔνεστιν αὐτοῖς λόγος σοφίας οὐκ ἀγεννῆς, πῶς δύο μὲν τὰ συνδεδραμηχότα πρὸς ἑνωσιν λέγοντες, ταῦτα δὲ αὐτὰ μεμενηκέναι ἀσύγχυτα μετὰ τὴν ἑνωσιν οὐκ ἀρνούμενοι, ὡς μὴδ' ἑτέρου τοῦ κατὰ φύσιν ὄρου τε καὶ λόγου ἐκστάντος, καὶ εἰ πρὸς; Ἐν ἀμφω συντελοῦσι πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, καὶ μίαν ὑπόστασιν, δύο καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς σωζόμενα, ὡς φασιν, εἴπερ ἀληθεύουσιν, οὐκ ὁμολογοῦσι; Καὶ τίς αὐτοῖς τῆς μειώσεως λόγος, καὶ δι' ἣν τινα τὴν αἰτίαν; Καὶ πῶς ἀμφω αἱ φύσεις μία γεγέσκει; Ἡ εἴπερ μειώσεως καθαρὰ δέμεινεν ἡ ἑνωσις, τίς δὲ τοῦ μὴ λέγεσθαι τὰ ἀμειώτως σωζόμενα λόγος; Β Καὶ στέρξομεν εὐπειθῶς τὴν στέρησιν τῆς μιᾶς, καὶ θαυμάσομεν αὐτῶν τῆς εὐπαιδείας τὸ εὐτονον, ὡς μόνον τῆς τῶν ἀρβύλων γνώσεως ἐκφανθέντων ἡμῖν χωρητικῶν. Ἄλλ' οὐ δυνήσονται πώποτε τὸν τοῦτο κείμενον παραστῆσαι λόγον.

Τοῦ αὐτοῦ λύσις τῆς ἀπορίας Σευήρου.

Ἐπ' ἐκεῖνο καταφεύγουσι τελευταῖον τὸ σαβρὶν καὶ διάκρινον τοῦ Σευήρου εὐρεμα, τὸ πᾶν παρ' αὐτοῦ ὡς περ τι σαρρὴν πανταχοῦ φερόμενον καὶ ἀδύμενον, φάσκοντες γελῶσον εἶναι ἐκ δύο φύσεων δύο φύσεις πάλιν ἀναδειχθῆναι; λέγειν, ὡς περ λήμματα τὰ εἰκότα ἐπισυνάγοντες παρ' ἡμῶν δοθέντι. Τίνας γὰρ ἤκουσαν τῶν τὰ θεῖα τῆς Ἐκκλησίας πεπιτεδόμενων δόγματι, ὡς ἡ ἑνωσις ἐκ δύο φύσεων δύο ἀπέτελες φύσεις; Ἄλλ' οὐδαμῶς ἀπηκρόναι: εἰπεῖν δυνήσονται ἀληθείας φροντίζοντες. Λέγομεν δὲ ἐκ δύο φύσεων μὲν τὴν ἑνωσιν γεγενῆσθαι, μίαν δὲ τὴν ἐξ αὐτῶν ὑπόστασιν ἀποτελεῖν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον, ἑκαίνας αὐτὰς τὰς ἐξ ὧν συνετέθη φύσεις, ὡς ὅλον ἴδια μέρη ἀνελλιπῶς μετὰ τῶν φυσικῶν ιδιωμάτων, καὶ ἀτρέπτως φυλάττουσάν τε καὶ διασώζουσαν, καὶ ἐν αὐταῖς φυλαττομένην, καὶ σωζομένην ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν. Ἐκ δύο οὖν φύσεων οὐ δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν ὑπόστασιν λέγομεν Χριστοῦ σύνθετον, τοῦτων ὡς ἴδιον μέρων περιεκτικὴν τῶν φύσεων, καὶ ταύτας ὡς ἴδια καὶ συμπληρωτικὰ μέρη περιέχουσαν, καὶ ἐν αὐταῖς ὡς ἐν μέρεσι καὶ οὖσαν καὶ γνωριζομένην. Διὸ καὶ ἐν, καὶ δύο τὸ αὐτὸ λέγοντες, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ φάμεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ἀμφότερα, κατ' ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο. Οἶον κατὰ μὲν τὸν τῶν φύσεων λόγον τῶν ἐξ ὧν ἡ ἑνωσις τὰ δύο· οὐ γὰρ ταυτὸν κατὰ τὴν φύσιν τῆ ἴδιᾳ σαρκὶ τὸν Θεὸν λόγον γινώσκομεν· κατὰ δὲ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον τὸ ἐν. Ταυτὸν γὰρ τὸν Θεὸν λόγον τῆ ἴδιᾳ σαρκὶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπιστάμεθα. Οὕτε οὖν τὰς φύσεις ἀφρόνως εἰς μίαν συναλείφομεν φύσιν τῷ ἀνηρησθαι λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ τῆν φυσικὴν διαφορᾶν, ἵνα μὴ τραπήν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς εἰσαγάγωμεν· οὕτε εἰς δύο πάλιν ἰσοσυστάτους ὑποστάσεις μανικῶς διαιρούμεν τῷ κατὰ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον τιθέναι διαφορᾶν, ἵνα μὴ τὴν ἡμῶν ἀρνώμεθα σωτηρίαν, ὡς περ οἱ ἐκ διαμέτρου πρὸς ἀλλήλους μερισάμενοι τὴν ἀσέβειαν· Ἀπολλί-

νάριος ἕνα ἔστυχει, καὶ Νεστόριος ἐποίησαν, οἱ μὲν φυσικὴν διαφορὰν ἐπὶ Χριστοῦ οὐκ εἰδότες, ὁ δὲ πρὸς ταύτη καὶ προσωπικὴν προσεπέκλων· ὅθεν καὶ τῆς ἀληθείας ἐξέπεσαν. Ἄλλ' εἰδότες καὶ ἐν τῇ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει τὴν φυσικὴν ἰδιότητα ἀτρεπίτοι, καὶ τὴν σύγχυσιν ὁμοίως, καὶ τὴν διαίρεσιν ἀποστρεφόμεθα, μήτε τὴν ἐνωσιν σύγχυσιν, ὡς ἀγνοοῦντες τὰ ἐνωθέντα, μήτε διαίρεσιν τὴν διαφορὰν, ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπεστάται μεμερισμένως εἰδότες τὰ διαφέροντα, ἐργαζόμενοι. Τοῦτο μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, καὶ ὁ μέγας Θεολόγος Γρηγόριος διδάσκων φαίνεται ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἀπολογητικῷ, ἐν ἐξ ἀμφοῖν λέγων, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω, ὅπερ ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ Υἱοῦ λόγῳ τρανότερον διεξιὼν φησιν· « Εἰ γὰρ καὶ τὸ συν-αμφοτέρων ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ. »

*Ἔτι κατὰ Μορφωσιτῶν· τοῦ Δαμασκηνοῦ.
Κατάλαιν· ξς'.*

Ἀτρέπτως γὰρ, καὶ ἀναλλοίωτως ἠνώθησαν ἀλλήλαις αἱ φύσεις, μήτε τῆς θείας φύσεως ἐκστάσης τῆς οικείας ἀπλότητος, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης, ἣ τραπέισης εἰς θεότητος φύσιν, ἣ εἰς ἀνυπαρξίαν χωρησάσης, μήτε ἐκ τῶν δύο μιᾶς γεγεννημένης συνθέτου φύσεως. Ἡ γὰρ σύνθετος φύσις, οὐδ' ὀποτέρω τῶν ἐξ ὧν συντέθη φύσεων ὁμοούσιος ὑπάρχειν δύναται, ἐξ ἐτέρων ἀποτελεσθεῖσα ἕτερον· οἷον τὸ σῶμα τὸ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συντεθειμένον, οὔτε τῷ πυρὶ λέγεται ὁμοούσιον, οὔτε τῷ ὀνομάζεται, οὔτε ἀήρ λέγεται, οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, οὐδέ τινα τούτων ἐστὶν ὁμοούσιον. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς αἰρετι-

A Eutyches una ex parte, et Nestorius ex altera fecerunt : illi dum naturalem in Christo ignorant differentiam ; hic vero dum personæ quoque differentiam inducit. Quapropter excluderunt a veritate. Sed in personæ etiam unitate naturalem proprietatem immobilē agnoscentes, pariter et confusionem, et divisionem repudiamus. Neque enim conjunctionis loco confusionem constituimus, ut qui ea quæ conjuncta sunt, ignoremus, neque pro differentia divisionē, ut qui ea quæ differunt, separatim per se consistere asseramus. Hoc et magnus ille theologus Gregorius, mea quidem sententiā, docet, cum in magno Apologetico dicit unum ex utrisque, et personam utraque. Quod in secunda oratione de Filio clarior exponens, « Etsi enim, inquit, utrumque B unum, non tamen natura, sed conjunctione. »

Item adversus illos, qui unam in Christo naturam esse dicunt : Damasceni. Cap. 68.

Naturæ duæ in una Christi persona. — Enimvero sine conversione ac mutatione unitatē mutuo naturæ sunt, sic videlicet ut nec a sua simplicitate divina natura desciverit; nec rursus humana; aut in Deitatis naturam conversa, aut in nihilum reducta, aut denique una ex duabus naturis composita natura effecta sit. Siquidem composita natura, cum neutra illarum naturarum, ex quibus confecta est, consubstantialis esse potest; ut quæ ex aliis aliud facta sit. Exempli gratia : corpus, quod ex quatuor elementis constat, nec ejusdem esse cum igne substantiæ dicitur; nec ignis appellatur, nec aer vocatur, nec aqua, nec terra, nec eandem cum ullo horum substantiam habet. Quocirca, si post unionem Christus, ut hæreticis placet, unius compositæ naturæ existit, ex simplici natura in compositam versus est⁴². Ita nec Patri, cujus simplex natura est, consubstantialis erit, nec matri, quippe quæ ex deitate et humanitate composita non est; nec item in deitate et humanitate erit, nec Deus nuncupabitur, nec homo, sed personæ ipsius nomen, sed unius, ut illi censent.

Χριστὸς duntaxat : eritque Christi vocabulum, non naturæ.

Ἡμεῖς δὲ, συνθέτου φύσεως τὸν Χριστὸν δογματίζομεν, οὐδὲ ἐξ ἐτέρων ἕτερον¹, ὡσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπου, ἢ ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων σώμα, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτὰ· ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος Θεὸς τέλειον, τὸν αὐτὸν, καὶ εἶναι, καὶ λέγεσθαι, ἐκ δύο τε, καὶ ἐν δύο φύσεσιν ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ, Χριστός, ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισε· χρίων μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ, ὡς ἀνθρώπος· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τοῦτο κάκεινο. Χρίσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ μιᾶς φύσεως συνθέτου ὧν ὁ Χριστός, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ, ἐστὶν ἄρα καὶ ὁ Πατήρ σύνθετος, καὶ τῇ σαρκὶ ὁμοούσιος, ὅπερ ἄτοπον, καὶ πάσης βλασφημίας ἀνάπλεον.

Nos vero Christum haudquaquam unius compositæ naturæ esse prædicamus, neque ex aliis aliud, D quemadmodum ex anima et corpore hominem, aut ex quatuor elementis, corpus; verum ex diversis eadem⁴³. Siquidem ex deitate et humanitate eundem Deum perfectum, et hominem perfectum; et esse, et dici, atque ex duabus, et in duabus naturis esse constat. Christi pariter vocabulum personæ esse dicimus, quod non unimode dicitur, sed duplicem naturam significat. Ipse siquidem esse unum, corpus videlicet suam divinitate sua uniendo, tanquam Deus, unctus autem, ut homo; quandoquidem ipse, et hoc, et illud est. Unitio porro humanitatis est divinitas. Enimvero si Christus una tantum composita natura præditus, Patri consubstantialis est, erit et Pater compositus, et carni consubstantialis; quod dictum absurdum est, et omni impietate plenum.

Ad hæc, quoniam pacto una eademque natura substantialium differentiarum mutuo pugnantium capax erit? Qui enim fieri potest, ut eadem natura simul, et creata sit, et increata; mortalis, et immortalis; circumscripta, et incircumscrip-ta?

Monophysitæ Christum utraque natura perfectum fatentur. — Quod si etiam Christum naturæ unius esse dicentes, simplicem hanc esse asserant, aut nudum illum Deum consiteantur, proque incarnatione meram speciem inducent, aut certe veluti Nestorius, hominem purum.

Monophysitarum error, quod naturam a persona non distinguant. — Verum hoc demum est quod hæreticis errandi causa est, quod naturam et hypostasim esse idem statuunt. Etsi vero unam hominum esse dicimus, at non anima et corpore spectatis; cum fieri non possit, ut corpus et animam simul comparando unius ea esse naturæ affirmemus: sed quia plurimæ hominum hypostasies et personæ sunt, eandem omnes rationem naturæ recipiunt. Omnes quippe corpore et anima constant, omnesque, cum animæ naturam participant, tum corporis substantiam habent, communemque speciem. Quo fit ut plurimarum diversarumque personarum unam naturam dicamus, cum videlicet singulæ personæ duplicem naturam habeant, et in duabus naturis, corporis scilicet et animæ, exstare censeantur.

At vero in Domino nostro Jesu Christo non potest accipi communis species. Neque enim fuit, nec est, nec unquam erit alius Christus ex deitate et humanitate, inque deitate et humanitate idem perfectus Deus, et perfectus homo. Hinc fit, ut in Domino nostro Jesu Christo natura una dicenda non sit, ut eodem modo de Christo qui ex deitate et humanitate compositus est, loquamur, veluti de individuo quod corpore et anima constat. Illic siquidem Individuum est; at Christus nequaquam est Individuum: neque enim Christitatis, ut ita dicam, speciem ejusmodi habet, de qua prædicatur. Ac proinde ex duabus naturis perfectis, hoc est, divina et humana, unionem esse factam dicimus, non ad modum conspersionis, nec per confusionem, vel commistionem, aut temperationem; quemadmodum ille Numina ira immissus Dioscorus, Eutyches item, et Severus, quique impiæ eorum classis sunt, asseruerunt: nec personalem, aut secundum relationem, aut in ratione dignitatis, aut in una voluntatis conspiratione, aut honoris qualitate, aut eadem ac promiscua nuncupatione, aut benevolentia positam, ut Deo invisus Nestorius, Diodorusque, et Mopsuestiensis Theodorus, cum diabolica sua cetera consenserunt: sed per compositionem, hoc est secundum hypostasim, sine ulla conversione, nec confusione, nec mutatione, nec divisione, nec distantia, inque duabus perfectis naturis unam Filii Dei et incarnati personam confitemur; unam dicentes divinitatis ipsius et humanitatis hypostasim, duas au-

Πῶς δὲ καὶ μία φύσις τῶν ἐναντίων οὐσιῶν διαφορῶν δεκτικὴ γενήσεται; Πῶς γὰρ δυνατόν ἐστὶν αὐτὴν φύσιν κατὰ ταῦτὸν κτιστὴν εἶναι καὶ ἀκτιστον, θνητὴν καὶ ἀθάνατον, περιγραφτὴν καὶ ἀπερίγραφτον;

Εἰ δὲ μίᾳς λέγοντες τὸν Χριστὸν φύσεως, ἀπλὴν ταύτην εἴποιεν, ἢ γυμνὸν αὐτὸν Θεὸν ὁμολογήσουσι, καὶ φαντασίαν εἰσάξουσιν, οὐκ ἐνανθρώπησεν, ἢ ψιλὸν ἄνθρωπον κατὰ Νεστόριον.

Ἄλλὰ τοῦτο ἐστὶ τὸ ποιοῦν τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταῦτὸ λέγειν τὴν φύσιν, καὶ τὴν ὁπίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ μίαν τῶν ἀνθρώπων φύσιν φαμέν, ἰστέον ὡς οὐκ ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος λόγον, τοῦτο λέγομεν ἄδύνατον γὰρ μίᾳς φύσεως λέγειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἄλλα, συγκρινόμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλείσται ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ, πάντες δὲ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς φύσεως· πάντες γὰρ ἐκ ψυχῆς εἰσι συνθεθειμένοι, καὶ σώματος, καὶ πάντες τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μετελήφασιν, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κέκτηνται, καὶ τὸ κοινὸν εἶδος τῶν κλειστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων μίαν φύσιν φαμέν· ἐκάστης δηλαδὴ ὑποστάσεως δύο φύσεις ἔχουσι, καὶ ἐν δυοῖς τελοῦσται τὰς φύσεις, ψυχῆς λέγου, καὶ σώματος.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ κοινὸν εἶδος λαβεῖν. Οὐτε γὰρ ἐγένετο, οὐδὲ ἐστίν, οὔτε ποτὲ γενήσεται ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, Θεὸς τέλειος ὁ αὐτός, καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦθεν οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν μίαν φύσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου ἢ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκειμένου, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄτομον, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἄτομον· οὐδὲ γὰρ ἔχει κατηγορούμενον εἶδος Χριστότητας διὰ δὴ ἐκ δύο φύσεων τελείων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, φαμέν γεγενῆσθαι τὴν ἑνωσιν· οὐ κατὰ φερμὸν, ἢ σύγκρισιν, ἢ σύγκρασιν¹, ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος ἔφη Διδάσκαρος, Εὐτυχῆς² τε, καὶ Σευῆρος, καὶ ἡ τούτων ἐναγῆς συμμορία· οὐδὲ προσωπικὴν, ἢ σχετικὴν, ἢ κατ' ἀξίαν, ἢ ταυτοθουλίαν, ἢ ὁμοτιμίαν, ἢ ὁμωνυμίαν, ἢ εὐδοκίαν, ὡς ὁ θεοστύγης ἔφη Νεστόριος, Διδάσκαρός τε, καὶ ὁ Μαβουσιτίας Θεόδωρος, καὶ ἡ τούτων δαιμονιώδης ὁμήγυρις, ἀλλὰ κατὰ σύνθεσιν, ἤγουν κατ' ὑπόστασιν, ἀτρέπτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀναλλοιώτως, καὶ ἀδιαίρετως, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ ἐν δυοῖς φύσεσι τελείως ἔχούσας, μίαν ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σαρκωμένου, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ τὰς δύο φύσεις ὁμολογοῦντες σῶζεσθαι ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἑνωσιν· οὐκ ἕθια καὶ ἀναμέρος τιθέντες ἐκάστην, ἀλλ' ἡνωμένας ἀλλήλαις ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑπόστασει. Οὐσιώδης γὰρ φαμέν τὴν ἑνωσιν, τούτεστιν ἀληθῆ, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν. Οὐσιώδης δὲ, οὐχ ὡς τῶν

δύο φύσεων ἀποτελεσαῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεισῶν ἀλλήλαις κατ' ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὀριζόμεθα. Τῆ γὰρ κτιστὸν, μεμένηκε κτιστὸν, καὶ τὸ ἄκτιστον, ἄκτιστον. Τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον, ἀθάνατον· τὸ περιγραφτὸν, περιγραφτὸν· τὸ ἀπερίγραφτον, ἀπερίγραφτον· τὸ ὄρατὸν, ὄρατὸν, καὶ τὸ ἀόρατον, ἀόρατον· «Τὸ μὲν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ ταῖς ὑβρασιν ὑποπέπτωκεν.»

vari statuimus. Nam creatum mansit quod creatum est, et increatum, quod increatum; quod mortale est, mortalem permansit, et immortale quod immortale; circumscriptum, quod circumscriptum, incircumscriptum, quod incircumscriptum; visibile, quod visibile; et invisibile, quod invisibile: «Unum quidem horum coruscet miraculis, aliud succumbit injuriis.»

Οἰκειούται δὲ τὰ ἀνθρώπινα ὁ Λόγος· αὐτοῦ γὰρ ἔστι τὰ τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὄντα· καὶ μεταδί-
 B
 ζωσι ^α τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων, κατὰ τὸν ἀντιδόσεως τρόπον, διὰ τὴν εἰς ἄλληλα (12) τῶν μερῶν περιχώρησιν, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἐνωσιν, καὶ ὅτι εἷς ἦν, καὶ ὁ αὐτὸς, ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα «ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς ὁσιτέρου κοινωνίας.» Διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωσθαι λέγεται, καίτοι τῆς θείας αὐτοῦ μὴ παθοῦσης φύσεως, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, πρὸ τοῦ πάθους ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ὠμολόγηται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐφησεν. Εἷς γὰρ ἦν, καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ φύσει καὶ ἀληθεῖς Υἱὸς ἀνθρώπου, ἦτοι ἀνθρώπος γενόμενος, καὶ αὐτοῦ τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη γινώσκουμεν, εἰ καὶ κατ' ἄλλο ἔθανματούργει, καὶ κατ' ἄλλο τὰ πάθη ὁ αὐτὸς ὑπέμενε (15). Ἴσμεν γὰρ ὡσπερ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὕτως τὴν τῶν φύσεων οὐσιώδη C
 διαφορὰν σώζεσθαι. Πῶς δὲ σωθεῖν διαφορὰ, μὴ σωζομένων τῶν τὴν διαφορὰν ἔχόντων πρὸς ἄλληλα; Διαφορὰ γὰρ τῶν διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ· τῷ μὲν οὖν λόγῳ, ᾧ διαφέρουσι ἀλλήλων αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, φαμὲν συνάπτεσθαι αὐτὸν τοῖς ἄκροις· κατὰ μὲν τὴν θεότητα, τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, τῇ τε Μητρὶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. ᾧ δὲ λόγῳ συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ, διαφέρειν αὐτὸν φαμὲν τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· συνάπτονται γὰρ αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἔχουσαι, καθ' ἣν διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ ἡμῶν.

copulantur, eum, tum a Patre et Spiritu sancto, tum a matre et reliquis hominibus differre dicimus. Ipsius enim naturæ per hypostasim copulantur, ut quæ unam compositam hypostasim habeant, cujus ratione tum a Patre et Spiritu sancto tum a matre et nobis differt.

Τοῦ αὐτοῦ. Καρφάλιον 98.

Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς θεότητος, μίαν μὲν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατ' ἀλήθειαν οὐσας φαμὲν, καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη, ἀπλᾶ φαμεν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις ταῖς τρισὶν ἰδιότησι, τῇ ἀνατιῶν καὶ πατριῶν καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ υἱικῇ, καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ ἐκπορευτῇ ἐπιγινώσκουμεν· ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτὸς, καὶ ἀδια-

tem post unionem naturas in ipso incolumes servari constantes: non ita tamen ut utramque harum seorsim ponamus, verum in una composita persona inter se copulatas. Substantialem enim esse hanc unionem dicimus, hoc est, veram et non imaginariam. Substantialem autem, non quod duæ naturæ unam compositam naturam effecerint; sed quod in unam Filii Dei compositam hypostasim inter se unitæ sint. Quinimo substantialem earum differentiam integram et incolumem servari statuimus. Nam creatum mansit quod creatum est, et increatum, quod increatum; quod mortale est, mortalem permansit, et immortale quod immortale; circumscriptum, quod circumscriptum, incircumscriptum, quod incircumscriptum; visibile, quod visibile; et invisibile, quod invisibile: «Unum quidem horum coruscet miraculis, aliud succumbit injuriis.»

Communicatio idioniatum. — Verbum porro, quia ipsius sunt, quæ sanctæ ejus carnis sunt, ea quæ humanitati conveniunt, sibi vindicat, et vicissim carni, quæ sua sunt, impertit; illo nimirum alteræ communicationis modo, ob mutuam inter se partium commectionem, unionemve, hypostaticam; et qua unus idemque erat, qui et divina et humana, «in utraque forma cum alterius communione ageret.» Eo purro nomine Dominus ipse gloriæ crucifixus dicitur ¹, quamvis alioqui divina ipsius natura minime passa sit: et rursus, Filius hominis ante passionem in cælo esse dictus est, veluti Dominus ipse asseruit ². Erat enim ille idem Dominus gloriæ, qui etiam natura et vere Filius hominis, hoc est, homo exsistebat. Atqui ipsius tum miracula, tum supplicia esse agnoscimus, etsi ratione alterius naturæ miracula edebat, et alterius ratione idem ipse supplicia perferbat. Scimus enim, ut unam ipsius hypostasim, ita substantialem harum differentiam incolumem servari. Quo autem pacto salva erit differentia, non servatis illis quæ mutuo discrepant. Differentia siquidem est earum rerum quæ diversæ sunt. Qua igitur ratione Christi naturæ inter se differunt, hoc est essentiæ ratione, hac cum extremis conjungi dicimus, puta quantum ad deitatem quidem attinet, cum Patre et Spiritu sancto, quantum vero ad humanitatem, cum matre, et nobis. Idem quippe quoad divinitatem Patri et Spiritui sancto consubstantialis est; quoad vero humanitatem, tum matri, tum cæteris D
 hominibus. Qua ratione vero ejus naturæ mutuo tum a matre et reliquis hominibus differre dicimus. quæ unam compositam hypostasim habeant, cujus ratione tum a Patre et Spiritu sancto tum a matre et nobis differt.

Ejusdem. Cap. 69.

Personarum in Deo, naturarum in Christo numerus. Unio numerum non tollit. — Cæterum veluti unam in Divinitate naturam conitemur, tres autem personas vero existentes dicimus; atque ea quidem omnia quæ naturalia essentialiaque sunt, esse simplicia pronuntiamus, personarum vero discrimen in solis tribus proprietatibus, scilicet

¹ I Cor. II, 8. ² Joan. III, 13.

quod unus sine causa sit et Pater, alter a causa et Filius, alter item a causa et procedens, esse positum agnoscimus, ut ab invicem nec excedere, nec disjungi queant; quinimo inter se unitæ sint, aliæque alias citra confusionem pervadant: ut, inquam, eas quidem nulla confusione unitas, quoniam tres sunt, tametsi unitæ; verum et absolute conjunctione discretas (quaiquam enim quælibet illarum per se subsistit, sive perfecta hypostasis est, suamque proprietatem, hoc est existentia modum disparem habet; at essentia tamen, naturaliumque proprietatum ratione conjunguntur, et eo quod a persona Patris non divelluntur, nec excedunt, idcirco Deus unus, et sunt, et dicuntur): consimili modo in divina et arcana, omniacque mentis aciem et captum exsuperante Dei Verbi et Domini nostri Jesu Christi, unius sanctæ Trinitatis hypostasis incarnatione, duas quidem naturas, divinam scilicet et humanam, una coivisse, et secundum hypostasim unitas esse confitemur, ut una hypostasis et persona ex naturis duabus composita facta fuerit. Integras porro, etiam post unionem, naturas ambas in una composita persona, hoc est in uno Christo, servari dicimus, easque vere esse cum naturalibus ipsarum proprietatibus: quia nimirum citra confusionem unitæ sunt, et rursus citra divisionem distinguuntur et numerantur. Et quemadmodum tres sanctæ Trinitatis personæ ita sine confusione unitæ sunt, ut tamen sine divisione distinguantur et numerentur; quia nampe numerus nec divisionem, nec disjunctionem, nec alienationem, nec sectionem in ipsis facit (unum quippe Deum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum novimus): ita quoque Christi naturæ, quamvis invicem unitæ sint, cæterum nulla confusione, et quamlibet aliæ alias permeent, non tamen conversionem et transmutationem alterius in alteram admittunt. Utraque enim naturalem proprietatem suam immotam tuetur. Hinc quoque fit ut numerentur, nec tamen numerus divisionem inducat. Unus siquidem Christus est, tam in divinitate, quam in humanitate perfectus. Neque enim numeri causa natura est, ut divisionem aut unionem afferat, sed quantitatem duntaxat earum rerum quæ in numerum cadunt, significat, sive illæ unitæ sint, sive divisæ: unitæ quidem, ut quod quinquaginta lapidibus hic paries constet; divisæ autem, ut quod quinquaginta lapides in campo jaceant: ac rursus unitæ, ut quod in carbone duæ naturæ sint, ignis nimirum et ligni; discretæ vero, quod alia ignis natura sit, alia ligni; alio nempe modo hæc copulante et dividente, non autem numero. Quemadmodum Igitur fieri nequit, ut tres divinitatis personas, tametsi inter se junctæ sunt, unam personam dicamus, ne alioqui personarum discrimen confundamus et e medio tollamus, ita nec fieri potest, ut duas Christi naturas secundum hypostasim unitas unam naturam dicamus, ne discrimen earum tollamus et confundamus, atque ad nihilum redigamus.

Ejusdem cap. 72.

Aliud solvit argumentum Severi. — Quod si quis

στάτους ἀλλήλων, καὶ ἡνωμένας, καὶ ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα· καὶ ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως· τρεῖς γὰρ εἰσιν, εἰ καὶ ἡνωνται· διαίρουμένας δὲ ἀδιαστάτως. Εἰ γὰρ καὶ ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκεν, ἤγουν τέλεια ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ τὴν οἰκειαν ἰδιότητα, ἤτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ' ἤνωσται τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι, καὶ τῷ μὴ διψασθαι, μηδὲ ἐκφοτῆν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ εἰς Θεός εἰσὶ τε, καὶ λέγονται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀπορρήτου, καὶ πάντα νοῦν, καὶ κατάληψιν ὑπερχούσης οἰκονομίας, τοῦ ἐνθὲ τῆς ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, Κυρίου τε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο μὲν φύσεις ὁμολογούμεν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, συνηλυθείας ἀλλήλαις, καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐνωθείας, μία δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐκ τῶν φύσεων ἀποτελεσθεῖσαν σύνθετον· σώζεσθαι δὲ φάμεν τὰς δύο φύσεις, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει, ἤγουν ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, καὶ καθ' ἀλήθειαν αὐτὰς εἶναι, καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα· ἡνωμένας μέντοι ἀσυγχύτως, καὶ ἀδιαίρετως διαφερούσας τε, καὶ ἀριθμουμένας. Καὶ ὡσπερ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος ἀσυγχύτως τε ἡνωνται, καὶ ἀδιαίρετως διήρηται. καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς διαίρεισιν, ἢ διάστασιν, ἢ ἀλλοτρίωσιν, καὶ διατομῇ ἐν αὐταῖς οὐκ ἐργάζεται· ἓνα γὰρ Θεὸν ἐπιγινώσκουμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, εἰ καὶ ἡνωται, ἀλλ' ἀσυγχύτως ἡνωται· καὶ εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωρούσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπὴν τε, καὶ μεταβολὴν οὐ προσίενται. Φυλάττει γὰρ ἑκατέρα τὴν ἑαυτῆς φυσικὴν ἰδιότητα ἀμετάδλητον. Διὸ καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ εἰσάγει διαίρεισιν. Εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς. Ἐν τε θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος· ὁ γὰρ ἀριθμὸς, οὐ διαίρεσεως, ἢ ἐνώσεως αἴτιος πέφυκεν, ἀλλὰ τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων σημαντικὸς, εἴτε ἡνωμένων, εἴτε διηρημένων· ἡνωμένων μὲν, ὡς ὅτι πενήτηκοντα λίθους ἔχει ὁ τοίχος οὗτος· διηρημένων δὲ, ὡς ὅτι πενήτηκοντα λίθοι κεῖνται ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ· καὶ ἡνωμένων μὲν, ὅτι δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, πυρὸς λέγω καὶ ξύλου· διηρημένων δὲ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἕτέρα ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ ξύλου ἕτέρα· ἄλλου τρόπου ἐνοῦντος, καὶ διαίρουτος αὐτὰ, καὶ οὐ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὅσπερ τοίνυν ἀδύνατον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος, εἰ καὶ ἡνωται ἀλλήλαις, μίαν ὑπόστασιν εἰπεῖν διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν καὶ ἀφανισμόν τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς ἐργάσασθαι, οὕτω καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὰς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας, ἀδύνατον μίαν φύσιν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀφανισμόν, καὶ σύγχυσιν, καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς αὐτῶν διαφορᾶς ἐργασώμεθα.

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον σθ'.

Εἰ δέ τις ἐρωτᾷ περὶ τῶν τοῦ Κυρίου φύσεων,

αι ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται, ἢ ὑπὸ τὸ A
διωρισμένον, ἐροῦμεν, ὅτι αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις,
οὔτε ἐν σῶμά εἰσιν, οὔτε μία ἐπιφάνεια, οὔτε μία
γραμμὴ, οὐ χρόνος, οὐ τόπος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς
ἀναχθῶσι ποσόν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀρι-
θμοῦμενα.

Ἰστίον δὲ ὡς ὁ ἀριθμὸς, τῶν διαφερόντων ἐστὶ·
καὶ ἀδύνατον ἀριθμεῖσθαι, τὰ κατὰ μηδὲν διαφέ-
ροντα· καθ' ὃ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀρι-
θμοῦνται· οἷον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθ' ὃ μὲν
ἦνυνται, οὐκ ἀριθμοῦνται. Τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας
ἐνοῦμενοι, δύο φύσεις οὐ δύνανται λέγεσθαι· καθ'
ὁπόσταισιν δὲ διαφέροντες, δύο ὑποστάσεις λέγονται.
Ὡστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἐστὶ, καὶ ἢ τρόπῳ
διαφέρουσι τὰ διαφέροντα, τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ B
ἀριθμοῦνται.

Ἦνυνται μὲν οὖν αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύ-
τως καθ' ὁπόσταισιν, διήρηται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ
καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ἢ μὲν τρόπῳ ἦνυνται,
οὐκ ἀριθμοῦνται· οὐ γὰρ καθ' ὁπόσταισιν δύο εἶναι
φαμεν τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ· ἢ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέ-
τως διήρηται, ἀριθμοῦνται· δύο γὰρ εἰσὶν αἱ φύσεις
τοῦ Χριστοῦ, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνω-
μένα γὰρ καθ' ὁπόσταισιν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις
περιχώρησιν ἔχουσαι, ἀσυγχύτως ἦνυνται, τὴν οἰ-
κείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν διασώζουσα. Τῷ
τρόπῳ τοιγαροῦν τῆς διαφορᾶς, καὶ μόνῳ ἀρι-
θμοῦμεναι, ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθί-
σονται.

Εἰς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, Θεὸς τέλειος καὶ ἀν-
θρωπος τέλειος· ὃν προσκυνῶμεν σὺν Πατρὶ καὶ
Πνεύματι, μιᾷ προσκυνῆσει μετὰ τῆς ἀχράντου
σαρκὸς αὐτοῦ, οὐκ ἀπροσκήνητον τῆς σάρκα λέ-
γοντες· προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Λόγου
ὑποστάσει, ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν· οὐ τῇ
κτίσει λατρεύοντες. Οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα ἰ
προσκυνοῦμεν, ἀλλ' ὡς ἡνωμένην θεότητι, καὶ εἰς ἐν
πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῶν
δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἀνθρα-
κος ἕψασθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυ-
νῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφοτέρον, διὰ τὴν τῇ
σαρκὶ ἡνωμένην θεότητα. Οὐ γὰρ τέταρτον παρ-
εντίθημι πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι· μὴ γένοιτο; ἀλλ'
ἐν πρόσωπον ὁμολογῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς
σαρκὸς αὐτοῦ. Τριάς γὰρ ἔμεινεν ἡ Τριάς, καὶ
μετὰ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν.

Τοῦ αὐτοῦ. *Κεφάλαιον* κς'.

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι προσκυνῶμεν· ἀσώματον μὲν πρὸ τῆς
ἀνθρωπώσεως, καὶ νῦν τὸν αὐτὴν σessaρωμένον καὶ
γενόμενον ἀνθρωπον, μετὰ τοῦ εἶναι Θεόν. Ἡ τοί-
νων σὰρξ αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἀν-
διέλης ἰσχυαῖς ἐπινοαῖς τὸ ἐρώμενον ἐκ τοῦ νοημέ-
νου, ἀπροσκήνητός ἐστιν, ὡς κτιστή· ἐνωθεῖσα δὲ

de Domini naturis pertentetur, ad continuamne
quantitatem, an ad discretam referantur, sic re-
spondebimus: Domini naturas neque corpus
unum esse, neque lineam unam, neque tempus,
neque locum, ut ad continuam quantitatem redu-
cantur. Hæc enim sunt, quæ continue quanta cen-
sentur.

Sciendum porro est ea in numerum cadere quæ
inter se distinguuntur, nec numerari ea posse in-
ter quæ nulla distinctio est: sed quatenus distin-
guuntur, eatenus numerari; ex. gr., Petrus et Pau-
lus, qua ratione uniti sunt, non numerantur; nam,
cum secundum essentialiam copulentur, dici non
possunt duæ naturæ: at vero, cum ratione personæ
differunt, duæ proinde personæ dicuntur. Ex quo patet
numerum iis convenire, quæ inter se differunt; et
quatenus differunt, hactenus quoque ea numerari.

Duæ Christi naturæ discretæ. — Quocirca Domini
naturæ, quantum ad personam attinet, absque
confusione unitæ sunt; quantum autem ad diffe-
rentiæ rationem, absque divisione distinguuntur.
Ac quidem qua ratione unitæ sunt, minime nume-
rantur (neque enim duas quantum ad personam
dicimus esse Christi naturas), qua autem citra
divisionem distinctæ sunt, numerantur. Duæ
enim Christi naturæ sunt, distinctionis ratione et
modo: nam quia ratione personæ unitæ sunt, et
invicem se pervadunt, citra confusionem uniantur,
suam naturalem differentiam ambæ retinentes.
C Quare, cum distinctionis modo, ejusque sola ra-
tione numerentur, ad discretam quantitatem re-
diguntur.

Quomodo Christi caro adoretur. — Quapropter
unus est Christus, Deus perfectus, et homo per-
fectus, cui unam eandemque adorationem cum
Patre et Spiritu, non exclusa immaculata ejus car-
ne, adhibemus. Neque enim adorandam esse car-
nem ejus negamus: quippe quæ adoratur in una
Verbi persona, quæ quidem ipsi persona et hypo-
stasis facta est. Qua in re non creaturæ servimus;
non enim illam, ceu nudam carnem adoramus,
sed velut divinitati unitam: et quia duæ ipsius
naturæ ad unam Dei Verbi personam reducuntur,
unamque subsistentiam. Carbonem tangere ob
ignem cum ligno conjuuctum vereor. Ambas Chri-
sti naturas ob unitam carni divinitatem adoro.
Non quartam Trinitati personam infero: absit!
sed unam Dei Verbi, carnisque ipsius personam
confiteor. Trinitas quippe etiam post Verbi incar-
nationem Trinitas mansit.

Ejusdem. cap. 96.

*Christi caro, ut Verbi caro adoranda, non ratione
sui.* — Dei Filium simul cum Patre et Spiritu sancto
adoramus, corpore quidem nudum antequam hu-
manitatem assumpsisset, nunc autem eundem in-
carnatum hominemque factum, cum eo quod Deus
est. Ac proinde ipsius caro suapte quidem natura,
si subtili quadam consideratione id quod visi-

bile est, ab eo quod ratione tantum intelligitur, A
 distinxis, nequaquam adoranda est, utpote creata,
 et cum Deo Verbo unita sit, propter ipsum et
 in ipso adoratur. Quemadmodum enim rex, et nu-
 dus, et vestibus indutus adoratur; ac purpura
 quidem velut simplex purpura calcatur et projici-
 tur; postquam autem in regium indumentum adhi-
 bita est, tum honore et gloria afficitur, eaque con-
 ditione est, ut qui eam indecore tractarit, morte
 plerumque multetur: velut etiam simplex lignum,
 non sic comparatum est ut tangi non possit,
 cæterum ubi admoto igne carbo evasit, non quidem
 suapte vi, sed ob adjunctum ignem, nec propius
 adiri, nec tangi omnino potest: non quod ea ligni
 natura sit, ut propiorem ad se accessum non ferat, B
 sed quod jam carbo sit, seu lignum accensum: ad
 eundem quoque modum caro suapte quidem natu-
 ra nequaquam est adoranda: sed cum incarnato
 Verbo adoratur, non quidem propter seipsam, sed
 ipsi copulatum est. Neque enim fatemur nudam
 Deum incarnatum.

Ejusdem. Cap. 73.

Quamvis enim nulla sit natura quæ subsistentia
 careat, nec ulla substantia quæ personæ expers
 existat (quippe cum et substantia et natura in
 subsistentiis considerentur et personis), at non
 idcirco necesse ut naturæ illæ, quæ secundum
 hypostasim inter se unitæ sunt, suam singu-
 lare hypostasim habeant. Fieri enim potest, ut in
 unam personam convenientes, nec substantia ca-
 reant, nec rursus separatam ac propriam subsi-
 stentiam habeant, sed ambæ unam et eadem.
 Nam, cum una et eadem Verbi persona ambarum
 naturarum persona exstiterit, nec utramvis harum
 subsistentia carere sinit, nec rursus eas diversam
 inter se subsistentiam habere concedit, nec de-
 mum ut nunc hujus, nunc illius, persona sit, sed
 utriusque semper citra divisionem et separationem
 hypostasis existit: sic nimirum ut non in partes
 secetur ac dividatur, sui que partem huic, partem-
 que illi tribuat, sed tota hujus, ac tota illius indi-
 vise, atque in totum sit. Neque enim ut seorsim D
 subsisteret, Dei Verbi caro condita est, aut præter
 Dei Verbi personam alia facta fuit persona: sed
 cum in ea subsisteret, facta est potius ενυπόστα-
 τος, id est, in alio substans, quam seorsim in scipia
 substans hypostasis. Quamobrem nec caret subsi-
 stentia, nec alteram in Trinitate personam inducit.

Ejusdem. Cap. 74.

Divina nomina communia. — Quæ cum ita sint,
 appendicem illam, quam Petrus Cnaphæus, seu
 Fullo, Trisagio hymno adjecit, impriam esse statui-
 mus, ut quæ quartam inducat personam, ac Dei
 Filium, vim illam nimirum Patris vere subsisten-
 tem, seorsim collocet, et seorsim rursus eum, qui
 cruci affixus est, ac si ab illo *forti* diversus esset,
 vel Trinitatem sanctam passioni obnoxiam opine-
 tur, Patremque ac Spiritum sanctum in crucem

Α τῷ Θεῷ Λόγῳ, δι' αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται.
 "Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ βασιλεὺς καὶ γυμνός, προσ-
 κυνεῖται καὶ ἐνδεδυμένος, καὶ ἡ ἀλουργίς, ὡς μὲν
 φιλή ἀλουργίς, πατεῖται καὶ περιβρίπτεται, βασιλι-
 κὸν δὲ γενομένη ἐνδυμα, τιμᾶται καὶ δοξάζεται, καὶ
 εἰ τις αὐτὴν παροικτρῶσεις, θάνατον, ὡς τὰ πολλὰ,
 κατακρίνεται· ὡς δὲ καὶ ξύλον ψιλὸν οὐκ ἔστι τῇ
 ἀφῆ ἀπρόσιτον, πυρὶ δὲ προσομιλήσαν καὶ ἀνθραξ
 γενόμενον, οὐ δι' ἑαυτὸ, διὰ δὲ τὸ συνημμένον πῦρ,
 ἀπρόσιτον γίνεταί, καὶ οὐχ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ὑπ-
 ἄρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ' ὁ ἀνθραξ, ἥτοι τὸ πεπυρακτω-
 μένον ξύλον, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ, κατὰ μὲν τὴν
 ἑαυτῆς φύσιν, οὐκ ἔστι προσκυνητὴ, προσκυνεῖται
 δὲ ἐν τῷ σεσαρκωμένῳ Θεῷ Λόγῳ, οὐ δι' ἑαυτὴν,
 ἀλλὰ διὰ τὸν ἠνωμένον αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν
 Θεὸν Λόγον· καὶ οὐ φαμεν, ὅτι σὰρκα προσκυ-
 νοῦμεν ψιλὴν, ἀλλὰ σὰρκα Θεοῦ, ἥτοι σεσαρκωμένον
 Θεόν.

propter Deum Verbum, quod secundum hypostasim
 simplicem carnem adorari, verum Dei carnem, sive

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον σγ'.

Ei γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἡ
 οὐσία ἀπρόσωπος· ἐν υποστάσει γὰρ καὶ προσώποις
 ἢ τε οὐσία καὶ ἡ φύσις θεωρεῖται· ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη
 τὰς ἀλλήλαις ἐνωθείσας φύσεις καθ' ὑπόστασιν,
 ἐκάστην ἰδίαν κακτῆσθαι ὑπόστασιν· δύναται γὰρ εἰς
 μίαν συνδραμοῦσαι ὑπόστασιν, μήτε ἀνυπόστατοι
 εἶναι, μήτε ἰδιάζουσας ἐκάστη ἔχειν ὑπόστασιν, ἀλλὰ
 μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμφοτέραι· Ἡ αὐτὴ γὰρ τοῦ
 Λόγου ὑπόστασις, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις
 χρηματίσασα, οὕτε ἀνυπόστατον αὐτῶν μίαν εἶναι
 συγχωρεῖ, οὕτε μὴν ἑτεροῦποστάτους ἀλλήλων εἶναι
 παραχωρεῖ, οὐδὲ [εἶναι] ποτε μὲν τῆσδε, ποτὲ δὲ
 ἐκείνης, ἀλλ' αἰεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαίρετως, καὶ ἀχω-
 ρίτως ὑπάρχει ὑπόστασις· οὐ μεριζομένη καὶ
 ἰσχυρομένη, καὶ μέρος μὲν ἑαυτῆς τῆσδε, μέρος
 δὲ τῆσδε διανέμουσα, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης καὶ πᾶσα
 ἐκείνης, ἀμερῶς καὶ ὁλοσχερῶς ὑπάρχουσα. Οὐ γὰρ
 ἰδιοσυστάτως ὑπέστη ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου σὰρξ, οὐδὲ
 ἕτερα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λό-
 γου ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστάσει, ἐνυπόστα-
 τος μᾶλλον, καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἰδιοσύστατος ὑπό-
 στασις γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἀνυπόστατός ἐστιν, οὐδὲ
 ἕτερον ἐν τῇ Τριάδι παρεισφέρει ὑπόστασιν.

substans hypostasis. Quamobrem nec caret subsi-

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον οδ'.

Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐν τῷ Τρισαγίῳ προσθήκην
 ὑπὸ τοῦ ματαίφρονος Πέτρου τοῦ Κνυφῆως γεννη-
 μένην, βλάσφημον ὀρίζομεθα, ὡς τέταρτον παρεῖ-
 ἄγουσαν πρόσωπον, καὶ ἀναμέρος τιθείσαν τὸν τοῦ
 Θεοῦ Υἱὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν,
 καὶ ἀναμέρος τὸν ἐσταυρωμένον ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ
 τὸν ἰσχυρόν, ἢ παθητὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζου-
 σαν, καὶ συσταυροῦσαν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπαγε ταύτην τὴν βλάσφημον

καὶ παρέγραπτον φλυαρίαν. Ἡμεῖς γὰρ τὸ, ἄγιος ὁ Θεός, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἰδότες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, ἄγιος ἰσχυρός, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τίθεμεν, οὐκ ἀπαμφιεννύοντες τῆς ἰσχύος τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, ἄγιος ἀθάνατος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τάττομεν, οὐκ ἔξω τῆς ἀθανασίας τιθέντες τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐκλαμβάνοντες, καὶ τὸν Θεῖον Ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι, φάσκοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πάτερ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· καὶ ἐν Πνεύμα ἄγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ^m. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ὡδὲ πη λέγοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πάτερ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεύμα ἄγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ, ἐξ οὗ, καὶ, δι' οὗ, καὶ, ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων· οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων· ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγγύτου φύσεως ἰδιότητος· καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν εἰς ἐν συνάγονται πάλιν, εἰ τῷ μὴ παρέργω; ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ, τὸ, ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα· αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐπι γὰρ οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν μόνον λήλεκται τὸ τρισάγιον, ἀλλ' εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, μάρτυς ὁ Θεὸς καὶ ἱερός Ἀθανάσιος, Βασίλειος τε, καὶ Γρηγόριος, καὶ πᾶς ὁ τῶν θεοφόρων Πατέρων χορός· ὅτι περ διὰ τῆς τρισσῆς ἀγιότητος, τὰς τρεῖς τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὑποστάσεις, τὰ ἅγια Σεραφίμ ἡμῖν ὑπεμφαίνουσι. Διὰ δὲ τῆς μιᾶς κυριότητος, τὴν μίαν τῆς θεαρχικῆς Τριάδος οὐσίαν τε καὶ βασιλείαν γνωρίζουσι. Φησι γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· Οὕτω μὲν οὖν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς μίαν συνιῶσι κυριότητα καὶ θεότητα. Ὁ καὶ ἄλλω τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν πεφιλοσφῆραι κάλλιτά τε καὶ ὀψιλότατα.

Φασὶ δὲ καὶ οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συντάξαντες, ὅτι λιτανεύοντος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαοῦ, διὰ τινὰ θεήλατον ἀπειλήν, ἐπὶ Πρόκλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γεγεννημένην, συνέβη ἀρπαγῆναι παιδίον ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω μνηθῆναι ὑπ' ἀγγελικῆς τίνος διδασκαλίας τὸν Τρισάγιον ὕμνον, Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς· καὶ αὖθις ἐπιστραφέντος τοῦ παιδίου, καὶ τὸ μνηθὲν ἀπαγγελάντος, ἔσται τὸν ὕμνον ἄπαν τὸ πλῆθος, καὶ οὕτω κοπᾶσαι τὴν ἀπειλήν. Καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ δὲ, καὶ μεγάλῃ, καὶ οἰκουμενικῇ τετάρτῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Χαλκηδόνι φημι, οὕτως ὑμνηθῆναι ὁ τρισάγιος οὗτος ὕμνος παραδέδοται· οὕτω γὰρ τοῖς πεπραγμένοιςⁿ τῆς αὐτῆς ἁγίας συνόδου ἐμφέρεται·

agat. Procul sit blasphema hæc et adulterina nugacitas. Nos quippe illud, *sanctus Deus* de Patre accipimus: non quod ipsi soli divinitatis assignemus nomen. Nam et Filium, et Spiritum sanctum Deum agnoscimus. Idem illud, *sanctus fortis*, Filio tribuimus: non quod Patrem et Spiritum sanctum virtute spoliemus. Ac denique illud, *sanctus immortalis*, Spiritui sancto ascribimus: non ut Patrem et Filium ab immortalitate excludamus, sed ut in unaqueque persona omnia divina nomina simpliciter et absolute sumamus, divinum scilicet Apostolum imitantes, cujus hæc verba sunt: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum: et unus Spiritus sanctus, in quo omnia, et nos in ipso*¹. Itemque Gregorium² illum Theologum ad hunc modum loquentem: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia: his voculis, ex quo, per quem, et in quo, non sciendentibus naturas (neque enim alioqui præpositiones illæ, aut nominum ordines unquam mutarentur), verum unius ac inconfusæ naturæ proprietates experimentibus. Idque liquet ex eo quod rursus in unum colliguntur, si modo quispiam illud apud Apostolum hand negligenter legat: Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen*³.

Nam quod non de Filio duntaxat, sed de sancta Trinitate dictus sit ter sanctus hymnus, testantur divinus sacerque Athanasius, Basilius, et Gregorius, ac totus Patrum a Deo afflatorum chorus; nempe quod sancta illa Seraphim per trinam sanctitatem, tres superessentialis divinitatis personæ nobis indicent; per unam autem dominationem, unam divinæ Trinitatis substantiam, imperiumque declarent. Ait quippe Gregorius Theologus: Sic porro Sancta sanctorum, quæ etiam a Seraphim obteguntur, ac tribus sanctificationibus celebrantur, in unam dominationem et divinitatem conveniunt; id quod et alius quispiam majorum nostrorum pulcherrime ac sublimissime edisseruit.

Trisagii traditio, sub Proclo pontifice. -- Jam vero narrant ecclesiasticæ historiæ scriptores, cum plebs Constantinopolitana, Proclo archiepiscopum agente, minaci quadam immissa divinitus tempestate conterrita, supplex Deo preces adhiberet, puerum quemdam e plebe in sublime raptum, angelis quibusdam magistris Trisagium hunc hymnum didicisse: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis*. Cumque loco suo puer redditus id quod didicerat, retulisset, multitudinem universam hymnum hunc cecinisse, atque hoc pacto imminentem calamitatem quiescisse. Quin in sancto magnoque, et universali quarto illo concilio, quod Chalcedone coactum est, ita cantatus

¹ I Cor. viii, 5. ² Orat. 39. ³ Rom. xi, 36.

fuisset hic hymnus traditur; quemadmodum in A sanctæ hujus synodi actis recitatur. Quamobrem ridiculum prorsus et ludicrum fuerit, canticum istud Trisagium ab angelis acceptum, ingruentiumque malorum depulsione firmatum, quod conferta sanctorum Patrum synodus comprobavit, quin et Seraphim pridem cecinerant, velut quo tres deitatis personæ exprimerentur, Cnaphi iniqua opinione, quasi ille Seraphim antecelleret, pedibus proclucari, aut saltem emendari. Proh insignem arrogantiam, ne dicam amentiam! Nos vero (rumpantur licet etiam dæmones) ita dicimus: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis.

Ejusdem adversus eos, qui dicunt, si duns habet homo naturas et actiones, necesse est, tres in Christo naturas et totidem actiones asserere. Cap. 80.

Singuli quidem homines cum binis naturis anima nimirum et corpore consent, eaque in se immutabiles servant, binæ merito dicuntur naturæ. Utraque enim etiam post conjunctionem naturalem servat proprietatem. Neque enim corpus immortale, sed interitum sentiens. Neque mortalis anima, sed immortalis. Quod si unius aliquando naturæ homo dicitur, nature vocabulum pro specie accipitur. Negamus enim naturæ differentia hominem ab homine discrepare, sed eandem omnes homines habere constitutionem, cum ex anima et corpore compositi sint, et binas singuli naturas absolvent, et sub unam omnes definitionem cadant. Ac ne illud quidem falsum est, cum rerum omnium procreatarum, quod generatæ sint, naturam unam appellat sacer Athanasius, in ea oratione, quam adversum illos scripsit, qui Spiritui sancto maledicunt, loquens ad hunc modum: *Rebus omaibus procreantis præstare Spiritum sanctum, et ab eorum, quæ facta sunt, natura diversum esse, divinitatisque proprium, ex hoc rursus possumus intelligere. Cum igitur omnis homo ex anima et corpore compositus sit, idcirco una dicitur hominum natura. At in Domini persona naturam unam dicere non possumus, cum utraque natura etiam post conjunctionem naturalem proprietatem conservet. Porro Christorum species inveniri non potest, neque enim fuit alius Christus, qui ex divinitate atque humanitate Deus idem sit et homo. Et rursus, Non est idem secundum hominis speciem, unum et unum, quantum ad animæ et corporis essentiam pertinet. Nam unum secundum hominis speciem significat eam, quæ est in omnibus hominibus similitudinem. Unum vero quantum ad animæ et corporis essentiam pertinet, eo ipso, quod est, lædit, cum ea plane ad nihilum redigat. Aut enim unum in alterius essentiam commutabitur, aut ex diversis diversum fiet, et utraque mutabuntur, aut si propriis in terminis manserint, duæ erunt naturæ. Non enim essentia ratione idem est corpus cum eo, quod est incorporeum. Quare non est necesse, ut qui non propter eandem essentiam corporis et animæ qualitatem, sed*

γέλω; οὖν ὄντως; καὶ παύγιον, τὴν δι' ἀγγέλων μνηθεῖσαν, καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν, καὶ τῇ τοσῶνδε τῶν ἁγίων Πατέρων συνόδῳ κυρωθεῖσαν τε καὶ βεβαιωθεῖσαν, καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ὑμνηθεῖσαν τρισάγιον ᾠδὴν, ὡς τῆς τρισυπυστάτου θεότητος ἐμφαντικὴν, τῇ τοῦ κναφέως ὄϊον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἴσει, καὶ δῆθεν διορθωθῆναι, ὡς τῶν Σεραφίμ ὑπερβάλλοντος. Ἄλλ' ὦ τῆ; αὐθαδεῖα;· ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ καὶ οὕτω φαιμέν, κἄν δαίμονες διαρρήγνυνται· Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Toῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας, εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις λέγειν, καὶ τοσούτους πάλιν ἐνεργείας. Καρπ. π'.

Ὁ μὲν καθ' ἕκαστα ἄνθρωπος ἐκ δύο συγκαίμενος φύσεων, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ταῦτα; ἀμεταβλήτους ἔχων ἐν ἑαυτῷ, δύο φύσει; εἰκότως λεχθήσεται. Σῶζει γὰρ ἑκατέρων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὴν φυσικὴν ἰδιότητα. Οὐτε γὰρ τὸ σῶμα ἀθάνατον, ἀλλὰ φθαρτὸν, οὐτε ἡ ψυχὴ θνητὴ, ἀλλ' ἀθάνατος. Εἰ δὲ λέγοιτό ποτε μιᾶς φύσεως; ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ εἶθους τὸ τῆς φύσεως παραλαμβάνεται ὄνομα, λεγόντων ἡμῶν, ὅτι οὐ διαλλάττει ἄνθρωπον ἀνθρώπου κατὰ τινὰ φύσεως διαφορᾶν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχοντας πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐκ ψυχῆς συντεθειμένοι καὶ σώματος, καὶ δύο ἕκαστος φύσει; τελούντες, ὅφ' ἕνα πάντως ὄρισμὸν ἀνάγονται. Καὶ οὐ παρὰ λόγον τοῦτο, ὅποτε καὶ πάντων τῶν κτιστῶν ὡς γεννητῶν, μίαν φύσιν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος ἔφησεν ἐν τῷ κατὰ τῶν βίλοσημούντων τῷ ἁγίῳ Πνεύμα λόγῳ οὕτως λέγων· Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἄλλο μὲν κτῆρὰ τῆν τῶν γερνητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἐξῆσσι πάλιν συνιδεῖν. Ἐπεὶ οὖν πᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἐστὶ συντεθειμένος, κατὰ τοῦτο μιὰ φύσις τῶν ἀνθρώπων λέγεται· ἐπὶ δὲ τῆς ὁμοσιότητος τοῦ Κυρίου λέγειν οὐ δυνάμεθα μίαν φύσιν. Αἱ τε γὰρ φύσει; σώζονται καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἑκάστη τὴν φυσικὴν ἰδιότητα, καὶ εἶδος Χριστῶν οὐκ ἐστὶν εἶρεῖν. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἄλλος Χριστός ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, Θεός τε καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Καὶ πάλιν· Οὐ ταυτὸν ἐστὶ τὸ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τὴν ἐν ψισὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀπαραλλοξίαν ἐνδεδεικνυται· τὸ δὲ κατ' οὐσίαν ψυχῆς καὶ σώματος ἐν αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτῶν λυραίνεται, εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὰ παντελῆ ἄγον. Ἡ γὰρ τὸ ἐν μεταποιηθήσεται εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου οὐσίαν, ἢ ἐξ ἑτέρων ἕτερον γερθήσεται, καὶ ἀμφοτέρω τραπήσονται, ἢ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὄρων μένοντα, δύο φύσει; ἔσονται. Οὐ γὰρ ταυτὸν κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον τὸ σῶμα τῷ σώματι. Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μίαν φύσιν λέγο-

τας, οὐ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράλακτον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος ἀναγομένων ἀτόμων, μίαν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν φύσιν, ἔνθα εἶδος περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων οὐκ ἔστιν. Ἔτι δὲ πᾶσα σύνθεσις ἐκ τῶν προσεχῶς συνθεθέντων συντεθεῖσθαι λέγεται. Οὐ γὰρ λέγομεν τὴν οἶκον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ τῶν ἄλλων συντεθεῖσθαι, ἀλλ' ἐκ λίθων καὶ ξύλων. Ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ τὸν ἄνθρωπον λέγειν ἐκ πέντε τοῦλάχιστον συγκεῖσθαι φύσεων, ἐκ τε τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ τῆς ψυχῆς. Οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐ τὰ μέρη τῶν μερῶν σκοποῦμεν, ἀλλὰ τὰ προσεχῶς συντεθέντα, θεότητά τε καὶ ἀνθρωπότητα. Ἔτι δὲ εἰ δύο φύσεις τὸν ἄνθρωπον λέγοντες, τρεῖς φύσεις ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, καὶ ὑμεῖς ἐκ δύο φύσεων τὸν ἄνθρωπον λέγοντες, ἐκ τριῶν φύσεων τὸν Χριστὸν δογματίζετε, ὁμοίως καὶ περὶ ἐνεργειῶν. Κατάλληλον γὰρ ἀνάγκη τῇ φύσει τὴν ἐνεργεῖαν εἶναι. Ὅτι δὲ δύο φύσεων ὁ ἄνθρωπος λέγεται τε καὶ ἔστι, μάρτυς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, οὕτως λέγων, Διτῶν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὄρατῆς, τῆς δὲ ἀόρατου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος. »

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἀγία Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμασθε. Καρὰ λ. 48'.

Φύσεως μὲν ἔστι τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γνητὸν διὰ τὸ ἐνὸς ἢ γραφομένου, ὅπερ ὅλοιοι τὸ ἀκτιστον καὶ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγένητον καὶ γεννητὸν οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως, ἦτοι τὸ μὴ γεννηθῆναι, καὶ τὸ γεννηθῆναι, ἅπερ διὰ τῶν δύο νῦν ἐκφέρεται. Ἔστιν οὖν ἡμῖν θεία φύσις ἀγένητος, ἦτοι ἀκτιστος. Πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν θεῖαν φύσιν γενητὰ, ἦτοι κτιστά. Θεωρεῖται τοίνυν ἐν τῇ θεῇ καὶ ἀκτιστῇ φύσει τὸ μὲν ἀγένητον ἐν τῷ Πατρὶ, ὃ γὰρ ἐγεννήθη, τὸ δὲ γεννητὸν ἐν τῷ Υἱῷ, ἐκ Πατρὸς γὰρ ἀβίως γέγεννηται, τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ἐν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι. Ἐκάστου δὲ εἶδους ζώων τὰ πρῶτα ἀγένητα, ἀλλ' οὐκ ἀγένητα. Γεγόνασι γὰρ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, οὐκ ἐγενήσαν δὲ ἐξ ὁμοίων. Γένεσις μὲν γὰρ κτιστάς· ἔστι· γέννησις δὲ ἐπὶ μὲν Θεοῦ ἐκ μόνου Πατρὸς ὁμοουσίου Υἱοῦ πρόδοτος, ἐπὶ δὲ τῶν κτισμάτων ἢ ἐκ συναφείας ἀρρένοδος τε καὶ θηλείας ὁμοουσίου ὑποστάσεως πρόδοτος. Ὅθεν γινώσκουμεν, ὡς οὐκ ἔστι φύσεως τὸ γεννηθῆναι, ἀλλ' ὑποστάσεως. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει τὸ γεννητὸν θεωρεῖτο, καὶ τὸ ἀγένητον. Ὑπόστασις τοίνυν ἐγέννησεν ἡ ἀγία Θεοτόκος, ἐν δυνάμει γνωρισμένην ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν ἐκ Πατρὸς γεννηθεῖσαν ἀχρόνως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν χρόνων ἐξ αὐτῆς σαρκωθείσαν, καὶ σαρκὶ τικτομένην. Ὅμοίως καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως, ἀναστασεώς τε, καὶ ἀναλήψεως. Οὐ φύσεως γὰρ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' ὑποστάσεως. Ἐπαθεν οὖν ὁ Χριστὸς ἐν δυνάμει φύσεσιν ὧν τῇ πεποιητῇ φύσει, καὶ ἐσταυρώθη σαρκὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενος, καὶ οὐ θεότητι. Ἐγεννήθη τοίνυν ὁ Θεὸς Λόγος ἐνανθρωπήσας σαρκί,

A propter similitudinem individuorum, quæ sub unam speciem reducuntur, unam in homine naturam dicunt, unam item in Christo naturam asserant, ubi una natura plures non complectitur personas. Præterea omnis compositio ex proxime componentibus conficitur. Neque enim dicimus, domus ex terra, et aqua, et reliquis elementis componi, sed ex lapidibus et lignis. Atque necesse sit et hominem ex quinque saltem naturis compositum affirmare, nempe ex quatuor elementis et anima. Sic et in Domino nostro Jesu Christo non partes partium, sed quæ proxime componunt, nempe divinitatem et humanitatem consideramus. Ad hæc si duas in homine naturas dicimus, tres in Christo naturas dicere cogemur. Et vos, qui duabus e naturis hominem constare dicitis, ex tribus naturis Christum constituitis. Idem de actionibus intelligitur, necesse enim est, ut actio nature mutuo respondeat. Hominem autem duas dici debere naturas testis est Gregorius Theologus, ita loquens, Sed cum duplices simus, hoc est, ex anima corpore que constemus, ex natura nimirum visibili et invisibili, duplex est item expurgatio, nempe per aquam et spiritum.

Ejusdem ad eos qui quærun, utrum sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit, et utrum duæ naturæ in cruce pependerit. Cap. 99.

Factum, et non factum, quod creatum, increatumque significat, ad naturam referunt. Genitum autem, et ingentium non ad naturam, sed ad personam. Natura igitur divina increata est. Omnia vero post naturam divinam facta creataque sunt. Itaque in natura divina atque increata ingentium quidem in Patre consideratur, neque enim genitum est, genitum autem in Filio, ex Patre enim ab æternitate genitus est. Procedens vero consideratur in Spiritu sancto. Cujusque speciei animalium prima generata non sunt, ab opifice enim facta sunt Deo, non autem ex similibus prognata. Fieri enim ad res pertinet procreatas. Gigni autem ad Deum Filium, qui ex solo Patre ejusdem essentiae genitus est. Ipsæ vero res procreatæ ex conjunctione maris et feminæ generantur personam habentes ejusdem essentiae. Ex quo intelligimus, gigni non ad naturam, sed ad personam pertinere. Nam si ad naturam pertineret, in eadem natura genitum et ingentium non consideraretur. Sancta igitur Dei Genitrix personam genuit duabus in naturis declaratam, quæ ex Patre quidem, quantum ad divinitatem pertinet, sine tempore genita est; in extremis autem temporibus ex ipsa Virgine carnem assumpsit, et carne nata est. Idemque dicitur de crucifixione, et resurrectione, et assumptione. Hæc enim non ad naturam referuntur, sed ad personam. Christus igitur duabus in naturis existens passus est natura patibili, et crucifixus est, et in cruce pependit carne, non autem divinitate. Itaque genitus est Deus Verbum hominem induens carne.

Et crucifixus est carne, et mortuus est carne, divinitate ipsius impatibili permanente.

Ejusdem ex cap. 75.

Quamobrem Dei Verbi naturam carnem assumpsisse, aut carni conjunctam esse dicimus. Verbi autem naturam carne passam nondum audivimus. Sed Christum carne passum didicimus. Restat igitur, ut dicamus, carnem assumpsisse, nihil aliud esse, nisi carni esse conjunctum. Carnem vero factum Verbum, ipsam Verbi personam sine mutatione factam esse carnis personam. Et Deus homo factus, et homo Deus dicitur. Divinitas vero homo facta, aut hominem induta nullo modo dicitur. At divinitatem humanitati conjunctam in una ipsius personarum didicimus. Deum item formam, aut essentiam accipere alienum, aut nostrum est. Ac singulis quidem personis convenit nomen hoc Deus. Divinitatem vero personam dicere non possumus. Divinitatem enim Patrem solum, aut solum Filium, aut Spiritum sanctum dici non accepimus. Divinitatis enim naturam significat, Deus vero etiam communitatem naturæ declarat, et singulis personis denominative tribuitur, quemadmodum et homo. Deus enim est qui divinam habet naturam, et homo, qui humanam. Illud præterea sciendum est, Patrem et Spiritum sanctum nulla ratione carnis assumptæ a Verbo fuisse participes, nisi divino vaticinio, et approbatione, et voluntate.

τῆρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένα τρόπον κατὰ τὰς Θεοσημίας, καὶ κατ' εἰδοκίαν καὶ βούλησιν.

Ejusdem. Cap. 90.

Ipsam Dei Verbum omnia carne sustinuit, divina et sola ipsius natura impatibili permanente. Nam anima quidem, utpote patibilis, cum corpus laceraretur, ipsa quoque simul cum lacerato corpore angebatur et patiebatur. Divinitas autem, utpote impatibilis, una cum illo non patiebatur. Illud item sciendum est, nos dicere Deum carne passum, divinitatem vero carne passam, aut Deum per carnem passum nullo modo. Nam si, cum arborem securis secet, dum illustratur a sole, non secatur ipse sol, neque patitur, quanto magis impatibilis Verbi divinitas per personam carni conjuncta, carne patiente, mansit impatibilis? Non est autem necesse, ut exempla sic omnino similia sint, ut nihil desit. Sed in exemplis et similitudo et diversitas consideratur. Quod enim in omnibus simile est, non exemplum, sed idem est.

Item adversus eos, qui unam in Christo naturam asserunt. Diversorum aliorum Patrum.

In quaestionibus suis Eutychnianistæ disputant ad hunc modum: Si duæ sunt in Christo naturæ, duæ erunt et hypostases. Neque enim natura ulla sine persona. Atque ita duo prorsus erunt Filii. Respondemus, hypostasim aut personam (ut in sancta Trinitate, et angelis et hominibus) significare, aut existentiam, ut in rebus, quæ quoquo modo sunt, ad

καὶ ἐσταυρώθη σαρκί, καὶ ἀπέθανε σαρκί, ἀπαθῶς μεινδῆσης αὐτοῦ τῆς θεότητος.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ κεφαλαίου α'.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐσαρκώθη ἦτοι ἠνώθη σαρκί, εἰρηται· φύσιν δὲ τοῦ Λόγου παθοῦσαν σαρκί οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηχόμεν· Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκί ἐδιδάχθημεν. Λαίπεται τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἐσαρκώσθαι μὲν ἠνώσθαι ἐστὶ σαρκί, τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον αὐτὸν τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως· γενέσθαι τῇ σαρκί ὑπόστασιν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός, εἰρηται· ὅτι δὲ ἡ θεότης ἄνθρωπος γέγονε, ἢ ἐσαρκώθη, ἢ ἐνηθρώπησεν, οὐδαμῶς ἀκηχόμεν. Ὅτι δὲ ἡ Θεότης ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν ἐκτεῖς ὑποστάσεων, μεμαθήκαμεν, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μορφοῦται, ἦτοι οὐσιούται τὸ ἀλλοτριον, ἡγουν τὸ καθ' ἡμᾶς, εἰρηται. Ἐφ' ἐκάστης μὲν γὰρ τῶν ὑποστάσεων τὸ Θεὸς ὄνομα τάττεται· Θεότητα δὲ τὴν ὑπόστασιν εἰπεῖν οὐ δυνάμεθα. Θεότητα γὰρ τὸν Πατέρα μόνον, ἢ τὸν Υἱὸν μόνον, ἢ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀκηχόμεν. Θεότης μὲν γὰρ τὴν φύσιν δὲ, τὸ δὲ Πατὴρ τὴν ὑπόστασιν, ὡσπερ καὶ ἀνθρωπότης τὴν φύσιν, Πέτρος δὲ τὴν ὑπόστασιν. Θεὸς δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως σημαίνει, καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων τάττεται παρωνύμως, ὡσπερ καὶ τὸ ἄνθρωπος. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ θεῖον ἔχων φύσιν, καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀνθρωπίνην. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῖτοις ἰστέον, ὡς ὁ Πατὴρ σαρκώσει τοῦ Λόγου κεκοινωνήκασι, εἰ μὴ

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον 4'.

Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος πίντα ὑπέμεινε σαρκί, τῆς θείας καὶ μόνης αὐτοῦ φύσεως ἀπαθῶς μενοῦσης. Ἢ μὲν γὰρ ψυχὴ παθητὴ οὖσα, τοῦ σώματος τεμνομένου, καὶ αὐτὴ τεμνομένῳ συνήλγει, καὶ συνέπαρχε τῷ σώματι· ἡ δὲ θεότης ἀπαθῆς οὖσα οὐ συνέπαρχεν αὐτῷ. Ἰστέον δὲ, ὅτι Θεὸς σαρκί μὲν παθόντα φαμὲν, Θεότητα δὲ σαρκί παθοῦσαν, ἢ Θεὸν διὰ τῆς σαρκὸς παθόντα οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ ἡλίος δένδρῳ ἐπιλάμποντος, εἰ ἀξίῃ τέμνοι τὸ δένδρον, ἀτμητος καὶ ἀπαθῆς διαμένει ὁ ἥλιος, πολλῶ μᾶλλον ἢ ἀπαθῆς τοῦ Λόγου Θεότης καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένη σαρκί, τῆς σαρκὸς παχούσης, ἀπαθῆς διέμεινε. Οὐκ ἀνάγκη δὲ παντελῶς, καὶ ἀνελλ:πῶς εἰκέναι τὰ παραδείγματα, ἀλλ' ἐν τοῖς παραδείγμασι καὶ τὸ ὁμοιον θεωρεῖσθαι, καὶ τὸ παρηλλαγμένον. Τὸ γὰρ ἐν ἅπασιν ὁμοιον ταυτὸν ἂν εἴη, καὶ οὐ παράδειγμα.

Ἐτι κατὰ Μοροφυσικῶν ἐτέρων Πατέρων διαφόρων.

Ἀπορουσιν Εὐτυχιανιστᾶι λέγοντες· Εἰ δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, δύο καὶ ὑποστάσεις ἔσονται· οὐ γὰρ ἐστὶ φύσις ἀνυπόστατος· καὶ οὕτω δύο πάντως· Υἱοί. Πρὸς οὓς ἀντιλέγομεν, ὅτι τῶν ὑποστάσεων αἱ μὲν εἰσὶ προσωπικαί, τούτοις προσωπῶν σημαντικαί, ὡς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν ἀνθρώπων· αἱ δὲ ὑπαρκτικαί, ὡς ἐπὶ τῶν ὁμοιωθῆ-

ποτε δντων πραγμάτων πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἀν-
 υπάρκτων. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ προσωπικὴν μὲν
 μίαν ὑπόστασιν φασιν, ὑπαρχτικὰς δὲ καὶ δύο λέ-
 γειν οὐκ ἀκίνδυνον, ἵνα μὴ θατέραν τῶν ἐν αὐτῷ
 φύσεων ἀνυπόστατον εἴπωμεν. Ὑπαρχτικὴν μὲν γὰρ
 ὑπόστασιν ἐπὶ πάσης φύσεως εὐρήσομεν, προσωπι-
 κὴν δὲ οὐκ ἐπὶ πάσης. Ἄλλως τε ἡ τοῦ Χριστοῦ
 προσωπικὴ ὑπόστασις ἀμφοτέρων αὐτοῦ τῶν φύσεων
 ἐστὶν ὑπόστασις. Ἀπλὴ γὰρ οὕσα γέγονε σύνθετος.
 Καὶ ἡ μὲν θεῖα αὐτοῦ φύσις ἰδιοὑπόστατος, ἡ δὲ ἀν-
 θρωπινὴ οὕτε ἀνυπόστατος, οὕτε ἰδιοὑπόστατος, ἀλλ'
 ἑνωπόστατος, ὡς ἐν τῇ θεῖᾳ ὑποστάσει.

Διαβάλλουσι τὴν βυβάδα, ὡς πρώτην οὖσαν διαίρε-
 σιν, εὐθὺς μετὰ τὴν μονάδα προσαπαντῶσαν, καίτοι
 συνάφειαν οὖσαν μᾶλλον δύο μονάδων, καὶ τὴν συλ-
 ληπτικὴν ἐαυτῆς δύναμιν εὐθὺς παριστῶσαν. Οὐ γὰρ
 διαίρεσιν μονάδων τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸναντίον σω-
 ρεῖαν μονάδων οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ ὤρισαντο.
 Εἰ μὲν γὰρ εἴπωσιν, ὅτι ἡ τῶν δύο εἰς, τὰ ἐξ ὧν συνε-
 τέθη ἀνάλλυσις διαιρεῖ τὴν ἑνωσιν, εἴτε κατ' ἐπίνοιαν
 εἴτε κατ' ἐνέργειαν γένηται, εἰκότα ἴσως ἐροῦσι·
 μένουσα δὲ ἐφ' ἐαυτῆς ἡ δυάς οὐκ ἐστὶ τομῆ, οὐδὲ
 μονάδων διαίρεσις, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἑνωσις αὐτῶν
 καὶ συνάφεια. Ἡ γὰρ τοι φύσις τοῦ ἀριθμοῦ καθ'
 ἐαυτὴν οὕτε διαιρεῖν πέφυκεν, οὔτε συνάπτειν, ἀλλ'
 ἀμφοτέρων ἐστὶ δεκτικὴ κατὰ τὸν λόγον τοῦ χρω-
 μένου. Οὕτε γὰρ τὸ δίτηχυ ξύλον διεῖλεν ὁ ἀριθμὸς
 τῶν δύο πήχειον, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ μετρηθὲν ἔχει
 τὸ συνεχές· οὕτε οἱ δέκα μόδιοι τοῦ σίτου διηρέθη-
 σαν, ὅτι ἐμετρήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος δώδεκα
 ὥρας τῆς ἡμέρας εἰπὼν οὐ διεμέρισε τὴν ταύτης
 συνέχειαν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ εἰρηκῶς, Πολλὰ
 μέλη, ἔν δὲ σῶμα, οὐ διέτεμε τὰ μέλη. Καὶ ὁ φη-
 σας, Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι, Κύριε, Κύριε, τίς
 ὁμοίος σοι; οὐ διεῖλε τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ. Εἰ δὲ τὸ δώ-
 δεκα, καὶ τὸ πολλά, καὶ τὸ πάντα, ἵνα τᾶλλα παρῶ-
 μεν, ἀριθμοῦ προδήλως δντα σημαντικὰ, οὐδεμίαν
 πεποιήνται διαίρεσιν, τίς ἡ ἀποκλήρωσις τοῦ μόνου
 τὸν δύο ἀριθμὸν ὡς διαιρετικὸν διαβάλλεσθαι, ἡμῶν
 μάλιστα ὡς οὐκ ἐπὶ διαιρέσει τῶν ἐν Χριστῷ φύ-
 σεων τοῦτον λαμβανόντων, ἀλλὰ πρὸς μόνην δῆλω-
 σιν τῆς τούτων διαφορᾶς, καὶ ἐνδειξιν σαφῆ τοῦ μέ-
 νειν αὐτὰς ἀτρέπτους καὶ ἀσυγχύτους μετὰ τὴν
 ἀκραιφνῆ καὶ ἀδιείρετον ἑνωσιν; ὅπου γε καὶ ἐπὶ
 τοῦ σώματος τρεῖς λέγοντες διαστάσεις οὐ διασπῶ-
 μεν τὸ σῶμα εἰς τρία τμήματα. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς
 μιᾶς θεότητος ἡ τριάς τῶν ὑποστάσεων οὐ διαίρεσιν
 ἀλλοτροῦσαν ἀπ' ἀλλήλων εἰσῆγαγε· διαιροῦνται
 μὲν γὰρ, ἀλλ' ἀδιαστάτως, καὶ ἦνωνται μὲν, ἀλλ'
 ἀσυγχύτως· ἐν ἀλλήλαις γὰρ ἀφύρτω; περιχωροῦσι,
 σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων ἐκάστης· οὕτως ἄρα καὶ
 ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ ἡ δυάς τῶν φύσεων οὐ διάστασιν
 αὐτῶν ἀπετέλεσεν.

Αἱ δύο φύσεις εἰς εἰσι Χριστὸς, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς;

¹ Joan. xi, 9. ² I Cor. xii, 20. ³ Psal xxxiv, 10.

A carum quæ non sunt, differentiam. Quamobrem
 hypostasim quæ personam significet, unam esse
 dicimus: duas vero, quæ significant existentiam,
 etiam concedere, non carere periculo affirmamus,
 quo neutram in ipso naturam esse sine existentia
 demonstramus. Existentiæ enim hypostasim, omni-
 bus in rebus reperiemus, personæ vero hyposta-
 sim non in omnibus. Quamobrem hypostasis Christi
 personam significans, utriusque naturæ ipsius est
 hypostasis; nam cum simplex esset, est facta com-
 posita. Ac divina quidem ejus natura propriam ha-
 bet hypostasim, humana vero neque sine hypostasi
 est, neque propriam habet hypostasim, sed in hy-
 postasi divina nimirum subsistit.

Falso dualitatem accusant, tanquam prima divisio
 sit, quæ statim post unitatem occurrat, cum potius
 duarum sit unitatum conjunctio, et suam compre-
 hendendi vim statim constituat. Numerus enim non
 est unitatum divisio, sed potius cumulus, ut qui in
 ea facultate præstant, definiverunt. Quod si duali-
 tas in ea, ex quibus constat, resolutionem dividere
 conjunctionem dixerint, sive cogitatione, sive re ipsa
 id fiat, vere fortasse loquentur. Dualitas vero in se
 ipsa manens non est sectio, neque unitatum divisio,
 sed potius ipsarum conjunctio et copulatio. Quan-
 quam natura numeri per se neque dividit, neque
 conjungit, sed utrumque suscipit pro ratione illius,
 quæo utitur. Neque enim bicubitale lignum secat
 numerus duorum cubitorum, sed quamvis dimen-
 sum sit, continuum tamen suam retinet quantita-
 tem. Nec decem modii tritici divisi sunt, propterea
 quod dimensi sint. Sed et Dominus cum duodecim
 esse diceret horas diei ¹, non ejus divisit conti-
 nuam quantitatem. Et cum Apostolus diceret, *Mul-
 ta membra, unum autem corpus* ², membra non dis-
 secuit. Nec qui dixit: *Omnia ossa mea dicenti,
 Domine, Domine, quis similis tibi* ³? divisit mem-
 bra sua. Quod si illud, *duodecim*, et illud, *mul-
 ta*, et illud, *omnia*, ut reliqua prætereamus, cum
 significant numerum, nullam tamen divisionem
 efficiunt, quis duorum numero soli singulare munus
 hoc tribuat, ut dividendi vim habeat, cum præser-
 tim eum nos non in divisione Christi naturarum
 adhibeamus, sed ut solam ipsarum differentiam
 claram significemus, et ostendamus, eas sine muti-
 catione et confusione post veram et indivisibilem con-
 junctionem permanere? Nam et in corpore licet tres
 dimensiones dicamus, non tamen ipsum corpus in
 tres sectiones dividimus. Quemadmodum igitur
 personarum trinitas non ipsarum divisionem eas
 distrahentem in Divinitate parit; distinguuntur
 enim, sed sine distractione, et conjunguntur sine
 confusione, inter se enim commæant sine commi-
 stione, servatis singularum proprietatibus: sic et in
 Christo naturarum dualitas non ellicit ipsarum dis-
 tractionem.

Dux naturæ sunt unus Christus, et unus Christus

est duæ naturæ. Idem igitur est dicere, Christus agit in duabus naturis secundum alteram naturam, et altera natura agit in Christo.

Et duabus e naturis Christum, ut ex divinitate et humanitate, tanquam ex partibus totum dicimus; et in duabus naturis, ut in divinitate et humanitate; et duas naturas, ut Deum et hominem. Et hoc est illud: Ea ex quibus, et in quibus, et quæ est.

Post duarum naturarum in Christo conjunctionem, non oportet dicere divisionem, sed differentiam. Differentia enim est ratio, qua inter se differunt subjecta. Divisio vero est totius sectio, qua illa vicissim separantur.

Cum anima a proprio corpore separata esset, divinitas in utrisque erat indivisibilis, quæ et corpus a corruptione perpetuo liberum conservabat, et animam inferis terribilem et mortis vim evententem ostendebat. Neque enim ab eo, quod compositum est, id quod non est compositum, scinditur, sed contra potius conjungit compositum et quæ separata sunt, copulat, et in vitam revocat.

Item adversus eos qui unam in Christo naturam asserunt. Leontii Byzantii ex triginta capitibus contra Severum.

CAP. I.

Si ea quæ omnino sunt eadem, unius naturæ sunt, et hæc ipsa dicuntur una natura, quomodo quæ non sunt eadem omnino secundum naturam, unius erunt naturæ, aut una dicentur natura? Atqui nunquam idem erit omnino Christi divinitas et ejus humanitas. Quapropter hæc unius non erunt naturæ, neque natura una dicentur post conjunctionem.

CAP. II.

Quorum una est natura, eorum ratio communis est, et quorum communis est ratio, ea sunt ejusdem essentia. At Christi divinitas nunquam erit ejusdem essentia cum ipsius humanitate. Nunquam igitur una earum ratio. Quorum autem nunquam una ratio, horum utique nature semper differentes.

CAP. III.

Si ex divinitate atque humanitate dicentes ex duabus etiam naturis dicunt, et idem ipsis utrumque videtur significare, quomodo qui in divinitate atque humani atque dicunt post conjunctionem, non ex his quæ ab ipsis concessa sunt, duabus in naturis cogentur dicere? Idem enim et hic est illud, quod ex utrisque significatur.

CAP. IV.

Si duabus e naturis Christum dicentes ex divinitate atque humanitate dicunt, et ex divinitate atque humanitate dicentes duabus e naturis ipsum dicunt, at divinitatem atque humanitatem dicunt etiam post conjunctionem: duas igitur et ipsi post conjunctionem Christi naturas concedunt. Quod si duas in Christo post conjunctionem naturas negant,

δύο φύσεις. Ταυτὸν οὖν εἰπεῖν, Ἐνεργεῖ Χριστὸς ἐν ταῖς δύο φύσεσι καθ' ἑκατέραν τῶν φύσεων, καὶ Ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ.

Τὸν Χριστὸν καὶ ἐκ δύο φύσεων λέγομεν, ὡς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, καθάπερ ἐκ μερῶν ὄλου καὶ ἐν δυτὶ φύσεσιν· ὡς ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, καὶ δύο φύσει· ὡς Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς, καὶ ἅπερ ἐστὶ.

Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων οὐ χρὴ διαίρεσιν λέγειν, ἀλλὰ διαφορὰν. Διαφορὰ μὲν γὰρ ἐστὶ λόγος, καθ' ὃν ἀλλήλων διαφέρει τὰ ὑποκείμενα· διαίρεσις δὲ τομὴ, δι' ὅλου ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα χωρίζουσα.

Τῆς τοῦ Χριστοῦ ψυχῆς διαίρεσθαι τοῦ ἰδίου σώματος, ἢ θεότης ἐν ἀμφοτέροις ἦν ἀδιαίρετος, τὸ μὲν σῶμα τηρούσα παντελῶς ἀδιάφθορον, τὴν δὲ ψυχὴν δεικνύουσα φθερὰν τῷ ἕξει, καὶ τὴν τοῦ θανάτου δύναμιν καταλύουσα. Οὐ γὰρ τῷ συνθέτῳ διασφίεται τὸ ἀσύνθετον, ἀλλὰ τὸ ὑναντίον ἐνοῖ πάλιν τὸ σύνθετον, καὶ τὰ διαστάντα συνάπτει, καὶ εἰς παλινοζῶσαν ἀνίστησιν.

Ἐτι κατὰ Μονοφυσιτῶν Λεοντίου Βυζαντίου ἐκ τῶν Ἀ κεφαλαίων τῶν κατὰ Σεβέρου.

ΚΕΦ. Α'.

Εἰ τὰ πάντα ταῦτα μιᾷ ἐστὶ φύσεως, αὐτὰ ἐκ ταῦτα καὶ μία φύσις λέγεται· πῶς τὰ μὴ πάντα ταῦτα κατὰ φύσιν μιᾷ ἀν εἰη φύσεως, ἢ μία φύσις λεχθήσεται; Ἀλλὰ μὴν οὐδέποτε πάντη ταυτὸν ἢ τοῦ Χριστοῦ θεότης τῆ κατ' αὐτὸν ἀνθρωπότητι· οὐκ ἄρα μιᾷ ταῦτα ἀν εἰη φύσεως, ἢ μία φύσις λεχθήσεται ταῦτα μετὰ τὴν ἔνωσιν.

ΚΕΦ. Β'.

Ἄν μία ἢ φύσις, κοινὸς ὁ λόγος. Ἄν δὲ κοινὸς ὁ λόγος, καὶ ἢ ὑπαρξίς ὁμοούσιος. Οὐδέποτε δὲ ἐστὶν ὁμοούσιος ἢ θεότης τοῦ Χριστοῦ τῆ κατ' αὐτὸν ἀνθρωπότητι· οὐκ ἄρα εἰς ποτε τούτων ὁ λόγος. Ἄν δὲ μὴδέποτε εἰς ὁ λόγος, τούτων ἀεὶ αἱ φύσεις ὁμιονομαεῖ διαφοραί.

ΚΕΦ. Γ'.

Εἰ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος λέγοντες, καὶ ἐκ δύο φύσεων λέγουσι, καὶ ταυτὸν αὐτοῖς σημαίνειν ἄμφω δοκεῖ· πῶς, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι λέγοντες μετὰ τὴν ἔνωσιν, οὐκ ἐν δύο φύσεσι λέγειν ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν δοθέντων ἀναγκασθήσονται; Ταυτὸν γὰρ καὶ ἐν ταῦθα τὸ ἐξ ἀμφοῖν δηλούμενον.

ΚΕΦ. Δ'.

Εἰ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν λέγοντες ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος λέγουσι, καὶ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος λέγοντες ἐκ δύο φύσεων αὐτὸν λέγουσι, θεότητα δὲ καὶ ἀνθρωπότητα καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγουσι· δύο ἄρα φύσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγουσιν. Εἰ δὲ τὸ λέγειν δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀρῶν·

ται, τὸ ἄρα λέγειν θεότητα Χριστοῦ καὶ ἀνθρωπότητα μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀρνοῦνται.

ΚΕΦ. Ε΄.

Εἰ ἀσύγχυτα ἐν τῇ ἐνώσει τὰ συνελθόντα γινώσκουσι, δύο δὲ τὰ συνελθόντα καὶ κατ' αὐτοὺς εἰσι· πῶς τὰ ἐν τῇ ἐνώσει μὴ συγχυθέντα δύο καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν οὐ δύο γνωρίζονται; Εἰ δὲ δύο γνωρίζουσι, πῶς ἀριθμεῖν ταῦτα παραιτοῦνται, ὧν τὴν τῆς φύσεως ἰδιότητα ἀσύγχυτον καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐπίστανται; Ὁ γὰρ ὁμολογοῦσι, φησὶν ὁ θεὸς Βασίλειος, καὶ ἀριθμεῖντων.

ΚΕΦ. Η΄.

Εἰ πάντῃ τε καὶ πάντως ὁ ἀριθμὸς τὴν διαίρεσιν συνεισφέρει, ὁ ἀριθμὸς ἄρα ἔσται τῆς διαιρέσεως αἰτίας, οὐχὶ ἡ διαίρεσις τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ δυοῖν ἀνάγκη θάτερον, ἢ μὴδὲν ἀριθμεῖσθαι τῶν ἠνωμένων, ἢ μὴδὲν ἠνωῖσθαι τῶν ἀριθμουμένων. Καὶ πῶς οὐ καταγέλαστον τοιαύτην ἐξουσίαν τῷ ἀριθμῷ διδόναι, παντὸς ἀριθμοῦ τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων, οὐ τὴν φύσιν, ἢ τὴν ποιὰν τούτων σχέσιν περιστεῖν πεφυκτός;

ΚΕΦ. Θ΄.

Εἰ ἔμπαλιν, κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον, τῆς Τριάδος ἔχει ἡ κατὰ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία, τρεῖς δὲ αἰετὰς ὑποστάσεις, μίαν δὲ φύσιν ἐπὶ τῆς θεολογίας ὁμολογοῦμεν· πῶς οὐ δύο μὲν φύσεις, μίαν δὲ ὑπόστασιν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα οἰκονομίας δύοθρονον, εἴπερ τὸ ἔμπαλιν τοῦ παντός ἐστὶ κατὰ τὰ ὄντα ἀντιστροφῆ;

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Εἰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ἀντωνυμῖαι ὑποστάσεων, κατὰ τὸν Θεολόγον, τὸ δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἀντωνυμῖαι φύσεων, αἰετὸν δὲ τὸ πρότερον ἐπὶ τῆς θεολογίας, αἰετὸν δὲ τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς οἰκονομίας· αἰετὸν δὲ αἰ φύσεις, ἐπειδὴ αἰ καὶ αἰ κατ' αὐτῶν ἀντωνυμῖαι.

ΚΕΦ. ΙΔ΄.

Εἰ οὐ ταυτὸν ἡ ἀπλὴ φύσις τῆ συνθέτῃ φύσει, ἢ δὲ ἀπλὴ τοῦ Λόγου φύσις μίαν μόνην φύσιν δηλοῖ, ἢ σύνθετος κατ' αὐτοὺς φύσις τοῦ Χριστοῦ οὐ μίαν φύσιν δηλοῖ. Εἰ δὲ ἡ ἀπλὴ καὶ σύνθετος μίαν κατ' αὐτοὺς φύσιν δηλοῖ, λέγετῶσαν τὴν διαφορὰν τῆς συνθέτου κατ' αὐτοῦ Χριστοῦ φύσεως, καὶ τῆς ἀπλῆς τοῦ Λόγου φύσεως.

ΚΕΦ. ΙΗ΄.

Τὰ κυρίως ἀλλήλοις ἀντικείμενα ὄλην τὴν ἀπόφασιν καὶ ὄλης τῆς καταφάσεως ἀντιστρέφουσιν, οἷον τῇ λεγούσῃ καταφάσει, Παῦλος ἀπόστολος ἐστίν, ἢ λέγουσα ἀπόφασιν, Πηῦλος ἀπόστολος οὐκ ἐστίν. Οὕτω δὲ ταῖς δύο φύσεσιν ἢ μία φύσις ἀντίκειται. Εἰ γὰρ μία φύσις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐ δύο· καὶ εἰ δύο, οὐ μία. Εἰ δὲ μίαν λέγουσιν ἄλλο τι προστιθέασιν, οὐκ ἐπι αὐτοῖς ἀντιφατικῶς λέγεται, ἀλλ' ἐπιρροῖα καὶ κατὰ περιφρασιν. Καὶ συνέστηκεν αὐτοῖς, ἐξ ὀνόματος καὶ ὄρου ἢ τῶν δύο φύσεων ὁμολογία· ἐκ μὲν ὀνόματος τῆς φύσεως τοῦ Λόγου, ἐκ δὲ

A divinitatem et humanitatem Christi negant post conjunctionem.

CAP. V.

Si ea quæ concurrunt in conjunctione, concedunt non esse confusa, duo autem ipsi quoque illa dicunt esse, quæ concurrunt, cur ea duo, quæ in conjunctione confusa non sunt, etiam post conjunctionem non agnoscat? Quod si agnoscat, cur non confitentur? Sin confitentur, cur ea recusant enumerare, quorum minime confusam proprietatem etiam post conjunctionem esse sciunt? Quod enim confitentur, inquit divus Basilius, id etiam enumerarent.

CAP. VIII.

Si numerus omni ratione divisionem affert, numerus divisionis est causa, non autem divisio numeri. Et alterum e duobus erit necessarium, ut vel nihil eorum quæ conjuncta sunt, numeretur, vel nihil eorum quæ numerata sunt conjungatur. Sed nonne ridiculum est eam tribuere numero potestatem, cum omnis numerus non rerum naturam, aut qualitatem, sed quantitatem constituat?

CAP. IX.

Si, juxta Gregorium, Christi dispensatio contrario modo se habet, atque divinitas, in divinitate autem tres semper personas et naturam unam confitemur, quomodo in Christi dispensatione naturas duas, et personam unam non dabimus? contrario enim modo se res habent, cum tota inter se ordine commutantur.

CAP. XII.

Si alius et alius sunt pronomina personarum, ut Theologus ait, aliud autem et aliud sunt naturarum pronomina, prius autem semper est in divinitate, posterius itidem semper est in dispensatione: semper igitur naturæ, siquidem et earum pronomina semper sunt.

CAP. XIV.

Si non est idem natura simplex, et natura composita, simplex autem Verbi natura unam solam naturam declarat, composita Christi natura, ex istarum sententia, unam naturam non indicat. Quod si simplex et composita, ut ipsi volunt, Christi naturam unam significant, differentiam ostendant compositæ, ut ipsi sentiunt, Christi naturæ, et simplicis naturæ ipsius Verbi.

CAP. XVIII.

Quæ proprie inter se contraria sunt, totam negationem toti opponunt affirmationi. Ut si affirmatio dicat: Paulus apostolus est, negatio dicet: Paulus apostolus non est. Hoc modo duabus rationibus una est natura contraria. Si enim una natura est Christus, non duæ; et si duæ, non una. Qui autem unam dicentes aliquid aliud adjungunt, non amplius contrario modo ab ipsis dicitur, sed diverso, et per circumscriptionem. Et constat ipsis ex nomine et definitione duarum naturarum confessio. Ex nomine quidem natura Verbi, ex definitione ve-

ro carne animata anima ratione mentoque prædita. Hæc enim est humanæ naturæ definitio. Cur igitur qui naturæ definitionem dicunt, appellationem ipsius rejiciunt, dicant isti, qui ne consentanea quidem inter se a repugnantibus possunt discernere.

CAP. XIX.

Simplex natura non est ejusdem essentiae cum composita; simplex autem est Patris natura, Christi vero composita; non igitur ejusdem essentiae est Christi natura cum natura Patris. Atqui Christum et ejusdem cum Patre essentiae, et eundem ejusdem essentiae nobiscum affirmare se fingunt. Dicant igitur an fieri possit ut una, quemadmodum ipsi aiunt, composita Christi natura omni ex parte sit ejusdem essentiae cum Patre, et omni rursum ex parte ejusdem nobiscum essentiae, ut non ad eandem nos etiam adducant essentiam, quam habet Pater. Quod si dixerint, non omni ex parte unam Christi naturam esse et cum Patre et nobiscum ejusdem essentiae, reliquum est ut unius naturæ dimidium cum Patre, et dimidium sitejusdem nobiscum essentiae. Hoc autem quid aliud est, nisi dividere unam, ut ipsi dicunt, Christi naturam in eandem et diversam essentiam, et in totidem partes quot unam Christi naturam compositam absolvunt? Est autem impietas Arii et Apollinarii, quæ divinitatis et humanitatis Christi negat perfectionem.

CAP. XX.

Si Christus, ut ipsi quoque concedunt etiam post conjunctionem Deus et homo dicitur, et hæc ipsa naturæ sunt, quomodo in Christo duæ naturæ non sunt, siquidem idem natura non est Deus et homo, nec qua natura Deus est, eadem est homo?

CAP. XXIV.

Si vera ratione et sanctorum Patrum sententia eodem modo a persona differt essentia, quo commune a proprio, una Verbi natura non cum carne, sed cum Patre una natura dicitur. Cum ipso enim habet eandem naturæ rationem. Sin una ejus et est et dicitur natura cum Patre, nunquam dicitur una cum carne natura. Quod si non una prorsus cum carne natura dicitur, nec caro quidem cum ipso dicitur una natura. At si nec caro cum Verbo, nec Verbum cum carne una natura dicitur, duas esse constat in Christo naturas.

μηδὲ ὁ Λόγος πρὸς τὴν σάρκα μία φύσις λέγεται, σαφές, ὅτι ἡ ἀναίρεσις τῆς μιᾶς φύσεως τῆν τῶν δύο φύσεων συνεισάγει δμολογίαν.

CAP. XXVI.

Si omnia quæ sunt ejusdem essentiae, naturæ ratione conjunguntur, et idcirco dicuntur una natura, quæ vero diversæ sunt essentiae conjunctione, non autem natura copulantur, conjunctione autem et natura idem non sunt, ne idem quidem est, quod ex ipsis conficitur. Quod si ea quæ natura conjungit, dicuntur una natura, quæ conjunctione copulata sunt, persona, non autem natura atque essentia unum esse dicuntur.

Ἀδρου τῆς ἐνεψυχωμένης σαρκὸς ψυχῆ λογικῆ καὶ νοεῶν. Ὅρος γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως οὗτος. Πῶς τοίνυν τὸν ὄρον τῆς φύσεως λέγοντες τὴν κλήσιν αὐτῆς παραιτοῦνται, λεγέτωσαν οἱ μηδὲ τὰ συμπερόντα ἑαυτοῖς καὶ τὰ μαχόμενα συνορῶν δυνάμενοι.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ἡ ἀπλὴ φύσις τῆ συνθέτω φύσει οὐχ ὁμοούσια. Εἰ δὲ ἀπλὴ μὲν ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις, σύνθετος δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἄρα ὁμοούσιος ἡ τοῦ Χριστοῦ φύσις τῆ φύσει τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ μὴν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Χριστόν, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν λέγειν προσποιοῦνται. Λεγέτωσαν τοίνυν εἰ ἐνδέχεται τὴν μίαν, ὡς αὐτοὶ φασί, σύνθετον τοῦ Χριστοῦ φύσιν ἐξ ὅλου εἶναι τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον, καὶ εἰ μὴ εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς ὁμοουσιότητα τοῦτο καὶ ἡμᾶς ἀναφέρει. Εἰ δὲ λέγοιεν μὴ κατὰ τὸ ὅλον τὴν μίαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν τῷ τε Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁμοούσιον, λέπεται τῆς μιᾶς φύσεως τὸ μὲν ἡμισυ εἶναι τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ ἡμισυ ἡμῖν ὁμοούσιον. Καὶ τοῦτο τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ μερίζειν τὴν αὐτοὶ λέγουσι μίαν Χριστικῶν φύσιν εἰς τε ὁμοουσιότητα καὶ ἕτεροουσιότητα, καὶ εἰς ποστημόρια τῶν συμπληρούντων αὐτοῖς τὴν μίαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν τὴν σύνθετον; Τῆς δὲ Ἀπολλιναρίου ἐστὶ δυσσεβεία: καὶ τῆς Ἀρείου ἀρνεῖσθαι τὸ τέλειον τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀνθρωπότητος.

ΚΕΦ. Κ'.

Εἰ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; καὶ κατ' αὐτοὺς ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγεται, φύσεις δὲ ἀμφοτέρα, πῶς οὐ δύο φύσεις; ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, εἴπερ μηδὲ ταυτὸν τῆ φύσει Θεὸς; καὶ ἄνθρωπος, μηδὲ τῆ αὐτῆ φύσει, ἢ πῆρ' ἐστὶ Θεός, ταύτη ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος;

ΚΕΦ. ΚΑ'.

Εἰ κατὰ τὴν ἀληθῆ λόγον καὶ τοὺς ἁγίους Πατέρας ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν ἡ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστασιν, ἢν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ βίον, ἢ μία φύσις τοῦ Λόγου οὐ πρὸς τὴν σάρκα μία φύσις λέγεται, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα. Πρὸς αὐτὸν γὰρ ἔχει τὴν τῆς φύσεως ἐνότητα καὶ ταυτότητα. Εἰ δὲ πρὸς τὸν Πατέρα μία φύσις ἐστὶ τε καὶ λέγεται, εὐδὴλον, ὡς οὐ μία φύσις ποτὲ πρὸς τὴν σάρκα λεχθήσεται. Εἰ δὲ ὅλω; οὐ μία φύσις πρὸς τὴν σάρκα λέγεται, εὐδὴλον, ὡς οὐδὲ ἡ σὰρξ πρὸς αὐτὸν ποτε μία φύσις λεχθήσεται. Εἰ δὲ μηδὲ ἡ σὰρξ πρὸς τὸν Λόγον, λεχθήσεται. Εἰ δὲ μηδὲ ἡ σὰρξ πρὸς τὸν Λόγον, σαφές, ὅτι ἡ ἀναίρεσις τῆς μιᾶς φύσεως τῆν τῶν δύο φύσεων συνεισάγει δμολογίαν.

ΚΕΦ. ΚΓ'.

Εἰ πάντα τὰ ὁμοούσια τῷ τῆς φύσεως λόγῳ συνάπτεται, καὶ διὰ τοῦτο λέγονται μία φύσις, τὰ δὲ ἕτεροούσια ἐνώσει, καὶ οὐ φύσει συνάπτεσθαι πέφυκεν, οὐ ταυτὸν δὲ ἔνωσις; καὶ φύσις; οὐ ταυτὸν ἄρα τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἀποτέλεσμα. Εἰ δὲ ἂν ἡ φύσις συνάπτεται, μία φύσις λέγεται, τὰ τῆ ἐνώσει συναπτόμενα ὁμοσταταί μὲν, οὐ μὴν φύσει καὶ οὐσίᾳ ἂν εἶναι λεχθῆσεται.

ΚΕΦ. ΚΖ'.

Α

CAP. XXVII.

Κοινῶς παρὰ πάντων ὁμολόγηται τὸ « ἄνθρωπος » ὄνομα τῆν φύσιν δηλοῦν, τὸ δὲ « Παῦλος » ἢ « Πέτρος » τὴν ὑπόστασιν. Κατὰ δὲ τὸν μακάριον Κύριλλον τὸ « Χριστὸς » ὄνομα οὐτε δύναμιν ὄρου ἔχει, οὐτε τῆν τινὸς οὐσίαν δηλοῦν, ὡς ἀνθρώπου, καὶ ἵππου; καὶ βοῆς, καὶ ἐκάστου τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος. Οὐκοῦν οὐ ταυτὸν ἀνθρώπον τε ἀπλῶς εἶπειν, καὶ Χριστόν. Πῶς τοίνυν τὸ τοῦ ἀνθρώπου παράδειγμα τῆς φύσεως ὃν δηλωτικὸν μετάγετε ἐπὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ πρόσωπον, τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν διδάσκαλον οὐ φύσιν δηλοῦντος, ἀλλ' ὑπόστασιν; Εἰ δὲ λέγητε αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἄλλους Πατέρας χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀνθρώπου παραδείγματι εἰς τὸν τῆς ἐνώσεως λόγον, οὐ τὸν ἀπλῶς ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὸν τινὰ παραλαμβάνουσιν. Ὑπόστασις δὲ οὗτος. Ἐπιστήσατε δὲ, ὅτι καὶ ἐν δυσὶν αὐτὸν δύο χιμάρους διαγράφει τῷ λόγῳ. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ οὐ πρὸς τὰς ὑποστάσεις τῶν χιμάρων φέρεται τὸ παράδειγμα, ἀλλὰ πρὸς τὸ διάφορον τοῦ τε ζῶντος καὶ τοῦ τεθυμένου τὴν ἀναφορὰν ἔχει· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τῶν φύσεων, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐνότητά τοῦ προσώπου, ἢ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου εἰκὼν παραλαμβάνεται. Ὅτι δὲ καὶ ὁ τις ἀνθρώπος παρὰ τοῖς αὐτοῖς Πατέρας ἐκ δύο, καὶ δύο φύσεις ἐστὶ, καθὼς ψυχὴ καὶ σῶμα, ἐκ τῶν συγγεγραμμένων αὐτοῖς πολλαχῶς ἐστὶ πιστώσασθαι.

Ἔτι κατὰ Μονοφυσιτῶν, Ἀναστασίου μοναχοῦ τοῦ Σιναίτου ἐκ τῆς βίβλου τῆς καλουμένης « Ὁδηγῶ. »

Ζεῦηρος ὁ Ἀντιοχείας ἐκεῖθεν διωχθεὶς, ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ βίβλον συνέταξε πάσης βλασφημίας μεστὴν, κατατρέχουσαν μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι ὄ συνόδου, συνιστώσαν δὲ τὸ δόγμα τὸ λέγον μίαν φύσιν γενέσθαι μετὰ τὴν ἕνωσιν τὴν Χριστόν, ἦντινα βίβλον Φιλαλήθη παρ' αὐτοῦ κληθεῖσαν ὑπὲρ τὰ Εὐαγγέλια τιμῶσι κατὰ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον Σεσηριανοὶ καὶ Ἰακωβίται, καὶ οἱ ἀπὸ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου, καὶ Θεοδοσίου καὶ Τιμοθέου, καὶ τῶν λοιπῶν Μονοφυσιτῶν. Οὐ πρότερον οὖν διαλεκτόν τοῖς τοιοῦτοις Μονοφυσίταις, πρὶν ἂν διορίσωνται, τί ἐστὶ φύσις, καὶ τί οὐσία, καὶ τί πρόσωπον, καὶ τί ὑπόστασις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν πρόσωπον ὁ Χριστὸς διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, μίαν φύσιν αὐτὸν εἶναι λέγουσι, ταυτὸν εἶναι πρόσωπον καὶ φύσιν διενιστάμενοι. Ἐρωτήσθησαν οὖν, ἀποθανόντος τινὸς ἀνθρώπου, φύσις ἀπέθανεν, ἢ πρόσωπον; Ἄλλ' οὐκ ἂν ποτε φύσιν εἴποιεν. Οὐ ταυτὸν ἄρα φύσις καὶ πρόσωπον. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα πρόσωπα ἀνθρώπων, πολλὰ καὶ ἀναρίθμητοι φύσεις ἀνθρώπων ῥηθεῖεν ἂν; Ἀλλὰ μὴν μία τούτων ἢ φύσις. Ὡστε οὐ ταυτὸν πρόσωπον καὶ φύσις.

Τῆς αὐτῆς.

Φασὶν οἱ Μονοφυσῖται τὸν μέγαν Ἀθανάσιον γράψαι πρὸς Ἰοβιανὸν τὸν βασιλέα, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ γένηται Λόγος. Πρὸς οὗ; ἀντιλέγομεν, ὅτι πρῶτον μὲν ἀδηλον, εἰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐστὶν αὕτη ἡ φωνή, πολλαχῶς

Communi omnes consensu fatentur, nomen hoc, homo, naturam significare, Paulus autem, aut Petrus, personam. At nomen hoc, Christus, ut beatus Cyrillus docet, nec vim habet definitionis, nec alicujus declarat essentiam. ut hominis, aut bovis, aut equi, aut cujusque eorum quæ sub eandem speciem cadunt. Itaque non idem est hominem simpliciter dicere, et Christum. Quomodo igitur hominis exemplum, quo natura significatur, ad Christi personam referri potest, cum nomen hoc, Christus, ex præceptoris doctrina non naturam indicet, sed personam? Quod si dixeritis et ipsum, et alios Patres ad conjunctionis rationem explicandam hominis exemplum adhibere, respondemus eos non simpliciter hominem accipere, sed aliquem hominem; aliquis autem et singularis homo est persona. At duorum etiam hircorum ipsum describit exemplo. Quamobrem ut eo loco personas hircorum exemplum non respicit, sed viventis, et immolati differentiam; sic etiam hoc loco sumitur alicujus hominis similitudo, non ut tollantur naturæ, sed ut personæ unitas ostendatur. Quod autem aliquis seu singularis homo ex Patrum sententia duabus naturis consistet, et sit duæ naturæ, quatenus est anima et corpus, ex eorum scriptis multis in locis intelligi potest.

Item adversus eos qui unam in Christo naturam asserunt, Anastasii monachi Sinaitæ, ex libro, qui « Vie dux » inscribitur.

Severus episcopus Antiochiæ, inde expulsus Alexandriam venit, et librum composuit omni execratione plenum, quo Chalcedonensi concilio adversatur, dognaque constituit, quo Christum post conjunctionem unam esse naturam factum asserit. Hunc ille librum *Philalethen* inscripsit, quem in Syria et in Ægypto Severiani, et Jacobitæ, et qui ab Eutyche et Dioscoro, et Theodosio, et Timotheo instituti sunt, et reliqui unam in Christo naturam asserentes, Evangelii anteponunt. Non est autem cum istis prius disputandum, quam quid natura, quid essentia, quid hypostasis, et quid persona sit, definiere. Nam quia Christus est una persona, ipsi pro una persona unam naturam dicunt, idemque personam et naturam esse constituunt. Quærat igitur ab ipsis, cum moritur aliquis homo, utrum natura moriatur, an persona. Natpram quidem mori non respondebunt. Non igitur idem est natura et persona. Præterea cum multæ sint atque adeo innumerabiles hominum personæ, multasque item atque innumerabiles naturas hominum dicent? Atqui una est hominum natura. Non ergo idem est persona et natura.

Ejusdem.

Qui unam in Christo naturam esse contendunt, Athanasium ad Jovianum imperatorem scripsisse dicunt Verbum factum esse carnem, ut et caro fieret Verbum. Respondemus, primum non constare, an hæc verba sint Athanasii, cum multis in locis di-

cat, nullo prorsus modo fieri posse ut caro in Verbi naturam convertatur. Deinde ex aliis ejus scriptis piam ipsius sententiam agnoscetes, et hæc Athanasii esse verba concedemus. Verbum enim accepit pro Deo, quandoquidem et Deus est Verbum. Non aliter ac si dixisset, Deum factum esse carnem, ut caro fieret Deus, non natura, sed conjunctione in persona, et deificatione, ut ita dicam. Aiunt et Theologum Gregorium de carne Domini deificata dixisse: « Facta est id, quod eam unxit, et audacter ut loquar, simul Deus. » Non dixit, Facta est divinitas, sed Deus, idque non natura, sed deificatione. Idem enim rursum, « Et hoc, inquit, deificatione Deus. » Itemque in alia oratione, « Licet inquit, utrumque sit unum, non tamen natura, sed conjunctione. » Nam et ferrum igni conjunctum sæpe ignis dicitur, non tamen natura, sed inflammatione; non enim ferrum esse desinit. Aiunt et Gregorium Nyssæ pontificem dixisse: « Quemadmodum si aceti gutta conjiciatur in mare, non amplius aceti proprietates retinebit, sed immutabitur, et in aquarum maris proprietatibus commiscebitur, sic et sanctissimum illud corpus divinitati commissum non est amplius in carnis proprietatibus. » Discant a nobis sanctum hunc non confusionem et commisionem duarum naturarum docuisse, sed illud Domini corpus post resurrectionem non amplius corrupti, nec fluere, nec defatigari, nec indigere, nec mori, sed ab eo quod ex materia constat, quod patibile et crassum est, atque mortale, in id, quod a materia remotum, quod impatibile et subtile est, atque immortale, fuisse conversum. Non tamen in id, quod circumscriptioe figuræ careat, aut quod sub tactum aspectumque non cadat, aut creatum non sit, et quæcunque divinitatis sunt propria. Alioqui quomodo a discipulis post resurrectionem perspectum fuisset? Aut quomodo dixisset ipse: *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*¹? Quomodo Thomæ clavorum vestigia demonstrasset? et alia ejusmodi fecisset, quo se veram carnem et humanitatem, non autem fictam carnis humanitatisque speciem assumpsisse significaret? Porro guttæ aceti et maris exemplum adhibuit divus hic Gregorius, quo abjectam humanæ naturæ conditionem, et infinitam divinitatis magnitudinem indicaret, divinitatemque esse redditam propter personæ conjunctionem, et quantum capere poterat, id est personæ Verbi conjunctione percepisse, ut unicam duarum naturarum personam intelligeremus, quantum autem capere non poterat, ejus expertem permansisse, ut duarum naturarum differentia servaretur. Nam si duas Christi naturas non cognovisset, quomodo adversus Eunomium scribens dixisset, alteram Christi naturam cruciatus et verbera pertulisse, alteram ab æterno fuisse gloriosa²?

Ejusdem.

Si Christus sola divinitas est, quod humana na-

¹ Luc. xxiv. 39.

λέγοντος, ὅτι ἀμήχανον καὶ παντελῶς ἀδύνατον τὴν σάρκα εἰς τὴν τοῦ Λόγου μεταστῆναι φύσιν· Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν αὐτοῦ διαγινώσκοντες, συμβιβάζομεν καὶ ταύτην τὴν φωνήν. Τὸν Λόγον γὰρ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ ἔλαβεν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς ὁ Λόγος· ὡσανεὶ λέγων, ὅτι ὁ Θεὸς σὰρξ γέγονεν, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ γένηται Θεός, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει καὶ τῇ θεώσει. Λέγουσι δὲ καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον εἰπεῖν περὶ τῆς θεοθέτησος τοῦ Κυρίου σαρκός, ὅτι κατεγενομένην ἤπερ τὸ χρεῖσταν, καὶ θαρβῶ λέγειν ὁμόθεον. Ὁὐκ εἶπεν, ὅτι θεότης γέγονεν, ἀλλ' ὅτι Θεός, οὐ φύσει, ἀλλὰ θεώσει. Φησὶ γὰρ ὁ αὐτὸς πάλιν, ὅτι « Καὶ τοῦτο τῇ θεώσει Θεός. » Καὶ αὖθις ἐν ἐτέρῳ λόγῳ· « Εἰ γὰρ καὶ τὸ συναμφότερον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνδύῳ. » Καὶ γὰρ καὶ ὁ αἰδηρὸς τῇ πρὸς τὸ πῦρ ἐνώσει πῦρ λέγεται πολλάκις, οὐ τῇ φύσει δὲ πάντως, ἀλλὰ τῇ πυρώσει. Οὐ γὰρ ἀπίστη τοῦ εἶναι αἰδηρὸς. Λέγουσι καὶ Γρηγόριον τὸν Νύσσης εἰπεῖν, ὅτι « Καθόπερ σταγῶν ὄρους ἐμβληθεῖσα τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης οὐκ ἐστὶ ἐστὶν ἐν τοῖς τοῦ ὄρους ἰδιώμασιν, ἀλλὰ μετεποιήθη, καὶ συνανεκράθη εἰς τὸ τοῦ πελάγου τῶν ὕδατων ἰδιώμα· οὕτω δὲ καὶ τὸ πανάγιον ἐκεῖνο σῶμα συνανακραθὲν τῇ θεότητι οὐκ ἐστὶ ἐστὶν ἐν τοῖς τῆς σαρκὸς ἰδιώμασι. » Μανθανέτωσαν οὖν παρ' ἡμῶν, ὅτι οὐ σύγχυσιν τῶν δύο φύσεων καὶ φυρμὸν ὁ ἅγιος οὗτος ἐδίδαξεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ Δεσποτικὸν σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν φθαρτὸν, οὐδὲ βευστὸν, οὐδὲ ἔγκοπον, οὐδὲ ἐνδεές, οὐδὲ θνητὸν, ἀλλὰ μετεποιήθη λογικὸν ἀπὸ ὑλικοῦ εἰς ἀβύσσον, ἀπὸ παθητοῦ εἰς ἀπαθές, ἀπὸ παχυμεροῦς εἰς λεπτομερές, ἀπὸ θνητοῦ εἰς ἀθάνατον, οὐ μέντοι κατεῖς ἀπειρίρηπτον, ἢ ἀσχημάτιστον, ἢ ἀψηλάφητον, ἢ ἀράττον, ἢ ἀκτιστον, καὶ ὅσα τῆς θεότητος ἰδιώματα· ἐπεὶ πῶς ἑωράθη τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν; Πῶς ἔλεγε, *Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὅστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*; Πῶς τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν ὑπεδείκνυε τῷ Θωμᾷ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ ὀφαντάστου σαρκώσεως αὐτοῦ, καὶ ἐνανθρωπήσεως; Παραδειγματικῶς δὲ ὁ θεὸς οὗτος Γρηγόριος τῇ στιχῶνι τοῦ ὄρους καὶ τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης ἐχρήσατο, βουλόμενος; ἐνδείξασθαι τὸ εὐτελές τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὸ ἀπειρομέγεθες τῆς θεότητος, καὶ ὅτι ἐθεώθη τῇ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει, καὶ καθ' ὅσον μὲν ἦν δεκτικὸν τοῦτο μετέλαβεν ἐκ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τοῦ Λόγου, ἵνα τὸ μοναδικὸν τῆς ὑποστάσεως τῶν δύο φύσεων διδαχθῶμεν· καθ' ὅσον δὲ ἦν ἀδύνατον, τινῶν ἀμέτοχον ἔμεινεν, ἵνα τὸ διάφορον τῶν δύο φύσεων φυλαχθεῖ. Εἰ γὰρ μὴ δύο τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ἐγίνωσκε, πῶς ἔλεγε πρὸς Εὐνόμιον, ὅτι ποία ἐπὶ Χριστοῦ φύσις ἐπὶ τοῦ πάθους βραπίζεται, καὶ ποία ἐξ αἰδίου δοξάζεται;

Τῆς αὐτῆς.

Εἰ μόνη θεότης ἐστὶν ὁ Χριστός, οἷον καταποθεί-

σης τῆς ἀνθρωπίνης; φύσει; ὑπὸ τῆς θείας, πῶς ἐν μὲν τῷ σταυρῷ κρεμάμενος οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἐν δὲ τῷ τάφῳ κείμενος οὐκ εἶχε ψυχὴν, εἰ; τὸν ἄδην δὲ κατελθὼν οὐκ εἶχε σῶμα; καὶ ὁ μὲν τάφος αὐτοῦ σῶμα μόνον ὑπαδέξατο, ψυχὴν δὲ μόνην ὁ ἄδης, οὔτε τοῦ σώματος τὴ ὑλικὴν, καὶ ὄρατόν, καὶ ἄπειτον ἀποβάλλοντος, οὔτε τῆς ψυχῆς τὰ ἰδιώματα, εἰ καὶ ἀμφοτέροις ἡ θεότης συνῆν.

Τῆς αὐτῆς.

Εἰπερ ἡ φύσις τοῦ Χριστοῦ μόνη θεότης ἐστίν, ὡς ὑμεῖς φατε, πῶς ὁ Χριστὸς, ὁ πανταχοῦ ὢν κατὰ τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητάς, *Αἰζήριος ἀπέθανε, καὶ χαίρω, ὅτι οὐκ ἤμην ἔκει*; Πῶς δὲ καὶ ὁ ἄγγελος ἔλεγε περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅτι: *Ἠγέρθη · οὐκ ἔστιν ὧδε*;

Τῆς αὐτῆς.

Διὰ τοῦτο, φασίν, οὐ λέγομεν δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, διότι πάντα, ὅσα ἂν ἐν Χριστῷ ὁμολογήσωμεν, ταῦτα ἐπὶ πάσης τῆς ἀγίας Τριάδος ἀναγκαῖον ἡμῖν ὁμολογεῖν. Τί δέ; οὐκ ὁμολογεῖτε ἐν Χριστῷ σάρκωσιν, καὶ γέννησιν, καὶ ὅσα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως; Λοιπὸν ἐπὶ πάσης τῆς ἀγίας Τριάδος; καὶ ταῦτα ὁμολογεῖτε.

Τῆς αὐτῆς.

Ἐὰν ἐρωτησώμεν αὐτοὺς, κατὰ ποίαν φύσιν ὁ Χριστὸς τὰ ἀνθρωποπρεπῆ ῥήματα ἐφθέγγετο, φεύγοντες εἰπεῖν φύσιν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ τὸ πρόσωπον, κατὰ τὸ ὄρωμενον, κατὰ τὸ σῶμα, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Εἰ δὲ προσερωτήσομεν· Διὰ τί φεύγετε τὸ λέγειν φύσιν ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀποκρίνονται, ὅτι ἵνα μὴ δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ συνομολογοῦντες, δύο πρόσωπα λέγοντες εὐρεθῶμεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ φύσις ἀπρόσωπος, πάντες δὲ οἱ λέγοντες δύο φύσεις ἐν Χριστῷ Νεστοριανοὶ εἰσιν, ὡς εἰς δύο πρόσωπα τὸν ἕνα Χριστὸν διαιροῦντες. Εἶτα προφέρωμεν αὐτοῖς τὰς χρήσεις τῶν ἁγίων Πατέρων, ὅσαι διαῤῥήδη δύο φύσεις ἐν Χριστῷ συνομολογοῦσι.

Χρήσεις περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων.

Τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος πίστεως· «Καὶ ἐστὶ Θεὸς ἀληθινὸς ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς, οὐ δύο πρόσωπα, ἀλλὰ δύο φύσεις.»

Τῆς πρώτης οἰκουμένηκῆς συνόδου ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τῆς κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· «Ταῦτα διωρθῶται, καὶ σεσαφηνισταὶ οὐκ εἰς διαίρεσιν τοῦ ἐνὸς προσώπου τοῦ ἀδιαιρέτου, ἀλλ' εἰς δῆλωσιν τοῦ ἀσυγχύτου τῶν διορισθεῖσων φύσεων τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ Λόγου.»

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου· «Τῶν γὰρ οὐσιῶν αὐτοῦ ἡ μὲν ἐστὶν ἀναρχος, καὶ ἀίδιος, καὶ ἀπερίδρακτος τῷ νῦν· ἡ δὲ ἐν χρόνῳ γέγονε,» καὶ τὰ ἐξῆς.

¹ Joan. xi 15. ² Luc. xxiv 6.

*A*tura a divina fuerit absorptā, cur in cruce pendens non habuit speciem, nec decorem? Cur in sepulcro jacens non habuit animam? Cur ad inferos descendens non habuit corpus? Ac sepulcrum quidem ipsius solum corpus suscepit, inferi autem solam animam, cum nec corpus materiam abjecerit, nec qualitatem, quæ cerni tangique posset, nec animæ proprietates animæ deposuerit, licet cum utrisque divinitas esset.

Ejusdem.

Si Christi natura sola, ut dicitis, divinitas est, quomodo Christus, qui divinitatis suæ natura ubique est, dixit ad discipulos suos: *Lazarus mortuus est, et gaudeo, quod non eram ibi*? Quomodo et angelus de corpore ipsius, *Surrexit*, inquit, *non est hic*?

Ejusdem.

Propterea duas non dicimus, inquit, in Christo naturas, quoniam quæ constituentur in Christo, ea nobis omnia necessarium est in tota Trinitate sancta confiteri. Quid? non confitemini in Christo carnis susceptionem et ortum, et quidquid de divina ipsius humanitatis susceptione dicitur? Reliquum igitur est, ut hæc in tota sancta Trinitate confiteamini.

Ejusdem.

Si quæramus ex ipsis, qua natura Christus verba homini congruentia dixerit, ne naturam nominent id, quod est humanum in Christo, eo confugiunt, ut dicant, humanitate, assumptione, eo quo lacernebatur, corpore, carne, et si quid est aliud ejusmodi. Tum si rursum quæramus: Cur ita cavetis dicere naturam de eo quod assumptum est? respondent: Ne duas in Christo naturas confitentes duas personas dicere deprehendamus; nulla enim est, inquit, natura sine persona. At illi qui duas in Christo naturas dicunt, Nestoriani sunt, cum Christum unum in duas personas dividant. Jam igitur illis sanctorum Patrum promamus sententias, quæ duas in Christo naturas aperte confitentur.

Sanctorum Patrum de duabus in Christo naturis testimonia.

D Magni Gregorii verum mirabilium effectoris in oratione de singulari fide: «Et est Deus verus, qui cum esset carnis expertus, in carne apparuit, non tamen duas habet personas, sed naturas duas.»

Primi œcumenici concilii, ex Expositione adversus Paulum Samosatensem: «Hæc explicata sunt et declarata, non ut una, quæ indivisibilis est, persona dividatur, sed ut definitæ naturæ carnis et Verbi sine confusione demonstrarentur.»

Athanasii archiepiscopi Alexandrini ex oratione de fide: «Ex ipsius essentiis una est sine principio et sempiterna, quæ mente comprehendendi non potest, altera in tempore facta est.»

Justini philosophi et Martyris, ex libro de fide : A
« Dicite nobis, qui cum vos Christianæ religionis studiosos fingatis, hæc duabus in Christo naturis sublati quæritis, et simulatis. »

Basillii Magni, ex epistola ad Sozopolitas : « Si quis igitur audet dicere, duas in Christo naturas commistas, et corpus omnino cum ossibus in Dei conversum esse dignitatem, » et quæ sequuntur.

Magni Gregorii Theologi, ex epistola ad Cleodonium : « Duæ enim naturæ, Deus et homo. »

Ejusdem ex secunda oratione de Filio : « Indicum autem illud est, cum animo et cogitatione naturæ sejunguntur, etiam nomina separantur. »

Amphilochii Iconii episcopi ex epistola ad Seleucium : « Ita Deum et hominem Christum confiteor Filium Dei, unum Filium ex duabus naturis, patibili et impatibili. » Et paulo post : « Unum igitur Filium et duas ejus naturas confiteor. » Et paucis verbis interjectis : « Quæ assumpta est natura patitur, natura vero quæ illam assumpsit, impatibilis manet. »

Ambrosii episcopi Mediolanensis ex oratione adversus Apollinarium : « Apparuerunt alii qui Domini carnem et divinitatem unius dixerunt esse naturæ. Quis infernus tam impium maledictum evomuit ? »

Ejusdem ad Gratianum imperatorem : « Divinitatis et carnis differentiam servemus. Unus enim est, qui in utraque loquitur, Filius Dei. Quoniam in ipso est utraque natura. »

Gregorii Nyssæ pontificis in oratione adversus Apollinarium : « Si igitur in duabus contrariis proprietatibus natura carnis et divinitatis consideratur, quomodo una natura duæ sunt ? »

Joannis Chrysostomi ex prima epistola ad Acacium : « Unum Filium, unam personam utraque absolvent, quæ ratione indivisibili sine confusione cognoscitur, non in una sola natura, sed in duabus perfectis. »

Ex eadem epistola : « Unum Filium unigenitum, non in geminos divisum filios, sed duarum tamen naturarum inseparabilium minime confusas in se proprietates conservantem. »

Ejusdem ex oratione in Latronem : « Duæ naturæ et actiones in Christo sunt, sed una persona. »

Cyrilli Alexandriæ archiepiscopi, ex secunda ad Succensum epistola : « Post conjunctionem naturas non separamus. » Et paulo post : « Duas naturas esse conjunctas dicimus. » Et rursum progrediens interpretatur, quo sensu alibi dixerit unam Dei Verbi naturam carnem assumpsisse :

Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος· ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου· « Εἰπατε ἡμῖν, οἱ τὸν Χριστιανισμὸν σχηματίζοντες, οἱ ἐπ' ἀναιρέσει τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ τὰ τοιαῦτα καὶ ζητοῦντες καὶ προσηγορευοί. »

Τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τῆς πρὸς Σωζοπολίτας ἐπιστολῆς· « Εἰ μὲν οὖν καὶ τολμᾷ τις λέγειν, ὅτι συνεκράθησαν αἱ Χριστοῦ φύσεις, καὶ παρελύθη παντελῶς τὸ σῶμα σὺν τοῖς ὀστέοις τραπὲν εἰς Θεοῦ φύσεως ἀξίωμα, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τῆς πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῆς· « Φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' λόγου τοῦ περὶ Υἱοῦ· « Σημεῖον δὲ, ἥνικα αἱ φύσεις διόστανται τῶς ἐπινοίας, διαίρεται καὶ τὰ ὄνματα. »

Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου· ἐκ τῆς πρὸς Σέλευκον ἐπιστολῆς· « Οὕτω Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ὁμολογῶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἕνα Υἱὸν ἐκ δύο φύσεων, παθητῆς τε καὶ ἀπαθούς· « καὶ μετ' ὀλίγα· » Ἔνα οὖν Υἱὸν δύο ἰσούσεων φημι. Καὶ αὐθις μετ' ὀλίγα· Ἡ ληφθεῖσα πάσχει φύσις, ἡ δὲ λαβοῦσα ἀπαθῆς μένει. »

Ἀμβροσίου Μεδιολάνων ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Ἀπολλινάριου· « Ἀνεφάνησαν ἕτεροι τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν θεότητα μιᾶς εἶναι φύσεως λέγοντες. Ποῖος φῆς τὴν τοσαύτην βλασφημίαν ἐξήμεσε. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν πρὸς Γρατιανὸν τὴν βασιλέα· « Φυλάξωμεν τὴν διαφορὰν τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός. Εἰς γὰρ ἐν ἑκατέρῃ λαλεῖ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ἑκατέρα φύσις ἐστί. »

Γρηγορίου Νύσσης ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Ἀπολλινάριου· « Εἰ οὖν τοῖς ὑπεναντίοις ἰδιώμασιν ἡ θεότητος τούτων θεωρεῖται φύσις, τῆς γὰρ σαρκός, λέγω, καὶ τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο εἶσιν. »

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον α' ἐπιστολῆς· « Ἔνα Υἱὸν, ἐν πρόσωπον τὰ συναμφότερα ἀπέτελεσε, γνωριζόμενον μέντοι ἀσυγχύτως ἀδιαιρέτῳ λόγῳ οὐκ ἐν μιᾷ μόνῃ φύσει, ἀλλ' ἐν δύο τελείαις. »

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς· « Ἔνα Υἱὸν μονογενῆ οὐ διαιρούμενον εἰς υἱῶν δυάδα, φέροντα δὲ ὅμως ἐν αὐτῷ τῶν ἀχωρίστων δύο φύσεων ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ληατὴν λόγου· « Δύο φύσεις καὶ ἐνέργειαι εἰσιν ἐν Χριστῷ, μία δὲ ὑπὸ στασις. »

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς β' πρὸς Σούενσον ἐπιστολῆς· « Μετὰ μέντοι τὴν ἔνωσιν οὐ διαιρούμεν τὰς φύσεις ἀπ' ἀλλήλων. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Δύο τὰς φύσεις εἶναι φημεν ἐνωθείσας. » Καὶ αὐθις παρακατιῶν ἐρμηνεύει, πῶς εἶπεν ἀλλαχού μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην· « Εἰ μὲν γὰρ μίαν

εἰπόντες τοῦ Λόγου τὴν φύσιν σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπε-
νεγκόντες τὸ σεσαρκωμένην, ἀλλ' οἷον ἔξω τιθέντες
τὴν οἰκονομίαν, ἣν αὐτοῖς τάχα πού καὶ οὐκ ἀπί-
θανος ὁ λόγος, ἔρωτῶν πού τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπό-
τητι, ἢ πῶς ὑφέστηκεν ἡ καθ' ἡμᾶς οὐσία· ἐπειδὴ
ἐκ καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης, καὶ τῆς καθ' ἡ-
μᾶς οὐσίας ἡ δῆλωσις εἰσακχόμεναι διὰ τοῦ λέ-
γειν σεσαρκωμένην, παυσάσθωσαν καλαμίνην βῆ-
σον ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες. »

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς · « Ὁρθότατα δὲ καὶ
πᾶν συνετώτατο ἡ σὴ τελειότης τὸν περὶ τοῦ σω-
τηρίου πάθους ἐκτίθεται λόγος, οὐκ αὐτὸν τὸν μο-
νογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καθὼ νοεῖται καὶ ἔστι Θεὸς
καθεῖν εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν τοῦ σώματος ἰσχυρίζο-
μένη, παθεῖν δὲ μᾶλλον τῆ χοικῆ φύσει. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς προσφωνη-
τικοῦ λόγου · « Ἡ μὲν σύγκρασις ἀφανισμὸν τῶν
φύσεων ἐργάζεται, ἡ δὲ ἄρρητος ἔνωσις παρὰ τῶν
ἑρῶς φρονούντων ἐμολογουμένη ἀμφοτέρας ἀσυγ-
χύτους σώζει τὰς φύσεις. »

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου · « Τῶν δύο φύσεων τῶν
ἑτεροουσίων ἐν ἑνὶ Χριστῷ Υἱῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ
σωζομένων, καὶ μήτε συγκεχυμένων, μήτε ἀπολλυ-
μένων, ἡ διαίρεσις. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐρμηνείας πρὸς Ἑβραίους
Ἐπιστολῆς · « Καὶ οὐ δῆπου φαμὲν ἀνάχυσιν ὡς πε-
ρ τινὰ συμβῆναι περὶ τὰς φύσεις, ὡς μεταστῆ-
ναι μὲν τὴν τοῦ Λόγου φύσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου
τὴν, μεταποιηθῆναι δὲ τὴν ἀνθρωπίνην εἰς τὴν τοῦ
Λόγου. »

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς · « Φάσκοντες εἶναι σο-
φοὶ ἐμωράνθησαν, ἀποδυστώντες ἀλλήλων τὰς φύ-
σεις. »

Τοσοῦτων μὲν οὖν ἁγίων χρήσεις αὐταὶ περὶ τῶν
δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων, ἵνα τὰς τῶν ἄλλων παρω-
μεν πολλὰς οὐσας· ὁ δὲ θεήλατος Σευήρος ἐν τῇ
ἐκθέσει τῆς πίστεως αὐτοῦ τοιαῦτα φησὶ· « Τὸ δὲ
λέγειν δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ πάσης κατηγορίας
ἐστὶ μεστὸν, εἰ καὶ ὑπὸ πλειόνων ἁγίων Πατέρων
ἀμέμπτως εἴρηται. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ μὴ πάλιν
εἰπεῖς, ὡς τῇ λέξει τῶν δύο φύσεων τινες τῶν Πατέ-
ρων ἐχρήσαντο. Ἐχρήσαντο γὰρ ἀδιαβλήτως, ὡς
προεῖπομεν, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦ ἁγίου Κυριλλίου
τῆς νόσου τῶν Νεστορίου κενοφωνιῶν τὰς ἐκκλησίας
ἐπινεμομένης, ἡ λέξις ἀπεδοκίμασθη. » Εὐγε, ὦ κατάρ-
ρατε, ὅτι τέως χρήσασθαι τῇ λέξει τῶν δύο φύσεων
ἀμέμπτως πολλοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἄκων
ὠμολόγησας, εὐλαβοῦμενος, ὡς εἶοικε, τὴν πρόδηλον
ἀλήθειαν, δεῖξον δὲ λοιπὸν, πότε καὶ παρὰ ποίων
ἁγίων Πατέρων ἡ λέξις ἀπεδοκίμασθη, πῶς δὲ πρὸ
μὲν τοῦ Νεστορίου δύο φύσεις εἶχεν ὁ Χριστὸς, μετὰ
δὲ τὸν Νεστόριον αἱ δύο μία γεγονάσιν, ἀτοπώτατα
καὶ ἀλλόκοτα.

A « Si enim, inquit, dicentes unam Verbi naturam
taceremus, nec subjiceremus illud carnem assump-
sisse, sed dispensationem quodammodo excluderemus,
merito fortasse quaererent, ubinam esset in
humanitate perfectio, aut quomodo humana essentia
subsisteret. At quoniam et humanitatis perfectio,
et essentiae nostrae declaratio ex verbis illis, carnem
assumpsisse, demonstrata est, cessent sibi que ipsis
arundineam virgam objiciant. »

B Ex eadem epistola : « Rectissime et prudentis-
sime perfectio tua de salutari cruciatu et morte
rationem exponit, dum ipsum unigenitum Filium Dei,
quatenus intelligitur et est Deus, in natura propria
passum esse illa, quae corporis sunt, negat, sed ea
potius terrestri natura pertulisse confirmat. »

Ex oratione, quam ad Alexandrinos habuit :
« Commistio adducit interitum naturarum, arcana
vero conjunctio, quam reete sentientes confitentur,
utrasque sine confusione naturas tuetur. »

Ex eadem oratione : « Duæ naturæ diversas ha-
bentes essentias in uno Christo Filio Dei servan-
tur, et non confunduntur, nec perduntur, aut distra-
huntur. »

C Eiusdem ex Commentariis in Epistolam ad He-
bræos : « Et non dicimus quamdam veluti confusio-
nem in naturis accidisse, ut Verbi natura in hominis
naturam commutata sit, et hominis natura in naturam
Verbi. »

Ex eadem Epistola : « Dicentes se esse sapientes
stulti facti sunt, naturas distrahentes. »

D Hæc sunt de duabus Christi naturis sanctorum
Patrum testimonia, ut alia, quæ multa sunt, omit-
tamus. At a Deo rejectus Severus, ubi fidem
suam explicat, loquitur ad hunc modum : « Sed duæ
in Christo naturas dicere omni ratione cavendum
est, licet a compluribus sanctis Patribus sine re-
prehensione dictum sit. » Et paulo post : « Et ne
dixeris, quosdam e sanctis Patribus duarum natu-
rarum dictione fuisse usos. Id enim sine repre-
hensione et culpa fecerunt, ut ante diximus. A
sancti Cyrilli tempore cum inanum Nestorii ver-
borum pestis Ecclesiam depascere, hæc dictio
fuit improbata. » Euge, homo execranda, quando
multos sanctorum Patrum duarum naturarum di-
ctione usos vel invitatus confessus es, perspicuam, ut
apparet, veritatem, ostende jam quo tempore
et a quibus sanctis Patribus hæc dictio fuerit im-
probata, et quomodo duas ante Nestorium naturas
Christus habuerit, post Nestorium autem duæ
una factæ sint, homo ineptissime et inconstantis
sime.

Leontii Byzantii: quæ maledicta Severus, et qui cum A Λεοντίου Βυζαντίου· ὅσα βλασφημίαι Σευήρος, καὶ
secuti unam in Christo naturam asserunt, in Chal- οἱ κατ' αὐτὴν Μενουρούσιαι κατὰ τῆς ἐν Χαλ-
cedonense concilium conjiciant. κηδόνι συνόδου.

Chalcedonense concilium suscipiendum negant, quoniam qui illud celebrarunt, mutabiles fuerunt et inconstantes. Etenim cum Byzantii Eutychem improbaissent, eum Ephesi susceperunt, cum Dioscuro Flavianum rejicientes. Et iidem rursus Chalcedone Flavianum susceperunt, Dioscorum autem improbarunt. Respondemus multos sepe justis de causis, ut ipsi putant, mutare sententiam. Ac licet decem, aut viginti, aut plures etiam ex sexcentis triginta consilium mutaverint, ut vos asseritis, non tamen idcirco sexcentorum triginta virorum concilium est rejiciendum et propter paucos tot hominum suffragia repudianda, quandoquidem et Ephesi una cum Dioscuro conseruerunt, nec tamen propter illos concilium Ephesi celebratum cui Dioscorus præerat rejectis. Dicunt præterea, Si Dioscorus, ut testatur Anatolius patriarcha Constantinopolitanus, non propter fidem depositus est, cur eum non recipitis? Respondemus, eum propter fidem vere non fuisse depositum. Idcirco enim in concilio non affuit, ne contra ipsum quæstio haberetur. Quod si rediisset et quæstio habita esset, ipse ut hæreticus condemnatus fuisset, etenim erat: sed quoniam tertio vocatus non affuit, et eam condemnationis ipsius causam pronuntiarunt, ideo non propter fidem fuisse condemnatum dixit Anatolius. Ad hæc dicunt, hæreticos ab eo concilio fuisse susceptos, nempe Theodoretum et Iban. Respondemus hos non prius fuisse susceptos quam Nestorium detestandum et execrabilem pronuntiassent. Sed rursus objiciunt, cur a Theodoro non postularint ut sua adversus Cyrillum scripta condemnaret? Respondemus eos non debuisse hoc crimini vertere concilio, sed sancto Cyrillo, qui cum esset reconciliatus cum orientalibus et cum ipso Theodoro, non postulavit ut quæ contra se scripserat condemnaret. Quamobrem quod sanctus Cyrillus non fecit, id a concilio non esse factum, ipsi concilio crimini vertendum non fuit. Quanquam quod ipse non fecit a concilio factum est, cum ab eo postulavit, ut Nestorium detestaretur. Quod si eos fuisse hæreticos concesserimus, ne propter illos quidem concilium erit repudiandum. Nam et Nicænum concilium septem hæreticos suscepit, qui et antea fuerant, et postea permanserunt Arianī. Nec tamen ob id vocatur concilium centum et undecim, sed centum et decem et octo episcoporum appellatur. Siquidem et Juvenalis Hierosolymorum episcopus, et alii idonei episcopi, qui in concilio Ephesino cum Dioscuro inventi sunt, etiam Chalcedonensē interfuerunt, nec tamen ob id concilium illud rejiciunt, sed vehementer probant et complectuntur.

Λέγουσιν, ὅτι οὐ χρὴ δέχεσθαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, διότι οἱ ταύτης παλιμβολοὶ ἦσαν καὶ ἀλλόκοτοι· καὶ γὰρ οἱ αὐτοὶ ἐν Βυζαντίῳ μὲν καθέλιον τὸν Εὐτυχήν, ἐν Ἐφέσῳ δὲ τοῦτον ἐδέξαντο μετὰ Διοσκόρου, τὸν Φλαβιανὸν ἀποβάλλοντες. Καὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ ἐν Χαλκηδόνι μὲν ἐδέξαντο Φλαβιανὸν, τὸν δὲ Διοσκόρον ἀπέβαλον. Πρὸς τοῦτους δὲ ἀντιλέγομεν, ὅτι πολλοὶ πολλὰκις μεταβάλλονται διὰ τινὰς οἰκονομίας, εὐλόγους φαινόμενας· αὐτοῖς. Πλὴν εἰ καὶ πέντε τυχόν, ἢ δέκα, ἢ καὶ πλείους ἀπὸ τῶν ἐξῆκοντων τριάκοντα παλιμβολοὶ γεγόνασιν, ὡς ὑμεῖς φατε, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο τὴν τῶν ἐξῆκοντων ἀνδρῶν σύνοδον ἀποβάλλεσθαι, καὶ διὰ τοῦς ὀλίγους ἀθετεῖν τὰς τοσοῦτων ψήφους, ὅπου γε οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν Ἐφέσῳ συνέδρευσαν μετὰ Διοσκόρου, καὶ οὐ διὰ τοῦτους ἀποβάλλεσθε τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον, ἥς ἤρχε Διοσκόρος. Πάλιν λέγουσιν, ὅτι εἰ κατὰ τὴν φωνὴν Ἀνατολίου Κωνσταντινουπόλεως οὐ διὰ πίστιν καθήρηθ' ὁ Διοσκόρος, τί μὴ δέχεσθε αὐτόν; Καὶ λέγομεν, ὅτι ἐπ' ἀληθείας οὐ διὰ πίστιν καθήρηθ'· διὰ τοῦτο γὰρ οὐ συνῆλθεν ἐν τῇ συνόδῳ, ἵνα μὴ ζητηθῆ τὰ κατ' αὐτόν· εἰ δὲ ἀνήλθε, καὶ ζήτησις γέγονε, καὶ ὡς αἰρετικὸς καθήρητο. Καὶ γὰρ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ κληθεὶς ἐκ τρίτου οὐ παρεγένετο, καὶ ταύτην ἐποίησατο τὴν αἰτίαν τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ, τοῦτο ἐνεκα εἶπεν ὁ Ἀνατόλιος, ὅτι οὐ διὰ πίστιν καθήρηθ'. Πάλιν λέγουσιν, ὅτι αἰρετικὸς ἐδέξατο ἡ αὐτὴ σύνοδος. Φασὶ δὲ περὶ Θεοδώρητου καὶ Ἰβάν. Καὶ λέγομεν, ὅτι οὐ πρότερον ἐδέξαντο αὐτούς, ἕως ἀναθεμάτισαν Νεστόριον. Ἀλλὰ πάλιν ἀντιλέγουσιν, ὅτι Διὰ τὴν μὴ ἀπήτησαν Θεοδώρητον ἀναθεματίσαι καὶ τὰ οἰκεία συγγράμματα τὰ κατὰ Κυρίλλου; Καὶ λέγομεν περὶ τοῦτου, ὅτι οὐκ ἔβει αὐτούς τῇ συνόδῳ τοῦτο ἐγκαλέσαι, ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ. Κοινωνίαν γὰρ ποιήσας πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς· καὶ πρὸς αὐτὸν Θεοδώρητον, οὐκ ἀπήτησεν αὐτὸν ἀναθεματίσαι τὰ οἰκεία συγγράμματα. Ὁ οὖν οὐκ ἐποίησεν ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἡ σύνοδος μὴ ποιήσασα ἐγκαλεῖσθαι οὐκ ὤφειλε. Καίτοι δ' οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖνος, ἐποίησεν αὐτὴ ἀπαιτήσασα αὐτὸν ἀναθεματίσαι Νεστόριον. Εἰ δὲ καὶ θώμεν, ὅτι αἰρετικοὶ ἦσαν, οὐδὲ οὕτως ἡ σύνοδος διὰ τοῦτους ἀπόδητος. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐδέξατο ἐκτὰ αἰρετικὸς πρὸς τοῦτου Ἀρειανούς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιμείναντας τῇ αἰρέσει, καὶ οὐ διὰ τοῦτο λέγεται ἡ σύνοδος τῶν τια', ἀλλὰ τῶν τιη'· ὅπου γε καὶ Ἰουδενάσιος, ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ ἄλλοι ἱκανοὶ ἐπίσκοποι εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον εὐρεθέντες μετὰ Διοσκόρου εὐρέθησαν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἀποβάλλονται ἐκεῖνοι τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀσπάζονται.

Sed qui Chalcedonense concilium calumniantur, audiant quot hæreses decretis suis condemnavit et quæ dogmata sancivit.

Γνώτωσαν οἱ τὴν ἐν Χαλκηδόνι διαβάλλοντες σύνοδον ὅσας αἰρέσεις ἀπόσωτο, καὶ τὰ δογματισθέντα αὐτῇ τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ.

« Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολοεῖν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἀ
 Τησοῦν Χριστὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν. »
 Ἐν τούτοις τὸν Σαμοσατέα Παῦλον καὶ Νεστόριον
 τοὺς ἀνθρωπολάτραις ἐπιστοιμίζει τοὺς εἰς υἱῶν δυ-
 ἄδα τολμῶντας αὐτὸν διαιρεῖν, καὶ ἄλλον μὲν λέγον-
 τας Υἱὸν φύσει τὸν Λόγον, ἄλλον δὲ πάλιν Υἱὸν χάριτι
 τὸν Χριστὸν Τησοῦν ἐνώσει καὶ συναφείζ τῇ πρὸς
 τὴν κατὰ φύσιν Υἱὸν τὴν υἰότητα κεκτημένον, καὶ
 οὐχ ὁμολογούντας ἕα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ἄσαρ-
 κον μὲν πρὸ τῆς καταβάσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως,
 σαρκακωμένον δὲ τὸν αὐτὸν μετὰ τὴν δι' ἡμᾶς κατά-
 βασίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν.

« Τέλειον ἐν θεότητι, καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀν-
 θρωπότητι. » Τέλειον ἐν θεότητι εἰπούσα, τὴν Ἀρειανῶν
 ἀπωθεῖται βλασφημίαν. Οὗτοι γὰρ Θεὸν μὲν Β
 εἶναι λέγουσι τὸν Χριστὸν, ἀτελῆ δὲ καὶ ἐλάττωτα τοῦ
 Πατρὸς Θεὸν αὐτὸν δογματίζουσιν. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν,
 καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, οὐ μόνον
 τὴν Ἀρειανῶν, ἀλλὰ καὶ Ἀπολλιναριαστῶν διε-
 λέγχει ἄνοιαν. Ὁ μὲν γὰρ Ἄρειος ἄψυχον παντελῶς
 σάρκα ἀνειληφέναι τὸν Λόγον ληριδεῖ· ὁ δὲ Ἀπολ-
 λινάριος ἐμψυχον μὲν, ἄνουν δὲ, ὡς ἀμφοτέρους
 ἀτελῆ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Κυρίου δογματίζειν
 ἀμαθῶς.

« Θεὸν ἀληθῶς, καὶ ἀνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν »
 Ταῦτα διὰ Μάνεντα, ὃς Θεὸν ψιλὸν αὐτὸν ὁμολογεῖ,
 καὶ οὐκ ἀνθρωπον· καὶ διὰ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα,
 καὶ Ἀρτεμῖαν, οἵτινες ἀρνοῦνται αὐτοῦ τὴν θεότητα C
 ψιλὸν ἀνθρωπον αὐτὸν ὁμολογούντες ἐκ ψυχῆς λογικῆς
 καὶ σώματος. Ἐκ τούτου καὶ Ἀπολλινάριον πολεμεῖ
 τῷ λέγοντι μὴ ἐσχηκέναι νοεράν ψυχὴν τὸν Κύριον
 ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀλλὰ ζωτικὴν μόνον· καὶ
 διὰ Μάνεντα καὶ Οὐαλεντίνον τοὺς ἀρνούμενους τὴν
 σάρκασιν.

« Ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, » δι' Εὐ-
 νόμιον καὶ Ἄρειον τοὺς τὸν μονογενῆ Λόγον τοῦ Πα-
 τρὸς κτίσμα καὶ δούλον ἀσεβῶς καταγγέλλοντας.

« Ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότη-
 τα, » διὰ Μαρκίωνα, καὶ Μάνεντα, καὶ Οὐαλεντίνον, καὶ D
 Εὐτυχή, τοὺς δοκῶσι καὶ φαντασίᾳ ψιλλῆ λέγοντας
 αὐτὸν ἀνθρωπον ὀφθῆναι, οὐ μὴν ἀληθεῖς, καὶ κατὰ
 φύσιν ἀνθρωπίνην ὁμολογούντας ἀνθρωπον αὐτὸν
 γεγενῆσιν.

« Πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν
 θεότητα. » Διὰ Σίμωνα, καὶ Εὐνόμιον, καὶ Ἄρειον,
 τοὺς ἀρνούμενους αὐτοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς πρὸ αἰώνων
 γέννησιν.

« Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς
 καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρ-
 θένου καὶ Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. » Διὰ Φω-
 τερινόν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Διδώρον, καὶ Νεστόριον,
 τοὺς λέγοντας αὐτὸν ἀνθρωπον ἐξ ἀρετῆς κατὰ
 προκοπὴν θεοποιηθέντα, καὶ οὐχὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ
 ὄντα, καὶ διὰ φιλανθρωπίαν ἀτρέπτως ἀνθρωπον
 γεγενῆσιν.

« Unum et eundem confiteri Dominum nostrum
 Jesum Christum uno omnes consensu docemus. »
 Quibus verbis Paulo Samosatensi et Nestorio Chri-
 stum ut hominem purum colentibus eumque geminos
 in Filios dividitibus, aliumque natura Filium Ver-
 bum, et alium rursus gratia Filium Christum Jesum,
 qui propter Filii naturalis conjunctionem et copu-
 lationem adoptatus sit Filius, asserentibus, nec
 unum et eundem Filium consentibus, qui cum
 anequam descenderet et homo fieret, carnis expertus
 esset, idem posteaquam descendit et homo factus
 est, carnem habuit, os obstruitur.

« Perfectum eundem in divinitate, et eundem
 in humanitate perfectum. » Dicens in divinitate
 perfectum, excludit execrabile maledictum Aria-
 norum, qui Christum Deum esse, sed imperfectum
 et Deo Patre minorem tradunt. Dicens autem
 eundem in humanitate perfectum, non solum
 Arianorum, sed etiam Apollinaristarum stultitiam
 coarguit. Nam Arius quidem Verbum assumpsisse
 carnem prorsus animæ expertem dicit, Apollinarius
 vero animatam quidem, sed mente carentem in-
 duisse contendit. Ambo igitur damnantur, ut qui
 stulte Domini humanitatem imperfectam tradiderint.

« Eundem vere Deum, et vere hominem. » Hac
 propter Manetem dicta sunt, qui Deum purum, et
 non hominem esse Christum confitetur. Et pro-
 pter Paulum Samosatensem, et Artemam qui negant
 ipsius divinitatem, et purum aiunt esse ho-
 minem, ex anima ratione prædita et corpore con-
 stantem. Apollinarium item impugnant, qui ani-
 mam mente præditam habuisse negat Dominum
 nostrum Jesum Christum, sed carnem animæ
 tantum participem habuisse concedit. Et contra
 Manetem et Valentinum, qui carnis negant assump-
 tionem.

« Consubstantialiam Patri secundum divini-
 tatem. » Propter Eunomium et Arium, qui u-
 nigenitum Patris Verbum creatum et servum esse
 pronuntiant.

« Eundem nobis consubstantialiam secundum
 humanitatem. » Propter Marcionem, et Manetem, et
 Valentinum, et Eutychem, qui ipsum specie et
 opinione tantum nuda visum esse hominem dicunt,
 non autem veritate et humana natura ipsum factum
 esse hominem consentunt.

« Ante sæcula quidem ex Patre genitum secundum
 divinitatem. » Propter Simonem, et Eunomium,
 et Arium, qui ortum ipsius ex Patre negant ante
 sæcula.

« In extremis autem diebus eundem propter
 nos et propter nostram salutem natum ex Maria
 Virgine et Dei Genitrice secundum humanitatem. »
 Propter Photinum, et Theodorum, et Diodorum,
 et Nestorium, qui dicunt ipsum hominem, sed virtute
 et progressu esse Deum factum, non autem esse Deum
 ex Deo, et propter suam erga homines charitatem
 factum esse hominem.

« Qui duabus in naturis sine confusione, sine mutatione, sine divisione cognoscitur, nullo modo naturarum differentia sublata propter carnem assumptam, sed utriusque naturæ servata proprietate, et in unam personam atque unam hypostasim concurrente. » Propter Asterium et Apollinarium et Eutychem, qui naturas differentes, nempe Verbi et carnis ipsius a sua proprietate recessisse, et unam factas esse naturam dicunt. Ex quorum opinione sequitur ut in Christo nec servetur quod patibile est, propter impatibilem ejus divinitatem, nec quod est impatibile, propter patibilem ipsius humanitatem.

TITULUS XVII.

Adversus Aphthartodocitas, qui duces habuerunt Julianum Halicarnassem et Gainum Alexandrinum, ex scholiis Leontii Byzantini.

Qui Juliano Gaianoque auctoribus Aphthartodocitæ appellati sunt, cum aliis in opinionibus cum Severi discipulis conveniant, hoc tantum ab illis dissentiunt, quod cum Severiani differentiam in Christo constituent post conjunctionem, Julianistæ et Gaianistæ non solum duarum in Christo naturarum differentiam negant, verum etiam Domini corpus jam inde ab ipsa formatione incorruptibile fuisse opinantur, ex quo sunt cognomen consecuti. Ad Dominum quidem molestias et cruciatus pertulisse dicunt, ut famem, et sitim, et lassitudinem, et reliqua, non tamen eodem quo nos modo ea pertulisse. Nos enim, inquit, naturali necessitate perferimus, Christus autem sponte cuncta sustinuit. Non enim naturæ legibus erat obnoxius. Respondemus ne nos quidem dicere Christum invitum molestias et cruciatus pertulisse, sed sponte et voluntate naturæ legibus inservisse, quemadmodum et nos. Nam beatus quidem Athanasius exponens illud: *Nunc autem anima mea turbata est*: « Nunc, inquit, id est quando voluit. Non enim quod non esset lanquam esset dixit, quasi opinione et specie, non autem ipsa et vere fierent, quæ dicebantur. Natura enim et veritate omnia facta sunt. » Theologus item Gregorius: « Quoniam, inquit, naturæ tempus tribuit quando voluit, ut quæ propria sunt appeteret. » Sed admirandus Cyrillus « ipsum carni dicit concessisse, ut per naturæ leges pertransiret. » Et alibi: « Permittit, inquit corpori et humanitati, ut patiat, quæ naturæ convenient, quo vere se carnem gestasse, et hominem factum esse demonstrat, ut Scripturæ testantur. » Quamobrem si ex divinatorum Patrum sententiâ eodem modo quo nos passum dicimus, licet sponte et quando voluit, quomodo possumus corpus, quod passum est dicere fuisse incorruptibile, et non potius corruptibile, quemadmodum et nostra sunt? At illi rursus: Sicut, inquit, post resurrectionem incorruptibile dicitis corpus Christi, et tamen ejusdem essentia qua nos sumus, sic et nos ante resurrectionem ipsum incorruptibile et tamen ejusdem nobiscum

¹ Joan. xii, 37

« Εν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἰδιωρῶς γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἐκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης. Ἰδι' Ἀστέριον, καὶ Ἀπολλινάριον, καὶ Εὐτυχή, οἱ τὰς διαφορὰς φύσεις, τοῦ Λόγου λέγω καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, μίαν φύσιν ἀποτελεσθέναι φασίν, ἐκστάσεως δηλονότι τῆς ἑαυτῶν ἰδιότητος, ὡς κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον μηκέτι δύνασθαι σώζεσθαι τοῦ Χριστοῦ μήτε τὸ παθητὸν διὰ τὸ ἀπαθὲς αὐτοῦ τῆς θεότητος, μήτε τὸ ἀπαθὲς διὰ τὸ παθητὸν αὐτοῦ πάλιν τῆς ἀνθρωπότητος.

TITULOS IZ.

Katà Ἀφθαρτοδοκῶν τῶν ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐκ τῶν σχολίων Λεοντίου Βυζαντίου.

Οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ καὶ Γαϊανοῦ Ἀφθαρτοδοκῆται λεγόμενοι ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις δόγμασι συμφέρονται τοῖς Σευθῆρου, ἐν τούτῳ δὲ μόνον διαφέρονται πρὸς αὐτοὺς, ἐν τῷ λέγειν ἐκείνους μὲν διαφορὰν μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐπὶ Χριστοῦ, τοὺς δὲ Ἰουλιανιστὰς καὶ Γαϊανιστὰς μὴ μόνον ἀρνεῖσθαι τὴν διαφορὰν τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων, ἀλλὰ καὶ ἀφθαρτον δογματίζειν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως. Καὶ τὰ μὲν πάθη λέγουσιν ὑπομῆναι τὸν Κύριον, πεινᾶν φημι, καὶ δίψαν, καὶ κόπον, καὶ τὰ ἐξῆς, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα παπουθέναι. Ἡμεῖς μὲν γὰρ, φασίν, ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς ταῦτα πάσχοντες, ὁ δὲ Χριστὸς ἐκουσίως πάντα ὑπέμεινεν. Οὐ γὰρ ἐδοῦλευε τοῖς νόμοις τῆς φύσεως. Πρὸς οὖς φημεν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ λέγομεν ἀκούσια τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι ἐκουσίως ἐδοῦλευε τοῖς νόμοις τῆς φύσεως ἐπίσης ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἀθανάσιος ἐρμηνεύων τὸ, *Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραται*, φησὶν, ὅτι « τὸ νῦν τοῦτό ἐστιν, ὅτε ἠθέλησεν· οὐ γὰρ τὸ μὴ ἂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκῆσει γενομένων τῶν λεγομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγένετο. » Ὁ δὲ Θεολόγος πάλιν Γρηγόριος, ὅτι ἐδίδου τῆ φύσει καιρὸν, ὅτε ἐδοῦλετο, ἐνεργεῖν τὰ ἴδια. Κύριλλος δὲ ὁ θαυμαστάσιος εἰρηκεν ἀρῆναι αὐτὸν τῆ σαρκὶ διὰ τῶν τῆς φύσεως ἴσων νόμων. Καὶ αὐθις ἐτέρωθι ἔλεγεν, ὡς ἐπιτρέπει τῷ σώματι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τὰ τῆ φύσει προσόντα πάθη εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν φορῆσαι σάρκα, καὶ ἀνθρωπον γενέσθαι κατὰ τὰς Γραφάς. Εἰ τούτων κατὰ τὸν σκοπὸν τῶν θεοφύρων Πατέρων τὸν αὐτὸν ἡμῖν τρόπον ἔπασχεν, εἰ καὶ ἐκουσίως, καὶ ὅτε ἠθελε· πῶς δυνάμεθα τὸ πάσχον σῶμα ἀφθαρτου εἶπεν, καὶ μὴ φθαρτὸν τῆ φύσει, ὡσπερ καὶ τὸ ἡμέτερον; Ἀναποκρίνονται δὲ πάλιν, ὅτι Ὁν τρόπον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀφθαρτον λέγοντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὁμοούσιον αὐτὸ λέγετε εἶναι ἡμῖν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀφθαρτον λέγοντες, ὁμοούσιον αὐτὸ ὁμολογοῦμεν εἶναι. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι εἰ καὶ ἀφθαρτον ὁμολογοῦμεν αὐτὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οὐ τῆ φύσει λέγομεν αὐτὸ ἀφθαρτον, τῇ χάριτι δέ. Εἰ δὲ εἶποιεν, ὅτι

καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀφθαρτον χάριτι, λέγομεν ἅτι οὐ συγχωρεῖ τοῦτο τὰ περὶ Χριστοῦ λεγόμενα. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ πεινῆσαι λέγεται, καὶ διψῆσαι, καὶ τῆλα παθεῖν· καὶ πῶς ἂν εἴη τὸ ταῦτα πεπονθὸς ἀφθαρτον; μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν οὐδὲν τούτων ἔπαθεν· ὡς δῆλον, ὅτι πρὸ μὲν τῆς ἀναστάσεως φθαρτὸν ἦν τὸ σῶμα, μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἀφθαρτον. Εἰ γὰρ καὶ λέγεται φαγεῖν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τοῦτο δι' οἰκονομίαν ἐποίησεν, οὐχ ὡς τῶν βντι πεινῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, ὃν τρόπον καὶ τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν λέγεται ἐπιδείξει αὐτοῖς. Καίτοι ἡμεῖς οὐδὲν τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως παθῶν ἀνιστάμεθα ἔχοντες. Ἄπαρχὴ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἡμῶν ἀναστάσεως ὁ Χριστός· καὶ ὁμοῦ αὐτὸς εὐρέθη ἔχων, ὡς δῆλον, ὅτι ἐπὶ οἰκονομίαν τοῦτο γέγονε. Ἀμέλει οὐδὲ λέγει ἡ Γραφή, ὅτι ἐπεινήσεν, ἀλλ' ὅτι ἔφαγε. Δέον δὲ ἐπιστήσαι, ὅτι παραφέρουσι χρήσεις τινὰς ἀπὸ τῶν Πατέρων ἀφθαρτον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λεγούσας, ὥσπερ καὶ τὸν μακάριον Κύριλλον εἰπόντα, ὅτι οὐχ ὑπεδέξατο φθορὰν ἢ τοῦ Λόγου σάρξ. Ὅταν δὲ τὰς τοιαύτας παράγωσι χρήσεις, διαιρετέον τὰ σημαινόμενα τῆς φθορᾶς, καὶ ἐφαρμοστέον τῶν σῶματι τοῦ Χριστοῦ τὰ πρόποντα τῶν σημαινομένων.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ τῶν αὐτῶν. Κεφ. 13.

Τὸ τῆς φθορᾶς ὄνομα δύο σημαίνει. Σημαίνει γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα πάθη, πείναν, δίψαν, κόπον, τὴν τῶν ἡλῶν διατήρησιν, θάνατον, ἥτοι χωρισμὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον φθαρτὸν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα φάμεν. Πάντα γὰρ ταῦτα ἐκουσίως ἀνέλαβε. Σημαίνει δὲ ἡ φθορὰ καὶ τὴν τελείαν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη στοιχεῖα διάλυσιν καὶ ἀφανισμόν, ἥτις ὑπὸ πολλῶν διαφθορᾶ ὀνομάζεται. Ταύτης πείραν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα οὐκ ἔσχεν, ὡς φησὶν ὁ προφήτης Δαβ.δ, Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψει τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δισίον σου ἰδεῖν διαφθορὰν. Ἀφθαρτον μὲν οὖν κατὰ τὸν παράφροννα Ἰουλιανὸν καὶ Γαϊανὸν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγειν κατὰ τὸ πρῶτον τῆς φθορᾶς σημαινόμενον πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ἀσεβείας. Εἰ γὰρ ἀφθαρτον, οὐχ ὁμοούσιον ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς γεγεμέναι φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τοὺς ἡλούς, τῆς πλευρᾶς τὴν νόξιν, καὶ τὸν θάνατον. Εἰ δὲ δοκῆσαι γέγονε, φανακισμὸς καὶ σκηνητὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς γέγονε ἀνθρώπος· καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς σεστώμεθα. Ἄλλ' ἀπαγε. Οἱ ταῦτα λέγοντες; τῆς σωτηρίας ἀμοιρεῖτωσαν. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τῆς φθορᾶς σημαινόμενον, ἀφθαρτον ἥτοι ἀδι-ἀφθορον ὁμολογούμεν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καθὼς ἡμῖν οἱ θεοφόροι Πατέρες παραδεδώκασι. Μετὰ μέντοι τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν καὶ κατὰ τὸ πρῶτον σημαινόμενον ἀφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου

¹ Psal. xv. 10.

A essentialē. Respondemus, quāvis post resurrectionem ipsum incorruptibile fateamur, non tamen incorruptibile natura dicimus, sed gratia. Quod si dixerint: Est etiam ante resurrectionem gratia incorruptibile, respondebimus id non concedi propter illa quae dicuntur de Christo. Nam ante resurrectionem dicitur esurisse, et sitisse, et alia pertulisse, quae cum pertulerit, quomodo, dici queat incorruptibile? Post resurrectionem autem nihil tale pertulit. Ex quo facile constat, ipsum ante resurrectionem fuisse corruptibile, post resurrectionem autem incorruptibile. Nam et si post resurrectionem etiam dicitur comedisse, id fecit non propterea quod esuriret, sed eo consilio ut discipulis suis ostenderet se ex mortuis surrexisse, quemadmodum et clavorum vestigia ipsis dicitur demonstrasse. Nos vero, nihil eorum quae ante resurrectionem passi erimus habentes, resurgemus. At primitiae nostrae resurrectionis a mortuis Christus, et tamen ipse habuit. Eo nimirum consilio quod dicimus id factum est. Nec Scriptura dicit eum esurisse, sed comedisse. Sciendum est autem eos quaedam Patrum afferre testimonia, quae Christi corpus dicunt incorruptibile, ut beati etiam Cyrilli, qui dixit Christi carnem non suscepisse corruptionem. Cum igitur ea protulerint testimonia, significationes corruptionis sunt distinguendae, et quae Christi corpori conveniunt accommodandae.

Damasceni contra eosdem, cap. 92.

Corruptionis nomen duplicem habet significationem. Significat enim humanas affectiones, famem, sitim, laborem, clavorum ictus, mortem seu animae a corpore sejunctionem, et alia ejusdem generis. Qua quidem significatione corpus Domini dicimus corruptibile. Haec enim omnia sponte suscepit. Significat etiam corruptio perfectam corporis in elementa, ex quibus compositum est, dissolutionem et interitum. Hanc Domini corpus non est expertum, ut ait propheta David: Quoniam non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem¹. Priore significatione dicere Christi corpus ante resurrectionem incorruptibile, ut stulti homines Julianus Gaianusque sentiunt, impium est. Nam si est incorruptibile, non est ejusdem essentialē qua nos sumus, et opinione, non veritate facta sunt, quae narrat Evangelium, nempe fames, sitis, clavi, lateris vulnus, et mors. Quae si opinione facta sunt, fictio et simulatio est humanae salutis mysterium, et opinione, non veritate factus est homo, et opinione, non veritate servatus sumus. Sed abeant, qui haec dicunt, et salute spolientur. Altera vero corruptionis significatione Domini corpus incorruptibile et ab interitu liberum confitemur, quemadmodum divini nobis Patres tradiderunt. Quanquam post resurrectionem priori etiam significatione Domini corpus incorruptibile dicimus. Dominus enim per corpus proprium nostro etiam corpori resurrectionem, et

post hæc incorruptionem largitus est. Ipse resurrectionis, et incorruptionis, et impatibilitatis primitiæ nobis factus est. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem* ¹ ut divus ait Apostolus.

Alterius contra eosdem.

Corruptio ab animæ morte, sive a peccato, proficiscens est animæ perniciēs. Corruptio vero a corporis morte, sive a putredine proveniens, est perniciēs corporis. Quæ quidem interitus magis etiam proprie dicitur. Corruptio significat etiam corporeas, seu naturales, et criminis expertes affectiones, ut famem, sitim, laborem, metum, clavorum vulnera, et mortem, et alia multa, quæ antecedunt. Quantum ad primam et secundam pertinet corruptionem, Domini corpus dicimus incorruptibile. Neque enim peccatum admisit, neque corruptum est post animæ sejunctionem. Nam, *Non dabis*, inquit, *sanctum tuum videre corruptionem* ². Quantum autem ad tertiam pertinet, et corpus Domini fuit corruptibile; omnibus enim naturalibus affectionibus erat obnoxium. Sed post resurrectionem ab hac etiam genere corruptionis liberum existit.

TITULUS XVIII.

Adversus Theopaschitas, qui Filii et Dei divinitatem patibilem tradiderunt. Quamvis autem hæc hæresis postea vigerit, antea tamen fuerunt etiam quidam, qui improba illius semina sparserint. ^C *Sancti Cyrilli ex oratione ad Alexandrinos habita.*

Peperit nobis Virgo Emmanuelem ejusdem essentiae cum Patre, quantum pertinet ad divinitatem, ejusdem nobiscum essentiae quantum ad humanitatem. Licet enim proprii corporis affectiones sibi proprias fecerit Deus Verbum, et in se transtulerit, ipse in terminis impatibilitatis permansit. Quod si ipsum audieris dicentem: *Dedi dorsum meum ad flagella, et genas meas ad alapas, et faciem meam non averti a seditate spurcorum* ³, nihil eum in propria natura passum esse putaveris, sed potius corporis sui verbera sibi attribuisse. Cujus enim proprium est corpus, ei merito quæ corporis sunt omnia præter peccatum ascribi possunt. Quoniam igitur Verbum assumpta humanitate divinitas mansit impatibile, quamvis quæ carnis sunt sibi propria faciēs necessario potius dicatur secundum carnem, longe tamen absuit, ut pateretur, quatenus est Deus. Non cogitant igitur illi tanquam Deo conservatum esse, ut non pateretur, tributum tamen ipsi esse, ut pateretur pro nobis carne, quatenus Deus natura existens factus est caro, seu perfectus homo. Quis enim Patrem cœlestem alloquitur illis verbis: *Sacrificium et oblationem noluiti, corpus autem perfecisti mihi;*

¹ I Cor. xv, 55. ² Act. ii, 27 ³ Isa. i, 6.

σώμά φαμεν. Καὶ τῷ ἡμετέρῳ γὰρ σώματι τὴν ἐνανάστασιν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀφθαρσίαν ὁ Κύριος διὰ τοῦ ἰδίου ἐδωρήσατο σώματος, αὐτὸς ἀπαρχὴ τῆς τε ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας, καὶ τῆς ἀπαθείας ἡμῖν γενόμενος. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, φησὶ ὁ θεὸς Ἀ. δι. τ. κ. ε.

Ἐτέρου κατὰ τῶν αἰτῶν.

Φθορὰ μὲν ἢ ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου λύμη τῆς ψυχῆς, ἦγουν ἢ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας· φθορὰ δὲ καὶ ἢ ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ θανάτου λύμη τοῦ σώματος, ἦγουν ἢ ἀπὸ τῆς σηπεδόνος, ἥτις καὶ διαφθορὰ κυριώτερον ὀνομάζεται. Φθορὰ δὲ καὶ τὰ σωματικὰ πάθη, ἥτις τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα, ὄσον πείνα, δίψα, κόπος, δειλία, διάρρησις ἡλων, θάνατος, καὶ πρὸ τούτου πολλὰ τοιαῦτα. Κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν φθορὰν ἀφθαρτον ἦν τὸ πρόσχημα· οὔτε γὰρ ἀμαρτίαν ἐποίησεν, οὔτε δεφθάρη τὸ σῶμα μετὰ τὴν διάζευξιν τῆς ψυχῆς. Οὐ γὰρ δώσεις, φησὶ, τὸν δισὼν σου ἰδεῖν διαφθαρῶν. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον σημαινόμενον φθαρτὸν ἦν καὶ τούτο. Πᾶσι γὰρ τοῖς φυσικοῖς ὑπέκειτο πάθεσι. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἀφθαρτον ἐγένετο καὶ κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον.

TITULOS XIX.

Κατὰ Θεοπασχιτῶν, οἱ παθητὴν ἐδογματίζον τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ θεότητα. Εἰ γὰρ ὕστερον ἤκουσαν ἢ αἰρεσίς αὐτῆ, ἀλλ' ἦσαν καὶ πρότερόν τινες τὰ ποιητὰ σπέρματα καταβάλλουτες. Τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἐκ τῆς πρὸς Ἀλεξανδρεῖς ἐπιτομῆς.

Ἔτεκεν ἡμῖν ἡ Παρθένος τὸν Ἐμμανουὴλ κατὰ μὲν τὴν θεότητα ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα ἡμῖν ὁμοούσιον· κατὰ τὴν θεότητα ἀπαθῆ, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα παθητὸν. Εἰ γὰρ καὶ οἰκεῖται τοῦ οἰκετοῦ σώματος· τὰ πάθη ὁ θεὸς λόγος, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρει, ἀλλὰ γε αὐτὸς ἐμμένηκεν ἐν τοῖς τῆς ἀπαθείας ὅροις· καὶ ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος, *Ἔδωκα τὸν ῥῶτόν μου εἰς μάστιγας, τὸς δὲ σιαγόντας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων, μηδὲν αὐτὸν πεπονημένοι εἰς τὴν οἰκελίαν φύσιν ὑπολάβης, οἰκειώτασθαι δὲ μᾶλλον τοῦ ἰδίου σώματος τὰς μάστιγας.* Οὐ γὰρ ἰδὸν ἐστὶ τὸ σῶμα, τούτῳ ἂν εἰκότως προσγρίφοιτο καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα δίχα μόνῃς ἀμαρτίας. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἐνανθρωπήσας ἦν ὁ λόγος, μεμίνηκε μὲν θεὸς ἀπαθῆς, οἰκειούμενος δὲ ἀναγκαίως τὰ τῆς ἐκκετοῦ σαρκὸς, παθεῖν λέγεται κατὰ σάρκα, καίτοι τοῦ παθεῖν ἀπέριτος ὢν, καθὼ νοεῖται θεός. Οὐκ ἐνοούσιν οὖν, ὅτι τετρήθηται μὲν τὸ ἀπαθὲς αὐτῷ, καθὼ θεός ἐστὶ, προσγράφεσθαι δὲ καὶ τὸ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα, καθὼ θεός ὢν φύσει γέγονε σὰρξ, ἥτοι τέλειος ἀνθρωπος. Τίς γὰρ ἦν ὁ λέγων τοῖς τὸν ἐν οὐρανῷ Πατέρα καὶ Θεόν, *Θυσίαν καὶ προσφο-*

πάν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐξήτησας; Τίτε εἶπον, Ἰδοὺ ἦκω τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου; Ὁ γὰρ ἔξω σώματος ὡς Θεός ἐαυτῷ σῶμα κατηρτίσθαι φησίν, ἵνα τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν προσενέγκας τῷ ἰδίῳ μώλωπι πάντας ἡμᾶς θεραπεύῃ κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς περὶ τοῦ ἀποπομπαίου πρὸς Ἀκακίου ἐπιστολῆς.

Τοῦτο προεδηλοῦτο καὶ ἐν τῷ νόμῳ. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Λευϊτικῷ· Καὶ λήψεται τοὺς δύο χιμάρους, καὶ στήσει αὐτοὺς ἔναντι Κυρίου παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου· καὶ ἐπιθήσει Ἀαρὼν ἐπὶ τοὺς δύο χιμάρους κλήρους, ἕνα τῷ Κυρίῳ, καὶ κλήρον ἕνα τῷ ἀποπομπαίῳ. Καὶ προσείσει περὶ ἁμαρτίας. Καὶ τὸν χιμαρον, ἐφ' ὃν ἐπιθῆκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ κλήρος τοῦ ἀποπομπαίου, στήσει αὐτὸν ζῶντα ἔναντι Κυρίου τοῦ ἐξιλάσασθαι ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε ἀποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπήν, ἀφήσει αὐτὸν εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ σφύξει τὸν χιμαρον τὸν περὶ ἁμαρτίας τὸν περὶ τοῦ λυοῦ ἔναντι Κυρίου, καὶ εἰσείσει τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐσώτηρα τὸν καταπετάσματος, καὶ ποιήσει τὸ αἷμα αὐτοῦ ὃν τρόπον ἐποίησε τὸ αἷμα τοῦ μόσχου, καὶ θάψει τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατὰ πρόσωπον τοῦ ἱλαστηρίου. Καὶ μεθ' ἑτέρα, καὶ προσάξει τὸν χιμαρον τὸν ζῶντα, καὶ ἐπιθήσει Ἀαρὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χιμάρου τοῦ ζῶντος. Φέρε τοίνυν περιελθόντες τοῦ νόμου τὸ σκιάσμα γυμνῆν ἰδόμεν τὴν ἀλήθειαν. Δύο μὲν γὰρ χιμάρους προσκομισθῆναι προστέταχτε, καὶ δύο γράφασθαι κλήρους ἐπ' αὐτοῖς, ὡς τὴν μὲν ἕνα τῶν χιμάρων ὀνομασθῆναι Κύριον, τὸν γὰρ μὴ ἕτερον ἀποπομπαίου. Οὐκοῦν ὄνομα τοῖς χιμάρους Κύριός τε καὶ ἀποπομπαίος. Σημαίνεται δὲ δι' ἀμφοῖν ὁ εἰς καὶ μόνος Υἱός, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· καὶ τίνα τρόπον, ἐροῦμεν. Τράχος ὑπὲρ ἁμαρτίας ἐθύετο· οὗτος τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τυθῆτος, κατὰ τὰς Γραφάς· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ ἁμαρτίαν ὀνομάσθαι τοῦτον φαμεν. Γράφει γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι Τὸν μὴ γινόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ὁ Θεός καὶ Πατὴρ δηλονότι. Καὶ οὐ φαμεν ἁμαρτωλὸν γενέσθαι Χριστόν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὄντα δίκαιον, μᾶλλον δὲ αὐτόχρημα δικαιοσύνην, σφάγτον ἐποίησεν ὁ Πατὴρ ὑπὲρ τῶν τοῦ κόσμου πλημμελημάτων· καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, ψῆφον ὑπομείνα; τὴν τοῖς ἀνόμοις προεπεσετάτην. Ἐπεκρέματο γὰρ τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ κλήρος τοῦ χεῖναι παθεῖν τὸν θάνατον διὰ τὴν ἐν Ἀδάμ παράδεισιν, καὶ τὴν ἐξ ἐκεῖνου μέχρις ἡμῶν τυραννίσασαν ἁμαρτίαν. Ἀλλ' ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγος, ὁ πολὺς εἰς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν, γέγονε σὰρξ, ταυτέστιν ἄνθρωπος σύμμορφος ἡμῖν τοῖς ὑπ' ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἡμῶν ὑπέστη κλήρον. Ὡς γὰρ ἔπανάρτιστος γράφει· Παῦλος, Χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παρ-

Ejusdem ex epistola ad Acacium scripta de emissario.

Id præsignificatum est etiam in lege. In Levitico enim scriptum est: Et accipiet duos hircos, et constituet eos coram Domino juxta ostium tabernaculi testimonii. Et imponet Aaron super duos hircos sortes. unam sortem Domino, et unam emissario.

Et adducet Aaron hircum super quem supervenit sors Domini, et faciet pro peccato. Et hircum super quem supervenit sors emissarii, statuet viventem coram Domino, ut propitiatur super eum, ut dimittat eum in emissionem, et dimittet eum in desertum.

Et immolabit hircum, qui est pro peccato, qui est pro populo coram Domino, et inseret de sanguine ejus interius velum, et faciet sanguinem ejus, quemadmodum fecit sanguinem vituli, et asperget sanguinem ejus super propitiatorium, in faciem propitiatorii. Et paulo post: Et adducet hircum vivum, et imponet Aaron manus suas super caput hirci viventis.

Age igitur, legis umbra sublata veritatem nudam videamus. Duos quidem hircos offerri jussit, et duas sortes super ipsos imponit: ut alter quidem Dominus appellaretur, alter autem emissarius. Hircorum ergo nomina Dominus et emissarius.

Ambo autem significant unum et solum Filium, et Dominum, Jesum Christum, et qua id ratione, explicabimus. Hircus pro peccato immolatus Christi figuram gerit, qui pro peccatis nostris immolatus est, ut Scripturæ testantur. Quamobrem et peccatum appellatum dicimus. Nam, ut sapientissimus Paulus ait: Eum, qui non novit peccatum, pro nobis peccatum fecit, Deus nimirum et Pater.

Et non dicimus Christum factum esse peccatorem. Absit! Sed justum existentem, imo vero ipsam justitiam Pater victimam fecit pro mundi peccatis. Et inter iniquos reputatus est, sententiamque sustinuit iniquis maxime convenientem.

Impendebat enim mortis sententia iis qui sunt in terra, propter Adami transgressionem et propter peccatum, quod ab illo usque ad nos dominabatur. Sed Dei Patris Verbum mansuetudine atque benignitate multum abundans factum est caro, id est homo, et nobis simile, qui sub peccato sumus, et sortem nostram subiit. Nam, ut optimus Paulus ait, Gratia Dei pro omnibus mortem gustavit; et suam ipsius animam pro omnium vita pretium constituit. Et unus pro omnibus mortuus est, ut omnes Deo vivant, sanctificati et vivificati per sanguinem ipsius, et gratis justifi-

¹ Psal. xxxix, 7-9; Hebr. x, 5-7. ² Isa. liii, 5. ³ Levit. xvi, 5-15. ⁴ Ibid. 10. ⁵ II Cor. v, 21. ⁶ Hebr. ii, 9. ⁷ II Cor. v, 14, 15.

catu per grillam ejus. Sic enim ait beatus evangelista Joannes: *Sanguis Jesu Christi emundat nos ab omni peccato* ¹. Nomen igitur hirci immolati Dominus. Et sorte illi obtigit, ut immolaretur, eratque sanctum et sacrum sacrificium, Christi figuram gerens, qui non pro se, sed pro nobis, ut dixi, mortuus est, et Ecclesiam sanguine proprio sanctificavit. *Immolabit enim, inquit, hircum qui est pro peccato, qui est pro populo, coram Domino, et inferet de sanguine ejus interius velum, et asperget sanguinem ejus in propitiatorium*. Ingressus enim est Christus in Sancta sanctorum, non per sanguinem hircorum, sed taurorum, sed per proprium sanguinem aeterna redemptione inventa, et sanctificans, ut dixi, verius tabernaculum, id est Ecclesiam, et omnes, qui in ea sunt. Sic enim scribit divus Paulus: *Quapropter et Jesus, ut proprio sanguine populum sanctificaret, extra portam passus est* ². Vide rursus Emmanuelem mortuum carne, quo mortem et peccatum everteret. Erat enim apud inferos sibi, id est non peccatis obnoxius, nec nostrae condemnationi. Idque in altero hircu perspicimus, qui vivus emittitur. Constat enim ipsum, cum pateretur ut homo, non esse passum ut Deum, cumque esset mortuus carne, fuisse tamen morte praestantiorum, neque, ut Judaei suspicabantur, nobiscum in monumento mansisse, aut intra portas inferni, aliorum more captivum fuisse. Nam, ut ejus ait discipulus: *Non est relicta anima ejus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem* ³; spolians enim infernum revixit. Illud animadvertite, cum prior hircus immolatus sit, alteram ubique vivum nominari. Erat enim in utroque figuratus solus Filius, et Dominus Jesus Christus, ut qui carne sit passus propria, et procul tamen abfuerit, ut pateretur, ut qui mortuus sit, et mortem superaverit. Vivebat enim Verbum Dei, licet sancta ipsius caro mortem gustarit. Et mansit impatibile, licet id, quod sanctum ipsius corpus patiebatur, sibi proprium faceret, et ad se ipsum referret. *Adducet enim, inquit, hircum viventem, et imponet Aaron manus suas super caput hirci viventis, et confitebitur omnes iniquitates filiorum Israel, et imponet ipsas super caput hirci viventis*. εις ταυτην αναφέρων αυτό. Προσάξει γάρ τον χιμαρον τον ζωντα, φησι, και ἐπιθήσει Ἀαρών τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χιμαροῦ τοῦ ζωντος, και ἐξαγορεύσει ἐπ' αὐτοῦ πάσας τὰς ἀνομιὰς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, και ἐπιθήσει αὐτὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χιμαροῦ τοῦ ζωντος.

Anastasi monachi Sinaitae, ex libro, qui *Via duplex* inscribitur est, testimonia, quae proferunt Theodosiani, et quicumque cum illis consentientes Filii divinitatem conantur esse patibilem demonstrare. Ex quo vocati sunt Theopaschitae. Et hi quoque sunt pars Monophysitarum, qui unam tantum in Christo naturam esse contendunt.

Apostoli.

«Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent ⁴.»

¹ I Joan. 1, 7. ² Hebr. xiii, 12. ³ Act. ii, 31. ⁴ I Cor. ii, 8.

Α τὸς ἐγευσάτο θανάτου, και τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐποίησατο, και εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ πάντες Θεῷ ζήσωσιν ἀγαθόμενοι τε και ζωοποιούμενοι διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, δικαιούμενοι τε δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι. Ὡς γάρ φησιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, *Τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ καθαρῶς ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας*. "Ὄνομα δὴ οὖν τῷ σφαιζομένῳ χιμάρῳ Κύριος, και κληρωτὴν ἐδέχετο τὴν σφαγὴν, ἐγὼν τὸ θῦμα και ἱερὸν ἦν εἰς τύπον Χριστοῦ, οὐ δὲ ἑαυτὴν ἀποθνήσκοντος, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἔφη, και ἀγιάζοντος τὴν Ἐκκλησίαν τῷ ἰδίῳ αἵματι. *Σφάξει γάρ τὸν χιμαρον*, φησὶ, *τὸν περὶ ἀμαρτίας, τὸν κεφαλὴ τοῦ λαοῦ ἔναρτι Κυρίου, και ἐκσώσει τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐσώτερον τοῦ καταπεδάσματος, και φανεί τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ Ἰλαστήριον*. Εἰσηλθε γάρ Χριστὸς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὐ δὲ αἵματος τράγων καὶ μδοχῶν, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος αἰωνίαν λύτρωσιν ἐδράμενος, και ἀγιάζων, ὡς ἔφη, τὴν ἀληθεστέραν σκηνὴν, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, και πάντας ἃ τοὺς ἐν αὐτῇ. Γράφει γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, *Διὸ και Ἰησοῦς, ἵνα ἀγιάσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν λαόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν*. "Ὅρα δὲ πάλιν γενόμενον μὲν ἐν θανάτῳ τὸν Ἐμμανουὴλ σαρκὸς, πλην ἐπὶ θανάτου λύσει και ἀμαρτίας. Ἦν γάρ ἐν νεκρῷ ἐλεύθερος, τουτέστι ἀνάλωτος ἀμαρτίας, και οὐκ ἔνοχος τῇ μεθ' ἡμῶν δίκῃ. Καὶ τοῦτο κατίδωμεν ἐν τῷ ἐτέρῳ χιμάρῳ τῷ ζῶντι και ἀφιμένῳ. Ἀθητέον γάρ αὐτὸν ἐν τῷ παθεῖν ἀνθρωπίνως μὴ πάσχοντα θεϊκῶς, και ἐν τῷ τεθάναι σαρκὶ θανάτου κρείττονα, και οὐ κατὰ τὴν Ἰουδαίων ὀψοίαν ἀπομείναντα μεθ' ἡμῶν ἐν μνήματι, και κάτοχον γεγονότα ταῖς ἡδου πύλαις τοῖς ἄλλοις ὀμοῦ. Ὡς γάρ ὁ αὐτοῦ φησὶ μαθητὴς, *Ὅκ ἐγκατελείθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδου, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν*. Ἀνεβίω γάρ σκυλεύσας τὴν ἄδην. Βλέπει ἔτι, ὅτι, καίτοι τοῦ πρώτου σφαγέντος χιμάρου, ζῶντα πανταχοῦ τὸν ἔτερον ὀνομάζει. Ἦν γάρ, ὡς ἔφη, ἐν ἀμφοῖν γραφόμενος; ὁ εἰς και ὁ μόνος Ἰησοῦς και Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ἐν πάθει σαρκὸς ἰδίας και ἔξω πάθους ὡς ἐν θανάτῳ, και ὑπὲρ θάνατον. Ἐξ γάρ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄλογος, και γενομένης θανάτου τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς, και μεμένηκεν ἀπαθὴς, καίτοι τοῦ ἰδίου σώματος τὸ πάθος οἰκειούμενος, και

Δ Ἀραστασίου μοναχοῦ τοῦ Σιναιτου ἐκ τῆς βιβλίου τῆς καλονόμενης Ὀδηγοῦ χρήσεως, ἀε προσφέρουσι Θεοδοσιανοί, και ὅσοι τοῖς οἰσμοφρονεῖς, βουλόμενοι δεῖξαι καθήτη τὴν τοῦ Ἰησοῦ θεότητα, οὐς διὰ τοῦτο Θεοπασχίτας προσήγορευσαν· μέρος δὲ τῶν Μονοφυσιτῶν και οὔτοι.

Τοῦ Ἀποστόλου.

«Εἰ γάρ ἐγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆ, ὡς ἡμεῖς σταύρωσαν.»

Τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου ἐπισκόπου Ἀντιοχείας. **A**
 Ἐάσατέ με μιμητὴν γενέσθαι τοῦ πάθους τοῦ
 Θεοῦ μου.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Ὅλιγαί βανίδες αἵματος Θεοῦ κόσμον ὅλον
 ἐγίτασαν.

Ἰουλλοῦ Ῥώμης.

Ἰουδαῖοι τὸ σῶμα σταυρώσαντες, τὸν Λόγον
 ἀπέκτειναν.

Τοῦ ἀγίου Κυρίλλου κατὰ Νεστορίου.

Θεοῦ τὸ πάθος, Θεοῦ ὁ σταυρὸς, Θεοῦ ὁ θάνατος.
 Θεοῦ ἡ ἀνάστασις.

Μελίτωνος Σάρδεων.

Ὁ Θεὸς; τίπονθεν ὑπὸ δεξιᾶς Ἰσραηλιτιδος.

Προβάλλονται δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα· πρὸς πάν-
 τα δὲ ἡμῖν μία λύσις ἀρκέσει, φησὶν ὁ Θεολόγος Γρη-
 γόριος. Μήπου τὸν λογισμὸν οὐκ ἄσχετος αἷμα Θεοῦ **B**
 καὶ πάθος ἀκούων, καὶ θάνατον. Μήπου περιενεχθῆς
 ἀθέως ὡς οὐ συνήγορος. Ἐπεὶ γὰρ ἡ τοῦ Υἱοῦ καὶ
 Θεοῦ ὑπόστασις, αὐτὴ καὶ τοῦ προσλήμματος ὑπό-
 στασις γέγονεν, αὐτὸς λέγεται πάντα καὶ δρᾶσαι,
 καὶ παθεῖν· καὶ τὰ μὲν θεῖα ἐνεργεῖν κατὰ τὴν θεῖαν
 φύσιν, τὰ δὲ ἀνθρώπινα καὶ ποιεῖν, καὶ πάσχειν κατὰ
 τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Καὶ ἐτέρως δέ· ἐπεὶ μία
 τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων ὑπόστασις, ἀντιδιδοῦσιν
 ἀλλήλαις αὐταὶ πολλαχῆ τῶν οἰκείων προσηγοριῶν
 διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν
 ἄκρην οἰκειωσιν. Οὕτω μὲν οὖν ἐρημισσομένου καὶ
 λυομένου τοῦ προβλήματος, οὐδὲν ἄπονον ἀπαντᾷ.
 Κατὰ δὲ τὴν τῶν Θεοπασχιτῶν ὑπόληψιν, εἰ ὁ Υἱὸς **C**
 ἔπαθε, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὴν θεῖαν αὐτοῦ φύσιν,
 διὰς γέγονεν ἡ ἀγία Τριάς, τοῦ Υἱοῦ ἀποθανόντος, καὶ
 ἦν ἄρα διὰς μέχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐ-
 τοῦ. Καὶ τίς αὐτοὺς οὐκ ἐλεήσει τῆς ἀμαθίας, καὶ το-
 σούτης ἀγροικίας καὶ ἀλογίας; Εἶτα τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ
 προσλήμματος ἀθάνατον λέγουσι, τὸν δὲ προσλαβόντα
 τοῦτο Θεὸν θνητὸν, καὶ τοὺς μὲν ἀγγέλους ἀθάνατους,
 τὸν Δημιουργὸν δὲ καὶ Δεσπότην αὐτῶν θνητὸν.

Χρὴ παραθεῖναι τούτοις κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀθα-
 νασίου πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι ἔπαθεν ἀπα-
 θῶς ὁ Λόγος.

Πρὶν ἀκούσω τὸ ἔπαθε, φεύγει τῆς διανοίας
 τὸ ἔπαθεν. Ἐπαγόμενον γὰρ τὸ ἀπαθῶς οὐκ ἐφ'
 μένειν τὸ ἔπαθε. Στάσις ὁ λόγος ἄστατον ἔχει. Εἰ
 ἔπαθε, πῶς ἀπαθῶς; Εἰ ἀπαθῶς, πῶς ἔπαθε; Λα-
 λήσωμεν ἀλαλήτως, ἵνα νοηθῆ ἀνοήτως; Τίς εἶδε **D**
 πίπτοντα ἀπώτως; ἔγειρόμενον ἀνεγέρτως; πο-
 νοῦντα ἀπόνως; φρονούντα ἀφρόνως; ὠφελούμενον
 ἀνωφελῶς; λυόμενον ἀλύτως· ἵνα δέξωμαι τὸ ἔπαθεν
 ἀπαθῶς; Τίς ἢ τῆς ἀφροσύνης ἐπίστασις, τίς ἢ
 τῆς ἀνοίας παραπληξία, περὶ μυστηρίου φρικωδε-
 στάτου φέρειν ῥήματα γέλωτα πλαστῶν ἐργαζόμενα;
 λόγον ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ ἄλογον προβάλλεσθαι;
 ἀπόκρισιν διδοῖναι τοῦ μὴ δοῦναι; ἀσαφεστέραν ἐρμη-
 νείαν παρέχειν μεζονος ἀπορίας μητέρα; Πῶς οὐ-
 δεῖς τῶν ἁγίων εἰς τοσοῦτον ὕψος θεωρίας ἀναδρα-
 μεῖν, ἢ εἰπεῖν ἐκνήθη τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ῥήμα,
 Ἐπαθεν ἀπαθῶς; Παῦλος ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελ-
 θῶν, καὶ τῶν ἀβήτων ἐν παραδείσῳ ῥημάτων ἀκού-

PATROL. GR. CXXX.

Sancti Ignatii Antiochiæ episcopi.

Sinite me Domini mei cruciatum et mortem
 imitari.

Saucti Gregorii Theologi.

Paucæ guttæ sanguinis Dei mundum sanctifica-
 runt universum.

Julii Romæ pontificis.

Judæi corpus crucifigentes, Verbum occiderunt.

Sancti Cyrilli adversus Nestorium.

Dei cruciatus, Dei crux, Dei mors, Dei resur-
 rectio.

Melitoniis Sarderum episcopi.

Deus passus est a dextera Israelitica.

Objiciunt et alia multa his similia, ad quæ quidem
 omnia confutanda unica satis erit responsio: Vide,
 inquit Gregorius ille Theologus, ne sanguinem Dei
 et cruciatus audiens, ullo modo rationem inflectas,
 neve ut Dei patronus impie supereris. Nam quia
 Filii et Dei persona facta est etiam assumptæ
 carnis persona, ipse dicitur omnia facere et pati,
 atque illa quidem, quæ divina sunt, natura di-
 vina perficere, ea verò quæ sunt humana, et
 agere et pati natura humana. Et aliter: quoniam
 una est duarum Christi naturarum persona, ipse
 sibi vicissim suas sæpe communicant appellationes
 propter personæ conjunctionem et summam ex
 illa necessitudinem. Quamobrem si quæstio sic
 exponatur, nullum incommodum consequetur. At
 si, ut Theopaschitæ opinantur, Filius sua ipsius
 natura divina passus et mortuus est, Filio mor-
 tuo Trinitas ad dualitatem redacta est. Et dualitas
 fuit quousque resurrexit a mortuis. Quis absurdam
 et agrestem istorum stultitiam non misereatur,
 qui animam quidem assumptam immortalem, eum
 vero qui illam assumpsit, mortalem; angelos im-
 mortales, angelorum autem procreatorem et Do-
 minum mortalem asserant?

His adjicienda sunt ea quæ Magnus Athanasius
 in eos dicit, qui Verbum ratione impatibili dicunt
 esse passum.

Antequam audiam illud, Passus est, cogitationem
 effugit. Cum enim adjiciant, ratione impatibili,
 non sinit consistere, passus est. Oratio statum habet
 instabilem. Si passus est, quomodo ratione impa-
 tibili? Si ratione impatibili, quomodo passus est?
 Magno loquimur clamore, ut insipienter intelligatur?
 Quis vidit aliquem non labentem labi, non surgen-
 tem surgere, non laborantem laborare, insipientem
 sapere, non adjuvantem juvare, non solventem sol-
 vere, ut illud etiam admittamus: Impatibili ratione
 passus est? Quæ stultitiæ magnitudo est, qui
 mentis stupor, de mysterio maxime venerando
 disserentem, verba quæ magnum moveant risum,
 pronuntiare? rationem afferre, quæ te rationis
 expertem indicet? ita respondere, ut insipientius
 agas, quam si nihil omnino respondeas? interpre-
 tationem afferre, quæ majorem pariat dubitationem?
 Cur nemo sanctorum ad tantam contemplationis

sublimitatem ascendit? Cur dicere non potuit A
verbum illud celebratissimum: Impatibili ratione
passus est? Paulus, qui tertium in caelum sublatus,
in paradiso audivit arcana verba, non dixit: Impatibili
ratione passus est: sed, *Didicit*, inquit, *ex*
*quibus passus est*¹. *Et tentatus per omnia, ad*
*similitudinem, sine peccato*². Dicens, *per omnia,*
ad similitudinem, sine peccato tentatus, istiusmodi
verborum nugae procul removet. Qui enim per
omnia tentatus est ad similitudinem, aut non
impatibili ratione passus est, ut servaret illud: *per omnia, ad similitudinem*, aut alios etiam
impatibili ratione passos ostendit, ut similitudinem
cum illis conservaret. Quapropter aut confiteri
oportet Servatorem vere passum esse, aut alios
item ratione passos impatienti, quorum ad simili-
tudinem tentatus dicitur. Jam quae patientiae
demonstratio, si impatienti ratione passus est?
Quomodo vocatur patientia Christi, si dolorum
sensum non habuit? Quomodo ineffabilis atque
incomparabilis ejus erga nos ostenditur benevolentia,
si sine dolore cruciatus mortemque pertulit?
Quis non eligat pati non solum pro amicis, verum
etiam pro inimicis, si ratione pati licet impatienti?
Cur dixit Dominus: *Spiritus quidem promptus est,*
*caro autem infirma*³, si sine dolore cruciatus et
mortem erat subiturus? Cur ad Patrem clamavit:
Pater, inquit, *si fieri potest, transeat a me calix*
*istae*⁴? Cur vota precesque cum clamore magno et
lacrymis fudit ad eum, qui servare ipsum poterat
a morte? Omnia igitur vera credenda sunt, et vera
mors existimanda. Aut si sine dolore passus dicitur,
necesse est ut signam, et opinionem, et fictionem
omnia fuisse existimemus. Quod si vere passus non
est, ne quidem resurrexit; si mortem non vere
gustavit, nec vere quidem mortis aculeos exstinxit.
Adhuc sumus in peccatis nostris. Adhuc mors om-
nibus dominatur. Adhuc hereditatis expertes sumus.
Nam si mors fictitia, et testamentum falsum, et
hereditas non vera. Haec nobis declarat lex:
Testamentum, inquit, *in mortuis confirmatur*⁵.
Quare si non est mortuus vere, qui testamentum
nobis novum instituit, irrita sunt, quae testa-
mento continentur. Qui scripti sunt haeredes,
rejiciuntur. Verum abeani istae nugae, vir bone. Nam
firmatum, et hereditas credentibus datur, et calumniantibus paratum est supplicium.

Ejusdem adpersus illos qui dicunt, Passus est, ut ipse voluit.

Cum patibilem non possent naturam ostendere,
voluntatem non sunt veriti calumniari. Atque ita
cum de natura ab illis quaeritur, respondent de
voluntate. Si natura passa est, locum voluntas ha-
beat. Licet enim millies voluntas concedatur, natu-
rae lex inverti non potest. Nonne insani hominis
est dicere: Passus est, ut ipse voluit? Quis enim
sanus ignoret esse necessarium, ut naturam volun-
tas sequatur? non autem ut illa unam in partem

¹ Hebr. v, 8. ² Hebr. iv, 15. ³ Matth. xxvi, 41.

Toῦ αἰποῦ πρὸς τοῦς λέγοντας, ὅτι ἔπαθεν ὁ Θεός, ὡς ἠθέλησεν.

Μὴ δυνάμενοι δεῖξαι τὴν φύσιν παθητὴν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ ὤκησαν. Καὶ περὶ φύσεως ἐρωτώμενοι, περὶ βουλῆσεως ἀπεκρίναντο. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις, ἔχεται χάριαν ἡ βούλησις. Εἰ δὲ, κλῆν μυριάκις ἰδοῦναι τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον πῶς οὐ μανία τὸ λέγειν, Ἐπαθεν, ὡς ἠθέλησεν; ἢ τίς τῶν εὐφρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι σύμφωνον δεῖ τῇ φύσει τὴν βούλησιν εἶναι, καὶ οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο βέβαιον, τὴν δὲ πρὸς

⁴ Ibid. ⁵ Hebr. ix, 17.

ἕτερον σπαύδειν, ἀλλὰ μένειν μὲν τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ὄροις, θέλειν δὲ τὴν βούλησιν ὃ πρέπει τῇ φύσει καὶ σύνεστιν; Ὡς εἰ τις ἄλλο μὲν ταύτην ἔχειν λόγον, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπεισάγει καὶ πόλεμον, τῆς μὲν ἐγγχειρούσης εἰς ἃ μὴ δεῖ, τῆς δὲ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ πάσχειν πεφυκός, καὶ θέλον, καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν ὑπόκειται. Τὸ δὲ τοῦ πάσχειν κατὰ φύσιν ἐκτός, κἂν τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐχ οἶόν τε, τίς πείσει δέξασθαι, ὅπερ οὐ πέφυκεν; Πᾶν γένος ζῶων φυλάσσει τὸν τῆς οικείας οὐσίας νόμον ἀσάλευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διατεταται διὰ παντός, καὶ οὐδαμῶς τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν. Κἂν μυριάκις ἀνθρώποι; θέλῃ γενέσθαι πτηνὸν, ἀργεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπεισθὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως· κἂν θελήσῃ ψυχὴν λογικὴν ἔχειν ἐν τι τῶν ἀλόγων, γελᾷται τὸ θέλειν, οὐ κληροῦται τὸ ἔργον. Εἴτα πᾶσα μὲν φύσις ἔχει τὸ ἀτυράνητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναντίας βουλήσεως, μόνη δὲ ἡ ἀτραπὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἡττάται τῇ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; Ὡ τοῦ θαύματος! ἡ πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οικείοις ὄροις; φυλάττουσα, αὐτῆ τῶν τῆς ἀπαθείας ὄρων οὕτω βραδίως ἐξίσταται. Καὶ οὐδὲν τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὅσον τοῖς κτίσμασι δίδωκεν. Οὕτε τὸ ἔπαθεν ὁ Θεὸς εἰρηται, οὕτε τὸ ὡς ἠθέλησε γέγραπται. Ὅτι ἐποίησεν ὅσα ἠθέλησεν ἀκηκόαμεν, ὅτι δὲ ἔπαθεν, ὡς ἠθέλησεν, οὐδαμῶς μεμαθήκαμεν. Τί οὖν ἀδήλου βεβαίωσιν τὸ ἀήλον φέρουσι; Ταῦτα προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδειξις ἀληθείας. Ἄλλ' ἔπαθεν ὁ Δεσπότης Χριστὸς κατὰ τὴν θνητὴν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

Cur quod incertum est, ad rem incertam probandam testimonio. Passus est Christus Dominus, non divinitate Verbi, sed carne mortali.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λέγοντας, Ἐπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.

Πάλιν ἐνταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἄλογον, πολὺ δὲ πλέον τὸ ἄτοπον. Ἀλογίας μὲν γὰρ λέγειν ἕτερον ἐτέρῳ πάσχειν, ἀτοπίας δὲ τὸ ἔπαθεν ὁ Λόγος. Ὅπερ γυμνὸν προκαλύμματος; εἰπεῖν οὐ τολμῶντες, ἐπήγαγον τὸ σαρκί, καθάπερ πρόσωπον αἰσχρὸν τὸ ἀπρεπὲς τοῦ φρονήματος; δολερῶ προσωπειῶ περικαλύπτοντες. Εἰ ὁ Λόγος ἔπαθεν, ἑαυτῷ ἔπαθεν. Εἰ δὲ ἕτερον τὸ παθὲν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκί, ἀγραφον, ἀνοίκειον, ἀσύστατον, ἀνακλόουθον. Οὕτε τὸ παθητὸν ἐτέρῳ πάσχει, οὕτε τὸ ἀπαθεῖς δι' ἐτέρου πάσχει. Οὕτε ὁ Λόγος παθητὸς τῆ σαρκί, οὕτε ἡ σὰρξ ἀπαθεῖς τῷ Λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τὴν οικείαν φύσιν τὸ πάθος προσέεται, καὶ ὁ Λόγος ἀχώριστον τῆς οικείας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθεῖς. Εἰ οὖν οὗτος τῆ σαρκί πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἰπομεν; πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν οὐ πάσχει, ταύτη τὸ ἀπαθεῖς ἐχαρίσθη· εἰ δὲ πάσχει, τῶν δύο τὸ πάθος κατεψηφίσαστο, εἴπερ, καθὼς φασιν, ὁ μὲν Λόγος πάσχει τῆ σαρκί, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσι, Πῶς οὖν εἴρηται, Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; Δέγε Χριστὸν παθόντα, καὶ σύνδρομον εὐρήσεις τὸ ὄνομα

inclinat, hæc autem aliam in partem contendat, sed potius ut natura propriis in terminis maneat, voluntas autem velit quod naturæ convenit et congruens est? Quod si quis aliud illam habere, aliud hanc velle dixerit, pugnam et bellum introducet, cum et voluntas ea cupiet, quæ non oportet, et natura suscipiat, quæ non debet. Quod patiendi naturam habet, seu velit, seu nolit, patiendi conditioni obnoxium est. Quod autem a patiendi conditione natura remouet est, licet aliquis concedat velle, quod tamen fieri nequit, quis ipsum adducet, ut suscipiat id a quæ natura alienum est? Omne animantium genus essentiaæ propriæ legem servat inuiolabilem; et quemadmodum ab initio natum est, ita perpetuo vivit, et nullo pacto voluntas ordinem mutat. Licet millicies homo velit habere alas, voluntas tamen illius erit inanis. Natura enim superior est. Item si quod animalium ratione carentium velit animam habere ratione præditam, voluntas ejus irritatur, non re expletur. Præterea cum omnis natura libera sit, præstantiorque omni contraria voluntate, Dei natura, quæ sola est immortalis et immortalis, voluntatem contrariam habebit, et succumbet voluntatis necessitati? O rem admirandam! Ea natura, quæ naturas omnes propriis in terminis conservat, ipsa ex impatibilitatis terminis ita facile decedit; et qui res omnes procreavit, non tantum quidem habet, quantum illis est largitus. Neque dictum est: Passus est Deus. Neque scriptum est: Ut voluit. Audiuimus eum facisse, quæcumque voluit. Passum autem esse, ut voluit, nusquam didicimus. afferunt? Hæc demeritæ sunt argumenta, non veritatis testimonio. Passus est Christus Dominus, non divinitate Verbi, sed carne mortali.

Ejusdem adversus eos, qui dicunt: Passus est Deus Verbum carne.

Hæc rursum vehementer a ratione abhorrentia atque absurda. Abhorret enim a ratione dicere, unum alio pati. Absurdum est autem dicere Verbum esse passum. Quod tamen nudum non sunt quasi pronuntiare; itaque addiderunt carne, sententiam ineptam tanquam turpium faciem fallaci persona contegentes. Si Verbum est passum, seipso passum est; si aliud passum est, nihil ad Verbum. Dicere autem Verbum esse passum carne, nec scriptum est, nec proprium, nec firmum, nec consentaneum. Nec quod patibile est, alio patitur. Nec quod impatibile, per aliud patitur. Nec Verbum est carne patibile; nec caro impatibilis Verbo. Sed et caro natura propria patitur, et naturæ Verbi proprium est, ut non patitur. Nam si Verbum carne patitur, quid de ipsa carne dicemus? cum pati Verbo, an non pati? Si non patitur, ei donatum est ut non patitur. Sin patitur, duo patiuntur; si quidem, ut ipsi aiunt, Verbum carne patitur, et caro patitur Verbo. At quomodo, inquit fortasse, dictum est: *Ex quibus Christus secundum carnem!* Dic Christum esse passum, et oratio erit consen-

¹ Rom. ix, 5.

tanea. Nam qui Deum Verbum dicit, simplicem naturam significat. Qui vero Christum nominat, duarum indicat naturarum conjunctionem. Atque ita congrue potest dicere : Passus est Christus, quoniam hoc nomen duo significat, nempe Verbum impassibile, et carnem passibilem, quæ mortem gustavit. Quando nec Paulus dixit : Ex quibus nudus Deus, sed, ex quibus, Christus secundum carnem, ut declararet id quod memoravimus, secundum carnem quidem ex Israelitis, secundam divinitatem vero ex Patre sempiterno. Non dixit : Ex quibus Deus secundum carnem. Idem dicit etiam, et assentimur Christum esse passum secundum carnem. At si dixeris Passus est Deus carne, aperte doceas me utrum idem sit Deus, et caro, an aliud atque aliud. Nam si idem, passus est Deus seipso. Idem enim esse Deum et carnem asseris. Sin aliud atque aliud, quomodo hoc illo patitur, cum omnis natura seipso, non alia essentia patiatur? Homo non patitur equo, nec anima movitur carne, sed caro quidem solvitur, anima vero separatur. Homo autem mortuus esse dicitur, quod duo significat, animam nimirum et carnem. Et intelligitur mortuus ea parte, quæ mortem suscipit, id est carne, non autem anima, quæ est immortalis. Cur igitur nemo dicit : Huius aut illius anima mortua est carne, sed, Hic aut ille mortuus est, qui ex anima et corpore constabat? Quoniam etiam post mortem animam indicat immortalatem. Nusquam vocem hanc admittit Scriptura, at Christum esse passum ubique prædicat apertissime : *Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*¹. *Si passibilis Christus*², *Christus passus est pro peccatis nostris secundum Scripturas*³. *Cruce Christi, corpus Christi, sanguis Christi. Quomodo tantam testium nubem prætereant, nec animadvertunt, sacrum illum sanctorum Patrum cœtam in concilio Nicæno statim post Dei et Patris confessionem subjecisse : Et in unum Dominum Jesum Christum, deincepsque pronuntiasse quæ ad nudam pertinent divinitatem, quæque ad humanitatis assumptæ dispensationem, tanquam nomen hoc solum proprie convenienter diversa complectatur, ut beatus ipse Paulus testatur : Nemo, inquitens, fundamentum aliud potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus*⁴. Ne relinquamus fundamentum, quod omnia vere suscipit utraque natura, tum gloriam, tum cruciatum et mortem. Si Deum solum dixeris, ubi cruciatum constituas necessitatem? Si hominem solum dixeris, ubi incomprehensas gloriæ divitias collocabis? At Christum dicere convenit, qui divinitate quidem gloria perfruat, humanitate vero conjuncta cruciatum mortemque sustineat, et inseparabili conjunctione omne miraculum perficiat, omne donum fidelibus largiatur. Hoc modo et divinitas ostenditur impassibilis, et veri cruciatum atque mors, et commune hominum lucrum et perspicua veritatis ratio.

¹ 1 Cor. v, 7. ² Act. xxvi, 25. ³ 1 Cor. xv, 3. ⁴ 1 Cor. iii, 11.

τῆς σαρκός. Ὁ μὲν γὰρ εἰκὼν τὸν Θεὸν λόγον, ἀπλὴν οὐσίαν ἐσήμανεν· ὁ δὲ προσαγορεύσας Χριστὸν, τὴν συνάφειαν τῶν δύο φύσεων ἐφάνερωσε. Καὶ οὕτως ἀρμόζειν δύναται τὸ λέγειν, Ἐπαθεν ὁ Χριστός, διὰ τὸ τὴν προσηγορίαν ταύτην τὰ δύο σημαίνει ἅμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ λόγον, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα τὴν γευομένην θανάτου. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἐξ ὧν γυμνός ὁ Θεός, ἀλλ', Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, ἵνα δείξῃ τὸν μνημονευόμενον κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρὸς. Μὴ εἶπεν, Ἐξ ὧν ὁ Θεός τὸ κατὰ σάρκα. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πείθομαι· Ἐπαθεν ὁ Χριστός κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, Ἐπαθεν ὁ Θεός τῇ σαρκί, διδάξόν με σαφῶς, πότερον ταυτὸν κατὰ φύσιν Θεός, καὶ σὰρξ, ἢ ἄλλο, καὶ ἄλλο; Εἰ μὲν ταυτὸν, Ἐπαθεν ὁ Θεός ἐαυτῷ· ταυτὸν γὰρ τῷ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα· εἰ δὲ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνῳ πάσχει, πάσης φύσεως ἐαυτῇ πασχούσης οὐχ ἑτέρα οὐσία; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἴπῳ. Οὐκ ἀποθνήσκει ψυχὴ σαρκί, ἀλλὰ λύεται μὲν σὰρξ, χωρίζεται δὲ ψυχὴ. Λέγεται δὲ, Τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο δηλωτικὸν ψυχῆς καὶ σαρκός, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηκέναι, τούτῳ κατὰ τὴν σάρκα, οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν. Τοιγαρὸν οὐδεὶς εἶπεν ὅτι τοῦ δεῖνος ἡ ψυχὴ τέθνηκε τῇ σαρκί, ἀλλ', Ὁ δεῖνα τέθνηκεν, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συναστῶς; Τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μνησὺν ἀθάνατον, οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς ἢ τοιαύτη φωνή. Τὸ δὲ, Χριστός ἐπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκλήρυται· τὸ, *Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Εἰ παθητός ὁ Χριστός, Χριστός ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς*. Ὁ σταυρός τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς τοσοῦτον νέφος μαρτύρων παρτρέχουσι μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερός καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθύς ἔταξε τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, εἰθ' οὕτως ἐπήγαγον τὰ τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τὰ τε οἰκονομικὰ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τοῦτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκείως καὶ προσφόρως τὰ διάφορα δεχομένου κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν. *Θεμέλιον ἄλλιον οὐδεὶς δύναται θεῖναι πρὸς τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός*. Μὴ καταλείψωμεν τὸν θεμέλιον, ὃς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑτέραν καὶ ἑτέραν φύσιν, τὴν τε δόξαν τὸ τε πάθος ἀληθινῶς προσείμενος. Ἐὰν εἴπῃς Θεὸν μόνον, ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χρείαν; Ἐὰν εἴπῃς ἄνθρωπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἀλλὰ Χριστὸν λέγειν καλὸν, τῇ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρπούμενον, τῇ ἡνωμένῃ δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῇ δὲ ἀχωρίστῳ ἐνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν δῶρον τοῖς πιστοῖς χαρίζόμενον. Οὕτως δείκνυται καὶ τὸ θεῖον ἀπαθές, καὶ τὸ πάθος ἀληθινόν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ κέρδος κοινόν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφής.

ΤΙΤΑΟΣ ΙΘ' (1).

Κατὰ Ἀγνοεῶν, λεγόντων ἀγνοεῖν τὸν Υἱὸν καὶ θεὸν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς παρακοσμίου συντελείας, ὡς ἐλάττω τοῦ Πατρὸς. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Εἰ τὴν γνῶσιν πάντων, ὧν ὁ Πατὴρ ἔχει, ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει, ἐφεύσαστο εἰπὼν· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ. Καὶ, καθὼς ὁ Πατὴρ γινώσκει με, καὶ γὼ γινώσκω αὐτόν. Εἰ δὲ ἕτερον τὸ τὸν Πατέρα εἰδέναι, καὶ ἕτερον τὸ τὰ τοῦ Πατρὸς, μείζον δὲ τὸ εἰδέναι τὸν Πατέρα, καθόσον ἕκαστος· αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μελίων, τὸ μείζον εἰδῶς· Οὐδεὶς γάρ, φησὶν, οἶδα τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς· τὸ ἑλαττον οὐκ ἴδαι, ὅπερ ἀδύνατον. Διὰ τὸ μὴ συμφέρειν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, παρεσιώπησεν. Ἡ μὲν γὰρ εἰσαὶ προσδοκία θερμότερους περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀπεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ πολὺν τὸν μεταξὺ χρόνον ἔσεσθαι γνῶσις, ὀλιγωροτέρους ἀνέποιησεν, ἐλπιδί τοῦ καὶ ὕστερον μεταβαλομένουσιν δυνηθῆναι σωθῆναι. Ἐπεὶ, πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἰδῶς, οὐχὶ ἀκαλίην τὴν ὥραν ἴδει· μάτην δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνῶσεως ἀπόκρυφοί. Ὅστε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἀγνοίαν λογιστέον.

ΤΙΤΑΟΣ Κ' (2).

Κατὰ Ὀριγένην,

Ἀσώματον πρὸ τῆς παραβάσεως κτισθῆναι τὸν πρωτόπλαστον δογματίσαντος, μετὰ δὲ τὴν ἐκπτώσιν τοὺς δερματίνους αὐτῷ περιτεθῆναι χιτῶνας ἦτοι τὴν σάρκα· προὔπαρχειν τε τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τὴν αὐτὴν ψυχὴν πολλὰ σώματα μετενδύεσθαι· καὶ τέλος ἔχειν τὰς μετὰ τὴν κοινήν ἀνάστασιν κολάσεις· καὶ τοὺς δαίμονας ἀποκαταστήναι πάλιν εἰς τὴν προτέραν τάξιν· καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀνθρώπους δικαιοθῆναι· καὶ μὴ ἀνίστασθαι τὰ σώματα τῶν ἀποθνήσκόντων· καὶ παυθῆναι ποτε τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν· καὶ ἄλλα τινὰ ληρήσαντος.

Εἰ ἀσώματος ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ πρωτόπλαστος, πῶς ἔλεγεν, ἰδὼν τὴν γυναῖκα προσαχθεῖσαν αὐτῷ· Τοῦτό μου ὄστουν ἐκ τῶν ὄστων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου; Ἰδοὺ γάρ, σαφῶς πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ ὄστᾶ καὶ σάρκα φαίνεται κεκτημένος. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εἰδῶς, καὶ τοὺς δερματίνους φησὶν, ἀμφιέννυται χιτῶνας, τὴν παχυτέραν Ἰσως σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· διδάσκων, ὡς εἶχε μὲν καὶ πρότερον σάρκα, λεπτοτέραν δὲ καὶ μέσσην ἀθανασίας καὶ θνητότητος, καὶ μαλακωτέραν· ἐκόλασε δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ Ἰσως.

Εἰ τῶν πρὸς τι ψυχὴ καὶ σῶμα· ψυχὴ γάρ, σῶματός ἐστι ψυχὴ, καὶ σῶμα, ψυχῆς ἐστὶ σῶμα· τὰ δὲ πρὸς τι, τῶν ἅμα οὐδέτερον ἑτέρου προὔπαρχον ἢ μεθ' ἑαυτὸν ἐστίν.

Εἰ οὐκ ἐστὶν ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος προὔπαρξις ἢ μεθ' ἑαυτὸν, οὐδὲ μετενωμάτως τῆς μιᾶς ψυχῆς, ἦγουν μετεγγισμὸς ἐσται. Πυθαγόρειος δὲ τοῦτο φλαρῖα, καὶ πάσης τῆς θείας Γραφῆς ἀλλότριον. Ἡ

¹ Joan. xvi, 15. ² Joan. x, 15. ³ Matth. x, 27.

(1) Hunc titulum ut ineditum dedit Matthæus in Prolegomenis ad Euthymii Commentarios in Evangelia, sed juxta legitur supra col. 546 B. Ibi tamen desunt verba, ὅστε τῇ φύσει, etc., quæ in fine leguntur. Edit. Παροι.

(2) Ex Matthæio ubi supra. Decet in editione Tergobystensi et Ziuiana.

TITULUS XIX.

Contra Agnoetas, qui aiunt Filium ut Patre minorem diem et horam ignorare consummationis mundi. Magni Basilii.

Si cognitionem omnium quæ Pater habet, non habet Filius, mentitus est, inquietus: Omnia quæ Pater habet, mea sunt¹ Et: Quomadmōdum cognoscit me Pater, sic ego cognosco Patrem². Sin aliud est, Patrem nosse, aliud nosse quæ Patris sunt, et majus est nosse Patrem, quam ea quæ sunt ipsius, cum unusquisque major ipse sit quam ea quæ sunt ipsius: quod majus est noscens Filius, Nullus, enim inquit, novit Patrem nisi Filius³, id quod minus est ignoravit. Hoc autem fieri non potest. Reticuit igitur, quoniam hominibus judicii tempus scire non expediebat. Nam assidua expectatio illos ad pietatem excedendam promptiores reddit. Quod si longam temporis spatium intercessurum cognovissent, negligentiores effecti essent, sperantes fore, ut post etiam, si resipiscerunt, placerent. Nam qui fieri potest, ut cum illa hora lateat, qui usque ad ipsam horam novit omnia? Frustra præterea dixisset Apostolus: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et cognitionis reconditi⁴. Dicendum ergo hujusmodi ignorantiam ad humanitatem pertinere.

TITULUS XX.

Contra Origenem,

Qui incorporeum ante lapsum creatam esse primum hominem statuit, post lapsum autem pelliceas vestes, id est corpus, induisse; animam ante corpus existere, eandemque animam multis corporibus amoveri; sinem habituras esse post resurrectionem generalem pœnas; dæmones in pristinum statum restitutum iri; corpora mortuorum haud resurrectura esse; Christi regnum aliquando finem habiturum, et alia quædam nugatus est.

Si primus homo incorporeus fuisset ante lapsum, quomodo, conspecta muliere ad ipsam adducta, dixisset: Hoc os ex ossibus meis, et caro e carne mea⁵? Videlicet luculenter ante lapsum et ossa et carnem habuisse apparet. Quod cum Gregorius Theologus sciret, dixit: Pellicæ induitur vestibus, crassiore fortasse carne et mortali et (nostræ) simili; docens eum et prius habuisse carnem, sed tenuiorem, immortalitatem inter et mortalitatem positam atque molliorem: voce fortasse autem editum suum castigavit.

Si anima et corpus recensentur inter ea quæ ad aliquid referuntur: anima enim est corporis anima, et corpus est animæ corpus: si porro ea quæ ad aliquid referuntur, simul subsistunt, neutrum ante aut post alterutrum existit.

Si quantum ad animam et corpus attinet, non est existentia anterior aut posterior, neque unius animæ erit in alia corpora migratio sen appropinquatio. Hæ nugæ sunt Pythagoricæ omnique sacra⁶ Coloss. 11, 3. ⁵ Gen. 11, 23.

Scriptura Indignæ. Tota enim Scriptura divina A
constantier docet animam quamlibet unius esse
corporis. E gentilibus autem nonnulli animas ratio-
nales ad irrationabilium statum redoxerunt, ut Pytha-
goras ejusque assecla, et in diversis irrationabili-
bus, velut porcis et canibus et muribus collocave-
runt; alii autem, ut Porphyrius, irrationabilium
animas ratione præditas contenderunt, dicentes
aquarum et eorum et cornicem et multa ejus gene-
ris rationis ac vaticinii participes esse.

Si fide dignus est Christus qui et ipsa est veritas :
Ego enim, inquit, sum veritas : pœnæ finem non
habebunt. Ubi enim de futuro judicio disseruit, et
quid eis qui a dextera ejus et qui a sinistra sunt,
dicturus sit, subjecit : *Et abibunt hi in supplicium
æternum, facti vero in vitam æternam* ². Ac rursus
dixit : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum
non extinguetur* ³.

Si infinita sunt ævi illius supplicia, quemadmo-
dum demonstratum est, neque dæmonum erit res-
picio, neque peccatorum revocatio.

Resurrectio erit corporum in terra jacentium
resurrectio, nequaquam animarum quæ consis-
tunt, id est, propriam naturam habent constantem
et indissolubilem secundum ipsarum essentiam.
Cæterum summæ foret injustitiæ, corpora quæ cum
animis in virtutis laboribus concertant, communi-
bus privare præmiis, ea contra quæ simul pecca-
runt, hæc punire, solas vero animas, sine con-
currentibus corporibus, aut duplici pœna afficere, C
aut duplici præmio dignari. Quod autem corporum
erit resurrectio, ipsa Evangelia aperte pronuntiant,
sicut et magnus Paulus latius in Epistolis suis.

Daniel, manifesto de Christi regno vaticinans,
dixit : *Potestas ejus, potestas æterna quæ non trans-
ibit, et regnum ejus non corruptetur* ⁴. Gabriel
autem, postquam sanctæ Virgini lætum de Christi
generatione nuntium attulit, subdidit : *Et regni
ejus non erit finis* ⁵. Et nostræ incontaminatæ fidei
sanctum symbolum, a septem œcumenicis synodis
receptum et conservatum, dicit : « Cujus regni non
erit finis, » scilicet regni Christi, de quo sermo
est. Quam multo igitur isti fide digniores sunt
Origene qui finem habituram esse Christi regnum D
fabulatus est ?

Origenes dixit Deum qui a nonnō creando processit
ad creandum rationabilia atque sensibilia, omnino
ab alio ad aliud conversum esse. Nos autem dici-
mus eum non quoad naturam, sed quoad operatio-
nem esse conversum, vel potius, ne quoad hanc
quidem, habuit enim semper potestatem creandi et
producendi : operata autem est hæc potestas, quando
ipsi conveniebat.

Antiquus quidem Origenes, anathemate autem
confixus est a quinta synodo. Quare etiam opportu-
ne hic quæ ad eum pertinent, commemorata sunt.

¹ Joan. xiv, 6. ² Matth. xiv, 46. ³ Marc. ix, 44. ⁴ Dan. vii, 14. ⁵ Luc. i, 33.

μὲν γὰρ θεία Γραφή συμφέρωνος πᾶσα διδάσκει, σώ-
ματος ἑνὸς ἐκάστην εἶναι ψυχὴν. Τῶν Ἑλλήνων δὲ οἱ
μὲν τὰς λογικὰς ψυχὰς εἰς ἀλογίαν κατήγαγον, ὡς
οἱ περὶ τὸν Πυθαγόραν, ἄλλοις τε τῶν ἀλόγων, καὶ
χοίροις καὶ κυσὶ καὶ μουσῖ, ἐγκατοιχιζόντες· οἱ δὲ
τὰς τῶν ἀλόγων ψυχὰς λογικὰς ἀντέπλαστον, ὡς
ὁ Πορφύριος, τὸν ἀστὸν καὶ τὸν κόρακα καὶ τὴν κο-
ρώνην καὶ πολλὰ τοιαῦτα λόγου καὶ μαντείας μετέ-
χειν λέγοντες.

Εἰ ἀληθὴς ὁ Χριστὸς, ἡ αὐτοαλήθεια· Ἐγὼ γάρ,
φησὶν, εἰ μὴ ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἔχουσι τέλος αἱ κολάσεις.
Εἰπὼν γὰρ τὰ περὶ τῆς μελλούσης χρίσεως, τί τε
ἔρει τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ τί τοὺς ἐξ ἐωνύμων,
ἐπήγαγε· Καὶ ἀπαλεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν
αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ πάλιν
εἶρηκεν, ὅτι Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει,
καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται.

Εἰ ἀτελεύτητοί εἰσι αἱ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου κολά-
σεις, ὡς ἀποδείκνυται, οὕτε τῶν θειαιμόνων ἔσται ἀπο-
κατάστασις, οὕτε τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνάκλησις.

Ἡ ἀνάστασις, τῶν κειμένων εἰς γῆν σωματῶν
ἔσται ἀνάστασις, οὐ τῶν ψυχῶν, αἵτινες ἴστανται,
τουτέστι, τὴν οἰκειαν φύσιν ἔχουσι συνεστῶσαν καὶ
ἀδιάλυτον τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἐσχάτης δὲ
καὶ ἄλλως ἀδικίας, τὰ μὲν συναθλήσαντα σώματα ταῖς
ψυχῆς ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις, τῶν κοινῶν ἐπάθ-
λων ἀποστερεῖν· τὰ δ' αὖ πάλιν συναξαρτόντα μέ-
νειν ἀνεπιτήμητα, μόνας δὲ τὰς ψυχὰς, χωρὶς τῶν
συνδιαπραξαμένων σωματῶν, ἢ διπλῆν εἰσπράττεισθαι
τιμωρίαν, ἢ διπλῆς ἀξιοῦν μετὰποδοσίας. Ὅτι
δὲ τῶν σωματῶν ἔσται ἀνάστασις, αὐτὰ τὰ Ἐδαγγελία
τρανῶς ἀπαγγέλλουσι, καὶ ὁ μέγας Παῦλος πλατύτε-
ρον ἐν ταῖς ἰδίαις Ἐπιστολαῖς.

Προδήλωσεν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας προφη-
τεῦν ὁ Δανιὴλ, εἶρηκεν· ὅτι Ἡ δέξουσία αὐτοῦ, ἐξου-
σία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία
αὐτοῦ, οὐ διαφθαρήσεται. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ τῇ ἀγ.ε
Μαρθῆν τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν εὐαγγελιζόμενος,
προσέθηκεν, ὅτι Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ
ἔσται τέλος. Καὶ τὸ ἔρρον δὲ σύμβολον τῆς ἀμωμή-
του πίστεως ἡμῶν, ὑπὸ τῶν ἐπὶ οἰκουμηνικῶν
συνόδων δεχθέν τε καὶ φυλαχθέν, φησὶν· Ὁ δὲ τῆς
βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος, δηλονότι τῆς τοῦ
Χριστοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος. Πόσον οὖν οὗτοι πάντες
ἀξιοπιστότεροί εἰσι Ὀριγένους, τέλος ἔχειν τὴν τοῦ
Χριστοῦ βασιλείαν μυθολογήσαντος;

Ἐλεγεν Ὀριγένης, ὅτι ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ κτείνειν
ἐλθὼν εἰς τὸ κτείνειν τὰ τε νοερά καὶ τὰ αἰσθητά,
πάντως ἐτρέπη ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον. Λέγομεν
δὲ ἡμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ τὴν φύσιν ἐτρέπη, ἀλλὰ κατὰ
τὴν ἐνέργειαν· μᾶλλον δὲ, οὐδὲ κατὰ ταύτην. Εἶχε
μὲν γὰρ αἰετὴν τὴν δύναμιν τοῦ κτείνειν καὶ δημιουργεῖν·
ἐνηργήθη δὲ ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅτε ἦν εἰκόσ.

Ἡρακλῆς μὲν ὁ Ὀριγένης, ἀνεθεματίσθη δὲ παρὰ
τῆς πέμπτης συνόδου. Διὸ καὶ εὐλόγως ἐνταῦθα τὰ
περὶ αὐτοῦ τέθειται.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΑ'.

A

TITULUS XXI

Κατὰ Μονοθελητῶν Ἐργῶν, Πύρρου, Παύλου γερουδῶν κατὰ τῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι τῆς αὐτῆς συμμορίας καὶ ταύτης δὲ τῆς αἰρέσεως ὁ Πρωτοτυχῆς Σευῆρος παρέσχε πάλαι τὰς ἀφορμάς· τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, ὅτι οὐκ εἶπον οἱ Πατέρες ἐπὶ Χριστοῦ ποσότητα γνωμικῶν θελημάτων, ἀλλὰ φυσικῶν.

Θέλημά ἐστι φυσικὸν δύναμις τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὁρεκτικῆ, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτικῆ πάντων ἰδιωμάτων, καθ' ἣν αἰεὶ τῷ φύσει θελητικῷ τὸ πεφυκέναι θέλειν ἐμπέφυκεν, οὐ ταυτὸν δὲ τὸ πεφυκέναι θέλειν, καὶ θέλειν ἐστίν, ὡς οὐδὲ τὸ πεφυκέναι λαλεῖν, καὶ λαλεῖν. Πέφυκε μὲν γὰρ αἰεὶ τὸ λαλητικὸν λαλεῖν, λαλεῖ δὲ οὐκ αἰεὶ, ἐπειδὴ τὸ μὲν οὐσίας ἐστὶ λόγῳ φύσεως συνεχόμενον, τὸ δὲ βουλῆς τῇ τοῦ λαλοῦντος γλώσση τυπούμενον· ὥστε φύσεως μὲν αἰεὶ τὸ πεφυκέναι λαλεῖν, ὑποστάσεως δὲ τὸ πῶς λαλεῖν, ὡσπερ καὶ τὸ πεφυκέναι θέλειν, καὶ θέλειν. Εἰ δὲ τὸ πεφυκέναι θέλειν καὶ θέλειν οὐκ ἐστὶ ταυτόν· τὸ μὲν γὰρ, ὡς ἔφη, οὐσίας, τὸ δὲ τῆς τοῦ θέλοντος ὑπάρχει βουλῆς· εἶχεν ἄρα τὸ πεφυκέναι θέλειν ὁ σαρκωθεὶς Λόγος ὡς ἄνθρωπος τῷ αὐτοῦ θεϊκῷ θεληματι κινουμένῳ τε καὶ τυπούμενον. Τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν, φησὶν ὁ μέγας Γρηγόριος, οὐδὲ ὑπεραντίον τῷ θεῷ, θεωθῆν ὄλον. Εἰ δὲ τεθέωτο, τῇ τοῦ θεοῦντος δηλονότι συμφύτῳ τεθέωτο. Τὸ δὲ θεοῦν καὶ θεούμενον δύο πάντως, ἀλλ' οὐχ ἓν, καὶ φύσει ταυτὸν, εἴπαρ τῶν πρὸς τι τό τε θεοῦν, καὶ τὸ θεούμενον. Τὰ δὲ πρὸς τι πάντως ἀλλήλοις συνεισάγεσθαι πέφυκε, καὶ θατέρῳ συνεπινοεῖσθαι θάτερον. Καὶ μετ' ὀλίγα· Εἶχεν οὖν θέλημα φυσικὸν ὡς ἄνθρωπος ὁ Σωτῆρ, τῷ αὐτοῦ θεϊκῷ θεληματι τυπούμενον, οὐκ ἐναντιούμενον. Οὐδὲν γὰρ ἠναντιῶται παντάπασι θεῷ φυσικῶν, ὅπῃ ὅταν οὕτε γνωμικῶν, ἔνθα καὶ προσωπικῆ θεωρεῖται διαίρεσις, ἄνευ ἢ κατὰ φύσιν, ἐπεὶ τὸν ποιητὴν αἰτιατέον πεποιηκότα τὸ φύσει μαχόμενον. Πῶς δὲ γέγονε κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος σαρκωθεὶς ὁ Λόγος, τοῦ μάλιστα τὴν φύσιν ὡς λογικὴν χαρακτηρίζοντος ἔρημος ὢν; Τὸ γὰρ τῆς κατ' ἔφεσιν ὁρεκτικῆς ἐστερημένον κινήσεως, καὶ πάσης ζωτικῆς δυνάμεως ἀμοιρήσειεν ἔν. Τὸ δὲ ζωτικὴν οὐκ ἔχον ἐκ φύσεως δύναμιν οὐδὲ τὴν οἰανοῦν δηλονότι ψυχῆν. Οὐκοῦν ψιλλῇ μορφώσει σαρκὸς τὴν οἰκονομίαν ἐφάντασεν, ἀλλ' οὐ φύσιν σαρκὸς νοερώς τε καὶ λογικῶς ἐνεψυχωμένην καθ' ὑπόστασιν σαρκωθεὶς ὁ Λόγος πεπλήρωκε, θέλημα φυσικὸν κατὰ Σευῆρον οὐκ ἔχων ὡς ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ φυσικῷ θεληματι κατ' ἀλήθειαν ὡς ἄνθρωπος ἦν ἑλλιπής, τέλειος κατ' ἀλήθειαν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐδ' ὄλιγος ἄνθρωπος γέγονε. Τίς γὰρ ἀτελοῦς φύσεως ὑπαρξίς, ἢ; οὐδὲ λόγος ἐστὶ; Σκοπὸς οὖν Σευῆρω, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν διὰ τινος πάντως; ἐλλείψεως φυσικῆς τὴν προσληφθεῖσαν καθ' ἔκωσιν ἀρρήτον ἐξώσασθαι φύσιν, τῆς τε Μάνεντος φαντασίας, καὶ τῆς Ἀπολλιναρίου συγχύσεως, καὶ τῆς Εὐτυχῶς συνουσιώσεως ἐπικυρῶσαι τὸ μίσος. Μέμνημαι γὰρ κατὰ τὴν τῶν Κρητῶν νῆσον διδάγων τινῶν ψευδεπισκόπων πρὸς ἐμὲ διενεχθέντων ἐκ τῆς Σευῆρου μερίδος ἀκούσας, ὡς διὰ τοῦτο δύο

Adversus Monotheletas, Sergium, Pyrrhum, Paulum, Constantinopolis patriarchas, aliosque ejusdem generis. Atque istius item hæresis Deo invidios Severus præbuit occasionem. Sancti Maximi, ex oratione, qua declarat, Patres non dixisse de Christo voluntatum esse discrepantium quantitatem.

Voluntas naturalis est vis, appetens id quod naturæ convenit, et quæ continet omnes proprietates, quæ per essentialiam adsunt naturæ, per quam semper naturæ volenti insitum est, ut velit. Non est autem idem habere volendi vim, et velle. Quemadmodum nec idem est habere loquendi vim, et loqui. Semper enim adest loquendi vis naturalis, sed non semper loquitur. Nam illud essentialis est, et est cum ratione naturæ conjunctum. Hoc autem est voluntatis, et est linguæ loquentis impressum. Quamobrem naturæ quidem est, habere semper insitam loquendi facultatem; personæ autem, hoc aut illo modo loqui, quemadmodum et insitam habere volendi vim, et hoc aut illud velle. Quod si non idem est, naturalem habere volendi potestatem, et velle: illud enim, ut diximus, est essentialis, hoc autem est ipsius volentis consilii: habuit utique naturalem volendi vim Verbum carne indutum, ut homo, divinæ ipsius voluntati consentientem et impressam. Voluntas enim ejus, ut magnus ait Gregorius, non est Deo contraria, cum tota sit divina reddita. Talis autem effecta est propter conjunctionem illius, qui ipsam divinam effecit. Quod autem divinum sit, et quod divinum facit, duo plane sunt, et non unum atque idem natura. Siquidem id quod divinum facit, et quod divinum efficitur, sunt ex eorum numero, quæ ad aliquid referuntur. Quæ autem sunt ejusmodi, sese mutuo inducunt, et ex uno alterum cogitatur. Et paulo post: Habebat igitur voluntatem naturalem Servator, ut homo, quæ tamen divinæ ipsius voluntati sic erat impressa, ut ei non repugnaret. Nihil enim naturale adversatur Deo, cum ab illo ne sententia quidem discrepet, ubi et personæ distinctio consideratur, siquidem sit secundum naturam. Alioqui opifex ipse accusandus esset, si fecisset aliquid, quod natura secum pugnet. Quomodo autem Verbum carne assumpta verè factum esset D homo, si eo quod naturam ut ratione præditam in primis insignit, careret? Quod enim cupiendi appetendique motu caret, id vitali etiam omni caret facultate. Quod autem vitalem a natura facultatem non habet, id ne animam quidem habet ullam? Nuda igitur carnis assumpta specie, non autem natura carnis mente rationeque præditæ per personam suscepta, Verbum humanæ salutis consilium explevit, si, ut sentit Severus, voluntatem naturalem, quatenus est homo, non habet. Nam si ut homo naturali vere caruit voluntate, vere perfectus homo non est factum. Quod si vere perfectus homo factum non est, ne homo quidem. Quæ enim imperfectæ naturæ essentialis sit, cujus ne ratio quidem existat? Illud Severo et discipulis ejus propositum

fuit, ut per defectum quemdam naturalem arcana A conjunctione susceptam naturam excluderent, fictamque Manetis speciem, et Apollinarij confusio- nem, et Eutycheis mutationem duarum in unam essentiam confirmarent. Memini enim, cum essem in Cretensium insula, falsos quosdam episcopos Severi opinionem defendentes ita mecum disputasse, ut dicerent, nos ideo duas in Christo actiones juxta Leontis tomum negare, quoniam voluntates inde consequantur, ex quibus gemina persona colligitur. Si igitur, ut Severus opinatur, ex actionibus voluntates, et ex voluntatibus personæ tanquam res suis ex causis provenientes colliguntur, et ex persona nimirum voluntas, atque ex voluntate, quemadmodum ipse argumentatur, actio illi congruens colligetur. Eorum enim quæ inter se vicissim referuntur, mutua est conversio. Quamobrem si natura mutua esset inter personas voluntatesque respectus atque conversio, beata illa Divinitatis unitas, ut Severus docet, tres item voluntates haberet. Sin autem sententia constaret, secum ipse dissentiret, voluntatibus non conveniens, ut Trinitas personarum. Aut omnino, siquidem una summa Trinitatis voluntas est. Divinitas unam tantum habet personam, et triplici nomine appellatur.

Ex eadem oratione.

Tu qui unam Christi voluntatem asseris, vir optime, quomodo, et qualem eam dicis esse? Si ut Christi naturalem, cum a Patre et a Matre natura sejungis, quippe qui neutri ipsorum per essentiam conjunctus sit. Neuter enim ipsorum natura Christus. Id autem si dixeris, nonne periculum erit, ne plures deos constituas? Quod si sententia solius erit indicium personæ: voluntatis enim sententia persona describitur et defaicit: demonstrabis eum a Patre et Spiritu voluntate dissidere et discrepare. Sin solius divinitatis ipsius, patibilis erit divinitas, et præter naturam potum et cibum appetet. At si humanitatis ejus solius, non erit efficax natura, cum sit humana; et monstra plane videbuntur esse miracula. Quod si naturæ utriusque communem dixeris, quomodo voluntas eorum natura communis erit quorum est natura diversa? Sin ut totius compositum, ut novitatem et absurditatem fabulæ omitamus (quæ enim potest esse compositio voluntatis?) rursus ipsam a Patre alienum constituis, cum voluntate composita solam personam compositam exprimas. Quæ quidem ratione omnis plantatio, quam non plantavit Pater eradicatur. Nova enim fingi non potest agricultura, sed naturale in Christo humanitatis voluntatem Severus sustulit, ut videtur, cum omnis naturæ præsertim ratione præditæ maxime proprium et primum esse ignoraret appetendi motum. Quod Patres animadvertentes voluntates in Christo natura, non autem sententia differentes confessi sunt. Nunquam enim in Christo voluntates sententia differentes dixerunt, ne ipsum diversa sentire, et velle, et rationem seditione secum pugnare, atque ita duplicem habere personam prædicarent. Intelligebant enim hac sola voluntatum sententia dissidentium differentia, tum peccato in hanc vitam aditum esse patefactum, tum inimicitias nobis exortas esse cum Deo. Nulla enim alia in re malum con-

κατὰ τὸν Λέοντος τόμος ἐνεργείας οὐ λέγομεν ἐπὶ Χριστοῦ, διὰ τὰ ἐπόμενα ταύταις θελήματα, εἰς ἐξ ἀνάγκης προσώπων συνεισάγεται διὰ. Εἰ οὖν κατὰ τὸν Σεβήρον ταῖς ἐνεργείαις ἕπεσθαι τὰ θελήματα πέφυκε, τοῖς δὲ θελήμασι συνεισάγεσθαι πρόσωπα, καθάπερ αἰτιόις αἰτιατὰ, καὶ παντὶ προσώπῳ δηλονότι κατ' αὐτὸν θέλημα, καὶ τοῦτω πάντα ἐνεργεῖα συνεισαγῆσεται πρόσφορος. Ὁ γὰρ τῶν πρὸς τι λόγος ἄλυτον ἔχων τὴν σχέσιν ἴση ποιῆται τὴν τῶν σχετῶν ἀκολουθίως ἀντιστροφὴν. Οὐκοῦν εἰ μὲν φυσικὰ τὰ κατὰ ἀντιστροφὴν συνεισαγόμενα τοῖς προσώποις εἶεν θελήματα, ἡ μακαρία Μονὰς κατὰ Σεβήρον καὶ φύσεων ἔσται Τριάς· εἰ δὲ γνωμικὰ, στασιάζει πάντως πρὸς ἑαυτὴν μὴ συμβαίνουσα τοῖς θελήμασιν, ὡς προσώπων Τριάς. Ἡ πάντως εἴπερ ἐν θέλημα τῆς ὑπερουσίτου Τριάδος ἐστὶ, μονοπρόσωπος ἔσται Θεότης τριώνυμος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ἐν δὲ Χριστοῦ θέλημα λέγων, ὧ βέλτιστε, πῶς, καὶ ποῖον τοῦτο φῆς; Εἰ μὲν ὡς Χριστοῦ φυσικὴν, Πατὴρ φύσει καὶ μητὴρ αὐτὸν ἡλλοτρίως, οὐδ' ἑτέρῳ κατ' οὐσίαν ἐνούμενον· οὐδ' ἕτερον γὰρ αὐτῶν φύσει Χριστός· καὶ πῶς; ἐκφεύξῃ τοῦτο λέγων τῆς πολυθείας τὸν κίνδυνον; εἰ δὲ γνωμικὴν, μόνης ἔσται τῆς αὐτοῦ χαρακτηριστικὴν ὑποστάσεως. Προσώπου γὰρ ἀφοριστικὴν ὑπάρχει τὸ γνωμικὴν, καὶ δειχθήσεται σαφῶς ἑτερόβουλος Πατὴρ τε καὶ Πνεύματι κατὰ οὐκ, καὶ μαχόμενος. Εἰ δὲ τῆς αὐτοῦ μόνης θεότητος, ἐμπαθῆς ἔσται θεότης παρὰ φύσιν βρώσεως καὶ πόσεως ἐπιεμένη. Εἰ δὲ τῆς αὐτοῦ μόνης ἀνθρωπότητος, οὐκ ἔσται φύσει δραστήριον. Πῶς γὰρ, εἴπερ ἀνθρώπινον; Καὶ τερατώδης δειχθήσεται σαφῶς ἡ τῶν θαυμάτων ἐπιδείξις. Εἰ δὲ ἀμφοτέρων φύσει κοινὸν, πῶς ἔσται θέλημα φύσει κοινὸν, ὧν ἡ φύσις διάφορος; Εἰ δὲ ὡς ἄλου σύνθετον, πρὸς τῷ καινῷ μύθῳ καὶ πλάσματι (εἰς γὰρ θελήματος σύνθεσις); πάλιν αὐτὸν τοῦ Πατὴρ ἡλλοτρίως, συνθέτω θελήματι μόνην χαρακτηρισίαν ὑπόστασιν σύνθετον. Οὕτω μὲν οὖν πᾶσαν φύσιν ἐκρίζοι προελθὼν ὁ λόγος, ἦν ὁ Πατὴρ οὐκ ἐπίτευ- σεν, ἐπεὶ μὴ πέφυκε τὸ ξένον περιποιεῖσθαι γέωργιον. Ἄλλ' ὡς εἴποις, τὸ φυσικὸν θέλημα τῆς κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπότητος Σευῆρος ἀνέλεν, οὐκ εἶδῳ; ὅτι κυριώτερόν τε καὶ πρώτων ἰδίωμα πάσης μά- λιστα φύσεως λογικῆς ἡ κατ' ἕφεσιν αὐτῆς καθ- ἕστηκε κίνησις, ἦν οἱ Πατέρες σκοπήσαντες, φυσικῶν, ἀλλ' οὐ γνωμικῶν ἐπὶ Χριστοῦ θελημάτων διαφορὰν λαμπρῶς ὡμολόγησαν. Οὐ γὰρ ἂν εἰεγόν ποτε γνωμικῶν ἐπὶ Χριστοῦ θελημάτων διαφορὰν, ἵνα μὴ διγνωμον, καὶ δίδουλον, καὶ οἶον εἰπεῖν μα- χόμενον ἑαυτῷ τῇ στάσει τῶν λογισμῶν, καὶ διὰ τοῦτο διπρόσωπον αὐτὸν κηρύττωσιν οἱ γε κατὰ μόνην ταύτην γινώσκοντες τὴν τῶν γνωμικῶν θε- λημάτων διαφορὰν ἐν τῷ βίῳ γεγενῆσθαι τὴν τε τῆς ἀμαρτίας εἴσοδον, καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἡμε-

τέραν διάστασιν. Ἐν οὐδενί γάρ ἄλλῳ καθέστηκεν τὸ ἀκακὸν, εἰ μὴ μόνον ἐν τῇ πρὸς τὸ θεῖον θέλημῃ διαφορᾷ τοῦ κατὰ γνώμην ἡμετέρου θελήματος, ἥτινι πάντως ἀντικειμένη συνεισάγεται ποσότης, καὶ ὁ ταύτης δηλωτικὸς ἀριθμὸς δεικνύς ἡμῖν πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ γνωμικοῦ θελήματος ἀντιπάθειν. Εἰς οὖν Νεστορίῳ τε καὶ Σευήριῳ περὶ τοῦ δυσσεβεῖν ὑπάρχει σκοπὸς, κἂν ὁ τρόπος διάφορος. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τὴν σύγχυσιν φεύγων τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, τὴν οὐσιώδη διαφορὰν προσωπικὴν διαίρεσιν ποιεῖται· ὁ δὲ διὰ τὴν διαίρεσιν τὴν οὐσιώδη μὴ λέγων διαφορὰν, τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν φυσικὴν ἐργάζεται σύγχυσιν, δέον μῆτε σύγχυσιν ἐπὶ Χριστοῦ, μῆτε διαίρεσιν, ἀλλ' ἔνωσιν τῶν κατ' οὐσίαν διαφερόντων, καὶ διαφορὰν τῶν καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων ὁμολογεῖν, ἵνα καὶ τῶν οὐσιῶν ὁ λόγος, καὶ τῆς ἐνώσεως ὁ τρόπος εὐσεβῶς καταγγέλληται· ὧν ἄμφω διαρραγέντες, ὁ μὲν τὴν τῶν γνωμικῶν μόνων ποιότητων ἔνωσιν, ὁ δὲ τὴν τῶν φυσικῶν μόνων μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐπικυρώσας διαφορὰν, ἄμφω τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας ἀπέπεσαν, ὁ μὲν διαίρεσιν, ὁ δὲ σύγχυσιν τοῦ μυστηρίου τολμηρῶς καταχρίναντες.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἰσού τῆς πρὸς Νικανδρὸν ἐπιστολῆς.

Οὐδὲ γὰρ τὴν θεῖαν φύσιν καὶ ἀκτιστον ἀνυπαρκτόν τε καὶ ἀθέλητον ἢ ἀνεργητόν καθορώμεν· οὔτε μὴν τὴν κτιστὴν καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνθρωπίνην οὐσίαν ἀνυπαρκτόν τε καὶ ἀθέλητον ἢ ἀνεργητόν ἐπιγινώσκωμεν. Καὶ εἰ μηδεμίαν τούτων ἐρημιον ἐπιστάμεθα φυσικῆς ὑπάρξεως, θελησεώς τε καὶ ἐνεργείας, ἐκ τούτων δὲ, θείας φύσεως καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως λέγω, καὶ ἐν ταύταις, καὶ τούτων ὑπόστασις ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν ὁ εἷς καὶ μόνος Χριστὸς καὶ Υἱὸς, πῶς, εἴπερ φύσει κυρίως Θεός, καὶ φύσει κυρίως ἀνθρώπος ὁ αὐτός, οὐχὶ καὶ θεῖον θέλημα καὶ ἐνεργεῖαν φύσει κυρίως, καὶ ἀνθρώπινον θέλημα, καὶ ἐνεργεῖαν φύσει κυρίως εἶχε, μηδετέρου τούτων κατὰ φύσιν ὧν ἐλλιπής, δι' ὧν ἐπαληθεύων τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα, καὶ τοῦτοις αὐθις ἐπικυρώων τὰ πράγματα, προδήλιος ὁ αὐτὸς ἐγνωρίζετο, τὰ τε θεῖα καὶ ἀνθρώπινα φυσικῶς ἔχων καὶ θέλων καὶ ἐνεργῶν, κακὰ τούτου τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς, καὶ ἄπερ ὑπήρχε, πιστευόμενος; Ἐπεὶ, τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένων, τῆς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης οὐσίας, τοῦ ἐκ τούτων καὶ ταύτας ὄντος καὶ σώζοντος κατὰ μίαν ὑπόστασιν, πῶς Θεός ἢ ἀνθρώπος ἐστὶ; καὶ πῶς τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο κατ' οὐσίαν ὑπάρχων δειχθήσεται, μὴ σώζων ἐκατέρας φύσεως ἀνελλιπῶς τὴν ἰδιότητα, πάσης ἁμαρτίας χωρὶς; Τῷ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν ἐκστῆν, κἂν τῆς ἐξῆς τῆς οὐσίας γηγένηται, μηδεμίαν ὑπαρξίν ἔχον· ὅτι· μηδὲ κίνησιν φυσικὴν. Ἐτὶ γὰρ μηδεμίαν κίνησιν ἔχον, ἢ ἢ φησὶν ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας ἅγιος Διονύσιος⁸⁴, « οὔτε ἐστίν, οὔτε τί ἐστίν· οὔτε ἐστὶ τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις. » Διὰ τοῦτο τὰς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ φύσεις ὁμολογοῦντας ἡμᾶς, τὴν θεῖαν φημι καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνην, πρὸς βεβαίαν τῆς τε τούτων ὑπάρξεως; πίστωσης, καὶ τῆς ἡμῶν περὶ αὐτῶν ὁμολογίας ἀλήθειαν,

assistit, nisi in eo discrimine, quod est inter voluntatem Dei et voluntatem nostram. Quo quidem contraria prorsus quantitas constituitur, et illius index numerus, qui nobis ostendit voluntat's a Deo discrepantis diversitatem. Idem igitur Nestorio et Severo ad impietatem propositum est, licet ratio diversa sit. Ille enim dum confusionem vitat, sic effugit unitatem personæ, ut pro differentia naturali personæ divisionem constituat. Ille vero dum divisionem declinat, ita naturæ negat differentiam in personæ conjunctionem, ut naturalem efficiat confusionem. Cum nec confusio in Christo, nec divisio, sed essentia differentium conjunctio, et in persona conjunctorum differentia sit confutenda: ut et naturalium ratio, et conjunctionis modus pie pronuntietur. Quorum illi utrumque perfregerunt, dum unus qualitatum in sententia tantum conjunctionem, alter naturalium tantummodo post conjunctionem differentiam asserit. Atque ita ambo a veritate exciderunt, dum unus mysterii divisionem, alter confusionem audacter dijudicat.

καταχρίναντες.

Ejusdem ex epistola ad Nicandrum.

Neque divinam et increatam naturam non vere existentem videmus, voluntatisque ac operationis expertem; at neque rursus creatam nobis similem atque humanam substantiam, ipsam non vere existentem novimus, et voluntate sive operatione carentem. Sin autem neutram defici scimus vera naturali existentia ac substantia, necnon voluntate ac operatione; atque ex his (divina scilicet humanaque natura) et in his, atque harum vere persona est, unus ac solus Christus atque Filius; quomodo, ac cum natura proprie Deus, idemque natura proprie homo esset, non etiam divinam natura proprie voluntatem et operationem, humanamque natura proprie voluntatem et operationem habebat, neutro horum natura carens; quibus, faciendo ut nomina rebus vere convenirent, atque his rursus easdem astruendo, manifeste idem ipse, cum divina tum humana naturaliter habens, volensque ac operans noscebatur; ac qui inde, ea, ex quibus, et in quibus, et quæ erat, crederetur. Naturali enim voluntate ac essentiali operatione sublatis, ejus, qui ex his, ac hæc est, servatque in una persona, quomodo Deus et homo futurus est? Ac quomodo hoc illudve essentialiter esse monstrabitur, qui utriusque naturæ proprietatem, absque omni peccato, indefectibiliter non servet? Quod enim excessit iis quæ sunt ex natura, ab ipsa quoque essentia, nullam existentiam habens ac substantiam (quod neque motum) extraneus factus est. Nam ut divini magnique doctoris beati Dionysii sententia est: « Quod nullum habet motum, neque est, neque aliquid est, nec ulla prorsus ejus affirmatio est. » Igitur, qui Christi Dei naturas (tum scilicet divinam, tum quæ nostri similis est, humanam) confiteamur, ad earum exsi-

stentiae certam astruendam fidem, veramque nostram de illis confessionem, omnino quoque naturales ipsarum pari numero voluntates profiteamur necesse est, totidemque essentialis operationes; nec harum aliquid prorsus minuamus aut negemus, eo praetextu, hincque nobis fucum facientes, quod in persona divinitus unitae sint; cum nos minime lateat, quae in persona unio est, nihil illis quae naturalia sunt, uti nec naturis ipsis officere; tametsi illa vi sua, unius personae ratione, in unum eas cogat (haud tamen eximat, quin naturae ipsa ratione duae existant), uti etiam naturales ipsas proprietates, earum inter se cohaesione ac necessitudine, unius rursus prorsus nexu astringens, neutramque sine altera, extrave alterius communione, ullo modo, uti clarissimus urbis Romae papa Leo sentit, spectari sinens, essentialem ac naturalem earum distinctionem non prorsus abolet, sed perfecte servat. Servando enim servatur; ac, qua praestat incolumem, ipsa incolumis perstat. Illictenus enim manifeste exstat rerum unio, quando incolumis est naturalis earum distinctio. Nam prorsus abolita.

Cum haec itaque (nempe unio) nullam rebus labem inferat, nec illarum distinctionem quidquam laedat, sed solummodo accommodate ad nominis nuncupationem, quae ea copulantur, unitate cogat; omnino prorsusque nullo desiderato atque perfecte in ea incolumbia sunt, quae natura distincta sunt, ne vel minimam inde eversionem ac confusionem, in ipsis essentialis seu naturis, in voluntatibus, in operationibus, ullove alio quod spectat ad naturam, passa. Quonam igitur modo (qua honesta voce conventiam nescio) probae mentis suae ac verecundae velamen, hanc quidam praetexunt, ac Verbum incarnatum natura voluntatis expers ac operationis, nostra natura (id est, humana) asserunt; tanquam vere inanima ac carente ratione, quae ex nobis assumpta in eo substantia est. Quod enim operationis ac motus expers est, plane etiam inanime est; quodque nulla rationis voluntate praeditum est, palam etiam ratione menteque caret. Sin autem absque his natura erat incarnatum Verbum, qua commercium nobiscum inierat, quonam etiam modo credetur hominem ipsum exstitisse? Qui vero non potius, divina demutatam natura, ea quoque monstrabitur carnis affectibus invitum succubuisse? Naturalium enim interemptione, Arius Apollinariusque, tali in ipsum acie impressionem fecerunt. Alter enim anima, alter ratione destitutum (quod est operationis expers ac voluntatis) professi, creaturam atque facturam ipsum secundum se blasphemarunt. Uterque enim Unigenitum natura divinitatis patibilem, non carnis natura, dixerunt; tametsi majori adhuc impietate Apollinarius, perfectam quoque

Operae pretium igitur, ut quibus constitutum sit pietatem colere, confessionem ejusmodi evertamus, sanctorumque Patrum doctrinam teneamus; atque

A καὶ τὰ φυσικὰ τούτων Ἰσαριθμῶς δεῖ πάντως πρῶσθεύειν θελήματα, καὶ τὰς οὐσιώδεις τοσαύτας ἐνεργείας ὁμολογεῖν· καὶ μηδὲν αὐτῶν προφάσει διθεῖν τῆς καθ' ὑπόστασιν θείας ἐνώσεως ἀπομειῶν ἢ ἐξαρνεῖσθαι τὸ σύνολον· γινώσκοντας, ὡς ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις οὐδὲν παραβιάπτει τῶν φυσικῶν, καθάπερ οὐδὲ τὰς φύσεις αὐτάς· εἰ καὶ ταύτας εἰς ἐν ἄγει δι' ἑαυτῆς κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν· τοῦ ὁμοῦ, τῶ φυσικῶ λόγῳ ὑπάρχειν οὐδαμῶς ἐξιστώσα· ὡσπερ οὖν καὶ τὰ δὴ λέγω τὰ φυσικὰ ἰδιώματα, τῆ πρὸς ἄλληλα συμφύτα διόλου πάλιν ἐνίζουσα, καὶ μῆτέρον τοῦ ἐτέρου χωρὶς, ἢ τῆς θατέρου πρὸς θατέρον κοινωνίας ἐκτός, κατὰ τὸν τῶν Ῥωμαίων πάπαν ἀοιδίμον Λέοντα θεωρεῖσθαι καθοριστῶν συγχωροῦσα, τὴν τούτων οὐσιώδη καὶ φυσικὴν οὐκ

B ἀμαυροῦ παντελῶς, ἀλλὰ τελείως φυλάττει διαφορὰν τῆ γὰρ φυλάττειν φυλάττεται, καὶ τῶ συντηρεῖν συντηρεῖται. Μέχρι γὰρ τότε σαφῶς ἔνωσις πραγμάτων ἐστίν, ἕως ἂν ἡ τούτων σώζῃται φυσικὴ διαφορὰ· ἐπεὶ ταύτης παυσαμένης, παύεται πάντως ἀκείνη, τῆ συγχύσει τελείως ἀφανισθεῖσα.

haec cessante, cessat omnino et illa, confusionis labe

Ταύτης τοιγαροῦν, λέγω δὲ τῆς ἐνώσεως, οὐ λυμαινομένης τοῖς πράγμασιν, οὐδὲ τῆ τούτων διαφορᾶ, ἀλλὰ μόνον τῆ κλήσει προσφωῶς ἐνοποιούσης τὰ κατ' αὐτὴν, εἰσι πάντοτε καὶ πάντως ἀμειώτως ἐν αὐτῇ καὶ τελείως σωζόμενα, τὰ κατὰ φύσιν διάφορα, τὴν ολιανῶν παρατροπῆν οὐ παθόντα καὶ σύγχυσιν· οὐκ ἐν οὐσίαις αὐταῖς, οὐ θελήμασιν, οὐκ ἐνεργείαις, οὐκ ἄλλῳ τινι φυσικῶ. Πῶς οὖν ἐπικάλυμμα τῆς ἰδίας, οὐκ οἷδ' ὅπως εὐφῆμῶς εἰπεῖν, καλοφροσύνης (ρ), ταύτην τινὲς προφασίζονται· καὶ τὸν σαρκωθέντα Λόγον ἀθέλητον φύσει, καὶ ἀνεργητον τῶ καθ' ἡμᾶς, ἦγουν τῶ ἀνθρωπίνῳ, φασί· ἅτε κυρίως ἀψύχου καὶ ἀλόγου τῆς ἐξ ἡμῶν προσληφθείσης οὐσίας ἐν αὐτῶ τυγανούσης. Τὸ γὰρ ἀνεργητον, ἀκίνητόν τε καὶ ἀψυχον προδήλως ἐστὶ· καὶ τὸ μηδεμίαν λογικὴν θέλησιν ἔχον, ἄλογον σαφῶς καὶ ἀνόητον. Καὶ εἰ τούτων χωρὶς κατὰ φύσιν ὑπῆρχεν ὁ σαρκωθείς Λόγος τὸ καθ' ἡμᾶς, πῶς ὅτι καὶ ἀνθρωπος γέγονε πιστευθήσεται; πῶς δὲ μᾶλλον οὐχί τραπεῖς τὴν θείαν φύσιν, καὶ σαρκὸς πάθειν ἀκουσίως ὑποπεσῶν δειχθήσεται κατ' αὐτὴν; Τῆ γὰρ τῶν φυσικῶν ἀναιρέσει, τὴν τῶν τοιοῦτων κατατροπῆν,

D Ἄρειός τε καὶ Ἀπολινάριος κατ' αὐτοῦ πεποιθήσασιν. Ὁ μὲν γὰρ, ἀψυχον, ὁ δὲ, ἄλογον, ὅπερ ἀνεργητόν ἐστι καὶ ἀθέλητον, αὐτὸν δογματίζαντες, κτίσμα τοῦτον καὶ ποίημα καθ' ἑαυτὸν ἐδασφῆμασαν. Ἐκάτερος γὰρ παθητὸν φύσει θεότητος, ἀλλ' οὐ φύσει σαρκὸς εἶπον τὸν Μονογενῆ· καὶ Ἀπολινάριος ἐτι κατ' ἀσέβειαν δαφιλευόμενος, καὶ τελείαν τὴν εἰς σάρκα μεταβολὴν κατ' ἐκπτώσιν καὶ τροπῆν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπεφῆνατο.

in carnem conversionem, ipsius divinitatis oc-

Χρὴ τοιγαροῦν εὐσεβοῦντας ἡμᾶς, τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν διώσασθαι, καὶ τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων κρατύνειν διδασκαλίαν· καὶ δύο φυσικὰ θελήματα

κατ' αὐτοὺς, καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας, ἐπὶ τοῦ αὐ-
 τοῦ καὶ ἐνὸς ὁμολογεῖν. Εἰ γὰρ ἐν ἐπ' αὐτοῦ θέλημα
 καὶ μίαν ἐνεργείαν εἰποιμεν, ἢ τοῦτον οὐκ ὄντα φύ-
 σει καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ μόνον Θεόν· ἢ φύσει μόνον
 ἀνθρώπων, καὶ οὐ Θεόν· ἢ οὔτε ἀνθρώπων οὔτε Θεόν
 σαφῶς δογματίσομεν. Οἶον, εἰ μὲν φυσικὸν τὸ θέλη-
 μα τυχὸν εἰποιμεν, ἢ θεῖον πάντως, ἢ ἀνθρώπων
 τοῦτό ἐστι· καὶ εἰ θεῖον, τὰ θεῖα κατ' αὐτὸ θελήσει
 φυσικῶς ὁ Λόγος· Θεὸν φύσει μόνον καὶ συνθελη-
 τὴν τῷ ἰδίῳ γεννήτορι δεικνύς ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀν-
 θρώπων· οὐ γὰρ πέφυκε διὰ τοῦ φύσει θεῖου, τὸ ἀν-
 θρώπων φύσει χαρακτηρίζεσθαι· ὡς περ οὐδὲ διὰ
 τοῦ κατ' οὐσίαν ἀνθρώπων, τὸ κατ' οὐσίαν θεῖον
 γνωρίζεσθαι. Τοῦτο δὲ, καὶ εἰ ἀνθρώπων φῶμεν τὸ
 θέλημα φύσει, κατὰ τὸ ἀκόλουθον συναχθήσεται.
 Εἰ δὲ ὑποστατικόν, τῆς αὐτοῦ μόνης ὑποστάσεως
 ἔσται χαρακτηριστικόν· καὶ οὐ ποτ' ἂν κατ' αὐτὸ
 κοινωνήσῃ Πατρὶ καὶ ἡμῖν· τῶν γὰρ ἄκρων ὑπο-
 στάσει διαστέλλεται καὶ χωρίζεται. Τὰ αὐτὰ δὲ
 πάλιν καὶ περὶ ἐνεργειῶν ἔστιν εἰπεῖν.
 cum quidquam communicabit. Persona enim ab
 de operationibus dicenda sunt.

Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο, μὴ γένοιτο, τὰς τῶν θεοφόρων
 Πατέρων περὶ αὐτῶν, φησὶ τῶν ἐνεργειῶν, μονα-
 δικὰς ἐξαρνούμεθα, τὴν τε τοῦ λεχθέντος θεοφάντο-
 ρος ἀγίου Διονυσίου «Θεανδρικὴν ἐνεργείαν,»
 καὶ τὴν Κυρίλλου τοῦ σοφοῦ «μίαν τε καὶ συγ-
 γενῆ δι' ἀμοιβῶν ἐπιδεδειγμένην ἐνεργείαν.» Ἀὐτὰ
 μὲν γὰρ διὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας δι-
 ὄλου τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν συμφύζαν, εὐσεβῶς
 αὐτοῖς ἐκρηχθήσαν· ὡς περ καὶ αἱ δοῦκαι, διὰ τὴν
 οὐσιώδη καὶ φυσικὴν τούτων διαφορὰν. Ἡ γὰρ
 Θεανδρικὴ τῆς θείας ὁμοῦ καὶ ἀνδρικής ἐνεργείας
 ὑπάρχει περιληψίς. Κατάλληλον γὰρ ὁ διδάσκαλος
 ἐπινοήσας φωνὴν, ἑκατέραν, ὡς ἔφη, τῇ προφορᾷ
 συλλαμβάνουσαν, καὶ ταύτην μοναδικῶς ἐκφωνήσας,
 τὴν διπλὴν, τοῦ διπλοῦ τὴν φύσιν, ἐνεργείαν περι-
 φραστικῶς παρεδήλωσεν.

Καὶ ἡ Κυρίλλου δὲ τοῦ σοφοῦ «μία τε καὶ συγ-
 γενῆς δι' ἀμοιβῶν ἐπιδεδειγμένη ἐνεργεία,» τῆς τοῦ
 μεγάλου τούτου Πατρὸς μεγίστης ἔχεται διανοίας.
 Τὴν γὰρ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸς συμφύζαν
 καὶ ἔνωσιν δι' αὐτῆς ἐκπαιδεύει. Θέλων γὰρ δεῖξαι
 καὶ ὁ πανεύφημος οὗτος ἀνὴρ, ὡς ἢ τε σὰρξ Θεός,
 καὶ ἢ κατ' αὐτὴν οὐσιώδης ἐνεργεία, θεῖα τῇ πρὸς
 τῇ φύσει Θεὸν Λόγον ἐνώσει γεγέννηται, καὶ τὰ
 ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνήργει, μὴ ἐκστασα τούτου, οὐ περ
 ἦν κατὰ φύσιν· ὡς περ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος τῇ
 ταύτης προσλήψει δι' ἡμᾶς ἐκουσίως γέγονεν ἀνθρώ-
 πος, τὰ κατὰ ἀνθρώπων ἐνεργῶν· καί περ ὑπάρχων
 φύσει Θεός, διαγορεύει τούτον, μὴ πανουργῶ προσ-
 τάγματι μόνον ἰσθῆαι καὶ ζωοποιεῖν, ὡς μὴ Θεὸν
 ὄντα γυμνόν· ἀλλὰ συνεργάτιν ὡς περ τινὰ, πρὸς
 τοῦτο δὴ μάλιστα, τὴν ἀγίαν αὐτοῦ σάρκα λαμβά-
 νειν ἐπιγέσθαι· καὶ ζωοποιεῖν καὶ θεραπεύειν δι'
 αὐτῆς καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀφῆς καὶ φωνῆς· ἵνα ταύ-
 τιν, δεικνύη ζωοποιεῖν δυναμένην, διὰ τὸ πρὸς αὐ-

A duas naturales voluntates, ex eorum mente ac sen-
 tentia, essentialiaque operationes in uno eodemque
 confiteamur ac admittamus. Nam, si unam in eo
 voluntatem unamque operationem dixerimus,
 aut eum non etiam natura hominem, sed solum
 Deum, aut natura tantum hominem, et non Deum;
 aut neque hominem, neque Deum esse, palam
 proflebitur. Puta, si naturalem forte voluntatem
 dixerimus, hæc aut divina prorsus est, aut humana.
 Si divina, ea Verbum natura volet quæ sunt divina;
 se natura Deum, eademque ac Pater præditum
 voluntate, solummodo ostendens; non autem homi-
 nem. Non enim res patitur, ut quod natura huma-
 num est, nota sit ac insigne ejus quod est natura
 divinum: uti neque, ut quod divinum est, per id
 quod est essentialiter humanum cognoscatur. Hoc
 vero ipsum consequenter fiat, si et natura humanam
 voluntatem dixerimus. Sin autem personalem dica-
 mus; ejus duntaxat personæ nota atque insigne
 erit; nec secundum eam cum Patre atque nobis
 extremis discernitur ac sejungitur. Quæ ipsa etiam

At non propterea (apage) divinorum Patrum sin-
 gulares de his voces (id est, operationibus) nempe
 unum quid significantes repudiamus; tum neque
 ejus, eujus facta mentio est, divini interpretis beati
 Dionysii «Deivirilem operationem,» tum sapien-
 tissimi Cyrilli, «Unam atque affinem utriusque
 munere editam operationem.» Has enim illi pro-
 pter unionem, naturaliumque operationum inter se
 prorsus quasi natura consertam cohesionem, pie
 prædicarunt; uti et duplices (quæ scilicet duo
 significant) ob essentialem ac naturalem earum
 distinctionem. Vox enim *Deiviriis* divinam simul
 humanamque operationem complectitur. Conve-
 nientem enim doctor commentus vocem, quæ
 utramque operationem, uti dicebam, singulariter
 prolata complecteretur, duplicem operationem,
 ejus qui duplex natura sit, circumlocutione signifi-
 cavit.

Sed et illa sapientissimi Cyrilli: «Una et affinis
 utriusque munere edita operatio,» magni hujus
 Patris maximæ intelligentiæ proxima est. Nam ipse
 quoque summam quamdam naturalium operatio-
 num, cohesionem ac unionem per illam docet. Cum
 enim etiam viro huic clarissimo constitutum esset,
 ut ostenderet carnem Deum, ejusque essentialem
 operationem, unione cum Verbo natura Deo, divi-
 nam factam esse, majoraque quam pro hominis
 ratione esse operatam, cum ab eo quod erat natura,
 minime excessisset, uti etiam ipsum Verbum, ea
 propter nos sponte assumpta, homo factam est,
 humana operans, quaquam erat Deus natura;
 ipsum docet, nedum jussione omnium effectrice
 curare ac vitam tribuere; ut qui non sit nudus
 Deus, sed velut operis sociam, ad hoc maxime san-
 ctam carnem suam sedulo adhibere; perque eam,
 ejusque tactu et voce vivificare atque curare, ut
 eam ostendat vivificandi vi præditam; idcirco nimi-

rum quod unum cum ea per unionem factum est; A vereque ac proprie ipsius natura cunctis vitam largientis, non alterius caro est. Quamobrem etiam unam suam, ejusque (sanctæ scilicet carnis suæ), atque affinem utriusque munere edit operationem; unam quidem, unione; rursus vero, partibus affinem; quæ videlicet tum in jussione omnium effectrice, tum in sanctæ carnis contactu eadem ipsa existeret: utriusque enim munere, Verbum ut Deus, hanc clare exhibebat; nempe ostendens, qua per eam quoque vitam tribuebat, ipsam etiam prorsus vivificam evasisse; uti etiam ignis ferro adurens, unione cum ipso, ferrum præstat urendi vi præditum: ita nimirum ut ustio nedum ignis natura sit, sed et ipsius ferri, qua illi unitum est: divinaque rursus patrandis miraculis Verbi operatio, non ipsius solum sit propter naturam, sed et sanctæ ipsius carnis, ob personalem ejus cum ipsa unionem. Sibi enim in divinis, operis sociam cam adhibebat, uti loquitur magister, haud secus ac anima corpus adhibet, ut opera sua expleat. Hæc igitur una est ac affinis utriusque munere edita operatio, quæ naturalium operationum unionem declarans, diversi eas generis duasque, haud secus ac etiam Deivirilis operatio, vi sua a seque proprie significet; quod ad ambas referatur partes, ex quibus et in quibus unum ac singulare Verbum incarnatum existeret; spectetque ad utramque; utriusque scilicet munere edita; tum nempe jussionis omnium effectricis, tum contactus sanctæ carnis.

Ne quem vero prorsus vox συγγενῆς (sive affinem C sive cognatam ac quasi ejusdem generis dicas) quasi paulo insolentior offendat. Usurparunt enim sancti Patres, tum in iis quæ ejusdem essentia sunt, tum quæ diversæ. Testis magnus Gregorius Theologus, dum in hæc verba de anima disserit, in *Oratione funebri* in fratrem suum Cæsarium: Post vero etiam aliquanto, cum cognatam carnem, quacum philosophata cœlestia est, receperit, Quo loco Gregorius, carnem animo cognatam, seu affinem, vocavit, non ratione naturæ, sed unionis. Rursusque *Oratione in sancta lumina* de unigenito Filio docens: « Cui et cognatus Spiritus testimonium perhibebat. » Quo loco cognatum, non ratione unionis dixit, sed ratione naturæ. Quin et ipse sapientissimus Cyrillus, tam de rebus essentia seu natura, tam persona discretis, nullo discrimine, cognati vocem atque affinis usurpat; atque hæc ait *Commentariis suis in Joannis Evangelium*, de curatione, quæ est per divinum baptismum, « Utrique quodammodo affini et amica. Spiritu enim sanctificat hominis spiritum; aqua vero corpus. » Quæ vero ac qualis affinitas seu cognatio Spiritus sancti et aquæ, sive essentiam ac naturam species, sive subsistentiam personamque cum spiritu nostro ac corpore.

Ejusdem ex epistola ad Nicandrum Cypri episcopum et ad præfectos eorum qui solitariam in Sicilia vitam degunt.

Unde natura Deum, eundemque vere ac pro-

την ἐν τῇ ἐνώσει γενέσθαι· καὶ αὐτοῦ τοῦ φύσει ζωογονοῦντος τὰ σύμπαντα, καὶ οὐχ ἕτερον σάρκα κυρίως ὑπάρχειν. Διὸ καὶ μίαν αὐτοῦ καὶ αὐτῆς, φησὶ τῆς ἁγίας σαρκὸς καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδεικνύει ἐνέργειαν· μίαν μὲν, τῇ ἐνώσει· συγγενῆ δὲ πάλιν, τοῖς μέρεσιν· ὡς τὴν αὐτὴν οὖσαν, ἐν τε παντουργῶ προστάγματι, καὶ ἀφ' ἧς τῆς ἁγίας σαρκὸς· δι' ἀμφοῖν γὰρ, ὡς Θεὸς, ὁ Λόγος, ταύτην σαφῶς ἐπαδείκνυτο· θεῖον δὲ τῷ καὶ δι' αὐτῆς ζωοποιεῖν, ὡς καὶ αὐτὴ γέγονεν δι' ὅλου ζωοποιῶ· καθάπερ καὶ πῦρ διὰ εἰδήρου καίον, ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτὸν καυστικὸν ἀποφαίνει τὸν σίδηρον· ὡς εἶναι λοιπὸν διὰ τοῦτο τοῦ πυρὸς κατὰ φύσιν μόνον τὴν καύσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ σιδήρου διὰ τὴν ἐνώσιν· καὶ τὴν ἐν τοῖς θαύμασι θεῖαν τοῦ Λόγου πάλιν ἐνέργειαν, μὴ τοῦ αὐτοῦ μόνον διὰ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῆς ἁγίας σαρκὸς, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν· συνεργάτιν γὰρ ἑαυτοῦ ταύτην ἐν τοῖς θεοῖς παρελάμβανεν, ἥ φησιν ὁ διδάσκαλος, ὥσπερ καὶ ψυχὴ τὸ ἴδιον σῶμα, πρὸς τὴν τῶν οἰκειῶν ἔργων ἐκπλήρωσιν. Αὐτὴ γοῦν ἡ μία καὶ συγγενῆς δι' ἀμφοῖν ἐπιδημιουμένη ἐνέργεια, τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν δηλοῦσα τὴν ἔνωσιν· τὸ ἕτερογενὲς τοῦτέστι καὶ δυϊκὸν, καθάπερ καὶ ἡ Θεανδρική ἐνέργεια, δι' ἑαυτῆς κυρίως σημαίνει· τῷ πρὸς ἄμφον τὰ μέρη, τῶν ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς ὁ εἷς καὶ μόνος ἐγνωρίζετο σεσαρκωμένος Λόγος, ἀναφέρεσθαι· καὶ ἀμφοτέρων ὑπάρχειν, ὡς δι' ἀμφοῖν, τοῦ τε παντουργοῦ προστάγματος, καὶ τῆς ἀφ' ἧς τῆς ἁγίας σαρκὸς ἐπιδημιουμένη.

Οὐ δεῖ δὲ τῷ συγγενεῖ ξενίζεσθαι παντελῶς ἐπὶ τε γὰρ ὁμοουσίῳ καὶ ἑτερουσίῳ λέλεχται τοῖς ἁγίοις Πατράσι τὸ συγγενές· καὶ μάρτυς ὁ θεολόγος καὶ μέγας Γρηγόριος, περὶ ψυχῆς λέγων οὕτως ἐν τῷ εἰς Καισάριον τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν *Ἐπιτομῆ λόγῳ*, Μικρὸν δὲ ὑστερον καὶ τὸ συγγενές σαρκὸς ἀπολοθούσα, ᾧ τὰ ἐκείθεν συμπλοσοφῆσιν· Ἐνταῦθα διὰ τὴν ἔνωσιν, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν συγγενῆ τῇ ψυχῇ τὴν σάρκα κέκληκεν ὁ διδάσκαλος. Καὶ πάλιν, *Ἐν τῷ εἰς τὰ φῶτα*, περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ διδάσκων, φησὶ· Καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ συγγενεοῦς μαρτυρούμενος Πνεύματος. Νῦν τὸ συγγενές διὰ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὴν ἔνωσιν εἰρηκεν. Αὐτὸς δὲ Κύριλλος ὁ σοφὸς κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν διηρημένον τὸ συγγενές ἀπαρητήτως λαμβάνει· καὶ τότε λέγει τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ὑπομηματίζων ²⁹, περὶ τῆς κατὰ τὸ θεῖον βάπτισμα θεραπείας, « Συγγενῶς πως ἔχουσης πρὸς ἄμφον τῶν θεοδηλωμένων. Πνεύματι μὲν γὰρ ἀγιάζει τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα· ὕδατι δὲ αὐτὸ, τὸ σῶμα. » Τίς δὲ, καὶ ποία συγγένεια Πνεύματος ἁγίου καὶ ὕδατος κατὰ τε οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν, πρὸς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα καὶ σῶμα; εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ χάριν ἡμῖν καὶ

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Νικανόρον τὸν Κύριον, καὶ τοῖς κατὰ Σικελίαν ἡγουμέτους, καὶ μονάζοντας.

Φύσει θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτὸν κυρίως, οὐχ

ἐτέρωθεν ὄντα διαγιγνώσκωμεν, ἢ ἐκ τῶν θεϊκῶς ἔργα καὶ ἀνθρωπικῶς χαρακτηριζόντων αὐτὸν, ἐμφύτων ἰδιωμάτων· τῆς τε θείας, ὡς ἔφη, θελήσεως καὶ ἐνεργείας, καὶ τῆς ἀνθρωπικῆς τοῦ αὐτοῦ θελήσεως καὶ ἐνεργείας· αἷς, καὶ θεῶν, ὅ ἦν καὶ γέγονεν· ἐπισημαίνει· θαύματουργῶν μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ὡς θεὸς ἰσχυρῶς· πάσων δὲ δι' ἡμᾶς ὁ αὐτὸς ἰσχυρῶς ὡς ἀνθρώπος· ὡς οὐκ ἄλλο τι παρὰ τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε καὶ ἄπερ ἐστὶ γνωριζόμενος, οἷον τι νόθον καὶ μεταίχιμιον, ἡγουν τρίτον ἀποτελεσμα, κατὰ τὴν τῶν ἡμῶν παραδείξιν· ὡς ἡ τῶν κενολόγων ἢ ἀρετικῶν μυθοπλαστία τερατολογεῖ, τοῦ εὐσεβοῦς ἀποσφαλεῖσα τῶν ἁγίων Πατέρων κηρύγματος ἀλλ' αὐτὰ κατ' ἀλήθειαν κυριῶς ὧν, τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς κατ' ἀλήθειαν κυριῶς ἐστίν. Ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι κατὰ φύσιν ὑπάρχων· θεὸς φύσει καὶ ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ Χριστός· καὶ ἄλλο τὸ παράπαν οὐδέν.

Καὶ πῶς, φασί, Κύριλλος ὁ σοφὸς μέσην τινὰ τάξιν τῶν ἐπὶ Χριστοῦ φωνῶν διαγορεύει φρονεῖν, οὕτως πρὸς Ἀκάκιον γράφων· « Αἱ μὲν γὰρ εἰσι τῶν φωνῶν ὅτι μάλιστα θεοπροπετεῖς· αἱ δὲ, οὕτω πάλιν ἀνθρωποπροπετεῖς· αἱ δὲ μέσην τινὰ τάξιν ἔχουσι. Καὶ τί τοῦτο συμβαλεῖται ποτ' ἂν ἐκείνοις πρὸς τὴν οικεῖαν ὑπόληψιν; » Οὐ γὰρ ἐκ μεταβολῆς, ἢ ἀποβολῆς τῶν ἁκρων, θεότητος φημι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνθρωπότητος· ἢ θείας τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀνθρωπικῆς θελήσεως καὶ ἐνεργείας, ἑτερόν τι μέσον, ἡγουν μεταίχιμιον ἀποτελεσμα, μηδετέρᾳ φύσει τῶν ἐξ ὧν ἐστὶ κοινωοῦν· ἢ πάλιν, ἐνεργείαν τινὰ σύνθετον ὄντα κατ' αὐτοῦς, ἢ ἔχοντα παραδίδοσιν ἐν τούτοις ἡμῶν ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ὅτι ταῦτα μὲν κυριῶς ἐστὶ, τὰ ἐξ ὧν ἐστίν· οὐ διηρημένως δὲ ταῦτα κατονομάζονται· ὁμοῦ δὲ, καὶ ἐν ταυτῶ τούτων ἐκάτερον, ὡς εἰς ὧν καὶ μόνος ὁ Χριστός. Καὶ μαρτυρεῖ περὶ τούτων αὐτὸς ὑπαρτολογοῦμενος τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, καὶ γράφων πρὸς Ἀκάκιον οὕτως, « Οἱ δὲ γε κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοί, μερίζουσι μὲν κατ' οὐδένα τρόπον τὰ ἡνωμένα· διαίρεσθαι δὲ μόναι διατείνονται τὰς ἐπὶ τοῦ Κυρίου φωνάς· πρόπειν τε τὰς μὲν τῇ θεότητι αὐτοῦ, τὰς δὲ τῇ αὐτοῦ πάλιν ἀνθρωπότητι. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρώπος· εἶναι δὲ φασὶ καὶ ἑτέρας κοινοποιηθείσας τρόπον τινὰ, καὶ οἷον ἐπ' ἄμφω βλεπούσας· θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα λέγω· οἷον τί φημι, αἱ μὲν γὰρ εἰσι τῶν φωνῶν ὅτι μάλιστα θεοπροπετεῖς, αἱ δὲ οὕτω πάλιν ἀνθρωποπροπετεῖς· αἱ δὲ μέσην τινὰ τάξιν ἔχουσι, ἐμφανίζουσαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Θεὸν ὄντα καὶ ἀνθρώπον ὁμοῦ τε καὶ ἐν ταυτῶ. » δέδειχε τοιγαροῦν ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, μέσην τάξιν εἶναι φωνῶν, οὐκ ἑτερόν τι τὸν Χριστὸν εἶναι, σημαίνουσῶν, παρὰ τὰ ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε καὶ ἄπερ ἐστίν, ὡς τινες ὑπελήφασιν· ἀλλὰ τὸν Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτὸν κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα. Καὶ παρακομίζει πρὸς ἀπόδειξιν τούτων τὰς θεοπευστοὺς Γραφὰς οὕτως φάσκων, « Ὅταν μὲν τῷ Φιλίππῳ λέγῃ, Ἰσοῦστον χρόνον μεθ' ἡμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκᾶς με, Φί-

A prie hominem, non aliunde quam ex proprietatibus naturā insitis, quibus divina simul humanaque ratione insigniatur (tum scilicet ex divina, ut dixi, voluntate et operatione, tum ex humana ejusdem voluntate et operatione) dignoscimus; quibus ac per quas, quod erat factusque est, obsignat; edens sponte miracula ut Deus, humanaque majore potestate; idemque sponte patiens, ut homo, nostri causa: velut nimirum qui non aliud quid, præter ea ex quibus et in quibus ac quæ existit, esse noscatur, ceu fere quid spurium mediūmqne (id est, tertium quid ac anceps mulorum instar) effectus, ut hæreticorum vana loquentium fabulosa loquacitas, a sanctorum Patrum pia prædicatione devia, monstrōse comminiscitur; sed illa ipsa revera proprie existat, ex quibus et in quibus revera proprie est. Ex deitate enim et humanitate, atque in deitate et humanitate naturā existens, Deus natura et homo, nec prorsus quidquam aliud, Christus est.

Et quomodo, inquit, sapientissimus Cyrillus mediū quemdam ordinem vocum in Christo sentire proficitur, in hæc verba ad Acacium scribens: « Inter voces, quæ Christo tribuuntur, quædam divinitati potissimum conveniunt; aliæ autem magis ad humanitatem pertinent: aliæ denique quasi mediū quemdam ordinem obtinent. » Quid vero hoc unquam, quo suam tueantur opinionem, illis contulerit? Non enim ex mutatione, aut repudio ac amissione extremorum Christi (scilicet deitatis ac humanitatis, sive divinæ ejus atque humanæ voluntatis ac operationis) aliud quid mediū, sive interjectum effectum, cum neutra partium ex quibus est, communicantem; aut qui rursus in eorum sententia, operatio quædam composita sit, vel ea præditus; quibus sic loquitur, nobis tradit Cyrillus; sed, esse eum vere, ea, ex quibus est; haud tamen ea seorsim divisisque partibus vocari, sed simul utraque, ut qui unus Christus ac singularis sit. Testatur hæc ipse, cum orientales episcopos defendens, in hæc verba ad Acacium scribit: « At vero Antiocheni fratres, quæ quidem inter se unita sunt, nullo pacto distrahant: sed solas voces, quæ de Christo dicuntur, secernendas contendunt; atque alias quidem ejus divinitati, alias vero ejus rursus humanitati congruere. Idem enim Deus et homo est. Addunt nihilominus quasdam esse quodammodo communes, et velut ad utramque naturam spectantes, divinitatem scilicet et humanitatem. Quod dico, ejusmodi est. Inter voces, quæ Christo tribuuntur, quædam divinitati potissimum conveniunt; aliæ autem magis ad humanitatem pertinent: aliæ denique quasi mediæ sunt, quæ Filium Dei, Deum et hominem simul esse declarent. » Ostendit igitur nobis ille esse mediū classem vocum, non quæ significant esse Christum aliud quid, præter illa ex quibus, et in quibus, ac quæ est, ut quidam opinati sunt; sed quæ eundem Deum esse atque hominem natura ostendant. Hisque pro-

bandis, divinas assert Scripturas, ita loquens : « Et enim cum Philippo dicit : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? Qui vidit me, vidit et Patrem¹ ; et : Ego, et Pater unum sumus² : vocem divinitati maxime convenientem proferre affirmamus. Cum vero Judæorum turbas increpans, ait : Si filii Abraham essetis, opera Abraham utique faceretis. Nunc autem quaritis me interficere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis : hoc Abraham non fecit³ : ejusmodi exponere dicimus, quæ homini proprie competunt. Verumtamen hoc ita accipiendum est, ut et illæ quæ Divinitati continent, et illæ rursus quæ ad humanitatem pertinent, uni tantum Filio ascribantur. Medias autem voces illas esse asseveramus, ut cum beatus Paulus scribit : *Jesus Christus heri, et hodie; idem et in sæcula*⁴. Et rursus : *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*⁵. Ac rursus : *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen*⁶. En enim, en, nominato Christo Jesu, eundem illum heri et hodie esse dicit, et in sæcula ; ac per illum facta esse omnia. Illum quoque qui ex Judæis secundum carnem, Deum super omnia appellat ; quin et in sæcula benedictum, Amen, dicit. Ne in his igitur, quæ de Domino dicuntur, voces diviseris. Simul enim complectuntur, et quod Deo convenit, et quod homini. Quin potius illas tanquam uni, Filio tribue, nempe Deo Verbo incarnato. His verbis Spiritus, docuit nos doctor, ipsas quoque medias voces nihil penitus aliud in Christo significare, quam quod Deum simul, atque hominem deceat : unde et illi has indivise tribuendas jubet, ut qui Deus idem et homo, nec aliud prorsus quidquam, uti dicebam, existat.

Ejusdem ex oratione qua duas in Christo voluntates esse probat.

Nam nisi alia atque alia secundum essentialiam est, divinitas et voluntas humana, liquet unam naturam atque eandem esse. Ac si ista est, natura quoque necessario una, nullaque varietate dissimilis est. Ubi enim nulla naturalis voluntatum diversitas est, nec essentialis omnino ac naturæ est. Sin autem alia atque alia natura, plane distinctæ sunt. Ac si distinctæ, quomodo non eorum necessario, qua pollent quantitate, fatendus numerus est? Sublata enim numeri ratio, tum distinctionem tollet, tum quæ distincta sint, ac si ne essent quidem, prorsus abolitura est. Nam qui etiam fiat, esse hæc, et non numerari? quidem demum causæ est, aut quomodo fit, ut quæ ex natura sunt voluntates, non etiam ex natura numerentur, cum et ipsæ naturæ numerari merito nunquam destiterint? Quod enim in voluntatibus

Α. *λεπτε ; οὐ πιστεύετε δεῖ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἔστιν ; - ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα* καὶ, Ἐγὼ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμῷ, θεοπροπεσιτάτην εἶναι διαθεβασιμῆτα τὴν φύσιν. Ὅτε δὲ τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπιπέθηται ἔθνος, ἐκείνο λέγων, *Εἰ τίνα ἦτε τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν* · ῥῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἀνθρώπων, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὁμῖν λέλειχα · τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησεν · ἀνθρωποπραπῆς εἰρησθαι τὰ τοιαῦτά φαμεν. Πλὴν τοῦ ἐκὸς Γιου τὰς θεοπροπεῖς, καὶ μέντοι τὰς ἀνθρωπείας. Β. Μέσας δὲ εἶναι φωνὰς ἐκείνας διαθεβασιμῆτα, ὅτι, ὅταν ὁ μακάριος γράφη Παῦλος, Ἰησοῦς. Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ πάλιν · *Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ · καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ*. Καὶ πάλιν · *Ὅν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστός, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν*. Ἰδοὺ γάρ, ἰδοὺ Χριστὸν Ἰησοῦν ὁ ὀνομάσας, χθὲς καὶ σήμερον τὸν αὐτὸν εἶναι φησι, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας · καὶ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ πάντα · καὶ τὸν κατὰ σάρκα ἐξ Ἰουδαίου, ἐπὶ πάντας ὀνομάζει Θεόν · καὶ μὴ εὐλογητὸν εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Μὴ τοίνυν διελθῆς ἐν τούτοις τὰς ἐπὶ τοῦ Κυρίου φωνὰς. Ἐχρῆστον γάρ ἐν ταυτῷ τὸ θεοπροπεῖς καὶ ἀνθρώπινον · ἐφαρμύσσει δὲ μᾶλλον αὐτὰς ὡς ἐνὶ τῷ Υἱῷ, τούτεστι, Θεῷ λόγῳ σεσαρκωμένῳ. Τούτοις δὲ τοῖς λόγοις τοῦ Πνεύματος καὶ αὐτὰς ἡμῖν ἀποδείδειεν ὁ διδάσκαλος τὰς μέσας φωνὰς, μηδὲν καθοτιοῦν ἕτερον ἐπὶ Χριστοῦ σημαίνουσας, ἢ τὸ θεοπροπεῖς ἐν ταυτῷ καὶ τὸ ἀνθρώπινον · ὅτι ἐν ταυτῷ ταύτας καὶ ἐφαρμύζειν ἀδικαιρέτως παρακαλεῖται δεῖν, ὡς Θεῷ τῷ αὐτῷ, καὶ ἀνθρώπῳ φύσει τυγχάνοντι · καὶ ἄλλο τὸ παράπαν, ὡς ἔφη, οὐδένα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῶν δύο θελημάτων τοῦ ἐκὸς Χριστοῦ.

Εἰ ἄλλο καὶ ἄλλο κατὰ φύσιν οὐκ ἔστι τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον θελημα, δῆλον ὡς ἐν φύσει καὶ ταυτόν. Καὶ εἰ τοῦτο, καὶ ἡ φύσις ἐξ ἀνάγκης μία καὶ ἀπαράλλακτος. Ὅθ γὰρ ἑτερότης φυσικὴ θελημάτων οὐκ ἔστιν, οὐδ' οὐσίας τὸ παράπαν καὶ φύσεως. Εἰ δὲ ἄλλο φύσει καὶ ἄλλο, διάφορα πάντως ; καὶ εἰ διάφορα, πῶς τὸν ἐν πόσει τούτων ἀριθμὸν οὐχ ὁμολογήσαι χρεῶν ; Ἢ γὰρ τούτου ἐξάρτησις, αὐτῆς τε πάμπαν ἀφανισμὸν, καὶ τῶν διαφερόντων, ὡς οὐκ ὄντων, ἐργάζεται. Πῶς γὰρ καὶ εἶναι δυνατόν καὶ μὴ ἀριθμῆσθαι, καὶ δι' ἣντινα τὴν αἰτίαν ; ἢ πῶς ὄντα μὲν κατὰ φύσιν, οὐκ ἀριθμοῦμεν δὲ τὰ θελήματα τὴν αὐτὴν, εἰπερ' εὐλόγως μὴ παύσονται τοῦ ἀριθμῆσθαι κατὰ αἰ φύσεις ; Τὸ γὰρ ἐπ' ἐκείνων καλὸν, ἐμφύτων ὄντων καὶ συστατικῶν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ὑπάρχειν προσῆκει τοῖς πράγμασι, καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἀνέλπει τὸν ἀριθμὸν,

¹ Joan. xiv. 9, 10, ² Joan. v. 30. ³ Joan. viii. 39, 40. ⁴ Hebr. xiii. 8. ⁵ 1 Cor. viii. 6. ⁶ Rom. ix. 5.

ὡς ὅτι κατ' αὐτούς λυμαινόμενον, ἢ μηδαμῶς παρα-
θάπτοντα, καὶ ἐκ' ἐκείνων περιληφθῆ. Πρὸς δὲ ἄλ-
ωσιν τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἐμφύτου διαφορᾶς, δι' ἣν
αὐτῶ κλν ταῖς οὐσίαις προσχωρήματα· ἢ δείξωσι,
πῶς μὴ ἀνάγκησιν πάντως ἢ σύγγουσι, τοῦ κατὰ
ἄνθρωπον φυσικοῦ τοῦ Σωτήρος θελήματος ἀπεργά-
ζονται, διὰ τῆς κατὰ τὸν ἀριθμὸν παραίτησεως.
est, ut et in naturalis numerum usurpatus; aut certe
talem, qua ratione est homo, non omnino auferant
respuant.

Τῷ γὰρ θεωθῆναι τῇ πρὸς Θεὸν ἐνώσει, καθὰ
καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν τῆς λογικῆς τε καὶ νοε-
ρῆς ἐψυχωμένης σαρκός, τῆς κατ' οὐσίαν ὀντότη-
τος οὐκ ἐξίστην· ὡσερ οὐδὲ τῆς οικείας τὸν
σίδηρον, ἢ ἄκρα καὶ δι' ὄλου πρὸς τὸ πῦρ συν-
ανάγκασίς τε καὶ ἐνωσίς· ἀλλὰ πάσχει μὲν τὰ
πυρρὸς, ἐπειδὴ πῦρ τῇ ἐνώσει γεγένηται· βρῖθει
δὲ πάλιν κατὰ φύσιν, καὶ τέμνει, ὅτι μὴ τῆς οι-
κείας λώδην πέπονθε φύσεως, ἢ φυσικῆς ἐνεργείας
ἐξέστη τὸ σύνολον· καίτοι μετὰ πυρρὸς ὑπάρχων
κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἀδιάστα-
τω· ὁρῶν, τὰ τε κατὰ φύσιν ἴδιαν· λέγω δὲ τὴν το-
μῆν· καὶ τὰ καθ' ἐνωσιν αἰθί·, ὅπερ ἐστὶν ἢ καῦ-
σι·. Αὐτοῦ γὰρ ὑπάρχει, καθάπερ καὶ τοῦ πυρρὸς ἢ
τομῆ, διὰ τὴν ἄκρην τούτων εἰς ἄλληλα περιχώρη-
σιν τε καὶ ἀντίθεσιν· καὶ οὕτε τὴν φύσιν αὐτοῦ,
φημὶ δὲ τοῦ σιδήρου, κλν μετὰ πυρρὸς ὁρᾶται, κω-
λύομεθα τὸ παράπαν ὀνομάζειν ἢ ἀριθμεῖν, οὕτε τὴν
φυσικὴν ἐνέργειαν, εἰ καὶ μετὰ καύσεως καθορᾶται,
καὶ μηδεμίαν ἔχει πρὸς ταύτην διάστασιν, ἀλλ'
ἐνωσιδῶς σὺν αὐτῇ τε καὶ ἐν αὐτῇ διαφαίνεται καὶ
γνωρίζεται. Τίς οὖν ὁ λόγος, τοῦ τὸ φυσικῶς τῇ
φύσει προσὴν μὴ ἀριθμεῖν, τουτέστι τὸ θέλημα, καὶ
ταύτη τὸ καθ' ἡμᾶς ἀτελεὲς τῷ ὑπερτελεῖ καὶ προτε-
λεῖψ Θεῷ Λόγῳ σεσαρκωμένῳ προσμαρτυρεῖν, καί-
τοι πάντων ἐπίσης, εὐδοκίᾳ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ
Πνεύματος ἁγίου διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καθ' ἐνω-
σιν τὴν ἀδιάστατον τῶν τῆς φύσεως κεκοινωνηκότι,
καθάπερ οὖν καύτης τελείως τῆς φύσεως, πλὴν μό-
νης τῆς ἀμαρτίας, ὅτι μὴδὲ τῆς φύσεως ἦν, ἀλλὰ
γνώμης, παρὰ τὸν λόγον καὶ τὸν νόμον κεκινήμέ-
νης τῆς φύσεως, ἐκτροπή καὶ ὀλισθημα;

ipsius perfecte communionem naturæ, uno duntaxat excepto peccato, quod ipsum ne naturæ qui-
dem attinens, animi voluntatis arbitriique contra rationem legemque naturæ moti, exerratio atque
lapsus existit.

Καὶ μοι δεόντως μάλιστα τούτου γε χάριν ὁ λεχ-
θεὶς ἐπιστήσας φαίνεται μοναχός, τοῦ φυσικοῦ τὸ
γνωμικὸν διαστειλάς θελήματος. Τὸ μὲν γὰρ, κατὰ
τὸν αὐτοῦ καλῶς ἔχοντα ὄρισμὸν, δύναμις ὑπάρχει
τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικῆ. Πᾶν γὰρ εἴ τι τῶν
ὄντων καὶ μάλιστα λογικῶν, φυσικῶς τοῦ κατὰ φύ-
σιν ὄντος ὀρέγεται, καὶ τούτου παρὰ Θεοῦ λαβὼν
κατ' οὐσίαν ἔχει τὴν δύναμιν, πρὸς σύστασιν τὴν
ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος οὐκ ἔχει τὴν
ὄρεξιν, τοῦ μηδαμῶς ὄντος, πόθεν καὶ πῶς, μηδὲλως
ὑπαρξιν ἢ κίνησιν ἔχοντος; Μόνον γὰρ ἀδρανὲς τὸ
μὴ ὄν καὶ ἀνοῦσιον· καὶ οὐδαμῶς οὐδὲ μία τούτου
δύναμις ἐν τοῖς οὐσίαν ὑπάρχει, καὶ κίνησις. Τὸ δὲ,
αὐθαίρετος ὀρμηὶ καθέστηκε, τὰς ἐφ' ἐκάτερα ποιου
μὲν παρεκτροπᾶς· καὶ οὐ φύσεως ὑπάρχον ἀφο-

bonum aptumque est, quæ innatæ sint resque con-
stituant ac insigniant, in ipsis quoque rebus ut
existat conveniens sit; atque adeo vel ab his
quoque numerum auferant, ut qui, per eos, la-
bem asserat; vel, cum nihil lædat, in illis quoque
assumatur; ad hoc scilicet, ut quæ illis natura
inest distinctio innotescat: quod unum in causa
ostendant, qui fiat ut naturalem Salvatoris volun-
tatem aut confundant, qui ejus censum ac numerum

Non enim quod hæc, unione cum Deo
deitate imbuta sit, haud secus ac ipsa na-
tura carnis, animæ præditæ utente ratione et
intelligente eo extrahit, quod illi essentielle
existit; uti neque ferrum, ab eo quod illi ex
essentia est, extrudit summa ejus, totaque mole
cum igne contemperatio atque unio: sed ignis qui-
dem affectiones recipit, eo quod ex unione velut
ignis evasit; gravi tamen rursus pondere natura
est, et secat, idcirco nimirum quod ejus naturæ
nulla labe illata est, nec a naturali prorsus ope-
ratione excessit; etsi cum igne, secundum unam
eamdemque subsistentis rationem, una existit, ac
indivise operatur, tum quæ ex propria natura sunt
(ut nempe secet) tum rursus quod ex unione acce-
dit (scilicet ut urat. Illius enim est, quod urit, uti
etiam ignis, quod secat, ob summam horum inter
se intimamque penetrationem ac reciprocaionem.
Ac neque ejus naturam (ferri scilicet) etsi igni
conjuncta conspicitur, ullo modo nominare prohi-
bemur aut numerare, neque naturalem operatio-
nem: quanquam hæc cernitur urendi actioni co-
mes, nec ab ea quidquam dividitur; sed uniformiter
cum ea, atque in ea dilucet atque noscitur. Quæ
igitur ratio ut id non numeremus quod natura inest
naturæ (nempe voluntatem) eaque ratione, Deo
Verbo incarnato, majori scilicet omni perfectione
eique anteriori, ut nec homo perfectus sit tribua-
mus; quanquam omnium perinde, quæ naturæ
sunt, nostræ salutis causa, per indivulsam unio-
nem, propensa Patris voluntate ac Spiritus sancti
cooperatione, commercium iniiit; uti plane etiam

Mihique maxime, ejus rei gratia convenienter
advertisse videtur, monachus ille, cujus memini,
dum animi voluntatem, arbitriumque ac senten-
tiam, a naturali voluntate distinxit. Hæc enim,
juxta eam, quam rite tradidit, definitionem, Vis
est, ejus appetens, quod est secundum natu-
ram. Quidquid enim rerum usquam est, earum
maxime quæ ratione utuntur, id quod est ex natura
appetit, ejusque appetendi vim essentialiter a Deo,
quo illi substantia sua, ac quod est, incolunt sit,
inditam accepit. Nisi enim ejus quod ex natura est
appetitionem habet, unde, quoque modo ejus quod
non est, atque nihil est, habeat, quod omni prorsus
essentia motuque careat? Solum enim imbecille
est, quod ne est quidem, omnique essentia

caret; nec ulla prorsus ejus in rebus vis motusque A est. Hæc porro libera arbitriique appetitio est, in utrumque declinare præstans; cujus muneris est, non ut naturam, sed ut personam ac hypostasim proprie discernat. Qua re perspecta, divisus ille hominisque cultor Nestorius, animi voluntatum, seu sententiarum unionem impie docuit, ut altera alteram subsistentiam personamque astrueret, nudusque illi homo constaret; nempe animi quadam voluntate ac sententia, motuque libero in Deum Verbum, uti ipse loquitur, conflata unione; ex qua, eadem consilii ac voluntatis rationem, seu (ut verius magisque proprie loquar) multiplicem, statuit; quanto etiam singulis paulatim voluntatis animi motibus, ex imperfectis ad perfecta, tendendo ac proficiendo, ut ille opinatur, procedit; non quasi ex ipsa, nullis verbis explicabili conceptione, tota perfecte cum suis omnibus, cum tota ejusque omnibus natura nostra, penes unam eandemque subsistentiam ac personam, Verbi deitas unita sit.

Ut igitur, quem dixi, monachus, tum naturæ perfectionem in Deo incarnato exacte statueret, tum contrarietatem excluderet; naturali in eo constituta voluntate, arbitriam dispunxit; ut neque divisioni locum, voluntatum in eo conflictu, daret, neque inanem speciem nudamque imaginem, per absentiam illius arcesseret. Sin autem quis forsitan affirmet, fieri non posse ut aliter duæ in eo dicantur voluntates, quam per contrarietatem seu oppositionem; siquidem ita intelligat, ut essentialiter diversas atque distinctas velit, nec ego eam inficias; sin autem contrarias et quæ inter se dissideant, falsum est quod dicitur. Non enim si quid distinctum ac diversum, omnino etiam contrarium est atque adversum. Adversum siquidem ac contrarium, animi voluntatis est, ac arbitrii aliter quam ex ratione moti; diversum vero seu distinctum, naturæ, quæ ratione regatur, opus existit: atque alterum quidem, naturam pugna committit; alterum eam palam constat ac constituit. Essentialis itaque differentia ac distinctio, eo est, ut res in natura consistent sintque incolumes; non sic contrarietas, sed ut dissolvantur ac intereant. Non enim habet natura quod naturæ rationibus adversum est; nec ejus quod tumultuatur ac dissidet, ulla in rebus ratio est.

Fræterea, si duæ voluntates omnino contrariæ ac oppositæ sunt, unde est ut nec in animis, natura ac persona discretis, id omnino ac prorsus contingat? D Etsi enim arbitrarie animique voluntates sunt, quandoque illis consentimus, Deoque et angelis, ipsique alii aliis; nec idcirco jam animum sui arbitrum, ejusque voluntatem amisimus. Horum enim si jacturam fecissemus, utique etiam concordia cum aliis; quandiu enim illius compotes sumus, etiam alia quæ volentis animi sunt sui que arbitri, tenemus. Cum hæc igitur sic se habeant, nec usquam pugna appareat, tametsi arbitrarie voluntates, existentia atque numero incolumes sint, qua necessitudine animi amice consociantur; qui fit, ut in uno eodemque Deo Verbo incarnato, ac perfecte nostri causa factio homine, quæ ei essentialiter natura voluntates insunt, contrariæ sint

ριστικόν, ἀλλὰ προσώπου κυρίως καὶ ὑποστάσεως. Καὶ τοῦτο γὰρ διαγνοῦς ὁ διηρημένος καὶ ἀνθρωπολάτρης Νεστόριος, γνωμῶν ἔνωσιν ἀσεβῶς ἰδογμάτισεν· Ἰν' ἑκατέραν δι' ἑκατέρας ὑπόστασιν ἐπιπυρώσῃ, καὶ ὁ ψιλὸς ἀνθρώπος αὐτῷ τηρηθῆ, γνωμῆτινὶ καὶ ἀβιαιρέτῳ κινήσῃ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς αὐτὸς φησὶ, τὴν ἔνωσιν ποιησάμενος, ἐξ ἧς καὶ τὴν ταυτοβουλίαν συνίστησιν, ἢ πολυβουλίαν, εἰπεῖν οἰκειότερον· ὅση καὶ καθ' ἑκάστην τοῦ γνωμικῶν θελήματος κίνησιν, κατὰ μέρος ἐκ τῶν ἀτελῶν ἐπὶ τὰ ἐντελῆ κατ' αὐτὸν ἔσται, φερομένη τε καὶ προκίπτουσα· ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀφράστου συλλήψεως, ὅλης τελείως μετὰ τῶν αὐτῆς ἀπάντων, πρὸς ὅλην καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἀπαντα, τὴν ἡμετέραν φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, καθ' ὑπάστασιν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνωθείσης.

Ὡς ἂν τοίνυν καὶ τὸ ἐντελὲς διακριθῶσιν τῆς φύσεως ἐπὶ τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ, καὶ τὸ ἀντικείμενον διαβρίψῃ ὁ λεγθεὶς μοναχός· ἐδὲ μὲν φυσικὸν ὄρισεν ἐπ' αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωμικὸν ἀποδιώρισεν θέλημα, μήτε τῇ διαιρέσει χώραν δοῦς τῷ στασιάζειν ἐν τούτῳ, μήτε τῇ φαντασίᾳ παρεῖσθαι, τῷ μὴ ὑπάρχειν ἐκεῖνο. Εἰ δὲ τις τυχὼν ἰσχυρίζεται, μὴ ἂν ἄλλως ἐπ' αὐτοῦ δυνατὸν, ἢ κατ' ἐναντίωσιν τὰ δύο θελήματα λέγεσθαι· εἰ μὲν ὡς κατ' οὐσίαν διάφορα, κατὰ δόχουμαι, εἰ δὲ ὡς ἀντικείμενα, ψευδὴς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ εἴ τι διάφορον πάντως καὶ ἀντικείμενον. Τὸ γὰρ ἀντικείμενον, γνωμικῆς παραλόγῳ; δηλαδὴ κινουμένης· τὸ δὲ διάφορον, φύσεως λόγῳ κρατουμένης ἔργον καθέστηκε· καὶ τὸ μὲν φύσεως στασιαστικόν, τὸ δὲ προδήλως συστατικόν. Διαφορὰ τοιγογαροῦν οὐσιώδης, εἰς σύστασιν τῶν ἐν τῇ φύσει πραγμάτων ἔστιν, οὐ μὴ ἐναντίωσις; [ἀλλά] πρὸς τὴν τούτων διάλωσιν. Οὐ γὰρ ἔχει ἡ φύσις τὸ παρὰ φύσιν· οὐδὲ λόγος οὐδεὶς τοῦ στασιάζοντος.

Essentialis itaque differentia ac distinctio, eo est, ut sic contrarietas, sed ut dissolvantur ac intereant.

Ἄλλως τε, εἰ τὰ δύο θελήματα πάντως ἐναντία καὶ ἀντικείμενα, πῶς ἐπὶ τε τῶν φύσει καὶ ὑποστάσει διηρημένων λογικῶν, οὐ τοῦτο πάντη τε καὶ πάντως συμβαίνει. Συννεύομεν γὰρ ἔστιν ὅτε τούτους, καίτοι γνωμικὸς οὐσίαι, καὶ Θεῶν, καὶ ἀγγέλων, καὶ ἀλλήλων, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς γνωμικῆς ἤδη, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν θελήματος, διαπεπτώκαμεν. Εἰ γὰρ τούτων, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους δηλονότι συννεύσεως; εἴπερ ἕως ταύτην ἔχομεν, καὶ τῶν ἄλλων γνωμικῶν ἀνεχόμεθα. Εἰ οὖν ἐνταῦθα τοῦτο, καὶ οὐδαμῶς ἀντίταξις καθορθαί, καίτοι σωζομένων ὑπάρξει τε καὶ ἀριθμῷ τῶν γνωμικῶν θελημάτων, καὶ τὴν φιλικὴν ἐν σχέσει διάθεσιν· πῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδὸς σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, καὶ τελείως δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντες, ἐν τοῖς φυσικῶς προσοῦσιν αὐτῷ κατ' οὐσίαν θελήμασιν, ἐναντίωσις ἔσται. Πῶς δὲ ταῦτα φασὶν ἐναντία, δι' αὐτὸν γὰρ τὸν ἀρι-

μόν, ἢ καὶ δι' αὐτὸ ἐδ' ὑπάρχειν. Εἰ μὲν διὰ τοῦτο, Α καὶ τὴν φύσιν ἀνέλπει τῆς σαρκὸς, ἀντικειμένην τῷ Δόγῳ διὰ τὴν ὑπαρξίν. Πολλῶ γὰρ ἰσχυρότερον, ὡς περὶ εὐδηλον, εἰς ἀντίταξιν, τὸ ὑποκειμένον, τοῦ ἐν ὑποκειμένῳ καθέστηκεν. Εἰ δὲ διὰ μόνον τὸν ἀριθμὸν, καὶ τούτου τὰς φύσεις ἐρήμους ποιήσωσι, καὶ μὴδὲ μίαν αὐτῶν ἀριθμείωσαν; παραιτεσθῶσαν δὲ καὶ πάλιν αὐτὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀπὸ τῶν τῆς μίης καὶ ἀνάρχου θεότητος τριῶν ὑποστάσεων, ἵνα μὴ κάκεινη στασιάζῃ πρὸς ἑαυτὴν, ἀλλ' ἀτοπὸν γε τῷ μὴδὲν ὄντι τὸ σύνολον, οὐκ οὐσία, οὐ ποιὸν, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων, ἰσχυρὸν τοσαύτην ἀποκληροῦν· ἀτοπώτερον δὲ, καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτὴν τοῦ φυσικοῦ θελήματος αἰτιάσθαι, κἀντεῦθεν τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ κατασκευάζειν. Καὶ ταῦτα, τῶν ἄλλων ἐν τῇ φύσει πρωτίστην οὖσαν φυσικῶν ἰδιωμάτων καὶ κινήματων ἐμφυτον δύναμιν. Κατὰ ταύτην γὰρ μόνην, τοῦ εἶναι καὶ ζῆν, καὶ κινεῖσθαι, καὶ νοεῖν, καὶ λαλεῖν, καὶ αἰσθάνεσθαι, καὶ μετέχειν τροφῆς, ὑπνοῦ τε καὶ ἀναπαύσεως, καὶ μὴ ἀλγύνεσθαι, μὴδὲ θνήσκειν, καὶ ἀπλῶς ἀπάντων τῶν συνιστῶντων τὴν φύσιν, ἔχειν τελείως τὰς ἕξεις, καὶ τῶν λυμαινόμενων τὰς στερίσεις, φυσικῶς ἐπιέμεθα.

(ut verbo dicam) omnium ad naturæ incolumitatem quæ ad interitum ducunt, naturaliter appetimus.

Καὶ μοι φαίνεται κἀν τούτῳ προσηκόντως ποιήσας, κατὰ τὸν αὐτοῦ ὅρισμὸν ὃ εὐλαβῆς μοναχὸς, καὶ προσθεὶς τό· « Καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων, συνεκτικὴν πάντων ἰδιωμάτων. » Πάντα γὰρ αἰεὶ συνέχει, καὶ συνέχειν ἐπιέται, καὶ οὐδενὸς ἔχειν τὴν στέρησιν, τὸ οὐσιώδες ἐν ἡμῖν καὶ ἐμφυτον θάλημα· μᾶλλον δὲ ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ τε καὶ κατ' αὐτό· καὶ εἶμαι τὸν καὶ ποσῶς τοῦ ὄντος, ἀλλὰ μὴ τοῦ δοκοῦντος λόγον ποιούμενον, συνθησασθαι πάντας δὲ, καὶ ὡς ἀνθρώπον τὸν σαρκωθέντα Θεόν, φυσικὸν ἔχειν καὶ ἀνθρώπινον θέλημα· καὶ τῶν ἀπηριθμημένων ἕκαστον θέλειν κατ' αὐτὸ φυσικῶς, πρὸς πίστωσιν τῆς νοερῶς αὐτοῦ καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης σαρκὸς, εἴπερ τελείως ἀνθρώπου γέγονε, μὴδὲν τῶν ἡμετέρων λειπόμενος, πληρὸν μόνης τῆς ἀμαρτίας· ἀλλὰ πάντα ἔχων ὅσα καὶ ἡμεῖς, ἀπαραιδίπτως τὰ κατὰ φύσιν ευστατικά τῆς ἡμετέρας οὐσίας, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ τῆς ἀνάρχου καὶ θείας, δι' ὧν ἀνθρώπον ἑαυτὸν ὁμοῦ καὶ Θεὸν ὄντα κυρίως ἐγνώριζε, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν Πατέρα τελείως φυσικῆν συγγένειαν διασώζοντα μετὰ τὴν ἔνωσιν.

demonstravit, ac qui perfecte nobiscum et cum Patre naturalem affinitatem, post etiam unionem servaret.

Τὸ γὰρ δὴ λέγειν, ὡς ἐν τῷ καιρῷ μόνῳ τοῦ σωτηρίου πάθους, ἤνικα τὸ ἡμέτερον ἐτύπου πραγματικῶς ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὡς ἀνθρώπος παρητατο τὸν θάνατον, δύο θελήματα ἔχων ἐδεικνυτο, ἀποφαντικόν, οὐκ ἀποδεικτικόν μοι δοκεῖ. Πῶς γὰρ ἐν τούτῳ μόνῳ τῷ καιρῷ, καὶ μὴ πρὸ τούτου, καὶ δι' ἣντινα τὴν αἰτίαν. Εἰ μὲν γὰρ εἶχε τότε, καὶ ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν ἐξ οὗ γέγονεν ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐκ ὕστερον ἐσχέθισεν· εἰ δὲ ἀπ' ἀρχῆς οὐκ εἶχεν, οὐ δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἀλλὰ μόνον ἐφάντασε τὴν παραίτησιν, καὶ πρὸς ταύτην τὰ λοιπὰ δι' ὧν σωσμέθεα,

A atque discordes? Quo autem modo contrarias asserunt, numeri ratione, an et ipsa existentia? Ac siquidem hanc causam dicunt, etiam carnis naturam, eo quod existit, Verbo adversantem sustulerint. Longe enim (ut cuivis exploratum est) major contrarii vis in eo, quod ipsum subjectum est, quam quod in subjecto existentiam habet. Sin autem sola numeri ratio officit, hanc et naturis adimant, neutramque eorum in numeros ponant: ac rursus ipsum ob eandem causam, nec in tribus unius æternæque Deitatis personis, ne et illa ipsa secum dissideat, admittant. At sane absurdum, ei, qui nihil prorsus sit, non substantia, non qualitas, non aliud quid eorum quibus rerum genera censentur, vim tantam ascribere; longeque absurdius, ipsam naturalis voluntatis existentiam ac veritatem ejus arcessere; atque inde eam amoliendam astruere. Ac vel maxime, cum inter reliquas naturales proprietates ac motus, innata hæc vis facile princeps existat. Nam secundum hanc unam et esse et vivere et moveri et intelligere, et loqui et sentire, cibumque sumere, et somno recreari ac quiete, et non dolere neque mori; prorsusque facientium perfecte habitus nancisci, iisque carere

Ac mihi quoque ea etiam parte consulto fecisse videtur, in sua definitione, religiosissimus monachus, dum et hæc addidit: « Et eorum omnium proprietatum, quæ essentialiter naturæ insunt, vim conservatricem. » Omnia enim semper conservat ac continet, appetitque conservare ac nullo carere, quæ in nobis essentialis ac innata voluntas est; seu mos potius per eam, exque illius ratione; arbitrorque omnino assensurum, qui ejus quod vere est tantisper rationem habeat, non ejus quod inani solum specie; Deum incarnatum, ut etiam hominem, naturali atque humana voluntate præditum esse; eaque singula quæ enumerata sunt, secundum se natura velle, ad carnis suæ astruendam fidem, intelligentium more ac utentium ratione animata; ut qui ipse homo perfectus, nullo eorum, quæ nostra sunt, deficeretur, uno duntaxat dempto peccato; sed quæ nobis suppetunt omnia, nostramque naturaliter substantiam conflant, nullo desiderato haberet; uti plane etiam quæ sempiternam atque divinam; quibus ac hominem simul Deumque vero

Quod enim quis dicat, salutaris duntaxat passionis tempore (quando nimirum nostram in se reipsa naturæ speciem præferbat, atque ut homo mortem recusabat) duas prætulisse voluntates, sic ultro dici existimo, neque veroulla certa ratione probari. Cur enim illo duntaxat temporis articulo, et non ante, quamve ob causam? Si quidem enim tum habebat, a principio etiam habuit, ex quo factus est homo, non postea ascivit. Si enim a principio non habuit, neque tempore passionis; sed solum opinionione hoc gessit, ut scilicet mortem refugeret, at-

que etiam reliqua, quibus salutem adepti sumus, expleret; cujusmodi sunt fletus, preces, tristitia, mortis pavor, crux, mors, sepultura. Uno enim ex iis, quæ in eo pro humana ratione naturalia existunt, abrogato, neque reliqua consistent. Quomodo enim non illud quidem, hæc vero? quæve ratio? aut quæ rationum pugna, in eo quod orat, naturalemque sponte infirmitatem (carnis scilicet) timore ac pavore ostentat, nec prorsus obnititur, sed ait: *Si possibile est. Et: Non quid ego velim, sed quid tu*¹; fortis et adversus mortem, atque alacrem timori motum appingit! Informabat quidem in se reipsa quod nostrum est naturali tantisper mortis formidini ejusque anxio timori concedens, ut et ab illo nos liberaret, suæque carnis naturam astrueret, ac inani omni specie vacare dispensationem monstraret. Moxque rursus maximam adversum mortem animi vim exserit, summamque humanæ suæ voluntatis, cum propria sua, Patrisque voluntate, necessitudinem ac unionem prodit, iudicio suo approbans, dicensque: *Non mea, sed tua voluntas fiat*; hinc quidem divisionem, illineque rursus confusionem procul eliminans atque submovens.

Sin autem idcirco hæc dicunt, quod non appareat alias, ejus quod est velle, quam passionis tempore, meminisse, id ipsum dixerint et de innata intelligendi vi, mentisque expertem ipsum asserent. Non enim appareat dixisse, quod mente cogitavit aut intellexerit. Simili quoque ratione de olfactu aliisque in nobis naturalibus, quorum nusquam scriptum est meminisse. Vel etiam de ipsa anima, ac si prius reipsa non existerit, quo ex tempore homo factus est, sed tunc solum cum ejus commemorat. Haud enim diu ante passionem illud præstitisse proditum est. Aut igitur tunc quasi ex tempore natam dicant, quod non sæpius ac jam tum initio ejus facta mentio est; aut cum hoc non dicant, sed ex magni Athanasii sententia: « Simul caro, simul Dei Verbi caro animata, ratione utens, doceant, naturalem quoque Salvatoris voluntatem, qua homo esset, non passionis duntaxat tempore exstitisse dicent, etsi istius tunc meminit, sed a principio velut in nobis, ac quæ illi tanquam homini natura consubstantialis sit:

Subit autem mirari et de operatione, quomodo in Christo unam esse doceant, relate nimirum ad individuum, ejusque, ut ipsi loquuntur, consideratione. Atque ut mittam dicere, eorum quæ naturalia sunt, nihil primo ad individuum relationem habere, sed ad naturam ipsius ac essentialiam. Quid enim quis operari possit absque iis facultatibus, quæ nature insunt? Unde alicui ut operetur absque natura, aut ut ejus præditus facultate existat? Libensque ex iis quæsierim, num ut naturales operationes interimant, hanc obijciunt, necne? Si enim ut interimant, quomodo, qualisque tan-

Α οίον τὸ δάκρυον, τὴν εὐχὴν, τὴν λύπην, τὴν ἀγωνίαν, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ταφήν· ἐνὸς γὰρ ἀκυρουμένου τῶν ἐν αὐτῷ καθ' ἡμᾶς φυσικῶν σωζομένων, οὐδὲ τὰ ἄλλα στήσεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκείνο μὲν, ταῦτα δέ; Καὶ τίς ὁ λόγος; ἐναντιῶσι; δὲ ποία τὸ προσεύχασθαι, καὶ φυσικῆς ἐκουσίως; τῆς κατὰ τὴν σάρκα λέγου, πρόσδειξις ἀσθενείας; ποιεῖσθαι διὰ τῆς συστολῆς, καὶ μὴ ἀντιτείνειν ὄλωσ, ἀλλὰ λέγειν· *Εἰ δυνατόν. Καὶ· Μὴ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλ' εἰ τι σὺ*· καὶ συνάπτειν τῇ συστολῇ τὴν ἰσχυρὰν κατὰ τοῦ θανάτου καὶ πρόθυμον κίνησιν; Ἐτύπου μὲν γὰρ πραγματικῶς ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον, διὰ τῆς φυσικῆς πρὸς μικρὸν ἀγωνίας ἵνα κατὰ ταύτης ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ, καὶ τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν φύσιν πιστώσῃται, καὶ πᾶσι καθαρὰν τὴν οἰκονομίαν φαντασίας ἐργάσῃται· παρίστη δὲ πάλιν εὐθὺς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου μεγίστην ὀρμήν, καὶ τὴν ἄκραν τοῦ κατ' αὐτὸν ἀνθρωπικοῦ, πρὸς τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ καὶ Πατρικὸν θέλημα, συμφύσιαν καὶ ἔνωσιν, τῷ ἐπικρίναι τοῦτο καὶ φάσκειν· *Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω*. Ταύτη μὲν τὴν διαίρεσιν ἀπωθούμενος, ἐκείνη δὲ πάλιν τὴν σύγχυσιν.

Εἰ δὲ, ὅτι μὴ ἄλλοτε φαίνεται τοῦ θέλειν ἐμφανισιν πεποιημένο;, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ταῦτά φασι, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἐμφύτου νοήσεως εἴποιεν, καὶ ἄνουν αὐτὸν κατασκευάσουσιν. Οὐ γὰρ φαίνεται ἄλλως αὐτὸν νενόηκα. Καὶ περὶ ὁσφρήσεως ὁμοίως, καὶ τῶν λοιπῶν καθ' ἡμᾶς φυσικῶν, ἐν μνημονεύσας οὐκ ἀναγέγραπται. Ἡ καὶ περὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ὡς οὐ πρότερον οὕσης καθ' ὁμαρτίαν, ἀφ' οὗ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ἢ μόνον ὄψταν αὐτῆς ἐμνημόνευσεν. Οὐ πρὸ πολλοῦ γὰρ τοῦ πάθους τοῦτο πεποιτικῶς ἀνηγόρευται. Ἡ τοίνυν σχεδιασθεῖσαν αὐτὴν αὐτίκα εἴπωσιν, ὅτι μὴ πολλὰ καὶ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῆς ἐμνημόνευσεν· ἢ τοῦτο μὴ λέγοντες, ἀλλ' « Ἄμα σὰρξ, ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ ἐμφυτῶς, λογικῆ, » κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον δογματίζουσι, καὶ τὸ φυσικὸν ὡς ἀνθρώπου τοῦ Σωτῆρος θέλημα, μὴ κατὰ τὸν καιρὸν εἶναι τοῦ πάθους λέξουσι· μόνον, εἰ καὶ μνήμην αὐτίκα τοῦτο πεποίηκεν ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ὡς ἀνθρώπου καθ' ἡμᾶς φυσικῶς τῷ Σωτῆρι συνουσιωμένον·

Ἐπειτα δὲ μοι θαυμάζειν καὶ περὶ ἐνεργείας, ὡς μίαν ταύτην ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζουσι, τῇ πρὸς τὸ άτομον, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀποσκοπήσει καὶ ἀναφορῆ. Καὶ ἵνα παρῶ λέγειν, ὡς οὐδὲν τῶν φυσικῶν ὡς εἰς άτομον προηγουμένως, ἀλλὰ τὴν τοῦτου φύσιν τε καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν ἀναφορὰν. Τίς γὰρ ἀνεῖ τῶν φυσικῶς προσόντων τῇ φύσει δυνάμεων, ἐνεργεῖν τι δύναται ἄν; ἢ πόθεν αὐτῷ τὸ ἐνεργεῖν ἢ δύνασθαι, πᾶρεξ τῆς φύσεως; Ἐκείνο δὲ ἐρωτῆσαι βούλομαι Ἡρό; ἀναίρεσιν ἄρα τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν ταύτην προϊέχοντο, ἢ τί; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀναίρεσει, πῶς, πότε καὶ ποία κατὰ τὴν ἐκείνων ἀπόπαισιν εἴη τὸ παρὰ-

¹ Matth. xxvi, 59.

πιν ἐνέργεια; ὡς γὰρ φύσεων οὐκ οὐσῶν, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀφανίζεται πᾶσι, τῶς, ἢ σύνθετος, λέγω ὑπόστασις· οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν οὐκ οὐσῶν, οὐδ' ἄλλη τὸ σύνολον ἔσται. Καὶ οὐ λέγω τοῦτο, ὡς ἄλλη ἐνεργείας ἐκ τῶν φυσικῶν συνισταμένης. Οὐδὲ μία γὰρ τῶν ἐν ὑποκειμένῳ σύνθεσις· Ὅτι μὴδὲ τὴν καθ' ἑαυτὰ τὸ σύνολον ὑπαρξιν, ἀλλὰ τὸ εἰκαῖον παριστά. Ὡς εἰ τὰς κυρίως κατὰ φύσιν οὐσας οὐκ εἶναι λέγουσι, πῶς ὑπάρξει τὸ μηδαμῶς ὄν; Τίς γὰρ ἐστὶ ὑποστατικὴν λέγων ἐνέργειαν, καὶ πόθεν τοῦτο, καὶ παρὰ τίνος λαβόντες προσφέρουσι; Εἰ δὲ τοῦτο τυχόν ἀποφαίνονται, σύνθετον δὲ τὴν ὑπόστασιν ὁμολογοῦσι πρὸς ἣν ἀναφέρεται, καὶ τῶν ἐναντιῶν καὶ ἀντικειμένων δεκτικῆν· θνητὴν γὰρ καὶ ἀθάνατον, ὁρατὴν καὶ ἀόρατον, περιγραφτὴν καὶ ἀπεριγραφον, ἀναρχον καὶ ὑπὸ ἀρχῆν, ἔσται τοῦτο κατὰ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ πῶς ἄλλως, ἢ καθ' ἕξιν δηλονότι καὶ στερήτως; καὶ τὰ μὲν, ὡς οὔσα, πείσεται, τὰ δὲ, ὡς μὴ οὔσα, παραποστήσει. Πῶς δὲ καὶ ὁ τοιαύτην ἔχων ἐνέργειαν, κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο, ὅτι μὴδὲ ἐκείνη, τὰ ὅμοια πείσεται; προσφυῶς γὰρ ἔχειν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν τὸν ἐνεργοῦντα, κάκεινη τούτῳ, πᾶσα ἀνάγκη. Καὶ πῶς Θεός, ὁ ἔξει, καὶ μὴ φύσει Θεός; Πῶς δὲ ἄνθρωπος, ὁ στερήσει, καὶ μὴ οὐσία κυρίως τοῦτο ὑπάρχων; Τίς δὲ φύσις ἀνενέργητος, ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός; Ὡς γὰρ οὐδαμῶς ὑπάρξεως ἔρημος, οὕτως οὐδὲ δυνάμειως φυσικῆς. Εἰ δὲ ταύτης ἀμοιρεῖ, καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμοιρήσεις ἂν. Τὸ γὰρ ἀδύναμον, ὡς ἀδρανὲς πάντη μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν. Πᾶν γὰρ εἴ τι τῶν ὄντων, συστατικὴν ἔχει διαφορὰν, τὴν ἔμφυτον κίνησιν τῷ γένει συμπαραλαμβάνομένην, καὶ ποιούσαν τοῦ ὑποκειμένου τὸν ὀρισμὸν, δι' οὗ ὅτι ἐστὶ καὶ τί ἐστὶ κυρίως γνωρίζεται, πρὸς τε τὰ ὁμοιοῦν τὸ ἀπάραλλακτον ἔχον, καὶ τὸ διάφορον αὐτῆς πρὸς τὰ ἑτεροιοῦν· καὶ εἰ τοῦτο, πῶς δυνατόν φυσικῆς δυνάμει ἀμοιροῦντα κατὰ σάρκα, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον ἄνθρωπον τέλειον, ἢ ὅπως ἄνθρωπον χρηματίζειν. Οὐ γὰρ δίχα φυσικῆς ἐνεργείας ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ οὐδ' ἄλλη φύσις τῆς οἰκείας καὶ οὐσιώδους. Ἡ γὰρ ἔλλειψις ταύτης, ἢ οὐδὲ φύσιν εἶναι ποιεῖ τὴν φύσιν, ἢ τὰς πάσας ἀλλήλας ταυτῶν, καὶ ἀντιπάντων μίαν, τῆ ἀπολείψει τῆς συνιστώσης συμφορέας δι' ὅλου συγχυθείσας. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνέργητον λέγουσι τὸ καθ' ἡμᾶς τὸν Λόγον, δηλον ὡς ἔμφυτον καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἔχοντα τοῦτόν φασι. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλως; Οὐ γὰρ ἐνεργεῖν δυνατόν φυσικῆς ἐνεργείας χωρὶς· ὥσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν, οὐσίας δίχα καὶ φύσεως. Ἄλλ' οὐδὲ μίαν μόνον, ἂν περ ἢ τὴν φύσιν διπλοῦς, τὴν ἔμφυτον ἔχειν ἐνέργειαν τὸν ἐνεργοῦντα, πᾶσα ἀνάγκη· ἐπεὶ καὶ

idem, illis submotis ac abrogatis, futura operatio? Nam sicut naturis non existentibus prorsus etiam necesse est aboleri quod ex eis est (personam scilicet compositam), sic quoque cum non existent naturales operationes, nec ulla alia omnino futura est. Neque hoc dico, quasi aliam ex naturalibus conflandam operationem velim. Eorum enim quæ sunt in subjecto, nulla est compositio; quod scilicet non ipsa vere omnino ac per se existant, sed debile quidpiam vanumque exhibeant. Quocirca si quæ vere sunt per naturam esse inficiantur, qui fiat ut quod nusquam aliquid est, id vero reipsa existentia compos existat? Quis enim est qui personalem operationem dicat, aut unde hoc et a quo acceptum proferant? Sin autem forte istud asserunt, personamque ad quam refertur, fatentur compositam; contrariorum scilicet et eorum quæ opposita sint capacem; nempe, mortalem et immortalam, oculis conspicuam et inaspectabilem, circumscriptam et incircumscriptam, carentem principio et quæ principio subsit; istud merito erit et operatio. Quo vero alio modo, quam secundum habitum et privationem? Ac partim quidem, ut quæ existat, patietur; partim vero, ut quæ ipsa non existat, diminute et quasi umbra substabit. Qui autem fiat, ut tali præditus operatione, secundum idem, et non aliud atque aliud (quando nec ipsa) talia patietur? Operantem enim suæ coaptari operationi, hancque illi congeneam ac affinem esse, prorsus necesse est. Ecquoniam modo Deus, qui non natura, sed illius habitus sit? Quo modo homo, qui privatione, et non substantia vere istud existit? Quænam vero natura ipsa iners, aut quæ naturali deficiatur operatione? Uti enim nusquam existentia vacat ac substantia, sic neque naturali caret operatione. Sin autem hujus expertus est, utique etiam illius expertus futura est. Quod enim vi ac facultate caret, ut prorsus imbecille atque obscurum, unum nihil est. Si quid enim denu in rebus est, constituentem sui ac insignientem differentiam habet (nature scilicet insitum motum) qua, una cum genere assumpta, subjecti definitio struatur subjectumque esse ac quidnam illud sit, manifestetur; ejusmodi scilicet, ut cum eis quæ ejusdem generis sunt, nulla dissimilitudine abhorrens, conveniat, ac rursus ab eis, quæ diversi generis sunt, differat. Ac si ita est, qui omnino fiat, ut naturalis expertus operationis (quod ad carnem attinet), Verbum homo factum, ipsum homo perfectus, aut prorsus homo existat? Non enim est homo, qui naturali operatione deficiatur, uti nec alia quævis natura, quæ propria ac essentiali careat facultate. Quod enim hæc desit, aut id præstat, ut ne quidem natura sit, aut ut naturæ omnes inter se idem sint, unaque vice omnium habeatur, iis prorsus commistis atque confusis, per ejus vis absentiam ac facultatis, quæ constituit atque insignit. Si enim non iners expertusque operationis, ea ratione quia est homo, Verbum dicunt, palam insitam ac naturalem operationem illi ascribunt. Quo enim alio modo intelligatur? Ut enim aliquid operetur non naturali fultum operatione, haud unquam fiat, uti neque ut absque essentia et natura existat. Sed nec unam solum operationem naturalem habeat, qui operatur, prorsus necesse est, siquidem ipse duplicis naturæ existat.

Mitto dicere, nec Christi compositam personam individuum proprie esse. Non enim relationem habet, ea ratione quod ex generalissimo genere per genera subalterna in specialissimam speciem dividatur, suumque in ea processum definat. Atque id causæ est, cur, sapientissimo Cyrillo auctore, nomen Christus definitionis vim minime habeat. Neque enim species est, quæ de multis numero distinctis prædicetur, neque vero essentiam cujusquam significat. Neque enim individuum est, quod ad speciem aut genus reducatur, vel secundum essentiam ab eis circumscribatur; sed persona composita, naturalem extremorum divisionem, ad summam in seipsa identitatem atque unitatem, partium suarum unione trahens.

Ejusdem in illa verba, « Pater, si fieri potest, transeat a me calix », a me calix iste.»

Si illud: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix* ¹, pavoris vim habens, sic hominis existimatis, ut Servatoris esse non putes, quod ejus voluntas Deo non adversetur, quoniam ex Deo sit tota, sed hominis meri, quales nos sumus, qui Deo in multis resistit, adversatur, ut divus ait Gregorius, reliqua illa precectionis pars: *Non quod ego volo, sed tua voluntas valeat* ², formidinis an virtutis, summæ conjunctionis an dissensionis vim habere videtur tibi? Nemo profecto, qui sanus sit, ea verba timori et repugnantix tribuet, sed conjunctioni potius perfectæ et consensionis.

Quod si conjunctionis est perfectæ atque consensionis, ex quonam suscipit? ex homine, quales nos sumus, aut ex homine, qui secundum Servatorem intelligitur? At si ex homine simplici, quales nos sumus, falsus est sermo præceptoris, quem diximus, cum divinam omnino voluntatem non sequatur, sed ei plerumque repugnet. Nam si sequitur, non repugnat, sin repugnat, non sequitur. Alterum enim ab altero ut a contrario tollitur et aufertur. Quod si homini, non quales nos sumus, mero et simplici, sed ut Servatori tribuis verba illa: *Non quod ego volo, sed tua voluntas valeat*, summam humanæ voluntatis cum divina ipsius voluntate paterne consensionem confiteris, et duas voluntates, duasque actiones naturales duplicem habentis naturam constituis, cum tamen earum neutra alteri adversetur, licet naturalem in omnibus differentiam habuerit eorum, ex quibus, et in quibus et quæ erant ipse secundum naturam. At si rationibus his victus eo profugeris, ut dicas, neque hominis puri, quales nos sumus, neque hominis ut Servatoris esse ea verba: *Non quod ego volo, sed per negationem ad Unigeniti principio carentem divinitatem referri, quod præter Patrem ipse proprie aliquid velle non possit: ergo et quod noluit, id est, calicis deprecatio, ad ipsam principio carentem divinitatem necessario referetur. Nam si negatio-*

¹ Matth. xxvi, 39. ² Ibid.

Καὶ παρῶ λέγειν, ὡς οὐδὲ ἄτομον κυρίως τὸ κατὰ Χριστὸν σύνθετον λέγεται πρόσωπον. Οὐ γὰρ σχέσειν ἔχει ²² πρὸς τὴν ἐκ τοῦ γενικωτάτου γένους διὰ τῶν ὑπάλληλα καθιεμένην γενῶν πρὸς τὸ εἰδικωτάτον εἶδος διαίρειν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν οἰκίαν πρόβουτον περιγράφουσαν. Ὅθεν διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν σεφώτατον Κύριλλον, τὸ Χριστὸς ὄνομα, οὔτε ὄρου δύναμιν ἔχει· οὐδὲ γὰρ εἶδός ἐστι πολῶν ἀριθμῶ διαφερόντων κατηγορούμενον, οὔτε μὴν τὴν τιῶς οὐσίαν δηλοῖ. Οὐδὲ γὰρ ἄτομόν ἐστι, πρὸς εἶδος ἢ γένος ἀναγόμενον, ἢ κατ' οὐσίαν ὑπὸ τούτων περιγραφόμενον· ἀλλ' ὑπίστασις σύνθετος, τὴν φυσικὴν τῶν ἄκρων διαίρειν ἐν ἑαυτῇ κατ' ἄκρον ταυτιζουσα, καὶ εἰς ἐν ἄγουσα τῇ τῶν οἰκίαν ἐνώσει μερῶν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸ, « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο.»

Εἰ τὸ, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*, συστολῆς ἔμφασιν ἔχον τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνεις, οὐ τοῦ κατὰ τὴν Σωτῆρα νοουμένου· τὸ γὰρ ἐκεῖνον θέλειν οὐδὲ ὑπεναντίον Θεῷ, θεωρεῖν ὄλον, ἀλλὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὡς οὐ πάντως ἐπομένου τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἀντιπίπτοντος ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ἀντιπλαιόντος, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Γρηγόριος, τὸ ἐξίς τῆς εὐχῆς, ἤγουν τὸ *Οὐχ ὁ ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τὸ σὸν ἰσχυρέω θέλημα*, εἰ σοι δοκεῖ, συστολῆς ὑπάρχειν, ἢ ἀνδρίας; συννεύσεως ἄκρας, ἢ διαστάσεως; Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀντιπύσεως, οὔτε δειλίας, συμφυίας **C** δὲ μᾶλλον ἐντελοῦς καὶ συννεύσεως, οὐδεὶς ἀντιρεῖ τῶν νοῦν ἔχόντων.

Καὶ εἰ συμφυίας ἐντελοῦς καὶ συννεύσεως, ἐκ τίνος ταύτην προσδέχη, τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἢ τοῦ κατὰ τὴν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου; Ἄλλ' εἰ μὲν τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἡμάρτηται περὶ αὐτοῦ διαγορεύων ὁ τοῦ ῥηθέντος διδασκάλου λόγος, ὡς οὐ πάντως ἐπομένου τῷ Θεῷ θελήματι, ἀλλ' ἀντιπίπτοντος ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ἀντιπλαιόντος. Εἰ γὰρ ἔπεται, οὐκ ἀντιπίπτει, καὶ εἰ ἀντιπίπτει, οὐκ ἔπεται. Θετέρῳ γὰρ θέτερον ὡς ἀντικείμενον ἀναρτεῖται καὶ ὑπεξίσταται· εἰ δὲ μὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῦ κατὰ τὴν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου λαμβάνεις τὸ, *Οὐχ ὁ ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τὸ σὸν ἰσχυρέω θέλημα*, τὴν ἄκρον τοῦ ἀνθρωπικοῦ πρὸς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα καὶ πατρικὴν ὠμολόγησας σύννευσιν, καὶ δύο τοῦ διπλοῦ τὴν φύσιν τὰς τε θελήσεως καὶ ἐνεργείας κατὰ φύσιν οὐκ ἀπέστησας ἐν οὐδέτερά τὴν οἰανούν ἐναντίωσιν ἔχοντος, εἰ καὶ τὴν φυσικὴν ἐν πᾶσιν εἶχε διαφορὴν τῶν ἐξ ὧν, ἐν αἷς τε καὶ ἄπερ ἦν ἡ αὐτὸς κατὰ φύσιν. Εἰ δὲ τούτοις ἐξεργόμενος τοῖς λογισμοῖς ἐπὶ τὸ λέγειν προάγεις μήτε τοῦ καθ' ἡμᾶς, μήτε τοῦ κατὰ τὴν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου τυγχάνειν τὸ, *Οὐχ ὁ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ἀρνητικῶς ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἀνάρχου θεότητος φέρεσθαι τοῦ τι θέλειν αὐτὸν ἰδίως; παρὰ τὸν Πατέρα διείργον· κύκουν καὶ τὸ θεληθὲν ἔπερ ἐστὶν ἢ τοῦ ποτηρίου παραίτησις ἐπὶ αὐτῆς ἀνάγκῃ φέρειν τῆς ἀνάρχου θεότητος. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ τι θέλειν ἰδίως ἀναίρειν φῆς ἔχειν τὴν*

ἀρνησιν, ἀλλ' οὐ καὶ τοῦ θεληθέντος ἀποσκευῆν · οὐ γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν τίθεσθαι τὴν ἀρνησιν δυνατὸν, καὶ τοῦ τι θέλειν ἰδίῳ; τὸν Μονογενῆ παρὰ τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ θεληθέντος.

Εἰ δὲ μὴ δυνατὸν ἐπ' ἀμφοῖν τίθεσθαι τὴν ἀρνησιν, δῆλον, ὡς εἰ ταύτην ἐπὶ τὸ τι θέλειν ἰδίῳ; ἀγεις, ἵνα τὴν τοῦ κοινοῦ ποιήσης θεσίν θελήματος, οὐκ ἀναιρήσεις τὸ θεληθὲν, ἤγουν τὴν τοῦ ποτηρίου παραίτησιν, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς ἐποίσεις τῆς ἀνάρχου Θεότητος, ἐπ' ἣν ἀρνητικῶς καὶ τὸ θέλειν ἀνήγαγες. Εἰ δὲ τοῦτο κἀν ἔνοεσιν ἀπευκτὸν, ἀρα γε σαφῶς ἐνταῦθα ἡ ἀρνησις, ἤγουν, τὸ «Οὐχ ὁ ἐγὼ θέλω, ὁ πάντη τὴν ἐναντιώσιν ἀποσκευαζομένη, τὴν τοῦ ἀνθρωπικοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα καὶ πατρικὴν συμφύτην παρίστησιν, ὡς ὄλην ὄλου τὴν φύσιν οὐσιωθέντος τοῦ Λόγου, καὶ ὄλην τῇ οὐσιώσει θεώσαντος. Ὅθεν ὡς δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γεγονώς ἔλεγεν ἀνθρωποπρεπῶς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν ἰσχυρότα θελημα, ἅτε θέλησιν καὶ ὡς ἀνθρώπος; ἔχων.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Πύρρον τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως διαλέξεως.

Θεὸς φύσει καὶ ἀνθρώπος ὑπάρχων ὁ Χριστὸς, ὡς Θεὸς καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτὸς ἤθελεν, ἢ ὡς Χριστὸς μόνον; Ἄλλ' εἰ μὲν προηγουμένως ὡς Θεὸς καὶ ἀνθρώπος ἤθελεν ὁ Χριστὸς, δηλονότι διττῶς, καὶ οὐ μοναδικῶς, εἰς ὧν ὁ αὐτὸς, ἤθελεν. Εἰ γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ὁ Χριστὸς παρὰ τὰς αὐτοῦ φύσεις, ἐξ ὧν, καὶ ἐν αἷς ὑπάρχει· προδήλως, ὡς καταλλήλως ταῖς ἑαυτοῦ φύσεσιν ἤγουν, ὡς ἐκάστη πέφυκεν, εἰς ὧν καὶ ὁ αὐτὸς, ἤθελέ τε καὶ ἐνήργει· εἰπερ οὐδέτερά αὐτῶν ἀθέλητός ἐστιν, ἢ ἀνεέργητος. Εἰ δὲ καταλλήλως ταῖς ἑαυτοῦ φύσεσιν ὁ Χριστὸς, ἤγουν, ὡς ἐκάστη πέφυκεν, ἤθελέν τε καὶ ἐνήργει· δύο δὲ αὐτοῦ αἱ φύσεις· δύο αὐτοῦ πάντως καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα· καὶ αἱ τούτων ἰσάριθμοι, καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι. Ὡςπερ γὰρ ὁ τῶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ φύσεων ἀριθμὸς, εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενος, οὐ διαιρεῖ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ σωζομένην κἀν τῇ ἐνώσει παρίστησιν τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν· οὕτω καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσεσι θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν· κατ' ἀμφω γὰρ, ὡς ἐρῆται, τὰς αὐτοῦ φύσεις θελητικὰς ἦν ὁ αὐτὸς καὶ ἐνεργητικὰς τῆς ἡμῶν σωτηρίας· οὐ διαίρεισιν εἰσάγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ καὶ μόνον, κἀν τῇ ἐνώσει φουλακῆν καὶ σωτηρίαν.

divisionem non inducit. Absit hoc! sed ipsas etiam in

Ἐκ τῆς αὐτῆς διαλέξεως, ὅτι οὐχ. ὡς ἔλεγετ' ὁ Πύρρος, νεύμμι τοῦ ἐνωθέντος Λόγου ἢ σὺρξ ἐκινεῖτο.

Διαιρεῖς τὸν Χριστόν, οὕτω λέγων. Νεύματι γὰρ αὐτοῦ ἐκινεῖτο καὶ Μωϋσῆς, καὶ Δαβὶδ, καὶ ὅσοι τῆς Θείας ἐνεργείας χωρητικοί, τῇ ἀποθέσει τῶν ἀνθρωπίνων καὶ σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγονάσιν. Ἡμεῖς δὲ τοῖς ἀγίοις Πατέρεσιν, ὡς ἐν ἅπασιν, κἀν τούτῳ ἐπόμμενοι, φαμέν, ὅτιπερ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων

A nem eam habere vim dicis, ut tollat, ne aliquid proprie velit, non autem ut auferat id quod vult: neque enim in utroque poni negatio potest, ut tollat: ne aliquid velit Unigenitus proprie præter Patrem, et auferat id quod vult.

Quod si in utroque poni non potest, perspicuum est, si eam in eo constituis, ne aliquid proprie velit, quo voluntatem facias communis voluntatis, te non ablaturum id quod vult, nempe calicis deprecationem, sed relaturum illam ad principio carentem divinitatem, ad quam per negationem et ipsum velle retulisti. Quod si ita est, quamvis vel cogitatio id refugiat, et hic plane erit negatio: nempe, *Non quod ego volo*, quæ prorsus adimat repugnantiam, et Servatoris cum divina ipsius et paterna voluntate consensionem constituat, cum totum Verbum naturam suam efficiat, atque ita totam illam divinam reddat. Itaque cum propter nos factum esset homo, ratione homini congruente dicebat ad Deum et Patrem: *Non quod ego volo, sed tua voluntas valeat*, tanquam quatenus homo voluntatem haberet.

Ejusdem ex disputatione habita cum Pyrrho patriarcha Constantinopolitano.

Cum Christus Deus natura et homo esset, ut Deus et homo idem volebat, an ut Christus solummodo? Ac si quidem Christus principaliter ut Deus et homo volebat, utique duplici ratione, non una et singulari, unus ipse idemque volebat. Siquidem enim Christus nihil est præter suas naturas, ex quibus, et in quibus existentiam habet; perspicuum est, qui unus et ipse esset, pro eo ac decebat suas naturas, id est, ut cuique comparatum erat, tum voluisse, tum operatum esse. Neutra quippe earum voluntatis est, aut operationis expers. Quod si Christus pro eo ac decebat suas naturas (ut scilicet cuique comparatum erat), et volebat et operabatur; erat vero ejus duplex natura; omnino etiam duplex erat ipsius naturalis voluntas, parique his numero essentielles quoque operationes. Quemadmodum enim unius ejusdemque Christi naturarum numerus, si modo pie tum intelligatur, tum dicatur, Christum non dividit, sed incolumem, etiam in unione naturarum distinctionem ostendit: sic et numerus competentium essentialiter ejus naturis voluntatum atque operationum (secundum ambas enim, uti dictum est, suas naturas, idem ipse volendi facultate præditus erat, ac operandi nostram salutem) in unione, idque solum, servari ostendit et incol-

Ex eadem disputatione. Caruem non, ut Pyrrhus dicebat, nutu Verbi conjuncti moveri.

Dividis Christum, cum sic loqueris. Nam et Moyses ejus nutu movebatur, et David. et quotquot humanis [terrenis] et carnalibus abjectis proprietatibus, apti fuerunt ut caperent divinum afflatum. Nos autem, qui sicut in omnibus, in hoc quoque divinos Patres sequimur, dicimus, Quod idem

universorum Deus immutabiliter homo factus, non solum ut Deus idem, ex suæ deitatis ratione volebat, verum etiam idem ut decebat suam humanitatem. Si enim quæ ex non entibus facta sunt, ejus quod est, non quod non est, ac nihilum est, vim retinendi atque tuendi insitam habent : ejusque natura proprium est, ut ea prosequantur quæ tuendo sunt ac incolunitatem præstant, fugiantque ea, quæ ad interitum spectant ; igitur etiam quod omni essentia superius Verbum, humana ratione essentiam induit, etiam ejus quod est suæ humanitatis retinendi atque tuendi vi præditus fuit ; cuius prosequendi ac fugæ motum, voluntatis nutu per operationem ostendit : prosequendi quidem motum, eo usque naturalibus utendo omnique reprehensione carentibus, ut et infideles Deum esse non crederent : fugæ autem motum tempore passionis, cum se sponte metu mortis contraxit : Quid igitur absoni fecit Dei Ecclesia, quod cum ipsius humanitate et natura creata, ipsi quoque qua creata est ab eo insertas, nullo defectu, rationes confitentur, sine quibus nec ut natura sit, fieri potest?

Ex eadem.

Si ea tantum confiteri oportet, quæ a synodis dicta sunt, nec una Dei Verbi natura incarnata dicenda sit, quæ omnem mysterii pietatem complectitur, cum nullo synodi decreto edita sit. Quinimo sic quoque cum naturis earumque proprietatibus, etiam voluntates confiteri necesse habebitis. Si enim quæ naturaliter Christi naturis competunt, hæc earum proprietates esse dicitis ; natura vero utrique ejus naturæ insitum est velle ; igitur necesse vobis erit cum aliis naturalibus proprietatibus, cum naturis confiteri pariter voluntates.

Præterea, si synodi propter vocem unius Apollinariani et Arium anathematizaverunt (cum uterque eorum hac voce ad hæresim suam statuendam abuteretur : Apollinarius quidem, ut carnem ejusdem substantiæ cum Verbo ostenderet ; Arius vero ut Filium a Patre diversæ substantiæ introduceret), quomodo possumus nos pii esse, qui voces hæreticis contrarias non confiteamur ? Porro quinta synodus, ut omnia missa faciam, cum ad verbum ita sanxit, *Amplecti se omnia sanctorum Athanasii, Basilii, utriusque Gregorii, ac quorumdam aliorum, cum adjunctione vocis egiptiorum doctorum, libros ac locutiones, in quibus et duæ sitæ sunt voluntates.*

Ex eadem.

In sacris Evangelii dictum est : *In crastinum voluit Jesus ingredi in Galilæam* : palam est, voluisse ingredi, qua ratione non erat ibi. Non erat autem humanitate : nam deitate nusquam abest. Igitur ut homo, non ut Deus, intrare voluit ac proficisci.

¹ Joan. 1, 43.

A Θεός, ἀτρέπτως γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ μόνον ὡς Θεός ὁ αὐτὸς καταλήλως τῇ αὐτοῦ θεότητι ἦθειεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς καταλήλως τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι. Εἰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα γενόμενα, καὶ τοῦ ὄντος, οὐ τοῦ μὴ ὄντος ἔχουσι ἀνθεκτικὴν δύναμιν · ταύτης δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον ἢ πρὸς τὰ συστατικά⁸⁸ ὄρμη, καὶ πρὸς τὰ φθαρτικὰ ἀφορμὴ ἄρα καὶ ὁ ὑπερούσιος Λόγος, ἀνθρωπικῶς οὐσιωθείς, ἔσχε καὶ τοῦ ὄντος τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος τὴν ἀνθεκτικὴν δύναμιν · ἥς τὴν ὄρμην καὶ ἀφορμὴν θέλων δι' ἐνεργείας ἔδειξε · τὴν μὲν ὄρμην ἐν τῷ τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις τοσοῦτον χρῆσασθαι, ὡς καὶ μὴ θεὸν τοῖς ἀπίστοις νομίζεσθαι · τὴν δὲ ἀφορμὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, ἐκουσίως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι. Τί οὖν τῶν ἀτόπων ἢ τοῦ Θεοῦ πέπραχεν Ἐκκλησία, μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ καὶ κτιστῆς φύσεως, καὶ τοὺς δημιουργικῶς αὐτῇ παρ' αὐτοῦ ἐνθεθέντας ἐν αὐτῷ ἀνελλιπῶς ὁμολογούσα λόγους, ὧν καὶ ἄνευ εἶναι τὴν φύσιν ἀδύνατον ;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Εἰ τὰ συνοδικῶς καὶ μόνον εἰρημένα χρῆ ὁμολογεῖν, οὔτε τὴν μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην, περιεκτικὴν πάσης τῆς τοῦ μυστηρίου οὖσαν εὐσεβείας, χρῆ⁸⁸ λέγειν, συνοδικῶς οὐκ ἐκπεφωνημένην. Πλὴν ὅτι καὶ οὕτω ταῖς φύσεσι καὶ τοῖς αὐτῶν ἰδιώμασι καὶ τὰ θελήματα συνομολογεῖν βιασθήσεσθε. Εἰ γὰρ τὰ φυσικῶς προσόντα ταῖς φύσεσι τοῦ Χριστοῦ, ἰδιώματα αὐτῶν εἶναι λέγετε, φυσικῶς δὲ ἑκατέρω αὐτοῦ φύσει τὸ θέλειν ἐμπέφυκεν, ἄρα μετὰ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἰδιωμάτων, καὶ τὰ θελήματα ταῖς φύσεσι συνομολογεῖν ἀναγκασθήσεσθε.

Ἄλλως τε δὲ, εἰ αἱ σύνοδοι ἐπὶ τῇ τοῦ ἐνδὸς θελήματος φωνῇ καὶ Ἀπολινάριον καὶ Ἀρειὸν ἀνεθεμάτισαν, ἑκατέρου αὐτῶν ταύτῃ πρὸς σύστασιν τῆς ἰδίας αἰρέσεως ἀποχρησμένου · τοῦ μὲν, ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ διὰ τοῦτου τὴν σάρκα βουλομένου δεῖξαι · τοῦ δὲ, ἑτεροούσιον τὸν Υἱὸν πρὸς τὸν Πατέρα εἰσαγαγεῖν ἀγωνιζωμένου, πῶς εὐσεβεῖν ἡμᾶς δυνατὸν, τὰς ἐναντίας τοῖς αἰρετικοῖς φωνὰς οὐχ ὁμολογούνας ; Ἡ δὲ πέμπτη σύνοδος, ἵνα πάντα παραλίπῃ, θεοπίσσασα αὐτολεξεῖ, *Πάντα τὰ τῶν ἁγίων Ἀθανασίου, καὶ Βασιλείου, καὶ Γρηγορίου, καὶ ἄλλων τινῶν προσδιωρισμένως ἐκκλησιῶν [ἐκκλησιῶν] διδοσκάλων συντάγματα, ἐν οἷς καὶ τὰ δύο ἔχονται θελήματα, δέχεσθαι.*

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγέλοις εἴρηται, περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι *τῇ ἐκαιρίῳν ἠθέλησεν ὁ Ἰησοῦς εἰσελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν* · πρόδηλον δὲ, ὅτι καθ' ὃ οὐκ ἦν ἐκεῖ, ἠθέλησεν εἰσελθεῖν · οὐκ ἦν δὲ ἀνθρωπότητι · θεότητι γὰρ οὐδενὸς ἀπεστίν. Ἄρα οὖν καθ' ὃ ἄνθρωπος, καὶ οὐ καθ' ὃ Θεός ἠθέλησεν εἰσελθεῖν · καὶ θελητικὸς ἦν καθ' ὃ ἄνθρωπος.

Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· *Θέλω, ἵνα δοῦναι εἰμι ἐγὼ, ἅπαντες αὐτοὶ ὡσιν.* Εἰ καθ' ὁ Θεὸς ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τὸ πᾶν ἐστίν· οὐ γὰρ ἐν τόπῳ καθ' ὁ Θεός· ὑπὲρ δὲ τὸ τοῦ ἀδύνατον τὴν κτιστὴν φύσιν ὑπάρχειν· ἄρα καθ' ὁ ἄνθρωπος θέλει, ἵνα δοῦναι ἐστί καὶ αὐτοὶ ὡσιν· καὶ θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· *Καὶ ἐλθὼν εἰς τόπον, εἶπε· Διψῶ. Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον μετὰ χολῆς μεμυγμένον· καὶ γευσάμενος, οὐκ ἠθέλε πικρῖν.* Κατὰ ποῖον αὐτοῦ μέρος διψῆσαι αὐτὸν λέγεται; Εἰ μὲν β κατὰ τὴν θεότητα, ἐμπαθὴς ἔσται ἡ θεότης αὐτοῦ, πόσῳ; παρὰ φύσιν ἐφιειμένη. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἄρα καθ' ὁ ἐδίψησε, κατ' ἐκείνο καὶ τὸ ἀκατάλληλον τῇ φύσει οὐκ ἠθέλησε πικρῖν· καὶ θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Καὶ περιπατεῖ ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐξήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι.* Εἰ τῆς σαρκὸς φύσει ὁ περιπατῶν, ἀλλ' οὐ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένης ὡς τῇ θεότητος, ἄρα καθ' ὁ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περιπατῶν, οὐκ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν· καὶ θελητικὸς ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἐτέρωθι πάλιν· *Κἀκεῖθεν ἐξεληθέντες, παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας· καὶ οὐκ ἤθελεν, ἵνα τις γινῶ.* Ὁμολογῆται παρὰ πάντων ἡ πόρευσις φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς εἴρηται, εἶναι τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτοῦ θεότητος· εἰ δὲ καθ' ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐ καθ' ὁ Θεὸς φύσει, προσῆν αὐτῷ ἡ πόρευσις· ἄρα καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος παραπορευόμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γινῶ· καὶ θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἐτέρωθι πάλιν· *Κἀκεῖθεν ἀναστὰς ἀπῆλθεν εἰς τὰ ὄρια Τύρου καὶ Σιδῶνος. Καὶ εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γινῶναι· καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.* Εἰ καθ' ὁ Θεὸς ὁ Χριστὸς δύναμις ἦν αὐθυπόστατος· καθ' ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἀσθένεια· Εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθη, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, *ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.* ἄρα καθ' ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐ καθ' ὁ Θεός, εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γινῶ· καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν· καὶ θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς, καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ ἠθέλε παρελθεῖν αὐτούς.* Εἰ μὲν καθ' ὁ Θεός, τοῦτό τις περὶ αὐτοῦ εἰρησθαὶ ἐκλάβη, πέρασι σωματικοῖς, τῷ ἄνω φημι, καὶ τῷ κάτω· τῷ ἐμπροσθεν καὶ τῷ ὀπίσω· τῷ δεξιᾷ καὶ τῷ ἀριστερᾷ διαλήφθαι τὴν θεότητα λέγειν ἀναγκασθήσεται. Εἰ δὲ καθ' ὁ ἄνθρωπος ταῦτα εἰρησθαὶ περὶ αὐτοῦ λέγει· ἄρα θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες αὐτῷ· Πού θέλεις, ἀπελθόντες ἐτοιμάσομέν σοι τὸ Πάσχα φαγεῖν;* Εἰ ἡ βρώσις

Alio item loco : *Volo, ut ubi ego sum, et illi sint* ¹, Cum Christus quatenus Deus supra ubi sit, omnemque loci circumscriptionem (non enim est in loco, qua ratione est Deus), fieri autem non potest ut supra ubi existat natura creata; ergo ut homo vult, ut ubi est, sint ipsi; atque ita idem quatenus homo erat facultate voluntatis præditus.

Et alias rursus : *Et cum venisset ad locum, dixit : Sitio. Et dederunt ei vinum cum felle mistum, et cum gustasset, noluit bibere* ². Secundum quam ipsius partem, eum sitiisse dicitis? Siquidem enim secundum deitatem, erit ejus deitas libidinosa, quæ præter naturam potum expetierit. Sin autem secundum humanitatem, igitur ea parte sitiivit, quæ et quod naturæ dissentaneum erat, bibere noluit : atque adeo etiam ut homo, voluntatis facultate erat præditus.

Et alibi ait : *Et ambulabat Jesus in Galilæa : non enim volebat ambulare in Judæa, quia quærebant eum Judæi interficere* ³. Cum ambulatio natura carnis sit, non deitatis ei unitæ secundum hypostasim; ergo qua homo erat in Galilæa ambulans, nolebat in Judæa ambulare : atque ita, idem etiam ut homo voluntatis facultate præditus erat.

Harsus quoque alio loco : *Et illinc egressi, transibant per Galilæam; et non volebat ut quisquam sciret* ⁴. Omnibus certum est iter naturæ humanitatis Christi, uti dictum est, non ejus divinitatis esse. Sin autem illi quatenus homo, inerat itineris ratio; utique etiam quatenus homo cum discipulis transiens iterque habens, nolebat ut quisquam sciret : atque adeo etiam ut homo facultate voluntatis præditus erat.

Item alias : *Et inde surgens abiit in fines Tyri et Sidonis. Et ingressus domum, neminem scire voluit : et non potuit latere* ⁵. Siquidem Christus in quantum Deus erat Virtus ipsa vere existens; in quantum autem homo, infirmitas. *Etsi enim, inquit divinus Apostolus, crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* ⁶; plane quatenus homo, non ut Deus erat ingressus in domum, neminem scire voluit, et non potuit latere : atque adeo etiam ut homo, voluntatis facultate præditus fuit.

Et alibi dicit : *Circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans supra mare : et volebat pertransire eos* ⁷. Si quis hoc de illo, qua ratione Deus erat, dictum acceperit, necesse habebit ut deitatem corporalibus terminis, sursum atque deorsum, ante et retro, dextrorsum ac sinistrorsum comprehensam dicat. Quod si de illo quatenus homo erat, dictum velit, ergo idem ut homo facultate voluntatis præditus fuit.

Alio item loco : *Et accesserunt discipuli ejus dicentes ei : Ubi vis eamus, et varemus tibi manducare Pascha?* Cum Pascha manducare eorum

¹ Joan. xvii, 24.

² Matth. xviii, 33.

³ Joan. vii, 4.

⁴ Marc. ix, 29.

⁵ Marc. vii, 24.

⁶ II Cor.

xvii, 4.

⁷ Marc. vi, 48.

⁸ Luc. xxi, 8.

sit, qui sub lege erat; factusque sit Dominus sub lege¹, quatenus homo, non quatenus Deus erat; ergo ut homo volens comedit Pascha, idemque etiam ut homo facultate voluntatis præditus erat.

Ex eadem.

Magnum vero Moysen in hominis creatione Deum introducere, dicentem: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*²: Siquidem igitur homo imago est divinæ naturæ; natura autem divina liberæ potestatis est; igitur et imago, si modo similitudinem cum archetypo sorvet, liberæ naturæ potestatis est. Quod si ita est, factumque est natura archetypum, etiam natura imago; ergo idem secundum ambas suas naturas, voluntatis facultate natura præditus erat. Ante enim ex Patribus ostensum est, esse voluntatem, liberam naturæ potestatem.

Est autem sciendum liberam potestatem, seu liberum arbitrium (αὐτεξουσιότητα) eorum esse quæ non uno modo dicuntur, ut et naturam: aliter enim in Deo, aliter in angelis, et aliter in hominibus sanitur. In Deo quidem supersubstantialiter. In angelis autem, velut concurrente cum habitus aggressionem, nulla penitus interjecta temporis mora: in hominibus autem, ut in quibus habitus tempore aggressioni præintelligatur. Siquidem igitur Adamus volens aures præbuit ad audiendum, volensque aspexit, ac voluntate duce comedit; igitur voluntas est quæ prima crimini obnoxia fuit. Cum igitur voluntas prima in nobis labem incurrit, nec, ut isti sentiunt, Verbum homo factum eam assumpserit, nec ego proinde a me peccatum excussi. Quod si peccatum ejusque labem non excussi, nec salutem consecutus sum: quandoquidem id quod non est assumptum, nec curatum est.

Deinde, si Dei opus et factura est liberæ potestatis naturæ facultas; hanc vero, ut ipsi opinantur, Verbum incarnatum cum natura per unionem inefabilem non assumpsit, aut quia suam fabricam, tanquam non bonam, improbens, a se eam rejectit, aut quia ejus nobis salutem invidit; tum nos perfecta salute [integra curatione] privans, tum seipsum haud a vitio immunem, quod aut nolit perfecte sanare, aut vero non possit, monstrans.

Hæc quidem hactenus, ut Deus Verbum Incarnatum, etiam qua homo monstretur, natura voluntatis facultate præditum esse. Ipsum vero, etiam qua Deus erat, ea præditum, hinc noverimus. Ait enim ipse Dominus ac Deus, sola Veritas, de seipso in Evangeliiis, ita: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt; quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et noluitis? Nunc autem relinquetur vobis domus vestra deserta*³. Perspicuum enim est, non hoc dixisse, quatenus homo erat: siquidem recens homo exstiterat; sed quatenus idem Deus erat; ostendens diversos sapientis providentiæ suæ modos erga genus humanum; quibus

τοῦ Πάσχα τῶν ὑπὸ νόμον ἐστί· γέγονε δὲ ὁ Κύριος καθ' ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐ καθ' ὁ Θεός, ὑπὸ νόμον ἄρα καθ' ὁ ἄνθρωπος θέλων ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ θελητικὸς ἦν ὁ αὐτὸς καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ὁ μέγας δὲ Μωϋσῆς ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου γενέσει τὸν Θεὸν εἰσαγεῖ λέγοντα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον καθ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Εἰ οὖν εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος τῆς θείας φύσεως· αὐτεξούσιος δὲ ἡ θεία φύσις ἄρα καὶ ἡ εἰκὼν εἴπερ τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιωσιν, αὐτεξούσιος φύσει τυγχάνει. Εἰ δὲ τοῦτο, γέγονε δὲ τὸ φύσει ἀρχέτυπον καὶ εἰκὼν φύσει, ἄρα καθ' ἄμφω τὰς αὐτοῦ φύσεις θελητικὸς φύσει ὑπῆρχεν ὁ αὐτός. Προαπεδείχθη γὰρ ἐκ τῶν Πατέρων, τὸ θέλημα εἶναι τὴν κατὰ φύσιν αὐτεξουσιότητα.

Δεῖ δὲ εἰδῆναι ὡς ἡ αὐτεξουσιότης ὁμονύμως λέγεται μὲν, ὡς περ καὶ ἡ φύσις· ἄλλως δὲ ἐπὶ θεοὶ λαμβάνεται, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀγγέλων, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ ὑπερουσιώως· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς συντρεχούσης τῇ ἕξει τῆς προχειρήσεως καὶ παρενθήκην ὄλιγος χρόνου μὴ παραδεχομένης· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὡς χρονικῶς τῆς ἕξιος· ἐκινουμένης τῆς προχειρήσεως. Εἰ γὰρ θέλων ὁ Ἄδᾶμ ὑπήκουσε, καὶ θέλων θεώρησε, καὶ θελήσας ἔφαγεν· ἄρα πρωτοπαθὴς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις. Εἰ δὲ πρωτοπαθὴς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις, ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως κατ' αὐτοὺς οὐ προσεληφεν ὁ Λόγος ἐνανθρωπήσας· οὐκ ἄρα ἐγὼ χωρὶς ἁμαρτίας γέγονα. Εἰ δὲ ἐγὼ χωρὶς ἁμαρτίας οὐ γέγονα, οὐκ ἄρα ἐσώθην εἴπερ τὸ ἀκρόσληπτον, ἀθεράπευτον.

Ἐπειτα δὲ, εἰ ἔργον αὐτοῦ καὶ ποίημα ἡ αὐτεξούσιος τῆς φύσεως ὑπάρχει δύναμις, ταύτην δὲ ὁ Λόγος σαρκωθεὶς, κατ' αὐτοὺς, μετὰ τῆς φύσεως καθ' ἔνωσιν ἄρρητον οὐ προσεληφεν, ἢ καταγνοὺς τῆς οικείας δημιουργίας, ὡς οὐ καλῆς, ταύτην ἐαυτοῦ ἀπεπέμψατο· ἢ φθονήσας ἡμῖν τῆς κατ' αὐτὴν θεραπείας, ἡμᾶς μὲν τῆς ἐντελοῦς ἀποστερῶν σωτηρίας, καὶ ἐαυτὸν ὑπὸ πάθος ὄντα δεικνύς, τῷ μὴ θέλῃν, ἢ τῷ μὴ δύνασθαι τελείως σῶζειν.

Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ θελητικῶν εἶναι φύσει τὸν σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον, καὶ καθ' ὁ ἄνθρωπος· περὶ δὲ τοῦ θελητικῶν φύσει εἶναι τὸν αὐτὸν, καὶ καθ' ὁ Θεός, ἐνθεν εἰσόμεθα. Φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεός, ἡ μόνη ἀλήθεια, περὶ ἐαυτοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτως· *Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν· ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὡς περ ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησας; Νῦν ἀπίσται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Ἀἴτιον γὰρ, ὅτι οὐ καθ' ὁ ἄνθρωπος τοῦτο εἴρηκεν· εἴπερ προσφάτως ἐγεγόνει ἄνθρωπος· ἀλλὰ καθ' ὁ Θεός, δεῖξας τοὺς ποικίλους· τῆς σοφῆς

¹ Gal. vi. 4. ² Gen. ii, 29. ³ Matth. xxiii, 37; Luc. xiii, 34.

αὐτοῦ περὶ τὸν ἄνθρωπον προνοίας τρίπους· δι' ὧν ἅπαντες ἀπὸ τῆς τῶν ἐκτὸς πλάνης τὴν φύσιν πρὸς αὐτὸν ἐπισυνάξαι, αὕτη οὐκ ἠθέλησε.

Καὶ πάλιν φηεῖν· *Ὁσπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ· οὕτως καὶ ὁ Υἱός, ὃς θέλει ζωοποιεῖ.* Εἰ τὸ, ὡς ἐπιβήματα συγκριτικῶν ἴσιν αἱ δὲ συγκρίσεις τῶν ὁμοουσίων· οὐκ ἄρα τοῦτο δυνατὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐπὶ Χριστῷ λέγεσθαι. Οὐκοῦν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ οὗ, ὡσπερ ὁ Πατήρ, θεὸς ὢν, θελήματι τοὺς νεκροὺς ζωοποιεῖ, αὐτὸς καὶ αὐτὸς, ὁμοουσίος ὢν τῷ Πατρὶ καὶ ὁμοθεῆς, ὃς θέλει ζωοποιεῖ. Ταῦτα τῶν εὐαγγελιστῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ προφητῶν τὰ δόγματα. Τίς οὖν ὑπὲρ ταῦτα μείζων ἀπόδειξις περὶ τοῦ φύσει θελητικῶν εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ καθ' ὃ θεὸς ἐστὶ, καὶ καθ' ὃ ἄνθρωπος;

Ἐκ τοῦ Ἰσού τῆς πρὸς Νικάνδρον τὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολῆς.

Πῶς μίαν ἀπλῶς ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τινὲς φασι τὴν ἐνέργειαν; Ἀνάγκη γὰρ ἡ τῶν αὐτοῦ ταύτην ὑπάρχειν μερῶν, ἢ αὐτοῦ πάντως ὡς ἔλεο. Ἀλλ' εἰ μὲν τῶν μερῶν, μερισθῆσεται πρὸς ἄμφοι δηλαδὴ τετανομένη· τοῦτο δὲ πάσχωσα, λυθῆσεται πάντως, καὶ συνδιαλύσει τὰ κατ' αὐτὴν ἠνωμένα. Εἰ δὲ τοῦ ἅλου, τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεξιαὶ, θνητῆ καὶ ἀθάνατος οὐσα, κτιστῆ καὶ ἀκτιστος, περιγραπτῆ καὶ ἀπεριγραφοῦ. Καὶ εἰ τοῦτο, καθ' ἕξιν καὶ στήριξιν οὐσαν καὶ μὴ οὐσαν τὴν οικεῖαν ὁ Χριστὸς εἶχεν ἐνεργεῖαν· δι' ἣν, ὡς κατ' αὐτὴν προσημασθεῖς ἐνεργῶν, τῶν ἐναντίων κατὰ τὸ αὐτὸ δεξιαί· ἀλλ' οὐ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο· οὐ τί δυσσεβέστερον;

Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ θελήματος ἐστὶν εἰπεῖν. Πῶς δὲ ἄρα συνεργᾶται τὴν οικεῖαν ὁ Λόγος παρελάμβανε σάρκα, κατὰ Κύριλλον τὸν σοφόν, οὐκ ἔχουσαν τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν; Τὸ γὰρ μὴ ἔχον ἐνέργειαν μήτε κίνησιν φυσικὴν, νεκρὸν πάντως καὶ ἀψυχον· καὶ τίνι λόγῳ προσίετο τὸ νεκρὸν εἰς συνέργειαν; Τὸ γὰρ ἀνενέργητον, τῇ παντελεῖ ἀκίνησις καταργεῖ. Πῶς δὲ ταύτην ἐδείκνυε ζωοποιεῖν δυναμένην, ὡς αὐτὸς πάλιν Κύριλλος ἐξεπαίδευσε, διὰ τῶν κατὰ φύσιν αὐτῆς κινήματων· ὅλον τῆς ἀφῆς, τῆς φωνῆς, τοῦ περιπάτου, τούτων οὐκ ὄντων αὐτῆς, ἢ ἐν αὐτῇ κατ' οὐσίαν. Εἰ γὰρ αὐτῆς κατ' οὐσίαν, φυσικὴν πάντως ἢ σὰρξ εἶχεν ἐνέργειαν· ἐνεργείας γὰρ αὐτῆς οὐσιώδους ἐστὶν, ἢ τε κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, καὶ ἢ κατὰ τὴν προφορὰν φωνῆς. Εἰ δὲ οὐκ αὐτῆς κατὰ φύσιν ταῦτα, ζωοποιεῖν δυναμένην ταύτην ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀπέδειξε.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λέγοντας, *ὅτι μίαν τοῦ Χριστοῦ χρὴ λέγειν τὴν ἐνέργειαν κατ' ἐπικράτειαν.*

Πρῶτον μὲν δύο ἐνεργείας καὶ ὑμεῖς ὁμολογεῖτε, μίαν ἐπικρατούσαν, τὴν θεῖαν φημί, καὶ μίαν ἐπι-

A cum ab exteiori errore naturam ad se congregare vellet, ipsa noluerit.

Rursumque ait: Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificat. Cumque vox illa sicut adverbium sit comparationis, ac comparationes rerum sint ejusdem substantiæ; non igitur de humana in Christo voluntate istud accipi potest. Igitur docuit nos Christus, quod sicut Pater cum Deus sit, voluntate vivificat mortuos, sic et ipse qui sit Patri consubstantialis, ejusdemque ac ille voluntatis, quos vult, vivificat. Hæc evangelistarum et apostolorum ac prophetarum decreta. Quoniam igitur his major demonstratio, ut et qua ratione Deus est, et qua homo idem, voluntatis facultate præditus ostendatur?

Item ex epistola ad Nicandrum episcopum.

Quomodo unam simpliciter in uno Christo Deo operationem nonnulli dicunt? Necessè est enim hæc, vel ipsius partium esse, vel ejus omnino ut totius. Ac quidem, si partium, in ambas utique partes scissa dividetur: quod si fiat, omnino dissolvetur, ac una secum dissolvetur, quæ secundum eam copulata sunt. Sin autem totius, erit contrariorum capax; quæ mortalis et immortalis, creata et increata, comprehensa et incomprehensa existat. Dumque hoc dederimus, Christus ea propria operatione secundum habitum et privationem præditus erat, quæ ipsa erat et non erat; ob quam, ut secundum eam exque ejus indole convenienter operans, secundum idem, et non secundum aliud atque aliud, contrariorum capax exsistebat: quo quid magis impium dici queat?

Idem vero etiam dicendum de voluntate. Quoniam autem modo Verbum, carnem propriam adhibebat operis sociam, ut sentit ac loquitur sapientissimus Cyrillus, cum naturalis operatio eam deficeret? Quod enim operatione motuque naturali defecit, prorsus mortuum est et inanime. Quia autem ratione quod mortuum esset, in operis partem asciscerat? Quod enim expertus est operationis, motu omni vacans inersque torpet. Quoniam vero modo posse hanc vivificare monstrabat, ut idem rursus Cyrillus docuit, per motus suos naturales; puta, tactum, vocem, ambulationem, si hæc ejus, vel in ea essentialiter non erant? Si enim ejus essentialiter erant, naturalem plane causam operationem habebat. Ad essentialem quippe ejus operationem spectant, tum manuum pedumque motus; tum vocis prolatio. Sin autem hæc per naturam illius non erant, nec hanc quæ vitam præstare

Ejusdem adversus illos, qui Christum habere dicunt actionem unam per dominationem.

Primum quidem et vos duas actiones confitemini, unam quidem superantem, nempe divinam,

¹ Joan. v, 21.

alteram autem superatam, id est humanam. Quod est eorum quæ cum aliquo conferantur. Quæ autem sunt ejusmodi, sese mutuo inferunt. Præterea cum superiorem actionem dicatis, tanquam humana vita auferatur, damnum ipsis affertis. Nam et id, quod superat ex eorum est numero, quæ patitur. Vincitur enim et ipsum ab eo quod victum est. Licet enim minus, vincitur tamen. Ut aurum licet argentum atque æs immistum superet, vincitur tamen ipsum quoque, licet minus, nempe propter admistam quantitatem.

Ejusdem adversus illos qui dicunt, quemadmodum instrumenti, et ejus qui utitur instrumento una est actio, sic et divinitatis atque humanitatis unam esse actionem.

Si naturale dicitis instrumentum, ejusdem per vos temporis erit Verbum cum carne, aut caro simul cum Verbo sempiterna. Quidquid enim instrumento utitur naturali, ejusdem temporis est cum illo. Quemadmodum est anima cum corpore. Potestis igitur vel naturam divinam creatam dicere, vel corpus increatum. Quod si instrumentum artis affirmatis, inanimatum illud introducitis, et separatim consistens, atque sejunctum, et quod non semper movetur, sed quando artificio visum fuerit illud in manus sumere, atque uti. Ad hæc dementi Nestorio vos assentiri constabit dividenti ac distrahenti duas Christi Dei naturas in unam hypostasim sive personam concurrentes. Aut esse impii Apollinarii discipulos, Christi corpus animæ ac mentis expers asserentis.

Item adversus Monotheletas, Damasceni. Cap. 77.

Duæ in Christo voluntates et operationes. — Eundem porro Dominum nostrum Jesum Christum, et perfectum Deum, et perfectum hominem prædicantes, hoc profiteremur, eundem et omnia habere, quæ Pater habet, excepta ingeniti proprietate; et omnia item, quæ primus Adam, excepto solum peccato, hoc est, corpus et animam ratione et intelligentia præditam: quin habere etiam eum, uti duabus naturis consentaneum est, duplices naturarum duarum naturales proprietates; hoc est, duas naturales operationes, divinam et humanam; duas naturales arbitrii libertates, divinam et humanam: ac denique sapientiam et scientiam duplicem, divinam et humanam. Nam cum ejusdem ac Pater substantiæ sit, libere vult et agit ut Deus: rursus cum consubstantialis sit nobis, libere item vult et agit, ut homo. Ipsius enim miracula sunt, ipsius quoque passiones.

Ejusdem. Caput 78.

Totuplex voluntas et actus, quotuplex substantia, — Quoniam igitur duæ Christi naturæ sunt, duas proinde ejus naturales voluntates et duas naturales operationes dicimus. Quia vero una duarum naturarum ipsius est hypostasis, unum et eundem esse dicimus qui, juxta eas naturas, ex quibus, et in quibus, et quæ est Christus Deus noster,

κρατούμενην τὴν ἀνθρωπίνην δηλονέτι, ὅσαρ ἐστὶ τῶν πρὸς τι τὰ δὲ πρὸς τι πάντως συνεισάγουσιν ἑαυτοῖς καὶ τὰ ἀντιοικαιρούμενα. Ἐπειτα δὲ, ὅτι εἰ κατ' ἐπικράτε· αν λέγετε τὴν ἐνέργειαν, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τὸ ἐπικράτηθῆναι ἀναιρουμένης, μέλσιν αὐταῖς εισάγετε. Τὸ γὰρ ἐπικρατοῦν πάντως ὡ αὐτὸ τῶν πασχόντων ἐστὶ. Καὶ αὐτὸ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπικρατούμενου. Εἰ γὰρ καὶ ἔγασσον, μὴ δὲ κρατίζεται πάντως ὡσπερ χρυσοῦς ἐπικρατοῦν μὲν τοῦ καταμιγνυμένου αὐτῷ ἀργύρου, καὶ χαλκοῦ, κρατούμενος δὲ καὶ αὐτὸς, εἰ κα· ἦττον. Δῆλον δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ποσότητα τὴν προσμιγείσαν

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας, ὡσπερ ὀργάνου καὶ κινούντος μία ἐνέργεια, οὕτω καὶ Θεότητος καὶ ἀνθρωπώσεως μία ἐνέργεια.

Εἰ μὲν φυσικῶν τὸ δργανὸν φατε, συγχρόνος ἔσται καθ' ὑμᾶς ὁ Λόγος τῇ σαρκί, ἢ ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ συναϊδιος· πᾶν γὰρ τὸ κεχρημένον φυσικῶν ὀργάνων σύγχρονον τοῦτο ἔχει, ὡσπερ τὸ σῶμα ἢ ψυχὴ, καὶ ὡρα ὑμᾶς καὶ κείμα τὴν θεῖαν φύσιν λέγειν, ἢ τὸ σῶμα ἀκτιστον· εἰ δὲ τεχνικὸν τὸ δργανον λέγετε, ἀψυχον τοῦτο εισάγετε, καὶ ἰδίᾳ ἐστηλής, καὶ μεμερισμένον, καὶ οὐκ ἀεὶ κινούμενον, ἀλλ' ὅτε τῷ ἐργαζομένῳ δόξει τοῦτο μετὰ χεῖρας λαβεῖν, καὶ ἐργασασθαι, καὶ λοιπὸν ἢ Νεστορίου τοῦ παράφρονος τύμφρονος δειχθήσεσθε διαιροῦντος, καὶ διίστωντος τὰς εἰς μίαν ὑπόστασιν, ἢ καὶ ἐν πρόσωπον Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ δύο φύσεις, ἢ Ἀπολλιναρίου τοῦ ἀσεβοῦς φοιτηταί, ἀψυχον καὶ ἀν ὄν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγοντος.

Ἔτι κατὰ Μοροθελητῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κεφάλαιον ος.

Τέλειον δὲ Θεὸν ὁμολογοῦντες τὸν αὐτὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, φάμεν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Πατήρ, πλην τῆς ἀγεννησίας· καὶ πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Ἀδάμ ὁ πρῶτος, δίχα μόνης τῆς ἀμαρτίας· ἀτινά ἐστὶ σῶμα καὶ ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως τὰς δύο φύσεις, διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικά· δύο θελήσεις φυσικάς, τὴν τε θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικάς, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖον τε καὶ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν τε καὶ γνῶσιν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός· Ὁμοούσιος δὲ ὢν καὶ ἡμῖν, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

Τοῦ αὐτοῦ. Κεφάλαιον σθ.

Ἐπειδὴ μὲν ὅν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικά θελήματα, καὶ τὰς φυσικάς ἐνεργείας φάμεν. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ ἢ ὑπόστασις, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φάμεν θελοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ἕξ ὢν, καὶ ἐν αἷς, καὶ ἄπερ ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν θέλει·ν δὲ καὶ ἐνεργεῖν, οὐ διηρημένως, ἀλλ' ἡνωμέ-

ως· θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἑκατέρῃ μορῇ μετὰ Ἀ τῆς θατέρου κοινωνίας. Ὡν γὰρ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τοῦτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ οὐσία, τοῦτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὧν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, τοῦτων καὶ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, τοῦτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος.

Διὸ δὲ ἐπὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος, τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκωμεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν εἰδότες συνομολογοῦμεν, καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὡσπερ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ φύσεων ὁ ἀριθμὸς, εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενος, οὐ διαίρει τὸν ἕνα Χριστόν, ἀλλὰ σωζομένην, καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίστησι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν, οὐτως καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῦτ' αὐτοῦ φύσεως θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν· κατ' ἄμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικῶς ἦν, καὶ ἐνεργητικῶς τῆς ἡμῶν σωτηρίας· οὐ διαίρεισιν εἰσάγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ, καὶ μόνον, κἀν τῇ ἐνώσει, φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Φυσικὰ γὰρ, καὶ οὐχ ὑποστατικά φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Δέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικά δῶμεν αὐτὰ, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος· εἰπεῖν ἀναγκασθούμεθα. Μὴδὲ γὰρ ὑποστάσεως χαρακτηριστικὸν τὸ ὑποστατικὸν τε καὶ γνωμικόν.

Ἰστέον γὰρ ὡς οὐ ταῦτόν ἐστι, θέλειν, καὶ πῶς θέλειν. τὸ μὲν γὰρ θέλειν, φύσεως, ὡσπερ καὶ τὸ ὁρᾶν· πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεσι· τὸ δὲ πῶς θέλειν, οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὡσπερ καὶ τὸ πῶς ὁρᾶν, καλῶς ἢ κακῶς. Οὐ γὰρ πάντες ἀνθρώποι ὁμοίως θέλουσιν, οὐδ' ὁμοίως ὁρῶσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν δῶσομεν. Τὸ γὰρ πῶς θέλειν, πῶς ὁρᾶν, ἢ πῶς ἐνεργεῖν, τρόπος ἐστὶ τῆς τοῦ θέλειν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἐνεργεῖν χρήσεως, μόνῃ πῶ κεχρημένῃ προσῶν, καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν κατὰ τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν χωρίζων.

Ἐν τῷ αὐτοῦ λόγῳ. **Β** certo modo videre, certo modo agere, modus est quo quis voluntate utitur, necnon videndi atque agendi facultate, quæ soli utenti adest, eumque secundum rationem differentie communiter dicte ab aliis discernit.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Εἰ κατ' εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερουσίου θεότητος ὁ ἀνθρώπος γεγένηται· αὐτεξούσιος ἐκ φύσεως καὶ θελητικῆς ἢ θείας φύσεως. Ἐρα καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὡς αὐτῆς εἰκῶν, αὐτεξούσιος φύσει καὶ θελητικῶς. Τὸ γὰρ αὐτεξούσιον, θέλησιν ὤρισαντο οἱ Πατέρες.

Ἐπὶ δὲ εἰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν ἐνυπάρχει, τοῖς δὲ οὐκ ἐνυπάρχει· τὸ δὲ κοινῶς πᾶσιν ἐνθεωροῦμενον, φύσιν χαρακτη-

naturaliter velit et agit ; cum autem insuper velle et agere, non divise, sed conjuncte dicimus. « Vult enim et agit in utraque forma, cum alterius communionem. » Quorum enim eadem substantia est, eorum quoque eadem voluntas et actio sit necesse est : quorum autem diversa est, horum etiam diversa voluntas et actio sit, oportet. Et contra quorum voluntas et actio eadem est, eorum eadem quoque substantia, est : quorum autem dispar voluntas et actio, horum etiam dispar est substantia.

Quocirca in Patre quidem et Filio, et Spiritu sancto, quia eadem voluntas atque actio est, eandem quoque naturam esse agnoscimus. At in divina incarnatione ex actionum et voluntatum discrimine naturarum quoque discrimen agnoscimus, ac naturarum discrimen exploratum habentes, voluntatum etiam et actionum discrimen constemur. Quemadmodum enim unius et ejusdem Christi naturarum numerus, si pie intelligatur et prædicetur, unum Christum nequaquam dividit ; verum incolumem etiam in unione differentiam ostendit : ita earum voluntatum et actionum numerus, quæ substantialiter ipsis naturis conveniunt (etenim secundum utramque naturam ita comparatus erat ut vellet et operaretur), divisionem non inducit (absit), sed earum duntaxat etiam in unione conservationem et incolumitatem prodit. Naturales siquidem esse, ac non personales, voluntates et actiones dicimus ; hoc est vim ipsam volendi et agendi, per quam volunt et agunt. Si enim personales esse concesserimus, tres sanctæ Trinitatis personas diversæ inter se voluntatis atque actionis necessario dicemus. Unius enim personæ rationem designat quod personale et gnomicum est.

Ut voluntas et actio, naturæ ; sic talis voluntas atque actio, personæ. — Sciendum enim est, non idem esse velle, atque hoc vel illo modo velle. Velle siquidem naturæ est, ut et videre. Omnibus enim hominibus hoc convenit. At certo modo velle, non naturæ est, sed nostri consilii et sententiæ : quemadmodum et certo modo videre, hoc est bene vel male. Non enim omnes homines eodem modo volunt, neque eodem modo vident. Hoc autem etiam in actionibus concedemus. Nam certo modo velle, certo modo videre, certo modo agere, modus est

Ex eodem capite.

- Si ad beatæ et superessentialis divinitatis imaginem conditus est homo, profecto cum natura divina libera sit, et virtute volendi suapte natura polleat, homo quoque qui ejus imago est, iisdem a natura præditus erit. Etenim Patres liberum arbitrium voluntatem esse definiunt.

Ad hæc insuper, si cunctis hominibus velle inest, ac non ut quibusdam inest, quibusdam non inest ; procul dubio, cum id quod communiter in

omnibus consideratur, naturæ notam in subjectis et individuis exprimat, homo volendi facultatem habet.

Ac rursus, si natura nec magis, nec minus recipit, sane cum omnibus peræque velle insit, ac non aliis uberius, aliis parcius, ex natura sua proinde volendi facultate præditus est homo : ex quo efficitur, ut cum homo virtute volendi polleat, ea iidem naturaliter polleat Dominus, non modo qua Deus est, sed etiam qua factus homo.

Ex eodem capite.

Rerum omnium Deus et Pater vult, vel quatenus Pater, vel quatenus Deus. Si quatenus Pater, alia erit ejus voluntas, alia Filii; neque enim Pater Filius est. Sin autem quatenus Deus, certe cum Filius quoque Deus sit, itemque Spiritus sanctus Deus, voluntatem naturæ esse, naturalemve, fatendum est.

Insuper, si quorum voluntas una est, horum etiam, ut Patres senserunt, una est essentia : sane, si una divinitatis Christi atque humanitatis voluntas sit, una quoque et eadem earum substantia erit.

Ac rursus, si de Patrum sententia, naturæ discrimen in una voluntate non elucet, necesse est, ut vel unam dicendo voluntatem, naturale discrimen non dicamus, vel naturarum distinctionem prædicantes, voluntatem unam non statuamus.

Ac rursus, si ut in divino Evangelio habetur, profectus Dominus in partes Tyri et Sidonis, et ingressus domum, neminem scire voluit, nec tamen latere potuit¹, profecto cum divina ipsius voluntas omnia possit, volens vero latere non potuerit, sequitur, ut quatenus homo id voluerit, nec potuerit, atque adeo, ut quatenus homo volendi facultatem habuerit.

Ac rursus, *Cum venisset, inquit, ad locum, dixit: Sitio. Et dederunt ei vinum felle mistum: et cum gustasset, noluit bibere*². Porro si, quatenus Deus, siti correptus est, et cum gustasset, noluit bibere; ergo etiam quatenus Deus passionibus obnoxius erat: sunt enim, tum sitis, tum gustatio, passionnes. Sin autem quatenus homo sitivit, utique quatenus homo voluntate instructus erat.

At vero sententiam et electionem in Domino dicere non possumus, si quidem proprie loqui studeamus. Sententia enim post ignotæ rei investigationem et deliberationem, consiliumve et iudicium, affectio et dispositio est in id quod decretum fuit. Quam quidem affectionem sequitur electio, quæ alterum præ altero eligit et amplectitur. Atqui Dominus, cum purus homo non esset, verum etiam Deus, omniaque perspecta haberet, nec consideratione, nec inquisitione, nec deliberatione egebat, neque etiam iudicio; quamobrem natura comparatus erat, ut necessitudinæ quadam bono adhereret, ac rursus a malo avorteretur. Sic enim et Isaias propheta ait: *Antequam sciat puer præli-*

ρίζει ἐν τῆς ὄπ' αὐτὸ ἀτόμοις· ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ αὖθις· εἰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἢ φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπίσης δὲ πᾶσιν ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν πλεόν, τοῖς δὲ ἔλαττον· ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος· ὥστε εἰ φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Κύριος, οὐ μόνον καθὸ Θεός, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, φύσει θελητικὸς ἐστίν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου.

Ὁ τῶν ὄλων γὰρ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἢ καθὸ Πατήρ θέλει, ἢ καθὸ Θεός. Ἄλλ' εἰ μὲν καθὸ Πατήρ, ἄλλο αὐτοῦ ἔσται τὸ θέλημα παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ γὰρ Πατήρ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ καθὸ Θεός, Θεός δὲ ὁ Υἱός, Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄρα τὸ θέλημα φύσεως, ἤχουν φυσικόν.

Ἔτι, εἰ κατὰ τοὺς Πατέρας, ὧν τὸ θέλημα ἓν, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, ἓν καὶ θέλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ· ἄρα μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτων ἔσται καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ πάλιν· εἰ, κατὰ τοὺς Πατέρας, ἡ τῆς φύσεως διαφορὰ τῶ ἐνὶ θελήματι οὐ διαφαίνεται, ἀνάγκη, ἢ ἐν θέλημα λέγοντας φυσικὴν ἐν Χριστῷ μὴ λέγειν διαφορὰν, ἢ φυσικὴν λέγοντας διαφορὰν, ἐν θέλημα μὴ λέγειν.

Καὶ αὖθις· εἰ καθὼς φησι τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον, ἐλθὼν ὁ Κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ εἰσελθὼν εἰς οἶκον, οὐδένα ἠθέλησε γινῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν· εἰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα παντοδύναμον, θελήσας δὲ λαθεῖν οὐ θεδύνηται· ἄρα καθὸ ἄνθρωπος θελήσας οὐκ ἠδυνήθη, καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· Ἐλθὼν, φησὶν, εἰς τὸν τόπον, εἶπε Διψῶ. Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον μετὰ χολῆς μεμεγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλει πιεῖν. Εἰ μὲν οὖν καθὸ Θεός ἐδίψησε, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλει πιεῖν, ἐμπαθὴς ἄρα καὶ καθὸ Θεός· πῶς γὰρ, ἢ τε δίψα, καὶ ἡ ρύσις. Εἰ δὲ οὐ καθὸ Θεός, πᾶντως καθὸ ἄνθρωπος ἐδίψησε, καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἄνθρωπος.

Γινώμην δὲ καὶ προαίρεσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου λέγειν ἀδύνατον, εἴπερ κυριολεκτικῶν βουλοίμεθα. Ἡ γνώμη γὰρ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνωστοῦ ζήτησιν καὶ βουλεύσιν, ἦτοι βουλήν καὶ κρίσιν, πρὸς τὸ κρῖναι ἔστι διαθέσις. Μεθ' ἣν ἢ προαίρεσις, ἐκλεγμένη, καὶ αἰρουμένη πρὸ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον. Ὁ δὲ Κύριος οὐ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός, καὶ πάντα εἰδὼς, ἀνεπιθεῖς σχέψεως, καὶ ζητήσεως, καὶ βουλῆς ὑπῆρχε, καὶ κρίσεως, καὶ φυσικῶς τὴν περὸς τὸ καλὸν εἶχεν οικειώσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτριώσιν. Ὅθεν γὰρ καὶ Ἠσαίας προφήτης φησὶν, *ὅτι Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον προελθῆναι πορνῆα, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν διότι πρὸν γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πο-*

¹ Marc. vii, 24. ² Joan. xi 28; Matth. xviii. 54.

νηρία τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· Τὸ γὰρ, πρὶν, ἂν δηλοῖ ὅτι οὐ καθ' ἡμᾶς ζητήσας καὶ βουλευσάμενος, ἀλλὰ θεὸς ὢν, καὶ θεϊκῶς κατὰ σάρκα ὑποστάς, τούτεστι καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένος τῇ σαρκί, αὐτῷ πᾶν εἶναι, καὶ πάντα εἶδέναι, τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ 8^{οῦ} κεφαλαίου.

Ὅτι ἐπὶ τῆς πεκυρακτωμένης μαχαίρας αἱ φύσεις σώζονται τοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ σιδήρου, καὶ αἱ δύο ἐνέργειαι, καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα· ἔχει μὲν γὰρ ὁ σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ τὸ καυστικόν· καὶ ἡ τομὴ μὲν τῆς τοῦ σιδήρου ἐνέργειας ἐστὶν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καύσις τῆς τοῦ πυρὸς, καὶ σώζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ κεκαυμένῃ τομῇ, καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ ἡ θεία καὶ παντοδύναμος ἐνέργεια, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἡ καθ' ἡμᾶς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης τὸ κρατησθῆναι τὴν χεῖρα τοῦ παιδός, καὶ ἐλκυσθῆναι, τῆς δὲ θείας τῆ ζωοποίησις. Ἄλλο γὰρ τοῦτο, κάκεινο ἕτερον, εἰ καὶ ἀλλήλων ἀχώριστοι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ. Εἰ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου εἰποιμεν, ἢ θεϊαν ταύτην λέξομεν, ἢ ἀνθρωπίνην, ἢ οὐδετέραν. Ἄλλ' εἰ μὲν θεϊαν, αὐτὸν μόνον γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος λέξομεν· εἰ δὲ ἀνθρωπίνην, ψιλὸν αὐτὸν βλασφημήσομεν ἀνθρώπων· εἰ δὲ οὐ θεϊαν, οὐδὲ ἀνθρωπίνην, οὐδὲ θεῶν, οὐδὲ ἀνθρώπων, οὐδὲ τῷ Πατρὶ οὐδὲ ἡμῖν ὁμοούσιον. Ἐκ γὰρ τῆς ἐνώσεως· ἢ καθ' ὑπόστασιν ταυτότης γέγονεν, οὐ μὲν δὲ ἡ διαφορά τῶν φύσεων ἀνήρηται· τῆς δὲ διαφορᾶς σωζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ τούτων ἐνέργειαι· οὐ γὰρ φύσις ἀνενέργητος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ 8^{οῦ} κεφαλαίου.

Ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ τῆς θείας ἐνεργείας ἐκλούθησε διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν, ἦτοι τὴν καθ' ὑπόστασιν, οὐδαμῶς τῶν κατὰ φύσιν ἰδίων ὑποστάσα ἐκπτωσιν. Οὐ γὰρ κατ' οἰκείαν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἠνωμένον αὐτῇ λόγον τὰ θεῖα ἐνήργει, τοῦ λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν. Καὶ εἰ μὲν γὰρ ὁ πεκυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φυσικῶς δὲ λόγῳ τὴν καυστικὴν κεκτημένος ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς τὸ πῦρ ἐνώσεως τοῦτο κησάμενος. Ἡ αὐτὴ τοιγαροῦν θνητὴ τε ἦν δι' αὐτὴν, καὶ ζωοποιὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ὅμοίως τὴν τοῦ θελήματος θέωσιν, οὐχ ὡς μεταβληθείσης τῆς φυσικῆς κινήσεως λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἠνωμένου τῷ θεῷ, καὶ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ θελήματι, καὶ γεγονότος Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος θελήμα, ὅθεν θέλων μὲν λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθη, δι' αὐτὸ εὐδοκῆσαντος τοῦ Θεοῦ λόγῳ δεχθῆναι ἐν αὐτῷ ἀληθῶς ὑπάρχον τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος. Θέλων δὲ τὴν τοῦ λεπροῦ ἐνήργησε κάθαρσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον θελήμα ἔνωσιν. Ἰστέον δὲ, ὡς ἡ θέωσις τῆς τε φύσεως, καὶ τοῦ θελήματος, ἐμφαντικώτατον, καὶ δεικτικώτατον ἐστὶ τῶν τε δύο φύσεων, καὶ τῶν

A gere mala, eliget bonum : quoniam antequam cognoscat puer bonum et malum, malitiam reprobat, eligendo bonum. Hæc vox, antequam, hoc indicat, quod non more nostro ex investigatione et deliberatione prævia, sed, ut qui Deus esset, divinoque modo subsistentiam carni tribueret, cui secundam hypostasim erat unitus, eo ipso quod erat, omnisque norat, suapte natura bonum habebat.

Ejusdem ex capite 79.

Quemadmodum in gladio ignito ignis et ferri naturæ servantur, et actiones duæ, earumque perfectiones, nam ferrum quidem vim habet secandi, ignis autem urendi, ac sectio quidem ferri actionis perfectio est, ustio autem ignis, earumque differentia in usta sectione et in ustione secta servatur, sic et in Christo, divinitatis quidem ejus divina atque omnipotens actio est, humanitatis autem humana. Perfectio vero actionis humanæ quidem, quod tenuit puellæ manum, et traxit, divinæ autem, quod illam in vitam revocavit. Aliud enim est hoc, et aliud aliud, licet inter se conjuncta sint ac minime separata in actione divina simul atque humana. Si unam in Christo actionem dixerimus, aut divinam, aut humanam, aut neutra erit. Si divina, eum duntaxat Deum nostræ expertem humanitatis asseremus. Si humana, nudum hominem impie affirmabimus. Si neque divina, neque humana, nec Deum nec hominem ejusdem aut cum Patre, aut nobiscum essentialis dicemus. Ex conjunctione enim unus atque idem in persona factus est, non autem sublata est differentia naturalium. Differentia autem naturalium servata, et eorum actiones conservabuntur. Natura enim non est expertis actionis.

Ejusdem ex capite 81.

Domini caro propter verissimam verbi conjunctionem in persona divinæ actionis divitias est consecuta, nullo modo excidens ab iis quæ naturæ suæ sunt propria. Non enim actione sua, sed propter conjunctum Verbum, quæ divina sunt, faciebat, cum Verbum per ipsam propriam actionem demonstraret. Urit enim ignitum ferrum, non tamen ratione naturali, sed ignis conjunctione vim illam obtinuit comburendi. Itaque cum mortalis esset per se, propter Verbi in persona conjunctionem, vitæ tribuendæ habebat potestatem. Similiter et voluntatis divinitatem dicimus, non quod naturalis motus esset immutatus, sed quod esset cum divina atque omnipotenti ipsius voluntate conjuncta, effectaque voluntas Dei hominem induti. Quamobrem cum vellet, latere non potuit propter ipsam, cum Deo Verbo placeret ostendere vero in se esse humanam voluntatis infirmitatem. Volens autem, leprosum curavit propter conjunctionem cum divina voluntate. Sciendum est autem ex eo, quod natura, voluntasque divina reddita est, clarissime, et apertissime duas naturas, et duas voluntates declarari. Quemadmodum enim ignitio

¹ Isa. vii. 15. sec. LXX.

non mutat igniti naturam ignis, sed ostendit et id, quod ignitum est, et id quod ignivit, et non unum, sed duo demonstrat, sic etiam deificatio non unam efficit naturam compositam, sed duas indicat, et conjunctionem in persona. Quorum, inquit Gregorius ille Theologus, unum effecit divinum, alterum divinum, effectum est. Ex illis verbis. *Quorum, et unum, et alterum*, duo esse demonstravit.

Ejusdem ex capite 82.

Voluntas humana Christi divinæ subdita. — Atqui ille quidem naturaliter, et ut Deus, et ut homo, habebat ut vellet: cæterum divinam ipsius voluntatem humana sequebatur, eique subdita erat, ut quæ propria sententia non moveretur, verum ea demum vellet, quæ divina ejus voluntas ipsam volebat velle. Permittente siquidem divina voluntate, naturaliter ea quæ sibi propria erant patiebatur. Etenim cum mortem detrectaret, hanc divina ipsius voluntate ita ferente et concedente; naturaliter detrectabat, atque in mortis agonia erat. Rursus divina ipsius voluntate volente, ut humana voluntas mortem amplecteretur, voluntaria ipsi passio fuit. Non enim qua Deus duntaxat morti se sponte tradidit, sed etiam quatenus homo. Unde nobis etiam animi audaciam adversus mortem comparavit. Ita quippe ante salutiferam passionem suam loquitur: *Pater, si fieri potest, transcat a me calix iste*¹. Illud porro constat, quod ut homo calicem bibiturus erat: non enim ut Deus. Quare tanquam homo calicem transire vult. Hæc autem verba a naturali metu, et imbecillitate profecta sunt. *Verumtamen*, inquit, *non mea voluntas fiat*², hoc est, qua ratione diversæ a te sum substantiæ; *sed tua*, hoc est mea, quatenus eadem mihi ac tibi substantia est. Quæ quidem iterum fortis animi verba sunt. Etenim anima Domini, qui benigna sua voluntate homo vere factus erat, cum naturalem infirmitatem ante experta esset, percepto doloris sensu ex corpore disjunctione, divina rursus voluntate corroborata, adversus mortem audaciam concipit. Nam quia et totus Deus erat cum sua humanitate, et totus homo cum sua divinitate, ipse tanquam homo in se et per se id quod humanum erat, Deo et Patri subiecit, et formam et exemplum præbuit.

Frustra ratio in homine, si desit illi libertas. — Libere porro volebat tum divinæ, tum humanæ voluntatis ratione. Omni quippe naturæ rationali libera voluntas a natura insita est. Quorsum enim alioqui partem rationalem habebit, si non libere ratiocinatur? Nam naturalem quidem appetitum summus Opifex brutis etiam indidit, quo ad suæ naturæ conservationem necessitate ducuntur. Cum enim ratione careant, ducere non possunt, verum naturali ducuntur appetitu. Ex quo fit, ut simul atque appetitus oritur, statim ad agendum prosiliant. Neque enim ratione aut consilio, aut consideratione, aut judicio utuntur. Ac proinde nec

¹ Matth. xxvi, 39; Luc. xxi, 42.

Α δύο θελημάτων. Ὡςπερ γὰρ ἡ πύρωσις οὐ μεταβάλλει τὴν τοῦ πυρωθέντος φύσιν εἰς τὴν τοῦ πυρός, ἀλλὰ δηλοῖ τὸ τε πυρωθῆναι καὶ τὸ πυρῶσαι, καὶ οὐχ ἓνα, ἀλλὰ δύο ἐστὶ δηλωτικῶν, οὕτω καὶ ἡ θεώσις οὐ μὴν φύσιν ἀποτελεῖ σύνθετον, ἀλλὰ τὰς δύο δηλοῖ, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν. Φησὶ γοῦν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὣν τὸ μὲν ἐθέλωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. Ἐν γὰρ εἰπὼν καὶ τὸ μὲν, καὶ τὸ δὲ, δύο εἰδείξεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' κεφαλαίου.

Ἐίχε μὲν οὖν φυσικῶς, καὶ ὡς θεός, καὶ ὡς ἄνθρωπος, τὸ θέλειν· ἐπετο δὲ καὶ ὑπετάσσεται τῷ αὐτοῦ θελήματι τὸ ἀνθρώπινον, μὴ κινούμενον γνώμῃ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ ταῦτα θέλων, ἃ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἤθελε θελημα. Παραχωρούσης γὰρ τῆς θείας θελήσεως, ἔπαυσε τὰ ἴδια φυσικῶς τῆς θείας; αὐτοῦ θελησάτης θελήσεως καὶ παραχωρήσασης, παρητήσατο τὸν θάνατον, ἠγωνιάσθη καὶ ἐδειλίασε· καὶ ὅτε ἤθελεν ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις αἰρεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ θέλησιν τὸν θάνατον, ἐκούσιον αὐτῇ τὸ πάθος ἐγένετο· οὐ γὰρ καθὼς θεός μόνον ἐκούσιως ἑαυτὸν παρέδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ καθὼς ἄνθρωπος. Ὅθεν κατὰ θανάτου τόλμαν καὶ ἡμῖν ἐχαρίσατο, οὕτω γοῦν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους φησὶ· *Πάτερ, εἰ δυνατόν παρελήθην ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*· δηλονότι ὡς ἄνθρωπος τὸ ποτήριον πίνειν ἐμελλεν· οὐ γὰρ ὡς θεός. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν θέλει τὸ ποτήριον παρελθεῖν· ταῦτα τῆς φυσικῆς δειλίας τὰ ῥήματα· *Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γενέσθω θελημα*, ἦτοι καθ' ὃ σου ἑταρούσιός εἰμι, ἀλλὰ τὸ σὸν, ἦτοι τὰ ἐμὸν καὶ σὸν, καθ' ὃ σοὶ πέφυκα ὁμοούσιος· ταῦτα τῆς εὐτολμίας πάλιν ῥήματα· πρότερον γὰρ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας περιθεῖσα, κατ' ἀσθησιν τὴν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ καὶ τῷ σπλάγχνος καὶ φυσικῆν συμπάθειαν παθοῦσα ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ, ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπου γενομένου κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ· αὐθὺς τῷ θεῷ νευρωθεῖσα θελήματι τοῦ θανάτου καταπαύεται. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ὄλος ἦν θεός μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος, αὐθὺς ὡς ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ ὑπέταξε τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν ἄριστον καὶ ὑπόγραμμον διδούς, καὶ ὑπήκοος τῷ Πατρὶ γίγονεν.

Patri factus obediens, præstantissimam sese nobis

Δ Αὐτεξουσίως δὲ ἤθελε τῷ θεῷ καὶ ἀνθρώπινῳ θελήματι. Πάση γὰρ λογικῇ φύσει πάντως ἐμπέφυκε τὸ αὐτεξουσίον θελημα. Εἰς τί γὰρ ἔχει τὸ λογικόν, μὴ αὐτεξουσίως λογικῶμένῃ; τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὀρεξιν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὁ Δημιουργὸς ἐνέσπειρε πρὸς αὐστάσιν τῆς οικείας φύσεως ἠναγκασμένως αὐτὰ ἄγουσιν. Λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα· οὐ δύναται ἀγειν, ἀλλ' ἀγεται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως. Ὅθεν ἔμα ἡ ὀρεξις γένηται, εὐθείως καὶ ἡ πρὸς τὴν ὀρέξιν ὀρμὴ· οὐ γὰρ λόγῳ, ἢ βουλήν, ἢ σκέψιν, ἢ κρίσιν κέχρηται. Ὅθεν οὕτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινεῖται, καὶ μακαρίζεται, οὕτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζεται. Ἢ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὀρε-

ξιν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ Λόγου ἀγομένην τε καὶ A
 ρυθμιζομένην ἐπὶ τῶν φυλασσόντων τὸ κατὰ φύσιν ·
 τοῦ γὰρ Λόγου προτέρημα τοῦτ' ἐστίν, ἡ αὐτεξού-
 σιος θέλησις, ἥτινα φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φαμεν
 κίνησιν· διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιούσα ἐπαίνεται καὶ
 μακαρίζεται, καὶ ὡς κακίαν μετιούσα κολάζεται.
 præcellentia hæc est, liberæ potestatis voluntas : quam quidem naturalem motum in substantia ratio-
 nali dicimus. Eaque de causa et cum virtutem colit, laudem obtinet, ac beata prædicatur; et cum se
 vitio delit, punitur.

Ὡστε ἤθελε μὲν αὐτεξουσίως κινουμένη ἡ τοῦ Κυ-
 ρίου ψυχῆ, ἀλλ' ἐκεῖνα αὐτεξουσίως ἤθελεν, ἃ ἡ θεία
 αὐτοῦ θέλησις ἤθελε θέλειν αὐτήν. Οὐ γὰρ νεύματι
 τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ ἐκινεῖτο· καὶ Μωϋσης γὰρ καὶ
 πάντες οἱ ἄγιοι νεύματι θείῳ ἐκινούντο· ἀλλ' ὁ αὐτὸς B
 εἰς ὧν Θεὸς τε καὶ ἀνθρώπος, κατὰ τε τὴν θεϊαν καὶ
 τὴν ἀνθρωπίνην ἤθελε θέλῃσιν· διὸ οὐ γνώμη, φησι-
 κῆ δὲ μᾶλλον ἐνδύμει, αἱ δύο τοῦ Κυρίου θελήσεις
 διέφερον ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ θεία αὐτοῦ θέλησις
 ἀναρχός τε καὶ παντουργός ἦν, ἐπομένην ἔχουσα τὴν
 δύναμιν, καὶ ἀπαθής· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ θέλησις
 ἀπὸ χρόνου ἤρξατο, καὶ αὐτὴ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιά-
 βλητα πάθη ὑπέμεινε, καὶ φυσικῶς μὲν οὐ παντοδύ-
 ναμος ἦν, ὡς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀληθῶς καὶ κατὰ
 φύσιν γενομένη, καὶ παντοδύναμος.
 erant. Ac natura quidem omnipotens non erat; ut autem Dei Verbi vere ac naturalis facta erat, nihil
 quoque ipsa non poterat.

Τοῦ αὐτοῦ Κεφαλῶν πγ'.

Ὁ μακάριος Διονύσιος καινὴν τινα θεανδρικὴν C
 ἐνέργειαν φήσας τὸν Χριστὸν ἡμῖν πεπολιτευμένον,
 οὐκ ἀναίρων τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, μίαν ἐνέργειαν
 ἐκ τε τῆς ἀνθρωπίνης καὶ θείας γεγεννημένην φησὶν·
 οὕτε γὰρ ἂν καὶ μίαν φύσιν εἴποιμεν καινὴν, ἐκ
 θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης γεγεννημένην· ὧν γὰρ
 ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς
 ἁγίους· Πατέρας· ἀλλὰ θέλων δεῖξαι τὸν καινὸν καὶ
 ἀπόρρητον τρόπον· τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ
 ἐνεργειῶν ἐκφάνσεως, τῷ ἀπορρήτῳ τρόπῳ τῆς εἰς
 ἄλλα τῶν τοῦ Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως προσ-
 φόρως, καὶ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ πολιτείαν
 ξένην καὶ παράδοξον, καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων
 ἀγνωστον, τὸν τε τρόπον τῆς κατὰ τὴν ἀπόρρητον
 ἔνωσιν ἀντιδόσεως· οὐ γὰρ διηρημένως φαμὲν τὰς D
 ἐνεργείας, οὐδὲ διηρημένως ἐνεργούσας τὰς φύσεις,
 ἀλλ' ἠνωμένως ἐκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας
 ἐνεργούσαν τοῦθ' ὅπερ ἔβιον ἔσχηκεν. Ὅστε γὰρ τὰ
 ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργησεν· οὐ γὰρ ψιλὸς
 ἦν ἀνθρώπος· οὕτε τὰ θεία κατὰ Θεὸν μόνον· οὐ
 γὰρ ἦν γυμνὸς Θεὸς, ἀλλὰ Θεὸς ὁμοῦ ὑπάρχων
 καὶ ἀνθρώπος. Ὡσπερ γὰρ τῶν φύσεων, καὶ τὴν
 ἔνωσιν, καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα,
 οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν.

Ἰστέον τοιγαροῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ δύο φύσεων τὸν
 λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ' ἐνὸς προσώπου,
 καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἔννοιαν· αἱ
 γὰρ δύο φύσεις εἰς ἓστι Χριστὸς, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς

velut virtuti studentia laudantur, ac beata censen-
 tur; nec tanquam malum agentia plectuntur. Na-
 tura vero rationalis habet quidem naturalem ap-
 petitum, qui moveatur; ejusmodi tamen, ut in iis
 quæ naturæ consentaneam rectitudinem servant,
 a ratione gubernetur ac componatur. Rationis enim
 motum in substantia ratio-
 nali dicimus. Eaque de causa et cum virtutem colit, laudem obtinet, ac beata prædicatur; et cum se
 vitio delit, punitur.

*Divinæ et humanæ voluntatis discrimen in Chri-
 sto.* — Ergo volebat quidem Domini anima libere
 excitata, sed ea libere demum volebat, quæ divina
 ipsius voluntas velle eam volebat. Non enim Verbi
 nutu caro movebatur, juxta ac Moses et sancti
 omnes divino nutu movebantur: verum idem ipse
 cum et Deus et homo esset, tum divina, tum hu-
 mana voluntate volebat. Ob eam causam non con-
 silio ac sententia, sed naturalis potius facultatis
 ratione, duæ Domini voluntates inter se disside-
 bant. Etenim divina ejus voluntas principii ex-
 pers omnisque rei effectrix erat, ut pote comitem
 potentiam habens, et pati nescia. At humana ipsius
 voluntas, tum ipsa in tempore initium habuit, tum
 eas passiones sustinuit, quæ naturales et innocuæ

Ejusdem caput 83.

Cum beatus Dionysius Christum novam quamdam
 theandricam, seu Dei simul et viri, actionem no-
 biscum obliisse dicit, non ut naturales actiones
 tollat, unam ex humana et divina actionem
 conflata docet (ad hunc enim modum unam quo-
 que naturam ex divina et humana effectam
 diceremus; quia quorum actio una est, horum
 etiam, ut sentiunt Patres, una est essentia), ve-
 rum ita loquitur, ut novum illud et arcanum mo-
 dum, quo naturales Christi actiones se explicant,
 arcano illi mutæ naturarum ipsius immeationis
 modo congruentem, humanum item vitæ genus
 novum et admirabile, inque rerum natura inco-
 gnitum; ac denique alternæ illius communica-
 tionis, quæ ex ineffabili unitione oritur, rationem
 indicaret. Non enim aut sejunctas actiones, aut
 naturas divisim operari dicimus, sed conjunctim
 utranque cum alterius communione illud quod
 quæque proprium habet agere. Neque enim hu-
 mana humanitus efficiebat, cum purus homo non
 esset; nec rursus divina divino duntaxat modo,
 quandoquidem non solum Deus erat, sed Deus si-
 mul et homo. Nam uti naturarum tum unionem,
 tum naturalem distinctionem habemus, ita etiam
 naturalium voluntatum et operationum.

Actionum Christi alterna communicatio. — Itaque
 sciendum est, in Domino nostro Jesu Christo nos
 interdum, tanquam de duabus naturis sermonem
 habere, interdum tanquam de una persona: at-
 que hoc et illud ad eundem sensum refertur. Nam

et duæ naturæ unus Christus est ; et unus Christus, duæ naturæ. Itaque dicere : Agit Christus secundum utramque naturam ; periude est , ac cum dicimus : Agit utraque natura in Christo cum alterius communione. Quare divina quidem natura eo nomine cum carne operante comunicat, quod caro divinæ voluntatis beneplacito, quæ ipsi propria sunt, pati et agere sinatur, quodque carnis actio prorsus salutifera sit ; id quod non humanæ, sed divinæ potius actionis est. At caro vicissim cum operante Verbi divinitate communicat, tum quia per corpus veluti per instrumentum quoddam, divinas actiones efficiebat ; tum quia unus idemque erat, qui et divino simul, et humano modo operabatur.

Mens humana, ut Verbo communicet. — Scire autem attinet, sanctam quoque ipsius mentem naturales suas actiones exsequi. Nam et se Dei mentem esse, atque ab omnibus rebus conditis adorari cogitat et agnoscit, ac eorum quæ in terra gessit et pertulit, recordatur. Cæterum cum operante Verbi deitate, qua cuncta reguntur et gubernantur, communicat, omnia intelligens, cognoscens, et administrans, non ut simplex et sola mens hominis, sed ut quæ Deo secundum hypostasim unita sit, Deique mens existat.

Theandrica Christi actio. — Nihil igitur aliud theandrica actio declarat, quam quod Deo facto viro, hoc est, incarnato, humana quæque ipsius actio divina erat, sive deificata, nec divinæ ipsius operationis exers : rursumque divina ipsius actio humanæ ipsius actionis exors non erat ; verum utraque una cum altera considerabatur. Porro modus hic loquendi περίφρασις dicitur, quando quis duo quædam una dictione complectitur. Quemadmodum enim ignitū gladii incisam unam ustionem, atque inustam sectionem dicimus, et tamen sectionem distinctam ab ustione esse, nec non alius aliusque naturæ asserimus ; ignis nempe ustionem, ac ferri sectionem : ad eundem modum theandricam unam Christi actionem dicentes, duas ambarum ipsius naturarum actiones intelligimus ; divinitatis videlicet ipsius divinam, humanitatis autem humanam actionem.

Item adversus Monotheletas. Ex aliis diversis Patribus.

Quoniam quæ sunt Christi naturæ, duas etiam ipsius naturales volumates, et duas naturales actiones dicimus ; utraque enim ipsius natura et vult et agit. Quod enim ratione præditum est, id liberam habet volendi agendique facultatem. Verum quoniam una est naturarum ejus persona, unum etiam ipsum esse dicimus, qui ex utraque natura et vult et agit naturaliter. Ac quemadmodum ex eadem fidei ratione unam et eandem in sancta Trinitate tum voluntatis, tum actionis rationem dicimus : sic et in divina humanitatis assumptione

δύο φύσεις ἐστί· ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν· ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς καθ' ἑκατέραν τῶν αὐτοῦ φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῆς θεοῦ κοινωνίας. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μὲν θεία φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργούσῃ διὰ τὸ εὐδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια, καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκὸς πάντως εἶναι σωτήριον· ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς θείας. Ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἐνεργούσῃ, διὰ τε τὸ ὡς δι' ὄργανου τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας, καὶ διὰ τὸ ἓνα εἶναι τὸν ἐνεργούντα θεϊκῶς τε ἅμα, καὶ ἀνθρωπίνως.

B

Εἶδέναι δὲ χρὴ ὡς ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐνεργεῖ ἐνεργείας, νοῦν τε καὶ γινώσκων ὅτι ἐστὶ Θεοῦ νοῦς, καὶ ὅτι ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, καὶ μεμνημένος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ διατριβῶν τε καὶ παθῶν, κοινωνεῖ δὲ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι, καὶ διεπούσῃ καὶ κυβερνώσῃ τὸ πᾶν, νοῦν, καὶ γινώσκων, καὶ διέπων, οὐχ ὡς φίλος ἀνθρώπου νοῦς, ἀλλ' ὡς Θεῷ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένος, καὶ Θεοῦ νοῦς χρηματίας.

Τοῦτο οὖν δηλοῖ ἡ θεανδρική ἐνέργεια, ὅτι ἀνθρωθέντος Θεοῦ, ἤγουν ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ ἐνέργεια θεία ἦν, ἤγουν τεθεωμένη, καὶ οὐκ ἄμοιρος τῆς θείας αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ θεία αὐτοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄμοιρος τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ' ἑκατέρα σὺν τῇ ἑτέρᾳ θεωρουμένη. Λέγεται δὲ ὁ τρόπος οὗτος περίφρασις, ὅταν τις δύο τινὰ διὰ μίαν περιλάβῃ λέξεως, ὡς περὶ καὶ μίαν τὴν τετραμήνην καῦσιν λέγομεν, καὶ τὴν κακωσμένην τομήν τῆς πεπερατωμένης μαχαίρας, ἄλλην δὲ ἐνέργειαν φαμεν τὴν τεμήν, καὶ ἄλλην τὴν καῦσιν, καὶ ἄλλης καὶ ἄλλης φύσεως, τοῦ μὲν κυρτὸς τὴν καῦσιν, τοῦ δὲ σιδήρου τὴν τομήν, οὕτω καὶ μίαν τοῦ Χριστοῦ θεανδρικήν ἐνέργειαν λέγοντες, δύο τὰς ἐνεργείας νοοῦμεν τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ, τὴν θείαν, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.

D

Ἐτι κατὰ Μονοθελητῶν ἑτέρων Πατέρων διατίθεται.

Ἐπεὶ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα, καὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας λέγομεν. Ἐκατέρα γὰρ αὐτοῦ φύσις θελητικὴ τε καὶ ἐνεργητικὴ. Πᾶν μὲν γὰρ λογικὸν αὐτεξούσιον, θελητικὸν τε καὶ ἐνεργητικόν. Ἐπεὶ δὲ μία τῶν αὐτοῦ φύσεων ἡ ὑπόστασις, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν φαμεν θελοντὰ τε καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς καθ' ἑκατέραν τῶν φύσεων. Ὡς περὶ δὲ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ταυτότητα τοῦ τε θελήματος καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς φύσεως ἐπιγινώσκομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως τὴν διαφορῆν

τοῦ τε θέληματος καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν φύσεων γνωρίζομεν ὡν γὰρ ἡ αὐτὴ φύσις, τούτων καὶ ἡ αὐτὴ θέλησις, καὶ ἐνέργεια. Ὡν δὲ διάφορος ἡ φύσις, τούτων διάφορος καὶ θέλησις, καὶ ἐνέργεια. Φυσικὰ δὲ, καὶ οὐχ ὑποστατικά, οὐδὲ προσωπικὰ οὐδὲ γνωμικὰ φαμεν ταυτὶ τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγω δὲ μίαν τὴν θελητικὴν τε καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος, ἵνα μὴ ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· εἰπεῖν ἀναγκασθῶμεν, ἐπὶ δὲ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως διπλῆν, ἵνα μὴ ἐπερὶ ὑπόστατον τὸ πρόσλημμα λέγειν δόξωμεν, καὶ δύο συνομολογησώμεν ὑποστάσεις ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ. Τὸ γὰρ ὑποστατικόν, ἢ προσωπικόν, ἢ γνωμικόν θελημα ἰδιοὑποστάτου ἐστὶν ἀτόμου. Ὁ δὲ Λόγος καὶ Θεὸς φύσιν μὲν τελείαν ἀνθρώπου προσελάβετο, ὑπόστασις δὲ αὐτὸς ἐγένετο τῷ προσλήμματι. Καθάπερ δὲ τὸ πρόβλημα καὶ θεθεύεται, καὶ μεταβολῆν οὐ πέπονθε τῆς ἰδίας φύσεως· οὕτω καὶ τὸ θελημα καὶ ἡ ἐνέργεια τούτου καὶ θεθεύονται, καὶ τῶν ἰδίων οὐκ ἐξέστησαν ὄρων.

Ἄλλο θέλησις κυρίως, καὶ ἄλλο βούλησις, καὶ ἄλλο θελητόν, καὶ ἄλλο θελητικόν, καὶ ἕτερον ὁ θέλων. Θέλησις μὲν γὰρ ἡ τοῦ ἀπλῶς θέλειν δύναμις, ὅπερ ἐστὶ φύσεως καὶ καθολικόν. Θελητόν δὲ τὸ τῇ θελήσει ὑποπίπτον πρᾶγμα. Θελητικόν δὲ τὸ ἔχον τὴν θελητικὴν δύναμιν, οἷον ὁ ἀπλῶς ἀνθρώπος. Θέλων δὲ ὁ τοιοῦτος ἀνθρώπος, ὁ χρώμενος τῇ τοιαύτῃ θελήσει.

Ἡ θέλησις, ἡ γον τὸ θελημα, ποτὲ μὲν τὴν θελητικὴν δύναμιν δηλοῖ, καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν καὶ καθολικόν· ποτὲ δὲ τὸ θελητόν, καὶ καλεῖται θέλημα γνωμικόν τε καὶ ἰδικόν.

Ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων μία μὲν ἡ φυσικὴ θέλησις, διότι καὶ μία τούτων ἡ φύσις· πολλαὶ δὲ καὶ διάφοροι αἱ γνωμικαί, εἴτουν ὑποστατικά· διότι καὶ πολλαὶ καὶ διάφοροι τούτων αἱ ὑποστάσεις καὶ αἱ γνώμαι· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μὲν διάφοροι αἱ φύσεις τῆς τε θεότητος αὐτοῦ καὶ ἀνθρωπότητος, διάφοροι καὶ αἱ φυσικαὶ θελήσεις αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ μία τούτων ἡ ὑπόστασις· καὶ εἷς ὁ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελημα τούτων, ἅτε τοῦ κρείττονος ἐκνικησαντος, ἡ γον ἀρχοντος, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος, ἐπομένου τῷ θεῷ, καὶ ταῦτα θέλοντος, ἃ ἐκεῖνο θέλει.

Ἐπὶ Θεοῦ θέλησιν μὲν λέγομεν, καὶ βουλῆν, ἢ τοὶ βούλησιν, γνώμην δὲ ἢ προαίρεσιν οὐ λέγομεν. Ἰνώμην μὲν γὰρ ἢ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνωστομένου ζήτησιν καὶ κρίσιν πρὸς τὸ κριθὲν διάθεσις, μεθ' ἣν ἢ προαίρεσις ἐκλεγομένη καὶ αἰρουμένη πρὸ ἐτέρου τὸ ἕταρον. Ὁ δὲ Θεὸς ἀνευδεῆς καὶ ἀσέφους, καὶ ζητήσεως, καὶ ἐκλογῆς, πάντα φυσικῶς ἐιδώς.

Διὸ οὐδὲ βουλῆν, ἢ τοὶ βούλευσιν, ἐπὶ Θεοῦ φαμεν, εἰ καὶ ἀνθρωποπρεπῶς βουλευόμενον πολλάκις ἢ Ὅσια Γραφῆ τοῦτον ὑπογράφει· Ποιήσωμεν γὰρ,

ΠΑΤΡΟΙ. GR. CXXX.

A voluntatis et actionis differentiam ex differentia colligimus naturarum. Quorum enim una est natura, eorum una est et voluntas et actio; et quorum est natura diversa, eorum et voluntas et actio diversa est. Voluntates autem et actiones non ad hypostasim, aut personam, sensumve referimus. Unam vero in sancta Trinitate voluntatem et actionem dico, ne cogamur dicere tres personas diversa velle atque agere; duplicem autem in divinae humanitatis assumptione, ne diversas in uno Christo hypostases et personas duas confiteamur. Voluntas enim, quæ ad hypostasim, et personam, sensumque refertur, propria est subjecti individui. Verbum autem et Deus naturam quidem hominis perfectam assumpsit, sed ei ipse persona fuit. At quemadmodum assumpta humanitas sic evasit divina, ut propriæ naturæ non senserit mutationem: sic ejus et voluntas et actio ita evaserunt divinæ, ut a propriis terminis non recesserint.

B Aliud est voluntas, et aliud est deliberatio, et aliud est res, quam aliquid vult, et id, quod vult, et is qui vult. Voluntas enim simpliciter est volendi vis, quæ naturæ est et communis. Deliberatio autem est talis et talis voluntas, et ad personam refertur, et singularis est. Res autem quam aliquid vult, est voluntati subjecta; id vero quod vult, est quod habet volendi facultatem, exempli gratia homo. Is porro, qui vult est aliquis homo singularis, qui aliqua singulari utitur voluntate.

C Voluntas aliquando significat volendi facultatem, et dicitur voluntas naturalis et universalis; aliquando autem id, quod volumus, et voluntas sententiæ atque singularis appellatur.

D Una in hominibus voluntas est naturalis, quoniam horum una item est natura. Multæ autem et diversæ sententiæ, quoniam multæ sunt etiam variæque personæ. At in Christo quia diversæ naturæ sunt divinitatis et humanitatis ipsius, diversæ sunt etiam naturales earum voluntates. Verum quia una est illarum persona, et unus qui vult, una etiam voluntas atque sententia est, cum illa quæ præstantior est vincat et dominetur, humana autem voluntas divinam sequatur, et ea velit quæ divinæ placent voluntati.

E Voluntatem in Deo dicimus, sententiam autem aut electionem non dicimus. Sententia enim est post rei ignoratæ quæstionem atque iudicium, affectio erga illud quod iudicatum est, quam sequitur electio, quæ secernit et unum alteri anteponeit. Deo autem non est opus ut consideret, aut inquirat, aut eligat, cum omnia sciat naturaliter.

F Quamodrem nec consultationem in Deo ponimus, licet eum sæpe Scripturæ humano more consulentem describant: *Faciamus enim, inquit, ho-*

minem¹, et si quid aliud eo consilio dictum est, quo significantius tres unius Divinitatis personæ declarantur. At in assumpta humanitate natura quidem concedit ut consultationem et sententiam dicamus et electionem, sed tamen hæc item de ipsa haud proprie dicuntur. Nam cum in persona cum Deo conjuncta sit, rerum ipsa quoque cognitionem omnium est assecuta. Sed naturalem ejus voluntatem dicimus. Quod si Christus aliquando videtur sententiæ propositum admittere, quantum pertinet ad humanitatem, ut eo loco: *Volo, mandator*², et quæ sunt huic similia, non tamen personæ, aut sententiæ in illo voluntatem dicimus, sed dispensationis gratia hæc esse dicta intelligimus, ob eam causam, quam ante commemoravimus.

In animalibus, quæ rationis expertia sunt, appetitum dicimus, non autem voluntatem, aut consilium. Hæc enim statim ab ipso appetitu ad agendum impelluntur sine ratione. Voluntas autem et consilium ratione præditis tantummodo convenit, quippe quæ appetitui potius Imperant et dominantur.

Si natura ratione præditus est homo, quod autem natura ratione præditum est, natura liberum habet arbitrium, quod quidem, ut Patres sentiunt, nihil aliud est nisi voluntas: homo natura voluntatem habet.

Si Deus Verbum me simul cum his quæ mea sunt, suscepit, ut Gregorius ille Theologus ait: et naturalem utique meam suscepit voluntatem, et meam naturalem actionem.

Si omnis homo natura volendi agendique vim habet: et Deus Verbum utique, homo natura facius, natura volendi agendique vim habuit.

Si Trinitas, quæ ejusdem essentialis est, unam habet voluntatem: ea quæ unam habent voluntatem, eandem habent essentialis, et diversas personas. Quamobrem si duæ Christi naturæ, ut dementes isti sentiunt, unam voluntatem habent, eandem habebunt essentialis et diversas personas: atque ita incident in confusionem, nec divisionem effugient, quam una natura in personis sibi subjectis habet,

TITULUS XXII.

Adversus imaginum oppugnatores epitome quedam tum ex actis seotimi concilii, tum ex Germaniet Nicephori Constantinopolis patriarcharum, tum ex beati Theodori Studiotæ scriptis deponipia.

Archetypum est principium et exemplar quod per se constat, et est formæ a se desumptæ, deductæque similitudinis causa.

Imago est exemplaris similitudo, quæ totam ip-

α φησιν, *ἄνθρωπον*, καὶ εἰ τι τοιοῦτον οἰκονομικῶς, καὶ πρὸς ἔμφασιν τῶν φριῶν ὑποστάσεων τῆς μίας Θεότητος. Ἐπὶ δὲ τοῦ προσλήματος ἄλλοι μὲν ἢ φύσις λέγειν καὶ βούλευσιν, καὶ γνώμην, καὶ προαίρεσιν· οὐ κυρίως δὲ λέγοιτ' ἂν οὐδὲ ἐπ' αὐτοῦ. Διότι καθ' ὑπόστασιν ἐνωθὲν τῷ Θεῷ συμμετέσθαι καὶ τοῦ πάντα εἰδέναι. Θέλησιν δὲ φυσικῆν, ἥτοι θέλημα, τοῦτου λέγομεν. Εἰ τάχα δὲ ὁ Χριστὸς εὐρίσκαται καὶ μερικὸν, ἤγουν γνωμικὸν εἰσάγων θέλημα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, ὡς τὸ, *Θέλω, καθαρῶσθητι*, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλ' οὐκ οὐ λέγομεν ὑποστατικὸν ἐπὶ τούτου, ἢ γνωμικὸν θέλημα οἰκονομικῶς διὰ τὴν προαποδοθεῖσαν αἰτίαν.

Ἐπὶ τῶν ἀλόγων ὄρεξιν μὲν λέγομεν, θέλησιν δὲ ἢ βούλησιν οὐ λέγομεν. Διότι μετὰ τὴν ὄρεξιν εἰθὺς ὄρμα ταῦτα πρὸς τὴν πράξιν ἀλογίστως ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως ἀγόμενα. Ἢ δὲ θέλησις καὶ ἢ βούλησις τῶν λογικῶν ἐστὶν, τῶν ἀγόντων μᾶλλον τὴν ὄρεξιν, καὶ κυριεύοντων αὐτῆς.

Εἰ φύσει λογικὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ δὲ φύσει λογικὸν φύσει αὐτεξούσιον, τὸ δὲ αὐτεξούσιον κατὰ τοὺς Πατέρας τὸ θέλημά ἐστιν· ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος.

Εἰ ἐμὲ μετὰ τῶν ἐμῶν ὁ Θεὸς Λόγος προειληφεν, ὡς ὁ Θεολόγος εἶρηκεν, ἄρα καὶ τὸ φυσικὸν θέλημα, καὶ τὴν φυσικὴν μου ἐνεργεῖαν.

Εἰ πᾶς ἄνθρωπος φύσει θελητικὸς τε καὶ ἐνεργητικὸς ἐστὶν, ἄρα καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος φύσει γενόμενος, φύσει θελητικὸς τε καὶ ἐνεργητικὸς ἐγένετο.

Εἴπερ ἐν θέλημα τῆς ὁμοουσίου Τριᾶδος, ἄρα τὰ ἔχοντα ἐν θέλημα ὁμοούσια μὲν εἰσιν, ἑτεροῦπόστατα δέ. Καὶ λοιπὸν εἰ κατὰ τοὺς ἄφρονας αἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ ἐν ἔχουσι θέλημα, ἄρα ὁμοούσιαι μὲν εἰσιν, ἑτεροῦπόσταται δὲ, καὶ οὕτω τῆ συγχύσει ὑποπεσοῦνται, καὶ τὴν διαίρεσιν οὐκ ἐκφεύρουνται, ἢ ἢ μία φύσις ἐν ταῖς ὑπ' αὐτὴν ἔχει ὑποστάσεις.

TITULOS KB.

Κατὰ Εἰκονομάχων ἐκτιμὴ τις ἡκριωμένη ἀπὸ τε τῶν πρακτικῶν τῆς ἐβδόμης συνόδου, καὶ τῶν Γερμανοῦ, καὶ Νικηφόρου τῶν αὐτοκρατορῶν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῶν τοῦ μακαρίου Θεοδώρου τοῦ Στουδιώτου.

Ἀρχετύπον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ παράδειγμα ὑπεστηκὸς τοῦ ἀπ' αὐτοῦ χαρακτηριζομένου εἴδους, καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ προσεικότος αἰτίου.

Εἰκὼν ἐστὶν ὁμοίωμα ἀρχετύπου ὅλον ἐν ἐαυτῇ

¹ Gen. 1, 26. ² Matth. viii, 5.

τοῦ ἐντυπουμένου τῆ εἶδος διὰ τῆς ἐμφερεια; ἐναπο-
ματτομένη, τῷ διαφέρῃ τῆς οὐσίας· κατὰ τὴν ἕλην
μόνον παραλλάττουσα· ἢ μίμησις ἀρχετύπου, καὶ
ἀπεικασμα, ἢ τέχνη; ἀποτέλεσμα κατὰ μίμησιν τοῦ
ἀρχετύπου εἰδοποιούμενον τῇ οὐσίᾳ διαφέρον.

Εἰκὼν λέγεται παρὰ τὸ εἰκῶναι. Ἄλλο φυσικῆ εἰκῶν
καὶ ἄλλο μιμητικῆ· ἢ μὲν οὐ φυσικὴν διαφοράν ἔχουσα
πρὸς τὸ αἰτιον, ἀλλ' ὑποστατικὴν, ὡς ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν
Πατέρα· μία μὲν γὰρ τούτων φύσις, δύο δὲ ὑποστά-
σεις· ἢ δὲ τούναντιον οὐχ ὑποστατικὴν διαφοράν
ἔχουσα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ἀλλὰ φυσικὴν, ὡς ἡ εἰ-
κὼν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Χριστόν. Μία μὲν γὰρ
τούτων ὑπόστασις, δύο δὲ φύσεις. Ἄλλη γὰρ φύσις
ὄλουργαφίας, καὶ ἄλλη Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπι-
νον, καθ' ὃ καὶ περιγράφεται, καὶ ἀρχέτυπον εἰκό-
νος καθίσταται. Ἐπὶ μὲν τῆς μιμητικῆς εἰκόνης·
κατὰ τὴν ἰδέαν, ἦτοι μορφήν ἢ ὁμοίωσις· ἐπὶ δὲ τῆς
φυσικῆς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἦτοι θεότητα ἢ ταυτότης·
καὶ ἐπὶ μὲν τῆς φυσικῆς, διότι μία φύσις Υἱοῦ
καὶ Πατρὸς, διὰ τοῦτο μία καὶ προσκύνησις τού-
των, ἀλλ' οὐ δύο κατὰ τὸ διάφορον τῶν ὑπο-
στάσεων· ἐπὶ δὲ τῆς μιμητικῆς, διότι μία
ὑπόστασις εἰκόνης Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ,
μία καὶ προσκύνησις τούτων, ἀλλ' οὐ δύο
κατὰ τὸ διάφορον τῶν φύσεων. Οὐ γὰρ ἰδιοὑπόστατός
ἐστὶν ἡ μιμητικὴ εἰκὼν, ἀλλὰ τοῦ ἀρχετύπου τὴν
ὑπόστασιν φέρει, καὶ κατὰ ταύτην εἰκὼν αὐτοῦ
ἐστὶν. Ὑπόστασιν δὲ νῦν λέγομεν οὐ τὸ ἀπλῶς ὑπε-
στῶς, ἀλλ' οὐσίαν τινὰ μετὰ ἰδιωμάτων, καθ' ἃ δια-
χωρίζεται τῶν ὁμοιωθῶν. Τὸ γοῦν ἰδιοὑπόστατον
οὐκ εἰκὼν, ἀλλ' ἀρχέτυπον.

Ἡ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαί-
νει, καὶ ἐστὶ τούτων μία προσκύνησις διὰ τὸν ἐν
ἀμφοῖν ἓνα χαρακτήρα.

Παντὸς μιμητικῶς εἰκονιζομένου οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ'
ἡ ὑπόστασις εἰκονίζεται, καὶ διὰ τοῦτο ταυτὸν τῷ
ἀρχετύπῳ ἢ εἰκὼν αὐτοῦ οὐ τῆς φύσει, ἀλλὰ τῆ
ὑποστάσει, ἦγουν τῆ μίμησει τῆς ὑποστάσεως.

Ἐν τῇ εἰκὼνι ἢ εἰκονιζομένῃ τοῦ ἀρχετύπου ὑπό-
στασις προσκυνεῖται, καὶ οὐχ ἡ ἕλη τῆς εἰκόνης· ὁ
ἐναποσφραγισθεὶς αὐτῇ χαρακτήρ, καὶ οὐχ ἡ τῆς
εἰκόνης οὐσία.

Ὅτε μὲν πρὸς τὴν τῆς εἰκόνης φύσιν ἀπέδοι τις,
οὐ μόνον οὐ Χριστόν, ἀλλ' οὐδὲ εἰκόνα Χριστοῦ εἶπα
δὲν τὸ δρώμενον· ἐστὶ γὰρ ξύλον τυχόν, ἢ χρυσός,
ἢ ἀργυρος, ἢ τι τῶν ἄλλων ὀλῶν· ὅτε δὲ πρὸς τὴν
θεῶν ἐκτυπώματος ὁμοίωσιν τοῦ ἀρχετύπου, καὶ Χρι-
στοῦ, καὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ Χριστόν μὲν καθ' ὁμωμο-
γείαν, Χριστοῦ δὲ κατὰ τὸ πρὸς τι.

Ἡ εἰκὼν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καὶ αἰ-
τίου ἐστὶν αἰτιατόν. Ἀνάγκη οὖν διὰ τοῦτο καὶ τῶν
πρὸς τι εἶναι ταύτην καὶ λέγεσθαι. Τῶν πρὸς τι
γὰρ ἢ σχέσις, τὰ δὲ πρὸς τι αὐτὰ ἀπερ ἐστὶν ἐπί-
ρων εἶναι λέγεται, καὶ ἀντιστρέφει τὴν σχέσιν πρὸς
ἄλλῃ ἢ α. Ἀρχέτυπον γὰρ εἰκόνης ἀρχέτυπον· καὶ
εἰκὼν ἀρχετύπου εἰκὼν. Καὶ οὐκ ἂν τις ἄσχετον εἰ-

stus formam per effigiem expressam in se continet,
et essentia differentia per materiam tantum discre-
pat, sive exemplaris imitatio et adumbratio, sive
artis opus quod ad exemplaris imitationem expres-
sum essentia differt.

Imago dicitur, quod imitatur, et similitudinem ex-
primit. Imago naturalis differt ab imagine quæ arte
confecta est: naturalis enim a causa distat personæ
differentia, ut Filius a Patre, quorum una natura
cum sit, duæ sunt personæ. Contra vero imago
arte confecta discrepat ab exemplari non personæ
differentia, sed naturæ, ut imago Christi a Christo.
Una enim est ipsorum personæ, sed naturæ duæ.
Nam alla est natura materiæ Christi imaginem
referentis, alia Christi quatenus homo est, et qua-
tenus describitur, et exemplar imaginis constitui-
tur. Atque imaginis quidem arte confectæ simili-
tudo in specie formæ consistit. Naturalis autem
in eadem essentia seu divinitate: et in naturali
quidem, quoniam una est Filii Patriæque natura,
Idcirco una est etiam horum adoratio, non autem
duæ propter differentiam personarum. In ea vero,
quæ ab arte confecta est, quoniam una est imagi-
nis Christi et ipsius Christi personæ, ideo una
est ipsorum adoratio, non autem duæ propter
differentiam naturarum. Imago enim arte confecta
nullam habet propriam personam, sed exemplaris
personam gerit, propter quam imago ipsius est.
Personam hic accipimus non quæ simpliciter per
se constat, sed essentiam quamdam cum proprie-
tatibus, per quas ab aliis differt ejusdem generis.
Quamobrem non imago, sed exemplar propriam
habet personam.

Imaginis honor in exemplar recidit, et una
est utriusque adoratio, quoniam una est effigies
utriusque.

Quidquid ab arte describitur, ejus non natura,
sed persona describitur. Et idcirco imago ipsius idem
est cum exemplari, non natura, sed personæ, seu
personæ similitudine.

Exemplaris personæ imaginem expressam, non imaginis
materiæ adoratur, non imaginis essentia, sed forma,
quæ in ipsa descripta est.

Cum quis ad imaginis naturam respicit, non modo
Christum, sed ne Christi quidem imaginem vocat illi,
quod videt; est enim lignum fortasse, aut aurum, aut
argentum, aut aliqua alia materia. At cum ad exem-
plaris similitudinem imaginem expressam respicit, et
Christum, et Christi imaginem appellat: Christum
quidem æquivoce, Christi autem ex eo quod ad ali-
quid refertur.

Imago relationem habet ad exemplar, et ab eo
tanquam a causa dependet. Itaque necesse est ut ex
eorum sit dicaturque numero, quæ ad aliquid refer-
runtur. Quæ autem ad aliquid referuntur, ea, qua-
tenus sunt, aliorum dicuntur esse, nihilque sese
respiciunt. Exemplar enim imaginis exemplar est. et
imago est exemplaris imago. Nec quisquam ima-

ginem a nulla re dependentem, rei alicujus imaginem dixerit. Simul enim inducunt sese, vicisimque considerantur.

Quot nominibus exemplar vocatur, totidem vocatur et imago ipsius. Sed illud quidem ut exemplar, et per se, et proprie; hæc autem ut ejus imago, et proprie ipsum, et improprie.

Cum adoratur imago, adoratur Christus, cujus illa similitudinem gerit, non autem materia, in qua similitudo impressa est. Et quemadmodum in speculo persona quodammodo describitur ipsum intuentis, et manet a materia separata, ut si quis propriam in speculo conspicuam velit imaginem osculari, materiæ quidem inhæret, sed imaginem osculatur, et ipso recedente, simul etiam avolat imago, quoniam a speculi materia ipsa persona separatur: eadem ratione qui Servatoris aut Dei Genitricis, aut alicujus sanctorum imaginem osculatur, licet materiæ inhæret, imaginem, non materiam osculatur. Et imagine deleta, propter quam exhibebatur adoratio, materia remanet non amplius adoranda, quippe quæ commune cum similitudine nihil habet.

Detur annulus, in quo imago sit regia. Imprimitur in cera, et in pice, et in luto. In his quidem erit signum, idque nulla ratione differens, licet materiæ diversæ sint. Cum his enim signum nihil habet commune, sed ab ipsis separatum, et in annulo manens animo cogitationeque comprehenditur. Sic et Christi similitudo, quamvis eam materiæ diversæ referant expressam, nihil habet tamen commune cum illis, sed in Christi manet persona.

Sacras imagines constituimus, ut, eas contemplantes, ipsarum exemplaria nobis videamur intueri, eorumque nobis tum memoriam renovent, tum desiderium leniant.

Beatæ Trinitati ab orthodoxis latria tribuitur in spiritu et veritate; sanctis autem imaginibus non latria omnino, sed adoratio, et deosculatio, et honor. Licet enim imaginis etiam honor transeat ad exemplar, latria tamen non debetur venerandis imaginibus, sed soli beatæ Trinitati, ne rebus procreatis et ex materia constantibus latriæ cultum tribuere videantur.

In ipso Christo est adoratio latriæ et naturalis; unus enim est sanctæ Trinitatis per divinam ipsius naturam. In imanne vero Christi est relativa et æquivoca: in ipsa enim adoro Christum, qui quoniam carnem induit, imagine exprimitur, quantum ad corporeum ejus aspectum attingit, quæ quidem adoratio est relationis atque personæ.

Quemadmodum fides, sic et latria sanctæ tribuitur Trinitati. Quare qui Christi imagini latriæ cultum exhibet, is quaternitatem latria colere deprehenditur, et in sancta Trinitate imaginem collocare: Trinitati enim, ut dictum est, latria debetur.

Si corporis umbra separari non potest, cum semper

Α κόνα τὴν τινὸς εἰκόνα φαίη. Ἄμα γὰρ συμεισάγεται, καὶ συνεπιθεωρεῖται θατέρω θύτερον.

Ὅσοις ὀνόμασι τὸ ἀρχέτυπον καλεῖται, τοσούτοις καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ. Ἄλλὰ τὸ μὲν ὡς ἀρχέτυπον καὶ δι' ἑαυτὸ, καὶ κυρίως· ἡ δὲ ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ δι' ἐκεῖνο, καὶ καταχρηστικῶς.

Προσκυνουμένης τῆς εἰκόνας, ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, οὗ ἐστιν ὁμοίωσις, καὶ οὐχ ἡ ὑποδεξαμένη τὴν ὁμοίωσιν ὕλη. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ κατόπτρου διαγράφεται τὸ πρόσωπον τοῦ βλέποντος αὐτὸ, καὶ μένει τῆς ὕλης κεχωρισμένον· κἰνθελήσειε τις ἀσπάσασθαι τὴν ἐμφαινομένην ἰδίαν εἰκόνα, τῇ μὲν ὕλῃ προσέφυ, τὴν εἰκόνα δὲ περιπτύξαστο, καὶ μεταστάντος αὐτοῦ, συναπέπτυ καὶ τὸ ἰνδαλμα διὰ τὸ κεχωρισθαι τῆς ὕλης τοῦ κατόπτρου· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἢ τῆς Θεομήτορος, ἢ τινος τῶν ἁγίων ἀσπαζόμενος, εἰ καὶ προσφύεται τῇ ὕλῃ, τὴν εἰκόνα, καὶ οὐ τὴν ὕλην ἀσπάζεται, καὶ ἀφανισθέντος τοῦ ἐκτυπώματος, ἐφ' ᾧ ἡ προσκύνησις, εἰμεινεν ἀπρόσκύνητος· ἡ ὕλη, μηδὲν ἐι κοινωνοῦσα τῷ ὁμοιώματι.

Ἔστω δακτυλῖος ἑγκεχαραγμένος εἰκόνα βασιλικήν, εἶτα ἐκτυποῦται ἐν κηρῷ, καὶ ἐν πίσσῃ, καὶ ἐν πηλῷ. Ἡ μὲν οὖν σφραγις μία καὶ ἀπαράλλακτος ἐν τοῦτοις, αἱ δὲ ὕλαι διάφοροι, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰς ὕλαις τὴν σφραγιδα κοινωνεῖν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴν τῇ ἐπινοῖα τούτων κεχωρισμένην ἐν τῷ δακτυλῷ μένευσαν. Οὕτως οὖν καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὁμοίωμα, εἰ καὶ ἐν διαφόροις ὕλαις ἐκτυπωθῆ, ἀκωνώνητος ἐστὶ τῶν ὕλων ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μένον ὑπεστάσει.

Τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἀναστηλοῦμεν, ἵνα ταῦτα ὁρῶντες δι' αὐτῶν δοκῶμεν ὄρῃν τὰ τούτων ἀρχέτυπα, καὶ γίνονται ἡμῖν ὑπομνήματα, καὶ παραγοῖα τοῦ πόθου τοῦ πρὸς τὰ τούτων πρωτότυπα.

Ὅσον συνεχῶς αἱ εἰκόνας ὁρῶνται, τοσούτον οἱ ταύτας ὁρῶντες διανίστανται πρὸς τὴν τῶν ἀρχετύπων μνήμην καὶ ἐπιπόθησιν.

Ἡ μὲν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία τῇ μακαρίᾳ Τριάδι παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπονεμένηται· ταῖς δὲ ἁγίαις εἰκόσιν οὐ λατρεία πάντως, ἀλλὰ προσκύνησις, καὶ ἀσπασμὸς, καὶ τιμὴ. Εἰ γὰρ καὶ ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνας ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, ἀλλ' ἡ λατρεία τῆς μακαρίας ἐστὶ μόνης Τριάδος, καὶ οὐ τῶν σεπτῶν εἰκόνων, ἵνα μὴ κτισματολάτραι καὶ ὀλολάτραι ὀδῶμεν.

Ἐπ' αὐτοῦ μὲν τοῦ Χριστοῦ λατρευτική ἡ προσκύνησις καὶ φυσική· εἰς γὰρ ἐστὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ τὴν θέλειαν αὐτοῦ φύσει· ἐπὶ δὲ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ σχετικὴ καὶ ὁμωνυμική. Προσκυνῶ γὰρ τὸν ἐν αὐτῇ Χριστὸν, τὸν διὰ τὸ σαρκωθῆναι ἐκονιζόμενον κατὰ τὴν σωματοεἰδήθειαν αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶ σχετικὴ προσκύνησις καὶ ὑποστειτική.

ὡσπερ ἡ πίστις, οὕτω καὶ ἡ λατρεία τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἀποκεκλήρωται. Ὁ γοῦν λατρευῶν τῇ εἰκόνι Χριστοῦ εὐρεθήσεται τετραδὶ λατρευῶν, καὶ συνειτχνῶν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι καὶ τὴν εἰκόνα. Τῆς Τριάδος γὰρ, ὡς εἰρηται, τὸ λατρεύεσθαι.

Εἰ σώματος σκῆλην μερισθῆναι οὐχ οὐδὲν τε παρ-

υφρετώσαν αὐτῷ πάντοτε, κλν μὴ φαίνωτο, οὐδὲ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ δυνατὸν διαιρειθῆναι αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡσπερ ἡ σκιά τῆ τοῦ ἡλίου βολίδι φαίνεται, οὕτω καὶ ἡ Χριστοῦ εἰκὼν τῆ διατυπώσει τῆς ὕλης.

Δύο τούτων ὄντων περὶ τὸ σῶμα, σκιάς καὶ εἰκόνας, ἡ μὲν σκιά σημασίαν ἀμυδράν τινα τοῦ ἀνθρώπου δείκνυσιν, ἡ δὲ εἰκὼν ἀριδιηλοτέραν. Εἰ οὖν τὸ αἶν τοῦ ποιῆ, καὶ τὸ καθ' ὕπαρξιν τοῦ κατὰ στήρηναι, καὶ τὸ τηλαυγὲς τοῦ ἀμυδροῦ βέλτιον, καὶ ἡ εἰκὼν ἄρα βελτίων τῆς σκιάς. Ἄλλὰ μὴν αἱ τῶν ἁγίων σκιάι καὶ ἅγιοι καὶ ὄνησιφόροι· αἱ εἰκόνας αὐτῶν ἄρα πολλῷ μᾶλλον ἀγιώτεροι καὶ σεβασμιώτεροι.

Ὁ μὲν Χριστὸς ὁρᾶται ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, αὐτὴ δὲ ὑφίσταται ἐν αὐτῷ.

Ὅχι ὡς θεοὺς τὰς εἰκόνας προσκυνοῦμεν, οὐδὲ τὰς ἐπιπέδα; τῆς σωτηρίας ἐν αὐταῖς; ἔχομεν, οὐδὲ τὸ θεῖον σέβας ἀπονέμομεν· τοῦτο γὰρ οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἡμῶν ψυχῆς, ἣν ἔχομεν πρὸς τὰ πρωτότυπα, διὰ τῆς τοιαύτης προσκυνήσεως ἐμφανίζομεν. Ὅθεν τοῦ χαρακτήρος λειανθέντος, ὡς ξύλον ἀργὸν τὴν ποτε κατακαλομένον εἰκόνα.

Τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐκ δύο ξύλων συνάπτουτες, ἥνικα τις ἡμῖν τῶν ἀπίστων ἐγκαλέσειεν, ὡς ξύλον προσκυνοῦσι, δυνάμεθα τὰ δύο ξύλα χωρίσαντες, καὶ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ διαλύσαντες, ταῦτα νομίζειν ἀργὰ ξύλα, καὶ τὸν ἀπίστον ἐπιστομίζειν, ὅτι οὐ τὸ ξύλον, ἀλλὰ τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον σεβόμεθα.

Σὺν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ προσιτέον, καὶ προσκυνητέον τὰς ἁγίας εἰκόνας, καὶ πιστευτέον χάριν θείαν ἐπιφοιτῆν αὐταῖς; ἀγίασμου μεταδοτικῆν.

Ὅσπερ κατὰ φύσιν ἀχωρίτου μενούσης τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐπειδὴ Ἰῆς ἐσαρκώθη, οὐ διὰ τοῦτο φῆσαι τις καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸ Πνεῦμα σεσαρκῶσθαι· οὕτω καθ' ὑπόστασιν ἐνωθείσης τῆς θεότητος τῆ ἀνθρωπότητι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἀδιαιρέτου μενούσης, οὐκ ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ περιγράφεται, καὶ γράφεται ἐν εἰκόνι, διὰ τοῦτο καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ περιγράφεσθαι καὶ γράφεσθαι φῆσαι τις, ἐκεῖ μὲν τῆς κατὰ φύσιν συναφείας μὴ συγχεούσης τὰς ὑποστάσεις, ἐνταῦθα δὲ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως μὴ ἐξιστώσης, τῶν οὐκ ἐνωθέντων τῶν φύσεως. Ὅρος γὰρ θεότητος; μὲν τὸ ἀόρατον τε καὶ ἀπεριγραπτόν, ἀνθρωπότητος; δὲ τὸ ὁρατὸν καὶ περιγραπτόν.

Εἰ διὰ τὸ τὸν Χριστὸν σαρκὶ ἐσταυρῶσθαι τὸ συμπεπονθέναι καὶ τὴν θεότητα λέγειν ἀσεβές, ἄρα καὶ διὰ τὸ σαρκὶ περιγράφεσθαι αὐτὸν τὸ συμπεριγράφεσθαι καὶ τὴν θεότητα λέγειν ὁμοίως ἀσεβές, καὶ κείνο μὲν Θεοπάσχτων, τοῦτο δὲ εἰκονομάχων.

Τῆ πολλῇ καὶ ἀφράστῳ πρὸς τὸν Χριστὸν στοργῇ σεβόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν καὶ τοὺς τόπους ἐνθα περιεπάτησεν, ἢ ἐκάθισεν, οὐ τοὺς τόπους προσκυνοῦντες ἀλλῶς, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τὸν ἐν αὐτοῖς ἀναστραφέντα, καὶ διὰ τῶν τόπων ἐκεῖνῳ τὴν τιμὴν ἀναφέροντες.

A adsit cum corpore, licet non videatur, ne imago quidem Christi ab ipso sejungi potest, sed quemadmodum umbra solis accessu perspicitur, sic et imago Christi materiæ impressione.

Cum duo circa corpus considerentur, umbra et imago, umbra quidem hominem obscurius, imago autem clarius refert; itaque si id quod semper est, eo quod est aliquando; et id quod per essentiam est, eo quod est per privationem; et id quod est clarum, eo quod est obscurum, præstantius est: sanctorum autem umbræ et sanctæ sunt et salutiferæ, imagines ipsorum utique sanctiores erunt multo et venerabiliores.

Christus in sua ipsius cernitur imagine; imago autem in ipso consistit.

B Imagines non adoramus ut deos, nec salutis spem in imaginibus positam et collocatam habemus, nec gentium more divinum illis honorem tribuimus; sed eas venerantes animi nostri affectionem et charitatem erga exemplaria demonstramus. Id ex eo colligi potest, quod imagine e ligno, quod eam aliquando gerebat deleta, lignum ipsum ut inutile in ignem conijcimus.

Cum crucis signum duobus e lignis conficiamus, quando nos infidelium aliquis reprehendit, quod lignum adoremus, ligna separantes, et crucis signum dissolventes, ea possumus ut ligna inutilia demonstrare; atque ita os infidelium ipsorum obstruere, cum crucis signum, non autem lignum veneremus.

C Cum timore et veritate sanctæ imagines sunt adorandæ et adorandæ, et credendum est divinam gratiam sanctitatis largitricem assiduam in illis esse.

Quemadmodum cum sancta Trinitatis natura sit inseparabilis, Filio carnem induto, nemo Patrem et Spiritum carnem dixerit induisse, ita divinitate per personam Filii humanitati conjuncta, et indivisibili permanente, quamvis humanitas ejus circumscriptatur et exprimitur imagine, non tamen ideò divinitas etiam ipsius circumscribi et imagine exprimi potest. Illic enim conjunctio naturalis non confundit personas; hic autem unio per personam naturas e propriis terminis non excludit. Divinitatis enim terminus est, ut sub aspectum non cadat, nec circumscribitur: humanitatis autem, ut et perspicui possit et circumscribi.

Si, quia Christus crucifixus est carne, divinitatem simul etiam passam esse dicere impium est, impium item est dicere divinitatem circumscribi, quoniam ipse carne circumscribitur. Illud enim illi sentiunt hæretici, qui Deum patibilem asserunt, et propterea vocantur Theopaschitæ. Hoc autem sentiunt imaginum oppugnatores, qui Iconomachi nominantur.

Magna atque incredibili erga Christum benevolentia adducti veneramus et adoramus etiam loca, in quibus ipse ambulavit et sedit, non tamen ea loca simpliciter adorantes, sed per ipsa eum qui in ipsis versatus est. Atque ita per loca honorem ipsi tribuimus.

Verum, quoniam quidam nobis vitio vertunt, quod Servatoris, et Dominæ nostræ, et reliquorum sanctorum, et Christi servorum imagines adoremus et colamus, audiant Deum a principio fecisse hominem ad imaginem suam. Cur enim eos adoramus, nisi quia facti sunt ad imaginem Dei? Honor enim imaginis, ut inquit magnus ille et divinis in rebus explicandis excellentissimus Basilius, transit ad exemplar. Et propterea Mosaicum tabernaculum, quod cælestium, imo vero totius orbis imaginem et formam gerebat, in circuitu adorabat. Deus quidem ad Mosem: *Vide, inquit, ut omnia facias secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est*¹. Et seraphim obumbrantia propitiatorium nonne erant opera manuum hominum? Quid? celebratissimum illud Hierosolymorum templum nonne hominum opera et manus constructum est? Divina Scriptura detestatur eos qui adorant sculptilia, et qui demoniis sacrificant. Sacrificabant enim et Græci et Judæi; sed Græci demoniis, Judæi autem Deo. Et Græcorum quidem sacrificia detestabilia, Judæorum autem grata Deo. Sacrificavit enim Noë, et odoratus est Deus odorem suavitatis, bonitatis propositum, et amoris erga se suavitatem suscipiens; at Græcorum sculptilia, quia demonibus confecta sunt, ideo rejiciuntur et improbantur. Præterea Dei, qui nec cernitur et corporis expertus est, et circumscripti non potest, et figura caret, quis similitudinem queat exprimere? Dæmoniaci igitur summæ atque impietatis est Dei formam describere. Quamobrem in Veteri Testamento imaginum usus non erat frequens; sed posteaquam Deus per viscera misericordiæ suæ vere factus est homo propter salutem nostram; neque enim ut apparuit Abraham, sic in hominis forma visus est, neque ut sese prophetæ conspicuum præbuit, sed secundum eum non iam vere factus est homo, et in terra moratus est, et cum hominibus est versatus, et res admirandas gessit, passus est, crucifixus est, surrexit, assumptus est: et hæc omnia vere facta sunt, et ab hominibus fuerunt perspecta, et ad memoriam nostram, et doctrinam eorum qui tunc non affuerunt, omnia litterarum monumentis consignata, ut nos ea quæ non vidimus, audientes, Domini beatitudinem consequamur. Verum quia non omnes litteras norunt, neque legendi studio incumbunt, censuerunt Patres, ut hæc tanquam tropæa quædam in imaginibus proponerentur, quæ compendio commonefaceret. Exempli gratia: sæpe Domini cruciatus et mortuus in memoria non habentes, imaginem Christi in cruce expressam intuemur, et procumbentes adoramus, non materiam, sed eum qui imagine expressus est: quemadmodum nec Evangelii materiam, nec crucis materiam adoramus, sed effigiem. Sic et de Genitrice Dei dicimus: honor enim illi habitus ad eum qui ex ipsa carnem assumpsit, referitur.

¹ Exod. xxv, 40.

Ἐπειδὴ τινες ἡμῖν καταμέμφονται προσκυνοῦσι τε καὶ τιμῶσι τὴν τε τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνα, ἐτι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων καὶ θεραπέων Χριστοῦ· ἀκούετωσαν, ὧς ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα εἰκόνα ἐποίησε. Τίνος γὰρ εἰκεν ἀλλήλους προσκυνοῦμεν, εἰ μὴ ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένους; Ὁ γὰρ εἶπεν ὁ θεοφόρος καὶ πολλὸς τῶν θεῶν Βασίλειος, ἡ τῆς εἰκότος τιμὴ εἰς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Καὶ ὁ μωσαϊκὸς δὲ λαὸς τῇ σκητῇ κυκλῶθεν προσεκύει εἰκόνα καὶ τύπον φερούση τῶν ἐπουρανίων, μᾶλλον δὲ τῆς ὄλης κτίσεως. Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ, Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον ἐν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Καὶ τὰ Σεραφίμ δὲ κατασκιάζοντα τὸ Δασιτήριον οὐχ ἔργα χειρῶν ἀνθρωπίνων ἦν; Τί δὲ, ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις περιώνυμος ναὸς οὐ χειροποίητος, καὶ ἀνθρώπων τέχνη κατασκευασμένος; Ἡ δὲ θεία Γραφή κατηγορεῖ τῶν προσκυνούντων τοῖς γλυπτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν θούτων τοῖς δαιμονίοις. Ἔθουν μὲν γὰρ καὶ Ἕλληνας, ἔθουν καὶ Ἰουδαίους· ἀλλ' Ἕλληνας μὲν δαίμονισιν, Ἰουδαίους δὲ τῷ Θεῷ. Καὶ ἀπόβλητος μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων θυσία ἦν καὶ κατάκριτος· ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων τῷ Θεῷ εὐακόδεκτος. Ἔθουσε γὰρ Νῶε, καὶ ὠσφράνθη Κύριος ὄσμην εὐωδίας, τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τὸ εὐώδες ἀποδεχόμενος. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων γλυπτὰ, ἐπεὶ δαιμόνων ἦσαν ἐξεικονίσματα, ἀπόβλητά τε καὶ ἀπηγορευμένα τυγχάνουσι· πρὸς δὲ τούτοις τοῦ ἰοράτου, καὶ ἀσωμάτου, καὶ ἀπεριγράπτου, καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ, τίς δύναται ποιήσασθαι μίμημα; Παραφροσύνης τοίνυν ἄρας καὶ ἀσεβείας τὸ σχηματίζειν τὸ θεῖον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐκ ἦν τετριμμένη ἡ τῶν εἰκόνων χρῆσις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς διὰ σπλάγγνα ἐλέους αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· οὐχ ὡς ἐφάνη γὰρ τῷ Ἀβραάμ, ὡφθη ἐν εἶδει ἀνθρώπου, οὐδ' ὡς τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, διέτριψέ τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, ἐθαυματούργησεν, ἐπαθεν, ἐσταυρώθη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, καὶ ταῦτα πάντα κατὰ ἀλήθειαν γέγονε, καὶ ἐωρόθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγράφη μὲν πάντα εἰς ὑπόμνησιν ἡμῶν, καὶ διδαχὴν τῶν τηλικαῦτα μὴ παρόντων, ἵνα μὴ ἐωρακότες, ἀκούσαντες δὲ, καὶ πιστεῦσαντες, τὴν ὕμνησιν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Κυρίου. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντες ἰσασὶ γράμματα, οὐδὲ τῇ ἀναγνώσει σχολάζουσιν, οἱ Πατέρες συνέιδον, ὡς περ τινὲς ἀριστέας, ἐν εἰκόσι ταῦτα γράφεσθαι πρὸς ὑπόμνησιν σύντομον. Ἀμέλει πολλάκις μὴ κατὰ νοῦν ἔχοντες τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐσταυρωμένην ὁρῶντες, καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες, πεσόντες προσκυνοῦμεν, οὐ τῇ ἔλῃ, ἀλλὰ τῷ εἰκονισμένῳ, ὡς περ οὐδὲ τῇ ἔλῃ τοῦ Εὐαγγελίου, οὐδὲ τῇ τοῦ σταυροῦ ἔλῃ προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τῷ ἐκτυπώματι. Ἐσαύτως

καὶ ἐπὶ τῆς Θεομήτορος. Ἡ γὰρ εἰς αὐτὴν τιμὴ εἰς ἅπαντας τὸν ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀνάγεται. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἁγίων ἀνδραγαθήματα εἰκονίζομεν, ἐπαλείφοντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρίαν, καὶ ζῆλον, καὶ μίμησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ δόξαν Θεοῦ. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδοῦλων τιμὴ ἀπόδειξις ἔχει τῆς πρὸς τὴν κερὴν ἀεσπότην εὐνοίας. Καὶ ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ εἰς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ἔστι δὲ ἄγραφος ἡ παράδοσις, ὡσπερ καὶ τὸ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνεῖν, καὶ τὸ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ ἕτερα πλείστα τούτοις ὅμοια.

Φέρεται δὲ καὶ τις ἱστορία, ὡς ὁ Κύριος, Αὐγάρου τοῦ τῆς Ἐδεσσηνῶν πόλεως βασιλεύοντος, ζωγράφον ἀποστελλάντας τὴν τοῦ Κυρίου ὁμοιογραφῆσαι εἰκόνα, μὴ δυναθέντος τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν ἀποστίλθουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, αὐτὸς ἰμάτιον τῷ οικεῖῳ προσώπῳ, τῷ θεῷ καὶ ζωποικῷ ἐπιθεῖς, ἐναπεμάχεται τῷ ἰματίῳ τὸ ταυτοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποδοῦντι τῷ Αὐγάρῳ. Ὅτι δὲ καὶ πλείστα οἱ ἀπόστολοι ἀγράφως παραδεικνύουσι, γράφει Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος· Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκατε ἐδραῖοι, καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἡμῶν, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. Καὶ πρὸς Κορινθίους· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκε ὑμῖν τὰς παραδόσεις, κατέχετε.

Ἐτέρον.

Τῶν μὲν βδελυκτῶν εἰδώλων τὰ πρωτότυπα ψευδῆ, οἱ μὲν ὀνομαζόμενα, δαίμονες δὲ ὄντα· τῶν δὲ σεπτῶν εἰκόνων ἀληθῆ τὰ ἀρχέτυπα. Τῆς μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ ἡ Θεοτόκος, καὶ τῶν ἄλλων εἰκόνων ὁ ταύταις ἐπιφημιζόμενοι ἄγιοι. Καὶ αὗται μὲν εἰκασίαι τοῖς πρωτοτύποις, διὰ καὶ εἰκόνας ὡς ἑμοιώματα· ἐκεῖνα δὲ παντάπασιν ἀνοίκεια, ὧν εἶναι λέγονται, καὶ ἀμέθεκτα. Ποῖον γὰρ τοῦ μὴ ὄντος εἶδωλον; Εἶδωλα οὖν ὡς εἰκότα ἄλλειν καὶ διαφθεῖρειν τοὺς τιμῶντας αὐτά. Καὶ τὰ μὲν εἶδωλα ὕλαι μόνον, αἱ δὲ εἰκόνας ὕλαι μὲν καὶ αὗται, ἡγιασμένοι δὲ τοῖς ἐντετυπωμένοις ὁμοιωμασι τῶν ἁγίων.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΓ΄.

Κατὰ Ἀρμενίων.

Μετὰ τὴν ὃ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἀποβρέξαντες ἑαυτοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ Ἀρμένιοι διὰ τινος Ἐγανίου τοῦ καὶ Μαντακουνή προσονομαζόμενου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ βεβήλων ἱερέων, καὶ τῆν Εὐτυχούς, καὶ Διοσκόρου, καὶ τῶν ἄλλων Μονοφυσιστῶν κακοδοξίαν εἰσεδεξάμενοι, προσθήκαι· ἀσεβῶν δογματῶν ἐπιπέψαν αὐτὴν, καὶ περιφανεστέραν εἰργάσαντο. Φασὶ γὰρ μὴ ἀναλαβεῖσθαι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον ἡμῖν ὄμα, ἀλλ' ἀφθαρτὸν τι, καὶ ἀπαθές, καὶ λεπτόν, καὶ ἀκτιστόν, καὶ οὐράνιον· ὅπτα νεσθαι δὲ, καὶ ἐσθλόν, καὶ πίνον, καὶ τἄλλα τῶν ἀνθρώπων ποιεῖν κατὰ φαντασίαν. Πάλιν δὲ λέγουσιν, ὅτι καὶ αὐτῆ ἡ δηλωθεῖσα σὰρξ αὐτοῦ εἰς φύσιν

Similiter et res a sanctis fortiter gestas imaginibus explicamus, tum ut nos ad fortitudinem et virtutem ipsorum æmulandam atque imitandam incitent, tum ad gloriam Dei. Nam honor, ut diximus, quem gratis Dei cõservis habemus, amoris erga communem Dominum indicium est. Et imaginis honor transit ad exemplar. Est autem institutum non scriptum, sed per manus trahitum; quemadmodum et illud, quod ad orientem conversi precamur, quodque crucem adoramus, et alia plurima his similia.

Quonquam et historia quadam proditum est, cum Edessenorum civitatis rex Augarus pictorem misisset, qui Domini imaginem pingeret, isque propter fulgentem vultus splendorem id assequi non posset, Dominum ipsum ori suo divino atque almo pallium admovisse, in eoque propriam imaginem expressam ad Augarum misisse, qui illius desiderio tenebatur. Quod autem multa ab apostolis non scripta, sed per manus tradita sint, Paulus gentium apostolus scribit: *Itaque, fratres, inquit, state et tenete traditiones nostras, quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram*. Et ad Corinthios: *Laudo, inquit, vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, traditiones meas tenetis*.

Alterius.

Detestabilium idolorum exemplaria sunt falsa: dii enim vocantur, cum dæmones sint. Venerabilium autem imaginum vera sunt exemplaria. Hujus enim Christus, quatenus homo est; illius autem Dei Genitrix; aliarum imaginum, qui per illas celebrantur sancti. Quamobrem et imagines sunt tanquam similitudines; idola vero cum illis, quorum ease dicuntur simile, et commune nihil habent omnino. Quale enim rei non existentis simulacrum sit? Eἶδωλα igitur dicta sunt, quasi dicantur εἰκότα ἄλλειν, quæ nempe eos perdere videantur qui adorant ea. Idola materia tantum sunt; imagines vero materia quidem et ipsæ sunt, sed quæ sancta sit, propter impressas sanctorum similitudines.

TITULUS XXIII.

Adversus Armenios.

Post quartum concilium Chalcedonense Armenii Echanii ejusdem, qui et Mandacunes appellabatur, et profanorum, qui cum ipso erant, sacerdotum suavis ab Ecclesia catholica deficientes, et improbam Eutyichis, atque Dioscori, et aliorum Monophysitarum, qui unam tantum in Christo naturam dicunt, opinionem secuti, impiorum dogmatum accessione illam cumulatiorum et illustriorem reddiderunt. Dicunt enim Christum suscepisse corpus non ejusdem essentiae, cujus nostra sunt corpora, sed incorruptibile, et impatibile, et tenue, et increatum, et celeste, quod et videre, et comedere, et bibere videatur, et aliis muneribus humanis fungi, cum tamen nihil

¹ II Thess. II, 14. ² I Cor. XI, 2.

horum faciat. Præterea dicunt, carnem ipsius in divi-
 vi 1 a em esse conversam, et ejusdem factam essen-
 tia, cujus est ipsa divinitas. Et quemadmodum
 mellis acetive gutta, si in mare demergatur, non
 amplius cernitur, nec subsistit, sic etiam corpus
 illud in divinitatis pelago commistum atque demer-
 sum non amplius suam ipsius naturam, aut propria-
 tem conservare, et idcirco non esse duas in Christo
 naturas, sed unam, et eandem totam quæ divinitatis
 est. Ex quo sacrificium etiam panis carnis Christi ne-
 gant esse corpus Christi, sed divinitatis corpus esse
 dicunt. Quod si rationibus victi coactique, Christum
 esse Deum atque hominem fateantur, id simulatione
 agunt. Quomodo enim hominem esse vere queant
 concedere, cujus essentiam, ut diximus, a nostra di-
 versam esse contendunt? Verum quæ a sanctis Pa-
 tribus nostris adversus Monophysitas excogitata
 sunt, ea nos in eo hujus operis titulo, quo Monophysitas
 confusimus, breviter recensuimus. Quamobrem
 ex eo titulo petendæ sunt rationes variæ atque
 multiplices, quibus hæc hæresis evertatur. Pauca
 penitus profligetur et convincatur.

Si Dei Verbi et carnis ipsius una natura est, Dei
 autem Verbi et Patris una est natura, qui fieri potest
 ut non una sit Patris, et Verbi, et carnis natura?

Si Christus post conjunctionem est una natura
 composita, Pater autem non est unius naturæ com-
 positus, quomodo Christus post conjunctionem ejus-
 dem sit essentia cum Patre?

Si Christus post conjunctionem Deus et homo
 esse conceditur, non autem qua natura Deus est, ea
 est homo, quomodo non duæ naturæ sit Christus,
 quibus Deus est et homo?

Si una Christus natura est, et hæc est tota divini-
 tas, Christi autem natura a Patre separari non po-
 terat, perspicuum est carnem etiam Christi, cum
 esset unum cum Christo natura, mortis tempore
 non fuisse separatam a Patre. Quomodo igitur hic
 comprehensa fuit, et verberata, et concisa, et hu-
 manæ naturæ signa sanguinem et aquam profudit,
 et vere mortua est, et in sepulcro mortua, atque
 immobilis et circumscripta jacuit?

Si Christi caro divinitas facta est, quomodo dixit
 ipse Christus: *Deus meus, Deus meus, cur dereliquisti me*?
 Quomodo rursum dixit ad Mariam: *Ne me tetigeris, nondum enim ascendi ad Patrem meum*?
 Aut quomodo dixit ad apostolos post resurrectionem: *Palpate me, et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*?
 et alia ejusmodi innumerabilia, quibus humanitas ab ipso assumpta perspicue et sine ulla controversia declaratur, apud eos quidem qui prudentes sunt, non autem plane stulti?

Isti, qui Christi ortum in carne, veræque humanitatis assumptæ mysterium rejiciunt, commem-

θεότητος ἐτράπη καὶ ὁμοούσιος αὐτῇ γέγονε. Καὶ
 καθάπερ σταγὼν μέλιτος ἢ ὄξους, καταποντισθεῖσα
 τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης, οὐκ ἔτι ὁράται, οὕτως
 ὑφίσταται· οὕτως καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο συνανακράθεν
 καὶ καταποντισθὲν ἐν τῷ πελάγει τῆς θεότητος
 οὐκ ἔτι σώζει τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οὕτως φυλάττει τὴν
 οὐκ εἰς τὸ αὐτὸ οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ
 Χριστῷ δύο φύσεις, ἀλλὰ μία καὶ αὐτὴ ὅλη θεότητος.
 Ἀλλὰ θεότητος σῶμα λέγουσιν, ὅτι δὲ τοῖς ἐλέγχους
 βαλλόμενοι καταναγκασθῶσιν, ὁμολογοῦσι μὲν Θεὸν
 καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, ἐν ὑποκρίσει δὲ τοῦτο
 πράττουσι. Πῶς γὰρ ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ λέγουσιν, ὅν
 ἑτεροούσιον ἡμῶν, ὡς προσηρῆται, δογματίζουσιν;
 Ἀλλ' ὅσα μὲν κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν τοῖς ἁγίοις
 ἡμῶν Πατράσιν ἐπονήθη, κεφαλαιωδῶς προσηρῆ-
 φησαν ἐν τῷ κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν τίτλῳ τοῦ περ-
 ὄντος συντάγματος· καὶ ζητητέον ἐν ἐκείνῳ τὰς
 πολυειδεῖς καὶ ποικίλας ἀνατροπὰς· καὶ τῆς αὐτῆς
 ἀρεῖσιν; ἐροῦμεν δὲ καὶ νῦν ἄλλα, καὶ πανταλῶς
 ἀναντιρρήτα.

tamen quædam hic etiam commemorabimus, quo

Εἰ μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς σαρκὸς
 αὐτοῦ, μία δὲ φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πα-
 τρός· πῶς οὐ μία φύσις τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Λό-
 γου, καὶ τῆς σαρκὸς;

Εἰ μία φύσις σύνθετος ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν,
 οὐ μίᾳ δὲ συνθέτου φύσεως ὁ Πατὴρ, πῶς ἔσται
 ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁ Χριστὸς;

Εἰ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνω-
 σιν ὁμολογεῖται, οὐ ἢ αὐτῇ δὲ φύσει, ἢ ἔστι Θεὸς,
 ταύτῃ ἔστι καὶ ἄνθρωπος· πῶς οὐ δύο φύσεις, αἷς
 Θεοῦ; καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς;

Εἰ μία φύσις ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὴ ὅλη θεότης, ἢ
 δὲ τοῦ Χριστοῦ φύσις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος; ἦν
 πρόβηλον, ὅτι καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν
 καιρὸν τοῦ πάθους ἐν οὕτῳ πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ
 φύσιν, ἀχώριστος ἦν τοῦ Πατρὸς. Καὶ πῶς ἐπασχέ-
 κᾶτω κρατούμενη, καὶ μαστιζομένη, καὶ τεμνο-
 μένη, καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,
 τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἀπορρέουσα, καὶ κατὰ ἀλή-
 θειαν ἀποθνήσκουσα, καὶ ἐν τῷ τάφῳ νεκρὰ, καὶ
 ἀκίνητος, καὶ περιγραπτὴ κειμένη;

Εἰπερ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ θεότης γέγονε, πῶς
 αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἔλεγε· Θεέ μου, Θεέ μου,
 ἵνατί με εγκατέλιπες; Πῶς δὲ καὶ πρὸς τὴν Μα-
 ρίαν πάλιν ἔλεγε· Μὴ μου ἄκου· οὐκ ἔγω γὰρ ἀνα-
 βέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου; Πῶς δὲ καὶ πρὸς
 τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔλεγε· Τηλε-
 φήσατέ με, καὶ ἴδτε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ
 ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα,
 καὶ μυρία τοιαῦτα τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ πραγ-
 ματικῶς παριστῶντα καὶ ἀναμφισβήτητος ὄσον
 πρὸς συνιέντας, καὶ μὴ πάντῃ μωραίνοντας;

Ἀθετοῦντες οὗτοι τὴν κατὰ σὰρκα γέννησιν τοῦ
 Χριστοῦ, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐνανθρωπήσεως μ-

¹ Matth. xxvii, 46. ² Joan. xi, 17. ³ Luc. xxiv, 59.

στήριον, καὶ φαντασιώδες γερονέαι τοῦτο λέγοντες, οὐχ ὅτι ἡμεῖς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεομήτορος ἑορτάζομεν, ἑορτάζουσιν, ἦτοι κατὰ τὴν κε' τοῦ Μαρτίου μηνός, ὡς οἱ θεοφόροι Πατέρες παραδεδώκασιν, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους, καὶ μετ' ἐκείνους· ἄλλ' ἐν τῇ ε' τοῦ Ἰανουαρίου μηνός ἐν βραχεῖ πάνυ καιρῷ φαντασιωδῶς τε καὶ ἀμυδρῶς τὸν τε Εὐαγγελισμὸν, καὶ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, καὶ τὴν βάπτισιν ἑορτάζειν ὑποκρίνονται πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπειραιτέρων, καὶ οὐ κατὰ ἀλήθειαν. Ὅτι δὲ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ παρθενικῶν αἱμάτων Μαρίας τῆς πανάγου Θεομήτορος· προσελάβετο, διδάσκουσιν οἱ εὐαγγελισταὶ φανερώς, Ματθαῖος μὲν λέγων· Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· Μηστειθίσης γάρ, φησί, τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῆ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συναλθεῖν αὐτοῦς, εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐτα διεξελθὼν τὰ περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ λεπτομερῶς· ἄχρι τῆς τῶν μάγων ἐπιδημίας, λέγει πάλιν, ὅτι Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ προσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ. Λουκᾶς δὲ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγὼν, Ἐξῆλθε δόγμα, φησί, παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πάντας τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηρίου, καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρέτ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαβὶδ ἧτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριῶς Δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνηστειμένη αὐτῷ γυναικί, ὁση ἐγκύβ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φάττῃ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα μαρτύρια τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκ τε τῶν εὐαγγελικῶν βιβλίων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν, καὶ τῶν ἄλλων θεοπνεύστων Γραφῶν. Αὐτός τε γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰδὼν ἀνθρώπου ἐκτεθὴν ὀνομάζει διὰ τὴν ἄχραντον αὐτοῦ μητέρα. Καὶ ὁ θεὸς Παῦλος, Ἐξαπέστειλε, φησί, ὁ θεὸς τὸν Ἰδὼν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, ἵνα τὰλλα ἐάσωμεν. Εἰ δὲ οὐράνιον ἦν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἂν τοῖς ἀνθρωπίνους ὑπέκειτο πάθει, τοῖς ἀδιαβλήτοις λέγω, πείνῃ, καὶ δίψῃ, καὶ πόνῳ, καὶ ὕπνῳ, καὶ λύπῃ, καὶ δάκρυσι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Εἰ οὐράνιος· ἀνθρώπος ἦν, ᾧ καὶ ὑπόστασιν ὁ λόγος ἠνώθη, οὐκ ἂν ἦν φθαρτὸς καὶ θνητὸς ἐπίσης τοῖς ἐπιγείοις. Οἱ φύσει γὰρ οὐράνιοι, καὶ ζῶντες πάντες ἀφθαρτοὶ καὶ ἀθάνατοι. Εἰρήσεται δὲ περὶ τοῦτου πλατύτερον ἐν τῷ ἐφεξῆς τίτλῳ τῷ κατὰ τῶν ἐπονομαζομένων Παυλικιάνων ἐν τῷ περὶ τῆς Θεοτόκου κεφαλαίῳ, καὶ τῷ μετ' ἐκεῖνο. Κἀκεῖνοι γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν καὶ τῇ λύμῃ τῆς νόσου ταύτης ἐνέχονται.

A litiumque ac simulatum fuisse dicunt, non eodem, quo nos, die Dei Genitricis annuntiationem celebrant : nos enim eam, ut tradiderunt divini Patres magnus Athanasius et Joannes Chrysostomus, et qui eodem tempore, quique postea fuerunt, VIII Kal. Aprilis celebramus; illi vero Nonis Januarii, in brevi sane tempore simulate atque obscure tum annuntiationem, tum Christi ortum, et baptismum celebrare se fingunt, non quod vere id faciant, sed ut decipiant simpliciores. Quod autem non e caelo, sed ex puris castissimæ Virginis Mariæ Dei Genitricis sanguinibus carnem Christus assumpserit, aperte docent evangelistæ. Matthæus enim, *Christi autem, inquit, generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto*¹, et quæ sequuntur. Deinde cum ea recensuisset accurate quæ ad ejus pertinent generationem usque ad Magorum adventum: *Intrantes, inquit, domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt eum*². Lucas autem paulo altius exordiens, *Exiit, inquit, edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio facta est primum a præside Syriæ Cyrino; et ibant omnes, ut profiterentur, singuli in civitatem suam. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David quæ vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum et pannis eum involvit, et reclinavit in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio*³. Sunt et alia multa testimonia tam ex libris evangelicis, quam ex apostolicis, atque aliis divinis scriptis, quibus Domini et Servatoris nostri ortus ex Virgine comprobatur. Nam et ipse Dominus noster ubique in Evangelio se Filium hominis nominat propter veram matrem suam. Et divus Apostolus, ut alia omittamus, *Misit, inquit, Deus Filium suum factum ex muliere*⁴. Quod si Christi corpus fuisse celeste, non fuisset obnoxium humanis affectionibus, eas intelligo quæ culpa carent et reprehensione, qualis est fames, et sitis, et somnus, et lassitudo, et mœror, et lacrymæ, et quæ sunt his similia. Si homo, cui Verbum in persona conjunctum est, cælestis erat, corruptibilis et mortalis non fuit sicut terreni homines. Cælestes enim atque viventes omnes incorruptibiles sunt et immortales. Verum hac de re fusius in sequenti titulo disputabitur, quem adversus Paulicianos composuimus, in capite de Dei Genitrice, et in eo capite quod proxime sequitur. Namque illi cum aliis morbis tum hoc etiam laborant.

¹ Mat. ii, 18. ² Mat. ii, 11. ³ Luc. ii, 1-7. ⁴ Galat. iv, 4.

Cum mortis tempore legamus Christum orasse, A et sudores tanquam guttas sanguinis ex proprio corpore profudisse, quo naturam carnis suæ comprobaret, Armenii callide sudores ex Evangeliorum libris deleverunt, ut argumentum assumptæ carnis ex Virgine, quod inde sumitur, evitarent, et Servatoris naturam hominum naturæ negarent esse similem. Verum eos aliter Paulus redarguit, dicens: *Qui in diebus carnis suæ precibus et obsecrationibus suis ad eum, qui poterat ipsum a morte servare, cum clamore magno et lacrymis et quæ sequuntur*. Preces enim, et obsecrationes, et magni clamores, et lacrymæ argumento certissimo probant, carnem ejus nostræ similem existuisse, cum ipsa quoque affectionibus esset obnoxia sine peccato.

De additione, quam Trisagio cantico Petrus Fullo attribuit in titulo adversus Theopaschitas, qui divinitatem passam asserunt, dictum est. Armenii autem hanc ipsi quoque additionem in eo cantico pronuntiant, qua quidem in re sunt admodum ridiculi, qui cum Christi corpus dicant incorruptibile, et impassibile, et immortale, divinitatem ejus partibilem mortalemque tradant. Aphthartodocitarum enim simul et Theopaschitarum morbo insanunt; de quibus quæ visa sunt opportuna, suis in titulis disputavimus. In illis igitur quærendum est.

Origenem in primis impium partim rejiciunt, partim ut magnum doctorem in sacrificiis suis recipiunt. Et cum ab orthodoxis reprehenduntur, et Origenem ipsum, et Eutychem, et Dioscorum execrantur, sed impias tamen eorum opiniones tuentur, doctrinæque credunt.

De azymis.

In officio sancto non adhibent panem, uti nos, sed azymum. Judaicum autem prorsus est azymum. Quamvis Apostolus Paulus et Gregorius Theologus dixerint: *Antiqua præterierunt; ecce omnia nova*. Et quamvis Chrysostomus de Vetere et Novo Testamento dicat: *Illic littera, hic spiritus: illic arca, hic virgo: illic baculus Aaronis, hic crux: illic azyma, hic panis*. At, inquit, panis quem communicavit Christus apostolis, azymus fuit. Hoc nimirum tunc requirebat tempus, et propterea nos quoque azymum offerimus ad sacrificium. Quibus nos respondemus: Etiamsi concedimus non fermentatum esse illum panem, Christus tamen, pro temporis necessitudine, ne novæ cœnæ mysterium incommunicatum maneret (paulo post enim Judæis tradendus fuit), qualem invenit panem, talem distribuit, ut ne omnino tali salute privaremur. Discipuli autem ejus et deinceps qui præfuerunt Ecclesiis Patres sancti panem obtulerunt in sacrificium, quos nos quoque sequentes

¹ Hebr. v, 7.

Τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους προσκυχομένου, καὶ ἰδῶτας ὡσεὶ θρόμβους αἵματος ἐκ τοῦ ἰδίου σώματος βεβαιοῦσαντος, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ βεβαιώσαντος, οἱ Ἀρμένιοι κακοήθως ἀπήλειψαν τοὺς ἰδῶτας ἐκ τῆς βιβλίου τῶν Εὐαγγελίων, φεύγοντες τὸν ἐντεῦθεν ἐλεγχον τῆς ἐκ Παρθένου σαρκώσεως, καὶ ἀθετοῦντας τὴν ὁμογενῆ τοῖς ἀνθρώποις φύσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἄλλ' ἐλέγχει τοὺτους ἐτέρως ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγων, Ὅς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δεήσεις τε καὶ ἰκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμοντον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσένεγκας, καὶ τὰ ἐξῆς. Αἱ δεήσεις γάρ, καὶ αἱ ἰκετηρίαι, καὶ αἱ ἰσχυραὶ κραυγαὶ, καὶ τὰ δάκρυα πίστωσις εἰσὶν ἀναντιρρήτος τῆς συγγενοῦς ἡμῖν σαρκὸς αὐτοῦ, τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτῆς πάθεσιν ὕπακειμένης χωρὶς ἁμαρτίας.

Περὶ τῆς ἐν τῷ τρισαγίῳ ὕμνῳ προσθήκης Πέτρου τοῦ Κναφῆς προέγραπται ἐν τῷ κατὰ τὸν Θεοπισχιστῶν τίτλῳ. Καὶ γὰρ καὶ Ἀρμένιοι μετὰ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης προσθήκης τὸν ὕμνον τοῦτον προφέρουσι. Καταγέλαστοι δὲ πάντως, οἱ τὸ μὲν σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγουσιν ἀφθαρτον, καὶ ἀπαθές, καὶ ἀθάνατον, τὴν θεότητα δὲ αὐτοῦ παθητὴν καὶ θνητὴν μέλιστα δογματίζουσι. Καὶ γὰρ καὶ τὴν τῶν Ἀφθαρτοδοκῆτων νοσοῦσι μανίαν, καὶ τὴν τῶν Θεοπισχιστῶν, περὶ ὧν ἐν τοῖς κατ' ἐκείνων τίτλοις προεγράφη τὰ δέοντα, καὶ ζητητέον ἐκεῖ.

Τὸν δυσσεβέστατον Ὀριγένην ἐν μέρει μὲν ἀποβάλλονται, ἐν μέρει δὲ ἀναφέρουσιν ἐν ταῖς ἱερουργίαις αὐτῶν, ὡς μέγαν διδάσκαλον. Ὅταν δὲ παρὰ τῶν ἐνδόξων ἐλεγχθῶσιν, ἀναθεματίζουσι μὲν καὶ Ὀριγένην, καὶ Εὐτυχῆ, καὶ Δούσκορον· τὰ δὲ τούτων βλάσφημα δόγματα παρακατέχουσι, καὶ τούτοις πιστεύουσιν.

Περὶ τῶν Ἀζύμων.

Ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ προσφέρουσιν ἄρτον, ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ ἄζυμον. Ἰουδαϊκὸν δὲ πάντως τὸ ἄζυμον. Καίτοι τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καὶ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου λεγόντων, *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά*. Καὶ τοῦ Χρυσοστόμου λέγοντος περὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας, «*Ἐκεῖ τὸ γράμμα, ὧδε τὸ πνεῦμα· ἐκεῖ ἡ Κιβωτός, ὧδε ἡ Παρθένος· ἐκεῖ ῥάβδος Ἀαρὼν, ὧδε ὁ Στυμφός· ἐκεῖ τὰ ἄζυμα, ὧδε ὁ ἄρτος*». Ἄλλ' ὁ ἄρτος, φασίν, οὐ μετέδωκεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις, ἄζυμον ἦν. Τοῦτο γὰρ ὁ τῆς καυτῆς κερὸς ἀπῆτει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἄζυμον προσφέρομεν εἰς θυσίαν. Πρὸς οὗς ἀντιλέγομεν, ὅτι, εἰ καὶ δῶμεν ἄζυμον εἶναι τὸν ἄρτον ἐκεῖνον, ὁ μὲν Χριστὸς κατὰ συνωχρίαν τοῦ καιροῦ, ἵνα μὴ ἀπαράδοτον κίτταιεφθῆ τὸ τοῦ καινοῦ δεικνύον μυστήριον, μετὰ μικρὸν γὰρ παραδοθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις ἐμελλεν, ὅσον εὗρεν ἄρτον, τοιοῦτον καὶ μετεχειρίσατο, ὥστε μὴ κατὰ τὰς εἰρημονίαις ἀποστερηθῆναι τῆς τηλικαύτης σωτηρίας· οἱ μαθηταὶ δὲ τούτου καὶ καθεξῆς οἱ τῶν ἐκκλησιῶν

προεβρέοντες ἅγιοι Πατέρες ἄρτον εἰς θυσίαν προσέφερον, οἷς καὶ ἡμεῖς ἐπιπικλοῦσθοντες, ἄρτον προσάγομεν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ὁ μὲν Χριστὸς ἐτέρως παραδέδωκεν, οἱ ἀπόστολοι δὲ καὶ μετ' ἐκείνους οἱ διάδοχοι τούτων ἐτέρως διετάξαντο ταῦτα γίνεσθαι, οὐκ ἐναντιούμενοι τῷ Χριστῷ, πῶς γάρ; ἀλλὰ πλατυνομένης ἡδὴ καὶ αὐξανόμενης τῆς πίστεως, αὐξήσαντες καὶ αὐτοὶ κατὰ πᾶσαν ἀδειαν τὰ Χριστοῦ μυστήρια πρὸς ὄψαν καὶ μεγαλιούνην αὐτοῦ ὅλον ὁ μὲν Χριστὸς βαπτισθῆναι θέλων, οὐ πρὸς δυσμῆς ἀπεστρέφη, τῷ Σατανᾷ διὰ γλώσσης ἀποταξίμενος, οἷδὲ πρὸς ἀνατολῆς ἀπεστρέφη, τῷ Θεῷ συνδοξαζόμενος ὁὐδὲ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως ἀνήγγειλεν, οἷδὲ τὰς εὐχὰς ὑπεδέχτο τοῦ βαπτίσματος, οἷδὲ ἐν κοιλίᾳ ἑβραίων ἐβαπτίσθη, οἷδὲ ἐχρίσθη ἐλαίῳ, οἷδὲ μύρῳ, οἷδὲ εὐθύς βαπτισθεὶς τοῦ δεσποτικοῦ μεταλλοῦ σώματος καὶ αἵματος. Ἡμεῖς δὲ τὰ βρῆθοντα πάντα τὰ μὲν ὀρώμεν, τὰ δὲ πάσχομεν βαπτιζόμενοι. Καὶ πάλιν ὁ μὲν Χριστὸς τὸ μυστήριον τῆς πνευματικῆς θυσίας, ἦτοι τοῦ δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος ἐν Ἐκκλησίᾳ οὐ παρέδωκεν, ἀλλὰ ἐν ὑπερφῶν κοιλίᾳ, καὶ ἐν τραπέζῃ κωνίῃ, καὶ προφαγῶν ἕτερα βρώματα, καὶ ἀνακείμενος, καὶ οὕτως στολὴν ἱερατικὴν ἐνδεδυμένος, οὕτως τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἡμετέρας λειτουργίας χρῆσάμενος ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἡμεῖς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν λειτουργίαν ἐπιτελοῦμεν, καὶ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ θυσιαστηρίου, τῆς ἱερᾶς φημι τραπέζης, καὶ νηστεις, καὶ ἐστῶτες, καὶ τὴν ἱερατικὴν στολὴν περιβεβλημένοι, καὶ ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς χρώμενοι. Αἱ καταστάσεις γάρ τῶν καιρῶν εἰδῆσαι πολλάκις ἀμείβειν τὰ πράγματα, καὶ τὰ παλαιότερα καινοτομεῖν, οὐκ εἰς ἀναρσεις ἐκείνων, ἀλλ' εἰς εὐπρεπεστέραν τάξιν, διὰ τὴν ἐς ὅστερον ἐλευθερίαν καὶ τὸ τῆς προαιρέσεως ἀνεμπόδιστον. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦς ἀληθεῖς ποιμένες, καὶ ὁρθοὶ διδασκαλοὶ τῶν ἐκκλησιῶν Πνεύματι Θεοῦ πάντως ἀγόρευον, καὶ τὴν ἐκείθεν ἔλλαμψιν ἔχοντες, τὰ μὲν ἡμείψαν, τὰ δὲ ἠύξησαν, ἀσθενεῖς δεξάμενοι τὴν τοιαύτην χάριν, καὶ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἐνεργοῦντες, καὶ θεωριῶδες ἐριζήμενοι, καὶ διατυπῶντες. Εἰ δὲ ἐκριθῶς κατανοήσομεν, οἷδὲ ἄζυμον ἦν ἄρτος, οὐ μετέδωκεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ Πάσχα νόμος οὕτω διέξεισι· *Τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ α' ἀφ' ἑσπέρας ἐδεσθε ἄζυμα, ἕως ἡμέρας μιᾶς ἐκβάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας. Ἐπτά ἡμέρας ζύμη οὐχ ἐθρῆθησεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. Τὰ μὲν οὖν τοῦ Νέμου τοιαῦτα ὁ δὲ Χριστὸς; πρὸ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης ἡμέρας, ἦγον κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην τὸ νομικὸν τὸ Πάσχα τετέλεκε, καὶ τὸν μυστικὸν παρέδωκε δεῖπνον, καθ' ἣν ἡμέραν ζυμίταις ἄρτοις ἀκωλύτως πάντες ἐκέχρητο. Εἰ δὲ τις εἴποι, Καὶ μὴ τὸ νομικὸν τὴνικαῦτα Πάσχα τῶν ἄζυμων ἐπὶ πικριδῶν ἔφαγεν αὐτὸς τε καὶ οἱ μαθηταί; πόθεν οὖν ἔρχον τότε τὰ ἄζυμα; ἐροῦμεν πρὸς αὐτόν, τοῦ Σωτῆρος, ἢ κατὰ πρόβλεψιν τοῦ οἰκοδεσπότη, Ἐν ταῖς λειτουργίαις πάλιν οὐ προσφέρουσιν οἶνον ὕδατι μεμιγμένον, ἀλλ' ἄκρατον, καὶ ἀμιγῆ παντά-*

quae offerimus. Multa alia quoque Christus alio modo tradidit, apostoli vero eorumque successores alio modo fieri haec jusserunt, non contradicentes Christo; qui enim hoc fieri possit? — sed, postquam fides jam propagata amplificataque erat, amplificaturi et ipsi mysteria Christi ad ejus gloriam atque magnificentiam. Sic, e. g., Christus cum baptizandus esset, non ad occidentem, utpote Sathanæ renuntians clara voce, neque ad orientem conversus est, Deum nempe glorificans; neque fidei symbolum pronuntiavit, neque orationem baptismalem dixit, neque in baptisterio baptizatus, neque oleo unguentus est inunctus, nec statim post baptismum corpus et sanguinem Dominicum sumpsit. Nos autem quando baptizamur quae modo memorata sunt omnia vel facimus, vel patimur. Porro Christus mysterium sacrificii spiritualis, id est Dominicæ corporis et sanguinis non tradidit in Ecclesia, vel in cenaculo superiori communi, et in mensa communi, et postquam alios cibos comedisset, et accubens, et neque stola sacerdotali indutus, neque per psalmos et hymnos et cantus spirituales nostra sancti officii ratione usus. Nos contra et in ecclesia sanctam officium peragimus, et in altari spirituali, in sacra nimirum mensa, et jejuni, et stantes, et stola sacerdotali amicti, et psalmis et hymnis et cantibus spiritualibus adhibitis. Temporum enim vicissitudines res sæpius immutare, et obsoleta innovare solent, non quidem quo illa aboleantur, sed potius ut in meliorem redigantur ordinem libertati ac certis principis magis convenientem. Namque apostoli et veri post illos pastores rectique Ecclesiarum magistri, Spiritu Dei omnino ducti ab eoque illuminati, alia immutarunt, alia amplificaverunt, divinitus nacti talem gratiam, et in omnibus utilitati prospicientes et amore Dei præcipientes cuncta et ordinantes. Ubi autem accuratius rem investigaverimus, neque azymus fuit panis quem Christus apostolis communicavit. Lex enim de Paschate celebrando sic ait: *Quartodecimo primi mensis a vespere manducabitis azyma, usque ad vicesimum primum mensis ad vesperam. Septem dies fermentum non reperietur in domibus vestris.* Haec lex quidem præcipit: Christus autem ante quartodecimum diem, nimirum tertio decimo Pascha legale celebravit, et mysticam cœnam communicavit, quo die fermentato pane uti omnibus omnino licuit. Si quis vero dixerit: Atqui tunc Pascha legale celebrans azyma cum herbis amarum manducavit ipse atque ejus discipuli; unde igitur tunc habuerunt azyma? huic respondebimus: Probabile est illa jam antea præparata fuisse Salvatoris jussu, aut benevolentia patrisfamilias qui et ipse fidelis erat.

ὅτι εἰκὸς ἦν προετοιμασθῆναι ταῦτα κατ' ἐπιταγὴν πιστοῦ καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος.

Porro in sacra cœna non offerunt vinum aqua temperatum, sed merum neque ulla omnino aqua

commistum, unam etiam per hoc naturam in Christo indicantes, et producunt Chrysostomum qui aquam vetuerit in Explicatione Evangelii Matthæi. Nos vero vinum aqua temperantes, administramus et participamus, declarantes sic unonem duarum in Christo naturarum. Namque etiam Gregorius Theologus dicit : Sanguis et aqua quæ profluunt e latere, ille quidem ut hominis, hæc autem quasi supra hominem. Chrysostomus porro videns Marcionis Pontifici discipulos aquam solummodo offerre : propterea enim Hydromorastatæ appellati sunt : vetuit aquam offerre, prohibens non vini et aquæ oblationem, sed aquæ solius adhibitionem secundum illorum exemplum. Ipsum autem vinum et aquam temperata atque sic administrata comprobasse, luculenter ostendit, ubi in Explicatione Evangelii Joannis, Quando, inquit, ad altare accedis et participas, sanguinem Christi e calice, reputa te os tuum lateri Christi admo-visse, atque ex ejus latere te bibere. E Christi latere autem non solum sanguis, sed etiam aqua profluxit ad confirmationem duarum in co-naturarum, quemadmodum supra diximus. Calicem autem ex quo Christus apostolis propinavit, vino et aqua temperatum fuisse testatur Domini frater Jacobus apostolus atque Marcus evangelista in liturgiis ipsorum sic dicentes : *Sumpto calice atque vino aqua temperato, gratias agens ac benedicens, dedit illis, Bibite, inquit, ex eo omnes, hic est sanguis meus qui pro vobis atque multis profunditur.* Prorsus enim mendacii expers et tanquam Deus præsciens qualis profundi debebat, talem et discipulis communicavit. Atque synodus Carthagenæ habita decrevit, ut in sacra cœna nihil amplius offeratur, nisi ea tantummodo quæ Dominus communicavit, id est panis ac vinum aqua temperatum.

Dominus noster Jesus Christus animalium sacrificiis finem imposuit, cum mysticam discipulis comnam dedit, et dixit : *Hoc facite in meam commemorationem* ¹, id est, non Judaicum, sed quod tunc mystice traditum fuit; Armenii tamen cultu Judaico b. ves, et agnos, et oves sacrificant, et victimarum sanguine limina iniungunt, salutis spem in his magis collocantes. Quamobrem nec in Paschatis celebritate corpus et sanguinem Dominicum sumunt, sed agnum, quem immolant more Judaico, et assum igni comedunt, atque ita sanctificari se sperant, et peccatorum veniam accipere. Quod autem ejusmodi sacrificiis sit finis impositus, reperies in eo titulo qui adversus Hebræos scriptus est.

Ἐπιπέσει τῶν τοιούτων θυσιῶν ἐπαύθησαν αἱ προσαγωγαί, ζητήσα; εὐρήσεις ἐν τῷ κατὰ τῶν Ἑβραίων τέλει.

Crucem, quamvis e materia constet, non prius venerantur aut adorant, quam eam tanquam hominem abluerint, et in ejus medio clavum fixerint, et sacrificii sanguine ipsam iniunxerint, cum tamen in

¹ Luc. xii, 19.

πασιν ὕδατος, μίαν καὶ διὰ τοῦτου φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ καταγγέλλοντες, καὶ προβάλλονται τὸν Χρυσόστομον κωλύοντα τὸ ὕδωρ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ἡμεῖς δὲ τὸν οἶνον ὕδατι κινῶντες, ἐκρουγασμένον τε καὶ μεταλαμβάνομεν, ἐμφαίνοντες; τὴν ἑνωσιν τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, Αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χέομενον, τὸ μὲν ὡς ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, ὄρων τοὺς Μαρκίανους τοῦ Ποντικῆς μαθητῆς ὕδωρ μόνον προσάγοντας (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο Ὑδροπαραστᾶται προσωνομάσθησαν), ἐκώλυσε τὸ προσφέρειν ὕδωρ, ἀποκινώμασας οὐ τὸ προσάγειν οἶνον καὶ ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ προσφέρειν ὕδωρ μόνον κατὰ τὴν ἐκεῖνων ὁμοίωσιν. Ὅτι δὲ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ μιγνύμενα καὶ ἐκρουγασμένα ἀπεδέχεται, σαφῶς ἐδήλωσεν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου λέγων, ὅτι Ἠνίκα προσέρχη τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ μεταλαμβάνεις τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐκ τοῦ ποτηρίου, νόμιζε ὅτι τὸ στόμα σου τῇ πλευρᾷ τοῦ Χριστοῦ προσέθηκας, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίνεις. Ἐκ δὲ τῆς πλευρᾶς Χριστοῦ οὐχ αἷμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ ἐβλυσεν εἰς πίστιωσιν τῶν ἐν αὐτῷ δύο φύσεων, καθὼς προεδέχλωται. Ὅτι δὲ καὶ τὸ ποτήριον, ἐξ οὗ μετέδωκεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις, σύγκρατον ἦν ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, μαρτυρεῖ ὁ ἀδελφθεὸς Ἰακώβος; ὁ ἀπόστολος, καὶ Μάρκος ὁ εὐαγγελιστῆς ἐν ταῖς λειτουργίαις αὐτῶν, ἐκότεροι λέγοντες οὕτως, ὅτι, *Λαβὼν ποτήριον, καὶ κερδάσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς εἰπὼν, Πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμα μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.* Πάντως γὰρ ὡς ἀψευδῆς καὶ προγνώστης Θεὸς οἶον ἐμαλλεν ἐκχυθῆναι, τοιοῦτου καὶ μετεδίδου τοῖς μαθηταῖς. Καὶ ἡ ἐν Καρθαγένῃ δὲ σύνοδος οὕτως ἐκάνονισεν, ἵνα ἐν τοῖς ἁγίοις μηδὲν πλέον προσάγηται ἢ μόνον, ἀπερ ὁ Κύριος παρέδωκε, τοὔτεστιν ἄρτον καὶ οἶνον ὕδατι μεμιγμένον.

Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰς ζωοθυσίας παύσαντος ἐν τῷ μεταδοῦναι τοῖς μαθηταῖς τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ, καὶ εἰπεῖν, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*, τοὔτεστιν οὐ τὸ Ἰουδαϊκόν, ἀλλὰ τὸ τριηλικῶτα μυστικῶς παραδεδομένον, τὴναντίον οἱ Ἀρμένιοι διαπράττονται, βίας, καὶ ἀμνοῦς, καὶ πρόβατα θύοντες κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν, καὶ τὰς φιλίας τοῖς τῶν τεθυμένων αἵμασι χρίοντες, καὶ τὰς ἐλλπίδας τῆς σωτηρίας μᾶλλον ἐν τοὔτοις ἔχοντες. Ὅθεν καὶ ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα οὐ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος μεταλαμβάνουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἀμνοῦ, θύοντες αὐτὸν Ἰουδαϊκῶς, καὶ ὅπλῃ πυρὶ ποιοῦντες, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀγιάζεσθαι προσδοκῶσι, καὶ ἄρεσιν λαμβάνειν ἀμαρτημάτων.

Τὸν σταυρὸν οἰασθήποτε ὕλης ὄντα οὐ πρότερον τιμῶσιν, οὐδὲ προσκυνοῦσιν, εἰ μὴ βαπτίσουσι τούτον ὡς ἀνθρώπον, καὶ πῆξουσιν ἦλον ἐν μέσῳ τούτου, καὶ χρίσουσιν αὐτὸν αἵματι θυσίας, καίτοι διὰ χρι-

ρὸς τυποῦντες τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τῆς ἱερουργίας, καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς. Ἄλλ' ὧ μάταιοι καὶ φρανοβλαβεῖς, φαίην ἂν πρὸς αὐτοὺς, εἴπερ ὁ διὰ χειρὸς ἀθλῶς τυπούμενος σταυρὸς ἀγιάζειν πάντα, οὗς ἐπιβάλλεται, τὸ ὕδωρ λέγω τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸ μύρον, καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων τῶν πιστευόντων, καὶ τὸν μυστικὸν ἄρτον, καὶ τὸ ἱερὸν ποτήριον, καὶ τὰ ἄλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον ἀπαριθμούμενος μηκύνω τὸν λόγον, πῶς ὁ διὰ τῆς οἰασθῆποτε ὕλης τύπος τοῦ σταυροῦ, ὡς κοινὸν τι καὶ βέβηλον διὰ τε βαπτίσματος, καὶ ἡλου καὶ αἵματος καθ' ἑμᾶς ἀγιάζεται; Πῶς δὲ ὁ καὶ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν οὐσίαν ἀγιάζων σταυρὸς ὑπὸ τῶν ἀγιαζομένων τούτων ἀγιάζεται; Ὡςπερ γὰρ πρὸ τοῦ σταυρωθῆναι τὸν Χριστὸν ὁ σταυρὸς ὄργανον ἦν θανάτου καταγραμμένον, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ φευκτὸς τε καὶ ἀποτρόπαιος· οὕτω μετὰ τὸ προσηλωθῆναι τὸν Χριστὸν αὐτῷ, καὶ καταβρυνθῆναι τούτου τῷ Δεσποτικῷ αἵματι καὶ ὕδατι, αὐτὸς τε ἡγιάσθη, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ ἀγιαστήριον πᾶσι τοῖς πιστοῖς κατέστη, πρότερον μὲν ἀνθρώπου; ἀναιρούτος; ὕστερον δὲ τοὺς δαίμονας. Εἰ οὖν τὸ πρωτότυπον γέγονεν ἅγιον, ὡς εἴρηται, προσηλωθέντος αὐτῷ τοῦ Δεσπότου, καθὼς ὁ Δαβὶδ ἐδίδαξεν εἰπὼν, *Καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποπόδιῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιόν ἐστι*. τούτου γὰρ νῦν ὠνόμασεν ὑποπόδιον διὰ τὸ προσπαγγῆναι τούτω τοὺς προσκυνητοὺς αὐτοῦ πόδας· ἅγιος ἄρα καὶ πᾶς τύπος αὐτοῦ, καὶ διὰ χειρὸς ἀθλῶς τυπωθεῖη, καὶ δι' ὕλης τινός. Εἰκόνες γὰρ εἰσι· ταῦτα τοῦ πρωτοτύπου, καὶ ὡςπερ ἡ τοῦ Χριστοῦ εἰκὼν ἅγια ἐστίν, οὐ διὰ τὴν ὑποδεξαμένην αὐτῇ ὕλην, ἀλλὰ διὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ· οὕτω καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ τύπος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ πρωτοτύπου διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ὁμοίωσιν, καὶ διὰ τοῦτο σεπτὸς καὶ τίμιος. Ἡ γὰρ τιμὴ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, διὰ καὶ ὁ θεὸς Γρηγόριος ὁ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας πρὸ πάντων σταυροὺς ξυλίνους ἐν τόποις τισὶ στήσας, ἐκέλευε προσκυνεῖν, καὶ καταφεύγειν ἐπὶ τούτους ὡς ἀγιαστήρια, καὶ τοὶ μὴ πω χειροτονηθεὶς ἀρχιερεὺς, μῆτε τιλὴ βαπτίσματι, ἢ ἡλῶ, ἢ αἵματι καθοσιώσας αὐτούς. Ἐμπηγνύουσι δὲ τὸν ἥλον τῷ σταυρῷ εἰς ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, δηλοῦντες, ὅτι εἷς τῆς Τριάδος ἑσταυρώθη, τουτέστιν ἡ θεία φύσις αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ θεία φύσις, καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ φύσις, συσταυροῦσιν αὐτῷ, καὶ μὴ φανερῶς ὁμολογῶσι, καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εὐρήσεις δὲ περὶ τοῦ σταυροῦ πλατύτερον ἐν τῷ ἐφεξῆς τίτλῳ κατὰ τὸ κεφάλαιον, ὃ ἐπιγράφεται Περὶ τοῦ σταυροῦ.

Σταυροὺς τρεῖς ξυλίνους ποιήσαντες, καὶ συζεύξαντες ἀλλήλοις ἅγιαν Τριάδα τούτους ὀνομάζουσιν, οὐ φρίττοντες κατασκευάζειν εἰκόνας τῆς μακαρίας Τριάδος τῆς μόνης ἀκτίστου, καὶ ἀπείρου, καὶ ἀόριστου, καὶ ὅλων ἀνενοήτου. Αἱ γὰρ εἰκόνες ὁρατῶν καὶ πεπερασμένων εἰσὶν εἰκόνας. Πῶς δ' ἂν τις εἰκόνα κατασκευάσειεν, οὐ τὸ πρωτότυπον ἀθέατον

A fronte crucem manu designat, et in baptismo, et in sacrificio, et aliis multis in rebus. Verum, o stulti et mente capiti, sic enim eos alloquar, si crux manu designata res omnes sanctificat quibus adhibetur, ut aquam baptismi, et oleum, et unguentum, et vultus hominum credentium, et panem mysticum, et sacrum sanguinem, et reliqua, quæ non enumero sigillatim, ne longior sim, cur apud vos figura crucis ex quavis materia confecta, tanquam res aliqua communis ac profana, ablutione et clavo et sanguine sanctificatur, aut quomodo crux, quæ et baptismi, et sacrificium sanctificat, ab eisdem ipsa sanctificetur? Quomodum enim antequam Christus in crucem ageretur, ipsa mortis erat instrumentum execrabile, et ejus figura fugienda ac detestanda, ita posteaquam Christus ei fuit affixus, sanguine et aqua Domini sanctificata per figuram suam cunctis fidelibus exhibet sanctificationem. Atque ita crux, quæ prius homines tollebat, postea demones ejecit atque expulit. Si igitur prima illa crux, quæ fuit exemplar, facta est sancta, ut dicuntur, quoniam in ea confixus Dominus pependit, ut David ostendit, *Adorate*, inquit, *scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*¹, eam enim hoc loco scabellum appellavit, quia pedes ipsius adorandi in eam suffixi sunt; sancta nimirum est et omnis figura illius, sive manu, sive materia designetur, sive ex materia aliqua conficiatur. Hæc enim sunt imagines exemplaris. Et quemadmodum imago Christi sancta est, non propter materiam quæ illam suscepit, sed propter exemplar formamque Christi, sic et crucis figura imago est exemplaris propter effigiem et similitudinem. Et idcirco venerabilis est et pretiosa. Honor enim habitus imaginis, ut magnus ait Basilus, ad exemplar transit. Itaque divus etiam Gregorius, Magnæ præsul Armeniæ, ante omnes jussit, cruces ligneas quibusdam in locis a se collocatas adorari, ad easque tanquam ad sacra profugia concurrere, idque cum nondum esset pontifex declaratus, easque nec ablutione, nec clavo, nec sanguine expiasset. Cæterum ideo clavum in cruce sicut in Christi nomine, ut ostendant unam sanctæ Trinitatis esse crucifixum, id est, divinam ejus naturam. Itaque cum divina Christi natura, Patris etiam, et sancti Spiritus natura sit, Patrem etiam, et Spiritum sanctum, licet id aperte non fateantur, una cum ipso crucifigunt. Verum de cruce latius disseremus in sequenti titulo, in eo capite quod inscriptum est *De cruce*.

Tres ligneas constituunt cruces, easque inter se conjunctas Trinitatem sanctam appellant. Nec exhorrescunt beatæ Trinitatis imaginem conficere, quæ sola increata est, et infinita, et indefinita, et prorsus incognita. Rerum enim, quæ finitæ sunt, imagines conficiuntur. Cujus autem rei exemplar sub aspectum cognitionemque prorsus non cadit, ejus

¹ Psal. xcvi, 5.

rei quomodo quis imaginem conficiat? Quo igitur nomine hos appellabimus, signorum, an idolorum cultores? Utrumque enim nomen illis congruit. Atque hæc item ratione crucifixam fuisse Trinitatem constanter, cum tres ita cruce coaptent, et eo facto id prædicent. Quid hoc errore stultius, aut magis impium sit?

Quid? quod cum tres, ut dictum est, cruce, tanquam idola constituent, et venerandum incomprehensæ Trinitatis nomen illis imponant, non erubescunt tamen appellare nos idololatras, quod Christi, qui humanitatem assumpsit, et videri comprehendique ac circumscribi voluit, quantum pertinet ad humanitatem, Deique Genitricis et sanctorum, quorum corpora non solum conspicua et finita, verum etiam mortalia exsisterent, imagines conficiamus. Verum de sanctis imaginibus in eo titulo, quem adversus earum oppugnatores conscripsimus, latius disputatur. Inde igitur petatur idolorum et imaginum differentia.

Armeniorum ut adulterina atque impia fides est, sic etiam baptismus, et omnis initiatio et mysterium. Mala enim arbor bonos fructus non fert¹, ut Dominus pronuntiavit.

Si ab Armeniis quaeratur quodnam sit jejunium, Artixburtaï, respondent, Sergii ejusdem Armeni, qui illud testimonio suo in ipsorum regione approbavit. Nos autem dicimus: Quomodo constat, Sergium illum fuisse orthodoxum, præsertim cum pravis opinionibus et institutis abundetis, nec ullius prophetae, aut apostoli, aut martyris, aut aliorum sanctorum memoriam celebretis, ne sanctis-imi quidem illius Gregorii, qui Magnæ fuit Armeniæ pontifex? At isti aliter se defendentes, Nivæ jejunium esse dicunt. Nos autem ad eos: Equis vobis gentium jejunium jussit observare, ejus nec sanctorum apostolorum ullus, nec ullum sanctorum Patrum concilium mentionem fecit? quod multis ante annis fuit, quam Christus humanam carnem assumeret? Quod si Judæorum jejunia a Mose Dei mandato constituta vobis jejunare non licet, multo minus jejunia gentium, quæ lego carent. Hinc igitur facile exclusi eo confugiant, ut dicant, illud esse jejunium Adam, quod egit cum e paradiso fuit ejectus. Nos autem ad hæc: Cum Moses in mundi procreationis descriptione nullam omnino de isto jejunio mentionem fecerit, quomodo potestis dicere esse jejunium Adam? Tum illi alio se conferunt, et Armeniæ Magnæ jejunium esse asserunt, quod jejunabant Armenii, cum a magno Gregorio essent baptizandi. Verum hic quoque mendacium eorum coarguitur. Cum enim a demonibus ante baptismum agitarentur, decreverunt jejunare sexaginta dies. Deinde cum esset eos baptizaturus, triginta dierum jejunium illis præscripsit, ut in ipsis quoque Armeniorum libris

¹ Math. vii, 18.

ἔστι παντάσῃ καὶ ἀκατανόητος; Ἡὼς οὖν τούτους προσαγορεύσομεν, ξυλολάτραι, ἢ εἰδωλάτραι; ἀμφότερα γὰρ αὐτοῖς ἀρμόζει. Καθ' ἕτερον δὲ λόγον σταυρωθῆναι τὴν Τριάδα καθομολογοῦσι, σταυροῖς τρεῖς ἀλλήλοις συνάπτοντες, καὶ δι' ἔργων τοῦ κηρύττοντες. Τί τῆς πλάνης ταύτης ἀνοητέρον τε καὶ ἀθεώτερον;

Τοὺς τρεῖς, ὡς εἴρηται, σταυροῦς εἰδωλοποιῦντες, καὶ τὸ φρικτὸν ὄνομα τῆς ἀκαταλήπτου Τριάδος τοῦτοις ἐπιθέντες, οὐκ ἀσχύνονται προσαγορεύοντες ἡμᾶς μᾶλλον εἰδωλολάτραι διὰ τὴν ὀσπὴν εἰκόνα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὀρθίνου καὶ κρατηθέντος, καὶ πεπερασμένου κατὰ σάρκα τυγχάνοντος, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν τῆς Θεομήτορος, καὶ τὰς τῶν ἁγίων, οἷς οὐ μόνον ὁρατὰ καὶ περιλήπτα, ἀλλὰ καὶ θνητὰ τὰ σώματα. Εἴρηται δὲ πλεῖστον περὶ τῶν ἁγίων εἰκότων ἐν τῷ κατὰ τῶν Εἰκονομάχων τίτλῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν διαφάνειαν τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰκότων.

Τῶν Ἀρμενίων ὡσερ κίβδηλος καὶ θεοσυτῆς ἢ πίστις, οὕτω καὶ τὸ βάπτισμα τούτων, καὶ πᾶσα τελετὴ, καὶ ἅπαν μυστήριον. Σαρκὸν γὰρ δόντων καρποῦς καλοῦς οὐ ποιεῖ, καθὼς ὁ Κύριος ἀπέφηνε.

Ἐρωτώμενοι παρ' ἡμῶν οἱ Ἀρμένιοι τίς ἐστὶν ἡ νηστεία τοῦ Ἀρτζιούτζη, φασί, Σεργίου τινος Ἀρμενίου μαρτυρήσαντος; ἐν τῇ τούτων χώρα. Πρὸς οἷς ἡμεῖς· Καὶ τίς ἡ ἀπόδειξις, καὶ πόθεν ἔβη, οἱ ὀρθόδοξοι ἦν ἐκεῖνος ὁ Σεργίος, ὁμῶν κατοικοῦντων, καὶ μήτε προφήτου τινος, μήτε ἀποστόλου, μήτε μάρτυρος, μήτε ὁσίου, μήθ' ὅπως τινος ἁγίου μνήμην ἑορταζόντων, ἀλλὰ μηδὲ αὐτοῦ τοῦ παμμάκαρος Γρηγορίου τοῦ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας ἀρχιερέως; Καὶ μεταβαλλόμενοι λέγουσιν, οἱ τῆς Νισειῆς ἐστὶν ἡ νηστεία. Καὶ πάλιν ἡμεῖς φασί, οἱ τῆς Νισειῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, μήτε συνόδου τινος ἁγίων Πατέρων μνημονευσάντων αὐτῆς, τίς ὁ προστάξας νηστεύειν ἡμᾶς νηστείαν ἔθνων πρὸ πολλῶν ἐπιτῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ γεγεννημένων; Εἰ οὖν τὰς Ἰουδαϊκὰς νηστείας τὰς διὰ Μωσέως ὀρθοθεύσας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νηστεύειν ἐκαλύθημεν, πᾶσι μᾶλλον τὰς τῶν ἀνόμων ἔθνων. Οὕτω δὲ προθέμενοι ἐλαγχόμενοι πάλιν ἀποκρίνονται, φασκόντες, τὴν τοῦ Ἀδάμ νηστείαν εἶναι ταύτην, ὅτι τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε. Καὶ αὖτις ἡμεῖς φασί, οἱ περὶ τῆς κοσμογενείας καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸν Ἀδάμ ὁ Μωσῆς συγγραφόμενος, οὐδὲν εἰδέναι μου περὶ τῆς νηστείας ταύτης ἐπέφηνε. Καὶ πόθεν ἔχετε λεγεῖν τοῦ Ἀδάμ εἶναι ταύτην; Ἐπειτα μεταβαίνουσιν ἐφ' ἕτερον, οἱ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας ἡ νηστεία αὕτη ἐστὶν, ἣν ἐνήστευσαν οἱ Ἀρμένιοι βαπτισθῆναι μέλλοντες ὑπὸ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου. Ἐλέγχονται δὲ κἀνταῦθα φευδόμενοι. Ἐνανόμενοι γὰρ ὑπὸ τῶν δαιμόνων πρὸ τοῦ βαπτισμοῦ ὤρθησαν ἡμέρας ἐξήκοντα νηστεύσαι· ἕτερον δὲ

μέλλων αὐτοὺς βαπτίσαι τριακονθήμερον αὐτοί; ἐπέταξε νηστείαν, ὡς κὴν ταῖς Ἀρμενικαῖς ἀναγέγραπται βίβλοις, καὶ οὐδεμία τούτων ἢ τοῦ Ἀρτζιθούρτζη ἐστίν. Ἀνατρεπόμενοι δὲ κἀνεῦθεν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ταύτην εἶναι φασιν, ἣν ἐνηστευσε βαπτισθῆναι μέλλων. Καὶ τοῦτο δὲ πάντη ψευδές. Τί γάρ πρὸς ὅλην τὴν οἰκουμένην ἢ βασιλέως ἐνδὲ νηστεία; Πῶς δὲ καὶ οὐδεὶς τῶν μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον ἢ συνόδων ἢ Πατέρων ἄλλος ἄγιων μυσταγωγῆς ἐποίησατο; Τοῦτον δὲ τὸν τρέπον ἄλλοτε ἄλλα λέγοντες, καὶ πανταχοῦ περιτρεπόμενοι, καὶ στήναι βεβαίως; οὐ συγχωρούμενοι, διδάσκειν ἡμῖν ἐννοεῖν, ὅτι βδελυρὰ τίς ἐστίν ἡ τοιαύτη νηστεία καὶ ἀναξία Χριστιανικῆς ἀκοῆς. Ἐγὼ δὲ τοιοῦτόν τι περὶ ταύτης ἀκήκοα, ὅτι Σέργιος τις διδάσκαλος τῆς Ἀρμενικῆς αἰρέσεως γενόμενος, εἶχε κύνα καλούμενον οὕτως Ἀρτζιθούρτζην. Ὁλοὶ δὲ ἡ λέξις τὸν Προμηθέα. Τοῦτο μὲν καὶ σημερινῶν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ πολλάκις ὁ Σέργιος ἐπέχρητο παρὰ δαίμονος ἐνεργουμένου, μέλλων ἐπιδημῆσαι τινι τῶν πολυκίων, ἢ; κωμῶν, ἢ χωρίων ἐν οἷς ἔσκουον οἱ μαθηταὶ καὶ μέτοχοι τῆς λύμης αὐτοῦ. Καὶ ὅτε τὸν κύνα τοῦτον εἶδον, ἐξεχέοντο μετὰ μίαν ἡμέραν πρὸς μίλιον τινῶν εἰς ἀπάντησιν τοῦ διδασκάλου. Ποτὲ δὲ πρὸς τὴν συνήθη ταύτην λειτουργίαν ὁ κύων ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ λύκων ἐβρόθη, καὶ μετὰ τὴν ἔκπυσιν ἡμέραν ἐβάδισεν ὁ Σέργιος ἐφ' οὗς ἀπέστειλε τὸν κύνα. Μηδὲν δὲ κατὰ τὸν τύπον προὔπαντήσαντος, ἐδεικνύθη, καὶ ἐπιδημῆσας αὐτοῖς, ἐπέδη μεμάθηκεν, ὅτι οὐ παρεγένετο πρὸς αὐτοὺς ὁ πρόδρομος αὐτοῦ κύων, ἐπεμψεν εἰς ἀναζήτησιν, καὶ διαγνοὺς αὐτὸν ἀπὸ τῆς τῶν ὁστέων εὐρίσεως λυκοδρωτον γεγονότα, προσέταξε πᾶσι τοῖς Ἀρμενίοις νηστεύειν ὑπὲρ τῆς τελευταίας αὐτοῦ σμέναις κατ' ἐνιαυτὸν, καὶ τὴν νηστείαν ταύτην

ΤΙΤΑΟΣ ΚΔ'.

Κατὰ τῶν λεγομένων Παυλικιάνων ἐκ τῶν Φωτίου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Σαμόσατα πόλις ἐστὶ τῆς Συρίας, καθ' ἣς πάλαι τὸ Μανιχαίων εἰσεκόμασε φρόνημα. Γυνὴ δὲ τις ἐν ταύτῃ Καλλινίκη τοῦνομα τὸν βόρβορον τῆς Μανιχαϊκῆς αἰρέσεως ἔλον ἐκπύουσα, δύο τίκτει παῖδας, Παῦλον καὶ Ἰωάννην. Οὗτοι τὴν μητέρα ζηλώσαντες, ἄκρατον τῆς ἀποστασίας ταύτης τὸν ἰὸν εἰσεδέξαντο. Θεοσάμενοι δὲ τούτους οἱ συναποστάται διαφέροντας ἐπὶ τῇ δυσσεβείᾳ καὶ δραστηρίῳ, κήρυκας προβάλλονται καὶ μυσταγωγούς. Οὗτοι δὲ καὶ ἄλλα προσεπινοήσαντες; ἄτοπα, καὶ μιὰρὰ, καὶ διέθρια δόγματα τὴν τῶν Παυλικιάνων αἵρεσιν συνεστήσαντο, μοῖραν μὲν τῆς Μανιχαίων μανίας οὖσαν, τισὶ δὲ προσθήκαις συναυξηθεῖσαν. Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν δύο, Παύλου καὶ Ἰωάννου, τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν ἢ προσωνυμία τῶν Παυλικιάνων ἐπετέθη, συνθεθεῖσα βαρβαρικώτερον, καὶ ἀντὶ τοῦ Παυλοῦ ἰωάννη Παυλικιάνοι κατονομάζονται. Χρόνου δὲ διαβρῦντος, ἕτερον ἐαυτοῖς τὸ τῆς ἀποστασίας συνέδριον χειροτονοῦσι διδάσκαλον, ὃ; Κωνσταντῖνος ὀνομαζόμενος εἰς Σιλουανὸν ἑαυτὸν μετωνόμασε, καὶ γε τοῦτον πολλῶν τῶν Καλλινίκης

memoriae proditum est. Neutram autem istorum jejuniorum Artziburzi vocatum est. Hinc item depulsi dicunt esse jejunium Constantini, quod ille servavit cum esset baptismum suscipiturus. Et hoc plane falsum est: quid enim unius imperatoris jejunium pertinet ad universam Ecclesiam? Præterea si ita res est, cur hujus jejunii nec ullum concilium, nec sanctorum Patrum quispiam mentionem fecit? Cum igitur ita se gerant, et modo huc, modo illuc sese convertant, nec consistere valeant, facere non possumus, quin suspicemur jejunium istud execrandum esse et Christianis auribus indignum. Ego autem sic de illo accipi, fuisse Sergium quemdam, Armenicæ hæresis doctorem, qui cum haberet canem, cui nomen hoc Artziburzi imposuisset, eum a dæmone rectum itineris sui ducem et tanquam consiliarium habebat, quoties ad oppidum, aut pagum, aut urbem aliquam erat profecturus, in quibus doctrinæ suæ pestiferæ discipuli habitabant, et cum illum canem aspiceret, post diem unum aliquot passuum millibus obliviam magistro præcedebant. Verum cum aliquando ad illud munus canis mitteretur, a lupis devoratus est; postridie autem cum ad eos Sergius proficisceretur, ad quos canem miserat, et nemo de more veniret obviam, indignatus est, cumque ad illos pervenisset, intellexissetque, canem præcursorem suum ad eos non accessiss, misit, qui illum quærerent, sed cum ex ossibus inventis agnovisset, eum a lupis fuisse dilaniatum, indixit omnibus Armeniis jejunium pro canis obitu, jussitque, ut præfinito dierum spatio singulis annis in luctu et squalore versarentur. Et jejunium illud Artziburzi appellaverunt.

καὶ κατηφιᾶν, καὶ σχυθροπάσειν ἐφ' ἡμέραις ὀρι-
Ἀρτζιθούρτζην ὀνόμασε.

TITULUS XXIV.

Adversus Paulicianos, ex scriptis Photii patriarchæ Constantinopolitani.

Samosata est oppidum Syriæ, in qua quondam viguit error Manichæorum. In hoc oppido quædam fuit nomine Callinice. Hæc cum totum Manichæorum lutum hausisset, duos peperit filios Paulum et Joannem, qui matrem imitati merum istius apostasiæ venenum biberunt. Hos reliqui veritatis desertores conspiciat impietate eximios, atque præstantes, ac strenuos; constituerunt eos præcones et duces. Isti cum alia absurda et execranda ac perniciose dogmata, tum Paulicianorum hæresim, quæ Manichæorum insanix pars est, et quibusdam etiam accessionibus cumulatio, excogitarunt. Ex duobus autem istis nominibus Paulo et Joanne Paulicianorum vocabulum habere sane compositum est, ut cum Pauli-Joannes appellari debeant, Pauliciani nominentur. Sed temporis progressu aliam sibi apostasiæ socium et magistrum adhibuerunt, qui cum vocaretur Constantinus, voluit Sylvanus appellari. Et hunc quidem apostasiæ satellites Callinice filis longe auteponunt. Quippe qui ut astutissimus ad ea,

quæ sentiebat, propaganda, non est ausus opiniones hæreticas monumentis tradere, sed usu et assidua doctrina discipulos suos erudiens, impietatis instituta ab oppugnatione tuta servare conatus est. Atque Evangelium quidem et Apostolum, quæ fidelis etiam Christianorum populus complectitur et colit, scripta proposuit, nihil admodum quantum ad verba pertinet, mutans, nec, quemadmodum egit Valentinus et alii, sermonis figuram pervertens, sed ipsum pietatis sensum detorquens atque perfringens, et ad apostasiæ suæ opinionem convertens et trahens. Ac verba quidem, ut diximus, divini Evangelii et Apostoli, concessit, ut haberent, et nihil impudenter subtraxit aut adjunxit; verum eos illi sensus attribuit et accommodavit, quibus nulla sacra verba conveniunt. Pugnant enim inter se, mutuoque se evitent, ut nihil inde consequi consentaneum possit. Hæc ille hoc modo constituit, nullumque dogma illis præter Evangelium et Paulum legere permisit. Verum et iste post aliquod tempus interiit, et anima quidem magis quam corpore. Post Sylvanum Simeon qui se Titum vocari maluit, illis impiæ doctrinæ magister fuit. Deinde Armenius quidam nomine Genesis, qui suum in Timotheum nomen commutavit. Tum Joseph, qui in Ephroditum mutatus est. Post Zacharias, quem non minima hæresis pars mercenarium existimat, et indignum, qui docendi munus apud ipsos obtinuerit. Maues præterea homo sordidus accessit. Postremum malum Sergius attulit, qui sibi Tychici nomen ascevit. Ac defectionis quidem ipsorum magistri, ex quo hæresis ista a Paulo et Joanne cognomen est consecuta, ad hoc usque tempus tot exstiterunt. Illud autem sciendum est, eos qui hæresis istius studiosi sunt, si quis petat, ut auctores ejus nugatoris sectæ repudient atque improbent, facile Manetem, et Paulum, et Joannem et quosdam alios detestari, Constantinum autem, quem et Sylvanum vocant, et Simeonem seu Titum, et Genesis sive Timotheum, et Josephum seu Ephroditum, et sordidum Baanem et Sergium Tychicum nullo modo adduci posse ut detestentur; quin etiam illos ut Christi apostolos existimare, et tanquam piæ doctrinæ magistros amplecti atque suscipere. Nec universi tamen eos quos commemoravimus, pariter complectuntur, sed cuncti tanquam deos venerantur illos usque ad Baanem et Sergium. Post autem in duas partes contrarias divisi, alii Baanem, alii Sergium in divorum numerum referunt, qua quidem in contentione co usque progrediuntur, ut ad arma cædesque veniant. Sex autem Ecclesias recensent suas, quarum unam Macedoniam vocant, alteram Achaïam, tertiam Philippensium, quartam Laodicensium, quintam Ephesiorum, Colossensium extremam. Verum hæc sunt urbium nomina, de quibus tum velus historia, tum Paulus meminit. Isti vero, qui nihil sine dolo et quæstu conantur agere, ne illa quidem, quæ oculis coarguuntur, verentur affirmare. Macedoniam appellat Coloniam oppidulum, cui nomen est Cimossa,

Α παιδων οἱ τῆς ἀποστασίας ὑπασπισται ἐπι-ροθεν ἄγουσιν. Οὗτος δὴ οὗτος ὁ δεινότατος κακουργῆσαι τὰ ἀτόλμητα, τὰ μὲν αἰρετικὰ φρονήματα γριφῆ παραδοῦναι οὐκ ἐτίλημσεν, εἶπει δὲ καὶ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ κατασφαλισάμενος, τοῖς μυσταγωγηθείσι κατέχειν ἀπαράτρωτα τὰ τῆς ἀσεβείας παρακατατίθησιν ὄργια. Τὸ μέντοι Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον, ἃ καὶ τὸ δεῖον περιπτύσσεται καὶ τιμῆ τῶν Χριστιανῶν σύνταγμα, ἐγγράφως τούτοις παρέθετο, τοῖς ῥήμασι μὲν καὶ ὀνόμασι οὐδὲν μέγα παραλλάττων, οὐδὲ κατακιθδηλεύων τοῦ λόγου τὸ σῆμα, καθάπερ Οὐάλαντινος καὶ ἑτεροι, ὅλον δὲ τὸν κῶν τῆς εὐσεβείας διαστρέφων, καὶ καταθραύων, καὶ κίπια ποιῶν, καὶ περιέκλων πρὸς τὸ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ φρόνημα. Καὶ τὰ μὲν ῥήματα, ὡς εἰρηται, διδῶσι κατέχειν τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου, μήτε προσθήκαι μήτε ὑφαιρέσεις ἀναίδη λυμινόμενος· προσάπτει δὲ τούτοις καὶ ὑπεβάλλει νόηματα, οἷς ἄρμόζει μὲν οὐδὲν τῶν ἱερῶν ῥημάτων, οὐδεμία δὲ τούτοις ἀκολουθία ἐνορᾶται, μάχεται δὲ πρὸς ἄλληλα, καὶ ἀντικαθίσταται. Ταῦτα γοῦν παρακαταθέμενος μηδὲν ἕτερον αὐτῶν ἀναγιγνώσκων παρά τε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον δόγμα τίθησιν. Ἄλλ' ὁ μὲν μετὰ χρόνον ἀπεφθάρη τὴν ψυχὴν πλὴν τοῦ σώματος, μετὰ δὲ τὸν Σιλουανὸν Συμεῶν αὐτῶν τοῦ δυσσεβοῦς διδασκαλείου προσταται, Τίτον καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν μετονομασίμενος. Ἐξῆς δὲ Ἀρμένιος Γενέσιος τούνομα, μετακλήθεισ εἰς Τιμόθεον, καὶ τέταρτος Ἰωσήφ ὁ εἰς Ἐπαφρόδιτον μεταβελημένος. Εἶτα Ζαχαρίας, ὃν οὐκ ἐλαχίστη μῆρα τῆς εἰρέσεως μισθῶτόν τε ἡγεῖται, καὶ τῆς διδασκαλικῆς αὐτὸν προεδρίας ἀνάξιον. Ἐκτος αὐτοῖς ἐπιγίνεται Βιάνης ὁ ῥυπαρὸς, ἐφ' οἷς ἔβδομον καὶ τελευταῖον κακὸν Σέργιος ἀναφέεται· εἰς Τυχικὸν δὲ καὶ οὗτος ἑαυτὸν μετεκάλεσεν. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς ἀποστασίας αὐτῶν διδασκαλοὶ, ἐφ' οὗ τῆς Παύλου καὶ Ἰωάννου μετωνομίας ἔλαχε τὸ ἀποστατικὸν τοῦτο καὶ μισθροτότον σύνταγμα μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς ἤκοντος χρόνου, ἐπὶ τοσοῦτον προήχθησαν. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ γινώσκων, ὡς οἱ νῦν τῆς ἀποστάσεως ταύτης παῖδες, ἐπειδὴ αὐτοῦς τις ἀπαίτεσι τοῦ; ἐξάρχους τῆς τοιαύτης ἀποπέμπεσθαι βελευρίας, Μάνεντα μὲν, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην, καὶ τινὰς ἄλλους προθύμως ἀναθεματίζουσι· Κωνσταντῖνον ἕ δὲ καὶ Σιλουανὸν καλοῦσι, καὶ Συμεῶνα τὸν Τίτον, καὶ Γενέσιον τὸν Τιμόθεον, καὶ Ἰωσήφ τὸν Ἐπαφρόδιτον, καὶ τὸν ῥυπαρὸν Βιάνην, καὶ Σέργιον τὸν Τυχικὸν οὐδαμῶς ἀναθεματίσαι καταδέχονται, ἀλλ' οἷα δὴ Χριστοῦ ἀποστόλους καὶ τῆς εὐσεβείας διδασκάλους ἀσπάζονται τε καὶ ἀποδέχονται. Οὐ πάντες δὲ, οὐδὲ τοὺς εἰρημένους πάντας ὁμοίως περιέπουσιν, ἀλλὰ τοὺς μὲν μέχρι Βαάνου καὶ Σεργίου καταγομένου; ἐξ Ἰσου θειάζουσιν, ἐκεῖθεν δὲ βραγύντες εἰς ἀντιπάλους; δύο μερίζουσι, οἱ μὲν τὸν Βιάνην, οἱ δὲ θεοποιούσι τὸν Σέργιον ἐπὶ τοσοῦτον τὴν κατ' ἀλλήλων ἔριν καὶ στάσιν κρατύνοντες, ὡς καὶ μέχρι σφαγῆς αὐτοῖς; προχωρεῖν τὸ φιλόνηκον. Ἐξ δὲ αὐτῶν ἀνομολογοῦσιν ἐκκλησίαι; ὧν τὴν μὲν Μακεδονίαν καλοῦσιν, Ἀχαίαν ἕ τὴν δευτέραν, καὶ τρίτην τὴν Φιλιππησίων, ἐφ' οἷς τὴν

Λαοδικίων. καὶ πέμπτην τὴν τῶν Ἐφεσίων, τελευ-
 τάζαν δὲ τὴν τῶν Κολοσσαίων. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνόματά
 ἔστι πόλεων, ὧν καὶ ἡ παλαιὰ τὴν γνῶσιν εἶχεν
 ἱστορία, καὶ ὁ θεὸς ἐμνημόνευσε Παῦλος· οἱ δὲ μη-
 δὲν ἄδολον μηδ' ἀκατήλευτον φιλονεικούντες κατα-
 λιπεῖν, μηδ' ὅσα ὕψι διελέγχεται, μηδὲ ταῦτα δυσ-
 ωπούμενοι Μακεδόνων μὲν ὀνομάζουσι πολέχων
 τι Κολωνείας καλούμενον Κίβωσαν, ἐν ἧ Κωνσταν-
 τίνῳ, ὁ Σιλβανὸς τὴν ἀποστασίαν ἐδίδασκε. Κώμη δὲ
 Σιμοσάτων ἔστιν ἡ Μάναλις, ἥτις τῆς Γενεσίου τοῦ
 καὶ Τιμοθέου διδασκαλίας ἐχρημάτισεν ἐργαστήριον.
 Ταύτη δὲ τὴν Ἀχαίαν ἐπιφημίζουσι. Ὅσοι δὲ Ἰω-
 σήφ τοῦ Ἐπαφροδίτου, καὶ Ζαχαρίου τοῦ μισθωτοῦ
 κατ' αὐτοὺς ποιημένοι μαθηταὶ ἐχρημάτισαν, τού-
 τοις τὴν τῶν Φιλιππησίων ἐπιγράφουσι. Τοῖς δὲ
 ἐν Ἀργαί τῇ πολύχῃ τὴν Λαοδικίων ἐπικηρύττουσι,
 καὶ τοὺς ἐν Μοφουσεσίᾳ εἰς τὴν Ἐφεσίων μεταπλάτ-
 τουσι, ὡσπερ καὶ τοὺς λεγομένους Κυνοχωρίτας εἰς
 τὴν τῶν Κολοσσαίων ἀναφέρουσι. Τούτων δὲ τῶν
 τριῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὸ σύστημα, καὶ τὴν διδασκα-
 λίαν Σεργίῳ τῷ καὶ Τυχηῖ ἀνατιθέασιν. Ἄλλ' οἱ
 μὲν διδάσκαλοι, καὶ αἱ λεγόμεναι αὐτῶν ἐκκλησίαι
 ἐν τούτοις· οὐκ ἐκ μίᾳς δὲ τινος πλάνης, ἀλλ' ἐκ
 πολλῶν καὶ ποικίλων τῶν πολυπλοκῶν τοῦτο τῆς αἰρέ-
 σεως συνέστηκε φρόνημα. Δύο μὲν γὰρ ἀρχὰς ὁμο-
 λογοῦσιν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι· φασὶ δὲ ἕτερον μὲν εἶναι
 θεὸν τὸν ἐπουράνιον Πατέρα, ὃν καὶ τῆς τοῦδε τοῦ
 παντὸς ἐξουσίας ὑπερορίζουσι, τοῦ μέλλοντος μόνον
 τὸ κράτος αὐτῷ ἐγχειρίζοντες· ἕτερον δὲ τὸν δη-
 μιουργὸν τοῦ κόσμου, ᾧ καὶ τὸ κύριον τοῦ παρόντος
 αἰῶνος χαρίζονται. Καὶ τοὺς μὲν ἀληθῶς ὄντας Χρι-
 στιανούς Ῥωμαίους οἱ τρισαλιτῆριοι ὀνομάζουσι,
 ἑαυτοὺς δὲ τὴν κλῆσιν, ἧς ἀλλότριοι παντελῶς καθε-
 στήκασιν, τῶν Χριστιανῶν περιάπτουσι. Λέγουσι δὲ
 Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, λέξεις μὲν
 εὐσεβεῖς, ὑπεβάλλουσι δὲ ταύταις τὴν ἐσχάτην ἀσε-
 βειαν. Οὐ γὰρ ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστο-
 λικὴ Ἐκκλησία, οὕτω καὶ οὕτοι φρονούντες λέγουσιν,
 ἀλλὰ τὰς λέξεις ἐκεῖθεν ἀποσπαράξαντες, δυσσεβε-
 στάταις ἐνοοίαις ταύτας ἐπιφημίζουσι, καὶ φασὶ
 προθύμως, ὡς ἀνάθεμα εἴησαν ὅσοι μὴ πιστεύουσιν
 εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Πατέρα οὐ
 τὸν παντοκράτορα, καὶ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς,
 ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων ἀνακηρύττοντες,
 ἀλλὰ Πατέρα φάμενοι τὸν ἐπουράνιον εὐθύς ἐπισυνά-
 πουσιν, ᾧ καὶ τὴν κυριότητα, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ
 οὐρανοῦ τε καὶ τῶν ἐν αὐτῷ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐπι-
 τρέπουσι. Τινὲς δὲ τοῦ μὲν οὐρανοῦ τὴν ἐπιστάσιν
 αὐτῷ ἐγχειρίζουσι, τῶν δὲ ἐμπεριεχομένων οὐκ ἔτι.
 Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶν τῆς δυσσεβείας τοιοῦτον·
 βλασφημοῦντες δὲ τὴν ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν
 Θεοτόκον, ἃ μῆτε γραφῇ μῆτε ἀκοῇ θεμιτὴν παρα-
 δοῦναι, οὐ πεφρίκασιν οἱ τρισαλιτῆριοι λέγειν· Πι-
 στεύομεν εἰς τὴν παναγίαν Θεοτόκον, εἰς ἣν εἰσῆλθε,
 καὶ ἐξῆλθεν ὁ Κύριος. Καὶ τοῖς ῥήμασι τούτοις τὴν
 ἄνω ὑποβάλλονται Ἰερουσαλήμ, καὶ φασιν εἰς αὐτὴν
 πρόδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελεῖν τὸν Χριστὸν, ὡς καὶ

A in quo defectionis doctrinam Sylvanus tradidit.
 Pagus est Samosatensium Manalis, ubi Genesius, qui
 et Timotheus, docendi ladam aperuit. Pagum hunc
 isti Achaia vocant. Qui vero Josephi, seu Epa-
 phroditi, et Zachariae mercenarii apud ipsos pasto-
 ris discipuli fuerunt, hi sibi Philippensium Eccle-
 siam arrogant. At illi qui in Argai oppidulo habi-
 tant, Laodicensium Ecclesiam sibi vindicant. Qui
 autem in Mopsuestia, in Ephesiorum Ecclesiam
 rediguntur. Istarum trium Ecclesiarum congrega-
 tionem doctrinamque Sergio item seu Tychico tri-
 buunt. Atque isti quidem eorum magistri et Ec-
 clesiae dicuntur esse, multiplex autem ipsorum hae-
 resis non ex uno errore, sed ex multis variisque
 constat. Nam duo fatentur principia, quemadmodum
 B et Manichaei. Atque alterum quidem dicunt esse
 Deum, caelestem Patrem, quem et hujus rerum uni-
 versitatis potestate praestantiorum asserunt; alteri
 mundi tribuunt officium. Illi tantum futuri impe-
 rium ascribunt, huic mundi officii praesentis sae-
 culi potestatem concedunt. Et eos qui vere Chri-
 stiani sunt, Romanos appellant, homines impii, sibi
 autem Christianorum arrogant nomen, cum ab eo
 distent quam longissime. Dicunt illi quidem Pa-
 trem, et Filium, et Spiritum sanctum, quae quidem
 voces sunt piæ, sed illis extremam addunt impie-
 tatem. Non enim eodem sensu, quo catholica et
 apostolica Ecclesia, eas pronuntiant, sed admodum
 diverso ac detestando. Cum enim anathema esse
 dicant, quicumque non credit in Patrem et Filium
 C et Spiritum sanctum, Patrem non pronuntiant om-
 nipotentem, factorem caeli et terrae, visibillum et
 invisibillum, sed cum Patrem dixerint, statim subji-
 ciunt, caelestem, cui nullo modo caeli et eorum quae
 caeli ambitu continentur, dominatum tribuunt et
 potestatem. Quidam tamen caeli etiam imperium
 tribuunt, eorum vero quae caelo comprehenduntur
 non item. Ac primum quidem est hoc impietatis
 ipsorum caput. In sanctissimam autem Dominam
 nostram Dei Genitricem ea maledicta conjiciunt ho-
 mines nefarii, quae nec scribere, nec audire fas
 est. Credimus, inquit, in sanctam Dei Genitri-
 cem, in quam ingressus est, et ex qua Dominus
 egressus est, et his verbis caelestem intelligunt
 D Jerusalem, in quam praecursor pro nobis Christus
 introverit, quemadmodum etiam divas ait Apostolus.
 Aliquando coacti confiteri ex Virgine Christum pro-
 diisse, corpus e caelo suscepisse dicunt, per ipsam-
 que tanquam per canalem transiisse. Et immacu-
 latam et castissimam Virginem alios etiam ex Jo-
 seph liberos post partum illum salutarem peperisse
 contendunt. Similiter et communionem pretiosi
 corporis et sanguinis Christi Dei nostri innumera-
 bilibus contumeliis afficientes se dicunt suscipere,
 cum corpus et sanguinem dicant esse verba illa, Domini
 quae cum discipulis traderet, dicunt protulisse,
 nempe: *Accipite, comedite, et bibite*! neque enim

¹Matth. xxvi, 26, 27.

panem aut vinum adhibuisse. Crucem item, quam adorare se dicunt, afficiunt ignominia. Crucem enim homines fraudulentē et impostores fingunt esse Christum. Ipse enim, inquit, manus in crucis figuram extendit. Veram autem crucem lignum appellant, et sceleratorum instrumentum supplicii execrationibus obnoxium, et idcirco non esse adorandam, nec suscipiendam. Sacros quin etiam prophetas et omnem antiquam Scripturam, et reliquos sanctos rejiciunt, et latrones ac fures appellant. In primis autem apostolorum principem Petrum execrantur, quod filium in magistrum Christum abnegavit. Quamvis doctor ipsorum Manes aperte clamet ac dicat: Non sum ego a misericordia alienus, quemadmodum Christus dixit: *Quisquis me negaverit coram hominibus, negabo ipsum et ego*¹. Sed ego dico: Quisquis me negaverit, eum cum gaudio suscipiam, et negationem ipsius atque mendacium tanquam custodiam et observationem meae professionis existimabo. Quamobrem cum ita se gerant, milliesque suam ipsorum fidem abnegent, Petrum tamen, qui multis eodem tempore terrorem afferentibus, humanum nescio quid perpessus, in negationem prolapsus est, rejiciunt et repudiant, atque aversantur, non eam ob causam quam simulant, sed ob eam quam silent et celant: quia nimirum de ipsorum defectione ante locutus est: *Satagite, inquit, immaculati et irreprehensibiles ei inveniri in pace; et Domini nostri longanimitatem salutem arbitramini, sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut et in omnibus epistolis loquens in eis et de his, in quibus sunt quaedam difficulta intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem*². Haec enim principis apostolorum oracula adversus istorum audaciam et impietatem praedicta sunt, qui tam Domini verba, quam apostolorum, et alias Scripturas, ut Acta apostolorum, et quas vocamus catholicas Epistolas, exceptis illis quae sunt Petri, quas ne verbo quidem, ut diximus, accipiunt, ad proprium ipsorum interitum depravant. Quanquam et Acta apostolorum et reliquas catholicas non omnes recipiunt, quidam tamen ea recipiunt, sed omnes uno consensu rejiciunt prophetas, et Vetus Testamentum, et universos sanctos, qui in ipso fuerint illustres, et principem apostolorum. Consensus suos catholicam appellant Ecclesiam, praesertim cum ad precandam et ad ea, quae ad religionem pertinent, inquirenda congregantur; praecatoines enim suas consensus vocant. Quin etiam cum baptismum aspernentur, illud tamen se fingunt suscipere; nam Evangelii verba baptismum existimant, quoniam Dominus, *Ego sum, inquit, aqua viva*³. Attamen cum in graviolem aliquem morbum incidierint, etiam pretiosam ac salutarem crucem ex ligno confectam sibi ipsis imponunt. Deinde si

Α ὁ θεὸς ἀπόστολος ἔφη. Ἔσθ' ὅτε δὲ συνελαυνόμενοι διωμολογεῖν ἐκ τῆς Παρθένου προελθεῖν τὸν Χριστόν, ἐπειδὴν ὅλως συναναγκασθῶσιν, ἀνωθεν μὲν τὸ σῶμα συγκατενεγκεῖν αὐτὸν τερατολογοῦσαι, δι' αὐτῆς δὲ ὡς διὰ σωλήνος διεληλυθῆναι, καὶ ταύτην τὴν ἄσπιλον καὶ καθαρὰν Παρθένον μετὰ τὸν σωτήριον τόκον ἐτέρους υἱούς ἐκ τοῦ Ἰωσήφ παιδοποιήσαι. Ὡσαύτως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μυρίαίς ὕβρεσι πλύνοντες, ἀποδέχεσθαι φασὶ σῶμα καὶ αἷμα μεταδιδόντα τοῖς ἀποστόλοις εἰπεῖν Ἄδθετε, φάγετε, καὶ πίετε ἄλλ' οὐκ ἄρτον ποθὲν, ἢ οἶνον προσαγαγόντα. Καὶ τὸν ζωοποιὸν δὲ σταυρὸν δυσφημοῦντες, φασὶν αὐτὸν προσκυνεῖν, καὶ ἀποδέχεσθαι σταυρὸν, οἱ πλάνοι καὶ γόητες, αὐτὸν ἀναπλάττοντες τὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ αὐτὸς, φασὶν, εἰς σταυροῦ σχῆμα τὰς χεῖρας ἐξήπλωσε. Τὸν ἀληθῶς δὲ σταυρὸν, ἅτε δὴ ξύλον φασὶ, καὶ κακούργων ὄργανον, καὶ ὑπὸ ἄραν κείμενον, οὐ δεῖ προσκυνεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι. Ἀλλὰ καὶ γὰρ τοὺς ἱερούς προφήτας, καὶ πᾶσαν τὴν παλαιὰν Γραφήν, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστρέφονται ἀγίους, ληστὰς αὐτοῦς καὶ κλέπτας ἀποκαλοῦντες. Μάλιστα δὲ τῶν ἀποστόλων τὸν κορυφαῖον Πέτρον δυσφημοῦσιν, ὅτι γέγονεν ἔξαρνος τῆς εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ Χριστόν πίστεως, καίτοι γε τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Μάνεντος διαπρυσίως αὐτοῖς ἐμβοῶντος, καὶ λέγοντος ὡς Οὐκ εἰμι ἐγὼ ἄσπλαγχνος, ὡς ὁ Χριστὸς, ὁ εἰπὼν, Ὅστις με ἀρνήσεται ἔμμορσεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ. Ἀλλ' ἐγὼ λέγω, Τὸν ἀρνησάμενόν με μετὰ χαρᾶς προσδέχομαι, καὶ τὴν ἀρνησιν αὐτοῦ, καὶ τὸ ψεῦδος, ὡς φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῆς ἐμῆς ὁμολογίας ἠγήσομαι. Ἀλλ' οὖν οὕτως ἔχοντες, καὶ μυριάκις τὴν ἑαυτῶν ἔξαρνούμενοι πίστιν αὐτοῦ τὸν πρὸς βραχὺ τι τοσοῦτον φόβον περισσυχότων ἀνθρώπων ἐπιπινόντι παθόντα Πέτρον, καὶ πρὸς ἀρνησιν ὑπολισθῆσαντα ἀπόβλητον παντελῶς καὶ ἀποτρόπαιον τίθενται, οὐ δι' ὃ προφασίζονται, ἀλλ' ὃ σιγῶσι καὶ ἀποκρύπτονται· διότι περὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν προανεκήρυξε λέγων Ἐσπουδάσατε ἄσπιλοι καὶ ἄμωμοι αὐτῷ εὐραθῆναι ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἠγείσθε, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Παῦλος κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. Τὰ γὰρ τοῦ κορυφαίου ταῦτα λόγια ἀντικρυς τὴν αὐτῶν προανακηρύττει τόλμαν τε καὶ δυσέθειαν, οἱ αὐτὰ τε τὰ Κυριακὰ λόγια, καὶ τὰ ἀποστολικὰ, καὶ τὰς ἄλλας Γραφὰς, φησὶ δὴ τὰς τε Πράξεις τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς Καθολικὰς λεγομένας, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν κορυφαῖον, ἐκείνας γὰρ οὐδὲ τοῖς ῥήμασι παραδέχονται, στρεβλοῦσιν, ὡς εἴρηται, καὶ διαστρέφουσι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Καὶ τὰς Πράξεις δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς

¹ Matth. x, 33. ² II Petr. iii, 14-16. ³ Joan. iv, 10; vii, 38.

Καθολικάς οὐ πάντες αὐτῶν συναρμύζουσι τοῖς ἄλλοις, εἰσι δὲ οἱ καὶ συντάττουσιν. Ἄλλα περὶ μὲν τῶν προφητῶν, καὶ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν λοιπῶν ἁγίων διαλαμπάντων, καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων οὕτω μεμήνασι· καθολικὴν δὲ Ἐκκλησίαν τὰ ἑαυτῶν καλοῦσι συνέδρια, ἥνικα μάλιστα πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς λόγους, καὶ συζητήσεις κινουσι. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ προσευχὰς καλοῦσιν αὐτῶν τὰ συνέδρια. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ σωτήριον διαπτύοντες βάπτισμα, ὑποπλάττονται παραδέχεσθαι αὐτὸ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα βάπτισμα νοοῦντες. Καὶ γὰρ, φατίν, ὁ Κύριος· ἔφη· Ἐγὼ εἰμι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. Πλήν ἐπιεδὼν σφοδροτέρῳ τινὶ σωματικῷ νοσήματι περιπέσωσι, καὶ τὸν τιμιον καὶ ζωσποῖδον σταυρὸν τὸν ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένον ἑαυτοῖς ἐπιτιθέασιν. Ἐπειτα τυγχάνοντες τῆς ἰάσεως διαθλώσιν τοῦτον, ἢ συμπατοῦσι καὶ ἀπορρίπτουσιν. Ἄλλὰ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν ὑπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας πρεσβυτέρων πολλάκις τῷ σωτηρίῳ ἀξιοῦσι φωτισθῆναι βαπτίσματι, λυσιτελεῖν τῷ σώματι τὸν τε σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα οἱ πάσης ὠφελείας λογοποιοῦντες ἀνάξιοι, μὴ μέντοι γὰρ διαβαίνειν τὴν τοῦτον ἐνέργειαν εἰς ψυχῆς κάθαρσιν, ἢ τινα ἄλλην ταύτην ὠφέλειαν. Πολλοὶ δὲ αὐτῶν καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεταλαμβάνουσι πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρους, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἱερεῖς ἀποδέχονται· διότι, φασί, τὸ κατὰ Χριστοῦ συνέδριον οἱ ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ συνεστήσαντο. Τοὺς μέντοι παρ' αὐτοῖς ἱερέων τάξιν ἐπέχοντας οὐχ ἱερεῖς, ἀλλὰ συνεκδήμους καὶ νοταρίους ἐπονομάζουσιν. Οὗτοι δὲ οὔτε σχήματι, οὔτε διαίτη, οὔτε τινὶ ἄλλῃ τρόπῳ βίον σεμνότερον χαρακτηρίζοντα τὸ διάφορον αὐτῶν πρὸς τὸ πλῆθος ἐπιδεικνύοντα. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Εὐαγγέλιον οὐχ ἐπιδιδίχουσι προσκυνεῖν, οὐ μὴν ἔνθα τοῦ τιμίου σταυροῦ ὁ τύπος ἔγκεχάραται, ἀλλ' ἐν τῷ λοιπῷ τοῦ βιβλίου μέρει, ἐν ᾧ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ σταυροῦ μὴ διασημαίνεται. Φασί δὲ τὸ βιβλίον προσκυνεῖν, ὡς τοὺς δεσποτικούς περιέχον λόγους. Ἄλλ' ὅσα μὲν εἰς δογμάτων ἀνήκει λόγον, οὕτως εἰσι δυσσεβεῖς, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς παντελῶς ἀσύμφωνοι. Ἡ δὲ πολιτεία τούτων γέμει μὲν ἀκολασίας, γέμει δὲ μισμῶν ἀρρήτων, καὶ ῥυπασμάτων ἀνεπινοήτων. Χρῶνται μὲν γὰρ μίξεσιν ἑκατέρως φύσεως πρὸς ἅπασαν ἀρρήτουργίαν ἀνερυθριάστως ἔχοντες· πλήν ἐνίους αὐτῶν φασί τὴν πρὸς τὰς γεννησαμένας ἀποκλίνειν συνάφειαν. Μέθῃ δὲ καὶ ἀσωτεία τὸν βίον ὅλον ἐκδοτον ἔχουσι, καὶ πᾶσαν ἄλλην τῆσθον διαφορὰν περιέπουσι. Οὐ δὲ περὶ τοῦ ἀτυχοῦς τοῦτου Τυχικοῦ παρήκεν ὁ λόγος, τοῦτο προσθήσω νῦν. Οὗτος γὰρ ἐκεῖνον ἑαυτὸν ἑτερατολόγει εἶναι τὸν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀποστόλου φερόμενόν τε, καὶ πολλαχοῦ μνήμης ἐπαινουμένης ἀξιούμενον, κήρυκα τε παρὰ τοῦ Παύλου πρὸς αὐτοὺς ἀπεστάλθαι. Καὶ ἂ διαγγέλει, καὶ λέγει μὴ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας εἶναι, τοῦ δὲ διδάξαντος καὶ ἀπεσταλκτοῦ Παύλου παραγγέλματα, καίτοι πεντακοσίων ἐτῶν μεταγενέστερος· Παύλου καὶ Τυχικοῦ γεγονώς. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ὁ ἐπιλεξάμενος ἐγὼ τὰ τε ἡρῆθη ῥηθέντα καὶ τὰ

ἐφεξῆς; ὑποτεταγμένα τῷ παρόντι τίτλῳ κεφάλαια, τὰ μὲν καθ' ὀλόκληρον τέθεικα, τὰ δὲ καθ' ἐπιτομήν, τὸ μῆκος ἐκκλίνας. Τινὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ δηλωθέντος πατριάρχου καὶ πάντη περιδραμον, ὅσα διὰ βαθύτητα νοημάτων, ἢ καὶ διὰ τὸ λίαν ἐμπεριθολόν τε καὶ ἐγκατάσκευον ὀλίγοι μὲν ἦσαν προσιτὰ καὶ εὐάρεστα, τὰς αὐτὰς δὲ σχεδὸν παριστῶν ἐννοίας τοῖς ἐκλεγείσιν, εἰ καὶ εἰ ἄλλω, λέξεω καὶ ἑτεροτρόπων ἐπιχειρημάτων συνεπεραίνοντο. Πάντα δὲ τὰς ἀποδείξει; ἔχουσιν ἀπὸ τε τῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου ῥημάτων. Ταῦτα γὰρ μόνα καταδέχεται τιμᾶν, καὶ στέργειν τὸ τῆς ἀποστασίας τοῦτο συνέδριον. Ὅτι δὲ οὐ δύο ἀρχαὶ κατὰ τοὺς ἄρρονας, ἀγαθὴ τε καὶ πονηρὰ, δέδεικται μὲν ἐν τῷ τῶν Μανιχαίων τίτλῳ, δειχθήσεται δὲ κἀν τῷ παρόντι καθ' ἑτέρας ἐπιθολίς. Ῥητόν δὲ πρῶτον περὶ τοῦ πονηροῦ, ὃν πονηρὰν ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν τῶν ἔγκοσμίων οὗτοι τὰ τοῦ πονηροῦ πλάσματα πάνυ δυσσεδῶς ἀνεπλάσαντο.

Dicunt ex tenebris et igne malum istud natum esse principium. Quærendum ex ipsis est, cur tenebræ solæ ad ipsum generandum non fuerint satis, aut cur ignis solus non satis fuerit? Quis ea ad malum principium gignendum congregarit? Cur non ipsa sint potius principium. Cur ita factum sit, ut quod ex ipsis provenerit, sibi principium vindicarit?

Si ignis sub sensum cadit, cujus est opus? Si mali, quomodo ex ipso et ex tenebris malum esse profectum dicunt? Sin boni, quomodo negant sensibile quidquam a bono profectum esse? Neque enim dicere possunt ab intelligibili provenisse malum, cum intelligibilia cuncta bono attribuerint. Necessarium igitur est, ut dum cavent ne malo ignis ortum tribuant, ne deprehendantur, eundem modo effectorem, modo factum dicere, vel inviti fateantur ignem quoque a bono provenisse. Cum enim ignis sensibilis existat, quamvis in tenebris versentur, eum tamen nec principio carere, nec æternum esse dicent.

Duo non esse principia, sed unum esse cæli, et terræ, et eorum quæ in medio sunt, effectorem.

Quidam ipsorum Deum bonum cæli tantum auctorem esse concedunt, terræ autem et eorum quæ in medio sunt, effectorem alium adferunt. Alii (nam multiplex est istorum error) et cælum ipsum, et quæ in medio sunt omnia, inimici affirmant esse opere. Quod si, ut ipsi homines stupidi ac dementes affirmant cælum etiam est opus mali, quomodo bonus Deus in cælis conquiescit, qui a malo confecti sunt? Quomodo Servator noster, cum precandi rationem doceret, et admirabilem ac venerandam illam precationem traderet, dixit: *Pater noster, qui es in cælis*¹. Et: *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*². Et rursus: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis et Pater vester cælestis*³. Et alibi, *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est*⁴. Sed ea longum esset enumerare. In quibus cælestem, et qui est in cælis, Servator Patrem appellat. Miror tamen cur adversariorum impudentia non obruatur, Servatore clarius dicente: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ*⁵. Non solum enim cæli Dominum, sed etiam terræ

λέγουσιν ἐκ τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς γεγενῆσθαι τὸν πονηρὸν. Ἐρωτητέον οὖν αὐτοῦς, πῶς οὐκ ἤρκεσε τὸ σκότος μόνον εἰς γένεσιν αὐτοῦ; πῶς δὲ οὐ μόνον τὸ πῦρ; τίς ὁ συναγαγὼν ταῦτα πρὸς γένεσιν ἀρχῆς πονηρᾶς; Πῶς οὐκ ἀρχὴ ταῦτα μᾶλλον, καὶ τί γέγονε, τί δὲ ποιεῖ τοῦ ἐξ αὐτῶν προετληθότος ἀρπάσαντος τὴν ἀρχήν;

Ἐπερ αἰσθητὸν τὸ πῦρ, τίνας ἐστὶν ἔργον; Εἰ μὲν τοῦ πονηροῦ, πῶς ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ σκότους λέγουσι προελθεῖν τὸν πονηρὸν; εἰ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ, πῶς φασὶ μὴδὲν αἰσθητὸν δημιουργῆσαι τὸν ἀγαθόν; Νοητὸν γὰρ οὐκ ἂν δυναθεῖεν εἰπεῖν τὸ προαγαθὸν τὸν πονηρὸν. Τὰ νοητὰ γὰρ πάντα τῷ ἀγαθῷ διδασκῶσιν. Ἀνάγκη οὖν φεύγοντας αὐτοῦς τὸ δοῦναι τῷ πονηρῷ τὴν γένεσιν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὴ νῦν μὲν πλάστην, νῦν δὲ πλάσμα τὸ αὐτὸ διελέγχοντο ληρούντες, καὶ ἀκοντας ὁμολογῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι καὶ τὸ πῦρ δημιούργημα. Πάντως γὰρ τὸ αἰσθητὸν πῦρ, ὅσον ἂν ἐσκοτισθῆσαν, οὕτε ἀναρχον οὕτε ἀίδιον ἔρουσιν.

Ὅτι οὐ δύο ἀρχαὶ, ἀλλ' εἰς δημιουργὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ.

Τινὲς μὲν αὐτῶν φασὶ τὸν ἀγαθὸν θεὸν δημιουργὸν εἶναι τοῦ οὐρανοῦ μόνον, τῆς δὲ γῆς καὶ τῶν ἐν μέσῳ ποιητὴν ἕτερον ἐπεισάγουσι· τινὲς δὲ τούτων (πολυσχεδῆς γὰρ ἡ πλάνη) καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν καὶ τὰ ἐν μέσῳ πάντα τετολομήκασιν λέγειν ποιήματι τοῦ ἔχθρου. Ἄλλ' ἔπερ ἐστὶν ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν ἐκείνων ἐμβροντησίαν ἔργον τοῦ πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς θεὸς ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς ἀναπαύεται τοῖς δημιουργηθεῖσι παρὰ τοῦ πονηροῦ; Πῶς δὲ ὁ σωτὴρ ἡμῶν εὐχεσθαι τὴν θαυμασίαν ἐκείνην καὶ φρικτὴν εὐχὴν ἐκδιδάσκων, καὶ παραδιδούς φησι· *Πατέρ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κα', Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αὐθις, Ὅς τις ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, αὐτὸς μου ἀδελφός, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ ἐστὶ*; Καὶ τί ἂν τις ἀναλέγοιτο δι' ὃν οὐρανὸν καὶ ἐν οὐρανοῖς ὁ σωτὴρ τὸν Πατέρα διακρίπτει; Ἄλλὰ πῶς τῶν παλαμναίων οὐ καταδύεται τὸ ἀνάσχυνον, φανερώτερον τοῦ σωτῆρος λέγοντος, *Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς*; Οὐ μόνον γὰρ ἐνταῦθα τοῦ οὐρανοῦ Κύριον, ἀλλὰ καὶ τῆς γῆς τρανολογεῖ. Τί οὖν ταύτης τῆς μαρτυρίας σαφέστερον; Τί δὲ δυνατώτε-

¹ Matth. vi, 9. ² ibid. 10. ³ ibid. 11. ⁴ Matth. xi, 50. ⁵ ibid. 25.

ρον καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἅδημιουργόν καὶ Κύριον παραστήσαι τοῦ παντός, καὶ τὸ θεομάχον τῆς ἀποστασίας ἐμφράξαι στόμα; Καὶ τῷ Πέτρῳ δὲ φησιν ὁ Σωτὴρ· Δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βυσιλλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο· Βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀρσισιν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος· πῶς ἐν τῷ πλάσματι τοῦ πονηροῦ, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱὸς βαπτισθεὶς ἐκεῖθεν ἀνεισι; καὶ, Ἰδοὺ ἀνεψφθῆσαν οἱ οὐρανοί. Ἄλλο πάλιν πλάσμα πονηρᾶς χειρὸς; κατ' αὐτοῦ· διατι δὲ ἀνεψφθῆσαν, καὶ τίνοσ χάριν; Εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, φησὶ, καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερῶν· τρίτος οὗτος τῆς ἀσεβείας ἐν ὀλίγοις ῥήμασι θρίαμβος. Πῶς γὰρ ἐν τῷ πλάσματι τοῦ πονηροῦ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα τυποῦται, καὶ κάτεισιν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἐγθροῦ, κάκειθσν κατιὼν ἔρχεται ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν; καὶ τετάρτη στήλη τῆς ἀσεβείας, φωνὴ δίδοται ἐκ τῶν οὐρανῶν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἐπιχόπει μοι, ἀγαπητέ, κατ' ἐκάστην λέξιν ὅπως αὐταῖς συμπρέεισιν ὁ κατὰ τῆς ἀσεβείας ἀφυκτος; Ἐσγχοσ. Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Τίς; Οὗτος ὁ ἐν ὕδατι βαπτιζόμενος, ᾧ ἠνεψφθῆσαν οἱ οὐρανοί, ἐφ' ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν ἐν μορφῇ περιστερᾶς καταβαῖνον ἐκ τῶν οὐρανῶν συνεπιμαρτύρεται τοῦ βαπτιζόμενου τὴν υἰότητα. Πάντα ἐμὰ διὰ τῶν ἐμῶν κτισμάτων. Ὁ ἐμὸς Υἱὸς, τὸ θέλημα πληρῶν τὸ ἐμὸν τὴν σωτηρίαν καταπράττεται τοῦ κόσμου, μόνῃ; τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσία; τῷ ὁμοφυεὶ συμπαρούσης, καὶ ἀνακηρυκτούσης τῷ πράγματι τὸ γνήσιον τῆς υἰότητος.

Εἰ θρόνον τοῦ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καλεῖ ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων τὸν Πατέρα καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς εἰδώς, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν, καὶ πόλιν αὐτοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα· πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀσεβείας, ὧν μάρτυς ὁ Υἱὸς, ταῦτά τινασ περιχόπτειν αὐτοῦ, καὶ ἕτερον τῶν περιχοπέντων ποιεῖν ποιητήν; Ὁ γὰρ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν καὶ πράττων, καὶ ποιῶν, καὶ παραινῶν Χριστὸς ὁ Θεὸς τὸν ὄρκον ὡς ὄντα τῆς ἐπιτοκίας πόλιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀποκλείων πολιτείας φησὶν· Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὀλωσ μῆτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μῆτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐστὶ, μῆτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου· ἀλλὰ μὴδὲ ἐν τῇ κεφαλῇ σου, φησὶν, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν, ἢ μέλαιναν ποιῆσαι, κερφαλήν, καὶ Ἱεροσόλυμα, καὶ γῆν, καὶ οὐρανὸν τὰ αἰσθητὰ τὰ ὕψι κρινόμενα λέγων, ἀ τοῖς Ἰουδαίοις ἔν ἔθουσ ὄρκον ποιῆσαι. Μὴ δὴ πάλιν εἰς μύθους, καὶ λήρους τὴν κεφαλήν, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν οὐρανὸν ἢ μανία παρατρεπέτω, ὡς ἐν πολλοῖς εἰθθεν ἐξ ἀπορίας ποιεῖν. Τὸν γὰρ ὀρώμενον οὐρα· ὄν, καὶ τὴν αἰσθητὴν γῆν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀ πάλαι μὲν ψυχοδόμητο, γενεαῖς δὲ ὕστερον ὁ Δαβὶδ ἀνοικοδορεῖ, καὶ πολλίζει ταῦτα, τὸν μὲν θρόνον καλεῖ, τὴν δὲ ὑποπόδιον, τὰ δὲ πόλιν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ποῖον δὲ βασιλέως, αὐτὸς ἐτέρωθι σαφέστερον

ad obstruenda impiorum istorum ora qui a veritate defecerunt, validius quam locus hic, quo Pater Domini nostri Jesu Christi opifex et Dominus rerum omnium declaratur? Petro Dominus ait: *Dabo tibi claves regni caelorum* ¹, et quæ sequuntur. Ad ille et illud: *Baptizatus Jesus confestim ascendit de aqua* ². Quomodo in re a malo confecta boni ille Patris Filius bonus baptizatus inde ascendit? Et: *Ecce aperti sunt caeli* ³, res item a mala perfecta manu, ut isti volunt. Propter quid autem, et cuius rei gratia aperti sunt caeli? Audi: *Vidit Spiritum Dei*, inquit, *descendentem tanquam columbam* ⁴. Tertius est hic paucis verbis conclusus adversus impietatem triumphus. Quomodo enim in figura rei a malo confectæ Spiritus Dei declaratur, et descendit ex operibus inimici, et venit super Jesum? Quartus adversus impietatem triumphus, vox e caelo editur: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* ⁵. Considera, quæso, amice, quomodo singula argumenta coarguunt impietatem atque convincunt: *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* ⁶. Quis? Hic qui in aquis baptizatus est, cui aperti sunt caeli, super quem Spiritus meus in columbæ forma descendit e caelis, testaturque illum esse verum Filium suum. Omnia mea per res a me procreatas. Filius meus voluntatem meam exsequens mundi salutem peragit, sola Spiritus potestate simul cum illo, qui est ejusdem naturæ, existente, et re ipsa germanum ipsum esse Filium declarante.

Si is qui maxime omnium Patrem, et quæ Patris sunt, novit, Dei thronum caelum appellat, terram autem scabellum, et civitatem ipsius Hierosolyma, nonne summæ dementiae est, quorum testis est Filius, ea quosdam illi adimere, et eorum auctorem alium constituere? Christus enim Deus, cuius omnia facta dictaque pertinent ad salutem nostram, cum ab humana vita jusjurandum, tanquam aditum ad perjurium, removeret: *Ego autem, inquit, dico vobis, ne juretis omnino, neque per caelum qui thronus est Dei, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, neque per Hierosolyma, quia civitas est regis magni; neque per caput tuum, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Caput, et Hierosolyma, et terram, et caelum sensibus esse obnoxia re ipsa cernimus, quæ Judæi jurantes solebant nominare. Ac se rursus ad fabulas et nugæ caput et Hierosolyma, et terram et caelum insania referat, ut sæpe in rebus dubiis facere consuevit, caelum hoc, quod oculis cernimus, et terram hanc, quam calcamus, et Hierosolyma, quæ quidem urbs cum olim esset ædificata, multis postea sæculis a Davide instaurata est et habitata, hæc thronum, et scabellum, et civitatem magni regis appellat; cuius autem regis, ipse clarius alibi demonstrat: *Nolite, inquit, facere domum Patris mei domum negotia-**

¹ Matth. xvi, 19. ² Matth. iii, 16. ³ ibid. 17.

⁴ Joan. i, 32. ⁵ Matth. iii, 17.

tionis¹, ubi templum Hierosolymorum domum A Dei vocat, propter quod et Hierosolyma regis civitatem dicit. Quem enim dum vetaret jurare, magnum appellavit regem, hic Patrem proprium nominat. Quamobrem et eos, qui boves et oves, et columbas vendebant, ejecit, ut ab ea mercaturæ colluvione domum paternam expiaret, eisque justam indignationem comminatus est, ut qui paternam domum et mandatum paternum despicerent.

Diligite, inquit Servator, inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri, qui est in cælis, qui facit oriri solem suum super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Estote igitur perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est². Pater ergo perfectus, quem naturalis ipse Filius ut imitemur nos cohortatur, ille est, et non alius, qui solem hunc, quem cernimus, oriri facit, et lucem sensibilem nobis sensu præditiis subministrat, et pluit super justos et injustos, ut terræ fructus percipi queant, et si quo modo aëre quo respirantes utimur, propter siccitatem gravior fiat, ex pluvie humiditate ad temperamentum redigatur. Ubi sunt igitur impii isti, reguli Dei, quod dividi non potest, divisores, qui terræ, et aeris, et imbrium, et solis et aliarum rerum ejusdem generis effectorem unum, rerum autem intelligibilem alium constituunt?

- Si David primum, sancti Spiritus numine afflatus, et divus Paulus deinde clara voce dicit Deum illum a Mose prædicatum sic alloqui Dominum nostrum Jesum Christum : *Filius meus es tu, ego hodie genui te³*, Paulus enim ad Hebræos scribens Servatori nostro paternum hoc tribuit testimonium, quod a Davide, ut diximus, ante fuit pronuntiatum, et rursum : *Et adorent eum omnes angeli Dei, itemque : Et ab initio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli⁴*, et cætera ; si hæc in Spiritu divinus Pater David pronuntiavit, eaque arcanorum mysteriorum conscius doctorque comprobavit, affirmans Veteris Testamenti Deum eundem esse, qui et angelorum omnium ordines Filii adoratores servosque constituit, eundemque et non alium, qui terram fundavit, et cujus opera manuum sunt cæli, nomine omni sese obstringunt impietate, qui alium esse dicunt Patrem Domini nostri Jesu Christi, et alium illum, qui cælum et terram condiderit?

Explicans Servator parabolam seminantis bonum solum in agro suo : *Qui seminat, inquit, bonum solum, est Filius hominis, ager autem est mundus; solum autem bonum hi sunt filii regni; zizania autem sunt filii mali. Inimicus vero, qui illa seminat,*

ἐκδιδάσκει, *Μὴ ποιῆτε, λέγων, τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὶν τοῦ Πατρὸς οἶκον ὀνομάζων, δι' ὃν καὶ τὰ Ἱεροσολύμα τῷ βασιλείῳ πόλιν καλεῖ. Ὅν γὰρ ἐν τῇ τῶν ὄρκων ἀπαγορεύσει μέγαν ἀνεῖπε βασιλεία, ἐνταῦθα Πιτέρα ἴδιον ἐθεολόγει. Διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντας τοὺς βόας, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ τὰς περιστερὰς τῆν πατρικὴν οἰκίαν τῆς ἐμπορικῆς καθάρων παρουσίας ἀπελαύνει, καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀπειλεῖ, οἷα δὴ καταφρονητὰς εὐρῶν καὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ τῆς πατρικῆς ἐντολῆς.*

Φησὶν ὁ Σωτὴρ Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἔσοσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὃ ἐν οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν. Ὁ γοῦν τέλειος Πατὴρ, ὃν ἡμᾶς μιμεῖσθαι ὁ φύσει παραινεῖ Υἱός, αὐτὸς οὐτός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλος, ὃ τὸν ὀρώμενον ἀνατέλλων ἥλιον, καὶ τὸ φῶς ἡμῖν τοῖς αἰσθητοῖς τὸ αἰσθητὸν χορηγῶν, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους ἐπὶ καρποφορίᾳ τῆς γῆς, καὶ ὡς ἂν ἐτι πρὸς ἀκρᾶσιν ὁ ἀήρ, ᾧ χρώμεθα πρὸς ἀναπνοήν, ἀπέκλινε διὰ ξηρότητα, διὰ τῆς ἀπὸ τῶν ὑετῶν νοτιάδων πρὸς εὐκρᾶσιν ἐπαναχθῆ. Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τῆς ἀμερίστου τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐκθεσμοὶ μεριστοῦ, οἱ τῆς γῆς μὲν, καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τῶν ὑετῶν, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῶν ὁμοστοίχων ἕτερον ἀναπλάττοντες δημιουργόν, ἄλλον δὲ τῶν νοητῶν ;

Ἐὶ πρότερον μὲν ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐμπνεόμενος ὁ Δαβὶδ, ὕστερον δὲ καὶ ὁ θεὸς Παῦλος λαμπρῶς διακέκραγε τῇ φωνῇ, ὡς ὁ κηρυττόμενος ὑπὸ Μωσέως Θεὸς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λέγει, *Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε* τῷ Σωτῆρι γὰρ ἡμῶν ὁ Παῦλος πρὸς Ἑβραίους γράφων, τὴν πατρικὴν ταύτην ἀρμύζει φωνήν, τὴν διὰ τοῦ Δαβὶδ προφητευθεῖσαν, ὡς εἴρηται : *καὶ πάλιν, Καὶ προσοικνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἀγγελοὶ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς ; Καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ τὰ ἐξῆς ;* εἰ ταῦτα μὲν προεῖπεν ἐν Πνεύματι ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ, ἐπεσφράγισε δὲ ὁ τῶν ἀρρήτων μύστης καὶ μυσταγωγὸς βεβαιῶν, ὡς ὁ τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας Θεὸς αὐτός ἐστιν, ὃ καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων πάντων προσοικνητὰ καὶ δοῦλα πεποιητῶς τάγματα τοῦ γεννήματος, ὃ αὐτὸς δὲ, καὶ οὐκ ἄλλος ὁ τὴν τε γῆν θεμελιώσας, καὶ οὐ ἔργα χειρῶν εἰσιν οἱ οὐρανοὶ ; πῶς οὐ πάσαν ἀσέβειαν ἀποκύπτουσιν οἱ ἄλλοι μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τὸν δημιουργήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ;

Ἀναπτύσσων ὁ Σωτὴρ τοῦ σπειρόντος τὸ καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ φησιν ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος, τὸ δὲ καλὸν σπέρμα οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. Τὰ δὲ ζιζάνια

¹ Joan. ii. 16.² Mat. ii. v. 44, 45.³ Psal. ii.

7; Hebr. i. 5.

⁴ Psal. xcvi. 8; Hebr. i. 6.

εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας **A** *est diabolus* ¹. Audis quomodo mundum appellet autā ἐστὶν ὁ διάβολος. Ἀκούεις πῶς τὸν κόσμον μὲν ἑαυτοῦ λέγει, καὶ σπέρμα πάλιν ἑαυτοῦ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὗς καὶ υἱοὺς τῆς βασιλείας λέγει, μόνον δὲ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισποράν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀποπέμπει. Ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς περιφανῶς ἑαυτοῦ βασιλείαν ἀνακηρύττει τὸν κόσμον. Πῶς; Ἐν τῇ συντελείᾳ, φησί, *τεῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ μέλλοντος, ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ παρόντος κόσμου, τὰ σκάνδαλα. Οἱ γὰρ ἐν τῇ μελλούσῃ, καὶ ἀτελευτήτῃ, οὐμενον, οὔτε ζιζάνια σπείρεται, καὶ φύεται, οὔτε συνίσταται σκάνδαλα, ἵνα ἐκ ταύτης οἱ ἄγγελοι τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συλλέξωσιν αὐτά. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ κόσμου συλλογὴν* **B** *αὐτῶν ταῦτα μὲν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς βάλλονται, τότε δὲ καὶ οἱ δίκαιοι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος. Τί τούτων τῶν Κυριακῶν φωνῶν λαμπρότερον ἢ δυνατότερον, δι' ὧν ὁ κόσμος τε καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνακηρύττεται; Δεσπότης δὲ καὶ βασιλεὺς ὡσπερ τῆς μελλούσης, οὕτω καὶ τῆς παρούσης ἀναγορεύεται βασιλείας.*

Ἐδόθη μοι, φησί, πάντα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πῶς οὖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλαβεν ἐξουσίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν κύριος ὁ διδούς, ὡς αὐτοὶ ληροῦσι; Καὶ εἰ οἱ ἀγροὶ, καὶ αἱ οἰκίαι τῆς χειρὸς εἰσι τοῦ πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τοῖς προθύμωις ἠκολουθησάν αὐτῷ μετὰ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ ἀγρῶν καὶ οἰκίας ἐπηγγεῖλατο παραχεῖν, ἃ φαῦλά τε ἐστὶ, καὶ φαύλου ποιητοῦ, **C** *καὶ ὧν οὔτε κύριος αὐτὸς ἔχειν, οὔτε ἄλλοις παραχεῖν:*

Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, κηρύσσων κτίστην πάντων τὸν τε Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν, οὐδὲν ἤτιον καταγγέλλει τοῦτο καὶ ἐν οὗς ὕμνεϊ τὴν χάριν τῆν δοθεῖσαν αὐτῷ, καὶ τοῦ καταπιεσθέντος μυστηρίου τὴν δύναμιν. Εἰπὼν γάρ ὡς, Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἐδόθη ἡ χάρις αὐτῇ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰῶνων ἐν τῷ Θεῷ, αὐτίκα συνάπτει, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡστε πάντων μὲν κτίστης; ὁ Πατὴρ, πάντων **D** *δὲ κτίστης ὁ Υἱός. Κοινὸν γὰρ καὶ ἀδιάφορον ὡσπερ ἡ φύσις, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, οὕτω καὶ ἡ δημιουργία τῶν ὄρατων τε καὶ ἀοράτων πάντων, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι προαγωγῆ καὶ οὐσίωσις.*

Ἐν ἄλλοις θεολογῶν ὁ Παῦλος φησιν· Εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Ἀδιάστατον δὲ καὶ ἀμέριστον ὡσπερ τὴν φύσιν καὶ τὸ θέλημα, οὕτω καὶ τὴν δημιουργίαν καὶ τὸ κράτος εἰδῶς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος πεπαρῶνται κρᾶζει φωνῆ· Ἐν αὐτῷ γὰρ, φησὶν, ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δηλονότι, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἴνα μὴ ἡ μανία λήρου; ἄλλους

suum, et semen item suum, eos qui in illo sunt, quos et regni filios vocat, et solam inimico zizaniorum rationem tribuat? Porro in iis quæ sequuntur, regnum suum aperte mundum esse declarat. Quomodo? *In consummatione*, inquit, *sæculi hujus*, non autem futuri, *mittet Filius hominis angelos suos, et colligent e regno suo*, nempe ex hoc mundo, *scandala* ², neque enim in futuro seruntur nascunturve zizania, neque consistunt scandala, ut angeli Filii hominis ea collecturi sint; sed posteaquam collecta fuerint, conjicient illa in caminum ignis, et tunc justii in regno Patris sui fulgebunt, ut sol. Quid his Domini verbis clarius, aut gravius, quibus et mundus, et quæ in mundo sunt omnia, Christi et Servatoris nostri esse declarantur, et ipse Dominus et rex tam futuri quam præsentis regni prædicatur?

Data est mihi, inquit, *omnis potestas in cælo et in terra* ³. Quomodo accepit a Patre potestatem cæli et terræ, quorum ipse, qui dedit, non erat Dominus, ut isti nugantur? Et si agri et domus sunt e manu mali, quomodo bonus Deus iis qui alacri animo ipsum secuti fuerint, præter æterna bona, et agros et domos se tributurum promisit, si mala sunt, et opificis mali, et quorum nec ipse potest esse dominus, nec alius constituere?

Idem Apostolus, cum rerum omnium procreatorum prædicaret Patrem Domini nostri Jesu Christi, et ipsum verum Filium, tamen hoc etiam ostendit in iis in quibus gratiam celebrat, sibi datam et creditam mysterii potestatem. Cum enim dixisset: *Mihi autem omnium minime data est gratia hæc, in gentibus evangelizare impervestigabiles divitias Christi, et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditii a sæculis in Deo*, statim subjicit: *qui omnia creavit per Jesum Christum* ⁴. Itaque rerum omnium procreator est Pater, et rerum item omnium procreator est Filius. Communes enim et indifferentes tum natura, et potestas, et regnum, et virtus, tum etiam rerum omnium, quæ videntur, et quæ non videntur, procreatio, et earum ex nihilo deductio et conformatio.

Alibi Paulus de rebus divinis verba faciens, *Unus*, inquit, *Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus nobis* ⁵. Verum cum sciret, ut naturam et voluntatem, sic etiam procreationem et imperium Patris et Filii non esse sejuncta aut separata, idem etiam de Servatore audacter pronuntiat: *In ipso enim*, inquit, *creata sunt omnia* ⁶, nempe quæ in cælis, et quæ in terra sunt. Ac ne istorum insania his verbis alias nugæ

¹ Matth. xiii, 37, 39. ² Ibid. 40, 41.

³ Matth. xxviii, 18.

⁴ Ephes. iii, 8, 9.

⁵ Ephes. iv, 6.

⁶ Coloss. i, 16.

anngat, sequitur explicans illa quæ in cœlis terra- que sunt: *Et hæc, inquit, omnia in ipso creata sunt, et per ipsum, et in ipsum* ¹. Quomodo igitur defectorum istorum rabies alium rerum visibilium, alium invisibilium auctorem comminiscitur?

Invisibilia Dei, inquit divus Paulus, a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur ²; ea quæ facta sunt, orbem significavit universum, et quæ unque sub sensum cadunt. Hæc enim nisi essent boni, sed mali, quomodo fieri posset, ut per illa percerentur invisibilia Dei, et sempiterna ejus virtus ac divinitas?

Si res terrenæ, ut maledica atque impia lingua audet dicere, sunt mali, quomodo dicuntur esse communis Domini ac Servatoris nostri? *In propria enim, inquit, venit, et sui eum non receperunt* ³. Quod si desertores dixerint, per propria sermones propheticos intelligi, ad eosque Christum venire, et ab illis non recipi, animadvertite singularem ipsorum stultitiam et impudentiam. Primum quomodo sermones propheticos dicunt esse Christi proprios, cum prophetas ipsos dicant esse mali fragmenta, et ab ipso inspirationem accepisse? Deinde quomodo in sermones propheticos venit Christus? Ad alienos enim, ut ipsi sentiunt, venisset, cum alienos esse dicant sermones propheticos, et ab alieno inspiratos, non autem a bono Deo. Præterea quibus potestatem dedit Deus, ut filii Dei fierint? Prophetice sermonibus? Quæ nugæ sunt istæ? Sermones enim si ex Deo sunt, ab illo habent, ut sint ipsius proprii; sin ex malo, quomodo fieri possunt filii Dei? Præterea quis sermo propheticus ex sanguinibus, et ex voluntate viri, et ex voluntate carnis natus est? Subjicit enim: *Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt* ⁴. Quinam igitur ex sanguinibus nati sermones, et qui non? Restat ergo, ut per propria mundus intelligatur; quemadmodum et alibi discipulos alloquitur: *Ecce, inquit, venit hora, ut dispergamini, unusquisque ad propria* ⁵. Quoniam hic appellat propria? Prophetice sermones? an possessiones et domos singulorum? Quemadmodum igitur hic non, ut dementes isti nugantur, sermones propheticos appellat, sed propriam cujusque possessionem et domum, sic etiam quando dixit: *In propria venit, et sui eum non receperunt*, per propria mundum sensibilem intellexit, qui propria est ipsius possessio atque opus. Similiter et qui in ipso sunt, quorum alii quidem doctrinam ejus susceperunt, alii non. Et alibi: *Non habet, inquit, honorem propheta in propria patria* ⁶. Quod autem per propria mundum significet, ex his verbis plane licet intelligere. *Erat enim, inquit, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁷, hunc, inquam, sensibus expositum. Quando autem

ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ὑποβάλλῃ, ἔτι κατὰ συνέχειαν ἐπεξηγῆται τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν αὐτῷ φησὶν ἐκτίσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν. Πῶς οὖν ἡ ἀποστατικὴ λύσσα τῶν μὲν ὁρατῶν ἄλλον πλάττει ποιητὴν, ἄλλον δὲ τῶν ἀοράτων; Φησὶν ὁ θεὸς Παῦλος, ὅτι *τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, τοῦ ἐστι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται*, ποιήματα λέγων τὸν παρόντα κόσμον, καὶ ὅσα ὑπὸ τὴν ἀσθησιν. Ταῦτα γὰρ εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ πονηροῦ, οὐκ ἂν ἐν τοῖς τοῦ πονηροῦ ποιήμασι τὰ ἀόρατα τοῦ ἀγαθοῦ καθωρῶντο, ἦ τε ἀτίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης.

Εἶπερ, ὡς ἡ βλάσφημος καὶ δυσσεθὴς θρασύνεται γλῶσσα, τὰ ἐπίγεια τοῦ πονηροῦ, πῶς λέγονται τοῦ κοινου ἡμῶν Δεσπότης καὶ Σωτῆρος; *Εἰς τὰ ἴδια γὰρ ἦλθε, φησὶ, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον*. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ ἀποστάται ἴδια μὲν εἶναι τοὺς προφητικούς λόγους, ἐλθεῖν δὲ εἰς αὐτοὺς τὸν Χριστόν, ἐκείνους δὲ τοῦτον μῆτε παραδέξασθαι· ὁρᾶτε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀνοίαν καὶ ἀναισχυντίαν; Πρῶτον μὲν πῶς λέγουσι τοὺς προφητικούς λόγους ἴδια εἶναι τοῦ Χριστοῦ, αὐτοὺς τοὺς προφῆτας λέγοντες πλάσματα εἶναι τοῦ πονηροῦ, καίτοι ἐπίπνοιαν παρ' αὐτοῦ δέξασθαι; Δεύτερον δὲ πῶς εἰς τοὺς προφητικούς λόγους ἦλθεν ὁ Χριστός; Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς ἄλλοτρίους ἦλθε, κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον· ἄλλοτριοὶ γὰρ οἱ προφητικοὶ λόγοι, ὡς ἐξ ἄλλοτρίου ἐμπνεόμενοι, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ· ἔπειτα δὲ τίσιν ἔδωκεν ὁ Χριστὸς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι; ἄρα τοῖς προφητικοῖς λόγοις; Καὶ πῶς οὐ μακρὸς λῆρος τοῦτο; Οἱ λόγοι γὰρ εἰ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσιν, αὐτόθεν ἔχουσι τὸ εἶναι οἰκεῖο Θεοῦ· εἰ δὲ ἐκ τοῦ πονηροῦ, πῶς ἂν τεκνωθεῖεν Θεῷ; Ἔτι δὲ ποῖος λόγος προφητικὸς ἐξ αἱμάτων καὶ ἐκ θελήματος ἀνδρός, καὶ ἐκ θελήματος σαρκὸς ἐγεννήθη; Ἐπάγει γὰρ, *Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν*. Τίνες οὖν οἱ ἐξ αἱμάτων γεγεννημένοι λόγοι, καὶ τίνες οἱ μὴ; Λοιπὸν οὖν ἴδια καλεῖ τὸν κόσμον, ὡς πού καὶ ἀλλαχῶ φησὶ πρὸς τοὺς μαθητάς, *Ἴδου ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια*. Ποῖα οὖν ἴδια λέγει ἐνταῦθα; Ἄρα τοὺς προφητικούς λόγους λέγει, ἢ δηλονότι τὴν κατοικίαν καὶ τὸ κτήμα ἑκάστου; Ὡστερ οὖν ἐνταῦθα ἴδια οὐχὶ κατὰ τὸν μεμνηνῶτα λῆρον τοὺς προφητικούς λόγους λέγει, ἀλλὰ τὸ ἑκάστου κτήμα καὶ τὴν ἴδιαν οἰκίαν οὕτω καὶ ἐπειδὴν λέγει, *Καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ἴδια μὲν τὸν αἰθητὸν κόσμον λέγει· κτήμα γὰρ αὐτοῦ καὶ πολίτημα οὗτος· ὡσαύτως δὲ οἱ ἐν αὐτῷ, ὧν οἱ μὲν παρέλαβον αὐτοῦ τὴν μυσταγωγίαν, οἱ δὲ οὐ. Καὶ ἀλλαχῶ πάλιν φησὶν, ὅτι Προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. Ὅτι δὲ ἴδια τὸν κόσμον φησὶ, καὶ ἐκ τούτων ἐστὶ σαφῶς συνοραῖν. Ἦν γὰρ, φησὶ, τὸ*

¹ Coloss. 1, 16. ² Rom. 1, 20. ³ Joan. 1, 10. ⁴ Joan. 1, 9.

⁵ Joan. 1, 13. ⁶ Joan. xvi. 33. ⁷ Matth. xiii, 57.

φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Παῖον κόσμον; Δηλονότι τὸν αἰσθητόν. Καὶ πότε ἐφώτισεν; Ὅτε παραγγέλονεν ἐν αὐτῷ. Πότε δὲ παραγγέλονε, τὸ Εὐαγγέλιον βοᾷ. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, φησί. Πάντως γὰρ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὦν, τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἐφώτιζεν. Εἴτα τίνας ἦν ὁ κόσμος ποίημα, ἐν ᾧ τε αὐτὸς ἦν, καὶ τὸν ἐρχόμενον εἰς αὐτὸν ἐφώτιζεν, οὐκ ἄλλοθεν ἐστὶ μαθεῖν ἀλλ' ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων. Καὶ ὁ κόσμος γὰρ, φησί, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Εἰ τὰ ἐπιγεία ἐστὶ τοῦ πονηροῦ, πῶς ἠνέσχετο διὰ τῶν καρπῶν, ἃ ἐφύσεν ἡ γῆ, τὸ ποίημα τοῦ πονηροῦ τοῦτο μὲν καὶ ἐκ πέντε ἄρτων, τοῦτο δὲ ἐξ ἑπτὰ πολλὰς μυριάδας χορτάσαι; Πόσῳ γὰρ ἦν ἄμεινον καὶ θεοπρεπέστερον μὴ ἐξ ἀλλοτρίων καρπῶν, ἀλλ' ἐξ οἰκείων δημιουργημάτων τρέφειν τοὺς μυσταγωγούμενους αὐτῷ; Μᾶλλον δὲ πῶς ὅλον τροφὴν, ἢ ποτὸν αὐτὸς προστηνέγκατο, ἃ καρπὸς ἦν τῶν ἔργων τοῦ πονηροῦ; Πῶς δ' ἂν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αἰτεῖσθαι τὴν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον ἡμῖν ἐνετείλατο; καὶ πῶ; πάλιν ὀφθαλμοὺς δημιουργῶν τῷ τυφλῷ οὐκ ἐξ ἄλλης ὕλης, ἀλλ' ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἅπερ ἦν τοῦ πονηροῦ, τὴν ὕψιν ἐκαινοποιεῖ, μονοουχὶ συμμεριζόμενος τῷ ἐχθρῷ, καὶ τῷ μὲν ἀφείν τὸ πλέον ποιεῖν, αὐτὸς δὲ τὸ μέρος; ἀναπληρῶν ἐξ ἀλλοτρίας ὕλης, ὡς περ ἀπορῶν ἰδίας; Καίτοι εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' αὐτὸ γε τοῦτο τοὺς ἀθλοὺς ἔδει δυσωπηθῆναι, καὶ κατανοῆσαι, ὅτι ὄντως ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ πηλοῦ. Οἷας γὰρ ὕλης ἐστὶ τὸ μέρος, τῆς αὐτῆς; καὶ τὸ ὅλον, καὶ ὃν ἔσχε τὸ ὅλον δημιουργόν, τὸν αὐτὸν καὶ τὸ μέρος.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐπὶ τὸ πάθος παραγινομένου Κυρίουν ἑαυτὸν τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου ἀπέφηνε πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ δημιουργήματα, καὶ τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος καὶ δεσποτείας ὡς περ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ταῦτα. Διὸ φησιν, Ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι Ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει. Ἡ δὲ ἀποστασία οὐκ ἀνέχεται τοῦτο, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἀρπάξουσα ὑπὸ τὴν δημιουργίαν τάττει τοῦ πονηροῦ.

Ὅπερ οἱ ἀσεβεῖς εἰς παράστασιν τοῦ οἰκείου προβάλλονται δυσσεβήματος, ὅτι περ ἄρχει τῶν ἐπιγείων ὁ πονηρὸς, πλανηθέντες ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν ὅτι τῷ Χριστῷ τὰς ἐπιγείους; πάσα; βουλαιας ὑπέδειξεν, ὅτι Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐάν πεσῶν προσκυνήσης μοι, τοῦτο αὐτοῖς; εἰ; τὸ μηδένος αὐτῶν ἄρχειν τὸν πονηρὸν ἀντέστραπται. Ψεύστης γὰρ ὦν, καὶ ψεύδους ἀρχηγός, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐστῆκώς, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐδίδαξεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνείπεν ἄρχοντα τῶν ἐπιγείων.

A illuminavit? Quando natus est in illo. Quando enim natus sit, Evangelium clamat: *In mundo*, inquit, *erat*. Omnino enim in hoc mundo sensibili existens venientem in mundum sensibilem illuminabat. Porro eujus ipse mundus sit opus, in quo et ille erat, et venientem in eum illuminabat, non aliunde, sed ex ipsis Evangelii verbis percipitur: *Et mundus*, inquit, *per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit*. Quod idem valet atque illa verba: *In propria venit, et sui eum non receperunt*.

ἔγνω, ὃ ἴσον ἐστὶ τῷ, *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ*

B Si res terrenæ sunt mali, cur fructibus, quos terra, quæ mali opus est, tulit, multa hominum millia satiavit; semel quidem panibus quinque, iterum autem septem? Quanto enim melius, et Deo dignius erat, non alienis fructibus, sed propriis, eos quos instituebat, saturare? Imo vero cur in cibum et potum adhibuit ea quæ fructus erant operum mali? Aut cur præcepit nobis, ut a bono Patre panem quotidianum peteremus? Præterea cur cæci oculos curans, non ex alia materia, sed ex terra et aqua, quæ mali sunt, novam videndi vim tribuit? tanquam cum inimico ita rem partiretur, ut majorem ei partem relinqueret, ipse alteram expleret ex aliena materia, tanquam propria indigeret? Quamquam si nihil aliud infelices istos hæreticos moveret, hac sola hujusce rei admirandæ consideratione deberent respiscere, quod qui vero fluxit oculum ex luto, ille ipse est, qui ab initio hominem ex luto formavit. Cujus enim materiæ pars est, illius totum est. Et quem totum habuit opificem, illum habuit et pars.

Dominus noster Jesus Christus, cum ad mortem appropinquaret, se asini et pulli Dominum esse discipulis declaravit. Etenim opera illius sunt dominationis et potentiae, ut mundus, et quæ in mundo sunt, sic etiam hæc. Quamobrem ait: *Si quis vobis aliquid dixerit, respondete, Dominus horum opus habet*. At hæresis istorum hoc pati non potest, sed hæc ipsis adimens potestati, ea mali attribuit opificio.

D Quod impii isti ad suam confirmandam asserunt impietatem, qua malum rerum terrestrium principem esse contendunt, ea re decepti, quod ipse Christo demonstratis omnibus mundi regnis dixerit: *Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraveris me*, illud ipsum deberet illis indicare, malum nullius ipsorum esse dominum. Cum enim mendax sit, et mendacii princeps, cumque nunquam steterit in veritate, ut Dominus noster docuit, ipse se rerum terrestrium negavit esse principem.

¹ Joan. i, 10. ² Matth. xxi, 3. ³ Matth. iv, 9. ⁴ Joan. viii, 44.

Unum esse corporis animæque effectorem, hominis A videlicet.

Si, ut amentes isti sentiunt, bonus animam facit, corpus autem malus, quomodo patitur bonus cum mali opere opus suum conjungi, aut quomodo sustinet malus hanc conjunctionem? Conjunctio enim aut corpus bonum efficiet, cum æquum non sit, ut bonus mali opus bonum reddat, aut animam malam, quod magis etiam absurdum est, ut boni opus ab opere mali depravetur. Quæ porro societas luci cum tenebris, aut quæ conjunctio Deo cum Belial esse queat?'

Si malus potest nobis insidias moliri, nos autem possumus eas et anima et corpore declinare, corpus, quod et insidias ejus cavere, et superare etiam atque dejicere omnem illius impetum potest, illius opus non est, nec ipse malus, si corpus ab eo factum esset, adversus ipsum consurgeret. Animæ igitur et corporis opificium ad contraria principia referri non possunt.

Si corpus a malo confectum est, quomodo maxima per illud bona peragimus, temperatique, et continentis, et vigilantes, et ad pericula subeunda martyriique labores perferendos fortes sumus? Quæ quidem omnia cum corporis potius quam animæ sint, ad Procreatoris gloriam referuntur. Quomodo igitur opus mali facit ea quæ bona sunt, seque animæ socium præbet ad ea perficienda, quæ nisi ipsum adesset, perficere non judicatur?

Si corpus figmentum est mali, quomodo qui malum præclare oppugnat, Paulus ipsum appellat sanctum? *Inupta*, inquit, *quærit quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu*¹. Quod si sanctum est corpus, quomodo malum, aut a malo confectum opifice? Actiones enim malæ figmentum boni Dei depravantes, subjiciunt illud malo, ut sit proprium ipsius. At si in opificis sui legibus permanserit, vim habet potius, ut malum persequatur et superet, quam ut in ejus redigatur servitutem.

Si corpus a malo conflatum est, cur propter Lazari corpus, quod interierat, luxit Christus? cur mali opus dissolutum constringere, et excitare, atque in vitam revocare voluit? idque Patre proprio invocato, ut mali figmentum bene corruptum ipse revocaret in vitam? Quomodo et alios mortuos suscitavit, et cætera divina signa peregit, quibus hominum corpora curavit ægrotantium? Quid? Leprosi, paralytici, claudi, surdi, cæci, et innumerabilia ægritudinum morborumque genera, quibus corpora liberavit, nonne convincunt istorum impudentiam, qui hominum corpora a malo facta esse dicunt? Quomodo enim inimici figmentum corruptum bonus Deus instaurasset, nec solum curasset accedentes ad se, sed ipse ad eos accessisset? Circuibat enim Jesus

Ἵτι εἰς δημιουργὸς τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἦτοι τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰ ὁ ἀγαθὸς μὲν τὴν ψυχὴν δημιουργεῖ κατὰ τοὺς ἀνοήτους, ὁ δὲ πονηρὸς τὸ σῶμα, πῶς ἠέσχετο ὁ ἀγαθὸς ἐνωθῆναι τὸ πλάσμα αὐτοῦ τῷ πλάσματι τοῦ πονηροῦ; Πῶς δὲ καὶ ὑπέμεινε τὴν ἐνωσιν ὁ πονηρὸς; Ἡ γὰρ ἐνωσις ἢ ἀγαθοποιεῖται τὸ σῶμα, οὐ χρὴ δὲ τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ τὸ ἔργον ἀγαθὸν ποιεῖν, ἢ κακοποιεῖται τὴν ψυχὴν, ὑπερ ἀτοπώτερον, βλάπτεσθαι τὸ ἀγαθὸν δημιουργήμα παρὰ τοῦ πονηροῦ πλάσματος. Ἄλλως τε δὲ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Θεῷ πρὸς Βελίαν;

Ἵ μὲν πονηρὸς δύναται ἡμᾶς ἐνοχλεῖν, ἡμεῖς δὲ δυνάμεθα διακρούεσθαι τὴν ἄγλησιν αὐτοῦ διὰ τὴν ψυχῆς καὶ σώματος. Εἰ δὲ τὸ σῶμα ἡμῶν ἰσχυρῶς διώσασθαι τὴν προσβολὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ πῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ περιγενέσθαι, καὶ καταβλεῖν αὐτοῦ πᾶσαν μηχανήν· πῶς ἐστὶν ἐκεῖνος πλάστης αὐτοῦ; πῶς δ' ἂν ὁ πονηρὸς κατὰ τοῦ οἰκείου πλάσματος πονηρεύοιτο; Ἄδύνατον οὖν εἰς ἀντικειμένης ἀναφέρεσθαι τὴν δημιουργίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Εἰ τὸ σῶμά ἐστι τοῦ πονηροῦ κτίσμα, πῶς ἂν αὐτοῦ τὰ μέγιστα τῶν κατορθωμάτων πράττοιται, σωφροσύνην, ἐγκράτειαν, ἀγρυπνίαν, στάσις, πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίαν, μαρτυρίου πόνους, ἃ πάντα σώματος μάλλον ὄντα ἢ ψυχῆς, εἰς δόξαν ἀναφέρονται τοῦ δημιουργοῦ; Πῶς οὖν τὸ ποίημα τοῦ πονηροῦ πράττει τὰ ἀγαθὰ, καὶ συνεργεῖ τῇ ψυχῇ κατορθώσαι, ἃ, μὴ παρόντος, οὐ μὲν οὖν οὐ κρίνεται κατορθώματα;

Εἰ τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ πονηροῦ, πῶς ὁ τοῦ πονηροῦ λαμπρῶς καταστρατηγῶν Παῦλος ἄγχιον αὐτὸ καλεῖ; Ἡ ἀγάμος γὰρ, φησὶ, μεμιμῆ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Εἰ δὲ ἄγιον τὸ σῶμα, πῶς πονηρὸν, καὶ πῶς ἐν ἔργῳ δημιουργίας πονηρῶς; Πράξεις μὲν γὰρ πονηρῶς κλοπῆλευσοῦσαι τὸ πλάσμα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ὑποτίσουςιν αὐτὸ, καὶ οἰκειοῦσι τῷ πονηρῷ· ἐν δὲ τῷ νόμοις τοῦ πλάστου διατηρούμενον ἰσχυρῶς ἔχει μάλλον διώκον τὸν πονηρὸν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐκείνο δουλαγωγεῖ.

Εἰ τὸ σῶμα ἐστὶν ἐκ τοῦ πονηροῦ, πῶς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου διαφθειρομένου τοῦ σώματος ἐκλαυσεν ὁ Χριστός; καὶ πῶς ἠθέλησε διαλυόμενον τὸ ἔργον τοῦ πονηροῦ συσφίγξαι, καὶ ζωοποιῆσαι, καὶ ἀναστήσαι, καὶ τότε τὸν ἴδιον ἐπικαλούμενος Πατέρα, ἵνα τὸ πλάσμα τοῦ πονηροῦ καλῶς διαφθειρόμενον αὐτὸς ἀναζώωσῃ; Πῶς δὲ καὶ ἄλλους θεοκώπτας ἀνέστησε; Πῶς δὲ καὶ τὰς ἄλλας θεοσημείας, ὅσαι τὰ τῶν ἀνθρώπων εὐηργέτηκα σώματα, διεπρόβητο; Οἱ δὲ λεπροὶ, οἱ παράλυτοι, οἱ χωλοὶ, καὶ κωφοὶ, καὶ τυφλοὶ, καὶ τὰ μυρία τῶν παθῶν καὶ νόσημάτων, ὧν ἀπάντων καθαρὸν τὸ σῶμα ἐπέλει, οὐχ ἱκανὰ καταισχύναται τοὺς λέγοντας τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα πλάσματα εἶναι τοῦ πονηροῦ; Πῶς γὰρ τὸ πλάσμα τοῦ ἐχθροῦ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διαφθεί-

¹ II Cor. vi, 14, 15. ² I Cor. i, 14.

ρόμιον ἀνεκαίνιζε. οὐ προσιδόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς ἐκείνοις φοιτῶν καὶ παραγεγόμενος; Περιῆγε γὰρ ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας· καὶ τὰς κώμας, καὶ διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Οὐκ ἔθεράπευε μὲν τούτους, ἐσίγα δὲ τὴν θεραπείαν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ προσέτασσε διαγγέλλεσθαι. *Πορευθέντες γὰρ, φησὶν, ἀπαγγείλατε Ἰωάννη· τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωροὶ ἀκούουσι, καὶ νεκροὶ ἐγείρονται.* Καὶ τοῖς μαθηταῖς δὲ σημεῖον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ ἰσχύος, καὶ χάριτος τὸ ἐπὶ ἀβρῶστος χειρὰς ἐπιθεῖναι, καὶ ἰᾶσθαι δίδωσιν. Οὕτως ὡς οἰκείου πλάσματος ἐποιεῖτο τὴν πρόνοιαν, ὁ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραγεγονῶς σώσαι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ οὐ μέχρις αὐτοῦ τὴν εὐεργεσίαν περιγράφων, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τὰ ἴσα ποιεῖν διδοῦς ἐξουσίαν.

Εἰ τὸ σῶμα ἦν τοῦ πονηροῦ, πῶς ὁ Παῦλος ἐλυπεῖτο, νοσοῦντος τοῦ μαθητοῦ, καὶ αὐτὸς ὑγιάναντος ἔλεγεν, ὅτι *Ἠλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐκείνον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ;* ἢ τί γὰρ ἔδει λυπεῖσθαι τὸν Παῦλον ὁρῶντα λυόμενον τὸ πλάσμα τοῦ πονηροῦ; Πῶς δὲ ἐπέστελλε Τιμοθέῳ γράφων, *Οἴνω ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πικρὰς σου ἀσθενείας;* Ἐδεῖ γὰρ τὸν ἀνάντιον γράφειν, Μηδ' ὀλιγὸν κέχηρησθαι οἴνω, ἵνα θάπτον βαγῆ τὸ πλάσμα τοῦ πονηροῦ, καὶ ἐλευθερωθῆς τοῦ βάρους αὐτοῦ.

Εἰ τὸ σῶμά ἐστι τοῦ πονηροῦ, πῶς ἐμεγαλύνετο Χριστὸς ἐν τῷ τοῦ Παύλου σώματι; Πῶς δὲ πάλιν αὐτὸς ὁ Παῦλος, εἰπερ οὐκ ἦν τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἐπεύχεται διατηρηθῆναι σῶον τὸ σῶμα καὶ τότε ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου, λέγων· *Ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ πνεῦμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διατηρηθῆτε;*

Εἰ ἄλλης μὲν ἦν ἀρχῆς ἔργον ἢ ψυχὴ, ἐτέρας δὲ τὸ σῶμα, πῶς ὁ ἀληθὴς ἡμῶν πλάσματος καὶ Θεὸς ἀπερισπάστους εἶναι βουλόμενος τοὺς αὐτοῦ λατρευτὰς παραινεῖ περὶ ἑκατέρου λέγων, *Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσθησθε;* Εἶτα καὶ πλεόν ἡμᾶς τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν νοουθεσίαν ἔλκων, *Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσι, καὶ πόθεν αὐτοῖς ἡ ζωὴ; Ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά.* Εἰ οὖν Πατέρα ἡμῶν οὐράνιον τὸν τρέφοντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἶδε καὶ λέγει τῆς ἀληθείας ἢ πηγῇ, λέγει δὲ καὶ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς τὸν κλίβανον βαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ κάλλος ἀμφιένυσθαι, οἷον οὐδὲ Σολομῶν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο τῇ δόξῃ· πῶς τὰ ἀπόλυτα τῆς ἀσθελείας στόματα ἄλλον μὲν τοῦ χόρτου, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τοῦ σώματος, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων χειροτονοῦσι δημιουργόν, ἐτέρῳ δὲ τὴν ἡμίτομον χαρίζονται ἀρχὴν; Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ταῦτα τὰ πρόσκαιρα διδοῦς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, λεπτομερέστερον βεβαιῶν τὸ δόγμα

A civitates omnes et vicos, docens in synagogis ipsorum, et curans omnes infirmitates, et omnem languorem. Neque vero hos curabat, curationem autem silebat, sed sæpe jubebat, ut enuntiarent: Euntes, inquit, renuntiate Joanni: Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, et mortui revocantur in vitam. Quin etiam discipulis virtutis, et potentiae, gratiæque suæ signum illud dedit, ut super ægros manus imponerent et curarentur. Curam igitur gerebat figmenti sui Christus Deus noster, quippe qui venerat ut animam et corpus servaret. Neque ipse solum nobis benefaciebat, sed eandem discipulis quoque benefaciendi dabat facultatem.

B Si corpus est mali, cur. ægrotante discipulo Paulusangebatur, eoque convalescente dicebat: Deus misertus est tui, nec tui solum, verum etiam mei, ne tristitiam super tristitiam habeam? Quid enim angipaulum oportebat, cum opus mali dissolvi perspiceret? Cur item præcepit discipulo: Modico, inquit, vino utere propter stomachum tuum, et frequentes infirmitates? Contra potius scribendum fuit, ne protus uteretur vino, quo citius mali figmentum everteretur, et discipulus ab ejus onere liberaretur.

Si corpus est mali, quomodo Christus in Pauli corpore magnificabatur? Quomodo rursum ipse Paulus, si corpus non est figmentum boni Dei, optat ut integrum corpus conservetur, idque in adventu Domini? Integer, inquit, spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi conservetur.

Si ab alio principio anima, ab alio corpore proficiscitur, cur verus noster procreator et Deus volens adoratores suos esse sine sollicitudine, de utroque admonet eos: Nolite, inquit, solliciti esse, nec animæ vestræ, quid edatis, aut quid bibatis, nec corpori vestro, quid induamini? Deinde admonitionem suam exemplo confirmando: Respicite, inquit, volatilia cæli, quia non serunt, neque metunt, et unde illis suppetit victus? Pater vester cælestis pascit illa. Si veritatis fons Patrem nostrum cælestem cæli volucres pascere et novit et dicit, additque et fœnum agrî, quod in clibanum conjicitur, ab ipso Deo tale pulchritudinis vestimentum accipere, quale ne Solomon quidem induebat in omni gloria sua, quomodo effrenata impietatis ora alium fœni, et volucrum, et corporis et reliquarum rerum quæ sensibus percipiuntur esse procreatorem affirmant? Quod autem idem sit, qui et temporaria hæc, et regnum cælorum tribuit, accuratius indicat: Scit, inquit, Pater vester cælestis, vos his omnibus indigere. Quarite autem primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.

¹ Matth. xi, 4. ² Philipp. ii, 27. ³ I Tim. v, 23. ⁴ I Thess. iii, 13. ⁵ Matth. vi, 25. ⁶ ibid. 26. ⁷ ibid. 26, ⁸ ibid. 32, 33.

φησίν, *Οἶδεν ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῆζετε τούτων ἀπάντων. Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.*

Adversus eos qui ad dissolvendum matrimonium A
erant propensores, sibi que ad eam rem Mosis patrociniū assumebant. Servator egregie pugnans pro legislatore: *Moses, inquit, ob duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores; ab initio autem non fuit sic, sed qui fecit illos, masculinum et feminam fecit eos*¹. Ostendit igitur. Mosem contentione ipsorum adductum ita scripsisse, legem autem suam cum prima illa procreationis lege congruere; conjugii enim disjunctionem ab indulgentia et Mosaica dispensatione provenisse. Verum ut clarior intelligas quis corpora ita formarit, ipse dum memorat eum qui conjunxit, indicat a quo formata sint: *Quod ergo, inquit, Deus conjunxit, homo non separet*². Quomodo igitur humanum corpus figmentum est mali?

Si duobus dominis servire non licet, ut ipse Dominus ait³, homo autem anima servit bono Deo, a quo procreata fuit, corpore autem, malo, nemo hominum integre servit Deo, et mendax videbitur ipsa veritas, cum ea verba pronuntiavit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite paratam vobis regni hereditatem*⁴. Neque enim vox illa Servatoris ad homines dimidiatos, sed ad integros, qui unius sunt Domini figmenta, ejusque solius servi, proferetur. κλήρους ἀνθρώπους ἑνὸς ὄντας Κυρίου καὶ κατὰ ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα δημιουργήματα, καὶ τοῦτο μόνου θεράποντας.

Si opinione tantum Christus factus est homo, aut carnem e caelo sumpsit, ut isti nugantur, quomodo, C
cum esset octo dierum, circumciscus est ut antiqua jubebat lex? Hoc enim et solum satis est ad coarguendas ipsorum nugas. Quod enim fuit amputatum, erat caro carni nostræ similis. Nam, ut magnus ait Paulus, Quoniam postea pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter eorum particeps factus est, et quia frater noster vocatus est, debuit per omnia fratribus esse similis⁵. Cum igitur aperte demonstratum sit Christum vere carnem humanam ex castis et virgineis sanguinibus suscepisse, cum dicis, audacissime, Domini corpus esse mali principii opus, ut reliqua corpora, an impietatis superbiā evitabis? Si enim et hoc malo principio adjudicare non erubescis, quomodo, idic, malum cum bono miscbitur, quomodo per corpus malum mundi salutem procurare Deus bonus potuerit, quomodo in throno Patri assidebit?

σωτηρίαν καταπράξασθαι; πῶς δὲ τῷ θρόνῳ συνεδριάζει τῷ Πατρικῷ;

De Dei Genitrice.

Jam quomodo et Dei Genitricem Jerusalem appellatis? quo Scripturæ divinæ, aut sanctorum testimonio id didicistis? præsertim cum aperte dicat evangelista Matthæus: *Jesu Christi autem generatio sic erat: Cum desponsata esset mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto*⁶, et quæ sequuntur

Πρὸς τοὺς κεχρημένους περὶ τὴν διάλυσιν τῶν γάμων, καὶ τὸν Μωσῆν εἰς συνηγορίαν τοῦ πάθου; προβαλλομένων ὁ Σωτὴρ λιμπρῶς ὑπερμαχίον τοῦ νομοθέτου φησίν, ὅτι *Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν Μωσὴς ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας· ἀπ' ἀρχῆς δὲ, φησίν, οὐ γέγονεν οὕτως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτοὺς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ἐδήλωσεν οὖν, ὡς ἐκ περιστάσεως; ὁ Μωσὴς ἔγραψεν οὕτω. Τῷ γὰρ νόμῳ τῆς ἀπ' ἀρχῆς διαπίστεως, φησίν, ὁ ἐμὸς συμφέγγεται νόμος. Τὸ δὲ διαζύγιον συγκαταβάσεως ἐστὶ καὶ Μωσαϊκῆς οἰκονομίας. Ἴνα δὲ σαφέστερον μάθῃς, τίς ὁ διαπίστεως οὕτω τὰ σῶματα, αὐτὸς εἰσάγων τὸν ζεύσαντα συνεισάγει καὶ τὸν πλάστην. Φησὶ γὰρ, Ὁ οὖν ὁ Θεὸς ἐξενέξεν, ἀνθρώπος μὴ χωριζέτω. Πῶς οὖν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα πλάσμα τοῦ πονηροῦ;*

Εἰ δυοὶ κυριοὶ οὐκ ἐστὶ δουλεύειν, κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ψυχὴν μὲν δουλεύει τῷ πλάσαντι ταύτην ἀγαθῷ Θεῷ, κατὰ δὲ τὸ σῶμα τῷ πονηρῷ· οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ὁλοκληρῶς δουλεύει Θεῷ, καὶ ψευδὴς αὐτοῖς ἡ ἀλήθεια φανήσεται λέγουσα, *Δεῦτε, εἰ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν*. Οὐ γὰρ ἐστὶ πρὸς ἡμῶν; ἢ εὐκταία αὐτῆ φωνῆ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ πρὸς ὁλοκληρῶς δουλεύειν καὶ κατὰ σῶμα δημιουργήματα, καὶ τοῦτο

Εἰ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν ὁ Χριστὸς, ἢ ἄνωθεν ἐπηγάγετο τὴν σάρκα κατὰ τοὺς λήρους τῶν ἐναντίων, πῶς ὀκταήμερος περιεστῆθη κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον; Τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ἱκανὸν ἐπιστομίσαι τὰς φλυαρίας αὐτῶν. Τὸ γὰρ ἀποτιθέμεν σὰρξ ἢν συγγενὴς τῆς ἡμετέρας σαρκός; Φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας Παῦλος, ὅτι Ἐπεὶ τὰ βραχίδια κενωκώνηκεν αἷματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παρακλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν· καὶ, ὅτι Ἐπειδὴ ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐκλήθη, ὡφείλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Περιφανῶς οὖν ἀποδειχθέντι, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησεν ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ παρθενικῶν αἱμάτων, πότερον, ὡ πάντοτε σὺ, τὸ Κυριακὸν τοῦτο σῶμα τῆς φαντικῆς λέγεις ἔργον ἀρχῆς, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ σῶματα, ἢ τὸν ἔργον εὐλαδότησῃ τοῦ δυσσεβήματος; Εἰ γὰρ ἀποτολήσῃ: τῷ πονηρῷ καὶ τοῦτο προσαναθεῖναι, πῶς, εἰπέ, τὸ πονηρὸν συνήθη τῷ ἀγαθῷ; καὶ πῶς ὑπέστη ὁ ἁγίουθεὸς Θεὸς διὰ τοῦ πονηροῦ σώματος τὴν τοῦ κόσμου

Περὶ τῆς Θεοτόκου.

Πῶς δὲ καὶ Θεοτόκον τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ὀνομάζετε; Ποίαν Γραφὴν θεῖαν, τίνα τῶν ἁγίων τῆς ἀνοίας ταύτης διδάσκαλον ἔχοντες; καὶ ταῦτα διαβόρηδην τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντες, *Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Ἐκτεθεισῆς γὰρ, φησὶ, τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συναλθεῖν αὐτοὺς, εὐρέθη ἐν*

¹ Matth. xix, 8.

² Ibid. 6.

³ Matth. vi, 24.

⁴ Hebr. ii, 14, 17.

⁵ Matth. xxv, 34.

⁶ Matth. i, 18.

γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τὰ ἄλλα
 ἐξῆς. Ἐἶτα διεξελθὼν τὰ περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ
 λεπτομερῶς ἄχρι τῆς τῶν μάγων ἐπιδημίας, λέγει
 πάλιν, ὅτι Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ
 παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ
 προσέκυνησαν αὐτό. Ὁ δὲ μέγας Λου-
 κᾶς ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγὼν, Ἐξῆλθε δόγμα,
 φησὶ, παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου τοῦ ἀπογρά-
 φεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή
 πρώτη ἐγένετο, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρη-
 ναίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι
 ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰω-
 σὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρέτ εἰς
 τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαβὶδ, ἣτις καλεῖται
 Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πα-
 τριᾶς Δαβὶδ, ἀπογράψασθαι σὺν Μαρίας τῇ με-
 νηστευμένῃ αὐτοῦ γυναικί, ὄσση ἐγκύψ. Ἐγέν-
 ητο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐκλήσθησαν αἱ
 ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔσχε τὸν Υἱὸν
 αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἔσπαργάνωσεν αὐ-
 τὸν, καὶ ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φύτῃ, διότι οὐκ
 ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Πολλὰ δὲ καὶ
 ἄλλα μαρτύρια τοῦ τὴν Πάναγον παρθένου Μαρ-
 τῆν γεννησάσθαι κατὰ σάρκα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν ἐκ τε τῆς εὐαγ-
 γελικῆς βίβλου καὶ τῆς ἀποστολικῆς, ἄστινας μόνως
 ἀσπάζεσθαι τε καὶ καταδέχεσθαι, τῶν ἄλλων κατα-
 φρονούντες. Αὐτὸς τε γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πανταχοῦ
 τοῦ Εὐαγγελίου Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζει διὰ
 τὴν ἀχραντον αὐτοῦ Μητέρα, καὶ ὁ θεὸς Παῦλος,
 Ἐξαπέστειλε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γε-
 νόμενον ἐκ γυναικός, ἵνα τὰ ἅλλα ἐάσωμεν. Εἰ δὲ
 στενοχωρούμενοι τούτοις ἀνωθεν τὸ σῶμα συγκατε-
 νεγκεῖν τὸν Χριστὸν τερατολογοῦσιν, ἀπαντήσομεν
 αὐτοῖς οὕτως· Εἰ οὖν οὐράνιον ἦν τὸ σῶμα τοῦ Χρι-
 στοῦ, οὐκ ἂν τοῖς ἀνθρώποις ὑπέκειτο πάθει, τοῖς
 ἀδιαβλήτοις, λέγω, πείνῃ, καὶ δίψῃ, καὶ ὕπνῳ, καὶ
 κόπῳ, καὶ λύπῃ, καὶ δάκρυσι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Εἰ
 οὐράνιος ἀνθρώπος ἦν, ᾧ καθ' ὑπόστασιν ὁ Λόγος
 ἠώθη, οὐκ ἂν ἦν φθαρτός καὶ θνητὸς ἐπίσης τοῖς
 ἐπιγείοις. Οἱ φύσει γὰρ οὐράνιοι καὶ ζῶντες πάντες
 ἀφθαρτοὶ καὶ ἀθάνατοι. Τίς δὲ χρεῖα τῆς ἐκ Παρθένου
 γεννήσεως, εἰ μὴδὲ ἐκ ταύτης προσέλαβεν εἰς
 τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως σύστασιν; Πῶς δὲ τοὺς
 ἀποστόλους διδάξας, ὅτι Υἱὸς ἐστὶν ἀνθρώπου διὰ τὴν
 ἀχραντον αὐτοῦ Μητέρα καὶ Θεοτέκνον, ἐξαπέστειλε
 κήρυκα εἰς τὴν οἰκουμένην, αὐτὸ τοῦτο βοῶντας,
 ὅτι ἐνηνθρώπησεν ἐκ Παρθένου γεννηθεὶς; Εὐρίσκει-
 ται γὰρ, κατὰ τοὺς τάναντια δογματίζοντας, οὐ Σω-
 τὴρ ἡμῶν, ἀλλὰ πολέμιος, οὐδ' εὐεργέτης, ἀλλὰ λοι-
 μός, ψευδὲς ἡμῖν ὑποθεὶς τὸ θεμέλιον τῆς πίστεως,
 ἦτοι τὴν ἐκ τῶν ἁγίων καὶ παρθενικῶν αἱμάτων
 ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁμοιωσιν.
 Ἄλλ' ἢ ὡς ἡμῖν εἴη Κύριος ἀνεχομένους ὅλως ἀκούειν
 τῆς τηλικαύτης βλασφημίας, μὴ ὅτι γε καὶ διὰ
 γλώττης ταύτην προφέρειν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀποστό-
 λους αὐτὸς πληροφορῶν ὁ Σωτὴρ μετὰ τὴν ἀνάστα-

tur. Cum enim omnia, quæ ad ortum ejus
 pertinent, diligenter usque ad Magorum ad-
 ventum persecutus esset: *Et intrantes, inquit,
 domum viderunt puerum cum Maria matre
 ejus, et procidentes adoraverunt eum*¹. Ma-
 gnus autem Lucas, altius sermonis initium du-
 cens: *Eziit, inquit, edictum a Cæsare Augusto, ut
 describeretur universus orbis. Hæc autem descriptio
 prima facta est a præside Syriæ Cyrino, et ibant
 omnes, ut describerentur singuli in propriam civi-
 tatem. Ascendit autem et Joseph e Galilæa ex civi-
 tate Nazareth in Judæam in civitatem David, quæ
 vocatur Bethleem, eo quod esset ipse de domo et
 patria David, ut describeretur cum Maria despon-
 sata sibi uxore prægnante. Factum est autem, cum
 B essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret, et peperit
 filium suum primogenitum et pannis eum involvit,
 et reclinavit in præsepio, quia non erat illis locus
 in diversorio*². Sunt etiam alia multa testimonia,
 quibus constat sanctissimam Virginem Mariam
 genuisse secundum carnem Dominum nostrum
 Jesum Christum Filium Dei et Deum, tam ex evan-
 gelicis, quam ex apostolicis libris, quos solos sus-
 cipitis, reliquos improbant. Nam et ipse Servator
 noster ubique se in Evangelio Filium hominis vocat,
 habita ratione veræ matris suæ. Et divus Aposto-
 lus: *Misit, inquit, Deus Filium suum factum ex mu-
 liere*³, ut cætera omittamus. Quod si his oppressi
 testimoniis Christum e cælo corpus detulisse con-
 fingent, illis occurremus ad hunc modum: Si
 Christi corpus fuisset cæleste, humanis affectioni-
 bus culpa tamen carentibus obnoxium non existisset,
 id est fami, et siti, et somno, et lassitudini, et
 microri, et lacrymis, et cæteris ejusdem generis.
 Si cælestis homo fuisset ille, cui in persona con-
 junctum est Verbum, non fuisset corruptibilis et
 mortalis, quemadmodum terrena sunt corpora.
 Quæ enim cælestia vivaque sunt, ea nec corrup-
 tionem, nec mortem sentiunt. Præterea quid opus
 fuit e Virgine nasci, si nihil ex ea ad humanæ
 naturæ constitutionem accepit? Ad hæc cur cum
 apostolos docuerit se esse hominis Filium, pro-
 pter veram matrem suam et Dei genitricem, misit
 eos præcones in universum orbem terrarum, qui
 illud ipsum prædicarent, nempe se carnem huma-
 nam ex Virgine suscepisse atque hominem factum
 esse? Ex doctrina enim istorum qui contraria
 docent, deprehenditur non Servator noster, sed
 inimicus, non bene, sed male de nobis meritus,
 qui falsum nobis fidei fundamentum subjecerit,
 suam nimirum carnis ex castis sanguinibus susce-
 ptionem humanamque similitudinem. Sed nobis
 propitius sit Deus, si tam execranda maledicta vel
 audire, nedum lingua proferre sustineamus. Quan-
 doquidem et apostolis fidem faciens ipse Servator
 post resurrectionem, ne se spectrum existimarent,
 sed ipsum verum Deum, qui ex matre Virgine

¹ Matth. ii, 11. ² Luc. ii, 1 — 7. ³ Galat. iv, 4.

carnem suscepisset : *Videte, inquit, manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum. Palpate me, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ¹. Thomæ vero vestigia clavorum et latus ostendens firmius etiam veritatis testimonium dedit : caro enim et ossa, et manuum pedumque foramina, et lateris cicatrix, veri sunt corporis propria.

Quomodo cœlestem, non autem humanam carnem Christum dicitis induisse, cum Apostolus dicat : *Qui sanctificat, et qui sanctificatur, ex uno omnes. Qua de causa non erubescit, inquit, eos fratres appellare : Nuntiabo, inquit, nomen tuum fratribus meis* ². Ex uno autem, nimirum Adam, ut patet ex Lucæ genealogia. Et rursum : *Quoniam pueri communicaverant carni et sanguini, factus est eorum particeps* ³. Et quo cœlestis carnis suspicio tolleretur, subiecit : *Non enim angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit. Quare debuit per omnia fratribus similis fieri* ⁴. Et alia ejusdem generis multa. At Dominus, inquit, dixit in Evangelio : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* ⁵. Et Apostolus : *Primus homo de terra terrenus; secundus homo Dominus de cœlo* ⁶. Ecce utroque in loco cœlestis nominatur. Ad hæc respondemus, quia duplicem Christus naturam habebat, et unam personam, idcirco quæ unius naturæ sunt, alteri tribuisse. Et quemadmodum Apostolus de crucifixoribus dixit, *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* ⁷, nec tamen divinitatem passam intellexit, quæ est domina gloriæ, sed assumptam humanitatem : sic et in his quæ dicta sunt, ipse quidem Filius, et Deus passus dicitur propter unam divinitatis personam, quæ et humanæ naturæ persona effecta est. Sed humana natura sua passus intelligitur, e cœlo autem descendisse, et in cœlo esse propter divinitatis personam, et Filius hominis esse propter naturam, quam deinde suscepit post descensum e cœlo. Et rursum ipse Dominus propter unam personam secundus est homo dictus ob assumptam humanitatem, de cœlo autem ob divinitatem. Nisi enim utrumque proprie intellexerimus, repugnantia Apostolum dicere concedemus. Quomodo enim per omnia similis nobis, qui ex terra constamus? Aut quomodo frater noster, qui carnem indutus cœlestem sit? Et innumerabilia alia incommoda consequentur.

Verus Testamentum, et qui in eo illustres existunt, esse boni Dei.

Si lex antiqua est mali, cur novæ legis conditor jurisperitum, qui se vitam æternam quærere simu-

¹ Luc. xxiv, 59. ² Hebr. ii, 11, 12. ³ Ibid. 14. ⁴ I Cor. ii, 8.

σιν, οὐ φάσμα θεωροῦσιν, ἀλλ' αὐτὸν ἀληθῶς τὸν ἐκ παρθένου Μητρὸς ἐνανθρωπήσαντα θεὸν, φησὶ πρὸς αὐτούς. Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι. Φηλαφήσαιτέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστά οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμέ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τῷ Θεῷ δὲ δούς τύπος τῶν ἤλων καὶ τὴν πλευρὰν ὑποείλας βεβαίωτερον εἰς τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν εἰργάσατο. Σὰρξ γὰρ, καὶ ὀστά, καὶ διατρήσεις χειρῶν καὶ ποδῶν, καὶ νύξιν πλευρᾶς γήινου σώματος ἴδεν.

Πῶς λέγετε τὸν Χριστὸν οὐρανίαν σὰρκα περιεβληθῆσαι, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, καίτοι τοῦ Ἀποστόλου φάσκοντος, Ὁ ἀγαθὸν καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἐνὸς πάντες· δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν, ἀδελφούς αὐτούς καλεῖν λέγων· Ἀπυγγελοῦτο βρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ἐξ ἐνὸς δὲ τίνα; Τοῦ Ἀδάμ δηλονότι, κατὰ τὴν Λουκᾶ γενεαλογίαν. Καὶ πάλιν, Ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παρακλητικῶς μετέχευ τῶν αὐτῶν. Ἀναίρων δὲ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς οὐρανίου σαρκὸς ἐπήγαγεν, Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλου ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν δευτερεῖα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ὁ Κύριος, φασὶν, εἶρηκε ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, οὐδαὶς ἀναδέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ πάλιν, Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοϊκῆς, ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἴδου γὰρ ἀμφοτέρωθεν οὐρανίος ἀνθρώπος· ὀνομάζεται. Πρὸς οὓς ἱερῶν, ὅτι ἐπεὶ διπλοῦς μὲν ταῖς φύσεσιν ὁ Χριστὸς, μονοδικῆς δὲ ἐστὶ τὴν ὑπόστασιν, ἰδιοποιεῖται τὰ τῆς ἑκατέρας φύσεως. Καὶ καθάπερ ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν περὶ τῶν προφητοκτόνων, ὅτι Εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἄρ τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, οὐ τὴν θεότητα πεπονθέναι φησὶν, ἥτις ἐστὶ Κύριος τῆς δόξης, ἀλλὰ τὸ πρόσλημμα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν βητῶν τούτων οὗτος μὲν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς πεπονθέναι λέγεται διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν τῆς θεότητος, ἥτις καὶ τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει γέγονεν ὑπόστασις, πεπονθέναι δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μὲν καταβεθῆκεναι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι κατὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς θεότητος· Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὴν ὑστερον προσληθῆσαν φύσιν μετὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ κάθοδον. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν δεῦτερος μὲν ἀνθρώπος κατὰ τὴν ἠνωμένην ἀνθρωπότητα, ἐξ οὐρανοῦ δὲ κατὰ τὴν θεότητα. Εἰ γὰρ μὴ νοήσωμεν ἐκαστον οἰκειῶς, ἐναντιολογίας ὑποβαλοῦμεν τὸν Ἀπόστολον. Πῶς γὰρ κατὰ πάντα ὁμοῖος ἡμῖν πρὸς γήϊνους; Πῶς δὲ ἀδελφὸς ἡμῶν ὁ σὰρκα οὐρανίαν περιεβλημένος; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἄτοπα ἔχεται. Ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἢ τε παλαιὴ νεμεσθεσία καὶ οἱ ἐν αὐτῇ λάμπαντες.

Εἰ ὁ παλαιὸς νόμος ἦν τοῦ πονηροῦ, πῶς ὁ νεωτέρας τοῦ νέου τὸν ἐκπειράζοντα νομικόν, καὶ τὴν

⁵ Ibid. 16, 17. ⁶ Joan. iii, 13. ⁷ I Cor. xv, 47.

ζωὴν τὴν αἰώνιον ὑποκρινόμενον ζητεῖν, εἰς τὸν νόμον ἐκείνον παραπέμπει, κάκειθεν εὐρεῖν τὸ ζητούμενον ὑποβάλλει; τοῦ νομικοῦ δὲ τὰς δύο πρώτας αὐτοῖς ῥήμασι διελλόντος ἐντολάς, καλῶς τε αὐτὸν ἀποκρίθῃναι ἢ ἀλήθεια εἶπεν, καὶ εἰ κατὰ ταῦτα πολιτεύοιτο, τὴν ζητουμένην αἰώνιον κληρονομήσει ζωὴν;

Ἐρωτώμενος ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, πρώτην εἶπαι φησιν, *"Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἷς ἐστίν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τὸν ἐπερωτῶντα δὲ σύμφηφον εὐρών, οὐ μακρὰν εἶπεν εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν αἰμωσαῖκα νομοθεσεῖται, εἴπερ ἦσαν τοῦ ἐχθροῦ, ἕνα Θεὸν καὶ Κύριον νομοθετοῦσιν εἰδέναι; Εἰ δὲ ἕνα Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει Μωσῆς, καὶ παρὰ τοῦτον ἄλλῃ μῆτε λατρεύειν, μῆτε προσκυνεῖν, ποῦ εἰσιν οἱ τὴν πονηρὰν ἀρχὴν παρεισάγοντες, καὶ ταύτη τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν ἀνατιθέντες;*

Τί ἂν εἰποιεν οἱ κατήγοροι τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας, ὀρῶντες διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν Χριστὸν ἀγόμενον μὲν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τελούντα δὲ τὰ Μωσαϊκὰ, καὶ φέροντα θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου;

Πάλιν ὁ Σωτὴρ τὴν τῶν ὁμνουμένων ἐπιστομίζων ματαιολογίαν, *Μωροί, φησὶ, καὶ τυφλοί, τίς μείζων ἐστίν, ὁ χρυσὸς ἢ ὁ ραδὸς ὁ ἀγιάζων τὸν χρυσόν;* Οὐκοῦν ὁ τῆς Παλαιᾶς ναδὸς οὐ μόνον ἅγιος ἦν, ἀλλὰ καὶ ἁγιάζειν εἶχεν ἰσχύν. Καὶ πάλιν, *Τί μείζων, τὸ δῶρον ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἀγιάζον τὸ δῶρον;* σαφῶς κἀνταῦθα δεικνύς, ὅτι τὸ θυσιαστήριον ἅγιόν τε ἦν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀνατιθέμενα ἅγια ἐποίει.

Φησὶν ὁ Παῦλος τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ, ὅτι *Οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.* Καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ὁ νόμος ἐκ τοῦ ὅντος Θεοῦ, ὃς δικαίους ἀποφαίνει τοὺς ποιῶντας αὐτόν;

"Ὅτι δὲ ὁ παλαιὸς νόμος θεοῦ ἐστίν, καὶ τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ, βῶθ Παῦλος; ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ λέγων, *Τί οὖν ἐροῦμεν, ὁ νόμος ἁμαρτία;* Μὴ γένοιτο. Καὶ πάλιν, *Οἶδα γάρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι, καὶ συνηθόμαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἕσω ἄνθρωπον.* Καὶ πάλιν, *"Ἄρα αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύων νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας, καὶ τὰ ἐξῆς. "Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, φησὶ, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγαθὴ, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ.* Καὶ δῆλον, ὡς οὐκ ἄλλη μὲν ἡ ἀγία, ἄλλη δὲ ἡ δικαία, ἄλλη δὲ ἡ ἀγαθὴ, ἀλλ' ἡ αὐτὴ τοῦ νόμου ἐντολὴ, καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγίου, καὶ δικαίου, καὶ ἀγαθοῦ. Ἐξ οὗ γὰρ βρῦει τὸ ἅγιον, καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν, χορηγὸς μὲν ἐστὶ τούτων αὐτὸς, καὶ δοτὴρ, κατὰ τὸ αἴτιον δὲ πρὸ πάντων, ὧν ἄλλοις μετασχεῖν παρέσχεν, αὐτὸς ὑπάρχει ταῦτα οὐ μετασχών.

Πῶς ἂν ἅγια, καὶ ἀγίων ἅγια τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἰ πονηρὰς νομοθεσίας ἦν; Λέγει γὰρ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, *Εἶχεν ἡ πρώτη σκηρὴ δικαιοματὰ λατρίας, τότε ἅγιος κοσμοκὸν. Καὶ σκηρὴ*

labat, ad legem illam rejicit, atque inde quod quærebat petere movet, cumque duo prima præcepta ille ad verbum recensuisset, veritas et ipsum ait recte respondisse, et quam quærebat, eorum observatione vitam assecuturum sempiternam ?

Servator, cum ab ipso fuisset quæsitum quodnam esset primum in lege mandatum, respondit : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est* ¹, et quæ sequuntur. Cumque ille, qui quæsierat, assensus esset, dixit eum laud procul abesse a regno Dei. Quomodo igitur leges Mosæicæ si ab inimico essent latæ, unum Deum ac Dominum nobis ægnosceudum præscriberent, et præter illum non esse quempiam colendum et adorandum ? ubi sunt, qui malum confingunt principium, eique Vetus attribuunt Testamentum ?

Quid dicent, qui Vetus Testamentum incusant, cum ex Evangelio Christum viderint Hierosolymam ingressum, ea quæ Moses jussit pendere, et sacrificium, ut scriptum est in lege Domini, offerre ?

Servator rursus cum jurantium stultitiam reprehenderet : *Stulti, inquit, et cæci, quid est majus, aurum, an templum, quod sanctificat aurum* ² ? Ergo Veteris Testamenti templum non modo erat sanctum, sed habebat etiam sanctificandi vim. Præterea : *Quid majus, inquit, donum an altare, quod sanctificat donum* ³ ? Plane hic etiam ostendit, altare fuisse sanctum, et quæ in ipso offerebantur, C sanctificasse.

Os Christi Paulus : *Non auditores, inquit, legis justi sunt apud Deum, sed factores justificabuntur.* Quomodo igitur lex a vero Deo non sit, quæ illos, qui sibi q̄temperant, justos declarat ?

Antiquam legem esse divinam, et a cœlesti Deo latam veritatis præco Paulus clara voce pronuntiat : *Quid igitur, inquit, dicemus ? Lex peccatum ? Absit* ⁴. Et rursus : *Novi, quod lex spiritualis est* ⁵. Et : *Consentio legi Dei secundum interiorem hominem.* Et rursus : *Ego quidem mente servio legi Dei, carne autem legi peccati, et quæ sequuntur* ⁶. *Quare lex quidem, inquit, sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* ⁷. Nec aliud quidem sanctum, aliud justum, aliud bonum, sed idem legis mandatum, et ejusdem Dei, et sancti, et justii, et boni. Ex quo enim sanctitas fluit, et justitia, et bonitas, harum est ipse elargitor. Cum autem, ut causa, ante omnia sit, hæc aliis impertit, non autem ipse particeps sit.

Quomodo sancta sunt et Sancta sanctorum Veteris Testamenti, si a malo sunt ? Dicit enim ipse Apostolus : *Habebat primum tabernaculum justificationes culturæ, et sanctum sæcculare Et tabernaculum*

¹ Deut. vi, 4. ² Matth. xxiii, 17. ³ Ibid. 19. ⁴ Rom. vii, 7. ⁵ Ibid. 14. ⁶ Ibid. 16. ⁷ Ibid. xxv. ⁸ Ibid. 12.

lum factum est primum, in quo erant candelabra, A et mensa, et propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamen: autem secundum, tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum¹. Quomodo igitur Sancta, et Sancta sanctorum, et arca, in qua urna erat aurea habens manna, et virga Aaron posita erat, et tabulæ testamenti? et quomodo cherubim gloriæ obumbrabant ipsa, si inimici et mali principii hæc erant instituta?

Quæ Moses docuit, Servator appellat mandata Dei, eaque semper veneranda declarat: Deus inquam, præcepit: *Honora patrem tuum, et matrem tuam; et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem transgressi estis mandatum Dei propter traditionem vestram*². Et hæc locutus, testem adhibet Isaias: *Bene, inquam, hic appropinquat mihi ore suo, et labiis me honorat. Cor autem ejus longe est a me. Frustra autem colunt me. Quid ita? Quia docent doctrinas, mandata hominum*³. Ecce quam aperte Vetus Testamentum appellet mandata Dei Filius ipsius naturalis, et prophetam Isaiam, prophetam ejus. Ubi sunt igitur, qui Vetus Testamentum malo attribuent, et qui Veteris Testamenti prophetas ejusdem esse prophetas dicunt? Et rursus alibi pacem et justitiam in hominibus confirmans atque præcipiens: *Quamobrem, inquit, omnia, quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis. Quod quidem mandatum legis et prophetarum C mentione confirmat: Sic enim, inquam, est lex et propheta*⁴.

Sancto repletus Spiritu Zacharias, sanctos, qui a sæculo fuerunt, prophetas chorum sanctorum appellat: *Et exegit, inquam, cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, prophetarum ejus*⁵. Ejus, non autem inimici. Quid porro prædixerunt? Meminisse Deum testamenti sui sancti, non autem testamenti inimici. Et quo magis impiorum ora coerceret, adjecit: *Jusjurandum, quod juravit ad Abraham partem nostrum daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati D serviamus ipsi in sanctitate et justitia*⁶. Collige quæ dicta sunt. Spiritu sancto repletur Zacharias. Quo repletus sanctos a sæculo prophetas vocat. Et Mosaicum Testamentum sanctum appellat. Et libertatem nostram prædicat. Et eum qui juravit ad Abraham libertatis elargitore nominat. Et eos qui ad ipsum accedunt adorandum, in sanctitate et justitia dicit adorare. Si hæc recensuit Zacharias Spiritu sancto plenus, nonne qui contra sentiunt, malo spiritu pleni esse deprehenduntur?

κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ἣ ἢ τε λυχρία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων. ἦτις λέγεται Ἁγία. Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνῆς ἡ λεγομένη Ἁγία ἁγίων. Πῶς οὖν σὺν ἁγία, καὶ ἁγίων Ἁγία, ἐν ἣ στάμνος μὲν εἶχε τὸ μάννα χρυσοῦ, καὶ βάβδος δὲ ἀπέκειτο τοῦ Ἄαρων, καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης; Καὶ πῶς Χερουβὶμ διζυγῆς κατεσκίαζεν αὐτὰ, εἰ τῆς ἐπιβούλου καὶ ποιηρᾶς ἀρχῆς ταῦτα προστάγματα ἦν;

Ἐντολὰς Θεοῦ ὁ Σωτὴρ τὰ μωσαϊκὰ διατάγματα καλῶν, καὶ πανταχοῦ τιμῶν τὴν τοιαύτην νομοθεσίαν, Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐπετελλετο· Τιμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ Ὁκαλολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. Ὑμεῖς δὲ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ἄνθρωπων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, μάρτυρα τὸν Ἡσαϊαν ἐπέθηκεν λέγων, Καλῶς προσεφθέτευσεν περὶ ὁμοίων ἡσασαῶ· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι σου, καὶ τοῖς χεῖρσίν μου τιμῆ, ἢ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν πόρῳ ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πρόσκειται πόνον. Μάτηρ δὲ σέβονται με. Διὰ τὴν διδασκαλίαν, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἰδοὺ σαφῶς ἐντολὰς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν παλαιὰν ἐκάλεσε νομοθεσίαν ὁ κατὰ φύσιν Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν προφήτην Ἡσαϊαν, προφήτην αὐτοῦ. Καὶ τοῦ εἶσιν οἱ τὴν Παλαιὰν τῷ ποιηρῷ χαριζόμενοι, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ προφήτας ἐκεῖνου προφήτας λέγοντες; Καὶ πάλιν, ἐν ἄλλοις τὴν ἐν ἀνθρώποις, εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην κρατύνων, καὶ νομοθετῶν, δι' ὧν ἔλεγε, Πάντα ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ταύτην αὐτοῦ τὴν νομοθεσίαν τῷ ἀξιωματικῷ νόμῳ καὶ τῶν προφητῶν ἐπισφραγίζει. Οὕτω γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Πνεύματο ἁγίου γίνεται πλήρης; ὁ Ζαχαρίας, καὶ τοὺς ἀπ' αἰῶνων προφήτας χορηγοὺς ἁγίων εἶναι κηρύσσει λέγων, Καὶ ἤρτισεν κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προσφητῶν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἐχθροῦ προφητῶν. Καὶ τί προσεφθέτευσεν; Μνησθῆναι τὸν Θεὸν Διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τῆς τοῦ ἐχθροῦ διαθήκης. Ἐτι δὲ μᾶλλον τῶν ἀσεβῶν χαλινῶν τὰ στόματα ἐπήγαγεν, Ὁρκῶ, ὡς ὅμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀπόδοσιν ἐν χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ρυσθέντας λατρεύον αὐτῷ ἐν δεισιότητι καὶ δικαιοσύνῃ. Συλλογίζου τὰ εἰρημένα. Πνεῦμα ἄγιον πληροῖ τὸν Ζαχαρίαν, καὶ πληρωθεὶς, ἐκεῖθεν ἁγίους τοὺς ἀπ' αἰῶνος προφήτας ἀναγορεύει, καὶ τὴν μωσαϊκὴν Διαθήκην ἁγίαν ὀνομάζει, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν προφητεύει, καὶ τὸν ὁμοίαντα πρὸς τὸν Ἀβραάμ τῆς ἐλευθερίας ἐπέφησε εἶναι κηρύσσει, καὶ τοὺς προσάγοντας αὐτῷ τὴν λατρείαν, ἐν δεισιότητι καὶ δικαιοσύνῃ λατρεύον. Εἰ ταῦτα διεξήλθεν ὁ Ζαχαρίας, Πνεύματος ἁγίου πληρωθεὶς, πῶς οἱ τάναντία φρονούντες οὐχὶ τοῦ ποιηρῶν πνεύματος πλησθέντες ἐλέγχονται;

¹ Hebr. ix, 1 — 3.

² Matth. xv, 3 — 6.

³ Ibid. 7 — 9.

⁴ Matth. 7, 12.

⁵ Luc. 1, 69, 70.

⁶ Ibid. 73, 74.

Εἰ τοῦ πονηροῦ ἦν ἡ παλαιὰ νομοθεσία, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ λάμψαντες, πῶς ὁ εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὴν Ἑλισάβετ ἐν τῇ πλακιδίᾳ νομοθεσίᾳ βιούντας δικαίους ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐνώπιον ἀνθρώπων, καὶ πορευομένους ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δικαιομασίᾳ ἀμέμπτως; εἶτα καὶ τὴν ἱερατείαν τὸν Ζαχαρίαν τελεῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν νομικὸν ναὸν, εἰς ὃν εἰσῆει, ναὸν προσαγορεύει Θεοῦ; ἐν αὐτῷ τε τὸν ἄγγελον ὄφθῆναι Κυρίου, καὶ τότε τίνα; τὸν ἀρχιστράτηγον Γαβριήλ. Ἐκ τούτων τε γὰρ καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς ἡ τε παλαιὰ Διαθήκη καὶ οἱ καλῶς ἐν αὐτῇ πολιτευσάμενοι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ λαμπρῶς ἀνακηρύττονται.

Εἴπερ ἔστιν ἡ παλαιὰ νομοθεσία τοῦ πονηροῦ, πῶς ἠνέχετο λαθεῖν τὸ βιβλίον ταύτης, ἦτοι τὸ βιβλίον Ἰσραὴλ τοῦ προφήτου, ὃ τὸν πονηρὸν καθελεῖν παραγγεγώνως, καὶ εἰς πολλῶν ἀκοῶς ὑπαναγγῶναι, δι' ὧν προσκηρύττετο τὰ περὶ αὐτοῦ; καὶ οὐκ ἀναγγῶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι *Ταῦτα εὖν πεπλήρωται ἐν τοῖς ὧσιν ἑμῶν*, καὶ τὸν ἐναυτοῦν, ὃς ἔστι περίοδος χρόνου, ὃ δὲ χρόνος μέτρον κινήσεως αἰθητικῆς, τούτων ἀνακηρύξει δεικτὸν Κυρίῳ; Πῶς δὲ πάλιν ἐν τῇ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου παραβολῇ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν Δεσπότης Μωσῆς καὶ τοὺς προφήτας τῆς σωτηρίου ἐπιστροφῆς καὶ μεταμελείας διδασκάλους ἀποκαλεῖ; *Ἔχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσῆα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν*. Ἄρα γὰρ ὁ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους σωτηρίᾳ τὴν ἡμῶν φύσιν ἀναλαβὼν τοὺς μυσταγωγούμενους παρ' αὐτοῦ, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλακτομένους εἰς τοὺς θεράποντας καὶ ὑπηρέτας ἀνέπεμπε τοῦ ἔχθρου, καὶ τότε σωτηρίας τυχεῖν; *Καὶ τίς ἂν ἀνάχσοιτο τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοσαύτης ἀπονοίας;*

Εἰ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης νομοθέτης ὁ πονηρὸς, πῶς λέγει ἡ τῆς ἀγαθότητος πηγὴ, *Ἐρευνηάτε τὰς Γραφάς, οὗτοι ἐν αὐταῖς εὐρήσετε ζωὴν αἰώνιον; Γραφάς λέγων τὰς τε μωσαϊκὰς καὶ τὰς ἄλλας προφητικὰς*. Ὁπω γὰρ ἦσαν αἱ βίβλοι τῆς νέας χάριτος. Πῶς γὰρ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἐν οἷς ὁ πονηρὸς νομοθετεῖ καὶ παρριχεύεται; Πῶς δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἡ ἀλήθεια λέγει, *Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἑμοί. Περὶ γὰρ ἑμοῦ ἐκείνος ἔγραψεν; Οὐκ εἶπεν, Εἰ ἐν τινι ἐπιστεύετε Μωσῆϊ, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτοῦ τὸ ἀξιόπιστον ἀνεκρίμψεν*.

Εἰ πονηρᾶς ἦν ἀρχὴς ἡ Παλαιὰ, πῶς ὁ μέγας Παῦλος, ἀρχόμενος τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς, προεπαγγέλλασθαι λέγει τὸν Θεὸν διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Θεοῦ προφήται, καὶ Γραφαὶ ἁγίαι, εἰ' ὧν ὁ Θεὸς προεπηγγέλατο περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πῶς ἂν ἡ παλαιὰ διαθήκη λογιθεῖται τοῦ πονηροῦ; Καὶ ὁ Μάρκος δὲ φησιν ὁ *Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς

A Si mali Vetus erat Testamentum, et qui in ipso claruerunt, cur Lucas evangelista Zachariam et Elisabeth in antiqua viventem lege justos coram Deo esse testatur, non autem coram hominibus, et ambulasse in omnibus ejus mandatis et justificationibus sine querela, deinde Zachariam sacerdotio functum in conspectu Dei, et legale templum, in quod ingressus est, Dei templum appellat, in eoque angelum Domini apparuisse, principem illum exercitus Gabrielem? Ex his enim et aliis multis, quae sequuntur, tum Vetus Testamentum, tum illos, qui in ipso se recte gesserunt, Dei fuisse aperte pronuntiat.

B Si mali Vetus Testamentum, cur ejus librum, seu librum Isaiae prophetae, accipere voluit is qui ad malum evertendum venerat, eaque multis audientibus legere, quae de se praedicta fuerant? Neque vero solum legit, sed etiam testimonio suo comprobavit: *Hac, inquit, nunc expleta sunt in auribus vestris* ¹. Cur annum, qui est temporis circuitus, tempus autem mensura sensibilis, acceptum Domino praedicavit? Cur rursus in Lazari et divitis parabola bonus noster Dominus Mosem et prophetas salutiferae conversionis et penitentiae magistros appellat, *Habent, inquit, Mosem et prophetas, ipsos audiant* ²? Isne qui pro communi salute humani generis naturam nostram suceperat, eos, qui a se erudiebantur et ab errore revocabantur, ad ministros et servos inimici misisset, ut salutem assequerentur? Quis perferre queat istorum amentiam incredibilem?

C *Καὶ τίς ἂν ἀνάχσοιτο τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοσαύτης ἀπονοίας;*

D Si malus antiquae legis est auctor, cur bonitatis fons ait: *Scrutamini Scripturas, quoniam in ipsis invenietis vitam aeternam* ³? Quo quidem loco Scripturas Moysi et aliorum prophetarum intelligit. Nondum enim erant libri novae gratiae. Quoniam modo aeterna vita in iis quae a malo lata et praescripta sunt? Praeterea cur alibi Veritas dicit: *Si Mosi crederetis, mihi utique crederetis, de me enim ille scripsit* ⁴? Non dixit: Si in quibusdam Mosi crederetis, sed ipsum simpliciter dignum, cui credatur ostendit.

E Si mali principii Vetus est Testamentum, cui magnus Paulus in principio Epistolae ad Romanos, praenuntiassae dicit Deum per prophetas in Scripturis suis de Filio suo factae ex semine David secundum carnem ⁵? Si enim sunt prophetae Dei, et sanctae Scripturae, per quas Deus praenuntiavit de Filio suo, quomodo Vetus Testamentum mali potest existimari? Et Marcus ait: *Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, ut scriptum est in prophetis* ⁶. Et multis in locis quatuor Evangelio-

¹ Luc. iv, 21. ² Luc. xvi, 29. ³ Joan. iii, 39. ⁴ Joan. v, 46. ⁵ Rom. i, 1 3. ⁶ Marc. i, 1.

rum scriptum est illud : *Ut impletur id, quod dictum est per hunc et illum prophetam.*

Si iustitia Dei manifesta est, testificata a lege et prophetis, ut Paulus apostolus ait ¹, qui fieri possit, ut lex et prophetæ ex boni Dei inspiratione et veritate non provenire putentur?

Si mali principii Vetus est Testamentum, quomodo Christus Servator noster gratiam cum lege conjungens : *Multi prophetae*, inquit, *et iusti cupierunt videre, quæ vos videtis, et non viderunt* ² ? Cur enim videre voluissent, qui a malo essent, ea quæ boni sunt ? Boni enim cupiditas a bono nascitur. Et quomodo rursum dixit : *Abraham vidit diem n. eum, et gavisus est* ³ ? Si enim Christi mysterium, ut Paulus ait, *latuit principes, et potestates, et dominationes* ⁴, earumque imperatorem, quo pacto servi ejus prævidissent diem Christi, et gavisus essent ?

Operariis iniquitatis gravissima minatus supplicia in die iudicii Christus subiecit : *Cum videritis Abraham et Isaac et omnes prophetas in regno Dei, vos autem ejici foras; et venient ab oriente, et occidente, et septentrione, et austro, et recumbent in regno Dei* ⁵. Expellentur igitur quicumque vitam ad Abraham, et Isaac, et Jacob, et prophetarum imitationem non instituerint. Recumbent autem cum illis qui pietatis ipsorum studiosi fuerint. Quomodo igitur latrones, et fures, et mali fuerunt servi, qui regno Dei potiuntur ? O effrenata ora, et patri mendacii prompte servientia, quæ ne ardorem quidem reformident, quo gaudentes cum Abraham separabuntur ab iis qui in fornacibus punientur.

Operariis iniquitatis gravissima minatus supplicia in die iudicii Christus subiecit : *Cum videritis Abraham et Isaac et omnes prophetas in regno Dei, vos autem ejici foras; et venient ab oriente, et occidente, et recumbent in regno Dei* ⁵. Expellentur igitur quicumque vitam ad Abraham, et Isaac, et Jacob, et prophetarum imitationem non instituerint. Recumbent autem cum illis qui pietatis ipsorum studiosi fuerint. Quomodo igitur latrones, et fures, et mali fuerunt servi, qui regno Dei potiuntur ? O effrenata ora, et patri mendacii prompte servientia, quæ ne ardorem quidem reformident, quo gaudentes cum Abraham separabuntur ab iis qui in fornacibus punientur.

Sadduceorum stultitiam reprehendens Servator, qui de illa, quæ septem fratrum uxor exstiterat, quærebant, cujus esset futura, simulque mutuum

προφήταις. Καὶ πολλαχοῦ δὲ τῶν τευσάρων Εὐαγγελίων γέγραπται τὸ, *Ἰνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ τοῦδε τοῦ προφήτου.*

Εἰ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρομένη ὑπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, κατὰ τὴν ἀπόστολον Παῦλον, πῶς ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται οὐχὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐπιποιοῦσας τε καὶ ἀληθείας πεπληρωμένοι νομίζονται ἄν ;

Εἰ τῆς πονηρίας ἦν ἀρχῆς ἡ Παλαιὰ, πῶς ὁ τῆν χάριν συνάπτων τῷ νόμῳ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει, *Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ἴδετε, καὶ οὐκ εἶδον* ; Πῶς γὰρ ἠθέλησαν ἰδεῖν οἱ τοῦ πονηροῦ τὰ τοῦ ἀγαθοῦ ; ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ ὁρμῆς ἀγαθῆς βλάστημά ἐστι. Καὶ πῶς πάλιν λέγει, *Ἀβραὰμ εἶδε τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἠγαλλιάσατο* ; Εἰ γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, *Ἐλαθε τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας, καὶ αὐτὴν δὴ τὸν ἄρχοντα τούτων, πόθεν οἱ θεράποντες αὐτοῦ προσέβηον τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ ἠγαλλιάσαντο* ;

Τοῖς ἐργάταις τῆς ἀδικίας ἀπειλήσας ὁ Σωτὴρ τὰ χαλεπώτατα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, ἐπηγάγε λέγων· *Ὅταν δὴσησθε Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ ἀράτας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἐξω, καὶ ἤξουσιν ἀπὸ Ἀρατολῶν, καὶ Δυσμῶν, καὶ Βορβᾶ, καὶ Νότου, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.* Ἐκβάλλονται μὲν οὖν ὅσοι κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἐπολιτεύσαντο, συνανακλίνονται δὲ τοῦτοις οἱ ζηλωταὶ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν. Πῶς οὖν λησται καὶ κλέπται καὶ τοῦ πονηροῦ εἰσιν ὑπηρεταὶ οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες ; Ὡς στομάτων ἀπυλώτων, καὶ τῷ πατρὶ τοῦ ψεύδους ἐτοίμως ὑπηρετουμένων, καὶ μηδὲ τὸ χάσμα πεφρικῶτων τὸ διατειχίζον τοὺς μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ εὐφραينوμένους ; ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς βασίνοις κολαζομένων!

Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς περὶ Ἀβραὰμ τῆν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς κληρὸν ἀφορίζει, καὶ συντάττει τοῦτοις τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων. Φησὶ γὰρ, ὅτι *Πολλοὶ ἀπὸ Ἀρατολῶν καὶ Δυσμῶν ἤξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.* Ἄρα γὰρ τοῦτο ἐπαθλον τοῖς ἐπεγνωκόσιν αὐτὸν, καὶ μυρία πεπονθόσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ; Τοῦτο δῶρον τοῖς ὄσοι τὰς σφαγὰς δι' αὐτὸν ὑπέσχον, τὸ μετὰ τῶν θεραπόντων τοῦ πονηροῦ καὶ συνεῖναι, καὶ συναριθμεῖσθαι, καὶ συναγελάζεσθαι, εἰ γε τοῦ πονηροῦ θεράποντες οἱ τῆς παλαιᾶς πολιτείας ; Καὶ ποῖα ταῦτα ἂν ἀνέχοιτο ἀκοῆ ρημάτων θεῶν ἀκοῆν ὅλως ἔχουσα ; Πῶς δὲ καὶ Μωσῆς, καὶ Ἡλίας κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν ὤρθησαν συμπαρόντες αὐτῶν, καὶ διομιλοῦντες, καὶ συναστράπτοντες ;

Διελέγων ὁ Σωτὴρ τὴν ἀνοίαν τῶν Σαδδουκαίων τῶν περὶ τῆς μίαις γυναικὸς τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν ἐκρωτησάντων, καὶ ἄμα τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος τῆν

¹ Marc. i, 17. ² Luc. x, 24. ³ Joan. viii, 56. ⁴ Rom. xvi, 25. ⁵ Luc. xiii, 28, 29. ⁶ Ματθα. vii, 11.

συμφωνίαν καὶ ἀλληλουχίαν τραυολογῶν, Οὐκ ἀνέγνωτε, φησί, τὸ βιβλίον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς, δεικνύς ἐναργῶς διὰ τούτων, ὅτι τε Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰσι κληρονόμοι, καὶ ὅτι Θεὸς αἰώνιος, καὶ τῆς ἀναστάσεως εἰσηγητής, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀπολαύσεως δοτὴρ ὁ τούτων Θεός. Ἐπήγαγε γάρ, ὅτι Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ Μάρκος, ὅτι ἐν τῇ βίβλῳ Μωσαίου ταῦτα ἐφίηκεν ὁ Θεός· [Εἰ] Θεὸς μὲν νεκρῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ζῆ μὲν παρ' αὐτῷ Ἀβραάμ, ζῆ δὲ Ἰσαάκ, ζῆ δὲ Ἰακώβ, καὶ πάντες ὅσοι τὴν αὐτῶν ἐζήλωσαν πολιτείαν, καὶ εἰσὶν ὡς ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ· Θεοῦ δὲ καὶ ὁ Μωσῆς ὑπηρετής, καὶ τοῦ θεοῦ νόμου διάκονος· πῶς πονηρὰς ἀρχῆς οἱ κατὰ τὴν παλαιὰν βεβαιώτες πολιτείαν;

Εἰ τῆς πονηρὰς μοίρας ἦν ὁ προφήτης Δαβὶδ, πῶς ὁ Χριστὸς πνευματοφόρον αὐτὸν εἶπεν, ὅτι *Φησὶν ὁ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ· Λέγει ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ τὰ ἐξῆς;*

Ὅτι εἰς ὁ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας νομοθέτης, καὶ σύμφωνοι ἀλλήλαις εἰσὶν, ἀλλ' οὐκ ἐναντία, κατὰ τὸ θεομάχους.

Μὴ νομίσητε, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· καὶ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἵωτα ἐν ἡ μία κεφαλαία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. Ἐγὼ πληρωτής, φησὶν, ἦλθον τοῦ νόμου. Στομάτων ἐστὶ πονηρῶν τὸ λέγειν ἐλθεῖν ἐμὲ πρὸς τὸ παραλύσαι τὸν νόμον Πατρικῶν ὄντα, καὶ, ταυτὸν εἶπεῖν, ἐμὸν. Λοιπὸν οὐκ οὐδὲν αὐτοῦ ἀτελείωτον ἔασω. Ἐγὼ τῶν προφητικῶν φωνῶν ἢ βεβαίωσις. Ἐμοὶ γάρ ὄντες καὶ τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ὑπηρεταὶ καὶ διάκονοι τὴν τε παρουσίαν τὴν ἐμὴν, καὶ πάντα τὰ τῆς παρουσίας προεἰδόν τε καὶ προήγγειλαν. Διὸ ἐξ ὧν τε ἐκεῖνοι προεἶπον, καὶ ὁ νόμος περιέχει, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα παρελύσεται, ὁ μὴ τῆς ἀληθείας τῷ πέραι· σφραγισθῆ. Εἰ γὰρ ἐγὼ διάκονος; περιτομῆς εἰς τὸ βεβαιωθῆναι τὰς ἐπαγγελίας, ἃς ὁ Πατὴρ διέθετο πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα Πατέρας· πῶς ἵωτα ἐν, τουτίεστι τὸ ἐλάχιστον τῶν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ρηθέντων δύναται· ἂν ὀλίως παρελθεῖν, ἢ μὴ γενέσθαι;

Ὅρα καὶ ἐξ ἄλλων τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος, ἵνα γινῆς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Διαθήκης νομοθέτης. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Τοῦτο τῆς χάριτος. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ νόμου· Ἐυκόπωταρόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ μίαν κεφαλαίαν τοῦ νόμου διαπεσεῖν. Εἶδες πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῆς ἀποστασίας τὸ θράσος; προειδὼς τὰ Ἰσα νέμει γέρα καὶ τὸ κλέος τῆ τε παλαιᾶ καὶ τῆ νέας Διαθήκης, καίτοι γε ἐν πολλοῖς πολλῶ προέχει τῆς χάριτος; Παιδαγωγὸς γὰρ ἦν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ χάριτι, ἀλλ'

A legis et gratiæ consensum docens, *Non legis, inquit, quod dictum est a Deo: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob?* et quæ sequuntur. Quibus verbis aperte declarat Abraham, Isaac, et Jacob hæredes esse æternæ vitæ, et Deum æternum, et resurrectionis auctorem, et gaudii, quod inde sequetur, elargitorem eorum esse Deum. Adjecit enim Deum non esse Deum mortuorum, sed viventium, Marcus autem dixit hæc in libro Moësis Deum dixisse. Quod si Deus non est Deus mortuorum, sed cum ipso quidem vivit Abraham, vivit et Isaac, vivit et Jacob, et omnes, qui vitam ipsorum imitati sunt, et sunt tanquam angeli Dei in cælo¹; Dei autem servus et Moses, et legis a Deo datæ minister: quomodo a malo principio sunt, qui in Veteri Testamento vixerunt?

B Si make sortis fuit propheta David, quomodo Christus eum Spiritu afflatus dixit eo loco: *Ait David in Spiritu sancto: Dicit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, et quæ sequuntur?*

Unum esse Testamenti Veteris auctorem et Novi, et quod invicem consona sint, non autem contraria, ut voluit Dei inimici.

Nolite putare, inquit Servator, quod venerim solvere legem aut prophetas; non veni solvere legem, sed implere². Et: Amen amen dico vobis. donec transeat cælum et terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant³. Ego, inquit, veni ut legem implem. Improbantium linguarum est dicere, me venisse, quo legem solverem quæ Patris est, atque eadem mea. Nihil igitur prætermittam, quod non impleatur. Ego sum, qui prophetarum verba confirmo. Nam cum servi mei ministrique sint ac Patris mei, et adventum meum, et omnia, quæ ad illum pertinent, prospexerunt et prænuntiarunt. Quamobrem nihil eorum quæ ipsi prædixerunt, et lex continet, præteribit, nec parvum, nec magnum, quod non veritatis sine concludatur. Si enim ego minister circumcissionis ad confirmandas promissiones, quas Pater fecit patribus secundum carnem, quomodo iota unum, id est, ulla pars vel minima eorum quæ in lege et prophetis dicta sunt, poterit omnino præterire, aut non expleri?

Aliis item ex testimoniis agnosce parem legis et gratiæ conditionem, ut eundem esse Veteris et Novi Testamenti auctorem intelligas: *Amen, amen dico vobis, cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt⁴. Hoc est gratiæ. Aspice et legis testimonium: Facilius est cælum et terram transire, quam unum legis apicem excidere. Vidiisti quomodo Servator noster prævisa defectionis istorum audacia paria munera gloriæque tribuat tum Veteri tum Novo Testamento? Atqui multis in rebus lex gratiam antecedit, quippe quæ pædagogum munere fungitur, ad ea quæ gratiæ sunt ducens.*

¹ Matth. xxii, 31, 32. ² Marc. vii, 24, 27.

³ Matth. xvii, 43, 44.

⁴ Matth. v, 17.

⁵ ibid. 18.

⁶ Matth. xxi, 35.

Verum ut ostenderet eundem et præterita et præsentia, diversa dispensationis ratione constituisse, eodem et pari loquendi modo de utroque locutus est Testamento. Quid? quod adversus illos qui saluiferis documentis suis non obedirent, Mosem et non alium accusatorem constituit? *Est, inquit, qui vos accuset, Moses* ¹, apud Patrem nimirum, cujus leges et prophetia de Christo, cum ipsi credidæ fuerint, dignus erit accusator, et testis eorum qui leges ejus sibi colendas amandasque censuerint, et qui nihil eorum quæ ab ipso de communi Domino et Servatore nostro prædicta sunt, susceperint; quod quidem caput et fundamentum et principium totius est veteris Testamenti.

Cum veteribus nova conjungens Dominus, ostendensque ea ad eandem salutis viam deducere, quippe quæ ab uno eodemque auctore profecta sint, veteraque ad perfectionem dirigere, nova autem perfectionem enlargiri: *Ideo, inquit, omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera* ². Docens enim in eodem esse thesauro, et ex eodem promi Novum et Vetus Testamentum, ea inter se consentire et congruere, non autem discrepare confirmat. Ostendens autem utriusque doctrinam ducere ad regnum cælorum, multo etiam magis consensum eorum nulla in re diversum indicat. Quamobrem si utrumque Testamentum in eodem thesauro servatur, ex eodemque depromitur, et ad idem regnum cælorum ducit, quomodo ea contrarias in partes distrahant adversarii?

Si Moisaica et prophetica scripta a divino Spiritu profecta non sunt, cur Servator ex illis adversus Cleopham, alterumque discipulum post resurrectionem sumit reprehensionem: *O stulti, inquit, et tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sumi prophetæ. Nonne hæc pati Christum oportuit, et intrare in gloriam suam? Et incipiens a Mose et omnibus prophetis interpretabatur eos, in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant* ³. Redemptior noster recenset prophetas ut indices operum, quibus nos a mali tyrannide liberavit, et tu eos tyrannidis ministros audes appellare? Atque hoc item ex loco constat, legem et prophetas cum gratia convenire.

Quoniam lex cum gratia consentit, idcirco sese vicissim confirmant. Gratia enim prænuntiatur, et colligitur, et exprimitur, et velis adumbratura lege. Lex autem iis quæ prædicta et prænuntiata sunt, ad opus per gratiam deductis, veritatem in se sub velis absconditam, ab ipsa patefactam intuetur. Quod si inter gratiam et quæ fuerunt ante gratiam, consensus non est, quomodo quæ a lege et prophetis prædicta sunt, re ipsa perfecta cernimus? Cur Servator noster leprosus a se mundatos ad legis sa-

Υνα δείξη τὸν αὐτὸν ἐκεῖνά τε καὶ τὰ παρόντα κατὰ διάφορον καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίας τρόπον νομοθετησαί, ταῖς αὐταῖς καὶ ἰσῆαις φωναῖς περὶ ἑκατέρας νομοθεσίας ἐχρήσατο. Ἄλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τῶν ἀπειθούτων αὐτοῖς σωτηριοῖς διδάγμασιν οὐκ ἄλλον κατήγορον καὶ θρίαμβον, ἀλλὰ τὸν Μωσῆν εἰσάγει λέγων, Ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωσῆς, δηλονότι πρὸς τὸν Πατέρα, οὐ τοὺς νόμους αὐτὸς πιστευθεὶς, καὶ τὴν περὶ Χριστοῦ προφητείαν, ἀξιοπίστο; ἂν κατήγορος εἴη, καὶ ἀπαράγραπτος μάρτυς τῶν μεγαλαυχούντων μὲν αὐτοὺς τοὺς νόμους καὶ τιμᾶν καὶ στέργειν, μὴδὲν δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ κοινου Δεσπότου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν θεσπισθέντων προσεγεμένων, ὃ κεφάλαιον ἦν, καὶ κρηπίς, καὶ προόμιον τῆς ὅλης αὐτοῦ νομοθεσίας.

Συνάπτων ὁ Σωτῆρ τὰ καινὰ τοῖς παλαιῶς, καὶ παριστῶν, ὡς εἰς μίαν ἀγούσι σωτηρίας ὁδὸν, ἐνὸς ὄντα δημιουργοῦ καὶ νομοθέτου, τὰ μὲν ὅσον ὄντα προτέλεια, τὰ δὲ τὴν τελειότητα χαριζόμενα, διὰ τοῦτο φησι· Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καιρὰ καὶ παλαιά. Δι' ὧν τε γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν Καινὴν προέρχεσθαι, καὶ τὴν Παλαιὰν διδάσκει, τὸ συνεῖναι, καὶ συμφωνεῖν ἀλλήλοις, καὶ μὴ διαμάχεσθαι βεβαίως· δι' ὧν τε ἑκατέρως τὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν βασιλείαν ἀπάγειν τῶν οὐρανῶν, εἶτε περιφανέστερον τὸ λίαν αὐτῶν σύμφωνον καὶ ἀδιαίρετον ἐψηφίσατο. Εἰ ὄν ἑκατέρως μὲν ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρίζεται Διαθήκη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάλιν πρόεισι, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ· οἱ τῦτας ἐθησαύρισαν τῶν οὐρανῶν ἐπάγει βασιλείαν, πῶ; αὐτὰς ἀντίπαλοι διασχίσουσι μερίδες;

Εἰ μὴ θελας ἐπιπνοίας ἦν τὰ τε μωσαϊκὰ καὶ προφητικὰ, πῶς ὁ Σωτῆρ τοῖς περὶ Κλεόπαν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκείθεν ἐπιφέρει τὴν ἐπιτίμησιν λέγων, Ἄν ἄρῃτοι οἱ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύουσιν ἐπὶ πᾶσιν, οἱς ἐλάλησαν οἱ προφήται! ὄχι ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν διηγήθη αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς περὶ ἑαυτοῦ. Ὁ Δυτρωτῆ; ἡμῶν ἐρμηνευτὰς τῶν ἔργων δι' ὧν ἡμᾶς ἐλυτρώσατο τῆ; τοῦ πονηροῦ τυραννίδος τοὺς προφήτας ἀνομολογεῖ, καὶ σὺ τῆς τυραννίδος ὑπέρτατος οὐ φρίτται; ὀνομάζειν; Κάνευσθεν οὖν σύμφωνος ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται τῇ χάριτι δείκνυνται.

Ὅτι μὲν σύμφωνος ὁ νόμος τῇ χάριτι, ἐκίτερον τοῦτων δι' ἑκατέρου δέχεται τὴν βεβαίωσιν· ἢ μὲν ὡ; ὑπ' αὐτοῦ καταγγελλομένη, καὶ διατυπωμένη, καὶ ὅσον προχαρτομένη, καὶ ἐμφανισμένη τοῖς σηκασμασιν· ὃ δὲ ἄτε τῶν προβήσεων καὶ προχαρῶν εἰς ἔργα ἐκθετικῶν διὰ τῆς χάριτος τὴν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῖς παραπετάσμασι κρυπτομένην, ἀνακαλυπτοῦσῃς ἀλήθειαν. Εἰ δὲ μὴ τὸ σύμφωνον συνδέσσει ἀλλήλοις ἡ χάρις, καὶ τὰ πρὸ τῆ; χάριτος, πῶ; ἂν ἔπαρὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐχρησμοδοτεῖται.

¹ Joan. v, 45. ² Matth. xiii, 52. ³ Luc. xxiv, 25, 27.

ταῦτα πανδήμοις ὄμμασιν ἐωρᾶτο τελούμενα ; Πῶς δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς λεπρούς ῥήματι καθίρων πρὸς τοὺς ἐν νόμῳ ἱερεῖς τοὺς ἀπέστειλε, προστάτων ἀπίνασι, καὶ ἐπιδικνύουσι τοῦτοις ἐαυτοὺς, καὶ τὸ δῶρον, ὡς ὁ Μωσῆς διατάξατο ;

Ὁ θεσπέσιος Παῦλος τὰς προφητικὰς διαγορευσεις εἰς μαρτυρίαν ἐκτιθέμενός φησιν, Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα Διαθήκην καιρῆν, οὐ κατὰ τὴν Διαθήκην, ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλυομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. Ἦν ἐποίησα, φησὶν, ἀλλ' οὐχ ὁ πονηρὸς, ὡς ; σὺ λέγεις. Εἶτα, Αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ Διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν. Τίς ὁ λέγων ; Ὁ Κύριός φησιν, ἀλλ' οὐχ ὁ πονηρὸς. Ἐπάγει γὰρ, Αἴτη ἡ Διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, λέγει Κύριος. Διαθήσομαι ἐγὼ, οὐκ ἄλλος. Διαθήσομαι ἐγὼ τὴν Καιρῆν, ὃς διεθέμην καὶ τὴν Παλαιάν. Ὅρξῃ πῶς ἄνω καὶ κάτω τὴν αὐτὴν καὶ τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας Διαθήκης νομοθέτην ὁ Παῦλος ἀνομνίζει ;

Μετὰ τὴν ἀθυρίαν καὶ θαυμασίαν Ἀβραάμ θυσίαν παραδράμης, Θεοῦ μὲν ἐκζητήσαντος ταύτην, καὶ τὴν γνώμην ἀποδεξαμένου, τοῦ δὲ προθύμως πεισθέντος, καὶ οὐ πεισθέντος μόνου, ἀλλὰ καὶ πιστεύσαντος, ὅτι δυνατός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ νεκροὺς ἐγεῖραι. Διὰ τοῦτο λογιζέται αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τὸ πατρικὸν δὲ ἀξίωμα οὐ κατὰ τῆς τότε μόνου γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα λαμβάνει, καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. Καὶ πρόσθετος ἀκριβῶς τίνος λέγει Θεοῦ. Ἐπάγει γὰρ διδάσκων ὁ Παῦλος, ὅτι τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλούντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Καὶ πάλιν, Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ. Ὅρξῃ τίς ἦν ὁ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις λαλήσας, ὅτι οὐκ ἄλλος παρὰ τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὴν χάριν, ἀλλ' αὐτός. Ἐπάγει γὰρ, Οὐκ ἐγράφθη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογιζέσθαι τοῖς πιστευούσιν ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. Οὐκοῦν ὁ Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν θέμενος τὸν Ἀβραάμ, ὁ τὸν ὄρκον ὑποσχὼν αὐτῷ, ὁ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀδιάφυστος, ὁ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα, ὁ ζωοποιῶν τοὺς νεκροὺς, αὐτός ἐστιν ὁ ἐγγεγράφας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ τῆς ἀποστασίας δλέθριον φρόνημα εἰς ἀρχῆς δύο καταμερίζη τὴν ἀμέριστον καὶ μίαν ἀρχήν.

Ἐνὸς Θεοῦ τὴν τε Παλαιάν καὶ τὴν Καιρῆν ἀνακηρύττων ὁ Παῦλος, καὶ ὡς ἐκ ρίζης ἐκείνης ταύτην προελθεῖν, καὶ ἀγιότητος ἐκατέραν μετασχεῖν οὕτω φησὶν. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, καὶ τὸ φύραμα. Καὶ εἰ ἡ ρίζα ἀγία, καὶ οἱ κλάδοι. Καὶ οὐ σὺ τὴν ρίζαν βαστάεις, ἀλλ' ἡ ρίζα σὲ. Καὶ, Εἰ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο (ἔπειτα

Divus Paulus propheticas prædictiones in testimonium adducens : *Ecce, inquit, veniant dies, et consummabo super domum Israel, et super domum David testamentum novum non juxta testamentum, quod feci patribus eorum in die, cum apprehendi manum ipsorum, et eduxi eos ex Aegypto* ¹. *Quod feci, inquit, ego nimirum, non autem malus, ut tu dicis. Deinde : Ipsi non manserunt in testamento meo, et ego neglexi eos. Quis hic loquitur? Dominus, au malus? Dominus utique. Addit enim : Hoc testamentum, quod ponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus. Ponam ego, et non alius. Ponam ego novum, qui posui et vetus* ². Vides, quomodo supra et infra eundem tum Veteris, tum Novi testamenti Paulus auctorem celebret?

Neque vero admirabilem Abrahamæ victimam non immolatam silentio præterieris. Hanc enim Deus postulavit, et animam offerentis complexus est. Ille autem non solum paruit, verum etiam credidit, Deum etiam posse mortuos in vitam revocare. Idcirco reputatum est illi ad Justitiam, patrisque nomen accepit, non illius tantum generationis, sed aliarum etiam, quæ sunt consecutæ, sicut scriptum est : *Quia patrem multarum gentium posui te* ³, ante Deum, cui credidit. Et animadvertite diligenter, eundem Deo. Sequitur enim Paulus et docet : *Qui vivificat mortuos et vocat ea quæ non sunt, tanquam sint* ⁴. Et rursum : *In repromissione Dei non habitavit diffidentia, sed confirmatus est fide, dans gloriam Deo* ⁵. Vides, quis sit is, qui locutus est in lege et prophetis? nemo enim alius, nisi ille, qui largitus est nobis gratiam. Sequitur enim : *Non est scriptum autem propter ipsum solum, sed etiam propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis* ⁶. Ille igitur, qui patrem multarum gentium Abraham constituit, qui jurejurando ei promisit, qui in præmissis mendax non est, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam sint, ipse est, qui suscitavit Dominum nostrum a mortuis, licet perniciosi desertores isti aliter sentiant, et principium unum, quod dividi non potest, in duo distrahant.

Unius esse Dei Vetus et Novum testamentum Paulus docens, atque hoc ex illius radice profectum dicit : *Et si primitiæ sanctæ, et massa* ⁷. Et : *Si radix saucta, et rami* ⁸. Et : *Tu radicem non portas, sed radix te* ⁹. Et : *Si Deus naturalibus ramis non pepercit* (ceciderunt enim tentantium pedes in deserto, et multæ aliæ calamitates noxios invaserunt).

¹ Hebr. viii, 8, 9. ² ibid. 10. 13 ³ Gen. xvii, 4. ⁴ 1, 16. ⁵ ibid. ⁶ ibid. 18.

⁷ Rom. iv, 17. ⁸ ibid. 20. ⁹ ibid. 21. ⁷ Rom.

ne tibi quidem parcat. Non alius illis, alius tibi, A sed idem. Et rursum : Vide bonitatem et severitatem¹. Cujus? Christi : severitatem quidem in eos qui ceciderunt ; in te autem bonitatem. Quid autem sibi volunt primitiæ, et massa, et radix, et rami, et naturales, et insiti, nisi mutuam quamdam cognationem? Quibus ex verbis apertissime unus et idem esse legislator declaratur.

Οἱ ἀπόφωεις, καὶ οἱ εἰ ἐγκεντρίσως, εἰ μὴ τὴν ἀλλήλουχίαν, καὶ συγγένειαν, καὶ ὅτι τοῦ αὐτοῦ νομοθετοῦ φωναῖς δηλοῦσιν ἐναργεστάταις ;

Alibi dicit : Circumcisus aliquis vocatus est, non abducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei², unius nimirum, non autem duorum. Mandatorum porro unum jubet circumcidi, alterum vetat. Utrumque autem ad eundem refert Deum. Quamobrem unus est Deus verus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et circumcisionem per Abraham in mysterio perfectionis dedit temporibus præfinitis, et eos qui in præputio erant, per Filium suum suscepit.

Animadvertite mihi sapientiam Pauli, quomodo Veteris et Novi Testamenti discrimen ostendat. Verum cum desertorum istorum hæresim perspiceret, illius omnes amputans nugæ, hæc statim addit : *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova*³. Omnia, inquit, tam recens nimirum quam Vetus Testamentum ex Deo, qui nos sibi conciliavit per Dominum nostrum Jesum Christum.

Joannes adventu boni Dei dignus, effectus, et plusquam propheta, et quo inter natos mulierum major non surrexit, testimonio ipsius Veritatis, quomodo pro legis mandato sibi pugnandum existimavit, præsertim cum gratiæ præcursor missus fuerit? Neque vero pugnavit solum, sed capite pro illo damnatus est. Unde enim, nisi ex lege sumpsit, ut Hero'em reprehenderet, diceretque : *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*⁴? Vides igitur, quanti fecerit mandata legis ille, qui dignus effectus est, ut auctorem gratiæ baptizaret. Nam si præcepta Mosaica et evangelica instituta non sunt ejusdem divinæ et bonæ inspirationis, quomodo ipse minister gratiæ illa non aspernatur? præsertim cum Dominus dicat : *Nemo potest duobus Dominis servire*, et quæ sequuntur⁵. Ipse enim præcursor Joannes una cum prophetarum cœtu duobus dominis deprehenditur inseruire, si duorum dominorum, unius boni et alterius mali, Novum esse concedimus et Vetus Testamentum.

Magnus ille præco veritatis Paulus clara voce clamat : *Num secundum hominem hæc loquor? Annon et lex dicit?* id est, non argumentis humanis hæc confirmo. Nonne et legis mandato præscripta sunt? *In lege enim Mosis*, inquit, *scriptum est : Non alli-*

γάρ τῶν ἐκπειρασάντων τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πολλὰ ἄλλα μετέθηκε πάθη τοῦς ὑπαίτους), μήπως ὁ αὐτὸς οὐδὲ σοῦ φείσεται. Οὐκ ἄλλος μὲν ἐκείνων, ἄλλος δὲ σοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτός. Καὶ πάλιν, *Ἴδε οὖν χρηστότητα, καὶ ἀποτομίαν*. Τί-νος ; Χριστοῦ. Ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα. Τί δ' ἂν βούλοιντο ἡ ἀπαρχή, καὶ τὸ φύρμα, καὶ ἡ βίζα, καὶ οἱ κλάδοι, καὶ

Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν φησὶ, *Περιετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάρθω· ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιετμηθῶ. Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ*· ἐνὸς δηλονότι, καὶ οὐ δύο θεῶν. Τῶν δὲ ἐντολῶν ἡ μὲν ἐκέλευσε περιτέμνεσθαι, ἡ δὲ μὴ. Ἐν ἐκατέρῃ ἀνωμολόγησε τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ὥστε εἶ: Θεὸς ὁ ἀληθινὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ τοῦ Ἀβραάμ εἰς μυστηρίου τελείωσιν χρόνους ἑρριζμένοις δούς καὶ τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προσειληφώς.

Ὅρα μοι τὴν σοφίαν τοῦ Παύλου ὅπως διαφορὰν μὲν τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει. Προβλέπων δὲ τὴν ἀποστασίαν, καὶ πᾶσαν αὐτῆς ἐκκόπτων ματαιολογίαν, εὐθὺς πάλιν ταῦτα συνεπιφέρει· λέγει γάρ· *Τὰ ἀρχαῖα παρήλθεν, Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά*· τὰ δὲ πάντα φησὶ καὶ ἡ Νέα δηλονότι, καὶ ἡ Παλαιὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἄξιός τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ γεγο ὡς ὁ Ἰωάννης, καὶ προφήτου περισσότερος, καὶ μέζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγορευθεῖς, πῶς ὑπέστη νομικῆς ἐντολῆς ὑπερμαχεῖν, καὶ τότε πρόδρομος τῆς χάριτος ἀποσταλεῖς ; καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ ταύτης ἀναیرهθῆναι. Τὸ γὰρ ἐλέγχειν τὸν Ἠρώδη, καὶ λέγειν, *Οὐκ ἔξεστὶ σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*, πῶθεν εἶχε λαβῶν, ἡ τίνος ὑπεραπίζων νομοθεσίας τὸν ἔλεγχον προσῆγε τῷ βασιλεῖ ; Ὅρξ; πόσον ἐτίμα τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὁ τὸν τῆς χάριτος νομοθέτην βαπτίσαι καταξιωθεῖς ; Εἰ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς ἦσαν θείας καὶ ἀγαθοῦργοῦ ἐπιπνοίας τὰ τε μωσαϊκὰ παραγγέλματα καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα, πῶς ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος ὑπηρέτης οὐδ' ἐκείνων ὀλιγωρεῖ, καίτοι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυριοὶ δουλεύειν*, καὶ τὰ ἐξῆς ; Ἰδοὺ γὰρ αὐτό; τε ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἡ ὁμήγουρις εὐρίσκονται δυοὶ κυριοὶ δουλεύοντες ; εἴπερ δύο κυρίων, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ, τὴν Παλαιὰν εἶναι συγχωρήσομεν, καὶ τὴν Νέαν.

Παῦλος ὁ μέγας κήρυξ διαπρυσίῳ βοᾷ τῇ φωτὶ, *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; ἢ καὶ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει ;* τουτέστι, Μὴ λογισμαῖς ἀνθρώπων ἀσφαλίζομαι τὸ ρηθὲν, ἢ οὐχὶ καὶ θείας νομοθεσίας ἐστὶ τὸ προτεινόμενον ; Ἐν γὰρ τῷ Μω-

¹ Rom. xi, 22.² 1 Cor. vii, 18, 19.³ 1 Cor. v, 17.⁴ Marc. vi, 18.⁵ Matth. vi, 24.

σέως νόμῳ γέγραπται. φησὶν, Οὐ φιμώσεις βοῦν **A** ἄλοῶντα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει, Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; τίνοι δὲ μᾶλλον μέλει δεικνύς ἐπάγει, Δι' ἡμᾶς δὲ πάντως λέγει, καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη. Ὡστε κοινὸν τὸ δόγμα τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαβιβάζον, καὶ πολιτευόμενον καὶ ἐν τῇ χάριτι. Εἶτα τὴν φυσικὴν ὁμοίτητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον ὑποδηλῶν ἐκ τῆς τῶν νομοθετηθέντων ὁμοιότητος, Ὡσπερ, φησὶ. προστάτη τοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Κύριος προσέταξε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου λῆν. Τὴν συνάφειαν δὲ πάλιν καὶ συγγένειαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλείον τρανολογῶν, Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, φησὶν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διεήλθον, καὶ πάντες ἐν τῇ νεφέλῃ ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἐφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἐπίον. Ἐπίον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἣ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἀκούεις, ὅπερ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ἐπέτιζε λαόν, Ἰσὺν δὲ εἰπεῖν τὸν οἰκεῖον· καὶ πῶς ὁ Πατήρ ὠδήγει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ λατρείαν, καὶ ἐπιστροφὴν διὰ τίνων; ἢ δηλονότι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν; Ποῦ οὖν ἐνταῦθα ὁ πονηρός; ποῦ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς τὸ ἔργον; ποῦ οἱ νόμοι τῆς ἀντικειμένης μοίρας; Εἶτα πάλιν φησὶ· Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτὸν Καὶ τίνα τὰ ἐπίχειρα; Ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοτο. Ὡστε οἱ πειράζοντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεὸν διὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐπειράζον.

Ἐβραίοι; ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων φησὶ· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέροισιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Ἰδοὺ τὸν αὐτὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον πάλαι μὲν ἐν τοῖς προφήταις λαλήσας λέγει, ὕστερον δὲ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅθεν τὴν καινὴν Διαθήκην ἐν τῷ Υἱῷ χαρισάμενος τῷ κόσμῳ, αὐτὸς καὶ ἐν τοῖς προφήταις διέθετο τὴν παλαιάν, καὶ πῶς ἢ πλάνη ἄλλον μὲν ἐκεῖνης, ἕτερον δὲ τῆς καινῆς ἀναπλάττει νομοθέτην καὶ Θεόν;

Πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πιστὸν ὅτι τῷ ποιήσαντι αὐτόν, δηλονότι ἀρχιερέα. Εἶτα πῶς ἦν πιστός, ὅπερ ἡγουμένος διὰ τοῦ Μωϋσέως δεικνύει· Ὡς καὶ Μωσῆς, φησὶν, ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Τίνος οἴκου; ἢ δηλονότι τοῦ ποιήσαντος ἀρχιερέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἶτα καὶ τὴν ἀσύγκριτον διαφορὰν τοῦ Δεσπότη πρὸς τὸν δούλον διδάσκων, ἐπήγαγεν, οὗ Πλείονος δόξης οὗτος παρὰ Μωϋσῆν ἤξειται, καθ' ὅσον πλείονι τιμῇ ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν Χριστὸς Υἱὸς τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ Μωσῆς

A gabis os bovi trituranti ¹. Et his dictis subjicit: *Nunquid de bobus cura est Deo* ²? Quos autem magis curet, addit: *Propter nos autem omnino dicit, et propter nos scriptum est* ³. Quare commune decretum in veteri lege et in gratia versatur. Deinde naturalem et certissimam Patris et Filii similitudinem ex legis similitudine ostendit: *Quemadmodum, inquit, praeceptum fuit, ut qui altari servant. participes sint altaris, sic et Dominus praecepit, ut qui nuntiant Evangelium, ex Evangelio vivant* ⁴. Necessitudinem rursus et cognationem legis et gratiae clarius ostendens, *Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cibum spiritualem comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim ex spirituali sequente petra, petra autem erat Christus* ⁵. Audis, quomodo Christus Patrum populum, id est, suum potaverit? Et quomodo Pater ducebat Israel ad Filii agnitionem et adorationem? Per quos autem? Per Mosem utique et prophetas. Ubi igitur hic malus? ubi mali principii opus? ubi leges partis contrariae? Post autem dicit: *Neque tentemus Christum, sicut quidam ipsum tentaverunt* ⁶. Qui nam? Nempe populus Israelita. Et quae supplicia? *A serpentibus perierunt* ⁷. Quamobrem qui Deum in lege tentaverunt, ii per Patrem tentarunt Filium.

ἐπειράσαν. Τίνες; ἢ δηλονότι ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός. Ὡστε οἱ πειράζοντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεὸν διὰ τοῦ Πα-

C Ad Hebræos scribens Paulus: *Multifariam, inquit, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio* ⁸. Ecce eundem Deum, et non alium olim in prophetis locutum dicit, post autem in Filio. Qui Novum Testamentum in Filio largitus est mundo, idem et in prophetis Vetus instituit. Quonam igitur modo istorum error unum veteris, et alterum novi Testamenti fingit auctorem?

Rursus idem apostolus ait: *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Jesum Christum, qui fidelis fuit et qui fecit se* ⁹, nempe pontificem. Deinde quomodo fidelis fuerit, explicans, per **D** Mosem ostendit. *Quemadmodum Moses, inquit, in tota domo ejus* ¹⁰. Cujus domo? Illius nimirum, qui fecit pontificem Dominum nostrum Jesum Christum. Deinde incomparabilem Domini cum servo differentiam demonstrans adjecit: *Eo majore gloria hic, quam Moses dignus fuit, quanto majorem honorem habet domo, is qui fecit eam. Omnis enim domus aedificatur ab aliquo, qui autem omnia facit, est Deus* ¹¹. Ecce Christus Filius boni Patris. Moses autem servus ejus, nec simpliciter servus, sed fide-

¹ I Cor. viii, 8, 9. ² ibid. ³ ibid. 10. ⁴ ibid. 13, 14. ⁵ I Cor. x, 1, 4. ⁶ ibid. 9. ⁷ ibid. ⁸ Hebr. i, 11. ⁹ Hebr. iii, 1. ¹⁰ ibid. 2. ¹¹ ibid. 5, 4.

lis. Et rursum: *Qui autem omnia facit est Deus, qui ei habitaculum construxit terrenæ domus ipsius*.

Item ipse doctor orbis terrarum dicit vocatum esse a Deo pontificem Aaron, sicut et Christum. *Nemo, inquit, sibi ipse honorem sumit, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non se ipse glorificavit, ut pontifex fieret, sed qui vocavit eum: Filius meus es tu ego hodie genui te*³. Quod si is qui Christum vocavit pontificem, ipse est qui et per Mosem unxit Aaron, et neuter se ipsum pontificem declaravit, sed qui vocavit eos, quomodo et Novi et Veteris Testamenti tum opera tum leges non sunt unius et ejusdem boni?

Tu mihi Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, et ipsum Mosem, ac reliquos veteris Testamenti præclaros viros collige, quos Paulus in numero justorum cum laude collocat, et fidem ipsorum celebrat. Nam de Mose quidem illud adjungit, quod et opprobrium Christi sustinuit. *Majus enim, ut propriis ipsius verbis utar, thesauris Ægyptiorum existimavit opprobrium Christi*⁴. Et causam adjungit: *Respiciebat enim ad remunerationem*⁵, quam nimirum ipsi poterat Deus tribuere. *Et quid oportet, inquit cæli incola Paulus antevertens, viros enumerare? Narrantem me tempus ipsum deficiet de Gedeon, Barac, Sampson, Jephthæ, David, Samuel, et prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, «deprei sunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, effugaverunt aciem gladii, convalescerunt de infirmitate*⁶. Deinde sacris ipsorum et admirandis operibus commemoratis, vitæque in solitudine transactæ et fortitudinis, subjicit: *Quibus dignus non erat mundus*⁷. Neque hoc contentus, sed nos ad eorum imitationem incitans, et eorum exemplo ad virtutem cohortans addit: *Tantum habentes circumpositam nobis nubem testimonii, deposito omni timore, et circumstante peccato per patientiam curramus ad propositum nobis certamen respicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*⁸, qui est Dominus noster Jesus Christus, qui et fidei, in qua strenui ei stabiles permanserunt patres nostri, factus est princeps, et illorum ac nostræ salutis auctor.

ρῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγὸν καὶ Χριστὸς, ὅστις καὶ τῆς πίστεως, ἐν ᾧ γενναῖοι καὶ βέβαιοι μεμενῆκασιν οἱ πατέρες ἡμῶν, γέγονεν ἀρχηγός, καὶ τῆς ἡμῶν τε κάκων σωτηρίας τελειωτής.

Hic Apostolus et alibi legem Mosaicam ita celebrat, ut Dei verbum, quod non intercidit, esse dicat: *Non enim excidit, inquit, verbum Dei*⁹. De Jacob autem et Esau verba faciens, *quod major serviet minori*¹⁰, tum recentes, tum veteres erroris ministros coarguit. Ait enim: *Numquid injustitia est apud Deum? Absit! Quomodo enim dicit Mosi: Miserebor, cui misereor, et misericordiam præstabo,*

θεράπων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἀπλῶς θεράπων, ἀλλὰ πιστός. Καὶ πάλιν· Εἰς ὃ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός, ὃ καὶ τὴν κατασκευὴν διαταξάμενος τοῦ ἐπιγείου οἴκου αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς οὗτος τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος λέγει κληθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεῖα τὸν Ἀαρὼν ὡσπερ καὶ τὸν Χριστὸν. *Οὐχ ἑαυτῷ γὰρ, φησί, τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὃ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. καθάπερ καὶ Ἀαρὼν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενέσθαι ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενήνηκά σε. Εἰ δὲ ὁ τὸν Χριστὸν καλέσας ἀρχιερεῖα, οὗτός ἐστιν ὃ καὶ τὸν Ἀαρὼν διὰ Μωσέως χρίσας, καὶ οὐδ' ἕτερος ἑαυτὸν ἐδόξασεν ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ καλέσας αὐτούς· πῶς οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Νέας καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς τοῦ αὐτοῦ εἰσὶν ἀγαθοῦ καὶ ἔργα καὶ νόμοι;*

Σὺ δὲ μοι καὶ τοὺς λοιπούς, οἱ περιφανῶς ἐδείχθησαν ἐν τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ βεβιωκότες, ἐπιλεγέσθου, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, αὐτὸν τὸν Μωσέα, οὗς ἐν ἐπαίνῳ δικαίῳ ποιούμενος ὁ Παῦλος, καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξυμνῶν περὶ τοῦ Μωσέως προστίθῃσιν, ὅτι καὶ τὸν ὄνειδισμὸν ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γὰρ ἐν ῥήμασιν αὐτοῦ· Μείζονα τῶν ἀγγέλων θησαυρῶν ἠρησάμενος τὸν ὄνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Τίθεισι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, ἣν δηλονότι δυνατὸς ἦν παρασχεῖν αὐτῷ ὁ Θεός. Καὶ τί δαὲ καταριθμεῖν τοὺς ἀνδρας; Προλαβὼν γὰρ ἡμᾶς ὁ οὐρανοφοιτῆς Παῦλος φησὶν· Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεὼν, Βαρὰκ τε καὶ Σαμψῶν, καὶ Ἰσφθάς, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λέοντων, ἔσβεσαν δύραμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Εἴτα καὶ τὰ ἱερὰ τούτων καὶ θαυμάσια ἔργα καὶ πειθὴ διεξιῶν, καὶ τὴν ἐν ἐρήμῳ διατριβὴν καὶ καρτερίαν, ἐπάγει· Ὅν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν διεγείρων ἡμᾶς μέμνησιν, καὶ ὡσπερ παράκλησιν εἰς ἀρετὴν ἐκείνους προτιθεῖς, ἐπιφέρει· Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν εἰς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφο-

τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς

Οὗτος ὁ Ἀπόστολος καὶ ἐν ἄλλοις λόγον μὲν ἐδίπτων τοῦ Θεοῦ τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἀνυμνεῖ· *Οὐ γὰρ ἐκπέπτωκε, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ γε τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἠσαῦ διαλαμβάνων, ὡς ὃ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττω, μονονουχὶ καὶ τοὺς ἀρτιφανεῖς καὶ τοὺς πάλαι τῆς πλάνης ὑπηρέτας ἐπιπτομίξει· Φησὶ γὰρ· Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσῶϊ λέγει· Καὶ*

¹ ibid. 4. ² Hebr. v, 4, 5. ³ Hebr. xi, 26.

⁴ Rom. ix, 6. ⁵ ibid. 15.

⁶ ibid. ⁷ ibid. 32-34. ⁸ ibid. 38. ⁹ H. br. xii, 1.

ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οὐκ εὐφρανθήσω ὃν ἂν οὐκ εὐφρανθήσω. Καὶ ἵνα μὴ διέξῃ τις ἐξ οἰκείων πόνων καὶ ἰδρωμάτων, καὶ χωρὶς τῆς ἰσχυρῆς συνεργείας τοῦ πᾶν ἔκτελει τῶν κατορθωμάτων, συνείρει· Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεῆσαι, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. Τὸν αὐτὸν δὲ λέγει Θεὸν καὶ τοῦ ἐλέους τοῖς εἰς αὐτὴν ὁρῶσιν ὑπαρχόντα πηγὴν, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἐπηρμένων διερχόμενον καὶ καταβάλλοντα τὸ ἀλαζονικὸν καὶ φληρόν. Τὸν αὐτὸν δὲ Θεὸν, ὃς ἐστὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φιλόανθρωπον καὶ ἀγαθὸν ἀνυμνῶν, καὶ παιδοπαθεῖν μὲν αὐτῷ πάντα, μηδένα δὲ κατεξανίστασθαι διὰ τῶν οἰκθρῶν λογισμῶν τῆς ἀπερρόγητου κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἐπιφέρει· *Μενοῦργε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ εἰς εἰ δ' ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ*; Ἔπειτα τοῦτον πλάστην λαμπρῶς ἀνακρίζων, καὶ οὐ πλάστην μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν ἀναξαρτίου κριτὴν καὶ τοῦ διανεμῆναι ἐκάστῳ, ἃ ἡ κρίσις ἤνεγκε, Δεσπότην, τὴν μὲν ὄργην φέρειν ἐκδιδάσκει ἐπὶ τὰ σκευὴ τὰ κατηρτισμένα εἰς ἀπόλειαν, τὸν δὲ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ τοῖς τοῦ ἐλέους ἐπιδαψιλεύεσθαι ἀξίοις· οὗ καὶ ἡμεῖς μετόχους εὐαγγελίζεται εἶναι, ἅτε δὴ προητομασμένους εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν ἀμεταμέλητον τὴν χάριν ἀναγράφων τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἐκείνου ἦν ὁ Ἰσραηλῆτης λαός, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ τὰ προτάγματα, καὶ ὅτι μὴ πάντα διὰ τὴν ἐνίων παράδειξιν ἐξεκέρυξε τῆς υἰοθεσίας, φησὶ, *Μὴ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Οὐκ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω*. Καὶ δεικνύς ἐναργῶς τίνα λέγει Θεὸν, καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι τὸν λαὸν αὐτοῦ μὴ ἀπόσωτο, *Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, Ἰσραηλῆτης εἰμι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν*. Ὅστις ὁ μὴ ἀπωσάμενος Παῦλον, ἀλλὰ καλέσας αὐτὸν εἰς ἐκλογὴν, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἰσραὴλ λαὸν αὐτοῦ θέμενος, καὶ μὴ ἀπωσάμενος τοῦτον, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν τελειώσας αὐτούς.

Ἀνακαλύπτων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ὁ θεὸς Ἀπόστολος, καὶ καθαρὸς ἡμᾶς παραγγέλλων εἶναι, καὶ ἀφορισμένους τῶν ἀκαθάρτων, ὡς ἂν εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἀναγράψει ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, *Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἔσθε θεοὶ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας*, ἐπάγει καὶ τὸν ταῦτα ἐπαγγειλάμενον, ὅτι Κύριός ἐστι παντοκράτωρ. Συναδιαπλέκει δὲ καὶ πρὸς τίνες αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι διὰ τῶν πατέρων πρὸς ἡμᾶς. Ἐπιφέρει γὰρ, *Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀδελφοί, καθαρῶς ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγωνοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ*. Ὅστε ἡμῖν ἐπήγγελται ταῦτα ἀπὸ τῶν πατέρων ἀρξάμενα, καὶ οὐπερ Θεοῦ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς· καὶ ὡσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ οἱ καθαρὸι ναὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ οἱ ἐν τῇ Νέῃ καθαρὸι ναὸς τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα φημι εἶναι οἱ μύσται καὶ μυσταγωγὰ τῆς τοιαύτης αἰρέσεως· μήτε ἀκοῆ πεισῶν φορητὰ, μήτε γλώσση τῶν εὐσεβῶν λαλητὰ.

A cui misereor? Ac ne quis existimet se propriis laboribus et sudoribus sine divino auxilio perfecta exsequi virtutum officia, colibet humanam arrogantiam, et dicit ipsum Deum esse misericordiae fontem in eos qui ad ipsum respiciunt, eos autem qui supercilium tollunt, coarguere, et gloriosam ipsorum superbiam deprimere. Porro Deum ipsum, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi, benignum et bonum appellat, eique omnes obedire dicit, et propriis rationibus neminem ab arcana illius gubernatione sese subtrahere. Sic enim ait: *O homo, tu quis es, ut respondens Deo?* Mox enim opificem procreatoremque nostrum aperte demonstrat esse, nec solum procreatorem, verum etiam judicem liberum et Dominum, qui possit cuique tribuere quae iudicio decreverit suo; itaque iram suam exercere in vasa parata ad interitum, divitias autem gloriae suae largiri illis qui misericordia ipsius sunt digni. Cujus et nos dicit esse participes, qui praeparati sumus, et vocati ad ejus bona perfrendenda, qui credidimus in Dominum nostrum Jesum Christum.]

εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν, τοὺς πεπιστευκότας

Alibi vero sine poenitentia esse scribens gratiam veri Dei et ejus esse populum Israelitam et legem et mandata, nec omnes propter paucorum culpam repudiasse, ut sibi non essent filii, sic ait: *Nunquid rejecit Deus populum suum? Absit. Non rejecit Deus populum suum, quem praescivit*. Et per apicue demonstrans, quem Deum dicat, et unde planum fiat, Deum non repudiasse populum suum, *Nam et ego, inquit, sum Israelita, ex semine Abraham, de tribu Benjamin*. Quare qui Paulum non repudiavit, sed vocavit ipsum ad electionem, hic est, qui et Israelem fecit populum suum, et non repulit eum, sed per fidem in Christum perfecit.

Veritatis splendorem patefaciens divus Apostolus, nosque ut mundi simus, et ab immundis sejungamur adhortans, ut qui in Dei filius et filias adoptati simus, *Nam et vos, inquit, eritis mihi in filios et filias*, et eum qui promisit haec, indicat, nempe Deum omnipotentem. Adjungit etiam illos quibus promissiones factae sunt, nobis nimirum per patres. Dicit enim: *Has igitur habentes promissiones, churissimi, emundemus nos ab omni iniquatione carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei*. Nobis igitur haec promissa sunt, quae a patribus duxerunt initium, et cujus Dei est ille populus, ejusdem et nos sumus. Et quemadmodum in veteri Testamento homines mundi templum erant Dei, sic et in novo qui mundi sunt, ejusdem sunt Dei templum.

Multa praeterea nugantur istius haeresis doctores et vindices quae nec fidelium auribus percipi nec populi lingua possunt explicari. Cum enim fides

¹ Hebr. xii, 14, 15. ² ibid. 20. ³ Rom. xi, 2. ⁴ ibid. ⁵ II Cor. iv 18: ⁶ II Cor. vii, 1.

ipsorum ab errore principium sumpserit, in omnibus deinceps aberraverunt. Capita tamen hæreticarum opinionum et fundamenta, et radicem, et fontem quodammodo demonstrabimus. Quæ religionis et pietatis doctrina ab initio ab hoc usque tempus redarguit, et tanquam aranæ telas disjecit atque dissolvit, et ipsorum tenebris discussis veritatem ostendit. Quæ vero prætermissa sunt, facile eisdem rationibus quibus reliqua confutavimus evertentur. Si enim qui hæresis veneno sunt infecti, respiscant, ex graviorem capitum confutatione reliqua cognoscent. Nam in rectam deducti viam, facile omni mendacio tanquam offendiculo et impedimento sublato rejectoque in omnem venient veritatem. Quod si cæci esse voluerint, claudicabunt adhuc mendacioque protecti contra semetipsos fortiter agent, et ad erroris spiritum deflere recusabunt. Atque ita rursus supervacanea erit subtilior eorum quæ restant explicatio. Putridis enim fundamentis in cassum aliquid superstruxeris inutilemque laborem susceperis.

TITULUS XXV.

De cruce, de sancto baptismo et de eucharistiæ mysterio.

Verum quoniam et crucem venerabilem despiciunt, et divinum baptismum contemnunt, et sacram mysticæ cœnæ transumptionem irrident, et de his quoque aliquid ex beatorum Patrum libris depromptum in medium afferemus.

Damasceni de cruce.

Rerum ipsa creatio humanis rationibus comprehendendi non potest. Fides universa necessaria. Quid fides. — Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. ¹ Nam spiritualis quidem iudicat omnia: animalis autem homo non percipit ea quæ Dei sunt ². Stultitia enim illis est, qui ea suscipiunt, nec Dei bonitatem et omnipotentiam considerant; verum res divinas humanis naturalibusque rationibus investigant. Etenim quæ Dei sunt, naturam et Sermonem et cogitationem superant. Nam si quis animo volvat quonam pacto, et cur Deus omnia ex nihilo produxerit, naturalibusque rationibus id æsequi contendat, nequaquam hoc comprehendet. Animalis enim et diabolica est huiusmodi scientia. Qui vero fide veluti manu ductus, Deum bonum, et omnipotentem, et verum, et sapientem, et justum cogitat, omnia plana et æquabilia, viamque rectam inveniet. Nam fieri non potest ut quis sine fide salutem consequatur ³. Fide siquidem tum humana omnia, tum spiritualia constant. Neque enim agricola ⁴ sine fide arvom proscindit, nec mercator exiguo ligno vectus animam suam furentibus maris undis committit, nec matrimonia contrahuntur, nec denique aliud quidquam eorum quæ vita fert, susci-

Α Τῆς γὰρ πίστεως αὐτῶν ἀρξαμένης ἐκ πλάνης, ἀκολούθως ἐν ἁπασιν ἐπλανήθησαν. Τὰ μέντοι κεφαλαιωδέστερα τῶν ἐν αὐτοῖς αἰρετικῶν δογμάτων, καὶ ὅσα θεμέλιος, καὶ ρίζα, καὶ ὅσον πηγὴ πεφύκασι, ταῦτά εἰσιν, ὅσα προλαβὼν ἀχρι τοῦ παρόντος ὁ εὐσεβῆς λόγος ἤλεγξε, καὶ ὡς ἀράχνης ἰσθὸν διέλυσεν, καὶ τὸ σκότος αὐτῶν διασκεδάσας ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν. Τάλλα δὲ παρεϊάθησαν, ὡς εὐχερῶς ἀπὸ τῶν ἀνατραπέντων λυθῆναι καὶ αὐτὰ δυνάμενα. Εἰ μὲν γὰρ πείσουσι τοὺς τῆς αἰρέσεως οἱ τῶν κεφαλαιωδέστερων δογμάτων ἑλεγκοί, περιττὴ τῶν ὑπολειφθέντων ἢ κατὰ μέρος ἐξέτασις· ἐναχθέντες γὰρ εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν βραδίως ἔσονται βαδίζοντες ἐπὶ πᾶσαν ἀλήθειαν, πᾶν ψεῦδος καθάπερ πρόσκομμα καὶ σκῶλον ἐκ μέσου ποιοῦντες καὶ διαβρίπτοντες· εἰ δ' ἐθολοτυφλώττοντες μουσοῖν ἐτι πρὸς τὸ φῶς, καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀνδρίζονται τῷ ψεῦδι σκεπόμενοι, καὶ μὴ θέλοντες ἀποστῆναι τοῦ πλανήσαντος αὐτοῦ πνεύματος, καὶ οὕτω πάλιν περιττὴ τῶν κατὰ μέρος ἢ συζήτησις. Σαθροῖς γὰρ θεμελιοῖς μέτην ἐποικοδομήσει τις, καὶ ἀνόνητον ὑποστήσεται τὸν πόρον.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΕ΄.

Περὶ τοῦ σταυροῦ, περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας.

Ἐπεὶ δὲ τὸν τε τίμιον σταυρὸν ἀτιμάζουσιν οἱ Παυλικιανοί, καὶ τὸ θεῖον βάπτισμα δισπτόουσι, καὶ τὴν ἱερὰν μετάληψιν τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ χλευάζουσι, προστεθήσεται καὶ τὰ περὶ τούτων ἀπὸ τῶν τοῖς μακαρίοις πατράσι πεπονημένων.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ σταυροῦ.

¹ Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πνευματικῶς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρία γὰρ ἐστὶ τοῖς μὴ πιστεῖ δεχομένοις, καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζόμενοι, ἀλλ' ἀνθρωπίνους καὶ φυσικοὺς λογισμοῖς ἐξερευνῶσι ² τὰ θεῖα· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσι, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν. Εἰ γὰρ τις λογίζεται ὕπνω ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, τίνος τε ἔνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς φθάσαι ἐθουλήθη, οὐ καταλαβάνει. Ψυχικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γνώσις αὐτῆ καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δὲ τις πιστεῖ χειραγωγημένος, ἀγαθὸν, καὶ παντοδύναμον, καὶ ἀληθῆ, καὶ σφόν, καὶ δίκαιον τὸ θεῖον λογίζεται, εὐρήσει πάντα λεῖτα καὶ ὁμαλὰ, καὶ ὁδὸν εὐθείαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πιστεῖ γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τε πνευματικὰ συνίστανται. Ὅτε γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὐλακα· οὐκ ἔμπορος μικρῷ ξύλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαρνομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν· οὐ γάμοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πιστεῖ νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα τὰ τε θεῖα καὶ

¹ I Cor. I, 23. ² I Cor. II, 15. ³ Hebr. XI, 6.

⁴ Basil. in psal. cxv.

τὰ ἀνθρώπινα πίστει κατορθοῦμεν. Πίστις δὲ ἐστὶν A
ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη, καὶ θεία, καὶ θαυμαστή· ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἑτέρου ὁ θάνατος κατήγγεται, ἢ τοῦ προπάτορος ἀμαρτίας λέλυται, ὁ ἄδικος ἐσκύλευται, ἡ ἀνάστασις δεδωρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἢ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατῴρωται, πύλαι παραδείσου ἠνοίχθησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκᾶθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ γὰρ πάντα κατῴρωται· "Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δὲ ἐστὶ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι ὁ σταυρός, τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβλεπε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη, δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἢ ὅτι, ὡς περ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρον κρατοῦνται καὶ συσφιγγονται, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, πῶς τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μήκός τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται. C

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιστάμεθα καὶ γνωρίζομεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ δλοθρεύων, ὡς ἡ Γραφή φησιν. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐσώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαίνοντων βᾶβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἀμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὴν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς D
καὶ σεβάσιμον, ἐν ᾧ ἑαυτὴν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἁγιασθὲν τῇ ἀφῆ τοῦ ἁγίου σώματος τε καὶ αἵματος προσκυνητέον, τοὺς ἡλούς, τὴν λόγην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὸ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα· ἅτινά εἰσιν ἡ φάτνη, τὸ σπῆλαιον, ὁ Γοργοθάς, ὁ σωτήριος, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν Ἐκκλησιῶν ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ· *Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.* Ὅτι δὲ σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου.* Ἐπεταί γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις.

Fide intelligimus Dei potentia cuncta ex nihilo producta esse. Fide omnia recte gerimus, tum humana, tum divina. Fides porro est assensus omni curiosa inquisitione vacans.

Christi rerum nulla mirabilior cruce. Ejus beneficia. — Quamquam autem omnis Christi actio et miraculorum editio, præclara, divina ac mirabilis est: nihil tamen est ex omnibus quod admiratione dignius sit, quam veneranda ipsius crux. Neque enim alia ulla re destructa mors fuit, primi parentis peccatum extinctum, infernus spoliat, resurrectio donata, vis tum præsentia, tum mortem ipsam contemnendi nobis concessa, reditus ad antiquam beatitudinem paratus, paradisi patefactæ januæ, natura nostra ad Dei dexteram collocata, nos denique filii Dei atque hæredes facti, nisi per crucem Domini nostri Jesu Christi. Siquidem hæc omnia crux præstitit: *Quicumque enim, inquit Apostolus, in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus.* *Quicumque autem in Christum baptizati sumus, Christum induimus.* Christus porro est *Dei virtus et sapientia.* En quo pacto Christi mors, sive crux subsistenti Dei sapientia nos vestivit. Dei autem virtus verbum crucis dicitur, vel quia Dei vis ac potentia, hoc est, victoria adversus mortem, per eam nobis manifestata est; vel quia, sicut quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se coherent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas et profunditas, longitudo et latitudo, hoc est, omnis tam visibilis quam invisibilis creatura, continetur.

Crucis signum fideles inter et infideles discernit. — Hæc nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. Hæc clypeus, armatura, atque tropæum est adversus diabolium. Hæc signaculum est, ne nos exterminator angelus tangat, ut Scriptura loquitur. Hæc jacentium erectio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ovium virga, resipiscentium adminiculum, proficientium perfectio, animæ et corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitæ æternæ lignum.

Ligni crucis adoratio, ac aliorum quæ Christus contactu suo sanctificavit. — Hoc itaque pretiosum sane ac venerabile lignum, in quo se Christus pro nobis hostiam obtulit, uti sanctissimi corporis atque sanguinis tactu sanctificatum, jure debet adorari: clavique item, et lancea, et indumenta, et sacre ejus mansiones, hoc est, præsepe, specus, salutaris Golgotha, vivificum sepulcrum, Sion Ecclesiarum arx, ac similia, quemadmodum Dei parens David aiebat: *Introibimus in tabernacula ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.* Quod autem hic crucem intelligat, argumento est, id quod sequitur: *Surge, Domine, in requiem tuam.* Comes

¹ Rom. vi, 3   ² Gal. iii, 27.   ³ I Cor. i, 24.   ⁴ Exod. ix, 12.   ⁵ Psal. cxxi, 7.   ⁶ ibid. 8.

enim crucis est resurrectio. Nam si eorum quos diligimus, et domus, et lectus, et vestis, clara nobis sunt, quanto magis ea quæ Dei et Salvatoris nostri sunt, per quæ etiam parva nobis est salus!

Adoranda crucis figura ut signum Christi. Materia crucis non adoranda—Quin figuram quoque pretiosæ ac vivificæ crucis adoramus, quamlibet ex alia materia constructa sit: non quod materiam colamus (hoc avertat Deus), sed figuram, velut qua Christus designatur. Etenim ipse discipulos suos præmonens: *Tunc, inquit, apparebit signum Filii hominis in celo*¹, crucem nimirum significans. Ac proinde resurrectionis Christi nuntius mulieribus dicebat: *Jesum queritis Nazarenum crucifixum*². Et Apostolus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*³. Multi enim Christi et Jesus sunt; at unus duntaxat crucifixus. Non dicit, lancea transfixum, sed, *crucifixum*. Quocirca crucis signum a lorandum nobis est: ubi enim signum fuerit, ibi quoque et ipse erit. Cæterum materia ex qua constat figura crucis, destructa forte figura, nequaquam adoranda est. Cuncta igitur quæ Deo dicata consecrataque sunt, ita adoramus, ut cultum illorum ad eum referamus.

Lignum vitæ crucis figura. — Lignum vitæ, quod a Deo in paradiso consitum est, venerandæ crucis figuram gessit. Quia enim per lignum morti aditus patuerat⁴, decebat ut per lignum quoque vita et resurrectio donaretur. Primus Jacob adorans fastigium virgæ Joseph⁵, crucem designavit: cancellatisque manibus benedicens filios⁶, crucis imaginem perquam aperte delineavit. Idem etiam indicarunt, tum virga Mosaica, qua veluti cruce percussus est mare, et quæ Israeli salutem ferens, Pharaonem aquismersit⁷, tum manus in crucis formam expansæ, atque Amalecitas in fugam vertentis⁸: aqua item amara ligno edulcata⁹, rupesque virgæ ope dirupta latices fundens¹⁰: virga Aaroni sacerdotii dignitatem propter divinum responsum sanciens¹¹: erectus tropæi more in ligno serpens, veluti mortuus¹², ligno salutem iis afferente, qui cum fide mortuum hostem cernerent; sicut Christus, in carne peccati nescia, ligno confixus fuit. Magnus Moyses inclamat: *Videbitis vitam vestram in ligno pendentem ob oculos vestros*¹³.

De sancto baptismo: magni Basilii ex triginta capitibus ad Amphilochoium Iconii episcopum.

Quomodo igitur sumus in similitudine mortis ejus conscripti cum ipso per baptismum? Qui igitur est sepulturæ modus, et quæ utilitas ex imitatione? Primum quidem est necessarium ut vitæ prioris series interrumpatur. Quod assequi nequeunt, nisi

A *Ei γὰρ τῶν ἐρωμένων ποθητὴν, οἶκος, καὶ κλίνη, καὶ περιβόλαιον, πῶσα μᾶλλον τὰ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, δι' ὧν καὶ σεσώσμεθα;*

Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιτοῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἑτέρας ὕλης [γε]γέννηται, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ τὴν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἐφη γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διατιθέμενος: *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸν σταυρὸν λέγων. Διὸ καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἄγγελος: Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζωρητὸν, τὸν ἐσταυρωμένον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος: Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. Πολλοὶ μὲν Χριστοὶ καὶ Ἰησοὶ, ἀλλ' εἷς ὁ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε, λελογχευμένον, ἀλλ' ἐσταυρωμένον. Προσκυνητέον τοίνυν τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ γ. Ἐνθα γὰρ ἂν ἦ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὕλην ἐξ ἧς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ χρυσὸς ἢ λίθοι εἴεν τίμιοι, μετὰ τὴν τοῦ τύπου, εἰ τῶχοι, διάλυσιν, οὐ προσκυνητέον. Πάντα τοίνυν τὰ Θεῷ ἀνακαίμενα προσκυνοῦμεν, αὐτῷ τὸ σέβας προσάγοντες.*

Τοῦτον τὸν τίμιον σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου δωρηθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἰακώβ πρῶτος προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου Ἰουσήφ, τὸν σταυρὸν εἰκόνισα, καὶ ἐνηλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εὐλόγησας, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διέγραψε σαφέστατα. Ῥάβδος Μωσαϊκῆ, σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλήξασα, καὶ σώσασα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα: χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτεινόμεναι, καὶ τὸν Ἀμαλὴκ τροποῦμεναι: ξύλῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκαινόμενον, καὶ πέτρα ῥηγνυμένη καὶ προχέουσανάματα: ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας ἄξιωμα χρηματίζουσα: ὄφις ἐπὶ ξύλου θριαμβεύμενος, ὡς νενέκρωται, τοῦ ξύλου τοὺς νεκρὸν ὀρώντας τὸν ἐχθρὸν διασώζοντος τοὺς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας ἁμαρτίαν οὐκ εἰδυῖα προσήλωται. Μωϋσῆς ὁ μέγας, *Ὁψέσθε, βοῶν, τὴν ζωὴν ὁμῶν ἐπὶ ξύλου κρημαμένην ἀπέκρυτε τῶν ὀφθαλμῶν ὁμῶν.*

Περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου ἀπὸ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τὸν Ἰκονίου τριπύκοντα κεφαλαίων.

Πῶς οὖν γινόμεθα ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συνταφέντες αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος; Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς ταφῆς, καὶ τί τὸ ἐκ τῆς μιμήσεως χρησίμων; Πρῶτον μὲν ἀναγκαῖον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ προτέρου βίου διακοπῆναι· τοῦτο δὲ ἀδύνατον

¹ Matth. xiv, 30, ² Marc. xvi, 6. ³ I Cor. i, 23. ⁴ Gen. ii et iii. ⁵ Gen. xlviii, 31 sec. LXX; Hebr. xi, 21. ⁶ Gen. xlviii, 14. ⁷ Exod. xiv, 16 seqq. ⁸ Exod. xvii, 11. ⁹ Exod. xv, 25. ¹⁰ Exod. xvii, 6. ¹¹ Num. xxi, 8 et 9. ¹² Num. xxi, 9. ¹³ Deut. xxviii, 66.

μη ἀνωθεν γεννηθέντα; κατὰ τοῦ Κυρίου φωνήν. Α *qui de supernis nati sunt, ut Dominus ait: regeneratio enim, ut ipsa vox indicat, alterius vitæ initium est. Quamobrem ut alteram incipias, priori finem imponas necesse est. Quemadmodum enim in iis qui cursum reflectunt, status quidam et quies contrarios motus intercipit, sic et in mutatione vitæ necessarium videtur, ut mors inter utramque vitam intercedens præcedentibus finem imponat et sequentibus principium exhibeat. Quomodo igitur descensum ad inferos dirigemus? Invitantes sepulchram Christi. Eorum enim qui baptizantur corpora in aqua quodammodo sepeliuntur. Itaque baptismus figurate operum carnis depositionem significat, ex Apostoli sententia dicentis: *Circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, in Christi circumcisione consequenti cum ipso in baptismo* ^B. Et est tanquam expurgatio animæ a sordibus quæ illi adsunt ex carnis sapientia, sicut scriptum est: *Lavabis me, et super nivem dealbabor* ^C. Idcirco non more Judæorum ablui-mur ad singulas iniquitates, sed unum novimus baptismum salutarem, quoniam una est pro mundo mors, et una a mortuis resurrectio, quarum figuram baptismus gerit; cuius rei gratia qui vitam nostram regit Dominus baptismi sædus nobis instituit, quo mortis vitæque figura continetur. Mortis enim aqua explet imaginem; vitæ autem pignus Spiritus præbet. Quare quod quærebatur, cur aqua cum Spiritu assumeretur, ex his patefactum est. Cum enim duo in baptismo proposita sint, ut deleatur corpus peccati ne amplius morti fructum ferat, et Spiritu vivat ac fructum habeat in sanctitate, aqua mortis imaginem gerit, cum tanquam in sepulchro corpus accipiat, Spiritus autem vitalem virtutem injicit, dum a mortalitate ex peccato proveniente animas nostras ad vitam pristinam renovat. Hoc igitur est de supernis nasci et aqua et Spiritu, cum in aqua perficiatur mortificatio, et vita nostra per Spiritum instauretur. Ternis igitur immersionibus, ternisque appellationibus magnum baptismi mysterium peragitur, ut et mortis figura exprimitur, et divinæ cognitionis doctrina eorum qui baptizantur animæ illustrentur. Quamobrem si qua gratia est in aqua, ea non ex aquæ natura, sed ex Spiritu præsentia provenit.*

μη ἀνωθεν γεννηθέντα; κατὰ τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή. Ὡστε δὲ ἀρξασθαι τοῦ δευτέρου, πέρασ χρῆ θούνα τῷ προλαβόντι. Ὡ; γὰρ ἐπὶ τῶν τὸν δίαυλον ἀνακαμπτότων στάσις τις καὶ ἐπιπέμῃσις τὰς ἐναντίας κινήσεις διαλαμβάνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν βίων μεταβολῆς ἀναγκαῖον ἐφάνη θάνατον ἀμφοτέροις μεσιτεῦσαι τοῖς βίοις, περατοῦντα μὲν τὰ προάγοντα, ἀρχὴν δὲ διδόντα τοῖς ἐφεξῆς. Πῶς οὖν κατορθοῦμεν τὴν εἰς ἄδου κατάλασιν, μιμούμενοι τὴν ταφήν τοῦ Χριστοῦ; Οἶονε! γὰρ ἐνθάπτεται τῷ ὕδατι τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα. Ἀπόθεσιν οὖν τῶν ἔργων τῆς σαρκὸς συμβολικῶς ὑποφαίνει τὸ βάπτισμα, κατὰ τὴν Ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι *Περιεμήθητε περιτομῇ χειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκθύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταξέντες αὐτῷ ἐν τῇ βαπτισμῷ* καὶ οἶονε! καθάρσιόν ἐστι τῆ ψυχῆ τοῦ ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος αὐτῇ προσγινομένου ῥύπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι *Πλυθεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι*. Διὰ τοῦτο οὐκ ἰουδαϊκῶς, ἐφ' ἐκάστῳ μολύσματι ἀπολούμεθα, ἀλλ' ἐν οὐδαμὲν τὸ σωτήριον βάπτισμα, ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος, καὶ μία ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὧν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Τοῦτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθετο διαθήκην, θανάτου εἰκῶν καὶ ζωῆς περιέχουσαν, τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπληροῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀβραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος, ὥστε σαφὲς ἡμῖν ἐντεῦθεν γέγονε τὸ ζητούμενον, διατὶ τῷ Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαρελήφθη, ὅτι, δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτισματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας τοῦ μηκέτι καρποφορεῖν αὐτὸ τῷ θανάτῳ, ἕξῃ δὲ τῷ Πνεύματι, καὶ καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ, τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὡσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίρει δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαίνιζον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἀνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ὡς τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν τρισὶν οὖν καταδύσεις, καὶ ἰσπίθμοις ταῖς ἐπικλήσεις τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται, ἵνα καὶ ὁ τοῦ θανάτου τύπος ἐξεικονισθῇ, καὶ τῇ παραδόσει τῆς θεογονίας τὰς ψυχὰς φωτισθῶμεν οἱ βαπτιζόμενοι. Ὡστε εἰ τις ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως ἐστὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας.

*Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προ-
τρεπτικοῦ εἰς τὸ βάπτισμα.*

Theologi ex oratione qua ad baptismum cohortatur.

Διτῶν ἢ ἐντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὁρατῆς, τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, ἐιττῆ καὶ ἡ κάθαρσις, δι' ὕδατος τέ φημι καὶ Πνεύματος, τοῦ μὲν θεωρητικῶς τε καὶ σωματικῶς λαμβανομένου, τοῦ δὲ ἀσωμάτως καὶ ἀθεωρητικῶς συντρέχοντος; καὶ τοῦ μὲν τυπικοῦ, τοῦ δὲ ἀληθινοῦ, καὶ τὰ βάλθη καθαίρωντος, ὃ τῆς πρώτης γενέσεως

Cum autem duplices simus, hoc est, ex anima corporeque constemus, quorum alterius natura subsæctum cadit, alterius non cadit, duplex item est expiatio, per aquam nimirum et Spiritum, quarum altera ratione corporea visibilique percipitur, altera ratione incorporea atque invisibili concurrat. Illa figurate, hic vere etiam profunda expurgat. Qui

¹ Coloss. II 12. ² Psal. I 9.

cum primæ generaltionis adiutor fuerit, novos ex veteribus, et divinos ex illo quod sumus, sine igne refingens et sine confectione recreans. Nam, ut rem breviter complectamur, baptismi virtus nihil aliud est nisi alterius vitæ puriorisque vivendi rationis sœdus quod infusus cum Deo, quod in primis metuendum est, et omnicura custodienda est anima cuique sua ne in hoc quod professi sumus, mendaces reperiamur. Nam si pacta quæ cum hominibus facimus, Deus medius adhibitus rata habet atque confirmat, quantum instabit periculum si ea quæ ipsi Deo polliciti sumus violabimus, nosque non solum aliis criminibus, sed hoc etiam mendacio, obstringemus veritati? Præsertim cum alia non detur regeneratio neque resectio, neque pristinum in statum restitutio, licet eam maxime multis gemitibus et lacrymis, ex quibus, ut ego quidem sentio atque statuo, vix cicatricis obductio sequitur, inquiramus. Sequitur enim idque credimus. Quod si cicatrices delectantur, præclare nobiscum agitur, quandoquidem et ipse humanitatis indigeo.

Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica, item de baptismo.

Verum quia mysticæ doctrinæ pars est etiam lavacri institutio, hoc tu vel bapsumum vel illustrationem vel regenerationem appelles licet: nulla enim inter nos de nomine erit differentia: operæ pretium erit, ut de hoc etiam pauca percurramus. Cum enim a nobis audiverint, quia quod mortale est, ad vitam transit, esse consentaneum; ut cum prima generatio ad vitam mortalem ducat, altera generatio reperiat, quæ nec incipiat a corruptione, neque in interitum desinat, sed genitum ad vitam ducat immortalem, ut quemadmodum ex mortali generatione necessario nascitur quod est mortale, sic quod ex generatione quæ non sentit interitum nascitur præstantius sit quam ut interitum ex morte patiat, hæc et similia cum intellexerint modumque didicerint, nempe precessionem ad Deum et gratiæ cœlestis invocationem et aquam et fidem esse quibus regenerationis mysterium expleatur, haud facile adducuntur ut credant: respiciunt enim ad id quod cernitur, nec promissioni putant respondere quod ratione corporea peragitur. Quomodo enim, inquit, fieri potest ut preces et divinæ virtutis invocatio in aqua facta, vitæ sit causa iis qui initiantur? Ad quos, nisi admodum obstinate se habent, pro instituti hujus approbatione simplex satis erit responsio. Nos enim vicissim quæremus quomodo fiat in carne generatio. Nam cum omnibus manifestum sit illud hominem fieri, quod constituendi animalis gratia injicitur, nulla tamen afferri ratio potest, qua id ut efficiatur probabiliter persuaderi queat. Quid enim commune habet hominis definitio, si cum illa, quæ cernitur qualitate comparatur? Homo enim ratione præditus est, et cogitandi vim habet. Illud autem in humida quadam consistit qualitate. Nec amplius quidquam eo quod cernitur cogitatione præcipitur. Quod igitur consentaneum

ἐπικουρία τυγχάνον, καινούς ἀντι παλαιῶν, καὶ θεοειδεῖς ἀντι τῶν νῦν ὄντων ἐργάζεται, χωρὶς πυρὸς ἀναχωνεύον, καὶ ἀνακτίζον δίχα συντρέψεως. Εἰ γὰρ συντόμως δεῖ εἰπεῖν, συνθήκας πρὸς θεὸν δευτέρου βίου, καὶ πολιτείας καθαρωτέρας ὑποληπτόν τῆν τοῦ βαπτίσματος δύναμις, ὃ δὴ καὶ μάλιστα φοβητέον, καὶ πάση φυλακῇ τηρητέον τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἕκαστον, μὴ ψεύσται τῆς ὁμολογίας ταύτης φαίνεσθαι. Εἰ γὰρ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας ἐμπαδοὶ θεός, μέσος παραληφθεὶς, πόσος ὁ κίνδυνος ἢ πρὸς αὐτὸν ἐθέμεθα τὴν θεὸν συνθηκῶν, τούτων παραδάτας εὐρίσκεισθαι, καὶ μὴ μόνον τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ὑποκούς εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ταῦτα οὐκ οὐσης ἐνέτιρας ἀναγεννήσεως, οὐδὲ ἀναπλάσεως, οὐδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἴν ὅτι μάλιστα ἐπίτητων ταύτην ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς; τε καὶ δάκρυσιν, ἐξ ὧν συνοῦλωσις μὲν ἔρχεται μόγις, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν ὄρον καὶ νόμον ἔρχεται γὰρ, καὶ πιστώμεν· εἰ δὲ καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφομεν, ἀγαπήν ἂν, ἐπιθεὶ καὶ αὐτὸς χρῆζω φιλανθρωπίας.

Τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου περὶ τοῦ Βαπτίσματος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρος τι τῶν μυστικῶν διδαγμάτων καὶ ἡ κατὰ τὸ λουτρόν ἐστιν οἰκονομία, ὃ εἶτε βάπτισμα, εἶτε φώτισμα, εἶτε παιλιγενεσίαν βούλομαι τις ὀνομάζειν, οὐδὲν πρὸς τὴν ὀνομασίαν διαφερόμεθα, καλῶς ἂν ἔχοι βραχεία περὶ τούτου ἔξειλεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἀκούουσιν, ὅτι, τοῦ θνητοῦ πρὸς ζωὴν μεταβαίνοντο, ἀκλιούθον ἦν, τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν παραγούσης βίον, ἐτέραν γέννησιν ἐξευρεθῆναι, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχομένην, μήτε εἰς φθορὰν καταλήγουσαν, ἀλλ' εἰς ἀθάνατον ζωὴν τὸν γεγεννημένον ἐκράγυσαν, ἢ ὡς περὶ ἐκ θνητῆς γεννήσεως; θνητὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννημένον ὑπέστη, οὕτως ἐκ τῆς μὴ παραδεχομένης φθορᾶν τὸ γεννώμενον κρεῖττον γίνεται τῆς ἐκ τοῦ θανάτου φθορᾶς· ἐπειδὴ οὖν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀκούσῃς, καὶ προδιδασθῆσιν τὸν τρόπον, ὅτι εὐχὴ πρὸς θεὸν, καὶ χάριτος οὐρανίας ἐπίκλησις, καὶ ὕδωρ, καὶ πίστις ἐστὶ, δι' ὧν ἐστὶ ἀναγεννήσεως πληροῦται μυστήριον, δυσπεπαιθῆς ἔχουσι πρὸς τὸ φαινόμενον βλέποντες, ὡς οὐ συμβαῖνον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ σωματικῶς ἐνεργούμενον. Πῶς γὰρ, φησὶν, εὐχὴ καὶ δυνάμειως θέλει ἐπίκλησις ἐπὶ τοῦ ὕδατος γενομένη ζωῆς ἀρχῆς τοῖς μυθεῖται γίνεται; Πρὸς οὗς, εἴπερ μὴ αἰὲν ἔχοιεν ἀντιτύπως, ἀπλοῦς ἐξαρκεῖ λόγος; πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἀγαγεῖν συγκατάθεσιν. Ἀντιρωτήσομεν, τοῦ τρόπου τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως πάντων ὄντων προδήλου, Πῶς ἀνθρωπὸς ἐκεῖνο γίνεται τοῖς ἀφορμῆν τῆς συστάσεως τοῦ ζώου καταβιολόμενον; Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς ἐπ' ἐκεῖνου λόγος ἐστὶν ὁ λογισμὸς τινὶ τὸ πιθανὸν ἐξευρίσκων. Τί γὰρ κοινὸν εἶναι ὅρις ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῃ θεωρουμένην ποιότητα συγχρινόμενος; Ἄνθρωπος μὲν γὰρ λογικὸν ἔχρημα καὶ διανοητικὸν ἐστίν, ἐκεῖνο δὲ ἐν ὕδατι θεωρεῖται ποιότητι, καὶ πλέον οὐδὲν τοῦ κατὰ φύσιν ὄρωμένου καταλαμβάνει; τὴν ἔννοιαν. Ἦν τὸν

νον ἀποκρισιν εἰκόδ' ἐστιν ἡμῖν γίνεσθαι παρὰ τῶν ἐρωτηθέντων, ἕτι πῶς ἐστιν ἐξ ἐκείνου πιστὸν συστήναι ἄνθρωπον, τοῦτο καὶ περὶ τῆς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γινομένης ἀναγεννήσεως ἐρωτηθέντες ἀποκρινοῦμεθα. Ἐκεῖ γὰρ πρόχειρόν ἐστιν ἐκάστω τῶν ἠρωτημένων εἰπεῖν, ὅτι θεία δύναμις ἐκείνῳ ἄνθρωπος γίνεται, ἥς μὴ παρουσίας ἀκίνητόν ἐστιν ἐκείνῳ καὶ ἀνεξήγητον. Εἰ οὖν ἐκεῖ οὐ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία δύναμις πρὸς ἀνθρώπου φύσιν μεταποιεῖ τὸ φαινόμενον, τῆς ἐσχάτης ἀνεῖη ἀγνωμοσύνης; ἐκεῖ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυροῦντας δύναμιν ἀπονεῖν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τὸ Θεῖον οἰεσθαι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος. Τί κοινόν, φησὶν, ὕδατι καὶ ζῳῇ; Τί δὲ κοινόν, πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, ὑγρότητι καὶ εἰκόδι Θεοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ τὸ παράδοξον, εἰ, Θεοῦ βουλομένου, πρὸς τὸ τιμιώτατον ζῶον τὸ ὑγρὸν μεταβαίνει. Τὸ εἶσον καὶ ἐπὶ τούτου φαμέν, μηδὲν εἶναι θαυμαστὸν, εἰ θεία δύναμις παρουσία πρὸς φθαρσίαν μετασκευάζει τὸ ἐν τῇ φθαρτῇ φύσει γινόμενον. Ἄλλὰ ζητοῦσιν ἀπόδειξιν τοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον ἐπὶ ἀγιασμῷ τῶν γινομένων καλούμενον. Ἡ κατασκευὴ τοῦ τὴν διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανέσσαν δύναμιν ἀληθῶς θεῖαν εἶναι τοῦ παρόντος λόγου συνηγορία γίνεται. Δειχθέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, καὶ διὰ τῶν γινομένων θαυμάτων τὴν φύσιν ἑαυτοῦ διεξέχοντα, συναπεδείχθη τὸ τοῖς γινομένοις παρεῖναι αὐτὸν κατὰ πάντα καιρὸν ἐπικλησίως. Ὅτι γὰρ ἐκάστω τῶν ὄντων ἐστι τις ἰδιότης ἢ τὴν φύσιν γυρωρίζουσα, οὕτως ἴδιον τῆς θείας φύσεως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Ἄλλὰ τὸν δεῖ παρέσεσθαι ἐπικαλουμένοις ἐπηγγελάται, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἶναι, καὶ ἐν πᾶσι μένειν, καὶ ἐκάστω συναῖναι. Οὐκ οὖν ἑτέρας εἰς τὸ παρεῖναι τὸ Θεῖον τοῖς γινομένοις ἀποδείξεως προσδοίμεθα, τὸ μὲν Θεὸν εἶναι διὰ τῶν θαυμάτων αὐτὸν πεπιστευκότας, ἴδιον δὲ τῆς Θεότητος τὸ ἀμίκτως πρὸς τὸ ψεῦδος ἔχειν εἰδότες, ἐν δὲ τῷ ἀψευδεῖ τῆς ὑποσχέσεως παρεῖναι τὸ ἐπηγγεμένον οὐκ ἀμφιβάλλοντες.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπιτομὴ περὶ τοῦ βαπτίσματος.

Ὁμολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνθαπτόμεθα γοῦν τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησὶν ὁ Θεός Ἀπόστολος. Ὅτι οὖν ἅπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, οὕτως καὶ ἅπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι· βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου Λόγον, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδασκομένους τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα βαπτισθέντες, μίαν φύσιν τῆς θεότητος ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι διδραχόντες, αὐθις ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστὸν, ὡς φησὶν ὁ Θεός Ἀπόστολος. Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, καὶ τὰ ἐξῆς, αὐθις ἀνακαρτίζεσθαι εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοὺς τὸν

A est, ut illi nobis respondeant, dum ab ipsis quaerimus qui fieri possit ut ex ea homo constitutur, id item nos respondebimus, cum ex nobis quaerunt quo pacto fiat per aquam regeneratio. Illic enim promptum est unicuique respondere, divina virtute illud hominem fieri, quod alioquin immobile et iners sit, nisi illa adsit. Quamobrem si illic non quod subiectum est hominem facit, sed divina virtus in hominis naturam mutat id quod cernitur, nonne summæ incitiæ sit tantam in ea re; Dei virtutem esse confiteri, in hoc autem eundem esse tam imbecillum, ut quod vult explere non possit? Quid commune, inquirunt, habet aqua cum gratia? Quibus nos contra, Quid habet commune humiditas cum imagine Dei? Ac illic mirum non est, si Dei voluntate in animal B præclarissimum humiditas commutatur. Et hic nos item dicimus non esse mirum, si divinæ virtutis præsentia ad incorruptionem redigit id quod in natura corruptibili natum est. Quaerunt rursum ut demonstremus Deum qui invocatur præsto esse ad ea quæ sunt sanctificanda. Respondemus ad hoc demonstrandum id esse satis, quod constet virtutem quæ nobis per carnem apparuit, vere divinam esse. Cum enim demonstratum fuerit Deum esse, qui in carne declaratus est, qui, que miraculis efficiendis naturam suam ostendit, simul etiam demonstratum est, eum iis quæ sunt, adesse, quoties invocatur. Quemadmodum enim singulis rebus quædam inest proprietas quæ naturam illarum tanquam nota quædam declarat ita, naturæ divinæ C propria est veritas. Quare cum pollicitus sit, se cum invocatus fuerit, adfuturum, et in n. e. i. o. credentium esse, et in hominibus manere, et cum unoquoque esse, alia demonstratione non indigemus, ut ostendamus Deum iis quæ peraguntur adesse, cum illum ex miraculis Deum esse crediderimus, proprium autem Divinitatis sit, ut nullum habeat commercium cum falsitate, et in veritate promissionis consistere, quod nobis mandatum est, minime dubitemus.

Damaseni, item de baptismo.

Baptismi vis. Baptismus unus. Necessaria ad baptismum invocatio Trinitatis. Quid trina immersio. Quid in Christum baptizari. Eucharistia et baptismus e Dominico latere fluxerunt. Baptismus duplex ut et homo. — Jam vero unum baptismum in remissionem peccatorum et in vitam æternam confitemur. Baptismus quippe mortem Domini significat¹. Per baptismum enim cum Domino sepelitur, ut ait divinus apostolus². Quemadmodum igitur Dominus mortuus est, sic nos etiam semel baptizari necessarium est; baptizari, inquam, sicut a Domino dictum est: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*³. Quibus scilicet verbis, Patris et Filii et Spiritus sancti, confessionem edocemur. Quocirca qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati, unamque in tribus Deitatis

¹ Rom. vi, 4. ² Coloss. ii, 12. ³ Matth. xxviii, 19.

ne tibi quidem parcat. Non alius illis, alius tibi, A sed idem. Et rursum: *Vide bonitatem et severitatem*¹. Cujus? *Christi*: severitatem quidem in eos qui ceciderunt; in te autem bonitatem. Quid autem sibi volunt *primitiæ, et massa, et radix, et rami*, et naturales, et insitii, nisi mutuam quamdam cognitionem? Quibus ex verbis apertissime unus et idem esse legislator declaratur.

ci αυτοφωεῖς, καὶ οἱ δι' ἐγκεντρίαςως, εἰ μὴ τὴν ἀλληλουχίαν, καὶ συγγένειαν, καὶ ὅτι τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου φωναῖς δηλοῦσιν ἐναργεστάταις;

Alibi dicit: *Circumciscus aliquis vocatus est, non abducatur præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei*², unius nimirum, non autem duorum. Mandatorum porro unum jubet circumcidi, alterum vetat. Utrumque autem ad eundem refert Deum. Quamobrem unus est Deus verus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et circumcisionem per Abraham in mysterio perfectionis dedit temporibus præfinitis, et eos qui in præputio erant, per Filium suum suscepit.

Animadvertite mihi sapientiam Pauli, quomodo Veteris et Novi Testamenti discrimen ostendat. Verum cum desertorum istorum hæresim perspicere, illius omnes amputans nugas, hæc statim addit: *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova*³. Omnia, inquit, tam recens nimirum quam Vetus Testamentum ex Deo, qui nos sibi conciliavit per Dominum nostrum Jesum Christum.

Joannes adventu boni Dei dignus effectus, et plusquam propheta, et quo inter natos mulierum major non surrexit, testimonio ipsius Veritatis, quomodo pro legis mandato sibi pugnandum existimavit, præsertim cum gratiæ præcursor missus fuerit? Neque vero pugnavit solum, sed capite pro illo damnatus est. Unde enim, nisi ex lege sumpsit, ut Hero'em reprehenderet, diceretque: *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*⁴? Vides igitur, quanti fecerit mandata legis ille, qui dignus effectus est, ut auctorem gratiæ baptizaret. Nam si præcepta Mosaica et evangelica instituta non sunt ejusdem diviniæ et bonæ inspirationis, quomodo ipse minister gratiæ illa non aspernatur? præsertim cum Dominus dicat: *Nemo potest duobus Dominis servire, et quæ sequuntur*⁵. Ipse enim præcursor Joannes una cum prophetarum cætu duobus dominis deprehenditur inservire, si duorum dominorum, unius boni et alterius mali, Novum esse concedimus et Vetus Testamentum.

Magnus ille præco veritatis Paulus clara voce clamat: *Num secundum hominem hæc loquor? An non et lex dicit?* id est, non argumentis humanis hæc confirmo. Nonne et legis mandato præscripta sunt? *In lege enim Mosis, inquit, scriptum est: Non alli-*

γὰρ τῶν ἐκπειρασάντων τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πολλὰ ἔλλα μετῆλθε πάθη τοῦς ὑπαιτίους), μὴπως ὁ αὐτὸς οὐδὲ σοῦ φείσεται. Οὐκ ἄλλος μὲν ἐκεῖνων, ἄλλος δὲ σοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτὸς. Καὶ πάλιν, *Ἴδε οὖν χρηστότητα, καὶ ἀποτομίαν. Τίνας; Χριστοῦ.* Ἐπὶ μὲν τοῦς πεσόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα. Τί δ' ἂν βούλοιντο ἡ ἀπαρχὴ, καὶ τὸ φύραμα, καὶ ἡ ῥίζα, καὶ οἱ κλάδοι, καὶ

Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν φησὶ, *Περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω· ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ*⁶· ἐνδὲ δηλονότι, καὶ οὐ δύο θεῶν. Τῶν δὲ ἐντολῶν ἡ μὲν ἐκέλευσε περιτέμνεσθαι, ἡ δὲ μὴ. Ὡς ἐκατέραν ἀνωμολόγησε τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ὥστε εἶ: Θεὸς ὁ ἀληθινὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ τοῦ Ἀβραάμ εἰς μυστηρίου τελειώσιν χρόνις ὄρισμένοι: δούς καὶ τοῦς ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προσειληφώς.

Ὅρα μοι τὴν σοφίαν τοῦ Παύλου ὅπως διαφορᾶν μὲν τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει. Προβλέπων δὲ τὴν ἀποστασίαν, καὶ πᾶσαν αὐτῆς ἐκκόπτων ματαιολογίαν, εὐθύς πάλιν ταῦτα συνεπιφέρει· λέγει γὰρ· *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰσοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ*⁷· τὰ δὲ πάντα φησὶ καὶ ἡ Νέα δηλονότι, καὶ ἡ Παλαιὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἐαυτῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἄξιός τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ γεγο ὡς ὁ Ἰωάννης, καὶ προφητοῦ περισσότερος, καὶ μέζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγορευθεῖς, πῶς ὑπέστη νομικῆς ἐντολῆς ὑπερμαχεῖν, καὶ τότε πρόδρομος τῆς χάριτος ἀποσταλεῖς; καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ ταύτης ἀναίρεθῆναι. Τὸ γὰρ ἐλέγχειν τὸν Ἡρώδη, καὶ λέγειν, *Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*, πόθεν εἶχε λαβὼν, ἢ τίνας ὑπερατιπίζων νομοθεσίας τὸν ἐλεγχον προστίγε τῷ βσιλεῖ; Ὅρξ; πόσον ἐτίμα τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὁ τὸν τῆς χάριτος νομοθέτην βαπτίσεια καταξιώθει; Εἰ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς ἴσων θείας καὶ ἀγαθοῦργοῦ ἐπιπνοίας τὰ τε μωσαϊκὰ παραγγέλματα καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα, πῶς ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος ὑπηρέτης οὐδ' ἐκείνων ὀλιγωρεῖ, καίτοι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, καὶ τὰ ἐξῆς; Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸς; τε ἰ Πρόδρομος Ἰωάννης, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἡ ἀμήγουρις εὐρίσκονται δυσὶ κυρίοις δουλεύοντες; εἴπερ δύο κυρίων, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ, τὴν Παλαιὰν εἶναι συχωρήσομεν, καὶ τὴν Νέαν.*

Παῦλος ὁ μέγας κήρυξ διαπρυσίῳ βοᾷ τῇ φωνῇ, *Μὴ κατὰ ἀνθρώπων ταῦτα λαλῶ; ἢ καὶ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; τουτέστι, Μὴ λογισμοῖς ἀνθρώπων ἀσφαλίζομαι τὸ ῥηθὲν, ἢ οὐχὶ καὶ θείας νομοθεσίας ἐστὶ τὸ προτεινόμενον; Ἐν γὰρ τῷ Μω-*

¹ Rom. xi, 22.² I Cor. vii, 18, 19.³ II Cor. v, 17.⁴ Marc. vi, 18.⁵ Matth. vi, 24.

σέως νόμῳ γέγραπται. φησὶν, *Ὁὐ φρωσεῖς βούρ* **A** *αλόωντα.* Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει, *Μὴ τῶν βούρ μέλει τῷ Θεῷ;* τίνων δὲ μᾶλλον μέλει δεικνύς ἐπάγει. *Δι' ἡμᾶς δὲ πάντως λέγει, καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη.* Ὅστε κοινὸν τὸ δόγμα τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαβαίνον, καὶ πολιτευόμενον καὶ ἐν τῇ χάριτι. Ἐἶτα τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον ὑποδηλῶν ἐκ τῆς τῶν νομοθετηθέντων ὁμοιότητος, Ὅσπερ, φησὶ. *προσετάγη τοῖς τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Κύριος προσέταξεν τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν.* Τὴν συνάφειαν δὲ πάλιν καὶ συγγένειαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλεοντρονολογῶν, *Ὁὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροσίην, φησὶν, ἀδελφοί, οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διεήλθον, καὶ πάντες ἐν τῇ νεφέλῃ ἠδουκίσθησαν, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἔπιον.* Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἀκούετε, ὅπερ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ἐπέτιξε λαόν, Ἰσον δὲ εἰπεῖν τὸν οἰκεῖον· καὶ πῶς ὁ Πατὴρ ὠδήγει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ λατρείαν, καὶ ἐπιστροφὴν διὰ τίνων; ἢ δηλονότι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν; Ποῦ οὖν ἐνταῦθα ὁ πονηρός; ποῦ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς τὸ ἔργον; ποῦ οἱ νόμοι τῆς ἀντικειμένης μοίρας; Ἐἶτα πάλιν φησὶ· *Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτὸν.* Καὶ τίνα τὰ ἐπιχειρεῖ; Ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοτο. τρὸς τὸν Υἱὸν ἐπειράζον.

Ἐβραίοι; ὁ Παῦλος ἐπιστάλων φησὶ· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ.* Ἰδοὺ τὸν αὐτὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον πάλαι μὲν ἐν τοῖς προφήταις λαλήσαι λέγει, ὕστερον δὲ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅθεν τὴν καινὴν διαθήκην ἐν τῷ Υἱῷ χαρισίμενος τῷ κόσμῳ, αὐτὸς καὶ ἐν τοῖς προφήταις διέθετο τὴν παλαιάν, καὶ πῶς ἢ πλάνη ἄλλον μὲν ἐκείνης, ἕτερον δὲ τῆς καινῆς ἀναπλάττει νομοθέτην καὶ Θεόν;

Πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· *Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, δηλονότι ἀρχιερέα.* Ἐἶτα πῶς ἦν πιστός, ὑπεξηγούμενος διὰ τοῦ Μωϋσεως δεικνύει· Ὡς καὶ Μωϋσῆς, φησὶν, *ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.* Τίνος οἴκου; ἢ δηλονότι τοῦ ποιήσαντος ἀρχιερέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐἶτα καὶ τὴν ἀσύγκριτον διαφορὰν τοῦ Δεσπότη πρὸς τὸν δούλου διδάσκων, ἐπήγαγεν, *οἱ Πάστορες δόξης οὕτως παρὰ Μωϋσῆν ἤλιωται, καθ' ὅσον πλεονεκτήσθη ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν.* Πᾶς γὰρ οἴκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν Χριστὸς Υἱὸς τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ Μωσῆς

A gabis os bovi trituranti ¹. Et his dictis subjicit: *Nunquid de bobus cura est Deo* ²? Quos autem magis curet, addit: *Propter nos autem omnino dicit, et propter nos scriptum est* ³. Quare commune decretum in veteri lege et in gratia versatur. Deinde naturalem et certissimam Patris et Filii similitudinem ex legis similitudine ostendit: *Quemadmodum, inquit, praeceptum fuit, ut qui altari serviunt. participes sint altaris, sic et Dominus praecepit, ut qui nuntiant Evangelium, ex Evangelio vivant* ⁴. Necessitudinem rursum et cognationem legis et gratiae clarius ostendens. *Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cibum spiritualem comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim ex spirituali sequente petra, petra autem erat Christus* ⁵. Audis, quomodo Christus Patrum populum, id est, suum potaverit? Et quomodo Pater ducebat Israel ad Filii agnitionem et adorationem? Per quos autem? Per Moysen utique et prophetas. Ubi igitur hic malus? ubi mali principii opus? ubi leges partis contrariae? Post autem dicit: *Neque tentemus Christum, sicut quidam ipsum tentaverunt* ⁶. Quinam? Nempe populus Israelita. Et quae supplicia? *A serpentibus perierunt* ⁷. Quamobrem qui Deum in lege tentaverunt, ii per Patrem tentarunt Filium.

ἐπειράσαν. Τίνες; ἢ δηλονότι ὁ Ἰσραηλιτὴς λαός. Ὅστε οἱ παρὰζόντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεὸν διὰ τοῦ Πα-

C Ad Hebraeos scribens Paulus: *Multifariam, inquit, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio* ⁸. Ecce eundem Deum, et non allum olim in prophetis locutum dicit, post autem in Filio. Qui Novum Testamentum in Filio largitus est mundo, idem et in prophetis Vetus instituit. Quoniam igitur modo istorum error unum veteris, et alterum novi Testamenti fingit auctorem?

Rursum idem apostolus ait: *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Jesum Christum, qui fidelis fuit ei qui fecit se* ⁹, nempe pontificem. Deinde quomodo fidelis fuerit, explicans, per Moysen ostendit. *Quemadmodum Moses, inquit, in tota domo ejus* ¹⁰. Cujus domo? Illius nimirum, qui fecit pontificem Dominum nostrum Jesum Christum. Deinde incomparabilem Domini cum servo differentiam demonstrans adjecit: *Eo majore gloria hic, quam Moses dignus fuit, quanto majorem honorem habet domo, is qui fecit eam. Omnis enim domus aedificatur ab aliquo, qui autem omnia facit, est Deus* ¹¹. Ecce Christus Filius boni Patris. Moses autem servus ejus, nec simpliciter servus, sed fide-

¹ I Cor. viii, 8, 9. ² ibid. ³ ibid. 10. ⁴ ibid. 13, 14. ⁵ I Cor. x, 4. ⁶ ibid. 9. ⁷ ibid. ⁸ Hebr. 1, 11. ⁹ Hebr. iii, 4. ¹⁰ ibid. 2. ¹¹ ibid. 5, 4.

lis. Et rursum: *Qui autem omnia facit est Deus, qui ei habitaculum construxit terrenae domus ipsius*.

Idem ipse doctor orbis terrarum dicit vocatum esse a Deo pontificem Aaron, sicut et Christum. *Nemo, inquit, sibi ipse honorem sumit, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non se ipse glorificavit, ut pontifex fieret, sed qui vocavit eum: Filius meus es tu ego hodie genui te*^a. Quod si is qui Christum vocavit pontificem, ipse est qui et per Mosem unxit Aaron, et neuter se ipsum pontificem declaravit, sed qui vocavit eos, quomodo et Novi et Veteris Testamenti tum opera tum leges non sunt unius et ejusdem boni?

Tu mihi Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, et ipsum Mosem, ac reliquos veteris Testamenti præclaros viros collige, quos Paulus in numero justorum cum laude collocat, et fidem ipsorum celebrat. Nam de Mose quidem illud adjungit, quod et opprobrium Christi sustinuit. *Majus enim, ut propriis ipsius verbis utar, thesauris Ægyptiorum existimari opprobrium Christi*^b. Et causam adjungit: *Respiciebat enim ad remunerationem*^c, quam univium ipsi poterat Deus tribuere. *Et quid oportet, inquit cæli incola Paulus antevertens, viros enumerare? Narrantem metempus ipsum deficiet de Gedson, Barac, Sampson, Jephthæ, David, Samuel, et prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, exstiterunt impetum ignis, effugaverunt aciem gladii, convalescerunt de infirmitate*^d. Deinde sacris ipsorum et admirandis operibus commemoratis, vitæque in solitudine transacta et fortitudine, subjicit: *Quibus dignus non erat mundus*^e. Neque hoc contentus, sed nos ad eorum imitationem incitans, et eorum exemplo ad virtutem cohortans addit: *Tantum habentes circumpositam nobis nubem testium, deposito omni timore, et circumstante peccato per patientiam curramus ad propositum nobis certamen respicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*^f, qui est Dominus noster Jesus Christus, qui et fidei, in qua strenui et stabiles permanserunt patres nostri, factus est princeps, et illorum ac nostræ salutis auctor.

ῥῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγὸν καὶ Χριστὸς, ὅστις καὶ τῆς πίστεως, ἐν ᾧ γενναῖοι καὶ βέβαιοι μεμενῆκασι οἱ πατέρες ἡμῶν, γέγονεν ἀρχηγός, καὶ τῆς ἡμῶν τε καὶ ἡμῶν σωτηρίας τελειωτής.

Hic Apostolus et alibi legem Mosaicam ita celebrat, ut Dei verbum, quod non intercidit, esse dicat: *Non enim excidit, inquit, verbum Dei*^g. De Jacob autem et Esau verba faciens, quod major serviet minori^h, tum recentes, tum veteres erroris ministros coarguit. Ait enim: *Numquid injustitia est apud Deum? Absit! Quomodo enim dicit Mosi: Miserebor, cui misereor, et misericordiam præstabo,*

θεράπων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἀπλῶς θεράπων, ἀλλὰ πιστός. Καὶ πάλιν· Εἰς ὃ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός, ὃ καὶ τὴν κατασκευὴν διαταξάμενος τοῦ ἐπιγείου οἴκου αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς οὗτος τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος λέγει κληθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεῖα τὸν Ἀαρὼν ὡσπερ καὶ τὸν Χριστόν. Οὐχ ἑαυτῷ γὰρ, φησί, εἰς λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὃ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. καθάπερ καὶ Ἀαρὼν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενέσθαι ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενήσῃ καί σε. Εἰ δὲ ὅτι τὸν Χριστὸν καλέσας ἀρχιερεῖα, οὗτός ἐστιν ὃ καὶ τὸν Ἀαρὼν διὰ Μωσέως χρίσας, καὶ οὐδ' ἕτερος ἑαυτὸν ἐδόξασεν ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ καλέσας αὐτούς· πῶς οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Νέας καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς τοῦ αὐτοῦ εἰσὶν ἀγαθοῦ καὶ ἔργα καὶ νόμοι;

Σὺ δὲ μοι καὶ τοὺς λοιποὺς, οἱ περιφανῶς ἐδείχθησαν ἐν τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ βεβιωκότες, ἐπισημαίνου, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, αὐτὸν τὸν Μωσέα, οὗς ἐν ἐπαίνῳ δικαίῳ ποιούμενος ὁ Παῦλος, καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξυμνῶν περὶ τοῦ Μωσέως προστίθεισιν, ὅτι καὶ τὸν ὀνειδισμὸν ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γὰρ ἐν ῥήμασιν αὐτοῦ: *Μεῖζονα τῶν Αἰγυπτίων θησαυρῶν ἡγησάμενος τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Τίθει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, ἣν δηλονότι δυνατός ἦν παρασχέιν αὐτῷ ὁ Θεός. Καὶ εἰ δεῖ καθαριθμεῖν τοὺς ἄνδρας; Προλαβὼν γὰρ ἡμᾶς ὁ οὐρανοφοίτης Παῦλος φησιν· Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδών, Βαρὰκ τε καὶ Σαμψών, καὶ Ἰσφθαίε, Δαβὶθ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λέοντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Εἴτα καὶ τὰ ἱερὰ τούτων καὶ θαυμάσια ἔργα καὶ πίσθη διεξιῶν, καὶ τὴν ἐν ἔρημῳ διατριβὴν καὶ καρτερίαν, ἐπάγει· Ὡς οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν διεγείρων ἡμᾶς μίμησιν, καὶ ὡσπερ παράκλησιν εἰς ἀρετὴν ἐκείνου; προτιθεῖς, ἐπιφέρει· Τοσοῦτον ἔχοντες περιχειόμενοι ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν ὑπερρίστατον ἀμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχοντες εἰς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀζο-*

τελειωτήν Ἰησοῦν, ὃς ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς

Ὁὗτος ὁ Ἀπόστολος καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις μὲν ἀδιέπτωτον τοῦ Θεοῦ τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἀνυμνεῖ· Οὐ γὰρ ἐκπέπτωκε, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ γε τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἡσαὺ διαλαμβάνων, ὡς ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάττωι, μονονοῦχι καὶ τοὺς ἀρτιφανεῖς καὶ τοὺς πάλαι τῆς πλάνης ὑπηρέτας ἐπιτομίζει. Φησὶ γάρ· Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσέϊ λέγει· Καὶ

^a ibid. 4. ^b Hebr. v, 4, 3. ^c Hebr. xi, 26. ^d Rom. ix, 6. ^e ibid. 13.

^f ibid. ^g ibid. 32-34. ^h ibid. 38. ⁱ Hebr. xi, 1.

ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οὐκ εὐφρανθήσω ὃν ἂν οὐκ
κτείρω. Καὶ ἵνα μὴ ὀβήσῃ τις ἐξ οἰκείων πόνων καὶ
ἰδρωμάτων, καὶ χωρὶς τῆς ἄνωθεν συνεργείας τῆ πᾶν
ἐκτελεῖν τῶν κατορθωμάτων, συνείρει· Ἄρα οὖν
ὃν θέλει ἐλεᾶ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. Τὸν αὐτὸν
δὲ λέγει Θεὸν καὶ τοῦ ἐλέους τοῖς εἰς αὐτὴν ὀρώσιν
ὁ παρχοντα πηγὴν, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἐπηρμένων
διείχοντα καὶ καταβάλλοντα τὸ ἀλαζονικὸν καὶ
ἐκληρόν. Τὸν αὐτὸν δὲ Θεὸν, ὃς ἐστὶ Πατὴρ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φιλάνθρωπον καὶ
ἀγαθὸν ἀνυμνῶν, καὶ παιθαρχεῖν μὲν αὐτῷ πάντα,
μηδὲνα δὲ κατεξανίστασθαι διὰ τῶν οἰκείων λογι-
σμῶν τῆς ἀπορρόητου κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἐπιφέρει·
Μενοῦργε, ὡ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρι-
τόμενος τῷ Θεῷ; Εἶσα τοῦτον πλάστην λαμπρῶς
ἀνακράζων, καὶ οὐ πλάστην μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν
αὐτεφούσιον κριτὴν καὶ τοῦ διανέμειν ἐκάστῳ, ἃ ἡ
κρίσις ἤνεγκε, Δεσπότην, τὴν μὲν ὀργὴν φέρειν ἐκ-
διδάσκει ἐπὶ τὰ σκευῆ τὰ κατηρητισμένα εἰς ἀπώ-
λειαν, τὸν δὲ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ τοῖς τοῦ
ἐλέους ἐπιδαφιλευσθεσθαί ἀξίους· οὐ καὶ ἡμεῖς μετό-
χους εὐαγγελίζεται εἶναι, ὅτι δὴ προητοιμασμένους
εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν ἀμεταμέλητον τὴν χάριν ἀνα-
γράφων τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι· ἐκείνου ἦν ὁ
Ἰσραηλίτης λαός, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ τὰ προση-
γμῆτα, καὶ ὅτι μὴ πάντας διὰ τὴν ἐνίων παράδοξιν
ἐξεκέρυξε τῆς υἰοθεσίας, φησὶ, *Μὴ ἀπώσατο ὁ
Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Οὐκ ἀπώσατο ὁ
Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω.* Καὶ δεικνύς
ἐναργῶς τίνα λέγει Θεὸν, καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι τὸν
λαὸν αὐτοῦ μὴ ἀπώσατο, *Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν,
Ἰσραηλίτης εἰμὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς
Βενιαμίν.* Ὅστε οὐ μὴ ἀπωσάμενος Παῦλον, ἀλλὰ
καλέσας αὐτὸν εἰς ἐκλογὴν, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν
Ἰσραὴλ λαὸν αὐτοῦ θέμενος, καὶ μὴ ἀπωσάμενος
τοῦτον, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν τε-
λειώσας αὐτούς.

Ἀνακαλύπτων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ὁ θεὸς
Ἀπόστολος, καὶ καθαρὸς ἡμᾶς παραγγέλλων εἶναι,
καὶ ἀφωρισμένους τῶν ἀκαθάρτων, ὡς ἂν εἰς υἱοῦς
καὶ θυγατέρας ἀναγράφει ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, *Καὶ ὑμεῖς
γὰρ, φησὶν, ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας,
ἐπάγει καὶ τὸν ταῦτα ἐπαγγελάμενον, ὅτι Κύριός
ἐστὶ παντοκράτωρ. Συνδιαπλέκει δὲ καὶ πρὸς τίνας
αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι διὰ τῶν πατέρων πρὸς ἡμᾶς.
Ἐπιφέρει γὰρ, Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπιγης-
θίας, ἀδελφοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντός
μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες
ἀγωνοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.* Ὅστε ἡμῖν ἐπήγγελται
ταῦτα ἀπὸ τῶν πατέρων ἀρξάμενα, καὶ οὐ πρὸ Θεοῦ
ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς· καὶ ὡσπερ
ἐν τῇ Παλαιᾷ οἱ καθαρὸι νῶς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ οἱ
ἐν τῇ Νέῃ καθαρὸι νῶς τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα φλυαροῦσιν οἱ μύσται
καὶ μυσταγωγῶν τῆς τοιαύτης αἰρέσεως μήτε ἀκοῆ
πιστῶν φορητά, μήτε γλώσσης τῶν εὐσεβῶν λαλητά.

A cui misereor? Ac ne quis existimet se propriis
laboribus et sudoribus sine divino auxilio perfecta
exsequi virtutum officia, cohibet humanam arrogan-
tiam, et dicit ipsum Deum esse misericordiae fon-
tem in eos qui ad ipsum respiciunt, eos autem qui
supercilium tollunt, coarguere, et gloriosam ipso-
rum superbiam deprimere. Porro Deum ipsum, qui
est Pater Domini nostri Jesu Christi, benignum et
bonum appellat, eique omnes obedire dicit, et pro-
priis rationibus neminem ab arcana illius gubernatione
sese subtrahere. Sic enim ait: *O homo, tu
quis es, ut respondens Deo?* Mox eum opificem
procreatoremque nostrum aperte demonstrat esse,
nec solum procreatorem, verum etiam judicem li-
berum et Dominum, qui possit cuique tribuere quæ
B iudicio decreverit suo; itaque iram suam exercere
in vasa parata ad interitum, divitias autem gloriae
suae largiri illis qui misericordia ipsius sunt digni.
Cujus et nos dicit esse participes, qui preparati sum-
mus, et vocati ad ejus bona perfrenda, qui credi-
dimus in Dominum nostrum Jesum Christum.]

εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν, τοὺς πεπιστευκότας

Alibi vero sine poenitentia esse scribens gratiam
veri Dei et ejus esse populum Israelitam et legem
et mandata, nec omnes propter paucorum culpam
repudiasse, ut sibi non essent filii, sic ait: *Nun-
quid rejecit Deus populum suum? Absit. Non reje-
cit Deus populum suum, quem præcivit.* Et per-
spicue demonstrans, quem Deum dicat, et unde pla-
num fiat, Deum non repudiasse populum suum,
Nam et ego, inquit, sum Israelita, ex semine Abra-
ham, de tribu Benjamin. Quare qui Paulum non
repudiavit, sed vocavit ipsum ad electionem, hic
est, qui et Israelem fecit populum suum, et non
repulit eum, sed per fidem in Christum perfecit.

Veritatis splendorem patefaciens divus Apostolus,
nosque ut mundi simus, et ab immundis sejungamur
adhortans, ut qui in Dei filios et filias adoptati
simus, *Nam et vos, inquit, eritis mihi in filios et
filias,* et eum qui promisit hæc, indicat, nempe
Deum omnipotentem. Adjungit etiam illos quibus
promissiones factæ sunt, nobis nimirum per patres.
Dicit enim: *Has igitur habentes promissiones, chu-
rissimi, emundemus nos ab omni iniquatione carnis
et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.*
Nobis igitur hæc promissa sunt, quæ a patribus
duxerunt initium, et cujus Dei est ille populus, ejus-
dem et nos sumus. Et quemadmodum in veteri Te-
stamento homines mundi templum erant Dei, si-
et in novo qui mundi sunt, ejusdem sunt Dei tem-
plum.

Multa præterea nugantur istius hæresis doctores
et vindicæ quæ nec fidelium auribus percipi nec
piorum lingua possunt explicari. Cum enim fides

¹ Hebr. xi, 14, 15. ² ibid. 20. ³ Rom. xi, 2. ⁴ ibid. ⁵ II Cor. iv 18: ⁶ II Cor. vii, 4.

ipsorum ab errore principium sumpserit, in omnibus deinceps aberraverunt. Capita tamen hæreticarum opinionum et fundamenta, et radicem, et fontem quodammodo demonstrabimus. Quæ religionis et pietatis doctrina ab initio ab hoc usque tempus redarguit, et tanquam aranæ telas disjecit atque dissolvit, et ipsorum tenebris discussis veritatem ostendit. Quæ vero prætermittenda sunt, facile eisdem rationibus quibus reliqua confutavimus evertentur. Si enim qui hæresis veneno sunt infecti, respiciant, ex graviorum capitum confutatione reliqua cognoscent. Nam in rectam deducti viam, facile omni mendacio tanquam offendiculo et impedimento sublato rejectoque in omnem venient veritatem. Quod si cæci esse voluerint, claudicabunt adhuc mendacioque protecti contra semetipsos fortiter agent, et ad erroris spiritum deficere recusabunt. Atque ita rursus supervacanea erit subtilior eorum quæ restant explicatio. Putridis enim fundamentis in cassum aliquid superstruxeris inutilemque laborem susceperis.

TITULUS XXV.

De cruce, de sancto baptismo et de eucharistia mysterio.

Verum quoniam et crucem venerabilem despiciunt, et divinum baptismum contemnunt, et sacram mysticæ cœnæ transsumptionem irrident, et de his quoque aliquid ex beatorum Patrum libris depromptum in medium afferemus.

Damasceni de cruce.

Rerum ipsa creatio humanis rationibus comprehendi non potest. Fides universa necessaria. Quid fides. — Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. ¹ Nam spiritualis quidem judicat omnia: animalis autem homo non percipit ea quæ Dei sunt ². Stultitia enim illis est, qui ea suscipiunt, nec Dei bonitatem et omnipotentiam considerant; verum res divinas humanis naturalibusque rationibus investigant. Etenim quæ Dei sunt, naturam et sermonem et cogitationem superant. Nam si quis animo volvat quoniam pacto, et cur Deus omnia ex nihilo produxerit, naturalibusque rationibus id æsequi contendat, nequaquam hoc comprehendet. Animalis enim et diabolica est hujusmodi scientia. Qui vero fide veluti manu ductus, Deum bonum, et omnipotentem, et verum, et sapientem, et justum cogitat, omnia plana et æquabilia, viamque rectam inveniet. Nam fieri non potest ut quis sine fide salutem consequatur ³. Fide siquidem tum humana omnia, tum spiritualia constant. Neque enim agricola ⁴ sine fide arvom proscindit, nec mercator exiguo ligno vectus animam suam furentibus maris undis committit, nec matrimonia contrahuntur, nec denique aliud quidquam eorum quæ vita fert, susci-

Α Τῆς γὰρ πίστεως αὐτῶν ἀρξαμένης ἐκ πλάντης, ἀπολούθως ἐν ἅπασιν ἐπλανήθησαν. Τὰ μέντοι κεφαλαιωδέστερα τῶν ἐν αὐτοῖς αἰρετικῶν δογμάτων, καὶ ὅσα θεμέλιος, καὶ ῥίζα, καὶ ὅσον πηγὴ πεφυκάσι, ταῦτά εἰσιν, ὅσα προλαβὼν ἄχρι τοῦ παρόντος ὁ εὐσεβῆς λόγος ἤλεγξε, καὶ ὡς ἀράχνης ἰστὸν διέλυσε, καὶ τὸ σκότος αὐτῶν διασκεδάσας ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν. Τάλλα δὲ παρεϊόθησαν, ὡς εὐχερῶς ἀπὸ τῶν ἀνατραπέντων λυθῆναι καὶ αὐτὰ δυνάμενα. Εἰ μὲν γὰρ πείσουσι τοὺς τῆς αἰρέσεως οἱ τῶν κεφαλαιωδέστερων δογμάτων ἑλεγχοί, περιττὴ τῶν ὑπολειφθέντων ἢ κατὰ μέρος ἐξέτασις· ἐναχθέντες γὰρ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ῥαδίως ἔσονται βαδίζοντες ἐπὶ πᾶσαν ἀλήθειαν, πᾶν ψεῦδος καθάπερ πρόσκομμα καὶ σκῶλον ἐκ μέσου ποιοῦντες καὶ διαδρῆπτοντες· εἰ δ' ἐθολοτυφλιώττοντες μουσοῦσι ἐτι πρὸς τὸ ψῶς, καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀνδρίζονται τῷ ψεῦδει σκεπτόμενοι, καὶ μὴ θέλοντες ἀποστῆναι τοῦ πλανήσαντος αὐτοῦ πνεύματος, καὶ οὕτω πάλιν περιττὴ τῶν κατὰ μέρος ἢ συζήτησις. Σαθροῖς γὰρ θεμελιοῖς μίτην ἐποικοδομήσει τις, καὶ ἀνόνητον ὑποστήσεται τὸν πόνον.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΕ'.

Περὶ τοῦ σταυροῦ, περὶ τοῦ ἁγίου βαπτισματος, καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας.

Ἐπεὶ δὲ τὸν τε τίμιον σταυρὸν ἀτιμάζουσιν οἱ Παυλικιάνοι, καὶ τὸ θεῖον βάπτισμα δισπύουσιν, καὶ τὴν ἱερὰν μετάληψιν τοῦ μυστικῆς δέιπνου χλευάζουσι, προστεθήσεται καὶ τὰ περὶ τούτων ἀπὸ τῶν τοῖς μακαρίοις πατράσι πεπονημένων.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἄλλοις δὲ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Μωρία γὰρ ἐστὶ τοῖς μὴ πίστει δεχομένοις, καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζόμενοι, ἀλλ' ἀνθρωπίνους καὶ φυσικοὺς λογισμοῖς ἐξερευνῶσι· τὰ θεῖα· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶ, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν. Εἰ γὰρ τις λογίζεται ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, τίνος τε ἕνεκεν παρῆγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς φθάσαι ἐβουλήθη, οὐ καταλαβάνει. Ψυχικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γνώσις αὐτῆ καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δὲ τις πίστει χειραγωγούμενος, ἀγαθὸν, καὶ παντοδύναμον, καὶ ἀληθὲς, καὶ σεφὸν, καὶ δίκαιον τὸ θεῖον λογίζεται, εὐρήσει πάντα λεῖα καὶ ὁμαλὰ, καὶ ὁδὸν εὐθεῖαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πίστει γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τε πνευματικὰ συνίστανται. Ὅστις γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὐλάκα· οὐκ ἔμπορος μικρῶ ξύλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαρνομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν· οὐ γὰρ μοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πίστει νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα τὰ τε θεῖα καὶ

¹ I Cor. i, 23. ² I Cor. ii, 15. ³ Hebr. xi, 6.

⁴ Basil. in psal. cxv.

τὰ ἀνθρώπινα πίσται κατορθοῦμεν. Πίστις δὲ ἐστὶν ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη, καὶ θεία, καὶ θαυμαστή· ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἐτέρου ὁ θάνατος κατήργηται, ἢ τοῦ προπάτορος ἀμαρτία λέλυται, ὁ ἄδης ἐσχύλευται, ἡ ἀνάστασις δεδωρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἢ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατώρθωται, πύλαι παραδείσου ἠνοιχθήσαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ γὰρ πάντα κατορθωται· Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δὲ ἐστὶ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι ὁ σταυρός, τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβλεπε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ἡ Λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη, δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἢ ὅτι, ὡσπερ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρον κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, πῶς τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μῆκος τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται.

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδοιστάμεθα καὶ γνωριζόμεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ δλοθρευῶν, ὡς ἡ Γραφή φησιν. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐσώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαίνοντων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἀμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς καὶ σεβάσιμον, ἐν ᾧ ἑαυτὴν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς προσενηνοχεν, ὡς ἁγιασθῆν τῇ ἀφῆ τοῦ ἀγίου σώματός τε καὶ αἵματος προσκυνητέον, τοὺς ἡλούς, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὸ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα· ἀτινά εἰσὶν ἡ φάνη, τὸ σπήλαιον, ὁ Γοργολᾶς, ὁ σωτήριος, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν Ἑκκλησιῶν ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησιν ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ· *Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματι αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἕστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.* Ὅτι δὲ σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου.* Ἔπεται γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις.

pitur. Fide intelligimus Dei potentia cuncta ex nihilo producta esse. Fide omnia recte gerimus, tum humana, tum divina. Fides porro est assensus omni curiosa inquisitione vacans.

Christi rerum nulla mirabilior cruce. Ejus beneficia. — Quanquam autem omnis Christi actio et miraculorum editio, præclara, divina ac mirabilis est: nihil tamen est ex omnibus quod admiratione dignius sit, quam veneranda ipsius crux. Neque enim alia ulla re destructa mors fuit, primi parentis peccatum extinctum, infernus spoliatus, resurrectio donata, vis tum præsentia, tum mortem ipsam contemnendi nobis concessa, reditus ad antiquam beatitudinem paratus, paradisi patefactæ januæ, natura nostra ad Dei dexteram collocata, nos denique filii Dei atque hæredes facti, nisi per crucem Domini nostri Jesu Christi. Siquidem hæc omnia crux præstitit: *Quicumque enim, inquit Apostolus, in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus.* ¹ *Quicumque autem in Christum baptizati sumus, Christum induimus.* ² *Christus porro est Dei virtus et sapientia.* ³ En quo pacto Christi mors, sive crux subsistenti Dei sapientia nos vestivit. Dei autem virtus verbum crucis dicitur, vel quia Dei vis ac potentia, hoc est, victoria adversus mortem, per eam nobis manifestata est; vel quia, sicut quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se cohærent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas et profunditas, longitudo et latitudo, hoc est, omnis tam visibilis quam invisibilis creatura, continetur.

Crucis signum fideles inter et infideles discernit. — Hæc nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. Hæc clypeus, armatura, atque tropæum est adversus diabolum. Hæc signaculum est, ne nos exterminator angelus tangat, ut Scriptura loquitur. ⁴ Hæc jacentium erectio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ovium virga, resipiscentium adminiculum, proficientium perfectio, animæ et corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitæ æternæ lignum.

Ligni crucis adoratio, ac aliorum quæ Christus contactu suo sanctificavit. — Hoc itaque pretiosum sane ac venerabile lignum, in quo se Christus pro nobis hostiam obtulit, ut sanctissimi corporis atque sanguinis tactu sanctificatum, jure debet adorari: clavique item, et lancea, et indumenta, et sacræ ejus mansiones, hoc est, præsepe, specus, salutaris Golgotha, vivificum sepulcrum, Sion Ecclesiarum arx, ac similia, quemadmodum Dei parens David aiebat: *Introibimus in tabernacula ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.* ⁵ Quod autem hic crucem intelligat, argumento est, id quod sequitur: *Surgere, Domine, in requiem tuam.* ⁶ Comes

¹ Rom. vi, 3. ² Gal. iii, 27. ³ I Cor. i, 24. ⁴ Exod. ix, 12. ⁵ Psal. cexxi, 7. ⁶ ibid. 8.

rum scriptum est illud : *Ut impletur id, quod dictum est per hunc et illum prophetam.*

Si iustitia Dei manifesta est, testificata a lege et prophetis, ut Paulus apostolus ait ¹, qui fieri possit, ut lex et prophetæ ex boni Dei inspiratione et veritate non provenire putentur?

Si mali principii Vetus est Testamentum, quomodo Christus Servator noster gratiam cum lege conjungens : *Multi prophetae, inquit, et iusti cupiverunt videre, quæ vos videtis, et non viderunt* ² ? Cur enim videre voluissent, qui a malo essent, ea quæ boni sunt ? Boni enim cupiditas a bono nascitur. Et quomodo rursus dixit : *Abraham vidit diem meum, et gavisus est* ³ ? Si enim Christi mysterium, ut Paulus ait, *latuit principes, et potestates, et dominationes* ⁴, earumque imperatorem, quo pacto servi ejus prævidissent diem Christi, et gavisi essent ?

Operariis iniquitatis gravissima minatus supplicium in die iudicii Christus subiecit : *Cum videritis Abraham et Isaac et omnes prophetas in regno Dei, vos autem ejici foras; et venient ab oriente, et occidente, et septentrione, et austro, et recumbent in regno Dei* ⁵. Expellentur igitur quicumque vitam ad Abraham, et Isaac, et Jacob, et prophetarum imitationem non instituerint. Recumbent autem cum illis qui pietatis ipsorum studiosi fuerint. Quomodo igitur latrones, et fures, et mali fuerunt servi, qui regno Dei potiuntur ? O effrenata ora, et patri mendacii prompte servientia, quæ ne ardorem quidem reformident, quo gaudentes cum Abraham separabuntur ab iis qui in fornacibus punientur.

φρικτών τὸ διατειγίζον τοὺς μετα τοῦ Ἀβραάμ εὐφραινομένους ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς βασίνοις κολαζομένων!

Alibi rursus Servator iis qui cum Abraham erunt, regni cælorum assignat hæreditatem, et cum illis colloeat mandatorum suorum observatores : *Multi, inquit, venient ab oriente, et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum* ⁶. Hocine præmium illis conatuit, a quibus cognitus est ? Hocine munus ille elargitur, qui sese innumerabilibus incommodis et morti propter ipsum obtulerunt, ut cum mali servis, siquidem ejus sunt servi, qui in Veteri fuerunt Testamento, vivant, et numerentur, et congregentur ? Quis audire queat hæc, qui verba divina solitus sit audire ? Præterea quomodo Moses et Elias in transfiguratione visi sunt, et cum ipso colloquebantur atque fulgebant ?

Sadducæorum stultitiam reprehendens Servator, qui de illa, quæ septem fratrum uxor exstiterat, quærebant, cujus esset futura, simulque mutuum

Α προφήταις. Καὶ πολλοῦ δὲ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων γέγραπται τὸ, *Ἰνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦδε τοῦ προφήτου.*

Εἰ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρούμενη ὑπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, πῶς ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ὡχί τῆς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐπιπνοίας τε καὶ ἀληθείας πεπληρωμένοι νομίζονται ἄν ;

Εἰ τῆς πονηρᾶς ἦν ἀρχῆς ἡ Παλαιὰ, πῶς ὁ τῆν χάριν συνάπτων τῷ νόμῳ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει, *Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ἰδετε, καὶ οὐκ εἶδον* ; Πῶς γὰρ ἠθέλησαν ἰδεῖν οἱ τοῦ πονηροῦ τὰ τοῦ ἀγαθοῦ ; ἢ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ ὁρμῆς ἀγαθῆς βλάστημά ἐστι. Καὶ πῶς πάλιν λέγει, *Ἀβραὰμ εἶδε τὴν ἡμέραν τῆν ἐμὴν, καὶ ἠγαλλιάσαστο* ; Εἰ γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, *Ἐλαθε τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας, καὶ αὐτῶν δὴ τὸν ἀρχοντα τούτων, πόθεν οἱ θεράποντες αὐτοῦ προεῖδον τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ ἠγαλλιάσαντο* ;

Τοῖς ἐργάταις τῆς ἀδικίας ἀπειλήσας ὁ Σωτὴρ τὰ χαλεπώτατα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, ἐπιγαγε λέγων Ὅταν δῶσθε Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ πάντα τοὺς προφῆτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω, καὶ ἤξουσιν ἀπὸ Ἀνατολῶν, καὶ Δυσμῶν, καὶ Βορρᾶ, καὶ Νότου, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἐκβάλλονται μὲν οὖν ὅσοι κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἐπολιτεύσαντο, συνανακλινοῦνται δὲ τούτοις οἱ ζηλωταὶ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν. Πῶς οὖν ληστὰ καὶ κλέπται καὶ τοῦ πονηροῦ εἰσι ὑπηρεταὶ οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες ; Ὡς στομάτων ἀφυλάτων, καὶ τῷ πατρὶ τοῦ φειδῶς ἐτοίμως ὑπηρετουμένων, καὶ μὴδὲ τὸ χάσμα πε-

Ἰαλαχοῦ πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς περὶ Ἀβραάμ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς κληρονομήσει, καὶ συντάττει τοῦτοις τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ προσεγγμάτων. Φησὶ γὰρ, ὅτι *Πολλοὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.* Ἄρα γὰρ τοῦτο ἐπαθλον τοῖς ἐπιτηκῶσιν αὐτῶν, καὶ μυρία πεπονηθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ; Τοῦτο δῶρον τοῖς ὅσοι τὰς σφαγὰς δι' αὐτὸν ὑπέσχον, τὸ μετὰ τῶν θεράποντων τοῦ πονηροῦ καὶ συνεῖναι, καὶ συναριθμεῖσθαι, καὶ συναγελάζεσθαι, εἰ γὰρ τῷ πονηροῦ θεράποντες οἱ τῆς κλαίειας πολιτείας ; Καὶ πόλα ταῦτα ἂν ἀνέξοιτο ἀκοχὴ ῥημάτων θείων ἀκοχὴ ὄλωι ἔχουσα ; Πῶς δὲ καὶ Μωσῆς, καὶ Ἡλίας κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν ὠφθησαν συμπαρόντες αὐτῷ, καὶ διομιλοῦντες, καὶ συναστράπτοντες ;

Διελέγχων ὁ Σωτὴρ τὴν ἀνοίαν τῶν Σαδδουκαίων τῶν περὶ τῆς μιᾶς γυναικὸς τῶν ἐπτὰ ἀδελφῶν ἐκρωτησάντων, καὶ ἅμα τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος τῆς

¹ Marc. i, 17. ² Luc. x, 24. ³ Joan. viii, 56. ⁴ Rom. xvi, 25. ⁵ Luc. xiii, 28, 29. ⁶ Matt. xiii, 41.

συμφωνίαν καὶ ἀλληλουχίαν τραυολογῶν, οὐκ ἀνέγνωτε, φησί, τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς, δεικνύς ἐναργῶς διὰ τούτων, ὅτι τε Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰσι κληρονόμοι, καὶ ὅτι Θεὸς αἰώνιος, καὶ τῆς ἀναστάσεως εἰσηγητῆς, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀπολαύσεως δοτὴρ ὁ τούτων Θεός. Ἐπήγαγε γὰρ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς; Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ Μάρκος, ὅτι ἐν τῇ βίβλῳ Μωσαίου ταῦτα εἴρηκεν ὁ Θεός· |Εἰ| Θεὸς μὲν νεκρῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ζῆ μὲν παρ' αὐτῷ Ἀβραάμ, ζῆ δὲ Ἰσαάκ, ζῆ δὲ Ἰακώβ, καὶ πάντες ὅσοι τὴν αὐτῶν ἐξήλωσαν πολιτείαν, καὶ εἰσιν ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ· Θεοῦ δὲ καὶ ὁ Μωσῆς ὑπηρέτης, καὶ τοῦ θεοῦ νόμου διάκονος· πῶς πονηρὰς ἀρχῆς οἱ κατὰ τὴν παλαιὰν βεβιωκότες πολιτείαν;

Εἰ τῆς πονηρὰς μοίρας ἦν ὁ προφήτης Δαβὶδ, πῶς ὁ Χριστὸς πνευματοφόρον αὐτὸν εἶπεν, ὅτι *Φησὶν ὁ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· Λέγει ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ τὰ ἐξῆς;*

Ὅτι εἷς ὁ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας νομοθέτης, καὶ σύμφωνοι ἀλλήλαις εἰσὶν, ἀλλ' οὐκ ἐναντία, κατὰ τοὺς θεομάχους.

Μὴ νομίσητε, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς ἀροφήτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· καὶ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἵωτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. Ἐγὼ πληρωτῆς, φησὶν, ἦλθον τοῦ νόμου. Στομάτιον ἐστὶ πονηρῶν τὸ λέγειν ἐλθεῖν ἐμὲ πρὸς τὸ παραλύσαι τὸν νόμον Πατρικὸν ὄντα, καὶ ταυτὸν εἶπεν, ἐμὸν. Λοιπὸν οὖν οὐδὲν αὐτοῦ ἀτελεῖστον ἔασω. Ἐγὼ τῶν προφητικῶν φωνῶν ἢ βεβαίως. Ἐμοὶ γὰρ ὄντες καὶ τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ὑπηρέται καὶ διάκονοι τὴν τε παρουσίαν τὴν ἐμὴν, καὶ πάντα τὰ τῆς παρουσίας προεἶδόν τε καὶ προήγγειλαν. Διδὲξ ὧν τε ἐκεῖνοι προεἶπον, καὶ ὁ νόμος περιέχει, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα παρελεύσεται, ὃ μὴ τῆς ἀληθείας τῷ πρᾶσι σφραγισθῆ. Εἰ γὰρ ἐγὼ διάκονος; περιτομῆς εἰς τὸ βεβαιωθῆναι τὰς ἐπαγγελίας, ἃς ὁ Πατὴρ διέθετο πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα Πατέρας· πῶς ἵωτα ἐν, τούτεστι τὸ ἐλάχιστον τῶν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ῥηθέντων δύναται· ἂν ὅλως παρελθεῖν, ἢ μὴ γενέσθαι;

Ὅρα καὶ ἐξ ἄλλων τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος, ἵνα γινῶς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Διαθήκης νομοθέτης. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Τοῦτο τῆς χάριτος. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ νόμου· Ἐυκολώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ μίαν κεραίαν τοῦ νόμου διαρρῆσαι. Εἶδες πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῆς ἀποστασίας τὸ θράσος· προειδώς τὰ ἴσα νέμει γέρα καὶ τὸ κλέος τῆ τε παλαιᾶ καὶ τῆ νέας Διαθήκης, καίτοι γε ἐν πολλοῖς πολλῶν προέχει τῆς χάριτος; Παιδαγωγὸς γὰρ ἦν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ χάριτι, ἀλλ'

A legis et gratiæ consensum docens, *Non legis, inquit, quod dictum est a Deo: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* ¹? et quæ sequuntur. Quibus verbis aperte declarat Abraham, Isaac, et Jacob hæredes esse æternæ vitæ, et Deum æternum, et resurrectionis auctorem, et gaudii, quod inde sequetur, elargitorem eorum esse Deum. Adjecit enim Deum non esse Deum mortuorum, sed viventium, Marcus autem dixit hæc in libro Moësi Deum dixisse. Quod si Deus non est Deus mortuorum, sed cum ipso quidem vivit Abraham, vivit et Isaac, vivit et Jacob, et omnes, qui vitam ipsorum imitati sunt, et sunt tanquam angeli Dei in cælo ²; Dei autem servus et Moses, et legis a Deo datæ minister: quomodo a malo principio sunt, qui in Veteri Testamento vixerunt?

B Si maxæ sortis fuit propheta David, quomodo Christus eum Spiritu allatum dixit eo loco: *Ait David in Spiritu sancto: Dicit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, et quæ sequuntur* ³?

Unum esse Testamenti Veteris auctorem et Novi, et quod invicem consona sint, non autem contraria, ut voluit Dei inimici.

Nolite putare, inquit Servator, quod venerim solvere legem aut prophetas; non veni solvere legem, sed implere ⁴. Et: *Amen amen dico vobis. donec transeat cælum et terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant* ⁵. Ego, inquit, veni ut legem implerem. Improbantium linguarum est dicere, me venisse, quo legem solverem quæ Patris est, atque eadem mea. Nihil igitur prætermittam, quod non impleatur. Ego sum, qui prophetarum verba confirmo. Nam cum servi mei ministrique sint ac Patris mei, et adventum meum, et omnia, quæ ad illum pertinent, prospexerunt et prænuntiaverunt. Quamobrem nihil eorum quæ ipsi prædixerunt, et lex continet, præteribit, nec parvum, nec magnum, quod non veritatis sine concludatur. Si enim ego minister circumcisiouis ad confirmandas promissiones, quas Pater fecit patribus secundum carnem, quomodo iota unum, id est, ulla pars vel minima eorum quæ in lege et prophetis dicta sunt, poterit omnino præterire, aut non expleri?

Aliis item ex testimoniis agnosce parem legis et gratiæ conditionem, ut eundem esse Veteris et Novi Testamenti auctorem intelligas: *Amen, amen dico vobis, cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* ⁶. Hoc est gratiæ. Aspice et legis testimonium: *Facilius est cælum et terram transire, quam unum legis apicem excidere*. Vidiisti quomodo Servator noster prævisa defectiois istorum audacia paria munera gloriamque tribuit tum Veteri tum Novo Testamento? Atqui multis in rebus lex gratiam antecedit, quippe quæ pædagogum munere fungitur, ad ea quæ gratiæ sunt ducens.

¹ Matth. xxii, 31, 32. ² Marc. xii, 24, 27.

³ Matth. xxii, 43, 44.

⁴ Matth. v, 17.

⁵ ibid. 18.

⁶ Matth. xxii, 32.

Verum ut ostenderet eundem et præterita et præsentia, diversa dispensationis ratione constituisse, eodem et pari loquendi modo de utroque locutus est Testamento. Quid? quod adversus illos qui salutaris documentis suis non obedirent, Mosem et non alium accusatorem constituit? Est, inquit, qui vos accuset, Moses ¹, apud Patrem nimirum, cujus leges et prophetia de Christo, cum ipsi credulæ fuerint, dignus erit accusator, et testis eorum qui leges ejus sibi colendas amandasque censuerint, et qui nihil eorum quæ ab ipso de communi Domino et Salvatore nostro prædicta sunt, susceperint; quod quidem caput et fundamentum et principium totius est veteris Testamenti.

Cum veteribus nova conjungens Dominus, ostendensque ea ad eandem salutis viam deducere, quippe quæ ab uno eodemque auctore profecta sint, veteraque ad perfectionem dirigere, nova autem perfectionem elargiri: Ideo, inquit, *omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera* ². Docens enim in eodem esse thesauro, et ex eodem promi Novum et Vetus Testamentum, ea inter se consentire et congruere, non autem discrepare confirmat. Ostendens autem utriusque doctrinam ducere ad regnum cælorum, multo etiam magis consensum eorum nulla in re diversum indicat. Quamobrem si utrumque Testamentum in eodem thesauro servatur, ex eodemque depromitur, et ad idem regnum cælorum ducit, quomodo ea contrarias in partes distrahant adversarii?

Si Mosæica et prophetica scripta a divino Spiritu profecta non sunt, cur Servator ex illis adversus Leptham, alterumque discipulum post resurrectionem sumit reprehensionem: *O stulti, inquit, et tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt prophætæ. Nonne hæc pati Christum oportuit, et intrare in gloriam suam? Et incipiens a Mose et omnibus prophetis interpretabatur eos, in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant* ³. Redemptor noster recenset prophetas ut indices operum, quibus nos a mali tyrannide liberavit, et tu eos tyrannidis ministros audes appellare? Atque hoc item ex loco constat, legem et prophetas cum gratia convenire.

Quoniam lex cum gratia consentit, idcirco sese vicissim confirmant. Gratia enim prænuntiatur, et colligitur, et exprimitur, et velis adumbratura lege. Lex autem iis quæ prædicta et prænuntiata sunt, ad opus per gratiam deductis, veritatem in se sub velis absconditam, ab ipsa patefactam intuetur. Quod si inter gratiam et quæ fuerunt ante gratiam, consensus non est, quomodo quæ a lege et prophetis prædicta sunt, reipsa perfecta cernimus? Cur Servator noster leprosus a se mundatos ad legis sa-

Α ἵνα δείξῃ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνά τε καὶ τὰ παρόντα κατὰ διάφορον καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίας τρόπον νομοθετησά, ταῖς αὐταῖς καὶ ἰσαῖς φωναῖς περὶ ἑκατέρας νομοθεσίας ἐχρήσατο. Ἄλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τῶν ἀπειθούτων αὐτοῖς σωτηρίους διδάγμασιν οὐκ ἕλλον κατηγορον καὶ θρίαμβον, ἀλλὰ τὸν Μωσῆν εἰσάγει λέγων, Ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωσῆς, δηλονότι πρὸς τὸν Πατέρα, οὐ τοὺς νόμους αὐτὸς πιστευθεῖς, καὶ τὴν περὶ Χριστοῦ προφητεῖαν ἀξιόπιστος ἂν κατηγορός εἴη, καὶ ἀπαράγραπτος μάρτυς τῶν μεγαλαυχούντων μὲν αὐτοῦς τοὺς νόμους καὶ τιμῆν καὶ στέργειν, μὴ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ κοινῶ Δεσπότητος καὶ Σωτῆρος ἡμῶν θεοπαιθέντων προσειμένων, ὃ κεφάλαιον ἦν, καὶ κρηπίς, καὶ προσίμιον τῆς ὅλης αὐτοῦ νομοθεσίας.

Β Συνάπτων ὁ Σωτὴρ τὰ καινὰ τοῖς παλαιῶς, καὶ παριστῶν, ὡς εἰς μίαν ἄγουσι σωτηρίας ὁδὸν, ἐκείνη δὲντα δημιουργοῦ καὶ νομοθέτου, τὰ μὲν οἷον ὄντα προτέλεια, τὰ δὲ τὴν τελειότητα χαρίζόμενα, διὰ τοῦτο φησὶ· Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίως ἐστὶν ἀνθρώπων οἰκοδοσοπέτη, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καιρὰ καὶ παλαιά. Δι' ὧν τε γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν Καινὴν προέρχεται, καὶ τὴν Παλαιὰν διδάσκει, τὸ συνεῖναι, καὶ συμφωνεῖν ἀλλήλοις, καὶ μὴ διαμάχεσθαι βεβαίαι· δι' ὧν τε ἑκατέρας τὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν βασιλείαν ἀπάγειν τῶν οὐρανῶν, ἐτι περιφανέστερον τὸ ἴσον αὐτῶν συμφωνον καὶ ἀδιαίρετον ἐψηφίσαστο. Εἰσὼν ἑκατέρη μὲν ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρίζεται Διαθήκη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάλιν πρόβεισι, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ οὐρανοῦ ἐθυσάουριαν τῶν οὐρανῶν ἐπάγει βασιλείαν, πῶς αὐτὰς ἀντίπαλοι διασχίσουσι μερίδες;

Γ Εἰ μὴ θελας ἐπιπνοίας ἦν τὰ τε μωσαϊκὰ καὶ προφητικὰ, πῶς ὁ Σωτὴρ τοῖς περὶ Κλεόπαν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκεῖθεν ἐπιφέρει τὴν ἐπιτίμησιν λέγων, Ἄνθρωποι καὶ βραδείς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἳς ἐδάδισαν οἱ προφηταὶ! οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν διημήνησεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς περὶ ἑαυτοῦ. Ὁ Λυτρωτὴς ἡμῶν ἐρμηνευτὰς τῶν ἔργων δι' ὧν ἡμεῖς ἐλυτρώσαμεν τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος τοὺς προφήτας ἀνομιλογεῖ, καὶ σὺ τῆς τυραννίδος ὑπηρέτας οὐ φρίτται; ὀνομάζειν; Κάνταυθεν οὖν συμφωνος ὁ νόμος καὶ οἱ προφηταὶ τῇ χάριτι δαίκνυνται.

Δ Ὅτι μὲν συμφωνος ὁ νόμος τῇ χάριτι, ἐκίτερον τούτων δι' ἑκατέρου δέχεται τὴν βεβαίωσιν· ἡ μὲν ὅτι ὑπ' αὐτοῦ καταγεγελομένη, καὶ διατυπωμένη, καὶ οἷον προχαρτισμένη, καὶ ἐμφαινομένη τοῖς σκίσμασιν· ὃ δὲ ἄτε τῶν προβήσεων καὶ προχαρτισμάτων εἰς ἔργα ἐκβεβηκότων διὰ τῆς χάριτος τὴν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῖς παραπετάσμασι κρυπτομένην ἀνακαλυπτοῦσθαι ἀλήθειαν. Εἰ δὲ μὴ τὸ συμφωνον συνδέσσει ἀλλήλοις ἡ χάρις, καὶ τὰ πρὸς τῆς χάριτος, πῶς ἂν ἐπὶ πρὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐχρησμοδοτήσιν.

¹ Joan. v, 45.² Matth. xiii, 52.³ Luc. xxiv, 25, 27.

ταῦτα πανδήμοις ἑμμοσιν ἐωρῶτο τελούμενα ; Πῶς δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς λεπρούς ῥήματι καθίρων πρὸς τοὺς ἐν νόμῳ ἱερεῖς τοὺτους ἀπέστειλε, προστάτων ἀπιέναι, καὶ ἐπιδεικνύναι τούτους ἐαυτοὺς, ὡς ὁ νόμος ἐκέλευε, καὶ τὸ ἰσχυρότερον, προσενεγκὴν τὸ δῶρον, ὡς ὁ Μωσῆς διετάξατο ;

Ὁ θεοπίσιος Παῦλος ; τὰς προφητικὰς διαγορευσεις εἰς μαρτυρίαν ἐκτιθέμενός φησιν, Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰουδα Διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν Διαθήκην, ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλυβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. Ἦν ἐποίησα, φησὶν, ἀλλ' οὐχ ὁ πονηρὸς, ὡ ; σὺ λέγεις. Εἶτα, Αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ Διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν. Τίς ὁ λέγων ; Ὁ Κύριός φησιν, ἀλλ' οὐχ ὁ πονηρὸς. Ἐπάγει γάρ, Αἴτη ἡ Διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος. Διαθήσομαι ἐγὼ, οὐκ ἄλλος. Διαθήσομαι ἐγὼ τὴν Καινὴν, δε διεθέμην καὶ τὴν Παλαιάν. Ὅρξ πῶς ἔνω καὶ κάτω τὴν αὐτὴν καὶ τῆς παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας Διαθήκης νομοθέτην ὁ Παῦλος ἀνομνεῖ ;

Μὲν τὴν ἄθυτον καὶ θαυμασίαν Ἀβραὰμ θυσίαν παραδράμης, Θεοῦ μὲν ἐκζητήσαντος ταύτην, καὶ τὴν γνώμην ἀποδεξαμένου, τοῦ δὲ προθύμως πεισθέντος, καὶ οὐ πεισθέντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύσαντος, ὅτι δυνατὸς ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ νεκροὺς ἐγεῖραι. Διὰ τοῦτο λογίζεται αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τὸ πατρικὸν δὲ ἀξίωμα οὐ κατὰ τῆς τότε μόνον γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα λαμβάνει, καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. Καὶ πρόσθετος ἀκριβῶς τίνος λέγει Θεοῦ. Ἐπάγει γάρ διδάσκων ὁ Παῦλος, ὅτι τοῦ ζωοποιούτος τοὺς νεκρούς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Καὶ πάλιν, Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διακρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ. Ὅρξ τις ἦν ὁ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις λαλήσας, ὅτι οὐκ ἄλλος παρὰ τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὴν χάριν, ἀλλ' αὐτός. Ἐπάγει γάρ, Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογισθῆναι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. Οὐκοῦν ὁ Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν θέμενος τὴν Ἀβραὰμ, ὁ τὸν ὄρκον ὑποσχὼν αὐτῷ, ὁ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀδιάψευστος, ὁ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα, ὁ ζωοποιῶν τοὺς νεκρούς, αὐτός ἐστιν ὁ ἐγεῖρας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ τῆς ἀποστασίας δλέθριον φρόνημα εἰς ἀρχὴς δύο καταμερίζῃ τὴν ἀμέριστον καὶ μίαν ἀρχήν.

Ἐνὸς Θεοῦ τὴν τε Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν ἀνακηρύττων ὁ Παῦλος, καὶ ὡς ἐκ ῥίζης ἐκείνης ταύτην προσελθὼν, καὶ ἀγιότητος ἐκατέραν μετασχεῖν οὕτω φησὶν. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, καὶ τὸ φέρον. Καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἀγία, καὶ οἱ κλάδοι. Καὶ οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βασιλεύεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σὺ. Καὶ, Εἰ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐπέστατο (ἐπεσε

A cerdotes mittit, jubens ut eant et ostendant se illis, sicut lex præcipit, et quod gravius est, offerant munus, ut Moses instituit ?—

Divus Paulus propheticas prædictiones in testimonium adducens : *Ecce, inquit, veniunt dies, et consummabo super domum Israel, et super domum David testamentum novum non juxta testamentum, quod feci patribus eorum in die, cum apprehendi manum ipsorum, et eduxi eos ex Aegypto* ¹. Quod feci, inquit, ego nimirum, non autem malus, ut tu dicis. Deinde : *Ipsi non manserunt in testamento meo, et ego neglexi eos. Quis hic loquitur? Dominus, au malus? Dominus utique. Addit enim : Hoc testamentum, quod ponam domui Israelis post dies illos, dicit Dominus. Ponam ego, et non alius. Ponam ego novum, qui posui et vetus* ². Vides, quomodo supra et infra eundem tum Veteris, tum Novi testamenti Paulus auctorem celebret ?

Neque vero admirabilem Abrahamæ victimam non immolatam silentio præterieris. Hanc enim Deus postulavit, et animam offerentis complexus est. Ille autem non solum paruit, verum etiam credidit, Deum etiam posse mortuos in vitam revocare. Idcirco reputatum est illi ad Justitiam, patrisque nomen accepit, non illius tantum generationis, sed aliarum etiam, quæ sunt consecutæ, sicut scriptum est : *Quia patrem multarum gentium posui te* ³, ante Deum, cui credidit. Et animadvertite diligenter, cuinam Deo. Sequitur enim Paulus et docet : *Qui vivificat mortuos et vocat ea quæ non sunt, tanquam sint* ⁴. Et rursus : *In repromissione Dei non habitavit diffidentia, sed confirmatus est fide, dans gloriam Deo* ⁵. Vides, quis sit is, qui locutus est in lege et prophetis? nemo enim alius, nisi ille, qui largitus est nobis gratiam. Sequitur enim : *Non est scriptum autem propter ipsum solum, sed etiam propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis* ⁶. Ille igitur, qui patrem multarum gentium Abraham constituit, qui jurejurando ei promisit, qui in præmissis mendax non est, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam sint, ipse est, qui suscitavit Dominum nostrum a mortuis, licet perniciosi desertores isti aliter sentiant, et principium unum, quod dividi non potest, in duo distrahant.

Unius esse Dei Vetus et Novum testamentum Paulus docens, atque hoc ex illius radice profectum dicit : *Et si primitiæ sanctæ, et massa* ⁷. Et : *Si radix sancta, et rami* ⁸. Et : *Tu radices non portas, sed radix te* ⁹. Et : *Si Deus naturalibus ramis non pepercit* (ceciderunt enim tentantium pedes in deserto, et multæ aliæ calamitates noxios invaserunt).

¹ Hebr. viii, 8, 9. ² ibid. 10. 13 ³ Gen. xvii, 4. vi, 16. ⁴ ibid. ⁵ ibid. 18.

⁶ Rom. iv, 17. ⁷ ibid. 20. ⁸ ibid. 21. ⁹ Rom.

ne tibi quidem parcat. Non alius illis, alius tibi, A sed idem. Et rursum : Vide bonitatem et severitatem ¹. Cujus? Christi : severitatem quidem in eos qui ceciderunt ; in te autem bonitatem. Quid autem sibi volunt primitiæ, et massa, et radix, et rami, et naturales, et insiti, nisi mutuam quamdam cognationem ? Quibus ex verbis apertissime unus et idem esse legislator declaratur.

θέτου φωναίς δηλοῦσιν ἐναργεστάταις ;

Alibi dicit : *Circumcisus aliquis vocatus est, non abducatur præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei* ², unius nimirum, non autem duorum. Mandatorum porro unum jubet circumcidi, alterum vetat. Utrumque autem ad eundem refert Deum. Quamobrem unus est Deus verus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et circumcisionem per Abraham in mysterio perfectionis dedit temporibus præfinitis, et eos qui in præputio erant, per Filium suum suscepit.

Animadvertite mihi sapientiam Pauli, quomodo Veteris et Novi Testamenti discrimen ostendat. Verum cum desertorum istorum hæresim perspicere, illius omnes amputans nugas, hæc statim addit : *Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova* ³. Omnia, inquit, tam recens nimirum quam Vetus Testamentum ex Deo, qui nos sibi conciliavit per Dominum nostrum Jesum Christum.

Joannes adventu boni Dei dignus, effectus, et plusquam propheta, et quo inter natos mulierum major non surrexit, testimonio ipsius Veritatis, quomodo pro legis mandato sibi pugnandum existimavit, præsertim cum gratiæ præcursor missus fuerit ? Neque vero pugnavit solum, sed capite pro illo damnatus est. Unde enim, nisi ex lege sumpsit, ut Hero'em reprehenderet, diceretque : *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui* ⁴ ? Vides igitur, quanti fecerit mandata legis ille, qui dignus effectus est, ut auctorem gratiæ baptizaret. Nam si præcepta Mosaica et evangelica instituta non sunt ejusdem diviniæ et bonæ inspirationis, quomodo ipse minister gratiæ illa non aspernatur ? præsertim cum Dominus dicat : *Nemo potest duobus Dominis servire*, et quæ sequuntur ⁵. Ipse enim præcursor Joannes una cum prophetarum cœtu duobus dominis deprehenditur inseruire, si duorum dominorum, unius boni et alterius mali, Novum esse concedimus et Vetus Testamentum.

Magnus ille præco veritatis Paulus clara voce clamavit : *Num secundum hominem hæc loquor ? An non et lex dicit ?* id est, non argumentis humanis hæc confirmo. Nonne et legis mandato præscripta sunt ? *In lege enim Mosis, inquit, scriptum est : Non alli-*

γάρ τῶν ἐκπειρασάντων τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πολλὰ ἄλλα μετῆλθε πάθη τοῦς ὑπαιτίους), μήπως ὁ αὐτὸς οὐδὲ σοῦ γέσσωται. Οὐκ ἄλλος μὲν ἐκείνων, ἄλλος δὲ σοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτὸς. Καὶ πάλιν, *Ἴδε οὖν χρηστότητα, καὶ ἀποτομίαν. Τίνος ; Χριστοῦ. Ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα. Τί δ' ἂν βούλοιντο ἡ ἀπαρχή, καὶ τὸ φύρμα, καὶ ἡ ῥίζα, καὶ οἱ κλάδοι, καὶ*

^B Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν φησὶ, *Περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπιστάσθω· ἐν ἀκροθυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροθυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ· ἐνὸς δηλονότι, καὶ οὐ δύο θεῶν. Τῶν δὲ ἐντολῶν ἡ μὲν ἐκέλευσε περιτέμνεσθαι, ἡ δὲ μὴ. Ὡς ἐκατέραν ἀνωμολόγησε τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ὥστε εἶ : Θεὸς ὁ ἀληθινὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ τοῦ Ἀβραάμ εἰς μυστηρίου τελειώσιν χρόνους ὠρισμένοις δοὺς καὶ τοὺς ἐν ἀκροθυστίᾳ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προσειληφώς.*

^C Ὅρα μοι τὴν σοφίαν τοῦ Παύλου ὅπως διαφορὰν μὲν τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει. Προβλέπων δὲ τὴν ἀποστασίαν, καὶ πῶσαν αὐτῆς ἐκκόπτων ματαιολογίαν, εὐθύς πάλιν ταῦτα συνεπιφέρει· λέγει γάρ· *Τὰ ἀρχαία παρῆλλον, ἰσθὶ γέγονε τὰ πάντα καιρῶ· τὰ δὲ πάντα φησὶ καὶ ἡ Νέα δηλονότι, καὶ ἡ Παλαιὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμῶς ἑαυτῶν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

^D Ἄξιός τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ γεγο ὡς ὁ Ἰωάννης, καὶ προφήτου περισσότερος, καὶ μελιζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγορευθεὶς, πῶς ὑπέστη νομικῆς ἐντολῆς ὑπερμαχεῖν, καὶ τότε πρόδρομος τῆς χάριτος ἀποσταλείς ; καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ ταύτης ἀναίρεθῆναι. Τὸ γὰρ ἐλέγγειν τὴν Ἠρώδη, καὶ λέγειν, *Οὐκ ἔξεστὶ σοὶ ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*, πόθεν εἶχε λαδῶν, ἢ τίνος ὑπερατιπίζων νομοθεσίας τὸν ἐλεγχον προσῆγε τῷ βασιλεῖ ; Ὅρξῃ πόσον ἐτίμα τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὁ τὸν τῆς χάριτος νομοθέτην βαπτίσει καταστρωθεὶς ; Εἰ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς ἦσαν θείας καὶ ἀγαθουργοῦ ἐπιπνοίας τὰ τε μωσαϊκὰ παραγγέλματα καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα, πῶς ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος ὑπηρετῆς οὐδ' ἐκείνων ὀλιγωρεῖ, καίτοι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυριοὶ δουλεύειν, καὶ τὰ ἐξῆς ; Ἴδοὺ γὰρ αὐτὸς ; τε ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἡ ὁμήγυρις εὐρίσκονται δυοὶ κυριοὶ δουλεύοντες ; εἴπερ δύο κυρίων, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ, τὴν Παλαιὰν εἶναι συγχωρήσομεν, καὶ τὴν Νέαν.*

Παῦλος ὁ μέγας κήρυξ διαπρυσίῳ βοᾷ τῇ ἐωνί, *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; ἢ καὶ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει ;* τοῦτέστι, Μὴ λογισμῶ ; ἀνθρώπων ἀσφαλίζομαι τὸ ῥηθὲν, ἢ οὐχὶ καὶ θείας νομοθεσίας ἐστὶ τὸ πρατεινόμενον ; *Ἐν γὰρ τῷ Μω-*

¹ Rom. xi, 22.

² I Cor. vii, 18, 19.

³ II Cor. v, 17.

⁴ Marc. vi, 18.

⁵ Matth. vi, 24.

σέως νόμῳ γέγραπται. φησὶν, Ὁ φημιώσεις βοῶν αλλώντα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; τίνων δὲ μᾶλλον μέλει δαικνὺς ἐπάγει, Δι' ἡμᾶς δὲ πάντως λέγει, καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη. Ὡστε κοινὸν τὸ δόγμα τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαβάζον, καὶ πολιτευόμενον καὶ ἐν τῇ χάριτι. Εἶτα τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον ὑποδηλῶν ἐκ τῆς τῶν νομοθετηθέντων ὁμοιότητος, Ὡσπερ, φησὶ, προσετέθη τοῖς τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Κύριος προσέταξε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. Τὴν συνάφειαν δὲ πάλιν καὶ συγγένειαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλέον τρανολογῶν, Ὁ θέλω ὑμᾶς ἀγαροῖν, φησὶν, ἀδελφοί, οὗτοι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες ἐν τῇ νεφέλῃ ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ εἰς τὸν Μωϋσῆν, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ ποῖμα πνευματικὸν ἔπιον. Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἀκούεις, ὅσπερ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ἐπότιζε λαὸν, ἴσον δὲ εἰπεῖν τὸν οἰκεῖον· καὶ πῶς ὁ Πατήρ ὠδήγει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ λατρείαν, καὶ ἐπιστροφὴν διὰ τίνων; ἢ δηλονότι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν; Πού οὖν ἐνταῦθα ὁ πονηρὸς; ποῦ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς τὸ ἔργον; ποῦ οἱ νόμοι τῆς ἀντικειμένης μοίρας; Εἶτα πάλιν φησὶ· *Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ τινες αὐτὸν*. Καὶ τίνα τὰ ἐπίχειρα; Ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο. πρὸς τὸν Υἱὸν ἐπειράζον.

Ἑβραῖοι; ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων φησὶ· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέροισιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ*. Ἰδοὺ τὸν αὐτὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον πάλαι μὲν ἐν τοῖς προφήταις λαλήσαι λέγει, ἕτερον δὲ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅθεν τὴν κινήν Διαθήκην ἐν τῷ Υἱῷ χαρισάμενος τῷ κόσμῳ, αὐτὸς καὶ ἐν τοῖς προφήταις διέθετο τὴν παλαιάν, καὶ πῶς ἢ πλάνη ἄλλον μὲν ἐκείνης, ἕτερον δὲ τῆς καινῆς ἀναπλάττει νομοθέτην καὶ Θεόν;

Πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· *Καταροῖσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*, δηλονότι ἀρχιερέα. Εἶτα πῶς ἦν πιστὸς, ὅπεξ-ηγούμενος διὰ τοῦ Μωϋσέως δεῖκνυει· Ὡς καὶ Μωσῆς, φησὶν, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Τίνος οἴκῳ; ἢ δηλονότι τοῦ ποιήσαντος ἀρχιερέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἶτα καὶ τὴν ἀσύγκριτον διαφορὰν τοῦ Δεσπότου πρὸς τὸν δοῦλον διδάσκων, ἐπήγαγεν, οὗτοι Πάτριος δόξης οὕτως παρὰ Μωϋσῆν ἤξλωται, καὶ ὅσον Πάτριον τιμῆν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τίνος, ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν Χριστὸς Υἱὸς τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ Μωσῆς

gabis os bovi trituranti ¹. Et his dictis subjicit: *Nunquid de bobus cura est Deo* ²? Quos autem magis curet, addit: *Propter nos autem omnino dicit, et propter nos scriptum est* ³. Quare commune decretum in veteri lege et in gratia versatur. Deinde naturalem et certissimam Patris et Filii similitudinem ex legis similitudine ostendit: *Quemadmodum*, inquit, *præceptum fuit, ut qui altari serviunt. participes sint altaris, sic et Dominus præcepit, ut qui nuntiant Evangelium, ex Evangelio vivant* ⁴. Necessitudinem rursus et cognationem legis et gratiæ clarius ostendens, *Nolo vos*, inquit, *ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Mose. baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cibum spiritualem comederunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant enim ex spirituali sequente petra, petra autem erat Christus* ⁵. Audis, quomodo Christus Patrum populum, id est, suum potaverit? Et quomodo Pater ducebat Israel ad Filii agnitionem et adorationem? Per quos autem? Per Mosem utique et prophetas. Ubi igitur hic malus? ubi mali principii opus? ubi leges partis contrariæ? Post autem dicit: *Neque tentemus Christum, sicut quidam ipsum tentaverunt* ⁶. Quinam? Nempe populus Israelita. Et quæ supplicia? *A serpentibus perierunt* ⁷. Quamobrem qui Deum in lege tentaverunt, ii per Patrem tentantur Filium.

ἐπειράσαν. Τίνες; ἢ δηλονότι ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός. Ὡστε οἱ πειράζοντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεὸν διὰ τοῦ Πα-

Ad Hebræos scribens Paulus: *Multifariam*, inquit, *multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio* ⁸. Ecce eundem Deum, et non alium olim in prophetis locutum dicit, post autem in Filio. Qui Novum Testamentum in Filio largitus est mundo, idem et in prophetis Vetus instituit. Quoniam igitur modo istorum error unum veteris, et alterum novi Testamenti fingit auctorem?

Rursus idem apostolus ait: *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum Christum, qui fidelis fuit ei qui fecit se* ⁹, nempe pontificem. Deinde quomodo fidelis fuerit, explicans, per Mosem ostendit. *Quemadmodum Moses*, inquit, *in tota domo ejus* ¹⁰. Cujus domo? Illius nimirum, qui fecit pontificem Dominum nostrum Jesum Christum. Deinde incomparabilem Domini cum servo differentiam demonstrans adjecit: *Eo majore gloria hic, quam Moses dignus fuit, quanto majorem honorem habet domo, is qui fecit eam*. Omnis enim domus ædificatur ab aliquo, qui autem omnia facit, est Deus ¹¹. Ecce Christus Filius boni Patris. Moses autem servus ejus, nec simpliciter servus, sed fide-

¹ I Cor. viii, 8, 9. ² ibid. ³ ibid. 10. ⁴ ibid. 13, 14. ⁵ I Cor. x, 1, 4. ⁶ ibid. 9. ⁷ ibid. ⁸ Hebr. i, 11. ⁹ Hebr. iii, 1. ¹⁰ ibid. 2. ¹¹ ibid. 5, 4.

lis. Et rursum: *Qui autem omnia facit est Deus, qui ei habitaculum construxit terrenæ domus ipsius*.

Idem ipse doctor orbis terrarum dicit vocatum esse a Deo pontificem Aaron, sicut et Christum. *Nemo, inquit, sibi ipse honorem sumit, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non se ipse glorificavit, ut pontifex fieret, sed qui vocavit eum: Filius meus es tu ego hodie genui te*². Quod si is qui Christum vocavit pontificem, ipse est qui et per Mosem unxit Aaron, et neuter æ ipsum pontificem declaravit, sed qui vocavit eos, quomodo et Novi et Veteris Testamenti tum opera tum leges non sunt unius et ejusdem boni?

Tu mihi Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, et ipsum Mosem, ac reliquos veteris Testamenti præclaros viros collige, quos Paulus in numero justorum cum laude collocat, et fidem ipsorum celebrat. Nam de Mose quidem illud adjungit, quod et opprobrium Christi sustinuit. *Majus enim, ut propriis ipsius verbis utar, thesauris Ægyptiorum existimavit opprobrium Christi*³. Et causam adjungit: *Respiciebat enim ad remunerationem*⁴, quam nimirum ipsi poterat Deus tribuere. *Et quid oportet, inquit cæli incola Paulus antevertens, viros enumerare? Narrantem me tempus ipsum deficiet de Gedeon, Barac, Sampson, Jephthæ, David, Samuel, et prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, C* «*depli sunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, exstiterunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convalescerunt de infirmitate*⁵. Deinde sacris ipsorum et admirandis operibus commemoratis, vitæque in solitudine transactæ et fortitudinæ, subjicit: *Quibus dignus non erat mundus*⁶. Neque hoc contentus, sed nos ad eorum imitationem incitans, et eorum exemplo ad virtutem cohortans addit: *Tantum habentes circumpositam nobis nubem testium, deposito omni timore, et circumstante peccato per patientiam curramus ad propositum nobis certamen respicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*⁷, qui est Dominus noster Jesus Christus, qui et fidei, in qua strenui ei stabiles permanserunt patres nostri, factus est princeps, et illorum ac nostræ salutis auctor.

ῥώστες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγὸν καὶ Χριστὸς, ὅστις καὶ τῆς πίστεως, ἐν ἧ γενναῖοι καὶ χηγὸς, καὶ τῆς ἡμῶν τε κάλειων σωτηρίας τελειωτῆς.

Hic Apostolus et alibi legem Mosaicam ita celebrat, ut Dei verbum, quod non intercedit, esse dicat: *Non enim excidit, inquit, verbum Dei*⁸. De Jacob autem et Esau verba faciens, *quod major serviet minori*⁹, tum recentes, tum veteres erroris ministros coarguit. Ait enim: *Numquid injustitia est apud Deum? Absit! Quomodo enim dicit Mosi: Miserebor, cui misereor, et misericordiam prestabo,*

θεράπων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἀπλῶς θεράπων, ἀλλὰ πιστός. Καὶ πάλιν· *Εἰς ὃ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός, ὃ καὶ τὴν κατασκευὴν διατυξίμενος τοῦ ἐπιγείου οἴκου αὐτοῦ.*

Ὁ αὐτὸς οὗτος τῆς οἰκουμένης διδασκαλὸς λέγει κληθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεῖα τὸν Ἀαρὼν ὡσπερ καὶ τὸν Χριστόν. *Οὐχ αὐτῷ γὰρ, φησί, εἰς λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὃ καλούμενος ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀαρὼν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἐπὶ τὸν ἐδόξασε γενέσθαι ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεννηθήσασε. Εἰ δὲ ὅτι τὸν Χριστόν καλέσας ἀρχιερεῖα, οὗτός ἐστιν ὃ καὶ τὸν Ἀαρὼν διὰ Μωσέως· χρίσας, καὶ οὐδ' ἕτερος αὐτὸν ἐδόξασεν ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὃ καλέσας αὐτούς· πῶς οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Νίεας καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς τοῦ αὐτοῦ εἰσιν ἀγαθοῦ καὶ ἔργα καὶ νόμοι;*

Σὺ δὲ μοι καὶ τοὺς λοιπούς, οἱ περιφανῶς ἐδείχθησαν ἐν τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ βεβιωκότες, ἐπιλήψου, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, αὐτὸν τὸν Μωσέα, οὗς ἐν ἐπιπέφω δικαίῳ ποιούμενος ὁ Παῦλος, καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξυμνῶν περὶ τοῦ Μωσέως προστίθεισιν, ὅτι καὶ τὸν ὀνειδιζόμενον ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γὰρ ἐν βήμασιν αὐτοῦ *Μεῖζοτα τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν ἠρησάμενος τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ. Τίθεισι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, ἣν δέλοισι δυνατός ἦν παρασχεῖν αὐτῷ ὁ Θεός. Καὶ τί οὐ καταριθμεῖν τοὺς ἄνδρας; Προλαβὼν γὰρ ἡμᾶς ὁ οὐρανοφορῆς Παῦλος φησιν· Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδδών, Βαρὰκ τε καὶ Σαμψών, καὶ Ἰεφθᾶς, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηρώσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυγον ἐπαγγελιῶν, ἐφραξαν στόματα λέόντων, ἐσθεσαν δύναμιν πυρός, ἐφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Ἐτα καὶ τὰ ἱερὰ τούτων καὶ θαυμάσια ἔργα καὶ πίσθη διεξίω, καὶ τὴν ἐν ἐρημίᾳ διατριβὴν καὶ καρτερίαν, ἐπάγει· Ὅν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν διεγείρων ἡμᾶς μέμψιν, καὶ ὡσπερ παράκλησιν εἰς ἀρετὴν ἐκείνου; προτιθεῖς, ἐπιφέρει· Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, D καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν, δι' ἡπομοσῆος τρέχουμεν εἰς τὸν προκαείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀπο-*

τελειωτῆν Ἰησοῦν, ὃς ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς βέβαιοι μεμενήκασιν οἱ πατέρες ἡμῶν, γέγονεν ἀρ-
Οὗτος ὁ Ἀπόστολος καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις μὲν ἀδιέπτωτον τοῦ Θεοῦ τὴν μωσαϊκὸν νόμον ἀνυμνεῖ· Ὁ γὰρ ἐκπέπτωκε, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ γε τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἡσαῦ διαλαμβάνων, ὡς ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάττω, μονοουχὶ καὶ τοὺς ἀρτιφανεῖς καὶ τοὺς πάλαι τῆς πλάνης ὑπηρέτας ἐπιπομπάζει. Φησὶ γὰρ· *Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσεῖ λέγει· Καὶ*

¹ ibid. 4. ² Hebr. v, 4, 3. ³ Hebr. xi, 26. ⁴ ibid. ⁵ ibid. 32-34. ⁶ ibid. 38. ⁷ Hebr. xi, 1. ⁸ Rom. ix, 6. ⁹ ibid. 13.

ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οὐκ εἰρησῶ ὃν ἂν οὐκ εἰρω. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ τις ἐξ οἰκείων πόνων καὶ ἰδρώτων, καὶ χωρὶς τῆς ἄνωθεν συνεργείας τὸ πᾶν ἐκταλεῖν τῶν κατωρθωμάτων, συνεφέρει. Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεᾶ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. Τὸν αὐτὸν δὲ λέγει Θεὸν καὶ τοῦ ἐλλοῦς τοῖς εἰς αὐτὴν ὀρώσιν ὑπάρχοντα πηγὴν, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἐπηρμένων διεσπόμενα καὶ καταβάλλοντα τὸ ἀλαζονικὸν καὶ φιληρόν. Τὸν αὐτὸν δὲ Θεὸν, ὃς ἐστὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φιλιάνθρωπον καὶ ἀγαθὸν ἀνομῶν, καὶ πιθηραρεῖν μὲν αὐτῷ πάντα, μηδένα δὲ κατεξανίστασθαι διὰ τῶν οἰκείων λογισμῶν τῆς ἀπρόβητου κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἐπιφέρει. *Μενούργε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Εἶτα τοῦτον πλάστην λαμπρῶς ἀνακρίζων, καὶ οὐ πλάστην μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν αὐτεξούσιον κριτὴν καὶ τοῦ διανέμειν ἐκάστῳ, ἃ ἡ κρίσις ἤνεγκε, Δεσπότην, τὴν μὲν ὀργὴν φέρειν ἐκδιδάσκει ἐπὶ τὰ σκευῆ τὰ κατηρητισμένα εἰς ἀπωλείαν, τὸν δὲ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ τοῖς τοῦ ἐλλοῦς ἐπιδαψιλεύεσθαι ἀξίους· οὐ καὶ ἡμᾶς μετὰ χροῦς εὐαγγελίζεται εἶναι, ἅτε δὴ προτοίμασμένους εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.*

Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν ἀμεταμέλητον τὴν χάριν ἀναγράφων τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἐκεῖνου ἦν ὁ Ἰσραηλιτὴς λαός, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ τὰ προστάγματα, καὶ ὅτι μὴ πάντα διὰ τὴν ἐνίων παράδειξιν ἐξεκήρυξε τῆς υἰοθεσίας, φησὶ, *Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν πρόβηρω. Καὶ δεικνύς ἐναργῶς τίνα λέγει Θεὸν, καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι τὸν λαὸν αὐτοῦ μὴ ἀπώσατο, Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, Ἰσραηλιτὴς εἰμὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν.* Ὅστε ὁ μὴ ἀπωσάμενος Παῦλον, ἀλλὰ καλέσας αὐτὸν εἰς ἐκλογὴν, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἰσραὴλ λαὸν αὐτοῦ θέμενος, καὶ μὴ ἀπωσάμενος τοῦτον, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν τελευτήσας αὐτοῦς.

Ἀνακαλύπτων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ὁ θεὸς Ἀπόστολος, καὶ καθαρὸς ἡμᾶς παραγγέλλων εἶναι, καὶ ἀφωρισμένους τῶν ἀκαθάρτων, ὡς ἂν εἰς υἱοῦς καὶ θυγατέρας ἀναγράψει ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, *Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἐπάγει καὶ τὸν ταῦτα ἐπαγγελάμενον, ὅτι Κύριός ἐστι παντοκράτωρ. Συνδιαπλέκει δὲ καὶ πρὸς τίνας αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι διὰ τῶν πατέρων πρὸς ἡμᾶς. Ἐπιφέρει γὰρ, Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπιγγελίας, ἀδελφοί, καθαρῶς μὲν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀμωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.* Ὅστε ἡμῖν ἐπήγγελται ταῦτα ἀπὸ τῶν πατέρων ἀρξάμενα, καὶ οὐπερ Θεοῦ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς· καὶ ὡσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ οἱ καθαρὸι νῆς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ οἱ ἐν τῇ Νέῃ καθαρὸι ναὸς τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα φλυαροῦσιν οἱ μύσται καὶ μυσταγωγὸι τῆς τοιαύτης αἰρέσεως μῆτε ἀκοῆ πειστών φορητὰ, μῆτε γλώσσης τῶν εὐσεβῶν λαητὰ.

A cui miseror. 1? Ac ne quis existimet se propriis laboribus et sudoribus sine divino auxilio perfecta exsiqui virtutum officia, cohibet humanam arrogantiam, et dicit ipsum Deum esse misericordiae fontem in eos qui ad ipsum respiciunt, eos autem qui supercilium tollunt, coarguere, et gloriosam ipsorum superbiam deprimere. Porro Deum ipsum, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi, benignum et bonum appellat, eique omnes obedire dicit, et propriis rationibus neminem ab arcana illius gubernatione sese subtrahere. Sic enim ait: O homo, tu quis es, ut respondeas Deo? Mox eum opificem procreatoremque nostrum aperte demonstrat esse, nec solum procreatorem, verum etiam iudicem liberum et Dominum, qui possit cuique tribuere quae iudicio decreverit suo; itaque iram suam exercere in vasa parata ad interitum, divitias autem gloriae suae largiri illis qui misericordia ipsius sunt digni. Cujus et nos dicit esse participes, qui preparati sumus, et vocati ad ejus bona profuerunda, qui credidimus in Dominum nostrum Jesum Christum.]

εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν, τοὺς πεπιστευκότας

Alibi vero sine poenitentia esse scribens gratiam veri Dei et ejus esse populum Israelitam et legem et mandata, nec omnes propter paucorum culpam repudiasse, ut sibi non essent filii, sic ait: *Nunquid rejecit Deus populum suum? Absit. Non rejecit Deus populum suum, quem praecivit.* Et per spicue demonstrans, quem Deum dicat, et unde planum fiat, Deum non repudiasse populum suum, *Nam et ego, inquit, sum Israelita, ex semine Abraham, de tribu Benjamin.* Quare qui Paulum non repudiavit, sed vocavit ipsum ad electionem, hic est, qui et Israelem fecit populum suum, et non repulit eum, sed per fidem in Christum perfecit.

Veritatis splendorem patefaciens divus Apostolus, nosque ut mundi simus, et ab immundis sejungamur adhortans, ut qui in Dei filios et filias adoptati simus, *Nam et vos, inquit, eritis mihi in filios et filias*, et eum qui promisit hæc, indicat, nempe Deum omnipotentem. Adjungit etiam illos quibus promissiones factæ sunt, nobis nimirum per patres. Dicit enim: *Has igitur habentes promissiones, curissimi, emundemus nos ab omni iniquatione carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Nobis igitur hæc promissa sunt, quæ a patribus duxerunt initium, et cujus Dei est ille populus, ejusdem et nos sumus. Et quemadmodum in veteri Testamento homines mundi templum erant Dei, sic et in novo qui mundi sunt, ejusdem sunt Dei templum.

Multa præterea nugantur istius hæresis doctores et vindices quæ nec fidelium auribus percipi nec piorum lingua possunt explicari. Cum enim fides

¹ Hebr. xii, 14, 15. ² ibid. 20. ³ Rom. xi, 2. ⁴ ibid. ⁵ II Cor. iv 18: ⁶ II Cor. vii, 1.

ipsorum ab errore principium sumpserit, in omnibus deinceps aberraverunt. Capita tamen hæreticarum opinionum et fundamenta, et radicem, et fontem quodammodo demonstrabimus. Quæ religionis et pietatis doctrina ab initio ab hoc usque tempus redarguit, et tanquam aranæ telas disjecit atque dissolvit, et ipsorum tenebris discussis veritatem ostendit. Quæ vero prætermissa sunt, facile eisdem rationibus quibus reliqua confutavimus evertentur. Si enim qui hæresis veneno sunt infecti, resipiscant, ex graviorem capitum confutatione reliqua cognoscent. Nam in rectam deducti viam, facile omni mendacio tanquam offendiculo et impedimento sublato rejectoque in omnem venient veritatem. Quod si cæci esse voluerint, claudicabunt adhuc mendacique protecti contra semetipsos fortiter agent, et ad erroris spiritum delificere recusant. Atque ita rursus supervacanea erit subtilior eorum quæ restant explicatio. Putridis enim fundamentis in cassum aliquid superstruxeris inutilemque laborem susceperis.

TITULUS XXV.

De cruce, de sancto baptismo et de eucharistiæ mysterio.

Verum quoniam et crucem venerabilem despiciunt, et divinum baptismum contemunt, et sacram mysticæ cœnæ transumptionem, irrident, et de his quoque aliquid ex beatorum Patrum libris depromptum in medium afferemus.

Damasceni de cruce.

Rerum ipsa creatio humanis rationibus comprehendendi non potest. Fides universa necessaria. Quid fides. — Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est : iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est ¹. Nam spiritualis quidem judicat omnia : animalis autem homo non percipit ea quæ Dei sunt ². Stultitia enim illis est, qui ea suscipiunt, nec Dei bonitatem et omnipotentiam considerant; verum res divinas humanis naturalibusque rationibus investigant. Etenim quæ Dei sunt, naturam et Sermonem et cogitationem superant. Nam si quis animo volvat quonam pacto, et cur Deus omnia ex nihilo produxerit, naturalibusque rationibus id assequi contendat, nequaquam hoc comprehendet. Animalis enim et diabolica est huiusmodi scientia. Qui vero fide veluti manu ductus, Deum bonum, et omnipotentem, et verum, et sapientem, et justum cogitat, omnia plana et æquabilia, viamque rectam inveniet. Nam fieri non potest ut quis sine fide salutem consequatur ³. Fide siquidem tum humana omnia, tum spiritualia constant. Neque enim agricola sine fide arvom proscindit, nec mercator exiguo ligno vectus animam suam furentibus maris undis committit, nec matrimonia contrahuntur, nec denique aliud quidquam eorum quæ vita fert, susci-

Τῆς γὰρ πίστεως αὐτῶν ἀρξαμένης ἐκ πλάνης, ἀκολούθως ἐν ἅπασιν ἐπλανήθησαν. Τὰ μέντοι κεφαλαιώδεστερα τῶν ἐν αὐτοῖς αἰρετικῶν δογμάτων, καὶ ὅσα θεμέλιος, καὶ ῥίζα, καὶ οἶον πηγὴ πεφύκασι, ταῦτά εἰσιν, ὅσα προλαβάν ἄχρι τοῦ παρόντος ὁ εὐσεβῆς λόγος ἤλεγξε, καὶ ὡς ἀράχνης ἰστὸν διέλυσε, καὶ τὸ σκότος αὐτῶν διασκεδάσας ὑπέδειξε τὴν ἀληθειαν. Τάλλα δὲ παρειθήσαν, ὡς εὐχερῶς ἀπὸ τῶν ἀνατραπέντων λυθῆναι καὶ αὐτὰ δυνάμενα. Εἰ μὲν γὰρ πείσους τοὺς τῆς αἰρέσεως οἱ τῶν κεφαλιωδέστων δογμάτων ἔλεγχαι, περιττὴ τῶν ὑπολειφθέντων ἢ κατὰ μέρος ἐξέτασις· ἐναχθέντες γὰρ εἰς τὴν εὐθειαν ὁδὸν ῥαδίως ἔσονται βαδίζοντες ἐπὶ κίτην ἀληθειαν, πᾶν ψεῦδος καθάπερ πρόσκομμα καὶ σκῶλον ἐκ μέσου ποιοῦντες καὶ διαβρίπτοντες· εἰ δ' ἐθολοτυφλώττοντες μουσοῦν ἐτι πρὸς τὸ φῶς, καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀνδρίζονται τῷ ψεύδει σκεπόμενοι, καὶ μὴ θέλοντες ἀποστῆναι τοῦ πλανήσαντος αὐτοῦ, πνεύματος, καὶ οὕτω πάλιν περιττὴ τῶν κατὰ μέρος ἢ συζήτησις. Σαθοῖς γὰρ θεμελίους μίτην ἐποικοδομήσει τις, καὶ ἀνόνητον ὑποστήσεται τὸν πύλον.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΕ'.

Περὶ τοῦ σταυροῦ, περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας.

Ἐπεὶ δὲ τὸν τε τίμιον σταυρὸν ἀτιμάζουσιν οἱ Παυλικιᾶνοι, καὶ τὸ θεῖον βάπτισμα δισπύουσι, καὶ τὴν ἱερὰν μετὰληψιν τοῦ μυστικοῦ δείχνου χλευάζουσι, προστεθήσεται καὶ τὰ περὶ τούτων ἀπὸ τῶν τοῖς μακαρίοις πατράσι πεπονημένων.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ σταυροῦ.

Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρία γὰρ ἐστὶ τοῖς μὴ πιστεῖ δεχομένοις, καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζομένοις, ἀλλ' ἀνθρωπίνους καὶ φυσικοὺς λογισμοῖς ἐξερουῶσι ἢ τὰ θεῖα· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶ, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν. Εἰ γὰρ τις λογίστηται ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, τίνας τε ἐνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοὺς λογισμοὺς φθάσαι ἐβουλήθη, οὐ καταλαβάνει. Ψυχικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γνῶσις αὐτὴ καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δὲ τις πιστεῖ χειραγωγούμενος, ἀγαθὸν, καὶ παντοδύναμον, καὶ ἀληθές, καὶ σοφὸν, καὶ ἕκαιον τὸ θεῖον λογίστηται, εὐρήσει πάντα λεῖλα καὶ ὀμαλὰ, καὶ ὁδὸν εὐθειαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀβίνατον σωθῆναι· πιστεῖ γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τε πνευματικὰ συνίστανται. Ὅθεν γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς ἀβλακα· οὐκ ἔμπορος μικρῷ ξύλῳ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν τῷ μαρνομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν· οὐ γὰρ μοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πιστεῖ νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα τὰ τε θεῖα καὶ

¹ I Cor. 1, 23.² I Cor. 11, 15.³ Hebr. 11, 6.⁴ Basil. in psal. cxv.

τὰ ἀνθρώπινα πίσται κατορθούμεν. Πίστις δὲ ἐστὶν ἅπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη, καὶ θεία, καὶ θαυμαστή· ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἑτέρου ὁ θάνατος καθήργηται, ἢ τοῦ προπάτορος ἁμαρτία λέλυται, ὁ ἄδης ἐσκύλευται, ἢ ἀνάστασις δεδωρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δίδεται, ἢ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατάρθωται, πύλαι παραδείσου ἠνοίχθησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ γὰρ πάντα κατάρθωται· Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δὲ ἐστὶ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι ὁ σταυρός, τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβλεπε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη, δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἢ ὅτι, ὡς περ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρον κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τὸ τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μῆκος τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κρίσις συνέχεται.

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιστάμεθα καὶ γνωρίζομεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρόπιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ ὀλοθρευών, ὡς ἡ Γραφὴ φησιν. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐσώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαίνομένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἁμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς καὶ σεβάσιμον, ἐν ᾧ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἁγιασθὲν τῇ ἀφῆ τοῦ ἁγίου σώματός τε καὶ αἵματος προσκυνητέον, τοῦς ἡλούς, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ ἱερά αὐτοῦ σκηνώματα· ἅτινά εἰσιν ἢ φάνηται, τὸ σπήλαιον, ὁ Γοργοθάς, ὁ σωτήριος, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἢ Σιών τῶν Ἐκκλησιῶν ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὄμοια· ὡς φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ· *Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.* Ὅτι δὲ σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου.* Ἐπεταί γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις.

pitur. Fide intelligimus Dei potentia cuncta ex nihilo producta esse. Fide omnia recte gerimus, tum humana, tum divina. Fides porro est assensus omni curiosa inquisitione vacans.

Christi rerum nulla mirabilior cruce. Ejus beneficia. — Quamquam autem omnis Christi actio et miraculorum editio, præclara, divina ac mirabilis est: nihil tamen est ex omnibus quod admiratione dignius sit, quam veneranda ipsius crux. Neque enim alia ulla re destructa mors fuit, primi parentis peccatum extinctum, infernus spoliatus, resurrectio donata, vis-tum præsentia, tum mortem ipsam contemnendi nobis concessa, reditus ad antiquam beatitudinem paratus, paradisi patefactæ januæ, natura nostra ad Dei dexteram collocata, nos denique filii Dei atque hæredes facti, nisi per crucem Domini nostri Jesu Christi. Siquidem hæc omnia crux præstitit: *Quicumque enim, inquit Apostolus, in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus.* ¹ *Quicumque autem in Christum baptizati sumus, Christum induimus.* ² *Christus porro est Dei virtus et sapientia.* ³ En quo pacto Christi mors, sive crux subsistenti Dei sapientia nos vestivit. Dei autem virtus verbum crucis dicitur, vel quia Dei vis ac potentia, hoc est, victoria adversus mortem, per eam nobis manifestata est; vel quia, sicut quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se cohærent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas et profunditas, longitudo et latitudo, hoc est, omnis tam visibilis quam invisibilis creatura, continetur.

Crucis signum fideles inter et infideles discernit. — Hæc nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. Hæc clypeus, armatura, atque tropæum est adversus diabolium. Hæc signaculum est, ne nos exterminator angelus tangat, ut Scriptura loquitur ⁴. Hæc jacentium erectio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ovium virga, resipiscentium adminiculum, proficientium perfectio, animæ et corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitæ æternæ lignum.

Ligni crucis adoratio, ac aliorum quæ Christus contactu suo sanctificavit. — Hoc itaque pretiosum sane ac venerabile lignum, in quo se Christus pro nobis hostiam obtulit, uti sanctissimi corporis atque sanguinis tactu sanctificatum, jure debet adorari: clavique item, et lanceæ, et indumenta, et sacre ejus mansiones, hoc est, præsepe, specus, salutaris Golgotha, vivificum sepulcrum, Sion Ecclesiarum arx, ac similia, quemadmodum Dei parens David aiebat: *Introibimus in tabernacula ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.* ⁵ Quod autem hic crucem intelligat, argumento est, id quod sequitur: *Surge, Domine, in requiem tuam.* ⁶ Comes

¹ Rom. vi, 3   ² Gal. iii, 27.   ³ I Cor. i, 24.   ⁴ Exod. ix, 12.   ⁵ Psal. cexxi, 7.   ⁶ ibid. 8.

enim crucis est resurrectio. Nam si eorum quos diligimus, et domus, et lectus, et vestis, chara nobis sunt, quanto magis ea quæ Dei et Salvatoris nostri sunt, per quæ etiam parva nobis est salus!

Adoranda crucis figura ut signum Christi. Materia crucis non adoranda—Quin figuram quoque pretiosæ ac vivificæ crucis adoramus, quamlibet ex alia materia constructa sit: non quod materiam colamus (hoc avertat Deus), sed figuram, velut qua Christus designatur. Etenim ipse discipulos suos præmonens: *Tunc, inquit, apparebit signum Filii hominis in cælo*¹, crucem nimirum significans. Ac proinde resurrectionis Christi nuntius mulieribus dicebat: *Jesum quæritis Nazarenum crucifixum*². Et Apostolus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*³. Multi enim Christi et Jesus sunt; at unus duntaxat crucifixus. Non dicit, lancea transfixum, sed, *crucifixum*. Quocirca crucis signum adorandum nobis est: ubi enim signum fuerit, ibi quoque et ipse erit. Cæterum materia ex qua constat figura crucis, destructa forte figura, nequaquam adoranda est. Cuncta igitur quæ Deo dicata consecrataque sunt, ita adoramus, ut cultum illorum ad eum referamus.

Lignum vitæ crucis figura. — Lignum vitæ, quod a Deo in paradiso consitum est, venerandæ crucis figuram gessit. Quia enim per lignum morti aditus patuerat⁴, decebat ut per lignum quoque vita et resurrectio donaretur. Primus Jacob adorans fastigium virgæ Joseph⁵, crucem designavit: cancellisque manibus benedicens filios⁶, crucis imaginem perquam aperte delineavit. Idem etiam indicarunt, tum virga Mosaica, qua veluti cruce percussus est mare, et quæ Israël salutem ferens, Pharaonem aquis mersit⁷, tum manus in crucis formam expansæ, atque Amalecitas in fugam vertentes⁸: aqua item amara ligno edulcata⁹, rupesque virgæ ope dirupta latices fundens¹⁰: virga Aaroni sacerdotii dignitatem propter divinum responsum sanciens¹¹: erectus tropæi more in ligno serpens, veluti mortuus¹², ligno salutem iis afferente, qui cum fide mortuum hostem cernerent; sicut Christus, in carne peccati nescia, ligno confixus fuit. Magnus Moyses inlclamat: *Videbitis vitam vestram in ligno pendente ob oculos vestros*¹³.

De sancto baptismo: magni Basilii ex triginta capitulis ad Amphilochem Iconii episcopum.

Quomodo igitur sumus in similitudine mortis ejus conscripti cum ipso per baptismum? Qui igitur est sepulturæ modus, et quæ utilitas ex imitatione? Primum quidem est necessarium ut vitæ prioris series interrumpatur. Quod assequi nequeunt, nisi

Α ΕΙ γὰρ τῶν ἐρωμένων ποθητῶν, οἶκος, καὶ κλῆνη, καὶ περιβόλαιον, πῶσψ μᾶλλον τὰ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἔ, δι' ὧν καὶ σεσώσμεθα;

Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἐτέρας ὕλης [γε]γένηται, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ τὸν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἐφη γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διατιθέμενος: *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸν σταυρὸν λέγων. Διὰ καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἄγγελος: Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζωρεὺν, τὸν ἐσταυρωμένον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος: Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. Πολλοὶ μὲν Χριστοὶ καὶ Ἰησοὶ, ἀλλ' εἰς ὁ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε, λελογγευμένος, ἀλλ' ἐσταυρωμένος. Προσκυνητὸν τοῖνον τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ γ. Ἐνθα γὰρ ἂν ἦ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὕλην ἐξ ἧς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ χρυσὸς ἢ λίθοι εἴεν τίμιοι, μετὰ τὴν τοῦ τύπου, εἰ τύχοι, διάλυσιν, οὐ προσκυνητὸν. Πάντα τοῖνον τὰ Θεῷ ἀνακαίμενα προσκυνοῦμεν, αὐτῷ τὸ σέβας προάγοντες.*

Τούτον τὸν τίμιον σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, εἶδει διὰ ξύλου δωρηθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἰακώβ πρῶτος προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου Ἰωσήφ, τὸν σταυρὸν εἰκόνεσα, καὶ ἐνηλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εὐλόγησας, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διέγραψε σαφέστατα. Ῥάβδος Μωσαϊκῆ, σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλῆξασα, καὶ σώσασα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραῶ δὲ βυθίσασα: χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτεινόμεναι, καὶ τὸν Ἀμαλὴκ τροπούμεναι: ξύλῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκαινόμενον, καὶ πέτρα ῥηγνυμένη καὶ προχέουσα νάματα: ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας ἀξίωμα χρηματίζουσα: ὄφις ἐπὶ ξύλου θριαμβευόμενος, ὡς νενέκρωται, τοῦ ξύλου τοῦς νεκρὸν ὀρώντας τὸν ἐχθρὸν διασώζοντος τοῦς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς: ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας ἁμαρτίαν οὐκ εἰδυῖα προσηλῶται. Μωυσῆς ὁ μέγας, *Ὅψεσθε, βοῶν, τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμασμένην ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν.*

Περὶ τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀπὸ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τὸν Ἰκονίαν τριπέκοντα κεφαλαίων.

Πῶς οὖν γινόμεθα ἐν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συνταφέντας αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος; Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς ταφῆς, καὶ τί τὸ ἐκ τῆς μιμήσεως χρησιμὸν; Πρῶτον μὲν ἀναγκαῖον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ προτέρου βίου διακοπῆναι: τοῦτο δὲ ἀδύνατον

¹ Matth. xiv, 30, ² Marc. xvi, 6, ³ I Cor. i, 23. ⁴ Gen. ii et iii. ⁵ Gen. xlviii, 31 sec. LXX; Heb. xi, 21. ⁶ Gen. xlviii, 14. ⁷ Exod. xiv, 16 seqq. ⁸ Exo. i, xvii, 11. ⁹ Exod. xv, 25. ¹⁰ Exod. xvi, 6. ¹¹ Num. xii, 8 et 9. ¹² Num. xxi, 9. ¹³ Deut. xxviii, 66.

μή ἀνωθεν γεννηθέντα; κατὰ τοῦ Κυρίου φωνήν. Α qui de supernis nati sunt, ut Dominus ait: regeneratio enim, ut ipsa vox indicat, alterius vitæ initium est. Quamobrem ut alteram incipias, priori finem imponas necesse est. Quomodo enim in iis qui cursum reflectunt, status quidam et quies contrarios motus intercipit, sic et in mutabilem vitæ necessarium videtur, ut mors inter utramque vitam intercedens præcedentibus finem imponat et sequentibus principium exhibeat. Quomodo igitur descensum ad inferos dirigemus? Imitantes sepulchram Christi. Eorum enim qui baptizantur corpora in aqua quodammodo sepeliuntur. Itaque baptismus figurate operum carnis depositionem significat, ex Apostoli sententia dicentis: *Circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, in Christi circumcisione consepulti cum ipso in baptismo*¹. Et est tanquam expurgatio animæ a sordibus quæ illi adsunt ex carnis sapientia, sicut scriptum est: *Lavabis me, et super nivem dealbabor*². Idcirco non more Judæorum ablui mur ad singulas inquisitiones, sed unum novimus baptismum salutarem, quoniam una est pro mundo mors, et una a mortuis resurrectio, quarum figuram baptismus gerit; cuius rei gratia qui vitam nostram regit Dominus baptismi foedus nobis instituit, quo mortis vitæque figura continetur. Mortis enim aqua explet imaginem; vitam autem pignus Spiritus præbet. Quare quod quærebatur, cur aqua cum Spiritu assumeretur, ex his patefactum est. Cum enim duo in baptismo proposita sint, ut deleatur corpus peccati ne amplius morti fructum ferat, et Spiritu vivat ac fructum habeat in sanctitate, aqua mortis imaginem gerit, cum tanquam in sepulcro corpus accipiat, Spiritus autem vitalem virtutem injicit, dum a mortalitate ex peccato proveniente animas nostras ad vitam pristinam renovat. Hoc igitur est de supernis nasci et aqua et Spiritu, cum in aqua perficiatur mortificatio, et vita nostra per Spiritum instaretur. Ternis igitur immersionibus, ternisque appellationibus magnum baptismi mysterium peragitur, ut et mortis figura exprimat, et divinæ cognitionis doctrina eorum qui baptizantur animæ illustrentur. Quamobrem si qua gratia est in aqua, ea non ex aquæ natura, sed ex Spiritus præsentia provenit.

μη ἀνωθεν γεννηθέντα; κατὰ τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή. Ὅστε δὲ ἀρξασθαι τοῦ δευτέρου, πέρας χρῆθῃ δοῦναι τῷ προλαβόντι. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν τὸν διάυλον ἀνακαμπτόνων στάσις τις καὶ ἐπιπέμῃσις τὰς ἐναντίας κινήσεις διαλαμβάνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν βίων μεταβολῆς ἀναγκαῖον ἐφάνη θάνατον ἀμφοτέροις μεσιτεῦσαι τοῖς βίοις, περικοῦντα μὲν τὰ προάγοντα, ἀρχὴν δὲ δίδόντα τοῖς ἐφεξῆς. Πῶς οὖν κατορθοῦμεν τὴν εἰς ἄδου κατάβασιν, μιμούμενοι τὴν ταφήν τοῦ Χριστοῦ; Οἷον: γὰρ ἐνθάπτεται τῷ ὕδατι τῶν βαπτιζομένων τὰ σώματα. Ἀπόθεσιν οὖν τῶν ἔργων τῆς σαρκὸς συμβολικῶς ὑποφαίνει τὸ βάπτισμα, κατὰ τὴν Ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι *Περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῃ ἐν τῇ ἀπεκδόσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτισμῷ*. καὶ οἷον: καθάρσιόν ἐστι τῆ ψυχῆ τοῦ ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος αὐτῇ προσγινομένου ῥύπου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι *Πλυεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιθῶνα λευκανθήσομαι*. Διὰ τοῦτο οὐκ ἰουδαϊκῶς; ἐφ' ἐκάστῳ μολύσματι ἀπολουόμεθα, ἀλλ' ἐν ὁδοῦν τὸ σωτήριον βάπτισμα, ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος, καὶ μία ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὣν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Τούτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῶν ἔθετο διαθήκην, θανάτου τύπον καὶ ζωῆς περιέχουσαν, τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπληροῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος, ὥστε σαφὲς ἡμῖν ἐνεῦθεν γέγονε τὸ ζητούμενον, διὰ τὴν Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαρελήφθη, ὅτι, δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτισματι προκειμένων, καταργησαί μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας τοῦ μηκέτι καρποφορεῖν αὐτὸ τῷ θανάτῳ, ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι, καὶ καρπὸν ἔχειν ἐν ἀγιασμῷ, τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὡς περ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίσει δύνανται, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν νεκρότητος; εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀνακαταίτιον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἀνωθεν γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ὡς τῆς μὲν νεκρώσεως ἐν τῷ ὕδατι τελουμένης, τῆς δὲ ζωῆς ἡμῶν ἐνεργουμένης διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν τρισὶν οὖν καταδύσεσι, καὶ ἰσχυρίσιν ταῖς ἐπικλήσεσι τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τελειοῦται, ἵνα καὶ ὁ τοῦ θανάτου τύπος ἐξεικονισθῇ, καὶ τῇ παραδόσει τῆς θεογονίας τὰς ψυχὰς φωτισθῶμεν οἱ βαπτιζόμενοι. Ὅστε εἰ τίς ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας.

Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προτρεπτικοῦ εἰς τὸ βάπτισμα.

Διττῶν δὲ ὄντων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὁρατῆς, τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, διττῆ καὶ ἡ καθαρσις, δι' ὕδατος τέφρη καὶ Πνεύματος, τοῦ μὲν θεωρητικῶς τε καὶ σωματικῶς λαμβανόμενου, τοῦ δὲ ἀσωμάτως καὶ ἀθεωρήτως συντρέχοντος; καὶ τοῦ μὲν τυπικοῦ, τοῦ δὲ ἀληθινοῦ, καὶ τὰ βάθη καθαίροντος, ὃ τῆς πρώτης γενέσεως

Theologi ex oratione qua ad baptismum cohortatur.

Cum autem duplices simus, hoc est, ex anima corporeque constemus, quorum alterius natura subasectum cadit, alterius non cadit, duplex item est expiatio, per aquam nimirum et Spiritum, quarum altera ratione corporea visibilique percipitur, altera ratione incorporea atque invisibili concurren. Illa figurate, hic vere etiam profunda expurgat. Qui

¹ Coloss. II 12. ² Psal. L 9.

cum primæ generaltonis adjntof fuerit, novos ex veteribus, et divinos ex illo quod sumus, sine igne reſingens et sine conſractione recreans. Nam, ut rem breviter conſpectamur, baptiſmi virtus nihil aliud eſt niſi alterius vitæ puriorisque vivendi rationis ſœdus quod inſinus cum Deo, quod in primis metuen- dum eſt, et omnicaſta cuſtodienda eſt anima cui- que ſua ne in hoc quod profeſſi ſumus, mendacesre- periamur. Nam ſi pacta quæ cum hominibus faciimus, Deus mediis adhibitis rata habet atque confirmat, quantum inſtabit periculum ſi ea quæ ipſi Deo polliciti ſumus violabimus, noſque non ſolum aliis criminibus, ſed hoc etiam mendacio, obſtrin- gemus veritati? Præſertim cum alia non detur regeneratio neque reſectio, neque priſtinum in ſtatum reſtitutio, licet eam maxime multis gemitibus et lacrymis, ex quibus, ut ego quidem ſentio atque ſtatuo, vix cicatricis obductio ſequitur, inquiramus. Sequitur enim idque credimus. Quod ſi cicatricis de- leantur, præclare nobiſcum agitatur, quandoquidem et ipſe humanitatis indigeo.

Gregorii Nyſſæ pontificis ex oratione catechetica, item de baptiſmo.

Verum quia myſticæ doctrinæ pars eſt etiam lavacri inſtitutio, hoc tu vel baptiſmum vel illuſtra- tionem vel regenerationem appelles licet: nulla enim inter nos de nomine erit differentia: operæ pretium erit, ut de hoc etiam pauca percurramus. Cum enim a nobis audiverint, quia quod mortale eſt, ad vitam transit, eſſe couſentaneum, ut cum prima generatio ad vitam mortalem ducat, altera generatio reperiat, quæ nec incipiat a corruptione, neque in interitum deſinat, ſed geni- tum ad vitam ducat immortalē, ut quemadmodum ex mortali generatione neceſſario nascitur quod eſt mortale, ſic quod ex generatione quæ non ſentit interitum nascitur præſtantius ſit quam ut interitum ex morte patiat, hæc et ſimilia cum intellexerint modumque didicerint, nempe preceſſionem ad Deum et gratiæ cœleſtis invocationem et aquam et fidem eſſe quibus regenerationis myſterium expleatur, haud facile adducuntur ut credant: reſpiciunt enim ad id quod cernitur, nec promiſſioni putant reſpondere quod ratione corporea peragitur. Quo- modo enim, inquit, fieri poteſt ut preces et diviniæ virtutis invocatio in aqua facta, vitæ ſit cauſa iis qui inſtantur? Ad quos, niſi admodum obſtinate ſe habent, pro inſtituti huius approbatione ſim- plex ſatis erit reſponſio. Nos enim viciffim quæ- remus quomodo fiat in carne generatio. Nam cum omnibus manifeſtum ſit illud hominem fieri, quod conſtituendi animalis gratia inſicitur, nulla tamen afferri ratio poteſt, qua id ut efficiatur probabili- ter perſuaderi queat. Quid enim commune habet hominis deſinitio, ſi cum illa, quæ cernitur qualitate com- paretur? Homo enim ratione præditus eſt, et cogitan- di vim habet. Illud autem in humida quadam conſiſtit qualitate. Nec amplius quidquam eo quod cernitur cogitatione præcipitur. Quod igitur couſentaneum

A ἐπικουρία τυγχάνον, καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν, καὶ θε- ειδεῖς ἀντὶ τῶν νῦν ὄντων ἐργάζεται, χωρὶς πυρὸς ἀναχωνεῦον, καὶ ἀνακίτρον δίχα συντρίψεως. Εἰ γὰρ συντόμως δεῖ εἰπεῖν, συνθήκας πρὸς θεὸν δευτέρου βίου, καὶ πολιτείας καθαρωτέρας; ὑποληπτέον τὴν τοῦ βαπτίσματος δύναμιν, ἡ δὲ καὶ μάλιστα φοβη- τέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἕκαστον, μὴ φεύσεται τῆς ὁμολογίας ταύτης φαινώ- μεθα. Εἰ γὰρ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας; ἐμπα- δοὶ θεός, μέσος παραληφθεὶς, πότος ὁ κίνδυνος ἐν πρὸς αὐτὸν ἐθέμεθα τὴν θεὸν συνθηκῶν, τούτων παραβάτας εὐρίσκεισθαι, καὶ μὴ μόνον τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ φεύθους ὑποτί- κους εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ταῦτα οὐκ οὕσης δευτέ- ρας ἀναγεννήσεως, οὐδὲ ἀναπλάσεως, οὐδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἂν ὅτι μάλιστα ἐπιζη- τῶμεν ταύτην ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς; τε καὶ δάκρυ- σιν, ἐξ ὧν συνοὐλωσις μὲν ἔρχεται μόγις, κατὰ γε τὸν ἐμὸν ὄρον καὶ νόμον· ἔρχεται γὰρ, καὶ πιστεύο- μεν· εἰ δὲ καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφομεν, ἀγαπῶν ἂν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς χρῆζω φιλανθρωπίας.

Τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου περὶ τοῦ Βαπτίσματος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρος τι τῶν μυστικῶν διδαγμάτων καὶ ἡ κατὰ τὸ λουτρόν ἐστὶν οἰκονομία, ἡ εἶτε βέ- πτισμα, εἶτε φῶτισμα, εἶτε παλιγγενεσίαν βουλοῦν- τες ὀνομάζειν, οὐδὲν πρὸς τὴν ὀνομασίαν διαφερό- μεθα, καλῶς ἂν ἔχοι βραχέα περὶ τούτου βεβαίειν. Ἐπειδὴν γὰρ παρ' ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἀκούοισιν, ὅτι, C τοῦ θνητοῦ πρὸς ζωὴν μεταβαίνοντο; ἀκλιούθον ἦν, τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν παραγού- σης βίου, ἐτέραν γέννησιν ἐξευρεθῆναι, μὴτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχομένην, μὴτε εἰς φθορὰν καταλήγουσαν, ἀλλ' εἰς ἀθάνατον ζωὴν τὸν γεγεννημένον παράγου- σαν, ἐν ᾧ ὡσπερ ἐκ θνητῆς γεννήσεως; θνητὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννημένον ὑπέστη, οὕτως ἐκ τῆς μὴ πα- ραδεχομένης φθορᾶν τὸ γεννώμενον κρείττον γέννηται τῆς ἐκ τοῦ θανάτου φθορᾶς· ἐπειδὴν οὖν τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων ἀκούσῃς, καὶ προσδιδαχθῶσι τὸν τρόπον, ὅτι εὐχὴ πρὸς θεὸν, καὶ χάριτος οὐρανίας ἐπίκλησις, καὶ ὕδωρ, καὶ πίστις ἐστὶ, δι' ὧν τὸ τῆς ἀναγεννήσεως πληροῦται μυστήριον, δυσπεῖθες ἔχουσι πρὸς τὸ φαινόμενον βλέποντες, ὡς οὐ συμ- βαῖνον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ σωματικῶς ἐνεργούμενον. D Πῶς γὰρ, φησὶν, εὐχὴ καὶ δυνάμεις θείας ἐπι- κλησις ἐπὶ τὸ ὕδατος γενομένη ζωῆς ἀρχῆς τοῖς μυθεῖται γίνεται; Πρὸς οὗς, εἴπερ μὴ ἴαν ἔχοιεν ἀντιτύπως, ἀπλοῦς ἐξαρκεῖ λόγος πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἀγαγεῖν συγκατάθεσιν. Ἀντιρωτῶ- μεν, τοῦ τρόπου τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως πᾶσιν ὄντος προδήλου, Πῶς ἀνθρωπὸς ἐκεῖνο γίνεται τῷ εἰ; ἀφορμὴν τῆς συστάσεως τοῦ ζώου καταβαλλόμενος; Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς ἐπ' ἐκεῖνου λόγος ἐστὶν ὁ λογισμὸς τινὶ τὸ πιθανὸν ἐξευρίσκων. Τί γὰρ κοινὸν εἰς ἕνα ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῃ θεωρουμένην ποιότητα συγχρινόμενος; Ἀνθρώπος μὲν γὰρ λογικὸν ἢ χρῆμα καὶ διανοητικὸν ἐστὶν, ἐκεῖνο δὲ ἐν ὑφ' αὐ- τῶν θεωρεῖται ποιότητι, καὶ πλέον οὐδὲν τοῦ κατ' αἰσθησὶν ὀρωμένου καταλαμβάνει; ἢ ἐνοεῖται. ἢν τῶ-

νυν ἀπόκρισιν εἰκόσ· ἐστὶν ἡμῖν γίνεσθαι παρὰ τῶν ἐρωτηθέντων, ὅτι πῶς ἐστὶν ἐξ ἐκείνου πιστὸν συστήναι ἄνθρωπον, τοῦτο καὶ περὶ τῆς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γινομένης ἀναγεννήσεως ἐρωτηθέντες ἀποκρινοῦμεθα. Ἐκεῖ γὰρ πρόχειρόν ἐστιν ἐκάστῳ τῶν ἠρωτημένων εἰπεῖν, ὅτι θεία δύναμις πρὸς ἄνθρωπον γίνεται, ἥς μὴ παρούσης ἀκίνητόν ἐστιν ἐκεῖνο καὶ ἀνερέγγητον. Εἰ οὖν ἐκεῖ οὐ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία δύναμις πρὸς ἀνθρώπου φύσιν μεταποιεῖ τὸ φαινόμενον, τῆς ἐσχάτης ἀεὶ ἄγνωμοσύνης, ἐκεῖ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυροῦντας δύναμιν ἀτονεῖν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τὸ Θεῖον οἶεσθαι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος. Τί κοινόν, φησὶν, ὕδατι καὶ ζωῇ; Τί δὲ κοινόν, πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, ὑγρότητι καὶ εἰκότι Θεοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ τὸ παράδοξον, εἰ, Θεοῦ βουλομένου, πρὸς τὸ τιμωτάτον ζῶον τὸ ὑγρὸν μεταβαίνει. Τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τούτου φαμέν, μηδὲν εἶναι θαυμαστὸν, εἰ θεία δυνάμειος παρουσία πρὸς ἀφθαρσίαν μετασκευάζει τὸ ἐν τῇ φθαρτῇ φύσει γενόμενον. Ἄλλὰ ζητοῦσιν ἀποδείξιν τοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον ἐπὶ ἀγιασμῶ τῶν γινομένων καλούμενον. Ἡ κατασκευὴ τοῦ τὴν διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανείσαν δύναμιν ἀληθῶς θεῖαν εἶναι τοῦ παρόντος λόγου συνηγορία γίνεται. Δειχθέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, καὶ διὰ τῶν γινομένων θαυμάτων τὴν φύσιν αὐτοῦ διεξάντα, συναπεδείχθη τὸ τοῖς γινομένοις παρεῖναι αὐτὸν κατὰ πάντα καιρὸν ἐπικλησίως. Ὡς περὶ γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων ἐστὶ τις ἰδιότης ἡ τὴν φύσιν γνωρίζουσα, οὕτως ἴδιον τῆς θείας φύσεώς ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ἄλλὰ μὴν δεῖ παρεσεσθαι τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐπιγγέλται, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἶναι, καὶ ἐν κἀσὶ μείνειν, καὶ ἐκάστῳ συνεῖναι. Οὐκ οὖν ἑτέρας εἰς τὸ παρεῖναι τὸ Θεῖον τοῖς γινομένοις ἀποδείξεως προσδοκίμεθα, τὸ μὲν Θεὸν εἶναι διὰ τῶν θαυμάτων αὐτὸν πεπιστευκότας, ἴδιον δὲ τῆς Θεότητος τὸ ἀμίκτως πρὸς τὸ ψεῦδος ἔχειν εἰδότες, ἐν δὲ τῷ ἀψευδεῖ τῆς ὑποσχέσεως παρεῖναι τὸ ἐπιγγελλόμενον οὐκ ἀμφιβάλλοντες.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπι περὶ τοῦ βαπτίσματος.

Ὁμολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεισιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνθαπτόμεθα γοῦν τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ὡς περὶ οὖν ἀπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, οὕτως καὶ ἀπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι· βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου Λόγον, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδασκομένους τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα βαπτισθέντες, μιαν φύσιν τῆς θεότητος ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι διδάχθέντες, αὐθις ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστὸν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, καὶ τὰ ἐξῆς, αὐθις ἀνακαιρίζειν εἰς μετέροισιν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν

A est, ut illi nobis respondeant, dum ab ipsis quaerimus qui fieri possit ut ex ea homo constituatur, id item nos respondebimus, cum ex nobis quaerunt quo pacto fiat per aquam regeneratio. Illic enim promptum est unicuique respondere, divina virtute illud hominem fieri, quod alioquin immobile et iners sit, nisi illa adsit. Quamobrem si illic non quod subiectum est hominem facit, sed divina virtus in hominis naturam mutat id quod cernitur, nonne summe inscitiae sit tantam in ea re; Dei virtutem esse constiteri, in hoc autem eundem esse tam imbecillum, ut quod vult explere non possit? Quid commune, inquirunt, habet aqua cum gratia? Quibus nos contra, Quid habet commune humiditas cum imagine Dei? Ac illic mirum non est, si Dei voluntate in animal B praclarissimum humiditas commutatur. Et hic nos item dicimus non esse mirum, si divina virtutis praesentia ad incorruptionem redigit id quod in natura corruptibili natum est. Quaerunt rursus ut demonstremus Deum qui invocatur praesto esse ad ea quae sunt sanctificanda. Respondemus ad hoc demonstrandum id esse satis, quod constet virtutem quae nobis per carnem apparuit, vere divinam esse. Cum enim demonstratum fuerit Deum esse, qui in carne declaratus est, qui que miraculis efficiendis naturam suam ostendit, simul etiam demonstratum est, eum iis quae sunt, adesse, quoties invocatur. Quemadmodum enim singulis rebus quaedam inest proprietas quae naturam illarum tanquam nota quaedam declarat ita, naturae divinae propria est veritas. Quare cum pollicitus sit, se cum invocatus fuerit, adfuturum, et in u. e. io credentium esse, et in hominibus manere, et eum unoquoque esse, alia demonstratione non indigemus, ut ostendamus Deum iis quae peraguntur adesse, cum illum ex miraculis Deum esse crediderimus, proprium autem Divinitatis sit, ut nullum habeat commercium cum falsitate, et in veritate promissionis consistere, quod nobis mandatum est, minime dubitemus.

Damasceni, item de baptismo.

Baptismi vis. Baptismus unus. Necessaria ad baptismum invocatio Trinitatis. Quid trina immersio. Quid in Christum baptizari. Eucharistia et baptismus e Dominico latere fluxerunt. Baptismus duplex ut et homo. — Jam vero unum baptismum in remissionem peccatorum et in vitam aeternam confitemur. Baptismus quippe mortem Domini significat. Per baptismum enim cum Domino sepelimur, ut ait divinus apostolus. Quemadmodum igitur Dominus mortuus est, sic nos etiam seu et baptizari necessarium est; baptizari, inquam, sicut a Domino dictum est: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Quibus scilicet verbis, Patris et Filii et Spiritus sancti, confessionem edocemur. Quocirca qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati, unamque in tribus Deitatis

¹ Rom. vi, 4. ² Coloss. ii, 12. ³ Matth. xxviii, 19.

personis naturam edocti, baptismum repetunt, ii, secundum divinum Apostolum, Christum rursus crucifigunt: *Impossibile enim est, inquit, eos qui semel illuminati sunt, etc., rursus ad pœnitentiam renovare, crucifigentes iterum sibi ipsis Christum, et ostentui habentes* ¹. At qui in sanctam Trinitatem baptizati non sunt, hi denuo baptizentur necesse est. Etsi enim Apostolus dicit: *In Christum et in mortem ipsius baptizati sumus* ²; non tamen hoc vult, baptismi invocationem ex his verbis constare debere, verum hoc demum, baptismum mortis Christi figuram præferre. Baptismus siquidem qui trina immersione peragitur, tres dies significat, quibus Dominus tumulo conditus jacuit. Quare in Christum baptizatum esse nihil aliud indicat, quam in illum credendo salutifera aqua tingi. Fieri non potest ut in Christum credamus, nisi Patris et Filii et Spiritus sancti confessione imbuti simus. Christus enim est Filius Dei vivi ³, quem Pater unxit Spiritu sancto ⁴, quemadmodum ait divinus David: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ⁵. Isaias quoque ex Domini persona loquens: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* ⁶. Enimvero quænam verborum forma adhibenda esset, Dominus discipulis suis exposuit: *Baptizantes eos, inquit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁷. Quoniam enim immortalitatis consequendæ causa nos Deus condiderat; violato autem ejus præcepto, mortis labe, ne perpetuum et immortale malum esset, nos item multaverat; idcirco pro sua indulgentia sese servis inclinans, nostrique similis effectus, passione sua nos a corruptione vindicavit, et ex sancto et immaculato suo latere veniæ fontem nobis emisit ⁸; aquam scilicet ad regenerationem, necnon peccati et corruptionis abstersionem; sanguinem vero in potum qui vitam æternam procuraret. Quin hoc quoque mandavit nobis, ut per aquam et Spiritum regeneraremur ⁹, Spiritu sancto ad aquam accedente, per verbum et orationem. Nam quoniam homo duplici natura constat, anima scilicet et corpore, duplicem proinde nobis purgationem dedit, per spiritum divinæ imaginis similitudinisque decus in nobis instauraret, aqua vero per Spiritus gratiam ¹⁰ peccato corpus mundaret, atque a corruptione liberum redderet, aqua quidem mortis simulacrum exprimente, Spiritu autem vitæ pignus et arrhabonem largiente.

Aquæ vis purgatoria. — Etenim a principio Spiritus Domini ferebatur super aquas ¹¹: quia et lustrandi virtute præditam esse aquam Scriptura jam olim contestatur ¹². Noe temporibus Deus mundi peccatum per aquam eluit ¹³. Per aquam quisquis immundus erat, lege præcipiente, mundabatur, et ita quidem ut et ipsæ vestes aqua essent ablundæ. Elias Spiritus gratiam admistam aquis ostendit, tum nimirum cum holocaustum adhibita aqua cremavit ¹⁴. Penæque omnia secundum

A Χριστόν, καὶ παραδειγματίζοντας. Ὅσοι δὲ μὴ εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα ἐβαπτίσθησαν, τούτους δεῖ ἀναβαπτίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὸν ὀνόματι αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οὐχ οὕτω δεῖν γίνεσθαι φησὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐπίκλησιν, ἀλλ' ὅτι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Διὰ γὰρ τῶν τριῶν καταδύσεων, τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς, σημαίνει τὸ βάπτισμα. Τὸ οὖν εἰς Χριστόν βαπτισθῆναι δηλοῖ, τὸ πιστεύοντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἀδύνατον δὲ εἰς Χριστόν πιστεῦσαι, μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ Πατὴρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Διὰ τοῦτο ἔγραψε ὁ θεός, ὁ θεός σου Ἐλαιὸν ἀγαλλιάσεως ἀπὸ τοῦς μετόχους σου. Καὶ Ἰσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔνεκεν ἔγραψέ με. Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οικεῖους μαθητὰς ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγε· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπ' ἀφ' ἁραρίαν ¹ πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, παραβάνας δὲ τὴν σωτήριον αὐτοῦ ἐπιτολήν, φθορᾷ θανάτου κατεδίχασεν, ἵνα μὴ ἀθνήσκον ἢ τὸ κακὸν, συγκαταβάς δὲ τοῖς δούλοις, ὡς εὐσπλαγχνός, καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ ² γεγονὼς, τῆς φθορᾷ, διὰ τοῦ ἰδίου πάθους ἐλυτρώσατο· ἐπήγαγεν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου αὐτοῦ πλεωρᾷς πηγῆς ἀπέσεως· ὕδωρ μὲν εἰς ἀναγέννησιν καὶ ἐπίκλυσιν τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς φθορᾷς· αἷμα δὲ, πύλον ζωῆς αἰδίου πρόξενον. Ἐντολὰς δὲ ἡμῖν δίδωκε δι' ὕδατος ἀναγεννᾶσθαι καὶ Πνεύματος, δι' ἐντελέξεως καὶ ἐπίκλησεως, τῷ ὕδατι ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος, διπλὴν ἡμῖν ἔδωκε καὶ τὴν κάθαρσιν, δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος· τοῦ μὲν Πνεύματος, τὸ καθ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐν ἡμῖν ἀνακαινίζοντος, τοῦ δὲ ὕδατος, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καθαιρόντος τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς φθορᾷς ἀπαλλάττοντος, καὶ τὴν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῦντος τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος. aquam nimirum et Spiritum: sic nempe ut Spi-

D Ἀπ' ἀρχῆς; γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασι ἐκέρηρετο· καὶ ἀνωθεν ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ τῷ ὕδατι, ὅτι ἐστὶ καθαρτήριο. Ἐπὶ Νῶε δὲ ὕδατος ὁ θεός τῆς κοσμητικῆς ἀμαρτίας ἀπέκλυσε. Δι' ὕδατος καὶ ἀκαθάρτος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται, καὶ αὐτῶν τῶν ἱματίων πλουνομένων τῷ ὕδατι, ἔδειξεν Ἥλιος τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος συμμεμιγμένην τῷ ὕδατι. ὕδατος φλέξας τὴν ἰλοκαύτωσιν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον ὕδατι καθαρίζεται· τὰ γὰρ ὀρατὰ, σφόδρα τῶν νοουμένων εἰσὶν· ἢ μέντοι ἀναγέννησις

¹ Hebr. iv. 6. ² Rom. vi. 3. ³ Math. xvi. 16. ⁴ Act. x. 38. ⁵ Psal. xlii. 3. ⁶ Isa. lvi. 11. ⁷ Math. xxviii. 19. ⁸ Joan. xix. 34. ⁹ Joan. iii. 5. ¹⁰ Gen. i. 2. ¹¹ Levit. xv. 10. ¹² Gen. vi. 17. ¹³ I Reg. xviii. 32.

κατὰ ψυχὴν γίνεται· πίστις γὰρ υιοθετεῖν οἶδε, καὶ οἱ κατὰ τὸν νοῦν κτίσματα διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγειν μακαριότητα.

habet, ut quamvis e rebus creatis simus, per Spiritum nos in Dei filios adoptet, atque ad pristinam felicitatem velut postliminio revocet.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀμαρτιῶν ἀφεσις, πᾶσιν ὁμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδεται· ἡ δὲ χάρις τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προκαθάρασεως. Νῦν μὲν οὖν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴ ἐτίμου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ καλιγγεσία, καὶ σφραγίς, καὶ φυλακτήριον, καὶ φωτισμός.

Χρὴ δὲ πάσῃ δυνάμει ἀσφαλῶς τηρεῖν ἑαυτοὺς καθαρῶς ἀπὸ ῥυπαρῶν ἔργων, ἵνα μὴ πάλιν ὡσπερ κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαντες, δούλους πάλιν ἑαυτοῦ τῆς ἀμαρτίας ποιήσωμεν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρὰ ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως. Ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται.

Βαπτίζομεθα δὲ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ὅτι αὐτὰ τὰ βαπτίζομενα χρῆζει τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς τὴν αὐτῶν σύστασιν τε καὶ διαμονὴν, καὶ ἀδύνατον μὴ συμπαρεῖναι ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀχώριστος γὰρ ἡ ἁγία Τριάς.

Πρῶτον βάπτισμα, τοῦ κατακλυσμοῦ, εἰς ἐκκοπὴν ἀμαρτίας. Δεύτερον, τὸ διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης· σύμβολον γὰρ, ἡ μὲν νεφέλη τοῦ Πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ, τοῦ ὕδατος. Τρίτον τὸ νομικόν· πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἀπελούετο ὕδατι, ἐπλυνέ τε τὰ ἱμάτια, καὶ οὕτως εἰσῆι εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον τὸ Ἰωάννου, εἰσαγωγικὸν ὑπάρχον, καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγον τοὺς βαπτιζομένους, ἵνα εἰς Χριστὸν πιστεύσωσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, βαπτίζω ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, αὐτὸς ὑμᾶς, φησὶ, βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ κυρί. Προκαθαίρει οὖν ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος. Πέμπτον, τὸ τοῦ Κυρίου βάπτισμα, ὃ αὐτὸς ἐβαπτίσασατο. Βαπτίζεται δὲ, οὐχ ὡς αὐτὸς χρῆζων καθάρσεως, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν οικειούμενος κάθαρσιν, ἵνα συντρέψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἵνα κλύσῃ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πάντα τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι, ἵνα ἀγιάσῃ τὸν βαπτιστὴν, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, ἵνα τὸ τῆς Τριάδος ἀποκαλύψῃ μυστήριον, ἵνα τύπος καὶ ὁμογραμμὸς ἡμῖν πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι γένηται. Βαπτίζομεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ τέλειον τοῦ Κυρίου βάπτισμα, τὸ δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος. Κυρί δὲ λέγεται βαπτίζεσθαι ὁ Χριστός· ἐν εἶδει γὰρ πυρίνων γλωσσῶν ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐξέχευεν, ὡς φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ κυρί, οὐ μετὰ πολλὰς ταῦτας ἡμέρας· ἡ δὲ διὰ τὸ τοῦ μέλλοντος πυρός κολαστικὸν βάπτισμα. Ἐκτεν, τὸ διὰ μετανοίας καὶ

A legem aqua mundantur. Res enim visibiles earum quæ mente percipiuntur signa sunt. Regeneratio porro in animo perficitur. Fides quippe vim eam Spiritum nos in Dei filios adoptet, atque ad pristinam felicitatem velut postliminio revocet.

Baptismi gratia pro suscipientium fide et munditia. — Quamvis autem peccatorum remissio omnibus per aquæ baptismum detur: Spiritus tamen gratia pro fidei ac prævia purgationis modo conceditur. Et nunc quidem Spiritus sancti primitias per baptismum accipimus, et regeneratio, alterius nobis vitæ initium, et signaculum, et præsidium, et illuminatio efficitur.

Cæterum in id nobis totis viribus est enitendum, ne canis instar ad vomitum redeuntes ¹, peccati nosmetipsos denuo servituti mancipemus. Fides siquidem sine operibus mortua est, itemque opera, sublata fide ². Vera quippe fides per opera comprobatur.

Cur in Trinitatem baptizemur. — Ob id vero in sanctam Trinitatem baptizamur, quia quæ baptizantur, ad sui, tum constitutionem, tum conservationem, Trinitatis opera indigent: nec fieri potest, quin tres personæ sibi invicem adsint; quoniam Trinitas nullatenus separabilis est.

Varia baptismata. Joannis baptismata a baptismate Christi diversum. Pœnitentiæ baptismus; martyrii, et iste nobilissimus; baptismus sempiterni cruciat. — Primum baptismata diluvium fuit, quod excindendi peccati causa contigit. Secundum illud fuit, quod per mare et nubem factum est ³. Siquidem nubes, Spiritus; mare, aquæ figuram gerebat ⁴. Tertium legale erat. Quisquis enim immundus esset, aqua abluebatur, vestes lavabat, atque ita in castra ingrediebatur ⁵. Quartum Joannis fuit, quod illos qui baptizabantur, ad pœnitentiam adducebat, ut crederent in Christum: *Ego enim, inquit, baptizo vos aqua: qui autem post me veniet, ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* ⁶. Itaque Joannes ad Spiritum suscipiendum ante per aquam purgabat. Quintum, Domini baptismata, quo ipse baptizatus fuit. Baptizatus est autem, non quod ipse purgationem indigeret; sed meam sibi purgationem asciscens, ut capita draconum in aquis contereret ⁷; ut peccatum obrueret, ac totum veterem Adamum in aqua sepeliret; ut baptismum sanctificaret; ut legem imple-ret; ut Trinitatis mysterium aperiret; ut semet tandem suscipiendi baptismi formam et exemplum præberet. Baptizamur autem et nos quoque perfecto Domini baptismate, per aquam videlicet et Spiritum. Porro Christus idcirco igne baptizare dicitur, quia Spiritus gratiam in sanctos apostolos effudit, quemadmodum Dominus ipse dixerat: *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptiza-*

¹ H Petr. II, 22. ² Jac. II, 26. ³ Gen. vii, 17. ⁴ I Cor. x, 1. ⁵ Lev. xiv, 15. ⁶ Matth. III, 11. ⁷ Psal. LXXIII, 15.

hominis Spiritu sancto et igne, non post multos hos dies ¹; vel eūm ob castigatorium ignis futuri baptismum. Sextum baptismum in poenitentia ea lacrymis versatur: cuius sane grave et molestum. Septimum, est quod sanguinis profusione ac martyrio perficitur, quo et Christus ipse nostri causa defunctus est ². Estque illud perquam angustum ac beatum, quod nullis posthac sordibus inquinetur. Octavum denique et postremum illud est, non jam salutiferum, verum ita malitiam auferens, quando suus jam malitiae et peccato locus non erit, ut tamen sempiternum exercitior ac puniat.

Spiritus sanctus columbae specie et ignis. — Porro Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba ad Dominum descendit, sicque tum baptismi nostri primitias subindicabat, tum corpus cohonestabat: quoniam et hoc quoque per deificationem Deus erat. Adde, quod columba cessasse diluvium olim nuntiaverit. Ignis vero specie in sanctos apostolos descendit ³, eo quod Deus esset. *Deus enim ignis consumens est* ⁴.

Olei unctio. — At vero oleum idcirco ad baptismum adhibetur, quia unctionem nostram significat, nosque christos facit, insuper Dei misericordiam per Spiritum sanctum nobis pollicetur. Nam et columba illis qui incolomes e diluvio evaserant, olea ramum praeter omnem spem olim attulit ⁵.

Joannes, ut baptizatus. — Joannes imposita divino Domini capiti manu, et cruore proprio baptizatus fuit.

Ceterum baptismum diutius prorogare non oportet dum accedentium fidem contestantur actiones. Si quis dolo ad baptismum accesserit, tantum abest ut hinc utilitatis quidpiam capiat, ut condemnationem potius accersat sibi.

Fides virtus. Infidelis est, qui non credit Ecclesiae traditioni, aut male vivit. — Fides porro duplex est: *Est enim fides ex auditu* ⁶. Scripturas namque sacras audiendo, Spiritus sancti doctrinae credimus. Atque haec fides per omnia illa, quae a Christo statuta sunt, perficitur: opere videlicet credens, pietatem colens, et ejus qui nos instauravit, praecipis obsequens. Nam qui secundum Ecclesiae catholicae traditionem non credit, vel per flagitiosa opera cum diabolo communicat, hic infidelis est.

Fides donum Spiritus. — Rursus: *Fides est sperandarum substantiarum rerum, argumentum non apparentium* ⁷, vel est spes minime dubia nec ambigua, qua confidimus fore, ut quae nobis divinitus promissa sunt, et quae postulamus, adipiscamur. Ac prior quidem, nostrae voluntatis est; altera autem inter Spiritus dona censenda est.

Spiritualis circumcisio. — Sciendum est autem, integumentum omne quod a nativitate contraximus, peccatum scilicet, per baptismum circumcidi, nosque spirituales Israelitas ac Dei populum fieri.

δακρύων, ὅπως ἐπίπνον. Ἐβδομον, τὸ δι' αἵματος καὶ μαρτυρίου, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐβαπτίσατο, ὡς λίαν αἰδέσιμον καὶ μακάριον, ὅσον δευτέρως οὐ μολύνεται ῥύποις. Ὀγδοον, τὸ τελευταίον, οὐ σωτήριον, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας ἀνααιρετικόν· οὐκ ἔτι γὰρ κακία καὶ ἁμαρτία πολιτεύεται· καλῶν δὲ ἀτελεύτητα.

Σωματικῶ δὲ εἶδει, ὡσεὶ περισσότερὰ, ἐπεφοίτησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου ὑποδεικνύον βαπτίσματος, καὶ τιμῶν τὸ σῶμα· ἐπεὶ καὶ τοῦτο, ἤγουν τὸ σῶμα, τῇ θεώσει Θεός, καὶ ἅμα που ἀνωθεν εἰθίσται περισσότερὰ λύσιν κατακλυσμοῦ εὐαγγελίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους πυροειδῶς κάτεισι. Θεὸς γὰρ ἐστὶν· ὃ δὲ Θεὸς κύρ καταναλίσκων ἐστί.

Τὸ εἶλαιον βαπτίσματι παραλαμβάνεται, μὴνύον τὴν χρίσιν ἡμῶν, καὶ χριστοὺς ἡμᾶς ἐργαζόμενον, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελλόμενον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλεον, ἐπεὶ καὶ κάρφος εἰλαίας τοῖς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περιωθηθεῖσιν ἢ περισσότερὰ κεκόμικεν.

Ἐβαπτίσθη Ἰωάννης, τὴν χεῖρα ἐπιθείς ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ Δεσπότην κορυφὴν, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι.

Οὐ χρὴ ὑπερτίθεσθαι τῇ βάπτισμα, ὅτε δι' ἔργων ἢ πίστεως τῶν προσιόντων μαρτυρηθῆ. Ὁ γὰρ ὃ ἐν δόλῳ προσῶν τῷ βαπτίσματι, κατακριθῆσεται μᾶλλον ἢ ὠφεληθῆσεται.

Ἡ μέντοι πίστις διπλῆ ἐστίν· Ἔστι γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἀκούοντες γὰρ τῶν θείων Γραφῶν, πιστεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἐργῶ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα, καὶ τὰς ἐντολάς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς. Ὁ γὰρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πιστεύων, ἢ κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ διαβόλῳ, ἀπιστὸς ἐστίν.

Ἔστι δὲ πάλιν πίστις ἐλακόμενων ἀπόστασις, κρημάτων ἐλεγχος· οὐ βλεπομένων, ἢ ἀδίστακτο; καὶ ἀδιάρκτο; ἐλπίς τῶν τε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελμένων, καὶ τῆς τῶν αἰτήσεων ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἡ μὲν οὖν πρώτη, τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστίν, ἢ δὲ δευτέρα τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτεμνόμεθα ἅπαν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα, ἦτοι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Ἰσραηλίται πνευματικοί, καὶ Θεοῦ λαὸς; χρηματίζομεν.

¹ Act. 1, 5. ² Luc. xii, 50. ³ Act. ii, 3. ⁴ Deut. iv, 24. ⁵ Gen. viii, 11. ⁶ Rom. x, 17. ⁷ Hebr. xi, 1.

Ἐπὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος, τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου.

Ὡς περ οἱ δηλητήριον δ' ἐπιβουλῆς λαθόντες, ἀλλὰ φαρμάκῳ τῇ φθοροποιῶν δυνάμει ἐσθασαν· χρῆ δὲ καθ' ομοιότητα τοῦ ἀλεθρίου καὶ τὸ ἀλεξιτήριον ἐντὸς τῶν ἀνθρωπίνων γενέσθαι σπλαγγων, ὡς ἂν δι' ἐκείνων ἐφ' ἅπαν καταμερισθεῖ τὸ σῶμα ἢ τοῦ βοηθοῦντος δυνάμει· οὕτω τοῦ διαλύοντος τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπογευσάμενοι, πάλιν ἀναγκαῖον ὡς καὶ τοῦ συνάγοντος τὸ διαλελυμένον ἐπεδεθόμενοι· ὡς ἂν ἐν ἡμῖν γενόμενον τὸ τοιοῦτον ἀλεξιτήριον τῇ προεντεθεισῶν τῶν σώματι τοῦ δηλητηρίου βλάβῃ διὰ τῆς οικείας ἀντιπαθείας ἀπώσοιτο. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, δὲ τοῦ τε θανάτου κρείττον ἐδείχθη, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν καθήρξατο. Καθάπερ γὰρ μικρὰ ζύμη, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὄλον τὸ φύραμα πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοιοί, οὕτως τὸ θανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῇ ἡμετέρῳ γενόμενον, ὄλον πρὸς ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθησιν. Ὡς γὰρ τοῦ φθοροποιῦ πρὸς τὸ ὑγιαίνον ἀναμιχθέντος, ἅπαν τὸ ἀνακραθὲν συνηχρῆσται· οὕτως καὶ τὸ ἀθάνατον σῶμα ἐν τῇ ἀναλαθόντι αὐτὸ γενόμενον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸ πᾶν μετεποίησεν. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐστὶν ἄλλως ἐντὸς τι γίνεσθαι τοῦ σώματος, μὴ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τοῖς σπλαγγχοῖς καταμιγνύμενον. Οὐκοῦν ἐπάναγκες κατὰ τὸν δυνατὸν τῇ φύσει τρόπον τὴν ζωοποιῶν δυνάμει τοῦ Πνεύματος διέσθασαι. Μόνον δὲ τοῦ Θεοδόχου σώματος ἐκείνου ταύτην δεξάμενον τὴν χάριν, ἄλλως δὲ δευθέντος μὴ εἶναι δυνατόν ἐθθανασίᾳ γενέσθαι τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀθάνατον κίνωνίας ἐν μετουσίᾳ τῆς ἀφθαρσίας γενόμενον· σκοπήσῃ προσήκει, πῶς ἐγένετο δυνατόν τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα ταῖς τοσαύταις τῶν πιστῶν μυριάσι κατὰ πᾶσαν τὴν εἰκουμένην εἰσαεῖ καταμεριζόμενον, ὄλον ἐν ἐκάστῳ διὰ τοῦ μέρους γενέσθαι, καὶ αὐτὸ μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ ὄλον. Οὐκοῦν ὡς ἂν πρὸς τὸ ἀκόλουθον ἡμῖν ἡ πίστις βλέπουσα, μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ προκειμένου νοήματος ἔχει, μικρὸν τι προσήκει παρασχοῦναι τὸν λόγον εἰς τὴν φυσιολογίαν τοῦ σώματος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἢ τοῦ σώματος ἡμῶν φύσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἐν ἰδίᾳ τινὲ ὑποστάσει ζῶν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιβρέουσης αὐτῇ δυνάμεως συνέχει τε ἑαυτὴν καὶ ἐν τῷ εἶναι μένει, ἀπαύστῳ κινήσει τὸ ἐλλείπον πρὸς ἑαυτὴν ἐφελομένη, καὶ τὸ περιττεῦον ἀπωθουμένη; Καὶ ὡς περ τις ἀσκὸς ὑγροῦ τινος πλήρης ὢν, εἰ κατὰ τὸν πυθμένα τὸ ἐγκείμενον ὑπεξίει, οὐκ ἂν φυλάσσει τὸ περὶ τὸν ὄγκον αὐτοῦ σχῆμα, μὴ ἀντεισιόντος ἀνωθεν ἑτέρου πρὸς τὸ κενούμενον· ὥστε τὸν ὄρωντα τὴν ὀγκώδη τοῦ ἀγγείου τούτου περιοχὴν, εἰδέναι μὴ ἰδίαν εἶναι τοῦ φαινομένου· ἀλλὰ τὸ εἰσρέον ἐν αὐτῷ γινόμενον σχηματίζει τὸ περιέχον τὸν ὄγκον· οὕτω καὶ ἢ τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴ ἰδίον μὲν πρὸς τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐδὲν ἡμῖν γινώσκον ἔχει, διὰ δὲ τῆς ἐπισταγομένης δυνάμεως, ἐν τῷ εἶναι μένει. Ἢ δὲ δυνάμεις αὐτῇ τροφῇ καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται. Ἐτι δὲ οὐχ ἢ αὐτῇ πᾶσι τοῖς προφομένοις σώμασι, ἀλλὰ τις ἐκάστῳ κατάλληλος παρὰ τοῦ τὴν φύσιν οἰκονομοῦντος

De transmutatione Domini corporis et sanguinis. Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica.

Quo modo enim qui venenum sumpserunt deo et ex insidiis, alio medicamento exsurgunt vim quæ affert interitum, oportet autem sicut exitiale, ita etiam salutare medicamentum admitti intra viscera hominis, ut per illa distribuatur in universon corpus virtus ejus quod fert opem: ita cum id gustaverimus quod nostram dissolvit naturam, rursus necesse est ut opus habeamus eo quod cogit ac conciliat id quod erat dissolutum, ut cum intra nos fuerit hoc salutare medicamentum, veneni damnum, quod corpori fuerat inditum, per contrariam repellat affectionem. Quid hoc ergo est? Nihil aliud quam illud corpus, quod et morte ostensum fuit esse potentius, et nostræ vitæ fuit initium. Quomodo enim parum fermenti, ut dicit Apostolus¹, sibi assimilat totam consersionem, ita corpus a Deo morte affectum cum fuerit intra nostrum, totum ad se transmutat et transfert. Quomodo enim cum quod est exitiale, misum fuerit cum sano, quidquid est contemperatum, simul redditur inutile, ita etiam corpus immortale cum fuerit intra eum qui sumpsit, universon quoque transmutat in suam naturam. Sed fieri non potest ut sit aliquid aliter intra corpus, nisi per esum et potionem misceatur visceribus. Necesse est ergo, eo modo quo natura potest, Spiritus vivificam suscipere virtutem. Cum autem solum illud corpus quod Deum suscepit, hanc gratiam acceperit, ostensum sit autem aliter fieri non posse, ut nostrum corpus sit in immortalitate, nisi per communionem cum immortalis factum sit particeps incorruptionis: oportet considerare, quomodo fieri potuerit, ut unum illud corpus, quod tam multis fidelium millibus in universo orbe terrarum semper distribuitur, totum per partem sit in unoquoque, et ipsum in se totum maneat. Ut ergo fides ad id quod est consequens aspiciens, de sensu proposito nullam habeat dubitationem, oportet nostram orationem paulisper immorari in naturalis corporis consideratione. Quis enim necit quod nostri corporis natura ipsa per se non habet vitam in quadam propria corporis substantia, sed per quamdam affluentem ei virtutem et seipsam continet, et manet in essentia, perpetua motione ad se attrahens id quod deest, et repellens id quod est supervacaneum? Et quomodo uter aliquis aliquo humore plenus, si in fundo exeat id quod in eo est positum, in magnitudine suam non servaverit figuram, nisi superne pro eo quod exiit ingrediatur aliud ad id quod exinanitur: adeo ut qui videt magnitudine distantum hujus vasis ambitum, sciat eum non esse proprium ejus quod apparet, sed id quod infuit, cum in eo fuerit figurare id quod continet magnitudinem: ita etiam corporis nostri constructio nihil quidem habet proprium nobis cognitum ad sui constitutionem,

¹ 1 Cor. v, 6.

per eam autem quæ intronittitur virtutem manet in essentia. Ea autem virtus alimentum et est et dicitur. Præterea autem non idem omnibus quæ aluntur corporibus, sed quoddam unicuique congruens attributum est ab eo qui naturam dispensat et administrat. Nam alia quidem animalia aluntur effossis radiceibus; alia autem aluntur herbis; aliorum autem nutrimentum sunt carnes. Homini autem præcipue est panis, et ad humoris perduratum et conservationem potus, non ipsa sola aqua, sed vino sæpe condita, ad opem ferendam interno nostro calori. Qui ergo ad ea aspicit, potestate aspicit ad corporis nostri magnitudinem, nutrimento per vim alterandi congruenter

His a nobis hoc modo distinctis ac declaratis, ad ea quæ sunt proposita, revocanda est cogitatio. Quærebatur enim quemadmodum quod est in illo corpus Christi, vivificat omnem hominum naturam, in quibus est fides, omnibus distributum, et ipsum minime diminutum. Fortasse ergo non procul absumus a probabili ratione. Nam si cujusvis corporis subsistentia nutrimento, nimirum cibo et potu constat, sit autem cibus ille panis, potusque aqua vino exhilarata; Dei autem Verbum, sicut prius est definitum, quod est Deus et Verbum, humana est natura contemperatum; et cum esset in nostro corpore, non aliquam aliam humanæ naturæ innovavit constitutionem, sed per ea quæ sunt consuetæ et congruentia, suo corpori dedit permansionem, cibo et potu continens substantiam. Cibus autem erat panis. Quomodo ergo in nobis, sicut jam sæpe dictum est, qui panem vidit, humanum corpus videt quodammodo, quod cum ille in eo fuerit, hoc fit: ita illic quoque quod Deum suscepit corpus, cum panis alimentum accepisset, quadam ratione idem erat quod ille, alimento, ut dictum est, transiente in naturam corporis. Nam quod est omnium proprium, id quoque pro certo et constanti est in illa carne, nempe quod illud quoque corpus pane continebatur. Corpus autem Dei Verbi inhabitatione ad divinam transmutatum est dignitatem. Recte ergo nunc quoque Dei Verbo sanctificatum panem in Dei Verbi corpus credo transmutari. Etenim panis erat potestate illud corpus. Fuit autem sanctificatus habitatione Verbi, quod tanquam in tabernaculo habitavit in carne. Igitur unde in illo corpore transmutatus panis transit in divinam virtutem, per idem nunc fit similiter. Nam et illic Verbi gratia sanctum fecit corpus, cui ex pane erat substantia, et quodammodo ipsum quoque erat panis: et hic similiter panis, sicut dicit Apostolus¹, sanctificatur per Verbum Dei et orationem, non eo quidem quod cibo mediante in Verbi corpus evadat, sed quod statim per Verbum in corpus transmutetur, sicut dictum est a Verbo, *Hoc est corpus meum*². Cum autem omnis caro alatur etiam per hamorem; hæcque enim nisi cum eo jungatur, id quod est in nobis terrestre, in vita permanserit.

A ἀποκεκλήρωται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ζώων βιζωρῶνται τρέφεται· ἑτέροις ἐστὶν ἢ πῶα τρόφιμος· τινῶν δὲ ἢ τροφή σάρκες εἰσὶν. Ἀνθρώπων δὲ κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρτος, καὶ εἰς τὴν τοῦ ὕγρου διαμονὴν καὶ συντήρησιν ποτὸν γίνεται, οὐκ αὐτὸ μόνον τὸ ὕδωρ, ἀλλ' οἶνον πολλὰκις ἐφηδυνόμενον, πρὸς τὴν τοῦ θερμοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν συμμαχίαν. Οὐκοῦν ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων, δυνάμει πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἡμετέρου σώματος βλέπει. Ἐν ἐμοὶ γὰρ ἐκεῖνα γενόμενα αἷμα καὶ σῶμα γίνεται καταλλήλως, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὸ τοῦ σώματος εἶδος τῆς τροφῆς καθισταμένης.

Nam cum illa in me fuerint, sicut sanguis et corredacto ad formam corporis.

B Τούτων ἡμῖν τοῦτον διευκρινηθέντων τὸν τρόπον, ἐπανακτεῖον πάλιν πρὸς τὰ προκειμένα τὴν διάνοιαν. Ἐζητεῖτο γὰρ, πῶς τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν ζωοποιεῖ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν ὅσῳ ἢ πίστις ἐστὶ, πρὸς πάντας μεριζόμενον, καὶ αὐτὸ οὐ μειούμενον. Τάχα τοίνυν ἐγγὺς τοῦ εἰκότος λόγου γινόμεθα. Εἰ γὰρ παντὸς σώματος ἢ ὑπόστασις ἐκ τῆς τροφῆς γίνεται, αὕτη δὲ βρώσις καὶ πόσις ἐστὶν ἐστὶ δὲ ἐν τῇ βρώσει ἄρτος, ἐν δὲ τῇ πόσει τὸ ὕδωρ ἐφηδυσμένον τῷ οἶνῳ· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς ἐν τοῖς πρώτοις διήρηται, ὁ καὶ Θεὸς ὢν καὶ Λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκράθῃ φύσει, καὶ ἐν τῷ σώματι ἡμέτερον γενόμενος, οὐκ ἄλλην τιὰ παρεκαινοτόμησε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν σύστασιν· ἀλλὰ διὰ τῶν συνήθων τε καὶ καταλλήλων ἔδωκε τῷ καθ' ἑαυτὸν σῶματι τὴν διαμονήν, βρώσει καὶ πόσει περικρατῶν τὴν ὑπόστασιν. Ἡ δὲ βρώσις ἄρτος ἦν. Ὡσπερ τοίνυν ἐφ' ἡμῶν, καθὼς ἦδη πολλὰκις εἰρηται, ὁ τὸν ἄρτον ἰδὼν, τρόπον τιὰ τὸ ἀνθρώπινον βλέπει σῶμα, οὗ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο γενόμενον, τοῦτο γίνεται· οὕτω κακεῖ τὸ θεοδόχον σῶμα τὴν τροφήν ἄρτου παραδεξάμενον, λόγῳ τιὰ ταῦτὸν ἦν ἐκείνῳ, τῆς τροφῆς, καθὼς εἰρηται, πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μεθισταμένης. Τὸ γὰρ πάντων ἴδιον, καὶ ἐπ' ἐκείνης τῆς σαρκὸς ὠμολογήθη, οὗ ἄρτος κακεῖνο τὸ σῶμα διεκρατεῖτο. Τὸ δὲ σῶμα τῇ ἐνοικίῃσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν θεϊκὴν ἀξίαν μετεποιήθη. Καλῶς οὖν καὶ νῦν τὸν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἀγιαζόμενον ἄρτον εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ἄρτος τῇ δυνάμει ἦν. Ἠγιάσθη δὲ τῇ ἐπισκηνώσῃ τοῦ Λόγου τοῦ σκηνώσαντος ἐν τῇ σαρκί. Οὐκοῦν ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι μεταποιηθεὶς ἄρτος, εἰς θεῖαν μεθίσθη δύνάμειν, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ νῦν τὸ ἴσον γίνεται. Ἐκεῖ τε γὰρ ἦ τοῦ Λόγου χάρις, ἄγιον ἐποιεῖτο σῶμα, ἢ ἐκ τοῦ ἄρτου ἢ σύστασις ἦν, καὶ τρόπον τιὰ καὶ αὐτὸ ἄρτος ἦν· ἐνταῦθα τε ὡσαύτως ὁ ἄρτος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως, οὐ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προτῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐθὺς πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὼς εἰρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, οὗ *Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου*. Πάσης δὲ σαρκὸς καὶ διὰ τοῦ ὕγρου τρεφομένης· οὐ γὰρ ἂν διχα τῆς πρὸς τοῦτο συζυγίας τὸ ἐν ἡμῖν γεῶδες ἐν τῷ ζῆν διαμένει. Ὡσπερ διὰ τῆς

¹ I Timoth. iv, 5. ² Matth. xxvi, 26; Marc. xiv, 22; Luc. xii, 19.

στερβῆς καὶ ἀντιτύπου τροφῆς τὸ στερβὸν τοῦ σώματος ὑποστηρίζομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ ὑγρῷ τὴν προσθήκην ἐκ τῆς ὁμογενοῦς ποιούμεθα φύσεως. Ὅπερ ἐν ἡμῖν γενόμενον, διὰ τῆς ἀλλου- τικῆς δυνάμεως ἐξαιματοῦται, καὶ μάλιστα γὰρ ἐκ τοῦ οἴνου λάβοι τὴν δύναμιν πρὸς τὴν εἰς τὸ θερμὸν μεταποίησιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο μέρος ἡ θεοδόχος ἐκείνου ἀρξὲ πρὸς τὴν σύστασιν ἑαυτῆς παρεδέξατο· ὁ δὲ φανερωθεὶς Λόγος διὰ τοῦτο κατέμειξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπιτήρῳ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἵνα τῇ τῆς θεότη- τος κοινωνίᾳ συναποθεωρηθῆτὶ τὸ ἀνθρώπινον· τοῦτου χάριν πᾶσι τοῖς πεπιστευκόσι τῇ οἰκονομίᾳ τῆς χά- ριτος ἑαυτὸν ἐνσπείρει διὰ τῆς σαρκὸς, οἷς ἡ σύ- στασις ἐξ οἴνου τε καὶ ἄρτου ἐστὶ, τοῖς σώμασι τῶν πεπιστευκότων κατακρινάμενος, ὡς ἂν τῇ πρὸς τὸ θάνατον ἐνώσει, καὶ ἀνθρώπος τῆς ἀφθαρσίας μέτο- χος γένοιτο. Ταῦτα δὲ δίδωσι, τῇ τῆς εὐλογίας δυνά- μει πρὸς ἐκεῖνο μεταστοιχείωσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν.

Ἔτι περὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώ- ματος καὶ αἵματος, τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ἄγαθος, καὶ πανάγαθος, καὶ υπεράγαθος Θεός, ὁ ὅλος ὢν ἀγαθότης, διὰ τὸν υπερεβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, οὐκ ἠνέσχετο μόνον εἶναι τὸ ἀγαθὸν, ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον, ἀλλὰ καὶ τοῦτου χάριν· πρῶ- τον μὲν τὰς νοερὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις· εἶτα τὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον· εἶτα ἐκ νοεροῦ καὶ αἰσθητοῦ τὸν ἄνθρωπον· πάντα μὲν οὖν τὰ ὑπ' αὐ- τοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος κατὰ τὸ εἶναι. Αὐτὸς γάρ ἐστι τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ εἰσι τὰ ὄντα, οὐ μόνον οὐκ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα συντηρεῖ καὶ συν- ἔχει· ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῶα· κατὰ τε γὰρ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ ζωῆς μετέχειν, κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ δὲ λογικὰ, καὶ κατὰ τὰ προσηρμημένα μὲν, οὐ μὴν ἄλλα κατὰ τὸ λογικὸν, καὶ ταῦτα μᾶλλον· οἰκειότερα γὰρ πῶς εἰσι πρὸς αὐτὸν, εἰ καὶ πάντως οὗτος ὑπέρχεται ἀσυγκρίτως.

lione copiosius fruuntur. Arciori etenim quodammodo necessitudinem cum eo cuncta sunt: tametsi alioqui ille incomparabili sublimitate omnia superet.

Ὁ μέντοι ἄνθρωπος, λογικὸς καὶ ἀντεξούσιος γενόμενος, ἐξουσίαν εἴληπεν ἀδιαλείπτως διὰ τῆς οἰκειᾶς προαιρέσεως ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ, εἰ γὰρ διαμένῃ ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι τῇ τοῦ Κτίσαντος ὑπακοῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν παραβάσει τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐντολῆς γέγονε, καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ ὑπο- πέπτωκεν, ὁ Ποιητὴς καὶ Δημιουργὸς τοῦ γένους ἡμῶν διὰ σπλάγγνα ἑλίου αὐτοῦ ὠμοιώθη ἡμῖν, κατὰ πάντα γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ἠνώθη τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. Ἐπειδὴ γὰρ μετέδω- κεν ἡμῖν τῆς ἰδίας εἰκόνας, καὶ τοῦ ἰδίου πνεύματος, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς τῆς πτω- χῆς καὶ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύσεως, ἵνα ἡμᾶς καθάρῃ, καὶ ἀφθαρτίῃ, καὶ μετόχους ἄλλιν τῆς αὐτοῦ κατα- στήσῃ θεότητος:

A Quomodo autem per durum et solidum alimentum soliditatem corporis fulcimus ac stabilimus, eodem modo etiam humori adjungimus accessionem ex natura ejusdem generis. Qui quidem cum fuerit in nobis, per alterandi facultatem fit sanguis, et maxime si per vinum acceperit virtutem transmutandi in calidum. Quoniam ergo hanc quoque partem accepit caro illa Dei susceptrix ad Dei constitutionem: manifestatum autem Verbum propterea se admiscuit interitui obnoxie hominum naturæ, ut communione divinitatis simul etiam deficeretur humanitas: ea de causa per suæ gratiæ dispensationem se per carnem inserit omnibus credentibus, commistus et contemporatus corporibus creden- tium, quibus substantia est ex pane et vino, ut unione cum eo quod est immortale, sit etiam homo particeps incorruptionis. Hæc autem dat, virtute benedictionis in illud transelementata eorum quæ apparent natura.

Item de transmutatione corporis et sanguinis Domini, Damasceni.

Humanæ salutis economiæ. — Deus qui bonus, qui undequaque bonus, qui plusquam bonus, imo qui totus bonitas est, propter eximias bonitatis suæ divitias, minime passus est, se solum esse bonum, suamve naturam, cujus nulla res particeps esset, verum et eam ob causam primum intelligentes coelestesque virtutes,

tum deinde mundum huic qui sub aspectum et sensum cadit, postremo ex intelligente sensibilibus substantia hominem creavit. Ac res quidem omnes quas condidit, quatenus sunt, bonitatem ipsius participant, cum ipse universis esse sit, quoniam in ipso sunt omnia¹, non solum quia ex nihilo ea ipse produxit, verum ob id etiam quod ejus actio res a se conditas tue- tur et conservat; uberius autem animantia. Nam bonum cum eis communicat, tum quatenus sunt, tum quatenus vitam acceperunt. At vero quæ ratione utuntur, tum ob ea quæ modo diximus, tum ob rationem etiam qua pollem, boni participatio- nis statum translatos, suæ rursus divinitatis red- deret participes.

Atqui homo ratione liberaque voluntate prædi- tus cum esset, hanc acceperat potestatem, ut per suam electionem indesinenter cum Deo conjunge- retur, siquidem in bono, hoc est in obedientia Creatoris perstitisset. Quoniam vero Creatoris sui violato præcepto, morti et corruptioni obnoxius fuit, ideirco generis nostri Corruptor et Opifex, ob misericordiæ suæ viscera, assimilatus est nobis, homo factus sine peccato, nostræque naturæ unitus fuit². Nam, quia imaginem ipsius, et spiri- tum quem nobis dederat, minime servavimus, ipse cum paupere infirmaque natura nostra commercium iniit, quo nos expiaret, atque ad incorruptio- nis statum translatos, suæ rursus divinitatis red- deret participes.

¹ Rom. xi, 36. ² Hebr. ii, 17.

Incarnationis vis in reliquis a Christo homini-
bus. — Oportebat enim ut non solum generis no-
 stri primitiæ, sed et quisquis hominum vellet, in
 illius summi boni participationem veniens deus
 nasceretur, novoque subinde cibo, qui hujusmodi
 natalitati consentaneus esset, enutritus, perfectio-
 nis modum attingeret. Quamobrem per suam nati-
 vilitatem, sive incarnationem, baptismum suum,
 passionem, et resurrectionem, humanum genus a
 primi parentis peccato, morte quoque ac corru-
 ptione liberavit; resurrectionisque factus primi-
 tiæ, seipsum viam normamque et exemplar con-
 stituit, ut nos quoque vestigiis ejus adherentes, quod
 ipse natura est, hoc adoptionis esseamus, sicut
 nimirum, et hæredes Dei, ipsiusque cohæredes.
 Nobis itaque secundam, ut dixi, natalitatem dedit;
 ut quemadmodum ex Adamo procreati, similitu-
 dinem ejus contraximus, maledictionemque, et
 corruptionem hæreditario veluti jure nacti sumus:
 sic ex ipso geniti, similes ei efficiamur, atque im-
 mortalitatis ipsius, benedictionisque, ac gloriæ
 hæreditatem consequamur.

Nativitas per Christum, cibusque duplex. Eucha-
ristiæ institutio. Verus Pascha comedit Christus. —
 Cæterum quoniam hic Adam spiritualis est, par-
 erat, ut tum nativitas spiritualis esset, tum par-
 ter alimonia. Verum quia duplicis naturæ sumus,
 et compositi, duplicem quoque nativitatem, at-
 que item compositum cibum esse oportebat. Quo-
 circa nativitas quidem nobis per aquam et
 Spiritum, hoc est, per sanctum baptismum data
 est: cibus autem, ipse est panis vitæ, Dominus
 noster Jesus Christus, qui de cælo descendit.
 Nam cum voluntariam mortem nostri causa sus-
 cepturus esset, ea nocte qua seipsum tradebat,
 testamentum novum sanctis suis discipulis et apo-
 stolis, atque per eos universis qui in ipsam cre-
 derent, condidit. Naque in sanctæ et illustris Sion
 conviviolo, cum vetus Pascha cum discipulis suis
 manducasset, testamento veluti expleto, discipu-
 lorum pedes lavit: hoc suo atque facto sym-
 bolum præbens sancti baptismatis: tum deinde
 frangens panem, porrexit eis, dicens: *Accipite et*
comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis
frangitur in remissionem peccatorum. Simili quo-
 que modo calicem vino et aqua temperatum ac-
 ceptans, impertivit eis, dicens: *Bibite ex hoc om-*
nes: hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro
vobis effunditur in remissionem peccatorum; hoc
facile in meam commemorationem. Quotiescunque
enim manducatis panem hunc, et calicem bibitis,
mortem Domini annuntiatis.

Velut enim quidquid fecit Deus, id Spiritus sancti
 fecit opera, ita nunc quoque Spiritus sancti opera-
 tione facta sunt, quæ naturæ modum excedunt, quæ-
 que nisi fide sola, nec capi queunt, nec intelligi. Quo-
 modo mihi accidit istud, aiebat Virgo sancta,

Ἐδει δὲ μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύ-
 σεως ἐν μεσοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ
 πάντα τὸν βουλούμενον ἀνθρώπον, καὶ δευτέραν γέν-
 νηαι γεννηθῆναι, καὶ τραφῆναι τροφῆν ξένην, καὶ
 τῇ γεννήσει πρόσφορον, καὶ οὕτω φθάσαι τὸ μέτρον
 τῆς τελειότητος. Διὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως
 ἦτοι σαρκώσεως, καὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦ πά-
 θους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἠλευθέρωσε τὴν φύσιν
 τῆς ἀμαρτίας τοῦ προπάτορος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς
 φθορᾶς, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπαρχὴν γέγονε, καὶ
 ὄδον καὶ τύπον ἑαυτὸν καὶ ὑπογραμμὸν τέθεικεν,
 ἵνα καὶ ἡμεῖς τοὺς αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες ἴχνησι,
 γινώμεθα θεοῦ, καὶ αὐτοῦ συγκαληρονόμοι ἢ Ἐδω-
 κεν οὖν ἡμῖν, ὡς ἔφη, γέννησιν δευτέραν, ἵν' ὡσπερ
 γεννηθέντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ὠμοιωθῆμεν αὐτῷ, κλη-
 ρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, οὕτω
 καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες, ὁμοιωθῶμεν αὐτῷ, καὶ
 κληρονομησώμεν τὴν τε ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν εὐλο-
 γίαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ

Ἐπειδὴ δὲ πνευματικὸς ἐστὶν οὗτος ὁ Ἀδάμ,
 εἶδει καὶ τὴν γέννησιν πνευματικὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ
 τὴν βρώσιν. ἀλλ' ἐπειδὴ διπλοὶ τινές ἐσμεν καὶ σύν-
 θεοι, δεῖ καὶ τὴν γέννησιν διπλὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ
 τὴν βρώσιν σύνθετον. Ἡ μὲν οὖν γέννησις ἡμῖν δι'
 ὕδατος καὶ Πνεύματος δέδοται: φημί δὲ τοῦ ἁγίου
 βαπτίσματος ἢ δὲ βρώσις αὐτὸς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς,
 ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 καταβάς. Μέλλων γὰρ τὸν ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν κατα-
 δεχέσθαι θάνατον, ἐν τῇ νυκτὶ, ἐν ἧ ἑαυτὸν παρεδί-
 δου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μα-
 θηταῖς καὶ ἀποστόλοις, καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς
 αὐτὸν πιστεύουσιν. Ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῖνον τῆς ἀγίας
 καὶ ἐνδόξου Σιών, τὸ παλαιὸν Πάσχα μετὰ τῶν
 μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν, καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰν
 διαθήκην, ἔπιπτε τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, σύμβολον
 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος παρέχόμενος. Ἐτα κλάσας
 ἄρτον, ἐπέδιδου αὐτοῖς λέγων· *Λάβετε, φάγετε,*
τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλάμενον
εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁμοίως δὲ λαβὼν, καὶ τὸ
 ποτήριον ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, μετέδωκεν αὐτοῖς λέ-
 γων· *Πνεε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ*
αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκ-
χυρόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε
 τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε,
 τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέ-
 λετε.

Ὅσπερ γὰρ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ θεός, τῇ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείᾳ ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἡ
 τοῦ Πνεύματος ἐνεργεία ἐπὶ ὑμῶν ἐργάζεται, καὶ οὐ
 δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνῃ ἡ πίστι. Πῶς ἐστὶ μοι
 τοῦτο, φησὶν ἡ ἁγία Παρθένο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώ-

¹ Rom. vii, 17. ² Joan. iii, 3. ³ Joan. vi, 48. ⁴ Joan. xiii, 1 seqq. ⁵ Matth. xxvi, 26. ⁶ ibi. 27.
 Marc. xiv, 21; Luc. xxi, 17; I Cor. xi, 21-26.

καὶ Ἀποκρίνεται Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτῶν ἐπιπέσει ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ἰσχυρὴ τοῦ ἁγίου κατεβήσεται ἐπὶ σέ, καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἁγίου ἐπιπέσει ἐπὶ σέ, καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἁγίου ἐπιπέσει ἐπὶ σέ, καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἁγίου ἐπιπέσει ἐπὶ σέ.

Ἄρτος δὲ καὶ οἶνος παραλαμβάνεται· οἷδε γὰρ ὁ θεὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν· ὡς τὰ πολλὰ γὰρ τὰ μὴ κατὰ τὴν συνήθειαν τετριμμένα, ἀποστρέφεται δυσχεραίνουσα· τῇ ὅν συγκαταβάσει συνήθει κεραιμένος, διὰ τῶν συνήθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν· καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτισματος, ἐπειδὴ ἔθος ἀνθρώποις ὕδατι λούεσθαι, καὶ ἑλαίῳ χρίεσθαι, συνέζευξε τῷ ἑλαίῳ καὶ ὕδατι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ λουτρὸν ἀναγεννήσεως· οὕτως, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ἄρτον ἐσθίειν, ὕδωρ τε καὶ οἶνον πίνειν, συνέζευξε αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα, καὶ πεποίηκεν αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν, ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γενώμεθα.

ut per usitata et naturæ consentanea assurgamus ad

Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἡνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι τὸ ἀναληφθὲν σῶμα ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ οἶνος μεταποιούνται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὡσπερ καὶ ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου διὰ Πνεύματος ἁγίου ἑαυτῷ, καὶ ἐν ἑαυτῷ ὁ Κύριος σάρκα ὡπεσθήσατο· καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκωμεν, ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθῆς ἐστὶ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι, ὡσπερ φυσικῶς διὰ τῆς βρώσεως ὁ ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ διὰ τῆς πόσεως εἰς σῶμα καὶ αἷμα ταῦ ἐσθίοντος καὶ πίνοντος μεταβάλλονται, καὶ οὐ γίνονται ἕτερον σῶμα παρὰ τὸ πρότερον αὐτοῦ σῶμα· οὕτως ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος, οἶνός τε, καὶ ὕδωρ διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡπερφυῶς μεταποιούνται εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ.

per Spiritus sancti invocationem et adventum, modo qui naturæ viribus et conditione sublimior

est, in Christi corpus et sanguinem converti, ut nequaquam deo sint, sed animæ et idem.

Γίνεται τῶντων τοῖς πιστεῖ ἀξίως μεταλαμβάνουσιν, εἰς ἄρτων ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σώματος· τοῖς δὲ ἐν ἀπιστίᾳ ἀναξίως μετέχουσιν, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καθάπερ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, τοῖς μὲν πιστεύουσιν γέγονε ζωὴ καὶ ἀφθαρσία εἰς ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος· τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι, καὶ τοῖς κυριοκτόνοις, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν αἰώνιον.

Οὐκ ἐστὶ τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ (μὴ γένοιτο), ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου θεθεωμένον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· Τοῦτό μού ἐστι, οὐ τύπος;

quoniam unum non cognosco? Cui Gabriel archangelus: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Tu quoque nunc quaeris, qui panis fiat corpus Christi, ac vinum et aqua, sanguis illius. Ego vero tibi repono Spiritum sanctum supervenire, et ea facere, quæ sermonem conceptumque omnem procul exsuperant.

Cur panis et vinum ad Eucharistiam adhibeantur. — Panis porro vinumque adhibentur, quia, cum Deo explorata sit imbecillitas humana, quæ, ut plurimum, ea aversetur quæ usu minime trita sunt; hinc sit ut pro solita sua erga nos indulgentia, per ea quæ naturæ familiaria sunt, res naturæ sublimiores efficiat. Et sicut in baptismo, quoniam in more hominum positum est, ut aqua laventur, et ungantur oleo, Spiritus gratiam cum oleo et aqua copulavit, ut lavacrum regenerationis illum faceret. Consimili modo, quia hominum consuetudo fert ut panem edant, vinumque et aquam bibant; idcirco conjuncta cum illis sua divinitate, hæc corpus et sanguinem suum fecit, ea quæ supra naturam sunt.

Corpus Christi in Eucharistia non adductione, sed elementorum conversione. — Corpus est divinitati vere unitum, quod ex sancta Virgine ortum habuit, non ut illud quod in cælos receptum est, corpus descendat; sed quia panis ipse et vinum in corpus et sanguinem Dei transmutantur. Si requiras, quomodo pacto istud fiat, sat tibi sit audire, hoc fieri per Spiritum sanctum; quemadmodum et ex sancta Dei Genitrice Dominus sibi ipsi carnem assumpsit, quæ in seipso subsisteret: nec amplius quidquam nobis perspectum est et exploratum, quam quod Dei sermo verax efficaxque est, atque omnia potest; modus vero investigari prorsus nequit. Illud vero dicere alienum non est, quemadmodum naturaliter panis per commestionem, vinumque et aqua per potitionem, in corpus et sanguinem comedentis et bibentis transmutantur, ut nec corpus fiant aliud a corpore ejus quod prius existabat: sic panem qui in prothemi præparatus fuit, vinum item et aquam modo qui naturæ viribus et conditione sublimior

Quocirca illis qui cum deo digne suscipiant, in remissionem peccatorum, et vitam æternam cedit, necnon animæ corporisque præsidium; illis contra qui in incredulitate indigne sumunt, in poenam et supplicium: haud secus atque Domini mors, credentibus quidem vita et incorruptio est, ad æternæ felicitatis consecutionem; incredulis vero et iis qui Dominum interfecerunt, ad poenam et vindictam sempiternam.

Christi verum corpus, non figura. — Nec vero panis et vinum, Christi corporis et sanguinis figura sunt (absit!), sed ipsum Domini corpus deitate dotatum; cum ipse Dominus dixerit: Hoc est,

¹ Luc. 1, 35. ² ibid. 36.

non figura corporis, sed corpus meum, neque figura sanguinis, sed sanguis meus. Et antea Judæis dixerat : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Caro enim mea verus est cibus, et sanguis meus, verus est potus. Et rursus : Qui manducat me, vivet ¹.

Ritus dandi Eucharistiam in manibus. — Quapropter cum omni timore et conscientia pura, fideque non dubia accedamus : et erit omnino nobis sicut credimus, nihil hæsitantes. Ipsum porro omni animi et corporis puritate veneremur : duplex enim est. Accedamus ad eum ardenti desiderio, compositisque in crucis formam manibus, crucifixi corpus suscipiamus, oculos, labia, frontem adhibentes, divinum carbonem sumamus, ut desiderii nostri ignis, accepto carbonis ardore, peccata nostra comburat, et corda illuminet, divinique adeo ignis commercio inardescamus, et in deos evadamus. Carbonem vidit Isaias ² : carbo non est simplex lignum, sed igni unitum; sic quoque panis communionis, non simplex est panis, sed divinitati unitus. Corpus autem ³ quod divinitati conjunctum est, non una natura est; sed una quidem est corporis, altera, conjunctæ cum ipso divinitatis. Quo fit ut utrumque non sit una natura, sed duæ.

Eucharistiæ figura. — Abrahamum ex alienigenarum strage revertentem, Altissimi Dei sacerdos Melchisedech excepit ⁴. Mensa illa mensam hæc mysticam præsignabat; quemadmodum sacerdos ille veri sacerdotis Christi figuram et imaginem gerebat ⁵. Ait enim : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ⁶. Panem hæc, propositionis panes adumbrabant. Hoc purum illud et incruentum sacrificium est, quod ab ortu solis usque ad occasum sibi oblatum iri Dominus per prophetam dixit ⁷.

Eucharistiæ fructus. — Corpus et sanguis Christi est, in nostri, tum animi, tum corporis vegetationem cedens, quod nec consumatur, nec corrumpatur, nec in recessum vadat (absit!), sed in substantiam nostram et conservationem, omnigenæ labis propulsationem, omnisque spurcitiei deterationem, ut si adukeratum aurum deprehendat, per explorantem judicii inflammationem illud purget, ne in futuro sæculo cum hoc mundo damnemur. Morbis enim, omnifariisque immisissis calamitatibus expurgat, juxta ac Apostolus ait ⁸ : Si enim nosmetipsos dijudicavimus, non utique judicavimus. Cum judicamur autem a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Atque hoc est quod dicit : Qui enim sumit indigne corpus et sanguinem Domini, judicium sibi manducat et bibit ⁹. Per illud vero purgati, cum Domini corpore spiritu ipsius unimur, et Christi corpus efficitur.

πρὸ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα · καὶ οὐ τὸ πῶς τοῦ αἵματος, ἀλλὰ τὸ αἷμα. Καὶ πρὸ τούτων τοῖς Ἰουδαίοις, δι' ἑστὴν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις. Καὶ πάλιν · Ὁ τρώγων με, ζήσεται.

Διὸ μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνευθέσεως καθαρὰς, καὶ ἀδιστακτοῦ πίστεως προσέλωμεν, καὶ πάντως ἔσται ἡμῖν, καθὼς πιστεύομεν, μὴ δισταζόντες. Τιμήσωμεν δὲ αὐτὸ πάση καθαρότητι, ψυχικῇ τε καὶ σωματικῇ · διπλοῦν γὰρ ἔστι. Προσέλωμεν αὐτῷ πόθῳ διακαεῖ, καὶ σταυροειδῶς τὰς παλάμας τυπώσαντες, τοῦ ἑσταυρωμένου τὸ σῶμα ὑποδιξώμεθα · καὶ ἐπιθέντες ὀφθαλμοῦς, καὶ χεῖρα, καὶ μέτωπα, τοῦ θεοῦ ἀνθρώπου μεταλάβωμεν, ἵνα τὸ πῦρ τοῦ ἐν ἡμῖν πόθου προσλαβὼν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πύρωσιν, καταφλέῃ ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας, καὶ φωτίσῃ ἡμῶν τὰς καρδίας, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ πυρὸς πυρωθῶμεν καὶ θεωθῶμεν. "Ἀνθρώπου εἶδεν Ἡσαίας · ἀνθρώπου δὲ εἶδον οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἠνωμένον πυρὶ · οὕτω καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας, οὐκ ἄρτος λιτός ἐστιν, ἀλλ' ἠνωμένος θεότητι · σῶμα δὲ ἠνωμένον θεότητι, οὐ μίαν φύσιν ἔστιν, ἀλλὰ μίαν μὲν τοῦ σώματος, τῆς δὲ ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἑτέρα · ὥστε τὸ συναμφοτερον, οὐ μίαν φύσιν, ἀλλὰ δύο.

"Ἄρτος καὶ ὄψωφ ἰδεξιοῦτο Μελχισέδεκ τὸν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπιῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ Ὑψίστου · ἐκαίη ἡ τράπεζα αὐτῆν τὴν μυστικὴν προεκόνιζε τράπεζαν, δι' ἣν τρώσκον ἐκαίνεος ὁ ἱερεὺς, τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ ὅπως ἦν καὶ εἰκόνημα · Σὺ γὰρ, φησὶν, εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισέδεκ. Τοῦτον τὸν ἄρτον οἱ ἄρτοι εἰκόνιζον τῆς προθέσεως. Ἀὕτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίμακτος, ἦν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἀετῶ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε.

Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα (86) Χριστοῦ εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε καὶ σώματος χωροῦν, οὐ διαπανώμενον, οὐ φθειρόμενον, οὐκ εἰς ἀπερρώνα χωροῦν (μὴ γένοιτο), ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ συντήρησιν, βλάβης παντοδαποῦς ἀμυντήριον, ῥύπου παντὸς καθαρτήριον · ἂν μὲν χρυσοῦν λάβῃ κίβηλον, διὰ τῆς κριτικῆς πυρώσεως καθαίρει, ἵνα μὴ ἐν τῷ μέλλοντι σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καθαίρει γὰρ νόσοις καὶ παντοίοις ἐπιφοραῖς, καθὼς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος · Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνωμεν, οὐκ ἂν ἐκρινοῦμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου κατακριθώμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει · Ὅστε ὁ μετέχωρ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῶ ἐσθλαίει καὶ πίησει. Δι' αὐτοῦ καθαιρόμενοι, ἐνοῦμεθα τῷ σώματι Κυρίου καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ, καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

¹ Joan. vi, 54-58. ² Isa. vi, 2. ³ ibid. ⁴ Gen. xiv, 5. ⁵ Levit. xiv, 5. ⁶ Psal. cix, 4. ⁷ Malach. i, 10. ⁸ I Cor. xi, 31, 32. ⁹ ibid. 29.

Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκέλευσαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἐφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἀγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἀγιασθῆναι, αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω κατέταντες.

Μετάληψις δὲ λέγεται· δι' αὐτῆς γάρ, τῆς Ἱησοῦ θεότητος μεταλαμβάνομεν. Κοινωνία δὲ λέγεται τε καὶ ἔστιν ἀληθῶς, διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῷ Χριστῷ, καὶ μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τε καὶ τῆς θεότητος· κοινωνεῖν δὲ, καὶ ἐνοῦσθαι ἀλλήλοις δι' αὐτῆς· ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν σῶμα Χριστοῦ, καὶ ἐν αἷμα, καὶ ἀλλήλων μέλη γινόμεθα, σύσσωμοι Χριστοῦ χρηματιζόμενοι.

ΤΙΤΛΟΣ ΚΖ'.

Katà Masalianōn.

Κατὰ τοὺς χρόνους Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἢ τῶν Μασαλιανῶν ἐβλάστησεν αἵρεσις· ἣ δὲ κλήσις αὕτη μεταβαλλομένη εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν Εὐχίτας ἠλοῖ. Καὶ γὰρ πολὺ παρ' αὐτοῖς τὸ τῆς εὐχῆς ὄνομα, καὶ ταύτην ἄνω καὶ κάτω θρυλοῦσι, καὶ αὕτη τούτοις τὸ σεμνολόγημα. Εὐχὴν δὲ λέγουσιν εἰτε τὴν προσευχὴν, ἣν ἕκαστος προσφέρει Θεῷ, εἰτε τὴν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, ἣν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις παρέδωκεν, εἰτε τινὰ ἑτέραν μόνους ἐξ αὐτῶν ἐγνωσμένην τοῖς εἰς ἀσίθειαν τελωτέροις, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πάντας οὕσαν ἀνεκφορὸν διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τερατολογίαν, οἶμαι, καὶ σατανικὴν ἐπιρροήν. Ἐχουσι δὲ καὶ ἄλλην προσηγορίαν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐπιτεθείσαν αὐτοῖς. Ἐνθουσιασταὶ γὰρ προσονομάζονται, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι, καὶ Πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ δὲ τέλειον τὴν νόσον ταύτην εἰσδεδεγμένοι ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ὡς κτηνῶν, ὑπὸν δὲ τὰ πολλὰ σφᾶς αὐτοῦς ἐκδιδόντες· ἐνθουσιασμὸν τὰς τῶν ὄνειρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένοντο τῆς αἰρέσεως ἀρχηγοὶ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, ἔτι δὲ καὶ Ἀδέλφιος, ὃν Φλαβιανὸς ὁ Ἀντιοχείας μετακαλεσάμενος ἐξ Ἑδέσσης, καὶ τεχνικῶς ὑπελθὼν, καὶ μαθητιῶν ὑποκρινάμενος, παρεσκευάσεν ἰεμίσει πάντα τὸν ἐγκεχυμένον τῶν δογμάτων ἴον. Δήλη δὲ τῆς νόσου ταύτης γενομένης, τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάθησαν, εἰς δὲ τὴν Παμφυλίαν ἐχώρησαν. Τίνα δὲ τὰ δόγματα τούτων ἐροῦμεν προβαίνοντες. Ἀνελήθησαν γὰρ ἐκ τῆς αὐτῶν βίβλου, καὶ πᾶσι τότε προετίθεισαν εἰς τὸ καταπτύεσθαι.

Λέγουσιν, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰς μίαν ὑπόστασιν ἀναλύονται. Τοῦτο δὲ ἐκ τῆς Σαβελιανῆς αἰρέσεως ἐσύλησαν εἰς ἐν συναϊρούσης, καὶ συναλειφούσης, καὶ συγχεύουσιν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μίαν ὑπόστα-

Quo sensu Basilus Eucharistiam vocavit ἀντίτυπα corporis et sanguinis Christi. — Quod si nonnulli panem vinumque, corporis et sanguinis Domini ἀντίτυπα, seu imagines figurasve vocaverunt, velut divinus Basilus, non hoc post consecrationem dixerunt, sed antequam oblatio ipsa consecraretur, vocem hanc usurparunt.

Nuncupatur participatio, quia per ipsam divinitatis Jesu reddimur participes. Communio item appellatur, et revera est, quia per eam Christo communicamus, ejusque carnem ac divinitatem percipimus, quin etiam aliis alii communicamus ac copulamur. Nam quia ex uno pane participamus, omnes unum Christi corpus, et unus sumus, aliique aliorum membra efficiuntur, dum unius corporis sumus.

TITULUS XXVI.

Adversus Masalianos.

Valentiniano et Valente imperatoribus Masalianorum hæresis pullulavit. Quod quidem vocabulum Euchitas, id est supplices, seu precantes significat. Multus enim apud ipsos est sermo de precatione, eamque nusquam non celebrant, et jactitant. Precationem autem sive supplicationem appellant preces, quas quisque offert Deo; exempli gratia, *Pater noster*, quam quidem precationem Dominus discipulis tradidit, aut aliquod aliud precationis genus, solis illis, qui apud ipsos in impietate peritiores sunt, cognitum; ab aliis autem omnibus ignoratum propter ipsius, ut arbitror, absurditatem, et satanicam incantationem. Aliud etiam ab ipsa re cognomen habent. Afflati enim nuncupantur, quippe qui demonis cujusdam actionem subeant, quam esse sancti Spiritus existimant. Sed qui perfecto laborant hoc morbo, nianuum quidem opus uti nefarium aversantur, ac somno plerumque sese dedentes, ex somniorum visis afflari se putant. Porro istius hæresis cum alii multi principes exstiterunt, tum Adelphius, quem Flavianus Antiochiæ pontifex accersitum ex Edessa, magno se illius disciplinæ studio teneri simulans, callide pellexit, ut occultum omne doctrinæ venenum evomeret. Quo quidem morbo patefacto, e Syria expulsi in Pamphyliam concesserunt. Quædam istorum instituta progredientes aperiemus, quæ ex ipsorum libro deprompta sunt, et omnibus tunc proposita, ut despiciantur et contemnantur.

Dicunt tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti in unam resolvi, quod ex Sabelliana hæresi surripuerunt, quæ tres hypostases in unum cogit atque confundit, et unam trium personarum hypostasim tradit. Istius igitur opinionis impiæ

¹ 1 Cor. xi, 29.

confutationem in eo titulo, qui *adversus Sabellianos* A
inscriptus est, reperies.

Divinam aient naturam facile verti et mutari in quodcumque voluerit, ut cum animis, quæ ipsa sint dignæ, conjungatur. Atqui verti mutarique rerum procreatarum proprium est. Quidquid enim creatum est, id et mutabile est. Nam quæ a mutatione duxerunt initium, id est, quæ ex nihilo profecta sunt, ea plane mutationibus corruptionisque sunt obnoxia, ut quæ mundo continentur, et quæ proposito mutantur et voluntate, quales sunt angeli et animæ, tum ad bonum, tum ad malum. Quoniam autem Deus creatus non est, et immutabilis est omnino. Quorum enim essentia contraria est, eorum et essentia conditio contraria est. Atque alia quidem ratione mutatio motus est genus rebus conveniens procreatis; Deus autem natura est immobilis, præstantiorque, quam ut in ullum ex illis sex motuum generibus, de quibus philosophi disputant, cadat, quippe qui quantitatis ad principium finemque pertinet. Quod si immobilis est natura Deus, et immutabilis omnino.

Dicunt semen et Verbum in Deæ Genitricis uterum descendisse. Procul rejiciatur nefaria istorum impietas, quorum sermo vere semen est diaboli, quod in animas ipsorum cadens cogit eos tale venenum effundere. Cujusnam semen, ut ipsi nugantur (propitius nobis sit Christus, et castissima Mater ipsius!) cecidit? Hominisne? Minime id dicent, cum ipsi quoque virginem Christi Matrem fateantur. An cæli? At hoc si dixerint, opponemus illis ea quæ adversus illos, qui Christi ortum ex Virgine negant existitisse, et cæleste fuisse corpus ipsius affirmant, elaboravimus, et septimo capite illius tituli, qui est *adversus Armenios*, continentur, et in capite de Dei Genitrice, et quæ deinceps sequuntur in titulo *Adversus Paulicianos*, quibus in locis impietas istorum aperte confutatur.

Negant divinum baptismum posse radices eveltere peccatorum. Sed Dominus noster Jesus Christus ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei*¹. Itaque cum ignis divinus sit Spiritus sanctus, nam et in specie ignearum linguarum super discipulos descendit, de quo et Præcursor dicebat turbis, Christi testificans excellentiam: *Ille vos baptizabit in Spiritu sancto, et igne*², quemadmodum ignis sensibus expositus, si silvam corripit, omnia comburit, quæ sunt super faciem terræ, et radices exsiccat, et locum a sordibus expurgat; sic et Spiritus sanctus, ac multo etiam magis: ignis enim est consumens nequitiam eorum qui baptizantur. Has enim arbitror ab istis radices peccato-

σιν δογματιζούσας τρικρότωπον. Εύρήσεις δὲ τὰς τοῦ ἀσεβοῦς τοῦτου δόγματος ἀνατροπὰς ἐν τῷ προγραφέντι κατὰ τῶν Σαβελιανῶν τίτῳ, καὶ ζήτησον ἐκτὶ ταύτας.

Λέγουσιν, ὅτι τρέπεται, καὶ μετὰβάλλεται βεβῶος ἡ θεία φύσις· πρὸς δ' ἂν βούλοιοτο, ἵνα συγκραθῇ ταῖς ἀξίαις αὐτῆ ψυχᾶς. Καὶ μὴν τῶν κτιστῶν ἡ τροπή. Πᾶν γὰρ κτιστὸν καὶ τρεπτόν. Ἐν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι, ταῦτα πάντως τῇ τροπῇ ὑποκείσεται ἡ φθειρόμενα, ὡς τὰ ἐγκόσμια, ἢ κατὰ προαιρέσιν ἀλλοιούμενα, ὡς ἄγγελοι καὶ ψυχᾶι, κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὸ καλὸν προκοπήν, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν κίνησιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς ἀκτιστός, πάντως καὶ ἀτρεπτός. Ἐν γὰρ τὸ εἶναι ἑναντίον, τοῦτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἑναντίος. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἡ μὲν τροπή κινήσεως εἶδός ἐστι, προσήκουσα τοῖς κτιστοῖς· ὁ δὲ Θεὸς κατὰ φύσιν ἀκίνητός ἐστι, καὶ ὑπὲρ τὴν κατὰ τοῖς φιλοσόφοις ἐξαχθὴ κίνησιν, ὡς ἄποσος καὶ ἀκίος, κατὰ τε ἀρχὴν καὶ τέλος. Εἰ δὲ ἀτρεπτός κατὰ φύσιν ὁ Θεός, πάντως καὶ ἀμετάβλητος.

et qualitatis est expers, et inshibitus quantum

Λέγουσιν, ὅτι σπέρμα καὶ Λόγος ἔπεσεν ἐπὶ τὴν νηδὺν τῆς Θεομήτορος. Ἀπαγε τῆς ἐσχάτης βλασφημίας. Ὁ λόγος αὐτῶν οὗτος τοῦ διαβόλου σπέρμα ὄντως ἐστὶ, καὶ ταῖς ψυχᾶς αὐτῶν ἐμπεσόν, ἀναγκάζει τοῦτους ἔχειν τοιοῦτον ἴδν. Τίνος γὰρ τὸ σπέρμα τὸ εἰ παρθενικῇ νηδύϊ, καθὼς αὐτὰ φλυαροῦσιν, ἐμπεσόν; Ἄλλ' ἴδω; ἡμῖν καὶ ὁ Χριστός εἶη, καὶ ἡ πανάχραντος αὐτοῦ Μητήρ. Ἀνθρώπου μὲν γὰρ εἶπεν οὐκ ἂν ἔχοιεν. Παρθένον γὰρ καὶ αὐτοὶ ταύτην ὁμολογοῦσιν. Οὐράνιον δὲ εἶπεν, εἰ πολμήσουσιν αὐτὸ, ἀντιθέσομεν αὐτοῖς τὴν πονηθεῖσαν ἡμῖν ἀνατροπὴν τῶν ἀθετούντων τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐράνιον αὐτοῦ τὸ σῶμα ληρούντων, ἥτις ἔδοξάν ἐστι κεφάλαιον τῷ κατὰ Ἀρμενίων τίτῳ, παραπέμποντα καὶ πρὸς τὸ περὶ τῆς Θεοτόκου κεφάλαιον, καὶ τὸ ἐξῆς αὐτοῦ, κείμενα ἐν τῷ κατὰ τῶν Παυλικιανῶν τίτῳ, καὶ σαφῶς ἀλέγοντα τὴν ἀσέβειαν τῶν οὗτων ἐχόντων.

Λέγουσιν, ὅτι τὸ θεῖον βάπτισμα τὰς βίβλας τῶν ἀμαρτημάτων ἀνασπᾶν οὐ δύναται. Φησὶ δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι Ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσελθῇ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ θεῖον κύρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ γὰρ καὶ ἐν αἰεὶ κυρήσων γλωσσῶν κατήλθεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς, περὶ οὗ καὶ ὁ Ἠρόδωρος ἔλεγε τοῖς ἔχλοισ μαρτυρῶν τῷ Χριστῷ τὸ ὑπερφερές, ὅτι Ἐκείνος ὁμοῦς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· ὡσπερ τὸ αἰσθητὸν κύρ ἐπιλαβόμενον ὄλομανοῦντο; χωρίον, τὰ μὲν ἐπὶ τῷ προσώπῳ τῆς γῆς πάντα καταφλέγει, τὰς δὲ βίβλας τούτων ἀποξηραίνει, καὶ καθαρὸν τῆς ἐκ τούτων λύμης ἐργάζεται τὸ χωρίον· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μᾶλλον δὲ πολλῷ πλέον. Πῦρ γὰρ ἐστὶ

¹ Joan. III, 5. ² Luc. III, 16.

καταναλισκον την μοχηθριαν των βαπτιζομενων. A cum existimari. Quod si et aqua purgat omnino
και των πονηρων εξεω αφανιστικον. Ταυτας γαρ corpora hominum, quis dubitet quin Spiritus san-
οιμαι βιζας των αμαρτηματων εκλινουσ λεγειν. Et cius multo magis sine ulla comparatione cicatrices,
δε και το υδωρ καθαρει παντελωσ τα σωματα των et maculas, et sordēs animarum expurget ac delet?
ανθρωπων, τις αμφιβαλει περι του αγιου Πνευμα- Nequē solum expurget et delet, verum etiam il-
τος, ως ουκ ασυγκριτως πλεον αποκαθαρει τα σιγ- lustret; nec frustra modo, sed numerā largiatur,
ματα, και τας κηλιδας, και τους μολυσμους των ut docent apostoli, in primisque Paulus in distribu-
ψυχων; Και ου καθαρει μονον, αλλα και λαμπρυν- tionibus gratiarum Spiritus sancti, quibus afficiuntur
νει· ουτε λαμπρυνει μονον, αλλα και θελου χαρι- III qui baptizantur.

Φασιν Ισαστον των τικτομενων παιδων Ικειν εκ
του προπατορος Αδαμ, ωσπερ την φυσιν, ουτω δε
και την προς τους δαιμονιασ δουλειαν, και εμψυ-
σιωμενον φερειν δαιμονια συγοικουντα τούτω, και
κατεξουσιάζοντα, αδυνατειν δε και το αγιον βαπτι-
σμα, και πδσαν ελλην θειοτατην εργασιων προς
απειλασιν αυτου, μονην δε τουτων εξουθειν την επιτα-
ταμενην και σπουδαϊαν εχην δια της του ευχομε-
νου χρεμψεως τε και αποπτύσεως. Τουτου δε απελα-
θεντος, επιφοιτην αιθετως και ορατως το Πνευμα
το αγιον την οικειαν παρουσιαν σημανον, και το
σωμα της των παθων κινήσεως ελευθερουν, και
απαθειαν χαριζομενον, ως μηποτε δεισθαι λοιπον
μητε ησθεϊας πιεζούσης το σωμα, μητε διδασκα-
λια; χαλινούσης, και βαινειν ευτακτα παιδευούσης.
Ου τουτου δε μονον, αλλα τον της τοιαυτης απαθειας
τεσυχνηκωτα τα τε μελλοντα προορην, και την θειαν
Τριάδα τοι; οφθαλμοις θεωρειν. Μονος γαρ τοις
τοιουτοις αισθητοι; ταυτην εμψυσιάζονται. Τουτο
μεν ουν εκεινων το θεγμα· ημεις δε προς τουτο λε-
γομεν, οτι οι εκ του πρωτοπλαστου καταγομενοι
παντες τοιαυτην ελκουσιν εκ αυτου την φυσιν, οταν
αυτην ελχεν αυτος, οτε του γεννην ηρξαστο. Γεννημα
γαρ απαν ισον τω γεγεννηκωτι κατα την φυσιν. Ει
μεν ουν κατ' αρχας ο θεος τη φυσει του πρωτο-
πλαστου δαιμονια συνεκλήρωσε, και δουλην αυτην
του συνουσιωθεντος δαιμονος εποησαστο, ειποτως
και οι εκ αυτου δαιμονικωδη και δουλην δαιμονος
αυτην διεδεχοντο. Ει δ' ελευθεραν και αυτεξουσιον
αυτην κατεσπεδασε, ληρουσιν αντικρυς, και μωρα-
νουσιν. Ει γαρ μη ελευθερα και αυτεξουσιο; ην,
ουκ αν τω γενναρχη την εντολην ενομοθετησεν ων
τε μεταληπτεον αυτω φυτων, και ου μη προσ-
απτειον.

Ει δουλην του εχθρου την φυσιν ημων ο θεος
εποησε, παντα δε τα πραττομενα κατὰ φυσιν ανεγ-
κλητα και ατιμωρητα, λοιπον ουτε κρισι; εσται
των αμαρτανοντων ουτε κολασι;. Εχουσι γαρ
ισχυραν απολογιαν προς τον θεον, οτι Συ την φύ-
σιν ημων τη δουλεια των δαιμωνων υπεξευξα;·
αναγκαϊον δε τοις δουλοις εκεινα πραττειν, απερ
οι δεσποζοντες επιταττουσιν.

Ει την φυσιν ημων ο θεος δουλην των
δαιμωνων εποησεν, οι δαιμονες δε κινουσιν
ημας επι πδν κακον, ευρεθησεται παντων των
ανθρωπωνων κακων αλειος ο θεος. Αλλα μην
αναϊτιος παντς κακου ο θεος. Ουδεν γαρ κα-
κον εκ του φυσει αγαθου. Ουκ ερα ο θεος δουλην

Akimt pueros omnes qui nascuntur, trahere a
primo parente Adam ut naturam, sic etiam servi-
tutem cum dæmonibus, et cum natura conjunctum
dæmonem secum cōhabitantem, et potestatem
exercentem, nec sanctum baptismum, et omnem
aliam divinam actionem posse illum expellere, sed
creacionem solam ejus cum magna precantis af-
fectione et contemptu diligenter adhibitam id efflicere.
Dæmone autem ejecto Spiritum sanctum sic acce-
dere, ut sentiatur et videatur, propriumque
adventum significare, et corpus a perturbationum
motu liberare, et impatibilitatem largiri, adeo ut
deinceps ei nec jejuniis sit opus, quibus corpus
affligat, neque disciplina quæ coerceat, et ordine
ingredi doceat. Præterea qui vacuitatem hanc ab
affectionibus sit assecutus, tum ea quæ ventura
sunt, prævidere, tum divinam Trinitatem oculis
intueri: sensu enim ab ejusmodi solum hominibus
comprehendi. Hæc illi sentiunt. Nos autem responde-
mus, omnes, qui a primo parente ducunt originem,
talem ab ipso naturam trahere, qualem habebat
ipse, cum inciperet generare. Omnis enim proles
genitori suo natura par et similis est. Quare si
principio Deus naturæ primi parentis dæmonem
attribuit, et servitutem hanc dæmonis essentia
conjuncti constituit, merito et posterī ipsius servi-
tutem dæmonis susceperunt, naturamque dæmonia-
cam. Quod si illam liberam et sui juris instituit,
hugantur et insaniant. Nam si libera et sui juris
non exstitisset, primo generis parenti mandatum
non dedisset, quibus e plantis vesci deberet, et a
quibus abstinere.

Si naturam nostram inimici servam Deus consti-
tuit, omnia autem quæ a nobis natura sunt, nec in
crimen vocari possunt, nec supplicio affici, sequitur
ut nec judicium, nec animadversio peccantium sit
futura. Hac enim valida defensione adversus
Deum uti poterunt: Tu naturam nostram ser-
vium dæmonum subjecisti. Necessarium autem
est, ut servi faciant ea quæ domini jubent.

Si naturam nostram dæmonum servam Deus
constituit, dæmones autem nos ad omne vitium
impellant, vitiorum omnium auctor est Deus.
Atqui nullius mali Deus est causa. Nullum
enim malum ab eo qui natura bonus est, proli-
ciscitur. Non igitur dæmonum servam Deus

naturam nostram constituit, sed liberam, ut ante diximus, et sui juris. Dæmones autem sunt adversarii nostri, non essentia nec habitatione nobiscum conjuncti, et alias quidem aperte nos invadunt, alias autem occulte aggrediuntur. Quod si in nos haberent potestatem, idque statim ab ortu nostro, non permitterent nos in lucem edi, aut jam editos vivere, ne unum quidem diem. Magna enim adversus homines ardent invidia, et odium eorum in nos explicari non potest; bellum autem ejusmodi intercedit, ut nullum iniri foedus queat, ea denique in nos ira, furoreque insaniant, ut facile verbis enarrari non valeat. Quod autem dæmones non modo in homines, sed ne in porcos quidem habeant potestatem, dæmonum legio demonstravit, ut patet ex Evangelio. Expulsi enim a Servatore nostro petierunt ut sibi per ipsum liceret in porcos ingredi, qui tunc ibi pascebantur. Quo impetrato ingressi sunt, et totus porcorum grex irruit præceps in mare, et suffocatus est. Id autem permisit Servator, non ut dæmonibus gratificaretur, sed ut eorum adversus homines odium ostenderet. Porcos enim interfecerunt, ut eorum domini, qui erant homines, dolore et damno afficerentur: et ut nos disceremus nullam dæmones non solum in homines, sed ne in porcos quidem, ut dictum est, habere potestatem, nisi a Deo permissum fuerit, aut ad eorum qui a dæmonibus affliguntur, emendationem, aut aliam aliquam justissimam ob causam.

Si potestatem in nos exercentes ex matris utero dæmonas haberemus, non dixisset magnus Paulus, nobis non esse luctam adversus carnem et sanguinem, sed adversus spirituales nequitas, sive adversus incorporeas improbas potestates¹, neque nobis timidus animum et fiduciam injecisset, et qui cera molliores sumus, ferro duriores reddidisset, neque armasset nos contra dæmonas adversum nos instructos, adhortans et clamans: *Accipite armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli*². Porro genera declarans armorum subjicit: *Stare igitur succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica[m] justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela improbi ignea extinguere, et galeam salutari accipite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei*³. Horum armorum tanta vis est, ut ne fulgentem quidem ipsorum splendorem adversarii queant sustinere. Quomodo enim quis cum eo qui potestatem habet, possit contendere? Quomodo possit ei resistere, qui continet, et expugnat?

σθαι τοὺς πολεμίου. Πῶς γὰρ ἂν τις τῷ κατεξουσιάζοντι μάχοιτο; Πῶς δ' ἂν τῷ συνέχοντι καὶ καταπονούντι κραταιότερον ἀντισταίη;

Dominus noster Jesus Christus jussu solo dæmonas ejiciebat. Discipuli autem ipsius per invocationem ejus illos effugabant, et obsessos ab eis

Α τῶν δαιμόνων εἰργάσατο τὴν φύσιν ἡμῶν. ἀλλ' ἔλωθεραν, ὡς προείρηται, καὶ ἀπέχευσον. Οἱ δαίμονες δὲ πολλοὶοὶ ἡμῶν, ἀλλ' οὐ συνοουσιωμένοι καὶ σύνοιοι, ποτὲ μὲν φανερώς ἐξῆλθεν ἐπιόντες, ποτὲ δὲ ἀφανῶς ἐπιτιθέμενοι. Εἰ γὰρ κατεξουσιάζον ἡμῶν, καὶ ταῦτα ἐκ βρέφους, οὐκ ἂν εἴασαν ἡμᾶς εἰς φῶς προελθεῖν· ἢ προελθόντας οὐκ ἂν ἀφήκαν. ζῆν ἀκριμίδς ἡμέρας. Πολὺς γὰρ αὐτῶν ὁ κατὰ τῶν ἀνθρώπων φθόνος, καὶ τὸ μίση; ἀνεκδήγητον, καὶ ὁ πόλεμος ἀσπονδός, καὶ ἡ μανία, καὶ λύσσα μὴ βράβιος ἀπαγγελθῆναι δυναμένη. Ὅτι δὲ οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ δαίμονες οὐ μόνον κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδέ κατὰ χοίρων, εἰδείξεν ὁ λεγῶν τῶν δαιμόνων, ὡς ἴσταται τὸ εὐαγγέλιον. Ἐξελαυνόμενοι γὰρ παρὰ τοῦ σωτήρος ἡμῶν, παρεκάλεσαν, ἵνα ἐπιτρέψῃς τοὺτους εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων βοσκομένων ἐκεῖ τῆνικαῦτα. Ἐπεὶ δὲ ἐπέτρεψε, καὶ εἰσῆλθον, ὤρμησεν ἡ ἀγέλη πᾶσα διὰ τοῦ κρημνοῦ κατὰ τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπέπνιγη, οὐ τοὺς δαίμονας δὲ χαρίζομενος ὁ σωτὴρ παρεχώρησεν αὐτοῖς τῆς ἀγέλης τῶν χοίρων, ἀλλ' ἵνα δείξῃ καὶ τὴν μακίαν, ἣν ἔχουσι κατὰ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ γὰρ τοὺς κωρίους τῶν χοίρων ἀπέκτειναν αὐτοὺς, ἵνα τοῦτους ὡς ἀπλῶς ἀνθρώπους λυπήσωσι, καὶ κακῶς κἀν τούτῳ διάθωνται, καὶ ἡμᾶς μάθωμεν, ὅτι οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχουσιν ἐξουσίαν, καθὼς εἰρήκαμεν, μὴ ὅτι γε κατὰ ἀνθρώπων, εἰ μὴ ποτε παραχωρηθεῖεν ἐκ τοῦ θεοῦ διὰ παιδείαν τῶν δαιμονιζομένων, ἢ κατ' οἰκονομίαν ἄλλην εὐλογωτάτην.

С Εἰ κατεξουσιάζοντας ἡμῶν ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐλχομεν τοὺς δαίμονας, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὁ μέγας Παῦλος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα, καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἥτοι πρὸς ἀσωμάτους πονηρὰς δυνάμεις· οὐδ' ἂν ἀποδεικνύντας ἡμᾶς παρεθάρρυνε, καὶ κηροῦ μαλακωτέρους ἐν τὰς εἰργάζετο σιδήρου στεβροτέρους· οὐδ' ἂν ὤκλιζε κατὰ τῶν ἀντιπαραταττομένων δαιμόνων ἐγκλειόμενος, καὶ βοῶν· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου. Καταλέγων δὲ καὶ τὰ τῶν ὅπλων εἶδη προσέθηκε· *Στήτε οὖν περιεσάμενοι τὴν ὄσφιν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐκυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἔτοιμασι τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσιν ἀνυλαβόντας ἐν θυρεῶν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ θυρήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεκυρωμένα σέβσαι, καὶ τὴν περιεσφαλάν τοῦ σωτηρίου δέξασθαι, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ρῆμα θεοῦ.* Τούτων δὲ τῶν ὅπλων τσσαύτη τις ἡ δύναμις, ὡς μὴδὲ τὴν ἀπολάμπουσαν αὐτῶν ἀστραπὴν ὑφίστασθαι τοὺς πολεμίου.

Ὁ μὲν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπιτάγματι μόνῳ τοὺς δαίμονας ἀπήλαυνεν· οἱ μαθηταὶ δὲ τοῦτου διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ φεύγειν αὐτοὺς παρ-

¹ Ephes. vi, 12. ² Ibid. 13. ³ Ibid. 14, 17.

εσκέυζον, καὶ τοὺς δαιμονώνας ἰθεράπευον, ἅ μῆτε τῆ σκουδαίφ τῶν Μασαλιανῶν εὐχῆ, μῆτε τῆ χρέμψι καὶ ἀποπτύσει πρὸς δίωξιν τῶν δαιμόνων χρώμενοι. Εἰ δὲ ὁ Κύριος περὶ τῶν δαιμόνων ἔλεγεν, ὅτι τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐξέρχεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ, ἀλλ' οὐ περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν προσευχομένων καὶ νηστευόντων ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος υἱοθετηθέντων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ συγκληρονόμων τοῦ φύσει Υἱοῦ κατὰ χάριν γεγεννημένων, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἰτεθύσασθε. Ποῖος γὰρ ἀπιστος ἢ αἰρετικὸς δύναται ἂν ἀπελάσαι δαίμονα διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, κἂν ἐπιδείξαιτο ταύτας ἀνυπερβλήτους; Ὅν γὰρ ἢ πίστις ἀδόκιμος καὶ ἀνίσχυρος, τούτων καὶ ἡ προσευχὴ καὶ νηστεία πάντως. Καὶ πᾶν ἔργον αὐτῶν οὐ μόνον οὐ φοβερὸν, ἀλλὰ καὶ φίλον τοῖς δαίμοσιν· εἰ μὴ ποῦ τις τῶν τοιούτων διὰ νηστείας τινὸς ἔδοξεν ἀπελάσαι δαίμονα. Ὁ γοῦν κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον προσευχόμενος, καὶ νηστεύων, καὶ τῶν ἄλλων μὲν ἀρετῶν εἶναι μέτοχος ὀφείλει, μάλιστα δὲ τὰς δύο ταύτας μετέρχεσθαι, τὴν προσευχὴν λέγω καὶ τὴν νηστείαν. Ὁ δὲ τὴν προσευχὴν μὲν μόνον ἐπιτηθεύων, τὰς ἄλλας δὲ παρατρέχων, καὶ καταρραβυμῶν αὐτῶν, οὐ μόνον οὐκ ἀπελάσει τὸν ἰσκακοῦντα τοῦτω δαίμονα, καθὼς οὗτοι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐξωθεν ὄντα διὰ τὴν τῶν καλῶν ἀμίλειαν ἐπισπάσεται, κἂν μυριάκις ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας χρέμψαιτο, κἂν ποταμοὺς ἀφήσει, πτυέλων.

Εἰ συνουσιώνται τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων οἱ δαίμονες, ἀδύνατον ἀποδιαιρεθῆναι τούτους αὐτῆς δι' οἰασθήσεται μηχανῆς ἄχρι τέλους. Τὰ γὰρ ἡνωμένα φυσικῶς ἀδιαίρετα μέχρις ἂν εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν καταστήσασιν. Εἰ δὲ διὰ τρόπου τινὸς ἀπελεύονται, οὐ φυσικῶς ἡγῶνται πάντως, ἀλλ' ἐξωθεν ἐπέρχονται, καὶ συνδιατρέφουσιν.

Εἰ διὰ τὴν παράθεσιν τῆς πρώτης ἐντολῆς συνεκλήρωσε τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεὸς τοὺς δαίμονας, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὑποχειρίαν αὐτοῖς, καταγνῆτι τις ἂν αὐτοῦ πολλὴν ὀμότητα καὶ ἀπίθειαν, πρῶτα μὲν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐκίνοσον καὶ θνητὸν κατασκευάσαντος διὰ τὴν εἰρημίνην παράθεσιν, ἔπειτα δὲ καὶ βρασανίζοντος τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς τυραννίδος τῶν δαιμόνων ἐπιτατέοντων αὐτοῖς τὰς φυχορθόρους ἀμαρτίας, καὶ τελευταίον ἀποκληρώσαντος τοῖς ἀνάτα κλημελοῦσι τὸ πῦρ τε τὸ ἐξώτερον τὸ ἡτοιμαζόμενον τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τὰς ἄλλας αἰωνίους κολάσεις. Ἄλλὰ μὴν φιλόανθρωπος ὁ Θεὸς καὶ εἰκαίος· τῇ μὲν παράθεσιν τῆς ἐντολῆς καὶ τῇ ἐξ αὐτῆς ἀμαρτία τοῦ προπάτορος αἰ νόσοι καὶ ὁ θάνατος· ἐπιτίμιον, ὃν ἡ παράθεσις καὶ ἡ ἀμαρτία προξένησαν, καὶ οὗτος διὰ φιλόανθρωπιαν, ἵνα διακοποιεῖς τῆς ἀμαρτίας, μὴ ἀθάνατον ἦ τὸ κακόν, ὡς ὁ Θεολόγος ἔφη Γρηγόριος· αἱ δὲ ἀθάνατοι κολάσεις οὐ τῆς πρώτης παραθέσεως εἰσιν ἐπιτίμιον, ἀλλὰ τῶν ἡμαρτημένων ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων, ἦτοι τῶν ἀπὸ τοῦ πρῶ-

curabant, non autem accurata Masalianorum precatione, neque exsecratione et despectione ad demones ejiciendos utebantur. Et quanquam Dominus dixit de daemonibus: *Hoc genus non ejicitur nisi in oratione et jejuniis*¹, non tamen de omnibus, qui jejunant et precantur simpliciter locutus est, sed de illis duntaxat, qui per divinum baptismum in Dei et Patris filios sunt adoptati, et ejus, qui natura Filius est cohæredes per gratiam effecti, de quibus dicebat Apostolus: *Omnes qui in Christum baptizati estis, Christum induistis*². Quis enim infidelis aut hæreticus dæmonem possit expellere jejuniis et orationibus, licet his utatur eximilis? Quorum enim improba est fides et infirma, horum et preces et jejunia sunt infirma plane. Et opera ipsorum dæmonibus non formidanda, sed grata sunt. Nisi quis eorum præstigiis et fallaciis dæmones ejicere videatur. Quisquis igitur ex verbis Domini precatur, et jejunat, et aliarum virtutum esse particeps debet, in primis autem hæc duo, nempe precationem et jejunium, adhibere. Qui vero reliquis omissis preces tantum adhibet, is non solum inhabitantem dæmonem non ejicet, ut isti dicunt, sed eum, si fortis sit, propter virtutum neglectum alliceret, licet millies singulis diebus exsecraretur, et flumina sputorum effunderet.

Si naturæ hominum dæmones insiti sunt, ab ea separari usque ad finem nulla ratione possunt. Quæ enim naturaliter conjuncta sunt, sejungi nequeunt, quoad in extremam resolutionem redigantur. Itaque si ratione aliqua expelluntur, naturaliter profecto conjuncti non sunt, sed extrinsecus accedunt et inhabitant.

Si propter primi præcepti transgressionem Deus naturæ hominum dæmonas adjunxit, eamque illis subjecit, magnæ quis ipsum crudelitatis et immanitatis non incuset, qui non contentus ob illam transgressionem corpus humanum morbis mortisque subjicere, dæmonum dominatu mortales opprimerit, qui cogant eos peccatis, quibus mors animæ infligitur, inservire, ut ens denique qui nefariis sceleribus obstricti fuerint, igni exteriori, qui paratus est diabolo et angelis ejus, aliisque suppliciis addixerit sempiternis. Atqui benignus est Deus, et justus. Itaque præcepti transgressionem, et primi parentis peccato propositi sunt morbi et mors, quam transgressio et peccatum conciliarunt. Quæ quidem mors indicat ejus benignitatem, est enim causa ut interrupto peccato malum perpetuum non sit, ut Gregorius Theologus ait. Supplicia autem æterna non primæ transgressionis proposita sunt, sed singulis hominibus, qui se peccatis obstringunt, sive qui jam inde a primo parente usque ad mundi consummationem nullam peccatis curationem adhibuerunt. Dæmonum autem

¹ Matth. ix, 28. ² Galat. iii, 27.

dominatus non a Deo hominibus impositus est. Quis enim sapiens id fateatur? Sed ipsi demones modo aperte homines oppugnant, modo occulte struunt insidias, modo fraude, et dolo, atque blanditiis ipsos decipiunt, atque ita captivos ducunt, atque subiectum servituti, qui ignavia ac per illam nequitia se dederunt.

Dicuntur tamen aliquando demones hominibus imperare, non quod a Deo imperium illud acceperint, sed quod homines illis quorum dominatu preparentur, sese ultro subjecerint, quodque Deo divinisque preceptis neglectis demonum iugo propriae cervicis submiserint.

Sed quoniam perspicue demonstravimus demones hominum naturæ non esse conjunctos, neque in eam habere potestatem, sed aliquando ex adverso nobis instructos occurrere atque consiligeri, aliquando autem fallacis et fraudibus, et insidiis uti, atque decipere et fallere, et varias artes et dolos exercere, quas quidem non jus et potestatem exercentium, sed oppugnantium sunt, supervacaneum est loqui tum de adventu Spiritus sancti, quem Masaliani dicunt accedere, post iusitum et naturæ conjuncti demonis expulsionem, tum de reliquis partibus doctrinæ ipsorum. Nam cum radix illius evulsa sit, rami etiam et folia conciderunt. Nisi forte dicendum aliquid est de eo quod neque jejunio, neque disciplina, neque una custodia illos egere dicunt, qui sancti Spiritus adventum, ut dictum est, apud ipsos susceperunt. Multos enim ipsorum decipiens demon, et speciem adventus Spiritus sancti simulans sic affecit, ut nullo amplius præsidio se munirent, utpote qui jam impatibile, se crederent evasisse, et in varia peccata et flagitia miserandos impulit. Quid illud, quod dicunt, se oculis sanctam cernere Trinitatem, quæ natura quidem sua nec cerni, nec ullo sensu comprehendi potest? nonne est hominum plane sensu, mente rationeque carentium? Deum enim nemo vidit unquam, id est naturam Dei. Ecquis hoc docuit? Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ut evangelista testatur¹. Quicumque autem Deum vidisse memorantur, ii non viderunt eum ex natura ipsius, sed ex multiplici specie, qua se oculis eorum alias

δαίνοντος ταῖς ὀπτικαῖς δυνάμειν αὐτῶν, καὶ μένου.

Aiunt ne apostolos quidem a demonum fuisse liberos dominatu. Proh impudens maledictum I Illi, qui demones ab obsessis expellebant, non erant liberi a demonum dominatu? Quomodo igitur servi dominos persequerentur? qui potestatem acceperant a Servatore non solum demones expellendi, sed etiam curandi omnem morbum et languorem, calcandique super serpentes, et scorpiones, et denique supra omnem vim inimici²?

¹ Joan. i, 18. ² Luc. x, 19.

τοπλάστου μέχρι καὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀδωραπέθως ἀμαρτανόντων. Ἢ δὲ τῶν δαιμόνων τυραννὶς οὐκ ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐπετέθη; τίς γὰρ ἂν ἔχων φρένας τοῦτο συνορακογήσειν; ἀλλ' οἱ δαίμονες αὐτοὶ τοῦτο μὲν ἀντικρως πολεμοῦντες τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτο δὲ λαθραῖως ἐπιβουλεύοντες, τοῦτο δὲ καὶ δολερῶς ὑποσπίνοντες, καὶ ἐξαπατῶντες αἰχμαλωτίζουσι τε, καὶ ὀποιάττουσιν ὄσους ἢ βροθυμία καὶ ἡ διὰ ταύτην χαύνωσις παραδίδοσιν.

Λέγουσιν καὶ ὅτι ἀρχεῖν ἀνθρώπων οἱ δαίμονες, ἀλλ' οὐχ ὡς θεοῦ τὴν κατ' αὐτῶν λαβόντες ἀρχὴν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων ὑπαπειθύντων αὐτοῖς τῶν ἀρχαίων ὡς ἀπ' αὐτῶν, καὶ τοῦ μὲν Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐντολῶν ἀφημιασάντων, τῇ ζεύγῃ δὲ τῶν δαιμόνων τοὺς ἰδιούς ἀρχέας ὑποβαλλόντων.

Ἐπεὶ δὲ περιφανῶς ἐδείχθη, ὅτι οὐ συνουσίονται τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων οἱ δαίμονες, οὐδὲ κατεξουσιάζουσιν αὐτῆς, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐξ ἀντιπαράθεως ἐπερχόμενοι συβρῆγγονται πρὸς μάχην ἡμῖν, ποτὲ δὲ χρώνται μηχαναῖς λοχῶντες, ἐνεδρεύοντες, πηγίδας πηγύντες, ἀπατῶντες, ὑποκλέπτοντες, παντοῖως ἐπιβουλεύοντες: ταῦτα γὰρ οὐκατεξουσιάζοντων, ἀλλ' ἀντιμαχομένων εἰσὶ περιττὸν εἰπεῖν περὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ οἱ Μασαλιανοὶ λέγουσιν ἐπιφοιτῆν μετὰ τὴν τοῦ συμφυοῦς δαίμονος ἀπέλασιν, καὶ περὶ τῆς ἐφεξῆς ἀκολουθίας τοῦ δηλωθέντος ὁγμματος. Τῆς βίβλης γὰρ αὐτοῦ παντελῶς ἀνασπαθείσης, καὶ οἱ κλάδοι καὶ τὰ ἄλλα συνασπασθήσαν, εἰ μή που προσθεῖται χρῆμα περὶ τοῦ μὴ χρῆζειν εἰ νηστείας, μήτε διδασκαλίας, μήτε φυλακῆς τινος τοὺς τὴν ἐπιφοιτήσιν, ὡς εἰρηται, τοῦ παρ' αὐτοῖς ἁγίου Πνεύματος δεξαμένου. Πολλοὺς γὰρ αὐτῶν ὁ δαίμων πλανήσας, καὶ δόκησιν ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμποιήσας, καὶ φαντάσας ἔλαβεν εἰς τὰ ἐξῆς ἀφυλάκτους, ὡς ἀπαθεῖς ἦδη γεγενημένους, καὶ εἰς ποικίλας ἀμαρτίας καὶ ἀκαθαρσίας ἐλευσίνως ἐξεκύλισεν. Ἀλλὰ καὶ τὸ λέγειν αἰσθητῶς ὄρῃν τὴν ἁγίαν Τριῆδα τὴν ἀόρατον καὶ ἀνεῖδον, τουτέστι κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς, ἀφανισθῆτων πάντη, καὶ ἀνοήτων, καὶ ἀλογίστων ἐστί. Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, λέγω δὴ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν. Καὶ τίς ὁ τοῦτο διδάσκων; Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης εἴρηκεν. Ὅσοι δὲ τὸν Θεὸν ἰδεῖν μαμαρεύρηται, οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν εἶδον αὐτὸν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἰδέας συγκαταλλῆλας ἄλλοτε σχηματιζομένου, καὶ παρεκκλῆστο

Λέγουσιν, ὅτι οὐδ' οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐξουσίας τῶν δαιμόνων ἦσαν ἐλεύθεροι. Βαβαὶ τῆς ἀνασχυόντου βλασφημίας! Οἱ τρὺς δαίμονες τῶν ἐνεργουμένων ἀπελαφύοντες οὐκ ἦσαν ἐλεύθεροι τῆς τῶν δαιμόνων ἐπικρατείας; Καὶ πῶς ἐδέμκον οἱ δουλεύοντες τοῦ ἐξουσιάζοντος; οἱ λαβόντες ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Σατάνης μὴ τὰ δαιμόνια μόνον ἐκβάλλειν, ἀλλὰ καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν καὶ πατεῖν ἐπάνω ὄσρων καὶ σκορπίων ἐπὶ πᾶσιν τοῦ δυνάμιν τοῦ ἔθρου;

λέγουσιν, ὅτι συνοικοῦσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ἄγιον καὶ ὁ δαίμων. Ἀλλὰ πῶς συνοικήσουσιν ἀλλήλοις Θεός, καὶ δαίμων, τὸ καθαρώτατον, καὶ πάντων ἀκαθαρτότατον; τὸ φῶς, καὶ τὸ σκοτός; οἱ κατὰ διάμετρον ἀλλήλους ἐχθραίνοντες; Ὅπου γὰρ ἐπιδημήσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, δρασκεταί πᾶς δαίμων φεύγων ὀξείως καὶ ἀμεταστρεπτή, καθάπερ ἀπὸ πυρός. Θεός μὲν γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· εἰ δὲ Θεός, καὶ πῦρ καταναλλοκον τὴν τῶν δαιμόνων ἰσχύον. Καὶ τὸ μὲν σκοτός λύεται ἐν παρουσίᾳ τοῦ φωτός, ὁ δὲ πονηρὸς δαίμων ἐλαύνεται βασιανίζομενος ἐν μέσῳ τῆς ἐνοικήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοὺς γὰρ ἄγαν ἐναντίους οὐκ ἔστι συνοικήσεις· φθείρεται γὰρ, ἢ ἐξωθεῖται τὸ ἀσθενέστερον.

λέγουσιν, ὅτι φύσει τὰ κακὰ, τούτέστιν αἱ ἀμαρτίαι. Πρὸς οὗς ἀντιλέγομεν, Εἰ φύσει τὰ τοιαῦτα κακὰ, τῆς φύσεως δὲ δημιουργοῦς ὁ Θεός, αἴτιος ἄρα τῶν κακῶν ὁ Θεός, καὶ οὕτως κρίσις, οὔτε κολασίς ἔσται τῶν ἀμαρτανόντων, καθὼς ἀνωτέρω προδεδήλωται. Καὶ ψευδεῖς μὲν αἱ τοὺς ἀμαρτανούσιν ἠπειλημένα· κολάσεις, ἀπατηλὸς δὲ τῆς μελλούσης κρίσεως ὁ φόβος. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀνάγκη γινόμενα συγγνωστά, κἂν εἴη παγκάλεπα. Καὶ εἰ τις φυσικὴν εἶναι πιστεύσει τὴν ἀμαρτίαν, μεταλεύσεται πάντως ταύτην ἀδεῶς διὰ τὴν λιτότητα καὶ ἡδονὴν αὐτῆς, ὡς ἀνεπιτήμητον, καὶ τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν ἀνθαιρήσεται. Ἀλλ' εἰ ἀληθῆς ὁ Κύριος, ἢ αὐτοαλήθεια, Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐμὴ ἢ ἀλήθεια πάντως ἀληθὴ καὶ τὰ περὶ τῶν αἰωνίων κολάσεων. Αὐτὸς γὰρ ἐδίδαξε καὶ περὶ τούτων. Εἰ δὲ ἀληθεὶς αἱ τοιαῦτα κολάσεις, ἔσται καὶ κρίσις τῶν ἀμαρτανόντων. Εἰ δὲ κρίσις ἔσται τῶν ἀμαρτανόντων, οὐ φύσει τὰ κακὰ, τούτέστιν αἱ ἀμαρτίαι. Εἰ δὲ μὴ φύσει, προαιρέσει πάντως, καὶ βραθυμῆ, δι' ἣν κατακρίνονται, καὶ κολάζονται πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀμαρτίας.

λέγουσιν, ὅτι μετὰ τὴν παρὰ τοῖς τέλεισι αὐτῶν ἀπάθειαν τοιαύτης αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ τούτων, κοινῶς ἐγγινόμενῆς αὐτῇ παρὰ τοῦ ἐπουρανίου νομφίου, οἷας αἰσθάνεται γυνὴ συνουσιάζοντος αὐτῇ τοῦ ἀνδρός. Ὡς τῆς προδήλου φρενοβλαβείας ἢ τὴν ἀγνωσίαν καὶ ἀπαθεσάτην τοῦ Σωτήρος ἔνωσιν ἐμπαθεσάτην ἡδυπάθειαν οἴονται, καὶ καθυβρίζουσιν ἰδονῆν βεύσεως παιδογόνων μορίων τολμηρῶς αὐτὴν παρεικάζοντες.

λέγουσιν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ παρ' αὐτοῖς εἰς ἀπάθειαν ἐφθακός μεταβάλλεται εἰς τὴν θεῖαν φύσιν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο ἦν ἀληθές, ἐγγύστο ἂν καὶ φύσει Θεός ὁ μεταβληθεὶς εἰς τὴν θεῖαν φύσιν. Ἡ γὰρ θεῖα φύσις φύσει Θεός. Καὶ ἐπεὶ πολλοὺς λέγουσιν ἐξ αὐτῶν φθάνειν εἰς ἀπάθειαν, καὶ μεταβάλλεσθαι εἰς τὴν θεῖαν φύσιν, πολλοὶ ἄρα φύσει θεοὶ, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν πολυθεῖαν ὑπερβάλλοντες πολλῶν τῶ ἀριθμῶ, καὶ οὐδὲ καταλαμβάνεσθαι δυναμένω.

λέγουσι δυνατόν εἶναι δέξασθαι μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἀπάθειαν τὸν θυβρῶπον αὐτῆν τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αἰσθητῶς, καὶ ἐν πάσῃ πληρο-

A. Dicunt in homine et sanctum Spiritum, et dæmonem habitare, id est, rem omnium purissimam, et rem omnium impurissimam, lucem et tenebras, diametra inier se discrepantes. Ubi enim est Spiritus sanctus, omnis inde recedit dæmon, tanquam ab igne ita celeriter auferens, ut non respiciat. Deus enim est Spiritus sanctus, Quod si Deus est, est et ignis consumens omne dæmonum robur. Ac tenebræ quidem lucis præsentia dissipantur. Porro improbus dæmon inhabitantis Spiritus flagello verberatus expellitur: contraria enim simul habitare non possunt, nam corrumpitur et extruditur id quod est imbecillius.

B. Natura dicunt esse mala, id est peccata, Quibus respondemus: Si natura sunt hujusmodi mala, Deus autem naturæ effector est, Deus malorum est auctor. Nec judicium, nec animadversio erit in eos qui peccant, ut ante declaratum est. Et falsæ sunt adversus peccatores suppliciorum minæ, inanisque futuri judicii timor. Quæ enim naturæ necessitate committuntur, licet gravissima sint, veniam merentur. Quod si quis naturam crediderit esse peccata, his sese sine metu propter facilitatem voluptatemque dabit, ut proposita impunitatis spe per viam latam et planam incedat. At si verax est Dominus, qui est ipsa veritas: Ego enim, inquit, sum veritas, vera plane sunt ea quæ de sempiternis suppliciis memorantur: nam ipse de illis locutus est. Quod si vera sunt ejusmodi supplicia, et judicium erit adversus illos qui peccant. Et si adversus eos qui peccant erit judicium, mala, id est peccata, natura non sunt. Quod si naturæ non sunt, a voluntate nimirum et ignavia proficiuntur, et ideo puniuntur omnes operarii iniquitatis.

Dicunt animas eorum qui apud ipsos perfecti sunt, post impatibilitatem talem ex cælestis Sponsi societate voluptatem sentire, qualem mulieres ex virorum concubitu sentiunt. Homines plane dementissimi, qui Servatoris conjunctionem illam castissimam, et ab omni perturbatione alienissimam, perturbationum atque libidinum plenam arbitrantur, et magna cum ignominia voluptatis fluxui pudendis ex partibus provenienti similem audent allirmare!

Dicunt animam, quæ apud ipsos impatibilitatem sit assecuta, in naturam divinam converti. Quod si verum esset, natura profecto fieret Deus ille, qui in naturam divinam convertitur. Natura enim divina Deus est naturalis. Et quoniam ex ipsorum grege multos asserunt ad impatibilitatem pervenire, et in naturam divinam converti, multi erunt natura dii, qui numero infinito, deorum quos gentes confingunt superent multitudinem.

Fieri posse dicunt, ut homo post impatibilitatem quam ipsi tradunt, ipsam Spiritus sancti personam sensu percipiat, et in omni plenitudine. Nos autem

¹ Joan. xiv, 6.

ad ipsos : Si vera, iniquimus, esset apud vos impetibilibitas, ac non omnino falsa, cum fides vestra adelterina atque improba rejiciatur, ad hoc etiam caperet responderemus. Verum quia cum aliis vestris exercitationibus et ista impressa est, et exploditur ut vana, atque improbatur, supervacaneum est ea conari confutare, quæ per se corruunt et nulla sunt. Dicimus autem, ad eos qui expurgantur ut debent, Patrem et Filium accedere : *Ego enim, inquit Dominus, et Pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ¹. Ubi autem Pater et Filius est, ibi prorsus est Spiritus sanctus. Hoc vero sanctæ Trinitatis domicillum ita fit, ut hominis conditio patitur, non autem ut natura se habet ipsa Divinitas, quam utpote infinitam et incomprehensam nullæ res capient procreantæ.

Binas aient hominem habere animas debere, unam omnibus hominibus communem, alteram cœlestem. Si libros isti Mosaicos, et alios propheticos admitterent, ex illis argumenta sumeremus, quibus opinionem istam falsam esse demonstraremus. Nunc autem quoniam evangelica tantum et apostolica scripta se admittente consententur, audiant quid Dominus ad apostolos dicat : *Nolite, inquit, timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; cum potius timete, qui potest et animam et corpus perdere* ². Et Paulus apostolus in Troade cum omnes Eutychem mortuum existimarent : *Nolite, inquit, perturbari, anima enim ejus in ipso est* ³. Alia multa omnium testimonia, quibus planum fit singulos homines singulas animas habere.

Clericorum simulant electionem, diaconorum, sacerdotumque gradum invadentes, ut potestatem solum quamdam et auctoritatem arrogent. Quin etiam monachorum habitum induunt, ut lateant, multitudinemque decipiant.

A manuum laboribus abhorrent, neglecto magno Paulo, qui dicit : *Si quis non laborat, non manducet* ⁴. Et rursus : *Manus hæc ministrarunt mihi, et iis qui mecum erant* ⁵. Nec animadvertunt homines ignari ex inertia atque otio tum solita vitia proficisci, tum insolita disci, tum corporis membra illis esse oneri, qui eis non utuntur.

Postulantibus, et egenis, ac pauperibus, aut in aliqua calamitate constitutis nihil impertendum, aut commodandum esse dicunt, sed tantummodo admonendos pauperes spiritu a Domino beatos appellari. Ego vero sic istos compellabo : O viri boni, nescitis Dominum præcepisse ut omnibus penitentibus tribuamus : *Omni enim, inquit, penitenti a te tribus* ⁶. Vestra autem iniquitas celari non potest, qui ea quæ sunt pauperum ad vos trahitis, et vestris commodis, voluptatibus, atque deliciis tantum con-

φορία. Φαμέν δὲ ἡμεῖς πρὸς αὐτοὺς· Εἰ μὲν ἀληθὲς ἦν ἡ παρ' ὑμῶν ἀπάθεια, καὶ οὐ πάντῃ ψευθὲς, ὡς τῆς καθ' ὑμᾶς πίστεως κακοδόξου καὶ διαβεβημένης ὑπαρχούσης, ἀντειρήκειμεν ἂν καὶ πρὸς τοὺτὶ τὸ κεφάλαιον· Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῆς ἄλλης ὑμῶν ἀσκήσεως παρακχεῖται καὶ αὕτη, καὶ ἀδόκιμος κρίνεται, περιττὸν ἀντιλέγειν ἐπὶ τῶν ὀκνοῦν τὴν ἀνατροπὴν ἐχόντων. Λέγομεν δὲ, καὶ πιστεύομεν, ὅτι πρὸς τὸν κεκαθαρισμένον ὡς χρὴ καθαιρεῖσθαι γίνεται τις ἐπιδημία καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς εἴρηκεν ὁ Κύριος, ὅτι· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν*. Ὅπου δὲ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἐκεῖ πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνοικησις ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων χωρεῖν αὐτὴν γίνεται, καὶ οὐχ ὅς τις ἔχει φύσεως ἢ θεότης. Ἀχώρητος γὰρ αὐτῆς κάθη τῆ κτίσις διὰ τὸ ἀπειρον αὐτῆς καὶ ἀόριστον.

Λέγουσι δύο ψυχὰς ὀφείλειν ἔχειν τὸν ἄνθρωπον, μίαν μὲν τὴν κοινήν ἀνθρώποις, ἑτέραν δὲ τὴν οὐράνιον. Εἰ μὲν οὖν ἰδέγοντο τὰς τε Μωσαϊκὰς καὶ τὰς ἄλλας προφητικὰς βίβλους, ἐκίθην ἂν αὐτοῖς παραγάγομεν τὰς ἀποδείξεις ἐλέγχοντες τὸ ψεῦδος τοῦ τοιοῦτου δόγματος· Ἐπεὶ δὲ τὰς τε εὐαγγελικὰς καὶ τὰς ἀποστολικὰς τῶς ὁμολογοῦσιν ἀσπάζεσθαι βίβλους, φησὶν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς ἀποστόλους· *Μὴ φοβείσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν θανάσκον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι*. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος, ἐν Τρωάδι, πάντων ὑπαιληφθέντων τεθνάναι τὸν Εὐτυχον, ἔφη· *Μὴ θορυβεῖσθε, ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἔστιν*, ἢ αὐτὰς ἄλλας μαρτυρίας· πολλὰς οὖσα· ἰάσωμεν, αἱ μίαν ψυχὴν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ προσμαρτυροῦσι.

Τὴν τῶν κληρικῶν ὑποκρίνονταν χειροτονίαν βαθμοῦ ἱερέων καὶ διακόνων ἐπιβαίνοντες, ἵνα μόνον ἔξουσίαν τινὰ καὶ αὐθεντίαν ἑαυτοῖς περιποιήσωνται. Ναὶ μὴν καὶ τῶν μοναχῶν ὑποδύονται σχῆμα, λαυθάνειν διὰ τοῦτου βουλόμενοι, καὶ τοὺς πολλοὺς ἀπατῶν.

Τὴν διὰ τῶν χειρῶν ἐργασίαν ἀποστρέφονται καταφρονῶντες τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντες· *Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθίτω*· καὶ πάλιν· *Αἱ χεῖρες αὐταὶ διεκνήθησαν ἔμοι, καὶ τοῖς σὺν ἔμοι*· καὶ ἀγνοοῦντες, ὡς εἴκειν, ὅτι ἡ ἀργία καὶ τὰ συνήθη πάθη κινεῖ, καὶ τὰ μὴ συνήθη ἐκθάσκει, καὶ ὅτι τὰ μέλη τοῦ σώματος φορτία τοῖς μὴ χρωμένους.

Νομοθετοῦσι μὴ δεῖν μεταλιθῶναι τὰς προσαιτούσιν, ἢ τοῖς ἄλλως πίνησι καὶ πτωχοῖς, ἢ τοῖς καθ' οὐρανὴν περιστασις δεομένοις· ἐλεημοσύνης καὶ μεταδόσεως, ἀλλ' αὐτοῖς μόνους, λέγοντες ταυτοῖς εἶναι τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ὅς ἐμπέριον ὁ Κύριος. Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν πρὸς αὐτούς· Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὃ εἶπτε, πᾶσι τοῖς δεομένοις μεταδίδουσι προσέταξε· *Παντὶ γὰρ, φησὶ, τῷ αἰτουῦντι σε δίδου*. Ἔμεῖς δὲ οὐ λαλήθατε πρὸς ἑαυτοὺς· τὰ τῶν πενήτων μεθέλοντες, καὶ πρὸς μόνην τὴν οὐρανίαν

¹ Joan. xiv, 23.² Matth. x, 28.³ Act. ix, 40.⁴ II Thess. iii, 10.⁵ Act. xx, 34.⁶ Luc. vi, 30.

εὐπάθειαν ὀρώντες, καὶ τρυφήν ἑαυτοῖς παρασκυιάζοντες. Πῶς γὰρ, ἢ πόθεν ὑμεῖς πτωχοὶ μᾶλλον ἐν ἀρεταῖς ὄντες, καὶ πλουτοῦντες ἐν πᾶσι κακοῖς; Σαπρὸν γὰρ δένδρον οὐ ποιεῖ καρποὺς καλοὺς, καὶ κακὸς οὐ δύναται καρποφορεῖν ἀρετὴν. Πτωχὸς δὲ τῷ πνεύματι πᾶς ὁ διὰ Θεὸν ταπεινός. Δεῖ γὰρ πιστεῦσαι πρῶτον, εἶτα τῶν ἀρετῶν ἀπάρξασθαι. illud obscurum est, fidelem esse qui propter Deum virtutes colere.

Λύουσι τὸν γάμον καίτοι τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι Ἄ ὁ Θεὸς συνέβηξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω, καὶ τὸν ἐν Κανᾷ γάμον τῆ παρουσίᾳ τιμήσαντος, καὶ τοῦ μακαρίου Παύλου γράφοντος, *Τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*. Κάνταῦθα προδήλως ἐναντιοῦνται τῷ τε Χριστῷ καὶ τοῖς ἀποστόλοις, οἱ τοῖς βδελυσομένοις τὸν γάμον ἐπιτιμῶσιν.

Ἐπιτρέπουναι τοῖς βουλομένοις ἀποκόπτειν τὰ παιδογόνα μόρια, καὶ παραχαράττειν οὕτω τὴν φύσιν, καὶ ἀκρωτηριάζειν τῶν ἐπὶ γῆς τοῦ Θεοῦ κτισμάτων τὸ τιμιώτατον, λέγω δὴ τὸν ἄνθρωπον, ὃν παρὰ τοῦ Θεοῦ τέλειον καὶ καλὸν πλασθέντα ὡς ἀτελὴ πάντως, ἢ μὴ καλῶς πεπλασμένον ἐπιδιορθοῦνται, καὶ ἀπαρτίζουσιν, ὡς αὐτοῖς δοκεῖ. Τῆ δὲ ἀληθείᾳ πηροῦσι, καὶ ἄγονον καὶ ἄκαρπον, ὅσον κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀπεργάζονται, καίτοι τῶν θεῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τὴν ἀποκοπὴν τῶν εἰρημένων μορίων ἀποτρεπόντων ἐν τοῖς κανόσιν αὐτῶν, ἵνα τοὺς ἄλλους Πατέρας ἴσωμεν, καὶ τοὺς νομοθέτας, ὅσοι καὶ φεβεράν τιμωρίαν τοῖς τολμῶσιν εὐνουχίζειν ὤρισαντο.

Ὁμνῶσιν ἀδεῶς, καὶ ἐπιποροῦσι, καὶ ταῦτα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κωλύσαντος οὐ μόνον τὴν ἐπιπορκίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλως ὀμνύειν. Ὅτε δὲ κρατηθῶσιν, ὡς αἱρετικοί, τότε καὶ τὴν τῶν Μασαλιανῶν πίστιν ἀρνοῦνται, καὶ ἀναθεματίζουσι, καὶ τὴν ἄρνησιν ὀρκίως βεβαιοῦσι φρικτοῖς, οἰόμενοι μηδὲν ἁμαρτάνειν διὰ τὴν ἐπιχειμένην ἀνάγκην, καὶ τὸν φόβον τῶν κατασχόντων. Καὶ ἄλλα δὲ τινα μυθολογοῦσιν ἀνάξια μνήμης, μὴ ὅτι γε ἀντιβῆρῆσως διὰ τὸ εὐανάτρεπτον αὐτῶν καὶ αὐτέλεγκτον.

TITULUS KZ'.

Κατὰ Βογομίλων. Βόγον μὲν γὰρ ἢ τῶν Βουλγάρων γλῶσσα καλεῖ τὸν Θεόν, Μίλον δὲ τὸ εὐέησον. Εἶη δ' ἄν Βογομίλος κατ' αὐτοῦς ὁ τοῦ Θεοῦ τὸν εἶπον ἐπισκώμενος.

Ἡ τῶν Βογομίλων αἵρεσις; οὐ πρὸ πολλοῦ συνέστη τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, μέρος οὖσα τῆς τῶν Μασαλιανῶν, καὶ συμπεφομένη τὰ πολλὰ τοῖς ἐκείνων δόγμασι, τινὰ δὲ καὶ προσεξουρούσα, καὶ τὴν λύμην αὐξήσασα. Διεγνώσθη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀλεξίου τοῦ θεοκυβερνήτου βασιλέως ἡμῶν, ὃς εὐτέχνως καὶ πᾶν θαυμασίως τὸν ἐξαρχον αὐτῆς θηρεύσας· Βασιλειος ἦν οὗτος ὁ πατὴρ, ἀνὴρ ὀλίβριος μᾶλλον, καὶ λοιμὸς, καὶ φθορᾶς μεστός, καὶ πάσης κακίας ὄργανον· καὶ πρὸς ἑαυτὸν μεταγαγὼν, καὶ ἐντίμως ὑποδεξάμενος, καὶ τῆς παρ' ἑαυτῷ καθέδρας ἀξιώσας, καὶ λόγου μεταδοῦς ἡδέος, καὶ προσηνοῦς ἑμι-

sulitis. Quomodo enim, aut unde vos pauperes spiritu, qui in virtutibus potius inopes estis, et in omnibus vitiis abundatis? Mala enim arbor fructus bonos non facit, et qui prave institutus est virtutis fructum ferre non potest. Pauper est spiritu, quisquis propter Deum humilis est. Humilitas autem animique submissio virtutum est fundamentum: nec humilis est. Primum enim oportet credere, deinde

Nuptias dissolvunt, quamvis Dominus dicat: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet*¹; et in Cana Galilææ præsentia sua nuptias honoravit; et beatus Apostolus dicat: *Venerabiles nuptiæ, et torus immaculatus*². Et hic aperte tum Christo tum apostolis adversantur qui nuptias maledictis afficiunt et detestantur.

Permittunt, ut qui volunt, partes corporis suscipiendis liberis necessarias amputent, eaque nota naturam afficiant, hominemque inter res a Deo procreatas præstantissimum mutilent, eumque, tanquam imperfectus omnino sit, aut male formatus, quem tamen ille perfectum et bonum fecit, corrigant et emendent, ut ipsi putant. Quem tamen revera mutilant, infecundumque et ad procreandum inutilem reddunt. Atqui divi apostoli Petrus et Paulus ejusmodi membra suis in canonibus prohibent amputari, ut alios Patres prætereamus et legumlatores, qui id facere audentes gravissimis multant suppliciis.

Jurant et pejerant sine ullo metu, quamvis Dominus noster Jesus Christus vetet, non solum ne pejeremus, sed etiam ne juremus omnino³. Quod si ut hæretici coarguuntur, tunc et Masalianorum fidem abnegant et detestantur, abnegationemque jurejurando confirmant, et sequi nullo modo peccare putant, quod necessitate coacti sint et cogentium metu. Alias præterea iugas consingunt quæ tam facile confutari evertique possunt, ut eas pigent commemorare.

TITULUS XXVII.

Adversus Bogomitos. (Bog) autem Bulgarorum lingua (Deum) significat. (Milvi) vero, (miserere,) ut (Bogomilus) apud eos is sit qui Dei misericordiam imploret.

Bogomilorum hæresis haud multo ante exstitit, ætate nostra, Masalianorumque pars fuit, et multis in rebus convenit cum illorum institutis, quædam tamen ipsa quoque excogitavit, et pestem adauxit. Patrefacta est autem Alexio imperatore nostro regnante, qui Dei numine gubernatus, prudens et admirabili ratione principem illius venatus est. Ille erat Basilius quidam medicus, homo perniciosus, atque pestifer, et corruptelæ plenus, atque malorum omnium instrumentum. Quem imperator cum ad se accersisset, honorificeque suscepisset, assidereque fecisset, jucunde benigneque allocutus, dulcique

¹ Matth. xix, 6. ² Hebr. xiii, 4. ³ Matth. v, 34.

gratia cum illo disputans, seque prudenter discipulum simulans facile decepit, cum jam ille multos pernicioso decepisset, omnemque in putridi exsecrandique senis arcano reconditam malitiam, mentis acumine et naturæ facilitate detexit, nihil omnino relinquens quod non investigaret atque perspiceret. Hic igitur in tenebricoso nugacissimi perniciosique senis corde, tanquam in latebra quadam, diversas variasque feras, nefarias, venenatas, atque multiplices opiniones latitantes, ingenio sapientiaque sua deprehendit, in apertumque protulit. Et mihi jussit, ut ridicula istius hæresis mysteria patefacta atque convicta litterarum monumentis mandarem.

1. Rejiciunt omnes libros Mosaicos, una cum Deo, qui in ipsis memoratur, virisque justis, qui sunt illi charissimi, reliquos item omnes qui postea scripti sunt, tanquam diaboli astutia compositi sint. Propitius sit nobis Deus impias eorum opiniones referentibus Septem duntaxat suscipiunt, et colunt, et in summo habent pretio, id est, Psalterium, et librum sexdecim Prophetarum, et Evangelium secundum Matthæum, et secundum Marcum, et secundum Lucam, et secundum Joannem, et septimum librum quo res ab apostolis gestæ continentur cum omnibus Epistolis et Joannis Theologi Apocalypsi. Sapientia enim, inquit, *ædificavit sibi domum, septemque columnas substituit* ¹. Per hanc sapientiæ domum scelestissimam synagogam intelligunt suam, per columnas autem libros illos, quos septem ordinibus dispositos commemoravimus. In repudiandis igitur libris Mosaicis et cæteris subsequentibus cum Paulicianorum hæresi consentiunt. Itaque in eo titulo, qui adversus illos conscriptus est, quærenda sunt ea capita, quibus demonstravimus, boni Dei esse tum Vetus Testamentum, tum viros qui in eo illustres exstiterunt, legendumque est primum caput cum septem sequentibus, quibus error iste plane confoditur. Et quanquam reliqua item capita his septem consentiunt, tamen hæc sola satis erit perlegisse. Illud tamen animadvertendum est, istos calide plerumque ex his libris quos improbant, ad opiniones suas comprobandas verba depromere. Quod si aliquo septem librorum, quos commemoravimus, dicto convicti ad veritatem confitentem impellantur, statim ut subterfugiant, ad allegoriam sese convertunt.

2. Ea re decipiunt simpliciores quod fingunt, se credere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, cum tamen Patri tres istas tribuant appellationes, eumque humana forma præditum putent, ea ex hinc cerebri panniculis binos radios emittere, alterum Filii, alterum Spiritus sancti. Atque ita fides istis in Deum corporeum monstruosumque vertitur, cujus nulla plane sit existentia. Ut ergo Patri tres istas tribuerent appellationes, ex Sabelliana hæresi

λίαι, και γλεκελαι, εν εῷ προδιαλέγεσθαι χάριτος, και συνετῶς ὑποκρινάμενος τὸν μαθητιῶντα, ῥῆθον ἐξηπάτησε τὸν ἐξαπατήσαντα πολλοὺς εἰς ἀπώλειαν, και πᾶσαν τὴν ἐνδομουχοῦσαν τῷ σακρῷ τούτῳ και καταπτύστῳ γέροντι κακοῦθιαν δξύτητι φρονῆς και δεξιότητι φύσεως ἀνίχνευσεν, οὐδὲν ὑπολιπῶν ἀνεξερεῦνητον ἢ ἀθέατον. Ἐνθεν τοι και καθάπερ ἀπῆτινος φωλεοῦ παντοδαπά και ποικιλόμορφα θηρία τῆς σκοτεινῆς αὐτοῦ καρδίας ἐξελκύσας τὰ μιὰρά, και ἰοδόλα, και πολυπρόσωπα δόγματα ταῖς μηχαναῖς τῆς ὑποκρίσεως, και κατασοφισάμενος εὐφυνῶς μάλα τὸν χρονόληρον γέροντα, τὸ παλαιὸν κακὸν, ἐκέλευσεν ἡμῖν γραφῆ παραδοῦναι ταῦτα, και θριαμβεῦσαι τὰ καταγέλαστα μυστήρια τῆς εἰρημένης αἰρέσεως.

B α'. Ἀθετοῦσι πάσας τὰς μωσαικὰς βίβλους μετὰ και τοῦ ἐν αὐταῖς ἀναγραφομένου Θεοῦ, και τῶν εὐαρετησάντων αὐτῷ δικαίων, ναὶ μὴν και τὰς μετ' αὐτὰς ἀπάσας, ὡς κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Σατανᾶ συγγραφείσας. Ἰλεως ἡμῖν εἴη Κύριος τὰ ἐκείνων λέγουσι! Μόνας δὲ παραδέχονται, και τιμῶσιν ἐκτά, και εἰς ἄκρον ἀποστιθίζουσι, λέγω δὴ τὸ Ψαλτήριον, τὸ Ἐξκαίδεκαπρόφητον, και τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, και τὸ κατὰ Μάρκον, και τὸ κατὰ Λουκᾶν, και τὸ κατὰ Ἰωάννην, ἑβδομον τῆς βίβλου τῶν Πράξεων σὺν ταῖς Ἐπιστολαῖς πάσαις, και τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Θεολόγου Ἰωάννου. Ἡ σοφία γάρ, φασιν, ὑποδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, και ὑπῆρξε στυλοὺς ἐκτά, οἶκον μὲν τὴν παμμίαιρον συναγωγὴν ἑαυτῶν μεθερμηνεύοντες, στυλοὺς δὲ ἐκτά τὰς ἀπαριθμηθείσας βίβλους. Τὴν μὲν οὖν ἀποβολὴν τῶν μωσαικῶν βιβλῶν και τῶν μετ' αὐτὰς ἐκ τῆς τῶν Παυλικιάνων αἰρέσεως μεμαθήκασι. Ζητητέον δὲ ἐν τῷ κατ' ἐκείνων τίτλῳ τὰ κεφάλαια, οἷς ἐπιγράφεται, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἰσιν ἢ τε παλαιὰ νομοθεσία και οἱ ἐν αὐτῇ λάμψαντες. Καὶ ἀναγνωστον τό τε πρῶτον κεφάλαιον και τὰ ἐξῆς ἐκτά, στηλιτεύοντα φανερώς τὴν τοιαύτην πλάνην. Καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνα δὲ πάντα σύμφωνα σχεδὸν τοῖς ἐκτά τούτοις εἰσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνα τὰ δηλωθέντα. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰς μωσαικὰς βίβλους ἀθετοῦντες ῥήσεις ἐξ αὐτῶν πολλάκις πανούργως εἰς συνηγορίαν ἑαυτῶν προσλαμβάνουσι. Καὶ ὅταν δὲ παρά τις βητοῦ τῶν δηλωθειῶν ἐκτά βιβλῶν στενοχωρηθῶσι, και συναλαθῶσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εὐθύς εἰς ἀλληγορίαν τρέπονται, διαδιδράσκειν πειρώμενοι.

B β'. Πρόσχημα μὲν ἀπάτης τῶν ἀκλουσέρων τὸ πιστεύειν εἰς Πατέρα, και Υἱὸν, και ἄγιον Πνεῦμα προβάλλονταί, τὰς τρεῖς δὲ ταύτας κλήσεις τῷ Πατρὶ προσάπτουσι, και ἀνθρωποπρόσωπον τούτων ὑπολαμβάνουσι παρ' ἑκατέραν μὴνιγγα ἀκτῖνα ἐκλάμποντα, τὴν μὲν Υἱοῦ, τὴν δὲ Πνεύματος, και οὕτω καταστρέφει τούτοις ἢ πίστις εἰς σωματωεῆ τινα και τερατόμορφον Θεόν, και ὄντως ἀνύπαρκτον. Τὸ μὲν οὖν προσάπτειν τῷ Πατρὶ τὰς εἰρημένας

τρεις κλήσεις ἐκ τῆς Σαβελιανῆς αἰρέσεως ἔλαβον, ἅ τῆν δὲ τοιοῦτου δόγματος ἀνατροπὴν ζητητέον ἐν τῷ τίτλῳ τῷ κατὰ Σαβελιανῶν. Τῇ μέντοι τερατομορφίᾳ τοῦ κατ' αὐτοὺς Θεοῦ τὸ σωματοειδὲς καὶ τὸ τῆς μορφῆς ἀλλόκοτον ἀρκέσει πρὸς ἔλεγχον.

γ'. Λέγουσι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τὸν Πατέρα πάλιν, ἀφ' οὗ προήλθον, ἀναλυθῆναι, καὶ τριπρόσωπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πεντακισχιλιοστοῦ ἔτους ἄχρι καὶ τριάκοντα καὶ τριῶν ἔτων χρηματίσαντα πάλιν γενέσθαι μονοπρόσωπον, ἀσώματος μὲν, ἀνθρωπόμορφον δέ. Φεῦ τῆς πολλῆς ἀναισθησίας! Ὡ τοῦ πλατέος γέλωτος! Εἰ γὰρ ἀσώματος, πῶς ἀνθρωπόμορφος;

δ'. Λέγουσι μήτε Υἱὸν εἶναι, μήτε Πνεῦμα ἅγιον ἄχρι τοῦ πεντακισχιλιοστοῦ πεντακοσιοστοῦ ἔτους, ἔκτοτε δὲ λαθεῖν αὐτοὺς; ἀρχὴν τοῦ εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι, καίτοι τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βροντῶντος ἐν τῷ λέγειν, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Τὸ δὲ *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, ἴσον ἐστὶ τῷ *Ἄει ἦν ὁ Λόγος*. Εἰ δὲ ὁ Λόγος; αἰεὶ ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰεὶ σὺν ἦν ἅρα τῷ Υἱῷ. Καὶ γὰρ οὐδ' ὁ παρ' ἡμῶν προφερόμενος λόγος εὐρίσκειται ποτε χωρὶς πνεύματος. Οἱ δὲ λέγοντες τὸν Πατέρα χωρὶς εἶναι τοῦ Λόγου μέχρι τοῦ πεντακισχιλιοστοῦ πεντακοσιοστοῦ ἔτους, ἔλογον αὐτὸν ἄχρι τότε, καὶ ἄσῳπον, καὶ ἀδύνατον δογματίζουσιν, ἵνα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔασωμεν, καὶ τὰς ἄλλας ἀτοπίας, αἱ τῇ μωρολογίᾳ τούτων ἐπακολουθοῦσι.

ε'. Λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ ἐγέννησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο δὲ ἐγέννησε πνευματικῶς τὴν προδότην Ἰουδαν, καὶ τοὺς ἑνδεκά ἀποστόλους. Καὶ προφέρουσι ῥήσιν εὐαγγελικὴν, *Ἀβραάμ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰουδαν, καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ταῦτα γεγράφθαι διατεινόμενοι. Πρῶτον μὲν οὐκ οὐ μόνον Υἱὸν, ἀλλὰ καὶ υἱῶν ἐπιείγουσι, καὶ οὐκ υἱῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δώδεκα τρισεγγόνους ὅσον πρὸς τὸν Πατέρα. Ἐπειτα εἰ καὶ ὁ Υἱὸς πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐθις πατὴρ, ἰδοὺ τρεῖς Πατέρες. Καὶ πῶς ἓνα Πατέρα δογματίζοντες ὁμολογοῦσι; Καὶ πάλιν εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, ἰδοὺ κἀναυθὰ δύο Υἱοί. Καὶ πῶς ἓνα Υἱὸν ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Τριάδος συνομολογοῦσιν, ἵνα τὸν Ἰουδαν καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ κατὰ τὸ πᾶρὸν ἔασωμεν;

ς'. Λέγουσι τὸν δαίμονα τὸν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ὀνομασθέντα Σατανᾶν υἱὸν καὶ αὐτὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὀνομαζόμενον Σαταναήλ, καὶ πρῶτον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου, καὶ ἰσχυρότερον, ἅτε πρωτότοκον, ὡς εἶναι τούτους ἀδελφούς ἀλλήλων. Εἶναι δὲ τὸν Σαταναήλ οἰκονόμον, καὶ δευτερεύοντα τοῦ Πατρὸς, τὴν αὐτὴν αὐτῷ περιεχόμενον καὶ μορφήν,

didicerunt. Itaque confutatio ex titulo, qui in Sabellianos inscriptus est, petenda erit. Quod autem monstrosa Deum suum forma comminiscantur, ex corporea absurdaque specie, quam illi tribuunt, facile potest intelligi.

3. Dicunt Filium et Spiritum sanctum in Patrem rursus, ex quo provenerunt, resolvi, ipsumque qui anno abhinc quinquies millesimo quingentesimo tricesimo tertio trium fuerit personarum, rursus unius factum esse personæ, incorporeum quidem, sed humana tamen forma præditum. Facessat absurda et ab omni prorsus sensu aliena ratio. Si enim incorporeus est, quomodo forma sit humana præditus?

4. Negant Filium et Spiritum sanctum usque ad quinquies millesimum et quingentesimum annum exstilis, eoque principium extrinsecus suscepisse, ut essent et nominarentur, cum tamen evangelista Joannes clara voce tonet: *In principio*, inquit, *erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Illud autem: *In principio erat Verbum*, idem est, ac si dicas: *Semper erat Verbum*. Quod si Filius semper fuit in Patre, et Spiritus sanctus semper utique fuit cum Filio, quando ne verbum quidem a nobis prolatum invenitur unquam sine spiritu. Qui autem Patrem sine Filio usque ad annum quinquies millesimum quingentesimum dicunt fuisse, eum ad illud usque tempus rationis usus, sapientiæ potentiaque fuisse expertem asserunt, ut interim de Spiritu sancto taceamus, omittamusque cætera incommoda, quæ stultam istorum opinionem consequuntur.

5. Pater, inquit, Filium genuit, et Filius genuit Spiritum sanctum, hic autem Judam genuit proditorem, et undecim apostolos. Et opinionem suam Evangelii confirmant testimonio: *Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam, et fratres ejus*¹. Hæc de sancta Trinitate fuisse scripta contendunt. Primum igitur non solum filium, sed nepotem inducunt, nec nepotem modo, sed duodecim genitos, quantum ad Patrem pertinet. Præterea si Filius quoque pater est, et Spiritus sanctus rursus pater est, ecce tres Patres. Quomodo igitur unum Patrem confitentur? Ad hæc si Spiritus sanctus est filius Filii, ecce hic item duo Filii. Quomodo igitur unum Filium in sancta Trinitate tradunt, ut nihil in præsentia de Juda dicamus et fratribus ejus?

6. Dicunt dæmonem, qui a Servatore appellatus est Satanas, filium esse ipsum quoque Dei Patris, et vocari Satanael, et Filio Verbo natu majorem esse præstantioremque, utpote primogenitum; fratres igitur esse. Sed Satanael domus esse procuratorem et secundas post Patrem partes obtinere, eademque stola et habitu indutum esse, et ad ejus dexteram

¹ Matth. 1, 2.

considerare in solio, et secundam habere dignitatem, qua quidem ebriam stultaque sublatum, de defecione cogitasse, arreptaque quondam occasione ministras tentasse potestates, ut excusso ministerii jugo se sequerentur, et secum in Patrem consurgerent. Et ad istiusmodi nugas confirmandas ex Lucæ Evangelio parabolam afferunt villici iniquitatis, qui debita minuit debitoribus. Hunc enim esse Satanael, et de hoc fuisse scriptam eam parabolam; angelos igitur quos memoravimus, sperantes se laboriosi ministerii onere levatum iri, et magnis aliis promissis fuisse deceptos. *Ponam enim, dicebat, thronum meum in nubibus, et ero similis Altissimo*¹. Proditioni igitur et insidiis consensisse. Qua quidem re animadversa, Deum illos e cælo omnes detrusisse. Quis insulsa et manifesta istorum signa non rideat? Si enim natura Dei Filius Satanael fuisset, fuisset etiam natura Deus, et omnino immobilis et immutabilis. Proprium enim est naturæ divinæ, ut nunquam mutetur, sed eodem modo semper se habeat. Quare quoniam mutatus est, et cecidit, et e cælo dejectus est, non erat natura Filius Dei, sed aliam habebat naturam, nempe angelicam et procreatam, atque ideo mutabilem. Quod si unigenitus est Patris Filius, Verbum, ut evangelista Joannes docuit: *Vidimus, inquit, gloriam ejus gloriam quasi Unigeniti a Patre, et rursum: Unigenitus Filius, qui est in omni Patris, ipse enarravit*², mendaces deprehendantur et impostores qui fratrem ipsius dicunt esse Satanael. Si enim fratrem haberet Filius Verbum, Unigenitus non appellaretur. Quod si et in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, ut evangelista Joannes ait, id est, semper erat cum Patre, et in Patre, quomodo alter esse potuit frater ipsius, qui illo esset natu major, qui est ante sæcula, et una cum Patre imperat, et sine quo nunquam Pater fuit? Alioquin sine ratione, et sine sapientia, et sine potentia, quæ quidem omnia est natura Filius et Verbum ejus, existisset. Quoniam igitur Satanael, ut demonstravimus, natura non erat filius Dei, nec formam ejus omnino nec stolam habuit, ut omittamus, quod stola et vestis corporibus et rebus compositis convenit; nec in dextera sedit majestatis, neque ad ipsum pertinet; parabola de villico iniquitatis, quæ est in Evangelio Lucæ.

7. Aiunt Satanael e sublimibus dejectum, cum aquis non posset insidere, quod terra esset invisibilis et incomposita, divinam autem adhuc formam atque habitum haberet et creandi potestatem, angelos, qui secum ceciderant, convocasse, et audaciam illis injectisse dixisseque: Quoniam Deus fecit cælum et terram, *In principio enim, inquit, Deus fecit cælum et terram, faciam et ego tanquam alter Deus eocundum cælum, et reliqua deinceps eodem ordine. Dixit igitur, inquit: Fiat firmamentum,*

και στολήν, και εν δεξιᾷ αὐτοῦ καθημενον ἐπὶ θρόνου, και τῆς μετ' αὐτὸν εὐθὺς τιμῆς ἀξιούμενον, ὅφ' ἦς μεθυθέντα, και εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθέντα μελετήσαι ἀποστασίαν, και ποτε δραξάμενον καιροῦ καθεῖναι περὶ ἄντισι τῶν λειτουργικῶν δυναμειων, εἰ βούλοιντο κομφιζόμεναι τοῦ βάρους τῆς λειτουργίας ἀκολουθήσαι τούτῳ, και συγκατεξαναστήναι τοῦ Πατρὸς. Εἰς πίστιν δὲ τῆς ληρυθίας ταύτης παράγουσι τὴν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ παραβολὴν τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, τὰ τῶν ὑφειλόντων χρέη μειώσαντος. Τοῦτον γὰρ τὸν Σαταναὴ εἶναι, και περὶ τούτου γεγράφθαι τὴν τοιαύτην παραβολὴν. Εἶτα τοὺς εἰρημένους ἀγγέλους δελεασθέντας τῷ κομφισμῷ τῆς ἐπιπόνου λειτουργίας, και ταῖς ἄλλαις ὑπερβόκῳ ἐπαγγελίαις, *Θῆσω γὰρ, φησὶ, τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, και ἔσομαι ὁμοιος τῷ Ὑψίστῳ, συναπαχθῆναι τούτῳ, και κοινωνῆσαι τῆς ἐπιβουλῆς· αἰσθόμενον δὲ ταύτης τὸν Θεὸν ρίψαι τούτους ἀνωθεν ὁμοῦ πάντας.* Ὡ τῆς ἀναιδεστάτης και προδήλου μυθοπλαστίας! Εἰ γὰρ φύσει Θεοῦ Υἱὸς ἦν ὁ Σαταναὴ, ἦν ἂν και φύσει Θεός, και παντελῶς ἀτρεπτός τε και ἀναλλοίωτος. Ἰδιον γὰρ τῆς θείας φύσεως ἡ ἀτρεψία, και τὸ ὡσαύτως ἔχειν αἰεὶ. Ἐπεὶ δὲ ἐτράπη, και ἐξέπεσε, και ἀνωθεν κατενήνεκται, οὐκ ἦν φύσει Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ τις ἐτέρα φύσις ἀγγελικὴ και κτιστὴ, και διὰ τοῦτο τρεπτή. Εἰ δὲ και μονογενὴς ἔστιν ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος, ὡς ὁ εὐαγγελιστῆς εἰδίδασκεν Ἰωάννης, *Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησὶ, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογεντοῦς κατὰ Πατρός, και αὐθις, Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκείνος ἐξηγήσατο·* ληροῦσι, και παραπαλοῦσιν οἱ λέγοντες· ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Σαταναὴ. Εἰ γὰρ εἶχεν ἀδελφόν, οὐκ ἂν ὠνομάζετο μονογενὴς ὁ Λόγος. Εἰ δὲ και ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, και ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, και Θεός ἦν ὁ Λόγος, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, τούτεστιν αἰεὶ ἦν μετὰ τοῦ Πατρὸς, και ἐν τῷ Πατρὶ, πῶς ἂν ἦν ἕτερος ἀδελφός πρὸ αὐτοῦ τοῦ προαιωνίου και συνανάρχου τῷ Πατρὶ, και οὐ χωρὶς οὐδέποτε ἦν ὁ Πατήρ, ἵνα μὴ ἄλογος, και ἄσποφος, και ἀδύνατος εὑρεθῆι; Ταῦτα γὰρ ἔστιν ὁ φύσει Υἱὸς και Λόγος αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ὁ Σαταναὴ φύσει υἱὸς Θεοῦ, καθὼς ἀπεδείξαμεν, πάντως οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ περιέκειτο μορφήν και

στολήν, ἵνα παραδράμωμεν εἰπεῖν, ὅτι τῶν σωματῶν οὐδὲ ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐκάθητο, περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας ἐξετέθη παραβολή.

ζ'. Λέγουσι τὸν Σαταναὴ ἀνωθεν ριφέντα, και μὴ δυνάμενον τοῖς ὕδασι ἐπιζάνειν· Ἡ γῆ γὰρ, φησὶν, ἦν ἀόρατος και ἀκατασκεύαστος· ἐπιπέτρ ἔτι και τὴν θείαν περιέκειτο μορφήν και στολήν, και τὴν δημιουργικὴν ἐκέκτιστο δύναμιν, συγκαλέσαι τὰς συγκαταπεσούσας αὐτῷ δυνάμεις, και θάρσος αὐταῖς ἐμβαλεῖν, και εἰπεῖν, ὡς Ἐπεὶ τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν ὁ Θεὸς ἐποίησεν· Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν· ποιήσω κἀγὼ δεύτερον οὐρανὸν, ὡς δεύτερος Θεός, και τὰ ἐξῆς

¹ Isa. xiv, 14. ² Joan. 1, 14, 18.

ἀκολούθως, καὶ εἶπε, Γενηθήτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο. Γενηθήτω τὰδε καὶ τὰδε, καὶ γέγονασιν ἅπαντα. Καὶ κατακοσμήσας μὲν τὸν δεῦτερον οὐρανὸν περιλῶν δὲ τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ τάσας ἐν οἷς ἔδοκίμασε τόπους, ὡς ἡ τῆς κοσμογενείας βίβλος διέξεισι, καὶ καλλωπίσας αὐτήν, καὶ καθωρῶσας, καὶ τὰ ἐκ γῆς πάντα φυόμενα δημιουργήσας, καὶ τὰ ζῶα, καὶ εἰ τι ἔτερον, ἀπεκλήρωσε ταύτην ἑαυτῷ τε καὶ ταῖς ἀποστατικαῖς δυνάμεισιν οἰκητήριον. Ἐπειτα πλάσας τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ γῆς ὕδατι φυραθείσης, ἔστησεν ὄρθον, ἀφ' οὗ καταβρέυσασά τις νοτις ἐπὶ τὸν δεξιὸν πόδα, καὶ διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου χυθεῖσα κατὰ τοῦ ἰδάφους ἐλικοειδῶς ἐβρύθη, καὶ σχῆμα βίφως ἀπέτελεσεν. Ἀθροίσας δὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα ὃ Σαταναὴ ἐνέπνευσε τῷ πλασθέντι σώματι ζωὴν, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα διὰ χυανότητα καταβρῦν ἐπὶ τὸν δεξιὸν ὁμοίως πόδα, καὶ διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου χυθὲν εἰς τὴν ἐλικοειδῆ βράνδα κατέσκηψεν. Ἡ δὲ παραυτίκα ζωοποιηθεῖσα, καὶ ἀποτεμθεῖσα τοῦ δακτύλου γέγονεν ὄφις, καὶ εἶρυσεν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φρόνιμον αὐτὸν γενέσθαι, καὶ νουνεῖν, ὡς τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ Σαταναὴ εἰς ψυχὴν αὐτῷ καταστάσας, ὅπερ ἰδὼν ὁ καινὸς οὗτος δημιουργὸς, καὶ γνοὺς, ὅτι μάτην ποιεῖ, διεπρεσβεύσαστο πρὸς τὸν ἀγαθὸν Πατέρα, καὶ παρεκάλεισε πεμφθῆναι παρ' αὐτοῦ πνοὴν, ἐπαγγελιάμενος κοινὸν εἶναι τὸν ἀνθρώπον, εἰ ζωοποιηθῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ πληροῦσθαι τοὺς ἐν οὐρανῷ τόπους τῶν ἀπορριφέντων ἀγγέλων. Τὸν δὲ Θεὸν ὡς ἀγαθὸν ἐπινεύσαι, καὶ ἐμφυσεῖσιν αὐτῷ παρὰ τοῦ Σαταναὴ πλασθέντι πνεῦμα ζωῆς, καὶ γενέσθαι παραυτίκα τὸν ἀνθρώπον εἰς ψυχὴν ζῶσαν λαμπρῶσαν τὸ σῶμα, καὶ πολλαῖς αὐτὸ καταφαιδρῶσαν χάρισιν. Εἶτα τῆς Εὐας ὁμοίως ἐκατέθεν ποιηθείσης, καὶ ταῖς ἰσασὶ ἀπαστραψάσης λαμπρότητι, φθονῆσαι τὸν Σαταναὴν, καὶ μεταμεληθῆναι, καὶ κινηθῆναι πρὸς ἐπιβουλήν τοῦ πλάσματος τοῦ ἰδίου, καὶ εἰσρυθῆναι τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ὄφως, καὶ ἐξαπατηθῆναι τὴν Εὐαν, καὶ συγενέσθαι αὐτῇ, καὶ ποιῆσαι ἔγκυον, ἵνα τὸ σπέρμα τούτου προλαβὼν κατακυριεύῃ τοῦ ἀδαμιαίου σπέρματος, καὶ ὡς οἶόν τε διαφθείρῃ, καὶ μὴ συγχωρῆ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι. Τὴν δὲ ταχέως ὠδινήσασαν ἀπογενῆσαι τὸν Κάιν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ Σαταναὴ, καὶ ἀδελφὸν δίδυμον ἐμοιότροπον, ὄνομα αὐτῇ Καλωμενᾶ, ζηλοτυπήσαστα δὲ τὸν Ἀδάμ συνελθεῖν καὶ αὐτὸν τῇ Εὐᾶ, καὶ γεννηθῆναι τὸν Ἀδελ, ὃν ἀνελὼν εὐθύς ὁ Κάιν, τὸν φόνον εἰς τὸν βίον εἰσήγαγε. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι ὁ Κάιν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, τοῦ Σαταναὴ μέντοι συμφθαρέντος ἀσελγῶς τῇ Εὐᾶ διὰ μέτρον τοῦ ὄφως, ἀφαιρεθῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὴν θέλαν αὐτίκα καὶ στολήν, καὶ μορφήν, καὶ τὴν δημιουργικὴν, ὡς εἴρηται, δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν. Θεὸν γὰρ εἶχε τότε καὶ αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. Καὶ γυμνωθέντα τούτων ἀπάντων σκοτεινὸν γενέσθαι, καὶ δυσειδῆ. Τὸν δ' ἀγαθὸν Πατέρα μέχρι τούτου στήσαντα τὴν ὄργην, ἀφείναι τούτων κοσμοκράτορα καὶ κύριον, ὃν αὐτὸς ἐδημιούργησε, πεσῶν ἀνωθεν. Ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ

et factum est. Fiant hæc, et hæc, et facta sunt. Et cum caelum secundum ornasset, et aquas a facie terræ contraxisset, easque suis in locis, ut ei visum est, collocasset, quemadmodum in libro, qui mundi continet procreationem, descriptum est, terram ornavit et decoravit, et omnia fecit quæ nascuntur e terra, et animalia et si quid aliud est, eamque sibi ut aliis potestatibus, quæ defecerant, constituit domicilium. Deinde cum Adam e terra aqua commista formasset, eum rectum collocavit, ex quo humor quidam in dextrum pedem defluxit, et per magnum digitum effusus in terram se circumvolvit, et serpentis figuram reddidit. Satanael vero spiritum suum colligens in corpus a se conflatum vitam insufflavit. Sed spiritus ejus per vacuum similiter fluens in dextrum pedem et per magnum digitum, in tortuosam stillam coaluit, quæ statim vitam accipiens et a digito abscedens serpens effecta est, et serpebat. Idcirco enim, inquit, est prudens ac mente præditus serpens, quoniam Satanaelis insufflatio illi fuit animæ loco. Quod novus iste opifex conspicatus, cum animadverteret se frustra laborare, legatos misit ad bonum patrem, qui peterent ut mitteret spiritum suum, promisitque hominem fore communem, si vitam acciperet, et ex genere ipsius repletas iri sedes, e quibus angeli dejecti fuerant. Deum autem utpote bonum annuisse, insufflasque Satanaelis figmento spiritum vitæ, et continuo factum esse hominem in animam viventem, quæ corpus illustraret, et multiplici gratia decoraret. Post autem cum Eva item ex eo fuisset formata, eodemque esset affecta splendore, Satanael invidia commotum sententiam mutasse et ad insidias proprio figmento struendas se convertisse, et serpentis visceribus influentem decepsisse Evam, et cum illa consuetudinem habuisse, ut ea uterum gerente, semen ipsius semini Adam anteiret, et quoad fieri posset illud corrumpere, nec augeri multiplicarique permetteret. Sed Evam mox doloribus partus affectam peperisse Cain ex concubitu Satanaelis, et sororem ei similem, cui nomen fuit Calonena, Adam vero æmulatione commotum rem ipsam quoque habuisse cum Eva, et Abel suscepisse, quem statim interficiens Cain, homicidium in vitam intulit. Ideoque Joannem apostolum dixisse, quod Cain ex maligno erat. Cæterum cum Satanael impudice cum Eva per serpentem corrumpere, divina fuisse statim privatum forma ac vestimento, et creandi facultate, et Dei appellatione, quibus ademptis rebus tenebrosam atque omnibus invisum evasisse. Sed bonum Patrem sic iracundiam temperasse, ut permetteret eum auctorem ac dominum eorum esse, quæ ipse e sublimibus cadens condiderat. Istiusmodi sunt ipsorum fabulæ. Verum cur non potuit aquis insidere, imo vero, quando corpora quoque insident aquis, cur ipse una cum defectricibus illis potestatibus, proprium non habuit in aquis domicilium? quamloquidem nunc etiam in

¹ I Joan. III, 12.

aquis habitant, et in fontibus, et in mari, et in A locis subterraneis, cum a materia longius absint, quam ipsi ventorum flatus? Quod si Satanael natura fuisset filius Dei, potentia Patri suo par exstitisset, quemadmodum et unigenitus Filius, qui dicit: *Ego et Pater unum sumus*¹. Et rursum: *Omnia, quæ Pater habet, mea sunt*². Et rursum: *Qui vidit me, Patrem vidit*³. Et rursum: *Nisi facio opera Patris mei, ne in me credite*⁴. Quod si potentia par exstitisset, quavis de defectione omnino cogitasset, haud facile dejectus esset. Dejectus autem Dei formam atque habitum, et procreandi potestatem non resinuisset. His enim prius illum spoliari oportuit, deinde expelli. Quare cum pars horum absurda et ab omni veritate aliena perspicue sit, constat et ea, quæ consequuntur, plane falsa esse, nec ullo modo posse consistere. Nec illud negligendum est, quod ex Moysis libro quem improbant, testimonium illud proferunt: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Nam quod Satanael firmamentum fecisse dicunt, et aquas in loca ipsis parata congregasse, ornasseque firmamentum, et terram, et quæ sequuntur omnia, usque ad hominis formationem et insufflationem in eum, ex Moysis libro, in quo mundi procreationem enarrat, surrepta sunt a Bogomilis, qui Paulicianorum opinionem sequentes officium eorum Satanaeli tribuerunt. Illi enim non solum aliarum rerum, sed etiam primi hominis, et terræ, et omnium quæ in mundo sunt, procreationem malo ascribunt. Quære in titulo *Adversus Paulicianos* capita quæ inscripta sunt: *Non esse duo principia, sed unum auctorem cæli, et terræ, et eorum quæ in medio sunt*, et in illis invenies varias rationes, quibus hæc Bogomilorum opinio confutari facile queat. Ibi rursum aperte deprehendes in capitulis subsequenibus, quæ similiter inscripta sunt: *Unum esse corporis et animæ auctorem*. Nam fabulam de serpente ab ipsis confictam, ut risu potius quam confutatione dignam omittemus. Quem porro legatum misit ad Patrem et Deum quem insidiis petierat, ipse jam hostis declaratus? Nemo enim eorum qui simul defecerant eo munere fungi ausus esset. Et nemo rursum angelorum Deo ministrantium eam provinciam cepisset, ut ei hostem ipsius et suum reconciliaret. Ad hæc quomodo bonus Deus inimico consensisset postulanti, ut animam in corpus a se formatum demitteret, ut homo communis foret? Quæ enim communio luci cum tenebris? aut qui consensus Deo cum Belial⁵? Jam quomodo Satanael corporis expers ratione corporea cum Eva concubuit? Per visumne? At si per visum, quomodo ex illa filios procreavit? Aut cur Cain filius ejus non ipsi par et similis fuit, sed Adam? Omnis enim proles genitori natura par et similis est. Nam quod Joannes apostolus dixit, Cain ex malo fuisse, non eo spectant hæc verba, quod corpore ab illo fuerit procreatus, sed quod ab illo malitiam didicerit. Sæpe enim et discipulus vocatur filius, et ma-

μυθικά· ἀλλὰ πῶς οὐκ ἔδύνατο τοῖς ὕδασι ἐφιζάνειν, μᾶλλον δὲ ἐπεὶ τὸ ἐφιζάνειν σώματος ἔστι, πῶς οὐκ ἔδύνατο μετὰ τῶν συναποστατικῶν δυνάμεων ἔχειν τὸ ὕδωρ ἐνδιαιτητήριον; Καὶ γὰρ καὶ νῦν ὕδασι ἐνδιαιτῶνται, καὶ πηγαῖς, καὶ ποταμοῖς, καὶ λίμναις, καὶ θαλάσσαις, καὶ καταχθόνιοι μένουσιν, ὡς πνεύματα ἄβυλα, πολλῶ τῶν ἀνεμιαίων πνευμάτων ἀβλύτερα. Εἰ δὲ καὶ φύσει Θεοῦ υἱὸς ἦν, ἰσοσθενὴς ἂν ἦν τῷ φύσει Πατρὶ, καθάπερ καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Καὶ αὖθις, Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πάλιν, Ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἔστι. Καὶ αὖθις, Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι. Ἰσοσθενὴς δὲ ὢν ἀντέστη ἂν, ἐπειδὴ καὶ ὄλωσ ἀποστασίαν ἐμελέτησε, καὶ οὐκ ἂν οὕτω βῆδῶς κατεβλήθη. Πῶς δὲ καὶ ῥιφίεις εἶχεν ἔτι τὴν τοῦ Θεοῦ μορφήν, καὶ στολήν, καὶ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν; Ἔδει γὰρ αὐτὸν πρότερον γυμνωθῆναι τούτων, εἶτα καταβρῖφθῆναι. Ἀπιθανοῦ δὲ τοῦ μέρους τούτου φανέντος, καὶ γυμνοῦ πάσης ἀληθείας, ἀκολούθως καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτῳ ψευδῆ φαίνονται, καὶ ἀσύστατα. Σκοπητέον δὲ, πῶς ἐκ τῆς ἀθετουμένης αὐτοῖς μωσαϊκῆς βίβλου παράγουσι μαρτυρίαν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τὸ δὲ δογματίζειν, ὅτι ὁ Σαταναὴλ ἐδημιούργησε τὸ στερέωμα, καὶ ὅτι συνήγαγε τὰ ὕδατα εἰς τὰς κατασκευασθείσας αὐτοῖς συναγωγὰς, καὶ ὅτι κατεκόσμησε τὸ στερέωμα καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐφεξῆς ἅπαντα μέχρι τοῦ εἰς τὸν πρωτόπλαστον ἐμφυσήματος, ἐκ τῆς μωσαϊκῆς μὲν κοσμογενείας ἐσυλήθησαν, τῷ Σαταναὴλ δὲ ἀνέθεντο τὴν τούτων δημιουργίαν οἱ Βογομίλοι τῷ δόγματι τῶν Παυλικιάνων ἀκολουθοῦντες. Ἐκεῖνοι γὰρ τῷ πονηρῷ οὐ μόνον τὴν τουτων δημιουργίαν ἀπονέμουςιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀπάντων τῶν ἔγκοσμίων. Καὶ ζήτησον ἐν τῷ κατὰ τῶν Παυλικιάνων τίτλῳ τὰ κεφάλαια, οἷς ἐπιγράφεται, Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλ' εἰς δημιουργοὺς οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ, καὶ εὐρήσεις ἐν ἐκείνοις τὰς προσφόρους ἀνατροπὰς, ὅσαι τῷ παρόντι τῶν Βογομίλων δόγματι προσαρμόζουσιν. Ὅτι δὲ οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ πρωτοπλάστου δημιουργήμα τοῦ Σαταναὴλ ἔστιν, ἐκεῖ πάλιν σαφῶς· εὐρήσεις ἐν τοῖς ἐφεξῆς κεφαλαίοις, οἷς ὁμοίως ἐπιγράφεται, Ὅτι εἰς δημιουργοὺς τοῦ σώματος, καὶ τῆς ψυχῆς, ἔστι τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν γὰρ κατὰ τὸν δριν μυθολογίαν αὐτῶν παρήτομον, ὡς γέλωτος μᾶλλον ἢ ἀντιβρῆσεως ἀξίαν. Διὰ τίνος δὲ μεσίου καὶ τὴν πρὸς τὸν ἐπιβουλεύθεντα Πατέρα καὶ Θεὸν ἐποίησατο πρὸςβελανὸν καταβράγελς ἔχθρος; οὐδελς μὲν γὰρ ἐκ τῶν συναποστάντων αὐτῷ ταύτην ἀνετόλμησεν ὑποστῆναι. Καὶ αὖθις οὐδέτις τῶν παρὰ τῷ Θεῷ λειτουργικῶν ἀγγέλων ἠθέλησε μεσιτεῦσαι τῷ καὶ τούτων ἔχθρῳ. Πῶς δὲ καὶ ὁ ἀγχιθὸς Θεὸς ἐπλήρωσεν ἂν τὴν αἴτησιν τοῦ δυσμενοῦς τὴν περὶ τοῦ καταπέμφαι πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ πλασθῆναι σῶμα ψυχῆν, ὥστε εἶναι τὸν ἀνθρώπον κοινόν; Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Τίς δὲ συμφώνησις Θεῷ πρὸς Βελίαν; Πῶς δ' ἂν καὶ ὁ Σαταναὴλ ἀσώ-

¹ Joan. x, 30.² Joan. xvi, 15.³ Joan. xiv, 9.⁴ Joan. x, 37.⁵ II Cor. vi, 14, 15.

ματο; ὧν, σωματικῶς τῆ Εὐζ συνεγένετο, εἰ μὴ που Α κατὰ φαντασίαν εἴποι τις; Εἰ δὲ κατὰ φαντασίαν, πῶς ἂν ἐπαιδοποιήσεν ἐξ αὐτῆς; Πῶς δὲ ὁ Κάιν υἱὸς αὐτοῦ γεγονῶς οὐκ αὐτῷ ἦν Ἰσος καὶ ὁμοιος, ἀλλὰ τῷ Ἀδάμ; Πᾶν γὰρ γέννημα Ἰσον καὶ ὁμοιον τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν. Ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης εἶπεν ἐκ τοῦ πονηροῦ τὸν Κάιν, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ πονηροῦ σωματικῶς γεννηθέντα, ἀλλ' ὡς τὴν κακίαν ἐξ ἐκείνου μεμαθηκότα. Πολλὰκι; γὰρ τέκνον λέγεται καὶ ὁ μαθητῆς, καὶ πατήρ αὐθις ὁ διδάσκαλος. Ἐπεὶ δὲ οὐδενὸς τῶν ἔγκοσμίων κτισμάτων ἐδείχθη δημιουργὸς ὁ Σατανᾶς, ὡς ἐν τοῖς κατὰ τῶν Παυλικιάνων κεφαλαίοις ἀναγέγραπται, πρὸς δ πρὸ μικροῦ προεπέμψαμεν, οὐδενὸς ἄρα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κτισμάτων κοσμοκράτορα καὶ κύριον αὐτὸν ὁ Θεὸς κατέστηκεν. Ἀλλ' ἐπεὶ πολυσημάντων ὄνομα τοῦ κόσμου πέφυκεν, ἐν δὲ τῶν σηματομένων ἐστὶ καὶ ἡ κοσμικὴ κακία καὶ μοχθηρία, περὶ ἧς ὁ Κύριος ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι *Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐβλίβει*, ταύτης δὲ μόνης ὀνομάζεται κοσμοκράτωρ, αὐτὸς τὴν κακίαν ταύτην δημιουργήσας τῆ τοῦ καλοῦ φυγῆ, καὶ δι' αὐτῆς ἄρχων, καὶ κυριεύων τῶν ὑπ' αὐτῆς διελεζομένων, καὶ ὑποταττομένων ἔκουσιως αὐτῷ.

Ἡ. Λέγουσιν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων πικρῶς τυραννομένης, καὶ ἀπηνῶς ἀπολλυμένων, μόγις ὀλίγοι τινὲς τῆς τοῦ Πατρὸς μερίδος ἐγένοντο, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων τάξιν ἀνέβησαν. Τούτους δὲ εἶναι τοὺς ἐν ταῖς γενεαλογίαις τοῦ τε κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου καὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν μνημονευομένου. Ὅψι ποτε δὲ συνῆκε κατασοφισθεὶς ὁ Πατήρ, καὶ ἀδικεῖσθαι γνοῦς, ὅτι τὸ τιμιώτερον μέρος τοῦ ἀνθρώπου δούς, τὰ καιριώτατα συντελέσας εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν αὐτοῦ, πολλοσθημόριον ἀποφαίνεται τοῦ γένους, καὶ ἅμα κατελέσας τὴν ψυχὴν, τὸ ἴδιον ἐμφύσημα πάσχουσαν οὕτως ἀθλίως, καὶ καταδυναστευομένην διαναστήναι πρὸς ἄμυναν, ἢ καὶ ἐν τῷ πεντακχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἔτει ἐξερεῦξασθαι τῆς ἐαυτοῦ καρδίας Λόγον, τοῦτον δὲ τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν. Ἐξηρεύετο γὰρ, φησὶν, ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Τοῦτον δὲ τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν ἰσχυρίζονται εἶναι τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ. Καλεῖται γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἀγγελος. Ἀρχάγγελον μὲν καλούμενον ὡς θεϊότερον ὄλων τῶν ἀγγέλων, Ἰησοῦν δὲ, ὡς πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν ἰώμενον, Χριστὸν δὲ, ὡς χρισθέντα τῆ σαρκί. Κατελθεῖν δὲ ἀνωθεν, καὶ εἰσρῦναι διὰ τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς τῆς Παρθένου καὶ περιθέσθαι σάρκα τῷ φαινομένῳ μὲν ὀλικῆν καὶ ὁμοίαν ἀνθρώπου σώματος, τῆ δ' ἀληθεία ἄϋλον καὶ θεοπρεπῆ, καὶ ἐξελθεῖν αὐθις ὄθεν εἰσῆλθε, τῆς Παρθένου μήτε τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ γνοῦσης, μήτε τὴν ἐξοδὸν, ἀλλ' ἀπλῶς εὐρούσης αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ κείμενον ἐσπαργανωμένον, καὶ τελῆσαι τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν, καὶ ποιῆσαι, καὶ διδάξαι τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις ἀναταττόμενα, πλὴν ἐν φαντασίᾳ τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν ὑποκείμενον πάθει. Σταυρωθέντα δὲ καὶ ἀποθανεῖν. Καὶ ἀναστῆναι δόξαντα λῦσαι τὴν σκηνὴν, καὶ γυμῶσαι τὸ ἔρμα, καὶ ἀποθέμενον τὸ προσωπεῖον συσχεῖν τὸν ἀποστάτην, καὶ παχεῖ καὶ βαρεῖ κλοιῷ καταδῆσαι, καὶ ἐγκλείσαι τῷ ταρτάρῳ, περιελόντα, καὶ ἐκ τοῦ

gister pater. Verum quoniam nullius rerum procreatarum, quæ in mundo sunt, auctor est Satanas, ut in illis capitibus adversus Paulicianos scriptis, ad quæ paulo ante lectorem rejecimus, demonstratum est, constat, eum nullius rei quæ in mundo sit, dominum a Deo fuisse constitutum. Sed quoniam vocabulum hoc, *mundus*, multiplex est, et significat etiam malitiam et nequitiam, quæ in mundo est, de qua Dominus ad discipulos loquens intellexit : *Si ex mundo, inquit, essetis, mundus quod suum est diligeret* ¹, istius solius Dominus appellatur : ipse enim ab honesto recedens malitiam peperit, et per ipsam princeps ac dominus eorum constituitur, qui ab illa decepti, ei sese ultro subijciunt.

B 8. Dicunt, cum homines acerbodæmonum dominatu premerentur, crudeliterque perderentur, vix paucos ex parte Patris exstitisse, et in angelorum ordinem ascendisse, eos nimirum, qui in genealogiis Evangelii secundum Matthæum et secundum Lucam recensentur. Tandem autem aliquando Patrem se decipi atque injuria affici animadvertisse, qui cum præstantiorem hominis partem tribuisset, in eoque perficiendo, quæ præcipuæ sunt partes absolvisset, majore tamen generis hominum numero privaretur, animamque commiseratus, quam ipse instruxisset, quæ tam misera servitute affligeretur, ad ultionem anno quinquagesimo millesimo quingentesimo ex corde suo Verbum eructasse, id est, Filium et Deum. Scriptum est enim : *Eruclavit cor meum Verbum bonum* ². Hoc autem Verbum et Filium Michaelem archangelum esse contendunt : *Vocabitur enim, inquit, nomen ejus magni consilii angelus* ³. Archangelum vocari quod angelis omnibus antecellat, Jesum autem, quod omnem morbum omnemque dolorem curet, Christum vero, quod unctus sit carne, descendisse de cælis, et per aurem Virginis dexteram influxisse, carnem induisse, quæ aspectu quidem videatur ex materia constare, et humani corporis esse similis, cum tamen revera materiæ sit expers ac divina. Kursum autem egressum esse per illam partem, per quam introierat, Virgine nec introitum ipsius nec exitum sentiente : simpliciter enim eum in spelunca jacentem et pannis involutum reperisse, ac dispensationem quidem in carne peregrisse fecisseque, et docuisse ea quæ in Evangeliiis continentur, specie tamen et opinione duntaxat fuisse humanis affectionibus obnoxium, et cum videretur crucifigi, et mori, et resurgere, scenam solvisse, et fabulam patefecisse, depositaque persona confudisse desertorem, et crassa gravique catena vinctum in Tartaro inclusisse, ademisseque illius nomini syllabam,

¹ Matth. xv, 19. ² Psal. XLIV, 2. ³ Isa. ix, 6.

el, quæ est angelica, permisissetque, ut non *Satanael*, sed *Satana* nominaretur. Expleto autem ministerio, propter quod venerat, ad Patrem revertisse, et ad illius dexteram assidere in solio, ex quo *Satanael* fuerat ejectus. Deinde illic introisse, unde exierat, et in Patrem iterum fuisse resolutum, in quo quidem Patre initio erat, utero ipsius conclusus. Sed jam nobis accedendum est ad istorum ineptias confutandas. Primum non omnes qui commemorantur in genealogiis Matthæi et Lucæ evangelistarum, grati fuerunt Deo, quin etiam multi omnino improbi, et injusti atque impii, ut ex libris, qui vitas eorum continent, intelligi potest. Quos quidem libros licet rejiciant Bogomili, non tamen possunt dicere, evangelistas aliis ex libris ipsorum nomina deprompsisse. Quomodo igitur quorum vita vel ipsa terra fuit indigna, in in cælum ascendentes ea sortiti sint loca, ex quibus angeli deciderant? Præterea quomodo is qui omnia novit, non nisi sero se a *Satanaele* decipi animadvortit? Ac ne singula et quæ nihil aut parum officunt veritati subtilius persequamur, si anno quinquies millesimo quingentesimo Verbum et Filium divina et arcana generatione Pater genuit, quomodo Joannes apostolus clamat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum?* Item quomodo *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso ne unum quidem factum est*, ut idem ait? Cur et apostolus Paulus per ipsum dixit et sæcula Patrem fecisse? Nam quod Michaelum archangelum natura dicunt esse Filium Dei et Dominum, qui homo factus salutem humanam exsecutus est, incredibilem ipsorum impudentiam admiror. Si enim Michael archangelus creatus est, et servus, ut reliquæ item omnes celestes potestates, quomodo natura Filii et ejusdem essentialis cum Patre? Nisi forte Patrem creatum et sui ipsius servum esse dicant, quod quidem absurdum est, sibi que repugnans. Appellatur autem magni consilii angelus ipse Filius naturalis, et Dominus noster Jesus Christus, quoniam quemadmodum hominis verbum, quod ore profertur, mensis unde profectum est, motus enuntiat, sic et Verbum Dei discipulis suis magnum Patris consilium sive humanitatis a se susceptæ, et evangelicæ præcepta, et salutem credentium ex ipsis proficiscentem enuntiat. Quamobrem dicebat: *A me ipso nihil loquor, sed quæcumque audiivi a Patre meo, ea vobis nuntio*. Cum igitur Michael archangelus servus sit, Dominus autem is qui natura Filius est et humanitatem assumpsit, inanes esse constat appellationes, quas archangelo tribuunt Michaeli, cum illum vel Jesum, vel Christum vocant; itaque silentio prætereantur. Quod autem dicunt, eum carnem materiæ expertem induisse, et quæ veram ex Virgine tollunt generationem, ex Manichæorum insaniam deprompta sunt et ex illis hæresibus, quæ antequam existerent. In eo igitur titulo, qui *adversus*

ὀνόματος αὐτοῦ τὸ, ἢ, ὡς ἀγγελικόν. *Σαταναὴ* γὰρ καλούμενον, *Σατανᾶν* ἀφήκεν ὀνομάζεσθαι, καὶ λοιπὸν πληρώσαντα ἐχειρισθεῖσαν διακονίαν ἀναδραμεῖν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ καθίσει ἐν δεξιᾷ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀποβροφέντος *Σαταναὴ*, εἶτα εἰσελθεῖν ὅθεν ἐξῆλθε, καὶ ἀναλυθῆναι πάλιν εἰς τὸν Πατέρα, εἰς ὃν ἐν ἀρχῇ τῆ γαστρὶ τοῦτου συγκακλεισμένος. Ἄλλ' ἰτέον ἡμῖν πρὸς τὸν Ἐλεγχον τῶν ἐν τοῖς ἡδὴ ῥηθεῖσιν ἀποπημάτων. Πρῶτον μὲν οὐ πάντες οἱ μνημονευθέντες ἐν ταῖς γενεαλογίαις τῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε *Ματθαίου* καὶ τοῦ *Λουκᾶ*, θεοφιλεῖς ἦσαν, ἀλλὰ πλὴν ὀλίγων οἱ λοιποὶ παντάπασιν ἀδόκιμοι, καὶ δυσσεβεῖς, καὶ παράνομοι. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν βιβλίων, αἱ τοὺς βίους αὐτῶν ἀναγράφτους ἔχουσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἀθετοῦσι ταῦτα οἱ *Βογόμιοι*, ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὅτι ἀπ' ἐτέρων οἱ εὐαγγελιστὰς τὰς τοῦτων ἐποίησαντο μνήμας. Καὶ πῶς, ὡν ἦν ὁ βίος ἀνάξιος καὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβάντες τοὺς τόπους ἐκκληρώσαντο τῶν ἀποπεσόντων ἀγγέλων; Πῶς δὲ καὶ ὀψέ ποτε συνῆκε κατασοφισθεῖς ὑπὸ τοῦ *Σαταναὴ* ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ἴνα δὲ καὶ ἐφεξῆς παραδράμωμεν, μικρὰ ἢ ὀδὴν λυμαινόμεθα τῇ ἀληθείᾳ, εἰ ἐν τῷ πεντακισχλιοστῷ ἔται τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν θέλειαν καὶ ἀπόρρητον γέννησιν, πῶς ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης κέκραγεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος; Πῶς δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν, ὡς ὁ αὐτὸς κάλιν φησί; Πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν ὁ Πατὴρ; Ἐκπλήττομαι δὲ καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐφεξῆς ἀνοίας αὐτῶν, πῶς οὐκ ἐρυθρίωσι λέγειν τὸν ἀρχάγγελον *Μιχαὴλ* φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἐνανθρωπήσαντα Κύριον, τὸν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐργασάμενον σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ὁ ἀρχάγγελος *Μιχαὴλ* κτιστὸς καὶ δούλος, ὡσπερ καὶ πᾶσαι αἱ οὐράναι δυνάμεις, πῶς φύσει Υἱὸς, καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος; Εἰ μὴ καὶ τὸν Πατέρα κτιστὸν ἐποίησεν, καὶ αὐτοῦ δούλον, ὃ καὶ παράδοξον, καὶ μαχόμενον. Ὀνομάζεται δὲ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος ὁ φύσει Υἱὸς, ἦγουν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅτι ὡσπερ ὁ ἀνθρώπινος λόγος προφορικῶς ἐξαγγέλλει τὰ τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν νοῦ κινήματα, οὕτω καὶ ὁστος ἀπήγγειλε τοῖς μαθηταῖς τὴν μέγαν τὸν Πατὴρ αὐτοῦ βουλήν, ἥτοι τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, καὶ τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, καὶ τὴν δι' αὐτῶν σωτηρίαν τῶν πιστευόντων. Διὸ καὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἄπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ οὐδὲν, ἀλλ' ὅσα ἄν ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, εἰ αὐτὰ ἀπαγγέλλω ὑμῖν. Ἀποδειχθέντος δὲ λοιπὸν, ὅτι δούλος μὲν ὁ ἀρχάγγελος *Μιχαὴλ*, Δεσπότης δὲ φύσει ὁ Υἱὸς ὁ ἐνανθρωπήσας, ἐσχάλασαν καὶ αἱ πρόσφαθειςαι τῷ ἀρχάγγελλῳ *Μιχαὴλ* κλήσεις, ἣ τε τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἣ τοῦ Χριστοῦ, καὶ παραδρομητέον αὐτάς. Ἡ δὲ πρόθεσις τῆς ἀλλοσε σαρκὸς, καὶ ὅσα τῆς φαντασιώδους ἀκολουθείας, καὶ τῆς ἀληθινῆς, ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἀναρτακά,

¹ Hebr. i, 3. Joan. xv, 15.

ἐκ τῆς Μανιχαϊκῆς αὐτοῖς ἀνεσπάρη παραφροσύνης, ἅ καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς τοιοῦτων αἰρέσεων. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ κατὰ Ἀρμενίων τίτλῳ τὸ ἕβδομον κεφάλαιον, καὶ καταβῆθι· ἐφ' ἃ τοῦτο παραπέμπαι, καὶ οὐκ ἀγενεῖς εὐρήσεις παρατροπᾶς. Γελοῖον δὲ καὶ τὸ περιελθεῖν τὸ ἦλ τοῦ Σαταναῆλ, καὶ οὐκ ἀξιόλογον. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ τοῦ καθελεῖν τὴν τυραννίδα τοῦτου ἔλεγεν ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς, Ἐδωρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα, μήπω κατ' αὐτοὺς τὸ ἦλ περιαιρεθέντος. Περιττὸν δὲ καὶ τὸ ἀντειπεῖν πρὸς τὴν μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἐν δεξιᾷ καθέδραν τοῦ σαρκωθέντος τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Σαταναῆλ. Προσποδεδείκται γάρ, ὅτι οὔτε φύσει υἱὸς ἦν ἐκεῖνος, οὔδὲ πρωτότοκος, οὔτε θρόνον εἶχεν, οὔτε ἐν δεξιᾷ ποτε τοῦ Πατρὸς ἐκάθισε.

Θ'. Λέγουσι τοὺς ἀποπεσόντας ἀγγέλους, ἀκούσαντας, ὅτι ὁ Σαταναῆλ ὑπέσχετο τῷ Πατρὶ πληροῦσθαι τοὺς ἐν οὐρανῷ τόπους αὐτῶν ἀπὸ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἰδεῖν ἀσελγῶς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ λαβεῖν αὐτὰς εἰς γυναῖκας, ἵνα τὰ ἐσπέρματα αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλθωσιν εἰς τοὺς τόπους τῶν πατέρων αὐτῶν. Ἰδόντες γάρ, φησὶ, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἐαυτοῖς γυναῖκας· Υἱοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺτους ὀνομάζουσιν, ὡς καὶ αὐτοὺς ἀπ' ἐκεῖνου γεγονότας, ἐκ δὲ τῆς συνουσίας αὐτῶν ἀπογεννηθῆναι τοὺς γίγαντας, οὓς ἀντιστῆναι τῷ Σαταναῆλ, καὶ θριαμβεῦσαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀποστασίαν αὐτοῦ, τὸν δὲ θυμωθέντα ἐπάγαγεν αὐτοῖς τὸν κατακλυσμὸν, καὶ διαφθεῖραι σὺν αὐτοῖς πᾶσαν ζῶσαν σάρκα, μόνον δὲ τὴν Νῶε θυγατέρα μὴ κεκτημένην ἄγνωσται τὴν ἀποστασίαν τοῦ Σαταναῆλ, καὶ διαμείναι θεραπειούνα τοῦτον, οὐ τῇ λατρίᾳ τὸν Σαταναῆλ ἀρεσκόμενον ὑποθέσθαι τὰ περὶ τῆς κιβωτοῦ, καὶ διασωσάσαι τοῦτον μόνον μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνων τὰ ληρήματα· λέγομεν δὲ περὶ τῆς ἀσελγῶς συνουσίας καὶ παιδογονίας τῶν ἀποπεσόντων τοῦτων ἀγγέλων ὁσαπερ ἀνωτέρω καὶ περὶ τῆς τοῦ Σαταναῆλ ἀκολάστου πρὸς τὴν Ἐβάν συνουσίας καὶ τεκνογονίας εἰρήκαμεν. Υἱοὺς μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ λαβόντας γυναῖκας ὀνόμασεν ἡ Γραφή τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σηθ, ὃς ἐπωνομάσθη Θεὸς διὰ τὸν θεομίμητον αὐτοῦ βίον, καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἀνεπίληπτον· θυγατέρας δὲ ἀνθρώπων τὰς ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Κάιν καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ καταγομένας. Τὸν μὲν οὖν κατακλυσμὸν ἐπάγαγεν οὐχ ὁ Σαταναῆλ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοῖς κατακλυσθεῖσιν, ὃν καὶ ὁ Νῶε Θεὸν ἐγίνωσκε τε καὶ προσεκύνει, καὶ ὑφ' οὗ τὴν τῆς κιβωτοῦ κατασκευὴν ἐπετράπη. Οὗτος δὲ ἦν ὁ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης νομοθέτης. Ὅτι δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς οὗτος Θεὸς, προσποδεδείκται σαφῶς ἐν τῷ κατὰ τῶν Παυλικιάνων τίτλῳ, ἐν τοῖς κεφαλαίοις δηλονότι, οἷς ἐπιγράφεται, Ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἰσιν ἡ τε παλαιὰ νομοθεσία, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ λάμψαντες, ἐτι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τούτων κεφαλαίοις.

ι'. Λέγουσι τὸν Μωσῆν πλανηθέντα παρὰ τοῦ Σαταναῆλ ἀπαλθεῖν εἰς Αἴγυπτον αὐτίς, καὶ ἀπατῆσαι τὸν

Armenios scriptus est, lege septimum caput, et ad ea progredere, ad quæ inde rejiceris, et strenuas invenies confutationes. Jam illud ridiculum et absurdum est, quod ex nomine Satanael syllabam el adeptam dicunt. Etenim etiam antequam tyrannidem ejus evertisset: Videbam, inquit Deus homo factus, Satanam tanquam fulgur e caelo cadentem!, cum nondum el syllaba fuisset sublata. Supervacaneum est etiam ostendere, eum post ascensionem suam in solio Satanaelis ad dexteram Patris consedissee. Satanael enim, ut demonstravimus, neque natura filius fuit neque primogenitus, nec solium habuit, nec ad dexteram Patris unquam assedit.

B 9. Dicunt, angelos qui ceciderant, cum intellexissent Satanaelem Patri esse pollicitum, loca ipsorum ex hominum genere completa iri, filias hominum impudice conspexisse easque in uxores accepisse, quo semen ipsorum in cælum reverteretur ad loca patrum suorum. *Videntes enim, inquit, filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi ipsas uxores!*. Porro Dei filios appellat hos, quemadmodum et se ab illo genitos. Ex horum autem conjunctione gigantes fuisse dicunt procreatos, qui cum Satanaele pugnaverint, et pro hominibus de illo triumphum reportarint. Quapropter illum indignatum diluvium intulisse, et una cum ipsis omnem carnem viventem delevisse. Solum autem Noe qui filiam non habebat defectionem Satanaelis ignorasse, et in illius observantia permansisse, cujus quidem cultu Satanaelem placatum permisisse ut arcam construeret seque solum servaret cum illis qui in ea erant. Istiusmodi sunt eorum nugæ. Nos autem, quantum pertinet ad impudicam angelorum cum feminis consuetudinem et liberorum procreationem, id respondemus, quod superius diximus, cum de Impudica Satanaelis cum Eva consuetudine et liberorum procreatione loqueremur. Scriptura autem Dei filios, qui mulieres uxores acceperint, vocat filios Seth, qui propter divinam vitam et innocentiam appellatus est deus. Filias autem hominum eas vocat, quæ ex genere Cain et posteris ejus descenderunt. Diluvium igitur intulit non Satanael, sed ipse Deus, quem quidem Deum et Noe cognoscebat, et adorabat, et ab eo mandatum acceperat ut arcam exædificaret. Hic fuit auctor Antiqui Testamenti, quem proprie et vere Deum esse perspicue in titulo *Adversus Paulicianos* conscripto demonstravimus, in illis capitibus in quibus ostendimus, boni Dei esse Testamentum Vetus, et qui in eo illustres existerunt, et in illis item capitibus quæ subsequuntur.

10. Dicunt, Moysen a Satanaele deceptum in Ægyptum revertisse, et Judæorum populum decepisse,

¹ Luc. x, 18. ² Gen. vi, 2.

et eos eduxisse portentis et signis, quæ virtute Satanaelis efficiebat, et montem Sinai conscendisse, legem a Satanaele traditam accepisse, per illamque innumerabilia hominum millia perdidisse. Atque hujusce rei testem esse Paulum, qui, *Concupiscentiam*, inquit, *nesciebam, nisi per legem*¹; et rursus: *Adveniente autem mandato peccatum revixit*². Verum, o fraudis artifices, cur id, quod sequitur, omisistis, nempe: *Lex sancta, mandatum sanctum, et justum et bonum*³? Quod si lex Apostoli testimonio est sancta, et mandatum sanctum et bonum, non est impuri, et injusti, et improbi Satanaelis. Malæ enim arboris [malus est fructus; bonius autem fructus est arboris bonæ, quemadmodum et Dominus ait⁴. Sed ut clarius etiam illa Apostoli verba intelligantur, notandum est eum non dixisse, legem esse peccati effectricem, sed indicem, quippe quæ ipsum ostendit, et præcipit at evietur, tanquam interitus causa. Cum enim lex scripta nondum esset lata, quæ peccatum prohibet, licet committeretur, non tamen adeo perniciosum et fugiendum cognoscebatur. Quomodo autem veniente mandato peccatum revixerit, audi. Antequam lex promulgaretur, imbecillum erat et tanquam mortuum peccatum, nec tantum peccantibus supplicium afferre poterat, quantum post legis affert promulgationem, et idcirco non admodum oppugnabat. Posteaquam autem lex hominibus data est, quæ peccati debellatrix est et adversaria, tunc ipsum peccatum excitatum est et quodammodo revixit, id est magnas vires sumpsit, atque crudeliter sævit in eos qui legem susceperant. Quod autem Moyses a Satanaele deceptus non fuerit, sed ab eo qui vere est Deus, missus sit, et legem accepit, multaque hominum millia non perdidit, sed gubernavit, intelliges ex titulo, quem *contra Paulicianos* scripsimus, quemadmodum in superiore capite declaravimus.

11. Eos solos dicunt esse sanctos, qui apud Matthæum et Lucam, ut diximus, in genealogiis commemorantur, et sexdecim prophetas, et apostolos, et martyres, qui ne idola adorarent, occisi sunt. Sacerdotes autem et Patres omnes tanquam idolorum cultores, quoniam adorant imagines, reprobos existimant, et omnes reges pios e sorte Christianorum rejiciendos putant, solos autem imaginum oppugnatores orthodoxos fidelesque vocant, imprimisque Copronymum. Venerandas enim imagines aspernantur, et idola gentium appellant, argentumque et aurum et opera manuum hominum, ignorantes aliud esse imaginem, et aliud idolum; nulla enim aut falsa esse idolorum exemplaria, cum deos appellant eos qui non sunt dii, sed dæmones, qui sibi falso divinitatem arrogant. At imaginum apud nos vera sunt exemplaria, et vere referunt id quo¹ appellantur.

λαὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ποιήσαντα τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Σαταναῆλ, καὶ ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, καὶ λαβεῖν τὸν νόμον ὑφηγηθέντα παρὰ τοῦ Σαταναῆλ, καὶ ἀπολέσαι δι' αὐτοῦ μυριάδας ἀναριθμήτους, καὶ μαρτυρεῖν περὶ τούτου τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, *Τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου*. Καὶ αὖθις, *Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν*. Ἄλλ', ὦ σοφισταὶ τῆς κακίας, τί τὸ ἐξῆς κακοῦθως ὑπεκράτησατε; Γέγραπται γὰρ εὐθύς, *Ὁ νόμος ἁγίος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δίκαια, καὶ ἀγαθή*. Εἰ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μαρτυρίαν ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δίκαια, καὶ ἀγαθή, οὐκ ἄρα τοῦ ἀνάγνου, καὶ ἀδίκου, καὶ πονηροῦ Σαταναῆλ εἶεν ἂν ταῦτα νομοθεσίαι καὶ ἐπιτάγματα. Σαπρῶ μὲν γὰρ δένδρῳ σαπρὸς ἔσται καρπὸς, ὁ δὲ καλὸς πάντως καλοῦ, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἀπεφῆνατο. Ἴνα δὲ καὶ τὰ δηλωθέντα τοῦ Ἀποστόλου σαφηνισθεῖ ῥητὰ, προσεκτέον, ὅτι οὐ ποιητικὸν τῆς ἁμαρτίας εἶρηκε τὸν νόμον, ἀλλὰ γνωστικὸν αὐτῆς, ὡς ὑποδεικνύοντα ταύτην, καὶ προστάττοντα φεύγειν αὐτήν, ὡς φθοροποιόν. Μῆπως γὰρ δοθέντος τοῦ γραπτοῦ τούτου νόμου τοῦ κωλύοντος αὐτήν, εἰ καὶ ἐνηργεῖτο, ἀλλ' οὐκ οὕτω λυμαντικῆ καὶ φευκτῆ τοῖς ἀνθρώποις ἐγνωρίζετο. Πῶς δὲ, ἐλθούσης τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἀκουσον. Ὅτι πρὸ μὲν τῆς νομικῆς ἐντολῆς ἀσθενὴς ἦν, καὶ οἶον νεκρά, μὴ δυναμένη τοσαύτην καταβίχην προξενεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὅσην προξενεῖ μετὰ τὸν νόμον, καὶ διὰ τοῦτο μὴ πάνυ πολεμοῦσα· ὅτε δὲ ὁ νόμος ἐδόθη τοῖς ἀνθρώποις, ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀναιρετικὸς καὶ πολέμιος, τότε μάλιστα διηγέρθη, καὶ οἶον ἀνέζησεν αὐτή, τουτέστι σφοδρὸν ἔπνευσε, καὶ μανικὸν ἐλύττησε κατὰ τῶν ὑποδεξαμένων τὰς νομικὰς ἐντολάς. Ὅτι δὲ ὁ Μωϋσῆς οὐκ ἐπλανήθη παρὰ τοῦ Σαταναῆλ, ἀλλ' ὁ ὢν θεὸς ἀπέστειλεν αὐτὸν, καὶ αὐτὸς αὐτῷ δέδωκε τὸν νόμον, καὶ οὐκ ἀπέωλεσε, ἀλλ' ὠδήγησε δι' αὐτοῦ τὰς πολλὰς ἐκείνας μυριάδας, εὐρήσεις ἐν τῷ κατὰ τῶν Πανλικιάνων τίτλῳ, καθὼς ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ διαλάθομεν.

1α'. Λέγουσιν ἅγλους μόνους εἶναι τοὺς τε περὶ τῷ Ματθαίῳ καὶ τῷ Λουκᾷ γενεαλογηθέντας, ὡς προείρηται, καὶ τοὺς ἐξαδέκα προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς μάρτυρας, ὅσοι διὰ τὸ μὴ προσκυνῆσαι τὰ εἰδῶλα κατεσφάγησαν. Τοὺς ἱεράρχας δὲ καὶ τοὺς Πατέρας ὁμοῦ πάντας ἀποδοκιμάζουσιν, ὡς εἰδωλολάτραις διὰ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν. Καὶ τοὺς μὲν εὐσεβεῖς ἅπαντας βασιλεῖς ἄλλοτροῦσι τοῦ κλήρου τῶν Χριστιανῶν, μόνους δὲ καλοῦσιν ὀρθόδοξους καὶ πιστοὺς τοὺς εἰκονομάχους, καὶ μάλιστα τὸν Κοπρώνυμον. Ἀτιμάζουσι γὰρ καὶ τὰς σεβασμίους εἰκόνας, *τὰ εἰδῶλα*, λέγοντες, *τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων*, ἀγνοοῦντες, ὅτι ἄλλο εἰδῶλον, καὶ ἄλλο εἰκὼν· καὶ ὅτι τοῖς μὲν εἰδώλοις τὰ πρωτότυπα ἀνυπόστατα καὶ ψευδῆ· θεοὺς γὰρ ἐπεφημιζον αὐτοῖς μὴ ὄντας θεοὺς, ἀλλὰ δαίμονας ψευδομένους τὴν θεότητα τῶν

¹ Rom. vii, 7. ² ibid. 9. ³ ibid. 12. ⁴ Matth. vii, 17, 18.

δὲ παρ' ἡμῶν εἰκόνων τὰ πρωτότυπα ὄντως ὄντα καὶ ἀληθεύοντα, ὃ καλοῦνται. Κάκεινα μὲν εἰδωλα μιᾶ-
ρων, ταῦτα δὲ εἰκόνες ἀγίων. Πλατύτερον δὲ περὶ τῶν
ἀγίων εἰκόνων εἴρηται ἐν τῷ κατὰ τῶν *Εἰκονομά-
χων* τίτλῳ.

ιβ'. Ἐρωτηθεὶς παρ' ἡμῶν ὁ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν
ἑξαρχος, Πῶς ἀποδοκιμάζετε τοὺς ἐν ἀγίοις ἱεράρχας
καὶ τοὺς μακαρίους Πατέρας, ὧν τὰ λείψανα θαυμα-
τουργοῦσι; διὰρας τὰ βέβηλα χεῖλη ἐξηρεύεατο λόγον
πονηρῶν. Εἶπε γὰρ, ὅτι συγκεκλήρωται τοῦτοις δαι-
μονες, οἱ διδάξαντες αὐτοὺς εἶτι ζῶντας, οἱ τοῖς τά-
φοις αὐτῶν παραμένοντες τερατουργοῦσιν εἰς πρό-
σωπον αὐτῶν ἵνα τοὺς ἀνοήτους; ἐξαπατήσωσι, καὶ
πέισωσι τιμᾶν τοὺς ἀνάγκους ὡς ἀγίους. Τοσαῦτα
γὰρ δύνασθαι τοὺς δαίμονας, ὅσα δὴ καὶ βούλονται
λαθόντας ἀνωθεν ἐξουσίαν ἄχρι πέρατος τῶν ἐπὶ τὰ
αἰώνων. Ἄλλὰ πόθεν τοῦτο μεμαθηκῶς ἔχεις, ὧ λῆρε
καὶ παράφορε; Ποῦ δὲ καὶ θήσεις τὸ εὐαγγελικὸν
ἐκαίνο τὸ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους
ῤῥθὲν τὸ λέγον, *Νῦν ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου
ἐκβλήθησεται ἔξω*; Εἰ δὲ ὁ ἀρχῶν, πολλῶ μᾶλλον οἱ
ἀρχόμενοι δαίμονες. Πῶς δὲ καὶ τοῖς λειψάνοις τῶν
μακαρίων Πατέρων συγκεκλήρωται οἱ φρίσσοντες
αὐτὰ δαίμονες; Πολλὰκις γὰρ τῶν δαιμονιζομένων
ἐγγιζόντων τοῖς τάφοις αὐτῶν, δραπετεύουσιν οἱ
δαίμονες, καθάπερ ὑπὸ πυρὸς τῆς δυνάμεως τῶν
λειψάνων μαστιζόμενοι τε καὶ ἐλαυνόμενοι. Εἰ δὲ τὰ
λειψάνα τούτων δραπετεύουσι τοὺς δαίμονας, πολλῶ
μᾶλλον ἐκαίνοι ζῶντας ἐδίωκον αὐτοὺς, καὶ οὐδὲ προσ-
εγγίσει τοῦτοις ἐτόλμων ἐκαίνοι φεύγοντες ὡς αἰκί-
ζοντας. Εἰ δὲ ἐφευγον αὐτοὺς, πρόδηλον, ὅτι οὐ συν-
φικου, οὐδὲ ἐδίδασκον.

ιγ'. Λέγουσιν ἀπ' αὐτῶν μὲν μόνων, ἦτοι τῶν Βογο-
μίλων, φεύγειν ἀεὶ τοὺς δαίμονας ὡσεὶ τόξου βολὴν,
ἐκάστῳ δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐνοικεῖν δαίμονα, καὶ
διδάσκειν αὐτὸν τὰ πονηρὰ, καὶ ἄγειν ἐπὶ τὰς ἀν-
οσιουργίας, καὶ ἀποθνήσκοντος ἐνοικεῖν αὐθις τοῖς
λειψάνοις αὐτοῦ, καὶ παραμένειν τῷ τάφῳ, καὶ ἀνα-
μένειν τὴν ἀνάστασιν, ἵνα σὺν αὐτῷ κολασθεῖη, καὶ
μηδ' ἐν τῇ κολάσει τούτου διαχωρίζοιτο. Τὸ μὲν οὖν
ἐνοικεῖν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων δαίμονα ἀπὸ τῆς τῶν
Μασσαλιανῶν ἐξουσίαν αἰρέσεως, καὶ ζήτησον ἐν τῷ
κατ' ἐκαίνων τίτλῳ τὸ ε' κεφάλαιον, καὶ τὰ ἐφεξῆς
ὀκτώ, καὶ μαθήσῃ τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Τῆς
ἀρχῆς δὲ ψευδοῦς ἐλεγχεθείσης, καὶ τὸ τέλος τοιοῦτον
συναποδείκνυται, τὸ περὶ τῶν λειψάνων λέγω, καὶ
τῆς ἐν αὐτοῖς οἰκίσεως τῶν δαιμόνων. Καὶ καθ' ἕτερον
δὲ λόγον, εἰ παρέμεναν ἐκάστῳ τῶν τεθνεώτων δαι-
μων ἐκδεχόμενος τὴν τελευταίαν ἀνάστασιν, ἐπέλει-
ψαν ἂν οἱ δαίμονες. Ἀπὸ γὰρ Ἀδὰμ ἄχρι καὶ νῦν
ἀπέθανον ἀνθρωποὶ μυριάδες ἀναρίθμητοι. Ὅτι δὲ
οὐ φεύγουσιν ἀπὸ μόνων τῶν Βογομίλων οἱ δαίμονες,
ἀλλὰ καὶ συνδιόγουσι μᾶλλον, καὶ παρῆρσιάζονται
πρὸς αὐτοὺς, δῆλον ἀπὸ τε τῆς ἄλλης πλάνης αὐ-
τῶν, καὶ τοῦ φαίνεσθαι τοῦτοις ἐν σχήμασι διαφοροίς,
καὶ ὑποκατιῶν εὐρήσεις.

ιδ'. Ἀτιμάζουσι τὸν θεῖον σταυρὸν, ὡς ἀναίρετὴν τοῦ

A Atque idola quidem sceleratorum sunt simulacra,
imagines vero sanctorum effigies. Sed de sanctorum
imaginibus in titulo *Adversus imaginum oppugnato-
res* latius disputavimus.

12. Princeps istorum hæresis, cum ex eo quære-
tur cur sanctos sacerdotes beatosque Patres rejiciant,
quorum reliquias venerantur, labiis profanis pate-
factis verbum malum eruclavit: Quoniam, inquit,
cum illis sunt dæmones, qui eos dum viverent, do-
cuerunt, et ad eorum tumulos assidentes portenta
faciunt sub eorum persona, ut ignaros decipiant,
suadeantque ut impuros tanquam sanctos adorent.
Tantum enim dæmones posse, quantum volunt, cum
eam e sublimi potestatem ad septem usque sæculo-
rum finem acceperint. Sed unde tu hæc didicisti,
nugator stulteqne senex? Aut ubi evangelicum illud
quod Dominus paulo ante mortis suæ tempus dixit
collocabis, *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras?*
Quod si princeps, multo magis dæmones, qui sub
ejus sunt principatu. Præterea quomodo beatorum
Patrum reliquiis inhærent dæmones, qui eas reformi-
dant? Plerumque enim cum homines a dæmoni-
bus vexati ad eorum accedunt sepulcra, a virtute reli-
quiarum, tanquam ab igne, ipsi dæmones aufugiunt
vexati et excruciat. Quod si reliquiæ ipsorum
dæmones ejiciunt, multo magis ipsi, cum in hac
vita degerent, eos persequerentur, nec ipsi ad eos
audebant accedere, sed illos tanquam ab eis verberati
declinabant. Sin evitabant, non utique habitabant
cum illis, nec eos docebant.

13. Dicunt Bogomili dæmones tanquam arcus sa-
gittam a se solis aufugere, singulos autem reliquis
hominibus singulis inhabitare et facinora edocere,
et ad flagitia et inopia facta perducere, et cum mor-
tui fuerint, in ipsorum reliquiis insidere, et sepul-
cris assistere, atque resurrectionem expectare, ut
una cum illis puniantur, ac ne in supplicio quidem
eos deserere. Quod in singulis hominibus singuli
dæmones inhabitent ex Massalianorum hæresi didi-
cerunt. Quærito in eorum titulo quintum caput, et
octo, quæ deinceps consequuntur, et quam sit ab-
surda hæc opinio, intelliges Jam cum principium
demonstratum fuerit esse falsum, et extremum esse
simile coarguitur, cum dæmones dicunt in reliquiis
inhabitare. Quanquam si dæmones singuli in mor-
tuis singulis inhabitarent, et extremam in illis re-
surrectionem morarentur, deficerent dæmones. Ab
Adam enim ad hoc usque tempus interfierunt millia
hominum innumerabilia. Quod autem a solis Bogo-
milis non fugiant dæmones, sed cum illis degant,
audacterque versentur, perspicuum fit, tum ex aliis
ipsorum erroribus, tum ex eo quod illis sua varia
specie atque forma sese conspicuos præbent.

14. Crucem divinam despiciunt, quod in ea Serva-

¹ Joan. xii, 31.

tor occiderit, cum illam potius deberent honorare tanquam diaboli perditricem. Cum enim ad illud usque tempus mortifera exstiterit, ex eo salutis instrumentum effecta est augustissimum et hostibus maxime formidandum, quippe quæ Domini sanguine et aqua conspersa est. Sed hac item de re in titulo *adversus Armenios* scripto dictum est. Illic caput quartum decimum.

15. Cum rursus ex illo sene, quem hæresis principem ostendimus, quærerem, cur a dæmonibus vexati ad crucem accurrunt, et vociferantur, respondit, crucem ut proprium opus arari vehementer a dæmonibus, qui in eis inhabitant. Ipsi enim, inquit, illam tunc excogitarunt, ut Servatorem e medio tollerent. Aliquando autem eam se fingunt efficere contumelia, et ultro illam fugiunt, ut id homines aspicientes, eam magis honorent, tanquam dæmonum inimicam et expultricem. Veritas autem apud nos haud ita se habet. Nam vel inviti irabuntur a crucis virtute, et allatrant, ut rabies ipsorum ostendatur, Latratus enim, corporisque vexatio, et gemitus eorum qui a dæmonibus opprimuntur, tormentum et cruciatus dæmonum indicant, qui crucem ut inimicam despiciunt et expultricem.

16. Baptisma nostrum Joannis baptismum esse dicunt, per aquam enim fieri, suum vero Christi, per Spiritum enim fieri, ut ipsis videtur. Quamobrem si quis ad ipsos confugit, eum rebaptizant. Ac primum quidem illi tempus præscribunt ad confessionem, et expurgationem, et continuum preceationem. Deinde Joannis Evangelium capiti ejus imponunt, et spiritum sanctum suum invocant, et *Pater noster* canunt. Et post baptismum ejusmodi tempus iterum assignant ad accuratorem institutionem, temperatoremque vitam, et puriorem preceationem. Deinde testimonium exigunt, an hæc observarit. Quod si viri mulieresque affirmarint, ducunt eum ad celebriorem initiationem: statuunt enim miserum ad orientem solem, et impio ipsius capiti rursus Evangelium imponunt, et profanas manus adhibent suas, qui adsunt viri atque feminae, et preces nefarias canunt, id est hymnum, quo gratias agunt, quod traditam impietatem observarit. Atque ita initiant, atque perficiunt, imo vero conficiunt et submergunt eum, qui profundo dignus est tartaro atque interitu. Si noster igitur baptismus aqua solum perageretur, Joannis nimirum esset. Nunc autem cum aqua peragatur et Spiritu, quemadmodum Dominus docuit: *Nisi quis baptizatus fuerit, inquit, ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei*¹, incassum latrant. Verum de baptismo quoque dictum est in titulo, quem *Adversus Paulicianos* conscripsimus, et inde prærito capita, quæ ad rem pertinent. Noster igitur baptismus, ut Dominus docuit, per aquam et Spiritum sanctum perficitur. Baptismus autem istorum unde sumptus sit, ipsi dicant; in nullo enim septem

Α Σωτήρος, ὃν ἔδει μᾶλλον τιμᾶν, ὡς καθαιρέτην τοῦ διαβόλου. Μέχρι γὰρ τότε θανατηφόρον ὄργανον χρηματίζων, ἔκτοτε ζωηφόρον ὄπλον ἐγένετο, βασιλικώτατόν τε καὶ φοβερώτατον τοῖς ἐχθροῖς, ἅτε τῷ Δεσποτικῷ αἵματι καὶ ὕδατι καταβράντισθείς. Εἰρηται δὲ περὶ τοῦτου καὶ ἐν τῷ κατὰ τῶν Ἀρμενίων τίτλῳ, καὶ ζητητέον ἐκεῖ κεφάλαιον 18.

15. Ἐρωτηθεὶς αὐθις παρ' ἡμῶν ὁ δηλωθεὶς ἑξαρχος τῆς αἵρέσεως, Πῶς οἱ δαιμονῶντες προστρέχουσι τῷ Σταυρῷ, καὶ καθυλακτοῦσιν; ἀπεκρίντο, φιλεῖσθαι μάλιστα τὸν σταυρὸν ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων αὐτοῖς δαιμόνων, ὡς οἰκεῖον ἔργον. Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, τοῦτον κατεσκεύασαν εἰς ἀνάρεσιν τοῦ Σωτήρος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ καθυβρίζειν τοῦτον ἐν ὑποκρίσει, καὶ φεύγειν αὐτὸν πολλὰκις ἐκουσίως, ἵνα βλέποντες οἱ ἄνθρωποι τιμῶσι μᾶλλον αὐτὸν, ὡς ἐχθρὸν καὶ διώκτην τῶν δαιμόνων. Ἔχει δὲ παρ' ἡμῶν οὐχ οὕτω τὸ ἀληθές. Ἐλκεσθαι μὲν γὰρ καὶ ἀκοντας ὑπὸ τῆς τοῦ Σταυροῦ δυνάμεως, καὶ ἵνα βασανίζωνται. Ἢ γὰρ ὕλαξ καὶ αἱ στρεβλώσεις τοῦ σώματος τῶν δαιμονιοζομένων, καὶ οἱ τινάγμοι, τεκμηρίον εἶσι τῆς βασάνου τῶν δαιμόνων. Ὑβρίζουσι δὲ αὐτὸν, ὡς ἐχθρὸν, καὶ φεύγουσιν ὡς διώκτην.

16. Τὸ μὲν παρ' ἡμῶν βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου λέγουσιν, ὡς δι' ὕδατος ἐπιτελούμενον, τὸ δὲ παρ' αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ διὰ Πνεύματος, ὡς δοκεῖ αὐτοῖς, τελούμενον. Διὸ καὶ τὸν προσερχόμενον αὐτοῖς ἀναβαπτίζουσι, πρῶτα μὲν ἀφορίζοντες αὐτῷ καιρῶν εἰς ἐξομολόγησιν, καὶ ἄγνοιαν, καὶ σύντονον προσευχῆν. εἶτα τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐπιτιθέντες, καὶ τὸ παρ' αὐτοῖς ἅγιον Πνεῦμα ἐπικαλοῦμενοι, καὶ τὸ, Πάτερ ἡμῶν, ἐπέφθοντες. Μετὰ δὲ τὸ τοιοῦτον βάπτισμα καιρὸν αὐθις ἀποκληροῦσιν εἰς ἀκριβεστέραν ἀγωγῆν, καὶ πολιτείαν ἐγκρατεστέραν, καὶ καθαρωτέραν προσευχῆν, εἶτα μαρτυρίαν ἀπαιτοῦσιν, εἰ ἐφύλαξε πάντα, εἰ σπουδαίως διηγωνίσαστο, καὶ μαρτυρούντων ἀνδρῶν, ὁμοῦ καὶ γυναικῶν ἀγούσιν αὐτὸν ἐπὶ τὴν θυλλουμένην τελείωσιν, καὶ στήσαντες τὸν ἄθλιον κατὰ ἀνατολὰς ἐπιτιθέασιν αὐθις τῇ μαρᾷ τοῦτου κεφαλῇ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὰς ἐναγείας αὐτῶν ἐπέχοντες χεῖρας οἱ παρατυχόντες ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὴν ἀνόσιον ἐπέφθουσι τελῆτην. Αὕτη δὲ ἐστὶν εὐχαριστήριος ὕμνος, ὅτι διεφύλαξε τὴν παραβεδομένην ἀσέβειαν. Καὶ οὕτω τελοῦσι, μᾶλλον δὲ συντελοῦσι, καὶ καταποτίζουσι τὸν βυθοῦ καὶ διασφορᾶς ἐπέξιον. Εἰ μὲν οὖν ὕδατι μόνῳ τὸ καθ' ἡμᾶς ἐτελεῖτο βάπτισμα, ἦν ἂν οὕτω τοῦ Ἰωάννου τὸ ἡμέτερον βάπτισμα· ἐκεῖ δὲ οὐχ ὕδατι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τελεσιουργεῖται, καθὼς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν εἰπὼν, Ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, μήτηρ ὕλακτοῦσιν. Εἰρηται γὰρ καὶ ἐν τῷ κατὰ τῶν Παυλικιάνων τίτλῳ περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀκριβεστέρον, καὶ ζητησον ἐκεῖ τὰ περὶ τοῦτου κεφάλαια. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἡμέτερον βάπτισμα κατὰ τὸ ῥηθὲν

¹ Joan. III, 5.

ὑπὸ τοῦ Κυρίου δι' ὕδατος γίνεται καὶ ἀγίου Πνεύματος, τὸ δὲ παρ' ἐκείνων πόθεν παρεδόθη, δεξιῶσαν. Ἐν ποίᾳ τῶν δεκτῶν αὐτοῖς ἐπτά βίβλων περὶ τούτου γέγραπται; Λεῖπεται οὖν ὑπὸ τῶν δαιμόνων καὶ θελοῦ βαπτίσματος.

ἰς'. Ἀτιμάζουσι τὴν μυστικὴν καὶ φρικτὴν ἱερουργίαν, καὶ τὴν τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος ἀγίαν μετάληψιν, θυσίαν τῶν ἐνοικούντων τοῖς ναοῖς δαιμόνων ταύτην ἀποκαλοῦντες. Ὁ μισρῶν χειλέων! ὦ γλώσσης μιαιρωτέρας! Καὶ παριστώσι μάρτυρα τὴν προφήτην Ἡσαΐαν λέγοντα, *Οἱ ἐτοιμάζοντες τῇ τρυφῇ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῷ δαίμονι κέρασμα, μὴ συνιέντες οἱ παραπλήγες, οἱ πρὸς τοὺς εἰδωλολατρῶντας ὁ λόγος.* Τὸ δὲ μυστικὴν παρ' ἡμῖν δεῖπνον ὁ Χριστὸς παρέδωκεν εἰπὼν, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ διδάσκουσιν. Εἰρηται δὲ ἐν τῷ κατὰ τῶν Παυλικιάνων λόγῳ καὶ περὶ τῆς θείας ταύτης μετάληψως, καὶ ζήτησον ἐκεῖ περὶ ταύτης. Οἶον δὲ αὐτῶν καὶ τοῦτο; "Ἄρτον μὲν γὰρ κοινωνίας ὀνομάζουσι τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν. Τὸν ἄρτον γὰρ, φησὶ, τὸν ἐπιούσιον· ποτήριον δὲ κοινωνίας ὁμοίως τὴν λεγομένην ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαθήκην. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη Μυστικὸν δὲ δεῖπνον τὴν ἀμφοτέρων τούτων μετάληψιν. Εἰ δὲ τις ἀνθυπαγάγοι, Καὶ πῶς τὸ Πάτερ ἡμῶν, ὡς σῶμα Δεσποτικὸν κλάται καὶ διαμερίζεται; πῶς δὲ καὶ τὸ νῦν, Ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς αἵματος τοῦ Σωτῆρος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξεχύθη; μὴ γινώσκουσιν ἐμολογοῦσι.

ιη'. Λέγουσιν ἐν πᾶσι τοῖς ἱεροῖς ναοῖς κατοικεῖν τοὺς δαίμονας διαλαχόντας αὐτοὺς ἀναλόγως τῆς ἐκάστου τάξεως καὶ δυνάμεως. Τὸν μέντοι Σατανᾶν πάσαι μὲν ἀποκλήρωσαι αὐτῷ τὸν πολυθρόλλητον ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου καταστροφὴν ἐξιδιώσασθαι τὸν ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν πόλεων ὑπερφερῆ καὶ περιώνυμον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας οἶκον. Οὐ γὰρ ὁ Ὑψιστός, φασιν, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, τὸν οὐρανὸν ἔχων οἰκητήριον. Καὶ μὴν, Ὁ οἶκος μου, φησὶν ὁ Κύριος, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Καὶ αὖθις ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, *Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, περὶ τοῦ χειροποιήτου ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ* τοῦτο λέγων. Εἰ δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναὸς οἶκος ἦν τοῦ Θεοῦ, πολλῶ μᾶλλον ὁ ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντες οἱ κατὰ τὸν ἄφιερωμένοι τῷ Θεῷ, καὶ τῇ Θεομητορί, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγίοις ναοὶ θεοὶ τέ εἶσι, καὶ ἁγιαστήρια, καὶ τῶν δαιμόνων φυγαδευτήρια. Ὅπου γὰρ οἰκεῖ θεὸς χάρις, ἐκεῖθεν ἀπελήλαται πᾶν πνεῦμα πονηρὸν, καὶ πᾶσα τῶν δαιμόνων ἐνέργεια.

ιθ'. Μόνη ὀνομάζουσι προσευχὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου παραδοθεῖσαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ἦγουν τὸ Πάτερ ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ταύτην μόνην προσεύχονται ἐπ' ἅκρας μὲν τῆς ἡμέρας, πεντάκις δὲ τῆς νυκτός. Ὅσακις δὲ εἰς προσευχὴν ἴστανται, λέγουσι τὴν

A librorum, quos probant reperitur. Quamobrem illum a dæmonibus didicisse perspicuum est, ut vero divinoque baptismo spoliarentur.

τοῦτο μαθεῖν αὐτοὺς, ἵνα γυμνωθῶσι τοῦ ἀληθινοῦ

17. Mysticum, venerandum sacrificium contemnunt atque despiciunt. Et sanctam corporis et sanguinis Domini communionem, dæmonum, qui in templis habitant, sacrificium appellant. O impia labra, o linguas execrandas! Isaiæ prophetæ ad hoc probandum afferunt testimonium, dicentis: *Qui paraverunt mensam fortunæ, et dæmoni poculum impieverunt*. Nec intelligunt homines stulti verba illa ad idololatrias dici, cum mystica cœna quam nos celebramus a Domino tradita sit, dicente: *Hoc facite in meam commemorationem*, ut docent evangelistæ. Cæterum et de divina hac perceptione dictum est in titulo Paulicianorum. Illic igitur quære. Porro communionis panem, precationem illam: *Pater noster*, appellant. *Panem* enim, inquit, *quotidianum*; communionis calicem Testamentum esse dicunt, quod in Evangelio memoratur. *Hic* enim, inquit, *calix novum Testamentum*. Utriusque autem perceptionem mysticam cœnam vocant. Si quis vero subjecerit, Quomodo, inquit, Pater noster, ut corpus Domini frangitur atque dividitur? Quomodo item illud: *Nunc clarificatus est Filius hominis*, tanquam Servatoris sanguis a vobis effunditur? se dicunt ignorare.

18. In sacris omnibus templis habitare dæmones dicunt, cum ea quisque sortitus sit proportione ordinis et virtutis. Satanam quidem sibi celeberrimum quondam illud Hierosolymorum templum delegisse, quo everso eximium et decantatum Dei Sophiæ templum in hac urbium regina suscepisse. Neque enim, inquit, in manu factis templis Altissimus habitat, cum cælum sit ejus domicilium. Atqui, *Domus mea*, inquit Deus, *domus orationis vocabitur*. Et rursus, *Nolite*, inquit Christus, *facere domum Patris mei domum negotiationis*, cum de Hierosolymorum templo loqueretur. Quod si templum illud erat Dei, multo magis hoc, quod est in hac urbium regina, et ut breviter dicam, omnia templa, quæ quovis in loco tum Deo, tum Matri ejus, tum omnibus sanctis consecrata sunt, divina sanctaque sunt, et dæmones expellunt. Ubi enim divina habitat gratia, inde omnis malus spiritus et omnis dæmonum vis expellitur.

19. Solam precationem appellant, quam Dominus tradidit in Evangeliiis, id est, *Pater noster*. Et ea sola videntur septies quidem die, quinquies autem nocte. Sed quoties ad precandum accedunt, toties eam adhibent, alii decies et quinquies, alii sæpius,

1 Isa. lxxv, 11. 2 Luc. xii, 19. 3 Matth. vi, 9-14. 4 Luc. xii, 20. 5 Joan. xiii, 31. 6 Matth. xxi, 13.

7 Joan. ii, 16.

alii rarius. Reliquas preces contemnunt, et multiloquia vocant, et gentibus convenire, eoque spectare multiloquium illud, de quo in Evangelio scriptum est. Nec animadvertunt in eo Evangelii loco non tam verborum multitudinem, quam rerum non convenientium petitionem reprehendi. Porro Dominus noster precationem illam, Pater noster, nobis tradidit tanquam obsecrandi formulam, et exemplum, ac radicem, non ut illis verbis precandi rationem concluderet, sed ut inde aliarum precationum argumenta, propagata jam fide, sumeremus. Etenim ne ut jejunarent quidem, illis initio præcepit, neque ut aspere et duriter vitam traducerent, uti post illius in cœlum ascensum traduxerunt. Quamobrem dicebat: *Non possunt filii sponsi mæsti esse, quandiu cum illis est sponsus; venient autem dies, cum sponsus auferetur ab eis, et tunc jejuna-*

20. Hæresis istorum princeps affirmabat, hanc Domini vocem suis in Evangeliiis esse scriptam: Dæmonia colite, non ut vobis prosint, sed ne obsint. Quæ quidem verba explicans adjiciebat, colenda esse dæmonia, quæ in templis manu factis habitant, ne irascantur, et perdant eos qui id facere recusarint, cum magnam atque invictam habeant nocendi vim, cui ne Christus quidem aut Spiritus sanctus resistere valent, quoniam Pater illis adhuc ignoscit, nec admittit robor ipsorum, sed eis mundi dominatum usque ad consumptionem sæculi concedit. Neque enim Fillium, cum in mundum mitteretur et a Patre totam ipsorum eversionem postularet, eam propter bonitatem Patris impetrare potuisse. Verum quoniam has nugas ex Masalianorum hæresi perceperunt, quærito in eo titulo, qui adversus illos conscriptus est, quintum caput, et octo, quæ deinceps sequuntur, et argumenta ad eas evitandas aptissima reperies. De his et superius dictum est in duodecimo capite hujusce tituli. Nam quod dæmonas Christo et Spiritu sancto fortiores asserunt, quo supplicio digni non sint homines impii, hostesque Dei, adoratoresque et cultores dæmonum, vere dæmonibus vexati et dæmonum amici? στοῦ τε καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τίνας οὐκ ἂν εἶεν προσκυνηταί, καὶ θεραπευταί τῶν δαιμόνων, καὶ δαιμονιώδεις ὄντως, καὶ φιλοδαίμονες;

21. Hanc item Domini vocem in Evangeliiis scriptam asserunt: Omni ratione salutis vestræ consulite, hoc est, omni arte et dolo simulantes fidem eorum qui vos opprimunt, servate vos a periculo, et morte quæ vobis ab illis imminet. Huc enim et illud spectare: *Quæcunque dixerint, cum simulatione nimirum facile, secundum opera autem ipsorum nolite facere*, in veritate. Etenim ipsum quoque Dominum discipulis aperte locutum esse, incredulis autem in parabolis, ut incredulis simulationis speciem intuentes non videant id quod in cordibus nostris reconditum est, et audientes non audiant. Parabolam

προσευχὴν ταύτην, οἱ μὲν δεκάκις μετὰ γονυκλισίας, οἱ δὲ πεντεκαίδεκάκις, οἱ δὲ πλείον ἢ ἑλαττον. Τὰς δ' ἄλλας πάσας προσευχὰς ἀτιμάζουσι, βαττολογία; αὐτὰς ἀποκαλοῦντες, καὶ τῆς ἐθνικῆς μερίδος, τῆν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένην βαττολογίαν ἐπὶ ταῦτα μετὰγοντες, μὴ γινώσκοντες, ὅτι βαττολογίαν οἶδεν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος οὐ τὴν ἀπλῶς πολυλογίαν, ἀλλὰ τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἰτησιν. Ὁ δὲ Κύριος παρέδωκε τοῖς ἀποστόλοις τὴν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν προσευχὴν ῥίζαν προσευχῆς καὶ εἶδος, οὐ ταυτὴ μόνῃ τὴν προσευχὴν περιορίζων, ἀλλ' ἵνα λαμβάνοντες ἐκ ταύτης τὰς ἀφορμὰς δύνωνται ποιεῖν καὶ ἑτέρας, αὐξανομένης τῆς προσευχῆς. Ἐπεὶ καὶ οὐδὲ νηστεύειν αὐτοῖς κατ' ἀρχὰς ἐπέταξεν, οὐδὲ παρεώρθε σκληραγωγεῖσθαι τοσοῦτον, ὅσον μετὰ τῆν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν αὐτοῦ καὶ ἀποκατάστασιν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ τυμφῶνος περθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἔστιν ὁ Νυμφίος. Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι, διὰν ἀπαρθῆ ἅπ' αὐτῶν ὁ Νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν.*

κ'. Ἐλεγε δὲ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἑξαρχὸς ἔγγεγραφε τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτῶν φωνὴν τοῦ Κυρίου λέγουσαν, Τιμᾶτε τὰ δαιμόνια, οὐχ ἵνα ὠφελῆθητε παρ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα μὴ βλάψωσιν ὑμᾶς. Καὶ ἐρμηνεύων τὴν τοιαύτην φωνὴν προσετίθει, ὅτι χρὴ τιμᾶν τὰ ἐνοικοῦντα τοῖς χειροποιήτοις ναοῖς δαιμόνια, προσκυνῶντες αὐτὰ, ἵνα μὴ ὀργισθέντα διαφείρωσι τοὺς μὴ τοῦτο ποιοῦντας, μεγάλην τοῦ βλάπτειν ἔχοντα καὶ ἄμαχον δύναμιν, πρὸς ἣν οὔτε τὸν Χριστὸν ἐξαρκεῖν, οὔτε σὺν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ τὸν Πατέρα φείδεσθαι αὐτῶν ἔτι, καὶ μὴ περιελεῖν τὴν ἰσχὴν αὐτῶν, ἀλλὰ συγχωρῆσαι τοῖς τὴν κυριαρχίαν τοῦ σύμπαντος κόσμου μέχρι συντελείας· καὶ γὰρ καὶ τὸν Υἱὸν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν κόσμον ἀποστελλόμενον αἰτῆσαι μὲν τὴν παντελῆ κατάλυσιν αὐτῶν, μὴ λαβεῖν δὲ ταύτην διὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν φλυαρίαν ταύτην ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Μασαλιανῶν μεμαθήκασι, ζήτησον ἐν τῷ κατ' ἐκείνων τίτλῳ τὸ ε' κεφάλαιον καὶ τὰ ἐφεξῆς ὅκτω, καὶ τοὺς ἐλέγχους εὐρήσεις ἐν ἐκείνοις ἀναντιρρήτως. Εἴρηται δὲ καὶ ἀνωτέρω περὶ τούτων ἐν τῷ β' κεφαλαιῷ τοῦ παρόντος τίτλου. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς δαίμονας ἰσχυροτέρους εἶναι λέγουσι τοῦ Χριστοῦ ἀξιοὶ κολάσεως οἱ θεομάχοι, καὶ βλάσφημοι, καὶ δαιμονιώδεις ὄντως, καὶ φιλοδαίμονες;

Δ κα'. Ἐτι προσεγγεγράφθαι καὶ ταύτην ἔλεγε τοῦ Κυρίου φωνὴν, Τρόπῳ σώθητε· τούτεστι, Μετὰ μηχανῆς, καὶ ἀπάτης ὑποκρινόμενοι τὴν πίστιν τῶν ἀναγκαζόντων ὑμᾶς, καὶ οὕτω σωζόμενοι ἀπὸ κινδύνου, καὶ θανάτου τοῦ παρ' αὐτῶν, εἰς τοῦτο γὰρ φέρειν καὶ τὸ, *Ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν ποιεῖτε, ποιεῖτε, ἐν ὑποκρίσει δηλονότι, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε, ἐν ἀληθείᾳ*· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον τοῖς μὲν μαθηταῖς ὁρθῶς λαλεῖν, τοῖς δὲ ἀπίστοις ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες εἰ ἀπίστοι τὸ φαινόμενον τῆς ὑποκρίσεως μὴ βλέπωσι τὸ κρυπτόμενον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ἀκούον-

¹ Matth. ix, 15. ² Matth. xxxiii, 5.

τες μὴ ἀκούωσι, παραβολὴν ὀνομάζων τὴν ἀπάτην καὶ τὴν ὑπόκρισιν. Ἐγὼ δὲ τὴν βίβλον τῶν Εὐαγγελίων τοῦ ταῦτα διδάσκοντος εἰς χεῖρας λαθὼν, καὶ διερευνησάμενος ἀκριβῶς οὐτε τὴν πρὸ ταύτης δηλωθεῖσαν εὗρον φωνὴν, οὐτε τὴν παροῦσαν, ἀλλὰ τοιαῦτα ἦσαν τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, ὅσα καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἀπαραποιήτως ἔχοντα, καὶ ἀνήγγεila τοῦτ' περὶ τούτου. Ὁ δὲ σκυθρωπάσας καὶ δεινοπαθήσας ὡς ἐλληλεγμένος ὠμολόγησε μηδὲ ποτε μηδ' αὐτὸς ἐντετυχηκέναι ταῖς δύο ταύταις φωναῖς, καί τοι πολλάκις ἀναγινώσκων τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅτε δὲ, φησί, τὴν παροῦσαν βίβλον τῶν Εὐαγγελίων ἐξωνησάμην, ἀπήντησα γέροντι κατὰ τινα τόπον ἔρημον, καὶ καλέσας ἀπὸ τοῦ ὀνόματος εἶπέ μοι, ὅτι Μέγαν ἐξωνήσω θησαυρόν. Ταύτην γὰρ μόνην τὴν βίβλον διαφυγοῦσαν τὰς χεῖρας Ἰωάννου τοῦ Φυροστόμου· τὸν γὰρ Χρυσόστομον οὕτως οἱ ἀκαθαρτόστομοι προσωνόμαζον· ἔχειν ἐγγεγραμμένας τὰς εἰρημένας δύο φωνάς, ἐκδηθείσας ἀπὸ τῶν ἄλλων Εὐαγγελίων. Πιστεύσας δὲ τοῖς ἐκείνου λόγοις ἐγὼ, κηρύττω καὶ ταύτας, ὡς τῇ ἐμῇ βίβλῳ τῶν Εὐαγγελίων ἐγγεγραμμένας. Ὁ μὲν οὖν τοιαύτην ἐποίησατο τὴν ἢ ὁ τὸν ψευδόγηρον ἐκείνον ὑποκρινόμενος.

κβ'. Λέγουσι τοὺς τῆς πίστεως αὐτῶν, ὅσοις ἐνοικήσει τὸ παρ' αὐτοῖς ἅγιον Πνεῦμα, πάντας θεοτόκους καὶ εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι, βασιτάσοντας καὶ αὐτοὺς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γεννήσαντας αὐτὸν διὰ τοῦ διδάσκειν ἑτέρους, καὶ μηδὲν πλεον αὐτῶν ἔχειν τὴν πρώτην Θεοτόκον. Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον γοῦν φρονοῦσιν, ὅσον εἰδέναι διαφορὰν ἐνυποστάτου καὶ ζῶντος Λόγου ἀπλῶς λόγου προφορικοῦ, ἵνα παραδράμωμεν τὰ κατὰ τὴν κυρίως Θεοτόκον φρικτὰ καὶ παράδοξα μυστήρια.

Λέγουσι τοὺς τοιοῦτους μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ μεθίστασθαι, καθάπερ ἐν ὕπνῳ, τὸ πῆλινον τοῦτ' καὶ σάρκινον περιβόλαιον ἀπόνως ἐκδυομένους, καὶ τὴν ἀφθαρτον καὶ θείαν τοῦ Χριστοῦ στολὴν ἐνδυομένους, καὶ γινομένους συστάτους καὶ συμμόρφους αὐτοῦ, μεθίσταμένους διὰ προπομπῆς ἀγγέλων, καὶ ἀποστόλων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς, τὸ δ' ἀποδυθὲν σῶμα τούτων εἰς τέφραν καὶ κόνιν διαλύεσθαι, μηκέτι μηδαμῶς ἀνιστάμενον. Ὅτι δὲ οὐ καθάπερ ἐν ὕπνῳ, καὶ ἀπεκδύσει περιβόλαιου γίνεται τοῦτο· ἀνώδυνος ὁ θάνατος, ἔδειξεν ὁ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἔξαρχος, πολλαῖς ὀδύναϊς ὑποβληθεὶς μετὰ τὸ δοθῆναι κατ' αὐτοῦ τὴν διὰ πυρὸς ἀπόφασιν, καὶ τῷ φόβῳ προσκαταδαπανηθεὶς, καὶ καιρίας πληγὰς εἰς τὴν καρδίαν δεξάμενος, ὅτε τοῦ δράματος ἀπογυμνωθέντος, ἔγνω κατασοφισθεὶς, τῶν μυστηρίων μὲν τῆς πίστεως αὐτοῦ δημοσιευθέντων καὶ παραδοθέντων γραφῇ πρὸς θρίαμβον, τῶν μαθητῶν δὲ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα συγγενῶν, καὶ τῶν ἄλλως γνησιωτέρων σαγηνευθέντων, καὶ ταῖς εἰρκταῖς ἐναποκλεισθέντων, καὶ πάσης αὐτῷ πανταχόθεν βοήθειας ἀπολωλυίας, καὶ φροῦδων τῶν ἐλπίδων γεγεννημένων. Τοὺς γὰρ μαθητάς, ὡς εἴρηται, καὶ συγγενεῖς οὕτω ἐλεεινῶς ἔχοντας ἰδὼν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν

A enim, inquit, appellat dolum et simulationem. Ego vero cum Evangeliorum librum istius doctoris in manus cepissem, et diligenter evolvissem, neque vocem superiorem, neque hanc reperi. Sed talia erant quatuor Evangelia, qualia sunt apud nos, neque ulla rē discrepabant. Quod cum ad ipsum detulissem, ille tristis, et rem ægre ferens, utpote deprehensus, confessus est, ne se quidem duas has voces, cum sæpe relegeret Evangelium, deprehendisset: Sed cum librum hunc, inquit, Evangeliorum emi, in quadam solitudine senem offendi, qui me nomine conpellans, ait, me thesaurum magnum emissem, illum enim librum solum Joannis Phrysoatomis, sic enim aureum illud os impurissimæ istorum linguæ appellant, manus effugisse, et duas voces ex aliis Evangeliiis exclusas esse. Cujus ego verbis inquit, fidem habens, prædico, duas item has voces in Evangeliiis scriptas esse. Ille quidem hanc attulit defensionem. Ego vero statim intellexi, dæmonem fuisse illum, qui sub mendacis senis persona locutus fuerat.

ἀπολογία, ἐγὼ δὲ συνῆκα ταχέως, ὅτι ὁ Σατανᾶς

Aiunt suos omnes, in quibus Spiritus sanctus habitat, Dei parentes et esse. et nominari cum ipsi quoque Dei Verbum concipient, et in utero gerant, atque etiam pariant dum alios docent. Et nihil amplius, quam ipsi habeant, habere primam illam Dei Genitricem. Nec tantum habent mentis, ut intelligere valeant, quid intersit inter Verbum in sua subsistens persona, et verbum, quod ore pronuntiat, ut omittamus res venerandas et admirabiles quæ in Dei Genitrice propriæ sunt.

23. At qui sint ejusmodi, eos negant mori, sed tanquam in somno transmutari, et sine ullo labore cœnosum hoc carnis indumentum exuere, atque immortalem ac divinam Christi stolam induere, idemque corpus et formam eandem induere, et præcœnitiis angelis et apostolis in Patris regnum admitti, corpus autem, quod exuerint, in cinerem pulveremque dissolvi, nunquam amplius surrecturum. Sed falsum esse quod tanquam in somno corporis exuant vestimentum, et sine dolore moriantur, princeps hæresis ipsorum ostendit, qui magnis affectus doloribus et post latam adversus eum sententiam, ut igne cremaretur, formidine excruciat, lethalia vulnera in cor accipiens, tanquam histrionis habitu deposito impostor cognitus est, mysteriis fidei ipsius publice patefactis, et literarum monumentis tropæi loco consignatis, cum et discipuli ejus, et illi præsertim qui sanguine et necessitudine conjuncti erant, in carcerem et vincula conjuncti sunt, et omnibus ipse undique auxiliis et inani spe spoliatus est. Cum enim discipulus et necessarios, ut dictum est, tam misere affectos perspiceret, quos ad extremum usque diem felices futuros ex regis promissis existimabat, seque ab

¹ Matt. xxiii, 5.

illis proditiōnis incūsari, fontes emisit lacrymarum, et profundos edidit gemitus, quibus cordis flamma indicabatur. Calamitatū igitur tanquam turbine quodam jactatus animo deficiebat, et spiritum recipiens rursus torquebatur, et consistere non poterat, donec a ministris sublatus ad pyram tractus, et voce deficiente, anhelituque perpetuo laborans in flammam conjectus est, atque ita dæmoni, quem adoraverat, effectus holocaustum. Sic ipse quidem in locum tenebrarum et aliorum malorum sibi paratum profectus est. Corpus autem infelicissimi senis resurget omnino in die communis resurrectionis ex Domini sententia, qui dixit homines resurrecturos, iturosque, qui mala egerint in supplicium sempiternum, quamvis iste mortuorum resurrectionem, tam multis Apostoli testimoniis de illa demonstrationibusque tanquam falsis rejectis, futuram negaverit.

αἰώνιον, εἰ καὶ αὐτὸς μὴ εἶναι τῶν τεθνεώτων ἀνάστασιν ἐδογματίζε, τὰς τοσαύτας τοῦ Ἀποστόλου περὶ ταύτης μαρτυρίας, καὶ γενναίας ἀποδείξεις, ὡς ψευδεῖς παρωθόμενος.

23. Dicunt se non in hominis solum, sed etiam revera cernere Patrem tanquam senem profunda barba præditum, Filium tanquam juvenem pubescentem, Spiritum sanctum imberbem adolescentem, cum his demones ita se facile conspicuos præbeant, quo illos hac formarum varietate decipiant, doceantque imparem esse sanctam Trinitatem et discrepantem, Arianamque unius naturæ sectionem illis injiciant.

24. Monachorum more se vestiunt, et eorum habitum tanquam escam assumunt, veste lupum abscondentes, quo facilliores aditus, et colloquendi facultatem, propter habitum assequantur, et sine suspitione per sermonum benignitatem auribus audientium venenum injiciant.

25. Secunda, et quarta, et sexta diesingularum hebdomadam jejunium indicunt, usque ad horam nonam. Quod si quis eos ad convivium vocet, statim oblitæ præcepti sui edunt et bibunt tanquam elephantæ. Ex quo patet eos etiam impudice vivere, licet fornicationem et omnem aliam libidinem tanquam carnis et corporis expertes verbis insectentur.

26. Principio quidem initiandos simpliciter docent, et hortantur, ut credant in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, discantque Christum carnem induisse dedisseque sanctis apostolis sacrum Evangelium. Et jubent, ut evangelica mandata custodiant, et præcentur, et jejument, seque ab omni nequitia puros integrosque conservent, et nihil possideant, clementesque sint, atque humiles, et veritatis studiosi, mutæque benevolentæ. Omnia denique bona præcipiunt, utique doctrina pellicunt paulatimque venantur, et ad interitum trahunt. Temporis enim progressu tritico zizania injiciunt, et cum miseros sibi subjectos obedientesque reddiderint, atque intra retia habuerint, tunc veneni potionem propi-

μέχρι γὰρ τῆς τελευταίας ἡμέρας ἤμετο πάντα· ἐν ἀγαθοῖς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ βασιλέως ὑπόσχεσιν· καὶ προσοσίαν παρ' αὐτῶν ἐγκληθεῖς, ἀφήκε μὲν πικρῶν δακρῶν πηγὰς, ἀνέπεμψε δὲ στεναγμούς βυθίους, τὴν ἔνδον τῆς καρδίας φλόγα μνηύοντας, καὶ καθάπερ τυφῶνι ταῖς συμφοραῖς βληθεῖς, ἐλείποθύμει, καὶ ἀνακτώμενος αὐθὺς κατεφέρετο, στήναι μὴ δυνάμενος ἕως ὑπὸ τῶν ἄγειν κλειυσθέντων ἀρθεῖς, βασταζόμενος ἀτήχθη πρὸς τὴν πυρᾶν, καὶ τῆς φωνῆς αὐτὸν ἐπικλειπούσης, πυκνῶ τῷ σωματι κατασχεθεῖς, ἠκοντίσθη κατὰ τῆς φλογός, καὶ ὠλοκυντώθη τῷ προσκυνουμένῳ παρ' αὐτοῦ δαίμονι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐξεδήμησε πρὸς τὸν ἠτοιμασμένον αὐτῷ τόπον τοῦ σκότους καὶ τῆς ἄλλης κακώσεως· τὸ σῶμα δὲ τοῦ τρισθάλιου τούτου γέροντος ἀναστήσεται πάντως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀπόφασιν, εἰρηκότος, ἀναστήσεται καὶ τοὺς τὰ φαῦλα πράξαντας εἰς κόλασιν

κγ'. Λέγουσιν οὐκ ἕναρ μόνον κολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπαρβλέπειν τὸν Πατέρα μὲν, ὡς γέροντα βαθυγένειον, τὸν δὲ Υἱὸν, ὡς ὑψηλὴν ἄνδρα, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον, ὡς λειοπρόσωπον νεανίαν, τῶν δαιμόνων εἰς τὰ εἶδη ταῦτα ῥῥῶδως μετασχηματιζομένων, καὶ ἐξᾶπατώντων αὐτοὺς, καὶ διδασκόντων ἄριστον εἶναι τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ διάφορον κατὰ τὴν τῶν σχημάτων τούτων διαφορὰν, καὶ τὴν ἀβραμικήν κατατομήν τῆς μίσεως φύσεως τούτους ἐγκαταστειρόντων.

κδ'. Στόλζονται κατὰ μοναχοὺς, καὶ τὸ σχῆμα τούτων ὡς δέλαρ περιβάλλονται, τῷ κωδίῳ τὸν λύκον ὑποκρύπτοντες, ὡς ἂν εὐλαδῶς διὰ τὸ σχῆμα παράτρεχόμενοι, καὶ χώρᾳ θμίλιας λαμβάνοντες, ἀνοπόπτως διὰ τῆς χρηστολογίας ἐναποκτεῖναι τὸν ἴον ταῖς ἀκοαῖς τῶν ἀκροῦμένων.

κε'. Πάσης ἐβδομάδος δευτέραν, καὶ τετράδα, καὶ παράσκευὴν παραγγέλλουσι νηστεύειν ἕως ὥρας ἐνάτης. Εἰ δὲ τις αὐτοὺς ἐπὶ τράπεζαν καλέσειεν, εὐθὺς ἐκλαθόμενοι τῆς παραγγελίας ἐσθίουσι, καὶ πίνουσιν, ὡς ἐλέφαντες. Ἐκ τούτου δὲ πρόδηλον, ὅτι ἀσελγαίνουσιν, εἰ καὶ πορνείαν καὶ τὴν ἄλλην ἀκαθαρσίαν λόγῳ κολάζουσιν, ὡς ἄσαρκοι καὶ ἀσώματα.

κς'. Ἐν ἀρχῇ μὲν τοὺς εἰσαγωγικούς ἀπλῶς διδάσκουσι παρεγγυόμενοι πιστεύειν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ γινώσκειν τὸν Χριστὸν σεσαρκῶσθαι, καὶ δοῦναι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ ὑποτιθέμενοι τηρεῖν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, καὶ προσεχεσθαι, καὶ νηστεύειν, καὶ ἀγνεύειν πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ ἀκτημονεῖν, καὶ ἀνεξικακεῖν, καὶ ταπεινοφρονεῖν, καὶ ἀληθεύειν, καὶ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, καὶ ἀπλῶς χρῆσθαι πάντα κατηχεῖσι, σαίνοντες μὲν τῇ χρησίμῳ διδασκαλίᾳ, θηρεύοντες δὲ κατὰ μικρὸν, καὶ λεληθῶς ἄγοντες εἰς ἀπίστευσιν. Καίρου γὰρ προβαίνοντος, ἐπισπεῖρουσι τῷ σίτῳ καὶ ζιζάνια. Καὶ δὲ τὸς ἀθλοὺς χειροῖσθε· καὶ πειθηνλοὺς ἐργάζονται, καὶ λάβωσιν εἰσω τῶν ἁρ-

κῶν, τότε δὴ τότε τὸν κυκεῶνα τοῦ δηλητηρίου πο- A nant, aperteque maledicunt, et diaboli mysteria
τίζουσιν, ἀπαρκαλύπτως βλασφημοῦντες, καὶ τὰ tradunt.
δόγματα τοῦ διαβόλου μυστικωγούντες αὐτούς.

κς'. Παρηρμηνεύουσιν ὅλας τὰς προσηρημένας ἐπὶ τὰ βιβλούς, τὰ βήματα τούτων στρεβλοῦντες, καὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτρέποντες ἐννοίας, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς μεταφέροντες. Καὶ ὅσα μὲν περὶ ἀμαρτανόντων, καὶ ἀσεβούντων, καὶ εἰδωλολατρούντων ἐν αὐτοῖς εἴρηται, ταῦτα τοῖς καθ' ἡμᾶς πιστοῖς ἀνατιθέασιν· ὅσα δὲ περὶ εὐαρεστούντων Θεῷ πρὸς ἑαυτούς ἔλκουσι, καὶ μετὰ πληροφορίας ἑαυτούς εἶναι τοὺς ἐκλεκτούς, καὶ δικαίους καὶ κληρονόμους Θεοῦ λέγουσιν. Ἐκάστην μὲν οὖν ἐξήγησιν βιβλίου παρ' ἐκείνων ὑφηγουμένην, μᾶλλον δὲ παρατροπήν, καὶ τοῦ καθεστηκότος ἐξαλλαγὴν, μακρὸν ἂν εἴη συγγράφειν, καὶ χρόνου πολλοῦ δεόμενον, καὶ σαφῆς ματαιοπονία, καὶ κόπος εἰς οὐδὲν χρησίμων καταλήγων. Ἄχρη γὰρ ὀλίγου προβαίνοντες οἱ ἀναγινώσκοντες, καὶ πρὸς τὰς ἀτοπίας τῶν βλασφημιῶν εὐθύς ἀποκναίοντες, καὶ καθάπερ οἱ ναυτιῶντες ἰλιγγου καὶ σκοτοδινίας μεστοί· γινόμενοι βίβουσιν εὐθύς, οἶδα, τὰ περὶ τούτων συντάγματα, καὶ καταπτύσουσιν, καὶ ἀποστραφῆσονται, πολλὴν ἀκαιρίαν κατασκευαδανύντες ἡμῶν. Ἴνα δὲ μὴ δοκῶμεν πλάττειν ἀπολογία, καὶ πειρᾶσθαι διαδιδράσκειν τὸν ἐν τούτοις πόνον, ὀλίγα ῥητὰ τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου κατὰ τὴν ἐκείνων παραπλήξιν διερμηνεύσαντες, ἵνα μὴ λόγῳ διαστρέψαντες, δεῖξωμεν ἀπὸ τοῦ γεύματος τὴν πίσθον, καὶ ἀπὸ τοῦ βείθρου τὴν πηγὴν, καὶ ἀπὸ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕψασμα. Οὐκ ἐπάξομεν δὲ καὶ διεστραμμέναις ταύταις ἐρμηνείαις ἐλέγχους, αὐτελέγκτοις γοῖς, ἀλλὰ μόνον ἐνδεικτικὸς τῆς ἐνδιαστρόφου τούτων κη'. Βηθλεὲμ ὀνομάζουσι τὴν συναγωγὴν ἑαυτῶν. Ἐν ἐζυτοῖς γὰρ γεννηθῆναι φασὶ τὸν Χριστὸν, ἥτοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν κηρύττοντα τῆς πίστεως τὴν ἀληθειαν. Ἡρώδην δὲ νοοῦσι τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν, πειρωμένην ἀνελεῖν τὸν παρ' αὐτοῖς γεννηθέντα λόγον τῆς ἀληθείας. Καὶ μάγους μὲν αὐθις προσαγορεύουσιν ἑαυτούς, τοῦτο μόνον ἀληθεύοντες. Γόητες γὰρ εἰσιν ὄντως καὶ λυμεῖνες καὶ ἀλάστορες. Ἱεροσόλυμα δὲ πάλιν ὀνομάζουσι τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ἀστέρη δὲ τὸν Μωσέως νόμον. Ἵπ' αὐτοῦ γὰρ ὀδηγηθῆναι φασὶ μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως, εἴτα παρὰ τῶν ἀρχιερέων αὐτῆς, καὶ τῶν ἄλλων γραμματέων, καὶ διδασκάλων μαθεῖν αὐτούς, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δηλωθείσῃ γενᾶται Βηθλεὲμ. Ἄφ' ἡμῶν γὰρ γενέσθαι τοὺς πρώτους διδασκάλους αὐτῶν.

κδ'. Μυθεύονται Ῥαχὴλ γεγονέναι τινὰ γυναῖκα χήραν, δύο θυγατέρας ἔχουσαν νηπίαν ἀγούσας ἡλικίαν. Ὅτε δὲ τὰ ἄρβρενα βρέφη συνῆγεν ὁ Ἡρώδης, ὑπολαβοῦσαν τιμῆς αὐτὰ, καὶ χαρίτων ἀξιούσασαι παρ' αὐτοῦ, μετασηματίσαι ταῦτα εἰς ἄρβρενας, καὶ προσαγαγεῖν ὡς υἱούς. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τοῖς ἄλλοις, ὡς ἄρβρενα, συνανηρέθη, τὰς μὲν ἄλλας μητέρας κλαίειν ἀπλῶς, τὴν δὲ Ῥαχὴλ ἀπαράκλητὰ, διότι σπεύσασα κατασοφίσασθαι κατασοφίσθη μᾶλλον, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῆς μάτην ἀπώλεσεν. Ἀλληγοροῦντες δὲ τὸν λόγον φασί, Ῥαχὴλ μὲν τὸν ἑσπερανίον Πατέρα, τέκνα δὲ αὐτοῦ τὴν τε ψυχὴν

27. Totos septem libros quos diximus sic interpretantur, ut eos pervertant, verbaque detorqueant a recta sententia, et suis accommodent opinionibus. Et quidquid in illis adversus peccatores et impios idololatrias dictum est, id contra nos dictum asserunt; quidquid autem de amicis Dei, id ad se trahunt, confidenterque electos, et justos, et hæredes Dei suos esse contendunt. Magnus igitur labor esset, et longus, et stultus, atque inutilis si quis librorum singulorum perversas expositiones, quas afferunt a proposito abhorrentes velit refellere. Vereor enim, ne qui legunt, paululum progredientes ineptis ipsorum maledictis sic offendantur, ut nauseant in star vertigine et tenebris pleni, quæ de illis scribimus, statim abjiciant, despiciantque et aspernentur, nosque ut inopportune laborantes accusent. Verum ne videamur fingere apologiam, laboremque fugere, pauca quædam ipsorum dicta in Evangelium Matthæi strictim attingemus, quæ tanquam ex gustu dolium, et ex rivulo fontem, et ex ora vestimentum indicabunt. Neque vero ea conabimur confutare, cum semetipsa confutent. Neque ea nunc recensemus, ut refellamus, sed ut ex illis ostendamus, quam inepta sit et absurda ipsorum interpretatio in eos libros, quos approbant.

οὐσας. Οὐδὲ γὰρ ἀντιβῆτικὸς ἡμῖν ὁ ἐφεξῆς λόγος ἐξηγήσεως τῶν παραδεχθέντων αὐτοῖς βιβλίων.

28. Synagogam suam appellant Bethleem. In se enim Christum dicunt nasci, seu Verbum Dei, quo dei veritas prædicatur. Nostram autem Ecclesiam Herodem interpretantur, quæ Verbum apud eos natum conetur occidere. Magos item se ipsos vocant, quæ quidem in re sola verum dicunt. Sunt enim vere perniciosi præstigiatores et impostores. Hierosolimam nostram appellant Ecclesiam; stellam autem Moysis legem: ea enim duce ad nostram usque fidem perveniri. Deinde a sacerdotibus ipsis, et scribis, et doctoribus dicunt se discere Christum nasci in Bethleem antedicta. A nobis enim primos ipsorum magistros esse profectos.

29. Fingunt Rachelem fuisse mulierem quamdam vilivam quæ cum duas haberet infantes filias, quo tempore Herodes pueros mares congregavit, honorem et gratiam apud ipsum se existimans iuraturam, eas in marium speciem mutatas attulit. Verum cum et filia suæ tanquam mares una cum aliis essent interfectæ, et reliquæ matres lugerent, Rachel ita plorabat ut nullam admitteret consolationem, quoniam dum conaretur decipere decepta fuerat, filiasque ipsa suas temere perdiderat. Atque hoc allegorice interpretantes dicunt, Rachelem Patrem esse cœlestem, cujus filia siint anima Adæ et animi

Christi, quibus ab Herole, id est, a mundi principe, sublati, patrem lugere mortem illarum, nec ullam consolationem admittere.

30. Ipse Joannes, inquit, habebat vestimentum suum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos. Et cibus ejus erant locustæ, et mel sylvestre. Hæc sunt evangelistæ verba. Consideremus quid de his etiam dicant attoniti, et insani, ac nugatores isti. Cameli pilos Mosaicæ legis dicunt esse præcepta. Quæ ipsa quoque, ut camelus, impura sit, cum et esum carni, nuptias, et jusjurandum, et sacrificia, et cædes, et alia multa his similia subditis permittat. Zonam vero pelliceam sacrum Evangelium interpretantur, quod ovium pellibus inscriptum est. Rursumque Mosaicæ legis adhortationes locustas appellant, quæ dijudicare nequeunt ea quæ recta sunt, neque id perspicere quod melius est. Mel autem sylvestre vocant Evangelium, quod mel videtur illis, a quibus suscipitur: *Quam dulcia enim*, inquit, *gusturi meo eloquia tua, super mel ori meo*! sylvestre autem illis qui ipsum non suscipiant, propter acerbiter angustæ portæ et arctæ viæ, quam ostendit. Præcursores enim esse medium inter antiquam legem et novam, et utriusque fuisse participem, illius quidem prius, hujus autem posterius.

31. Nos dicunt esse Phariseos et Sadducæos illos, qui ad Joannis baptismum accedebant. O impudentia! Deinde cum ignominia nos vocant genimina viperarum, sive serpentis semina, qui, ut ipsi aiunt, cum Eva concubuit. Et mōnent, ut non ægre feramus, quod a Baptista Joanne vere nominati sumus.

32. Christi calceamenta dicunt esse miracula, quæ discipulis et turbis demonstravit. Quæ quidem calceamenta Joannes gestare non poterat, quippe qui nullo modo valebat ea miracula demonstrare. At ventilabrum Christi vocant Evangelii sermonem, ut qui ex illius ore profectus. Aream homines Christianos, in qua varii diversique sunt, tum recte, tum contra sentientes. Triticum autem suam ipsorum fidem, utpote puram et salutarem; paleam vero fidem nostram tanquam inutilem atque igne dignam appellant. Quænam auris pia possit istorum maledictorum impietatem perferre? Stomachatur anima mea ad istorum ineptias, et sensus mei perturbantur, ut ait propheta¹, et velim sermoni modum imponere, nec longius progredi, nec in lucem proferre, et memoriæ commendare ea quæ tenebris et oblivione sunt digna.

33. Montem altum dicunt esse secundum cælum, quo Christus a diabolo sublatus viderit omnia regna mundi. Adduntque diabolum in illud secundum cælum non fuisse conscensurum, nisi proprium

¹ Psal. cxviii, 403. ² Jerem. iv, 19.

τοῦ Ἀδάμ, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡν ἀναίρει-
θεισῶν παρὰ τοῦ Ἡρώδου, δηλονότι τοῦ κοσμο-
κράτορος, κλαίειν ἀπαράκλητα τὸν πατέρα διὰ τὴν
τούτων ἀναίρεισιν.

λ'. Αὐτὸς δὲ, φησὶν, ὁ Ἰωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐ-
τοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ
τὴν ὄσφιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ
μέλι ἀγρίου. Ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ βῆσι-
σκοπητέον δὲ καὶ τί λέγουσι περὶ τούτων οἱ ἐμβρόν-
τητοι, καὶ μεμνηότες, καὶ παραπαίοντες. Τρίχας
μὲν καμήλου φασὶ τὰς ἐντολάς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου.
Καὶ τοῦτον γὰρ ἀκάθαρτον εἶναι κατὰ τὴν κάμη-
λον, ὡς κρεωφαγίαν, καὶ γάμον, καὶ ὄρκον, καὶ
θυσίας, καὶ φόνους, καὶ πολλὰ τοιαῦτα τοῖς ὑπὲρ
Β
κόμοις ἐντελλόμενον. Ζώνην δὲ λέγουσι δερματίνην
τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς δέρμασι προβάτων ἐγγε-
γραμμένον· καὶ αὐτὸς ἀκρίδας μὲν τὰς τοῦ μωσαϊ-
κοῦ νόμου παραγγελίας, ὡς μὴ κρινούσας ἑρῶν, μηδὲ
διακρινούσας τὸ βέλτιον· μέλι δὲ ἀγρίου τὸ θεῖον
Εὐαγγέλιον, μέλι μὲν φαινόμενον τοῖς παραδεχομέ-
νοις αὐτό· Ὡς γλυκὴ γάρ, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου
τὰ λόγια σου· ἀγρίου ἔστι μὴ παραδεχομένοις
διὰ τὴν πικρίαν τῆς κατ' αὐτὸ στενῆς πύλης καὶ
τεθλιμμένης ὁδοῦ. Τὸν Πρόδρομον γὰρ μέσον γενέ-
σθαι καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου, καὶ τοῦ νέου, καὶ με-
τασχεῖν ἀμφοτέρων, τοῦ μὲν πρότερον, τοῦ δὲ ὕστερον.

λα'. Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ἐρχομένους ἐπὶ
τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προσαγορεύουσι τοὺς καθ'
ἡμᾶς; πιστοὺς. Ὡς τῆς ἀναισχυντίας! Εἶτα καθυβρί-
ζοντες ὀνομάζουσιν ἡμᾶς γεννήματα ἐχιδῶν, ἦγον
σπέρματα τοῦ ὄφειος τοῦ συγκατακλιθέντος, ὡς προ-
δεδήλωται, τῇ Εὐα, καὶ παραινῶσι μὴ δυσχεραίνειν
ὡς ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἀψευδῶς τοῦτο
προσαγορευθέντας.

λβ'. Ὑποδήματα μὲν τοῦ Χριστοῦ λέγουσι τὰ ὑπο-
δείγματα τῶν σημείων, ἅπερ ὑπέδειξε τοῖς μαθηταῖς
καὶ τοῖς ὄχλοις, ἃ μὴ δύνασθαι βαστάσει τὸν Ἰω-
άννην ὡς ἀδυνατοῦντα πάντως ὑποδείξει· τοιαῦτα καὶ
αὐτὸν· πτύον δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐαγγελικὴν λό-
γον, ὡς ἀποπτυσθέντα διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ,
καὶ ἄλωνα μὲν τοὺς Χριστιανούς ὡς ἄλλους καὶ
ἄλλους· τοὺς μὲν γὰρ ὀρθοδόξους εἶναι, τοὺς δὲ τοῦν-
αντιον ἑτεροδόξους· σίτον δὲ τὴν ἑαυτῶν πίστιν,
ὡς καθαρὰν τε καὶ τρόφιμον· ἀχυρον δὲ τὴν καθ'
ἡμᾶς, ὡς ἀχρηστων ἀνάσχοιτο βλασφημιῶν; Οἷδὲ
πρὸς τὰς ἀτοπίας ταύτας ἡ ἐμὴ ψυχὴ, καὶ τὰ αἰ-
σθητήριά μου μαιμάσσει, κατὰ τὴν προφήτην, καὶ
βούλομαι τὸν λόγον ἐκκόψαι, καὶ μὴ προβῆναι πε-
ραιτέρω, μηδὲ φωτὶ καὶ μνήμῃ δοῦναι τὰ σκότους
καὶ λήθης ἀξία. Παραβιαστέον δὲ μικρὸν ἔτι, καὶ
καρτερητέον ἄχρι τινὸς τὴν γλωσσαλίαν τῶν ἀπε-
ραντολόγων τούτων, καὶ παραφύρων, καὶ βδελυρῶν.

λγ'. Ὄρος ὑψηλὸν λέγουσι τὸν δεῦτερον οὐρανόν,
καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἀναδισαοθῆναι παρὰ τοῦ διαβό-
λου, καὶ ἰδεῖν πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου· καὶ
φασιν, ὅτι οὐκ ἂν ὁ δ. δόλολος ἀνῆλθεν εἰς αὐτόν, εἰ

μηποίημα τούτου ἴδιον ἐγίνωσκεν. Οὐδ' ἂν ἐαυτῷ ἄ
 παραδεδόσθαι πάσας τὰς βασιλείας εἶπεν, εἰ μὴ καὶ
 τὴν τούτων συνεχωρήθη κυριαρχίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ
 γεγενημένων, καθὼς προεδέχλωται.

λδ'. Καὶ καταλιπὼν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὴν Ναζα-
 ρέτ, ἐλθὼν κατώκησεν εἰς Καπερναοῦμ. Ναζαρέτ
 μὲν ἡμᾶς προσαγορεύουσι, Καπερναοῦμ δὲ ἑαυτούς.
 Καὶ νῦν κατοικεῖν μὲν παρ' αὐτοῖς λέγουσι τὸν Χρι-
 στὸν καταλιπόντα τὴν ἡμετέραν συναγωγὴν.

λε'. Τοὺς μακαριστοὺς πάντας περὶ μόνων τῶν
 κατ' αὐτοὺς πιστῶν, ἦτοι τῶν Βογομύλων εἶπεν τὸν
 Χριστὸν διαβεβαοῦνται. Τοιοῦτους γὰρ αὐτοὺς
 εἶναι πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ πενθοῦντας, καὶ
 πεινῶντας, καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰ
 ἐξῆς. Τούτους δὲ κληθῆναι καὶ ἄλλας τῆς γῆς, καὶ
 Κύριος εἶρηκεν.

λς'. Ἰῶτα, φησὶν, ἐν ἡ μίᾳ κερατᾷ οὐ μὴ παρέλ- B
 θῆ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. Ἰῶτα
 μὲν τὴν Δεκάλογον τοῦ νόμου νοοῦντες, κερατᾷ
 δὲ πάλιν τὴν αὐτὴν. Τὴν γὰρ κερατᾷ, εἰ τις ὀρθῶσαι
 πλαγίως κειμένην, ἰῶτα ποιήσει. Ἐἴτα ἐρμηνεύου-
 σιν, ὅτι οὐ μὴ-παρέλθῃ ἡ Δεκάλογος τοῦ νόμου, ἀλλὰ
 μενεῖ φυλαττομένη παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἕως ἂν
 παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Οὐκ ἤλθον γὰρ, φησὶ,
 καταλῦσαι τὸν νόμον Μωσέως, ἀλλὰ πληρῶσαι
 τὸν οὐρανὸν κενωθέντα πάλαι τῶν ἐνοικούντων ἀγ-
 γέλων, καὶ ἀναπληρῶσαι τὰ τάγματα τῶν ἀποπέ-
 πτωκυῶν δυνάμεων.

λζ'. Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ, φησὶν, ἡ δικαιοσύνη
 ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ
 μὴ εἰσέλθετε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. C
 Γραμματεῖς μὲν καὶ Φαρισαῖοι ἡμᾶς προσαγορεύου-
 σιν, ὡς τὴν γραμματικὴν παιδείαν ἀσκούντας, καὶ
 μεγαλυχοῦντας ἐπ' ἀετῆ· περισσεύειν δὲ ἡμῶν τὴν
 δικαιοσύνην αὐτῶν λέγουσιν ἐν τῷ διδάσκειν ἀλη-
 θεότερα, καὶ μετιέναι πολιτείαν ἀκριβεστέραν τε
 καὶ καθαρωτέραν ἀπεχομένους κρεωφαγίας, καὶ
 τυροῦ, καὶ ὠοῦ, καὶ γάμου, καὶ τῶν τοιούτων.

λη'. Ἴσθι, φησὶν, εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου. Ἀντι-
 δικὸν τῶν ἀνθρώπων λέγοντες τὸν διάβολον, καὶ φρε-
 νοβλαδῶς ἐρμηνεύοντες, ὅτι χρῆ εὐνοεῖν αὐτῷ, καὶ
 θεραπεύειν διὰ προσκυνήσεως, ὡς ἀνωτέρω παρα-
 δεδώκαμεν, ἵνα μὴ περνήσας, καὶ καταβαλὼν
 τοὺς ἀπειθοῦντας παραδώσῃ τῷ κριτῇ καὶ Θεῷ,
 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως λόγον ὑφέξοντας τῆς
 ὑποσκελίσεως.

λθ'. Ἐπεὶ τὸ, Πᾶς, δς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα
 αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ
 ῥητοῦ, τῷ περὶ τοῦ μὴ συζεύγυσθαι γυναῖκα δόγ-
 ματι τούτων ἀντίκειται, φησὶν ἀπόρρητα πᾶσιν
 εἶναι ταῦτα, καὶ ἀνερμήνευτα, καὶ μόνους γνώριμα
 τοῖς ἀποτιθεμένοις τὴν σάρκα. Βεβαιοῦντες δὲ τὸ
 δόγμα τῆς ἀγαμίας, προκομίζουσι τοῦ Κυρίου λόγον,
 εἰρηκότος, ὅτι Ἐν τῇ ἀναστάσει οὐτε γαμοῦσιν,
 οὐτε ἐγκαμίζονται, νοοῦντες ἀνοήτως ἀνάστασιν
 τὴν μετέοιαν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν.

ipsum esse opus agnovisset. Neque omnia, inquit,
 illi regna dixisset esse daturum, nisi oblivisset
 eorum dominatum, ut quæ a se essent facta, ut
 declaratum est.

34. Et relicto, inquit, Nazareth, profectus habitavit
 in Capernaum¹. Nos dicunt esse Nazareth, se vero
 Capernaum. Et nunc apud, se Christum habitare
 relicta Ecclesia nostra.

35. Beatitudines omnes de Bogomilis Christum
 dixisse contendunt. Se enim esse pauperes spiritu, et
 lugere, et esurire, atque sitire justitiam, et quæ
 sequuntur. Se vocari sal terræ, et mundilucem,
 et quidquid de apostolis Christus dixit.

φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ὅσα περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ

36. Iota, inquit, unum, aut unus apex non præter-
 ibit a lege, donec omnia fiant². Iota legis Decalogum
 arbitrantur, apicem rursus eandem legem. Si quis
 enim apicem ex transverso jacentem erexerit, iota
 constituet. Atque ita exponunt Decalogum non
 transiturum, sed permansurum observatum apud
 Hebræos, donec transeat cælum et terra. Non
 veni, inquit, ut legem solverem, sed ut cælum
 implerem³, quod angelis, qui illud incolebant,
 exclusis vacuum mansit, et ut ordines potestatum
 explerem, quæ ceciderunt.

37. Nisi abundaverit, inquit, justitia vestra plus
 quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in
 regnum cælorum⁴. Scribas et Phariseos nos appel-
 lant, ut qui litterarum studiis incumbamus, et ipsis
 gloriemur. Justitiam vero ipsorum nostræ præstare
 in iis docendis, quæ veriora sunt, et magis ad vitam
 recte et pure instituendam accommodata, cum ab
 esu carnis, et ovis, et nuptiis, et aliis ejusmodi
 rebus abstineant

38. Esto, inquit, consentiens adversario tuo⁵.
 Adversarium nostrum hic diabolus intelligunt. Et
 mente capti eum benevolentia, et observantia,
 atque adoratione observandum dicunt, ut su-
 perius ostendimus, ne supplantans et subjiciens
 contumaces tradat eos judici et Deo in die iudicii
 supplantationis penas subituros.

D 39. Quoniam illud: Omnis qui dimiserit uxorem,
 excepta fornicationis causa⁶, et quæ sequuntur,
 dogmati ipsorum de uxore non ducenda repugnat
 et adversatur, dicunt ea verba esse arcana, nec
 ab ullo posse intelligi, nisi qui carnem exverit.
 Confirmantesque cœlibatus rationem, afferunt
 sermonem Domini, qui, In resurrectione, inquit,
 neque nubent, neque ducent uxores⁷. Resurrectio-
 nemque pœnitentiam et vitam evangelicam in-
 terpretantur.

¹ Matth. vi, 13. ² Matth. v, 18. ³ ibid. 17.

⁴ Matth. xxii, 30.

⁵ Matth. v, 20.

⁶ Matth. v, 25.

⁷ Matth. v, 32.

40. *Neque per Hierosolynam, inquit, juraveris, A quoniam civitas est magni regis* ¹. Magnum regem dicunt nunc esse diabolum, ut mundi principem. Propitius esto nobis, Domine, istorum narrantibus maledicta.

41. *Audistis, inquit, dictum esse: Oculum pro oculo, et dentem pro dente* ². Oculos duas dicunt esse leges, Mosaicam et evangelicam; dentes autem duas vias, latam et arctam. Christum enim legem pro lege dedisse, nimirum evangelicam pro Mosaica; et viam pro via, nempe arctam pro lata. O lata insipientium hominum imperitia!

42. *Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum* ³. Cubiculum mentem intelligunt, et [his verbis adducti] monent, ut nemo in ecclesiis precetur, cum tamen prophetam Davidem audiant jubentem, ut in ecclesiis Deo benedicamus.

43. *Respicite, inquit, volatilia cæli, quod non sequunt neque metunt* ⁴, et quæ sequuntur. Volatilia cæli monachos appellant, qui in columnis degunt, et cum inertem vitam traducant, tamen a Patre cælesti nutriuntur. Lilia vero campi se ipsos vocant, quod animæ candore puri sint, virtutibusque ornati, quarum nulla potuerit indui Salomon, qui animæ vestem habuit inquitamam.

44. *Nolite, inquit, dare sanctum canibus, neque projicere margaritas vestras ante porcos* ⁵. Sanctum appellant simpliciore[m] quam ipsi profitentur fidem; margaritas vero magis recondita et accuratiora erroris ipsorum instituta. Canes autem et porcos (proh! incredibilem contumeliam!) homines, qui apud nos pii sunt, tanquam idololatrias. Horresco enim referens reliqua eorum secreta. Deinde subjiciunt se ita nascipere eos qui ad ipsos accedunt, ut canes et porcos. Ac primum quidem illos expurgant jejuniis et precationibus, deinde baptizant, ut demonstravimus. Post autem cum paulatim profecerint, et perfectiores evaserint, sanctum illis margaritasque tradunt.

45. *Cavete, inquit, a falsis prophetis* ⁶. Falsos appellant prophetas homines imperiti magnum Basilium, theologiæ splendorem Gregorium, linguam illam auream Joannem, quos ut domesticos sequimur. Prætereo cætera, quæ adversus hos sanctos isti, qui fulmine, et igne cælesti, atque flamma digni sunt, debacchantur.

46. *Multi, inquit, dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus? et tunc confitebor illis: Nunquam novi vos: discedite a me, operarii iniquitatis* ⁷. Hæc illi verba interpretantur

κ'. *Μήτε εἰς Ἱερουσόλυμα, φησὶν, ὁμόσῃς, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου· μέγαν βασιλέα λέγοντες νῦν τὸν διάβολον, ὡς κτισμοκράτορι.* Ἰλεως ἡμῖν εἰης, Κύριε, τὰς ἐκείνων βλασφημίας διηγουμένοις.

μα'. *Ἀκούσατε, φησὶν, ὅτι ἐβρόθη ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος.* Ὀφθαλμοὺς μὲν φασὶ τούς δύο νόμους, τὴν Μωσαϊκὴν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν· ὀδόντας δὲ τὰς δύο ὁδοὺς, τὴν πλατεῖαν καὶ στενὴν. Τὸν Χριστὸν γὰρ ἐλθόντα δοῦναι νόμον ἀντὶ νόμου, τὸν εὐαγγελικὸν ἀντὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ, καὶ ὀδὸν ἀντὶ ὁδοῦ, τὴν στενὴν ἀντὶ τῆς πλατείας. Ὡ τῆς πλατείας ἀγροικίας τῶν ἀπαιδευτῶν!

μβ'. *Σὺ δὲ, ὅταν προσεύχῃ, φησὶν, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου.* Ταμιεῖον λέγουσι τὸν νοῦν, καὶ ἀπὸ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ κινούμενοι διδάσκουσι μὴ προεὔχεσθαι μηδὲνα τούτων ἐν ἐκκλησίαις, καίτοι σαφῶς ἀκούοντες τοῦ προφήτου Δαβὶδ κελεύοντος ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν Θεόν.

μγ'. *Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπειρουσιν, οὐδὲ θερίζουσι, καὶ τὰ ἐξῆς.* Πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ τούς ἐπὶ κίωνων ἀσκούντας μοναχοὺς νοοῦσιν, οὐς ἀργὸν ἀγοντας βίον τρέφεσθαι μάτην παρὰ τοῦ οὐρανοῦ Πατρός. Κρίνα δὲ τοῦ ἀγροῦ καλοῦσιν ἑαυτούς, ὡς λευκοὺς ἐν καθαρότητι ψυχῆς καὶ πυριπνούς ἐν ἀρεταῖς, ὧν μηδὲν εὐνοεῖσθαι παραβληθῆναι τὸν Σολομῶντα κατεσπιλωμένο, ἔχοντα τὸ τῆς ψυχῆς περιδάλαιον.

μδ'. *Μὴ δώτε, φησὶν, τὸ ἄγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ ρίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων.* Ἄγιον μὲν λέγουσι τὴν κατ' αὐτοὺς ἀπλοῦστέραν πίστιν, μαργαρίτας δὲ τὰ μυστικώτερα καὶ πολυτελέστερα δόγματα τῆς πλάνης αὐτῶν· κύνας δὲ καὶ χοίρους, ὧ τῆς ὑπερβαλλούσης ὑβρεως! τοὺς καθ' ἡμᾶς εὐσεβεῖς, ὡς εἰδωλολάτρες. Φρίσσω γὰρ εἰπεῖν τὴν ἄλλην ἀβήρητολογίαν αὐτῶν. Εἴτα προστιθέασιν, ὅτι τὸν προσερχόμενον αὐτοῖς παραλαμβάνουσιν, ὡς κύνα καὶ χοῖρον. Καὶ πρῶτα μὲν ἀφανίζουσι διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, εἴτα βαπτίζουσιν, ὡς προπαραδεδώκαμεν. Εἰθ' οὕτω λαμπυρομένῃ ταῖς κατὰ μικρὸν προκοπαῖς τε καὶ ἀναβάσει, καταπιστεύουσιν ἡρέμα τὸ ἄγιον καὶ τοὺς μαργαρίτας.

με'. *Προσέχετε, φησὶν, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν.* Ψευδοπροφήτας λέγουσιν, ὧ τῆς ἀτοπίας! τὸν μέγαν ἐν δόγμασι Βασίλειον, τὸν ἀστέρα τῆς θεολογίας Γρηγόριον, τὸν χρυσοῦν τὴν γλώτταν Ἰωάννην, ὡς οἰκοθεν δογματίσαντας. Σιωπῶ γὰρ τὰς ἄλλας παροινας τῶν σκηπτῶ, καὶ πρηστῆρος, καὶ χάσματος, καὶ πάσης τιμωρίας ἀξίων, ἃς κατὰ τῶν ἁγίων τούτων πλὴον τῶν ἄλλων ἐκφέρουσι.

μς'. *Πολλοὶ, φησὶν, ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, σὺ τῷ σῶ ὀνόματι προσζητήσαμεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι Οὐδέποτε ἔγνω ὑμῶς.* Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τῇ

¹ Matth. v, 35. ² ibid. 38. ³ Matth. vi, 6. ⁴ ibid. 26. ⁵ Matth. vii, 6. ⁶ ibid. 15. ⁷ Matth. vii, 22, 23.

ἀνομίαν. Ταῦτ' ἂν τὰ ῥήματα τοῦ Εὐαγγελίου διερμηνεύοντες, φασι τοὺς εἶναι τοὺς παρ' ἡμῖν ἁγίους ἱεράρχας καὶ θείους Πατέρας, ὅσοι προφητικῆς χάριτος ἠξιώθησαν, καὶ δαίμονας ἀπήλασαν, καὶ ἄλλα πάμπολλα θαυματουργήκασιν· πάντα γὰρ τοὺς ἐνοικοῦντας αὐτοῖς δαίμονας τερατουργεῖν εἰς ἐκπληξιν τῶν ἀνοητοτέρων. Καὶ μὴν δαίμων οὐκ ἐκβάλλει δαίμονα. Τοῦτο γὰρ ἡ αὐτοαληθεῖα φησὶν ὁ Χριστός. Λυσωδέστατε κύων, ἰδοὺ ἀπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη σου.

μζ'. Ἄνδρα μὲν φρόνιμον ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς, οἰκοδομήσαντας τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς προσευχῆς τοῦ Πατρὸς ἡμῶν· ἄνδρα δὲ μωρὸν καλοῦσιν ἡμᾶς, οἰκοδομήσαντας τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν ψάμμον τῶν ἄλλων προσευχῶν, τῶν πολλῶν μὲν, ἀσθενῶν δὲ καὶ ἀνοήτων, ὡς τοῖς ἀνοήτοις τοῦτοις δοκεῖ.

μη'. Καὶ προσελθὼν, φησὶν, εἰς γραμματεῖς εἶπεν αὐτῷ, Διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἔαν ἀπέρῃ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Αἱ ἀλώπεκες φωλῶδες ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηρῶσι· ὁ δὲ Ἰλὶδς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει κοῦ τῆρ κεφαλῆρ κλίται. Γραμματέα μὲν λέγουσι πάντα γραμματικόν, καὶ παραγγέλλουσιν ἀλλήλοις μὴ παραδέχεσθαι γραμματικόν εἰς μαθητὰς κατὰ μίμησιν, ὡς εἴρηται, τοῦ Χριστοῦ μὴ παραδεχθέντος τὸν γραμματέα· ἀλώπεκα δὲ νοοῦσι τοὺς ἐν στενοχώροις οἰκίσκοις καθειργμένους ἀσκητὰς, ὡς ἐν τισὶ φωλοῖς. Πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ τοὺς κιονίτας, ὡς ἀνωτέρω πρὸς εἴρηται, παρ' οἷς μὴ κατοικεῖν ὅλως τὸν Χριστὸν, ὡς ἀναξίους τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ. Τάφος ὄντως ἀνεψυγμένος ὁ λάρυγξ τῶν ἀλαστῶρων, πολλῆν ἀναπέμπων δυσωδίαν, καὶ

μθ'. Δύο δαιμονιζομένους λέγουσιν ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχομένους, τό τε τάγμα τῶν μοναχῶν, καὶ τὸ τάγμα τῶν κληρικῶν. Ἄει γὰρ ἐν τοῖς χειροποιήτοις ναοῖς διατρέθειν, οὐσίαντας εἶναι τάφους θησαυρίζοντας ὅστέα νεκρῶν. Οὕτω γὰρ οἱ ἄναγεις ὀνομάζουσι τὰ λείψανα τῶν ἁγίων. Εἶναι δὲ τὰ δύο ταῦτα τάγματα φοβερὰ λίαν τοῖς Βογομίλοις, ὥστε μηδένα τούτων ἰσχύειν παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης. Ἀγέλην δὲ χοίρων πολλῶν βοσκομένων ὑπάρχειν τοὺς ἀγελαίους, καὶ ἀμαθεῖς, καὶ χοιρώδεις ἀνθρώπους, εἰς οὓς ἀπέρχεσθαι τοὺς, καὶ διδάσκειν καὶ κατακρημνίζειν, καὶ ἀποπνίγειν αὐτοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ τῆς ἀμαρτίας.

ν'. Οἶνον μὲν καλοῦσι νέον τὴν διδασκαλίαν ἑαυτῶν, ἀσχοὺς δὲ παλαιοὺς τοὺς μὴ προσιεμένους αὐτῇ, ἀσχοὺς δὲ νέους τοὺς ὑποδεχομένους ταύτην καὶ συντηροῦντας ἐν ἑαυτοῖς.

να'. Γυναίκα νοοῦσιν αἰμορροῦσαν ἔτη δώδεκα τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν, αἰμορροῦσαν τοῖς γεομένοις αἵμασι τῶν θυσιῶν ἐν ταῖς δώδεκα φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτης γὰρ τὴν αἰμορροῖαν στήσαι τὸν Χριστὸν, ἐξολοθρεύσαντα μετὰ μικρὸν τὰ Ἱεροσολύμια. Ἀλλὰ πῶς ἂν ἔτη δώδεκα νοηθεῖεν ἂν αἱ δώδεκα φυλαί; Τὸ μὲν γὰρ ἔτος χρονικόν τι κίνημα καὶ

A tes, hos esse dicunt sanctos pontifices nostros, divinosque Patres, qui prophetiæ munere donati sunt, quique dæmonas eiecerunt, et alia multa miracula ediderunt. Quæ quidem omnia a dæmonibus, qui in ipsis habitabant, fuisse facta contendunt, ut oculos præstringerent imperitiorum. Atqui dæmon non eiecit dæmonem, ut ipsa veritas Christus testatur. Rabidissime canis, venenum aspidem sub labiis tuis.

47. Virum prudentem se ipsos interpretantur, quod super precationis illius, *Pater noster*, petram domum ædificent; stultum autem, nos qui domum ædificemus super alias preces, quæ multe quidem sint, sed infirmæ et stultæ, ut ipsis stultis videtur.

48. Et accedens, inquit, unus scriba dixit ei: *Magister, sequar te quocunque ieris. Et dicit ei Jesus: Vulpes joveas habent, et volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet*. Scribas appellant omnes litteratos, quos in disciplinam non esse recipiendos sese mutuo admonent, ad Christi imitationem, ut dictum est, qui scribam non recepit. Vulpes autem intelligunt monachos, qui in domunculis angustiis, tanquam in latebris inclusi sunt. Volatilia cæli eos existimant, qui in columnis vitam degunt, ut ante diximus, apud quos Christus omnino non habitet, cum illius præsentia sint indigni. Sepulcrum vere patens guttur istorum hominum scelestorum, quod multum foetorem emittit.

φθοροποιὸν ἰδὼν προχέων διὰ τοῦ θεομάχου στόματος.

49. Duos illos dæmonibus vexatos, qui de sepulcris exhibant, duos ordines interpretantur, nempe clericorum et monachorum; semper enim in manu factis templis quæ isti sepulcra vocant, inhabitare, in quibus mortuorum ossa recondita sint. Sic enim homines nefarii appellant reliquias sanctorum. Hos porro duos ordines Bogomilis esse valde formidandos, adeo ut nemo ipsorum per illam viam transire queat. Gregem autem porcorum multorum pascentium esse homines viles, et imperitos, ac vitam suillam agentes quos illi suffocant in mari peccatorum.

50. Vinum novum appellant doctrinam suam, utres autem veteres, eos qui illam non admittunt: novos vero, qui illam suscipiunt atque conservant.

51. Mulierem, quæ duodecim annos sanguinis fluxu laboraverat, Hierosolymitanam appellant Ecclesiam, quæ sanguinis victimarum effusionem in duodecim tribubus Israelis patiebatur. Hunc sanguinis fluxum stilisse Christum, cum paulo post evertit Hierosolymam. Sed quomodo per annos duodecim intelligi possunt duodecim tribus, cum annus

¹ Matthi, viii, 19, 20.

sit temporarius quidam motus atque intervallum, tribus autem sit genus hominum? Qui autem intersit inter hominem et tempus quis non videt?

52. Audite magis adhuc ridiculam interpretationem, atque inde colligite ineptias nihil ab anilibus nugis et fabulis discrepantes. Illud enim, *Increpuit eos Jesus*, sic interpretantur, ut idem sit, ac si dixisset: Injecit illis Jesus sermonem. Cum pudore, mihi credite, et invitus hæc loquor. Ridicula enim commemorans, ridiculus videor. Quanquam paucis dedita opera multa coacervavi, ut ex his paucis reliqua lectores judicarent: sunt enim omnia ejusdem, ut aiunt, officinæ. Vastum enim impietatis pelagus aperuimus, ad quod trajiciendum multorum esset opus dierum spatio. Nos autem paululum a terra adhuc movimus, et tamen vos nauseantes sentio, imo vero mihi prius, quam vobis, id accidit. Ac mihi melius videtur, ut orationis vela contrahamus, et inhibentes in silentii portum contendamus; et eo magis, quod lingua illa scelestæ garrulæque conticuit; et nefaria illius labra, qui impias istiusmodi nugas exeogitabat, oppressa sunt, et obturatam est os loquentium iniqua. Cum enim hanc sapientissimus et magnanimus noster imperator accersendum curasset, et ex verbis ipsius fabulæ simulationem patefecisset, eumque nihil aliud esse, nisi æs undique sinniens et fallax reperisset, cum modo fingeret se respiscere, modo tanquam canis ad vomitum suum rediret, re considerata, omnibusque magistratibus tam civilibus, quam ecclesiasticis convocatis, sententiam tulit, ut igne combureretur, qui multos in gehennæ ignem conjecerat. Ac nunc ille quidem crematus abiit. Quis autem dolori questum exæquans satis ipsius meritis conquaratur, qui cum quindecim annorum spatio dogmata didicisset, ea docuit annis amplius quadraginta, innumerabilesque discipulos in barathrum perditionis detruxit, ac denique ab illis minime sancte discedens, et ab utraque vita exclusus, sic utrumque ignem est consecutus, ut ab extincto ad illum, qui non exstinguitur, profectus sit? De reliquis item fidendum est. Caput enim draconis jam confractum est, partesque ipsius, ac membra præcipua sublata, reliqua autem similem exitum aut celeriter, aut paulo post consequentur. Bona autem sumus in spe, ne caudam quidem evitaturam diligentem et accuratam imperatoris indagacionem, qui magno studio atque omni ratione cunctos venatur, ut eos reibus comprehendat, quo pietatis triticum a zizaniis expurgatum ostendatur.

ἀναζήτησιν μεγάλας φροντίσι κατατεινομένου παντὶ θεὰ ζιζανίων ἀποφῆναι τῆς εὐσεβείας τὰ λήθα.

TITULUS XXVIII.

Adversus Saracenos, qui vocantur Ismaelitæ, quod ab Ismaele originem duxerint. Hic autem fuit

* Hunc titulum primus Græce et Latine edidit Frid. Sylburgius in *Saracenicis*, apud Henr. Commelinum anno

διάρτημα, ἡ δὲ φυλὴ γένος ἀνθρώπων. Ὅσον δὲ τὴ διάφορον ἀνθρώπου καὶ χρόνου!

νβ'. Ἀκούσατε καὶ γελοιοθεστέραν ἐρμηνείαν, κάντεῦθεν καταμάθετε τὴν ἀλογίαν τῶν μηδὲν ἄμεινον γραῶν κωθωνίζομένων μυθολογούντων. Τὸ γάρ, *Ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων*, ἐρμηνεύουσαι, ὅτι ἐνεβρωμάτισεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λόγον. Ἄρ' οὐ δοκῶ καὶ αὐτὸς παραπαλεῖν τὰ τῶν παραπαλούντων ὑποκρινόμενος; Αἰσχύνομαι, πιστεύσατε, καὶ ἀβουλήτως τοιαῦτα φθέγγομαι. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ τὰ πολλὰ παρέδραμον ἐπίτηδες, καὶ σποράδην τὰ ρηθέντα συνεγραψάμην. Χρὴ δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀπὸ τῶν ὀλίγων τούτων διαγνῶναι καὶ τὰ λειπόμενα τῆς αὐτῆς, ὃ φασιν, ὄντα κεραμείας. Πέλαγο; γὰρ ἀσεβείας ἀχανὲς ἠνοξίσαμεν πολλῶν ἡμερῶν εἰς τὸ διαπεραιωθῆναι δεόμενον, καὶ μικρὸν ἀπεσπίασαμεν τῆς γῆς ἔτι. Καὶ ναυτιῶντων ὑμῶν αἰσθάνομαι; ἄλλον δὲ καὶ πρὸ ὑμῶν αὐτὸς ἐγὼ τοῦτο κέπονθα, καὶ μοι δοκεῖ βέλτιον χαλάσαντα τὴν ὁδόνην τοῦ λόγου, καὶ πρῶμναν κρουσάμενον εἰς τὸν τῆς σιωπῆς; κατάραι λιμένα, καὶ ἄλλον, ὅτι σεοίγηκεν ἡ πονηρὰ καὶ λάλος γλῶσσα, καὶ τὰ ἔμμουσα μέμυκε χεῖλη τοῦ τὴν ἐναγῆ τῆς αὐτῆς ἀδολοσχίαν ὄφρησάμενου, καὶ ἐνεφράγη στόμα λαλούντων ἄδικα. Παραστητάμενος γάρ αὐτὸν ὁ σοφώτατος καὶ μεγάλωφυχος ἡμῶν βασιλεὺς, καὶ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ γράμματος ἀποκαλύψας, καὶ διακωδωνίσας τοῦτον, ἐπέπερ εὖρε πανταχῶθεν ὑπόχαλκον ἤχουντα, καὶ κίβδηλον, καὶ νῦν μὲν ἐπαγγελλόμενον μεταβολῆν, ἄρτι δὲ καθάπερ κύνα πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανερχόμενον ἔμμετον, σκέψιν περὶ τούτου προθεῖς, καὶ συμψήφους τοὺς ἐν τέλει πάντας λαθῶν ἐκκλησιαστικούς; ἅμα καὶ πολιτικούς; καταδίκασε τὴν διὰ πυρὸς ὑποστήναι τιμωρίαν τὸν πολλοὺς εἰς τὸ τῆς γενένης παραπέμψαντα πῦρ. Καὶ νῦν ὁ μὲν πυρὶκαυστος; φηγο, πονηρὸν ἐντάφιον ἀπενεγκάμενος τὴν ἀσεβείαν. Τίς δ' ἂν εἰδὼς πάθει θρήνου; ἐξισοῦν ἀξίως αὐτὸν ὀδύρατο, μαθόντα μὲν τὰ δόγματα τῆς πλάνης ἐν ἑασι πεντεκαίδεκα, διδάξαντα δὲ ταῦτα πάλιν ἐν πλείοσι τῶν τεσσαράκοντα, μυρίους δὲ μαθητὰς εἰς τὸ βάραθρον ὄσαντα τῆς ἀπωλείας, καὶ τελευταῖον οὐκ εὐαγῶς αὐτοῖς ἐπαπελθόντα, καὶ ζωῆς μὲν ἐκατέρας ἐκπεπωκότα, πυρὸς δὲ τούτου κἀκείνου τετυχηκότα, καὶ διὰ τοῦ σεσοθέντος ἐπὶ τὸ μὴ σεβνύμενον ἐκδημήσατα; Χρὴ μὲντοι θαρρεῖν καὶ περὶ τῶν ὑπολειπόμενων. Συντέτριπται γάρ ἡ τοῦ δράκοντος ἡδὴ κεφαλή. Τῶν δὲ μερῶν αὐτοῦ καὶ μελῶν τὰ καιρώτατα μὲν συνείληπται, τὰ δὲ μέλλει, τὰ δὲ προσαγγέλλεται καθ' ἐκάστην, καὶ τρεφόμεθα χρῆσταῖς ἐλπίσιν, ὡς οὐδὲ τὸ οὐραῖον ἐκφεύξεται τὴν ἐμμελῆ τοῦ θεοῦ, συνεργήτου βασιλείως ἐρευνᾶν καὶ κατεσπουδασμένην τρόπον πάντας αὐτοὺς εἰσω σαγήνης λαβεῖν, καὶ κα-

TITLOS KH'.

Katà Σαρακηνῶν, ὃ καλοῦνται Ἰσμαηλίται μὲν, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἰσμαῆλ καταγενόμενοι· υἱὸς δὲ

ἦν οὗτος τοῦ Ἀβραάμ, γεννηθεὶς αὐτῷ ἐξ Ἀ
Ἄγαρ τῆς παιδίσκης Σάρρας· Ἀγαρηνοὶ δὲ,
ἀπὸ Ἀγαρ τῆς μητρὸς Ἰσμαήλ· Σαρακηνοὶ
δὲ, ἀπὸ τοῦ τῆν Ἀγαρ εἰπεῖν πρὸς τὸν ἄγγε-
λον, ὅτε ἀπελαθεῖσα παρὰ τῆς κυρίας αὐτῆς,
ὠδυνε κατὰ τὴν ἔρημον ἐπιφερομένη τὸν
Ἰσμαήλ, ὅτι Σάρρα κερῆν με ἀπέλυσεν, ὡς
ἐκαίνοι λέγουσιν.

α'. Οἱ Σαρακηνοὶ μέχρι μὲν τῶν Ἡρακλείου τοῦ
βασιλέως χρόνων εἰδωλολάτρουν, προσκυνοῦντες τῷ
ἑωσφόρῳ ἄστρῳ, καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χα-
θάρ τῇ ἑαυτῶν ἑπονομάζουσι γλώττῃ· δηλοῖ δὲ ἡ
λέξις αὕτη τὴν μεγάλην· τότε δὲ ψευδοπροφήτης
αὐτοῖς ἀνέστη Μωάμεθ, ὁ ταῖς βλασφημίαις μέγας
καὶ περιθότος. Οὗτος, ἀπὸ μῆδ' ἑξ Ἰσμαήλ
φυλῶν καταγόμενος, καὶ κομιδῇ νέος ὀφρανισθεὶς,
ἐθήτευε παρὰ γυναίκῃ χήρᾳ, κατὰ γένος αὐτῷ προσ-
ηκουστῇ. Τὴν παιδικὴν δὲ παραμειψάμενος ἠλικίαν,
ὑπέδου ταύτην, καὶ συνεγένετο, καὶ φανερῶς αὐτὴν
ἔλαθεν εἰς γυναῖκα. Γενόμενος δὲ κύριος τῶν ὑπαρ-
χόντων αὐτῇ, πολλάκις καὶ ἀπεδήμει κατ' ἐμπο-
ρίαν. Καὶ ποτε παραγενόμενος εἰς Παλαιστίνην,
συνέτυχεν Ἑβραίοις· εἶτα καὶ Ἀρειανοῖς· ἔπειτα
καὶ Νεστοριανοῖς· καὶ δόξας φιλομαθῆς, ἠρύσατο
ταχέως ἐξ Ἑβραίων μὲν μοναρχίαν, ἐξ Ἀρειανῶν
δὲ Λόγον καὶ Πνεῦμα κτιστά· ἀπὸ δὲ Νεστοριανῶν
ἀνθρωπολατρείαν· καὶ σύνθετος ἐξ αὐτῶν θρησκείαν
ἑαυτῷ συνεστήσατο. Νοσήσαντος δὲ ποτε παρέσει
μελῶν, ἡ δηλωθεῖσα τούτου γυνὴ σφόδρα ἠνιδετο καὶ
ἡσχάλλεν, οὐ μόνον ὡς πένθητι συναφθεῖσα, ἀλλὰ
καὶ ὡς παραλυτικὸν ἔχουσα τὸν γημάμενον. Ἦν δὲ
αὐτοῦ φίλος μοναχὸς τις αἰρετικὸς, ἐξόριστος εἰς
ἐκεῖνα τὰ μέρη διὰ κακοπιστίαν γενόμενος. Οὗτος
ἐξ ὑποθήκης τοῦ Μωάμεθ ἐπληροφόρησε τὴν τούτου
σύζυγον, ὡς οὐκ ἔστι κοινὴ νόσος ἡ κατέχουσα
τούτων· ἀλλ' ὅσάκις ἂν ἴδῃ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ,
μὴ φέρων αὐτοῦ τὴν φοβερὰν ἐπιφάνειαν, εἰς τοῦτο
καταπίπτει τὸ πάθος. Καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ἄγγελος
εἰς τοὺς μεγάλους ἀποστέλλεται προφήτας, ἀποκα-
λύπτων αὐτοῖς τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, καὶ γνῶ-
σιν τῶν ἐσομένων. Ἀποστέλλεται δὲ, φησὶ, καὶ
πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν σαυτῆς, ὡς μέγιστον προφήτην.
Αὕτη δὲ, πεισθεῖσα τοῖς λεγομένοις, καὶ γενομένη
περιχαρῆς, ἐκέρυττε διαβρήθην ταῖς ἄλλαις γυναί-
ξιν, ὅτι μέγας ἔστι προφήτης Μωάμεθ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς.
Καὶ τὸν τρόπον τούτον ἐκ γυναικῶν εἰς ἄνδρας ὁ
λόγος οὗτος διαδοθεὶς ἐκράτησε, καὶ κατέστη
βέβαιος. Καὶ λοιπὸν ἤρξατο διδάσκειν ὁ πλάνος ἐκε-
νος, καὶ τὴν τῶν δογμάτων αὐτοῦ νόσον διασπείρειν
ἐπὶ τοὺς ἀνοήτους.

impostor ille docere cœpit, et pestem suorum
nare.

β'. Οὗτος διεθρύλλησε γραφὴν οὐρανόθεν ἐπ' αὐτὴν
κοιμώμενον καταπεσέν, ἔχουσαν τοιαύτην θεολο-
γίαν· Ὅτι τε εἰς Θεὸς ἔστι, ποιητῆς τῶν ὄλων,

(1) Hoc est, singularem esse in Deo personam.

1595, in-12; exstat in editione Latina Franc. Zini, sed omissus est in *Panopliæ Græca* editione princeps anni 1710, præ motu Turcarum. Opusculum Græce et Latino repetitum est in Bibliotheca Gallandiana, tom. XIV, unde in nostram derivamus, multis tamen in melius mutatis op'e notarum Sylburgii, quas omnino neglexerat editor Venetus.

Abrahæ filius ex Agar ancilla Saræ susceptus.
Agareni autem dicuntur ab Agar Ismaelis matrè.
Saraceni vero appellantur ex eo, quod Agar cum
a domina sua exclusa in solitudine iter faceret,
ad angelum dixerit Sara cenin (id est vacuam)
dimisit me, ut ipsi dicunt.

1. Saraceni usque ad Heraclii tempora simula-
cris colendis dediti fuere, summaque veneratione
colebant Luciferum et Venerem; quæ quidem illi
Chabar sua lingua appellabant: declarat autem
hæc vox eorum lingua *magnam*. Quo tempore pseu-
dopropheta apud ipsos exortus est Moameth ille, qui
blasphemiis magnopere nobilitatus est. Hic e tribu
quodam Ismaelitide genus ducens, primum quidem
admodum juvenis parentibus orbatus servitutem
serviebat apud mulierem quamdam viduam quæ ge-
nere ad ipsum attinebat. Ætate puerili exacta, in
intimam consuetudinem ejus sese insinuavit, et
cum ea concubuit, tandemque eam in uxorem duxit.
Omnium itaque opum hæres factus, sæpenumero
etiam mercaturæ causa peregre proficiscebatur.
Quodam ergo tempore in Palæstinam iter faciens,
incidit in Hebræos, deinde et in Arianos, tandem
etiam in Nestorianos: cumque videretur ingenio
disceudi cupido, celeriter e Judæorum quidem do-
ctrina, unius imperium (1), ex Arianorum vero
Verbum et Spiritum res conditas hausit. Ex quibus
omnibus inter se junctis mixtam quamdam religio-
nem commentus est. Qui cum aliquando para-
lysi laboraret, prædicta ipsius uxor ægre illud et
indigne ferebat, utpote quæ non solum pauperi
sed et paralytico nupsisset. Quibus cum familiaris
esset monachus quidam hæreticus, in eas partes ob
pravas quasdam de fide opiniones expulsus, hic ex
instinctu Moamethi conjugi ejus affirmavit, non
esse illum communem morbum quo maritus affi-
ciaretur: sed quotiescunque conspiceret archange-
lum Gabrielem, et aspectum ipsius insolitum ac
terribilem minus ferret, in hunc morbum incidere
solere. Nam hic angelus, inquit, ad magnos prophetas
ablegatur ut iisdem arcana et mysteria scientiamque
futurorum aperiat. Sed et ad maritum tuum, ait,
mittitur, tanquam ad prophetam maximum. Hæc
vero cum orationi fidem adhibuisset, magno cum
gaudio palam apud alias mulieres divulgabat, magnum
prophetam esse Moamethum suum virum. Atque
hoc modo etiam apud viros hæc fama mu-
lieris obtinuit et confirmata est. Sicque deinceps
placitorum apud imperitos ac simplices dissemi-

2. Hic divulgavit scripturam quamdam cœlitus
super ipsum dormientem delapsam, quæ talem de
Deo doctrinam complecteretur: nempe unum esse

Deum conditorem universi, qui neque genitus sit, neque genuerit : et Verbum Dei atque Spiritum ejus. quæ sint condita, ingressa Mariam sororem Mosis et Aaronis, hancque sine semine peperisse Jesum Christum, qui propheta et servus Dei fuerit, Judæosque invidia concitatos voluisse ipsum in crucem tollere, quo comprehenso umbram ejus crucifixerint : Christum vero neque crucifixum fuisse, neque obiisse : Deum enim hunc assumpsisse eo quod ipsum amaret. Deum etiam Christum, posteaquam in cælum ascendisset, interrogasse dicentem : « O Jesu ! tuane hæc est oratio, quod tu scilicet sis Filius Dei et Deus ? et Jesum respondisse : se non docuisse hoc neque erubescere Dei servum esse, verum homines hæc ita dixisse. » Hæc aliaque permulta monstra in illa scriptura effluta ridicula, quam divinitus ad se delatam nimis insolenter jactitat.

3. Nos vero discipulo ejus respondemus, omnes prophetas de Domino nostro Jesu Christo prædixisse, et ante hos Mosen, quod et Dei Filius et Deus extremis temporibus humanam naturam esset assumpturus : et absoluta dispensatione sua in carne crucifigetur, sepeliatur, et resurget, et in cælum assumetur : tandemque venturus sit iudex omnium, reddens unicuique secundum opera ejus : atque hos quidem prophetas vos quoque, uti quidem dicitis, probatis. Atqui de Moametho nemo illorum prædixit quod Deus Saracenis talem prophetam excitaturus sit. Et Moses quidem cum mons Sina terribilis esset nubibus, igne, tenebris, et turbine aliisque consimilibus, quæ terrorem incutere et formidinem addere solent, omni populo spectante in tenebras ingressus est legemque retulit : Moamethus vero iste quibus portentis, aut quibusnam spectantibus accepit illam divinitus ad se missam, ut alebat, scripturam ? At isti cum his rationibus premuntur et in angustias rediguntur, respondent, Deum quæcumque velit, et quomodo velit, facere. Deinde nos iterum urgemus : At quomodo descendit illa scriptura ad prophetam vestrum ? Et isti respondent : Eo dormiente in ipsum incidit. Et nos iterum reponimus : Et undenam constat quod divinitus super ipsum deciderit ? enimvero verisimile est hominem qui eam scripserat in ipsum projectiisse : vel potius ipsum eam confixisse, et postea, quasi cælitus delapsa sit, prædicasse. Cum igitur nihil solidi ad sui defensionem in medium asferre possint, dicimus nos : Quemadmodum qui dormit, loquendo deliratur, et sæpe aliquid monstrum in somnis videt, sic etiam illa scriptura quæ in ipsum dormientem conjecta est, deliratio et somnio simillimum mendacium fuit. Rursum cum nos ex iisdem quærimus qui fiat ut cum illi ex præcepto Moamethi nihil sine testimonio neque facere neque probare et admittere soleant, nullum testimonium ab eodem, exegerint, quod Deus ipsum ut prophetam elegerit, quodque ipse divinitus hanc de Deo

μήτε γεννηθείς, μήτε γεννήσας · καὶ ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὰ ὄντα, εἰσῆλθεν εἰς Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Μωσέως καὶ Ἀαρῶν, καὶ ἐγέννησεν αὐτῇ διχα σπέρματος Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, προφήτην καὶ δούλον γεγονότα τοῦ Θεοῦ · καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι φρονήσαντες ἠθέλησαν αὐτὸν σταυρῶσαι · καὶ κρατήσαντες, ἐσταύρωσαν τὴν σκιάν αὐτοῦ · αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, οὐδὲ ἀπέθανεν · ὁ γὰρ Θεὸς ἔλαβεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ τὸ φιλεῖν αὐτόν · καὶ ὅτι ἀνελθόντα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν οὐρανόν, ἐρώτησεν ὁ Θεός, λέγων · « Ὁ Ἰησοῦ, σὺ εἶπες τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός ; Καὶ ἀπεκρίθη Ἰησοῦς ὅτι Οὐκ εἶπον ἐγὼ · οὐδὲ αἰσχύνομαι εἶναι δοῦλός σου. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι λέγουσι, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον. » Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ γραφῇ γέλωτος ἄξιζ, ταύτην ἐκ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν κατενεχθῆναι φησὶται.

γ'. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ λέγομεν ὅτι Περὶ μὲν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πάντες οἱ προφῆται προκατήγγειλαν, καὶ πρὸς τούτων Μωσῆς, ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ὢν καὶ Θεός, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐνανθρωπήσει · καὶ τελέσει τὴν ἑνσαρκεν οἰκονομίαν αὐτοῦ, σταυρωθήσεται καὶ ταφήσεται, καὶ ἀναστήσεται, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναληφθήσεται · καὶ τελευταῖον ἤξει κριτὴς πάντων, ἀποδοῦς ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τούτους δὲ τοὺς προφῆτας, καὶ ὑμεῖς, ὡς λέγετε, δέχεσθε. Περὶ δὲ τοῦ Μωάμεθ τούτων οὐδεὶς προεφήτευσεν, ὅτι τοιοῦτον προφῆτην ἀναστήσει τοῖς Σαρακηνοῖς ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν Μωσῆς, τοῦ ἔρους τοῦ Σινᾶ φοβεροῦ γεγονότος ἐν νεφέλῃ, καὶ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ τοιαύταις ἄλλαις φρικταῖς καταπλήξεσιν, ὀρώντος τοῦ λαοῦ παντός, εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνόφον, καὶ τὸν νόμον ἐκομίσατο · ὁ δὲ Μωάμεθ, ποίων θεοσημαίων προφητησαμένων, ἦ τίνων ὀρώντων, ἐδέξατο τὴν θεόπεμπτον ταύτην, ὡς ἔλεγε, γραφῆν ; Καὶ οὗτοι ἐξαπορούμενοι ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ Θεός, ὅσα θέλει, καὶ ὡς θέλει, ποιεῖ. Εἶτα πάλιν ἡμεῖς · Ἄλλὰ πῶς κατήλθεν ἐπὶ τὸν προφῆτην ὑμῶν ἡ γραφή ; Καὶ λέγουσιν, ὅτι κοιμωμένου ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Καὶ αὐθις ἡμεῖς, Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι θεόθεν ἔπεσεν ἐπ' αὐτόν ; Εἰκὸς γὰρ ἄνθρωπον αὐτὴν γράψαντα βίβλιν ἐπ' αὐτόν · ἢ καὶ αὐτὸν ταύτην πλασάμενον κηρύττειν ὅτι θεόθεν ἔπεσεν ἐπ' αὐτόν. Μηδὲν δὲ καίριον προσαπολογεῖσθαι δυναμένων, λέγομεν ὅτι Ὅσπερ ὁ κοιμωμένος παραφθέγγεται, καὶ ἀλλοκότους ὄνειρους βλέπει πολλάκις, οὕτω καὶ ἐκ τῆς γραφῆς, ἥτις ἐπ' αὐτὸν ἐβρίβη κοιμωμένον, παραφορά, καὶ ἄνευδωκίχτατον τὸ ψεῦδος. Ἐρωτώντων δὲ πάλιν ἡμῶν, Πῶς, τοῦ Μωάμεθ ὕμιν ἐντεταμένον μηδὲν ἄνευ μαρτυρίας ἢ ποιεῖν ἢ παραδέχεσθαι, οὐκ ἀπητήσατε αὐτὸν μαρτυρίαν, ὅτι τε ὁ Θεός αὐτὸν προφῆτην ἐχειροτόνησε, καὶ ὅτι θεόθεν ἐδέξατο τὴν εἰρημένην θεολογίαν ; Σιωπῶσιν αἰδοῦμενοι. Καὶ αὐθις ἡμεῖς · Ὁ τῆς ἀτοπίας ! γυναῖκας μὲν καὶ δούλους, καὶ χρήματα καὶ κτήματα, καὶ θνους καὶ κύνας, τὸ εὐτελέστατον, χωρὶς μαρτυρίας οὐκ ἔχετε · μόνον δὲ πίστιν καὶ γραφὴν οὕτως ἀμάστορον ἔχετε ;

doctrinam acceperit ? pudore suffusi conticescunt. Et nos iterum contra : O absurdissimos vos ! mulieres et servos, pecunias et possessiones, asinos atque canes, vilissimum animal, sine testibus non possidetis : solam vero fidem et scripturam adeo sine testibus tenetis ?

δ. Ἄλλ' ἐπεὶ Ἰησοῦν Χριστὸν λέγετε Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα αὐτοῦ, συνομολογεῖτε καὶ ἄκοντες ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐν τῷ Θεῷ εἰσιν. Ὁ γὰρ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἀχώριστά εἰσι τοῦ οὐ εἰσιν, ἵνα μὴ ἄλογος καὶ ἄπνοος ὑπολειφθῆ. Εἰ δὲ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, δηλονότι καὶ Θεός ἐστι. Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστός, ὡς μὲν Λόγος τοῦ Θεοῦ, Θεός ἐστιν, ὡς δὲ ἐκ Παρθένου γεννηθείς, ἀνθρωπός ἐστι. Καὶ οὕτω διπλοῦν ὄντα χρῆ τοῦτον ἐμολογεῖν, Θεὸν τε καὶ ἀνθρωπον, ἐν δύο φύσεσι γνωριζόμενον, θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος. Αὐτοὶ δὲ πάλιν ἀλογίστως ἐπὶ τὴν θεόπεμπτον γραφὴν καταφεύγουσι. Χρῆ δὲ καὶ συλλογιστικῶς αὐτοὺς ἀναγαγεῖν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Θεός, τέλειος ὢν, οὐκ ἄλογός ἐστι· Λόγον δὲ ἔχων, οὐκ ἀνυπόστατον ἔχει τοῦτον, οὐδὲ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, οὐδὲ παυσόμενον· οὐδὲ γὰρ ἦν ποτε ἄλογος· ἄλλ' αἰεὶ ὢν τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἔχων ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντα, καὶ ζῶντα, καὶ τέλειον, καὶ οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὡν γὰρ τὸ εἶναι διάφορον, τούτων καὶ ὁ λόγος διάφορος. Ὡσπερ δὲ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται νοούμενος, καὶ οὕτε δι' ὄλου ὁ αὐτός ἐστι τῷ νῷ, οὕτε παντάσῃσι ἕτερος (ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὢν, ἄλλος ἐστὶ παρ' αὐτόν)· αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν ἐμφαίνων, οὐκ ἐστὶ παντελῶς ἕτερος παρ' αὐτόν· ἄλλ' ἐν κατὰ τὴν φύσιν, ἕτερός ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃς ἐστὶν ὁ Υἱός, τῷ μὲν ὑφ' ἑσάτα καθ' ἑαυτὸν, διήρηται πρὸς ἐκείνον, παρ' οὗ τὴν γέννησιν ἐσχηκε· τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ παρὶ τὸν Θεὸν θεωρεῖται, ἐν ἐστὶ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν φύσιν. Δεῖ τὸν Λόγον ἔχειν καὶ Πνεῦμα, συμπαραμαρτοῦν τε αὐτῷ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἁμοιρός ἐστι πνεύματος· ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως φωνῆ γίνεται τοῦ λόγου ἡμῶν, φανερούσα τὴν τοῦτου δύναμιν. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας οὐσίας τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἀέρος δὲ εἰσροή καὶ ἐκροή· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ ὁ Λόγος οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφ' ἑσάτως, καὶ τῆς αὐ-

τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῷ γεννήτορι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐσιωδῶς ὑφ' ἑσάτως, καὶ τῆς αὐτῆς τῷ Θεῷ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ τελειότητος, ἐκ τοῦ Πατρὸς προῖδν, καὶ ἐν αὐτῷ ὄν, καὶ τῷ Λόγῳ καὶ Υἱῷ συμπαραμαρτοῦν, καὶ ἐκφαντικῶν ὑπάρχον αὐτοῦ. Περὶ μὲν οὖν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι καὶ εἰσὶ, καὶ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, ἱκανῶς ἡμῖν ἀποδέδεικται.

Spiritus sanctus, essentialiter subsistens, ejusdem ex Deo procedens, in eo existit, et τῷ Λόγῳ (Verbo), Filio nempe, conjunctus, ipsum declarat. Ac de Patre quidem, et Filio, et Spiritu sancto, quod et sint, et ejusdem naturæ sint, satis a nobis demonstratum est.

ε. Περὶ δὲ τῆς μητρὸς τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, βραχέα τινα διαλεκτέον, καὶ ὅσα δύνανται· ἐν ἐλέγχῳ τὴν θεόπεμπτον ἐκείνην γραφὴν.

4. Verum, quia vos Jesum Christum Verbum Dei et Spiritum ejus dicitis, nolentes volentes fatemini, Verbum Dei et Spiritum ipsius in ipso Deo esse. Verbum enim Dei, et Spiritus Dei ab eo separari nequeunt cujus sunt, quin expers Verbi expersque Spiritus relinquatur. Si igitur in Deo est Verbum ejus, nimirum et ipsum Deus est. Itaque et Christus Verbum Dei Deus est. Quia vero ex Virgine natus est, etiam homo est. Sic igitur duabus naturis constantem eum, oportet confiteri et Deum et hominem, utpote qui in duabus naturis cognoscatur, divinitatis, inquam, et humanitatis. Isti vero, ut antea, temere et inconsiderate ad scripturam illam falso divinitus missam confugiunt. Itaque ratiocinatione quadam, ut verum perspiciant, adigendi sunt. Deus cum sit perfectus, expers τοῦ Λόγου (id est, Verbi) non est. Cum igitur τῷ Λόγῳ (id est, Verbo) præditus sit, non sine hypostasi idem obtinet, neque quod aliquando esse cœperit, neque quod desierit. Neque enim Deus unquam expers τοῦ Λόγου (id est Verbi) fuit : sed cum sit semper, sumque Verbum habeat, quod ex ipso generatur, et in ipso manet, et vivit, et perfectum est : non secundum nostrum λόγον, sive verbum ; quorum enim essentia diversa est, eorum etiam ὁ λόγος sive verbum. Quemadmodum autem nostrum verbum (sive oratio) ex mente nascitur : non autem omnino cum mente eadem est, neque penitus diversa : ex mente enim cum sit, aliud quiddam præter ipsam est : nam quia mentem ipsam declarat, non est omnino aliud præter ipsam : sed unam quiddam cum sint natura, subjecto inter se differunt : sic etiam Dei Verbum (quod et Filius est) propria quidem hypostasi ab eo distinctum est, a quo ortum sive generationem habet : quia vero in se ipso ostendit quæ etiam in Deo cernuntur, unum cum ipso est et quidem natura. Jam vero Verbum ut et Spiritum conjunctum habeat oportet, qui ipsius vim et efficaciam declarat. Namque ne nostra quidem oratio spiritus expers est, qui tempore pronuntiationis vox sit nostræ rationis, quæ omnem illius vim ostendit, et in apertum profert. Sed in nobis spiritus ille alienus est a nostra essentia ; quippe cum sit influxus et refluxus aeris : in Deo vero quemadmodum ὁ Λόγος (Verbum), non uti nostrum verbum ; sed essentialiter subsistens, ejusdem essentia, ejusdem naturæ (est cum genitore : sic et

cum Deo est essentia et naturæ) et perfectionis ; 5. De matre vero Filii Dei, qui naturam assumpsit humanam, paucis disserendum ; et quantum satis sit ad coarguendam scripturam illam divinitus

scilicet missam. Ab eo itaque tempore quo Mosis et Aaronis soror Maria cum fratribus ex Ægypto egressa est, periodus bis mille annorum usque ad Christi in carne nativitate lapsa est. Hæc vero Maria non excessit mensuram vitæ mulierum illarum quæ secum ea tempestate vivebant. Manifestum ergo mendacium proprio commento et historica fide eversum. Et quomodo David inter Christi majores, secundum humanam ejus naturam computari queat, qui post obitum Mariæ, sororis Mosis et Aaronis, multis annis postea et natus et educatus est, liberosque procreavit?

6. Nullo pacto igitur divinitus missa est scriptura, quæ talia nugatur, et tanta mendaciorum portenta. Si enim Mariæ sororis Mosis et Aaronis filius esset Christus, conveniebat, ipsum cum Pontio Pilato judicandum astaret, extremæ ætatis esse, et veluti hominis reliquias: utpote qui tam multis annis, qui interea lapsi sunt, paulatim et sensim consumptus esset. Præterea non umbram Christi, sed ipsum Christum crucifixum esse secundum carnem, declarat sanguis, qui de sanctissimo ipsius corpore defluxit, qui adhuc apud Christianos conservatur et sanationes scaturiginis instar edit, multorumque miraculorum testimonio Christi esse comprobatur. Quia et prophetæ de ipsius supplicio crucis, deque iis quæ illud antecesserunt, perspicue vaticinati sunt: ut jam ex reliquis Scripturæ partibus probationes omittamus, quas Agareni neque sciunt, neque sane admittunt.

7. Jam vero, quod dicit ille Deum ignorare num Christus homines docuerit quod sit Deus etiam ipse, et propterea ipsum interrogare: et ipso hoc negante, Deum veluti apologiam ipsius et defensionem probasse: hoc vero annon quavis damnatione dignum est? Quomodo enim Deus est, si quæ sunt, ignorat? Quomodo Christus, qui veritatem seipsum in Evangelio nominavit, Deo falsum dixit, cum veritatem negavit? quippe qui Deus est, quemadmodum prius demonstratum est.

8. Traducunt atque infamant nos veluti simulatorum cultores, eo quod crucem adoremus, quam illi etiam exsecrantur. Et respondemus: Quomodo ergo vos lapidi adheretis *Brachthan*, et ipsum osculamini? Et respondent nonnulli ex ipsis: Ideo, quia super ipsum Abraham cum Agar congressus est: alii vero, quia ad ipsum alligavit camelum, cum lacuum immolaturus esset. Ad quos nos iterum: Itane vos non pudet adorare et honorare lapidem in quo cum muliere Ahraham coivit, aut ad quem camelum alligavit: nobis vero exprobratis quod crucem adoremus, per quam vires dæmonum, et diaboli omnis deceptio enervantur et infringuntur? Atqui prædictus lapis iste caput est Veneris, quam Ismaelitæ jam olim adorabant. Lapis ille etiamnum præfert, si quis accurate spectet, capitis sculpello formati effigiem. Est simulacrum *Baccha Ismakech* illis dictum, quod ipse *Adoramen observationis* appellat, et ut miseri barbari adorarent præcepit. Sed et duo

Ἄφ' οὗ γὰρ ἡ τοῦ Μωσέως καὶ Ἀαρῶν ἀδελφῆ Μαρία μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, δισχιδίων ἐτῶν περιόδου ἀχρι τῆς τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα γεννήσεως παρέδραμεν. Αὐτὴ δὲ ἡ Μαρία οὐχ ὑπερέβη τὸ μέτρον τῆς ζωῆς τῶν οὐσῶν τότε κατ' αὐτὴν γυναικῶν. Πρόδηλον οὖν τὸ ψεῦδος, καὶ κακόπλαστον, καὶ παρ' ἱστορίαν. Πῶς δ' ἂν καὶ ὁ Δαβὶδ, πρόγονος τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ λογισθεῖη, μετὰ τὸν τῆς Μαρίας θάνατον, τῆς ἀδελφῆς Μωσέως καὶ Ἀαρῶν, πολιοῦς ὑπερον ἔτεσι γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς καὶ παιδοποιήσας;

ζ'. Πῶς οὖν θεόπεμπτος ἡ τοιαῦτα φλυαροῦσα γρηγορή, καὶ τηλικαῦτα ψευδομένη; Εἰ γὰρ Μαρία, τῆς ἀδελφῆς Μωσέως καὶ Ἀαρῶν υἱὸς ἦν ὁ Χριστὸς, εἶδε τοῦτον, ὅτε παρίστατο Ποντίῳ Πιλάτῳ κρινόμενος, ἐσχατόγηρων εἶναι, καὶ ὄσον ἀνθρώπου λείψανον, τῷ πολλῷ μήκει τῶν ἐν μέσῳ χρόνων κατὰ μικρὸν διαπανόμενον. Ὅτι δὲ οὐχ ἡ σκιά τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐσταυρώθη κατὰ σάρκα, δηλοῖ τὸ καταρρέουσιν αἷμα τοῦ παναγίου σώματος αὐτοῦ, παρὰ Χριστιανοῖς φυλαττόμενον, καὶ βρῦον λάσει, καὶ πολλοῖς θαύμασι μαρτυρούμενον, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐστίν. Καὶ οἱ προφηταὶ δὲ περὶ τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸ ταύτης παθημάτων σαφῶς προκατήγγειλαν· ἵνα τὰς ἐκ τῶν ἄλλων Γραφῶν ἐάσωμεν ἀποδείξει, ἀς οὐδὲ ἐπίσταται οἱ Σαρακηνοὶ, καὶ μὴ οὐδὲ παραδέχονται.

ζ'. Τὸ δὲ καὶ τὸν Θεὸν ἀγνοεῖν, εἰ ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι Θεὸς ἐστὶ καὶ αὐτὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπερωτᾷ αὐτὸν, καὶ ἀρνηταμένου δέξασθαι τέως τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ, ποίας οὐκ ἂν εἴη καταγνώσεως ἄξιον; Πῶς γὰρ Θεός, εἰ ἀγνοεῖ τὸ γινόμενον; Πῶς δὲ καὶ ὁ Χριστὸς, ἀλήθειαν ἑαυτὸν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὀνομάσας, ἐφεύσατο παρὰ τῷ Θεῷ τὴν ἀλήθειαν ἀρνησάμενος, καίτοι Θεὸς ὢν, ὡς προαποδίδεται;

η'. Διαβάλλουσιν ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτρες, διὰ τὸ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βδελύττονται. Καὶ λέγομεν πρὸς αὐτούς· Πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς προσκρίθεσθε τῷ λίθῳ τοῦ *Βραχθάν*, καὶ φιλεῖτε τοῦτον; Καὶ τινες μὲν αὐτῶν φασὶ· Διότι ἐπάνω αὐτοῦ συνουσίασε τῇ Ἀγάρ ὁ Ἀβραάμ· ἄλλοι δὲ, ὅτι προσέδησεν αὐτῷ τὴν κάμηλον, μέλλων θῆσαι τὸν Ἰσαάκ. Πρὸς οὗς πάλιν ἡμεῖς· Ἐἴτα ὑμεῖς μὲν οὐκ αἰδεῖσθε προσκυνούντες καὶ τιμῶντες λίθον, ἐφ' οὗ γυναικὶ συνουσίασεν ὁ Ἀβραάμ, ἢ προσέδησεν τὴν κάμηλον ἡμῖν δὲ οὐκ αἰδεῖσθε προσκυνοῦσι τὸν σταυρὸν δι' ὃν δαιμόνων ἰσχύς, καὶ διαβόλου καταλύεται πλάνη; Ὁ δὲ βῆθεις λίθος κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης ἐστίν, ἣν πάσαι προσεκύουν οἱ Ἰσμηλίται· φέρε: γὰρ ὁ λίθος μέχρι καὶ νῦν τοῖς ἀκριβῶς κατασκοποῦσιν ἐκ γλυφίδος ἀποτύπωσιν κεφαλῆς· τὸ *Βακχὰ Ἰσμακίχ* καλούμενον εἰδῶλον, ὅπερ αὐτὸς προσκύνημα παρατηρήματος ὀνομάζει, τοὺς ἀθλίους βαρβάρους προσκυνεῖν ἐκέλευσε. Καὶ δύο δὲ ὀνόματα βάρβαρα,

τὸ *Τζιτζαφά* καὶ *Μαρουά*, ἐκ τῶν σεβασμάτων εἶναι λέγει τοῦ Θεοῦ· Θεοῦ δὲ πάντως τοῦ οἰκεῖου. Καὶ τοῖς ἡπατημένοις δὲ ὑπ' αὐτοῦ, παραγινομένοις κατὰ τὸ ἐκεῖσε μιᾶρὸν οἶκημα τοῦ προσευκτηρίου, περιελθεῖν αὐτὴ κυκλικῶς προστάσσει. Ὡς δὲ παρά τινος· ἐξ αὐτῶν πρὸς Χριστιανούς αὐτομολήσαντος· Ἐμαθον, εἰδῶλόν τι λίθινον ἀθήρται μέσον τοῦ οἴκου· καὶ οἱ τὴν πρᾶξιν τοῦ δαιμονιώδους ἐπιτάγματος τούτου πληροῦντες, κεκλικότες τοὺς ἀθλοῦς αὐτῶν αὐχένας, καὶ τὴν χεῖρα ὀρθιον πρὸς αὐτὸ ἐκτετακότες, τῇ τε ἐτέρᾳ τὸ οὖς ἑαυτῶν κατέχοντες, κυκλοτερῶς περιέρχονται, μέχρις ἂν σκοτοδινίᾳ ληφθέντες καταπέσωσιν. Ἰδοὺ προδήλως εἰδωλολατρῆν ἐνομοθέτησεν.

Θ'. (1) Οὗτος ὁ Μωάμεθ, καίτοι ἀμαθὴς ὢν καὶ ἄγροικος, τρία καὶ δέκα καὶ ἑκατὸν συνεγράψατο μυθάρια, ἐκάστῳ τούτων ὄνομα ἐπιθεῖς ἄξιον τῆς ἀπαιδευσίας καὶ μωρολογίας αὐτοῦ. Ὡν ἀπάντων τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν πρόδηλον φλυαρίαν τὸ καὶ διηγήσασθαι καὶ ἀνατρέψαι ἴσον ἐστὶ τῷ τὴν Αὐγείλου κόπρον ἐκκομίσαι, κατὰ τὴν Ἑρακλῆα. Λοιπὸν οὖν, τᾶλλα παραδραμόντες, ὀλίγων ποιησόμεθα μνήμην, καὶ ὅσα πάντως ἀναγκαϊότερα, πρὸς τὸ διαγνωσθῆναι τε καὶ καταγνωσθῆναι.

Ὁλόσφυρον λέγει τὸν Θεὸν, ἦτοι σφαιρικόν. Τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα σώματός ἐστι, καὶ σῶμα ἐμφαίνει· ὡσπερ δὴ καὶ τὸν πυκνὸν καὶ πεπιλημένον. Σφαῖρα δὲ ὕλική κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς ὢν, οὐτε ἀκούσεται, οὐτε ἤσεται· καὶ καταπρανῶς, ὡς ἔτυχεν, ἐνεχθήσεται, καὶ ἄτακτα κατακυλισθήσεται.

Δογματίζων αἴτιον εἶναι παντὸς κακοῦ τὸν Θεὸν, ὡσπερ δὴ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, φησὶν· « Ὅν ὠδήγετ' ὁ Θεός, ἐκεῖνός ἐστιν ὠδηγημένος· καὶ οὗς πλανᾷ, καίνοι εἰσιν οἱ λειπόμμενοι. » Καὶ μετ' ὀλίγα τὸ αὐτὸ ἰσθαίων ἐπήγαγεν, ὅτι· « Οὐ κυριεύω τῆς ψυχῆς μου· οὐδέ ὠφέλειαν, εἴτε βλάβην, εἰ μὴ ὅπερ ἐθέλει ὁ Θεός. » Καὶ ἐπιλαθόμενος ὅτι προφήτην πρὸ μικροῦ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν, λέγει· « Καὶ εἰ ἐγίνωσκον τὰ ἀπόντα, εἶχον ἂν πλεονάσαι ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐκ ἂν εἶχα μου ἄψασθαι θεῖνον. » Καὶ πῶς ἂν ἐξέφυγες τὰ θεῖνα, φύσει, καθὼς αὐτὸς λέγεις, θνητά; Εἰ δὲ ἡδύνασο διαφυγεῖν αὐτά, οὐ φύσει πάντως εἰσίν. Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός· ἀπεδείξαμεν ἐν τῷ κατὰ τῶν *Μασσαλιωτῶν* τίτλῳ, καὶ ζήτησον τὸ ἐξ' κεφάλαιον.

Φησὶν ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν μυθαρῶν αὐτοῦ· « Λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Ὁ Ἰσραὴλ ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ λέγουσιν οἱ Χριστιανοὶ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· τοῦτ' ἐστὶν ὁ λόγος αὐτῶν διὰ τῶν στομάτων αὐτῶν· » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' ἀκουσον, υἱὲ τοῦ πατρὸς τοῦ ψεύδους. Ἰουδαῖοι μὲν οὐ γνήσιον υἱὸν τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζουσιν, ἀλλ' ἢ ὅσον δεῖξαι τὴν πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ στοργὴν διὰ τὴν προσούσαν αὐτοῖς εὐσέβειαν· οἱ δὲ γε Χριστιανοὶ φύσει Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, κατὰ τὴν θεότητα, τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦσιν. Εἰ γάρ, ὡς αὐ-

A vocabula barbara, nempe *Tzitzapha* et *Marua*, ex singulari Dei colendi religione esse docet; Dei autem omnino sui et proprii. Quin etiam ille miseris illis et a se deceptis, in excreabili illo domicilio, quod precessionibus destinatur, adesse, et in orbem illud circuire jubet; et (quemadmodum ego ex quodam ipsius discipulorum, qui ad Christianorum partes transiit, intellexi) statua quædam lapidea erecta est in medio domicilii, et qui dæmoniaca illa mandati istius actione defunguntur, miseris suis cervicibus inclinatis, altera manu sursum ad ipsam erecta, altera autem tenentes, circummeunt, donec vertigine correpti concidant. Enimvero quid hic aliud quam statuam colere quasi lege sanxit?

B 9. Hic quidem Moameth licet esset rudis et agrestis homo, tamen centum et tredecim conscripsit fabellas, et unicuique harum dignum quoddam nomen hac sua inscitia indidit. Quarum quidem omnium impuritatem et nugas manifestas et recensere et refellere quid aliud fuerit, quam cum Hercule Angiæ stabulum egesto stercore purgare? Reliquum igitur fuerit, aliis præteritis, paucis eorum duntaxat meminisse, quæ majoris momenti sunt, et ad recte cognoscendam, et ad damnandam sectam execrabilem.

Deum ὀλόσφυρον dicit, sphericum videlicet ac rotundum. Atqui hæc figura corporis est, et corpus declarat; quemadmodum quod densum atque constipatum est. Cum igitur, ut ipsi placet, Deus materiata quædam sit sphaera, neque audiet, neque videbit: et in præcepis temere feretur, inconditæque motu volutabitur.

Cum autem statuit Deum auctorem omnis mali quemadmodum et omnis boni, ait: « Quem Deus ducit, ille recte ducitur: et quos ille in errorem impellit, illi sunt qui deseruntur. » Et paulo post, hæc confirmans, subjicit: « Non sum dominus animæ, neque ad salutem neque ad perniciem, nisi quatenus hoc ipsum Deus vult. » Oblitus deinde quod prophetam paulo ante seipsum prædicasset, ait: « Et si nossem ea quæ absunt, possem sane bonis affluere, neque me posset malum attingere. » Quomodo vero tu mala effugeres, quæ, uti tu doces, sunt natura? Si vero tu illa vitare potuisti, non igitur illa natura sunt. Deum vero non esse auctorem malorum in titulo *contra Massalios* a nobis demonstratum est: consule cap. 17.

In octava fabellarum suarum ait: « Judæi dicunt Israellem esse filium Dei: et Christiani dicunt Christum esse Filium Dei: hic est sermo ex proprio ipsorum ore profectus, » et quæ sequuntur. Verum attende, o filii patris mendacii! Judæi quidem non germanum Dei filium Israellem nominant, sed tantum, ut ostendant Dei erga se amorem et propensionem, ob eam qua patres excelebant pietatem: Christiani vero natura Filium Dei et Patri consubstantialem secundum divinitatem Christum confitentur. Nam si, ut fateris, Christo a Deo Evan-

(1) Palatinus ms. Ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου Εὐδοίου, uti et Zinus in marg., *Ex Evodii monachi scriptis*, quasi ex Evodii monumentis sequentia desumpta sicut, ut tota fere *Panoplia* e veterum Patrum scriptis concinnata est. ΣΥΛΛΟΓΗ.

gelium datum est, quemadmodum nos ipsi in subsequentibus demonstrabimus : et in Evangelio scriptum est quod ter Deus cœlitus de Christo testificatus sit ; alicubi quidem dicens : *Hic est Filius meus dilectus* ¹ ; alicubi vero, *Et glorificavi et (rursum) glorificabo* ² ; et in monte Thabore : *Ipsam audite* ; quidnam absurdi et alieni admittunt Christiani, qui et Deum, et Dei Filium Christum constituentur : cum et Deus Christo ea tribuat ex testimonio Evangelii, quod etiam tu divinitus datum fuisse affirmas ?

Cum vero Christi et Evangelii mentionem facit, ex persona Dei ait : « Misimus post hos omnes (alios scilicet prophetas) Jesum filium Mariæ ; ut ea quæ in lege ante scripta erant, vera certaque repræsentaret, Evangelio ad ipsum demisso : in quo est via, lux et justitia : secundum potentiam legis, quæ ipsum antecessit, ad institutionem et promissionem eorum qui ipsum timent, et ad judicandum domesticos Evangelii. » Si igitur Christus, ut ea quæ de ipso prædicta erant, vera repræsentaret, id est ut legem veterem exploraret, advenit, Evangeliumque viam, institutionem, lucem et justitiam hominibus tradidit, quemadmodum tu ipse confiteris, et ipse judicium facturus est, reliquum est aliud te nihil hominibus obtrudere quam errores, et quæ ex diametro cum doctrina veritatis pugnent.

Iterum tanquam ex persona Dei proponit : « Cum regionem aliquam perdere volebamus, jubebamus homines in eadem agentes, sese luxu et intemperantiæ dedere : et hoc decretum de perditione ipsorum, de ipsis verum fiebat, una cum oraculo : et sic ipsos vere perdomimus : multosque perdidimus ex sæculis illis post Noe. » Hæc verba cuinam potius conveniant ? Deone salutis humanæ amanti, an vero dæmoni, qui homines summo odio prosequitur ? Deusne jubet homines intemperanter vivere, an diabolus ? At qui jubet intemperanter vivere, is est auctor intemperantiæ et luxu, atque adeo majori poena dignus.

Moses quidem litteris mandavit quod *Filii Dei videntes filias hominum quod essent formosæ, duxerunt sibi uxores* ³ : filios Dei posteros Sethi appellans (sic enim ille nominatus est ob imitationem Dei et studium virtutis, vitamque religiosam), *filias vero hominum dixit eas, quæ a Caino essent procreatæ* at. ab ipso genus ducerent. Moamuth vero contra dixit : et pro filiis quidem Dei angelos feminas nominavit, ut est in fabulis Græcorum : *Asi Iris Helenæ formosæ nuntia venit* ⁴. Pro filiabus vero hominum filios hominum subiecit ; et quod omnium maxime miserabile est, hæc a Deo facta narrat, cum ait : « Elegit Dominus noster filios : et accepit ex angelis quidem feminas. Vos vero ardua quædam et magna pronuntiat, id est, Deum liberos habere divulgatis : immo vero potius

τὸς ὁμολογεῖς, ἐκ Θεοῦ δέδοται τῷ Χριστῷ τὸ Εὐαγγέλιον, καθὼς ὑποκατιόντες ἀποδείξομεν· ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, ὅτι τρίτον ἄνωθεν ὁ Θεὸς ὑπὲρ Χριστοῦ ἐμαρτύρησε, πῆ μὲν λέγων, *ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*· πῆ δὲ, *Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω*· καὶ ἐν τῷ δρι δὲ τῷ Θαδῶρ, *Αὐτοῦ ἀκούετε*· τί ἄτοπον καὶ ξένον ποιοῦσιν οἱ Χριστιανοί, Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱὸν ὁμολογοῦντες τὸν Χριστὸν, τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ Χριστῷ ταῦτα προσμαρτυροῦντος, ὡς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ ἐκ Θεοῦ δεδῶσθαι ὁμολογεῖς ;

Ἐπιμνησθεὶς δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Ἀπεσταίλαμεν ἀλόλουθον τούτων πάντων (δηλαδὴ τῶν προφητῶν) Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Μαρίας, εἰς τὸ ἀληθοποιῆσαι τὰ πρὸ αὐτοῦ, τὸ τοῦ νόμου, καταγαγόντες πρὸς αὐτὸν τὸ Εὐαγγέλιον· ἐν ᾧ ἐστὶν δῆγησις, φῶς, καὶ δικαιοσύνη, κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ πρὸ αὐτοῦ νόμου, εἰς δῆγησιν καὶ ἐπαγγελίαν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ εἰς τὸ κρίναι τοὺς οἰκέλους τοῦ Εὐαγγελίου. » Εἰ δὲ ἀληθοποιῆσαι τὰ πρὸ αὐτοῦ, τουτέστι τὰ τοῦ παλαιοῦ νόμου, παραγενόμενος ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, δῆγησιν, καὶ φῶς, καὶ δικαιοσύνην τοῖς ἀνθρώποις παρέδωκεν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖς, καὶ τὴν κρίσιν αὐτὸς μέλλει ποιεῖν, σοὶ περιλείπεται συνεισενεγκεῖν τοῖς ἀνθρώποις οὐδὲν ἕτερον ἢ πλάνην καὶ ἐναντίωσιν τῆς ἀληθείας δογμάτων.

Λέγει πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Ὅταν ἠθέλομεν ἀπολέσαι χωρίον, ἐκελύομεν τοῖς ἐστῶσιν ἐν αὐτῷ, καὶ ἡσώτευσον ἐν αὐτῷ· καὶ ἐδικαιοῦτο ἐπάνω αὐτῶν ὁ λόγος, ὁ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν δηλονότι, καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἀποφάσεως· καὶ ἐδαμάσαμεν αὐτοὺς δαμάσει, καὶ πολλοὺς ἀπωλέσαμεν ἐκ τῶν γενεῶν μετὰ τὸν Νῶε. » Ταῦτα τὰ ῥήματα τίνοι μᾶλλον ἀρμόζει, τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, ἢ τῷ μισανθρώπῳ δαίμονι ; Θεὸς κελεύει ἀσωτεύειν, ἢ διάβολος ; Ὁ δὲ κελεύων ἀσωτεύειν, ἐκεῖνος τῆς ἀσωτίας αἷτιος· μάλιστα, καὶ πλείονος κολάσεως ἄξιος.

Μωσῆς μὲν ἔγραψεν, ὅτι *Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἐλάβοντο ἑαυτοῖς γυναῖκας*· υἱοὺς μὲν Θεοῦ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σηθ προσαγορεύων (οὗτοι γὰρ δοκεῖ ὠνομάσθαι διὰ τὸ θεομίμητον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ εὐλαβῆ πολιτείαν), *θυγατέρας δὲ ἀνθρώπων* τὰς ἐκ τοῦ Κάιν καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ καταγομένων· ὁ δὲ Μωάμεθ τούναντιον εἰρηκεν· ἀντὶ μὲν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ θηλείας ἀγγέλους εἰπὼν, κατὰ τὸν Ἑλληνα μῦθον, *Ἴρις δ' αὐτῷ Ἑλένη λευκώλετρι ἀγγελος ἦλθεν*· ἀντὶ δὲ τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων υἱοὺς ἀνθρώπων ἐπαγαγῶν. Καὶ τὸ πάντων ἐλεεινότατον, ὅτι παρὰ Θεοῦ τοῦτο γενέσθαι καταγγέλλει, λέγων· « Ἐξελήξατο Κύριος ἡμῶν τὰ τέχνα· καὶ ἔλαβεν ἐκ τῶν ἀγγέλων θηλείας. Ὑμεῖς δὲ λέγετε λόγους μεγάλους, τουτέστι φημίθετε τὸν

¹ Matth. iii, 17· xvii, 5. ² John. xii, 28. ³ Gen. vi 2. ⁴ Iliad. iii.

Θεὸν υἱοὺς ἔχειν · μᾶλλον μὲν οὖν θηλείας ἀγγέλους ἄνθρωπος δέδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων · ἐξ ὧν οἱ γίγαντες ἐγενήθησαν. » Καὶ ὅτι μὲν αἱ θήλειαι ἀγγελοὶ οὐκ εἰσι θυγατέρες Θεοῦ, κατὰ τὸν ἰς' μῦθον, ἔμνησι, καὶ ἐπαρᾶται τὸν τοῦτο ὑπολαμβάνοντα · ὅτι δὲ θήλειαι ἀγγελοὶ εἰσιν, ἐνίσταται, καὶ δισχυρίζεται. Ἄλλ' εἰ καὶ δοθείη, ὅπερ ἀμήχανον, ἄνδρα θηλεῖα ἀγγέλω μίγνυσθαι, καὶ σπερμαίνειν ἐν αὐτῇ · ἐν ποία μήτρα συνέξει καὶ ζώωσι τὸ σωματικὸν σπέρμα ἢ ἀσώματος; Ποία δὲ καταλλήλῳ ὕλῃ θρέψει τοῦτο; πῶς δὲ καὶ ἐγγάστριον περιάξει τὸ βρέφος; πῶς δὲ καὶ γαλουχήσει τὸ χυμοὺς θρεπτικὸς εἰσθῆς ἐπισπᾶσθαι ζῶον ἢ ἄβλος καὶ ἀναιμος φύσις; Οὐκ ἄρα πάντως οὔτε θηλεῖα ἐστὶν ἀγγελος · τὸ γὰρ ἄβρον καὶ τὸ θῆλυ σωματῶν ἴδια.

Ἔ. Εἰσάγει τὸν Θεὸν αὐτῷ τοιοῦτον ὄρκον ὀμνύοντα, Β
 « Μὰ φουλκὶ τῶν φουλκῶν, καὶ προθίσματα προθισμάτων. » Καὶ αὖθις ἐν ἐτέρῳ μυθάρῳ, « Μὰ λικμοῦντα λικμοῦντων, καὶ βασταζούσας γόμους, καὶ τρεχούσας εὐθεῖαν, καὶ τὰ μερίζοντα πράγματα. » καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ · « Μὰ τὸ ἔρος, καὶ γραφὴν ἑστιχισμένην ἐν μεμβράνῳ λιτῷ · καὶ τὸ ὀσπήτιον τὸ ψυχοδομημένον, καὶ τὸ στέγος τὸ σηκούμενον, καὶ τὴν θάλασσαν τὴν δεδεμένην. » Καὶ ἐν ἐτέροις ἄλλα τινὰ βαρβαρικὰ καὶ ἀνόητα, καὶ τῆς αὐτοῦ φλυαρίας καὶ φρενοβλαβείας οὐκ ἀποδέοντα. Καὶ ἀλλαγῶ πάλιν · « Μὰ τὸν κάλαμον καὶ τὸ στιχίζουσι. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις ὄρκον πεποιήται, « Μὰ τὰς ἀπολυόμενας ὀρδίνου, καὶ καταγιγῶν καταγιγῶδας, καὶ ἀπλωθέντων ἀπλώματα, καὶ χωρούσας χώρημα, καὶ ριπτούσας γνώμην ἀπολογητικὴν. » Καὶ αὖθις ἐν ἄλλοις · « Μὰ τὰς ἀνασπώμενας βόλισμα, καὶ ἀφελόμενα ἀφέλωμα, καὶ κολυμβούσας κόλυμβον, καὶ προλαβοῦσας προλάδωμα, καὶ διοικοῦσας πρᾶγμα ἐν ἡμέρᾳ ἐν ἣ σειεῖ σεισμός. » καὶ αὖθις ἐν ἐτέρῳ · « Μὰ τὸν οὐρανὸν τὸν πεπυργωμένον, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς συνταγῆς· καὶ μάρτυν καὶ μαρτυρούμενον. » Καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ · « Μὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν Ἄλταρικ. » Καὶ τί οἶδας τί τὸ Ἄλταρικ; Ὁ ἀστὴρ ὁ τρυπητός · καὶ ἐν ἄλλῳ πάλιν · « Μὰ τὸ αὖγος καὶ νύκτας δέκα · καὶ ἡ ζυγὴ καὶ ἡ ἀποζυγὴ · καὶ ἡ νύξ ὅταν ἐφαπλῶται. » Καὶ αὖθις ἐν ἄλλῳ · « Μὰ τὰς συκᾶς καὶ τὰς ἐλαίας τοῦ Σινᾶ, καὶ ταύτην τὴν χώραν. » Καὶ ἐν ἄλλῳ πάλιν · « Μὰ τὰς δραμούσας ἐν ὕλακισμῷ, καὶ τὰς δεικνυούσας πυροβολίαν, καὶ τὰς περιπιπτούσας εἰς τὸ αὖγος, καὶ ταράξαντας εἰς τὸ ὑρόσταθμα. » Καὶ ἀλλαγῶ · « Μὰ τὸν Ἄλεζερ. » Τούτων δὲ τῶν ὄρκων τοὺς μὲν τοῦ παρ' αὐτοῦ Θεοῦ φησὶν εἶναι, τοὺς δὲ αὐτὸς ἔμνησι, καταπλήττων κἀν τούτοις τοὺς βαρβάρους, καὶ θέλων δεῖξαι τούτοις πολυμαθῆς, καὶ βαθέα μυστήρια ἐπιστάμενος, ὡς περ καὶ ὅταν λέγη, « Ἐπιγραφή εἰς τὸ Ἀκκά. » καὶ τί οἶδας τί τὸ Ἀκκά; καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα παντελῶς δύσφραστα καὶ ἀνόητα, καὶ τὰς ἀκοᾶς κατατυπούντα τῶν μαθητευομένων αὐτῷ.

Ἔτι ἐξόμνυται Μωάμεθ κατὰ τὴν ἡλίου καὶ σελη-

angelos feminas, nymphas dedit ille filiis hominum; e quibus gigantes nati sunt. » Jam vero angelos feminas non esse filias Dei, ut est in fabella xvi, jurejurando affirmat; enimque qui ita opinetur, execratur. Quod vero feminæ angeli sint, iterum iterumque affirmat et pertendit. Quod si etiam daretur, quod tamen fieri nequit, virum cum femina angelo rem habere, et semen in eandem emittere: quanam, cedo, matrice continebit, et vivum efficiet ea quæ corporis est expers, semen corporeum? Deinde, quanam congruente alimonia nutriet istud? quomodo infantem, qui ante partum in ventre fovetur, circumferet? Denique quomodo lacte fovebit animal, quod succos nutrientes attrahere consuevit, ea quæ materiæ et sanguinis est expers natura? Non igitur omnino est angelus femina: femina enim et mas propria sunt corpororum.

10. Inducit Deum suum tali jurejurando sese obstringentem: « Næ per phulcos phulcorum, et prothismata prothismatum. » Et iterum in alia fabella: « Næ per licmunta licmuntum, et portantes onera, currentesque rectam viam, et ea quæ res parliuntur. » Et iterum in alia: « Næ per montem et scripturam duobus versibus scriptam in membrana tenui; et hospitium ædificatum, et rectum quod appenditur, et per mare vincitum. » Et in aliis alia quædam barbarica, stulta, inepta, nec aliena ab ipsius nugis et amentia. Et alibi rursum: « Per calamum, et quæ distinguunt versus. » Et iterum in aliis juramentum concipit: « Per absolutas ordine, et per procellarum procellas, per expansorum expansiones, et capientes conceptamen, et jacentes sententiam defensoriam. » Et iterum in aliis: « Næ per eas quæ at rahunt holidem, per adimentes adimentum, per natantes natationem, per anticipantes anticipamen, per administrantes negotium in die quo terræ motus quatit. » Et rursum in alia: « Næ per cælum turritum, et diem compositionis, per testem et testificatum. » Et rursum in alia: « Næ per cælum et Altarik. » Et qui scire possis quid sit Altarik? « Stella, inquit, perforata. » Et in alio loco: « Næ per fulgorem et noctes decem: per juncturam et se juncturam, per noctem cum expansa fuerit. » Et rursum in alio: « Næ per ficus et oleas montis Sina, et per hanc regionem. » Et in alio: « Næ per currentem in latratu, et per monstrantes ignis jacula; per eam quæ incidit in fulgorem, et per eos qui turbant aquam stagnantem. » Et alibi: « Næ per Alezer. » Harum vero formularum jurandi, alias quidem sui Dei esse ait; aliis vero ipse utitur, volens in his quoque barbaros consternare, atque ostendere se multiplicem disciplinam ac profunda mysteria callere; ut et cum dicit: *Inscriptio in Acca*; et qui scire possis quid sit Acca? aliaque permulta ejusmodi, quæ et prolata sunt difficilia, et intelligi prorsus nequeunt, aures nempe suorum discipulorum percellentia.

Jurat præterea Moaweth per solem, lunam,

astras, igneum splendorem, animalia, canes cursores, plantas, aliaque incognita et barbara vocabula (ut ego existimo) dæmouum noxiorum et scelestorum. Hæc porro cum in suis jurandi formulis adhibeat, perspicue ostendit, quod ista pro diis colat: qui enim jurat, per majorem jurare solet. Itaque et Deus, cum non posset per majorem jurare, per seipsum juravit, quemadmodum Scriptura docuit. Jusjurandum autem in Deum intelligimus, promissi sui per aliquod assumptum confirmationem.

11. Templum etiam tradit et ab Ismaele et Abrahamo ædificatum esse Deo; quod quidem neque existit unquam, neque a Scriptura memoratur; nam si lapidem unctum, ut Deo statua erigeretur uncta, divinus Moses non reticuit, quomodo templum integrum silentio præterivisset?

12. Constituit ut sui orarent conversi ad austrum; scilicet ut etiam hac in re ab illis distinguerentur, qui ad orientem solem conversi precantur.

Jubet præterea eos qui se ad preces conferunt, prius sese purgare; aqua quidem, si adsit; sin minus, humo fossitia. Atqui hæc magis scædat, non purgat. Deinde quidnam confert nuda illa per aquam purgatio, siquidem animi omni impuritate scætant?

Dicit iterum, tanquam ex persona Dei: « Nos dedimus tibi scarabæum: tu ergo funde preces ad Dominum tuum, et macta. » O admirandum sacrificium et magnificentum, talique legislatore dignum!

13. Quæ a XVIII Moamethi fabella usque ad XXXVI interjecta sunt, omnia prætermisimus, tanquam plena omnibus nugis, et monstrosis figmentis, quæque adeo a seipsis evertuntur et refutantur: illa nempe quæcumque ex Veteri pariter et Novo Testamento accepit et corruptit. Dicit enim Mariam sororem Mosis et Aaronis, juxta palmam peperisse Christum: et cum desponderet animum ob dolores partus, Christum ex utero ipsam allocutum esse, jussisseque palmam conculcere, et comedere de fructibus ejus: Davidem vero et Salomonem cum dæmonibus et avibus collocutos scripsit: et dæmonas Salomoni ministros fuisse, item et *gandas* quasdam, eundemque imperium in ventos habuisse; et formicarum perspexisse mysteria, et silvestrem quemdam gallinaceum ipsis doctorem fuisse, sed et ferreum thoracem primum a Davide excogitatum esse.

Seipsum vero judicem cum Deo prædicat, qui judicaturus sit orbem; aliaque istis absurdiora et magis diabolica deblaterat.

Solem tradit in aquam calidam ad fines occasus immergi; et lotum circa diluculum ascendere atque exoriri. Atqui si sol quidem ignis est, ignis autem et aqua se invicem mutuo conficiunt, qui fit ut alterum non consumat alterum? Deinde, quid opus est soli hoc lavacro? Sol enim purissimus est, ipsaque adeo aqua multo purior.

14. Solem et lunam in equis incedere tradit. Sed

Α νης, και των αστρων, και λαμπυριδων, ζωνων, και κυνων δρομικων, και φυτων, και ετερων αγνωστων και βαρβαρικων ονοματων, ως οίμαι, δαιμόνων των ἀλιτηρίων και παλαμναίων. Ταῦτα δὲ ποιοῦμενος ὀρκον, δηλὸς ἐστὶ θεοῦ αὐτὰ νομίζων· ὁ γὰρ ὀμνύων κατὰ τοῦ μείζονος εἰθεεν ὀμνύειν. Διὸ και ὁ Θεὸς, μὴ ἔχων κατὰ μείζονος ὀμνύειν, καθ' ἐαυτοῦ ὤμοσεν, ὡς ἐδίδαξεν ἡ Γραφή. Ὁρκον δὲ νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ τὴν διὰ τίνος παραλαμβανόμενου βεβλιώσιν τῆς ἐπαγγελίας.

ια'. Ναὸν λέγει παρά τε Ἰσραὴλ και Ἀβραάμ τῷ Θεῷ ἀνοικοδομηθῆναι· τὸν οὐτε γενόμενον πώποτε, οὔτε παρά τῇ Γραφῇ μνημονεύμενον· εἰ γὰρ ἀλοιγὴν λίθου μόνον εἰς στήλην τῷ Θεῷ κεχρισμένον ὡς παρείδεν ὁ θεὸς Μωσῆς, πῶς ναὸν ὄλον ἀπεσιώπησεν ἄν;

ιβ'. Ἐνομοθέτησεν εὐχεσθαι πρὸς νότον ἀπεστραμμένου;· ἵνα κἀν τούτῳ διακρίνωνται ἀπὸ τῶν στρεφόμενων πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολήν.

Κελεύει τοὺς εἰς εὐχὴν ἐρχομένους καθαρίζειν ἑαυτοῦ,· ὕδατι μὲν εἰ πάρεστιν· εἰ δὲ ἀπεισι, χῶματι· τοῦτο δὲ ῥυποῖ μᾶλλον, οὐχὶ καθαίρει. Τί δὲ και συντελέσει ἡ διὰ τοῦ ὕδατος ψιλὴ κάθαρσις, εἴπερ αἱ ψυχαι τούτων ἀκαθαρσίας εἰσὶ μεσται;

Λέγει πάλιν, ὡς ἐκ Θεοῦ· « Ἡμεῖς δεδώκαμεν σοι τὸν κἀνθαρὸν· και εὖξαι πρὸς τὸν Κύριόν σου, και σφάζον. » Ὁ θαυμαστή θυσία και μεγαλοπρεπής, και τοῦ νομοθετήσαντος ἐπαξία!

γ'. Τὰ ἀπὸ τοῦ ιη' μυθάριου Μωάμεθ μέχρι τοῦ λς' πάντα παρήκαμεν, ὡς μεστὰ πάτης τερβρεία και τερατολογίας, και αὐτίθεν ἀνατρεπόμενα, ἕσα ἀπὸ τε τῆς Παλαιᾶς, ἀπὸ τε τῆς Νέας Ἐλαβε και παρέφθειρε. Λέγει γὰρ τὴν τοῦ Μωσῆος και Ἀαρὸν ἀδελφὴν Μαρίαν παρά φοίνικι τίκτειν τὸν Χριστὸν, ἀπελεγομένην τὴν ἑαυτῆς ψυχὴν διὰ τὰς ὠδύνας· και τὸν Χριστὸν ἀπὸ τῆς γαστρὸς αὐτῇ προσφθέγγεσθαι, και κελεύσαι σεῖσαι τὸν φοίνικα, και φαγεῖν ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτοῦ. Τὸν δὲ Δαβὶδ και τὸν Σολομῶνα δαίμοσι και ὄρνισι προσδιαλέγεσθαι, δαίμονας τε συνεργούντας τῷ Σολομῶνι παρῆναι, και γούρθας τινέας· και τῶν ἀνέμων ὄρχειν αὐτὸν, και τῶν μυρμηκῶν κατανοῦσαι ἐὰ μυστήρια· και ἄγγιόν τινα ἀλεκτρούνα εἶναι τούτοις διδάσκαλον. Και τὸν θῶρα κα δὲ τὸν σιδηροῦν παρά τοῦ Δαβὶδ λέγει πρῶτον ἐπινοηθῆναι.

Ἐαυτὸν δὲ κριτὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ φημίξει, κρινούντα τὴν οἰκουμένην· και ἕτερα τούτων ἀλογώτερα και δαιμονιωδέστερα καταφλυαρεῖ.

Τὸν ἡλιὸν φησὶν εἰς θερμὸν ὕδωρ καταβαπτίζεσθαι πρὸς τῷ τέλει τῆς ἑσπερίας· και λουόμενον, ἀνιέναι πρὸς ὄρθρον και ἀνατέλλειν. Ἄλλ' εἰ πῦρ μὲν ὁ ἡλιος, ἀλλήλων δὲ φαρτικὰ τὸ πῦρ και τὸ ὕδωρ· πῶς οὐκ ἀναλλασκεῖ ἄτερον τὸ ἕτερον; Τίς δὲ και ἡ χρεια τοῦ τοιοῦτου λουτροῦ; Καθαρώτατος γὰρ ὁ ἡλιος, και αὐτοῦ τοῦ ὕδατος πολλῶ καθαρώτερος.

ιδ'. Τὸν ἡλιον και τὴν σεληνὴν ἐφ' ἵπποις εἶναι φη-

σιν. Ἄλλὰ πῶς ἀψυχα ταῦτα ὄντα, ἵππευεῖν δύνανται; Ἄ quomodo hæc, cum sint inanima, equitare possunt? πῶς δὲ καὶ οἱ ἵπποι δχημα πυρὸς εἶναι ὑποστήσου- quomodo equi ignis vehiculum esse sustinebunt? ται; Γήϊνος γὰρ ἕκαστος ἵππος, καὶ δαπάνη πυρός. Equus enim terrestris est, et igni deflagrare potest. Οἱ δὲ κατὰ τὸν Ἑλλαν ἔμπυροι ἵπποι οὐ φύσιν εἶ- Eliæ vero illi ignei equi figuram equorum præfere- χον ἵππων, ἀλλὰ σχῆμα μόνον, ἀγγελῶι Θεοῦ τυγχά- bant, cum revera angeli Dei essent.

ιε'. Ἐκ βδέλλης θυθροπον γίνεσθαι λέγει. Ἄλλὰ πῶς ἐκ τοῦ ἀτιμοτάτου τῶ τιμιώτατον, καὶ ἐκ τοῦ ἀλόγου τὸν λογικόν, καὶ ἐκ τοῦ φευκτοῦ τὸ εὐκτόν;

ις'. Ἐκ πάντων τῶν ζώων τῆς βρώσεως ἀποπέμπε- ται μόνον τὸν χοῖρον· οὐτε δὲ κύνα, οὐτε λύκον, οὐτε τι ἄλλο· ἀλλὰ πάντων μετέχειν προτρέπεται τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἠπατημένους· « Φάγετε γάρ, » φησὶν, « ἐκ τῶν ὄντων ἐν τῇ γῆ· καθαρὰ γάρ καὶ καλὰ· καὶ μὴ ἀκολουθεῖτε τοῖς ἔχουσι τοῦ Σατανᾶ. » Σατανᾶν δη- λονότι καλῶν τὸν τὰ μὲν καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα προσηγορευκότα Θεόν. Ἄλλ' εἰ Σατανᾶς οὗτος, πῶς Θεὸν αὐτὸν ἐν ἄλλοις ὀνομάζει, ὡς λῆρε καὶ σεαυτῷ μαχόμενος;

ιζ'. Περὶ νηστείας νομοθετῶν οὕτω φησὶν· « οἱ ἔξουσι ὑμῖν ἡ νύξ τῆς νηστείας εἰς μίξιν τῶν γυναι- κῶν ὑμῶν. Αὐταὶ γάρ ὑμῶν εἰσι σκεπάσματα· καὶ ὑμεῖς αὐταῖς ἔστε σκεπάσματα. Ἔγνων γὰρ ὁ Θεὸς ὅτι παραβουλεύεσθε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐν τῇ νηστείᾳ, καὶ ἕως ὑμῖν γίνεται. Μίχθητε αὐταῖς εἰς παρά- κλησιν· φάγετε ἐσπέρας καὶ πίετε, ἕως τὸ τῆς νυκτὸς μέλαν φανῆ λευκὸν διὰ τῆς ἡμέρας· καὶ πάλιν πληρώσατε τὴν νηστείαν ἕως τῆς ἐσπέρας, καὶ μίχθητε αὐταῖς, ὑμῶν συχναζόντων ἐν τῷ προσκυ- νητηρίῳ. Αὕτη ἐστὶν ὁ νόμος Θεοῦ. » Ποία νηστεία, ἀκάθαρτε, ἢ ποῖος νόμος Θεοῦ, τὸ δι' ὅλης (τῆς) νυκτὸς εὐάζειν καὶ ἀσελγαίνειν;

Περὶ σωφροσύνης αὐτοῖς διαλεγόμενός φησιν· « Αἱ γυναῖκες ὑμῶν, ναετὸς ὑμῶν. Εἰσέλθετε εἰς τοὺς ναετοὺς ὑμῶν, ὅθεν βούλεσθε· καὶ συνέλθετε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· » τουτέστι, πᾶσαν ἐπιθυμίαν τῶν ψυ- χῶν ὑμῶν πληρώσατε, καὶ χρήσασθε ταῖς γυναῖξιν ὑμῶν ἀμφοτέρωθεν. Τί τῆς σῆς ἀκαθαρσίας ταύ- τῆς ἀσελγέστερον καὶ μιαιώτερον;

ιη'. Οὗτος ἐνομοθέτησε γυναίκας μὲν τέσσαρας ἕκα- στον [ὑμῶν] λαμβάνειν· παλλακάς· δὲ χίλιας, ἢ ὅσας ἂν τρέφειν δυνηθεῖη. Ἵποκεισθαι δὲ ταῖς γυναῖξιν τὰς παλλακάς· καὶ ἦν ἂν ὁ ἀνήρ βούληται, ἀπολύειν, καὶ ἄλλην ἀντεισάγειν. Ὡς τῆς ἀνυπερβλήτου καὶ χοιρώδους ἢ κυνώδους ἀκολασίας!

Λύσεως μνημονεύσας γυναικὸς ἐξ ἀνδρός φησὶ τὰδε· « Ἐάν τις ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, γαμη- θήτω αὕτη ἐτέρῳ· καὶ οὕτως, εἰ βούλεται ὁ ἀπολύ- σας αὐτὴν ἀνὴρ αὐτῆς, ἐπαναστρέψασθαι πρὸς αὐ- τόν. Οὐκ ἐξίσταται δὲ αὐτῇ, πρὸ τοῦ γαμηθῆναι ἐτέρῳ, ἐπαναστρέψαι πρὸς αὐτόν. » Καλὸς νόμος ὁ μοι- χεῖαν ἐπιτάττων, καὶ καθάρσιον αὐτὴν τῆς ἀπολύ- σεως· ὀριζόμενος!

ιθ'. Εἰς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον ἐγείρων τοὺς μαθη- τὰς αὐτοῦ φησὶ· « Φονεύσατε αὐτοὺς ὅπου ἂν συναντή- σιτε αὐτοῖς. » Ἄλλὰ τίνοσ ἐνεκα τοῦτο κελεύεις, ὦ

15. Ex hirudine sive sanguisuga hominem fieri dicit. Verum enimvero qua ratione ex abjectissimo pretiosissimum, ex bruto ratione præditum, ex eo quod fugiendum et aversandum est, id quod expetitur?

16. Ex esu omnium animalium solum abominatur porcum; neque canem, neque lupum, neque ullum aliud; sed cæteris omnibus vesci jubet di cibulos a se deceptos. « Comedite, inquit, de his quæ sunt in terra; pura enim sunt et bona; neque sequimini vestigia Satanæ: » Satanam scilicet appellans Deum, qui alia quidem munda, alia vero immunda dixit. Sed si quidem iste Satanus est, quomodo ipsum in aliis Deum appellas, o vane nugator, tibi- que ipsi repugnans?

17. De jejuniis dum leges fert, sic ait: « Nox jejuniis vobis libera concessa est, ut cum vestris uxoribus concumbatis. Ipsæ enim sunt vestra tegumenta, et vos ipsis estis tegumenta. Deus enim perspectrum habuit insidias vobis fieri jejuniis, et propitius est. Itaque miscemini cum illis ad consolationem; et vesperi comedite ac bibite, donec ex atra noctis caligine candida dies illucescat; et iterum expleto usque ad vesperam jejunio, cum mulieribus rem habete, oratorium assidue frequentantes. Hæc jejunandi ratio lex Dei est. » Quodnam vero jejuniis, o impure; quænam Dei lex, per totam noctem bacchari et libidini indulgere?

De continentia atque modestia apud suos disse-rens ait: « Mulieres vestræ habitaculum vestrum sunt. Intrate in vestrum habitaculum, undecum-que vultis, et cum animis vestris congregimini: » id est, omnem libidinem animi vestri explete, et utimini mulieribus vestris utrinque. Quid hac tua impuritate spurcius et abominabilius?

18. Hic legem tulit, ut quisque vestrum quatuor uxores ducere queat; pellices vero mille, aut quot-quot aliquis alere possit. Verum uxoribus subjec- tas esse vult pellices: permittitque repudiare quam maritus velit, et aliam pro ea ducere. O incom- parabilem, porcinamque aut caninam intemperan- tiam!

Cum divortii meminit inter virum et uxorem, hæc constituit: « Si quis uxorem suam repudla- verit, ipsa nubat alii; atque ita, si velit qui eam dimisit maritus ejus, ad ipsum revertatur. Reverti vero ad ipsum, antequam alii nupserit, non lice- bit. » Præclara vero lex, quæ adulterium sancit, et eo vult repudium expiari!

19. Cum vero suos discipulos in bellum adversus nos incitat, ait: « Occidite ipsos, ubiounque in ipsos incidieritis. » Sed cujus rei causa hoc ipsum ju-

bes, o sanguinarie? Ne videlicet, cum sapientes A
sint, impia tua et spurca placita coarguant.

20. Excitat autem multis modis et armat barbaros, ut Christianorum sanguine polluantur: dum illis persuasum esse vult, magnam et copiosam mercedem apud Deum repositam esse iis qui crudeliter in ipsos grassentur. Jubet etiam quintam partem captivorum et aliorum spoliolorum dedicari Deo, et prophetæ apostoloque ejus Moametho. Neque enim æquum erat lucri non esse cum illis participem eum qui ipsis perditionis Christianorum fuisset auctor; sed par erat ex sanguinario populo sanguinario prophetæ sanguinarias primitias decerni.

Sed tamen rogantibus Christianis jubet reconciliari. Papæ inhumanam humanitatem! Si enim B
Christiani, facta reconciliatione, in Saracenorum partes concesserint, et postea ab eorumdem potestate se abgregare ausi fuerint, bellum contra eos conflare et jugulari eos vult; at si eandem religionem amplectentur, in fratrum numerum recipi.

« Non adigetis ipsos, ait, ad fidem. Nam ex lubrico et periculoso, quod gratum acceptumque est, planum factum est, » id est, apparuit vestra fides Deo grata, aliis religionibus improbatis, tanquam periculosis. Euge, magna sane humanitas, quod interficere Christianos mandasti! adigere interim ad fidem non jussisti, sed occidere mandasti! non ob alienam fidem, sed ob insitam sævitiem atque inhumanitatem, et ne superstites coarguant tuam insaniam atque impietatem, uti prædictum est.

Admonet suos dicens: « Ne sitis socii neque Judæorum, neque Christianorum. Nam quicumque ipsos defendit, ex ipsis est. » Esto sane: Christianos omnipotentem sanctamque Trinitatem colentes odio prosequeris; in Judæos vero, qui profitentur sese Abrahami fidem conservare, qui hoc moliris? Sed nihil alienum a tua malitia. Nosti enim quod lex divinitatem Christi declarat: idcirco utrosque odio habere præcipis, qui Christi, imo, ut potius dicam, Dei hostis es.

Deinde sic condolet Judæis et Christianis, cum ait: « Væ vobis, domestici Scripturarum! nihil vobis erit, quoad legem sequemini et Evangelium. » Nihil, nempe utilitatis. Atqui paulo ante legem a Christo impletam fuisse dixisti, Evangeliumque promulgatum esse viam et lucem et justitiam. Sed revera mendacium seipsum jugulat, ut evidenter coarguatur.

De circumcissione et marium et seminarum legem tulit: interdixit illis etiam vino. Et mares quidem circumcidere Hebraicum; feminas vero impudentiæ Moamethicæ proprium. scilicet ut circumcissionem in lege præscriptam hoc pacto corrigeret. Abstinencia a vino hoc vult, ne ebrii facti, facile

μιαφόνε; Ina πάντω; μῆ, νουνεχεῖς ὄντες, ἐλέγχωσι τὰ ἀσέβαστά σου καὶ καταπίπυστα δόγματα.

κ'.] Διανίστησι καὶ ἐξοπλίζει παντοιοτρόπως τοῖς βαρβάρους πρὸς τὸ τοῖς τῶν Χριστιανῶν αἵμασι καταχραίνεσθαι, πιστεύοντας πολλὴν παρὰ Θεῷ μισθοποδοσίαν κείσθαι τοῖς ὡμῶς κατ' αὐτῶν χωροῦσι. Τὴν πέμπτην δὲ μοῖραν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν ἄλλων σκύλων ἀνατίθεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τῷ προφήτῃ καὶ ἀποστόλῳ αὐτοῦ Μωάμεθ· οὐ γὰρ ἔδει μὴ καὶ τοῦ κέρρους αὐτοῖς κοινωνήσαι τὸν τῆς ἀπωλείας αὐτοῖς αἴτιον. Ἐγρῆν δὲ ἐκ μιαφόνου λαοῦ μιαφόνῳ προφήτῃ μιαφόνους εἶναι τὰς προσενέξεις.

Καὶ καταλλάττεσθαι δὲ κελεύει, παρακαλούντων B
Χριστιανῶν. Βαβαὶ τῆς ἀπανθρώπου φιλανθρωπίας! Εἰ μὲν καταλλαγίντες, καὶ καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, τολμήσουσι τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἀποδιαιρηθῆναι, πόλεμον κατ' αὐτῶν συκροτεῖν, καὶ ἀποσφάττειν αὐτούς· εἰ δὲ τὴν αὐτὴν ἐπανελοιτο θρησκείαν, εἰς ἀδελφούς αὐτοὺς παραδέχεσθαι.

« Οὐ καταναγκάσετε, φησὶν, εἰς πίστιν αὐτούς. Ἐφανερῶθῃ γὰρ τὸ εὐπρόσδεκτον ἐκ τοῦ σφαλεροῦ. » Τοῦτέστιν, ἐφάνη ἡ καθ' ὑμᾶς πίστις εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ, τῶν ἄλλων πίστεων ἐποδοκιμασθεισῶν, οἷα σφαλερῶν. Εὐγε τῆς φιλανθρωπίας! ὅτι σφάζειν τοὺς Χριστιανούς ἐπιτάξας, μὴ ἀναγκάζειν τῶς εἰς τὴν πίστιν ἐκέλευσε φονεῦσαι ἐπιτάξας, οὐ δὲ ἀλλοτριότητα πίστεως, ἀλλὰ δι' οἰκειαν C
ἀπῆγειαν καὶ ἀπανθρώπιαν, καὶ ἵνα μὴ ζῶντες ἐλέγχωσι τὴν αὐτῶν ἀπόνοιαν καὶ ἀτίθειαν, ὡς προεῖρηται.

Παραίνει τοῖς ἰδίοις λέγων· « Μὴ γίνεσθε ἀντιλήπτορες Ἰουδαίων τε καὶ Χριστιανῶν. Ὅστις γὰρ ὑπερασπίζεται αὐτῶν ἐξ ὑμῶν, ὁ τοιοῦτος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει. » Ἔστω· Χριστιανούς μὲν, τοὺς τὴν παντοουργὴν καὶ ἀγίαν Τριάδα σίθοντας, μισεῖς, καὶ τοιαῦτα ὑπομένειν κελεύεις· Ἰουδαίους δὲ, τοῖς ἐπαγγελλομένους τὴν τοῦ Ἀβραάμ ἀποσώζειν πίστιν, διὰ τὴ ταῦτα προξενεῖς; Ἄλλ' οὐκ ἔξω καὶ τοῦτο τῆς σῆς κακοφροσύνης. Οἶδας γὰρ ὅτι ὁ νόμος τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα δείκνυσι· καὶ διὰ τοῦτο ἀμφοτέρους ἐχθραίνειν κελεύεις, χριστομάχος, ἢ D
μᾶλλον εἰπεῖν, θεομάχος ὢν.

Εἶθ' οὕτω ταλανίζει Χριστιανούς τε καὶ Ἰουδαίους, λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, οἰκεῖοι Γραφῶν! οὐδὲν ὑμῖν ἔσται, ἔως ἂν ἐξακολουθῆτε τῷ νόμῳ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ. » Ὅφελον δηλονότι. Καὶ μὴν ἀνωτέρω μικρὸν ἀληθοποιήθη μὲν παρὰ Χριστοῦ τὸν νόμον εἰρηκας· δοθῆναι δὲ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὁδήγησιν, καὶ φῶς, καὶ δικαιοσύνην. Ἄλλ' ὄντως ἑαυτῷ περιπίπτει τὰ πολλὰ τὸ ψεῦδος, ἵνα φανερωτέρως ἐλεγχθεῖη.

Περιτέμνειν καὶ τοὺς ἄρβενας καὶ τὰς θηλείας νομοθετήσας, ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς καὶ τὸν οἶνον. Τὸ μὲν οὖν περιτέμνειν τοὺς ἄρβενας Ἑβραϊκόν· τὸ δὲ τὰς θηλείας τῆς τοῦ Μωάμεθ ἀναισχυντίας ἔδει· ἐπὶ διορθώσει δὴθεν τῆς νομικῆς περιτομῆς· ἢ ἐξ ἀποχῆ τοῦ οἴνου, ἵνα μὴ μεθυσκόμενοι τοῖς ἐχ-

θροῖς αὐτῶν εὐάλωτοι γίνωνται, καὶ μάλιστα ἅπαντες οἱ Χριστιανοί.

Ἐμυθολόγησε κάμηλόν τινα γενέσθαι, δυναμένην πίνειν ὄλον τὸν παραρρέοντα ποταμόν· εἶναι δὲ ταύτην παμμεγέθη, καὶ μὴ χωρομένην μεταξὺ δύο τῶν μεγίστων ὀρέων. Λαδρὸς οὖν, φησὶν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ· καὶ τὴν μὲν μίαν ἡμέραν αὐτὸς ἔπινε τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὴν δὲ ἑτέραν ἡ κάμηλος. Πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, ἐπότιζεν αὐτούς, τὸ ἑαυτῆς γάλα. παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστησαν οὖν ἐκεῖνοι, πονηροὶ ὄντες, καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον. Ἦν δὲ ταύτης γέννημα, μικρὰ κάμηλος, ἥτις, ἀναιρεθείσης τῆς μητρὸς, ἐδίχησε πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ἔλαβεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Ἐρωτῶμεν οὖν τοὺς τοῦ μυθολογήσαντος ταῦτα μαθητὰς, πότερον ἐκ συνδυασμοῦ γεγέννηται ἡ μικρὰ κάμηλος, ἢ δίχα συνουσίας; Καὶ λέγουσι, «δίχα συνουσίας.» Καὶ πάλιν ἡμεῖς, «Καὶ πῶς δίχα συνουσίας;» Καὶ λέγουσιν ἀγνοεῖν. Καὶ αὐθις ἡμεῖς, «Πῶς πρὸς ἑαυτὸν ὁ Θεὸς τὴν μικρὰν κάμηλον ἀνέλαβετο, καὶ τοῦ βόσκειται; πῶς δὲ καὶ ὁ προφήτης ὑμῶν οὐκ ἐδίδαξε τὰ περὶ τῆς ἀσυνδυάστου γέννησις αὐτῆς; Καὶ ποῦ νέμεται; Καὶ εἰ ζῆ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἢ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τετελεστέτηκεν; ἢ πρόδρομος ὑμῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον;» Καὶ μηδὲν ἔχοντες εἰπεῖν, μένουσι σιγῶντες.

κα'. Ἐαυτὸν λέγει τὰς κλεῖς τοῦ παραδείσου λαβεῖν· καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παγκοσμίου κρίσεως, μετὰ τὸ καταδικασθῆναι Μωσέα μετὰ τῶν Ἑβραίων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ νόμου παράβασιν, καὶ μετὰ τὴν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ψήφον, ἦν ὑποστήσονται προσαγορεύοντες τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν, ἀνοιγῆναι μὲν τὸν παράδεισον ὑπ' αὐτοῦ· συνεισελθεῖν δὲ αὐτῷ χιλιάδας ἑβδομήκοντα ἀπὸ τῶν παραδεξαμένων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ· τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν κριθήσεσθαι φάσκει· καὶ τοὺς μὲν κρείττους ἐξ αὐτῶν ἀναμφιβόλως καὶ αὐτοὺς εἰς τὸν παράδεισον εἰσαχθῆναι, τοὺς δὲ χείρους καὶ ἀμαρτωλοὺς πιττάκιον τῷ τραχήλῳ ἑαυτῶν περιδεδεμένον φέροντας, καὶ αὐτοὺς εἰς τὸν παράδεισον εἰσαχθῆναι· καὶ καλεῖσθαι τούτους «ἀπελευθέρους τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προφήτου Μωάμεθ.»

κβ'. Τὸν παράδεισον τέσσαρας λέγει ποταμοὺς ἔχειν, ἐξ ὕδατος ἀθλόωτου, καὶ γάλακτος καθαροῦ, καὶ οἴνου ἡδέος, καὶ μέλιτος ὕλιτου. Συλουσιάζειν δὲ καὶ γυναῖξιν ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ εἶναι τὴν συνουσίαν αὐτῶν ἡδυτάτην πάντα, καὶ διαρκῆ, καὶ ἀβύσσου. Τοὺς μὲντοι Ἑβραίους, καὶ τοὺς Χριστιανούς ξύλα τοῦ αἰωνίου χρηματίζειν πυρὸς· τοὺς δὲ Σαμαρείτας ἀποτετάχθαι πρὸς τὴν ἐκφορὰν τῆς κόπρου τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ διαιωμένων, ἵνα μὴ ἐποξέση, φησὶν, ὁ παράδεισος. Ταῦτα πάντα, τὰ καταγέλαστα πάντα καὶ ἀπαράδεκτα Χριστιανοίς ὄντα, καὶ μυθάρια, καὶ ἀσύστατα, οὐκ ἐπιδέονται τινος ἀνατροπῆς, αὐτόθεν ἐληλεγμένα.

κγ'. Ἀποκλείων πᾶσι τὴν ἔρευραν τῶν παρ' αὐτοῦ δογματιζομένων, εἰ ἀληθῆ ταῦτα ἢ μὴ, κελεύει,

A ab hostibus in potestatem redigerentur, et maxime a Christianis.

Fabulatus est fuisse camelum quamdam, quæ potuerit integros fluvios præterfluentes epotare: fuisse autem illam permagnam, et quæ inter duos montes maximos non caperetur. Et in eo, inquit, loco populus erat; et altero quidem die ipse aquam fluvii bibebat, altero vero, camelus: caquo cum bibisset aquam, populo illi potum præbebat lac suum, pro aqua. Hic itaque populus, cum esset malus, insurrexit et camelum interfecit. Erat autem hujus pullus exiguus camelus, qui interfecta matre ad Deum clamavit, et assumpsit eundem ad seipsum. Interrogemus igitur discipulos hujus fabulatoris, utrum ex conjunctione parvus camelus natus sit, an absque coitu? Et dicunt: «Absque coitu.» Et nos rursus: «Et quomodo absque coitu?» Et respondent se ignorare. Et nos iterum: «Quomodo vero Deus ad seipsum parvum illum camelum assumpsit, et ubi pascitur, et quo pacto propheta vester non explicavit ejus ortum, cum nulla plane antecesserit conjunctio? Et ubi pascitur? Et utrum vivit in cælo, an vero postquam assumptus est obiit, aut vos in paradysum præcurrit?» Isti vero cum non habeant quod respondeant, conticescunt.

21. Seipsum ait claves paradisi accepisse, et circa diem universalis judicii, postquam Moses cum Hebræis, ob legis transgressionem, condemnatus fuerit, et post sententiam de Christianis latam, quam illi ferent quia Christum et Dei Filium et Deum appellant, apertum iri paradysum ab ipso, et simul cum ipso intraturas chiliadas septuaginta, ex eorum numero qui doctrinam ipsius amplexi fuerint, reliquos vero suos discipulos judicatum iri dicitur: et quidem meliores ipsorum citra omnem controversiam et ipsos paradiso potituros: peiores vero et peccatores, chartulam de colo pendentem ferentes, et ipsos in paradysum intromissum iri, appellarique istos «libertos Dei et prophetæ Moamethi.»

22. Paradysum quidem quatuor flumina habere tradit, ex aqua pura, lacte puro, et dulci vino, melique defæcato. Item concumbere ipsos cum mulieribus in paradiso: esseque congressum ipsorum jucundissimum omnino et sufficientem, et qui nunquam diffluat. Hebræos vero et Christianos ligna sempiterni ignis appellari: Samaritanos autem destinatos esse ut stercus efferant eorum qui in paradiso agunt, ne graviter oleat paradysus. Hæc quidem omnia, et ridicula undequaque et aliena ab omni Christianorum doctrina, itemque fabellæ, et absurda minime consistentia, non egent ulla refutatione, ut quæ a seipsis redarguantur et vincantur.

23. Et ut intercluderet omnibus viam investigandi suæ placita, utrum scilicet vera sint, an falsa,

mandat, hoc quidem tempore, tanquam divinitus A inspirata, sua amplecti omnia, investigationem vero illorum et probationem ad diem usque extremum iudicii universalis reservandam. Tunc enim quod probum sincerumque sit, planum fore. Ne vero quisquam dicat : « Postula a Deo signum aliquod ad confirmationem tuorum placitorum, » simulat petitionem, et ad Deum ait : « Postulant a te domestici et vernaculi discipuli scripturæ (id est, qui scripturam illam divinitus missam amplectuntur) ut demittas ad eos scripturam e cælis, » scilicet scripturam secundam, quæ certos eos reddat placita a me proposita et constituta esse vera et tibi grata. Postea de Hebræis proponit, quod illi majus quippiam a Mose petierint, dicentes : « Ostende nobis Deum manifesto, » et quod comprehenderit ipsos Deus ob injustitiam suam, id est sustulerit e medio, ob hanc absurdam et ineptam petitionem ipsorum. Hæc quidem ille addidit, ut terreret discipulos suos, ut prohiberet (uti declaratum est) inquirere demonstrationes veritatis ; ne scilicet similia ipsis acciderent. Judæi tamen magis deprecari sunt, ne Deus loqueretur ad ipsos, et gloriam Dei, quæ ipsis in monte Sina apparuerat, horribilem existimarent et intolerabilem : falsumque est exemplum Hebræorum qui eo modo perlerint.

Præterea conatur conciliare sibi veritatis studium, et fide dignam auctoritatem placitis suis astruere, dum in medium adducit personas quasdam difficiles cognitæ, quæ ante Noe ad prædicandum venerint, et in quibus quidem ipsis fides habita fuerit, benedictionem magnam assecutos esse homines ; in quibus vero fides derogata sit, maledictionem summam sensisse. Post Noe vero introducit Tzaled quemdam prophetam, fratrem Thamodi, qui neque unquam fuit, neque ab ullo alio nominatus est ; item et Saipum, similiter ignotum et Mosi, et omnibus aliis historicis. Atque hos quidem omnes prædicasse dicit, eosdemque illis qui fidem ipsis habuerint, Deum propitium præbuisse : ubi vero fides illis penitus habita non fuit, eas gentes fuisse eversas.

24. Deinceps de seipso addit talia : « Væ homines ! ego sum Dei apostolus. » Ex placitis tuis planum fit, cujus dei, o impostor, sis apostolus, falso, inquam, sic appellati, nempe Satanæ ; huic namque grata et amica doces, at inimica vero et magno Deo.

Rursum velut ex persona Dei dicit : « Misimus te ad gentem, ut ea quæ tibi revelata et patefacta sunt, eidem præsentet et imperent, » id est, ut illa subjecta sit iis quæ tibi revelata sunt placitis. Atque hoc quidem ideo dixit, ut auctoritatem et fidem sibi compararet, quemadmodum sæpenu-mero consuevit facere. Et iterum addit : « Qui religionem nostram improbant, aiunt me non esse apostolum : Deus mihi sufficiat, hic inter me et vos testis. » Quod autem dicit : « Sufficiat mihi Deus, » idem est ac si dixisset : Sufficiet mihi Deus

νὼν μὲν ὡς θεόπνευστα δέχεσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα · παραπέμψαι δὲ τὴν τούτων ἔρευναν καὶ δοκιμασίαν εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς παγκοσμοῦ κρίσεως · τότε γὰρ φανῆναι τὸ πάντως δόκιμον. Ἴνα δὲ μή τις εἴπῃ, « Αἰτήσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ σημεῖον εἰς πίστωσιν τῶν παρὰ σοῦ δογματιζομένων, » ὑποκρίνεται τὴν αἰτήσιν, καὶ φησι πρὸς τὴν Θεόν · « Αἰτοῦνται σε οἱ οικεῖοί τῆς γραφῆς (τούτεστιν οἱ τὴν θεόπεμπτόν σου γραφὴν δεξάμενοι) τοῦ κατενέγκαι ἐπάνω αὐτῶν γραφὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ · » γραφὴν δευτέραν δηλονότι, πληροφοροῦσαν περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ δογματιζομένων, ὅτι ἀληθῆ καὶ εὐάρεστα. Εἶτα προσετίθησι περὶ τῶν Ἑβραίων, ὅτι ἠτήσαντο τὸν Μωσὴν μείζονα τούτου, καὶ εἶπον, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Θεὸν φανερώς · » καὶ ἔλαθεν αὐτοὺς τὸ Θεῖον διὰ τῆς ἀδικίας αὐτῶν · τούτεστιν, ἀνείλεν αὐτοὺς διὰ τὴν παράλογον ταύτην αἰτήσιν αὐτῶν. Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, ἐκφοβῶν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ κωλύων (ὡς δεδήλωται) ζητεῖν αὐτοὺς ἀποδείξει τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ τὰ ὅμοια πάθωσι. Καίτοι παρητήσαντο μάλλον οἱ Ἰουδαῖοι τὸ λαλεῖν πρὸς αὐτοὺς τὸν Θεόν · καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ θροῦ ὄφθεισαν τοῦ Θεοῦ δόξαν φορτικῆν ἠγάσαντο καὶ ἀνυπόστατον · καὶ ψευδὲς αὐτὸ τὸ παράδειγμα τῶν οὕτως ἀποθανόντων Ἑβραίων.

Ἔτι περιποιούμενο; εαυτῷ ἀλήθειαν καὶ αξιοπιστίαν ἐπὶ τοῖς δογματιζομένοις, εἰσάγει πρόσωπὸν C τινὰ πᾶσιν ἀδιάγνωστα, εἰς κήρυγμα πρὸ τοῦ Νῶε ἐλθόντα · καὶ ἐν οἷς μὲν ἐπιστεύθησαν, θεῖαν εὐλογίαν προσεξενήκοσα, ἐν οἷς δὲ ἠπιστήθησαν, κατάραν μεγίστην. Μετὰ μέντοι τὸν Νῶε ἐπιστάσης Τζάλεδ τινὰ προφήτην, ἀδελφὸν Θαμῶδ, τὸν οὕτε γεγονότα, οὕτε παρ' ἄλλου ὀνομασθέντα · ἐτι δὲ καὶ Σάϊπον, ὁμοίως ἀγνωστον καὶ τῷ Μωσῆ, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ιστορικοῖς · οὗς λέγει κηρύξαντας παρ' οἷς μὲν ἐπιστεύθησαν, τὸν Θεὸν αὐτοῖς εὐμενῆ παρεσχέμεναι, παρ' οἷς δὲ ἠπιστήθησαν, καταστροφὴν αὐτοῖς γενέσθαι.

κδ'. Εἶτα προστίθησι περὶ αὐτοῦ τοιάδε · « Οὐαὶ ἀνθρώποι ! ἐγὼ ἀπόστολός εἰμι τοῦ Θεοῦ. » Ἐδείξας, ἀφ' ὧν δογματίζεις, ὡ πλάνε, πολοῦ Θεοῦ ὑπάρχεις ἀπόστολος, ὅτι τοῦ ψευδωνύμου, φημι δὴ τοῦ Σατανᾶ. Τούτῳ μὲν γὰρ φησα διδάσκεις, ἐχθρὰ δὲ τῷ ἀληθεῖ καὶ μεγάλῳ Θεῷ.

Λέγει πάλιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοῦ · « Ἀπεστείλαμέν σε πρὸς ἔθνος, τοῦ τυγχάνειν ἐπάνω αὐτῶν τὰ δηλοποιηθέντα πρὸς σέ, » τούτεστι τοῦ ὑποκείσθαι αὐτοὺς τοῖς δηλοποιηθεῖσι. Καὶ τοῦτο δὲ εἴρηκεν, ἀξίπιστον αὐτὸν ποιῶν, ὡς εἰωθε πολλάκις ποιεῖν. Καὶ αὖθις προστίθησι · « Λέγουσιν οἱ ἀρνούμενοι, ὅτι οὐκ εἰμι ἀπόστολος. Ἀρκεσθῆ μοι ὁ Θεός · οὗτος μάρτυς μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. » Τὸ δὲ, « Ἀρκεσθῆ μοι ὁ Θεός, » ἀντι τοῦ, Ἄρκεσει μοι εἰς μαρτυρίαν ὁ Θεός · ὅς ἐστι μάρτυς ἐμοῦ μὲν, ὅτι εἰμι ἀπόστολος αὐτοῦ, ὑμῶν δὲ,

ἵνα ἀπιστεῖτέ μοι. Θεὸν μὲν οὖν προβάλλεται μάρτυρα τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, οὐδὲν δὲ Θεοῦ ἄξιον ἐπιφέρεται· ναὶ μὴν οὕτε ἀποστόλου σύμβολον, οὐ θυματοουργίαν, οὐ προφητείαν ἀληθινήν, οὐ βίον ἐξησκημένον, οὐδὲ ἀπλῶς γινώσκον· ἀλλ' ἀναποδείκτως, « Θεὸς μοι μάρτυς, » φησὶν.

in testimonium, qui testis est mihi quidem, quod sim apostolus; vobis vero, quod mihi fidem non habetis. Sic Deum ille ostendit velut testem sui apostolatus; nec tamen quidquam Deo dignum adfert, qui nullam quoque apostoli tesseram sive symbolum, neque prophetiam veram, neque miracula, neque vitam exercitationibus sanctis exultam, neque aliam (ut simpliciter dicam) cognitionem profert: sed absque omni probatione et demonstratione: « Deus mihi testis est, » inquit.

κε'. Καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ λόγῳ τὰδε διέξεισιν, ὅτι « Πάντως ἐροῦσί μοι, ὅτι δαιμονιζόμενος εἶ, λέγων ἐκ Θεοῦ δέξασθαι ταῦτα. Εἰ γὰρ ἦσαν ἀληθῆ, ἄγγελος ἂν κατήγγειλεν. » Αἰτίας δὲ τῆσιν τοῦ μηδένα καταθεῖναι ἄγγελον, καὶ φησὶν, ὅτι « Εἰσὶ τινες δι' οὓς τοῦτο κωλύεται· καὶ ὅτι, τῶν ἀγγέλων κατελθόντων, τὸ ὅλον ἦνυσται· καὶ τίς χάρις τοῖς ἀνθρώποις; » Ἀλλὰ μὴν πρόφασις τοῦτο τῆς ἀπορίας καὶ τῆς ἀσθενείας σου. Πολλάκις γὰρ ἄγγελοι κατῆλθον εἰς τὴν γῆν, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην καταβαλόνουσιν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι τῶν σωζομένων.

κς'. Ὅποιον δὲ καὶ τὸ σημεῖον καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ; « Ἴδετε γάρ, » φησὶ, « τὰς ἀστεροτοξίας, ὅπηνίκα ἀναβαίνει ὁ Σατανᾶς, ἀκροάσασθαι θέλων τὰ ἐν οὐρανῷ λαλούμενα· διὰ τοῦτο πιστεύσατε, ὅτι ἀπόστολός εἰμι. Ἄλλος γὰρ τοῦτο πρὸ ἐμοῦ οὐκ ἐδίδαξεν. » Ὅντως οὐδεὶς ἄλλος τοῦτο ἐδίδαξε· διότι πρόδηλόν ἐστι ψεῦδος. Οὐκ ἀστεροτοξίαι γὰρ ταῦτα, καθὼς αὐτὸς φησὶ, κατὰ τοῦ δαίμονος ἐκπεμπόμενα· ἀλλ' ἀποσπινθηρίσεις τῶν ἀστέρων. Ἐκαστος γὰρ ἀστήρ πῦρ ἐστὶ, καὶ κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ἐκπυρηνίσεις ἐκπέμπει.

Πάλιν ἐαυτῷ κατασκευάζων τὸ ἀξιοπίστον, εἰσάγει τὸν Θεὸν μαρτυροῦντα περὶ ἑαυτοῦ καὶ ὁμύοντα, καὶ λέγοντα· « Μὰ τὸ ἄστρον τὸ δυόμενον, οὐκ ἐπλανήθη ὁ ἑταῖρος ὡμῶν, οὐδὲ ἠνόμησε, καὶ οὐκ ἐφθέγγατο ἐκ θελήματος· οὐκ ἔστιν αὐτῷ εἰ μὴ ἀποκάλυψις ἀποκαλυφθεῖσα, ἣν ἔδειξεν αὐτῷ ὁ ἰσχυρὸς εἰς δύναμιν, ὁ ἀθεώρητος. » Ἀλλὰ μὴν, ὡσπερ τὸ τὸν Θεὸν ὁμῶσαι κατὰ ἄστρον ψευδές, οὕτω δὴ καὶ ὅσα ἀπεκαλύφθη τῷ Μωάμεθ ψευδῆ καὶ δαιμονιώδη.

Φησὶ προφητεῦσαι Ἰησοῦν τὸν Ὑῖον Μαρίας περὶ ἑαυτοῦ, εἰπόντα· « Ἐγὼ ἀπόστολός εἰμι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὑμᾶς, ἀληθοποῶν τὰ ἐμπροσθέν μου τὰ τοῦ νόμου, καὶ εὐαγγελιζόμενος ἀπόστολον ἐρχόμενον μετ' ἐμέ· ὄνομα αὐτῷ Μωάμεθ. » Καὶ τοῦ τοῦτο προσέφητευσεν ὁ Χριστός, ἣ ἐν ποίᾳ γραφῇ; Πάντως γὰρ τοὺς τοῦ Χριστοῦ λόγους, ὅπηνόποτε κειμένους, εἰς ἀκρίθειαν ἐπίστασθε. Ἦγουν δεξιᾶσαν οἱ τοῦ Μωάμεθ μαθητὰ γερραμμένην πού τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ταύτην τὴν περὶ τοῦ Μωάμεθ πρόβησιν· ἣ σαφῶς Ἰστωσαν ὅτι καὶ τοῦτο ψεῦδος, ὡσπερ δὴ καὶ τὰλλα τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ.

κζ'. Τὸ ἑκατοστὸν δωδέκατον μυθῆριον ἐπιγέγρα-

25. Et iterum in alio sermone hæc narrat: « Omnino mihi obijcient, me dæmone exagitatum dicere Deum hæc mihi tradidisse. Si enim hæc essent vera, angelus aliquis hæc mihi annuntiasset. » Exponit etiam causas cur nullus angelorum descendat, et ait: « Esse aliquos per quos hoc ipsum impediatur: et quod angelis descendentibus universum hoc per eos consummatum esset, et quantum gratia hominibus fuerit? » Atqui hæc oratio fucus et prætextus est perplexi animi tui, et inscitæ atque imbecillitatis tuæ. Sæpenumero enim angeli in terram descenderunt; imo quotidie descendunt, cum mittuntur ad ministerium eorum qui sunt servandi.

26. Quodnam ergo signum et demonstratio apostolatus ejus? « Observate, ait, ejaculationes astrorum, quando Satanas ascendit ad audiendum ea quæ in cælo dicuntur: atque ob id credite me esse apostolum, alius enim ante me hoc nullus docuit. » (Sane, nullus alius hoc docuit ideoque) manifestum est mendacium; neque enim ista sunt stellarum sagittaturæ quæ, ut ipse ait, contra dæmonem emittuntur, sed scintillationes a stellis emissæ. Unumquodque enim astrum ignis est, et pro natura ignis scintillas emittit.

Iterum tandem auctoritatem et fidem sibi astringere nititur, cum introducit Deum testificantem de seipso, jurantemque ac dicentem: « Næ per astrum quod occidit, socius vester non est in errorem inductus; neque inique egit, neque pro suo arbitratu locutus est; neque est doctrina ejus aliud quam revelatio ipsi revelata; quam ostendit ei fortis ille viribus et invisibilis. » Sed ut Deum jurare per stellam, est mendacium, sic etiam quæcumque patefacta sunt Moametho, falsa sunt et diabolica.

Tradit, Jesum Mariæ Filium prædixisse de se his verbis: « Ego sum Dei apostolus ante vos, implens ea quæ ante me in lege prædicta fuere. Et annuntio vobis apostolum venturum post me, cui nomen Moameth. » Ubinam vero hoc Christus prædixit? aut in quanam scriptura? Omnino enim Christi oracula, ubicunque tandem sunt scripta, accurate tenetis. Aut igitur discipuli Moamedi demonstrent hanc de Moametho prædictionem in aliqua parte divinitus inspiratarum Scripturarum perscriptam esse: aut liquido sciant esse etiam hoc mendacium, quemadmodum alia ipsius dogmata.

27. Centesima duodecima fabella inscriptionem

habet: *Parcam*. Est autem præstigiatorla incantatio, quæ dicit: « Dic, *Parcam* Domino lucis, e malo (quod fluxit) et ex malo ejaculationis astrorum, quando illa intenduntur, et e malo sputorum in mundos, et e malo invidorum. »

Fabellæ centesima decima tertia et ipsa præstigiatoria incantatio est, nam et ipsa inscribitur, *Parcam*; et sic habet: « Dic, *Parcam* Domino hominum (regi hominum), Deus hominum, e malo; e malo susurro dæmonum, quando insusurrant in corda hominum, e dæmonibus et hominibus. »

28. Tradidit magnus iste et præstigiator magica quædam artificia, et dæmoniâs cæremonias, aliasque nefarias scelestasque artes et sacrificia. Frustra igitur discipuli hujus gloriantur, nec pudet ipsos habere talem doctorem mysteriorum, omni blasphemia, atheismis et monstria scitentem.

29. Ismaelitæ denique dicunt benedictum etiam fuisse Ismaelem filium Dei. Quibus nos respondemus: benedictionem quidem illum accepisse, non tamen qualem accepit Isaacus (in cujus semine Deus promiserat benedicendas esse omnes gentes, easque hæredes fore promissionis maximæ), sed talem qua etiam bruta animantia gaudent, crescere nempe et multiplicari. At quidnam profuerit generi (hujus) crescere et multiplicari, et divina benevolentia gratiaque frustrari, atque a Deo alienum esse?

Hæc fabulosa nugamenta pseudoprophetæ Moamethi propterea hic perscripta sunt, ut Christiani, ea videntes, ipsum cum discipulis suis derideant, et errorem perditionemque ipsorum despuant; Christianorumque orthodoxam fidem, quæ solem ipsum claritate ac splendore superat, extollentes, Christum Servatorem Deumque nostrum debita gratiarum actione magnificemus, et infinitam ipsius bonitatem ac beneficentiam celebremus, quod benigna sua misericordia nos liberavit ex isto errore ac perditione, atque adeo etiam cetero improborum errore, hæreticorumque cultu, qui una cum anima etiam corpus perditioni dedunt. Quorum

APPENDIX.

Photii patriarchæ Constantinopolis ex epistola ad Michaellem Bulgariæ principem, de septem conciliis œcumenicis.

Primum et œcumenicum sanctumque concilium, etc.

Vide Photii Operum tom. II, Patrologiæ CII, col. 631, usque ad col. 656 A, προσκεύασεν.

Α πται μὲν εἰς τὸ *Φείσομαι*, ἔστι δὲ τις γοητικὴ ἐπιφθεῖ, λέγουσα· « Εἰπέ, Φείσομαι εἰς τὸν Κύριον τοῦ διαφάσματος ἐκ κακοῦ οὐ ἔπλασε, καὶ ἐκ κακοῦ τῆς ἀστροτοξίας, ὅτε εἰστέλειται· καὶ ἐκ κακοῦ ἐμπυσμμάτων εἰς τοὺς κόσμους, καὶ ἐκ κακοῦ φρονούντων. »

Καὶ τὸ ἑκατοστὸν ἐκ τρισκαίδέκατον μυθῶριον γοητικὴ καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἐπιφθεῖ. Ἐπιγέγραπται μὲν γὰρ καὶ τοῦτο εἰς *Φείσομαι*. Ἐχει δὲ οὕτως· « Εἰπέ, Φείσομαι εἰς τὸν Κύριον τῶν ἀνθρώπων, βασιλέα τῶν ἀνθρώπων, ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρώπων, ἐκ κακοῦ ψιθυρίσματος τῶν δαιμόνων· ὅτι ψιθυρίζεται εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν δαιμόνων καὶ ἀνθρώπων.

κη'. Παρέδωκεν οὗτος ὁ γόης μαγικὰς τινὰς κακοτεχνίας, καὶ δαιμονιώδεις τελετὰς, καὶ ἄλλας ἀθεμίτους ἀρρήτουργίας. Μάτην οὖν ἐπὶ τούτῳ μεγαλαυχοῦσιν οἱ τούτου μαθηταί, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτονται τοιοῦτον ἔχοντες μυσταγωγόν, πάσης βλασφημίας καὶ ἀθείας καὶ τερατολογίας καὶ γοητείας ἀνάπλεων.

κθ'. Λέγουσιν οἱ Ἰσραηλιταὶ εὐλογηθῆναι καὶ τὸν Ἰσμαὴλ υἱὸν Θεοῦ· πρὸς οὓς ἡμεῖς φάμεν, ὅτι εὐλογίαν ἐκεῖνος ἔλαβεν, οὐχ ὅταν ὁ Ἰσαὰκ, εὐ τῷ σπέρματι ἐνευλογηθῆναι πάντα τὰ ἔθνη ἐπηγγείλατο ὁ Θεός, καὶ κληρονόμον τοῦ γενέσθαι τῆς μεγίστης ἐπαγγελίας, ἀλλ' ὅταν καὶ τὰ ἄλογα πάντα, ὥστε αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι. Τίς δὲ δνησις τῷ γένει τούτου τῷ πληθυνόμενῳ, καὶ τῆς θείας εὐμενείας ἀποτυγχάνοντι, καὶ ἀλλοτριουμένῳ Θεοῦ;

Ταῦτα τὰ μυθῶδη ληρήματα τοῦ ψευδωνύμου Μωάμεθ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἐγράφησαν, ὡς ἂν οἱ Χριστιανοὶ ταῦτα ὀρώντες καταγελῶσιν αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, καὶ διαπτύσωσι τὴν αὐτῶν πλάνην τε καὶ ἀπόλειαν· καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν πφωτισμένην καὶ ὑπὲρ ἥλιον λάμπουσαν ὀρθόδοξον πίστιν ὑπερφυῶντες, καὶ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν εὐχαριστοῦντες, μεγαλύνωμεν καὶ δοξάζωμεν τὴν αὐτοῦ ἀπειρον ἀγαθότητα καὶ εὐεργεσίαν, ὅτι ἐλυτρώσατο ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ εὐσπλαγγνίᾳ ἐκ ταύτης τῆς μεμισημένης πλάνης καὶ ἀπωλείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ πλάνης ἄλλης, τῶν ἀνάμων, καὶ αἰρετικῶν ὀρησκέας, σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τῇ ἀπωλείᾳ παραδιδόντων. Ἦν πρῶτος ἐγὼ, ὁ ταῦτα γράψας, καταπτύω καὶ ἀποστρέφομαι τὰ μυθῶδη ταῦτα ληρήματα, καὶ πᾶσαν ἀίρεσιν· πιστεύω δὲ καὶ κίρῳ τῶν Κύριον ὁμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΠΑΡΑΤΙΤΑΟΣ.

Φωτῖου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἀρχόντα Βουλγάρων ἐπιστολῆς περὶ τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων.

Πρώτη καὶ οἰκουμενικὴ ἀγία σύνοδος, κ. τ. λ.

Hæc in fine editionis Tergobystensis leguntur :

Ἄλγεϊ ἀλάστορ αἰρετιζόντων βλέπων
 Τύπῳ δοθείσας τὰς πονηρὰς αἵρέσεις
 Αὐτοῦ τε καὶ τῶν πρὸς θρίαμβον καὶ στύγος,
 Κατατρεχούσης, τῶνδε τῆς Πανοπλίας
 Τῆς δογματικῆς πυρίνου σπάθης δίκην
 Ἀλεξίου ἀνακτος εὐσεβεστάτου,
 Καὶ πυρπολῶσης δογμάτων τῶν δυσθέων
 Ἄπαν νόημα, καὶ πλάνην λαοπλάνων.
 Ἄ γὰρ Τριάδος οἱ ὑπέρμαχοι πόμφ,
 Εἰς τὴν Τριάδα ἐλπίσαντες ἐκτόπως,
 Ἐξεργάσαντο Πνεύματος δαδουχίᾳ,
 Κράντων ὁ θεῖος ταῦτα συλλέξας πόμφ,
 Καὶ δὴ προτρέψας Ζιγαδηνῶ ἀρμόσαι,
 Ἦν Μητροφάνης νῦν τύπῳ διορθῶν,
 Χαίρει τε θυμῷ φθὰς τὸ τῆς βίβλου τέλος.

Ἐν ἔτει Σωτηριῶδει αψι', Σκιροφοριῶνος β' μεσοῦντα

Ὁ ἐλάχιστος τῶν ἱερομόναχων Μητροφάνης
 Γρηγορᾶς ὁ ἐκ Δωδώνης.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

PAHOPLIA DOGMATICA.

PROLEGOMENA, in quibus continetur *Christ. Frid. Matthæi Recensio codicum Mosquensium Panopliæ.* 9

EUTHYMI PROLOGUS AD ALEXIUM COMNENUM.

INDEX LIBRI. 31

TITULUS I. Ratiocinatio syllogistica qua Deus unus esse ejusdemque naturæ Verbum, et Spiritum item, nempe Filium et Spiritum sanctum habere demonstratur. Ex oratione catechetica Gregorii Nysseni. 34

De Spiritu sancto. 39

Eisdem de rebus Damasceni ratiocinatio syllogistica qua Deum esse demonstrat. 42

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Deum unum esse demonstrat. 43

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Verbum et Filium esse declarat. 43

Ejusdem ratiocinatio syllogistica qua Spiritum sanctum esse probat. 43

Ejusdem admirabils per exempla ratiocinatio, qua Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse demonstrat. 45

TITULUS II. De Patre, et Filio, et Spiritu sancto, distincta simul atque conjuncta Divinitatis ratio. — Dionysii Areopagite ex capite 2 de unita distinctaque theologia. 46

Ex capite 1 libri de divinis nominibus. 46

Ex capite 13 de perfecto et uno. 46

Ex capite 3 de mystica theologia. 46

Ex capite 2 de unita distinctaque theologia. 47

De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distinctam simul atque conjunctam esse Divinitatis rationem, et quæ dicunt divinæ Scripturæ de Patre, eadem similiter filii et de Filio, et de Spiritu sancto dicere, unam in tribus Divinitatem ostendentes, Magni Athanasii. Capitulum hoc cum sequenti deest in editione Tergobystensi anni 1710; exstant in versione Fr. Zini. Primum Græce edidit Ch. Frid. de Matthæi in Proleg. ad Euthymii Comment in Evang. p. 13 seqq.; alterum exstat inter Opera S. Basilii. 50

De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distincta pariter atque unita Divinitatis ratio, Magni Basilii ex oratione de fide. 54

De Patre item, et Filio, et Spiritu sancto distincta pariter atque unita Divinitatis ratio, Magni Basilii ex epistola ad Gregorium fratrem de essentiæ et personæ differentia. 57

Ejusdem ex decimo octavo capitulum ad Amphilochem. 59

De Patre item, et Filio et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio, Magni Gregorii Theologi ex oratione prima de Filio. 61

Ejusdem ex oratione de dogmate et statu episcoporum. 65

Ejusdem ex oratione in Heronem philosophum. 65

Ejusdem ex oratione 2 de pace. 67

Ejusdem ex oratione in diem natalem Christi. 69

Ejusdem in sancta Lumina. 71

Ex eadem oratione. 71

Ejusdem ex oratione hortatoria ad baptismum suscipiendum. 71

Ex eadem oratione. 73

Ejusdem ex oratione ad episcopos, qui navi adveniant ex Ægypto. 73

Ejusdem ex oratione in Arianos, in qua et de se ipso loquitur. 79

Ex oratione quam habuit in conspectu centum quinquaginta episcoporum. 81

Ex oratione de Spiritu sancto. 83

Item de Patris, et Filii, et Spiritu sancti distincta simul et unita divinitatis ratione Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione contra Ablavium. 85

Ejusdem ex oratione a. Evagrii monachum de Divinitate. 87

Ex eadem oratione. 87

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio. S. Cyrilli expositio fidei. 87

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul et unita divinitatis ratio. Sancti Maximi. 95

Ejusdem. 95

Ejusdem. 97

Ejusdem. 97

Ejusdem. 97

Ejusdem. 99

Ejusdem ex interpretatione precepcionis Dominicæ. 99

Ejusdem. 99

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto distincta simul atque unita Divinitatis ratio. Damasceni. Cap. 8. 93

Ejusdem ex cap. 12. 115

Item de Patre, et Filio, et Spiritu sancto, distincta simul, et unita divinitatis ratio diversorum Patrum. 115

TITULUS III. De Deo, seu de Divinitate communiter. Perspicuum est, qui Deum, aut Divinitatem, aut divinum Numen dicit, communi horum appellatione tres unius Divinitatis hypostases, sive personas declarare. Areopagite. Hæc dilucidiora ut essent, paraphrasi quadam sunt paulo latius explicata. 123

Item communiter de Deo, sancti Maximi. 142

Item communiter de Deo, Joannis Damasceni ex capite 11. 151

Ejusdem de loco, ex cap. 13. 154

TITULUS IV. Divinam naturam comprehendere non posse. Magni Gregorii Theologi, ex oratione in diem Natalem Domini nostri Jesu Christi. 155

Ejusdem, ex oratione de theologia. 157

Ejusdem ex eadem oratione. 159

Ejusdem ex oratione de modestia in disputationibus observanda. 173

Ejusdem ex oratione apologetica magna. 173

Item naturam divinam comprehendere non posse, Chrysostomi ex libro, quo continentur orationes, quibus Deum incomprehensum esse demonstrat. 177

Item naturam divinam comprehendere non posse. Damasceni. Cap. 1. 185

Ejusdem. Cap. 2. 187

TITULUS V. De divina appellatione. Areopagite, ex libro de divinis nominibus. 189

Item de appellatione divina, Magni Gregorii Theologi ex oratione 2 De Filio. 191

TITULUS VI. De officio Dei. Gregorii Theologi ex oratione in diem natalem Christi. 197

Ex oratione in Sacra Lumina. 199

Ex oratione in diem Natalem Christi. 199

Item de officio Dei, ex oratione catechetica Gregorii Nyssæ pontificis. 201
Item de officio Dei, sancti Maximi. 203

TITULUS VII. De divina humanæ carnis assumptione. Areopagitæ, ex libro de divinis Nominibus, cap. 1. 207
Ejusdem ex cap. 2, de conjuncta distinctaque Divinitatis ratione. 207

Ejusdem ex epistola ad Gaium medicum. 207
Ejusdem ex theologicis elementis. 209
Ejusdem ex libro de ecclesiastica hierarchia. 209
Ejusdem ex libro de cœlesti hierarchia. 209

Item de divina humanæ carnis assumptione magni Gregorii Theologi ex oratione in diem Natalem Domini nostri Jesu Christi. 209

Ejusdem in Sancta Lumina. 211
Ejusdem ex epistola prima ad Cleodonium. 213
Ejusdem ex oratione 2 de Filio. 213
Ejusdem ex oratione in Sancta Lumina. 213
Ejusdem ex oratione in Pascha. 213

Ejusdem, ex oratione qua ad baptismum cohortatur. 213
De divina item humanæ carnis assumptione. Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica. 213

Item de divina humanæ carnis assumptione, sancti Maximi, ex expositione orationis de recta confessione. 229
Item de divina humanæ carnis assumptione Damasceni, cap. 66. 233

Ejusdem. Cap. 68. 235
Ejusdem. Cap. 70. Totam divinam naturam in una summarum personarum toti humanæ naturæ conjunctam esse, non autem partem partii. Quæ quidem oratio necessaria est etiam adversus illos, qui in sancta et ejusdem essentia Trinitate tres asserunt esse singulares essentias. 237
Ejusdem. Cap. 71. De una Dei Verbi composita persona. 241

Ejusdem. Cap. 75. De natura in specie et individuo considerata, et differentia copulationis, et carnis assumptionis. 245
Ejusdem. Cap. 84. De naturalibus et nulli crimini obnoxiiis affectionibus. 245

Ejusdem. Cap. 97. Cur Filius Dei carnem humanam assumpserit, non autem Pater, aut Spiritus sanctus. 245
Item de divina humanæ carnis assumptione. Aliorum Patrum. 245

TITULUS VIII. In Hebræos. Omnia quæ sequuntur capita, usque ad illa quæ collegimus ex Chrysostomo, sumpta sunt ex libro qui inscribitur De cognitione Dei, cujus auctor esse fertur Gregorius Nyssæ pontifex, excepto quinto, quod est Basilii Magni. 257

Libri Geneseos. 259
Exodi. 263
Davidis et Zachariæ, et Isaia. 263
Ex Genesi et Isaia. 263
Jeremiæ imo Baruch et Isaia. 267
Michæ. 267
Daniel. 267
De Christi cruciatibus et morte. 269
De Christi resurrectione. 271
De Ecclesia ex gentibus, juxta Isaiani. 271

Item contra Hebræos, magni Joannis Chrysostomi capita maxime apposita et opportuna, ex eo selecta volumine quo orationes in Judæos continentur. 275

Item adversus Hebræos Leontii Cypri pontificis. 291
Item adversus eosdem. Aliorum Patrum. 293
Damasceni de Sabbato. Cap. 32. 295
De Judaica circumcissione. Magni Joannis Chrysostomi ex interpretatione in Genesim. 301
Item de circumcissione. Ex Damasceno, cap. 34. 303

TITULUS IX. Adversus Simonem Samariensem, et Marcionem Ponticum, et Manetem Persam, et Manichæos, magni Athanasii. 303

Ejusdem contra Valentinum qui in multis consentiebat cum superioribus hæreticis. 309

Item contra eosdem Basilii Magni ex oratione in Hexæmeron. 309

Item in eosdem. Ex libro, qui Gregorio Nyssæ pontifici ascribitur, De cognitione Dei. 311

Item adversus eosdem. Magni Joannis Chrysostomi ex oratione in ea verba: « Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. » 317

Ejusdem ex interpretatione in mysticam cœnam. 319

Ejusdem ex interpretatione in magos. 319

Ejusdem ex interpretatione in illa verba: « In principio fecit Deus cœlum et terram. » 319

Ejusdem, ex interpretatione in quinque panes. 321

Ejusdem, ex interpretatione in illa verba: « Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. » 321

Item adversus eosdem. Sancti Cyrilli ex libro ad Theodosium imperatorem scripto. 325

Item contra eosdem. Damasceni 29. 325

TITULUS X. Adversus Sabellium. Sancti Cyrilli ex interpretatione in Joannis Evangelium. 327

TITULUS XI. In Arianos. Magni Athanasii, ex quarto contra eos ipsos libro. 331

Ejusdem ex quinto libro contra Arianos. 337

Ex eodem libro. Ostendit, homines Arii morbo et insaniam laborantes inter se dissentire. Quæ enim falsa sunt, ne sibi quidem ipsa congruere. 345

Ex eodem libro. Patrem et Filium non esse duos Deos, licet sint duæ personæ. 347

Quæ objiciant Ariani. Ex primo ejusdem in eos libro. 347

Quid objiciant Ariani. Ex eodem libro. 349

Ex eodem libro. Arianorum, et Valentini, et Carpocratis confutatio. Valentini quidem Christum et angelos ejusdem generis esse dicentis, et illum unum ex illis esse asserentis; Carpocratis autem mundum per angelos fuisse factum affirmantis; Arianorum vero Filium cum angelis comparantium. 359

Multis argumentis ostendit, Filium esse ejusdem essentia cum Patre. Ex secundo libro contra Arianos. 363

Ex Aaron historia mysterium Christi constituens, arguit illos qui de ipso minus recte sentiunt. Ex eodem libro. 369

Ex eodem loco in Arianos, qui dicunt Filium instrumenti partes egisse, et propter nos esse factum. 373

Ex eodem libro. In Arianos, inter quos et Samosatenis comprehenditur, quoniam et ipse censuit, Filium Dei nihil aliud esse nisi Verbum emanatum, et mandatum divinum, quo Pater tanquam artifex ut instrumento mechanico usus est ad rerum universitatem constituendam. 383

Ejusdem ex libro tertio in Arianos, in ea verba: « Ego et Pater unum sumus. » 407

Ex eodem libro. Sanctæ et divine Scripturæ propositum esse, ut dupliciter de Servatore loquatur, tum ut de sempiterno Filio et Deo, tum ut de illo, qui postea vere perfecteque factus sit homo. 421

De eodem argumento. 425

Ex epistola, qua res in conciliis tum Arimini, quod est Italiae oppidum, tum Seleuciæ, quod est oppidum Isauria celebratis, gestæ continentur. 457

Ejusdem adversus Arianos pro Dionysio episcopo Alexandriæ apologia. 491

Item adversus Arianos et Eunomianos. Magni Basilii ex primo libro. 499

Ex eodem libro. 501

Ejusdem ex secundo libro adversus Eunomium. 509

Ejusdem ex eodem quarto libro. 535

Ex eodem libro, De ingenito. 557

Ejusdem ex Epistola ad Maximum philosophum. 551

Ejusdem ex epistola ad canonicos. 553

Ejusdem ex epistola ad Eustathium Armenium, adversus quosdam, qui videbantur Arianorum opinionibus favere. 555

Ejusdem ex capite sexto ad Amphilochem. 555

Item contra Arianos et Eunomianos, magni Gregorii Theologi ex oratione prima de Filio. 557

Ejusdem in eosdem. Ex II oratione de Filio.	578	Ejusdem ad eos qui dicunt sæpe de Filio et Patre scriptum esse, de Spiritu autem in baptismo tantum.	737
Ejusdem de dogmate et ordinatione episcoporum.	591	Ejusdem ex triginta capitum ad Amphiloichium capite 9. Separatæ de Spiritu sancto sententiæ, Scripturarum doctrinæ consentaneæ.	741
Ejusdem ex oratione II de pace.	595	Ejusdem adversus eos qui dicunt non oportere Patri et Filio adjungere Spiritum sanctum. Cap. 10.	743
Ejusdem ex oratione II in Paschæ.	597	Ejusdem adversus eos qui dicunt sufficere baptismum tantum in nomine Domini. Cap. 12.	747
Item adversus Arianos et Eunomianos Gregorii Nysæ pontificis ex oratione ad Simplicium scripta de Filio.	599	Quare apud Paulum angeli simul cum Patre et Filio adjunguntur. Cap. 13.	749
Ejusdem ex oratione de Filii et Spiritus divinitate.	603	Caput 14.	751
Item contra Arianos. Magni Joannis Chrysostomi ex interpretatione illorum verborum. « Faciamus hominem. »	107	Ejusdem quod in omni notione Spiritus sanctus inseparabilis est a Patre et Filio, sive in creatione intelligibilium creaturarum, sive in humanarum rerum dispensatione, sive in judicio quod expectatur. Cap. 16.	755
Ejusdem ex interpretatione illorum verborum : « Et assumpsit Deus hominem, quem formaverat. »	607	Caput 19.	763
Ejusdem ex interpretatione in illa verba : « In principio erat Verbum. »	607	Caput 20.	769
Ex eodem libro.	611	Testimonia ex Scripturis Spiritum appellari Dominum. Caput 21.	771
Ejusdem in illa verba : Omnia per ipsum facta sunt. »	615	Ejusdem confirmatio naturalis communionis Spiritus, eo quod æque ac Pater et Filius incomprehensibilis est. Caput 22.	773
Ejusdem ex interpretatione illius sententiæ : « Qui est in sinu Patris. »	617	Ejusdem. Gloriam Spiritus esse enumerationem eorum quæ ipsi adsunt. Caput 23.	777
Item in Arianos, sancti Cyrilli Alexandrini. Ex commentariis ejus in Joannis Evangelium.	619	Ejusdem. Redargutio absurditatis eorum qui non glorificant Spiritum, ex collatione eorum quæ in creatoris gloria afficiuntur. Caput 24.	777
Alia observatio, in illud, « In principio erat Verbum. »	619	Quod Scriptura hac syllaba « in » pro « cum » utatur : ubi etiam probatur « et » idem pollere quod « cum. » Caput 25.	781
Ejusdem ex libro de Trinitate.	625	Ejusdem. Quot modis dicitur « in » totidem modis de Spiritu accipi. Caput 26.	785
Ejusdem ex secundo Thesauri libro, in ea verba : « Considerate Apostolum et Pontificem confessionis vestræ Jesum. »	627	Unde initium habet syllaba, « cum, » et quam vim habeat ; ubi et de Ecclesiæ legibus nullo scripto proditiis. Caput 27.	791
Ex eodem libro in ea verba : « Et Dominum ipsum et Christum fecit Deus. »	629	Ejusdem. Quod quæ de hominibus dicit Scriptura tanquam una cum Christo regnantibus, ea de Spiritu dici non concedat adversarii. Caput 28.	797
Ex eodem libro in illa verba : « Clarifica Filium tuum. »	631	Ejusdem. Enumeratio virorum in Ecclesia illustrium, qui in scriptis suis usi sunt hac voce, « cum. » Caput 29.	801
Ex eodem libro in ea verba : « De illa autem die aut hora. »	631	Ejusdem, ex Epistola ad Eustathium Armenium.	807
Ex eodem libro in ea verba : « Et omnia dedit in manu ejus. »	631	Ejusdem ex tertia adversus Eunomium oratione.	809
Ex eodem libro adversus Arianos responsio ex istis verbis : « Ut cognoscant te solum verum Deum. »	633	Contra Pneumatomachos, S. Gregorii Theologi ex oratione de Spiritu sancto.	819
Ex eodem libro in illa verba : « Jesus autem proficebat. »	633	Ejusdem ex oratione in Epiphaniam.	845
Ex eodem libro, in ea verba, « Pater, clarifica me. »	635	Ejusdem ex oratione in Pentecosten.	843
Ex eodem libro, apostolorum sententiæ sexdecim, quibus Filium natura Deum, non autem factum aut creatum esse demonstrat.	637	Ejusdem ex altera ad Cleodionem epistola, quæ præ longitudine instar est libri.	849
Ejusdem ex commentariis in Joannis Evangelium adversus Arianos dicentes diversum intimum Dei Verbum a Filio.	645	Item adversus Spiritus oppugnatores, Gregorii Nysæ pontificis ex oratione ad Simplicium.	849
Ejusdem ex Thesauri libro primo in ea verba : « Sic dedit et Filio vitam habere in semetipso. »	649	Ejusdem ex oratione de Filii et Spiritus divinitate.	851
Ejusdem ex libro de sancta Trinitate.	653	Ejusdem ex oratione tertia de precatone.	853
Ejusdem ex Thesauri cap. 6 libri primi.	657	Ejusdem ex oratione de baptismo.	853
Ex capite sexto ejusdem libri.	659	Ejusdem ex oratione ad Eustathium, scripta in eos qui Spiritum sanctum impugnant.	855
Ex capite septimo ejusdem libri.	661	Item adversus Spiritus oppugnatores sancti Cyrilli dicatorum Scripturæ diversis ex libris collectio, ex quibus Spiritus sanctus Deus esse demonstratur. Ex Thesaurio autem collectio hæc deprompta est, sed sparsim. et per epilogum. — Ex Epistola ad Corinthios.	855
Ex eodem libro, cap. 20.	663	Ex Epistola ad Romanos.	859
Ex secundo Thesauri libro, cap. 29.	663	Ex Actibus apostolorum.	859
Ejusdem ex Commentariis in Evangelium Joannis, Filium Patre non esse minorem.	665	Ex Psalmis.	861
Ejusdem ex libro de sancta Trinitate.	669	Ex Epistola ad Corinthis.	861
Ejusdem ex Thesauri cap. 10 primi libri.	669	Ex Joannis Evangelio.	863
Ex primo Thesauri libro cap. 9.	671	Objectio hæreticorum.	863
Et quatuor sequentia capita Filium esse demonstrant ejusdem essentiæ cum Patre.	679	Ex Joannis Evangelio.	865
Ejusdem ex Thesauri cap. 1, lib. I. De ingenito cap. 8.	681	Objectio hæreticorum.	867
Item contra Arianos Damasceni cap. 85 valde necessarium.	685	Ex Epistola ad Romanos.	869
TITULUS XII. De Spiritu sancto, magni Athanasii, ex oratione de Christi adventu in carne.	685	Ex Epistola ad Corinthios.	869
Ejusdem Athanasii epistola ad Serapionem episcopum Thermopolis, de Spiritu sancto.	687	Ex Evangelio.	869
Dicitur etiam ventorum spiritus.	693	Ex Jacobi Epistola.	869
Item de Spiritu sancto, Basilii Magni ex oratione quarta, qua contra Eunomium disputavit.	725	Ex Petri Epistola.	869

Ex Joannis Epistola.	871	Ejusdem de voce hac : « In duabus naturis. »	1059
Ex Evangelio secundum Matthæum.	874	Ejusdem de persona composita.	1041
Ex Evangelio secundum Joannem.	871	Ejusdem solutio quæstionis Severi.	1043
Ejusdem.	875	Item adversus illos, qui unam in Christo naturam esse dicunt : Damasceni. Cap. 66.	1045
TITULUS XIII. Photii patriarchæ, contra Romæ asselas : quod ex solo Patre procedit Spiritus sanctus, non autem et ex Filio.	875	Ejusdem. Cap. 69.	1049
TITULUS XIV. Adversus Apollinarium. Magni Athanasii ex disputatione contra Macedonianum Apollinaristam habita.	875	Ejusdem. Cap. 72.	1051
Item adversus Apollinarium, magni Gregorii Theologi ex epistola prima ad Cledonium, quæ est libri instar.	883	Ejusdem. Cap. 96.	1053
Ejusdem ex altera ad eundem Epistola.	893	Ejusdem. Cap. 73.	1055
Ejusdem ex Epistola ad Nectarium.	893	Ejusdem. Cap. 74.	1055
Ejusdem ex oratione, qua confutat Apollinarii opiniones.	897	Ejusdem adversus eos qui dicunt, si duas habet homo naturas et actiones, necesse est, tres in Christo naturas et totidem actiones asserere. Cap. 80.	1059
Ejusdem ex oratione quam Theodosio imperatori nuncupavit.	911	Ejusdem ad eos qui quærun, utrum sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit, et utrum duæ naturæ in cruce penderint. Cap. 99.	1061
Ejusdem ex oratione ad reginas habita.	923	Ejusdem ex cap. 75.	1063
Ejusdem ex oratione de humanitate a Verbo assumpta.	925	Ejusdem. Cap. 90.	1063
Item adversus Apollinaristas Damasceni, cap. 82.	929	Item adversus eos, qui unam in Christo naturam asserunt. Diversorum aliorum Patrum.	1065
TITULUS XV. Adversus Nestorianos, sancti Cyrilli ex sancti Symboli Interpretatione.	931	Item adversus eos qui unam in Christo naturam asserunt Leontii Byzantii ex triginta capitibus contra Severum.	1067
Ejusdem coacervatio dictorum evangelicorum et apostolicorum, quibus Christum esse Deum, non autem nudum hominem, comprobatur. Hæc autem coacervatio ex Thesaurio cum delectu deprompta est.	951	Item adversus eos qui unam in Christo naturam asserunt. Anastasii monachi Sinaitæ, ex libro, qui « Viæ dux » inscribitur.	1075
Ex Epistola ad Galatas.	957	Sanctorum Patrum de duabus in Christo naturis testimonia.	1077
Ex Epistola ad Hebræos.	957	Leontii Byzantii : quæ maledicta Severus, et qui eum secuti unam in Christo naturam asserunt, in Chalcedonense concilium conjiciant.	1083
Ejusdem ex libro qui ex interrogatione responsionum constat.	959	TITULUS XVII. Adversus Aphthartodocitas, qui duces habuerunt Julianum Halicarnasense et Gainum Alexandrinum, ex scholiis Leontii Byzantini.	1087
Ejusdem ex Scholiis de unione.	977	Damasceni contra eosdem, cap. 92.	1089
Ejusdem ex oratione de uno Filio.	951	Alterius contra eosdem.	1091
Ejusdem anathematismus 6.	985	TITULUS XVIII. Adversus Theopaschitas, qui Filii et Dei divinitatem patibilem tradiderunt. Quamvis autem hæc hæresis postea vigerit, antea tamen fuerunt etiam quidam, qui improba illius semina sparserint. Sancti Cyrilli ex oratione ad Alexandrinos habita.	1091
Ejusdem anathematismus 7.	985	Ejusdem ex epistola ad Acacium scripta de emissario.	1093
Ejusdem ex epistola ad Nestorium.	985	Anastasii monachi Sinaitæ, ex libro, qui « Viæ dux » inscriptus est, testimonia, quæ proferunt Theodosiani, et quicumque cum illis consentientes Filii divinitatem conantur esse patibilem demonstrare. Ex quo vocati sunt Theopaschitæ. Et hi quoque sunt pars Monophysitarum, qui unam tantum in Christo naturam esse contendunt.	1095
Ejusdem ex epistola ad Acacium.	987	His adjicienda sunt ea quæ Magnus Athanasius in eos dicit, qui Verbum ratione impatibili dicunt esse passum.	1097
Ejusdem ex oratione de assumpta a Verbo humanitate : Virginem esse Dei Genitricem.	989	Ejusdem adversus illos qui dicunt : Passus est, ut ipse voluit.	1099
Ex Epistola ad Joannem Antiochenum.	989	Ejusdem adversus eos qui dicunt : Passus est Deus Verbum carne.	1101
Ex oratione ad augustissimas dominas habita.	991	TITULUS XIX. Contra Agnoetas, qui aiunt Filium, ut Patre minorem, diem et horam ignorare consumptionis mundi.	1105
Ejusdem ex oratione ad presbyteros et diaconos.	997	TITULUS XX. Contra Origenem, qui incorporeum ante lapsum creatum esse primum hominem statuit, post lapsum autem pelliceas vestes, id est corpus, induisse; animam ante corpus existere, eamdemque animam multis corporibus amictiri; suam habituras esse post resurrectionem generalem penas; dæmones in pristinum statum restitutum iri; homines peccatores justificatum iri; corpora mortuorum haud resurrectura esse; Christi regnum aliquando suam habiturum, et alia quædam nugatus est.	1105
Item adversus Nestorianos, Damasceni, Cap. 76.	1005	TITULUS XXI. Adversus Monotheletas, Sergium, Pyrrhum, Paulum, Constantinopolis patriarchas, aliosque ejusdem generis. Atque istius item hæresis Deo in visus Severus præbuit occasionem. Sancti Maximi, ex oratione, qua declarat, Patres non dixisse de Christo voluntatum sensu discrepantium quantitatem.	1109
Ejusdem. Cap. 86.	1009	Ejusdem ex epistola ad Nicandrum.	1113
Ejusdem. Cap. 98.	1009		
TITULUS XVI. Magni Athanasii adversus illos qui Christum unam esse dicunt naturam compositam. Licet enim postea ab Eutyche, Dioscoro, et Monophysitis hæc hæresis fuerit propagata, fuerunt tamen antea quidam, qui nefariæ istius opinionis semina projecerunt. Sanctus autem Maximus eam dicit Apollinarium disseminasse.	1011		
Ejusdem adversus eosdem.	1015		
Sancti Maximi adversus Eutychem, et Dioscorum, duas naturas in unam confundentes, quos quidam Synchyticos, quidam Monophysitas appellaverunt. Eutyches autem fuit archimandrita, Dioscorus vero archiepiscopus Alexandriæ. Ex interpretatione orationis de recta confessione.	1021		
Ejusdem, ex oratione, qua demonstrat, eam non esse rationem numeri, ut divisionem eorum de quibus dicitur, afferat.	1023		
Ejusdem, de sancti Cyrilli dicto, quod positum est in epistola ad Succensum.	1025		
Ejusdem de differentia et quantitate.	1031		
Ejusdem ex responsione sexagesima secunda ad Thalasium.	1035		
Ejusdem de duabus Christi naturis.	1035		
Ejusdem : implum esse, Christum unam simpliciter naturam dicere.	1037		

Ejusdem ex epistola ad Nicandrum Cyprî episcopum et ad præfectos eorum qui solitariam in Sicilia vitam degunt.	1119	De Dei Genitrice.	123
Ejusdem ex oratione qua duas in Christo voluntates esse probat.	1123	Vetus Testamentum, et qui in eo illustres exstiterint, esse boni Dei.	1219
Ejusdem in illa verba, « Pater, si fieri potest, trans-eat a me calix iste. »	1135	Unum esse Testamenti Veteris auctorem et Novi, et quod invicem consona sint, non autem contraria, ut vo-lunt Dei inimici.	1220
Ejusdem ex disputatione habita cum Pyrrho patriar-cha Constantinopolitano.	1137	TITULUS XXV. De cruce, de sancto baptismo et de eucharistiæ mysterio.	1213
Ex eadem disputatione, Carnem non, ut Pyrrhus dice-bat, nutu Verbi conjuncti moveri.	1137	Damasceni de cruce.	1215
Item ex epistola ad Nicandrum episcopum.	1145	De sancto baptismo : magni Basilii ex triginta capitibus ad Amphilochem Iconii episcopum.	1247
Ejusdem adversus illos, qui Christum habere dicunt actionem unam per dominationem.	1145	Theologi ex oratione qua ad baptismum cohortantur.	1249
Ejusdem adversus illos qui dicunt, quemadmodum in-strumenti, et ejus qui utitur instrumento una est æctio, sic et divinitatis atque humanitatis unam esse actionem.	1147	Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica, item de baptismo.	1251
Item adversus Monotheletas, Damasceni. Cap. 77.	1147	Damasceni, item de baptismo.	1255
Ejusdem. Caput 78.	1147	De transmutatione Domini et sanguinis Gregorii Nyssæ pontificis ex oratione catechetica.	1261
Ejusdem ex capite 79.	1153	Item de transmutatione corporis et sanguinis Domini, Damasceni.	1263
Ejusdem ex capite 81.	1153	TITULUS XXVI. Adversus Masalianos.	1273
Ejusdem ex capite 82.	1155	TITULUS XXVII. Adversus Bogomilos.	1289
Ejusdem caput 85.	1157	TITULUS XXVIII. Adversus Saracenos, qui vocantur Ismaelitzæ quod ab Ismaele originem duxerint. Hic au-tem Abrahamæ filius ex Agar ancilla Saræ susceptus. Aga-rem autem dicuntur ab Agar Ismaelis matre. Saracei vero appellantur ex eo, quod Agar cum a domina sua exclusa in solitudine iter faceret, ad angelum dixerit Sara cenam (id est vacuum) dimisit me, ut ipsi dicunt.	1331
Item adversus Monotheletas. Ex aliis diversis Patri-bus.	1159	APPENDIX.	
TITULUS XXII. Adversus imaginum oppugnatores epitome quædam tum ex actis septimi concilii, tum ex Germani et Nicephori Constantinopolis patriarcharum, tum ex B. Theodori Studitæ scriptis deprompta.	1163	Photii patriarchæ Constantinopolitani ex epistola ad Michaellem Bulgarizæ principem, de septem conciliis œ-cumenicis.	1359
TITULUS XXIII. Adversus Armenios, De azymis.	1173 1179	Versus qui in fine editionis Tergobystensis leguntur,	1361
TITULUS XXIV. Adversus Paulicianos.	1189		
Duo non esse principia, sed unum esse cœli, et terræ, et eorum quæ in medio sunt, effectorem.	1199		
Unum esse corporis animæque effectorem, hominis videlicet.	1211		

FINIS TOMI CENTESIMI TRICESIMI.

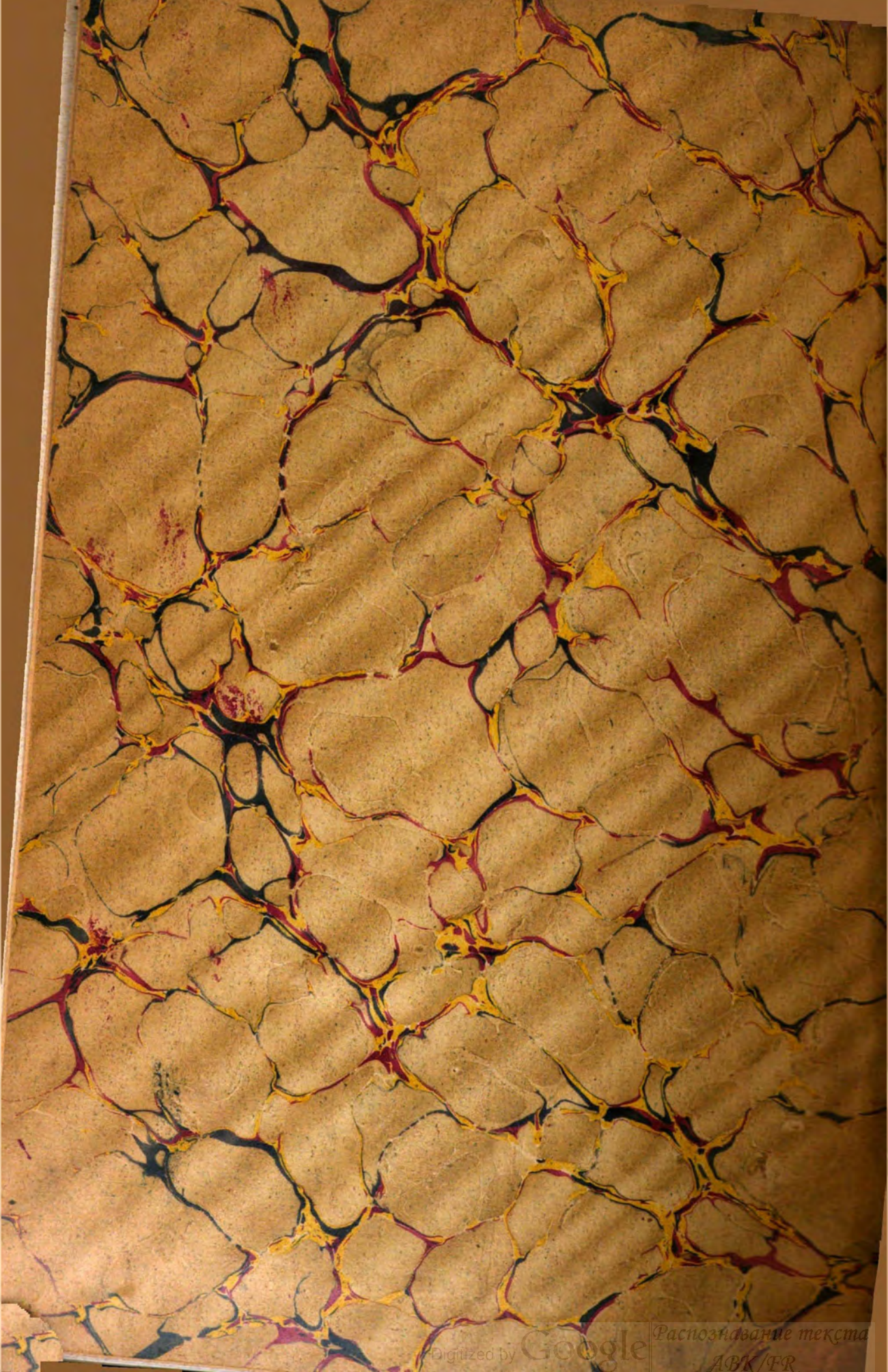

Scanned with Commercial MicroScanner

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 07838 4255

Replaced with Commercial Microform

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>